ENQUÊTECOMMISSIE REGERINGSBELEID 1940–1945

VERSLAG HOUDENDE DE UITKOMSTEN

VAN HET ONDERZOEK

DEEL 4A EN B

DE NEDERLANDSE GEHEIME DIENSTEN TE LONDEN

DE VERBINDINGEN MET HET BEZETTE GEBIED

(PUNT F VAN HET ENQUÊTEBESLUIT)

VERSLAG EN BIJLAGEN

STAATSDRUKKERIJ- EN UITGEVERIJBEDRIJF / 'S-GRAVENHAGE 1950

INHOUD

DEEL 4A

Inleiding 9

Algemeen overzicht van de geheime diensten te Londen 15

Boek I. De Centrale Inlichtingendienst (C.I.D.)

I. De C.I.D. onder leiding van de heer F. van 't Sant 21
§ 1. De oprichting van de C.I.D. 21
§ 2. De werkwijze van de C.I.D. 30
§ 3. De interneringen 33
§ 4. De uitgezonden agenten 47
§ 5. Het aftreden van de heer van 't Sant als hoofd van de C.I.D. 60
§ 6. Conclusies 64

II. De C.I.D. onder leiding van reserve-kapitein mr. R. P. J. Derksema 74
§ 1. De benoeming van de heer Derksema en zijn verhouding tot de Britse dienst 74
§ 2. Het inlichtingenwerk onder mr. Derksema 77
§ 3. Het veiligheidswerk van de C.I.D. en van de latere Politie Buitendienst 83
§ 4. Conclusies 90

III. De groep-Hazelhoff Roelfzema 94
§ 1. Het ontstaan van de groep 94
§ 2. De operaties 99
§ 3. De aankomst van Tazelaar en Dogger in Engeland 109
§ 4. Conclusies 117

IV. De C.I.D. onder leiding van kolonel der mariniers M. R. de Bruyne 123
§ 1. De benoeming van kolonel de Bruyne 123
§ 2. De uitgezonden agenten 126
§ 3. Het conflict de Bruyne-Rabagliatti 131
§ 4. Conclusies 137

V. De C.I.D. tijdens zijn reorganisatie 142
§ 1. De bemoeiingen van de heren Lovink en Warners 142
§ 2. De positie van de heer van 't Sant 147
§ 3. Conclusies 170

Boek II. De verbindingen over de zee- en landwegen

VI. De verbinding met het bezette gebied over Zweden 174
§ 1. Ontstaan en betekenis van de Zweedse weg 174
§ 2. Het in beslag nemen van schepen door de consul-generaal 180
§ 3. Het werk van het B.I. te Stockholm na September 1943 185
§ 4. Conclusies 192

VII. De verbinding met het bezette gebied over Zwitserland 197
§ 1. Ontstaan en betekenis van de Zwitserse weg 197
§ 2. De spionnage door de O.D. op de Zwitserse weg 214
§ 3. Misbruik van spionnagemateriaal door de O.D. 227
§ 4. Bezwaren van het B.I. tegen de Zwitserse weg 233
§ 5. De Zwitserse weg B 242
§ 6. Conclusies 244

Boek III. Het Bureau Inlichtingen

VIII. De organisatie en de werkwijze van het B.I. 250

§ 1. De oprichting van het B.I. 250
§ 2. De werkzaamheden van het B.I. te Eindhoven 255
§ 3. De buitenposten van het B.I. 259
§ 4. De samenwerking met de geallieerden 265
§ 5. De omvang van de bevoegdheden van het B.I. 284
§ 6. Het B.I. en Radio Oranje 290
§ 7. Het conflict tussen de heren van Heuven Goedhart en van Houten 295
§ 8. De berichtgeving van het B.I. 303
§ 9. Het B.I. en de veiligheidsdiensten 310
§ 10. De oprichting van het B.N.V. 314

IX. De door het B.I. uitgezonden agenten 325

X. Enige inlichtingengroepen in Nederland 371

§ 1. De werkzaamheden in Nederland gedurende de eerste jaren van de oorlog 371
§ 2. De zender van Tuyn 385
§ 3. De dienst-Wim; de groep-B.R. 390
§ 4. De Geheime Dienst Nederland 393
§ 5. De O.D. (Ordedienst) 405
§ 6. Luctor et Emergo; Fiat Libertas 408
§ 7. De groep-Kees 412
§ 8. De Packard-groep 418
§ 9. De groep-Albrecht 422
§ 10. De Radiodienst 425
§ 11. De verbindingsnetten 432
§ 12. De groep-R.R. (Rolls Royce) 439

XI. Samenvatting en conclusies betreffende het Bureau Inlichtingen 442

Boek IV. De verbindingen met het verzet in het bezette gebied

XII. De toestand in de jaren 1940 en 1941 461

§ 1. De organisatie in Engeland 461
§ 2. De uitgezonden agenten 469
§ 3. Conclusies 476

XIII. De bureaux Voorbereiding Terugkeer en Militaire Voorbereiding Terugkeer (B.V.T. en M.V.T.) . 480

§ 1. Het ontstaan van de samenwerking met S.O.E. 480
§ 2. De aard van de samenwerking met S.O.E. 485
§ 3. Het plan-Holland 491
§ 4. De verantwoordelijkheid voor de genomen beslissingen 496
§ 5. De uitgezonden agenten 503
§ 6. De wrijvingen tussen het bureau M.V.T. en het B.I. 516
§ 7. Conclusies 522

XIV. Het Bureau Bijzondere Opdrachten (B.B.O.) 533

§ 1. De oprichting van het B.B.O. 533
§ 2. De werkwijze van het B.B.O. 538
§ 3. De uitgezonden agenten 552
§ 4. Conclusies 561

Boek V. Het England-Spiel

XV. Het verloop van het seinspel 565
§ 1. Inleiding 565
§ 2. De voorgeschiedenis 569
§ 3. De arrestatie van Lauwers 573
§ 4. De ontwikkeling van het seinspel 585
§ 5. De arrestatie van Jambroes en haar gevolgen 592
§ 6. De uitzending van de agent Grün 611
§ 7. De ontvluchting van Dourlein en Ubbink 621
§ 8. De ontvangst van Dourlein en Ubbink in Engeland 632
§ 9. De ontvluchting van van der Giessen, van Rietschoten en Wegner 642
§ 10. Het lot der overige agenten 647

XVI. Het Nationaal Comité en het England-Spiel 655
§ 1. De arrestatie van het Nationaal Comité 655
§ 2. De provocateur van der Waals 676

XVII. King-Kong 686

XVIII. Het zendverkeer 705
§ 1. Ontvangst en decodering 705
§ 2. De telegrammen 706
§ 3. Codes en herkenningstekens 714
§ 4. Het seinschrift van de marconist 724
§ 5. De Radio Oranje-boodschappen 727
§ 6. De commissie-Koot over het zendverkeer 730

XIX. Waarschuwingen 737
§ 1. Waarschuwingen van Nederland uit 737
§ 2. In Engeland ontvangen waarschuwingen 751

XX. Opzet als mogelijkheid 769
§ 1. De suppositie-Six 769
§ 2. De stelling-van der Waals 773
§ 3. De phantasie-van der Weyden 778
§ 4. Andere speculatieve beschouwingen 780

XXI. Verraad als mogelijkheid 784
§ 1. De theorie-de Graaf 784
§ 2. Andere door de commissie onderzochte mogelijkheden 815
§ 3. De ontkenning van verraad 821

XXII. De verklaring van het England-Spiel 825
§ 1. Mededelingen van Duitsers 825
§ 2. Het getuigenis van Lauwers 836
§ 3. De waarde der security checks 846
§ 4. De mededelingen van Engelse zijde 850

XXIII. De verantwoordelijkheid aan Nederlandse zijde 858

XXIV. Samenvatting en conclusies 873

Slotbeschouwing 905

INLEIDING

IN PUNT F van het Enquêtebesluit is aan de commissie opgedragen een onderzoek in te stellen naar „de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, in het bijzonder de militaire en civiele inlichtingendiensten".

De vervulling van deze opdracht heeft de commissie voor geen geringe taak gesteld. De te onderzoeken stof bleek buitengewoon omvangrijk en ingewikkeld te zijn. Een veel groter aantal verhoren dan bij enig ander punt van het Enquêtebesluit was noodzakelijk. Deze verhoren hebben zich uitgestrekt over een tijdperk van ongeveer twee jaren. De lange duur van het onderzoek was in zekere zin een voordeel. Het aantal vraagstukken, dat bezien moest worden, was zo talrijk en de problemen bleken zo intens met elkaar verweven te zijn, dat een geruime tijd nodig was om dit alles te kunnen beheersen en op zodanige wijze te verwerken, dat een goed overzicht van de behandelde stof werd verkregen en het mogelijk werd in alle bijzonderheden door te dringen.

De gevolgde werkwijze was niet in de laatste plaats noodzakelijk, omdat het mede tot de taak van de commissie behoorde om in dit verband, zo enigszins mogelijk, een afdoende verklaring te geven van het z.g. England-Spiel. Daarvoor moesten verschillende in de loop der jaren geopperde theorieën onderzocht en getoetst worden en moesten alle tijdens het onderzoek zich opdoende mogelijkheden nauwkeurig worden bezien. Voorts dienden de organisatie en de werkwijze van de betrokken geheime diensten met de uiterste zorgvuldigheid bestudeerd te worden en vergeleken met de organisatie en de werkwijze van de verwante diensten. Elk detail kon in beginsel van belang blijken te zijn. Een speculatieve theorie, zoals b.v. de verraadstheorie, zou, indien zij juist was, een betrekkelijk eenvoudige verklaring van het England-Spiel hebben opgeleverd. Aangezien het de commissie evenwel al spoedig duidelijk werd, dat deze speculatieve theorieën niet de gewenste opheldering brachten, was een zeer uitgebreid onderzoek naar het feitelijke gebeuren in de noodlottige jaren 1942 en 1943 onafwendbaar. Dit onderzoek heeft er toe geleid, dat de commissie inderdaad een afdoende verklaring heeft kunnen geven voor het feit, dat een England-Spiel mogelijk is geweest. Dit resultaat heeft zij echter alleen kunnen bereiken door haar onderzoek zo omvangrijk te doen zijn, dat haar conclusies door het grootst mogelijke feitenmateriaal gedragen zouden worden. Over een aantal vragen van technische aard heeft de commissie zich bovendien nog laten voorlichten door een commissie van drie deskundigen, bestaande uit de heren H. Koot, reserve generaal-majoor b.d., J. A. Verkuyl, kolonel K.N.I.L. b.d. en A. N. baron de Vos van Steenwijk, luitenant ter zee 1e kl. Het rapport van deze deskundigen is in de bijlagen opgenomen.

Met betrekking tot de oorzaken van het England-Spiel is de commissie aldus tot een oordeel gekomen, waarbij de vele, vaak louter aan de fantasie van de auteurs er van ontsproten, speculatieve theorieën, die meestal uitgingen van de gedachte aan verraad of andere onoirbare bedoelingen, hetzij bij de Engelse hetzij bij de Nederlandse autoriteiten, worden afgewezen. Het verheugt de commissie, dat zij tot deze conclusie is kunnen komen, niet in het minst, om-

dat zij de vele publicaties op dit gebied met stijgende zorg zag verschijnen. Vaak op weinig of niets gebaseerd en desniettemin dikwijls de ergste beschuldigingen inhoudend, dreigden deze publicaties het vertrouwen in de Nederlandse en de Engelse overheid op ernstige wijze te ondermijnen en de opvatting gemeengoed te maken, dat in de oorlog bij het werk der geheime diensten alleen de laagste menselijke instincten, ook bij de overheid, de doorslag geven. De commissie hoopt dan ook, dat het resultaat van haar onderzoek er toe zal bijdragen, dat aan deze uitwassen der publiciteit, die wellicht ten dele ook op rekening van de naoorlogse ontwrichting gesteld kunnen worden, thans een einde zal komen.

Met het voorgaande wil niet gezegd zijn, dat de commissie met betrekking tot het verloop van zaken bij het England-Spiel geen critiek heeft. Integendeel, zij heeft uitvoerig aangetoond, dat zowel bij de Nederlandse dienst (het Bureau Voorbereiding Terugkeer, later vervangen door het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer) als bij de Engelse dienst (S.O.E.) ernstige fouten zijn gemaakt. Ook het beleid van de Nederlandse Regering op dit punt ontkomt niet aan haar critiek. Doch het maken van fouten ligt op een ander niveau dan het handelen met een misdadige opzet. In het bijzonder met betrekking tot de nagedachtenis van de gevallenen en voor hun nagelaten betrekkingen maakt het een of het ander een groot verschil. De slachtoffers keren niet weer tot het leven terug, maar de gedachten over het offer van hun leven, dat zij voor het vaderland gebracht hebben, kunnen een andere en gezuiverde wending nemen. Temeer geldt dit, daar het onderzoek van de commissie mede heeft uitgewezen, dat de gemaakte fouten, hoe ernstig deze ook mogen zijn, voor een deel haar oorzaak hebben gevonden in de bijzondere omstandigheden, waaronder de diensten, die belast waren met de uitzending der agenten, hun werk in de eerste oorlogsjaren hebben moeten aanvangen en de schier onoverkomelijke moeilijkheden, die zij hadden te overwinnen. De taak, die zij hadden te volvoeren, het steunen en bevorderen van het verzet in de bezette gebieden, was onder de toenmaals heersende omstandigheden en met de bijzondere middelen, die aangewend moesten worden, een geheel nieuwe, waarbij weinig geput kon worden uit de ervaringen van het verleden.

In de zomer van 1949, toen enige leden der commissie voor het horen van een aantal Nederlandse, in Engeland woonachtige, getuigen te Londen vertoefden, is er op initiatief van de Britse ambassadeur te 's-Gravenhage contact tot stand gekomen tussen de voorzitter van de commissie, mr. L. A. Donker, en het Foreign Office. Dit contact heeft er toe geleid, dat de Britse Regering — in de overweging, dat het wenselijk was, dat over de oorzaken van de débâcle van 1942—1943 zoveel mogelijk licht verschaft zou worden — er in toestemde, dat de voorzitter van de commissie besprekingen zou hebben met een aantal gewezen officieren van de Britse geheime diensten S.O.E. en S.I.S., die in de oorlogsjaren bemoeienis hadden gehad met de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied.

Deze besprekingen van de voorzitter der commissie hebben begin October 1949 te Londen plaats gehad. De griffier der commissie, mr. G. Duisterwinkel, is daarbij tegenwoordig geweest. De besprekingen hebben geduurd van Maandag 3 tot en met Maandag 10 October 1949. Er is met een 10-tal Britse functionarissen uit de oorlogstijd zeer ampel van gedachten gewisseld. Alle aspecten van de débâcle hebben de revue gepasseerd; alle mogelijkheden zijn diepgaand besproken. Van Engelse zijde is dit met grote openhartigheid geschied; geen enkele vraag is ontweken. De voorzitter der commissie werd de vrijheid gegeven van de resultaten der besprekingen

voor wat betreft de punten, waarop het aankomt, het gebruik te maken, dat hij in het belang van het onderzoek nodig acht. Een tweetal conferenties met mr. C. P. Mayhew, M. P., Parliamentary Under Secretary of State for Foreign Affairs, leidden er voorts toe, dat de Britse Regering zich bereid verklaarde in een statement een aantal door haar en de voorzitter der commissie belangrijk geoordeelde punten vast te leggen.

De besprekingen te Londen, die zoals gezegd in October 1949 plaats vonden, zijn gehouden op een tijdstip, waarop de commissie het grootste gedeelte van haar onderzoek reeds voltooid had. De meeste verhoren waren toen reeds gehouden. De opvattingen der commissie hadden derhalve reeds in belangrijke mate vorm en inhoud gekregen. Het heeft de commissie verheugd te kunnen vaststellen, dat het resultaat van de door haar voorzitter met de Engelse autoriteiten gevoerde gedachtenwisseling in hoofdzaak haar opvattingen bevestigde. Het enige belangrijke verschil in inzicht, dat is overgebleven, is hierin gelegen, dat in het statement van de Britse Regering de tekortkomingen aan Engelse zijde worden gequalificeerd als „errors in judgment", terwijl de commissie van oordeel is, dat deze tekortkomingen als fouten, in sommige gevallen zelfs als ernstige fouten, moeten worden aangemerkt, waarbij — het zij ten allen overvloede nog eens gezegd — elke gedachte aan opzet of kwade trouw moet worden uitgeschakeld.

Gelijk hiervoor reeds werd opgemerkt, is door de commissie ook het aandeel van de Nederlandse dienst, het B.V.T. en later het bureau M.V.T., in de débâcle van het England-Spiel onderzocht. Hoewel de Nederlandse dienst in sterke mate afhankelijk was van de Engelse, hetgeen zijn verantwoordelijkheid in deze ongetwijfeld vermindert, moesten echter ook vele tekortkomingen van deze bureaux worden vastgesteld. Van opzet of kwade trouw is intussen ook aan Nederlandse zijde in geen enkel opzicht sprake.

Ingevolge haar opdracht moest de commissie het gehele vraagstuk van de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied behandelen. Dientengevolge heeft zij zich niet alleen uitvoerig bezig gehouden met de diensten, die belast waren met het contact met het ondergrondse verzet, doch ook met de inlichtingendiensten, die in Engeland aan Nederlandse zijde verbinding met bezet Nederland zochten en onderhielden. Ook bij dat inlichtingenwerk zijn gedurende de eerste jaren grote tekortkomingen te constateren.

Het behoeft daarom niet te verwonderen, dat de commissie tot de conclusie is gekomen, dat het beleid der Nederlandse Regering op het gehele terrein der geheime diensten te Londen in de eerste jaren van de oorlog veel te wensen heeft overgelaten. De verbindingen met Nederland vormden onder de gegeven omstandigheden een vraagstuk van uitzonderlijk belang. Daardoor hadden de organisatie en het algemene beleid der geheime diensten in sterkere mate dan onder normale omstandigheden onderdeel van het Regeringsbeleid moeten uitmaken, hetgeen stellig, zonder de eisen van veiligheid ook maar enigszins uit het oog te verliezen, mogelijk was geweest. Een grote verantwoordelijkheid drukt in deze dan ook op het Kabinet en vooral op de Ministers, die meer in het bijzonder met de zorg voor de geheime diensten belast waren.

De commissie heeft bij het opstellen van dit deel van haar verslag de gedragslijn gevolgd, dat zij veel van de inhoud van de verhoren in het verslag heeft opgenomen. Daartoe was zij reeds min of meer hierdoor genoodzaakt, dat het feitenmateriaal, dat in de verhoren is opgehoopt, zo overstelpend van omvang is, dat verwerking van een belangrijk gedeelte daarvan

in het verslag onvermijdelijk was, indien men de lezer een behoorlijk overzicht van en inzicht in de materie wilde geven. Een andere en zeker niet minder belangrijke reden voor de door de commissie bij het opstellen van het verslag gevolgde methode was hierin gelegen, dat de verhoren een schat van documentatie bevatten over de belevenissen der uitgezonden agenten en over de werkzaamheden van in het bezette Nederland werkzaam geweest zijnde inlichtingen- en andere verzetsgroepen. In vele van de verhoren kan men lezen over de ongeëvenaarde moed en toewijding, over de ongekende zelfopoffering en grote vaderlandsliefde van velen van de besten van ons volk. Het kwam de commissie noodzakelijk voor, dat het grootse werk van deze vaderlanders, dat aan ons volk veel te weinig bekend is, in haar verslag beschreven zou worden en dat hun op deze wijze alsnog de hulde — vaak een posthume hulde! — zou worden gebracht, waarop zij recht hebben.

Een moeilijkheid, waarvoor de commissie zich voorts nog gesteld zag, is de volgende. In de verhoren, en dientengevolge ook in haar verslag, is uiteraard veel te lezen over de organisatie en werkwijze der geheime diensten, alsmede over de door deze gevolgde methoden en gebezigde middelen. De commissie heeft de vraag overwogen, of dit alles gepubliceerd kon worden zonder daarbij schade te doen aan dit werk in de toekomst. Over deze vraag heeft zij deskundigen geraadpleegd. Mede op grond van de aldus verkregen adviezen is zij tot de slotsom gekomen, dat de publicatie zonder schade kan geschieden. In de eerste plaats, omdat de gevolgde werkwijze en de gebruikte middelen niet alleen bij de geallieerden bekend waren, doch over het algemeen ook bij de vijand, die zijnerzijds met zijn geheime diensten op ongeveer dezelfde wijze werkte. Hoogstens kon de ene oorlogvoerende partij door een bepaalde verfijning, door een bijzondere werkwijze, door een bepaald middel of procédé enige tijd een zekere voorsprong hebben, maar op een gegeven ogenblik werd deze voorsprong weer ingehaald, doordat de vijand er van op de hoogte geraakte of nieuwe afweermiddelen vond. En op een ander ogenblik konden de verhoudingen weer geheel omgekeerd liggen. Maar bovenal moet men hierbij in ogenschouw nemen, dat een nieuwe oorlog weer onder geheel andere omstandigheden en met geheel andere middelen gevoerd zal worden dan de vorige. De ontwikkeling der dingen en vooral die van de techniek staat ook op dit gebied geen ogenblik stil. Het zijn deze overwegingen geweest, die de commissie tot het besluit hebben geleid om al het door haar verzamelde materiaal te publiceren. Voorzover op een enkel onderdeel daarin misschien nog een zekere onthulling mocht zijn gelegen, moest dit nadeel worden afgewogen tegen het door de commissie als een van de allereerste orde aangevoeld belang, dat het Nederlandse volk, dat al zolang verontrust is door allerlei onverantwoorde publicaties over de geheime diensten te Londen, de overtuiging zou krijgen, dat de parlementaire enquêtecommissie het, zonder iets achter te houden, deelgenoot heeft willen maken van haar bevindingen.

In verband hiermede moet de commissie echter wel het volgende opmerken. Zij heeft, zoals gezegd, zeer veel getuigen gehoord. Daaronder zijn er ook, die een eigen visie op verschillende problemen hadden of die mededelingen hebben gedaan, welker juistheid naar de mening van de commissie niet is komen vast te staan. Het is uiteraard zeer gemakkelijk om, alleen uitgaande van zulke verklaringen, tot andere conclusies te komen dan de commissie. De waarde van de arbeid van de commissie is naar haar mening evenwel hierin gelegen, dat zij bij elk vraagpunt nauwkeurig *alle* daarop betrekking hebbende getuigenverklaringen tegen elkaar heeft afgewogen en in onderling verband heeft beschouwd. Mede door de veelheid der

verklaringen was het op deze manier mogelijk tot verantwoorde conclusies te komen. De commissie meent derhalve met nadruk te moeten waarschuwen tegen een gebruik van het geproduceerde materiaal, waarbij het speculatieve element weer op de voorgrond zou worden gebracht. Daarmede kan haars inziens het algemeen belang slechts geschaad worden.

Tot slot wil de commissie aangeven op welke wijze zij dit deel van haar verslag heeft ingedeeld. Het bevat vijf boeken, onderverdeeld in hoofdstukken, welke, voorzover nodig, weer zijn onderverdeeld in paragrafen. Bij de indeling is scherp in het oog gehouden de verdeling van de geheime diensten te Londen in die, welke zich bezig hielden met het inlichtingenwerk en die, welke de verbindingen met het verzet in het bezette gebied onderhielden. De boeken I, II en III hebben betrekking op het werk van de eerste soort geheime diensten; de boeken IV en V op dat van de tweede soort. Boek V behandelt in het bijzonder het England-Spiel.

ALGEMEEN OVERZICHT VAN DE GEHEIME DIENSTEN TE LONDEN

Voordat de commissie overgaat tot de bespreking van de werkzaamheden van de geheime diensten, die voor de Nederlandse Regering te Londen hebben gewerkt, meent zij goed te doen een overzicht te geven van die organisaties.

Bij haar aankomst in Engeland had de Nederlandse Regering een aantal officieren ter beschikking, die werkzaam waren geweest bij G.S. III, de Nederlandse militaire inlichtingendienst. Te Londen waren o.a. aanwezig de heer *J. G. M. van de Plassche,* luitenant-kolonel bij de generale staf, die hoofd was geweest van de afdeling buitenland van G.S. III. en de heer *C. M. Olifiers,* majoor bij de generale staf, die eveneens bij deze afdeling dienst had gedaan. Voorts was ook daar generaal-majoor *J. W. van Oorschot,* die tot aan het Venlo-incident hoofd van G.S. III was geweest. Zoals in het tweede deel van het verslag van de commissie is medegedeeld, had laatstgenoemde in verband met de moeilijkheden, die waren ontstaan na genoemd incident, ontslag moeten nemen. Ten tijde, dat de Nederlandse Regering te Londen aankwam, was de heer *van Oorschot* hoofd van de Nederlandse militaire missie, welke op 10 Mei 1940 naar Engeland was gezonden.

Bij zijn aankomst te Londen op 13 Mei 1940 heeft de heer *van de Plassche* zich in opdracht van de opperbevelhebber gemeld bij het hoofd van de Nederlandse militaire missie aldaar. Na enige tijd is hij ingedeeld bij het Departement van Defensie. Hij is daar gedurende korte tijd doorgegaan met de inlichtingendienst. Daartoe nam hij contact op met de Engelse en Franse inlichtingendiensten.

De heer *Olifiers* is te Londen eveneens bij het Departement van Defensie te werk gesteld. Ook hij is met zijn normale werkzaamheden doorgegaan en hij heeft contact opgenomen met de militaire attaché's van enige landen. Hij heeft een opdracht gekregen om naar Duinkerken te gaan met het doel de Nederlandse troepen onmiddellijk hulp te kunnen verlenen, voor het geval deze daar waren aangekomen. Tevens werd hij belast met de taak na te gaan, of zich bij de naar Engeland overgestoken Nederlandse troepen onbetrouwbare elementen bevonden.

De heer *van Oorschot* bleef voorlopig hoofd van de Nederlandse militaire missie. Hij had geen bemoeienis met het inlichtingenwerk.

G.S. III had vóór de oorlog van 1940 generlei voorbereiding getroffen voor het geval de Regering naar een ander land moest uitwijken, teneinde daar direct een voortzetting van de bestaande inlichtingendiensten, aangepast aan de nieuwe verhoudingen, te waarborgen en verbindingen te onderhouden met het bezette gebied.

19982 *(Dijxhoorn)*

Voorzover dit de heer *Dijxhoorn,* toenmaals Minister van Defensie, bekend is, heeft men dit ook nimmer overwogen.

Uit de aard der zaak was een van de belangrijkste opgaven voor de Nederlandse Regering te Londen het tot stand brengen van het contact tussen Engeland en het bezette gebied. Zij moest daartoe overwegen op welke wijze zij dit kon doen.

Hiertoe vond overleg plaats tussen de heren *Gerbrandy,* Minister van Justitie, *Dijxhoorn,* Minister van Defensie, en *van Kleffens,* Minister van Buitenlandse Zaken. Het resultaat daarvan was, dat onder verantwoordelijkheid van deze bewindslieden op 19 Juli 1940 een Koninklijk besluit werd uitgevaardigd, waarbij de Centrale Inlichtingendienst werd opgericht. [1])

[1]) Bijlage 1.

Het hoofd van deze dienst zou de leiding en de contrôle hebben over hetgeen door de inlichtingendiensten van de Ministers van Buitenlandse Zaken, van Defensie en van Justitie werd verricht en verzameld. Hij zou verantwoording schuldig zijn aan de Minister van Justitie en diende deze van alle belangrijke bevindingen op de hoogte te houden, terwijl hij ook de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Defensie, ieder voorzover voor hen bepaaldelijk van belang, zo nauwgezet mogelijk moest inlichten.

Bij hetzelfde Koninklijk besluit werd tot hoofd van deze dienst benoemd de heer *F. van 't Sant,* tijdelijk raadadviseur bij het Depart-

ment van Justitie, die — naar de verhoudingen in het leger — in rang gelijk werd gesteld met een generaal-majoor. Voorts deelde de Minister van Justitie aan de heer *van 't Sant* schriftelijk mede, dat deze bevoegd was de titel „generaal" te voeren. [1])

[1]) Vgl. bijlage 2.

Bij Koninklijk besluit van 14 Augustus 1941, tot stand gekomen onder verantwoordelijkheid van de Ministers van Justitie, van Oorlog a.i., van Buitenlandse Zaken en van Binnenlandse Zaken, werd de Centrale Inlichtingendienst, die tot aan deze datum ressorteerde onder het Departement van Justitie, tijdelijk overgebracht naar het Departement van Binnenlandse Zaken; daarbij werd dit departement verplicht de Minister van Justitie desverlangd omtrent alle aangelegenheden zo omvangrijk mogelijk in te lichten. [2])

[2]) Vgl. bijlage 3.

Tevens werd bij dit besluit de heer *van 't Sant* op zijn verzoek eervol ontheven uit zijn functie van hoofd van de Centrale Inlichtingendienst onder dankbetuiging voor de gewichtige diensten in deze functie aan de Staat bewezen. In zijn plaats werd als tijdelijk hoofd van de Centrale Inlichtingendienst mr. *R. P. J. Derksema,* reservekapitein, die reeds bij deze dienst werkzaam was, aangewezen.

Bij Koninklijk besluit van 5 Februari 1942, uitgevaardigd onder verantwoordelijkheid van de Ministers van Marine, van Justitie, van Binnenlandse Zaken a.i., van Buitenlandse Zaken a.i. en van Oorlog a.i., werd de heer *Derksema* eervol ontheven als tijdelijk hoofd van de Centrale Inlichtingendienst. Met ingang van dezelfde datum werd als tijdelijk hoofd de heer *M. R. de Bruyne,* kolonel der mariniers, aangewezen. [3])

[3]) Vgl. bijlage 4.

De heer *de Bruyne* bekleedde toen reeds de functie van hoofd van het „Bureau voorbereiding van de terugkeer naar Nederland en het herstel van het wettig gezag aldaar".

Tevens werd bepaald, dat de dienst tijdelijk onder het Departement van Marine zou ressorteren. Het tijdelijk hoofd van de Centrale Inlichtingendienst was verantwoording schuldig aan de Minister van Marine en diende deze van alle belangrijke bevindingen op de hoogte te houden. Hij moest de Ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken desverlangd zo uitgebreid mogelijk inlichten. Voorstellen tot internering binnen het Verenigd Koninkrijk moesten door hem worden voorgelegd aan de Minister van Binnenlandse Zaken. Dit onderdeel van de taak van de Centrale Inlichtingendienst bleef ressorteren onder de directe leiding van de heer *Derksema,* terwijl de heer *de Bruyne,* die hoofd was van de gehele dienst, zich meer in het bijzonder bemoeide met de uitzending van de agenten om de verbindingen met het bezette gebied in stand te houden. De afdeling van mr. *Derksema* had met die uitzending niets te maken, doch bemoeide zich uitsluitend met de veiligheidsdienst. Later is deze veiligheidsdienst, nadat de heer *de Bruyne,* zoals hierna zal blijken, was afgetreden als tijdelijk hoofd van de Centrale Inlichtingendienst, weer onder de Minister van Justitie gekomen. Hij heeft het verdere gedeelte van de oorlog te Londen onder de naam „Politie Buitendienst" gefunctionneerd. Deze dienst, die dus oorspronkelijk was opgezet in het raam van de Centrale Inlichtingendienst, is na het verdwijnen van deze laatste als zelfstandig onderdeel van het Ministerie van Justitie blijven voortbestaan.

De heer *de Bruyne,* die derhalve op 5 Februari 1942 tijdelijk hoofd werd van de Centrale Inlichtingendienst, was, zoals is medegedeeld, op dat tijdstip reeds hoofd van het „Bureau voorbereiding van de terugkeer naar Nederland en het herstel van het wettig gezag aldaar" (B.V.T.). Deze functie had de heer *de Bruyne,* nadat hij was teruggeroepen uit Nederlandsch-Indië, ongeveer 20 December 1941 aanvaard.

Het B.V.T. was geen inlichtingenorgaan; het was een bureau, dat allerlei problemen in studie moest nemen, die in verband met de terugkeer naar Nederland naar voren werden gebracht.

Naast zijn functie als hoofd van het B.V.T. kreeg de heer *de Bruyne* dus de leiding van de Cenrale Inlichtingendienst (C.I.D.). In beide functies stond hij rechtstreeks onder de Minister van Marine.

Nadat de heer *de Bruyne* in de loop van April 1942 in conflict kwam met de heer *Rabagliatti,* zijn tegenspeler van de Engelse inlichtingendienst (S.I.S.), verzocht hij bij brief van 8 Mei 1942 aan de Minister van Marine zijn bemiddeling te willen verlenen om hem voor ontheffing uit zijn functie van tijdelijk hoofd van de C.I.D. voor te dragen. Einde Mei 1942 werd de heer *de Bruyne* dan ook van deze functie ontheven.

Op 21 Mei 1942 werd opgericht het Departement voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk, dat onder meer de algemene vraagstukken van de terugkeer naar Nederland te behandelen kreeg, welke taak tot dit tijdstip ook tot de werkzaamheden van het B.V.T. had behoord. De militaire zijde van de terugkeervraagstukken bleef onder de heer *de Bruyne* ressorteren. Het B.V.T. verdween echter en werd vervangen door het onder de Minister van Oorlog staande

op 1 Juli 1942 opgerichte „Bureau militaire voorbereiding terugkeer" (M.V.T.). Dit bureau kwam eveneens onder leiding van de heer *de Bruyne,* terwijl voor het stafwerk aan hem een aantal officieren van de generale staf werd toegevoegd. [1])

[1]) Vgl. bijlage 5.

De taak van het bureau M.V.T. omvatte onder meer het in behandeling nemen van alle vraagstukken met betrekking tot de militaire voorbereiding van de terugkeer; het, na verkregen goedkeuring der Regering, voorbereiden en organiseren van een „binnenlands front" in het bezette gebied en voorts het inwinnen en verzamelen van militaire en politieke inlichtingen betreffende het bezette moederland.

In verband met een en ander werd de heer *de Bruyne* bij beschikking dd. 1 Juli 1942 van de Ministers van Marine en van Oorlog a.i. gedetacheerd bij het Departement van Oorlog. [1])

In verband met de taak van het bureau M.V.T. ten opzichte van het inwinnen en verzamelen van militaire en politieke inlichtingen betreffende het bezette gebied, ontstond in de interne organisatie van het bureau M.V.T. de militaire inlichtingendienst (M.I.D.). De taak van de M.I.D. bleef beperkt tot het verzamelen en verwerken van de inlichtingen, die te Londen binnenkwamen. In de practijk heeft de M.I.D. zich niet bezig gehouden met het uitzenden van inlichtingenagenten naar het bezette gebied. De taak van de M.I.D. is nergens omschreven; de naam is in de wandeling ontstaan.

De werkzaamheden van de M.I.D. werden verricht door de heren *H. Lieftinck* en *K. H. Schilp,* respectievelijk kapitein der mariniers en luitenant-ter-zee der 1ste klasse. Doordat deze heren door kolonel *de Bruyne,* het hoofd van het bureau M.V.T., eveneens belast werden met al hetgeen betrekking had op de uitzending van agenten voor het verzetswerk in Nederland, wordt vaak gezegd, dat de uitzending van deze laatste agenten geschied is door de M.I.D. Strikt genomen is dit, gelijk uit het bovenstaande blijkt, niet juist.

Door de hierboven geschetste ontwikkeling was de positie van de C.I.D. in de zomer van 1942 min of meer zwevend. Dientengevolge werden er in die tijd geen agenten met inlichtingenopdrachten naar Nederland uitgezonden.

Hoewel de C.I.D. niet werd opgeheven, bezat hij, na het ontslag van kolonel *de Bruyne* als tijdelijk hoofd van de dienst, echter geen officiële chef. De algemene zaken, die betrekking hadden op de C.I.D., werden in die tijd bij het Departement voor Algemene Oorlogvoering behandeld.

De heer *Warners,* raadadviseur bij genoemd departement, kan worden beschouwd als de officieuze chef van de inlichtingendienst in deze tijd, zulks in nauwe samenwerking met de heer *Lovink,* secretaris-generaal van dit departement. In deze periode is er op aanwijzing van Minister-President *Gerbrandy* zo weinig mogelijk gedaan, totdat de inlichtingendienst opnieuw zou zijn georganiseerd.

Aan de heren *Warners* en *Lovink* werd door de Minister-President opgedragen hem over de gang van zaken in te lichten en ondertussen te zorgen, dat er geen ongelukken gebeurden. Voordat deze zaak opnieuw was georganiseerd en wederom een hoofd voor deze dienst was aangewezen, behoorde men, aldus de heer *Gerbrandy,* veiligheidshalve slechts het strikt noodzakelijke te doen.

Na overleg tussen de heren *Gerbrandy, van Lidth de Jeude,* de op 15 September 1942 opgetreden Minister van Oorlog, *Lovink* en *Warners* werd besloten een „bureau inlichtingen" op te richten, welk bureau zich uitsluitend zou bezighouden met het verzamelen van inlichtingen in Nederland.

Dit bureau werd bij Koninklijk besluit van 28 November 1942 opgericht. Het besluit is gecontrasigneerd door de Ministers voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk, van Justitie en van Oorlog. [2])

[2]) Bijlage 6.

Het Bureau Inlichtingen (B.I.) ressorteerde onder de Minister van Oorlog en was uitsluitend aan deze verantwoording verschuldigd.

De taak van het bureau bestond uit het inwinnen, verzamelen en te bevoegder plaatse doorgeven van alle inlichtingen, welke van belang waren voor de handhaving van de rust en veiligheid van het Koninkrijk, de oorlogvoering en de daaruit voortvloeiende deelneming aan de geallieerde oorlogvoering, alsmede voor de voorbereiding tot het heroveren van Nederlands grondgebied en het herstel en het behoud van het wettig gezag daarover.

De verkregen inlichtingen dienden door het hoofd van het Bureau Inlichtingen te worden doorgegeven aan alle bevoegde instanties op wier verzoek en te wier behoeve deze werden ingewonnen en verzameld. Het bureau moest alle inlichtingen op politiek en economisch terrein, welke verband hielden met de toen bestaande toestand en de voorbereiding van de terugkeer van de Regering, inwinnen, verzamelen en doorgeven. Tevens moest het bureau zijn medewerking verlenen tot het inwinnen van inlichtingen op militair terrein, welke verband hielden met acties in het bezette gebied, zulks op aanwijzing

van en in overleg met het hoofd van het bureau M.V.T. Voorts moest het bureau de uitzending van personen voor het uitvoeren van bijzondere opdrachten of voor het overbrengen van berichten aan personen, lichamen e.d. in het bezette gebied organiseren en leiden. De bevoegdheid voor het uitvoeren van deze taak berustte uitsluitend bij het hoofd van het B.I.

Bij een Koninklijk besluit van dezelfde datum werd de heer *H. G. Broekman,* res. majoor der artillerie, op voordracht van de Ministers voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk, van Justitie en van Oorlog, belast met de leiding van het Bureau Inlichtingen van het Departement van Oorlog. [1]) Daar de heer *Broekman* echter in Maart 1943 ziek werd, is sinds die tijd de leiding overgenomen door de tweede officier van dit bureau, dr. *J. M. Somer,* majoor van het K.N.I.L., die vóór de oorlog werkzaam was geweest op het studiebureau van G.S. III, uit het bezette gebied was ontsnapt en in de loop van Januari 1943 te Londen was aangekomen. Na de ziekte van de heer *Broekman* was diens gezondheidstoestand nog van dien aard, dat hij ontheffing van de leiding van het B.I. moest vragen. [2]) In de loop van Juli 1943 werd de heer *Somer* aangesteld tot hoofd van het B.I.

De heer *Broekman* werd daarna toegevoegd aan de Minister van Oorlog voor de behandeling van B.I.-aangelegenheden, het geven van adviezen aan de Regering inzake acties met betrekking tot het bezette gebied e.d. De heer *Broekman* verzorgde derhalve het contact tussen het B.I. en de Minister van Oorlog. In verband hiermede werd zijn positie bij schrijven van de Minister van Oorlog van 5 October 1943 nader geregeld. [3]) Door de Minister werd bepaald, dat de heer *Broekman* zou optreden als zijn persoonlijke adviseur in alle aangelegenheden betreffende de inlichtingendienst. Hij diende kennis te nemen van alle bij het departement inkomende stukken, welke betrekking hadden op de inlichtingendienst en moest deze eventueel voorzien van toelichtingen en voorzover nodig ter kennis brengen van de Minister. Tevens was hem opgedragen namens de Minister het contact te onderhouden tussen deze en de adviseur, bedoeld in artikel 3 van de instructie voor het hoofd van het B.I. Deze adviseur, jhr. *H. M. van Haersma de With,* secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk, had tot taak namens de Ministers voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk en van Oorlog, zijn sanctie te geven met betrekking tot het uitzenden van alle geheime berichten voor het bezette gebied in Europa, voorzover die berichten niet de inwendige dienst betroffen. [4]) Tevens was het hoofd van het B.I. verplicht van alle ingekomen berichten inzage te verstrekken aan deze adviseur.

In de instructie voor het hoofd van het B.I. was vastgelegd, dat deze zorg moest dragen voor het in ontvangst nemen van alle geheime berichten, afkomstig uit het bezette gebied in Europa. Voorzover deze berichten uit militair oogpunt van belang waren, diende hij deze ten spoedigste door te geven aan het hoofd van het bureau M.V.T. [4]) Van alle ingekomen berichten, behoudens enkele met name genoemde uitzonderingen, moest hij een afschrift zenden aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk en aan de Minister van Oorlog. Berichten, rechtstreeks gericht tot H.M. de Koningin, diende hij onverwijld door tussenkomst van de Minister van Oorlog door te zenden.

Het B.I. heeft gedurende het verdere verloop van de oorlog de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied, die het verkrijgen van inlichtingen ten doel hadden, verzorgd en daarvoor een groot aantal agenten uitgezonden.

Na de invasie van de geallieerde legers in Europa en de bevrijding van het Zuiden des lands is het hoofd van het B.I. met een gedeelte van zijn bureau naar Eindhoven gegaan, terwijl het andere gedeelte onder leiding van mr. *C. L. W. Fock* te Londen werkzaam bleef. De verbindingen met het bezette gebied werden van die tijd af zowel door het bureau te Londen als door dat te Eindhoven verzorgd.

Het B.I. heeft bovendien gebruik gemaakt van zijn buitenposten op het continent, die waren gevestigd te Bern, Stockholm, Lissabon en Madrid. Reeds vóór de oprichting van het B.I. werd er een verbinding met Nederland via Zweden verzorgd door de consul-generaal te Stockholm. Deze verbinding staat bekend als de Zweedse weg.

De verbinding via de militair attaché te Bern is ontstaan tijdens het functionneren van het B.I., evenals de post te Madrid. Te Lissabon werd, voortbouwende op aldaar reeds eerder verrichte werkzaamheden, ook een post van het B.I. opgericht.

Reeds geruime tijd, voordat het B.I. een vertegenwoordiger te Bern had aangesteld, bestond er via Zwitserland een verbinding tussen de Minister-President en het bezette gebied door tussenkomst van dr. *W. A. Visser 't Hooft,* algemeen secretaris van de Wereldraad van Kerken, die te Genève woonachtig was. Deze had nl. sinds het uitbre-

[1]) Vgl. bijlage 6.

[2]) Vgl. bijlage 7.

[3]) Vgl. bijlage 8.

[4]) Vgl. bijlage 9.

ken van de oorlog contact onderhouden met Nederland, vanwaar hij veel materiaal en brieven ontving. Dit materiaal, dat in de aanvang in het bijzonder betrekking had op kerkelijke aangelegenheden, werd door hem doorgezonden naar Londen. Later breidde dit zich uit tot materiaal, betrekking hebbende op het geestelijke verzet in het algemeen. Tegen het einde van 1941 ontving de heer *Visser 't Hooft* brieven uit Nederland over de algemene situatie aldaar en in het bijzonder over de houding van de Regering te Londen. Hieruit ontstond een correspondentie tussen de Minister-President en de heer *Visser 't Hooft*. Op verzoek van de heer *Gerbrandy* reisde de heer *Visser 't Hooft* voor overleg met hem in het begin van 1942 naar Londen en kwam daar o.a. in contact met de heer *Lovink*, secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering. Met hem werd afgesproken, dat de heer *Visser 't Hooft* zijn gegevens zou doorsturen naar de heer *Lovink*. Uit dit contact is in de loop van de oorlog een geregelde verbinding ontstaan tussen Nederland en de Regering te Londen, welke verbinding krachtens haar opzet niet via het B.I. liep.

Behalve deze Zwitserse weg en de weg over Zwitserland via de militair attaché te Bern heeft van ongeveer Juni 1942 af de reeds genoemde Zweedse weg gefunctionneerd. Deze weg vond zijn oorsprong in het werk van de heer *A. L. Oosterhuis*, arts te Delfzijl. De correspondentie, welke deze met Stockholm voerde door middel van kustvaarders, werd aan de consul-generaal, de heer *A. M. de Jong*, aldaar doorgegeven. Deze zond daarop een brief aan de heer *Oosterhuis* met het verzoek hem verschillende inlichtingen te willen verstrekken, aan welk verzoek werd voldaan. Deze weg heeft uitnemend gefunctionneerd tot ongeveer einde Juli 1943. De consul-generaal gaf de ontvangen berichten door aan de Engelse dienst, terwijl na het optreden van de heer *Broekman* als hoofd van B.I. het contact met deze dienst werd gelegd.

Naast het inlichtingenwerk werden van Londen uit met het bezette gebied verbindingen onderhouden met het oog op het organiseren van het verzet en het plegen van sabotage in dit gebied. Dit werk werd verzorgd door een speciale Engelse dienst, die naast de van ouds functionnerende Britse geheime dienst werkzaam was. De oorlogsformatie van deze laatste dienst, die met het inlichtingenwerk was belast, wordt doorgaans aangeduid met de letters S.I.S. (Secret Intelligence Service), terwijl de eerstgenoemde dienst S.O.E. (Special Operations Executive) werd genoemd. S.I.S. en S.O.E. strekten haar werkzaamheden over het gehele oorlogsgebied uit. Zo onderhield S.O.E. verbindingen met het verzetswerk in wel twintig landen. Voor het werk in Nederland had ieder der beide diensten een z.g. Dutch section. S.O.E. onderhield geen contact met de inlichtingendiensten aan Nederlandse zijde, doch in de latere tijd wel met het bureau M.V.T. en met het in 1944 opgerichte B.B.O., wier taak op gelijk terrein lag.

Aanvankelijk had S.O.E. slechts een summier contact met de Minister van Defensie, de heer *Dijxhoorn*. Een speciale Nederlandse dienst op dit gebied bestond toen nog niet. Wanneer S.O.E. Nederlandse medewerking nodig had, wendde zij zich tot het Departement van Defensie, van welke zijde wel militairen ter beschikking van S.O.E. zijn gesteld. Deze Engelse dienst heeft zich in die tijd ook wel eens een enkele keer in verbinding gesteld met bepaalde figuren uit het Nederlandse politieke leven te Londen om op deze wijze contact te kunnen krijgen met politieke groeperingen in het bezette gebied, teneinde de stemming op het vasteland te leren kennen. Op deze wijze heeft S.O.E. tot en met Juli 1942 een aantal agenten met bepaalde opdrachten naar het bezette Nederlandse gebied gezonden. Voorzover de commissie bekend is, zijn aldus een 22-tal agenten aangewezen, waarvan er 18 naar Nederland zijn uitgezonden.

Het is begrijpelijk, dat S.O.E. na het gaan functionneren van het B.V.T., dat zich immers bezighield met de voorbereiding van de terugkeer naar Nederland, daarmede contact zocht.

Na een aantal besprekingen tussen het hoofd van het B.V.T. en enige officieren van S.O.E. kwam er tenslotte in Juni 1942 een samenwerking tussen S.O.E. en B.V.T. (welk bureau toen in een overgangsphase was naar het bureau M.V.T.) tot stand. In deze maand werden de eerste twee agenten door S.O.E. en B.V.T./M.V.T. naar Nederland uitgezonden met het doel aldaar een verzetsorganisatie te stichten, die gereed zou moeten zijn om bij een eventuele invasie de geallieerde legers behulpzaam te zijn (het z.g. plan-Holland).

Deze agenten werden onmiddellijk in het kader van het z.g. England-Spiel gearresteerd. Gedurende dit spel, dat liep van 12 Maart 1942 tot 1 April 1944, hadden de Duitsers de radio-telegrafische verbindingen met S.O.E., door welke deze dienst meende verbindingen te hebben met zijn naar Nederland uitgezonden agenten, in handen. Daar de Duitse contra-spionnage de agenten van S.O.E. — die deze dienst, voordat de samenwerking met B.V.T./M.V.T. was ontstaan,

op eigen gelegenheid had uitgezonden — reeds gedeeltelijk had gearresteerd en de eerste twee agenten van B.V.T./M.V.T. over een van de daardoor in handen van de Duitsers zijnde verbindingen werden aangekondigd, werden deze agenten onmiddellijk na hun parachutering gevangen genomen.

Tengevolge van deze penetratie der verbindingen zijn vrijwel alle agenten, die daarna in samenwerking tussen S.O.E. en het bureau M.V.T. naar het bezette gebied werden uitgezonden, gevangen genomen.

Deze diensten zijn tot ongeveer Mei 1943 voortgegaan met het uitzenden van agenten, welke bestemd waren om een rol te spelen in de verzetsorganisatie, die de beide eerstgenoemde agenten moesten oprichten. Daar men echter deze agenten steeds uitzond via de bestaande verbindingen, welke verbindingen alle in handen van de Duitse contra-spionnage waren, werden zij onmiddellijk na aankomst in het bezette gebied gearresteerd.

Na 21 Mei 1943 heeft men, mede dank zij ontvangen waarschuwingen uit het bezette gebied, geen agenten meer in het kader van het z.g. plan-Holland uitgezonden.

Hierna zijn in de loop van het najaar nog een drietal agenten uitgezonden, van wie er slechts één geheel buiten de handen van de Duitsers is gebleven

De taak van het bureau M.V.T. met betrekking tot het contact met de verzetsbeweging in Nederland werd tenslotte overgenomen door het op 15 Maart 1944 opgerichte „Bureau Bijzondere Opdrachten" (B.B.O.), welk bureau kwam te staan onder leiding van de heer *J. W. van Oorschot,* destijds gepensionneerd generaal-majoor. De heer *de Bruyne* was reeds op 3 Maart 1944 van dit deel van zijn taak ontheven.

Het bureau M.V.T. werd toen uitsluitend een Nederlandse staforganisatie, die moest samenwerken met de geallieerde staforganisaties in verband met de komende invasie. De heer *de Bruyne* bleef voorlopig chef van deze organisatie, waaronder ook de M.I.D. bleef werken, totdat hij in Augustus 1944 ontheffing vroeg uit deze functie. Het bureau M.V.T. is vervolgens overgegaan in de staf voor de bevelhebber der Nederlandse strijdkrachten.

Als officier van de Dutch section van S.O.E., waarmede het bureau M.V.T. rechtstreeks samenwerkte met betrekking tot de uitzending van agenten naar Nederland, moet in de eerste plaats worden genoemd de heer *Blizzard,* die van het najaar 1941 tot ongeveer Maart 1943 hoofd van deze sectie van S.O.E. was. Hij werd opgevolgd door de heer *Bingham.* Deze werd in Maart 1944 opgevolgd door de heer *Dobson.* Het reeds genoemde B.B.O. heeft van zijn oprichting af onmiddellijk met laatstgenoemde te doen gehad.

Door het B.B.O. is het werk van het bureau M.V.T. met betrekking tot het uitzenden van agenten voortgezet. Zijn taak was het benaderen van verzetsgroepen en die te voorzien van oorlogsmateriaal in de ruimste zin van het woord, alsmede het plegen en bevorderen van sabotage. Dit bureau heeft in nauwe samenwerking met de Nederlandse afdeling van S.O.E. zijn taak vervuld.

Terwijl de taak van het bureau M.V.T. derhalve in hoofdzaak was gericht op het formeren van een organisatie, die de geallieerden behulpzaam zou kunnen zijn bij een eventuele herovering van het bezette gebied, en dit bureau zich in beginsel niet bezig hield met het uitvoeren van sabotage-opdrachten, was de taak van het B.B.O. mede op het laatste gericht. Het B.B.O. heeft zijn taak vervuld tot aan de bevrijding.

BOEK I. DE CENTRALE INLICHTINGENDIENST (C.I.D.)

I. De C.I.D. onder leiding van de heer F. van 't Sant

§ 1. *De oprichting van de C.I.D.*

Zoals reeds in het hieraan voorafgegane „Algemeen overzicht van de geheime diensten te Londen" is medegedeeld, had de Regering hier te lande generlei voorbereiding getroffen om, voor het geval zij moest uitwijken buiten de grenzen van het Rijk in Europa, van haar nieuwe verblijf uit contact met het bezette gebied te onderhouden.

35926 *(Bosch van Rosenthal)*

Toch had b.v. jhr. mr. *L. H. N. Bosch* ridder *van Rosenthal,* commissaris der Koningin in de provincie Utrecht, reeds vóór de oorlog de aandacht van het hoofd van G.S. III op deze aangelegenheid gevestigd. De heer *Bosch van Rosenthal* heeft in 1939 een gesprek gehad met de Amerikaanse militair attaché in Portugal. Deze was door de Verenigde Staten uitgezonden om in Spanje de verhoudingen op te nemen. De heer *Bosch van Rosenthal* heeft toen kennis kunnen nemen van een rapport van deze officier over de toestanden in Spanje, dat later juist bleek te zijn. Volgens de heer *Bosch van Rosenthal* heeft deze militair attaché hem er opmerkzaam op gemaakt, dat de geallieerden tijdens de bezetting van België door de Duitsers in de eerste wereldoorlog vele moeilijkheden hebben gehad, omdat er geen contacten waren van de geallieerden met België. De Amerikaanse officier heeft er toen op gewezen, dat het een taak van Nederland was in verband hiermee reeds op dat moment de geheime dienst zodanig te reorganiseren, dat, wanneer Nederland door de Duitsers bezet zou worden, deze zaak alvast voor elkaar was. Aangezien de heer *Bosch van Rosenthal* er van overtuigd was, dat Nederland bezet zou worden, heeft hij zich in verbinding gesteld met G.S. III, waar hij gesproken heeft met de heer *van Oorschot.* Hij heeft deze toen gezegd, dat het noodzakelijk was om aanstonds met deze organisatie een aanvang te maken. Dit onderhoud zou ongeveer Juni 1939 hebben plaats gehad.

59777 e.v. *(van Oorschot)*

Generaal-majoor *J. W. van Oorschot* heeft hieromtrent aan de commissie medegedeeld, dat hij zich wel kan herinneren, dat hij een gesprek met de heer *Bosch van Rosenthal* heeft gehad. Hij herinnert zich echter niet meer, dat deze over genoemde kwestie heeft gesproken. Hij acht het intussen heel goed mogelijk, dat de heer *Bosch van Rosenthal* hem over deze zaak heeft ingelicht.

Indien de heer *Bosch van Rosenthal* deze mededeling heeft gedaan, heeft de heer *van Oorschot* waarschijnlijk echter gedacht, dat het, daar de Regering er niet aan wilde, zo'n hopeloos geval was, dat hij het maar terzijde heeft geschoven. Dit vond zijn grond in de neutraliteitspolitiek van de Regering, die voorbesprekingen over een zaak van deze aard daarmede in strijd achtte.

De heer *van Oorschot* verklaart voorts, dat er, voorzover hij weet, ook geen voorstellen aan de Regering zijn gedaan voor een eenzijdige voorbereiding, waarbij men b.v. hier de mensen zou kunnen instrueren en hen voorzien van zenders.

Gevraagd naar de reden waarom men er vóór 1940 niet aan heeft gedacht voorbereidingen te treffen om een inlichtingenapparaat op te bouwen, teneinde daarmede te werken in een bezet Nederlands gebied, deelt de heer *van Oorschot* mede, dat daar nooit aan is gedacht.

22595 *(van Oorschot)*

22596 *(van Oorschot)*

22599 *(van Oorschot)*

Daar denken, aldus deze getuige, Nederlandse militairen niet aan. Ook hij zelf heeft dit vóór 1940 nooit in zijn overwegingen betrokken; hij gelooft niet, dat wij daar ooit over hebben gedacht. Ook in de vorige oorlog, aldus de heer *van Oorschot,* hadden wij nooit iets van die aard gehoord.

19981 *(Dijxhoorn)*

Uit de verklaring van de heer *A. Q. H. Dijxhoorn,* oud-Minister van Defensie, blijkt eveneens, dat bij G.S. III vóór 1940 generlei voorbereidingen zijn getroffen om, voor het geval de Regering naar een ander land moest uitwijken, daar direct een voortzetting van de bestaande inlichtingendienst, aangepast aan de nieuwe verhoudingen, te waarborgen en een verbinding te onderhouden met het bezette gebied. Voorzover hem bekend is, heeft men dit zelfs nimmer overwogen, zodat men, toen men te Londen aankwam, ten aanzien van dit punt naar bevind van zaken moest handelen.

19982 *(Dijxhoorn)*

19983 *(Dijxhoorn)*

62176 e.v. *(Nuboer)*

In dit verband heeft de heer *J. F. W. Nuboer,* vóór Mei 1940 werkzaam bij de Marinestaf, medegedeeld, dat hij practisch zeker weet, dat er van enigerlei voorbereiding vóór Mei 1940 om, voor het geval de Regering het Nederlandse grondgebied moest verlaten, een organisatie bij de hand te hebben, die de verbindingen tussen de Regering en het bezette gebied kon onderhouden, geen sprake was. Hij zat in die tijd voldoende dicht bij het vuur om dit te kunnen weten. Er werd, aldus de heer *Nuboer,* met zekerheid op gerekend, dat het front in ieder geval geruime tijd zou worden gehouden.

19984 *(Dijxhoorn)*
19985 *(Dijxhoorn)*

De heer *Dijxhoorn* verklaart, dat te Londen na de capitulatie de heren *van de Plassche* en *Olifiers* ter beschikking waren. Hun namen stonden op een Duitse „Fahndungsliste", die gevonden was in een neergeschoten Duits vliegtuig. Op grond daarvan zijn zij op last van de opperbevelhebber naar Engeland overgestoken. Tevens was te Londen de heer *van Oorschot* aanwezig, die vóór het Venlo-incident hoofd van G.S. III was geweest en die op 10 Mei 1940 als chef van de militaire missie naar Engeland was gezonden.

22475 *(van Oorschot)*
22467 *(van Oorschot)*
22468 *(van Oorschot)*
22469 *(van Oorschot)*
22350 *(van Oorschot)*

De heer *van Oorschot* heeft het merkwaardig gevonden, dat de Regering geen gebruik heeft gemaakt van de in Engeland aanwezige officieren van G.S. III. Hij heeft zelfs absoluut niets geweten van de oprichting van de Centrale Inlichtingendienst; hij vindt het vreemd, dat te Londen de inlichtingendienst niet onder de Minister van Oorlog kwam, en men een geheel ander systeem opzette, hoewel om zo te zeggen de gehele dienst van G.S. III aanwezig was.

De heer *van Oorschot* heeft in het algemeen een zeer gunstig oordeel over de heer *van de Plassche,* vóór Mei 1940 chef van de afdeling buitenland van G.S. III en tevens plaatsvervanger van het hoofd van G.S. III. Hij acht hem een zeer bekwaam, vlot en handig man, die uitstekend geschikt was voor de inlichtingendienst.

20044 *(Dijxhoorn)*
19986 *(Dijxhoorn)*

Ook de heer *Dijxhoorn* heeft aan de commissie medegedeeld, dat het zijns inziens de aangewezen weg was geweest de gehele inlichtingendienst aan het Departement van Defensie op te dragen. Hij zou dan bij de opzet van deze dienst natuurlijk gebruik hebben gemaakt van de officieren, die meer met dit bijltje hadden gehakt. Hij zou daartoe dan de heren *van Oorschot, van de Plassche* en *Olifiers* ingeschakeld hebben.

23668 e.v. *(Gerbrandy)*

Prof. mr. *P. S. Gerbrandy,* destijds Minister van Justitie, door de commissie hierover gehoord, heeft verklaard, dat hij de heren *van de Plassche* en *Olifiers,* gezien de omstandigheden, beslist ongeschikt achtte. Hij bedoelt daarmede niets af te doen aan hun kwaliteiten. Hoewel hij de heer *van Oorschot* wel een goed vakman achtte, wijst hij er op, dat deze beladen was met de last van het Venlo-incident. Dit speelde ook toen, aldus de heer *Gerbrandy,* in zoverre nog een rol, dat, wanneer in de Engelse geheime dienst iets dergelijks was gebeurd, men degene, die hiervoor verantwoordelijk was, nooit meer zou gebruiken. Van generaal-majoor *van Oorschot* zou hij niet hetzelfde als van de twee andere heren willen zeggen, hoewel hij hem niet zou hebben gekozen. Bovendien was hij reeds in die tijd een man van ver over de zestig.

23681 *(Gerbrandy)*
23691 *(Gerbrandy)*

Ook de heer *J. Th. Furstner,* oud-Minister van Marine, heeft zijn mening omtrent de voormalige G.S. III-officieren aan de commissie medegedeeld. Hoewel de heer *Furstner* ten tijde van de oprichting van de Centrale Inlichtingendienst geen Minister was, heeft hij zich later met de organisatie van de geheime diensten als Minister gedurende een korte tijd bezig gehouden, zodat hij over deze materie zijn gedachten heeft laten gaan.

23596 *(Furstner)*

Hij acht de toentertijd in Engeland aanwezige G.S. III-officieren — nl. de heren *van Oorschot, van de Plassche* en *Olifiers* — niet de aangewezen mensen om de inlichtingendienst opnieuw op te zetten. Hij grondt deze mening op het feit, dat er destijds te Londen werd verteld, dat er onder de leiding van de heer *van de Plassche* bij G.S. III grote fouten waren gemaakt. Hij had gehoord, dat deze tot op het laatste moment niet heeft geloofd aan een inval van de Duitsers in Nederland, ondanks de berichten van de heer *Sas;* een inlichtingendienst behoort echter te denken aan de ernstige mogelijkheid daarvan. Ook de heer *Olifiers,* die hij vrij goed kende, acht hij niet geschikt. Ten aanzien van de heer *van de Plassche* dacht men toen algemeen, dat hij grovelijk had gefaald bij de inlichtingendienst in Nederland. De heer *van Oorschot* was in die periode zeer rheumatisch en leek een te oude man.

23597 *(Furstner)*

Aan jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude,* die op 15 September 1942 als Minister van Oorlog is opgetreden en die met de oprichting van het B.I. bemoeienis heeft gehad, is door de commissie eveneens gevraagd naar zijn mening over de vroegere G.S. III-officieren. Ook hij achtte de heer *van de Plassche* niet geschikt om bij het B.I. geplaatst te worden. Gevraagd naar de reden waarom hij de heer *van de Plassche* daarvoor niet de juiste man achtte, verklaart hij, dat men voor een dergelijke moeilijke opdracht vertrouwen moest hebben

23488 *(van Lidth de Jeude)*
23491 *(van Lidth de Jeude)*

in de capaciteiten en in de persoon van de man; dit had de heer *van Lidth de Jeude* ten aanzien van de heer *van de Plassche* niet. Bovendien bestonden er tegen de G.S. III-officieren enige bezwaren naar aanleiding van het gebeurde op het algemeen hoofdkwartier gedurende de vier oorlogsdagen. Wel diende men grote voorzichtigheid te betrachten bij een eventuele veroordeling van die officieren van het algemeen hoofdkwartier, daar men hen op grond van de bekende gegevens noch kon veroordelen noch kon vrijpleiten. Dit zou slechts na hun thuiskomst in Nederland kunnen worden uitgezocht, als het Hoog Militair Gerechtshof zijn functie zou hebben hervat.

23494 *(van Lidth de Jeude)*

Voorts heeft de commissie hierover gehoord de heer *A. H. J. Lovink,* die in Mei 1942 secretaris-generaal is geworden van het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk. Deze heeft zich in die kwaliteit nadien bezig gehouden met de organisatie van de inlichtingendiensten te Londen. Tevoren was hij in Nederlandsch-Indië hoofd van de dienst der Oost-Aziatische Zaken geweest. Hij legt er de nadruk op, dat vóór Mei 1940 in Nederland een organisatie van de geheime dienst, zoals die te Londen nodig was, in het geheel niet bestond. In vergelijking met datgene, wat te Londen nodig was, was het werk van G.S. III kinderwerk. Mede om deze reden heeft het werk van de geheime dienst gedurende de eerste oorlogsjaren geleid tot grote moeilijkheden en geweldige teleurstellingen. Hij meent, dat er veel ongelukken zijn gebeurd, omdat er een volmaakte afwezigheid bestond wat betreft een organisatie achter het front. Er waren geen voorbereidingen getroffen om te zorgen, dat men bij het vertrek uit Nederland bepaalde contacten had.

20990 *(Lovink)*

21003 *(Lovink)*

Mr. *C. L. W. Fock,* die gedurende de laatste jaren van de oorlog bij het B.I. werkzaam is geweest en sinds September 1944 te Londen plaatsvervanger was van het hoofd van dit bureau, is van mening, dat men bij de vooroorlogse organisatie van G.S III niets heeft afgeweten van het uitzenden van agenten en dat het niet mogelijk zou zijn geweest de officieren van G.S. III te gaan opleiden, daar deze „het wisten". Hij acht het feit, dat er vóór 1940 geen enkele voorbereiding van de kant van G.S. III is geweest voor het geval van een vijandelijke bezetting, de fout van het vooroorlogse denken van de betrokken officieren en vindt, dat men zich daardoor als inlichtingenman een volkomen bewijs van onvermogen heeft gegeven. Met of zonder neutraliteitspolitiek acht hij het zeer wel mogelijk om voorbereidingen te treffen.

21512 *(Fock)*

Uit het bovenstaande blijkt wel, dat men te Londen onder meer op grond van de gebeurtenissen op het algemeen hoofdkwartier gedurende de Meidagen van 1940 de officieren van G.S. III niet geschikt achtte leidende functies bij de geheime dienst aldaar te bekleden.

Dit blijkt eveneens uit stukken, waarop de commissie de hand heeft kunnen leggen. Eén daarvan is een brief van 6 October 1943 van de Minister van Oorlog aan de Minister van Binnenlandse Zaken, waarin gene aan laatstgenoemde mededeelt, dat het niet in zijn voornemen ligt aan de heer *Olifiers* een oorlogsbestemming te geven. Als reden daarvan wordt opgegeven, dat deze officier voor en tijdens de inval deel uitmaakte van het algemeen hoofdkwartier, dat in Nederland aan een scherpe critiek was onderworpen. Dit heeft, aldus wordt in genoemde brief gezegd, geleid tot een onderzoek naar de gedragingen van de leden van het algemeen hoofdkwartier door het Hoog Militair Gerechtshof. In bepaalde verhoren, die van N.S.B.-zijde bekend gemaakt waren, werd onder meer de naam van de heer *Olifiers* in het geding gebracht. Op grond daarvan achtte de Regering het onjuist, dat de in deze verhoren genoemde personen actief zouden deelnemen aan de terugkeer naar Nederland.

De Minister van Oorlog schrijft verder, dat dit geen eenzijdige veroordeling van deze persoon impliceert, doch dat het niet raadzaam wordt geacht de heer *Olifiers* weer in te schakelen hangende het onderzoek, dat door de ontbinding van het Hoog Militair Gerechtshof ontijdig werd afgebroken en dat bij de terugkeer dient te worden voortgezet en beëindigd. De Minister voegt hieraan toe, dat de dienstprestaties van de heer *Olifiers* deze aangelegenheid niet beïnvloeden en dat hij vertrouwt, dat hij en de andere betrokkenen, die zich thans merendeels in krijgsgevangenschap bevinden, te zijner tijd in staat zullen worden gesteld zich te verdedigen tegen grieven jegens hen van vóór en tijdens de invasie.

Hetzelfde blijkt uit een brief van 15 Juni 1944 van de Minister van Oorlog betreffende een eventuele benoeming van de heer *G. J. M. van de Plassche* tot militair attaché in Algiers. In deze brief wordt medegedeeld, dat genoemde officier niet werd ingedeeld bij de staf, die een actief aandeel in de terugkeer zou hebben, doch dat hij werd bestemd voor het z.g. „afwikkelingsbureau" te Londen, nadat het Departement van Oorlog wederom in Nederland zou zijn gevestigd. In dezelfde brief deelt de Minister van Oorlog nog mede, dat het nader onderzoek naar de gedragingen van leden van het voormalige hoofdkwartier

nog moet plaats hebben en dat, in afwachting daarvan, daarover thans geen definitief oordeel geveld kan worden.

Toen dan ook te Londen de noodzaak van de instelling van een geheime dienst bleek, stond de Regering voor grote moeilijkheden.

De Ministers, onder wier verantwoordelijkheid deze geheime dienst, de Centrale Inlichtingendienst, werd ingesteld, waren de heren *Gerbrandy, Dijxhoorn* en *van Kleffens,* resp. Minister van Justitie, van Defensie en van Buitenlandse Zaken.

19986 *(Dijxhoorn)*

De heer *Dijxhoorn* heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij getracht heeft te bereiken, dat met de beschikbare officieren van G.S. III een militaire inlichtingendienst werd opgericht. Hij probeerde daartoe de heren *van Oorschot, van de Plassche* en *Olijiers* in te schakelen. Dit werd echter, aldus de heer *Dijxhoorn,* bemoeilijkt door het feit, dat de Minister van Justitie de voormalige hoofdcommissaris van politie te 's-Gravenhage, de heer *van 't Sant,* pousseerde.

Voorzover de heer *Dijxhoorn* bekend, was deze naar Engeland overgekomen in verband met de persoonlijke veiligheid van de Koningin, waardoor hij in verbinding stond met de Engelse veiligheidsdienst.

Daar de heer *van 't Sant* geen militair was en hij ook uit anderen hoofde bezwaren tegen hem had, vond de heer *Dijxhoorn* hem geen geschikt persoon voor de inlichtingendienst.

Zijn bezwaren tegen de heer *van 't Sant* heeft de heer *Dijxhoorn* uitvoerig aan de Minister van Justitie kenbaar gemaakt. Zij kwamen in hoofdzaak hierop neer, dat het verzamelen en het verwerken van zakelijke inlichtingen zakenkennis en kennis van de inwendige gang van zaken bij de betrokken departementen vereisten. Het ging niet alleen om berichten uit Nederland of om gegevens over personen of het werken met geheime agenten; het ging mede om zuiver zakelijke inlichtingen, waarop en waarmee verschillende departementen hebben te werken. Het vragen en verwerken van deze zakelijke inlichtingen vereiste zakelijke kennis en was geheel en al een kwestie van de cuisine intérieure van het betrokken departement. Deze zakelijke inlichtingen werden voor een deel verkregen door: *a.* inlichtingen van overeenkomstige departementen van andere mogendheden en *b.* het putten uit kranten en andere schrifturen.

Daarbij heeft de heer *Dijxhoorn* aangevoerd, dat de heer *van 't Sant* noch *a* noch *b* kon verrichten, omdat hij van de cuisine intérieure van alle departementen niet op de hoogte kon zijn en dat de heer *van 't Sant* nog minder de berichten volledig kon verwerken, omdat hij niet kon beoordelen welk departement in een bepaald bericht belang zou kunnen stellen. De heer *van 't Sant* zou bepaalde berichten ook niet kunnen verkrijgen, omdat hij niet kon onderhandelen met het War Office en het Foreign Office. Het enige, waartoe hij de heer *van 't Sant* misschien geschikt achtte, was het werken met geheime agenten, omdat hij contact met de Engelse geheime dienst had.

19989 *(Dijxhoorn)*

Bovendien achtte de heer *Dijxhoorn* het departement van Justitie niet het juiste orgaan om de inlichtingendienst te organiseren.

19990 *(Dijxhoorn)*

De heer *Gerbrandy,* aldus de heer *Dijxhoorn,* vond echter de heer *van 't Sant* de aangewezen man voor deze dienst. Tegen de overgekomen functionarissen van het vroegere G.S. III waren blijkbaar — al dan niet terecht — enige bezwaren. Er werd echter niet medegedeeld in welk vlak deze bezwaren lagen.

19991 *(Dijxhoorn)*

20028 *(Dijxhoorn)*

Verder verklaart de heer *Dijxhoorn,* dat ook de Minister van Buitenlandse Zaken bezwaar had tegen de heer *van 't Sant.* De aangewezen weg zou zijn geweest, dat men de gehele inlichtingendienst aan het Departement van Defensie had opgedragen; dan zou de heer *Dijxhoorn* bij de opzet van deze dienst natuurlijk gebruik hebben gemaakt van de heren, die meer met dit bijltje hadden gehakt. Het bleek echter niet mogelijk, de benoeming van de heer *van 't Sant* tot hoofd van de nieuw in te stellen Centrale Inlichtingendienst, welke dienst zou ressorteren onder de Minister van Justitie, tegen te houden zonder reeds in Juli 1940 een Ministerscrisis te riskeren. Hoewel hij steeds tegen de benoeming van de heer *van 't Sant* heeft geopponeerd,

20044 *(Dijxhoorn)*

heeft dit niet mogen helpen.

Ook een latere poging van de Minister van Defensie om verandering te brengen in de organisatie van de Centrale Inlichtingendienst door het voorleggen van een concept van een gewijzigde regeling aan de heer *Gerbrandy,* heeft niet tot enig resultaat geleid. [1])

[1]) Vgl. bijlage 10.

20031 *(Dijxhoorn)*

Wel bleef het Departement van Defensie het contact onderhouden met de militair attaché's, terwijl tevens de leiding bij de voorbereiding en de uitvoering van sabotage in Nederland bij dit departement berustte.

Prof. mr. *P. S. Gerbrandy,* oud-Minister van Justitie, over deze aangelegenheid door de commissie gehoord, was, toen de lezing van oud-Minister *Dijxhoorn* aan hem werd voorgelegd, zeer verbaasd.

23625 *(Gerbrandy)*

Immers, aldus de heer *Gerbrandy,* de Minister van Defensie heeft

23626 *(Gerbrandy)*

zelf voorgesteld de heer *van 't Sant* hoofd van de Centrale Inlichtingendienst te maken.

De gedachtengang, zowel van de Ministers van Defensie en van Buitenlandse Zaken als die van de Minister van Justitie, was, dat er een Centrale Inlichtingendienst zou komen, terwijl daarnaast een inlichtingendienst bij Buitenlandse Zaken en bij Defensie zou blijven bestaan. Daar bovenop moest a.h.w. een kop komen, die berekend was voor het verwerven van inlichtingen en gegevens uit Nederland en dat zou een dienst moeten zijn, die ressorteerde onder het Departement van Justitie.

Voorzover de heer *Gerbrandy* zich herinnert, heeft de heer *Dijxhoorn* deze organisatie voorgesteld. In elk geval is men het hierover zonder twijfel eens geworden, zoals te zien is uit het betreffende Koninklijk besluit. Dit geldt eveneens voor de benoeming van de heer *van 't Sant.* Naar aanleiding hiervan heeft de heer *Gerbrandy*

53618 e.v. *(Gerbrandy)*

medegedeeld, dat hij van de hoogste ambtelijke chef van de Engelse inlichtingendienst de allerbeste inlichtingen over de heer *van 't Sant* had gekregen.

De heer *Gerbrandy* kan uit de eerste hand verzekeren, dat een mededeling, als zou de heer *van 't Sant* wel op goede voet gestaan hebben met Scotland Yard, doch niet met S.I.S., niet juist is.

53627 *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* deelt nog mede, dat de heer *van 't Sant,* toen hij in de rang van raadadviseur hoofd werd van de C.I.D., in het desbetreffende Koninklijk besluit in rang werd gelijkgesteld met een generaal-majoor. De bedoeling hiervan was om hem in de militaire verhoudingen een positie te geven, waardoor hij gemakkelijker met Engelsen, die een gelijke verantwoordelijkheid hadden te dragen, kon verkeren.

Naar aanleiding van de vraag, of niet generaal *van Oorschot* in 1940 de juiste persoon was geweest om de leiding van de inlichtin-

53704 *(Gerbrandy)*

gendienst op zich te nemen, heeft de heer *Gerbrandy* medegedeeld, dat zijns inziens deze voorstelling van zaken geheel onjuist is en geen rekening houdt met de omstandigheden, waaronder werd gewerkt. Men moet niet vergeten, aldus de heer *Gerbrandy,* dat de inlichtingendienst zich gedurende de oorlog heeft ontwikkeld in die zin, dat de strakke houding van de Engelsen, toen de zaak langzamerhand ging lopen, gemakkelijker werd. Het is onbillijk om bijvoorbeeld het feit, dat in 1944 generaal *van Oorschot* — het is misschien juister te zeggen de heer *Klijzing* — tot betere resultaten kwam, als maatstaf te gebruiken. In 1944 waren de verhoudingen totaal anders. Er is bijna geen gebied geweest, waar men met zo grote ernst gezocht heeft naar the right man in the right place. Men kan nu zeggen, dat dit in den beginne niet gelukt is, maar ook toen is dat telkens met de meeste ernst onderzocht. De stelling: maar hoe kortzichtig is het geweest generaal *van Oorschot* niet dadelijk te kiezen, is in schrille tegenspraak met de verhoudingen van 1940 en transponeert geheel ten onrechte een situatie van 3 à 4 jaar later naar de beginperiode.

53706 *(Gerbrandy)*

Voorts zegt de heer *Gerbrandy* nog, dat hij geen aanval doet op generaal *van Oorschot,* maar dat hij met de meeste stelligheid kan verzekeren, dat het in 1940, 1941 of 1942 volmaakt uitgesloten was met generaal *van Oorschot* als hoofd van de dienst voor de dag te komen. Dat is, volgens de heer *Gerbrandy,* een bewering, die men in 1949 aanvoert, maar hij kan uit de eerste hand verzekeren, dat het uitgesloten was.

23687 *(Gerbrandy)*

De heer *Dijxhoorn* moet zich vergissen, indien hij heeft medegedeeld, dat hij bij de oprichting van de geheime dienst in 1940 heeft gezegd, dat dit een militaire zaak was, evenals in Nederland G.S. III, en dat deze dienst derhalve onder het Departement van Defensie, waar een aantal G.S. III-officieren aanwezig was, moest ressorteren.

De heer *van 't Sant* is in het vooroverleg tussen de Ministers van Defensie, van Buitenlandse Zaken en van Justitie de enige man geweest, die als hoofd van de op te richten dienst is genoemd. Wel was in de opzet de samenwerking met de militairen begrepen.

33647 *(Gerbrandy)*

In dit verband wijst de heer *Gerbrandy* er op, dat de gedachte van het Koninklijk besluit niet is verwerkelijkt. Deze gedachte was, dat er een dienst bij het Departement van Defensie bleef evenals bij het Departement van Buitenlandse Zaken en bij het Departement van Justitie. Die van het laatste departement zou echter de kop zijn. Het was echter zeker niet de bedoeling, dat het Departement van Defensie geen inlichtingendienst moest hebben. Dat deze militaire inlichtingendienst uiteindelijk onder de heer *van 't Sant* zou komen te staan, acht de heer *Gerbrandy* geen bezwaar, daar ook de chef van de Engelse inlichtingendienst een generaal was van het slag, zoals zij in latere tijd zoveel zijn gemaakt. Het hangt bij deze zaken eigenlijk geheel van de persoon af. Toen de Nederlandse dienst echter werd ingesteld, stonden de papieren van de heer *van 't Sant* goed; dit staat, aldus de heer Gerbrandy, zo vast als een huis. Eveneens staat het voor 100% vast,

53657 *(Gerbrandy)*

dat het in die tijd uitgesloten was geweest, dat generaal-majoor *van Oorschot* aan het hoofd van de C.I.D. was gekomen.

Aangezien de mededelingen van de heer *Gerbrandy* en die van de heer *Dijxhoorn* in lijnrechte tegenstelling tot elkaar stonden, heeft de commissie gemeend deze heren nogmaals in de gelegenheid te moeten stellen verklaringen hieromtrent af te leggen.

48406 *(Dijxhoorn)*

De heer *Dijxhoorn* heeft hierbij medegedeeld, dat hij bij zijn vorige verhoor de zaak zo heeft verteld als die in zijn herinnering is blijven voortleven. Hij heeft steeds op het standpunt gestaan, dat de inlichtingendienst, althans wat de militaire inlichtingendienst betreft, moest staan onder militair deskundige leiding. Het Koninklijk besluit van 19 Juli 1940 is hem a.h.w. opgedrongen. Reeds bij de opstelling van dit Koninklijk besluit vond hij de heer *van 't Sant* een glibberige figuur. Hij was tot deze conclusie gekomen door een onderhoud met hem, waarbij de heer *van 't Sant* hem meedeelde, dat er inlichtingen moesten worden ingewonnen o.a. omtrent enige Ministers. Bij een volgend onderhoud met de heer *van 't Sant* op 4 Juli 1940 deelde deze hem eigener beweging mede, dat hij in alles, wat bij Hare Majesteit werd aangebracht, werd gekend en dat hij Haar vertrouwde raadgever was. Dit maakte op hem als Minister een allerzonderlingste indruk. Bovendien had de heer *Dijxhoorn,* kort na zijn overkomst uit Nederland, een gesprek met de heer *van de Plassche* over de inlichtingendienst. De heer *van 't Sant* had zich nl. gewend tot de heer *van de Plassche,* waarbij hij deze aanraadde eens een onderhoud te hebben met een zekere heer *Hooper.* Dit onderhoud vond plaats, waarbij laatstgenoemde aan de heer *van de Plassche* meedeelde, dat hij met de heer *van 't Sant* van plan was een geweldige inlichtingendienst te vormen. *Van de Plassche* moest in een afzonderlijk huis gaan wonen en tijdelijk van de wereld verdwijnen. De verhouding tot de heer *van 't Sant* zou daarna nader worden geregeld. Aan de heer *van de Plassche* zou door de heer *Hooper* zijn meegedeeld, dat hij bij de nieuwe organisatie onder de heer *van 't Sant* zou komen te staan, of hij ging naar de troep. Hieruit, aldus de heer *Dijxhoorn,* volgt dus wel, dat de heer *Gerbrandy* met het plan rondliep de inlichtingendienst onder de heer *van 't Sant* te stellen. Bovendien is het desbetreffende Koninklijk besluit niet door de Minister van Defensie, doch door de Minister van Justitie ontworpen. Ook later, n.l. uit het ontwerp voor een gewijzigde regeling, welke hij op 29 October 1940 had gemaakt [1]) bleek, dat de heer *Dijxhoorn* niet tevreden was met de bestaande organisatie van de inlichtingendienst. Het was echter volgens de heer *Dijxhoorn* moeilijk om met de heer *Gerbrandy* over deze zaak te spreken. Deze verwarde steeds de geheime dienst met de inlichtingendienst.

[1]) Vgl. bijlage 10.

48406 *(Dijxhoorn)*

Volgens bedoelde ontwerp-regeling bleef de heer *van 't Sant* belast met het onderzoek naar de betrouwbaarheid van personen. Het kan best zijn, dat de heer *Dijxhoorn* daartegen van de aanvang af niet het minste bezwaar had. Deze taak ressorteerde zuiver onder de Minister van Justitie, terwijl het Departement van Defensie daar bovendien geen apparaat voor had.

48410 *(Dijxhoorn)*

De heer *Dijxhoorn* verklaart, dat de gang van zaken stellig ook niet aldus is geweest, dat hij, na zijn aanvankelijke bezwaren te hebben kenbaar gemaakt, in de besprekingen met de heer *Gerbrandy* tot de conclusie is gekomen, dat hij geen resultaat kon bereiken en dat dus de visie van de heer *Gerbrandy* moest worden uitgevoerd, zodat hij zich bij het resultaat van die besprekingen zou hebben neergelegd en meegewerkt heeft aan de maatregelen, welke genomen moesten worden, zoals het voorbereiden van het desbetreffende Koninklijk besluit. Dat het niet zo is gegaan, blijkt reeds hieruit, dat hij het Koninklijk besluit tot oprichting van de C.I.D. niet heeft gezien, voordat het hem ter contrasignering werd voorgelegd. Hij heeft het echter niet juist geoordeeld om over het onderhavige geval een Ministerscrisis te riskeren.

48411 *(Dijxhoorn)*

Immers bij weigering om te contrasigneren had hij zijn ontslag moeten indienen. Hij heeft zich echter gerealiseerd, dat dit op de Nederlandse bevolking een allermiserabelste indruk zou maken. Hij herinnert zich nog levendig, dat hij het geval met de heer *van Kleffens* heeft besproken, waarbij zij zich bij het Koninklijk besluit hebben neergelegd om af te wachten en te zien hoe het zou lopen.

48413 *(Dijxhoorn)*

De heer *Dijxhoorn* ontkent eveneens, dat hij de heren *van Oorschot* en *van de Plassche* niet bij de inlichtingendienst te Londen had willen aanstellen. Met name stond hij op het standpunt, dat de heer *van Oorschot* ten aanzien van het Venlo-incident niet zo erg veel blaam trof; bovendien kon deze voortreffelijk met de Engelse autoriteiten opschieten, zodat er dus voor hem geen enkele reden was om te zeggen, dat niet de heer *van Oorschot,* doch de heer *van 't Sant* aan het hoofd van de geheime dienst moest komen. Hij ontkent nogmaals met klem, dat hij degene geweest zou zijn, die voorgesteld had de heer *van 't Sant* chef te maken.

48414 *(Dijxhoorn)*

48416 *(Dijxhoorn)*
48417 *(Dijxhoorn)*

Ten aanzien van de verdere ontwikkeling van de geheime dienst deelt oud-Minister *Dijxhoorn* nog mee, dat hij reeds in de maanden Augustus en September 1940 „wanhopig over de strengen lag" met de heer *van 't Sant*. Bovendien heeft hij van 17 November 1940 tot 12 Juni 1941 geen enkele inlichting uit Nederland van de heer *van 't Sant* meer gehad.

48419 *(Dijxhoorn)*

De heer *Gerbrandy*, hierna opnieuw gehoord, blijft bij zijn mening en deelt mede, dat er bij de oprichting van de Centrale Inlichtingendienst in Juli 1940 niet de geringste tegenstelling bestond tussen hem en Minister *Dijxhoorn*. Evenmin is deze tegenstelling bij de voorbesprekingen, die geleid hebben tot het desbetreffende Koninklijk besluit, tot uiting gekomen.

53595 *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* kan zich niet anders herinneren dan dat hij mede werd uitgenodigd tot een gesprek, waarbij ook Minister *van Kleffens* aanwezig was en waarbij, voorzover hij zich herinnert, niet door hem, maar door de heer *Dijxhoorn* het plan naar voren werd gebracht, dat Justitie aan de kop zou staan. De heer *Gerbrandy* werd verzocht het Koninklijk besluit te ontwerpen. Deze zaak is niet in het Kabinet behandeld, doch door deze drie Ministers. Bij de opzet in Juli 1940 werd aan het Departement van Defensie in geen enkel opzicht verboden ook zelf een dienst te hebben.

De houding van de Minister van Defensie tegenover de heer *van 't Sant* was in deze tijd uitnemend. Later, aldus de heer *Gerbrandy*, is dit anders geworden. Hij acht het dus denkbaar, dat daarna besprekingen hebben plaats gevonden over het ontwerp van 29 October 1940 van de hand van Minister *Dijxhoorn*. Tenslotte heeft de heer *Gerbrandy* verklaard, dat de gehele oprichting van de C.I.D. is behandeld door de drie Ministers en dat het geen Kabinetszaak is geweest.

53598 e.v. *(Gerbrandy)*

63870 e.v. *(van Kleffens)*

De heer *van Kleffens* herinnert zich heel goed, dat de heren *Gerbrandy, Dijxhoorn* en hij betrekkelijk spoedig na de capitulatie de hoofden bij elkaar hebben gestoken over de vraag: hoe krijgen wij een inlichtingendienst, die ook contact met Nederland zou kunnen scheppen? Hij weet niet meer van wie het initiatief uitging, doch hij denkt van de heer *Gerbrandy*. Hij stelde zich daarbij op het standpunt, dat, mocht er een inlichtingendienst op poten worden gezet, deze niet mocht worden verward met het normale apparaat van de Buitenlandse Dienst, daar de officiële vertegenwoordiging van de Nederlandse Regering, wanneer een agent eens tegen de lamp liep, daardoor niet mee gecompromitteerd mocht worden. Hij herinnert zich wel, dat er bij deze bijeenkomst over de inlichtingendienst niet is gezegd: dit is een militair apparaat. Hij herinnert zich echter niet, dat er toen een scherpe controverse bestond tussen de heren *Gerbrandy* en *Dijxhoorn*, in die zin, dat de heer *Gerbrandy* op het standpunt stond, dat deze inlichtingendienst algemeen moest zijn, terwijl de heer *Dijxhoorn* die dienst uitsluitend militair wilde hebben.

De heer *van Kleffens* merkt nog op, dat, wanneer de controverse tussen de heren *Gerbrandy* en *Dijxhoorn* scherp is gesteld, hetgeen hij zich niet herinnert, hij alleen kan aannemen, dat de heer *Dijxhoorn* zich bij de gang van zaken heeft neergelegd en er blijkbaar niet zo'n enorme importantie aan heeft gehecht, dat hij heeft gezegd: dan ga ik heen.

67562 *(Albarda)*

De heer *Albarda* heeft verklaard, dat de beslissing omtrent de vraag wie met de leiding van de Centrale Inlichtingendienst moest worden belast, voorzover hij weet, niet is besproken in de Ministerraad. Deze heeft alleen het besluit van de aanwijzing van een bepaalde persoon vernomen.

67576 *(Albarda)*

Het is de heer *Albarda* bekend, dat er tussen de Departementen van Justitie en van Oorlog een oude controverse bestond op het gebied van de geheime diensten. Hij heeft dit nooit van nabij bemerkt, doch hij heeft er dikwijls over horen praten. Hij herinnert zich echter niet, of de vraag of de inlichtingendienst onder het Departement van Oorlog dan wel onder dat van Justitie diende te ressorteren, reeds in Juli 1940 een punt van discussie of geschil is geweest.

De commissie heeft gemeend over deze aangelegenheid eveneens te moeten horen mr. *J. R. M. van Angeren*, die ten tijde van de oprichting van de C.I.D. secretaris-generaal van Justitie was en die vroeger in Nederland gedurende lange tijd hoofd van de afdeling Politie van het Departement van Justitie is geweest.

25102 *(van Angeren)*

Deze deelt mede, dat hij destijds bemerkt heeft, dat er over de organisatie van de geheime dienst verschillende besprekingen zijn gevoerd tussen enige Ministers.

De inhoud van deze besprekingen werd hem echter niet medegedeeld, daar hij hier volkomen buiten moest blijven. Minister *Gerbrandy* en diens secretaris, dr. *Kasteel*, zouden dit met de heer *van 't Sant* regelen. Aangezien er echter moeilijkheden ontstonden bij het formuleren van het desbetreffende Koninklijk besluit, kreeg hij tot

taak dit besluit in de juiste vorm te gieten, hoewel hij niet mocht medewerken aan het bepalen van de inhoud. Hij heeft in die tijd met de geheime dienst als zodanig niets te maken gehad.

25104 *(van Angeren)* Hij geeft verder als zijn mening, dat het werk van de inlichtingendienst verweven was met militaire spionnage en dat dit werk derhalve onder het Departement van Defensie diende te ressorteren. Deze

25105 *(van Angeren)*
25106 *(van Angeren)* dienst kwam echter onder Justitie, omdat de heer *van 't Sant* op dit gebied de autoriteit was.

Men heeft bij de organisatie van de geheime dienst in Juli 1940 het

25108 *(van Angeren)* deskundige element er buiten gehouden. Hoewel de heer *van Angeren* secretaris-generaal van Justitie was, mocht hij met de organisatie van

25113 *(van Angeren)* de inlichtingendienst geen bemoeienis hebben.

Volgens zijn mening was het onjuist, dat in verband met deze organisatie een Koninklijk besluit werd gemaakt, daar de Kroon hierbij niet betrokken moest worden. Met de vaststelling van de tekst van het ontwerp heeft de heer *van Angeren* lichtelijk gesaboteerd, naar

25113 *(van Angeren)* hij mededeelt.
22467 *(van Oorschot)* De heer *van Oorschot,* voormalig hoofd van G.S. III, heeft verklaard, dat hij met de oprichting van de Centrale Inlichtingendienst in Juli 1940 absoluut niets te maken heeft gehad.

Evenmin is dit het geval geweest met de heer *van de Plassche,* voor-

18405 *(van de Plassche)* malig hoofd van de afdeling buitenland van G.S. III. Deze deelt mede, dat hij na zijn aankomst in Engeland zich eerst had gemeld bij de Nederlandse militaire missie onder leiding van de heer *van Oorschot.* Nadat hij aan deze dienst werd onttrokken en ingedeeld werd bij het Departement van Defensie, is hij daar gedurende korte tijd met het bureau inlichtingen doorgegaan.

Toen hij echter aan de Minister van Defensie vroeg om mensen, met wie hij met deze dienst kon doorgaan, kreeg hij ten antwoord, dat hij eens met de heer *van 't Sant* moest spreken, daar deze relaties had met de Engelse inlichtingendienst. De heer *van de Plassche* verklaart, dat hij toen heeft gezegd, dat hij die relaties al had, daar hij onmiddellijk na zijn aankomst te Londen door de Engelse inlichtingendienst benaderd was. Hij kon echter de Minister niet overtuigen, dat hij met de heer *van 't Sant* niets had te maken. Via deze kwam hij in contact met de heer *Hooper,* die werkzaam geweest was aan het Britse paspoortencontrôlebureau in Nederland. Diens plannen heeft hij aangehoord en daarover heeft hij gerapporteerd aan de heer *Dijxhoorn.* Hij heeft toen een hele tijd niets gehoord en kreeg geen geld en geen mensen; hij bleef toen alleen omgaan met de militair attaché's.

18406 *(van de Plassche)* Hierbij heeft, aldus de heer *van de Plassche,* de heer *van Oorschot* geen enkele rol gespeeld, daar deze toen met de inlichtingendienst niets te maken had. Met de oprichting van de Centrale Inlichtingen-

18407 *(van de Plassche)* dienst op 19 Juli 1940 was de taak van de heer *van de Plassche*
18408 *(van de Plassche)* geëindigd. Hij vond dit niet vanzelfsprekend, doch meer dan dwaas. Hij is daarna hoofd geworden van de afdeling landmacht van het

18406 *(van de Plassche)* Departement van Defensie. De onderhandelingen betreffende de in-

18414 *(van de Plassche)* lichtingendienst, waarmede hij in die tijd bezig was, moest hij toen afbreken, hoewel hij er op heeft aangedrongen de dienst voort te zetten. Hulp en steun daarvoor kreeg hij van de Regering niet.

Met het beleid van Minister *Dijxhoorn* ten aanzien van de in-

18429 *(van de Plassche)* lichtingendienst was de heer *van de Plassche* het niet eens. Wel gelooft hij, dat de Minister het altijd vrij moeilijk heeft gehad.

48424 *(Dijxhoorn)* De heer *Dijxhoorn* deelt in dit verband nog mee, dat, toen de Regering te Londen aankwam, de heer *van 't Sant* de enige man was, die contact had met de Engelse dienst. Formeel heeft hij derhalve tegen de heer *van de Plassche,* die met de inlichtingendienst aan Defensie zou doorgaan, gezegd, dat deze eens met de heer *van 't Sant* moest gaan praten.

Naar aanleiding van de verklaring van de heer *van de Plassche,* dat hij het met het beleid van oud-Minister *Dijxhoorn* ten aanzien van de inlichtingendienst niet altijd eens geweest is, zegt de heer *Dijxhoorn,* dat hij zich dit levendig kan indenken, daar in die tijd de heer *van 't Sant* benoemd werd tot chef van de inlichtingendienst.

De heer *van 't Sant,* sinds 3 Juni 1940 raadadviseur bij het Departement van Justitie, die bij meergenoemd Koninklijk besluit van 19 Juli 1940 tot hoofd van de Centrale Inlichtingendienst werd aangesteld, heeft medegedeeld, dat hij niet gelooft, dat er tussen de Minister van Justitie en de Minister van Defensie verschil van mening heeft bestaan over de vraag, of de op te richten inlichtingendienst behoorde te ressorteren onder het Departement van Defensie dan wel onder dat van Justitie.

De beide heren van de militaire inlichtingendienst uit Nederland, die te Londen ter beschikking waren, wilde de heer *Dijxhoorn* juist niet voordragen; de heer *Dijxhoorn* was er voor om de inlichtingen-

31873 *(van 't Sant)* dienst aan Minister *Gerbrandy* te geven, aldus de heer *van 't Sant.*
31874 *(van 't Sant)* Het was volgens hem de heer *Dijxhoorn,* die voorstelde om de in-

31876 *(van 't Sant)*

31876—31880 *(van 't Sant)*
61623 *(van 't Sant)*

61628 *(van 't Sant)*

61633 *(van 't Sant)*
31880 *(van 't Sant)*

31882 *(van 't Sant)*

31881 *(van 't Sant)*

31881 *(van 't Sant)*

31967 *(van 't Sant)*

31966 *(van 't Sant)*
31967 *(van 't Sant)*
31968 *(van 't Sant)*

55530 e.v. *(Post Uiterweer)*

56431 e.v. *(van Angeren)*

lichtingendienst niet onder leiding te stellen van de beschikbare militairen; niet van de heer *van Oorschot,* daar deze hoofd was van de militaire missie en evenmin van de heer *van de Plassche,* aangezien hij deze niet de geschikte persoon voor deze functie vond.

De heer *van 't Sant* heeft er nooit met de heer *Derksema,* gelijk deze beweert, over gesproken, dat hij als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst van de vroegere G.S. III-officieren geen gebruik wenste te maken. Hij heeft zich integendeel tot de heer *van Oorschot* gewend en diens persoonlijke hulp gevraagd, welke deze heeft toegezegd. Ook heeft hij met de heren *van de Plassche* en *Olifiers* een onderhoud in een hotel gehad, waarbij echter niet bleek van een animo bij de heren, die zodanig was, dat zij zich wilden aansluiten bij de inlichtingendienst, die door hem werd opgericht. Hij heeft hun dit toen ook niet gevraagd. De heer *van 't Sant* merkt nog op, dat er geen militaire deskundige op dit gebied van Nederlandse zijde was ingeschakeld, daar hij toen geen werkelijk geschikte mensen heeft gevonden, die bereid waren om mede te werken; wanneer dit wel het geval was geweest, zouden die ook wel ingeschakeld zijn.

Bij aankomst in Engeland had de heer *van 't Sant* in verband met de bewaking van H.M. de Koningin vrijwel direct contact met Scotland Yard. Op deze wijze kwam hij in aanraking met de Engelse inlichtingendienst, waarmede hij reeds sedert 1914 in verbinding stond. Dit was dus, volgens de heer *van 't Sant,* een voortzetting van het contact met de mensen, die hij uit de inlichtingendienst in Engeland reeds van de vorige oorlog af kende. Hij heeft toen Minister *Gerbrandy* gevraagd zich eerst te vergewissen, of de Engelsen hem alle inlichtingen wilden geven, welke hij ter beveiliging van de Koningin nodig had. Zij hebben hem deze ten volle toegezegd, terwijl hem van Engelse zijde gevraagd werd, of hij bereid was mensen naar Nederland uit te zenden. Dit is besproken in een bijeenkomst met de Ministers *Dijxhoorn, Gerbrandy* en *van Kleffens.* De besprekingen tussen de drie Ministers en hem waren van zodanige aard, dat de heer *Dijxhoorn* het er ten volle mee eens was, dat de inlichtingendienst onder Justitie moest komen. Er is nooit gezegd: de militairen willen het tegenovergestelde.

De mogelijkheid bestaat, aldus de heer *van 't Sant,* dat bij een vroegere bespreking, waarbij hij niet aanwezig is geweest, een verschil van mening tussen de Ministers *Dijxhoorn* en *Gerbrandy* omtrent de organisatie van de geheime dienst naar voren is gekomen, en dat uiteindelijk het gemeenschappelijke overleg tot een resultaat heeft geleid, op grond waarvan de zaak met hem besproken is. Wel kreeg hij de indruk, dat de verhouding tot de heer *Dijxhoorn* uitstekend was. Zeker is in elk geval, dat er tijdens de conferentie tussen de genoemde Ministers en hem niet in den brede is gediscussieerd over het feit, dat de inlichtingendienst van het Departement van Defensie naar dat van Justitie overging. De heer *van 't Sant* heeft het altijd zo bekeken, dat dit punt reeds een uitgemaakte zaak was, toen men met hem begon te praten.

Wel weet de heer *van 't Sant,* dat men blij was, dat men een oude rot uit de dienst ter beschikking had, die met de Engelsen verbinding had en goed met hen was.

Met betrekking tot een eventuele controverse tussen de Ministers *Gerbrandy* en *Dijxhoorn* over de oprichting van de Centrale Inlichtingendienst in Juli 1940 heeft de heer *J. E. A. Post Uiterweer,* destijds marine-adjudant van de Minister van Defensie, aan de commissie medegedeeld, dat hij eerst van het tot stand komen van die inlichtingendienst en met name van het feit, dat de heer *van 't Sant* daarvan het hoofd was, heeft gehoord na de oprichting Voorzover zijn herinnering strekt, zijn de uitlatingen van de heer *Dijxhoorn,* die hij daarover uiteraard wel eens heeft horen praten, sinds die tijd zodanig geweest, dat daaruit kon worden afgeleid, dat hij het er niet mee eens was. De heer *Dijxhoorn* meende, dat de dienst niet onder het Departement van Justitie thuis hoorde. De heer *Post Uiterweer* meent zich te kunnen herinneren, dat Minister *Dijxhoorn* de gekozen oplossing bepaald niet gelukkig vond.

Ten aanzien van het verschil van mening tussen de heren *Gerbrandy* en *Dijxhoorn,* over het toenmalige verloop van zaken, heeft mr. *J. R. M. van Angeren,* destijds secretaris-generaal van het Departement van Justitie nog medegedeeld, dat hij in verband met de betrachte geheimhouding geen kennis heeft gedragen van de bespreking tussen de beide Ministers aangaande de oprichting van de C.I.D. in 1940. Hij kan zich niet herinneren, dat hem is gebleken, dat de heer *Dijxhoorn* bij de aanvang een bepaald afwijzend standpunt zou hebben ingenomen, hoewel hij dit niet onwaarschijnlijk acht, omdat de inlichtingendienst in Nederland altijd in handen van het Departement van Oorlog was geweest. Wel acht hij het mogelijk, dat de heer *Dijxhoorn* hem in een latere periode heeft benaderd om een einde te maken aan de leiding van de heer *van 't Sant* van de C.I.D. Hij herinnert zich een ontwerpregeling van 29 October 1940, van de hand van de heer

Dijxhoorn, om de C.I.D. te reorganiseren. Echter, aldus de heer *van Angeren,* ook in dit gewijzigde ontwerp staat de heer *van 't Sant* nog steeds als hoofd van de dienst vermeld.

§ 2. *De werkwijze van de C.I.D.*

61644 e.v. *(van 't Sant)*

Gevraagd naar de doelstelling van de C.I.D. heeft de heer *van 't Sant* aan de commissie medegedeeld, dat deze was: het verkrijgen van inlichtingen uit Nederland, het uitzetten van lijnen, het telegraferen met Nederland en het opnemen van de uit Nederland terugkerende agenten na het opdoen van plaatselijke bekendheid in de leiding van de inlichtingendienst. De commissie merkt in dit verband op, dat de heer *van 't Sant* hierbij de doelstelling van de C.I.D. niet volledig heeft weergegeven. Immers behalve de door de heer *van 't Sant* genoemde taak had de Centrale Inlichtingendienst eveneens een terrein van werkzaamheden, dat aangeduid kan worden als de veiligheidsdienst. Van 1 Juli 1942 af werd dit onderdeel van de C.I.D. overgebracht naar een afzonderlijke dienst, de Politie Buitendienst. Tot de taak van de veiligheidsdienst behoorden, behalve de ondervragingen en onderzoeken naar betrouwbaarheid, ook de bemoeiingen met de internering van Nederlandse onderdanen. Wanneer dezen geïnterneerd dienden te worden of wanneer, naar zijn oordeel, aan de internering een einde behoorde te worden gemaakt, stelde het hoofd van de C.I.D. resp. van de Politie Buitendienst zich daaromtrent in verbinding met de bevoegde Britse autoriteiten.

Op enige gevallen van internering zal de commissie in het vervolg van dit hoofdstuk nader ingaan, evenals op werkzaamheden van de uitgezonden agenten, bij welke laatsten in het oog gehouden dient te worden, dat de C.I.D. uitsluitend inlichtingenagenten uitzond en geen sabotage-agenten.

32003 *(van 't Sant)*
31988 *(van 't Sant)*
31989 *(van 't Sant)*
31990 *(van 't Sant)*
31991 *(van 't Sant)*
31994 *(van 't Sant)*
61691 *(van 't Sant)*
31994 *(van 't Sant)*
31995 *(van 't Sant)*
31997 *(van 't Sant)*
32001 *(van 't Sant)*

Volgens de verklaring van de heer *van 't Sant* is de samenwerking met de Engelsen zeer bevredigend geweest. Hij kreeg via de Engelse dienst, die de telegrammen van de in Nederland vertoevende agenten ontving, afschriften van de berichten, die door hen radiografisch naar Engeland werden uitgezonden. Hij heeft het gevoel, dat de Engelsen hem in kennis stelden van alle telegrammen, die gezonden werden, hoewel hij dit uit de aard der zaak niet kon controleren. Hij heeft echter nimmer het onbevredigende gevoel had, dat hij ze niet allemaal ontving. Hij kreeg de beschikking over deze telegrammen van de secretaris van het hoofd van de corresponderende Engelse dienst. De code kende hij niet. Hij kreeg derhalve de „vertaling" van de in code geseinde berichten. De telegrammen toch, die de heer *van 't Sant* van zijn agenten ontving, kreeg hij in de vorm van paraphrases. Hij heeft zich daartegen nooit verzet. Het was toen nog in een tijd, dat men niet wist wat men aan elkaar had. Wel werd, zoals b.v. in het geval van de uitgezonden agent *Zomer,* onmiddellijk door de Engelsen medegedeeld, dat er iets met diens check niet in orde was. De heer *van 't Sant* werd er dus van in kennis gesteld, indien er iets aan het telegram was, dat mis was. Deze waarschuwing geschiedde dan op grond van het feit, dat wegens het ontbreken van bepaalde letters in het telegram dit niet vertrouwd kon worden. Hij heeft dan ook de overtuiging, dat hij in de periode, waarin hij met de Engelse inlichingendienst samenwerkte, behoorlijk op de hoogte werd gesteld van alles, wat er met de telegrammen aan de hand was. De samenwerking met de Engelsen was van dien aard, dat de leiding bij de Engelsen berustte en dat de Nederlandse dienst eigenlijk toegevoegd was aan de Engelse met het doel om aan deze dienst betrouwbare mensen te geven, om de agenten betrouwbare contacten in Nederland te verschaffen en om de agenten die inlichtingen uit Nederland te laten brengen, die de Engelse algemene legerleiding nodig had. Wel kon de Nederlandse dienst daarnaast bepaalde opdrachten geven en bepaalde algemene instructies. Voor het vertrek kreeg de agent van de Engelse dienst de mededeling, wanneer hij zou worden teruggehaald.

32002 *(van 't Sant)*
32044 *(van 't Sant)*

De inlichtingen, die van het bezette gebied uit door de agenten naar Londen werden geseind, werden echter wel ter kennis gebracht van de Centrale Inlichtingendienst. Deze dienst werd door de heer *van 't Sant* beschouwd als een orgaan, dat assistentie aan de Engelsen verleende door de plaatselijke bekendheid, die het in Nederland had. De beste Nederlanders werden gegeven om voor dit doel te werken. De opperste leiding heeft echter steeds berust bij de Engelsen, daar die nu eenmaal in hun land de experts op het gebied van inlichtingendiensten waren. Ten aanzien van de verhouding tussen de Engelse en de Nederlandse dienst merkt de heer *van 't Sant* op, dat hij zich gaarne wil verzetten tegen de gedachte, dat de Engelsen niet zouden hebben gedaan wat zij hadden beloofd. De dienst van de heer *van 't Sant* heeft de Engelsen hulp toegezegd in alle mogelijke opzichten door middel van zijn plaatselijke bekendheid, zijn mensen, enz. Omgekeerd hebben de Engelsen altijd gegeven wat de Nederlanders vroegen. Hij heeft dan ook over de hulp, die de Engelsen verstrekten

61691 *(van 't Sant)*

nooit enige reden tot klagen gehad. Onjuist acht de heer *van 't Sant* een redenering, waarbij men er van uitgaat, dat de Engelsen ons te dienen hadden en dat wij niet meer voor de Engelsen zouden doen, zolang zij niet bepaalde dingen zouden doen. Met deze redenering zou, aldus de heer *van 't Sant,* uit het oog worden verloren voor welk doel gewerkt werd. Dit neemt niet weg, dat de heer *van 't Sant* naar zijn mening op voet van gelijkheid met de Engelsen samenwerkte. Indien aan de commissie medegedeeld is, dat bij een bespreking op 2 April 1941 tussen de Ministers *Gerbrandy* en *Dijxhoorn,* alsmede de heren *Rabagliatti, Laming* en *van 't Sant* bleek, dat de samenwerking tussen de Engelsen en de heer *van 't Sant* volkomen was vastgelopen, dan is dit volgens laatstgenoemde absoluut onjuist. Wel herinnert hij zich een conferentie over het feit, dat ondanks de uitdrukkelijke afspraak met de Minister van Defensie door deze ook een inlichtingendienst werd gehouden.

32045 *(van 't Sant)*

32097 *(van 't Sant)*
32098 *(van 't Sant)*

Voorts heeft de commissie over de periode, waarin de C.I.D. onder leiding van de heer *van 't Sant* stond, mr. *R. P. J. Derksema,* destijds reserve-kapitein, gehoord. De heer *Derksema* is in Augustus 1940 in dienst gekomen bij de Centrale Inlichtingendienst. Later, in Augustus 1941 is hij, na het aftreden van de heer *van 't Sant,* tijdelijk hoofd van deze dienst geworden. Toen de heer *Derksema* bij de dienst kwam, was de opzet hiervan zeer beperkt. De dienst is later uitgebreid, doch onder de heer *van 't Sant* is de bezetting altijd vrij klein gebleven. In de eerste tijd bestonden er nog geen verbindingen met het bezette gebied. De hoofdzaak was administratief werk en het verkrijgen van inlichtingen uit Nederland, die in de eerste plaats verkregen werden van mensen, die overkwamen. Deze mensen werden aan een verhoor onderworpen. Tevens werd getracht couranten en tijdschriften uit het bezette gebied te krijgen. Ook de organisatie hiervan moest van de grond af aan opgebouwd worden. Toen de heer *Derksema* bij de Centrale Inlichtingendienst kwam, stond hij hier geheel vreemd tegenover. Hoofdzakelijk bestond het werk van de C.I.D. uit onderzoeken inzake politieke betrouwbaarheid, derhalve de contra-spionnage.

23058 *(Derksema)*

23062 *(Derksema)*
23064 *(Derksema)*
23065 *(Derksema)*

23241 *(Derksema)*

Sinds 15 December 1940 was bij de Centrale Inlichtingendienst eveneens werkzaam de heer *A. J. J. Vrinten.* De heer *Vrinten* verklaart het volgende. Bij zijn aankomst in Engeland werd hij geplaatst bij een Engelse dienst, die belast was met de contrôle op aangekomen vluchtelingen. In het einde van Juni 1940 is hij op een Engels bureau geplaatst, dat belast was met het organiseren van een dienst voor het uitzenden van parachutisten naar Nederland. Dit bureau stond onder leiding van een zekere heer *Hooper.* Toen de heer *Hooper* in December 1940 van genoemd bureau wegging, werd hij opgevolgd door de heer *Rabagliatti.* Op hetzelfde ogenblik ging de heer *Vrinten* over naar de Nederlandse dienst. De samenwerking tussen de heer *Hooper* en de heer *van 't Sant* is buitengewoon geweest. Toen de heer *Vrinten* bij de Nederlandse dienst kwam, werd hij belast met de contra-spionnage op scheepvaartgebied en had hij met het uitzenden van agenten zo goed als niets te maken.

28441—28442—28443 *(Vrinten)*

28436 *(Vrinten)*

28551 *(Vrinten)*

28567 *(Vrinten)*

28570 *(Vrinten)*

Bij zijn aankomst was het bureau niet groot en bestond het uit ± 10 mensen. Toen de heer *Derksema* de dienst van de heer *van 't Sant* overnam, waren er een stuk of vijftien.

61632, 61636 e.v. *(van 't Sant)*

Ten aanzien van de heer *Hooper* heeft de heer *van 't Sant* aan de commissie medegedeeld, dat deze alleen in het begin de man was, die zorgde voor de contacten met de militairen. De heer *Hooper* meldde zich bij de heer *van 't Sant;* hij was ingeschakeld bij de Engelse inlichtingendienst.

De heer *van 't Sant* heeft aanvankelijk met hem gewerkt met medeweten van Scotland Yard, totdat hij er achter kwam, wie *Hooper* was. Hij heeft hem toen niet meer gebruikt. De heer *Hooper* heeft het een en ander geweten van de uitzending van de agent *van Hamel;* er kan echter niet worden gezegd, dat hij aan het mislukken van diens zending schuld heeft gehad.

De heer *A. Pelt,* destijds hoofd van de Regeringsvoorlichtingsdienst, verklaart, dat zijn contact met de Centrale Inlichtingendienst steeds indirect is geweest; dit was in de allereerste tijd, toen de heer *van 't Sant* als hoofd van de C.I.D. verantwoordelijk was voor de verhoren van de Engelandvaarders. De Regeringsvoorlichtingsdienst heeft toen geen grote moeilijkheden met de heer *van 't Sant* gehad, daar hij wel begrip had voor het standpunt van de voorlichtingsdienst, dat de berichten, die de Engelandvaarders overbrachten, publicistisch voordeel konden hebben. Wel was de heer *van 't Sant* zeer voorzichtig, doch hij was niet onwelwillend de heer *Pelt* hierbij behulpzaam te zijn.

29220 *(Pelt)*

23662 *(Gerbrandy)*

De indruk van oud-Minister *Gerbrandy* over de C.I.D. onder leiding van de heer *van 't Sant* is, dat deze dienst de eerste maanden goed heeft gewerkt, doch dat de arrestatie in Nederland van de geheime agent *van Hamel* de Engelsen ontzaglijk heeft afgeschrikt. Van dat ogenblik af gingen dezen Nederland als hoogst onveilig bekijken, waardoor de dienst ernstig werd gehandicapt. Zijn oor-

23663 *(Gerbrandy)*

23651 *(Gerbrandy)*

deel over de heer *van 't Sant* is, dat deze zijn dienst goed vervuld heeft, dat hij voorzichtig is geweest, dat hij beleidvol tegenover de Engelsen was en dat de samenwerking met dezen goed was.

20033 *(Dijxhoorn)*

Het oordeel van oud-Minister *Dijxhoorn* is minder vleiend. Hij verklaart gedurende zijn ambtsperiode weinig te hebben gezien van berichten uit Nederland; wel kreeg hij aanvankelijk nog wel eens een bericht, doch nadat de heer *van Hamel* door de Duitsers was gevangen genomen, waren des heren *van 't Sants* bronnen alle opgedroogd. De heer *Dijxhoorn* deelt mede, dat hij van 17 November 1940 tot aan zijn aftreden op 12 Juni 1941 geen enkel bericht van de heer *van 't Sant* heeft ontvangen. Gedurende deze tijd heeft hij op alle door hem gestelde vragen van militair belang geen enkel antwoord gekregen tot grote ergernis van de Engelsen, die steen en been bij hem klaagden. Hij heeft dan ook meermalen aan Minister *Gerbrandy* voorgesteld de gehele Centrale Inlichtingendienst aan hem over te dragen; hij kreeg echter nul op het request. Men besefte, aldus de heer *Dijxhoorn,* blijkbaar niet, dat er een oorlog aan de gang was. Ook over de verdere werkzaamheden van de heer *van 't Sant* heeft oud-Minister *Dijxhoorn* verschillende klachten geuit, die in het vervolg van dit hoofdstuk nader zullen worden besproken.

55536 *(Post Uiterweer)*

Naar aanleiding van zijn contact met de heer *van 't Sant* als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst heeft de heer *Post Uiterweer* aan de commissie medegedeeld, dat hij, toen hij marineadjudant van de Minister van Defensie was, enig contact met de heer *van 't Sant* moest onderhouden, omdat deze hoofd van de inlichtingendienst was en het wenselijk was, dat het Departement van Defensie op de hoogte was van hetgeen daar omging. Hij schat, dat hij daarover ongeveer vijf à tien keer contact heeft gehad met de heer *van 't Sant.* Dit contact is opgehouden, omdat hij daar niets te weten kwam.

Hij achtte de heer *van 't Sant* een glibberige figuur. Bovendien hoorde hij langs omwegen, dat deze zich tegenover anderen over hem uitliet op een wijze, waaruit hem duidelijk bleek, dat van enig vertrouwen bij dergelijke gesprekken geen sprake meer kon zijn. Hij heeft het contact toen dood laten lopen.

55538 e.v. *(Post Uiterweer)*

Ten aanzien van de werkzaamheden van de luitenant ter zee *van Hamel* als agent van de C.I.D. heeft de heer *Post Uiterweer* de commissie medegedeeld, dat hij nimmer militaire inlichtingen van de heer *van Hamel* heeft gezien. Het enige, dat hij zich kan herinneren, is, dat hij tijdens gesprekken, die hij met de heer *van 't Sant* heeft gehad, op een gegeven moment de indruk kreeg, dat er iets niet in orde was met de heer *van Hamel;* wat dit was en hoe het zat, kreeg hij echter niet te horen. Het was voor het Departement van Defensie van belang, aldus de heer *Post Uiterweer,* te weten wat het resultaat was van de zending van de heer *van Hamel.* Hij begreep wel, dat een inlichtingendienst niet alles kon vertellen, maar het Departement van Defensie hoopte toch wel iets te horen; hier is echter niets van terecht gekomen.

61693 e.v. *(van 't Sant)*

Naar aanleiding van de mededeling van de heer *Dijxhoorn,* dat hij van 17 November 1940 tot zijn aftreden in Juni 1941 nimmer een bericht van de C.I.D. heeft ontvangen, heeft de heer *van 't Sant* het volgende verklaard. Toen het eerste telegram van *van Hamel* binnenkwam, werd hem dit getoond door de chef van de Engelse dienst, die voorstelde dit feit aan niemand te vertellen. De heer *van 't Sant* heeft toen voorgesteld het even aan de heer *Dijxhoorn* te laten zien, die beloofde, dat hij het aan niemand zou vertellen. Hij zou dit bericht niet verder doorgeven. Het bleek de heer *van 't Sant* echter, dat het bericht circuleerde. De heer *van 't Sant* heeft in het vervolg de berichten volgens afspraak uitsluitend aan de Minister-President gegeven, die er voor zou zorgen, dat zij naar de plaats gingen, waar men ze nodig had. Dat was van het begin af aan de opzet.

19987 *(Dijxhoorn)*
19988 *(Dijxhoorn)*

Bij zijn verhoor heeft de heer *Dijxhoorn* als een zijner grieven tegen de ambtsuitoefening van de heer *van 't Sant* als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst aangevoerd, dat deze getracht heeft door zijn agenten de handelingen van bepaalde Ministers te controleren. Hij vatte de inlichtingendienst blijkbaar ook als een interne zaak op. Zo heeft de heer *van 't Sant* op het Departement van Defensie een telefoniste ingeschakeld voor zijn interne aangelegenheden. Hij vergiste zich echter in deze jongedame, daar zij onder één hoedje speelde met de adjudant van de Minister, zodat deze toeleg uitkwam en geen resultaat meer had.

20018 *(Dijxhoorn)*

De heer *van 't Sant,* aldus oud-Minister *Dijxhoorn,* duwde overal mensen in, die voor hem spionneerden. Op een gegeven ogenblik kreeg hij de mededeling, dat de boden in Stratton House de stukken lazen; de heer *van 't Sant* gaf ook opdracht aan de telefoonjuffrouwen om de gesprekken af te luisteren en dergelijke.

In dit verband heeft de heer *Post Uiterweer* aan de commissie medegedeeld, dat hij zich herinnert, dat men op het Departe-

ment van Defensie met het idee rondliep, dat daar mensen zaten, die als een soort agenten van *van 't Sant* kwamen spionneren. Het was hem bekend, dat de telefoon werd afgetapt; hij zou echter niet meer in staat zijn daarvoor thans enig bewijs te leveren, maar hij leefde toen in de overtuiging, dat dit zo was. Hij herinnert zich ook, dat er iets met een telefoniste is geweest, maar de details, dat zij niet voor de heer *van 't Sant,* maar voor de andere kant werkte, herinnert hij zich niet meer.

Oud-Minister *Gerbrandy,* over deze aangelegenheid door de commissie gehoord, verklaart, dat hij van deze grieven van de heer *Dijxhoorn* tegen de heer *van 't Sant* niets wist. Wel heeft hij eens een bijeenkomst bijgewoond, waarbij de heer *van 't Sant* samengebracht was met de heer *Dijxhoorn* en enige officieren van het Departement van Defensie, opdat deze laatsten hun grieven konden uitspreken. Zij hebben toen echter geen enkele grief geuit. Later heeft de heer *Gerbrandy* aan de heren gevraagd, waarom zij toen hun grieven niet openlijk te berde brachten, waarop zij mededeelden, dat zij dit niet durfden.

23629 *(Gerbrandy)*

23630 *(Gerbrandy)*

23638 *(Gerbrandy)*

Met betrekking tot het afluisteren van telefoongesprekken deelt hij mede er van overtuigd te zijn, dat in de aanvang, aangezien het oorlog was, de telefoongesprekken werden afgeluisterd. Zo herinnert de heer *Gerbrandy* zich, dat hij op een gegeven ogenblik van iemand van de Nederlandse dienst de mededeling kreeg, dat een telefoongesprek tussen hem en Minister *van Kleffens* bij *Churchill* op tafel lag. Het was bekend, dat dit gebeurde; de Engelsen moeten dit hebben gedaan. Hij acht het echter onmogelijk, dat dit onder leiding van de heer *van 't Sant* gebeurde, aangezien deze niet beschikte over de daartoe noodzakelijke middelen.

23638—23639 *(Gerbrandy)*

23640 *(Gerbrandy)*

De heer *van 't Sant* heeft verklaard, dat een handelwijze als hem door oud-Minister *Dijxhoorn* in de schoenen wordt geschoven, wel heel dom zou zijn geweest. Hij verklaart, dat hij geen telefoonjuffrouwen op het Departement van Defensie kende. Wel is hem in Engeland door de Engelse inlichtingendienst enige malen gezegd: Zoudt ge geen reden vinden om aan die en die Ministers te zeggen, dat zij de telefoon minder gebruiken voor geheime dingen? Zelf oefende hij geen telefooncontrôle uit, doch hij werd zelf wel door de Engelsen gecontroleerd, zoals iedereen. Hij heeft dan ook op grond van Engelse inlichtingen wel eens tegen een Minister gezegd, dat hij voorzichtig moest zijn met de telefoon.

32095 *(van 't Sant)*

Ook de heer *Derksema* is niets bekend van een interne spionnage, bijv. door middel van een telefoonjuffrouw op het Departement van Defensie. Evenmin kent hij het geval, door de heer *Dijxhoorn* medegedeeld, dat deze laatste een huisbediende had, die connecties onderhield met het hoofd van de Centrale Inlichtingendienst.

Naar aanleiding van een mededeling van de heer *Dijxhoorn,* die hierop neer komt, dat er door de heer *van 't Sant* naar een aantal vooraanstaande personen, onder wie zelfs Ministers, informaties zijn ingewonnen voor de Engelse dienst, heeft de heer *van 't Sant* medegedeeld, dat het onjuist is, dat hij deze inlichtingen heeft ingewonnen ten aanzien van de heren *Steenberghe, Welter, van Angeren* en *van Blankenstein jr.* Wel heeft hij dit ten aanzien van anderen gedaan, maar niet van dezen. Ook wel eens ten aanzien van een Minister.

61651 e.v. *(van 't Sant)*

In dit verband merkt de heer *van 't Sant* op, dat men er rekening mee moet houden, dat er een Ministerie naar Londen overkwam, dat onmiddellijk zei: Laten wij er mee uitscheiden. Vervolgens kwam er een adjudant van de Koningin, die juist een diner had gehad bij baron *van Haersolte,* nadat bekend was, dat *Mussert* daar op het diner kwam. Tijdens dit diner stond iedereen op, toen *Mussert* binnen kwam. Dit hoorde de heer *van 't Sant* van de Engelsen. Het is dus geen wonder, dat Scotland Yard informaties inwon om zijn Regering in te lichten.

Zo heeft de heer *van 't Sant* tot tweemaal toe aan de Engelsen gezegd, dat zij oud-Minister-President *de Geer* niet moesten laten vertrekken, ondanks het feit, dat andere Ministers hadden gezegd: hij gaat naar Indië. Tot tweemaal toe is het verzoek tot vertrek van de heer *de Geer* door de Engelsen geweigerd. De laatste keer zeiden zij echter, dat zij dit niet meer konden doen, daar hij een bepaalde verklaring had van de Nederlandse Ministers, dat hij naar Indië zou gaan.

§ 3. *De interneringen*

Een van de klachten van de heer *Dijxhoorn* betreft de internering van mr. *A. D. van Buuren.* De heer *Dijxhoorn* geeft hierover de volgende lezing. De internering van de heer *van Buuren* is geschied op instigatie van de heer *van 't Sant.* Na enige tijd vroegen de Engelsen, welke bezwaren de Nederlandse Regering toch tegen de heer *van Buuren* had. Aangezien de heer *van 't Sant* niet van plan was zijn invrijheidstelling te verzoeken, is er een vergadering geweest, waarbij o.a. de Ministers *Gerbrandy* en *Dijxhoorn* alsmede de heer *van*

19995 *(Dijxhoorn)*

't Sant aanwezig waren. Toen is aan de heer *van 't Sant* opgedragen de vrijlating van deze geïnterneerde te verzoeken. De heer van Buuren was geen militair. Hij was naar Engeland overgestoken op grond van een Engelse waarschuwing, dat hij op de zwarte lijst der Duitsers stond. Toen na bovengenoemde vergadering de heer *van Buuren* niet in vrijheid werd gesteld, is de heer *Dijxhoorn* naar de Minister van Justitie gegaan en heeft medegedeeld, dat de heer *van Buuren* blijkbaar niet vrijkwam; hierbij heeft hij gezegd, dat hij zelf een verzoek aan het Home Office zou schrijven. Uit eigen beweging heeft de heer *Gerbrandy* toen gezegd, dat hij in dit verzoek kon mededelen, dat de Minister van Justitie met deze aanvrage accoord ging. Naar aanleiding van een opmerking van de heer *Gerbrandy,* dat het hoofd van de Centrale Inlichtingendienst hem verzekerd had, dat hij om vrijlating had gevraagd, heeft de Minister van Defensie een zijner adjudanten naar

19996 *(Dijxhoorn)*

het Home Office gestuurd om dit nader te onderzoeken. Het bleek toen, dat bij het Home Office geen aanvrage om vrijlating was binnengekomen. Hierop is het verzoek van de Minister van Defensie uitgegaan, waarna de heer *van Buuren* na een paar dagen vrijkwam. Toen daarna de adjudant van de Minister van Defensie, de heer *Kruls,* over de vrijlating van de heer *van Buuren* met de heer *van 't Sant* telefoneerde, zeide deze: „Hij kan niet vrij zijn, want ik heb er niet om gevraagd."

De heer *Dijxhoorn* deelt nog mede, dat hij na de vrijlating van de heer *van Buuren* een aanmerking kreeg van de Minister van Justitie, omdat hij buiten de heer *van 't Sant* om de vrijlating van de heer *van Buuren* had verzocht. De heer *Dijxhoorn* heeft voor de commissie

20000 *(Dijxhoorn)*
20005 *(Dijxhoorn)*

hierbij nog de opmerking gemaakt, dat hij de *Himmler*-tijd in Nederland niet had meegemaakt, maar, dat hij, na wat hij er van gehoord had, zou zeggen, dat de toestanden te Londen hieraan grensden.

De heer *J. W. van Oorschot,* destijds hoofd van de Nederlandse militaire missie te Londen, heeft naar aanleiding van de kwestie-*van*

22425 *(van Oorschot)*

Buuren als volgt verklaard. De Minister van Defensie ontbood hem te Londen op zekere dag bij zich. Hij deelde mede, dat er de volgende namiddag om 4 uur een vergadering zou zijn bij het hoofd van de Centrale Inlichtingendienst. Hierbij waren aanwezig de Ministers *Gerbrandy, Steenberghe* en *Dijxhoorn* alsmede de heren *van Oorschot* en *van 't Sant.* Daar mr. *van Buuren* een groot vriend was van de heren *Dijxhoorn* en *Steenberghe,* had Minister *Dijxhoorn* aan de heer *van Oorschot* verzocht door middel van zijn connecties te trachten de heer *van Buuren* vrij te krijgen. Daarbij bleek hem, dat de heer *van Buuren* op instigatie van het hoofd van de Centrale Inlichtingendienst geïnterneerd was. Aangezien de Engelse dienst op grond van de instructies van zijn Regering de Nederlandse geïnterneerden slechts mocht vrijlaten na gunstig advies van het hoofd van de C.I.D., kon de Engelse dienst niets ten gunste van de heer *van Buuren* doen. Naar aanleiding van deze situatie werd dan ook bovengenoemde vergadering bij de heer *van 't Sant* belegd.

In deze vergadering verzocht Minister *Dijxhoorn* de heer *van 't Sant* een brief te schrijven aan de bevoegde Engelse instanties om de heer *van Buuren* vrij te laten. De heer *van 't Sant* antwoordde, dat hij mr. *van Buuren* goed kende en dat deze in Den Haag geregeld tweemaal per week bij hem kwam bridgen. Hij had reeds alles in het werk gesteld om hem uit de internering te laten ontslaan; Scotland Yard was echter onverbiddelijk. De heer *van 't Sant* deelde voorts mede, dat het vergeefse moeite zou zijn zo'n brief te schrijven. Hierop droeg de Minister van Justitie aan de heer *van 't Sant* op bedoelde brief toch te schrijven. Drie weken later bleek, dat de heer *van Buuren* nog steeds was geïnterneerd. De heer *van Oorschot* verzocht daarop zijn Engelse connectie bij hem te komen. Het bleek toen, dat het hoofd van de Centrale Inlichtingendienst de brief, houdende het verzoek tot vrijlating van mr. *van Buuren,* nog niet had geschreven. Van de heer *Grootenhuis* vernam de heer *van Oorschot* echter, dat de minute van zulk een brief in „het mandje van *Piet Kasteel*" lag. Hierop verzocht de heer *van Oorschot* de heer *Post Uiterweer,* destijds adjudant van de Minister van Defensie, die eveneens een goede kennis van de heer *van Buuren* was, deze brief van het bureau van de heer *Kasteel* weg te halen. Nadat dit was gebeurd, liet de heer *van Oorschot* de minute overtikken en gaf het aldus geproduceerde afschrift, waaronder was geplaatst: „(w.g.) *van 't Sant*" aan zijn Engelse connectie. De volgende morgen, aldus de heer *van Oorschot,* was mr. *van Buuren* vrij.

55553 e.v. *(Post Uiterweer)*

De heer *Post Uiterweer* herinnert zich, dat er om de vrijlating van de heer *van Buuren* te verkrijgen een brief geschreven zou worden door de heer *van 't Sant.* Die brief bleek echter niet aangekomen te zijn. Er gebeurde in elk geval niets op deze laatste z.g. brief. Toen bleek op een gegeven ogenblik, dat, wanneer een Minister, die bereid was voor de heer *van Buuren* in te staan, zou verklaren, dat het in orde was, deze losgelaten zou worden. Minister *Dijxhoorn* heeft toen

na overleg met Minister *Gerbrandy* een brief geschreven, waarin hij de vrijlating van de heer *van Buuren* verzocht. De heer *Post Uiterweer* herinnert zich niet, dat er een minute zou zijn geweest, die hij van het bureau van de heer *Kasteel*, secretaris van Minister *Gerbrandy*, zou hebben gehaald. Hij herinnert zich alleen, dat hij eens met een brief naar de heer *van Oorschot* is gegaan en dat daar een Engelsman zat, die aan de heer *van Oorschot* had toegezegd, dat, wanneer hij een brief van een Minister met gunstig advies over de heer *van Buuren* kreeg, deze vrijgelaten zou worden. Ook herinnert hij zich, dat hij na dat gesprek met die Engelsman met een taxi een bepaalde brief heeft opgehaald en dat deze toen is overgetikt, waarop deze Engelsman de copie heeft meegenomen.

Hem is uit die tijd zeer sterk bijgebleven, naar aanleiding van gesprekken, die hierover met Engelsen werden gevoerd, dat het een klein kunstje was de heer *van Buuren* vrij te krijgen, als maar de juiste brief van de juiste man kwam. Dat heeft de heer *Post Uiterweer* tot de overtuiging gebracht, dat de brief van de heer *van 't Sant* nimmer verzonden was.

Omtrent de reden van de internering van de heer *van Buuren*, die een goed vriend van hem was, deelt de heer *Post Uiterweer* nog mede, dat deze omstreeks 1930—1931 met *Mussert* naar *Mussolini* is geweest. Volgens een verhaal van de heer *van Buuren* aan de heer *Post Uiterweer* zou deze reis zich als volgt hebben toegedragen. De heer *van Buuren* kende goed Italiaans, daar hij in zijn jonge jaren in Italië gewoond had en er nog connecties had. Zodoende stond hij als advocaat in contact met de Italiaanse gezant in Den Haag. Deze laatste heeft hem gezegd, dat *Mussert* naar Italië wilde en dat men dit wel wenselijk vond. Wanneer, aldus de Italiaanse gezant, *Mussert* echter alleen naar Italië ging, zou hier niets van terecht komen. Naar aanleiding hiervan heeft de gezant toen aan mr. *van Buuren* gevraagd, of hij niet mee wilde gaan, daar hij het land en de taal kende. Aldus is geschied. Of ook de heer *van Buuren* bij die gelegenheid bij *Mussolini* is toegelaten, weet de heer *Post Uiterweer* niet; hij weet echter wel, dat mr. *van Buuren Mussert* op zijn minst tot aan de deur van *Mussolini* heeft gebracht. Dit is, naar de indruk van de heer *Post Uiterweer*, een van de belangrijkste redenen, die tot de internering hebben geleid.

De heer *van 't Sant* had volgens de heer *Post Uiterweer* mr. *van Buuren* te Londen uitgenodigd eens bij hem op zijn bureau te komen praten. Hij had toen gezegd, dat er binnenkort wel iets zou gebeuren o.a. met de secretaris-generaal van Justitie, mr. *van Angeren*. Daartoe werd de medewerking van de heer *van Buuren* ingeroepen, welke deze echter geweigerd heeft, terwijl hij het verhaal aan de heren *Kruls* en *Post Uiterweer* heeft verteld. Zij beiden hebben dit waarschijnlijk ook doorgegeven aan Minister *Dijxhoorn*.

Voorzover de heer *Post Uiterweer* weet, is mr. *van Buuren* nimmer lid van de N.S.B. geweest; evenmin heeft hij reden aan te nemen, dat deze in de tijd, dat hij hem gekend heeft, N.S.B.-sympathieën heeft gehad.

54265 *(Jones—Maks)*

Mevrouw *M. H. Jones—Maks*, die eerst in Februari 1941 bij de heer *van 't Sant* in dienst trad en dus de zaak-*van Buuren* niet uit eigen wetenschap kent, heeft als haar indruk weergegeven, dat de heer *van Buuren* verantwoordelijk was voor het verraad, dat gezocht werd. Hij was degene, die voor de nationaal-socialistische beweging naar *Mussolini* ging om geld te halen voor de N.S.B. In Mei 1940 arriveerde hij in Engeland. Hij was zeer goed bevriend met de heren *Dijxhoorn, Welter* en *Furstner*.

Hij werd geïnterneerd door de Engelsen, die hem ook voor de duur van de oorlog geïnterneerd hadden willen houden. Van de heer *Dijxhoorn* is toen het initiatief uitgegaan om de heer *van Buuren* los te krijgen. Hiertegen heeft de heer *van 't Sant* zich sterk verzet, hetgeen hem zeer kwalijk werd genomen. Tenslotte hebben de Engelsen de heer *van Buuren* vrijgelaten, naar zij gehoord heeft, zuiver op verzoek van de Nederlandse Minister-President. Hij is daarna te Londen gebleven en was steeds bij allerlei besprekingen. Hij is degene geweest van wie wij, aldus mevrouw *Jones—Maks*, gedacht hebben: als er verraad is in Londen, kan hij het hebben gedaan. Hij was voortdurend in contact met mensen van een van de inlichtingendiensten en van het Marine-hoofdkwartier, dat ook een eigen inlichtingendienst had.

25102 *(van Angeren)*

Mr. *J. R. M. van Angeren*, destijds secretaris-generaal van het Departement van Justitie, door de commissie hierover gehoord, noemde de kwestie-*van Buuren* een zeer mysterieuze zaak. De heer *van Angeren* heeft reeds vóór de internering van mr. *van Buuren* contact gehad met een zekere *Hooper*. Deze Engelsman wees aan de heer *van Angeren* een heer aan, die met kapitein *Kruls* zat te praten. Hij vertelde, dat dit de heer *van Buuren* was, er aan toevoegend, dat diens dagen geteld waren, daar het met *van Buuren*

25109 *(van Angeren)*

niet deugde. De heer *van Angeren* vond de heer *van Buuren* een

25113 *(van Angeren)*

zeer aangenaam mens, die zeer behulpzaam was. Hij was een goede kennis van Minister *Steenberghe*. Verder kende de heer *van Angeren* hem echter niet. Wel heeft Minister *Dijxhoorn* over de zaak-*van Buuren* met hem gesproken en hem verzocht, of hij hieraan iets kon doen. Hij mocht zich echter niet met deze zaak bemoeien, hoewel hij secretaris-generaal was.

23089 *(Derksema)*

De heer *Derksema,* in deze tijd plaatsvervanger van het hoofd van de C.I.D., heeft medegedeeld, dat hij de finesses van het geval-*van Buuren* niet meer kent; deze zaak is geheel door de heer *van 't Sant* behandeld, die zich zeer intensief met deze dingen bemoeide, terwijl zijn beslissingen in deze gevallen wel zeer zwaar wogen. De heer *Derksema* gelooft echter niet, dat de situatie zodanig was, dat, wanneer de heer *van 't Sant* op dit gebied iets wilde of niet wilde, er dan zelfs voor Regeringsinstanties niet heel veel meer aan was te doen.

23090 *(Derksema)*
23091 *(Derksema)*
23092 *(Derksema)*

23649 *(Gerbrandy)*

De toenmalige Minister van Justitie, prof. mr. *P. S. Gerbrandy,* merkt op, dat men er bij de beoordeling van de zaak-*van Buuren* rekening mede moet houden, dat de heer *van Buuren* een man was, die met *Mussert* bij *Mussolini* was geweest, dus niet bepaald een figuur, die vertrouwen inboezemde. Deze mijnheer *van Buuren* had mensen, die hem protegeerden en hem vrij wilden hebben. Daarin konden zij misschien wel gelijk hebben, maar men leefde toen in een tijd, waarin een ieder moeilijkheden kon krijgen; wanneer men met *Mussert* naar *Mussolini* is geweest, is men in oorlogstijd, zoals duidelijk is, een aangestoken vrucht. Het verlangen bij sommigen om hem vrij te krijgen werd niet gedekt door de zorg, die anderen voor de veiligheid hadden. De moeilijkheid was, dat de heer *van 't Sant* er mede was belast er voor te zorgen, dat het sein op veilig kon worden gezet. Wanneer er mensen waren in de kring van het Nederlandse gouvernement, die bepaalde geïnterneerden vrij wilden hebben, konden zij het echter de man, die met de veiligheid was belast, niet kwalijk nemen, indien deze zich verantwoordelijk achtte voor datgene, wat er gebeurde.

67564 e.v. *(Albarda)*

In de Ministerraad heeft men, volgens de heer *Albarda,* heel veel gemerkt van de controverse tussen de heren *Gerbrandy* en *Dijxhoorn* omtrent de persoon van de heer *van 't Sant.* Er was n.l. bij de Ministers *Dijxhoorn, Steenberghe* en *Welter* een grote weerzin tegen de heer *van 't Sant,* juist in verband met zijn gestie op het gebied van inlichtingen en veiligheid. In dit verband noemt de heer *Albarda* de naam van mr. *van Buuren.* In dit geval stond de heer *Gerbrandy* sterk tegenover de drie zo juist genoemde Ministers. De heer *Albarda* heeft altijd het gevoel gehad, dat de kwestie-*van Buuren* — waarmede hij niet bedoelt de daadwerkelijke invloed van de heer *van Buuren* — in Regeringskringen in Engeland het middelpunt is geweest van zeer scherpe controversen, die zich dan uitbreidden over andere onderwerpen. Dit geval heeft geleid tot verscherping van onderlinge verhoudingen en tot wederzijds wantrouwen. Of de heer *van 't Sant* gelijk had in zijn oordeel over mr. *van Buuren,* wil de heer *Albarda* in het midden laten.

32131 *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant,* destijds hoofd van de Centrale Inlichtingendienst, heeft verklaard, dat hij de heer *van Buuren* reeds in Nederland kende. Hij ontmoette hem in Engeland, waarbij de heer *van Buuren* verklaarde uit Nederland te zijn gevlucht op aanraden van de Engelse legatie. Toen men op een gegeven moment bij Scotland Yard vroeg wie de man was, die steeds in de omgeving van de Ministers werd gezien, deelde de heer *van 't Sant* mede, dat dit mijnheer *van Buuren* was, die op aanraden van de Engelsen naar Engeland was vertrokken. Het bleek toen, dat de Engelsen zich bij het geven van deze waarschuwing hadden vergist. De heer *van Buuren* bleef in de omgeving van Minister *Steenberghe* en de heren *Kruls* en *Post Uiterweer.* Op een gegeven ogenblik kreeg de heer *van 't Sant* van Scotland Yard de mededeling, dat zij op het punt waren de heer *van Buuren* in te rekenen, waarbij werd verzocht de heren *Steenberghe, Kruls* en *Post Uiterweer* te waarschuwen op hun hoede te zijn. Men deelde aan de heer *van 't Sant* mede, dat de heer *van Buuren* altijd besprekingen had gehad met *Mussert* en met deze was meegegaan naar *Mussolini* om geld te vragen voor de N.S.B. Hoewel de heren *Kruls* en *Post Uiterweer* zijn gewaarschuwd, is de heer *van Buuren* op een bepaalde dag in het gezelschap van deze heren in een bar gearresteerd. Hierop is de heer *Laming* bij de heer *van 't Sant* geweest, die mededeelde, dat de heer *van Buuren* niet de gevaarlijke man was.

32132 *(van 't Sant)*

32132 *(van 't Sant)*

Bij het verhoor door de Engelsen heeft de heer *van Buuren* verklaard, dat hij nooit een onderhoud met *Mussert* had gehad. Tevens had hij gezegd, dat hij in Den Haag nooit iemand had ontmoet, die in het blad „De Waag" schreef, welk laatste punt ook tegen hem werd aangevoerd. Later moest hij toegeven, dat dit wel het geval was geweest. Deze feiten waren voor de Engelsen voldoende om de heer *van Buuren* gevangen te houden. Wanneer men de heer *van 't Sant*

had gevraagd, of de heer *van Buuren* in die tijd uit zijn internering had moeten worden ontslagen, dan zou zijn antwoord ontkennend zijn geweest. Hierbij dient in het oog te worden gehouden, dat dit alles in het begin van de oorlog was. Het kan de Engelsen niet worden kwalijk genomen, dat zij een ieder, die ook maar even verdacht was, insloten.

Het geval is met de verantwoordelijke Minister van Justitie besproken, die het met het standpunt van het hoofd van de Centrale Inlichtingendienst eens was. Dit standpunt is gehandhaafd, totdat Minister *Dijxhoorn* de heer *van Buuren* betrouwbaar verklaarde.

32135 *(van 't Sant)* Op grond hiervan heeft de Minister van Justitie zich toen op het standpunt gesteld, dat er een brief naar de Engelsen moest worden geschreven, waarin werd medegedeeld, dat op het gevangenhouden van de heer *van Buuren* geen prijs meer werd gesteld. Deze brief is verzonden òf door het hoofd van de C.I.D. òf door de Minister van Justitie. In elk geval heeft de heer *van 't Sant* een brief geschreven aan de Engelse autoriteiten over de vrijlating van de heer *van Buuren*. Het verhaal van de heer *van Oorschot*, als zou de vrijlating hebben plaats gevonden op grond van een ongetekende brief van hem, betwijfelt de heer *van 't Sant* ernstig. Het is Minister *Dijxhoorn* geweest, die er voor heeft gezorgd, dat de heer *van Buuren* vrij kwam. Wanneer de heer *van 't Sant* had getracht deze zaak te saboteren, zou het in die gedachtengang niet mogelijk zijn geweest, dat de minute van de brief bij de secretaris van de Minister van Justitie was. De heer *van 't Sant* acht het nonsens, dat hij gedaan zou hebben, alsof hij een poging in het werk had gesteld mr. *van Buuren* vrij te krijgen, terwijl dit niet het geval was.

32136 *(van 't Sant)*

32137 *(van 't Sant)*

32141 *(van 't Sant)*
32142 *(van 't Sant)*

32145 *(van 't Sant)*

Naar aanleiding van de kwestie-*van Buuren* heeft de commissie de beschikking gekregen over enige correspondentie, welke over deze zaak tussen de Minister van Justitie en de Minister van Defensie te Londen is gevoerd. Hierbij bevindt zich o.a. de verklaring van de Minister van Defensie ten dienste van de Engelse autoriteiten, waarbij verzocht werd mr. *van Buuren* zo snel mogelijk uit de internering te ontslaan. In deze brief werd tevens medegedeeld, dat de Minister van Justitie deze mening deelde. Toen de heer *van Buuren* was vrijgelaten, heeft de Minister van Justitie op 26 November 1940 een brief geschreven aan zijn ambtgenoot van Defensie, waarin hij als zijn mening te kennen gaf, dat er in de omstandigheden, waaronder de heer *van Buuren* was gevangen genomen en vrijgelaten, enige duisterheden scholen. Hierop schrijft de Minister van Defensie op 28 November 1940 o.m. het volgende aan de Minister van Justitie:

„1e. dat naar mijn mening de heer *van 't Sant* gefaald heeft om de vrijlating van de heer *van Buuren* te bewerkstelligen. Hij heeft steeds en herhaaldelijk tegenover U, de heer *Steenberghe* en mij als zijn mening geuit, dat „de Engelsen" mr. *van Buuren* nooit zouden loslaten. Het blijkt nu wel, dat de heer *van 't Sant* in deze zaak geen goed inzicht heeft gehad; op een eenvoudige verklaring mijnerzijds werd de heer *van Buuren* spoedig in vrijheid gesteld;

2e. dat de heer *van 't Sant* mij heeft verklaard een brief aan Sir *John Anderson* te hebben geschreven, waarin de vrijlating van de heer *van Buuren* werd gevraagd en mij eerst naderhand bleek, dat in zijn brief van 4 October 1940, nr. 3 slechts werd gevraagd de zaak opnieuw te onderzoeken. De mij gedane mededeling was dus *niet* juist;

3e. dat mij gerapporteerd is geworden, dat de bedoelde brief van 4 October niet in het dossier van de heer *van Buuren* aanwezig is en bij de betrokken Engelse instantie ook niet bekend was. Er moet dus met die brief iets onregelmatigs zijn gebeurd. Wat dit is, zou eerst een nader onderzoek kunnen uitwijzen. In elk geval kan worden geconstateerd, dat — toen binnen redelijke tijd op deze brief de heer *van Buuren* niet was vrijgelaten — de heer *van 't Sant* heeft nagelaten verdere of andere stappen te doen ter bereiking van het beoogde doel;

4e. dat de heer *van 't Sant* — toen ik bij U had aangedrongen op het verzenden van een tweede brief, waarin thans bepaaldelijk om de vrijlating zou worden verzocht — zich bij herhaling tegen het verzenden van een dergelijke brief heeft verzet op grond van het argument, dat „de Engelsen" de heer *van Buuren* toch niet zouden loslaten en dat zulk een brief aanleiding zou kunnen worden, dat de zaak helemaal bedorven werd;

dat hij tenslotte — nadat ik nogmaals met klem op verzending had aangedrongen — zijn weerstand opgaf, zeggende: „goed, ik zal het doen, maar op Uw verantwoording". De vraag kan worden gesteld: „Hoe wist de heer *van 't Sant*, dat „de Engelsen" de heer *van Buuren* niet wilden loslaten?" Het tegendeel is gebleken;

5e. dat mij is medegedeeld, dat bij het verhoor van de heer *van Buuren* door de heer *van 't Sant* en een zekere heer *Hooper* aan

eerstgenoemde ongeveer de volgende vraag is gesteld: „Zijn er financiële transacties geschied tussen U en Uw vrienden in Regeringskringen, naar aanleiding van de grote zaken, welke U met de Regering deed?", terwijl uit voorafgaande vragen kon worden afgeleid, dat met „Uw vrienden in Regeringskringen" werden bedoeld de heren *Steenberghe* en *Hirschfeld* en de adjudanten van de Minister van Defensie. Het stellen van deze vraag komt mij — zacht uitgedrukt — weinig gelukkig voor;

6e. dat mij is gebleken, dat een groot aantal Nederlanders zich reeds geruime tijd in Britse gevangenissen e.d. bevindt zonder dat naar hun zaak een behoorlijk onderzoek is ingesteld en een verhoor is afgenomen. De chef van de geheime dienst is hiervoor verantwoordelijk. Waar de fout ligt, wil ik in het midden laten; zij kan door een onderzoek aan het licht worden gebracht. In elk geval kan worden geconstateerd, dat de zaak niet naar behoren marcheert, hetgeen daarom zo ernstig is, omdat alle verwijten enz. terechtkomen op de Regering. Door enige onzer ambtgenoten is hierop reeds in de Ministerraad van 26 November gewezen, zodat ik vermeen het hierbij te kunnen laten."

Behalve de internering van de heer *van Buuren* is bij de commissie ter sprake gebracht de internering van de heer *J. W. G. Zegers.* Ook deze zaak is bij de commissie aanhangig gemaakt door de toenmalige Minister van Defensie, de heer *Dijxhoorn.* Hij heeft hieromtrent het

19996 *(Dijxhoorn)*

volgende medegedeeld. De heer *Zegers* was indertijd lid van de nationaal-socialistische beweging in Nederland. Hij heeft echter voor deze organisatie tengevolge van het ambtenarenverbod in 1936 bedankt. Toen in Mei 1940 de Nederlandse militaire missie, onder leiding van de heer *van Oorschot,* naar Engeland vertrok, werd hij toegevoegd aan deze missie. Toen de heer *Dijxhoorn* hoorde, dat de heer *Zegers* zou worden geïnterneerd, was hij niet bereid zich hierbij zonder meer neer te leggen. Hij had vroeger als hoofd van de tweede afdeling van het Departement van Defensie met de heer *Zegers* samengewerkt in verband met de opbouw van onze luchtstrijdkrachten; bovendien was de heer *Zegers* zijn promotiegenoot van de Koninklijke Militaire Academie. Daarnaast had hij hem leren kennen op de Hogere Krijgsschool. Hij had hem altijd beschouwd als een uiterst bekwaam officier, impulsief, maar volkomen betrouwbaar. Op zijn last heeft zijn adjudant, de heer *Post Uiterweer,* onderzocht, of de internering van de heer *Zegers* inderdaad aanstaande was en wat hier eventueel tegen ondernomen zou kunnen worden. Na contact met de heer *van 't Sant* deelde zijn adjudant hem mede, dat de Engelsen vele bezwaren tegen de heer *Zegers* hadden; hij zou lid van de N.S.B. zijn geweest en een sergeant-N.S.B.-er de hand boven het hoofd hebben gehouden bij een krijgstuchtelijke overtreding. Het was de heer *van 't Sant* niet gelukt de internering te voorkomen; de heer *Post Uiterweer* moest maar tegen de Minister van Defensie zeggen, dat *van 't Sant* hem sterk aanried zich niet met deze zaak te bemoeien, daar hij zich misschien anders ook nog zou compromitteren. Op deze mededeling van de heer *van 't Sant* heeft de heer *Dijxhoorn* zich inderdaad, denkende, dat het allemaal waar was, van inmenging onthouden. Hierop werd de heer *Zegers* op 28 Mei 1940 door de Engelsen geïnterneerd. Het heeft daarna nog een jaar geduurd, voordat de heer *Zegers* door de Nederlandse dienst werd gehoord. Het werd de heer *Dijxhoorn* in die tussentijd echter bekend, dat de internering had plaatsgevonden door de Engelsen op aanbrengen van de heer *van 't Sant* of althans van één van zijn medewerkers. De pogingen, die de Minister van Defensie in het werk stelde om van de Minister van Justitie nadere

20012 *(Dijxhoorn)*

inlichtingen te verkrijgen, faalden. Slechts werd hem bij de arrestatie van de heer *Zegers* meegedeeld, dat deze lid was geweest van de N.S.B. tot aan het ambtenarenverbod en voorts, dat hij een sergeant, die lid van de N.S.B. was, de hand boven het hoofd zou hebben gehouden. Op 8 November 1940 ontving de Minister van Justitie bericht van de heer *Zegers,* waaruit bleek, dat hij aan een verhoor door de Engelse autoriteiten onderworpen was geweest. Op een verzoek aan de Minister van Justitie, om bij de Engelse autoriteiten hierover inlichtingen te willen vragen, kreeg de Minister van Defensie een nietszeggend antwoord.

De heer *Post Uiterweer* heeft op een zekere avond van Minister

55551 *(Post Uiterweer)*

Dijxhoorn opdracht gekregen naar de heer *van 't Sant* te gaan en te vragen, wat er nu eigenlijk precies voor bezwaren gerezen waren tegen luitenant-kolonel *Zegers.* Hij kende de heer *van 't Sant* in die tijd nog niet. Wel had hij vroeger in Nederland vaag iets gehoord van een zaak-*van 't Sant,* doch hij had toen geen reden de heer *van 't Sant* te wantrouwen.

Hij herinnert zich nog het gesprek, dat hij toen met de heer *van 't Sant* gehad heeft. Deze zeide zeer nadrukkelijk: Laat Minister *Dijxhoorn* zich niet voor die zaak spannen, dus zich niet voor overste *Zegers* interesseren, want dat kan hem alleen maar zelf kwaad doen.

Die woorden van de heer *van 't Sant* heeft hij geloofd en ze aan Minister *Dijxhoorn* overgebracht.

Volgens de heer *J. W. van Oorschot*, het toenmalige hoofd van de Nederlandse militaire missie te Londen, is de heer *Zegers* ten onrechte geïnterneerd. Volgens hem was de heer *Zegers* iemand, die moeilijkheden veroorzaakte, omdat hij nooit loog. Hij zei b.v.: Zolang ik niet zeker weet, dat *Mussert* werkelijk gemeen en onvaderlandslievend is, kan ik die man niet veroordelen.

22419 *(van Oorschot)*

De heer *Zegers* is geïnterneerd op grond van een onjuiste lijst van N.S.B.-ers, die de heer *van 't Sant,* toen hij naar Engeland vluchtte uit angst voor de Duitsers, meebracht. De heer *Zegers* was echter stellig geen nationaal-socialist, doch stond op deze lijst, daar hij vroeger lid van de N.S.B was geweest, zoals talloze Nederlandse officieren vóór het ambtenarenverbod, waarna 98 % van hen hier echter niet meer aan deed, daar het niet meer mocht. De heer *van Oorschot* acht de heer *Zegers* echter een sterk vaderlandslievend man, die fel tegen de Duitsers was, toen zij het land waren binnengevallen. Hoewel de heer *van Oorschot* voor hem in de bres is gesprongen, mocht dit niet helpen, omdat de heer *van 't Sant* het niet wilde. Naar aanleiding van een desbetreffende verklaring van de heer *van 't Sant* heeft de heer *van Oorschot* nog gezegd, dat hij het met de internering van overste *Zegers* volkomen oneens was en dat de heer *van 't Sant* nooit bij hem is geweest om over de heer *Zegers* te spreken. Wanneer dit wel gebeurd zou zijn, zou hij zich natuurlijk tegen de internering hebben verzet.

22420 *(van Oorschot)*
22421 *(van Oorschot)*
22422 *(van Oorschot)*
22423 *(van Oorschot)*
22424 *(van Oorschot)*
22425 *(van Oorschot)*
59785 e.v. *(van Oorschot)*

Hij meent dan ook, dat de internering op een vergissing berustte; in elk geval was de heer *Zegers* geen man om te worden geïnterneerd. De heer *van Oorschot* had als militair niet het minste bezwaar tegen hem. Wel was hij een moeilijk man en maakte hij het zich zelf moeilijk.

De heer *J. G. M. van de Plassche,* die de heer *Zegers* reeds van vroeger kende, heeft zich sterk verwonderd over zijn gevangenneming. Weliswaar was de heer *Zegers* vroeger lid van de N.S.B. geweest en heeft hij wel eens aan de heer *van de Plassche* verklaard, dat hij niet overtuigd was, dat de N.S.B.-ers landverraders waren. Hij was een belangrijk officier, die door de opperbevelhebber aangewezen was om dienst te doen bij de Nederlandse militaire missie. Waarschijnlijk kwam zijn naam echter voor op de oude lijsten van de inlichtingendienst, die de heer *van 't Sant* had meegebracht uit Nederland.

18437 *(van de Plassche)*

De heer *Derksema,* die in zijn functie als plaatsvervanger van het hoofd van de C.I.D en later als hoofd van de Politie Buitendienst bemoeienis heeft gehad met de zaak-*Zegers,* nadat deze reeds geïnterneerd was, verklaart, dat hij zich herinnert, dat de Engelsen, bij wie de beslissing in deze lag, zeer positief geweigerd hebben de heer *Zegers* vrij te laten, hoewel allerlei Nederlandse instanties hebben getracht dit gedaan te krijgen. De heer *Derksema* heeft ook wel persoonlijk met de heer *Zegers* gepraat. Deze was ook voor zich zelf een zeer lastig mens. Hij had nationaal-socialistische ideeën, zonder pro-Duits te zijn. Dit is altijd een enorm struikelblok voor hem geweest. Het was echter zijn overtuiging en daaraan hield hij vast. Het is dan ook niet gelukt een gunstige indruk bij de Engelsen voor hem te wekken De heer *Derksema* is van mening, dat er bij de heer *Zegers* wel trouw aan het vaderland aanwezig was, maar dat uit zijn houding bleek, dat hij tot op zekere hoogte overtuigd nationaal-socialist was. De heer *Derksema* deelt nog mede, dat in het algemeen de internering in Engeland bij het uitbreken van de oorlog nog niet georganiseerd was. In bepaalde gevallen duurde het lang, voordat de Nederlandse instanties van de Engelse autoriteiten omtrent de geïnterneerden bericht kregen.

23098 *(Derksema)*
23098 *(Derksema)*
23099 *(Derksema)*
23100 *(Derksema)*
23101 *(Derksema)*

Onjuist acht de heer *Derksema* de opvatting van velen, dat in de meeste gevallen de inlichtingen over de Nederlanders, die voor internering in aanmerking kwamen, door de heer *van 't Sant* werden verschaft. De Engelsen hebben herhaaldelijk uit zich zelf, zonder iets te vragen en zonder medeweten van de Nederlandse instanties, Nederlanders geïnterneerd. De Engelse diensten hadden hierbij een zeer grote vrijheid en zij verwachtten, dat dit ook het geval was bij de diensten van de andere geallieerden. Er zijn echter zeer weinig gevallen geweest, waarin werd geïnterneerd op verzoek van de Nederlandse organen. In de eerste tijd duurde het heel lang, voordat de C.I.D. in staat werd gesteld de geïnterneerde Nederlanders te horen, zodat deze dienst moest afgaan op de inlichtingen, die de Engelsen verstrekten. De heer *Derksema* kan zich voorstellen, dat men ook oud-leden van de N.S.B. heeft geïnterneerd. Bij de heer *Zegers* is het verzoek tot internering echter niet van de Nederlandse dienst uitgegaan. Als hij zich niet vergist, zijn er van militaire zijde aan Engelse instanties inlichtingen verschaft over de heer *Zegers,* op grond waarvan hij is ingesloten. Dit zou geschied zijn naar aanleiding van uitlatingen van de heer *Zegers* te Londen.

23103 *(Derksema)*
23104 *(Derksema)*
23106 *(Derksema)*
23107 *(Derksema)*
23110 *(Derksema)*
23115 *(Derksema)*

32113 *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant,* destijds hoofd van de C.I.D., deelt mede, zich in de zaak van de heer *Zegers* niet al te zeer verdiept te hebben, daar deze zelf heeft toegegeven, dat hij lid van de N.S.B. was.

32115 *(van 't Sant)*

Bovendien waren de inlichtingen omtrent de heer *Zegers* in het algemeen ongunstig; in elk geval is van de zijde van de militairen de mededeling gekomen, dat het met *Zegers* niet klopte. Bij aankomst van de Nederlandse Regering te Londen zijn velen, die maar enigszins twijfelachtig waren, geïnterneerd. Wanneer hun gezindheid inderdaad twijfelachtig was, heeft de heer *van 't Sant* zich daartegen niet verzet, wetende, dat dit later wel zou worden rechtgezet. Van Engelse zijde vreesde men, dat er onder de vreemdelingen in Engeland ongewenste elementen rondliepen en het was gewenst, dat die onder de Nederlanders niet voorkwamen. Persoonlijk kende de heer *van 't Sant* de heer *Zegers* niet. Een officier in een belangrijke functie mag echter geen twijfelnummer zijn. Dat de heer *Zegers* op een door de heer *van 't Sant* meegebrachte lijst van nationaal-socialisten zou zijn geïnterneerd, acht hij niet mogelijk, daar hij geen lijst heeft meegebracht.

32119 *(van 't Sant)*

32125—32128 *(van 't Sant)*

53611 e.v. *(Gerbrandy)*

Ten aanzien van de internering van de heer *Zegers* heeft de heer *Gerbrandy* nog medegedeeld, dat overste *Zegers* het niet onder stoelen of banken stak, dat hij nationaal-socialistisch gezind was. De heer *Gerbrandy* herinnert zich nog, dat hij veel later nog eens aan Minister *van Boeyen,* onder wie de geïnterneerden ressorteerden, gevraagd heeft om de kwestie-*Zegers* nog eens te bekijken, daar de maatstaven voor internering in die tijd veel milder waren geworden.

Minister *van Boeyen* heeft toen persoonlijk aan hem medegedeeld, dat hij met de heer *Zegers* had gesproken, doch dat het werkelijk niet ging.

Naar aanleiding van de grieven, die de heer *van 't Sant* zijn gemaakt in verband met de internering van de heer *Zegers,* heeft de heer *Gerbrandy* verklaard, dat hij hiervoor persoonlijk volledig verantwoordelijk was. Deze zaken werden met hem overlegd. Wanneer er intern wel eens verschil van mening bestond in een bepaald geval, nam hij, zodra dit acuut werd, de beslissing.

Uit een brief van 24 Januari 1944 van de Minister van Justitie, de heer *van Angeren,* aan de Minister van Oorlog blijkt, dat eerstgenoemde tegen de vrijlating van de heer *Zegers* bezwaren had. Bij deze brief werd een verhoor overgelegd, dat aan de heer *Zegers* op 28 Mei 1941 was afgenomen. Hierin had hij verklaard, dat hij met het uitvaardigen van het ambtenarenverbod door *Mussert* van de ledenlijst der N.S.B. was afgevoerd. Zelf had hij nimmer bedankt en hij zou ook nimmer bedankt hebben en vermoedelijk nog lid zijn. De heer *Zegers* verklaarde bij dit verhoor verder, dat hij, wanneer de N.S.B.-ers Nederland verraden hebben, de eerste zou zijn om zich van hen af te wenden; hij kan dit echter niet geloven, terwijl geen mens hem het bewijs voor dit verraad heeft verstrekt. Hij deelde voorts mede, dat hij waardering had voor de orde, die het nieuwe regime in Duitsland had gesticht, terwijl hij als soldaat bewondering had voor het militaire kunnen van Duitsland. Wel zou hij zich tegen de Duitse inval in Nederland gekeerd hebben, indien hij toen in Nederland geweest was. Hij gaf in het verhoor toe, dat de mogelijkheid niet is uitgesloten, hoewel hij zich dit niet herinneren kon, dat hij in een gesprek met de heer *van de Plassche* dingen heeft gezegd, die verkeerd zijn uitgelegd en niet verantwoord waren; bij verschillende van die gesprekken waren ook de heren *de Booy* en *Post Uiterweer* aanwezig.

Omtrent de interneringen van Nederlanders door de Engelse autoriteiten heeft de heer *Dijxhoorn* een dossier aan de commissie overgelegd.

Hieruit blijkt, dat de Minister van Buitenlandse Zaken op 28 November 1940 aan zijn collegae een brief heeft overgelegd van de Vice-Chancellor of the University of Liverpool. Deze deelt hierin aan Minister *van Kleffens* mede — op grond van mededelingen, welke hij heeft ontvangen van de Dean of Liverpool —, dat deze laatste bij zijn veelvuldige bezoeken aan Walton Goal daar een aantal Nederlandse onderdanen heeft aangetroffen. Voorzover de Dean weet, zijn er ten aanzien van hen nog niet zodanige maatregelen genomen, dat hun zaak wordt onderzocht. De Vice-Chancellor zegt in deze brief, dat de Dean een zeer „public spirited man" is en mogelijk een beetje geneigd om „over zealous" te zijn.

De Minister van Justitie had op dit tijdstip blijkbaar reeds aan zijn ambtgenoten een op 15 November 1940 afgesloten rapport over de detentiegevallen toegezonden, dat zich eveneens in dit dossier bevindt. Hierin worden 83 namen genoemd van geïnterneerde personen, die op genoemde datum bij het Departement van Justitie bekend waren. Eveneens bevindt zich in het dossier een stuk, afkomstig van de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, door deze toegezonden aan zijn ambgenoten, waarin de toestand in de gevangenissen te Liverpool wordt geschetst. Hieruit blijkt, dat de ge-

interneerden zich beklagen over de huns inziens onvoldoende maatregelen, welke voor de gevangenen worden getroffen tijdens luchtalarm. Voorts bevat het een samenvatting dd. 3 December 1940 van de maatregelen, welke de Minister van Justitie zich voorstelt te nemen teneinde de afwikkeling van detentiegevallen te bespoedigen. Daarin wordt medegedeld, dat het Departement van Justitie zich zal wenden tot alle Nederlandse consulaten in Groot-Brittannië, met het verzoek een onderzoek in te stellen en de gegevens over Nederlandse gevangenen in het ressort van het consulaat te verstrekken. Verder stelt de Minister zich voor over deze aangelegenheid een brief aan alle gevangenisdirecteuren in Groot-Brittannië te schrijven, zodra de volledige lijst der gevangenissen van de Engelse autoriteiten is ontvangen. Daar te voorzien is, dat in een aantal gevallen verscheidene maanden op de gegevens van de Engelse autoriteiten moet worden gewacht, stelt de Minister van Justitie zich voor op zeer korte termijn met de Nederlandse gezant bij de Engelse Minister *Morrison* op bezoek te gaan en bij deze te bepleiten, dat een aantal personen zal worden vrijgelaten. Tevens sprak hij de wens uit, dat het Departement van Binnenlandse Zaken tot speciale taak zal krijgen het lot der geïnterneerden te verzachten. Elke week, aanvangende 17 December 1940, zal in de Ministerraad gerapporteerd worden over de toestand der geïnterneerden, terwijl over hun huisvesting nader zal worden gerapporteerd.

Op 2 Januari 1941 heeft daarop de Minister van Justitie aan zijn ambtgenoten een aantal stukken overgelegd, betrekking hebbende op zijn bezoek bij Minister *Morrison*. Hieruit blijkt, dat aan de heer *Morrison* is gevraagd de gevangenisdirecteuren en de hoofden van de interneringskampen in het Verenigd Koninkrijk mede te delen, dat de Nederlandse consulaire ambtenaren toegelaten dienen te worden tot alle plaatsen, waar Nederlandse onderdanen geïnterneerd zijn en dat aan deze ambtenaren alle medewerking moet worden verleend. Verder werd ter kennis van Minister *Morrison* gebracht, dat de Nederlandse Regering zich niet aan de gedachte kon onttrekken, dat een aantal Nederlandse burgers in Engelse gevangenissen gedurende maanden werd vastgehouden zonder dat zij over hun geval waren gehoord. De Nederlandse Regering wenste in verband daarmede aan de Home Secretary een lijst van Nederlandse onderdanen te overhandigen, die, naar haar mening, konden worden losgelaten. Voorzover het onvermijdelijk zou zijn een aantal Nederlandse onderdanen om veiligheidsredenen gedetineerd te houden, stelde de Nederlandse Regering voor, dat de Britse Regering alle gevangenisdirecteuren en hoofden van interneringskampen zou instrueren afgevaardigden van de Nederlandse Minister van Binnenlandse Zaken toegang te verlenen tot de Nederlandse onderdanen om hen moreel en materieel te steunen.

Bij brieven van 7 en 27 December 1940 alsmede van 14 Januari 1941 heeft de Minister van Justitie de internering van een inspecteur van de scheepvaart, de heer *van Duyn*, onder de aandacht van de Engelse autoriteiten gebracht. Deze was op 4 December 1940 plotseling gearresteerd, terwijl noch de Minister van Justitie, noch de C.I.D. hiervan van tevoren op de hoogte waren gesteld. Op dat moment was de vraag, of de heer *van Duyn* politiek gevaarlijk was, nog in bespreking tussen de Engelse en de Nederlandse inlichtingendiensten. Uit bovenvermelde brieven blijkt, dat er enig misverstand is geweest over de internering van de heer *van Duyn*. De Engelsen stelden zich op het standpunt, dat de Nederlandse geheime dienst de internering van deze ambtenaar had geadviseerd, terwijl de Nederlandse autoriteiten niet over enig bewijs tegen hem beschikten. De Minister van Justitie wijst er in zijn brieven verder op, dat deze Nederlandse onderdaan geïnterneerd werd zonder medeweten van de Minister van Justitie, zulks in strijd met de tussen hem en de Home Secretary gemaakte afspraak.

Bij brief van 3 Januari 1941 heeft de Nederlandse gezant te Londen een brief van Minister *Morrison* overgelegd, waarin deze mededeelde, dat hij hem krachtens de afspraak met de Minister van Justitie een lijst toezond van de Nederlanders, die op 17 December 1940 geïnterneerd waren. In die brief wijst Minister *Morrison* er op, dat die zeelieden, die formeel geen toestemming krijgen om aan land te gaan, gedurende het onderzoek naar hun politieke betrouwbaarheid geïnterneerd worden. Terwijl in vredestijd vreemdelingen, die geen toestemming krijgen om te landen, worden teruggebracht naar hun schip, wordt hun thans (in oorlogstijd), wanneer zij réfugiés zijn van het continent en hun verklaringen de immigration en security officers niet voldoende kunnen bevredigen, formeel geweigerd te landen en worden zij vastgehouden voor een nader onderzoek. Daarna wordt hun toestemming verleend om Engeland binnen te komen, of wordt een Detention Order uitgevaardigd op grond van art. 12 (5A) van de Aliens Order. Onder de geïnterneerden bevindt zich een aanzienlijk aantal, dat na een zeer korte periode weer wordt vrijgelaten, zoals zeelieden, die hun schip gemist hebben. Minister *Morrison* deelt voorts

mede, dat hij bij de bespreking met de Minister van Justitie en de gezant heeft toegezegd, dat er maatregelen zullen worden genomen om de Nederlandse autoriteiten in te lichten omtrent alle arrestaties van Nederlandse burgers op veiligheidsgronden. Hij wijst er echter op, dat het desondanks kan voorkomen, dat een vreemdeling, b.v. een zeeman, gedurende een korte periode geïnterneerd wordt op bevel van een immigration officer, zonder dat zulk een geval aan de Nederlandse autoriteiten wordt gerapporteerd.

Dit kan ook voorkomen, wanneer de politie gebruik maakt van haar bevoegdheden krachtens de „Defense Regulations" om een Nederlander te detineren, indien er redelijke grond bestaat hem er van te verdenken, dat hij de veiligheid van de Staat in gevaar brengt. Wanneer, aldus Minister *Morrison,* van die bevoegdheden gebruik wordt gemaakt door de politie, moet de gedetineerde binnen negen dagen worden vrijgelaten, tenzij hij vervolgd wordt terzake van een misdrijf, dan wel de Secretary of State een bevel uitvaardigt, dat hij gedetineerd moet blijven. Onder de geïnterneerden bevindt zich een aanzienlijk aantal, dat na een zeer korte periode weer wordt vrijgelaten, zoals zeelieden, die hun schip gemist hebben. Minister *Morrison* is van mening, dat het niet nodig is informaties aan de Nederlandse autoriteiten aangaande deze gevallen van korte detinering te verstrekken. Indien echter de periode van detinering om een of andere reden wordt verlengd, zullen de bijzonderheden van het geval aan de Nederlandse autoriteiten worden medegedeeld.

Hierop heeft Minister *Gerbrandy* op 16 Januari 1941 aan Minister *Morrison* zijn dank betuigd voor deze regeling. Hij heeft hem daarbij tevens een lijst van Nederlandse onderdanen gezonden, te wier aanzien de Nederlandse Regering op het standpunt staat, dat zij onmiddellijk moeten worden vrijgelaten, aangezien er tegen hun gedurende de vele maanden, dat zij gedetineerd zijn geweest, geen bepaalde beschuldigingen zijn ingebracht. Bovendien blijkt uit deze brief, dat bij de bespreking tussen de heren *Morrison* en *Gerbrandy* op 18 December 1940 overeengekomen was, dat de Minister van Binnenlandse Zaken toestemming zou krijgen al het noodzakelijke te doen om het leven van de Nederlandse gedetineerden te veraangenamen. Tenslotte stipt de heer *Gerbrandy* in deze brief nog aan, dat hij van de heer *Morrison* de verzekering heeft gekregen, dat alle gedetineerde Nederlandse onderdanen in kampen zullen worden ondergebracht.

De Minister van Binnenlandse Zaken heeft nadien overeenkomstig deze afspraak maatregelen getroffen. Dit blijkt uit een brief van 10/17 Februari 1941, gericht aan de leden van de Ministerraad, waarin de Minister van Binnenlandse Zaken verslag uitbrengt van zijn bevindingen. Hierin schrijft hij, dat hij zelf een kamp heeft bezocht; hij geeft de Raad van Ministers een beeld van de ervaring, die hij daar heeft opgedaan en van de indruk, die hij heeft gekregen. Nadat het ijs bij de kampcommandant en de Engelse officieren was gebroken, heeft hij van hen alle medewerking gekregen, terwijl hem tevens door de vertegenwoordiger van de Secret Service omtrent verschillende personen vertrouwelijke mededelingen werden gedaan. Hij legt de lijst van 90 personen, die in het door hem bezochte kamp aanwezig waren over. Hij merkt hierbij op, dat de bevolking van het kamp echter sterk wisselt. Het kamp voldoet zijns inziens aan redelijk te stellen eisen. Zijn algemene indruk is, dat het verblijf voor geïnterneerden stellig niet tot critiek aanleiding mag geven, terwijl hij van de Engelse bewaking een allergunstigste indruk heeft gekregen. Het oordeel van de commandant en de overige officieren over de daar verblijvende Nederlanders is niet ongunstig. Hij wijst echter op een vijftal punten, die naar zijn mening verbetering behoeven. Als zodanig noemt hij: de werkgelegenheid; het gemis aan goede lectuur; de geestelijke verzorging; de onmogelijkheid voor sommige lieden zich enige versnapering (tabak, sigaretten) te kunnen verschaffen; het grote gevaar, verbonden aan het in klein bestek en onder andere abnormale omstandigheden samenbrengen van politiek beslist *onbetrouwbare* met nog *onbedorven* elementen, waaronder meerdere jeugdigen. Hoewel, aldus de Minister van Binnenlandse Zaken, de stemming met betrekking tot de behandeling van Engelse zijde in het kamp zeer gunstig is, is die jegens de Nederlandse Regering allerbedenkelijkst. Vrijwel alle geïnterneerden zijn van mening, dat de Regering zich niets van hun lot heeft aangetrokken. De heer *van Boeyen* wijst er nog op, dat de taak van de Minister van Binnenlandse Zaken niet met die van zijn ambtgenoot van Justitie mag worden vermengd, daar het horen van de geïnterneerden natuurlijk dient te geschieden door Justitie.

Op 28 Februari 1941 heeft de heer *van Boeyen* opnieuw verslag uitgebracht omtrent de toestand van de Nederlandse geïnterneerden. Zijn mening over een Engelse gevangenis, die hij heeft bezocht, is ongunstig, daar deze gevangenis ongeschikt is voor politieke gevangenen en het verblijf een kwelling is.

In het belang van de geïnterneerden is thans, aldus de Minister van Binnenlandse Zaken, het volgende gedaan:

„1e. Voor een eerste verstrekking van rookartikelen is gezorgd. Deze maatregel werd genomen in afwachting van het in werking treden van den onder 2 vermelden maatregel.

2e. Aan de menschen, die werken willen, doch voor wie geen gelegenheid tot arbeid bestaat, en die volstrekt niet over contanten beschikken, wordt thans een zakgeld van 5 shilling per week verstrekt. Met dezen maatregel is een bedrag van ongeveer f 5000 per halfjaar gemoeid.

3e. In verschillende gevallen is bemiddeling verleend om te trachten contact met de familie in Holland te verkrijgen. Dit geschiedt om te demonstreeren, dat de meening, dat de brieven van en voor de geïnterneerden door de Engelsche Regeering worden achtergehouden, onjuist is.

4e. In lectuur is voorloopig voorzien. Naast abonnementen op „Vrij Nederland" is thans een collectie Nederlandsche boeken aanwezig. Met dezen arbeid wordt voortgegaan.

5e. Bemiddeling is verleend om helderheid te verkrijgen over de vraag of de zeelieden nog van hun Maatschappijen geld te vorderen hebben. In een enkel geval werd òf reeds een rekening gezonden òf een toezegging verkregen dat getracht zal worden tot uitbetaling van het saldo tegoed over te gaan.

6e. Medewerking is verleend tot de aanschaffing van enkele weeftoestellen en de benoodigde ingrediënten. Daardoor zal het mogelijk worden een aantal lieden, die zich nu loopen te vervelen, aan werk te helpen.

7e. Op dringend verzoek werd tot aanschaffing van een aantal Bijbels overgegaan, die alleen worden uitgereikt, indien de belanghebbenden met nadruk verklaard hebben, op het bezit bijzonder prijs te stellen. Van niet minder dan 34 personen werd zulk een verzoek ontvangen.

8e. Een inventarisatie van de benoodigde kleeding ligt in het kamp gereed. Mij is verzocht de behandeling pas ter hand te nemen, nadat het nieuwe kamp is betrokken. Naast deze voorzieningen moet thans dringend getracht worden coördineerend te werken. Mij is gebleken, dat meer dan een organisatie in het belang van de in Engeland geïnterneerden arbeid verricht of wil werkzaam zijn. Met het Joint Committee of Welfare of Internees zal ik dezer dagen trachten een onderhoud te hebben. The World's Alliance of Young Men's Christian Associations (war prisoners aid) interesseert zich ook voor het geval. Ook met deze organisatie wordt contact gezocht.

Doch daarnaast moet ik ook, ter voorkoming van verwarring bij mijn Ambtgenooten aandringen, dat de onder hen ressorteerende diensten en ambtenaren, die daarvoor in aanmerking komen, worden ingelicht, dat over aangelegenheden, de materieele en geestelijke verzorging van de geïnterneerden betreffende, niet dan met mijn medewerking en tusschenkomst wordt gehandeld.

Ik kan niet hebben, zooals na mijn eerste bezoek aan Lingfield plaats vond, dat de ambtenaar, die onder een van de andere Departementen ressorteert door de Engelsche autoriteiten in Lingfield moest worden ontraden, zich nu niet met de kleedingkwestie te gaan bemoeien. En nog minder bevalt het mij, dat ik in het kamp schriftelijk gedane uitlatingen over de geïnterneerden van een min of meer officieel lichaam, die bepaaldelijk misplaatst waren, moet recht zetten. Zulke dingen gebeuren stellig in onwetendheid, maar hinderen mij onnoodig in mijn werk."

Voorts deelt de heer *van Boeyen* nog mede, dat aan zijn voornemen om ds. *van Dorp* het kamp te laten bezoeken en er godsdienstoefeningen voor de Protestanten te laten leiden, helaas nog geen uitvoering kon worden gegeven, daar zijn pogingen in die richting nog geen resultaat hebben opgeleverd. Hij zegt in dit verband echter, dat de geïnterneerden thans zelf onder leiding van een geïnterneerde ouderling op de Zondagen godsdienstoefeningen houden. Tenslotte onderscheidt hij onder de geïnterneerden twee groepen. De grootste categorie bestaat uit roerige, ontevreden of sterk voor gekanker ontvankelijke mensen. De tweede categorie bestaat uit personen, die een heel ander geluid doen horen en die ook rustig over hun fouten uit het verleden spreken. Deze laatste groep zal, naar de heer *van Boeyen* verwacht, regelmatig door vertrek worden uitgedund.

Tenslotte bevindt zich in het dossier, hetwelk door oud-Minister *Dijxhoorn* is overgelegd, nog een brief van de Minister van Justitie van 4 Maart 1941 gericht aan de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart. De heer *Gerbrandy* ontwikkelt hierin de lijn, die naar zijn mening dient te worden gevolgd bij het interneren van politiek onbetrouwbare personen. Hij schrijft hierin o.a. het volgende:

„1. Naar mijn gevoelen is de eerste eisch, waaraan nu moet worden voldaan, de veiligstelling van het Koninkrijk, dat zich

in staat van oorlog bevindt, en de veiligstelling van onzen bondgenoot Engeland tegen onbetrouwbare elementen. Er kan in deze omstandigheden geen risico worden genomen, noch door ons, noch door onzen bondgenoot. Ik acht het beslist een leemte in Uwer Excellenties brief, dat daarin niet als allereerste en voornaamste eisch wordt gesteld, dat wij als oorlogvoerenden vóór alle dingen, in het belang van onze eerste en voornaamste taak, de oorlogvoering, gevaarlijke elementen hebben vast te zetten. Natuurlijk komt daarna, maar ook pas daarna, dat alle maatregelen worden genomen, dat bij de uitvoering der hoofdzaak de belangen van Nederlanders, die ten onrechte worden verdacht, krachtig worden behartigd. Van harte heb ik daarom bevorderd het tot stand komen van een agreement, krachtens hetwelk geen interneeringen zullen plaats hebben zonder wederzijdsch goedvinden. Voorzoover mij bekend, wordt daar de hand aan gehouden. Op het geval-*Van Duyn* kom ik hieronder terug.

2. Het is juist, dat in den beginne op groote schaal is gearresteerd en gedetineerd. Maar ik moet opmerken, dat dit lot niet slechts Nederlanders trof, doch evenzeer onderdanen van andere nationaliteit, terwijl ook duizenden Britsche onderdanen, wier politieke onbetrouwbaarheid onzeker werd geacht, eveneens werden vastgezet. Ik kan de redeneering niet volgen, dat op grond daarvan de naties waarvan een deel der individuen wordt ingesloten, in hun eer zouden zijn, of worden aangetast. Ik heb niet de indruk, dat het feit dat er in Nederland nu eenmaal een N.S.B. is en dat er vijfde colonnewerk werd verricht, bij de Engelschen de impressie heeft gewekt, dat zulke dingen „den" Nederlanders eigen zouden zijn. De even ruime als vriendelijke publicaties over Nederland in de Engelsche pers wijzen, naar ik meen te mogen aannemen, eerder op het tegendeel. Mijn besprekingen met twee Engelsche ambtgenoten hebben dit trouwens ondubbelzinnig bevestigd.

Uiteraard heeft de heer *Hambro* gelijk zijn volk te verdedigen, maar dat er in Noorwegen verraad is gepleegd, en dat de „vijfde kolonne" daar haar schandelijk werk op zoodanige wijze verrichtte, dat geallieerde hulp er buitengewoon door bemoeilijkt werd, schijnt aan geen twijfel onderhevig. Naar mijn meening treft dit feit het Noorsche volk als zoodanig evenmin als dat Engelsche sprekers voor de Duitsche radio het karakter van het Engelsche volk zouden aantasten. Voor zulke dingen is m.i. geen rehabilitatie van een volk noodig.

3. Ik ben met Uwe Excellentie van oordeel, dat Nederlanders in Engeland niet slechter mogen worden behandeld dan Engelschen. Het is mijn meening, dat dit ook niet geschiedt. Er zijn voor Nederlanders op zijn minst zooveel waarborgen als voor Engelschen en mijn indruk is, dat zij zelfs — ik spreek over de categorie der verdachten van beide nationaliteiten — een bevoorrechte positie innemen. Zelfs heb ik mij de vraag gesteld, of wij niet reeds te ver gegaan zijn in het aandringen op bepaalde vrijstellingen. Niet voorbijgezien mag worden, dat aandringen onzerzijds op vrijstellingen in dubieuze gevallen, onzen invloed ten goede voor Nederlanders, die inderdaad verdienen losgelaten te worden, verzwakt. Met zulke dubieuze gevallen bedoel ik de beide hieronder nader te bespreken casus-*van Buuren* en *van Duyn.*

4. Een bezwaar is nog steeds, dat, niet door het ontbreken van goeden wil bij de Engelsche autoriteiten, maar ten gevolge van het uiterst langzaam werken van de Engelsche instanties, die vele zijn, er zich gevallen voordoen, die niet met spoed in het reine kunnen worden gebracht.

Ook is een bezwaar, dat het stelsel „niet interneeren zonder overleg met den Nederlandschen dienst, wel detineeren in spoedeischende gevallen" in de practijk moeilijkheden oplevert.

Deze en andere moeilijkheden zijn voorwerp van geregelde bespreking met de Engelsche autoriteiten. Hr. Ms. Gezant alhier werkt daarbij op hoogst te waardeeren wijze mede.

5. De regeling, op zijn voorstel ingevoerd, waarbij de Minister van Binnenlandsche Zaken de materieele en moreele zorg der gedetineerde Nederlanders behartigt, werkt ten goede, ook van den politioneelen arbeid.

6. Laat mij thans de twee dubieuze gevallen bespreken. Vooreerst dat van Mr. *van Buuren,* vervolgens het door U geciteerde geval-*van Duyn.*

Ware de heer *van Buuren* Britsch onderdaan geweest, hij zou, naar schriftelijke Britsche mededeeling, op dezelfde wijze zijn behandeld als thans het geval is geweest. Hij is nu, op interventie van het Home Office bevrijd, omdat de Nederlandsche Minister van Justitie, zich voegende naar de zoo pertinente verzekeringen van twee zijner ambtgenooten, die invrijheidstelling vroeg.

Dubieus is ook het geval-*van Duyn*. Door een vergissing van de Engelsche autoriteiten is de man zonder mijn voorkennis gedetineerd; ik heb daartegen geprotesteerd en mijn Engelsche Ambtgenoot heeft hem in vrijheid gesteld. Voor het gebeurde heeft men van Britsche zijde verontschuldigingen aangeboden.

Zoowel de Engelsche als de Nederlandsche dienst achten deze man echter beslist onbetrouwbaar en ik kan mij in deze omstandigheden wel voorstellen, dat zij, die met de zorg voor de veiligheid in een oorlogvoerend land belast zijn, toch wel even aarzelen, wat zij, tusschen twee vuren geplaatst, in een geval als dit moeten doen. Deze man, ware hij Brit geweest, zou waarschijnlijk ingesloten zijn gebleven.

7. Ik meen, dat de waardigheid van de Nederlandsche Regeering niet in het minst is aangetast door het feit, dat de Engelsche politie op Engelschen bodem van de haar bij de wet verleende bevoegdheden gebruik maakt, óók tegen onbetrouwbaar geachte Nederlandsche elementen en ik meen ook, dat de feiten bewijzen, dat men redelijkerwijze niet mag spreken van een daardoor voor de Nederlandsche Regeering geschapen onwaardigen toestand.

Men kan van oordeel zijn, dat de bevoegdheden van de uitvoerende Engelsche macht en haar politieele organen enorm zijn en een voor het Engelsche volk onwaardigen toestand scheppen, maar, nog eens, men moet daarbij dan wel overwegen, dat dit volk in oorlog is met en moet beschermd worden tegen een vijand, wien alle waardigheid vreemd is en tegenover wiens uitzonderlijke kwaadaardigheid alleen met zeer uitzonderlijke maatregelen kan worden opgetreden. Het is de eer van de Nederlandsche Regeering daarbij de grootst mogelijke medewerking te verleenen.

Dat daarvan individuen — Engelsche zoo goed als andere — het slachtoffer kunnen worden, is een door ons allen betreurde, maar naar mijn oordeel niet geheel te vermijden omstandigheid, die in het algemeen belang moet worden ondergaan.".

Hierop heeft de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart bij brief van 10 Maart 1941, het volgende geantwoord:

„Over par. 1 van Uwer Excellentie's brief bestaat tusschen ons geen verschil van meening. Dat hier sprake zou zijn van een leemte in mijn brief kan ik onmogelijk toegeven: Uwer Excellentie's uitgangspunt is dermate vanzelfsprekend, dat ik het overbodig achtte dit uitgangspunt nog eens uitdrukkelijk naar voren te brengen. Axiomata als bedoeld in par. 1 van Uwer Excellentie's brief, en andere, meende ik in mijn schrijven niet thuis te behooren. Ik heb alleen — en dit gelijk voor mijn geheelen brief — willen vastleggen wat ik meende de cristallisatie te zijn van de opvattingen en wenschen van den Nederlander binnen en buiten Regeeringskringen.

Dat Uwe Excellentie en ik eenigszins langs elkander heen redeneeren, blijkt mij uit par. 3 van Haar schrijven. Wanneer van de zijde der Nederlandsche Regeering bij de Britsche instantie op vrijstelling is aangedrongen in gevallen, waarin zulks naar Uwer Excellentie's meening niet gemotiveerd zou zijn, dan zou ik het volgen van zulk een gedragslijn persoonlijk ten zeerste betreuren en mij, voor zoover het de onder mijn verantwoordelijkheid vallende schepelingen betreft, hiertegen willen verzetten op de gronden vervat in par. 1 van Uwer Excellentie's schrijven. Waar ook mij meermalen is gebleken, dat het den Britschen autoriteiten zeker niet aan goeden wil ontbreekt, laadt de Nederlandsche Regeering door demarches als in den vorigen zin bedoeld een groote verantwoordelijkheid op zich. Naar mijn opvatting zou Hr. Ms. Gezant zich voor dergelijke gevallen niet moeten interesseeren, waarmede ik zeker niet een gebrek aan waardeering wil tot uitdrukking brengen voor de ook mij gebleken groote activiteit van Jhr. *Michiels van Verduynen* op dit gebied, die ik met Uwe Excellentie evenzeer waardeer als het werk van onzen Ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken.

Ik mag in dit verband eenige verwondering niet verhelen over Uwer Excellentie's opmerkingen inzake Mr. *van Buuren*. De Nederlandsche Regeering mag, nu op grond van Hare demarches de heer *van Buuren* in vrijheid is gesteld, dit geval niet zelf als „dubieus" beschouwen. De gronden, waarop de Nederlandsche Minister van Justitie de invrijheidstelling heeft gevraagd, zijn voor de beoordeeling en de verantwoordelijkheid van dit geval volstrekt irrelevant. Uwer Excellentie's mededeeling, dat Mr. *van Buuren*, ware hij Britsch onderdaan geweest, op dezelfde wijze zou zijn behandeld als thans het geval is geweest, zou overigens tot de overtuiging leiden, dat hier de juiste procedure is gevolgd en dat de onder Uwer Excellentie's verantwoordelijkheid optredende Nederlandsche instantie zich niets zou hebben te verwijten althans voor wat het bereikte resultaat betreft.

Wat tenslotte de kwestie-*van Duyn* aangaat, hierop behoef ik thans niet terug te komen. Het ging hier voor mij om de waardigheid van de Nederlandsche Regeering, welke een beslissing eischte. Deze is thans eindelijk getroffen.

De opvatting, vervat in de tweede alinea van par. 7 maak ik geheel tot de mijne: het gaat mij alleen om de uitwerking en wanneer Uwe Excellentie zich ervan rekenschap geeft, dat thans nog tal van Nederlanders worden gevangen gehouden waarover de Engelsche diensten geen dossiers kunnen produceeren, zal Zij moeten toegeven, dat de kracht van menig argument uit Haar brief toch wel wordt aangetast."

23177 e.v. *(Derksema)*

Volgens de verklaring van de heer *Derksema* werd als norm ten aanzien van het interneren bij de Nederlandse dienst politieke onbetrouwbaarheid aangenomen. De Engelsen interneerden echter ieder, die gevaar voor de veiligheid in Engeland opleverde. De heer *Derksema* kent geen richtlijnen, welke de heer *van 't Sant* gekregen heeft ten aanzien van de normen van de politieke onbetrouwbaarheid. Ieder geval werd feitelijk afzonderlijk bekeken. Het contact van de Nederlandse dienst over geïnterneerden werd onderhouden met M.I. 5, die hiermede was belast.

49374 e.v. *(Molenaar)*

De heer *W. P. C. Molenaar,* destijds werkzaam bij de C.I.D. en later bij de Politie Buitendienst, heeft verklaard, dat de geïnterneerden aanvankelijk in alle mogelijke gevangenissen en kampjes over geheel Engeland verspreid waren. Later zijn ze voor een deel gecentraliseerd te Lingfield in Surrey; vandaar zijn ze gegeaan naar York en einde 1943 of begin 1944 werden zij overgebracht naar het eiland Man. Hier bevonden zich geïnterneerden van verschillende nationaliteiten. De Engelsen zaten in een apart kamp, terwijl de Nederlanders en de andere nationaliteiten gezamenlijk in een ander kamp waren ondergebracht. De heer *Molenaar* is twee of drie keer op het eiland Man geweest voor het afnemen van verhoren en het geven van adviezen. Het ging daarbij speciaal om mensen, die in aanmerking kwamen om ontslagen te worden uit de internering. Het kamp stond onder Engelse leiding, doch de heer *Molenaar* kon er zich vrij bewegen. De onderbrenging in het kamp was uitstekend; de verzorging, de ligging en het voedsel waren buitengewoon goed. De heer *Molenaar* meent, dat, toen hij naar het bevrijde Zuiden vertrok, het aantal op Man geïnterneerde Nederlanders geslonken was tot zestig of zeventig man. Hij schat, dat er enige honderden hebben gezeten. Het aantal Nederlanders, dat tegelijk geïnterneerd was in de tijd, dat er het meeste gedetineerd waren, taxeert hij op 150 à 160. Het totaal aantal gedurende de oorlog is dus veel groter geweest, want er is doorstroming geweest. Wanneer iemand geïnterneerd was op een valse aanklacht, duurde het een tijd, voordat hij weer vrij kwam. De Nederlandse dienst kon hier in het begin weinig aan doen, omdat het onbekend was, waar de mensen zaten. Het duurde ook een tijd, voordat de heer *Molenaar* alle papieren had om in Engeland en Schotland alle gevangenissen te mogen bezoeken.

In laatste instantie werd door het Home Office beslist over de vrijlating. Wel heeft de heer *Molenaar* de indruk, dat de Nederlandse instanties, zij het langs de weg van advies, een zeer grote invloed hadden. Hiervoor stelde kapitein *Derksema* zich in verbinding met M.I. 5, die op haar beurt rapporteerde aan het Home Office.

62459 *(Pinto)*

De heer *O. Pinto,* die tot October 1942 in dienst van M.I. 5 was en die daarna bij de Politie Buitendienst voor de contra-spionnage werd te werk gesteld, heeft in verband met de internering van in Engeland uit het buitenland overgekomen personen medegedeeld, dat M.I. 5, de Engelse dienst voor de contra-spionnage, haar hoofdkwartier had in de gevangenis te Wormwood scrubs. Er waren te Londen vijf „reception centres", nl. Norwood, Westminster, Crystal Palace, Bushy Park en Peckham, waar in Engeland aangekomen personen heen gebracht werden. De heer *Pinto* stond aan het hoofd van het eerste kamp. Hij heeft de indruk, dat onder de stroom van de in de zomer 1940 in Engeland aangekomen vluchtelingen een aantal onbetrouwbare elementen meegekomen moet zijn. Later zijn bovengenoemde „centres" gecentraliseerd in de zgn. Patriotic School, die in April 1941 is opgericht. Het is bij het onderzoek aldaar gebleken, dat er ook uit Nederland wel onbetrouwbare elementen zijn aangekomen, waaronder Duitse spionnen. Zo noemt hij o.a. het bekende geval-*Dronkers.* Tevoren waren er vier anderen, een Duitser en drie Hollanders, *Waldberg, van der Kieboom* en *Pons,* die in Augustus of September 1940 door een onderzeeboot aan de kust zijn afgezet. Zij zijn onmiddellijk ingerekend. *Dronkers,* die in 1942 in Engeland aankwam, is als spion opgehangen; zijn reisgenoot was echter betrouwbaar. Het gebeurde meer, dat de Duitsers met betrouwbare Nederlanders een spion in Engeland trachtten te krijgen. De algemene indruk van de heer *Pinto* was, dat er gemiddeld twee onbetrouwbare elementen per week in Engeland aankwamen.

62421 *(Pinto)*
62371 e.v. *(Pinto)*

62385 *(Pinto)*

§ 4. *De uitgezonden agenten*

Naast het ondervragen van de in Engeland aangekomen Engelandvaarders en de onderzoeken op het gebied van de betrouwbaarheid van zeelieden, die met de koopvaardijvloot in Engeland aankwamen — derhalve het werk van de veiligheidsdienst — was de Centrale Inlichtingendienst tevens belast met het uitzenden van agenten naar Nederland om op deze wijze inlichtingen uit het bezette gebied te verkrijgen.

De eerste agent, die door de Centrale Inlichtingendienst naar Nederland werd uitgezonden, was de luitenant ter zee der 2e klasse *L. A. R. J. van Hamel.* Hij werd op 28 Augustus 1940 in Nederland geparachuteerd. Hij had tot opdracht een aantal, onafhankelijk van elkaar werkende, zendergroepen en spionnagecentra te

44787 *(Six)* stichten. Een van deze groepen heeft van September 1940 tot einde November 1940 geregeld telegrammen naar Engeland gestuurd. Marconist was ir. *Sloth Blaauwboer;* de leider was mr. *P. B. M. ten Bosch.* Uit de resten van deze groep, die in 1940 reeds in contact is gekomen met *J. van Hattem,* is ontstaan de inlichtingendienst van de O.D. Jhr. *P. J. Six* heeft bij zijn verhoor ten aanzien

44852 e.v. *(Six)* van *van Hattem* opgemerkt, dat deze de technische leider was van de inlichtingendienst van de O.D. Het staat voor de heer *Six* vast, dat deze contact heeft gehad met *van Hamel.* Een van de voortzettingen van een groep van *van Hamel* is betrokken geweest bij het werk van de adelborst *J. J. Zomer* (tezamen met *W. B. Schrage* op 13 Juni 1941 gedropt). Deze heeft tot zijn arrestatie op 31 Augustus 1941 van verschillende plaatsen in Nederland uit telegrammen naar Engeland gezonden.

31971 *(van 't Sant)* De heer *van 't Sant* heeft omtrent de agent *van Hamel* het volgende aan de commissie medegedeeld.

Van Hamel was aan de Centrale Inlichtingendienst ter beschikking gesteld door de heer *Furstner,* destijds bevelhebber der zeestrijdkrachten. Aangezien de heer *van 't Sant* de gedachte koesterde, dat de Duitsers in Nederland wellicht vermoedden, dat hij zich met de inlichtingendienst bemoeide, heeft hij ervoor gezorgd, dat hij *van Hamel* nooit heeft ontmoet, doch hij heeft hem in contact gebracht met Engelse officieren. Ook heeft hij alle voorbereidingen getroffen: waar hij geparachuteerd zou worden, waar hij geld zou krijgen en met wie hij contact moest opnemen en dergelijke. Ten aanzien van

61658 e.v. *(van 't Sant)* de recrutering van *van Hamel* als toekomstig agent in het bezette gebied heeft de heer *van 't Sant* nog medegedeeld, dat hij naar de heer *Furstner* is gegaan en hem heeft gevraagd, of hij een goede officier had. Deze heeft hem de luitenant ter zee *van Hamel* ter beschikking gesteld. De mogelijkheid bestaat, aldus de heer *van 't Sant,* dat Minister *Gerbrandy* deze zaak daarna officiëel met Minister *Dijxhoorn* heeft geregeld.

61677 e.v. *(van 't Sant)* In verband met zijn mededeling dat hij de agent *van Hamel* nooit heeft gezien, verklaart de heer *van 't Sant,* dat hij volkomen afging op de gegevens van de Engelsen. Hij vond het te riskant, dat de mensen hem kwamen opzoeken, daar hij de grootst mogelijke veiligheid wilde bieden. Ook de communicatie en het transport waren volkomen in handen van de Engelsen. De heer *van 't Sant* heeft dit nimmer als een grief gevoeld. Hij ziet het zo, dat de Engelsen de oorlog voerden en dat de Nederlanders hen daarbij hielpen; hij gelooft, dat, indien het standpunt zo was gebleven, de Nederlanders veel moeilijkheden niet zouden hebben gehad. Alleen de contacten in Nederland kregen de Engelsen van de Nederlandse dienst.

31972 *(van 't Sant)* Volgens de mededelingen van de heer *van 't Sant* was de Nederlandse opdracht aan *van Hamel* om in Nederland contact te leggen teneinde op deze wijze te weten te komen, hoe het er in Nederland uitzag. Hij heeft deze opdracht uitnemend vervuld. De heer *van 't Sant* kreeg de resultaten via de Engelse inlichtingendienst.

De afspraak tussen de Minister van Justitie en het hoofd van de Nederlandse inlichtingendienst was, dat *van Hamel* bij zijn terugkeer te Londen de inlichtingendienst aldaar zou overnemen, daar wij iemand aan het hoofd moesten hebben, die in Nederland had gezien, hoe de zaak in elkaar zat en die moest kunnen werken met zijn persoonlijke contacten aldaar.

53695 *(Gerbrandy)* De heer *Gerbrandy* heeft aan de commissie verklaard, dat hierover wel eens is gesproken.

31973 *(van 't Sant)* *Van Hamel* is, aldus de heer *van 't Sant,* door verraad in Nederland gearresteerd, toen hij van het Tjeukemeer door een Nederlandse vlieger zou worden teruggebracht naar Engeland.

Uit een dossier aan de commissie overgelegd door het Ministerie van Justitie, o.m. houdende het onderzoek naar de strafbare feiten, door politie-ambtenaren gepleegd in verband met de arrestatie van *van Hamel,* blijkt, dat *van Hamel* op 10 October 1940 uit Engeland bericht kreeg, dat hij in de nacht van 12 op 13 October des

nachts drie uur op het Tjeukemeer door een vliegtuig zou worden afgehaald.

Daartoe was *van Hamel* op die tijd op genoemde plaats aanwezig met vier andere personen *(prof. dr. L. G. M. Baas Becking,* mevr. *M. G. Smit* en de heren *J. C. A. Mesritz* en *J. F. Ph. Hers),* die met hem naar Engeland zouden oversteken. Het gezelschap had zich zogenaamd bezig gehouden met het bestuderen van de vogeltrek. In de nacht van 12 op 13 October verscheen boven het meer, waarop het gezelschap zich in een roeibootje bevond, een vliegtuig. Het weer was die nacht uitermate slecht, zodat een landing niet mogelijk was. In de nacht van 13 op 14 October verscheen een Nederlands Fokkervliegtuig met twee motoren boven het meer. Op de afgesproken witte lichtsignalen trachtte het vliegtuig te landen, hetgeen mislukte. Toen het gezelschap zich des ochtends weer aan land wilde begeven, naderde hen een politievaartuig, waarna *van Hamel* met zijn reisgenoten werd meegenomen. Een der politiemannen voegde hun daarop toe, dat zij Engelandvaarders waren. Tevergeefs probeerde het gezelschap de politie-ambtenaren er toe te bewegen, dat zij hen zouden vrijlaten en hun een voorsprong van één à twee uren zouden geven, waarna zij melding van hun bevindingen konden maken. Dit werd geweigerd.

Het gezelschap werd hierna overgebracht naar de strafgevangenis te Scheveningen. Het proces tegen *van Hamel* en de zijnen vond plaats op 7 en 8 April 1941. Hij werd ter dood veroordeeld en op 16 Juni 1941 te Laren (N.H.) gefusilleerd. [1])

In een bij dit dossier overgelegd stuk van de hand van de heer *J. F. Ph. Hers* wordt medegedeeld, dat *van Hamel* een uiterst consciëntieus man was, die zijn opdracht met grote tact, flair en bijzondere zwijgzaamheid vervulde. Ook tegenover de heer *Hers,* met wie hij van het begin af aan samenwerkte, was hij zeer zwijgzaam. Zodoende bereikte hij, dat de verschillende leden van de groepen, die hij stichtte, van elkaar niets afwisten of elkaar slechts bij schuilnaam kenden. Het is dàn ook gebeurd, dat zij, die hun opdracht van *van Hamel* ontvingen, tot 1943 en 1944 toe volgens richtlijnen werkten, die hij had aangegeven.

Ook gedurende het vooronderzoek bewaarde hij zijn zwijgzaamheid en hij heeft zodoende velen van zijn medewerkers het leven gered. De cardinale punten, die de Duitsers ten koste van alles gedurende het vooronderzoek van hem te weten wilden komen, waren: wie zijn opdrachtgevers waren; wie zijn opvolger zou zijn; wat zijn financiële bronnen waren; waar zijn zender was gebleven; wat de code en de sleutel waren. Het enige, dat hij onder bedreiging, dat zijn familie naar een concentratiekamp zou worden gebracht, aan de Duitsers heeft verklaard, was, dat hij zijn naam toegaf en dat hij de plaats aangaf, waar hij per parachute was gedaald. Nog op de terechtzitting van 7 April 1941, toen de heer *Hers* hem voor het laatst ontmoette, weigerde hij de vijf bovengenoemde vragen te beantwoorden.

In verband met de wijze, waarop *van Hamel* tijdens het vooronderzoek werd verhoord, is in het stuk van de heer *Hers* nog het volgende te lezen.

Op een nacht kwam de S.S. bij *van Hamel* met blanco papier en schrijfmateriaal en beval hem alles op te schrijven, wat hij wist over de vijf vorenvermelde punten, die hij tot nu toe geweigerd had te beantwoorden. Men zei hem, dat ze na twintig minuten terug zouden komen. Had hij niets op het papier staan, dan zou de eerste van zijn medepassagiers doodgeschoten worden. Vervolgens zouden ze hem opnieuw twintig minuten tijd geven om na dit tweede tijdsverloop, indien hij weer niets geschreven zou hebben, de volgende van zijn medepassagiers dood te schieten. *Van Hamel* zette echter niets op papier. Na de eerste twintig minuten kwam men bij hem; men zag, dat hij niets had opgeschreven en men zei, dat nu de eerste doodgeschoten zou worden. Men liet de deur van zijn cel een weinig open en hij hoorde, hoe een afdeling soldaten door de gang marcheerde, het open- en dichtsluiten van een celdeur, het weer voorbij marcheren, het openen en sluiten van de gangdeuren en vervolgens in de verte een geweersalvo. Dit herhaalden ze, telkens met tussenpozen van twintig minuten viermaal. Nadat de laatste van zijn medepassagiers zogenaamd was doodgeschoten, kwamen ze bij hem in de cel en zeiden hem de verklaring op het papier te zetten, want dat anders nu de vrouw van *Hers* er aan zou gaan. Doch *van Hamel* bleef standvastig en schreef niets op. Men kwam nu ook niet meer bij hem. Na enkele uren ondragelijke spanning en zelfverwijten, kwam er echter een Hollandse bewaker aan zijn deur en fluisterde door het kijkgat, dat dit slechts een vuile comedie was geweest en dat al zijn medepassagiers nog in leven waren.

Het volgende voorval gebeurde in Februari 1941, toen hij een poging tot ontvluchten deed te Scheveningen en er uitsluitend Duitse bewakers waren. *Van Hamel* had bij het terugkomen van een ver-

[1]) Vgl. ook Mr. *E. F. K. Michielsen* „Tegen de vlagen van den Oostenwind", uitgave A. W. Sijthoff's Uitgevers Mij. Leiden — 1945, blz. 285 e.v.

hoor zijn deurslot zo geblokkeerd, dat de deur dicht ging en in het slot, doch hij deze aan de binnenkant gemakkelijk kon openen. Na zijn deur geopend te hebben, bevrijdde hij de heer *Hers* en zij liepen op klaarlichte dag naar de uitgang; hij als een Gestapo-man Duits sprekend en zich gedragend als een Gestapo-officier en de heer *Hers* als zijn gevangene. Hij kreeg het gedaan, dat alle deuren der gangen door de S.S.-bewakers ontsloten werden en zij tot op de straat kwamen. Op dat moment stopte echter een auto van de S.S.-Sicherheitsdienst. De S.S.-officier hierin herkende hen en bracht hen weer binnen. Ook toen had *van Hamel* geen geluk; was die auto niet gekomen, dan was hij beslist uit de handen der Duitsers gebleven. Doch hierop dreigde de S.S., wanneer zij nog één poging tot ontvluchten zouden doen en deze zou slagen, hun beider families in „Schutzhaft" te nemen.

54623 e.v. *(van den Hout)*

Aangaande de werkzaamheden van *van Hamel* (schuilnaam: *van Dalen*) als agent in Nederland heeft de heer *J. C. A. van den Hout,* destijds een der medewerkers van *van Hamel,* voor de commissie het volgende verklaard.

Toen *van Hamel* in Nederland geparachuteerd was, heeft hij verschillende adressen gekregen, waar zijn zendinstallatie zou kunnen worden geïnstalleerd. Daar zich hierbij echter moeilijkheden voordeden, is *van Hamel* via zijn assistent *van Gruting* in contact gekomen met de heer *J. H. K. Allers,* de schoonvader van de heer *van den Hout,* in wiens woning de zender geplaatst werd.

Van Hamel slaagde er echter aanvankelijk niet in verbinding met Engeland te krijgen. Hierop is de heer *van den Hout* ingeschakeld, omdat hij in het leger radiotelegrafist was geweest. Hij heeft toen de berichten van *van Hamel* met succes naar Engeland doorgegeven via de zender, waarover deze beschikte. Dit heeft geduurd van ongeveer einde Augustus tot 21 October 1940, toen de heer *van den Hout,* na de arrestatie van *van Hamel,* werd gevangen genomen. Er werd ongeveer twee of drie maal per dag contact met Engeland opgenomen. Dit contact was soms vrij langdurig, hoewel *van Hamel* gewaarschuwd had voor het gevaar van uitpeiling. Hiertegen waren echter maatregelen genomen. De zender is dan ook nimmer uitgepeild.

De berichtgeving bestond hoofdzakelijk uit militaire mededelingen, die van verschillende personen binnenkwamen. Omgekeerd werd uit Londen gevraagd om naar verschillende dingen te informeren. Via deze zender is ook het vertrek van *van Hamel,* zij het met enige strubbelingen, geregeld.

Van Hamel beschikte over een code van het z.g. double transpositionsysteem. Een security check werd niet in deze code verwerkt. Er werden ver over de 100 telegrammen verzonden. De berichten kwamen geregeld binnen, daar de door *van Hamel* opgebouwde organisatie heel goed liep. Deze organisatie stond echter, volgens de wensen van *van Hamel,* geheel los van verzetsorganisaties. De heer *van den Hout* is met verschillende personen in aanraking geweest, doch kent geen enkele naam. Dat de poging van *van Hamel* om met het watervliegtuig naar Engeland terug te keren mislukt was, werd de heer *van den Hout* bekend door een bericht uit Engeland over de zender. Hij heeft toen deze zender in het huis te 's-Gravenhage, van waaruit hij zond, zodanig verstopt, dat die bij de huiszoeking, welke enige dagen later plaats vond, niet werd gevonden.

Tegen de heer *van den Hout* bestond aanvankelijk geen verdenking. Nadat zijn schoonvader en zijn vrouw gearresteerd waren, heeft de heer *van den Hout* de zendinstallatie afgebroken en ondergebracht bij een vriend van hem. Even voordat hij in Brabant zou onderduiken, werd hij echter door de Duitsers gearresteerd. Hij is veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf. Zijn schoonvader kreeg 10 jaar tuchthuisstraf en is in Duitsland overleden, terwijl zijn vrouw veroordeeld werd tot 1 jaar gevangenisstraf terzake van smaadschrift. *Van Hamel* had nl. een brief meegenomen, bestemd voor de zuster van mevrouw *van den Hout* in Indië. Deze brief was niet erg vleiend voor de Duitsers. Daar deze brief bij de arrestatie van *van Hamel* in zijn koffer werd gevonden, hebben de Duitsers het adres van de familie *van den Hout* kunnen achterhalen. Tijdens zijn gevangenschap heeft de heer *van den Hout* geen behoorlijk contact meer gehad met *van Hamel.* Na de arrestatie van *van Hamel* werd *van Gruting* diens opvolger.

76795 e.v. *(Buys)*

De heer *A. J. J. Buys* heeft via *van den Hout* contact met *van Hamel* gekregen, ongeveer twee weken, nadat deze in Nederland was aangekomen. Hij hoorde toen, dat *van den Hout* in het bezit was van een zender, die niet functionneerde. Hij heeft deze met zijn vriend *Versteeg* gerepareerd. Er was hem ook gevraagd een nieuwe zender te bouwen, waarmee hij meteen is begonnen. Toen de eerste zender gerepareerd was, heeft hij deze naar Den Haag gebracht en is doorgegaan met het bouwen van de nieuwe zender. Deze heeft hij eveneens naar Den Haag gebracht. Toen hij de eerste keer de gerepareerde zender terugbracht, heeft hij *van Hamel* ontmoet. *Van Hamel*

heeft hem toen gevraagd nog een derde zender te bouwen. Hij weet niet, waar de nieuwe zender, nadat hij deze in Den Haag had afgegeven, is gebleven. De derde zender is niet gemaakt.

Toen *van Hamel* was gearresteerd, bracht *van den Hout* de Britse zender bij de heer *Buys,* die daarmede dagelijks contact met Engeland heeft gehad. Hij had iedere dag verbinding met een hem toen onbekende persoon, die voor de berichten zorgde. Later, toen de heer *Buys* door de Duitsers werd ondervraagd, heeft hij gemerkt, dat dit *van Gruting* moet zijn geweest. Na de arrestatie van *van Hamel* is hij dus de marconist geweest van de groep-*van Gruting,* welke een van de groepen was, die door *van Hamel* waren opgericht. De heer *Buys* is 18 November 1940 gearresteerd. Hij seinde in die tijd niet thuis, doch beschikte over vier zendadressen.

76828 e.v. *(Buys)*

Na zijn arrestatie heeft hij alleen toegegeven, dat hij een zender had gerepareerd, maar niet wist, waar deze was gebleven. De heer *Buys* weet niet, of men de zender, welke hij heeft gebouwd, heeft gevonden. De Britse zender is verbrand in een verwarmingsketel. Het is de heer *Buys* niet bekend, wanneer *van Gruting* gearresteerd is. Het is mogelijk, dat dit in Juli 1942 is geweest. De naam *d'Aquin* heeft de heer *Buys* nooit gehoord.

De heer *Buys* heeft het idee, dat *van Hamel* meer dan één groep heeft gesticht. Hij ziet in *van Gruting* de voortzetter van de hoofdgroep van *van Hamel.*

76854 e.v. *(Buys)*

Het is de heer *Buys* niet bekend, van wie *van Gruting* zijn berichten kreeg. Deze heeft daar nooit met hem over gesproken. Iedere middag had hij met hem een afspraak op de Willemsparkweg. Daar gaf hij de berichten; de heer *Buys* moest ze tweemaal herhalen en ging dan weer weg.

De heer *Buys* is veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf met aftrek van voorarrest. Hij heeft gezegd, dat hij een zender had gerepareerd en dat hij die na een telefoontje zo maar aan iemand op straat had afgegeven. De Duitsers hebben dus nooit geweten, dat hij zelf heeft gezonden en zelf een code had. Hij kan zich niet herinneren, dat hij in de telegrammen, die hij codeerde, ook nog bepaalde herkenningstekens, z.g. security checks, moest aanbrengen, waaraan men kon zien, dat het telegram van hem afkomstig was.

76870 e.v. *(Buys)*

Er zijn vele berichten verzonden, waarvan de heer *Buys* zich sommige nog kan herinneren. Zo b.v. het opblazen van een kruithuis te Wageningen, waarbij zeven Duitse officieren omkwamen, en de vernieling van een electrische of een radarinstallatie van de Duitsers in Zeeland. De heer *Buys* gelooft, dat hij de munitieopslagplaatsen op de Leusderheide zeven keer heeft doorgegeven, maar die zijn pas in Maart 1941 gebombardeerd, toen hij reeds gevangen genomen was. Ook loopt de heer *Buys* met het idee, dat zij een proef-invasie hebben doorgegeven. Van Rotterdam uit is er een soort van proefvloot de Noordzee opgegaan en vóór die tijd was dit ook al gebeurd van Antwerpen en Le Havre uit, volgens berichten en geruchten, welke men toen hoorde. Toen de vloot van Rotterdam uit ging varen, hebben zij, voordat deze bij Hoek van Holland was, het bericht in klare taal in het Engels en Nederlands doorgegeven, zo nerveus waren zij. Diezelfde nacht is deze vloot — volgens geruchten — van de lucht uit met benzine overgoten en in brand gestoken. Zelf heeft de heer *Buys* gemerkt, dat een dag later de duinen waren afgezet, omdat er z.g. zoveel lijken aanspoelden.

De aard van de berichten uit Engeland in de tijd van *van Hamel* is de heer *Buys* niet bekend. In de tijd van *van Gruting* kreeg hij ook wel berichten, maar hij kan zich beslist niet meer herinneren wat zij inhielden. In de tijd van *van Gruting* decodeerde hij de berichten wel zelf, omdat hij in het bezit was van de Bijbel, welke daarvoor dienst deed. Toen de heer *Buys* in Den Haag was en *van den Hout* dus eigenlijk zond, decodeerde *van Hamel* zelf; later heeft hij *van den Hout* verteld, hoe het moest.

Kort voor het vertrek van *van Hamel* waren er ook berichten gekomen over de wijze van zijn vertrek. *Van Hamel* heeft de heer *Buys* verteld, dat Engeland had bericht, dat hij, als hij wilde terugkomen, via Spanje moest gaan. *Van Hamel* zei toen, dat dit niet mogelijk was. Na enige tijd is Engeland hierop ingegaan, hetgeen is teruggeseind. Hij zou op het Tjeukemeer worden opgehaald.

78671 e.v. *(d'Aquin)*

De heer *W. J. M. J. d'Aquin* heeft verklaard, dat hij in Augustus 1940 bemerkte, dat *van Gruting* in contact was gekomen met de agent *van Hamel. Van Gruting* vroeg zijn medewerking, die de heer *d'Aquin* beloofde te zullen geven, zodra hij van een maagzweer, waaraan hij op dat moment leed, zou zijn genezen.

De rechterhand van *van Gruting* was *Huussen,* die eigenlijk tot de arrestatie van *van Hamel* het leeuwenaandeel van het praktische werk heeft verricht. Het is de heer *d'Aquin* naderhand gebleken, dat er naast de groep-*van Gruting* nog een andere groep was, nl. die van de student *van Hattem.* De heer *d'Aquin* heeft eerst samengewerkt met *van Hamel;* daarna met *van Gruting.* Toen *van Gruting* volgens inlichtingen ge-

zocht werd door de Gestapo, heeft hij zich niet meer kunnen vertonen en heeft de heer *d'Aquin* de leiding van de groep op zich genomen. Op een gegeven moment is *Huussen* bij de heer *d'Aquin* — het moet einde October of begin November 1940 zijn geweest — gekomen en zei, dat de groep eigenlijk aan de grond zat, omdat het seintoestel weg was en *van Hamel* was gearresteerd. *Van Gruting* was toen ondergedoken. *Huussen* zei, dat men nu, daar de kwaal van de heer *d'Aquin* bijna over was, op hem rekende. Toen is het eigenlijke werk van de groep-*van Hamel-van Gruting-d'Aquin* begonnen. Daar echter een seintoestel ontbrak, kon de heer *d'Aquin* in de tijd,dat hij de leiding van deze groep had, de inlichtingen niet kwijt raken. Dit is gebeurd door middel van vertrouwde relaties. De stukken werden — zo zegt de heer *d'Aquin* — vaak gezonden via Bretagne, waar zij door een duikboot werden afgehaald. De groep-*van Hattem* deed het ook zo; deze heeft ook het leeuwendeel van de berichten van de groep van de heer *d'Aquin* overgebracht. De gegevens waren oorspronkelijk puur militaire. Eerst naderhand zijn in zeer beperkte mate politieke en economische berichten verzonden.

Van Gruting is gearresteerd op 23 Juli 1942. *Jan* of wel *van der Waals,* in wie de heer *d'Aquin* c.s. een uit Engeland gekomen parachutist zagen, had gezegd een weg te weten, nl. via Zwitserland, om *van Gruting* naar Engeland te evacueren. Op 23 Juli 1942, 's-middags om een uur of vijf, was er een samenkomst met *van der Waals, Huussen* en de heer *d'Aquin* in de Rode Leeuw op het Damrak te Amsterdam, waar *van Gruting* is overgegeven aan iemand, van wie men veronderstelde, dat hij een passeur was. De volgende dag is de heer *d'Aquin* met een aantal medewerkers door verraad van *van der Waals* in een huis te Ede gearresteerd.

De groep was met *van der Waals* in aanraking gekomen, doordat deze hun het verhaal had gedaan, dat hij, evenals zij, een rechtstreekse verbinding met Engeland zocht en dat hij zijn toestel en zijn marconist kwijt was. De heer *d'Aquin* is daarop ingegaan; zij hebben vele malen geseind; dat was een „fake", zoals *van der Waals* dat in zovele gevallen had gedaan.

56678 e.v. *(de Koster)*

De heer *H. J. de Koster,* die vrij spoedig na de capitulatie in Mei 1940 samengewerkt heeft met de heer *G. Vinkensteyn,* die trachtte verbinding met Engeland tot stand te brengen, heeft verklaard, dat hij met *van Hamel* contact heeft gehad op de dag, nadat deze was geparachuteerd. Deze heeft hem medegedeeld, wat het doel van zijn komst in Nederland was.

Van Hamel was, naar hem bleek, in het midden van Juni 1940 gevraagd zich ter beschikking te stellen voor de inlichtingendienst en was reeds in Augustus van dat jaar geparachuteerd. Zijn taak was het stichten van een organisatie, die militaire inlichtingen moest verschaffen, terwijl hij verder ook over de binnenlandse politieke toestand inlichtingen moest geven.

Daarna heeft *van Hamel* nog enkele keren bij hem gelogeerd. De heer *de Koster* heeft verschillende malen contact gehad met *Jan ten Bosch,* die deel uitmaakte van de organisatie, die *van Hamel* heeft gesticht en die wel genoemd wordt de groep-*van Hattem* of -*van Hamel.*

Aan *ten Bosch* gaf de heer *de Koster* alle mogelijke inlichtingen op binnenlands en militair gebied door. Van deze groep gingen de z.g. AC-rapporten uit naar Engeland.

Nadat *van Hamel* was gearresteerd, heeft de heer *de Koster* het contact met *ten Bosch* aangehouden, totdat deze in 1942 werd gearresteerd. Hij verschafte hem vooral economische gegevens.

79164 e.v. *(Menten)*

Mr. *E. E. Menten* heeft medegedeeld, dat *van Hamel* in Augustus 1940 onder de schuilnaam *van Dalen* bij hem op het kantoor van Heldring en Pierson is gekomen. *Van Hamel* moest direct geld hebben, aangezien hij 's nachts in Hillegom was gedropt. Dat geld heeft de heer *Menten* hem gegeven. Enige dagen later kwam *van Hamel* weer bij hem met een opdracht van de Regering te Londen om een spionnage- en zenderorganisatie, welke zou worden opgezet, te financieren. Dit heeft de heer *Menten* gedaan. Zij hebben samen een systeem opgezet om zo'n organisatie op touw te zetten. De heer *Menten* heeft tevens gezorgd, dat *van Hamel* altijd geld kon krijgen.

In het najaar van 1940 hoorde de heer *Menten* toevallig, dat *van Hamel* was gearresteerd bij de Friese meren. *Van Hamel* heeft die hele winter onder zeer grote druk gestaan om te verraden, wie zijn medewerkers waren. *Van Hamel* is niet onder die druk bezweken en heeft geen mensen verraden. De heer *Menten* is doorgegaan met de broer van *van Hamel,* de diplomaat. Deze laatste heeft ook de schakel gevormd om gelden te fourneren aan de verschillende organisaties, welke uitlopers waren van het werk van de agent *van Hamel.* In de tijd, dat de heer *Menten* de broer van *van Hamel* heeft gekend, hadden zij geen verbinding met Engeland.

Op 12 Januari 1943 is de heer *Menten* naar aanleiding van de *van Hamel*-zaak, welke langzaam maar zeker volkomen was opgerold, gearresteerd. In Juli 1942 was er weer een hele groep gearres-

teerd, waaronder *van Gruting* en *d'Aquin*. Als gevolg van deze oprolling is tenslotte ook de heer *Menten* gevangen genomen.

Inmiddels was de heer *Menten* betrokken geworden bij het Nationaal Comité. Hij was met de heren van dit comité in contact gekomen, doordat hij ir. *Ringers* in vertrouwen had genomen naar aanleiding van de zaak-*van Hamel*. Via ir. *Ringers* is de heer *Menten* in verbinding gekomen met de heren *Schouten* en *Vorrink*. Het comité heeft constant zonder succes naar een verbinding met Londen gezocht. Begin Januari 1943 is de zogenaamde verbinding-*van der Waals* tot stand gekomen. De arrestatie van de heer *Menten* op 12 Januari 1943 heeft echter niet plaats gevonden naar aanleiding hiervan. In April 1943 merkte hij te Haaren, dat het Nationaal Comité was opgerold, waardoor de heer *Menten* ook in deze zaak betrokken werd.

23139 e.v. *(Derksema)*

Volgens de verklaring van de heer *Derksema* zijn de telegrammen van *van Hamel* bij de Centrale Inlichtingendienst binnengekomen. Deze telegrammen waren over het algemeen volledig bijgewerkt, tenzij zij volkomen onbegrijpelijk waren en de Engelsen de hulp van de Nederlands dienst inriepen om uit de verminkt overgekomen Nederlandse woorden de bedoeling van het telegram te ontcijferen. Contrôle op de telegrammen miste de Nederlandse dienst dan ook volkomen. Ongelukken waren er toen nog niet gebeurd en er was geen reden aan de kunde van de Engelse dienst, die reeds voor de oorlog fungeerde, te twijfelen. Het bleek uit niets, dat deze berichten òf onjuist òf onbetrouwbaar zouden kunnen zijn. Op dat ogenblik, toen de zaak nog goed liep en er nog geen ongelukken waren gebeurd, was er dan ook geen reden om hierop diep in te gaan.

23159 *(Derksema)*

De bedoeling van de uitzending van *van Hamel* was, dat men een weg zocht om regelmatig inlichtingen te krijgen over de dingen, die in Nederland gebeurden. Ook moest *van Hamel* contact opnemen met dr. *Wiardi Beckman*. De algemene opdrachten van elke uitgezonden agent en dus ook van *van Hamel* werden met de Nederlandse dienst besproken. De definitieve opdracht van *van Hamel* heeft de heer *Derksema* echter niet gezien.

23184 e.v. *(Derksema)*
23186 *(Derksema)*
23187 *(Derksema)*

De heer *A. J. J. Vrinten*, destijds werkzaam bij de Engelse inlichtingendienst, heeft verklaard, dat *van Hamel* een van de twee agenten is geweest, die zijn uitgezonden tijdens de samenwerking tussen de heer *van 't Sant* en de heer *Hooper* van de Engelse dienst. Die uitzending is in behoorlijke samenwerking tussen de Nederlandse en Engelse dienst uitgevoerd. De opdracht van *van Hamel* was het zoeken van contact, het verzamelen van gegevens en het langs radiografische weg overbrengen van deze gegevens. Verschillende telegrammen zijn door hem verzonden. Het gebeurde wel eens, dat deze verminkt aankwamen. Als dit het geval was, kreeg de heer *Vrinten* het telegram, zoals het ontvangen was, en zoveel mogelijk gedecodeerd, dus de code met de decodering en stukken, die open waren.

28514 e.v. *(Vrinten)*
28532 *(Vrinten)*

Wanneer er aan de betrouwbaarheid van een telegram getwijfeld werd, pleegden de heer *Vrinten* en de heer *Hooper* overleg, waarna de laatste contact opnam met de heer *van 't Sant*.

De heer *Vrinten* heeft medegeholpen aan het opleiden van *van Hamel*. Op een Engelse school kreeg deze de theorie van het seinen en ontving hij een code.

28579 e.v. *(Vrinten)*

Over de wijze, waarop de opdracht in Nederland uitgevoerd moest worden, werd overleg gepleegd tussen de heren *van Hamel, Hooper* en *Vrinten*. Het was niet zo, dat de Engelsen bij de uitzending van *van Hamel* zich op het standpunt stelden, dat de Nederlandse dienst hiermede niets had te maken.

Voorzover de heer *Vrinten* weet, is *van Hamel* uitsluitend met Nederlandse opdrachten uitgezonden, maar onder Engels toezicht. Zijn uitrusting en zijn theorie ontving hij van de Engelsen. Ook het wegbrengen gebeurde door Engelse piloten. Van de code, welke medegenomen werd, heeft de heer *Vrinten* kennis kunnen nemen.

28514 e.v. *(Vrinten)*

Een andere agent, die tijdens de samenwerking tussen het hoofd van de Centrale Inlichtingendienst, de heer *van 't Sant*, en de heer *Hooper* van de Engelse dienst is uitgezonden, is de heer *C. H. van Brink*. Ook deze uitzending is, evenals die van *van Hamel*, volgens de heer *Vrinten* uitgevoerd in behoorlijke samenwerking tussen de Nederlandse en de Britse inlichtingendienst. *Van Brink* is in het najaar van 1940 naar Nederland gegaan en is teruggekomen in het midden van 1942. Ook van hem zijn langs radiografische weg berichten ontvangen door middel van de zender, waarmee hij was uitgerust. Deze berichten werden door de Engelsen opgevangen en aan de heer *Hooper* medegedeeld. Men had de indruk, aldus de heer *Vrinten*, dat het succes van de missie van *van Brink* niet erg groot was. Later werd hij verbonden aan het B.I. Zijn code-opleiding heeft hij ontvangen van de heer *van der Schrieck*, destijds reserve-luitenant en hoofd van de codedienst van het Departement van Buitenlandse Zaken.

28525 *(Vrinten)*

45543 e.v. ***(van Brink)***

Bij zijn verhoor heeft de heer *van Brink* het volgende medegedeeld. Hij verbleef sedert 1936 in Australië en is in Juli 1940 als vrijwilliger

in Engeland aangekomen. Hij is op eigen verzoek in contact gekomen met de heer *N. J. Hooper,* die werkzaam was bij de Engelse geheime dienst. Dit is ongeveer in September 1940 geweest. Bij de heer *Hooper* was werkzaam de heer *A. J. J. Vrinten.* Met hen is het plan opgesteld om in Nederland te worden geparachuteerd. Na een opleiding van drie maanden, meestal van Nederlands personeel, waarbij de heer *J. R. F. van der Schrieck* de code-opleiding verzorgde, vond de parachutering plaats in de nacht van 18 op 19 November 1940. De technische opleiding met betrekking tot het parachutespringen is door Engels personeel gegeven, maar de meeste voorbereidingen en de besprekingen over hetgeen hij gedurende zijn verblijf in het bezette gebied moest doen, werden door de heer *Vrinten* verzorgd. De code is door de heer *van Brink* vastgesteld na overleg met de heer *van der Schrieck.* De Engelsen kregen van die code mededeling. Hoewel de heer *van Brink* wist, dat de heer *van 't Sant* tot de Nederlandse geheime dienst behoorde, heeft hij hem voor zijn vertrek niet ontmoet. Betalingen e.d. werden geregeld door de toenmalige kapitein *Derksema.* Zijn opdracht bestond uit het opbouwen van een zuiver militair inlichtingenapparaat. Inlichtingen moesten verzameld worden over alle militairen en civiele objecten, die van militair belang zouden kunnen zijn. De heer *van Brink* kreeg voor een zekere *J. A. Zaal* te Rotterdam van de heren *Hooper* en *Vrinten* een introductie mee. De heer *Vrinten* had namelijk vroeger met de heer *Zaal* samengewerkt voor de Engelse geheime dienst. Verder kreeg hij een introductie mee van een zekere *F. A. van Koutrik,* een kennis van de heren *Vrinten* en *Zaal.* Het bleek echter, dat dit contactadres niet bereikbaar was. De opdracht aan de heer *van Brink* ging er van uit, dat *Zaal* aangesteld moest worden als de centrale figuur van een op te richten inlichtingendienst in Nederland, aan wie de taak van de heer *van Brink* bij diens vertrek moest worden overgegedragen. Men ging namelijk van de gedachte uit, dat *Zaal* met kennis van zaken in staat zou zijn een groot aantal mensen, die vroeger voor de Engelse dienst hadden gewerkt, in te schakelen. De heer *van Brink* kreeg geen enkele opdracht van de Nederlandse Regering om met clandestiene organisaties in contact te komen of inlichtingen over bepaalde lichamen in te winnen.

Na een geslaagde parachutering trachtte de heer *van Brink* in verbinding te komen met de hem te Londen opgegeven contacten in Nederland. Het bleek echter, dat deze beide door de Duitsers gecontroleerd werden. Op voorstel van zijn ouders is hij toen voorlopig bij hen te Wassenaar ondergebracht. De heer *van Brink* is een jaar in Nederland geweest en vertrok 29 November 1941 van Den Haag naar Antwerpen. Hij heeft tijdens zijn verblijf in Nederland via kanalen, waarover hij door zijn persoonlijke kennissen beschikte, inlichtingen laten inwinnen over voorbereidingen van de Duitsers voor een invasie in Engeland. Verder heeft hij verschillende militaire inlichtingen overgeseind over verdedigingswerken in de buurt van Rotterdam. Door de heer *van Brink* zijn ongeveer 46 telegrammen naar Engeland gezonden, terwijl hij er ongeveer 12 terug ontving. Het laatste telegram is verzonden op 2 April 1941, daar een van zijn instructies was, dat hij in geen geval langer dan drie of vier maanden in het bezette gebied mocht blijven. De bedoeling was, dat hij dan zou worden opgehaald met een vliegtuig. De heer *van Brink* heeft aan de dienst te Londen voorgesteld, toen de plannen met *Zaal* en anderen niet uitvoerbaar bleken, een organisatie op touw te zetten met als middelpunt zijn oudste broer, die radiotechnisch ingenieur was. Hiervoor bleek men te Londen echter weinig belangstelling te hebben. Wellicht door de moeilijkheden, die ontstaan waren bij het terughalen van de agent *van Hamel,* wellicht, omdat de Nederlandse vlieger, met wie de heer *van Brink* een afspraak had gemaakt, boven Duitsland is neergeschoten, is het plan om per vliegtuig naar Engeland terug te keren niet doorgegaan. In elk geval werd hem medegedeeld, dat hij niet opgehaald kon worden.

45598 *(van Brink)*

De telegrammen, die de heer *van Brink* naar Londen heeft gezonden, zijn daar inderdaad aangekomen, zoals hij later heeft kunnen controleren.

45604 *(van Brink)*

Toen de heer *van Brink,* die op 29 November 1941 uit Nederland vertrok en begin Juli 1942 Madrid bereikte, op 18 September 1942 via Frankrijk, Spanje, Portugal, Curaçao, Amerika en Canada te Londen aankwam, bleek er op dat ogenblik geen Nederlandse inlichtingendienst te bestaan. Hij werd opgevangen door de heer *Derksema,* terwijl hij tevens ondervraagd is door captain *Seymour.* De belangstelling voor de uitvoering van zijn opdracht was niet buitengewoon groot. De heren *Derksema* en *Vrinten* hebben hem ontvangen als vertegenwoordigers van de veiligheidsdienst, daar zij op dat moment met het inlichtingenwerk geen bemoeienis meer hadden. Wel heeft hij in die tijd contact gehad met de heer *van 't Sant,* met wie hij zich bij wijze van uitzondering in verbinding mocht stellen, daar de Koningin de wens had uitgesproken hem te ontvangen, hetgeen ook is geschied.

45618 e.v. *(van Brink)*

Nadat er een onderzoek naar de betrouwbaarheid van de heer *van Brink* had plaatsgevonden, heeft hij zich in verbinding gesteld met de heer *Broekman,* de chef van het nieuw opgerichte Bureau Inlichtingen. Deze voelde er echter blijkbaar weinig voor hem bij dit bureau te werk te stellen. Nadat de heer *Somer* de heer *Broekman* was opgevolgd, is hij door deze aangesteld bij het Bureau Inlichtingen.

45649 *(van Brink)*

Hoewel er tijdens het verblijf van de heer *van Brink* in Nederland wel andere Nederlandse inlichtingen-agenten aanwezig waren, heeft hij met dezen geen contact gehad.

56062 e.v. *(Vrinten)*

Naar aanleiding van de mededelingen van *van Brink,* dat hij van de heer *Vrinten* een adres in Nederland had meegekregen, dat afkomstig was van *van Koutrik,* verklaart de heer *Vrinten,* dat *van Brink* een briefje bij zich had voor de moeder van *van Koutrik.*

Tevens had hij een introductie voor een vroegere compagnon van de heer *Vrinten,* de heer *Zaal.* Aan *van Brink* was medegedeeld, dat *Zaal* vroeger had samengewerkt met de heer *Vrinten.* Op het ogenblik, dat hij de introductie van *van Koutrik* aan *van Brink* meegaf, wist de heer *Vrinten* niet, dat eerstgenoemde, zoals later is gebleken, vóór de oorlog, hoewel hij in dienst was van het Engelse paspoortenkantoor in Nederland, tegelijkertijd voor de Duitsers werkte.

51720 e.v. *(Derksema)*

De heer *Derksema* heeft verklaard, dat het niet verwonderlijk is, dat hij bij de terugkomst van *van Brink* weinig interesse toonde voor datgene, wat deze in zijn kwaliteit van agent in Nederland had ondervonden. Hij had immers in 1942 met de uitzending van agenten niets meer te maken. *Van Brink* is slechts door de dienst van de heer *Derksema,* die toen Politie Buitendienst heette, gehoord in verband met de omstandigheid, dat hij uit bezet gebied in Engeland gekomen was.

Volgens gegevens welke de commissie van jhr. *P. J. Six* heeft ontvangen, heeft de heer *J. J. Zomer,* die tezamen met de heer *W. B. Schrage* op 13 Juni 1941 werd gedropt, contact opgenomen met een van de groepen van de agent *van Hamel.* Hij heeft tot aan zijn arrestatie op 31 Augustus 1941 van verschillende plaatsen in Nederland uit telegrammen naar Engeland gezonden.

31979 e.v. *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* heeft medegedeeld, dat *Zomer* door hem was uitgezonden. *Zomer* was een zee-officier en ging samen met *Schrage,* een inspecteur van politie. *Zomer* is uitgepeild te Bilthoven. Toen de Duitsers hem dwongen om te seinen, heeft hij overeenkomstig zijn opdracht de tekens, die hij aan zijn telegram moest laten voorafgaan, weggelaten. Hierdoor wist men in Engeland, dat hij in Duitse handen was.

Schrage heeft hierop met *Sporre,* een agent van de Secret Operations Executive (S.O.E.), met wie hij in contact was gekomen, een poging gewaagd naar Engeland over te steken. Zij zijn echter op zee omgekomen.

55495 e.v. *(Gerritsen)*

In verband met de werkzaamheden van de agent *Schrage* heeft de heer *J. Gerritsen* verklaard, dat hij behoord heeft tot de inlichtingengroep, die luitenant ter zee *van Hamel* hier te lande had opgericht. Hij heeft met *van Hamel* geen persoonlijk contact gehad, doch met *van Hattem,* die, na de arrestatie van *van Hamel* in October 1940, diens werk verder heeft voortgezet.

Na de arrestatie van *van Hamel* is *Schrage* uit Engeland overgekomen, die deze groep in kennis heeft gesteld van de inlichtingen, die men te Londen het liefst wilde hebben. De verbinding met Londen ging via de agent *Zomer.* De rapporten, die opgesteld werden, waren gekenmerkt als A.C.-rapporten.

Na de arrestatie van *van Hamel* en vóór de komst van *Schrage* en *Zomer* heeft men een tijd lang niet kunnen seinen. Een poging om dit wel te doen is nog in het werk gesteld door *Piet ten Bosch.* Echter moest in die tijd de zaak opnieuw gegroepeerd worden. Er is toen een nieuwe groep gevormd om de militaire en economische gegevens, die in Engeland gewenst werden, door te geven. Naar aanleiding hiervan zijn 42 rapporten verzonden, waarvan er 32 goed zijn aangekomen. Met de arrestatie van *van Hattem* in Maart 1942 kwam aan de werkzaamheid van deze groep een einde. De heer *Gerritsen* deelt nog mede, dat de agent *Schrage,* behalve met de groep, waarvan hij deel uitmaakte, ook met andere groepen contacten had. De groep-*van Hattem* had via *Abbenbroek* contact met de O.D. De O.D. zelf had een geheel andere functie dan de spionnagegroep, waarvan de heer *Gerritsen* deel uitmaakte.

58116 e.v. *(Mulock Houwer)*

De heer *D. Q. R. Mulock Houwer* is tijdens het verblijf van de agent *Schrage* in Nederland met deze in aanraking gekomen. *Schrage* is, nadat hij in Nederland geparachuteerd was, bij hem gekomen en heeft zijn medewerking gevraagd — dit in verband met het verschaffen van onderdak, het verzamelen van militair materiaal betreffende troepentransporten en later economisch materiaal — totdat hij op 13 November 1941 een poging heeft gedaan om naar Engeland terug te keren, bij welke poging hij is omgekomen.

Schrage had, toen hij wegging, onder meer gegevens verzameld over verschillende vliegvelden, terwijl hij voorts in het bezit was van

krantenartikelen, schotschriften, kaarten, foto's en tekeningen betreffende camouflage, o.a. betreffende de kustverdediging op Walcheren, op Rozenburg en te Hoek van Holland, de havens van Rotterdam en IJmuiden, alsmede gegevens betreffende afweergeschut en schijnwerpers over het gehele land. Ook beschikte hij over gegevens betreffende telefooncentrales in verschillende belangrijke plaatsen des lands. Het is de heer *Mulock Houwer* gebleken, dat *Schrage* contact had met mensen van de pers. *Schrage* bouwde voorts verzetspunten uit. Daarnaast had hij contact met *van Hattem* en zijn groep, met wie hij veel samenwerkte. Ook had hij contact met de agent *Zomer.*

Omstreeks Augustus 1941 is *Schrage* ziek geworden. Onderwijl was hij zijn radiozendtoestel, dat slecht was, kwijt geraakt. Hij heeft toen nog getracht met hulp van een electrotechnicus het contact met Engeland gaande te houden, hetgeen niet gelukt is.

Schrage had het gevoel, dat men hem in Engeland wantrouwde, omdat door zijn ziekte en het ontbreken van een goed radio-zendtoestel zijn berichtgeving een tijdlang was uitgebleven. Hierdoor kreeg hij een steeds grotere stapel gegevens, die hij niet meer naar Engeland kon doorzenden. Hij vatte toen het plan op om terug te gaan.

Omstreeks deze tijd, in September 1941, kreeg hij contact met de gedropte parachutisten *Homburg* en *Sporre,* die tot een andere dienst behoorden. Het contact was tot stand gekomen, doordat *Schrage Homburg* vroeger te Londen ontmoet had. Het contact werd waarschijnlijk gelegd door *van Hattem.*

Intussen werd *Homburg* gearresteerd. Toen deze was vrijgekomen, werd hij door hen, met wie hij vroeger had samengewerkt, gewantrouwd. Het verhaal, dat *Homburg* vertelde over zijn ontsnapping uit Scheveningen, vond nl. in deze kring weinig geloof, daar het enigszins fantastisch leek.

Onderwijl hield *Schrage* wel contact met *Sporre,* de collega van *Homburg.* Zij hebben toen samen een plan opgezet om met een boot van 8 meter met een buitenboordmotor zee te kiezen. Hierbij zijn zij waarschijnlijk verongelukt.

Hoewel de heer *Mulock Houwer* enige critiek heeft ten aanzien van de voorbereiding van deze tocht over zee, heeft hij van *Schrage* de indruk behouden, dat het iemand was met een goed plichtsbesef en een enorm élan.

55388 e.v. *(van Lanschot)*

De heer *W. Ch. J. M. van Lanschot* heeft bij zijn verhoor aan de commissie medegedeeld, dat hij in de loop van het jaar 1941 contact gehad heeft met de uit Engeland overgekomen agent *Schrage.* De heer *van Lanschot* heeft diens marconist, *Zomer,* een adres bezorgd, van waaruit hij kon zenden. Deze zaak is toen zo geregeld, dat *Zomer* aanvankelijk van Leiden uitzond en wel naast de kamer van de Ortskommandant. Tenslotte is *Zomer,* na nog op enige andere adressen gewerkt te hebben, te Bilthoven terechtgekomen, waar hij gearresteerd is.

De heer *van Lanschot* heeft de gehele zomer van 1941 contact gehad met *Schrage* en heeft hem o.a. in verbinding gebracht met de sous-chef van de staf van de O.D. Toen *Zomer* te Bilthoven gearresteerd was, is *Schrage* nog doorgegaan met zijn werk, hoewel zijn zender was uitgevallen.

Schrage had, aldus de heer *van Lanschot,* nog andere verbindingen, o.a. via *van Hattem* en via de groep, die verbindingen had met dr. *J. M. Somer,* het latere hoofd van het B.I. te Londen. In dit verband noemt de heer *van Lanschot* ook nog de naam van *Brejaart,* met wie hij op de K.M.A. was geweest.

Met betrekking tot *van Hattem* deelt hij nog mede, dat deze getracht heeft via een zender contact met Engeland te krijgen. Na de arrestatie van *Piet ten Bosch* is echter de code vernietigd.

De heer *van Lanschot* verklaart, dat *Zomer* zich na zijn arrestatie buitengewoon goed heeft gehouden, zodat iedereen verder kon doorwerken.

Het plan van *Schrage* was om terug te gaan naar Engeland. Hij zou daarbij een schema meenemen, volgens hetwelk het inlichtingenwerk hier te lande georganiseerd moest worden, terwijl hij tevens een code naar Engeland zou meenemen.

De heer *van Lanschot* heeft in die tijd ook nog een contact gehad met een Duits militair, *Feldhaus von Ham.* Deze heeft verschillende belangrijke informaties en documenten kunnen verschaffen, die naar Engeland zijn doorgegeven. Bedoelde *von Ham* woonde reeds lang in Nederland en was door een toeval nog niet genaturaliseerd. Hij heeft dit werk, aldus de heer *van Lanschot,* uit overtuiging gedaan.

Over de capaciteiten van de agenten *Schrage* en *Zomer* deelt de heer *van Lanschot* mede, dat zij beiden zeer moedig waren en dat hij een bijzondere hoogachting voor hen beiden had. Hij betwijfelt echter, of de selectie, opleiding en instructie in Engeland wel aan alle eisen voldeden. Hij heeft niet de indruk gekregen, dat hun

55411 e.v. *(van Lanschot)*

opleiding all round was. Hun opdracht acht hij betrekkelijk vaag. Ook aan hun uitrusting ontbrak wel het een en ander.

Na de arrestatie van *Zomer* op 31 Augustus 1941 heeft *Schrage* enige maanden later zelfstandig een poging in het werk gesteld om naar Engeland over te steken.

55418—55430 *(van Lanschot)*

De heer *van Lanschot* verklaart voorts, dat hij als tussenpersoon fungeerde tussen *Schrage* en majoor *Tibo*, die chef van de staf van de O.D. was. In die tijd heeft majoor *Tibo* de heer *van Lanschot* — vlak voor diens arrestatie — hoofd gemaakt van de inlichtingendienst van de toenmalige O.D. Deze inlichtingendienst had op dat ogenblik echter geen radiografische verbinding. Op 9 April 1942 is de heer *van Lanschot* gearresteerd. Daarna heeft hij een z.g. „Dauervernehmung" ondergaan, waarbij verschillende S.D.-ers elkaar aflosten. Er was een vragenlijst opgesteld, die steeds werd herhaald. Men ging telkens opnieuw door, zonder een ogenblik rust. Buiten de vragen op deze lijst, werd er niet gepraat. Tijdens het verhoor was hij soms vastgebonden, soms moest hij staan. Sommige S.D.-ers waren bijzonder hardhandig, terwijl anderen probeerden hem te verleiden verklaringen af te leggen door zeer vriendelijk te zijn. Gedurende het verhoor werd het niet toegestaan, dat men een ogenblik sliep, terwijl slechts af en toe een kleinigheid te eten werd gegeven. Tijdens de Dauervernehmung werden mishandelingen gepleegd. Als z.g. Sachbearbeiter was in de zaak van de heer *van Lanschot* de Kriminalsekretär *Haubrock* aangewezen; deze was niet steeds aanwezig bij de Dauervernehmung, hoewel hij als Sachbearbeiter voor de behandeling tijdens het verhoor eigenlijk verantwoordelijk was. De heer *van Lanschot* heeft echter niet kunnen constateren, dat de mishandelingen rechtstreeks op zijn last geschiedden. Tenslotte is de heer *van Lanschot* zonder door het Kriegsgericht berecht te zijn naar Duitsland gezonden, daar hij ten laatste kans zag krankzinnigheid te stimuleren.

55434 *(van Lanschot)*
55439 *(van Lanschot)*

53872 e.v. *(Haubrock)*

Haubrock, hierover door de commissie gehoord, heeft toegegeven, dat hij in het geval van de heer *van Lanschot* een Dauervernehmung heeft toegepast. Hij heeft medegedeeld, dat het resultaat van deze Dauervernehmung, die ongeveer 80 uur heeft geduurd, voor de Duitsers negatief was in dien zin, dat *van Lanschot* geen enkele verklaring heeft afgelegd.

53875 e.v. *(Haubrock)*

Ten aanzien van de agent *Schrage* heeft *Haubrock* verklaard, dat *Schrage* zijn werkzaamheden, voordat hij een poging deed naar Engeland terug te keren, heeft overgedragen aan *van Lanschot*. De werkzaamheden van *Schrage* bestonden in het uitvoeren van spionnage-opdrachten van algemene aard, dus b.v. het vormen van spionnage-groepen en het doorgeven van berichten naar Engeland via de koerierslijnen naar Zwitserland, Spanje en Zweden. *Van Lanschot* heeft het werk van *Schrage* slechts korte tijd kunnen doen, daar hij na enige maanden is gearresteerd. Hij was de voornaamste van een tamelijk grote groep, die door de Duitsers werd opgerold.

Blijkens de verklaring van de heer *M. Brouwer*, arts te Bilthoven, heeft de agent *Zomer* contact gehad met de z.g. A.C.-groep, die allerlei berichten door de radio naar Engeland liet verzenden.

46038 e.v. *(Brouwer)*

In dit verband is dan ook, volgens de heer *Brouwer*, de agent *Zomer* gearresteerd en gefusilleerd. Hij behoorde tot een groep van 24 mensen, die zijn doodgeschoten.

Uit een „Tätigkeitsbericht" van de voormalige Duitse politiebeambte *Ernst May* [1]) blijkt, dat deze *Zomer* na diens arrestatie heeft verhoord. Er was van *Zomer* een verzameling uitgezonden codetelegrammen en telegrammen in klare tekst gevonden. *Zomer* gaf bij zijn verhoor slechts datgene toe, waarvan hij zeker kon weten, dat het reeds bekend was. De heer *Zomer* werd door het „Kriegsgericht" te Maastricht ter dood veroordeeld.

[1]) Vgl. bijlage 11

Volgens de voormalige Kriminaldirektor *Joseph Schreieder* werd *Zomer* op 31 Augustus 1941 te Bilthoven gevangen genomen. *Zomer* heeft vrijwel niets losgelaten.

16895 *(Schreieder)*
16950 *(Schreieder)*
17566 e.v. *(Giskes)*

In verband met de poging van *Schrage* om met *Sporre* in een boot naar Engeland over te steken verklaart *Giskes*, dat toentertijd iets is gemeld over het vertrek van een boot bij Petten. Er is toen ook gemeld, dat het gezelschap verloren zou zijn gegaan. In ieder geval zijn zij in Nederland nooit gevangen genomen.

17195 e.v. *(Schreieder)*

Aan *Schreieder* zegt de naam van *Sporre* niets. *Homburg* is wel een begrip voor hem, *Sporre* niet.

23134—23137 *(Derksema)*
61681 *(van 't Sant)*

Gedurende de tijd, waarin de heer *van 't Sant* de leiding van de C.I.D. had, is ook nog de agent *A. H. Alblas* uitgezonden. Hij is op 5 Juli 1941 in Nederland aangekomen. Het is de commissie uit de verklaring van de heer *J. de Geus* gebleken, dat deze met de agent *Alblas* in verbinding heeft gestaan. In de loop van Augustus 1941 heeft hij met *Alblas* contact gekregen. Dit heeft geduurd tot Juli 1942, toen *Alblas* werd gearresteerd. Via de zender van *Alblas* heeft toen de heer *de Geus* zijn berichten naar Engeland kunnen doorzenden. De heer *de Geus* verklaart, dat de S.D. in 1941 reeds gepoogd

21630 e.v. *(de Geus)*

heeft de agent *Alblas,* nadat zijn zender was uitgepeild, te arresteren.

21635 *(de Geus)* Het oordeel van de heer *de Geus* over *Alblas* luidt zeer gunstig. Van Engelse zijde gevraagd over *Alblas* een oordeel te geven, heeft hij dit oordeel samengevat in de volgende woorden: „In my opinion he has by acting thus most commendably carried out his Anglo-Dutch assignment and given proof of *Courage:* by going into Holland as the second agent in a period of the deepest depression and forcing his way among an extremely dangerous enemy; *Prudence:* by holding his own for more than a year in a clever manner and inflicting harm to the enemy, with the aid of means which were out of all proportion to those of his opponents; and *Faith:* by sacrificing himself knowingly to serve others, that is the Allied Warfare, even in the greatest ordeals, keeping his devise „for Queen and Country".

21636 *(de Geus)* Ook de heer *F. J. Goedhart* heeft in Augustus 1941 met *Alblas* contact gehad, die toen in grote moeilijkheden verkeerde. *Alblas* heeft

41639 *(Goedhart)* hem medegedeeld, dat hij in het begin van Juli van dat jaar in een vliegtuig boven ons land was gekomen. De Amerikaanse piloot van het vliegtuig heeft hem echter per ongeluk in Duitsland geparachuteerd. Van daaruit is *Alblas* naar Nederland getrokken en in de buurt van Enschede over de grens gekomen. Hij was, voordat hij als parachutist in Nederland werd afgeworpen, met een bootje naar Engeland gegaan

41640 *(Goedhart)* als Engelandvaarder.

41640 *(Goedhart)* De groep, waarmede de heer *Goedhart* werkte, drong er bij *Alblas*

41641 *(Goedhart)* op aan politieke berichten door te geven. Deze kreeg echter spoedig instructie van zijn opdrachtgever, een Engelsman, dat hij met al dat

41643 *(Goedhart)* politiseren op moest houden. Men wenste in Engeland militaire berichten. Deze heeft men toen zo goed en zo kwaad als dat ging aan *Alblas* verschaft.

41638 *(Goedhart)* De groep van Het Parool, waartoe de heer *Goedhart* behoorde, had reeds lang het gevoel gekregen, dat zij een verbinding moest

41643 *(Goedhart)* krijgen met de Nederlandse Regering. Deze groep had nl. de indruk, dat men te Londen niet voldoende op de hoogte was van datgene, wat er in Nederland omging. Via de zender van *Alblas* is er bericht gekomen, dat een vertegenwoordiger van deze groep met de eerstvolgende gelegenheid naar Engeland kon overkomen. Toen dan ook de heer *Goedhart* bemerkte, dat de agent *P. Tazelaar* uit

41643 *(Goedhart)* Engeland was overgekomen met de opdracht om dr. *Wiardi Beckman* en kapitein *Tielens* te halen, trachtte hij, toen de heer *Tielens*

41644 *(Goedhart)* niet wilde meegaan, met *Tazelaar* de reis te ondernemen. Na enige moeilijkheden werd dit plan door *Tazelaar* geaccepteerd, nadat deze daarover via *Alblas* een bericht uit Londen had ontvangen.

67984 e.v. *(Vorrink)* Uit het verhoor van de heer *J. J. Vorrink* is gebleken, dat deze contact heeft gehad met Engeland via de agent *Alblas.* De heer *Vorrink* verklaart namelijk, dat hij in verbinding stond met een radiotelegrafist, die op zijn beurt in contact stond met de groep-*Goedhart* en de groep-*Vaz Dias.* Deze radiotelegrafist kreeg dus de telegrammen te verwerken van die beide groepen en ook die van de groep-*Vorrink-Wiardi Beckman.* Zodoende kwam *Frans Goedhart* op de hoogte van de berichten omtrent de overkomst van dr. *Wiardi Beckman* naar Engeland. *Goedhart* heeft toen gezegd: waarom ga ik ook niet met *Tazelaar* mee. De heer *Vorrink* heeft hierop gezegd, dat hij geloofde, dat *Goedhart* dit verkeerd zag; zij hadden te maken met een Regeringsopdracht en deze moest niet in gevaar worden gebracht door wat zij privé wilden wagen en ondernemen. De opdracht van *Wiardi Beckman* moest afzonderlijk worden uitgevoerd. Helaas is men aan de overkant ingegaan op de telegrafische berichten van de kant van *Vaz Dias-Goedhart.* Men is over en weer aan het seinen gegaan en heeft aan de overkant gezegd: laat *Goedhart* meekomen met *Wiardi Beckman.*

16954 e.v. *(Schreieder)* *Schreieder* heeft verklaard, dat een uit Londen overgekomen agent *van der Reyden* voor *Alblas* een nieuwe code heeft medegebracht.

De agent *van der Reyden* is door de Duitsers gearresteerd en heeft niet alleen zijn eigen code, doch ook die van *Alblas* aan de Duitsers medegedeeld. Toen dan ook de zender van *Alblas* door de Duitsers gepeild werd, heeft men hem laten doorzenden, omdat er zodoende, doordat men zijn code kende, een mogelijkheid bestond vast te stellen, of er van het toen reeds aangevangen England-Spiel iets naar buiten drong.

De telegrammen van *Alblas* zijn aldus tot Juli 1942 gecontroleerd. Toen hebben de Duitsers echter bemerkt, dat het aan de agent *Alblas* bekend was geworden, dat er met de geparachuteerde agent *Jambroes,* die in het kader van het England-Spiel was geparachuteerd, iets niet klopte, waarop *Alblas* is gearresteerd.

62925 *(van der Reyden)* De agent *W. J. van der Reyden* heeft bij zijn verhoor aan de commissie verklaard, dat hij *Alblas* bij dr. *Krediet* te Wassenaar, heeft ontmoet. Hij heeft hem toen medegedeeld, hoe het nieuwe systeem, dat in Engeland was ingevoerd voor het coderen van berichten, werkte. *Alblas* heeft daarna, aldus de heer *van der Reyden,* overgeschakeld

op dit nieuwe systeem, hetgeen hij hem later, toen hij met hem in de cel zat, heeft verteld. In vrijheid heeft hij hem slechts twee keer ontmoet.

62983 e.v. *(van der Reyden)*

Alblas heeft hem ten aanzien van zijn arrestatie medegedeeld, dat hij verloofd was met een meisje, wier vader vroeger in de Nederlandse geheime dienst was. Dat meisje was gearresteerd en werd door de Duitsers gedwongen hem een brief te schrijven, waarin stond, dat zij plotseling ziek was geworden. Hij is daarop direct naar haar toegegaan, waarbij de Duitsers hem arresteerden. Bovendien vertelde hij aan de heer *van der Reyden,* dat hij een week, nadat deze en zijn collega *Terlaak* gevangen waren genomen, bericht hieromtrent

63097 e.v. *(van der Reyden)*

naar Londen heeft gestuurd. Verder heeft *Alblas* hem geen bijzonderheden over zijn werkzaamheden medegedeeld, zodat de heer *van der Reyden* ook niet weet, hoe de opdracht van *Alblas* heeft geluid.

66232 e.v. *(la Rivière—Waldorp)*

Mevrouw *J. la Rivière—Waldorp* heeft verklaard, dat zij vermoedelijk in Januari of Februari 1942 met *Alblas* in contact is geweest. Zij zorgde er o.m. voor, dat hij zijn distributiebescheiden kreeg. Haar functie was eigenlijk die van koerierster. Zij trad als zodanig op voor *Vaz Dias.* Zij heeft aan *Alblas* een nieuwe code overgebracht, welke zij van *Vaz Dias* had gekregen. Dit zal op zijn laatst in Mei 1942 zijn geweest. *Alblas* maakte op haar een zeer flinke en buitengewoon sympathieke en serieuze indruk.

67708 e.v. *(Idema)*

De heer *J. A. Idema* kan over de agent *Alblas* vrij uitvoerige inlichtingen verstrekken. Hij is direct na de Duitse inval met *Alblas* in contact gekomen. Toen hij iemand ontmoette, die naar Engeland wilde, vond hij *Alblas,* die derde stuurman ter koopvaardij was, bereid in de race-boot, waarmede de reis zou worden gemaakt, naar Engeland over te varen. Dit is vermoedelijk in het voorjaar van 1941 gebeurd. *Alblas* is in Engeland aangekomen en heeft het verzoek gekregen zich ter beschikking te stellen voor het inlichtingenwerk. Hoewel hij dit liever niet deed, daar dit werk hem niet erg lag en hij liever bij de marine wilde, heeft hij toch toegestemd. Hij is toen in Juli 1941 in Nederland aangekomen en heeft verbinding met de heer *Idema* gezocht. Het bleek deze, dat *Alblas* in Duitsland, enige honderden meters van de Nederlandse grens, was afgeworpen. Van daaruit heeft hij Dordrecht bereikt. De heer *Idema* heeft hem hierna in Den Haag aan kamers geholpen. Einde Juli 1941 is *Alblas* toen met zenden begonnen. Over de opdracht van *Alblas* deelt de heer *Idema* mede, dat deze een klein kladje bij zich had, waarop hij verschillende dingen geschreven had, die hem tijdens zijn gang naar het vliegtuig waren verteld. Hieruit bleek, voorzover de heer *Idema* zich dat nog herinnert, dat men wilde weten, wat het resultaat was van de bombardementen. Verder wenste men te weten, waar een bepaalde fabriek was, waar de apparaten vervaardigd werden, waarmede nevelgordijnen konden worden gelegd. Voorts moest hij inlichtingen geven over de aan- en afvoer van benzine en olie, hoeveel er was opgeslagen, wat er in kwam en uit ging.

Alblas vertelde de heer *Idema* nog, dat het toestel, waarover hij beschikte, niet uitgepeild kon worden, terwijl hij tevens mededeelde, dat hij maar een kwartier in de lucht mocht blijven.

In de loop van Augustus 1941, toen *Alblas* in de Paulinastraat in Den Haag aan het seinen was, werd zijn zendadres overvallen door de Duitse politie. Een der dochters des huizes kon hem tijdig waarschuwen, zodat hij ontkwam. Vervolgens zag zij kans het zendtoestel in een koffer te doen, deze achter op haar fiets te zetten en hiermede te ontkomen. Zij was werkzaam in de Bijenkorf en gaf de koffer daar in de garderobe af. Later is de koffer met inhoud vandaar opgehaald, voordat de Duitse politie hiernaar in de Bijenkorf een onderzoek instelde.

De familie, waar *Alblas* had gezonden, werd gearresteerd. De Duitsers hadden achter in een schrijftafel een paar snippers papier gevonden, waarop een code of decodatie stond. Hiermede hebben zij geprobeerd de gehele code gewaar te worden. Dit is hun inderdaad betrekkelijk vlug gelukt. Uit de ondervraging bleek een der gearresteerde dochters, dat de Duitsers wisten, dat *Alblas* bij de codering van zijn berichten het gedicht gebruikte „Wer reitet so spät durch Nacht und Wind. Es ist der Vater mit seinem Kind".

Alblas heeft met behulp van de hulpcode, die hij ook had, een bericht naar Engeland gezonden, waarin hij mededeelde, wat er aan de hand was. Hierop werd heel laconiek geantwoord: hartelijk geluk met je ontsnapping. Op het bericht van *Alblas,* dat nu gebleken was, dat hem ten onrechte bij zijn uitzending was medegedeeld, dat zijn toestel niet te peilen was, hebben de Engelsen niet gereageerd. Voorts vroeg *Alblas* om geld. Hij kreeg toen een adres van Engeland uit van een bankdirecteur te Arnhem, die hem echter geen geld durfde te lenen. Bij het bericht, dat de Engelsen hieromtrent zonden, werd het adres voluit geseind. Vervolgens kreeg de groep van *Alblas* het adres op van jhr. ir. *W. G. Röell* uit Apeldoorn, die hen inderdaad heeft geholpen. Daarop is *Alblas* in contact gekomen met *Vaz Dias,* die samenwerkte met *Frans Goedhart* en *van Heuven Goedhart.*

Enige tijd later ontmoette *Alblas* de agent *Tazelaar*. Deze vertelde hem, dat hij 14 dagen in Holland moest blijven en dat hij gedurende die tijd de opdracht had de agenten, die geparachuteerd waren, op te sporen en te vragen hoe het kwam, dat men in Engeland niets meer van hen hoorde. Er was nl. nog maar één zender, die werkte en dat was die van *Alblas*.

Over de werkzaamheden van *Alblas* in de latere tijd kan de heer *Idema* niet zo uitvoerig inlichtingen geven, daar hij toen minder contact met hem had. Omtrent de arrestatie van *Alblas* deelt de heer *Idema* mede, dat hij op een gegeven moment merkte, dat het huis van de familie *Hueting*, wier dochter verloofd was met *Alblas*, verlaten was. Hij vertelde dit aan *Alblas*, toen hij hem kort daarop ontmoette, waarop deze onmiddellijk naar het huis van de familie *Hueting* wilde gaan. De heer *Idema* kon hem hier echter van weerhouden. Vlak daarop bleek door een ander contact van de groep van *Alblas*, dat *Vaz Dias* in Frankrijk door middel van een V-man was gearresteerd, die *Vaz Dias* had uitgehoord. Deze V-man trachtte thans, naar hun ter ore kwam, door te dringen tot *Alblas*. De S.D. had inmiddels de verloofde van *Alblas* in het huis van de familie *Hueting* binnengebracht met een verpleegster, onder voorwendsel, dat zij een hersenschudding had opgelopen. *Alblas* is daarop naar zijn verloofde gegaan, waarbij hij is gearresteerd.

De heer *Idema* heeft bewondering voor het werk van *Alblas;* hij was buitengewoon en hield zich strikt aan zijn orders. Hij was zeer moedig en toegewijd. In de latere tijd begon hij erg naar de zee te verlangen, waarop de heer *Idema* nog een poging in het werk heeft gesteld om hem met een trawler naar Engeland te laten terugkeren.

75349 *(Hoek—Hoogervorst)*

Mevrouw *C. M. H. Hoek—Hoogervorst* deelt mede, dat bij de overval in de Paulinastraat in Den Haag op 28 Augustus 1941 des morgens te ongeveer 10 uur *Alblas* bezig was te zenden. Mevrouw *Hoek* was toen nog niet getrouwd en woonde bij haar ouders in de

75351 e.v. *(Hoek—Hoogervorst)*

Paulinastraat. Er werd gebeld, waarna er een mannetje, die in dienst van de Duitsers stond, binnenkwam om de meter te controleren. Men heeft de politie gewaarschuwd aan wie het mannetje zei, dat hij zich niet behoefde te legitimeren, omdat hij een speciale opdracht van de Duitsers had. Een van de politie-agenten heeft toen gewaarschuwd door te zeggen: deze man moet om politieke redenen overal de meters contrôleren. Een zuster van mevrouw *Hoek* pakte in een koffertje de zender, de code en alle papieren in, bond die op haar fiets en zei, dat zij er mee naar de Bijenkorf ging. Zij heeft kans gezien het koffertje daar af te geven, waarna *Alblas*, die inmiddels ook vertrokken was, het kon ophalen. De gehele familie werd ongeveer een week gevangen gehouden.

Op 5 November 1942 is mevrouw *Hoek* weer gearresteerd voor dezelfde zaak. Op 15 of 16 Juli 1942 was *Alblas* gearresteerd bij de familie *Hueting*.

Tijdens het verhoor na haar eerste arrestatie heeft zij gefungeerd als de verloofde van *Alblas*. Zij heeft gezegd, dat zij werkelijk geen schuld had en dat de familie er in gelopen was. Zij dacht: *Alblas* is toch in veiligheid, wat doet het er toe. Verder verklaarde zij, dat de familie niet geweten had, dat er een zender in huis was. Kort daarop zijn zij vrijgelaten.

De Duitsers hebben een paar papiersnippers te pakken gekregen, die in de vuilnisbak waren gevonden. Hierop stond iets van de code van *Alblas*. Toen de Duitsers haar vroegen over Der Erlkönig, wist zij, dat dit komen zou, daar *Alblas* haar dit had gezegd. Hiermede staat wel vast, dat de Duitsers reeds begin September 1941 de code van *Alblas* hebben gekend. Een week later wist *Alblas* het ook. Hij heeft in die week niet geseind.

Mevrouw *Hoek* heeft er nooit iets van gehoord, dat *Alblas* vóór zijn arrestatie in Juli 1942 een nieuwe code zou hebben gekregen. Zij heeft toen met de gehele zaak niets meer te maken gehad. Wel heeft zij hem drie dagen vóór zijn arrestatie nog even gezien, doch ook toen heeft hij haar niet verteld, dat hij een nieuwe code gekregen had.

Zij heeft op 18 of 19 Juli 1942 van de arrestatie van *Alblas* gehoord door middel van *Poos*, die onder valse voorwendsels bij haar was gekomen. Eerst had zij een ontzettend vertrouwen in deze man. Hij was echter de trap nog niet af, of zij zei tegen haar moeder, dat het een verrader was. Zij is toen naar kapitein *de Geus* gelopen, doch heeft van hem geen prettige medewerking ondervonden. Zij heeft hem gewantrouwd. Hij was een beetje erg bang, hij heeft geen moeite gedaan om haar te helpen. Niemand heeft moeite voor haar gedaan met het gevolg, dat zij 16 maanden lang heeft moeten zitten.

79575 e.v. *(Hueting)*

De heer *G. Hueting* heeft medegedeeld van Januari of Februari 1942 tot aan de arrestatie van *Alblas* met deze samengewerkt te hebben. O.m. hielp hij hem met het coderen en decoderen. *Alblas* gebruikte toen een code van het double transposition-systeem. Alle

keren, dat de heer *Hueting* er bij geweest is, heeft hij het gedicht „Erlkönig" gebruikt.

Daar *Alblas* de indruk had — waarom kan de heer *Hueting* niet meer nagaan —, dat de code bekend was bij de Duitsers, zou *Vaz Dias* bij zijn poging om naar Engeland te gaan enkele sleutelwoorden voor een nieuw code-systeem meenemen. De heer *Hueting* heeft nimmer bemerkt, dat *Alblas* gebruik maakte van een hulpcode. Wanneer mevrouw *la Rivière—Waldorp* vertelt, dat *Alblas* van *Vaz Dias* een andere code zou hebben gekregen, dan vergist mevrouw *la Rivière—Waldorp* zich hierin.

Het zou inderdaad mogelijk geweest zijn, dat de Duitsers in de laatste maanden de telegrammen van *Alblas* hebben kunnen controleren. Van een concreet bericht, dat vlak voor zijn arrestatie door *Alblas* is uitgezonden en waarin hij iets naar Engeland zou hebben bericht, dat er op zou wijzen, dat hij op de hoogte was van het feit, dat het met een of meer agenten niet helemaal zuiver was, is de heer *Hueting* niets bekend, hoewel hij waarschijnlijk wel het laatste telegram van *Alblas* heeft gecodeerd.

§ 5. *Het aftreden van de heer van 't Sant als hoofd van de C.I.D.*

Inmiddels waren te Londen rondom de figuur van de heer *van 't Sant* verschillende geruchten ontstaan, die zijn positie als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst bemoeilijkten. In de verhoren heeft de commissie hiervan bij vele getuigen de weerslag vernomen.

Sprekende over de figuur van de heer *Laming*, die tot het najaar van 1941 werkzaam was als hoofd van de Nederlandse sectie van S.O.E., deelt de heer *C. J. G. Spoelstra* (zich noemende en schrijvende *A. den Doolaard),* destijds verbonden aan de Regeringsvoorlichtingsdienst, mede, dat er tussen de heren *Laming* en *van 't Sant* niet bepaald een vriendschappelijke verhouding bestond. De heer *van 't Sant* meende goede gronden te hebben voor de mening, dat de heer *Laming* hem naar het leven stond. De heer *Laming* was, voorzover het de heer *Spoelstra* bekend was, niet verbonden aan de Engelse inlichtingendienst, doch aan de S.O.E. Op een gegeven moment is de heer *Laming* naar Beyrouth verdwenen, nadat professor *Gerbrandy* een bezoek had gebracht aan *Churchill* en had gezegd: De heer *Laming* moet er uit, met hem kunnen wij niet samenwerken. Na zijn verhoor heeft de heer *Spoelstra* op 9 December 1948 aan de commissie een brief gezonden, waarin hij een aantal mededelingen doet over de heer *van 't Sant,* die hij desgewenst bereid is onder ede te bevestigen. Deze mededelingen zijn de volgende:

20061 *(Spoelstra)*

20059 *(Spoelstra)*

20060 *(Spoelstra)*

> „Toen de heer *van 't Sant* in Londen opdook, in de Meidagen van 1940, als secretaris en thesaurier van een Persoon, die, gezien een u bekend artikel der Grondwet, hier niet genoemd kan worden en toen de heer *van 't Sant* bovendien spoedig ging fungeren als chef van de Nederlandse geheime dienst, waren er personen in Londen, Engelsen, die een vreemd gezicht trokken. Met „Engelsen" bedoel ik allereerst hoge functionarissen van het Foreign Office, en dan zeker de heer *Dick Laming.* Het was hun immers bekend, dat de heer *van 't Sant* tijdens de eerste wereldoorlog (die van 1914—'18) in Nederland was opgetreden als agent van de Britse Geheime Dienst en dan niet als honorair agent, maar als betaald agent. Van Britse zijde is mij zelfs een bedrag genoemd van £ 20 000 (twintig duizend Engelse Ponden), welk bedrag aan de heer *van 't Sant* zou zijn uitgekeerd voor aan de Britse inlichtingendienst bewezen diensten. Of dit gehele bedrag voor de heer *van 't Sant* persoonlijk bestemd is geweest, of dat een deel daarvan door hem aan derden moest worden doorgegeven, kan ik u niet zeggen. Ik heb echter bij geruchte horen verluiden, dat nadere bijzonderheden in dit verband gevonden zouden kunnen worden in een appendix, behorende bij het document, dat de Duitse gezant in den Haag op 10 Mei 1940 heeft overhandigd aan de Nederlandse Regering. Dit document dat van Duitse zijde de bedoeling had de overval op Nederland te „rechtvaardigen" bevatte nl. een uiteenzetting over de organisatie, werkwijze, enz. van de Britse Geheime Dienst in het neutrale Nederland, met opgave van Nederlandse agenten en van geldbedragen door hen ontvangen; een en ander samengesteld (onder andere of hoofdzakelijk — dit is mij niet bekend) op grond van uitlatingen, gedaan door de Britten *Stevens* en *Best,* bij het Venlo-incident door de Duitsers ontvoerd. Bijzonderheden omtrent dit document en bijlagen zijn mij verder niet bekend; en wellicht doe ik niets anders dan u hier een u bekende weg wijzen.
>
> In elk geval waren er vooraanstaande Britten, zeer nauw verbonden met de Britse Geheime Dienst, in actieve of controlerende functie, die van het verleden van de heer *van 't Sant* als betaald Brits agent op de hoogte waren. Nu is het een van-

zelfsprekend beginsel in Secret Service-werk, dat elke betaalde agent in principe gewantrouwd wordt: wie door de ene partij betaald wordt, geeft daardoor blijk van een mentaliteit, welke hem in de verleiding zou kunnen brengen, ook de tegenpartij gehonoreerde diensten te bewijzen. Dit moet volgens mij de grondoorzaak zijn van het actieve wantrouwen, dat de heer *Laming* tegenover de heer *van 't Sant* aan de dag legde. En als ik hier een persoonlijke opinie mag geven: het is van de Nederlandse Regering, welke in Mei 1940 te Londen optrad, niet slim gezien geweest, in intergeallieerd verband, om de heer *van 't Sant* aan het hoofd van het inlichtingenwerk te stellen. Van den beginne af aan is de atmosfeer, waarin geëmigreerde Nederlanders en Britten moesten samenwerken om een verbinding met bezet gebied tot stand te brengen, daardoor vertroebeld."

21143 e.v. *(Sluyser)*

De heer *M. Sluyser* verklaart, dat de heer *Laming* op een gegeven moment de heer *Gerbrandy* op de hoogte heeft gesteld van het feit, dat de heer *van 't Sant* voor zijn werk in de jaren 1914 tot 1918 door de Engelsen was betaald. Kort daarna is de heer *Laming* naar Beyrouth gestuurd.

19993 *(Dijxhoorn)*

Ook de heer *Dijxhoorn* verklaart, dat hij meende de heer *van 't Sant* niet geheel te mogen vertrouwen. Hij baseert dit hierop, dat de heer *van 't Sant* kort na de aankomst van de Nederlandse Regering te Londen aan hem inlichtingen had gevraagd aangaande de Ministers *Steenberghe* en *Welter* en de heren *Furstner, van Angeren* en *van Blankenstein,* welke laatste bij het Departement van Economische Zaken werkzaam was, allen personen, die de heer *Dijxhoorn* boven iedere verdenking verheven achtte. Hij heeft dan ook geweigerd inlichtingen omtrent hen te geven. Daarna heeft, aldus de heer *Dijxhoorn,* de heer *van 't Sant* zich gewend tot mr. *van Buuren.* Toen de heer *van 't Sant* deze vraag aan de heer *van Buuren* stelde, heeft deze hem uitgelachen en gezegd, dat hij niet van plan was zijn relaties met de adjudanten van de Minister van Defensie te misbruiken om

19994 e.v. *(Dijxhoorn)*

de gevraagde inlichtingen te verstrekken. Enige dagen later werd de heer *van Buuren* geïnterneerd op instigatie van de heer *van 't Sant.*

Bovendien heeft de heer *Dijxhoorn* verklaard, dat hij op 1 Juli 1941 met een Engelsman van de Secret Service in de Royal Automobile Club een gesprek heeft gehad, waarbij deze hem ongevraagd mededeelde, dat de heer *van 't Sant,* na afloop van de oorlog 1914—

20026 *(Dijxhoorn)*

1918, van de Engelsen een bedrag van £ 25 000 had ontvangen voor zijn, tijdens de oorlog, aan de Secret Service bewezen diensten.

74857 e.v. *(Warners)*

Ir. *C. J. Warners,* die in April 1943 een uitvoerig rapport over de heer *van 't Sant* heeft uitgebracht aan de Minister-President, heeft verklaard, dat hij ernstig heeft getracht een dossier in handen te krijgen — hij is er vermoedelijk dichtbij geweest — waaruit zou kunnen blijken, dat de heer *van 't Sant* na de vorige oorlog als beloning voor zijn werkzaamheden van de Engelsen een bedrag van omstreeks £ 25 000 zou hebben ontvangen. Hij neemt echter aan, dat het zeer waarschijnlijk is, dat dit vermoeden op feitelijke gegevens berust. Hij heeft uit de mededelingen, welke hij heeft ontvangen, wel de overtuiging gekregen, dat dit een tamelijk grote waarschijnlijkheid heeft. Dat is zijn positieve indruk. Er is geen enkele Engelsman, van wie de heer *Warners* kan zeggen: in die functie moet hij het weten. Het is lang geleden en degenen, die het toen voor het zeggen hadden, waren er niet meer. Als de heer *Warners* zegt: ik geloof, dat de waarschijnlijkheid daarvoor groot is, dan meent hij, dat hij de waarheid zo goed mogelijk benadert.

Ten aanzien van het contact van de heer *van 't Sant* met de Engelse geheime dienst in de jaren 1914—1918 merkt de heer *Vrinten* op, dat de heer *van 't Sant* in de oorlog 1914—1918 naar zijn mening connecties had zowel met de Franse, de Duitse, de Engelse als de Amerikaanse geheime dienst. Dit contact was echter ambtshalve.

28500 e.v. *(Vrinten)*

De heer *Vrinten* heeft in die tijd over deze connecties echter nimmer andere geruchten gehoord.

54239 *(Jones—Maks)*

Mevrouw *Jones—Maks* heeft verklaard, dat de heer *van 't Sant* altijd gezegd heeft, dat de bewering, dat hij aan het einde van de oorlog 1914—1918 geld als beloning voor bewezen diensten van de Engelsen zou hebben ontvangen, onjuist was. Zij heeft de indruk, dat ook de Engelse dienst, waarmede zij contact had, dit als een zot praatje beschouwde.

Naar aanleiding van de geruchten omtrent het ontvangen van £ 25 000 van de Engelse inlichtingendienst in 1919 door de heer *van 't Sant* heeft oud-Minister-President *Gerbrandy* aan de commissie

53662 e.v. *(Gerbrandy)*

verklaard, dat hij in 1944 van bepaalde Engelse zijde onder de indruk is gebracht, dat de heer *van 't Sant* op een bepaald tijdstip na 1919 zeer goed betaald was. Hij heeft deze zaak besproken met zijn secretaris-generaal *van Haersma de With.* In deze tijd verloor de heer *van 't Sant* enigermate het vertrouwen van de heer *Gerbrandy* door deze mededeling. Hij heeft met de heer *van Haersma de With* deze gehele

zaak onderzocht en heeft over de heer *van 't Sant* nog eens navraag gedaan. Het resultaat van zijn bemoeiing is geweest, dat het voor hem zeker was, dat de heer *van Haersma de With* en hij toen een verkeerde conclusie hebben getrokken. De heer *Gerbrandy* voegt hier aan toe, dat de mededeling van Engelse zijde niet in denigrerende toon, maar als de meest natuurlijke zaak van de wereld aan hem is gedaan. De betrokken Engelsman was niet van de inlichtingendienst.

53670 *(Gerbrandy)*

De mededeling, aan de commissie gedaan omtrent een waarschuwing tegen de heer *van 't Sant* van de heer *Laming* aan de Nederlandse Minister-President, als gevolg waarvan de heer *Laming* op aandrang van de heer *Gerbrandy* door de Engelsen naar Beyrouth is gestuurd, kwalificeert de heer *Gerbrandy* als helemaal niet juist. Immers de kwestie, waarop de heer *Gerbrandy* doelt, heeft zich afgespeeld in 1944. Een dergelijke waarschuwing van de heer *Laming* in 1941 of eerder staat de heer *Gerbrandy* in het geheel niet voor de geest. Wel kan hij zich in het algemeen indenken, dat de heer *Laming* tegen hem iets ten nadele van de heer *van 't Sant* zou hebben gezegd. Hij heeft nl. de indruk gekregen, dat de verhouding tussen deze beide heren niet zo goed was. Evenwel beschouwt hij beiden als mensen, die toegewijd waren aan de goede zaak, doch grieven tegen elkaar hadden.

31928 e.v. *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* zelf heeft aangaande de betalingen, die hem zouden zijn gedaan door de Engelse geheime dienst in het tijdvak 1914—1918 met nadruk verklaard, dat aan hem geen cent is uitbetaald en dat de beschuldigingen op dit punt absoluut gelogen zijn. Hij deelt naar aanleiding daarvan mede, dat wellicht de namen van de heren *Richard Bolten Tinsley* en *Dalton* zijn genoemd. Inderdaad heeft hij in 1918 op verzoek van de Nederlandse Regering contact onderhouden met de heer *Tinsley*. Met volle medeweten van de Regering heeft hij inlichtingen ingewonnen, die door beide partijen betaald zijn. Deze betalingen betroffen echter nimmer persoonlijke uitgaven van de heer *van 't Sant*. Zijn privé-uitgaven kreeg hij vergoed van G.S. III. Wanneer echter Nederland een inlichting wilde hebben en Engeland die inlichting tevens wenste, combineerden de heren *Tinsley* en *van 't Sant* deze opdracht met medeweten van de Nederlandse Regering. In dit raam zijn vele inlichtingen ingewonnen over de gebeurtenissen in de koloniën, die beide partijen raakten. Daarvoor is wel eens geld betaald door de Nederlandse inlichtingendienst aan de Engelse en omgekeerd. Met dit geld werden bepaalde diensten van bepaalde personen, die uitgezonden waren, gehonoreerd.

De uitbetaling van de gelden betrof dus een vergoeding van kosten voor de betrokken agenten. Het element van een persoonlijke beloning voor de heer *van 't Sant* zat er echter niet in. Datgene wat uitbetaald werd, was zuiver ter dekking van de onkosten. Wanneer de heer *van 't Sant* geld van de Engelsen ontving, diende dit ter verrekening van de onkosten, welke hij in dienst van de Nederlandse Regering had uitbetaald. De enige beloning van Engelse zijde is geweest, dat de heer *van 't Sant* werd benoemd tot O.B.E. (Officer British Empire).

De heren, die volgens de geruchten het geld voor privé-beloning van de heer *van 't Sant* zouden hebben uitbetaald, zijn beiden gestorven. De een heeft zich doodgeschoten, aldus de heer *van 't Sant,* omdat er financiële tekorten in zijn dienst waren, terwijl de ander in 1942 is overleden.

Volgens mededelingen van de heer *Dijxhoorn* zouden ook van Engelse zijde bezwaren tegen de heer *van 't Sant* ingebracht zijn en wel bij een onderhoud met Minister *Gerbrandy,* dat heeft plaats gehad in het Brown's Hotel op 2 April 1941, waarbij de Engelsen tenslotte gezegd zouden hebben: Wij doen niets meer zonder tussenkomst van de Minister van Defensie. Bij dit onderhoud waren tegenwoordig de Ministers *Gerbrandy* en *Dijxhoorn,* alsmede de heren *Rabagliatti, Laming* en *van 't Sant.*

20020 *(Dijxhoorn)*

De heer *Gerbrandy* verklaart hieromtrent, dat in elk geval colonel *Rabagliatti* naar zijn indruk geen bezwaren tegen de heer *van 't Sant* had. Beter zou de heer *Gerbrandy* de opmerking van oud-Minister *Dijxhoorn* kunnen begrijpen, wanneer deze had medegedeeld, dat de heer *Laming* dit had verklaard.

32043 *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij uitstekend tevreden was over de samenwerking met de Engelse dienst gedurende zijn periode.

32097/8 *(van 't Sant)*

Over de bespreking in het Brown's Hotel heeft hij opgemerkt, dat er een conferentie is geweest over het feit, dat ondanks de uitdrukkelijke afspraak met de Minister van Defensie door deze ook een inlichtingendienst werd gehouden. Colonel *Rabagliatti* heeft zich echter zeker nooit in de zin geuit, zoals door de heer *Dijxhoorn* is medegedeeld. Integendeel precies het omgekeerde. Het onderhoud in het Brown's Hotel vindt zijn grond, aldus de heer *van 't Sant,* in de volgende omstandigheid. Er was beloofd, dat er geen uitzendingen van agenten zouden geschieden buiten medeweten van de heer *van 't Sant.* In dit verband merkt hij op, dat het op een gegeven ogenblik

32150 *(van 't Sant)*

61745 e.v. *(van 't Sant)*

voorgekomen was, dat een agent voor zijn dienst naar Nederland zou gaan. Deze agent vertelde toen, dat hij samen zou gaan met een ander, die werd uitgezonden door Minister *Dijxhoorn*. Deze ontkende dit echter. Het bleek evenwel, dat zijn adjudant contact had met de toekomstige „reisgenoot" van de agent van de C.I.D. In die tijd maakten de aanstaande agenten er zich ongerust over, dat, wanneer zij zouden worden uitgezonden, hieraan bekendheid zou worden gegeven.

Toen de heer *van 't Sant* meende te bemerken, dat er door het Departement van Defensie agenten naar Nederland werden gezonden, is meergenoemd onderhoud gearrangeerd. De heer *Laming* heeft toen gezegd, dat hij niet kon voldoen aan het verlangen zijn agenten via de heer *van 't Sant* uit te zenden, daar de Engelsen dit niet wensten.

Ten aanzien van de werkzaamheden van S.O.E., die zich ook met sabotage bezig hield, heeft de heer *van 't Sant* overigens medegedeeld, dat hij nooit de wens heeft gehad dit werk ook aan zijn bureau te trekken. De kopstukken van deze dienst kende hij niet, terwijl de heer *Laming,* die aanvankelijk chef was van de Nederlandse sectie van S.O.E., hem niet mocht. Men heeft dan ook van de zijde van S.O.E. nooit geprobeerd contact met de C.I.D. te krijgen. Met de door S.O.E. naar Nederland uitgezonden agenten heeft de heer *van 't Sant* dan ook nimmer iets te maken gehad.

61645 *(van 't Sant)*

Naar aanleiding van de verklaring van de heer *Spoelstra,* als zou de heer *Laming* later uit Londen zijn weggezonden, omdat de heer *van 't Sant* de aanklacht had ingediend, dat deze hem naar het leven stond, verklaart de heer *van 't Sant,* dat hij nooit of te nimmer heeft beweerd, dat *Laming* hem naar het leven stond, terwijl hij ook nooit enige klacht tegen de heer *Laming* heeft ingediend. In elk geval zijn er volgens de heer *van 't Sant* door hem absoluut geen stappen gedaan, die geleid hebben tot het zenden van de heer *Laming* naar het nabije Oosten.

32149 *(van 't Sant)*

32158, 61708 e.v. *(van 't Sant)*

In de bespreking, die de voorzitter der commissie in October 1949 te Londen met de heer *Laming* heeft gehad, heeft deze medegedeeld, dat de verhouding tussen de heer *van 't Sant* en hem zodanig was, dat hij als chef van de Dutch section van S.O.E. geen agenten naar Nederland in samenwerking met de heer *van 't Sant* wilde uitzenden. Hij heeft de heer *Gerbrandy* op de hoogte gesteld van het feit, dat de heer *van 't Sant* na de oorlog 1914—1918 van de Engelsen een beloning tot een zeer groot bedrag zou hebben ontvangen. Hij gelooft echter niet, dat hij als gevolg van een op grond van deze mededeling door de heer *Gerbrandy* op *Churchill* uitgeoefende aandrang naar het nabije Oosten is overgeplaatst. Dat is toch eerst veel later geschied, nadat de heer *Dijxhoorn* was afgetreden en er moeilijkheden waren geweest bij de opleiding van een drietal agenten (*ter Haar, de Bruïne* en *Hazewinkel*). Wel heeft de heer *Laming* de overtuiging, dat deze drie agenten relaties hadden met de heer *van 't Sant* en dat deze toen het zijne tot zijn ontslag als hoofd van de Dutch section van S.O.E. heeft bijgedragen.

Ook van Nederland uit kwamen, meestal door Engelandvaarders, bezwaren tegen de heer *van 't Sant* te Londen binnen. Zo blijkt b.v. uit de verklaringen van de heer *W. den Boer* en *B. van der Stok,* die resp. op 20 Juni 1941 en 23 Juli 1941 in Engeland aankwamen, dat hun waarschuwingen tegen de heer *van 't Sant* zijn meegegeven. De heer *den Boer* constateerde, toen hij de heer *Laming* in de Patriotic School ontmoette, dat ook bij deze wantrouwen tegen de heer *van 't Sant* bestond. De heer *den Boer* had zijn waarschuwing medegekregen van de illegaliteit in Nederland, terwijl de heer *van der Stok* mededeelt, dat hem door Oom *Alexander* was opgedragen een ongeluk voor de heer *van 't Sant* te ensceneren, daar deze uit de weg moest worden geruimd. De heer *van der Stok* heeft toen gezegd, dat hij daaraan niet meedeed. Hij heeft de indruk gekregen, dat hierbij veel persoonlijke kwesties een rol speelden. Hij heeft wel de gegevens, waarop de waarschuwing berustte, vernomen, maar kon niet controleren, of zij juist waren. Men vertrouwde de heer *van 't Sant* niet, maar redenen zijn daarvoor nooit precies opgegeven. Men heeft nooit feiten kunnen noemen; er kwamen allerlei andere verhalen bij te pas.

21527 *(den Boer)*

58453 e.v. *(van der Stok)*

De heer *van Kleffens* verklaart in verband met het ontslag van de heer *van 't Sant* als hoofd van de C.I.D., dat hij na zijn reis naar Nederlandsch-Indië aan zijn collega's in het Kabinet gezegd heeft, dat het feit, dat de heer *van 't Sant* hoofd van de inlichtingendienst was, in Indië bepaald onrust verwekte. Er is toen in het Kabinet gezegd: als dat zo is, is het beter, dat de heer *van 't Sant* daar vandaan gaat. Men heeft tegen de heer *van Kleffens* gezegd: omdat jij dat komt mededelen, moet jij het hem maar zeggen, hetgeen hij heeft gedaan. In dit verband merkt de heer *van Kleffens* op, dat de heer *van 't Sant* dit aanvaard heeft op een wijze, welke niet manmoediger kon. De heer *van 't Sant* toch heeft hierop geantwoord: ik aanvaard dat feit en trek daaruit de consequentie; ik ben hier niet om het iemand moeilijk te maken; dan ga ik heen.

63878 e.v. *(van Kleffens)*

De emotionaliteit en de onrust te Batavia, toen men vernam, dat de heer *van 't Sant* hoofd van de C.I.D. was geworden, was, aldus de heer *van Kleffens,* een uiting van de collectieve psyche van het Nederlandse element in Nederlandsch-Indië. Het heengaan van de heer *van 't Sant* als hoofdcommissaris van politie te Den Haag gaf de voorstelling: er is iets met die man en moet die nu op deze plaats staan; een plaats, welke zelfs in de omstandigheden, waaronder een parlement kan werken, zich toch al grotendeels onttrekt aan elke beoordeling, aan elke verantwoording, maar die dat in nog veel sterker mate doet in oorlogstijd, omdat er toen zelfs geen parlement was om daarop toe te zien. Dat gaf onrust en dat verbreidde zich. Men had een dwangvoorstelling doch geen klaar, gefundeerd oordeel.

[1]) Vgl. bijlage 3.

Naar aanleiding van het eervol ontslag [1]), dat hem als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst op 14 Augustus 1941, onder dankbetuiging voor de gewichtige diensten in deze functie aan de Staat bewezen, op zijn verzoek is verleend, heeft de heer *van 't Sant* verklaard, dat inderdaad zijn heengaan in verband stond met het wantrouwen, dat tegen zijn persoon begon te rijzen. Bij een volgend verhoor heeft hij hieraan toegevoegd, dat hij op een gegeven moment bezoek heeft gekregen van Minister *van Kleffens,* die hem heeft gezegd, dat hij het onjuist vond, dat de chef van de inlichtingendienst tegelijkertijd particulier secretaris van de Koningin was. Hij vond, dat de heer *van 't Sant* met het combineren van deze twee diensten de Koningin in een moeilijke positie bracht. Hierop heeft de heer *van 't Sant* dezelfde middag zijn ontslag aangevraagd.

32079 e.v. *(van 't Sant)*

61754 *(van 't Sant)*

23651 *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* heeft verklaard, dat er over de heer *van 't Sant* te Londen ontzettend geroddeld is. Dit is de reden geweest, waarom de Minister van Justitie hem voor ontheffing van zijn functie heeft voorgedragen. Het ontslag van de heer *van 't Sant* in Augustus 1941 als hoofd van de C.I.D. vond zijn oorzaak in bezwaren tegen de persoon van de heer *van 't Sant* en in het feit, dat er zich bij bepaalde mensen een sterk wantrouwen tegen hem openbaarde. Mensen, die veel met de heer *van 't Sant* te maken hebben gehad, zoals de heren *Beelaerts van Blokland, van Tets van Goudriaan* en *Kasteel,* waren altijd bitter gestemd, wanneer zij dit wantrouwen merkten. De heer *Gerbrandy* heeft zich dan ook tegen de heer *van 't Sant* als volgt uitgelaten: U hebt mij goed gediend, ik ben over u tevreden; u bent voorzichtig geweest, beleidvol tegenover de Engelsen; de samenwerking is goed geweest, maar, helaas, ik kan u niet handhaven, want u bent tc vulnerabel; de samenwerking met u wordt helaas door wantrouwen belemmerd. De heer *van 't Sant* heeft hierop medegedeeld, dat hij dit begreep en hij heeft binnen 24 uur ontslag gevraagd. Het was, aldus de heer *Gerbrandy,* onmogelijk, ondanks de daartoe aangewende pogingen, het wantrouwen weg te nemen. Als het onderlinge vertrouwen ontbreekt, wordt het buitengewoon moeilijk. Er zijn plaatsen, die zo vulnerabel zijn, dat het nodig is, dat men vertrouwen heeft in de persoon. Men heeft hier rekening mede te houden. De heer *Gerbrandy* vraagt zich af, of, wanneer men van iemand, dus ook van de heer *van 't Sant,* jarenlang bezig is de doopceel te lichten, er dan iemand is, die daar schoon uitkomt. Persoonijk meent hij echter, dat de heer *van 't Sant* vertrouwen verdiende. De reden, waarom men de heer *van 't Sant* zo kritisch bekeek, vond zijn oorzaak in een oude geschiedenis van vóór 1940.

53696 *(Gerbrandy)*

23654 e.v. *(Gerbrandy)*

23659 *(Gerbrandy)*

23660 *(Gerbrandy)*

§ 6. *Conclusies*

Bij de beschouwingen, welke de commissie hierna laat volgen over het in dit hoofdstuk behandelde, moet zij voorop stellen, dat de moeilijkheden bij het tot stand brengen van verbindingen met het bezette Nederlandse gebied in niet geringe mate vergroot werden door het feit, dat vóór 1940 generlei voorbereiding op dit terrein was getroffen, voor het geval de Regering naar een ander land zou moeten uitwijken. Naar de mening van de commissie was het zeer wel mogelijk geweest om, zonder enig voorafgaand overleg met een andere mogendheid, dus zonder met de gevoerde neutraliteitspolitiek in strijd te komen, met het oog op deze eventualiteit op dit stuk in eigen land een aantal maatregelen te nemen.

Voor de mobilisatie van Augustus 1939 ressorteerde in Nederland de inlichtingendienst onder het Departement van Defensie en tijdens de mobilisatie onder het algemeen hoofdkwartier. In tegenstelling hiermede kwam de bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1940 opgerichte Centrale Inlichtingendienst onder het Departement van Justitie. Immers het hoofd van deze dienst was verantwoording schuldig aan de Minister van Justitie, die hij van alle belangrijke zaken op de hoogte moest houden, terwijl hij daarnaast ook de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie, ieder voor zoveel voor hen bepaaldelijk van belang, zo nauwgezet mogelijk moest inlichten. Het personeel van de C.I.D. werd door de Minister van Justitie benoemd, geschorst en ontslagen.

Hoewel het Koninklijk besluit er blijkbaar van uit gaat, dat er ook onder de Minister van Buitenlandse Zaken en onder die van Defensie inlichtingendiensten zijn, kreeg toch het hoofd van de Centrale Inlichtingendienst de leiding en de contrôle over datgene, wat werd verricht en verzameld door de inlichtingendiensten van de andere departementen.

De heren *Gerbrandy* en *Dijxhoorn,* destijds respectievelijk Minister van Justitie en Minister van Defensie, hierover door de commissie gehoord, hebben over het ontstaan van de Centrale Inlichtingendienst geheel tegenstrijdige verklaringen afgelegd. De heer *Dijxhoorn* heeft medegedeeld, dat hij er zich sterk tegen verzet heeft, dat de C.I.D. onder het Departement van Justitie kwam te ressorteren. De heer *Gerbrandy* daarentegen heeft verklaard, dat het initiatief hiertoe van zijn collega *Dijxhoorn* is uitgegaan.

De verklaringen van de andere getuigen, die door de commissie hieromtrent gehoord zijn, hebben in deze zaak geen licht kunnen brengen. Terwijl een getuige als de heer *van 't Sant,* hoewel niet geheel op de hoogte van de voorgeschiedenis, de indruk heeft, dat er nimmer enige tegenstand van de zijde van de Minister van Defensie is ondervonden ten aanzien van het plaatsen van de Centrale Inlichtingendienst onder het Departement van Justitie, hebben andere getuigen verklaard, dat het hun, hoewel zij evenmin volledig op de hoogte waren van de voorgeschiedenis van de Centrale Inlichtingendienst, onwaarschijnlijk voorkwam, dat de Minister van Defensie het initiatief zou hebben genomen tot het overbrengen van de inlichtingendienst naar het Departement van Justitie.

De commissie meent, dat zij, gezien de zeer uitdrukkelijke verklaringen van beide genoemde Ministers, die hun standpunt, ook nadat zij hierover opnieuw zijn gehoord, hebben gehandhaafd, geen uitspraak kan doen in deze aangelegenheid. Vast staat echter, dat er op 19 Juli 1940 een Koninklijk besluit is uitgevaardigd, mede ondertekend door de Ministers van Justitie, van Defensie en van Buitenlandse Zaken, waarbij de C.I.D. kwam te ressorteren onder het Departement van Justitie. Deze Ministers zijn derhalve voor het tot stand komen van dit Koninklijk besluit verantwoordelijk.

In dit verband heeft de heer *Dijxhoorn* aan de commissie nog medegedeeld, dat uit de „ontwerp-beschikking" van 29 October 1940, die door hem is geconcipieerd, wel blijkt, dat hij het met de gang van zaken bij de Centrale Inlichtingendienst niet eens was. [1]) In deze „ontwerp-beschikking" wordt nl. de C.I.D., die daarin de naam „geheime dienst" draagt, geplaatst onder de Ministers van Justitie en van Defensie, hoewel hij administratief onder de Minister van Justitie blijft ressorteren. Dit ontwerp is echter, behoudens een bespreking met de Minister van Justitie, niet verder in behandeling gekomen. Bovendien heeft de heer *Dijxhoorn,* ondanks de grote en vele bezwaren, die hij tegen de heer *van 't Sant* zeide te hebben, deze daarin toch weer genoemd als hoofd van de door hem ontworpen geheime dienst, die mede onder de Minister van Defensie zou ressorteren.

[1]) Vgl. bijlage 10.

De heer *Dijxhoorn* heeft een aantal bezwaren aan de commissie medegedeeld, die er naar zijn mening bestonden tegen het ressorteren van de C.I.D. onder het Departement van Justitie. Hij acht dit departement niet het juiste orgaan om de inlichtingendienst te organiseren. Voorzover de taak van de C.I.D. de veiligheidsdienst omvat, vindt hij het geen bezwaar, dat het Departement van Justitie zich daarmede bemoeit, doch het inwinnen van militaire inlichtingen acht hij een taak van het Departement van Defensie.

Uit de verklaring van de heer *Gerbrandy* is het de commissie niet duidelijk geworden, waarom de Centrale Inlichtingendienst naar zijn mening onder het Departement van Justitie moest ressorteren. Immers het actief inwinnen van militaire inlichtingen is naar de mening van de commissie niet bepaaldelijk een taak van het Departement van Justitie. Ook al zou de taak van de C.I.D. zich beperkt hebben — zoals, naar de heer *Gerbrandy* heeft medegedeeld, de bedoeling was — tot het coördineren van de inlichtingendiensten van verschillende departementen, waaronder dat van Defensie, dan nog ziet de commissie niet in, waarom aan het Departement van Justitie deze taak gegeven moest worden. Uit de getuigenverklaringen is overigens wel gebleken, dat er van een coördinatie door de C.I.D. van andere bestaande inlichtingendiensten niets is terecht gekomen, daar de samenwerking alles te wensen liet.

Indien de Regering te Londen van oordeel was, dat onder de toenmalige omstandigheden niet kon worden volstaan met een vorm van samenwerking, zoals die vóór de oorlog op dit stuk had bestaan tussen de Departementen van Justitie en van Defensie en zij van mening was, dat de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor het gehele werk der geheime diensten bij één Minister moest komen te berusten, zodat er dus een keuze moest worden gedaan tussen de Minister van Justitie en die van Defensie, meent de commissie, dat

die keuze, gegeven het feit, dat het oorlog was, op laatstgenoemde Minister had behoren te vallen.

Een andere oplossing had misschien hierin gevonden kunnen worden, dat men tot de gewenste coördinatie was gekomen door de leiding van en de contrôle op de inlichtingendiensten van de Departementen van Buitenlandse Zaken, van Defensie en van Justitie te brengen bij de Minister-President. De commissie kan echter begrijpen, dat deze oplossing in Juli 1940 weinig opportuun was, gezien de moeilijkheden, welke er toen met de heer *de Geer* waren.

Zoals uit de hiervoren aangehaalde getuigenverklaringen is gebleken, heeft de benoeming van de heer *van 't Sant* tot hoofd van de Centrale Inlichtingendienst nogal enige moeilijkheden tengevolge gehad. De heer *Dijxhoorn* heeft dan ook zeer nadrukkelijk als zijn mening aan de commissie medegedeeld, dat hij deze benoeming onjuist acht. De bezwaren van de heer *Dijxhoorn* tegen de benoeming van de heer *van 't Sant* in verband met de omstandigheid, dat deze geen militair was, kan de commissie, gezien de vroegere organisatie van G.S. III, begrijpen; zij meent echter, dat dit op zichzelf geen overwegend bezwaar had mogen zijn tegen de benoeming van de heer *van 't Sant*. Wanneer men een coördinerende figuur voor de verschillende inlichtingendiensten had willen aanstellen, had dit, naar het oordeel van de commissie, niet noodzakelijk een militair behoeven te zijn; eventueel bij hem langs andere weg binnengekomen militaire berichten konden door hem doorgegeven worden aan de bevoegde militaire autoriteiten, zoals ook omgekeerd een militair, die in deze een coördinerende functie zou hebben, politieke en civiele inlichtingen zou moeten doorgeven aan de civiele organen. Indien het, gegeven de omstandigheden, noodzakelijk geacht werd, dat een dergelijke coördinerende figuur een militaire rang had, had deze hem natuurlijk zonder bezwaar gegeven kunnen worden. Hoewel de commissie het derhalve volledig met de heer *Dijxhoorn* eens is, wanneer deze zegt, dat het verwerken van militaire berichten zakelijke kennis vereist, meent zij toch, dat het zeer goed uitvoerbaar is om de coördinerende taak aan een niet-militair op te dragen. Wel staat de commissie op het standpunt, dat uiteraard ook het verzamelen en verwerken van militaire berichten door militairen dient te geschieden.

Ook over de benoeming van de heer *van 't Sant* tot hoofd van de C.I.D. staan de meningen van de heren *Gerbrandy* en *Dijxhoorn* lijnrecht tegenover elkaar. Hoewel de heer *Gerbrandy* meent, dat Minister *Dijxhoorn* voorgesteld heeft de heer *van 't Sant* te benoemen, ontkent de heer *Dijxhoorn* dit met klem.

Over het standpunt van de heer *Dijxhoorn*, dat de officieren van G.S. III, nl. de heren *van Oorschot, van de Plassche* en *Olifiers*, die te Londen waren aangekomen, de aangewezen personen waren om de leiding van de inlichtingendienst op zich te nemen, verschillen de meningen van de getuigen. Zoals gebleken is, wordt tegen de heer *van Oorschot* aangevoerd, dat hij een fout gemaakt zou hebben bij het Venlo-incident. De commissie heeft hierover in het tweede deel van haar verslag, handelende over de punten *b, c, d* en *e* van het Enquêtebesluit, reeds als haar mening te kennen gegeven, dat het ontslag van de heer *van Oorschot* na het Venlo-incident als hoofd van G.S. III wellicht noodzakelijk was, doch dat dit zeker niet impliceert, dat de heer *van Oorschot* hierbij persoonlijk ernstige fouten heeft gemaakt. In elk geval kan de commissie niet inzien, dat de rol, die de heer *van Oorschot* bij het Venlo-incident heeft gespeeld, hem in de ogen van de Engelsen onaanvaardbaar zou hebben gemaakt om hoofd te worden van de Centrale Inlichtingendienst te Londen. Immers ook al zou men aannemen, dat generaal-majoor *van Oorschot* hiermede inbreuk gepleegd zou hebben op de Nederlandse neutraliteitspolitiek, dan zou dit een inbreuk geweest zijn ten gunste van de Engelsen. De commissie kan ook moeilijk daarom het tegen de heer *van Oorschot* aangevoerde bezwaar als klemmend erkennen, omdat hij door de Engelsen in een andere vertrouwenspositie als hoofd van de militaire missie aanvaard werd en omdat haar op geen enkele wijze is gebleken van bezwaren van Engelse zijde, toen in 1944 een beroep op de heer *van Oorschot* werd gedaan om de leiding van het B.B.O. op zich te nemen. Hier komt nog bij, dat de commissie de indruk heeft, dat de connecties van de heer *van Oorschot* met de Engelsen voortreffelijk waren. Het standpunt van de heer *Gerbrandy*, dat de heer *van Oorschot* in de jaren 1940, 1941 en 1942 onmogelijk was als hoofd van de inlichtingendienst, kan de commissie dan ook niet als juist erkennen. De heer *Gerbrandy* heeft hiervoor bovendien geen argumenten aangevoerd.

De verklaringen, dat de heer *van Oorschot* in deze jaren rheumatisch geweest zou zijn en dat hij een te oud man leek, zijn, gezien de leiding, welke hij later aan het B.B.O. gegeven heeft, gebleken onjuist te zijn. De omstandigheid, dat men te Londen over

zeer weinig krachten op dit gebied beschikte, had zeker de aanstelling van de heer *van Oorschot* in deze functie gerechtvaardigd. De andere officieren van de voormalige inlichtingendienst, de heren *van de Plassche* en *Olifiers,* hebben, zoals uit het bovenstaande is gebleken, evenmin een functie bij de inlichtingendienst te Londen gekregen. Als reden wordt hiervoor aangevoerd, dat men te Londen op het standpunt stond, dat deze heren en andere officieren van het algemeen hoofdkwartier grote fouten hadden gemaakt in de Meidagen van 1940, omdat zij niet voldoende gewaarschuwd zouden hebben tegen de dreigende Duitse aanval.

Uit het eerste deel van het verslag van de commissie, handelende over punt *a* van het Enquêtebesluit, volgt, dat zij dit standpunt niet deelt. Toch kan de commissie zich indenken, dat men, gegeven de feitelijke situatie te Londen, waar men meende, dat dit hoofdkwartier wèl grote fouten had gemaakt, deze heren liever geen verantwoordelijke functies wilde geven. Het blijft echter voor de commissie een open vraag, of het niet beter was geweest, gezien het schreeuwende gebrek aan deskundige krachten op het gebied van de inlichtingendienst, van de diensten van deze officieren gebruik te maken. Ook al geeft men toe, dat het vroegere werk van G.S. III van heel andere aard was dan datgene, wat op het gebied van de inlichtingendienst te Londen moest gebeuren, dan nog lijkt het de commissie beter gebruik te maken van hen, die althans — zij het op beperkter terrein — leiding hadden gegeven op dit gebied.

De benoeming van de heer *van 't Sant* tot hoofd van de Centrale Inlichtingendienst acht de commissie, ook al had hij vroeger contacten met de Engelse inlichtingendienst, onjuist. Immers alleen al het feit, dat hij secretaris van H.M. de Koningin was, moest naar het oordeel van de commissie voldoende reden zijn om hem niet in de zeer delicate functie van hoofd van de inlichtingendienst te plaatsen. Hierbij kwam, dat de heer *van 't Sant,* die indertijd hoofdcommissaris van politie te 's Gravenhage was geweest, in Nederland een veel omstreden figuur was, omtrent wie veel geruchten de ronde deden. Ook al zou de heer *van 't Sant* met betrekking tot datgene, wat van hem gezegd werd, geheel vrij uit gaan, een aangelegenheid, waarover de commissie geen oordeel meent te moeten geven, daar dit buiten het kader van haar enquête valt, dan nog is het onjuist iemand tot hoofd van de inlichtingendienst te benoemen, over wie zoveel te doen is geweest. Onbekendheid bij de Regering hiermede kan men naar de mening der commissie moeilijk aannemen. Immers de heer *van Angeren* was ongetwijfeld krachtens zijn vroegere functies van hoofd van de afdeling politie van het Departement van Justitie en van secretaris-generaal van dit departement volledig op de hoogte van de moeilijkheden, die er met de heer *van 't Sant* in Nederland waren geweest. Dat de Nederlandse Regering te Londen op niet verantwoorde wijze bij de oprichting van de Centrale Inlichtingendienst en de aanstelling van de heer *van 't Sant* tot hoofd daarvan heeft gehandeld, wordt, naar het oordeel van de commissie, dan ook mede hierdoor gedemonstreerd, dat men de secretaris-generaal van Justitie, mr. *van Angeren,* die krachtens zijn vroegere functies ook bemoeienis had gehad met het inlichtingenwerk en „de zaak-*van 't Sant*", hierin niet heeft gekend. Bovendien acht de commissie het onjuist, dat iemand, die particulier secretaris van de Koningin is, door de Regering benoemd wordt in een leidende functie, in welke hij verantwoordelijk is aan een Minister. Immers, als secretaris van H.M. de Koningin bekleedde de heer *van 't Sant* een positie, welke geheel buiten de ministeriële verantwoordelijkheid viel, terwijl hij als hoofd van de inlichtingendienst verantwoording schuldig was aan de Minister. De verhouding van de Minister tot deze staatsambtenaar zou kans lopen door deze cumulatie bemoeilijkt te worden. Het is voorts naar de overtuiging van de commissie volkomen onaanvaardbaar, dat iemand, die in particuliere dienst van Hare Majesteit de Koningin staat, daarnaast een staatsambt bekleedt, dat uit de aard der zaak aan veel critiek onderhevig is en bovendien van zeer delicate aard is, gelijk met de functie van hoofd van de C.I.D. het geval was.

Tenslotte heeft het de commissie bevreemd, dat zo belangrijke zaken als de instelling van de Centrale Inlichtingendienst, de vraag, onder welk departement deze behoorde te ressorteren, alsmede vragen, wie daarvan het hoofd moest worden en of de heer *van 't Sant,* gezien zijn andere functie en zijn persoon, wel de aangewezen man daarvoor was, beslist zijn door een drietal Ministers, zonder dat daarin de Ministerraad werd gekend. Hoewel de commissie begrijpt, dat het in bepaalde omstandigheden misschien te verdedigen is, zaken, betrekking hebbende op de geheime dienst, niet in de volledige Ministerraad te behandelen, is zij van oordeel, dat dit niet mag gelden, wanneer het gaat over de algemene principes en de leiding van de inlichtingendienst.

De moeilijkheden, die zijn ontstaan na de benoeming van de heer *van*

't Sant tot hoofd van de C.I.D., kan de commissie dan ook niet anders zien dan als een voorzienbaar gevolg van diens benoeming in deze functie en de wijze, waarop deze benoeming is tot stand gekomen.

Met betrekking tot het uitzenden van agenten naar het bezette gebied heeft de heer *van 't Sant* samengewerkt met de Britse dienst S.I.S. Aanvankelijk was zijn Britse tegenspeler blijkbaar de heer *Hooper*. Deze was vroeger in Nederland bij het Engelse paspoortencontrôlebureau geweest en had in de tweede helft van 1940 blijkbaar connecties met S.I.S. Omstreeks December 1940 verdween *Hooper* van het toneel, waarna van Britse zijde colonel *Rabagliatti* optrad.

De verhouding tussen de Britse en de Nederlandse dienst was niet op voet van gelijkheid. Immers de communicatie met het bezette gebied en het transport daarheen waren geheel in Britse handen. Wel werden de Nederlanders gekend in de opdrachten aan de agenten en gaven zij contactadressen in het bezette gebied. De telegrammen, die de Britse dienst van de agenten ontving, werden geparaphraseerd aan de Nederlandse dienst ter kennis gebracht. Aan de Nederlandse dienst werd medegedeeld, wanneer er een telegram uit het bezette gebied werd ontvangen, waaraan het veiligheidsteken ontbrak. Dit veiligheidsteken berustte op een afspraak tussen de agent en de dienst te Londen, op grond waarvan eerstgenoemde, zolang hij in vrijheid werkte, een bepaald teken in zijn telegrammen moest verwerken. Ontbrak dit teken, dan moest derhalve worden aangenomen, dat het telegram niet van de agent afkomstig was of dat de agent het telegram onder Duitse pressie had verzonden.

De heer *van 't Sant* heeft nog medegedeeld, dat hij er volledig op vertrouwde, dat de Britse dienst bij het ontbreken van het veiligheidsteken hem hiervan in kennis zou stellen.

De verhouding tussen de Nederlandse en de Britse dienst was derhalve geheel gebaseerd op een wederzijds volledig vertrouwen. De heer *van 't Sant* echter zag deze verhouding zo, dat de Nederlandse dienst bij het uitzenden van de agenten geheel afhankelijk was van de Britse dienst. De positie van de C.I.D., die in het belang van de gezamenlijke oorlogvoering, welke in de eerste plaats door de Britten geschiedde, alle mogelijke hulp moest verlenen, was dus die van een hulpdienst.

Dit nam niet weg, dat, gezien de goede verhouding tussen de hoofden van de beide diensten, de Britse dienst steeds een open oog had voor de Nederlandse belangen en opdrachten. Daar de Engelsen gedurende de eerste jaren van de oorlog het operatieve gedeelte van de oorlogvoering geheel aan zich hielden, meent de commissie, dat er waarschijnlijk gedurende die tijd weinig meer te bereiken zou zijn geweest. Haar is overigens opgevallen, dat uit de getuigenverklaringen van hen, die met deze diensten te maken hebben gehad, ook niet is gebleken van een streven van Nederlandse zijde om deze verhouding in die zin te veranderen, dat beide diensten meer op voet van gelijkheid zouden samenwerken.

Hoewel de commissie zich dus kan indenken, dat een samenwerken op die voet in de eerste jaren moeilijk bereikbaar geacht moest worden, te meer daar de Nederlandse dienst aanvankelijk nog in de kinderschoenen stond, meent zij toch, dat een streven naar een belangrijker positie van de Nederlandse dienst van het begin af aan aanwezig had moeten zijn. Daar dit blijkbaar niet het geval is geweest, heeft een en ander ook in latere tijden tot moeilijkheden aanleiding gegeven.

De berichten van de uitgezonden agenten, die de Nederlandse dienst door middel van de Britse dienst uit het bezette gebied ontving, zijn blijkbaar na de eerste telegrammen van luitenant ter zee *van Hamel* door de heer *van 't Sant* niet meer aan het Departement van Defensie doorgegeven.

De commissie beschouwt dit als een grote fout. Hieruit immers blijkt, dat, om welke redenen dan ook, de samenwerking tussen de C.I.D. en het departement van Defensie volkomen was vastgelopen. De juistheid van de mededeling van de heer *van 't Sant*, dat Minister *Dijxhoorn* ten aanzien van de berichtgeving van *van Hamel* niet de gewenste geheimhouding had betracht, meent de commissie in het midden te moeten laten. Immers, ook al zou die mededeling juist zijn, dan ging het nog niet aan, dat de heer *van 't Sant* op eigen gelegenheid besliste, dat de ingekomen berichten niet meer aan de Minister van Defensie zouden worden doorgegeven. Hij had daarin zijn Minister moeten kennen. Dat een Nederlandse inlichtingendienst in oorlogstijd militaire berichten niet doorgeeft aan het Nederlandse Departement van Defensie, acht de commissie een onhoudbare situatie. De commissie begrijpt, dat de berichten door de Britse inlichtingendienst uit de aard der zaak wel zullen zijn doorgegeven aan de Britse organen, die met de oorlogvoering belast waren. Dit neemt echter niet weg, dat ook het Nederlandse Departement van Defensie te Londen behoorde te beschikken over de schaarse gegevens, die op

militair gebied uit het bezette gebied door middel van Nederlandse agenten te Londen binnenkwamen. Het Koninklijk besluit van 19 Juli 1940 gaat er van uit, dat er aan het Departement van Defensie een inlichtingendienst blijft bestaan. Derhalve diende deze inlichtingendienst te kunnen beschikken over de berichten van de Centrale Inlichtingendienst. Het was de plicht geweest van de Minister van Justitie, die verantwoordelijk was voor de Centrale Inlichtingendienst, de berichten, waarover zijn dienst de beschikking kreeg, ter kennis te brengen van de Minister van Defensie.

Hoewel de rol, die de heer *van 't Sant* heeft gespeeld met betrekking tot het inwinnen van informaties over Nederlandse Ministers niet geheel duidelijk is geworden, voorzover het betreft de personen, over wie deze informaties moesten worden ingewonnen, meent de commissie toch, dat op grond van zijn eigen verklaring kan worden aangenomen, dat de heer *van 't Sant* zich niet heeft ontzien informaties aan de Britse dienst te geven omtrent Nederlandse Ministers. De commissie staat op het standpunt, dat de heer *van 't Sant,* als tegenover de Nederlandse Regering verantwoordelijk hoofd van de veiligheidsdienst, in dit geval een rol heeft gespeeld, die onjuist is te achten. Immers, het past het hoofd van een veiligheidsdienst niet inlichtingen over regeringspersonen, in wier dienst hij staat, door te geven aan een vreemde mogendheid, ook al is deze een bondgenoot. Hiermede heeft hij, naar het oordeel van de commissie, de verhoudingen wel volkomen miskend. Mocht het inderdaad zo geweest zijn, dat er onder de Nederlandse Ministers figuren waren, die een defaitistische houding aannamen, dan had het zeker niet op de weg van het hoofd van de veiligheidsdienst van de Regering gelegen, dit te rapporteren aan een Britse dienst. Wanneer hem een desbetreffende vraag van Britse zijde was gesteld, had hij, naar de mening van de commissie, daarover de Minister, aan wie hij verantwoording schuldig was, dus in dit geval de Minister van Justitie, behoren in te lichten. Daar omnium consensu vaststaat, dat deze Minister, de heer *Gerbrandy,* nimmer te eniger tijd te Londen een defaitistische houding heeft aangenomen, zou de heer *van 't Sant* op deze wijze een elegante weg hebben kunnen vinden voor de moeilijkheden, waarin een dergelijke vraag van Britse zijde hem had gebracht.

De klachten omtrent de heer *van 't Sant* over interne spionnage, die onder de aandacht van de commissie zijn gebracht, acht zij vooralsnog niet bewezen. Wel blijkt, dat de heer *van 't Sant* een sfeer om zich heeft geschapen, die tot deze klachten aanleiding gaf.

De werkzaamheden van de heer *van 't Sant* als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst lagen, zoals uit de hierboven weergegeven getuigenverklaringen is gebleken, voor een aanzienlijk gedeelte op het gebied van de veiligheid. De bedoeling van deze laatste werkzaamheden was er op toe te zien, dat geen politiek onbetrouwbare Nederlanders zich in Engeland zouden ophouden. Wanneer dit wel het geval was, werd dit medegedeeld aan M.I. 5, de Britse veiligheidsdienst, die daarop zijn maatregelen kon nemen.

621447 e.v. *(Nuboer)*

Ook op dit terrein stond men kritisch tegenover de werkzaamheden van de heer *van 't Sant.* Dit is o.a. gebleken bij de internering van de heer *Zegers,* die als luitenant-kolonel voor luchtvaartaangelegenheden werkzaam was bij de op 10 Mei 1940 te Londen aangekomen Nederlandse militaire missie. De heer *Zegers* is op een gegeven ogenblik door de Engelsen geïnterneerd. De reden voor deze internering was o.a. dat de heer *Zegers* tot het z.g. ambtenarenverbod lid was geweest van de nationaal-socialistische beweging in Nederland. Toen het ambtenarenverbod werd uitgevaardigd, werd hij door deze beweging van de ledenlijst geschrapt. Voorts had hij zich op zodanige wijze over de N.S.B. uitgelaten, dat aan zijn politieke betrouwbaarheid werd getwijfeld.

Uit de verklaring, welke de heer *Zegers* in Engeland tegenover de Nederlandse dienst heeft afgelegd, is gebleken, dat hij toen nog steeds niet overtuigd was van de onvaderlandslievende houding van de nationaal-socialistische beweging in Nederland. Aan de andere kant is niet gebleken, dat de heer *Zegers* zijn plicht als officier niet zou hebben gedaan, indien dit noodzakelijk was geweest. Volgens oud-Minister *Dijxhoorn* had hij wel nationaal-socialistische ideeën, zonder echter pro-Duits te zijn. Het hoofd van de C.I.D. heeft zich op het standpunt gesteld, dat het zaak was, dat er geen ongewenste elementen in de Nederlandse kolonie te Londen rondliepen, daar dit op de Engelsen een verkeerde indruk zou maken. Hij achtte de internering van de heer *Zegers* juist en heeft geen stappen ondernomen om deze te voorkomen. Hoewel men het, zoals hierboven is gebleken, in sommige Nederlandse militaire kringen te Londen met deze opvatting niet eens was, kan de commissie zich het standpunt van de heer *van 't Sant* zeer wel indenken. Immers gegeven de situatie, zoals die in de eerste oorlogsjaren in Engeland was, lijkt het haar ongewenst, dat daar Nederlanders rondliepen, die het niet onder stoelen of banken staken, dat zij sympathieën hadden in nationaal-

socialistische richting, ook al zou dit niet impliceren, dat zij een verradersmentaliteit hadden. Zij meent dan ook, dat het in oorlogstijd alleszins gerechtvaardigd is, dat personen, wier politieke mentaliteit twijfelachtig is, geïnterneerd worden. Men mag onder zulke omstandigheden geen enkel risico lopen. De commissie is dan ook van mening, dat de Minister van Justitie terecht de verantwoordelijkheid voor deze internering op zich heeft genomen.

Een andere geruchtmakende zaak te Londen is in die tijd geweest de internering van mr. *van Buuren*. Deze was in de Meidagen van 1940 naar Engeland overgestoken. Hier bleek, dat hij in 1930 of 1931 *Mussert* had vergezeld bij diens bezoek aan *Mussolini*. Ook al zou men aannemen, dat de reis van mr. *van Buuren* met ir. *Mussert* uitsluitend haar grond hierin heeft gevonden, dat de heer *van Buuren* op verzoek van de Italiaanse gezant is meegegaan, omdat *Mussert* de Italiaanse taal niet machtig was, dan nog kan de commissie zich voorstellen, dat men een dergelijke figuur in de eerste oorlogsmaanden met een critisch oog bekijkt. Ook kan zij zich indenken, dat men begint met zo iemand te interneren.

Uit de getuigenverklaringen en uit de aan haar overgelegde correspondentie heeft de commissie echter wel de indruk gekregen, dat de rol van de heer *van 't Sant* hierbij onjuist is geweest. Immers, toen de Nederlandse Regering eenmaal tot de conclusie was gekomen, dat de internering van de heer *van Buuren* onnodig was, had de heer *van 't Sant* als ambtenaar van deze Regering de plicht gehad de vrijlating van mr. *van Buuren* te bevorderen. Het is echter, naar het oordeel van de commissie, duidelijk, dat hij dit niet heeft gedaan. Hoewel de commissie het derhalve de heer *van 't Sant* als hoofd van de C.I.D. niet als een fout meent te moeten aanrekenen, dat hij zijn medewerking aan de internering van de heer *van Buuren* heeft verleend, meent zij, dat zijn houding, nadat de Ministers van Defensie en van Justitie deze internering niet meer noodzakelijk achtten, getuigt van het voeren van een eigen politiek, die hem als dienaar van de Nederlandse Regering niet paste.

Wanneer de commissie haar algemene indruk geeft over het beleid van de Nederlandse Regering ten aanzien van de internering van Nederlandse onderdanen in Engeland, kan zij zich in grote lijnen aansluiten bij het betoog van Minister *Gerbrandy*, dat hij heeft gegeven in zijn brief van 4 Maart 1941 aan de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart. In die tijd was het een eerste eis, dat het Koninkrijk, dat zich in staat van oorlog bevond, en onze Engelse bondgenoot tegen onbetrouwbare elementen werden beschermd. Geen enkel risico mocht genomen worden; verdachte elementen dienden te worden geïnterneerd. Eerst daarna konden maatregelen getroffen worden om de belangen van Nederlanders, die ten onrechte werden verdacht, te behartigen. Hierbij moest echter in het oog worden gevat, dat een aandringen van de Nederlandse Regering op invrijheidstelling in dubieuze gevallen haar invloed ten gunste van Nederlanders, die inderdaad verdienden vrij gelaten te worden, zou verzwakken. Moeilijkheden, ontstaan doordat in spoedeisende gevallen, zonder overleg met de Nederlandse Regering, door de Engelsen werd geïnterneerd, konden inderdaad niet anders opgeheven worden dan door een geregelde bespreking tussen de Engelse en Nederlandse autoriteiten.

Het is naar het oordeel van de commissie terecht, dat de Nederlandse Regering zich in het algemeen niet heeft verzet tegen de wijze, waarop de Engelse veiligheidsdienst op dit punt zijn bevoegdheden uitoefende. De Nederlandse Regering behoorde slechts in te grijpen, in gevallen, waarin het om betrouwbare Nederlanders ging.

Dat een aantal Nederlanders van de gevolgde gedragslijn het slachtoffer kon worden, kan men betreuren, doch dit was naar het oordeel van de commissie niet te vermijden.

Met waardering kan hier overigens naar de mening van de commissie melding worden gemaakt van hetgeen Minister *van Boeyen* in het belang van de geïnterneerde Nederlanders heeft gedaan.

De eerste agent, die door samenwerking van de Britse en de Nederlandse dienst in Nederland is geparachuteerd, is luitenant ter zee der 2de klasse *L. A. R. J. van Hamel* geweest. Deze is in de nacht van 27 op 28 Augustus 1940 in Nederland aangekomen en is op 14 October 1940 bij zijn poging om per watervliegtuig vanaf het Tjeukemeer naar Engeland terug te keren gearresteerd. De commissie heeft de indruk, dat zijn uitzending in behoorlijke samenwerking tussen de Britse en de Nederlandse dienst is geschied, hoewel hij het hoofd van de C.I.D. nimmer heeft ontmoet. *Van Hamel* heeft zijn opdrachten ontvangen van de heren *Hooper* en *Vrinten*. Hoewel zijn opleiding zeer kort is geweest, heeft de commissie uit de inlichtingen, die zij over zijn werkzaamheden heeft kunnen verkrijgen, de overtuiging gekregen, dat hij in Nederland uitstekend werk heeft verricht. Men heeft hem blijkbaar voldoende gewaarschuwd tegen het gevaar, dat zijn zender zou kunnen worden uitgepeild. De Duitsers hebben hierop slechts door een samenloop van

omstandigheden na zijn arrestatie beslag kunnen leggen. In de betrekkelijk korte tijd, gedurende welke de zender van *van Hamel* in de lucht is geweest, heeft hij kans gezien met behulp van verschillende groepen, die hij heeft georganiseerd of waarmede hij contact heeft gelegd, meer dan honderd telegrammen naar Engeland uit te zenden.

Zoals uit de hierboven weergegeven verklaringen blijkt, heeft *van Hamel* een vrij belangrijke spionnage-organisatie opgebouwd, waarbij hij o.a. gebruik heeft gemaakt van verschillende groepen, die reeds in deze geest werkzaam waren, doch geen contact met Engeland tot stand hadden kunnen brengen. Hij had o.m. opdracht om zo mogelijk contact op te nemen met vroegere relaties van G.S. III. Tevens moest hij zich in verbinding stellen met de O.D. Aan beide opdrachten heeft hij kunnen voldoen. Verder diende hij zich te wenden tot dr. *Wiardi Beckman.* De commissie heeft niet kunnen nagaan, of *van Hamel* deze opdracht inderdaad ten uitvoer heeft kunnen brengen. De getuigenverklaringen, die betrekking hebben op de eerste tijd van de bezetting, zijn echter dermate schaars, dat de commissie hieraan zeker niet de conclusie zou willen verbinden, dat dit contact niet is gelegd. Nadat *van Hamel* bij zijn poging om naar Engeland terug te gaan is gearresteerd, hebben verschillende groepen getracht zijn werk voort te zetten. Daar evenwel spoedig na zijn arrestatie de zenders, waarmede hij en een andere door hem gecreëerde groep werkten, niet meer gebruikt konden worden, is deze belangrijke verbinding met Engeland uitgevallen. Dit neemt niet weg, dat de activiteit van *van Hamel* in deze eerste maanden van de bezetting op hen, die zich reeds toen inzetten voor de geallieerde zaak, ongetwijfeld zeer stimulerend moet hebben gewerkt.

De commissie meent het in hoge mate te moeten betreuren, dat *van Hamel,* toen hij op het punt stond naar Engeland terug te keren, is gearresteerd. Indien *van Hamel,* zoals blijkbaar de bedoeling geweest is, na zijn terugkeer in Engeland de leiding had gekregen bij het tot stand brengen van de verbindingen met het bezette gebied, had men te Londen ongetwijfeld beschikt over iemand, die met kennis van zaken ten aanzien van de Nederlandse toestanden bij de inlichtingendienst had kunnen optreden. Het ontbreken van een dergelijk persoon heeft gedurende de eerste jaren in Londen maar al te zeer dit werk gehandicapt.

De tweede agent, die door de C.I.D. naar het bezette gebied is gezonden, is de heer *C. H. van Brink.*

Het heeft de commissie verwonderd, dat de heer *van 't Sant* er in heeft toegestemd deze jonge man, die reeds van 1936 af in Australië woonde en dus de verhoudingen in Nederland niet meer kende, als parachutist uit te zenden.

Van Brink is op 29 November 1940 in Nederland aangekomen en heeft op 2 April 1941 zijn laatste telegram naar Londen gestuurd. Na vele moeilijkheden is hij op 18 September 1942 te Londen teruggekeerd, na via Frankrijk, Spanje, Portugal, Curaçao, Amerika en Canada gereisd te hebben. Zijn opleiding heeft grotendeels in de Nederlandse sfeer gelegen; van de heer *van der Schrieck* van het Departement van Buitenlandse Zaken heeft hij zijn code-opleiding gekregen. Over zijn opdracht heeft hij het meeste contact gehad met de heer *Vrinten,* die toen nog bij de heer *Hooper* werkzaam was.

Hij moest zich na zijn parachutering wenden tot de heer *Zaal* te Rotterdam, die enige tijd voor de bezetting samengewerkt had met de heer *Vrinten* voor het Engelse paspoortencontrôlebureau te 's-Gravenhage. De bedoeling was, dat de heer *Zaal* de centrale figuur zou worden voor een in Nederland op te richten inlichtingengroep. *Van Brink* moest ook contact zoeken met een kennis van *van Koutrik,* die te Londen bij de Engelse geheime dienst werkzaam was. Het bleek *van Brink* al spoedig, dat de beide contactadressen door de Duitsers werden gecontroleerd. Dit was, naar het oordeel van de commissie, niet te verwonderen, daar men uit de aard der zaak kon verwachten, dat de Duitsers bekend waren met de vroegere werkzaamheden van de heer *Zaal* voor het Engelse paspoortencontrôlebureau, hoewel daaraan reeds enige tijd vóór het begin van de bezetting een einde was gekomen. Ook het contactadres van *van Koutrik,* die eveneens voor het paspoortencontrôlebureau had gewerkt, was om dezelfde reden niet als zeer betrouwbaar aan te merken. De omstandigheid, dat *van Koutrik,* zoals in hoofdstuk II van dit verslag nader uiteengezet zal worden, vóór de bezetting in Nederland behalve voor het Engelse paspoortencontrôlebureau tevens voor de Duitse dienst had gewerkt — iets wat gedurende oorlog te Londen niet bekend was — had uit de aard der zaak tot gevaarlijke complicaties aanleiding kunnen geven. Hoewel de commissie meent, dat men de betrokken diensten hierover geen verwijt kan maken, daar deze er uiteraard van uit moesten gaan, dat iemand, die te Londen werkzaam was bij de Engelse geheime dienst, betrouwbaar was, is een en ander achteraf bezien een gevaarlijk experiment gebleken. Blijkbaar heeft echter *van Koutrik* in deze geen verraderlijke rol

gespeeld, daar *van Brink* ongestoord in Nederland heeft kunnen werken, hoewel hij, daar zijn contacten niet bleken te kloppen, bij zijn ouders thuis is gaan wonen, alwaar de Duitsers hem bij eventueel verraad van *van Koutrik* uiteraard spoedig zouden hebben gezocht.

De commissie heeft niet de indruk gekregen, dat *van Brink,* hoewel hij kans gezien heeft ongeveer 46 telegrammen naar Londen te zenden, in Nederland veel belangrijk werk heeft kunnen verrichten. Zij meent echter, dat dit niet in de laatste plaats te wijten is aan de omstandigheid, dat zijn contactadressen niet bruikbaar bleken te zijn. Bovendien meent de commissie, dat men van Londen uit het werk van *van Brink* niet bijzonder heeft geactiveerd. Zij kan bijvoorbeeld niet inzien, dat het van de dienst te Londen juist is geweest op het voorstel van *van Brink* om zijn broer als centrum van een spionnagegroep in te schakelen, niet in te gaan. Ook de wijze, waarop men *van Brink* tenslotte geheel op eigen gelegenheid en zonder enige steun van Londen pogingen heeft laten aanwenden naar Engeland terug te keren, acht de commissie niet gelukkig.

Zoals uit het vervolg van dit verslag zal blijken, is de weinig enthousiaste ontvangst van *van Brink* te Londen op 18 September 1942 een gevolg van het feit, dat er op dit ogenblik geen behoorlijk georganiseerde Nederlandse inlichtingendienst bestond, zodat er eigenlijk geen enkele dienst was, die rechtstreeks belang bij zijn terugkomst had.

Geruime tijd na de uitzending van *van Brink,* nl. op 13 Juni 1941, zijn de agenten *W. B. Schrage* en *J. J. Zomer* in Nederland geparachuteerd. Deze agenten hebben in nauwe samenwerking hun werkzaamheden in Nederland verricht, waarbij *Schrage* als organisator en *Zomer* als marconist optrad. Op 31 Augustus 1941 werd de zender van *Zomer* gepeild en werd hij zelf gevangen genomen. Hierna beschikte *Schrage* niet meer over een zender om zijn berichten naar Engeland door te geven. Hij heeft daarop een poging gewaagd op eigen gelegenheid met een boot naar Engeland over te steken, tezamen met de agent *Sporre,* die echter niet door de C.I.D. was uitgezonden, doch een opdracht had van de Engelse dienst S.O.E. Deze poging heeft plaats gevonden op 13 November 1941. *Schrage* was met *Sporre* in aanraking gekomen, doordat hij een collega van deze, nl. *Homburg,* via zijn illegale contacten, had ontmoet. Hij kende deze reeds uit Londen. Bij deze poging zijn beide agenten, naar aangenomen moet worden, verdronken.

Over de werkzaamheden van de agenten *Schrage* en *Zomer* heeft de commissie geen volledig afgerond beeld kunnen verkrijgen daar velen, die met hen hebben samengewerkt, door de Duitsers zijn omgebracht. Zij heeft uit de getuigenverklaringen, die zij omtrent hen heeft verkregen, echter de indruk, dat zij beiden zeer actief zijn geweest, uitnemend werk hebben verricht en Engeland van veel berichten hebben kunnen voorzien. Zij hebben in Nederland over veel contacten met illegale groeperingen beschikt en kans gezien met verspreide inlichtingengroepen, o.a. met die, welke uit de O.D. waren voortgekomen, contacten aan te knopen. Nadat *Zomer* was gearresteerd, hebben de Duitsers getracht door middel van zijn zender met de Engelse inlichtingendienst verbinding te krijgen. Dit is echter mislukt, daar *Zomer* na zijn arrestatie zijn veiligheidsteken niet heeft afgegeven. Ook verder is zijn houding tegenover de Duitsers uitnemend geweest. Dit blijkt wel hieruit, dat degenen, die met hem hebben samengewerkt, hun werkzaamheden konden voortzetten; ook de Duitse politiefunctionarissen hebben toegegeven, dat er met *Zomer* niets was aan te vangen en dat hij slechts datgene losliet, wat hun uit anderen hoofde reeds bekend was. Omstreeks de tijd, dat *Zomer* werd gearresteerd, was *Schrage* ziek. Reeds gedurende zijn ziekte en ook daarna heeft *Schrage* met behulp van een electro-technicus pogingen aangewend contact met Engeland tot stand te brengen, hetgeen is mislukt. Voordien had hij reeds verbindingen met een groep, die door *van Hamel* was ingeschakeld, zodat ook deze groep gedurende enige tijd haar berichten via de zender van *Zomer* naar Engeland kon doorzenden.

Na de agenten *Schrage* en *Zomer* werd op 5 Juli 1941 de agent *A. H. Alblas* in Nederland geparachuteerd. Zoals uit de boven weergegeven getuigenverklaringen is gebleken, heeft ook hij met grote toewijding en voortvarendheid zijn taak verricht. Hij heeft o.a. contact gehad met de heer *F. J. Goedhart,* die via zijn zender toestemming heeft gekregen met *Tazelaar,* die na *Alblas* werd uitgezonden, naar Engeland over te steken. De pogingen van de groep, waarin *Goedhart* werkzaam was, om via de zender van *Alblas* politieke berichten naar Engeland door te zenden, zijn beëindigd, daar de Engelse dienst blijkbaar weinig interesse had in politieke berichtgeving.

Alblas heeft verder in verbinding gestaan met de heer *J. de Geus,* die vlak na het begin der Duitse bezetting contact had gekregen met een tweetal achtergebleven Engelse agenten; voordat dezen een poging waagden om via België naar Engeland terug te keren — bij welke poging zij werden gearresteerd —, hebben zij hun code aan *de Geus* overge-

geven, die sindsdien onder het kenteken L. 63 via verschillende kanalen getracht heeft zijn berichten naar Engeland door te zenden. Daarbij heeft hij ook gebruik gemaakt van de zender van de heer *Alblas*.

Alblas werd volgens mededeling van *Schreieder* op 16 Juli 1942 gearresteerd. Tevoren hadden de Duitsers zijn zender reeds uitgepeild, zodat *Alblas* nog enige tijd uitgezonden heeft, terwijl de Duitsers — zo deelt *Schreieder* althans mede — de inhoud van zijn berichtgeving konden controleren, daar zij van zijn code kennis hadden gekregen.

Met betrekking tot het beleid van de heer *van 't Sant* als hoofd van de C.I.D. merkt de commissie nog het volgende op. Ten aanzien van het uitzenden van agenten komt zij tot de conclusie, dat over het algemeen de keuze der personen goed is geweest. De voorbereiding van de uitzending heeft hier en daar nogal wat te wensen overgelaten, hoewel toegegeven moet worden, dat de heer *van 't Sant* daarbij sterk afhankelijk was van de Engelsen. Dit alles heeft niet nagelaten invloed uit te oefenen op het door de agenten bereikte resultaat. De commissie is bovendien van oordeel dat de uitzending van agenten door de heer *van 't Sant* gedurende het jaar, waarin hij hiervan de leiding heeft gehad, niet die omvang heeft aangenomen als verwacht had mogen worden. Hoewel zij de moeilijkheden niet onderschat, meent zij toch, dat het uitzenden van slechts een vijftal agenten gedurende die periode zeer onvoldoende is geweest. De commissie kan niet aannemen, dat het uitsluitend aan tegenwerking van bepaalde krachten zou hebben gelegen, dat de heer *van 't Sant* niet de beschikking heeft kunnen krijgen over meer agenten. Immers de heer *van 't Sant* zou ongetwijfeld, zo nodig met behulp van de verantwoordelijke Minister, de heer *Gerbrandy*, de beschikking hebben kunnen krijgen over een voldoend aantal adspirant-agenten. Bovendien was deze minister na 3 September 1940 de heer *de Geer* opgevolgd als Minister-President. Vooral in deze kwaliteit moest het de heer *Gerbrandy* mogelijk zijn geweest voldoende invloed uit te oefenen op de recrutering van agenten, indien de heer *van 't Sant* hierbij moeilijkheden ondervond. De commissie meent, dat de heer *van 't Sant* niet voldoende argumenten heeft kunnen aanvoeren, waaruit zij zou mogen concluderen, dat de uitzending van een zo gering aantal agenten uitsluitend te wijten zou zijn aan de tegenwerking, welke hij te Londen ondervond.

Bovendien acht zij het, zoals boven reeds gezegd, een zeer ernstige fout, dat hij de berichten van deze weinige agenten niet doorgezonden heeft aan het Departement van Defensie. Ook heeft zijn beleid op het gebied der interneringen — zij het gedeeltelijk ten onrechte — veel weerstand ontmoet.

Dat de oppositie tegen de heer *van 't Sant* als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst dan ook voortdurend groeide, is de commissie volkomen duidelijk. Bovendien moesten de geruchten omtrent het aannemen van een aanzienlijk bedrag door de heer *van 't Sant* na de eerste wereldoorlog van de Engelse dienst voor aan deze organisatie bewezen diensten, verlammend werken op het gezag van de chef van de Centrale Inlichtingendienst. De commissie wil in het midden laten, of deze geruchten gegrond zijn. De vele hierover afgelegde verklaringen sluiten haars inziens de mogelijkheid niet uit, dat de heer *van 't Sant* in de oorlog van 1914—1918 tegen betaling voor de Engelsen heeft gewerkt. Dat er te Londen dienaangaande geruchten ontstonden, is niet verwonderlijk, mede omdat de heer *van 't Sant* reeds vóór de oorlog in Nederland een omstreden figuur was. Voorts heeft de commissie, op grond van de getuigenverklaringen kunnen constateren, dat de heer *van 't Sant* te Londen ook uit anderen hoofde beschouwd werd als een figuur, waarvan men niet precies wist, wat men er aan had. Deze situatie acht de commissie voor de chef van een inlichtingendienst hoogst gevaarlijk. Wanneer de commissie daarnaast heeft moeten vaststellen, dat de heer *van 't Sant* voor de Engelsen inlichtingen inwon, zelfs omtrent Nederlandse ministers, moet het duidelijk zijn, dat een dergelijke figuur niet de aangewezen persoon was om op te treden als leider van de inlichtingendienst.

Het is naar het oordeel van de commissie dan ook zeer te betreuren, dat de Regering eerst na een jaar tot de conclusie is gekomen, dat de heer *van 't Sant* als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst niet te handhaven was. De stap, door Minister *van Kleffens* in deze ondernomen, acht de commissie volkomen juist, hoewel het haar onbegrijpelijk is, dat dit inzicht bij deze zo laat is gekomen. Immers, met de Ministers van Justitie en van Defensie heeft de Minister van Buitenlandse Zaken door het contrasigneren van het Koninklijk besluit van 19 Juli 1940 de verantwoordelijkheid van de benoeming van de heer *van 't Sant* op zich genomen.

Het argument van de heer *Dijxhoorn*, dat hij dit Koninklijk besluit mede heeft gecontrasigneerd, omdat hij geen ministerscrisis wenste te riskeren, acht de commissie niet steekhoudend. Immers, het is haar niet gebleken, dat de heer *Dijxhoorn* deze zaak in de Ministerraad heeft gebracht.

II. De C.I.D. onder leiding van reserve-kapitein mr. R. P. J. Derksema

§ 1. *De benoeming van de heer Derksema en zijn verhouding tot de Britse dienst.*

Na het ontslag van de heer *van 't Sant* als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst werd bij Koninklijk besluit van 14 Augustus 1941 tot tijdelijk hoofd van die dienst aangewezen reserve-kapitein mr. *R. P. J. Derksema,* die reeds werkzaam was bij de C.I.D. Tevens werd bij dit Koninklijk besluit bepaald, dat de Centrale Inlichtingendienst tijdelijk zou ressorteren onder het Departement van Binnenlandse Zaken, met dien verstande dat de Minister van Justitie desverlangd omtrent alle aangelegenheden zo omvangrijk mogelijk zou worden ingelicht. Enige tijd na de overgang van de C.I.D. van het Departement van Justitie naar het Departement van Binnenlandse Zaken heeft Minister *van Boeyen* als hoofd van dit departement een brief geschreven aan de Minister van Oorlog a.i. — eveneens de heer *van Boeyen* — waarin hij een aantal richtlijnen aangeeft, volgens welke de Centrale Inlichtingendienst zou werken. Deze dienst zou slechts op twee punten contact onderhouden nl. met de betrokken Engelse dienst en met de Minister van Binnenlandse Zaken. Voortaan zou de C.I.D. aan de departementen of andere instanties niet meer rechtstreeks inlichtingen verstrekken. Deze zouden lopen via het Departement van Binnenlandse Zaken. Eveneens waren door Minister *van Boeyen* in overleg met de Minister-President stappen ondernomen om onderhandelingen met de Engelse Regering te openen teneinde te bevorderen, dat de Engelse geheime diensten bij het zoeken van contact met de Nederlandse Regering zich uitsluitend tot de C.I.D. of tot de Minister van Binnenlandse Zaken zouden wenden. Het was namelijk, aldus de heer *van Boeyen,* dringend noodzakelijk, dat zo spoedig mogelijk een punt zou worden geschapen, van waaruit het geheel kon worden overzien. [1])

[1]) Vgl. bijlage 12.

23169 *(Derksema)*

Mr. *R. P. J. Derksema* heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij met de waarneming werd belast, omdat er geen anderen voor beschikbaar waren. Hierover is volgens hem geen overleg met de Engelsen gepleegd. Hij herinnert zich dan ook, dat de toenmalige verbindingsofficier, colonel *Rabagliatti,* tegen hem zei: U zou dit prachtig kunnen verzorgen, wanneer men u generaal-majoor maakte, zodat u gemakkelijker op de schouder van een Minister zou kunnen kloppen. Men zocht, aldus de heer *Derksema,* wel naar een hogere in rang, maar kon deze niet vinden. De heer *Derksema* verklaart, dat in die tijd de toenmalige dienst van de C.I.D. is verhuisd naar een ander kantoor. De mensen, die bij het bureau zaten, zijn, behalve de heer *van 't Sant,* meegegaan. Nadat de heer *van 't Sant* bij de C.I.D. is weggegaan, heeft hij zich niet meer bemoeid met de werkzaamheden van deze dienst. Of de heer *van 't Sant* buiten hem om contact heeft gehad met de Engelse diensten, weet de heer *Derksema* niet, doch hij heeft, nadat de heer *van 't Sant* is afgetreden, practisch geen contact meer met hem gehad. Wel is het mogelijk, dat hij hem nog eens iets heeft gevraagd of gezegd. Ook heeft hij niet gemerkt, dat de heer *van 't Sant* contact bleef onderhouden met het personeel van de C.I.D. noch heeft hij ooit iets gemerkt van interne spionnage in zijn dienst door de heer *van 't Sant.*

23170 *(Derksema)*

23223 *(Derksema)*
23251 *(Derksema)*

Bij zijn tweede verhoor heeft mr. *Derksema* nogmaals bevestigd, dat hij na zijn optreden in Augustus 1941 niets gemerkt heeft van bemoeienissen van de heer *van 't Sant* met betrekking tot de Centrale Inlichtingendienst. Evenmin heeft hij bemerkt, dat de heer *van 't Sant* zich buiten hem om met de dienst bezig hield. Hij moet dan ook positief ontkennen, dat hij nog wel eens contact met de heer *van 't Sant* heeft gehad. Dat dit niet is geschied, vindt zijn oorzaak in een uitdrukkelijke afspraak tussen Minster *van Boeyen* en hem. De heer *van Boeyen* heeft nl. aan de heer *Derksema* gevraagd zakelijk geen relaties te onderhouden met de heer *van 't Sant.*

23252 *(Derksema)*

51687 e.v. *(Derksema)*

Naar aanleiding van de opmerking van de heer *van 't Sant* bij zijn verhoor, dat aan de heer *Derksema* bij zijn benoeming tot tijdelijk hoofd van de C.I.D. is gezegd, dat hij zo lang mogelijk contact met hem moest houden, merkt de heer *Derksema* op, dat dit best

51695 *(Derksema)*

51775 *(Derksema)*

mogelijk is, doch dat hij niet weet door wie het is gezegd. In elk geval heeft hij het niet gedaan. Hij kan zich niet herinneren, of deze aanwijzing wellicht is gekomen van de Minister-President.

51777 *(Derksema)*
51780 *(Derksema)*
61871 *(Steengracht van Moyland)*

De heer *H. A. G.* baron *Steengracht van Moyland,* een der functionarissen van de C.I.D., heeft verklaard, dat hij, nadat mr. *Derksema* als waarnemend hoofd van de C.I.D. de heer *van 't Sant* was opgevolgd, nimmer van enige bemoeienis van de heer *van 't Sant* met deze dienst heeft gemerkt, behalve in zoverre het betrof de opdrachten van de Koningin, wanneer Zij b.v. Engelandvaarders bij Zich wenste te ontvangen. In die tijd heeft de heer *van 't Sant* zich niet met de zaken van de heer *Derksema* bemoeid en de laatste bemoeide zich niet met de zaken van de eerste.

54189 *(Jones—Maks)*

Mevrouw *M. H. Jones—Maks,* die van Februari 1941 tot Februari 1942 werkzaam is geweest bij de C.I.D. en daarna in dienst van de heer *van 't Sant* was, heeft voor de commissie verklaard, dat bij het optreden van mr. *Derksema* als tijdelijk hoofd van de C.I.D. afgesproken was, dat de heer *van 't Sant* achter de schermen de inlichtingendienst zou blijven leiden. Dit is haar door de heer *Derksema* zelf medegedeeld. Van het contact tussen de heren *van 't Sant* en *Derksema* is echter niets terecht gekomen. Sinds October 1941 bestond het niet meer. Zij heeft zelfs de indruk, dat, nadat de heer *van 't Sant* als hoofd van de C.I.D. was afgetreden, er een grote animositeit bestond tussen de dienst van de heer *Derksema* en de heer *van 't Sant.* De reden, waarom zij bij de heer *Derksema* is weggegaan, is dan ook, dat zij geleidelijk tot de conclusie was gekomen, dat zij daar niet op haar plaats was en er stemming tegen haar persoon was. Bovendien stond het geharrewar tussen de heren *van 't Sant* en *Derksema* haar tegen. Zij heeft de indruk, dat de heer *Derksema* persoonlijk fel tegenover de heer *van 't Sant* stond.

54192 *(Jones—Maks)*
54193 *(Jones—Maks)*
54243 *(Jones—Maks)*
54244 *(Jones—Maks)*

Toen de heer *Derksema* niet meer geleid werd door de heer *van 't Sant,* kwam hij onder de invloed van de heren *Vrinten* en *Pinto.* De laatste acht zij een man met capaciteiten, doch overigens stond hij bij haar niet hoog aangeschreven. De heer *Pinto* heeft met haar meermalen over de heer *van 't Sant* gesproken; meestal begon het gesprek over hun Siamese katten, doch het eindigde steeds met de heer *van 't Sant.*

54249 *(Jones—Maks)*
54250 *(Jones—Maks)*
54251 *(Jones—Maks)*

Ook de heer *van 't Sant* heeft verklaard, dat hij na zijn aftreden als hoofd van de C.I.D. in officiële functie geen bemoeienis met het inlichtingenwerk heeft gehad. Wel verklaart hij, dat iemand als hij, die in inlichtingenwerk heeft gezeten en van 1914 af verbindingen met diensten op dit gebied heeft gehad, altijd nog wel eens tegen iemand aanloopt, die hij kent en die hem iets vertelt. Dit bracht hij dan echter op de plaats van bestemming. Behalve het overbrengen van boodschappen, die hem uit de inlichtingendiensten voor anderen bereikten, heeft hij absoluut geen invloed trachten uit te oefenen op de leiding van dergelijke diensten of zich bemoeid met concrete daden ervan. Hij heeft zich daar opzettelijk van onthouden. Voorts verklaart de heer *van 't Sant,* dat de heer *Derksema* nooit enig contact met hem heeft gezocht en nooit enige poging heeft gedaan om inlichtingen te geven, die van belang waren.

32062 *(van 't Sant)*
32063 *(van 't Sant)*
32064 *(van 't Sant)*
32065 *(van 't Sant)*
32066 *(van 't Sant)*
61769 e.v. *(van 't Sant)*

Ten aanzien van de samenwerking van zijn dienst met de Engelse deelt de heer *Derksema* mede, dat hij daarvoor te maken had met de heer *Rabagliatti,* die zijn functie reeds ten tijde van de heer *van 't Sant* bekleedde. De heer *Derksema* vertelt naar aanleiding hiervan, dat hij, nadat hij in Augustus 1941 de leiding van de C.I.D. kreeg, aan de Engelsen voorwaarden heeft gesteld. Hij had toen n.l. de overtuiging, dat de Engelsen buiten zijn dienst om nog andere agenten uitzonden. Hij wilde beginnen met een schone lei en de toezegging van de Engelsen hebben, dat er geen Nederlandse agenten buiten zijn dienst om zouden worden uitgezonden. Over de organisatie van de uitzendingen en over zijn zeggenschap hierin is lang gesproken en veel geschreven. Men hield echter de zaak aan het lijntje en heeft wellicht in die tussentijd wel mensen buiten zijn weten uitgezonden. De besprekingen, die hij hierover heeft gehad, zijn uitsluitend gevoerd met de heer *Rabagliatti.*

23174 *(Derksema)*
23214 *(Derksema)*
23219 *(Derksema)*
51735 *(Derksema)*
51697 *(Derksema)*

De heer *Derksema* heeft nog verklaard, dat de zorg, welke colonel *Rabagliatti* aan de adspirant-agenten besteedde, naar zijn inzicht niet groot genoeg was. Hij heeft, nadat hij belast werd met de waarneming van de dienst, een bespreking gehad met de Engelsen, waarbij hij uitdrukkelijk als voorwaarde heeft gesteld, dat hij bij de toekomstige uitzending van agenten naar Nederland meer te vertellen wilde hebben dan de Nederlandse organen tot op dat ogenblik hadden gehad. Hij wilde volkomen op de hoogte zijn van datgene, wat er gedaan zou worden. Dit is door hem met Minister *van Boeyen* besproken.

De moeilijkheden tussen de heer *Derksema* en colonel *Rabagliatti* verwonderen de heer *van 't Sant,* daar de verhouding tussen hem en *Rabagliatti* goed was geweest. De heer *van 't Sant* acht *Rabagliatti* een verstandige, rustige en hoogstaande persoonlijkheid en geen type

32048 *(van 't Sant)*
32049 *(van 't Sant)*

32049 *(van 't Sant)*

32048 *(van 't Sant)*

61772 *(van 't Sant)*

om snel moeilijkheden mee te krijgen. De heer *van 't Sant* heeft, gezien het karakter van de heer *Derksema,* ook geen redenen om het waarschijnlijk te achten, dat deze snel de gezags- en prestigekwestie zou gaan stellen tegenover de Engelsen. Hij heeft nooit begrepen, waarvoor die wrijving nodig was. Hij gelooft niet, dat die van de Engelsen is uitgegaan. *Rabagliatti* heeft hem altijd gezegd, dat er met de heer *Derksema* niet te werken was.

In dit verband merkt de heer *van 't Sant* nog op, dat Minister *van Boeyen* begon met over alles brieven te schrijven, hetgeen bij een inlichtingendienst niet gebruikelijk is. Het was dan ook niet zo, dat de Engelsen de heer *Derksema* niet vertrouwden, maar zij wensten zijn werkwijze niet.

79123 e.v. *(Derksema)*

De heer *Derksema* heeft bij een volgend verhoor nog medegedeeld, dat de heer *van Boeyen* zeer veel belangstelling had voor de inlichtingendienst. De heer *van Boeyen* was nogal ambtelijk ingesteld. De heer *Derksema* gelooft zeer zeker, dat, toen Minister *van Boeyen* de dienst onder zich gekregen had, er veel meer zwart op wit werd afgehandeld dan vroeger het geval was. Ook bemoeide hij zich veel meer met de details dan bijvoorbeeld Minister *Gerbrandy* tevoren deed. De heer *Derksema* gelooft niet, dat dit remmend gewerkt heeft op de verhouding met de Engelsen.

41470 *(d'Aulnis de Bourouill)*
41479 *(d'Aulnis de Bourouill)*

Mr. *P. L.* baron *d'Aulnis de Bourouill,* die als Engelandvaarder in Januari 1942 in Engeland aankwam, is eveneens van mening, dat de wijze van werken van de heer *Derksema* niet de goedkeuring van de Engelsen wegdroeg.

30260 *(de Bruyne)*

De heer *M. R. de Bruyne,* die na het aftreden van mr. *Derksema* werd belast met de leiding van de C.I.D., heeft verklaard, dat er op het ogenblik, waarop hij deze dienst overnam, een slechte verstandhouding bestond tussen de heren *Rabagliatti* en *Derksema.* Als een van de redenen hiervan geeft hij aan, dat de heer *Rabagliatti* op de meest brute wijze heeft geweigerd een vertrouwensman van de Nederlandse Regering uit te zenden onder het motief, dat hij met politiek niets te maken had. Deze vertrouwensman was de heer *Broekman,* destijds reserve-kapitein bij de Koninklijke Landmacht. Deze kwestie bleef een punt van wrijving tussen hemzelf en de heer *Rabagliatti.*

In een brief van 21 Januari 1942 van colonel *Rabagliatti* aan mr. *Derksema* heeft eerstgenoemde zijn mening gegeven over de missie-*Broekman.* Hij deelt hierin mede, dat deze uitzending bijna uitsluitend een politiek doel heeft en is opgezet om de Nederlandse Regering inlichtingen te verschaffen over de houding van partijen en personen in Nederland. Hoewel de Engelse dienst zich bewust is van de belangrijkheid van deze inlichtingen, staat hij op het standpunt, dat die geen militaire waarde hebben. Het ontbreekt de Engelsen in ernstige mate aan inlichtingen omtrent de vijandelijke bewegingen en de vijandelijke activiteit in Nederland. Reeds herhaalde malen is, aldus colonel *Rabagliatti,* aan de heer *Derksema* medegedeeld, dat de Engelsen ten opzichte van inlichtingen uit Nederland in een slechtere positie zijn dan met betrekking tot andere bezette gebieden. Het is een levensbelang, dat er stappen worden ondernomen om agenten in Nederland te werk te stellen, die snel en nauwkeurig mededeling kunnen doen over alle Duitse voorbereidingen in verband met de invasie in Engeland. Daar de mogelijkheden voor transport van agenten naar Nederland beperkt zijn, is het noodzakelijk voorrang te geven aan die agenten, die kunnen bereiken, dat de bestaande moeilijkheden worden overwonnen. Onder deze omstandigheden acht de heer *Rabagliatti* het niet mogelijk de uitzending van kapitein *Broekman* naar Nederland in overweging te nemen.

51738 e.v. *(Derksema)*

Met betrekking tot de uitzending van *Broekman* heeft de heer *Derksema* medegedeeld, dat hij zich wel kan herinneren, dat hij onaangenaamheden met de heer *Rabagliatti* heeft gehad, omdat deze *Broekman* niet als agent wilde uitzenden. Hij herinnert zich de brief van 21 Januari 1942 van colonel *Rabagliatti,* waarin deze mededeelt, dat hij met politieke zaken, waarop de opdracht van *Broekman* betrekking had, niets te maken had.

21531 *(den Boer)*

21532 *(den Boer)*

De heer *W. den Boer,* destijds als Engelandvaarder overgestoken naar Engeland, deelt hieromtrent nog het volgende mede. Nadat zijn eigen uitzending naar Nederland was mislukt, werd als zijn opvolger aangewezen de heer *Broekman,* die in zijn plaats naar Nederland zou teruggaan. Deze heeft, aldus de heer *den Boer,* evenals hij zelf, een ongeluk gekregen bij oefeningen in het parachutespringen. De heer *Broekman* mocht later niet naar Nederland worden uitgezonden, daar de Engelse geheime dienst op het standpunt stond, dat hij te veel wist en dat hij derhalve, als de Duitsers hem aan het praten konden krijgen na een mogelijke gevangenneming, te veel zou kunnen vertellen.

21178 *(Broekman)*

De heer *H. G. Broekman,* destijds reserve-kapitein en als Engelandvaarder naar Engeland overgestoken, verklaart, dat hem in September 1941 bij zijn aankomst te Londen bleek, dat er door de

21179 *(Broekman)*
21181 *(Broekman)*

21181 *(Broekman)*

21196, 21208, 21209 *(Broekman)*

21199 *(Broekman)*

21200 *(Broekman)*

31982 *(van 't Sant)*

54313 e.v. *(Röell)*

76685 e.v. *(Posthumus Meyjes)*

Nederlandse geheime dienst onder leiding van de heer *Derksema*, reeds hard werd gewerkt aan het herstel van het contact met Nederland. Hij kreeg de indruk, dat de heer *van 't Sant* het hoofd en de heer *Derksema* het plaatsvervangend hoofd van deze dienst was. In elk geval kan hij positief verklaren, dat verschillende besprekingen in die periode ook met de heer *van 't Sant* werden gehouden.

Minister *van Boeyen* heeft de heer *Broekman* verzocht te Londen te zijner beschikking te blijven teneinde advies te geven over de toestanden in bezet Nederland en wel in het bijzonder over de contacten en dergelijke. Hij heeft zich toen bereid verklaard zelf opdrachten uit te voeren en naar Nederland terug te gaan om de verbinding te herstellen. Hij is daartoe in opleiding genomen. Bij het parachutespringen heeft hij een ongelukkige sprong gedaan, waardoor hij, zij het niet ernstig, werd gewond. Hierdoor kon zijn dropping niet doorgaan. Van plannen, die daarna zijn beraamd om per boot terug te gaan, is ook niets terecht gekomen. Wat de eigenlijke reden was, waarom hij niet werd uitgezonden, is hem ook thans nog niet duidelijk. Hij vermoedt, dat de heer *van 't Sant* zich hiertegen heeft verzet. Toen de heer *Derksema* aftrad als tijdelijk hoofd van de C.I.D., heeft diens opvolger, de heer *de Bruyne*, de pogingen om *Broekman* te doen uitzenden tevergeefs voortgezet.

§ 2. *Het inlichtingenwerk onder mr. Derksema.*

De heer *van 't Sant* heeft aan de commissie medegedeeld, dat na zijn aftreden als hoofd van de C.I.D. door de heer *Derksema* is uitgezonden jkvr. *J. Ch. C. Röell*. Deze heeft het volgende hieromtrent verklaard.

Zij is op 31 December 1940 uit Zuid-Afrika, waar zij als secretaresse aan het gezantschap werkzaam was, in Engeland aangekomen. Zij had nl. in Zuid-Afrika gehoord, dat er vrouwelijke agenten in Nederland geparachuteerd zouden worden. Op grond daarvan is zij uit Afrika naar Engeland gegaan. In Engeland is zij in contact gekomen met kapitein *Derksema*. Zij heeft toen met deze besprekingen gevoerd. Ook heeft zij de heer *van 't Sant* ontmoet, die echter altijd zeide, dat hij er niets mee te maken had.

Vervolgens is zij op 14 of 15 Augustus 1941 uit Engeland weggegaan. Zij is met een vliegtuig op een diplomatieke pas in Portugal aangekomen. Haar opleiding heeft bestaan in het leren van een code bij de Engelse dienst, waarbij zij de heer *Rabagliatti* ontmoet heeft. In Portugal heeft zij zich in verbinding gesteld met de Duitse consul-generaal, aan wie zij vertelde, dat het haar in Zuid-Afrika niet beviel, dat zij naar Engeland was gekomen, dat men haar daar niet kon gebruiken, dat haar zwager in Engeland zat en dat deze haar had geholpen naar Portugal te komen. Dit geschiedde met goedkeuring van de heren *van Pallandt* en *Maas Geesteranus*. Na zes weken heeft zij tenslotte toestemming van de Duitse autoriteiten gekregen om naar Nederland te reizen. Zij is daarop met een vliegtuig naar München gegaan en is op 1 October 1941 in Nederland aangekomen.

Zij heeft hier in overeenstemming met haar Londense instructies onder eigen naam gewoond. Na enige tijd heeft zij zich tot iemand van de Spoorwegen te Soestduinen gewend, daar haar opdracht luidde, dat zij het goederenvervoer en het militaire vervoer van de Spoorwegen moest observeren. Deze persoon kon echter niet meer als haar vertrouwensman optreden, daar hij inmiddels gepensionneerd was. Daarop heeft zij zich gewend tot de heer *Posthumus Meyjes* van de Nederlandsche Spoorwegen. Deze voelde weinig voor het contact, daar hij dacht, dat zij een provocatrice was. Haar naam had gestaan op een in Nederland circulerende lijst van onbetrouwbare Nederlanders. Freule *Röell* geeft als verklaring hiervoor, dat zij zich in Portugal zes weken als pro-Duits heeft moeten gedragen in verband met haar pogingen om met behulp van de Duitse autoriteiten naar Nederland te komen. Zij is gearresteerd, in het Huis van Bewaring te Utrecht ingesloten, naar Scheveningen gebracht en in Juli 1942 naar Duitsland getransporteerd, waar zij tot het einde van de oorlog gevangen heeft gezeten. Tegenover de Duitsers heeft zij steeds volgehouden, dat zij bij de heer *Posthumus Meyjes* slechts om een baantje was gekomen en dat zij naar Nederland was gegaan, omdat zij naar haar familie wilde. Zij had geen enkele methode om zich te legitimeren meegekregen. Contactadressen waren haar niet medegegeven; zijzelf had geopperd, dat zij in contact zou treden met de persoon te Soestduinen.

De heer *Posthumus Meyjes* heeft verklaard, dat er op 29 October 1941 te circa 13 uur te zijnen huize een dame kwam om hem te spreken. Zij zei, dat de heer *Star Busmann* de naam van de heer *Posthumus Meyjes* genoemd had en zij vroeg deze, of hij bereid zou zijn om inlichtingen te geven van spoorwegzijde over transporten voor de Duitse Wehrmacht, dan wel of hij een ander vertrouwd persoon daarvoor wist. De heer *Posthumus Meyjes* heeft daarop

geantwoord, dat hij daar niet op inging, waarop zij verdween. Onmiddellijk daarna werd er opnieuw door dezelfde dame aangebeld. De heer *Posthumus Meyjes* deed open. Zij zei: „Ik ben freule *Röell;* wilt u hierover niet spreken met de heer *Star Busmann?*" De heer *Posthumus Meyjes* heeft gezegd, dat hij dat met genoegen niet wilde doen. Freule *Röell* maakt op hem een buitengemeen ongunstige indruk. Het gehele gesprek was vreemd en wonderlijk. Immers, iemand belde van de straat aan en vroeg hem, of hij bereid was Wehrmachtstransporten op te geven, hetgeen bovendien op dat moment zijn werk niet was bij de spoorwegen. Hij liep er mee rond. Hij heeft het zijn chef verteld. Noch hij, noch zijn chef begrepen er iets van. Deze laatste heeft de zaak opgevat en hierop een bepaald gezichtspunt gehad. Verder heeft de heer *Posthumus Meyjes* met deze zaak geen bemoeienis gehad. Hij heeft zich in genen dele tot een Duitse of een andere instantie gewend om hiervan mededeling te doen.

Later is hij door de Duitsers gehoord, waar hij hetzelfde verhaal, als hierboven weergegeven, heeft verteld. Het was door zijn chef aan de Duitsers medegedeeld. De beweegredenen daarvan weet de heer *Posthumus Meyjes* niet.

Door te zeggen: „Ik heb een Engels vriendje" heeft freule *Roëll* misschien wel op haar wellicht naïve wijze willen duidelijk maken, dat zij van Engelse zijde kwam.

Het was een bijzonder vreemde ontmoeting. Het was zo, dat, wanneer dit spel van Duitse zijde met provocaties zou zijn gespeeld, het niet beter had gekund.

De heer *Posthumus Meyjes* merkt nog op, dat het na het bezoek van freule *Röell* niet aan hem was om te beoordelen, of de omstandigheden, die er op dat moment bij de Nederlandsche Spoorwegen waren en de verhoudingen, die er toen met de Duitsers waren, aanleiding gaven, ten rechte of ten onrechte van deze zaak bij Duitse zijde werk te maken. Hij heeft alleen tegen zijn chef gezegd: „Zoudt u dat wel doen? Stel voor, dat dit meisje eens wèl goed zou zijn", terwijl alles er op wees, dat dit niet het geval was.

In het geval van freule *Röell* stuitte de commissie nog op deze merkwaardigheid, dat zij in 1945, na haar terugkomst uit Duitsland, ten overstaan van mr. *de Jager* te Londen een verklaring van geheimhouding heeft getekend, welke zij onder ede heeft bevestigd.

62672 *(de Jager)* Mr. *W. Ch. de Jager,* juridisch adviseur bij de ambassade te Londen, heeft de juistheid van deze mededeling bevestigd. Hij heeft deze eed laten afleggen, omdat freule *Röell* hem mededeelde, dat zij vóór haar uitzending niet was beëdigd. Hij verkeerde in de veronderstelling, dat geheimhouding verplicht was, zodat men bijvoorbeeld geen stukken over zijn ervaringen als agent in kranten ging schrijven. Tegen dat soort van eventualiteit heeft hij zich voor anker willen leggen. Zeker

62678 *(de Jager)* heeft hier, aldus de heer *de Jager,* geen rol gespeeld, dat men de beëdiging in haar geval ook wel wenselijk vond, gezien de wijze, waarop zij was uitgezonden. Hij heeft de agent *van der Reyden* bij zijn terugkeer niet beëdigd, omdat deze hem mededeelde, dat hij

62680 *(de Jager)* wèl een eed had afgelegd.

23175 e.v. *(Derksema)* De heer *Derksema* heeft in zijn verhoor in verband met de uitgezonden agenten de naam van de heer *Terlaak* genoemd. Hij vermoedt, dat deze is uitgezonden in overleg met hem, doch is hiervan niet zeker; wel kent hij *Terlaak.* Deze is wel met toestemming van de Nederlandse instanties naar Nederland gegaan. Zijn uitzending

23209 *(Derksema)* is in gemeenschappelijk overleg geregeld of goedgekeurd. Het is

23210 *(Derksema)* echter mogelijk, dat de uiteindelijke uitzending van *Terlaak* heeft

23214 *(Derksema)* plaats gehad, toen de dienst van de heer *Derksema* zich niet meer met de uitzending bemoeide. In dit verband deelt mr. *Derksema* nog

51715 *(Derksema)* mede, dat hij niet gelooft, dat er in de periode, waarin hij de leiding had van de C.I.D., agenten met medeweten van de C.I.D. zijn uitgezonden, behalve misschien *Terlaak.* Er zijn in zijn periode dan ook geen nieuwe agenten uitgezonden, daar hij in Augustus/September 1941 de eis aan de Engelsen had gesteld, dat de Nederlandse dienst

51795 *(Derksema)* meer zeggenschap moest hebben bij de uitzending van agenten. De uitzending heeft de heer *Derksema* zelf behandeld, doch hiervan is niets terechtgekomen door het meningsverschil, dat er tussen colonel *Rabagliatti* en hem bestond.

79093 e.v. *(Derksema)* De heer *Derksema* heeft nog verklaard, dat hij de uitzending van freule *Röell* mee heeft helpen voorbereiden met de heer *van 't Sant.* De opzet van de uitzending van freule *Röell* is geweest het verzamelen van gegevens over Nederlanders en speciaal Nederlandse ambtenaren, burgemeesters, enz., om bij terugkomst van de Regering een beeld te krijgen van hun politieke betrouwbaarheid. Hij kan zich niets herinneren over een opdracht van militaire spoorwegspionnage. De heer *Derksema* is er vrijwel zeker van, dat deze militaire opdracht niet van Nederlandse zijde is verstrekt.

79104 e.v. *(Derksema)*

Het werd onjuist geoordeeld freule *Röell* te droppen, omdat een dergelijk risico voor een vrouw te groot was. Dit is een beslissing van Engelse zijde geweest.

79108 e.v. *(Derksema)*

Freule *Röell* zelf heeft het hele geval geëntameerd; zij is uit Zuid-Afrika gekomen met de bedoeling naar Nederland terug te gaan. De heer *Derksema* herinnert zich, dat zij een code-opleiding heeft gehad en dat ook de verdere opleiding geheel door de Engelsen is geschied. Men heeft van tevoren Portugal gewaarschuwd, dat men haar moest helpen. Die medewerking heeft niet veel uitgericht; men heeft het kind in de kou laten staan. Het was ook de bedoeling van de heer *Derksema,* dat zij zich in Portugal met de Duitsers in verbinding moest stellen. De heer *Derksema* durft niet te zeggen, of haar contactadressen zijn meegegeven. Hij weet wel, dat zij zelf contactadressen had. Bovendien zou zij gewoon bij haar vader gaan wonen. Ervaring op het gebied van het inlichtingenwerk had zij helemaal niet. Freule *Röell* heeft zeker de heer van *'t Sant* ontmoet; alles, wat de voorbereiding betreft, is door de heer *Derksema* met de heer *van 't Sant* besproken. De heer *Derksema* heeft verder de zaken veel met haar besproken.

61876 *(Steengracht van Moyland)*

De heer *Steengracht van Moyland* verklaart eveneens, dat de uitzending van agenten door de heer *Derksema* zelf behandeld werd. Deze sprak hierover heel weinig met hem.

Wel heeft hij gemerkt, dat na het verdwijnen van de heer *van 't Sant* de verhouding met de Engelse dienst S.I.S. als het ware verstijfde. De heer *Derksema* bemerkte b.v., dat de Engelsen jongelui, die uit Nederland kwamen, niet aan de Nederlandse dienst doorgaven, doch achterhielden met de bedoeling ze zelf uit te zenden. Dit is misschien vier of vijf maal voorgekomen.

56019 e.v. *(Vrinten)*

De heer *A. J. J. Vrinten,* destijds werkzaam op het bureau van de C.I.D., heeft aan de commissie medegedeeld, dat er gedurende de tijd, dat mr. *Derksema* tijdelijk hoofd van deze dienst was, verschillende personen in opleiding zijn geweest om uitgezonden te worden naar Nederland; de uitzending van deze personen is echter niet doorgegaan.

56099 e.v. *(Vrinten)*

De heer *Vrinten* deelt nog mede, dat hij zich gedurende de eerste tijd na de oprichting van de C.I.D., daar zijn werkzaamheden op het gebied van scheepvaart-security nog in de aanvang waren, in samenwerking met de Engelsen ook wel bezig heeft gehouden met de training van agenten. Voor het geven van onderricht in het seinen werd op het bureau-*Derksema* gebruik gemaakt van een stuurman, de heer *Smit.*

16964 *(Schreieder)*

O.a. door *Schreieder* is verklaard, dat de agent *W. J. van der Reyden* na zijn gevangenneming medegedeeld heeft, dat hij door mr. *Derksema* voor de keus was gesteld om als agent naar Nederland te gaan, of in Engeland geïnterneerd te worden op grond van het feit, dat hij enige jaren vóór de oorlog een korte tijd lid van de N.S.B. was geweest.

23162 *(Derksema)*

De heer *Derksema* heeft voor de commissie uitdrukkelijk ontkend, dat hij met de uitzending van de agent *van der Reyden* iets te maken heeft gehad. Eerst later is hij er achter gekomen hoe deze uitzending in haar werk is gegaan. *Van der Reyden* is gerecruteerd door colonel *Rabagliatti,* die bij de heer *Derksema* kwam en mededeelde, dat Minister *Furstner* toestemming had gegeven, dat er een marconist uit de koopvaardij werd vrijgemaakt. Toen deze, die *van der Reyden* bleek te heten, bij mr. *Derksema* kwam, maakte hij als persoon een onbetrouwbare indruk op hem, een man, die niet de kracht had, als er iets gebeurde, zich ergens tegen te verzetten. De dienst van de heer *Derksema* heeft daarop aan de Engelse dienst gezegd, dat *van der Reyden* niet deugde voor uitzending naar Nederland. Wanneer men zegt, aldus de heer *Derksema,* dat *van der Reyden,* die vroeger lid van de N.S.B. was geweest, door de C.I.D. voor de keuze is gesteld om als agent te worden geparachuteerd dan wel te worden geïnterneerd, dan is dit absoluut onwaar. Mr. *Derksema* kreeg in begin November 1941 een brief van de heer *Rabagliatti,* waarin stond, dat deze enige dagen daarvóór had geluncht met Minister *Gerbrandy* en dat deze hem had toegezegd, dat een zekere *van der Reyden* aan *Rabagliatti* mocht worden overgedragen. Naar aanleiding daarvan vroeg de heer *Rabagliatti* aan mr. *Derksema,* hoe hij over *van der Reyden* dacht. Bij het onderzoek, dat door hem is ingesteld, bleek, dat *van der Reyden* lid was geweest van de N.S.B. Ook verder achtte de heer *Derksema* hem niet geschikt voor uitzending. Hij heeft aan colonel *Rabagliatti* geschreven, dat *van der Reyden* naar zijn mening volkomen onbetrouwbaar was en dat deze hem niet een man toescheen, die moest worden uitgezonden.

23164 *(Derksema)*

51698 e.v. *(Derksema)*

Toen de heer *Derksema* na verloop van enige tijd nogmaals met colonel *Rabagliatti* contact over *van der Reyden* opnam, bleek het, dat deze reeds door de Engelsen was uitgezonden. Door *Schreieder* is hem na de oorlog medegedeeld, dat *van der Reyden* naar Nederland is gebracht door *Hazelhoff Roelfzema.* Deze laatste was niet in

23165 *(Derksema)*

dienst van de heer *Derksema,* doch het was hem bekend, dat hij contact had met de Engelse dienst.

62810 e.v. *(van der Reyden)*

De heer *W. J. van der Reyden* heeft de commissie het volgende medegedeeld. Hij heeft de eerste twee jaren van de oorlog gevaren bij de Nederlandse koopvaardij tussen Engeland en Nederlandsch-Indië. In November 1941 kreeg hij een verzoek zich te melden op het War Office, waar hij in contact kwam met de heer *Seymour.* Deze deed hem het voorstel als agent naar Nederland te gaan, waarop hij is ingegaan. Omstreeks 1935 is hij lid van de N.S.B. geworden, doch daarvoor heeft hij in 1936 bedankt. Wel is hij bij het uitbreken van de oorlog op 10 Mei 1940 in Nederlandsch-Indië geïnterneerd, doch hij is na drie à vier weken uit de internering ontslagen, omdat hij niets meer met de N.S.B. te maken had.

Bij zijn opleiding tot agent heeft hij weinig moeilijkheden gehad met het seinen, daar hij als marconist van de koopvaardij op het gebied van de radio-telegrafie volleerd was. In de codes heeft hij slechts twee lessen gehad, hetgeen hij achteraf beschouwd onvoldoende acht. Zijn code was van het systeem van de zgn. double transposition. Bij de code behoorde een security check en een test question. De security check bestond hieruit, dat hij een drietal bepaalde letters fout moest seinen, terwijl zijn test question inhield, dat hij op een vaste vraag uit Engeland een vast antwoord moest geven.

Tijdens zijn opleiding heeft de heer *van der Reyden* voornamelijk de heer *Seymour* gezien en een of tweemaal colonel *Rabagliatti.* Met de Nederlandse autoriteiten heeft hij nooit contact gehad, voordat hij werd uitgezonden; hij is alleen aan mr. *Derksema* voorgesteld. Met hem heeft hij niets van enig belang besproken.

De heer *van der Reyden* verklaart, dat zijn opdracht o.a. hierin bestond, dat hij elke telegrafist, die hij zou ontmoeten, het systeem van de double transposition moest mededelen. Hij kreeg voor hen geen gedicht of iets anders, waaruit zij hun woorden konden kiezen, mee. Hij moest hun alleen leren op welke wijze het coderen in zijn werk ging. De opmerking van Kriminalobersekretär *E. G. May,* dat zijn taak in Nederland was marconisten op te leiden en hun de verschillende codes te leren, is, volgens de heer *van der Reyden,* onjuist. Hij heeft nooit een specifieke code meegekregen, doch alleen de mededeling, dat hij, als hij marconisten ontmoette, hun de wijze van werken moest mededelen.

62999 e.v. *(van der Reyden)*

62911 e.v. *(van der Reyden)*

Zijn spionnage-opdracht bestond hierin, dat hij in het Oosten van ons land treinverbindingen moest controleren en mededelen, welke troepen er langs gingen.

De heer *van der Reyden* is op 9 December 1941 door *Hazelhoff Roelfzema* per boot naar Nederland gebracht. Bij Scheveningen sloeg de boot om, waardoor hij zijn toestel verspeelde. Zelf kwam hij evenwel aan land. Daar hij zou worden afgehaald, had hij — zo vermoedt hij — geen contact-adressen meegekregen; hij kwam echter veel te laat aan wal door het omslaan van de boot, zodat hij degene, die hem moest afhalen, heeft gemist. *Hazelhoff Roelfzema* is toen met hem naar de boulevard gelopen en heeft hem een bepaald adres aangeduid.

62851 e.v. *(van der Reyden)*

62865 e.v. *(van der Reyden)*

Na enige tijd in Nederland rondgereisd te hebben, is hij via het adres, waar hij op aanwijzing van *Hazelhoff Roelfzema* de eerste nacht had geslapen, in contact gekomen met de inspecteur van politie *Moonen* en later met dr. *Krediet.* Hij is toen een nacht in huis geweest bij laatstgenoemde, waarna men hem een woonadres heeft bezorgd. Nadat hij contact had gekregen met de groep van *Krediet,* bleek hem, dat de f 200 in zilvergeld, die hij behalve de f 1500 in papiergeld van Londen had meegekregen, niet zonder argwaan op te wekken in Nederland kon worden gebruikt, daar iedereen, hoewel het nog niet officieel was ingetrokken, dit geld vasthield. Ook beschikte hij over rantsoenkaarten, hetgeen hem de eerste weken, toen hij nog voor zich zelf moest zorgen, enige moeilijkheden heeft veroorzaakt, daar dit Wehrmachtsbonnen waren, waarop de winkeliers niet aan burgers verkochten. Ook zijn persoonsbewijs was niet in orde.

63058 e.v. *(van der Reyden)*

Volgens zijn mededeling kon hij in Nederland niet veel doen, daar hij niet over een seintoestel beschikte en het toestel van zijn collega *Terlaak,* met wie hij via de groep-*Krediet* in contact was gekomen, kapot was. Het is gelukt dit toestel te repareren, waarna hij er in geslaagd is met het toestel van *Terlaak* op diens zendtijd verbinding met Engeland te krijgen. Hij heeft toen deze eerste en enige keer, dat hij heeft getelegrafeerd, zonder meer een militaire inlichting doorgegeven, daar hij aannam, dat men hieruit kon concluderen, dat hij nog in Nederland opereerde. Van *Hazelhoff Roelfzema* wist men in Engeland reeds, aldus de heer *van der Reyden,* dat hij zijn toestel had verspeeld. Aangezien hij met roepletters van *Terlaak* zond en in zijn eigen code, kon men in Engeland begrijpen, dat hij in vrijheid werkte. Dit telegram is in Engeland aangekomen, daar hij het teken „begrepen" heeft gekregen. De heer *van der Reyden* heeft nog verklaard, dat

62901 e.v. *(van der Reyden)*

62917 *(van der Reyden)*

62898 e.v. *(van der Reyden)*

62943 *(van der Reyden)*

62951 *(van der Reyden)*

62954 *(van der Reyden)*

62960 *(van der Reyden)*

63009 e.v. *(van der Reyden)*
63019 *(van der Reyden)*

62831 e.v. *(van der Reyden)*

63076 e.v. *(van der Reyden)*

62966 *(van der Reyden)*

63106 e.v. *(van der Reyden)*

62670 *(de Jager)*

54138 e.v. *(Jones—Maks)*

men hem bij zijn uitzending naar Nederland heeft medegedeeld, dat er op dat ogenblik geen verbinding bestond. Toen hij daarna op 13 Februari 1942 het toestel weer zou overgeven aan *Terlaak,* kwamen in de plaats van de inmiddels gearresteerde *Terlaak* de verraders *Poos* en *Slagter* om het toestel te halen, door wie hij bij deze gelegenheid werd gearresteerd. Hij is naar Scheveningen overgebracht en is daar verhoord door de Duitser *Makowski.* Deze heeft hij slechts kort gezien, daar *Makowski* hem uitsluitend vroeg naar zijn personalia. De heer *van der Reyden* ontkent positief, dat hij onmiddellijk tegen *Makowski* zou hebben gezegd bereid te zijn alle medewerking te verlenen en alles direct mede te delen. Voorts zegt hij over de opleiding met andere agenten moeilijk iets te hebben kunnen mededelen, daar hij nooit met iemand was opgeleid en niet op een bepaalde school is geweest.

Daarna is de heer *van der Reyden* verder door *May* verhoord. Aan deze heeft hij zijn code afgegeven, aangezien men hem in Engeland had gezegd, dat dit niet terzake deed, mits men de security check niet mededeelde. Ook heeft hij hem zijn test question verteld. Hij meende dit te kunnen doen, zolang hij zijn check niet afgaf, hetgeen hij ook niet heeft gedaan. Overigens waren de Duitsers reeds op de hoogte van het gebruik van test questions. Daarna heeft hij ook één of tweemaal voor de Duitsers geseind; dit is echter mislukt. Voorts heeft hij bij die uitzendingen éénmaal in klare taal geseind om de Engelsen duidelijk te maken, dat er iets niet in orde was. Hierna is hij uit Scheveningen overgebracht naar Haaren, waar hij in Februari 1944 het verzoek heeft gekregen tegen de Russen te vechten. Hij heeft daarin toegestemd met de bedoeling, wanneer hij eenmaal aan het front was, een poging te wagen om weg te komen. Hij heeft er evenwel nooit meer iets van gehoord.

Tijdens zijn verhoor heeft de heer *van der Reyden* aan de Duitsers medegedeeld, dat hij door mr. *Derksema* voor de keus was gesteld om óf als agent naar Nederland te gaan óf in Engeland te worden geïnterneerd, op grond van zijn vroeger N.S.B.-lidmaatschap. Hij heeft dit gezegd, omdat hij hierin een kans zag uit zijn moeilijke positie als spion te geraken en zodoende zijn leven te redden. Het is echter onjuist, aldus de heer *van der Reyden,* dat kapitein *Derksema* hem voor deze keus heeft gesteld. Met de heer *Derksema* heeft hij practisch niets te maken gehad. Toen hij dan ook na de oorlog terugkwam, wist men bij de Nederlandse diensten niets van zijn bestaan af. Eveneens heeft hij bij zijn verhoor aan de Duitsers het systeem van de double transposition medegedeeld alsmede dat het zijn taak was andere agenten hierin te instrueren. Deze dingen, aldus de heer *van der Reyden,* zijn allemaal naar voren gekomen in een verhoor, dat een week of drie heeft geduurd.

Tenslotte is hij op 6 September 1944, met mejuffrouw *Terwindt* en *Terlaak, Lauwers* en *Jordaan,* later dan de andere in Haaren aanwezige gevangen genomen agenten, overgebracht naar Sachsenhausen.

Bij zijn verhoor heeft hij met de Duitsers ook gesproken over *Alblas, Moonen* en *Krediet.* Hij vermoedt, dat dit is gebeurd, omdat de Duitsers hem volkomen doorzaagden en dat deze verhalen door hem met stukjes en beetjes zijn verteld. Hij was volkomen overdonderd. Hij weet niet, of tengevolge van zijn mededelingen arrestaties in de kring-*Krediet* hebben plaats gevonden. Zelf is hij gearresteerd als gevolg van de arrestatie van *Terlaak.*

Bij het verhoor van mr. *W. Ch. de Jager,* juridisch adviseur bij de ambassade te Londen, die de beschikking had over een aantal dossiers van de C.I.D., is gebleken, dat mr. *Derksema* de Engelsen inderdaad heeft gewaarschuwd tegen *van der Reyden,* omdat hij hem op grond van het feit, dat hij lid van de N.S.B. was geweest, ongeschikt voor uitzending vond.[1])

[1]) Vgl. bijlage 13.

Mevrouw *M. H. Jones—Maks,* die van Februari 1941 tot Februari 1942 bij mr. *Derksema* in dienst is geweest, heeft over de gang van zaken bij de C.I.D. het volgende verklaard.

Op 9 of 11 Februari 1941 is zij bij de Centrale Inlichtingendienst gekomen om stukken te vertalen uit het Frans, Duits en Nederlands in het Engels. Later kwam daarbij het typen van brieven voor kapitein *Derksema,* terwijl zij tevens werkzaamheden verrichtte voor de heer *van 't Sant.* Toen in Augustus 1941 de heer *van 't Sant* als hoofd van de C.I.D. aftrad, ging zij met het bureau van de heer *Derksema* mee. Zij is daar gebleven tot Januari of Februari 1942. Daarna is zij als steno-typiste in dienst gekomen bij de heer *van 't Sant,* in welke functie zij tot September 1944 werkzaam is geweest.

Toen de heer *Derksema* hoofd van de C.I.D. werd, werd de afdeling van de heer *Vrinten,* die tot op dat ogenblik niet veel met de inlichtingendienst te maken had gehad, doch zich speciaal toelegde op het verhoren van zeelieden, groter, terwijl deze afdeling zich tevens met het beleid van de inlichtingendienst ging bemoeien.

54212 *(Jones—Maks)*

Op het bureau van de heer *Derksema* was ook werkzaam de heer *Steengracht van Moyland,* die de dienst naar buiten vertegenwoordigde en fungeerde als een soort luisterpost voor de inlichtingendienst, speciaal bij de Engelsen. Aan hem was de representatie voor de dienst opgedragen.

Tijdens haar werkzaamheden op het bureau van de heer *Derksema* is haar opgevallen, dat er grote animositeit bestond tussen de heer *Vrinten* en de Engelse inlichtingendienst. De heer *Vrinten* was nl. van mening, dat de Nederlanders zelf hun boontjes moesten doppen. Zij kon deze animositeit constateren, doordat haar man als Engelsman werkzaam was bij het bureau M.I. 5 van de Engelse inlichtingendienst. Mede in verband daarmee was de heer *Vrinten* blijkbaar bang, dat zij met haar man zou praten over datgene, wat de Nederlanders uitvoerden. Hieruit ontstond een zekere terughoudendheid zijnerzijds. Het gevolg hiervan was, dat zij niet voldoende werk had.

In een ander verband heeft mevrouw *Jones—Maks* verklaard, dat zij, voordat zij bij de C.I.D. aangesteld werd, eerst door de heer *Rabagliatti* en anderen is ondervraagd, waarbij de laatste woorden van de heer *Rabagliatti* waren: „Vergeet U nooit, dat U Engelse bent. Als U iets hebt, zeg het dan tegen Uw man". Volgens haar mening zochten de Engelsen iemand, die daar ter plaatse een oogje in het zeil kon houden.

54173 *(Jones—Maks)*

Mevrouw *Jones—Maks* heeft nogal enige critiek gehad op de wijze, waarop het bureau van de heer *Derksema* werkte. Zij verklaart, dat de mensen, die van de Patriotic School kwamen, bij de dienst van de heer *Derksema* verhoord werden. Onder hen bevonden zich dus ook mensen, die eventueel naar Nederland zouden teruggaan. Zij werden ontvangen in een wachtkamer, waar ook de zeelieden wachtten op een onderzoek naar hun betrouwbaarheid. Er werd dan ook in de wachtkamer gesproken over jongens, die naar Nederland terug zouden gaan. Deze laatsten werden op de derde verdieping opgeleid, waar zij morsetekens leerden. Ook de wijze, waarop deze toekomstige agenten werden aangeworven, acht zij onjuist, daar aan jongens van 18 of 19 jaar, die zich van de zaak nog niet voldoende rekenschap hadden gegeven, werd toegevoegd: Ben je soms bang? Het waren niet altijd mensen, die zich vrijwillig opgaven. Er werd volgens haar een zekere morele pressie uitgeoefend. Zij vond de interne organisatie slecht, daar er te veel werd gepraat, de dossiers soms wegraakten of open en bloot lagen, terwijl alles door elkaar liep. Onderdelen van de dienst, die te maken hadden met personen, die niet te vertrouwen waren, werkten ook op het gebied van hen, die werden uitgezonden. De toestand was ten tijde, dat de heer *Derksema* de leiding had, een geheel andere dan die onder de heer *van 't Sant,* toen deze onderdelen van de dienst scherp waren gescheiden. Zij kon dan ook bij de dienst van de heer *Derksema* haar draai niet vinden, daar zij gewend was aan iets, dat liep. Toen de heer *van 't Sant* nog chef was, was zij alleen maar typiste, die dus van al die soort dingen niet op de hoogte behoorde te zijn. Maar bij de dienst van de heer *Derksema* wist zij veel te veel.

54177 *(Jones—Maks)*

54184 *(Jones—Maks)*

54186 *(Jones—Maks)*

Bij de heer *Derksema* zelf had zij het volledige vertrouwen. Er werd in deze dienst zoveel gepraat, dat er geen tijd overbleef voor het werk. 's Morgens kwam zij om 9 uur en zij moest soms wachten tot 's middags 3, 4 uur, voordat er opdracht kwam een paar routinebriefjes te tikken.

54187 *(Jones—Maks)*

Zij karakteriseert de dienst van de heer *Derksema* als een compleet gekkenhuis; het was „een atmosfeer vol stemmingen en vol sfeer"; er was telkens een paniekstemming. De heer *Derksema* was een en al zenuwen en de heer *Vrinten* speelde daarop.

54261 *(Jones—Maks)*

Over de dienst van de heer *Derksema* heeft de commissie eveneens gehoord de heer *Th. F. Smit,* die van October 1941 tot Juli 1942 aan de adspirant-agenten les gaf in seinen. Over de adspirant-agenten, die hem door de dienst werden toegewezen om op te leiden, heeft hij weinig lof. Het was volgens hem een erbarmelijk soort en het was hun er meestal om begonnen er zoveel mogelijk van te halen. De hele zaak leek hopeloos. Herhaaldelijk kwamen zijn leerlingen niet opdagen. Er was er bijna geen een, met wellicht een enkele uitzondering, die er redelijk mee doorging. Ook met de financiën klopte de zaak niet. Eén van de weinige goede leerlingen, die hij heeft gehad, was *Niermeyer,* die later ook is uitgezonden. Deze wilde zo snel mogelijk gereed komen en had er een grote hekel aan, dat bijna iedereen bleek te weten, wat hij deed. De agenten *de Jonge, Emmer, Radema, Ortt* en *van der Reyden* kent hij niet. In zijn tijd geschiedde de opleiding tot marconist niet geheel door de Engelsen, doch kregen de leerlingen van hem een soort vooropleiding.

61521 e.v. *(Smit)*

De selectie van de adspirant-agenten was ongelooflijk onnozel. Hij trachtte hun zoveel mogelijk het een en ander bij te brengen. Wanneer er omtrent hen echter iets te bespreken was, was het wel eens moeilijk iemand van de leiding met voldoende belangstelling op de kop te tikken. Voor de heer *Derksema* had de heer *Smit* wel sym-

pathie, doch hij liet Gods water over Gods akker lopen. De heer *Smit* heeft mr. *Derksema* gezegd, dat het soort leerlingen over het algemeen niet deugde en dat de opleiding niet veel om het lijf had. Hij heeft de indruk gekregen, dat mr. *Derksema* het hele gedoe als een soort van Indianenspelletje was gaan beschouwen.

Bij afwezigheid van de heer *Derksema* werd deze vervangen door de heer *Steengracht van Moyland*. Als de heer *Smit* echter eens iets met deze had te bespreken, kon hij net zo goed naar de huishoudster gaan.

De adspirant-agenten werden ook niet voldoende afgezonderd gehouden van de andere bezoekers, die ondervraagd moesten worden door de veiligheidsafdeling van het bureau van de heer *Derksema*. Het was zelfs zo, dat de heer *Smit* sommigen van de jongens, die dikwijls de gehele morgen of middag in de wachtkamer vertoefden, waar zij verhalen hielden tegen pas aangekomenen, daaruit moest halen.

Hij herinnert zich nog een majoor — naar hij meent majoor *den Boer* —, die voor een aandachtig gehoor van bezoekers stond te vertellen wat het Nederlandse Gouvernement van plan was in de nabije toekomst te gaan doen. Deze majoor, die in een gipsverband rondliep en weinig te doen had, scheen vroeger iets met het bureau te maken gehad te hebben. Hij kwam de gehele morgen aankleppen en het was zijn gewoonte het publiek in de wachtkamer kinderlijk patriottische verhalen op te hangen. Hij herinnert zich b.v. nog, dat er eens in de wachtkamer een hele groep schippersjongens stond, waarvan er een zeide: „Ze doen hier maar niets." Hierop reageerde deze majoor toen door als een kind te gaan uitleggen, dat men wèl iets deed. Hij zei: „Kijk, hier heb je een paar jongelui, dat zijn heel goede krachten, enz."

Een andere groep adspirant-agenten, die de heer *Smit* ook heeft gekend en die van goede wil waren, hadden wel bezwaar tegen het overal maar verhalen rondstrooien door majoor *den Boer*. Zij zeiden: iedereen weet, wat we gaan doen.

De heer *Smit* ging dan ook dikwijls in de wachtkamer zitten, omdat de adspirant-agenten, die koffie zaten te drinken, ieder ogenblik probeerden praatjes te verkopen. Een bepaalde adspirant-agent (die later niet is uitgezonden) vertelde aan ieder, die er belangstelling in toonde, wat zij aan het doen waren. Onder de toehoorders bevond zich b.v. een gewezen stuurman, over wie de heer *Smit* het nodige had gehoord en die hij als een schavuit beschouwde, die deze verhalen ook aanhoorde.

De heer *Smit* weet, dat een paar betere adspirant-agenten aan de heer *Derksema* hun opinie over één van hun collega's hebben kenbaar gemaakt en geweigerd hebben verder met hem te doen te hebben.

De heer *Derksema* was altijd heel redelijk, doch hij was dikwijls afwezig. Op de afdeling van de heer *Vrinten* had men het over het algemeen te druk om zich met deze zaken te bemoeien. Af en toe scheen de heer *Molenaar* waarnemend chef te zijn, doch deze leek de heer *Smit* volkomen ongeschikt om de mensen iets duidelijk te maken.

De heer *Steengracht van Moyland* acht de klachten over de organisatie van het bureau van de heer *Derksema* met betrekking tot de uitzending van agenten overdreven. Weliswaar waren de toekomstige agenten zo nu en dan in hetzelde gebouw als dat, waarin de verhoren van de veiligheidsdienst werden afgenomen, doch zij kwamen niet in contact met de personen, die door de veiligheidsdienst werden verhoord. Zij werden direct naar boven gestuurd.

61873 e.v. *(Steengracht van Moyland)*

De heer *Derksema* heeft verklaard, dat in de periode, dat hij hoofd was van de C.I.D., adspirant-agenten hoogst zelden op het bureau kwamen. Hij kan zich niet voorstellen, dat agenten in spe in de wachtkamer over hun verrichtingen, welke nog zouden moeten komen, zouden hebben gepraat. Als de heer *Derksema* dit zou hebben gehoord, zou hij dit een reden hebben gevonden om te zeggen, dat deze mensen ongeschikt voor hun taak waren.

79132 *(Derksema)*

De heer *Derksema* kan zich niet herinneren, dat mevrouw *Jones—Maks* ten tijde, dat hij hoofd van de C.I.D. was, bij hem heeft gewerkt. Met de opmerkingen van de heer *Smit* over de adspirant-agenten is hij het niet eens; de leerlingen van de heer *Smit* zijn door de heer *Derksema* niet uitgezonden.

Oud-Minister-President *Gerbrandy* heeft over de dienst van de heer *Derksema* medegedeeld, dat hij niet rechtstreeks met mr. *Derksema* heeft te maken gehad. Minister *van Boeyen* bemoeide zich intensief met deze dienst, die onder hem ressorteerde. Wanneer de heer *Gerbrandy* iets op het gebied van de C.I.D. wenste te weten, richtte hij zich niet tot mr. *Derksema*, doch tot Minister *van Boeyen*.

53699 e.v. *(Gerbrandy)*

§ 3. *Het veiligheidswerk van de C.I.D. en van de latere Politie Buitendienst*

De onder de C.I.D. ressorterende veiligheidsafdeling is na het aftreden van kolonel *de Bruyne*, die mr. *Derksema* in Februari 1942 als hoofd van de C.I.D. was opgevolgd, terwijl deze laatste chef bleef

van de veiligheidsafdeling, omstreeks Juni 1942 onttrokken aan het Departement van Marine en is als een zelfstandige dienst, de Politie Buitendienst geheten, onder de Minister van Justitie gekomen. Dit is geschied buiten medeweten van Minister *van Boeyen,* die op dat ogenblik in het ziekenhuis lag. Deze was hierover zeer verontwaardigd, daar hij over deze aangelegenheid zijn stem niet had kunnen laten horen.

Aangezien de heer *van Boeyen* als Minister van Binnenlandse Zaken gaarne op de hoogte wilde zijn van de politieke gezindheid van alle ambtenaren in Nederland, werd in verband hiermede een kaartsysteem door de dienst van de heer *Derksema* bijgehouden. Daarnaast bestond van 1941 af bij Binnenlandse Zaken het bureau Documentatie onder leiding van de heer *Olifiers,* dat soortgelijke gegevens verzamelde. Er is wel over gesproken om deze werkzaamheden te combineren, doch toen de dienst van de heer *Derksema* in 1942 weer onder Justitie kwam, heeft Minister *van Boeyen* het bureau Documentatie van zijn departement laten voortbestaan onder leiding van de heer *Olifiers,* die in deze functie tot 1945 is werkzaam geweest.

51744 e.v. *(Derksema)*
23236 e.v. *(Derksema)*

Volgens mededeling van de heer *C. M. Olifiers,* destijds majoor van de Koninklijke Nederlandse Landmacht, waren de werkzaamheden van dit bureau het samenstellen van lijsten van N.S.B.-ers en onbetrouwbare personen in Nederland. De gegevens hieromtrent haalde de heer *Olifiers* uit de N.S.B. dag- en weekbladen, die hij van de Regeringsvoorlichtingsdienst ontving. Het kaartsysteem was in de eerste plaats ingericht met het oog op de houding van de ambtenaren. Ook werd een overzicht gemaakt van de benoemingen, die plaats hadden gevonden in de rechterlijke macht, van burgemeesters e.d., zodat de verschillende departementen daarmede rekening konden houden. Het kaartsysteem bevatte 60 à 70 000 kaarten.

44647 e.v. *(Olifiers)*

De heer *P. Brijnen,* destijds reserve-officier bij de Koninklijke Nederlandse Landmacht, die werkzaam is geweest op het bureau Documentatie, heeft verklaard, dat de taak van dit bureau was het verzamelen van gegevens over Nederlanders en over de politieke ontwikkeling in Nederland. Een verzameling gegevens, die de heer *Brijnen* reeds vóór de oorlog in Nederland had verzameld en die hij tijdig in het buitenland in veiligheid had gebracht, heeft hij daartoe na de bezetting naar Londen laten komen. Er werd gewerkt in nauw contact met het bureau Zuivering van luitenant-kolonel *van der Kroon.* Evenals van de gegevens van het bureau Documentatie heeft men ook van die van dit laatste bureau weinig gebruik gemaakt.

21057 e.v. *(Brijnen)*

21084 *(Brijnen)*

Over het instellen van het bureau Documentatie onder de heer *Olifiers* deelt oud-Minister *Dijxhoorn* mede, dat de heer *van Boeyen* als Minister van Oorlog a.i. na zijn optreden als zodanig, terstond de afdeling inlichtingen bij dit departement heeft opgeheven en het bureau Documentatie heeft opgericht, dat in den vervolge zou ressorteren onder het Departement van Binnenlandse Zaken. Ook kwam bij dit departement een bureau Zuivering, dat tot taak had de onbetrouwbare elementen na terugkeer in Nederland te zuiveren. Op deze wijze ontstonden derhalve, zowel bij het Departement van Binnenlandse Zaken als bij het Departement van Justitie, bureaux, die zich aan taken wijdden, die evenwijdig aan elkaar liepen.

20033 *(Dijxhoorn)*

De heer *A. Wolters,* vroeger in Nederland inspecteur van politie en destijds officier der Koninklijke Marine Reserve, die bij de Politie Buitendienst gegevens moest verzamelen over mensen en toestanden in Nederland, heeft voor de commissie eveneens een verklaring afgelegd over de werkzaamheden van bovenvermelde bureaux. In dit verband heeft hij overgelegd een door hem op 6 Juli 1942 aan de schout bij nacht *Termijtelen* geschreven brief, die als volgt luidt:

44702 *(Wolters)*

„Ondergetekende, *A. Wolters,* Luitenant ter Zee der 2e klasse der Koninklijke Marine, heeft de eer U HoogEdelgestrenge te verzoeken hem wel te willen doen overplaatsen naar een andere tak van dienst. De reden van zijn verzoek is, dat hij de overtuiging heeft het land beter te kunnen dienen als b.v. Commandant van een mijnenveger, zoals voorheen, dan in zijn tegenwoordige hoedanigheid, hoewel dit ogenschijnlijk vreemd moge lijken, gezien zijn opleiding.

In verband met het laatste moge hij u beleefd berichten:

dat hij werkzaam is bij de afdeling Nederland van de C.I.D.;

dat hij reeds spoedig vernam, dat behalve deze afdeling er ook nog een bureau Documentatie is, welk bureau in grote lijnen hetzelfde doel nastreeft als voornoemde afdeling;

dat daarna nog een bureau Zuivering werd gesticht, eveneens onafhankelijk van voornoemd bureau en voornoemde afdeling;

dat weer later een aparte afdeling werd gesticht voor geheime organisaties in Nederland, weer in een ander gebouw, en het enige contact is, dat de C.I.D. aan deze afdeling de deze dienst ter beschikking staande gegevens verstrekt;

dat door hem steeds werd gehoopt, dat bij de plaats hebbende veranderingen er een centralisatie zou plaats vinden, reden waar-

om door hem steeds gewacht is met zijn verzoek om overplaatsing;

dat hij gezien heeft, dat ook bij de laatste onderbrenging van de C.I.D. onder Justitie niet de naar zijn oordeel gewenste centralisatie heeft plaats gevonden;

dat hij de C.I.D. ziet als volgt, waardoor naar zijn mening de enig juiste werkwijze wordt gevonden:

Chef van de C.I.D.

I. Militaire Inlichtingendienst;

II. Politieke Inlichtingendienst;

a. Buitenland;

b. Scheepvaart;

c. Uitzending naar Nederland;

d. Afdeling belast met het halen van Nederlanders uit Nederland en andere landen;

e. Nederland, w.o. Documentatie, Zuivering en geheime organisaties,

dat, in plaats van deze naar zijn mening enig juiste oplossing er een voortdurende decentralisatie plaats vindt met alle gebreken van dien;

dat hij de overtuiging heeft, dat van hem bij centralisatie veel beter gebruik kan worden gemaakt dan tot nu toe het geval is.

Ondergetekende zou zeer gaarne in de gelegenheid worden gesteld zijn verzoek mondeling te mogen toelichten, indien mogelijk aan Zijne Excellentie de Minister van Marine, waartoe hij dit rapport in duplo heeft opgemaakt."

44704 *(Wolters)*

Nagenoeg de enige bron, waaruit de heer *Wolters* putte, waren de gegevens, die hij verkreeg bij de verhoren van de Engelandvaarders. Het hieruit opgebouwde kaartsysteem is nimmer vergeleken met dat van de heer *Olifiers*. Beide diensten werkten ook na terugkeer in

44710 *(Wolters)*

Nederland uitsluitend met hun eigen kaartsysteem. Contact tussen beide bureaux bestond niet.

44711 *(Wolters)*

Zoals uit de mededelingen van de heer *Derksema* reeds is gebleken, heeft de Centrale Inlichtingendienst, nadat deze onder zijn leiding was gekomen, practisch geen agenten naar Nederland uitgezonden. Ook de heer *Wolters* heeft verklaard, dat de C.I.D. na

44688—44729 *(Wolters)*

1 September 1941 in wezen eigenlijk niets anders deed dan wat later de taak was van de Politie Buitendienst. Er was dan ook geen speciale

44699 *(Wolters)*
44700 *(Wolters)*
44701 *(Wolters)*

afdeling voor de uitzending van agenten, doch dit onderdeel werd persoonlijk door de heer *Derksema* behandeld. Bij de dienst bestond een afdeling Buitenland onder leiding van de heer *Derksema,* die de politieke betrouwbaarheid van personen in het buitenland naging; vervolgens de Scheepvaartafdeling onder leiding van de heer *Vrinten,* die de betrouwbaarheid naging van de schepelingen bij de koopvaardij, terwijl de heer *Molenaar* hoofd was van de afdeling, die ging over de geïnterneerden op het eiland Man; tenslotte had de heer *Wolters* de leiding van de afdeling Nederland, bij welke afdeling gegevens over Nederland werden verzameld.

Deze afdelingen vormden na het aftreden van kolonel *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D. te zamen de Politie Buitendienst, die onder

23230 *(Derksema)*

het Departement van Justitie ressorteerde, en als zodanig tot het einde van de oorlog heeft gefunctionneerd.

25139 *(van Angeren)*

De heer *van Angeren* heeft verklaard, dat hij, toen de Politie Buitendienst onder hem als Minister van Justitie kwam te ressorteren, de heer *Derksema* heeft opgedragen zich met het inlichtingenwerk niet meer te bemoeien.

51744 *(Derksema)*

Met betrekking tot het kaartsysteem van onbetrouwbare Nederlanders, dat bij zijn dienst werd bijgehouden, heeft de heer *Derksema* het volgende verklaard.

Als er een Engelandvaarder bij de Politie Buitendienst arriveerde, werd hij ondervraagd, o.a. over onbetrouwbare Nederlanders. Deze opgaven werden op kaartsysteem gezet. Copieën van deze lijsten werden gezonden naar het bureau van de heer *Olifiers*. Er waren bovendien ambtenaren van de dienst van de heer *Derksema* gedetacheerd bij het bureau van de heer *Olifiers* om eventuele daar aanwezige gegevens aan de Politie Buitendienst door te geven, daar de heer *Olifiers* geen personeel en geen tijd had om laatstgenoemde dienst volledig in te lichten. De opgaven van de Engelandvaarders bleken wel eens onjuist te zijn. Wanneer de betrokken Engelandvaarder geen nadere gegevens wist, was het uiteraard voor de Politie Buitendienst moeilijk meer gegevens op de kaart in te vullen, dan hij had verschaft. De opzet van de bureaux van de heren *Derksema* en *Olifiers* is, naar het inzicht van de heer *Derksema,* verschillend geweest. Zijn dienst was er in de eerste plaats op uit contrôle uit te oefenen op de Engelandvaarders,

51787 *(Derksema)*

die overkwamen en hun politieke betrouwbaarheid te testen. De oorspronkelijke opzet van het bureau van de heer *Olifiers* was: voor de Minister van Binnenlandse Zaken de politieke betrouwbaarheid van ambtenaren in Nederland te onderzoeken. Later is dit uitgebreid

tot de politieke betrouwbaarheid van de drager van iedere naam, die men bij dit bureau tegenkwam.

51759 *(Derksema)* De heer *Derksema* heeft, evenals de heer *Wolters,* vrij veel critiek op het naast elkaar werken van deze beide bureaux, die ten dele hetzelfde werk deden.

51828 e.v. *(Derksema)* De heer *Derksema* deelt nog mee, dat zijn kaartsysteem in September 1944, toen hij als hoofd van één der secties van het Militair Gezag naar Brussel is gegaan, daarheen is meegenomen.

62451 e.v. *(Pinto)* De heer *O. Pinto* heeft de commissie medegedeeld, dat hij omstreeks October 1942 bij de Politie Buitendienst is gekomen.

62459 *(Pinto)* Hij heeft dit gedaan op verzoek van mr. *Derksema.* Hij zegt, dat hij de enige vakman was bij de Politie Buitendienst; de gehele administratie was in handen van de heer *Derksema,* maar het onderzoek van de mensen en de beslissing, of iemand goed was, lag bij de heer *Pinto.* Men heeft zich daartegen nooit verzet en hij speelde daar een belangrijke rol. Nadat de mensen door hem waren verhoord, gingen ze naar de heer *Wolters.* Deze had tot taak informaties te krijgen omtrent de toestand in Nederland. Op het gebied van de veiligheidsdienst stond de heer *Pinto* geheel alleen. Hij gelooft, dat de heer *Vrinten* bij de Politie Buitendienst wel goed werk heeft gedaan en dat de heer *Wolters* deed wat hij doen moest en dit goed deed. Hij beschouwde mr. *Derksema* in die tijd als een scherpzinnig en scherpdenkend mens.

62466 *(Pinto)*

61860 e.v. *(Steengracht van Moyland)* Bij de C.I.D. en later bij de Politie Buitendienst was voorts de heer *H. A. G.* baron *Steengracht van Moyland* in dienst. Deze heeft verklaard, dat hij in Juli 1941 bij de Centrale Inlichtingendienst is gekomen door bemiddeling van de heer *van Tets van Goudriaan,* de directeur van het Kabinet der Koningin, tot wie hij zich had gewend met de vraag, of hij iets voor de Nederlandse Regering te Londen kon doen. De heer *van Tets* heeft hem naar de heer *van 't Sant* gestuurd, die hij toen nog niet kende. Hij had bij de C.I.D. de zorg voor de dossiers en diende er op toe te zien, dat alles geheim werd gehouden en in orde was. Hij beschikte over vele Engelse contacten en trad op als schakel tussen de Britse contra-spionnage M.I. 5 en de veiligheidsdienst van de C.I.D., die later is overgegaan in de Politie Buitendienst. Zijn contact met de Engelse autoriteiten had echter geen betrekking op het uitzenden van agenten naar Nederland. Bij de Politie Buitendienst stond hij onmiddellijk onder mr. *Derksema.*

61756 e.v. *(van 't Sant)* Met betrekking tot de aanstelling van de heer *Steengracht van Moyland* bij de C.I.D. heeft de heer *van 't Sant* medegedeeld, dat hij op advies van de heer *van Tets van Goudriaan* de heer *Steengracht van Moyland* heeft aangenomen, waarna hij hem onder mr. *Derksema* heeft geplaatst.

51796 e.v. *(Derksema)* Ten aanzien van de werkzaamheden van de heer *Steengracht van Moyland* heeft de heer *Derksema* verklaard, dat zijn taak was: het onderhouden van het contact met de Engelse administratieve instanties. Tevens nam hij voor de heer *Derksema* waar, wanneer deze er niet was. De heer *Derksema* meent, dat de heer *Steengracht van Moyland* kort voor Augustus 1941 bij de C.I.D. is gekomen. Hij woonde reeds 20 jaar in Engeland.

62482 e.v. *(Pinto)* Volgens de heer *Pinto* was de taak van de heer *Steengracht van Moyland* de dossiers te brengen, wanneer dit nodig was. Wanneer de heer *Pinto* hem vroeg, of hij hem een bepaald dossier wilde geven, kwam hij na een kwartier terug en zei: „Ik heb het niet gevind". De heer *Pinto* heeft omtrent de heer *Steengracht van Moyland* nog medegedeeld, dat deze goed stond aangeschreven bij de Engelsen en daarom ook voor de Nederlanders nuttig kon zijn.

56460 e.v. *(van Angeren)* Oud-Minister *van Angeren* heeft medegedeeld, dat hij de heer *Steengracht van Moyland* als een zeer betrouwbaar man beschouwt. Ook de Engelsen hadden over de hele breedte ten volle vertrouwen in hem. De heer *Steengracht van Moyland* heeft zich geheel ter beschikking gesteld van de Nederlanders. Hij spreekt verschrikkelijk slecht Hollands, doch uitnemend Engels. De heer *van Angeren* heeft hem herhaaldelijk te hulp geroepen en hij kon overal gemakkelijk door hem introductie krijgen, daar de heer *Steengracht van Moyland* een zeer vooraanstaand man was in Londense kringen. Zijn taak was voornamelijk contact te maken met de Engelsen en dat gaande te houden. Hiervoor bezat hij zeker de kwaliteiten. De omstandigheid, dat sommige mensen hem niet au sérieux namen, is volgens de heer *van Angeren* wellicht hieruit te verklaren, dat hij het meest komische Nederlands spreekt. Als men echter Engels met hem spreekt, merkt men, dat men zeer vlot en rustig met hem kan converseren.

45278 *(Springer)* De heer *B. Springer,* die in October 1941 naar Engeland is gegaan en daar begin Juli 1942 is aangekomen, heeft bij zijn verhoor mededelingen gedaan over zijn contact met de Politie Buitendienst. Hij vertelt, dat hij vertrokken is na een bespreking met de heer *Vorrink.*

45279 e.v. *(Springer)* Hij had nl. van deze in diens kwaliteit van voorzitter van een der politieke partijen in Nederland de opdracht gekregen om boodschappen

naar Engeland over te brengen en deze persoonlijk mee te delen aan de Koningin, de Minister-President, de Ministers *Albarda* en *van den Tempel* en eventueel de overige leden van het Kabinet, alsmede aan de heer *Sluyser*. Hij heeft op 17 Augustus 1942 te Londen een rapport over zijn wederwaardigheden opgemaakt. Via Frankrijk, Spanje en Portugal is de heer *Springer* met veel moeilijkheden in het begin van Juli 1942 te Londen aangekomen. Hij kwam eerst terecht in de Patriotic School. De Engelse autoriteiten, die wisten, dat hij van zekere opdrachtgevers in Nederland boodschappen had, verlangden, dat hij de namen van deze opdrachtgevers zou noemen. Toen de heer *Springer* zich echter tegenover hen op dienstgeheim beriep, hebben de Engelsen dit binnen een dag geaccepteerd. Nadat hij door de Engelse autoriteiten vrijgegeven was, werd hij gebracht bij de Politie Buitendienst. Hoewel hij eerst dacht, dat hij bij een of ander steun- of bemiddelingsbureau was terechtgekomen, kwam hij er tenslotte achter, dat hij bij de Nederlandse veiligheidsdienst was. Hier

45321 *(Springer)* werd hij geïsoleerd. Nadat hij daar enige dagen had doorgebracht, ontmoette hij een marine-officier, aan wie hij verzocht aan kolonel *de Bruyne* te willen berichten, dat hij te Londen gearriveerd was. Deze laatste liet hem onmiddellijk op zijn bureau komen en sprak zijn verwondering er over uit, dat hij niet direct bij de aankomst

45322 *(Springer)* van *Springer* was gewaarschuwd, daar men al een week op zijn komst zat te wachten. De heer *Springer* had overeenkomstig zijn opdracht bij zijn verhoren door de heer *Derksema* geweigerd de namen van zijn opdrachtgevers mede te delen. Mr. *Derksema* beweerde, aldus de heer

45325 *(Springer)* *Springer,* dat hij handelde in opdracht van Minister *van Angeren*. Het gelukte de heer *Springer* echter niet tot deze laatste door te dringen.

45326 *(Springer)* Bij zijn bezoek aan de heer *de Bruyne* verlangde deze niet, dat hij de namen van zijn opdrachtgevers zou noemen. Op 4 Augustus 1942

45328 *(Springer)* kwam de heer *Springer* terecht bij de Minister-President, aan wie hij de namen van zijn opdrachtgevers noemde. Hij deelde hem mede, dat hij een boodschap had voor hem en de Ministers *Albarda* en *van den Tempel,* welke boodschap afkomstig was van de heer *Vorrink* namens een coalitie van verschillende partijen. Van deze coa-

45330 *(Springer)* litie maakten o.a. deel uit de politici *Schouten, van Dijk, Vorrink* en *Joekes*. Bij een volgende bespreking op 18 Augustus, waarbij

45331 *(Springer)* ook de heren *Albarda* en *van den Tempel* aanwezig waren, had de heer *Springer* zijn rapport klaar, dat van tevoren aan de heren was toegezonden.

45332 *(Springer)* De Ministers namen de zaak wel serieus op, doch de heer *Springer* beklaagt zich over mr. *Derksema,* die op alle mogelijke manieren getracht heeft verschillende namen los te krijgen. Op zekere dag kreeg hij wederom een oproep van de heer *Derksema.* Deze gelastte hem namens de Minister van Justitie de namen van zijn opdrachtgevers te noemen. De heer *Springer* bleef weigeren. Hierop zei de heer *Derksema* hem, dat er iemand van Engelse zijde was, die hem wenste te spreken, waarop een zekere *van Koutrik* verscheen, die optrad onder de naam *Kendell.* Hij kreeg toen van deze *Kendell* opdracht om zo gauw mogelijk een rapport samen te stellen aan de hand van een reeks vragen, die o.a. betrekking hadden op de verzetsmensen in Nederland, de organisatie van het verzet en de naam van zijn opdrachtgever. De heer *Springer* kreeg de indruk, dat deze *van Koutrik* te hulp geroepen was om namen van hem los te krijgen. *Van Koutrik* deelde hem mede, dat hij onder voorbehoud vrijgelaten was uit de Patriotic School, doch dat hij hem bij uitzondering in de gelegenheid wilde stellen thuis zijn rapport te schrijven, hetwelk

45334 *(Springer)* binnen een week moest worden ingeleverd, daar de heer *Springer* anders zou worden geïnterneerd. Dit verklaarde de heer *van Koutrik* in het bijzijn van de chef van de Nederlandse Politie Buitendienst. Dit is gebeurd op een ogenblik, dat de heer *Springer* reeds contact had gehad met de Minister-President en de andere Ministers en hij derhalve zijn opdracht, behalve voorzover deze betrekking had op de Koningin,

45335 *(Springer)* reeds had vervuld.

45336 *(Springer)* De heer *Springer* deelt nog mede, dat *van Koutrik* op dezelfde dag, waarop dit gesprek plaats vond, bij de Engelsen was ontslagen. Over het gesprek met de heren *Derksema* en *van Koutrik*

45339 *(Springer)* heeft de heer *Springer* het volgende rapport aan de Minister-President uitgebracht:

„Verslag van de bespreking met mr. *Kendell,* gehouden op 17 Augustus, Eaton Square 82 te Londen.

Op 7 Augustus j.l. deelde de heer *Derksema* mij mede, dat de Engelse dienst in de Patriotic School mij opnieuw wenste te horen en dat ik mij aan deze verplichting niet kon onttrekken.

Voorts dat de Engelsen mij onder voorbehoud uit de Patriotic School zouden hebben vrijgelaten.

Ik antwoordde hierop, dat ik 5 dagen in de Patriotic School ben geweest, dat ik daar geruime tijd was gehoord en dat men zich toen kon verenigen met mijn standpunt van geheimhouding

van namen van personen, die mij met boodschappen hadden belast, bestemd voor de Nederlandse Regering te Londen.

Op 17 dezer ontbood de heer *Derksema* mij tot het houden van een bespreking met een Engelsman. Daarop vond te zijnen kantore een bespreking plaats tussen de heer *Kendell,* volgens zijn zeggen Engelsman van Nederlandse afkomst (hij spreekt Nederlands zonder accent). Deze functionaris verzocht mij binnenkort voor enige dagen naar de Patriotic School te komen en aldaar een rapport te schrijven over het navolgende:

1. Geheime organisaties in Nederland en daarbuiten, leiders, zetels, doel, namen van leden en antecedenten.
2. Actie vijfde colonne vóór de bezetting van Nederland.
3. Optreden agenten vijfde colonne thans.
4. Illegale wegen Amsterdam—Lissabon, inclusief bijbehorende informaties en voorstellen tot verbetering hiervan (voor personen en berichten).
5. Mij bekende gevallen van gedupeerde personen onderweg.
6. Voornaamste commandementen en wijze van bewakingen in Holland.
7. Kringhuizen N.S.B. en lijst van N.S.B.ers.

Voorts verzocht hij mij de namen van mijn opdrachtgevers te noemen, waartoe ik ontheffing van geheimhouding van mijn Ministers moest verlangen.

Thans deelde hij mij eveneens mede, dat hij mij onder voorbehoud destijds uit de Patriotic School had vrijgelaten (ik had hem echter nimmer ontmoet).

Hij staafde zijn opdracht op grond van een getroffen overeenkomst tussen de Engelse en de Nederlandse Regering, waarbij de Engelsen het recht zouden hebben zonder aanziens des persoons kennisname van geheime mededelingen te verlangen. Omtrent de te maken afspraken heb ik mij met de heer *Derksema* nader in verbinding te stellen.

Londen, 18 Augustus 1942."

45339 *(Springer)*

45340 e.v. *(Springer)*

67978 e.v. *(Vorrink)*

54220 e.v. *(Jones—Maks)*

51817 e.v. *(Derksema)*

56091 e.v. *(Vrinten)*

Na een paar dagen ontving de heer *Springer* van de Minister-President het antwoord, dat hij geen toestemming kreeg om aan het verzoek van *Kendell* te voldoen. Nadat hij dit aan mr. *Derksema* had medegedeeld, heeft hij sindsdien hiervan niets meer gehoord. De heer *Springer* deelt nog mede enige maanden vóór zijn verhoor voor de commissie vernomen te hebben, dat *van Koutrik* agent geweest was van de geheime dienst van Duitsland, hoewel hij wil aannemen, dat mr. *Derksema* hiervan niets heeft geweten.

Over de zending van de heer *Springer* heeft de heer *J. J. Vorrink* verklaard, dat hij deze, toen hij hem als koerier naar Londen zond, geheimhouding heeft opgelegd. De heer *Vorrink* was nl. nergens meer beangst voor dan dat de heer *Springer* in handen zou vallen van een of andere veiligheids- of inlichtingendienst, dat hij daar uitgeperst zou worden en dat men er wel voor zou zorgen, dat de Koningin de mededelingen, die aan de heer *Springer* waren meegegeven, niet zou krijgen. De heer *Springer* heeft zich eminent gedragen, want hij heeft niets gezegd. Ondanks het feit, dat het hem zo moeilijk werd gemaakt, heeft hij zich voortreffelijk van zijn taak gekweten.

Mevrouw *Jones—Maks* heeft verklaard, dat de heer *Springer* uit Nederland overgekomen was met een opdracht en bij de Koningin toegelaten wilde worden. Ook hij kwam met een waarschuwing uit Nederland tegen de heer *van 't Sant.* De opdracht, die de heer *Springer* had meegekregen, beviel echter de Ministers niet, reden waarom hij niet bij de Koningin mocht worden toegelaten. De heer *Gerbrandy* heeft toen twee stukken opgesteld. Een als Minister voor Algemene Oorlogvoering en het andere in een andere functie. Beide stukken gingen naar de Koningin. In het ene stuk stelde de heer *Gerbrandy* een bepaalde politiek ten opzichte van Nederland voor, die gebaseerd was op hetgeen deze boodschapper had medegedeeld. In het andere stuk werd gezegd, dat de heer *Springer* niet bij de Koningin mocht worden toegelaten, daar hij een communist was. Tenslotte is de heer *Springer* bij de Koningin toegelaten.

De heer *Derksema* heeft verklaard, dat *Kendell* ten tijde van de komst van de heer *Springer* te Londen voor de Engelsen werkte. Hij acht het mogelijk, dat de Engelsen hem hebben gevraagd voor *van Koutrik* een bespreking met de heer *Springer* te arrangeren; bij dat onderhoud is hij echter niet tegenwoordig geweest.

Dat *van Koutrik* vóór de oorlog voor de Duitsers heeft gewerkt heeft de heer *Derksema* nimmer geweten.

Met betrekking tot de wederwaardigheden van de heer *Springer* te Londen heeft de heer *Vrinten* medegedeeld, dat hij zich herinnert, dat *van Koutrik,* alias *Kendell,* een keer op het kantoor van de heer *Derksema* is geweest. Hij heeft echter niet de indruk, dat deze *van Koutrik* gebruikt heeft om de heer *Springer* onder druk te zetten. Het was echter vanzelfsprekend, aldus de heer *Vrinten,* dat, wanneer

van Koutrik een aantal vragen beantwoord wilde zien in zijn kwaliteit van ambtenaar bij de Patriotic School, hij zich bij de heer *Derksema* vervoegde en deze vroeg te willen bevorderen, dat de betrokken persoon op zijn bureau kwam. Overigens heeft de heer *Vrinten* met het geval-*Springer* en het eventueel inschakelen van *Kendell* niets te maken gehad.

61919 e.v. *(Steengracht van Moyland)*

In dit verband heeft de heer *Steengracht van Moyland* nog medegedeeld, dat het niet in het systeem van de heer *Derksema* paste een man als *Kendell* achter de heer *Springer* aan te zetten. *Kendell* heeft dan ook nooit contact met de Politie Buitendienst gehad. Men had daar, aldus de heer *Steengracht van Moyland,* de pest aan *Kendell.* Daarom zou de heer *Derksema Kendell* ook niet gebruiken.

56060 e.v. *(Vrinten)*

Volgens de heer *Vrinten* was *van Koutrik* in Nederland vóór het uitbreken van de oorlog een van zijn assistenten. De heer *Vrinten* werkte toen voor het Engelse paspoortencontrôlebureau in Nederland. In Mei 1940 is *van Koutrik* met hem overgestoken naar Engeland. Na de oorlog is hem gebleken, dat *van Koutrik* in 1939 en 1940 een dubbele rol gespeeld heeft en ook voor de Duitsers werkte. *Van Koutrik* heeft hiervoor geld van de Duitsers aangenomen. Hij is echter, hoewel hij in Nederland na de oorlog gearresteerd is, niet veroordeeld. Men heeft hem waarschijnlijk geen strafbaar feit kunnen bewijzen.

Van Koutrik is in Engeland werkzaam geweest in de Patriotic School. Daar hij tegenover de Engelandvaarders misbruik maakte van zijn positie door hun goud en zilver afhandig te maken, waarvan hij beweerde, dat het in Engeland zo goed als geen waarde had, is hij door de Engelsen ontslagen wegens knoeierij. Later is hij bij de marine te werk gesteld.

62425 e.v. *(Pinto)*

De heer *Pinto,* die werkzaam is geweest in de Patriotic School, heeft verklaard, dat *van Koutrik* voor M.I. 6 in een apart huisje zat bij de Patriotic School. Het was regel, dat de functionarissen van M.I. 6 zich niet met de personen, die in de Patriotic School onderzocht werden, mochten bemoeien, voordat zij door de ambtenaren van dit instituut waren ondervraagd. Hij heeft *van Koutrik* er een paar maal op betrapt, dat deze in de gang mensen hoorde, voordat zij bij de ambtenaren van de Patriotic School waren geweest. Hij heeft ook eens van een of andere Nederlander gehoord, dat een zekere meneer hem op de gang aansprak en zei: als je bij de Engelsen komt, moet je niet te veel vertellen, vertel het mij maar; later krijg je mij toch te spreken. De heer *Pinto* heeft *van Koutrik* er toen in 1942 uit laten gooien.

De taak van *van Koutrik* bij de Patriotic School was voor M.I. 6 te onderzoeken, of daar ook mensen onder zaten, die geschikt waren voor uitzending naar Nederland. De heer *Pinto* heeft in dit verband nog medegedeeld, dat *van Koutrik* bij M.I. 6 een ondergeschikte functie bekleedde. Wel kon hij zijn indrukken in rapporten naar voren brengen. De heer *Pinto* gelooft niet, dat *van Koutrik* voor een dergelijke functie de capaciteiten had.

Niemand heeft, aldus de heer *Pinto,* door gehad, dat *van Koutrik* vóór 1940 ook voor de Duitsers had gewerkt.

De heer *Steengracht van Moyland* heeft medegedeeld, dat hij *van Koutrik* onder de naam *Kendell* heeft gekend. Onder laatstgenoemde naam werkte hij als ondervrager in de Patriotic School.

61908 e.v. *(Steengracht van Moyland)*

De heer *Steengracht van Moyland* meent zich te herinneren, dat *van Koutrik* gouden ringen en dergelijke van Engelandvaarders heeft afgenomen of gekocht. Hij zei dan tegen hen: Jullie mogen die ringen niet naar Londen meenemen, ik geef er een pond voor, of iets dergelijks.

De heer *Steengracht van Moyland* meent, dat dit echter niet de reden voor het ontslag van *van Koutrik* uit zijn betrekking bij de Patriotic School is geweest, doch wel een goede aanleiding om hem zijn ontslag te geven. De Engelsen waren nl. niet tevreden over zijn gedrag in het algemeen. De heer *Steengracht van Moyland* heeft er echter nimmer iets van gehoord, dat zou zijn gebleken, dat *Kendell* politiek onbetrouwbaar was.

58954 e.v. *(van Koutrik)*

F. A. van Koutrik heeft voor de commissie verklaard, dat hij zich de naam *Springer* herinnert. Hij acht het mogelijk, dat hij de heer *Springer* op het bureau van de heer *Derksema* heeft ontmoet.

Hij meent zich te herinneren, dat hij ten kantore van de Nederlandse dienst iemand een verhoor heeft afgenomen, hetgeen weinig voorkwam, daar de verhoren in het algemeen niet buiten de Patriotic School werden gehouden. Hij gelooft echter niet, dat het juist is, dat mr. *Derksema* van hem als ondervrager in de Patriotic School gebruik heeft willen maken om er achter te komen wat de heer *Springer* aan de Ministers had verteld. Ook gelooft hij niet, dat hij bij het verhoor van de heer *Springer,* dat door hem op het bureau van mr. *Derksema* zou zijn afgenomen, er mee zou hebben gedreigd, dat de heer *Springer,* wanneer hij op de vragen, die hem werden gesteld, niet zou antwoorden, opnieuw naar de Patriotic School zou moeten, omdat hij aldaar slechts voorwaardelijk was ontslagen. Het

was, aldus *van Koutrik,* noodzakelijk voor ieder verhoor, dat door de ondervrager van de Patriotic School buiten deze instelling werd gehouden, de sanctie te verkrijgen van een van de chefs. *Van Koutrik* betwijfelt het, of hij op rechtstreeks verzoek van de heer *Derksema* heeft gehandeld en buiten zijn eigenlijke bevoegdheid. Hij kan dan ook niet zeggen, dat hij zich herinnert van mr. *Derksema* ooit een verzoek te hebben gehad om een onderzoek, in verband met wie dan ook, buiten de Patriotic School in te stellen. Zou dit toch het geval zijn geweest, dan zou mr. *Derksema* zich vermoedelijk met zijn chef in de Patriotic School in verbinding moeten hebben gesteld, opdat deze hem een dergelijke opdracht zou geven.

§ 4. *Conclusies*

De heer *Derksema* is, zoals hij zelf heeft medegedeeld, tijdelijk hoofd van de C.I.D. geworden, omdat er geen hogere in rang voor beschikbaar was. Men heeft hem, naar de commissie meent te mogen aannemen, in verband hiermede dan ook niet officieel benoemd tot hoofd van de Centrale Inlichtingendienst, doch tot tijdelijk hoofd.

De commissie acht deze aanstelling, ook al was zij slechts als tijdelijk bedoeld, een ongewenste figuur. Immers de Regering diende tot hoofd van de inlichtingendienst niet een persoon te benoemen, die daarvoor niet volkomen geschikt werd geacht. Ook is het duidelijk, dat iemand in de rang van kapitein niet aan het hoofd van een dergelijke belangrijke dienst kon worden geplaatst. Het hoofd van een zodanige dienst moest samenwerken met alle mogelijke Engelse autoriteiten en diende een goede entrée te hebben bij de Nederlandse overheidsorganen te Londen. Ook al zou het de bedoeling zijn geweest, — hetgeen de commissie meent te mogen aannemen — dat de Minister van Binnenlandse Zaken zich zeer intensief met de dienst zou bemoeien en zich nauwkeurig op de hoogte zou houden van alles wat er omging, dan nog meent zij, dat dit een onvoldoende oplossing was. Immers, het is voor een Minister zeer bezwaarlijk om de vele moeilijke problemen, die zich bij een dienst als deze telkens weer voordoen, persoonlijk op te lossen.

De commissie kan niet aannemen, dat het voor de Regering in die tijd onmogelijk was een andere oplossing te vinden. Reeds uit het vorige hoofdstuk is gebleken, dat er te Londen verschillende oud-G.S. III-officieren aanwezig waren, die ervaring op dit gebied hadden en een rang bekleedden, die meer in overeenstemming was met de belangrijke functie, die de heer *Derksema* te vervullen kreeg. In elk geval was, welke bezwaren men ook terecht of ten onrechte kon aanvoeren tegen b.v. de heer *van de Plassche,* generaal-majoor *van Oorschot* nog steeds ter beschikking. Deze was juist omstreeks de tijd, dat de heer *Derksema* tijdelijk hoofd werd van de Centrale Inlichtingendienst, nl. op 31 Augustus 1941, als hoofd van de Nederlandse militaire missie afgetreden en gepensionneerd. De commissie meent dan ook, dat een en ander aanleiding had moeten zijn om ernstig te overwegen, of generaal-majoor *van Oorschot* de heer *van 't Sant* niet als hoofd van de C.I.D. had kunnen opvolgen. Zoals zij reeds in het vorige hoofdstuk heeft vastgesteld, is aan de commissie geen enkel steekhoudend argument medegedeeld, op grond waarvan het ook maar enigszins begrijpelijk zou kunnen zijn, dat de heer *van Oorschot* voor deze functie niet in aanmerking kon komen. Ook al is het juist, dat de heer *van Oorschot* destijds reeds 66 jaar was, dan nog staat het voor de commissie vast, dat het in elk geval beter geweest zou zijn een geroutineerde man van zijn leeftijd, die chef van G.S. III was geweest, aan het hoofd van de C.I.D. te plaatsen dan iemand, die nagenoeg een vreemde was op het gebied van de inlichtingendienst. De commissie twijfelt er dan ook niet aan, of het zou de heer *van Oorschot* gelukt zijn die krachten voor de Centrale Inlichtingendienst aan te trekken, die deze nodig had, gelijk hij dit in 1944, toen hij tenslotte hoofd van het B.B.O. werd, ook heeft gedaan. Hij zou voorts, gegeven zijn militaire rang en zijn uitstekende connecties met de Britten, uitnemend geschikt geweest zijn om het werk van de C.I.D., dat naar de mening van de commissie niet aan de verwachtingen heeft beantwoord, op gang te brengen.

De commissie stelt dan ook vast, dat de Regering door de benoeming van kapitein *Derksema* tot tijdelijk hoofd van de C.I.D. niet de juiste oplossing heeft gekozen. Deze benoeming is voor haar des te onbegrijpelijker, daar de C.I.D. door de leiding van de heer *van 't Sant* in alle mogelijke moeilijkheden was verwikkeld; slechts een hoogst bekwame opvolger had hierin verbetering kunnen brengen.

Uit de getuigenverklaringen is duidelijk gebleken, dat de verhouding tussen de heer *Derksema* en S.I.S. niet zo is geweest als deze behoorde te zijn. De chef van de Nederlandse afdeling van S.I.S., colonel *Rabagliatti,* en kapitein *Derksema* konden het moeilijk met elkaar

vinden. De heer *Derksema* wenste, zoals hij heeft medegedeeld, van de aanvang af — in overeenstemming met de opvatting van Minister *van Boeyen* — meer invloed te hebben op de gang van zaken bij het uitzenden van agenten naar Nederland. Blijkbaar was colonel *Rabagliatti* hiervan niet gediend. De commissie meent in het midden te moeten laten aan wie het te wijten is, dat de verhouding niet zo was, als zij voor een goede samenwerking behoorde te zijn. Vast staat in elk geval, dat zij slecht was. Wanneer men hierbij overweegt, dat colonel *Rabagliatti,* zoals in het volgende hoofdstuk zal blijken, over het uitzenden van agenten in nauwe relatie stond met mr. *Hazelhoff Roelfzema* — met wie kapitein *Derksema* het in het geheel niet kon vinden — dat het afgetreden hoofd van de C.I.D., de heer *van 't Sant,* zich hiermee ook bemoeide en dat dit alles geschiedde onder sanctie van de Minister-President, dan is het duidelijk, dat de heer *Derksema* voor een onmogelijke taak stond.

Uit de voor de commissie afgelegde verklaringen zou de conclusie getrokken kunnen worden, dat de heer *van 't Sant* zich na zijn aftreden niet meer heeft bemoeid met de inlichtingendienst. Deze conclusie is in zoverre juist, dat de heer *van 't Sant* en kapitein *Derksema* na het aftreden van eerstgenoemde nagenoeg geen contact meer met elkaar over het werk van de C.I.D. hebben gehad. De commissie heeft zelfs de indruk, dat de verhouding tussen deze beide heren toen niet bijzonder hartelijk was. Wanneer echter gezegd wordt, dat de heer *van 't Sant* zich na zijn aftreden niet meer met de inlichtingendienst heeft bemoeid, wil dit slechts zeggen, dat hij geen contact meer heeft gehad met de chef van de officiële Nederlandse dienst. Hij heeft zich echter, zoals in het volgende hoofdstuk zal blijken, wel degelijk bemoeid met het uitzenden van agenten naar Nederland, n.l. voorzover dit gebeurde in samenwerking tussen colonel *Rabagliatti* en de groep-*Hazelhoff Roelfzema.* Onjuist zou het derhalve zijn te concluderen, dat de heer *van 't Sant* zich na zijn aftreden, toen de heer *Derksema* belast werd met de leiding van de C.I.D., niet meer met inlichtingenwerk heeft ingelaten, zoals men zou verwachten van iemand, die van deze werkzaamheden is ontheven. De commissie komt hier echter in het volgende hoofdstuk nader op terug. Het is evenwel goed dit bij de beoordeling van het werk van de C.I.D. onder leiding van mr. *Derksema* in ogenschouw te nemen, daar hieruit duidelijk wordt, dat het streven van de heer *Derksema* om bij de Engelsen meer invloed op de gang van zaken te krijgen bij het uitzenden van agenten naar Nederland, nog afgezien van het feit, dat zijn positie van de aanvang af zwak was, tot een volkomen mislukking moest leiden.

Nadat de Centrale Inlichtingendienst met het optreden van de heer *Derksema* als zijn tijdelijk hoofd van het Departement van Justitie naar het Departement van Binnenlandse Zaken was overgegaan, is er door de C.I.D. tegenover de Engelse dienst een andere lijn gevolgd. De Minister van Binnenlandse Zaken heeft zich in deze periode blijkbaar intensief met de C.I.D. bemoeid. Deze mocht enerzijds slechts contact hebben met de Engelse dienst en anderzijds met de Minister van Binnenlandse Zaken. Contacten met andere departementen mochten alleen via het Departement van Binnenlandse Zaken lopen. Eveneens zijn in samenwerking met de Minister-President stappen ondernomen om te bereiken, dat de Engelse geheime diensten zich uitsluitend tot de Minister van Binnenlandse Zaken of de C.I.D. zouden wenden. Dit gebeurde om een punt te hebben, van waaruit het geheel kon worden overzien. De commissie meent hieruit te mogen concluderen, dat Minister *van Boeyen* — die zij helaas over deze aangelegenheid niet heeft kunnen horen, daar hij overleden is — hierbij streefde naar centralisatie op het gebied van de geheime diensten aan Nederlandse zijde. Dit streven van Minister *van Boeyen* heeft weinig succes opgeleverd, daar er gedurende de periode, waarin mr. *Derksema* hoofd van de C.I.D. was, een zeer intensief contact is geweest tussen colonel *Rabagliatti* van S.I.S. en mr. *Hazelhoff Roelfzema,* die een organisatie op touw had gezet, welke zich ten doel stelde over zee verbindingen met Nederland te onderhouden. Deze aangelegenheid zal in het volgende hoofdstuk uitvoerig worden behandeld. Het zal daar blijken, dat de groep-*Hazelhoff Roelfzema* met medewerking van de Minister-President buiten de C.I.D. om contacten onderhield met S.I.S.

Dat de samenwerking met de Engelse dienst alles te wensen overliet, blijkt ook duidelijk uit het mislukken van de uitzending van kapitein *Broekman* naar Nederland. De bedoeling van deze uitzending was het verkrijgen van politieke inlichtingen. De heer *Derksema* kreeg echter — nadat hij aan de Engelse dienst een voorstel daartoe had gedaan — te horen, dat deze niets van deze uitzending wilde weten, daar zij geen militaire waarde had en de Engelse dienst voor politiek geen interesse had. Hoewel de commissie begrijpt, dat de militaire berichtgeving in die tijd voor de Engelse dienst van het hoogste belang was, meent zij toch, dat bij een goede verhouding

tussen de Nederlandse en de Engelse diensten de uitzending van de heer *Broekman* ten dienste van de Nederlandse Regering niet op een dergelijke wijze zou zijn geweigerd. De commissie kan zich moeilijk indenken, dat deze diensten bij een goede verstandhouding niet tot een zeker compromis op dit punt hadden kunnen geraken. Dit blijkt ook wel hieruit, dat de groep-*Hazelhoff Roelfzema,* die samenwerkte met colonel *Rabagliatti,* omstreeks dezelfde tijd een agent naar Nederland heeft overgebracht, die o.m. een politieke opdracht had.

Wanneer de commissie de werkzaamheden van de C.I.D. onder mr. *Derksema* overziet, meent zij te kunnen concluderen, dat deze dienst in die tijd op het gebied van het uitzenden van agenten naar Nederland volkomen heeft gefaald.

Zoals uit het vorenstaande is gebleken, is volgens de heer *Derksema,* voorzover hij zich kan herinneren, eigenlijk door hem geen enkele agent naar Nederland uitgezonden, behalve dan dat hij op de hoogte was van de uitzending van *Terlaak.* Blijkbaar heeft hij hierbij echter geen grote rol gespeeld.

Wat betreft de uitzending van freule *Röell* stelt de commissie vast, dat deze uitzending heeft plaats gevonden in de periode, toen de leiding van de C.I.D. van de heer *van 't Sant* overging op mr. *Derksema.* Daar zij zelf mededeelt, dat zij van de Nederlandse dienst alleen de heer *Derksema* heeft ontmoet en met hem over haar uitzending heeft gesproken, concludeert de commissie, dat de heer *Derksema* in elk geval bij de voorbereiding aan Nederlandse zijde een belangrijke rol heeft gespeeld. Dit neemt echter niet weg, dat de heer *van 't Sant,* daar freule *Röell* omstreeks midden Augustus 1941 uit Engeland naar Lissabon is vertrokken, de uiteindelijke ververantwoordelijkheid droeg voor de wijze, waarop deze tocht is voorbereid. Deze voorbereiding nu, heeft naar de indruk van de commissie, alles te wensen overgelaten. Zo beschikte freule *Röell* over geen enkel contactadres in Nederland dan dat, hetwelk zij zelf meende te hebben. Van de zijde van de Centrale Inlichtingendienst zijn kennelijk geen contactadressen aan haar gegeven. Ook de wijze, waarop men een op het gebied van spionnage onervaren persoon als freule *Röell* over Lissabon met behulp van de Duitsers naar Nederland heeft laten gaan, is onverantwoordelijk. De missie van freule *Röell* is dan ook, zoals uit haar verklaring is gebleken, geheel mislukt.

Met de uitzending van de agent *van der Reyden* heeft, zoals uit de verschillende getuigenverklaringen duidelijk is gebleken, de heer *Derksema* geen bemoeienis gehad. Hij heeft zich integendeel tegen deze uitzending verzet. Met name kan vastgesteld worden, dat het verhaal, als zou mr. *Derksema van der Reyden* voor de keuze gesteld hebben om òf als N.S.B.-er geïnterneerd te worden òf naar Nederland uitgezonden te worden, geen enkele grond heeft. Het ten aanzien van dit punt circulerende verhaal vindt zijn grond in een mededeling, welke *van der Reyden* na zijn gevangenneming aan de Duitsers heeft gedaan om hen te misleiden.

De rol van *van der Reyden* zal de commissie in het kader van het England-Spiel nader bespreken.

Blijkbaar heeft de heer *Derksema* wel voorbereidingen getroffen tot het zenden van agenten naar Nederland, daar uit verschillende getuigenverklaringen is gebleken, dat er bij de Nederlandse dienst een aantal adspirant-agenten in opleiding was. Uit deze getuigenverklaringen heeft de commissie echter niet de indruk gekregen, dat deze opleiding een erg serieus karakter had, aangezien zelfs in het gebouw van de C.I.D. de meest essentiële veiligheidsmaatregelen hierbij niet in acht werden genomen. Van deze adspirant-agenten is er echter gedurende de tijd, waarin de heer *Derksema* de leiding van de C.I.D. had, niet één naar Nederland uitgezonden. Dit is alleszins begrijpelijk, gezien de slechte verhouding tussen kapitein *Derksema* en colonel *Rabagliatti.* Ook in dit opzicht heeft de C.I.D. onder leiding van mr. *Derksema* niets bereikt.

Het zwaartepunt van de Centrale Inlichtingendienst heeft in de tijd, waarin kapitein *Derksema* de leiding van deze dienst had, bij de afdelingen gelegen, welke zich met het veiligheidswerk bezig hielden. Later, in Juni 1942, toen ook kolonel *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D. was afgetreden, is dit werk als Politie Buitendienst, onder leiding van mr. *Derksema,* komen te ressorteren onder het Departement van Justitie.

Onder deze veiligheidsdienst ressorteerde een afdeling Buitenland, welke zich bezig hield met het testen op hun betrouwbaarheid van te Londen aangekomen Engelandvaarders. Deze afdeling leidde de heer *Derksema* oorspronkelijk zelf, doch zij is later voor een groot gedeelte overgenomen door de heer *Pinto,* nadat deze in October 1942 bij de Politie Buitendienst was gekomen. Verder was er een afdeling Nederland, waar de Engelandvaarders door luitenant ter zee der 2e klasse *Wolters,* die vóór de mobilisatie als inspecteur van politie werkzaam was geweest, werden ondervraagd om hierdoor een beeld te ver-

krijgen van de politieke betrouwbaarheid van personen in Nederland. Voorts had de dienst een afdeling Scheepvaart, waar de heer *Vrinten* de betrouwbaarheid van de zeelieden onderzocht en tenslotte was er een afdeling, welke zich bezig hield met de zorg voor de in Engeland geïnterneerde Nederlanders, onder leiding van de heer *Molenaar.*

Bij het Departement van Binnenlandse Zaken was intussen een bureau Documentatie onder leiding van majoor *Olifiers* ontstaan, terwijl er bij dit zelfde departement ook nog het bureau Zuivering onder leiding van luitenant-kolonel *van der Kroon* was. De werkzaamheden van het bureau Documentatie liepen voor een belangrijk gedeelte parallel met die van de afdeling Nederland van de Politie Buitendienst. Het doel van dit bureau was om speciaal ten dienste van de Minister van Binnenlandse Zaken gegevens te verzamelen omtrent de politieke betrouwbaarheid van de ambtenaren in Nederland, opdat hij na de terugkeer van de Regering in Nederland daarvan een overzicht zou hebben. De afdeling Nederland van de Politie Buitendienst had een meer algemene taak, daar zij gegevens verzamelde over de politieke betrouwbaarheid van personen in Nederland in het algemeen. Het is echter wel duidelijk, dat door het naast elkaar werken van deze twee bureaux veel dubbel werk werd gedaan en het overzicht hierdoor niet werd bevorderd.

De commissie acht het onjuist, dat de Nederlandse Regering te Londen een dergelijke situatie heeft doen ontstaan en gedurende de gehele oorlog heeft gecontinueerd, aangezien op deze wijze in oorlogstijd verschillende officieren op verschillende bureaux gedeeltelijk dubbel werk verrichtten, dat op eenvoudige wijze had kunnen worden gecoördineerd.

Aangezien er over de heer *Steengracht van Moyland* enige getuigenverklaringen zijn afgelegd, die hem in een enigszins lachwekkend licht pogen te stellen, acht de commissie het billijk hier als haar oordeel uit te spreken, dat zij zeer goed begrijpen kan, dat men iemand met de connecties van de heer *Steengracht van Moyland* bij de Politie Buitendienst heeft aangesteld. Hij kon inderdaad een waardevolle verbinding met de Engelsen en in het bijzonder met M.I. 5 zijn. Dat hij bij de dienst van mr. *Derksema,* zoals deze heeft medegedeeld, min of meer de functie van plaatsvervangend hoofd vervulde, acht de commissie echter minder gelukkig.

Met betrekking tot het beleid van de heer *Derksema* inzake het geval-*Springer,* wil de commissie in dit deel van haar verslag de politieke zijde van de missie van de heer *Springer* buiten beschouwing laten. Zij heeft uit de mededelingen van de heer *Springer* de indruk gekregen, dat zijn ontvangst te Londen bij de Politie Buitendienst niet zo is geweest, als hij verwachtte. Dat de heer *Springer* weinig te spreken is over het feit, dat men bij de Politie Buitendienst bij zijn aankomst getracht heeft de namen van zijn opdrachtgevers te weten te komen, kan de commissie wel begrijpen, doch zij meent hierbij te moeten opmerken, dat het, gezien de taak van de Politie Buitendienst, voor de hand lag, dat men het niet zonder meer accepteerde, dat een te ondervragen persoon weigerde bepaalde mededelingen te doen op grond van het feit, dat deze uitsluitend voor een bepaalde Minister bestemd waren. Immers het was juist de taak van de Politie Buitendienst na te gaan in hoeverre zulke mededelingen serieus waren. Dat men dus de heer *Springer* het vuur ietwat na aan de schenen heeft gelegd, zou de commissie niet zonder meer willen veroordelen.

Indien de heer *Derksema* inderdaad, gelijk de heer *Springer* vermoedt, ook, nadat hij reeds in contact geweest was met de Ministers, getracht zou hebben door middel van *Kendell* namen van zijn opdrachtgevers los te krijgen, zou de commissie dit minder juist achten. De heer *Derksema* heeft echter ontkend, dat in deze een initiatief van hem is uitgegaan.

De commissie neemt evenwel aan, dat de heer *Derksema* een bespreking tussen de heer *Springer* en *Kendell* op zijn bureau heeft gearrangeerd. Dit kan de commissie niet bewonderen. Het was mr. *Derksema* toen toch bekend, dat de heer *Springer* de Nederlandse Ministers, voor wie hij een bepaalde boodschap had, inmiddels gesproken had. De commissie acht het daarom onjuist, dat de heer *Derksema* aan *Kendell,* een ondergeschikt Engels ambtenaar, de gelegenheid gaf de heer *Springer* op het bureau van de Politie Buitendienst nader te horen. Ook al zou dit geschied zijn op verzoek van een bevoegde Engelse autoriteit, dan nog acht de commissie deze handelwijze onjuist. De heer *Derksema* had zich dan daarover eerst tot zijn Minister moeten wenden. Daar komt nog bij, dat de bespreking plaats vond op een Nederlands bureau, waaruit de heer *Springer* wellicht de onjuiste conclusie had kunnen trekken, dat er van Nederlandse zijde geen bezwaar tegen was om aan *Kendell* de gevraagde mededelingen te doen. Dat dit niet is geschied, is dan ook alleen te danken aan de vasthoudendheid van de heer *Springer.* Zoals is gebleken, heeft de heer *Springer* hieromtrent een rapport ingediend bij de Minister-President, die hem mededeelde, dat hij geen toestemming kreeg aan het verzoek van *Kendell* gevolg te geven.

III. De groep-Hazelhoff Roelfzema

§ 1. *Het ontstaan van de groep*

In het vorige hoofdstuk heeft de commissie er reeds op gewezen, dat zij een groep, welke onder leiding van mr *S. E. Hazelhoff Roelfzema*, reserve-tweede-luitenant in algemene dienst, in het kader van de inlichtingendienst opereerde, afzonderlijk zou bespreken. Zij meent, dat hiertoe goede reden is, aangezien de operaties van deze groep voor een groot gedeelte buiten de rechtstreekse bemoeienis van de bestaande Nederlandse inlichtingendienst zijn uitgevoerd. Haar verrichtingen hebben plaats gevonden gedeeltelijk in de tijd, waarin de heer *Derksema* tijdelijk hoofd van de C.I.D. was, gedeeltelijk ten tijde, dat de heer *de Bruyne,* die sedert 5 Februari 1942 als zodanig optrad, die functie bekleedde. De taak van de groep van de heer *Hazelhoff Roelfzema* was het overbrengen van agenten uit Engeland naar Nederland. Zij was opgezet als een soort transportdienst voor de Britse en Nederlandse inlichtingendiensten.

34971 *(Hazelhoff Roelfzema)*

Blijkens zijn verklaring is de heer *Hazelhoff Roelfzema* omstreeks 1 Augustus 1941 uit bezet Nederland te Londen aangekomen, tezamen o.a. met de heer *B. van der Stok.* Hij heeft zich daartoe laten aanmonsteren op een schip, dat gecharterd was door de Zwitserse regering en onder Panamese vlag voer. Deze boot kon geen bemanning krijgen, omdat het gerucht ging, dat zij munitie naar Rusland zou brengen. Het schip voer op een gegeven moment in de richting van IJsland, waarbij het aangehouden werd door een Britse kruiser. Behalve de heer *Hazelhoff Roelfzema* waren op het schip ook aanwezig de heren *van der Stok* en *Tazelaar.*

34841 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

Volgens de heer *Hazelhoff Roelfzema* kwam de heer *van der Stok* in Engeland aan met de absolute overtuiging, dat zijn vrienden in Nederland radiografisch contact met Engeland hadden. In Engeland vertelde echter de heer *Rabagliatti* van de Engelse geheime dienst, dat dit contact niet bestond. Men trok daaruit de conclusie, dat er maar één oplossing voor deze tegenspraak was, nl. dat de Duitsers de berichten opvingen en daarop antwoord gaven. Er moest direct iets gebeuren, aangezien men in Nederland niet wist, dat men in contact stond met de Duitsers. Dientengevolge werden er besprekingen gehouden tussen de heer *van der Stok* en de geheime dienst in Engeland. Daar de heer *Hazelhoff Roelfzema* bij de groep-*van der Stok* behoorde, was hij bij die besprekingen tegenwoordig. Daarbij bleek, dat de Engelsen geen contact met Nederland hadden, en zo kwam de gedachte op, dat dit contact gelegd moest worden. De aangewezen man hiervoor was de heer *van der Stok,* die zich van de overgekomenen het meest met het illegale werk bemoeid had.

34871 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

34856 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

De groep was met de Engelse dienst in aanraking gekomen naar aanleiding van de verhoren, welke aan de betrokken personen afgenomen waren in de Patriotic School. Bij een van deze verhoren, aldus de heer *Hazelhoff Roelfzema,* was nl. de heer *Rabagliatti* aanwezig. Eveneens kwam men in aanraking met de Nederlandse autoriteiten, in de eerste plaats met de heer *Derksema* en vervolgens met de heer *van 't Sant.*

34860 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

58449 e.v. *(van der Stok)*

De heer *B. van der Stok* heeft in dit verband verklaard, dat hij met *Tazelaar* en *Hazelhoff Roelfzema* op 23 Juli 1941 te Londen aankwam. Hij had als opdracht o.a. verbindingen tussen Nederland en Engeland tot stand te brengen. Deze opdracht had hij gekregen van *Oom Alexander.* Daartoe had laatstgenoemde hem in aanraking gebracht met een Delftse groep, die onder leiding van professor *Mekel* stond. Met deze groep stond ook *van Hattem* in contact, die in die tijd geregeld naar Engeland seinde en er van overtuigd was, dat hij vandaar antwoord kreeg. Er is toen een afspraak gemaakt, dat de heer *van der Stok* zou trachten een boot-, een radio- en een vliegverbinding met het bezette gebied van Engeland uit te organiseren. Tevens zou er worden getracht een landverbinding tot stand te brengen.

De heer *van der Stok* had in die tijd de indruk, dat *van Hattem* geen verbinding had, hoewel laatstgenoemde er van overtuigd was, dat dit wel het geval was. In Engeland is hem na besprekingen met de adjudant van de heer *Furstner* en na besprekingen met de heren *van 't Sant* en *Rabagliatti* gebleken, dat deze verbinding niet bestond.

Hij had zich met het oog op de verbindingen met het bezette gebied in opdracht van Oom *Alexander* in de eerste plaats met Minister *van Kleffens* in verbinding gesteld. Deze was echter weinig geinteresseerd. Daarna heeft hij zich gewend tot Minister *Furstner,* waarna hij het gehele geval van de verbindingen moest uitleggen aan diens adjudant, de heer *Nuboer.* Aan deze heeft hij toen de code voorgelegd, die gemaakt was door een collega van professor *Mekel,* welke code door de heer *van der Stok* naar Engeland was meegenomen.

De heer *Nuboer,* aldus de heer *van der Stok,* heeft wel eens naar deze code gekeken, doch hij behoefde haar niet te hebben. Men is op dit plan te Londen niet verder ingegaan. Dit werd hiermede gemotiveerd, dat de Engelsen het niet zouden willen toestaan. Op de vraag van de heer *van der Stok,* of het dan niet via een Nederlands schip kon, eventueel buiten de territoriale wateren, wilde de Marine niet ingaan.

58473 e.v. *(van der Stok)*

In dit verband deelt de heer *van der Stok* nog mede, dat hij in Engeland een schema heeft ontworpen om een zee-verbinding met Nederland te maken. Dit schema had hij tot in de kleinste details opgesteld. De stukken, waarin dit plan was uitgewerkt, zijn door hem aan mr *Hazelhoff Roelfzema* verzegeld ter hand gesteld, geadresseerd aan de Engelsen. Deze brief, aldus de heer *van der Stok,* heeft *Hazelhoff Roelfzema* onderschept, waarna hij dit plan onder zijn eigen naam heeft doorgestuurd en later met succes heeft uitgevoerd. Hierna is de heer *van der Stok* weer vlieger geworden.

66037 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

Naar aanleiding van deze mededeling heeft de heer *Hazelhoff Roelfzema* verklaard, dat *van der Stok* en hij op een gegeven moment minder vriendschappelijk tegenover elkaar zijn komen te staan over die zaak. Immers oorspronkelijk was *van der Stok* de aangewezen man om dit te doen. Op een gegeven moment echter heeft deze, die zich de teleurstelling over hetgeen hij te Londen vond zeer heeft aangetrokken, gezegd: het is hopeloos en nutteloos. Bovendien was aan *van der Stok* gezegd, dat de man, die hij niet moest vertrouwen, *van 't Sant* was en hij vond *van 't Sant* er als hoofd van de inlichtingendienst. Hij zei toen: ik scheid er mee uit en doe er niet meer aan. Toen heeft de heer *Hazelhoff Roelfzema* gezegd: dan ga ik er mee door. Hierop is *van der Stok* bij hem gekomen en heeft hem gezegd: Je hebt geen recht om er mee door te gaan. Daarop heeft de heer *Hazelhoff Roelfzema* geantwoord: „Als je dat denkt, kun je het vandaag terugkrijgen; wil je het wel doen, prachtig, maar de zaak moet gebeuren; als je zegt: ik stap er uit en ga naar de vliegerij, dan doe ik het". Dit heeft zonder twijfel tussen hen kwaad bloed gezet. Dat zij elkaar niet weer zouden hebben gesproken, is niet waar. Toen *van der Stok* bij de vliegerij was, heeft hij hem nog vele malen gezien. Toen *van der Stok* de tweede keer uit krijgsgevangenschap uit Duitsland was ontsnapt, heeft de heer *Hazelhoff Roelfzema* hem verscheidene malen gezien in de Brevet Club. Wat *van der Stok* echter beweert over het onderscheppen van een brief is voor de heer *Hazelhoff Roelfzema* nieuw. Hij ontkent dit positief. Het is een wonderlijke, onhoudbare beschuldiging. Hij verklaart nog, dat niemand tevoren over een motortorpedoboot had gesproken of over een bepaald punt van het Scheveningse strand. Dit is letterlijk uit het schema van de heer *Hazelhoff Roelfzema* gehaald. Deze had daarover van tevoren nooit gesproken. *Van der Stok* heeft hem dit dan ook na de oorlog nooit verweten. Wel heeft *van der Stok* hem verweten, dat, hoewel hij de man was van Oom *Alexander* en hij de opdracht had niet met *van 't Sant* in zee te gaan en hij de baas was, de heer *Hazelhoff Roelfzema* het desondanks toch deed. *Van der Stok* heeft hem verweten, dat hij zich met zaken bemoeide, welke hem niet aangingen. Hij heeft de heer *Hazelhoff Roelfzema* echter nooit verweten, dat hij een brief zou hebben gestolen.

79485 *(Tazelaar)*

De heer *P. Tazelaar* heeft direct van *van der Stok* het verhaal gehoord, dat het plan, dat *Hazelhoff Roelfzema* onder eigen naam bij de Engelse dienst zou hebben ingediend, van *van der Stok* afkomstig was en dat *Hazelhoff Roelfzema* de brief, waarin *van der Stok* dit plan had ontwikkeld, zou hebben onderschept. De heer *Tazelaar* heeft zich nooit met deze zaak bemoeid. Hij heeft de voorbereiding van het plan met de instanties, welke er over gingen, volledig aan anderen overgelaten; waarop het bij hem aankwam was, dat hij kon gaan.

De heer *Tazelaar* gelooft niet, dat het zo was, dat *Hazelhoff Roelfzema* die brief heeft onderschept. Dat er op een gegeven ogenblik zekere dingen in zaten van het plan van *van der Stok,* gelooft de heer *Tazelaar* wel, maar hij gelooft niet, dat *Hazelhoff Roelfzema* iets dergelijks op die manier zou doen.

Het plan van de verbindingen met Nederland was bediscussieerd aan boord van de Zwitserse boot, waarmede de heer *Tazelaar* met *Hazelhoff Roelfzema* en *van der Stok* naar Engeland ging. *Hazelhoff Roelfzema* had met deze dingen in het begin niets te maken. De

heren *Tazelaar* en *van der Stok* kwamen *van Schimmelpenninck*. Aan boord is er over gepraat en toen heeft *Hazelhoff Roelfzema* diverse dingen vernomen, maar dat deze de bedoelde brief onderschept heeft, gelooft de heer *Tazelaar* niet. Zijn indruk is, dat het wel juist is, dat *van der Stok* beschouwd kan worden als de geestelijke vader van het plan en dat *Hazelhoff Roelfzema* het heeft overgenomen en doorgezet.

79496 e.v. *(Tazelaar)*

De heer *Tazelaar* kan zich herinneren, dat *Hazelhoff Roelfzema* het eerst uit de Patriotic School kwam; *van der Stok* en hij zaten er toen nog. Het is mogelijk dat *van der Stok* toen aan *Hazelhoff Roelfzema* een brief gegeven heeft en dat hij aan deze opdracht heeft gegeven die brief te bezorgen.

34268 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

Op een gegeven moment heeft de groep-*Hazelhoff Roelfzema* beweerd, dat het mogelijk was contact met Nederland te leggen. Hun werd toen medegedeeld, dat dit via de dienst van de heer *Derksema* zou moeten lopen. Er is toen een bijeenkomst geweest bij mr. *Derksema,* waarbij ook de heer *Rabagliatti* aanwezig was. Aangezien het bij deze bijeenkomst om vrij geheime zaken ging, had de heer *Hazelhoff Roelfzema* helemaal geen zin een en ander te bespreken, toen bleek, dat er een paar assistenten van de heer *Derksema* bij aanwezig waren. Ook overigens kreeg de heer *Hazelhoff Roelfzema* van deze laatste niet de minste medewerking. Iedere keer, dat hij hem wilde spreken, was hij met verlof. Op grond hiervan vroeg hij aan de heer *Rabagliatti,* of hij met deze niet rechtstreeks contact kon opnemen. De heer *Rabagliatti* antwoordde hierop, dat dit mogelijk was, doch dat er dan een autoriteit achter de heer *Hazelhoff Roelfzema* moest staan. De personen, die hiertoe bereid gevonden werden, waren Minister-President *Gerbrandy* en de heer *van 't Sant.* In verband hiermee werd op 31 Augustus 1941 door de heer *Derksema* een stuk getekend, waarin de Engelse autoriteiten verzocht werd aan de heer *Hazelhoff Roelfzema* volle medewerking te verlenen, aangezien aan hem de taak was opgedragen om een regelmatig contact met Nederland tot stand te brengen. Dit stuk werd door de Nederlandse hoofdverbindingsofficier ter kennis van de Britten gebracht.

34873—34874 *(Hazelhoff Roelfzema)*

34877 *(Hazelhoff Roelfzema)*

Desondanks had de groep-*Hazelhoff Roelfzema* te kampen met gebrek aan medewerking van de C.I.D., die onder leiding stond van mr. *Derksema.* Er gebeurde niets. Verder ontving de heer *Hazelhoff Roelfzema* van de C.I.D. geen gegevens, afkomstig uit Nederland, die van vitaal belang waren voor het slagen van de tochten, die over zee naar Nederland georganiseerd werden. Bij het overbrengen van een tweetal agenten naar Katwijk bleek, dat de z.g. spertijd daar gold van 's nachts 12 tot 's ochtends 6 uur. Dit was de heer *Hazelhoff Roelfzema* onbekend, daar hij er van uit ging, dat te Katwijk evenals in geheel Nederland een spertijd van 12 tot 4 uur gold. Door deze en andere moeilijkheden werd het contact met de dienst van de heer *Derksema* steeds geringer en liep dit tenslotte helemaal dood. Men kwam hierdoor steeds meer in rechtstreeks contact met de heer *Rabagliatti* en andere Nederlandse autoriteiten dan de chef van de C.I.D. Telkens wanneer men speciale diensten of ruggesteun nodig had, kwam men bij de heer *van 't Sant* terecht, die steeds kans zag behulpzaam te zijn. Hulp en steun van een belangrijk iemand had men nodig, omdat de groep bestond uit een tweede-luitenant, een korporaal en een soldaat. Daardoor kwam het, dat contact gezocht werd met de heer *van 't Sant.* Op deze manier had men de zekerheid, dat er tenminste iets gebeurde. De heer *van 't Sant* bemoeide zich echter niet met de resultaten van het werk. Hij heeft daar nimmer naar gevraagd, daar hij er niets van wilde weten. Ook hebben de heer *Hazelhoff Roelfzema* en zijn medewerkers hem er nooit iets van verteld.

34885 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

34887 *(Hazelhoff Roelfzema)*

34888 *(Hazelhoff Roelfzema)*

Met Minister-President *Gerbrandy* werd geen regelmatig contact onderhouden. Slechts wanneer iets niet goed ging, ging de heer *Hazelhoff Roelfzema* naar de heer *Gerbrandy.* Hoewel hij niet de indruk kreeg, dat Minister *Gerbrandy* het erg prettig vond met deze zaak te maken te hebben, spande hij er zich toch voor om, als de nood aan de man kwam, een operatie te kunnen laten doorgaan.

Mr. *Derksema* heeft aan de commissie medegedeeld, dat de heer *Rabagliatti* van S.I.S. rechtstreeks contact onderhield met de groep-*Hazelhoff Roelfzema.*

23190 e.v. *(Derksema)*

Het contact b.v., dat de Nederlandse regering heeft opgenomen met dr. *Wiardi Beckman* is niet via mr. *Derksema* gelopen, doch via de heer *Rabagliatti,* die zich hierbij bediende van de groep-*Hazelhoff Roelfzema.* Deze groep had ook eigen contacten met de Nederlandse regering. De heer *Derksema* kan geen speciale reden opgeven, waarom die groep op deze wijze heeft geopereerd. Wel herinnert hij zich, dat hij ernstige bezwaren heeft gehad tegen het feit, dat de heer *Rabagliatti* in rechtstreeks contact met de groep-*Hazelhoff Roelfzema* stond. Wanneer, aldus de heer *Derksema, Hazelhoff Roelfzema* meent, dat hij tegenwerking van hem ondervonden heeft,

23200 e.v. *(Derksema)*

kan dit alleen liggen in de organisatorische kwestie, maar zeker niet in het hebben van contact met Nederland. Hij herinnert zich niets van de klacht van *Hazelhoff Roelfzema,* dat deze niet bij hem ontvangen kon worden, omdat hij van plan zou zijn geweest met verlof te gaan en hij gelooft ook niet, dat iets van dien aard is gebeurd. Het beeld, dat hij heeft van de moeilijkheden, die ontstaan zijn door het opereren van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* is, dat de heer *Rabagliatti* blij was contact te hebben met *Hazelhoff Roelfzema,* daar deze alles goed vond en alles aandurfde. De dienst van de heer *Derksema* maakte er tegenover de Engelsen altijd zeer veel bezwaar tegen om agenten en gros te sturen, in de hoop, dat er van de twintig één terecht zou komen en inlichtingen zou kunnen geven. Door zakelijke moeilijkheden tussen de heren *Rabagliatti* en *Derksema* is de verstandhouding tussen hen na Augustus/September 1941 nogal bekoeld. De heer *Derksema* heeft dan ook voor zichzelf altijd het gevoel gehad, dat hij tegenover de Engelsen lastig is geweest.

In deze situatie heeft de heer *Rabagliatti* een aantal zeer enthousiaste jongelui gevonden, die tot alles bereid waren en die alles wilden doen, wat hij graag wilde.

De heer *Derksema* deelt nog mede, dat hij met Minister *van Boeyen* had besproken niet opnieuw Nederlanders voor uitzending ter beschikking te stellen, zolang er van de Engelsen geen toezegging was verkregen, dat de Nederlanders in alles wat de uitzending betrof zouden worden gekend. Deze zakelijke moeilijkheden met de Engelse dienst heeft mr *Derksema* niet meegedeeld aan *Hazelhoff Roelfzema;* vermoedelijk heeft hij hem alleen gezegd, dat hij wat geduld moest hebben. *Hazelhoff Roelfzema* heeft tengevolge van een en ander een verkeerde conclusie getrokken. Nadien heeft de heer *Derksema* met de werkzaamheden van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* geen bemoeienis meer gehad. Dit liep allemaal over de heer *Rabagliatti.* De pogingen van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* om per motortorpedoboot de Nederlandse kust te bereiken zijn geheel buiten hem om gegaan.

23205 *(Derksema)*

23206 *(Derksema)*

51690 e.v. *(Derksema)*

Ten aanzien van de operaties van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* heeft de heer *Derksema* nog medegedeeld, dat de heer *van 't Sant* van deze operaties op de hoogte was en zich daarmee heeft bemoeid. Deze groep heeft nl. steun gehad van de heer *van 't Sant,* doch hoe ver die steun ging en of de heer *van 't Sant* zich inderdaad met de plannen, die deze groep heeft gemaakt, heeft bemoeid, weet hij niet. Hij heeft slechts bemerkt, dat er wel contact bestond.

51709 e.v. *(Derksema)*

51711 *(Derksema)*
51712 *(Derksema)*
51790 *(Derksema)*
51788 e.v. *(Derksema)*

Ten tijde van het optreden van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* is het zo geweest, dat wat er toen aan inlichtingenwerk geschiedde, geheel door deze groep werd uitgevoerd. Trouwens, aldus de heer *Derksema,* de „afdeling veiligheidsdienst" heeft altijd het leeuwendeel van de C.I.D. uitgemaakt.

61541 e.v. *(Smit)*

In verband met de werkzaamheden van *Hazelhoff Roelfzema* heeft de heer *Smit* verklaard, dat er een grote ruzie was tussen mr *Derksema* en de heer *Hazelhoff Roelfzema.* De heer *Smit* is met mr *Hazelhoff Roelfzema* in contact gekomen via de aspirant-agent *Niermeyer,* met wie hij er over had gesproken, dat de agenten op Eaton Square bij de dienst van de heer *Derksema* niet voldoende gescheiden gehouden werden van de bezoekers van de veiligheidsafdeling.

44056 e.v. *(Krediet)*

De heer *Ch. Krediet,* een der medewerkers van mr *Hazelhoff Roelfzema,* heeft verklaard, dat *Hazelhoff Roelfzema* met de heren *Derksema* en *Rabagliatti* besprekingen gevoerd heeft, toen hij nog soldaat te Wolverhampton was. Daarna is de heer *Krediet* bij de groep van *Hazelhoff Roelfzema* geplaatst, aangezien deze hulp nodig had voor de uitvoering van zijn plannen. Deze overplaatsing is bewerkstelligd door Minister-President *Gerbrandy.* Het was de heer *Krediet* bekend, dat er op dat ogenblik tussen *Hazelhoff Roelfzema* en de Nederlandse inlichtingendienst geen samenwerking bestond. Er was toen zijns inziens helemaal geen inlichtingendienst, die contact met Nederland had. Daarom heeft *Hazelhoff Roelfzema* geprobeerd zich verre te houden van de Nederlandse inlichtingendienst en is hij met de Engelsen in contact getreden, omdat hij meende met hen beter tot resultaten te kunnen komen. Aan de heer *Krediet* waren de doelstellingen van de tochten over zee onbekend. Hij bemoeide zich meer met het technische gedeelte; welke opdrachten de agenten hadden, wist hij niet. Wel wist hij, dat zij contacten moesten leggen, maar wat zij precies moesten doen en waar zij heen moesten gaan, was hem onbekend. De agenten kregen een complete opleiding bij de Engelsen, terwijl de taak van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* begon met het trainen voor landingen en het houden van schietoefeningen. De medewerking van de Engelsen bij de transportdienst naar Nederland was uitstekend.

44084 *(Krediet)*

44086 *(Krediet)*

41475 e.v. *(d'Aulnis de Bourouill)*

Een der agenten van het latere B.I., mr. *P. L.* baron *d'Aulnis de Bourouill,* die Januari 1942 in Engeland aankwam, heeft in die tijd contact gehad met *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet.* Door middel van hen is hij met de heer *Rabagliatti* in contact gekomen. De heer

d'Aulnis de Bourouill ziet de situatie aldus, dat er in die tijd alleen een Engelse intelligence was, die een afdeling Nederland had. Deze wilde gaarne bijgestaan worden door Nederlanders bij het werven van Nederlandse agenten. De heer *van 't Sant* fungeerde als contactman voor colonel *Rabagliatti.* Toen *Hazelhoff Roelfzema* met zijn plan om een Nederlandse inlichtingendienst op te richten bij de heer *van 't Sant* kwam, ontstond op deze wijze een liaison tussen *Rabagliatti* en *Hazelhoff Roelfzema.* Daar de wijze van werken van de heer *Derksema* niet de goedkeuring van de Engelsen wegdroeg, werkten zij liever met de heer *van 't Sant,* die getraind was en veel minder opvallend werkte.

De heer *van 't Sant* ondervond echter bij de Nederlanders nogal tegenwerking; hij werd, om welke reden dan ook, gesaboteerd door de Nederlandse autoriteiten. Daardoor kon er niet worden gewerkt en geschiedde er van Nederlandse zijde niets aan het verkrijgen van inlichtingen uit Nederland. In deze situatie trachtte de Engelse dienst te werken met de mensen, die beschikbaar waren, nl. *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet.*

32017 e.v. *(van 't Sant)*
61785 e.v. *(van 't Sant)*

Over de rol, welke hij bij de werkzaamheden van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* speelde, heeft de heer *van 't Sant* zelf het volgende verteld. Op 6 Augustus 1941 heeft hij een gesprek met *Hazelhoff Roelfzema* en *Tazelaar* gehad. Er is toen een accoord gemaakt betreffende het medegaan van *Krediet* naar het bezette gebied. De operaties zijn met volledig medeweten van de Minister-President en mr *Derksema* uitgevoerd. De groep-*Hazelhoff Roelfzema* stelde de eis, dat zij onder de heer *van 't Sant* zouden voortgaan, daar zij ook onder hem waren begonnen. Hij was volkomen op de hoogte van de pogingen van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* met betrekking tot het aan wal zetten van de agent *Tazelaar* met het doel dr *Wiardi Beckman* uit Nederland naar Engeland over te brengen. Welke de gedachtengang is geweest bij de Regering om dr *Wiardi Beckman* en de heer *Tielens* te laten overkomen, is de heer van *'t Sant* onbekend. Hem is slechts opgedragen hen te laten overkomen. Evenmin is hij bekend met het conflict, dat ontstaan is met betrekking tot *Tazelaar* en *Dogger,* welke laatste door eerstgenoemde naar Engeland is meegenomen. Het feit, dat de groep-*Hazelhoff Roelfzema* geheel optrad buiten verband met de bestaande Nederlandse inlichtingendienst, die onder leiding stond van mr *Derksema,* en rechtstreeks in contact stond met colonel *Rabagliatti* en bepaalde Nederlandse autoriteiten, vindt de heer *van 't Sant* niet zo gek, daar het voor het goede doel was. Hij merkt echter op, dat er met de Minister-President altijd volkomen open kaart is gespeeld ten aanzien van de werkzaamheden van de groep-*Hazelhoff Roelfzema.* Dit moest ook wel, want men had de Engelse medewerking nodig. De heer *van 't Sant* neemt aan, dat de Engelsen deze nimmer zouden hebben verleend, wanneer niet de hoge Nederlandse autoriteiten dit sanctionneerden.

32040 *(van 't Sant)*

32041 *(van 't Sant)*

Wat betreft zijn verhouding tot het inlichtingenwerk, deelt de heer *van 't Sant* mede, dat hij daarmee na zijn aftreden op 14 Augustus 1941 als chef van de C.I.D. in officiële functie geen bemoeienis meer heeft gehad. Wel liep iemand als hij, die in inlichtingenwerk gezeten heeft en van 1914 af verbindingen met diensten op dit gebied gehad heeft, altijd nog wel eens tegen iemand aan, die hij kent en die hem iets vertelt. Hij bracht dit dan op de plaats van bestemming. Nimmer heeft hij echter getracht invloed uit te oefenen op de leiding van dergelijke diensten of zich te bemoeien met concrete daden ervan. Hij heeft niet anders gedaan dan het overbrengen van boodschappen, die hem uit de inlichtingendiensten voor anderen bereikten.

32062 e.v. *(van 't Sant)*

34876 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

De heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft hieromtrent verklaard, dat in de tijd, waarin hij op dit gebied werkzaam was, de heer *van 't Sant* met het inlichtingenwerk niets meer had te maken. Hoewel er in Engeland allerlei over de heer *van 't Sant* beweerd werd, bleek het overduidelijk, dat dit willekeurige geruchten waren. De reden, waarom hij dan ook tenslotte altijd bij de heer *van 't Sant* terecht kwam, was, dat deze de enige figuur in geheel Londen was, die iets voor elkaar kreeg, dat op een bepaald ogenblik nodig was. Als hij dan ook iets nodig had, ging hij naar de heer *van 't Sant.* Iedereen, aldus de heer *Hazelhoff Roelfzema,* die in 1940 en 1941 als Engelandvaarder te Londen aankwam, trok zich niets aan van het „gooien met modder", dat links en rechts gebeurde. Zij kwamen tenslotte allemaal bij de heer *van 't Sant* terecht. Zij wisten, dat daar tenminste iets gebeurde. De heer *van 't Sant* heeft zich echter nooit bemoeid met de resultaten van het werk van zijn groep. Hij heeft daar nooit naar gevraagd en wilde daar niets van weten. Ook met de uitvoerende werkzaamheden van zijn groep bemoeide de heer *van 't Sant* zich in het geheel niet. Zijn groep heeft dan ook nooit een order of een aanwijzing op het gebied van de uitvoering van de heer *van 't Sant* gehad. De heer *van 't Sant* kwam er slechts aan te pas, wanneer er op een gegeven moment steun nodig was om iets gedaan te krijgen.

34887 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

55994 *(Hazelhoff Roelfzema)*

56004 *(Hazelhoff Roelfzema)*

Ook mevrouw *M. H. Jones—Maks* verklaart, dat de heer *van 't Sant*

54194 e.v. *(Jones—Maks)*

54204 *(Jones—Maks)*

54205 *(Jones—Maks)*

53723 e.v. *(Gerbrandy)*

53724 e.v. *(Gerbrandy)*

met de groep-*Hazelhoff Roelfzema* bemoeienis heeft gehad. Zij heeft dit gemerkt, toen zij in Januari 1942, nadat zij ontslag had genomen bij de dienst van de heer *Derksema,* weer werkzaam was voor de heer *van 't Sant.* In het werk van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* werd zij aanvankelijk weinig betrokken. Zij kende de leden van die groep, omdat zij geregeld bij de heer *van 't Sant* kwamen. Naderhand tikte zij de rapporten, wanneer de jongens uit Nederland terugkwamen. De heer *Rabagliatti* had steeds contact met de heer *van 't Sant,* waarbij de aangelegenheden van deze groep nauwkeurig werden besproken.

De heer *Gerbrandy* heeft verklaard, dat mr *Hazelfhoff Roelfzema* in sterke mate zijn steun heeft gehad. Ten aanzien van de hierdoor ontstane organisatorische verhouding tot het officiële hoofd van de C.I.D., mr *Derksema*, merkt de heer *Gerbrandy* op, dat één ding niet vergeten moet worden en wel dat Minister *van Boeyen* zich in die tijd persoonlijk met de inlichtingendienst bemoeide en van alles op de hoogte was. Natuurlijk werd de heer *van Boeyen* door de heer *Gerbrandy* ook volledig op de hoogte gehouden van de gang van zaken en van de opdrachten, die *Hazelhoff Roelfzema* kreeg.

De organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* was nog een continuatie van het regime van *van 't Sant,* maar, aldus de heer *Gerbrandy,* Minister *van Boeyen* was de verantwoordelijke man en deze zaak is herhaaldelijk met hem besproken.

De heer *Gerbrandy* acht het mogelijk, dat door deze situatie het toenmalige hoofd van de C.I.D., mr *Derksema,* op de achtergrond raakte. Zelf had hij eigenlijk, daar de dienst niet meer onder hem ressorteerde, geen contact met mr *Derksema.* Hij had alleen te maken met de opdracht-*Hazelhoff Roelfzema,* uit dien hoofde met de heer *van 't Sant* en uit dien hoofde met de heer *van Boeyen.*

§ 2 *De operaties.*

34890 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

Blijkens de verklaring van de heer *Hazelhoff Roelfzema* was een van de doeleinden van zijn groep te trachten enige mensen uit Nederland naar Engeland te halen. Voorts moest er contact worden gelegd met Nederland door daar mensen heen te brengen. De eerste man, die hij daartoe in November 1941 in Nederland heeft afgezet, was de agent *P. Tazelaar.* De bedoeling was, dat er twee snel opeenvolgende operaties zouden zijn, waarbij *Tazelaar* de mensen in Nederland, die overgebracht moesten worden naar Engeland, bij elkaar zou brengen en ze vervolgens naar het strand zou brengen voor de overtocht naar Engeland. De tweede tocht, die daartoe nodig was, is mislukt, omdat de boot voor Hoek van Holland op een bank vastliep. Ter legitimatie beschikte *Tazelaar* over een microphoto, waarop de handtekening stond van H.M. de Koningin. Voorts zou over Radio Oranje na het nieuws het Wilhelmus gespeeld worden, wanneer men hen 's nachts zou komen halen. De tochten daartoe zijn met mislukkingen gepaard gegaan, zoals dat bij dergelijke tochten kan gebeuren. Bovendien was men sterk afhankelijk van de weersomstandigheden en de maanstand. De eersten, die overgebracht moesten worden waren dr *Wiardi Beckman* en de heer *Tielens,* vóór Mei 1940 als kapitein werkzaam op het Departement van Oorlog. Het initiatief met betrekking tot de personen, die gehaald moesten worden, is van Regeringszijde gekomen. *Tazelaar* is op 24 November 1941 in Nederland aan wal gezet. Hij, *Tazelaar,* bezat zelf niet de mogelijkheden om te seinen, doch hij had contact met een reeds vroeger in Nederland geparachuteerde agent, die, naar de commissie uit anderen hoofde bekend is, de agent *Alblas* was.

De heer *Hazelhoff Roelfzema* meent, dat omstreeks diezelfde tijd de agent *Johannes Terlaak* is geparachuteerd. Verder is door zijn groep de agent *W. van der Reyden* — over wie in het vorige hoofdstuk reeds het een en ander is medegedeeld — aan land gezet. Deze was een marconist, die op een gegeven moment door zijn groep naar Nederland moest worden overgebracht. Hij heeft met hem slechts gedurende enige dagen contact gehad. Over zijn betrouwbaarheid is later allerlei twijfel gerezen, naar de heer *Hazelhoff Roelfzema* meent ten onrechte, hoewel hij dit verder niet kan beoordelen. Hem is niets bekend van een eventuele controverse over de persoon van *van der Reyden* tussen de heer *Derksema* en de Engelse dienst. Hij maakte echter geen ongunstige indruk en was een voortreffelijk marconist. Toen men *van der Reyden* te Scheveningen aan land poogde te zetten is de boot, waarmede dit gebeurde, omgeslagen; daarbij is het radiotoestel verloren gegaan. De heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft daarop *van der Reyden* weggebracht tot aan een straatje, waar hij door kon lopen, als hij over de boulevard was. De heer *Hazelhoff Roelfzema* liep zelf in uniform. Het merkwaardige geval heeft zich voorgedaan, dat *van der Reyden* daarop toevallig een tweetal voorbijgangers ontmoette, die hij naar de weg vroeg en dat

later gebleken is, dat dit *Tazelaar* was met een tweede persoon, die hij mee naar Engeland trachtte te nemen. Door het oponthoud wegens het omslaan van de boot, heeft de heer *Hazelhoff Roelfzema* hen gemist.

Op een gegeven moment waren er drie mensen in Nederland, doch geen van hen had de mogelijkheid verbinding met Engeland op te nemen, daar zij niet over een zendtoestel beschikten. Een poging om bij een latere tocht aan *Tazelaar* een toestel ter beschikking te stellen is mislukt, daar de heer *Hazelhoff Roelfzema* ook toen geen verbinding met hem heeft kunnen tot stand brengen. Na 1½ uur op de afgesproken plaats gewacht te hebben is toen getracht het toestel in de grond te begraven, hetgeen mislukte, daar het zand bevroren was. Bij een latere tocht, waarbij de agenten *de Jonge* en *Emmer* in Nederland zijn afgezet, zijn een aantal zendtoestellen meegebracht. Ook tijdens de latere tochten is het niet gelukt met *Tazelaar* verbinding te krijgen en hem, alsmede de mensen, die hij meegebracht had voor de tocht naar Engeland, mede te nemen. Mislukt is ook de tocht van 18 Januari 1942; in die nacht is dr. *Wiardi Beckman* op het strand te Scheveningen gevangen genomen. De daarop volgende nacht is *Tazelaar,* die toen in gezelschap was van *Dogger,* voor een kort ogenblik eveneens gearresteerd. Tijdens deze gebeurtenis, waarvan de heer *Hazelhoff Roelfzema* niets wist, heeft deze in Engels marine-uniform getracht te telefoneren in een telefooncel op het Gevers Deynootplein om zodoende contact tot stand te brengen met *Tazelaar.* De heer *Hazelhoff Roelfzema* meent, dat de arrestatie van dr. *Wiardi Beckman* en zijn gezelschap toevallig is geweest. Ook de arrestatie van *Tazelaar* en *Dogger* in de volgende nacht wijt hij aan een toeval.

34935 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

Bij een der laatste tochten, die onder leiding stond van *Schilp* en *Krediet,* moest op Katwijk geopereerd worden, waarbij een zich aan boord bevindend Nederlandse matroos, *Maassen* genaamd, die te Katwijk goed bekend was, aangeboden had een aantal mensen bij een bepaald huis te brengen. De roeiboot is naar het strand gevaren, doch heeft de kust wegens het vijandelijke vuur niet kunnen bereiken. Hierbij is de heer *Maassen* gesneuveld. De laatste tocht op 11 Mei 1942 is uitgevoerd op Noordwijk; zij is een débâcle geworden. Het doel van deze operatie was om de agent *de Jonge,* die daar aan de kust zat, iets te brengen. Hierbij werd van de kust af geweldig geschoten, daar er te zelfder tijd door de Engelsen vlakbij een andere operatie werd uitgevoerd. Men werd door twee Duitse torpedojagers en een 9-tal E-boten afgesneden. Na enige tijd zag men echter kans zich in veiligheid te stellen. De heer *de Jonge* is bij deze gelegenheid niet gearresteerd. Na deze operatie zijn er geen andere meer uitgevoerd, daar de groep-*Hazelhoff Roelfzema* verder niet meer heeft gefuntionneerd.

34939 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

34963 *(Hazelhoff Roelfzema)*

34964 *(Hazelhoff Roelfzema)*

34965 *(Hazelhoff Roelfzema)*

34882 *(Hazelhoff Roelfzema)*

In verband met de arrestatie van dr *Wiardi Beckman* heeft de commissie de heer *F. J. Goedhart,* die bij deze arrestatie tegenwoordig geweest is, gehoord. Deze heeft verklaard, dat hij met de heren *Wiardi Beckman* en *Vorrink* in de redactie van het illegale blad Het Parool zat. In de boezem van de redactie ontstonden bepaalde politieke spanningen. Aanvankelijk bestond de redactie uit de heren *Vorrink, Nunes Vaz,* mr *Maurits Kan, Lex Althoff,* mr *J. C. S. Warendorf* en de heer *Goedhart.* Nadat de heer *Kan* uit de redactie was getreden, is de heer *Wiardi Beckman* in diens plaats gekomen. Tijdens de redactievergaderingen bleek, dat de gedachten van de heer *Vorrink* in deze richting gingen, dat het einde van de oorlog in Nederland min of meer het herstel van de vooroorlogse politieke verhoudingen moest brengen. De heer *Goedhart* stelde daartegenover, dat de terugkeer van de democratie uitermate essentieel was, doch dat hij dit niet voldoende achtte, omdat deze oorlog niet alleen een gevolg was geweest van het Duitse imperialisme en het nationaal-socialisme, maar de controverse, waarin we in Europa waren terecht gekomen, ook een gevolg was van het falen van de vooroorlogse West-Europese democratiën, zodat men dus in dit opzicht onvermijdelijk ten aanzien van de toekomst tot bepaalde conclusies moest proberen te komen. Tengevolge hiervan had de heer *Goedhart* behoefte om in Het Parool critiek te oefenen op vooroorlogse verhoudingen in ons land, hetgeen door zijn vriend en tegenspeler in deze, de heer *Vorrink,* niet uitermate opportuun werd geacht.

41637 e.v. *(Goedhart)*

Doordat men op de redactie de beschikking kreeg over zeer uiteenlopend — en niet oninteressant — materiaal, was men van mening, dat er een verbinding moest komen met de Nederlandse Regering te Londen, mede omdat men het idee had, dat deze zeer slecht op de hoogte was en de toestand in Nederland, gezien de uitzendingen van Radio Oranje, niet juist aanvoelde. Buiten het verband van de redactie van Het Parool had de heer *Goedhart* met twee zijner vrienden, t.w. de heren *Vaz Dias* en mr *van Heuven Goedhart,* een combinatie gevormd, die zich ten doel stelde een weg naar Engeland

te vinden. De man, die hierbij het practische werk deed, was de heer *Vaz Dias*. Deze is later door de Duitsers doodgeschoten. Omstreeks Augustus 1941 deelde hij aan de heer *Goedhart* mee, dat hij contact had gekregen met een parachutist uit Engeland en wel met de agent *Aart Alblas*. Aan *Alblas* werden daarop zoveel mogelijk militaire berichten gegeven, terwijl men tevens trachtte politieke mededelingen naar Londen te laten overseinen. *Alblas* kreeg echter spoedig instructie van zijn Engelse opdrachtgever, dat men geen politieke berichten wenste. Hierdoor vatte opnieuw de gedachte post, dat er iemand naar Engeland moest om met de Regering te spreken en haar zowel feitelijk als politiek-psychologisch „bij te praten". Men trachtte daarom door tussenkomst van *Alblas* aan de Nederlandse Regering duidelijk te maken, dat er iemand naar Londen moest overkomen. Deze telegramwisseling vond plaats in Augustus, September en October 1941. Op een gegeven moment kwam er uit Engeland bericht, dat men met het voorstel van de heer *Goedhart* c.s. accoord ging en dat de contactman bij de eerstvolgende gelegenheid naar Engeland zou kunnen oversteken. Korte tijd daarna bleek tot zijn verwondering aan de heer *Goedhart*, dat de agent *Tazelaar* in contact was met dr. *Wiardi Beckman* en de heer *Tielens* van de generale staf om dezen naar Engeland over te brengen. Hij was in het bezit van een daartoe strekkende opdracht op een microphoto, welke was getekend door H.M. de Koningin en Minister-President *Gerbrandy*.

Vaz Dias, die in contact stond met de heer *Moonen*, inspecteur van politie te 's-Gravenhage, en de heer *G. Vinkensteyn*, binnenhuisarchitect aldaar, had via dezen verbinding met *Tazelaar* gekregen. Dezen hadden nl. *Tazelaar*, na zijn aankomst uit Engeland, opgevangen. Nadat rechtstreeks contact met *Tazelaar* was gelegd, bleek, dat de heer *Tielens* had medegedeeld, dat hij tegenover de Duitsers een belofte van loyaliteit had afgelegd, zodat hij tot zijn leedwezen aan de uitnodiging van H.M. geen gevolg kon geven. De heer *Goedhart* vermoedt, dat de heer *Tielens* thans wel generaal of iets dergelijks zal zijn. Gepoogd werd nu *Tazelaar* over te halen in plaats van de heer *Tielens* de heer *Goedhart* mede te nemen op grond van de vroeger uit Engeland ontvangen mededeling, dat de heer *Goedhart* met de eerstvolgende gelegenheid naar Londen zou kunnen oversteken. Hoewel de heer *Tazelaar* zeer dankbaar was voor het contact, dat hij via *Vaz Dias* met de agent *Alblas* had gekregen, waardoor hij verbinding met Londen kon onderhouden, weigerde hij de heer *Goedhart* mede te nemen, daar hij hiertoe geen opdracht had. Daarop heeft men zich opnieuw met Londen in verbinding gesteld, waarna *Tazelaar* opdracht kreeg de heer *Goedhart* mee te nemen. In de nacht van 17 op 18 Januari 1942 moest *Tazelaar* naar Londen oversteken. Dit bericht bereikte de heer *Goedhart* te Amsterdam op 17 Januari te kwart over vier des namiddags. Te Scheveningen aangekomen, bleken aldaar in een huis in de omgeving van de boulevard o.m. aanwezig te zijn *Wiardi Beckman* en een man, die luisterde naar de naam van *Pasdeloup*. Deze was een cadet van de Koninklijke Militaire Academie en was bij de O.D. aangesloten. Zijn taak was mee te gaan naar het strand om daar een radiozender in ontvangst te nemen. Verder was daar *Dogger* aanwezig, die ook mee zou gaan naar Engeland. Het gezelschap heeft zich des nachts ± 4 uur naar het strand begeven. *Tazelaar* had de leiding. Men ging op een klein piertje, waar het vletje zou komen om hen naar de Engelse boot over te brengen. Na een poosje deelde *Tazelaar* mede, dat hij nog niets zag. Hij raadde het gezelschap aan terug te gaan naar de boulevard, daar anders wellicht de aandacht van de kustwacht zou worden getrokken. Het gezelschap ging daarna, met uitzondering van *Tazelaar* en *Dogger*, naar een kleine niet gebruikte bunker, die indertijd door het Nederlandse leger was gebouwd. Na enige tijd werden *Wiardi Beckman*, *Goedhart* en *Pasdeloup* hier door de Duitse kustwacht gearresteerd en naar de Kommandantur gebracht. *Tazelaar* en *Dogger* ontkwamen aan dit lot. Uit het rapport, dat de kustwacht uitbracht, kreeg de heer *Goedhart* niet de indruk, dat deze van tevoren wist, dat er iets op het strand zou gebeuren. Men heeft dr. *Wiardi Beckman* betrekkelijk weinig ten laste kunnen leggen, daar de Duitsers hem niet konden bewijzen, dat hij in de Parool-groep zat. Hij heeft dan ook niet terechtgestaan in het Parool-proces. Het enige, dat men hem te laste kon leggen, was, dat hij een poging had gedaan om naar Engeland te gaan. De heer *Goedhart* beschikte echter, in verband met het doel, waarvoor hij naar Engeland trachtte over te steken, over een groot aantal papieren, waaronder alle nummers van Het Parool. Hoewel de Duitsers getracht hebben door het getuigenis van de heer *Goedhart* aan te tonen, dat ook de heer *Wiardi Beckman* annex was met de Parool-groep, is dit niet gelukt, daar de heer *Goedhart* kon volhouden, dat de heer *Wiardi Beckman* volkomen buiten Het Parool stond. Deze is dan ook alleen veroordeeld in verband met de mislukte poging om naar Engeland over te steken. Als de heer *Goedhart* zich niet vergist, werd hij tot 10 jaar veroordeeld. Dr. *Wiardi Beckman* is tenslotte in 1945 in Duitsland aan vlektyphus overleden.

Pasdeloup is een week of zeven nadat de arrestatie te Scheveningen plaats vond, z.g. ontsnapt uit de gevangenis en is sindsdien als V-man voor de Duitsers gaan werken. Hij is door de illegaliteit geliquideerd. De heer *Goedhart* werd ter dood veroordeeld en is op de dag, die men kennelijk bestemd had voor zijn executie, uit Vught ontsnapt, dank zij de medewerking van een tweetal Brabantse politiemannen. Dit geschiedde op 2 Augustus 1943, waarna hij zijn illegale werk weer ter hand heeft genomen. De heer *Goedhart* heeft nog opgemerkt, dat, hoewel het in het licht van de latere ervaringen van de illegaliteit wellicht niet verstandig was zoveel belastend materiaal met zich mede te voeren bij zijn poging om naar Engeland over te steken, het hem toch gelukt is aan de verschillende gegevens, zoals die uit een notitieboekje, dat in beslag werd genomen, en waarover de Duitsers op deze wijze konden beschikken, een dusdanige uitleg te geven, dat dit geen aanleiding is geworden, dat er ongelukken ontstonden voor andere mensen.

Naar aanleiding van de arrestatie van de heren *Wiardi Beckman* en *Goedhart* heeft mr *J. C. S. Warendorf,* die destijds deel uitmaakte van de Parool-groep, verklaard, dat na deze arrestatie verschillende personen, die betrokken waren bij Het Parool, werden gearresteerd. De heer *Warendorf* dacht toen, dat ook voor de kern van Het Parool direct gevaar dreigde. Later bleek echter, dat dit maar ten dele het geval is geweest, daar de Duitsers aanvankelijk en naar de indruk van de heer *Warendorf* zelfs tot het einde toe, niet met zekerheid hebben geweten, dat de gearresteerden iets te maken hadden met de leiding van Het Parool. Men was op het spoor van de bedoelde personen gekomen door hun gezamenlijke activiteit op het gebied van buitenlandse verbindingen. Deze arbeid werd echter scherp gescheiden van het redactionele werk.

49650 *(Warendorf)*

De heer *van 't Sant* verklaart, dat de opdracht van *Tazelaar* inzake *Wiardi Beckman* met hem is besproken. De afspraak was, dat als teken, dat de boot voor het afhalen zou komen, het Wilhelmus zou worden opgezegd en niet gezongen. Dat zou op een bepaalde dag gebeuren. Hij meent, dat de heer *Kasteel* dat namens Minister *Gerbrandy* met Radio Oranje heeft besproken. Het gebeurde ook wel, dat het van de Engelsen uitging. De heer *van 't Sant* deed dat zelf niet. Toen op de bewuste dag aan het diner het Wilhelmus werd gezongen, heeft de heer *van 't Sant* gezegd: Nu is het mis. Het was ook mis, want *Tazelaar* vertrouwde het niet.

61794 e.v. *(van 't Sant)*

De heer *Tazelaar* heeft verklaard, dat afgesproken was, dat, wanneer de boot aan de kust zou komen, 's avonds om acht uur door Radio Oranje, aan het begin van de uitzending, het eerste couplet van het Wilhelmus zou worden opgezegd. Inderdaad is op een bepaalde keer — hij weet niet meer, of het op 17 of 18 Januari 1942 was — het Wilhelmus niet opgezegd, maar gespeeld. De boot is er echter steeds geweest.

79509 e.v. *(Tazelaar)*

De heer *Vorrink* heeft medegedeeld, dat de groep, waarin hij werkzaam was, van meet af aan de strijd heeft gevoerd voor de verbindingen met Engeland. Op een gegeven ogenblik kwam *Tazelaar* over met een bericht van de Koningin en de Minister-President, waarbij dr. *Wiardi Beckman* uitgenodigd werd naar de overkant te gaan. Het staat als een paal boven water, dat deze zaak miserabel georganiseerd is geweest; daardoor heeft *Wiardi Beckman* zijn leven verloren. Men heeft toen een verschrikkelijke geschiedenis beleefd, waarbij *Goedhart* betrokken was en *Pasdeloup,* die uit O.D.-kringen stamde. Toen *Wiardi Beckman* de opdracht van de Koningin kreeg, hebben de heren *Vorrink* en *Wiardi Beckman* gemeend dit alleen samen te mogen bespreken. Zij hebben daarover met niemand gepraat. Doordat zij echter dezelfde radiotelegrafist gebruikten als die, waarmede de groep-*Vaz Dias* werkte, kwam *Goedhart* op de hoogte van hun contact met Londen. Hij wilde daarop met *Wiardi Beckman* naar Londen gaan. De heer *Vorrink* heeft toen gezegd, dat hij geloofde, dat *Goedhart* dit verkeerd zag. Hij was van oordeel, dat, aangezien dr *Wiardi Beckman* een Regeringsopdracht had, deze opdracht niet in gevaar mocht worden gebracht en daarom afzonderlijk moest worden uitgevoerd. Van Londen uit heeft men echter bericht, dat *Goedhart* maar mee moest komen met *Wiardi Beckman.* Er bestond in die tijd een tegenstelling tussen de heer *Goedhart* en de heer *Vorrink.* De laatste stond op het standpunt, dat er in Nederland na de 10de Mei geen politieke verschillen meer behoorden te zijn; er moest slechs één strijd worden gevoerd, nl. die tegen de nationaalsocialistische tyrannie. Dit moest ook tot uitdrukking komen in de illegale literatuur, zodat hierin geen politieke meningsverschillen naar voren mochten komen. De heer *Goedhart* was echter destijds verschrikkelijk geladen tegenover Minister *van Kleffens* en zijn gehele buitenlandse politiek. Ook de heer *Vorrink* was een tegenstander van hetgeen de Regering bij monde van de heer *van Kleffens* beweerde, maar hij meende, dat het volkomen ontactisch was om, terwijl de vijand in het land stond, politieke meningsverschillen van die aard

67978 e.v. *(Vorrink)*

uit te vechten, zoals *Goedhart* telkens in Het Parool wenste te doen. Bovendien wenste *Goedhart* de Regering te Londen te critiseren. De overtuiging van de heer *Vorrink* was, dat het hun taak niet was de Londense Regering te critiseren en dat dit zeker niet gedaan mocht worden in publicaties, welke men the man in the street in handen wilde stoppen als steun in zijn afwijzende houding tegenover de Duitsers.

Het is de heer *Vorrink* bekend, dat *Tazelaar* eveneens tot opdracht had de heer *Tielens* naar Engeland mede te nemen. Deze heeft geweigerd. Hij gelooft, dat deze het smoesje had, dat hij zijn erewoord had gegeven. Zulke lieden, die bezwaren hadden, moest je niet proberen te overtuigen. Je kon niet zeggen: man, kom maar, ik zou graag eens met je praten. Daar waren de omstandigheden niet naar. Toen de heer *Tielens* niet meeging, kwam er een plaats open. Daarom is er iemand van de O.D. in zijn plaats meegegaan.

De heer *Vorrink* merkt nog op, dat de gehele zaak is gekenmerkt door een ondeskundige verwarring. Men had de opdracht van de Regering aan *Wiardi Beckman* en het persoonlijk initiatief van hun club ten opzichte van *Goedhart* niet aan elkaar mogen koppelen. Hij had op zich zelf geen bezwaar tegen het vertrek van *Goedhart,* maar de verbinding van die twee dingen heeft hij noodlottig gevonden voor de gehele illegale zaak.

Met betrekking tot de afspraak, die met *Tazelaar* was gemaakt over het opzeggen van het Wilhelmus, hetgeen zou geschieden als de boot aan de kust zou komen, heeft de heer *Vorrink* verklaard, dat dat een beroerde geschiedenis is geweest. Er was volgens hem gezegd, dat er een gezongen Wilhelmus zou komen, maar er is een gespeeld Wilhelmus gekomen. Dat was een bewijs van de onnauwkeurigheid ten opzichte van het zich houden aan afspraken en het afgrijselijke dilettantisme van die knapen aan de overzijde. Op de avond, dat *Wiardi Beckman* is gearresteerd, is er een gespeeld Wilhelmus gekomen. Men is desondanks toch gegaan, daar men wist, dat het knoeiers waren aan de overkant. Als men zich daaraan iets gelegen liet liggen, kon men niets meer doen. Het werd geweten aan nonchalance.

53715 e.v. *(Gerbrandy)*

In verband met de opdracht aan de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* om de heren *Wiardi Beckman* en *Tielens* naar Engeland over te brengen heeft de heer *Gerbrandy* verklaard, dat de motieven hiervoor waren te Londen representatieve figuren uit Nederland te krijgen ter versterking van het aldaar aanwezige apparaat. Met deze opdracht ten aanzien van de heren *Wiardi Beckman* en *Tielens* heeft de heer *Gerbrandy* persoonlijk bemoeienis gehad.

17517 e.v. *(Giskes)*

Het hoofd van de voormalige contraspionnage van de Duitse weermacht in Nederland, de toenmalige Oberstleutnant *H. J. Giskes,* heeft over de arrestatie in de nacht van 17 op 18 Januari 1942 medegedeeld, dat, voorzover hij zich herinnert, deze arrestatie zich aldus toegedragen heeft, dat de V-man *Ridderhof* een bericht bracht, volgens hetwelk op een bepaalde nacht een Engels snelvarend motorvaartuig voor Scheveningen zou komen om drie personen af te halen. Het tijdstip zou door het spelen van het „Oranje-lied" door Radio Oranje des avonds medegedeeld worden. De namen van de personen waren *Giskes* echter niet bekend. Hij heeft in verband hiermede een officier van zijn dienst opgebeld, waarna deze de verder nodige maatregelen heeft genomen. Hierop zijn de heren *Wiardi Beckman, Goedhart* en *Pasdeloup* door de „douane-grenscontrôledienst-kust", die steeds op het strand patrouilleerde, aangehouden. In ieder geval is er opdracht gegeven om uit te kijken of er iets bijzonders gebeurde.

17182 e.v. *(Schreieder)*

Schreieder heeft hieromtrent medegedeeld, dat de arrestatie in de nacht van 17 op 18 Januari 1942 een zaak is geweest, die uitgevoerd is door *Giskes,* in samenwerking met de Duitse douane. De Sicherheitspolizei heeft de zaak pas overgenomen, toen de arrestatie had plaats gevonden.

41327 e.v. *(Dogger)*

De heer *G. A. Dogger,* destijds sergeant-adelborst, heeft aan de commissie omtrent zijn contact met *Tazelaar* het volgende medegedeeld. Hij is via de heer *Moonen,* inspecteur van politie te 's-Gravenhage, met *Tazelaar* in verbinding gekomen. Hij kende *Tazelaar,* daar zij samen adelborst waren geweest. Deze beschikte over een legitimatie, die ondertekend was door H.M. de Koningin en de Minister-President. Zijn opdracht was de heren *Tielens* en *Wiardi Beckman* naar Engeland over te brengen. De heer *Tielens* gevoelde zich door zijn belofte aan de Duitsers niet gerechtigd mee te gaan. Dr *Wiardi Beckman* was direct bereid. Door het uitvallen van de heer *Tielens* kwam er een plaats vrij in het bootje. Daar de heer *Wiardi Beckman* optrad als vertegenwoordiger van de politieke partijen en er een zekere tegenstelling bestond tussen de politieke partijen en de O.D., leek het de heer *Dogger* een uitstekend idee, dat er ook iemand van de O.D. zou mee gaan, zodat men aan de Regering te Londen de twee meningen kenbaar kon maken en de Regering de zaak kon uitzoeken. De heer *Dogger* heeft zich toen in

verbinding gesteld met jhr *W. Röell,* gepensionneerd luitenant-generaal, die optrad als hoofd van de Orde Dienst. Als gevolg hiervan is toen *Dogger* aangewezen om met *Tazelaar* mee naar Engeland te gaan. Dr. *Wiardi Beckman* ging met deze oplossing accoord. Er zijn toen steunpunten in gereedheid gebracht achter de boulevard te Scheveningen, van waar men naar het strand kon trekken om het bootje te bereiken. Via een marconist, die in verbinding stond met *Moonen,* kreeg men contact met Engeland. Doordat de afspraak omtrent het Wilhelmus tot misverstanden aanleiding gaf, aangezien dit door Radio Oranje werd gespeeld in plaats van opgezegd, is men 12 à 13 keer tevergeefs naar het strand gegaan.

Bij een van de laatste keren zijn toen *Wiardi Beckman, Goedhart* en *Pasdeloup* gearresteerd. De heren *Dogger* en *Tazelaar* hoorden, toen zij na het verstrijken van de afgesproken tijd van de pier af terug wilden gaan naar de bunker bij de boulevard, waarin *Wiardi Beckman, Goedhart* en *Pasdeloup* zaten, dat de Duitse posten dezen blijkbaar ontdekt hadden. *Pasdeloup* was aanwezig, omdat hij een radiozendtoestel voor de agent *W. van der Reyden* in ontvangst moest nemen, die zijn toestel bij zijn landing had verspeeld. De eveneens in Nederland vertoevende agent *J. Vermeulen (Terlaak),* die als marconist was geparachuteerd, had een radiozendtoestel, dat kapot gegaan was.

Om aan een arrestatie door de Duitse patrouille te ontkomen, hebben *Tazelaar* en *Dogger* zich in het water begeven. Doordat zij als gevolg hiervan bedekt waren met ijspegels en zij bij hun terugkeer flink doormarcheerden, konden zij, daar zij een geluid maakten als een paar Duitse soldaten, ongehinderd een wachtpost aan de Noordkant van de boulevard passeren.

De volgende avond is er daarop weer een poging gewaagd door *Tazelaar* en *Dogger* om naar Engeland over te steken. Toen zij de boulevard zouden oversteken, werden zij gearresteerd door twee Duitse soldaten. Zij acteerden echter als dronken lieden en hadden als voorzorgsmaatregelen hun avondkleding met cognac begoten, terwijl de heer *Dogger* tevens over een fles jenever beschikte. Door tussenkomst van inspecteur *Moonen* zijn zij daarop door de wachtpost weer vrij gelaten, mede omdat de heer *Dogger* de Duitse soldaten uit de fles jenever tracteerde, waardoor er een soort „Weihnachtsstimmung" ontstond. Daarop is aan Engeland doorgegeven, dat men de pogingen om per boot Engeland te bereiken opgaf en dat *Tazelaar* en *Dogger* via Zwitserland naar Engeland zouden komen. Zij zijn op 29 Januari 1942 vertrokken en op 13 April 1942 te Londen aangekomen. Het doel van de tocht van de heer *Dogger* was in de eerste plaats om aan de Regering rapport uit te brengen over de doelstelling van de organisatie van *Oom Alexander,* ten tweede om erkenning van deze organisatie te verzoeken en sanctie te vragen voor het werk, dat gedaan werd; ten derde om een goede verbinding met deze organisatie tot stand te brengen, wapens ervoor te krijgen en de vraag te bespreken, of het mogelijk was financiële steun van Engeland aan die organisatie te verlenen.

Zoals uit het voorgaande reeds is gebleken, zijn *Tazelaar* en *Dogger,* nadat tevergeefs was getracht hen over zee naar Engeland te doen overkomen, via Zwitserland naar Londen vertrokken. Reeds van Zwitserland uit had *Tazelaar* een rapport gezonden ter attentie van colonel *Rabagliatti* en luitenant *Hazelhoff Roelfzema.* Onder dagtekening van 11 Maart 1942 is dit rapport door de heer *Rabagliatti* doorgezonden naar de heer *de Bruyne.*

In dit rapport deelt de heer *Tazelaar* o.a. het navolgende mede. Toen hij in Nederland was aangekomen, heeft hij zijn taak in drieën gesplitst. Hij is begonnen met contact op te nemen met de beide mensen, die voor de Nederlandse Regering naar Londen moesten overkomen. Voorts heeft hij getracht contact te leggen tussen de organisaties in Nederland en Engeland. Tenslotte is hij gaan rondkijken naar datgene, wat gedaan zou kunnen worden om meer en betere inlichtingen te verkrijgen ten dienste van de inlichtingendienst.

Hij landde in Nederland op 24 November 1941. Daar hij bemerkte, dat iedereen, die na zonsondergang aan de kust werd aangetroffen, in grote moeilijkheden geraakte, acht hij het slechts een staaltje van ongelooflijk goed geluk, dat hij hieraan ontkomen is. Voorts bleek het, dat de ± f 25, die hij aan zilvergeld bij zich had, niet waren te gebruiken, daar het zilvergeld in Nederland geheel was verdwenen.

De eerste dag stelde hij zich in verbinding met de heer *Tielens,* doch deze weigerde botweg met hem naar England te gaan, daar hij zijn erewoord aan de Duitsers gegeven had om niets tegen hen te ondernemen.

Hierna nam hij contact op met dr. *Wiardi Beckman,* die onmiddellijk bereid was mee te gaan, nadat hij het codeteken van Radio Oranje had gehoord. Deze heeft hen ook bij hun verdere operaties op schitterende wijze bijgestaan.

Nadat hij zich twee dagen daarna naar het strand had begeven om de heer *Wiardi Beckman* over te geven aan hen, die er mede belast waren hem per boot naar Engeland te voeren, bleek het, dat deze boot niet gekomen was. Het bleek hem later, dat er een fout had plaats gevonden bij de navigatie. Ettelijke keren is daarna de poging om over te steken mislukt. Ongeveer 20 Januari is, nadat via Radio Oranje het afgesproken teken was gegeven, opnieuw een poging ondernomen. Terwijl de heer *Tazelaar* op de pier was, werden dr. *Wiardi Beckman* en zijn twee metgezellen gearresteerd. Hij zelf ontkwam slechts door in zee te springen. Toen hij de volgende avond met de heer *Dogger* opnieuw een poging waagde, werden zij gevangen genomen, doch zij wisten te ontkomen. Daar de grond hun door deze omstandigheden te warm onder de voeten werd, vertrokken zij de daarop volgende week naar Zwitserland.

Met betrekking tot het tweede deel van zijn taak merkt de heer *Tazelaar* in zijn rapport op, dat men in Nederland drie groepen kan onderscheiden. In de eerste plaats de ambtenaren, zoals b.v. mr *Frederiks,* secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken. Vervolgens de mensen, die vóór de oorlog de leiders van het Nederlandse volk waren, zoals dr *Wiardi Beckman.* Tenslotte de O.D., die de grootste militaire organisatie is. Van deze organisatie heeft hij *Dogger* meegebracht, die adjudant was van de z.g. *Oom Alexander,* die twee weken, voordat de heer *Tazelaar* in Nederland kwam, gearresteerd was.

Gegeven de situatie, die hij aantrof, heeft hij geheel onafhankelijk gewerkt van deze organisatie van de O.D., omdat dit veiliger was. Hij beschikte over een paar agenten, die alles wisten van datgene, wat in Nederland omging. Met deze agenten trof hij, voordat hij Nederland verliet, een regeling, zodat, zodra hij met dezen weer contact kon opnemen, voortgewerkt zou kunnen worden. *Tazelaar* zegt verder nog, dat deze agenten in contact stonden met *Aramis.* [1])

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat dit de agent *Alblas* is.

Ten aanzien van zijn onderzoekingen betreffende het verkrijgen van informaties voor de inlichtingendienst deelt *Tazelaar* mede, dat het daartoe noodzakelijk is draadloos contact tot stand te brengen. Wanneer dit is gebeurd, is het mogelijk zoveel inlichtingen omtrent elk onderwerp te verkrijgen, als gewenst is.

Voorts merkt de heer *Tazelaar* in zijn rapport nog op, dat hij tijdens zijn verblijf in Nederland nog een onderzoek heeft ingesteld ten aanzien van de Britse piloten in Nederland. Hij deelt hieromtrent mede, dat er ongeveer vijftig op een tamelijk veilige wijze in Nederland zijn verborgen. Hij heeft een schema uitgewerkt om hen naar Engeland over te brengen. Tenslotte deelt hij nog mede, dat er een groot tekort aan geld is voor het ondergrondse werk. Hij heeft een voorlopige regeling getroffen, zodat zijn mensen in Nederland gedurende de volgende twee maanden met hun werk kunnen doorgaan.

55370 ***(Tielens)***

De heer *P. M. H. Tielens,* destijds kapitein van de generale staf, heeft verklaard, dat hij op het verzoek, dat *Tazelaar* hem namens de Nederlandse Regering te Londen deed, om met deze over te steken naar Engeland, onmiddellijk heeft geantwoord zich gebonden te achtten door zijn erewoord, dat hij de Duitsers had gegeven. Dit erewoord hield in, dat hij geen dingen zou doen, die op dat moment in strijd waren met de belangen van de Duitsers. Hij heeft *Tazelaar* gezegd, dat hij de consequentie zou trekken, welke het verzoek van de Regering meebracht en dat hij dus zijn erewoord zou terugnemen.

Tazelaar heeft hierop geantwoord, dat het niet de wens was van de Regering, dat hij als gevolg van het gedane verzoek zijn erewoord zou terugnemen. Op zijn vraag hoe *Tazelaar* dit wist, antwoordde deze niet te hebben verwacht, dat de heer *Tielens* „neen" zou zeggen. *Tazelaar* zei verder, dat men te Londen alles had overwogen, behalve, dat de heer *Tielens* zijn erewoord zou terugnemen.

De heer *Tielens* heeft zich daarop in verbinding gesteld met generaal *Carstens* en hem gezegd, dat deze met hem moest meegaan naar de Duitsers, daar hij zijn erewoord wenste terug te nemen. Daar echter op dat moment generaal-majoor *Carstens* gratie voor de ter dood veroordeelde majoor *Calkoen* wilde verzoeken, zei hij tegen de heer *Tielens,* dat hij door het terugnemen van zijn erewoord dit gratieverzoek zou bemoeilijken. Hierdoor is het terugnemen van het erewoord van de heer *Tielens* veertien dagen uitgesteld. Daarna werd hij door generaal *Carstens* naar kolonel *van Alphen* verwezen en uiteindelijk naar de toenmalige kapitein *Calmeijer.* Toen hij met deze stond te praten, kreeg hij bericht, dat de Gestapo naar hem had gevraagd. Hij werd toen dezelfde avond door de Gestapo verhoord over een onbelangrijk departementaal stuk van toen reeds zeven jaar geleden. Toen hij zich de volgende ochtend weer met kapitein *Calmeijer* in verbinding stelde om in tegenwoordigheid van deze zijn erewoord bij de Duitsers terug te nemen, raadde deze hem in verband met zijn verhoor door de Gestapo aan het terugnemen van het erewoord uit te stellen, daar er anders iets achter kon worden gezocht en hij daardoor het vertrek van anderen in gevaar zou brengen.

Het terugnemen van het erewoord, aldus de heer *Tielens,* is toen — dit was in Januari 1942 — uitgesteld totdat hij op 15 Mei 1942 met de andere beroepsofficieren als krijgsgevangene is gevangen gezet.

In verband met het voorgaande verklaart de heer *Tielens* nog, dat het beginsel, dat men zijn erewoord nimmer mocht breken, door de Duitse houding in een strijdvraag was veranderd. Hierdoor werd zijn beslissing verzwaard. Hij heeft echter gemeend, dat hij ook in de gegeven omstandigheden, hoewel de Duitsers zich niet hielden aan hun beloften en afspraken, zijn erewoord niet mocht breken, mede omdat hij het gevoel had daardoor tegenover de Duitsers zijn houvast kwijt te raken. Hij heeft na veel strijd naar eer en geweten deze beslissing genomen.

De heer *Tielens* ontkent, dat hij, zoals in een rapport van *Tazelaar* na zijn terugkomst in Engeland is medegedeeld, botweg heeft geweigerd met *Tazelaar* naar Engeland te gaan. Immers, hij heeft hem ronduit gezegd, dat hij zijn erewoord zou terugnemen. Hij heeft hem twee-, driemaal ontmoet en, nadat hij een tijd lang geen contact met hem had gehad en dus geen afspraken had kunnen maken, heeft hij hem plotseling weer ontmoet.

Voorts verklaart de heer *Tielens* nog, dat hij na zijn terugkeer uit krijgsgevangenschap, zich tot de heer *Gerbrandy* heeft gewend en hem mondeling uitleg heeft gegeven van zijn motieven. De heer *Gerbrandy* heeft hem toen medegedeeld, dat hij zijn motieven kon billijken.

76758 e.v. *(Calmeyer)*

De heer *M. R. H. Calmeyer* herinnert zich, dat de heer *Tielens* hem heeft medegedeeld, dat iemand — de naam heeft hij hem toen niet genoemd, hij kan zich deze althans niet herinneren — bij hem was gekomen en had gezegd, dat hij van de Nederlandse Regering uit Londen kwam en dat de Nederlandse Regering wenste, dat hij overkwam om als Minister van Oorlog te Londen op te treden. De heer *Tielens* heeft dit kameraadschappelijk met de heer *Calmeyer* besproken en zij waren beiden van mening, dat een Nederlands Minister niet iemand kan zijn, die zijn erewoord heeft gebroken. De heer *Tielens* had zijn erewoord gegeven en hij kon volgens zijn mening, die de heer *Calmeyer* ook deelde, niet zonder meer aan deze oproep gevolg geven. De heer *Tielens* heeft getracht bij de Duitsers op te geven, dat hij afstand wenste te doen van het erewoord, waarvan het gevolg zou zijn, dat hij zou worden gearresteerd en naar Duitsland gebracht. De détails van dit gesprek kan de heer *Calmeyer* zich niet meer herinneren, maar hij herinnert zich wel, dat de heer *Tielens* er met hem over heeft gesproken. Hij kan zich niet meer herinneren, of dit vóór of na een gesprek van de heer *Tielens* met generaal *Carstens* is geweest. Hij weet echter, dat de heer *Tielens* er met hem over heeft gesproken, maar hoe het verder is verlopen, weet hij niet. Na dit gesprek heeft hij met de heer *Tielens* geen contact meer gehad. Indien hem voor de commissie de lezing van de heer *Tielens* over dit geval niet was medegedeeld, zou de heer *Calmeyer* zich de gang van zaken absoluut niet meer kunnen herinneren. Hij vindt hier echter niets in, waarvan hij zich herinnert, dat het onjuist is.

De heer *Calmeyer* kan zich nog wel herinneren, dat hij er, naar zijn gevoel, helemaal niet zeker van was, dat degene, die zich in verbinding stelde met de heer *Tielens,* een afgezant van de Regering uit Londen was. De heer *Calmeyer* herinnert zich nu ook wel, dat het verhaal van de heer *Tielens,* dat deze door iemand was benaderd, die had gezegd, dat hij namens de Regering uit Londen kwam en dat de heer *Tielens* Minister van Oorlog moest worden, hem vrij fantastisch voorkwam.

De heer *Calmeyer* herinnert zich niet, of de heer *Tielens* hem heeft gezegd, dat de boodschapper een microphoto had met een opdracht, getekend door de Koningin en de Minister-President.

79501 e.v. *(Tazelaar)*

De heer *P. Tazelaar* verklaart een geschreven copie van een opdracht van de Koningin, ondertekend door de Koningin en Minister *Gerbrandy,* bij zich gehad te hebben, waarin aan dr. *Wiardi Beckman* en de toenmalige kapitein *Tielens* werd opgedragen zich met de meeste spoed naar Engeland te begeven. In de opdracht stonden geen namen. Er stond in: Ik draag u op, u zo spoedig mogelijk in Engeland te melden. Alleen de heer *Tazelaar* wist de namen.

De heer *Tazelaar* heeft het eerst kapitein *Tielens* benaderd; deze werkte op het Afwikkelingsbureau van het Departement van Defensie. De heer *Tazelaar* kreeg hem te pakken door bemiddeling van de Ordedienst (O.D.), maar de heer *Tielens* weigerde pertinent om direct mee te gaan Hij zeide: ik heb mijn woord gegeven aan de Duitsers, dat ik mij niet meer zou verzetten. De heer *Tazelaar* heeft nog twee keer geprobeerd hem daar van af te brengen, maar dat is niet gelukt. De heer *Tielens* heeft er tegenover de heer *Tazelaar* nooit over gesproken, dat hij overwoog naar de Duitsers te gaan om zijn erewoord terug te nemen. De heer *Tazelaar* heeft nog geprobeerd kapitein *Tielens* door bemiddeling van officieren, die hem kenden, onder wie de toenmalige inspecteur van politie *Moonen,* mee te krijgen.

Dr. *Wiardi Beckman* was bereid met de heer *Tazelaar* mede te gaan, toen hij zeker wist, dat het goed was. Dat was, nadat hij een Radio Oranje-boodschap gehoord had.

De bedoeling van de overkomst van de heren *Wiardi Beckman* en *Tielens* naar Engeland was, dat de Koningin adviseurs wilde hebben over het verzet in Nederland; Hare Majesteit wilde een politieke en een militaire figuur.

79542 *(Meijlink)*

Tenslotte kreeg de heer *Tazelaar* luitenant-generaal *Röell* te pakken, die hem heeft opgedragen de adelborst *Dogger* mede te nemen. Hij is daarna nog benaderd door *Vaz Dias* om *Frans Goedhart* mede te nemen. De heer *Tazelaar* heeft dat toen opgenomen met dr: *Wiardi Beckman,* die er tegen was: dit had geen nut, vond deze. Wat *Goedhart* kon vertellen, kon dr. *Wiardi Beckman* ook vertellen. De heer *Tazelaar* heeft toen echter via *Alblas* opdracht uit Londen gekregen de heer *Goedhart* mede te nemen.

Toen *Tazelaar* en *Dogger* in Engeland aankwamen, was inmiddels de leiding van de C.I.D. van mr *Derksema* overgegaan op de heer *M. R. de Bruyne,* destijds kolonel der Mariniers. Intussen waren in de beginperiode van het commando van kolonel *de Bruyne* op 23 Februari 1942 jhr. mr. *E. W. de Jonge* met zijn marconist, de heer *E. Radema,* naar Nederland uitgezonden, en op 12 Maart 1942 de heer *J. Emmer* met als marconist jhr. *F. Ortt.* Deze agenten waren echter reeds in opleiding, voordat de heer *de Bruyne* met de leiding van de C.I.D. werd belast. Kolonel *de Bruyne* deelt hierover mede, dat hij met *de Jonge* veel heeft besproken, daar hij de eerste van de agenten was, die ten tijde, dat hij hoofd van de C.I.D. was, werd uitgezonden. De heer *de Bruyne* gelooft, dat *de Jonge* door de combinatie-*Hazelhoff Roelfzema* in het inlichtingenwerk betrokken is. *De Jonge* heeft dan ook, aldus de heer *de Bruyne,* alleen een opdracht van de heer *van 't Sant* gekregen, daar de combinatie *Hazelhoff Roelfzema* vrolijk doorwerkte.

30255—30266 *(de Bruyne)*
30268 *(de Bruyne)*

30254 *(de Bruyne)*
30255 *(de Bruyne)*

30256 *(de Bruyne)*

Met betrekking tot de operaties van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* gedurende de tijd, dat kolonel *de Bruyne* de leiding van de C.I.D. had, heeft de heer *Gerbrandy* aan de commissie medegedeeld, dat er geen kwestie van is, dat hij tegen de heer *de Bruyne* heeft gezegd, dat hij ten aanzien van deze operaties de heer *van 't Sant* moest beschouwen als zijn chef achter de schermen. Integendeel, hij heeft uitdrukkelijk tegen de personen, die met deze groep annex waren, gezegd dat zij er om denken moesten, dat kolonel *de Bruyne* de chef was. Dit is nadrukkelijk gezegd, opdat de eenheid in de dienst niet zou worden verbroken.

53713 e.v. *(Gerbrandy)*

Uit de verklaringen van mr. *Hazelhoff Roelfzema* blijkt, dat de agenten *de Jonge* en *Emmer* door zijn organisatie naar Nederland zijn gebracht. Aangezien de vroeger door de groep-*Hazelhoff Roelfzema* overgebrachte agenten niet over een zendtoestel beschikten, hebben *de Jonge* en *Emmer,* toen zij aan wal werden gebracht, twee of drie toestellen medebracht.

34877—34881 *(Hazelhoff Roelfzema)*
34881 *(Hazelhoff Roelfzema)*

34925 *(Hazelhoff Roelfzema)*

34927 *(Hazelhoff Roelfzema)*

Uit het bovenstaande blijkt, dat de groep-*Hazelhoff Roelfzema,* nadat de leiding van de C.I.D. op 5 Februari 1942 van de heer *Derksema* was overgegaan naar de heer *de Bruyne,* als transportdienst verder werkte. De heer *Hazelhoff Roelfzema* deelt hieromtrent mede, dat zijn dienst toen betaald werd door het betalingsbureau van het leger. Zijn groep had geen commandant, doch was toegevoegd aan de Engelse dienst. Met betrekking tot het standpunt van de heer *de Bruyne,* die aan de commissie had medegedeeld, dat hij de groep-*Hazelhoff Roelfzema* beschouwde als onder hem te ressorteren, heeft de heer *Hazelhoff Roelfzema* het volgende medegedeeld. Op een gegeven ogenblik werd hem gezegd, dat kapitein *Derksema* zich alleen nog maar zou bemoeien met de contraspionnage. Zijn groep zou doorgaan met de transportdienst. De afdeling sabotage zou onder iemand anders komen te staan, afzonderlijk van de inlichtingendienst. De heer *Rabagliatti* en hij hebben toen met nadruk getracht te bereiken, dat de situatie zou blijven, zoals ze was. De zaak liep nu eenmaal, hoewel het geen ideale situatie was. Op een gegeven ogenblik werd hem mededeeld, dat de Prins, die algemeen liaison officier was, de rangen van de leden van de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* te laag vond om baas te zijn. Er zou een overkoepelaar boven worden gezet doch die zou zich met niets bemoeien. Dit was kolonel *de Bruyne.* De heer *Hazelhoff Roelfzema* is toen onmiddellijk zijn opwachting bij de heer *de Bruyne* gaan maken, die door deze regeling zijn chef was geworden. Deze wist niets van het inlichtingenwerk af en wenste maar één ding: de resultaten. Verder bemoeide hij zich met niets. De heer *Hazelhoff Roelfzema* vond dit prachtig. Toen hij daar echter ongeveer twee weken later weer kwam, was de situatie veranderd. De heer *de Bruyne* sprak lijnrecht tegen zijn gedachtengang van twee weken tevoren in. De heer *de Bruyne* wilde het Departement van Buitenlandse Zaken inschakelen; hij vond, dat van die tijd

34969 *(Hazelhoff Roelfzema)*

34970 *(Hazelhoff Roelfzema)*

34972 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

af alles kon worden gedaan via de postzak van Buitenlandse Zaken. De heer *Hazelhoff Roelfzema* werd aangesteld als verbindingsman bij colonel *Rabagliatti,* terwijl de heer *de Bruyne* al het andere, dat met de organisatie te maken had, zou doen. De heer *Hazelhoff Roelfzema* was daar huiverig voor, omdat kolonel *de Bruyne* hem niet een typische geheime-dienst-figuur leek.

Op een gegeven ogenblik begon het er veel ernstiger uit te zien. De groep-*Hazelhoff Roelfzema* was toen bezig te opereren op Katwijk en Noordwijk en bereidde een landing voor in Zeeland. De plaatsen waren van het allergrootste geheim. Toen de heer *Hazelhoff Roelfzema* op het bureau van de heer *de Bruyne* kwam, waar iedereen in en uit kon lopen, bleek hem, dat aan de muur drie kaarten hingen, waarop Katwijk, Noordwijk en het plaatsje in Zeeland stonden aangegeven. Verder gebeurde het, dat de heer *Hazelhoff Roelfzema* eens bij kolonel *de Bruyne* werd geroepen, omdat er een telegram van Buitenlandse Zaken was gekomen uit Zwitserland. Een van onze mensen was doodgeschoten in Nederland. In Zwitserland had men de naam niet kunnen ontcijferen en daarom werd aan de dienst van de heer *de Bruyne* gevraagd om enige suggesties daaromtrent. Hierop gaf de heer *de Bruyne* aan Buitenlandse Zaken een complete lijst van mensen, die voor de dienst werkten. Op een gegeven ogenblik werd het de heer *Hazelhoff Roelfzema* volkomen duidelijk, dat de hele dienst in het honderd liep. Daarbij kwam nog een principieel punt. De heer *Rabagliatti* en de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* hadden te allen tijde gewerkt op het principe: „één man met één zendertje en één contactman; dat is de enige manier, waarop ze blijven leven". De agenten moesten dan verder nergens verbinding mee hebben, terwijl hun contact-man inlichtingen moest zien te krijgen. De heer *de Bruyne* vond deze zienswijze echter belachelijk, daar er volgens hem niet genoeg gegevens binnenkwamen. Volgens hem moesten de mensen van de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* zich in verbinding stellen met de O.D., daar er dan wel meer gegevens zouden komen. Hiertegen heeft de heer *Hazelhoff Roelfzema* zich sterk verzet, daar de organisatie van de O.D. te groot was en penetratie onvermijdelijk. De heren de *Bruyne* en *Rabagliatti* konden het op dat punt helemaal niet eens worden. In dit conflict fungeerde de heer *Hazelhoff Roelfzema* als stootblok. Hij heeft geweigerd dit principe van kolonel *de Bruyne* door te voeren. Hij vond, dat hij er eigenlijk uit had moeten gaan, maar deed dit niet, omdat de agenten, die in Holland zaten, volkomen waren afgestemd op degene, met wie zij getraind waren. Dit was voor hem een aanleiding om er niet uit te gaan, want dan zou hij die mensen van hun vertrouwenspunt afsnijden. Toen dit conflict op zijn hoogtepunt was, kwamen *Tazelaar* en *Dogger* te Londen terug.

50175 e.v. *(Lieftinck)*
49851 *(Schilp)*

Zowel de heer *Lieftinck* als de heer *Schilp* ontkennen de klachten van mr. *Hazelhoff Roelfzema* ten aanzien van het niet voldoende in acht nemen van geheimhouding.

23317 e.v. *(Lieftinck)*

De heer *H. Lieftinck,* destijds kapitein der Mariniers, die verbonden was aan het bureau van kolonel *de Bruyne,* deelt over *Hazelhoff Roelfzema* mede, dat hij deze nooit anders heeft beschouwd dan als een Nederlands officier, die samenwerkte met de Britse Intelligence Service en wellicht ook met de heren *Derksema* en *van 't Sant,* hoewel hij dit laatste niet zeker weet. Hoe de verhoudingen echter precies waren, is hem onbekend. Hij was nog maar zeer kort aan het bureau van kolonel *de Bruyne* verbonden en was nog bezig zich in te werken, toen hij met *Hazelhoff Roelfzema* in contact kwam. Wat door de organisatie van *Hazelhoff Roelfzema* in 1941 en in het begin van 1942 is gedaan en hoe de gezagsverhouding ten aanzien van diens groep lag, heeft hij nooit begrepen. Ook weet hij niet, wie hun opdrachten gaf. Wel is hem bekend, dat in die tijd *Tazelaar* naar Nederland is gezonden, hoewel hem diens opdracht onbekend was. Uit rapporten en bij geruchte is hem bekend, dat het ging om contact op te nemen met dr. *Wiardi Beckman.* Wel weet hij, dat *Tazelaar* omstreeks Maart 1942 is teruggekomen met *Dogger.* Van dat ogenblik af is hij bekend met de verdere ontwikkeling van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* en haar verhouding tot de C.I.D.

22613 e.v. *(Schilp)*

De heer *K. H. Schilp,* die destijds koopvaardij-officier was en voor bepaalde opdrachten sinds 9 Februari 1942 bij de dienst van de heer *de Bruyne* werkte, heeft verklaard, dat deze hem had verzocht zijn medewerking te verlenen om het contact met Nederland tot stand te brengen. De heer *Schilp* deelt mede, dat bij de tochten, die hij daarna per boot naar Nederland heeft gemaakt, o.a. een poging is gedaan om de agenten *de Jonge, Emmer, Radema,* benevens een telegrafist aan land te zetten. Uit de archieven is hem gebleken, dat dit later wel is gelukt. Hoe de verhoudingen ten opzichte van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* en de Engelse dienst precies lagen, was hem in die tijd onbekend. Veel

later (op 17 Augustus 1942) is hij als militair bij de dienst van kolonel *de Bruyne* ingedeeld en toen heeft hij inzage gekregen van een aantal bescheiden, waardoor hij hierover achteraf een indruk heeft verkregen. Dit op de voorgrond stellende, merkt hij nog het volgende op. Van de zomer 1941 af was de groep-*Hazelhoff Roelfzema* bezig met een aantal pogingen mensen in Nederland aan land te zetten en af te halen. Toen de heer *de Bruyne* op 5 Februari 1942 tijdelijk hoofd van de C.I.D. werd, zijn de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* en de dienst van de heer *Rabagliatti* met deze inlichtingendienst gaan samenwerken. De agenten, die door deze combinatie werden uitgezonden, waren uitsluitend en alleen inlichtingenagenten. De heer *Schilp* kent slechts de namen *Ortt, Radema, de Jonge* en *Emmer*. Voorzover hem bekend is, zijn dit de enige agenten, die in deze tijd door bovengenoemde combinatie zijn uitgezonden.

22629 e.v. *(Schilp)*
22630 *(Schilp)*

Na de overkomst van de heren *Dogger* en *Tazelaar* zijn er grote moeilijkheden ontstaan. De heer *Schilp* vat dit conflict in het kort aldus samen, dat door de heer *Rabagliatti* was toegezegd, dat *Dogger* onmiddellijk na zijn aankomst ter beschikking van de Nederlandse Regering en de heren *Furstner* en *de Bruyne* zou worden gesteld, terwijl na verloop van ongeveer drie of vier dagen na zijn aankomst bleek, dat *Dogger* al die tijd reeds met *Tazelaar* in Engeland was geweest en door *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* en tevens door de Engelsen aan lange ondervragingen onderworpen was. De heer *Schilp* meent, dat *Tazelaar* en *Dogger* eveneens in contact gebracht waren met de heer *van 't Sant*, waartegen de heer *de Bruyne* uitgebreide bezwaren had. Hier kwam bij, dat *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* militair onder kolonel *de Bruyne* waren gesteld.

44105 *(Krediet)*

Wat betreft de verhouding tussen de groep-*Hazelhoff Roelfzema* en de C.I.D. onder leiding van de heer *de Bruyne*, heeft de heer *Ch. Krediet* verklaard, dat de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* onder de Engelsen werkte, met goedkeuring van de Minister-President. Op een gegeven moment is de groep-*Hazelhoff Roelfzema* onder leiding gekomen van kolonel *de Bruyne* in zijn kwaliteit van hoofd van de Centrale Inlichtingendienst. Deze heeft de leden van de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* bij zich ontboden en hun medegedeeld, dat zij rustig zelfstandig konden doorgaan met het werk. Hij wenste slechts de resultaten te weten. De heer *de Bruyne* is zich echter hoe langer hoe meer met de zaken van de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* gaan bemoeien. Hij deed dit op een vrij krachtige en bovendien onverstandige wijze. Wanneer er een tocht ondernomen zou worden, hing achter zijn bureau de kaart van dat stuk van de Nederlandse kust, waar de landingspoging plaats zou vinden. Bovendien heeft de heer *de Bruyne*, naar aanleiding van een bericht over een gearresteerde agent, dat via Zwitserland het Departement van Buitenlandse Zaken te Londen bereikte, een lijst aan het departement opgestuurd van alle agenten met hun namen en schuilnamen. Hierdoor verloor de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* elk vertrouwen in de dienst van kolonel *de Bruyne*. Het conflict is acuut geworden, toen *Tazelaar* uit Nederland terugkeerde en zich allereerst bij de Koningin meldde om verslag uit te brengen. *Tazelaar* is daarvoor op het matje geroepen op het Ministerie. Daarop is ook *Hazelhoff Roelfzema* ontboden en gehoord; hij zou eventueel met de heer *Krediet* voor een krijgsraad moeten verschijnen. Het slot is geweest, dat de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* op minder sierlijke wijze door de C.I.D. is weggewerkt. Zij hadden nl. indertijd een huis gehuurd, waarin de toekomstige agenten bij hen zouden kunnen inwonen. Het geld daarvoor werd eerst rechtstreeks door de Engelsen verschaft, maar kwam, nadat de heer *de Bruyne* aan het hoofd van de Centrale Inlichtingendienst was gesteld, van dit orgaan. Daar deze huur op een bepaald ogenblik zonder meer niet meer werd uitbetaald, kwam de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* in moeilijkheden. Hierna is deze organisatie ontbonden en zijn de heren *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* naar de Royal Air Force overgegaan. Aldus de heer *Krediet*.

44106 *(Krediet)*

44111 e.v. *(Krediet)*

§ 3. *De aankomst van Tazelaar en Dogger in Engeland.*

41381 *(Dogger)*

Op 13 April 1942 kwamen *Tazelaar* en *Dogger* in Engeland aan. Onder dagtekening van de 15e April 1942 schrijft de heer *Rabagliatti* een brief aan kolonel *de Bruyne*, waarin hij mededeelt, dat door de overkomst van *Tazelaar* en *Dogger* van het inlichtingenwerk in Nederland een veel groter resultaat tegemoet gezien kan worden. Zij beiden hebben uitstekend werk verricht. Colonel *Rabagliatti* is overtuigd, dat wanneer de heer *de Bruyne* de inlichtingen, die zij hebben medegebracht, op de juiste waarde weet te schatten, het mogelijk zal zijn een volledig contact op te nemen met de ver-

schillende illegale groepen in Nederland. Het is van het hoogste belang, dat thans niets gedaan wordt, totdat de lijnen van het toekomstige werk zorgvuldig zijn bekeken en hieromtrent een beslissing is genomen. In verband hiermede heeft de heer *Rabagliatti* instructies gegeven, dat de uitzending van de heer *Broekman* [1]) opgehouden dient te worden.

Tenslotte deelt de heer *Rabagliatti* mede, dat hij de mening van de heer *de Bruyne* over de toekomstige plannen gaarne tegemoet ziet, nadat deze de rapporten van *Tazelaar* en *Dogger* heeft doorgewerkt.

In een brief, eveneens gedateerd 15 April 1942, heeft de heer *de Bruyne* colonel *Rabagliatti* geantwoord.

De heer *de Bruyne* verzet zich daarin tegen het opschorten van de uitzending van *Broekman,* met speciale orders van de Nederlandse Regering naar Nederland, zonder dat deze zaak eerst met hem is besproken. De heer *de Bruyne* is het eens met de opmerking van colonel *Rabagliatti* in diens brief, dat de gegevens, die *Dogger* uit Nederland heeft meegenomen, van het grootste belang zijn voor de uitvoering van de missie-*Broekman.* Om deze reden had hij enige weken tevoren aan de heer *Rabagliatti* verzocht ervoor te willen zorgen, dat *Dogger* onmiddellijk na zijn aankomst in Engeland ter beschikking zou worden gesteld van de Minister van Marine. Dat *Dogger* reeds meer dan twee dagen te Londen is zonder aan de Minister van Marine te hebben gerapporteerd, vindt, aldus de heer *de Bruyne,* zijn oorzaak in omstandigheden, die onder verantwoordelijkheid vallen van de heer *Rabagliatti.* Tenslotte deelt hij deze nog mede, dat hij de Minister van Marine heeft ingelicht omtrent de opschorting van de missie-*Broekman* en dat ook de Minister niet kan toestaan, dat *Dogger,* die als een speciale agent voor hem naar Engeland is gezonden, nog niet bij hem rapport heeft uitgebracht.

Hierop heeft de heer *Rabagliatti* op 16 April 1942 aan kolonel *de Bruyne* geschreven, dat hij in Augustus of September 1941 o.a. van de Nederlandse Minister-President het verzoek heeft gekregen om een speciale operatie uit te voeren. In verband hiermede werden hem *Tazelaar* en *Hazelhoff Roelfzema* ter beschikking gesteld. Aan de heer *Rabagliatti* werd medegedeeld, dat H.M. de Koningin en de Minister-President wensten, dat *Tazelaar* in contact zou treden met bepaalde personen in Nederland en zou trachten deze over te brengen naar Engeland. Er werd op aangedrongen, dat de voorbereidingen voor deze operatie geheel in het geheim door hem en de heer *Hazelhoff Roelfzema* zouden worden getroffen en dat het ter verhoging van de geheimhouding raadzaam was, dat de leiding van deze operatie zou berusten bij Chester Square en niet bij Eaton Square 82. De heer *Rabagliatti* had van de Minister-President een speciaal fonds ter beschikking gekregen om de uitgaven, die voor deze operatie nodig waren, te bestrijden, zodat bijzonderheden hiervan niet langs de normale ambtelijke weg behoefden te worden geregeld. Als resultaat van een en ander is tenslotte *Dogger* naar Engeland overgebracht. Is het dan zo vreemd, zo vraagt de heer *Rabagliatti,* dat hij in de eerste plaats H.M. de Koningin en Zijne Excellentie mr. *Gerbrandy* in kennis heeft gesteld van de aankomst van hun eigen agent? Is het dan zo vreemd, dat de Minister-President hem heeft geïnstrueerd om deze twee Nederlanders naar hem te brengen en dat hij hem een volledig verslag moest geven van de operatie? De heer *Rabagliatti* zegt in dit verband, dat de beide jongelui opdracht hebben gekregen om op 16 April 1942 H.M. de Koningin te bezoeken.

Voorts schrijft hij, dat hij zowel *Tazelaar* als *Dogger* opdracht heeft gegeven een volledig rapport op te stellen. Hij acht het hoogst noodzakelijk, dat dit rapport gemaakt wordt, voordat deze beide mannen gaan praten met andere personen in Engeland. Men wenste hun zienswijze te weten, zoals zij die in Nederland hebben gekregen en niet hun zienswijze, beïnvloed door gesprekken in Engeland. Hij heeft de heer *de Bruyne* op 15 April in kennis gesteld van de aankomst van deze mannen en hem verteld, waar zij waren. Het had op de weg van de heer *de Bruyne* gelegen om hen meteen te laten komen, indien hij daarmede zo'n haast had. Daarna ontwikkelt de heer *Rabagliatti* in deze brief enige bezwaren tegen *Broekman,* die hij als agent ongeschikt acht. Van *Dogger* kan kolonel *de Bruyne* vernemen, dat zijn groep er op staat, dat geen niet-geroutineerde agenten worden uitgezonden. *Dogger* zegt, dat zijn organisatie wenst, dat slechts één goede agent met haar in verbinding zal staan. De heer *Rabagliatti* heeft de gehele zaak met de Nederlandse Minister-President besproken, toen hij de agenten *Tazelaar* en *Dogger* bij hem bracht. De Minister-President was zeer nadrukkelijk van mening, dat, gezien de in zijn bezit zijnde inlichtingen, kapitein *Broekman* niet mocht worden toegestaan naar Nederland terug te keren.

Hierop heeft de heer *de Bruyne* op 20 April 1942 aan colonel *Rabagliatti* geschreven:

1) dat hij verdere correspondentie over de zaak-*Dogger,* als van geen enkel nut, niet zou voortzetten;

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat er in deze tijd onderhandelingen gaande waren tussen de heren *de Bruyne* en *Rabagliatti* over de uitzending van de heer *Broekman* naar Nederland. Deze aangelegenheid zal uitvoeriger behandeld worden in het volgende hoofdstuk.

2) dat hij over de wijze van werken van de heer *Rabagliatti* de Nederlandse Regering zal inlichten;

3) dat hij intussen zou voortgaan aan de heer *Rabagliatti* alle hulp te verlenen, zoals dit geschiedde vóór het incident met *Dogger;*

4) dat hij *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* heeft ontheven van hun taak bij zijn dienst, gezien hun gedrag in de zaak-*Dogger.*

Voorts trekt hij zijn toezegging, om alle extra onkosten voor deze beide heren te vergoeden, in.

Op dezelfde datum heeft de heer *de Bruyne* een brief geschreven aan de reserve-tweede-luitenant *Hazelhoff Roelfzema* met opdracht om de heer *Krediet* met de inhoud van dat schrijven in kennis te stellen. Hierin deelt hij hem mede, dat zij zich hebben schuldig gemaakt aan een zeer ernstig strafbaar feit, hetgeen ter kennis van de bevoegde militaire autoriteiten zal worden gebracht Hij ontheft hen met ingang van 20 April 1942 van hun functie bij de C.I.D. Voorts wordt in deze brief medegedeeld, dat de heer *de Bruyne* hun toelagen niet meer aan hen zal uitbetalen; hetzelfde geldt voor de huur van de flat van de heer *Hazelhoff Roelfzema.*

Van de ontheffing van *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* uit hun functies bij de C.I.D. heeft de heer *de Bruyne* op 22 April 1942 de Minister van Oorlog in kennis gesteld.

Onderwijl had de heer *de Bruyne* twee zijner officieren, nl. de heren *H. Lieftinck* en *E. J.* baron *Lewe van Aduard,* opgedragen een onderzoek in te stellen naar de gedragslijn van mr. *S. E. Hazelhoff Roelfzema* ten aanzien van de uit Nederland overgekomen adelborsten *Dogger* en *Tazelaar.*

Blijkens het van dit onderzoek opgemaakte proces-verbaal heeft de heer *Hazelhoff Roelfzema* daarbij o.m. verklaard, dat hij op 13 April 1942 te 23 uur van colonel *Rabagliatti* mededeling heeft ontvangen, dat *Dogger* en *Tazelaar* in Engeland waren aangekomen en zich in de Patriotic School bevonden. In de ochtend van de 14e April heeft de heer *Rabagliatti* hen beiden vrijgekregen en is daarna met hen, *Seymour, Krediet* en de heer *Hazelhoff Roelfzema* in de stad gaan lunchen. Na de lunch zijn *Krediet* en *Hazelhoff Roelfzema* met de beide nieuw aangekomenen naar de flat van laatstgenoemde gegaan. *Hazelhoff Roelfzema* had van de heer *Rabagliatti* opdracht ontvangen er zorg voor te dragen, dat *Dogger* en *Tazelaar* met niemand, wie dan ook, contact kregen. Zij dienden alles wat er geschied was met betrekking tot hun komst naar Engeland met *Krediet* en *Hazelhoff Roelfzema* te bespreken. Voorts moesten zij zich gereedmaken voor een gesprek met H.M. de Koningin en daarvoor de nodige aantekeningen opstellen. *Hazelhoff Roelfzema* was op de hoogte van het feit, dat kolonel *de Bruyne* hen zo spoedig mogelijk wenste te zien en dat althans *Dogger* opdracht had zich zo spoedig mogelijk bij Minister *Furstner* te melden. Ingevolge de orders van colonel *Rabagliatti* heeft *Hazelhoff Roelfzema* er zorg voor gedragen, dat dit contact niet tot stand kwam. In de middag van de 15e April zijn daarna *Dogger, Tazelaar* en *Hazelhoff Roelfzema* in aanwezigheid van colonel *Rabagliatti* bij de Minister-President geweest. Op de 16e heeft *Tazelaar* een kort gesprek met colonel *Rabagliatti* gehad en is daarna op zijn verzoek met *Hazelhoff Roelfzema* naar de heer *van 't Sant* gegaan, zulks uiteraard met goedvinden van colonel *Rabagliatti.* Dit gesprek had betrekking op de ervaringen van *Tazelaar* in Nederland. *Hazelhoff Roelfzema* vindt dit niet vreemd, daar *Tazelaar* indertijd door een bepaalde combinatie werd uitgezonden, waarbij de heer *van 't Sant* ook een rol speelde.

Hierop zijn *Tazelaar* en *Dogger* op 17 April de gehele dag bij H.M. de Koningin geweest, totdat zij zich op dezelfde dag gemeld hebben bij de Minister van Marine.

30318 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft bij zijn verhoor omtrent de aankomst van *Dogger* in Engeland aan de commissie het volgende medegedeeld. Op een gegeven moment ontving hij een telegram, dat *Tazelaar* en *Dogger* te Bern waren gearriveerd en dat *Dogger* belangrijke gegevens voor Minister *Furstner* zou medebrengen. Hij kwam van een organisatie, die zich noemde *Oom Alexander.* De heer *de Bruyne* heeft toen bij een gesprek met *Rabagliatti* bedongen, dat *Dogger* en *Tazelaar* onmiddellijk te zijner beschikking zouden worden gesteld, opdat hij ze bij de Minister van Marine zou kunnen brengen. Onderwijl was *Hazelhoff Roelfzema* bij de heer *de Bruyne* in dienst gekomen; aangezien *Hazelhoff Roelfzema* veel met de heer *Rabagliatti* had gewerkt en hij hem op de proef wilde stellen, liet hij hem als liaison-officier tussen hem en de heer *Rabagliatti* werken. Aan *Hazelhoff Roelfzema* was opgedragen er voor te zorgen, dat in elk geval *Dogger* rechtstreeks bij de heer *de Bruyne* zou worden gebracht. Deze order heeft *Hazelhoff Roelfzema* doelbewust niet uitgevoerd, omdat de heer *Rabagliatti* dit niet wenste. De heer *Rabagliatti* beriep zich er op, dat dit was gebeurd met machtiging van de Minister-President, hetgeen deze later tegenover de heer *de Bruyne*

30410 *(de Bruyne)*

30408 *(de Bruyne)*

30413 *(de Bruyne)*

ontkende. Hier tussendoor speelde, aldus de heer *de Bruyne,* het conflict over de uitzending van *Broekman,* welke voor hem van het allergrootste belang was, omdat hij daardoor over een andere lijn contact met Nederland zou krijgen. Het is komen vast te staan, dat *Dogger* en *Tazelaar* door *Hazelhoff Roelfzema* naar allerlei instanties te Londen zijn gebracht, waardoor hij hen een dag of drie niet heeft te zien gekregen. O.a. zijn zij bij de Minister-President en bij H.M. de Koningin geweest en tevens bij de heer *Rabagliatti.* Reeds in Zwitserland had *Dogger* opdracht gekregen zich via de heer *de Bruyne* te melden bij de Minister van Marine. Hij was uit Nederland gekomen met een heel belangrijk plan van de verzetsorganisaties, omtrent welke organisaties men in Engeland in die periode in het duister tastte.

Bij zijn verhoor heeft de heer *H. Lieftinck,* destijds als kapitein der Mariniers in dienst bij het bureau van kolonel *de Bruyne,* verklaard, dat *Tazelaar* naar Engeland terug is gekomen met *Dogger;* hiervan was kolonel *de Bruyne* op de hoogte. De gehele geschiedenis, die zich toen heeft afgespeeld, komt hierop neer, aldus de heer *Lieftinck,* dat de heren *Rabagliatti* en *Hazelhoff Roelfzema* willens en wetens *Tazelaar* en *Dogger* weghielden van kolonel *de Bruyne.*

23288 e.v. *(Lieftinck)*

34974 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

De heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft in zijn verhoor aan de commissie medegedeeld, dat *Tazelaar,* die min of meer in Nederland was blijven hangen, toevallig in contact gekomen is met *Dogger.* Hij heeft hierover geseind en hem is toegestaan *Dogger* mede te nemen, daar *Tazelaar* dit zelf het beste kon bekijken. Toen zij in Engeland aankwamen, zaten zij propvol met de meest belangwekkende gegevens over de situatie in Nederland. Omtrent de toestand te Londen wisten zij echter niets. Daar de heer *Hazelhoff Roelfzema* wilde doorgaan met de agenten, die reeds in Nederland waren en per se niet wilde, dat de heren *Tazelaar* en *Dogger* na aankomst in Engeland meteen — wat normaal geweest zou zijn — zonder iets te weten op het bureau van kolonel *de Bruyne* zouden komen en de gehele zaak zouden vertellen, heeft hij met medeweten van colonel *Rabagliatti Tazelaar* en *Dogger* onderschept, aangezien hij doodsbang was voor het bureau van kolonel *de Bruyne.* Hij heeft toen deze beiden ingelicht omtrent de levensgevaarlijke situatie te Londen. Dat dit militair onverantwoord was, begreep hij. Bovendien was *Tazelaar* niet onder verantwoordelijkheid van kolonel *de Bruyne* naar het bezette gebied gegaan, hoewel de heer *Hazelhoff Roelfzema* aannam, dat deze volgens de letter der wet alle autoriteit bezat om te kunnen eisen, dat de personen, die uit Nederland kwamen, bij hem terecht behoorden te komen. Hij *(Hazelhoff Roelfzema)* was militair nu niet bepaald geschoold en vond dergelijke aangelegenheden eigenlijk helemaal niet zo belangrijk. Hij is er echter nog steeds blij om, dat hij gehandeld heeft, zoals hij heeft gedaan. Uit deze handelwijze ontstond grote onenigheid. Daar hij toen al zag aankomen, dat het op deze wijze niet door kon gaan, is hij op 19 April 1942 naar de Minister-President gegaan om hem alles te vertellen en heeft daar, mede uit naam van *Krediet* en *Tazelaar,* ontslag aangeboden. Hij heeft dit medegedeeld aan kolonel *de Bruyne* naar aanleiding van diens schriftelijke reactie op zijn optreden.

32033 e.v. *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* heeft omtrent deze aangelegenheid als zijn mening aan de commissie medegedeeld, dat het hem niet verwondert, dat *Tazelaar* en *Dogger* eerst contact met de Engelsen hebben gehad. Dit behoeft geen kwade trouw te zijn geweest van *Hazelhoff Roelfzema* en de anderen, daar men noodwendig bij aankomst in Engeland eerst contact met Engelsen kreeg, waarbij dezen dan gegevens vroegen. De heer *van 't Sant* vindt het logisch, dat, wanneer iemand in Engeland komt, waar de Engelsen aansprakelijk zijn voor de veiligheid, dezen zeggen, dat men hun zijn gegevens moet uitleveren, mits dan aan de Nederlandse organen gegeven wordt, wat deze nodig hebben.

Dat *Hazelhoff Roelfzema* met de zijnen is opgetreden geheel buiten verband van de bestaande inlichtingendienst, met name met *Rabagliatti* en met bepaalde Nederlandse instanties, vindt de heer *van 't Sant* niet zo gek. Het was voor het goede doel en het was uitstekend bedoeld. Degenen, die hun leven telkens gewaagd hadden en dat weer wilden doen, dienden niet uitgestoten te worden. Deze laatsten hadden geen vertrouwen meer. Er bestond echter bij de chef van de inlichtingendienst gebrek aan tact. Men kan dit werk, aldus de heer *van 't Sant,* niet zuiver militair opvatten. Hij gelooft, dat het een te bejammeren omstandigheid is geweest, dat sommige chefs van de inlichtingendienst te straf waren en goedwillende jonge mensen, die herhaaldelijk hun leven hadden gewaagd, hebben afgestoten.

Naar aanleiding van de terugkeer van *Tazelaar* en *Dogger* uit Nederland en het daaruit ontstane conflict tussen de heren *Rabagliatti* en *de Bruyne* heeft oud-Minister-President *Gerbrandy*

53729 e.v. *(Gerbrandy)*

medegedeeld, dat hij zich dit flauw herinnert. Hij kan zich, gezien de feitelijke situatie in Engeland, waarbij allen, die in Engeland aankwamen, eerst via de Patriotic School aan de Nederlandse Regering werden vrijgegeven, begrijpen, dat de Engelsen ook ten aanzien van *Tazelaar* en *Dogger* deze neiging hadden. Zo is het mogelijk, dat, ondanks de wens van kolonel *de Bruyne,* deze mensen zijn vastgehouden, waarschijnlijk omdat colonel *Rabagliatti* een te zwakke figuur was om dit tegen te houden.

Voorts deelt de heer *Gerbrandy* mede, dat hij ongetwijfeld zal hebben gezegd, dat deze twee Engelandvaarders ook onmiddellijk bij de Minister-President moesten komen. Het zou echter niet in zijn hoofd zijn opgekomen om dit te zeggen met voorbijgaan van de heer *de Bruyne.* Wel herinnert hij zich, dat er een zekere neiging bij de groep-*Hazelhoff Roelfzema* bestond om ook gedurende de periode, waarin kolonel *de Bruyne* hun chef was, vrij zelfstandig te opereren. Hij herinnert zich ook wel, dat de groep-*Hazelhoff Roelfzema* zich wel eens beklaagde over de leiding van kolonel *de Bruyne.* Hij heeft zich echter altijd op het standpunt gesteld, dat de heer *de Bruyne* de chef was en dat deze moest beslissen. Wel was hij bereid moeilijkheden te bespreken, doch hij kon niet tornen aan de disciplinaire verhoudingen.

De heer *Gerbrandy* herinnert zich nog, dat er naar aanleiding van de kwestie-*Dogger* een conferentie bij hem is geweest, omdat hij bemerkte, dat er moeilijkheden waren tussen de Engelse en de Nederlandse dienst. Hierbij heeft colonel *Rabagliatti* zich volkomen bereid verklaard om met de heer *de Bruyne* samen te werken en dat te doen naar beste weten en in alle goede trouw.

Hierop heeft de heer *de Bruyne* verklaard, dat hij colonel *Rabagliatti* niet vertrouwde, aangezien deze hem dat en dat had geleverd. Bij dit dispuut was zijn sympathie, aldus de heer *Gerbrandy,* aan de zijde van kolonel *de Bruyne,* maar wel vond hij, dat deze het de andere partij, die ongetwijfeld niet geheel vrij uitging, niet gemakkelijk maakte.

De heer *Gerbrandy* herinnert zich nog, dat de heer *Rabagliatti* tijdens het conflict-*Dogger* tegen kolonel *de Bruyne* heeft gezegd, dat hij handelde in opdracht van de Minister-President. Dit was, aldus de heer *Gerbrandy,* echter onjuist. Dit was een poging om hem als autoriteit te gebruiken. Naar aanleiding van de brieven, die colonel *Rabagliatti* aan de heer *de Bruyne* in die tijd heeft gezonden, waarin hij mededeelde, dat de Nederlandse Minister-President hem opdracht had gegeven bepaalde personen uit Nederland naar Engeland over te brengen, heeft de heer *Gerbrandy* opgemerkt, dat hij geen direct contact had met de heer *Rabagliatti.* Hij heeft de heer *Rabagliatti* slechts gezien in de tijd, toen de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* werd opgezet. Hij weet niet, dat colonel *Rabagliatti* de kwestie van de agenten *Tazelaar* en *Dogger* met hem heeft besproken.

48356 e.v. *(Furstner)*

Met betrekking tot het conflict tussen kolonel *de Bruyne* en de heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft oud-Minister *Furstner* medegedeeld, dat dit conflict culmineerde in het weghouden van *Dogger* van kolonel *de Bruyne.* Dit conflict is zo hoog gelopen, dat de heer *de Bruyne* heeft gemeend *Hazelhoff Roelfzema* voor de krijgsraad te moeten brengen.

Dit is echter niet doorgegaan. Om nl. een militair voor de krijgsraad te brengen is het noodzakelijk, dat door de hoogste commanderende officier rechtsingang wordt verleend. Dit recht werd in die tijd uitgeoefend door vice-admiraal *Termijtelen* als commandant van de zeestrijdkrachten in Engeland. Na overleg zijn zij beiden tot de conclusie gekomen, dat *Hazelhoff Roelfzema* slechts een pion in het schaakspel was, dat door colonel *Rabagliatti* werd gespeeld.

Wat betreft de omstandigheid, dat *Hazelhoff Roelfzema* opereerde met volkomen instemming van de Minister-President, merkt de heer *Furstner* op, dat *Hazelhoff Roelfzema* in elk geval kolonel *de Bruyne* daarin niet heeft gekend, zoals voorgeschreven is als men een order krijgt, waardoor men een vroegere order niet kan uitvoeren.

41375 e.v. *(Dogger)*

De heer *Dogger* heeft bij zijn verhoor medegedeeld, dat hij uit Nederland is weggegaan om aan H.M. de Koningin en de Regering rapport uit te brengen. Op het moment, waarop hij in Engeland aankwam, functionneerde de inlichtingendienst niet. Toen hij op het vliegveld arriveerde, is hij met *Tazelaar* onder geleide naar de Patriotic School gebracht, waar zij op 14 April 1942 reeds weggehaald werden door colonel *Rabagliatti* en diens assistent, de toenmalige captain *Seymour.* Hij is toen gebracht naar *Hazelhoff Roelfzema.* Hij heeft bij deze een paar dagen vertoefd, doch hij is daar niet ondervraagd, omdat hij het prettiger vond, aangezien hij met een opdracht was weggestuurd, aan H.M. de Koningin te rapporteren. Hij wilde liever niet aan de Engelse inlichtingendienst al zijn gegevens uitleveren. Hij is dan ook niet verhoord in de Patriotic School, en colonel *Rabagliatti* vertelde

hem, dat hij met geen enkele Nederlander contact mocht opnemen, totdat hij bij H.M. was geweest. Anders zou hij weer naar de Patriotic School moeten terugkeren. Ook de heer *Rabagliatti* zelf heeft hem niets gevraagd. Hij is toen gebracht bij de heer *van 't Sant,* die hem evenmin ondervroeg. Hij heeft deze, aldus de heer *Dogger,* direct gezegd, dat hij hem niet mocht vertrouwen, zoals hem in Nederland was medegedeeld door de heer *Schimmelpenninck (Oom Alexander).* Hij is daarop door de heer *van 't Sant* naar Hare Majesteit gebracht. Hij heeft aan Haar rapport uitgebracht en werd toen door de heren *Rabagliatti* en *Hazelhoff Roelfzema* „vrijgegeven". Hij heeft aan de Koningin gevraagd, of hij zich direct mocht vervoegen bij de heer *Furstner,* omdat hij als marineman dat meende te moeten doen en hem ook was opgedragen om, nadat hij bij H.M. was geweest, aan Minister *Furstner* rapport uit te brengen. Hij was zich op dat ogenblik niet in het minst bewust, dat deze gang van zaken te Londen een nieuw geweldig conflict betekende tussen de heren *de Bruyne* en *Rabagliatti.* Hij stond dan ook geheel verbaasd, toen hij bij het onderhoud met Minister *Furstner,* waarbij ook kolonel *de Bruyne* tegenwoordig was, een geweldige uitbrander in ontvangst moest nemen. Hij had geen tijd om een verklaring af te leggen en was volkomen uit het veld geslagen. Hij kreeg daar enigszins „een tik op het morele hoofd". Hij had gedacht, dat men bij de Marine zou vinden, dat hij het als adelborst vrij aardig had gedaan. Hoewel hij als burger een fatsoenlijke houding aannam, doch niet stram in de houding stond, vooral omdat hij dat al twee jaar niet meer gewoon was, was de eerste opmerking: In de houding! Dat maakte op hem een andere indruk dan hij in zijn jeugdig optimisme had verwacht. Hij heeft zijn verslag dan ook niet kunnen uitbrengen, doch werd weggestuurd en heeft een tijdlang te Londen gezeten zonder dat iemand hem betaalde. Hij heeft toen geleefd van geld, dat hij via *Hazelhoff Roelfzema* leende van colonel *Rabagliatti.* Hij heeft slechts rapporten geschreven op verzoek van Hare Majesteit de Koningin. Eerst een beknopt rapport en later een langer rapport.

Tenslotte werd hij ingedeeld bij het Ministerie van Marine te Londen, hetgeen wederom met enige financiële moeilijkheden gepaard ging. Daarna is hij gedetacheerd bij het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering, dat hem weer detacheerde bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Op 1 Augustus 1942 werd hij benoemd tot luitenant-ter-zee der 3de klasse van de marine-reserve. Toen hij te Londen aankwam was hij sergeant-adelborst. Hij is officier geworden, omdat hij door de heren *Lovink* en *Warners* naar Gibraltar zou worden gestuurd voor de buitenlandse dienst. Beroepsofficier kon hij niet worden, omdat zijn opleiding niet voltooid was. Na enige tijd gewerkt te hebben op de legatie te Lissabon, heeft hij in Maart of April 1943 verzocht te mogen varen bij de motortorpedoboten. Daarna heeft hij het stof van inlichtingendiensten afgeschud en is gaan varen. Hij is reserve-officier bij de marine gebleven tot 1 Januari 1947. De heer *Dogger* stond toen voor de keuze om òf bij de marine te blijven, dus weer naar het beroepskader over te gaan, òf de marine vaarwel te zeggen. Hij kon toen slechts geplaatst worden bij de K.M.R.O.V., hetgeen een los verband is. Hij stelde echter de eis, dat hij werd geplaatst in zijn ranglijst, waarin hij door afwezigheid was achtergeraakt. Doordat deze eis niet is ingewilligd is hij uit de marine gegaan.

Bij het feit, dat hij na zijn aankomst in Engeland geheel buiten het werk van de verbindingen met Nederland bleef, heeft de heer *Dogger* zich in de eerste tijd niet neergelegd. Hij is op eigen gelegenheid, voorzover hem dat werd toegelaten, besprekingen gaan voeren en heeft zich tot verschillende instanties gewend om tot een resultaat te komen. Hij heeft getracht de organisatie, die hem had uitgezonden, zoveel mogelijk naar voren te brengen en te bewerkstelligen, dat aan haar verzoeken werd voldaan. Hij is daartoe verschillende malen bij de Minister-President, bij colonel *Rabagliatti,* bij de heer *de Bruyne* en anderen geweest. De Minister-President deelde hem toen mede, dat hij nog even moest afwachten tot hem verteld kon worden bij welke organisatie hij zijn rapporten moest uitbrengen. Tenslotte moest hij zich daartoe vervoegen bij de heren *Warners* en *Lovink.*

In verband met zijn contact met de heer *Dogger* heeft de heer *A. H. J. Lovink,* destijds secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering, aan de commissie medegedeeld, dat hij een paar keer met de heer *Dogger* heeft gesproken. Deze heeft vrij uitvoerige inlichtingen over de O.D. gegeven.

49484 e.v. *(Lovink)*

Hierover heeft hij een rapport geschreven, dat een beschrijving inhield van de voorbereidingen, die in Nederland waren getroffen. Het is zeer gewaardeerd, dat men deze berichten, die verhelderend hebben gewerkt, heeft gekregen. In deze tijd speelde echter de kwestie van de doelstellingen van de O.D. nog niet in die mate een rol als later. Destijds was het nog niet duidelijk in welke richting de O.D.

zich de ontwikkeling van zaken in Nederland dacht. De moeilijkheden over de O.D. zijn te Londen eerst later gekomen.

49449 e.v. *(Lovink)*

Met betrekking tot het conflict tussen kolonel *de Bruyne* en de heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft de heer *Lovink* aan de commissie medegedeeld, dat hij van de moeilijkheden, die zijn ontstaan tussen de heren *Rabagliatti* en *de Bruyne,* afweet; in deze moeilijkheden heeft de heer *Hazelhoff Roelfzema* een zekere rol gespeeld. In deze kwestie kan er moeilijk sprake zijn geweest van een gebrek aan vertrouwen van de Minister-President in de heer *de Bruyne.* Als hij, aldus de heer *Lovink,* één man steeds door de Minister-President heeft horen roemen, is het kolonel *de Bruyne.*

49453 e.v. *(Lovink)*

Ten aanzien van de omstandigheid, dat de Minister-President, buiten medeweten van de chef van de C.I.D., de heer *de Bruyne,* toeliet, dat de groep-*Hazelhoff Roelfzema* bepaalde operaties uitvoerde, meende de heer *Lovink,* dat er „onder bepaalde omstandigheden misschien redenen zijn, waarom men een bepaalde gedragslijn volgt". Persoonlijk acht de heer *Lovink* echter de eenheid bij de inlichtingendienst gewenst.

41429 e.v. *(Dogger)*

De heer *Dogger* heeft nog medegedeeld, dat de organisatie van *Oom Alexander,* met welke naam jhr. *J. Schimmelpenninck* te 's-Gravenhage werd aangeduid, geen organisatie was, die meende, dat zij een overkoepelende taak had ten aanzien van neven-organisaties. De gedachte van de heer *Schimmelpenninck* was, dat hij zich wilde inzetten om een overkoepeling te organiseren, maar dat hij zelf daarvan niet de leiding wenste te hebben. Hij zag als zijn taak het zoeken van contact met alle andere organisaties, die uit de grond oprezen. Hierboven wilde hij een overkoepeling door vooraanstaande mensen in Nederland vormen. Toen hij op 13 November 1941 gearresteerd werd, had hij deze taak in principe voltooid, daar hij de wegen had gelegd. Hij werd echter meer gedrongen in de O.D.-richting, omdat de toenmalige chef van de O.D. door arrestatie wegviel, voordat deze zijn opvolging had kunnen regelen. De heer *Schimmelpenninck* heeft toen, hoewel hij zich daarvoor ongeschikt achtte, de zaak gaande gehouden en heeft intussen getracht een chef staf te vinden. Dit „gaande houden" is na de arrestatie van de heer *Schimmelpenninck* door hem *(Dogger)* voortgezet. Jhr. *W. Röell,* gepensionneerd luitenant-generaal, heeft toen majoor *Tibo* bereid gevonden het werk voort te zetten.

35737 *(Six)*

In verband hiermede heeft jhr. *P. J. Six* verklaard, dat de groep-*Oom Alexander* aanvankelijk geen onderdeel was van de O.D. Nadat de luitenant-kolonel der Koninklijke Marechaussee *Versteeg,* chef staf van de O.D., op 12 September 1941 was gearresteerd, heeft de heer *Schimmelpenninck (Oom Alexander)* de leiding overgenomen en heeft toen tijdelijk deze functie in de O.D. bekleed, terwijl hij onderwijl zocht naar een nieuwe chef staf. Hij heeft deze functie waargenomen tot zijn arrestatie in November 1941. In December 1941 heeft majoor *Tibo* dit werk, dat toen door de adelborst *Dogger* werd waargenomen, overgenomen. Majoor *Tibo* heeft deze functie vervuld tot 15 Mei 1942, op welke dag hij in krijgsgevangenschap is gegaan.

35678 e.v. *(Six)*

De heer *Six,* die in Augustus 1942 de leiding van de O.D. heeft gekregen, heeft verder nog verklaard, dat door de uitzending van *Dogger* geen behoorlijk contact met Engeland is verkregen, zoals men bij de O.D. had gehoopt. Zodoende heeft men zich dan ook op het standpunt gesteld, dat het zenden van mensen naar Engeland volstrekt nutteloos was, aangezien men nooit meer iets van hen hoorde. De bedoeling van het uitzenden van *Dogger* was, dat er een regelmatige verbinding tot stand zou worden gebracht en dat men op de plannen, die hier waren ontwikkeld, sanctie zou verkrijgen, opdat men zou weten, dat er met instemming van de Nederlandse Regering gewerk werd. De eerste, die echter een reactie bij de O.D. van Engeland uit bracht, is de agent *van Borssum Buisman* geweest, die half Juni 1943 over kwam. Wanneer men deze vroeg, hoe het met de opdracht van *Dogger* gesteld was en hoe de Regering daarop had gereageerd, keek, aldus de heer *Six, van Borssum Buisman* je met zulke ogen aan en zei: „Van *Dogger* heb ik nooit gehoord".

Voorts deelt de heer *Six* nog mede, dat *Dogger* opdracht had zich te melden bij de Koningin. Aan deze opdracht heeft *Dogger* voldaan. Ten aanzien van het geweldige conflict, dat te Londen is ontstaan tussen kolonel *de Bruyne* en de heer *Hazelhoff Roelfzema,* in welk conflict *Dogger* buiten zijn schuld is verzeild geraakt, merkt de heer *Six* op, dat hierdoor het landsbelang toch wel ten ergste is geschaad.

Ten tijde van de moeilijkheden over *Tazelaar* en *Dogger* tussen de heer *de Bruyne* en de heren *Rabagliatti* en *Hazelhoff Roelfzema,* naar aanleiding waarvan de laatste werd ontheven van zijn functie bij de C.I.D., is nog een ander conflict ontstaan tussen de heren *de Bruyne* en *Rabagliatti,* nu in verband met een overtocht naar Nederland, waarbij *Hazelhoff Roelfzema* opnieuw door colonel *Ra-*

30325 e.v. *(de Bruyne)*

bagliatti met de leiding werd belast. De heer *de Bruyne* verklaart hierover, dat er op een gegeven moment bij de Engelse dienst uit Nederland een telegram binnenkwam over het uitzenden van iemand om de vervanger van de heer *Vorrink* af te halen. *Rabagliatti* deelde hem mede, dat hij die onderneming zou uitvoeren met de hulp van *Hazelhoff Roelfzema.* Hierop stelde de heer *de Bruyne* zich op het standpunt, dat hij dit niet kon accepteren, daar hij *Hazelhoff Roelfzema* ontslagen had en hem zelfs had voorgedragen voor verwijzing naar de krijgsraad. Hij achtte het onjuist, dat *Hazelhoff Roelfzema,* die hij daarvoor ongeschikt achtte, met de leiding belast zou worden.

De heer *de Bruyne* heeft op 8 Mei 1942 een brief geschreven aan de Minister van Marine, waarin hij aan deze de zaak voorlegde. Hij deelde hierin mede, dat colonel *Rabagliatti* hem, nadat hij zijn bezwaren tegen de persoon van *Hazelhoff Roelfzema* had uiteengezet, geantwoord had, dat de Minister-President toestemming had verleend tot het aanwijzen van *Hazelhoff Roelfzema,* hetgeen door de heer *van 't Sant* aan colonel *Rabagliatti* zou zijn medegedeeld. In deze brief schreef de heer *de Bruyne* verder, dat hiermede wel het uiterste was bereikt, dat hij zich in zijn functie als waarnemend hoofd van de C.I.D. mocht laten welgevallen. Hij verzocht daarom de Minister van Marine zijn bemiddeling te willen verlenen, opdat hij zou worden voorgedragen voor ontheffing uit deze functie op eigen verzoek. De heer *de Bruyne* heeft bij zijn verhoor nog medegedeeld, dat bij een bespreking tussen Minister *Gerbrandy, Rabagliatti* en hem eerstgenoemde pertinent heeft ontkend, dat hij *Rabagliatti* opdracht had gegeven de vervanger van *Vorrink* af te halen. De heer *de Bruyne* heeft verder medegedeeld, dat hij in de loop van Mei 1942 het gevraagde ontslag heeft verkregen.

30326 *(de Bruyne)*

30327 *(de Bruyne)*

34963 e.v. *(Hazelhoff Roelfzema)*

Uit de verklaring van de heer *Hazelhoff Roelfzema* blijkt, dat zijn groep op 11 Mei 1942 nog een operatie heeft verricht op Noordwijk. Hij deelt mee, dat deze tocht werd voorbereid vóór April. Deze operatie is mislukt. Toen men bij Noordwijk, waar geland zou worden, aankwam, was er te weinig tijd om naar land te roeien, met de agent *de Jonge* in contact te treden, en daarna weer terug te roeien. Deze tocht is uitgelopen op een geweldige schietpartij van de kust af, daar er tezelfder tijd door de Engelsen vlakbij een andere operatie werd uitgevoerd. Hierop begonnen de Britse boten terug te schieten, waarbij de roeiboot tussen twee vuren zat. Bij deze gelegenheid is de agent *de Jonge* niet gearresteerd.

De groep-*Hazelhoff Roelfzema* werd nog niet ontbonden; dit is eerst in de loop van de volgende maanden gebeurd, nadat de heren *Lovink* en *Warners,* respectievelijk secretaris-generaal van en raadadviseur bij het Departement voor Algemene Oorlogvoering, in September 1942 over deze groep een rapport hadden uitgebracht. De heer *Hazelhoff Roelfzema* deelt hieromtrent mede, dat deze beide heren, die uit Indië gekomen waren, geplaatst werden bij het departement van de Minister-President. Gegeven de zeer vele verwarringen in de inlichtingendienst zouden zij verschillende zaken hiervan behartigen. De heer *Hazelhoff Roelfzema* heeft zich met zijn groep met hen in verbinding gesteld. Hij had begrepen, dat genoemde heren zich slechts zouden bemoeien met de financiële aangelegenheden. Op een gegeven moment werden allen echter bij de heer *Warners* geroepen, waarbij deze zei, dat zij allemaal ontslagen waren. Het is de heer *Hazelhoff Roelfzema* bekend, dat in het rapport van de heren *Lovink* en *Warners* critiek wordt uitgeoefend op de methode van werken van zijn groep. Hij geeft b.v. toe, dat de regeling van de betalingen een vrij grote warboel was; dit wijt hij echter aan de omstandigheid, dat een gedeelte van het geld van Nederlandse kant en een ander gedeelte van Engelse kant kwam. In elk geval was deze geldelijke regeling, wat de heren *Krediet, Tazelaar* en hem betreft, gezien en goedgekeurd door de Minister-President. Bovendien stopte de heer *de Bruyne* de betalingen, toen hij hen van hun functie onthief. Het in dit rapport vermelde feit, dat de heren *Lovink* en *Warners* de beschikking hebben gekregen over een document van de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* ten gevolge van de omstandigheid, dat de veiligheid bij deze organisatie niet voldoende in acht genomen werd, geeft de heer *Hazelhoff Roelfzema* wel toe, doch hij merkt daarbij op, dat hij nimmer enig geld heeft gekregen om een brandkast aan te schaffen. Dientengevolge waren zij wel gedwongen om hun geheime papieren op te bergen in een gat achter de spiegel in de badkamer. De heer *Hazelhoff Roelfzema* is echter overtuigd, dat hij dit geheime document niet, zoals in het rapport wordt medegedeeld, op een leestafel tussen tijdschriften heeft laten liggen. Overigens is het rapport van de heren *Lovink* en *Warners* aan de heer *Hazelhoff Roelfzema* niet bekend.

34985 *(Hazelhoff Roelfzema)*

Uit dit rapport, dat de heren *Lovink* en *Warners* op 10 September 1942 aan de Minister-President hebben uitgebracht, blijkt, dat de bemoeiingen van deze beide heren geleid hebben tot het beëindigen

van de opleiding van een aantal jongelieden, die bestemd waren te werken voor de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema*. De heren *Lovink* en *Warners* geven als hun indruk weer, dat de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* bestaat uit weliswaar enthousiaste en moedige jongelieden, doch dat zij geheel onervaren zijn, terwijl zij deskundigheid missen. Bovendien ontbreekt het hun aan het besef, dat bij een organisatie als deze de nodige veiligheid in acht dient te worden genomen.

Voorts wordt in het rapport medegedeeld, dat de achterstand in de betalingen aan de leden van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* door de heren *Lovink* en *Warners* is geregeld. Hierbij bleek hun, dat de regeling dezer financiële aangelegenheden volkomen ongeorganiseerd was en onordelijk. Er hadden echter geen onregelmatigheden plaats gevonden. In het rapport wordt nog melding gemaakt van het feit, dat zich op een gegeven moment bij de heren *Lovink* en *Warners* een volkomen onbekend persoon vervoegde met een exemplaar van het zeer uitvoerige en gedetailleerde rapport, dat indertijd door *Hazelhoff Roelfzema* werd opgesteld omtrent een reeks gebeurtenissen in de voormalige C.I.D.-organisatie. In dit rapport waren veel namen genoemd en het bevatte de meest geheime inlichtingen omtrent deze organisatie. De brenger van het rapport had het ergens op een leestafel tussen tijdschriften gevonden. De heren *Lovink* en *Warners* geven o.a. als hun mening weer, dat, hoewel *Hazelhoff Roelfzema* vele appreciabele eigenschappen heeft, de beslissing om hem verder en voor goed uit dit soort van werkzaamheden uit te schakelen, als de enig juiste moet worden gezien.

Verder wordt in het rapport nog vermeld, dat ook de heer *van 't Sant* volmondig van mening was, dat aan de huidige organisatie een einde gemaakt moest worden en dat daarom een aanvaardbare vorm kon worden gevonden, indien voor de betrokkenen elders een passende bestemming kon worden verkregen. De heer *Lovink,* over dit rapport door de commissie gehoord, heeft verklaard, dat het door de heer *Warners* en hem samen is gemaakt, omdat hij het als

20982 e.v. *(Lovink)*

zijn plicht beschouwde ongelukken te voorkomen. De heer *Lovink* is in deze zaak betrokken, omdat hij bekend was met de werkzaamheden van inlichtingendiensten. Voor dit werk is weliswaar grote moed nodig, doch dit is niet voldoende. Het is jammer, wanneer mensen, die deze moed bezitten, worden opgeofferd door een slechte

21000 *(Lovink)*

organisatie. Na het uitbrengen van het rapport is de organisatie-*Hazelhoff Roelfzema* ontbonden en zijn de leden daarvan grotendeels in een werkkring geplaatst, die niet op het gebied van het inlichtingenwerk lag.

§ 4. *Conclusies*

Zoals uit de hierboven weergegeven getuigenverklaringen blijkt, is de groep-*Hazelhoff Roelfzema* ontstaan uit het initiatief van de heer *B. van der Stok,* die op 23 Juli 1941 met mr. *Hazelhoff Roelfzema* en enige andere Engelandvaarders in Engeland aankwam. Zij kwamen in contact met de heren *Rabagliatti, van 't Sant* en *Derksema.* De heer *van der Stok* was overtuigd, dat zijn illegale vrienden, onder wie de heer *van Hattem,* radiografisch contact met Engeland hadden. Bij onderzoek in Engeland bleek echter, dat dit radiografische contact niet bestond. Hieruit werd geconcludeerd, dat deze illegale werkers slechts schijnbaar verbinding hadden met Engeland, doch in werkelijkheid berichten stuurden naar en ontvingen van de Duitsers. Men kwam daarom op de gedachte een plan uit te werken om van Engeland uit contact met hen te leggen. Onderwijl ondervond echter de heer *van der Stok* blijkbaar dusdanige moeilijkheden, dat hij zich uit deze aangelegenheid terugtrok en dienst nam bij de R.A.F. Hoe dit precies in zijn werk is gegaan, is de commissie niet geheel duidelijk geworden, daar de verklaringen van de heer *van der Stok* en de heer *Hazelhoff Roelfzema,* die zijn werk overnam, op dit punt met elkaar in lijnrechte tegenspraak zijn. De heer *van der Stok* beweert, dat hij een plan uitgewerkt heeft en dat in een verzegelde enveloppe aan de Engelsen heeft gezonden; dit plan zou *Hazelhoff Roelfzema* hebben onderschept, waarna hij het als zijn eigen geesteskind bij de Engelsen zou hebben ingediend. De heer *Hazelhoff Roelfzema* ontkent een en ander echter ten stelligste. Ook de verklaring van de heer *Tazelaar* verschaft hier omtrent geen duidelijk licht. De heer *Hazelhoff Roelfzema,* die bij besprekingen omtrent het contact met Nederland, waarbij de heer *van der Stok* de leiding zou hebben, aanwezig was geweest, nam diens taak over en kreeg op deze wijze de leiding van de groep, welke de commissie in het voorgaande reeds heeft aangeduid als de groep-*Hazelhoff Roelfzema.* De taak van deze groep zou zijn het onderhouden van een transportdienst voor de Engelse en de Nederlandse inlichtingendiensten tussen Engeland en het bezette Nederland.

Inmiddels was de leiding van de C.I.D. bij Koninklijk besluit van 14 Augustus 1941 overgegaan op de heer *Derksema.* Toen de groep-

Hazelhoff Roelfzema op 6 Augustus 1941 voor het eerst met de C.I.D. in contact kwam, had zij te maken met de heer *van 't Sant*, die op die datum nog de leiding had. Daar met medeweten van de Minister-President de groep-*Hazelhoff Roelfzema* na 14 Augustus 1941 contact met de heer *van 't Sant* bleef onderhouden, werd uit de aard der zaak de verhouding tot mr. *Derksema* moeilijk. Hoewel de heer *van 't Sant* dit contact met de groep-*Hazelhoff Roelfzema* niet in enige officiële functie onderhield en hij zich, naar aan de commissie werd medegedeeld, niet bemoeide met haar uitvoerende werkzaamheden, was hij blijkbaar toch de autoriteit, waarop deze groep kon terugvallen, indien zij moeilijkheden had. Bovendien is gebleken, dat de opdracht om dr. *Wiardi Beckman* uit Nederland naar Londen over te brengen door de Regering via de heer *van 't Sant* aan de groep-*Hazelhoff Roelfzema* werd gegeven. De heer *Gerbrandy* ziet het zelfs zo, dat de werkzaamheden van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* een voortzetting vormden van het regime-*van 't Sant*. Wanneer men hierbij in ogenschouw neemt, dat de heer *Derksema* op last van de Minister van Binnenlandse Zaken geen contact met de heer *van 't Sant* mocht onderhouden, behoeft het niet te verwonderen, dat deze situatie een bron van moeilijkheden werd. Dit klemt te meer, indien juist is wat de heer *d'Aulnis de Bourouill* aan de commissie heeft medegedeeld, nl. dat de Nederlandse sectie van S.I.S. de werkwijze van mr *Derksema* niet goedkeurde en liever met de heer *van 't Sant* werkte.

Het stuk, dat op 31 Augustus 1941 aan de Engelsen werd gezonden en waarin met zoveel woorden werd medegedeeld, dat de groep-*Hazelhoff Roelfzema* het contact tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied zou onderhouden, moest onder deze omstandigheden wel ten gevolge hebben, dat bij de Engelsen de samenwerking met de C.I.D. onder leiding van mr *Derksema* steeds meer op de achtergrond kwam. Daarbij kreeg de groep-*Hazelhoff Roelfzema* als instrument van de heren *Rabagliatti* en *van 't Sant* het transport van agenten tussen Engeland en Nederland geheel in handen. De richtlijnen werden uitsluitend gegeven door de Engelse dienst, welke, zoals uit het voorgaande reeds is gebleken en later nog duidelijker zal blijken, van het beginsel uitging, dat naast de radiografische communicatie ook het transport van de agenten geheel in Engelse handen diende te zijn. Hierdoor ging de groep-*Hazelhoff Roelfzema* de facto fungeren als een Nederlandse organisatie, welke bij het transport hulp verleende aan de Engelse dienst, terwijl haar verbinding met de Nederlandse Regering over de heer *van 't Sant* liep. Terwijl dus de Minister van Binnenlandse Zaken op het standpunt stond en dienovereenkomstig opdrachten had gegeven aan het hoofd van de Nederlandse C.I.D., dat alleen agenten naar Nederland mochten worden gezonden als de Nederlandse Regering in alles wat de uitzending betrof werd gekend, opereerde naast de C.I.D., en gedekt door het gezag van de Minister-President, de groep-*Hazelhoff Roelfzema* geheel zelfstandig.

Hierdoor ontstond de wel zeer merkwaardige situatie, dat de heer *van 't Sant,* die van 14 Augustus 1941 af in het ambtelijke slechts de functie van raadadviseur bij de Departementen van Justitie en van Binnenlandse Zaken bekleedde, de groep-*Hazelhoff Roelfzema* en haar agenten, geheel buiten de C.I.D., welke ressorteerde onder de Minister van Binnenlandse Zaken, om opdrachten gaf en haar in belangrijke aangelegenheden behulpzaam was.

Het beleid, dat de Nederlandse C.I.D., blijkbaar in overeenstemming met de opvattingen van de Minister van Binnenlandse Zaken, volgde, was geheel tegengesteld aan dat, hetwelk de heer *Rabagliatti* wenste te volgen. Deze had er echter — van zijn kant gezien terecht — geen behoefte aan met de heer *Derksema* samen te werken, daar hij immers in overleg met het afgetreden hoofd van de C.I.D., de heer *van 't Sant,* die daarbij gedekt werd door de Nederlandse Minister-President, zijn pogingen om contact met Nederland tot stand te brengen kon voortzetten. Wanneer de Nederlandse Regering bepaalde wensen op politiek gebied had, zoals bij de uitzending van*Tazelaar* ten aanzien van dr. *Wiardi Beckman,* werden deze wensen aan hem door de heer *van 't Sant* overgebracht, zodat hij wel de indruk moest krijgen, dat de Nederlandse Regering weinig prijs stelde op een behoorlijke samenwerking tussen de C.I.D. en de Nederlandse afdeling van S.I.S.

Hoewel dus de groep-*Hazelhoff Roelfzema* formeel onder de C.I.D. van het Departement van Binnenlandse Zaken ressorteerde, had deze groep de heer *Derksema* in het geheel niet nodig, daar zij zich steeds kon wenden tot de heer *van 't Sant,* die door de Minister-President werd gedekt.

De commissie acht het een ernstige fout van de heer *Derksema,* dat hij *Hazelhoff Roelfzema* en de zijnen, die zich in ieder geval aanvankelijk tot hem om hulp en steun hebben gewend, van zich heeft afgestoten. Hoewel hij en zijn Minister, de heer *van Boeyen,* blijkbaar eerst de verhouding tussen de Nederlandse en de Engelse

dienst op een andere leest geschoeid wensten te zien, had deze handelwijze ten gevolge, dat de Engelse dienst eerst recht in de gelegenheid kwam de Nederlandse dienst buiten alles te laten. In het vorige hoofdstuk is reeds vermeld, dat een ander gevolg hiervan was, dat door de C.I.D. praktisch geen agenten meer zijn uitgezonden en dat het werk van deze dienst zich hoofdzakelijk ging beperken tot het veiligheidswerk.

De tochten van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* naar Nederland, waarbij getracht werd contacten in het bezette gebied te leggen, werden dan ook geheel buiten de C.I.D. om uitgevoerd.

Deze groep voerde haar eerste operatie uit op 24 November 1941, toen de heer *Tazelaar* per motortorpedoboot naar Nederland werd gebracht, waar hij aan wal werd gezet met opdracht om contact op te nemen met de heren *Wiardi Beckman* en *Tielens*. Ook later voerde deze groep verschillende operaties op de Nederlandse kust uit, het laatst op 11 Mei 1942. Daarna functionneerde de groep niet meer, terwijl ze in September 1942 werd opgeheven.

De heer *Tazelaar* beschikte niet over een radiozendtoestel, doch hij heeft via de heer *Vaz Dias* contact kunnen opnemen met de reeds in Nederland geparachuteerde agent *Alblas*.

Vervolgens werd op 10 December 1941 door de groep-*Hazelhoff Roelfzema* de agent *van der Reyden* naar Nederland overgebracht met een zendtoestel, hetwelk hij echter bij de landing verloor. Aangezien ook het toestel van de op 1 October 1941 in Nederland aangekomen agent *Terlaak* in het ongerede was geraakt, bestond voor de op dat ogenblik in ons land aanwezige agenten de enige mogelijkheid om met Engeland in contact te komen in de verbinding van de agent *Alblas*.

De heer *Tazelaar* is er in geslaagd dr *Wiardi Beckman* en kapitein *Tielens* te bereiken. Eerstgenoemde was terstond bereid met de hulp van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* naar Engeland over te steken, terwijl de laatste hiertoe niet aanstonds bereid bleek te zijn, daar hij zich gebonden achtte aan het erewoord, door hem als Nederlands officier afgelegd tegenover de Duitsers.

De commissie meent over de weigering van de heer *Tielens* in verband met zijn gegeven erewoord hier te moeten volstaan met het constateren van het feit en hieromtrent geen oordeel te moeten geven, daar zij in haar verslag omtrent het te Londen in de jaren 1940 tot 1945 gevoerde militaire beleid uitvoerig en principieel op de kwestie van het erewoord zal ingaan. Alleen meent zij de opmerking niet achterwege te moeten laten, dat de mededelingen van de heer *Tielens* op dit punt niet de indruk geven, dat hij, nadat hij in Januari 1942 in overleg met de heer *Calmeijer* besloten had met het terugnemen van zijn erewoord nog even te wachten, nog enige poging daartoe heeft gedaan. Ook na het vertrek van *Tazelaar* zou daartoe nog aanleiding hebben bestaan, omdat hij, evenals zo vele anderen hebben gedaan, op eigen gelegenheid had kunnen trachten naar Engeland te komen, nu de Regering blijk had gegeven zijn overkomst op prijs te stellen.

De overkomst van dr *Wiardi Beckman* naar Engeland is niet geslaagd, hoewel hij daartoe herhaaldelijk pogingen heeft aangewend. De operaties van de groep-*Hazelhoff Roelfzema,* welke met dit doel werden ondernomen, zijn verschillende keren mislukt, waarschijnlijk mede doordat de afspraken, welke hieromtrent waren gemaakt, niet behoorlijk zijn uitgevoerd. Zo is uit de verhoren gebleken, dat de uitzending van het Wilhelmus, waarmede de komst van de boot van *Hazelhoff Roelfzema* werd aangekondigd, niet op de afgesproken wijze is geschied. Dr. *Wiardi Beckman* is tenslotte in de nacht van 17 op 18 Januari 1942 op het Scheveningse strand gearresteerd, o.a. met de heer *Goedhart,* die eveneens naar Engeland wilde oversteken. De heer *Wiardi Beckman* is wegens zijn poging naar Engeland over te steken door een Duits gerecht tot een langdurige vrijheidsstraf veroordeeld en in een concentratiekamp opgesloten, waar hij in April 1945 aan vlektyphus is overleden.

De heer *Goedhart,* die door de Duitsers ter dood is veroordeeld, heeft kans gezien daarna uit gevangenschap te ontvluchten. De poging van de heer *Goedhart* om naar Engeland te gaan vond haar aanleiding mede hierin, dat er in de redactie van het illegale blad Het Parool verschil van opvatting heerste omtrent de te volgen politiek bij de voorlichting van het Nederlandse volk en dat de heer *Goedhart* het daarom wenselijk achtte, dat naast dr. *Wiardi Beckman* ook hij naar Londen zou gaan. Tevens voelde deze groep het als een gemis, dat er geen behoorlijke verbinding met Engeland bestond om de Regering van politieke berichten te voorzien. Het contact, dat deze groep met de agent *Alblas* had gekregen, had daarin geen verandering gebracht, daar deze van zijn Engelse opdrachtgever het bericht kreeg, dat hij zich moest beperken tot het zenden van militaire berichten.

De commissie is van oordeel, dat de Duitsers niet op de hoogte waren van het feit, dat het de heren *Wiardi Beckman, Goedhart* en *Dogger* waren, die op die bepaalde nacht een poging zouden ondernemen om het land te verlaten, doch zij meent te moeten aannemen, dat de Duitse Abwehr door de V-man *Ridderhof* er van op de hoogte was gesteld, dat er in de nacht een Engels snelvarend motorvaartuig voor Scheveningen zou komen om drie personen af te halen. Ook wisten de Duitsers, dat het tijdstip door Radio Oranje met het Wilhelmus zou worden aangekondigd. In verband met deze mededeling van *Ridderhof* had *Giskes* bewerkstelligd, dat de kustwacht opdracht kreeg om uit te kijken, of er iets bijzonders gebeurde. Een en ander heeft dan ook de arrestatie van de heren *Wiardi Beckman* en *Goedhart* tengevolge gehad.

Het doel van de Nederlandse Regering met de opdracht aan *Tazelaar* bepaalde mensen, wier overkomst gewenst werd geacht, uit Nederland naar Engeland over te brengen, acht de commissie alleszins gerechtvaardigd. Vooral de overkomst van een man als dr *Wiardi Beckman* kon uit overwegingen van algemeen belang van groot gewicht worden geacht.

Bij de poging van dr. *Wiardi Beckman* om naar Engeland over te steken was o.a. ook aanwezig de heer *Dogger*. Zoals uit boven weergegeven getuigenverklaringen blijkt, zijn *Tazelaar* en hij door toevallige omstandigheden niet samen met de andere zojuist genoemde personen gearresteerd. Wel zijn de heren *Tazelaar* en *Dogger* bij een nieuwe poging in de volgende nacht gearresteerd, doch zij zijn door de Duitsers na enkele uren weer vrijgelaten. Hierop zijn zij via Zwitserland naar Engeland vertrokken, waarna zij op 13 April 1942 te Londen aankwamen. De heer *Dogger* was door de heer *Tazelaar* meegenomen, daar deze het van belang achtte, dat, behalve dr. *Wiardi Beckman* en de heer *Goedhart* van Het Parool, ook een representant van een andere richting, nl. van de groep van *Oom Alexander,* welke in contact stond met de O.D., naar Engeland werd overgebracht. Dit gebeurde met medeweten en volkomen instemming van dr. *Wiardi Beckman.*

Kolonel *de Bruyne,* die inmiddels op 5 Februari 1942 de heer *Derksema* als tijdelijk hoofd van de C.I.D. was opgevolgd, kreeg uit Zwitserland bericht, dat de heren *Tazelaar* en *Dogger* te Londen zouden aankomen. Daar de heer *de Bruyne* blijkbaar — naar het oordeel van de commissie terecht — op het standpunt stond, dat de operaties van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* onder hem ressorteerden, heeft hij aan de heer *Rabagliatti* te kennen gegeven, dat hij de heer *Dogger,* die met berichten voor de Nederlandse Regering kwam, bij aankomst te Londen wenste te ontvangen. De heer *Hazelhoff Roelfzema,* die inmiddels verschillende moeilijkheden had gehad met kolonel *de Bruyne,* heeft *Tazelaar* bij diens aankomst in Engeland medegedeeld, dat hij het minder gewenst achtte, dat hij en de heer *Dogger* zich onmiddellijk gingen melden bij kolonel *de Bruyne.* De heer *Rabagliatti* was het hiermede eens, daar hij de heren *Tazelaar* en *Dogger* niet onmiddellijk in contact heeft gebracht met kolonel *de Bruyne,* doch hen eerst, buiten voorkennis van deze via de heer *van 't Sant* bij H.M. de Koningin en bij de Nederlandse Minister-President heeft gebracht. Hij stond op het standpunt, dat de heer *de Bruyne* met de opdracht van *Tazelaar,* tengevolge waarvan de heer *Dogger* te Londen kwam, niets had te maken, daar hij *(Rabagliatti)* deze opdracht, voordat kolonel *de Bruyne* hoofd van de C.I.D. was, met de Nederlandse Regering had besproken. Hij meende derhalve blijkbaar, dat het voldoende was, dat hij twee dagen na hun aankomst daarvan kennis gaf aan kolonel *de Bruyne.* Als gevolg daarvan heeft ook de heer *Hazelhoff Roelfzema* zich op het standpunt gesteld, dat hij de heren *Tazelaar* en *Dogger* niet naar kolonel *de Bruyne* behoefde te brengen alhoewel deze hem daartoe opdracht had gegeven. Een en ander heeft, zoals uit het hierboven behandelde duidelijk is gebleken, aanleiding gegeven tot grote moeilijkheden.

De heer *Hazelhoff Roelfzema* had ten opzichte van de C.I.D. onder leiding van mr. *Derksema* een zeer zelfstandige positie. Toen echter op 5 Februari 1942 mr. *Derksema* door kolonel *de Bruyne* werd opgevolgd, werd hij geplaatst onder de leiding van de heer *de Bruyne.* De heer *Hazelhoff Roelfzema* beschouwde deze als iemand, die tot taak had het werk van mr. *Derksema* als hoofd van de Nederlandse veiligheidsdienst en zijn werk te overkoepelen. Door zijn rang zou de heer *de Bruyne* de nodige autoriteit tegenover andere instanties te Londen hebben om zo nodig op te treden. Na enige tijd bemoeide de heer *de Bruyne* zich echter, naar de zienswijze van de heer *Hazelhoff Roelfzema,* te veel met de finesses, terwijl hij bovendien in zijn ogen niet een geschikte figuur was voor het werk van de geheime dienst. In het vervolg van dit deel van haar verslag zal de commissie haar standpunt nader ontwikkelen over de

capaciteiten van de heer *de Bruyne,* hoewel zij reeds hier wil vaststellen, dat het niet ter beoordeling van de heer *Hazelhoff Roelfzema* was, in hoeverre kolonel *de Bruyne* zich te veel met de finesses inliet. Zelfs al zou deze opvatting van de heer *Hazelhoff Roelfzema* juist zijn, dan neemt dit niet weg, dat hij zich als verbindingsofficier tussen kolonel *de Bruyne* en colonel *Rabagliatti* strikt had te houden aan de orders en wensen van eerstgenoemde. Daar de Minister-President hem had gezegd, dat hij de heer *de Bruyne* als zijn chef diende te beschouwen en dat de eenheid in de dienst niet mocht worden verbroken, moest de heer *Hazelhoff Roelfzema* toch inzien, dat het niet aanging, dat hij als ondergeschikt officier in deze een eigen beleid volgde.

Hoewel dus de Minister-President blijkbaar ten aanzien van kolonel *de Bruyne* een ander standpunt heeft ingenomen dan ten aanzien van mr. *Derksema,* tijdens wiens commando van de C.I.D. hij immers toegeeft de groep-*Hazelhoff Roelfzema* onder het regime-*van 't Sant* te hebben gecontinueerd, heeft hij niet de kracht gehad dit standpunt tot gelding te brengen. Immers uit de getuigenverklaringen is gebleken, dat ook de agent jhr. *de Jonge,* die via de heer *Hazelhoff Roelfzema* was aangetrokken en die op 23 Februari 1942, dus na het optreden van kolonel *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D., in Nederland is begonnen te opereren, zijn opdrachten niet uitsluitend van kolonel *de Bruyne* heeft gekregen, aangezien deze anders toch van de opdracht van *de Jonge* om contact met de heer *Vorrink* te zoeken, ongetwijfeld zou hebben geweten.

Ook uit de verklaring van mevrouw *Jones—Maks,* die na Januari 1942 weer werkzaam was bij de heer *van 't Sant,* blijkt, dat het contact tussen de heren *Rabagliatti* en *van 't Sant* over de groep-*Hazelhoff Roelfzema* vrolijk verder ging.

Deze situatie heeft in Mei 1942 geleid tot een groot conflict tussen kolonel *de Bruyne* en colonel *Rabagliatti,* dat hiermede geëindigd is, dat de heer *de Bruyne* in de loop van deze maand ontheffing als hoofd van de C.I.D. vroeg en verkreeg. Dit conflict zal de commissie in het volgende hoofdstuk nog nader bespreken.

Wat het optreden van de heer *Hazelhoff Roelfzema* bij de aankomst van *Tazelaar* en *Dogger* betreft, is de commissie van mening, dat hij, door de bevelen van zijn chef, kolonel *de Bruyne,* te negeren, ondisciplinair heeft gehandeld, al kan toegegeven worden, dat door het feit, dat hoge persoonlijkheden als de Minister-President en de heer *van 't Sant* zijn ondernemingen protegeerden, het voor iemand van zijn leeftijd en ervaring wel moeilijk werd om de juiste verhoudingen te blijven zien. Om deze redenen acht de commissie het dan ook begrijpelijk, dat de heer *Hazelhoff Roelfzema* uiteindelijk niet voor de krijgsraad is gebracht.

Ook ten aanzien van de heer *Dogger* is het duidelijk, dat het voor hem moeilijk was de juiste houding te vinden, toen hij te Londen kwam en daar verzeild raakte in de verschillende interne ruzies, waarbij prestigekwesties een belangrijke rol speelden.

De heer *Dogger* had in Zwitserland reeds opdracht zich bij zijn aankomst te Londen door tussenkomst van de heer *de Bruyne* in verbinding te stellen met de Minister van Marine. Ook had de heer *de Bruyne* aan de heer *Hazelhoff Roelfzema* dienovereenkomstig instructies gegeven, doch het is onzeker in hoeverre deze laatste de heer *Dogger* daarvan op de hoogte heeft gesteld. In ieder geval werd het voor de heer *Dogger* wel bijzonder moeilijk, toen degenen, die hem te Londen opvingen, hem allereerst in contact brachten met H.M. de Koningin en de Minister-President, zodat de commissie er alle begrip voor heeft, dat de heer *Dogger* zich hiertegen niet heeft verzet en zich niet op het standpunt heeft gesteld, dat hij zich eerst diende te melden bij kolonel *de Bruyne* en diens chef, de Minister van Marine. Zij meent, dat dit te veel gevraagd was van iemand van zijn leeftijd, die kersvers uit een ondergrondse organisatie uit het bezette gebied te Londen aankwam. Toen hij onder deze omstandigheden als jong adelborst de mededeling kreeg, dat hij ontvangen zou worden door H.M. de Koningin en de Minister-President, kon toch moeilijk van de heer *Dogger* verwacht worden, dat hij op het idee zou komen om te zeggen, dat hij zich eerst moest melden bij het hoofd van de C.I.D. en de Minister van Marine. De heer *Dogger* mocht er bovendien van uitgaan, dat degenen, die hem zeiden, dat hij eerst naar de Koningin en de Minister-President moest gaan, personen waren, wier orders hij behoorde uit te voeren. De ontvangst bij Minister *Furstner* en kolonel *de Bruyne,* waarbij hem werd toegevoegd, dat hij „in de houding moest gaan staan", acht de commissie dan ook beneden peil tegenover iemand, die zojuist zijn leven had geriskeerd om in Engeland te komen. De heer *Dogger* werd hier kennelijk het slachtoffer van de slechte verhouding, welke was ontstaan tussen de heer *Rabagliatti* en de groep-*Hazelhoff Roelfzema* enerzijds en kolonel *de Bruyne* anderzijds.

Ergerlijk acht de commissie het, dat men — blijkbaar mede ten

gevolge van de bovenvermelde moeilijkheden — van de diensten van de heer *Dogger* bij de inlichtingendienst verder geen gebruik heeft gemaakt en hij op een zijspoor is gerangeerd, terwijl hij toch te Londen kwam als boodschapper van een der belangrijkste groeperingen van de illegaliteit in Nederland.

De commissie meent daarenboven op deze plaats niet te moeten nalaten op te merken, dat het toch wel hoogst onbevredigend geacht moet worden, dat de heer *Dogger* na de bevrijding in Nederland niet als beroepsmarine-officier kon worden aangesteld, zoals zijn wens was.

Wanneer de commissie de werkzaamheden van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* overziet, wil zij niet nalaten haar bewondering uit te spreken over de vermetele wijze, waarop deze groep haar taak heeft vervuld. Zij twijfelt er niet aan, dat deze groep bezield was met een groot enthousiasme voor de Nederlandse zaak. Zij meent dan ook, dat, wanneer er aanmerkingen gemaakt moeten worden op de werkwijze van deze groep, deze aanmerkingen zeker niet in de eerste plaats de leden hiervan mogen treffen. Zij acht het toch uit het vorenstaande volkomen duidelijk, dat het beleid van de Nederlandse Regering en met name dat van de Minister-President in deze zonder enige lijn is geweest. Men heeft de bevoegdheden en de taak van deze groep niet nauwkeurig omlijnd. De Minister-President heeft hierbij de heer *van 't Sant* ingeschakeld, hoewel deze onmiddellijk daarvóór ontslagen was als hoofd van de C.I.D. Hierdoor heeft hij de positie van de heer *Derksema,* die overigens ook zelf in gebreke bleef het nodige initiatief te ontwikkelen, onmogelijk gemaakt, zodat deze belemmerd werd in zijn pogingen om agenten uit te zenden. Het contact tussen de Minister-President en de Minister van Binnenlandse Zaken, onder wie de C.I.D. van 14 Augustus 1941 tot 5 Februari 1942 ressorteerde, had van die aard moeten zijn, dat de Minister-President wist, dat de Minister van Binnenlandse Zaken, die verantwoordelijk was voor de C.I.D., een andere politiek tegenover S.I.S. wenste te volgen. Indien de Minister-President het met het beleid van de Minister van Binnenlandse Zaken in deze niet eens was geweest, had hij in overleg met deze een oplossing moeten vinden en deze desnoods moeten forceren. In plaats daarvan heeft hij een toestand gesanctionneerd, waarin de groep-*Hazelhoff Roelfzema* de facto geheel buiten het hoofd van de C.I.D. om opereerde als hulp van de Nederlandse sectie van S.I.S.

Ook toen daarna kolonel *de Bruyne* optrad als hoofd van de C.I.D. en deze dienst overging naar het departement van Marine, heeft de Minister-President deze toestand getolereerd. Weliswaar had hij de heer *Hazelhoff Roelfzema* gezegd, dat kolonel *de Bruyne* voortaan zijn chef zou zijn, doch in feite bleef alles bij het oude. Het standpunt, dat de Minister-President tegenover de groep-*Hazelhoff Roelfzema* innam, nl. dat door de operaties van deze groep de eenheid van de dienst niet mocht worden verbroken, heeft hij, gelijk duidelijk is gebleken, niet geëffectueerd.

De commissie meent dan ook haar afkeuring te moeten uitspreken over het beleid van de Nederlandse Regering ten aanzien van de groep-*Hazelhoff Roelfzema.* Hierdoor kwamen niet alleen de chefs van de C.I.D., kapitein *Derksema* en kolonel *de Bruyne,* in een onmogelijke positie, doch daarmede heeft de Regering tevens het grote enthousiasme van een aantal jonge Nederlanders, die zich con amore voor de verbinding met Nederland wilden inzetten, in verkeerde banen geleid.

IV. De C.I.D. onder leiding van kolonel der mariniers M. R. de Bruyne

§ 1. *De benoeming van kolonel de Bruyne*

23560 *(Furstner)*

Op 5 Februari 1942 werd de C.I.D. van het Departement van Binnenlandse Zaken overgebracht naar het Departement van Marine en kwam hij dus onder verantwoordelijkheid van Minister *J. Th. Furstner*. Met de leiding werd tijdelijk belast de kolonel der mariniers *M. R. de Bruyne*. Op dat ogenblik had de heer *de Bruyne* bij het Departement van Marine reeds de functie van hoofd van het Bureau Voorbereiding Terugkeer (B.V.T.) De heer *de Bruyne* was einde 1941 door de Minister van Marine uit Nederlandsch-Indië ontboden om laatstgenoemde functie te aanvaarden.

23561 e.v. *(Furstner)*
23565 e.v. *(Furstner)*

Men wenste, aldus de heer *Furstner,* voor dit werk een absoluut betrouwbaar, militair bekwaam en ouder officier. De heer *de Bruyne* werd kort daarna tevens tijdelijk hoofd van de Centrale Inlichtingendienst. De reden, waarom deze beide functies gecombineerd werden, was volgens de heer *Furstner,* dat de heer *de Bruyne* voor de Voorbereiding Terugkeer van dag tot dag inlichtingen over de toestand in Nederland nodig had. Daarom was hij de aangewezen man, onder wie tijdelijk ook de inlichtingendienst diende te ressorteren. De heer *Furstner* weet niet meer zeker van wie het initiatief daartoe is uitgegaan, maar in ieder geval is iemand op het idee gekomen en heeft hij dit logisch gevonden. Er moest een organisatie komen met betrekking tot hetgeen van Nederlandse zijde zou kunnen worden bijgedragen tot de bevrijding. Toen aan de heer *Furstner* werd gevraagd, of hij niet een man had, die daaraan leiding kon geven, heeft hij aan de heer *de Bruyne* gedacht. Het werk, dat moest gedaan worden, nl. de voorbereiding van de terugkeer annex een inlichtingendienst vond hij een taak, die voor een militair met ervaring aantrekkelijk was. Men heeft de heer *de Bruyne* genomen, omdat de gedachtengang was: er is zoveel geschipperd en gekronkeld in deze zaak, zet daar een man neer, bij wie, als hij ja zegt, het ook ja is. Hij heeft niet gezocht naar een man, die de kool en de geit wilde sparen. Als men iemand van dit kaliber had willen hebben, had hij *de Bruyne* niet gekozen. De heer *de Bruyne* is dus niet naar Engeland geroepen om hoofd van de Centrale Inlichtingendienst te worden; eerst toen bleek, dat het bij de C.I.D. niet zo best liep en het Bureau Voorbereiding Terugkeer eigenlijk een inlichtingendienst nodig had, is de heer *de Bruyne* tijdelijk hoofd van de Centrale Inlichtingendienst geworden. Bij zijn terugkeer uit Indië was niet in de eerste plaats de voorziening in de leiding van de C.I.D. in het geding, doch het Bureau Voorbereiding Terugkeer. De bemoeiingen van Minister *Furstner* met de C.I.D. zijn van betrekkelijk korte duur geweest en hebben geculmineerd in het conflict tussen de heren *de Bruyne* en *Rabagliatti.*

48399 e.v. *(Furstner)*

23595 e.v. *(Furstner)*

Dat men voor de Centrale Inlichtingendienst niet de te Londen aanwezige G.S. III-officieren heeft aangetrokken, acht de heer *Furstner* juist. Afgaande op hetgeen hij gehoord heeft van datgene, wat er onder *van de Plassche* in de Meidagen van 1940 is geschied, stond hij op het standpunt, dat er onder diens leiding grote fouten waren gemaakt. De Regering dacht toen, dat hij grovelijk had gefaald bij de inlichtingendienst in Nederland.

Ten aanzien van de heer *van Oorschot* merkt oud-Minister *Furstner* op, dat deze zeer rheumatisch was en een te oude man leek. Het conflict tussen de heren *Rabagliatti* en *de Bruyne* wijt de heer *Furstner* niet aan een gebrek aan soepelheid van de heer *de Bruyne* ten opzichte van de Engelsen, doch meer aan *Rabagliatti.*

53702 e.v. *(Gerbrandy)*

Over de reden van de terugroeping van kolonel *de Bruyne* uit Indië ondervraagd, heeft de heer *Gerbrandy* medegedeeld, dat er iemand nodig was voor het Bureau Voorbereiding Terugkeer en dat Minister *Furstner* toen tegen hem heeft gezegd, dat hij daarvoor in Indië een geschikte man had.

53709 e.v. *(Gerbrandy)*

Toen de heer *de Bruyne* de leiding van het Bureau Voorbereiding Terugkeer op zich had genomen, stuitte hij daarbij op het belang van de inlichtingendienst. Daardoor is zijn bemoeienis met deze zaak ontstaan. De C.I.D. onder leiding van mr. *Derksema* ressorteerde toen

53709 e.v. *(Gerbrandy)*

onder de Minister van Binnenlandse Zaken, de heer *van Boeyen*. Deze hield zich persoonlijk intensief bezig met de inlichtingendienst, omdat hij van oordeel was, dat dit voor de Regering van het grootste belang was. Toen de heer *van Boeyen* ziek werd en een zware operatie moest ondergaan, was de dienst, juist omdat Minister *van Boeyen* zich persoonlijk met de zaak intensief bezig hield, onthand. Er is toen omgezien naar de mogelijkheid om in deze behoefte op een andere wijze te voorzien. Daaruit is, aldus de heer *Gerbrandy*, op advies van Minister *Furstner* voortgevloeid, dat het oog werd gevestigd op kolonel *de Bruyne*. Dit was een ernstige poging om een goede chef aan de top van deze dienst te krijgen.

Naar aanleiding van de mededeling van kolonel *de Bruyne* aan de commissie gedaan, dat hij voor de functie van hoofd van de C.I.D. het oog gevestigd had op de heren *van Bylandt* en *van Vredenburch* van Buitenlandse Zaken en op de heren *van Oorschot* en *van de Plassche*, doch dat dezen niet geaccepteerd werden, heeft de heer *Gerbrandy* verklaard, dat hij hiervan, voorzover het de heren *van Oorschot* en *van de Plassche* betreft, niets afweet. Wel herinnert hij zich flauw, dat in die tijd wel eens de namen van bepaalde ambtenaren van Buitenlandse Zaken zijn genoemd. Hij achtte echter ook dezen, hoe zeer hij overigens hun kwaliteiten op ander gebied waardeert, niet geschikt voor die functie. Hij betwijfelt echter, of dezen hem persoonlijk zijn genoemd. Wel is mogelijk, dat zij naar voren gekomen zijn in een onderhoud tussen de heren *Furstner* en *de Bruyne*.

Uit de stukken, die aan de commissie zijn overgelegd, blijkt, dat de heer *de Bruyne* in zijn kwaliteit van hoofd van het Bureau Voorbereiding Terugkeer een aantal nota's heeft geschreven, waarin hij de noodzakelijkheid van een inlichtingendienst in verband met zijn werk uiteenzet. Hij acht een zeer goed georganiseerde en geleide inlichtingendienst met het oog op de „voorbereiding tot de terugkeer" noodzakelijk. De inlichtingendienst moet aan het orgaan, dat belast is met de oorlogsleiding, de gewenste inlichtingen op militair en politiek gebied verstrekken. Hiervoor is nodig een sterk gecentraliseerde dienst. Deze dienst moet direct ondergeschikt zijn aan de oorlogsleiding. Toen hij in Engeland aankwam, vond hij, aldus schrijft de heer *de Bruyne*, een aantal „verspreide organen", die elkaar zo nodig wel eens hielpen, maar toch in wezen geheel op zich zelf stonden. De heer *de Bruyne* had nog geen enkel orgaan ontmoet, dat belast was met het inwinnen van militaire gegevens in Nederland. Wel bestond dit bij de Engelse inlichtingendienst van het leger, doch hiermede was vrijwel geen contact.

Hij komt tot de conclusie, dat hij met de volgende opsomming de bestaande toestand vrij zuiver weergeeft:

1. het bureau van reserve-kapitein mr. *Derksema*, dat ressorteert onder het Departement van Binnenlandse Zaken. Volgens de heer *Derksema* heeft deze geen opdrachten tot het inwinnen van inlichtingen op militair terrein; hij verzamelt gegevens in algemene zin uit persoonlijke rapporten, zuivere privé bronnen, verhoor van uit Nederland ontvluchte personen en van de Engelse censor;
2. het bureau van majoor *Olifiers*, dat eveneens onder Binnenlandse Zaken ressorteert, is belast met het nasporen van gegevens betreffende bestuursambtenaren in Nederland. Het bemoeit zich echter niet met de politieke stromingen in de gehele Nederlandse bevolking;
3. het bureau van majoor *Suylen* van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, dat het „zuiveringsbureau" genoemd wordt, kan weliswaar geen orgaan genoemd worden, belast met de inlichtingendienst, doch het zeeft als het ware de gegevens, welke door majoor *Olifiers* zijn verzameld, om op deze wijze de Minister van Binnenlandse Zaken ten aanzien van in de toekomst te treffen maatregelen tegen ontrouwe ambtenaren, te adviseren.
4. de commissie voor het verhoren van uit Nederland ontvluchte personen, waarin onder meer zitting hebben de luitenants ter zee *Moolenburgh* en *Nuboer*, geeft haar verslagen niet door aan het bureau mr. *Derksema*, omdat deze de betrokken vluchtelingen zelf hoort. De klacht bestaat, dat de samenvoeging van militaire leden met een groot aantal burgerleden belemmerend werkt voor het gedegen navragen naar militaire inlichtingen;
5. de luitenant ter zee *Moolenburgh*, geplaatst bij het gezantschap, verzamelt militaire gegevens. De rapporten, die de heer *de Bruyne* van hem heeft gezien, hebben meer betrekking op de oorlogsgegevens buiten het bezette gebied.

Na dit overzicht, waarin de heer *de Bruyne* tevens noemt de commissie, die ressorteert onder het Departement van Buitenlandse Zaken en die de „Anep-Aneta"-berichten uitgeeft, en de inlichtingendienst van het Engelse leger, afdeling Holland, schetst hij de toestand in Nederland, zoals deze was vóór 10 Mei 1940. Toen had de opperbevelhebber van land- en zeemacht de beschikking over een goed georganiseerd en gecentraliseerd inlichtingenapparaat.

Op grond van vorenstaande overwegingen acht de heer *de Bruyne* reorganisatie en vooral centralisatie van de inlichtingendienst beslist noodzakelijk. De nieuwe inlichtingendienst, die op deze wijze zou moeten ontstaan, dient te ressorteren onder de autoriteit, die thans in de plaats treedt van de opperbevelhebber van land- en zeemacht.

In een andere beschouwing adstrueert de heer *de Bruyne* zijn standpunt ten aanzien van de werkwijze, zoals die vereist is bij een inlichtingendienst, met een aantal voorbeelden. Tenslotte heeft hij in die tijd nog een nota geschreven over de reorganisatie van de inlichtingendienst, waarbij hij er nogmaals op aandringt een inlichtingendienst op te richten, die zoveel mogelijk een zuiver militair-politiek karakter draagt, terwijl het inwinnen van inlichtingen op niet-militair en politiek gebied beter overgelaten kan worden aan de betrokken departementen zelve, waarbij zij zo nodig in voorkomende gevallen de hulp inroepen van de inlichtingendienst. Hij merkt voorts nog op, dat zijn indruk is, dat men van Engelse zijde van mening is, dat een land, dat feitelijk al zijn in Europa aanwezige strijdmiddelen geheel ter beschikking stelt van Engeland, er niet een geheel eigen inlichtingendienst op na dient te houden, welke naast die der Engelsen werkt. Wil echter, aldus de heer *de Bruyne*, de Regering op enigszins behoorlijke basis haar terugkeer voorbereiden, dan kan een eigen goed georganiseerde inlichtingendienst niet alleen niet worden gemist, doch moet deze bovendien niet naast maar in innig verband met de Engelse inlichtingendienst werken. Hij geeft verder nog aan, welke taak op politiek en militair terrein aan de Nederlandse inlichtingendienst ten deel zou moeten vallen. Ten aanzien van het tot stand brengen van het contact tussen de Nederlandse Regering en personen c.q. groepen van personen en organisaties in Nederland zegt hij, dat dit niet op eigen initiatief, doch alleen op order van de Nederlandse Regering dient te geschieden.

Als bronnen waaruit deze inlichtingendienst kan putten noemt hij: tijdschriften; censuur; verhoor van uit Nederland overgekomen personen; gegevens van het Departement van Buitenlandse Zaken; gegevens van de Engelse inlichtingendienst en van de verhoren door deze dienst afgenomen aan uit Nederland overgekomen personen; gegevens van de Luisterdienst (Anep-Aneta); spionnage; andere bronnen, welke in de toekomst nog ontstaan.

De organisatie van de nieuwe inlichtingendienst zou als volgt moeten zijn:

a. het hoofd van de inlichtingendienst (tevens belast met het contact met de Engelse inlichtingendienst);

b. 3 bureaux te weten:
1. militaire aangelegenheden
2. politieke aangelegenheden
3. spionnage, onderhoud verband met Nederland.

Daar in de gedachtengang van de heer *de Bruyne* deze inlichtingendienst thuis behoort onder het orgaan, dat belast is met directe oorlogsleiding en er geen Departement van Defensie meer bestaat, terwijl de voorbereiding terugkeer hoofdzakelijk in handen is gelegd van de Minister van Marine, is thans naar zijn mening de juiste oplossing, dat deze inlichtingendienst wordt ondergebracht bij het Departement van Marine.

30171 e.v. *(de Bruyne)*

Bij zijn verhoor heeft de heer *de Bruyne* medegedeeld, dat hij ongeveer 20 December 1941 hoofd werd van het Bureau Voorbereiding Terugkeer, dat later is gereorganiseerd tot het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer. Zijn taak was niet bepaaldelijk omschreven, doch hij begreep, dat het ging om allerlei vraagstukken, militaire en niet-militaire, die betrekking hadden op een mogelijke terugkeer naar Nederland. Hij meende toen, dat vele inlichtingen, die Londen bereikten, allemaal bij diverse organisaties terecht kwamen en niet werden bewerkt en verwerkt. Hij diende daarom een voorstel in om de zaak meer te centraliseren. Hij had de indruk, dat mr. *Derksema* in die tijd hoofd was van een soort securitydienst, die alleen toezicht had op binnenkomende personen. Bij zijn contact met de heer *Derksema* bleek, dat bij deze vele gegevens lagen, die verkregen waren uit verhoren van mensen, die uit Nederland Engeland waren binnengekomen. Deze gegevens hadden o.a. betrekking op economische, politieke en militaire aangelegenheden. Hij heeft dit toen direct medegedeeld aan de Minister van Marine, die zijn chef was. Bovendien bleek hem, dat er verschillende organisaties waren, die niet door het bureau-*Derksema* overkapt werden. Nadat hij dit aan de Minister van Marine en aan de Minister-President had gerapporteerd, werd hem de leiding van de C.I.D. opgedragen. Hij heeft zich hiertegen ernstig verzet, daar hij meende aan zijn functie van hoofd B.V.T. een meer dan voldoende dagtaak te hebben. Men zeide hem echter, dat er geen andere geschikte personen voor aanwezig waren. Hij is daarom benoemd tot tijdelijk hoofd, terwijl, zodra er een geschikte man zou worden gevonden om hem te vervangen, dit zou gebeuren.

Het definitieve hoofd van de C.I.D. zou in de gedachtengang van

de heer *de Bruyne* iemand moeten zijn, die volkomen zelfstandig zou komen te staan en een zeer hoge positie zou moeten hebben. Hij heeft gepleit voor verschillende vooraanstaande Nederlanders te Londen, o.a. de heren *van Bylandt* en *van Vredenburch*. Hij heeft gewezen op de aanwezigheid van deskundigen te Londen, zoals de heren *van Oorschot* en *van de Plassche*. Men accepteerde echter deze candidaten niet, reden waarom de heer *de Bruyne* er mee doorging ook de C.I.D. te behandelen. Hij achtte het zeer wel mogelijk, dat het hoofd van de C.I.D. zelfstandig naast hem zou komen te staan, mits er maar een behoorlijke coördinatie tussen dat instituut en zijn bureau zou blijven; hij had immers alleen de

30225 e.v. *(de Bruyne)*

gegevens van de C.I.D. nodig. Het hoofd van die dienst zou naar de mening van de heer *de Bruyne* even goed een civiele als een militaire autoriteit kunnen zijn. Gedurende de eerste tijd van zijn verblijf te Londen heeft hij de heer *van Oorschot* niet ontmoet. Wel de heer *van de Plassche*, waarbij de gedachte bij hem opkwam, dat deze ook wel de aangewezen man zou zijn om de inlichtingentaak van hem over te nemen. Ten aanzien van de heer *van Bylandt* merkt de heer *de Bruyne* op, dat deze op Buitenlandse Zaken betrekkelijk veel met dit werk te maken had. Met hem had hij hierover ook wel contact, terwijl er besprekingen tussen hen plaats vonden. Hij meent, dat de heer *van Bylandt* de inlichtingendienst behoorlijk zou hebben gehanteerd.

Hij heeft in die tijd ten aanzien van de heer *van Oorschot* wel horen zeggen: hij is te oud. Omtrent de heer *van de Plassche* heeft hij vernomen, dat het feit, dat deze niet ingeschakeld werd, te maken had met diens tekortkomingen in de Meidagen van 1940. De gehele toestand was echter dermate onaangenaam en het geroddel was van die aard, dat de heer *de Bruyne* angstvallig vermeed met bepaalde personen contact op te nemen.

30299 *(de Bruyne)*

De toestand te Londen was, toen de heer *de Bruyne* in Engeland aankwam, allerongelukkigst. Er bestond veel wrijving op dat ogenblik. Toen hem de leiding van het B.V.T. werd opgedragen, verergerde deze situatie. De officieren van de generale staf vonden het erg, dat officieren van de marine met een taak werden belast, waarvan zij meenden, dat deze in hun handen behoorde te worden gelegd.

73141 e.v. *(van Vredenburch)*

Jhr. mr. *H. F. L. K. van Vredenburch* heeft verklaard, dat er nimmer met hem over is gesproken, dat hij de leiding van de C.I.D. op zich zou nemen.

§ 2. *De uitgezonden agenten*

30210 *(de Bruyne)*

Gedurende de periode van 5 Februari 1942 tot en met Mei 1942, waarin de heer *de Bruyne* tijdelijk hoofd van de C.I.D. was, heeft deze dienst, evenals het B.V.T., onder de Minister van Marine geressorteerd. Op 1 Juli 1942 werd daarop het B.V.T. overgebracht naar

30211 e.v. *(de Bruyne)*

het Departement van Oorlog. De naam van dat bureau werd toen „Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer" (M.V.T.).

30218 e.v. *(de Bruyne)*

Gedurende de tijd, dat de heer *de Bruyne* hoofd was van de C.I.D., was deze dienst volkomen gescheiden van het B.V.T. Kapitein *Lieftinck* had toen de directe leiding van de C.I.D. Er bestond echter een zeer nauwe samenhang tussen de werkzaamheden van de C.I.D. en het B.V.T. Het werk liep in elkaar over. Zodoende werd de heer *Lieftinck* ook dikwijls belast met het uitwerken van zaken, die onder het B.V.T. ressorteerden. De stafofficieren van het B.V.T. verkregen alleen inlichtingen van de C.I.D. om hun voorbereidend werk te kunnen doen. Zij bemoeiden zich echter nimmer met zaken

30302 *(de Bruyne)*

van de C.I.D. Gedurende de tijd, dat de heer *de Bruyne* de leiding had, ressorteerde de security-afdeling van mr. *Derksema* ook onder de C.I.D. De gegevens, die deze afdeling verzamelde, werden aan de heer *de Bruyne* toegezonden. Deze afdeling is later de Politie Buitendienst geworden.

30266 e.v. *(de Bruyne)*

In zijn kwaliteit van hoofd van de C.I.D. zijn door de heer *de Bruyne* als agenten naar Nederland gezonden de heren jhr mr *E. W. de Jonge* en *E. Radema*, benevens de heren *J. Emmer* en *jhr F. D. Ortt*. Dit geschiedde in samenwerking met het hoofd van de Nederlandse sectie van S.I.S., de heer *Rabagliatti*.

De heer *de Bruyne* durft niet te zeggen of gedurende de periode, dat hij hoofd was van de C.I.D., door de heer *Rabagliatti* nog andere mensen zijn uitgezonden. Deze stuurde hem wel eens afschriften van binnengekomen berichten uit Nederland, die afkomstig bleken te zijn van agenten, die de heer *de Bruyne* niet kende. Hij heeft het vermoeden, dat deze agenten uitgezonden zijn, voordat hij de leiding van de C.I.D. kreeg. Hij heeft geen bemoeienis gehad met de manier, waarop de vier bovengenoemde agenten werden opgeleid, daar dit de taak van de heer *Rabagliatti* was.

22613 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp*, die op 9 Februari 1942 als burger bij het bureau van kolonel *de Bruyne* was gekomen, verrichtte werkzaamheden om contact met Nederland tot stand te brengen. Hij deelt mede, dat

genoemde agenten in Nederland aan land zijn gezet. Hij had met deze agenten alleen bemoeiingen voorzover het de pogingen betrof om hen per boot over te brengen. In die tijd was dit zijn uitsluitende taak. Veel later, nadat hij op 17 Augustus 1942 als militair bij het bureau van de heer *de Bruyne* in dienst was gekomen, heeft hij een inzicht in de achtergrond van deze zaken gekregen. Het is hem toen gebleken, dat de heer *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D. moest samenwerken met colonel *Rabagliatti* van S.I.S. Deze laatste werkte toen reeds met de groep-*Hazelhoff Roelfzema*. Deze groep werd daarop ook ingeschakeld bij de C.I.D. Vóór het optreden van de heer *de Bruyne* waren er echter ook reeds agenten uitgezonden. De militaire inlichtingen, die deze zonden, heeft hij later geregistreerd, waarbij hij echter alleen kennis kon nemen van hun codenamen.

16926 e.v. *(Schreieder)*

Schreieder heeft over de *Jonge, Radema, Ortt* en *Emmer* medegedeeld, dat dezen weliswaar gevangen genomen zijn, nadat het England-Spiel begonnen was, doch dat zij tot een ander bureau behoorden dan dat, hetwelk de door het England-Spiel gevangen genomen agenten uitzond. De genoemde vier agenten hadden zuiver spionnage-opdrachten.

30254 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft ten aanzien van de agent *de Jonge* en diens marconist *Radema* medegedeeld, dat de heer *Rabagliatti* hen reeds ter beschikking had, toen hij hoofd van de dienst werd. De heer *de Bruyne* heeft met *de Jonge* veel gesproken, daar deze de eerste agent was, die in samenwerking met zijn dienst werd uitgezonden. Hij meent, dat *de Jonge* door de groep-*Hazelhoff Roelfzema* bij de inlichtingendienst is gekomen. Zijn opdracht heeft de heer *de Jonge* alleen ontvangen van de heer *van 't Sant,* die met de groep-*Hazelhoff Roelfzema* werkte. *De Jonge* wilde niet uitgezonden worden, voordat hij de garantie had, dat de heer *de Bruyne* hoofd van de Nederlandse dienst was. De heer *de Bruyne* wist echter niets af van diens instructie, daar deze helemaal was opgemaakt door *Rabagliatti-van 't Sant. De Jonge* is op 23 Februari 1942 naar Nederland vertrokken, dus op een van de eerste dagen van het optreden van de heer *de Bruyne* als hoofd van de dienst.

Dat *de Jonge* een opdracht had om zich in verbinding te stellen met de heer *Vorrink,* acht de heer *de Bruyne* wegens de slechte verstandhouding tussen de heer *Derksema* en colonel *Rabagliatti,* welke hij aantrof op het moment, dat hij de dienst overnam, onwaarschijnlijk. Laatstgenoemde toch had op de meest brute wijze geweigerd een vertrouwensman van de Nederlandse Regering (kapitein *Broekman*) uit te zenden, onder het motief: met politiek hebben wij niets te maken. Er moet, aldus de heer *de Bruyne,* indien *de Jonge* inderdaad opdracht heeft gehad zich met de heer *Vorrink* in verbinding te stellen, een andere Nederlandse instantie zijn geweest, die hem deze opdracht heeft gegeven, bijv. de Minister-President.

In een brief van 29 Juni 1943 aan majoor *Somer,* deelt kolonel *de Bruyne* echter mede, dat van officiële Nederlandse zijde aan *de Jonge* was opgedragen zo mogelijk contact tot stand te brengen met *Koos Vorrink.* [1])

[1]) Vgl. bijlage 14.

30315 e.v. *(de Bruyne)*

Betrekkelijk kort nadat de samenwerking tussen de heren *Rabagliatti* en *de Bruyne* begon, kreeg laatstgenoemde via de diplomatieke post een brief, die afkomstig was van *de Jonge.* De codevorm, waarin deze brief was gesteld, was aan de heer *de Bruyne* totaal onbekend. Hij heeft zich hierop in verbinding gesteld met de heer *Rabagliatti,* omdat hij de indruk had, dat deze aan *de Jonge* had medegedeeld, dat hij (*de Bruyne*) wist, dat deze vorm van code was afgesproken. Hieruit ontstond een zeer onaangenaam gesprek. Colonel *Rabagliatti* stond op het standpunt, dat het een zaak was, die hem alleen aanging en hij eiste dan ook de brief op.

Daar kwam nog bij, dat de heer *de Bruyne* constateerde, dat er contact bestond tussen de heren *Rabagliatti* en *van 't Sant.* De heer *Rabagliatti* heeft hem toen gezegd, dat dit verband hield met de groep-*Hazelhoff Roelfzema.*

32028 *(van 't Sant)*

31998 *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* heeft verklaard, dat hem niets bekend is van een opdracht aan de heer *de Jonge* om zich in verbinding te stellen met de heer *Vorrink.* Wel is *de Jonge* bij hem geweest, voordat hij vertrok. Omdat hij zich destijds voor hem geïnteresseerd had en *de Jonge* onder de leiding van de heer *van 't Sant* zijn opleiding was begonnen, hebben de Engelsen hem wel eens iets medegedeeld over de werkzaamheden van *de Jonge,* nl. dat hij zijn werk prachtig deed.

53720 e.v. *(Gerbrandy)*
53742 e.v. *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* heeft verklaard, dat hij zich niets herinnert van een opdracht aan *de Jonge* om in Nederland contact te zoeken met de heer *Vorrink.* Hij heeft hier persoonlijk geen bemoeienissen mee gehad. Wel herinnert hij zich, dat de naam van de heer *Vorrink* genoemd is als een van hen, van wie gezegd werd, dat het aanbeveling verdiende hen naar Londen te doen overkomen. Het is mogelijk, aldus de heer *Gerbrandy,* dat de opdracht aan de agent *de Jonge* om contact met de heer *Vorrink* te zoeken van de zijde van Minister *van Boeyen* is gekomen.

20933 *(Pot)*

De heer *L. Pot* heeft verklaard, dat *de Jonge* o.a. tot taak had de heer *Vorrink* te polsen over diens overtocht naar Engeland.

23334 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* verklaart, dat *de Jonge* is uitgezonden, voordat hij bij de dienst van de C.I.D. werkzaam was. Wel herinnert hij zich, dat er via colonel *Rabagliatti* een telegram van deze agent binnenkwam, waarin deze een methode aangaf om de heer *Vorrink* af te halen. Hij herinnert zich niet positief in die tijd gehoord te hebben, dat *de Jonge* opdracht had om contact op te nemen met de heer *Vorrink*. Hij weet alleen, dat deze met de heer *Vorrink* in relatie heeft gestaan. Hij verklaart, dat colonel *Rabagliatti* op een gegeven ogenblik zijn medewerking aan het afhalen van de heer *Vorrink* heeft geweigerd.

23336 *(Lieftinck)*

50058 *(Lieftinck)*

Voorts deelt hij mede, dat de C.I.D. de telegrammen van *de Jonge* naar zijn indruk van S.I.S. ontving.

41517 e.v. *(d'Aulnis de Bourouill)*

Naar aanleiding van de werkzaamheden van *de Jonge* heeft mr. *P. L.* baron *d'Aulnis de Bourouill* bij zijn verhoor medegedeeld, dat *de Jonge* hier te lande de organisator is geweest van de groep, die later de „*Kees*-groep" heeft geheten, aldus genoemd naar de voornaam van de heer *C. Dutilh*, die hierin een vooraanstaande positie bekleedde.

48968 *(Beukema toe Water)*

Ir. *F. K. T. Beukema toe Water*, die tijdens de bezetting inlichtingenwerk deed, heeft verklaard, dat *de Jonge* uit Engeland hierheen is gestuurd, met o.m. een militaire opdracht. Hij heeft toen contact gekregen met *Pot*, die voornamelijk de militaire kant van de opdracht van *de Jonge* heeft uitgewerkt. Bovendien heeft *Pot* op zijn beurt samengewerkt met *Dutilh*. Na de arrestatie van *de Jonge* is *Pot*, die met deze werd gearresteerd, ontsnapt en hij heeft diens werk tot Mei 1943 voortgezet. Hij is toen over Zweden naar Engeland gegaan, nadat hij de leiding van de militaire groep had overgedragen aan *Siewert de Koe*. Deze kwam geregeld bij de heer *Beukema toe Water* aan huis, terwijl laatstgenoemde met zijn werkzaamheden op de hoogte was. Nadat *de Koe* omstreeks half December 1943 was gearresteerd, heeft de heer *Beukema toe Water* diens medewerkers gewaarschuwd, waarbij hij o.a. in contact kwam met de verbindingsman, die zorgde voor de koeriersroute naar Zwitserland. Het bleek toen, dat er naar aanleiding van de berichtgeving van *de Koe* door de militair attaché te Bern een aantal vragen waren gesteld. Daartoe aangezocht, heeft de heer *Beukema toe Water* deze vragen beantwoord en heeft hij het werk van *de Koe* overgenomen. Aldus is hij van omstreeks einde 1943 af tot het einde van de oorlog belast geweest met de leiding van de op initiatief van *de Jonge* ontstane groep.

48969 *(Beukema toe Water)*

20170 e.v. *(le Poole)*

Met *Radema*, de marconist van *de Jonge*, heeft mr. *J. le Poole* gedurende hun operaties hier te lande te Noordwijk gewerkt. Het viel hem toen op, dat *Radema* over een slecht persoonsbewijs beschikte. *De Jonge* was, volgens de heer *le Poole*, een man, die voor niets stond.

43902 *(Bosch v. Rosenthal)*

Jhr. mr. *L. H. N. F. M. Bosch* ridder *van Rosenthal* heeft contact met *Dutilh* gehad. Laatstgenoemde heeft voor de combinatie *de Jonge-Radema* een huis te Noordwijk in gereedheid gebracht. De heer *Bosch van Rosenthal* heeft *de Jonge* echter niet ontmoet, doch hij heeft hem in Mei 1942 toevallig gezien, toen *de Jonge* geboeid werd opgebracht.

In Januari 1943 heeft hij van *Dutilh* een microfilm gekregen, bevattende het grote spionnagerapport van *Dutilh*, waarin deze al zijn telegrammen, die, naar later bleek, in handen van *van der Waals* waren terecht gekomen, had samengevat. Dit rapport is via Zwitserland naar Londen doorgezonden.

In de lente van 1943 bereikte hem de mededeling, dat *Dutilh* door verraad van *van der Waals* was gevangen genomen. Daar *Dutilh* hem echter op zeer voorzichtige wijze enige mensen, met wie hij had samengewerkt, had laten zien, kon hij contact opnemen met *Pot*, die de opvolger van *Dutilh* was. Voordat *Pot* via Zweden naar Engeland was overgestoken, heeft deze hem in contact gebracht met *Siewert de Koe*. Ook deze bracht hem weer regelmatig microfilms, die via Zwitserland naar Engeland werden doorgestuurd.

20930 e.v. *(Pot)*

De heer *L. Pot* heeft verklaard, dat hij in contact gekomen is met de agent *de Jonge*. Deze had een uitgebreide spionnage-opdracht en moest zich o.m. op de hoogte stellen van de voedselvoorziening, diende economische inlichtingen in te winnen en moest contact opnemen met bepaalde politieke figuren, zoals de heer *Vorrink*. De heer *de Jonge* heeft toen aan de heer *Pot* gevraagd, of deze het militaire gedeelte van zijn opdracht wilde overnemen.

Hierop heeft de heer *Pot* zich toen gespecialiseerd. Hij werd echter op 22 Mei 1942 samen met de heren *de Jonge* en *Althoff* (de vertegenwoordiger van de heer *Vorrink*) te Rotterdam opgepakt. De heer *Pot* verklaart, dat *de Jonge* o.m. tot taak had *Vorrink* te polsen over diens overtocht naar Engeland. Deze had toen *Althoff* als zijn plaatsvervanger aangewezen. In die tijd beschikte de organisatie van *de Jonge* over een huis te Noordwijk teneinde van daar uit operaties

ter zee te kunnen uitvoeren. Van dit laatste is nooit veel terechtgekomen. Het was wel dikwijls mogelijk telegrammen naar Engeland over te zenden.

Vermoedelijk half April 1942 heeft men een poging gewaagd om *Althoff* over zee op te halen, waarbij tevens een aantal spionnagegegevens zou worden meegegeven. Het staat dus volgens de heer *Pot* vast, dat *de Jonge* een gedeelte van zijn opdracht, nl. het contact zoeken met *Vorrink,* heeft uitgevoerd. *De Jonge* had echter naar de indruk van de heer *Pot* een te uitgebreide taak om deze met succes te kunnen volhouden. O.a. had hij contact met de havenmeester *Kortland* uit Rotterdam, die echter op 19 Mei 1942 werd gearresteerd.

Toen de heer *Pot* daarna op 22 Mei 1942 met *de Jonge* en *Althoff* gevangen genomen werd, wist hij niet precies langs welke lijn de Duitsers bij de heer *de Jonge* terecht gekomen waren. Na de arrestatie heeft de heer *Pot* kunnen ontsnappen.

Hij heeft toen contact opgenomen met *Dutilh,* die eveneens voor *de Jonge* had gewerkt. Er deden zich echter spoedig grote moeilijkheden voor, daar *Radema,* de marconist van *de Jonge,* een paar dagen later ook gearresteerd bleek te zijn. Men kwam toen voor de moeilijkheid te staan verbinding met Engeland te krijgen. Daar de heer *Pot* wist, dat *de Jonge* een van de twee zenders, die hij had medegebracht naar Nederland, had afgeleverd bij dr. *Krediet* te Wassenaar, nam hij telefonisch contact met diens huis op. Er werd aan de andere kant in het Duits geantwoord.

Spoedig slaagde men er echter in door bemiddeling van de heer *Bosch van Rosenthal* over land microfilms via Zwitserland naar Engeland te zenden. Ook kwam de heer *Pot* door een relatie in contact met de heer *Oosterhuis,* arts te Delfzijl. Deze was hem behulpzaam met het zenden van berichten via Zweden. Men is er echter nimmer in geslaagd beslag te leggen op een zender.

In Augustus 1942 kwam *Dutilh* in contact met de heer *Bolle,* arts te Pijnacker. Het bleek echter, dat de handlangers der Sicherheitspolizei ook reeds tot dit adres waren doorgedrongen. Toen een van dezen een bezoek zou brengen aan het huis van *Dutilh,* werd *Bosch van Rosenthal,* die op de uitkijk stond, opgepakt.

Bij hun zoeken naar radioverbindingen kwam *Dutilh* in aanraking met *Anton de Wilde (A. van der Waals),* die vertelde, dat hij sabotageagent en uit Engeland hier geparachuteerd was. Hoewel *Dutilh* deze man niet voor 100 % vertrouwde, hield hij toch via een tussenpersoon contact met hem. Toen *Dutilh* op een gegeven moment contact met deze tussenpersoon opnam, werd hij samen met hem gearresteerd.

Daar de heer *Pot* van de gedachtengang uitging, dat het op deze manier ook met hem niet eeuwig goed zou gaan, heeft hij de zaken aan anderen overgedragen en getracht langzamerhand te vertrekken.

Nadat *Dutilh* in Maart 1943 was gearresteerd, heeft de heer *Pot* twee maanden met zijn toekomstige opvolger *S. de Koe* samengewerkt en hij is tegen het einde van Mei 1943 door medewerking van *Oosterhuis* via Delfzijl naar Zweden vertrokken.

17148 *(Schreieder)*

Uit het verhoor van *Schreieder* blijkt, dat de Sicherheitspolizei na de arrestatie van *de Jonge* en *Radema* heeft getracht via hun lijn verbinding met Engeland te krijgen. Deze verbinding is echter niet tot stand gekomen. *Schreieder* deelt mede, dat *Radema* „nogal gesloten" was. Hieraan wijt hij dan ook, dat de poging om op deze wijze een Duitse verbinding met Engeland tot stand te brengen niet is gelukt.

18748 e.v. *(May)*

De codespecialist van de Sicherheitspolizei, *E. G. May,* heeft verklaard, dat hij aan de mededelingen van *de Jonge* weinig heeft gehad, daar deze beslist niet mededeelzaam was.

In een brief [1]) van 25 Juni 1943 van de heer *Seymour,* chef van de Dutch section van S.I.S., aan majoor *Somer,* deelt eerstgenoemde mede, dat *de Jonge* en *Radema* op 23 Februari 1942 naar Nederland zijn overgebracht om militaire inlichtingen te verzamelen. Uit deze brief blijkt tevens, dat de recrutering van *de Jonge* is geschied door kapitein *Derksema* en dat *Radema* door *Seymour* is gerecruteerd.

Hun Engelse opdrachten waren om zich te specialiseren in militaire en maritieme inlichtingen, terwijl zij zich tevens zoveel mogelijk moesten oriënteren op economisch gebied.

Tot 18 Mei 1942 waren de berichten, die ontvangen werden van deze beide agenten, juist gecodeerd en voorzien van identity checks. Tot 6 Juni was er een onderbreking van het radioverkeer en toen ontving de Engelse dienst een telegram van *de Jonge,* dat slecht gecodeerd was en geen identity check bevatte. Dit telegram werd vermoed van de Duitsers afkomstig te zijn, hetgeen bevestigd werd, toen de Nederlandse Regering bericht uit Zwitserland ontving, dat *de Jonge* in Duitse handen was. Van 6 Juni 1942 tot en met 27 Juli 1942 werden in totaal nog negen telegrammen ontvangen, die alle van de Duitsers afkomstig waren. Sedert laatstgenoemde datum is er geen contact meer gezocht.

[1]) Bijlage 15.

[1]) Bijlage 16.

In de periode, waarin *Schreieder* door de commissie is gehoord — hij was toen nog in Nederland gedetineerd — heeft hij in het kader van deze verhoren een uitvoerige nota [1]) over het England-Spiel geschreven. Daaruit blijkt, dat tijdens het begin van het England-Spiel de V-man *Poos* in contact is gekomen met de arts *Bolle* te Pijnacker. Op deze wijze kwam *Schreieder* op de hoogte van het bestaan van de agent *Emmer,* die een medewerker van *de Jonge* was. Hierdoor stuitten de Duitsers weer op de agent *de Jonge,* die te Rotterdam zou wonen. Tevens werd op 18 Mei 1942 door de Rotterdamse havenmeester *Kortland* een poging ondernomen met spionnagemateriaal naar Engeland over te steken; de heer *Kortland* werd daarbij gearresteerd, waardoor eveneens een spoor werd ontdekt, dat naar *de Jonge* liep. Hierop kreeg de V-man *van der Waals* opdracht verbinding met de laatste op te nemen. Daarna, op 22 Mei 1942, werd de agent *de Jonge* gearresteerd met *Pot* en *Althoff.* Voorts werd op 23 Mei 1942 *Ortt,* de marconist van *Emmer,* gearresteerd. Op 29 Mei werd daarop *Radema,* de marconist van *de Jonge,* gevangengenomen. Tenslotte werd op 30 Mei 1942 *Emmer* aangehouden. *Emmer* en *Ortt* waren, evenals *de Jonge* en *Radema,* met een z.g. snelboot in Nederland afgezet.

In de nota van *Schreieder* wordt nog vermeld, dat *de Jonge* via mr. *Stempels,* bankdirecteur te Utrecht, in contact met de heer *Vorrink* was geweest om zijn bemiddeling te verlenen teneinde deze naar Engeland over te brengen. De heer *Vorrink* stond echter op het standpunt, dat hij aan dit vererend verzoek niet kon voldoen, daar zijn plaats bij de illegaliteit in Nederland was.

30268 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne,* door de commissie gehoord over de opdrachten van de combinatie *Emmer—Ortt,* deelt mede, dat hij de opdracht van *Emmer* heeft gezien. Deze had nl. ook een opdracht van hem gekregen. Hij heeft geconstateerd, dat *Emmer* veel contact had met de heren *van 't Sant* en *Rabagliatti.* Hij is er van overtuigd, dat *Emmer,* die van hem een simpele militaire opdracht had, daarmede naar de heer *van 't Sant* is gegaan.

76903 e.v. *(K. Bolle)*

De heer *K. Bolle,* arts te Pijnacker, heeft einde Maart 1942 de agent *Emmer* ontmoet. Deze sprak met een sterk accent. Zijn persoonsbewijs klopte niet. De hulp werd toen ingeroepen van de heer *Heukels,* destijds secretaris van de burgemeester van Pijnacker. De heer *Heukels* heeft in samenwerking met de ambtenaar ter secretarie *Gijs de Jong* dit persoonsbewijs in orde gemaakt.

Emmer deelde in de loop van de tijd mede, dat zijn opdracht bestond uit het verkennen van de Nederlandse kust en het onderzoeken van de mogelijkheid om via de kust een verbinding met Engeland te maken, opdat met motortorpedoboten mensen konden worden gehaald en Nederlanders, van formaat en van belang voor de geallieerde zaak, uit Nederland konden worden gevoerd. O.a. werd de naam genoemd van mr. *Linthorst Homan,* de vroegere Commissaris der Koningin in Groningen. *Emmer* heeft de heer *Bolle* wel verteld, dat hij met de heer *Linthorst Homan* contact had gehad.

Gedurende het verblijf van *Emmer* (ongeveer 3 maanden) in Nederland is hij vrij sterk gedesillusionneerd geraakt over de mededelingen, die hem in Engeland waren gedaan vóór zijn vertrek. Men had hem veel beloofd. Men had hem adressen gegeven, maar het bleek, dat deze niet klopten. Verder waren hem mededelingen gedaan omtrent de mogelijkheid om weer uit het land te komen, maar het bleek, dat men in Engeland die mogelijkheid veel te gunstig had afgeschilderd.

Op zekere dag kwam de heer *Heukels* „aandragen" met een man, die hij ergens had ontmoet. Er was nl. een parachutist, *Akkie,* die op de secretarie was geweest en *Poos* had meegebracht, die zich uitgaf voor verbindingsman van de parachutisten. *Poos* noemde zich *Dick.* Toen *Dick* te Pijnacker kwam, heeft hij bij de heer *Bolle* de agent *Emmer* ontmoet, met wie *Poos* een afspraak heeft gemaakt voor het station D.P. te Rotterdam op 30 Mei 1942. Dat is de laatste keer geweest, dat de heer *Bolle Jan Emmer* heeft gezien. De heer *Bolle* vond *Emmer* een aardige jongen, een echt goede knul, energiek en moedig. Hij was voor het inlichtingenwerk geschikt, maar de opleiding was wat kort.

78983 e.v. *(Linthorst Homan)*

Mr. *J. Linthorst Homan* heeft verklaard, dat hem even voor Pasen 1942 door de toenmalige kolonel *Koot* is medegedeeld, dat deze iemand uit Engeland had gehad, die o.m. de vraag had overgebracht, of de heer *Linthorst Homan* bereid was naar Engeland te komen. Dat verzoek zou in verband hebben gestaan met zeer voorlopige gesprekken te Londen over de veranderingen in de grondwetgeving en de wetgeving na de oorlog. Men wilde weten, hoe dat in de kringen van de Nederlandse Unie leefde. De heer *Linthorst Homan* heeft over deze aangelegenheid alleen contact gehad met de heer *Koot.* Een uit Engeland overgekomen agent heeft hij niet ontmoet; de naam *Emmer* zegt hem niets.

30380 *(de Bruyne)*

Op 29 Maart 1942 is nog geparachuteerd de agent *W. J. Niermeyer. Rabagliatti* had hem al een jaar lang in opleiding. De heer *de Bruyne*

weet niet, welke opdracht *Niermeyer* had. *Niermeyer* heeft tot 6 October 1942 in Nederland gewerkt. Op zijn arrestatie komt de commissie nog terug in § 5 van hoofdstuk XV.

41484 e.v. *(d'Aulnis de Bourouill)*

Behalve bovengenoemde agenten heeft ook mr. *P. L.* baron *d'Aulnis de Bourouill,* die later door het B.I. als agent is uitgezonden, met de C.I.D., onder leiding van de heer *de Bruyne,* te maken gehad. De heer *d'Aulnis* verklaart hieromtrent, dat hij een aanbod van de heer *de Bruyne* om ingedeeld te worden bij zijn dienst, teneinde als agent te worden uitgezonden, aanvankelijk heeft aangenomen. Een week later is hij echter naar de heer *de Bruyne* teruggegaan en heeft hij gezegd, dat hij niet voldoende courage had om dit soort werk te doen en dat hij liever naar de infanterie terugging. Hij verklaart, dat hij het contact met de heer *de Bruyne* om een zeer bepaalde reden heeft afgebroken. Het bleek hem namelijk, dat het binnen enkele weken in de Nederlandse club en in andere gelegenheden, waar Nederlanders bijeenkwamen, aan een ieder bekend was, dat hij naar Nederland zou terugkeren. Hij verklaart nog, dat men in het bijzonder bij de heer *Lieftinck* een praatje kon gaan maken, hoe het in Nederland zou gaan. Dat werd dan uit en ter na besproken, waarbij voorbeelden werden aangehaald. Hij kreeg van deze organisatie een dermate slechte indruk, dat hij daarmede niet verder wilde werken en het contact heeft verbroken.

21535 e.v. *(den Boer)*

Een andere adspirant-agent, nl. de heer *W. den Boer,* is, nadat hij een ongeluk had gekregen bij het oefenen in parachute-springen, op het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer gekomen. Hij is daar door bemiddeling van Minister *van Boeyen* te werk gesteld. De heer *de Bruyne* wilde hem eerst niet hebben. Wat de reden daarvan is, weet de heer *den Boer* nog steeds niet. Hij vermoedt, dat de heer *de Bruyne* beangst was, dat hij zou trachten op zijn stoel te gaan zitten. Het was daar, aldus de heer *den Boer,* een echte marinierskliek. Hoewel hij nimmer officieel op dat bureau ingedeeld is, heeft hij toch getracht de heer *de Bruyne* op allerlei manieren te steunen bij diens bestudering van de organisaties in Nederland.

§ 3. *Het conflict de Bruyne—Rabagliatti*

Zoals hierboven reeds is vermeld, moest kolonel *de Bruyne* in verband met zijn werk als hoofd van de C.I.D. samenwerken met colonel *Rabagliatti* van S.I.S.

30266 e.v. *(de Bruyne)*

Bij het verhoor van de heer *de Bruyne* is gebleken, dat de samenwerking tussen deze beide heren niet bepaald goed genoemd kon worden. Als één van de hoofdredenen van zijn wrijving met de heer *Rabagliatti* noemt kolonel *de Bruyne,* dat eerstgenoemde contact onderhield met de heer *van 't Sant.* Bovendien was hij met de mededeling van de uit Nederland overgekomen telegrammen uitermate slordig. De heer *de Bruyne* geeft als zijn oordeel te kennen, dat de heer *Rabagliatti* uitermate onbetrouwbaar was en dat hij hem tot heel veel in staat achtte.

22630 *(Schilp)*

In overeenstemming met dit oordeel van kolonel *de Bruyne* heeft de heer *Schilp* verklaard, dat er moeilijkheden gerezen waren tussen de heren *de Bruyne* en *Rabagliatti* in verband met de uitzending van agenten. Dit vond zijn oorzaak hierin, dat de heer *de Bruyne* laatstgenoemde onbetrouwbaar achtte. Deze moeilijkheden vonden haar hoogtepunt bij de overkomst van de adelborst *Dogger,* daar deze toen niet onmiddellijk door *Rabagliatti* ter beschikking van Minister *Furstner* en de heer *de Bruyne* werd gesteld.

22629 *(Schilp)*

23278 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft eveneens medegedeeld, dat er een ernstig meningsverschil ontstaan is tussen de heren *Rabagliatti* en *de Bruyne.* Eerstgenoemde hield zich niet aan de afspraken, die hij met de heer *de Bruyne* had gemaakt. Hij gaf o.a. niet onmiddellijk alle berichten uit Nederland door, zodat deze eerst na enige dagen kolonel *de Bruyne* bereikten. Hierdoor ontstond een onaangename verhouding.

23598 *(Furstner)*

48371 *(Furstner)*

Zoals reeds is medegedeeld, zoekt ook de heer *Furstner* de schuld van deze wrijving bij de heer *Rabagliatti.* In een later verhoor heeft hij nog verklaard, dat de heer *de Bruyne* niet tevreden was met de positie van zijn dienst tegenover die der Engelsen, daar de Engelsen, die de verbindingsdienst en de transportdienst volkomen in eigen hand hielden, hem niet voldoende medezeggenschap gaven. De heer *Furstner* heeft in die tijd heel goed begrepen, dat er een dwangpositie was ontstaan.

32050 ***(van 't Sant)***

De heer *van 't Sant* ziet de heren *de Bruyne* en *Rabagliatti* als twee mensen, die elkaar absoluut niet verstonden, zonder dat hij bedoelt daarmede iets ten nadele van een van beide heren te zeggen. Wel vindt hij, dat de Nederlanders de heer *Rabagliatti* dankbaar moeten zijn voor het mooie werk, dat deze heeft gedaan. Hij merkt in dit verband nog op, dat men in de inlichtingendienst vooral niet te gauw op zijn tenen getrapt moet zijn. Ten aanzien van zijn eigen

rol ten opzichte van de C.I.D. ten tijde, dat de heer *de Bruyne* daarvan de leiding had, zegt hij, dat hij daarmede te maken heeft gehad, voorzover het lopende zaken uit zijn eigen tijd betrof, die nog afgewerkt moesten worden. De heer *de Bruyne* wenste dit niet, waarop Minister *Furstner* de heer *van 't Sant* in het gelijk heeft gesteld.

32069 *(van 't Sant)*

30254 e.v. *(de Bruyne)*

Hierboven is reeds medegedeeld, dat de heer *de Bruyne* in dit verband heeft verklaard, dat de heer *van 't Sant* in samenwerking met colonel *Rabagliatti* contact had met de agenten, die voor de C.I.D. werden uitgezonden. Dit kwam door de positie, die hij had ten opzichte van de groep-*Hazelhoff Roelfzema.* Het contact tussen de heer *Rabagliatti* en de heer *van 't Sant* is in de gedachtengang van de heer *de Bruyne* zeer nauw geweest. Na zijn optreden als chef van de C.I.D. werd hij in kennis gebracht met de heer *Rabagliatti,* waarbij ook de heer *van 't Sant* aanwezig was. Er werd toen gezegd, dat er een zeer nauwe samenwerking tussen beiden bestond. Na afloop van de besprekingen heeft daarop, aldus de heer *de Bruyne,* de Minister-President hem te kennen gegeven het op prijs te zullen stellen, als hij de heer *van 't Sant* wilde beschouwen als zijn chef achter de schermen, voorzover het de zaken van de C.I.D. betrof. De heer *de Bruyne* heeft hiertegen geprotesteerd, waarop de Minister-President in het bijzonder gewezen heeft op de grote bekwaamheden van de heer *van 't Sant* in deze en erop aangedrongen heeft, dat hij met hem contact zou onderhouden om adviezen in te winnen betreffende de werkwijze op internationaal terrein. Hierop heeft de heer *de Bruyne* dit toegezegd. Hij is daarvan echter al spoedig teruggekomen, omdat er in die periode betrekkelijk veel Engelandvaarders kwamen en ieder van hen een waarschuwing meebracht tegen de heer *van 't Sant.* Daardoor werd hij uitermate huiverig om deze inzage van geheime stukken te geven. De heer *van 't Sant* nam hem dit hoogst kwalijk, waarna er een onderhoud is geweest tussen de Minister-President en beide heren, waarbij ook Minister *Furstner* aanwezig was. De heer *de Bruyne* heeft toen de reden van zijn wantrouwen medegedeeld en gezegd, dat hij per se geen contact meer met de heer *van 't Sant* wenste te onderhouden. Dit werd door de heer *van 't Sant* weinig gewaardeerd, doch door de heer *Furstner* volkomen begrepen.

30269 *(de Bruyne)*
30280 e.v. *(de Bruyne)*

53712 e.v. *(Gerbrandy)*

Naar aanleiding hiervan heeft de heer *Gerbrandy* verklaard, dat dit te sterk is gezegd. Wel liep er, aldus de heer *Gerbrandy,* toen de dienst van kapitein *Derksema* aan kolonel *de Bruyne* werd overgedragen, nog een aantal kwesties in verband met het uitzenden van agenten naar Nederland, hetwelk reeds begonnen was, toen de heer *van 't Sant* de leiding van de C.I.D. had. Ten aanzien van deze zaken, maar speciaal van deze alleen, achtte de heer *Gerbrandy* het juist, dat overleg gepleegd werd met de heer *van 't Sant,* die deze zaken geheel had opgezet.

In de loop van April en Mei 1942 groeide de wrijving tussen de heren *Rabagliatti* en *de Bruyne* uit tot een conflict.

30323 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* had er prijs op gesteld, dat *Broekman* naar Nederland zou worden uitgezonden om contact op te nemen met de daar bestaande organisaties. Hierin had de heer *Rabagliatti* oorspronkelijk toegestemd. Daar kapitein *Lieftinck* was aangewezen om de details ten aanzien van de uitzending van *Broekman* uit te werken, had deze op 24 April 1942 een onderhoud gehad met colonel *Rabagliatti.* Met het oog hierop had kolonel *de Bruyne* op 22 April 1942 aan colonel *Rabagliatti* een brief geschreven. Uit deze brief blijkt, dat kolonel *de Bruyne* besloten had de nodige stappen te ondernemen om te proberen de heer *Vorrink* naar Londen over te doen brengen. Hij had dit gedaan op grond van belangrijke inlichtingen in telegrammen van *de Jonge.* In de brief van 22 April verzocht kolonel *de Bruyne* de heer *Rabagliatti* zijn bemiddeling te willen verlenen om zo nodig daartoe telegrafisch contact met *de Jonge* te kunnen opnemen.

Bij het onderhoud op 24 April 1942, dat, naar de heer *Lieftinck* meende, betrekking zou hebben op deze operatie, beklaagde de heer *Rabagliatti* zich over de naar zijn mening hem ten deel gevallen hoogst onjuiste behandeling. Hij legde hierbij een brief over, die hem bereikt had van kolonel *de Bruyne,* en wel de brief van 20 April 1942, waarbij de heer *de Bruyne* mededeelde, dat een verdere correspondentie over het conflict-*Dogger* met de heer *Rabagliatti* hem volkomen nutteloos leek, dat hij deze zaak aan de Nederlandse Regering zou voorleggen, en dat *Hazelhoff Roelfzema* en *Krediet* van hun functies bij zijn dienst waren ontheven naar aanleiding van hun houding in de zaak-*Dogger.* Volgens het rapport van de heer *Lieftinck* deelde colonel *Rabagliatti* hem naar aanleiding van deze brief mede, dat men na dit alles van hem, *Rabagliatti,* nu ook nog verlangde, dat hij zijn hulp zou verlenen tot het afhalen van een persoon uit Nederland, met wie hij niets te maken had en die uitsluitend ten behoeve van de Nederlandse Regering zou moeten worden gehaald.

Voorts zeide hij tegen de heer *Lieftinck*, dat deze namens hem aan kolonel *de Bruyne* kon mededelen, dat hij deze medewerking niet wenste te verlenen, tenzij hem door de heer *de Bruyne* verontschuldigingen werden aangeboden. Op een desbetreffende vraag van de heer *Lieftinck* deelde hij mede, dat hij het — ondanks hetgeen gebeurd was — zijn plicht achtte de telegrammen van *de Jonge* aan kolonel *de Bruyne* te blijven toesturen.

Op 6 Mei schreef de heer *Rabagliatti* aan kolonel *de Bruyne*, dat er in de volgende drie of vier dagen een kans bestond om een radiozendapparaat in Nederland af te zetten ter vervanging van een defect geraakt toestel. Daar deze operatie een contact vereiste op het strand, had hij daarvoor *Hazelhoff Roelfzema* uitgezocht, die met de agent *de Jonge* vele aspecten van een toekomstig contact op het strand had besproken, terwijl zij beiden vertrouwen in elkaar hadden.

Op 7 Mei 1942 ontving de heer *de Bruyne* van de heer *Rabagliatti* ook een telegram van 3 Mei, afkomstig van de agent *de Jonge*, waarin bericht werd, dat *Vorrink* had medegedeeld, dat er een samenwerking op brede basis was bereikt voor een provisionele Regering gedurende het vacuum in de overgangstijd. Gezien zijn aandeel in de voorbereidingen, werd het niet wenselijk geacht, dat de heer *Vorrink* het land thans zou verlaten. Er waren eveneens bezwaren tegen het feit, dat hij in de moeilijke overgangstijd niet in het land zou zijn. De heer *Vorrink* vroeg dringend, dat een vertegenwoordiger van hem naar Engeland zou worden gebracht, die de plannen van de organisaties zou kunnen uiteenzetten en tevens mededelingen zou kunnen doen over de toestand in Nederland.

30313 e.v. *(de Bruyne)*
23574 *(Furstner)*

De heer *de Bruyne* antwoordde op 7 Mei 1942 aan colonel *Rabagliatti*, dat hij zeer verheugd was te horen, dat deze thans geen bezwaren meer maakte tegen het afhalen van een persoon, die hij niet kende en die slechts naar Engeland gebracht moest worden ten behoeve van de Nederlandse Regering. Hij schreef voorts, dat de mededelingen door de heer *Rabagliatti* op 24 April 1942 aan de heer *Lieftinck* gedaan hem ten zeerste hadden geschokt. Om deze reden juichte hij het feit toe, dat de eerst mogelijke, gunstige gelegenheid gebruikt zou worden om de betrokken persoon af te halen. Hij verklaarde ten volle bereid te zijn mede te werken en de Nederlander aan te wijzen, die belast zou worden met de taak, het contact op het strand tot stand te brengen. Tevens schreef hij, dat hij er echter bezwaar tegen maakte, dat *Hazelhoff Roelfzema* deze taak op zich zou nemen, daar deze, zoals aan de heer *Rabagliatti* was medegedeeld, bij de Nederlandse C.I.D., om redenen, die de heer *Rabagliatti* bekend waren, ontslagen was. Hij vroeg daarom iemand aan te wijzen, die de Nederlandse C.I.D. geschikt achtte en in wie deze dienst vertrouwen had. Daar het hier in het bijzonder een missie van groot belang voor de Nederlandse Regering betrof, gaf de heer *de Bruyne* als zijn mening, dat hij zeer beslist moest protesteren tegen het feit, dat zonder voorafgaand overleg met hem de heer *Rabagliatti* voor de operatie een man had aangewezen, die geheel ongeschikt werd geacht door het hoofd van de Nederlandse C.I.D.

Op dezelfde datum, nl. op 7 Mei 1942, heeft de heer *de Bruyne* ook een brief gericht aan de Minister van Marine, waarin hij het volgende over het verloop van zaken mededeelde:

„1. Op 24 April 1942 weigerde Colonel *Rabagliatti* de uitvoering van de onderneming voor het afhalen van den Heer *Vorrink*. Dit geschiedde in den vorm als op bijgaande Bijlage 1 aangegeven en is door mij aan U mondeling gerapporteerd. De gedragingen van den Colonel *Rabagliatti* waren des te vreemder, omdat mijn voorstel tot het uitvoeren van de onderneming-*Vorrink* zijn oorsprong vond in een verzoek van den Colonel *Rabagliatti* zelve.

2. Op *7 Mei j.l.* ontving ik het hierbij als Bijlage 2 gaande schrijven van den Colonel *Rabagliatti* met het daarbij gevoegde belangrijke bericht van een der agenten in Nederland. Dit bericht is uit Nederland verzonden op *3 Mei 1942*.

3. In genoemd schrijven deelde de Colonel *Rabagliatti* mij mede, dat hij de vervanger van den Heer *Vorrink* zal doen ophalen (waaruit ik vermeen te mogen concludeeren, dat zijn oorspronkelijke bezwaren tegen het uitvoeren van opdrachten voor de Nederlandsche regeering thans niet meer bestaan) en dat hij hiervoor gebruik zal maken van Luit. *Hazelhoff Roelfzema.*

4. Op den voormiddag van 7 Mei j.l. vervoegde de Heer *van 't Sant* zich bij mij met de mededeeling, dat de Colonel *Rabagliatti* bovengenoemd plan had en hem had gevraagd hoe hij hierover dacht. De Heer *van 't Sant* deelde mij mede, mij hiervan alleen maar in kennis te willen stellen, ter voorkoming dat bij mij de gedachte zou post vatten, dat hij achter mijn rug om zich met deze aangelegenheid zou hebben bemoeid.

5. Ik heb den Colonel *Rabagliatti* geantwoord als in Bijlage 3 vermeld. Ik ben van meening, dat het voor een Hoofd C.I.D.

onmogelijk is zich een handelwijze als die van den Colonel *Rabagliatti* te laten welgevallen en acht het meer dan onverantwoordelijk, dat hij voor een dergelijke belangrijke taak vermeent gebruik te mogen maken van een Nederlander, die door mij uit den dienst van de C.I.D. werd ontslagen."

23574 *(Furstner)*

Colonel *Rabagliatti* heeft op de tot hem gerichte brief van de heer *de Bruyne* van 7 Mei 1942, op 8 Mei d.a.v. als volgt geantwoord:

De stand van zaken, zoals die aan majoor *Lieftinck* op 24 April 1942 is uiteen gezet, is in geen enkel opzicht veranderd. De heer *Rabagliatti* hoopt, dat hij het in zijn brief van 7 Mei duidelijk heeft gemaakt, dat er een operatie nodig was om nieuw materiaal aan in Nederland werkende agenten te sturen en dat er in die omstandigheden aan kon worden medegewerkt de vervanger van *Vorrink* te halen. Met betrekking tot luitenant *Hazelhoff Roelfzema* merkt hij op, dat het hem spijt, dat kolonel *de Bruyne* deze officier om voor de heer *Rabagliatti* onbekende redenen nog steeds niet aanvaardbaar acht. Het zal de heer *de Bruyne* wellicht interesseren te weten, dat de heer *Rabagliatti* op de dag, voordat hij deze brief schreef, door intermédiair van de heer *van 't Sant,* naar de zienswijze van de Minister-President heeft gevraagd en dat hij van de heer *van 't Sant* de twee maal herhaalde verzekering heeft gekregen, dat professor *Gerbrandy* met de missie van luitenant *Hazelhoff Roelfzema* instemt en dat deze, gezien de bijzondere omstandigheden, de meest aangewezen persoon is om met de expeditie mee te gaan. Tenslotte schrijft de heer *Rabagliatti,* dat hij, gezien de instemming van de Minister-President, voortgaat met de reeds aan kolonel *de Bruyne* uiteengezette toebereidselen.

Toen de heer *de Bruyne* op 8 Mei 1942 deze brief van de heer *Rabagliatti* ontvangen had, heeft hij op dezelfde dag verzocht uit zijn functie als hoofd van de C.I.D. ontheven te worden.

Het is de commissie gebleken, dat de uitzending van kapitein *Broekman,* althans van een afgezant van de Nederlandse Regering, naar Nederland de heer *de Bruyne* reeds lange tijd had beziggehouden.

Reeds op 4 Februari 1942, dus nog voordat de heer *de Bruyne* officieel was aangesteld als tijdelijk hoofd van de C.I.D., heeft hij door tussenkomst van de Minister van Marine aan de Minister-President, in diens kwaliteit van Voorzitter der Ministeriële Commissie Voorbereiding Terugkeer naar Nederland, onder meer geschreven, dat contact met de geheime organisaties in Nederland noodzakelijk was. Hij schreef voorts, dat hem uit hoofde van zijn toekomstige functie van tijdelijk hoofd van de C.I.D. bekend was, dat Minister *van Boeyen* reeds stappen had ondernomen om tot een grondiger organisatie der ondergrondse beweging in Nederland te komen. Door het Departement van Binnenlandse Zaken was nl. een opdracht opgesteld, welke aan de Engelse Secret Service werd ter hand gesteld, bestemd voor een vertrouwensman, die op het punt stond naar Nederland te vertrekken. De chef van de betrokken tak van de Engelse Secret Service *(Rabagliatti)* zond echter de aangewezen vertrouwensman *(Broekman)* niet uit, en gaf aan het tijdelijk hoofd van de C.I.D. (mr. *Derksema*) als reden hiervoor o.a. op, dat de opdracht slechts van politieke aard was, terwijl gegevens van militaire aard brood- en broodnodig waren. Hoewel de heer *de Bruyne* erkende, dat somtijds een keuze uit twee of meer opdrachten moet worden gedaan, meende hij toch, dat de Engelsen vóór het nemen van een bepaalde eindbeslissing in deze het hoofd van de Nederlandse C.I.D. moesten kennen. [1])

De heer *Derksema* had bij schrijven van 21 Januari 1942 van de Engelse dienst het bericht ontvangen, waarin meegedeeld werd, dat het niet mogelijk was kapitein *Broekman* naar Nederland te zenden.

In een brief [2]) van 19 Maart 1942 aan de Minister van Marine, handelende over de organisaties in Nederland, beklaagt de heer *de Bruyne* er zich wederom over, dat het contact met deze organisaties nog niet tot stand is gekomen. Hij zegt daarin, dat de bestaande transportdienst (waarmede de groep-*Hazelhoff Roelfzema* samenwerkte) practisch gesproken geheel in Engelse handen ligt. Ook in deze brief haalt hij als voorbeeld aan, dat de Engelsen zich verzet hebben tegen de zending-*Broekman.* Wil, aldus de heer *de Bruyne,* een nauw contact tussen Regering en volk tot stand komen, dan dient o.m. aan de volgende eisen te worden voldaan: de middelen, die gebruikt worden bij het tot stand brengen van de verbinding, moeten onder directe leiding staan van Nederlanders, die beschikken over een eigen radiozend- en ontvanginstallatie, een eigen transportdienst over zee en een eigen vliegverbinding; hiertoe moet een afzonderlijke organisatie in het leven worden geroepen onder een krachtige en deskundige leiding, die beschikt over het nodige marine-, vlieg- en radio-technisch personeel en materieel, werkend van een plaats buiten Londen uit en verzekerd van de volle medewerking der Engelse autoriteiten. De heer

[1]) Vgl. bijlage 17.

[2]) Bijlage 18.

de Bruyne besluit zijn brief met de woorden: „De hulp van de hoogste Nederlandse Regeringsinstantie is onontbeerlijk voor het bereiken van dit doel."

21196 *(Broekman)* Zoals bij de bespreking van de dienst onder mr. *Derksema* reeds is uiteengezet, heeft de heer *Broekman* ter beschikking van Minister *van Boeyen* gestaan teneinde adviezen te geven over de toestanden in bezet Nederland, in het bijzonder over de contacten. De heer *Broekman* verklaart zich toen te hebben aangeboden zelf opdrachten uit te voeren en derhalve naar Nederland terug te gaan en contacten te herstellen. Bij de daarvoor nodige parachute-oefeningen werd hij gewond, waardoor dropping niet door kon gaan. Plannen om per boot te gaan zijn mislukt.

21201 *(Broekman)* De heer *Broekman* deelt verder mee, dat hij zich na het aftreden van de heer *Derksema* in verbinding heeft gesteld met kolonel *de Bruyne,* die intussen belast was met de leiding van de C.I.D. Deze heeft, nadat hij kennis had genomen van de gehele situatie, gezegd: je gaat wèl. Op zekere dag kreeg de heer *Broekman* echter te horen, dat zijn uitzending definitief niet doorging. Hij heeft daarop een stuk opgesteld, dat hij privé aan de leden van de Ministerraad heeft gezonden.

21202 *(Broekman)* Hierop heeft hij geen schriftelijke reactie ontvangen. Hij had geschreven de overtuiging te hebben, dat, indien de omstandigheden weer anders zouden zijn dan zij te Londen waren en de leden der Staten-Generaal de Regering weer zouden kunnen interpelleren, er zeker vragen zouden komen over het contact tussen de Regering te Londen en het bezette gebied. Er zou, aldus de heer *Broekman,* dan

21202 *(Broekman)* zeker worden gevraagd: waarom wordt er niemand gestuurd, terwijl

21203 *(Broekman)* er te Londen officieren aanwezig zijn, die geschikt en bereid zijn deze taak op zich te nemen? Dit laatste sloeg op hem en majoor

21203 *(Broekman)* *den Boer,* die eveneens bij een parachute-ongeval was gewond. De heer *Broekman* heeft vernomen, dat de heer *van 't Sant* later een schrijven heeft gericht tot de Minister-President, waarin hij betoogde, dat de heer *Broekman* door het zenden van zijn memorandum te kennen had gegeven zo ernstige critiek op de Nederlandse Regering te hebben, dat het toch wel onjuist zou zijn deze man met een dergelijke taak naar Nederland uit te zenden. Gedurende al die tijd

21209 *(Broekman)* had de heer *Broekman* een functie bij het bureau Documentatie, dat onder leiding stond van de heer *Olifiers.* Hij heeft er echter weinig gewerkt, omdat de gebeurtenissen elkaar nogal snel opvolgden en hij, in verband met zijn beschikbaarstelling voor uitzending naar Nederland, training op allerlei gebied volgde.

21210 *(Broekman)* Toen de uitzending van de heer *Broekman,* als agent ter coördinatie van het verzet en ter regeling van de samenwerking tussen de

57819 e.v. *(Broekman)* O.D. en de Nederlandse Regering, definitief niet doorging, is hij te werk gesteld op het bureau van kolonel *de Bruyne* (Militaire Voorbereiding Terugkeer).

57946 *(Broekman)* Zijn werkzaamheden op dit bureau bestonden hierin, dat hij rapporten van Engelandvaarders moest bestuderen en deze in karthotheek brengen. Op deze wijze werd getracht een beeld van de opbouw van de geheime organisaties in Nederland, bestaande uit de verschillende groepen e.d., te verkrijgen. Hij hield zich daar echter niet bezig met het voorbereiden van eventuele nieuwe uitzendingen van agenten naar Nederland; dit werd door kapitein *Lieftinck* behandeld.

57837 e.v. *(Broekman)* Zijn arbeid op het bureau van kolonel *de Bruyne* omvatte slechts de normale routine-gevallen. Speciale rapporten uit Nederland, zoals b.v. dat van de adelborst *Dogger,* zijn echter op een bijzondere wijze behandeld, waardoor hij van deze rapporten eerst later kennis kreeg.

23279 e.v. *(Lieftinck)* De heer *Lieftinck* heeft bij zijn verhoor eveneens verklaard, dat *Broekman* bestemd was om contact op te nemen met de ondergrondse organisaties, zowel politieke als militaire. Deze is daarbij op alle mogelijke manieren door de heer *Rabagliatti* tegengewerkt.

Er zou ook een onderneming op touw worden gezet, waarbij rechtstreeks uit Nederland iemand van de ondergrondse beweging, *Koos Vorrink* of een plaatsvervanger van hem, zou worden afgehaald. Kolonel *de Bruyne* heeft de heer *Lieftinck* opgedragen die onderneming voor te bereiden. Op een gegeven moment heeft deze een brief geschreven aan de heer *Rabagliatti,* waarin hij hem mededeelde, dat hij wenste te beginnen met de onderneming-Cowley — zoals deze operatie werd genoemd — om *Vorrink* af te halen.

Daarna, aldus de heer *Lieftinck,* verzocht de heer *Rabagliatti* hem op diens bureau te komen, waarbij deze op zeer driftige wijze al de grieven, die hij tegen kolonel *de Bruyne* had, heeft gespuid. Hiervan heeft de heer *Lieftinck* een rapport opgesteld, waarvan de inhoud door de commissie hierboven reeds is weergegeven. Toen dan ook colonel *Rabagliatti* voor deze onderneming *Hazelhoff Roelfzema* wilde gebruiken, die door kolonel *de Bruyne* uit zijn dienst was verwijderd, heeft dit geleid tot een definitief conflict.

23290 e.v. *(Lieftinck)*
50251 e.v. *(Lieftinck)* Vervolgens is de heer *Broekman,* toen zijn uitzending niet moge-

lijk bleek, in de functie van adviseur bij het bureau M.V.T. gekomen. Hij is daar gebleven tot 17 Augustus 1942, waarna hij is overgeplaatst naar het Kabinet van de Minister-President en daar te werk gesteld bij de heer *Warners,* die, in verband met een nieuw op te richten inlichtingendienst, bij het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering werkzaam was.

32074 *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant,* omtrent de uitzending van de heren *den Boer* en *Broekman* gehoord, heeft meegedeeld, dat hij tegen hun uitzending bezwaren heeft gemaakt, omdat het volgens hem mensen waren, die niet meer konden worden opgeleid voor parachutespringen vanwege hun leeftijd en hun gestalte.

30260 e.v. *(de Bruyne)*

Ten aanzien van de kwestie-*Broekman* heeft de heer *de Bruyne* voor de commissie opgemerkt, dat er naar zijn indruk een slechte verstandhouding tussen de heren *Derksema* en *Rabagliatti* bestond op het ogenblik, dat hij de dienst overnam, mede in verband met de omstandigheid, dat de heer *Rabagliatti* op de meest brute wijze had geweigerd een vertrouwensman naar Nederland uit te zenden onder het motief, dat hij met politiek niets had te maken. Deze vertrouwensman was kapitein *Broekman.* Hierdoor ontstond eveneens wrijving tussen *Rabagliatti* en hem, *de Bruyne.* Op grond hiervan heeft hij gezegd: samenwerking tussen de Nederlandse en de Engelse dienst betekent, dat de Engelse dienst zich ook beschikbaar moet stellen voor de uitvoering van opdrachten van de Nederlandse Regering aan agenten. Dit heeft, aldus de heer *de Bruyne,* de heer *Rabagliatti* hem toegezegd. Deze heeft die toezegging echter niet gestand gedaan. Toen de heer *Rabagliatti* er na verloop van tijd in toestemde, dat de heer *Broekman* zou worden uitgezonden, is het conflict, dat over de groep-*Hazelhoff Roelfzema* op dat moment met hem reeds bestond,

30322 e.v. *(de Bruyne)*

even verschoven. Het was immers voor de heer *de Bruyne* van het allergrootste belang, dat *Broekman* naar Nederland gezonden zou worden. Toen *Broekman* klaar was om te worden uitgezonden, kwam er, aldus de heer *de Bruyne,* een telegram binnen bij colonel *Rabagliatti* over het uitzenden van iemand naar de vervanger van *Vorrink.*

De heer *Rabagliatti* deelde hem toen mede, dat hij die onderneming zou uitvoeren met de groep-*Hazelhoff Roelfzema.* De heer *de Bruyne* heeft toen gezegd: Dit accepteer ik niet, want ik heb *Hazelhoff Roelfzema* ontslagen en hem zelfs voorgedragen voor verwijzing naar de krijgsraad, omdat hij zich naar mijn mening heeft schuldig gemaakt aan een ernstig feit. Derhalve wilde hij niet, dat *Hazelhoff Roelfzema,* die hij ongeschikt achtte, bij deze onderneming zou worden ingeschakeld. De heer *de Bruyne* wilde zijn „eigen ogen hebben op die boot", die de operatie zou uitvoeren. De heer *Rabagliatti* weigerde dit, doch ging door met de groep-*Hazelhoff Roelfzema* en verklaarde, dat dit gebeurde met sanctie van de Minister-President. Deze ontkende dit echter pertinent.

30327 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* vroeg daarop zijn ontslag aan, welk verzoek na enige tijd werd ingewilligd. Er was toen niet meer het minste contact tussen hem en de heer *Rabagliatti.* Deze is eveneens overgeplaatst naar een andere tak van dienst. Volgens de heer *de Bruyne* gaat het verhaal, dat lord *Selborne* bij *Churchill* bewerkt zou hebben, dat *Rabagliatti* wegging. De heer *de Bruyne* heeft daarna de heer *Broekman* ter beschikking gesteld van de heren *Lovink* en *Warners,* die inmiddels te Londen waren aangekomen. Dezen hebben vervolgens in een rapport van 10 September 1942, dat de commissie reeds in het vorige hoofdstuk heeft besproken, uiteindelijk geadviseerd de groep-*Hazelhoff Roelfzema* te ontbinden.

23572 e.v. *(Furstner)*

De heer *Furstner* heeft verklaard, dat hij als Minister van Marine in de loop van Mei 1942 een brief heeft ontvangen, waarin de heer *de Bruyne* ontheffing uit zijn functie als hoofd van de C.I.D. verzocht. In deze brief deed de heer *de Bruyne* mededeling van de briefwisseling, die hij gevoerd had met colonel *Rabagliatti;* tevens voegde hij daarbij het telegram van de agent *de Jonge* uit Nederland. De tot de Minister van Marine gerichte brief van de heer *de Bruyne* was gedateerd 8 Mei 1942 en luidde als volgt:

23574 *(Furstner)*

> „Ik heb de eer uwer Excellentie het volgende mede te deelen. Bij mijn schrijven van 7 Mei 1942, No. B.V.T. Tel./5 bood ik u een dossier aan betreffende de onderneming, welke colonel *Rabagliatti* een dezer dagen zal doen uitvoeren met gebruikmaking van de diensten van den reserve-luitenant *Hazelhoff Roelfzema.*
>
> Zooals uit de bij genoemd dossier gevoegde bijlage no. 3 moge blijken, heb ik aan colonel *Rabagliatti* medegedeeld, dat ik mij beslist verzette tegen gebruikmaking van een Nederlander, die door mij uit den C.I.D. was ontslagen en dien ik ongeschikt acht om een dergelijke verantwoordelijke taak uit te voeren.
>
> Thans bereikt mij het antwoord van colonel *Rabagliatti* (hetwelk als bijlage hierbij gaat), waaruit mij blijkt, dat de Minister-President toestemming heeft verleend tot het aanwijzen van de

heer *Hazelhoff Roelfzema,* hetgeen door de heer *van 't Sant* aan colonel *Rablagliatti* zou zijn medegedeeld.

Hoewel ik, gezien mijn ervaringen met genoemden colonel *Rabagliatti,* het niet uitgesloten acht, dat hij ook hier weer een „halve waarheid zegt, die in feite een volledige onwaarheid inhoudt", vermeen ik toch, dat hiermede wel het uiterste is bereikt, dat ik mij in mijn functie als waarnemend hoofd C.I.D. mag laten welgevallen.

Ik moge uwer Excellentie beleefd verzoeken wel uwe bemiddeling te willen verlenen, opdat ik worde voorgedragen tot ontheffing uit de functie van waarnemend hoofd C.I.D. op eigen verzoek."

23578 *(Furstner)*

De heer *Furstner* stond bij dit conflict op het standpunt, dat de heer *de Bruyne* groot gelijk had zich te verzetten tegen een z.g. samenwerking, waarbij deze zich eenvoudig had neer te leggen bij de besluiten van *Rabagliatti,* niets wist van het al of niet gelukken van het werk van de agenten, niets wist van hun ervaringen, ja, zelfs ondervond, dat aan de terugkerende agenten door de heer *Rabagliatti* werd belet rapport uit te brengen aan het hoofd van de Nederlandse inlichtingendienst.

23579 *(Furstner)*

In dit verband meent de heer *Furstner,* dat een voornaam bezwaar van kolonel *de Bruyne* tegen *Hazelhoff Roelfzema* was, dat deze in plaats van hem te rapporteren wat er gebeurd was, zich eenvoudig onder de vleugelen van *Rabagliatti* schaarde, waardoor de heer *de Bruyne* waarschijnlijk dacht: als die man naar de overkant gaat, horen wij weer niets, dan blijft het allemaal onder *Rabagliatti.* Bij besprekingen met de heer *Rabagliatti* was, aldus de heer *Furstner,* gebleken, dat deze op het standpunt bleef staan, dat de Britten alle hulpmiddelen verschaften, de gehele agentendienst dreven, alle ervaringen verzamelden en geheim hielden, de beslissing hadden over de uitvoering en de rapporten over de resultaten in ontvangst namen. De toezegging van de heer *Rabagliatti* aan kolonel *de Bruyne* alles te zullen geven, wat, naar zijn mening, voor de Nederlandse inlichtingendienst van belang was, was volkomen onvoldoende.

De heer *Furstner* stond ook op het standpunt, dat uit genoemde brief van 8 Mei 1942 bleek, dat de situatie onaanvaardbaar was. Hij begreep aan de andere kant wel, dat de Minister-President in een moeilijk parket zat, daar deze aangewezen was op de medewerking van de heer *Rabagliatti,* tenzij hij Engelse Regeringskringen ervan kon overtuigen, dat diens standpunt onjuist was.

23579 e.v. *(Furstner)*

Hierop, aldus de heer *Furstner,* is de samenwerking tussen de heren *Rabagliatti* en *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D. beëindigd.

De heer *Furstner* heeft als Minister van Marine in een brief van 20 Mei 1942 aan de Minister-President en de Ministers van Justitie, van Binnenlandse Zaken, van Buitenlandse Zaken en van Oorlog a.i., voorgesteld een besluit te willen ontwerpen, waarbij de bij Koninklijk besluit van 5 Februari 1942 gedane aanwijzing van de kolonel der Mariniers, *M. R. de Bruyne,* als tijdelijk hoofd van de C.I.D. wordt ingetrokken. Met ingang van 1 Juni 1942 nam deze functie van de heer *de Bruyne* een einde.

50419 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* is op 1 Juli 1942 met het tot Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer gereorganiseerde Bureau Voorbereiding Terugkeer naar het Departement van Oorlog overgegaan.

De commissie merkt op, dat na het ontslag van de heer *de Bruyne* in Mei 1942 als tijdelijk hoofd van deze dienst, de C.I.D. in feite was opgeheven. Eerst op 28 November 1942 is de taak van dit bureau overgedragen aan het nieuw opgerichte Bureau Inlichtingen. In de tussentijd was, zoals in het volgende hoofdstuk zal blijken, de positie van de inlichtingendienst zwevende.

§ 4. *Conclusies*

Uit het bovenstaande is gebleken, dat de heer *de Bruyne,* die hoofd van het B.V.T. was, op 5 Februari 1942 als tijdelijk hoofd de leiding van de C.I.D. heeft overgenomen van mr. *Derksema.* De taak van het B.V.T. omvatte de voorbereiding voor de terugkeer naar Nederland. Hieronder viel behalve het militaire aspect van de terugkeer eveneens het politieke aspect. Om echter bij uitvoering van deze taak juiste beslissingen te nemen was het noodzakelijk, dat dit bureau beschikte over of althans nauw samenwerkte met de inlichtingendienst en dat alle gegevens uit het bezette gebied ter kennis werden gebracht van het hoofd van het B.V.T. Toen de heer *de Bruyne* dan ook te Londen op dit terrein een onoverzichtelijke toestand aantrof, kwam hij al spoedig tot de conclusie, dat hierin verandering gebracht diende te worden. Bovendien deed de C.I.D. onder leiding van mr *Derksema,* zoals in de vorige hoofdstukken duidelijk naar voren is gekomen, slechts weinig aan het inlichtingenwerk en bemoeide deze dienst zich toen vrijwel in het geheel niet met het uitzenden van agenten.

Dat de heer *de Bruyne* hierin verandering wenste te brengen en een orgaan wenste te scheppen, waar alle inlichtingen omtrent Nederland samenkwamen, kan de commissie dan ook niet anders dan toejuichen. Blijkbaar achtte de heer *de Bruyne* zich echter zelf niet de aangewezen persoon om leiding te geven aan de C.I.D. Toen echter bleek, dat de Regering geen andere candidaten hiervoor beschikbaar meende te hebben, heeft hij er in toegestemd tijdelijk deze functie waar te nemen. Hijzelf had echter, zoals hij mededeelt, o.a. de namen van de heren *van Oorschot* en *van de Plassche* genoemd, terwijl hij tevens de aandacht had gevestigd op de heren *van Bylandt* en *van Vredenburch* van Buitenlandse Zaken. De Regering achtte deze heren blijkbaar voor deze functie minder geschikt en gaf de voorkeur aan de heer *de Bruyne* als chef van de C.I.D.

De heer *de Bruyne* is derhalve einde 1941 niet uit Nederlandsch-Indië teruggeroepen om hoofd van de C.I.D. te worden, doch om op te treden als hoofd van het B.V.T. Toen hij in deze kwaliteit aandrong op een reorganisatie van de inlichtingendienst, werd hij door de Regering tijdelijk belast met de leiding van de C.I.D. De commissie zal in dit hoofdstuk niet verder ingaan op het wederom passeren van de heren *van Oorschot* en *van de Plassche,* daar zij hierover in vorige hoofdstukken reeds haar mening heeft gezegd. Het is echter duidelijk, dat zij het betreurt, dat deze heren ook in Februari 1942 niet bij het werk van de inlichtingendienst zijn ingeschakeld. Thans kwam aan het hoofd van deze dienst te staan de heer *de Bruyne,* een officier aan wiens kwaliteiten als militair de commissie in geen enkel opzicht te kort wil doen, doch die geen ervaring had op het gebied van het inlichtingenwerk. Met de directe leiding van het werk van de C.I.D. in het kader van het B.V.T. werd door de heer *de Bruyne* de kapitein der mariniers *Lieftinck* aangewezen. Uit niets is de commissie gebleken, dat deze officier enige ervaring op dit gebied had. Het bevreemdt de commissie dan ook, dat de in de eerste plaats verantwoordelijke Minister, de heer *Furstner,* met een dergelijke leiding van de C.I.D. de grote moeilijkheden, die op dit gebied bestonden, het hoofd meende te kunnen bieden.

De commissie meent er in dit verband op te moeten wijzen, dat zij het uitgangspunt van de heer *de Bruyne* — die de toestand op het gebied van inlichtingen onbevredigend achtte en meende, dat het B.V.T. over een inlichtingenapparaat voor het inwinnen van militaire inlichtingen moest beschikken — aanvaardbaar acht. Zij vindt in ieder geval, dat de toestand, waarbij verschillende „verspreide organen" zonder behoorlijke coördinatie inlichtingen verzamelden, onbevredigend was. Gegeven dit uitgangspunt van de heer *de Bruyne* is het te begrijpen, dat hij de C.I.D., welke immers in zijn opzet het centrale en coördinerende orgaan moest zijn op inlichtingengebied ook voor niet-militaire aangelegenheden, wenste onder te brengen bij of althans te coördineren met het B.V.T. Immers, dit bureau had ook een taak buiten het speciale militaire terrein en moest alles wat van Nederlandse zijde kon worden gedaan voor de bevrijding, organiseren. De heer *de Bruyne* heeft blijkbaar ingezien, dat hij zelf niet de aangewezen man was om als hoofd van de C.I.D. op te treden. Hij heeft er echter, op verzoek van de Regering, in toegestemd tijdelijk de leiding van dit bureau op zich te nemen. Hoewel het verstandiger was geweest, indien dit niet was geschied, meent de commissie toch, dat men zeker de heer *de Bruyne* hiervan geen verwijt mag maken, daar hij deze functie niet heeft gezocht. Hiervoor is de Regering verantwoordelijk. Wel acht zij het een fout van de heer *de Bruyne,* dat hij iemand als de heer *Lieftinck,* die geen ervaring op dit gebied had, met de dagelijkse leiding van de C.I.D. heeft belast. Immers, daar in het algemeen de kwaliteiten van een officier der mariniers op ander gebied plegen te liggen dan op dat van inlichtingenwerk, ware het verstandig geweest ook eens buiten die kring naar een meer geschikte kracht om te zien. Uit de verklaring van b.v. de heer *d'Aulnis de Bourouill* blijkt naar het oordeel van de commissie duidelijk, dat daardoor de werkwijze van de C.I.D. wel het een en ander te wensen overliet. De commissie hecht daarom zoveel waarde aan deze verklaring, daar de heer *d'Aulnis de Bourouill* later als inlichtingenagent in Nederland uitnemend werk heeft verricht.

De commissie kan dan ook weinig bewondering hebben voor de wijze, waarop, onder verantwoordelijkheid van Minister *Furstner,* in de leiding van de C.I.D. werd voorzien en de wijze, waarop deze dienst nadien heeft gefunctionneerd.

De samenwerking van de C.I.D. onder de heer *de Bruyne* met de Engelse dienst S.I.S. heeft vele moeilijkheden opgeleverd. Aan het hoofd van de Nederlandse sectie van S.I.S. stond nog steeds colonel *Rabagliatti.* Zoals uit de vorige hoofdstukken is gebleken, werkte de heer *Rabagliatti* nauw samen met de heer *van 't Sant.* Dit geschiedde, in verband met de operaties van de groep-*Hazelhoff Roelfzema,* ook in de tijd, toen kolonel *de Bruyne* tijdelijk hoofd

was van de C.I.D. Deze groep, welke, toen kapitein *Derksema* hoofd van de C.I.D. was, door intermediair van de heer *van 't Sant,* practisch zelfstandig naast deze dienst werkte voor de heer *Rabagliatti,* kwam bij het optreden van kolonel *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D. onder deze te staan. In het vorige hoofdstuk is reeds gebleken, dat dit tot grote moeilijkheden aanleiding heeft gegeven, daar deze groep toch zich een grote zelfstandigheid aanmatigde. Daar de groep voorts verbinding onderhield met de heer *van 't Sant,* die op zijn beurt weer contact had met de heer *Rabagliatti,* de officiële tegenspeler van kolonel *de Bruyne,* is het begrijpelijk, dat de samenwerking tussen de beide laatstgenoemden gemakkelijk moeilijkheden kon opleveren. De leidende officieren van de C.I.D. hebben de commissie dan ook medegedeeld, dat deze samenwerking onbevredigend was. Met Minister *Furstner* zoeken zij de schuld van deze wrijving bij de heer *Rabagliatti.* De heer *Furstner* deelt in dit verband mede, dat de heer *de Bruyne* niet tevreden was over de Britten, daar de verbindings- en transportdiensten geheel in hun handen waren, terwijl de heer *de Bruyne* meent, zoals ook uit zijn brief van 19 Maart 1942 aan de Minister van Marine blijkt [1]), dat de Nederlanders dienden te beschikken over een eigen radio-zend- en ontvanginstallatie en een eigen transportdienst, waartoe een afzonderlijke organisatie onder krachtige en deskundige leiding in het leven moest worden geroepen.

[1]) Vgl. bijlage 18.

Blijkens aantekeningen van Minister *Furstner* op deze brief, was hij het hiermede in principe eens, doch kon de Nederlandse Regering een dusdanig voorstel bij de Britse Minister-President eerst aanbieden, indien het principe werd uitgewerkt en men precies voor ogen had, wat men concreet wilde. Het is de commissie niet gebleken, dat hetzij kolonel *de Bruyne,* hetzij Minister *Furstner* dit idee hebben uitgewerkt. Hiervan is dan ook verder niets terecht gekomen. Stellig zou het veel moeite gekost hebben om iets in deze richting bij de Engelsen te bereiken, want bij de besprekingen, die de voorzitter der commissie te Londen met de Engelse autoriteiten uit de oorlogsjaren heeft gehad, is gebleken, dat de Engelsen in die tijd op het standpunt stonden, dat de verbindings- en de transportdienst geheel in hun handen behoorden te zijn. Wilde men een opzet, als door de heer *de Bruyne* werd voorgestaan, verwezenlijken, dan had een poging daartoe gedaan moeten worden op Regeringsniveau, dan had de Nederlandse Regering zulks met klem van argumenten bij de Engelse Regering moeten bepleiten. Dit nu is blijkbaar niet geschied. De heer *de Bruyne* zelf kon in deze geen afdoende resultaat bereiken. Van de heer *Rabagliatti* toch was, gezien zijn opvattingen in deze, geen enkele medewerking te verwachten. De heer *van 't Sant,* die in die tijd nog steeds in nauw contact met de heer *Rabagliatti* stond, achtte de bestaande toestand juist. De heer *Rabagliatti* bleef voorts, ook ten tijde dat kolonel *de Bruyne* chef was van de C.I.D., in samenwerking met de heer *van 't Sant* rustig doorwerken met de groep-*Hazelhoff Roelfzema.*

In verband met de rol van de heer *van 't Sant* wijst de commissie er nog op, dat kolonel *de Bruyne* haar heeft verklaard, dat de Minister-President hem, toen hij zijn functie als hoofd van de C.I.D. aanvaardde, heeft gezegd, dat hij de heer *van 't Sant* als zijn chef achter de schermen moest beschouwen. De heer *Gerbrandy* heeft hieromtrent medegedeeld, dat hij kolonel *de Bruyne* slechts heeft verzocht met de heer *van 't Sant* overleg te plegen over lopende kwesties, waarmede deze nog bemoeienis had gehad.

Hoe dit zij, de commissie meent wel te mogen aannemen, dat de heer *van 't Sant* in elk geval ook in de tijd, toen kolonel *de Bruyne* de leiding van de C.I.D. had, een bepaalde invloed bleef uitoefenen. Wanneer men hierbij bedenkt, dat hij contact bleef onderhouden met colonel *Rabagliatti,* twijfelt de commissie er niet aan, dat deze invloed, veelal buiten kolonel *de Bruyne* om, vrij groot is geweest. Dit zal niet hebben nagelaten de verhouding tussen de heer *de Bruyne* en de Engelse dienst te bemoeilijken, daar immers colonel *Rabagliatti* voor zijn beleid steun vond bij de heer *van 't Sant.*

De commissie kan dan ook het beleid van de Minister-President, die bij het optreden van de heer *de Bruyne* de heer *van 't Sant* ingeschakeld hield, niet waarderen.

De commissie meent te moeten voorbijgaan aan de vraag, of de minder goede samenwerking tussen de heren *Rabagliatti* en *de Bruyne* aan de een dan wel aan de ander moet worden verweten, daar zij hieromtrent over te weinig gegevens beschikt. Vast staat voor haar echter, dat deze verhouding slecht was. Dit heeft uit de aard der zaak het werk van de C.I.D. bemoeilijkt.

In de periode van kolonel *de Bruyne* zijn op 23 Februari 1942 jhr mr. *E. W. de Jonge* en de heer *E. Radema* als inlichtingenagenten naar Nederland uitgezonden. Deze agenten zijn resp. op 22 en 29 Mei 1942 gearresteerd, nadat zij enige tijd in Nederland hadden gewerkt en berichten naar Engeland hadden kunnen overseinen.

Zoals uit de boven weergegeven getuigenverklaringen blijkt, zijn zij door de Sicherheitspolizei gearresteerd, nadat deze hen op het spoor was gekomen o.m. door middel van een contactadres te Pijnacker. Zij was daar achtergekomen door het inmiddels op 12 Maart 1942 begonnen England-Spiel. De agenten *de Jonge* en *Radema* zijn derhalve niet gearresteerd in het kader van het England-Spiel, daar bij dit spel — dat niet gespeeld werd tegen S.I.S., de dienst, die hen had uitgezonden, doch tegen S.O.E. — de agenten onmiddellijk door de Duitsers werden opgevangen. *De Jonge* en *Radema* hadden echter ongelukkigerwijze in Nederland bepaalde contacten, die dezelfde bleken te zijn als die, waarover een tengevolge van het England-Spiel gearresteerde S.O.E.-agent beschikte. Zodoende kwam *Schreieder* min of meer toevalligerwijze te weten, dat er een agent *Emmer* bestond, die evenals *de Jonge* als C.I.D.-agent was uitgezonden. Nog voordat *Emmer* kon worden gearresteerd, werd *de Jonge,* op wiens spoor *Schreieder* zijn V-man *van der Waals* had gezet, gevangen genomen. Korte tijd daarna kon *Schreieder* eveneens de marconist van *de Jonge, Radema,* laten arresteren. Hoewel de commissie op de persoonsbewijzen, welke de agenten uit Engeland medekregen, later nog zal terugkomen, wil zij niet nalaten er de aandacht op te vestigen, dat slechte persoonsbewijzen ook de hier genoemde agenten noodlottig zijn geworden, aangezien *de Jonge* ter verkrijging van een goed persoonsbewijs naar Pijnacker was gegaan, alwaar de heer *Heukels,* werkzaam ter gemeentesecretarie, dit kon verschaffen.

Over de opdracht van *de Jonge* en *Radema* weet de heer *de Bruyne* weinig te vertellen, maar hij meent, dat deze practisch geheel door de combinatie *Rabagliatti—van 't Sant* is gegeven. Uit de brief van 25 Juni 1943 van captain *Seymour* aan dr. *Somer,* blijkt [1]), dat *de Jonge* en *Radema* zich moesten specialiseren in militaire en maritieme inlichtingen en dat zij daarnaast zoveel mogelijk economische inlichtingen moesten doorgeven. Bovendien werd, zoals uit de afgelegde getuigenverklaringen blijkt, van Nederlandse zijde aan *de Jonge* de opdracht gegeven contact op te nemen met de heer *Vorrink.* Van wie deze laatste opdracht afkomstig is, is de commisie niet duidelijk geworden, daar de heren *Gerbrandy, van 't Sant* en *de Bruyne* zeggen hiervan niets te weten. Toch moet worden aangenomen, dat deze opdracht van Nederlandse zijde is verstrekt. In een brief van 29 Juni 1943 aan dr. *Somer* schrijft de heer *de Bruyne* nadrukkelijk, dat van officiële zijde aan *de Jonge* was opgedragen contact tot stand te brengen met *Koos Vorrink.* In hoeverre, zoals de heer *Gerbrandy* veronderstelt, Minister *van Boeyen,* die ten tijde van de recrutering van *de Jonge* de verantwoordelijke Minister was, hierbij een rol heeft gespeeld, blijft, daar de heer *van Boeyen* is overleden, een open vraag.

Het werk van de heren *de Jonge* en *Radema* op militair gebied is zeer vruchtbaar geweest, daar de heren *Dutilh, Pot, de Koe* en *Beukema toe Water* op het werk van deze agenten hebben voortgebouwd. Zodoende is een uitnemende inlichtingengroep in Nederland ontstaan. Deze zal in hoofdstuk X nader worden besproken.

Behalve *de Jonge* en *Radema,* zijn in de periode, waarin kolonel *de Bruyne* hoofd was van de C.I.D., nog twee agenten over zee naar Nederland overgebracht, nl. de heer *J. Emmer* en zijn marconist jhr. *F. D. Ortt.* Dezen zijn op 12 Maart 1942 in Nederland aangekomen. *Emmer* heeft enige tijd bij dokter *Bolle* gelogeerd, waar *Poos* hem ontdekte. Nadat *Ortt* op 23 Mei 1942 was gearresteerd, onderging *Emmer* op 30 Mei hetzelfde lot. *Emmer* had van kolonel *de Bruyne* een militaire opdracht ontvangen. Ook ten aanzien van *Emmer* is de heer *de Bruyne* overtuigd, dat hij contact had met de heren *van 't Sant* en *Rabagliatti,* doch hieromtrent is de commissie verder niets gebleken. Omtrent de werkzaamheden van *Emmer* en *Ortt* in Nederland heeft de commissie verder weinig gegevens kunnen verzamelen. Wel mag aangenomen worden, dat zij nauw hebben samengewerkt met *de Jonge* en *Radema.*

De verhouding tussen de heren *Rabagliatti* en *de Bruyne,* die, zoals is gebleken, nog al te wensen overliet, groeide uit tot een conflict, toen *Tazelaar* en *Dogger* in Engeland aankwamen en de heer *Rabagliatti* er aan medewerkte, dat zij niet aanstonds bij de heer *de Bruyne* werden gebracht. Deze aangelegenheid is in het vorige hoofdstuk uitvoerig besproken, zodat de commissie hierop thans niet nader behoeft in te gaan.

Hoewel het daar duidelijk is geworden, dat de heer *de Bruyne* deze zaak zeer hoog opnam, is het conflict gedurende een korte tijd nog niet tot volle uitbarsting gekomen.

De heer *de Bruyne* had n.l. reeds lange tijd getracht kapitein *Broekman* als agent naar Nederland uit te zenden om contact op te nemen met de illegale organisaties. Op grond van telegrammen, welke van *de Jonge* waren ontvangen, gaf hij de heer *Lieftinck* opdracht zich met colonel *Rabagliatti* in verbinding te stellen, teneinde *Broekman* als agent naar Nederland uitgezonden te krijgen. Dit plan bestond reeds bij hem, voordat hij optrad als hoofd van de C.I.D. De heer

[1]) Vgl. bijlage 15.

Rabagliatti was echter op het desbetreffende voorstel niet ingegaan, evenmin als hij dit had gedaan, toen kapitein *Derksema* eenzelfde plan geopperd had. Reeds toen voerde *Rabagliatti* als reden voor de afwijzing aan, dat men in de eerste plaats militaire inlichtingen nodig had. Uit de verklaring van de heer *van 't Sant* blijkt, dat deze tegen de uitzending van *Broekman* was en evenzeer bezwaren had tegen de uitzending van de heer *den Boer,* daar zij niet geschikt zouden zijn voor parachutespringen. Hieruit is wel duidelijk, dat ook de heer *van 't Sant* een rol bij deze zaken speelde.

De heer *de Bruyne* meende, nadat de telegrammen van *de Jonge* waren aangekomen, dat colonel *Rabagliatti* tenslotte zou toestemmen in het uitzenden van *Broekman.* Daardoor is volgens de heer *de Bruyne* het conflict over de groep-*Hazelhoff Roelfzema,* dat tussen hen beiden hangende was, enige tijd verschoven. Het bleek de heer *Lieftinck* bij zijn bespreking op 24 April 1942 met colonel *Rabagliatti* echter, dat deze allerminst van plan was *Broekman* uit te zenden. Bij het onderhoud met de heer *Lieftinck* sprak hij zijn verontwaardiging uit over de brief van 20 April 1942, waarin de heer *de Bruyne* hem medegedeeld had, dat verdere correspondentie over het conflict-*Dogger* hem nodeloos leek en waarin hij de heer *Rabagliatti* er van in kennis had gesteld, dat *Hazelhoff Roelfzema* naar aanleiding van zijn houding in de zaak-*Dogger* van zijn functie bij de C.I.D. was ontheven. De heer *Rabagliatti* deelde kapitein *Lieftinck* mede, dat hij zijn medewerking aan de zending-*Broekman* niet wenste te verlenen, tenzij aan hem verontschuldigingen werden aangeboden.

Toen echter de heer *Rabagliatti* op 6 Mei 1942 berichtte voor een bepaalde opdracht toch weer gebruik te willen maken van de diensten van *Hazelhoff Roelfzema* protesteerde de heer *de Bruyne* hiertegen bij brief van 7 Mei 1942 ten sterkste.

Op dezelfde datum heeft kolonel *de Bruyne* een brief geschreven aan de Minister van Marine, waarin hij het verloop van zaken samenvatte. Toen hij echter de volgende dag bericht kreeg van de heer *Rabagliatti,* dat de Minister-President door middel van de heer *van 't Sant* had laten weten, dat hij met aanwijzing van *Hazelhoff Roelfzema* voor deze operatie accoord ging, heeft de heer *de Bruyne* op dezelfde dag in een schrijven aan de Minister van Marine zijn ontslag ingediend. Hij achtte nu wel het uiterste bereikt, dat hij zich in zijn functie mocht laten welgevallen. Hij verzocht Minister *Furstner* dan ook zijn medewerking te willen verlenen, dat hij werd voorgedragen tot ontheffing uit zijn functie van waarnemend hoofd C.I.D. op eigen verzoek.

Uit het bovenstaande is gebleken, dat het werk van de C.I.D. in de periode-*de Bruyne* weinig vruchtdragend is geweest. Hoewel de commissie van oordeel is, dat de heer *de Bruyne* niet de aangewezen man was om aan het hoofd van de C.I.D. te staan en zij de keuze van de Regering in deze weinig kan bewonderen — waarbij zij niets afdoet aan de uitnemende kwaliteiten van kolonel *de Bruyne* op ander gebied, — wil zij toch niet nalaten uit te spreken, dat de positie, waarin de heer *de Bruyne* verkeerde, wel een zeer moeilijke is geweest. In de eerste plaats was daar zijn verhouding tot de heer *Rabagliatti,* welke, niet uitsluitend door de schuld van de heer *de Bruyne,* nimmer aan redelijke eisen heeft voldaan, steeds slechter werd en tenslotte tot een openlijk conflict leidde. Daarbij kwam, dat de heer *van 't Sant,* hoewel deze geen enkele officiële functie bekleedde, die hem het recht gaf zich met deze zaken in te laten, nauwe verbindingen bleef onderhouden met de heer *Rabagliatti* en in samenwerking met deze het afzonderlijke optreden van *Hazelhoff Roelfzema* en de zijnen, ondanks het feit, dat dezen onder kolonel *de Bruyne* gesteld waren, ja zelfs toen dezen door kolonel *de Bruyne* waren ontslagen, bleef bevorderen en begunstigen. De commissie kan niet nalaten er haar verwondering over uit te spreken dat de Minister van Marine, zo nodig in samenwerking met de Minister-President, aan deze ongewenste situatie niet radicaal een einde heeft gemaakt.

De mislukking van het werk van de C.I.D. in de periode-*de Bruyne* meent de commissie dan ook niet in de eerste plaats aan de heer *de Bruyne* te moeten wijten, doch aan het beleid van de Nederlandse Regering. In het bijzonder van de Minister van Marine, de heer *Furstner* — die, ondanks het feit, dat de heer *de Bruyne* zich zelf niet geschikt achtte voor de functie van hoofd van de C.I.D., toch de verantwoordelijkheid voor diens benoeming heeft aanvaard —, had verwacht mogen worden, dat hij de heer *de Bruyne* de steun zou hebben verleend, die nodig was om aan de bovengeschetste moeilijkheden het hoofd te bieden, c.q. daaraan een einde te maken.

Dat de weinige agenten, die in deze periode naar Nederland zijn uitgezonden, hun werk op uitnemende wijze hebben verricht, is dan ook, naar het oordeel van de commissie, uitsluitend te danken aan de kwaliteiten, waarover deze agenten beschikten, doch zeker niet aan de verdiensten van de organisatie te Londen, die hen uitzond.

V. De C.I.D. tijdens zijn reorganisatie

§ 1. *De bemoeiingen van de heren Lovink en Warners.*

Reeds eerder heeft de commissie het rapport van 10 September 1942 van de heren *Lovink* en *Warners* over de opheffing van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* ter sprake gebracht. Uit dit rapport blijkt, dat deze heren, van wie eerstgenoemde secretaris-generaal van en de ander raadadviseur bij het Departement voor Algemene Oorlogvoering was, zich omstreeks deze tijd hebben bewogen op het gebied van de inlichtingendienst. In het hoofdstuk, dat de commissie nog zal wijden aan de Zwitserse weg, zal blijken, dat de heer *Lovink* bij het ontstaan en het fungeren van deze weg, die ten doel had berichten uit Nederland via dr. *Visser 't Hooft* te Genève naar Engeland te zenden, een belangrijke rol heeft gespeeld.

Ook bij het verhoor van de heer *B. Springer,* die destijds van Nederland uit door de heer *Vorrink* en anderen werd belast met een bepaalde missie naar de Nederlandse Regering te Londen, is gebleken, dat de heer *Lovink* zich met het inlichtingenwerk bemoeide.

45342 e.v. *(Springer)*

De heer *Springer* had o.m. tot taak te Londen te waarschuwen tegen een organisatie in Nederland en duidelijk te maken, dat er zekere ongerustheid bestond over de mogelijkheid van een greep naar de macht door bepaalde groepen. Toen de heer *Lovink* hem vroeg, welke deze groepen waren, heeft hij aanvankelijk gezegd, dat hij niet bevoegd was aan de heer *Lovink* namen mede te delen. Daar hij echter deze namen reeds aan Minister *Gerbrandy* had genoemd, had hij tenslotte geen reden deze voor diens secretaris-generaal te verzwijgen. Een van die namen was die van de oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Oost-Indië, jhr. *de Jonge.* Bovendien was door hem de naam van jhr. *W. Röell,* oud-commandant van het veldleger, genoemd. De heer *Lovink* verzocht daarop de heer *Springer* die namen niet in zijn aan de Minister-President uit te brengen rapport te noemen. De heer *Springer* wenste aan dit verzoek echter geen gevolg te geven, daar hij zich slechts als brievenbesteller beschouwde en de nodige objectiviteit had te betrachten. De heer *Lovink* stond op het standpunt, dat het niet wenselijk was deze namen te noemen, daar hier een antagonisme werd geschapen, terwijl de mededelingen z.i. niet juist waren. De heer *Lovink* deelde, aldus de heer *Springer,* aan hem mede, dat hij uit Nederlandsch-Indië de oud-Gouverneur-Generaal *de Jonge* voldoende kende om te weten, dat de mededelingen van de heer *Springer* onjuist waren. Tengevolge hiervan heeft de heer *Springer* maandenlang veel moeilijkheden ondervonden, daar men van de zijde van de heren *Lovink* en *Warners* getracht heeft hem als een fantast te bestempelen met de bedoeling, dat het effect van zijn boodschappen nihil zou zijn. Hoewel de heer *Springer* op 26 Juli 1942 te Londen was aangekomen, kreeg hij eerst in de avond van 19 October 1942 een telefoontje van Minister *Albarda* — die in deze bemiddeling had verleend — met de mededeling, dat de Koningin hem de volgende dag zou ontvangen. Dat deze ontvangst eerst toen plaats vond, was een gevolg van het ageren tegen zijn persoon. De groep, die zich te Londen tegen het toelaten van de heer *Springer* bij H.M. de Koningin verzette, was, naar zijn mening, de groep, die aldaar betiteld werd met de naam „Oranje-fascisten".

49489 e.v. *(Lovink)*

De heer *Lovink,* over deze aangelegenheid door de commissie gehoord, heeft verklaard, zich te herinneren, dat de heer *Springer* eenmaal bij hem is geweest. Het onderwerp van het gesprek staat hem niet duidelijk meer voor de geest. Hij herinnert zich, dat hij de inhoud van de boodschap van de heer *Springer* een probleem achtte, hetwelk als zodanig nog niet voldoende rijpheid had bereikt om met een bepaalde stelling te komen. Wel was het een onderwerp van discussie. De heer *Lovink* acht het mogelijk, dat in dit verband de namen van de oud-Gouverneur-Generaal *de Jonge* en de gepensionneerde luitenant-generaal *Röell* zijn genoemd.

74900 e.v. *(Warners)*

Ir. *C. J. Warners* heeft verklaard, dat de heer *Springer* uit Nederland kwam en tegen de heer *de Bruyne* zei, dat hij een „tunnel" had gegraven van Nederland naar Engeland. Hij bedoelde daarmede het kanaal, dat hij, naar het gevoelen van de heer *Warners* teveel in zijn imaginatie, had gevormd om vluchtelingen en berichten af te voeren

naar Engeland. De heer *Warners* kon hem, naar zijn gevoelen, niet bepaald gebruiken.

Het entrée van de heer *Springer* is, naar de heer *Warners* meent, begonnen met een verblijf in de Patriotic School; dat heeft langer geduurd dan normaal en de heer *Warners* meent, dat daarbij voor de heer *Springer* de moeilijkheden zijn begonnen. Toen de heer *Warners* hem voor het eerst zag, was de heer *Springer* vreselijk uit zijn lood over de wijze, waarop hij in Engeland was ontvangen. De heer *Warners* weet de details niet meer. Te Londen was de merkwaardige sfeer bij de Engelandvaarders: linea recta naar de Koningin. De Minister-President vond dat best, maar er was ook nog zoiets als de veiligheid van de Koningin. Het werd gewenst gevonden om behoorlijk de personen te onderzoeken, die uit Nederland kwamen en zeiden: wij zijn afgezant van die en die organisatie en mogen onze berichten alleen aan de Koningin geven. Na het onderzoek in de Patriotic School en bij de Politie Buitendienst werd op het Departement voor Algemene Oorlogvoering nog een vraaggesprek met hen gehouden. Het werd hun daarbij inderdaad niet altijd gemakkelijk gemaakt, voordat de betrokkenen toestemming kregen naar H.M. de Koningin te gaan. Genoemde officiële weerstandspunten moesten derhalve overwonnen worden door deze Engelandvaarders. Dit gold niet speciaal voor de heer *Springer*, dat gold voor iedereen.

Naar aanleiding van de werkzaamheden van de heren *Lovink* en *Warners* op het gebied van de inlichtingendienst heeft de heer *de Bruyne* medegedeeld, dat na zijn ontheffing als tijdelijk hoofd van de C.I.D. bepaald werd, dat de heren *Warners* en *Lovink* zouden worden belast met de waarneming van de inlichtingendienst. Hij is er vast van overtuigd, dat de heer *Warners* in elk geval was bestemd te zijner tijd hoofd van de inlichtingendienst te worden. Diens gehele werkwijze in die periode wijst daar op. De heer *de Bruyne* gelooft, dat de zaak zelden zo vast in de hand is geweest als onder de heer *Lovink*. De heer *Warners* is o.m. tweemaal naar het bureau te Lissabon geweest, dat stond onder leiding van de heer *Maas Geesteranus;* hij was bekleed met alle volmachten als hoofd van de inlichtingendienst. Voorts deelt de heer *de Bruyne* nog mede, dat hij aan de heren *Lovink* en *Warners,* toen zij na zijn ontheffing met de inlichtingendienst begonnen, de heer *Broekman* (het latere hoofd B.I.) ter beschikking heeft gesteld. De reden daarvan was, dat de heer *Broekman* alles, wat in het archief van de C.I.D. zat, kende. Er is toen een periode van ongekende samenwerking geweest tussen de inlichtingendienst en het bureau M.V.T., onder leiding van de heer *de Bruyne*. Hij weet, dat de heer *Broekman* toen contact met captain *Seymour* had, terwijl deze laatste aanvankelijk ook nog werkte met de heer *Hazelhoff Roelfzema,* totdat diens organisatie, na een rapport van de heren *Warners* en *Lovink,* is opgeheven. In een later verhoor verklaart de heer *de Bruyne,* dat de heren *Warners* en *Lovink* van 1 Juni 1942 tot aan de oprichting van het B.I. op 28 November 1942 de inlichtingendienst feitelijk hebben geleid, terwijl de heer *Broekman* bij hen op het Departement voor Algemene Oorlogvoering zat. Het contact tussen deze dienst en M.V.T. van de heer *de Bruyne* was zeer nauw; ieder ogenblik werden er door de heer *Warners* aan de heer *de Bruyne* vragen gesteld en telkens werd besproken, hoe de zaken behandeld moesten worden en hoe de moeilijkheden moesten worden opgelost. Toen, aldus de heer *de Bruyne,* hij dan ook op 1 Juni 1942 zijn functie als tijdelijk hoofd van de C.I.D. beëindigde, heeft hij officieel opdracht gekregen die dienst over te dragen aan de heer *Warners.*

Hoewel de heer *Warners* zich helemaal had geprepareerd voor het opzetten van deze dienst en hij daarmede maanden is bezig geweest, zijn zijn werkzaamheden op het laatst abrupt afgebroken.

De heer *Broekman* heeft aan de commissie medegedeeld, dat men na het aftreden van de heer *de Bruyne* een nieuw bureau wilde oprichten en dat men lang heeft gezocht om een nieuwe chef daarvoor te vinden. De heer *Warners* is een tijd lang met de voorbereidingen bezig geweest en werd door verschillende mensen gedoodverfd als hoofd van de inlichtingendienst of althans als zodanig beschouwd. In een later verhoor heeft de heer *Broekman* verklaard, dat na het aftreden van kolonel *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D. deze dienst geen nieuw hoofd heeft gekregen. Intussen gingen de heren *Lovink* en *Warners* deze zaak bekijken, totdat in November 1942 het Bureau Inlichtingen werd opgericht. Gedurende deze maanden heeft de heer *Broekman* bij de heer *Lovink* gewerkt. Hoewel hij hier wel bepaalde indrukken kreeg, waren deze toch niet van die aard, dat hij precies zou kunnen mededelen, hoe de vork in die tijd in de steel heeft gezeten. Toen de heer *Broekman* onder de heer *Lovink* diende, was zijn taak hoofdzakelijk het bestuderen van rapporten en illegale bladen, welke uit Nederland binnenkwamen en het daaraan wijden

30198 e.v. *(de Bruyne)*

30329 *(de Bruyne)*

50415 *(de Bruyne)*

50419 *(de Bruyne)*

50421 e.v. *(de Bruyne)*

21242 *(Broekman)*

57831 e.v. *(Broekman)*

57848 e.v. *(Broekman)*

van beschouwingen, welke dan na goedkeuring door de heer *Lovink* werden doorgegeven. In deze tijd heeft de heer *Broekman* ook wel eens gehoord, dat aanvankelijk de heer *Warners* hoofd van de nieuw op te richten inlichtingendienst zou worden. Hij weet, dat er regelmatig besprekingen tussen de heren *Lovink, Warners* en *de Bruyne* hebben plaats gevonden, maar waarover deze gingen, weet hij niet.

22671 *(Schilp)*

Ook de heer *K. H. Schilp,* destijds werkzaam bij kolonel *de Bruyne,* verklaart, dat na diens aftreden als hoofd van de C.I.D. deze in handen is gekomen van de heren *Lovink* en *Warners.*

20982 e.v. *(Lovink)*

De heer *A. H. J. Lovink* heeft verklaard, dat hij zich met de aangelegenheid van de inlichtingendienst slechts heeft ingelaten in verband met het rapport van 10 September 1942 van de heer *Warners* en hem over de groep-*Hazelhoff Roelfzema.* Hij heeft zich echter niet in eerste instantie bemoeid met de algemene problemen van de inlichtingendienst; hiermede had hij krachtens zijn werkzaamheden niet in de eerste plaats te maken. Evenmin heeft hij de opdracht gekregen zich met de algemene organisatie van de inlichtingendienst bezig te houden. Bij een volgend verhoor van de heer *Lovink,* dat de commissie in verband met de periode van Mei 1942 tot 28 November 1942 nodig oordeelde, heeft zij hem hierover opnieuw enige vragen gesteld. Hij heeft toen verklaard, dat men deze periode misschien het best zou kunnen karakteriseren als een periode van overgang. Hij meent, dat er in die tijd een rapport over de moeilijkheden betreffende het inlichtingenwerk is opgemaakt. Dit rapport zou zich bezig houden met de organisatorische kwesties op dit gebied. In deze tijd is men, aldus de heer *Lovink,* zoekende geweest. Zijn bemoeienis met de inlichtingendienst dateert uit deze tijd. Hij heeft niets ongedaan gelaten om te trachten zo spoedig mogelijk voor de gerezen moeilijkheden een oplossing te vinden. Ook is er over gesproken, dat de heer *Warners* hoofd van de inlichtingendienst zou worden. De heer *Lovink* gelooft echter niet, dat deze het is geworden. Als de heer *Lovink* zich niet vergist, heeft de heer *Warners* in de maanden Juli, Augustus en September 1942 contact met de Engelse gehad om na te gaan, hoe men tot een behoorlijke organisatie kon komen, hoe de organisatie moest zijn en hoe de onderverdeling moest plaats vinden. In deze tijd is er betrekkelijk weinig gebeurd, daar men naar een modus zocht. Ook was er natuurlijk wel eens verschil van mening over de vraag, bij welk departement de inlichtingendienst moest worden ondergebracht. Hierbij heeft echter naar de indruk van de heer *Lovink* geen rol gespeeld het feit, dat bepaalde departementen de inlichtingendienst onder zich wilden krijgen om daardoor invloed te kunnen uitoefenen op de berichten uit het bezette gebied of op de opinie in het bezette gebied. Hij heeft de overtuiging, dat de discussie tussen de departementen over de organisatie van de inlichtingendienst zich in zakelijke banen heeft bewogen. Om welke redenen de heer *Warners* tenslotte geen hoofd van de inlichtingendienst is geworden, kan de heer *Lovink* zich niet precies herinneren. Tenslotte is de heer *Broekman* hoofd van het op 28 November 1942 opgerichte Bureau Inlichtingen geworden. De heer *Lovink* meent, dat er bij diens benoeming een nadere toelichting is geweest op de vraag, hoe de organisatie moest zijn. Hij deelt nog mede, dat er in deze tijd moeilijkheden waren met de Engelsen, die voor het verkrijgen van inlichtingen uit Nederland hun eigen organisatie wilden opzetten. Zij wilden zelf daarvoor de mensen opleiden en zelf de gegevens verzamelen, die zij dan aan de Nederlandse regering ter beschikking zouden stellen. Dat was een enigszins onbevredigende toestand, aldus de heer *Lovink,* omdat men niet altijd de zekerheid kon hebben, dat wat er aan inlichtingen binnenkwam ook inderdaad werd doorgegeven. Daarover zijn toen moeilijkheden ontstaan. Men ging van het standpunt uit, dat het een kwestie was van materieel en vervoermiddelen, die de Nederlanders niet tot hun beschikking hadden, maar van de Engelsen moesten krijgen.

21023 *(Lovink)*

21024 *(Lovink)*

49423 e.v. *(Lovink)*

57491 e.v. *(Fock)*

Met betrekking tot de periode-*Lovink/Warners* bevestigt mr. *C. L. W. Fock,* dat het gehele vraagstuk van de inlichtingendienst door deze heren opnieuw is bezien.

56470 e.v. *(van Angeren)*

Mr. *J. R. M. van Angeren,* destijds Minister van Justitie, heeft de commissie medegedeeld, dat na het aftreden van de heer *de Bruyne* als hoofd van de inlichtingendienst de heer *Warners* bemoeienis met deze dienst heeft gehad. De reden, waarom de heer *Warners* geen hoofd van het Bureau Inlichtingen is geworden, is, naar het vermoeden van de heer *van Angeren,* de omstandigheid, dat de heren *Warners* en *van 't Sant* niet bepaald vrienden waren. De heer *Warners* heeft n.l. een rapport uitgebracht tegen de heer *van 't Sant.*

61803 e.v. *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* zegt, dat de heer *Warners* hoofd van de inlichtingendienst moest worden; daarvoor was het rapport, dat deze over hem heeft uitgebracht, nodig. Minister *van Lidth de Jeude* wenste, dat de heer *Warners* hoofd van de dienst zou worden, omdat deze zo'n „secret service face" had. Mijnheer *Warners,* aldus vervolgt de heer *van 't Sant,* is in die tijd op weg gegaan; hij is gaan reizen. In Portu-

gal vervoegde hij zich bij de Engelse gezant. Daar vertelde hij, dat hij de man was van de Nederlandse inlichtingendienst, althans, dat hij „a very important man" was van de inlichtingendienst. Toen is er een telegram gestuurd naar het Foreign Office, waarop een antwoord kwam: „Of no importance at all". Toen de heer *Warners* terug kwam, weigerde de Regering hem te benoemen. Men zei toen, dat dit aan de invloed van de heer *van 't Sant* was te wijten. Hij heeft echter Minister *Gerbrandy* kunnen bewijzen, dat hij daarin in het geheel niet de hand had gehad.

Zoals reeds uit het voorgaande is gebleken, is de heer *Warners*, hoewel hij zich gedurende de onderhavige periode, naar de indruk van de commissie, vrij intensief met het werk en de organisatie van de inlichtingendienst heeft bezig gehouden, tenslotte niet benoemd tot hoofd van het op 28 November 1942 opgerichte Bureau Inlichtingen.

23618 e.v. *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* heeft verklaard, dat het ten tijde van het aftreden van de heer *de Bruyne* met de inlichtingendiensten niet naar wens ging. Toen de heer *de Bruyne* ontheffing had gevraagd, heeft de heer *Gerbrandy* zich op het standpunt geplaatst, dat het hem gewenst toeleek om op dat ogenblik zo weinig mogelijk te doen, totdat de Nederlandse Regering de beschikking had over een goede organisatie. Hij heeft daartoe in die tijd aan de heren *Lovink* en *Warners* opgedragen hem in te lichten en er ondertussen voor te zorgen, dat er geen enkel ongeluk gebeurde. Er is toen een advies aan hem uitgebracht, dat een gecentraliseerde dienst, waarbij alle inlichtingendiensten onder één hoofd kwamen, noodzakelijk was. Intussen was op 15 September 1942 de heer *van Lidth de Jeude* als Minister van Oorlog opgetreden, onder wie de dienst zou ressorteren. Er is toen een bespreking geweest tussen de heren *van Lidth de Jeude, Gerbrandy, Lovink* en *Warners*. Men heeft, in aanmerking nemende de organisatie van de Engelse diensten, besloten niet over te gaan tot volledige centralisatie. Er zou een dienst opgericht worden zuiver met het doel inlichtingen in te winnen (het latere B.I.), terwijl het bureau M.V.T. onder leiding van de heer *de Bruyne* zich zou blijven bezig houden met het verzet in het bezette gebied. Hoewel, aldus de heer *Gerbrandy*, de heer *Warners* hoogst bekwaam was en geschikt geacht werd om op te treden als hoofd van de gecentraliseerde geheime diensten, is deze tenslotte niet als zodanig aangewezen. Toen Minister *van Lidth de Jeude* en hij er van teruggekomen waren om een gecentraliseerde dienst op te richten, zijn zij van de gedachtengang uitgegaan, dat voor de inlichtingendienst in engere zin de heer *Broekman*, die uit Nederland was gekomen, in elk geval op dit beperkte gebied al de kwaliteiten bezat, die nodig waren om leiding aan deze dienst te kunnen geven. In een volgend verhoor heeft de heer *Gerbrandy* nog verklaard, dat hij in Juni 1942 het gevoel had, dat de inlichtingendienst niet liep, zoals het behoorde. Hieruit is voortgekomen een opdracht van hem, in overleg met de Ministers, aan zijn secretaris-generaal, de heer *Lovink*, om met behulp van de heer *Warners* deze zaak te bekijken. Deze opdracht had betrekking zowel op het werk, dat kolonel *de Bruyne* had gedaan als hoofd van de C.I.D., als op datgene, wat hij in die tijd nog deed als hoofd van het bureau M.V.T. Men overwoog nl. deze beide diensten volgens het Amerikaanse systeem te centraliseren in één dienst. De vraag kwam toen op, wie aan het hoofd van deze gecentraliseerde dienst moest staan. Overwogen werd de heer *Warners*, die zich zeer intensief met dit werk had bezig gehouden doordat hij mede dit onderzoek leidde, aan het hoofd te plaatsen. Dit is tenslotte niet doorgegaan, omdat de heer *Warners*, die uit Indië kwam, Nederland niet voldoende kende om leiding te geven aan de C.I.D. Men is toen teruggekeerd tot de gedachte van twee naast elkaar werkende diensten, zoals ook de Engelsen hadden. Op deze wijze zou men, aldus de heer *Gerbrandy*, een beter begrip krijgen bij de beoordeling van de inlichtingen, die over de situatie in Nederland binnenkwamen, hoewel hij een groot respect had voor de wijze, waarop de heer *Warners* telkens aan hem rapport uitbracht. Ir. *Warners* kende echter Nederland niet en dit heeft bij Minister *van Lidth de Jeude* en hem de doorslag gegeven om te zeggen, dat de beide diensten gescheiden dienden te blijven. Daarna is de vraag opgekomen, welke de positie van de heer *de Bruyne* moest zijn in deze situatie. Deze laatste had aller sympathie, doch was misschien wel eens voor enkele nuances, die bij de dienst een rol speelden, een wat te rondborstig militair. Er is toen gezegd, dat hij wèl geschikt was voor het werk, dat in samenwerking met S.O.E. moest gebeuren. Er is toen een chef gezocht voor de C.I.D., waarvoor de heer *Broekman* is genomen, die later dr. Somer aan zich toegevoegd kreeg. Het staat de heer *Gerbrandy* voor de geest, dat omtrent deze kwesties een schriftelijk rapport is uitgebracht. In elk geval is deze zaak telkens doorgesproken, omdat het een materie betrof, waarbij men met grote voorzichtigheid tot conclusies trachtte te komen.

23666—23675 *(Gerbrandy)*

53746 e.v. *(Gerbrandy)*

De heer *van Lidth de Jeude* verklaart, dat, voordat bij Koninк-

23473 *(van Lidth de Jeude)*

23482 *(van Lidth de Jeude)*

74824 e.v. *(Warners)*

74876 e.v. *(Warners)*

lijk besluit van 28 November 1942 het B.I. werd opgericht, de inlichtingendienst bij het Departement voor Algemene Oorlogvoering was ondergebracht, alwaar de heer *Warners* chef van het bureau was. Minister *Gerbrandy* vertelde hem, dat de inlichtingendiensten tot nu toe niet bevredigend hadden gewerkt. De heer *van Lidth de Jeude* heeft er hierbij op aangedrongen, dat het verzamelen van inlichtingen zou worden geconcentreerd onder het Departement van Oorlog.

De heer *Warners* heeft medegedeeld, dat hij ongeveer einde Mei 1942 uit Nederlandsch-Indië te Londen is aangekomen. Hij is daar aangesteld als raadadviseur bij het Departement voor Algemene Oorlogvoering, in welke functie hij tot ongeveer April 1943 werkzaam is geweest.

Tot het tijdstip, waarop het B.I. werd opgericht, is de C.I.D. in een min of meer zwevende positie geweest Tot die tijd vond het uitzenden van inlichtingenagenten practisch niet meer plaats; agenten werden alleen uitgezonden door B.V.T./M.V.T., waarvan de heer *de Bruyne* het hoofd was.

Het was in die tijd een allergekste toestand. Er was een vacuum; er gebeurde eigenlijk niets. In die maanden moest men tasten: waar tref ik de Nederlandse inlichtingendienst en dan liep men overal vast. Er werd in die tijd hoogstens een beetje geamateurd door mensen, die niet officieel met deze zaak belast waren. Er werd geamateurd t.o.v. opleiding en voorbereiding. De Engelsen drongen aan op reorganisatie. Zij zeiden: als de Nederlanders er niet in slagen, zullen wij het moeten doen. Dit is een zeer verlammende toestand geweest. Dat heeft geduurd tot October/November. In die tussentijd heeft men op Algemene Oorlogvoering gezegd: dat kan zó niet doorgaan. De heer *Warners* heeft een organisatie ontworpen, waarbij ook is gedacht aan personen, die op dat ogenblik niet om de een of andere reden uit de gratie waren en misschien de leiding van de organisatie op zich konden nemen. Het is tenslotte anders geworden dan het voorstel van de heer *Warners* luidde. Zijn rapport van September/October 1942 was gericht op een gecentraliseerde geheime dienst.

De heer *Warners* heeft niet de indruk gekregen, dat een bepaalde principiële weerstand van de Engelsen doorslaggevend zou zijn geweest bij het niet accepteren van de door hem ontworpen organisatie. Inderdaad hadden zij S.I.S. en S.O.E. volkomen gescheiden en gaven zij er de voorkeur aan, dat de diensten bij de Nederlanders ook gescheiden zouden zijn. Het plan van de heer *Warners* was zeer bepaald deze scheiding in de Nederlandse sector niet door te voeren. De Nederlanders hadden nooit een eigen inlichtingendienst kunnen organiseren met al de geledingen, die daarin aanwezig moesten zijn. Het eigenlijke vitale deel berustte dus bij de Engelsen. De centralisering aan Nederlandse zijde zou alleen maar hierop neerkomen, dat er een gezaghebbende figuur zou zijn, die alle touwtjes in handen had. Dit waren niet de organisatie-touwtjes, maar de verbindingstouwtjes. De uitvoerende organisaties, welke in hoofdzaak werden bezet door de mensen, die het werk moesten doen, lagen bij de Engelsen.

De heer *Warners* heeft hierover besprekingen gehad met *Mengies* en *Gubbins*. Het verzet tegen centralisatie kwam, naar de heer *Warners* gelooft, meer van de kant van S.I.S. dan van S.O.E. S.O.E. organiseerde op een geheel andere wijze; laatstgenoemde dienst bouwde een geheel stelsel op in het bezette gebied, waarvan de ene schakel in de andere schakel greep. Het was dus een in elkaar sluitend systeem en hierdoor buitengewoon trefbaar. De heer *Warners* gelooft dan ook, dat de trefbaarheid van S.O.E. veel tegenstand ondervond om de inlichtingendienst daaraan te gaan koppelen. Hierbij heeft misschien ook nog wel mede gespeeld, dat S.I.S. een oude dienst was met een bepaalde traditie, met bepaalde werkmethoden, terwijl S.O.E. een nieuwe organisatie was, die haar weg nog moest vinden.

Het is de heer *Warners* bekend, dat de Minister-President hem nadrukkelijk en met klem heeft uitgenodigd om hoofd te worden van de gereorganiseerde geheime dienst; hij is ook als zodanig voorgesteld in de Ministerraad. De Ministerraad schijnt dat te hebben gesteund. Enige tijd later is gebleken, dat het niet doorging. Ook de organisatie is een andere geworden dan de heer *Warners* had voorgesteld. Of de drijvende kracht voor die gewijzigde beslissing is geweest, dat men de heer *Warners* niet heeft gewild, of dat men de voorkeur gaf aan een andere organisatie met twee hoofden, is moeilijk te beoordelen, daar de heer *Warners* zelf niet in de beslissing is betrokken geweest.

Inderdaad werd de heer *van 't Sant* er wel op aangezien, dat hij in deze beslissing een rol had gespeeld. De ontkenning daarvan door de heer *van 't Sant* neutraliseert, volgens de heer *Warners,* die mening niet geheel. Er zit veel waars in hetgeen de heer *Gerbrandy* zegt, nl. dat de heer *Warners* al een hele tijd uit Nederland was, maar of dit

de doorslaggevende factor is geweest, waarom de benoeming niet is doorgegaan, weet hij niet.

De heer *Warners* heeft ook nog een ander argument gehoord, nl. dat hij dringend nodig was bij O.S.S. Dr. *van Mook,* die in die tijd in Amerika zat, had dringende telegrammen aan de Minister-President gestuurd om de heer *Warners* af te staan voor O.S.S., speciaal voor de organisatie van de intelligence voor Indië. De luitenant-Gouverneur-Generaal heeft in dat opzicht veel druk uitgeoefend en heeft gezegd, dat het een landsbelang was de heer *Warners* daarvoor ter beschikking te stellen. Dat kan ook wel van invloed zijn geweest. Wat nu precies de doorslag heeft gegeven, is voor de heer *Warners* erg moeilijk te zeggen.

74907 e.v. *(Warners)*

Met betrekking tot het wel geuite vermoeden, dat de heer *Warners* geen hoofd van de gecombineerde geheime dienst zou zijn geworden vanwege de omstandigheid, dat hij en de heer *van 't Sant* niet bepaald vrienden waren en de heer *Warners* een rapport heeft uitgebracht tegen de heer *van 't Sant,* merkt de heer *Warners* op, dat dit chronologisch niet klopt, daar hij zijn rapport over de heer *van 't Sant* in April 1943 heeft uitgebracht. Wanneer daarmede niet bedoeld wordt het rapport in zijn eindvorm, maar het feit zelf, nl. dat de heer *Warners* „enige belangstelling" had voor het doen en laten, de omgeving en de persoon van de heer *van 't Sant,* is het wel juist.

§ 2. *De positie van de heer van 't Sant.*

Gedurende de periode, liggende tussen het aftreden van de heer *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D. en het optreden van de heer *Broekman* als hoofd van het B.I., is evenals de naam van de heer *Warners* ook die van de heer *van 't Sant* genoemd als toekomstig hoofd van de inlichtingendienst.

[1]) Bijlage 19.

Minister *Furstner* heeft in een brief [1]) van 20 Mei 1942 aan de Minister van Justitie voorgesteld, dat het politiële gedeelte van de bestaande inlichtingendienst zou worden ondergebracht bij diens departement; de heer *van 't Sant* zou, onder verantwoordelijkheid van de Minister van Justitie met de leiding daarvan worden belast. Deze politiële inlichtingendienst zou een zuiver politiële taak hebben; daaronder zou het bureau-*Derksema* (security afdeling) ressorteren. Het inwinnen en verzamelen van militaire gegevens, alsmede die van politieke aard, welke voor militaire doeleinden benut zouden kunnen worden, zou, aldus de heer *Furstner,* uitsluitend tot de taak van de sectie inlichtingen van het bureau Voorbereiding Terugkeer moeten behoren. Gegevens van militair belang, welke het bureau van de heer *van 't Sant* zouden bereiken, zouden door deze doorgegeven behoren te worden aan de sectie inlichtingen van genoemd bureau Voorbereiding Terugkeer. Het uitzenden van verbindingspersonen naar Nederland voor militaire doeleinden zou eveneens uitsluitend tot de taak van de sectie inlichtingen van laatstgenoemd bureau behoren.

25140 e.v. *(van Angeren)*

De heer *van Angeren,* die van 21 Februari 1942 tot 11 Juli 1944 Minister van Justitie is geweest, heeft verklaard, dat er kort na Mei 1942 sterke aandrang door de heer *van 't Sant* en andere heren op hem is uitgeoefend de inlichtingendienst onder Justitie te nemen en die te laten leiden door de heer *van 't Sant.* De heer *van Angeren* vond dit zeer vreemd. Deze pogingen daartoe zijn door de heer *van 't Sant* na de periode-*de Bruyne* gedaan. De heer *van 't Sant* heeft hem bezocht en heeft gevraagd: „Zou het niet mogelijk zijn, dat Justitie weer aan dit werk begon en de draad weer opnam?" De heer *van 't Sant* deed alsof er nog nooit iets voorgevallen was en wilde, practisch gesproken, onder leiding van de heer *van Angeren* beginnen als hoofd van de inlichtingendienst. Deze heeft toen gezegd: „Daarover behoeft u niet te denken; ik wil niet onprettig tegenover u zijn, maar als ik daarmede in de Ministerraad kom, zal men daarover vreselijk lachen of verschrikkelijk boos worden; begint u daar niet weer aan". Alles was te zien in verband met zijn gedachte aan rehabilitatie; hij wilde in Nederland terugkomen als directeur van politie. Toen heeft de heer *van Angeren* gezegd: Denkt u daaraan niet meer; dat wordt een teleurstelling. Toen is de gedachte geopperd om pater *Monchen* aan te stellen als hoofd van de inlichtingendienst Daarop heeft de heer *van Angeren* tot de heer *van 't Sant* gezegd: U achter de schermen en ik als de verantwoordelijke man voor de inlichtingendienst; ik denk er niet over. Toen de heer *van 't Sant* met de heer *van Angeren* kwam praten en zei: Kan het niet op de oude voet beginnen? sloeg deze kennelijk aan op de brief van 20 Mei 1942 van Minister *Furstner.*

56443 e.v. *(van Angeren)*

61799 e.v. *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* heeft in verband hiermede medegedeeld, dat er op 6 Augustus 1942 een lunch is geweest met de heer *van Angeren,* de kopstukken van de Secret Service en hem. Op 7 September heeft daarop de heer *van 't Sant* met drie kopstukken van de Engelsen een bespreking gehad. Het is hem toen niet gebleken, dat Minister *van Angeren* hem niet wenste. Deze heeft hem gevraagd

zich opnieuw te geven voor de inlichtingendienst. De heer *van 't Sant* legt er de nadruk op, dat hij stelselmatig in deze dingen werd gehaald, hoewel hij er zich liever niet mee wilde bemoeien. De poging hem er na Mei 1942 weer in te betrekken, had ook in alle opzichten de steun van Minister-President *Gerbrandy*.

Uit een dossier, dat het Ministerie van Justitie op haar verzoek aan de commissie ter beschikking heeft gesteld, blijkt, dat de heer *van 't Sant* op 23 Juli 1942 aan de heer *van Angeren* heeft geschreven, dat de Minister-President aan de heer *Seymour* had medegedeeld, dat alle uitzendingen naar Nederland, behalve die voor zuiver militaire doeleinden, onder verantwoordelijkheid van de Minister van Justitie via de directeur van politie (de heer *van 't Sant)* zouden gaan. De heer *van 't Sant* schreef verder, dat mr *Derksema* aan de heer *Seymour* had medegedeeld, dat hij van de Minister van Justitie opdracht zou hebben gekregen met de uitzending door te gaan. Tevens zou kapitein *Lieftinck* aan de heer *Seymour* hebben aangeboden hem agenten te leveren. De heer *Seymour* had, namens zijn chef, brigadier *Mengies,* alle aanbiedingen afgewezen. De heer *van 't Sant* zegt hoe langer hoe meer tot de overtuiging te komen, dat er, gezien de werkwijze van de afdeling van de heer *de Bruyne,* alsmede die van de heer *Lovink* — die zonder enig overleg in deze doorgaat — geen heil van enig optreden van de Minister van Justitie in de heersende chaos te verwachten is. Voorts beklaagt de heer *van 't Sant* er zich over, dat hij volkomen onkundig is van hetgeen er plaats vindt, hoewel er was afgesproken, dat de regelingen, die in deze tijd zouden worden getroffen in verband met de geheime dienst, in volkomen overleg tussen de Minister en hem zouden geschieden. Uit een nota van dezelfde datum van de heer *van 't Sant* aan de Minister blijkt eveneens, dat hij niet weet wat het standpunt van de Minister in deze aangelegenheid is.

In een brief van 30 Juli 1942 schrijft de heer *van 't Sant* aan de Minister van Justitie gaarne voor uitzending als intelligence-agent de beschikking te hebben over een met name genoemde agent, die intussen reeds door het bureau M.V.T. was aangetrokken. Op grond hiervan heeft de Minister op 4 Augustus 1942 een desbetreffend verzoek aan kolonel *de Bruyne* gericht.

Tevens blijkt uit dit dossier, dat de Minister op 10 Augustus 1942 aan de heer *van 't Sant* een instructeur voor radiotelegrafisten ter beschikking heeft gesteld. Dit was de heer *Smit,* die daarvoor van de Politie Buitendienst werd overgeplaatst. Op dezelfde datum heeft de Minister van Justitie aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering bepaalde inlichtingen verzocht ten dienste van de heer *van 't Sant* omtrent de wijze, waarop door Radio Oranje familieberichten werden uitgezonden, teneinde een goed functionnerend contact te kunnen voorbereiden met eventueel naar Nederland uit te zenden personen. Voorts ontving de Minister van Justitie een brief dd. 13 Augustus 1942 van de heer *Seymour,* waarbij deze hem de meest recente telegrammen van de C.I.D.-agenten toezond. Uit een brief van Minister *van Angeren* dd. 15 Augustus 1942 aan de heer *van 't Sant* blijkt, dat het in de bedoeling van de Minister lag, dat pater *Monchen* als particulier zonder medeweten van iemand een huis zou huren ten behoeve van de inlichtingendienst. Het blijkt echter uitgelekt te zijn, dat dit niet voor particuliere doeleinden geschiedde. De neiging kwam dan ook bij de heer *van Angeren* op „deze onderneming thans maar stop te zetten". Op 19 Augustus 1942 heeft Minister *van Angeren,* naar aanleiding van een verzoek van de heer *van 't Sant* om een bepaalde officier (*d'Aulnis de Bourouill*), die hij voor uitzending naar Nederland wilde aantrekken, bij zijn bureau te detacheren, geantwoord, dat hij, in verband met de ten deze gemaakte afspraak, deze aangelegenheid voorlopig laat rusten. Eenzelfde antwoord zond de heer *van Angeren* op diezelfde datum aan de heer *van 't Sant* met betrekking tot een andere adspirant-agent.

Aan de commissie is door Minister *Furstner* nog een ongetekend en ongedateerd gentlemen's agreement tussen de Nederlandse en de Engelse Secret Service overgelegd. Het luidt volgens mededelingen van de heer *Furstner* als volgt:

23575 *(Furstner)*

„1. Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant* will take the Oath of Secrecy to the English and Dutch Services if, in future, they work, from each side, in absolute accordance with one another, also, that they know implicitly everything that is done by the English, Dutch and other Nationalities in the Netherlands.

2. That only when no agreement is reached between colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant,* would they ask decisions of their respective Governments.

3. That all proposals from the Chief of the Dutch Intelligence Service, should be set before Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant* for advice.

4. That no other person intervenes between the Ministers

and the Chief of the Dutch Intelligence Service except Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant.*

5. That direct contact between Colonel *Rabagliatti, van 't Sant* and the Chief of the Secret Service must be permitted.

6. That Colonel *Rabagliatti* and *van 't Sant* must be allowed to take decisions."

30278 e.v. *(de Bruyne)*
32012 *(van 't Sant)*
32014 *(van 't Sant)*

Volgens de heer *Furstner* heeft hij dit stuk indertijd van de heer *de Bruyne* ontvangen. Uit welke tijd het stuk dateert, weet de heer *Furstner* niet. De heer *de Bruyne,* hierover gehoord, heeft aan de commissie medegedeeld, dat er geen sprake van is, dat hij dit stuk kent. Ook de heer *van 't Sant* kent het niet en zegt, dat hij het voor het eerst ziet. Hij geeft als een mogelijke verklaring, dat het stuk uit de tijd van mr *Hazelhoff Roelfzema* is en dat deze het heeft opgesteld om de voorwaarden, waarvan zijn verdere medewerking afhankelijk zou zijn, te formuleren. Ten aanzien van het gentlemen's agreement heeft de heer *Furstner* bij een volgend verhoor verklaard, dat hij geen andere persoon kan opgeven dan de heer *de Bruyne,* van wie hij het heeft gekregen. Hij suggereert hierbij, dat wellicht de heer *Lieftinck* van dit agreement meer kan afweten. De heer *Lieftinck,* hierover gehoord, deelt mede, dat hij het stuk voor het eerst ziet. Hij is overtuigd, dat ook de heer *de Bruyne* het indertijd niet heeft gezien.

48343 *(Furstner)*

50249 *(Lieftinck)*

51678 e.v. *(Derksema)*

Ook aan mr *Derksema* heeft de commissie bij zijn tweede verhoor het zogenaamde gentlemen's agreement tussen de heren *van 't Sant* en *Rabagliatti* voorgelegd. De heer *Derksema* heeft verklaard, dat hem dit document niet bekend is. Wel heeft hij een gesprek bijgewoond tussen beide heren, waarbij wederzijds als voorwaarde werd gesteld, dat alle contacten op het gebied van de geheime diensten via hen beiden zouden lopen. De aanleiding tot dit gesprek was, dat vele Engelsen zich rechtstreeks tot de heer *van 't Sant* wendden en vele Nederlanders rechtstreeks tot de heer *Rabagliatti.* Ook de andere, daarvoor in aanmerking komende getuigen, die de commissie hierover heeft gehoord, onder wie mr. *Hazelhoff Roelfzema* hebben geen enkele aanwijzing kunnen geven op welke wijze dit stuk in de wereld is gekomen. De heer *Gerbrandy* herinnert zich niets „van dit ding"; dit is zo irreëel, dat het op hem een ridicule indruk maakt.

(Hazelhoff Roelfzema)

23642 e.v. *(Gerbrandy)*

Uit de bovenaangehaalde stukken uit het archief van het Ministerie van Justitie blijkt, dat de heer *van 't Sant* in de kwestie van zijn eventueel opnieuw optreden als leider van de inlichtingendienst correspondeert in zijn hoedanigheid van directeur van politie. Bij Koninklijk besluit van 22 April 1942, gecontrasigneerd door Minister *van Angeren,* was de heer *van 't Sant* nl. benoemd tot hoofd van de afdeling Politie van het Departement van Justitie met de titel van directeur van politie. Dit was geschied op voorstel van Minister *van Angeren,* die hierbij schreef:

„Voor de voorbereiding van den terugkeer naar ons Vaderland moet ook wat de Politie betreft het noodige worden verricht. Dat daarbij gebruik wordt gemaakt van de ervaring en de kennis van een zoo bekwaam politiefunctionaris als den Heer *van 't Sant,* schijnt den ondergeteekende aangewezen. De ervaring in Nederland heeft geleerd, dat het hoofd der Afdeeling Politie practisch leiding geeft aan de organen van Rijkspolitie en aan die van gemeentepolitie, voor zoover aan het Rijksgezag dienstbaar, en voor den Minister van Justitie rechtstreeks contact onderhoudt met de Procureurs-Generaal. De titel van Directeur van Politie, welke de ondergeteekende persoonlijk als hoofd van genoemde Afdeeling niet bezat, geeft den Heer *van 't Sant* thans ook naar buiten het gezag, dat hij voor een goede dienstuitoefening noodig heeft".

25133 e.v. *(van Angeren)*

De heer *van Angeren* heeft hierover voor de commissie verklaard, dat de heer *van 't Sant* in verband met het verleden bezeten was van de rehabilitatiegedachte en daarop steeds weer terugkwam, als hij hem sprak. Die rehabilitatie kon natuurlijk nooit mooier zijn dan wanneer hij hoofd van de politie zou worden. Daarom werd dit de heer *van Angeren* steeds als eis gesteld. Er kon geen regeling voor de Nederlandse politie tot stand komen, of deze eis werd gesteld. De heer *van 't Sant* heeft duidelijk laten merken, dat hij die functie ambieerde.

31896—31903 *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* heeft over zijn benoeming tot directeur van politie verklaard, dat men wilde proberen een aantal van de marechaussees, goed door Scotland Yard opgeleid, naar Nederland te laten teruggaan als instructeurs, geheel en al ingewijd in de nieuwe methoden van de Engelse politie. Toen men daaraan zou beginnen, werden zij eigenlijk al direct ingeschakeld bij het Militair Gezag en nam dit die mensen over. Hij meent, dat de positie zo lag. Het was de bedoeling, dat, wanneer men zou terugkeren naar Nederland — men heeft waarschijnlijk in 1942 nog niet vermoed, dat dit nog drie jaar zou duren — hij in Nederland in die zelfde functie zou optreden. Ingaande 1 October 1942 heeft hij als zodanig zijn

ontslag ingediend. De reden daartoe was, dat hij overtuigd was, dat hij door grote tegenwerking niets bereikte. Hij heeft toen gezegd: het is beter, dat wij er een eind aan maken. In een onderlinge bespreking is hem door de Minister gevraagd zijn ontslagaanvrage in te trekken. Daarna heeft hij in een brief van 2 December 1942, gericht tot de Minister van Justitie, verzocht zijn aanvrage om ontslag als directeur van politie te mogen terugnemen. Hij meende uit gevoerde besprekingen te mogen vermoeden, dat de bezwaren, die hij 2½ maand te voren meende te ontmoeten, weer weggenomen waren. Hij schrijft o.a. in deze brief:

„Na het onderhoud, dat ik gisteren met Uwe Excellentie mocht voeren, heb ik over het gesprokene nagedacht en toen, erkennende eenerzijds dat Uwe Excellentie, gedurende het onderhoud op 21 September j.l. onder herinnering aan de aangename samenwerking, meer dan eens hebt aangeroerd op de ontslagaanvrage terug te komen, en anderzijds dat Uwe bezwaren betreffende den inlichtingendienst thans door de reorganisatie waarbij Uw departement er geheel buiten valt, zijn weggenomen, terwijl thans ook in zake de bewaking van Hare Majesteit de Koningin een bevredigende regeling is voorbereid, ben ik tot de conclusie gekomen juist te handelen door aan Hare Majesteit de Koningin te verzoeken mijn ontslagaanvrage als Directeur van Politie te mogen terugnemen".

De bedoeling was, dat hij na de bevrijding als directeur van politie naar Nederland zou terugkeren, doch dit is niet doorgegaan. De redenen daarvoor waren, dat het Militair Gezag zich vrijwel in de politie had ingewerkt en dat bij de politie inmiddels de oude procureursgeneraal weer aan de macht waren, dat in de Nederlandse politie wat de formatie betreft niet veel veranderd was en dat er dus geen mogelijkheid was een nieuw systeem op te bouwen, zoals men zich dat had gedacht.

53628—53632 *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* heeft over de aanstelling van de heer *van 't Sant* tot directeur van politie verklaard, dat de gedachtengang deze is geweest: de heer *van 't Sant* was als hoofd van de C.I.D. afgetreden, niet omdat hij zijn werk slecht deed, maar omdat de grieven betreffende zijn persoon, ongerechtvaardigde twijfel aan de honorabiliteit van zijn persoon, het noodzakelijk maakten. Toen is al bij dit ontslag tussen de heer *van Boeyen,* die toen de C.I.D. onder zich kreeg, en hem de zaak besproken. Zij hebben gezegd: hij moet een zekere compensatie hebben, opdat het duidelijk zou blijken, dat dit niet gebeurd was, omdat hij ontslagen behoorde te worden. Dit heeft een tijdlang gelopen en daarvan is de benoeming tot directeur van politie het uitvloeisel. Die positie was gedacht op het ogenblik van de terugkeer. Dat dacht men toen. Men moet zich indenken in de situatie van 1942. Dit was dus een erkenning in de vorm van een wissel op de toekomst. De gedachte was toen: toon dat deze man niet ontslagen wordt, omdat hij het verdient. Het was niet de bedoeling, dat de heer *van 't Sant* zich in de functie van directeur van politie uitsluitend te Londen zou bezig houden met de voorbereiding van de vraagstukken, betrekking hebbende op de terugkeer, doch om hem, als de bevrijding zou komen, ook in Nederland deze of een soortgelijke functie te geven. De kwestie directeur van politie is naar de toekomst verschoven. Er lag een aanduiding in, dat het mogelijk zou zijn, maar men nam daarover in 1942 geen positieve beslissing. Deze kwestie heeft in 1944 pas weer een rol gespeeld.

Uit stukken, door het Ministerie van Justitie aan de commissie overgelegd, blijkt verder, dat de heer *van 't Sant* op 1 Juni 1940, onder goedkeuring van de Ministerraad aangesteld is als raadadviseur bij het Departement van Justitie op een salaris van f 8000 per jaar plus een dagtoelage van £ 3.2.0. In Januari/Februari 1945 is tussen de Minister-President en de Minister van Justitie, mr. *van Heuven Goedhart,* gecorrespondeerd over het salaris van de heer *van 't Sant.* De heer *Gerbrandy* heeft toen voorgesteld dit salaris met terugwerkende kracht op f 12 000 te brengen. De heer *van Heuven Goedhart* heeft hierop geantwoord, dat hij ernstig bezwaar had het voor zijn verantwoordelijkheid te nemen, dat aan de heer *van 't Sant* ten laste van zijn departement als salaris plus toelage een uitkering zou worden gedaan tot een bedrag van ± f 19 200 per jaar en dat nog wel met terugwerkende kracht vanaf 1 Januari 1941. Hij acht deze uitkering schaamteloos hoog, temeer wanneer hij daarbij in ogenschouw neemt, dat de heer *van 't Sant* behalve vrij wonen en vrij voeding, tal van andere voordelen boven andere functionarissen geniet. Wanneer de Minister-President meent, dat de werkzaamheden van de heer *van 't Sant* ten behoeve van H.M. de Koningin persoonlijk, mede in verband met het vroeger kennelijk toegezegde, hoger dan thans uit 's Rijks kas dienen te worden gehonoreerd, meent hij, dat er reden is, dat het meerdere ten laste van het Departement van de Minister voor Algemene Oorlogvoering komt.

31905 e.v. *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* heeft hierover verklaard, dat de heer *Gerbrandy* hem na aankomst in Engeland in Claridge's hotel heeft be-

zocht en hem heeft gevraagd terug te komen in 's Rijks dienst. Toen is al besproken het salaris, dat hij zou krijgen. Hij had in Den Haag een salaris van f 10 000 plus een toelage van f 2000. Hij is toen aangenomen op een salaris van f 12 000. Hij heeft echter, omdat hij wist, dat aan zijn vrouw zijn pensioen werd uitbetaald, verzocht f 4000 in te houden en hem dus niet in de positie te brengen, dat hij, teruggekeerd zijnde, een groot bedrag moest terugbetalen. Dit is later nog eens door de heer *Gerbrandy* zwart op wit gezet. Dat kwam uit bij een bespreking, toen hij van zijn vrouw hoorde, dat zij niets meer kreeg, omdat hij toen doodverklaard was. Hij was toen inmiddels doodgeschoten en opgehangen in de Tower. Deze toezegging heeft de heer *Gerbrandy* gedaan, toen hij raadadviseur bij Justitie werd. De heer *van 't Sant* wist toen niet van een salariëring van raadadviseur af. De titel „raadadviseur" bemerkte hij ook pas, toen hij een stuk papier in zijn handen kreeg. Het ging er bij hem alleen om: te helpen en te voldoen aan de vraag van de Regering om ingeschakeld te worden, aansprakelijk te worden voor de veiligheid van de Koningin en een inlichtingendienst op te richten. Het is bij hem nooit om geld gegaan. Hij heeft bij promotie nooit verhoging van salaris gevraagd; hij heeft geaccepteerd, wat hij kreeg. Maar hij heeft later wel gezegd: „Nu hoor ik, dat mijn vrouw niets meer krijgt, nu wil ik vastgelegd hebben, dat die f 4000 worden betaald"; dat is geschied. Toen heeft de heer *Gerbrandy* zijn woord gestand gedaan en met de heer *van Boeyen* gecorrespondeerd; hij meent, dat zij een spaarpotje voor hem zouden aanleggen. Het was zijn eerste stomme streek te Londen, dat hij niet protesteerde, toen hij de positie van raadadviseur bij het Departement van Justitie kreeg en zijn honorarium werd vastgesteld op f 8000 per jaar plus de toelage ad £ 3.2.0 per dag. Alles ging zo vliegensvlug. Hij had tegen de Minister moeten zeggen: Moeten wij er niet iets bijdoen, zodat uw belofte er bij komt? Bij de eerste bespreking was namelijk vastgelegd, dat hij f 12 000 zou krijgen. Zijn salaris bij zijn komst in Rijksdienst was op f 12 000 bepaald. Hij is in een later stadium daarop bij de heer *Gerbrandy* teruggekomen, toen hij hoorde, dat zijn vrouw de f 4000 pensioen niet meer kreeg.

56446 *(van Angeren)*

De heer *van Angeren* heeft hieromtrent verklaard, dat hij van die f 12 000 niets afweet. Hij heeft indertijd opgetekend: „Enige dagen na aankomst heeft prof. *Gerbrandy*, toen Minister van Justitie, mij opgedragen te zorgen, dat de heer *van 't Sant* bij het Ministerie als raadadviseur zou worden aangesteld. Jonkheer *de Geer* had in overleg met *Gerbrandy* in die zin geadviseerd. Het Ministerie in Londen bestond toen, behalve uit ondergetekende, uit een halfwas typiste. Een salaris werd uitbetaald van f 8000, zijnde hetgeen de heer *van 't Sant* bij H.M. placht te verdienen. Ik wees er op, dat *van 't Sant* van gemeentewege een pensioen genoot, dat het salaris zelfs boven

56449 *(van Angeren)*

dat van secretaris-generaal, namelijk f 7500, uitging, en dat hij geen rijksambtenaar was". Volgens zijn aantekeningen — die hij terstond heeft gemaakt — werd de indruk bij hem gevestigd: de heer *van 't Sant* was met H.M. overgekomen en moest als zodanig een bezoldiging genieten; H.M. wenste geen budget uit 's Rijks kas te toucheren en de heer *van 't Sant* moest dus ergens ondergebracht worden en dat kon het beste bij Justitie gebeuren; hij moest leven. Zo was de voorstelling van zaken, die hem toen gegeven werd. De heer *van*

56450—56452 *(van Angeren)*

Angeren acht het — er van uitgaande, dat het inderdaad zo gegaan is, m.a.w. dat men gesproken heeft over het feit, dat *van 't Sant* f 12 000 had gehad als ambtenaar van Den Haag en dus nu ook aangesteld moest worden op dat salaris, waarbij rekening zou worden gehouden met het pensioen van f 4000 — niet voor de hand liggend, dat in de brief van 3 Juni 1940 gesproken wordt van een salaris van f 8000. Het had meer voor de hand gelegen, dat er in had gestaan: U wordt aangesteld op een salaris van f 12 000, met aftrek van die f 4000, die uw vrouw als pensioen geniet. Wanneer het zo had gestaan in de brief van 3 Juni 1940, had de brief van de heer *Gerbrandy* van 24 Januari 1945 bij de toenmalige Minister van Justitie geen enkele reactie behoeven te verwekken.

32959 e.v. *(van Heuven Goedhart)*

De heer *van Heuven Goedhart* herinnert zich zijn antwoord van 2 Februari 1945, doch hij heeft de heer *van 't Sant* nooit persoonlijk over deze zaak gesproken of hem in verband hiermede ontmoet. De heer *Gerbrandy* heeft hem toen wel gezegd, dat hij de heer *van 't Sant* een toezegging had gedaan. De heer *van Heuven Goedhart* vond de heer *van 't Sant* voor zich zelf en zijn departement een waardeloos man. Hij heeft daarom gezegd: „Dan moeten jullie dat zelf maar doen; althans: dat moeten jullie ten laste van je eigen begroting doen, want ik heb er geen zin in." De heer *van 't Sant* was

32947 *(van Heuven Goedhart)*

ook te Londen een enigszins mysterieuze figuur en de heer *van Heuven Goedhart* heeft hem altijd beschouwd als een man, die hij bijzonder graag verre van zich hield. Hij heeft er zich dus wel voor

32948 *(van Heuven Goedhart)*

gewacht de heer *van 't Sant* in iets, wat dan ook, te betrekken.

Hoewel deze directeur van politie was, vertoonde hij zich nimmer op het departement. Zolang de heer *van Heuven Goedhart* Minister is geweest, is de heer *van 't Sant* er in zijn opdracht éénmaal geweest; verder nooit één keer, met geen voet. Hij zat ergens buiten Londen, dicht in de buurt van de Koningin. Hij was in het bezit van een formidale automobiel, waarmee hij steeds heen en weer reed. Wat hij deed, interesseerde de heer *van Heuven Goedhart* eigenlijk geen steek; met zijn eigen marechaussee had hij altijd rechtstreeks contact, onder de heer *van 't Sant* door. Hij heeft zich daarvan nooit iets aangetrokken.

53635 e.v. *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* ziet deze aangelegenheid als een puur administratieve kwestie. Hij meent, maar durft dit niet met stelligheid te zeggen, dat deze voortsproot uit het feit, dat de heer *van 't Sant* recht had op pensioen en dat toen is gezegd: het pensioen is niet uitgekeerd en hij heeft er wel recht op; is het dus niet beter om het totaal als salaris uit te keren? Men zou uit het antwoord van Minister *van Heuven Goedhart* kunnen opmaken: daar wordt plotseling iemand bevoordeeld door hem een hoog salaris te geven, maar het had er enkel mee te maken, hoe het administratief in elkaar zat, en nergens anders mee. Het had niets met een plotselinge salarisverhoging of wat ook te maken, maar wel met de mededeling: het pensioen wordt niet uitgekeerd. De heer *Gerbrandy* vermoedt haast, dat eerst later is gebleken, dat het pensioen niet werd uitgekeerd. Bij de aanstelling van de heer *van 't Sant* werd rekening gehouden met het feit, hoeveel de heer *van 't Sant* had. Toen bleek, dat het pensioen van f 4000 niet meer aan zijn vrouw werd uitbetaald, heeft de heer *Gerbrandy* gezegd: „Daarover behoeft u zich niet ongerust te maken, dat leg ik schriftelijk voor u vast." Het was natuurlijk duidelijker geweest, wanneer in de brief van 3 Juni 1940, waarbij de heer *van 't Sant* van zijn aanstelling en salaris mededeling werd gedaan, had gestaan: U bent aangenomen op een salaris van f 12 000, maar in verband met het feit, dat uw vrouw f 4000 pensioen krijgt, wordt u f 8000 uitbetaald.

In de hoofdstukken III en IV heeft de commissie reeds uitvoerig aandacht gewijd aan bepaalde bemoeiingen, welke de heer *van 't Sant* ook na zijn aftreden als hoofd van de C.I.D. op 14 Augustus 1941 nog heeft gehad met het inlichtingenwerk.

57941 *(Broekman)*

In antwoord op de vraag, of de heer *van 't Sant,* na zijn aftreden als hoofd van de C.I.D. zich direct of indirect nog bemoeid heeft met de zaken van de inlichtingendienst, heeft de heer *Broekman* verklaard, dat hij in de tijd, dat hij chef van het B.I. was, daarvan nimmer iets heeft bemerkt; wel echter in de daaraan voorafgegane periode.

75918 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat de heer *van 't Sant* een van de grootste stokers tegen het B.I. is geweest. Hij deed alles heel charmant en langs een omweg. Hij was de voorkomendheid zelve. Overal dook echter de naam van *van 't Sant* op. In het opleidingshuis van agenten en waar hij ook kwam, *van 't Sant* zat overal tussen. De heer *Broekman* zal dat kunnen bevestigen. Bij een lunch of een diner, waar de heer *van 't Sant* aanwezig was, kwam altijd het gesprek weer op de inlichtingendienst. Hij is zo geslepen, dat men hem nooit op de vingers kon tikken. Hij wist alleen alles.

Dit is de grote ravage te Londen geweest. Als men de heer *Somer* eerlijk vraagt, dan had men de heer *van 't Sant* in 1941 volkomen buiten alles moeten laten; dan was de zaak vermoedelijk goed gegaan. Hij wist alles van het B.I. Tegen de heer *Broekman* heeft hij bij de heer *Somer* persoonlijk erg gestookt.

75910 e.v. *(Somer)*

De heer *van 't Sant* ging met de B.I.-agenten praten, b.v. met de agent van *Alebeek,* een agent, die zou worden uitgestuurd. De heer *van 't Sant* zei: „Je moet maar niet gaan, want het kost je je nek." Tevens zei de heer *van 't Sant:* „Al die mannen gaan dood. Hoe denk je over het B.I.?" Zo'n hele avond zat hij met die jongens te praten, z.g. om hen bij de Koningin te laten komen. *Van Alebeek* dacht de heer *van 't Sant* te kunnen vertrouwen. De heer *van 't Sant* zei: de leiding deugt niet; *Broekman* moet weg. De heer *van 't Sant* verklaarde verder: *Somer* moet ook weg, want die vertrouw ik ook niet. Hij wilde er de heer *Pinto* voor in de plaats zetten. De heer *Pinto* was een dikke vriend van de heer *van 't Sant,* van de vroegere C.I.D. van de heer *Derksema.* In ieder geval heeft de heer *van 't Sant* alle mogelijke moeite gedaan om de heer *Pin*to er in te duwen. Diezelfde verhalen deed *van Alebeek* ook in Nederland. Hij heeft bij de O.D. alles zitten vertellen. *Van Alebeek* was daardoor onbruikbaar voor alle werk. Het werd de heer *Somer* te Londen door de O.D. gerapporteerd en zij vroegen hem, wat voor agenten het B.I. eigenlijk stuurde. *Van Alebeek* stond geheel onder de invloed van de heer *van 't Sant* en beweerde later een opdracht te hebben meegekregen, hoewel de heer *van 't Sant* zich helemaal niet met de inlichtingendienst mocht bezighouden.

De heer *Pinto* heeft medegedeeld, dat hij op diens verzoek eens met

62460 *(Pinto)*

de heer *van 't Sant* heeft geluncht. De heer *van 't Sant* zei toen: „Mijnheer *Pinto,* de Koningin weet, wat wij vandaag bepraten; feitelijk ben ik hier op verzoek van de Koningin". Daarmee begon hij. Hij sprak toen over B.I., dat dit zo'n slechte dienst was en dat het beter zou zijn, als de heer *Pinto* de leiding zou hebben en dat de Koningin er ook zo over dacht. Ondertussen wilde hij graag weten — en, naar hij zeide, de Koningin ook —, wat er eigenlijk op Eaton Square allemaal gebeurde en of hij hem dat wilde rapporteren. Als de heer *Pinto* dat deed, zou hij er voor zorgen, dat deze hoofd van het B.I. zou worden. Dat was toen voor deze laatste aanleiding om meteen de lunch af te breken en nooit meer met de heer *van 't Sant* te spreken.

Vgl. bijlage 344.

Intussen heeft de heer *Pinto* aan de commissie ook overgelegd een door hem op 30 April 1943 over deze bespreking opgemaakt rapport. Daaruit blijkt een enigszins andere toedracht van zaken. Met name is daarin geen sprake van het afbreken van het onderhoud door de heer *Pinto;* er is integendeel nog een tweede bespreking op gevolgd, waarvan evenmin blijkt, dat deze is afgebroken.

57087 *(de Graaf)*

De heer *K. de Graaf,* die werkzaam is geweest bij het in Maart 1944 opgerichte Bureau Bijzondere Opdrachten (B.B.O.), verklaart, dat het hem bekend is, dat er een regelmatig contact bestond tussen de toenmalige generaal-titulair *van 't Sant* en de heer *Klijzing,* die vroeger inspecteur van politie te 's-Gravenhage was geweest en te Londen op het B.B.O. werkte. Hij beschouwt de heer *Klijzing* als een persoonlijke vriend van zichzelf en zou weinig anders dan goeds van hem kunnen zeggen. Het spreekt vanzelf, dat deze als politieman zijn voormalige chef een warm hart toedroeg en dat dit contact van de kant van de heer *Klijzing* een zeer correct zakelijk karakter had, maar de heer *de Graaf* is er persoonlijk, na veel gehoord en gezien te hebben in Londen, niet van overtuigd, dat van de zijde van de heer *van 't Sant* dat contact op dezelfde en voor het B.B.O. plezierige wijze bestond. De heer *de Graaf* heeft nl. zekere redenen om aan te nemen, dat de heer *van 't Sant* het niet onverdeeld eens was met het bestaan van het Bureau Bijzondere Opdrachten in de vorm, waarin het plotseling was ontstaan. Verder was het hem bekend, dat er in het verleden redenen waren voor een minder goede verstandhouding, ook al weer zakelijk, misschien ook wel persoonlijk (maar daarover kan hij in het geheel niet oordelen), tussen de heer *van 't Sant* en generaal *van Oorschot.* Verder was de heer *van 't Sant* een zeer belangrijke figuur te Londen, die iedereen kende en die bij iedereen pied à terre had; hij had een positie, welke zo belangrijk was, dat de invloed, welke een dergelijke figuur op wat dan ook in zijn omgeving uitoefende, een belangrijke moet zijn geweest. Men was er in kringen van militairen, die bij dit soort en andere diensten leidende posities innamen, zeker niet enthousiast over, dat de toenmalige generaal-titulair *van 't Sant* zijn invloed kon doen gelden in domeinen, welke eigenlijk niet de zijne waren. De heer *de Graaf* gelooft, dat de heer *van 't Sant* in 1944 — in 1945 durft hij zeker niet meer te zeggen —, maar zeker in iets meer dan de eerste helft van 1944, zijn eigen vaste mening had over dit soort diensten en dat hij wel degelijk ook zijn persoonlijke invloed op die diensten liet gelden, zij het dan ook dikwijls indirect. Persoonlijk hadden de officieren van het B.B.O. weinig of bijna geen contact met de heer *van 't Sant.* Hij herinnert zich, dat hij enkele malen bij hem is geweest. Hij kan niet anders zeggen dan dat hij vol lof is over de bijzonder beleefde, prettige wijze, waarop hij door hem werd ontvangen. De heer *de Graaf* heeft echter zeer lang en veel gesproken met personen, die de heer *van 't Sant* beter kenden, althans persoonlijk, en veel meer met hem hebben meegemaakt, en uit deze gesprekken, welke nogal regelmatig voorkwamen, kon hij geen andere conclusie trekken dan dat de heer *van 't Sant* regelmatig een belangrijke invloed uitoefende op alles, wat hem interesseerde en waarmede hij het niet eens was. Dat kon hij in zijn positie ook erg makkelijk doen. De heer *de Graaf* leidt dit dus af uit mededelingen van anderen, en verder uit het persoonlijke en waarneembare contact, dat heeft bestaan tussen de heer *van 't Sant* en zijn vrienden en kennissen op de bureaux. Hij denkt hier bijv. aan het contact tussen overste *Klijzing* en generaal *van 't Sant.* De eerstgenoemde werd regelmatig door de laatste gecontacteerd en was zeer regelmatig bij hem — niet dagelijks, maar toch wel heel dikwijls — op bezoek. Dat was min of meer een kwestie van ontbieden. Het is vanzelfsprekend, dat een politieman, die reserveofficier is en met zijn vroegere, en misschien toekomstige, chef op vriendschappelijke wijze heeft samengewerkt, aan zulke uitnodigingen gehoor geeft. De heer *Klijzing* is daar dan ook dikwijls geweest.

57088 *(de Graaf)*

57089 *(de Graaf)*

57090 *(de Graaf)*

57093 *(de Graaf)*

De heer *de Graaf* neemt aan, dat de heer *van 't Sant* in grote lijnen — mogelijkerwijze ook wel gedetailleerd — op de hoogte is geweest van het aantal operaties en het operatieve beleid van het B.B.O. Of de heer *Klijzing* gerechtigd was de operaties aan de

heer *van 't Sant* mede te delen, acht de heer *de Graaf* tamelijk problematisch. De heer *van 't Sant* nam een dusdanig hoge positie in te Londen — hij was zelf chef van een geheim bureau geweest en had later ook een heel belangrijke functie —, dat men kon aannemen, dat zeker op bepaalde punten een zwijgplicht tegenover hem niet behoefde te gelden. De heer *de Graaf* bedoelt niet te zeggen, dat de heer *van 't Sant* overste *Klijzing* een wenk in een bepaalde richting zou hebben gegeven. Hij zou liever willen zeggen, dat de heer *van 't Sant,* wanneer er maatregelen zouden moeten worden genomen voor het B.B.O., in welke vorm dan ook, zeker geen contact daarover zou hebben gezocht met de heer *Klijzing,* maar dat hij misschien inlichtingen van hem zou kunnen krijgen en dan zijn invloed op een andere wijze zou hebben kunnen aanwenden, al dan niet in het voordeel van het B.B.O.

60448 e.v. *(Klijzing)*

De heer *Klijzing* heeft verklaard, dat hij tijdens zijn functie bij het B.B.O. een heel enkele keer contact heeft gehad met de heer *van 't Sant.* Als bij het B.B.O. een telegram binnenkwam voor de Koningin, werd het door hem overhandigd aan de heer *van 't Sant.* Als er verbinding moest zijn met de Prins, die na September 1944 zijn hoofdkwartier te Brussel had, liep dat over een van de lijnen van het B.B.O. Dat was een lijn, die met behulp van de Engelsen (S.O.E.) rechtstreeks naar het hoofdkwartier van de Prins liep. Deswege had hij af en toe contact met de heer *van 't Sant,* omdat hij deze telegrammen persoonlijk wilde overhandigen en persoonlijk ontvangen. De heer *van 't Sant* had wel belangstelling voor wat er in Nederland gebeurde, maar hij sprak niet over de operaties zelf. Hoogstens vroeg hij: gaat het; lukt het? Het waren algemeen gestelde vragen. Die beschouwde de heer *Klijzing* als een blijk van belangstelling, omdat de heer *van 't Sant* vroeger ook enige agenten had uitgezonden. De heer *van 't Sant* sprak echter met geen woord over de interne verhoudingen bij het B.B.O., bijvoorbeeld over de verhouding van de heer *Klijzing* tot generaal *van Oorschot.*

22500; 59158 e.v. *(van Oorschot)*

De heer *van Oorschot* heeft verklaard, dat hij indertijd gewaarschuwd is door iemand van zijn bureau, dat de heer *Klijzing* een dwarskijker van de heer *van 't Sant* op zijn bureau zou moeten worden. Hij heeft toen gezegd: „Die moet ik juist hebben, want dan ben ik *van 't Sant* kwijt en heb ik geen last meer van *van 't Sant.* Als ik zijn ondergeschoven man op het bureau heb, dan is hij gerust en die man maak ik wel in". De heer *van Oorschot* heeft nooit gemerkt, dat er een bepaald contact bestond tussen de heren *van 't Sant* en *Klijzing.* Hij ging de heer *Klijzing* echter niet na.

58978 e.v. *(van Koutrik)*

De klachten, als zou de heer *van 't Sant* zich aan interne spionnage op Stratton House hebben schuldig gemaakt en dat hij omtrent vooraanstaande personen, onder wie zelfs Ministers, informaties heeft ingewonnen voor de Engelse dienst, heeft de commissie reeds in hoofdstuk I behandeld. In dit verband moge nog melding gemaakt worden van de mededelingen van *F. A. van Koutrik,* die tot Augustus 1943 werkzaam was geweest bij de Patriotic School en daar op grond van „disloyalty" was ontslagen. Deze heeft na zijn ontslag uit de Engelse dienst contact gezocht met de heer *van 't Sant.* Hij wist, dat deze een Hollandse dienst had en zijn vader had de heer *van 't Sant,* daar hij bij de politie in Rotterdam werkzaam was geweest, goed gekend. Vóór die tijd had *van Koutrik,* voorzover hij zich herinnert, de heer *van 't Sant,* noch direct noch indirect door middel van een tussenpersoon, ontmoet. Na zijn ontslag is hij op eigen initiatief naar de heer *van 't Sant* gegaan, daar hij wel eens over hem gehoord had van iemand, die voor de heer *van 't Sant* werkte. Hij wist niet, dat de heer *van 't Sant* in 1943 geen hoofd van de Centrale Inlichtingen Dienst (C.I.D.) meer was. Tijdens zijn contact met de heer *van 't Sant* bleek hem, dat deze kennis had genomen van de rapporten, die hij had opgesteld in de Patriotic School. Hij heeft, aldus *van Koutrik,* de heer *van 't Sant* zo eerlijk mogelijk ingelicht omtrent zijn ontslag bij de Patriotic School en hem medegedeeld, wat hij daaromtrent wist. Hij heeft hem echter niet gezegd, dat hij vóór de oorlog contact met de Duitse geheime dienst had gehad. Op zijn vraag, of de heer *van 't Sant* hem in zijn dienst kon gebruiken, antwoordde deze, dat hij hem op dat ogenblik niets kon beloven en dat hij maar moest afwachten, totdat hij er van hoorde. Onderwijl werd hij bij de marine opgeroepen en te Dundee geplaatst. Hij ging toen naar de heer *van 't Sant* en vroeg hem, of deze hem kon gebruiken of niet. De heer *van 't Sant* antwoordde, dat hij nog op bepaalde gegevens wachtte, maar in ieder geval moest *van Koutrik* het contact bewaren en laten weten, hoe „onze mensen" zich te Dundee gedroegen. Als hij b.v. iets van braspartijen bemerkte, wilde de heer *van 't Sant* dit graag weten. Hij heeft deze dan ook, omdat er inderdaad verschillende dingen niet in orde waren, een en ander geschreven. Dit zal ongeveer vijf maanden hebben geduurd, waarop hij in antwoord op een vraag zijnerzijds, hoe het er nu met hem voorstond, van de heer *van 't Sant* een briefje ontving, waarin stond, dat hij hem niet kende.

61849 *(van 't Sant)*

Naar aanleiding van deze mededelingen van *van Koutrik* heeft de heer *van 't Sant* verklaard deze te kennen, daar hij een zoon was van een rechercheur, die in Nederland bij hem in dienst was geweest. *Van Koutrik* is bij hem gekomen en heeft geklaagd over de wijze, waarop hij werd behandeld. Hij heeft daarop de heer *van 't Sant* ettelijke brieven geschreven met alle mogelijke aantijgingen, die, naar hij meent, zijn doorgezonden aan de Minister van Marine. *Van Koutrik* heeft hiertoe echter nooit een opdracht van de heer *van 't Sant* ontvangen en is door hem nooit gebruikt om te spionneren; de officieren te Dundee interesseerden hem niets.

De commissie meent, dat het in dit verband nuttig is over te nemen hetgeen in het tweede deel van haar verslag met betrekking tot bezwaren, tegen de heer *van 't Sant* geuit, is vermeld. Alleen op deze wijze is het mogelijk zich een enigszins volledig beeld te vormen over de figuur van heer *van 't Sant*. Het hier volgende citaat is ontleend aan de bladzijden 232 e.v. van het tweede deel van genoemd verslag.

11556 *(de Jonge van Ellemeet)*

„Jhr. *W. C. M. de Jonge van Ellemeet* maakte aan het slot van zijn verhoor de opmerking, te hebben verwacht, dat hem vragen zouden worden gesteld over de heer *van 't Sant,* aangezien deze een, naar zijn idee, zeer merkwaardige invloed heeft gehad op veel dingen in Engeland. Hij gelooft, dat deze invloed niet ten goede is geweest, doch kan dit eigenlijk niet bewijzen; hij heeft er slechts persoonlijke indrukken over.

Hij heeft dikwijls gezien, dat de heer *van 't Sant* stukken van het Kabinet van de Koningin aandachtig zat te bestuderen, zodat de heer *van 't Sant* dus — maar dat is natuurlijk de persoonlijke overtuiging van de heer *de Jonge van Ellemeet* — de gelegenheid had om die dingen door te geven aan het Engelse gouvernement. Naderhand heeft hij mensen van de Engelse inlichtingendienst gesproken, die hem hebben verteld, dat zij alles, wat er bij ons gebeurde, wisten. De mensen van de Engelse inlichtingendienst, van de afdeling M.I. 5, dat is eigenlijk een militaire inlichtingendienst, waren er elke dag over de vloer.

Mededelingen van mevrouw *Temperley—van Oss*, de weduwe van de vroegere Engelse militair attaché in Den Haag, aan de heren *de Jonge van Ellemeet* en *Phaff* gedaan, hielden in, dat de heer *van 't Sant* iemand was, die voor iedereen werkte, die hem maar betaalde en bovendien, dat de Engelsen het prachtig vonden, dat de heer *van 't Sant* op zo'n belangrijke post zat, waardoor zij alle mogelijke inlichtingen konden krijgen.

De heren *Warners* en *Lovink* hebben, volgens de heer *de Jonge van Ellemeet,* over de heer *van 't Sant* een rapport opgesteld ten behoeve van de heer *Gerbrandy*.

De heer *de Jonge van Ellemeet* heeft er geen aanwijzingen voor, dat de heer *van 't Sant* b.v. ook aan de Duitsers inlichtingen zou hebben gegeven. Hij kan dat niet zeggen. Concrete feiten kan de heer *de Jonge van Ellemeet* niet opgeven.

Daar het natuurlijk een buitengewoon ernstig feit zou zijn, indien de heer *van 't Sant,* misbruik makende van de destijds door hem beklede functie van particulier secretaris van H.M. de Koningin, aan een of meer vreemde mogendheden inlichtingen zou hebben doorgegeven, besloot de commissie hieromtrent aan een aantal getuigen, van wie verwacht mocht worden, dat zij van deze dingen op de hoogte konden zijn, te horen.

12747 *(Beelaerts van Blokland)*

Aan de heer *Beelaerts van Blokland* werd gevraagd, of hem feiten of aanwijzingen bekend zijn, welke aan de bovenvermelde suppositie steun verlenen, doch de heer *Beelaerts van Blokland* acht dat volmaakt uitgesloten. Dat waren helemaal niet de bemoeiingen van de heer *van 't Sant* en hij had er ook niet mee te maken.

Voorzover de heer *Beelaerts van Blokland* weet, had de heer *van 't Sant* geen betrekkingen met de Engelse inlichtingendienst maar uitsluitend met Scotland Yard. In het begin zou de heer *van 't Sant* met Scotland Yard op dit terrein ook werkzaam zijn geweest. De militairen hadden echter die zaak in handen en zij vonden dat natuurlijk niet goed. Toen is hij daarvoor uitgeschakeld.

De heer *Beelaerts van Blokland* heeft nooit de minste aanleiding gehad om te geloven, dat de heer *van 't Sant* nog andere relaties had of zich met dingen bemoeide van staatszaken. Hij is er van overtuigd, dat de staatsstukken niet werden behandeld door de heer *van 't Sant* doch op het Kabinet van de Koningin bleven. Jhr. *van Tets van Goudriaan* was daar altijd aanwezig en als deze weg of ziek was nam de heer *Beelaerts van Blokland* het waar.

De heer *Beelaerts van Blokland* ontkent dan ook, dat er op dit gebied voor de heer *van 't Sant* grote mogelijkheden zouden hebben bestaan; een dergelijke beschuldiging, heeft, volgens hem, geen grond. Hij heeft in Engeland deze veronderstelling nooit horen uiten, hoewel er wel bezwaren waren tegen de heer *van 't Sant,* doch dit waren persoonlijke bezwaren; die lagen niet op dit terrein.

14335 *(Phaff)*

De heer *Phaff* acht, gezien de persoon van de heer *van 't Sant,* de mogelijkheid aanwezig, dat deze van zijn vertrouwenspositie gebruik zou hebben gemaakt om de kennis, die hij uit hoofde van zijn functie verwierf, mede te delen aan een andere mogendheid of aan andere mogendheden. Hij weet er natuurlijk niets van en heeft geen aanwijzing voor deze vermoedens. De heer *Phaff* bevestigt overigens hetgeen de heer *de Jonge van Ellemeet* had verklaard omtrent de besprekingen met mevrouw *Temperley—van Oss.*

In tegenstelling tot de verklaring van de heer *Beelaerts van Blokland,* die uit de gang van zaken, welke hij geconstateerd had, meende te kunnen afleiden, dat de heer *van 't Sant* geen gelegenheid had om kennis te nemen van belangrijke staatsstukken, verklaart de heer *Phaff,* dat de heer *van 't Sant* de stukken open kreeg en meenam en dat hij dit meermalen heeft gezien. Er waren stukken, die de heer *van 't Sant* kreeg in enveloppen, maar ook open. Verzegeld of niet, dat is voor de heer *van 't Sant* hetzelfde. Dat zei deze zelf ook; zij hebben wijze lessen van de heer *van 't Sant* gehad over de inlichtingendienst. Men begint daar met het leren openen en weer dichtmaken van een brief, ook met een zegel er op. Daar moest dan een haar op en men moest controleren of het dezelfde haar was, die er in zat. Of men de heer *van 't Sant* verzegelde stukken gaf, dat betekende niets. Doch de heer *Phaff* laat volgen: men kan er natuurlijk niets zekers van zeggen, behalve dan dat de heer *van 't Sant* alle mensen tegen elkaar trachtte op te zetten.

De heer *Phaff* vreest dan ook, dat de heer *van 't Sant* van de mogelijkheden in de omgeving van de Koningin gebruik maakte om de positie van ons land tegenover andere mogendheden te benadelen.

Van het rapport, dat door de heren *Warners* en *Lovink* naar de Regering is gezonden, in 1941 of in 1942, heeft de heer *Phaff* vluchtig kennis genomen. Hij weet niet, of dit rapport ook betrekking had op deze zaak.

14948 *(Somer)*

Ook met dr. *J. M. Somer,* voormalig hoofd van het Bureau Inlichtingen te Londen werd de onderhavige kwestie besproken. Deze verklaart, dat hij de heer *van 't Sant* een buitengewone intrigant vindt, doch in de verhouding Nederland—Duitsland is aan hem geen twijfel mogelijk. Het is volkomen uitgesloten, dat deze man verraad pleegde.

De heer *Somer* mag grote bezwaren hebben tegen de heer *van 't Sant* als mens en als politieke figuur, maar als Nederlander en als getrouw aanhanger van de Koningin staat hij boven elke verdenking verheven. Daarvoor staat de heer *Somer* absoluut borg. Wat men de heer *van 't Sant* in de tijd van de bezetting in de schoenen schoof, is niet juist.

De heer *Somer* acht hem wel in staat Nederlandse gegevens aan de Engelsen te verstrekken en hij acht het ook waarschijnlijk, dat dit is gebeurd. Hij heeft het vermoeden, dat dit ook vóór de oorlog is gebeurd.

15988 *(Lovink)*

De heer *A. H. J. Lovink,* destijds secretaris-generaal van het departement van Algemene Oorlogvoering, verklaart, dat, als de heer *van 't Sant,* zijnde particulier secretaris van Hare Majesteit, over bepaalde dingen uit stukken, die te zijner beschikking stonden, heeft gesproken met de Engelsen, dit in veel gevallen helemaal geen bezwaar zou behoeven te zijn. Hem is er totaliter niets van bekend, dat de heer *van 't Sant* zijn kennis uit bepaalde stukken aan Duitsland zou hebben doorgegeven.

In het rapport, dat hij en de heer *Warners* over de heer *van 't Sant* hebben opgemaakt, komt het woord „landverraad" niet te pas.

Hij verklaart positief, dat hem niet is gebleken, dat de heer *van 't Sant* dergelijke mededelingen aan een niet-bevriende mogendheid heeft gedaan. Hem is ook niet gebleken, dat de heer *van 't Sant* mededelingen uit de voor hem toegankelijke staatsstukken deed aan een bevriende mogendheid.

De heer *Lovink,* die zich er tijdens zijn verhoor herhaaldelijk op beriep geen mededelingen te kunnen verschaffen, daar het hem niet geoorloofd was een oordeel uit te spreken over wat de heer *van 't Sant* als particulier secretaris van H. M. de Koningin heeft gedaan, erkent tenslotte, dat, indien de heer *van 't Sant* zich aan deze indiscretie zou hebben schuldig gemaakt, hij een handeling zou hebben verricht, die ligt buiten de formele kring van zijn bevoegdheden in bovenvermelde functie en dan een onrechtmatige daad zou opleveren. Voorzover hem echter bekend, kan men ook hier bij de heer *van 't Sant* niet spreken van indiscreties.

Wat het rapport betreft, verklaart hij vervolgens, dat dit door de heer *Warners* is opgemaakt ter voorlichting van de Minister-President. Hij kent dit rapport. Er is de heer *Lovink* niets van bekend, dat de heer *van 't Sant* indiscreties zou hebben begaan door bepaalde documenten, waarvan de Engelse regering geen kennis mocht hebben, aan deze regering bekend te maken.

Op de vraag of in dit rapport handelingen of tekortkomingen van

de heer *van 't Sant* ter sprake zijn gekomen, die liggen buiten de formele kring van zijn bevoegdheden, en geacht kunnen worden niet in het belang van het land te zijn, antwoordt de heer *Lovink,* dat dit rapport een weergave bevat van alle geruchten omtrent de heer *van 't Sant.*

16044 *(Lovink)* Het rapport bevat, volgens de heer *Lovink,* geen materiaal, dat steun geeft aan de twee bovenvermelde beschuldigingen. Hem zijn bepaald geen gedragingen, handelingen of uitingen van de heer *van 't Sant* bekend, waardoor deze het landsbelang in oorlogstijd geschaad zou hebben en die van zodanig gewicht geacht moeten worden, dat zij hem met de strafrechter in aanraking zouden kunnen brengen.

De heer *Warners* heeft de commissie niet kunnen horen, aangezien deze in Indonesië verbleef.

25125 *(van Angeren)* De heer *van Angeren* verklaart, dat alle stukken, die van de Ministers naar de Koningin gingen, door de heer *van 't Sant* werden behandeld. De heer *van 't Sant* was de enige, die ter plaatse, waar de zaken werden afgehandeld, practisch alles deed.

Er is de heer *van Angeren* niets van bekend, dat de heer *van 't Sant* misbruik zou hebben gemaakt van zijn positie, zeker niet in de zin, dat hij de stukken, waarvan hij inzage had, aan anderen in handen zou hebben gespeeld.

25153 *(van Angeren)* Inzake het rapport, dat door de heer *Warners* over de heer *van 't Sant* op verzoek van de Minister-President is uitgebracht, merkt de heer *van Angeren* op, dat hij wel weet, dat dit rapport is gemaakt, doch dat hij het niet heeft gekregen. Wel heeft hij de uitwerking op de heer *van 't Sant* gezien; die is ziek geworden en heeft een flauwte gekregen.

De heer *van Angeren* heeft ook de gevolgen meegemaakt. Naar aanleiding van het rapport is de heer *van 't Sant* van Maidenhead vertrokken naar een villa, niet ver daar vandaan, die bestemd was voor logé's.

De conclusie van het rapport is de heer *van Angeren* niet medegedeeld. Zijn indruk was, dat het heel erg tegen de heer *van 't Sant* was.

De heer *van Angeren* had bezwaar, dat hij dit rapport niet kreeg, omdat hij het zo beschouwde, dat de heer *van 't Sant* formeel onder Justitie stond, van welk departement de heer *van Angeren* secretaris-generaal was.

25203 *(van Blankenstein)* Aan de heer *van Blankenstein* werd in het algemeen de vraag gesteld, of de heer *van 't Sant* zich te Londen heeft gedragen, zoals men van een goed Nederlander mag verwachten, waarop de heer *van Blankenstein* antwoordde, dat hij gelooft van wel. Hij heeft de heer *van 't Sant* te Londen vrij veel gezien, hij heeft veel met hem gesproken en veel intieme dingen, die hij weet, heeft de heer *van 't Sant* hem verteld.

Dat de heer *van 't Sant* iets zou hebben gedaan ten nadele van het vaderland, gelooft hij positief niet.

Inzake de beschuldigingen, die voor de commissie zijn geuit, dat de heer *van 't Sant* wetenschap, die hij kon hebben uit staatsstukken, heeft doorgegeven aan een andere mogendheid, verklaart de heer *van Blankenstein,* dat hij aanneemt en daarvoor enige reden heeft, dat de heer *van 't Sant* niet correct is geweest. De heer van *'t Sant* kon zeer mededeelzaam zijn. Te Londen ontstond de tegenstelling tussen de heer *van 't Sant* en onze G.S. III en de Engelse M.I. 5; daar zat de heer *van Blankenstein* midden in. Hij heeft toen eens aan de heer *Laming* (een Engelsman, die tot de Engelse geheime dienst behoorde) gevraagd, wat zij tegen de heer *van 't Sant* hadden, waarop deze antwoordde: Wij vertrouwen hem niet, want in de vorige oorlog heeft hij, Nederlands ambtenaar zijnde, ons diensten bewezen, waarvoor wij hem na de oorlog £ 25 000 hebben betaald. De heer *van Blankenstein* herinnert zich heel positief, hoe de heer *Laming* hem dat heeft verteld. Hij heeft deze toen gezegd, dat het bedrag van £ 25 000 overdreven was; het was een zeer aanzienlijk bedrag, maar niet zo groot. Dat is de heer *van Blankenstein* op het Foreign Office, door anderen, die hij daarnaar had gevraagd, gezegd.

25208 *(van Blankenstein)* De Engelsen koesterden wantrouwen tegen de heer *van 't Sant* en waren hem eigenlijk veelal zeer vijandig gezind, maar niet Scotland Yard. Voorts verklaart de heer *van Blankenstein,* dat hij positief nooit iets heeft gemerkt van dingen, waarvan hij zou zeggen, dat het tegenover het vaderland fout was, maar de heer *van 't Sant* was tot veel bereid, als hij er voordeel in zag.

25981 *(Beelaerts van Blokland)* In tweede instantie werd aan de heer *Beelaerts van Blokland* nader gevraagd, welke de bedoeling was van zijn verklaring in eerste instantie, dat de heer *van 't Sant* niet de mogelijkheid had van staatsstukken op de hoogte te zijn. Het zou toch vanzelfsprekend geacht kunnen worden, dat een secretaris toegang heeft tot alle correspondentie.

De heer *Beelaerts van Blokland* verklaart, dat de heer *van 't Sant* deze mogelijkheid had, in zoverre hij de brieven kon openmaken,

voordat ze aan de Koningin ter hand werden gesteld. Maar als de heer *Beelaerts van Blokland* de briefwisseling nagaat, die hij met de Koningin had — H.M. schreef altijd zelf de adressen — dan heeft hij alle reden om aan te nemen, dat de heer *van 't Sant* er geen bemoeienis mee had.

De heer *Beelaerts van Blokland* kan niet positief zeggen, dat het voor de heer *van 't Sant* niet mogelijk was toegang te verkrijgen tot de stukken. Aan de andere kant staat, dat de Koningin ze zelf bewaarde, hoewel niet allemaal.

De heer *Beelaerts van Blokland* acht het niet uitgesloten, dat de heer *van 't Sant* er kennis van kon nemen. Hij heeft echter nooit de indruk gehad, dat deze belangstelling had voor stukken van politieke aard.

29641 *(Gerbrandy)* De heer *Gerbrandy* verklaart, dat de heer *Lovink* per se niet aan de samenstelling van het rapport over de heer *van 't Sant* heeft medegewerkt.

Het is voor hem moeilijk zich over de beschuldigingen, tegen de heer *van 't Sant* geuit, onvoorbereid uit te laten. Hij wil dit à tête reposée doen, doch zijn oordeel is gunstig.

Het rapport van de heer *Warners* heeft de heer *Lovink* nooit gezien; het is een vergissing van de heer *Lovink*, wanneer deze verklaard heeft het rapport te kennen, zo zegt de heer *Gerbrandy*. Hij heeft het gezien in statu nascendi; het eindrapport is gegeven, nadat de heer *Lovink* naar Tsjoenking was vertrokken.

De heer *Gerbrandy* heeft met de heer *van Haersma de With* overleg gepleegd. Deze heeft hem gezegd: ik heb het rapport gelezen en ben tot de conclusie gekomen: daar kun je niets mee doen en mag je niets mee doen, want tenslotte zijn het enkel insinuaties. Dit was ook de opvatting van de heer *Gerbrandy* en daarna is het rapport geseponeerd.

De heer *Gerbrandy* stond te Londen op het standpunt: wanneer er werkelijk ernstige feiten zijn omtrent een of andere ambtenaar, dan moet ik die op de meest ernstige wijze onderzoeken. Het rapport van de heer *Warners* is er op ingesteld om de Minister-President, om zo te zeggen, duidelijk te maken: nu... het is toch niet allemaal goed. Die teneur zit in het rapport.

De heer *Gerbrandy* wil proberen ten behoeve van de commissie een samenvatting te geven, die behoorlijk licht verschaft over de heer *van 't Sant*.

31951 *(van 't Sant)* De heer *van 't Sant* wil met grote nadruk vaststellen, dat bij de oprichting van de Centrale Inlichtingendienst aan de Engelsen is beloofd, dat alle inlichtingen, die wij zouden krijgen en die voor de algemene oorlogvoering van waarde waren, zouden worden doorgegeven aan de Engelsen. In zijn functie van hoofd van deze Centrale Inlichtingendienst heeft hij voor dat doel derhalve ter inzage gekregen rapporten, die verschillende gezanten van de landen, die niet bezet waren, inleverden.

Hij is volkomen gemachtigd geweest uit die stukken inlichtingen te geven aan de Engelsen; nog sterker, de heer *van Bylandt* heeft hem dikwijls persoonlijk nog inlichtingen gegeven, die in aanmerking kwamen voor doorgave aan de Engelsen. Wanneer men dus vraagt, of hij berichten aan de Engelsen heeft doorgegeven, is zijn antwoord: ja, maar nooit op verdachte wijze, doch volkomen loyaal en volkomen openlijk.

Op de vraag, of hij als particulier secretaris van H.M. toegang had tot staatsstukken, waartoe hij anders geen toegang zou hebben gehad en van die wetenschap gebruik gemaakt heeft om gegevens ter kennis van een andere mogendheid te brengen, antwoordt hij, dat zijn positie als particulier secretaris, vooral te Londen, moet worden beschouwd als van degene, die het mindere werk doet, dat voor de directeur van het Kabinet der Koningin niet in aanmerking komt, omdat het geen Regeringszaken betreft. De stukken van de Regering gingen in gesloten enveloppen heen en weer; die stukken zag hij niet. Hij is van deze stukken de brievenbesteller geweest. Hij heeft nooit enig contact gehad met de Duitsers en ook nooit geprobeerd het te krijgen.

37354 *(Michiels van Verduynen)* De heer *Michiels van Verduynen* verklaart, dat de heer *Beelaerts van Blokland* en de heer *van Tets van Goudriaan* hem te Londen op de meest formele wijze hebben gezegd, dat de heer *van 't Sant* zijn vertrouwen volkomen waardig was en dat er niet de minste aanleiding was om enigszins huiverig tegenover hem te staan. Hij heeft nog nooit aanleiding gevonden in zijn daden, of in het contact, dat hij met de heer *van 't Sant* had, uit een zakelijk en geen ander oogpunt, om ooit de mening te wijzigen, die de beide heren over hem hadden. Hij heeft niets op de heer *van 't Sant* aan te merken.

De heren *Gerbrandy* en *van Angeren* hebben hem de mening van de heren *Beelaerts van Blokland* en *van Tets van Goudriaan* ook bevestigd. De heer *Michiels van Verduynen* gelooft ook werkelijk, dat men de invoed van de heer *van 't Sant* op een waanzinnige wijze

heeft vergroot, want hij gelooft, dat zijn invloed zeer gering is geweest. Hij heeft niet de indruk, dat de heer *van 't Sant* heeft geprobeerd om van de invloed, die hij had, gebruik te maken.

De veronderstelling van de heren *de Jonge van Ellemeet* en *Phaff* vindt de heer *Michiels van Verduynen* een schandelijke beschuldiging. Hij heeft nooit gehoord, dat deze beschuldiging te Londen werd geuit en hij vraagt zich af: als de heren *de Jonge van Ellemeet* en *Phaff* die beschuldiging hier uiten, waarom hebben zij dit dan destijds niet gedaan?

Dat de heer *van 't Sant* staatsstukken kon zien, is zeker, want er werden natuurlijk stukken naar de Koningin gebracht, maar dat hij daarvan gebruik heeft gemaakt en nog wel een onbehoorlijk gebruik, hoort de heer *Michiels van Verduynen* tijdens het verhoor voor de eerste keer. Hij heeft als gezant te Londen nooit de minste aanleiding gehad om te zeggen: hier ontmoet ik bij de Engelsen wetenschap, welke zij eigenlijk niet konden hebben.

De commissie constateert, dat in de boven weergegeven voor haar afgelegde verklaringen geen bewijs is geleverd voor de beschuldigingen, die door de heren *de Jonge van Ellemeet* en *Phaff* zijn geuit, als zoude de heer *van 't Sant,* gebruik makende van de mogelijkheden hem verschaft door zijn positie als particulier secretaris van H.M. de Koningin, gegevens, ontleend aan staatsstukken, ter kennis hebben gebracht van een of meer andere mogendheden.

De commissie merkt hierbij nog op, dat over de heer *van 't Sant* in het bijzonder bij de verhoren over punt *f* van het Enquêtebesluit nog vele verklaringen afgelegd zijn. Daarop zal zij uiteraard te zijner tijd bij haar verslag over dit punt nader ingaan."

Tot zover het citaat uit het verslag van de commissie over de punten *b, c, d* en *e,* deel 2 A, blz. 232 e.v. Zoals hieruit is te lezen en hiervoor reeds is gebleken, zijn er bij het onderzoek der commissie inzake punt *f* van het Enquêtebesluit nog vele bezwaren tegen de heer *van 't Sant* naar voren gebracht. Voorzover deze in dit deel van het verslag nog niet behandeld zijn, volgen zij hier alsnog.

50412 *(de Bruyne)*

Zoals reeds in hoofdstuk I is medegedeeld, behoorden de berichten van Engelandvaarders tot de bronnen van de geruchten over de heer *van 't Sant.* De heer *de Bruyne* heeft hieromtrent medegedeeld, dat die waarschuwingen betrekkelijk lang zijn doorgegaan, totdat het in 1942 op een gegeven ogenblik plotseling was afgelopen. Hij vond dit plotseling wegblijven van de waarschuwingen zo verwonderlijk, dat hij eens informeerde bij de heer *Wolters,* een der ondergeschikten van mr *Derksema.* Deze zei, dat in opdracht van de heer *van Angeren* dergelijke verdachtmakingen niet meer in de processen-verbaal mochten voorkomen.

56438 e.v. *(van Angeren)*

De heer *van Angeren* kan zich hiervan niets herinneren. Het lijkt hem ook niet waarschijnlijk. Het is niet de gewoonte van de Minister van Justitie mede te delen wat niet in de processen-verbaal van politieambtenaren mag voorkomen. Men zou kunnen zeggen: het is misschien zo gedaan om alle moeilijkheden voor betrokkenen te voorkomen. Wanneer hij het wèl gedaan zou hebben en achteraf een verklaring zou moeten zoeken, dan zou het zijn, dat hij mogelijk — om moeilijkheden te voorkomen — gezegd heeft: teken het wel aan, maar neem het niet in het verbaal op. Hij weet het echter niet meer en kan het zich moeilijk voorstellen.

58527—58537 *(Wolters)*

De heer *Wolters* kan zeggen, dat het juist is, dat deze verklaringen op een gegeven moment niet meer werden opgenomen. Het kan zo zijn geweest, dat de heer *Derksema* heeft gezegd: ik weet het wel, schrijf het maar niet meer op. Als het tien keer in de maand voorkwam, dat er Engelandvaarders waren, die zeiden, dat *van 't Sant* een verrader was, dan had het geen zin meer het op te nemen, net zo min als het zin had tien keer in de maand te zeggen dat *Mussert* een N.S.B.-er was. Volledigheidshalve merkt de heer *Wolters* op, dat bij de Politie Buitendienst nimmer getwijfeld is aan de betrouwbaarheid van de heer *van 't Sant.* Het opmerkelijke was, dat die Engelandvaarders, die eerst fanatiek anti-*van 't Sant* waren, na een maand of twee op grond van hun ervaringen in Engeland het tegendeel beweerden. Als de heer *Wolters* bedoelde opdracht heeft gekregen, heeft hij die gekregen via de heer *Derksema.* Hij is niet ontboden bij de heer *van Angeren.* De heer *Derksema* en hij spraken elkaar dagelijks over de verhoren van Engelandvaarders. Het is niet tot hem doorgedrongen, of de opdracht van de heer *van Angeren* of van een andere instantie kwam. Hij heeft haar persoonlijk niet gekregen van de heer *van Angeren.* Hij kwam bijna nooit bij de heer *van Angeren.* Hij is één keer door hem beëdigd als onbezoldigd commissaris van politie. Hij neemt aan, dat het in een gesprek met de heer *Derksema* zo gegaan is; er is weer iemand, die praat over de heer *van 't Sant,* laat het maar weg. De rapporten gingen overal heen. Er werden meer exemplaren van gemaakt. Misschien hebben

de heer *Derksema* en hij daarom gezegd: laten wij het er uit laten. De heer *Wolters* heeft honderden personen gehoord. Als iemand had gestudeerd op een H.B.S. of in Den Haag had gezeten, had hij in de regel van de heer *van 't Sant* gehoord. Deze was het zogenaamde lek in Londen.

56043 *(Vrinten)* Ook de heer *Vrinten* weet niets van een order om de mededelingen uit het bezette gebied over de heer *van 't Sant* niet meer te notuleren.

62462 e.v. *(Pinto)* Evenmin heeft de heer *Pinto* hiervan iets gemerkt, toen hij bij de

62455 e.v. *(Pinto)* Politie Buitendienst werkzaam was. Hij heeft nooit opdracht gekregen de verhalen van de Engelandvaarders over de heer *van 't Sant* uit de rapporten te werken. Hij deelt in dit verband nog mede, dat door de Engelandvaarders, die bij hem kwamen, *van 't Sant* in het algemeen als een Duitse agent werd beschouwd. Hij heeft jongens bij zich gehad, die, als hij vroeg, wat zij kwamen doen, zeiden, dat zij *van 't Sant* kwamen vermoorden, en zij vroegen dan zijn medewerking. Hij heeft hen er toen opmerkzaam op gemaakt, dat men voor moord in Engeland wordt gehangen, en heeft tevens getracht duidelijk te maken, dat het volkomen onzin was.

61784 *(van 't Sant)* De heer *van 't Sant* verklaart bij zijn verhoor voor het eerst te vernemen, dat er opdracht is gegeven om in de verhoren van de Engelandvaarders voortaan mededelingen omtrent zijn persoon niet meer te notuleren.

53686 *(Gerbrandy)* Ook aan oud-Minister *Gerbrandy* is niet bekend, dat bij de Politie Buitendienst berichten van Engelandvaarders met betrekking tot de opvattingen en geruchten in Nederland over de heer *van 't Sant* niet meer werden opgenomen.

21527 *(den Boer)* De heer *W. den Boer,* destijds reserve-majoor bij de Nederlandse Koninklijke Landmacht, deelt mede, dat hij, toen hij op 18 Juni 1941 naar Engeland vertrok, door de ondergrondse beweging gewaarschuwd was tegen de heer *van 't Sant.* Hij ontmoette in de Patriotic School o.a. de heer *Laming,* die hem opnieuw voor de heer *van 't Sant* waarschuwde, omdat hij niet te vertrouwen zou zijn. Nadat hij vrijgelaten was uit de Patriotic School, kreeg hij order zich te melden bij de heer *van 't Sant.* Hij ging echter naar de Minister-President. Toen hij daar kwam, was de heer *van 't Sant* daar ook aanwezig. Hij heeft toen de Minister-President deze waarschuwingen medegedeeld. Deze gaf hem echter de verzekering, dat hij als Minister van Justitie kennis genomen had van de stukken, op de heer *van 't Sant* betrekking hebbend, doch dat deze geen blaam, maar de hoogste lof toekwam. De heer *Gerbrandy* deelde aan de heer *den Boer* mede, dat hij met de heer *van 't Sant* in zee kon gaan. Dit heeft de heer *den Boer* dan ook gedaan. Hij heeft ongeveer twee maanden dagelijks op zijn bureau vertoefd en daar rapporten geschreven. Deze werden alle bij de heer *van 't Sant* ingediend. Deze voelde echter niets voor het plan van de heer *den Boer* om naar Nederland terug te gaan. Deze zaak werd op de lange baan gehouden, terwijl getracht werd de heer *den Boer* op een zijspoor te brengen. In die tijd heeft hij gelegenheid gekregen om de heer *van 't Sant* een beetje door te krijgen. Ook vernam hij over

21529 *(den Boer)* een complot van de heren *Hazelhoff Roelfzema,* ir. *Vos* en anderen, die het plan hadden de Nederlandse Regering weg te jagen. Zij zijn echter bij de heer *den Boer* nimmer voor deelneming daaraan geweest, daar zij wel wisten, dat zij bij hem aan het verkeerde kantoor waren. Achter dit alles, aldus de heer *den Boer,* zat de heer *van 't Sant.*

21530 *(den Boer)* Einde Augustus 1941 werd echter de inlichtingendienst van de heer *van 't Sant* afgenomen en kwam deze dienst te ressorteren onder het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

21531 *(den Boer)* Toen de heer *den Boer* voor deze dienst zou worden uitgezonden en hij o.m. moest oefenen in het parachutespringen, vertrouwde hij de zaak niet en had hij een voorgevoel, dat er iets met hem zou gebeuren. Omdat hij er zeker van was, dat de heer *van 't Sant* niet wilde, dat hij naar Nederland terugging, voelde hij zich zeer onprettig. Hij heeft zelfs gedacht, dat men hem zou laten dood vallen. Dit vermoeden heeft hij nog medegedeeld aan Minister *Furstner,* voordat hij ging parachutespringen. Deze vond dit vermoeden wel een beetje erg; hij vertrouwde in ieder geval de heer *van 't Sant.* Nadat de heer *den Boer* daarna nog met Minister *Gerbrandy* had geluncht, vertrok hij 's avonds met een Engelsman, de heer *Seymour.* In de daaropvolgende week vonden de oefeningen in het parachutespringen plaats. De parachute, waarmede hij sprong, had hij zelf uitgezocht, terwijl hij allerlei maatregelen had genomen voor zijn veiligheid. Bij de tweede sprong heeft hij daarop een ongeluk gekregen, doordat hij een verkeerde landing maakte. Zodoende kwam van een terugkeer

21532 *(den Boer)* naar Nederland niets meer. Toen hij daarna in het hospitaal was opgenomen, ontving hij twee zeer deelnemende brieven van de heer *van 't Sant.*

De heer *de Jonge van Ellemeet,* die toen nog adjudant van de Koningin was, heeft hem echter verteld, dat de heer *van 't Sant* tegen hem gezegd had: „Ik wou, dat hij maar dood gevallen was".

Evenals de heer *den Boer* heeft ook de heer *B. van der Stok* van

Nederland uit een waarschuwing tegen de heer *van 't Sant* medegekregen. Dit geval is door de commissie reeds behandeld in § 5 van hoofdstuk I. Ook mr. *J. A. W. Burger* heeft, toen hij in 1943 naar Londen vertrok, de waarschuwing meegekregen, dat de heer *van 't Sant* met een zekere reserve moest worden bekeken. Hij heeft dit in Engeland te bestemder plaatse overgebracht, doch kende de heer *van 't Sant* persoonlijk niet. Hij is dan ook niet anders dan spreekbuis geweest.

21843 *(Burger)*

50403 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft verklaard, dat vele Engelandvaarders waarschuwingen tegen de heer *van 't Sant* overbrachten. Een ernstige waarschuwing was die van professor *Oranje* over verraad van de heer *van 't Sant*. Het is de commissie bekend, dat dit geschied is in een brief van prof. *Oranje*, gedateerd 9 Maart 1942, welke door mr. *E. K. F. Michielsen* naar Engeland is overgebracht. Voorzover de commissie heeft kunnen nagaan, zijn waarschuwingen uit Nederland tegen de heer *van 't Sant* o.m. ook binnengekomen van de zijde van de O.D. en het Groot Burger Comité, zowel via de gezant te Bern als door tussenkomst van dr. *Visser 't Hooft* te Genève.

42639 e.v. *(Schreieder)*

Schreieder heeft in dit verband verklaard, dat bijvoorbeeld de uitgezonden agent jhr. *de Jonge* uit zich zelf na zijn arrestatie verdenking ging koesteren tegen de heer *van 't Sant*. Aan *Schreieder* zei toen echter de naam *van 't Sant* nog niets. Eerst door het gesprek met de agenten is hij er achter gekomen, wie *van 't Sant* was. Men heeft aanvankelijk dus niet de naam *van 't Sant* van Duitse zijde tegenover de gevangen genomen agenten naar voren gebracht. Deze naam werd slechts in het begin door bepaalde agenten genoemd. Overigens is het niet onmogelijk, dat een der Duitse ambtenaren, toen hij de naam *van 't Sant* van de agenten had gehoord, later uit zich zelf deze naam naar voren heeft gebracht.

21938 *(Giskes)*

Giskes heeft medegedeeld, dat de heer *van 't Sant* bij de Sicherheitspolizei en ook bij de Abwehr bekend is geweest als iemand, die bij de Nederlandse dienst te Londen een of andere functie bekleedde; dit bleek, voorzover *Giskes* zich herinnert, ook uit de mededelingen van agenten. Maar welke functie de heer *van 't Sant* had

21939 *(Giskes)*

en hoe groot zijn invloed was, dat kan hij onmogelijk zeggen. *Giskes* kan positief verklaren, dat hij geen enkele wetenschap van handelingen, daden, of uitingen van de heer *van 't Sant* heeft, die een verklaring zouden kunnen opleveren van de mislukking van het England-Spiel of die aannemelijk zouden maken, dat hij daarbij betrokken zou zijn geweest.

18773 e.v. *(May)*

May verklaart, dat de gedachte aan verraad in Engeland bij zeer vele agenten, nadat zij gearresteerd waren, ingang vond. Hij heeft ook wel eens een bepaalde naam gehoord, doch die naam is niet door de agenten het eerst gebruikt maar door de een of andere Duitse ambtenaar. Daar zij allen vlijtig in hun cel aan elkaar zaten te seinen, gaven zij die naam natuurlijk door, zodat tenslotte elke agent het wist en zei: dat zal wel *van 't Sant* zijn geweest.

Uit het archief van het Departement van Marine heeft de commissie de beschikking gekregen over een bericht van de Nederlandse gezant te Bern, dd. 28 Mei 1943. Hierin wordt medegedeeld, dat het wantrouwen tegen de heer *van 't Sant* in Nederland wederom zeer algemeen is en dat men, zolang hij in functie blijft, aldaar bezwaarlijk volledig vertrouwen kan hebben in de verbindingen met de Regering. Ook het verraden van het Groot Burger Comité wordt met hem in verband gebracht.

31951 e.v. *(van 't Sant)*
31965 *(van 't Sant)*

61783 *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* heeft naar aanleiding van deze beschuldigingen medegedeeld, dat hij nimmer enig contact heeft gehad met de Duitsers en ook nooit geprobeerd heeft dit te krijgen. Naar aanleiding van de geruchten, die in Nederland tijdens de bezetting de ronde deden, als zou hij een verrader zijn, deelt de heer *van 't Sant* mede, dat er tijdens de oorlog in Engeland een censuur bestond, die in de correspondentie naar het buitenland schrapte wat zij niet nodig vond, dat uit Engeland kwam. Van Nederlandse zijde heeft men echter verschillende autoriteiten toegestaan over Buitenlandse Zaken te corresponderen met mensen in het buitenland en dit ging dan buiten de Engelse censuur om. Op deze wijze kwamen er allerlei dingen via de Duitse censuur in Nederland, waarvan de Engelsen geen notie hadden.

15990 *(Lovink)*

Zoals reeds in deel 2 van het verslag der commissie is medegedeeld, heeft de heer *A. H. J. Lovink*, destijds secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering verklaard, dat in het rapport, dat door de heer *Warners* over de heer *van 't Sant* is opgemaakt — een rapport waarop de commissie in dit hoofdstuk nog terugkomt — het woord „landverraad" niet te pas kwam.

De commissie heeft voorts van de Minister-President dr. *W. Drees* een brief dd. 5 November 1948 ontvangen, waarin deze mededeelt geen vrijheid te kunnen vinden de commissie inzage van het dossier-*van 't Sant* te verlenen. Wel kan hij, na raadpleging van het dossier

berichten, dat hierin geen enkel bewijs, zelfs geen min of meer positieve aanwijzing is vervat, die zou duiden op een contact van de heer *van 't Sant* met de Duitsers gedurende de oorlog. In de conclusie van het rapport wordt woordelijk, nadat het wantrouwen tegen de heer *van 't Sant* uitvoerig is besproken, het volgende gezegd: „Van geen der uit Nederland ontvangen waarschuwingen of verdenkingen is een bewijs of bewijsgrond of aanwijzing beschikbaar." Tenslotte wordt in deze brief medegedeeld, dat er in het rapport wel enige aanwijzingen zijn, die zouden kunnen leiden tot de conclusie, dat het niet onmogelijk mag worden geacht, dat de heer *van 't Sant* vóór de oorlog voor de Britten heeft gewerkt tegen betaling.

43911 e.v. *(Bosch van Rosenthal)*

Jhr. mr. *L. H. N. F. M. Bosch* ridder *van Rosenthal,* thans burgemeester van Rhenen, heeft verklaard, dat hij in 1943 een gesprek bijgewoond heeft van zijn vader, jhr. mr. *L. H. N. Bosch* ridder *van Rosenthal,* oud-commissaris der Koningin in de provincie Utrecht, over de heer *van 't Sant.* Er werd toen nl. bij deze door de Nederlandse Regering te Londen naar de heer *van 't Sant* geïnformeerd. Hij herinnert zich, dat zijn vader toen aan de bode, die namens de Regering kwam, de gehele geschiedenis, die er geweest is met *van 't Sant,* waardoor hij als hoofdcommissaris van politie is gevallen, heeft meegedeeld. Tevens heeft zijn vader toen gezegd, dat er in Nederland geruchten liepen over de heer *van 't Sant,* dat hij niet betrouwbaar zou zijn, dat hij te Londen een verkeerde rol speelde en dat dit voor de Regering in Engeland reden moest zijn om daarmede zeer voorzichtig te wezen, aangezien een chef van een inlichtingendienst, evenals *Caesars* vrouw, volkomen onbesproken moet zijn. Toen daarop door die bode aan zijn vader werd gevraagd, hoe hij over het karakter van de heer *van 't Sant* dacht, heeft deze ongeveer het volgende geantwoord: Het is een wonderlijke man, ik kan absoluut geen hoogte van hem krijgen, maar één ding is zeker, dat hij een hondentrouw heeft aan de Koningin persoonlijk en aan het Oranjehuis, zodat het hem buitengewoon onwaarschijnlijk leek, dat hij iets zou doen, dat tegen het Oranjehuis was.

64414 e.v. *(Bosch van Rosenthal)*

Jhr. mr. dr. *L. H. N. Bosch* ridder *van Rosenthal,* oud-commissaris der Koningin, heeft hierover medegedeeld, dat hij, toen hij iemand moest ontvangen, die om inlichtingen over de heer *van 't Sant* kwam ten dienste van de Regering, zijn zoon er bij heeft geroepen en zei: nu moet ik je dit vertellen; dit is mij gevraagd en ik zal dat en dat antwoorden. Dat was het derde verzoek van die aard. Hij heeft altijd door geruchten, welke in Nederland de ronde deden, gehoord. Zijn oordeel over de heer *van 't Sant* is heel anders dan men misschien veronderstelt. Dat deze een verrader was voor de moffen, heeft hij nooit geloofd. Hij heeft onder de geruchten, welke hij heeft gehoord, nooit feiten vernomen, die hout sneden. De heer *van 't Sant* heeft alle mogelijke zonderlinge eigenschappen. Hij was een intrigant door en door, een intrigant van de ergste soort en hij was er toe in staat alle mogelijke mensen te belasteren en te bekladden als hij meende daarvan voordeel te hebben, maar tot verraad — hij was de Koningin absoluut toegewijd — was hij, naar de heer *Bosch van Rosenthal* meent, niet in staat. Hij is onder al die geruchten, die hij uit Nederland kreeg, nooit concrete feiten tegengekomen. Indertijd, toen de heer *van 't Sant* hoofdcommissaris van Den Haag was, had de heer *Bosch van Rosenthal,* die toen aldaar burgemeester was, hem hevig onder de plak. De heer *van 't Sant* was zeer op hem gesteld. Hij schermde altijd met zijn ontslag en zei: als dat en dat zó niet gebeurt, neem ik mijn ontslag. Toen hij dat de eerste keer zei, antwoordde de heer *Bosch van Rosenthal*: dat is de eerste keer; als je het weer vraagt heb je het. De heer *van 't Sant* zei: wat bedoelt u? Hierop zei de heer *Bosch van Rosenthal*: ik werk niet onder dwang, dus dat zeg je nooit weer. Toen is het drama-*van Vredenburch* gebeurd. De heer *van 't Sant* is toen ziek geworden en toen hij zowat stervende was, heeft hij de heer *Bosch van Rosenthal* bij zich laten roepen en heeft hij een heel verhaal gehouden, waarbij hij zei, dat hij dacht, dat hij dood ging. Hij heeft de heer *Bosch van Rosenthal* gevraagd, of hij om zijn vrouw en om zijn dochter wilde denken en hij bezwoer hem, dat hij in die zaak-*van Vredenburch* nooit schuld had gehad. De heer *Bosch van Rosenthal* heeft toen geantwoord: als u mij dat hier verzekert wil ik dat wel aannemen.

33079 *(Albarda)*

Ir. *J. W. Albarda,* destijds Minister van Waterstaat, heeft aangaande de heer *van 't Sant* verklaard, dat hij wist, dat deze te Londen een zeer belangrijke en in veler ogen een zeer schadelijke rol speelde. Hij probeerde, naar men zeide, zich medezeggenschap in Regeringsaangelegenheden aan te matigen. De heer *Albarda* heeft dit herhaaldelijk gehoord, maar heeft er nooit enig bewijs van vernomen of gezien. Het was, aldus de heer *Albarda,* aan de heer *van 't Sant* bekend door de geruchten, die uit Nederland kwamen, dat er zeer ongunstig over hem werd gesproken, terwijl er ook te Londen personen waren, die daar graag aan meededen. De heer *van 't Sant* is gedurende die jaren

67578 e.v. *(Albarda)*

in Londen het bête noire geweest van zeer veel mensen. Wanneer er iets gebeurde, dat hun eigen persoon of de persoon van anderen betrof en hun niet aanstond, was er een neiging om te zeggen: *„van 't Sant"*. De heer *Albarda* heeft het gevoel — dat gevoel heeft hij ook te Londen altijd gehad —, dat hierbij (op zijn zachtst gesproken) overdreven werd en dat het zeer wel mogelijk was, dat het een manie was de heer *van 't Sant* van allerlei dingen te beschuldigen, waaraan hij onschuldig was. De heer *Albarda* was, nu 30 jaar geleden, wethouder van Den Haag, toen de heer *van 't Sant* tot hoofdcommissaris werd benoemd. Hij is in die tijd veel met hem in aanraking geweest. Hij heeft hem ook te Londen herhaaldelijk ontmoet en hij heeft die ontmoetingen niet vermeden. Zijn gemoed kwam er tegen in opstand, dat iedereen over de heer *van 't Sant* roddelde en hij wilde, door hem te ontmoeten ook op publieke plaatsen, bewijzen, dat hij daaraan niet meedeed, want hij vond het een minderwaardig spel. Hij heeft bij zijn ontmoetingen en bij andere aanrakingen nooit enig bewijs gevonden voor de aantijgingen, die tegen de heer *van 't Sant* waren gericht. Hij zegt daarmede niet, dat die aantijgingen geen grond zouden kunnen hebben, maar hij heeft er nooit enige grond voor gevonden. De voorstelling, als zou de heer *van 't Sant* grote invloed hebben gehad op de staatkundige besluiten van de Koningin, heeft hij altijd naar het rijk der fabelen verwezen. Hij heeft er nooit enige grond voor gevonden, dat de heer *van 't Sant* allerlei intrigues op touw zette. Het was een feit, dat de persoon van de heer *van 't Sant* bij vele personen veel wantrouwen opwekte. Hij is buitengewoon scherpzinnig en men heeft somtijds, wanneer men met zeer scherpzinnige mensen te doen heeft, vooral als zij behoren tot de kringen van politie en geheime diensten, een gevoel van onbehaaglijkheid. Dan voelt men zich niet rustig en veilig. De heer *Albarda* gelooft, dat het die bijzondere scherpzinnigheid van de heer *van 't Sant* is, die vele mensen met wantrouwen tegen hem vervult. Hij heeft hem echter nooit onbehoorlijke dingen zien doen en heeft ook nooit van anderen een hem treffend bewijs gehoord van verkeerde praktijken, waaraan hij zich zou hebben schuldig gemaakt. Onder de mensen, die uit Nederland kwamen, waren er ook, die zeiden: *van 't Sant* heeft de mensen, die gedropt zijn, verraden. Toen dit aan de heer *Albarda* werd medegedeeld, heeft hij gezegd: Wees toch voorzichtig. Welk belang zou de heer *van 't Sant* er bij kunnen hebben gehad, een voor Nederland en door Nederland gezonden man, die werk doet in het belang van de Nederlandse vrijheid, te verraden aan de Duitsers? Dit is onaannemelijk, want dan zou hij in Duitse dienst hebben moeten staan. Daaraan werden nog allerlei andere weerzinwekkende verhalen verbonden. De heer *Albarda* heeft zich geen definitief oordeel over deze dingen durven te vormen, omdat er dingen kunnen bestaan, die hem onbekend zijn, maar hij heeft nooit enig bewijs gezien voor de aantijgingen tegen de heer *van 't Sant.* De inlichtingen, die men daarover te Londen kreeg, waren nooit in een dusdanige vorm, en zodanig voorzien van bewijzen, dat de heer *Albarda* heeft gezegd: daar kan wel wat in zitten. Het waren altijd uitingen van wantrouwen.

41479 *(d'Aulnis de Bourouill)*

Mr. *P. L.* baron *d'Aulnis de Bourouill* verklaart over de persoon van de heer *van 't Sant,* dat hij meende, dat de Engelsen liever werkten met de heer *van 't Sant* dan met de heer *Derksema,* die hem opvolgde, daar de heer *van 't Sant* getraind was en veel minder opvallend werkte. De heer *van 't Sant* werd echter door geen van de politieke machten in Londen vertrouwd. Hij werd nogal tegengewerkt.

23495 *(van Lidth de Jeude)*

Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude,* oud-Minister van Oorlog, die op 15 September 1942 als zodanig is opgetreden, heeft op de vraag van de commissie, of hij in zijn tijd nog wel eens iets heeft gemerkt van de activiteit van de heer *van 't Sant* op het gebied van de geheime dienst, o.m. geantwoord, dat hij op verzoek van de Minister-President naar lord *Selborne,* de Engelse Minister for Economic Warfare, is geweest om te vragen, welke opinie in de betrokken Britse kringen heerste over de verrichtingen van de heer *van 't Sant.* Toen hij min of meer terloops het gesprek op de heer *van 't Sant* bracht, begon lord *Selborne* te lachen en zei: Alle Nederlanders schijnen te zijn bezeten van de heer *van 't Sant.* Ik beschouw hem als een zeer bekwaam politiedienaar, maar verder niets.

Reeds enige keren is het z.g. rapport-*Warners* over de heer *van 't Sant* ter sprake gekomen.

32082 e.v. *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* zelf heeft over dit rapport verklaard, dat het wel kan zijn, dat het onderzoek, waarop het betrekking heeft, in de tweede helft van 1942 heeft plaats gevonden. De resultaten van dat onderzoek en de inhoud van dat rapport zijn hem bekend, daar het hem is overgelegd. Hij heeft gelegenheid gehad zijn visie daartegenover te stellen. Hij heeft dit echter niet gedaan. Gezien de inhoud van het rapport, heeft hij gemeend er niet op te moeten reageren. Het rapport was nietszeggend. Het was: „ze zeggen", „ze beweren" enz.

Een beschuldiging, die er in voorkwam, dat hij de Minister-President met iets misleid zou hebben, heeft de heer *Warners* volkomen moeten terugnemen als een vergissing van hem. De heer *van 't Sant* deelt in dit verband nog mede, dat er uit bezet gebied telkens mededelingen zijn gekomen, dat hij ook Engelandvaarders verried. Toen is het weer onderzocht en toen bleek, dat dit niet mogelijk was. *Haubrock* zou verteld hebben, dat de Duitsers, om het England-Spiel onbekend te doen blijven, tegen de jongelui zeiden: je bent verraden door *van 't Sant* in Engeland. Dat heeft een grote rol gespeeld tegen hem en toen de heer *Gerbrandy* voor de tweede keer iets liet onderzoeken, sloeg dat daarop, n.l. op dat verraad van hem inzake het England-Spiel. Het rapport-*Warners* is eigenlijk het rapport-*de Jonge van Ellemeet;* die heeft dat allemaal aan *Warners* gegeven. *Warners* moest hoofd van de inlichtingendienst worden; daarvoor was dat rapport ook nodig. Dit wilde Minister *van Lidth de Jeude,* want de heer *Warners* had zo'n „secret service face", zei hij. Na het in § 1 van dit hoofdstuk vermelde verhaal over de reis van de heer *Warners* naar Portugal gedaan te hebben, vervolgt de heer *van 't Sant:* Toen kwam hij weer terug en toen weigerde de Regering hem te benoemen. Toen zeiden ze: daar heb je weer die vuile *van 't Sant.* Dat dacht de heer *Gerbrandy* aanvankelijk ook, maar de heer *van 't Sant* heeft hem kunnen bewijzen, dat hij daar in het geheel de hand niet in had. De heer *van 't Sant* acht het in ieder geval nobel van zich zelf, dat hij het rapport, dat ir. *Warners* over hem had uitgebracht, niet heeft willen revancheren. Hij wilde opbouwen. Hij hoopt, dat wij nu andere tijden zullen krijgen; daarvoor wil hij zich geven; hij scheidt uit met die afkammerij en die afbraak. De heer *van 't Sant* is bereid het rapport-*Warners* aan de commissie over te leggen, indien het maar niet in de stukken wordt afgedrukt.

61803 e.v. *(van 't Sant)*

Mevrouw *M. H. Jones—Maks* heeft voor de commissie verklaard, dat omstreeks Mei 1942, toen de heer *de Bruyne* hoofd van de C.I.D. was, de stemming tegen de heer *van 't Sant,* naar aanleiding van het geval-*Hazelhoff Roelfzema,* zo ontzettend hoog is gelopen, dat deze heeft gezegd: Ik wil er in het geheel niets mee te maken hebben. De heer *van 't Sant* vond, dat bij de C.I.D. ook onder leiding van de heer *de Bruyne* fouten werden gemaakt. De heer *van 't Sant* heeft echter zelf nooit contact met de inlichtingendienst gezocht, maar dan kwam de een en dan de ander bij hem. Elk ogenblik wanneer er een grote rel op een van de Regeringsgebouwen was, liep een van de partijen direct naar de heer *van 't Sant* om zijn hart te luchten. Hij was dus van alles op de hoogte. Dit is opgehouden omstreeks de zomer van 1942, toen er op een gegeven ogenblik een moedwillige Regerings-boycot ontstond. Er kwamen steeds waarschuwingen binnen, dat de heer *van 't Sant* de oorzaak zou zijn van het verraad. Er werd gezegd: er zijn arrestaties verricht en de heer *van 't Sant* is er de schuld van.

54211 *(Jones—Maks)*

Er kwamen echter alleen waarschuwingen binnen, terwijl er nooit tastbare bewijzen werden geleverd. Dit was al begonnen, toen mevrouw *Jones—Maks* in 1941 in dienst kwam bij de heer *van 't Sant,* en er van Engelse zijde de vraag opkwam, of de heer *van 't Sant* eigenlijk wel te vertrouwen was. Deze moeilijkheden zijn steeds groter geworden. Tenslotte zijn in een rapport van de heren *Lovink* en *Warners* alle aantijgingen tegen de heer *van 't Sant* verzameld. Dit rapport, dat zij van de heer *van 't Sant* ter inzage heeft gekregen, kwam tot de conclusie, dat de heer *van 't Sant* een verrader was. Het bestond echter uit niets anders dan gemene aantijgingen. Het was een bij elkaar rapen van alle mogelijke en onmogelijke dingen om een rel te veroorzaken. Zij is met enige reserve bij de heer *van 't Sant* in dienst gegaan en is daar bijna drie jaar werkzaam geweest. Zij heeft een gunstig oordeel over hem. Haar enige wens is dan ook, dat de heer *van 't Sant* wordt gerehabiliteerd. Zij acht hem de man, die zich zonder reserve en met alle opoffering gaf, die nooit zichzelf zocht en die er financieel nooit beter van geworden is. Hij voelde voor iedereen, die de zaak van Hare Majesteit en Nederland diende, hoog of laag. Hij heeft nooit gedacht: Wat kan ik na de oorlog in Nederland worden? Het rapport eindigt met het advies de heer *van 't Sant* te interneren. De heer *Gerbrandy* heeft toen een bezoek bij de Engelsen gebracht, waarbij hij hen verzocht deze internering uit te voeren.

54211 *(Jones—Maks)*
54212 *(Jones—Maks)*

54214 *(Jones—Maks)*

54215 *(Jones—Maks)*

54216 *(Jones—Maks)*

54229 e.v. *(Jones—Maks)*

61810 *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* ontkent, dat de conclusie van het rapport was om hem te interneren.

Mevrouw *Jones—Maks* heeft, volgens haar verklaring, het rapport van de heer *Warners* ook aan de Engelsen laten zien, die daar groot belang in stelden. Een van de topfiguren van de Engelse inlichtingendienst van M.I. 5 heeft inzage van het stuk gehad. Toen zij dit stuk echter hadden gelezen, waren de Engelsen van oordeel, dat zij de heer *van 't Sant* daarop niet konden laten interneren. Volgens de indruk van mevrouw *Jones—Maks* stonden er in dit rapport geen bewijzen, waaruit men tot verraad zou kunnen concluderen, een standpunt, dat ook de Engelsen deelden.

54234 (Jones—Maks)

Ten aanzien van het standpunt van Minister *Gerbrandy* met betrekking tot de heer *van 't Sant* deelt mevrouw *Jones—Maks* nog mede, dat de heer *Gerbrandy* meende, dat de heer *van 't Sant* weg moest op grond van de omstandigheid, dat er zoveel over hem gesproken werd; zelf had echter Minister *Gerbrandy* niets tegen de heer *van 't Sant.*

61783 (van 't Sant)

De heer *van 't Sant* heeft nog verklaard, dat zijn grote moeilijkheid was: hij deed, wat hem werd opgedragen en wat tegen de wens was van vele in Engeland verblijvende Nederlanders, waardoor conflicten zouden ontstaan. Alle moeilijkheden omtrent hem in Nederland, alle geruchten, die er over hem liepen, zoals het gerucht, dat hij een aanslag op de Koningin zou hebben gepleegd, dat alles vond zijn oorsprong te Londen. Dat is te Londen gemaakt en dat is vanuit Londen in Nederland gepoot. Het sterkste is, dat *Eric Michielsen* te Londen is gekomen, die opdracht had van prof. *Oranje* om de heer *Gerbrandy* voor mij te waarschuwen. Mr. *Michielsen* is bij hem gekomen en werd door hem bij de Koningin gebracht en heeft dat ook aan de heer *Gerbrandy* verteld. De positie tussen mr. *Michielsen* en de heer *van 't Sant* is eigenaardig geworden, zelfs zeer vriendschappelijk, want toen hij sneuvelde, bleek, dat hij de heer *van 't Sant* had aangewezen voor de uitvoering van zijn laatste wil.

Voorts wijst de heer *van 't Sant* op het volgende: Er was in Engeland een censuur, die schrapte, wat zij niet nodig vond, dat uit Engeland kwam. Door de Nederlanders werd veel geschreven. Nu heeft men verschilllende autoriteiten toegestaan over Buitenlandse Zaken te corresponderen met mensen in het buitenland. Dat ging dus buiten de censuur te Londen om. Zo ontstond de moeilijkheid, dat er allerlei dingen in Nederland kwamen, waarvan de Engelsen geen notie hadden. De heer *van 't Sant* heeft zelf eens een brief onderschept van iemand, die daarin over hem schreef. Dat was een zwak punt en Buitenlandse Zaken had dat nooit moeten doen. Buitenlandse Zaken zond die brieven naar de gezant van een neutraal land. De gezant stuurde die brieven naar Mijnheer of Mevrouw X. Die schreef of stuurde dikwijls dezelfde brieven naar Nederland, die dan bij de Duitse censuur kwamen. De Nederlander schreef terug aan de mevrouw, zij gaf de brief aan de gezant en de gezant stuurde hem naar Buitenlandse Zaken. En te Londen kreeg men de brief. Daardoor zijn er allerlei moeilijkheden ontstaan. De Engelsen vertrouwden, dat alles via hen ging. Zij stuurden de heer *van 't Sant* een brief en zeiden: Kunt u mij inlichten, wat bedoelen zij daarmede? Zij hebben nooit geweten, dat deze dingen buiten hen om gebeurden.

62405 *(Pinto)*

De heer *Pinto* heeft in dit verband verklaard, dat er bij M.I. 5 een speciale afdeling was, die er zich mee bezig hield de speciale koeriers uit Lissabon een dag op te houden, de mail van hen af te nemen en de talloze zegels er af te halen.

73163 e.v. *(van Vredenburch)*

De heer *van Vredenburch* heeft medegedeeld, dat hij het zeer waarschijnlijk acht, dat er te Londen gebruik is gemaakt van de diplomatieke post om contact te zoeken met Nederland. Hij heeft bij geruchte vernomen, dat dit gebruik of misbruik bij de Engelsen bekend was en dat de Engelsen daartegen ook een middel hadden, doordat zij die diplomatieke mail een dag ophielden en controleerden. Hij gelooft dit echter niet zonder meer. Dikwijls namen gelegenheidskoeriers de diplomatieke post mee. Hij meent, dat eerst later is ingevoerd, dat een koerier altijd op een bepaalde plaats moest worden bezorgd. Dat is zeker in het begin niet het geval geweest. Als de heer *van Kleffens* b.v. via Lissabon naar Amerika reisde en hij stak documenten bij zich, dan zou het toch niet bij hem zijn opgekomen die documenten ergens een dag van tevoren in te leveren. Wanneer een diplomatieke mail wegging zonder speciale koeriers, maakten de Nederlanders gebruik van de Engelsen. In de meeste gevallen — wat Buitenlandse Zaken betrof — was daar niet het minste bezwaar tegen. Men was bondgenoten en had heus geen zeer mysterieuze aangelegenheden ten aanzien van de Engelsen.

Ten aanzien van het gebruik van de diplomatieke mail om particuliere contacten te onderhouden met Nederland, zou men in het algemeen kunnen zeggen, dat dit onjuist is. Er waren natuurlijk particulieren, die heel goede contacten hadden in Nederland. Zo b.v. de heer *van Vredenburch* met dr. *van Royen.* Al de brieven, die hij van de heer *van Royen* kreeg, gingen naar de secretaris-generaal en de Minister. Die waren bijzonder waardevol. Zo waren er andere personen, zoals b.v. Minister *Steenberghe,* die enorm veel mensen in Nederland kende. Als hij belangrijke berichten kon krijgen, was dat voor de Nederlanders natuurlijk van zeer grote waarde. De heer *van Vredenburch* zou niet willen zeggen, dat dit altijd fout is. Alleen het hangt er van af, hoe er wordt geschreven. Men zou dit kunnen noemen een gecontrôleerde particuliere correspondentie.

Het zou menselijk zijn om ook voor zuiver, niet gecontroleerde, particuliere correspondentie gebruik te maken van de diplomatieke mail in die zin, dat het particuliere correspondentie was met het

uitsluitende doel om particulier te corresponderen en niet met het doel om daarmede bepaalde Nederlandse belangen te dienen. De heer *van Vredenburch* veronderstelt wel, dat dit in Engeland verboden was, maar hij zou het niet met volstrekte zekerheid durven zeggen. Hij meent, dat rechtstreekse correspondentie met door de vijand bezet gebied niet was toegestaan. Er was één methode, die door heel veel mensen werd toegepast. Zij hadden een correspondentie-adres in een neutraal land. Men schreef van Engeland naar een neutraal land, waar de brief door een ander werd gecopiëerd en doorgezonden. In dit geval ging echter die brief als gecensureerde post uit Engeland.

74873 e.v. *(Warners)*

De mededelingen van de heer *van 't Sant,* dat de vele geruchten, die over hem van Nederland uit in Londen kwamen, eigenlijk hun oorsprong vonden in Londen zelf; dat er te Londen door sommige personen misbruik werd gemaakt van de diplomatieke mail voor het voeren van particuliere correspondentie met Nederland en dat bepaalde personen van dit middel ook misbruik hebben gemaakt om dergelijke verhalen over zijn persoon in Nederland ingang te doen vinden, acht de heer *Warners* goedkope opmerkingen. Er is hem nooit iets van gebleken. Men zou eventueel de heer *van 't Sant* kunnen vragen, voor welk doel hij zelf misbruik maakte van de diplomatieke mail. Wel is de heer *Warners* bekend, hoewel het niet in de sfeer van zijn arbeid was gelegen, dat er omtrent de diplomatieke mail klachten zijn gehoord en door Buitenlandse Zaken ernstige maatregelen zijn genomen om hieraan een einde te maken.

61783 *(van 't Sant)*

Het gebruik maken van de diplomatieke post was, volgens de heer *van 't Sant,* een heel zwak punt in onze verbindingslijnen met Nederland. Hij wijst in dit verband op de heer *de Jonge van Ellemeet,* die wekelijks brieven verzond en ontving, die ook voor anderen op een dergelijke wijze correspondeerde en die daarover openlijk praatte. De heer *van 't Sant* vond dit jammer. Men schijnt hem het England-Spiel in de schoenen te schuiven. Hij gelooft niet, dat er verraad is geweest. Er is wel sprake van schuld. Hij zou het eigenlijk zo willen zien: de Minister, die verantwoordelijk is voor de inlichtingendienst, zal hebben te verklaren, te beginnen met *Gerbrandy* en *van 't Sant:* is er iets gebeurd in het England-Spiel? Is er iets gebeurd bij *van Boeyen* en *Derksema*? Daarna komen de Minister van Marine en kolonel *de Bruyne.* De heer *van 't Sant* weet geen enkele verklaring. De Minister van Marine heeft echter geweten, dat de heer *de Bruyne* zich zelf voor de functie van hoofd C.I.D. niet geschikt achtte: dat heeft deze hem twee keer gezegd. Van dat ogenblik af is ook de Minister verantwoordelijk voor het England-Spiel en krijgt men de kwestie zoals wij die hadden, toen wij als kinderen speelden bij het ganzenborden, nl. de kwestie van iemand, die in de put zit en daaruit verlost moet worden. Als men spreekt of vraagt, wie aan het England-Spiel schuld heeft, moeten wij niet van onderen af beginnen, maar van boven af en dan moeten wij vragen: Wie was verantwoordelijk? Er zijn fouten gemaakt. Men heeft hier dood door schuld, kan men zeggen. Daarvoor is aansprakelijk degene, die het verkeerde materiaal gebruikt, en *de Bruyne,* die, naar de heer *van 't Sant* gelooft, een zeer goed militair is, heeft gezegd: Ik deug niet voor dat werk; dat ligt mij niet; ik ben een soldaat en geen man van de inlichtingendienst. Als men hem dan dwingt om te blijven, dan is de zaak gauw uitgemaakt.

61859 *(van 't Sant)*

Op de vraag van de commissie hoe het komt, dat er rondom jhr. *van Tets van Goudriaan,* de directeur van het Kabinet der Koningin, geen geruchten de ronde deden en of het niet mogelijk is, dat de heer *van Tets* het standpunt innam, dat iemand, die een dergelijke positie had, die positie alleen goed kon vervullen, indien hij zich angstvallig onthield van elke soort van inmenging, die dergelijke geruchten kon oproepen, heeft de heer *van 't Sant* verklaard, dat elke soort van inmenging, die dergelijke geruchten kon oproepen, zijn opdracht was. Eigenmachtig heeft hij nooit gewerkt. Hij is voor inmenging gebruikt; de heer *van Tets* niet. De heer *van Tets* is een zeer hoogstaand mens geweest, voor wie hij een ontzaglijke achting heeft. De heer *van Tets* was niet de man om bepaalde dingen te doen, die men hem, *van 't Sant,* wel opdroeg, Men moet het werkelijk zo zien. Het lag in de lijn, dat alles, verwijten enz., op het hoofd van de heer *van 't Sant* terecht moest komen. Daaraan kan de heer *van Tets* niets doen, want die heeft nooit anders gedaan dan hem geholpen. Mensen als de heer *Beelaerts* en ook vele anderen zullen zeggen: die positie was verschrikkelijk moeilijk. Wat men van de heer *van 't Sant* beweert, betreft allemaal dingen, waarop hij geen antwoord kan geven. Wat b.v. de heer *Dijxhoorn* zegt over hetgeen de heer *van 't Sant* gedaan heeft, is volslagen nonsens. Als iemand een betrekking wilde hebben en hij kreeg die niet, dan zei hij niet: ik ben er te stom voor, maar dan was het die vervloekte *van 't Sant,* die het had gedaan.

29640 e.v. *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* heeft bij zijn verhoor van 19 October 1948 gezegd, dat hij bereid was aan de commissie een samenvatting te verstrekken over de positie van de heer *van 't Sant* te Londen. Hij heeft daarop de commissie een nota doen toekomen, welke te vinden is in het verhoor van de heer *Gerbrandy* van 20 Mei 1949 en toen ook nader is besproken.

Deze nota luidt als volgt:

53644 e.v. *(Gerbrandy)*

„Op 14 Mei 1940 kwam het Kabinet-*de Geer* in Londen aan. Heel kort na de aankomst werd (ook in het Kabinet) op mijn initiatief de kwestie der beveiliging van het Koninklijk Huis besproken. De verantwoordelijkheid daarvoor berustte bij de Minister van Justitie. Mij werd, naar ik mij meen te herinneren, van de zijde van de heer *de Geer* geraden, om na te gaan of de heer *van 't Sant,* die in opdracht van H.M. de Koningin mee naar Engeland gekomen was, in deze diensten kon bewijzen. Tevens werd in het Kabinet geadviseerd daarover de heer *Beelaerts van Blokland,* vice-president van de Raad van State, die de heer *van 't Sant* persoonlijk goed kende, te raadplegen. Een en ander is door mij gedaan. Dientengevolge maakte ik met de heer *van 't Sant,* die ik tevoren slechts uit de stukken kende, persoonlijk kennis. Hij bleek mij de zaak onzer oorlogvoering van harte toegedaan te zijn en gaf mij de indruk voor de bovengenoemde taak zeer geschikt te zijn. Het resultaat is geworden, dat de heer *van 't Sant* door mij aan het Departement van Justitie werd verbonden, dat aan de Britse autoriteiten zijn politionele functie werd medegedeeld, opdat hem de vereiste medewerking kon worden verleend. De zorg, die de heer *van 't Sant* in deze hoedanigheid onder verantwoordelijkheid en leiding van de Minister en de Secretaris-Generaal gedurende de oorlogsjaren voor de veiligheid (en ook voor de goede huisvesting) van H.M. de Koningin aan de dag heeft gelegd, is voorbeeldig geweest. Zijn trouw, zijn toewijding en zijn vaardigheid in deze hebben nooit iets te wensen overgelaten.

Justitie heeft steeds een Afdeling Politie en Recherche gehad, waarbij o.a. het verkrijgen van geheime inlichtingen een der taken was, aan deze Afdeling opgedragen. Reeds spoedig heb ik derhalve met de heer *van 't Sant* de vraag besproken, op welke wijze ten bate van de oorlogvoering en van het verzet tegen de bezetter het leggen van geheim contact met Nederland zou kunnen worden bereikt. Ik heb mij persoonlijk in verbinding gesteld met de opperste chef der Britse Intelligence Service en ook met deze autoriteit tezamen met de heer *van 't Sant* besprekingen gevoerd. Mij bleek, dat men van Britse zijde bereid was medewerking te verlenen en in de heer *van 't Sant* groot vertrouwen had. Uiteraard was het de Britse autoriteiten om de bevordering der oorlogvoering (het verkrijgen van militaire inlichtingen) te doen. In 1940 was deze zaak begrijpelijkerwijze primair, maar het Nederlandse belang en de betekenis van de verbinding tussen Londen en het verzet in Nederland werd wel begrepen. Om het illustratief te zeggen: voor de Nederlandse Regering te Londen was het belangrijk te weten op welke wijze in de verschillende delen des lands gereageerd werd op de oprichting van de Nederlandse Unie, wie de leiding hadden in het ondergrondse verzet e.d., voor de Engelsen was het van nog groter belang te weten hoeveel gekopte Rijnaken in de herfst van 1940 in Nederlandse havens gereed lagen, teneinde de invasie van Engeland te ondernemen, die de stoot moest geven tot de Europese vredesconferentie waarvoor *Adolf Hitler* de stad Munster als zetel had bepaald. Deze onderling verschillende desiderata moesten bevredigd worden.

Nadat de heer *van 't Sant* door mij in Justitie was ingeschakeld, is op een conferentie van drie betrokken Ministers (Defensie, Buitenlandse Zaken, Justitie) aan de orde gesteld het scheppen van een Centrale Inlichtingendienst. Over de noodzaak tot het instellen van zulk een dienst bestond tussen de Ministers eenstemmigheid. Besloten werd, dat deze dienst gecreëerd zou worden en onder Justitie zou ressorteren, dat de heer *van 't Sant* de leiding zou hebben. Het initiatief daartoe is niet van Justitie, maar naar ik mij met stelligheid meen te herinneren van Defensie uitgegaan. Het doet ook weinig terzake, daar volkomen eensgezindheid bestond. Als Minister van Justitie nam ik op mij het vereiste K.B. te ontwerpen, ter goedkeuring voor te dragen aan H.M. de Koningin en vervolgens de dienst in werking te stellen. Ik merk hierbij op, dat noch van Buitenlandse Zaken noch van Defensie een suggestie is uitgegaan een andere figuur dan de heer *van 't Sant* met de leiding te belasten. Mij wordt thans gevraagd: waarom is niet een der militairen in die tijd met de leiding belast? Het antwoord daarop moet luiden: de heer *van 't Sant* had ons vertrouwen, hij werd de geschikte man geoordeeld, zijn persoon waarborgde goede samenwerking met de bondgenoten. De naam van generaal *van Oorschot* is in die tijd althans tegenover mij niet genoemd. Ik ben overtuigd, dat al ware deze figuur naar voren gebracht, het in die tijd uitgesloten zou zijn geweest hem

met succes de opdracht te verlenen. De heer *van 't Sant* heeft zich met grote toewijding aan de taak van de Inlichtingendienst gegeven. Men realisere zich echter de moeilijkheden, waarvoor deze dienst geplaatst werd. Enkele daarvan vermeld ik:

a. in 1940/1941 was er grote schaarste aan krachten, geschikt voor uitzending;

b. de Nederlandse Regering was op deze situatie niet voorbereid, ervaring op het gebied van ondergrondse arbeid, zoals dat toen geëist werd, was ternauwernood opgedaan;

c. het primaire van het verkrijgen van inlichtingen met het oog op de oorlogvoering was zonder meer begrijpelijk;

d. de technische uitrusting moest goeddeels van de Britten komen, van wier medewerking wij in de aanvang geheel afhankelijk waren.

Niettegenstaande deze moeilijkheden gelukte het de leiding van de dienst belangrijke inlichtingen te verschaffen. Tamelijk spoedig echter had een voorval plaats, dat niet aan de dienst te wijten was, maar op het verdere verloop remmend heeft gewerkt: gevangenneming van de heer *van Hamel* op het Tjeukemeer in Friesland.

Mijn herinneringen aan de arbeid van de heer *van 't Sant* gedurende de korte tijd, dat hij chef van de inlichtingendienst is geweest, zijn bepaald gunstig; hij was voorzichtig, hij had hart voor degenen, die uitgezonden werden, hij was correct in de administratie van de dienst. In overleg met de Engelsen is door mij zelfs contact bevorderd met Noren en Belgen, die door de leiding van onze dienst hun inzichten wensten te verhelderen.

Het heengaan van de heer *van 't Sant* heeft dan ook niets te maken met grieven tegen zijn arbeid op dit gebied. Dat heengaan staat in verband met wantrouwen, dat tegen zijn persoon begon te rijzen. Het werd gevoed, doordat de heer *van 't Sant* als politieman mede te maken had met de internering van Nederlandse onderdanen. In 1940 is (begrijpelijkerwijze) die internering in Engeland ten opzichte van alle nationaliteiten, de Engelsen incluis, rigoureus geweest. Herhaaldelijk is deze zaak in het Lagerhuis besproken en op den duur is een veel mildere toepassing gekomen. Door deze interneringen kwam de Nederlandse Regering voor de plicht te staan op te komen voor Nederlandse onderdanen, die haars inziens ten onrechte als gevaarlijk werden beschouwd. Bovendien liet in de aanvang, door de omvang dezer zaak, de wijze, waarop geïnterneerd werd veel te wensen over. Sommigen gingen op den duur de huns inziens weinige voortvarendheid van de heer *van 't Sant* om bepaalde geïnterneerden vrij te krijgen of zijn huns inziens zwakke tegenstand toeschrijven aan persoonlijke overwegingen. Ik kan uit de eerste hand verzekeren, dat dit vermoeden ongegrond is. In alles heeft de heer *van 't Sant* in deze mijn sanctie gehad en ik ben verantwoordelijk. De tegenstelling is uitsluitend te verklaren door het feit, dat vanzelfsprekend bij Justitie veiligheidsoverwegingen een zeer belangrijke rol speelden. De ontstane fricties zijn op den duur opgeheven, doordat de heer *van Boeyen* belast werd speciaal met de sociale positie der geïnterneerden en daarbij tevens mede zijn oordeel over de kwestie van de gewenstheid van al of niet vrijlaten kon geven. Dit heeft uitnemend gewerkt. Maar het wantrouwen tegen de heer *van 't Sant* was eenvoudig niet geheel weg te nemen. Met bezwaard hart heb ik daarom zelf een zeker initiatief genomen de heer *van 't Sant* na betrekkelijk korte diensttijd van zijn functie bij de C.I.D. te ontheffen. Hij heeft zich als getrouw landsdienaar bereidwillig geschikt. Toen hem in een persoonlijk onderhoud de moeilijkheid, die het (overigens ongerechtvaardigd) gebrek aan vertrouwen in zijn persoon voor het Kabinet meebracht, werd uiteengezet, vroeg hij binnen 24 uur ontheffing van zijn functie. Ik heb de heer *van Boeyen* vervolgens verzocht deze tak van dienst voor zijn rekening te nemen, die daartoe bereid was. De heer *van 't Sant* werd in gemeen overleg opgedragen bepaalde gevallen nog af te wikkelen, maar zijn taak liep ten einde. De heer *van Boeyen* verklaarde zich uitdrukkelijk bereid later in overleg met mij te overwegen op welke wijze de heer *van 't Sant*, die niet ontslagen werd wegens onbekwaamheid, compensatie kon worden verleend door zijn positie bij de politie, los van de C.I.D., te verhogen. Ik mag hieraan toevoegen, dat ik na het aftreden van de heer *van 't Sant* minstens driemaal personen, die uit Nederland waren ontsnapt en die bereid waren zich te offeren voor het verkrijgen van inlichtingen uit Nederland, in audiëntie heb ontvangen, die mij met klem van redenen verzochten de inlichtingendienst toe te vertrouwen aan de heer *van 't Sant*, in wie zij een onbeperkt vertrouwen hadden en die naar hun oordeel èn als persoon èn als deskundige alle kwaliteiten bezat om de zaken naar wens te doen verlopen. Tot zover de heer *van 't Sant* en de inlichtingendienst.

Het wantrouwen tegen de heer *van 't Sant* is ook na zijn ontslag uit de dienst helaas blijven doorwerken. Ik kon meer dan eens vaststellen, dat men hem invloed op allerlei beslissingen toekende. Ik ben door mijn positie in de gelegenheid geweest meer dan eens mij

te vergewissen, dat men zich totaal vergiste, maar ik heb dit uiteraard in vele gevallen ook niet kunnen doen, hetgeen allerminst betekent, dat men daarom terecht wantrouwen koesterde. Wel is een en ander aanleiding geweest, mede in verband met berichten, die uit Nederland kwamen, de figuur van de heer *van 't Sant* aan scherp onderzoek te onderwerpen. Hiermede staat in verband de bevoegdheid door mij verleend aan de heer ir. *Warners* over deze zaak te rapporteren. Gedurende dit onderzoek, dat met zorg is verricht, is het o.a. voorgekomen, dat de heer *Warners* mij eens (het betrof een kleine aangelegenheid, die ik mij niet meer in détails herinner) verklaarde: „U vertrouwt de heer *van 't Sant,* maar op dat punt heeft hij u toch misleid". Ik heb daarop gereageerd met woorden van de volgende strekking: „Als juist blijkt, wat u mij mededeelt, ben ik inderdaad misleid, ik kan dat echter niet zo maar aannemen, ga de zaak nog eens grondig na". Enige tijd later deelde de heer *Warners* mij mede: „Mij is thans gebleken door nader onderzoek van het dossier, dat van misleiding niet de geringste sprake is, want de door hem gegeven inlichtingen blijken precies te kloppen met de stukken; een eigenhandig door u opgesteld schrijven, dat ik nog in het dossier vond, heeft mij daarvan de bevestiging gegeven". Het spreekt vanzelf, dat dergelijk resultaat er toe bijdroeg mijn oorspronkelijk gunstig oordeel over de heer *van 't Sant* te bevestigen. Het rapport *Warners,* dat mij vlak na diens vertrek werd overhandigd, is door mij gelezen en bovendien in handen gesteld van de heer *van Haersma de With.* De heer *van 't Sant* is na bespreking met H.M. de Koningin en krachtens Hoogstderzelver opdracht een afschrift ter hand gesteld. De heer *van Haersma de With* en ik kwamen beiden, onafhankelijk van elkander tot de conclusie, dat er geen reden was naar aanleiding van dit rapport iets te ondernemen, daar het eigenlijk slechts op onderstellingen gebouwd was. Het rapport werd geseponeerd en ik acht het onjuist het thans te voorschijn te halen. Ik meen te weten, maar durf zulks niet met stelligheid te zeggen, dat de heer *van 't Sant* bij H.M. ontheffing uit zijn particuliere functies heeft gevraagd, maar dat H.M. het verzoek niet heeft ingewilligd.

Intussen is later een uiterst scherp nader onderzoek bevorderd, toen nog eens ernstige mededelingen uit bezet gebied ons bereikten. Ook dit bracht geen belasting voor de heer *van 't Sant* mede. Persoonlijk verwijt ik mij zelf nog, dat ik door deze gang van zaken een tijdlang de heer *van 't Sant* heb verdacht in een bepaalde zaak (welke ik niet mag vermelden, daar zij buiten de sfeer van het parlementaire onderzoek valt) invloed ten kwade te hebben uitgeoefend, terwijl ik later ongezocht plotseling de conclusie moest trekken, dat ik ten onrechte verdenking had opgevat. Ik haal dit voorval aan om te doen zien hoe gemakkelijk wantrouwen gewekt werd, doordat de wolf in kwaad gerucht stond. Ik heb reeds vermeld, hoe ik getracht heb door een samenspreking (ik heb dat meer dan eenmaal toegepast) bestaand wantrouwen weg te nemen en hoe deze poging op mislukking uitliep.

Mijn eindoordeel (en ik heb indertijd de heer *van 't Sant* toegezegd dit zo nodig in Nederland duidelijk in het openbaar uit te spreken) is: de heer *van 't Sant* was een trouw dienaar van H.M. de Koningin, politiek volkomen betrouwbaar, toegewijd aan de rechtvaardige zaak, waarvoor wij streden, overtuigd, dat het een strijd op leven en dood gold, waarin van compromissen geen sprake mocht zijn. In zijn ambtelijke functie heeft hij uitnemende kwaliteiten vertoond en met toewijding gewerkt. Zijn persoonlijkheid en enkele trekken, die hem als inlichtingenman kenmerkten, hebben, begrijpelijkerwijs, weleens bevorderd, dat derden schuw tegenover hem gingen staan; dit mag er echter niet toe leiden conclusies te trekken, die voor deze dienaar van de Koningin en vaderland ten onrechte belastend zijn.

Ik meen te weten, dat mijn oordeel gedeeld werd door de heer *Beelaerts van Blokland,* vice-president van de Raad van State, door wijlen de heer *van Tets van Goudriaan,* directeur van het Kabinet van H.M. de Koningin, en door dr. *Kasteel,* een tijdlang mijn particulier secretaris, alle drie figuren, die veel met de heer *van 't Sant* te maken hebben gehad".

Nadat al het vorenstaande ter kennis van de commissie was gekomen, heeft zij ook nog de heer *Warners,* die uit Indonesië terugkeerde, kunnen horen. De heer *Warners* heeft verklaard, dat hij oorspronkelijk op eigen initiatief de figuur van de heer *van 't Sant* aan een vrij uitvoerig onderzoek heeft onderworpen. De heer *Warners* wilde de Minister-President niet betrekken in een onderzoek, dat hij zijnerzijds op eigen verantwoordelijkheid deed. Al de kwade geruchten, die om de figuur van de heer *van 't Sant* liepen, groeiden. De heer *Warners* heeft daaraan niet direct zakelijke aandacht geschonken, maar door bepaalde uitlatingen en door het contact, dat hij zelf met deze man had, begon hij meer aandacht aan het geval te schenken en — eigener initiatief — gegevens te verzamelen over hetgeen er met betrekking tot die figuur aan zekerheden of waarschijnlijk-

74861 e.v. *(Warners)*

heden of althans aan facta bestond. Daar stond de heer *Gerbrandy* volkomen buiten. De eindredactie van het rapport vond plaats in April 1943, vlak voor het vertrek van de heer *Warners* naar de Verenigde Staten. De zaak is echter reeds in een eerder stadium met de Minister-President besproken. Nadat de heer *Warners* reeds geruime tijd bezig was, gaf hij de Minister-President de bepaalde raad om althans enige voorzichtigheid t.o.v. de heer *van 't Sant,* die de heer *Gerbrandy* vertrouwde, in acht te nemen. Hij heeft op een gegeven moment dus moeten zeggen: dit zijn geen kletspraatjes; ik baseer dit op bepaalde gegevens, maar dat moet u aan mij overlaten. Op dat moment heeft de heer *Warners* de heer *Gerbrandy* medegedeeld, dat hij trachtte te onderzoeken, in hoeverre bepaalde geruchten op feiten berustten. Van dat ogenblik af heeft de heer *Gerbrandy* dus geweten, dat er zulk een onderzoek gaande was, zonder van bijzonderheden of details kennis te dragen. Dit is in ieder geval enige maanden vóór de indiening van het rapport geweest.

De heer *Warners* kan zich niet herinneren, dat hij, zoals de heer *Gerbrandy* aan de commissie heeft medegedeeld, op een gegeven moment heeft gezegd: „De heer *van 't Sant* heeft u misleid of niet misleid", maar het is best mogelijk. De heer *Warners* herinnert zich, dat het gesprek in de kamer van de heer *Gerbrandy* plaats vond en dat hij een woordspeling heeft gemaakt op een van de namen. De heer *Warners* heeft het idee, dat de heer *Gerbrandy* hetzelfde gesprek indiceert.

In zijn rapport heeft de heer *Warners* gezegd, dat de juistheid van vele beschuldigingen hem niet was gebleken.

Bij sommige dingen heeft hij een vraagteken geplaatst, maar zijn conclusie was: het geheel is ernstig genoeg om geen risico's te nemen bij de terugkeer en om na de terugkeer de gegevens, welke wij nu uit Nederland hebben zien komen, nader te onderzoeken en er eventueel een justitieel onderzoek naar in te stellen. Op grond van bepaalde feitelijkheden, welke de heer *Warners* heeft geconstateerd, heeft hij ook nog een zeer scherp oordeel over het karakter van de heer *van 't Sant* naar voren gebracht. Hetgeen ten grondslag lag aan al de telegrammen en berichten uit Nederland vormde de ontbrekende schakel. Dat was te Londen niet te traceren, maar moest na terugkeer in Nederland onderzocht worden.

De heer *Warners* is het met de heer *Gerbrandy* eens, wanneer deze zegt, dat de gegevens, die in het rapport verzameld waren, niet van die aard waren, dat zij een daadwerkelijk optreden op dat ogenblik rechtvaardigden. Op grond van datgene, wat de heer *Warners* heeft verzameld, was er geen mogelijkheid van een bepaald ingrijpen op justitieel gebied tegen de heer *van 't Sant*. Daarentegen was de heer *Warners* wel van mening, dat het rapport niet moest worden geseponeerd. Dit is dus niet identiek met het nemen van maatregelen. Er waren geen feiten om dadelijk maatregelen te nemen, maar wèl om het rapport niet te seponeren, dus het ter kennis te brengen van H.M. de Koningin. Dit was de bedoeling van de heer *Warners* bepaald wel. Hier verschilden de Minister-President en hij dus van mening. Dit is echter toen niet gebeurd; wel later, toen de heer *Warners* reeds geruime tijd uit Londen was vertrokken.

§ 3. *Conclusies*

Uit het voorgaande is gebleken, dat, na het aftreden van de heer *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D., er voor deze dienst een periode van reorganisatie is aangebroken, waarin vrijwel geen practische arbeid is verricht, en er ook geen verantwoordelijke chef was aangewezen. Bij deze reorganisatie, waarbij het gehele probleem van de te Londen functionnerende geheime diensten onder de loupe werd genomen, zijn de heren *Lovink* en *Warners* nauw betrokken geweest. Laatstgenoemde is kennelijk op een gegeven ogenblik bestemd geweest om hoofd van de gereorganiseerde geheime dienst te worden. Het verwondert de commissie, dat de heer *Lovink* zich van deze gehele aangelegenheid zo weinig herinnert. Uit de verschillende getuigenverklaringen blijkt echter duidelijk, dat Minister *Gerbrandy* de heren *Lovink* en *Warners* had opgedragen de organisatie van de geheime diensten nader te bekijken en hem daarover van advies te dienen, alsmede de lopende zaken te behandelen. Vast staat, dat oorspronkelijk het plan heeft bestaan het inlichtingenwerk en het S.O.E.-werk, dat door het bureau M.V.T. werd gedaan, te centraliseren in één Nederlandse dienst, welke derhalve zou moeten samenwerken met S.I.S. en S.O.E. Aan het hoofd hiervan zou dan de heer *Warners* komen te staan. Dit plan is niet doorgegaan, daar de Minister-President en de heer *van Lidth de Jeude,* die op 15 September 1942 als Minister van Oorlog was opgetreden, tot de conclusie kwamen, dat het in verband met de bestaande Engelse organisatie beter was ook aan Nederlandse zijde de onderscheiding tussen het inlichtingenwerk en het S.O.E.-werk te handhaven in die

zin, dat dit werk geschiedde door twee naast elkaar staande Nederlandse bureaux. Daarnaast achtte de Regering de heer *Warners,* die uit Nederlandsch-Indië kwam, tenslotte minder geschikt om rechtstreeks leiding te geven aan zulk een gecentraliseerde dienst, daar hij, zoals de heer *Gerbrandy* het uitdrukt, Nederland niet voldoende kende.

De commissie acht het door de heer *Gerbrandy* aangevoerde argument inderdaad van betekenis en daarom acht zij dan ook de beslissing ten aanzien van de heer *Warners* aanvaardbaar. Zij meent op deze grond verder de vraag, of bij deze beslissing bepaalde intrigues nog een rol hebben gespeeld, buiten beschouwing te moeten laten, hoewel sommige getuigenverklaringen aanleiding zouden hebben kunnen geven deze vraag te stellen.

Het is uiteraard te betreuren, dat er van 1 Juni tot 28 November 1942 in feite geen officiële Nederlandse inlichtingendienst te Londen heeft gefunctionneerd. Toch kan de commissie begrijpen, dat de Regering aarzelde zonder meer een nieuw hoofd van de C.I.D. te benoemen, daar men met deze dienst tot die tijd nimmer veel succes had gehad. Het standpunt van de Regering deze aangelegenheid eerst grondig te bezien, acht de commissie is beginsel zeer wel te verdedigen. Zij acht het ook aanvaardbaar, dat de nog lopende kwesties afgedaan werden op het onder leiding van de Minister-President staande Departement voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk. Wel heeft het haar verwonderd, dat het bijna een half jaar moest duren, voordat het nieuwe Bureau Inlichtingen werd opgericht en een hoofd daarvan werd benoemd.

Wellicht is een der moeilijkheden, welke zich daarbij voordeden, het opnieuw optreden van de heer *van 't Sant* als candidaat voor de functie van leider van het inlichtingenwerk. Toen de moeilijkheden bij de C.I.D. in Mei 1942 haar hoogtepunt bereikt hadden, heeft Minister *Furstner* in zijn brief van 20 Mei 1942, waarin hij de heer *de Bruyne* voor ontslag als hoofd van de C.I.D. voordroeg, de naam van de heer *van 't Sant* weer naar voren gebracht als hoofd van het politiële gedeelte van de bestaande inlichtingendienst, een beperkte taak dus, waaronder de veiligheidsdienst van mr. *Derksema* zou behoren. Het inwinnen van militaire gegevens en van politieke, welke voor militaire doeleinden benut kunnen worden, zou overgebracht worden naar de sectie inlichtingen van het bureau M.V.T.

In deze brief wordt van de gedachte uitgegaan, dat de heer *de Bruyne* de uitzending van inlichtingenagenten voor militaire doeleinden naar Nederland zou blijven verzorgen. Het is de commissie niet gebleken, dat aan het voorstel, vervat in de brief van de heer *Furstner* van 20 Mei 1942, door de betrokken Ministers in deze vorm uitvoering is gegeven.

Wel is gebleken, dat de heer *van 't Sant* in de maanden daarna tot Augustus zekere bemoeiingen heeft gehad met voorbereidingen tot het uitzenden van agenten. In elk geval blijkt uit de correspondentie tussen de heer *van 't Sant* en de Minister van Justitie, onder wie hij ressorteerde, dat de laatste stappen heeft ondernomen om de heer *van 't Sant* in de gelegenheid te stellen met werkzaamheden, betrekking hebbende op de uitzending van agenten, te beginnen. Op 19 Augustus 1942 heeft Minister *van Angeren* zich echter, blijkens brieven van die datum, van de heer *van 't Sant* gedistancieerd.

Wanneer en in hoeverre het in dit hoofdstuk besproken „gentlemen's agreement" in deze tijd een rol heeft gespeeld, is uit de verklaringen van de door de commissie gehoorde getuigen niet geheel duidelijk geworden. Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen op het Foreign Office met de officieren van de Engelse diensten heeft gehad, is hem gebleken, dat er in Juni 1942 een bespreking tussen Engelse en Nederlandse autoriteiten heeft plaats gehad, met de bedoeling, dat er weer een Nederlandse inlichtingendienst onder leiding van de heer *van 't Sant* zou komen, die met S.I.S. zou samenwerken. De heer *Gerbrandy* zou toen de voorwaarden van de nieuwe samenwerking tussen de heren *van 't Sant* en *Rabagliatti* hebben geformuleerd op de wijze, als in het z.g. gentlemen's agreement is omschreven. Kort daarop, nl. einde Juni 1942, heeft de heer *Rabagliatti* eveneens de dienst van S.I.S. verlaten. Indien deze lezing de juiste is, zou ook hieruit geconcludeerd moeten worden, dat er in die tijd inderdaad het streven heeft bestaan de heer *van 't Sant* wederom met de leiding van een gedeelte van het inlichtingenwerk te belasten en hem daarbij in de samenwerking met zijn Engelse „opposite number" een positie te verschaffen, met een zelfstandigheid, groter dan hij ooit had gehad.

Zoals gebleken, was de heer *van 't Sant* op voordracht van Minister *van Angeren* op 22 April 1942 tot directeur van politie benoemd, in welke functie hij ook optrad, toen hij zich in de zomer van 1942 met aangelegenheden betreffende de inlichtingendienst bemoeide. De bedoeling van deze benoeming was enerzijds de heer *van 't Sant* een zekere compensatie te geven voor zijn ontslag als hoofd van de C.I.D.

op 14 Augustus 1941, anderzijds om gebruik te maken van zijn ervaring en kennis als politiefunctionaris. De bedoeling van de Minister-President was ook na terugkeer in Nederland van de diensten van de heer *van 't Sant* in deze functie gebruik te maken, hoewel hierover geen positieve beslissing werd genomen. De commissie heeft met enige verwondering kennis genomen van deze feiten. Na hetgeen zij in haar conclusies van hoofdstuk I over de heer *van 't Sant* heeft gezegd als hoofd van de C.I.D., is het duidelijk, dat zij hem zeker niet de aangewezen man acht om de in 1942 vastgelopen inlichtingendienst weer op gang te brengen. Hoewel zij de indruk heeft, dat Minister *van Angeren* in die tijd de activiteit van de heer *van 't Sant* weinig heeft aangewakkerd, doch deze integendeel heeft afgeremd om hem tenslotte te schrijven, dat hij de zaak „voorlopig liet rusten", heeft het haar toch verwonderd, dat Minister *van Angeren* — die voor de commissie van weinig waardering voor de heer *van 't Sant* heeft getuigd — heeft toegestaan, dat deze als directeur van politie, derhalve onder zijn verantwoordelijkheid, zich opnieuw met de inlichtingendienst ging bemoeien. Om dezelfde reden heeft het haar verwonderd, dat Minister *van Angeren* reeds eerder had voorgesteld de heer *van 't Sant* tot directeur van politie te benoemen. De commissie kan niet inzien, hoe deze benoeming van enig nut kon zijn. Van de resultaten van zijn werkzaamheden, in verband hiermede te Londen verricht, heeft de commissie niets gemerkt. Op grond van haar opvattingen over de heer *van 't Sant,* in vorige hoofdstukken weergegeven, meent zij overigens, dat het uitgesloten geacht moest worden, dat de heer *van 't Sant* als directeur van politie naar Nederland zou hebben kunnen terugkeren om de reorganisatie van de politie ter hand te nemen. Uit de hierna volgende slotbeschouwing over de heer *van 't Sant,* kan dit trouwens nog ten overvloede blijken.

Wat de in § 2 van dit hoofdstuk vermelde bezwaren tegen de heer *van 't Sant* betreft, meent de commissie, dat een aantal daarvan met enkele woorden kan worden afgedaan, hetzij omdat zij ongefundeerd of onbelangrijk zijn, hetzij omdat zij reeds in vorige hoofdstukken van dit verslag een meer uitvoerige behandeling hebben gevonden.

De gang van zaken met betrekking tot het salaris van de heer *van 't Sant,* acht de commissie onbevredigend. De heer *van 't Sant* was op 3 Juni 1940 als raad-adviseur bij het Departement van Justitie aangesteld op een salaris van f 8000, vermeerderd met een dagtoelage van £ 3.2.0, welke dagtoelage op ongeveer f 7200 per jaar uitkwam. Vier en een half jaar later verzocht de heer *Gerbrandy* aan de toenmalige Minister van Justitie het salaris met terugwerkende kracht te verhogen tot f 12 000, zulks op grond van een door hem gedane toezegging. In 1940 nl. was er bij de bepaling van het salaris rekening gehouden met het feit, dat de heer *van 't Sant* in Nederland een pensioen kreeg van f 4000 per jaar. Op een gegeven ogenblik werd bekend, dat dit pensioen niet meer aan mevrouw *van 't Sant* werd uitbetaald. Minister *Gerbrandy* achtte het toen billijk, dat dit bedrag van f 4000 per jaar alsnog aan het vastgestelde salaris zou worden toegevoegd. De commissie kan deze redenering op zichzelf wel billijken, doch zij meent te moeten opmerken, dat een bedrag van f 12000 voor een raad-adviseur in die tijd wel uitermate hoog was. Bovendien ware het eleganter geweest om in 1940 in de aanstelling reeds het juiste salarisbedrag te noemen. De in Februari 1945 gewekte onjuiste indruk zou dan voorkomen zijn.

Ook na zijn aftreden als hoofd van de C.I.D. heeft de heer *van 't Sant,* zij het dan ook niet in officiële functie, intense bemoeienis gehad met het inlichtingenwerk. Het meest sprekende voorbeeld daarvan is wel geweest zijn hulp aan de werkzaamheden van de groep-*Hazelhoff Roelfzema.* Het is voorts duidelijk, dat hij in de zomer van 1942 een ernstige poging heeft gedaan om de leiding van een deel van dit werk wederom aan zich te trekken. Met de latere diensten, het B.I. en het B.B.O., schijnt hij zich veel minder te hebben ingelaten.

Er zijn verschillende klachten over geuit, dat de heer *van 't Sant* ook Nederlandse autoriteiten en instanties deed bespionneren. Met betrekking tot de klachten over spionnage in Stratton House en ten opzichte van marine-officieren te Dundee acht de commissie het geleverde bewijs niet sterk. Het feit echter, dat hij voor de Engelse dienst inlichtingen heeft ingewonnen, zelfs over Nederlandse Ministers, staat op grond van de eigen erkentenis van de heer van *'t Sant* vast.

Vele getuigen hebben mededeling gedaan van beschuldigingen, die uit bezet gebied kwamen, als zou de heer *van 't Sant* verraad ten behoeve van de Duitsers hebben gepleegd. Blijkbaar werden deze waarschuwingen, voorzover zij door Engelandvaarders werden overgebracht, in latere tijd niet meer in de rapporten van de Politie Buitendienst opgenomen. De commissie acht dit onjuist. Ook al was men er bij de Politie Buitendienst volkomen zeker van, dat de heer *van 't Sant* geen verrader was, was het toch noodzakelijk, dat de bevoegde autoriteiten er van op de hoogte waren,

welke geruchten er in het bezette gebied de ronde bleven doen over de directeur van politie, die men wellicht een taak zou geven met betrekking tot de reorganisatie van de politie na de bevrijding. Geen der getuigen heeft enig bewijs of zelfs maar enige aanwijzing kunnen verschaffen, waaruit zou kunnen blijken, dat de tegen de heer *van 't Sant* met betrekking tot verraad geuite beschuldigingen steekhoudend waren. Integendeel; ook verscheidene getuigen, die niet gunstig over de heer *van 't Sant* denken, achten deze beschuldigingen vals.

Volgens de heer *van 't Sant* zijn deze geruchten in het bezette gebied verbreid, doordat bepaalde personen van Londen uit door middel van de diplomatieke post via neutrale landen contact met Nederland onderhielden.

De commissie, in het midden latende, of en in hoeverre er gedurende de oorlog door Nederlanders in Engeland misbruik is gemaakt van de diplomatieke mail voor particuliere correspondentie. acht het inderdaad niet uitgesloten, dat van Engeland uit beschuldigingen tegen de heer *van 't Sant* naar Nederland zijn overgebracht en aldaar verspreid. Het is toch een bekend feit, dat de mogelijkheid bestond om via neutrale landen gecensureerde correspondentie te voeren met het bezette Nederlandse gebied.

Hoe dit echter zij, hoofdzaak is de vraag, of de heer *van 't Sant* zich aan verraad heeft schuldig gemaakt. De commissie wil met nadruk vaststellen, dat in de stukken en in de vele hierover afgelegde verklaringen geen enkel bewijs, zelfs geen enkele aanwijzing is te vinden, dat deze vraag bevestigend moet worden beantwoord.

Te Londen is ook een uitvoerig onderzoek dienaangaande ingesteld. Het daarover door de heer *Warners* opgemaakte rapport wenste de Regering niet ter beschikking van de commissie te stellen. Evenmin als de heer *Gerbrandy*, die hiervan ook een exemplaar had. De commissie betreurt deze weigeringen ten zeerste. Immers, zij heeft thans langs andere weg moeten trachten van de inhoud van dit rapport op de hoogte te komen, hetgeen vele uitvoerige verhoren noodzakelijk heeft gemaakt. Tenslotte heeft de heer *van 't Sant* zelf, die ook over een exemplaar beschikte, het zijne ter vertrouwelijke kennisneming aan de commisie ter inzage verstrekt. Lezing daarvan heeft aangetoond, dat de vele uitvoerige verhoren aan de commissie en de desbetreffende getuigen bespaard hadden kunnen blijven, waardoor tevens de gehele aangelegenheid tot veel geringer proporties beperkt was gebleven. Immers in dit rapport wordt niet anders gegeven dan een opsomming van de vele tegen de heer *van 't Sant* geuite waarschuwingen, zowel op grond van het feit, dat hij met de Duitsers in contact zou staan als op grond van zijn vroegere werkzaamheid voor de Engelse geheime dienst. De commissie kan dienaangaande bevestigen, dat in het rapport geen enkel bewijs of aanwijzing te vinden is voor de stelling, dat de heer *van 't Sant* inderdaad met de Duitsers in verbinding zou hebben gestaan. Zij is het evenwel eens met de Minister-President, dr. *W. Drees*, waar deze in zijn brief van 5 November 1948 aan de commissie schrijft:

> „Wel zijn er in het rapport enige aanwijzingen, die zouden kunnen leiden tot de conclusie, dat het niet onmogelijk mag worden geacht, dat de heer *van 't Sant* vóór de oorlog voor de Britten heeft gewerkt tegen betaling."

De commissie is zelf in haar conclusies in het slot van hoofdstuk I ook reeds tot dezelfde gevolgtrekking gekomen.

Al kan dus zeker niet gezegd worden, dat de heer *van 't Sant* tijdens zijn verblijf te Londen van 1940—1945 gevaar zou hebben opgeleverd voor de bondgenootschappelijke oorlogvoering, dit neemt niet weg, dat hij een dusdanig veelbesproken en veelomstreden figuur was, dat hij zelf had moeten inzien, dat met zijn optreden in openbare functies te Londen de Nederlandse zaak niet werd gediend. Ook van de Regering acht de commissie het onjuist, dat zij iemand als de heer *van 't Sant* hoofd van de Centrale Inlichtingendienst heeft gemaakt, evenals zij het onjuist acht, dat de Minister-President toeliet, dat de heer *van 't Sant* zich later bleef bemoeien met werkzaamheden als die van de groep-*Hazelhoff Roelfzema* en dat de Minister-President, de Minister van Justitie en de Minister van Marine in 1942 hebben getracht te bevorderen, dat de heer *van 't Sant* opnieuw in het inlichtingenwerk werd betrokken.

Wat tenslotte de veel geuite klacht betreft, dat de heer *van 't Sant* getracht zou hebben in de Londense tijd op allerlei gebied invloed op de openbare zaak uit te oefenen, meent de commissie, dat enerzijds veel te veel aan de invloed van de heer *van 't Sant* is toegeschreven, doch, dat anderzijds geconstateerd moet worden, dat bij de heer *van 't Sant* wel de neiging heeft bestaan om, zonder dat hij daartoe enige bevoegdheid had, zich in te laten met aangelegenheden, welker behartiging aan andere instanties was toevertrouwd.

BOEK II. DE VERBINDINGEN OVER DE ZEE- EN LANDWEGEN

VI. De verbinding met het bezette gebied over Zweden

§ 1. *Ontstaan en betekenis van de Zweedse weg*

Gedurende enige tijd heeft over Zweden een van de belangrijkste verbindingswegen gelopen tussen Londen en het bezette Nederlandse gebied. Het initiatief tot het in het leven roepen van deze weg is van Nederlandse zijde uitgegaan. De Nederlandse consul-generaal te Stockholm heeft er een belangrijke bijdrage aan geleverd.

36867 e.v. *(Oosterhuis)*

Over deze weg heeft de commissie in de eerste plaats gehoord de heer *A. L. Oosterhuis,* arts te Delfzijl. De heer *Oosterhuis* had in 1941 de heer *J. de Vries* uit Amsterdam, met wie hij als reserve-officier gedurende de mobilisatie 1939—1940 onder de wapenen was geweest, als verstekeling naar Zweden weggeholpen. Toen de heer *Oosterhuis* met een vriend in 1942 naar Radio Oranje luisterde, kwam hij tot de conclusie, dat er door Radio Oranje zodanige nonsens werd verkocht, dat de mensen aan de overkant beter ingelicht moesten worden. Hij heeft toen een grote brief geschreven aan de heer *de Vries,* die te Stockholm was, welke hij heeft meegegeven aan een kapitein van de kustvaart. Hij ondertekende de brief met „Zwaantje", zodat de heer *de Vries* kon begrijpen van wie deze brief kwam. Hij was nl. met hem tijdens de mobilisatie in dienst geweest in het hotel „De Witte Zwaan" te Lisse.

Voordat hij deze brief schreef, had hij reeds heel wat studenten weggeholpen naar Stockholm, daar dezen gewoon aangemonsterd konden worden op een schip en dan in Zweden of Finland van dat schip deserteerden. De heer *de Vries* gaf de brief, welke hij van de heer *Oosterhuis* had ontvangen, door aan de consul-generaal *A. M. de Jong.* De heer *Oosterhuis* kreeg daarop prompt een brief terug, waarin over verschillende dingen vragen werden gesteld. Van dat ogenblik af heeft men dan ook zijn best gedaan om Stockholm van alle mogelijke inlichtingen te voorzien. De kapiteins, die zich bij deze verbinding vooral verdienstelijk hebben gemaakt, waren de heren *Roossien* en *Pilon.* Delfzijl was de enige haven, van waaruit de Oostzee veilig bereikt kon worden. De Duitsers lieten deze kustvaart toe, daar dit in hun eigen belang was. De kapitein *Schuur* was bij het uitbreken van de oorlog te Stockholm blijven liggen en reisde in opdracht van consul-generaal *de Jong* naar elke haven, waar een schip binnenkwam, om te vragen of er nieuws was. Deze weg heeft gefunctionneerd van ongeveer Juni 1942 tot 23 Juli 1943. Vóór Juni 1942 heeft de heer *Oosterhuis* zich alleen bemoeid met het weghelpen van mensen naar Zweden. Van Juni 1942 af heeft hij geregeld grote pakken illegale bladen over Zweden naar Londen gezonden, terwijl hij tevens het uitvoerstation van de inlichtingengroep „Luctor et Emergo" was. Dezelfde diensten bewees hij aan de O.D. In verband met het laatste had hij als contactpersonen de heren *van Til* en *Edens.* Aan hen heeft hij twee radiozenders met codes er bij kunnen verschaffen. Zelf heeft hij ook de beschikking gekregen over een radiozender, terwijl er nog een geplaatst werd in de buurt van Middelstum. De zender van de heer *Oosterhuis* werd bediend door de heer *Koning* te Delfzijl, leraar aan de Zeevaartschool. In Februari 1943 begon deze zender te werken.

Of de antwoorden, welke hij uit Londen op zijn uitzendingen ontving, uit Engels of Nederlands milieu kwamen, kan de heer *Oosterhuis* niet mededelen. Dringende berichten, b.v. op het gebied van troepenverplaatsingen en de ligging van munitieschepen, werden aldus per radiozender naar Londen overgeseind. De berichten, waarbij geen haast was, alsmede illegale lectuur, werden per schip verzonden. Op deze laatste wijze kon hij zowel kleine als grote pakken meegeven, daar er op een schip altijd wel een mogelijkheid is om iets te verstoppen. Er werden geen micro-foto's van gemaakt. De heer *Oosterhuis* deelt mede, dat men hem, om het ingewikkeld te maken, van Engeland uit een micro-fotograaf wilde sturen. Hierop heeft hij teruggeseind, dat hij niets dan last van die man zou hebben, daar hij hem b.v. weer moest laten onderduiken. Wel heeft hij filmrollen verstuurd voor de dienst-Wim, een Belgische inlichtingen-

groep. Op deze wijze was de heer *Oosterhuis* het uitvoerstation voor alle mogelijke groepen. Hij heeft ook de verzending van de spionnageberichten van de inlichtingendienst van *Pot,* welke later werd voortgezet door *Siewert de Koe*, verzorgd. Bovendien stuurde hij sproeiers en verstuivers voor de motoren van de kustvaarders, welke in Engeland gestationneerd waren, daar men deze artikelen in Engeland niet kon maken.

In het kader van zijn werk heeft de heer *Oosterhuis* ook nog contact gehad met de agenten *Lauwers* en *van Borssum Buisman. Lauwers* is in 1941 een nacht bij hem geweest om eens te kijken, hoe hij weer weg kon komen. In Mei 1943 werd via de radio aangekondigd, dat *van Borssum Buisman* een van de volgende dagen verwacht kon worden. De opdracht van *van Borssum Buisman* was, dat hij contact moest opnemen met de hoogste chef van de O.D. De heer *Oosterhuis* kon via zijn contacten met de O.D. *van Borssum Buisman* hierbij behulpzaam zijn. Men wist namelijk in Engeland niet, waar men de chef van de O.D. kon vinden. De arrestatie van *Lauwers* in Maart 1942 heeft *Oosterhuis* niet doorgegeven, daar hij met zijn berichtgeving eerst in Juni 1942 begon. Bovendien ging het praatje, dat *Lauwers* gearresteerd was en daarna uit Scheveningen was gevlucht, waarna de heer *Oosterhuis* de zaak als afgedaan beschouwde. Wel heeft hij een zeer uitvoerig bericht doorgegeven omtrent de arrestatie van de leden van het Nationaal Comité, welke arrestatie in April 1943 plaats vond. Hierbij was tevens een persoonsbeschrijving van *A. van der Waals,* zich noemende *Anton de Wilde.* Ook werd medegedeeld, dat deze zich in die groep had ingedrongen en dat hij radioboodschappen via Radio Oranje kon laten uitzenden. Dit bericht is niet per radio, doch per schip verzonden. Het bericht over de arrestatie van de leden van het Nationaal Comité was, aldus de heer *Oosterhuis,* afkomstig van *Siewert de Koe,* die dit gekregen had van zijn voorganger, *Kees Dutilh,* die te Haaren gevangen zat. Eveneens heeft de heer *Oosterhuis* per radio het bericht doorgestuurd over het oproepen in krijgsgevangenschap van de Nederlandse officieren. Omgekeerd ontving hij uit Engeland exemplaren van Vrij Nederland, dat te Londen werd uitgegeven. Deze exemplaren werden doorgegeven aan de ondergrondse pers. Ook werden via Zweden bepaalde vragen gesteld op spionnagegebied. In Januari 1943 ontving de heer *Oosterhuis* van consul-generaal *de Jong* mededeling, dat de berichtgeving voortaan iets zakelijker moest geschieden. Daartoe ontving hij grote blocnotes met genummerde vellen, opdat, wanneer hij de consul-generaal schreef, deze daarop later nog eens terug kon komen en vragen kon stellen. De consul-generaal schreef hierbij, dat dit een gevolg was van het optreden van een nieuwe chef te Londen, die alles veel beter op poten zette. Deze chef was dr. *Somer.* De heer *Oosterhuis* deelt nog mede, dat hij van de consul-generaal in die tijd grote brieven kreeg. Hierin werden over het algemeen inlichtingen verzocht over verschillende aangelegenheden. Hij heeft de indruk, dat de consul-generaal actief was. In Juli 1943 is de heer *Oosterhuis* gearresteerd met twee van zijn medewerkers, *Koning* en *Dijkstra.*

De heer *Oosterhuis* staat op het standpunt, dat zijn arrestatie een gevolg is geweest van zijn contact met de kapitein der kustvaart *Aben.* Hij was met deze kapitein in verbinding gekomen, doordat de consul-generaal hem codeberichten had gestuurd, waarin de namen voorkwamen van kustvaartkapiteins, die, naar hij meende, in aanmerking kwamen voor werkzaamheden ten dienste van de lijn Delfzijl—Zweden. Hierin kwam ook de naam *Aben* voor, waarbij medegedeeld werd, dat deze wel een beetje een wonderlijk iemand was. Hij was b.v. ver vóór de oorlog N.S.B.-er geweest, doch voelde daar thans absoluut niets meer voor. De heer *Oosterhuis* kende *Aben,* die niet uit Delfzijl afkomstig was, niet. Toen de heer *Oosterhuis* door het „Sonderkommando Frank" werd gearresteerd, werd hem iets gevraagd, dat de Duitsers alleen konden weten uit een zending, die hij aan *Aben* in een pakket had meegegeven bij dezelfde reis, waarop de heer *Gevers Deynoot,* een inspecteur van politie uit 's-Gravenhage, als verstekeling was meegegaan. Deze verstekeling heeft *Aben* — om het vertrouwen te behouden — meegenomen en afgeleverd te Stockholm. Het pakket inlichtingen had *Aben* echter tevoren ter hand gesteld aan *Schreieder.* Als zijn groep echter niet langs deze weg verraden was, zou zij, aldus de heer *Oosterhuis,* opgerold zijn met de dienst-Wim, daar de arrestaties van medewerkers van die dienst reeds tot aan Groningen toe waren gevorderd. De heer *Oosterhuis* merkt nog op, dat hij met betrekking tot de kwestie-*Aben* over consul-generaal *de Jong* geen klachten heeft. Weliswaar is hij door middel van deze met *Aben* in contact gekomen, doch *Aben* kon zich erg mooi voordoen. Er waren, aldus de heer *Oosterhuis,* te Delfzijl mensen, die zeiden: dat is een reuze kerel. De heer *Oosterhuis* kan zich dan ook voorstellen, dat iemand er in tippelde.

45127 e.v. *(Schreieder)*

Over de arrestatie van de groep-*Oosterhuis* heeft de commissie *Schreieder* gehoord. Deze deelt mede, dat de arrestatie van *Oosterhuis* het directe gevolg is geweest van het verraad van *Aben* en niet van het oprollen van de groep-Wim. In het spel-Wim, dat eindigde met de gevangenneming van die groep op 20 Juli 1943, was hem slechts bekend, dat in het Noorden te Delfzijl een zendgroep zat, waarbij de naam *Prins* (de schuilnaam van *Koning)* een rol speelde. Op 15 Juli was de toenmalige Hauptsturmführer *Müller,* die bij de Sicherheitspolizei de actieve berichtendienst leidde, bij hem gekomen met spionnagemateriaal, dat afkomstig bleek te zijn van de dienst-Wim. *Müller* deelde mede, dat hij dit materiaal had ontvangen van zijn V-man *Aben.* Deze wilde echter het spionnagemateriaal niet aan *Schreieder* afgeven, daar hij dan in Zweden zou opvallen. Hierop heeft *Schreieder* voorgesteld, dat dit toch zou geschieden, waarna aan *Aben* een pakje ter hand zou worden gesteld, dat er ongeveer zo uitzag als het oorspronkelijke. Afgesproken werd, dat *Aben* dit pakje zou meenemen op zijn schip. Wanneer *Aben* enige mijlen buitengaats was, zou zijn schip worden doorzocht, waarbij hij dan dit pakje in het water zou gooien. Als getuige zou gebruikt worden de politieambtenaar *Gevers Deynoot,* die in de gelegenheid zou worden gesteld naar Zweden te vluchten.

Schreieder deelt nog mede, dat *Aben* de beschikking over het pakje kreeg via *Dijkstra,* die werkte voor *Oosterhuis.* Toen hem werd gevraagd wie achter *Dijkstra* stond, antwoordde *Aben:* „Dat is dokter *Oosterhuis".*

56489 e.v. *(Meijlink)*

Mevrouw *E. A. C. Meijlink* heeft voor de commissie verklaard, dat na de arrestatie van *Oosterhuis* werd besloten, dat de heer *D. Boerema* het werk van deze zou voortzetten, terwijl voor het contact met de schepen, die op Zweden voeren, de heer *P. Veninga* zou zorgen. Naast de heer *Veninga* had ook de heer *Hammingh* contact met de kapiteins, die zendingen uit Zweden brachten.

Naar aanleiding van hun onderzoekingen inzake de arrestatie van *Oosterhuis,* achtte *Boerema* het noodzakelijk naar Engeland te gaan. Zijn poging mislukte echter en hij werd gearresteerd in Zuid-Frankrijk. Voordat *Boerema* vertrok, had hij mevrouw *Meijlink* in contact gebracht met de heer *P. Slecht,* een vroegere medewerker van de heer *Lindenburg.*

In het najaar, aldus mevrouw *Meijlink,* ontstonden echter moeilijkheden, daar de Nederlandse schepen door de Duitsers te Delfzijl werden gevorderd. Er is toen getracht een andere weg te zoeken, nl. door middel van Zweedse schepen.

Het werk, dat deze groep deed, bestond speciaal uit het verstrekken van inlichtingen op economisch gebied. Onderwijl was men in de groep, waarvan mevrouw *Meijlink* deel uitmaakte, tot de conclusie gekomen, dat *Aben,* hoewel hij brieven uit Zweden meenam voor de echtgenoten van de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot,* die na de consul-generaal de leiding kregen van het Stockholmse bureau van het B.I., een verrader was.

43945 e.v. *(de Jong)*

Voorts heeft de commissie over de Zweedse weg de heer *A. M. de Jong,* destijds consul-generaal te Stockholm, gehoord. Deze heeft medegedeeld, dat de activiteit van *Oosterhuis* correspondeert met het hoogtepunt van de Zweedse weg. Tijdens deze periode was de heer *de Jong* in Zweden werkzaam op het gebied van inlichtingen. Deze werkzaamheden waren een gevolg van het contact, dat hij had opgenomen met de Engelse geheime dienst. Dit contact is tot stand gekomen, omdat hij met grote moeilijkheden zat in verband met de afvoer van Nederlanders, die in Zweden waren gekomen om vandaar uit door te gaan naar Engeland. Daar hij geen kans zag die Nederlanders af te voeren, is hij naar aanleiding van de moeilijkheden, die daardoor ontstonden, in Mei 1942 naar Londen gegaan. Hij kwam daar o.a. in contact met colonel *Rabagliatti.* Met deze was hij in aanraking gekomen door de heer *van Bylandt* van Buitenlandse Zaken. De heer *Rabagliatti* vroeg hem, of hij de Engelse dienst behulpzaam zou kunnen zijn met het verschaffen van inlichtingen. De heer *de Jong* is hierop ingegaan, waarbij hij echter als voorwaarde stelde, dat er dan meer vluchtelingen met behulp van de Engelsen uit Zweden naar Londen moesten worden afgevoerd. De heer *van Bylandt* was van deze afspraak op de hoogte. Met colonel *Rabagliatti* werd afgesproken, dat de Engelsen de inlichtingen, die zij van hem kregen, zouden doorgeven aan de Nederlandse autoriteiten. Van dit laatste is echter niets terechtgekomen. Toen nl. de heer *de Jong* op een goede dag aan de heer *van Bylandt* schreef, dat er op het gebied van inlichtingen toch zulke aardige resultaten bereikt werden, begreep deze niet, waarop hij zinspeelde.

Toen de heer *de Jong* in het begin van 1943 voor de tweede keer te Londen kwam, werd hij door de Minister-President in aanraking gebracht met het hoofd van het Bureau Inlichtingen, dat op 28 November 1942 was opgericht. Hij heeft toen enige dagen met de heer *Broekman* contact gehad. Hierdoor ontstond een behoorlijke

samenwerking. Hij kon alle mogelijke instructies krijgen, direct van de heer *Broekman* en niet van de Engelsen. Ook kreeg hij de beschikking over een eigen code. Sindsdien gaf hij aan de Engelse dienst te Stockholm zijn berichten in duplo, zodat te Londen zowel de Engelse als de Nederlandse dienst daarvan een exemplaar ontving.

57947 e.v. *(Broekman)*

Met betrekking tot het gesprek, dat hij met consul-generaal *de Jong* omstreeks Kerstmis 1942 heeft gevoerd, heeft de heer *Broekman* verklaard, dat hij met deze de basis van samenwerking in het verband met het B.I. heeft opgezet, waardoor bereikt werd, dat in de toekomst de inlichtingen, welke via de consul-generaal kwamen, over het B.I. zouden lopen. De heer *Broekman* herinnert zich niet, dat de consul-generaal geklaagd heeft over het feit, dat colonel *Rabagliatti* de berichten, die hij van de heer *de Jong* ontving, niet naar de Nederlanders doorgaf. Wel herinnert hij zich, dat de consul-generaal over vele dingen heeft geklaagd. De heer *Broekman* stelde zich in die tijd op het standpunt, dat hij met een schone lei moest beginnen. Zo heeft hij ook de samenwerking met de consul-generaal opnieuw opgebouwd, daar *Rabagliatti* er toch uit was en het voor hem niet meer te achterhalen was, of *Rabagliatti* bedoelde berichten wel aan de Nederlandse organen had doorgegeven. Ook herinnert hij zich, dat de heer *de Jong* er zijn vreugde over heeft uitgesproken, dat hij nu eindelijk te maken had met een Nederlandse dienst, waarmede hij verder kon samenwerken.

43945 e.v. *(de Jong)*

Onderwijl had de heer *de Jong,* naar hij verklaart, van *Oosterhuis* vele inlichtingen uit Nederland ontvangen. Deze verzamelde zelf het een en ander en trachtte verder datgene te zenden, waarom uit Zweden werd gevraagd. Vóór het optreden van *Oosterhuis* in Juni 1942 ging sinds Mei 1942 ook reeds datgene, waarop de heer *de Jong* beslag kon leggen, naar de Engelse inlichtingendienst te Stockholm. De heer *de Jong* deelt nog mede, dat hij via de Engelse dienst radiozenders ter beschikking van *Oosterhuis* heeft kunnen stellen. Tevens heeft hij een zender kunnen sturen naar de heer *Vader* te 's-Gravenhage. De Engelsen hebben hem verzekerd, dat dit een van de mooiste contacten geworden is, die zij hebben gehad.

49212 *(Vader)*

Naar aanleiding van de zender, welke de consul-generaal *de Jong* aan de heer *Vader* ter beschikking had gesteld, heeft de commissie ir. *M. Vader* gehoord. Deze verklaart, dat hij in September 1942 iemand, die zich *de Haas* noemde, van de heer *de Jong* bij zich heeft gehad. Dit gebeurde als gevolg van de aankomst van de heer *H. van der Stok* in Engeland, die een brief van de heer *Vader* had meegekregen, waarin een plan werd uiteengezet om verbinding met Engeland tot stand te brengen. Van deze tussenpersoon ontving de heer *Vader* een code, golflengte en roepletters. Verder stelde hij f 1000 ter beschikking alsmede de naam en het adres van mr. *F. J. D. Theyse* te Bloemendaal, benevens een wachtwoord voor deze. Tengevolge hiervan is er een paar maal contact geweest tussen de heer *Vader* en mr. *Theyse,* die aan hem geld ter beschikking stelde, dat ten dele weer werd verrekend met consul-generaal *de Jong* te Stockholm. De persoon, die namens de consul-generaal bij de heer *Vader* kwam, bracht echter geen zender mee.

53201 e.v. *(Deinum)*

Deze mededelingen worden bevestigd door de heer *H. Deinum,* die tevens verklaart, dat de werkelijke naam van *de Haas* was *Quarles van Ufford.*

49203 *(Vader)*

De heer *Vader* heeft verder medegedeeld, dat einde December 1942 een zeekapitein uit Delfzijl een zender met een geheel nieuw zendschema, genaamd „Packard", meebracht. De heren *Deinum* en *Vader* (Packard-groep) hebben echter door technische moeilijkheden geen verbinding met Engeland kunnen krijgen. Op 5 Juli 1943 kregen zij contact met een van de eerste agenten van het Bureau Inlichtingen, *d'Aulnis de Bourouill.* Deze heeft per radio verbinding met Engeland opgenomen, waarna in September 1943 de eerste dropping voor hen plaats vond, waarbij toevallig de heer *H. van der Stok* terugkwam met een O.D.-opdracht. Van toen af is de groep-Packard begonnen de zaak volgens een plan op te bouwen.

43992 e.v. *(de Jong)*

Voorts werden, aldus de heer *de Jong,* via *Oosterhuis* fietsbanden, koffie, meel, suiker en cognac naar Nederland gezonden. Tevens is in een bepaald geval aan iemand, die zich zeer verdienstelijk had gemaakt, het officierskruis in de orde van Oranje-Nassau uitgereikt. Deze dingen geschiedden, aldus de heer *de Jong,* om de mensen in Nederland te tonen, dat er medeleven bestond. In de zomer van 1943 werden via Zweden tevens rapporten uit Zwitserland, in boeken verborgen, naar Londen gezonden. In verband met de berichtgeving werd op de Nederlandse persdienst te Stockholm in samenwerking met de heer *de Jong* een vergrotings- en fotostatistische afdeling ingesteld.

Na het optreden van de heer *Somer* als hoofd van het B.I., aldus de heer *de Jong,* vlotte de samenwerking tussen Stockholm en Londen helemaal niet meer. De heer *de Jong* deelt mede, dat hij ook thans tegenover de heer *Somer* persoonlijk geen bezwaren heeft Hij is er van overtuigd, dat deze zeer verdienstelijk werk heeft gedaan.

De indruk, die hij in de tweede helft van 1942 van de werkzaamheden van de Nederlandse inlichtingendienst te Londen had gekregen, was niet bepaald gunstig geweest. Hij had daarin geen vertrouwen gehad. Hij heeft een kleine hoop gehad, dat het na het optreden van de heer *Broekman* iets zou worden. Het B.I. was echter, toen de heer *de Jong* er mee kennis maakte, nog in het begin van zijn ontwikkeling. Toen, na de ziekte van de heer *Broekman,* plotseling dr *Somer* hoofd werd, kon de heer *de Jong* moeilijk beoordelen, of dit nu ineens de man was, op wie men had gewacht. Van toen af kwamen er van het Bureau Inlichtingen te Londen militaire instructies. De heer *de Jong* kon echter aan *Oosterhuis* geen instructies geven om b.v. een fotografisch atelier in te richten. Wanneer hij aan deze een brief zond, die in Nederland doorgegeven moest worden, zorgde hij er voor, dat er een paar copieën bij waren. Immers, wanneer op een schip verstekelingen meegenomen kunnen worden, is het ook mogelijk, dat er een flink pak brieven meegaat.

Volgens de heer *de Jong* is er naar aanleiding van een drietal kwesties een conflict tussen hem en de heer *Somer* ontstaan. In de eerste plaats over de wens van dr. *Somer,* dat *Oosterhuis* met microfoto's zou werken: voorts ontstonden er moeilijkheden over de kwestie van de uitreiking van het officierskruis en tenslotte over het feit, dat de heer *Somer* bepaalde dingen, zoals het afgeven van valse passen, van hem wenste. Het bleek, dat ook de gezant met het laatste niet accoord ging. De manier, waarop de heer *Somer* in die tijd optrad, stond de heer *de Jong* niet aan, in verband waarmee hij in September 1943 zijn ontslag als hoofd van het B.I. te Stockholm heeft genomen. Achteraf bezien, wanneer hij het werk van de heer *Somer* bekijkt, geeft hij echter toe, dat hij in zijn oordeel misschien iets te vlug is geweest. Wel acht hij de wijze van optreden van de heer *Somer* tegenover hem onjuist, doch hij wil daarmede diens werk niet becritiseren.

44008 e.v. *(de Jong)*

Met betrekking tot de kwestie-*Aben,* in welke zaak eveneens critiek op hem is geoefend, verklaart de heer *de Jong* het volgende. Hij had zeer goede gronden om *Aben* te vertrouwen. Deze heeft namelijk eigenhandig de gehele geheime vaarroute, die hij als kustvaartkapitein van de Duitsers had gekregen, met nauwkeurige plaatsbepaling afgeschreven. Deze inlichtingen konden als juist geverifieerd worden. Bovendien vroeg *Aben* niet om voorschotten, doch hij wenste slechts betaald te worden, wanneer hij iets gepresteerd had. De heer *de Jong* deelt nog mede, dat hij aan *Aben* noch de naam *Oosterhuis,* noch de naam *Zwaantje* heeft genoemd. *Oosterhuis* heeft *Aben* in de bezettingstijd dan ook nimmer ontmoet. De enige, met wie *Aben* in contact kwam, was de heer *Dijkstra,* aan wie hij een pakje moest overhandigen, waarop de letter Z stond. Met *Koning,* die het radiozendtoestel van de groep-*Oosterhuis* bediende, heeft hij *Aben* nooit in verbinding gebracht. De heer *de Jong* kan zich voorstellen, dat *Aben Dijkstra* kon verraden en zodoende *Oosterhuis.* De Duitsers zijn echter begonnen met *Koning* te arresteren, wiens naam door de heer *de Jong* nimmer aan *Aben* was genoemd, daar hij deze zelfs niet kende.

43787 *(Gevers Deynoot)*

Over de moeilijkheden tussen consul-generaal *de Jong* en het hoofd van het Bureau Inlichtingen te Londen, de heer *Somer,* deelt de heer *Gevers Deynoot* mede, dat deze moeilijkheden een gevolg waren van het gehele beleid, dat de heer *de Jong* voerde. Deze laatste wilde zich niet voldoende schikken in de discipline van het B.I. en wilde te veel op eigen initiatief en voor eigen verantwoordelijkheid werken. De heer *Somer* daarentegen, wilde de zaak in de hand houden. Naar de mening van de heer *Gevers Deynoot,* was het gelijk volkomen aan de kant van dr. *Somer.* Hoewel de heer *de Jong* het heel aardig deed, heeft hij zeer grote fouten gemaakt. Wel moet in het oog worden gehouden, dat hij, in tegenstelling met de heer *Somer,* geen man van het vak was. Bovendien voelde de consul-generaal zich geen ambtenaar. Na de moeilijkheden tussen de heren *Somer* en *de Jong,* was de heer *Lindenburg* als oudste van het Bureau Inlichtingen, de verantwoordelijke persoon.

46998 e.v. *(Willems)*

Dr. *W. J. A. Willems,* destijds persattaché in Zweden, heeft verklaard, dat hij op 15 Augustus 1942 te Stockholm is aangekomen. Zijn taak was het verkrijgen van inlichtingen over Nederland voor de Regeringsvoorlichtingsdienst. Naar zijn oordeel over de heer *de Jong* gevraagd, heeft dr. *Willems* medegedeeld, dat deze een zeer moeilijk man was met weinig mensenkennis; hij was echter ontzettend ijverig en een harde werker. De heer *Willems* zegt, dat door de apparatuur van zijn persdienst alle daarvoor in aanmerking komende stukken voor de geheime dienst werden ontwikkeld. De wijze, waarop de heer *de Jong* contact opnam met de schippers, vond hij onjuist. Wanneer men, aldus de heer *Willems,* 10 schippers die men niet kent, bijeenroept en zegt: „De Nederlandse regering wenst dat en dat", dan kan men zulks, naar zijn smaak, evengoed aan de Duitsers schrijven.

66845 e.v. *(Schuur)*

De heer *E. H. Schuur,* hiernaar gevraagd, heeft verklaard, dat hij

daarvan niets afweet. Hij heeft absoluut niet de indruk gekregen, dat de consul-generaal onvoorzichtig was. Integendeel. Overigens legde de heer *Schuur* meestal de contacten met de kapiteins.

46998 e.v. *(Willems)*

De heer *Willems* deelt nog mede, dat hij eigen contacten had met schippers om zodoende materiaal te verzamelen voor het hoofd van de Regeringsvoorlichtingsdienst. Op de stukken, die hij naar Londen stuurde, werd echter door de geheime dienst „geheim" gezet, zodat de Regeringsvoorlichtingsdienst er niet mee mocht werken.

Met betrekking tot het conflict tussen de heren *Somer* en *de Jong* verklaart de heer *Willems* te menen, dat de heer *Somer* in deze kwestie zeer flink is opgetreden. Hij beschouwt de heer *de Jong* als een ontzettend harde werker, doch bevestigt niet, dat hij „toegewijd" was. Bovendien was hij niet soepel.

14938 e.v. *(Somer)*

Ten aanzien van de werkzaamheden van consul-generaal *de Jong,* heeft dr. *J. M. Somer,* destijds hoofd van het Bureau Inlichtingen te Londen, verklaard, dat deze veel initiatief heeft getoond, en dat hij in het begin dan ook bijzonder enthousiast was over het werk van de heer *de Jong,* die een van de weinige mensen was, die berichten verschaften. De heer *de Jong* had direct contact met Nederland via Delfzijl. Men had aan hem veel meer dan aan tien radioagenten, die niet werkten. Hij had echter nogal een moeilijk karakter en was ontzettend vrijgevochten. De heer *Somer* is in Augustus 1943 naar Stockholm gegaan om verschillende dingen met hem te bespreken. Het bleek de heer *Somer* toen, dat consul-generaal *de Jong* er een dergelijke opvatting van zelfstandigheid op na hield, dat hij eigenlijk in een inlichtingendienst niet was te handhaven. Hij had b.v. een container met microfoto's, die de heer *Somer* naar Nederland wilde zenden eerst na deze te hebben geopend en de foto's te hebben vergroot, doorgezonden. Het inlichtingenwerk van de consul-generaal is door ir. *Lindenburg* en de heer *Gevers Deynoot* overgenomen. Ir. *Lindenburg* is toen hoofd van het B.I. te Stockholm geworden.

Het enige bezwaar, dat de heer *Somer* tegen de heer *de Jong* had, was, dat hij niet in het ambtelijke gareel kon lopen. Dit erkende de heer *de Jong,* aldus de heer *Somer,* ook zelf.

76398 e.v. *(Somer)*

Bij een volgend verhoor heeft de heer *Somer* nog verklaard, dat hij het met de heer *de Jong* niet eens was op het gebied van de security. Zo heeft de heer *de Jong* eens een klein model ridderorde naar Nederland gestuurd naar een van de medewerkers, die op sterven lag. Die ridderorde heeft de man nog juist voor zijn dood gehad. Dit maakte natuurlijk in Friesland, waar deze man werkte, een heel goede indruk. Het was echter niet goed voor de security. De heer *Somer* heeft er zich ook erg tegen verzet. Dergelijke dingen zijn de redenen geweest van de moeilijkheden met de heer *de Jong.* Het B.I. begon in die tijd o.a. met microphoto's, hetgeen veel gemakkelijker was en veel beter dan bundels papier over te sturen. Consul-generaal *de Jong* stuurde zijn berichten met grote letters op enorme vellen. Het was volkomen fout en het B.I. gaf hem de raad met micro's te gaan werken. De heer *de Jong* zei: „Ik doe, zoals ik wil. Dat ben ik al twee jaar gewend en dus ga ik er mee door."

De heer *Somer* heeft de heer *de Jong* ook gevraagd valse paspoorten af te geven. Hij vindt het heel normaal, als de heer *de Jong* daaraan zijn medewerking zou hebben verleend.

Toen de heer *Somer* in Augustus 1943 te Stockholm kwam om met de heer *de Jong* over verschillende zaken van gedachten te wisselen, heeft hij uiterst prettig bij deze gelogeerd. Het resultaat was echter, dat alles op dezelfde manier doorging. De heer *de Jong* zei, dat hij geen ambtenaar was en zich niet in een militair raam kon schikken. Hij zei: „Wijs maar een ander aan". Dit zijn alleen twistpunten geweest op technisch en intelligence-gebied, een debat tussen een „vrij man" en een intelligence-officier, die aan strenge security-voorschriften is gebonden. Toen zijn de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot,* die in die tijd in Stockholm waren aangekomen, daar gebleven om het werk van de heer *de Jong* over te nemen. Er kwam toen een veel betere situatie, omdat zij onder de orders van het B.I. kwamen.

76415 *(Somer)*

De heer *Somer* mag de heer *de Jong* erg graag. Hij moet voor zijn werk minstens de Nederlandse Leeuw hebben. De heer *Somer* weet niet, of hij die heeft gekregen. Men heeft later zelfs nog getwijfeld, of men hem wel de Oranje-Nassau zou geven, waarover de heer *Somer* zich zeer boos heeft gemaakt. Men moet over interne dienstaangelegenheden en technische aangelegenheden, die tussen chefs van diensten voorkomen, niet een volbloed Nederlander de dupe laten worden. Consul-generaal *de Jong* is op zijn gebied een van de pioniers geweest en dat hij technische fouten heeft gemaakt, is hem te vergeven. Ook de B.I.-leiding heeft wel eens fouten gemaakt. Op een bepaald gebied waren ook zij beginnelingen. De heer *de Jong* heeft echter initiatief getoond en dat moet gehonoreerd worden.

De heer *Somer* herhaalt nog eens, dat hij alle respect heeft voor de energie en het initiatief van de heer *de Jong,* wat in deze oorlogstijd

zeldzaam was. Meestal „sliepen" de Nederlandse consulaten-generaal in het buitenland. Toen de heer *Somer* in Spanje aankwam, vroegen de consuls: „Wat kom je eigenlijk hier doen?" De heer *de Jong* deed tenminste wat, hij handelde en was actief en hij deed het zonder instructies goed.

§ 2. *Het in beslag nemen van schepen door de consul-generaal*

44026 e.v. *(de Jong)*

Einde September en begin October 1943 is er kwestie ontstaan over het inbeslagnemen van schepen door de consul-generaal *de Jong*. Deze heeft hierover voor de commissie verklaard, dat dit niets te maken had met zijn aftreden als hoofd van het Bureau Inlichtingen te Stockholm. Het inbeslagnemen van schepen was zeer belangrijk. De schepen, die nog steeds voor de Duitsers voeren en hout en erts haalden, waren reeds lang een doorn in het oog van de Engelsen. Elk schip, dat stil lag of dat voor de Duitsers voer, was een voordeel of een verlies voor de geallieerde zaak. De heer *de Jong* deelt dan ook mede, dat, wanneer hij gewoon met het Bureau Inlichtingen was doorgegaan, hij deze inbeslagnemingen even goed zou hebben gedaan en toch wel degelijk zijn wegen naar het bezette gebied zou hebben gevonden.

Nadat het schip Maria van kapitein *Mooy* op 5 October 1943 in beslag was genomen, werd hem, aldus de heer *de Jong*, naar aanleiding van een desbetreffend telegram van zijn opvolger, ir. *Lindenburg*, naar Londen, het recht ontzegd om verder schepen zelfstandig in beslag te nemen.

Daarna mocht dit slechts geschieden op uitdrukkelijke instructie van de gezant. Later zijn er nog enige schepen in beslag genomen. Hiermede was echter niet de gehele vaart tussen Delfzijl en Stockholm stilgelegd. Er waren nog verschillende schepen, die bleven varen, daar zij om juridische redenen niet in beslag genomen konden worden.

De heer *de Jong* deelt nog mede, dat hij bij de inbeslagneming steeds wel degelijk heeft overwogen, of dit uit het oogpunt van het verkrijgen van inlichtingen wel verantwoord was. Hierbij moest elk geval op zijn eigen merites bekeken worden. De schepen van de kapiteins, die het contact voor het Bureau Inlichtingen met het bezette gebied niet durfden onderhouden, konden b.v. zonder bezwaar in beslag genomen worden. Ook was het soms noodzakelijk om het schip van een kapitein, die wel medewerkte, in beslag te nemen om zodoende deze kapitein zelf te beschermen. De inbeslagneming gebeurde ook wel alleen om het schip aan de vijand te onttrekken, zoals b.v. in Augustus 1944 nog is gebeurd. De heer *de Jong* is van mening, dat het ook wel mogelijk is geweest om, nadat de Nederlandse kustvaart afgenomen was, via Zweedse schepen contact tot stand te brengen.

Na zijn verhoor heeft de heer *de Jong* zich op 5 Augustus 1949 over de kwestie van de inbeslagneming der schepen schriftelijk tot de commissie gewend. Hij heeft bij deze gelegenheid een drietal brieven overgelegd, welke hij daarover indertijd heeft geschreven.

In een dezer brieven, no. S.I. 2153, d.d. 6 October 1943, gericht aan de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, schrijft hij, dat hij bij de gezant ontboden is om zich te verantwoorden over het in beslag nemen van de Nederlandse motorkotter Maria, naar aanleiding waarvan de nieuw benoemde chef van het B.I. te Stockholm een telegrafisch protest zou hebben gezonden aan het B.I. te Londen. De heer *de Jong* deelt in deze brief verder mede, dat hij op 22 September 1943 de m.s. Hada en Verba in beslag heeft genomen, terwijl op 1 October 1943 het m.s. Zwaantiena daaraan werd toegevoegd. Vervolgens geeft hij in deze brief een verslag van zijn handelingen, die er toe geleid hebben, dat hij op 5 October de Maria in beslag nam. Deze inbeslagneming was, aldus schrijft de heer *de Jong*, door bepaalde omstandigheden, welke hij in genoemde brief nader uitwerkt, urgent. Bovendien heeft hij alle besprekingen, die hij over deze inbeslagneming met de kapitein van de Maria heeft gevoerd, gehouden in het bijzijn van de heer *Schuur*, de vertrouwensman van het Bureau Inlichtingen. De heer *de Jong* constateert in deze brief, dat het standpunt van de heer *Lindenburg* bleek te zijn:

1. hij kan er wel zijn goedkeuring aan hechten, dat de Hada in beslag werd genomen;
2. hij keurt het eveneens goed, dat de Verba bij wijze van proef in beslag genomen werd;
3. hij gaat er niet mee accoord, dat de Zwaantiena en de Maria in beslag genomen werden, omdat z.i. het gevaar zou kunnen ontstaan, dat geen enkele kustvaarder meer naar Zweden zou mogen varen.

De heer *de Jong* zegt in zijn brief van 6 October 1943 tenslotte, dat er nog drie schepen waren, waarvan één op dat ogenblik op weg was naar Nederland en twee andere nog in Zweden vertoefden, ten opzichte van welke schepen zijnerzijds niets onder-

nomen zou worden in afwachting van nadere instructies van de Minister.

De heer *de Jong* komt in zijn schrijven van 5 Augustus 1949 aan de commissie tot de conclusie, dat genoemde brief van 6 October 1943 aan de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart de verklaring van de heer *Lindenburg,* dat hij schepen vorderde om het werk van het Bureau Inlichtingen te Stockholm na zijn aftreden onmogelijk te maken, afdoende weerlegt.

Van 20 September tot 5 October 1943 werden de volgende schepen op de daarachter vermelde data in beslag genomen:

Hada	20	September	1943
Verba	20	September	1943
Zwaantiena	1	October	1943
Maria	5	October	1943.

Blijkens de bovenvermelde brief van 6 October 1943 van de heer *de Jong* stemde de heer *Lindenburg* toen dus wel in met de vordering van de Hada en de Verba, maar niet met die van de Zwaantiena en de Maria. Voor beide laatste schepen geldt echter, aldus schrijft de heer *de Jong* aan de commissie, dat zij in beslag werden genomen met medewerking van de vertrouwensman van het Bureau Inlichtingen te Stockholm, kapitein *Schuur,* die zeker in staat was het belang van het in beslag nemen van schepen af te wegen tegen dat van het Bureau Inlichtingen, aangezien de heer *Schuur* steeds de man was, die de contacten met de schepen zocht namens het Bureau Inlichtingen. De heer *Schuur* werkte con amore mee aan de inbeslagneming van deze schepen. De heer *de Jong* wijst er in zijn schrijven aan de commissie op, dat eerst op 4 October 1943 de voorlopige goedkeuring uit Londen van de overdracht van het Bureau Inlichtingen aan de heer *Lindenburg* werd ontvangen, zodat alle inbeslagnemingen tot aan deze datum geschiedden onder zijn gelijktijdige verantwoordelijkheid als consul-generaal en als hoofd van het Bureau Inlichtingen te Stockholm.

De heer *de Jong* zegt verder in zijn schrijven aan de commissie, dat het inbeslagnemen van schepen niet onvoorbereid geschiedde, maar het gevolg was van een grondige studie en gedachtenwisseling. Naar aanleiding hiervan konden later op last van de gezant doch op voorlichting van de consul-generaal nog meer coasters en lichters in beslag worden genomen. Hij noemt de volgende:

Meeuw	25	October	1943
Zeehond	19	Juni	1944
Alice	19	Juni	1944
Ouwe Taaie	6	Juli	1944
Nederland	7	September	1944
Piraat	7	September	1944
Corto	10	October	1944

Om aan te tonen, dat de vordering van de Maria op zeer korte termijn diende te geschieden, wijst de heer *de Jong* in zijn schrijven aan de commissie nog op de uiteenzetting, vervat in een schrijven, dat hij op 6 October 1943 onder nr. S.I. 2137 tot de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart heeft gericht.

37030 e.v. *(Lindenburg)*

Over het inbeslagnemen van schepen door de consul-generaal heeft de heer *Lindenburg,* de opvolger van de heer *de Jong* als hoofd van het B.I., verklaard, dat de scheepvaart op Zweden door de consul-generaal was lam gelegd, daar hij de voor de Duitsers varende Nederlandse schepen in Zweden in beslag nam. Hiertegen heeft ir. *Lindenburg* zich verzet, aangezien door het in beslag nemen van de schepen alle verbinding van de inlichtingendienst met Nederland zou worden stopgezet. Terwijl de consul-generaal, aldus de heer *Lindenburg,* tevoren geen Nederlandse schepen in beslag nam, heeft hij na het einde van September 1943, toen hij de inlichtingendienst niet meer verzorgde, dit wel gedaan. Het ging toen bij vier en zelfs meer tegelijk. De heer *Lindenburg* vond dit een dwaze maatregel, waartegen hij zich niet zuinig heeft verzet. Hierdoor werden alle verbindingen met Nederland stopgelegd. De reden van de volmacht aan de consul-generaal om schepen in beslag te nemen was de schepen aan de Duitsers afhandig te maken. Hij weet, dat omstreeks de jaarwisseling 1942/'43 te Gothenburg een aantal Nederlandse schepen lag, kustvaarders, waarvan de kapiteins te horen kregen, dat de consul-generaal met een volmacht om schepen in beslag te nemen uit Londen was gekomen. Die kapiteins hebben de koppen bij elkaar gestoken en vonden het wel leuk om in Zweden te worden vastgehouden. Zij hebben een gedeputeerde naar de consul-generaal gestuurd, met het verzoek, of hij op grond van de hem verleende volmacht hun schepen in beslag wou nemen. Daarop heeft de consul-generaal — voorzover de heer *Lindenburg* het heeft gehoord; hij heeft dat antwoord nooit op schrift gezien — aan de gedeputeerde doen weten, dat de kustvaarder-kapiteins, zolang ze tussen Zweden en Nederland voeren, met het oog op de bericht-

geving, veel belangrijker waren voor de Nederlandse Regering dan wanneer hun schip in Zweden stillag. En daarmee was die kous af.

De kapiteins zijn weer plichtsgetrouw na afloop van de winter uit Gothenburg naar Nederland teruggegaan en bleven verder de kustvaart beoefenen. Maar dat was in de tijd, dat de consul-generaal de inlichtingendienst verzorgde. Na einde September 1943 was dat niet meer het geval. Omstreeks einde September heeft de consul-generaal de volmacht, waarvan hij voorheen geen gebruik wenste te maken met het oog op de inlichtingendienst, uit zijn la opgediept en is hij hiervan gebruik gaan maken. Toen heeft hij wel schepen in beslag genomen. Het beeld is dus zo: in de periode-*Oosterhuis* was er een berichtgeving, die over een centraal punt, te weten *Oosterhuis,* werd geleid; na diens arrestatie een berichtgeving, die minder was, misschien zelfs veel minder, doch er was weer een centraal punt in wording, dat misschien wel weer een nieuw uitgangspunt had kunnen worden. Deze nieuwe opzet werd echter onmogelijk gemaakt iets te worden door de inbeslagneming van de schepen door de consul-generaal. Contact met de consul-generaal leverde zeer weinig op. De heer *Lindenburg* heeft zijn protest ingediend bij de gezant te Stockholm en bij het hoofdbureau van het B.I. te Londen. Hij heeft niet bemerkt, dat dr *Somer* aan zijn protest iets heeft toegevoegd. Daarna was *Aben,* voorzover de heer *Lindenburg* weet, de enige, wiens schip niet in beslag is genomen.

De heer *Lindenburg* heeft over deze aangelegenheid d.d. 9 October 1943 een stuk opgesteld voor het hoofd van het B.I. te Londen, dat de commissie heeft opgevraagd bij de gezant te Stockholm.

In dit stuk schrijft de heer *Lindenburg* o.a., dat op 6 September 1943 het Bureau Inlichtingen te Stockholm door de heer *de Jong* werd overgedragen aan hem. Enige dagen later deelde kapitein *Schuur* aan de consul-generaal mede, dat het m.s. Hada niet was voorzien van zodanige papieren, dat daardoor bij inbeslagneming door de Nederlandse autoriteiten in Zweden moeilijkheden zouden kunnen ontstaan, terwijl tevens de kans, dat de Duitsers dit beslag ongedaan zouden maken uiterst gering moest worden geacht. De consul-generaal maakte daarop plannen tot inbeslagneming. Hij deelde dit aan ir. *Lindenburg* mede. Op 20 September 1943 werd daarop het m.s. Hada en op 21 September 1943 ook het m.s. Verba inbeslaggenomen. Van de inbeslagneming van het m.s. Verba was noch kapitein *Schuur,* noch de heer *Lindenburg* iets bekend, vóórdat deze inbeslagneming een voldongen feit was geworden. Op 1 October d.a.v. werd ook het m.s. Zwaantiena in beslag genomen, waarvan eerst op 4 October 1943 door de consul-generaal mededeling aan de heer *Lindenburg* werd gedaan. Na een bespreking op 4 October 1943 tussen de gezant en ir. *Lindenburg* werd op de late avond van die dag een telegram naar Londen gezonden, luidende:

> „De consul-generaal neemt in opdracht van het Departement van Waterstaat kustvaarders in beslag. Hierdoor is het mogelijk, dat de verbinding met Nederland in gevaar komt. Ik heb reeds verhinderd, dat een beslaglegging plaats vond. Verzoek den Minister van Waterstaat aan den consul-generaal te doen opdragen om beslaglegging uitsluitend na mijn fiat te doen plaats hebben."

Op 5 October 1943 te ongeveer 10 uur in de ochtend verschenen bij ir. *Lindenburg* de heren *Mooy* en *Schuur,* die hem meedeelden, dat het m.s. Maria van kapitein *Mooy* eveneens in beslag zou worden genomen. Kapitein *Mooy* verklaarde zich zeer ingenomen met deze plannen.

Op 6 October 1943 werd in de vroege morgen door ir. *Lindenburg* getracht de inbeslagneming van de Maria nog te stoppen, waartoe hij kapitein *Mooy* te Gothenburg opbelde. Deze deelde mede, dat de desbetreffende stukken reeds aan de makelaar waren doorgegeven. Om half drie des middags vond er een onderhoud plaats tussen de gezant, ir. *Lindenburg* en de consul-generaal. Tijdens dit onderhoud stelde de gezant de vraag, of opheffing van de inbeslagneming nog mogelijk was. Nadat de consul-generaal had geantwoord, dat dit zeer grote bezwaren met zich mede zou brengen, werd beslist, dat de inbeslagneming gehandhaafd zou blijven. Dezelfde morgen was er nog een dringend telegram naar Londen gezonden, waarin ir. *Lindenburg,* in verband met de verdergaande inbeslagnemingen van schepen, dringend om ingrijpen der Regering verzocht. Bij een bespreking toch op de legatie op 5 October 1943 tussen de gezant, de consul-generaal en ir. *Lindenburg* was besloten om verdere inbeslagnemingen niet te doen plaats vinden, voordat hierover met de Regering te Londen overleg was gepleegd. Alles tezamen moet, volgens de heer *Lindenburg,* de actie van de consul-generaal wel als zeer strijdig met de hem bekende belangen gekenschetst worden. Ondanks de zich in het bezit van de consul-generaal bevindende machtiging, waarop deze zich beroepen kan, maakt het geheel op de heer *Lindenburg* de indruk, dat hier op sluwe wijze is geschied wat door hem in

zijn telegram van 22 September 1943 naar het B.I. te Londen werd voorzien.

74818 *(Lindenburg)*

De heer *Lindenburg* heeft bij een volgend verhoor over het tijdstip, waarop hij als hoofd van het B.I. te Stockholm is opgetreden, medegedeeld, dat hij aanvankelijk feitelijk belast werd met de leiding van het bureau onder oppertoezicht van de consul-generaal. De heer *Lindenburg* heeft toen vrijwel direct — voorzover hij zich kan herinneren, zelfs nog vóór 6 September 1943 — de diverse bescheiden, die in Zweden aanwezig waren en die betrekking hadden op de inlichtingendienst, over gekregen. Als hij zich goed herinnert, heeft hij op 6 September de kas overgenomen. Inmiddels is dr. *Somer* naar Londen teruggereisd — hij was vóór 6 September al vertrokken — en de officiële bevestiging van hetgeen de heer *Somer* mondeling in Zweden had geregeld, is op de 4e October — als de heer *Lindenburg* de goede datum heeft onthouden — bij het gezantschap gearriveerd.

43787 e.v. ***(Gevers Deynoot)***

Ten aanzien van de strijd tussen de heren *Lindenburg* en *de Jong* over het in beslag nemen van kustvaarders, deelt de heer *Gevers Deynoot* mede, dat hij indertijd volkomen achter de heer *Lindenburg* stond. Wanneer hij over deze kwestie zijn persoonlijk oordeel thans zou moeten geven, zou hij willen zeggen: de inbeslagneming van die schepen kon inderdaad de berichtgeving tussen Zweden en Nederland belemmeren, doch gezien de houding van de Duitsers tegenover de verschillende kapiteins, die heen en weer voeren, en de contrôle, die daarop werd gehouden, gelooft hij niet, dat door de inbeslagneming in feite heel veel belemmerd zal zijn. De Duitsers, aldus de heer *Gevers Deynoot,* hadden langzamerhand te goed in de gaten, hoe de verbinding tussen Nederland en Zweden met de kustvaarders in haar werk ging. Als die schepen niet in beslag waren genomen, hadden de Duitsers ze wel aan de ketting gelegd. In dat geval waren zij dus ook niet tussen Nederland en Zweden blijven varen. Dit is, aldus de heer *Gevers Deynoot,* ook gebleken uit het feit, dat hij niet met de kustvaarder Hollandia, waarmede hij oorspronkelijk naar Zweden had moeten gaan, mee kon. Dit schip werd onder alle mogelijke voorwendselen door de Duitsers te Delfzijl tegengehouden. Hij maakt zich sterk, dat de Duitsers het in die tijd al heel ver door hadden. Hij gelooft dan ook, dat de strijd tussen de heren *Lindenburg* en *de Jong* door de heer *Lindenburg* iets is opgeblazen.

66788 e.v. *(Schuur)*

De heer *E. H. Schuur,* kapitein ter kustvaart en destijds medewerker van consul-generaal *de Jong* en ir. *Lindenburg,* heeft ten aanzien van de grote wrijving tussen deze heren over het in beslag nemen van de schepen verklaard, dat hij daarvan wel het een en ander heeft meegemaakt. Voor de heer *Lindenburg* zat de enige mogelijkheid om contact te houden met het bezette gebied in die kustvaarders. Hij zag natuurlijk niet graag, dat er een maatregel zou worden genomen, waardoor deze kustvaarders in Zweden in beslag genomen zouden worden, en die lijn of de opnieuw te bouwen lijn geen kans van slagen zou hebben. De heer *Schuur* weet niet, of de consul-generaal een andere opinie had, maar in ieder geval zagen de Zweden in October 1943 in, dat de geallieerden de oorlog zouden gaan winnen, waardoor de Zweden minder gevolg gaven aan de druk van de Duitse consul. Zodoende is de consul-generaal — de heer *Schuur* weet niet, of het op zijn initiatief is gebeurd — overgegaan tot het in beslag nemen van vijf schepen, die toen in Zweedse havens lagen. Vóór het aftreden van de consul-generaal als hoofd van het B.I. te Stockholm in September 1943 zijn er geen schepen in beslag genomen. Dat is inderdaad begonnen, toen de consul-generaal uit het inlichtingenwerk was en de heer *Lindenburg* het deed.

Men is, naar de heer *Schuur* mededeelt, vaker bezig geweest de schepen in beslag te nemen; als men maar enigszins de kans had gelopen, dat de schepen niet teruggestuurd zouden worden, had men ze al eerder in beslag genomen. In de herfst van 1943 was het zover, dat de schepen in beslag genomen konden worden, opdat men niet de kans liep, dat ze blijvend teruggingen. Eerst voeren er veel meer schepen naar Zweden, maar geleidelijk aan zijn ze in beslag genomen door de Duitsers in Nederland, die ze naar Noorwegen stuurden om tot mijnenvegers te worden verbouwd. Zo langzamerhand gingen al die schepen er uit en tengevolge daarvan heeft de consul-generaal ook opgemerkt, dat de andere schepen, die nog zo'n beetje voeren, binnenkort toch niet meer zouden terugkomen.

De heer *Lindenburg,* aldus de heer *Schuur,* begrijpt de situatie niet, zoals die in de eerste jaren van de oorlog in Zweden was. Er is een overgangsperiode geweest. Wanneer men in 1942 of zelfs in 1941 kans had gezien de schepen in Zweden in beslag te nemen, zou dat ook pertinent gebeurd zijn, maar die kans was er niet; het Duitse consulaat zat direct bij de Zweedse autoriteiten. Er was van het begin af aandrang van de kapiteins om aan de ketting gelegd te worden. De consul-generaal had een verbinding met het Ministerie

van Buitenlandse Zaken van Zweden. Daar zat iemand, die hij persoonlijk goed kende en aan wie hij advies vroeg.

Ten aanzien van de bemanning stond de zaak ook zo. Als er in de eerste jaren van de oorlog een bemanning droste, werden de mannen, als zij nog niet op het consulaat waren geweest, direct opgepakt en aan boord gebracht en moesten zij weer weg. Later werd het ook oogluikend toegelaten, hoewel nooit officieel bericht is: wij gaan de schepen niet meer vervolgen. De toestand was dus zo, dat zelfs, al had de consul-generaal het gewild en al hadden de kapiteins het gewild, het toch niet kon, omdat het eerst met succes kon worden gedaan, toen de Zweden het goedvonden. Dit kwam, omdat in de eerste jaren van de oorlog de Zweden geweldig onder druk van de Duitsers stonden. Hoewel de Zweden dit niet zeiden, was hun opinie over het in beslag nemen van schepen door de consul-generaal: er uit, weer varen. De Zweden moesten alles doen wat de Duitsers wilden. Zij lieten ook Duitse troepen door. Zij stonden geweldig onder druk. Maar later, in 1943, dachten zij: de moffen winnen toch niet, dus wij kunnen wel een wat grotere mond opzetten. Toen pas konden de schepen in beslag worden genomen.

De heer *Schuur* komt op grond hiervan tot de conclusie, dat men de tegenstelling, die in September 1943 tussen de heer *Lindenburg* en de consul-generaal ontstond, niet kan begrijpen en verklaren wanneer men de zaak stelt, zoals de heer *Lindenburg* het doet, die zegt: op dat ogenblik ging de consul-generaal in beslag nemen, want hij had geen belang meer bij de berichtgeving. De heer *Schuur* meent, dat daarbij ook een rol speelt, dat juist in die tijd de opvatting van de Zweden begon te kenteren.

Hij gelooft dan ook, dat de consul-generaal ook na zijn aftreden — dus toen hij met de inlichtingendienst niet meer te maken had —, als de omslag bij de Zweden niet was gekomen, toch wel degelijk met de belangen van de berichtgeving zou hebben rekening gehouden. Hij meent, dat de heer *Lindenburg* de zaak te scherp heeft gesteld. Hij heeft zelf ook meegeholpen om de schepen in beslag te nemen. De consul-generaal heeft hem de verschillende schepen aangewezen en in zijn opdracht is hij naar die schepen gegaan. Hij heeft niet de indruk gekregen, dat er bij de consul-generaal, toen hij in September 1943 niet meer bij het B.I. was, een zekere spijtigheid heeft geheerst en dat hij zou hebben gezegd: de inlichtingen kunnen mij verder niet schelen, ik ga verder mijn gang.

De heer *Schuur* heeft nog op een bijkomstigheid gewezen. Het m.s. Meeuw lag ook in Zweden en daarop voer kapitein *Pilon,* die geregeld koeriersdiensten deed. Toen de zaak in Delfzijl was opgerold, was het dus voor hem zeer gevaarlijk om weer naar Nederland terug te keren en daarom is zijn schip ook in beslag genomen; misschien is dat mede een van de oorzaken geweest, dat ook die andere schepen in beslag genomen zijn. Dat heeft zich in dezelfde periode afgespeeld.

De voorstelling van zaken, die de heer *de Jong* over het gebeurde met het motorschip Maria van kapitein *Mooy* heeft gegeven, acht de heer *Schuur* juist.

De heer *Schuur* begrijpt, dat de heer *Lindenburg* de inbeslagneming der schepen zo scherp heeft gesteld, omdat hij een verklaring wenst te geven van het feit, dat hij na September 1943 er niet in geslaagd is een nieuwe verbinding met Nederland tot stand te brengen. Maar de zaak lag nu eenmaal niet anders. Het is met die verbinding daarna eigenlijk nooit veel meer geworden. Het geval met kapitein *Aben* heeft zich nog daarna afgespeeld.

74744 e.v. *(Lindenburg)*

Bij zijn tweede verhoor heeft de heer *Lindenburg* nog medegedeeld, dat hij niet kan aangeven, welke de overwegingen van de consul-generaal waren, bekeken van diens kant, die geleid hebben tot het in beslag nemen van schepen. Het was de algemene overweging van de Regering te Londen, voorzover de heer *Lindenburg* dat bekend is, dat het noodzakelijk was de vaart op Nederland zoveel mogelijk te belemmeren op grond van het feit, dat er een algemene blokkade was. Die scheepvaart was, voorzover de heer *Lindenburg* het kan bezien, uitsluitend van belang voor de Duitsers. De schepen werden voornamelijk gebruikt voor het vervoer van hout naar Nederland. De retourvracht Nederland—Zweden bestond dikwijls uit chemicaliën, vermoedelijk kunstmeststoffen. Deze chemicaliën werden tenslotte ten behoeve van de betalingsbalans van de Duitsers naar Zweden vervoerd. In geen geval kon men zeggen, dat de goederen, welke de schepen naar Zweden terugbrachten, in enigerlei mate ten voordele kwamen aan de geallieerde oorlogvoering. Zo bezien zou uit een oogpunt van blokkade-politiek het aan de ketting leggen van deze schepen aanvaardbaar zijn.

76413 *(Somer)*

76417 *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat de vordering van de schepen een zaak was van Buitenlandse Zaken, waaraan het B.I. niets kon doen. De gebeurtenissen met het in beslag nemen van schepen door de heer *de Jong* in September 1943 zijn niet de reden geweest,

76413 *(Somer)*

dat de heer *Lindenburg* definitief hoofd van het B.I. te Stockholm geworden is en de heer *de Jong* er helemaal uit is gegaan. Dat lag reeds in het voornemen. Dit gebeurde met volkomen goedvinden van consul-generaal *de Jong*. Toen de wrijving tussen de heren *de Jong* en *Lindenburg* in October kwam, was reeds met goedvinden van de consul-generaal beslist, dat de heer *Lindenburg* hoofd zou worden en de heer *de Jong* er helemaal uit zou gaan. Dat de heer *Lindenburg* op 6 September 1943 niet terstond definief met de leiding belast werd, vond zijn oorzaak hierin, dat de heer *Somer* eerst nog met de Minister van Oorlog overleg moest plegen over de positie van de heer *Lindenburg*.

§ 3. *Het werk van het B.I. te Stockholm na September 1943.*

36970 e.v. *(Lindenburg)*

Na het aftreden van consul-generaal *de Jong* als hoofd van het Bureau Inlichtingen te Stockholm is deze, zoals uit het voorgaande reeds is gebleken, opgevolgd door ir. *W. L. Ch. Lindenburg*.

Er kwam toen, aldus verklaart de heer *Somer*, een veel betere situatie, omdat de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* onder de orders van het B.I. kwamen. De heer *Somer* heeft met de heer *de Jong* afgesproken, dat ir. *Lindenburg* geleidelijk, zonder veel opzien te baren, de zaak van hem over zou nemen. Een teer punt te Stockholm waren toen de koeriersverbindingen. Als in dit werk een contactverbinding wordt verbroken, durven de contactmensen dit werk meestal niet langer aan. Als er een andere chef komt, gooit menigmaal de helft der medewerkers het bijltje er bij neer. Na de aanvankelijke samenwerking is de verhouding tussen de heren *Lindenburg* en *de Jong* zodanig geworden, dat eerstgenoemde steen en been klaagde. Er is toen te Londen beslist, dat de gehele zaak maar afgelopen moest zijn en dat de heer *Lindenburg* alles moest overnemen. Toen de heer *Lindenburg* op 6 September 1943 met het werk begon, lag het in het voornemen, dat hij officieel vertegenwoordiger van het B.I. zou worden. Hij was toen echter nog niet met de leiding van het B.I. te Stockholm belast, daar de heer *Somer* over de positie van ir. *Lindenburg* eerst nog overleg moest plegen met de Minister van Oorlog. Bovendien moest ook de positie van de heer *Lindenburg* als ingenieur bij de Rijkswaterstaat eerst nog door de Minister van Waterstaat worden geregeld. Hij wilde hoofdingenieur worden, anders deed hij het niet. Minister *Albarda* wilde hem niet direct hoofdingenieur maken. Zodoende heeft alles even getraineerd totdat ir. *Lindenburg* zijn aanstelling als hoofdingenieur heeft gekregen. Toen dat allemaal in kannen en kruiken was, zoals zijn salaris, dat hij gedeeltelijk in kronen moest hebben en gedeeltelijk in ponden en tevens het hoofdingenieurschap en de verhouding tot Buitenlandse Zaken was vastgelegd, is de heer *Lindenburg* opgetreden als vaste vertegenwoordiger van het B.I. en is de heer *Gevers Deynoot* aan hem toegevoegd.

De heer *Lindenburg* heeft aan de commissie het volgende verklaard. Daar hij sinds October 1942 contact had met *Oosterhuis* te Delfzijl, heeft hij kans gezien, toen hij moeilijkheden met de Duitse autoriteiten kreeg, via Delfzijl naar Zweden te ontkomen. Toen, aldus de heer *Lindenburg*, in het einde van Augustus 1943 het hoofd van het B.I. te Londen, de heer *Somer*, te Stockholm verscheen met de bedoeling om de consul-generaal *de Jong* van zijn functie als hoofd van het B.I. aldaar te ontheffen, was de heer *Somer* van mening, dat op dat moment de heer *Lindenburg* het meest in aanmerking kwam om het werk te Stockholm voort te zetten. De heer *Somer* deelde hem mede, dat de werkzaamheden van de heer *de Jong* zijn goedkeuring niet konden wegdragen, omdat deze ten enenmale weigerde instructies uit Londen te aanvaarden. Hierbij heeft, aldus de heer *Lindenburg*, het geval-*Aben* geen rol gespeeld, daar hieromtrent te Londen op dat ogenblik nog geen positieve feiten bekend waren. Toen de heer *Lindenburg* dan ook na zijn optreden met *Aben* in contact kwam, heeft hij een volkomen open standpunt ingenomen. Aan de ene kant moest hij de mogelijkheid veronderstellen, dat *Aben* een prima werker voor de illegale zaak was, terwijl hij aan de andere kant op grond van berichten uit Nederland de mogelijkheid niet uit het oog moest verliezen, dat *Aben* een door en door verkeerd sujet was. Bovendien had ir. *Lindenburg* als assistent de heer *Gevers Deynoot*, die door bemiddeling van *Aben* naar Zweden was overgekomen. Het was voor de heer *Gevers Deynoot* zeer moeilijk te veronderstellen, dat degene, die hem had geholpen naar Zweden te komen, een dubbele rol speelde. Na de arrestatie van *Oosterhuis* zijn er nog kapiteins naar Zweden gekomen, die goed waren. Dit heeft nog geduurd tot October 1943. Dit waren echter meer incidentele verbindingsmogelijkheden.

Onderwijl bleef ook het contact met kapitein *Aben* in stand. Deze kwam ongeveer in de derde week van September 1943 naar Zweden met een passagier, die aan de inlichtingendienst te Stockholm werd voorgesteld als *baron van Lynden*. Dit was de verrader *van der Waals*,

doch dit laatste was te Stockholm niet bekend. Hij gaf te kennen, dat hij weer terug wilde naar Nederland om zijn illegale werk voort te zetten. Derhalve reisde hij terug met *Aben*. Omstreeks half Januari 1944 kwam *Aben* weer terug in Zweden. Kapitein *Schuur*, een medewerker van het Bureau Inlichtingen te Stockholm, nam hierop contact op met *Aben*. De heer *Schuur* heeft aan *Aben* gevraagd, hoe het gegaan was met de terugreis van zijn passagier *van Lynden*. *Aben* deelde daarop mede, dat de passagier te Delfzijl weer aan land was gezet. De heer *Schuur* heeft daarop enige leden van de bemanning gesproken, die hem mededeelden, dat de passagier te Kiel van boord was gegaan. Hieruit bleek, aldus de heer *Lindenburg*, dat deze passagier fout was. Op grond hiervan werd geconcludeerd, dat derhalve ook *Aben* fout was. Hierop heeft men *Aben* overgehaald naar Engeland te gaan, waar hij is gearresteerd.

Nadat gebleken was, dat *Aben* niet meer was te vertrouwen, was — naar de heer *Lindenburg* zegt — de verbinding tussen Zweden en Nederland in hoofdzaak afgelopen. Hij heeft hierop wel getracht van zijn kant een nieuwe verbinding tot stand te brengen, maar een van zijn richtlijnen was — een richtlijn, die hij zichzelf had voorgeschreven —, dat hij vooral geen dingen moest doen, waardoor hij de mensen in Nederland in een bepaalde richting dwong. Hij stond op het standpunt, dat hij het geheel aan de mensen in Nederland zelf moest overlaten om iets op te bouwen. Hier waren echter niet veel mogelijkheden voor. Het is echter te sterk gezegd, dat er tussen October 1943 en de datum der bevrijding geen Zweedse weg meer heeft bestaan. Men heeft een weg gevonden via de Noors—Deense illegaliteit. Verder was er nog enig verkeer tussen Nederland en Zweden door middel van reizigers in bloembollen, en ook kwamen er wel eens enkele keren mensen van Philips. Achteraf bleek, aldus de heer *Lindenburg*, dat hij zich na het begin van October 1943 als hoofd van het Bureau Inlichtingen te Stockholm zijn belangrijkste perspectieven ontnomen zag. Na de moeilijkheden met *Aben* in Januari 1944 was het duidelijk geworden, dat dit het slot was. In het voorjaar van 1944 werd ir. *Lindenburg* ontheven van zijn functie als hoofd van het B.I. te Stockholm en op 1 April 1944 kwam hij te Londen aan. Van Nederlandse schepelingen op Duitse schepen, die in Zweden kwamen, kon 98 pct. niet worden gebruikt voor het overbrengen van berichten. Wel werden zij, met wie contact kon worden opgenomen, gehoord, waardoor men te Londen nog een hoeveelheid inlichtingen ontving. De incidentele contacten, die echter konden worden gelegd, hadden niet veel om het lijf. Na zijn aankomst te Londen is de heer *Lindenburg* uit het inlichtingenwerk gegaan en is hij terecht gekomen bij het Ministerie van Waterstaat. Zijn opvolger te Stockholm was de heer *Knulst*.

In verband met de aangelegenheden van de Zweedse weg, heeft de commissie ook gehoord jhr. *W. A. Gevers Deynoot*, destijds inspecteur van politie te Den Haag. Deze heeft verklaard, dat hij in Nederland contact had met de groep-*Zwaantje;* zodoende kreeg hij, nadat hij in Den Haag was ondergedoken, de mogelijkheid om naar Zweden te gaan. Hiertoe logeerde hij bij de heer *Boerema* te Appingedam. Daar het vertrek van het schip, waarmede hij naar Zweden zou oversteken, erg lang duurde, werd hem op een gegeven ogenblik medegedeeld, dat de mogelijkheid bestond, dat hij met de kustvaarder van kapitein *Aben* zou gaan. Deze werd door de groep-*Zwaantje* niet erg vertrouwd. De heer *Boerema* deelde de heer *Gevers Deynoot* echter mede, dat er in Zweden wel met deze man werd gewerkt; hij liet het echter aan hem over, of hij van deze weg gebruik wenste te maken. Voordat de heer *Gevers Deynoot* naar Zweden uitvoer, heeft hij ongeveer een week te Delfzijl bij *Koning* gelogeerd, die de zender van de groep-*Zwaantje* bediende. In die tijd heeft hij gemerkt, dat diens huis aan alle kanten werd omringd door peilwagens. *Koning* heeft in die week nog tweemaal getracht te zenden, doch dit bleek onmogelijk.

43787 e.v. *(Gevers Deynoot)*

Van Delfzijl uit is *Gevers Deynoot* einde Juli 1943 met de Excelsior van *Aben* naar Zweden overgestoken. Toen de Excelsior met de kustvaarder Annegina in de Eemsmond voer, werd het laatste schip door een sleepboot, waarop zich Duitse politie bevond, aangehouden.

De heer *Gevers Deynoot* stond toen met *Aben* op de brug; deze had een pakje in de hand, dat de heer *Gevers Deynoot* bekend was. Hij had nl. gezien, dat *Dijkstra*, een koerier van *Zwaantje*, een pakje, dat uiterlijk leek op dat pakje, hetwelk *Aben* in de hand had, aan deze had gegeven. Dit pakje heette, aldus de heer *Gevers Deynoot*, de koerierspost voor Zweden in te houden en werd aan boord verstopt onder de vloer van het slaapkabinet van de kapitein. De heer *Gevers Deynoot* deelt nog mede, dat hij gedurende de week, dat hij bij *Koning* logeerde, nog een keer aan boord is geweest en had gekeken op de plaats, waar het pakje oorspronkelijk was weggestopt; hij had het toen niet zien liggen. Het pakje, waarmede de kapitein op de brug stond, werd daarop door deze over boord

gegooid. Dit zagen ook de Duitse begeleidende matrozen. Die sloegen alarm, waarop de genoemde sleepboot het pakje trachtte op te vissen. Dit is echter niet gelukt. *Aben* heeft later verteld, dat hij aan de Duitsers had gezegd, dat in dit pakje sigarettenpapier verborgen zat, dat hij naar Zweden wilde smokkelen. Tenslotte is de sleepboot weggevaren. Direct na zijn aankomst in Zweden, aldus de heer *Gevers Deynoot,* heeft de heer *de Jong* hem gevraagd, hoe hij over *Aben* dacht. Hij heeft hierop geantwoord, dat hij het niet wist.

In de loop van September 1943 is de leiding van het Bureau Inlichtingen te Stockholm van de consul-generaal *de Jong* overgegaan op ir. *Lindenburg* en hem. Zij kregen toen geregeld uit Nederland vage berichten, dat *Aben* onbetrouwbaar zou zijn; zij kregen echter geen zekerheid en geen bewijzen. Hoewel zij *Aben* niet vertrouwden en wisten, dat de gehele groep-*Zwaantje* gearresteerd was, wisten zij ook dat *Koning,* die steeds maar getracht had te zenden, erg in het nauw was gedreven door peilwagens. Bovendien hadden zij gehoord, dat er in het Zuiden van het land een infiltratie had plaats gevonden in de groep Wim, waarmede *Zwaantje* samenwerkte. Belangrijke opdrachten hebben de heer *Lindenburg* en hij echter nimmer aan *Aben* meegegeven.

Op 18 September 1943 kwam *Aben* met *van der Waals* bij ir. *Lindenburg* en hem. Het bleek weldra, dat de naam *van Lynden,* zoals *van der Waals* voorgaf te heten, niet zijn eigen naam was. Of er pogingen zijn ondernomen de pseudo-*van Lynden* naar Engeland over te sturen, herinnert de heer *Gevers Deynoot* zich niet meer.

Inmiddels bleek uit Nederland, dat bij het proces tegen *Zwaantje* stukken ter tafel waren gekomen, die *Aben* zogenaamd mee naar Zweden had genomen en door hem in bijzijn van de heer *Gevers Deynoot* over boord waren gegooid.

De heer *Gevers Deynoot* verklaart verder, dat *Aben,* nadat hij door het Bureau Inlichtingen te Stockholm naar Londen was gestuurd, daar heeft bekend, dat hij het oorspronkelijke pakje aan de Duitsers heeft overgegeven. Daarna hebben de Duitsers, volgens de mening van de heer *Gevers Deynoot* het incident met de politiecontrôle op zee geënsceneerd om *Aben* een behoorlijk alibi te verschaffen, zodat, al kwam hij zonder pakje, de zaak toch in orde leek. Van deze opzet heeft hij (*Gevers Deynoot*) geprofiteerd, omdat men van dit voorval een onverdachte getuige wilde hebben; hij is zodoende, zonder zich dit bewust geweest te zijn, onder de hoede van de Duitsers in Zweden gekomen.

De heer *Gevers Deynoot* is van mening, dat de arrestatie van de groep-*Oosterhuis* een gevolg is geweest van het oprollen van de groep-Wim en dat de documenten van *Aben* alleen voor bewijsvoering hebben gediend.

66815 e.v. *(Schuur)*

De heer *Schuur* heeft over *Aben* verklaard, dat hij deze eigenlijk nooit vertrouwd heeft, vooral in het begin niet. De consul-generaal is met hem in contact gekomen, toen hij nog hoofd van het B.I. was. De heer *Schuur* heeft deze toen direct gezegd: ik wil geen pakjes naar *Aben* brengen. De consul-generaal zei toen: je wantrouwt hem alleen, omdat hij bij de grote vaart is geweest en jij bij de kleine vaart. Dat was bespottelijk, maar dat bracht hij naar voren. *Aben* had nogal wat bluf en dat lag de heer *Schuur* niet. Hij heeft hem steeds gewantrouwd. Ook collega's van de heer *Schuur* wantrouwden hem, maar de consul-generaal is met hem in zee gegaan en heeft hem vertrouwd. De heer *Gevers Deynoot* is toen met *Aben* in Zweden gekomen, hetgeen de indruk bevestigde, dat *Aben* toch wel goed moest zijn. Zodoende wist de heer *Schuur* het op het laatst ook niet meer en kreeg hij meer en meer het gevoel: die man is misschien toch wel goed. De heer *Schuur* heeft nooit direct kunnen zeggen, dat *Aben* fout was, maar hij had van het begin af wel een zekere antipathie tegen *Aben.* De zaak is te Delfzijl fout gelopen en *Aben* is naar Zweden teruggekomen, waar hij een opdracht heeft gekregen van de consul-generaal, omdat *Roossien* toen ook opgepakt was, als nasleep van de zaak-*Oosterhuis. Aben* heeft toen, waar de heer *Schuur* bij zat, gezegd: ik haal *Roossien,* waar hij ook zit en ik neem hem mee naar Zweden. *Aben* is met verschillende adressen weggegaan. De heer *Schuur* gelooft niet, dat men in Zweden toen reeds wist, dat *Roossien* gepakt was. *Aben* heeft adressen gekregen, waar *Roossien* eventueel ondergedoken zou kunnen zitten. *Aben* is later in Zweden teruggekomen en er kwam bericht van hem, dat hij in Malmö lag, dat hij de goede lading niet had kunnen meebrengen, maar dat hij een andere lading aan boord had, die even belangrijk was. Later bleek dat *van der Waals* te zijn.

Inmiddels had men op B.I. via Londen het bericht gekregen, dat *Aben* fout was. Toen *Aben* in Zweden terugkwam, heeft men er hem niets van laten merken, dat men hem wantrouwde. Dit wantrouwen was een gevolg van hetgeen men intussen te weten was gekomen. *Van der Waals* is naar Stockholm gekomen; de heer *Schuur* heeft hem opgehaald. *Van der Waals* is daar niet erg opgeschoten en is een week

later met *Aben* aan boord van de Excelsior naar Nederland terug gegaan. Een paar dagen daarna kwam het signalement van *van der Waals* uit Londen te Stockholm met zijn foto en toen bleek, dat het *van der Waals* was geweest. Men was er in Zweden toen nog meer van overtuigd, dat *Aben* fout was en heeft gezegd: „Als hij weer in Zweden komt, komt hij er niet meer uit". *Van der Waals* is op de terugreis afgezet te Kiel. Er voeren in die tijd in het geheel geen schepen meer tussen Nederland en Zweden, behalve de Excelsior en nog een Nederlandse kustvaarder, waarvan de heer *Schuur* zich de naam niet herinnert. Daardoor kwam men ook wel tot de conclusie, dat *Aben* met de Duitsers onder één hoedje speelde; hij alleen mocht varen na de inbeslagneming van de schepen. In December 1943 is hij weer teruggekomen en toen had hij de heer *Flantua* bij zich. Deze wist ir. *Lindenburg* vrij spoedig te overtuigen, dat hij goed was en toen heeft men, in samenwerking met *Flantua, Aben* zover gekregen, dat hij in een vliegtuig naar Engeland gegaan is.

Flantua heeft ongeveer vijf weken aan boord van de Excelsior gezeten, en *Aben* heeft nooit geweten, dat *Flantua* wist, dat *Aben* fout was. Zij hebben samen de zaak besproken en van *Flantua* is het initiatief uitgegaan om samen weer een lijn op te bouwen. *Flantua* zou in Duitsland werken en *Aben* zou de koeriersdienst doen. Naar aanleiding daarvan is een gechiffreerd telegram naar Londen gestuurd, of B.I. goed zou vinden, dat zij met hun tweeën zouden overkomen voor besprekingen en daarop heeft men in Zweden weer een gechiffreerd telegram laten terugkomen; waar *Aben* bij zat is het gedecodeerd en toen zag hij, dat de Nederlandse Regering het zeer op prijs zou stellen, wanneer hij naar Londen zou komen, en daar is hij ingetrapt. *Flantua* is met hem meegegaan.

43848 e.v. *(Gevers Deynoot)*

Nadat het regelmatige verkeer tussen Delfzijl en Zweden met betrouwbare kapiteins en bemanningen was afgelopen, waren er, aldus de heer *Gevers Deynoot,* niet zo heel veel verbindingen meer over. Pogingen om de verbinding tussen Nederland en Zweden te herstellen langs andere wegen hebben betrekkelijk weinig opgeleverd. Een klein aantal berichten kon nog via de gecensureerde post worden doorgezonden. Daarnaast bestond echter het verkeer van Nederland met Zweden via Zwitserland. Dat gebeurde door verzending van microfoto's. Ook is er nog wel eens met een schip uit Nederland een zending binnengekomen; dit was echter een uitzondering. De heer *Gevers Deynoot* herinnert zich niet, dat er te Stockholm ooit enig bericht uit Londen is gekomen, dat via Zwitserland naar Nederland moest worden doorgegeven.

43871 e.v. *(Gevers Deynoot)*

Omtrent het aftreden van ir. *Lindenburg* heeft de heer *Gevers Deynoot* verklaard, dat de reden daarvan o.m. het geval-*Douwes* is geweest. *Douwes* was een gedroste schepeling, die beweerde, dat hij in de K.P. had gezeten en illegaal werk had gedaan. Deze jongeman zou naar Engeland gaan om opgeleid te worden als parachutist. Op een gegeven ogenblik is hij bij de heer *Lindenburg* geweest en heeft gezegd, dat hij bericht had gekregen, dat zijn zuster in Nederland ziek was of iets dergelijks. Hij wilde toen direct met een boot naar Nederland terug. Hij heeft enige „Jodenpassen" gekregen, welke hij mee terug zou nemen. Men is er toen op het B.I. te Stockholm langzamerhand achter gekomen, dat hij naar het Duitse consulaat liep. Toen bleek, dat hij een verrader was, is er gezegd: deze man mag niet naar Nederland terug. Men heeft getracht de passen terug te krijgen, doch deze had hij weggewerkt. *Douwes* is hierna op een gegeven ogenblik ergens in het water voor Stockholm kopje onder geraakt en niet meer boven gekomen. Daarvoor hadden houthakkersjongens gezorgd, die toen door hulp van het B.I. te Stockholm zo gauw mogelijk naar Engeland zijn gezonden om kletsen zoveel mogelijk te vermijden. Niettegenstaande dat hebben deze jongens zowel in Zweden als in Engeland veel gekletst. Dat beviel natuurlijk de heer *Somer* niet, want de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* zouden geblameerd worden als er een moord in Zweden bekend werd. Bovendien boterde het ook niet tussen de heren *Lindenburg* en dr. *Somer.* Er waren verschillende keren, voornamelijk op organisatorisch gebied, moeilijkheden geweest.

47102 e.v. *(Willems)*

De heer *Lindenburg* is niet langer bij het Bureau Inlichtingen gebleven; hij is naar Waterstaat gegaan. De heer *Gevers Deynoot* is op het Bureau Inlichtingen te Londen gekomen, waar hij tot Augustus 1946 heeft gewerkt. Hij was daar voornamelijk voor militaire inlichtingen, welke hij verwerkte en waarvan hij rapporten opmaakte.

Over het vertrek van de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* verklaart de heer *Willems,* dat hij in die tijd juist te Londen was. De heer *van Houten* is toen met hem naar Stockholm terug gegaan om de leiding van het B.I. aldaar te veranderen. De grote fout, aldus de heer *Willems,* is altijd geweest, dat de mensen, die onbekwaam waren om ineens een belangrijke functie bij het B.I. te vervullen,

de orders niet opvolgden. Dit oordeel geldt zowel voor de heer *Lindenburg* als voor de heer *Gevers Deynoot*.

Voorzover de heer *Willems* het zich herinnert, heeft de verandering in de leiding van het B.I. te Stockholm plaats had, omdat de heer *Lindenburg* de orders niet uitvoerde. Het geheel kwam echter voort uit voortdurende ruzies, waarvan de heer *Willems* niet op de hoogte is. De heer *Lindenburg* heeft hem niet zoveel medegedeeld. De heer *van Houten* heeft het hem wel verteld, maar wat hij hem heeft verteld, weet de heer *Willems* niet meer. Dat interesseerde de heer *Willems* niet. Hij is een keer heel erg geschrokken, omdat men iemand om het leven had gebracht. De heer *Willems* heeft dit bijna aan de politie verteld, omdat hij de gronden daarvoor werkelijk te los vond. Men heeft hem buiten dit geval gehouden; hij wist het alleen van kapitein *Schuur*, die het hem niet mocht vertellen. Van wie hij het weet, zou de heer *Willems* niet kunnen zeggen. Voorzover hem bekend, betrof het een Jood, die niet naar Engeland kon, omdat hij daarvoor te oud was. Deze moest terug naar Nederland en daarvoor moest men naar het Duitse consulaat om een visum te halen. De conclusie, dat men een spion is, omdat men op het Duitse consulaat komt, acht de heer *Willems* op een te losse grond getrokken. Het kan ook best, aldus de heer *Willems*, een schepeling zijn geweest. Hij weet alleen van het ene geval. Het kwam er dus op neer, dat de heer *van Houten* de heer *Willems* te kennen heeft gegeven, dat hij de leiding van het B.I. te Stockholm veranderen moest, omdat men de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* ongeschikt vond. Men wilde te Stockholm niet doen wat het bureau te Londen opgaf; de heer *Lindenburg* was onbekwaam.

66856 e.v. *(Schuur)*

Omtrent het vrij plotselinge vertrek van de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* einde Maart 1944 uit Stockholm heeft de heer *Schuur* verklaard te menen, dat dit hoofdzakelijk een gevolg van correspondentie tussen de heren van het B.I. te Londen en die van het B.I. te Stockholm is geweest. Hij gelooft, dat het B.I. te Londen dacht, dat het B.I. te Stockholm niet handelde volgens de wensen van het B.I. Londen. Toen is de heer *van Houten* uit Londen naar Stockholm gekomen. De heer *Schuur* weet wel, dat er iemand verdwenen was en dat op diens paspoort *Aben* naar Londen is gegaan. De persoon, die verdwenen was, zou paspoorten meenemen naar Nederland of iets dergelijks. De heer *Schuur* is er niet van op de hoogte, dat dit een man was, die naar het Duitse consulaat was gelopen. Het ging om paspoorten voor Joden, gelooft de heer *Schuur*. De man, die het betrof, is ook eens op het kantoor geweest en heeft gedreigd. De heer *Schuur* kan zich deze zaak niet meer precies herinneren. Wel weet hij, dat hij hem heeft opgehaald en dat zij samen naar het kantoor zijn gegaan. Men had plotseling bericht gekregen, dat deze man iets met de paspoorten had gedaan. Hij is toen met de heer *Gevers Deynoot* naar het pension van die man gegaan, waar zij hem hebben opgehaald en naar het kantoor hebben gebracht. Wat er zich precies heeft afgespeeld, weet hij niet meer. De naam van de man was *Douwes*. Hij heeft het verhaal gehoord, dat *Douwes* enige Jodenpassen had gekregen, die hij mee terug moest nemen naar Nederland en dat er, toen bleek, dat hij een verrader was, is gezegd: deze man mag niet meer naar Nederland terug. Of dit verhaal juist is, weet hij niet. Dat *Douwes* op een gegeven ogenblik ergens in het water voor Stockholm kopje onder raakte en niet meer boven gekomen is, werd, naar de heer *Schuur* zegt, verteld. Hij durft daar echter geen eed op te doen. Evenmin durft hij te zeggen, of hiermede ook in verband staat het verdwijnen van de heren *Lindenburg* en *Gevers Deynoot* uit Stockholm, daar hij van de briefwisseling, welke plaats vond, geen inzage had. De heer *van Houten* heeft met hem over deze zaak niet gesproken. Wel heeft deze hem gevraagd, wat hij over de heer *Lindenburg* dacht. De heer *Schuur* heeft toen gezegd, dat hij deze niet direct ongeschikt vond voor het werk van het B.I. Hij heeft in elk geval niet gezegd, dat de heer *Lindenburg* niet deugde voor het werk.

74753 e.v. *(Lindenburg)*

De heer *Lindenburg* heeft verklaard, dat hij met betrekking tot zijn aftreden als leider van het Bureau Inlichtingen te Stockholm de indruk heeft gekregen, dat men van mening is geweest, dat hij zijn taak daar te veel heeft opgevat in de geest van de illegaliteit, waaruit hij was gekomen en te weinig in de sfeer van een geordend regelmatig landsbestuur. Er zijn verschillende punten geweest, waarover men het te Londen niet met hem eens was.

Bij de feiten, met betrekking waartoe kritiek op zijn beleid werd uitgeoefend, is ook het geval-*Douwes* in het geding gebracht. Hij heeft er echter verder te Londen geen verwijten over gehad. *Douwes* is op een gegeven ogenblik op de kamer van het consulaat-generaal te Stockholm, waar het B.I. was gevestigd, verschenen. Hij heeft daar aangeboden naar Nederland terug te gaan om op die manier een verbinding tussen Stockholm en de illegaliteit in Nederland tot stand te brengen. Dat moet ongeveer in December 1943 zijn geweest. Het

was moeilijk te bekijken, of de man inderdaad betrouwbaar was. In deze tijd had de heer *Lindenburg* de beschikking over een aantal paspoorten, die voorzien waren van de afdruk van een bepaald stempel, dat door een voormalig consul van een Middel-Amerikaanse republiek bij zijn ontslag uit de dienst was achtergehouden. Die paspoorten werden op naam gesteld; het waren de namen van Nederlandse Joden, die op de een of andere manier contact hadden gezocht en gevonden met een rabbi in Zweden. Het meegeven van die paspoorten aan *Douwes* leek de heer *Lindenburg* een gunstige gelegenheid om deze op de proef te stellen. *Douwes* wilde namelijk weer legaal monsteren op een schip en naar Nederland terugkeren. Toen is er voor gezorgd, dat hem de Joodse paspoorten werden overhandigd. Daarna kreeg de heer *Lindenburg* bericht van een aantal andere schepelingen, dat *Douwes* helemaal niet had gemonsterd en dat hij met die paspoorten liep te leuren. *Douwes* is toen op het B.I. te Stockholm ontboden, waar hij gesommeerd werd de hem toevertrouwde bescheiden terug te geven. *Douwes* heeft dit geweigerd en is heel boos geworden. Hij heeft zijn paspoort genomen, dit doormidden gescheurd en gezegd: „Ik wil met jullie niets meer te maken hebben, jullie zijn nog erger dan de moffen". Kort hierna zijn berichten binnengekomen, dat *Douwes* was gesignaleerd bij een Duitse instantie in Zweden en even daarna is er bericht binnengekomen, dat *Douwes* was voorzien van meer geld dan op normale wijze mogelijk was en dan hij op een eerlijke manier verkregen kon hebben. Uit *Douwes'* wilde verhalen bleek ook, dat hij ruim over financiën beschikte. Men gaf de heer *Lindenburg* te verstaan, dat men er vrij zeker van was, dat *Douwes* bezig was de Duitse afdeling te vertellen, wat er op het Nederlandse Bureau Inlichtingen omging; daarop hebben de berichtgevers de heer *Lindenburg* voorgesteld daar een einde aan te maken. Daartegen heeft hij zich niet verzet. Zo is dan het einde van *Douwes* in Zweden gekomen; hij is, wat men noemt, geliquideerd.

De berichtgevers hadden de heer *Lindenburg* gevraagd, hoe hij er tegenover stond. Daarop heeft hij een ontwijkend antwoord gegeven, aangezien hij uit hoofde van eventuele verwikkelingen met Zweedse instanties er liever niets mee te maken wilde hebben. Aan de andere kant vreesde de heer *Lindenburg* wel schadelijke gevolgen voor het Bureau Inlichtingen te Stockholm, wanneer daar te veel aan de Duitse dienst bekend zou worden. Toen heeft men hem de vraag gesteld: „Als *Douwes* nu verdwijnt, neemt u dan maatregelen tegen ons?", waarop de heer *Lindenburg* geantwoord heeft: „Als hij verdwijnt, dan weet ik van niets". Dat was volgens de heren voldoende voor hun plannen. Het is gebeurd op de 24ste of 25ste December van 1943.

Degenen, die de liquidatie hebben verricht, heeft de heer *Lindenburg* zo spoedig mogelijk uit Zweden weggeholpen. Dezen hebben echter bij hun aankomst in Engeland geen geheim gemaakt van hetgeen zich in Zweden had afgespeeld. Te Stockholm waren geen geruchten over deze zaak ontstaan. *Douwes* was immers op 30 Januari 1944 naar Engeland gereisd. Dat was *Douwes* wel niet, maar het was toch iemand, die als *Douwes* reisde. Het was *Aben*. *Douwes* is niet in Zweden verdwenen, *Aben* is in Zweden verdwenen.

Bij het ontslag van de heer *Lindenburg* werd het geval-*Douwes* niet vooropgeschoven. Men heeft hem over het geval-*Douwes* zeer weinig gezegd. Het enige, dat men de heer *Lindenburg* wel definitief en positief heeft medegedeeld is, dat, als hij om toestemming tot die liquidatie had gevraagd, hij deze niet had gekregen.

55103 e.v. *(van Houten)*

Mr. *Ch. H. J. F. van Houten,* destijds een der medewerkers van dr. *Somer,* heeft aan de commissie medegedeeld, dat consul-generaal *de Jong* volkomen te goeder trouw en niet geheel onbegrijpelijk het grootste vertrouwen had in *Aben*. Hij ging hier echter in tegen de opvatting, die bij het B.I. te Londen op grond van verkregen waarschuwingen, ten aanzien van *Aben* bestond. Het gevolg van het verraad van *Aben* is geweest, aldus de heer *van Houten,* dat de groep-*Zwaantje* werd opgerold. Later werd de verdenking tegen *Aben* veel sterker, toen deze te Stockholm kwam aanzetten met *van Lynden,* die later *van der Waals* is gebleken te zijn. Na het aftreden van de heer *de Jong* is ir. *Lindenburg* diens opvolger geworden. Deze heeft te Stockholm, vooral in het geval-*Aben,* veel goed werk gedaan. In verscheidene andere opzichten verschilde de leiding van het Bureau Inlichtingen te Londen echter van mening met de heer *Lindenburg*. Deze achtte o.a. de pseudo-*van Lynden* een zeer belangrijk persoon, terwijl men hem te Londen minder belangrijk en nogal verdacht vond. Op een gegeven ogenblik achtte men de heer *Lindenburg* ook in het algemeen niet de geschikte man om te Stockholm te blijven. Tevens heeft bij zijn aftreden nog een rol gespeeld, dat er iemand te Stockholm was geliquideerd, waardoor grote moeilijkheden dreigden te ontstaan. Of dit laatste echter bij zijn aftreden een beslissende rol heeft gespeeld, zou de heer *van Houten* niet meer zo positief durven beweren. Ten aanzien van de heer *Gevers Dey-*

noot, die te Stockholm de tweede man bij het B.I. was, zegt de heer *van Houten,* dat men niets dan lof had voor de wijze, waarop deze te Stockholm steeds heeft gewerkt. Daar het echter voor hem moeilijk was om te Stockholm te blijven met de aangewezen opvolger van de heer *Lindenburg,* die veel jonger was dan de heer *Gevers Deynoot,* heeft deze gevraagd, of hij ook naar Engeland mocht gaan, waar hem door het B.I. op het centrale bureau een nieuwe taak werd opgedragen.

76421 e.v. *(Somer)*

Over het ontslag van de heer *Lindenburg* in Maart 1944 heeft de heer *Somer* verklaard, dat een van de redenen is geweest, dat de heer *Lindenburg* bang was voor zijn promotie. Ook heeft de heer *Somer* het de heer *Lindenburg* ontzettend kwalijk genomen, dat deze van de dienstlijnen gebruik maakte voor particuliere aangelegenheden. Bovendien heeft de heer *Lindenburg* toen brieven gestuurd naar een adres te Voorburg over financiële manipulaties of iets dergelijks, over geld, dat overgebracht moest worden. Dit zijn wel zeer ernstige punten van disharmonie geworden. Het geval-*Douwes* heeft bij het ontslag van de heer *Lindenburg* pertinent geen rol gespeeld. Dat valt er helemaal buiten. De heer *Somer* vond dat een normale gang van zaken in oorlogstijd. Hij heeft dat geval eerst vernomen, nadat het was gebeurd. Dat is voor hem echter geen reden geweest om *Lindenburg* te ontheffen. Verraders moesten wel eens geëlimineerd worden om het leven van goede vaderlanders te redden. Dit geval heeft de heer *Lindenburg* handig opgeknapt. Naar hetgeen de heer *Somer* uit de correspondentie heeft gemerkt, was zijn optreden in het geval-*Douwes* op dat moment volkomen gerechtvaardigd. Tot dergelijke maatregelen gaat men natuurlijk niet nodeloos over, als het niet pertinent noodzakelijk is. Andere aangelegenheden heeft de heer *Lindenburg* niet allemaal zo handig opgeknapt. Een daarvan is de kwestie met *van der Waals* geweest. Dat werd ir. *Lindenburg* wél kwalijk genomen. Toen *van der Waals* te Stockholm was, is ir. *Lindenburg,* volgens de mening van de heer *Somer,* niet doortastend genoeg opgetreden. Ook te Londen had men het niet door, dat deze persoon *van der Waals* was. Er zat echter een luchtje aan. Evenals *Aben* — een geval, dat ir. *Lindenburg* goed heeft behandeld — had hij ook *van der Waals* naar Londen moeten sturen. Toen *van der Waals* ging weifelen en dralen, is ir. *Lindenburg* eerst naar Londen gekomen om overleg te plegen.

43257 e.v. *(Knulst)*

Als opvolger van de heer *Lindenburg* werd aangesteld de heer *C. Knulst.* Hij had met de consul-generaal *de Jong* in zoverre te maken, dat hij bij de inbeslagneming van schepen moest beoordelen, of die schepen van belang waren voor het werk van het Bureau Inlichtingen. De consul-generaal nam steeds eerst contact met hem op, voordat hij een schip in beslag nam. De heer *Knulst* heeft niet kunnen bewerken, dat er nog Nederlandse schepen naar Delfzijl voeren, waardoor berichten konden worden overgebracht. Wel heeft hij getracht dit langs andere lijnen, o.a. over Noorwegen, voor elkaar te krijgen. Zijn werkzaamheden bestonden uit de ondervraging met betrekking tot de politieke betrouwbaarheid ten dienste van het Ministerie van Justitie. Voorts moest hij verbinding met Nederland via Noorwegen of Duitsland zoeken en hield hij contact met de Engelse dienst. Tenslotte was er nog een aparte afdeling, die de enorme zendingen foto's, die uit Nederland via Zwitserland kwamen, verwerkte. De heer *Knulst* deelt mede, dat er in zijn tijd geen berichten uit Londen via Stockholm naar Zwitserland gingen, met de bedoeling, dat ze vandaar uit naar Nederland werden doorgegeven. Een poging om door middel van een contact te Berlijn een lijn op te bouwen naar de Nederlandse grens, is niet gelukt. Ook is het de heer *Knulst* niet gelukt een verbinding over Noorwegen tot stand te brengen. Voor Nederland heeft hij practisch niets kunnen doen, doch wel heeft hij voor de Engelsen goed werk kunnen doen, door o.a. het contact te leggen met het Duitse consulaat te Malmö.

66834 e.v. *(Schuur)*

De heer *Schuur* heeft verklaard, dat, wanneer hij zegt, dat de heer *Knulst* evenals de heer *Lindenburg,* wat de berichtgeving betreft, veel minder succesvol heeft gewerkt dan de consul-generaal in zijn periode, hij daar tegenover moet stellen, dat de omstandigheden geheel anders waren geworden. Zij waren veel moeilijker. Hij is ervan overtuigd, dat vooral de heer *Knulst* zeer veel moeite heeft gedaan om weer een verbinding tot stand te brengen. De heer *Knulst* was zeer actief.

56516 e.v. *(Meijlink)*

Met betrekking tot de poging van de heer *Knulst* om contact met Nederland te krijgen heeft mevrouw *Meijlink* verklaard, dat de heer *Knulst* nog kans heeft gezien een brief met een code aan de heer *Slecht,* die met de heer *Lindenburg* in Nederland had samengewerkt, te doen toekomen. Tevens is van Zweden uit een poging ondernomen om met de groep, waarvan mevrouw *Meijlink* deel uitmaakte, in contact te komen via de secretaris van de Zweedse kerk te Berlijn. De groep heeft hiervan echter geen gebruik gemaakt,

daar het bleek, dat de Nederlandse arbeider, die van Berlijn uit naar Nederland met een pakje zou worden gestuurd, een N.S.B.-er was.

47058 e.v. *(Willems)*

Met de komst van de heer *Knulst,* aldus de heer *Willems,* kreeg men te Stockholm de geschikte man als hoofd van het Bureau Inlichtingen. Hij acht de heer *Knulst* dan ook verreweg de beste van al de chefs, die het B.I. te Stockholm heeft gekend. Voorts deelt de heer *Willems* nog mede, dat hij in 1944 nog gebruik heeft gemaakt van een regelrechte scheepvaartverbinding door middel van Nederlandse kapiteins, die betrouwbaar waren. Zijn verbinding was echter veel minder en veel onregelmatiger dan die, welke bestond tussen de heren *Oosterhuis* en *de Jong.*

55110 e.v. *(van Houten)*

De opvolger van de heer *Lindenburg* was de heer *Knulst,* van wie men, aldus de heer *van Houten,* grote verwachtingen had. Bij diens opleiding tot agent bleek hij de beste man, die men ooit voor dit werk had gehad. Hij had echter een groot nadeel, nl. dat hij Indo-Europeaan was en nogal donker van kleur. Hij had dan ook, gezien deze omstandigheid, nooit voor het werk als agent moeten zijn opgeleid. Toen hij met zijn opleiding bijna klaar was, werd het duidelijk, dat hij beter niet kon worden geparachuteerd. Dit was voor hem een zeer grote teleurstelling. Men heeft toen naar een oplossing gezocht, waarbij echter een nieuwe fout werd gemaakt en hij als hoofd van het Bureau Inlichtingen naar Stockholm werd gestuurd. Hoewel hij zeer ijverig was, was hij te jeugdig om een dergelijke verantwoordelijkheid te kunnen dragen, terwijl hij in Zweden erg opviel, aangezien men daar bij wijze van spreken nooit een Indo-Europeaan had gezien. Dit was van de zijde van het B.I. te Londen, aldus de heer *van Houten,* een tactische fout. Hoewel de heer *Knulst* erg zijn best heeft gedaan, liep het bureau te Stockholm achteruit. Ofschoon hij zeer flink was, bijzonder vlug van begrip en zeer moedig, bleek hij onvoldoende geschikt als hoofd van het belangrijke bureau te Stockholm.

76434 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* zegt, dat de heer *Knulst* te Stockholm eigenlijk niet veel meer heeft kunnen doen. Hij heeft de heer *Knulst* slechts enkele weken meegemaakt. Toen is de heer *Somer* naar Eindhoven gegaan. *Knulst* was een agent, afkomstig van de opleidingsgroep van *Steen,* die toen in Nederland zat. Vóór de uitzending van *Knulst* kreeg het B.I. verschillende telegrammen en rapporten uit Nederland, dat men klaagde over de huidskleur van de agenten, die door de dienst van kolonel *de Bruyne* waren uitgestuurd. Daar de heer *Knulst,* die ook een afwijkende gelaatskleur had, reeds in opleiding was, heeft de heer *Somer* deze zaak besproken met Minister *van Lidth de Jeude* en de heren *Broekman* en *van Houten. Knulst* was een van de fanatiekste mensen, die in opleiding waren. Minister *van Lidth de Jeude* zei toen: *Lindenburg* komt toch terug; dus als beloning voor zijn ijver, wordt *Knulst* te Stockholm ingezet.

§ 4. *Conclusies*

Zoals uit de vorige hoofdstukken is gebleken, is de Nederlandse inlichtingendienst te Londen, de C.I.D., er in de jaren 1940 tot en met 1942, slechts in zeer geringe mate in geslaagd verbindingen tussen Engeland en het bezette Nederland tot stand te brengen. Bij de bespreking van de Zweedse weg kan de commissie echter constateren, dat er, dank zij de activiteit van Nederlanders buiten Engeland, omstreeks Juni 1942 een behoorlijke verbindingsweg via Zweden is tot stand gebracht door de uitnemende samenwerking van de consul-generaal te Stockholm, de heer *A. M. de Jong,* en de groep rondom de heer *A. L. Oosterhuis,* arts te Delfzijl. De laatste was, zoals uit het voorgaande is gebleken, reeds vóór die tijd bezig geweest met hulpverlening aan landgenoten, die uit het bezette gebied wilden uitwijken. Hij was daartoe in staat door zijn goede connecties met de Groningse kustvaarders, die hierbij uitnemende diensten hebben bewezen.

Nadat de heer *Oosterhuis* zich schriftelijk had gewend tot een van degenen, die hij naar Zweden had helpen uitwijken, is er contact tussen hem en de consul-generaal te Stockholm ontstaan. Na Juni 1942 heeft dit tot een geregelde berichtgeving door middel van kapiteins der kustvaart geleid. De heer *Oosterhuis* had dank zij zijn illegale werkzaamheden in Nederland uitstekende medewerking, o.m. van de O.D. en een aantal inlichtingengroepen, zoals Luctor et Emergo, de dienst-*Wim* en de groep van *Dutilh* en *Pot.* De werkzaamheden van de heer *Oosterhuis* zijn op energieke wijze gesteund en gestimuleerd door de consul-generaal, die reeds voordien bezig was de berichten, waarover hij uit het bezette gebied de beschikking kon krijgen, met behulp van de Engelse dienst te Stockholm naar Londen door te zenden. Toen hij verbinding kreeg met de heer *Oosterhuis,* heeft hij dan ook van diens werkzaamheid een dankbaar gebruik gemaakt en heeft hij, naar het oordeel van de commissie, al het mogelijke gedaan om diens berichten ter beschikking te stellen van de geallieerde oorlogvoering. Hij werd hierbij op uitnemende wijze gesteund door zijn medewerker, de heer *Schuur,* kapitein der kust-

vaart, die goede connecties had met zijn collega's. Deze is dan ook de consul-generaal tot grote steun geweest. De consul-generaal heeft ook zijnerzijds het werk van de groep-*Oosterhuis* geactiveerd. Door zijn contact met Zweden heeft de heer *Oosterhuis* de beschikking kunnen krijgen over een aantal radiozenders. Met een daarvan heeft hij dringende berichten rechtstreeks naar Engeland geseind. Andere berichten bleef hij over zee naar de consul-generaal sturen; ook de illegale pers werd aldus verzonden.

Uit de aard der zaak moest de heer *Oosterhuis* als amateur werken. Hij voelde zich ook als zodanig en had derhalve geen behoefte om b.v. de beschikking te krijgen over een micro-fotograaf, zoals Londen hem voorstelde. Ook de heer *de Jong* beschouwde zichzelf niet in de eerste plaats als vertegenwoordiger van een Nederlandse geheime dienst, hetgeen dan ook in de loop van 1943 tot moeilijkheden tussen hem en dr *Somer* aanleiding heeft gegeven.

Aanvankelijk kwamen de berichten, die de consul-generaal met behulp van de Engelse geheime dienst naar Londen doorzond, niet bij de competente Nederlandse dienst terecht. Dat de Nederlandse Regering in de aanvang geen kennis kon nemen van deze berichten, was, naar de mededeling van de heer *de Jong*, in strijd met een in Mei 1942 te Londen tussen hem en de heer *Rabagliatti* gemaakte afspraak, welke hierin bestond, dat de Engelse dienst duplicaten van de berichten ter beschikking van de Nederlandse autoriteiten zou stellen. Deze afspraak is echter niet geëffectueerd. Toen de consul-generaal in het begin van 1943 te Londen kwam, werd hem bevestigd dat de Nederlandse Regering via hem geen berichten uit het bezette gebied had ontvangen. Hij heeft bij deze gelegenheid echter contact gekregen met het op 28 November 1942 opgerichte Bureau Inlichtingen, waarvan de heer *Broekman* destijds het hoofd was. Hieruit is voortgevloeid, dat de heer *de Jong* vertegenwoordiger van het B.I. te Stockholm werd. De samenwerking tussen hem en de heer *Broekman* is goed geweest. Sindsdien kreeg het B.I. te Londen de beschikking over de berichten, welke door de heer *de Jong* naar Londen werden gezonden. Hoewel derhalve tot aan het begin van 1943 de onbevredigende toestand bestond, dat de Nederlandse Regering weinig of niets van de berichtgeving van de combinatie-*Oosterhuis—de Jong* bemerkte, mag wel worden aangenomen, dat S.I.S. er voor zorgde, dat de berichten, welke van belang waren voor de geallieerde oorlogsleiding, te bestemder plaatse kwamen.

Ook van Londen uit heeft men gebruik gemaakt van de groep-*Oosterhuis*. Via deze verbinding werd b.v. het te Londen verschijnende weekblad Vrij Nederland naar Nederland gezonden.

De door de Engelse S.O.E. uitgezonden agent *Lauwers* heeft contact gehad met de groep-*Oosterhuis*, evenals de B.I.-agent *van Borssum Buisman*. Jammer genoeg heeft de groep-*Oosterhuis* de arrestatie van *Lauwers* niet doorgegeven. De commissie wil de heer *Oosterhuis* hiervan zeker geen verwijt maken, daar hij op dat ogenblik nog geen verbinding met Londen had en van mening was, dat men te Londen van deze arrestatie wist. Zoals in het verslag nog nader blijken zal, was dit echter niet het geval. Wel heeft de groep-*Oosterhuis* de arrestatie van de leden van het Nationaal Comité in April 1943 aan de consul-generaal doorgegeven.

Berichten, die langs de Zwitserse weg te Genève kwamen, werden ook via Stockholm naar Engeland doorgezonden. Deze berichten werden in Zwitserland als microfoto's verborgen in wetenschappelijke werken en aldus naar boekhandelaren te Stockholm gezonden. Te Stockholm is hierbij de hulp van de Nederlandse persdienst aldaar van grote waarde geweest.

Helaas werd omstreeks 23 Juli 1943 de groep-*Oosterhuis* grotendeels gearresteerd, waardoor deze belangrijke bron van inlichtingen voor de Zweedse weg wegviel. De pogingen toch van de overgeblevenen om het werk voort te zetten, zijn mislukt. Hoe de arrestatie van de groep-*Oosterhuis* precies heeft plaats gehad, wil de commissie niet behandelen. In de eerste plaats heeft zij daarvoor te weinig gegevens en bovendien ligt deze aangelegenheid mede op justitieel gebied, zodat de rechter moet uitmaken, wie hieraan schuldig is. De commissie doet derhalve geen keuze uit de beide haar gegeven lezingen over dit geval, waarvan de ene is, dat de directe aanleiding tot de arrestatie het oprollen van de groep-*Wim* is geweest, terwijl de andere luidt, dat het verraad van *Aben* de onmiddellijke oorzaak was.

Wat betreft de verbinding van *Aben* met de consul-generaal, is wel gebleken, dat de heer *de Jong* meende hem te kunnen vertrouwen, o.a. op grond van de omstandigheid, dat *Aben* hem de geheime vaarroutes van de Duitsers ter beschikking had gesteld, terwijl later bleek, dat de mededelingen hieromtrent inderdaad juist waren. Desniettemin heeft de consul-generaal, naar hij zegt, de naam *Oosterhuis* nimmer aan *Aben* genoemd; deze stond dan ook slechts in verbinding met een contactman van de groep-*Oosterhuis*. Het vertrouwen van de consul-generaal in *Aben* werd evenwel beschaamd, daar te Stockholm enige tijd na de arrestatie van de groep-*Oosterhuis* bleek, dat *Aben* een ver-

rader was; de consul-generaal was op dat ogenblik reeds afgetreden als vertegenwoordiger van het B.I. Hoewel de heer *Broekman* aan de consul-generaal op 31 Maart 1943 had geschreven, dat de verbinding met *Aben* met de alleruiterste voorzichtigheid diende te worden behandeld — daar zijn relaties in Nederland zeer „geëxponeerd" waren en de ervaring leert, dat dergelijke connecties gewoonlijk snel tegen de lamp lopen, reden waarom hij zou willen adviseren kapitein *Aben* niet in contact te brengen met *Zwaantje* en zijn vrienden, teneinde deze waardevolle groep geen onnodige risico te laten lopen — heeft de consul-generaal gemeend, dat er geen bezwaren tegen bestonden berichten aan de groep-*Oosterhuis* via *Aben* door te geven, daar dit door middel van een contactman ging en *Aben* de heer *Oosterhuis* niet kende. De commissie is van mening, dat men de consul-generaal niet kan verwijten, dat hij *Aben* niet als een verrader heeft gezien; ook anderen, onder wie ook de leiding van het B.I. te Londen, hebben dit eerst geruime tijd na het aftreden van de heer *de Jong* als vertegenwoordiger van het B.I. te Stockholm ontdekt. Wel betreurt de commissie het, dat hij de hem door de heer *Broekman* gegeven waarschuwing, dat *Aben* zeer geëxponeerde relaties had, in de wind heeft geslagen.

In Maart 1943 bleek de heer *Broekman* overwerkt en werd dr. *Somer* belast met de waarneming van de leiding van het B.I. De verhouding tussen dr. *Somer* en de consul-generaal is steeds minder geworden. De heer *Somer* beschouwde zich als de chef van de heer *de Jong* en gaf deze aanwijzingen. De laatste was hiervan niet gediend. Bovendien was de verhouding tussen de heren *de Jong* en *Oosterhuis* van amicale aard, zodat hij bezwaar had om op zijn beurt aan *Oosterhuis* bindende aanwijzingen te geven. De heer *de Jong* meende dan ook, dat de aanwijzingen, welke de heer *Somer* gaf, te formeel waren, en te zeer „militairement" werden gegeven. Daarbij kwam, dat de heer *de Jong* van de Nederlandse geheime dienst te Londen geen gunstige indruk had en dat hij na een korte en prettige samenwerking met de heer *Broekman* weinig enthousiast was, toen er opnieuw verandering kwam in de leiding van het B.I. Aan de andere kant moet worden vastgesteld, dat het de taak van de heer *Somer* was om het werk, dat de heer *Broekman* kort tevoren was begonnen, tot een goed einde te brengen. Deze taak was, gezien de periode, die aan het B.I. was vooraf gegaan, zeer moeilijk. De heer *Somer* diende overal orde op zaken te stellen; hij moest bereiken, dat het inlichtingenapparaat van de Nederlandse Regering vast in zijn handen kwam. Het is duidelijk, dat de heer *Somer,* die als deskundige het inlichtingenapparaat tot een technisch goed functionnerende dienst wenste te reorganiseren, daarbij in conflict moest komen met de heer *de Jong,* die, hoewel hij als amateur zeer verdienstelijk had gewerkt, zich hierin moeilijk kon schikken. Daar dr. *Somer* de consul-generaal zeer vrijgevochten vond, is hij in Augustus 1943 naar Stockholm gegaan om verschillende dingen met hem te bespreken. De heer *Somer* kwam op grond van deze bespreking tot de conclusie, dat de consul-generaal er een dergelijke opvatting van zelfstandigheid op na hield, dat hij eigenlijk niet in een inlichtingendienst was te handhaven. Zijn enige bezwaar tegen de heer *de Jong* was in feite, dat deze niet in het ambtelijke gareel kon lopen. Hierna werd de heer *de Jong* ontheven van zijn functie van vertegenwoordiger van het B.I. te Stockholm. De commissie acht het juist, dat de heer *Somer,* als verantwoordelijk hoofd van het B.I., gezien de verhoudingen, zoals deze nu eenmaal lagen, de heer *de Jong* van zijn functie bij het B.I. heeft ontheven. Zij wil echter niet nalaten haar waardering uit te spreken voor het werk, dat de heer *de Jong,* aanvankelijk zelfstandig en later als vertegenwoordiger van B.I., te Stockholm heeft gedaan.

De opvolger van de heer *de Jong,* ir. *Lindenburg,* heeft, zoals gebleken is, vrij spoedig na zijn optreden als hoofd van het B.I. een conflict gekregen met de consul-generaal naar aanleiding van diens vordering van enige kustvaarders namens de Minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart. De heer *Lindenburg* stelt de zaak aldus, dat de consul-generaal, na zijn aftreden als vertegenwoordiger van het B.I., tot de vordering van deze schepen is overgegaan, zonder bij zijn besluit daartoe, de belangen van het B.I. te overwegen, hetgeen hij voordien wel deed. De heer *Lindenburg* verwijt de heer *de Jong,* dat deze door zijn beleid op dit punt het hem onmogelijk heeft gemaakt behoorlijk zijn taak te vervullen. In het bijzonder heeft dit conflict zich toegespitst omstreeks 5 October 1943, toen het m.s. Maria werd gevorderd. De commissie is van oordeel, dat niet is bewezen, dat de heer *de Jong* schepen heeft gevorderd zonder daarbij rekening te houden met de belangen van het inlichtingenwerk. Wel is zij, op grond van de haar met betrekking tot dit punt overgelegde schriftelijke stukken van oordeel, dat de verhouding tussen beide heren alles te wensen heeft overgelaten, waardoor het hun blijkbaar niet mogelijk was tot een behoorlijke samenwerking te komen. Indien deze er was geweest, was het conflict omtrent het vorderen van schepen

zeker niet ontstaan. Ook is de commissie van mening, dat het werk van ir. *Lindenburg* niet uitsluitend door het vorderen van de kustvaarders door de heer *de Jong* onmogelijk is geworden.

Het zwaartepunt van de kwestie ligt, naar uit de bovenaangegeven getuigenverklaringen en de schriftelijke stukken wel is gebleken, meer in een andere richting. Het was ongetwijfeld noodzakelijk in Zweden de kustvaarders te vorderen, aangezien deze schepen, die hout en erts naar Nederland voerden, een inbreuk maakten op de blokkade. De mogelijkheid tot vorderen was echter in sterke mate afhankelijk van de houding van de Zweedse autoriteiten, welke houding, naar de heer *Schuur* medegedeeld heeft, eerst in het midden van 1943, toen duidelijk begon te worden, hoe de oorlog zou aflopen, soepeler werd. Het was, toen in 1943 de mogelijkheid tot vorderen groter werd, voor de heer *de Jong* zaak om daarvan gebruik te maken, al moest bij het nemen van beslissingen telkens rekening worden gehouden met het belang van het inlichtingenwerk, dat van Juni 1942 tot Juli 1943 inderdaad van grote betekenis is geweest. Wèl meent de commissie, dat de consul-generaal zich, voordat hij overging tot vordering, uitdrukkelijk had moeten vergewissen van het standpunt van de vertegenwoordiger van het B.I. Contact hierover alleen met kapitein *Schuur,* waarop de heer *de Jong* zich beroept, acht de commissie niet voldoende. Zij had het beleidvoller gevonden, indien de consul-generaal zich tevoren had verstaan met de heer *Lindenburg* en bij verschil van mening de Regering te Londen op de hoogte had gebracht. Dat dit niet tijdig is geschied, betreurt de commissie.

Bij de beantwoording van de vraag, of de vordering van de schepen het inlichtingenwerk grotendeels onmogelijk heeft gemaakt, moeten nog vele andere factoren, zoals b.v. het feit, dat de Duitsers in die tijd kustvaart van betrouwbare Nederlanders op Zweden gingen bemoeilijken, in aanmerking worden genomen. De heer *Gevers Deynoot,* die indertijd als B.I.-man in deze kwestie volkomen achter ir. *Lindenburg* stond en ook thans nog van oordeel is, dat de inbeslagneming van deze schepen inderdaad de berichtgeving tussen Zweden en Nederland kon belemmeren, gelooft, dat in feite de vordering van deze schepen de berichtgeving niet heel veel heeft belemmerd. De Duitsers hadden langzamerhand, vooral na de arrestatie van de groep-*Oosterhuis,* er wel kijk op gekregen, hoe de verbinding tussen Nederland en Zweden ten behoeve van het inlichtingenwerk gebruikt werd. De commissie is eveneens van oordeel, dat, wanneer de consul-generaal de schepen niet in beslag had genomen, de Duitsers deze kustvaart, voorzover zij door voor Nederland betrouwbare kapiteins en bemanningen onderhouden werd, wel onmogelijk zouden hebben gemaakt.

In de tijd van de heer *Lindenburg* is dan ook de berichtgeving tussen Nederland en Zweden van weinig betekenis geweest. Slechts bij uitzondering kwam er nog wel eens een schip uit Nederland met een zending binnen. Dit wil niet zeggen, dat het B.I. te Stockholm geen belangrijke functie vervulde: de berichtgeving uit Zweden ging door; Stockholm bleef van groot belang voor de doorzending van de berichten uit Zwitserland, terwijl uiteraard ook het horen van hen, die naar Engeland trachtten uit te wijken, een zekere betekenis heeft gehouden. Inzake de ontmaskering van *Aben* en diens doorzending naar Engeland hebben ir. *Lindenburg* en diens medewerkers zeker een prijzenswaardige activiteit aan de dag gelegd.

Ir. *Lindenburg* is in Maart 1944 door het hoofd van het B.I ontheven van zijn post, daar er ook met hem moeilijkheden zijn geweest. Deze bestonden o.m. hierin, dat het B.I. zich niet kon verenigen met de wijze van werken van de heer *Lindenburg,* die b.v. van de dienstlijnen gebruik maakte voor particuliere doeleinden. Hoewel het B.I. waardering had voor de wijze, waarop de heer *Lindenburg* het geval-*Aben* had behandeld, was de leiding van het bureau van mening, dat hij tegenover *van der Waals,* toen deze te Stockholm is geweest, niet doortastend genoeg was opgetreden. De commissie is, mede op grond van de verklaring van de heer *Houten,* van oordeel, dat bij het ontslag van de heer *Lindenburg* het geval-*Douwes* ook wel een rol heeft gespeeld, al heeft de heer *Somer* een andere mening hierover. *Douwes* was een Nederlander, die naar ons land zou terugkeren en daarbij passen zou meenemen ten behoeve van een aantal door de Duitsers vervolgde Joden. Op een gegeven ogenblik bleek het, dat *Douwes* contacten onderhield met Duitse instanties in Zweden. Daarop is hij geliquideerd. De commissie kan niet beoordelen, in hoeverre een eventuele terugkeer van *Douwes* inderdaad gevaar voor de betrokken Joden zou hebben opgeleverd, noch in hoeverre andere mogelijkheden om zulk een gevaar af te wenden, aanwezig waren, terwijl ze evenmin met voldoende zekerheid kan vaststellen, in hoeverre de leidende figuren van het B.I. te Stockholm mede verantwoordelijk zijn voor de liquidatie van *Douwes.*

Alle verschillende facetten van het ontslag van de heer *Linden-*

burg overziende, acht de commissie het echter juist, dat er in Maart 1944 een wijziging in de leiding van het B.I. te Stockholm is aangebracht.

Als opvolger van ir. *Lindenburg* werd de heer *Knulst* benoemd, die tot het einde van de oorlog hoofd van het B.I. te Stockholm is geweest. Deze heeft eveneens weinig kunnen bereiken. Behalve met het doorgeven van berichten uit Zwitserland, heeft hij zich bezig gehouden met werkzaamheden met betrekking tot het horen van Nederlanders en met het verzamelen en doorzenden van berichten, die hij incidenteel uit Nederland ontving. Het heeft de commissie getroffen, dat de heer *Knulst* te Stockholm is benoemd. Immers door zijn opvallend Indisch type moest hij, vooral in Zweden, wel sterk de aandacht trekken, terwijl het hoofd van een inlichtingendienst zo onopvallend mogelijk zijn werk behoort te kunnen verrichten.

Het gehele werk te Stockholm overziende, moet de commissie vaststellen, dat in de periode van de heer *de Jong* het meest vruchtbaar is gewerkt. In die tijd is dan ook sprake geweest van een Zweedse weg, die een uitermate belangrijke schakel met Engeland is geweest. Dat dit na September 1943 niet meer het geval is geweest, kan echter niet geheel aan de opvolgers van de heer *de Jong* worden geweten. De omstandigheden, in het bijzonder de uitschakeling van de groep-*Oosterhuis* en het verminderde scheepvaartverkeer, hebben daarbij wel een zeer belangrijke rol gespeeld.

VII. De verbinding met het bezette gebied over Zwitserland

§ 1. *Ontstaan en betekenis van de Zwitserse weg*

Evenals via Zweden gedurende een tijdlang een verbinding tussen Londen en het bezette gebied heeft bestaan, is dit ook het geval geweest via Zwitserland. Deze weg, die gedurende het grootste gedeelte van de oorlog heeft gefunctionneerd, zij het in het latere gedeelte van de oorlog tot in de zomer van 1944 het meest intensief, is te danken aan het initiatief van dr. *W. A. Visser 't Hooft,* algemeen secretaris van de Wereldraad der Kerken.

37106 ev. *(Visser 't Hooft)*

Dr. *Visser 't Hooft* heeft hieromtrent aan de commissie het volgende medegedeeld.

Hij bevond zich bij het uitbreken van de oorlog in Zwitserland en wel te Genève. Hij is hier, ook na de inval in Nederland van Mei 1940 blijven wonen. Ook na de bezetting van Nederland had hij nog heel wat contact met het bezette gebied. Hij ontving veel Hollands materiaal en veel brieven. De gedachte kwam toen bij hem op dit materiaal door te geven aan de mensen in Indië en aan de mensen te Londen. In de eerste maanden na Mei 1940 is dit op weinig georganiseerde wijze geschied en betrof het in het bijzonder kerkelijk materiaal. Later begon dit zich uit te breiden en werd er in het algemeen meer materiaal over het verzet gestuurd. Het verzet aan de universiteiten en dergelijke onderwerpen hadden zijn speciale aandacht. Hij heeft dit werk ook gedurende het gehele jaar 1941 gedaan. Het materiaal, dat hij zond, werd nog al eens opgenomen in het Londense weekblad Vrij Nederland en kwam ook in Indië in de kranten. Dit alles bleef echter een geheel persoonlijke opzet. Tegen het einde van het jaar 1941 werd de zaak echter in dit opzicht belangrijker, dat hem brieven bereikten van allerlei mensen in Nederland, waarin zij — zij het op indirecte wijze, maar toch zo, dat het voor hem goed te verstaan was — over de algemene situatie in Nederland schreven en in het bijzonder ook opmerkingen maakten over de houding van de Regering te Londen en over Radio Oranje. Er waren veel klachten bij over redevoeringen, die uitgesproken waren en er waren bepaalde voorstellen bij. Behalve door middel van brieven werd met het bezette gebied ook contact onderhouden, doordat voor sommige Nederlanders de mogelijkheid bestond om naar Zwitserland te reizen. Deze Nederlanders kwamen veelal bij dr. *Visser 't Hooft* aan. In deze tijd ontstond er een correspondentie tussen Minister-President *Gerbrandy* en hem. Hieruit resulteerde in het begin van 1942 het voorstel uit Londen, of dr. *Visser 't Hooft* daarheen wilde overkomen om de gehele zaak te bespreken. Hij heeft daar de situatie aan de heer *Gerbrandy* uiteengezet en gewezen op een ontstellend gebrek aan contact tussen Londen en Nederland. Tevens legde hij er de nadruk op, dat er te Londen heel weinig begrepen werd van hetgeen er in Nederland eigenlijk leefde. Een van de mensen, die dr. *Visser 't Hooft* toen het beste begrepen hebben, is de secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering, de heer *Lovink,* geweest. Zo is het gekomen, dat hij met deze het plan om een inniger contact met Nederland te onderhouden verder heeft uitgewerkt en gepoogd heeft aan het reeds bestaande contact via Genève een duidelijker en concreter vorm te geven. Hierna is tussen dr. *Visser 't Hooft* en de heer *Lovink* een afspraak gemaakt. Deze luidde als volgt:

> „1. Vele tekenen wijzen er op, dat er onvoldoende geestelijk contact is tussen de Nederlanders in Londen en het Nederlandse volk in het vaderland. De misverstanden, die reeds opgetreden zijn, zijn niet in eerste instantie van politieke aard, doch zijn te wijten aan de omstandigheid, dat men in een verschillende geestelijke atmosfeer leeft. Radio Oranje, de enige vorm, met uitsluiting van de Wervelwind, waarin de Regering geregeld verbinding met Nederland kan hebben, wordt in Nederland zeer critisch beoordeeld, omdat de uitzendingen niet voldoende aansluiten bij de huidige geestelijke en morele situatie van ons volk in nood. Ook „Vrij Nederland" reflecteert slechts gedeeltelijk wat er in ons volk omgaat. Er moet dus een zeer bewuste poging gedaan worden om het geestelijk contact te versterken.

2. Tevens is het van het hoogste gewicht, dat systematisch gepoogd wordt een aantal vooraanstaande personen in Nederland in te lichten over bedoelingen en plannen der Regering, die niet of nog niet voor bekendmaking door Radio Oranje in aanmerking komen en toch aan leidende personen in ons land bekend moeten zijn.

3. Voorzover de huidige situatie voortduurt, is contact via Zwitserland mogelijk. Er wordt daarom in dat land een contactcentrum opgericht, dat in samenwerking met het Nederlandse gezantschap te Bern en met behulp van enkele daartoe geschikte Nederlanders in Zwitserland voor een geregelde berichtgeving op het hierboven nader aangeduid gebied zorgen moet. Meer in het bijzonder zal taak van dit centrum zijn: a) het verzamelen en verwerken van gegevens over de geestelijke stroming in ons volk; de geestelijke weerstand tegen het nationaal-socialisme, de strijd op kerkelijk en schoolgebied, de gedachtenwisseling over de grote lijnen van de politieke en maatschappelijke orde na de oorlog, de principiële houding tegenover Duitsland, etc; b) het doorzenden, eventueel resumeren van belangrijke boeken en tijdschriften, die in Nederland nog verschijnen; c) het doorgeven naar ons land van gegevens over de Regeringspolitiek, die ten minste aan leidende personen een nader inzicht kunnen geven in de gedachtengang der Regering over heden en toekomst.

4. Het contact-centrum in Zwitserland werkt onder leiding en verantwoording van het Departement voor Algemene Oorlogvoering en aan het bestaan van dit centrum zal generlei ruchtbaarheid gegeven moeten worden.

5. Een crediet van ..... zal door dit centrum geopend worden." (Het bedrag is toen opengelaten.)

Bij zijn verhoor heeft dr. *Vissert 't Hooft* er nog speciaal de nadruk op gelegd, dat de opzet van het begin af geweest is niet alleen naar Londen toe te werken, maar ook van Londen naar Nederland toe te werken. Het aldus ontstane contact werd genoemd G.C. (geestelijk contact). De afspraak werd gemaakt, dat dr. *Visser 't Hooft* al zijn materiaal aan het Departement voor Algemene Oorlogvoering (de heer *Lovink)* zou zenden. Gedurende de tijd, dat de heer *Lovink* secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering was, heeft dr. *Visser 't Hooft* de meest vruchtbare periode in de samenwerking met Londen gekend. In deze periode kreeg hij antwoord op zijn zendingen naar Londen. Er ontstond een uitvoerige correspondentie tussen de heer *Lovink* en hem. De heer *Lovink* ging in op elk belangrijk rapport, dat hem gezonden werd en schreef terug, wat men er te Londen over dacht. Op deze wijze kreeg dr. *Visser 't Hooft* inzicht in het materiaal, dat voor Londen nuttig zou kunnen zijn. Ook kon hij hierdoor op zijn beurt Nederland uitvoerig inlichten. Aan deze situatie werd een einde gemaakt, toen de heer *Lovink* als ambassadeur naar China ging, terwijl op hetzelfde moment het contact via Zuid-Frankrijk, dat ongeveer in dezelfde tijd door de Duitsers bezet werd, moeilijker werd. Na die tijd is er dan ook heel wenig uit Londen gekomen. De nieuwe secretaris-generaal heeft, aldus dr. *Visser 't Hooft,* nimmer op dezelfde wijze „weerwerk" gegeven als de heer *Lovink.* Hij heeft hierop wel steeds in zijn brieven de nadruk gelegd, doch de situatie verbeterde hierdoor niet. Het enige contact, dat toen nog van Londen uit met de heer *Visser 't Hooft* onderhouden werd, heeft practisch bestaan in een zeker telegrafisch verkeer, dat over het gezantschap in Zwitserland in cijfercode-telegrammen liep, die aan hem werden doorgegeven. De verhouding met het gezantschap is steeds uitmuntend geweest. De heer *Visser 't Hooft* deelt nog mede, dat zijn relaties te Londen geweest zijn met de Minister-President en zijn secretaris-generaal; de vraag, of er enige relatie zou zijn met de militairen, is nooit besproken.

Toen de heer *Visser 't Hooft,* nadat de boven weergegeven afspraak was gemaakt, weer te Genève teruggekomen was, ontmoette hij daar tot zijn buitengewoon grote vreugde mejuffrouw *Kohlbrugge,* die zonder enig officieel papier van Nederland uit kans had gezien tot Genève door te dringen. Dit was in Juli 1942, Bij haar reis had mejuffrouw *Kohlbrugge* reeds zeer veel waardevol materiaal meegebracht. Zij was bereid onmiddellijk naar Nederland terug te gaan om de verbinding tussen dr. *Visser 't Hooft* en een verzamel-centrum in Nederland op te zetten. In verband hiermede heeft de heer *Visser 't Hooft* haar in het bijzonder de namen van de heren *Slotemaker de Bruine* en *Stufkens* genoemd, daar hij dezen door en door kende en wist, dat zij bereid zouden zijn in dezelfde geest te werken als hij zich voorstelde, daar het gehele werk op persoonlijk vertrouwen gebaseerd zou moeten zijn. Tot aan Juli 1942 bestond er geen koeriersverbinding tussen Nederland en Genève, doch werkte dr. *Visser 't Hooft* met materiaal, dat hij grotendeels toevallig van vrienden uit Nederland kreeg. Ook na Juli 1942 is het nog maar langzaam gegaan. In het

najaar van 1942 vond dr. *Visser 't Hooft* in Zwitserland verschillende medewerkers, o.a. de heren *Bartels* en ir. *Eisma.* Deze laatste maakte zich speciaal verdienstelijk voor de technische kant van het werk. Er is zo langzamerhand te Genève een bureautje ontstaan, waarmede dr. *Visser 't Hooft* werkte. Ook in het begin van 1943 ging het allemaal nog enigszins primitief, vooral omdat het zeer moeilijk was een geregelde koeriersdienst op te zetten. Deze ging pas goed lopen van het moment af, dat de heer *Jean Weidner* uit Frankrijk gekomen is en met dr. *Visser 't Hooft* in contact is getreden. De heer *Weidner* heeft zich bereid verklaard om de weg van Genève tot in België voor zijn rekening te nemen en heeft dit tot de invasie met grote moed en handigheid gedaan. De weg van Leuven naar Nederland werd voor een groot gedeelte door de heer *le Jeune* verzorgd.

De heer *Visser 't Hooft* is met dit werk in een enigszins merkwaardige positie gekomen, daar hij gedurende al die tijd privé-persoon is gebleven. Hij is geen Regeringsambtenaar geworden en ontving ook geen salaris. In feite had hij een Regeringsbureau met betaalde ambtenaren onder zich.

Nadat de Zwitserse weg enige tijd gefunctionneerd had, bleek het, dat hierlangs ook allerlei militair materiaal binnenkwam. Hierdoor ontstond contact tussen dr. *Visser 't Hooft* en de heer *van Tricht,* militair attaché te Bern.

Met de laatste was de zakelijke verhouding te allen tijde alleraangenaamst. De heer *van Tricht* heeft, aldus de heer *Visser 't Hooft,* steeds de houding aangenomen, waarmede hij het volkomen eens was: de militair attaché te Bern heeft met militaire dingen te maken, maar er zit een man te Genève, die een duidelijke opdracht heeft van de Minister-President, en deze heeft met de politieke dingen te maken. Op deze basis was de samenwerking aangenaam. Toen dan ook later de grote stroom militaire berichten kwam, gingen deze via het bureau van de heer *Visser 't Hooft,* zonder dat hij zelf deze nazag, rechtstreeks naar de heer *van Niftrik,* die deze zaken voor de militair attaché behandelde.

37175 e.v. *(Visser 't Hooft)*

Hoewel de heer *Visser 't Hooft* meent, dat men te Londen, gezien de wijze waarop het contact Londen—Genève was opgezet, in gebreke gebleven is, heeft men toch, voorzover de heer *Visser 't Hooft* het zich herinnert, verschillende belangrijke politieke berichten telegrafisch aan hem doorgegeven, zoals b.v. de gehele kwestie van het Vaderlands Comité. Eveneens zijn instructies aangaande de coördinatie van het verzet via Genève gegeven. Helaas, aldus dr. *Visser 't Hooft,* was er in een aantal gevallen tegenspraak tussen de berichten, die hij kreeg en die, welke het B.I. over deze materie naar Nederland zond. Achteraf bekeken, meent hij, dat deze laatste moeilijkheid hierdoor is ontstaan, dat de Zwitserse weg in civiel-politieke handen was, terwijl het enige goed-georganiseerde ontvangstcentrum te Londen in militaire handen was. Hierdoor ontstonden in de loop van de tijd zeer ernstige coördinatieproblemen. Het bezwaar van dr. *Visser 't Hooft* is, dat niemand te Londen, waar deze zaak overzien moest worden, dit tijdig heeft aangevoeld en de nodige maatregelen heeft genomen. De politieke berichten, die uit Londen kwamen, bevatten niet meer dan een bepaalde opdracht op een bepaald gebied. Men bleef echter in gebreke materiaal voor Nederland te sturen, waarin deze opdrachten werden gecommentarieerd en waarbij voorlichting werd gegeven.

Ook de heer *Bosch van Rosenthal,* die later Voorzitter van het College van Vertrouwensmannen werd, heeft er in zijn brieven aan dr. *Visser 't Hooft* over geklaagd, dat geen duidelijke richtlijnen werden ontvangen.

49468 e.v. *(Lovink)*

De heer *A. H. J. Lovink* heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij met goedkeuring van de Minister-President en de andere Ministers besprekingen met dr. *Visser 't Hooft* heeft gevoerd, waarbij een regeling werd tot stand gebracht met betrekking tot de verbinding via Genève. Hij bevestigt de verklaring van de heer *Visser 't Hooft* ten aanzien van het contact, dat tussen hen beiden schriftelijk onderhouden werd. Hij kan geen reden aangeven, waarom dit na zijn aftreden als secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering verminderd is. Wel moet, aldus de heer *Lovink,* in het oog gehouden worden, dat de persoonlijke factor hierbij een zeer grote rol speelt. De heer *Lovink* kende de heer *Visser 't Hooft* zeer goed en eveneens zijn geestelijke achtergrond. Toen de heer *Lovink* in Januari 1943 als secretaris-generaal aftrad, is de zaak, zoals zij tot dat ogenblik gelopen had, overgedragen aan zijn opvolger. Het Bureau Inlichtingen, dat inmiddels sinds 28 November 1942 was opgericht, was op de hoogte gesteld van deze verbinding.

53783 e.v. *(Gerbrandy)*

In verband met het ontstaan van de Zwitserse weg heeft de heer *Gerbrandy* medegedeeld, dat de berichten, die via de Zwitserse weg kwamen en zouden lopen via de secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering, voor hem bestemd waren.

De heer *Visser 't Hooft* had geen neiging om zich op het terrein te begeven van de geheime dienst. Zijn bedoeling was om inlichtingen te

geven over de geestelijke stromingen in Nederland. Dit werk, aldus de heer *Gerbrandy*, heeft zich tot iets ontwikkeld, dat wel enigermate parallel ging lopen met datgene, wat over het Bureau Inlichtingen liep. Dit alles is echter te goeder trouw gebeurd, terwijl de opzet was gemaakt vóór het instellen van het B.I. en het optreden van de heer *Somer*.

De heer *Gerbrandy* deelt nog mede, dat na het aftreden van de heer *Lovink* als secretaris-generaal in zijn tegenwoordigheid tussen deze en zijn opvolger een bespreking heeft plaats gehad, waarin afgesproken werd, dat de nieuwe secretaris-generaal, de heer *van Haersma de With*, het werk van de heer *Lovink*, zou overnemen. De heer *Gerbrandy* herinnert zich niet, dat hierna de berichtgeving van Londen uit naar het bezette gebied minder werd.

42245 e.v. *(Kohlbrugge)*

Mejuffrouw *H. Kohlbrugge*, die als eerste een persoonlijk bezoek bij dr. *Visser't Hooft* bracht om de geregelde verbinding tussen Nederland en Genève tot stand te brengen, heeft voor de commissie verklaard, dat zij zonder steun van de min of meer hoge figuren uit de illegaliteit naar Zwitserland is getrokken. Door bemiddeling van de heer *van Niftrik* is zij de Nederlands-Belgische grens overgekomen. Vandaar is zij via verschillende contacten in Zwitserland aangekomen. Hier heeft zij zich in verbinding gesteld met dr. *Visser 't Hooft*. Zij heeft hem exemplaren van Vrij Nederland en Het Parool, stukken van dr. *Koopmans*, kerkelijke stukken, stukken van de O.D. en spionnagestukken ter hand gesteld. Na enige weken is zij met de brief van professor *Barth*, stukken van dr. *Visser 't Hooft* en stukken uit Londen naar Nederland teruggegaan. Zij is hier omstreeks 2 Augustus 1942 aangekomen. Hiermede was, aldus mejuffrouw *Kohlbrugge*, de Zwitserse weg ontstaan. Zij had afgesproken, dat zij, door middel van boeken en ingenaaide stukken, papieren naar Zwitserland zou sturen. Van die tijd af is dit dan ook gebeurd, hoewel het vinden van een goede boekbinder en een goede fotograaf enige weken tijd vereiste. Mejuffrouw *Kohlbrugge* wilde het liever niet door middel van een koerier doen, omdat zij vreesde, dat dit te gevaarlijk zou zijn. Zij beschouwt het zo, dat zij de stukken, die zij in Nederland verzamelde, niet aan dr. *Visser 't Hooft* als persoon, doch aan hem als gevolmachtigde van de Nederlandse Regering te Londen, stuurde. Zij stuurde het dus eigenlijk naar „een ambtenaar". Zij heeft hierop enkele mensen gevraagd haar aan stukken en adressen van mensen te helpen. Er werd afgesproken, dat de heer *H. van Randwijk* haar hierbij zou helpen. Omdat zij zichzelf politiek niet competent achtte, werd de heer *Stufkens* bereid gevonden datgene, wat verzameld was, door te lezen. De bedoeling hiervan was niet er censuur op uit te oefenen of de stukken te veranderen, maar er uit te halen, wat volkomen onevenwichtig was of wat van incompetente zijde kwam. Toen een poging om via een radiozender contact vanuit het bezette gebied op te nemen mislukte, kwam mr. *Slotemaker de Bruine*, die als redacteur voor deze radiozendingen zou zijn opgetreden, bij haar en zei, dat nu de redactiegeschiedenis van de zender misgelopen was, hij belangstelling had voor de berichtgeving van de Zwitserse weg. Hij heeft toen gevraagd, of er bezwaar tegen bestond, dat hij de stukken, die naar de overkant gingen, overlas. Hij zou zich dan inspannen ook nieuwe stukken te verzamelen.

Hoewel mejuffrouw *Kohlbrugge* zich herinnert, dat zij in de eerste plaats dr. *J. Koopmans* en de heer *Slotemaker de Bruine* als personen heeft genoemd, die van haar reis naar Zwitserland afwisten om zich op deze wijze te introduceren bij dr. *Visser 't Hooft*, weet zij niet meer, dat deze laatste de naam van de heer *Slotemaker de Bruine* heeft genoemd als een van degenen, die de naar Genève te zenden stukken zou doorlezen. Wel herinnert zij zich die van de heer *Stufkens*. De opdracht, voortvloeiende uit het overleg met dr. *Visser 't Hooft*, aldus mejuffrouw *Kohlbrugge*, was uitdrukkelijk alleen tot de heer *Stufkens* gericht. De letters N.G. op de verzonden stukken, van welke letters de eerste een aanduiding was voor de heer *Stufkens (Nico)* en de tweede voor de heer *Slotemaker (Gerard)*, zijn eerst later ingevoerd. De heer *Slotemaker* heeft dan ook de eerste zendingen niet gezien.

Tevens heeft mejuffrouw *Kohlbrugge* na haar terugkomst in Nederland haar werk voor Vrij Nederland voor een groot gedeelte neergelegd en heeft zij via de heer *van Randwijk* contact opgenomen met de O.D. Hierbij werd afgesproken, dat deze laatste aan haar al zijn spionnageberichten zou geven ter verzending. De verzending van de gegevens van de O.D. over de Zwitserse weg is dus al in 1942 begonnen via mejuffrouw *Kohlbrugge*.

Men kan, aldus mejuffrouw *Kohlbrugge*, niet zeggen, dat de Zwitserse weg in handen was van een „combinatie" van de hierboven genoemde personen. Deze personen onderhielden zuiver vriendschappelijke betrekkingen. Hoewel zij met Vrij Nederland in nauw contact stond en met de heer *van Randwijk* bevriend was, hield dit niet in, dat daarmede de Zwitserse weg een illegale com-

binatie met een commissiekarakter was geworden. Zij heeft dan ook nooit aan een commissieverband gedacht en ook nooit gezegd bij wie zij haar berichten haalde. Wat zij van erkende zijde kreeg, zoals b.v. van de O.D. en van professor *Oranje,* ging zonder meer door.

In de loop van 1943 kwam de heer *J. Bartels* uit Zwitserland. Nadat hij één keer heen en weer gereisd was, is de koeriersweg van het bezette gebied naar Genève gaan werken. Er zijn toen door dit optreden van de heer *Bartels* moeilijkheden veroorzaakt tussen de O.D. en Vrij Nederland Hoe deze moeilijkheden precies lagen, herinnert mejuffrouw *Kohlbrugge* zich thans niet meer, maar wel heeft zij gemeend de heer *Visser 't Hooft* in een persoonlijk schrijven te moeten waarschuwen. Dit gebeurde tussen de eerste en de tweede reis van de heer *Bartels.* De heer *Visser 't Hooft* heeft deze brief aan de heer *Bartels* ter inzage gegeven. Bij zijn tweede reis richtte deze zich hierover tot de heer *van Randwijk.* De laatste riep mejuffrouw *Kohlbrugge* toen min of meer op het matje. Er werd haar gezegd, dat zij deze brief buiten de commissie om had geschreven. Zij antwoordde hierop, dat er geen enkele commissie bestond en dat zij slechts de heer *Visser 't Hooft* had willen waarschuwen, opdat er geen fout gemaakt werd.

Toen er plotseling van een commissie werd gesproken, die ineens in het leven was geroepen en zou bestaan uit de heren *Slotemaker de Bruine, Cramer, van Namen, van Randwijk* en *Stufkens,* waarbij de heer *Heldring* koerier zou zijn, terwijl zij alleen de technische uitvoering zou hebben, heeft mejuffrouw *Kohlbrugge* gezegd, dat dit niet juist was. Er had tot nu toe slechts een samenwerking bestaan, waarvan een soort van verband het gevolg was geweest. Van een commissie was echter geen sprake en zeker niet van een politieke commissie. Immers dan zou deze commissie bestaan uit vijf volkomen gelijk gerichte personen. Als het een politieke commissie moest heten, moest er, volgens mejuffrouw *Kohlbrugge,* tenminste één man van de A.R., één van de C.H. en één van de R.K. bij genomen worden. De Zwitserse weg werd echter aan de Nederlandse Regering nadrukkelijk aangeduid als een brievenbus en niet als een weg van een bepaalde groep, die bepaalde politieke tendenties had. De weg werd echter op deze wijze van een algemene weg en „brievenbus" veranderd in een weg van mensen, die socialistisch gezind waren en die de Regering ook wilden voorlichten van dat socialistische standpunt uit. Zij heeft dan ook gezegd, dat zij hiermede niet accoord kon gaan. Bovendien heeft zij medegedeeld, dat zij meende, dat deze groep niet het recht had haar uit te rangeren. Het antwoord hierop was, dat deze commissie van plan was ook a.r.- en r.k.- stukken te sturen. Zij zeiden, dat zij niemand, ook haar niet, wilden uitrangeren. Zij vonden echter haar verbinding met de O.D. te gevaarlijk, zodat zij haar geen inzage van de stukken konden geven. Hierop heeft mejuffrouw *Kohlbrugge* gezegd, dat zij dit als een motie van wantrouwen moest opvatten; dat zij geen ander contact met de O.D. had dan dat zij stukken van deze organisatie in ontvangst nam; dat zij vanzelfsprekend, behoudens de heren *Slotemaker de Bruine, Stufkens* en *van Randwijk,* uit de aard van de zaak niemand daarin had gekend; dat zij anders voor de Regering bestemde stukken aan andere personen zou hebben getoond; dat zij op grond van dit wantrouwen het werk voor de weg neerlegde en hiermede niet verder doorging.

Hierop heeft zij zich in verbinding gesteld met dr. *Koopmans,* die een brief aan dr. *Visser 't Hooft* heeft gescheven om hem te waarschuwen. De laatste heeft deze brief, waarin o.a. een minder vriendelijk zinnetje stond over de politieke kwaliteiten van mr. *Slotemaker de Bruine,* aan deze toegezonden. Dit zal, aldus mejuffrouw *Kohlbrugge,* gespeeld hebben omstreeks midden 1943. In dezelfde tijd waren er moeilijkheden tussen de O.D. en Vrij Nederland. Mejuffrouw *Kohlbrugge* was toentertijd nog ingeschakeld bij de Zwitserse weg en had volledige inzage van de stukken, zodat zij ook kennis nam van de brief van dr. *Visser 't Hooft* aan *Slotemaker de Bruine,* die een reactie was op de brief van de heer *Koopmans.* De laatste heeft zich echter uit deze zaak teruggetrokken, daar hij als predikant niet in de politiek wenste verzeild te raken. Hierdoor stond mejuffrouw *Kohlbrugge* geheel alleen tegenover de commissie. Met het beleid van deze commissie was zij het niet eens, doch zij had geen weg, buiten de combinatie *Visser 't Hooft*-commissie om, dit ter kennis van de Regering te brengen. Hierop heeft zij zich tot het hoofd van de O.D., de heer *Six,* gewend en tegenover hem volkomen open kaart gespeeld, omdat zij vond, dat deze zaak verder niet alleen door haar mocht worden behandeld, bekeken en beslist. Eerst toen is zij in werkelijke O.D.-samenhang gekomen. Zij heeft de heer *Six* inzage gegeven van de zending, die toen aanwezig was, waaruit deze meende te moeten concluderen, dat haar zienswijze juist was. Hierop heeft zij nogmaals haar standpunt tegenover de commissie uiteengezet, die echter op de ingeslagen weg wenste

voort te gaan. Zij heeft daarop geweigerd verder met de commissie samen te werken. Zij hebben toen volkomen gebroken, waarbij ieder zijn eigen relaties behield. Met de fotograaf, die de stukken van Vrij Nederland en van de Zwitserse weg behandelde, behield zij contact, waardoor zij inzage kreeg van alle stukken van de Zwitserse weg, die thans in handen was van de meergenoemde commissie.

Door de heer *Six* is op verzoek van de commissie de brief van dr. *J. Koopmans* aan dr. *Visser 't Hooft,* waarover mejuffrouw *Kohlbrugge* in haar verklaring heeft gesproken, overgelegd. Deze brief luidt als volgt:

Persoonlijke brief van *F.* aan *Wim* [1])

„Ik had nooit verwacht nog eens op regelrechte wijze in de politiek betrokken te zullen worden. Het is altijd mijn meening geweest, dat de predikanten zich daar beter buiten kunnen houden, en dat Nederland veel politieke verdrietelijkheid bespaard zou zijn gebleven, als zij dat ook werkelijk hadden gedaan. Een heel andere zaak is het natuurlijk, wanneer in een noodsituatie als waarin wij op het oogenblik verkeeren de kerk door afkondiging en prediking getuigenis aflegt van de geldigheid van Gods geboden voor het openbare leven. En dat is iets, dat niet alleen in dezen noodtoestand maar dat in rustiger vorm altijd wel moet gebeuren.

Intusschen, om tot de zaak te komen, ik geloof toch, dat ik mij nu wel even met het politiek bedrijf zal moeten bemoeien, zij het ook meer negatief dan positief. Je zult gehoord hebben of nog hooren, dat de redactie van V.N. schikkingen heeft weten te treffen, waardoor alle politieke stukken en rapporten, die voor Londen zijn bestemd, haar censuur moeten passeeren. Dat beteekent (afgezien van „streberische" motieven, die het helaas ook beteekent), dat één groep zich het recht voorbehoudt tot keuren wat er uit Nederland naar Hare Majesteit zal gaan. Deze groep moge nog zoo verdienstelijk zijn, nog zulke juiste inzichten hebben, nog zulk een goed werk hebben gedaan en doen — dat neemt niet weg, dat zij in deze kwestie gebruik maakt van een toevallige machtspositie (nl. den sleutel tot den weg naar Zwitserland) om de geheele correspondentie door haar kanaal te wringen. Ik moet zeggen: dat houd ik voor ongeoorloofd. Niet maar voor moreel ongeoorloofd (in dat opzicht zijn wij heel wat ruimer van geweten geworden; deze brief achter den rug van mijn eigen vrienden om, is daar een bewijs van). Maar vooral voor ongeoorloofd tegenover de Koningin, die er onvoorwaardelijk recht op heeft van Nederland uit zoo veelzijdig mogelijk te worden voorgelicht, zonder dat hier iemand, die van plan is na den oorlog een rol te spelen, met het oog daarop de voorlichting zit te prepareeren. Wanneer het gaat tusschen Datheen en Oranje, kunnen wij niet verwachten dat Hare Majesteit de lijn van Datheen zal opnemen, een lijn, die merkwaardigerwijs mutatis mutandis op het oogenblik wordt voortgezet door menschen, die altijd hebben gezegd dat christelijke politiek niet mogelijk is. Men zou haast zeggen: ze vormen er zelf het bewijs van.

Even onjuist als het is tegenover Londen, even onjuist is het met het oog op Nederland zelf. De persoon, die als spin in het web (*G* heeft het namelijk aan *N* onttroggeld) heeft niet het vertrouwen, dat hem tot een dergelijke censuur qualificeert. Dat hij mijn politiek vertrouwen niet heeft, behoeft je niets te zeggen: ik heb geen verstand van deze materie. Maar figuren van beteekenis hebben geweigerd tot hem in betrekking te treden. Men ziet in hem (en ik ben geneigd te zeggen: terecht) niet meer dan in zijn vader zat. Het zal je misschien verbazen mij, dien je kerkelijk min of meer als een scherpslijper kent, politiek ineens zoo verdraagzaam te zien. Ik hoop toch, dat je dat kunt begrijpen. Het is in de situatie, waarin wij op het oogenblik verkeeren, naar mijn meening volstrekt onaanvaardbaar, dat welke groep ook van te voren een greep naar de macht voorbereidt (ook al zou dat in de praktijk nog wel eens kunnen tegenvallen, omdat Hare Majesteit ons gelukkig een periode van streng bewind heeft beloofd). Voor stukken van beteekenis, van welken kant die ook komen, moet de weg naar Londen openstaan; en Londen moet vrij blijven zelfstandig te oordeelen over hetgeen van Nederland uit kenbaar wordt gemaakt.

Wat nu de practische zijde van de kwestie betreft: het was helaas niet mogelijk er met *J* over te spreken, zoodat de zaak rustig mondeling zou kunnen worden uiteengezet. Er schijnt al eens eerder reden geweest te zijn tot eenige bedenking in zake zijn optreden. Dezen keer hebben de VN-menschen onmiddellijk de hand op hem gelegd, met het gevolg dat *J* met een voor een louteren koerier al zeer onjuiste radicaliteit, positie heeft ge-

[1]) F. = Dr. *J. Koopmans* te Amsterdam.
Wim = Dr. *Visser 't Hooft* in Zwitserland.
J. = *Joop Bartels* medewerker en koerier van *Wim.*
G. = *Gerard = Slotemaker de Bruine.*
VN = Vrij Nederland.
N. = *Nico Stufkens.*

kozen. Wanneer *G* al niet het vertrouwen heeft van de politieke figuren van beteekenis in Nederland, dan is het volstrekt onaannemelijk dat mijn goede vriend *J* meebedisselt in zaken, die boven zijn vermogen gaan. Niet zonder zorg zien wij (zie althans ik) het oogenblik tegemoet, dat Zwitserland aan Engeland zal grenzen, jij naar de nieuwe wereld zult vertrekken, en *J* in Genève aan de touwtjes zal trekken, althans zal willen trekken. Hoe komt het toch, dat politieke activiteit de menschen onmiddellijk naar het hoofd stijgt, zoodat ze zichzelf onbevangen een beteekenis toekennen, die ze in de verte niet hebben? Zoolang *J* in het land is, is het ook niet mogelijk de VN-heeren voor het ultimatum te stellen: de weg wordt voor U gesloten. Degenen, aan wie de weg eigenlijk behoort, althans voor wie hij allereerst is aangelegd, zijn op het oogenblik nog niet bereid van zich uit dat ultimatum te stellen — een beslissing die ik begrijp maar betreur. Het eenige wat overblijft, is dus dat we althans dezen eenen keer achter den rug van VN om jou de situatie schrijven.

Ik hoop, dat ik de kwestie eenigszins duidelijk heb gemaakt. Het is allerminst mijn bedoeling mij met de practijk van de zaak in te laten. Daar ben ik heelemaal niet toe in staat; het heeft ook niet in hooge mate mijn persoonlijke belangstelling. Ik heb nog nooit een rapport dat naar Londen ging gelezen, en heb er zelfs nooit de behoefte aan gevoeld.

Het eenige, wat ik heb gewild, is: voorkomen dat, wat ik principieel houd voor 's lands belang wordt geschaad door troebele machinaties, als waartoe ik mijn vrienden niet in staat achtte. Ik neem niet zonder schaamte, de onprettige figuur op mij zonder hun weten over hen te schrijven. Zeer hoop ik, dat deze weinig elegante manoeuvre toch moge dienen tot bevordering van de goede zaak.

15 September 1943."

In aansluiting op deze brief heeft dr. *Koopmans* daarna een volgende brief aan dr. *Visser 't Hooft* gezonden, welke de commissie in het haar ter beschikking gestelde archief van de Zwitserse weg heeft gevonden. Deze luidt als volgt:

B.W.,

„In de vorige zending is er een brief van mij meegegaan, waarvan je al wel begrepen of gehoord zult hebben, dat die thuis had moeten blijven. Het is niet zoo gemakkelijk in kort bestek de zaak precies uit te leggen. Ik had gevraagd dien brief vast te houden, maar die vraag kwam te laat. Nu heb ik met *G.* lang en breed over de kwestie gesproken. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik mij daardoor nog niet helemaal bevredigd voel; maar dat ik toch ook geen reden meer heb mij ermee te bemoeien. Wanneer we elkaar nog eens spreken, kan ik de kwestie wel eens ophelderen — als we daar dan nog behoefte aan mochten hebben."

Met hartelijken groet t.t., *F.*

45158 e.v. *(Stufkens)*

De heer *N. Stufkens* heeft over de Zwitserse weg verklaard, dat de activiteit van deze weg betrekkelijk toevallig is ontstaan uit het geheel van het werk rondom het weekblad Vrij Nederland. Men had in die kring een uitgebreid apparaat opgebouwd en had overal in het land contact. Men heeft toen de noodzakelijkheid ingezien, dat veel van de gegevens, die op deze manier verzameld waren, ook doorgegeven moesten worden naar Londen. Deze verzending werd eerst in hoofdzaak, vrij toevallig, verricht door mejuffrouw *Kohlbrugge.* Zij deed dit werk in samenwerking met de mensen van Vrij Nederland, doch vrij zelfstandig. Zij trok het land door en is ook bij de heer *Stufkens* gekomen en heeft hem verschillende malen gevraagd bepaalde uiteenzettingen van de toestand voor deze weg klaar te maken. Mejuffrouw *Kohlbrugge* is toen naar Zwitserland gegaan en heeft persoonlijk contact gekregen met dr. *Visser 't Hooft.* Deze stelde het op prijs, dat datgene, wat langs de Zwitserse weg naar Genève ging, aan een zekere contrôle werd onderworpen. Daarom heeft hij er op aangedrongen, dat er een paar mensen zouden zijn, die regelmatig alles, wat door mejuffrouw *Kohlbrugge* werd verzonden, zouden nakijken. Als hij zich niet vergist, zijn de heer *Slotemaker de Bruine* en hij de mensen geweest, die door de heer *Visser 't Hooft* bij deze gelegenheid zijn genoemd om dit werk te doen. Hij heeft in verband hiermede gedurende betrekkelijk korte tijd gezien wat er allemaal uitging en heeft met mejuffrouw *Kohlbrugge* plannen gemaakt omtrent datgene, wat weggezonden moest worden. Het bleek echter, dat een beetje meer organisatie geen kwaad zou doen, waardoor men kwam tot de oprichting van een politieke commissie. De werkverdeling was zo, dat in de eerste plaats de heer *Slotemaker* en mejuffrouw *Kohlbrugge* het dagelijkse werk zouden verrichten, zoals de verzending, de bemoeiingen met de koeriers en dergelijke. Ook de heer *van Namen* was hierbij betrokken.

De besprekingen over datgene, wat naar Genève gezonden zou worden, werden in bredere kring gevoerd, waarbij ook de heer *van Randwijk* en mr. *Cramer* betrokken waren. In dezelfde tijd was in de kring van Vrij Nederland een zekere algemene eenstemmigheid ontstaan omtrent vraagstukken, betrekking hebbende op de toekomst van ons land. Deze richting zette zich ongeveer in de politieke commissie voort. Dit was geen opzettelijke begrenzing, maar de commissie bestond nu eenmaal uit mensen, die door hun persoonlijke relaties en door een zekere geestverwantschap bij elkaar waren gebracht. Dit leidde er toe, dat de berichtgeving aan de ene kant het karakter van objectiviteit zocht, maar dat aan de andere kant ook telkens weer bepaalde inzichten in de kring van de politieke commissie werden medegedeeld en werden overgebracht. De objectiviteit werd echter, voorzover de heer *Stufkens* weet, vrij rigoureus gehandhaafd. Zelden gebeurde het, dat men een stuk dermate beneden de maat achtte, dat het niet doorgezonden werd. Dit geschiedde echter niet, omdat men het met het standpunt van de schrijver niet eens was. In het algemeen werden uit iedere levenskring, waarmede deze commissie contact kon krijgen, stukken aangenomen en verzonden. Wel zijn er bezwaren gemaakt tegen bepaalde gedachten, waarvan deze commissie de indruk kreeg, dat zij te Londen bijzonder sterk vertegenwoordigd waren. De heer *Stufkens* denkt hier speciaal aan de verhalen van Engelandvaarders, die te Londen gedaan werden en waarvan uiteraard een sterke suggestie uitging. Deze commissie had de indruk, dat de Engelandvaarders, die buitengewoon te waarderen waren, zich niet altijd onderscheidden door een buitengewone rijpheid van politiek oordeel. Hierdoor ontstond het gevaar, dat er te Londen een zeer sterke eenzijdige voorstelling gegeven werd van de toestand in Nederland.

De moeilijkheden met mejuffrouw *Kohlbrugge* moeten, volgens de heer *Stufkens,* gezien worden in het licht van de bestaande illegale verhoudingen, een zekere oversportiviteit harerzijds, het zoeken van gevaren, het dikwijls lichtvaardig spelen met dingen niet uit kwaadaardigheid, maar een doodgewoon uit het oog verliezen van de noodzakelijke beperkingen, welke men zich in die tijd had op te leggen. Daarbij kwam, dat zij sterk haar eigen weg ging, zich heel moeilijk kon voegen in beslissingen van het geheel, welke niet in overeenstemming waren met haar inzichten, en dat zij dit ook in de practijk heel duidelijk liet merken. De heer *Stufkens* wil hiermede zeggen, dat zij herhaaldelijk dingen deed buiten de georganiseerde leiding om, soms tegen die georganiseerde leiding in. Aan de ene kant werd hij altijd zeer getroffen door haar persoonlijke moed en onbegrensde handigheid, waarmede zij dit werk verichtte, doch aan de andere kant door een zeker gebrek aan besef van proportie ten aanzien van datgene, wat er gebeuren moest en wat er gebeuren kon.

Wat betreft het niet opnemen van mejuffrouw *Kohlbrugge* in de politieke commissie deelt de heer *Stufkens* mede, dat hij meent, dat men zeer uitgesproken bezwaren had haar in die commissie op te nemen, gezien het te weinig gefundeerde oordeel, dat zij naar de indruk van de leden van deze commissie over dergelijke vraagstukken bezat. In dezelfde tijd ontstonden er moeilijkheden met de O.D., waardoor er tegenover deze organisatie een zekere geprikkeldheid ontstond bij genoemde commissie. Overigens werd met alle mogelijke groepen contact gelegd. Zo herinnert de heer *Stufkens* zich, dat hij in latere tijd in verbinding stond met de aartsbisschop.

Dat het geregelde contact met dr. *Visser 't Hooft* werd onderhouden door de correspondentie tussen deze en de heer *Slotemaker de Bruine* herinnert de heer *Stufkens* zich, daar dergelijke brieven wel werden besproken in de politieke commissie. In elk geval werden de brieven van de heer *Visser 't Hooft* zelf in deze commissie gebracht. De inhoud van deze brieven, die een reactie waren op de rapporten van de heer *Slotemaker,* werd in deze commissie medegedeeld. De brieven aan de heer *Visser 't Hooft* moeten gezien worden in het licht van de bestaande vriendschapsverhouding tussen deze en de leden der commissie. Men schreef dan ook aan hem zonder de bedoeling, dat het doorgegeven werd naar Londen. In deze correspondentie met de heer *Visser 't Hooft* werden ook commentaren gestuurd op datgene, wat via de Zwitserse weg aan deze verzonden werd. Nimmer heeft de heer *Stufkens* echter gehoord, dat bepaalde stukken niet volledig werden doorgegeven. Wanneer een stuk in zijn geheel niet naar Zwitserland werd doorgezonden, wat zelden gebeurde, had dit niets te maken met een principieel afwijkend inzicht, maar eenvoudig met de mening, dat men daar te Londen niet verder mee kwam.

De heer *Stufkens* herinnert zich, dat er in de commissie een stuk besproken is van een aantal persmensen uit Amsterdam, die in die tijd aan de kranten, welke verschenen, nog doorwerkten. Deze mensen gaven beschouwingen wat er met de pers in de toekomst moest gebeuren. De politieke commissie, aldus de heer *Stufkens,* had er be-

zwaar tegen een stuk door te sturen van mensen, van wie men op zichzelf de gestie niet kon bewonderen. Dit was geen principieel inzicht, maar het ging tenslotte meer om een positie, inzake de pers door het verzet ingenomen. De houding van de schrijvers van dit stuk was veel te slap. De hele lijn van de verzetsbeweging in deze zaak was, dat het doorgaan met dergelijk werk, als deze persmensen deden, niet acceptabel was. Men vond, dat deze mensen niet het recht hadden beschouwingen te geven, hoe het later met de pers in Nederland moest gaan. Ook herinnert de heer *Stufkens* zich, dat er eens een stuk niet is doorgezonden, dat handelde over het invoeren van sleperspaarden en dat geheel was gericht op de landbouw in de buurt van de Noord-Veluwe. Dit stuk is niet doorgegeven terwille van de schrijver van wie men een beschouwing van groter allure had verwacht, gezien zijn vroegere positie.

36543 e.v. *(Slotemaker de Bruine)*

Mr. *G. H. Slotemaker de Bruine*, over de Zwitserse weg gehoord, heeft het volgende aan de commissie verklaard. Hij is omstreeks de zomer of het najaar van 1942 bij het werk van de Zwitserse weg betrokken. Hij kreeg toen bericht van een bezoek, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* van het bezette gebied uit te Genève bij dr. *Visser 't Hooft* had gebracht. Bij dit gesprek had de heer *Visser 't Hooft* aan mejuffrouw *Kohlbrugge* o.a. twee namen genoemd van mensen, van wie hij het op prijs zou stellen, dat zij werden ingeschakeld. De een was de heer *Stufkens* en de ander was hij. Behalve mejuffrouw *Kohlbrugge* was de leiding van het illegale blad Vrij Nederland ook bij de Zwitserse weg betrokken. In de eerste tijd was de wijze van verzending van de stukken in hoofdzaak in handen van mejuffrouw *Kohlbrugge* en andere mensen van Vrij Nederland. De heer *Slotemaker de Bruine* hield zich in hoofdzaak bezig met de acquisitie van stukken. De heer *Stufkens* heeft zich indertijd meer toegelegd op het verzenden van kerkelijke stukken, terwijl de heer *Slotemaker de Bruine* meer politieke stukken verzamelde. Hij had b.v. in die tijd contacten met de groep van het Groot Burger Comité.

Wat betreft het soort van berichten, dat naar Genève werd verzonden, heeft de heer *Slotemaker de Bruine* verklaard, dat dit in hoofdzaak illegale stukken betrof; o.m. zijn practisch alle documenten van het medisch verzet verstuurd. Verder de kanselafkondigingen, terwijl tevens de illegale pers compleet doorgezonden werd. Voorts werden stukken verzonden van professor *Oranje;* een rapport over de positie van de burgemeesters; een brief van de redactie van Vrij Nederland. Ook werden regelmatig stukken verzonden, die een kroniek inhielden van de toestanden op een bepaald tijdstip. Dan b.v. een brief van dr *Koopmans* uit Amsterdam aan *Karl Barth*. Eveneens berichten betrekking hebbende op de uitzonderingspositie van de Joden in Nederland; een rapport van Indonesische nationalisten in Nederland; een rapport over de rechterlijke macht van April 1943; een rapport over het Koninkrijk Groot Nederland, afkomstig uit de kringen van het Koloniaal Instituut. Inlichtingen werden verstrekt over het studentenverzet. Zo werd ook een wetsontwerp verzonden, gemaakt door een groepje mensen onder leiding van professor *van Meurs*, die zich beraadden over de toestand na de oorlog, staatsrechtelijk gezien, omdat men de geldende regeling van de staat van oorlog en van beleg niet juist vond. Voorts een rapport over „Anti-Revolutionnaire denkbeelden". Een stuk over de Amsterdamse Beurs in de laatste vier maanden van 1942; stukken, betrekking hebbende op de Unie; een rapport over de toestanden in de kampen Amersfoort en Vught; een stuk over krijgsgevangen officieren (O.D.); een „critiek op Radio Oranje" en vele andere documenten.

Over het rapport van de Indonesische nationalisten heeft de heer *Slotemaker de Bruine* nog het volgende opgemerkt. Hij heeft indertijd contact gezocht met de vooraanstaande mensen van Perhimpoenan Indonesia en hun gevraagd hun meningen op papier te zetten, zodat deze naar Londen konden gaan. Zij hebben hierin toegestemd, waarna er een Ronde Tafelgesprek geweest is tussen drie Nederlanders (o.w. de heer *Slotemaker de Bruine)* en drie Indonesiërs. Er is toen een schets gemaakt van de toekomstige organisatie, zoals zij die zagen. Ook deze is naar Londen gegaan. Van deze groep Indosiërs heeft de heer *Slotemaker de Bruine* later nog een brief gekregen om aan de heer *Loekman Djajadiningrat* te sturen met het verzoek daarvan een afschrift door te zenden aan de verenigingen van Indonesiërs buiten Londen. De heer *Slotemaker de Bruine* weet niet, of de Regering aan dit verzoek gevolg heeft gegeven, en het stuk aan de heer *Loekman Djajadiningrat* overhandigd heeft.

Aanvankelijk werden de stukken naar Zwitserland gestuurd, wanneer daartoe toevallig gelegenheid was, zoals b.v. bij de komst van de heer *Bartels* uit Zwitserland in Nederland. In de loop van het volgende jaar, van 1943 op 1944 is er een estafettedienst ontstaan, die ongeveer iedere 14 dagen de stukken heen en weer bracht. Doordat er zo langzamerhand doorsijpelde, dat er een verbinding met

Londen tot stand gebracht was, kreeg de leiding van de Zwitserse weg in Nederland langzamerhand diverse stukken binnen, die dan onder hun eigen nummers doorgingen naar Genève. Zo noemt de heer *Slotemaker de Bruine* o.m. stukken, die hij van mr. *le Poole* kreeg, welke onder de letters *B.R.* verzonden werden. Ook heeft de Zwitserse weg een enkele keer stukken van *Vorrink* doorgezonden. Daarnaast bestond er contact met de Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht, de heer *Bosch van Rosenthal.* Deze zat in een groep juristen, die ter beschikking van het Groot Burger Comité stonden om technisch-juridische adviezen over staatsrechtelijke en andere vragen op te stellen. In deze groep zaten o.a. de heren *In 't Veld,* professor *Oranje* en professor *Rutgers.* Voorts had de heer *Slotemaker de Bruine* contact met pater *Stokman,* die de relatie tussen de Zwitserse weg en de R.K. Kerk onderhield. Het is, aldus de heer *Slotemaker de Bruine,* dan ook onjuist, indien er beweerd wordt, dat de Zwitserse weg geen contact zocht met R.K. kringen. In dit verband citeert hij een brief N.G. 166, gedateerd 27 November 1944, waarin het volgende naar Zwitserland geschreven werd:

> „In enkele gesprekken bood ik aan overeenkomstige kerkelijke stukken van R. K.-zijde door te zenden als wij thans reeds van Protestantse zijde doen. Men zou daar, zodra men er behoefte aan had — hetgeen momenteel niet het geval was — eventueel op terugkomen. Dat neemt niet weg, dat, wanneer jullie de beschikking krijgen over R. K. documenten, men het zeker zeer zal appreciëren ze van ons te ontvangen. Het is inderdaad niet onmogelijk, dat binnenkort belangrijke gegevens omtrent en uit Rome of door „Rome" bekend worden, die men hier gaarne ongecensureerd zou lezen. Wij bevelen dit in Uw aandacht aan."

Dit, aldus de heer *Slotemaker,* is kennelijk een weerslag op een gesprek, dat hij met pater *Stokman* heeft gehad. Ook in 1944 heeft hij contact met pater *Stokman* gezocht en hem nogmaals aangeboden om stukken door te zenden. Deze vond dit toen niet nodig. Hij had er blijkbaar geen behoefte aan en dus vermoedelijk evenmin het episcopaat. Overigens zijn er diverse R.K.-stukken naar Genève doorgezonden. De klachten, die de na de bevrijding overleden pater *Bleys* te Londen heeft geuit als zou de Zwitserse weg onvoldoende R.K.-stukken hebben willen doorzenden, verwerpt de heer *Slotemaker* dan ook. Wel is het juist, dat de Zwitserse weg uit katholieke kringen minder veelvuldig gegevens doorkreeg dan uit andere kringen.

Voorts noemt de heer *Slotemaker de Bruine* de spionnage-organisatie-*Kees-Hugo,* die van de Zwitserse weg gebruik maakte om haar berichten te verzenden. Deze groep werd later geleid door de heer *Beukema toe Water.* Het contact met deze groep werd gelegd door de heer *Bosch van Rosenthal jr.* De Zwitserse weg heeft dit gedaan, hoewel hij in opzet geen militaire inlichtingendienst was. Zodra deze weg georganiseerd was, waren zij, aldus de heer *Slotemaker de Bruine,* natuurlijk verplicht om alles wat serieus was, door te geven. Zij hebben dan ook met de voornaamste spionnage-organisaties in het bezette gebied contact gehad. De militaire berichten werden te Genève doorgegeven aan de militair attaché. De correspondentie tussen ir. *Beukema toe Water* en de militair attaché te Bern is dan ook te vinden in het archief van de Zwitserse weg.

Onderwijl beschikte de Zwitserse weg, door toedoen van de heer *Bartels,* die door dr. *Visser 't Hooft* naar Nederland gezonden was, over een geregelde estafette-dienst. In dit verband noemt de heer *Slotemaker de Bruine* eveneens het werk van de heer *le Jeune.* Tenslotte werkte deze estafette-dienst om de 14 dagen. De heer *Slotemaker de Bruine* staat op het standpunt, dat deze estafette-dienst beter was dan de verbinding per post, waarbij micro-foto's van de stukken verborgen werden in normale postzendingen. Men kon dit slechts één of twee keer doen, daar de Duitsers het anders in de gaten zouden krijgen. Het is gebleken, dat één van de postzendingen door de Duitsers is gevonden. Het verzenden per post heeft dan ook niet zo'n grote omvang gehad. In het eerste jaar, toen de zendingen over het algemeen per post gingen, zijn er ongeveer honderd stukken doorgegaan, terwijl er in het tweede jaar een paar duizend naar Genève gezonden zijn. Hoewel uit de aard der zaak ook de koerier gevaar liep gepakt te worden, had men in dit geval het grote voordeel, dat men wist, wat er met de zending gebeurd was. Alle koerierszendingen zijn echter veilig te Genève aangekomen. Men kreeg bevestiging van ontvangst in Nederland via de retourzendingen van de Zwitserse weg. Ook gebeurde dit wel eens per telegram en wel via de heer *Beukema toe Water,* die over een zender beschikte.

In de zomer van 1943 is door het uittreden van mejuffrouw *Kohlbrugge* uit de Zwitserse weg de verzending langs deze route geheel door de heer *Slotemaker de Bruine* behandeld met assistentie van

anderen. Van 1 October van dit jaar af is de verzending regelmatig verlopen. Soms gingen de zendingen om de 10 dagen, terwijl er bovendien nog wel eens iemand extra ging. Voor deze estafettedienst was een groot aantal mensen nodig. .De regeling van de koeriersdienst buiten Nederland werd te Brussel verzorgd door de heer *le Jeune*. De Zwitserse weg heeft gefunctionneerd, totdat het door het oprukken van de geallieerden in Frankrijk onmogelijk was Zwitserland te bereiken. De laatste zending is op 27 October 1944 uit Nederland verstuurd. Het is niet gelukt om de verbinding van de Zwitserse weg voort te zetten van uit het bezette gebied naar bevrijd gebied. Wel zijn er in deze tijd veel telegrammen heen en weer gestuurd; stukken werden toen echter niet meer verzonden.

De heer *Slotemaker de Bruine* beklaagt er zich evenals ds. *Visser 't Hooft* over, dat men, na het aftreden van de heer *Lovink* als secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering weinig merkte van een levendige belangstelling aan de Londense kant. Dit bleek o.m. hieruit, dat er nooit eens een aanwijzing van Londen kwam over de methode van werken in die zin, dat men een richtlijn gaf op welke stukken men b.v. prijs stelde. Wel kreeg men in het laatste jaar meermalen een verzoek van de Regering, waarin concreet gevraagd werd, wat het Nederlandse volk van een bepaalde maatregel dacht. Dit is echter nimmer uitgebreid tot een algemeen samenspel. Ook is het achteraf vaak gebleken, dat men te Londen niet die aandacht gewijd heeft aan rapporten van belangrijke mensen in Nederland, welke men zou verwachten. Zo is het de heer *Slotemaker de Bruine* gebleken, dat een uitvoerig rapport van professor *Verzijl* en een aantal andere mensen van internationale naam over een internationaal onderwerp de Minister van Buitenlandse Zaken niet heeft bereikt. Ook een rapport van financiële deskundigen van de eerste rang, onder wie dr *Ridder*, bleek na de bevrijding van het Zuiden niet ernstig in overweging te zijn genomen, hetgeen bleek uit de financiële maatregelen, die genomen werden. De post, die uit Zwitserland in Nederland kwam, was dan ook in hoofdzaak te Genève verzameld. Zo werd b.v. het Londense Vrij Nederland gefotografeerd overgezonden. Eveneens werden veel artikelen uit de Zwitserse pers naar Nederland gestuurd. Dit gebeurde echter alles van Genève uit. Wanneer men echter informaties uit Londen zelf moest hebben, kreeg men, voorzover de heer *Slotemaker* zich herinnert, nimmer antwoord.

Wel deed de Regering omgekeerd verzoeken om inlichtingen aan de leiding van de Zwitserse weg in Nederland. Zo zijn inlichtingen ingewonnen over de secretarissen-generaal *Frederiks, Verwey* en *Hirschfeld*. Evenzo heeft de Regering gevraagd, hoe de illegale pers over de pers na de oorlog dacht. Ook omtrent de bundeling van de illegaliteit en over de verhouding van de illegaliteit tot de Regering zijn verzoeken om inlichtingen in Nederland ontvangen. Men kreeg niet de indruk, dat deze zaken te Londen behoorlijk gecoördineerd werden, daar het de leiding van de Zwitserse weg, nadat zij een opdracht van de Minister-President gekregen had omtrent de bundeling van het verzet, bleek, dat hier te lande een parachutist was aangekomen met een ongeveer gelijksoortige opdracht, die daarmede parallel liep. Deze parachutist was echter niet bekend met de opdrachten, die op dit punt via de Zwitserse weg waren gegaan.

58603 e.v. *(Weidner)*

De heer *J. H. Weidner* heeft verklaard, dat dr. *Visser 't Hooft* van Minister *Gerbrandy* opdracht had te proberen het contact met Nederland te organiseren. Dr. *Visser 't Hooft* heeft de heer *Weidner* midden 1943 gevraagd, of hij zich geheel wilde gaan wijden aan de zgn. Zwitserse weg. Deze heeft dit aanvaard. Einde 1943 zijn er twee lijnen gemaakt, een voor de berichten, die slechts weinig mensen kenden, nl. de heer *Weidner* zelf met zes of zeven anderen; de tweede lijn had ten doel personen uit Nederland naar Engeland over te brengen. De koeriersverbinding ging per trein; deze weg werd verzorgd door de heer *Weidner* en een drietal anderen. Hierlangs werden de berichten verzonden. De heer *Weidner* kwam zelf niet in Nederland, doch ging tot aan de Nederlands-Belgische grens. Daar hij zelf niet goed Nederlands sprak, kon hij in Nederland alleen maar gevaar opleveren. Zijn contact aan de Hollandse grens liep over de heer *le Jeune;* deze was voor hem de belangrijkste verbinding met Nederland. De heer *le Jeune* werkte hoofdzakelijk voor de koeriersweg en heeft slechts een of twee keer enkele mensen overgebracht. De berichtenlijn ging met de nachttrein van Brussel naar Parijs. Gewoonlijk bleven de koeriers een dag over in Parijs om aan de organisatie aldaar mede te delen wat moest worden gedaan. Dezelfde man ging dan de avond van de dag van aankomst naar Annecy en vandaar uit ging de koerier de bergen over en kwam de volgende dag te Genève aan. De grensoverschrijding naar Zwitserland was goed georganiseerd. Het reizen per trein geschiedde met valse Franse en Duitse papieren, zgn. uitgegeven door de Belgische Kamer van Koophandel te Brussel. Men ging met Duitse stempels over de grens. Deze

papieren werden verstrekt door de heer *van Niftrik,* die goede relaties had. Deze heeft de organisatie, waarvan de heer *Weidner* deel uitmaakte, geholpen over de grens te komen met Zwitserse toestemming. De heer *Weidner* is nimmer in handen van de Duitsers gevallen. De beide keren, dat hij werd gearresteerd, nl. te Toulouse en bij de Zwitserse grens, heeft hij kunnen ontvluchten.

Voor het overbrengen van personen bestond er een verbinding België—Frankrijk—Spanje en daarnaast een verbinding België—Frankrijk—Zwitserland. Mensen, die b.v. op verzoek van Londen naar Engeland reisden, gingen direct naar Spanje. Wanneer de overkomst naar Engeland niet zeer urgent was, werden de mensen naar Zwitserland gebracht, zodat zij daar contact met Nederlandse autoriteiten konden opnemen. Vooral in het begin, toen de lijn naar Spanje moeilijkheden opleverde, zijn ook piloten via Zwitserland weggeholpen. In totaal zijn door de organisatie van de heer *Weidner* naar zijn schatting ongeveer duizend mensen overgebracht, waaronder tweehonderd Fransen, 118 Amerikaanse piloten, honderd andere vreemdelingen, terwijl de rest bestond uit Nederlanders. Ook de geheime agenten *Ubbink* en *Dourlein,* die, na in het kader van het England-Spiel gevangen genomen te zijn, op eigen gelegenheid in Zwitserland waren aangekomen, zijn door de organisatie van de heer *Weidner* vandaar naar de Spaanse grens gebracht. De heer *Weidner* merkt nog op, dat alle personen in het begin over Zwitserland gingen, want men kwam gemakkelijker in Zwitserland dan in Spanje. Men was er zeker van, dat de mensen in Zwitserland in goede handen waren, waarna een volgende poging voorbereid kon worden om hen naar Spanje te brengen.

In Februari 1944 hebben de Duitsers op de lijn, die het personenvervoer behartigde, een groot aantal arrestaties kunnen verrichten, waarbij een honderdtal medewerkers werd gevangen genomen. De berichtenlijn kon echter doorgaan, omdat de gearresteerden de details daarvan niet kenden.

De heer *Weidner* heeft niet de indruk, dat er naast de verbinding van zijn organisatie nog meer georganiseerde wegen van Nederland uit naar Spanje en Zwitserland liepen. Wel weet hij, dat verscheidene mensen hebben geprobeerd iets te organiseren. Er bestonden wel Franse verbindingen; bovendien zijn er honderden Nederlanders in Spanje gekomen via eigen wegen. Zo konden piloten, die in Frankrijk neerkwamen, gemakkelijk naar Spanje komen langs de goed georganiseerde Franse verbindingslijnen. Voor de piloten, die in België neerkwamen, was dit reeds moeilijker, omdat dezen de Franse en de Spaanse grens over moesten. Het was voor de piloten, die uit Nederland kwamen, nog moeilijker, daar zij bovendien de Belgisch—Nederlandse grens moesten overschrijden.

Aangezien men oorspronkelijk geen opvangcentrum had in Nederland, dat de mensen in contact bracht met de organisatie-*Weidner* — in tegenstelling met de berichtenlijn — kwamen de mensen van alle kanten met de organisatie-*Weidner* in contact, waarna zij werden geholpen. In 1944 is er toen gezegd, dat er iemand in Nederland diende te fungeren als opvangcentrum voor de mensen, die weg moesten. Dr. *Visser 't Hooft* heeft daarvoor contact opgenomen met mr. *Slotemaker de Bruine.* Hierop is in Nederland iemand aangesteld, die deze zaken moest behartigen.

De kring van mensen, met wie de heer *Weidner* zijn werk heeft gedaan, schat hij op ongeveer driehonderd personen.

Over de Zwitserse weg B heeft de heer *Weidner* verklaard, dat hij deze niet beschouwt als een organisatie. Voorzover hem bekend, is daarvan tweemaal iemand in Zwitserland geweest. Het was reeds in Juni 1944 practisch onmogelijk in Frankrijk te reizen, daar in Zuid-Frankrijk de invasie was begonnen. [1]) Het zou hem dan ook verwonderen, wanneer er langs de weg B meer dan vier reizen naar Zwitserland zouden zijn gemaakt.

Omtrent zijn werkzaamheden voor de Zwitserse weg, heeft de heer *J. G. le Jeune* verklaard, dat hij zich in 1942 te Bilthoven heeft gevestigd, waar hij kennis maakte met mr. *J. H. des Tombe,* de gewestelijk commandant van de O.D. Hij heeft te Bilthoven, zoals iedere O.D.'er deed, rustig afgewacht en plannen gesmeed. De heer *des Tombe* bracht hem in het voorjaar van 1943 in contact met mr. *G. Slotemaker de Bruine.* Daar hij veel ervaring had met illegale grensoverschrijdingen van Leuven uit, werd zijn medewerking gevraagd bij het organiseren van een Zwitserse weg. De bedoeling was te komen tot een regelmatig vervoer van documenten naar Zwitserland, hetgeen tot die tijd niet regelmatig geschiedde, maar incidenteel. In de week voor Pasen 1943 verzocht de heer *Slotemaker de Bruine* hem naar Parijs te gaan, daar iemand te ontmoeten en zo mogelijk door te reizen naar Zwitserland. Hij kreeg een mondelinge boodschap mee aangaande de arrestatie van de heren *Vorrink, Schouten,* enz. Deze hield in, dat iemand, die *Gerbrandy* werd genoemd, zich in die groep had ingedrongen en zich legitimeerde via

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat de landing in Zuid-Frankrijk eerst op 15 Augustus 1944 plaats vond.

Radio Oranje en dat door toedoen van deze persoon de groep, waartoe de heren *Schouten* en *Vorrink* behoorden, was gearresteerd. Achteraf heeft hij gehoord, dat dit *van der Waals* is geweest. Met die mondelinge boodschap en met een zending foto's is hij toen op weg naar Zwitserland gegaan. Hij werd gearresteerd door de Feldgendarmerie, waarbij echter de microfoto's niet werden gevonden. Daarna werd hij teruggezonden naar Nederland. De boodschap, die hij had medegekregen, is dus niet via hem aangekomen; wel langs een andere weg, naar hij meent.

In September 1943 kreeg de heer *le Jeune* weer contact met de heer *Slotemaker de Bruine* De zaak was toen door *Bartels* zo geregeld, dat er om de veertien dagen een koerier te Brussel zou komen, met wie de heer *le Jeune* zich in verbinding zou stellen. Daarna is hij tot het voorjaar 1944 om de veertien dagen naar Brussel of naar Parijs gereisd. Te Brussel had de koerier uit Zwitserland, *Jean Weidner,* contacten met een groep studenten, die uit Nederland waren uitgeweken en een escape line hadden georganiseerd. Zij hielden echter de Zwitserse weg sterk gescheiden van deze organisatie. Toen dan ook die escape line werd opgerold, bleef de Zwitserse weg intact. Later vestigde de heer *le Jeune* zich te Brussel, waar hij tot taak had er voor te zorgen, dat alle zendingen, die Brussel bereikten, in Zwitserland kwamen. Dit was in April 1944.

Tevens werd hem de zorg voor een nieuwe escape line opgedragen. De heer *le Jeune* heeft deze opdracht uitgevoerd onder voorwaarde, dat langs die weg slechts Nederlanders mochten worden vervoerd, die in levensgevaar verkeerden of door de Regering naar Londen waren geroepen.

De centrale figuur zowel voor de documentenweg als voor de escape line, voorzover dit betrof de verbinding Brussel—Spanje en Brussel—Zwitserland, was de heer *Weidner.* De zendingen werden alle te Brussel overgenomen van de organisatie aldaar. Men reisde van Brussel uit via Frankrijk naar Zwitserland. Men ging per trein op Duitse verlofgangerspapieren tot aan de Zwitserse grens, waarna men te voet de grens passeerde. Half Juli 1944 dreigde de verbinding met Zwitserland in verband met de invasie te worden verbroken, waarna de heer *le Jeune* de mogelijkheid onder ogen zag de Belgische illegaliteit stukken uit Nederland met haar koerier mee te geven. Langs die weg heeft hij nog een zending verstuurd, die terecht is gekomen bij het hoofd van het B.I.

Na 3 September 1944 heeft de heer *le Jeune* geen bemoeienis meer met dit werk gehad.

48968 e.v. *(Beukema toe Water)*

Over zijn contacten met de Zwitserse weg heeft ir. *F. K. Tj. Beukema toe Water,* — die als opvolger van *Dutilh, Pot* en *de Koe* van December 1943 af tot aan het einde van de oorlog de leiding van de eerst door hen geleide spionnagegroep heeft gehad — het volgende verklaard.

De stukken van *de Koe* waren onder de schuilnaam *Hugo* langs de Zwitserse weg naar Engeland gegaan en de stukken van de heer *Beukema toe Water* onder de naam *Kees.* Na December 1943 kreeg de heer *Beukema toe Water* door bemiddeling van de heer *Pelinck,* directeur van het Stedelijk Museum te Leiden, contact met de heer *Bosch van Rosenthal* jr. Via laatstgenoemde heeft hij rechtstreeks contact met de Zwitsere weg gekregen. Langs deze weg kreeg hij geregeld vragen van de militair attaché uit Zwitserland. Ook later heeft hij steeds van de militair attaché zijn berichten via deze weg gekregen, hoewel er naast de oorspronkelijke Zwitserse weg een z.g. weg B was ontstaan, waarmede o.a. mr *Kielstra* te maken had. Later kreeg de heer *Beukema toe Water* b.v. de bevestiging van de ontvangst der berichten, die hij over de weg B had gestuurd, via de oorspronkelijke Zwitserse weg. De aard van de berichtgeving van de heer *Beukema toe Water* was niet uitsluitend militair. Op het gebied van de voedselvoorziening had hij b.v. contact met de heer *Louwes.* Op diens verzoek heeft hij o.m. aangedrongen op het parachuteren van voedsel. Tevens kreeg hij via mr. *Fockema Andreae,* die in deze tijd te Rotterdam op het gebied van de binnenscheepvaart werkzaam was, berichten over de havens van Rotterdam. Eveneens had de heer *Beukema toe Water* contact met de Nederlandse Spoorwegen, waardoor hij een inzicht had in het treinverkeer, dat voor de Duitsers georganiseerd moest worden.

Met betrekking tot de klachten, als zou de berichtgeving uit rooms-katholieke kring via de Zwitserse weg relatief minder geweest zijn dan de andere berichtgeving, heeft de commissie pater *Bleys,* die zich in 1944 op zijn reis naar Engeland heeft uitgelaten in die zin, dat de rooms-katholieke berichtgeving niet helemaal tot haar recht kwam, niet kunnen horen, daar deze is overleden. In een niet in de handel zijnd boek „Verantwoording", onder het pseudoniem *Lodewijk,* heeft pater *Bleys* een aantal rapporten overgenomen,

die hij destijds heeft opgesteld. De commissie laat een tweetal citaten hieruit volgen:

„In Zwitserland gekomen, bevond ik, dat daar sinds geruimen tijd een ontvang- en doorgeefpost van berichten bestaat uit en voor het bezette gebied. Ik bedoel den post van het z.g. geestelijk contact, een post die langs eigen weg met Nederland in verbinding blijkt te kunnen komen en met bepaalde kringen in Nederland ook regelmatig verbinding blijkt te hebben. Het is ten zeerste te betreuren, dat deze post, die van een zoo groot nut zou kunnen zijn, naar mijn vaste overtuiging in de meeste kringen van illegale werkers volslagen onbekend is. De reden hiervan mag niet gezocht worden in Nederland! Wil deze post, — en hiermee geef ik tevens de opvatting weer van meerdere Nederlanders in Zwitserland, die de werkwijze van dezen post kennen —, aan de bedoelingen, die de regeering er ongetwijfeld mee moet hebben, beantwoorden, dan moet zijn berichteninwinning en zijn berichtendoorgeving winnen aan breedheid van opvatting en objectiviteit van weergave." (Blz. 29/30).

„In het verslag over de mij in Nederland toevertrouwde opdrachten, opgesteld te Lerida, 8/9 Juli 1944, schreef ik het volgende:

„Het is in Nederland bekend, dat de Regeering te Londen alles in het werk stelt om zoo volledig mogelijk op de hoogte te zijn van het illegale constructieve werk, dat door wie ook in het bezette gebied wordt gepresteerd. Dat de inlichtingen daaromtrent meerdere malen in een of ander punt gebrekkig en onvolledig zullen zijn, ligt, gezien de moeilijke verbindingen, voor de hand.

Zoo is het ook bekend, dat de Regeering te Londen meer dan eens navraag heeft gedaan naar het illegale constructieve werk, dat het Katholieke deel van ons volk in de jaren der bezetting heeft gepresteerd. Dezelfde vraag werd mij meer dan eens in Zwitserland gesteld. Uit het stellen der vraag reeds blijkt, dat men omtrent dit punt niet over voldoende gegevens beschikt. Daarom werd mij tevens de taak opgedragen hierin de Regeering van voorlichting te dienen.

Aan de hand van enkele in afkortingen genoteerde aanteekeningen, die (reeds) in microfoto te Londen aanwezig zijn, zal ik zoo spoedig mogelijk daarover een kort verslag samenstellen. In verband hiermee echter herhaal ik, wat ik duidelijk in het verslag te Genève opgesteld (GB. 5209/44—No. 20) heb aangegeven: dat n.l. het zoo machtige passieve (en actieve) verzet, dat langzaamaan in ons volk is gegroeid, het werk is van „velen te zamen" uit alle streken van ons land en uit alle groeperingen van onze bevolking, zonder onderscheid van politieke kleur of godsdienstige overtuiging; waarbij dan echter — omdat hieraan buiten bezet gebied schijnbaar soms wordt getwijfeld — met nadruk moet gezegd worden, dat het Katholieke deel van ons volk in dat passieve verzet zeker niet de minste rol heeft gespeeld." (G.B. 6137/44 — No. 6).

Reeds gedurende mijn verblijf te Genève was bovenbedoelde microfoto eenmaal „zoek geraakt" daarna echter „teruggevonden" en volgens afspraak zou ze met de andere microfoto's, die wij uit Nederland hebben meegebracht, naar Londen worden vooruitgezonden. Tot mijn grote teleurstelling moest ik echter constateren, dat juist deze microfoto niet was aangekomen. B.I. heeft haar toen telegrafisch opgevraagd. Als antwoord telegrafeerde men terug, dat Lodewijk deze aanteekeningen in zijn rapport over de Landelijke Duikorganisatie had verwerkt. Op een 2e telegram van B.I. dat deze aanteekeningen niets met genoemd rapport te maken hadden, is geen antwoord meer gekomen." (Blz. 58/59).

36566 *(Slotemaker de Bruine)*

De heer *Slotemaker de Bruine* heeft in dit verband aan de commissie afschriften van een tweetal telegrammen van Augustus 1944 overgelegd, welke hij na de bevrijding van het B.I. heeft gekregen. Deze luiden als volgt:

„Copy/Bi.
Telegram verzonden aan Bern: 24 Augustus 1944.
Paraphrase:
Zijn de aanteekeningen van *Lodewijk,* die door hem in micro uit Nederland zijn meegenomen en waarover met *Roos* gesproken is, naar Londen doorgezonden?
Hij informeerde bij ons, aangezien zij voor hem van groot belang zijn.

Copy/Bi. GB. 7086/44
Telegram ontvangen uit Bern: 29 Aug. 1944.
Paraphrase:
Uw 121:

De aanteekeningen van *Lodewijk* zijn U toegezonden bij „TE 54 II".
Zij zijn door hem omgewerkt in rapport GC 158."

36762 e.v. *(van Niftrik)*

Ten aanzien van de reis van pater *Bleys* naar Londen deelt de heer *van Niftrik* mede, dat deze één van de leiders was van de L(andelijke) O(rganisatie). Pater *Bleys* had het idee, dat het contact van zijn groep met de Regering niet goed werd verzorgd door de Zwitserse weg. Hij is toen zelf op reis gegaan naar Engeland om deze zaak na te gaan. Pater *Bleys* heeft de reis naar Zwitserland gemaakt met de heer *Rudi Schreinemachers,* die als agent gedropt was bij Eindhoven. Pater *Bleys* heeft aan de heer *van Niftrik* persoonlijk medegedeeld, dat hij meende, dat de katholieke inlichtingen niet zo goed werden doorgegeven. Hij wilde daarom naar Londen, mede om het contact van de katholieke organisaties in Nederland, en vooral van de Landelijke Organisatie in Brabant en Limburg, met de Regering hechter te maken.

Ook van de reis van pater *Dito* was de heer *van Niftrik* op de hoogte, doch deze heeft met hem niet gesproken over het doel van zijn reis. Beiden zijn in de kortst mogelijke tijd over de Zwitserse grens naar Spanje geholpen en zijn tenslotte in Engeland aangekomen. De heer *van Niftrik* kan niet beoordelen, of pater *Bleys* grond had voor zijn klachten. Ook al had deze, aldus de heer *van Niftrik,* het gevoel, dat de berichtgeving tussen de katholieken en de Regering niet voldoende was, bewijst dit zeker niet, dat het opzet was van de Zwitserse weg. Het kan ook door toevallige omstandigheden zo zijn gekomen.

37164 e.v. *(Visser 't Hooft)*

Ten aanzien van de doorzending van materiaal van rooms-katholieke zijde, merkt de heer *Visser 't Hooft* op, dat inderdaad een vaststaand feit is, dat er niet heel veel van dit materiaal langs de Zwitserse weg is gekomen. Er zijn echter ook van Genève uit ernstige pogingen gedaan om dusdanig materiaal te krijgen. De heer *Visser 't Hooft* denkt hierbij in het bijzonder aan de relatie met pater *Stokman.* In feite heeft dit echter niet veel uitgehaald. Dit is echter niet te wijten aan principiële onwil op dit gebied, hetgeen ook te zien is aan datgene, wat wèl doorgestuurd is. Er is b.v. een zending geweest, waar twee politieke rapporten uit r.k.-kring bij zaten; hij kan ook het aartsbisschoppelijk schrijven noemen, dat in 1944 in alle kerken is voorgelezen. Dit stuk is niet alleen naar Londen doorgestuurd, doch de heer *Visser 't Hooft* heeft er persoonlijk direct voor gezorgd, dat het in alle Zwitserse kranten kwam. Het feit blijft echter bestaan, dat men in de bezettingstijd in Nederland gemakkelijker aansluiting kon krijgen met mensen, die men goed kende dan met mensen, waar men een beetje verder van af stond.

37165 e.v. *(Visser 't Hooft)*

De reacties van pater *Bleys* waren slecht, doch de heer *Visser 't Hooft* weet hiervan tot op heden het fijne niet. Zijn persoonlijke relaties met pater *Bleys* gedurende diens verblijf te Genève zijn echter zeer aangenaam geweest. Noch pater *Bleys,* noch enige andere criticus heeft hem tot nog toe materiaal van r.k.-zijde genoemd, dat de Zwitserse weg zou hebben kunnen krijgen, doch waar men niet zijn best voor heeft gedaan.

Pater dr. *J. G. Stokman* verklaart omtrent het beleid van dr. *Visser 't Hooft* weinig te kunnen mededelen. Hij heeft in Nederland contact gehad met de heren *Slotemaker de Bruine* en *Cramer* alsmede met de vroegere Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht, de heer *Bosch van Rosenthal.* Hij deelt mede, dat hij in het jaar 1944 of in het einde van 1943 herhaalde malen bezoek heeft gehad van de heer *Slotemaker de Bruine* en dat deze hem meer dan eens heeft gezegd: als je berichten hebt, geef ze dan mee; dan zal ik die gaarne via de Zwitserse weg doorsturen. Op het aartsbisdom, aldus de heer *Stokman,* was men echter de stellige overtuiging toegedaan, dat het niet nodig was b.v. teksten van herderlijke brieven via de Zwitserse weg naar Rome te sturen, omdat die brieven daar in feite waren. Voor wat Londen betreft heeft men, aldus de heer *Stokman,* op het aartsbisdom geen aanleiding gevonden om afzonderlijk nog brieven te sturen, aangezien men wel wist, dat, wanneer dit noodzakelijk was of wanneer het te pas kwam, hij dit zou doen. Hij heeft in Mei 1944, naar hij zich herinnert, een antwoord doorgegeven op een aantal vragen, die de Nederlandse Regering aan personen in diverse kringen wilde voorleggen. Hij wenst hieraan nog toe te voegen, dat hij zowel met de heer *Slotemaker de Bruine* als met de heer *Cramer* regelmatig in verbinding stond en dat dezen herhaaldelijk tegen hem hebben gezegd, dat de Zwitserse weg voor hem open stond. De heer *Stokman* is dan ook van oordeel, dat er geenszins sprake van was, dat de Zwitserse weg niet gesteld was op de berichtgeving van rooms-katholieke zijde of dat men er nimmer naar heeft gevraagd. Wanneer, aldus de heer *Stokman,* van rooms-katholieke zijde de behoefte was gevoeld meer stukken langs deze weg te zenden, dan had naar zijn overtuiging inderdaad de gelegenheid daartoe bestaan.

45141 e.v. *(Stokman)*

43900 e.v. *(Bosch van Rosenthal)*

Jhr. mr. *L. H. N. F. M. Bosch ridder van Rosenthal* heeft verklaard, dat hij sinds Februari 1943 betrekkelijk regelmatig, hetzij via zijn vader, hetzij via koeriers, die naar Zwitserland reisden, contact had met de Zwitserse weg. In het najaar van 1942 of in de lente van 1943 werd mr *Slotemaker de Bruine* een van de contactpersonen, die de koeriers uit Zwitserland ontving en de berichten aannam. In het voorjaar van 1943 ontmoette hij bij zijn vader de heer *Bartels,* die uit Zwitserland naar Nederland was gekomen. Zijn vader had verbinding met de Zwitserse weg in verband met politieke aangelegenheden, terwijl hijzelf dit contact onderhield voor het doorgeven van militaire berichten, die hij van anderen ontving. Na de arrestatie van *Kees Dutilh* kreeg hij deze berichten van *Leen Pot.* Nadat deze via Zweden naar Engeland overgestoken was, nam *Siewert de Koe* diens werk over, met welke laatste *Pot* hem in contact had gebracht. Nadat *de Koe* was gearresteerd, heeft hij daarop contact gekregen met diens opvolger, Ir. *Beukema toe Water.*

52915 e.v. *(de Graaff)*

Een van degenen, die naast de illegale koerierslijnen op legale wijze verbinding tussen het bezette gebied en Zwitserland onderhielden, is mr *W. E. A. de Graaff* geweest. Deze was werkzaam bij Philips te Eindhoven.

Hij heeft verklaard tijdens de bezetting onder verschillende voorwendselen 22 maal in Zwitserland te zijn geweest. Hij nam voor verschillende groepen in Nederland, zoals b.v. de groep-Albrecht; stukken meer naar Zwitserland. In Zwitserland heeft hij dr. *Visser 't Hooft* ontmoet, van wie hij weer stukken ontving om mee terug te nemen naar Nederland. De heer *de Graaff* verklaart ook, dat de berichtgeving uit Londen zeer gering is geweest. Hij heeft o.m. een verklaring van het gezantschap te Bern meegekregen, waarbij de Regering zich garant stelde voor de uitbetaling van een bepaalde som aan de illegaliteit. Dit steunde kennelijk op boodschappen uit Londen. Het is betrekkelijk op het einde geweest; hij meent in de loop van 1944. Uit Zwitserland kreeg hij iets meer mee. Op een zijner reizen was er op een gegeven moment te Weil, het Duitse station voor Basel, contrôle. De heer *de Graaff* wist aan deze contrôle te ontkomen. Hij had toen ongeveer 2½ kilo films en papieren in zijn koffer. Toen de Zwitserse weg volop functionneerde, kreeg hij toch nog veel materiaal mee. Omstreeks Mei 1943 heeft hij tweemaal een boodschap, die betrekking had op de te Haaren ingesloten geparachuteerde agenten, naar Zwitserland overgebracht.

36779 e.v. *(van Tricht)*

De militair attaché te Bern, de heer *A. G. van Tricht,* heeft omtrent de verbindingen van Nederland met Zwitserland tijdens de bezetting, medegedeeld, dat hij daarover in het begin geen contact had met Londen, terwijl hij ook van Nederland niets merkte. In de loop van 1943 kreeg hij de mededeling, dat hij benoemd was tot vertegenwoordiger van het Bureau Inlichtingen. Onderwijl had hij de heer *van Niftrik* ontmoet, die veel contacten in Nederland had. De heer *van Niftrik* trad eigenlijk op als zijn vervanger in deze zaken. Deze stond in verbinding met dr. *Visser 't Hooft.* Daarnaast bemoeide de heer *van Niftrik* zich met de voorbereiding van het overbrengen van vluchtelingen naar Spanje. Persoonlijk bemoeide de heer *van Tricht* zich hier niet mee. Toen zowel de heer *Visser 't Hooft* als de heer *van Tricht* uit Londen een opdracht op het gebied van inlichtingen hadden, heeft dit wel eens aanleiding gegeven tot strubbelingen, maar deze zijn steeds overwonnen en hebben geen afbreuk gedaan aan de onderlinge verhouding. De moeilijkheden zijn later gekomen, toen de heer *van Tricht* in samenwerking met de heer *van Niftrik* pogingen deed om naast de oorspronkelijke Zwitserse weg een tweede weg (de weg B) op te richten. Dit laatste geschiedde, als de heer *van Tricht* zich goed herinnert, op initiatief van de heer *van Niftrik.* De heer *van Tricht* kan niet mededelen, wie in Nederland precies bij de weg A betrokken waren. Al deze zaken liet hij over aan de heer *van Niftrik.* Tot de oprichting van de weg B heeft de heer *van Tricht,* herinnert hij het zich wel, slechts enkele berichten van militaire aard van dr. *Visser 't Hooft* gekregen. Dit is mede de reden geweest om een nieuwe weg te organiseren. Het is, aldus de heer *van Tricht,* moeilijk te zeggen, of door het ontstaan van de weg B de hoeveelheid militaire berichten groter geworden is. Weliswaar kreeg men in de latere tijd hoe langer hoe meer militaire berichten, doch die kwamen zowel langs weg A als langs weg B. Over het algemeen heeft de heer *van Tricht* de indruk, dat de berichtgeving in totaal bevredigend is geweest. De heer *van Tricht* deelt voorts mede, door middel van mr. *de Graaff* berichten te hebben gekregen van ir. *Tromp* te Eindhoven, die evenals de heer *de Graaff* bij de Philipsfabrieken werkzaam was. De heer *Tromp* stuurde berichten op allerlei gebied, die hij kreeg van andere ondergrondse groepen en daarna doorzond. Over Regeringsmededelingen uit Londen weet de heer *van Tricht* weinig te zeggen, daar de gezant die rechtstreeks aan de heer *Visser 't Hooft* gaf, zoals b.v. critiek op de reorganisatie van het verzet. Het was de heer *van Tricht* niet bekend,

hoe de militaire inlichtingen in Nederland verzameld werden. Hij weet alleen, dat hij te maken had met een persoon, die zich „*Kees*" noemde. Hij kon deze berichten op hun waarde contrôleren, daar ook van andere kanten mededelingen binnenkwamen. Het werk van de groep-Kees zat echter zeer goed in elkaar en was ook systematisch.

36651 e.v. *(van Niftrik)*

De heer *J. G. van Niftrik* heeft medegedeeld, dat hij, nadat hij in Zwitserland was aangekomen, ongeveer tegen het einde van het jaar 1942 contact gekregen heeft met de Zwitserse weg. Oorspronkelijk was dit contact particulier. Later heeft hij het werk gedaan als assistent van de militair attaché te Bern. Toen de heer *van Niftrik* nog in Nederland was, had hij een weg om Engeland-vaarders naar Engeland te helpen. Zodoende is hij in contact gekomen met een aantal jongelui, die samenwerkten met dr *Somer,* die zich toen nog in het bezette gebied met inlichtingenwerk bezig hield. De groep van de heer *Somer* wilde voor het verzenden van berichten graag gebruik maken van de weg, waarover de heer *van Niftrik* beschikte. Hieruit is een bepaalde route ontstaan. Oorspronkelijk liep deze route naar Zwitserland. Tenslotte was het mogelijk om iemand in 36 uur van de Nederlandse grens naar Bern te brengen. Op deze wijze zijn ruim 100 personen vervoerd. De inlichtingendienst van de heer *Somer* is later, na diens vertrek uit Nederland, overgenomen door zijn twee eerste assistenten, de heren *de Kort* en *Brejaart,* van wie de laatste is gefusilleerd. De heer *Brejaart* heeft op een gegeven moment de heer *van Niftrik* gewaarschuwd, dat een onbetrouwbaar element in hun dienst was gekomen. Men heeft deze echter kunnen liquideren. Een week daarna kwam er een overval bij alle leden van hun organisatie. Dit was in de nacht van 5 op 6 Augustus 1942. De heer *van Niftrik* heeft zich echter in zijn schuilplaats kunnen verbergen en is daarna met zijn vrouw over de grens gevlucht.

Zij zijn in Zwitserland aangekomen en hebben zich gemeld bij de militair attaché, die de heer *van Niftrik* reeds kende door de mensen, die door hem naar Zwitserland waren geholpen. De heer *van Niftrik* heeft toen aan de militair attaché toestemming gevraagd om te trachten in Nederland militaire berichten voor deze te verkrijgen. Deze vond dit goed en heeft hem hieraan laten werken. Dit, aldus de heer *van Niftrik,* viel samen met de poging van dr. *Visser 't Hooft* om in opdracht van de Regering verbinding met Nederland te krijgen. Zij hebben toen hun krachten gecombineerd en zijn begonnen met iemand uit te zenden, die zich daarvoor aanbood. Dit was de heer *van Borssum Buisman,* voor wie op dat ogenblik geen mogelijkheid bestond via Frankrijk naar Engeland door te reizen. Daarom had hij zich aangeboden om koeriersdiensten te verrichten tussen Zwitserland en Nederland. De heer *van Niftrik* heeft hem toen de nodige inlichtingen gegeven om langs de bekende lijn naar Nederland te gaan en daar contact te zoeken met de mensen van zijn oude organisatie. Tevens moest hij zoeken naar wegen voor mensen, die inlichtingen verzamelden en geen gelegenheid hadden deze door te zenden. Hierin is de heer *van Borssum Buisman* uiteindelijk geslaagd, daar hij terecht is gekomen bij een van de personen, die dit zeer vakkundig deden, nl. de reserve-kapitein der artillerie *Leendert Pot.* Eén van diens rapporten, dat zeer belangrijk was voor de oorlogvoering, heeft de heer *van Borssum Buisman* mee naar Zwitserland gebracht, terwijl hij tevens een lijn uitstippelde, waarlangs de koeriers konden reizen. Deze lijn is daarna tweemaal door de heer *Bartels* bereisd. Hieruit is zo langzamerhand een regelmatige route gegroeid, totdat men in verbinding kwam met *Jean Weidner,* die in Frankrijk reeds veel aan dit werk had gedaan. Deze is tenslotte de grote organisator van de lijn geworden.

Alle berichten kwamen binnen te Genève, waar een werkplaats was opgericht voor het maken van micro-foto's. De heer *van Niftrik* heeft een hele tijd volkomen samengewerkt met dr. *Visser 't Hooft,* waarbij beiden van deze ene lijn gebruik maakten, met dien verstande, dat de lijn voor beide doeleinden werd gebruikt. Wanneer de berichten te Genève waren aangekomen, scheidde de technische dienst dadelijk na aankomst het militaire van het niet-militaire. Het eerste ging dan naar de militair attaché en de heer *van Niftrik,* het laatste naar dr. *Visser 't Hooft.* Voor dit werk had de militair attaché aan de heer *van Niftrik* carte blanche gegeven om de zaak op te richten. De heer *van Tricht* heeft eerst uitgekeken, of het werkelijk goede resultaten opleverde en toen hem bleek, dat hij met betrouwbare mensen te doen had, heeft hij de directie zelf op zich genomen. De militair attaché bleef echter te Bern, terwijl de technische dienst te Genève werkte. Hier werden de berichten gemicrofotografeerd en daarna verborgen in voorwerpen. Zij werden in twee of drie exemplaren gecopieerd en langs verschillende wegen naar Engeland gezonden.

De heer *van Niftrik* deelt mede, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* te

Genève geweest is, voordat hij uit Nederland vertrokken was. Wel is zij langs de lijn van de heer *van Niftrik* naar Zwitserland gereisd; zij heeft daar verschillende contacten opgenomen en vervolgens heeft zij de mensen in Nederland op de hoogte gebracht van de toestanden in Zwitserland. Zij heeft de groep, waarin de heer *van Niftrik* werkzaam was, een grote dienst bewezen, daar men vrijwel niets meer hoorde van de mensen, die langs de lijn-*van Niftrik* in Zwitserland waren aangekomen. Eveneens heeft zij zijn groep op de hoogte gesteld van het werk van dr. *Visser 't Hooft*. De heer *van Niftrik* gelooft niet, dat, toen hij te Genève aankwam, dr. *Visser 't Hooft* reeds over verbindingen beschikte; hij meent echter, dat deze wel werkte met mensen, die langs legale weg naar Zwitserland kwamen, zoals mr *de Graaff*. In de zomer van 1943, aldus de heer *van Niftrik,* was de verbinding regelmatig geworden. De reis van de heer *van Borssum Buisman* was geweest in December 1942. Deze is vrij lang weggebleven en is waarschijnlijk in Januari of Februari 1943 teruggekomen. In de zomer van 1943 was er een regelmatig contact van tweemaal in de maand.

De heer *van Niftrik* kan dit controleren aan de hand van de afschriften van de correspondentie tussen de groep-Evert en Genève, welke eerst werd gevoerd door de heer *van Niftrik* rechtstreeks en later uit naam van de M.A. (dit is militair attaché). De berichten naar *Pot* en zijn opvolger gingen via de heer *Bosch van Rosenthal* jr. De organisatie van de estafette-dienst was in de zomer van 1943 geheel in handen van de heer *Weidner*. Ook de lijn van Zwitserland via het bezette deel van Frankrijk naar Spanje werd door de heer *Weidner* verzorgd. De berichten, die men te Genève ontving, werden volledig op drie verschillende manieren naar Londen gestuurd, terwijl zo snel mogelijk een kort uittreksel telegrafisch naar Londen werd doorgeseind. De berichten werden in de eerste plaats, verborgen in voorwerpen, meegenomen door Engelandvaarders. Voorts gingen ze zo nu en dan via de Franse verbindingen met vliegtuigen uit Frankrijk. Tenslotte werden verdunde micro-foto's (een uitvinding van ir. *Eisma)* in de kaften van boeken ingebonden en daarna door een Zwitserse uitgever via de Duitse Lufthansa naar een Stockholmse boekhandel gezonden. Hier werden ze afgehaald en verder naar Engeland doorgezonden.

De heer *van Niftrik* deelt nog mede, dat de samenwerking tussen hem en de heer *Visser 't Hooft* altijd goed geweest is, hoewel er wel eens meningsverschillen ontstonden, omdat de militair attaché en hij vonden, dat er bij de weg A eigenlijk meer de nadruk gelegd werd op burgerlijke dan op militaire gegevens. Vandaar hun poging om een tweede weg te organiseren.

§ 2. *De spionnage door de O.D. op de Zwitserse weg.*

42285 e.v. *(Kohlbrugge)*

Reeds uit de hiervoren weergegeven verklaring van mejuffrouw *H. Kohlbrugge* is gebleken, dat tussen haar en de leiding van de Zwitserse weg, nadat deze overgegaan was in handen van de politieke commissie, moeilijkheden waren ontstaan, tengevolge waarvan mejuffrouw *Kohlbrugge* zich gewend heeft tot de chef staf van de O.D., de heer *Six*. Mejuffrouw *Kohlbrugge* heeft in verband hiermede nog het volgende medegedeeld.

Na haar uittreden uit de Zwitserse weg heeft zij nog één zending gezien van de heer *Heldring,* die als koerier bij de Zwitserse weg in Nederland fungeerde en die enkele weken later, om dezelfde reden als mejuffrouw *Kohlbrugge,* verdere samenwerking weigerde. Sindsdien werden copieën van de stukken, waarvan de fotograaf *Prins* de microfoto's maakte, door deze aan mejuffrouw *Kohlbrugge* en de heer *Heldring* ter inzage gegeven; zij gaven deze dan door uitsluitend aan de heer *Six*. Zij hebben dit, aldus mejuffrouw *Kohlbrugge,* gedaan in nader overleg met de heer *Six* en met de bedoeling om, zodra zulks mogelijk was, de Regering van een en ander te verwittigen. Er is verder dan ook geen enkel gebruik van deze stukken gemaakt. De heren *Six* en *Heldring* en mejuffrouw *Kohlbrugge* achtten het noodzakelijk, dat de Regering op de hoogte kwam van hetgeen bij de Zwitserse weg gebeurde. Zij meende n.l., dat de Regering moest weten, dat de Zwitserse weg, die gewoon doorging onder dezelfde letters en nummers, niet de oude weg, niet de brievenbus was, zoals de Regering zich dit voorstelde en zoals die weg haar ook was aangekondigd. Er was dus geen sprake van, dat men misbruik wilde maken van politieke papieren, doch het ging om de mogelijkheid de Regering precies in te lichten. De mogelijkheid tot dit laatste werd geschapen, toen de heer *G. A. van Borssum Buisman,* een in Nederland geparachuteerde agent, weer naar Engeland terug zou gaan en opdracht kreeg deze kwestie aan de Regering voor te leggen. Toen hij werd gearresteerd, werd besloten, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* met hetzelfde doel zou gaan.

Ook zij werd gearresteerd en wel op 3 of 4 April 1944 in de trein van Tilburg naar Amsterdam. Zij had, goed verstopt, een rolletje micro-foto's bij zich, waarbij ook het bericht aan de Regering over de feiten. Bij haar arrestatie in de trein heeft zij kans gezien dit rolletje in de zak van een dame te stoppen, die naast haar zat. De fotograaf, die copieën ten dienste van mejuffrouw *Kohlbrugge* en de heer *Six* maakte, was een oorspronkelijke relatie van haar; zij had hem in de combinatie van de Zwitserse weg gebracht. Ook de fotograaf was van mening, dat de Regering moest worden ingelicht. De gronden, waarop mejuffrouw *Kohlbrugge* haar medewerking voor deze handelingen verleende, waren, dat een politieke commissie de leiding genomen had van de Zwitserse weg, terwijl er nooit een duidelijk antwoord was gegeven op de vraag, wat de politieke begrenzing van deze commissie was; anderzijds heeft men ook nimmer gezegd, dat de naam fout was, en dat deze commissie slechts een werkcombinatie wenste te zijn. De leden van meergenoemde commissie stonden er bewust op politieke commissie te heten. Naar de mening van mejuffrouw *Kohlbrugge* had deze commissie zeer bewust bepaalde politieke tendenties en had zij een bepaalde visie op de voorlichting van de Regering, hetgeen niet in overeenstemming was met de wijze, waarop destijds de weg aan de Regering was aangekondigd.

Zo geeft mejuffrouw *Kohlbrugge* als voorbeeld, dat een bepaald stuk — zij meent, dat het nummer 325*a* was — dat afkomstig was van de O.D., via de brievenbus (de Zwitserse weg) was verzonden. Dit stuk werd echter van Zwitserland uit teruggezonden naar de politieke commissie, hetgeen ten gevolge had, dat de heer *Slotemaker de Bruine* het stuk van commentaar voorzag en het daarop weer naar Zwitserland stuurde. Hierna ging het, aldus gecommentarieerd, naar de Regering te Londen. Mejuffrouw *Kohlbrugge* wil het niet zo stellen, dat deze politieke commissie stukken van een politieke richting, welke niet de hare was, niet verzonden heeft; men heeft wel degelijk ook stukken met een andere politieke strekking naar Genève doorgezonden. Waar het haar echter om gaat, is, dat deze commissie, wanneer een bepaald stuk haar niet zinde, dit met commentaar doorzond. Het gebeurde, aldus mejuffrouw *Kohlbrugge* ook wel eens zonder een bepaald commentaar. Maar de tendenz lag er, en daaraan werd ook uitvoering gegeven, om bepaalde politieke voorlichting aan de Regering te geven onder het motto van een algemene weg, Afgezien van de politieke tendentie, die tot uiting kwam door het terugzenden van bepaalde stukken van Genève naar Nederland ter commentariëring, acht mejuffouw *Kohlbrugge* het ook uit illegaal oogpunt gezien lichtzinnig, wanneer men een stuk terugstuurt om het hier te laten lezen. Bovendien had de heer *Visser 't Hooft* tegen mejuffrouw *Kohlbrugge* gezegd, dat hij de opdracht van de Regering had stukken te verzamelen. Tussen hem en haar stond het dus vast, dat dr. *Visser 't Hooft* volkomen als „brievenbus" zou fungeren. Zij heeft dan ook, toen zij actief was bij het verzamelen van stukken in Nederland, hoewel haar contacten in het begin uiteraard het meeste bij Vrij Nederland lagen, veel moeite gedaan om stukken uit anti-revolutionnaire of rooms-katholieke kringen te krijgen. Contacten met pater *Stokman* en pater *Bleys* heeft zij echter niet gehad. Zij kan ook niet zeggen of zij in haar tijd ooit berichten, die kennelijk afkomstig waren van het r.-k. volksdeel, naar Londen heeft gezonden.

Mejuffrouw *Kohlbrugge* legt er nog de nadruk op, dat haar bezwaar was, dat de Regering niet werd ingelicht over de zeer duidelijke structuurverandering van de weg. Wanneer de politieke commissie de moeite had genomen dit aan de Regering te schrijven, zou zij volkomen tevreden geweest zijn. Nu de politieke commissie dit echter niet heeft gedaan, is zij van mening, dat zij en haar medewerkers het recht, ja zelfs de plicht hadden om, toen bleek, dat de Regering eenzijdig werd ingelicht, deze daarvan mededeling te doen.

Het copiëren is volgens mejuffrouw *Kohlbrugge* begonnen in September 1943, toen zij zich terugtrok uit de Zwitserse weg, en is in elk geval doorgegaan tot April 1944, toen zij werd gearresteerd. Dit copiëren moest wel gebeuren; er kon niet worden volstaan met een mededeling aan de Regering, dat de politieke commissie haar verkeerd inlichtte. Zij moest, aldus mejuffrouw *Kohlbrugge,* de Regering de bewijsstukken in handen geven. Deze had b.v. niet de beschikking over de stukken, die tussen de heer *Visser 't Hooft* en de heer *Slotemaker de Bruine* werden gewisseld en die eveneens gecopieerd werden. Zij gaf deze allemaal door aan de heer *Six.*

Over de moeilijkheden, die er zijn geweest met de Zwitserse weg, heeft de heer *P. J. Six,* destijds chef staf van de O.D., het volgende verklaard.

44935 e.v. *(Six)*

Het contact tussen Vrij Nederland en de O.D. was in 1942 en 1943 aanvankelijk goed tot er op een gegeven ogenblik moeilijkheden ontstonden tussen mejuffrouw *Kohlbrugge* en Vrij Nederland. Die

moeilijkheden waren, naar de mening van mejuffrouw *Kohlbrugge,* dat de redactie van Vrij Nederland een politieke censuur wilde uitoefenen op de correspondentie, die naar Engeland zou gaan. Kort hierna heeft de heer *Six* een gesprek gehad met de heer *van Randwijk,* die tegenover hem heeft erkend, dat er inderdaad een politieke commissie was opgericht en dat deze zou schiften wat naar de overkant zou gaan en wat niet. Dit was in September 1943. In dit gesprek met de heer *van Randwijk* is o.a. het verschil van inzicht tot uiting gekomen met betrekking tot de houding, die Vrij Nederland had aangenomen ten aanzien van de mededelingen van de Regering over de instelling van het Militair Gezag.

De heer *Six* stelde zich nl. op het standpunt, dat de pers zich tijdens de Duitse bezetting volstrekt achter de Regering diende te stellen en eventuele bezwaren tegen Londense maatregelen slechts te Londen kenbaar moest maken, doch niet in de ondergrondse pers moest behandelen. De heer *van Randwijk* deelde de opvatting van de heer *Six* niet en bleek volgens zijn eigen woorden met hoofd en schouders in de politiek te zitten.

In dezelfde tijd was uit Zwitserland een zekere *Hans* (de heer *Bartels)* gekomen, die zich tegenover de geparachuteerde agent *van Borssum Buisman* in deze zin had uitgelaten, dat de bedoeling van de Zwitserse weg was een zekere censuur op de naar Londen te zenden berichten uit te oefenen. De heer *van Borssum Buisman* heeft zich toen verplicht geacht het Bureau Inlichtingen daarvan telegrafisch in kennis te stellen. De heer *Six* heeft de heer *van Randwijk* te kennen gegeven, dat hij zich, gezien de omstandigheden, niet met de gang van zaken kon verenigen. De heer *van Randwijk* wenste hier echter geen verandering in te brengen. De heer *Six* heeft zich toen voorbehouden, of hij nog van de Zwitserse weg gebruik zou maken. De heer *van Randwijk* drong er op aan, dat de O.D. speciaal met het oog op militaire berichten deze weg zou blijven gebruiken. Nadien, aldus de heer *Six,* heeft de O.D. van meer dan één weg gebruik gemaakt, maar ook van de Zwitserse weg.

Onderwijl had mejuffrouw *Kohlbrugge* aan de heer *Six* een aantal brieven van de Zwitserse weg getoond, waaruit bleek, dat iets van de grieven, die zij tegen deze weg had, juist was. De heer *Six* heeft zich toen afgevraagd of het juist was, dat de Regering eenzijdig zou worden ingelicht en of het niet zijn plicht was deze daarvan in kennis te stellen of te doen stellen.

Na het advies van o.a. de agent *van Borssum Buisman* is hij tot de conclusie gekomen, dat hij verplicht was door middel van het laten copiëren van de berichten, die via de Zwitserse weg gingen, de Regering op de hoogte te stellen. Enige tijd later heeft hij deze zaak ook besproken met de heer *Caljé,* en later met de heer *Neher,* die van mening waren, dat dit de plicht van de heer *Six* was op één voorwaarde (waar hij zich ook strikt aan heeft gehouden), dat hij van zijn wetenschap alleen gebruik mocht maken om de Regering op de hoogte te stellen.

Een poging om de gecopiëerde zendingen via de heer *van Borssum Buisman* naar Londen te sturen mislukte, daar deze op 5 Februari 1944 werd gearresteerd. Een tweetal volgende pogingen om met een andere koerier de zendingen naar Londen te sturen mislukten, totdat uiteindelijk de zending met een koerier, die geheel buiten de zaken stond, gesloten naar Londen is gegaan.

De heer *Six* heeft gedurende een zekere periode de stukken van de Zwitserse weg doen copiëren, waarbij het hem er niet om ging het bewijs te leveren, dat de Zwitserse weg inderdaad een politieke tendentie had (immers hierover had de heer *van Borssum Buisman* reeds een mededeling gedaan), doch om de Regering een nauwkeurige inzage te geven van de gehele gang van zaken, zodat zij kon weten wat er zich precies op de Zwitserse weg tussen Nederland en Zwitserland afspeelde. Hierdoor zou het Londen mogelijk worden gemaakt tot een juist oordeel te komen. Uit de correspondentie, die tussen Nederland en Zwitserland werd gevoerd, kon de Regering op deze wijze een inzicht krijgen in de gedachtensfeer, waarin de zaak zich ontwikkelde. Hierdoor zou Londen de zaak kunnen overzien en besluiten, of het nodig was hierin verandering te brengen. Een mededeling naar Londen omtrent het karakter van de Zwitserse weg was, aldus de heer *Six,* volstrekt nutteloos, daar dit reeds door de heer *van Borssum Buisman* was gedaan. Het fotocopiëren van de correspondentie tussen Zwitserland en Nederland werd gedaan zonder voorkennis van de Nederlandse Regering. Het fotocopiëren geschiedde speciaal om de correspondentie, die gevoerd werd door de mensen, die hier de Zwitserse weg verzorgden, en degenen, die het in Zwitserland deden, te kunnen overleggen.

Van één stuk, aldus de heer *Six,* is gebleken, dat het, hoewel het ontvangen was door de politieke commissie in Nederland, niet doorgezonden werd naar Zwitserland. Dit was een stuk van persmensen betreffende hun visie ten aanzien van de perstoestanden in

44957 *(Six)*

Nederland. Uit een brief van de politieke commissie aan dr. *Visser 't Hooft* dd. 23 December 1943 bleek dit duidelijk. In deze brief wordt het volgende geschreven:

> „Ons kwam in handen een nota, opgesteld door een aantal persmensen, die momenteel nog in functie zijn, maar die daarin aan de Regering mededelen, dat zij dat zeer contre coeur doen en dus straks volgaarne bij de nieuwe opzet van de pers zullen helpen. Wij achten dit van te weinig belang om door te zenden. (de oratio pro domo was te duidelijk). Echter schijnt men ook langs andere weg verzending beproefd te hebben. Wij zullen nu gaarne vernemen of deze nota toch aan de overzijde is gearriveerd; bij onze verdere voorlichtingen kunnen wij dan hiermede rekening houden. Wij vragen dit in overleg met B.S. Zie B.S. 111."

De heer *Six* heeft niet geconstateerd, dat men bepaalde stukken verminkte, voordat zij werden doorgezonden. Hij heeft dit dan ook nooit gezegd en ook nooit verondersteld. Het enige, dat hij geconstateerd heeft, is dat in de begeleidende correspondentie tussen de politieke commissie en dr. *Visser 't Hooft* wel eens bepaalde beschouwingen over stukken werden gegeven. Ook kwam hem echter de geest, die uit een aantal verzonden stukken tot uiting kwam, onjuist voor. Dat er, aldus de heer *Six,* over de waarde en de betekenis van stukken in de begeleidende correspondentie een oordeel werd gegeven, vond hij uitstekend. Immers Londen kon tenslotte dat oordeel naast zich neerleggen of het accepteren. Wel acht de heer *Six* een bezwaar, dat men bepaalde stukken niet doorstuurde. Hij meent, dat hiervan in één geval inderdaad sprake is, nl. het stuk van de persmensen. Een ander bezwaar acht de heer *Six,* dat men zich in Zwitserland met de stukken bemoeide in plaats van ze door te zenden. Hierdoor werd het vertrouwen weggenomen, dat de stukken inderdaad gewoon doorgezonden werden. Dit bracht bovendien voor de mensen in het bezette gebied grote extra risico's met zich mede. Daarnaast moest de heer *Bartels* al in December 1943 erkennen, dat er van Zwitserland uit een bepaald bericht niet was doorgezonden, omdat men niet begrepen had, dat het eigenlijk belangrijk was. Dit betrof het sleutelwoord op een code van de O.D. Hierdoor is grote vertraging in de berichtgeving van de O.D. met Londen ontstaan. Dit heeft de O.D. aan de heer *Bartels* uitgelegd en deze is medegedeeld, dat men het maar aan de O.D. moest overlaten, wat voor rare berichten zij naar Londen wilde sturen. Daarna is die codesleutel doorgestuurd en is de code alsnog bruikbaar geworden. Dit is, aldus de heer *Six,* één van de bewijzen, dat er te Genève zeer eigenmachtig is opgetreden op voor de O.D. volstrekt onaanvaardbare wijze.

De opdracht aan de heer *Prins,* die de stukken van de Zwitserse weg fotografeerde, om deze voor de heer *Six* te copiëren, is gegeven door de heer *Six.* De fotograaf voelde zich aan de ene kant verplicht dit te doen, doch had aan de andere kant bezwaren, daar hij vond, dat hij hiermede het vertrouwen schond van degenen, die hem hun correspondentie toevertrouwden. De heer *Six* heeft hem toen gezegd, dat hij het inderdaad in het belang van de zaak moest doen.

Na zijn verhoor heeft de heer *Six* op 18 Juni 1949 aan de commissie een brief geschreven, welke luidt als volgt:

> „Op de vraag van de voorzitter van de Enquêtecommissie wat de reden geweest is waarom niet is volstaan met een enkele zending van de Zwitserse weg naar Londen te sturen, ben ik wellicht niet voldoende duidelijk en volledig geweest.
>
> Een der naar ik meen niet genoemde motieven is ongetwijfeld geweest Londen een behoorlijke kijk te geven op het karakter van hen, die de Zwitserse weg beheerden. Naar mijn overtuiging was dit werk in handen van niet daartoe voldoende competente mensen, behept met een zeer beperkte kijk op bepaalde facetten van Nederlandse belangen op zeer verschillend terrein, waardoor Londen naar mijn overtuiging vaak onjuist en onvolledig werd ingelicht.
>
> Door kennis te nemen van de onderlinge correspondentie, waarin zeer persoonlijke visies werden ten beste gegeven, zou het voor Londen meer dan op enige andere wijze mogelijk zijn zich een oordeel te vormen over de waarde der verstrekte inlichtingen en adviezen.
>
> Ook blijkt uit die brieven een zeer sterke anti-militaire geest, zoals vóór 1940 bij bepaalde groepen der bevolking in Nederland levend.
>
> Bij het kennis nemen van de woordelijke tekst blijkt eerst recht hoezeer de objectiviteit ten aanzien van militaire aangelegenheden zoek was en militairen in een zonderling daglicht werden gesteld. Ook daarom was het gewenst Londen deze woordelijke tekst te doen kennen.

Het bovenstaande doet niet af aan het feit, dat — ook naar mijn mening — door de Zwitserse weg zeer vele waardevolle stukken zijn verzonden."

De heer *Six* heeft bij deze brief „Aantekeningen betreffende den weg A" d.d. 5 April 1945 van de hand van de agent *van Borssum Buisman* gevoegd. Deze luiden als volgt:

„Mijn telegram:

„*Slaghoedje* mijnerzijds niets medegegeven daar hij niet objectief doch op last van *Wim* gegevens verzamelde ter voorkoming militaire dictatuur, vreezend lange duur staat van beleg stop hij stichtte hier verwarring en tweedracht groep van *Wim* censureert trouwens de door te zenden berichten stop rapport mijner bevindingen daarvoor te subtiele aard en slechts mondeling mogelijk stop staat van beleg wordt door velen misverstaan geef in overweging populaire uiteenzetting noodzaak mg voor ro".

baseerde ik in de eerste plaats op hetgeen ik door toevallige omstandigheden, hoewel niet volledig controleerbaar, omtrent de intriges van dezen weg vernam en was min of meer het rechtstreeksche gevolg van mijn ontmoeting en vertrouwelijk gesprek met *Hans*, de koerier van *Wim*.

Wat het eerste betreft, kwam ik door — in casu neutrale — zijde op de hoogte van de moeilijkheden en onverkwikkelijke situaties, welke *Hans* bij diens eerste bezoek in ..... door eigenmachtig en verwarring verwekkend optreden had veroorzaakt, waarbij trouwens ook de security der betrokkenen in gevaar werd gebracht. Hij wilde in de bestaande verhoudingen — naar het leek op eigen initiatief — hervormingen aanbrengen, waar men hier echter niet van gediend bleek te zijn. Dat *Wim*, zijn plaatsvervanger kennende, dit zelf ook wel inzag, mag blijken uit het feit, dat hij bij zijn volgend bezoek een serie gedragsregels medekreeg, waaraan hij zich te houden had en waarvan de bedoeling was zijn subjectieve aspiraties te beknotten en zich — althans naar den schijn — tot het objectief collectionneren van berichten en rapporten en besognes betreffende de technische organisatie van de lijn te beperken. Hij had trouwens opdracht deze consignes aan bepaalde groepen en personen te toonen.

In dit verband zij nog opgemerkt, dat de OD van zijn kant in het geheel geen reden of aanleiding had moeilijkheden met dezen weg te zoeken, terwijl ook de beschuldiging van „jalousie de métier" geen steek houdt, aangezien de OD destijds niet over een vaste eigen route beschikte en zeer verheugd zou zijn geweest zijn stukken langs een objectieven en discreten weg te kunnen verzenden. Reeds spoedig bleek hem echter, dat politiek-godsdienstige drijfveren voorzaten, die tot het subjectief verzamelen van rapporten leidden, waardoor de regeering eenzijdig zou worden voorgelicht en dus — in de veronderstelling verkerende dat deze weg een algemeene postroute zonder bijoogmerken was — een foutieve voorstelling van de stroomingen in den lande en het reageeren op gepubliceerde regeeringsplannen en regeeringsbeleid zou krijgen.

(Ter zake zij nog opgeteekend, dat tijdens een onderhoud, dat de Chef Staf in September 1943 met den hoofdredacteur van VN had, deze laatste openlijk bevestigde, dat besloten was tot het instellen van een politieke commissie (P.C.), die over het al of niet verzenden van stukken en het verzamelen van bepaalde gegevens zou beslissen).

Daarbij kwam nog, dat ook uit security-overwegingen niet van dezen weg gebruik kon worden gemaakt, toen reeds bij de eerste KB-zending bleek, dat de inhoudsopgave hiervan en een der stukken naar Nederland werden teruggezonden ter informatie van de P.C. en kennelijk met de bedoeling, dat daar iets tegenover zou worden gesteld. Tevens bleek, dat enkele stukken bij *Wim* als „onbelangrijk" zijnde werden vastgehouden en zonder meer niet naar hun bestemming werden doorgezonden.

Dat de bezwaren tegen dezen weg uit het oogpunt van de veiligheid niet ongegrond waren, bewijst wel het feit, dat ik bij den S.D. meerdere onderschepte zendingen onder oogen kreeg, daargelaten nog het bezwaar, dat door de mogelijkheid van het werpen van indiscrete blikken in rapporten van subtielen aard de Duitsche contra-spionnage in Zwitserland een troef in handen wordt gespeeld. De nieuwsgierigheid en politieke intenties der wegbeheerders aldaar zouden voor de betrokkenen in Nederland alsdan zeer onaangename gevolgen met zich mee kunnen brengen.

Persoonlijk ondervond ik dit — zeer tot mijn ongenoegen — doordat in de correspondentie van de P.C. met *Wim* eenige

malen aan de „Parachutist *Slaghoedje*" werd gerefereerd, waardoor ik vanwege mijn voorgewende onbekendheid met den Zwitserschen weg onverwachts in nieuwe moeilijk te omzeilen situaties verwikkeld raakte.

Hetgeen uit de correspondentie tusschen *Wim* en *Gerrit* v.v. betreffende den OD aan het daglicht kwam, was voor den S.D. voldoend bewijs om vast te stellen, dat deze organisatie zich niet alleen voorbereidt voor de na-oorlogsche taak van ordehandhaving na de bevrijding, doch daadwerkelijke spionnage bedrijft, hetgeen voor de vele leden van de O.D., die zich in Duitsche handen bevinden een zeer bezwarende factor beteekent.

Ten aanzien van rapporten op het gebied van Militair Gezag bestond trouwens ook het gevaar dat de P.C. deze — alvorens door te zenden — zou gaan ontleden met het oogmerk daarop critiek te leveren en deze ook aan anderen zou laten lezen, waardoor men alsdan de alhier gewenschte en steeds betrachte geheimhouding niet meer in de hand zou hebben.

Dat intusschen ook in den boezem van „groep *Gerrit*" de bezwaren van gelijke strekking als de hiervoren bedoelde werden gevoeld, blijkt wel uit de verwijdering die tusschen *Doortje*, de initiatiefneemster en organisatrice van de route, en *Gerrit* ontstond en die het zich terugtrekken van eerstgenoemde in ..... ten gevolge had. Deze geste, het resultaat van de overweging, dat de gerezen moeilijkheden het nuttige werk, dat ontegenzeggelijk werd verricht, in gevaar bracht, verdient allen lof.

Ook uit de hierna volgende aanhalingen uit de persoonlijke correspondentie tusschen de wegbeheerders moge blijken dat de waarschuwing mijnerzijds, vervat in mijn opgemeld telegram — zij het op dat moment eenigszins prematuur, — nadien volkomen gerechtvaardigd is gebleken te zijn en dat sedertdien de subjectiviteit der eigen rapporten der P.C. eenerzijds en het niet voldoen aan de security-eischen voor het doorzenden van rapporten van militairen aard anderzijds onomstootelijk is komen vast te staan.

Het valt inderdaad zeer te betreuren, dat een weg, die zooveel goed werk heeft verricht en die de regeering zooveel interessante inlichtingen en voorstellen heeft doen toekomen, zich niet kon en wilde bepalen tot het typische werk van een postroute met uitschakeling van de persoonlijke opinies der beheerders, waardoor de strubbelingen op illegaal gebied onnoodig vermeerderd werden en de verzending van berichten van een belangrijke branche van den inlichtingendienst veelal uitermate langen tijd in beslag nam.

Met het oog op de zeer zeker aanwezige merites van den betreffenden weg is het uiteraard begrijpelijk dat het aan *Wim* gezonden telegram, waarin gesproken wordt van een verderfelijke actie, aldaar verontwaardiging heeft opgewekt. Deze minder gelukkige bewoording werd intusschen door de belanghebbenden opgevat als citaat van een stem, die Londen uit ons land bereikte, hetgeen als gevolg van de gespannen verhoudingen een nieuwe aanleiding tot frictie met zich bracht.

Daar de OD ervan beschuldigd werd hieraan debet te zijn geweest en dus moest verklaren bij de affaire niet betrokken te zijn, resulteerde een en ander — daar de geheele quaestie beter in den doofpot kon worden gstopt — in een prestigeverlies van een agent van BI. („Een onervaren jongeman, die niet au sérieux diende te worden genomen" — WH 109 ad 18).

Mijn hierboven aangehaald telegram was dan ook uit den aard der zaak bedoeld als confidentieele informatie en wel in de eerste plaats om erop te wijzen, door welken bril de rapporten, die BI van die zijde ontvangt, gelezen zouden moeten worden en ten tweede als verklaring voor het feit, dat door mij geen rapporten van subtielen aard, zooals die betreffende het Militair Gezag destijds waren, langs den Zwitserschen weg zouden worden verzonden.

De geaardheid van *Gerrit* en zijn parti-pris tegen het officierscorps in het algemeen en den OD in het bijzonder komt, behalve uit de correspondentie van den weg, meermalen tot uiting in rapporten, die BI bereikten, o.a. de beide bijlagen behoorende bij den persoonlijken brief van Hoofd BI aan den Chef-Staf OD d.d. 3 Juni 1944.

Iedere voorkomende gelegenheid werd door hem aangegrepen om tegenover buitenstaanders tegen den OD te ageeren zonder bij machte te zijn met eenig acceptabel motief zijn depreciatie te kunnen boekstaven en het lijdt dan ook geen twijfel, dat door dit insinueeren en „stemming wekken" de goede verstandhouding en illegale samenwerking in dezen vertroebeld werden, hetgeen het scheppen van onnoodige controversen ten gevolge had.

Enkele aanhalingen uit de correspondentie van de P.C.

Uit brief van *Hans* van 9 Januari '44 blijkt, dat hij geen concurrentie wenscht van eventueele andere Zwitsersche wegen, zooals „Fiat Libertas" die tot stand bracht. „Maar de instantie, die hier een stokje voor zou kunnen steken, ziet dit niet in en zoo staan wij machteloos. Het eenige wat wij kunnen doen is ons werk zoo goed te doen, dat wij hen als het ware overbodig maken (wat zij overigens o.i. al zijn)."

Ook in WH 222, brief van *Wim* aan P.C., is sprake van concurrentie, waarover *Wim* zich echter niet erg kan opwinden, daar de kwaliteit van het materiaal, dat langs den nieuwen weg komt, niet bepaald indrukwekkend is (van *Rudi!*) en daar de groep uit personen bestaat, die op politiek gebied geheel onschuldig zijn.

In WH 222 vervolgt *Wim:* „We kunnen trouwens niet in Londen appelleeren, daar de G.D. aldaar nu eenmaal veel interesse blijkt te hebben voor zulke ietwat wilde groepen. Ook in deze richting moeten we ons verdedigen tegen een neiging om onzen weg aan den G.D. te binden".

Ook in NG 128 geeft *Gerrit* blijk niet genegen te zijn tot het werk van een neutralen tak van den Londenschen Inlichtingendienst, doch dat het zijn bedoeling is invloed uit te oefenen op de regeeringsvoorlichting. Hij ziet *Wim* als centraal punt van een eigen informatiedienst: „Kun je niet, zooals ik je Nederlandsche aangezicht ben, ook in Londen een contactpunt in laten richten?"

In NG 128 vervolgt *Gerrit* met insinuaties als zou de OD militaire dictatuur entameeren. „De bekende kringen maken zich thans gereed om minstens tot en met het einde van den Pacific-oorlog een soortgelijk regiem hier te vestigen als thans de Duitschers voeren. Eén partij, één dagblad, één radio, werken en zwijgen, dat is voor deze kringen het ideaal..... Ik voorzie de mogelijkheid, dat men in met deze militaire verwante kringen de Oranje-liefde zal monopoliseeren".

NG 156 werd met voorbedachten rade naar Londen doorgezonden, hoewel eenigszins contre-coeur, teneinde de in-objectiviteit, waarvan men beschuldigd werd, te camoufleeren en eventueele verdere verwijten bij voorbaat te ontzenuwen. (NG 156 rapport van OD)

WH 129. *Wim* schrijft aan *Gerrit,* dat hij uit een reactie moet laten blijken, dat er niet slechts een klein kringetje achter hem staat.

In NG 150 schrijft P.C. aan Wim, dat niet de OD het „wonderlijk" telegram verzond, doch *Slaghoedje; „Hans* heeft hem zijn persoonlijke meening inzake de gezagskwestie geuit en waarschijnlijk meer gezegd dan verantwoord was"...

WH 188. „Verder past U wel op, dat deze opmerking over den OD (NG 194) niet de ooren bereikt voor wie zij niet bestemd is".

„We doen U hierbij een inhoudsopgave (van OD) toekomen en zenden U het eenige stuk terug, dat ook voor U van interesse kan zijn (325A)".

(Slechts eenige documenten van deze zending werden doorgezonden).

Uit NG 204 spreekt de vrees, dat KB allerlei wil monopoliseeren, dat niet zijn terrein raakt en er wordt gevraagd of verzoeken van KB tot ontvangen van economische rapporten en statistische gegevens wel legitiem door OD zijn gedaan.

„Wij achten dit dan ook weer een aanwijzing te meer van het overschrijden door den KB van zijn taak als door den Minister van Oorlog omschreven".

De actieve bemoeiingen van *Gerrit* c.s. inzake het pousseeren van BS als formateur en voorzitter van een interim-bewind, wijst op in-objectieve aspiraties en op zijn minst op de aanwezigheid van een toegedane richting op politiek gebied (NG 225).

Naam en adres van mijn postbox werden voluit in correspondentie van P.C. aan *Wim* vermeld.

v. Borssum Buisman."

57470 e.v. *(van Borssum Buisman)*

De heer *G. A. van Borssum Buisman,* die in Nederland als agent van het Bureau Inlichtingen was geparachuteerd en o.m. tot taak had de verbinding tussen de O.D. en dit bureau te verzorgen, heeft bij zijn verhoor nog het volgende medegedeeld.

Toen hij met de spionnage op de Zwitserse weg voor het eerst te maken kreeg, was deze zaak reeds enige tijd aan de gang. Hij vernam van de chef staf O.D., dat deze enigszins inzicht wilde krijgen in de wijze, waarop de inlichtingen werden overgezonden, hetgeen daarom interessant was, omdat de O.D. van deze weg gebruik zou

moeten maken voor de verzending van documenten. Daar een inhoudsopgave van de zendingen werd overgezonden, was op een gegeven moment ontdekt, dat enkele stukken werden achtergehouden, hetzij in Zwitserland, hetzij te Amsterdam. Op dat ogenblik kreeg de heer *van Borssum Buisman* een verzoek van het hoofd van het Bureau Inlichtingen om rapporten langs de Zwitserse weg te zenden. Dit leek hem, gegeven de omstandigheden, toen niet gewenst, omdat, hoewel niet aan te nemen was, dat veel personen de rapporten zouden kunnen lezen, de inhoud daarvan toch van te subtiele aard was om enig risico te nemen. Na een uitgebreide telegrammenwisseling hieromtrent kreeg hij opdracht zijn stukken inderdaad niet via de Zwitserse weg te zenden, doch wel in het oog te houden, wat dan over deze weg wel verzonden en wat eventueel zou worden achtergehouden. Hij heeft dit verzoek aan de chef staf O.D. overgebracht. Hij heeft toen, in commissie van Londen dus, geadviseerd een en ander z.g. „gewoon" te laten doorgaan. Dit is geschied, totdat op een gegeven ogenblik door de leiding van de Zwitserse weg deze opzet werd ontdekt, waarop de betreffende fotograaf door hen werd uitgeschakeld.

De heer *van Borssum Buisman* herinnert zich ook, dat er een enkele keer bericht uit Genève kwam, waarin medegedeeld werd, dat een bepaald rapport niet was doorgezonden, omdat het niet strookte met de vroegere berichtgeving. Er werd dan gevraagd op deze berichten eerst commentaar te geven en er eventueel zelf een rapport bij te maken, teneinde deze beide rapporten al dan niet gezamenlijk te versturen. Voorzover hij weet, is één rapport zelfs naar Nederland teruggestuurd. Hij herinnert zich geen enkel geval, dat er door de politieke commissie wel eens een rapport werd vastgehouden. Hij herinnert zich alleen het geval, dat men een bepaald rapport in Zwitserland voorlopig wenste vast te houden. Waar het de heer *van Borssum Buisman* hierbij om ging, was, dat men te Londen meende, dat er een objectieve lijn bestond in handen van het hoofd van het Bureau Inlichtingen, terwijl hij, aldus de heer *van Borssum Buisman,* van mening was, dat de voorwaarden voor een efficiënte en veilige verbinding niet aanwezig waren, aangezien als principe moest gelden, dat uit veiligheidsoverwegingen een koerier niet op de hoogte diende te zijn van de inhoud van de door hem over te brengen stukken.

De heer *O. W. Heldring,* die mejuffrouw *Kohlbrugge* assisteerde bij haar werk voor Vrij Nederland en de Zwitserse weg, heeft omtrent de moeilijkheden tussen de politieke commissie en de O.D. het volgende verklaard.

52284 e.v. *(Heldring)*

Naar zijn mening heeft Vrij Nederland op een gegeven ogenblik het plan opgevat mejuffrouw *Kohlbrugge* als eind-redactrice uit de Zwitserse weg te werken met de bedoeling om min of meer eenzijdig berichten door te geven aan de Regering in Engeland. Hij weet dit gedeeltelijk uit eigen aanschouwing en gedeeltelijk misschien, zoals hij zegt, beïnvloed door mejuffrouw *Kohlbrugge.* Reeds voordien was er een zekere verstarring ontstaan tussen mejuffrouw *Kohlbrugge* en de groep Vrij Nederland. Hierdoor is zij vanzelf een beetje in de richting gegaan van de O.D., die vóór September 1943 reeds stukken via de Zwitserse weg verzond.

Hij verklaart, dat de latere spionnage op de Zwitserse weg wel degelijk van de O.D. is uitgegaan. Vlak nadat mejuffrouw *Kohlbrugge* uit de Zwitserse weg was getreden, is de heer *Heldring* al met deze spionnage begonnen, terwijl hij zich nog voordeed als medewerker van de gereorganiseerde weg. Op deze wijze heeft hij de eerste zending bij de fotograaf gebracht. Het was natuurlijk vrij onverstandig van de leiding van de Zwitserse weg, dat zij de fotograaf hadden gehouden. De heer *Heldring* heeft toen de eerste zending, die daarna gereed gemaakt was, in originali ter inzage gegeven. Dit was vóór het afscheid van *Bartels,* toen deze voor de tweede keer de terugtocht naar Zwitserland aanvaarde. Daarna is de heer *Heldring* bij de Zwitserse weg weggegaan, daar het voor hem niet nodig was nog dubbel spel te blijven spelen, aangezien men ook over de fotograaf beschikte. Het motief, waarom men aan de fotograaf verzocht copieën ten dienste van de O.D. te maken, was om het misbruik aan te tonen, dat er van de Zwitserse weg werd gemaakt. Een nevenmotief, aldus de heer *Heldring,* kan geweest zijn om te zien wat er via deze weg verstuurd werd. Ook de fotograaf werd, toen hij langzamerhand zag, wat er over de Zwitserse weg verzonden werd, enthousiast voor het copiëren. Het bleek nl., dat er een zekere eenzijdigheid in de berichtgeving betracht werd. De contrôle op de berichtgeving werd zodanig uitgevoerd, dat de heer *Heldring* en anderen de fotocopieën doorlazen en daarin dingen aanstreepten, die naar hun mening aandacht verdienden. Uiteindelijk werd echter door de heer *Six* vastgesteld, wat er in het rapport, dat over deze zendingen werd opgesteld, zou komen. Dit rapport werd langzamerhand samengesteld door uit iedere zending zinsneden te

lichten en deze te combineren met zinsneden uit andere zendingen. Er werd verwezen naar de brieven met nummers en data, zodat er een rapport ontstond, dat klaar was, voordat de spionnage werd ontdekt. De spionnage is opgehouden, doordat het rapport zelf in handen van de Zwitserse weg is gevallen. De heer *Heldring* heeft altijd gedacht, dat deze ontdekking de reden is geweest van de beëindiging der spionnage. Dit rapport zou reeds eerder door *van Borssum Buisman* medegenomen zijn, doch diens vertrek is niet doorgegaan. Ten slotte zou mejuffrouw *Kohlbrugge* het rapport meenemen, maar haar pogingen om de grens over te komen mislukten enige malen. Zodoende werd het rapport steeds aangevuld. Het kwam tenslotte in het bezit van de politieke commissie, nadat mejuffrouw *Kohlbrugge* het bij haar arrestatie, die vlak voor Pasen 1944 plaats vond, in handen had kunnen spelen van een dame, die naast haar in de trein zat.

De heer *Heldring* deelt nog mede, dat de Commissaris der Koningin, de heer *Bosch van Rosenthal,* erg boos is geweest, omdat zijn naam uit een van de rapporten, die door de O.D. naar Londen zouden gezonden worden, kon worden opgemaakt. Dit was, aldus de heer *Heldring,* inderdaad een grove fout. Nadat het rapport, houdende de bloemlezing uit de copieën van de stukken van de Zwitserse weg, waarover de O.D. de beschikking had gekregen, afgesloten was om naar Engeland gestuurd te worden, ging men met het copiëren gewoon door. Dit is eerst opgehouden op het moment, dat de spionnage ontdekt werd en niet op het ogenblik, dat het rapport werd afgesloten.

43083 e.v. *(Prins)*

Voorts heeft de commissie over deze aangelegenheid gehoord de heer *W. Prins,* die destijds als fotograaf de stukken van de Zwitserse weg ten dienste van de O.D. fotocopieerde. Hij deelt mede, dat hij dit heeft gedaan wegens de inhoud en de strekking van de stukken. Hij kon zich als Nederlander met een deel van de tekst niet verenigen en wel omdat de aard en de strekking van die stukken aanstuurden op de gebroken-geweertjesmentaliteit en op het in de hand werken van een chaos na het einde van de bezetting. Het kwam hierop neer, dat men afwijzend stond tegen een krachtig gezag na de bevrijding, bijvoorbeeld het Militair Gezag. Verder kwamen er nog kleine speldeprikken in voor in de richting van de militairen. Uit de brieven, die naar Londen gingen, bleek, dat men er op uit was zijn eigen belang te dienen.

Toen mejuffrouw *Kohlbrugge* hem vroeg deze stukken voor de O.D. te copiëren, vertelde zij hem, dat men geprobeerd had haar weg te drukken uit de leiding van de Zwitserse weg. Zij heeft bij dit gesprek echter geen uiting gegeven aan haar bezwaren tegen de wijze, waarop de Zwitserse weg met berichten werd gevoed. Tot deze overtuiging, aldus de heer *Prins,* was hij zelf gekomen. De onenigheid tussen mejuffrouw *Kohlbrugge* en de Zwitserse weg is, naar zijn indruk, hieruit ontstaan, dat zij zag, dat de weg gebruikt werd op een manier, die zij als oprichtster niet gewenst achtte. Het feit, dat de heer *Prins* het niet eens was met datgene, wat langs de Zwitserse weg werd verzonden, heeft hij niet besproken met de heren *van Namen* en *Slotemaker de Bruine,* met wie hij contact had. Dit heeft hij eerst gedaan in April 1944, toen dezen de stukken in handen kregen, die de O.D. gepoogd had naar Engeland te zenden. Vóór September 1943 kon hij met deze heren hierover niet spreken, daar hij toen slechts contact had met mejuffrouw *Kohlbrugge* en de heer *Heldring* en de laatste hem eerst na die tijd in verbinding heeft gebracht met de heer *Slotemaker de Bruine.* Het copiëren is aldus begonnen, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* hem vroeg een extra afdruk voor haar te maken van een bepaalde zending. Later is zij teruggekomen en zei toen, dat zij opdracht had van de chef staf van de O.D. om hem te vragen hiermede door te gaan. Het doel van de O.D. was om de Regering op deze wijze op de hoogte te kunnen stellen. Na enige tijd beraad heeft de heer *Prins* tenslotte besloten aan dit verzoek gevolg te geven, omdat hij dit beter vond in het Nederlandse belang. Hij beschouwde de door hem via mejuffrouw *Kohlbrugge* ontvangen opdracht van de chef staf O.D., daar hij militair was, als een opdracht van zijn chef. De feiten hadden hem bovendien overtuigd, dat het noodzakelijk was, omdat de Regering te Londen een verkeerde voorlichting kreeg. Alles werd, aldus de heer *Prins,* gecensureerd en van toelichting voorzien. Er was bij elke zending een apart stuk, waarop volgde de commentaar op de overige stukken. Men kreeg dus te Londen de stukken met daarnaast een commentaar. Verschillende stukken werden hierdoor echter lang opgehouden, terwijl andere stukken, die door de O.D. langs andere wegen naar Zwitserland werden gezonden, terugkwamen bij de politieke commissie met het commentaar van Zwitserland.

54845 *(Kok)*

Over de moeilijkheden tussen mejuffrouw *Kohlbrugge* en hen, die mede in de organisatie van de Zwitserse weg werkzaam waren, heeft de heer *J. Kok,* die destijds als hoofd van sectie V van de O.D.

werkzaam was, medegedeeld, dat hij indertijd gehoord heeft, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* zich op het standpunt stelde, dat zij het recht had de Zwitserse weg aan de heer *van Randwijk* te onttrekken en die uitsluitend te bestemmen voor de veel noodzakelijker verzending van de militaire berichten van de heer *Kok*. Dat was ook het standpunt van de heer *Kok*. Hij heeft in die tijd dan ook enkele berichten gezien, die op de Zwitserse weg voorrang hadden, b.v. over de ontwikkeling van de politieke omstandigheden onder ons volk, over kerkgang en dergelijke. Dit, terwijl de berichten van de O.D. over brugvernielingen, electrische centrales, inundaties, enz. moesten blijven liggen. Dit vond de heer *Kok* zeer verdrietig.

36635 e.v. *(Slotemaker de Bruine)*

De heer *Slotemaker de Bruine* verklaart, dat de moeilijkheden met mejuffrouw *Kohlbrugge* zijn ontstaan, toen op een bepaald ogenblik in de zomer van 1943 bleek, dat de Zwitserse weg mede door de O.D. werd benut en dat mejuffrouw *Kohlbrugge* met de O.D. zeer nauwe relaties onderhield. De organisatie van de Zwitserse weg heeft zich toen afgevraagd, of het wel juist was om op deze manier door te gaan, daar zij er niet zeker van was, dat wat binnenskamers met de leiding van de weg werd besproken, daar ook zou blijven, zolang mejuffrouw *Kohlbrugge* daar bij was. Daarom is tegen haar gezegd, dat haar werkzaamheden welkom waren bij de techniek van de weg, maar niet bij de leiding.

De heer *Slotemaker de Bruine* heeft in de zomer van 1943, toen mejuffrouw *Kohlbrugge* zich ook van deze techniek van de weg had teruggetrokken, dit verder alleen gedaan. Zij is toen volledig in dienst bij de O.D. gegaan en heeft gedurende enige maanden lang copieën van datgene, wat de Zwitserse weg kreeg en verzond, aan de heer *Six* gegeven.

Toen de estafette-dienst in het jaar 1943 geregeld begon te werken heeft de heer *Six* van de Zwitserse weg de schriftelijke verzekering gekregen, dat hij alles, wat hij mee wilde geven, aan de Zwitserse weg kon geven en dat dit ongezien zou doorgaan De heer *Six* heeft dit echter niet gewild.

Toen er op een keer een zending van de O.D. langs de ouderwetse weg in Zwitserland was aangekomen, is de heer *Six* nogmaals per brief in overweging gegeven van het aanbod van de Zwitserse weg gebruik te maken. Hij meende echter, dat dit niet gebeuren moest. Daarna heeft men in Februari of Maart 1944 ontdekt, dat de O.D. spionnage uitoefende op de Zwitserse weg. Hierop heeft de leiding van die weg een brief aan de O.D. geschreven, waarin medegedeeld werd, dat zij vanwege deze unfaire streek niets meer met de O.D. te maken wilde hebben. Volgens de heer *Slotemaker de Bruine* heeft de O.D. gedacht zich daarover te Londen te moeten verantwoorden. Derhalve heeft de O.D. een rapport over deze zaak opgesteld en heeft dit in micro-foto's voor verzending gereed gemaakt; daarbij werden allerlei copiën van brieven van de Zwitserse weg overgelegd. Daar de O.D. echter geen behoorlijke weg had, gingen deze micro-foto's zwerven. Op een gegeven moment kwamen deze bij iemand terecht, aan wie bleek, dat deze stukken kennelijk voor Londen bestemd waren. Hij deelde aan de heer *Slotemaker de Bruine* mede, dat hij stukken gevonden had, die kennelijk gestrand waren en blijkbaar naar Londen moesten. De heer *Slotemaker de Bruine* verklaarde zich bereid om deze, wanneer ze serieuze zaken bevatten, door te sturen naar Londen. Tot zijn verbazing bleek hem echter, dat zich bij deze zending hun eigen stukken bevonden. De hele zaak is toen snel naar Genève gestuurd, waar aldus de rapporten van de O.D., handelende over de Zwitserse weg, zijn terecht gekomen.

36643 e.v. *(Slotemaker de Bruine)*

Naar aanleiding van door de leiding van de Zwitserse weg op de door te zenden stukken gegeven commentaren deelt de heer *Slotemaker de Bruine* mede, dat men aanvankelijk de stukken, zoals men ze kreeg, doorzond naar Genève. Het verzoek werd toen van Zwitserland uit ontvangen, om iets naders omtrent de achtergrond van de stukken mede te delen. Daarna heeft de leiding van de Zwitserse weg bij elke zending een commentaar gevoegd, waarin b.v. medegedeeld werd uit welke hoek een bepaald stuk kwam.

54401 e.v. *(van Randwijk)*

Ten aanzien van het conflict van de leiding van de Zwitserse weg met de O.D. heeft de heer *H. M. van Randwijk,* die destijds in de leiding van deze weg zat en tevens hoofdredacteur was van Vrij Nederland, medegedeeld, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* de eis gesteld had, dat zij ook zitting zou hebben in de politieke commissie van de Zwitserse weg. De commissie heeft dit afgewezen op twee gronden. De eerste was, dat commissies in de illegaliteit niet te groot mochten zijn en het uiteraard om dringende redenen noodzakelijk was niemand tot een dergelijke commissie toe te laten, als dat niet strikt nodig was. De tweede grond was, dat het er om ging de commissie uit te breiden met politieke figuren, althans met mensen, die van staatkunde in de breedste zin verstand hadden, en niet met een aantal illegale amateurs op dit gebied. De derde reden was misschien,

dat mejuffrouw *Kohlbrugge* in die tijd in hun kring politiek al niet meer volledig vertrouwd werd. Dit laatste motief hield verband met haar relaties met de O.D., die toen al vermoed werden. De verhouding tussen de groep Vrij Nederland en de O.D. was nl. in die tijd al niet bijzonder goed. Reeds in het voorjaar van 1942 had mr *van Namen,* die in de leiding van Vrij Nederland zat, contact gehad met de heer *Bührmann,* adjudant van de heer *Six.* Deze had hem toen gevraagd, of hij wilde helpen met het ontwerpen van proclamaties, allerlei noodwetgevingen en hetgeen er verder op dat gebied te doen was. De heer *van Randwijk* heeft zich toen op het standpunt gesteld, dat de O.D. geen recht had dergelijke dingen uit te vaardigen. Dit was nog in de tijd, dat de heer *Six* vrijwel alleen Amsterdamse contacten had. De visie van de heer *Six* was, dat de oude wet op de staat van oorlog en van beleg van kracht was en dat op grond daarvan een grote uitvoerende en wetgevende macht in handen van de militairen werd gelegd. De heer *Six* achtte zich hiervan de legitieme voortzetting, omdat hij meende in overleg te handelen met de overgebleven opperofficieren hier. Hij dacht het zich dus zo, dat er een opperbevelhebber was, die op grond van de wet op de staat van oorlog en van beleg het militair gezag uitoefende. Hoewel de heer *Six* in verband hiermede niets wilde afdoen aan de opzet van de wettige Regering, liep het verschilpunt over de betekenis van de burgerlijke gezagsorganen van die Regering. Het ging er dus om, of op een bepaald ogenblik de plaatselijke commandant van de O.D. dan wel de burgemeester zou optreden als hoofd van de politie.

54409 e.v. *(van Randwijk)*

De heer *van Randwijk* stelde zich op het standpunt, dat de ordehandhaving in handen behoorde te zijn van de burgerlijke gezagsorganen. Nog meer leefde echter bij hem de gedachte, dat men er te Londen maar voor moest zorgen en zo nodig een of andere voorziening moest treffen. Zijn grootste bezwaar was, dat de O.D. zich op dat moment daarmede op deze wijze bezig hield en niet wachtte op enig bescheid uit Londen. De tegenstelling had, aldus de heer *van Randwijk,* misschien wel voornamelijk te maken met een andere visie, nl. of er in Nederland bij de bevrijding grote wanordelijkheden, marxistische putschplannen, enz. al dan niet te verwachten waren. Er bestond in die tijd een grote rivaliteit tussen verschillende illegale groepen, die veelal niet van elkaar wisten, welke personen de leiding hadden. Men was dus in verschillende centra in Nederland beangst, of er niet een bij zou zijn, die zich, hoe dan ook, het gezag zou aanmatigen; dit was een begrijpelijke angst, aldus de heer *van Randwijk,* omdat men niet voldoende van elkaar afwist.

De leiding van de Zwitserse weg kwam toen op een goede dag tot de ontdekking, dat dit onderlinge wantrouwen blijkbaar zo ver ging, dat de O.D. meende op de Zwitserse weg te moeten spionneren. Dit is geweest in het voorjaar van 1944. Wat betreft het tijdstip, waarop dit is gebeurd, meent de heer *van Randwijk,* dat het reeds vóór de arrestatie van mejuffrouw *Kohlbrugge* is geweest. Hij legt aan de commissie een rapport over dd. 20 April 1944, waarin dr. *Visser 't Hooft* bericht, dat de spionnage had plaats gevonden. Hierin wordt medegedeeld, dat vrijwel onmiddellijk na het uittreden van mejuffrouw *Kohlbrugge* en na het ondertekenen van een gentlemen's agreement, mejuffrouw *Kohlbrugge* de fotograaf er toe gebracht heeft haar inzage te verlenen van de uitgaande stukken. In het rapport wordt nog medegedeeld, dat na de arrestatie van mejuffrouw *Kohlbrugge* de heer *Heldring* de spionnage had voortgezet.

54421 e.v. *(van Randwijk)*

Ten aanzien van het gentlemen's agreement tussen mejuffrouw *Kohlbrugge* en de leiding van Vrij Nederland deelt de heer *van Randwijk* mede, dat dit inhield, dat men over en weer geen gebruik zou maken van de wetenschap en van de relaties, die men uit hoofde van de samenwerking verkregen had. Iemand, die uit de organisatie trad, had, om veiligheidsredenen, niet het recht daarna nog gebruik te maken van adressen en personen, ook al was er inmiddels een persoonlijke relatie ontstaan. Bovendien was er, aldus de heer *van Randwijk,* in het geval van mejuffrouw *Kohlbrugge,* omdat hier uiteraard een dieper gaand conflict bestond, waarover men het niet eens kon worden, overeengekomen, dat men er zich van zou onthouden een bepaalde lezing van dat conflict te geven, omdat men nu eenmaal in het verzet niet in de gelegenheid was documenten op te leveren en elkaars opvatting recht te zetten.

54427 e.v. *(van Randwijk)*

Mr. *A. H. van Namen,* destijds werkzaam in de leiding van de Zwitserse weg, heeft medegedeeld, dat het conflict met mejuffrouw *Kohlbrugge* ontstond, toen in het voorjaar van 1943 hoe langer hoe meer bleek, dat er een duidelijke organisatie van de Zwitserse weg moest komen. Hierbij wenste mejuffrouw *Kohlbrugge* in de politieke commissie zitting te nemen. Zij achtte de anderen niet objectief in de keuze van degenen, die een rapport naar de overkant moesten sturen. Zij wenste invloed te hebben op de inhoud van de stukken, die naar de overkant gingen. Nadat zij uit de Zwitserse weg was

52213 e.v. *(van Namen)*

getreden, werd het, aldus de heer *van Namen,* hem ineens — op welke wijze weet hij thans niet meer — duidelijk tijdens een gesprek met een illegaal contact, bij wie ook mejuffrouw *Kohlbrugge* vaak kwam, dat er een lek moest zitten in de Zwitserse weg. Het gesprek, dat zich verder tussen de heer *van Namen* en *„Tante Jeanne"* (het genoemde illegale contact) ontwikkelde, gaf hem de zekerheid, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* bij de fotograaf van de Zwitserse weg kwam en dat er met dubbele afdrukken werd gewerkt. De heer *van Namen* is daarna naar de fotograaf gegaan, die hem als verontschuldiging voor zijn handelwijze opgaf, dat hij militair was geweest in de oorlog en dat hij een opdracht van een meerdere moest uitvoeren. De fotograaf, aldus de heer *van Namen,* heeft bij deze gelegenheid geen mededeling gedaan van zijn persoonlijk bezwaar tegen de wijze van berichtgeving door de Zwitserse weg.

52234 e.v. *(van Namen)*

De mededelingen, door mejuffrouw *Kohlbrugge* aan de commissie gedaan, als zou de spionnage op de Zwitserse weg ontdekt zijn, doordat zij bij haar arrestatie de stukken aan een andere dame had gegeven, waarna zij in handen van Vrij Nederland zouden zijn gekomen, acht de heer *van Namen* niet juist. Hij deelt nl. mede, dat hij reeds kennis droeg van de spionnage op de Zwitserse weg, voordat mejuffrouw *Kohlbrugge* gearresteerd werd; dit laatste was meent hij, in April 1944. Het staat hem dan ook voor de geest, dat het ontdekken van het feit, dat de stukken gefotocopieerd werden, heeft plaats gevonden in Januari 1944. Hij weet dit echter niet zeker.

52255 *(van Namen)*

In elk geval is, aldus de heer *van Namen,* de breuk met de O.D. op 19 Januari 1944 ontstaan. De oorzaak van deze breuk was echter niet de spionnage-affaire maar het feit, dat de O.D. met bepaalde inzichten over de bevrijdingsdagen bezig was en de groep, waarvan de heer *van Namen* deel uitmaakte, sterk wilde beïnvloeden.

Aangezien voor de commissie verschillende verklaringen zijn afgelegd omtrent het tijdstip, waarop de spionnage op de Zwitserse weg ontdekt is, heeft de commisie opnieuw de heer *Prins* gehoord. Nadat hij in kennis gesteld was van de verschillende elkaar tegensprekende verklaringen, heeft hij medegedeeld, dat volgens hem de spionnage zeker niet in Januari 1944 is ontdekt Hij heeft altijd in zijn gedachte gehad, dat het Maart was. Hij heeft later vernomen, dat het gebeurd is naar aanleiding van de arrestatie van mejuffrouw *Kohlbrugge.* Toen hij dat feit had gehoord, heeft hij gedacht: het kan in April geweest zijn. Hij kan dit misschien nog wel nagaan. Hij zal aan de heer *Six* vragen, of hij het archief mag doorzien en als er iets is, zal hij dat de commissie doen toekomen.

66954 *(Prins)*

66955 *(Prins)*

De heer *Prins* heeft na dit verhoor aan de commissie op 12 December 1949 een brief gestuurd, waarin hij schrijft, dat hem uit het archief van de voormalige O.D. is gebleken, dat de laatste door hem gecopieerde zending gedateerd is 12 April 1944. Verder bevindt zich in dit archief een brief, gedateerd 20 April 1944, afkomstig van de leiding van de weg A en gericht aan het A.H.K.-O.D., waarin o.m. de volgende passage voorkomt: „Het is ons gebleken, dat op onze verbinding met Zwitserland spionnage gepleegd wordt, waar uw dienst bij betrokken is." De heer *Six* heeft hem bovendien medegedeeld, dat: 1°. de films na de arrestatie van mej. *Kohlbrugge* op 3 of 4 April 1944 nog circa 2 weken in het bezit zijn geweest van mr. *B. A. van Schaik;* 2°. hij op 16 April 1944 voor een operatie in het Wilhelmina Gasthuis is opgenomen en hem kort na de operatie door kapitein *Bührmann* mededeling is gedaan van het bezoek van mr. *van Namen* aan de heer *Prins* en dat één of twee dagen later de bovengenoemde brief van 20 April is ontvangen.

Uit het bovenstaande blijkt naar de mening van de heer *Prins* duidelijk, dat de ontdekking van de spionnage op de Zwitserse weg valt op circa 18 April 1944.

56855 *(le Poole)*

Mr. J. le Poole heeft verklaard, dat hij op een gegeven ogenblik bezoek kreeg van iemand uit Amsterdam, *Theo Verhaar.* Deze zei tegen hem: „Ik heb van relaties een lucifersdoosje met micro's gekregen; zij hebben dat weer uit de derde hand gekregen, die mensen kunnen het niet kwijt. Ik kan niet beoordelen of het materiaal van belang is, maar bekijk het eens. Wanneer het van belang is, laten wij het dan verzenden." De heer *le Poole* heeft toen de zaak bekeken en heeft tot zijn grote verbazing gezien, dat het micro's waren van allerlei materiaal, dat hij aan mr. *Slotemaker de Bruine* enige maanden tevoren ter hand had gesteld. De heer *le Poole* moet aannemen, dat destijds degenen, die deze zaken zou meenemen om de Regering het „overtuigend" bewijs te leveren, op welke „kwalijke manier" op de Zwitserse weg met het materiaal van de O.D. werd gehandeld, onderweg in moeilijkheden is geraakt en het doosje heeft weggegooid, dat daarna in vertrouwde handen is gekomen en circulerend weer in Amsterdam is aangeland. Men bedenke, welke geweldige risico's in dergelijke manipulaties opgesloten lagen.

37186 e.v. *(Visser 't Hooft)*

De heer *Visser 't Hooft,* door de commissie gevraagd naar zijn mening over de spionnage op de Zwitserse weg, heeft verklaard,

dat hij de handelwijze van mejuffrouw *Kohlbrugge* buitengewoon incorrect vond, daar het tegen haar oud-medewerkers ging. Hij vindt het tot op heden een volslagen onbegrijpelijke daad. Volgens zijn voorstelling heeft mejuffrouw *Kohlbrugge* een zuivere spionnage-daad begaan op een vaderlandse organisatie. Toen de Zwitserse weg de spionnage bemerkte, kreeg de leiding daarvan de indruk, dat de O.D. een politieel complex had en tevens een monopolistisch complex, daar er hier gespionneerd werd op een weg, die per slot van rekening een Regeringsweg was en niet zo maar door willekeurige mensen was opgezet. Toen hij dan ook, alsdus de heer *Visser 't Hooft,* het materiaal kreeg en van de spionnage hoorde, heeft hij tegenover Londen niet een verdedigende houding aangenomen. Het is een houding van verontwaardiging geweest, waarbij hij vroeg, of men te Londen nu eindelijk de O.D. eens wilde mededelen, dat deze organisatie zich op haar eigen terrein diende te houden en zich niet zo onfatsoenlijk moest gedragen tegenover een andere illegale organisatie. Ook thans heeft de heer *Visser 't Hooft* nog steeds niet het gevoel, dat hier iets te verdedigen viel door de Zwitserse weg.

Over de moeilijkheden tussen de Zwitserse weg en de O.D. heeft de commissie nog gehoord mr. *B. A. van Schaik,* die destijds hierover op verzoek van de heer *Six* een rapport heeft opgesteld.

52347 e.v. *(van Schaik)*

De heer *van Schaik* heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij in de oorlog in het begin vrij nauw en naderhand zeer nauw heeft samengewerkt met de heer *Six,* die hij toen kende onder de naam *van Zanten,* terwijl hij door zijn gewone bezigheden mr *Slotemaker de Bruine* kende. Toen hij hoorde, dat er een belangrijk meningsverschil was ontstaan tussen de heer *Six* en de heer *Slotemaker de Bruine,* heeft hij zich aangeboden te trachten de bemiddelende hand te verlenen. Hij heeft daarop van de heer *Six* papieren ter inzage gekregen, die betrekking hadden op de geschiedenis van de Zwitserse weg. Deze papieren zeiden hem niet veel. Zij waren uit de aard der zaak incompleet. Hij heeft toen enige gesprekken met de heer *Slotemaker de Bruine* gehad en heeft hem gezegd in deze tijd vooral geen ruzie te gaan uitvechten, die hoogstens na de oorlog moest worden uitgevochten.

De heer *van Schaik,* naar zijn indruk over deze kwestie gevraagd, heeft uitdrukkelijk verklaard, dat hij zijn indruk niet door feiten kan staven, omdat hij de feiten niet heeft gekend. Hij is er niet bij geweest, doch heeft achteraf de stukken gezien en de verhalen gehoord. Zijn indruk was, dat de Zwitserse weg niet anders bedoeld was dan als een brievenbus. Zij kon dus hoogstens bekijken of daar geen onzinbrieven ingeduwd werden of brieven van zo onbeduidende of zo gevaarlijke aard, dat men deze moest weigeren. De mening van de heer *Six* was, dat de Zwitserse weg zijn taak niet naar behoren vervulde en ondanks het feit, dat de O.D. uitdrukkelijk vrijheid van censuur had gestipuleerd, de berichten, welke door de O.D. werden doorgegeven, aan zekere censuur onderwierp. De heer *Slotemaker de Bruine* heeft de heer *van Schaik* toen verzekerd, dat dit niet het geval was. Hij heeft ook toen uit de verklaring van de heer *Slotemaker de Bruine* zeer stellig de indruk gekregen, dat dit niet het geval was. Gezien de karakters van de heren *Six* en *Slotemaker de Bruine,* lag het, aldus de heer *van Schaik,* in de rede, dat zij in de kortste tijd ruzie zouden krijgen; dat was zonneklaar. Hij heeft er echter geen oordeel over, wie er nu eigenlijk gelijk had in die ruzie. Wat betreft de spionnage op de Zwitserse weg, hij kent deze zaak alleen uit hetgeen de heer *Six* hem heeft verteld. De stellige indruk, die de heer *van Schaik* van deze moeilijkheden heeft overgehouden, is, dat geen van beide partijen bewust iets ongeoorloofds heeft gedaan en dat zij beide volkomen te goeder trouw waren. Wat de ene partij deed, vond de andere mis en omgekeerd. Daardoor verdachten zij elkaar van alles wat lelijk was.

De heer *van Schaik* deelt nog mede, dat de heer *Six* hem indertijd uitdrukkelijk verklaard heeft, dat het niet zijn bedoeling was om een bepaalde invloed uit te oefenen, doch dat hij de taak van de O.D. zag als een dienende taak onder de leiding van de wettige Regering. De heer *van Schaik* heeft nooit aanleiding gehad om aan deze woorden te twijfelen.

Ook de heer *L. Neher,* die destijds contacten had met de chef staf van de O.D., is door de commissie over de moeilijkheden tussen de Zwitserse weg en de heer *Six* gehoord.

53073 e.v. *(Neher)*

De strijd in de leiding van de Zwitserse weg, welke geleid heeft tot het weggaan van mejuffrouw *Kohlbrugge,* was, aldus de heer *Neher,* aanleiding, dat de commandant van de O.D. eerst de vrees had en later het wantrouwen, dat de Zwitserse weg zou zijn en zou worden de weg der eenzijdige voorlichting van de Regering. Na een zekere tijd is de chef staf van de O.D. bij de heer *Neher* gekomen en heeft hem het geval van de fotograaf, die de copieën aan hem leverde, uiteengezet. Tenslotte is dit ontdekt door de leiding van

de Zwitserse weg. Deze vond deze handelwijze niet fair. De heer *Neher* was ervan overtuigd, dat de heer *Six* alleen bedoelde, dat datgene, wat hij in handen kreeg, anders was van inhoud dan wat de werkelijkheid was. De heer *Neher* heeft verklaard, dat hij gezegd heeft: Houd het voorlopig maar zo.

65179 *(Drees)* Dr. *W. Drees* heeft verklaard, dat de O.D. in zijn houding tegenover de verzetsorganisaties ernstige fouten heeft gemaakt. Hij heeft gehoord, dat aan de commissie het bespionneren van de Zwitserse weg bekend is. Dat heeft kwaad bloed gezet. De heer *Drees* heeft een bespreking gehad met de chef staf van de O.D. en de vertegenwoordigers van de Zwitserse weg om tot een verzoening te komen. Hij was door de heer *Bosch van Rosenthal* in aanraking gekomen met de heer *Slotemaker de Bruine,* een van de belangrijkste figuren van de Zwitserse weg. Hij heeft van de heer *Bosch van Rosenthal* de grief gehoord, dat men de Zwitserse weg had bespionneerd. Dat

65180 *(Drees)* moet, dunkt de heer *Drees,* in de zomer van 1944 zijn geweest. Hij wist van de O.D. het een en ander door zijn vriendschap met de heer *Neher.* Hij is geïntroduceerd in het stafkantoor en heeft toen een ontmoeting gehad met de chef staf en tenslotte is er een bespreking geweest, waarbij hij een beroep op de beide partijen heeft gedaan om, gegeven de noodzakelijkheid van samenwerking, over de grieven heen te stappen, hetgeen vooral betekende, dat de vertegenwoordigers van de Zwitserse weg vergevensgezind moesten zijn. De heren van de Zwitserse weg zullen in hun aantekeningen, die naar Zwitserland gingen, kritisch over de O.D. hebben gesproken, maar dat is nog iets anders dan het verrichten van spionnage door de O.D. Het was voor de verhoudingen uitermate gevaarlijk.

65181 *(Drees)* De heer *Drees* weet niet, of men het zó moet zien, dat de O.D. het de natuurlijkste zaak van de wereld vond, dat hij degene was, die na de bevrijding het gezag zou moeten uitoefenen, zij het dan tijdelijk, en dat daaruit voortvloeide een natuurlijk recht om al bij voorbaat de andere verzetsorganisaties te controleren. Hij gelooft meer, dat de O.D. zich voelde als de inlichtingendienst bij uitnemendheid. De O.D. moest de Regering inlichten, niet alleen over de Duitsers, maar ook over de stemming in Nederland. De O.D. zei: Wij moeten even goed ingelicht zijn over de gevaren binnenslands als buitenslands. Wij moeten de Regering van die gevaren op de hoogte stellen. De heer *Drees* gelooft, dat er dat meer achter zat, maar hij is geneigd ook te denken aan de gewone menselijke neiging: als wij toch spionneren, willen wij ook weten wat er over ons verteld wordt. Hij gelooft, dat het in deze simpele zin ook bekeken kan worden.

65182 *(Drees)* Hij denkt niet, dat na die bespreking de gevoelens vriendschappelijk zullen zijn geworden, maar men heeft in ieder geval al die maanden regelmatig kunnen doorwerken.

§ 3. *Misbruik van spionnagemateriaal door de O.D.*

43919 e.v. *(Bosch van Rosenthal)* Jhr. mr. *L. H. N. F. M. Bosch* ridder *van Rosenthal,* die zich tijdens de bezetting met de expeditie van militaire spionnagerapporten heeft bezig gehouden, heeft aan de commissie medegedeeld, dat op zekere dag in de zomer van 1943 *Siewert de Koe,* die een belangrijke rol op spionnagegebied in Nederland speelde, bij hem is gekomen en heeft gezegd, dat hij naast zijn gewone papieren een heel belangrijke zending stukken had van een parachutist, die hier met een groep had gewerkt. Deze stukken moesten zo gauw mogelijk naar Zwitserland. Zij zaten verpakt in de riem van een regenjas en in een padvindersriem. De zending bestond uit een groot aantal fotocopieën. In deze tijd kwam *Heldring* bij de heer *Bosch van Rosenthal* en deelde hem mede, dat *Bartels* weer in Nederland was. Hij heeft toen de riemen aan *Heldring* meegegeven, die koerier was voor de Zwitserse weg. Enige tijd later heeft hij *Bartels* gesproken en hem gevraagd, of de inhoud van de riemen wel in zijn zending zat. Deze antwoordde hierop, dat hij dit niet meer kon nagaan, daar de zending door anderen voor hem was ingepakt. Hij nam echter aan, dat hij het wel bij zich zou hebben. Juist toen de heer *Bartels* vertrokken was, kwam, aldus de heer *Bosch van Rosenthal, Siewert de Koe* bij hem en vertelde hem, dat de riemen in verkeerde handen waren gevallen, dat van de inhoud fotocopieën waren gemaakt en dat deze over alle bureaux van de O.D. waren verdeeld. De heer *Bosch van Rosenthal* heeft hierop geantwoord, dat hij zulks niet kon begrijpen, daar hij de riemen langs de gewone weg van alle „*Hugo*-stukken" had doorgegeven. Hij heeft zich daarop in verbinding gesteld met *Slotemaker de Bruine,* die hem zei, dat mejuffrouw *Kohlbrugge* met *Heldring* was overgelopen naar de O.D., met de riemen. In de riemen zaten, aldus de heer *Bosch van Rosenthal,* spionnage-rapporten op microfilm.

52313 e.v. *(Heldring)* De heer *O. W. Heldring,* die als koerier bij de Zwitserse weg in Nederland werkzaam was, heeft aan de commissie verklaard, dat hij op een of andere manier in contact gekomen was met de

heer *Bosch van Rosenthal* jr. In de zomer van 1943, in elk geval vóór de reorganisatie van de Zwitserse weg, kwam deze op een gegeven moment bij hem met stukken, die hij via de Zwitserse weg wilde verzenden. Deze bestonden uit filmpjes, die in een of twee ceinturen waren genaaid. De heer *Heldring* heeft de stukken gegeven aan de O.D., die beoordelen moest, of militaire stukken waard waren verzonden te worden.

De heer *Kok,* die werkzaam was bij de O.D., heeft daarop de stukken bekeken. Nu had, aldus de heer *Heldring,* de heer *Kok* de opvatting, dat verouderde gegevens niet, en juiste gegevens eventueel door hem aangevuld, wèl moesten worden verzonden. Wat de heer *Kok* er uit haalde en van belang achtte, werd door zijn tekenaars overgenomen, en hij verstuurde zijn eigen tekeningen. De heer *Kok* heeft de zending, die in de riemen verborgen zat — misschien wel 800 of 2000 prentjes — vrijwel in haar geheel waardeloos verklaard. Wel meent de heer *Heldring,* dat de heer *Kok* er nog iets van heeft overgenomen en dat er nog iets van verzonden is, maar dat weet hij niet zeker. Toen hem door de heer *Bosch van Rosenthal* van een en ander een verwijt werd gemaakt, heeft de heer *Heldring* deze medegedeeld, wat er gebeurd was. Er is toen ontzettend veel over deze kwestie te doen geweest. Later heeft de heer *Kok* medegedeeld, dat de auteur van deze spionnage-rapporten zijn rechten op deze zending aan hem had overgedragen en dat hij er afstand van had gedaan, ook van de eis, dat zijn stukken naar Londen zouden worden gezonden. De heer *Heldring* kan zich niet voorstellen, dat deze stukken over de bureaux van de O.D. zijn verspreid, daar dit nooit gebeurde.

De heer *Heldring* deelt in dit verband nog mede, dat de heer *Kok* in het algemeen de gegevens, die hij binnenkreeg, zoveel mogelijk wilde combineren en in zijn versie wilde doorzenden. De Engelsen ontvingen dus de spionnage-rapporten niet, zoals zij van de oorspronkelijke bronnen kwamen. Het motief hiervoor was, naar de heer *Heldring* meent, om de fouten uit de rapporten te halen. Daartoe werden de rapporten van derden bij elkaar gehaald. De heer *Kok* en zijn assistenten bekeken dan wat er van zou worden overgenomen. Soms werd besloten persoonlijk te gaan kijken. Meestal werd eens per week vastgesteld, wat er getekend zou worden. De tekenaar nam het dan mee, en maakte volgens bepaalde eisen, die de heer *Kok* er aan stelde, een tekening van deze gegevens. Het uiteindelijke resultaat, aldus de heer *Heldring,* waren keurige tekeningen, die erg volledig waren en zeer juist. Het enige, waarom dit niet te appreciëren zou zijn, was misschien, dat het beter was, dat alles in Engeland samenkwam, maar het voordeel was, dat in twijfelgevallen de tekenaars zelf ter plaatse gingen kijken.

56852 e.v. *(le Poole)*

De heer *le Poole* heeft verklaard, dat de B.I.-agent *de Jonge* verkenningen had verricht in de kuststreek en het rapport genaaid had in de ceintuur van een regenjas. Hij had geen mogelijkheid gehad het te verzenden. De heer *le Poole* kende toen *de Koe* en met deze heeft hij toen over dit geval gesproken. Op het station in Den Haag heeft de heer *le Poole* de ceintuur in ontvangst genomen en die aan *de Koe* gegeven. Enige maanden later hoorde de heer *le Poole,* wat er mede was gebeurd op de Zwitserse weg.

Op een goed ogenblik heeft de agent *de Jonge* de heer *le Poole* gezegd: „Wat heb je me nu geleverd? Die ceintuur is niet het land uitgegaan, althans het materiaal niet, dat er in zat; dat is bij een stelletje heren te Amsterdam, die menen allerlei kritiek te moeten oefenen op dit rapport, dat ik heb gemaakt." Toen heeft de heer *le Poole* een bespreking laten houden tussen *de Jonge* en de O.D., waar hij zich verder buiten heeft gehouden. Misschien is het geschil bijgelegd, maar dat neemt niet weg, dat de handelwijze met deze spionnage-stukken door de O.D. in eerste instantie geheel en al is geschied tegen de bedoeling van *de Jonge* en die van de mensen, die trachtten hem verder te helpen.

54837 e.v. *(Kok)*

Naar aanleiding van de spionnage-rapporten, die verpakt waren in een paar riemen, heeft de heer *J. Kok,* destijds hoofd van de genie-dienst (sectie V) van de O.D. aan de commissie medegedeeld, dat hij op een goede dag op verzoek van de heer *Six* in het Vondelpark is gekomen en daar in contact is gebracht met een jongeman, die blijkbaar bezwaar had ingebracht tegen het feit, dat deze foto's in handen van de O.D. waren. De heer *Six* had aan de heer *Kok* deze foto's gegeven, omdat deze langzamerhand een zeer nauwkeurig en min of meer genormaliseerd systeem van tekenwerk voor Engeland had tot stand gebracht, dat samenhing met de grootte van zijn calques en de fotografische mogelijkheden en waarbij een zeer nauwkeurige coördinatie volgens de Nederlandse en Engelse stafkaarten was aangegeven, zodat bij oorlogshandelingen geen vergissingen mogelijk zouden zijn. De tekeningen en films, die de heer *Six* aan hem, aldus de heer *Kok,* had laten zien, waren in dit opzicht volkomen waardeloos. Daarop heeft de heer *Six* hem gevraagd om

44969 e.v. *(Six)*

aan de maker van deze tekeningen uit te leggen, waarom deze als zodanig niet geschikt waren. Bovendien waren deze tekeningen door de O.D. al lang, maar in veel betere vorm, naar Engeland gezonden. Dit heeft de heer *Kok* aan deze meneer uiteengezet. Toen heeft de heer *Six* in zijn bijzijn op de rug van die man op zijn portefeuille een verklaring geschreven, waarin, naar de heer *Kok* meent, werd geconstateerd, dat de man er genoegen mee nam, dat deze foto's in handen van de O.D. waren. Daar heeft toen, aldus de heer *Kok,* die man zijn handtekening onder gezet.

Wel heeft de heer *Kok* later nog van de heer *Six* gehoord, dat die man de tekeningen daarna toch weer wilde meenemen omdat hij wilde pogen ze naar Engeland te krijgen. De heer *Kok* meent echter, dat de heer *Six* daartegen bezwaar heeft gemaakt, omdat die man de films in riemen had verborgen of had willen verbergen. Dit was, aldus de heer *Kok,* een zeer kinderlijke manier van verbergen.

De heer *Six* heeft in dit verband verklaard, dat de heer *Bosch van Rosenthal* jr. de riemen overgegeven had aan de heer *Heldring,* die ze op zijn beurt aan mejuffrouw *Kohlbrugge* had gegeven. Mejuffrouw *Kohlbrugge* heeft de ceintuur gekregen en gezegd, dat het onzinnig was met een ceintuur met 370 foto's op reis te gaan. Dat is eenvoudig kinderwerk, aldus de heer *Six.* Later heeft mejuffrouw *Kohlbrugge* de films verdund met de bedoeling deze te verzenden. Het was echter zo'n grote zending, dat ook dit een volstrekt onaanvaardbaar risico opleverde, tenzij het bepaald zeer belangrijk was. Zij heeft toen de gehele zending ter keuring gegeven aan kolonel *Kok.* Die heeft ze bekeken en gezien, dat practisch al deze gegevens reeds in tekening weg waren. Er waren er, naar de heer *Six* meent, nog een stuk of twintig, die de moeite waard waren om in tekeningen te verwerken. Toen de samensteller van het spionnage-materiaal vroeg, of zijn tekeningen al weg waren, heeft men hem geantwoord, dat dit niet was gebeurd. Er heeft toen in het Vondelpark een gesprek plaats gehad tussen de heren *Six, Kok* en de samensteller van het spionnage-materiaal, die later is gebleken de geparachuteerde agent *de Jonge* te zijn. De heer *Six* heeft *de Jonge* daar op het onverantwoordelijke van het geval gewezen en deze heeft toen gezegd, dat hij zich met de gang van zaken kon verenigen en dat deze films niet meer weg behoefden. Hij heeft daarvoor bij de bespreking in het Vondelpark een schriftelijke verklaring afgegeven.

Het is onjuist, aldus de heer *Six,* dat de inhoud van de riemen op verschillende kantoren van de O.D. lag. Deze microfoto's hebben altijd samen in een doosje gezeten. Toen tenslotte de agent *de Jonge* naar Engeland wilde teruggaan, heeft hij gezegd, dat hij deze foto's toch graag wilde meenemen. Er is toen iemand van de O.D. naar Rotterdam geweest om hem die films te geven. Deze heeft echter het contact gemist, zodat de heer *de Jonge* tenslotte toch zonder films naar Londen is vertrokken.

Bij brief van 18 Juni 1949 heeft de heer *Six,* naar aanleiding van zijn verhoor een aantal stukken overgelegd. [1])

1. Een stuk, opgesteld door de heer *Six.*

   Memorandum van Kol. *Jhr. P. J. Six,* opgesteld in het bijzijn van Kol. *J. Kok* („de deskundige" in sub *c* van bijlage II), Augustus 1946.

In aansluiting aan het rapport (bijlage I) van *Theo (O. W. Heldring),* d.d. 14 Juli 1944 op mijn verzoek opgemaakt, ten behoeve van den vader van *„BJ"*, den commissaris van H. M. de Koningin, *Bosch* ridder *van Rosenthal,* diene nog het volgende:

Nadat de 370 films aan *„KB"*, in casu hoofd Sectie V, zooals in het rapport van *Theo* vermeld, waren overhandigd en deze na bestudeering de 370 films op de gronden genoemd in sub c van bijlage II als minder geschikt voor verzending had gekenschetst, is hiervan volgens mijn opdracht door den toenmaligen lt. der Cavalerie *G. A. van Borssum Buisman* mededeeling gedaan aan den opvolger van *de Koe* uit de Evertgroep, den lt. der Infanterie *de Jonge,* in den brief van V.N. „de opvolger" genaamd.

Deze toonde zich over bovenstaande beslissing zeer verontwaardigd, weshalve hij werd uitgenoodigd voor een bespreking in het Vondelpark tussen 1 en 7 September 1943, — derhalve binnen 14 dagen nadat de films door *Theo* in ontvangst waren genomen —, waar Hoofd Sectie V en ik persoonlijk de zaak verder bespraken.

Vastgesteld werd, dat de ceintuurs zooals beschikbaar gesteld, met onverdunde films, voor verzending ten eenenmale ongeschikt waren; dat uit dien hoofde de 370 films eerst moesten worden verdund, een vrij tijdroovende bezigheid; dat ook dan echter de

[1]) De betekenis van de in deze stukken gebruikte afkortingen is als volgt:

C.v.B. = Commissie van Beheer van de Zwitserse Weg.
P.C. = Politieke Commissie van de Zwitserse Weg.
W.H. = Kenteeken van de brieven onder verantwoording van *Wim* = dr. *Visser 't Hooft* en *Bartels* naar Nederland gezonden.
Hans = *Bartels* is rechterhand van dr *Visser 't Hooft* en koerier op Nederland.
N.G. Kenteeken van de brieven onder verantwoording van *Nico* = *N. Stufkens* en *Gerad* = mr. *G. Slotemaker de Bruine.*
Doortje = Mej. *H. Kohlbrugge.*
Theo = *O. W. Heldring.*

verzending van 370 films nog een vrij belangrijk risico vormde voor ontdekking en dat daarom contrôle over de waarde van de films van belang was.

Hoofd Sectie V wist den lt. *de Jonge* ervan te overtuigen, dat de door hem verzamelde gegevens reeds alle door den O.D. waren verzonden; dat bovendien zijn teekeningen niet op schaal waren en op meerdere plaatsen de feitelijke toestand niet geheel juist weergaven en dat het om deze en bovengenoemde redenen beter was de films niet te verzenden.

Nadat ter zake overeenstemming was bereikt, verzocht ik den lt. *de Jonge* mij te machtigen de betreffende negatieven, die inmiddels weer aan „den weg" waren overhandigd, wederom te mijner beschikking te willen stellen. Persoonlijk zou hij ze dan kunnen gebruiken voor eigen archief; later echter berichtte hij, dat hij ze niet meer nodig had.

Aangezien Hoofd Sectie V van deze negatieven afdrukken had laten maken ter bestudeering van het materiaal en er uit dien hoofde geruchten in omloop waren, dat er op zeer onverantwoordelijke wijze met het materiaal was omgesprongen, waardoor wellicht gevaar voor de makers zou kunnen ontstaan. Indien deze afdrukken in handen van den vijand vielen, werd overeengekomen, dat deze afdrukken — welke reeds gedeeltelijk vernietigd waren — volledig zouden worden vernietigd. Ter in ontvangstname van de films schreef lt. *de Jonge* het onderstaande briefje*, waaraan hij op mijn verzoek tevens de 2e alinea toevoegde, teneinde aan bovenvermelde geruchten de kop in te drukken. Opgemerkt in dit verband dient nog te worden, dat noch *Theo,* noch juffrouw *Chrisje,* die ten deze een rol hebben gespeeld, op dat moment bij den O.D. werkzaam waren. *Theo* was daar zelfs in dien tijd volkomen onbekend.

De correspondentie van „Den Weg" over dit onderwerp is hier aangehecht als bijlage II.

*L.S.

Verzoeke beleefd de ± 370 negatiefjes, genummerd AAA-ALS zoo snel mogelijk aan brenger dezes mede te geven.

HoG 5

Van de afdrukken is een gedeelte vernietigd, de rest volgt denzelfden weg.

HoG 5

2. Een rapport van de heer *O. W. Heldring* d.d. 14 Juli 1944, dat deze op verzoek van de heer *Six* heeft opgesteld. (Bijlage I).

Geschiedenis van de „ceintuurs", voorzoover ik mij die herinner.

1. *De ontvangst.*

Maandag 23 Augustus 1943 had ik een afspraak met *BJ* te L. Ik kwam toen regelrecht uit Brabant, waar ik een week vacantie genoten had. Nadat men mij had opengedaan, wilde ik de trap opgaan naar zijn kamer. *BJ* kwam mij echter reeds op de trap tegemoet en loodste mij het huis weer uit naar de werkkamer van zijn vriend *P.,* even verderop aan het water.

Hij vertelde mij, dat er op de tweede verdieping van zijn huis twee mannen van de S.D. zaten te wachten op bezoekers van zijn bovenbuurman. Met hem had dit echter niets uitstaande.

In de kamer van *P.* werden toen, na eenige aarzeling, de ceintuurs boven van een kast genomen en aan mij ter hand gesteld, met de mededeeling, dat de inhoud een belangrijk rapport was, toevallig in handen gekregen, met de verzending waarvan de grootste spoed moest worden betracht. In de stad gekomen, heb ik, zonder te hebben gezien, wat zij bevatten, de ceintuurs afgegeven aan mijn chef van „De Weg".

2. *Wat er met het rapport is gebeurd.*

Stukken, die aan „De Weg" werden ter hand gesteld, werden òf:

a. zonder meer gefotografeerd, verpakt en verstuurd, òf

b. eerst door een bevoegd persoon beoordeeld naar waarde en pas na goedkeuring gefotografeerd, verpakt en verstuurd.

Stukken, afkomstig van enkele bekende groepen of personen, al of niet gefotografeerd aan „De Weg" gegeven, werden, zooals overeengekomen met den schrijver of den tusschenpersoon, behandeld als onder *a.,* (E-rapporten, Karel- en *KB* stukken).

Stukken van onbekende zijde werden eerst bekeken om te zien:

I. of het geen onzin was (b.v. stuk over Groot-Nederland);

II. of het geen foutieve of misleidende gegevens bevatte.

De beoordeeling gebeurde voor de kerkelijke stukken door *N* van *N.G.*

politieke en andere burgerlijke stukken door *G.* van *N.G.* en voor de militaire rapporten door *K.B.*

Van gefotografeerde rapporten werden voor dit doel afdrukken gemaakt.

Zoo ook met het rapport uit de ceintuurs. Immers, alles wat er ons van bekend was, was, dat *BJ* het toevallig in handen had gekregen.

Uit navraag bij den fotograaf bleek, dat deze Zondag 29 Augustus 1943 bezig is geweest met afdrukken, nadat hij het rapport eenige dagen vroeger had ontvangen.

Het advies van *K.B.* inzake dit rapport was: „niet versturen", hetgeen „De Weg" dan ook niet gedaan heeft.

Dit alles heeft plaats gehad voor de „reorganisatie" van „De Weg". De vergadering waarin het reorganisatiebesluit werd genomen, had n.l. plaats op Dinsdag 31 Augustus d.o.v.

14 Juli 1944.

latere aanteekening in potlood met hand van *Theo*: verjaardag hr. *Coldewey* 7 Sept.; bijeenkomst in Vondelpark, waar eigenaar van het rapport de rechten daarop overdroeg aan den O.D., vóór zijn verjaardag, waarschijnlijk tusschen 1 en 7 September 1943.

Dit is rapport van *Theo (O. W. Heldring)* voor de vader van *BJ* = *Bosch* ridder *van Rosenthal.*

3. De door de heer *Six* aan de commissie overgelegde correspondentie van de Zwitserse weg over deze aangelegenheid (bijlage II):

a).

W.H. 109. 15 October 1943.

6. Tot op heden ontvingen wij nog niet het rapport van naar ik meen drie à vierhonderd bladzijden, dat ik mee had zullen nemen, maar waarvan op het laatste oogenblik bleek, dat *Doortje* er het grootste deel van had achter gehouden. Het is moeilijk om de lust te bedwingen om aan het schandelijke en zorgelooze omspringen met dit gewichtige rapport nog eenige hartige woorden te wijden. Ik hoop ten zeerste, dat het intusschen onderweg is, zodat het ons dezer dagen zal bereiken en ik hoop ook, dat de betrokkenen niet voorgoed het vertrouwen in „De Weg" verloren hebben. Als *Doortje* „De Weg" bij een aantal mensen flink in discrediet heeft willen brengen, is ze daarin wèl geslaagd.

Om verschillende redenen, die ik hier niet alle kan opsommen, moge ik nogmaals met de meeste klem verzoeken toch steeds de uiterste zorg te besteden ook aan het verzenden van militaire rapporten. De overzijde heeft dringend om recente gegevens gevraagd. Wij krijgen den indruk„ dat het met de verzending langs andere wegen toch niet zoo erg vlot loopt, want nog gisteren kregen wij aanwijzingen hoe te handelen met de verzending van een door ons aangekondigd rapport.

Van *Hans* voor *G.* van *N.G.*

b).

N.G. 150. C.v.B. aan *Hans*

23. Over de ceintuurkwestie hebben wij een onderhoud aangevraagd, wij zullen probeeren het resultaat nog bij deze zending in te sluiten, anders in de volgende. Ik deel jullie verontwaardiging; de ernstigste veroordeeling is hier nog te zwak; wij zullen rücksichtslos — ook t.o.v. onszelf! — te werk gaan om dit rapport door te krijgen.

Ik heb eenige hoop, dat het te avond of te morgen plotseling bij jullie of aan de overzijde verschijnt, indien wij het niet in handen kunnen krijgen.

10 November 1943.

De P.C.
De C.v.B.

c).

N.G. 167. C.v.B. aan *Hans*

10. De extra zending van *BJ* is het berichte „370"-tal; zie N.G. 150 punt 23; de situatie is thans deze, dat de O.D. alle verantwoordelijkheid op zich neemt blijkens het hieronder volgende gisteren ontvangen bericht:

„A.H.K.-O.D. heeft, blijkens schriftelijke machtiging van den eigenaar de beschikking gekregen over de 370 foto's. Deze machtiging is eerst afgegeven na een bespreking met den eigenaar, kort voor zijn vertrek, waarbij verschillende misvattingen uit den weg zijn geruimd. De misvattingen zijn ontstaan door inmenging van derden, die het overzicht niet hebben bevorderd. De negatieven staan derhalve ter beschikking van den O.D.

Ter bevordering van den goeden gang van zaken zijn de negatieven, voor zoover niet verwerkt in de U bekende teekeningen, door tusschenkomst van den boodschapper aan den opvolger van den eigenaar ter hand gesteld. Dit laatste is gedaan om den opvolger in de gelegenheid te stellen zijn werkzaamheden voort te zetten".

ongeveer 27 November 1943.

d).
N.G. 181. C.v.B. aan *Hans.* 10-12-1943.

2. Het stuk, bedoeld in N.G. 167 punt 10, is vermoedelijk bij *Doortje* en *Theo.* Wij zullen trachten het in handen te krijgen.
Reconstructie is nl. zeer moeilijk en een copie is er niet.

De commissie heeft over deze zaak tenslotte gehoord de heer *H. G. de Jonge,* die destijds, na op 12 Maart 1943 van Engeland uit geparachuteerd te zijn, als agent hier te lande werkzaam was en de inhoud van genoemde riemen heeft doen verzamelen. Hij verklaart, dat hij, toen hij er achter kwam, dat men bij de O.D. dit materiaal uit de riemen had gehaald, erg verontwaardigd is geworden en een onderhoud heeft gehad met de heren *Six* en *Kok.* Hij heeft hun hierbij verweten, dat zij dingen deden, die niet in de haak waren, dat zij dit werk voor hun eigen archief en hun eigen glorie verzamelden, dat dit niet de bedoeling was geweest, dat hij opdracht had intelligencewerk te doen, dat naar Engeland moest en dat zij het werk onder zich hielden.

Hierop, aldus de heer *de Jonge,* krabbelden de heren wat terug en hebben er sterk op aangedrongen, dat hij zich met zijn groep ondergeschikt zou maken aan de O.D. Hij is toen helemaal verontwaardigd geworden en heeft o.a. gezegd: om dan straks zeker in de gevangenis te komen!

Als reden waarom hij het spionnage-materiaal niet had doorgegeven, gaf de heer *Six* aan hem op, dat de O.D. het geheel beter overzag; deze kreeg van alle kanten rapporten; het spionnage-materiaal van de heer *de Jonge* door te sturen zou dubbel werk zijn, terwijl het werk van de O.D. beter was.

Naar aanleiding van de door de heer *Six* voor de commissie afgelegde verklaring, dat de heer *de Jonge* tenslotte een stuk zou hebben getekend, waarin hij zich met hetgeen gebeurd was accoord verklaarde, heeft deze opgemerkt, dat er werd afgesproken, dat de negatieven zouden worden vernietigd. De groep van de heer *de Jonge* was nog in het bezit van de originele rapporten en had inmiddels alles opnieuw gefotografeerd, omdat zij in de gaten kreeg, dat het werk ergens was blijven hangen. In zoverre, aldus de heer *de Jonge,* hadden wij er niet zoveel belang meer bij om ze te bezitten.

Wat de inhoud van het papiertje was, dat hij indertijd heeft ondertekend, weet de heer *de Jonge* niet meer. Hij heeft dit gedaan, omdat hij eigenlijk geen rel wilde veroorzaken. Hij heeft zich bij het fait accompli neergelegd, omdat zijn groep toch al bezig was de nieuwe negatieven weg te krijgen. Hij heeft daarom schouderophalend deze verklaring maar getekend. Dat dit aan hem werd verzocht, kan hij alleen maar hierdoor verklaren, dat de heren behoefte gevoelden zich min of meer te dekken, daar zij zelf wisten, dat hun handelwijze niet fraai was.

De heer *de Jonge* meent, doch hij kan het zich niet meer scherp voor de geest halen, dat hem na enige tijd is gebleken, dat het spionnage-materiaal niet was vernietigd en dat hij daarom gevraagd heeft het terug te ontvangen. Ook was hem een gerucht ter ore gekomen, dat de afdrukken van dit materiaal over het land zouden zijn verspreid bij de gewestelijke bureaux van de O.D. In elk geval had hij de indruk, dat het spionnage-materiaal van zijn groep ter completering van de collectie van de O.D. werd gebruikt. Hij vond de handelwijze van de O.D. weinig militair-zakelijk. Hij heeft de heren verweten, dat hun geheimen op straat lagen en dat zij ook nog de geheimen van zijn groep op straat wilden gooien.

76006 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat hij nooit heeft geweten van het conflict tussen de O.D. en de agent *de Jonge.* Hij kan zich voorstellen, dat *de Jonge* „des duivels" is geworden.

52361 e.v. *(van Schaik)*

In dit verband meent de commissie nog te moeten wijzen op een verklaring van mr *B. A. van Schaik,* voor haar afgelegd, omtrent een coördinatie van de militaire spionnagediensten in Nederland. Deze heeft medegedeeld, dat hij zich op verzoek van de heer *Six* hiermede van September 1944 af heeft bezig gehouden. Als eerste doel gold toen, dat de commandant van de B.S. een overzicht nodig had van de Duitse troepen. Bovendien zou men op deze wijze, bij een plotselinge doorbraak van de geallieerden, dezen de militaire situatie in de rest van Nederland kunnen geven. Daartoe was nodig, dat de spionnage werd gecoördineerd en tot één rapport verwerkt.

Hij heeft toen van practisch alle groepen in Nederland berichten doorgekregen.

Toen echter na verloop van tijd bleek, dat de coördinatie van die berichtgeving voor de zojuist genoemde doeleinden niet nodig was, kreeg de heer *van Schaik* de indruk, dat zijn rapporten voornamelijk dienden voor „de overkant". In Januari 1945 kreeg hij het idee, dat hij volslagen overbodig werk deed; hij vroeg zich af wat de geallieerden er aan hadden, wanneer zij in zijn verzamelrapporten nogmaals vermeld vonden, wat zij reeds van de verschillende spionnage-groepen ontvingen. Men kon dit, aldus de heer *van Schaik,* ook te Londen of te Eindhoven doen. Het bleek hem echter, nadat hij contact had gekregen met iemand, die te Eindhoven was geweest, dat men zijn rapporten buitengewoon op prijs stelde, daar deze werkwijze voor het B.I. veel gemakkelijker was.

De heer *van Schaik* legt er de nadruk op, dat hij in zijn verzamelrapporten steeds uitdrukkelijk aangaf van welke groep de berichten afkomstig waren. Hij wilde niet de indruk vestigen, dat er een nieuwe, aparte groep bezig was. Hij heeft bij dit werk een zeer waardevolle adviseur gehad, n.l. de heer *Beukema toe Water,* die aan het hoofd stond van de groep-*Kees.* Deze heeft ook na de arrestatie van de heer *van Schaik* in April 1945 zijn werk voortgezet. De heer *van Schaik* deelt nog mede, dat hij niet weet, of de heer *Kok,* die zich met hetzelfde werk met betrekking tot versterkingen, waterwerken enz. bezig hield, zijn rapporten ook met bronvermelding doorgaf. Hij heeft dit niet met de heer *Kok* besproken, doch heeft het uit zichzelf gedaan, omdat hij anders moeilijkheden voorzag.

§ 4 *Bezwaren van het B.I. tegen de Zwitserse weg.*

De moeilijkheden tussen de O.D. en de Zwitserse weg hebben ook haar weerslag gehad te Londen. Op 12 Augustus 1944 richtte de heer *Somer* een brief [1]) aan de Minister van Oorlog, waarin hij er de aandacht van de Minister op vestigde, dat er van de zijde van de O.D. in Nederland klachten werden geuit, dat zendingen uit Nederland te Genève aan censuur onderhevig zouden zijn en van commentaar zouden worden voorzien. Bij informatie, aldus wordt in de brief gezegd, heeft Genève dit ontkend en werd aan Londen medegedeeld, dat de O.D. zich aan spionnage op de Zwitserse weg had schuldig gemaakt. Volgens de brief meldde dr. *Visser 't Hooft* later aan Londen, dat hij uit Nederland stukken had ontvangen, waarbij o.m. aanwezig was een van de O.D. afkomstig volledig exemplaar van de correspondentie *Visser 't Hooft*—Nederland en omgekeerd. Toen het Bureau Inlichtingen inmiddels langs andere weg een zending, waarbij zich ook de door dr. *Visser 't Hooft* gememoreerde correspondentie bevond, van de O.D. had ontvangen, heeft het B.I., aldus de heer *Somer* in zijn brief, zich de moeite getroost deze Nederlandse zending te rangschikken en te onderzoeken. Het resultaat van dit onderzoek bood de heer *Somer* bij deze brief aan de Minister aan. Dit bewees volgens het hoofd van het B.I.:

1°. dat vele stukken uit Nederland door ds. *Visser 't Hooft* nooit naar Londen zijn doorgegeven,

2°. dat commentaren op de stukken, door personen of groepen in Nederland geleverd, òf zijn weggelaten, òf zijn veranderd, waardoor te Londen dus een verkeerde indruk wordt verkregen,

3°. dat soms delen uit de stukken zijn weggelaten,

4°. dat ds. *Visser 't Hooft* door zijn onbekendheid met het werk van B.I. en het werk van diens agenten in Nederland veel verwarring in Nederland heeft gesticht,

5°. dat hij B.I. en de groepen, waarmede dat bureau in verbinding staat, volslagen negeert en zelfs belachelijk maakt.

In een bij deze brief behorende bijlage zegt dr. *Somer,* dat het B.I. bij K.B. is ingesteld om „politieke, militaire en economische inlichtingen in te winnen in bezet Nederland en tevens om het contact daarmede te onderhouden". De bevoegdheid voor het inwinnen van deze inlichtingen berust volgens het K.B. „uitsluitend bij B.I.". Ds. *Visser 't Hooft* vergeet deze bepalingen met een zeldzame bravour en heeft door zijn optreden gezorgd, dat er een grote verwarring in Nederland is ontstaan, een verwarring, welke door de daaraan verleende sanctie van de Regering is blijven voortbestaan.

Op de brief van dr. *Somer* van 12 Augustus 1942, die aan de commissie is overgelegd, staat een aantekening van de volgende inhoud:

> „Deze brief is op 22 Augustus 1944 besproken in een vergadering in de Ministerkamer van Arlington House. Daarbij waren aanwezig Minister *Gerbrandy,* Minister *van Lidth de Jeude,* Minister *van Heuven Goedhart,* de heer jhr *Haersma de With,* de majoors *Broekman, van Houten* en *Somer.* Tot de conclusie werd gekomen, dat ds. *Visser 't Hooft* inderdaad zijn bevoegdheid te buiten was gegaan en dat hem een telegram zal

[1]) Bijlage 20 A

worden gezonden, waarin vermeld staat zich van geheime dienst te onthouden en alles door te zenden."

[1]) Bijlage 20 B

Over deze kwestie heeft dr. *Visser 't Hooft* op 14 November 1944 een brief [1]) geschreven aan de Minister-President. Hij stelt in deze brief uitdrukkelijk vast, dat hij al de ook maar enigszins relevante berichten, rapporten en gegevens heeft doorgezonden, die hem uit Nederland hebben bereikt. Bij dit werk werd steeds scherp onderscheiden tussen de gegevens zelve en het daarbij eventueel te geven commentaar. De heer *Visser 't Hooft* zegt in deze brief, dat hij alle materiaal doorgezonden heeft, dat hem van de O.D. heeft bereikt, met uitzondering van de nader te noemen documenten. Deze laatste documenten, die hij niet doorzond, zijn, aldus dr. *Visser 't Hooft,* de copieën van persoonlijke brieven, gewisseld tussen de leiding van Weg A en hem, die door een niet nader te qualificeren daad van spionnage in handen van de O.D. kwamen. Hij merkt op, dat het voor hem een raadsel blijft, dat door officiële personen van deze persoonlijke correspondentie gebruik is gemaakt.

36728 e.v. *(van Niftrik)*

De heer *J. G. van Niftrik* heeft met betrekking tot de moeilijkheden, die er geweest zijn ten aanzien van de berichtgeving van dr. *Visser 't Hooft,* voorzover deze te Londen tot uitdrukking zijn gekomen, medegedeeld, dat hij gelooft, dat deze moeilijkheden voornamelijk op misverstanden berustten. Het feit, dat dr. *Visser 't Hooft* veelal mensen, die zijn geloofsgenoten waren, de werkzaamheden voor de Zwitserse weg heeft laten doen, vond, naar de mening van de heer *van Niftrik,* hierin zijn oorzaak, dat hij zijn naaste medewerkers persoonlijk wenste te kennen in verband met de veiligheid van de lijn. Dit waren, gezien het beroep van dr. *Visser 't Hooft,* meestal zijn geloofsgenoten. Op velen heeft dit de indruk gemaakt, dat dr. *Visser 't Hooft* er een politieke kwestie van maakte, hoewel het, volgens de mening van de heer *van Niftrik,* alleen de veiligheidsfactor was, die de heer *Visser 't Hooft* zo deed handelen. Dit heeft het praatje in de wereld gebracht, dat de heer *Visser 't Hooft* alleen zijn richting wilde voorthelpen.

De heer *van Niftrik* gelooft echter zeker niet, dat dr. *Visser 't Hooft* bepaalde berichten zou hebben achtergehouden en andere berichten partijdig zou hebben doorgegeven. Hij kent hem persoonlijk te goed om hem daarvan te verdenken.

36830 e.v. *(van Tricht)*

De militair attaché te Bern, de heer *van Tricht,* heeft ten aanzien van de vraag, of door *dr. Visser 't Hooft* bepaalde berichten niet naar Londen zouden worden doorgegeven, medegedeeld, dat hij hier niets van heeft gemerkt. Alle films, die binnenkwamen, werden ontwikkeld en bewerkt op het atelier te Genève. Het is hem dus volkomen onbekend, of er dingen uit gehaald zijn. Het is niet voorvoorgekomen, dat men zich voor informatie daaromtrent tot hem heeft gewend en heeft gevraagd, of dit juist was of niet en wat zijn indruk hiervan was.

55141 e.v. *(van Houten)*

Mr. *Ch. H. J. F. van Houten,* destijds een van de leidende officieren van het B.I., heeft voor de commissie verklaard, dat hij zich de vergadering van 22 Augustus 1944 herinnert, waarin de brief van de heer *Somer* d.d. 12 Augustus 1944 werd besproken. De conclusie, die bij deze bespreking werd getrokken en die ook staat aangetekend op de originele brief van de heer *Somer,* is, naar de mening van de heer *van Houten,* eenstemmig genomen. Het moeilijke punt was, aldus de heer *van Houten,* dat de stukken van de Zwitserse weg rechtstreeks naar het Departement voor Algemene Oorlogvoering gingen. Dr. *Visser 't Hooft* had een speciale opdracht van Minister-President *Gerbrandy* en hij heeft dan ook altijd ontkend, dat hij iets met het Bureau Inlichtingen had te maken. Dit heeft dit bureau bestreden, omdat het van het standpunt uitging, dat men anders grote kans had op chaos; wanneer men een inlichtingendienst heeft, moet ook alles op één punt komen. Dr. *Visser 't Hooft* telegrafeerde ook niet met het B.I. Wel was er een telegrammenwisseling tussen het Departement voor Algemene Oorlogvoering en de heer *Visser 't Hooft,* die vrij uitvoerig en regelmatig was. Ook de schriftelijke berichten kwamen bij dit departement terecht en ten dele werden ze doorgegeven aan het Bureau Inlichtingen. Door de berichtgeving van de O.D. aangaande de Zwitserse weg is de mening, dat dr. *Visser 't Hooft* bepaalde dingen achterhield voor het B.I., gestimuleerd. De militaire berichten gingen echter van de heer *Visser 't Hooft* direct naar de militair attaché te Bern. De heer *Visser 't Hooft* beoordeelde volgens de heer *van Houten* zelf wat militair en niet militair was. Toen de meningsverschillen ontstonden, is daarover uitgebreid aan de heer *Visser 't Hooft* bericht. Deze, die langzamerhand een uitstekende dienst had opgebouwd, beriep zich altijd op het feit, dat hij een persoonlijke opdracht had van de Minister-President en dat hij met het B.I. als zodanig niets te maken had. Bovendien kwamen er bij het B.I. ook berichten binnen, vooral van mensen, die door Zwitserland waren gegaan, die klaagden over de tegenstellingen, die er bestonden of zouden bestaan. Hij herinnert zich b.v. dat ook pater *Bleys* deze zaak

te Londen naar voren heeft gebracht en zei, dat de tegenstelling tussen de heren *van Tricht* en *Visser 't Hooft* zeer te betreuren was. Wanneer de heer *van Tricht,* aldus de heer *van Houten,* zich over die tegenstellingen thans niet uitlaat, dan moet hij toch mededelen, dat er ondershands dikwijls bij het B.I. is geklaagd uit Zwitserland. Generaal *van Tricht* heeft het B.I. doen weten, dat hij met dr. *Visser 't Hooft* geen land heeft kunnen bezeilen.

51071 e.v. *(van Lidth de Jeude)*

De oud-Minister van Oorlog jhr. *O. C. A. van Lidth de Jeude* zegt, dat er eigenlijk twee Zwitserse wegen waren, waarvan er een liep over de militair attaché. Deze laatste weg stond rechtstreeks in contact met het B.I.; de andere was die van dr. *Visser 't Hooft.* Deze was zelfstandig en had niets met het Bureau Inlichtingen te maken. Hij stuurde zijn berichten aan de Minister-President, die ze dan doorgaf aan het Bureau Inlichtingen. De berichten van dr. *Visser 't Hooft,* aldus de heer *van Lidth de Jeude,* kwamen dus uiteindelijk wel bij het B.I. terecht, hoewel het B.I. niet in enig verband stond met de heer *Visser 't Hooft.* De heer *van Lidth de Jeude* gelooft niet, dat door de heer *Gerbrandy* bij de doorzending voor het B.I. een zekere selectie werd gemaakt in deze berichten.

De heer Somer had dus geen zeggenschap over dr. *Visser 't Hooft,* daar deze niet in B.I.-verband werkte. De heer *Somer* had altijd bezwaar tegen deze situatie. Over de brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer* aan de Minister van Oorlog, waarin een aantal klachten werd geuit tegen dr. *Visser 't Hooft,* merkt de heer *van Lidth de Jeude* op, dat hij zich dit conflict herinnert. Er was echter niet veel aan te doen, daar de heer *Visser 't Hooft* niet in B.I.-verband was. Hij kon de berichten, die hij uit Nederland kreeg, doorgeven doch hij kon zulks ook nalaten.

Over de bepaling in het Koninklijk Besluit van 28 November 1942, houdende de oprichting van het B.I., waarin stond, dat dit bureau met uitsluiting van anderen was belast met het onderhouden van de verbindingen met bezet Nederland, merkt de heer *van Lidth de Jeude* op, dat de bedoeling van deze bepaling was om de berichtgeving te coördineren in één dienst. De stelling van de heer *Somer,* dat deze bepaling bedoelde, dat niemand anders dan B.I., dus noch een dienst noch een particulier verbinding mocht zoeken met het bezette gebied, gaat volgens de heer *van Lidth de Jeude* wel wat te ver. Als voorbeeld haalt hij aan het contact met Zwitserland via dr. *Visser 't Hooft,* dat buiten het B.I.-verband bestond. De bepaling moet dan ook niet zo stringent worden opgevat, dat het laatste verboden zou zijn geweest.

51011 e.v. *(van Lidth de Jeude)*

Mr. *C. L. W. Fock,* destijds werkzaam bij het Bureau Inlichtingen te Londen, merkt ten aanzien van deze bepaling in verband met de Zwitserse weg van de heer *Visser 't Hooft* op, dat deze weg niet van Londen uit was gemaakt maar van Nederland uit. Bovendien bestond deze weg al, toen het B.I. optrad. Het bewuste Koninklijk Besluit is dan ook, volgens de heer *Fock,* niet bedoeld geweest om te verbieden van Nederland uit verbinding met Londen te zoeken. Uiteindelijk kwamen de Zwitserse weg en de resultaten ervan ook bij B.I. terecht.

57517 e.v. *(Fock)*

Over de verhouding tussen de Zwitserse weg en het Bureau Inlichtingen heeft de heer *Broekman,* die sinds de oprichting van het B.I. tot aan het optreden van de heer *Somer* als zodanig, hoofd is geweest van dit bureau, medegedeeld, dat het contact met dr. *Visser 't Hooft* aanvankelijk zuiver een geestelijk contact was. In de periode, gedurende welke de heer *Broekman* bij de heer *Lovink* werkte, kwamen er inderdaad berichten van dr. *Visser 't Hooft* binnen bij het Departement voor Algemene Oorlogvoering. Later zijn er ook berichten van dr. *Visser 't Hooft* via de wegen van het B.I. te Londen gekomen. Hij heeft de indruk, dat voorzover er rapporten binnen kwamen bij het Departement voor Algemene Oorlogvoering, deze altijd ter beschikking van het B.I. werden gesteld. Dit moest, aldus de heer *Broekman,* ook wel, daar men ze op het Departement niet kon lezen, aangezien de microfoto's zo klein waren, dat men er zonder behoorlijk vergrotingsapparaat niets aan had. Een zodanige inrichting was op het departement echter niet aanwezig.

57868 e.v. *(Broekman)*

Over de brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer* aan de Minister van Oorlog deelt de heer *Broekman* mede, dat hij zich dit geval herinnert. Ook herinnert hij zich de vergadering op 22 Augustus 1944 hierover. De kern van de bespreking kwam, aldus de heer *Broekman,* hierop neer, dat langs de weg van dr. *Visser 't Hooft,* die was opgezet als een weg voor geestelijk contact, in de latere tijd alle mogelijke berichten werden doorgezonden. Hierdoor kreeg de vergadering de indruk, dat dr. *Visser 't Hooft* het uitgangspunt van zijn werk (het geestelijk contact) had los gelaten en op deze wijze werd betrokken bij inlichtingendiensten of geheime diensten. Daarom heeft men gezegd: de heer *Visser 't Hooft* moet zich uitsluitend bezig houden met de Geestelijk-Contact-aangelegenheden en niet met geheime diensten. Er waren bovendien klachten uit Nederland ge-

57951 e.v. *(Broekman)*

komen, dat de stukken, die de O.D. en andere groepen via de Zwitserse weg doorgaven, niet of niet in de juiste vorm doorkwamen. Daarnaast waren er klachten van de zijde van de Zwitserse weg over door de O.D. gepleegde spionnage. Tengevolge hiervan joegen die groepen elkaar in Nederland in het harnas. Dit was, aldus de heer *Broekman*, de aanleiding tot de bespreking in Arlington House.

57955—57956 *(Broekman)*

Het bevreemdt de heer *Broekman* niet, dat dr. *Somer* later de beschuldiging, dat vele stukken niet door dr. *Visser 't Hooft* zijn doorgegeven, heeft moeten intrekken. De heer *Somer* was nogal spontaan van aard en klom toen nogal eens in de pen. Het was van Londen uit echter zeer moeilijk te zien wat er in Nederland eigenlijk precies gebeurde.

Oud-Minister mr. *G. J. van Heuven Goedhart* heeft omtrent de brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer* verklaard, dat hij er prijs op stelt te zeggen, dat de critiek, die het Bureau Inlichtingen heeft geoefend op de wijze, waarop met name de heer *Visser 't Hooft* te Genève de Zwitserse weg heeft behandeld, op geen enkele wijze ook maar enigszins hout snijdt. Ook de heer *van Heuven Goedhart* heeft destijds kennis genomen van het rapport, door het B.I. hieromtrent uitgebracht. Dit stuk lijkt van buiten gezien overtuigend. Hij wenst echter te waarschuwen tegen het hanteren er van. Bij een latere ontmoeting tussen de heren *Visser 't Hooft* en *Somer* heeft de heer *Somer* dan ook moeten erkennen, dat al de beschuldigingen aan het adres van de heer *Visser 't Hooft* op niets steunden.

21914 *(van Heuven Goedhart)*

Met betrekking tot het contact tussen het Departement voor Algemene Oorlogvoering en dr. *Visser 't Hooft* heeft de toenmalige secretaris-generaal van dit departement, de heer *A. H. J. Lovink*, medegedeeld, dat hij in Januari 1943, dus na de oprichting van het B.I., zijn functie heeft neergelegd. Er was toen door hem nog geen regeling getroffen om dit contact over te hevelen naar het B.I. Hij heeft het contact met dr. *Visser 't Hooft* echter niet verborgen gehouden; het B.I. wist hiervan.

49481 e.v. *(Lovink)*

Naar aanleiding van de moeilijkheden tussen het B.I. en de Zwitserse weg heeft dr. *W. A. Visser 't Hooft* medegedeeld, dat het niet zo was, dat, na de oprichting van het B.I. zijn correspondentie-adres van de secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering naar dit bureau werd verlegd. Het tegendeel, aldus dr. *Visser 't Hooft*, kan hij uit de stukken bewijzen, nl. dat er door Londen is gezegd, dat hij door moest gaan met voor de Minister-President te werken. Zelfs in 1944 heeft hij nog eens uitdrukkelijk de vraag gesteld, omdat hij een beetje onzeker werd, hoe de zaak eigenlijk zat. Steeds werd echter gezegd, dat de weg, die hij verzorgde, een specifiek politieke weg was, die opgezet was door de Minister-President met hem. Deze weg diende op de oude wijze voort te gaan. Zijn opdracht was derhalve om te blijven werken met de Minister-President. De heer *Visser 't Hooft* heeft het K.B., waarin de taak van het B.I. omschreven staat, nimmer gezien. Bovendien heeft niemand hem er in al die jaren opmerkzaam op gemaakt. Afgezien daarvan werkte hij in rechtstreekse opdracht van de Minister-President, welke opdracht was bevestigd via het Ministerie van Buitenlandse Zaken en het gezantschap te Bern.

37118 e.v. *(Visser 't Hooft)*

De heer *Visser 't Hooft* deelt nog mede, dat hij op 17 September 1943 uitdrukkelijk telegrafisch aan Londen heeft gevraagd, of het juist was, dat hij zijn materiaal aan de secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering moest blijven sturen. Hem werd toen medegedeeld, dat er grote belangstelling voor zijn berichten bestond, aangezien bekend was, dat deze afkomstig waren van representatieve en ernstige milieu's. Voor verwarring behoefde dr. *Visser 't Hooft* niet bang te zijn, daar het nauwste contact bestond tussen het Departement voor Algemene Oorlogvoering en het Bureau Inlichtingen. Voorts wordt in het telegram medegedeeld, dat dr. *Visser 't Hooft* zou begrijpen, dat de grens tussen politiek en militair niet precies viel te trekken. Zijn berichten werden echter steeds doorgegeven aan alle instanties.

37138 e.v. *(Visser 't Hooft)*

Ten aanzien van de klachten, die van de zijde van het B.I. indertijd tegen de Zwitserse weg in Augustus 1944 waren ingebracht, heeft dr. *Visser 't Hooft* op 14 November 1944 een brief geschreven aan de Minister-President, waarin hij, zoals reeds hiervoren is medegedeeld, de beschuldigingen van het B.I. afwijst. De heer *Visser 't Hooft* heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij hierop van de Minister-President op 22 November 1944 het volgende antwoord heeft ontvangen:

Vgl. bijlage no. 70.

37157 e.v. *(Visser 't Hooft)*

> „Met veel genoegen heb ik kennis genomen van uw brief van 14 November 1944, waarin u de klachten ontzenuwt, tegen u geuit in verband met uw berichtgeving van Zwitserland uit. Van deze brief heb ik aan de kringen, welke deze zaak aangaat, een afschrift doen geworden. Mocht later in Nederland blijken, dat alsnog een onderzoek gewenst wordt naar de feiten en omstandigheden, die de betrokken personen en groepen in Nederland

aanleiding hebben gegeven tot het uiten dezer klachten, dan ben ik bereid daartoe mijn medewerking te verlenen. Inmiddels stel ik er prijs op U nog langs deze weg mijn oprechte en welgemeende dank te betuigen voor het zeer nuttige werk, dat U heeft verricht. Uw berichtgeving is voor Londen van bijzonder groot belang geweest en het is mede daaraan te danken, dat de Nederlandse Regering zo goed over de toestand in Nederland op de hoogte werd gehouden."

Het telegram, dat indertijd naar aanleiding van de brief van 12 Augustus 1944 van de heer *Somer* blijkens de daarop aangebrachte aantekening verzonden zou worden, zoals besloten was op de bespreking van 22 Augustus 1944, waar dr. *Visser 't Hooft* bij verstek werd veroordeeld, heeft hij ontvangen. Hij is over dit telegram toen zeer verwonderd geweest. Het telegram, waarmede waarschijnlijk bedoeld wordt het telegram, dat op 8 September 1944 te Bern is ontvangen, luidt als volgt:

„Met het oog op de berichtgeving uit Holland dient op het volgende te worden gelet. Uit Uw brief van 24 Januari aan PC blijkt, dat U hem mededelingen hebt gedaan over Uw poging om te verhinderen, dat andere contacten tussen Nederland en Bern werden gelegd. De Regering is het hiermede niet eens. De bedoeling is, dat U alle berichten, welke U van uit het bezette gebied ontvangt, volkomen ongecensureerd en zonder enige schifting doorgeeft. Hierdoor wordt het objectieve oordeel over de situatie in Holland bevorderd. Wel stellen wij prijs op Uw persoonlijk oordeel, mits gescheiden ontvangen, doch de berichten uit Holland moeten ons volkomen ongewijzigd worden doorgestuurd. Het B.I. is bij K.B. opgedragen, zulks met uitzondering van alle andere instanties, om alle militaire, politieke en economische inlichtingen uit Nederland in te winnen en door te geven. Weg A is een weg en wel een zeer gewaardeerde weg. Indien evenwel door het B.I. of door andere met het B.I. in contact staande personen één of meer andere wegen worden geopend, vindt de Regering dat nuttig en keurt dat ten volle goed."

Dit telegram kwam, aldus de heer *Visser 't Hooft,* volkomen als mosterd na de maaltijd. Het werk van de Zwitserse weg was reeds afgelopen, daar het September 1944 was; Parijs was gevallen en er was niet de minste kans meer om de relaties met Nederland vast te houden, terwijl het leger veel dichter bij Nederland zat dan hij; hij kreeg op dat ogenblik een telegram, waarin men sprak, alsof hij nog een hele periode van werken voor zich had.

37159 e.v. *(Visser 't Hooft)*

Naar aanleiding van de vijf punten, welke in de brief van 12 Augustus 1944 door dr. *Somer* tegen de heer *Visser 't Hooft* zijn aangevoerd, heeft deze het volgende opgemerkt.

De beschuldiging, dat vele stukken uit Nederland door hem nooit naar Londen zouden zijn doorgegeven, kan slechts betekenen, dat men, tengevolge van de spionnage van de O.D. op de Zwitserse weg, de persoonlijke correspondentie tussen de heer *Slotemaker de Bruine* en hem te pakken heeft genomen, waarin zij eenvoudig aan elkaar schreven, zoals twee personen zeer intiem kunnen schrijven. Het spreekt vanzelf, dat hij deze niet naar Londen heeft doorgestuurd. Wel heeft de heer *Visser 't Hooft* bij datgene, wat hij naar Londen doorzond, altijd commentaar geleverd. Wanneer men ten aanzien daarvan van censuur zou willen spreken, dan is dit er, aldus de heer *Visser 't Hooft,* absoluut naast, want censuur kan alleen maar betekenen, dat men dingen zou onderdrukken of dingen zou wegstrepen. Dr. *Visser 't Hooft* verklaart, dat tot op dit moment nog niemand hem een voorbeeld heeft kunnen noemen, waaruit blijkt, dat hij dit ooit gedaan zou hebben. Hij heeft nooit ofte nimmer enig document, dat uit Nederland kwam, gecensureerd. Elk document is ongewijzigd doorgegaan naar Londen. Het feit, dat hij de zendingen commentarieerde, was eenvoudig een gevolg van de opzet in 1942. Wanneer men hem toen gezegd had: wilt u in Genève een bureautje organiseren en zorgen, dat alles, wat uit Nederland komt, automatisch naar Engeland doorgestuurd wordt, dan zou hij gezegd hebben: ik zal dit organiseren, maar ik ga er geen tijd aan geven. De hele betekenis van de Zwitserse weg was echter volkomen anders, nl. om werkelijke contacten te leggen, hetgeen ook te Londen verwacht werd. De Minister-President vroeg hem b.v. ook naar zijn mening omtrent allerlei zaken. Zo is dit o.m. geschied in verband met het gezantschap bij het Vaticaan. Wanneer het B.I. zich dan ook op het standpunt stelt, dat het zuiver postbodewerk moest zijn, gaat dit tegen de gehele opzet van de Zwitserse weg in. De beschuldiging van de heer *Somer,* dat commentaren van de stukken, door personen of groepen in Nederland geleverd, òf zijn weggelaten òf zijn veranderd, waardoor men te Londen dus een verkeerde indruk kreeg, wijst de heer *Visser 't Hooft* eveneens af, daar dit blijkbaar alleen op de persoonlijke correspondentie kan slaan. Het commentaar van Nederland uit, door

de leiding van de Zwitserse weg geleverd, kon niet letterlijk worden doorgegeven, daar het in een vorm gegeven werd, die, aldus dr. *Visser 't Hooft,* gezien de geregelde correspondentie en de nauwe betrekkingen, die er tussen hen bestonden, voor Londen onduidelijk geweest zou zijn. Ook de beschuldiging, dat er delen uit de stukken zouden zijn weggelaten, moet dr. *Visser 't Hooft* ten stelligste ontkennen.

Ten aanzien van de beschuldiging, dat dr. *Visser 't Hooft* door zijn onbekendheid met het werk van het B.I. en het werk van deszelfs agenten in Nederland veel verwarring in Nederland heeft gesticht, merkt dr. *Visser 't Hooft* op, dat hij onbekend was met het werk van het B.I. Hem is eenvoudig nooit iets verteld omtrent zijn relatie tot dit bureau. Hij had niet de minste verplichting tegenover het B.I. en heeft die ook tot op heden nog niet. Hij was een vrij Nederlands burger, die van zijn Regering een speciale opdracht had. Wanneer dan, aldus dr. *Visser 't Hooft,* opeens een ander Regeringsorgaan aanwijzingen aan hem gaat geven, is zijn reactie, dat hij niets met dit orgaan te maken heeft en alleen verantwoordelijk is aan de Regering zelve.

De beschuldiging, dat hij B.I. en de groep, waarmede dat bureau in verbinding stond, volkomen negeerde en zelfs belachelijk maakte, geeft de heer *Visser 't Hooft* toe in die zin, dat hij ze inderdaad volslagen heeft genegeerd, doch dat hij niet gelooft ze ooit belachelijk te hebben gemaakt in enigerlei publieke vorm. Wèl is het mogelijk, dat hij eens een grapje hierover heeft gemaakt in een privé-brief aan de heer *Slotemaker de Bruine,* doch dat is dan, aldus dr. *Visser 't Hooft,* wat anders dan wanneer men iemand belachelijk maakt.

37175 *(Visser 't Hooft)* De moeilijkheden te Londen ziet dr. *Visser 't Hooft* aldus, dat de Zwitserse weg, van Nederland uit werkende, lange tijd de enige regelmatig werkende en effectieve weg is geweest en dat die weg in civiel-politieke handen lag, terwijl omgekeerd te Londen de enige goed georganiseerde berichtendienst in militaire handen was. Dit moest eindigen met zeer ernstige coördinatieproblemen. Te Londen had men hiertegen echter maatregelen moeten nemen.

37182 e.v. *(Visser 't Hooft)* De heer *Visser 't Hooft* wenst ten aanzien van de beschuldigingen, die tegen hem zijn ingebracht, nog op te merken, dat er ook nog een beschuldiging bestaat, dat de Zwitserse weg te veel gewerkt zou hebben met de oud-Commissaris der Koningin jhr. *Bosch* ridder *van Rosenthal.* Deze „beschuldiging", aldus dr. *Visser 't Hooft,* berust op waarheid. Immers de heer *Bosch van Rosenthal* bleek in staat te zijn met veel andere illegale groepen contact te onderhouden, vooral met politieke illegale groepen, helaas niet met de O.D.

36644 e.v. *(Slotemaker de Bruine)* Ten aanzien van het verwijt van de heer *Somer* in zijn brief van 12 Augustus 1944, dat het commentaar in Zwitserland door dr. *Visser 't Hooft* werd achtergehouden, deelt de heer *Slotemaker de Bruine* mede, dat dit voor de verantwoordelijkheid van de heer *Visser 't Hooft* was, hoewel de particuliere brieven van hem aan dr. *Visser 't Hooft* natuurlijk niet zijn doorgezonden. Hij deelt nog mede, dat hij zijn brieven wel eens eindigde met de mededeling: „Wat je hiervan aan Londen door wilt geven moet jij weten. Ik geef je mijn indruk en mijn visie op dit geval". Wanneer de heer *Slotemaker* echter zijn persoonlijke visie gaf, ondertekende hij zijn brief met een *G.* Wanneer er een afzonderlijke brief van de politieke commissie kwam, werd zij getekend met *PC.*

53788 e.v. *(Gerbrandy)* Naar aanleiding van de bespreking op 22 Augustus 1944 heeft de heer mr. *P. S. Gerbrandy* verklaard, dat hij op het moment, waarop deze bespreking plaats vond, de materie, waar het over ging, kende, doch dat hij deze thans voor de commissie moeilijk kan reproduceren. Uit een latere bespreking met dr. *Visser 't Hooft* heeft hij wel de indruk gekregen, dat deze te goeder trouw was en niet, dat deze op ander terrein wenste te komen. De heer *Visser 't Hooft* heeft de zaak persoonlijk met hem besproken, daar hij over het telegram, dat na genoemde bespreking verzonden werd, zeer onthutst was. De heer *Gerbrandy* heeft deze kwestie indertijd aldus beschouwd, dat men van geen van de mensen kon aannemen, dat hij zat te knoeien, maar dat er iets gebeurde, waarvan men zei: het is op het ogenblik wel dienstig het zo te doen. Ook weet de heer *Gerbrandy* niet, wat er precies op deze vergadering besproken is over de spionnage op de Zwitserse weg door de O.D. Hij merkt nog op, dat, naar zijn mening, de berichten van de Zwitserse weg van het Departement voor Algemene Oorlogvoering doorgegeven werden naar het B.I. Hij kan zich dit echter tot zijn spijt niet met zekerheid herinneren.

53793 *(Gerbrandy)*

36626 e.v. *(Slotemaker de Bruine)* De heer *Slotemaker de Bruine* heeft nog medegedeeld, dat hij na de bevrijding, n.l. in de zomer van 1945, met het hoofd van het Bureau Inlichtingen, dr. *Somer,* over deze zaken heeft gesproken. Daarbij heeft deze hem het dossier ter inzage gegeven, dat te Londen bij brief van 12 Augustus 1944 over deze aangelegenheid aan de Minister van Oorlog door het B.I. is overhandigd.

De heer *Slotemaker de Bruine* heeft deze stukken bestudeerd en in een brief [1]) van 10 September 1945 de heer *Somer* zijn mening over dit dossier medegedeeld. Hij behandelt in deze brief de vijf in het schrijven van 12 Augustus 1944 van dr. *Somer* aan de Minister van Oorlog genoemde beschuldigingen, terwijl hij tevens ingaat op een aantal in de bij dit schrijven overgelegde aantekeningen met bijlagen, welke deze vijf beschuldigingen met feiten staafden. De heer *Slotemaker de Bruine* komt tot de conclusie, dat voor geen van de beschuldigingen, door kolonel *Somer* in zijn brief geuit, enige grond aanwezig is. De consequentie hiervan is, aldus schrijft de heer *Slotemaker de Bruine,* dat de brief van dr. *Somer* dd. 12 Augustus 1944 alsnog wordt ingetrokken.

[1]) Bijlage 20 C.

Bij brief [2]) van 19 September 1945 heeft dr. *Somer* de heer *Slotemaker de Bruine* geantwoord, dat diens brief hem in genen dele heeft overtuigd, dat zijn schrijven van 12 Augustus 1944 aan de Minister van Oorlog in grote trekken onjuist zou zijn geweest. Dit moge, aldus de heer *Somer,* op ondergeschikte punten het geval zijn, doch in hoofdzaak moet hij de inhoud van deze brief handhaven; hij is niet bereid deze in te trekken.

[2]) Bijlage 20 D.

Op 3 October 1945 heeft kolonel *Somer* ten vervolge op zijn brief van 19 September 1945, en mede naar aanleiding van het mondelinge onderhoud, dat hij enige dagen daarvoor met mr. *Slotemaker de Bruine* heeft gehad, aan deze geschreven [3]), dat hij er prijs op stelde te berichten, dat door de uiteenzetting in de brief van 10 September 1945 van de heer *Slotemaker de Bruine* is komen vast te staan, dat de beschuldiging als zoude dr. *Visser 't Hooft* „vele stukken uit Nederland nooit naar Londen hebben doorgegeven", zoals in punt 1 van zijn brief d.d. 12 Augustus 1944 aan de Minister van Oorlog werd vermeld, ten onrechte is geschied.

[3]) Vgl. bijlage 20 E.

Door de uiteenzetting van de heer *Slotemaker de Bruine* is hem duidelijk geworden, dat de stukken, die niet naar Londen zijn doorgezonden, betrekking hadden op het interne verkeer tussen de heer *Slotemaker de Bruine* en dr. *Visser 't Hooft.*

Dr. *Somer* neemt dan ook gaarne punt 1 van zijn bovenaangehaald schrijven terug, dat geschreven is op een tijdstip, toen door gebrekkige kennis van zaken dit misverstand is gerezen.

Overigens deelt hij mede — zoals dat mondeling reeds gedaan was — dat de O.D. de klacht over het niet doorzenden van stukken ter kennis van de Regering heeft gebracht en dat trachtte aan te tonen met een zending, die niet via Genève werd gezonden. Het lijkt hem dan ook wenselijk, dat mr. *Slotemaker de Bruine* deze aangelegenheid met de O.D. opneemt, evenals het geval van het telegram van *Slaghoedje,* waarin de O.D. zich beklaagt over censuur van stukken te Genève en het commentariëren van zendingen. Het telegram van *Slaghoedje* is door de O.D. geïnspireerd en de agent van het B.I. deed niets anders dan een telegram doorzenden, dat hem door de O.D. werd verstrekt.

Hoewel de agent door mr. *Slotemaker de Bruine* misschien verantwoordelijk wordt gesteld voor dit telegram, meent de heer *Somer* toch, dat deze agent geen schuld kan treffen; immers de B.I.-agenten waren bij verschillende ondergrondse organisaties werkzaam en dr. *Somer* acht het logisch, dat die organisatie voor de verzonden telegrammen verantwoordelijk zijn.

Wil deze aangelegenheid dan ook uit de weg geruimd worden, dan kan het zijns inziens alleen geschieden, indien de heer *Slotemaker de Bruine* de kwestie persoonlijk met de O.D. behandelt.

De heer *Somer* schrijft tenslotte, dat hij, voorzoverre B.I. daarbij betrokken is, gaarne zijn medewerking verleent de onderhavige aangelegenheid definitief af te handelen.

In een brief [4]) van 24 October 1945 aan kolonel *Somer* heeft de heer *Slotemaker de Bruine* aan deze zijn dank betuigd voor diens medewerking in dit verband. Hij spreekt er zijn voldoening over uit, dat kolonel *Somer* de in de brief van 3 October 1945 genoemde beschuldiging uit de brief van 12 Augustus 1944 aan de Minister van Oorlog heeft ingetrokken.

[4]) Bijlage 20 F.

De heer *Somer* heeft bij brief [5]) van 29 October 1945 de Minister van Oorlog van zijn gewijzigde zienswijze op de hoogte gebracht. Hij schrijft daarin, dat de „vele stukken", die, „uit Nederland door ds. *Visser 't Hooft* nooit naar Londen zijn doorgegeven", stukken waren, die niet rechtstreeks voor de Regering of voor B.I. bestemd waren, doch betrekking hadden op het contact van de politieke commissie in Nederland met ds. *Visser 't Hooft* en dus voor Londen niet van belang waren. De heer *Somer* stelt er prijs op deze correctie in zijn brief van 12 Augustus 1944 aan de Minister van Oorlog te richten, aangezien de beschuldiging aan het adres van ds. *Visser 't Hooft* indertijd te Londen voor de Regering aanleiding is geweest betrokkene daarover haar ontevredenheid te betonen. Na nauwkeurig onderzoek is echter gebleken, dat ds. *Visser 't Hooft* niet in

[5]) Bijlage 20 G.

gebreke is geweest, reden waarom de heer *Somer* de Minister verzoekt punt 1 uit de brief van 12 Augustus 1944 als vervallen te beschouwen.

36628 *(Slotemaker de Bruine)*

De heer *Slotemaker de Bruine* is van mening, dat het Bureau Inlichtingen zich hierdoor gedistancieerd heeft van de rol van de O.D. in dit geval. Hij concludeert, dat de bron van deze laster dus bij de O.D. gelegen heeft. Ten aanzien van punt 3 in de brief van 12 Augustus 1944 nl. „dat soms delen uit de stukken zijn weggelaten" heeft de heer *Slotemaker de Bruine* nog medegedeeld, dat er inderdaad een stuk te Londen is aangekomen, dat over de O.D.-zaken ging en waarbij een alinea is weggelaten. Hij heeft het oorspronkelijke gezien en tevens het stuk, dat te Londen is aangekomen. Dit stuk is te Londen behandeld als een stuk van de Zwitserse weg. Het was echter niet van de Zwitserse weg. Dit heeft, aldus de heer *Slotemaker de Bruine,* de heer *Somer* ook aanvaard. De heer *Slotemaker de Bruine* meent dat dit stuk vervalst was.

76009 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat hij de inhoud van zijn brief van 12 Augustus 1944 aan de Minister van Oorlog, waarin hij heeft gezegd, dat de heer *Visser 't Hooft* zich schuldig had gemaakt aan verschillende laakbare handelingen nog voor zijn rekening neemt.

76012 *(Somer)*

De heer *Visser 't Hooft* gaf zijn eigen visie bij de stukken. Wanneer de heer *Somer* in deze brief iets verkeerds heeft gezegd, erkent hij ongelijk, zoals hij in zijn brief van October 1945 aan de heer *Slotemaker de Bruine* heeft gedaan. Indertijd is hij afgegaan op doorgezonden berichten van de heer *van Tricht,* van de heer *van Niftrik* en van de heer *Six.* Bovendien is hij toen heel erg kwaad geworden, omdat men in de kring van weg-A de B.I.-agenten „maar beroepsofficieren" noemde. Dat *van Borssum Buisman* toevallig beroepscavalerist was, kon hij niet helpen. Dit was o.a. een van de vijf punten en dit neemt de heer *Somer* bepaald niet terug. In de telegrammen en rapporten van de heer *Six* werd *dr. Visser 't Hooft* van dergelijke dingen beschuldigd en de heer *Somer* heeft het eenvoudig aan de Minister gerapporteerd. Hij heeft zijn brief van 12 Augustus 1944 geschreven, doordat hij toen van de ene kant — de O.D. — was voorgelicht. Hij beschouwde de heer *Six* als een zeer eerlijk mens, doch deze kan er ook wel eens naast zijn. Als de heer *Somer* bovendien van de heer *van Tricht* bericht kreeg, dat de heer *Visser 't Hooft* zich met B.I.-zaken bezig hield en zelfs probeerde de lijn B af te breken, dan moet de heer *Somer* voor zijn dienst partij trekken. Wanneer de heren *Visser 't Hooft* en *van Tricht* thans verklaren, dat hun verhouding zo goed was, moet men de brieven uit die tijd maar eens lezen, die niet erg fraai waren. De heer *Visser 't Hooft* zegt woordelijk in een brief „de clericale geheime dienst moet wijken voor de militaire"; daarin zit toch wel een beetje dépit. Wanneer men bovendien van een van de beste B.I.-officieren-agenten zegt, dat zij „maar beroepsofficieren" zijn, dan vindt de heer *Somer* dat niet erg mooi. Hij komt dan in de eerste plaats op voor zijn agenten en niet voor de heer *Visser 't Hooft.* Deze had een dominé's-taak en was niet voor de geheime dienst. Hij moest rapporteren over de stromingen in Nederland.

76013 *(Somer)*

76015 *(Somer)*

76016 *(Somer)*

76017 *(Somer)*

76509 e.v. *(Somer)*

Over de moeilijkheden met dr. *Visser 't Hooft* heeft de heer *Somer* voorts nog verklaard, dat het B.I. rapporten kreeg van de O.D., dat de stukken niet werden doorgegeven, terwijl het bekend werd, dat bepaalde stukken van de O.D. in Zwitserland waren gekomen, maar niet te Londen arriveerden. Het was de plicht van de heer *Somer* deze mededelingen aan de Ministerraad door te geven. Dr. *Speyer,* die het archief van het B.I. behandelde, heeft op verzoek van Minister *van Lidth de Jeude* een verhandeling samengesteld om deze klachten te onderzoeken. Het is een vrij groot dossier geworden, waarbij hij de stukken heeft vergeleken. De heer *Speyer* heeft aangetoond, dat er sommige stukken inderdaad verschillend geredigeerd waren, maar, volgens de heer *Somer,* niet voldoende om er zoveel ophef van te maken. Eén brief van dr. *Visser 't Hooft* naar Nederland vond de heer *Somer* bepaald cru en minderwaardig en het B.I. heeft zich daarover opgewonden. Er kan thans heel gemakkelijk gezegd worden, dat men een dusdanige mentaliteit moet hebben, dat men zich niet moet opwinden, maar, wanneer men van alle kanten, midden in riskant oorlogswerk, telkens op de kop wordt gezeten, dan windt de heer *Somer* zich wel eens op. Deze brief ging over de Zwitserse weg B; „hoe meer zielen hoe meer vreugd', schrijft dr. *Visser 't Hooft,* terwijl het B.I. met veel moeite een tweede koeriersverbinding had tot stand gebracht, nl. de weg B. Het principe echter, aldus de heer *Somer,* van elke inlichtingendienst is, dat, als de ene lijn is gebroken, er nog een andere moet zijn. Voorts schrijft dr. *Visser 't Hooft*: „Daar zit natuurlijk enigszins achter, dat de militair attaché het toch wel een beetje erg begon te vinden, dat de geheime dienst in clericale handen was terechtgekomen.". Het militaire gedeelte behoorde echter pertinent in handen te zijn van de militair attaché en niet in clericale handen, volgens de heer

Somer. „Onze nederlaag op dit punt was practisch volkomen", aldus schrijft dr. *Visser 't Hooft.* De heer *Somer* vraagt zich af, wat dat voor een nederlaag was. Het B.I. had tot taak de verbindingen met Nederland te onderhouden en toen dit bureau met veel moeite een tweede verbinding tot stand had gebracht, werd dit door de „clericale handen" als onzinnig beschouwd. Men moet toch begrijpen, dat de leiding van het B.I. dan kwaad werd. Het B.I. deed alle mogelijke moeite met zijn agenten deze verbindingen tot stand te brengen en wanneer het dan een dergelijke brief onder de ogen krijgt, wordt zelfs een schaap geprikkeld. De heer *Somer* kon niet trachten zijn standpunt onder de aandacht van dr. *Visser 't Hooft* te brengen, daar hij met deze helemaal geen contact had.

De heer *Somer* merkt nog op, dat hij in zijn brief van October 1945 aan de heer *Slotemaker de Bruine* slechts één van de vijf punten van zijn brief van 12 Augustus 1944 heeft ingetrokken. Een tweede punt is echter, dat hij zijn agenten door niemand, ook niet door dr. *Visser 't Hooft* voor „maar beroepsofficieren" laat uitmaken. Wanneer iemand, ook al zou het de Minister zijn, zoiets tegen de heer *Somer* zou zeggen, zou deze het met hem aan de stok krijgen. Hij bemoeit zich gelukkig niet meer met deze zaken, maar komt toch nog steeds voor zijn mensen op. Hij zal feiten noemen. De heer *Visser 't Hooft* seinde over codes van de B.I.-agenten, waarmede hij niets had te maken. Hij stuurde in zijn berichten de codetelegrammen van de O.D. door zonder enige security. Dat waren de z.g. uitgestelde telegrammen, welke door gebrek aan verbindingen per koerier gingen. Dr. *Visser 't Hooft* bemoeide zich met zaken van B.I.-agenten en sprak in zijn brieven, die naar Nederland gingen, ronduit over radioverbindingen. Natuurlijk komt de heer *Somer* daartegen op; dat was niet het werk van dr. *Visser 't Hooft;* deze wilde er echter geen afstand van doen. De heer *Visser 't Hooft* had tot taak de politieke en economische berichtgeving te verzorgen, doch verder moest dr. *Visser 't Hooft* van de geheime dienst afblijven. Daar blijft de heer *Somer* bij en volgens die gedragslijn heeft de heer *Visser 't Hooft* zich niet gedragen. De heer *Somer* zal de laatste zijn om zijn gemaakte fouten te ontkennen. Ieder heeft echter van hem de grootst mogelijke medewerking ondervonden, doch men moest niet op zijn terrein komen, dan werd hij gevaarlijk, met wie hij ook te doen had. De heer *Visser 't Hooft* schrijft met betrekking tot de weg B: „De groep bestaat blijkbaar uit personen, die op politiek gebied geheel onschuldig zijn en dit trouwens ook toegeven, zodat behalve militaire dingen, er nu en waarschijnlijk ook in de toekomst vrijwel alleen statistieken en andere objectieve gegevens mee zullen komen." Politieke gegevens vond dr. *Visser 't Hooft* dus blijkbaar niet objectief. De gegevens voor het B.I. betroffen waterstanden, fabrieksinstallaties en militaire aangelegenheden, waartegen de heer *Visser 't Hooft* zich dus verzette. Hij wilde deze niet laten doorgaan. Natuurlijk wordt de heer *Somer* dan woedend; men moet de wrijving echter niet aan hem wijten. Deze gegevens zijn benodigd om de oorlog te winnen. De heer *Visser 't Hooft* schrijft ook nog: „Gelukkig zijn onze relaties met *Gerbrandy* sterk genoeg om te maken, dat wij direct contact met hem houden."

Deze moeilijkheden zijn, aldus de heer *Somer,* ontstaan, doordat hij van mening was, dat de heer *Visser 't Hooft* zich niet aan zijn aanvankelijk door de heer *Gerbrandy* opgedragen taak hield en zich op het terrein van het B.I. ging bewegen. Daarom houdt de heer *Somer* uit zijn brief van 12 Augustus 1944 die vier punten vol. Het ene punt van deze brief, waarin werd gezegd, dat dr. *Visser 't Hooft* niet alle stukken doorgaf, heeft hij ingetrokken, nadat gebleken was, dat de stukken, welke niet werden doorgegeven, interne correspondentie betroffen van de heer *Visser 't Hooft* met de heer *Slotemaker de Bruine.* Uit de correspondentie van dr. *Visser 't Hooft* blijkt wel duidelijk, dat deze het zeer onaangenaam vond, dat de militair attaché zich met de inlichtingendienst ging bemoeien; dit was echter het volste recht van de militair attaché, die hiervoor in het kader van het B.I. was aangewezen door de Minister van Oorlog. De kwestie-*Visser 't Hooft* is een van de dingen geweest, die de heer *Somer* geweldig hebben geërgerd. „Nu word ik buiten de inlichtingendienst gehouden", schrijft dr. *Visser 't Hooft,* „nu hebben zij een eigen code". De heer *Somer* vindt het zeer natuurlijk, dat het B.I. eigen codes had, toen daar de gelegenheid voor kwam; als het B.I. over agenten seint, dan behoeft de wetenschap daarover niet bij de heer *Visser 't Hooft* te komen; dat is logisch, doch ondanks de meest zuivere logica ontstonden er wrijvingen. Verschillende keren kwam het voor, dat in per koerier gezonden stukken namen voluit werden vermeld; dan haalde de militair attaché deze namen er uit. Kwamen zij op een of andere manier toch door, dan maakte het B.I. daarover een opmerking.

Ten tijde van het schrijven van de brief van 12 Augustus 1944 was het B.I. uit Nederland van één zijde ingelicht en het moest zijn zienswijze daarnaar bepalen. Toen de heer *Somer* later, na de

bevrijding, in Nederland de zaak ook van de andere zijde kon bezien, was hij royaal genoeg om, zoals hij in zijn brief van October 1945 aan de heer *Slotemaker de Bruine* heeft gedaan, gemaakte opmerkingen in te trekken. De heer *Slotemaker de Bruine* wist ook niet precies wat er te Bern of te Londen gebeurde. Hij heeft zijn best gedaan, evengoed als het B.I. Te Londen was men op zoveel mijl afstand van Nederland en er kon niet ter plaatse worden nagegaan wat nu precies juist was. Op een gegeven moment echter moest dan toch door de Regering een beslissing worden genomen. Het komt in oorlogstijd wel meer voor, dat er verwarring en misverstand ontstaan, die daarna pas worden opgehelderd.

76549 *(Somer)*

De heer *Somer* heeft indertijd wel degelijk bij de Ministers *Gerbrandy* en *van Lidth de Jeude* aangevoerd, dat, na 28 November 1942, volgens het Koninklijk besluit, waarbij op die datum het B.I. werd opgericht, het contact tussen de Minister-President en dr. *Visser 't Hooft* ongestoord door bleef gaan, hoewel men zou kunnen beredeneren, dat dit daarmede in strijd is. Dr. *Visser 't Hooft* had van de Minister-President opdracht hem van Zwitserland uit op de hoogte te houden van de stromingen in Nederland. En een van de punten van wrijving is juist geweest, dat de heer *Visser 't Hooft* zich ook ging bemoeien met de interne dienst van het B.I., met codes, koerierslijnen en agenten. De wrijvingen zijn grotendeels ontstaan uit het feit, dat men, ondanks dit Koninklijk besluit, de regeling met dr. *Visser 't Hooft* liet doorbestaan. De Minister van Oorlog ging uit van de opvatting, dat de heer *Visser 't Hooft* zich aan dit Koninklijk besluit had te houden, terwijl de Minister-President zei, dat deze nu eenmaal de opdracht had. Nadat de heer *Somer* er de aandacht op heeft gevestigd, dat er moeilijkheden met de agenten kwamen, heeft de heer *Gerbrandy* gezegd, dat dr. *Visser 't Hooft* zijn werk zoveel mogelijk in samenwerking met de militair attaché moest doen; deze laatste werd toen officieel als vertegenwoordiger van het B.I. te Bern aangesteld. Hierover zijn door de secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk zeker twee lange telegrammen naar Zwitserland gestuurd. Er is wel degelijk aan gedokterd doch men wilde de geit en de kool sparen. De heer *Visser 't Hooft* bleef daardoor wel de bron van inlichtingen, maar alles werd verzonden via de dépendence van het B.I. te Bern. Dit gaf ook al enige wrijving, maar het was verreweg de beste methode. Het was echter moeilijk deze kwestie op te lossen. Bij alles is de veiligheid van de dienst en van de agenten voor de heer *Somer* het uitgangspunt geweest. Zodra die in gevaar kwamen, maakte hij zijn bezwaren kenbaar. Men moet deze wrijvingen niet beschouwen uit een oogpunt van de toestand in vredestijd. Dan heeft men de tijd om alles te bespreken en eens rustig bij elkaar te komen. Zwitserland was geïsoleerd en dikwijls was er zoveel spoed bij een aangelegenheid, dat er niet eens tijd voor behoorlijk overleg was.

§ 5. *De Zwitserse weg B*

Naast de oorspronkelijke Zwitserse weg is in 1944 een Zwitserse weg B ontstaan, welke in het voorgaande reeds af en toe is ter sprake gekomen.

42348 e.v. *(Kielstra)*

Hierover heeft de commissie één van de leidende figuren van deze weg, mr. *J. M. Kielstra,* gehoord. Deze heeft medegedeeld, dat de weg B ontstaan is uit de groep Luctor et Emergo, later genaamd Fiat Libertas, welke groep reeds in 1942 begonnen is met het overbrengen van personen van Nederland naar Engeland via Frankrijk en Spanje, terwijl tevens berichten werden overgezonden van militaire- en politieke aard.

42431 e.v. *(Roosenburg)*

Mejuffrouw *H. J. Roosenburg* heeft verklaard, dat zij deel uitgemaakt heeft van de groep Fiat Libertas. Van deze groep waren verschillende leden gearresteerd. Nadat de groep weer een beetje was begonnen, heeft zij contacten gekregen, die liepen van Brussel naar Parijs en vandaar naar Genève. Het bleek toen, dat een gedeelte van de berichten, die langs deze contacten verstuurd werden, vooral de militaire, niet doorkwamen.

Daarna is zij in overleg met de heer *Kielstra* naar Zwitserland gegaan. Zij is daar eerst terecht gekomen bij de heer *van Niftrik* en vervolgens bij de militair attaché. Hier begreep zij, dat er moeilijkheden bestonden tussen wat later de weg A werd genoemd en de heer *van Niftrik*. De heer *van Tricht* kreeg niet voldoende medewerking van weg A om militaire berichten binnen te krijgen. Mejuffrouw *Roosenburg* heeft ook dr. *Visser 't Hooft* ontmoet, die zeer sceptisch tegenover haar pogingen stond. Ook zijn er toen moeilijkheden ontstaan over het materiaal, dat zij naar Zwitserland had meegenomen. Het bleek, dat dit materiaal terzijde werd gelegd, zodat het dus niet zou meegaan met iets, dat snel verwerkt moest worden. Over deze moeilijkheden heeft zij daarna de militair attaché, de heer *van Tricht,*

gesproken en deze heeft haar toegezegd, dat hij het langs zijn eigen weg naar Londen zou sturen. Dit is, aldus mejuffrouw *Roosenburg,* het begin geweest van weg B. Daarop is zij in Januari 1944 in Nederland teruggekomen. Vervolgens is zij daarna op 1 Maart 1944 gearresteerd, doch voor die tijd had zij de heer *Kielstra* en enige anderen van de nieuwe verbinding (weg B) op de hoogte gesteld.

42362 e.v. *(Kielstra)*

De heer *Kielstra* heeft aan de commissie medegedeeld, dat na de arrestatie van mejuffrouw *Roosenburg* de gehele route op griezelig losse schroeven stond. Hij is daarop in April 1944 naar de militair attaché gegaan en de zaak is toen op heel prettige wijze geregeld. Daarna heeft tot aan de bevrijding van Frankrijk die route, aldus de heer *Kielstra,* heel behoorlijk gelopen. Er was een werkelijke koeriersdienst van Nederland naar Bern ontstaan. Dit was geen estafettedienst, daar de route door koeriers, voorzien van speciale vervalste papieren, in één stuk door werd afgelegd van Nederland naar Zwitserland en terug. Toen de weg B behoorlijk werkte, werd van de rechtstreekse verbinding naar Spanje en Portugal, zoals deze door Fiat Libertas was opgezet, practisch geen gebruik meer gemaakt. De nieuwe verbinding met Zwitserland (de weg B) is tot April 1944 incidenteel geweest. Na April 1944 is er zeker eenmaal in de 14 dagen iemand heen en weer gegaan, aldus de heer *Kielstra.* De koeriers reisden op papieren van de Sicherheitsdienst en gingen met Urlaubertreinen, die van Hamburg naar Lille gingen. Het doel van de weg B was in hoofdzaak militaire berichtgeving. Men stond daartoe in verbinding met andere groepen in Nederland, die zelf niet over een eigen route beschikten, terwijl een aantal groepen, b.v de groep van de heer *Beukema toe Water,* zowel van de route A als van de route B gebruik maakte. Evenals bij weg A werden van de rapporten microfoto's gemaakt. De weg heeft gewerkt tot September 1944. Na September 1944 is de heer *Kielstra* in contact gekomen met de groep-Albrecht, die zorgde voor de verzending van berichten naar het bevrijde gebied, terwijl hij tevens radiocommunicatie met het B.I. heeft gehad.

42402 e.v. *(Kielstra)*

De heer *Kielstra* deelt nog mede, dat zijn groep geen contact heeft gehad met de O.D. Wel stond één van hun koeriers met de O.D. in verbinding, zodat zij voor de O.D. over route B wel eens films hebben verstuurd. Behalve militaire berichten werden er langs de route B ook wel eens andere berichten doorgegeven, wanneer men hierop beslag legde. Dit laatste gebeurde echter niet systematisch. Berichten van Zwitserland uit kwamen er via route B practisch nooit. Wel kreeg men vragen uit Londen, toen de groep Fiat Libertas in radiografisch verkeer stond met Engeland.

44901 e.v. *(Six)*

De heer *Six,* destijds chef staf van de O.D., gelooft niet, dat hij veel stukken van de O.D. over de weg B heeft verzonden; wel meent hij, dat er enig gebruik van is gemaakt. Het is uit de telegrammen, waarover de heer *Six* nog beschikt, gebleken, dat er door de O.D. contact werd onderhouden met de groep Fiat Libertas, die weg B verzorgde.

36707 e.v. *(van Niftrik)*

Over het ontstaan van de weg B heeft de heer *J. G. van Niftrik,* die te Genève werkzaam was voor de militair attaché, medegedeeld, dat de militair attaché en hij vonden, dat op de lijn A eigenlijk meer de nadruk werd gelegd op de burgerlijke dan op de militaire gegevens. Daarom hebben zij geprobeerd daarnaast nog andere lijnen te krijgen. Dit is hun gelukt door een lijn te Brussel op te vangen, die geen verbinding met Londen had. Dit was een lijn van de groep Fiat Libertas. Hieruit is de weg B ontstaan. De heer *van Niftrik* noemt in dit verband de namen van *Karel Bos, Jet Roosenburg* en *Kielstra.* Het eerste, wat de heer *van Niftrik* in zijn archief aan correspondentie met lijn B vindt, is van Juli 1944, doch toen bestond zij reeds een tijd. De weg B heeft verschillende keren koeriers naar Genève gezonden. Zij heeft echter lang niet de hoogte van weg A bereikt, maar de weg B heeft toch ook stapels berichten overgebracht.

Oorspronkelijk was, volgens de heer *van Niftrik,* niet aan dr. *Visser 't Hooft* medegedeeld, dat de weg B bestond, maar omdat de militaire berichten van de weg A dadelijk gescheiden werden en naar de militaire attaché gingen, herinnert hij zich, dat hij, toen langs de weg B politieke berichten kwamen, naar dr. *Visser t Hooft* is gegaan, hem heeft gezegd, dat hij deze berichten had gekregen en dat hij ze hem heeft overhandigd. Er is toen, aldus de heer *van Niftrik,* een zekere onenigheid ontstaan, omdat dr. *Visser 't Hooft* niet wilde, dat er een tweede lijn bij kwam. De gezant heeft echter beslist, dat de weg B zou blijven bestaan. Daarna is de samenwerking verder goed geweest. Na het ontstaan van weg B is het contact met weg A van de zijde van de militair attaché wel iets verminderd, maar toch is deze doorgegaan en er mee blijven samenwerken.

Over het ontstaan van de weg B heeft de heer *van Tricht,* destijds militair attaché te Bern, medegedeeld, dat dr. *Visser 't Hooft* er tegen was, dat deze weg werd opgericht, daar hij bang was, dat er allerlei gevaren zouden ontstaan, die hij niet gewenst achtte. De heer *van*

36797 e.v. *(van Tricht)*

36832 e.v. *(van Tricht)*

48973 e.v. *(Beukema toe Water)*

48981 e.v. *(Beukema toe Water)*

36545 e.v. *(Slotemaker de Bruine)*

37140 e.v. *(Visser 't Hooft)*

Tricht stelde zich echter op het standpunt, dat elk contact waardevol was, doch ook meende hij, dat de contacten van dr. *Visser 't Hooft* wel een beetje eenzijdig waren. Als hij zich goed herinnert, is weg B ontstaan op initiatief van de heer *van Niftrik,* die over verschillende contacten beschikte. Een van de overwegingen om weg B op te zetten was, dat de militair attaché van dr. *Visser 't Hooft,* voordat de weg B bestond, wel enkele, doch practisch geen berichten van militaire aard kreeg. Het is, aldus de heer *van Tricht,* erg moeilijk te zeggen of na de oprichting van weg B de hoeveelheid militaire berichten is toegenomen. Of bij het Nederlandse einde van weg B de O.D. sterk betrokken was, weet de heer *van Tricht* niet. Dit was, aldus de heer *van Tricht,* de afdeling van dr. *Visser 't Hooft,* waar hij zich niet teveel in kon mengen. Hij heeft eigenlijk heel weinig gemerkt van de O.D. en ook heel weinig gezien, wat van de O.D. kwam.

Ir. *F. K. Tj. Beukema toe Water,* over de weg B gehoord, heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij aanvankelijk uitsluitend contact had met weg A. Later is daar weg B bijgekomen, door middel van de heer *Kielstra.* De correspondentie, die hij met de militair attaché heeft gevoerd, is echter van diens zijde steeds over weg A gegaan. Volgens de heer *Beukema toe Water* is weg B in April 1944 begonnen te functionneren, toen de heer *Kielstra* naar Zwitserland op en neer ging. Het moest toen nog blijken, dat weg B goed zou functionneren. Het was daarom, aldus de heer *Beukema toe Water,* vanzelfsprekend, dat de militair attaché voorlopig zijn berichten over weg A bleef sturen.

De heer *Slotemaker de Bruine* verklaart, dat hij op een gegeven moment contact heeft gekregen met de heer *Kielstra.* Zij hebben afgesproken, hoe zij elkaar zouden kunnen bereiken via schuiladressen.

De heer *Slotemaker de Bruine* deelt nog mede, dat langs de Zwitserse weg (weg A) stukken verzonden zijn onder de letters FL (Fiat Libertas). Er is b.v. van FL een stuk in het Zwitserse archief betreffende de „regeling van distributiebescheiden van 1 November 1943".

Dr. *W. A. Visser 't Hooft* heeft over de weg B verklaard, dat er een relatief korte tijd een andere weg is geweest dan de oorspronkelijke Zwitserse weg. Deze weg heeft echter nooit in omvang en regelmaat van werkzaamheden veel kunnen produceren. Hierbij denkt de heer *Visser 't Hooft* echter niet aan het militaire materiaal, dat helemaal buiten hem om ging. Hij merkt nog op, dat in het begin de FL-rapporten ook over weg A gingen. Zij zaten gewoon tussen al het andere materiaal in, ofschoon zij hun eigen merkteken hadden.

De heer *Visser 't Hooft* heeft sterk de indruk, dat de niet zuiver militaire stukken, die via weg B kwamen, aan hem doorgegeven werden. Hij herinnert zich nog een bezoek gehad te hebben van iemand van Fiat Libertas, nl. mejuffrouw *Roosenburg.* Hij drukt er zijn spijt over uit, dat dit onderhoud niet zo erg goed is verlopen. Hij stond toen op het standpunt — dat hij later heeft opgegeven — dat er ernstig gevaar was, dat een tweede weg de eerste kapot zou maken. Hij moet, aldus dr. *Visser 't Hooft,* ruiterlijk erkennen, dat mij mejuffrouw *Roosenburg* op generlei wijze heeft geëncourageerd.

§ 6. *Conclusies.*

Evenals er gedurende een bepaalde tijd een verbinding heeft gefunctionneerd van het bezette gebied via Zweden naar Londen, heeft zulk een verbinding gedurende een belangrijk gedeelte van de oorlog ook bestaan via Zwitserland. Hiertoe is evenmin het initiatief van Londen uitgegaan. Dr. *Visser 't Hooft,* die te Genève woonde, kwam daar reeds direct na Mei 1940 in aanraking met een aantal Nederlanders, die in Zwitserland arriveerden. Hij heeft van deze gelegenheid gebruik gemaakt de berichten, welke deze personen medebrachten, te verzamelen en deze door te zenden naar Londen. Aanvankelijk legde hij zich in het bijzonder toe op het verzamelen van berichten op kerkelijk gebied, doch later ook op berichten, welke betrekking hadden op het verzet in het bezette gebied in het algemeen. De opzet was geheel persoonlijk.

In 1941 bereikten hem uit Nederland brieven over de algemene situatie aldaar. In deze brieven werden mededelingen gedaan over de indruk, welke de houding van de Regering te Londen in het bezette gebied maakte. Naar aanleiding hiervan is er een correspondentie tussen de Minister-President en dr. *Visser 't Hooft* ontstaan. In de eerste helft van 1942 is laatstgenoemde op verzoek van de Minister-President naar Londen gegaan om besprekingen met deze te voeren. Dr. *Visser 't Hooft* heeft toen, in opdracht van de heer *Gerbrandy,* met diens secretaris-generaal, de heer *Lovink,* een plan opgesteld om de Regering te Londen van een meer regelmatige berichtgeving uit het bezette gebied te voorzien. Hoofdzaak zou zijn: het inlichten van de Regering over de geestelijke stromingen in Nederland en het doorgeven van berichten uit Londen, die betrekking hadden op de Regeringspolitiek, naar Nederland. Het contactcentrum, dat

hiertoe te Genève zou worden opgericht, zou onder leiding en verantwoordelijkheid van de Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk werken. De bedoeling, dat, behalve het zenden van berichten via dit centrum van Nederland naar Londen, de Regering van haar kant van dit centrum gebruik zou maken om het bezette gebied in te lichten omtrent haar politiek, is ten aanzien van het eerste gedeelte verwezenlijkt, doch nadat de heer *Lovink* als secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering was afgetreden, is er van de verwezenlijking van het tweede doel weinig meer terecht gekomen. Daar de heren *Lovink* en *Visser 't Hooft* goed op elkaar ingesteld waren, was hun correspondentie van groot belang. Op deze wijze kon men wederzijds kennis nemen van de verschillende standpunten en hierover zo nodig nader corresponderen. Na het aftreden van de heer *Lovink* beperkte de berichtgeving van Londen uit zich echter tot het geven van bepaalde aanwijzingen van de Regering aan het bezette gebied.

De commissie heeft grote waardering voor de wijze, waarop de Minister-President na het aanvankelijke initiatief van dr. *Visser 't Hooft* heeft gereageerd. Op deze wijze werd het mogelijk, dat Londen door de heer *Visser 't Hooft*, die in nauw contact stond met het bezette gebied, op de hoogte werd gehouden van de verschillende geestelijke en politieke stromingen in Nederland. De commissie betreurt het, dat er tussen de heer *Visser 't Hooft* en de opvolger van de heer *Lovink* niet eenzelfde nauwe samenwerking heeft bestaan als met laatstgenoemde. Daardoor kwam toen, zoals de heer *Visser 't Hooft* het uitdrukt, het „weerwerk" uit Londen te ontbreken, hetgeen mede ten gevolge heeft gehad, dat het bezette gebied in geringere mate op de hoogte is gebracht van de strekking van de Regeringspolitiek dan mogelijk zou zijn geweest. Hierdoor kon dr. *Visser 't Hooft* ook in mindere mate dan voordien beoordelen, welke soort berichten uit Nederland ter voorlichting van Londen dienden te worden gezonden. Dit is te meer te betreuren, omdat de heer *Visser 't Hooft* een zo belangrijk centrum is geworden voor de berichtgeving van Nederland naar Londen, hetgeen de commissie is gebleken uit het archief van de Zwitserse weg, dat te harer beschikking is gesteld. Van deze belangrijke verbindingsmogelijkheid had voor het verkeer van Nederland naar Londen een nog vruchtbaarder gebruik kunnen worden gemaakt, terwijl, indien het contact tussen Londen en Genève inniger was geweest de voorlichting in het bezette gebied daarvan in hoge mate had kunnen profiteren.

Dat dr. *Visser 't Hooft* een zo nauw contact met bepaalde personen in Nederland heeft kunnen tot stand brengen, is mede te danken aan de omstandigheid, dat na zijn terugkeer te Genève mejuffrouw *Kohlbrugge* in Juli 1942 aldaar van Nederland uit is gekomen. Deze had kans gezien op eigen gelegenheid naar Zwitserland te reizen en had daar verbinding gezocht met dr. *Visser 't Hooft*. Zij heeft zich bereid verklaard terug te keren om de verbinding op te zetten tussen de heer *Visser 't Hooft* en een centrum in Nederland voor het verzamelen van berichten, die van belang waren om naar Londen doorgezonden te worden. Zij heeft deze opdracht tot een goed einde gebracht. De commissie wil niet nalaten haar waardering uit te spreken voor dit werk van mejuffrouw *Kohlbrugge*. Aan haar flink optreden is het te danken, dat dr. *Visser 't Hooft* er na zijn terugkomst te Genève in betrekkelijk korte tijd in slaagde de gewenste verbinding met een verzamelcentrum in Nederland te krijgen. De heer *Visser 't Hooft* heeft op deze wijze overeenkomstig zijn wensen contact gekregen, o.a. met de heren *Stufkens* en *Slotemaker de Bruine*, die hij beiden goed kende. Aanvankelijk werden de o.m. door mejuffrouw *Kohlbrugge* verzamelde stukken in boeken genaaid en op deze wijze naar Genève gezonden, terwijl ook gebruik werd gemaakt van incidentele koeriers. Ook dit organiseerde mejuffrouw *Kohlbrugge*. Omstreeks October 1943 begon men de verzending over de Zwitserse weg via een vaste estafette-dienst, waaraan verschillende personen hun beste krachten hebben gewijd. De organisatie daarvan berustte hoofdzakelijk bij de heren *Weidner* en *le Jeune*, die zich hiervoor uitermate verdienstelijk hebben gemaakt. Nadat dus de berichtgeving aanvankelijk incidenteel geschiedde, werd deze later meer georganiseerd en regelmatig met bepaalde koeriers verzonden. Ook de hoeveelheid van de berichten werd steeds groter.

Als een der bezwaren tegen de Zwitserse weg is aangevoerd, dat deze weg aan de berichtgeving van katholieke zijde te weinig aandacht heeft besteed. Inderdaad mag aangenomen worden, dat de rooms-katholieke berichtgeving slechts een klein gedeelte van het materiaal, dat via de Zwitserse weg Londen bereikte, heeft uitgemaakt. De commissie is echter van oordeel, dat dit niet aan de Zwitserse weg kan worden verweten. Vast staat toch, dat de Zwitserse weg heeft getracht zo veel mogelijk katholieke berichten te verzamelen. De leiding van de weg heeft zich daartoe in verbinding gesteld met pater *Stokman*. Uit diens verhoor is gebleken, dat hij in

geen enkel opzicht heeft te klagen gehad over de bereidwilligheid van de leiding van de Zwitserse weg om zijn berichten naar Genève door te zenden. Hij behoefde echter van deze weg geen gebruik te maken, daar hij andere wegen had. Wanneer dan ook pater *Bleys* er te Londen over heeft geklaagd, dat de Zwitserse weg hem onbekend was, valt dit ook naar het oordeel van de commissie te betreuren. Zij heeft echter niet de indruk, dat er bij de leiding van de Zwitserse weg een opzettelijk negeren van rooms-katholieke berichten zelfs maar verondersteld kan worden.

De te Genève ontvangen berichten werden aldaar bewerkt in een technisch bureau, dat onder leiding van ir. *Eisma* stond. Op dit bureau werden de politieke en militaire berichten gescheiden. De eerste gingen naar dr. *Visser 't Hooft,* de laatste naar de heer *van Niftrik,* die ook te Genève werkzaam was en als vertegenwoordiger van de militair attaché de militaire berichten verder verzorgde en doorzond. De politieke stukken werden, na door dr. *Visser 't Hooft* bekeken te zijn, eventueel met bepaalde beschouwingen naar Londen doorgezonden.

Het geven van beschouwingen over deze stukken was in overeenstemming met de opdracht en de positie van dr. *Visser 't Hooft.* Er is van sommige zijden wel eens bezwaar tegen gemaakt, dat de heer *Visser 't Hooft* commentaar gaf op de stukken, welke hij doorzond. Dit bezwaar is naar het oordeel van de commissie ongefundeerd, daar uit de boven weergegeven getuigenverklaringen duidelijk blijkt, dat dr. *Visser 't Hooft* hierbij niet anders deed dan zijn Regeringsopdracht uitvoeren. Indien het de bedoeling der Regering was geweest te Genève slechts een doorzendstation te vestigen, had zij kunnen volstaan met de heer *Visser 't Hooft* te verzoeken het verzamelcentrum te organiseren en daarna de leiding van het doorzendstation in Zwitserland aan een goed technicus op te dragen. Het lag voor de hand, dat door de Regering van de krachten van iemand als de heer *Visser 't Hooft* een beter gebruik werd gemaakt. Voor de commentaren, welke dr. *Visser 't Hooft* op de zendingen schreef, ontleende hij het materiaal mede aan de intensieve correspondentie, welke hij voerde met enige geestverwanten in Nederland, onder wie de heren *Stufkens* en *Slotemaker de Bruine.* Later werd in Nederland door de leiding van de Zwitserse weg de z.g. politieke commissie (P.C.) gevormd, waarin de verschillende problemen en de brieven van dr. *Visser 't Hooft* werden besproken. Deze commissie correspondeerde met de heer *Visser 't Hooft* of droeg dit op aan een of meer van haar leden.

Deze politieke commissie was in de zomer van 1943 onstaan. Mejuffrouw *Kohlbrugge* had, zoals de bedoeling was van de heer *Visser 't Hooft,* contact gekregen met de heren *Stufkens* en *Slotemaker de Bruine.* Ook werkte zij in de groep-Vrij Nederland met de heren *van Randwijk* en *van Namen.* Zodoende groeide er een zekere „combinatie", die het beheer voerde over de Zwitserse weg. De verzorging van de verbinding met Zwitserland is daarbij steeds in het bijzonder het werk van mejuffrouw *Kohlbrugge* geweest. In deze combinatie werd op een gegeven ogenblik besloten, dat een politieke commissie zich bezig zou houden met het verzamelen van het te verzenden materiaal, terwijl mejuffrouw *Kohlbrugge* uitsluitend de techniek van de verbinding met Zwitserland zou verzorgen. De laatste achtte de oprichting van de politieke commissie onjuist, tenzij men in deze commissie vertegenwoordigers van alle politieke partijen in Nederland zitting liet nemen en de Regering hiervan op de hoogte stelde. Ook wenste zij niet te aanvaarden, dat zij geheel buiten de politieke commissie werd gehouden. Zij beschouwde de Zwitserse weg als een soort postverbinding met Londen, die alles, waarover de beschikking kon worden verkregen, diende door te zenden. In diezelfde tijd waren er reeds moeilijkheden tussen de O.D. en de groep-Vrij Nederland ontstaan. Mejuffrouw *Kohlbrugge* had in verband met haar werk voor de Zwitserse weg ook bepaalde contacten met de O.D. Toen zij de leden der politieke commissie niet kon overtuigen van de noodzaak de organisatie meer in haar geest op te zetten, heeft zij zich tot de heer *Six* gewend, die chef staf was van de O.D. Deze was het met haar eens, nadat hij van haar inzage had gekregen van een bepaalde zending, die naar Genève zou worden doorgezonden. De heer *Six* was van mening, dat de Regering eenzijdig werd ingelicht en vond het zijn plicht haar daarvan in kennis te stellen. Hij heeft zulks gedaan door middel van de agent *van Borssum Buisman,* die daarover een telegram naar de Regering te Londen zond. Hij heeft echter meer gedaan en heeft opdracht gegeven aan de fotograaf van de Zwitserse weg, die als militair meende aan deze opdracht te moeten voldoen, de zendingen van de Zwitserse weg te copiëren en deze copieën aan hem ter hand te stellen. Dit is van September 1943 tot in het voorjaar van 1944 voortgezet. Aan de hand van de aldus verkregen stukken werd een rapport opgesteld, dat naar Londen is doorgezonden. Op grond hiervan heeft het Bureau

Inlichtingen een rapport opgesteld d.d. 12 Augustus 1944, dat op diezelfde dag aan de Minister van Oorlog werd toegezonden.

De commissie acht de handelwijze van de heer *Six* onjuist. Wanneer deze meende de Regering omtrent de gang van zaken te moeten inlichten, was dit zijn volste recht. Toen hij echter verder ging en zich op slinkse wijze in het bezit stelde van de zendingen van de Zwitserse weg, matigde hij zich een bevoegdheid aan, welke hem niet toekwam. In wezen kwam zijn handelwijze hierop neer, dat het ene gedeelte van de illegaliteit, zonder daartoe enige autoriteit te bezitten, het andere ging bespionneren, een handelwijze, die, naar het oordeel van de commissie, sterke afkeuring verdient. De commissie kan deze daad van de heer *Six* niet anders verklaren dan uit een verkeerd begrip zijnerzijds van de onderlinge verhoudingen in de illegaliteit, waarin hij aan de O.D. blijkbaar een uitzonderlijke positie toekende.

De rol, welke mejuffrouw *Kohlbrugge,* die van de ene groep naar de andere is overgegaan, hierbij heeft gespeeld, kan de commissie ook niet waarderen. Door haar handelwijze heeft zij stellig de gevaren voor de groep, die zij verlaten had, groter gemaakt.

De gedachtengang, waarvan mejuffrouw *Kohlbrugge* en blijkbaar ook de heer *Six* zijn uitgegaan, dat dr. *Visser 't Hooft* beschouwd moest worden als een soort kantoorhouder van een illegale P.T.T., acht de commissie al evenzeer onjuist. Gezien de inhoud van de opdracht van de Nederlands Regering, aan dr. *Visser 't Hooft* gegeven, diende deze de Regering in te lichten over de geestelijke en politieke stromingen in het bezette gebied. Deze opdracht impliceerde, dat hij met zijn medewerkers in Nederland over de te verzenden stukken mocht corresponderen en hun oordeel hierover mocht inwinnen. Daarna diende hij deze stukken, zoals hij ook gedaan heeft, door te zenden naar Londen en kon deze van commentaar voorzien. Uit de aard der zaak was dit commentaar van persoonlijke aard. De Regering te Londen wist dit echter en kon hier derhalve rekening mee houden. Dat de heer *Six* deze persoonlijke correspondentie naar Londen heeft gezonden als bewijs van zijn stelling, dat de betrokken personen van een bepaalde visie uitgingen, acht de commissie in strijd met ook in de bezettingstijd geldende normen van behoorlijkheid. Het betrof hier toch de onderlinge correspondentie van een groep, welke, zij het misschien op een andere wijze dan de heer *Six,* uiteindelijk hetzelfde doel beoogde als hem voor ogen stond, namelijk de bevrijding van Nederland. Uit het door de commissie ingestelde onderzoek is duidelijk gebleken, dat de leiding van de Zwitserse weg wel commentaren op de stukken gaf, doch dat zij aan inhoud en vorm van de stukken nimmer iets veranderde. Ook de heer *Six* heeft niet geconstateerd, dat de Zwitserse weg bepaalde stukken verminkte, voordat zij werden doorgegeven. Het enige, dat hij vastgesteld heeft, is, dat in de begeleidende correspondentie tussen de politieke commissie en dr. *Visser 't Hooft* wel eens beschouwingen over bepaalde stukken werden gegeven, hetgeen ook bij de heer *Six,* gelijk hij thans heeft verklaard, geen bezwaar ontmoette. Wel kwam hem echter de geest, die in een aantal stukken tot uiting kwam, onjuist voor.

Een bezwaar achtte de heer *Six* het echter, dat men bepaalde stukken niet doorstuurde. Hij heeft hiervan evenwel niet meer dan één voorbeeld kunnen geven, namelijk een stuk van December 1943 van een groep journalisten te Amsterdam, die nog werkzaam waren bij de door de Duitsers gecontroleerde pers.

De commissie acht de redenering van de heer *Six* wel zeer zwak. Op grond hiervan had hij zeker niet het recht de Zwitserse weg — en nog wel maandenlang — te controleren. Wat betreft het zo juist aangehaalde stuk van bedoelde journalisten kan de commissie zich levendig indenken, dat de Zwitserse weg, die nauw verweven was met het illegale blad Vrij Nederland, dat zich sterk kantte tegen de legale pers, er weinig voor voelde beschouwingen uit die hoek door te zenden.

De commissie komt dan ook tot de conclusie, dat het wantrouwen van de heer *Six* tegen de Zwitserse weg niet gerechtvaardigd is geweest en dat datgene, wat hij gedaan heeft, niet alleen op geen enkele bevoegdheid berustte, doch ook, gezien de feiten, op geen enkele wijze te verdedigen valt als gevolg van een bepaalde noodtoestand. Dit neemt niet weg, dat ook de commissie gaarne aanneemt, dat er door de Zwitserse weg wel fouten zullen zijn gemaakt. De commissie gelooft echter niet, dat deze fouten van grotere omvang geweest zijn dan die, welke als normaal gevolg van elke werkzaamheid optreden.

Op 23 Augustus 1943, omtsreeks dezelfde tijd, waarin het conflict tussen de Zwitserse weg en mejuffrouw *Kohlbrugge* ontstond, ontving een der koeriers van mejuffrouw *Kohlbrugge,* nl. de heer *Heldring,* van de heer *Bosch van Rosenthal* jr. een groot aantal microfoto's, in twee ceintuurs ingenaaid, die afkomstig waren van de agent *H. G. de Jonge.* De bedoeling was, dat een en ander over de Zwitserse weg ver-

zonden werd. De heer *Heldring* heeft dit spionnagemateriaal voorgelegd aan de heer *Kok,* hoofd van sectie V (Genie) van de O.D. Deze heeft het bekeken en was van mening, dat het niet de moeite waard was dit door te zenden, daar de O.D. het grootste gedeelte van de gegevens, die daarin verwerkt waren, reeds naar Londen had doorgestuurd. Hieruit zijn, zoals uit de boven weergegeven getuigenverklaringen is gebleken, grote moeilijkheden ontstaan, daar de heer *de Jonge* het met deze gang van zaken niet eens was. Er heeft toen in het Vondelpark te Amsterdam een conferentie plaats gehad tussen de heren *Six, Kok* en *de Jonge.* Hier is men het er, volgens de heren *Six* en *Kok,* over eens geworden, dat het bij de O.D. berustende, uit de riemen afkomstige, spionnagemateriaal zou worden vernietigd. De heer *de Jonge* stemde hierin toe, omdat, zoals hij aan de commissie mededeelde, zijn groep inmiddels nieuwe negatieven had gemaakt en hij, gezien de situatie, deze langs andere weg naar Engeland wilde trachten te zenden. De commisie kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat de lezing, die de heren *Six* en *Kok* over deze aangelegenheid aan haar hebben gegeven, wel enigszins getint is. Wel neemt zij aan, dat de heer *de Jonge* zich uiteindelijk heeft neergelegd bij de feiten, zoals die nu eenmaal waren. Dat hij zich hier echter con amore in geschikt heeft, neemt de commissie niet aan.

De commissie heeft met enige verwondering van dit incident kennis genomen. Immers de O D. heeft dit spionnagemateriaal niet doorgestuurd, doch heeft het eenvoudig eigenmachtig onder zich gehouden. Deze handeling vloeide, naar het oordeel der commissie, voort uit de bij de centrale leiding van de O.D. heersende opvatting, dat deze organisatie bij uitstek geroepen en geoutilleerd was om het militaire spionnagemateriaal te verwerken en naar Engeland te verzenden. Een dergelijke taak had echter de O.D. alleen uit Londen toebedeeld kunnen worden. Vast staat, dat de O.D. van Regeringszijde een dergelijke opdracht niet heeft gekregen. De commissie kan ook zeer wel begrijpen, dat de Regering een dergelijke opdracht niet heeft verleend. Het streven van een inlichtingendienst is er immers steeds op gericht om zo veel mogelijk van elkaar onafhankelijk opgemaakte rapporten in handen te krijgen, deze daarna te vergelijken en hieruit zelf conclusies te trekken. Volgens het systeem, dat de heer *Kok* wilde volgen, zou het hier op neer komen, dat een bepaalde afdeling van de O.D. als een soort centrale voor de verschillende in Nederland onafhankelijk van elkaar werkende spionnage-groepen zou fungeren. Deze centrale zou dan eigenlijk het werk doen, dat door de inlichtingendienst te Londen gedaan moest worden. Wanneer de commissie hiermee vergelijkt de wijze, waarop de heer *van Schaik* later zijn werk op soortgelijk gebied heeft opgevat, dan acht zij deze gang van zaken van een juister inzicht te getuigen dan dat van de heer *Kok.* Immers daarbij zonden de diverse inlichtingengroepen hun rapporten onafhankelijk van elkaar door, terwijl de heer *van Schaik* daarnaast nog een rapport verzond, waarin hij de gegevens, echter zo veel mogelijk met bronvermelding, combineerde. Bovendien geschiedde dit alles in onderling overleg. Het standpunt van de heer *Kok,* dat blijkbaar door de heer *Six* als verantwoordelijk chef staf werd gedekt, keurt de commissie af. Zij acht deze handelwijze des te onbegrijpelijker, gezien de bezwaren van de heer *Six* tegen de werkwijze van de Zwitserse weg.

Ook door het B.I. te Londen is critiek geoefend op de werkwijze van de Zwitserse weg. Kennelijk geïnspireerd door de opvattingen dienaangaande in leidende B.I.-kringen, heeft het hoofd van het B.I., dr *Somer,* in een brief d.d. 12 Augustus 1944 aan de Minister van Oorlog deze critiek in een vijftal punten samengevat. Zijn hoofdbezwaren kwamen hierop neer, dat vele stukken in Nederland door dr. *Visser 't Hooft* nooit naar Londen zijn doorgegeven; dat commentaren op de stukken òf zijn weggelaten, òf zijn veranderd en soms delen uit de stukken zijn weggelaten. Uit de getuigenverklaringen is naar het oordeel van de commissie duidelijk gebleken, dat deze klachten van dr *Somer* op onjuiste inlichtingen berust hebben. De heer *Somer* heeft aan het slot van een na de bevrijding tussen hem en mr. *Slotemaker de Bruine* gevoerde correspondentie dan ook toegegeven, dat de beschuldiging, als zoude dr. *Visser 't Hooft* vele stukken uit Nederland nooit naar Londen hebben doorgegeven, ten onrechte is geschied en dat de stukken, die door dr. *Visser 't Hooft* niet naar Londen zijn doorgegeven, betrekking hadden op het interne verkeer tussen mr. *Slotemaker de Bruine* en *dr. Visser 't Hooft.* De klacht, door de heer *Somer* in dezelfde brief van 12 Augustus 1944 geuit, dat dr. *Visser 't Hooft* door zijn onbekendheid met het werk van het B.I. en het werk van de agenten van dit bureau in Nederland aldaar veel verwarring heeft gesticht, acht de commissie ongegrond, daar de heer *Visser 't Hooft,* aangezien hij geheel buiten het B.I.-verband werkte en ook omtrent het werk daarvan geen inlichtingen ontving, met de werkzaamheden van het B.I. wel onbekend moest blijven.

Door de aard van zijn van de Minister-President ontvangen opdracht is het ook duidelijk, dat hij zelf geen pogingen heeft gedaan met het B.I. in contact te komen.

In 1944 is naast de Zwitserse weg, zoals deze voordien had gefunctionneerd, de zgn. Zwitserse weg B ontstaan. Deze vond zijn oorsprong in het werk van de groep Fiat Libertas. Voor deze groep is mej. *Roosenburg* naar Zwitserland geweest; zij is in Januari 1944 in Nederland teruggekomen. Daar deze groep het wenselijk achtte, dat er naast de oorspronkelijke Zwitserse weg een nieuwe werd opgericht, speciaal voor militaire berichten, heeft zij zich tot de militair attaché te Bern gewend, die zijn medewerking heeft toegezegd. Deze had van zijn kant ook reeds pogingen aangewend om een nieuwe verbinding tot stand te brengen. Dr. *Visser 't Hooft* is blijkbaar weinig enthousiast over deze nieuwe route geweest en heeft dan ook mej. *Roosenburg* weinig „geëncourageerd". De commissie kan zich dit indenken, daar uit de aard der zaak dr. *Visser 't Hooft* eenzijdig georiënteerd was op zijn eigen verbindingsweg en hij vreesde, dat hierdoor moeilijkheden zouden kunnen ontstaan voor zijn eigen route. Het is echter gebleken, dat deze vrees ongegrond is geweest. Daarna is in Maart 1944 mej. *Roosenburg* gearresteerd. Mr. *Kielstra* is toen naar de militair attaché te Bern gegaan. Sindsdien kon er van een geregelde Zwitserse weg B gesproken worden. Het doel van deze weg was in hoofdzaak het overbrengen van militaire berichten. Voor de verkrijging van berichten van die aard stond men ook in verbinding met andere groepen, die zelf niet over een eigen route beschikten. Sommige groepen verzonden hun berichten zowel langs de oorspronkelijke Zwitserse weg als over de weg B. Tot de zomer van 1944 heeft deze weg naast route A gefunctionneerd. In Nederland werd door de heren *Kielstra* en *Slotemaker de Bruine* contact gelegd tussen de wegen A en B. In Zwitserland zond dr. *Visser 't Hooft* de militaire berichten van weg A naar de militair attaché: deze laatste zond de niet-militaire berichten, waarover hij langs route B de beschikking kreeg, aan dr. *Visser 't Hooft*. De commissie kan begrijpen, dat de militair attaché de oprichting van de weg B heeft gestimuleerd. Immers hij kreeg hierdoor de beschikking over een weg, die zich in de eerste plaats toelegde op militaire berichtgeving, terwijl de weg A in zijn opzet er vooral op uit was politieke en andere niet-militaire berichten door te geven. Hoewel naar het oordeel van de commissie zeker aan de leiding van de weg A niet kan worden verweten, dat zij de militaire berichtgeving heeft genegeerd, was het volkomen verantwoord, dat deze weg in overeenstemming met zijn doelstelling er in de eerste plaats op uit was niet-militaire berichten te geven. Dit neemt niet weg, dat de hoeveelheid militaire berichten, die langs de weg A ging, met het voortschrijden van de oorlog steeds groter werd.

De commissie acht het van eminent belang, dat de Regering de beschikking heeft gekregen over de berichtgeving van de Zwitserse weg. Hierdoor kon aan de geallieerden een aanzienlijk aantal militaire berichten worden doorgegeven in het belang van de oorlogvoering, terwijl de Regering tevens de beschikking kreeg over belangrijke berichten van civiele aard, die haar een inzicht konden geven in de opvattingen, levende in het Nederlandse volk. Dit immers was voor het voeren van een verantwoorde Regeringspolitiek onontbeerlijk. Uit het haar ter beschikking gestelde archief van de Zwitserse weg A heeft de commissie kunnen constateren van hoe grote omvang en betekenis het verkeer langs deze weg is geweest. Dat de Regering de Zwitserse weg A heeft laten bestaan naast het Bureau Inlichtingen, acht de commissie juist. Het Bureau Inlichtingen immers was als onderdeel van het Departement van Oorlog in de eerste plaats een militair bureau. Het legde zich derhalve volkomen terecht voornamelijk toe op militaire berichtgeving. De commissie acht het juist gezien, dat de Regering daarnaast wenste te blijven beschikken over een zelfstandige route voor berichtgeving van niet-militaire aard. Deze laatste kon immers bij het militaire bureau gemakkelijk in het gedrang komen, zonder dat dit een verwijt behoefde te betekenen aan de leiding van dit bureau De commissie betreurt het echter, dat de Regering er niet voor heeft gezorgd, dat er geen competentiegeschillen ontstonden tussen het Bureau Inlichtingen en dr. *Visser 't Hooft*. De Regering is in gebreke gebleven te zorgen, dat er te Londen een behoorlijke coördinatie bestond en heeft nagelaten het B.I. er van te doordringen, wat de taak was van dr. *Visser 't Hooft*. De conclusie van de vergadering van 22 Augustus 1944, dat dr *Visser 't Hooft* zijn bevoegdheid was te buiten gegaan en dat dit te zijner kennis moest worden gebracht, acht de commissie dan ook onjuist. Immers dr. *Visser 't Hooft* heeft niet anders gedaan dan de opdracht van de Regering uitvoeren. De wijze, waarop hij en zijn medewerkers in Zwitserland en Nederland dit hebben gedaan, verdient naar het oordeel van de commissie de hoogste lof.

BOEK III. HET BUREAU INLICHTINGEN

VIII. De organisatie en de werkwijze van het B.I.

§ 1. *De oprichting van het B.I.*

Op voordracht van de Ministers voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk, van Oorlog en van Justitie werd bij K.B. van 28 November 1942 [1]) overgegaan tot reorganisatie van de inlichtingendienst. Hierbij werd het Bureau Inlichtingen ingesteld, ressorterende onder de Minister van Oorlog. Dit bureau kreeg tot taak het inwinnen, verzamelen en te bevoegder plaatse doorgeven van alle inlichtingen, van belang voor de handhaving van de rust en veiligheid van het Koninkrijk, de oorlogvoering en de daaruit voortvloeiende deelneming aan de geallieerde oorlogvoering alsmede voor de voorbereiding tot het heroveren van het Nederlandse grondgebied en het herstel en behoud van het wettige gezag daarover. Indien voor het verkrijgen van de inlichtingen overleg en samenwerking met overeenkomstige Britse en andere diensten nodig was, behoorde dit overleg en deze samenwerking uitsluitend door of namens het hoofd van dit bureau te geschieden. De verkregen inlichtingen dienden door het hoofd van het Bureau Inlichtingen doorgegeven te worden aan alle bevoegde instanties op wier verzoek en te wier behoeve deze werden ingewonnen en verzameld. Het hoofd van het B.I. moest bij het doorgeven van inlichtingen zorg dragen, dat de geheimhouding van die inlichtingen en van de gebezigde bronnen alsmede de veiligheid der ter verkrijging van de inlichtingen werkzame personen werden gewaarborgd. Het hoofd van het Bureau Inlichtingen was uitsluitend verantwoordelijk aan de Minister van Oorlog. De taak van het Bureau Inlichtingen omvatte volgens het eerste lid van artikel 3 van het K.B.:

a. het inwinnen, verzamelen en doorgeven van alle inlichtingen op politiek en economisch terrein, welke verband hielden met de bestaande toestand en de voorbereiding van de terugkeer van de Regering of het door of namens de Regering uitgeoefende gezag;

b. het verlenen van medewerking tot het inwinnen van inlichtingen op militair terrein, verband houdende met acties in de bezette gebieden of acties daarmede samenhangende, zulks op aanwijzing van en in overleg met het hoofd van het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer;

c. het bevorderen van de evacuatie van krijgsgevangenen, dienstplichtigen, militaire vrijwilligers en vluchtelingen, voorzover deze niet geregeld werd door de diplomatieke dienst en de organisatie van het Rode Kruis;

d. het organiseren en leiden van de uitzending van personen voor het uitvoeren van bijzondere opdrachten of voor het overbrengen van berichten aan personen, lichamen e.d. in het bezette gebied.

De bevoegdheid voor het uitvoeren van de sub *a—d* omschreven taak berustte volgens artikel 3, lid 2, uitsluitend bij het hoofd van het B.I. Het hoofd van het Bureau Inlichtingen diende de door de Ministers met voorkennis van de Minister van Oorlog gevraagde inlichtingen in te winnen of de inwinning daarvan te bevorderen binnen de hem ten dienste staande mogelijkheden en middelen en behoorde daarbij zoveel mogelijk rekening te houden met de aanwijzingen, die door deze Ministers werden gegeven omtrent aard, omvang en bron der inlichtingen. De verkregen inlichtingen moesten zo spoedig mogelijk aan deze Ministers worden verstrekt. Het hoofd van het Bureau Inlichtingen had daarnaast met voorkennis van de Minister van Oorlog de bevoegdheid de inlichtingen ter beschikking te stellen van andere Ministers, indien hem dit nodig voorkwam en voorzover zijn verantwoordelijkheid dit toeliet en gebood. Indien de Ministers in het bezit kwamen van voor het Bureau Inlichtingen van belang zijnde gegevens en inlichtingen dienden deze onverwijld aan het hoofd van dit bureau ter beschikking te worden gesteld.

Ter uitvoering van bovenvermeld Koninklijk besluit heeft de Minister van Oorlog op 5 Augustus 1943 een instructie [2]) voor het hoofd van het Bureau Inlichtingen vastgesteld. Hierin werd bepaald, dat genoemde functionaris zorg droeg voor het in ontvangst nemen

[1]) Bijlage 6.

[2]) Bijlage 9.

van alle geheime berichten, afkomstig uit het bezette gebied in Europa. Voorzover de ingekomen berichten van belang waren uit militair oogpunt, diende hij deze ten spoedigste door te geven aan het hoofd van het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer. Indien deze berichten rechtstreeks gericht waren tot de Koningin, moest hij deze onverwijld doorzenden door tussenkomst van de Minister van Oorlog. Van alle andere ingekomen berichten behalve van die, welke op verzoek van een bepaalde instantie waren ingewonnen en van die, welke de inwendige dienst betroffen, behoorde hij onverwijld een afschrift aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk en aan de Minister van Oorlog te zenden. Het hoofd van de inlichtingendienst moest zorg dragen voor het uitzenden van alle geheime berichten, bestemd voor het bezette gebied in Europa, zulks — voorzoverre zij niet de inwendige dienst betroffen — na goedkeuring van de Ministers van Oorlog en voor Algemene Oorlogvoering of de door hen aan te wijzen adviseur. Hij was verplicht van alle ingekomen berichten inzage te verstrekken aan vorenbedoelde adviseur. Bedoelde adviseur is in overleg met de Minister voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk met ingang van 26 Juli 1943 aangewezen. Als zodanig werd benoemd jhr. *H. M. van Haersma de With.* Zijn taak was geregeld overleg te plegen met de Ministers van Oorlog en voor Algemene Oorlogvoering omtrent de uit te zenden berichten, alvorens daaraan zijn goedkeuring te hechten. Voorzover hij dit van belang achtte voor de beoordeling van de aangelegenheden, waarop zijn advies betrekking had, was hij gemachtigd het hoofd van het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer te raadplegen.

Nadat aanvankelijk de heer *H. G. Broekman* tot hoofd van het B.I. was benoemd, stelde de Minister van Oorlog op 16 Juli 1943 aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering voor de heer *Broekman* op zijn verzoek wegens gezondheidsredenen eervol te ontheffen van de leiding van het bureau. Hij stelde tevens voor dr. *J. M. Somer,* die aldus de heer *van Lidth de Jeude,* blijk had gegeven volkomen in staat te zijn de leiding van het Bureau Inlichtingen op zich te nemen, met de leiding te belasten. Op dezelfde datum legden de Ministers voor Algemene Oorlogvoering, van Oorlog en van Justitie aan de Koningin de voordracht voor om de majoor van de infanterie van het K.N.I.L. dr. *J. M. Somer* in de plaats van majoor *Broekman* met de leiding van het bureau te belasten. [1])

[1]) Vgl. bijlage 7.

De heer *Broekman* werd bij het Departement van Oorlog geplaatst. Op 5 October 1943 werd hem medegedeeld, dat hij zou optreden als *persoonlijk adviseur* van de Minister van Oorlog in alle aangelegenheden betreffende de inlichtingendienst. Als zodanig werd hij rechtstreeks onder de bevelen van de Minister geplaatst. Hij diende kennis te nemen van alle bij het departement inkomende stukken, welke op de inlichtingendienst betrekking hadden en deze, c.q. voorzien van toelichtingen, voor zoveel nodig ter kennis van de Minister en van de waarnemend secretaris-generaal te brengen. Voorzover deze stukken zuiver en alleen de inlichtingendienst betroffen en niet door één der departementsafdelingen behoefden te worden behandeld, was hij belast met de afdoening en opberging van die stukken, c.q. met het terzake namens de Minister geven van de nodige aanwijzingen aan het hoofd van het Bureau Inlichtingen. Betreffende de stukken, welke niet zuiver en alleen de inlichtingendienst betroffen en welke door één der afdelingen van het departement moesten worden afgedaan, diende hij zo nodig aan het betrokken afdelingshoofd de nodige toelichtingen en informaties te geven. Volgens door de Minister telkenmale te geven aanwijzingen moest hij in voorkomend geval het te plegen overleg tussen de Minister van Oorlog en de heer *van Haersma de With* (de adviseur, bedoeld in artikel 3 van de instructie voor het hoofd van het Bureau Inlichtingen) namens de Minister van Oorlog voeren. De heer *Broekman* had zich voorts namens de Minister van Oorlog op de hoogte te houden van de gang van zaken bij het Bureau Inlichtingen en behoorde aan de Minister de voorstellen te doen, welke hem nodig voorkwamen. [2])

[2]) Vgl. bijlage 8.

57845 e.v. *(Broekman)*

De heer *H. G. Broekman* heeft verklaard, dat hij niet betrokken is geweest bij de voorbesprekingen, welke geleid hebben tot de oprichting van het B.I. Toen hem werd gevraagd als hoofd van het B.I. op te treden, werd hem een werkschema voorgelegd, op basis waarvan het B.I. zou werken en er werd hem gevraagd, of hij die taak op zich wilde nemen. Wel weet hij, dat regelmatig besprekingen tussen de heren *Lovink, Warners* en *de Bruyne* plaats hadden gehad, maar waarover die gingen, weet hij niet. De heer *Broekman* is toen op 28 November 1942 hoofd van het B.I. geworden. In het begin 1943 is daar zijn ziekte op gevolgd. Dat heeft er toe geleid, dat de heer *Somer* hem eerst tijdelijk en later definitief heeft vervangen. Nadat hij weer was hersteld, werd hij toegevoegd aan de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude,* om zoveel mogelijk adviezen uit te brengen inzake de inlichtingendienst en dus ook

57851 e.v. *(Broekman)*

het contact te onderhouden tussen de inlichtingendienst en de Ministeries. De heer *Broekman* behandelde vrijwel de zaken van het B.I., van de kant van het departement bezien. De grote moeilijkheid in die periode was, dat er te veel besprekingen gevoerd moesten worden; die overbelasting is ook de oorzaak van zijn ziekte geweest. Toen hij nog hoofd was, moest er te veel intern werk gedaan worden. Dat hebben dr. *Somer* en hij nadien ten dele verdeeld doordat de besprekingen met de departementen meer door de heer *Broekman* werden gevoerd. Later, toen hij weer ziek geworden is en niet alles mocht doen, is dat min of meer verwaterd en is die scheiding toen doorgevoerd. Toen hij niet meer bij het B.I. was, doch op het departement zat, had hij daar de behandeling en voorbereiding van alles, wat met betrekking tot de inlichtingendienst bij de Minister moest komen. De heer *Broekman* had alleen bemoeienis met het B.I. Zijn taak strekte zich niet uit tot het bureau M.V.T. en later evenmin tot het B.B.O. Eerst wanneer er zaken waren, welke beide diensten raakten, werd er natuurlijk wel eens over beide diensten gesproken. De heer *Broekman* kreeg in zijn functie de berichten, welke van belang waren voor de Minister. Hij las die door en voorzag ze, voorzover nodig, van aantekeningen. Hij besprak ze met de Minister van Oorlog en, voorzover daartoe aanleiding bestond, ook met de Minister-President. Wanneer er vragen moesten worden beantwoord, besprak hij met de Minister, welk antwoord daarop zou moeten worden gegeven, en dit antwoord bracht hij over naar het B.I. Wanneer er een bijzondere opdracht moest worden vervuld, werd er gevraagd: „Wij zoeken een speciale man voor een speciale opdracht. Hebt U onder Uw leerlingen daarvoor een geschikte kracht? Breng hem dan, opdat wij kunnen zien, of hij die taak kan vervullen". Wanneer de betrokkene daarvoor geschikt werd bevonden, werd hij in die richting opgeleid. Hij werd in contact gebracht met de Minister van Oorlog en soms ook met de Minister-President en dan volgde zijn uitzending. De Minister-President had op deze wijze rechtstreeks bemoeienis met de inlichtingendienst. Dit gebeurde meestal zo. De heer *Broekman* kwam met iets bij Minister *van Lidth de Jeude* en besprak dat met hem. Deze zeide: Het is van belang, dat de heer *Gerbrandy* het vandaag ook te horen krijgt, maak een afspraak en vertel wat je mij hebt verteld daar ook. Dikwijls sprak de heer *Broekman* de heer *van Haersma de With*. Het gebeurde ook meer dan eens, dat deze of de Minister-President de heer *Somer* onmiddellijk bij zich ontbood. De samenwerking tussen de heren *Broekman* en *Somer* was zeer nauw.

57854 e.v. *(Broekman)*

57864 e.v. *(Broekman)*

57877 e.v. *(Broekman)*

De functie van de heer *van Haersma de With,* aldus de heer *Broekman,* was moeilijk te begrijpen, zoals zij in de instructie van het hoofd van het B.I. omschreven stond. In de practijk, en daar ging het tenslotte om, kwam het hierop neer: de heer *Broekman* besprak de aangelegenheden met de Minister van Oorlog en dat had tot gevolg in negen van de tien gevallen, dat zij ook dezelfde dag werden besproken met de heer *van Haersma de With* of de heer *Gerbrandy;* daar kwam dus de figuur van de heer *van Haersma de With* bij alles, wat ter sprake kwam, in deze functie naar voren. Het was zo, dat de ring: *Somer* aan de ene kant, te beginnen naar de heer *Broekman,* naar de Minister van Oorlog en naar de Minister voor Algemene Oorlogvoering, via *van Haersma de With* zich altijd sloot. M.a.w.: wat één op dit gebied wist, was de kennis van alle vier. De heer *Broekman* gelooft, dat het praktisch daarop neerkwam, dat de heer *van Haersma de With* dezelfde bemoeienis met het B.I. had voor het Departement voor Algemene Oorlogvoering als hij zelf voor het Departement van Oorlog. Zij hielden gezamenlijke besprekingen. Zij zeiden: dit moet daar naar toe en dat moet daar naar toe. Het B.I. kreeg zeer veel aanwijzingen via de heer *van Haersma de With* van de Minister-President: teksten van bepaalde berichten, waarover gesproken moest worden en die moesten worden gewijzigd. Dit werd dan allemaal besproken. Indien een speciale agent met een speciale taak moest worden belast, kwam die uitzending na dergelijke besprekingen tot stand.

76376 *(Somer)*

Dr. *J. M. Somer* heeft verklaard, dat de heer *Broekman,* nadat deze een tijdlang in het ziekenhuis had gelegen, verbindingsofficier is geworden tussen de Minister van Oorlog en het B.I., omdat de Minister van Oorlog in eerste instantie inzage kreeg van alles, wat bij het B.I. binnenkwam. Deze Minister was de rechtstreekse chef van het B.I. Ook het Departement voor Algemene Oorlogvoering voor het Koninkrijk, dus Minister *Gerbrandy,* kreeg van alles een afschrift. Aangezien Minister *van Lidth de Jeude* geen tijd had om al die zaken van a tot z persoonlijk door te lezen, kreeg de heer *Broekman* een kantoor vlak bij genoemde Minister. Hij moest dagelijks alles nagaan, wat van belang was voor de Ministerraad en voor de Minister van Oorlog. Dat streepte hij aan en hij besprak het met de Ministers *Gerbrandy* of *van Lidth de Jeude.* Omgekeerd kreeg het B.I. van Minister *van Lidth de Jeude* weer bepaalde instructies, bepaalde wenken of bepaalde wensen van de Regering, die moesten worden uitgevoerd.

14858 *(Somer)*

De heer *Somer* deelt mede, dat in de tijd voor de oprichting van het B.I. de vraag hoe langer hoe urgenter naar voren kwam, waarom er niet voldoende inlichtingen kwamen. In 1942 was er practisch geen agent meer, die nog in verbinding stond met de Regering. Men wilde daarom een grotere dienst, die vooral op intelligence-gebied inlichtingen gaf, welke voor de leiding van grote waarde waren, maar die niet een militaire dienst was, welke alleen gegevens verzamelde omtrent kazematten, tankgrachten e.d. Het B.I. had daarom op verzoek van de Regering contact met de verzetsgroeperingen, met de O.D., met het grote comité, later met het college van Vertrouwensmannen. Later kwam bij het B.I. het accent te liggen op de militaire berichtgeving. Bij de invasie vroeg men voorlopig de politieke berichten enigszins achterwege te laten en het accent te leggen op de militaire berichten. Daaraan was niet te ontkomen in

14775 *(Somer)*

die tijd. Toen het B.I. werd opgericht, bleef het bureau M.V.T. bestaan. Hierin had de heer *de Bruyne* een dienst gecreëerd, die hij Militaire Inlichtingendienst noemde, M.I.D. De heer *Somer* is eerst begin 1943 te Londen aangekomen. Over de voorafgegane periode kan hij weinig mededelen. Alleen weet hij, dat men bepaalde diensten in het buitenland had. Begin 1943 is het B.I. begonnen contact met Nederland te zoeken door middel van kustvaarders. Dit was de eerste keer, dat het B.I. rechtstreeks met Nederland in verbinding

14782 *(Somer)*

kwam. Bij zijn aankomst te Londen in het begin van 1943 werd de heer *Somer* tweede officier — second in command — bij het B.I. Omdat hij uit Europa kwam, had hij verschillende contacten. Hij had bovendien in 1941 en 1942 van Nederland uit koeriersdiensten voorbereid naar Zwitserland en Spanje. Toen hij uit Nederland wegging, dat was in Maart 1942, was er een behoorlijke verbinding met Zwitserland en Spanje, waarvan later bij de verdere ontwikkeling der zaken een goed gebruik kon worden gemaakt. Toen hij in Zwitserland vertoefde, heeft hij het ook ten aanzien van Frankrijk uitgewerkt, zodat hij in begin 1943 in Frankrijk ook goede contacten had. Hij was door majoor *Broekman,* die bij de oprichting van het B.I. tot hoofd was benoemd, voornamelijk belast met de opleiding van agenten, met het contact-Nederland, terwijl de heer *Broekman* de algemene zaken behandelde, w.o. besprekingen met de Ministers en de Engelsen. Majoor *Broekman* had echter een hartkwaal en is in Maart 1943 ziek geworden. Hij is maar 3 maanden actief hoofd van het B.I. geweest. Van Maart tot Juli 1943 heeft de heer *Somer* toen de zaak waargenomen. In 1943 was de gezondheidstoestand van de heer *Broekman* zodanig, dat hij niet meer als hoofd van het B.I. kon terugkomen. De heer *Somer* is toen in Juli 1943 tot hoofd benoemd. Hij heeft niets dan lof voor majoor *Broekman,* want deze is in een moeilijke periode op een zeer tactische wijze met de Engelsen omgesprongen en heeft daardoor een zekere goodwill bij hen verkregen. Ook Minister *van Lidth de Jeude* was goed van alles op de hoogte. Deze heeft gesproken met lord *Selborne.* Deze zei: This is the last chance en als je die niet gebruikt, moeten wij de gehele zaak stop zetten.

20949 *(Pot)*

De heer *L. Pot,* die werkzaam is geweest bij het B.I., heeft verklaard, dat dr. *Somer* een man is, met wie hij helaas later grote moeilijkheden heeft gehad. Hij wist van veel dingen weinig af, maar hij had het grote voordeel, dat hij tenminste iets voor ogen had, nl. het maken van een behoorlijke inlichtingendienst. Hij had daarvoor allerlei vreemde vogels om zich heen, maar het geheel ging nogal aardig. De heer *Somer* zei: we moeten zien, dat wij één inlichtingendienst krijgen en dat wij niet met Jan, Piet en Klaas moeten modderen. Ondanks zijn fouten heeft hij veel goede dingen gedaan. Hij heeft er in die tijd met een enorm élan voor gevochten, dat niet iedereen hieraan ging zitten morrelen. Het liefst wilde natuurlijk de heer *Visser 't Hooft* via zijn trawanten daaraan mededoen, trouwens iedereen. Maar of het nu was de heer *Warendorf,* die wat zat te knoeien, of een andere vent, de heer *Somer* heeft gezegd: wij moeten het doen, want als wij het allemaal verschillend doen, gaat de zaak in de war lopen. De heer *Pot* gelooft, dat de heer *Somer,* die overigens een hoop fouten heeft, dat wel goed heeft gezien. Deze heeft daarvoor met een enorme ijver gevochten. De heer *Pot* is van oordeel, dat de heer *Somer,* hoewel veel mensen hem niet mogen, uiteindelijk „een hoop dingen verrekt goed heeft gedaan". Dat de inlichtingendienst toen vrij aardig op de been is

20950 *(Pot)*

gekomen, is naar de mening van de heer *Pot* voor een groot deel aan de heer *Somer* te danken. Hij heeft met de heer *Somer* over de O.D. gesproken, een instelling, die de heer *Pot* persoonlijk niet lustte. Hij vond dat een organisatievorm, die voor ondergronds werk niet deugde. Bovendien dachten de mensen van de O.D., dat zij de wijsheid in pacht hadden. Zij beschouwden zich als *de* mensen. De heer *Somer* is onvermijdelijk begonnen met die O.D. Hij moest beginnen, en waar begin je dan mee? Met datgene, waaruit je zelf gekomen bent. Het is dus begrijpelijk, dat de heer *Somer* met de O.D. begonnen is. De heer *Pot* heeft hem dikwijls gezegd, dat hij liever zag, dat de heer *Somer* de

mensen op een andere manier uitstuurde, en dat hij moest proberen, speciaal voor het inlichtingenwerk, met een kleine groep te werken, zodat je iemand uitstuurde, die je met een klein aantal mensen liet werken en zo iemand niet ophing aan een grote organisatie. Doordat een man alleen moeilijk kon werken, was het B.I. min of meer gedwongen ze aan een of andere organisatie op te hangen. Het B.I. heeft zijn agenten over het algemeen los naar Nederland gestuurd. Het had op een gegeven ogenblik wat risico, maar aan de andere kant is dat systeem veel beter dan het systeem van de ketting. De heer *Pot* gelooft, dat de heer *Somer* dikwijls te fel was in zijn strijd tegen de mensen, die het, waarschijnlijk ook met goede bedoelingen, zelf wilden doen, maar hij heeft daaraan altijd vastgehouden. Wie het ook betrof, of het mensen waren met alleen heel goede bedoelingen of mensen, die het om particuliere redenen wilden doen, hij heeft er altijd geweldig tegen gestreden.

20951 *(Pot)*

32730 *(van Houten)*

Mr. *Ch. H. J. F. van Houten* deelt mede, dat, toen hij bij het B.I. kwam, majoor *Somer* chef was en majoor *Broekman,* die einde 1942 begonnen was, er nog zo'n beetje bij hing. Hij was ziek geworden. Majoor *Somer* kende het vak veel beter dan majoor *Broekman.* De heer *Somer* was al volop aan het werk met zijn organisatie, toen de heer *van Houten* kwam. De heer *Broekman* kwam iedere dag kijken en had zijn oordeel over de werkzaamheden en over de binnenkomende telegrammen en berichten. Het B.I. heeft veel profijt gehad van zijn adviezen, maar hij had op dat moment geen full time-job, totdat hij ingeschakeld werd als verbindinsofficier bij de heer *van Lidth de Jeude,* de Minister van Oorlog. Dat was een zeer nuttige schakel, omdat het B.I. ook leed aan het euvel, dat, als een brief doorgegeven was, men soms drie maanden op antwoord moest wachten. Dat kon men bij het B.I. in het geheel niet hebben. Er waren dingen, die meer dan bij welke dienst ook, heel snel beslist moesten worden. De Minister kon het echter ook niet altijd helpen, want hij kreeg stapels correspondentie te verwerken en daarom is met Minister van *Lidth de Jeude* afgesproken, dat de heer *Broekman* geregeld bij hem zou komen om hem de belangrijke brieven te geven en de spoedeisende onderwerpen met hem te behandelen. Het B.I. heeft er erg veel pleizier van gehad.

23482 *(van Lidth de Jeude)*

Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* verklaart, dat, toen hij bij de heer *Gerbrandy* kwam en de inlichtingendienst aan de orde werd gesteld, deze meende dat deze dienst niet bevredigend werkte; er zou worden opgericht een Bureau Inlichtingen, ressorterende onder het Departement van Oorlog. Dat vond de heer *van Lidth de Jeude* op zichzelf een logische gedachte. Bovendien had de inlichtingendienst in Nederland ook altijd onder het Departement van Oorlog gestaan. Zelfs afgescheiden van de vraag, welke de redenen waren, dat de heer *Gerbrandy* daarop gesteld was, had het concentreren van het inlichtingenwerk in het B.I. zijn volle sympathie.

23483 e.v. *(van Lidth de Jeude)*

De heer *Gerbrandy* had er toen, in 1942, geen bezwaar tegen, dat die dienst onder het Departement van Oorlog zou komen. De heer *van Lidth de Jeude* had er eerder bezwaar tegen. Hij was er niet erg op gesteld. Het was een zeer netelige materie.

23496 *(van Lidth de Jeude)*

De heer *van Lidth de Jeude* is over de werkzaamheden van het B.I. in het algemeen zeer tevreden geweest. De heer *Broekman* was een zeer consciëntieus en zeer bezadigd man. Toen deze ziek was, liet hij de heer *Somer* hem opvolgen. Van Engelse kant werd de dienst bijzonder gewaardeerd. De heer *van Lidth de Jeude* meent, dat de Engelsen de heren ook voor een onderscheiding hebben voorgedragen. De heer *Cordeaux* heeft eens gezegd, dat de beste prestaties werden verricht door de Nederlandse Inlichtingendienst. Hij was zeer over de mensen te spreken.

50970 e.v. *(van Lidth de Jeude)*

De heer *van Lidth de Jeude* werd van de dagelijkse gang van zaken bij het B.I. niet op de hoogte gehouden. De taak van die dienst was voornamelijk het verkrijgen van inlichtingen. Die inlichtingen werden in hoofdzaak doorgezonden aan hem en aan de heer *Gerbrandy*. De heer *van Lidth de Jeude* kreeg dus een overzicht van de berichten, die binnenkwamen. Als regel kregen de andere leden van het Kabinet, behalve de Minister-President, daarvan geen kennis. Waren er aangelegenheden, die andere departementen in het bijzonder raakten, dan werd daarvan mededeling gedaan. Dit maakte de heer *van Lidth de Jeude* uit. Dat was aan de inhoud van de telegrammen wel te zien. Toen b.v. in de latere periode de beschieting van Geertuidenberg plaats vond, was dit een aangelegenheid, die het Departement van Economische Zaken raakte en werd deze boodschap doorgegeven aan de betrokken Minister. De heer *van Lidth de Jeude* had ter assistentie de heer *Broekman.* Het B.I. is opgericht bij Koninklijk besluit van 28 November 1942. Dat geschiedde in overleg met de Minister-President. Men wenste een zoveel mogelijk eenvormige algemene inlichtingendienst te krijgen. Aanvankelijk was de heer *Broekman* chef van het B.I. Toen is de heer *Broekman* ziek geworden en opgevolgd door de heer *Somer.* Daarna had

50972 e.v. *(van Lidth de Jeude)*

50975 *(van Lidth de Jeude)*

50976 *(van Lidth de Jeude)*

de heer *Somer* geruime tijd de leiding en tegen het einde de heer *Fock*.

50978 *(van Lidth de Jeude)* De heer *Broekman* is, na zijn aftreden als hoofd van het B.I. verbonden aan het Departement van Oorlog. Hij bleef in een adviserende positie verbonden aan het B.I. Hij moest zich zeer in acht nemen, doch daar hij zeer goed op de hoogte was, werd hij als

50981 *(van Lidth de Jeude)* adviseur aan de heer *Somer* toegevoegd. De heer *van Lidth de Jeude* heeft altijd de indruk gehad, dat de selectie, die in de berichten door het B.I. werd aangebracht, bevredigend was.

23666 *(Gerbrandy)* De heer *Gerbrandy* heeft verklaard, dat hij grote moeite heeft gehad met de vraag, wie hoofd van de inlichtingendienst kon worden. In 1942 heeft hij oorspronkelijk op het standpunt gestaan: er behoort iemand te komen, die aan het hoofd van de gehele dienst kan staan. Daarvoor had hij op het oog de heer *Warners,* die ook advies gegeven had en die naar zijn mening op dit gebied uitstekend werk zou kunnen leveren. Toch zijn de heren *van Lidth de Jeude* en *Gerbrandy* tenslotte er van teruggekomen om dat te doen. Zij hebben gezegd: laten wij de gesplitste dienst houden, want daar kunnen wij beschikken over de heer *Broekman,* die uit Nederland is gekomen, en het lijkt ons, dat deze man in elk geval op dat beperkte gebied al die kwaliteiten vertegenwoordigt, die er voor nodig zijn. Men heeft de veine gehad, dat daarna de heer *Somer* is opgetreden, die ook uit Nederland gekomen was en de kwaliteiten in buitengewone mate bezat; door hem zijn eindelijk de diensten geslaagd.

53763 *(Gerbrandy)* Het B.I. ressorteerde onder de Minister van Oorlog, maar de heer *Gerbrandy* had uitdrukkelijk bedongen als Minister-President: Ik heb als Minister-President groot belang bij de inlichtingen, welke komen van het B.I.; die heb ik nodig voor mijn besprekingen en mijn gehele gestie in Engeland; ik wens de situatie te hebben — die bestond aan Engelse zijde ook —, dat de Minister-President de bevoegdheid heeft, natuurlijk niet tegen de betrokken Minister in, zich te verstaan met de betrokken chef van de dienst. Dat bestond niet bij de dienst van kolonel *de Bruyne,* alleen bij de dienst van de heer *Broekman.*

57530 *(Fock)* Mr. *C. L. W. Fock* zegt, dat men het zo kan opvatten, dat het B.I. tot taak had zoveel mogelijk inlichtingen uit Nederland te krijgen; men heeft daarvoor vrij veel agenten gestuurd met de opdracht om als organisator of als marconist op te treden; de agenten hadden dus de opdracht om zelf als organisator bepaalde groepen op te richten of zijn als marconist over de verschillende groepen verdeeld.

§ 2. *De werkzaamheden van het B.I. te Eindhoven*

Bij brief van 24 April 1944 heeft het hoofd van het B.I. aan de Minister van Oorlog, via de heer *Broekman,* een memorandum dd. 19 April 1944 toegezonden, waarin hij voorstellen heeft gedaan met betrekking tot de terugkeer van het Bureau Inlichtingen naar Nederland. Hij heeft hierin onder de aandacht van deze Minister gebracht, dat de aanwezigheid van het Bureau Inlichtingen in Nederland zo spoedig mogelijk na de bevrijding ofwel gedurende operaties, die tot de bevrijding leiden, noodzakelijk is. Het Bureau Inlichtingen zal in Nederland onmiddellijk contact moeten opnemen met de daar bestaande ondergrondse organisaties en met de vanwege het bureau uitgezonden agenten. Afgezien van het nut van het onmiddellijk opnemen van contact met de ondergrondse organisaties is hieraan tevens een morele kant verbonden. Het is nl. gewenst deze organisaties het gevoel te geven, dat de Nederlandse Regering haar werk gedurende de bezetting van groot belang heeft geacht. Hiervoor is, aldus schrijft de heer *Somer,* het B.I. de aangewezen dienst. Te Londen zal een kern van het bureau moeten achterblijven, althans tot de tijd, dat het grootste gedeelte der Nederlandse Regering naar Nederland terugkeert. De taak van het achterblijvende gedeelte zal veel beperkter zijn dan vóórdien de taak van het B.I. was. Deze taak kan het beste worden omschreven als een liaison-taak tussen de Regering enerzijds en het B.I. in Nederland anderzijds.

De heer *Somer* stelt voor het B.I. in 3 échelons naar Nederland over te brengen. Het eerste échelon zal tezamen met de Britse Dienst worden overgebracht en zal bestaan uit 4 officieren. De Britse dienst zal met de eerste troepen Nederlands grondgebied betreden; van Britse zijde wordt het absoluut noodzakelijk geacht, dat een *sterke* vertegenwoordiging van het B.I. op het vroegst mogelijke tijdstip naar Nederland overgaat, aangezien het de bedoeling van de Britse dienst is om zelf hoofdzakelijk als liaison op te treden en het actieve werk aan onze eigen vertegenwoordiging over te laten. Met betrekking tot het tweede échelon is met het Militair Gezag een regeling getroffen, dat 6 man zijn ingedeeld om naar Nederland terug te keren met een van de eerste échelons van Militair Gezag. Hierbij worden door B.I.

ingedeeld: 3 officieren en 3 onderofficieren. Het is, aldus de heer *Somer,* moeilijk te bepalen in welke phase van de terugkeer het derde échelon zal kunnen worden overgezonden. Het is mogelijk, dat dit kan worden ingedeeld bij een van de laatste échelons van het Militair Gezag, doch aan de andere kant is wellicht een langer verblijf van dit échelon te Londen noodzakelijk, afhankelijk van de terugkeer van de Nederlandse Regering. Indien hiertegen geen bezwaren zouden bestaan, zou dit échelon voorlopig kunnen worden ingedeeld bij een der laatste échelons van het Militair Gezag met de bepaling, dat zo nodig van deze indeling geen gebruik zal worden gemaakt, indien de aanwezigheid van een kern van het B.I. te Londen langer nodig is dan de datum van het vertrek van het Militair Gezag.

Wat betreft de indeling van personeel bij de verschillende échelons stelt de heer *Somer* voor:

1e échelon: majoor *J. M. Somer,* kapitein mr. *C. H. J. F. van Houten,* 1e luit. *G. A. de Jong,* 2e luit. *P. Gerbrands.* Hoezeer ook het bezwaar wordt gevoeld van het gelijktijdig vertrek van majoor *Somer* en kapitein *van Houten,* toch meent eerstgenoemde, dat de taak van het B.I. in Nederland bij de bevrijding van dermate groot belang is, dat deze beide officieren tegelijkertijd aan het bureau te Londen moeten worden onttrokken. Dit standpunt wordt, aldus de heer *Somer,* door de Britse dienst gedeeld. Gedurende het tijdperk, dat verlopen zal tussen het vertrek van het 1e en het 2e échelon, zal te Londen de leiding van het bureau moeten berusten bij kapitein mr. *C. L. W. Fock.* 2e échelon: hierbij worden ingedeeld: kapitein mr. *C. L. W. Fock,* kapitein *L. Pot,* kapitein *H. Siedenburg* en 3 onderofficieren (voor administratie-werkzaamheden). Op het moment van vertrek van het 2e échelon zal de zuivere liaison-taak van het B.I. beginnen. Met de leiding zal gedurende deze periode worden belast de 1e luit. dr. *H. Speijer.* 3e échelon: dit zal bestaan uit: kapitein *R. E. Sanders,* luit. dr. *H. Speyer,* luit. *J. H. Dolman* en de rest van het personeel.

Op 25 Mei 1944 heeft de Minister van Oorlog aan het hoofd van het B.I. geantwoord, dat hij er zijn goedkeuring aan hecht, dat een eerste échelon van het B.I., bestaande uit 4 officieren, met de Britse dienst naar Nederland gaat. Hij heeft geen bezwaar, dat dit échelon zal bestaan uit de voorgestelde officieren, doch — indien zulks kan worden geregeld — zou hij er de voorkeur aan geven, dat de heer *Somer* zelf voorlopig te Londen zou blijven. Hij acht het van veel belang, dat het eerste échelon een duidelijk beeld heeft van de organisatie en het voorgenomen optreden van het Militair Gezag, teneinde zich bij het maken van contact reeds bij voorbaat van medewerking te verzekeren, terwijl hij het anderzijds zeer belangrijk oordeelt, dat het Militair Gezag op de hoogte wordt gehouden van de laatste gegevens betreffende de in Nederland op verschillend gebied getroffen voorbereidingen. Hij nodigt het hoofd van het B.I. daarom uit regelmatig contact te doen onderhouden met het hoofd van het bureau M.G. Met betrekking tot de overgang van een 2e en 3e échelon kan de Minister van Oorlog geen zekerheid geven. Hij draagt het hoofd van het B.I. op het hoofd van het M.G. steeds op de hoogte te houden van het personeel van zijn bureau, dat met de volgende échelons naar Nederland moet vertrekken en daarbij te vermelden, wat hun specifieke taak is en in welke volgorde naar het oordeel van het hoofd van het B.I. overkomst gewenst is. De Minister van Oorlog bepaalt voorts, dat de delen van het B.I., die zich bij de bevrijding op Nederlands grondgebied bevinden, onder de bevelen treden van de Chef Staf Militair Gezag van het ogenblik af, dat deze eveneens op Nederlands gebied komt, totdat zal worden bepaald, dat het gehele bureau weder rechtstreeks onder de Minister zal ressorteren.

21382 e.v. *(Fock)*

De heer *Fock* heeft in verband hiermede verklaard, dat hij van November 1943 — met onderbreking van 1 maand — tot Augustus 1944 voor de inlichtingendienst in Portugal is geweest en einde Augustus 1944 in Engeland is gekomen. Hij heeft daar toen de leiding van het Bureau Inlichtingen te Londen overgenomen. Hij zat gedurende de zomer van 1944 in Portugal en is in die zomer een maand te Londen geweest om zich op de hoogte te stellen van hetgeen er te Londen omging. Er werd toen overeengekomen, dat hij begin September 1944, toen de Engelsen voldoende gevorderd waren, naar Nederland zou gaan als hoofd van het Bureau Inlichtingen in Nederland. Hij is echter tenslotte vervanger van de heer *Somer* te Londen geworden van begin September 1944 af. Het was oorspronkelijk de bedoeling, dat hij naar Nederland zou gaan en de heer *Somer* te Londen zou blijven. Toen heeft men dat veranderd in verband met het feit, dat het onmogelijk was geworden, daar de heer *Somer* plotseling ging. De werkzaamheden te Eindhoven werden aan de taak van het B.I. toegevoegd. Het gedeelte van het B.I., dat te Londen bleef, had dezelfde werkzaamheden als voorheen. Er zijn toen meer berichten bij gekomen. Men heeft meer verbindingen kunnen leggen, omdat Eindhoven er bij kwam.

21384 e.v. *(Fock)*

21387 *(Fock)*

[1]) Bijlage 21.

Over het werk van het B.I. te Eindhoven hebben de heren *Pot, Fock* en *van Houten* in een overzicht van de werkzaamheden van het B.I. [1]), dat zij op verzoek van de commissie hebben opgesteld, het volgende opgemerkt. In September 1944 werd een gedeelte van het B.I. naar Eindhoven overgeplaatst. Men richtte aldaar een bureau in en verzamelde inlichtingen over bezet gebied. Door de vereenvoudiging der verbindingen kon in die tijd bewerkstelligd worden, dat op korte termijn een volledig overzicht werd verkregen van de situatie ten Noorden van de grote rivieren. De verbindingen met Londen, waarover het merendeel der politieke berichtgeving bleef lopen, werden toen nog met de volgende verbindingslijnen uitgebreid:

1. het binnenlands zendernet van R.V.V. en O.D;.
2. telefoonverbindingen met bezet gebied;
3. line crossers.

Via deze lijnen kon aan de diverse groeperingen in de nog bezette delen van het land worden opgegeven, welke informaties van bijzonder belang waren. Daarbij werd speciaal de aandacht gevestigd op de:

a. voedselpositie,
b. geneesmiddelenpositie,
c. economische toestand,
d. vernielingen door de bezetter,
e. evacuaties,
f. inundaties.

Door het coördineren van deze gegevens kon in velerlei opzicht een vrij volledig beeld verkregen worden van de toestand in het bezette gebied, zodat, waar nodig, ook voorbereidingen of directe maatregelen ter hulpverlening en steun of tegenactie getroffen konden worden. Zo konden zelfs pakketten met geneesmiddelen aan de contacten in de medische wereld worden verzonden. Daarenboven werd een aantal agenten van het Zuiden uit naar het bezette deel van Nederland gestuurd. Uit de archieven van het B.I. kan nauwkeurig worden nagegaan, welke gegevens en inlichtingen op elk afzonderlijk gebied ontvangen zijn en aan welke instanties en personen deze werden doorgezonden. Deze archieven wijzen uit, dat de in de loop der tijden vergaarde inlichtingen buitengewoon talrijk en in vele gevallen zeer belangrijk zijn geweest.

14882 e.v. *(Somer)*
76281 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft het volgende verklaard. Na de bevrijding van het Zuiden is een belangrijk gedeelte van het B.I. naar Eindhoven overgeplaatst. Het hoofdwerk van dit bureau kwam daar terecht. Het B.B.O. is te Londen gebleven en kwam eerst na de bevrijding van heel Nederland met zijn staf over. Het B.I. vormde echter wel een belangrijke hulpschakel voor hen. In die tijd kwam het zwaartepunt te liggen op de militaire operaties. De laatste maanden heeft het B.I. het politiek-economische werk enigszins moeten laten liggen. De ondergrondse pers bijvoorbeeld, die het B.I. altijd voor de Ministerraad en de Regeringsvoorlichtingsdienst afdrukte, heeft het B.I. op een gegeven ogenblik aan de R.V.D. moeten overdragen. Hierdoor kwam een enorme achterstand, aangezien de R.V.D. het apparaat niet had om dit te verwerken. Het accent van het B.I. kwam voornamelijk te liggen op het militaire gedeelte. Omdat het B.I. tevens de lijnen door de linies reeds had voorbereid, vond men het beter, dat de staf van dit bureau in het Zuiden dergelijke berichten onmiddellijk aan het hoofdkwartier van Second Army te Brussel doorgaf. Bovendien had de Second Canadian Army het hoofdkwartier te Eindhoven. De intelligence van de Canadezen zat in hetzelfde gebouw als het B.I. De berichten kwamen bij het B.I. binnen, werden meteen vertaald en werden dezelfde dag ter beschikking van de Canadezen gesteld. Een van de belangrijkste onderdelen van de oorlogvoering na de bevrijding van het Zuiden was het tot stand brengen van een verbinding met het Noorden. Dit is door het B.I. georganiseerd met een grote inlichtingengroep, die een aantal mensen had, die van uit Sliedrecht en Werkendam met de post enige keren per week, soms zelfs iedere nacht, overstaken en zo belangrijke berichten overbrachten. Bovendien hadden deze mensen ook tot taak om personen, die voor de oorlogvoering van belang waren, van het Noorden naar het Zuiden te brengen en omgekeerd, zoals b.v. mr. *van Royen*. De Regering besliste over de vraag, of deze mensen belangrijk waren. Zij vroeg de overkomst van bepaalde personen. Dat werd dan doorgegeven aan het B.I. en dit zorgde, dat de mensen gehaald of gebracht werden. Zodoende is b.v. mr. *Einthoven* enige malen te Eindhoven geweest. In verband met de voorbereiding van het Militair Gezag en de politie heeft hij verschillende opdrachten overgebracht. De heer *van Royen* is overgekomen naar Londen voor andere opdrachten.

14885 e.v. *(Somer)*

Zo heeft men b.v. mensen van de politie gehaald en omgekeerd weer teruggebracht. Tot begin Mei 1945 hebben de Duitsers er nooit iets van gemerkt. Toen is een van de crossers gepakt met ir. *Lindo* met een radio-opdracht en is gefusilleerd. Dat is de enige keer, dat de Duitsers het hebben gemerkt. De mensen, die de crossings uitvoerden,

die vaak te midden van ijsgang, in koude en sneeuw in kano's en roeibootjes de grote rivieren overstaken, hebben, aldus de heer *Somer,* daarmede bijzonder goed werk verricht. Ook voor de geallieerden, die om ingenieurs vroegen voor het regelen van waterstaatkundige werken, zijn op deze wijze mensen overgebracht; in totaal enige honderden. Van deze lijnen is veel gebruik gemaakt door de Engelsen voor het terugbrengen van piloten, die in bezet gebied waren gestrand. Voor hen, die zich schuilhielden in de Betuwe, gebeurde dat te Renkum en Arnhem. Zij hebben later weer actief kunnen deelnemen aan de oorlog.

76266 e.v. *(Somer)*

Wanneer agenten van Eindhoven uit gezonden werden, moest dit gebeuren met de koerierslijnen van de groep-Albrecht. Daar deze over kleine kano's en andere bootjes beschikte, was het wegens gebrek aan plaatsruimte vooral moeilijk het radiomateriaal daarmede over te brengen. Bovendien was het moeilijk om b.v. een koerier met 4, 5 containers en radiosets door bezet Nederland naar Groningen te laten reizen. Vandaar dat de agenten-droppings met veel bagage rustig van Londen uit werden gedaan en het B.I. te Eindhoven zich voornamelijk heeft bepaald tot koerierspost, het brengen van boodschappers, personen, die voor de Regering overkwamen, zoals de heren *van Royen* en *Einthoven.*

Wel werden er van Eindhoven uit agenten per boot overgezet, zoals b.v. mejuffrouw *Gentis* en ir. *Lindo.* De laatste ging met een speciale opdracht voor telefoonverbindingen naar Geertruidenberg. De heer *Somer* beschikte niet over een lijst van deze agenten. Zij gingen met korte opdrachten en behoorden dikwijls tot de groepen in bezet Nederland, die voor overleg naar Eindhoven kwamen en daarna weer vertrokken. Agenten van het B.I. waren zij eigenlijk niet, doch er zijn vele van dergelijke gevallen geweest. De koerierslijnen, met alles wat daaraan vastzat, gingen via Eindhoven en de centrale radiodienst ging via Londen. Het buitenlandse net — zoals dit door het B.I. genoemd werd — is toen op Londen blijven werken. Alle geparachuteerde agenten werkten regelrecht op Londen. Daarnaast is toen direct een z.g. binnenlands radionet gesticht, voornamelijk met behulp van Philips, de Raad van Verzet en de O.D. Beide laatstgenoemde organisaties hadden een goed radiocentrum te Eindhoven, behorende tot het reeds werkende z.g. binnenlandse net. Dat is de voorbereiding geweest voor de Binnenlandse Strijdkrachten, voor de staf van de Prins. Ook zijn er wel sets, welke te Eindhoven werden gefabriceerd, van Londen uit in bezet gebied gedropt. Dit materiaal werd in bezet gebied hoofdzakelijk bediend door de mensen van de ondergrondse groeperingen, dus niet door de agenten van het B.I. De binnenlandse sets werkten echter uit bezet gebied op Eindhoven. Londen kon door de B.I.-agenten rechtstreeks van de toestand op de hoogte worden gehouden, dus de Regering, die oorspronkelijk nog te Londen zat, de R.V.D. en het achtergebleven deel van het Bureau Inlichtingen. Het deel van het B.I. te Eindhoven, dat onder de Second Army stond, was echter voornamelijk in verbinding met het binnenlandse radionet. Dat was in hoofdzaak van belang voor het militaire gedeelte. Alle binnenkomende militaire gegevens gingen regelrecht naar Brussel, naar de staf van Second Army, terwijl bij het B.I. de intelligence van de Canadian Army was gehuisvest, die voor dit leger de militaire berichten verwerkte. De politieke en economische berichtgeving, zowel van het buitenlandse als van het binnenlandse net, werd echter voornamelijk rechtstreeks naar Londen gedirigeerd. Het B.I. te Eindhoven kreeg van het B.I. te Londen natuurlijk wel een afschrift hiervan. De prioriteit voor het militaire gedeelte lag dus te Eindhoven en die voor het politiek-economische gedeelte te Londen.

20952 *(Pot)*

De heer *L. Pot* deelt mede, dat hij, na te Londen bij het B.I. werkzaam te zijn geweest, later naar Eindhoven is gegaan. In September 1944 is hij uit Londen vertrokken, samen met de heren *van Houten* en *Gerbrands,* benevens 3 Amerikanen en 3 Engelsen. Zij zijn te Eindhoven blijven steken en zijn daar hetzelfde werk gaan doen, dat zij in Engeland deden. Enige tijd later is de heer *Somer* daar ook gekomen. De heer *Pot* heeft daar gezeten tot Januari 1945. Toen heeft hij een beetje meningsverschil met de heer *Somer* gekregen en is hij weggegaan. Dat was ook weer een beetje raar. De heer *Somer* was in die tijd niet op zijn allerbest; hij maakte ruzie met iedereen en deed het werk slecht. De heer *Pot* was na de heer *Somer* de hoogste officier daar en als deze er niet was, was hij de baas. De heer *Somer* kon zich niet verenigen met wat hij deed. Hij zei het weliswaar niet tegen hem, maar tegen anderen. Toen heeft de heer *Pot* gezegd: dan vertrek ik. Hij was goed met de Engelsen en Amerikanen, met wie hij samenwoonde, en met de staf van de Prins, en tegen al die mensen had de heer *Somer* gezegd, dat hij *Pot* er uit ging knikkeren. Toen is de heer *Pot* naar hem gegaan en heeft gezegd: ik weet alles; de oorlog loopt zowat af, het lijkt mij het beste, dat ik wegga. De Amerikanen hadden de heer *Pot* gevraagd, of hij voor hen

wilde werken en of hij naar China wilde gaan. Toen zei de heer *Somer:* Wanneer wil je weggaan?, waarop hij antwoordde: Morgen. Hij had zijn passage via de Amerikanen al voor elkaar gebracht. Dat is niet doorgegaan. Het is anders gelopen. Hij is in ander werk gestrikt.

79071 e.v. *(Pot)*

Over de verbindingen tussen het bezette en het bevrijde gebied heeft de heer *Pot* in een nader verhoor een uitvoerige uiteenzetting gegeven.

Op 20 September 1944 kwamen drie Amerikaanse, drie Engelse en drie Nederlandse officieren te Eindhoven aan. Hun taak zou ongeveer zijn: het opvangen van agenten, die het B.I. had uitgezonden; het eventueel inwinnen van inlichtingen over nog bezet gebied en het zenden van Nederlanders naar Duitsland.

In grote trekken viel het werk uiteen in drie delen: het werken met de radio, met de telefoon en het werken met mensen, die kwamen en gingen.

De post te Eindhoven had, toen deze aldaar werd gevestigd, geen eigen radiocommunicatiemiddel. Men is toen gaan samenwerken met de verschillende organisaties, welke men te Eindhoven aantrof en die eigen communicatiemiddelen hadden via het binnenlandse zendernet van deze organisaties. De diverse hoofdstations van deze zendernetten waren elders in Nederland en Eindhoven was een van de stations. Het streven van het B.I. is geweest het station te Eindhoven tot centrale te maken. Te Eindhoven werden in tegenstelling met de toestand in Engeland de communicatiemiddelen door de Nederlanders gecontroleerd. Verreweg het meeste werd gewerkt met het zendernet van de R.R.V., vrij veel met de O.D. en, naar de heer *Pot* meent, heel weinig met de K.P. De zaken, welke van betekenis waren voor de Regering te Londen, bleven over Londen lopen, terwijl alles, wat meer direct van betekenis was voor het leger, via het Zuiden werd behandeld.

Toen het B.I. te Eindhoven aankwam, merkte het al gauw, dat met de telefoon allerlei dingen mogelijk waren. Aan de andere kant waren er natuurlijk ook voor de vijand uitgebreide mogelijkheden om op deze wijze over het toen bevrijde gebied wat te weten te komen. Daardoor was het dus noodzakelijk, dat de telefoon met de nodige voorzichtigheid werd behandeld. Het gebruik van de telefoon was de vlugste manier om berichten over te brengen. Bij de bevrijding van het Zuiden heeft het B.I. voortdurend contact gehad met andere delen van Brabant, welke nog niet waren bevrijd. Daarna is er van Nijmegen uit lang verbinding geweest met een station in de buurt van Ede. Tot ongeveer November 1944 heeft deze verbinding kunnen werken. In Februari 1945, toen het offensief in Nijmegen aanving, is men te Doetinchem begonnen. Eenmaal over de IJssel kon het B.I. gebruik maken van de P.T.T., hetgeen vóór die tijd nooit het geval is geweest, daar de kabels van de P.T.T. door de bruggen liepen en deze kapot waren. De kabels van de electriciteitsmaatschappijen liepen over het algemeen door het water, zodat deze kabels niet kapot waren. Daardoor heeft het B.I. enorm veel informaties gekregen. Door de telefoon konden veel meer berichten worden overgebracht dan men ooit per radio kon doorgeven.

Het B.I. had reeds te Londen aan de voornaamste inlichtingengroepen verzocht vertegenwoordigers naar het Zuiden te sturen, opdat deze de troepencommandanten bij de te verwachten snelle opmars met hun plaatselijke kennis en wetenschap, welke zij over de Duitse versterkingen hadden, van dienst konden zijn. Daarnaast heeft het B.I. getracht door het uitzenden van mensen nadere instructies te geven in aangelegenheden, waarin het belang stelde. Belangrijk b.v. was in die tijd het verzamelen van betrouwbare cijfers over de voedselvoorziening en de gezondheidstoestand in het Noorden.

De crossings werden in de Oostelijke sector verzorgd door I.S. 9; in de Westelijke sector kwamen de berichten door de Biesbosch rechtstreeks bij het B.I.

§ 3. *De buitenposten van het B.I.*

14940 *(Somer)*

De heer *Somer* heeft met betrekking tot de werkzaamheden van het B.I. te Lissabon medegedeeld, dat de heer *Maas Geesteranus* vertegenwoordiger van het B.I. aldaar was. Deze heeft daar ook onder de heer *de Bruyne* gewerkt. Hij was een voortreffelijke inlichtingenkracht, die een scherpe neus had ten aanzien van het verkrijgen van inlichtingen; ook voor contra-spionnage, maar dat behoorde niet tot het werkterrein van het B.I. Hij zat voornamelijk in het contra-spionnagewerk, waar dat bureau niets aan had. Het B.I. moest koerierslijnen naar het bezette gebied hebben en inlichtingen uit Nederland, niet uit Spanje en Portugal. Bovendien had de heer *Maas Geesteranus* een slordige manier van boekhouden; dat liep werkelijk de spuigaten uit. De heer *Somer* is einde November 1943 persoonlijk naar Lissabon geweest en dat heeft tot een conflict aanleiding gegeven. De heer *Maas Geesteranus* is tenslotte ontslagen wegens zijn

verregaande slordigheid, wat zijn boekhouding betreft. Het was meer dan verschrikkelijk. Het bekende rapport-*van Rhijn* behandelt het ook. Het is werkelijk een drama geweest. Het B.I., aldus de heer *Somer,* is onder een ongelukkig gesternte begonnen.

In December 1943 is te Madrid een post opgericht. Deze is waargenomen door kapitein *Herzberger,* die uit Zwitserland was overgekomen. Hij heeft het goed gedaan, maar is er slechts kort geweest.

Te Bern had het B.I. generaal-majoor *van Tricht;* deze heeft heel goed werk verricht. Wel kwam men daar in botsing met de heer *Visser 't Hooft;* deze had de oudste rechten en duldde geen tweede bureau naast zich. De heer *Visser 't Hooft* had de oorspronkelijke verbindingslijn met Nederland, lijn A, maar als er een paar schakels uitvielen, was de verbinding verbroken. Daarom heeft het B.I. het leggen van een tweede lijn aangemoedigd, een B-lijn, maar daartegen heeft de heer *Visser 't Hooft* zich met alle kracht verzet. Twee koeriers, *Jet Roosenburg* en *Kielstra,* gingen voor die tweede lijn naar Zwitserland en het is zo hoog gelopen, dat *Jet Roosenburg* bijzonder onvriendelijk in Zwitserland is ontvangen. Het B.I. had, aldus de heer *Somer,* liever vijf lijnen dan één lijn. De heer *van Tricht* heeft nogal wat critiek ondervonden van de jongelui in Zwitserland. Zij konden niet gauw genoeg weg naar hun zin, maar dat heeft met de inlichtingendienst op zichzelf niets te maken. Bovendien was die critiek vaak onbillijk. De heer *van Tricht* was ook gebonden aan bepaalde limieten. De Regering schreef voor, wie er weg konden; beroepsofficieren, piloten, ambtenaren van de rechterlijke macht kregen b.v. prioriteit. Voor hen moesten de jongelui vaak wijken. Die critiek is dus vaak onbillijk geweest.

21391 e.v. *(Fock)*

De heer *Fock* heeft verklaard, dat zijn taak te Lissabon was de verbindingen met het bezette gebied te onderhouden met de koeriers, die er waren. Bovendien het testen van Engelandvaarders, die daar doorkwamen, het verzenden en ontvangen van koeriers, die te Lissabon aankwamen en verder alle voor de Regering belangrijke inlichtingen verzamelen en voorts alle werkzaamheden verrichten, welke door de Nederlandse Regering werden opgedragen. Op het komen van Engelandvaarders via Lissabon had de invasie een belangrijke invloed, in die zin, dat er veel minder doorkwamen. De verbindingen daar werden onderhouden op alle mogelijke manieren. De

21395 ***(Fock)***

heer *Fock* heeft o.a. enige koeriers uit Nederland ontvangen. De verbinding met Zwitserland was inderdaad heel intensief. De verbinding van Zwitserland naar Lissabon werd ook via Spanje en Portugal onderhouden. Maar uit de zendingen was in Zwitserland al uitgehaald

21402 e.v. ***(Fock)***

wat urgent was. Zijn indruk was, dat de verbinding via Zwitserland vooral bijzonder veel resultaten opleverde. Zwitserland had verreweg het grootste aandeel. Daar zat natuurlijk de grote moeilijkheid aan vast, dat men stukken van Zwitserland moest zenden door het bezette gebied van Frankrijk. Dat gebeurde dan ook clandestien. Dit heeft wel enige malen tot ongelukken geleid. Dit waren echter ongelukken, die gewoon het risico van het bedrijf waren. De risico's waren groot, maar er was helemaal geen sprake van een gepenetreerde verbinding, waar elke man kon worden opgevangen. Behoudens onvoorziene incidentele ongelukken kon men een geregelde verbinding in stand houden met een zekere risicofactor, die naarmate de Duitsers strenger werden, bij contrôle van papieren e.d., groter werd.

21405 e.v. ***(Fock)***

21 407 *(Fock)*

32741 ***(van Houten)***

De heer *van Houten* deelt mede, dat er met de heer *Maas Geesteranus* moeilijkheden bestonden. De heer *Maas Geesteranus* was enigszins fantastisch in zijn optreden. De leiding van het B.I. vond dit niet passen bij iemand, die een dergelijke taak had. Hij had een systeem van werken, dat het B.I. afkeurde. Hij gaf b.v. grote cocktailparties en inviteerde daar mensen, die de leiding van het B.I. met het oog op zijn positie niet geschikt achtte. Hij meende het overigens heel goed, maar hij was zeer ondisciplinair, en tenslotte was de heer *Somer* zijn chef. Als hij geen chef wilde erkennen, had hij de dienst vrijwillig moeten verlaten. Hij luisterde echter nooit naar de adviezen van de heer *Somer* op het gebied van de werkwijze. Hij vestigde veel te veel de aandacht op zichzelf en er hebben ook meermalen vrij vervelende incidenten plaats gehad, die weer goedgemaakt moesten worden, ook ten aanzien van de Portugezen, want die hadden natuurlijk ook ruimschoots gemerkt, dat hij iets bijzonders deed. Op een gegeven ogenblik heeft de heer *van Houten* gezegd: dat gaat niet meer; daar moet iemand anders komen. Toen heeft men de heer *Fock,* die te Washington zat, laten overkomen om het bureau-Lissabon over te nemen.

Te Madrid heeft majoor *Somer* tijdelijk de heer *Herzberger* neergezet. Het bureau-Madrid is nooit tot grote ontwikkeling gekomen. Madrid is er pas bij gekomen in December 1943. Het was in die tijd practisch onmogelijk om van Engeland uit naar Spanje te komen. Het was echter meermalen gebleken, dat het wenselijk zou zijn, aangezien zoveel Nederlanders in Spanje strandden, aldaar een steunpunt van het B.I. te hebben. In de eerste plaats om deze mensen te

kunnen helpen bij hun moeilijkheden, want er waren zeer veel klachten over de manier, waarop de Nederlandse instanties ter plaatse dat deden, en in de tweede plaats om de berichten van het B.I. sneller door te krijgen.

32761 e.v. *(van Houten)*

De heer *Fock* heeft het werk te Lissabon op een heel andere basis uitgevoerd en veel betere resultaten verkregen. De hoofdtaak was het inwinnen van inlichtingen in Portugal, zoals de hoofdtaak van consul-generaal *de Jong* was het inwinnen van inlichtingen in Zweden. Dit waren inlichtingen betreffende de oorlogvoering in het algemeen, althans voorzover dit de landen in Europa aanging, doch in het bijzonder het contact met bezet Nederland. De tweede taak was Nederlanders, die binnenkwamen, hoe dan ook, op te vangen en te zorgen, dat ze naar Londen werden doorgestuurd. Er werd hun eerst een voorlopig verhoor afgenomen en zij werden „getest", voorzover dit mogelijk was; er konden natuurlijk ook verkeerde elementen tussen zitten. Daarnaast was er ook de behandeling van documenten, die men niet moet onderschatten, want er werd heel veel voor gedaan. Die documenten waren soms uitvoerig en volumineus; aan het einde van zijn verblijf te Londen kreeg het B.I. gemiddeld 300 à 400 rapporten per maand binnen, het merendeel afkomstig uit illegale bronnen, en die konden niet alle getelegrafeerd worden. De heer *van Tricht,* die de speciale man van het B.I te Bern was, telegrafeerde datgene, wat hem het belangrijkste leek te zijn en onmiddellijk door moest. Het telegrafisch verkeer met Bern was echter niet zo groot, als men wel denkt. Het werd ook gemenageerd om tegenover de Zwitsers niet openlijk te laten blijken, wat er allemaal gebeurde. Daarom moest er naar evenredigheid nog een vrij belangrijk deel via Lissabon getransporteerd worden. Dat was van groot belang. Lissabon was een belangrijk eindpunt.

62732 e.v. *(Sanders)*

De heer *R. E. Sanders,* die sinds de oprichting van het B.I. administrateur van dat bureau was, heeft verklaard, dat in 1943 het bijkantoor-Lissabon bijna £ 34 000 heeft gekost. Hij is daarheen gegaan. Het bleek, dat er iets niet in orde was. Dat was het incident-*Maas Geesteranus.* In October 1943 is hij, in opdracht van de Minister van Oorlog, op eigen aandringen naar Lissabon gestuurd, want de afrekeningen van de heer *Maas Geesteranus* bevielen hem niet. Het waren mooie ronde bedragen en zekere dingen waren verantwoord op een wijze, die hij als accountant niet kon goedkeuren. Hij is in Mei 1943 begonnen met er op aan te dringen, dat er iemand naar toe moest. Hij heeft de heer *Somer* gevraagd er bij de Minister op aan te dringen, dat er iemand naar toe zou gaan, nl. een accountant van Financiën. Het is nooit gebeurd. De heer *Maas* is te Londen geweest, doch zijn uitleg klopte niet.

62736 *(Sanders)*

Eindelijk is de heer *Sanders* er in October 1943 op uit gestuurd om de boel te onderzoeken. In de boekhouding, overgelegd na Mei 1943, komen volgens de heer *Sanders* nog verschillende posten voor, weggewerkt onder „Geheime Uitgaven" of onder „Bewaking", welke in werkelijkheid slaan op particuliere uitgaven van de heer *Maas;* als bewijs daarvoor dienen de volgende gevallen: reparatie aan de garage en de particuliere woning van de heer *Maas* een matig tot groot bedrag; aanleg van electrisch licht in die garage en de huur van de particuliere woning van de heer *Maas.* Het was echter, aldus de heer *Sanders,* gebruik, dat men van het salaris zijn eigen huur betaalde. Voorts had de dienst te Lissabon 6 auto's, terwijl de heer *Fock* bovendien nog zijn eigen wagen uit Amerika medebracht, hetgeen geschiedde op aandrang van de heer *Maas,* omdat „dit zo nodig was". Na aankoop van de zesde wagen door de heer *Maas Geesteranus* bleek, dat deze wagen niet te gebruiken was, omdat er geen diplomatieke nummerplaten meer beschikbaar waren, zodat deze wagen nu doelloos in de garage stond. In 1942 was een schip aangekocht voor Esc. 200 000, onder voorwendsel van evacuatiedoeleinden en voor het snel kunnen wegvoeren van het personeel van de dienst in geval van een Duitse inval in Portugal. Dit schip stond onder Zweedse vlag, doch voorzover kon worden nagegaan, op naam van de heer *Maas.* Dit schip, aangeduid met de grootse naam van het jacht „Mascotte", geeft volgens de photo's de indruk van een houten visserspink, welke veel te duur betaald is. Ofschoon dit schip, voorzover na te gaan, sedert de aankoop nooit uitgevaren was, waren hierop over de Esc. 60 000 kosten gemaakt voor onderhoud en verbetering. De heer *Sanders* kwam in een destijds opgemaakt rapport tot de conclusie, dat er op uiterst roekeloze, zo niet misdadige wijze, met Rijksmiddelen omgesprongen is, terwijl tevens ernstige onregelmatigheden gepleegd zijn, die een dieper gaand onderzoek ten zeerste rechtvaardigen. Er was, aldus heeft de heer *Sanders* medegedeeld, in het geheel geen organisatie opgebouwd, terwijl de heer *Maas* Londen voorhield, dat er een ketting was opgebouwd tot in Frankrijk toe om de mensen weg te halen. Naar aanleiding van het rapport is de heer *Maas* naar Londen geroepen en afgezet. Er is een onderzoek ingesteld door een commissie onder voorzitterschap van de heer *van Rhijn.* Aan het

62738 e.v. *(Sanders)*

62740 e.v. *(Sanders)*

62743 e.v. *(Sanders)*

slot van zijn rapport schreef de heer *Sanders:* „In alles dringt zijn zucht van grandseigneur te spelen en dikdoenerij naar voren, waaraan hij elk belang ondergeschikt maakt. Meerdere geallieerden wantrouwen hem en weigeren of zijn huiverig om met hem samen te werken, waardoor de Nederlandse dienst ten zeerste geschaad wordt. Wil men de Nederlandse dienst te Lissabon doen voortbestaan, c.q. op nuttige wijze doen werken, dan zullen ten spoedigste ernstige en ingrijpende maatregelen genomen dienen te worden."

62746 e.v. *(Sanders)*

Toen is de heer *Fock* gekomen. De heer *Sanders* heeft met hem samengewerkt. De heer *Maas* is met ingang van December 1943 ontslagen. Het is opmerkelijk, dat, toen de heer *Fock* hoofd van het bureau te Lissabon werd, de kosten daarna tot een derde gedaald zijn. De kosten van de dienst onder *Maas* waren £ 33 800; zij zijn daarna teruggelopen tot £ 10 000. De heer *Fock* was een prima vent, doch is er betrekkelijk kort geweest. Hij is daarna te Londen gekomen. Men begon zich klaar te maken voor de invasie en hij is naar Londen geroepen. Toen is luitenant *van Brink* er heen gegaan. De reorganisatie heeft vlak na de datum van het rapport van de heer *Sanders,* 15 November 1943, plaats gevonden. Er is snel ingegrepen. Er is echter weinig tijd geweest de zaak op doelmatige wijze op te bouwen. De beste jaren waren voorbij.

62749 e.v. *(Sanders)*

Naar aanleiding van het rapport van de heer *Sanders* en een rapport van de heer *Fock* — de Minister van Oorlog zat met deze zaak in zijn maag — is er een commissie benoemd onder voorzitterschap van de heer *van Rhijn.* Hierin zaten de heer *van Rhijn,* kapitein-ter-zee mr. *Mouton* van het Departement voor Algemene Oorlogvoering en nog enige heren. De heer *Sanders* heeft naar aanleiding van deze zaak veel onaangenaamheden gehad. Het is op een gegeven ogenblik zo gedraaid, dat hij de kwade man was. Er was tegenwerking van bepaalde ambtenaren van Buitenlandse Zaken, die meer dan ergerlijk was. De heer *Maas* was een vriendje van de heer *van Pallandt.* Tijdens het onderzoek is er een zekere aandrang uitgeoefend op de Minister van Oorlog in verband met dat onderzoek. Terwijl men nog niet wist, wat er aan de hand was en of de zaak wel in orde was, werd de heer *Maas* door Buitenlandse Zaken een post aangeboden in Zuid-Amerika. Later is er ook een geheime code ontdekt tussen *Maas* en *van Pallandt* te Londen. Toen de commissie-*van Rhijn* eenmaal tot een conclusie was gekomen, is de zaak min of meer in de doofpot gegaan. Deze commissie vond het niet zo erg. De zaak is doodgebloed. *Maas* heeft geen functie meer gehad, maar hij is wel tot aan het einde van de oorlog betaald.

62755 *(Sanders)*

De commissie heeft inzage gehad van het rapport van de door de heer *Sanders* genoemde commissie-*van Rhijn.* Laatstgenoemde commissie, ingesteld bij gemeenschappelijk besluit van de Ministers voor Algemene Oorlogvoering en van Oorlog dd. 29 Juni 1944 en bestaande uit mr. dr. *A. A. van Rhijn,* mr. *A. W. R.* baron *Mackay,* mr. dr. *J. M. de Moor* en mr. *M. W. Mouton,* heeft onder dagtekening van 25 Januari 1945 een zeer uitvoerig verslag over het financiële beleid van de heer *Maas Geesteranus* uitgebracht. Zij is daarbij tot de volgende conclusies gekomen.

„1. *Verantwoordelijkheid van superieuren.*

Het is der commissie gebleken, dat de autoriteiten in Londen aan mr. *Maas Geesteranus* in den aanvang onvoldoende instructies hebben gegeven, voorts dat zij aan later gegeven instructies niet voldoende de hand hebben gehouden en tenslotte, dat zij den bestaanden toestand, waarbij de dienst, volgens verschillende zijner chefs slechts matige resultaten opleverde en hooge bedragen kostte, terwijl behoorlijke verantwoordingen achterwege bleven, van Maart 1941 tot November 1943, d.w.z. ruim 2½ jaar, onveranderd hebben doen voortbestaan.

Verder is der commissie gebleken, dat de zaakgelastigde te Lissabon wel als Chef de Poste en krachtens bijzondere afspraak „een oogje in het zeil te houden" voortdurend contact heeft gehouden met mr. *Maas Geesteranus* ten aanzien van diens werkzaamheden, doch in het geheel geen toezicht heeft gehouden op diens financieel beleid en beheer.

Deze tekortkomingen moeten als evenzoovele verzachtende omstandigheden voor mr. *Maas Geesteranus* worden aangemerkt, al neemt dit niet weg, dat van een leider van een dienst als de onderhavige een redelijk zelfstandig handelen mag worden verlangd, ook daar waar superieuren tekort schieten.

2. *Het financieel beleid.*

De commissie heeft reeds geconstateerd, dat de resultaten van den dienst matig waren, terwijl daarentegen de kosten hoog waren. Dit blijkt niet alleen wanneer men het totale bedrag in oogenschouw neemt, maar vooral wanneer men het bedrag aan bepaalde onderdeelen ten koste gelegd nagaat, omdat het dan gemakkelijker is het uitgegeven bedrag en het daarmede verkregen resultaat tegen elk-

ander af te wegen. De commissie meent, dat zoowel uit de verklaringen van getuigen als uit de overgelegde gegevens blijkt, dat het financieel beleid ernstig te wenschen heeft overgelaten.

3. *Het financieel beheer.*

Mr. *Maas Geesteranus* hield in den beginne noch van de ontvangsten noch van de uitgaven aanteekening, daarna slechts van de uitgaven op een onvolledige wijze en tenslotte na 1 Juli 1943 zoowel van de ontvangsten als van de uitgaven, maar van deze laatste zonder in vele gevallen het doel te vermelden. Ter verontschuldiging van de gebreken zijner boekhouding heeft de heer *Maas Geesteranus* zich beroepen op de bijzondere eischen van een Geheimen Dienst.

De commissie is van meening, dat ook in aanmerking genomen de bijzondere eischen van een Geheimen Dienst, het financieel beheer onvoldoende is geweest. Het is haar uit meerdere getuigenverklaringen gebleken, dat bij andere Nederlandsche geheime diensten een behoorlijke financieele administratie, aangepast aan de bijzondere omstandigheden, pleegt te worden bijgehouden, opdat verantwoording aan superieuren kan worden afgelegd. Zulk een administratie heeft hier geheel ontbroken. Ondanks herhaalde aanmaningen van verschillende chefs bleven de verantwoordingen onvoldoende.

De tot staving van uitgaven bedoelde bescheiden zijn voor een belangrijk gedeelte met potlood beschreven stukjes papier, welke in een behoorlijke administratie geen beteekenis behooren te hebben, omdat zij kracht van overtuiging missen. Toen de heer *Maas Geesteranus* niet in staat bleek een behoorlijke boekhouding over te leggen, gelijk zijn plicht was, heeft de commissie zelve de boekhouding uit het beschikbare materiaal zooveel mogelijk gereconstrueerd. Hierbij zijn ook gegevens, waaraan in een behoorlijk gevoerde documentatie beteekenis pleegt te worden ontzegd, als bewijsmateriaal aanvaard.

Zelfs op deze wijze komt echter de commissie nog tot de conclusie, dat er een kastekort van 358.911 Esc. is. In dit bedrag zijn dan nog niet begrepen:

a. de onafgerekende voorschotten tot een totaalbedrag van 78.230,70 Esc.

b. de bedragen, welke mr. *Maas Geesteranus* zelf uit de hem ter beschikking staande fondsen heeft opgenomen, beloopende een totaal van 208.331,45 Esc. en omtrent het doel waarvan de commissie volkomen in het duister tast.

c. de aan verschillende agenten en ten behoeve van het jacht Mascotte gedane betalingen tot een totaal van 291.486,15 Esc., waaromtrent geen verdere gegevens aanwezig zijn.

Uitdrukkelijk zij hierbij evenwel opgemerkt, dat niet is gebleken, dat de heer *Maas Geesteranus* zich gelden heeft toegeëigend.

4. *Advies.*

Onder deze omstandigheden heeft de commisie, ondanks de aangevoerde verzachtende omstandigheden en ondanks het feit, dat aan een chef van een Geheimen Dienst niet de financieel-administratieve eischen mogen worden gesteld, die men aan een gewonen comptabelen ambtenaar in Rijksdienst mag stellen, *geen termen* kunnen vinden Uwe Excellenties te adviseeren aan mr. *Maas Geesteranus* décharge te verleenen van zijn financieel beheer over het tijdvak, dat deze hoofd was van den Nederlandschen Dienst te Lissabon."

74899 *(Warners)*

Ir. *C. J. Warners* heeft verklaard, dat mr. *Maas Geesteranus* uitstekend zijn best deed en een groot feu sacré voor deze zaak had. Hij was enigszins een fantast; hij had veel imaginatie. Men moest voor dit werk ook niet een ambtenaar hebben, die aan de schrijftafel was vastgegroeid. Hij had soms wat tè veel imaginatie. Hij was een moeilijk persoon. Mr. *Maas Geesteranus* was evenwel een figuur, die door de centrale Regering te veel was losgelaten, van wie niemand zich iets had aangetrokken; hij was uit Frankrijk gekomen en was daar op zijn eigen initiatief gaan werken, zonder dat hij directieven kreeg uit het centrale punt. Hij is dus aanvankelijk maar voor zichzelf gaan amateuren. Natuurlijk heeft zijn werk ook het cachet daarvan gedragen. Er zijn allerlei vreemde dingen geweest. Hij heeft aanvankelijk geen idee gehad van het formeren van informatiekettingen. Mr. *Maas Geesteranus* heeft er weinig idee van gehad, wat het moest kosten. Hij heeft echter langzamerhand geleerd, ook van Belgische en Engelse organisaties. Maar in ieder geval, toen de heer *Warners* de heer *Maas Geesteranus* aantrof, was hij iemand, met wie men kon praten over een toekomstige organisatie en die daaraan zijn volle en enthousiaste steun heeft gegeven. Dat hij daarbij zijn slordige en moeilijke eigenschappen had, is niet te ontkennen. De heer *Warners* heeft de indruk, dat mr. *Maas Geesteranus* tegen het einde van die periode, September—October 1942, heel aardig op weg was om een organisatie op te bouwen, zoals ook het plan was, om uit Zuid-Frankrijk mensen naar Lissabon te brengen, eventueel in Zuid-Frankrijk zelf af te voeren. Dat was een drieledig vertakte

76484 e.v. *(Somer)*

organisatie, waaraan hij bezig was. De heer *Warners* is ervan overtuigd, dat mr. *Maas Geesteranus* een heel eind in die richting was gevorderd.

De heer *Somer* heeft bij een later verhoor nog medegedeeld, dat de post te Lissabon oorspronkelijk was gesteld onder de C.I.D. Toen het B.I. werd opgericht, kwam deze automatisch onder het laatste bureau. Toen de heer *Somer* einde Januari 1943 te Londen kwam, bleek hem, dat er enig meningsverschil was tussen de heer *Maas Geesteranus* en de heer *Broekman*. Dit betrof voornamelijk de illegale evacuatie, waarover in het Koninklijk Besluit van 28 November 1942, houdende de oprichting van het B.I., bepaald is, dat, voorzover de evacuatie niet legaal kan geschieden door middel van Buitenlandse Zaken en het Rode Kruis, het de taak van het B.I. was krijgsgevangen vluchtelingen e.a. op dit gebied behulpzaam te zijn. Op dat moment was de titanenstrijd tussen de heer *Maas Geesteranus* en Buitenlandse Zaken reeds in volle gang. Buitenlandse Zaken wenste de heer *Maas Geesteranus* niet te handhaven te Lissabon. Toen de heer *Somer* te Lissabon kwam, kon hij met de heer *Maas Geesteranus* niet tot overeenstemming komen. Deze wilde van geen wijken weten en Buitenlandse Zaken evenmin. Buitenlandse Zaken wilde hem zelfs niet langer in de legatie hebben. Men kan echter in het buitenland in oorlogstijd geen inlichtingendienst buiten de legatie vestigen. Het moeilijke was, dat Buitenlandse Zaken pertinent niet met de heer *Maas Geesteranus* wilde werken. Het alternatief was toen, dat de heer *Maas Geesteranus* weg moest of de illegale evacuatie moest worden stopgezet. Bovendien kwam de heer *Somer* te Lissabon tot de ontdekking, dat de heer *Maas Geesteranus* in zijn financieel beheer dermate slordig was, dat Buitenlandse Zaken en de Minister van Oorlog het nodig oordeelden een commissie-*van Rhijn* hiervoor in te stellen. Dit waren natuurlijk geen prettige dingen. De heer *Maas Geesteranus* was tot de laatste cent betrouwbaar en de heer *Somer* is er van overtuigd, dat hij nooit een halve cent voor zichzelf heeft gebruikt; zijn beheer was echter zodanig, dat het niet te verantwoorden was. Het gevolg is geweest, dat de commissie-*van Rhijn* in overweging heeft geggeven de heer *Maas Geesteranus* te laten vervangen. Op aandringen van Buitenlandse Zaken is hiertoe besloten en toen is mr. *Fock* te Lissabon gekomen. Daarna is de zaak behoorlijk verlopen.

De heer *Maas Geesteranus* had vooral het accent gelegd op de contra-spionnage. Een van de bezwaren van de heer *Somer* tegen zijn financieel beleid was o.m., dat er te veel geld werd uitgegeven om met de Engelsen samen te werken op het gebied van de counter-intelligence te Lissabon. Dat was het werk van de heer *Maas Geesteranus* niet, doch hij was daar niet vanaf te brengen. De heer *Maas Geesteranus* zei, dat hij uit Londen nooit instructies had gekregen. Dat was inderdaad zo, want hij had van mr. *Derksema* nooit instructies gekregen noch van kolonel *de Bruyne;* daarom was hij maar op zijn eigen houtje begonnen. Het was dus initiatief van zijn kant, maar het B.I. kon het niet gebruiken. In die tijd moest het B.I. de kampen te Perpignan, Toulouse, Madrid en Lerida leegmaken. Dat lukte niet wegens wrijving met het gezantschap te Madrid; daarna is dat wel gelukt. Door de perfecte samenwerking te Lissabon tussen de heer *Flaes* van Buitenlandse Zaken en mr. *Fock* kregen de Nederlanders toen bovendien langs legale weg een grotere toewijzing voor visa.

Toen de heer *Maas Geesteranus* verdwenen was, is er ook te Madrid een dergelijk bureau opgericht. Buitenlandse Zaken had dit tevoren geweigerd, gezien de ervaring, die men te Lissabon had opgedaan. Dit filiaal is direct georganiseerd; de heer *Linthorst Homan* heeft er enige tijd aan de voorbereiding gewerkt met enkele andere Engelandvaarders. Kort daarop heeft kapitein *Herzberger,* die in Zwitserland met de militair attaché had samengewerkt en zelf de reis over de Pyreneeën had gemaakt, het illegale vluchtelingenwerk te Madrid ter hand genomen, hetgeen hij heel goed heeft gedaan. Op inlichtingengebied was er te Madrid betrekkelijk weinig te doen, maar wel moesten er illegale verbindingen met Zwitserland worden gezocht voor koeriers en Engelandvaarders. Inlichtingen uit Zwitserland werden telegrafisch naar Londen geseind en de stukken werden in de vorm van microphoto's in boeken naar Stockholm gezonden. Een tweede exemplaar werd altijd nog per koerier naar Madrid gestuurd. Ook werden er wel micro's in boeken naar Lissabon gezonden. Wanneer de boeken zoek raakten, was er altijd nog de koeriersverbinding.

Te Lissabon werden de micro's regelrecht naar Londen doorgezonden, in tegenstelling met de te Stockholm ontvangen micro's, waarvan de inhoud aldaar op gewoon papier vermenigvuldigd werd. De luchtverbinding met Stockholm was zeer onregelmatig en dat is dan ook de reden geweest, waarom het B.I. deze maatregel heeft genomen. Er is ook nog ettelijke malen geprobeerd een luchtverbinding naar Zwitserland te krijgen, doch dit wilden de Engelsen niet, omdat zij het te riskant vonden. Bovendien stuitte dit af op de koppige neutraliteitspolitiek van Zwitserland.

De posten van het B.I. te Stockholm en te Bern behoeven naar het oordeel der commissie te dezer plaatse geen nadere behandeling; zij zijn uitvoerig besproken in de hoofdstukken VI en VII, waarin resp. de Zweedse weg en de Zwitserse wegen beschreven worden.

§ 4. *De samenwerking met de geallieerden*

21227 *(Broekman)* De heer *H. G. Broekman* deelt over de samenwerking tussen de Engelsen en het B.I. mede, dat het B.I. zijn adspirant-agenten in eigen hand kon houden. De heer *Broekman* heeft dit als conditie gesteld en zijn opvolger heeft die conditie aangehouden. Nederland kon de opleiding niet zelf organiseren, omdat het daarvoor de krachten niet had. Bij het B.I. waren de instructeurs Engelsen, maar de uitvoerende macht werd gevormd door de Engelsen en de Nederlanders samen. De opdrachten werden door de laatsten gegeven. Het

21257 *(Broekman)* was dus zo, dat het B.I. tegenover de Engelsen een positie had. Toen

21263 e.v. *(Broekman)* de heer *Broekman* met de heer *Seymour* moest gaan werken, heeft hij als hoofd van het B.I. gezegd: dan moet ik met *Seymour* een uiteenzetting hebben, waarbij wat harde woorden zullen vallen; worden wij het eens, dan doe ik het en anders niet. Zij zijn het eens geworden. Het is een gesprek onder vier ogen geweest. De heer *Seymour* was, zoals de heer *Broekman* reeds veronderstelde, ook gehandicapt door de instructie, die hij van zijn chef kreeg. De heer *Seymour* en hij zijn toen tot een werkbasis gekomen, die van beide zijden goedgekeurd is. De agenten werden door het B.I. gerecruteerd en door de heer *Seymour* bekeken. Wanneer deze accoord ging, kwamen zij in opleiding. Als deze

21266 e.v. *(Broekman)* bezwaar had, werden ze niet genomen. Omdat de heer *Broekman* in de vorige periode was gebleken, dat niet de nodige veiligheid werd betracht, heeft hij gezegd: ik wil niet, dat onze agenten in Londen zitten. Hij had gehoord, dat een barmeisje in Piccadilly had gezegd: mijnheer die en die is terug naar Holland. Men is er daarom toe gekomen een huis te huren buiten Londen, waar de agenten zouden worden opgeleid. Dat huis werd gehuurd door het B.I., samen met de Engelse dienst. Het stond toevallig op naam van het B.I., maar het had ook op beider naam kunnen staan. Gebrek aan personeel belette de heer *Broekman* een Nederlandse officier te hebben als toezicht. Het toezicht werd echter regelmatig door de Nederlandse dienst uitgeoefend. Minstens éénmaal in de week gingen de Nederlandse officieren er naar toe en spraken zij met de agenten en overtuigden zich van de vorderingen, welke dezen maakten, zodat de Nederlandse dienst steeds contrôle en toezicht had. Deze dienst was er

21269 e.v. *(Broekman)* in ieder geval bij. De oefeningen in parachute-springen gebeurden in het leger. Die speelden geen rol in deze zaak. Bovendien had de heer *Broekman* dit zelf meegemaakt, zodat hij dus geen aanleiding had daarvoor een dagje uit te breken. Het kostte drie dagen en die konden niet gemist worden. Als een agent een opdracht kreeg, werd deze geformuleerd volgens Nederlandse wensen. Dit had de Nederlandse dienst allemaal in handen. De vorm, waarin de agent zijn opdracht kreeg, werd natuurlijk gezamenlijk besproken en bepaald, maar de verantwoordelijkheid lag tenslotte bij de heer *Broekman*. De tekst, die werd opgeschreven, werd dus door hem opgesteld.

21277 e.v. *(Broekman)* Hij had ook bemoeiingen met al de hulpmiddelen en de uitvoering. Maar de code kende hij niet. Dat hield verband met het feit, dat het B.I. alleen gedecodeerde telegrammen kreeg. Anders hadden ze het gecodeerde telegram kunnen geven. De Nederlandse dienst zou dan een contrôle hebben kunnen uitoefenen, maar dat had het bezwaar, dat dan het geheim van de code eerder verloren kon gaan. Waar nog bij kwam — en dit schijnt de hoofdreden te zijn geweest —, dat men zeide: dat doen wij niet. Van de security check wist de heer *Broekman*

21280 e.v. *(Broekman)* niets. Hij wist, dat de agenten er een hadden, maar niet welke. Het was overigens gemakkelijk voor hem, omdat hij de gehele periode zelf doorgemaakt had. Hij kende de instructeurs. Het was een serie fijne en knappe koppen. Hij kende de heer *Seymour*. Er moet in een dergelijke dienst een grote samenwerking zijn. Het B.I. kreeg de doorslagen van de gedecodeerde telegrammen op dezelfde wijze als de Nederlandse sectie van S.I.S. In de tekst van de ingekomen telegrammen stonden vraagtekens voor de letters, die verminkt waren. In de marge stonden b.v. opmerkingen als: one word missing, this is not clear, no security check, e.d. De telegrammen kwamen niet over de post. Die werden gebracht. Wanneer het normale kwesties betrof, bracht een bode ze, maar zodra er iets haperde, kreeg men een telefoontje en dan zei de heer *Seymour:* ik heb iets, kan ik komen? De heer *Broekman* zei dan: kom over een kwartiertje en dan bespraken zij het samen. De heer *Broekman* zag echter enkel het gedecodeerde telegram.

57891 e.v. *(Broekman)* Voor de oprichting van het B.I. zijn er besprekingen gevoerd tussen de Nederlandse Regering en vermoedelijk *Churchill,* die zich zeer sterk voor deze materie interesseerde. Verder zijn er besprekingen geweest tussen de Nederlandse Regering en colonel *Cordeaux,* onder wie Neder-

land ressorteerde. Het resultaat van die besprekingen is geweest de oprichting van het B.I., waarbij ook met de Engelsen is gesproken over de persoon, die belast zou worden met de leiding van dit bureau. Er zijn dus voorbesprekingen gehouden. Wat in die voorbesprekingen is geregeld, weet de heer *Broekman* niet. Hij weet wel, welke instructie hij heeft gekregen. Hij weet ook, dat de Engelsen zijn benoeming hebben goedgevonden. Zijn naam is genoemd en daartegen hadden zij niet het

57895 e.v. *(Broekman)*

minste bezwaar. Daarna is men begonnen. De heer *Broekman* weet wel, dat die voorbesprekingen op Regeringsniveau zijn gevoerd. Het is praktisch zo geweest, dat de heer *Broekman* heeft gezegd: „*Seymour,* je weet wat er aan de hand is; je weet, dat ik voor deze functie ben aangezocht. Ik wilde nu met jou bespreken, indien wij deze zaak inderdaad gaan beginnen, hoe wij de zaak het beste kunnen regelen." Zij zijn begonnen met alle misverstanden uit de weg te ruimen en zij hebben in wederzijds vertrouwen over en weer de plannen besproken en opgesteld, hoe zij tot zo goed mogelijke definitieve resultaten konden komen. Op dat ogenblik wist de heer *Broekman* niet, dat er be-

57897 *(Broekman)*

sprekingen op Regeringsniveau hadden plaats gevonden om de Nederlandse dienst een betere positie tegenover de Engelse te doen verkrijgen dan tot dusverre het geval was geweest. Een vertrouwelijke mededeling, waardoor hij een beter beeld van de voorgeschiedenis heeft gekregen, is eerst later gekomen, doordat er een vriendschappelijke verhouding ontstond, zodat dergelijke dingen ter sprake kwamen. Op dat ogenblik moest hij echter afwachten, hoe het gesprek zou lopen. Zijn standpunt was: als ik het doe, als ik met de heer *Seymour* ga samenwerken, dan moet het ook con amore gaan; gaat het niet voor de volle honderd procent, volgens mijn idee, dan hebben wij er niets aan, dan gaat het niet en dan doe ik het ook niet.

14770 *(Somer)*

De heer *Somer* verklaart, dat de Nederlanders te Londen in een zeer moeilijke positie verkeerden, omdat zij altijd alles van de Engelsen moesten hebben. Als men een agent opleidt, moet hij kunnen seinen, hij moet een parachutistenopleiding hebben, codes leren; daarvoor hadden de Nederlanders geen mensen in Engeland. Voor elke kleinigheid moesten zij de Engelsen om hulp vragen. Bovendien werkte de Engelse dienst niet alleen voor Nederland. Ook andere landen, als Polen en Joego-Slavië, trouwens vrijwel geheel Europa, hadden zij onder hun beheer. Elk land kreeg een bepaald aantal frequenties toegewezen en naar verhouding kreeg men dan kristalletjes voor de toestellen. Voor Nederland waren 80 frequenties uitgetrokken. Waren die uitgeput, dan konden zij geen agenten meer uitzenden, omdat het central station te Londen met al die landen moest werken. Men kon voor Nederland geen frequenties beschikbaar stellen, die reeds beschikbaar gesteld waren voor Noorwegen of Polen of welk ander land ook. Vandaar dat de Nederlandse dienst ontzaglijke moeilijkheden heeft gehad. De dienst heeft ook wel eens het verwijt van Nederland gehad, waarom niet meer agenten en kristallen werden gezonden. Zij waren er echter niet. De Engelsen hadden een algemeen plan en waren daaraan gebonden in de oorlog. Er was een bepaald aantal toestellen voor de oorlog uitgetrokken. Na de invasie in Frankrijk werd het beter, want toen vielen er frequenties uit. Toen Frankrijk en België bevrijd waren en men in Nederland de bekende hongerwinter doormaakte, konden veel meer agenten uitgestuurd worden, omdat men meer technische middelen kreeg. Men kan dat Engeland niet kwalijk nemen, want men kon met een betrekkelijk klein aantal personen maar een bepaald aantal verbindingen onderhouden. Ook de security eiste: niet meer dan 10 minuten seinen. Men deed het wel eens langer, maar de gevolgen bleven dan niet uit, want men werd door de peildienst van de Duitsers zeker ontdekt. Men kan in de oorlog niet een onbeperkt aantal toestellen sturen, want dan loopt de centrale organisatie vast. Er zijn ook wel klachten uit Nederland gekomen over het feit, dat in latere perioden het aantal agenten onvoldoende is geweest, maar daaraan kon nòch de Nederlandse Regering, nòch de Nederlandse inlichtingendienst iets doen, omdat men gebonden was aan het planningssysteem van de Engelsen. De Nederlanders hadden zelf geen vliegtuigen en moesten de vliegvelden van de Britten gebruiken bij nachtoperaties voor het droppen. Men kreeg geen kans om zelfstandig te seinen, want Engeland had het heft in handen. Als het echter vóór het uitbreken van de oorlog in Nederland door de toenmalige inlichtingendienst geregeld geweest was, zou het anders geweest zijn.

14787 *(Somer)*

De grote verdienste van majoor *Broekman* is geweest, dat hij bij de oprichting van het B.I. de voorwaarde heeft gesteld, dat de Nederlanders eigen instructies mochten geven en dat de Engelsen dus niets te maken hadden met de contacten met de Nederlandse illegaliteit. Als men dat laatste de Engelsen in handen had gegeven, was er ook niets van terecht gekomen; dan was de zaak van het begin af mislukt. Het B.I. werkte samen met Engelse officieren van S.I.S., die vóór de oorlog in Nederland geweest waren, die de Neder-

14789 *(Somer)*

landse mentaliteit kenden en het land, hetgeen zeer bevorderlijk was voor de samenwerking. Wanneer de dienst in handen van Nederlanders was, had dit het grote voordeel, dat men de agenten, die uitgestuurd werden, rechtstreeks naar Nederlandse adressen kon sturen, hetgeen niet het geval was, wanneer Engelsen de leiding hadden, die hier in Nederland tijdens de bezetting niet gewerkt hadden, het land niet kenden en ook de vooroorlogse situatie niet kenden. De mogelijkheid is dan aanwezig, dat men de mensen naar verkeerde adressen stuurt. De mensen waren soms verhuisd of verdwenen. Bovendien bestond er nog het verschil in mentaliteit tussen Engelsen en Nederlanders. De

14790 e.v. *(Somer)*

heer *Somer* acht het in ieder geval een groot voordeel, wanneer de agenten onder Nederlandse leiding staan; vreemde officieren spreken de Nederlandse taal niet; de jongens spraken veelal geen Engels; de B.I.-officieren konden met hen Hollands praten. Dikwijls kwamen de jongens advies vragen bij deze officieren, omdat ze sommige dingen niet begrepen. De technische opleiding, b.v. het parachutespringen, was in handen van Engelse officieren. Men ging dan oefenen in een kamp in Schotland, waar de jongens practisch werden afgesloten met het oog op de security. Hadden zij moeilijkheden, dan kwamen zij op het bureau en de B.I.-officieren gingen ook geregeld naar Dulwich toe, waar een eigen tehuis voor de agenten was. De laatste dagen voor hun vertrek werden zij te Londen tot in details geïnstrueerd, hetgeen de heer *Somer* een enorm groot voordeel vindt. Men voelde zich meer vertrouwd en de laatste details konden aan hen worden meegedeeld aan de hand van de rapporten, die binnenkwamen uit bezet Nederland.

14808 *(Somer)*
14810 *(Somer)*

Alle telegrammen uit het gehele Europese bezette gebied kwamen op het centrum binnen. Daar kwamen de telegrammen uit Nederland en werden gedecodeerd. Ze werden getikt en het B.I. kreeg een doorslag. Het B.I. kende de code niet; wel het systeem. De heer

14813 *(Somer)*

Somer heeft nooit op de afschriften de aantekening gemist, of de checks al dan niet gegeven waren. De checks zelf gaven de Engelsen hem niet; die kon hij niet controleren. Als men echter een agent uitstuurt met een bepaalde check, wil men ook wel weten, of die check ook gegeven wordt; daarom kon het B.I. de checks altijd

14815 e.v. *(Somer)*

vragen en die werden onmiddellijk gegeven. De heer *Somer* gaf in overleg met de Engelse dienst aan de agenten ook wel zelf checks mee. De Nederlandse officieren spraken dan met de jongens een bepaalde zin af en deelden die aan de Engelsen mede. Dat ging in onderling overleg. Elke zin werd medegedeeld en met de Engelsen werd de instructie besproken. Het B.I. kreeg van de ontvangen telegrammen geen paraphrase, maar de oorspronkelijke tekst. De identity checks waren weggelaten; de prefix en de dummyletters waren weggelaten. De tekst kreeg het B.I. door, zoals hij werd geseind. Dat was pertinent noodzakelijk, want er kwam practisch geen telegram goed binnen. Wanneer er atmosferische storingen optraden, werden de telegrammen verminkt. Zij waren soms zo verminkt, dat men urenlang zat om een telegram te ontcijferen, om de letters te vinden en die in te passen en de plaats en de persoonsnaam te vinden. Dat deden de B.I.-officieren persoonlijk met de Nederlandse sectie van de Engelse dienst.

14821 *(Somer)*

Wij, aldus de heer *Somer,* zaten soms hele Zondagen te plussen en te minnen en dan vroegen wij aan de agenten in Nederland herhaling aan, als het gevaar kon opleveren. De telegrammen werden 's morgen bewerkt en per despatchrider naar de Engelse sectie gebracht; het hoofd daarvan kwam ook persoonlijk op het Nederlandse bureau. Dan werden de telegrammen bekeken en werden onmiddellijk de antwoorden opgesteld. Er werd ook bekeken, of de checks goed waren. Was er enige twijfel, dan werd overlegd wat gedaan moest worden, zodat elk telegram op zijn waarde werd bekeken en dan had men onmiddellijk door wat zij betekenden. Na 5, 6 telegrammen kent men de stijl van de steller. Sommige telegrammen leken fout door de vele germanismen, die er in voorkwamen en dan bleek het ook pertinent fout te zijn.

14901 *(Somer)*

Er moest in een bepaald telegram een bepaalde slagzin voorkomen. Aan het einde van het telegram had men een speciale check. Agent A moest b.v. al zijn telegrammen zó inrichten, dat het derde woord met een s begon; hij moest het dan ondertekenen met een jongens- of meisjesnaam, die met een S begon, b.v. Saartje; en een ander moest het derde woord b.v. met een m laten beginnen; hij moest dan ondertekenen met een naam, die met een M begon, Marie of Marinus b.v. Ieder telegram had dus een verschillende ondertekening, maar de beginletter moest altijd overeenstemmen met de beginletter van een bepaald woord in het telegram, het derde, vierde, negende of een ander. Dat was dus voor iedere agent verschillend. Het was een uitmuntende check op de security; dat konden de Duitsers nooit weten. *Schreieder* heeft daarvan ook een keer gebruik gemaakt bij een agent van het B.I. Deze tekende b.v. met Otto. Hij gebruikte toen ook de naam Otto voor de ondertekening, hoewel het niet klopte met de

check; het kwam niet overeen met de beginletter van het afgesproken woord. Men bemerkte dus, dat het fout was, en begon dadelijk de zaak te wantrouwen.

76021 e.v. *(Somer)* Men kon aan de speciale checks, waarmede de heer *Somer* bedoelt de test questions — bepaalde vragen, waarop een bepaald, van tevoren afgesproken antwoord moest komen — zien, wat er precies aan de hand was, indien men de telegrammen van een agent niet vertrouwde. Ook kon men vaak aan de inhoud van de telegrammen direct bemerken, dat er iets niet in orde was.

76319 e.v. *(Somer)* Over de samenwerking van het B.I. met S.I.S. heeft de heer *Somer* verklaard, dat deze zeer bevredigend was. Die samenwerking is van het begin af aan heel goed geweest. Dat heeft de heer *Broekman* zeer handig gedaan; hij was een heel tactisch mens, die goed met de Engelsen kon opschieten. Met colonel *Cordeaux* van S.I.S. bijvoorbeeld was hij ook heel goed. De oprichting van het B.I. is voor de aankomst van de heer *Somer* te Londen gebeurd. Toen hij te Londen kwam, was die samenwerking reeds gewaarborgd. Voor de heer *Somer* ligt hier ook de sleutel voor de oplossing, waarom toen feitelijk voor het B.I. het accent op de Nederlandse kant werd gelegd. Vóór die tijd was alles in Engelse handen, zoals bijvoorbeeld de opleiding van de agenten. De adspirant-agenten werden aan de Engelsen afgeleverd en verder zag men hen niet terug. Door de betere samenwerking van het B.I. met de Engelsen en vooral door de uitbreiding van hun bureau kreeg men toen ineens een grote uitbreiding van de Dutch section van S.I.S. De Britse staf werd zeer uitgebreid, omdat de Britten wisten, dat dit hun laatste kans was. Captain *Seymour* heeft zijn taak heel goed begrepen. Deze was blij, dat de oplossing-B.I. kwam en hij zag hier een kans in — hetgeen het hoofd van de Engelse intelligence ook heel duidelijk aan Minister *van Lidth de Jeude* heeft laten blijken — en wel, dat dit „the very last chance" voor Nederland was. Zo heeft Minister *van Lidth de Jeude* het de heer *Somer* bij zijn aankomst te Londen uitgelegd.

Ook gedurende het bestaan van het B.I. was de opleiding natuurlijk, wat het technische gedeelte betreft, volkomen in Engelse handen. De Nederlanders hadden geen vliegtuigen, dus de Royal Air Force moest alles verrichten voor wat betreft de opleiding van parachutespringen. De codes waren ook allemaal in Engelse handen, in zoverre, dat alle landen, die met de Engelsen samenwerkten, één centraal codesysteem hadden. Men kon natuurlijk niet zeggen: de Nederlanders een apart

76332 e.v. *(Somer)* systeem, de Fransen een apart systeem, enz. Het is in het begin ook rechtstreeks bepaald, dat de technische uitvoering geheel in Engelse handen was. Van het begin af aan had het B.I. echter wel het grote voordeel, dat de agenten in Nederlandse opleidingstehuizen werden ondergebracht. Het B.I. kreeg daardoor een grote voorsprong op de vorige diensten, waarbij de adspirant-agenten werden afgeleverd aan de Engelse diensten en men ze verder niet terugzag tot hun uitzending. Er was dagelijks contact met officieren van het B.I. en in het opleidingstehuis waren officieren gedetacheerd. De heren *Gerbrands, Steen* en *Knulst* zijn er een tijdlang als zodanig geweest. Het B.I. had dus een zekere contrôle op de adspirant-agenten. Het allergrootste voordeel is volgens de heer *Somer* geweest, dat de opdrachten voor bezet Nederland werden gegeven door het B.I., zulks in opdracht van en in overleg met de Nederlandse Regering. De Engelsen gaven geen enkele opdracht meer, maar de Regering bepaalde: „Voor dit en dat doel wenst de Regering een agent naar Nederland te sturen; hier zijn de instructies, wilt u de jongens daarvoor africhten". Als de opdracht inhield het inwinnen van militaire inlichtingen, was het belang van de Engelsen daar ook buitengewoon groot bij. Dat lieten zij echter veel over aan het B.I.

Toen majoor *Pot* over Stockholm te Londen kwam, werd hij speciaal ingeschakeld voor het geven van militaire opdrachten, waarbij de Engelsen hem volkomen de vrije hand lieten. Het B.I. moest natuurlijk rekening houden met het Engelse systeem; de Engelse dienst diende dan questionnaires in over aangelegenheden, waarover hij gaarne iets wilde weten; de uitvoering echter van de opdracht bleef geheel in Nederlandse handen. Alle opdrachten zijn persoonlijk door het B.I. gegeven. De instructies werden door het B.I. vastgesteld evenals de droppingsplaatsen en de contact-adressen. Er is geen Engelsman geweest, die zich er ooit mee heeft bemoeid. Vanzelfsprekend werd de Britse dienst van de opdrachten op de hoogte gesteld. Het B.I. had echter het contact met de groepen in Nederland en naar aanleiding daarvan bepaalde dit bureau naar welke groep een agent zou worden uitgezonden. Er is geen agent geweest, die niet is uit-

76338 e.v. *(Somer)* gegaan met een persoonlijk contactpunt van het B.I., waar de Engelsen dus niet de minste invloed op hadden. Dat was een enorme voorsprong met vroeger vergeleken. Van de Engelsen kreeg de agent echter de code en de security check. De test question en de special check werden altijd gezamenlijk met de Engelsen opgesteld. Het B.I. wist ook de codegedichtjes. Het zag immers de uitgaande telegram-

men. Naar het sleutelgetal was het B.I. niet nieuwsgierig. Er was een centrale sectie bij de Engelsen, de Signal Section, waar de codes werden bewaard, waar de codering en de decodering plaats vonden. Het begin en het eind waren in handen van de Signal Section. Het B.I. kreeg de telegrammen via captain *Seymour* van de Signal Section, een onderdeel van Central. Op de doorslag stond aangetekend: „identity check given", „identity check not given", „identity check partly given". S.I.S. en S.O.E. hadden ieder een apart home station met alles, wat daarbij behoorde. Ook de squadrons, die voor S.I.S. en S.O.E. dropten, waren gesplitst.

76362 e.v. *(Somer)*

Te Londen waren de Nederlanders echter afhankelijk van wat de Engelsen leverden. Zo is er bijvoorbeeld ook een tijd geweest van 2 à 3 maanden, waarin men geen kristallen kon krijgen voor de sets om de in Nederland gebruikte kristallen door andere te vervangen. Het werd toen levensgevaarlijk om te seinen. De Engelsen hadden echter geen nieuwe kristallen. Men had voor elke sectie een bepaald aantal kristallen en op een gegeven moment was dat aantal op. Men moest dan wachten tot een andere sectie een aantal kristallen vrij kreeg, die dan naar Nederland konden gaan. Het B.I. heeft toen van de Amerikanen kristallen gekregen. Men moet niet de positie vergeten, waarin het B.I. verkeerde. Dit bureau was technisch volkomen ondergeschikt aan dat van de Engelsen. Voor elk ding moest men de hand ophouden, voor elk kristalletje, voor wapens, voor munitie. Er was bij de Nederlanders niets.

Er is heel ernstig en herhaaldelijk over de persoonsbewijzen, die de agenten meekregen, geklaagd, omdat ze in Engeland slecht nagemaakt waren. Vandaar, dat het B.I. meermalen naar Nederland heeft geseind persoonsbewijzen op te sturen. Het B.I. heeft er nooit één gehad, althans geen blanco persoonsbewijs. Een andere moeilijkheid was te weten, welke series nummers veilig gebruikt konden worden. Het B.I. vroeg om nummers van bepaalde gemeenten in Nederland. Dat was vrij moeilijk, want die nummers waren er niet veel. Er is zelfs iemand van de Nederlandse Persoonsbewijzen Centrale te Londen geweest. Hij is de kwestie van de persoonsbewijzen te Londen komen bespreken, daar men er in Nederland ook geen raad mee wist. Het merkwaardige is, dat deze koerier aan Londen vroeg om valse persoonsbewijzen. Het B.I. heeft ze toen bij grote hoeveelheden gedropt. Als het dus inderdaad zo gemakkelijk zou zijn geweest om een persoonsbewijs na te maken, dan had men Londen voor deze aangelegenheid niet te hulp geroepen. Dr. *van Wijk,* een chemicus, die te Eindhoven B.I.-aangelegenheden als deze behandelde, beweerde, dat een persoonsbewijs nooit zodanig is na te maken, dat de falsificatie niet wordt ontdekt. Vandaar, dat het B.I. uit Endhoven echte persoonsbewijzen naar bezet Nederland zond. Het is echter een van de onbegrijpelijkste dingen geweest, dat men bij al die koeriers het B.I. niet eens de helpende hand heeft geboden. Men had in Nederland toch kunnen zeggen: hier heb je een paar honderd persoonsbewijzen. Dan was het B.I. uit de brand geweest met die veertig of vijftig agenten. Bij de Britten bestond een speciale sectie voor falsificaties, die voor iedereen moest werken. Deze sectie moest heel Europa bestrijken. De Engelsen werkten echter ook met een betrekkelijk kleine staf. In Engeland heeft de heer *Somer* geen contact gehad met drukkers. Als de leiding van het B.I. zelf contact zou hebben opgenomen met drukkers in Engeland, zou zij meteen ontheven zijn van haar betrekkingen. Zoiets was eenvoudig onbestaanbaar. De heer *Somer* geeft de Engelsen hierin groot gelijk. Men kon toch al die nationaliteiten in Engeland niet op eigen houtje laten pioneren. De heer *Somer* vindt het een geweldige prestatie, dat de Engelsen in 1940/1941 dit hele geval hebben kunnen opvangen met al die Europese secties, alle problemen, radioverbindingen, persoonsbewijzen, codes, de technische middelen voor droppings, enz., enz.

76367 e.v. *(Somer)*

Men had bij het B.I. geen deskundigen, zoals codedeskundigen, radiotelegrafische deskundigen, deskundigen op het gebied van falsificaties enz. Men kon dus met eigen geassumeerde deskundigheid de Engelsen niet assisteren, daar men deze deskundigheid bij het B.I. helemaal niet had. De technische verzorging was in handen van de Engelsen. Het B.I. is met vier mensen begonnen. De hele zaak moest van de grond af worden opgebouwd. De hoofdzaak was, dat het accent werd gelegd op de uitzending van de agenten. Bovendien hadden de Nederlanders geen codedeskundigen. De heer *van der Schrieck* van Buitenlandse Zaken was de enige. Als hij zich er mee zou hebben bemoeid, zou de Engelse code-expert hebben gezegd, dat hij niets met de heer *van der Schrieck* had te maken. Het Engelse systeem diende nu eenmaal door alle geallieerde landen gevolgd te worden. Het B.I. kreeg van de Engelsen nu eenmaal geen andere codes. Dat was de prijs, die de Nederlanders hebben betaald voor hun gruwelijke nalatigheid van 1940, namelijk, dat zij niets hadden voorbereid. Wanneer de Nederlanders zich deskundigen hadden willen assumeren, hadden die deskundigen in Engelse dienst moeten komen. Dat hadden de

Nederlanders niet eens behoeven te proberen. Zo'n deskundige komt niet eens in Central. Niemand van het B.I. mocht daar ooit komen. Daar werd eenvoudig niemand toegelaten.

76474 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft nog verklaard, dat hij eerst lang na de bevrijding tot de ontdekking is gekomen, dat er een Engels-Russische combinatie was. Dit was echter niet in het B.I.-verband. Twee mensen, *Kruit* en zijn zoon, zijn gedropt. De vader in België en de zoon in Nederland. Op een gegeven ogenblik kreeg men te Londen, via een van de agenten van het B.I., vrij lange telegrammen in een volkomen onleesbare code, maar waarbij aan het slot door de agent in zijn code werd verzocht de telegrammen door te geven aan de Russische ambassade te Londen. Het eerste telegram was erg lang, hetgeen gevaar voor de agent opleverde, zodat men het al verwonderlijk vond, te meer omdat men de code niet kon lezen. De heer *Somer* is met dit telegram naar Minister *van Lidth de Jeude* gegaan en hij heeft hem gevraagd, of het aan de Russen moest worden doorgegeven. De heer *Somer* wilde het wel doorgeven, maar hij wilde ook graag weten, wat de inhoud was. De agent had bovendien nog medegedeeld, dat het telegram afkomstig was van een Russische agent, die in Nederland werkzaam was, en hierdoor werd de heer *Somer* enigszins wantrouwend. Minister *van Lidth de Jeude* is met het telegram naar Buitenlandse Zaken gegaan en hij en de heer *van Kleffens* hebben beslist, dat het moest worden doorgegeven aan de Russische ambassade. De heer *Somer* heeft het — naar hij meent met kapitein *Speyer* — naar de Russische militair attaché gebracht, die er zeer dankbaar voor was en hem direct vroeg, of hij er eventueel een antwoord op mocht geven, waarop de heer *Somer* hem heeft gezegd, dat hij dit eerst met zijn Minister moest bespreken. De militair attaché kon het antwoord echter toch niet direct geven, omdat het telegram eerst naar Moskou moest worden gezonden om te worden gedecodeerd, want het was afkomstig van een agent, die regelrecht voor Moskou werkte. Zeker twee of drie weken later kwam de Rus een antwoord brengen en het was weer een zeer lang telegram. De heer *Somer* is weer naar de Minister van Oorlog gegaan en hij heeft hem gevraagd, of hij dit mocht versturen. Hij vond het voor de veiligheid griezelig, dat over zijn agenten Russische contacten liepen, waarvan hij niets wist. Na overleg met Minister *van Kleffens* is beslist, dat dit antwoord toch moest worden uitgezonden, vanwege de goede relaties met de Russen in de geallieerde strijd. Kort daarop kwam er weer een antwoord op het telegram, tot twee, drie keer toe. De heer *Somer* is toen naar Minister *van Lidth de Jeude* gegaan en heeft gezegd, dat hij de verbinding wilde afbreken, omdat zijn agent gevaar liep en hij bovendien niet wist, wat de inhoud van de telegrammen was. Minister *van Lidth de Jeude* heeft toen beslist, dat er mee zou opgehouden worden, en de heer *Somer* moest dit aan de Russen gaan zeggen. De heer *Somer* is daarop naar de Russische ambassade gegaan, waar hij zich het ongenoegen van de Russische militair attaché — hij heette, naar hij meent, *Titschaev* — op de hals heeft gehaald.

Wie schetst nu de verbazing van de heer *Somer,* toen deze, een maand of acht na de Duitse capitulatie, van de Stichting 1940—1945 te Amsterdam het verzoek kreeg mededelingen te verstrekken omtrent de vanuit Londen geparachuteerde agent *Kruit,* die om steun had verzocht. *Kruit* lag ergens ziek op een kamer en hij had gezegd, dat hij door Londen was uitgestuurd, al zei hij niet door wie. Al de verzoeken om steun gingen via het B.I., in verband met de antecedenten van de mensen, waarna advies werd uitgebracht, of de steun gerechtvaardigd was. De heer *Somer* is toen naar Amsterdam gegaan en is tot de conclusie gekomen, dat deze man door Londen was uitgezonden door de Russisch-Engelse dienst, speciaal om rechtstreeks voor Moskou te werken. Het was merkwaardig, dat de telegrammen niet in Londen konden worden ontcijferd, omdat de code alleen aan Moskou bekend was. De Russische agent seinde rechtstreeks naar Moskou. Hij was echter zijn zender kwijt geraakt en is toen op een agent van het B.I. teruggevallen. Te Londen kon men de code niet ontcijferen. Achteraf bleek de inhoud vrij ongevaarlijk te zijn, want hij vroeg om nieuw materiaal om de verbindingen te herstellen. Politiek had dit betrekkelijk weinig waarde.

Dit is de enige keer geweest, dat men iets heeft gemerkt van agenten, die door Engeland waren uitgezonden, zonder medeweten van het B.I. In zijn eerste verhoor heeft de heer *Somer* reeds gesproken over het geval van *Schrader,* die in het laatst van de oorlog door de Amerikanen is uitgestuurd, waarvan het B.I. ook niets wist en hetgeen eerst later is bemerkt.

75082 e.v. *(Goulooze)*

De heer *D. Goulooze* heeft verklaard, dat hij tijdens de bezetting door middel van zendapparaten in verbinding met Moskou heeft gestaan. Reeds vóór de oorlog werkte hij samen met een internationaal

persbureau. De heren van dit bureau hadden hem gevraagd, of hij bereid was, indien Nederland bezet zou worden en de normale uitzending van persberichten niet meer mogelijk was, hen te helpen.

De heer *Goulooze* heeft tijdens de oorlog twee zenders gehad, welke door amateurs zijn vervaardigd. Ongeveer Juni, Juli 1940 waren zij gereed, waarop hij met het werk is begonnen. Hij had de beschikking over golflengten en codes, die hij in het begin van de oorlog van iemand heeft gekregen. Hij wist, dat dit een vertrouwd persoon was, daar hij deze man reeds jaren kende. De berichten werden in het Nederlands en in het Duits verzonden in een gewone cijfercode, welke hij twee keer moest omzetten. Iedere dag had hij op bepaalde uren verbinding. Hij kreeg ook telegrammen terug, die b.v. aanwijzingen inhielden, dat hij langer of korter moest zenden. Moskou stelde prijs op algemene berichten, welke de heer *Goulooze* uit de pers haalde, d.w.z. belangrijke krantenberichten, bepaalde maatregelen, die de Duitsers namen ten opzichte van politieke partijen of bepaalde maatregelen ten aanzien van economische of andere politieke omstandigheden in het land. Militaire berichten werden eerst actueel, toen de samenwerking tussen Engeland en de Sovjet-Unie tot stand kwam. Deze berichten waren oorspronkelijk niet belangrijk. Dat lag ook niet in de lijn van het werk. Later is hem medegedeeld, dat het toch belangrijk was troepenverplaatsingen e.d. door te geven, alsmede economische berichten over de oorlogsbedrijven en hun productie.

De heer *Goulooze* had een kleine groep mensen, die hem bij het werk hielp. Deze groep bestond uit een man of vijf, zes. Dit geschiedde niet in het verband van de communistische partij; die stond er buiten. Wel waren het oud-leden van die partij; de partij als zodanig was ontbonden. Het verzamelen van berichten werd natuurlijk door meer mensen gedaan. Dat was een uitgebreid net. Er zijn wel eens 20, 30 of 40 mensen voor het verzamelen van deze berichten geweest.

Op een gegeven moment heeft de heer *Goulooze* bericht gekregen, dat een paar parachutisten door Engeland zouden worden gestuurd: *Kruit* en een zekere *Herman*. Zij hebben niet voor de heer *Goulooze* gewerkt, zij hadden een zelfstandige opdracht. Zijn groep heeft ze alleen opgevangen. De mededeling, dat deze agenten geparachuteerd zouden worden, heeft hij van Moskou uit ontvangen.

De heer *Goulooze* heeft gewerkt tot ongeveer Juni 1943. Toen is één van zijn medewerkers, *Dankaart*, gearresteerd en zijn de zenders in beslag genomen. Ongeveer een halfjaar later, einde 1943, is de heer *Goulooze* zelf bij ander verzetswerk gearresteerd, tegelijk met *Schalker* en *Beusemaker*.

De geparachuteerde agenten waren van Moskou naar Engeland gebracht en daar kregen zij een opdracht voor Nederland.

59463 e.v. *(Wagenaar)*

De heer *G. Wagenaar* heeft medegedeeld, dat hij niets weet van een contact, dat er geweest is door middel van bepaalde agenten met Rusland. Hij heeft in de hele bezettingstijd twee of drie keer contact gehad met de heer *Goulooze*, niet over deze aangelegenheden, waarvan hij niets weet, maar over andere zaken. Het is hem niet bekend, dat er in dit verband enige seintoestellen waren.

21442 e.v *(Fock)*

De heer *Fock* heeft verklaard, dat tijdens de opleiding van de B.I.-agenten er Nederlandse officieren bij waren; deze agenten stonden tot op zekere hoogte onder Nederlands commando. De agenten werden dus in een Nederlands huis gezet, dat het B.I. gehuurd had. Nederlanders werkten dus mede met Engelse instructeurs. Er was een Nederlandse officier permanent bij, die ook in dat huis woonde. De agenten werden uiteindelijk naar bezet gebied uitgestuurd op instructies van de Nederlandse instantie. Alleen de code werd vastgesteld door de Engelsen. De codekamer als zodanig was in Engelse handen, de Nederlanders kregen alleen de gedecodeerde telegrammen. Zij zijn uiteraard nooit van de veronderstelling uitgegaan, dat het mogelijk zou zijn, dat de Engelsen bepaalde aanduidingen op het telegram zouden zetten, die pertinent onjuist waren. Wanneer een identity check werd gezegd O.K. te zijn, moest natuurlijk voor 100 pct. ook worden aangenomen, dat deze inderdaad O.K. was. De telegrammen kwamen bij het Bureau Inlichtingen binnen en zij werden door het Bureau Inlichtingen beantwoord. Zij gingen dan in concept weer terug naar de Engelsen, die ze dan codeerden en uitzonden. De positie, die de Nederlandse diensten in 1944 en 1945 hadden ten opzichte van de Engelsen, was hoogst bevredigend.

21458 *(Fock)*
32733 e.v. *(van Houten)*

De heer *van Houten* heeft medegedeeld, dat de training van de agenten in handen van de Engelsen was. Er bestond echter een dagelijkse samenwerking tussen het B.I. en de Engelsen. Die liet absoluut niets te wensen over. Het B.I. had een apart huis, waar al deze jongelui waren ondergebracht onder toezicht van B.I.-officieren. Er was altijd een B.I.-officier bij, tezamen met de Engelsen natuurlijk. De Engelsen waren verantwoordelijk voor de training. Het is, aldus de heer

32791 *(van Houten)*

van Houten, wel mogelijk, dat er einde 1942, in de tijd, dat het B.I. is opgericht (einde November), een wanhoopstoestand bestond. De heer *Somer* heeft qualiteiten, die hem voor dit vak zeer geschikt maken. Hij heeft andere eigenschappen, die hem veel vijanden bezorgden, maar hij is naar de mening van de heer *van Houten* op dit gebied bepaaldelijk zeer goed. De Engelsen hebben direct gemerkt, dat men met de beste bedoelingen al het gesukkel, dat vooraf was gegaan, trachtte te beperken en dat hier nu eindelijk een man was, die de zaken behoorlijk aanpakte. Vandaar ook, dat de samenwerking met en bij het B.I. van het begin af uitstekend is geweest.

41134 e.v. *(Gerbrands)*

De heer *P. R. Gerbrands,* een der uitgezonden agenten en later werkzaam op het B.I., heeft verklaard, dat de technische opleiding, zoals de telegrafie, natuurlijk door de Engelsen bleef geschieden, maar wat trade craft en security betreft, daaraan hebben de Nederlanders in die tijd meer gedaan. Hij zelf stond regelmatig in contact met zijn Engelse collega's. Hij was permanent in het opleidingshuis. Hij zat ook op het bureau, want de jongens hadden overdag een radiocursus. Hij ging 's morgens met hen met de trein naar Londen. Deze cursus was op een Engelse school. Die radio-opleiding is in die tijd ook verbeterd, want toen waren de Engelsen ook meer ingeschoten op het geheel en was die school uitgebreid; de opleiding was later veel beter geworden. 's Middags om 5 uur ging de heer *Gerbrands* weer naar „Huize Anna". De jongens kregen meestal elke avond les van de heer *Gerbrands,* waarbij hij hun vertelde van zijn ervaringen, opgedaan in de tijd, dat hij als agent in Nederland was, dit in verband met security-maatregelen. Hij gaf de tradecraft-lessen, welke hij had gehad, in meer populaire vorm aan deze jongens.

41139 e.v. *(Gerbrands)*

Het was dus niet zo, dat de opleiding van de agenten van het B.I. uitsluitend in de Engelse sfeer lag. Het was zelfs veel meer een Nederlandse dan een Engelse sfeer, want zij hebben er toen altijd een Nederlandse officier bij gehad. Later kwamen de opdrachten van de Nederlanders. Hijzelf had zijn opdracht nog gekregen van de Engelsen. Dat gebeurde wel in overleg met de Nederlanders, maar de Engelsen hebben verteld, wat hij moest doen. Later kwamen de opdrachten uitsluitend van de Nederlanders. Het zal wel eens voorgekomen zijn, dat de Engelsen er bepaalde opdrachten bij gaven. Zij hebben eens één keer een Engelse agent gestuurd, ook in overleg met het B.I. Dat was luitenant *Wiedemann.* Of aan deze nog andere opdrachten zijn gegeven, weet de heer *Gerbrands* niet. Enig bewijs heeft de heer *Gerbrands* natuurlijk niet, maar hij gelooft niet, dat de Engelsen het ooit zouden hebben aangedurfd iemand een opdracht te geven, die niet zou stroken met de Nederlandse belangen. In zijn tijd begon het al zo, dat het opdracht geven aan de agenten geheel in Nederlandse handen was.

41142 e.v. *(Gerbrands)*

Met codes heeft de heer *Gerbrands* niet te maken gehad, wel met telegrammen, hetgeen natuurlijk wel daarmede samenhangt. Toen hij zijn ambtelijke periode bij het B.I. begon, kreeg dit bureau naar hij zich herinnert, telegrammen, die door de Engelsen waren uitgewerkt op een velletje papier. Een telegram werd ontvangen in code, d.w.z. de letters waren op een bepaalde manier door elkaar gegooid. Er werd een aantal letters bijgevoegd. Anders was het te gemakkelijk om het uit te zoeken. Er kwamen valse letters bij, voor en achter. Als men het terugwerkte, kreeg men het oorspronkelijke beeld terug van het coderaam. Er waren tenslotte wel 20 valse letters. Middenin stond de tekst, die zeer gecomprimeerd was en waarin seinfouten voorkwamen, doordat de radioverbinding slecht was. Deze fouten werden overgenomen, omdat de ontvangende marconist geen Nederlands kon lezen. De Engelse decodist deed wel een poging om de woorden er uit te halen, maar als het telegram verminkt was, liet hij het staan. In die vorm kreeg het B.I. het. De Nederlanders kregen de telegrammen met de bronvermelding en de datum van ontvangst er bij, terwijl tevens werd aangegeven hoeveel identity checks er aan ontbraken. Dat gebeurde steevast. Er stond dan b.v.: 7/8 goed. Als iemand 10 identity checks had en 8 waren goed doorgekomen, werd gezegd: 4/5 goed. In de tijd van de heer *Gerbrands* had iemand 3 identity checks; later is het 7 of 8 geworden. Er bestond tussen S.I.S. en B.I., wat de opleiding betreft, een zeer nauwe samenwerking; het geven van opdrachten was zelfs helemaal in handen van het B.I., maar de codes, identity checks en het eventueel opnemen van de aanslag van de marconisten was weer helemaal in Engelse handen.

41183 *(Gerbrands)*

51057 *(van Lidth de Jeude)*
51058 *(van Lidth de Jeude)*

De heer *van Lidth de Jeude* deelt mede, dat het B.I. geen moeilijkheid bij de samenwerking met de Engelsen heeft ondervonden. De verhouding tussen het B.I. en de Engelse dienst was altijd goed. Men heeft de heer *van Lidth de Jeude* ten aanzien van het B.I. van Engelse zijde herhaaldelijk verzekerd, dat men bij dit bureau, als men de telegrammen in ontvangst nam, navroeg, wanneer er iets niet klopte. Men onderzocht dan wat er aan de hand was en dit werd van Engelse zijde zeer goed opgenomen.

55034 e.v. *(van Houten)*

De heer *van Houten* heeft in een later verhoor nog medegedeeld,

dat hij in de tijd, dat hij bij het B.I. was, niet heeft gemerkt, dat de Engelsen naast de agenten, die werden uitgezonden door de combinatie B.I.-S.I.S., ook nog zelfstandig agenten in Nederland dropten of op andere wijze naar Nederland zonden. O.S.S. (Office of Strategic Services), de geheime dienst van de Amerikanen, althans de Nederlandse sectie hiervan, heeft later wel mensen willen uitzenden, maar dat gebeurde in overleg met het B.I. Hij heeft wel eens gehoord, dat in de loop der jaren zuiver Engelse agenten in Nederland hebben gewerkt, dus agenten, die hebben geopereerd, zonder dat dit voortvloeide uit de samenwerking van de Nederlandse en Engelse diensten, maar hij heeft er nooit een speciaal geval van gekend in het tijdperk, waarin het B.I. opereerde. Zelfs niet de geringste aanwijzing. Wèl was het bij het B.I. bekend, dat van Engelse zijde agenten gedropt zijn, die werkzaam waren voor de escape lines voor piloten. Het B.I. heeft geen suspicies op dit gebied gehad. De heer *van Houten* herinnert zich wel, dat de heer *Somer* op een gegeven ogenblik aanwijzingen kreeg, dat in Nederland Russische agenten werkten op eigen houtje. Er waren hiervoor aanwijzingen gekomen uit Nederland. De heer *Somer* heeft getracht over deze kwestie contact te krijgen met de zusterdienst bij de Russen; dit is echter op niets uitgelopen. Zij hadden de indruk, dat het hoogstens twee incidentele gevallen waren van Russische agenten, die gedropt waren. In de laatste tijd heeft het B.I. zelfs enkelen van zijn agenten in opleiding afgestaan aan de dienst voor de escape lines voor piloten (I.S. 9) van de captains *Neave* en *Wyndham Wright*. Genoemde Engelsen zaten op dat ogenblik volkomen vast. Er werden met de dag toen natuurlijk meer piloten neergeschoten en zij konden op een gegeven ogenblik niet meer vooruit. De algemene critiek van het B.I. was, dat deze dienst nogal slordig en naïef optrad met zijn contactadressen in Nederland en dat hij daardoor de mensen, niet gewild, maar nodeloos, in veel groter gevaar bracht dan op het ogenblik verantwoord was.

55037 e.v. *(van Houten)*

55045 *(van Houten)*

55039 e.v. *(van Houten)*

55048 e.v. *(van Houten)*

55098 e.v. *(van Houten)*

Het B.I. had ook nog te maken met Commander *Child*, die veel bij deze dienst, als zogenaamde „conducting officer", werkte, maar voor en namens S.I.S. Een bekwame, maar zeer merkwaardige figuur. *Child* was een van de personen, die zich ontfermd hebben over het agentencentrum. Hij had voornamelijk de huishoudelijke zorg voor de agenten. Hij was medewerker van de heer *Seymour* cum suis. Hij was uit Nederland gekomen. Hij heeft een been verloren bij Ockenburg in de Meidagen van 1940. Hij werkte hier op het Passport Control Office. Hij was vroeger, gelooft de heer *van Houten*, scheepskapitein en exploiteerde een eigen lijntje voor toeristenverkeer in Europa. Hij heeft veel op de Rijn gevaren. Hij was een zeer merkwaardig persoon, die op bepaalde gebieden een buitengewoon grote ervaring had opgedaan en die blijkbaar bij de Engelsen in hoog aanzien stond. Hij is, meent de heer *van Houten*, onlangs weer eens bevorderd en heeft een vrij hoge rang bij de marine-reserve en belangrijke Engelse decoraties. Hij maakte overigens de indruk een man van eenvoudige afkomst te zijn. Hij was een man, die zeer nauw met het B.I. heeft samengewerkt en van wie men heel veel nut heeft gehad. Hij bemoeide zich met de B.I.-agenten voor wat betreft hun voeding, kleding, onderdak en welzijn en slechts in geringe mate met hun training. Hij was echter niet in dienst van het B.I.

55100 *(van Houten)*

55122 e.v. *(van Houten)*

De heer *van Houten* heeft van horen zeggen, waarom het B.I. er in November 1942 in geslaagd is op een behoorlijke voet van samenwerking met de Engelsen te komen. Dat is het bekende verhaal van majoor *Broekman*. Deze zou met *Seymour* daarover gesproken hebben. De heer *Broekman* heeft destijds te Londen aan de heer *van Houten* verteld, dat hij, voordat hij is begonnen te werken, een hartig onderhoud met *Seymour* had gehad. De heer *van Houten* gelooft, dat men op dat moment bij de Engelsen, bij S.I.S., in een vrij grote wanhoopsstemming was geraakt. De zaak was, naar zijn mening, geheel vastgelopen.

57409 *(de Graaf)*

De heer *de Graaf* heeft verklaard, dat het wel voorkwam, dat de Engelsen ook agenten uitzonden buiten de samenwerking met de Nederlandse diensten om, maar dan alleen in het verband van de M.I.9-organisatie, de organisatie, die zich bezighield met het exfiltreren van geallieerde piloten, agenten, krijgsgevangenen, enz. Voorzover het de Nederlandse diensten bekend was, is dat de enige organisatie geweest, die ten dele zonder medewerking van de Nederlanders agenten uitzond. Later is die medewerking tot stand gekomen, maar het bleef nog altijd de competentie van de Engelse dienst om het te doen. Later wisten de Nederlanders er wel van, maar het is niet bekend, dat Britse agenten zonder medeweten der Nederlandse diensten werden uitgeworpen. Dit laatste is wel bekend van Amerikaanse agenten; het is gebeurd aan het einde van de oorlog.

57482 e.v. *(van Borssum Buisman)*

De heer *G. A. van Borssum Buisman*, een der door het B.I. uitgezonden agenten, heeft verklaard, dat hij ook wel telegrammen heeft doorgezonden voor Engelse agenten. Hij bedoelt daarmede Engelse agenten, die hier zelfstandig, buiten het verband van het

B.I., opereerden. De een voerde de schuilnaam *Frans Hals;* dat was *Dick Kragt,* die speciaal bemoeiing had met de pilotenlijnen. Voor hem heeft de heer *van Borssum Buisman* nog eens een telegram in vreemde code gekregen, waarvan hij niet wist voor wie

57484 e.v. *(van Borssum Buisman)*

het bestemd was. *Frans Hals* was nl. zijn verbindingsmiddelen kwijtgeraakt. De naam van de andere Engelse agent was captain *Sam Brown.* Tot die twee gevallen heeft het zich beperkt.

57903 e.v. *(Broekman)*

De heer *Broekman* heeft verklaard, dat hij wel eens een aanwijzing heeft gekregen, dat de Engelsen ook zelfstandig hier agenten gedropt hebben en dus verbindingen hadden. Hij meent dat te kunnen concluderen, omdat over de z.g. pilotenlijn droppings zijn gedaan en later die droppings meer gecombineerd hebben plaats gevonden.

57906 *(Broekman)*
57911 e.v. *(Broekman)*

Die droppings gingen in den beginne vermoedelijk wel buiten de Nederlandse instantie om. Later wist men er meer van. Van de technische organisatie van die pilotenlijnen, zoals die door België en Frankrijk gingen, heeft de heer *Broekman* echter niets geweten. Hij heeft nooit een positieve aanwijzing gehad, dat de Engelsen naast de Nederlandse instanties een eigen intelligencedienst hadden op Nederland. Hij heeft alleen geruchten gehoord. Er is dus wel over gepraat, dat het mogelijk was, maar er werd over zoveel gepraat.

62406 e.v. *(Pinto)*

De heer *O. Pinto* meent, dat ook in de jaren 1941, 1942 en 1943 de Engelsen intelligence-agenten hebben uitgezonden buiten het verband van de Nederlandse dienst om en hun eigen organisatie daarvoor hebben gehad. Hij wil alleen verklaren, dat hij er ten stelligste van overtuigd is, dat het gebeurd is.

53185 *(Wannée)*

De heer *J. C. Wannée* heeft medegedeeld, dat hij zijdelings contact gehad heeft met een agent *Dignus Kragt* (*Dick Kay*), die opereerde onder de naam *Frans Hals.* De heer *Wannée* meent, dat deze door het Bureau Inlichtingen of door een Engels bureau is gedropt om pilotenwerk te doen. Hij heeft betrekkelijk weinig met deze agent te maken gehad, want deze is in de loop van Augustus 1943, naar hij meent, in Nederland gekomen, terwijl de heer *Wannée* eind September 1943 is gearresteerd; het is toen alleen een contact geweest om er later op voort te bouwen, maar er is verder niets uit gekomen. *Dignus Kragt* heeft zeer veel gewerkt.

54929 e.v. *(Piller)*

De heer *J. Piller* heeft over *Dignus Kragt* verteld, dat deze op 23 Juni 1943 voor I.S. 9 is geparachuteerd tussen Epe en Vaassen. Bij het landen is hij zijn zender kwijtgeraakt met alles wat er bij behoorde; hij is de volgende dag bij de heer *Piller* gekomen en zij hebben practisch de gehele oorlog samengewerkt. *Kragt* was een Engelsman. Hij hield zich in hoofdzaak bezig met het verzorgen van de piloten, de escape line. Hij is hier gebleven tot de bevrijding. Samen hebben zij voor I.S. 9 gewerkt. Zij hebben een organisatie opgebouwd voor het verzorgen van piloten. Zij hadden verbinding met de B.I.-agent van *Borssum Buisman,* die de telegrammen heeft verstuurd. Deze was op dezelfde dag uit Engeland vertrokken als *Kragt,* hoewel niet met hetzelfde vliegtuig. Zij kenden elkaar echter uit Engeland. *Van Borssum Buisman* was er ook niet van op de hoogte, dat *Kragt* naar Nederland was gegaan. *Kragt* sprak foutloos Nederlands. Het werk van de heren *Piller* en *Kragt* beperkte zich tot het Nederlandse gedeelte van de pilotenlijn. Tussen de 100 en 200 piloten zijn weggebracht. Daar *Kragt* zijn zender was kwijtgeraakt, heeft hij tot September 1944 gebruik moeten maken van alle mogelijke andere zenders. Toen kreeg hij een eigen zender via Belgische agenten.

Er waren verscheidene diensten: men had b.v. de air-service, de agenten, die vlak vóór de invasie ergens gestationneerd werden en die o.m. weerberichten doorgaven. Die hebben *Kragt* toen geholpen. De zender is gewoon door België heen over de grens gebracht. Later ontstond een vrij grote organisatie, omdat men een groot aantal para-troopers van Arnhem moest terugbrengen, die bij Sliedrecht de rivier overgingen, in samenwerking met de ondergrondse beweging in Nederland. De codenaam van *Kragt* was „*Frans Hals*". Captain *Kay* was de naam, die *Kragt* ook in Engeland gebruikte.

Er is direct bij de luchtlanding van 17 September 1944 een crossing geweest bij Ede, welke gelukt is. Daarna, in November 1944, zouden er ± 130 man overgebracht worden, die in de val zijn gelopen. Op 36 na zijn zij allen bij de organisatie van de heren *Piller* en *Kragt* teruggekomen. Er was toen een poging ondernomen door de piloten en de para-troopers tussen Arnhem en Ede om zich door de linies heen te slaan. Slechts drie zijn er door gekomen.

54989 e.v. *(Piller)*

Kragt werkte voor captain *Neave,* voor wiens dienst ook *Beatrix Terwindt* opgeleid is. De heer *Piller* weet, dat er ongeveer October 1943 ook nog een Duitser is gedropt, die practisch Nederlander was; hij had Duitse ouders. Deze *Theo* zou als marconist voor *Kragt* optreden, maar is zijn spullen kwijtgeraakt.

54992 e.v. *(Piller)*

De heer *Piller* meent te hebben gehoord, dat Nederland de helft moest betalen voor datgene, wat er op het gebied van de uitzendingen van I.S. 9 naar Nederland gebeurde. De heer *Piller* heeft nog een onderzoek ingesteld naar *Beatrix Terwindt.* Dit onderzoek zal ge-

54974 e.v. *(Piller)*

[1]) S.A.S. is Special Air Services. Dit was een dienst, die tot taak had parachutisten in uniform achter het vijandelijke front neer te laten voor speciale opdrachten, waaronder ook het behulpzaam zijn van grotere eenheden afgesneden parachutisten en het dezen zo nodig helpen bij de terugkeer door de vijandelijke linies.

55007 e.v. *(Piller)*

76137 e.v. *(Somer)*

[1]) Bijlage 21.

schied zijn in Augustus 1943. Het bleek toen, dat zij direct na haar dropping was gepakt. Dit is naar Engeland doorgegeven, hoewel de heer *Piller* niet meer weet door wie dat is gebeurd. Er zijn ook berichten via Spanje gegaan. Zelf had *Kragt* geen zender.

Over een zekere captain *King* heeft de heer *Piller* medegedeeld, dat dit een Belg was, die een tijdlang bij de boer *Lagerwey* te Glindhorst ten Zuiden van Apeldoorn heeft gezeten. *King* was een S.A.S.-agent, [1]) die ongeveer in September 1944 in Nederland is gedropt vóór de luchtlanding om de laatste inlichtingen te geven en in het algemeen de ondergrondse te organiseren. Hij is in Februari 1945 over de rivieren gegaan. Hij was bij de invasie in België ook gedropt.

Behalve de bovengenoemde personen heeft de heer *Piller* van zelfstandig opererende Engelse agenten, behalve de para-troepen, in de periode van 1943 tot 1945 niets gemerkt. Door zijn werkzaamheden is de heer *Piller,* voorzover hij weet, er niet zelf op gestuit. I.S. 9 heeft na *Kragt* nog een agent uitgezonden, nl. *Dubois,* die later, naar hij meent, in November of December 1944 door de Duitsers is doodgeschoten, nadat hij ongeveer twee maanden tevoren met een marconist bij Garderen was gedropt. De marconist heeft, naar de heer *Piller* gelooft, maar één dag gewerkt. De heer *Piller* is van oordeel, dat de Engelse geheime dienst naast hetgeen hij in combinatie met de Nederlanders deed, ook nog zelfstandig agenten heeft uitgezonden. In het algemeen zijn de Nederlandse organisaties daarvan toch op de hoogte geweest, met uitzondering misschien van een enkele speciale opdracht. Hij meent, dat captain *Neave* hem na de oorlog heeft verteld, dat de Nederlanders van de uitzending van I.S. 9-agenten op de hoogte waren en zelfs in de kosten deelden.

De heer *Somer* heeft verklaard, dat het B.I. enige agenten heeft afgestaan aan de dienst van captain *Neave,* M.I.9, waarmede het B.I. een heel goede samenwerking had. Hij heeft in dit verband de naam van *King* wel eens gehoord. Ook noemt hij de naam van captain *Kay (Frans Hals),* die contact heeft gehad met de agent *van der Weert,* die door het B.I. aan M.I.9 was afgestaan. Het was de taak van de agent captain *Kay (Frans Hals)* om te zorgen voor de piloten. Dit werk werd voortgezet, nadat men te Eindhoven was vastgelopen. Vooral na de slag om Arnhem moesten velen naar het bevrijde gebied worden vervoerd. Kapitein *Koch* was toen liaison-officier van het B.I. bij M.I.9. De pilotenafvoer is echter steeds zuiver geallieerd werk geweest. De agenten werden in een later stadium gerecruteerd uit personeel van het B.I. en dit was met de opdrachten bekend. In het begin zijn er wel Engelse agenten geweest, doch later waren het uitsluitend Nederlanders; na de invasie echter zijn er weer verscheidene Engelse agenten gedropt op de Veluwe en in Drenthe. Deze agenten vielen vaak terug op de radiolijnen van het B.I.

De heer *Somer* heeft echter de overtuiging, dat de Engelsen in Nederland geen intelligence-agenten hebben gehad achter de rug van de Nederlanders om, tenzij het agenten zijn geweest van vóór zijn tijd. De agent *Wiedemann* bijvoorbeeld heeft van de Engelsen een speciale opdracht gekregen, doch het B.I. heeft alle telegrammen van *Wiedemann* gezien. In de tweede helft van 1942 zijn de Engelsen wel bezig geweest met het opleiden van enige Engelse agenten, waaronder *Wiedemann* en *d'Aulnis.* Toen het B.I. werd opgericht, zijn dezen echter overgeheveld naar deze dienst. De heer *Somer* heeft de positieve overtuiging, dat de Engelsen, wat dat betreft, tegenover het B.I. open kaart hebben gespeeld. Als zij bijvoorbeeld bijzondere berichten hadden, kwamen zij er ook altijd mee bij het B.I. Als er zuiver Engelse agenten zouden zijn geweest, zouden zij toch op de Nederlandse illegale groepen hebben moeten terugvallen; alleen konden zij niet werken. Na de oorlog zou dan uit rapporten wel zijn gebleken, of hier een Engelse agent zelfstandig werkzaam was geweest. Het zou natuurlijk mogelijk geweest zijn, dat een Engelse agent met zijn eigen radioset naar Londen seinde, zonder dat het B.I. dat gewaar werd. Het B.I. kreeg echter alle telegrammen van Central.

De heren *Pot, van Houten* en *Fock* hebben in een overzicht [1]), dat zij op een desbetreffend verzoek ten dienste van de commissie hebben opgesteld, o.m. opgemerkt, dat naast de agenten, die door het B.I. werden uitgezonden, ook door andere instanties een aantal agenten in samenwerking met het B.I. naar Nederland werd gestuurd. Door I.S.9 werden b.v. in samenwerking met het B.I. enige agenten uitgezonden, die tot taak hadden ondergedoken geallieerd militair personeel terug te (doen) brengen naar Engeland. I.S.9 stuurde in 1944 en 1945 bovendien een aantal agenten over de grote rivieren om te trachten militairen, die na de operatie te Arnhem in moeilijkheden waren geraakt, terug te voeren naar de eigen linies. Deze agenten opereerden voor hun berichtgeving met zgn. „S-phones". Doordat hun eigenlijke taak min of meer onuitvoerbaar werd, gingen deze agenten toen hoe langer hoe meer op inlichtingengebied werken. Ofschoon de werkzaamheden van het B.I. en I.S.9 slecht gecombineerd konden worden (het B.I. wilde een verbindingslijn zo lang moge-

lijk open houden met zo min mogelijk ingewijden, terwijl I.S.9 aan de verbindingslijn een grote bekendheid wilde geven), is de samenwerking toch steeds vlot verlopen. In het voorjaar van 1944 werden met een Amerikaanse intelligence organisatie (O.S.S.) plannen ontworpen om met behulp van Nederlandse agenten inlichtingen in te winnen in Duitsland. Dit heeft tot resultaat gehad, dat instructies werden gezonden aan Nederlandse organisaties om te proberen ook in deze richting werkzaam te zijn. Enige agenten werden in samenwerking tussen het B.I. en bedoelde Amerikaanse dienst naar Nederlands bezet gebied gezonden en een viertal werd geparachuteerd in Zuid-Duitsland en Oostenrijk. Deze missies zijn alle vlot verlopen. Doordat zij slechts kort voor het einde van de oorlog begonnen te werken, hebben zij niet veel resultaten kunnen boeken. Door een andere Amerikaanse instantie werd, tegen het advies van het B.I. in en vervolgens buiten medeweten van laatstgenoemde dienst, één agent in Nederland afgeworpen. Deze zending is evenwel op een mislukking uitgelopen. In 1944 bleek, dat een Russische agent in Nederland zonder zender zat. Hij stuurde enkele gecodeerde berichten naar Londen via een B.I.-lijn ter doorgeving aan de Russische ambassade. B.I. was niet gekend in het uitzenden van deze agent(en); hun opdrachten en resultaten zijn nimmer bekend geworden.

76291 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft medegedeeld, dat het B.I. met de Amerikaanse intelligence (O.S.S.) een heel andere verhouding had dan met S.I.S. De Amerikanen waren te Londen heel laat met dit werk begonnen en zij hadden voornamelijk meer belangstelling voor Duitsland, terwijl de Engelsen veel meer belangstelling voor Nederland, België en Frankrijk hadden, waar hun eerste operatieterrein lag. Wel heeft Minister *van Lidth de Jeude* beslist, dat het B.I. een klein aantal Nederlandse agenten ter beschikking mocht stellen van de Amerikanen en dan speciaal voor het werk in Duitsland. Verder had het B.I. met deze agenten niets te maken. Het B.I. kreeg alleen hun opdrachten te zien, want hun opleiding geschiedde geheel door de Amerikanen. Die agenten zijn bijvoorbeeld in Tirol gedropt. De heer *Somer* meent, dat de agenten *Gelissen* en *Visser* en nog enigen ter beschikking van de Amerikanen zijn gesteld. Later is bijvoorbeeld mejufffrouw *Gentis* voor de Amerikanen naar Nederland gegaan, hoewel de Amerikanen zich voornamelijk op de Duitse kant hadden georiënteerd van Eindhoven uit. Alles wat op Duitsland betrekking had, was van het grootste belang voor de Amerikanen. Daar had de Dutch section van de Engelsen betrekkelijk weinig belang bij, want S.I.S. had een Duitse sectie te Londen en te Brussel, die helemaal afzonderlijk van het B.I. werkte.

14889 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* verklaart over de samenwerking met de Amerikanen nog, dat een Nederlander (nl. de heer *Schrader)* te Londen is aangekomen en gevraagd heeft als agent te mogen optreden, maar op grond van zijn antecedenten is dit geweigerd. *Schrader* is bij de heer *Somer* geweest. Vóór de oorlog was *Schrader* jeugdleider van de N.S.B. in Indië geweest. Hij heeft gesolliciteerd om uitgezonden te worden als agent van het B.I., maar de heer *Somer* heeft zich daartegen verzet. *Schrader* is toen boos geworden en is naar kolonel *de Bruyne* gelopen om te trachten via hem uitgestuurd te worden, maar deze heeft ook geweigerd. Daarna is *Schrader* te werk gesteld bij Minister *Burger* als secretaris en heeft hij hem uit het oog verloren. Op een gegeven ogenblik was hij zoek; de heer *Somer* heeft toen wel gehoord, dat hij in Engelse dienst was, als ingenieur bij een pioniersregiment. *Schrader* heeft dus eerst helemaal niets gedaan; daarna werkte hij op het Departement van Binnenlandse Zaken en op een gegeven ogenblik was hij weg. Tot zijn grote verbazing kreeg de heer *Somer* na de bevrijding een rapport, waaruit bleek, dat *Schrader* door de Amerikaanse dienst naar Nederland was gestuurd. Minister *Burger* was door middel van *Schrader* naar Engeland overgestoken; *Schrader* had behoorlijke contacten. Het feit, dat de heer *Somer* hindert, is, dat deze agent buiten de Nederlandse Regering om door een Amerikaanse instantie naar het Nederlandse bezette gebied is gezonden, tenzij natuurlijk de Nederlandse Regering daarvan op de hoogte is. Afgezien van deze persoon zijn de heer *Somer* niet meer dergelijke gevallen bekend.

14894 *(Somer)*

21834 e.v. *(Burger)*

De heer mr. *J. A. W. Burger* heeft, naar aanleiding van deze mededelingen van de heer *Somer,* het volgende verklaard. Op welke wijze *Schrader* bij de Amerikaanse inlichtingendienst gekomen is, is hem niet bekend, evenmin, dat hij ooit zijn secretaris zou zijn geweest. Wel kan hij met een enkel woord — het contact met *Schrader* is waarschijnlijk wel intensief, maar niet zo langdurig geweest — verklaren, hoe de zaak in elkaar zit. Bij een boer in de Biesbos, *Dirk Boonstoppel,* die de heer *Burger* kende, kwamen mensen, die zich met contacten bezig hielden. Die wisten van tijd tot tijd, wanneer er mensen zouden weggaan. De heer *Burger* heeft met dezen hierover gesproken en enige tijd later kwam er een man bij hem, die hij niet kende en die *Schrader* bleek te zijn. Dat is geweest voorjaar 1943. Deze zei,

dat hij moeilijkheden had. Hij had de zorg voor een vrij groot aantal jongelui, die gezocht werden en die daarom naar Engeland moesten. Het toeval wilde, dat hij niemand kon vinden, die met het vaarwater op de hoogte was. Het was hem bekend, dat de heer *Burger* vrij veel had gezeild, en daarom vroeg hij hem de overtocht op zich te nemen. De heer *Burger* heeft zijn plannen om naar Engeland te gaan vervroegd in verband met deze mensen. Het was levensgevaarlijk bij *Schrader,* doordat zoveel gezochte personen bij hem huisden. Er was er één, ontsnapt uit het Oranjehotel. De heer *Burger* heeft met *Schrader* een arrangement getroffen. Zij hebben een boot gezocht. Er is nog een twist tussen hen beiden geweest. De heer *Burger* wilde zeilen, terwijl *Schrader* als ingenieur de voorkeur gaf aan een motorschip. Zijns inziens was snelheid de hoofdzaak. Het is een motorboot geworden. Die is boven Leiden in orde gemaakt en voorzien van een reserve-tank. Alles werd door *Schrader* gearrangeerd. Op een goede dag kwam hij met een hoogst gewichtige tang aanzetten. Hij werkte bij de Voedselvoorziening en daar had hij die tang geleend. Hij verzegelde het hele schip van onder tot boven met allerlei loodjes, waarop een adelaar stond. Zij hebben dit op een Zondag gedaan. *Schrader* zei: Maandag moet die tang weer in de brandkast liggen. Die loodjes hebben een goede dienst gedaan, want, toen de boot naar buiten werd gesleept, sloeg zij los en kwam tussen Duitse schepen terecht. Onder de indruk van de loodjes, zijn de Duitsers behulpzaam geweest om te zorgen, dat de boot terechtkwam, waar zij hoorde. Hoe *Schrader* dit heeft weten gedaan te krijgen, heeft de heer *Burger* nooit gevraagd. Hij vond het belangrijkste, dat het op die manier gebeurde. Alles wat men meer wist dan strikt noodzakelijk was, was bezwaarlijk. Met een zekere schipper *Kees* zijn zij gesleept naar de plaats van vertrek aan de mond van het Spui. Dit was dus in dat stadium alles, wat hij van *Schrader* wist. Deze is een man, waar je niet doorheen kunt kijken. Hij heeft een Japanse inslag. Het is ondoenlijk te weten, wat er in hem om gaat. De feiten liggen in zijn voordeel, wat dit betreft. Hij heeft op dezelfde manier diverse andere schepen laten oversteken.

21837 *(Burger)*

De naam van *Schrader* is de heer *Burger* in Engeland het eerst genoemd door majoor of kapitein *Pinto,* die op het bureau van de heer *Derksema* zat. Deze moest de mensen, nadat ze door de Engelsen waren getest, onderzoeken op hun politieke betrouwbaarheid. *Pinto* maakte op de heer *Burger* een bijzonder intelligente indruk, hetgeen niet altijd regel was bij de Nederlandse intelligence. Nadat hij met de heer *Burger* enkele dingen had besproken, begon de heer *Pinto* te spreken over *Schrader.* Hij zei: Wat is dat voor een man? Weet u, dat hij vroeger met de N.S.B. in contact is geweest en dat in die en die kast van dat en dat huis zijn uniform van de Jeugdstorm ligt? Die man moet overkomen; wij kunnen eenvoudig niet precies hoogte krijgen, wat wij aan hem hebben; er gaat een boodschap naar hem toe, dat hij naar Engeland moet komen; als hij niet komt, zouden wij daaruit conclusies in zijn nadeel kunnen trekken en dat zou voor hem in Nederland zeer onaangename gevolgen kunnen hebben. De heer *Burger* heeft daarover met de heer *Pinto* niet verder gesproken. Er is nog een boot geweest na de zijne, maar met de daaropvolgende is *Schrader* overgekomen. *Schrader* was altijd zeer zorgvuldig in het meegeven van veel paperassen; in de boot, waarmee de heer *Burger* was gegaan, was ook een loden kist met allerlei paperassen, welke helemaal geprepareerd was en in Engeland moest worden overgegeven.

Toen is *Schrader* dus overgekomen en na enige tijd op vrije voeten gesteld, na de gebruikelijke intelligence-procedure. Men liet deze man echter maar zo'n beetje rondlopen, terwijl het toch naar de mening van de heer *Burger* op grond van deze feiten een verdienstelijke vent was, een intelligente vent. Toen de heer *Burger* deze man zag rondlopen, heeft hij getracht hem op het Departement van Economische Zaken te brengen, bij de voedselvoorziening. *Schrader* had echter een enigszins irriterende wijze van optreden; er waren zekere weerstanden tegen zijn aanstelling. De heer *Burger* vond dat te bar en heeft hem bij zich genomen, niet op zijn departement; hij was toen Minister zonder Portefeuille en had dus geen departement. Hij heeft hem een rapport laten schrijven over de voedselvoorziening in Nederland op zodanige wijze, dat onmiddellijk na de bevrijding met de organen van het Militair Gezag aansluiting gevonden zou kunnen worden. Daarover heeft de heer *Schrader* een zeer goed rapport geschreven. Hij heeft enkele maanden gewerkt over de taak, die voor hem gecreëerd was om hem van de straat te houden.

Wat hij verder gedaan heeft, is de heer *Burger* niet bekend. Hij zal ongetwijfeld overal bij de diverse geheime diensten geprobeerd hebben een onderkomen te vinden. De heer *Burger* heeft hem slechts teruggezien, toen hij in Amerikaanse dienst was. *Schrader* heeft hem niet ingelicht over de wijze, waarop hij er bij gekomen is. Hij is in Nederland afgeworpen. De heer *Burger* heeft hem nadien wel weer gesproken. *Schrader* heeft nl. van Engelse zijde een zekere erkenning

gevonden, waardoor hij te Cambridge mocht studeren. Soortgelijke appreciatie ondervond hij van Amerikaanse zijde, waardoor hij naar Newhaven, naar de Amerikaanse Yale-universiteit, kon gaan. Daar heeft de heer *Burger* hem nog gesproken. Hij heeft tevens ontmoet een van de mensen, met wie *Schrader* bij die bepaalde dienst was, een Amerikaan, die een uitermate groot vertrouwen in hem had. *Schrader* was een gevierd man. Met betrekking tot de veronderstelling, als zou *Schrader* op voorspraak van de heer *Burger* op de een of andere manier bij de Amerikaanse dienst zijn gekomen, merkt deze op, dat hij niemand kende van die Amerikaanse dienst. Hij heeft de indruk, dat *Schrader* allerlei verdienstelijke dingen gedaan heeft; hij is de man, die daartoe in staat is.

21838 *(Burger)*

42645 *(Schreieder)*

Schreieder heeft verklaard, dat *Bobbie Schrader* op 12 Februari 1945 door de Aussenstelle Groningen van de S.D. werd gevangen genomen. *Schreieder* is naar Groningen gereisd, heeft *Bobbie Schrader* gesproken en zei: „Wanneer u met ons meewerkt, dan komt u later weer vrij". Daarop zei *Schrader:* „Okay, dan doe ik het!" *Schreieder* heeft toen *Schrader* mee naar Zwolle genomen en geprobeerd een spel te beginnen. *Schrader* heeft verteld, dat hij niet door de Engelse, maar door de Amerikaanse dienst uitgestuurd was, dat hij met een spreekapparaat, om de drie dagen, met een vliegmachine moest spreken, die ongeveer 3000 m hoog volgens afspraak boven een bepaalde plaats cirkelde. Het kwam toen tot een dropping, d.w.z. er werd een ton met levensmiddelen, kledingstukken en dergelijke voor persoonlijk gebruik, die *Schrader* nog in vrijheid gevraagd had, gedropt. Daarop heeft *Schrader* iedere week twee-, driemaal met het vliegtuig gesproken — al naar afspraak — en berichten doorgegeven. *May* stelde toen vast, dat *Schrader* de code slechts ten dele medegedeeld had en zei: „ik geloof, dat die zaak niet helemaal in orde is!" In de eerste dagen van Maart was het apparaat kapot. *Schreieder* wist niet, of *Schrader* de antenne zelf kapot gemaakt had of dat het apparaat, resp. het vervangingsapparaat, werkelijk door het transport met de auto was kapot gegaan. *Schreieder* moest op 13 April 1945 terug naar Den Haag en zei tegen *Schrader:* Wat doet u liever? Ik heb beloofd, dat ik u zou vrijlaten, wanneer u zoudt meespelen. U hebt inderdaad medegespeeld. Het blijft een open vraag, in hoeverre u goed hebt medegespeeld. Dat kan ik niet controleren. Dus volgens het oude grondprincipe: „Bij twijfel wordt te uwen gunste beslist". Ik moet u vrijlaten, maar waar wilt u vrijgelaten worden? Toen zei *Schrader:* „Het is mij liever, wanneer het in Den Haag is!" *Schreieder* antwoordde toen: „Goed, ik neem u mee naar Den Haag", en zo zijn zij op 13 April naar Den Haag teruggegaan. Daar was *Bobbie Schrader* nog enige dagen gevangen. Toen is *Schreieder* in de cellenbarakken te Scheveningen naar hem toegegaan en zei tegen hem: „*Bobbie,* u bent nu ontslagen. Wat u doet, is uw zaak!" *Schreieder* heeft niet met *Schrader* afgesproken, dat hij, nadat hij na zijn vrijlating door de linies zou zijn gekomen, nog berichten zou sturen.

42646 e.v. *(Schreieder)*

62394 e.v. *(Pinto)*

De heer *Pinto* heeft verklaard, dat het moeilijkste geval in zijn carrière betrof een zekere *Anton Schrader.* Deze was ongeveer 21 jaar, een halfbloed, die ettelijke mensen heeft weten weg te helpen, o.a. oud-Minister *Burger.* Tenslotte was hijzelf met een bootje naar Engeland gekomen. Helemaal zeker is de heer *Pinto* van hem nooit geweest. Hij heeft hem veel hoofdbrekens gekost. Hij was buitengewoon intelligent. De heer *Pinto* heeft een lijst van 13 punten opgesteld, die volkomen onverklaarbaar waren in zijn verhaal. De heer *Pinto* heeft een lang rapport opgemaakt over hem en dat besloten met de conclusie: ik denk wel, dat hij goed is, maar 100 % zekerheid heb ik niet. Laten wij hem vrijlaten, maar hij mag in geen geval gedurende de oorlog Engeland verlaten. *Schrader* was in Engeland gekomen met de wens om onmiddellijk weer terug te gaan naar Nederland. Dan moest men voorzichtig zijn. Op veiligheidsgebied is er in Engeland nooit iets gedaan in tegenspraak met hetgeen er door de heer *Pinto* werd gezegd. Dat werd aangenomen; dat hebben de Nederlanders ook aangenomen. *Schrader* zou dus niet door de Nederlanders ergens gedropt worden; hij mocht ook niet ergens anders gedropt worden. Toen kwam de campagne en op een gegeven dag kwamen de Amerikanen te Eindhoven met mijnheer *Schrader,* die zij hadden gepakt, want hij was boven Nederland gedropt door de Amerikanen, die hem van de Engelsen gekregen hadden. Van de Amerikaanse geheime dienst was de heer *Waterschoot van der Gracht* het hoofd en die heeft hem van de Engelsen gekregen. De Engelsen hebben hem wel degelijk uitgestuurd. De Amerikanen konden hem niet van Engeland uit uitsturen, daar dit zonder toestemming van de Engelsen onmogelijk was. Hij is in handen van de Duitsers gevallen. Toen hebben de Amerikanen hem vrijgemaakt. De heer *Pinto* heeft toen echter het rapport gevonden, dat *Schrader* aan de Duitsers had gegeven, waarin verschillende personen, onder wie de heer *Pinto* zelf, werden beschreven. Toen is *Schrader* bij hem gebracht en heeft hij hem dat rapport voorgelegd. *Schrader* zei met zijn gewone intelligentie: vertelt u eens, is daar iets

62398 e.v. *(Pinto)*

bij, dat de moffen nog niet weten? Daarop is de heer *Pinto* gaan doorstuderen en er was ook inderdaad niets bij, wat zij niet wisten. *Schrader* zei: Kijk eens, wat er staat, wisten zij allemaal. Als ik alles maar vertelde, kon ik vertrouwen wekken. *Schrader* is een zeer moeilijke figuur om te beoordelen en hij is door de Engelsen wel degelijk aangenomen, zonder voorkennis van de Nederlanders.

20153 *(le Poole)*

Mr. *J. le Poole,* die sinds 1943 optrad als leider van de inlichtingengroep-B.R. in Nederland, heeft verklaard, dat de wijze, waarop men de agenten materieel had voorzien, slecht was. Men had b.v. te Londen persoonsbewijzen laten drukken, die kant noch wal raakten. Zo kwam men voor de verrassing te staan, dat men in de dagen, dat de oproepen en acties voor de Arbeitseinsatz een hoogtepunt hadden bereikt, een jongeman van ongeveer 20 jaar, zonder papieren, voor de neus kreeg staan. Ondanks allerlei adviezen, het toezenden van modellen van persoonsbewijzen e.d. heeft men dit van Londen uit steeds onvoldoende verzorgd. Dit geldt niet alleen ten aanzien van de kwestie van de persoonsbewijzen. Er zijn gevallen, dat de mensen in het Sperrgebiet werden afgeworpen.

20155; 56905 *(le Poole)*

22005 e.v. *(van Borssum Buisman)*

De heer *G. A. van Borssum Buisman,* die op 23 Juni 1943 als agent werd geparachuteerd, heeft de ervaring gehad, dat de persoonsbewijzen, die uit Londen medegegeven werden, niet aan alle eisen voldeden. Hij heeft het zijne terstond verwisseld tegen een goed persoonsbewijs. Men wist te Londen aanvankelijk niet, dat de persoonsbewijzen niet goed waren. Zo gauw hij hier was aangekomen, liet hij het aan de falsificateur van de Ordedienst zien en deze man zei meteen — hij behoefde er maar een kwartier op te kijken — „er zitten zes fouten in", waarop de heer *van Borssum Buisman* een ander persoonsbewijs kreeg. Men wist dat toen te Londen nog niet; hij heeft natuurlijk meteen geseind, dat de persoonsbewijzen niet goed waren. Toen is er verder het systeem gevolgd — omdat men te Londen eigenlijk niet zo goed bij machte was de persoonsbewijzen te verbeteren — de man het uit Engeland meegekregen persoonsbewijs alleen bij zich te laten houden op de dag van zijn dropping en op de dag daarna; vervolgens zou hij hier een goed persoonsbewijs krijgen. Het was ook een heel moeilijk papier. Het was niet eenvoudig om het na te maken. Deze technische dingen waren helemaal in Engelse handen en de Nederlanders misten het apparaat om een falsificatie-afdeling op te richten. Ten eerste waren er geen vakmensen en ten tweede hadden zij ook niet de verdere benodigdheden daarvoor; men was dus inderdaad in dit opzicht aan de Engelsen overgeleverd. De agenten hebben tegen deze gang van zaken niet te veel bezwaren gemaakt; de heer *van Borssum Buisman* vond het, omdat men de goede persoonsbewijzen hier gemakkelijk kon krijgen, niet zo'n bezwaar. Het was maar een kwestie van een dag. Dit waren finesses, waar men de Engelsen over het algemeen niet gemakkelijk toe krijgt, ook niet tegenover hun eigen mensen. Het ligt niet in hun aard. De Secret Service staat wel bekend als wereldvermaard, maar dit was een kwestie van: „happy go lucky". De agenten hebben ook geen bijzondere aandrang op betere persoonsbewijzen uitgeoefend. Hadden zij dit in hun telegrammen wel gedaan, dan waren de Engelsen er mogelijk toe overgegaan.

22008 e.v. *(van Borssum Buisman)*
22013 e.v. *(van Borssum Buisman)*

55287 e.v. *(Wiedemann)*

De heer *O. M. Wiedemann* heeft verklaard, dat de persoonsbewijzen, die men uit Engeland medekreeg, niet al te best zijn geweest. Maar dit is eerst na geruime tijd gemerkt. Zelf is hij geruime tijd zonder enige moeite door verschillende contrôles op persoonsbewijzen heengekomen. De mensen, met wie hij in Nederland contact had, constateerden ook niet, dat die persoonsbewijzen niet goed waren. Zij waren zelfs erg dankbaar voor de acht persoonsbewijzen, die de heer *Wiedemann* had meegebracht. Hij is die in twee weken kwijtgeraakt. Zowel hijzelf als de heer *de Goes Meyer,* een van degenen, aan wie hij een persoonsbewijs had verstrekt, zijn echter tenslotte, doordat geconstateerd werd, dat hun persoonsbewijs vals was, tegen de lamp gelopen.

66107 e.v. *(Tromp)*

Ir. *Th. Ph. Tromp* deelt mede, dat de agent *Schreinemachers* ook distributiebonnen bij zich had. Die waren goed, maar zijn in Engeland gemaakt persoonsbewijs was schandalig. De heer *Tromp* is direct met het persoonsbewijs naar dr. *van Wijk* gegaan, die op het gebied van de falsificaties zeer ver was. Het persoonsbewijs werd onder de lamp gehouden en dr. *van Wijk* haalde er in 10 minuten 12 fouten uit, stomme fouten: de naam stond b.v. aan de linkerkant getikt en aan de rechterkant het adres; de ondertekening was met andere inkt geschreven, de letters stonden niet op een rij, enz. De druk zelf was ook verkeerd, er stonden letters omgedraaid, enz. Deze persoonsbewijzen waren dus onbruikbaar. Het is *Schreinemachers* op de eerste dag bijna noodlottig geworden. Toen nl. ir. *Tromp* en *Schreinemachers* te Eindhoven aankwamen, schoten er ineens een paar S.D.-kerels uit een hoek achter het contrôle-loket. *Schreinemachers* is toen gecontroleerd, maar ze hebben niets gevon-

den; die kerels waren veel te stom; maar toen hebben de heren *Tromp* en *Schreinemachers* toch een doodschrik gekregen.

76352 e.v. *(Somer)* De heer *Somer* heeft in dit verband opgemerkt, dat de persoonsbewijzen niet volmaakt werden nagemaakt, aangezien de technische hulpmiddelen van de Engelsen niet voldoende waren. Dat is te Eindhoven dan ook een van de eerste B.I.-aangelegenheden geweest, namelijk om aan persoonsbewijzen te komen. Alle secretarieën werden afgestroopt. Er kwam te Londen wel eens een enkele Engelandvaarder met zijn eigen persoonsbewijs aan. Meestal hadden de Engelandvaarders zich op hun reis uit veiligheidsoverwegingen daarvan ontdaan. De heer *Somer* komt ten sterkste op tegen een lichtvaardig oordeel inzake de niet volmaakte persoonsbewijzen. Er is uit den treure geprobeerd deze zo goed mogelijk te laten namaken. De heer *Somer* heeft hier met colonel *Cordeaux* ettelijke besprekingen aan gewijd. Hier is van Engelse zijde alle mogelijke moeite aan besteed. De heer *Somer* is het er echter volkomen mee eens, dat de persoonsbewijzen in den beginne slecht waren. Men was evenwel afhankelijk van de middelen, die men het B.I. leverde. De Nederlanders konden in Engeland natuurlijk helemaal niet beginnen aan het drukken van persoonsbewijzen. Als voorbeeld van de moeilijkheden op dit gebied haalt de heer *Somer* aan, dat het B.I., toen het te Eindhoven arriveerde, veel moeite gedaan heeft de juist in Nederland uitgekomen speciale Ausweise na te maken. De heer *Somer* is persoonlijk in contact getreden met de drukkerij Plantijn te Antwerpen, een van de beste drukkerijen uit heel Europa. De meesterknecht is toen te Eindhoven geweest en deze heeft er maanden over gedaan om zo'n

76442 e.v. *(Somer)* Ausweis behoorlijk na te maken. Naar aanleiding van de opmerking van de heer *le Poole* over het feit, dat een zeer jeugdige agent in de tijd van de Arbeitseinsatz zonder papieren werd gedropt, heeft de heer *Somer* verklaard, dat hij hier vierkant tegenop moet komen, daar elke agent in de eerste plaats een persoonsbewijs mee kreeg; verder moest hij door de organisaties, waarin hij meewerkte, aan papieren worden geholpen. Het is voor elke agent op deze manier gebeurd; dus als de heer *le Poole* dit als een verwijt naar voren brengt, moet hij het voor elke agent doen. Dit was uitdrukkelijk met de organisaties afgesproken, omdat de maatregelen van de vijand geregeld veranderden.

16888 *(Schreieder)* Volgens *Schreieder* hadden de Duitse peiltroepen in het begin grote moeilijkheden met het peilen van spreekapparaten; eerst ongeveer van einde 1943 af waren zij in staat deze te peilen.

55115 e.v. *(van Houten)* De heer *van Houten* heeft verklaard, dat door enkele agenten van het B.I. radiotelefonie-apparaten zijn meegebracht. Hij gelooft wel, dat de Engelsen, die natuurlijk deze apparaten het beste kenden, in de overtuiging leefden, dat de Duitsers geen middelen hadden om die uit te peilen. Dat was een technische misrekening.

55119 *(van Houten)* De heer *van Houten* gelooft echter niet, dat de Engelsen zo positief gezegd hebben, dat ze nooit te peilen waren, maar eerder, dat de actieradius klein was. Men was er in zijn tijd wel zeer enthousiast over. De B.I.-officieren gingen er op uit om van vliegtuigen uit te spreken met de betrokken agenten; vooral *Gerbrands* deed dat veel. In het begin was men wel enthousiast. De heer *van Houten* weet niet meer, hoe groot de actieradius was van deze toestellen. Hij herinnert zich wel uit de verhalen van *Gerbrands,* dat deze hem vertelde, op welke hoogte zij ongeveer vlogen en dat zij vrij dicht bij de Nederlandse kust waren. Zij konden altijd Scheveningen, Noordwijk, Katwijk zien; zij bleven dus wel boven de zee, maar kwamen vrij dicht bij land.

56741 e.v. *(de Koster)* De heer *H. J. de Koster,* die in Nederland met de agent *de Brauw* heeft samengewerkt, verklaart, dat deze overtuigd was, dat de radiotelefoniezender niet peilbaar was. Het is een zeer grote calamiteit geweest, dat men dat niet heeft geweten. De heer *de Koster* heeft het vaak met hem over deze kwestie gehad en een paar keer gewaarschuwd van adres te veranderen. *De Brauw* zei: Wanneer er intern geen verraad in het spel is, is het uitgesloten, dat mijn zender gepeild wordt. Hij heeft hele foliovellen achter elkaar voorgelezen. Het vliegtuig vloog er boven. Dat vond de heer *de Koster* een riskante zaak. Het toestel moest steeds heen en weer vliegen tussen Amsterdam en Rotterdam. Niet bijzonder hoog. Het was zeer duidelijk hoorbaar. Dat vertrouwen baseerde *de Brauw* op hetgeen men hem in Engeland omtrent dat toestel had medegedeeld.

57494 e.v. *(Fock)* De heer *Fock* heeft verklaard, dat de Engelsen in het nieuwe radiotelefonietoestel een zeker vertrouwen hadden. Men kan het vergelijken met een nieuw wapen; de uitvinder van zo'n apparaat zegt natuurlijk, dat het foutloos is, evenals elk nieuw wapen foutloos is, totdat gebleken is, dat het minder goed is dan men dacht. Er is naar zijn mening geen enkel boos opzet in het spel geweest, toen men zeide, dat dit apparaat goed was, in de zin van niet peilbaar; men nam dit aan. Hij gelooft wel, dat de peilinstrumenten van de

Duitsers bepaaldelijk beter waren dan die van de Engelsen. Dus, indien men het zou hebben geprobeerd, dan was een absoluut bewijs nog niet geleverd. Hij is persoonlijk van oordeel, dat het in het spel een nieuw speelgoed was, dat men zeer fraai vond en dat zeer mooi werkte, totdat het nadeel bleek, en dat was natuurlijk de gemakkelijke peilbaarheid.

57931 e.v. *(Broekman)*

De heer *Broekman* zegt, dat men in Engeland op het standpunt stond, dat een radiotelefonietoestel het beste was, dat men kon meegeven. Tijdens de voorbereiding van zijn uitzending werd hem medegedeeld; je wordt voorzien van een dergelijk toestel; je gaat bij wijze van spreken maar aan de kant van een dijk zitten en dan praat je maar; er is niemand, die er achter kan komen, wat je daar uitvoert. Dat is hem in 1942 medegedeeld.

76371 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat er met de Engelsen moeilijkheden geweest zijn over de walkie-talkie. In Engeland beweerde men bij hoog en bij laag, dat dit toestel niet was uit te peilen. Van de eerste agent, die het B.I. met een walkie-talkie uitstuurde, kwamen klachten binnen, dat hij werd gepeild. De heer *Somer* is ervan overtuigd, dat door Engelse officieren met die toestellen uitvoerige proeven zijn genomen. De Engelsen hielden echter vol, dat deze toestellen niet te peilen waren. De gehele technische dienst, Signal Quarters, beweerde dit. De heer *Somer* is een leek op dit gebied; hij wist dat niet. Hij moest dat aannemen. Ook al zou hij beschikt hebben over een deskundige op dit gebied, dan had die deskundige in Engelse dienst moeten komen. Dat hadden de Nederlanders niet eens behoeven te proberen. Zo'n deskundige komt niet eens in Central. Na de eerste klachten, zijn er toch nog enkele agenten van een radiotelefonietoestel voorzien. Na voortgezette klachten is men er echter mee opgehouden. Captain *Seymour* heeft gezegd, dat het niet meer zou gebeuren. Men kreeg door dergelijke dingen echter wrijving. De B.I.-leiding heeft het niettemin eenvoudig vertikt. Het is niet prettig als ruziemaker bekend te staan, want men krijgt het later op zijn brood, ook als het in het belang van de dienst is geweest. Het B.I. heeft, wat dat betreft, gedaan, wat het kon, waarvoor de heer *Somer* de dienst dan ook voor 100 % zal verdedigen. Men moet bij het beschouwen van deze dingen, evenals die, betrekking hebbende op de slechte persoonsbewijzen, het accent leggen op de supervisie van Engelse kant. Na het verhoor heeft de heer *Somer* ten overvloede bij de N.S.F. nog eens deze aangelegenheid besproken. Deskundigen aldaar, en dat zijn de experts op dit gebied, zeggen ronduit, dat elke walkie-talkie is uit te peilen. Over de supervisie van de Engelse dienst merkt de heer *Somer* nog op, dat, toen hij te Londen kwam, alle voorbereidingen tussen Minister *van Lidth de Jeude* en de heren *Cordeaux* en *Broekman* reeds waren getroffen. Het te volgen systeem was vastgesteld. Er zal een reden voor zijn geweest, dat men tot een bepaalde limiet is gegaan in het geven van vrijheid aan het B.I. Dit bureau had al veel meer armslag dan de C.I.D. of het bureau M.V.T.

75995 *(Somer)*

De agent *de Jonge* had een z.g. walkie-talkie, een spreekzender. Dit apparaat werkte echter niet, omdat het bij het droppen nogal hard terecht was gekomen. Bovendien heeft *de Jonge* onmiddellijk gewaarschuwd, dat dit toestel veel te gevaarlijk was in verband met het afluisteren. De Engelsen hebben dit altijd ontkend, doch het B.I. heeft naar aanleiding van de klachten uit Nederland altijd vol gehouden, dat de radiotelefonietoestellen ondingen waren, die bepaald niet moesten worden gebruikt. Men heeft er in Engeland uitvoerig mee geëxperimenteerd, doch de Britse technische dienst beweerde, dat het onmogelijk was ze af te luisteren. Ook *Ausems* en *de Brauw* hebben gewaarschuwd. *Dijckmeester* en *van de Waal* hadden ook een walkie-talkie. De Duitse peilmethodes waren toen echter in Engeland niet bekend. Dit is een kwestie van techniek geweest. De ene partij was op radiogebied verder dan de andere. Na *de Brauw* zijn de walkie-talkies niet meer gebruikt. Later zijn de S-phones gebruikt, waaraan geen gevaar verbonden was. Dit waren kleine toestellen, welke men bij gevaar gemakkelijk weg kon werken en verplaatsen. Zij waren ook lang niet zo gemakkelijk uit te peilen, daar hun actieradius veel kleiner was. Op een bepaald punt vloog een vliegtuig enige keren rond en dan werd er een paar minuten gesproken. De S-phone werkte, voorzover de heer *Somer* bekend is, verticaal. Met een S-phone kon men Engeland dan ook niet bereiken.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, heeft de heer *Seymour* medegedeeld, dat men in Engeland lange tijd heeft gedacht, dat de radiotelefoniezenders met hun zeer hoge frequenties niet uit te peilen waren. Dat de Duitsers daarin toch geslaagd zijn, is een voorbeeld van de in een oorlog steeds voortdurende strijd tussen nieuwe technische middelen en de afweer daartegen.

In het rapport, dat de heren *H. Koot, J. A. Verkuyl* en *A. N.* baron *de Vos van Steenwijk* onder dagtekening 15/24 Maart 1950

als deskundigen aan de commissie hebben uitgebracht over een aantal technische vraagstukken, het England-Spiel betreffende, wordt over de zeer kortegolf-installatie, toentertijd S-phone genoemd, het volgende medegedeeld. In verband met de geringe werkingssfeer der zeer korte golven kon met zulk een toestel niet rechtstreeks met Engeland worden gewerkt, doch moest er een tegenstation in de nabijheid zijn. Dit werd opgelost door op vastgestelde tijden de agent naar de kust te ontbieden en een patrouilleboot in zijn nabijheid te dirigeren of door een vliegtuig in de buurt van de agent te brengen. Tegenover dit nadeel stond als voordeel, dat deze zenders slechts op korte afstand te onderscheppen en te peilen waren en dat nu radiotelefonie kon worden gebruikt. Dat deze installaties in het geheel niet peilbaar waren, was wel aan agenten door hun Engelse instructeurs verteld, doch dit berustte op een onvoldoende kennis van de mogelijkheden der radiotechniek.

77734 e.v. *(de Vos van Steenwijk)*

De heer *A. N.* baron *de Vos van Steenwijk* heeft, als deskundige gehoord, verklaard, dat in de verhoren van de getuigen met de woorden radiotelefonie-zender, S-phone, walkie-talkie over het algemeen hetzelfde bedoeld wordt. Men bedoelt dan een zeer kortegolf-installatie, welke uitsluitend met radiotelefonie werkte. Een walkie-talkie behoeft echter geen zeer kortegolf te zijn. Deze kan evengoed kortegolf zijn. De heer *de Vos van Steenwijk* gelooft, dat, wanneer dit begrip in de stukken wordt gebruikt, men daar vrijwel altijd de zeer kortegolf-installaties en radiotelefonie mede bedoelt. Met een S-phone bedoelt men de zeer kortegolf en radiotelefonie. De walkie-talkies bestaan in twee uitgaven: zeer korte golven — dat is de band tussen 1 en 10 meter — en korte golven — dat is de band tussen 10 en 100 meter —. Welke van deze twee bedoeld wordt, is zonder meer niet te zeggen.

77739 e.v. *(de Vos van Steenwijk)*

De zeer kortegolf heeft altijd een beperkte actieradius. Wanneer men werkt in de band van 1 tot 10 meter, is men gebonden aan een actieradius van 10 à 20 kilometer over het aardoppervlak. Dat is inhaerent aan die golflengten van 1 tot 10 meter. Werkt men van de grond af met vliegtuigen, dan komt men verder en wel tot een 100 à 150 mijl. Dat is van de grond af, met vliegtuigen of omgekeerd. De kwestie is deze: die zeer korte golven, dus de golven in de band van 1 tot 10 meter, planten zich rechtlijnig voort, zij volgen niet de buiging van het aardoppervlak. Met andere woorden: twee personen op het aardoppervlak, die 20 tot 35 kilometer van elkaar zitten, maken geen contact meer, aangezien daar de buiging van het aardoppervlak al een rol speelt. Die stralen laten het aardoppervlak los. Met vliegtuigen is het natuurlijk een andere kwestie. Daar is wel degelijk een rechte lijn. Vandaar dat men ook ziet, dat, hoe hoger het vliegtuig zit, hoe verder die verbinding is. Een vliegtuig op 3000 meter hoogte maakt b.v. verbinding tot op 100 à 150 mijl met de grond. Met deze toestellen was dus het contact van Nederland met Engeland volkomen uitgesloten. Een walkie-talkie is een klein toestel en dat betekent een gering vermogen. Een gering vermogen betekent een geringe reikwijdte. Dus met een walkie-talkie komt men niet in Engeland, ook al kiest men de meest gunstige golflengte, b.v. een golflengte in de buurt van de 30 meter. Met die walkie-talkie zal men Engeland helemaal niet halen of misschien bij een gunstige atmosferische omstandigheid een enkele keer.

77745 e.v. *(de Vos van Steenwijk)*

De zeer korte golven zijn eigenlijk tot flinke ontwikkeling gekomen gedurende de laatste oorlog. Zenders en ontvangers, werkende in die zeer kortegolfband — dus tussen de 1 en 10 meter in —, zijn in de laatste oorlog tot ontwikkeling gekomen met het gevolg, dat het peilen van deze golven gedurende deze oorlogsjaren nog in de kinderschoenen stond. Ultra-kort was eens hetzelfde als wat nu zeer kortegolf genoemd wordt. De benamingen, zoals de heer *de Vos van Steenwijk* ze gebruikt, dus de band van 10 tot 100 meter: kortegolf, en van 1 tot 10 meter: zeer kortegolf, zijn de huidige officiële benamingen. Deze benamingen zijn door de geallieerden gedurende de afgelopen oorlog gebruikt en zijn op het ogenblik gestandaardiseerd bij het Internationale Verdrag van Atlantic City van 1947. Vóór die tijd heerste er echter op het gebied van de benamingen der golfbanden veel verwarring. Zo heeft b.v. eerst de huidige kortegolf-band — dus de band van 10 tot 100 meter — ultra-kortegolf geheten. Om een voorbeeld te geven: wanneer de Philipsfabrieken vóór de oorlog een ultra-kortegolf-ontvanger uitbrachten, bedoelden zij daarmede een ontvanger, werkend in de band van 10 tot 100 meter. Naarmate men kortere golflengten begon te gebruiken, dus golven beneden de 10 meter, ging men die ultra-kort noemen. Op het ogenblik is men al weer een stap verder en is ultra-kort de band van 1 meter tot 1 decimeter.

Het peilen van de zeer korte golven stond in het begin van de oorlog inderdaad nog in de kinderschoenen. De heer *de Vos van Steenwijk* kan zich voorstellen dat de Engelse instructeurs aan hun

leerlingen hebben verteld, dat het niet mogelijk was, dat deze golven zouden worden gepeild. Daarmede hebben ze alleen de technische mogelijkheden onderschat.

21300—21303 *(Broekman)*

De heer *Broekman* is van oordeel, dat men, als men een receptiecomité niet nodig heeft, het natuurlijk ook niet gebruiken moet. Men heeft het hem ook aangeboden, maar hij heeft bedankt.

Als je valt in donker en je breekt een arm, dan ben je weg; het is onwaarschijnlijk, dat je je dan de volgende morgen nog kunt redden. Hij kan zich daarom voorstellen, dat een agent zegt: een receptiecomité lijkt mij wel. Dit beïnvloedt de chef. Men moet de zekerheid hebben: deze agent durft het. De heer *Broekman* was er principieel tegen. Het was voor hem een regel, dat hij de agenten blind heeft gedropt. De paar agenten, die hij heeft uitgestuurd, zijn blind gedropt na de goede training, die zij hebben gehad. De ervaring heeft geleerd, dat het goed gezien is geweest.

21450 e.v. *(Fock)*

De heer *Fock*, die van September 1944 af de leiding van het B.I. te Londen had, heeft verklaard, dat het B.I. de agenten ook naar receptiecomité's uitzond. Voorzover hij weet, is het bepaald onjuist, dat de meeste agenten van het B.I. blind werden gedropt. Het staat hem voor de geest, dat het B.I. en het B.B.O. gezamenlijk in enige gevallen met één receptiecomité gewerkt hebben. Eén geval weet hij zeker. In het algemeen is natuurlijk het receptiecomité veel meer voor

21456 e.v. *(Fock)*

de hand liggend bij een sabotage-agent, omdat die ook materiaal moet hebben. Dat kan men anders niet weg krijgen. Maar het risico is, dat men niet altijd zeker weet, welke mensen er op de grond staan.

57507 e.v. *(Fock)*

In ieder geval gebeurde dit bij het B.I. ook wel eens. Maar er werd bij het B.I. ook veel blind gedropt. Het blind droppen had ook grote nadelen. Dit hing af van de omstandigheden. Onmiddellijk na het England-Spiel zou het waanzinnig geweest zijn aan receptiecomité's nog waarde te hechten, maar de heer *Fock* heeft de indruk, dat men later, van September 1944 af, meer op receptiecomité's heeft gedropt dan zonder deze. De overweging, dat de man na het neerkomen zo snel mogelijk moest worden geholpen, heeft de doorslag gegeven, omdat de kans op doorgezette penetratie kleiner geworden was, aangezien de Duitsers na September 1944 veel minder actief waren. Toen waren de omstandigheden hier gunstiger en kwam het verraad veel minder voor.

55133 e.v. *(van Houten)*

De heer *van Houten*, die tot September 1944 bij het B.I. werkzaam is geweest, zegt, dat het niet juist is, dat er ontvangstcomités van B.I.-agenten geweest zouden zijn. Het is wel eens voorgekomen, dat een vorige agent zijn opvolger bij wijze van spreken is komen afhalen, maar dat was een uitzondering. Het woord „ontvangstcomité" houdt in, dat alles voor de landing voorbereid was, met seinlichten voor het vliegtuig, e.d. Het was een uitzondering; practisch gebeurde het niet. Het gevaar van een ontvangstcomité is, dat iemand wordt aangekondigd over een bestaande verbinding. Of men hem nu laat afhalen door één persoon of door meer personen, verandert niet zo heel veel aan de zaak. Het was stellig bij het B.I. geen regel.

55236 e.v. *(Wiedemann)*

De heer *Wiedemann* heeft verklaard, dat hij met een reception committee is gedropt. Een Nederlands agent moest hem ontvangen. Het was een agent, die ook door het B.I. was uitgezonden.

57465 e.v. *(van Borssum Buisman)*

De heer *G. A. van Borssum Buisman* deelt mede, dat bij het B.I. ook wel eens agenten werden ontvangen. Hij zelf heeft ook wel eens agenten ontvangen. Dat zijn speciaal de agenten geweest, die later als marconist met hem hebben samengewerkt. Hij heeft die allen ontvangen en ook nog enkele agenten met andere opdrachten.

76165 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* zegt, dat de B.I.-agenten niet met receptiecomité's werden gedropt. Er werd wel materiaal gedropt en daarvoor was een receptiecomité nodig. De heer *Somer* weet nog, dat het B.I. voor *d'Aulnis de Bourouill* in de Haarlemmermeer alle mogelijke materiaal heeft gedropt, waarvoor een receptie-comité was om het weg te halen. *Hoekman* en *Grisnigt* zijn ten dienste van *van Borssum Buisman* gedropt in de Betuwe. Hun komst is aangekondigd, zodat deze mensen ontvangen konden worden en zij met hun materiaal konden worden geholpen. Het B.I. noemde dit echter geen receptie-comité. Een receptie-comité maakt van tevoren een landingsterrein gereed met landingslichten, enz., maar dat is iets anders dan dat men van tevoren de komst aankondigt met het verzoek de mensen bij een bepaald contactadres af te halen. Wanneer men met een receptiecomité werkt, staan de mensen op een gegeven moment op een bepaalde plaats klaar. Van het vliegtuig uit of van de grond af worden seinen gegeven, waardoor de kans op ontdekking veel groter wordt. Het B.I. heeft wel eens van tevoren aangekondigd, dat de agenten op een bepaalde plaats zouden worden gedropt en op een bepaald adres konden worden afgehaald. *Hoekman* en *Grisnigt* b.v. zouden naar veldwachter *Beuving* gaan en *van Borssum Buisman* heeft zich toen van tevoren met deze veldwachter in verbinding

gesteld. Toen deze agenten zouden komen, is aan *van Borssum Buisman* een telegram gezonden, waarin hem medegedeeld werd, dat zij bij veldwachter *Beuving* zouden komen en dat *van Borssum Buisman* moest zorgen, dat daar mensen kwamen om het materiaal in ontvangst te nemen. Als de security checks goed zijn en men dus volkomen overtuigd is, dat de telegrammen niet door de Duitsers zijn gezonden, is er natuurlijk altijd nog een zeker risico, maar wanneer men dat risico niet neemt, kan men geen enkel telegram meer sturen. Voor de heer *Somer* is dit een principieel punt. Bij het England-Spiel waren alle codes in handen van de Duitsers. Bovendien werd, voorzover hij weet, de komst van de agenten in het England-Spiel ook nog via Radio Oranje gemeld. Als het voor het B.I. echter absoluut zeker was, dat de codes nog safe waren, werd er wel eens een enkele keer toe overgegaan de komst van de agenten aan te kondigen en hen te laten ophalen.

76212 *(Somer)*

Het B.I. heeft voor de codes in het algemeen gebruik gemaakt van het double transposition-systeem. De reden, dat het B.I. ook later geen gebruik maakte van het one time pad-systeem was, dat dit veel moeilijkheden zou hebben gegeven. Bij de one time pad-code moeten codeboeken worden gebruikt. De B.I.-agenten, die reeds in Nederland waren, hadden hun eigen codes. Zij kenden het systeem van de one time pad-code niet en men zou dus moeten beginnen met hun allen codeboeken toe te sturen, terwijl ze niet eens de behandeling wisten. Het one time pad-systeem is dan ook bij het B.I. betrekkelijk weinig gebruikt. Te Eindhoven gebruikte het B.I. wèl de one time pad-code. Deze code geeft meer zekerheid dan de double transposition. Te Eindhoven kon het B.I. wel de one time pad-code gebruiken, omdat er toen een heel nieuwe dienst werd opgezet naar het bezette gebied en aan de agenten, die met de crossers door de linies heen gingen, de boeken konden worden meegegeven. Het one time pad-systeem is in ieder geval pas later in de oorlog bij S.I.S. in zwang gekomen.

§ 5. *De omvang van de bevoegdheden van het B.I.*

14874 e.v. *(Somer)*

Naar de mening van de heer *Somer* betekende de bepaling in het tweede lid van artikel 3 van het K.B. van 28 November 1942, houdende de oprichting van het B.I., welke bepaling luidt: „De bevoegdheid voor het uitvoeren van de in lid 1 van dit artikel omschreven taak berust uitsluitend bij het hoofd van genoemd Bureau", dat een ander niet tot het inwinnen van inlichtingen, enz. zou mogen overgaan. [1])

[1]) Vgl bijlage 6.

49703 **e.v.** *(Warendorf)*

Mr. *J. C. S. Warendorf* heeft naar aanleiding van een kwestie, die zich hierover heeft voorgedaan, verklaard, dat de heer *Vigeveno,* die bij hem werkte op het secretariaat van het Militair Gezag, in Februari 1944 aangezocht is om onder auspiciën van het Ministerie van Binnenlandse Zaken naar het Iberisch schiereiland — Lissabon en/of Madrid — te gaan voor de hulp aan en verzorging van de Engelandvaarders op doorreis. *Vigeveno* had vele maanden in verschillende kampen doorgebracht en had zich de Spaanse en Portugese taal op voortreffelijke wijze eigen gemaakt. Hij voelde ook voor die opdracht. Toen is de heer *Warendorf,* nadat hij overleg had gepleegd met kolonel *Kruls,* omdat *Vigeveno* eventueel uit het secretariaat van het Militair Gezag losgemaakt moest worden, bij de heer *van der Putten* van het Departement van Binnenlandse Zaken geweest om te zeggen, dat hij, hoewel hij *Vigeveno* node zou missen, er geen bezwaar tegen zou maken hem af te staan, wanneer hij inderdaad voor uitzending in aanmerking zou komen. Dit vermeldt de heer *Warendorf,* omdat het later is uitgelegd, alsof hij opzettelijk *Vigeveno* zou hebben gestuurd, hetgeen in het geheel niet waar is. Het is eenvoudig een toeval geweest, dat hij er bij die gelegenheid over gesproken heeft. *Vigeveno* is naar Lissabon gegaan en heeft daar blijkbaar enige indiscreties gepleegd. Hij bleek helaas toch te jong en onervaren. Hij heeft de heer *Warendorf* b.v. op de dag van zijn vertrek uit Londen verteld, dat Minister *van Boeyen* demissionnair was, want hij, *Vigeveno,* wachtte op zijn arbeidscontract, dat door de heer *van Boeyen* getekend moest worden, maar dat deze dit niet wilde tekenen, omdat hij demissionnair was. De heer *Warendorf* weet niet, of dit verhaal waar was; het is zeer goed mogelijk, dat het dat wel was, maar het is in ieder geval geen geschikt verhaal om in Lissabon rond te vertellen. In diezelfde tijd moest de heer *Warendorf* aannemen, dat het contact via *Janny Rebel* tussen het bureau M.V.T. en de door deze dienst voor de illegale pers uitgezonden agent *Grün* „stuk" was, en derhalve wilde de heer *Warendorf,* die dit contactadres aan het bureau M.V.T had verschaft, zo mogelijk in die lacune voorzien; dat wisten de heren *Lieftinck* en *Schilp* ook; de heer *Warendorf* had dus een aantal adressen aan *Vigeveno* medegegeven teneinde te trachten om, indien hij op neutraal terrein zou zijn, het contact door middel van die adressen, die de heer *Warendorf* hem had verschaft, te herstellen.

49706 *(Warendorf)*

Toen *Vigeveno* te Lissabon was aangekomen, heeft hij o.a. ook een Belgische Engelandvaarder willen opzoeken, die kanselier aan de Belgische legatie was. Dit was toevallig een familielid van de schoonzuster van de heer *Warendorf,* die hem ook om die reden destijds op zijn doorreis te Lissabon zeer prettig ontvangen had. Het schijnt echter, dat *Vigeveno,* die dus ook in elk geval naar die mijnheer zou gaan, hem niet heeft weten te vinden en met een andere functionaris, die hij wel aantrof, nogal wat veel gepraat heeft over hetgeen er zoal te Londen voorviel, en het schijnt, dat deze laatste Belg toen de heer *Fock,* die daar voor het B.I. zat, getelefoneerd heeft, dat er een zeer vreemde figuur was aangekomen. Het merkwaardige is, dat, naar *Vigeveno* veel later aan de heer *Warendorf* heeft medegedeeld, *Fock* bij een verhoor van de onmiddellijk ontboden *Vigeveno* zou hebben gezegd: „Dat doet u natuurlijk in opdracht van *Warendorf;* u loopt hier maar wat rond en u wordt gestuurd." Kortom, men heeft getracht een verklaring tegen de heer *Warendorf* uit te lokken.

Daarop is een serie gebeurtenissen gevolgd te Londen, die aanleiding zijn geweest tot zijn ontslag uit de militaire dienst. De heer *Warendorf* is nl. op een goede dag ontboden bij de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude,* in tegenwoordigheid van de heer *Broekman,* bij welke gelegenheid de heer *van Lidth de Jeude* hem een aantal vragen heeft voorgelegd, die hij moest beantwoorden. De eerste of de tweede vraag luidde: „Hebt u *Vigeveno* een opdracht gegeven?" Hij heeft geantwoord: „Neen". Toen heeft de heer *van Lidth de Jeude* gezegd: „Dan is daarmee de zaak afgelopen". Daarop heeft, buiten tegenwoordigheid van de Minister, de heer *Broekman* hem gevraagd: „Wie is dan die Belg? Heeft u daarvoor geen boodschap meegegeven?" Toen heeft de heer *Warendorf* gezegd: „Ja, daarvoor heb ik de groeten meegegeven." *Broekman* was hierover zeer verbolgen en zei: „U hebt dus wel een opdracht meegegeven! U zult er nog wel van horen." Er heeft toen een onderzoek naar de heer *Warendorf* plaats gevonden. Zo iets heet in militaire termen: een huishoudelijk onderzoek. Dit ging zo, dat *Broekman* tegenover hem zat en hem een aantal vragen toewierp, welke kan worden gekenschetst met formuleringen als deze: Did you stop beating your wife? Answer „yes" or „no"! Het antwoord is dan altijd verkeerd. Dit onderzoek geschiedde in tegenwoordigheid van kapitein *Siedenburg,* ook van het Bureau Inlichtingen, die daarvan een procesverbaal heeft opgemaakt. Het heeft kennelijk geen resultaat opgeleverd, want de heer *Warendorf* heeft er toen een maand lang niet meer van gehoord. Een maand later heeft echter opnieuw een onderzoek plaats gevonden, waarbij *Siedenburg* was vervangen door kapitein *Fock,* die zich niet beperkte tot het opschrijven, maar hem ook herhaalde malen vragen stelde en o.a. vroeg, waarom hij zo graag een verbinding in Portugal wilde hebben. De heer *Warendorf* heeft gezegd: om te beginnen zit ik in ernstige persoonlijke psychische nood, doordat mij bekend is geworden, dat mijn vrouw en kinderen, die tot dusverre in Westerbork zaten, daaruit weggevoerd zijn, zonder dat ik weet, waar zij naar toe zijn. Het is voor mij persoonlijk van groot belang te weten, of ik nog iets uit Nederland kan horen. De heer *Fock* heeft toen gevraagd, of de heer *Warendorf* niet wist, dat de naam van zijn Portugese relatie, die hem tot aan de mislukking van de missie-*Grün* uit Lissabon de post doorzond, verdacht was. De heer *Warendorf* heeft gezegd, dat dit hem niet bekend was. Deze relatie zond altijd zeer nauwkeurig de post door. Overigens moet men hiervan geen overdreven voorstelling maken: de heer *Warendorf* kreeg wel eens een enkele keer een brief. Die mijnheer zou lid zijn van de een of andere organisatie, die zeer wel in het systeem-*Salazar* paste. Nu waren de mensen, die met de heer *Warendorf* correspondeerden, niet geheel en al van alle verstand gespeend en hiermee werd dus geen enkel gevaar gelopen. Brieven via Portugal werden uiteraard zowel door de Duitse als door de Engelse censor altijd onderzocht en dit werd, zij het oogluikend, ook door de Engelsen, toegestaan. Vervolgens werden zij doorgestuurd met een briefje er bij, dat het eigenlijk niet mocht, maar niettemin stuurde men post door en de heer *Warendorf* moet zeggen, dat hij op deze wijze enkele malen zeer belangrijke berichten heeft gekregen. De heer *Fock* heeft verder geïnformeerd naar de adressen, die in het zakboekje van *Vigeveno* stonden. Toen heeft de heer *Warendorf* inderdaad gezegd, dat, wanneer zijn vrienden van Het Parool opnieuw contact met hem zouden willen krijgen, zij dan ook nu van zo'n nieuw adres, indien en zodra zij daarover zouden beschikken, gebruik zouden kunnen maken; dat dit echter helemaal niet inhield, dat hij van plan was een of andere verboden verbinding met het bezette Nederland te onderhouden, en dat hij meende, dat zijn antecedenten wel enige garantie konden bieden voor het feit, dat hier niet van verraad, zelfs niet uit lichtzinnigheid, sprake kon zijn. Toen de heer *Warendorf* de woorden Het Parool uitsprak, zeide de heer

Fock, dat wat hij had gezegd over behoefte aan contact met zijn familie allemaal „rood gerul" was.

Er is toen eigenlijk eerst weer niets gebeurd. De dag daarop is echter het verhoor voortgezet en toen werd plotseling *Vigeveno* geproduceerd, die, naar de heer *Warendorf* niet aarzelt te zeggen, er uitzag als een geslagen hond. Bij die confrontatie is, voorzover hij zich herinnert, eigenlijk ook niet veel naar voren gekomen. Hij weet wel, dat hij van dat ogenblik af zeer zorgvuldig er tegen gewaakt heeft om enig contact met *Vigeveno* te krijgen. Pas maanden later, bij louter toeval, toen deze al uit de dienst was, heeft hij hem weer gesproken. Bij die gelegenheid is hem gebleken, dat met hem het volgende gebeurd is. De heer *Vigeveno* was te Lissabon met de opdracht door te gaan naar Madrid. Hij is daar toen door de heer *Fock* verhoord, die hem gesuggereerd heeft, dat hij in opdracht van de heer *Warendorf* daar een privé-contact kwam leggen. De heer *Vigeveno* heeft dat ontkend. Hij werd toen op transport gesteld naar Londen. De tocht ging van Lissabon naar Bristol per vliegtuig en vandaar per trein naar Londen. Toen hij daar op het Paddington Station aankwam, werd door de loudspeaker in het station omgeroepen: „Wil de heer *Vigeveno* zich melden bij het bureau van de stationschef?" Hij vond dat niet leuk, maar hij dacht: er blijft mij geen andere mogelijkheid dan dat te doen. Hij kwam op het bureau van de stationschef en daar stond een jonge luitenant in de uniform van het Nederlandse leger, die hem zei: „U kunt natuurlijk uw koffertje niet zelf dragen. U weet, dat het heel vol is in de hotels. Ik ben er mede belast u naar een verblijfplaats te geleiden". De heer *Vigeveno* is toen gebracht naar een huis in een zijstraat van Cromwell Road in South Kensington. Hem werd een kamer boven aangewezen en vervolgens werd de deur op slot gedaan. Toen de heer *Warendorf* dat verhaal hoorde, heeft hij tegen de heer *Vigeveno* gezegd: „Je bent stapel idioot, dat je je dit liet welgevallen; als je toen, technisch als burger, inderdaad bent ingesloten, is dat geschied zonder enig recht; dat is zeker in Engeland niet mogelijk." De heer *Vigeveno* antwoordde, dat het hem speet, maar dat hij het niet met de heer *Warendorf* eens kon zijn; hij had maandenlang in een kamp in Spanje gezeten, zonder dat iemand een vinger voor hem had uitgestoken; die paar dagen, die hij in Engeland moest zitten, vond hij niet zo erg meer. Hij is een paar dagen opgesloten gebleven en werd alleen uit de kamer, waar hij zat, gelaten om vervoerd te worden naar Arlington House, waar hij verhoord werd. Op dat ogenblik was hij als ambtenaar van het Departement van Binnenlandse Zaken niet in militaire dienst, zodat naar de mening van de heer *Warendorf* hier dus een vrijheidsberoving heeft plaats gevonden, die volkomen onwettig was.

Op een gegeven moment in Mei 1944 werd de heer *Warendorf* bij de heer *Kruls* geroepen, die hem uit naam van de Minister van Oorlog mededeelde, dat het over hem uitgebrachte rapport ongunstig was; dat het onder deze omstandigheden wenselijk werd geacht, dat hij de dienst verliet; dat hem gelegenheid werd gegeven daartoe eervol ontslag aan te vragen; dat hij, aangezien zijn militaire rang verbonden was aan zijn functie, deze militaire rang zou verliezen en dus zou worden teruggebracht tot de rang van soldaat; dat, als hij eervol ontslag vroeg, de Minister van Oorlog echter bereid was de toezegging te doen, dat hij niet in dienst geroepen zou worden, teneinde hem deze degradatie te besparen; dat, tenslotte, iemand van zijn capaciteiten ongetwijfeld een andere werkkring te Londen zou vinden en, indien dit niet het geval mocht zijn, hij dan een uitkering zou krijgen uit de z.g. onderstand. Na protest zijnerzijds is de heer *Warendorf* met ingang van 10 Juni 1944 ontslagen als reserve-officier in tijdelijke dienst. Hij is op 29 Juni door de toenmalige officier van justitie bij de Nederlandse rechtbank te Londen, de heer *Schürmann,* aangezocht om als substituut-officier van justitie te komen werken op het parket bij de Nederlandse rechtbank en tevens ambtenaar van het openbaar ministerie te worden bij het kantongerecht. Op 17 Augustus 1944 is hij benoemd.

49707 e.v. *(Warendorf)*

Onderwijl had de Minister van Oorlog op 13 Juli 1944, naar aanleiding van een desbetreffende brief van de Minister van Justitie van 7 Juli 1944, aan deze medegedeeld, dat de heer *Warendorf* werkzaam geweest was in de functie van chef van de secretarie van het bureau Militair Gezag van het Departement van Oorlog en dat hij tijdelijk de rang van reserve-eerste-luitenant voor algemene dienst bekleedde.

De heer *Warendorf,* aldus de Minister van Oorlog in zijn brief van 13 Juli 1944, heeft de schijn op zich geladen pogingen in het werk te hebben gesteld om, zonder daartoe gerechtigd te zijn een anders dan langs de daarvoor aangewezen wegen, verbinding te onderhouden met het bezette gebied. Hoewel er geen enkele reden is om aan zijn politieke betrouwbaarheid te twijfelen, werd het zeer ongewenst geacht hem in de vertrouwensfunctie, welke hij bekleedde, te handhaven. Waar betrokkene voorts

ten behoeve van bedoelde functie tijdelijk als officier was benoemd, nimmer een officiersopleiding had genoten en evenmin de geschiktheid bezat voor een andere tijdelijke officiersfunctie, kon hij niet als officier worden gehandhaafd. In aanmerking nemende, dat de heer *Warendorf* vóór zijn benoeming tot officier nimmer als soldaat had dienst gedaan en dat hij behoorde tot een leeftijdsklasse, welke thans niet meer in werkelijke dienst wordt geroepen, terwijl bovendien als bezwaar tegen een oproeping als soldaat werd gevoeld, dat hij als officier dienst gedaan heeft in de kleine Nederlandse gemeenschap, besloot de Minister van Oorlog de heer *Warendorf* niet meer als dienstplichtig soldaat in het leger op te roepen. De Minister van Oorlog vertrouwt, dat de Minister van Justitie uit het vorenstaande voldoende gegevens kan putten om te beoordelen, of de heer *Warendorf* geschikt is voor de functie van plaatsvervangend offficier van justitie bij de Nederlandse rechtbank te Londen.

57516 e.v. *(Fock)*

De heer *Fock* heeft verklaard, dat *Vigeveno* van Londen uit op een diplomatiek paspoort in Portugal is gekomen, toen de heer *Fock* aldaar was. Hij kwam met een opdracht, die, naar de heer *Fock* gelooft, van de Minister van Binnenlandse Zaken afkomstig was, om de Engelandvaarders te Madrid cultureel en sociaal op te vrolijken en bezig te houden. De heer *Fock* meent, dat het dat was. Het gehele verhaal, dat hij doet, is natuurlijk vaag in zijn herinnering. Hij heeft toen met deze man gepraat en toen hoorde hij, dat dat hele opvrolijken van Engelandvaarders camouflage was en dat de werkelijke reden was in opdracht van de tegenwoordige directeur van Het Parool, mr. *Warendorf,* die destijds bij het Militair Gezag was — het kan ook zijn geweest „in overleg met", dit weet hij niet —, een soort lijntje naar Nederland te maken. Hoe hij hierachter is gekomen, herinnert hij zich niet meer. Het kan zijn, dat hij van Londen uit gewaarschuwd is; het kan zijn, dat hij het min of meer uit de man zelf heeft gehaald. In elk geval heeft hij, omdat de man met een officiële opdracht kwam, althans met een dienstpaspoort, dit laatste opgevraagd en in een la gestopt, waardoor hij voorlopig niet verder kon reizen. Hij heeft daarop een telegram gestuurd naar Engeland. Wanneer de heer *Fock* de geschiedenis nu reconstrueert, neemt hij aan, dat hij het zelf heeft uitgevonden en aan Londen gevraagd: Weten jullie hiervan? Het kwam de heer *Fock* voor, dat hier onjuist gehandeld was, want, als er een lijn werd gelegd naar het bezette gebied, moest dit volgens het desbetreffende Koninklijk besluit onder auspiciën van het B.I. gebeuren. Men heeft toen geantwoord: Daar weten wij niets van. Na enig heen en weer telegraferen is *Vigeveno* toen teruggeroepen naar Londen en uit Portugal verdwenen. Toen de heer *Fock* kort daarop te Londen was, is hij tezamen met de toenmalige majoor *Broekman* aangewezen om een onderzoek in te stellen naar de faits et gestes van de heer *Warendorf.* Dit onderzoek heeft majoor *Broekman* geleid, want de heer *Fock* had toen nog niet de geëxalteerde rang van hoofdofficier. Hieruit bleek, dat mr. *Warendorf* van de plannen de geestelijke vader was. Het was een zeer onaangenaam onderzoek, tengevolge waarvan een rapport is opgesteld voor de heer *Kruls.* Daarin werd gezegd, dat de heer *Warendorf* naar de mening van majoor *Broekman* en de heer *Fock* buiten zijn boekje was gegaan. Hij meent, dat mr. *Warendorf* naar aanleiding daarvan is ontheven van zijn functie bij het Militair Gezag en een andere functie heeft gekregen.

De heer *Fock* heeft nog opgemerkt, dat het Koninklijk besluit van 28 November 1942, houdende de instelling van het B.I., bepaaldelijk niet bedoeld geweest is om te verbieden van Nederland uit verbinding met Londen te zoeken, zodat b.v. de verbinding langs de Zwitserse weg daarmede niet in strijd was. Maar het plan-*Vigeveno* was een weg — als het ooit een weg zou zijn geworden —, die juist bedoeld was om buiten het B.I. om te werken en die gemaakt werd van Engeland uit. Wanneer *Vigeveno* een weg had willen maken, had hij dat kunnen doen, indien hij ter beschikking had gestaan van het B.I. of wanneer hij het B.I. volkomen op de hoogte had gehouden van de resultaten daarvan, maar hier was het kennelijk de bedoeling een weg te maken, waarmede het B.I. niets te maken zou hebben. De heer *Fock* herinnert zich niet precies meer, of hij in Portugal uit bepaalde feiten geconstateerd heeft, dat dit de bedoeling was, maar hij denkt van wel, want anders zou hij zo niet zijn opgetreden. Hij is er bepaaldelijk wel van overtuigd geweest en die overtuiging is ook bevestigd, doordat de heer *Warendorf* het heeft toegegeven bij het nader onderzoek.

57519 e.v. *(Fock)*

57976 e.v. *(Broekman*

De heer *Broekman* heeft medegedeeld, dat hij *Vigeveno* een paar verhoren heeft afgenomen. Hij kan niet zeggen, hoe deze zaak in elkaar zat, want hij is er niet achter gekomen. *Vigeveno* zou opdracht hebben gekregen in Spanje en Portugal illegaal te gaan werken. Mr. *Warendorf* zou besprekingen hebben gehad met Minister

van Boeyen en met Prins *Bernhard*. Noch van het een, noch van het ander is later veel gebleken. *Vigeveno* heeft een heel grote verklaring afgelegd; mr. *Warendorf* heeft ze ontkend. Daarna is *Vigeveno* weer komen vertellen, dat alles wat hij de heer *Broekman* verteld had, weer fantasie is geweest. De heer *Broekman* heeft bij Minister *van Lidth de Jeude* een ernstige klacht ingediend tegen mr. *Warendorf*, omdat deze zich ten doel stelde een geheime verbinding met Nederland te maken, hetgeen alleen de taak was van het B.I. De Minister heeft de heer *Warendorf* toen verboden er zich verder mede te bemoeien. Er zijn rapporten gemaakt van de verhoren, door de heren *Broekman* en *Fock* aan de heer *Warendorf* afgenomen, maar de juistheid van de klacht is niet komen vast te staan, doordat *Vigeveno* het ene ogenblik van alles verklaarde en het andere ogenblik weer alles terugnam. De schuld van de heer *Warendorf* is niet gebleken. Hij heeft een andere functie gekregen, omdat gebleken is, dat hij toch besprekingen had gevoerd met *Vigeveno* in die richting. Dat is voor de Minister aanleiding geweest hem van zijn militaire functie te ontheffen.

57981 e.v. *(Broekman)*

Omtrent het Koninklijk besluit van 28 November 1942, houdende de instelling van het B.I., heeft de heer *Broekman* nog opgemerkt, dat hij er niet over wil redetwisten, of juridisch de bewoordingen van de opdracht aan het B.I. in dat Koninklijk besluit wel zuiver zijn geweest, maar op dat ogenblik was het B.I. de enige instantie, die de verbinding met Nederland onderhield, met uitzondering natuurlijk van het B.B.O. en het Zwitserse contact van de Minister-President. Daar was niet het minste bezwaar tegen. Er was ook geen bezwaar tegen andere contacten, mits die maar uitmondden bij het B.I. en werden gevoed door de kanalen van het B.I. Wanneer echter mensen op eigen houtje gaan proberen verbindingen met Nederland te onderhouden, is dat misschien niet in strijd met de letter, maar toch zeker met de bedoeling van het Koninklijk besluit. Het stond voor de heer *Broekman* vast, dat de lijn, welke *Vigeveno* vermoedelijk wilde gaan opbouwen, niet zou uitmonden bij het B.I., want hij mocht er niets van weten.

76541 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft nog verklaard, dat de heer *Vigeveno* door Londen naar Nederland werd uitgezonden om koerierslijnen en verbindingen met Nederland te openen. Hierin hadden Minister *van Boeyen* en mr. *Warendorf* de hand. *Vigeveno* werd z.g. voor de vluchtelingenorganisatie van Minister *van Boeyen* gezonden. Hij kwam te Lissabon aan en vervoegde zich bij de Belgische militair attaché, niet bij de Nederlandse legatie, omdat hij wel voelde, dat de zaak niet klopte. Toen de Belgische militair attaché hem vroeg, wat hij in Nederland wilde doen, antwoordde hij, dat hij inlichtingen moest inwinnen en dat hij koerierslijnen door Frankrijk en België moest maken. Dit lag echter geheel op het terrein van het B.I. *Vigeveno* heeft een dergelijk mal beeld van de Regeringstoestanden te Londen opgehangen, dat de Belgische militair attaché naar de Nederlandse legatie is gegaan. Hij heeft *Vigeveno* gezegd, dat hij hem aan contactadressen in België en Frankrijk zou helpen, doch hij heeft tevoren zijn paspoort ingenomen en is naar de heer *Fock* gegaan. De militair attaché heeft aan de heer *Fock* gezegd, dat *Vigeveno* naar Nederland wilde gaan om inlichtingen te verzamelen en om koerierslijnen te openen. De Belgische militair attaché vroeg de heer *Fock*, of deze er iets van af wist, omdat, voorzover hem bekend was, dit het werk van de heer *Fock* was, Het bleek toen, dat *Vigeveno* buiten weten van het B.I. naar Nederland was gezonden, koerierslijnen moest openen en contactadressen zoeken. Minister *van Boeyen* had de opdracht tot zijn uitzending gegeven en hij was gecoached door de heer *Warendorf* van Het Parool. Die had hem volkomen geïnstrueerd. *Vigeveno* is echter onmiddellijk door de Ministers *Gerbrandy* en *van Lidth de Jeude* naar Londen teruggeroepen en mr *Warendorf* werd door de toenmalige kolonel *Kruls* ontheven van zijn functie bij het Militair Gezag. Later is dit de heer *Somer* herhaaldelijk verweten. *Vigeveno* werd uitgezonden voor de vluchtelingenorganisatie, doch voornamelijk voor Het Parool, voor de heer *Warendorf*. Het is geschied met autorisatie van Minister *van Boeyen*, doch mr. *Warendorf* heeft de heer *van Boeyen* hiervoor gebruikt. Wat Minister *van Boeyen* met het inwinnen van inlichtingen in Nederland had te maken, weet de heer *Somer* niet; hij heeft er de heer *van Boeyen* ook niet naar gevraagd. Op deze manier werd artikel 4 van het Koninklijk besluit van 28 November 1942 echter ontdoken en daartegen moest het B.I. opkomen, want anders ging alles door elkaar heen. Volgens dit artikel zou Minister *van Boeyen*, als hij inlichtingen uit Nederland wenste, dit via de Minister van Oorlog hebben moeten doen.

51011 e.v. *(van Lidth de Jeude)*

Jhr. ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* heeft over de strekking van de bepalingen, waarop de heer Somer zich beroept, het volgende verklaard. De betekenis van de bepaling in het Koninklijk besluit van 28 No-

vember 1942, dat het B.I. met uitsluiting van anderen was belast met het onderhouden van de verbindingen met bezet Nederland, dient men als volgt te zien. Men was onder de indruk van de bezwaren, verbonden aan het bestaan van verschillende diensten. Men wilde coördineren en thans alles onderbrengen in één dienst, terwijl er vóórdien verschillende uitlopers waren. Men zou dus kunnen zeggen, dat de stelling van de heer *Somer,* dat de bedoelde bepaling van het Koninklijk besluit betekende, dat niemand anders dan het B.I., dus noch een dienst noch een particulier, verbinding mocht zoeken met het bezette gebied, wel wat te ver ging. Het contact over Zwitserland had ook niet te maken met het B.I. De heer *van Lidth de Jeude* vat dan ook die bepaling niet zo stringent op.

Bij brief van 12 April 1945 heeft dr. *Somer,* het hoofd van het B.I., zich bij de Minister van Oorlog beklaagd, dat mr. *van Heuven Goedhart* een poging had gedaan, buiten het B.I. om, contact met het bezette gebied te verkrijgen. Deze had nl. brieven verzonden aan de heren *Bosch van Rosenthal* en *Frans Goedhart.* Deze brieven zijn onderschept.

14876 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat hij meende het recht te hebben, daaraan een einde te maken. Men nam in het algemeen aan, dat, evenals het geval-*Vigeveno* te Lissabon, het een ontduiking van het Koninklijk besluit was.

76531 *(Somer)*

In een later verhoor verklaart de heer *Somer* hierover nog, dat door de heer *van Heuven Goedhart* in een van deze brieven wordt beweerd: „Dit bureau heeft mij van meet af aan gewantrouwd, nadat gebleken was, dat ik grieven had tegen de O.D.". De heer *Somer* zou wel willen, dat mr. *van Heuven Goedhart* dit ook eens bewees. Het B.I. heeft de heer *van Heuven Goedhart* steeds zo goed mogelijk bediend: met het College van Vertrouwensmannen, met agenten, met telegrammen en met de illegale pers. Hij zou graag een bewijs van de heer *van Heuven Goedhart* willen zien, dat het B.I. deze niet op zijn wenken heeft bediend. De heer *van Heuven Goedhart* zegt voorts: „Dit bureau bestond namelijk uitsluitend uit O.D.-mensen". Dit is ook een aperte leugen. Er waren twee O.D.-mensen bij geheel B.I., namelijk de heren *Broekman* en *Somer;* de heer *van Houten* is er een blauwe Maandag bij geweest. Verder was er bij het gehele Bureau Inlichtingen niemand van de O.D.. Wanneer de heer *Somer* dan later van een oud-Minister dergelijke correspondentie in handen krijgt en wanneer Vrij Nederland en Het Parool op het moment, dat hij in Indonesië zijn vaderlandse plicht vervult en zich uit hoofde van zijn functie niet kan verdedigen, een campagne tegen het Bureau Inlichtingen beginnen, dan is hij blij, dat hij voor de Enquêtecommissie in de gelegenheid is op deze minderwaardige politieke strijdmethode de aandacht te mogen vestigen. Verder wenst hij hierover geen woord te zeggen.

76532 e.v. *(Somer)*

Met de inhoud der brieven van mr *van Heuven Goedhart* is hij het helemaal niet eens vanwege de grote onjuistheden, die er in voorkomen. In de eerste plaats had de heer *Somer* bezwaar tegen de wijze, waarop zij waren verzonden. Het B.I. was door de Engelsen te Eindhoven met de security belast in samenwerking met O 3 O te Tilburg. Bovendien had het B.I. volgens de instructie de contacten met het bezette gebied te onderhouden. De heer *van Heuven Goedhart* wist dit als oud-Minister van Justitie heel goed. Als de deur op deze wijze was opengezet, dan had iedereen naar Holland kunnen smokkelen en hadden de Duitse provocateurs, die ook regelmatig overkwamen en werden gevangen genomen, vrij spel gehad. Er moest een strenge contrôle zijn in oorlogstijd, dat is een wet van Meden en Perzen. De heer *Somer* is nog blij, dat de Engelsen deze brieven niet in handen hebben gekregen, doch dat het B.I. ze tijdig heeft achterhaald. Wanneer dat niet was gebeurd, dan waren de brieven rustig naar de Britse regering te Londen gegaan en hadden de Nederlanders ze nooit gezien. De hele vuile was van de Regering was in die brief naar buiten gedragen, en de heer *Somer* vindt dit nu niet zo aanlokkelijk om het de Engelsen te laten lezen. Juist de manier, waarop de brieven werden verzonden, schiep de mogelijkheid, dat de koerier bij het overbrengen van de brieven zou worden gecontroleerd door de geallieerde instanties.

De commissie heeft over deze aangelegenheid ook de heer *van Heuven Goedhart* en verschillende andere getuigen gehoord, waardoor deze kwestie uiteraard ook op andere wijze is belicht. In een tweetal in 1948 verschenen brochures heeft de heer *H. A. Lunshof* een aantal beschuldigingen geuit, betrekking hebbende op handelingen gedurende de oorlog door de heer *van Heuven Goedhart* als Minister van Justitie te Londen en daarna verricht. In dit verband heeft de heer *Lunshof* de heer *van Heuven Goedhart* ook diens poging in April 1945 tot het verzenden van brieven door de linies verweten. De oud-Minister van Justitie heeft aan de commissie verzocht een onderzoek in te stellen met betrekking tot de door de heer *Lunshof* tegen hem

21917 e.v. *(van Heuven Goedhart)*

ingebrachte beschuldigingen. De commissie heeft gemeend aan dit verzoek te moeten voldoen. Dit onderzoek is inmiddels nagenoeg voltooid, doch, waar het hier in hoofdzaak gaat over het beleid en de gedragingen van een lid van een der Londense Kabinetten, heeft zij gemeend de publicatie van de resultaten daarvan te moeten opnemen in een volgend deel van haar verslag, dat handelt over de punten *j* en *o* van het Enquêtebesluit. Daarbij zal ook de poging tot het verzenden van brieven door de linies in April 1945 uitvoerig worden besproken.

§ 6. *Het B.I. en Radio Oranje.*

Met betrekking tot de samenwerking tussen Radio Oranje en de inlichtingendienst heeft de heer *C. J. G. Spoelstra,* die te Londen werkzaam is geweest bij Radio Oranje, aan de commissie een ontwerp-memorandum d.d. 28 Mei 1943 overgelegd, hetwelk hij destijds heeft opgesteld ten dienste van de Minister-President. Hij brengt hierin o.m. het volgende naar voren. Het is reeds herhaaldelijk en zeer zeker de laatste tijd onder de aandacht der Regering gebracht, dat een goede radiopropaganda, gericht tot het Nederlandse volk, onmogelijk vol te houden is, wanneer zij, die deze propaganda moeten voeren, niet over zo recent mogelijke informatie uit Nederland beschikken. De laatste tijd is deze zaak weer acuut geworden, door de volksopstand in Nederland tussen 30 April en 5 Mei. Radio Oranje is er zich van bewust, dat de eigen verbinding der Regering met Nederland de laatste maanden buitengewoon verbeterd is, zo zelfs, dat de toestand vergeleken met één en twee jaar geleden ongelooflijk schijnt. Deze vergelijking is echter betrekkelijk, en wanneer de Nederlandse verbinding b.v. wordt vergeleken met die, welke de Tsjechen en vooral de Polen tussen Londen en hun landen tot stand hebben gebracht, blijkt, dat men er nog lang niet is. Wanneer, zoals de Polen doen, de binnengekomen berichten, voorzover daarvoor geschikt, na een veiligheidsmarge van 12 uur voor de radio worden vrijgegeven, dan pas heeft het volk in het bezette gebied een gevoel, dat er als het ware van hun eigen midden uit tot hen gesproken wordt en niet van ergens ver weg, waar men zo half en half op de hoogte is en toch noodgedwongen zijn best moet doen op min of meer scherpzinnige wijze uit onvolledige of reeds dagen verouderde berichten conclusies te trekken. In die toestand bevinden de radiopropagandisten van de Regeringsomroep Radio Oranje zich echter gedeeltelijk nog wel. Dit is in de vroege Meidagen overtuigend gebleken. Naast snelle berichtgeving uit Nederland traden plotselinge lacunes op, die geleid hebben tot verkeerde gevolgtrekkingen, welke onvermijdelijk waren. Een principieel punt is bovendien, dat er naast de verbinding voor militaire doeleinden een geheel onafhankelijke verbinding dient te bestaan voor politiek propagandistische doeleinden. Hiervoor is een organisatie nodig, die over een aantal betrouwbare informanten beschikt, over eigen radioverbinding (en dus ook radio-ontvangst alhier) en over een eigen code. Op het ogenblik, aldus schrijft de heer *Spoelstra,* leeft de radio nog slechts van de kruimels, die van de tafel der inlichtingen afvallen, terwijl ze bovendien dikwijls oudbakken zijn. Met alle grote waardering voor wat reeds tot stand werd gebracht, wordt daarom in het belang van de Regering zelf aangedrongen op versnelling en uitbouw van het inlichtingensysteem.

20108 e.v. *(Spoelstra)*

De heer *C. J. G. Spoelstra,* meer bekend onder zijn schrijversnaam *A. den Doolaard,* heeft bij zijn verhoor verklaard, dat de Februari-staking te Londen bekend is geworden via een bericht uit Stockholm, omdat een Zweedse correspondent het naar zijn blad geseind had. De Mei-staking is in Engeland ook eerst bekend geworden door een telegram uit Stockholm van een Zweedse correspondent. Toen is er één telegram gekomen met veel bijzonderheden over de staking in Twente en over de volksopstand. De heer *Gerbrandy* had in het algemeen grote vrees, dat Radio Oranje door te uitvoerige berichtgeving de Duitsers een spoor zou geven, waardoor zij tot de ontdekking zouden kunnen komen, dat er een geheime radioverbinding was; hij vreesde, dat de Duitsers daarnaar zouden speuren en dat er daardoor misschien bloed zou vloeien. Dat was de toestand op het ogenblik van de Mei-staking. Toen was het Radio Oranje verboden het woord staking te noemen en zwamde men er maar een beetje omheen. De heer *Spoelstra* heeft toen het zo juist weergegeven memorandum geschreven, waarin hij zei, dat Radio Oranje zich niet langer kon vergenoegen met de kruimels, die van de inlichtingentafel vielen, en er op aandrong, dat een apart apparaat zou worden geschapen voor civiele inlichtingen. Dat is nooit gebeurd. Wel heeft de heer *Somer* later, op aandrang van Radio Oranje, zijn agenten geïnstrueerd toch zoveel mogelijk civiele inlichtingen te geven. De heer *Spoelstra* is absoluut de mening toegedaan, dat de heer *Somer* op dit gebied verdienstelijk werk heeft gedaan. Hij wenst driedubbel te onderstrepen, dat de

heer *Somer* en de hem vervangende officieren, zoals majoor *van Houten* en majoor *Fock* op dit gebied buitengewoon verdienstelijk werk hebben gedaan, zo zelfs, dat op het einde van de oorlog, tijdens en na de hongerwinter, de stapel rapporten, die binnenkwam en hun ook werd doorgegeven, niet meer te verwerken was. Er waren dagen, dat zij 40, 50, 60 rapporten kregen, waar hij niet doorheen kon komen, rapporten van de grootste uitvoerigheid, op allerlei gebied.

Er is nooit een direct contact geweest tussen Radio Oranje en het Bureau Inlichtingen tot na Dolle Dinsdag en dat contact heeft de heer *Spoelstra* zelf moeten leggen. Het contact daarvóór bestond daaruit, dat er éénmaal per week een vergadering was, waar aanwezig waren de Minister voor Algemene Oorlogvoering, prof. *Gerbrandy*, zijn raadadviseur, de thans overleden heer *van Haersma de With*, en de heer *van den Broek* van Radio Oranje. Dan vroeg de heer *van den Broek* aan het einde van de vergadering — dat heeft hij de heer *Spoelstra* medegedeeld —: „Mijnheer *de With*, zijn er nog berichten uit bezet gebied?", waarop de heer *van Haersma de With* uit zijn portefeuille enige dunne velletjes haalde en zei: „Dat is niet voor U, dat is te geheim, maar dat kan ik U wel laten kijken", en dan kwam er een of andere onbenullige inlichting voor de dag. De heer *van den Broek* heeft dat nooit gepousseerd, maar toen deze naar Eindhoven, in het bevrijde gebied, vertrok, deelde Minister-President *Gerbrandy* de heer *Spoelstra* mede, dat hij chef van Radio Oranje was geworden. De heer *Spoelstra* heeft toen gezegd: Op één voorwaarde, dat ik alle telegrammen, die uit Nederland komen, ook krijg en zo mogelijk eerder, anders doe ik het niet en neem ik mijn ontslag. Daarvoor is de heer *Gerbrandy* bezweken.

Van dat ogenblik af had heer *Spoelstra* niet alleen het recht om het Bureau Inlichtingen te bezoeken, hetgeen hij clandestien voordien ook al deed, maar kreeg hij ook afschriften van de telegrammen uit Nederland, voorzover zij niet direct militaire inlichtingen bevatten, tegelijkertijd en zelfs voordat zij ter kennis van de Ministers kwamen, eenvoudig om zo spoedig mogelijk via de radio op de vragen en wensen uit de kring van het verzet te kunnen antwoorden. Als voorbeeld daarvan noemt de heer *Spoelstra* het volgende: Op een ochtend, om 10 uur, kwam een uitvoerig telegram binnen, waarin allerlei bijzonderheden voorkwamen omtrent de aanslag, die de vorige avond had plaats gehad op de Duitse agent *Öhlschlegel* en de daarop gevolgde Duitse représailles: het neerschieten van mensen te Amsterdam en het in brand steken van enige huizen. In de kringen van het verzet was de wens, dat dit zo snel mogelijk over de radio werd doorgegeven, met enige fikse bedreigingen voor de auteurs van die kwestie. Majoor *Fock* belde hem op. Zij hebben samen een stuk opgesteld en de heer *Spoelstra* is naar Arlington House gegaan, waar Ministerraad was. Hij heeft het bericht aan de goedkeuring van Minister *van Heuven Goedhart* onderworpen, waarop deze er een paar kleine wijzigingen in heeft aangebracht en zo was het mogelijk, dat een reactie op een bericht, dat 's morgens uit Nederland was geseind, om kwart over twaalf door Radio Oranje naar Nederland werd teruggeroepen. Zo is dat in zeer vele gevallen geweest, maar na Dolle Dinsdag. De radiouitzendingen konden pas goed aan haar doel beantwoorden, wanneer men volledig gebruik kon maken van de gegevens van de inlichtingendienst, met name van een goede inlichtingendienst. Verder zou de reactie vrijwel onmiddellijk kunnen zijn.

29207 *(Pelt)*

De heer *A. Pelt,* destijds hoofd van de Regeringsvoorlichtingsdienst, heeft verklaard, dat het eerst moeilijk is geweest van het B.I. berichten te verkrijgen. Er was geen direct contact tussen het B.I. en de R.V.D.; dat liep over de Minister-President. In het Kabinet van de Minister-President zaten personen, die zo doordrongen waren van het geheime karakter van elk geheim blaadje, dat zij niet wilden, dat de R.V.D. het zag. Er was een periode, waarin men eenvoudig de geheime bladen niet te zien kon krijgen onder het motto: dit is een geheim blaadje. Met het laatste was de heer *Pelt* het volkomen eens, maar dan toch niet voor de R.V.D. Natuurlijk wel in Nederland. Toen hij in 1942 uit Amerika terugkwam, was die zaak nog niet opgelost. Er is toen sterk aangedrongen op meer mededeelzaamheid en men kreeg tenslotte de toezegging, dat de heer *van Houten,* die werkzaam was bij de R.V.D., ze mocht inzien, maar niet voor publicatie. Er is toen gezegd: „Daaraan hebben wij niets, dan zien wij ze liever niet. Wat wij nodig hebben, is, dat wij die bladen te zien krijgen en dat aan onze discretie wordt overgelaten, hoe wij ze gebruiken". Dat is tenslotte ook gebeurd en de voorlichting in het buitenland heeft in het tweede stadium van de oorlog veel te danken gehad aan de ondergrondse pers, want deze maakte het mogelijk de internationale openbare mening in te lichten omtrent de ware stemming in Nederland. Dat had eerder kunnen gebeuren, indien men in het bureau van de Minister-Presi-

dent een beetje minder geheimzinnig was geweest. Het B.I. begreep dit beter, vooral *dr. Somer.*

29211 e.v. *(Pelt)* De samenwerking heeft haar hoogtepunt bereikt in de winter van 1944—1945, toen het Zuiden bevrijd was, maar het Noorden nog niet. Toen heeft de heer *Pelt* de heer *van Houten,* die inmiddels voor het Militair Gezag naar bevrijd gebied was vertrokken, opdracht gegeven dit als een zuiver persoonlijke aangelegenheid te behandelen en de berichten aan niemand anders te laten zien, ook niet aan de heer *Pelt.* Te Londen werd deze zelfde taak een tijdlang vervuld door de heer *den Doolaard* van Radio Oranje. Deze heren moesten in overleg met het B.I. voor elk telegram individueel besluiten, of het raadzaam en toelaatbaar was de inhoud of de gedeeltelijke inhoud er van te gebruiken voor publiciteitsdoeleinden. Dat was op dat ogenblik vooral van groot belang, omdat in die tijd de Regering, en met name de heer *Gerbrandy,* bezig was met het op touw zetten en voeren van een grootscheepse internationale campagne in verband met de toenemende nood in Nederland en de toenemende noodzakelijkheid van hulpbieding. De heren *van Houten* en *den Doolaard,* die hierbij een zeer moeilijk beleid te voeren hadden, moesten zich steeds afvragen, en dit in overleg met het B.I., hoe ver zij konden gaan. Achter elk telegram zat de veiligheid van een mens. Daarvan is men zich altijd wel bewust geweest. De samenwerking via de heer *van Houten* is begonnen lang vóór de bevrijding van het Zuiden — in de zomer van 1942 — en heeft zich langzamerhand tot een werkelijk zeer enge, intieme, vertrouwelijke samenwerking tussen hem en de heer *Somer* ontwikkeld, later ook tussen de heer *den Doolaard* en de heer *Somer.*

29216 *(Pelt)* De opdracht van de heren *van Houten* en *den Dolaard* was: in twijfelgevallen leggen jullie het aan mij, *Pelt,* voor en in zeer belangrijke gevallen overleggen we met de Minister-President, maar hoe minder ik er van weet, hoe beter, want hoe minder personen, die er niet mee te maken hebben, het weten, hoe veiliger het is. De heer *Pelt* wist, dat hij de heer *van Houten* volkomen kon vertrouwen; deze is een man met een gezond politiek oordeel. Bovendien kende de heer *Pelt* de heer *Somer* en wist hij, dat deze ook geen onvoorzichtigheden zou begaan. Dus, die twee de zaak overlatende, ieder de kwestie bekijkend van zijn kant — de heer *Somer* van de security-kant, de heer *van Houten* van de publiciteitskant —, heeft de heer *Pelt* altijd het gevoel gehad — dat is later bevestigd — dat zij veilig waren inzake het gebruik van de telegrammen.

29223 e.v. *(Pelt)* Bij de geallieerden bestonden op dit punt totaal verschillende opvattingen. De tegenstelling was, dat de Fransen op het standpunt stonden, dat wanneer een informatie uit geheime bron van voldoende informatorische publicistische waarde was, zij deze dan ook gebruikten, zelfs wanneer het leven van de bron daardoor in gevaar werd gebracht. Zij zeiden eenvoudig: die man neemt tenslotte niet meer risico dan elke andere soldaat; wanneer het voor de nationale zaak nodig of wenselijk is, dat wij deze informatie gebruiken, dan doen wij dat. De Nederlandse opvatting was bijna tegenovergesteld: de veiligheid van de man eerst en als die informatie gebruikt kan worden, zonder dat de man in gevaar wordt gebracht, dan doen wij dit en zullen wij de Regeringsvoorlichtingsdienst toestaan deze te gebruiken. De Belgen namen een positie in, die er tussenin stond. De Noren deelden oorspronkelijk de Nederlandse opvatting en zijn langzamerhand meer naar de Franse kant overgeheld. Het gevolg was, dat er wat betreft informaties, die uit geheime bronnen overkwamen, een zeer ongelijk gebruik ontstond tussen de geallieerden. Dat had dit hoogst onaangename gevolg, dat, terwijl de Fransen een geweldige propaganda maakten voor hun „Macquis", er over de Nederlandse ondergrondse beweging vrijwel niets in de pers verscheen. Dat begon lelijk op te breken in de tijd, toen de heer *Gerbrandy* het nodig vond een campagne in te zetten voor de voedselvoorziening van Nederland, d.w.z. in de winter 1944—1945. Toen stuitten de Nederlanders op een bezwaar van Amerikaanse en Engelse zijde. Men vroeg nl.: „Is de Nederlandse bevolking dat wel waard? Wat heeft zij gedaan?" Het ellendige was, dat in de archieven massa's bewijzen waren, waarmede aangetoond kon worden, dat de Nederlandse ondergrondse beweging minstens even actief was geweest als de „Maquis", maar dat men deze niet publicistisch had mogen gebruiken. De Amerikanen en zelfs de Engelsen zijn in dat opzicht min of meer kinderen. De Nederlandse Regering deed een beroep op hen om steun voor de Nederlandse bevolking, en de eerste vraag, die men te horen kreeg vooral van de Amerikaanse, maar ook van de Engelse organisaties, die hiertoe moesten medewerken, was: „Kunnen jullie ons aantonen, dat de Nederlandse bevolking binnen de grenzen van het mogelijke iets heeft gedaan om zelf tegenstand te bieden?" Dat bewijs was door de Fransen allang geleverd door het veel ruimere gebruik, dat zij van de berichten van hun ondergrondse dienst hadden kunnen maken.

De R.V.D. zat er verschrikkelijk tussen. Men heeft het verschillende malen proefsgewijs geprobeerd en dan kwam er een verwijt uit Nederland, dat men hen aan gevaren blootstelde. Tegelijkertijd kwam echter het verwijt uit Nederland: „Jullie maken geen propaganda voor hetgeen wij doen". Toen is het uit en ter na besproken met de heer *Gerbrandy* en andere leden van de Ministerraad. In de herfst van 1944 heeft de R.V.D. dan ook grotere vrijheid gekregen om van de informaties over de ondergrondse beweging in Nederland, die juist op dat ogenblik ruimer begonnen te vloeien, een groter gebruik te maken.

29225 e.v. *(Pelt)*

Dat heeft echter aanleiding gegeven tot allerlei moeilijkheden en is o.a. de oorzaak geweest van het beruchte geval-*Kiek*. De heer *Kiek* was lid van het personeel van het A.N.P. Hij was een handige jongen, een geboren reporter, niet al te zeer discreet, maar — om een vakterm te gebruiken — een geboren „newsgetter". Hij was oorlogscorrespondent gemaakt voor A.N.P. Hij stond als zodanig onder censuur-contrôle van S.H.A.E.F., het intergeallieerde hoofdkwartier. Om hem tot oorlogscorrespondent in West-Europa te kunnen aanstellen, moest hij een S.H.A.E.F.-presscard hebben. Die is voor hem aangevraagd en ook verkregen. Dat betekende, dat de heer *Kiek* was toegevoegd aan het geallieerde hoofdkwartier te Brussel en alle faciliteiten kreeg om zich te bewegen onmiddellijk achter en tot aan het front. Als hij iets schreef, moest hij dat voorleggen aan de S.H.A.E.F.-censor. *Kiek* bevond zich op een dag met een auto, waarop „Press" stond, op weg van Eindhoven naar Nijmegen. Dit gebeurde in de herfst van 1944, terwijl het Arnhemse geval aan de gang was. Het was een zeer kritieke tijd. Het was in de periode, dat de Duitsers aan weerskanten van de weg Eindhoven—Nijmegen lagen, terwijl 's-Hertogenbosch nog in de handen van de Duitsers was. *Kiek* rijdt dus op de weg naar Nijmegen. Op een gegeven moment komt er uit een zijweg een auto aan met twee mensen er in. Als zij de auto van de pers zien, gaan zij langzaam rijden en geven het sein, dat die auto moet stoppen. *Kiek* stapt uit en die twee mensen vragen hem: „Are you a press correspondent?" Als *Kiek* bevestigend antwoordt, zeggen ze: „Van welk agentschap?" „Van het A.N.P." „Ah, dus een Hollander dan hebben wij een „story" voor u". *Kiek* ging met die twee mannen, die tot de ondergrondse beweging bleken te behoren, mee naar een transformatorhuisje van het Provinciaal Electrisch Bedrijf. Er was een telefoon en zij begonnen in tegenwoordigheid van *Kiek* te spreken met iemand, waarvan *Kiek* niet wist, waar deze zich bevond. Het bleek later een man te zijn in het kantoor van het electriciteitsbedrijf te 's-Hertogenbosch. Gedurende een aantal minuten ging het gesprek over allerlei aangelegenheden van de ondergrondse beweging, van zeer vertrouwelijke aard. *Kiek* vroeg: „Zal ik niet even buiten de deur gaan?" „Wel neen, blijf maar", was het antwoord. Nadat het gesprek was afgelopen, zei de man, die had getelefoneerd, tegen *Kiek:* „Wilt U ook even telefoneren?" *Kiek* vroeg: „Met wie telefoneert U dan eigenlijk?" „Oh", was het antwoord, „met een vriend van ons in 's-Hertogenbosch". *Kiek* begon het gesprek en vertelde, dat hij een correspondent van het A.N.P. was. De onbekende antwoordde: „Ik sta hier in het kantoor van het electriciteitsbedrijf in 's-Hertogenbosch en wij telefoneren dwars door de Duitse linies heen. Moet U eens horen, ik zal het raam opendoen." Hij deed dit en *Kiek* hoorde daarop het geluid van voorbijtrekkende Duitse colonnes in de straten. Even daarna was het telefoongesprek afgelopen en deze lieden zeiden: „Is dat geen mooie „stunt"?" *Kiek* zei: „Het is wel aardig, maar het is levensgevaarlijk om het te publiceren." „Wel neen", zeiden ze, „dat is niet zo".

Kiek wist niet wat hij moest doen, want hij vond het toch wel een buitengewoon aardige „story". Hij ging naar de S.H.A.E.F.-censuur te Eindhoven en legde zijn verhaal voor aan de censor voor geallieerde oorlogscorrespondenten, die zei: „Hoor eens, ik kan dit wel beslissen, maar ik vind het te gevaarlijk. Ga liever naar Brussel". *Kiek* ging hiermee akkoord en vervoegde zich bij de S.H.A.E.F.-censor te Brussel, waar hij het geval voorlegde aan een diensthebbende censor, een Canadees. Deze bekijkt het en zegt: „Wij hebben al een keer zo'n geval gehad in Noord-Frankrijk en toen hebben wij als regel gesteld, dat de betrokken oorlogscorrespondent zijn gang kon gaan, wanneer de plaats en de tijd van het voorval niet worden genoemd en niet de indruk wordt gewekt, dat het een exceptioneel geval is, maar wordt voorgesteld, alsof het in het algemeen geldt". *Kiek* zit er nog over te praten, toen een Engels lid van de S.H.A.E.F.-censuur binnenkomt. De Canadees vraagt hem: „Wat vind jij er van?" Die Engelsman antwoordt hem: „Het is toch wel op het kantje af, daarover moeten wij nog eens praten". Zijn Canadeese collega heeft toen tegen de heer *Kiek* gezegd: „Kom morgen terug". De heer *Kiek* komt de volgende dag terug en wordt weer ontvangen door die twee mensen, die hem

zeggen: „Wij hebben het geval aan onze chef voorgelegd; als je dat en dat er uit schrapt, met name geen plaats- en tijdsaanduiding gebruikt en het zo stelt, alsof het lijkt, dat dit soort dingen meer gebeurt, kun je je gang gaan en krijg je er het stempel van de S.H.A.E.F.-censuur op". *Kiek* ontmoet daarop toevalligerwijze de heer *van Houten* en deze zegt: „*Kiek,* je bent nu gemachtigd om het te publiceren, maar ik vind het nog altijd een onplezierig geval". De heer *Kiek* zegt daarop: „Ik kan ook mijn verantwoordelijkheid als oorlogscorrespondent te ver drijven; ik ben nu gemachtigd het te publiceren". Hij gaat naar de B.B.C., spreekt zijn verhaal uit; dat wordt te Londen op de plaat opgenomen en deze plaat wordt overhandigd aan het A.N.P. Dit gebeurde op een Zaterdagmiddag. De heer *Pelt* was die Zaterdagmiddag op zijn bureau. De heer *Franks* — op dat ogenblik de leider van het A.N.P. en de man, die dienst had — belt hem op en zegt: „Dit verhaal — het stempel van de S.H.A.E.F.-censuur staat er op — is toch op het kantje af". De heer *Pelt* zegt: „Ja, ik vind het ook". Dit viel samen met een klacht van de Ministerraad, dat er tot op dat ogenblik zó weinig publiciteit was gegeven aan de prestaties van de ondergrondse beweging in Nederland, dat de heer *Gerbrandy* daardoor schade ondervond bij zijn pogingen om steun voor de bevolking in Nederland te krijgen. De heer *Pelt* zat er dus mee. Hij wist echter, dat er op dat ogenblik in Arlington House een vergadering werd gehouden, waarin enige leden van de Regering aanwezig waren. De heer *Gerbrandy* zei tegen zijn collega's: Wat vindt gij er van? Aanwezig waren de heren *Albarda, van Heuven Goedhart* en *van Boeyen.* De heer *Gerbrandy* aarzelde, de heer *van Heuven Goedhart* zei: „als wij dit niet kunnen publiceren, dan kunnen wij niets publiceren", en hij vertelde bij die gelegenheid, dat dit soort van gevallen veel meer voorkwam. Hij was van mening, dat, als men geen plaats- en tijdaanduiding gaf, er geen gevaar bij was. De heer *van Boeyen* aarzelde ook enigszins. De heer *Pelt* kreeg tenslotte formele volmacht tot publicatie over te gaan. Hij ging terug naar zijn bureau en deelde het A.N.P. mede, dat het zijn gang kon gaan.

De volgende dag was er een zeer scherp gesteld telegram uit Brussel: „Wat hebben jullie nu gedaan? Jullie brengen al onze mensen en communicaties in Brabant in gevaar". Dit liep zo hoog, dat Z.K.H. Prins *Bernhard* intervenieerde bij S.H.A.E.F. S.H.A.E.F. gaf opdracht aan de Engelse brigade-generaal *Neville* om het geval te onderzoeken. De heer *Pelt* stelde zich met die generaal in verbinding en legde hem het geval uit. Tevens ondervroeg hij *Kiek* en zeide tenslotte: „Formeel is dit in orde en is er niets op te zeggen, maar Prins *Bernhard* heeft een zo scherp protest ingediend, dat ik het geval niet zo maar voorbij kan laten gaan. Ik durf geen beslissing te nemen; dat laat ik aan mijn chef over". De heer *Pelt* ging weer terug naar de heer *Gerbrandy* en stelde voor, dat hij naar Brussel zou gaan en desnoods naar Parijs om de zaak op te helderen. De Nederlanders liepen namelijk gevaar hun enige oorlogscorrespondent in het bevrijde gebied te verliezen en zij zaten zo krap in de mensen en het was zo moeilijk om nieuws te krijgen, dat deze correspondent hem veel waard was. De heer *Pelt* kreeg van de heer *Gerbrandy* de gevraagde vergunning en begaf zich naar Brussel, waar hij eerst naar het hoofdkwartier van de Prins ging. Daar waren zij nog geladen. Hij heeft het geval uitgelegd, dronk een borrel en toen begonnen zij de zaak kalmer in te zien. De heer *Pelt* heeft zich daarop in verbinding gesteld met de Chief Censor en heeft hem het geval uitgelegd. Deze vond het ook redelijk, doch hij moest rekening houden met de „Commander Head Quarters Special Duties"; dat was een speciaal onderdeel van het hoofdkwartier onder *Montgomery,* dat zich bezighield met ondergrondse operaties. Aan het hoofd hiervan stond een jonge majoor, die de zaak hoog opnam en met wie niet viel te praten. Hij vond, dat de pers te ver ging en dat deze vent — *Kiek* — er uit moest. De Chief Censor zei: „Dat heeft mijn chef in Parijs te beslissen". De heer *Pelt* ging dus naar Parijs. Hij meldde zich bij de chef van de S.H.A.E.F.-censuur, die een evenwichtig mens was. Hij had inmiddels de rapporten uit Londen en Brussel ontvangen en zij hebben de zaak rustig bekeken. Deze chef zei tenslotte: „De heer *Kiek* gaat volkomen vrij uit, er is niets op hem aan te merken, hij heeft zich volkomen correct gedragen, maar gezien het feit, dat Zijne Koninklijke Hoogheid Prins *Bernhard* zich voor het geval interresseert, zou het misschien verstandiger geweest zijn, als hij het bericht maar niet had gepubliceerd." De heer *Pelt* merkte op: „Maar dat kunt U de heer *Kiek* toch niet kwalijk nemen". De chef van de S.H.A.E.F.-censuur zei: „Neen, dat doe ik ook niet; ik zeg alleen maar, dat het misschien verstandiger geweest zou zijn". De Regering heeft daarop gezegd: „De heer *Kiek* kunnen wij in dit opzicht niet blameren, maar een andere zaak is, of het verstandig is om hem terug te sturen". Inmiddels was de Prins te Londen aangekomen. De heer *Pelt* heeft nog eens met hem gepraat. Het geval zat hem nog steeds hoog. „Ik begrijp het", zei hij, „maar mijn mensen zijn zo gebeten op de heer

Kiek, dat zijn leven gevaar loopt, als ze hem weer zien in België of Nederland, dat beloof ik U". In die omstandigheden wilde de heer *Pelt* de heer *Kiek,* voor wie hij verantwoordelijk was, niet naar Brussel terugsturen. Hij heeft er wat anders op gevonden: door hem namelijk als oorlogscorrespondent naar Java te sturen en een andere man aan te stellen als oorlogscorrespondent in bevrijd gebied.

De heer *Pelt* heeft dit allemaal verteld om te bewijzen, hoe moeilijk het was om de juiste tussenweg te vinden bij het beoordelen van de vraag wat men kon publiceren enerzijds en anderzijds hoe men in het buitenland sympathie kon wekken voor hetgeen de ondergrondse beweging in Nederland deed, daarbij rekening houdende met het gevaar die beweging aan allerlei risico bloot te stellen door te veel te publiceren.

53040 e.v. *(Neher)*

De heer *L. Neher* heeft medegedeeld, dat de verbindingen met het Zuiden niet in stand zijn gebleven, toen de geallieerde legers eenmaal tegen de grote rivieren zaten. Men had een verbinding naar Nijmegen, waar contact was met geallieerde officieren. De Duitsers hebben dat punt ontdekt en de mensen, die daarbij betrokken waren, zijn gedood. Het is en blijft altijd een mysterie, hoe dat is ontdekt. Men is in de illegaliteit eerst van mening geweest, dat de Duitsers op het spoor werden gebracht door de sensationele berichtgeving van de journalist *Kiek,* die plotseling een nogal enthousiaste radiorede hield en ongeveer zei: De Duitsers moeten niet denken, dat wij geen flinke kerels zijn, want wij kunnen wel over de rivieren spreken. Toen men de radiorede van de journalist *Kiek* hoorde, gaf dat in de illegaliteit een golf van verontwaardiging, omdat het leven van de illegale werkers daardoor werd bedreigd. Toen de arrestatie kwam, heeft men dit onmiddellijk gedacht. Het kan echter ook zeer wel zijn door slordigheid van derden, dat de man is gevallen, die met zoveel zorg voor deze verbindingen had gewerkt. Men heeft met krasse woorden getelegrafeerd, toen men het bericht van de heer *Kiek* hoorde. Het verhaal, dat de heer *Pelt* aan de commissie heeft verteld, getuigt echt van mensen, die niet wisten met welk vuur zij speelden. Dit ging de heer *Kiek* namelijk helemaal niet aan. Het was verstandig, dat hij voorlopig niet in België of Nederland kwam.

76438 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* verklaart, dat voor het contact tussen het B.I. en de Regeringsvoorlichtingsdienst de heer *van Houten* van laatstgenoemde dienst was ingeschakeld. De R.V.D. kreeg voor het maken van propaganda in het buitenland van het B.I. alles, wat van belang was. De R.V.D. kreeg natuurlijk geen inzage van de officiële dienststukken. Zij mochten b.v. niets van agenten weten. Wel kregen zij inlichtingen over de ondergrondse pers en de politieke rapporten. De veiligheidsfactor moest natuurlijk in acht genomen worden. De Regeringsvoorlichtingsdienst gaf het dan b.v. weer aan het Londense Vrij Nederland. De heer *van Houten* bepaalde dus wat hiervoor mocht vrij gegeven worden. Tot twee keer toe is het noodzakelijk geweest Vrij Nederland in Stockholm en Lissabon te achterhalen, aangezien in dit blad een groot artikel over de escape line stond. Toen heeft de Regering de kranten uit Stockholm en Lissabon terug laten halen, daar deze natuurlijk rechtstreeks naar de Duitsers gingen. Dat heeft een vrij scherp conflict gegeven. Bepaalde kringen vonden dit optreden van het B.I. autoritair. De heer *van Blankenstein* verklaarde, dat men niet in een staat van beleg was. Hij heeft de heer *Somer* echter later amende honorable aangeboden. Vandaar dat de Regeringsvoorlichtingsdienst toen met de maatregelen, die op het gebied van de veiligheid moesten worden genomen, als distribuant optrad voor Radio Oranje en Vrij Nederland. De R.V.D. was de zeef. De hele illegale pers werd tot einde 1942 te Londen geheim behandeld. Radio Oranje heeft b.v. tot 1942 deze pers nooit gehad. De heer *Somer* vond echter onze ondergrondse pers helemaal niet geheim.

76269 e.v. *(Somer)*

Voorts heeft de heer *Somer* medegedeeld, dat er te Eindhoven een goede verbinding met Geertruidenberg bestond. Die was voornamelijk opgezet door ir. *Lindo,* die bij de P.N.E.M. werkte. Deze heeft die telefoonverbinding voorbereid en zou later ook van Eindhoven uit teruggaan om die verbindingen te verbeteren. Op een gegeven ogenblik is dat ook spaak gelopen. Het heeft echter een hele tijd zeer goed gewerkt. Algemeen werd aangenomen, dat door een indiscretie van de oorlogscorrespondent *Kiek,* waarover de militaire leiding zeer gebelgd was, de verbinding met Geertruidenberg werd verbroken. Een tijdlang werden ook alle berichten — voorzover ze van direct belang waren — direct van de groep-Albrecht per telefoon doorgegeven. Dit zelfde gebeurde ook later in het Oosten. Voornamelijk majoor *Pot* heeft op dit gebied baanbrekend werk bij het B.I. verricht.

§ 7. *Het conflict tussen de heren van Heuven Goedhart en van Houten.*

Inmiddels was er tussen mr. *van Heuven Goedhart,* die op 17 Juni 1944 als Engelandvaarder te Londen was aangekomen en op 11 Juli 1944 Minister van Justitie was geworden, en het B.I. een gespannen

[1]) Bijlage 22.

verhouding ontstaan. Een symptoom daarvan was de brief [1]) van 10 Augustus 1944, die een der leidende officieren van het B.I., de heer *van Houten,* privé aan de heer *van Heuven Goedhart* zond. Hij schrijft hierin o.m., dat het hem enige aarzeling heeft gekost om tot het schrijven van deze brief over te gaan. Het is de bedoeling van de heer *van Houten* om zich als Engelandvaarder te richten tot de Engelandvaarder *van Heuven Goedhart* en niet tot de Minister van Justitie. Het is nu bijna een jaar geleden, aldus schrijft de heer *van Houten,* dat hij met enkele goede vrienden te Londen aankwam. Zij hadden niet allen samengewerkt, hun arbeid had op verschillende terreinen gelegen, doch zij kwamen hier eensgezind aan en hadden waardering voor elkanders werk. Ook zij hadden in bezet Nederland oren en ogen opengehouden en meenden derhalve — dank zij het bezit van normale vaderlandse hersens en common sense, alsmede de gelukkige omstandigheid, dat zij over een ruim aantal contacten zowel in als buiten het „ondergrondse" beschikten — een vrij aardig beeld medegenomen te hebben van de wensen, noden en verhoudingen in het gepijnigde vaderland. Zij knoopten hieraan geen verdere pretenties vast dan nodig, want zij waren zich ervan bewust, dat iedere verstandige Engelandvaarder een zekere dosis van bescheidenheid past. Hij dient zich immers te bedenken, dat hij onmogelijk alles kan weten, dus evenmin de inzichten van iedereen kan weergeven. Voorzover hun hier naar hun mening gevraagd werd, hebben de heer *van Houten* en zijn reisgenoten echter het algemene beeld van de toestand zo goed en eerlijk mogelijk geïnterpreteerd. Zij hebben, aldus de heer *van Houten,* bij hun actie, voorzover het hun mogelijk werd gemaakt hun denkbeelden naar voren te brengen, steeds ernaar gestreefd enkele grondprincipes hoog te houden door:

a. een zo objectief mogelijke voorlichting te geven omtrent de diverse groeperingen in Nederland, zowel boven- als ondergrondse. Dit betreft dus hun organisatie, activiteit, wensen en plannen, voorzover de heer *van Houten* c.s. bekend;

b. gelijkgerechtigdheid te bepleiten voor allen, die de strijd tegen de vijand voeren, m.a.w. het recht van allen om te Londen als strijders erkend te worden en hier hun stem te laten horen;

c. geen bepaalde groep „voor te trekken", waartoe zij zelf toevallig behoord hadden, en het nastreven van onredelijke ambitieuze doeleinden voor deze groep of henzelf na te laten.

De heer *van Houten* meent, dat hij en zijn mede-Engelandvaarders ook in al het bovenstaande consequent zijn gebleven. Na deze „oratio pro domo" bij wijze van aanloop, veroorlooft hij zich over te gaan tot een uiteenzetting van bepaalde grieven, welke de handelwijze van de heer *van Heuven Goedhart* te Londen en de voorgeschiedenis van diens komst bij hem in het leven hebben geroepen. Zij hebben bij de heer *van Houten* een bezorgdheid doen ontstaan, die hem ten zeerste bezwaart en hij acht het zijn plicht er eerlijk mee voor de dag te komen. De reis van de heer *van Heuven Goedhart* heeft de heer *van Houten* met gemengde gevoelens vernomen en afgewacht. Uit de aard van zijn werkzaamheden alhier wist hij meer dan de doorsnee mens. Hij wist door welke groep de overkomst van de heer *van Heuven Goedhart* gesuggereerd en aangevraagd was, hoe deze aangekondigd werd, hoe deze te Londen geaccepteerd is en tenslotte hoe diens reis zich voltrokken heeft. Verder was het contact Nederland—Zwitserland—Londen de heer *van Houten* goed bekend en hij wil niet verzwijgen, dat enige aspecten hiervan hem reeds sinds geruime tijd verontrust hadden. Hij hoopte echter van harte, dat hij zich, aldus schrijft de heer *van Houten,* hierin vergist en spoken gezien had. Hij is er helaas nog niet van overtuigd, dat het zo was, integendeel. Een van de treurige verschijnselen, welke hij met de dag duidelijker uit hoofde van zijn werk heeft moeten waarnemen, is de wijze, waarop bepaalde groeperingen van strijdend Nederland het blijkbaar nodig vinden elkaar „af te kraken". Vele onder haar hebben hierin op grotere of kleinere schaal gezondigd: O.D., Raad van Verzet, Nationaal Comité van Verzet, Vaderlands Comité, of hoe zij ook anders heten. Een van de zeer bedrevenen in dit vak is echter ook de groepering van de heer *van Heuven Goedhart.* Het contact *Bosch van Rosenthal*—Bern heeft dit soms voor degenen, die de zaken enigszins objectief willen bekijken, tot in het ergerlijke gedemonstreerd, aldus de heer *van Houten.* In Nederland hebben naar zijn mening *alle* organisaties en kleinere groepen, die zich in welke vorm dan ook geworpen hebben in de strijd tegen de bezetter, op zijn minst recht op de waardering der medestrijders in ander verband, tenzij pertinent aangetoond kan worden, dat zij louter eigenbelang — dus een onnationaal doel — nastreven of misschien ook, dat zij er in de allerlaatste tijd met de hakken over de sloot bijgekomen zijn teneinde nog net een „coverstory" te creëren voor de naderende dag, waarop de balans zal worden opgemaakt. Indien b.v. de O.D. critiek uit-

lokt, omdat hij te „bazerig" wil doen en het in andere opzichten, mede in verband met zijn opdracht en doelstelling, „alleen weet", dan is die critiek zeer zeker terecht. Men vervalle daarbij echter niet in de fout om de balk in eigen oog niet meer te zien. Als het om „de politiek" gaat, wat de groepering, waartoe de heer *van Heuven Goedhart* behoort, in het bijzonder schijnt te interesseren, dan ziet de heer *van Houten* evenmin in waarom dit een afgebakend jachtterrein moet zijn te haren behoeve. Afscheiding van taken is aan te bevelen, algehele doorvoering ervan is echter in ondergronds Nederland, zoals de heer *van Heuven Goedhart* zelf wel weet, onmogelijk. Iedereen, die zijn leven en goed waagt voor de Nederlandse zaak, heeft het recht om over de toekomst mee te spreken en om door de Regering in Londen gehoord en erkend te worden. Voorzover de heer *van Houten* om zijn oordeel gevraagd werd, heeft hij er altijd op gehamerd, dat de Regering geen preferenties ten aanzien van de organisaties in Nederland moet tonen en zich niet met onderlinge ruzies mag inlaten. Zij heeft slechts samenwerking te bevorderen en aan goede Nederlanders gelijke kansen aan te bieden. Zij heeft zich verre te houden van subjectieve beoordeling. Dit is niet alleen billijk, doch z.i. de enige wijze politiek. Het is verdienstelijk en ook noodzakelijk om over de toekomst te denken, maar laat men eerst zien hoe men de Mof er nu *gezamenlijk* kan uitsmijten en sarren. Laat men ook *samen* „de orde en rust handhaven" in het veelbesproken „vacuum", indien dat komt, maar dan ook *samen* bekijken — als het zover is — hoe het nieuwe Nederland eruit moet zien. Voorbereidingen in dit opzicht zijn nuttig en zeker geboden, doch zullen getoetst moeten worden aan het oordeel van het volk plus het *gehele* verzet. Er bestaat z.i. geen enkele „politieke" groep, die anderen voor „onmondig" of „ongeschoold" mag verklaren. De meerderheid zal beslissen. De heer *van Heuven Goedhart* is te Londen aangekondigd door de zijnen als vertegenwoordiger van de „burgerlijke verzetsgroepen". Bij eerste kennismaking heeft de heer *van Heuven Goedhart* zich terstond beklaagd over nodeloos oponthoud en tijdverlies in Spanje. Dit heeft hij mede gegrond op het feit, dat zijn overkomst „warm toegejuicht" werd door de Regering en andere gelijke motieven, zowel mondeling als schriftelijk meermalen herhaald, — het laatste, voorzover door de heer *van Houten* en ook anderen oppervlakkig kan worden beoordeeld, niet altijd met inachtneming van de nodige veiligheid. Op grond van de verontwaardiging van de heer *van Heuven Goedhart* heeft degene, die zich gedeeltelijk schuldig gemaakt zou hebben aan het gebeurde, een terechtwijzing gehad. Afgezien van het feit, of deze tenslotte al of niet terecht was, meent de heer *van Houten* met recht erop te mogen wijzen, dat de reis naar Engeland, van de aankomst van de heer *van Heuven Goedhart* in Spanje af, een buitengewoon snelle is geweest, dank zij ongetwijfeld de bijzondere steun en faciliteiten, waarvan deze geprofiteerd heeft. De heer *van Houten* weet zelf niemand, die er vlotter is doorgekomen. Het is een paar maal aan agenten van het B.I .gelukt Spanje te bereiken na beëindiging van een gevaarlijke opdracht. Zij zijn dubbele Engelandvaarders, genieten volle steun van de Engelsen en zijn dragers van wetenschap van het hoogste gewicht. Zelfs zij moeten het zonder speciale voorspraak van de Regering bolwerken en doen er meestal maanden over om hun eindbestemming te bereiken. De aankomst en ontvangst van de heer *Van Heuven Goedhart* verliepen geheel volgens programma. De heer *van Houten* zou zich zeker niet het recht willen aanmatigen om de wijze, waarop de heer *van Heuven Goedhart* geheel door de heer *van Haersma de With* en de Minister-President werd opgevangen, van commentaar te voorzien. Het was het goed recht van laatstgenoemde om hem in eerste instantie geheel voor zichzelf te reserveren; hij was immers als boodschapper voor Hare Majesteit en de Minister-President bestemd. Wel heeft de heer *van Houten* zich wat bezorgd gemaakt over de verdere ontwikkeling van het verblijf van de heer *van Heuven Goedhart.* Deze is terstond bij de heer *Gerbrandy* ingetrokken en was voor velen moeilijk te bereiken, ofschoon er weinigen waren, die niet zeer spoedig van zijn aanwezigheid en zelfs van zijn naam — alle „security" ten spijt — op de hoogte waren. De heer *van Heuven Goedhart* is tenslotte zo vriendelijk geweest om het B.I. een deel van zijn tijd te geven voor het bespreken van essentiële aangelegenheden, die dit bureau noodzakelijkerwijs alleen intern aangingen, maar dit gaf aanleiding tot een zeer onaangenaam incident en onheuse bejegening van majoor *Somer,* welke onrechtvaardigheid zeer laat en pas na tussenkomst van de Minister van Oorlog hersteld is.

De heer *van Houten* schrijft voorts, dat hij sindsdien de wijze van optreden en activiteit van de heer *van Heuven Goedhart* met heel veel interesse heeft gevolgd. Na enige weken was deze al Minister. Na een aanvankelijk gevoel van teleurstelling hieromtrent overwonnen te hebben, kon de heer *van Houten* ook de voordelen van deze

stap inzien. Daarvóór heeft hij mr. *van Heuven Goedhart* tot een besloten gezelschap over de pers horen spreken, daarna in het Netherlands House. Beide keren heeft deze stellingen en waarheden verkondigd, die de heer *van Houten* uit het binnenste van zijn hart gegrepen waren. Er hebben zich echter verschijnselen en gebeurtenissen voorgedaan, welke hem en anderen niet alleen tot nadenken stemmen, maar voor hem, na rijp beraad, aanleiding zijn geweest om door middel van deze brief uitvoerig en openlijk uitdrukking te geven aan zijn teleurstelling en bezorgdheid. De heer *van Houten* heeft in de eerste plaats, naast het vele goede in de uitspraken van de heer *van Heuven Goedhart* en zijn bewondering voor de juistheid van diens inzicht in vele opzichten, een gebrek aan objectiviteit ten aanzien van zekere organisaties in Nederland geconstateerd, die hij niet anders dan als alarmerend en misleidend kan kwalificeren. De autoriteit en positie van de heer *van Heuven Goedhart* als Minister bieden hem de gelegenheid om zijn beoordelingen in bepaalde kringen voor te dragen, tengevolge waarvan een officiële houding wordt uitgelokt, waarvan de strekking reeds onmiskenbaar is. De door hem betoonde eenzijdigheid wekt bij de heer *van Houten* niet alleen verbazing, doch valt hem bitter tegen van een ondergronds strijder van het formaat van de heer *van Heuven Goedhart!* Het heeft zijn angstige voorgevoelens achteraf toch nog bewaarheid en de heer *van Houten* meent, mede uit naam van degenen, die zich nog niet persoonlijk kunnen verdedigen, te moeten protesteren tegen een voorstelling van zaken, welke even onjuist als onbillijk geacht moet worden. Hij heeft de heer *van Heuven Goedhart* in de eerste gesprekken al zeer weinig goeds horen vertellen over diens medestrijders in Nederland, welke niet bepaald in de gelederen van zijn eigen „constellatie" thuishoren. De O.D. schijnt de speciale zondebok te zijn, maar daarnaast hebben ook het V.C., het N.C., zelfs de R.V.V. en enkele van de collega's van de heer *van Heuven Goedhart* van de clandestiene pers enorme vegen uit de pan gekregen. Hij kon het met een gedeelte van de bezwaren van de heer *van Heuven Goedhart* eens zijn, maar zag tevens in de rest iets overdrevens en afkeurenswaardigs. Omdat zij bij die eerste gedachtenwisselingen echter min of meer „onder ons" waren, kon het de heer *van Houten* toen minder schelen. Hij voorzag evenwel direct de mogelijkheid, dat de heer *van Heuven Goedhart* de Minister-President in gelijke zin zou inlichten en voelde zich daarover wèl onbehagelijk. Sindsdien is hem op verschillende manieren ter ore gekomen, hoe de heer *van Heuven Goedhart* over genoemde organisaties denkt en spreekt. Hij kan het slechts bedenkelijk noemen. En tenslotte worden houding en streven van de heer *van Heuven Goedhart* gekarakteriseerd door de stukken en „aanwijzingen" welke, dank zij voornamelijk diens initiatief en overredingszin, in de laatste tijden naar Nederland zijn uitgegaan. Deze politiek ten aanzien van zekere personen en groeperingen is allesbehalve objectief. Hij acht het derhalve geenszins uitgesloten, dat daaruit veel bitterheid en moeilijkheden zullen ontstaan. Als „instrument" heeft de heer *van Houten* te gehoorzamen en door te geven; als persoon, die 3 jaar in bezet Nederland geleefd en ondergronds gewerkt heeft, denkt hij er het zijne van. Ook schakelt hij niet uit wat hij reeds de „voorgeschiedenis" van de komst van de heer *van Heuven Goedhart* genoemd heeft, noch zijn kennis van bepaalde verhoudingen in Londen. Maar het is hoofdzakelijk op grond van zijn Hollandse tijd, dat de heer *van Houten* in deze brief het recht put om zijn bezorgdheid aan een mede-Engelandvaarder zonder omhaal en beleefdheden voor te leggen.

De heer *van Houten* vervolgt: „Wat is precies Uw doel, mijnheer *van Heuven Goedhart*? Ik verklaar — al uw ervaring ten spijt, waarop U zich gaarne à tout moment beroept — dat U de verantwoordelijke instanties in Londen een verkeerd en subjectief beeld geeft van bepaalde groeperingen in Nederland en hun intenties. Ik voeg er aan toe dat U, zowel in gesprekken, waar ik zelf bij was of anderszins, pertinente onjuistheden of tendentieuze insinuaties heeft gelanceerd ten opzichte van groepen, die met evenveel recht als Uzelf en de Uwen kunnen zeggen, dat zij voor het gemeenschappelijke doel en ons land in de bres staan. Dit is een laakbare politiek en ik voorspel U ernstige ongelukken, indien U ermee doorgaat. Het is bitter teleurstellend van iemand, die met Uw papieren hier komt. Naast Uw bekwaamheid en welbespraaktheid, die beide opvallend groot zijn, hadden wij oprechtheid en solidariteitsgevoel verwacht. Overtuiging betreffende laatstgenoemde kwalificaties bestaat helaas bij „insiders" nu slechts in geringe mate. In plaats van de solidariteit van Nederland te demonstreren, komt U hier intern afbreken. Weliswaar houdt U brillante en ontroerende redevoeringen, waarin verklaard wordt, dat het hele Verzet als één man front maakt naar de vijand, maar U vertelt daarna binnenskamers, dat „je moet voor die mensen oppassen", of „die begrijpen er maar weinig van"; anderen zijn „militaristisch-autocra-

tisch" of anders „enigszins wilde jongens". Ik vind, dat het in deze tijd niet gaat om gemakkelijke successen met woord en geschrift, maar om daden en resultaten. De eerste indrukken betreffende Uw daden ten opzichte van zekere collega's, die nog thuis zitten en moeten wachten op wat er komen zal, boezemen geen onverdeeld vertrouwen in."

Na o.m. een beschouwing over de figuur van de heer *Bosch* ridder *van Rosenthal,* vervolgt de heer *van Houten:* „U bent een intieme persoonlijke vriend van de heer *Bosch.* Uw komst is met enige interne fanfare geannonceerd, U heeft in Spanje de belangrijkheid van Uw opdrachten onderstreept, U bent onafscheidelijk geworden van de Minister-President en in enkele weken tijds Minister geworden. U mengt zich met beslist „autoritaire" toon in alle mogelijke zaken, U geeft instructies aan Nederland. Tevens maakt U uit wat een goede en wat een minder goede organisatie is, wie al dan niet mee mag doen aan de uitvoering van bepaalde plannen. U suggereert en laat „commissies" in Nederland aanwijzen, die de indruk geven voornamelijk persoonlijkheden uit Uw recente omgeving te bevatten of anderen, die in Uw lijn denken. En degene, die U aanwijst als lid van beide uiterst belangrijke nieuwe colleges, de Coördinatiecommissie en de Regeringsvertegenwoordiging of hoe zij definitief ook mogen heten, is *Bosch van Rosenthal!* U hebt mij verzekerd, dat *Bosch* de meest bescheiden man op aarde is, dat hij vooral niet op de voorgrond gehaald wil worden, dat hij juist speciaal ervoor gezorgd heeft geen lid te worden van een bepaalde organisatie, enz. Dat kan ik helaas niet geloven en ik vrees, dat er weinigen zijn, die — van *Bosch* iets afwetende — dat wèl zullen aannemen. Toen U en ik nog bovengronds vertoefden in het vóóroorlogse Nederland, mijnheer *van Heuven Goedhart,* stond *Bosch* reeds bekend als een intelligent maar ambitieus man! De wolf zal toch geen schaap geworden zijn? Wat zijn „losheid" van organisatie betreft, ik ben tot mijn spijt geneigd er niet alleen overmatige bescheidenheid in te zoeken, maar ook de mogelijkheid van slimme tactiek. Had ik dezelfde politieke ambities als de heer *Bosch,* dan had ik het misschien ook zo ingericht. Dat U hier de knuppel in het hoenderhok bent komen gooien, is U geenszins kwalijk te nemen. Integendeel, ik kan weinig dingen bedenken, die mij groter pleizier zouden kunnen doen! Schudt U maar wakker, gooit U maar gerust heilige huisjes omver, niets is nodiger dan dat en dus warmer toe te juichen. U zult daarmede waardering, dankbaarheid en steun verwerven van een ieder — al of niet Engelandvaarder — die op meer actie en beter begrip voor de behoeften en wensen van bezet Nederland wacht. Er zijn daden nodig, want het grote moment nadert. U heeft ervaring en autoriteit genoeg om die daden te verrichten, althans te bevorderen. Het wil mij voorkomen, dat tot nu toe weinig mensen zoveel troeven in één hand hebben gehad als U. U wordt tot dusver omgeven door een soort aureool, dat een machtig instrument is om ten goede van Nederland aangewend te worden. En Minister *Gerbrandy* heeft toch eens in ons beider aanwezigheid verklaard, dat „alles in orde komt" nu U er bent? Ja inderdaad, laat er zoveel mogelijk in orde komen, dat is het allervoornaamste! Daarvan zijn al enige voortekenen, waarvoor wij U dankbaar kunnen zijn: coördinatie-instructies, zekere maatregelen ten aanzien van de Eerste Bestuursvoorziening e.t.q. Bestaande ideeën, die vóór Uw komst vaak onbekend bleven, op een zekere mate van onverschilligheid stootten of ook wel eens als „gevaarlijke experimenten" gekwalificeerd werden, zijn nu tenminste van stapel gelopen en er gebeurt wat! Hiervoor alle lof. Maar weest U toch voorzichtig in Uw woorden en daden, alsmede in de toegepaste tactiek. Het te ver gaan in de aanbeveling van zekere ethische en politieke richtlijnen, alsmede van specifieke personen, kan heel gauw ontaarden in *opleggen.* Het miskennen van mede-organisaties, die haar stem op een goede dag wèl ten volle zullen laten horen, kan volgens mij alleen een toestand creëren, waarvan de gevaren niet te onderschatten zijn. Er zijn mensen in Nederland die een bepaalde voorstelling van zaken in Londen en daaruit mogelijk voortvloeiende voorzieningen, gewoonweg „niet zullen nemen". De helaas reeds bestaande meningsverschillen en tweedracht kunnen daardoor slechts aangewakkerd worden tot openlijke herrie en strijd. Ik kan niet nalaten U in dit uitvoerig betoog nogmaals zeer ernstig op het hart te drukken, dat een dergelijke toestand van onenigheid onder geen enkele voorwaarde toegespitst mag worden. Uw groepering en geestverwanten plegen soms „politieke ongeschooldheid" als een ondeugd te beschouwen. U bent nu lid van de Regering, hetgeen U in Uw bijzondere positie als Engelandvaarder met politieke contacten, een uitzonderlijke kans biedt om staatsmanstalenten te onwikkelen. Welnu, ik moge hopen, dat U daarbij toch nog een open oog zult willen hebben voor de gevaren, welke eenzijdigheid en een te enge zienswijze zonder enige twijfel met zich meebrengt."

Vervolgens behandelt de heer *van Houten* o.m. de O.D. en verwijt

hij de heer *van Heuven Goedhart* diens te geringe waardering voor deze organisatie. Tenslotte maakt hij in zijn brief enige algemene opmerkingen ten aanzien van het Bureau Inlichtingen. Het B.I. gaat soms zwaar gebukt onder de weinige appreciatie voor de behaalde resultaten en zeer veel tijd en energie moeten verspild worden om verkeerde voorstellingen recht te zetten, laster tegen te spreken, op te komen voor hun eigen goede naam en die van anderen, in de bres te springen voor degenen die soms ver weg zijn, hun plicht doen en zich niet kunnen verdedigen, te voorkomen dat hun dienst gedwarsboomd of in de war gestuurd wordt, herrie's op te lossen, enz. enz. Het is vaak een dankbare taak, doch ook heel dikwijls een die tot ergernis en moedeloosheid stemt. Het B.I. verkeert bij die onophoudelijke strijd ook veelal in het nadeel, dat de veiligheid van verbindingen en mensenlevens, alsmede de noodzakelijke geheimhouding ten aanzien van Regeringszaken, het onmogelijk maken om iedereen volledige inzage van alle feiten en omstandigheden te geven. Het B.I. accepteert gaarne critiek die verdiend is, maar geen verdachtmakingen en roddelpraatjes. Als het zover gaat, dat zelfs officiële colleges zich bemoeien met de leiding van het B.I. op grond van het „politiek verleden" der verantwoordelijken (O.D.!), en als doelbewust onware lasterverhalen over het hoofd B.I. worden rondverspreid, die hij binnen 3 minuten kan ontzenuwen, dan wordt de toestand zo langzamerhand wel „bij de beesten af", dat zal de heer *van Heuven Goedhart*, toch willen toegeven! De heer *van Houten* heeft het daarom nuttig geacht in deze brief een korte uiteenzetting te geven over hun doel, werk en standpunt.

Hij beëindigt deze beschouwing met terug te komen op de kern van de zaak: objectieve voorlichting van Londen betreffende ondergronds Nederland en evenredige behandeling van de organisaties en groepen, die het Verzet uitmaken. Indien de heer *van Heuven Goedhart* die objectiviteit wil vooropstellen en het pousseren van enkelen wil vermijden, dan is hij verzekerd van de volle steun van Engelandvaarders, die ook eens medestrijders van de heer *van Heuven Goedhart* waren. De heer *van Heuven Goedhart* is journalist en thans kennelijk „politiek ingesteld"; onder de Engelandvaarders vindt hij advocaten, ingenieurs, bankiers en anderen, die ook evenveel nagedacht hebben. Indien de heer *van Heuven Goedhart* echter voortgaat een subjectief standpunt in te nemen, dan vindt hij, aldus besluit de heer *van Houten* zijn brief, de Engelandvaarders tegenover zich.

78145 e.v. *(van Houten)*

De heer *van Houten* heeft aan de commissie verklaard, dat hij van deze brief natuurlijk nogal wat narigheid heeft beleefd. Hij had deze consequentie voorzien, ofschoon hij hoopte, dat de heer *van Heuven Goedhart* het feit gerespecteerd zou hebben, dat deze brief was bedoeld als een privé brief aan hem. De heer *van Houten* heeft daarbij echter de tactische fout begaan die brief op B.I.-papier te tikken. Dat is onnadenkendheid geweest, hetgeen evenwel niet impliceert, dat hiermede bedoeld was een aangelegenheid van het B.I. als zodanig. Hij heeft tot kort geleden het privé-karakter van deze brief min of meer gehandhaafd. Hij is er niet mee rondgegaan bij Jan en alleman, tot hem op een gegeven moment bleek, dat de heer *van Heuven Goedhart* een andere politiek had gekozen, waardoor de heer *van Houten* zich ontslagen achtte van de plicht om bedoelde brief zoveel mogelijk voor zichzelf te houden. Hij heeft hem sindsdien dan ook aan verschillende mensen laten lezen, ook al omdat hij na zoveel jaren gaarne wilde weten, of er in zijn schrijven iets laakbaars was. Hij is ook nu na 5 of 6 jaar tot de conclusie gekomen, dat hij er practisch geen enkel woord van zou willen terugnemen, al geeft hij toe, dat hij op dit moment enkele dingen misschien anders gesteld zou hebben of achterwege had gelaten. De brief is geschreven in een bijzondere tijd, toen men zeer fel was in zijn oordeel en reacties. De reacties van de ontvanger hebben dat trouwens uitgewezen.

Deze brief had de opzet om uit te brengen, dat de wijze, waarop de heer *van Heuven Goedhart* — die over grote capaciteiten en wetenschap beschikte en te Londen heel vlug een zeer vooraanstaande plaats innam — de stromingen en de bedoelingen in het verzet in Nederland weergaf, ook wat betreft daaraan verbonden specifieke personen, eenzijdig was, waardoor verschillende groepen en stromingen te Londen niet tot haar recht kwamen. De Regering te Londen had volgens hem het recht volkomen objectief te worden ingelicht over iedere uiting van het verzet in Nederland, welk karakter die ook droeg. Verschillende van zijn vrienden en hij zelf kregen de overtuiging, dat dit door de heer *van Heuven Goedhart* te Londen op een zeer eenzijdige manier naar voren werd gebracht.

De heer *van Houten* heeft de brief helemaal alleen gemaakt. Toen deze klaar was heeft hij hem aan de heer *Somer* laten lezen. Deze heeft gezegd: ik ben het volkomen met je eens en sta achter je. Een langdurige bespreking tussen de heer *van Heuven Goedhart*, de heer

Somer en hemzelf heeft niet tot de nodige opheldering geleid. Daarna is de heer *van Houten* ter verantwoording geroepen door de heer *Gerbrandy,* die hem verklaard heeft, dat hij het niet passend vond, dat hij een dergelijke brief aan de Minister van Justitie had geschreven, waarop de heer *van Houten* heeft geantwoord: Excellentie, ik heb hem juist niet aan de Minister van Justitie geschreven, maar aan de Engelandvaarder *van Heuven Goedhart,* zelf ook Engelandvaarder zijnde. Daarop werd hij nog ontboden voor een vergadering van verschillende Ministers, onder wie de heer *van Lidth de Jeude,* alsmede de heer *Gerbrandy* zelf en naar hij meent, o.a. ook de heer *van Kleffens.* Er werd hem te kennen gegeven, dat men de opzet van de brief afkeurde. Hij heeft toen zijn ontslag aangeboden, waarop hem te verstaan werd gegeven, dat men dit ontslag niet gaf.

14960 *(Somer)*

De heer *J. M. Somer* heeft over de rol van de heer *van Houten* verklaard, dat hij alleen maar gunstig over hem kan oordelen. Hij was een bekwame vakman en heeft conscientieus gewerkt. Hij was een beetje koppig, wat star, hetgeen overigens in het inlichtingenwerk ook zijn voordeel heeft, om b.v. niet te gauw te bezwijken voor aandrang van buiten. De heer *Somer* kan alleen maar zeggen, dat hij voor het B.I. voortreffelijk werk heeft gedaan. De heer *van Houten* heeft een ernstig conflict gehad met de toenmalige Minister *van Heuven Goedhart* over een particuliere aangelegenheid, maar dat heeft, aldus de heer *Somer,* met het Regeringsbeleid niets te maken.

32931 *(van Heuven Goedhart)*

De heer *van Heuven Goedhart* heeft medegedeeld, dat hij na aankomst te Londen is begonnen met de heer *Gerbrandy* zo nauwkeurig mogelijk te vertellen wat hij met name over de organisatie van het verzet wist. Dat vroeg deze hem namelijk, want daarin was de heer *Gerbrandy* bijzonder geïnteresseerd. De heer *van Heuven Goedhart* heeft hem dit alles zo uitvoerig mogelijk verteld. Het is één dag of maximaal twee dagen na zijn aankomst geweest, dat de heer *Gerbrandy* hem heeft gevraagd, of hij hem op belachelijk korte termijn — ongeveer één uur namelijk — een rapport kon geven over de organisatie van de illegaliteit. Hij heeft het toen geprobeerd en heeft het met name aan de secretaresse van de toenmalige secretaris-generaal van de heer *Gerbrandy* gedicteerd; dit rapport heeft hij verstrekt aan de heer *Gerbrandy,* die hem had gezegd het nodig te hebben voor een gesprek, dat hij met de Koningin ging voeren. Hij heeft het hem gegeven en met de grootst mogelijke verrassing later ontdekt, dat dit rapport in handen kwam van majoor mr. *C. H. J. F. van Houten;* deze had het plotseling in zijn vingers en heeft het ook naar Nederland laten gaan. Waarom? Het is gedaan, omdat er dingen in stonden over de O.D., welke de heer *van Houten* niet aanstonden en waarvan hij het nuttig oordeelde, dat ze bij de O.D. in Nederland spoedig bekend zouden worden. Bovendien stond er een opmerking in over de Raad van Verzet, een critische opmerking over de — naar de smaak van de heer *van Heuven Goedhart* — inderdaad nodeloos gevaarlijke methodiek van de Raad van Verzet, waardoor men dus de gelegenheid kon krijgen de heer *van Heuven Goedhart* bij de Raad van Verzet min of meer in discrediet te brengen. Uiteraard neemt hij dat rapport van harte voor zijn verantwoordelijkheid. Het kan best zijn, dat hij, wanneer hij het nu leest — met alle wetenschap, die hij sindsdien heeft opgedaan —, zelf zou zeggen, dat hij het hier en daar enigszins anders had kunnen formuleren, maar gelukkig weet hij van zichzelf, dat hij niets heeft toe of af te doen aan de strekking van dat stuk, noch aan de critiek, die hij op die beide zoëven genoemde groepen heeft uitgeoefend.

32934 *(van Heuven Goedhart)*

Het enige exemplaar is gegaan in handen van de heer *Gerbrandy,* die hem gezegd had het nodig te hebben voor de Koningin. De heer *van Heuven Goedhart* is er uiteraard niet bij geweest, toen het aan de Koningin zou zijn overhandigd, noch kan hij enigerlei inlichtingen geven over de wijze, waarop het rapport bij de heer *van Houten* is beland. Een feit is echter — dit staat onherroepelijk vast —, dat het rapport, kort na het schrijven, in Nederland was en aanleiding heeft gegeven tot enig rumoer in de illegaliteit, met name dan in de O.D. De heer *van der Gaag,* een heel bekend illegaal man, met wie de heer *van Heuven Goedhart* op allerbeste voet is, heeft hem later verteld, dat de Raad van Verzet van mening was geweest, dat hij ze toch wel een klein beetje al te hard had veroordeeld of geoordeeld over de gevaarlijke wijze, waarop zij optraden. De heer *van Heuven Goedhart* moet er overigens wel bij zeggen, dat de Raad van Verzet in de loop van zijn bestaansperiode heel duidelijk van structuur, en daarmee ook van methode, is veranderd. De Raad van Verzet was in zijn oorspronkelijke opzet, zonder de minste twijfel, een vrijwel communistische aangelegenheid. Later is de Raad van Verzet op dit terrein gewijzigd van samenstelling. Hij sprak over de Raad van Verzet in eerste termijn en daarmee had hij nu eenmaal niet zo ontzettend veel op. Hij neemt aan, dat de critiek, die hij heeft geleverd, in Nederland intussen min of meer door de feiten was achterhaald. Hij heeft er nl. 55 dagen over gedaan om van Amsterdam naar Londen te komen.

76502 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft in een volgend verhoor verklaard, dat de heer *van Heuven Goedhart,* toen hij in Engeland was aangekomen, voor de Koningin en de Minister-President een rapport heeft opgesteld over de organisatie van de illegaliteit. Iemand is met dat rapport van de heer *van Heuven Goedhart* bij het B.I. gekomen. Aan het B.I. werd verzocht dit rapport van commentaar te voorzien. Men vroeg zich af, waarom de heer *van Heuven Goedhart* dit rapport niet aan het B.I. had laten zien; dit bureau was toch in de eerste plaats geïnteresseerd in de situatie in Nederland. Het B.I. stond er dagelijks mee in contact en men vond het dus logisch, dat het dat rapport ook zag. Het B.I. heeft dus een copie van het rapport gekregen en er is de heer *van Houten* en de heer *Somer* gevraagd hun mening hierover te geven. Hierop hebben zij een gedocumenteerd tegenrapport opgesteld. Het rapport van de heer *van Heuven Goedhart* brak de Raad van Verzet af en stelde de O.D. in een zwart daglicht. Het rapport is niet naar Nederland gezonden, het is te Londen gebleven. Naar aanleiding van de leemten, die, naar de mening van de heren *Somer* en *van Houten,* in het rapport van de heer *van Heuven Goedhart* stonden, hebben zij dit rapport zeer uitvoerig gecommentarieerd. Zij hebben de groepen aangegeven, welke de heer *van Heuven Goedhart* had vergeten of genegeerd, zoals Fiat Libertas, Albrecht, Kees, Packard, enz. Daarna is het rapport van de heer *van Heuven Goedhart* met het commentaar van het B.I. teruggezonden. Het B.I. heeft het rapport van de heer *van Heuven Goedhart* echter noo't naar Nederland gezonden. Als de heer *van Heuven Goedhart* dat beweert, dan is dat onjuist.

76505 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft voorts verklaard, dat de enige fout, welke de heer *van Houten* heeft gemaakt, is, dat hij zijn brief van 10 Augustus 1944 aan mr *van Heuven Goedhart* op papier van het B.I. heeft geschreven. Het was geen dienstbrief. Hij moest zelf weten, wat hij aan de heer *van Heuven Goedhart* schreef. De heer *van Houten* heeft de heer *Somer,* nadat de brief was verzonden, er een afschrift van laten lezen, waarmede hij het voor een groot deel eens was. Men kan elke zaak van twee kanten beschouwen en volgens hem beschouwde de heer *van Heuven Goedhart* de inlichtingendienst voornamelijk van de politieke kant. Het B.I. had echter ook met andere zaken te maken, zoals agenten, militaire groepen enz., met het bestaan waarvan de heer *van Heuven Goedhart* niet eens op de hoogte was. Deze kwam te Londen met een bepaalde opdracht van de verzetsgroeperingen en legde in het bijzonder het accent op de ondergrondse pers, waarmede het B.I. niets te maken had, immers dat behoorde tot het B.B.O. De heer *van Heuven Goedhart* maakte het B.I. hieromtrent grote verwijten, waarop de heren *Somer* en *van Houten* zeiden, dat dit niet hun werk was. De eerste weken na zijn aankomst kregen zij dus „een tik op hun neus", waardoor de stemming enigszins kribbig werd. De leiding van het B.I. dacht, dat zij het met de gebrekkige hulpmiddelen nogal goed had gedaan en toen kreeg het B.I. veel kritiek. Daarop volgde een brief van de heer *van Heuven Goedhart* aan de Minister-President, waarin hij zei, dat hij niet snel genoeg door Spanje was geholpen. De heer *Herzberger* aldaar had hem slecht behandeld; de heer *van Heuven Goedhart* had zelfs in een auto van mevrouw *Herzberger* moeten slapen. Daarna had de heer *Herzberger* in een beter hotel gelogeerd dan de heer *van Heuven Goedhart,* waarover deze laatste zich beklaagde. In werkelijkheid, aldus de heer *Somer,* heeft de heer *Herzberger* zich het vuur uit zijn sloffen gelopen om de heer *van Heuven Goedhart* zo spoedig mogelijk van Lerida naar Gibraltar te krijgen. Uit veiligheidsoverwegingen had hij de heer *van Heuven Goedhart* niet in een eerste rangs hotel laten slapen, omdat deze anders kans liep te worden opgepakt. Dit kreeg het B.I. allemaal te horen en hiervoor kregen zij van de Minister-President een reprimande. De overkomst van de heer *van Heuven Goedhart* is echter in record-tijd geschied. Het was alles met de Engelsen geregeld, opdat het zo vlot mogelijk zou verlopen, terwijl het B.I. achteraf de verwijten kreeg. Welke Engelandvaarder, vraagt de heer *Somer,* reisde per diplomatieke auto en per vliegtuig, zoals de heer *van Heuven Goedhart?* De heer *van Heuven Goedhart* begon al met van Lerida uit, waar hij résidence forcée had, een open telegram te zenden naar de gezant, waaruit iedereen kon opmaken, dat hij er was; het kwam er op neer, dat als men hem niet dadelijk voorthielp, hij een telegram naar Londen zou sturen. Dit was natuurlijk in strijd met alle mogelijke veiligheid en de gezant te Madrid was er bijzonder boos over. Dergelijke dingen deed men nu eenmaal niet in Spanje, waar de Gestapo loerde. De heer *van Heuven Goedhart* is toen echter heel vlug geholpen.

In dit verband wijst de heer *Somer* nogmaals op het geheime rapport aan de Koningin en de Minister-President, dat de heer *van Heuven Goedhart,* die midden in de verzetsbeweging stond, daarover had opgesteld. Het was de eerste plicht van de heer *van Heuven Goedhart* geweest de inlichtingendienst in te lichten. Het geval zou heel wat anders

zijn geweest, wanneer de heer van *Heuven Goedhart* bij het B.I. zou zijn gekomen en zijn visie met die van de heren *Somer* en *van Houten* zou hebben vergeleken. Wanneer er echter van alle kanten kritiek wordt geoefend en er wordt gezegd, dat het B.I. Het Parool slecht heeft bediend, waarmede het B.I. echter niets te maken had, dan wordt de stemming wel enigszins geprikkeld. De heer *van Houten* heeft toen bedoelde brief aan de heer *van Heuven Goedhart* geschreven, waarover veel te doen is geweest. In die tussentijd was de heer *van Heuven Goedhart* echter Minister geworden en toen zijn de heren *van Houten* en *Somer* op een avond in Arlington House „op het matje geroepen". Van acht tot twaalf hebben zij „op hun ziel gehad", waarna de heer *van Heuven Goedhart* de heer *Somer* vroeg, of hij het met de heer *van Houten* eens was. Toen de heer *Somer* „ja" zei, antwoordde de heer *van Heuven Goedhart,* dat hij dan de koorden zou doorsnijden. Als Minister van Justitie zou hij natuurlijk met het B.I. moeten werken en de heer *Somer* heeft dan ook nadrukkelijk aan de heer *van Heuven Goedhart* beloofd, dat hij alles van het B.I. zou krijgen. Na die tijd is de verhouding wel enigszins bekoeld. De eerst vier of vijf dagen na de aankomst van de heer *van Heuven Goedhart* in Engeland, was deze heel goed. Toen de heer *van Heuven Goedhart* kwam, begroetten de heren *van Houten* en *Somer* hem als iemand, die de zaak te Londen nu eens goed op gang zou kunnen brengen. Achteraf vindt de heer *Somer* deze zaak vermakelijk, maar het heeft toen veel schade gedaan aan de verhouding.

33236 *(van Lidth de Jeude)*

De heer ir. *O. C. A. van Lidth de Jeude* heeft verteld, dat de heer *van Houten* van het B.I. een brief heeft geschreven, die naar de heer *van Lidth de Jeude* gelooft, heette te zijn van een Engelandvaarder aan een Engelandvaarder. Er is toen een bespreking geweest met de heer *van Houten* en nog enkele andere leden van de staf van het B.I. De heren *van Heuven Goedhart* en *van Angeren* waren hier ook bij aanwezig. De heer *van Lidth de Jeude* had de heer *van Houten* nl. gezegd, dat hij ontslagen zou worden op grond van deze brief. In een vergadering, waar de heer *van Heuven Goedhart* zelf bij was, is toen gezegd, dat de heer *van Heuven Goedhart* niet wenste, dat die brief op enigerlei wijze van invloed zou zijn op de dienstverhouding van de heer *van Houten.* Dat was een persoonlijke aangelegenheid tussen mr. *van Heuven Goedhart* en de heer *van Houten.* De heer *van Lidth de Jeude* was daar ietwat verbaasd over. Hij heeft tegen de heer *van Heuven Goedhart* gezegd: waarom brengt u het voor als het zuiver een privé aangelegenheid is; het is beter er dan niet over te praten; maar dat doet u wel. De heer *van Heuven Goedhart* heeft toen, om welke reden weet de heer *van Lidth de Jeude* niet, zeer pertinent verklaard, dat hij die brief volkomen als een privé aangelegenheid wenste te beschouwen, waarvan de aanwezigen kennis hebben genomen.

70381 e.v. *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* vermoedt, dat de heer *van Houten* het voor de Koningin bestemde rapport van de heer *van Heuven Goedhart* officieel heeft gekregen, zij het niet van de heer *Gerbrandy.* Hij herinnert zich niet meer precies de inhoud van dit rapport. Het is echter officieel besproken. De heer *Gerbrandy* hoort bij zijn verhoor voor de commissie voor het eerst, dat de heer *van Houten,* die op de een of andere manier kennis heeft gekregen van dit rapport, dit aan de organisatie, over welke is gerapporteerd, heeft doorgezonden.

70385 e.v. *(Gerbrandy)*

Wanneer de heer *van Heuven Goedhart* dat zegt en dat weet, zal het wel zo zijn. De heer *Gerbrandy* wist dit echter niet. Hij herinnert zich althans niet, dat dit rapport naar Nederland is gegaan. Hij acht het ook onjuist, wanneer dit is gebeurd. Dit kon alleen geschieden met toestemming van de Minister-President en de Ministers van Oorlog en van Justitie. Voor niet principiële mededelingen, de techniek van de communicaties betreffend, moest natuurlijk aan onze geheime dienst de vrije hand gelaten worden.

Verder herinnert hij zich inderdaad, dat de heer *van Houten* in Augustus 1944 een niet erg vriendelijke brief aan de heer *van Heuven Goedhart* heeft geschreven. Hij vond dat een zeer verkeerde brief. Er werden daar invectieven in gebruikt! De heer *Gerbrandy* heeft wel rare brieven meegemaakt, maar zulke brieven heeft hij verder nooit meer bij de hand gehad. Hij vond het een slechte brief. Het gekke was, dat, toen de heer *van Houten* bij hen ter verantwoording werd geroepen, hij dit helemaal verkeerd bekeek. Als men hem hoorde, was er geen verkeerde opzet. De heer *Gerbrandy* vond echter de invectieven, die er in die brief werden gebruikt, dóór en dóór mis. Hij heeft dit duidelijk gezegd.

§ 8. *De berichtgeving van het B.I.*

14896 *(Somer)*

Volgens de heer *Somer* hebben de maandoverzichten, welke het Bureau Inlichtingen uitgaf, te Londen nogal sterk de aandacht getrokken en zijn zij sterk bediscussieerd, omdat daarin niets anders

stond dan een uittreksel van de rapporten uit bezet Nederland. Dit was echter zo objectief mogelijk. Er werd b.v. meegedeeld: „Vrij Nederland meldt", „Uit telegrammen blijkt het volgende", „Van Katholieke werkgeverszijde wordt het volgende bekendgemaakt", „Van de zijde van het N.V.V. is het volgende opgemerkt", enz.; het was zuiver een resumé van alles, wat maandelijks te Londen binnenkwam. Er kwamen per dag honderden rapporten en telegrammen binnen; niet iedereen te Londen las die rapporten door. Daarvoor had men geen tijd en gelegenheid. Daarom heeft het B.I. in overleg met Minister *van Lidth de Jeude* besloten maandoverzichten uit te geven, waarin een beknopt overzicht van de toestand in bezet Nederland, vooral ten behoeve van buitenlandse vertegenwoordigers in landen, die niet bezet waren, werd gegeven. Die rapporten hebben te Londen nogal veel critiek ondervonden, omdat men vond, dat zij niet objectief waren samengesteld. Aan het B.I. is het verwijt gemaakt, dat bepaalde groeperingen bevoordeeld en andere benadeeld werden. De heer *Somer* moet verklaren, dat het hier zuiver een kwestie van bloot toeval was, want die rapporten waren niet anders dan een weerspiegeling van hetgeen uit Nederland binnenkwam. In de Ministerraad is hierover veel te doen geweest. Het B.I. heeft echter naar eer en geweten in die rapporten verwerkt wat binnenkwam. Meer konden zij niet verwerken; zij konden niet iets uit hun duim zuigen en in die rapporten verwerken, als het er niet was. Ook is wel eens het verwijt gemaakt, dat het bureau te militair was ingesteld. In de tijd vóór de invasie werden het B.I. vooral militaire inlichtingen gevraagd. Er werd gevraagd naar de toestand op waterstaatkundig gebied, naar weerberichten voor de R.A.F. Het B.I. moest aan het opperbevel gehoorzamen. Toen is de politieke en economische berichtgeving in het gedrang geraakt. Ook de bewerking van de ondergrondse pers is stopgezet, omdat er geen personeel meer was; een gedeelte van het bureau was te Eindhoven en een gedeelte te Londen. De stapels ondergrondse bladen — Vrij Nederland, Je Maintiendrai, De Waarheid, Het Parool, De Vrije Katheder —, soms 6, 7 exemplaren tegelijk, en de micro's, die met een loupe werden bekeken, vormden een zaak op zichzelf. Toen is dat werk overgenomen door de Regeringsvoorlichtingsdienst. Men begon hierop van alle kanten te klagen, dat de ondergrondse pers niet meer werd doorgestuurd. Dat was niet de schuld van het B.I.; dat kon met niet meer roeien dan met de riemen, die het had.

75982 e.v. *(Somer)*

Men verwijt het B.I., aldus de heer *Somer,* dat het de politieke rapporten uit Nederland opstelde. De rapporten kwamen bij het B.I. binnen en dit bureau deed moeite ze zo vlug mogelijk weer naar de Regeringsinstanties door te geven. Het B.I. was echter niet verantwoordelijk voor hetgeen door de O.D. of een andere groep werd geschreven. Men kan nooit ofte nimmer zeggen, dat dit door het B.I. werd gerapporteerd. De Ministers van Oorlog en voor Algemene Oorlogvoering kregen alle berichten. Wanneer er echter berichten waren, die van belang waren voor de Koningin, voor de Minister van Justitie of voor andere Ministers of weer voor Radio Oranje en de R.V.D., dan werden die doorgegeven. Het B.I. fungeerde op dat gebied dus eigenlijk als een doorzendbureau. De rapporten uit Nederland schreef het B.I. niet en wat Het Parool, Vrij Nederland of Het Vrije Volk er ook van zeggen, de heer *Somer* heeft het werkelijk niet gedaan. Hij wordt wel eens kwaad over hetgeen men durft te schrijven. De officieren van het B.I. hebben zich drie jaar lang niet kunnen verweren, gedurende welke tijd er gal over hen is uitgespuwd, doch de heer *Somer* heeft gewacht, teneinde zich voor de Enquêtecommissie te kunnen verantwoorden. Nog dagelijks heeft men het over: „die rare mijnheer *van Houten* en die rare snuiter *Somer* en die rare hapsnurkers", volgens de stijl van Vrij Nederland.

75992 *(Somer)*

Het is het B.I. wel eens kwalijk genomen, dat het vooral op militair gebied werkte. Dit was echter sedert 1943 het belangrijkste. De politieke berichten gaven nogal eens aanleiding tot hilariteit bij de Engelsen, omdat er veel onderlinge wrijving was tussen bijvoorbeeld het Nationaal Comité en de O.D. Later kwamen de strubbelingen over de R.V.V. Het was over het algemeen geen opwekkende lectuur. De Engelsen hebben er toen op aangedrongen, dat er meer militaire berichten zouden komen. Vandaar, dat het B.I. zich naast de tak van de heer *Visser 't Hooft,* die reeds voldoende politieke berichten gaf, voornamelijk heeft ingesteld op de militaire berichtgeving, die later van enorme waarde is gebleken. Tot op de vierkante meter was precies bekend, waar een mijn lag en waar tankvallen werden gegraven. Het werk van groepen als Albrecht, Packard, G.D.N., Kees, O.D., en andere organisaties is boven alle lof verheven en had niet beter verricht kunnen zijn.

75844 e.v. *(Koch)*

Mr. *A. B. J. Koch,* die op 1 Februari 1944 bij het Bureau Inlichtingen is gekomen, heeft medegewerkt aan het compileren van de maandoverzichten van het B.I. Deze gingen naar alle Ministeries, de Regeringsvoorlichtingsdienst, enz. Deze maandoverzichten betrof-

fen uitsluitend civiele aangelegenheden. Het B.I. stelde zich op het standpunt, dat er, wat de civiele inlichtingen betrof, tegen verspreiding op ruime schaal geen bezwaar was. De heer *Koch* heeft zich altijd een weinig verwonderd over de publicaties, die hij later, na de bevrijding, heeft gelezen en waarin stond, dat deze maandoverzichten een bepaalde politieke tendenz hadden of aan O.D.-sympathie uiting gaven. Men heeft gezegd: het B.I. was een militair bureau. In feite sprak dit vanzelf. Behalve de heer *Somer* zaten er echter in de staf van het B.I. mensen, die de meest uiteenlopende beroepen hadden. Zij vormden een zuivere spiegel van het Nederlandse volk. Dit was ook het geval ten aanzien van de politieke opvattingen in het B.I. Er waren enkelen, die in dit opzicht weinig belangstelling hadden. Alle politieke partijen hadden haar aanhangers in het B.I. Indertijd werden er in het B.I. ook wel eens levendige politieke debatten gevoerd. De heer *Koch* is het persoonlijk bijvoorbeeld met de politieke opvattingen van de heer *Somer* in het geheel niet eens, maar hij kan zeggen, dat die politieke opvattingen in de stukken, die van het B.I. officieel uitgingen, althans in de tijd, dat hij daaraan heeft medegewerkt, niet tot zijn uiting gekomen. Op politiek gebied had de heer *Somer* een geprononceerde opvatting, maar die is in de berichtgeving niet tot uitdrukking gekomen. De heer *Somer* heeft zich in gesprekken wel eens laten verleiden tot uitingen, welke aanleiding konden geven tot het denkbeeld: het B.I. is een militair-fascistisch bureau. Maar dat was het niet. Het B.I. heeft nooit een stuk achtergehouden.

21073 e.v. *(Brijnen)*

De heer *P. Brijnen* verklaart, dat hij de indruk heeft gekregen, dat men eigenlijk meer de invloed van een bepaalde inlichtingendienst op de Regering wilde vestigen dan dat men probeerde zijn werk te doen. Het was enorm nuttig, wanneer men de Regering kon vertellen, hoe de toestand en de gedachtensfeer in Nederland was. Dat kon men doen in O.D.-stijl, zodat het land een politiestaat moest worden met complete dictatuur. Bepaalde heren stonden dat voor en die probeerden hun invloed te vestigen. De Regering is daardoor ook sterk beïnvloed. Het plan om de vertegenwoordigende lichamen op zij te zetten, is voor het grootste deel daarvan het gevolg geweest. Daarom moet men een inlichtingendienst uit die tijd niet hoofdzakelijk zien als een apparaat, dat probeert inlichtingen te geven, maar als een apparaat, dat de inlichtingen, op een bepaalde manier gekleurd, aan Harer Majesteits Regering voordraagt. De heer *Brijnen* denkt hier zeer speciaal aan het B.I. Dat ligt in dezelfde sfeer als de opmerking van die mijnheer dr. *Somer,* dat alle socialisten tegen de muur moesten. De heer *Brijnen* moest erg zijn best doen die inlichtingenman te vertellen, dat hij een socialist was. Dat wist hij niet en dat vond de heer *Brijnen* op zichzelf al zo gek, omdat hij zich op politiek gebied nooit onbetuigd heeft gelaten.

21907 e.v. *(van Heuven Goedhart)*

De heer *van Heuven Goedhart* is van mening, dat het dáárom met de tucht bij het bureau van de heer *Somer* niet zo best gesteld was, omdat het noodzakelijk is gebleken hem te weerhouden van een zekere politieke activiteit in Eindhoven, achter de rug van het Kabinet om, recht op de Koningin gericht. Dit heeft aanleiding gegeven tot een bespreking in kamer 7 van het hotel „Bosch en Ven" tussen de heer *Somer,* Minister *van Lidth de Jeude* en hem, waarbij de laatste twee het hoofd van het B.I. hardhandig hebben geschrobbeerd, omdat hij dergelijke dingen had gedaan, waarna de heer *Somer* verklaarde, dat hij het onjuiste van zijn gedrag inzag en zijn verontschuldiging maakte. Over de politieke actie te Eindhoven merkt de heer *van Heuven Goedhart* nog op, dat deze is voortgevloeid uit het bestaan te Eindhoven van een soort debatteerclub, waarvan de heer *Somer* zo al niet de initiatiefnemer dan toch een van de leden was en waar men over de politiek sprak. Op zichzelf is dit nuttig en een te waarderen tijdverdrijf, maar het lijkt de heer *van Heuven Goedhart* toe, dat het niet lag op de weg van de leider van het B.I. Uit die besprekingen is het bekende Eindhovense adres aan de Koningin voortgevloeid, maar het is maar een van de facetten van het politieke doel. De heer *Somer* heeft verscheidene bijeenkomsten bijgewoond, zoals hij tijdens de bespreking in „Bosch en Ven" erkend heeft. Dat lijkt de heer *van Heuven Goedhart* onjuist, gelet op de ambtelijke positie van de heer *Somer.* Er is toen afgesproken, dat de heer *van Lidth de Jeude* en hij hem dit onder het oog zouden brengen.

21916 e.v. *(van Heuven Goedhart)*

Over zijn ervaringen ten aanzien van de tendentie van de berichten, die binnenkwamen en de vraag of hij gedurende de tijd, dat hij Minister was, de informaties van het B.I. regelmatig toegezonden kreeg, zegt de heer *van Heuven Goedhart,* dat hij alles heeft ontvangen, wat het B.I. heeft gedistribueerd. Het is aanvankelijk van bepaalde zijde de bedoeling geweest het B.I., wat de zeggenschap betrof, over te brengen van de Minister van Oorlog naar de Minister van Justitie, wat hij toen was. Dit plan is opgekomen in de zomer van 1944, niet in zijn brein. Het B.I. heeft zich daartegen, voornamelijk bij de Minister van Oorlog, ten sterkste verzet, hetgeen hij zich levendig

kan voorstellen. Het is niet gebeurd. Men kwam toen tot een voor niemand bevredigend compromis, hierin bestaande, dat gezegd werd: alles, wat binnenkomt en uitgaat, moet mede de Minister van Justitie hebben gepasseerd. De heer *van Heuven Goedhart* had dus reden om te veronderstellen, dat hij al hetgeen binnenkwam en door het B.I. werd gedistribueerd, ook in afschrift zou ontvangen. Hij zou daaraan willen toevoegen, dat bij zijn weten niemand enige contrôle had op de vraag, of er een bepaalde kwantitatieve verhouding bestond en, zo ja, welke, tussen enerzijds al het ontvangen en anderzijds al het gedistribueerde materiaal. Dat weet hij niet.

Hij heeft alleen op één concreet punt te dien aanzien gerechte twijfel. Toen hij na de bevrijding in het Noorden van het land terugkeerde, hoorde hij van zijn vriend, mr. *Slotemaker de Bruine,* dat deze op zes genoteerde data een exemplaar van het illegale Parool via de Zwitserse weg aan hem heeft gezonden, op kennisneming waarvan hij uit de aard der zaak bijzonder was gebrand. Gedurende de gehele periode van 17 Juli 1944 tot 10 Mei 1945 heeft hij echter nimmer een Parool uit handen van het B.I. ontvangen. Nu zijn er twee mogelijkheden: òf zij hebben het B.I. ook niet bereikt, en dat zou er op moeten wijzen, dat de Zwitserse weg op dit punt erg deficitair is geweest, òf het Bureau Inlichtingen heeft ze nooit doorgegeven, ofschoon het ze wel ontving. In dat geval bestaat er reden een onderzoek in te stellen naar de kwantitatieve verhouding tussen het ontvangen en het gedistribueerde materiaal. De heer *van Heuven Goedhart* moet zeggen, dat hij voorlopig niet aanneemt, dat zes op verschillende data via de altijd perfect gelopen hebbende communicatie aan zijn persoon verzonden Parools alle in de Pyreneeën zouden liggen en aldaar zouden zijn verongelukt, terwijl de stroom van overig materiaal is doorgegaan. Dat komt hem vreemd voor. Hij heeft het bureau daarover wel opgebeld en gevraagd: Krijg ik geen Parool? Bovendien had hij in 1942 en 1943 contact gehad met voor hem bestemde parachutisten, die hem mededeelden, dat zij te Londen, krachtens opdracht, van Het Parool voortdurend moesten kennis nemen. Blijkbaar werd het dus ontvangen. Hij heeft gezegd: hoe krijgen jullie het? Hierop was het antwoord: wij krijgen het met de regelmaat van een klok; als het uitgegeven wordt, komt het vier weken later te Londen. Dat is opgehouden, nadat hij in Londen was gearriveerd. Daarna heeft hij nooit iets ontvangen. Dat zou kunnen wijzen op een discrepantie tussen ontvangen en distribueren, in welk geval het bureau zich een eigen toetssteen heeft aangemeten, op grond waarvan het zeide: dit wèl en dit niet distribueren.

De heer *van Heuven Goedhart* kan overigens niet zeggen, dat hij vindt, dat de informatie-methode tot belangrijke critiek aanleiding heeft gegeven. Het enige, waaraan hij zich heeft geërgerd, maar daaraan is mede op grond van die ergernis een einde gemaakt, was het verstrekken door het Bureau Inlichtingen van een samenvatting van allerlei materiaal, dat men om redenen van tijd of geld niet allemaal in originali distribueerde, maar samenvatte. Die samenvatting werd voorzien van een soort van préambule. Tegen dat ding heeft hij herhaaldelijk bezwaren gevoeld. Het leek hem in een zekere richting te duwen, het leek hem een zekere „twisting". Daartegen had hij wèl bezwaar.

76440 **e.v.** *(Somer)*

De heer *Somer* is blij, dat de kwestie, als zou mr. *van Heuven Goedhart* van het B.I. gedurende een bepaalde tijd geen Parools hebben ontvangen, ter sprake wordt gebracht. Men moet echter eens de heren *Pelt* en *van Houten* van de Regeringsvoorlichtingsdienst vragen, wat er in de zomer van 1944 met de micro-photo's van de illegale pers gebeurde. Het B.I. zat toen tot over de oren in de militaire berichtgeving. Op 17 Juli 1944 waren de grote militaire voorbereidingen reeds begonnen. De heer *Somer* verklaart uitdrukkelijk, dat er toen met de Regeringsvoorlichtingsdienst en met Radio Oranje een regeling is getroffen, dat deze alle micro's van de ondergrondse pers kregen en dat die verder door de Regeringsvoorlichtingsdienst zouden worden gedistribueerd, omdat het B.I. er geen mensen meer voor had en omdat de stapel zo groot was, dat het niet meer uit te werken was. In de distributie is de Regeringsvoorlichtingsdienst helaas te kort geschoten; men kon daar de stapel blijkbaar niet meer verwerken. De kelders lagen bij het B.I. vol. Wat de photokamer van het B.I. heeft gepresteerd, is werkelijk ongelooflijk. Het radionet was enorm uitgebreid. Er moesten voorbereidingen worden getroffen voor de invasie en voor de overgang naar Eindhoven. De hele behandeling van de illegale pers is toen overgedragen aan de R.V.D. Tot aan die tijd kreeg de heer *van Heuven Goedhart* van het B.I. zelfs twee exemplaren van Het Parool, terwijl de andere Ministers één exemplaar kregen. De heer *Somer* heeft bij de commissie-*Wijnveldt* de verzendlijsten aan de heer *van Heuven Goedhart* overgelegd, waaruit blijkt, dat deze steeds een eerste klasse bediening van het B.I. heeft gehad. Na die bepaalde datum had de heer *van Heuven Goedhart* 1 exem-

76530 *(Somer)*

plaar moeten ontvangen. Als dat niet is geschied, moet hij zich tot de heer *Pelt* wenden en niet tot het B.I. De heer *Somer* haalt in dit verband een brief aan van de heer *van Heuven Goedhart* op 1 April 1945 naar Nederland, vermoedelijk aan de heer *Frans Goedhart* geschreven, waarin hij o.a. zegt: „Bovendien heb ik nimmer ook maar één nummer van Het Parool ontvangen". De heer *Somer* verklaart onder ede, dat de heer *van Heuven Goedhart* van elk bij het B.I. binnengekomen nummer van Het Parool twee exemplaren op zijn schrijftafel kreeg. Wat er later van de distributie van de R.V.D. is geworden, toen het grootste gedeelte van het B.I. te Eindhoven zat, is de heer *Somer* onbekend. Er bestaat volgens hem nog zoiets als politiek fatsoen. De heer *Somer* vraagt zich in dit verband af, of het de heer *van Heuven Goedhart* nooit is opgevallen, dat na de invasie de Zwitserse weg A niet meer functionneerde en er in het geheel geen Parool meer doorkwam. Moet hij zich voor de Enquêtecommissie dan beklagen, dat speciaal hij na Juli 1944 geen Parool meer kreeg? Niemand kreeg het toen meer. De heer *van Heuven Goedhart,* aldus de heer *Somer,* zegt verder nog in zijn brief: „Ik mag aannemen, dat het Bureau Inlichtingen, dat alle contact in handen heeft, mij de kennisneming heeft onthouden." Deze insinuatie vindt de heer *Somer* buitengewoon laag-bij-de-gronds.

76525 *(Somer)*

De heer *Somer* heeft nog verklaard, dat uit Nederland bepaalde telegrammen gezonden werden aan mr. *van Heuven Goedhart* over de toekomst van Het Parool, enz. Die betroffen, naar de mening van de heer *Somer,* particuliere belangen van de heer *van Heuven Goedhart.* De heer *van Lidth de Jeude* vond het goed, dat deze telegrammen aan de heer *van Heuven Goedhart* werden doorgezonden en toen maakte de heer *Somer* verder ook geen bezwaar. Het is juist, aldus de heer *Somer,* dat mr. *van Heuven Goedhart* van Londen uit naar Nederland heeft bericht, dat hij, nu hij Minister van Justitie was, zich voor geen enkele functie beschikbaar kon stellen. [1])

De heer *Somer* heeft met betrekking tot de politieke activiteit van het B.I. te Eindhoven verklaard, dat, toen het B.I. daar aankwam, het zijn lijnen naar Nederland heeft voortgezet, nieuwe heeft opgebouwd en op dezelfde manier als te Londen is doorgegaan met alle gegevens door te geven aan de Regering. Ir. *Tromp,* de directe plaatsvervanger van de heer *Somer* te Eindhoven, heeft hem dadelijk na de bevrijding van Eindhoven medegedeeld, dat men daar een comité wilde oprichten, samengesteld uit personen van verschillende politieke richting en godsdienst, die graag iets wilden weten omtrent de gebeurtenissen in Engeland. Men stond volkomen vreemd tegenover alles; men wist b.v. niet, waarop het Militair Gezag was gebaseerd en ook alle andere regelingen waren volkomen onbekend. Men vroeg de heer *Verhoef,* de districts-commissaris van het Militair Gezag, de heer *van Houten* van de Staf van de Prins, en de heer *Somer* als hoofd van het B.I. een beeld te geven van de algemene toestand te Londen. Dit is geschied. Uit deze vergadering heeft zich toen een werkcomité geconstitueerd. Dit comité heeft op een gegeven moment een adres aan de Koningin gericht. Ir. *Tromp* heeft de heer *Somer* toen gevraagd, of hij kans zag dit adres naar Londen te sturen, waarin hij heeft toegestemd, daar het B.I. toch de Regering en de Koningin moest inlichten omtrent de situatie in Nederland. Op dat moment besefte het B.I. echter niet, dat „bezet" Nederland, zoals dat in de instructie voorkwam, was weggevallen. De heer *Somer* had echter voor de verzending naar Londen als voorwaarde gesteld, dat hij van het adres een kopie voor de Minister-President en een voor de Minister van Oorlog wilde hebben, zoals dat gewoonte was, volgens zijn instructies. Dr. *Beel* heeft hem toen drie kopieën van dit manifest doen toekomen, die gelijktijdig naar Londen zijn verzonden. Dit is zijn rol in deze kwestie geweest.

De heer *Somer* heeft later met grote belangstelling van de artikelen in Vrij Nederland van Juli 1949 kennis genomen, waarin de B.I.-officieren voor „een stel rare snaken in uniform" werden uitgemaakt en hun in de schoenen werd geschoven, dat zij dit manifest hadden opgesteld. Er staat in dit artikel: „Nauwelijks was het Zuiden bevrijd of er meldden zich bij een aantal ingezetenen twee officieren, de chef van de geheime dienst, mr. *Somer,* en kolonel *Charles van Houten.* Zij moesten Londen rapporteren over de opvattingen, die Nederland koesterde omtrent de toekomst der democratie. Het rapport van deze twee vreemde snaken heeft indertijd nogal wat stof doen opwaaien, doordat de bewoordingen niet altijd uitmuntten door scherpe formulering en enkele ondertekenaren mededelingen in de schoenen werden geschoven, die zij geheel anders hadden bedoeld". De heer *Somer* merkt op, dat, wanneer iemand iets ondertekent, hij het niet laat versturen, als hij „het anders bedoelt".

De heer *Somer* heeft nog medegedeeld, dat hij in begin December 1944 bij Minister *van Lidth de Jeude* moest komen. Deze heeft hem toen in aanwezigheid van mr. *van Heuven Goedhart* medegedeeld, dat van de zijde van de heer *van Heuven Goedhart* en anderen be-

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat zij ook deze kwesties nader zal behandelen in een volgend deel van haar verslag, handelende over de punten *j* en *o* van het Enquêtebesluit, waarin de door de heer *Lunshof* tegen de heer *van Heuven Goedhart* geuite beschuldigingen uitvoerig zullen worden behandeld.

76554 e.v. *(Somer)*

zwaren waren gemaakt over het feit, dat het B.I. rapporten over bevrijd Nederland naar Londen zond. Er werd speciaal de aandacht gevestigd op het rapport van de commissie-*Beel.* De heer *Somer* heeft aan de hand van de instructie van Minister *van Lidth de Jeude* gezegd, dat het B.I. er was om rapport aan de Regering in Engeland uit te brengen. Voorts heeft hij gezegd, dat het rapport niet door hem persoonlijk was opgesteld en hij vroeg de Minister, welke bezwaren hij hiertegen had. Minister *van Lidth de Jeude* heeft toen gezegd, dat de critiek, die werd geoefend, volkomen juist was. Omdat het B.I. de taak had inlichtingen te verstrekken over bezet Nederland en aangezien het Zuiden bevrijd was, behoefde daar geen rapport meer over te worden uitgebracht. Deze critiek betrof dus het aandeel in het rapport van de commissie-*Beel,* dat door het B.I. naar Londen was verzonden.

78986 e.v. *(van Lienden)*

De heer *C. J. van Lienden,* lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, heeft verklaard, dat hij door kapitein ir. *Tromp,* die toen, naar hij meent, een functie bekleedde bij het Militair Gezag of bij de Inlichtingendienst, is uitgenodigd tot het bijwonen van besprekingen over politieke vraagstukken te Eindhoven in October 1944, welke besprekingen tenslotte hebben geleid tot de opstelling en de verzending van het adres van 2 November 1944 aan H.M. de Koningin over de Provinciale Staten en de gemeenteraden. Bij die uitnodiging werd niet direct gezegd, dat er een advies naar Londen zou moeten gaan over de vertegenwoordigende lichamen. De besprekingen waren meer ter politieke oriëntering over die punten, waaromtrent de Koningin nader geïnformeerd wilde worden. Aan dat verzoek van ir. *Tromp* om aan die besprekingen deel te nemen, heeft de heer *van Lienden* gevolg gegeven.

Van de eerste bespreking af zijn aanwezig geweest: de vertegenwoordigers van het Bureau Inlichtingen, mr. *van Houten* en ir. *Tromp,* onder leiding van dr. *Somer.* De besprekingen stonden onder presidium van dr. *Beel.* Aan de discussie zelf hebben de mensen van het Bureau Inlichtingen practisch niet deelgenomen. Zij vestigden de indruk daar een luisterpost te zijn.

De heer *van Lienden* heeft niet kunnen nagaan van wie het initiatief tot deze bijeenkomst is uitgegaan. Hij heeft niet kunnen nagaan, of ir. *Tromp* hem uit zichzelf of namens iemand anders uitnodigde. Deze heeft hem gezegd, dat de Koningin het op prijs zou stellen als er ten opzichte van bepaalde dingen een advies zou kunnen worden gegeven van een aantal Nederlanders uit het Zuiden.

Een afschrift van het adres, dat is verzonden aan de Koningin, is de heer *van Lienden* niet ter hand gesteld, waarschijnlijk omdat hij zich niet bereid heeft verklaard dat advies te ondertekenen. Bij de laatste besprekingen waren o.a. aanwezig dr. *Beel,* dr. *Huisman,* ir. *Tromp,* ir. *Otten,* ir. *Philips,* mevrouw *Verwey—Jonker,* mr. *van Houten* en dr. *Somer.* Deze mensen hebben niet allemaal het adres getekend. De vertegenwoordigers van het Bureau Inlichtingen hebben zich er buiten gehouden.

Op 4 December 1944 heeft de Minister van Oorlog aan het hoofd van het B.I. de volgende brief geschreven: „Naar aanleiding van ons onderhoud tezamen met de Minister van Justitie op Maandag 4 dezer, vestig ik er uwe aandacht op, dat bij de Regering de indruk is gewekt, dat B.I. nauwer betrokken is bij de politieke stromingen in het bevrijde gebied, met name in Eindhoven, dan voor deze dienst toelaatbaar wordt geacht. Uiteraard zal niemand het recht van elke staatsburger betwisten van zijn politieke opvatting te doen blijken, doch in het functioneel verband kan actieve deelneming zeer ongewenst zijn. Ik ben van mening, dat dit stellig het geval is in de vertrouwenspositie, die gij bekleedt en ik geef u in ernstige overweging u daarvan te onthouden. Hetzelfde geldt voor het onder u staande personeel. In dit verband gelieve u in het bijzonder de kapitein ir. *Tromp* op het vorenstaande te wijzen, daar gebleken is, dat hij een werkzaam aandeel had in de politieke propaganda in deze provincie. Het wil mij voorkomen, dat het op uw weg zou hebben gelegen dit niet toe te laten, doch nu dit niet is geschied, zie ik mij verplicht, u daartoe opdracht te geven."

76560 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft deze brief pas later gekregen, omdat hij na het onderhoud met Minister *van Lidth de Jeude* een tijdje te Londen is geweest. Hij heeft met de heer *Tromp* deze brief besproken en de heer *Tromp* is toen gezegd, dat hij zich verder van elke medewerking moest onthouden. De heer *Somer* zelf is echter slechts bij de eerste zitting van bovengenoemd comité geweest en hij gelooft, dat men hem nog voor de slotzitting heeft uitgenodigd, maar hij zou zelfs niet meer weten, wat in het adres heeft gestaan. De heer *Tromp* heeft in het begin inderdaad met bovengenoemd comité nauw samengewerkt en het kwam heel ongelukkig uit, dat hij vlak daarna werd ingeschakeld als vervanger van de heer *Somer* te Eindhoven. De heer *Somer* zou echter wel één rapport willen zien, dat door het B.I. aan de Regering is uitgebracht over de

politieke toestand in het Zuiden. Hij begrijpt niet wat Vrij Nederland bedoelt, wanneer het schrijft: „enkele ondertekenaren mededelingen in de schoenen werden geschoven, die zij geheel anders hadden bedoeld". Dit is hem een volslagen raadsel. De heer *Tromp* heeft de gang van zaken in hoge mate betreurd. Men dient echter niet te vergeten, dat er toen in het Zuiden een overgangstijd was en iedereen om inlichtingen kwam, waarbij B.I.-officieren hun persoonlijke mening wel eens uitten. Naar aanleiding van de door de Minister geschreven brief van 4 December 1944 heeft het B.I. de term „bezet gebied" verder zodanig opgevat, dat het omtrent het bevrijde Zuiden geen enkele mededeling meer doorgaf. De heer *Somer* erkent, dat het B.I. in het prille begin inderdaad weerslagen van de mening der bevolking aan de Regering heeft medegedeeld. De Regering was echter zelf reeds betrekkelijk vlug in „Bosch en Ven" en toen is dit achterwege gebleven. Waarom dit echter aanleiding moet zijn voor dergelijke denigrerende mededelingen als: „rare snaken in uniform" is hem nog steeds niet duidelijk.

70024 e.v. *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* weet niets af van het feit, dat de bespreking in de Eindhovense kring aan de gang is gekomen, doordat de chef van het B.I. de heer *Somer,* tot een aantal representatieve ingezetenen van Eindhoven gezegd had, dat de Regering er prijs op stelde om ingelicht te worden over de ideeën, die ten aanzien van belangrijke vraagstukken onder hen heersten. De heer *Gerbrandy* weet niet, of de heer *Somer* dat op eigen initiatief en uit begeerte om bij te dragen tot de staatkundige voorlichting van de Regering heeft geëntameerd. Hij komt dan op het terrein der vermoedens. Hij weet hier niet van af, maar het was zo: de Regering te Londen werd overstroomd met allerlei wensen en ideeën, komende uit Nederland; het kanaal daarvoor was in belangrijke mate het B.I. De heer *Gerbrandy* stelt zich dus voor, dat de heer *Somer* heeft gedacht: nu ben ik bij de bron zelf, het volk waaruit het voortkomt, laat ik het er maar zo veel mogelijk uithalen. De heer *Gerbrandy* weet dit echter niet. Hij hoort voor de commissie voor het eerst, dat er verband gelegd wordt tussen B.I. en het Eindhovense adres. De heer *Gerbrandy* weet niet, dat die besprekingen hebben plaats gehad in tegenwoordigheid van twee heren van het B.I., dr. *Somer* en ir. *Tromp.* De brief van de Minister van Oorlog van 4 December 1944 aan het hoofd van het B.I., waarin deze zijn afkeuring uitspreekt over het gebeurde, kan hem niet bekend zijn, daar hij aan het zwerven was. De heer *Gerbrandy* heeft zelfs niet van deze toedracht van zaken gehoord.

29209 *(Pelt)*

De heer *Pelt* heeft nooit gemerkt dat de voorlichting, die het B.I. gaf over Nederland en de Nederlandse verhoudingen, tendentieus zou zijn geweest. Hij heeft nooit gemerkt, dat men bepaalde ondergrondse bladen niet gaf en andere wel, hetgeen toch een aanwijzing van tendentie had kunnen zijn. De Regeringsvoorlichtingsdienst kreeg ze allemaal van het moment af, dat het bureau van de Minister-President het had goedgevonden.

50985 e.v. *(van Lidth de Jeude)*

De heer *van Lidth de Jeude* is van oordeel, dat de berichtgeving van het B.I. objectief was. Hij heeft niet de indruk, dat zij tendentieuze berichten loslieten. Over de klacht van de heer *van Heuven Goedhart,* dat hij nooit een illegaal Parool heeft gehad, met andere woorden, dat dergelijke dingen volgens hem op het bureau werden achtergehouden, merkt de heer *van Lidth de Jeude* op, dat hij zich er niet over te beklagen heeft gehad, maar een geheime dienst is allicht geneigd om niet meer af te geven dan strikt nodig is. Hij is nooit benaderd met dergelijke klachten. Als er telegrammen binnenkwamen, die andere departementen betroffen, was er een samenkomst en werd het een en ander medegedeeld. De Ministers hebben zich er op een gegeven moment over beklaagd, dat zij daarvan niet eerder op de hoogte werden gesteld en dat de zaak à bout portant ter tafel kwam, en daarom wilden ze van tevoren kopieën van de telegrammen hebben. In overleg met het B.I. is toen besloten, dat van de telegrammen tevoren een kopie zou worden gezonden aan de betrokken Ministers.

50990 *(van Lidth de Jeude)*

De heer *van Lidth de Jeude* gelooft, dat de heren van het B.I. hun plicht op behoorlijke wijze hebben vervuld en dat zij in elk geval hebben gewerkt zonder enige tendenz in een of andere richting.

63895 *(van Kleffens)*

De heer *van Kleffens* heeft verklaard, dat hij wel inlichtingen kreeg van het B.I., herhaaldelijk. Van die ambtenaren was de een daarin wat vlotter dan de ander, maar het verschil, dat is een algemene waarheid, tussen de werkwijze van die diensten en die van de diplomatieke dienst is, dat die diensten erg fragmentarisch werken. Zo'n agent hoort en rapporteert een los feit. Dat doet de diplomatieke dienst ook wel, maar deze probeert altijd — daarop is hij getraind — zo'n feit te zien in de algemene samenhang, zodat men een overzicht krijgt. De heer *van Kleffens* had niet altijd veel aan die losse dingen; hij kon ook niet verifiëren, hoe juist die mededelingen waren. Er waren allerlei bronnen, sommige waarschijnlijk dubieuze bronnen, sommige waarschijnlijk goede bronnen. Hij moest daarbij

altijd enigszins een vraagteken zetten. Dikwijls kwam het in het geheel niet uit met hetgeen hij gehoord had; er is toch altijd iets onzekers in de berichten van die inlichtingengevers; het zijn dikwijls ook minder getrainde figuren; die hebben opdracht alles te rapporteren, wat van belang scheen. En dat deden zij.

§ 9. *Het B.I. en de veiligheidsdiensten*

32518 e.v. *(Siedenburg)*

De heer *H. Siedenburg,* die bij het B.I. werkzaam is geweest, heeft verklaard, dat de heer *Somer* de heer *Derksema* niet mocht. De heer *Somer* heeft hiervan altijd duidelijk blijk gegeven; de reden, waarom dit zo was, kent de heer *Siedenburg* echter niet. Hij heeft de heer *Derksema* eveneens goed gekend, maar deze was in ieder geval veel te veel diplomaat om zo iets ooit te laten merken. De heer *Somer* had zeer zeker meer het hart op de tong. Het B.I. kreeg

32527 e.v. *(Siedenburg)*

nauwelijks gegevens van de Politie Buitendienst. De heer *Siedenburg* heeft de indruk gekregen, dat de Politie Buitendienst zich hoofdzakelijk bezighield met de security van Nederlanders in Engeland en vooral met de Nederlandse zeelieden. Wanneer er Engelandvaarders kwamen, passeerden dezen de Politie Buitendienst. Het B.I. kreeg van elke ondervraging een afschrift. Er had echter meer moeten gebeuren om een goede samenwerking te krijgen. Naar de mening van de heer *Siedenburg* zou een dienst als de Politie Buitendienst zeer geïnteresseerd moeten zijn in alle mogelijke gegevens over personen in Nederland. Door het B.I. werd alles doorgestuurd, waarvan werd verwacht, dat het voor de Politie Buitendienst, resp. Justitie van belang was. Deze zaken werden onder meer door de heer *Siedenburg* uitgezocht. Het viel hem op, dat naar aanleiding daarvan door de Politie Buitendienst nooit enige vraag werd gesteld, noch een toelichting verlangd. Er werd nooit gezegd: over dit onderwerp

32533 e.v. *(Siedenburg)*

zouden we wel eens wat meer willen weten. Het werd gewoon als routinewerk doorgestuurd. In de gegevens, welke het van de Politie Buitendienst ontving, was het B.I. eigenlijk niet zo zeer geïnteresseerd, omdat dat hoofdzakelijk politiële gegevens waren, voornamelijk bestaande uit een beschrijving van de tocht naar Engeland, wanneer het Engelandvaarders betrof. Het B.I. controleerde daaruit dan hoogstens contactadressen en routes, die van belang konden zijn. De Politie Buitendienst kon op een gegeven moment door zijn verhoren van Engelandvaarders gegevens te weten komen, welke voor de contacten van het B.I. van eminent belang waren, en dat is ook wel eens gebeurd. Hierover werd echter, voorzover de heer *Siedenburg* bekend, nooit overleg gepleegd. Naar zijn gevoel is hier niet een van de partijen de schuld, doch het gebeurde eenvoudig niet. Eens in de week was er een bespreking tussen de toenmalige kapitein *van Houten* en de heer *Derksema.* Om verschillende redenen kon die bespreking wel eens niet doorgaan; kapitein *van Houten* heeft o.m. eens een reis naar Stockholm gemaakt. Kapitein *van Houten* had de heer *Siedenburg* verzocht gedurende zijn reis de bespreking voor hem waar te nemen. De heer *Derksema* meende echter, dat dit niet nodig was, omdat er niets te bespreken viel, hetgeen de heer *Siedenburg* altijd zeer heeft verbaasd. Hij meende reeds toen, dat in de gegeven omstandigheden tussen twee dergelijke diensten een regelmatige uitwisseling van gedachten nodig was. Het komt eigenlijk hier op neer, dat men niets anders deed dan elkaar over en weer de rapporten, de schriftelijke gegevens, toesturen. Voorzover hij het heeft meegemaakt, is er over en weer nooit enige navraag geweest.

32555 e.v. *(Siedenburg)*

Het bureau van de heer *Derksema* is na de bevrijding van het Zuiden niet geheel of ten dele daarheen gegaan. Dat is te Brussel gebleven, totdat de staf van het Militair Gezag naar Breda is gegaan; dat was omstreeks Maart 1945. In de allereerste periode is er slechts één officier naar Brussel meegekomen. Een groter detachement (als sectie III van het M.G.) arriveerde, naar de heer *Siedenburg* meent, begin October 1944. De dienst is nog heel lang te Londen gebleven, hij meent tot diep in 1945. Een moeilijkheid bleek steeds daarin gelegen, dat de Politie Buitendienst zich er op beriep tot Justitie te behoren en zich als zodanig zeer onafhankelijk voelde van alles,

32558 e.v. *(Siedenburg)*

wat onder het Ministerie van Oorlog viel. Nadat het Zuiden bevrijd was, was het beeld dus zo, dat èn van het B.I. èn van de Politie Buitendienst een gedeelte zich in het bevrijde Zuiden gevestigd had. Het B.I. te Eindhoven en het bureau van overste *Derksema* te Brussel. Daar heeft de heer *Siedenburg* weer hetzelfde gebrek aan samenwerking geconstateerd. Het B.I. en de Politie Buitendienst hadden onder die omstandigheden nog dichter bij elkaar moeten zitten en nog meer overleg moeten hebben, doch het tegendeel was het geval.

De toestand in het bevrijde Zuiden ontwikkelde zich zo, dat men niet alleen deze twee instituten daar had, maar dat zich daarnaast alle mogelijke initiatieven — om het zo te noemen — ontwikkelden, zodat van een eenheid en een leiding in het inlichtingenwerk en in

het werk van de veiligheidsdienst steeds minder sprake werd. Dat was b.v. vooral het geval bij de stoottroepen, die een geheel eigen inlichtingen- en veiligheidsdienst hadden. Deze veiligheidsdienst werd door de staf van de Prins min of meer als de officiële beschouwd, zodat tussen de veiligheidsdienst van de stoottroepen en de officiële van overste *Derksema* enorme tegenstellingen bestonden. Men wilde elkaar niet eens zien en zei zeer onaangename dingen van elkaar. Alles bij elkaar beschouwd, was het dus in het bevrijde gebied op dit terrein nogal een chaos, want daarnaast werkten de geallieerden ook nog met hun organisaties op het gebied van inlichtingen, security, enz. Staf 21 Army Group te Brussel werkte op het veiligheidsgebied blijvend met het bureau van overste *Derksema;* de Canadezen daarentegen werkten meestal met de veiligheidsdienst van de stoottroepen. Aan het hoofd van de veiligheidsdienst van de stoottroepen stond een zekere mijnheer *Gerritsen,* die naderhand ook overste is geworden en in de beginperiode bij het B.N.V. was. De Canadezen zaten in het Brabantse gebied en moesten dikwijls op korte termijn informaties hebben over personen. Men wendde zich dus tot de mensen, die het dichtst bij waren en er klaarblijkelijk het meeste van afwisten. Van het bureau van mr. *Derksema* was daar niemand; de heer *Siedenburg* meent, dat er te Bergen op Zoom één sergeant was. Deze toestand was niet zo vreemd, alleen verwarrend, want overste *Derksema* kreeg alle officiële gegevens, welke de dienst van de stoottroepen niet kreeg. De gegevens kwamen dus niet terecht bij de mensen, die er eventueel mee moesten werken. En met de inlichtingendienst was het al niet veel anders; naast het B.I. had men ook weer verschillende andere instanties, die zich daarmee bezig gingen houden. Het was een soort rage om aan dat werk te doen. Volgens de heer *Siedenburg* stond hetgeen hij van de geallieerden in die tijd gezien heeft op heel wat hoger peil, omdat zij een organisatie met getrainde mensen en vooral bereikbare en geregistreerde gegevens hadden, terwijl dit aan Nederlandse zijde niet het geval was. De geallieerden hadden goede verbindingen en daarachter nog te Londen de gegevens van de C.I. Warroom, enz. Iets dergelijks hadden de Nederlanders niet. Het B.I. en ook de Politie Buitendienst hadden in de loop van de jaren ook wel het een en ander aan gegevens verzameld, maar die van de Politie Buitendienst waren niet te bereiken, want het betrof meestal dingen, die men op korte termijn moest weten. De stoottroepen gingen hun eigen gegevens opbouwen. Op een gegeven moment waren er tientallen verschillende kaartsystemen.

32565 e.v. *(Siedenburg)*

De heer *van Houten* kan zich voorstellen, dat een buitenstaander in het Zuiden een indruk als die van de heer *Siedenburg* kreeg. De grote moeilijkheid was, dat vele diensten zich met werkzaamheden bemoeiden, die hen niet aangingen, en ook ongecoördineerd optraden. Wat de dienst van de heer *Derksema* precies uitvoerde, weet de heer *van Houten* ook niet, Het is echter mogelijk, dat hij zich bewoog op terrein, dat van het B.I. was. De zaak was volgens de heer *van Houten* in het algemeen goed georganiseerd. Men kan echter goed op papier organiseren, maar als de mensen zich niet houden aan de regels, krijgt men natuurlijk een vrij chaotische toestand. Men moet ook niet vergeten, dat alles chaotisch was in de tijd, dat het land bevrijd werd; overal werden contacten opgenomen door mensen, die zelf nog niet in een bepaald verband gegoten waren. Het was in het begin soms zeer verwarrend. Dat is de hoofdreden geweest, waarom majoor *Somer* besloten heeft te Eindhoven te gaan zitten, want de zaken waren van Londen uit niet meer te overzien. De Canadezen werkten samen met de inlichtingendienst van de stoottroepen en de Engelsen met de inlichtingendienst van B.I. Dat is op zichzelf wel begrijpelijk, omdat de Canadezen aan het front stonden. De Canadezen en Engelsen werkten niet altijd goed samen. Dit heeft de heer *van Houten* tot aan het eind heel vaak ervaren. Zijn taak bij het B.I. was wel officieel afgelopen, maar hij heeft tot aan de algehele bevrijding zeer veel met intelligence-instanties te maken gehad, met o.a. alle Special Forces van de verschillende legerkorpsen. Het is hem dikwijls opgevallen, dat de coördinatie sterk ontbrak; ofschoon aan de top altijd zeer mooie vergaderingen werden gehouden, was in het veld de coördinatie meermalen ver te zoeken. De inlichtingendienst van de stoottroepen is altijd een zeer delicate zaak geweest. Die inlichtingendienst van de stoottroepen bestond uit mensen, die geweldig fel en enthousiast waren, maar die natuurlijk heel weinig ervaring hadden op dit gebied. De heer *van Houten* heeft er veel narigheid mee gehad, maar hij heeft altijd getracht deze zaak in goede banen te leiden; hij heeft zelfs dikwijls overwogen deze hele dienst bij de stoottroepen op te hefffen. Zij kwamen echter met zulke goede berichten aandragen, dat de geallieerden er op stonden, dat deze dienst zou blijven bestaan. Daarnaast had men natuurlijk ook allerlei persoonlijke fricties tussen diensten en functionarissen onderling. Op een gegeven ogenblik had de dienst van de stoot-

32746 e.v. *(van Houten)*

troepen bezwaren tegen het B.I. en dit bureau kreeg van hen niets. Het B.I. was dan weer eens boos op een ander en die kreeg ook weer niets van hen. Het was heel erg moeilijk daar tussendoor te zeilen. De Canadezen werkten veel met de dienst van de stoottroepen, onder allerlei speciale voorwaarden. Het was erg moeilijk om zo'n dienst te reorganiseren of op te heffen, want die werd weer meestal in de rug gedekt door een geallieerde instantie. Naar de mening van de heer *van Houten* is er na de komst van de heer *Somer* met zijn staf te Eindhoven wel een zeer grote verbetering gekomen. In de tijd, dat de aanvallen boven de grote rivieren zijn ingezet, werkte de zaak,

32749 e.v. *(van Houten)* naar zijn mening, te Eindhoven zeer goed. Toen werkten die verschillende inlichtingendiensten al maanden samen en heeft iedereen begrip voor samenwerking getoond. Het B.I. en de veiligheidsdienst van de stoottroepen zijn afzonderlijk blijven bestaan, maar wel in redelijke samenwerking en met een afgebakende taak.

51764 e.v. *(Derksema)* De heer *Derksema* heeft verklaard, dat het niet juist is, dat er te Londen tussen de Politie Buitendienst en het B.I. nauwelijks samenwerking bestond. De klacht, dat ieder voor zichzelf bezig was met zijn eigen gegevens, maar dat die gegevens niet voldoende onderling werden uitgewisseld heeft geen grond. De heer *Derksema* is het met de mededelingen van de heer *Siedenburg* op dit punt niet eens. Als eerste punt zou hij hierop willen wijzen, dat door de Politie Buitendienst herhaaldelijk wel is gevraagd, ook aan agenten in Nederland, inlichtingen in te winnen over de politieke betrouwbaarheid van bepaalde personen. Dit heeft men nooit gewild, omdat dan de zenders nog meer belast zouden worden en men voor een dergelijke minder belangrijk geachte zaak de zenders in Nederland niet extra wilde belasten. De heer *Derksema* heeft inderdaad iedere week contact gehad met de heer *van Houten* en het is mogelijk, dat deze wel eens drie weken weg is geweest en dat er dan niets bijzonder te bespreken was, doordat er geen Engelandvaarders waren binnengekomen. Normaal gebeurde dat echter wel. De Politie Buitendienst heeft èn aan het B.I. inlichtingen verstrekt, èn van het B.I. inlichtingen gekregen. De heer *Derksema* is niet zo ontevreden over het B.I. en over het bureau-*Olifiers.*

51767 e.v. *(Derksema)* Hij geeft toe, dat in het Zuiden de Canadezen echter meestal samenwerkten met de veiligheidsdienst van de stoottroepen, aan het hoofd waarvan de heer *Gerritsen* stond, want in de streken, waar de Canadezen zich bevonden, waren geen mensen van de Politie-Buitendienst. Alles werkte vreselijk verwarrend, want niemand wist, waar hij aan toe was. De veiligheidsdienst van de stoottroepen was niet de enige veiligheidsdienst van deze troepen. De heer *Derksema* herinnert zich uit Eindhoven de Blauwe Jagers. Er zijn er nog meer geweest. De toestand op de bureaux te Londen vindt hij echter toch ook niet ideaal, maar de samenwerking was niet zo slecht als verschillende getuigen verklaard hebben. Het feit, dat de verschillende bureaux naast elkaar stonden, is echter op zichzelf fout geweest.

55171 e.v. *(van Houten)* Mr. *van Houten* heeft nog verklaard, dat de persoonlijke verhouding met mr. *Derksema* beter had kunnen zijn, maar de samenwerking met de dienst als zodanig was goed. Het B.I. kreeg de gegevens, die voor dit bureau van belang konden zijn, van die dienst behoorlijk door. Het B.I. had met verschillende mensen, die daar zaten, persoonlijk contact. De heer *van Houten* heeft zelf met mr *Derksema* nooit moeilijkheden gehad, de heer *Somer* wel. Dat gaf natuurlijk wel eens stagnatie, want het persoonlijke element bleef altijd belangrijk in de samenwerking tussen de verschillende diensten. Met de heer *Wolters* had het B.I. een uitstekend contact. Met de heer *Pinto* kon de heer *van Houten* het zakelijk altijd ook heel goed

55179 e.v. *(van Houten)* vinden. De verklaring van de heer *Siedenburg* is niet geheel juist. De heer *van Houten* bestrijdt vooral, dat het alleen een automatisch contact zou zijn geweest. Hij kwam eens per week op het kantoor van mr *Derksema* en dan bespraken zij de punten, die de beide diensten konden interesseren. De ene keer was er veel te bespreken, de andere keer niets. Hij heeft die taak op zich genomen, omdat de verhouding tussen de heren *Derksema* en *Somer* niet zo geweldig was. De heer *van Houten* geeft toe, dat het contact tussen de heer *Derksema* en hem niet zo erg veel om het lijf had. Er was echter, mede hierdoor, contact tussen de diensten; zij stonden niet vijandig tegenover elkaar. Wel vindt de heer *van Houten,* dat de samenwerking beter had kunnen zijn.

76337 *(Somer)* De heer *Somer* zegt, dat het B.I. van de Politie Buitendienst alle mededelingen van Engelandvaarders kreeg, zoals die te vinden waren in hun verklaringen, afgelegd bij de Politie Buitendienst. Uit de verhoren, die werden bestudeerd, bleken dikwijls connecties en gegevens over koerierslijnen, omdat de Engelandvaarders via koerierslijnen reisden. Het B.I. was echter voor die mededelingen toch betrekkelijk huiverig. Het B.I. is automatisch gegroeid, toen het eenmaal contact had met de groepen. Op die contacten heeft het

voornamelijk voortgewerkt, tenzij een Engelandvaarder op dit gebied bepaalde wensen had en dat met de Regering besprak. In zo'n geval nam het B.I. die contactpunten natuurlijk heel gaarne aan. Hierbij is het grote bezwaar echter geweest, dat, wanneer een Engelandvaarder b.v. in Juli in Engeland aankwam en hij in Februari Nederland had verlaten, steeds enige maanden verlopen waren, vóórdat het contact kon worden gebruikt. Men wist nooit, wat er in die tussentijd was gebeurd. Wilde het B.I. dus die contactpunten gebruiken, dan moest het van tevoren weten, of zij niet besmet waren. Overigens heeft de heer *Somer* weinig met contacten buiten het B.I. gewerkt, doordat het in een half jaar tijds door de activiteit van de agenten midden in de groepen in Nederland zat.

76377 e.v. *(Somer)*

Het B.I. had wel veel contact met de Politie Buitendienst, doch niet veel samenwerking. Het zojuist aangegeven contact was vrijwel het enige, dat onderhouden werd. Naar aanleiding van de ontvangen verhoren van de Politie Buitendienst ging het B.I. na, of onder de personen, die in Engeland waren gekomen, geschikte agenten schuilden, soms op aanbeveling van de Politie Buitendienst. Dit was echter vrijwel het enige contact met deze dienst. Verdere samenwerking was er niet veel. Omgekeerd gingen alle stukken van het B.I. naar het Departement van Justitie, waar de Politie Buitendienst een onderdeel van was. Men moet één ding niet vergeten, dat het tere punt was, dat de heer *van 't Sant* de oud-chef van de C.I.D. was en tevens ingedeeld was bij Justitie. De Politie Buitendienst en de heer *van 't Sant* waren één. Voor het B.I. gold het devies de handen af te houden van alles, wat in handen van de heer *van 't Sant* was of met hem in relatie stond. Het B.I. heeft zich van het begin af aan met ijzeren spijlen afgeschermd van alles, wat vóór zijn oprichting is gebeurd. Dat was nodig uit eigen lijfsbehoud, uit veiligheid voor de agenten en omdat het B.I. wist, dat de zaak van de inlichtingendienst door en door gebrouilleerd was, in Nederland zowel als te Londen. Dit neemt niet weg, dat de leiding van het B.I. goed kon opschieten met de heren *Derksema* en *Wolters*. Doch er zat iets in het bureau van de Politie Buitendienst, dat het B.I. bepaald tot zeer grote voorzichtigheid maande. In de sfeer van de heren *van 't Sant* en *Pinto,* welke door Londen rondging, was iets, dat het B.I. buitengewoon huiverig voor de Politie-Buitendienst maakte. Het is mogelijk, dat de onderlinge verstandhouding tussen de heren *van 't Sant* en *Pinto* niet zo goed was. De heer *Pinto* had te Londen een slechte reputatie. De B.I-leiding was gewaarschuwd voor bepaalde personen en de sfeer rondom hen. Het B.I. moest Nederland helpen in de moeilijke strijd tegen de vijand en kon daarbij geen risico's nemen. Er werd zo enorm gekletst. Dit neemt niet weg, dat het B.I. heel dankbaar gebruik heeft gemaakt van de rapporten van de Politie Buitendienst, omdat in elk verhoor van de Engelandvaarders wel enige namen voorkwamen van verraders en provocateurs. Die namen zette het B.I. dan zorgvuldig in zijn kaartsysteem en het zorgde ervoor, dat zijn agenten daarmede niet in contact kwamen. Er was echter geen reden om nu de Politie Buitendienst alles van de B.I.-agenten en hun contacten te gaan vertellen, want dan kreeg men natuurlijk de tweede periode-*Hazelhoff Roelfzema* terug. Dat wilde de B.I.-leiding liever niet. Dientengevolge is de heer *Somer* steeds zeer gereserveerd geweest tegenover de Politie Buitendienst, evenals tegenover vele andere Londense instanties.

66171 e.v. *(Gerritsen)*

De heer *J. Gerritsen* heeft medegedeeld, dat hij o.a. chef staf van het Commando Zuid van de stoottroepen is geweest. Daarbij waren 13 secties. Een er van, sectie III, was de contraspionnage. Hij stond dus een rang hoger dan de commandant van sectie III. De chef van sectie III was de heer *Louwes,* indertijd genaamd *Pieter van Buren.* Toen Eindhoven in 1944 werd bevrijd, zijn op dezelfde dag de stoottroepen opgericht, een vervolg, resp. onderdeel van de B.S., die, in overleg met de politie, politiezaken behartigden, ook een arrestatieploeg hadden en N.S.B.-ers e.d. hielpen arresteren. Dit breidde zich vrij sterk uit, omdat de Engelsen van de Second Army regelmatig contact met de stoottroepen hadden en verzochten behulpzaam te zijn voor de field security en zo hebben zij deze taak aanvaard en voortgezet. De heer *Gerritsen* geeft gaarne toe, dat er daarbij strubbelingen zijn ontstaan, die in Mei 1945, na de bevrijding van het Noorden, tot een coördinatie geleid hebben.

Nadat de sectie van mr. *Derksema* te Breda was aangekomen, had men aan deze dienst betrekkelijk weinig; hij had wel een uitvoerig kaartsysteem meegebracht uit Engeland, maar dat was niet up to date. De Engelsen constateerden, dat de stoottroepen zeer actief waren op dit gebied en dat heeft er toe geleid, dat de Engelsen wel geïnteresseerd waren in de counter intelligence van de stoottroepen, maar niet in de sectie van mr. *Derksema;* deze werd later verboden zich op dit terrein te bewegen en er werd hem gezegd zich uitsluitend met de documentatie te bemoeien; later is hem zelfs verboden in het Noorden te komen, terwijl de stoottroepen ver-

zocht werd daar te komen. De heer *Gerritsen* kan moeilijk zeggen, waaraan dit moet toegeschreven worden. Hij gelooft wel, dat de counter intelligence van de stoottroepen, bestaande uit oud-illegalen, met meer ijver en enthousiasme bezield was dan de heren, die uit Engeland kwamen. Hij heeft de indruk gekregen, dat hun gegevens,
66178 e.v. *(Gerritsen)* die uit eigen wetenschap voortvloeiden, ook inderdaad meer to the point waren dan die, welke uit Engeland waren gekomen. In de periode van September 1944 tot Mei 1945 heeft de heer *Gerritsen* hierover nooit een bespreking met mr. *Derksema* gehad. Als stoottroepen had men niet veel belangstelling voor het M.G.; als zij het mijden konden, deden zij het. Er is zijnerzijds ook nooit geprobeerd contact te krijgen. Als de heer *Siedenburg* constateert, dat hier niet de coördinatie bestond, die gewenst werd, dan is de heer *Gerritsen* dat roerend met hem eens.

66181 *(Gerritsen)* Wat de heer *Siedenburg* zegt van vóór de bevrijding van het Noorden, waarbij hij een toestand schildert, die inderdaad nogal afschrikwekkend is, is, zo gelooft de heer *Gerritsen,* enigermate overdreven, terwijl, hetgeen hij over de vele groepen zegt, misschien overdreven is. De heer *Gerritsen* heeft het gevoel, dat de ravage, die op dit gebied na de bevrijding in het Noorden werd aangetroffen, de heer *Siedenburg* hierbij enigermate door het hoofd heeft gespeeld en hij het direct op de sector Zuid heeft
66184 e.v. *(Gerritsen)* betrokken. Na de bevrijding van het Noorden kwam daar een groot aantal organisaties voor de dag en toen is van de stoottroepen uit via de staf van de Prins gevraagd, of het niet wenselijk was een coördinatie tot stand te brengen. Toen is de staf van de Prins en deze persoonlijk de instantie geweest, die het wilde coördineren. De heer *Gerritsen* kende de heer *Siedenburg* persoonlijk goed en heeft groot respect voor hem, maar het lijkt hem, dat in zijn verklaring een paar luidruchtige termen zitten, die hij over tien jaar niet meer voor zijn rekening zal nemen. Maar in zijn algemeenheid onderschrijft de heer *Gerritsen* hiervan zeer veel.

§ 10. *De oprichting van het B.N.V.*

62473 e.v. *(Pinto)* De heer *Pinto* heeft verklaard, dat mr. *Derksema,* toen de heer *de Quay* Minister van Oorlog is geworden, hoofd was van sectie III A van het Militair Gezag. Toen is er, volgens de heer *Pinto,* een soort staatsgreep gedaan, waarbij Minister *de Quay,* die destijds lid was geweest van het Driemanschap van de Nederlandse Unie, een ander lid van dat Driemanschap, de heer *Einthoven,* hoofd heeft gemaakt van het Bureau Nationale Veiligheid (B.N.V.), waardoor sectie III A van het Militair Gezag niet meer existeerde. De heer *Pinto* was eerst werkzaam bij het Bureau Nationale Veiligheid, maar heeft dat bureau na ongeveer drie maanden tengevolge van onenigheid met kolonel *Einthoven* verlaten.

66186 e.v. *(Gerritsen)* Over de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid heeft de heer *Gerritsen* het volgende verklaard. De stoottroepen hebben aan de Prins verzocht coördinatie van de verschillende diensten tot stand te brengen. Aangezien de heer *Gerritsen* bekend stond als een behoorlijk organisator, heeft de Prins hem gevraagd zich van de stoottroepen los te maken en deze zaak te coördineren. Hij heeft persoonlijk van Minister *de Quay* de opdracht gekregen dit te doen. Pas daarna zijn er allerlei dingen gebeurd, waardoor de heer *Einthoven* op de proppen is gekomen. De zaak is dus uitgegaan van de stoottroepen en van de Prins en de heer *Gerritsen* heeft de opdracht gehad. Er zijn verscheidene besprekingen geweest op het paleis te Apeldoorn, waarbij verscheidene heren van de staf van de Prins aanwezig waren en de Prins zelf ook. Er is toen naar voren gebracht, dat uit het feit, dat op dat gebied zich een ontzaglijke hoeveelheid diensten bewoog, beslist fouten zouden voortkomen en dat het hoog tijd werd dit te coördineren. De Prins heeft de heer *Gerritsen* gevraagd dit ter hand te nemen en hij heeft ja gezegd, hoewel hij zich moeilijk van de stoottroepen kon losmaken. Toen is de volgende conferentie belegd, waarbij ook de Minister van Oorlog, de heer *de Quay,* aanwezig was; daarbij was ook aanwezig de heer *Einthoven,* als niet-geïnteresseerde. Deze had nl. het vooruitzicht aangewezen te worden voor de reorganisatie van het politiewezen in Nederland; aangezien de meeste diensten zich op dat terrein bewogen, was hij gedesinteresseerd toeschouwer. Voordat hij op die vergadering kwam, was hem medegedeeld, dat de heer *Gerritsen* die opdracht zou krijgen. De Prins heeft verscheidene dingen over het verleden van de heer *Gerritsen* gezegd, de heren *van Houten* en *Six* ook. De zaak is zodanig tot stand gekomen, dat in het bijzijn van de heer *Einthoven,* maar niet als geïnteresseerde, de Prins de heer *Gerritsen* opdracht gaf alle diensten op dit gebied in Nederland te coördineren tot één bureau, waarvan de naam toen nog niet vaststond. Dat is geweest tussen 15 en 29 Mei 1945.

Er is toen eerst een klein bureautje te Apeldoorn geweest; er

66189 e.v. *(Gerritsen)*

is een organisatieschema opgezet en men heeft daar twee of drie weken gewerkt, totdat op een goede dag de heer *Einthoven* te Apeldoorn kwam voorzitten met de mededeling: jij bent geen chef meer van het nieuwe bureau, maar ik ben het. De heer *Gerritsen* heeft zich daarover zeer verbaasd; hij heeft die verbazing ook tegenover de heer *Einthoven* uitgesproken. Hij heeft bovendien gezegd, dat hij het zeer ongepast en onhebbelijk vond, dat Minister *de Quay,* die hem een schriftelijke opdracht had gegeven, niet de moeite nam deze in te trekken en hem dit via de heer *Einthoven* liet mededelen. Maar als ondergeschikte en nogal in militaire zin opgegroeid zijnde, heeft hij er zich bij neergelegd en de heer *Einthoven* als chef aanvaard. Zo is na enkele weken de heer *Einthoven* er op een tot nu toe voor hem onbegrijpelijke manier gekomen. Men zegt in het land: het contact tussen prof. *de Quay* en de heer *Einthoven* is na de bevrijding levendiger geworden en zij hebben zich in de oude Uniegedachte gevonden. Minister *de Quay* heeft gemeend beter de heer *Einthoven* te kunnen nemen dan de heer *Gerritsen,* maar vandaag begrijpt deze laatste nog niet, waarom het hem niet op een behoorlijke manier werd medegedeeld. De heer *Einthoven* werd chef en de heer *Gerritsen* bleef zijn rechterhand. De heer *Gerritsen* is bij het B.N.V. geweest van de dag van de oprichting of tot 10 September 1945.

Toen de heer *Einthoven* te Apeldoorn was teruggekomen en vertelde, dat hij zou optreden als chef van het bureau, nam hij tegelijkertijd een deel van de organisatie in handen. Hij bracht dezelfde dag vijf jongelui mee, zo van de leeftijd tussen 18 en 21 jaar, en zei, dat dit zijn allernaaste medewerkers zouden worden in zijn eigen kabinet. Het bleken een aantal knapen uit de groep-Albrecht te zijn, een zeer goede, ja, een uitstekende groep. Maar ziende de leeftijd van deze jongelui en het ontbreken van iedere ervaring in het practische op dit speciale gebied, vond de heer *Gerritsen* dit wel wat vreemd. De heer *Einthoven* heeft geprobeerd de zaak op te zetten, waarbij verschillende conferenties hebben plaats gehad. Hierbij waren tegenwoordig de heer *Engelbert* van de Field Security van de Staf van de Prins te Apeldoorn en de heer *Sanders,* alias *Hiemstra,* van de C.I.D. uit de bezettingstijd. Op dat ogenblik was het zo, dat mr. *Einthoven* tegen de heer *Gerritsen* zei: je bent mijn rechterhand en plaatsvervanger en alle diensten horen onder jou. Direct was een moeilijk punt ontstaan, want men had de heer *Einthoven* gezegd, dat de heer *Sanders* een expert was op het gebied van de contraspionnage. De heer *Gerritsen* ontkent dat vandaag nog, maar op dat moment werd het door de heer *Einthoven* als een axioma aanvaard. Er begon op dat moment een zekere controverse te ontstaan; men kreeg kolonel *Einthoven* als hoofd en *Gerritsen* als plaatsvervanger en daarnaast *Sanders* voor contraspionnage, maar dit is door *Sanders* toch aanvaard. De heer *Gerritsen* heeft zeer vriendschappelijk met hem gesproken en zij hebben een soort van gentlemen's agreement gehad, dat zij elkaar zouden steunen. Daar is helaas niets van terechtgekomen.

De heer *Einthoven* formeerde drie sub-bureaux, A, B en C. Onder A zou ressorteren de contraspionnage en ook Algemene Zaken, weer onderverdeeld in een 15-tal secties. Daarnaast was B het bureau-*Crabbendam,* extremisme, en zou bureau C de voortzetting van het bureau van majoor *Engelbert* op militair gebied zijn. *Crabbendam* en *Engelbert* zijn verstandiger geweest dan de heer *Gerritsen,* want zij hebben van de eerste dag af geweigerd op het bureau te Scheveningen te komen zitten en zijn rustig op hun eigen plaats gebleven. Voor de heer *Gerritsen* was het anders. Hij moest daar zitten als hoofd van bureau A en had *Sanders* onder zich. Toen is de misère begonnen. Enerzijds *Sanders,* die van mening was, dat de heer *Gerritsen* niets wist, terwijl hij van mening was: *Sanders* is ook geen vakman; daarbij de stoottroepen onder *van Buren,* een groep, die de heer *Gerritsen* de hand boven het hoofd wenste te houden. Hij gelooft, dat het zeer verkeerd was, dat deze organisatie zo was opgezet, want men kreeg zo wrijving. Ieder had zijn eigen opvatting over het type figuren, nodig voor deze diensten. De heer *Gerritsen* houdt meer van de respectabele man, die recht door zee gaat en geen Gestapomethoden toepast; anderen vinden, dat men ook sinistere figuren daarvoor moet hebben met Gestapo-manieren. Dat heeft tot wrijving geleid; de heer *Sanders* wenste zich niet aan te passen. Bij Algemene Zaken behoorde het Grand Hotel te Scheveningen, dat geheel uitgeplunderd was en dat helemaal moest worden opgebouwd. Er was geen potlood of schrijfmachine. Dit inrichten behoorde thuis onder Algemene Zaken. Daarvoor had de heer *Gerritsen* officieren voor speciale diensten. De heer *Sanders* meende, dat hij zich ook op dat terrein kon bewegen en kocht maar raak, o.a. een herenkamer van ongeveer f 3000, uitgesproken bij Pander. Over dergelijke dingen kregen zij ook geregeld kwestie. Dat was het terrein van de heer *Gerritsen,* dat de heer *Sanders* niet mocht betreden. Er kwamen vreselijk

kleine ruzietjes uit voort. Hij herinnert zich een van de ochtendconferenties, waarop één van de agendapunten was, dat de heer *Sanders* niet voldoende paperclips kon krijgen. Majoor *Fruin* verdedigde de heer *Sanders* en vond het schandalig, dat hij geen paperclips kon krijgen.

Op een gegeven ogenblik hebben een aantal heren uit de illegale groep van Opijnen de heer *Gerritsen* te spreken gevraagd. Dezen werden geïntroduceerd door kapitein *Meulenkamp* van de staf van de Prins. Deze heren hadden moeite gedaan om bij de heer *Sanders* te komen voor de contraspionnage; de heer *Gerritsen* heeft zijn visie gegeven op deze zaak en nogal openhartig, dat geeft hij toe. Achteraf is gebleken, dat bij deze heren een verrader had gezeten; de heer *Sanders* heeft daarover een rapport gekregen en dat ingediend bij de heer *Einthoven*. Deze zeide: dat is het einde, en heeft de heer *Gerritsen* op staande voet de deur uitgeschopt. Het was allesbehalve elegant. De heer *Gerritsen* is daarover zeer gechoqueerd geweest. Hij heeft er dag en nacht voor gewerkt om een opzet van een dergelijke dienst te maken; dat is ook inderdaad gebeurd en dan op een goede dag er uit getrapt te worden, is niet zo mooi, als men meent zijn taak goed verricht te hebben.

Deze zaak heeft nog een groot vervolg gehad. Op 10 September heeft hij toen inderdaad zijn ontslag gekregen per 10 October 1945. Het B.N.V. kwam langzamerhand in een slechte reuk te staan, ook bij de pers, en op de afkorting B.N.V. werden allerlei andere namen gefantaseerd, natuurlijk in slechte richting. Desondanks was het niet zo mooi plotseling op straat te komen staan en teruggesteld te worden tot de rang van kapitein. Bovendien was de vraag: Bij welke dienst zou men komen? Tot 10 December 1945 is hij zonder enige baan of betrekking geweest. Hij is toen enkele maanden door toedoen van de Prins geweest bij het R.D.M., het Regeringsdirectoraat voor Motorvoertuigen, te Rotterdam, en daarna is hij gekomen bij de Psychologische Dienst van de Koninklijke landmacht. Het einde is dus nog goed geweest voor hem. Het was echter een zeer vervelende zaak. Toen de heer *Gerritsen* van dit bureau werd verwijderd, kon hij er zich niet direct bij neerleggen. Hij heeft zich toen in de eerste plaats gewend tot generaal *Kruls*. Dat moest hij wel, want tenslotte ressorteerde deze dienst onder het Militair Gezag. Hij heeft een onderhoud met de generaal aangevraagd, dat is toegestaan. De generaal heeft toen gezegd, dat hij inderdaad niet juist vond de manier, waarop de heer *Einthoven* hem had ontslagen. Desondanks meende generaal *Kruls*, dat het ontslag misschien toch wel moest worden gehandhaafd, maar hij wilde de heer *Gerritsen* in de gelegenheid stellen een verweer in te dienen. Dit verweer heeft hij ingediend; het is een epistel van twaalf bladzijden, met feitenmateriaal in ieder opzicht. Hij is door niemand gehoord, hoewel dit het recht is van iedere officier. Noch de heer *Einthoven*, noch generaal *Kruls* hebben hem gehoord. Ook na de indiening van zijn rapport bij generaal *Kruls* is hij niet gehoord. Hij heeft alleen een briefje van generaal *Kruls* gekregen, waarin deze mededeelde, dat hij zijn ontslag handhaafde. Hij heeft zich daarna in verbinding gesteld met de Prins en heeft hem gevraagd, of het inderdaad zo moest. De Prins heeft gesproken met de toenmalige Minister van Oorlog, de heer *Meijnen*, die zich op het standpunt stelde, dat er ontzettend veel moeilijkheden aan de orde waren en dat er zoveel uitzoekpartijtjes bestonden, dat hij dit er niet bij kon hebben. De Prins schreef de heer *Gerritsen* er bij, dat Minister *Meijnen* inderdaad op het standpunt stond, dat het zijnerzijds wel goed was geweest; hij verzekerde hem, dat hij binnenkort een behoorlijke functie in het leger zou kunnen bekleden, en hij verzekerde hem ook, dat hij er in de toekomst geen nadeel van zou ondervinden. Dat heeft hij ook zwart op wit. Toen is hij een paar maanden blijven wachten tot de functie kwam bij de Psychologische Dienst, over welke functie hij dermate tevreden was, dat hij zich niet wenst te beklagen en zich niet gedupeerd gevoelt.

66191 **e.v.** *(Gerritsen)*

De heer *Gerritsen* gelooft, dat de opzet van het B.N.V., zoals die door mr. *Einthoven* is uitgevoerd, moest leiden tot de ondergang, omdat z.i. de opzet verkeerd is begonnen met de personen. De heer *Gerritsen* zoekt het zwaartepunt in de personen.

66200 e.v. *(Gerritsen)*

Prof. dr. *J. E. de Quay*, destijds Minister van Oorlog, heeft verklaard, dat het, toen het Zuiden en het Oosten van het land bevrijd waren, bleek, dat er allerlei instellingen waren, die zich bezig hielden met de veiligheidsdienst. In de eerste plaats was er sectie IIIA, onder leiding van mr. *Derksema*, van het M.G. In de tweede plaats waren er enkele mensen bij de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten, die zich met deze aangelegenheid waren gaan bezighouden, zij het niet op grond van een bepaalde en uitdrukkelijke instructie. In de derde plaats bleek het, dat er bij de geallieerde instanties verschillende diensten met de contra-spionnage bemoeienis hadden. In de vierde plaats waren er verschillende privé-organisaties, gedurende de bezetting in het leven geroepen zijnde en toen uitermate nuttig werk

75271 e.v. *(de Quay)*

verricht hebbende, die in een gedeeltelijk bevrijd land vrij pionierden zonder dat daarvoor bepaalde instructies bestonden.

Het gevolg van een en ander was, dat er eigenlijk een vrij grote verwarring op dit terrein was gekomen. Daarbij kwam, dat de enige wellicht geheel officiële instantie, nl. sectie IIIA van het M.G., naar veler mening en ook naar de mening van de heer *de Quay,* niet voldoende geschikt en/of geoutilleerd was om deze zeer noodzakelijke zaak op een behoorlijke wijze te verwerken. De bezetting van sectie IIIA was kwantitatief vrij gering en bovendien had de heer *Derksema* voor dit speciale vak geen mensen in zijn dienst. In een vergadering in Hotel des Indes te 's-Gravenhage, waarin o.a. aanwezig was de Minister-President en voorts waarschijnlijk de heren *van Angeren, Fock, Somer* en *Derksema,* is deze zaak besproken, waarbij men tot de conclusie is gekomen, dat het noodzakelijk was om hier schoon schip te maken. Afgesproken werd mr. *Einthoven* te polsen deze taak op zich te nemen. De keuze viel op hem, omdat men meende, dat hij als oud-hoofdcommissaris van politie te Rotterdam daarvoor de geschikte man was en omdat hij tweemaal gedurende de bevrijding van het Zuiden door de linies was overgekomen, dus niet alleen was overgegaan, maar weer was teruggegaan, daar hij speciale opdrachten had te vervullen en hij in deze periode de eerste contacten met name op het terrein van de inlichtingendienst en van de contra-spionnage had gekregen.

De heer *Gerritsen* was in een vroeger stadium reeds aangetrokken bij de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten en had de opdracht van het hoofdkwartier van de Prins gekregen om zich in het vooruitgeschoven terrein, dus daar, waar sectie IIIA van het M.G. nog niet zo gemakkelijk kon komen, werkzaamheden van soortgelijke aard te verrichten. In die tijd, toen het Oosten van het land was bevrijd, heeft de heer *de Quay* met de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten de aangelegenheid van de contra-spionnage besproken, waarbij de heer *Gerritsen* inderdaad de opracht heeft gekregen dat te doen.

Toen mr. *Einthoven* zijn opdracht kreeg, zal hij zich zonder twijfel met de heer *Gerritsen* in verbinding hebben gesteld en hem dit hebben medegedeeld. Men heeft bij de aanstelling van de heer *Einthoven* overwogen, dat men de heer *Gerritsen* ongeschikt achtte voor de taak, die aan de heer *Einthoven* werd opgedragen. De heer *Gerritsen* was te vlug aangesteld en is gebleken ongeschikt te zijn.

Met betrekking hiertoe heeft de heer *de Quay* bij brief van 18 Februari 1950 aan de commissie nog opgemerkt, dat het ten aanzien van de heer *Gerritsen* niet ging om een aanstelling en een ontslag, doch om het geven van een bepaalde opdracht aan iemand, die in dienst was, alsook het terugnemen van die opdracht, doordat de algemene leiding van dit werk aan een ander werd toevertrouwd. Door de aanstelling van mr. *Einthoven* werd de heer *Gerritsen,* voorzover prof. *de Quay* bekend, dan ook geen ontslag verleend.

75293 e.v. *(de Quay)*

De heer *de Quay* heeft voorts aan de commissie verklaard, dat hij van mening is, dat de keuze van mr. *Einthoven* als leider van het Bureau Nationale Veiligheid goed is geweest. Hij meent, dat voor deze taak een man nodig was met politiële ervaring en verder een rechtschapen mens, die in de bestaande groepen, waarin vrij veel avonturiers rondliepen, enige orde zou kunnen scheppen. Dat was een bijzonder moeilijke taak, omdat dit mensen waren, die een grote vrijheid, zij het dikwijls onder zeer gevaarlijke omstandigheden, gewend waren, omdat daar zeer veel mensen in zaten met avonturiersbloed en omdat er ongetwijfeld ook mensen in zaten, die tot een politieke groepering behoorden, die op het ogenblik ook als staatsgevaarlijk wordt beschouwd. Een schoonmaken van dit gehele apparaat, waarbij zich van alles aanmeldde onder de verschillende mantels en dekmantels, is naar de mening van de heer *de Quay* een uitermate moeilijke taak. Vandaar dat hij ook van oordeel is, dat aan het hoofd van de nieuwe dienst een man moest staan, aan wie de eigenschappen eerlijkheid en rechtschapenheid zonder enige twijfel zouden kunnen worden toegekend. Prof. *de Quay* is van mening, dat de heer *Einthoven* deze kwalificatie waard is en derhalve deze keuze goed is geweest. De heer *de Quay* kan moeilijk overzien in hoeverre later door het Bureau Nationale veiligheid (B.N.V.) zulke grote fouten zijn gemaakt, dat daarop critiek is gerechtvaardigd. Dat dit een werkzaamheid was, waarbij men natuurlijk fouten zou maken, zelfs in het begin vrij belangrijke fouten, was wel te voorzien.

Mr. *Einthoven* heeft met de heer *de Quay,* voorzover hij het zich herinnert, met betrekking tot het complex van diensten en groepen, welke er op dit gebied in die tijd bestonden, twee mogelijkheden naar voren gebracht, ten eerste: eigenlijk direct een nieuw apparaat opbouwen, misschien met gebruikmaking van enkele mensen, die zich aanmelden; ten tweede: alles bij elkaar halen en dan geleidelijk aan gaan selecteren. Men is toen overeengekomen, dat de laatste weg zou worden gekozen. Dit geschiedde in de eerste plaats, omdat het heel

moeilijk was op korte termijn en zonder verdere kennisneming uit te maken wie bij de selectie boven kwam drijven en in de tweede plaats, omdat de activiteit en de zelfstandigheid van deze groepen zo groot waren, dat men bevreesd was voor een onder de moeilijke omstandigheden van die tijd illegaal voortzetten van de werkzaamheden van deze groepen, wanneer men niet begon met een algemene erkenning en met ze bij elkaar te halen. Ook de heer *Einthoven* was van mening, dat hij niet dadelijk na het in contact treden met de groepen kon zeggen: die is goed en die is niet goed. Dan hangt het er maar van af, in welk tempo men tenslotte tot erkennning en schifting van deze gelederen komt. Dat is het enige punt, hetwelk de heer *de Quay* nog een keer met mr. *Einthoven* heeft besproken, nadat deze zijn eerste oriëntatie had verricht. Daarna heeft de heer *de Quay* deze dienst niet meer met de heer *Einthoven* behandeld.

78877 e.v. *(van Angeren)*

De heer *van Angeren,* destijds secretaris-generaal van het Departement van Justitie, staat van de bijeenkomst in Mei 1945 in Hotel des Indes in Den Haag alleen voor, dat deze bijeenkomst op hem de indruk heeft gemaakt, dat zij belegd was om de heer *Derksema,* de man, die bij het Militair Gezag, van Justitie afkomstig, degene was, die min of meer belast was met politieel onderzoek, in gebreke te stellen. De heer *van Angeren* herinnert zich nog wel, dat hij de verdediging van de heer *Derksema* op zich heeft genomen tegen enige aanvallen, die op deze werden gedaan. De heer *van Angeren* had het gevoel, dat de heer *Derksema* had afgedaan.

Daarna is er een conferentie geweest tussen de Ministers en waarschijnlijk de chef staf van het Militair Gezag. Hij herinnert zich echter niet, dat hij die conferentie zo ver heeft bijgewoond, dat in zijn bijzijn een beslissing is gevallen omtrent de oprichting van een nieuw bureau. De heer *van Angeren* voelde er weinig voor de heer *Derksema* onder deze omstandigheden opzij te zetten. Het was zijns inziens beter het werk, dat in Nederland moest worden gedaan, in handen te geven van mensen, die van buiten bezet Nederland kwamen en de zaken kalm bekeken. Hij zag dus geen reden, waarom de heer *Derksema* terzijde moest worden gesteld, en misschien is dit de oorzaak geweest, dat men de heer *van Angeren* in deze zaak niet verder heeft betrokken. De overwegingen, die medegewerkt hebben tot oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid in de vorm, waarin dit is gebeurd, kent de heer *van Angeren* niet. Hij heeft alleen geconstateerd, dat het gebeurd is.

De gedachte van de heer *van Angeren* was: alles, wat opsporing, gevangenneming, enz. betreft, behoort zoveel en zo spoedig mogelijk in handen van de normale organen van politie en de normale organen van Justitie terug te komen; dit moet men niet overlaten aan militairen, ook niet op aandrang van de Engelsen, dit behoort bij de juiste personen thuis, zeker op het moment, dat het zo gevaarlijk is. Het is een vak opsporingswerk goed te doen.

De heer *van Angeren* wil niet de grote verdiensten ontkennen, welke de ondergrondse beweging enz. heeft gehad. Men kon bovendien niet ontkomen aan de ontsporing, welke na de bevrijding als reactie kwam op het grote leed, dat mensen hadden ondervonden en doorstaan. Het was niet juist aan de geestesgesteldheid van die tijd de vrije teugel te laten. Hij heeft de indruk, dat heel veel dingen anders hadden kunnen lopen ten aanzien van opsporing, gevangenneming en de jarenlange gevangenhouding en ook ten aanzien van deze vorm van inlichtingendienst (politiële inlichtingendienst, als men wil), welke men in het Bureau Nationale Veiligheid heeft tot stand gebracht.

79139 e.v. *(Derksema)*

De heer *Derksema* deelt mede, dat hij van de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid eigenlijk niets heeft gemerkt. Hij is wel op een bespreking in Den Haag in Hotel des Indes in Mei 1945 geweest. In die vergadering is niet gesproken over de oprichting van een Bureau Nationale Veiligheid. De heer *Derksema* had enige tijd vóór deze vergadering aan de chef staf van het Militair Gezag zijn ontslag gevraagd, omdat er verschil van mening bestond over de verdere opzet van de Sectie III van het Militair Gezag. Er werd namelijk, naar hij meent, door Minister *de Quay* en de Engelsen drang uitgeoefend, dat illegale groepen, welke zich min of meer op dit terrein hadden bewogen, volledig als groep zouden worden ingeschakeld; hierdoor zou een zeer grote uitbreiding van Sectie III ontstaan, waarmede de heer *Derksema* zich niet kon verenigen. Deze drang kwam ook van de kant van het Bureau Inlichtingen. Daarna heeft een bespreking plaats gevonden in Hotel des Indes, waar aanwezig waren: Minister *Gerbrandy,* Minister *de Quay,* de chef staf van het Militair Gezag, de secretaris-generaal van het Departement van Justitie, het hoofd van het Bureau Inlichtingen en de heer *Fock.*

De heer *Derksema* gelooft niet, dat mr. *Einthoven* daarbij was. In die vergadering werd kritiek uitgeoefend op sectie III van het M.G.

Voorzover de heer *Derksema* weet, is in deze vergadering geen beslissing genomen tot oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid.

In die vergadering is de opzet besproken van Sectie III van het Militair Gezag. Vooral de heer *Fock* heeft in de vergadering kritiek uitgeoefend op verschillende feiten. Met deze kritiek was de heer *Derksema* het niet eens, doch hij is daar verder niet op ingegaan; hij had zijn ontslag al gevraagd. De heer *Derksema* vond vele van deze beschuldigingen onjuist.

De bedoeling was toen al, dat mr. *Einthoven* de heer *Derksema* als hoofd van Sectie III zou opvolgen. Er is in die vergadering, voorzover de heer *Derksema* zich kan herinneren, niet gezegd, wat er verder zou gaan gebeuren. Er is een bespreking geweest, waarbij werd medegedeeld, dat mr. *Einthoven* Sectie III van de heer *Derksema* zou overnemen. Het was een voorbespreking. Enige dagen daarna is mr. *Einthoven,* vergezeld door de heer *Gerritsen,* naar Breda gekomen om Sectie III over te nemen.

Sectie III was eigenlijk de gemilitariseerde Politie Buitendienst. Het B.N.V. is de opvolger geworden van Sectie III, hoewel in Sectie III niet de kiemen van het B.N.V. lagen; dat is een gans andere opzet geworden.

78886 e.v. *(Sanders)*

De heer *W. E. Sanders* heeft, naar hij mededeelt, einde Mei 1945 te Amsterdam bezoek gekregen van mr. *Einthoven.* Deze vertelde hem, dat de heer *Gerritsen* in het Zuiden belast was geweest met een dergelijk bureau als het B.N.V. Laatstgenoemde zou hoofd worden van de afdeling A van het B.N.V.; hij was boekhouder van de A.K.U., dus een man, die op dit terrein niet thuis was. De heer *Sanders* zou onder hem komen te werken, maar hij heeft gezegd, dat hij daarvoor niet voelde.

De heer *Gerritsen* was chef van de contra-spionnage bij de stoottroepen in het Zuiden geweest. Hem was, naar de heer *Sanders* van de adjudant van de heer *Gerritsen* hoorde, toegezegd, dat hij landelijk chef zou worden. Uit dien hoofde bestond er reeds een controverse tussen de heren *Einthoven* en *Gerritsen.* Mr. *Einthoven* heeft de heer *Sanders* medegedeeld, dat hij zich in de persoon *Gerritsen* vergist had. Hij had nl. gemeend te doen te hebben met een zekere kapitein *Gerritsen,* vroeger van G.S. III, die in het vak bekend was. Toen heeft de heer *Einthoven* medegedeeld, dat afdeling A zo groot zou worden opgezet, dat de heer *Gerritsen* geen bemoeienis met de zaken van de heer *Sanders* zou hebben, d.w.z. de opsporingsdienst zou daardoor zelfstandig komen te staan. Enige dagen later heeft een bespreking plaats gevonden in Den Haag. Er is een potloodschetsje gemaakt van de diensten, die er zouden komen. In afdeling A werden ondergebracht de administratie, de sociale zorg, de comptabiliteit, enz.; afdeling B was, gelooft de heer *Sanders,* voor de heer *Crabbendam;* afdeling C, onder leiding van de heer *Engelberts,* had betrekking op de militaire checking; afdeling D was de afdeling van de heer *Groenewoud,* later van mr. *Klazinga,* welke afdeling de paspoorten behandelde. De opsporing kwam onder afdeling A, maar stond geheel vrij. Er is nooit iets officieel vastgelegd. Er is nooit een officiële aanstelling geweest; er is nooit een officieel statuut geweest, waarbij de opsporingsdienst als zelfstandige dienst werd ingesteld; de dienst kon in zelfstandigheid optreden.

De moeilijkheden zijn direct ontstaan, omdat de contra-spionnage van de stoottroepen zich op het standpunt stelde, dat zij alleen met de heer *Gerritsen* en diens adjudant, *Pieter van Buuren,* had te maken. Rapporten, berichten e.d. kwamen daar uitsluitend terecht, terwijl personen werden opgesloten, waarvan aan de opsporingsdienst geen kennis werd gegeven. De heer *Sanders* heeft nooit iets ontvangen van de heer *Gerritsen.* Verder bleek uit interne telefoon-contrôle, dat de diverse gesprekken van afdelingshoofden door de afdeling van de heer *Gerritsen* werden afgeluisterd en telex-berichten gecopieerd. De bezetting aan de telefooncentrale bestond uit meisjes van de stoottroepen. De contrôle had plaats op verzoek van de heer *Einthoven,* omdat de telefoonrekeningen zo buitengewoon hoog waren.

Er is nooit verschil van mening over geweest, dat de opsporingsdienst niet zelfstandig en onafhankelijk van afdeling A was. Er zijn heel wat geschilpunten geweest, maar daar is nooit meer een debat over gevoerd of een gesprek over gehouden. De heer *Sanders* beschouwde alleen mr. *Einthoven* als zijn chef. Zo was ook de verhouding. Er waren dienstbesprekingen met de hoofden van dienst, waar ook de heer *Sanders* heen ging.

De heer *Sanders* gelooft, dat de heer *Gerritsen* in Augustus of September 1945 is vertrokken met de nodige herrie. In zijn vertrek is de heer *Sanders* niet gemengd.

Van de overwegingen, welke geleid hebben tot de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid, heeft de heer *Sanders* geen kennis genomen. Daar weet hij helemaal niets van.

Bij schrijven van 13 April 1950 heeft de Minister-President aan de commissie op haar verzoek een aantal inlichtingen verstrekt betreffende het B.N.V. Deze brief luidt als volgt:

„Bij besluit van de chef staf M.G. van 29 Mei 1945 no. 979 werd op die datum het B.N.V. opgericht en bepaald, dat dit bureau tot

taak zou hebben — met uitsluiting van alle andere instanties — alle werkzaamheden te verrichten, de in- en uitwendige veiligheid van de staat betreffende, en daarover contacten op te nemen met de geallieerden. Uit een desbetreffend rapport blijkt, dat al spoedig de noodzakelijkheid naar voren trad om de bevoegdheden van het hoofd B.N.V. nader te regelen, zijn macht te omschrijven en voorschriften te geven, teneinde hem in staat te stellen alle op zich zelf staande en elkaar dikwijls fel tegenwerkende groepen en personen, die zich bezig hadden gehouden en nog bezig hielden met het verzamelen van inlichtingen, in één verband, dat van het B.N.V., te brengen. Derhalve volgde op 4 Juni 1945 een besluit no. 994, waarbij het hoofd B.N.V. de bevoegdheid kreeg om namens de chef staf M.G. bij schriftelijke last voor het in bijzondere staat van beleg verkerende gebied aan bepaalde personen, deel uitmakende van het B.N.V., een aanstelling tot onbezoldigd Rijksveldwachter te verlenen.

Van dezelfde datum is een beschikking no. 993 van de chef staf M.G., krachtens welke het hoofd B.N.V. gemachtigd werd om, voorzover dit voor een goede uitvoering van zijn taak naar zijn oordeel nodig was, aan de politie bevelen te geven. Hierbij werd bepaald, dat de politie die bevelen moest opvolgen en werd tevens een regeling getroffen voor geval er geschil daardoor zou ontstaan tussen het hoofd B.N.V. en het hoofd der plaatselijke politie.

Bovendien werd het hoofd B.N.V. gemachtigd die bevoegdheid tot het geven van bevelen aan de politie geheel of gedeeltelijk over te dragen aan door hem aan te wijzen personen van het B.N.V.

De chef staf M.G. heeft deze beschikking ingetrokken bij beschikking van 23 November 1945 (no. 1682) met terugwerkende kracht tot 4 Juni 1945 en daarbij dezelfde regelingen getroffen ten aanzien van de bevoegdheden van het hoofd B.N.V. als in de beschikking van 4 Juni 1945 no. 994, terwijl hij hem aanstelde tot Militair Commissaris. Bovendien verklaarde generaal *Kruls* het hoofd B.N.V. bevoegd personeel aan te stellen volgens de bepalingen van het Besluit van 16 Mei 1944, *Staatsblad* E 33.

Van nog groter belang is het besluit van generaal *Kruls* dd. 18 Augustus 1945 (no. 1201), waarbij de bevoegdheid van het hoofd B.N.V. om aan de politie bevelen te geven, werd uitgebreid met de bepaling, dat hij de macht had van alle ambtenaren en beambten van de politie en van de politieke opsporingsdiensten de onverwijlde overgave te verlangen van door hem aan te duiden dossiers of losse bescheiden, alsook onverwijlde terbeschikkingstelling van aangehouden of in bewaring gestelde personen — een en ander zonder de verplichting voor het hoofd B.N.V. die verzoeken te motiveren.

Ook deze bevoegdheden kon het hoofd B.N.V. delegeren aan andere personen van zijn bureau, terwijl aan het slot van het besluit wordt gezegd, dat de politie aan dergelijke vorderingen onverwijld en met de meeste spoed op ieder tijdstip van dag of nacht gevolg moest geven. Van deze vergaande delegatiebevoegdheden heeft het hoofd B.N.V. in Augustus 1945 gebruik gemaakt ten opzichte van een aantal ambtenaren van het B.N.V. Bij onderzoek is later gebleken, dat dit heeft geleid tot misbruiken, ook van niet financiële aard, waardoor de rechtszekerheid in een aantal gevallen in het gedrang is gekomen. Ook is een onjuiste opvatting van hun taak bij ambtenaren van het B.N.V. voorgekomen. Zo is o.a. bij de paspoortenafdeling, welke afdeling het hoofd B.N.V. overigens — zij het vergeefs — in Juli 1945 reeds heeft getracht over te doen aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken, vaak op onjuiste gronden een uitreisvisum geweigerd."

79421 e.v. *(Kruls)*

Mr. *H. J. Kruls,* oud-chef staf van het Militair Gezag, heeft verklaard, dat onmiddellijk na de bevrijding, dus in Mei 1945, de noodzakelijkheid bleek van de oprichting van een veiligheidsorgaan. Dit veiligheidsorgaan zou zich moeten belasten met de beveiliging van alle mogelijke zaken en moest in het bijzonder optreden tegen de activiteit van achtergebleven agenten, spionnen en dergelijke lieden van de Duitsers. Deze taak werd eigenlijk gedurende de periode van de bevrijding geheel vervuld door de Canadese en Britse Field Security en van geallieerde zijde was aangekondigd, dat men zich op 15 Juli 1945 daarvan zou terugtrekken. Van geallieerde zijde werden voldoende waarborgen geëist, dat Nederlandse organen dit zouden kunnen doen. Van de zijde van de Regering werden toen stappen ondernomen bij het Militair Gezag, waarna o.m. een bespreking in het Hotel des Indes is geweest. Daar is er van verschillende zijden op gewezen, dat Sectie IIIA van het Militair Gezag, onder leiding van overste *Derksema,* daarvoor eigenlijk niet geschikt was, zich op dit gebied niet voldoende had bewogen en deze taak bepaaldelijk niet zou kunnen aanvaarden. Aan de andere kant is gesproken over de vele min of meer particuliere organen, welke op het gebied van de security werkzaam waren, voortspruitende uit de illegaliteit, en over de wenselijkheid deze zaken te bundelen in een officieel orgaan. Van de zijde van de Regering werd de wens te kennen gegeven dit orgaan te doen oprichten binnen het raam van het Militair Gezag. Er is

toen besloten, dat overste *Derksema* daarvoor niet de meest geschikte figuur was en dus zou verdwijnen uit deze organisatie van het Militair Gezag. De sectie van de heer *Derksema* bemoeide zich in het bijzonder met het onderzoek naar de betrouwbaarheid van Nederlanders, die uit Engeland kwamen of Nederlanders, die in het Militair Gezagsapparaat werden gebruikt. Verder was het eigenlijk niets anders dan een soort verbindingsorgaan met de geallieerden.

Het was mr. *Derksema* niet gelukt de geallieerde veiligheidsdiensten in het Zuiden, waaronder die van de stoottroepen, te centraliseren en onder leiding van zijn bureau te brengen. De Sectie IIIA van het M.G. was eigenlijk de gemilitariseerde Politie Buitendienst van Londen. De heer *Kruls* gelooft niet, dat mr. *Derksema* de capaciteiten had om een coördinatie tot stand te brengen in het Zuiden. Er was echter geen andere keuze. De heer *Kruls* heeft gedurende de maanden in het Zuiden er herhaaldelijk over gedacht, op welke wijze hij de heer *Derksema* zou kunnen vervangen, maar er was geen andere oplossing voor.

De heer *Kruls* kan zich niet herinneren, dat in de vergadering in het Hotel des Indes ter sprake is gekomen, dat de heer *Gerritsen* de opdracht was gegeven iets soortgelijks te doen als de taak zou zijn van het toekomstige B.N.V.

Mr. *Einthoven* heeft gemeend en de heer *Kruls* gelooft wel, dat deze daarin in beginsel juist is geweest, dat de enige wijze om werkelijk een apparaat te krijgen was om eenvoudig al de bestaande diensten naar zich te trekken en later te schiften en dan geleidelijk terug te brengen tot een meer beperkte organisatie. De heer *Einthoven* vreesde, dat, indien hij slechts enkele mensen uit deze diensten zou overnemen, het resultaat zou zijn, dat de resten met de gegevens op eigen wieken zouden blijven voortdrijven. Men kon in die tijd niet decreteren, dat de verschillende groepen niet met hun eigen veiligheidsdienst mochten doorgaan. Men heeft dus doelbewust deze vorm gekozen om al deze activiteit zoveel mogelijk in wettige banen te kanaliseren en om de gegevens in handen te krijgen. Dat is een van de punten, welke de heer *Kruls* met mr. *Einthoven* heeft besproken en waarmede de heer *Kruls* het in principe volkomen eens was. Het alternatief was natuurlijk een nieuw orgaan te stichten en uit de verschillende organisaties hier en daar lieden aan te trekken. In deze organisaties zelf bestond zoveel wantrouwen over en weer, dat mr. *Einthoven* en de heer *Kruls* er beiden van overtuigd waren, dat de gegevens nooit in hun handen zouden komen.

Voorzover de heer *Kruls* zich kan herinneren, gold voor de geallieerden slechts de overweging, dat de zaak op 15 Juli 1945 overgenomen moest worden.

79449 e.v. *(Kruls)*

De heer *Kruls,* door de commissie gevraagd naar de bevoegdheden, die aan het hoofd van het B.N.V. werden gegeven, waarbij deze in een aantal gevallen het recht kreeg deze bevoegdheden te delegeren aan zijn ondergeschikten, heeft verklaard, dat, aangezien de chef staf Militair Gezag, in wie alle bevoegdheden van het M.G. waren verenigd, deze niet alle zelf kon uitvoeren, een delegatie aan het hoofd van het B.N.V. onvermijdelijk was. Omdat het hoofd van het B.N.V. deze bevoegdheden niet telkenmale zelf zou kunnen uitoefenen, moesten de bevoegdheden, welke hij kreeg, weer aan anderen kunnen worden gedelegeerd. Het Bureau Nationale Veiligheid zou uiteraard moeilijk hebben kunnen werken, wanneer men het niet een zekere mate van armslag had gegeven. Het was bovendien de bedoeling van de Regering geweest deze dienst niet naast, maar in het raam van het Militair Gezag op te richten om gebruik te kunnen maken van de bevoegdheden van het M.G. Dit kon dan moeilijk anders dan door het hoofd van het B.N.V. die bevoegdheden te geven, welke in het algemeen niet verder reikten dan die, welke een militair commissaris had.

79453 e.v. *(Kruls)*

Met betrekking tot het ontslag van de heer *Gerritsen* bij het B.N.V. kan de heer *Kruls* niet meer zeggen wat de zaken waren, welke door mr. *Einthoven* aan de heer *Gerritsen* te laste werden gelegd. Er waren er echter verschillende en de heer *Kruls* meent zich te herinneren, dat zij van voldoende mate van ernst waren. De voornaamste reden, waarom de heer *Kruls* tenslotte heeft gezegd, dat de heer *Gerritsen* weg moest, was, dat hij de duidelijke overtuiging had gekregen, dat het vertrouwen van mr. *Einthoven* in de heer *Gerritsen* verloren was. De heer *Kruls* zag in de toekomst het B.N.V. niet meer behoorlijk functionneren, wanneer tussen het hoofd en een van de voornaamste medewerkers een dergelijk gebrek aan vertrouwen was. Het vertrouwen van de heer *Kruls* was nu eenmaal gericht op het hoofd van het Bureau Nationale Veiligheid, hetgeen hij niet wenste te wijzigen, zodat de heer *Gerritsen* had te verdwijnen.

79455 e.v. *(Kruls)*

De heer *Kruls* vindt het moeilijk te antwoorden op de vraag, of hij de overtuiging heeft, dat de chef van het B.N.V. met voldoende kracht is opgetreden om de excessen, die zich reeds spoedig voordeden, uit

te snijden, omdat de heer *Kruls* het eerlijk gezegd niet weet. Wanneer hij met mr. *Einthoven* sprak, had hij zelf altijd het vertrouwen, dat deze zijn werk voldoende kende en dat hij voldoende optrad; de heer *Kruls* gelooft dit heden ten dage nog.

Hij gelooft, dat mr. *Einthoven* onder die omstandigheden de meest juiste weg heeft gekozen. Hij heeft dus altijd het vertrouwen in de heer *Einthoven* behouden.

79280 e.v. *(Einthoven)*

Mr. *L. Einthoven* heeft verklaard, de voorgeschiedenis van het Bureau Nationale Veiligheid niet meegemaakt te hebben. Op een gegeven ogenblik is hem gevraagd, of hij de leiding van een dergelijk instituut op zich wilde nemen. Na aanvankelijke weigering is hij voor dit verzoek gezwicht. De opdracht van de Regering was om alle bestaande instanties, welke op dit gebied werkzaam waren geweest en nog werkzaam waren, te coördineren.

Er is nooit sprake van geweest, dat de heer *Gerritsen* deze functie zou krijgen. Wetende van de opdracht, die deze van de Minister van Oorlog had, is de heer *Einthoven* op een gegeven moment naar de heer *Gerritsen* gegaan en hij heeft hem gezegd, dat er iets geheel anders ging gebeuren op veel groter schaal; de heer *Einthoven* heeft de heer *Gerritsen* gevraagd, of hij bereid was mede te werken, waarin hij heeft toegestemd. De heer *Gerritsen* heeft indertijd een schriftelijke opdracht gekregen, waarin zijn taak omlijnd werd.

De commissie heeft bedoelde opdracht van de heer *Gerritsen* bij deze opgevraagd, welke opdracht zij hieronder laat volgen.

„De Minister van Oorlog verklaart, dat majoor *J. Gerritsen* en de door hem aan te stellen medewerkers met uitsluiting van ieder ander of iedere andere instantie tot nader order door hem is of zijn aangewezen als zijn lasthebber(s) op het terrein, dat thans door de Field Security bestreken wordt. Hij (zij) heeft (hebben) tevens de uitsluitende bevoegdheid zich met de op dit terrein werkzame Geallieerde autoriteiten in verbinding te stellen en besprekingen te voeren. Hem en zijn medewerkers is opgedragen, met uitsluiting van elk ander, voorloopig alle op dit terrein werkzame Nederlandsche instanties te coördineren."

79293 e.v. *(Einthoven)*

De heer *Einthoven* heeft voorts verklaard, dat het Legal Agreement op 15 Juli 1945 afliep. Na die datum hadden de geallieerden niet meer het recht Nederlanders in bewaring te hebben. Voor die tijd moest er een organisatie zijn. Politiemensen, waarom de heer *Einthoven* had gevraagd, kreeg hij niet, want daar trok iedereen aan, zodat hij er slechts een handje vol heeft gekregen.

De doelstellingen van het B.N.V. waren het opruimen van de Duitse spionnage-, sabotage- en propagandagroepen, welke nog in Nederland waren, omdat zij niet hadden kunnen wegkomen of die opzettelijk waren achtergelaten. Wanneer men dus wist, wie tot al deze Abwehrstellen hadden behoord, moesten de mensen worden overgedragen als politieke delinquenten aan de P.O.D. Het B.N.V. was dus een instelling, welke kort moest functionneren. Men heeft in de gevangenissen zo snel mogelijk moeten schiften wat gewone N.S.B.-ers waren en welke mensen hadden behoord tot die sabotage-, spionnage- en propaganda-organisaties. Zo staat het ook in een soort van instructie, welke de heer *Einthoven* van de chef staf van het Militair Gezag heeft gekregen.

Wanneer men op 29 Mei opdracht kreeg op 15 Juli ongeveer 1500 arrestanten over te nemen, die door de Field Security waren opgesloten, van welke mensen hoegenaamd geen proces-verbaal was, noch beschikking van inbewaringstelling, niets, en als men dan het instituut van het B.N.V. voorzichtig had opgebouwd, dan zouden deze mensen thans nog zitten. De heer *Einthoven* achtte dit in bijzondere mate in strijd met hetgeen was veroorloofd ten opzichte van verdachten, ook al waren deze mensen dan misschien politiek delinquent, want er waren tallozen bij, die volmaakt onschuldig waren. Als men zes weken de tijd heeft om een apparaat op te zetten om die mensen te verhoren en men zou dat in die tijd zorgvuldig willen opbouwen, dan betekent het, dat men een halfjaar of driekwart jaar nodig zou hebben om een kleine équipe bij elkaar te krijgen. Men moest roeien met de riemen, die men had. Een antecedentenonderzoek naar de mensen, met wie gewerkt moest worden, was in die tijd buitensporig moeilijk. De heer *Einthoven* is niet van plan hier de Regering te becritiseren, noch haar te verdedigen, want dit was zijn opdracht en dan past het hem niet te zeggen, of hij deze opdracht van de Regering eigenlijk wel verstandig vond.

Het feit, dat de heer *Einthoven* dus een instituut kreeg, waarin veel illegale werkers waren opgenomen, heeft natuurlijk een massa wetenschap binnengebracht, welke anders nog had moeten worden vergaard. Dit was een positief pro, er was alleen een „maar" tegenover, nl. dat vele van deze mensen niet in staat waren dit werk naar behoren uit te oefenen.

Sectie IIIA van het Militair Gezag kon men het best vergelijken met de Field Security. Deze mensen moesten in het Zuiden het leger be-

veiligen, terwijl daarnaast de Canadese Field Security werkte. Toen het Noorden werd bevrijd, kwam Sectie IIIA over, maar hierbij werkten slechts enkele tientallen mensen. Waren het maar een paar honderd goed getrainde mensen geweest, dan had men wat kunnen beginnen. Er was echter een handje vol mensen, die verhoorden om na te gaan of men in militaire dienst mocht en exit en entry permits controleerden. Aan het eigenlijke Field Securitywerk, dus het opruimen van de gevaarlijke elementen, die er eventueel zouden zijn en het beveiligen van de verbindingslijnen van de Canadese en geallieerde troepen, welke hier waren, werd niets gedaan. Er was niets, alles moest uit de grond worden gestampt. Dat was de toestand, waarvoor de heer *Einthoven* 29 Mei 1945 stond. Hij wist op geen stukken na hoeveel mensen in de gevangenissen en kampen waren, die voor Nederland waren bestemd. Iedere dag kwamen uit België, Duitsland en Frankrijk honderden mensen, die waren opgepikt door militaire missies. Zij kwamen naar Nederland en het B.N.V. moest uitmaken wat er met hen moest gebeuren. De heer *Einthoven* had dolgraag eerst een paar maanden zorgvuldig zijn mensen willen bekijken. Dan had hij tenminste geweten met wie hij moest werken. Wanneer hij echter niet de bestaande groepen had overgenomen, had hij ook niet het materiaal gekregen, daar de mensen zich met de dossiers verkochten. Wilde de heer *Einthoven* de dossiers hebben, waarin veel wetenswaardigs stond, dan moest hij de mensen ook nemen. Nog jaren na de bevrijding was het zo, dat de mensen met een dossier kwamen en zeiden, dat, als hij hen in dienst nam, hij mocht zien wat er in het dossier stond. Zodra dit niet meer nodig was, zei hij: daar is het gat van de deur. In de eerste tijd zijn er bij het B.N.V. bij elkaar meer dan 1000 mensen aangetrokken. Daarbij was natuurlijk een groot aantal meisjes, die b.v. namen checkten. Er was inderdaad van alles bij, maar de mensen waren er niet speciaal, omdat zij precies alles wisten van politieke delinquenten; immers de inlichtingengroepen hadden zich op heel ander terrein begeven. Er kwamen veel mensen bij het B.N.V. uit de veiligheidsdienst van de stoottroepen, uit de groep van de heer *Gerritsen,* die in het Zuiden hadden gewerkt, mede. Er kwamen ook andere mensen bij, maar dit opsporingswerk kenden zij niet. Geheel Sectie III A van Militair Gezag, de hele groep-*Sanders* en de groep-*Gerritsen* zijn overgekomen. Er zullen ook nog wel kleine groepjes zijn geweest, er waren zoveel van dat soort groepen. Deze drie grote groepen, die werkzaam waren op dit terrein, en nog een groep G II van de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten, zouden in het B.N.V. komen. Dat was de opdracht van de heer *Einthoven.*

De heer *Einthoven* is van mening, dat er geen andere weg was, tenzij aanvaard zou zijn, dat duizenden mensen in cellen en kampen bleven zonder dat iemand kans had ze te verhoren.

79313 e.v. *(Einthoven)*

De grensafbakening tussen de opsporingsorganen van de bijzondere rechtspleging en het B.N.V. was deze, dat het B.N.V. te maken had met de Duitse spionnage-, sabotage- en propagandadiensten. Het ganse netwerk, dat deze diensten over Nederland hadden uitgespreid en dat vooral de laatste tijd vóór de bevrijding aanzienlijk was toegenomen tengevolge van het terugtrekken van Franse en Belgische sabotage- en spionnagenetwerken naar Nederland, moest het Bureau Nationale Veiligheid verscheuren, teneinde de troepen, die in Nederland waren, te beveiligen, evenals de Nederlandse volkshuishouding. Daarnaast werden er door het B.N.V. exit permits uitgegeven, enz. Het B.N.V. had dus alleen maar de taak te weten te komen, wie tot genoemde groepen behoorden en hen te arresteren; te weten te komen met wie deze mensen hadden gewerkt, Nederlanders of Duitsers, dezen weer op te sporen en de zaak vervolgens over te dragen aan het Directoriaat-Generaal voor de bijzondere rechtspleging.

79323 e.v. *(Einthoven)*

Met betrekking tot het ontslag van de heer *Gerritsen* bij het B.N.V., waarover deze aan de commissie mededelingen heeft gedaan, heeft de heer *Einthoven* verklaard, dat hij door de chef staf Militair Gezag uitdrukkelijk was gemachtigd dit zo te doen. De heer *Gerritsen* heeft gereclameerd, maar de chef staf M.G. heeft gezegd, dat het zo bleef. Hoofdzakelijk is de heer *Gerritsen* van zijn functie ontheven, omdat hij volkomen ongeschikt was voor dit soort werk. De heer *Gerritsen* introduceerde de militaire politie van de stoottroepen om het gebouw te bewaken en de orde te handhaven. Deze lieden stalen het halve gebouw leeg. Toen het ontdekt werd, werd het door de heer *Gerritsen* voor de heer *Einthoven* verzwegen; deze moest het van anderen vernemen. Een officier van de stoottroepen, die door de heer *Gerritsen* in het B.N.V. was binnengebracht, schoot op een gegeven moment uit het hotel naar zijn eigen schildwacht, die niet onmiddellijk stil stond, waardoor deze man ernstig letsel kreeg. Dit werd de heer *Einthoven* niet gerapporteerd, hij hoorde het toevallig. Zo zou de heer *Einthoven* nog talloze andere gevallen kunnen noemen. Voorts heersten er in het gebouw van het B.N.V. onjuiste toestanden door het inkwartieren van mannelijk en vrouwelijk personeel in het ge-

bouw. Een dergelijke janboel was een volkomen wanbegrip van de situatie, waarom het ging. De heer *Gerritsen* luisterde voorts telefoongesprekken af van andere ambtenaren in het gebouw. Dat heeft tenslotte de deur dicht gedaan, niet het verhaal, dat de heer *Gerritsen* doet van Opijnen, waarvan de heer *Einthoven* niet eens weet, wat het is. Wanneer men op deze manier een organisatie met elkaar opbouwt en wanneer men dit als hoofd zou toelaten, dan komt er niet veel van terecht. Men moest in die tijd iets door de vingers zien, dat kon niet anders, maar er waren toch zekere grenzen. De heer *Gerritsen* heeft gesproken over meubilair van f 3000 van de heer *Sanders,* waarvan de heer *Einthoven* niets weet, maar het meubilair in het huis, waarin de heer *Gerritsen* woonde, is onder hem weggehaald, omdat het niet van hem bleek te zijn, maar van iemand anders; dat had hij rustig meegenomen. Op een gegeven moment, de heer *Gerritsen* was toen al niet meer bij het B.N.V., is eenvoudig alles in beslag genomen, omdat bleek, dat het meubilair was „georganiseerd", zoals men dat in die tijd noemde.

79331 *(Einthoven)*

Bij de aanvang had de heer *Gerritsen* onder zich twee afdelingen, Algemene Zaken of de Huishoudelijke Dienst en de Opsporingsdienst, want de heer *Gerritsen* was de heer *Einthoven* aangekondigd als een man, die hiervan verstand had. De heer *Einthoven* kon dat niet beoordelen. Al spoedig bleek, dat de heer *Gerritsen* van opsporen en dergelijke dingen niet het minste verstand had, zodat er, om de voortdurende wrijvingen, welke steeds tussen de heren *Gerritsen* en *Sanders* voorkwamen, op te heffen, een splitsing heeft plaats gehad. Op een gegeven moment kwam dus de Opsporingsdienst zelfstandig onder de heer *Sanders,* terwijl de afdeling Algemene Zaken onder de heer *Gerritsen* bleef.

Dit is gebeurd einde Juli of begin Augustus. In het begin was de heer *Gerritsen* de baas van de heer *Sanders* en voordat hij weg was, was het reeds veranderd en was *Sanders* zelfstandig geworden, naast *Gerritsen.*

Tenslotte laat de commissie hier nog volgen de beschikking, door de chef staf van het Militair Gezag inzake de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid genomen.

„Beschikking van den chef staf Militair Gezag
van 29 Mei 1945, nr 979

De chef staf Militair Gezag;

Overwegende, dat wenschelijk is, de werkzaamheden betreffende de handhaving van de in- en uitwendige veiligheid van de staat gecoördineerd te doen verrichten;

Besluit:

A. Met ingang van 29 Mei 1945 op te richten het Bureau voor Nationale Veiligheid, hebbende tot taak met uitsluiting van alle andere instanties alle werkzaamheden te verrichten de in- en uitwendige veiligheid van den Staat betreffende en daarover contacten op te nemen en te onderhouden met de geallieerden;

B. te benoemen tot Hoofd van genoemd Bureau voor Nationale Veiligheid, met ingang van 29 Mei 1945 den tijdelijk benoemden Reserve Kolonel voor Algemeenen Dienst mr. *Louis Einthoven,* geboren op 30 Maart 1896 te Soerabaia.

Gegeven ten Stafkwartiere den 29 Mei 1945.

De Chef Staf Militair Gezag,
De Generaal-Majoor,
w.g. mr. *H. J. Kruls.*"

IX. De door het B.I. uitgezonden agenten

De heer *Somer* heeft aan de commissie een lijst overgelegd van de door het B.I. uitgezonden agenten. De commissie laat deze lijst hier volgen.

Werkelijke naam	Naam B.I. en verdere aliassen	Datum uitzending	Bijzonderheden	Groep
1. De Jonge, H. G.	1. Albrecht 2. Piet v. Vliet (P.B.) 3. St. James	11/12 Maart 1943	8-11-1943 gearresteerd in Pyreneeën	Albrecht
2. Bergman, A.	1. Robert Johnson 2. St. Andrew 3. J. Hallema (P.B.)	23/24 Maart 1943	Vliegtuig neergeschoten in IJsselmeer. Gesneuveld	
3. Gerbrands, P. R.	1. Kees Verhoef 2. Piet Maartens (P.B.) 3. Kees Gerards 4. St. John	23/24 Maart 1943	17-12-1943 na volbrachte opdracht terug in Engeland	
4. Baron d'Aulnis de Bourouill, P. L.	1. Spijker 2. Kees Verwey 3. St. Louis 4. Leo Berger 5. P. L. de Boer (P.B.)	10/11 Juni 1943	Actief tot bevrijding. Ondernam einde Maart 1944 mislukte poging terugkeer naar Engeland	Marinier, Kees, enz.
5. Van Borssum Buisman, G. A.	1. De Meester 2. G. van Berkom (P.B.) 3. Harrow 4. Heintje I	22/23 Juni 1943	5-2-1944 gearresteerd	O.D.
6. Letteboer, H.	1. De Graaf 2. H. de Wit (P.B.) 3. St. Paul 4. Heintje II	22/23 Juni 1943	3-2-1944 gearresteerd	O.D.
7. Hoekman, P.	1. Jan Post 2. St. George 3. P. Zeelenberg (P.B.) 4. Frans	19/20 Sept. 1943	5-11-1943 gesneuveld	O.D.
8. Grisnigt, R. A.	1. Kees Coster 2. Bram 3. St. Patrick 4. R. A. Poot (P.B.)	19/20 Sept. 1943	2-2-1944 gearresteerd	O.D.
9. Van der Stok, H.	1. Johansen 2. Hans 3. St. Leonard 4. J. de Vries (P.B.)	19/20 Sept. 1943	2-2-1944 gearresteerd. In concentratiekamp overleden	O.D. F.L.
10. Wiedemann, Otto Martin (Engelse nationaliteit)	1. Webster 2. Jaap 3. J. J. Rijneke (P.B.) 4. Lancing	19/20 Sept. 1943	18-7-1944 gearresteerd	F.L. R.D. (Marinier) (Kees)
11. Schreinemachers, W. J. H.	1. Lewis 2. Leatherhead 3. Jan Scheltema 4. Rudi	8/9 Oct. 1943	Augustus 1944 via Portugal in Engeland teruggekeerd	G.D.N.
12. Van Alebeek, J. L. Th. M.	1. Van den Bosch 2. P. de Leeuw 3. St. Martin 4. J. L. Bastiaanse (P.B.)	8/9 Oct. 1943	5 Dec. 1944 gearresteerd. Door omstandigheden geen actieve dienst gedaan	

Werkelijke naam	Naam B.I. en verdere aliassen	Datum uitzending	Bijzonderheden	Groep
13. Verhage, M.	1. Strashan 2. P. de Leeuw (P.B.) 3. St. Peter 4. P. Sijmen	5/6 Nov. 1943	17-9-1944 te Eindhoven gemeld	O.D. G.D.N.
14. Diesfeldt, J. H.	1. Van Akkeren 2. St. Henry 3. W. G. van den Heuvel (P.B.) 4. Harry	5/6 Nov. 1943	12-7-1944 gearresteerd. Gefusilleerd te Vught	O.D.
15. Steen, H.	1. Hein van Tilburg 2. Sedbergh 3. Witte Beeren 4. H. J. Broekhuyzen (P.B.)	10/11 Jan. 1944	14-3-1944 gearresteerd. 5-9-1944 gefusilleerd	Hein R.D. (R.V.V.)
16. Adriaansen, J.	1. Willem Bogers 2. St. David 3. Witte Beeren 4. J. Bastiaansen (P.B.)	10/11 Jan. 1944	14-7-1944 gearresteerd. 8-8-1944 gefusilleerd te Vught	R.D. (R.V.V.)
17. Van Loon, J. E.	1. Kees Kors 2. St. Gilis 3. G. van den Broeke	29 Febr./ 1 Maart 1944	11-12-1944 ontslagen als agent	R.D. (R.V.V.)
18. Ausems, A. W. M.	1. Arnold 2. Andries 3. Malborough 4. A. Everts (P.B.) 5. Ouwe Taaie	29 Febr./ 1 Maart 1944	Actieve dienst tot bevrijding	R.D. (R.V.V.)
19. Faber, J.	1. Frans Meyer 2. Bradfield 3. J. H. van der Vaars (P.B.)	10/11 April 1944	Actieve dienst tot bevrijding	R.D. (R.V.V.)
20. Leus, H.	1. Jacob Weerink 2. St. Jude 3. H. W. Wiemers (P.B.)	10/11 April 1944	17-12-1944 gearresteerd. 8-3-1945 gefusilleerd	R.D. (R.V.V.)
21. Van de Waal, M. W.	1. Anton van Dijk 2. Blundells 3. J. Wanninkhof (P.B.) 4. Antonio	7/8 Mei 1944	27-4-1945 overleden te Sandborstel	
22. Visser, W.	1. Warmer 2. Tony 3. St. Vincent 4. Vliegende Bierbuik 5. P. v. d. Zwan (P.B.)	7/8 Mei 1944	21-12-1944 gearresteerd	Albrecht B.R.
23. De Blooys, J.	1. Van Dorp 2. Krankzinnige Mier 3. St. Valentine 4. J. D. Zuiderhout (P.B.)	7/8 Mei 1944	31-12-1944 gearresteerd en bij poging tot ontvluchten neergeschoten	R.D. (R.V.V.)
24. Brandjes, J.	1. Jacques de Bruin 2. Hamerteen 3. St. Edmund 4. J. F. de Zwart (P.B.)	5/6 Juni 1944	Actieve dienst. 5-10-1944 teruggemeld in Eindhoven	G.D.N. Albrecht
25. Mooiweer, K. Ch.	1. Robby v. Veen 2. St. Bavo (St. Walter) 3. Kikkerdril 4. F. P. J. v. d. Zee (P.B.) 5. Hein	5/6 Juni 1944	1e trip. Actieve dienst. Einde November 1944 door de linies naar Eindhoven	Albrecht (Rinus)
	1. Robby v. Veen 2. St. Walter (St. Bavo) 3. Rumflesch 4. H. Stevens (P.B.) 5. George	31 Dec. 1944/ 1 Jan. 1945	2e trip. Actieve dienst tot bevrijding van Friesland	Albrecht (Rinus)
26. Dijckmeester, Fr. Th.	1. Rogers 2. Snuitkever 3. Westminster 4. C. G. v. d. Zande (P.B.) 5. Columbia	5/6 Juni 1944	Actieve dienst tot bevrijding	O.D.

Werkelijke naam	Naam B.I. en verdere aliassen	Datum uitzending	Bijzonderheden	Groep
27. Buunk, G. B.	1. Joop Klijn 2. Fopkonijn 3. St. Bernard 4. J. H. v. d. Weg (P.B.) 5. Hanendoes	5/6 Juli 1944	10-2-1945 gearresteerd. 4-4-1945 gefusilleerd	R.D. (R.V.V.)
28. Hooyer, G. F.	1. Arie Kooyman 2. Lijsterbes 3. St. Mark 4. K. G. v. Hemert (P.B.)	5/6 Juli 1944	1-12-1944 gearresteerd. 8-3-1945 gefusilleerd	Kees
29. Mans, K. A.	1. G. Burns 2. Vuurtoren 3. Downside 4. J. A. K. Oosterhout (P.B.)	4/5 Aug. 1944	10-11-1944 te Groningen gearresteerd. 12-11-1944 ontvlucht	Marinier (Albrecht)
30. Sutherland, M. A.	1. Tini Nieuwenhuizen 2. Lichtschip 3. St. Simon 4. C. A. D. Hooydonk (P.B.)	4/5 Aug. 1944	11-11-1944 gearresteerd Mei 1945 teruggemeld	Albrecht O.D.
31. De Brauw, Jhr. R.	1. Dickens 2. Huizinga 3. Pijpekop 4. Rossall 5. C. P. van Wingerden (P.B.)	7/8 Aug. 1944	14-10-1944 gearresteerd. 4-5-1945 omgekomen in Neuengamme	B.R. (Kees)
32. Smid, M. A.	1. Van der Stad 2. Fluitketel 3. St. Effra 4. G. M. Kuiper (P.B.) 5. Max	7/8 Aug. 1944	Actieve dienst tot bevrijding	B.R. Albrecht
33. Van Rijsewijk, A. A. M.	1. Piet Veltkamp 2. Zwaardvisch 3. St. Egbert 4. Van Cuyk (P.B.) 5. P. J. M. v. d. Heyde 6. Kangeroe	1/2 Sept. 1944	Actieve dienst tot bevrijding	O.D.
34. Kouwenhoven, Gerard	1. G. v. Klaveren 2. Dobbelaar 3. G. F. Cransberg (P.B.) 4. St. Gregory	5/6 Oct. 1944	Actief tot 10-11-1944. Daarna gedwongen inactiviteit	Marinier Groningen
35. Van Bemmel, C. H.	1. G. Witteveen 2. IJsberg 3. G. J. Zegwaard (P.B.) 4. St. Franciscus	5/6 Oct. 1944	Gesneuveld in gevecht met S.D. 28-3-1945 te Assen	Marinier Groningen K.P. Assen
36. Ensink, G. L.	1. G. Jurgens 2. Margarine 3. W. A. Leusink 4. St. Nigel	6/7 Oct. 1944	Actief tot 10-11-1944. Daarna gedwongen inactiviteit	Marinier Leeuwarden
37. Koopmans, H.	1. B. Bekker 2. Broodtrommel 3. J. de Lange (P.B.) 4. Burstow	6/7 Oct. 1944	10-11-1944 gearresteerd. 8-3-1945 gefusilleerd te Apeldoorn	Marinier Groningen
38. Hoogewooning, F. J.	1. P. Groeneveld 2. Lammetje (Lambert) 3. F. J. Smit (P.B.) 4. St. Magnus (Clifton)	30/31 Dec. 1944	27-2-1945 gearresteerd 8-3-1945 gefusilleerd	Albrecht Utrecht
39. Bouman, P.	1. W. de Groot 2. Klein Duimpje 3. P. v. d. Zande 4. St. Maurice 5. Sven	24 Febr. 1945	Actieve dienst tot bevrijding	Albrecht Oost

Werkelijke naam	Naam B.I. en verdere aliassen	Datum uitzending	Bijzonderheden	Groep
40. Mulder, M. R.	1. P. v. Gemert 2. Grenlin 2. Guus Bolman (P.B.) 4. St. Frank	26/27 Maart 1945	16-4-1945 gearresteerd. 23-4-1945 in gevangenis in Utrecht overleden	Marinier Den Haag, Utrecht
41. Weelinck, H. R.	1. W. Schotel 2. Goliath 3. D. J. v. Mook (P.B.)	3/4 April 1945	Actieve dienst tot bevrijding	
42. De Vries, W.	1. D. v. d. Meulen 2. Meelzak 3. Piet Molenaar (P.B.)	3/4 April 1945	Actieve dienst tot bevrijding	
43. Janzen, E. W.	1. Piet Smit 2. Eddy de Vries (P.B.) 3. Noordewind 4. St. Saxonia St. Hibernia	11/12 April 1945	12-4-1945 verdronken in Loosdrechtse plassen bij mislukte dropping	G.D.N.

41076—41079 *(Gerbrands)*

Over de agent *H. G. de Jonge* (agentennamen o.a. *Albrecht* en *Piet van Vliet),* wiens uitzending op 12 Maart 1943 plaats vond, heeft de heer *P. R. Gerbrands* verklaard, dat *de Jonge,* als hij zich goed herinnert, een politieke èn een inlichtingenopdracht had. Hij moest met het comité, waarin *Vorrink* zat, in contact komen. Dat is toen niet doorgegaan, omdat de meeste mensen van dat comité gearresteerd werden. Daarna is hij zijn tweede opdracht, nl. het bouwen van een inlichtingengroep, gaan vervullen. Hij heeft toen de stoot gegeven tot de oprichting van de Albrecht-groep, die een van de grootste groepen is geworden. *De Jonge* is op zijn terugreis naar Engeland in de Pyreneeën gearresteerd. Hij is „abtransportiert" naar Duitsland, heeft daar in de gevangenis gezeten en is later bevrijd.

48654 e.v. *(de Jonge)*

De heer *H. G. de Jonge* heeft medegedeeld, dat hij voor zijn vertrek naar Engeland te Amsterdam meerdere malen is aangezocht om deel te nemen aan verzetswerk, o.a. door de heer *Broekman.* Met hem heeft hij een bespreking gehad, op grond waarvan hij toen heeft geweigerd van diens groep deel uit te maken, omdat hij de doelmatigheid van het werk niet voldoende vond. Daar hij wist, dat de heer *Broekman* naar Engeland was gevlucht, heeft hij, nadat hij zelf op 27 November 1942 in Engeland aankwam, hem te Londen opgezocht en toen heeft deze hem opnieuw aangezocht. Hij is practisch de eerste agent geweest van het op 28 November 1942 opgerichte B.I. De heer *Broekman* heeft hem, toen hij bij deze kwam, direct al gezegd, dat de heer *de Jonge,* naar zijn oordeel, wel in aanmerking zou kunnen komen om te worden geparachuteerd. Hij deed een verzoek, dat niet duidelijk was, maar de heer *de Jonge* werd dat in ieder geval bijgebracht. Er is een enkel gesprek gevolgd en op grond daarvan is de beslissing gevallen. De heer *de Jonge* heeft de voorwaarde gesteld om afzonderlijk te worden opgeleid, omdat hij de grootst mogelijke voorzichtigheid in acht wenste te nemen en niet veel vertrouwen had in de mogelijkheid onopgemerkt te blijven, als meerderen tegelijkertijd geoefend werden. Hij heeft een privé cursus gehad en is behalve voor het parachute-springen niet op een school geweest, zoals vele anderen, die met elkaar in een gemeenschappelijk huis werden opgeleid. Die opleiding hebben Engelse officieren gegeven. De heer *de Jonge* heeft een radio-telefonie-apparaat gehad, zodat hij voor de microfoon kon spreken. Dat was een nieuw soort apparaat. Het is voor het eerst gebruikt voor Nederland, toen hij daarheen zou gaan. Hij heeft geen opleiding gehad in radio-telegrafie, omdat hij op zijn verzoek geen radio-telegrafist meekreeg. Wanneer men met zijn tweeën gaat, moet men vele geheimen met zijn tweeën delen. Er is hem gezegd, dat dit een van de eerste keren was, dat iemand uitgezonden werd met een toestel voor radio-telefonie. De heer *de Jonge* heeft een uitermate oppervlakkige opleiding gehad in de algemene eisen van security, enz., hoe men moet zorgen niet in handen van de vijand te komen en hoe men het zo voorzichtig en zo goed mogelijk moet doen. Hij had een grondiger opleiding verwacht; dat viel niet mee. Behalve radio-telefonie, parachute-springen en lessen in security, heeft hij les in legerorganisatie gehad, met het oog op de berichtgeving. Bovendien een opleiding in worstelen en schieten. Hij kreeg een tweeledige opdracht, namelijk om contact te zoeken met het Nationaal Comité, dat hier werkte, en om een berichtendienst te organiseren. Het toestel, dat hij meenam was heel klein; een normaal ontvangermodel. Het was ongeveer 50 bij 40 cm. Hij heeft nooit bemerkt, toen hij in Nederland was, dat men probeerde hem uit te

48680 e.v. *(de Jonge)*

48721 e.v. *(de Jonge)*

peilen. Men had hem bij zijn vertrek uit Engeland gezegd, dat een dergelijk toestel veel minder gemakkelijk uit te peilen was dan een gewoon toestel voor radio-telegrafie.

48731—48733 *(de Jonge)*

De heer *de Jonge* is „blind" gedropt, dus zonder ontvangstcomité. De heer *Broekman* had nog het idee, dat er iets te zeggen was voor een ontvangstcomité. De heer *de Jonge* was echter uit voorzichtigheid niet gesteld op een „reception committee". De heer *Broekman* liet hem de keuze. Hij zal blij geweest zijn, dat de heer *de Jonge* geen ontvangstcomité wilde; dat bespaarde hem werk. De heer *de Jonge* heeft vrij veel moeite met de verbinding gehad; die kon hij eerst niet krijgen. Hij heeft toen nog laten onderzoeken, of er iets aan zijn toestel haperde; tenslotte is hem verzekerd, dat er niets aan haperde. Hij heeft wel verbinding gekregen, maar niet veel. Hij is 8 November 1943 gearresteerd. De heer *de Jonge* had een contactadres mee gekregen en verder een adres, waar hij moest slapen, doch waar hij niet kon werken. Die adressen bleken goed te zijn. Hij heeft zelf ook contacten gehad. In zijn cijfercode, die hij gebruikte bij het uitspreken van zijn berichten, zat één of andere list en daardoor kon men in Engeland weten, of een onbevoegde gebruik maakte van die code. Er was echter geen bepaalde test question afgesproken, waarbij men hem een vraag zou stellen, waarop hij een bepaald afgesproken antwoord moest geven. Na zijn arrestatie heeft de heer *de Jonge* zijn code niet volledig bekend gemaakt. Er was vóór hem iemand over die code verhoord en hij heeft zich beperkt tot het eigenlijk indirect er achter zien te komen, wat de Gestapo-officier, die niet al te slim was op het gebied van verhoren, van dit geval wist. Eerst als hij bemerkte, dat deze iets wist, heeft hij het toegegeven, omdat het dan toch al bekend was. Zodoende heeft hij bemerkt, dat de sleutel niet bekend was. Toen de heer *de Jonge* uit Nederland wegging, had hij het toestel en de code aan medewerkers gegeven. Hij staat er positief voor in, dat hij er in geslaagd is niet zijn gehele code af te geven. In Frankrijk is hij mishandeld. Over die code zelf is het vrij gemakkelijk gegaan, zij het dan, dat een verhoor in die omstandigheden toch niet bepaald prettig is. Maar bij het verhoor over de code heeft men hem niet mishandeld of iets dergelijks. De Duitsers hebben niet tegenover hem te kennen gegeven, dat zij het toestel, dat zij gevonden hadden, een zeer curieus geval vonden. Het toestel is in December 1943 in Nederland gevonden, toen de Duitsers iemand gearresteerd hadden, die zijn medewerker was.

48736—48738 *(de Jonge)*

48751 e.v. *(de Jonge)*

48759 *(de Jonge)*
48760 *(de Jonge)*

48771 *(de Jonge)*

48776—48780 *(de Jonge)*

48787 *(de Jonge)*

De opdracht van de heer *de Jonge* was tweeledig: contact zoeken met het Nationaal Comité en een inlichtingendienst organiseren. Hij heeft contact met het Nationaal Comité kunnen krijgen, wanneer het contact met de heer *Schouten* het contact met het Nationaal Comité is geweest. Dat moet gebeurd zijn vóór 1 April 1943, de dag, waarop het Nationaal Comité is gearresteerd, Hij kan zich de geschreven opdracht niet meer herinneren; men was niet exact in die opdracht. Hij had een foto bij zich met een door prof. *Gerbrandy* ondertekende opdracht. Terecht is de heer *Schouten* daarvan niet onder de indruk geweest. Hij had er een geschreven opdracht bij, die hij moest overbrengen. Dat was eigenlijk zijn taak. Hij kreeg de indruk, dat na het tweede bezoek bij de heer *Schouten* de basis van vertrouwen er was. De bedoeling was, dat hij, wanneer de heer *Schouten* berichten had, welke naar Londen moesten worden overgebracht, doordat hij de beschikking had over een zendtoestel, deze daarbij behulpzaam zou zijn. Deze bedoeling kon niet meer worden verwezenlijkt, omdat de heer *Schouten* met anderen op 1 April 1943 werd gearresteerd. De heer *de Jonge* is vrij gauw op de hoogte gekomen van die arrestatie.

48794 e.v. *(de Jonge)*

48801 *(de Jonge)*
48807—48812 *(de Jonge)*

Het is moeilijk door hem te beoordelen, of hij geslaagd is bij het uitvoeren van het tweede deel van zijn opdracht om hier een inlichtingengroep te maken. Wel is er inderdaad een inlichtingengroep gevormd. Men had hem te Londen aanwijzingen gegeven, hoe men het best zulk een groep kon vormen. Die aanwijzingen waren ook vrij vaag, omdat Engelsen uiteraard Engels denken, uitgaan van Engelse maatschappelijke toestanden, die moeilijk te transponeren zijn op Nederlandse maatschappelijke toestanden. De heer *Broekman* heeft zich daarmede niet bemoeid. De heer *de Jonge* heeft er hoogstens een enkel gesprek met hem over gehad op grond van inlichtingen enz., die hij vroeg over een bepaalde kwestie. Hij vermoedt, dat de heer *Broekman* gedacht heeft, dat de opleiding van de Engelsen in dat opzicht voldoende was. De uitzending heeft zich aan de heer *de Jonge* voorgedaan als een samenwerking van Engelsen en Nederlanders, waarbij de Nederlanders graag gebruik maakten van het Engelse apparaat, dat zij niet bezaten, omdat zij geen deskundige mensen bezaten om agenten uit te sturen. Hij heeft van de heer *Broekman* geen lesje gekregen, hoe hij zijn opdracht moest uitvoeren. De concrete formulering van de opdracht heeft hij echter gekregen van de heer *Broekman*. Deze formulering was zeer sober. Er is hem b.v. niet gezegd, dat hij voor de vorming van die inlichtingengroep

48815 *(de Jonge)*

48820 e.v. *(de Jonge)*

contact moest opnemen met bepaalde personen. Dat moest hij geheel zelf proberen te vinden. Waarschijnlijk is hij, aldus de heer *de Jonge*, daaraan voor een deel zelf debet, omdat hij ook weinig vragen gesteld heeft. Op vragen als: beschikt u over contacten? heeft hij bevestigend geantwoord, waarschijnlijk omdat hij met de nodige reserve stond tegenover contacten, die hij van derden of van vierden zou krijgen.

Hij heeft zelf een inlichtingengroep gevormd en heeft geen contact gekregen met een bestaande inlichtingengroep. Dat is de groep, later genoemd de groep-*Albrecht*. Hij heeft die groep zelf gevormd; hij heeft dat aan niemand overgelaten. Die groep had verbindingen over het gehele land en was opgezet voor en gericht op militaire spionnage, zowel als op alle andere soorten van inlichtingen, voorzover die waarde hadden. Zij heeft zich verder ontwikkeld, allereerst in de richting van militair werk, terwijl er daarnaast nogal wat berichten op medisch gebied, over de gezondheidstoestand van de gehele bevolking zijn verzameld. De heer *Brouwer* is zijn opvolger geworden; die heeft het van lieverlede overgenomen; hij was een van de beste krachten; hij heeft het uiteindelijk uitgebouwd; in de laatste phase is het verantwoordelijke werk vooral op zijn schouders gekomen. Hij is er eigenlijk wel de hoofdfiguur van geworden. De heer *Kuipers* kreeg van lieverlede (in 1944) de verantwoordelijkheid voor een deel van de groep. Er was een frame van mensen, die de heer *de Jonge* meer vertrouwde, die meer capaciteiten hadden en meer naar voren kwamen, en dat is een groep, waarvan de heer *Kuipers* deel is gaan uitmaken in de loop van 1944. De taak van de heer *de Jonge* was opgezet als die van een organisator.

48832 e.v. *(de Jonge)*

Men had in Engeland het liefst gewild, dat hij in Nederland zou blijven. Hij zelf heeft gewild, dat men de mogelijkheid open hield, dat hij terug kon gaan. Men werkte in het eerste stadium niet naar concreet opgezette plannen, omdat er in de practijk toch niets van terecht kwam. Men handelde dus naar bevind van zaken, naar gelang er zich mogelijkheden voordeden en er behoefte aan zou ontstaan. De reden, dat hij weer terugging, was de hopeloze verbinding; in de tweede plaats wilde hij de opleiding in Engeland doen profiteren van de ervaringen, welke hij had opgedaan. Zijn terugkeer naar Engeland was eigenlijk een combinatie van factoren. Zijn zaak was hier vastgelopen, omdat hij geen verbinding met Engeland meer had; als hij terugging, kon hij dat vertellen en proberen zijn verbinding met de groep te herstellen. Zij wisten dan in Engeland wat meer van de moeilijkheden, welke iemand, die hier zou neerkomen, zou ontmoeten. Dat was eigenlijk zijn gedachtengang.

Voor de grensovergang bij zijn voorgenomen terugkeer had de heer *de Jonge* hier een bestaande lijn ontdekt. Hij zou gaan met de lijn van *Gerbrands*. Dat was de lijn „St. John"; die was hem bekend. Hij is door iemand met *Gerbrands* in contact gebracht, die wist van iemand, die uit Engeland was gekomen en alles had verspeeld en in nood zat. Zodoende is hij met *Gerbrands* in aanraking gekomen. De heer *de Jonge* was op de hoogte van diens pogingen om een escape line te maken. Hij kende ook de mensen, die in zijn combinatie zaten, zoals *Nel Lind*.

48883 e.v. *(de Jonge)*

Na zijn vertrek heeft de groep-Albrecht met de verbinding een tijd lang pech gehad. Verschillende pogingen zijn ondernomen om contact te krijgen en tenslotte is dat gelukt. Na September 1944 was de verbinding over de grote rivieren zeer goed. Het werk had zeer actuele waarde. Het is later weer mogelijk geweest om radiotelegrafisch contact met Engeland te krijgen. Dat geschiedde door marconisten uit Engeland. Er is na de bevrijding een boek uitgegeven, dat vertrouwelijk is (uiteraard niet zeer vertrouwelijk, omdat het dan niet gedrukt had mogen worden) en bestemd is voor de voornaamste medewerkers en belanghebbende autoriteiten. Het is door de leden van deze groep gezamenlijk geschreven; ieder heeft zijn deel van de werkzaamheden verteld. Er is een aparte commissie van redactie benoemd. [1])

[1]) Bedoeld is: „Albrecht meldt zich" uitgave van N.V. Gebr. Zomer en Keuning's Uitgevers Mij, Wageningen.

De heer *de Jonge* heeft nog opgemerkt, dat op zijn persoonsbewijs, dat hij mee kreeg, een slecht stempel stond met een zeer slecht samengestelde vloeistof. De vingerafdruk was van blauwe stempelinkt, terwijl het moest zijn een vrij samengestelde zwarte vloeistof. Het heeft vrij lang geduurd, voordat hij hier achter was, nadat hij zeker wel een keer of negen gecontroleerd was, zonder dat het persoonsbewijs geheel uit elkaar is gehaald. Hij heeft, toen hij dat merkte, een ander persoonsbewijs gekregen.

48902 e.v. *(de Jonge)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat, toen hij in Januari 1943 te Londen kwam, *de Jonge* de eerste agent was, die in opleiding was. De opdracht van *de Jonge* (schuilnaam *Albrecht)* was een volkomen organiserende, omdat het Bureau Inlichtingen in Maart 1943 practisch nog geen contacten had, behalve persoonlijke.

75922 *(Somer)*

De Jonge moest voor de Regering in de allereerste plaats contact zoeken met een politieke groepering, het Nationaal Comité, en in de

75972 *(Somer)*

tweede plaats had hij, voordat hij uit Nederland weg ging, contact gehad met vrienden, die zich bezig hielden met de militaire inlichtingendienst. Hem is de opdracht gegeven dit contact te herstellen en te pogen in Nederland een militaire inlichtingengroep te formeren. Hieruit is later, na terugkomst van *de Jonge,* de groep-Albrecht ontstaan. *De Jonge* had dus enerzijds een militaire en anderzijds een politieke opdracht.

De Jonge heeft het ongeluk gehad, dat zijn R.T.-set heel slecht werkte. Dit is veroorzaakt door de dropping, zodat hij direct zijn radio-contact is kwijtgeraakt. Hierdoor heeft het vrij lang geduurd, voordat persoonlijk contact met hem tot stand werd gebracht. Voordat het Bureau Inlichtingen van hem enig bericht had ontvangen, kwamen — naar de heer *Somer* meent — de berichten over de arrestatie van het Nationaal Comité reeds binnen.

Hoe slecht het Bureau Inlichtingen in het begin geëquipeerd was, blijkt uit het feit, dat de heer *Somer* zijn eigen broer te Assen als eerste contactadres aan *de Jonge* heeft opgegeven. De uiteindelijke resultaten van de zending van *de Jonge* zijn niet direct in het werk van *de Jonge* zelf belichaamd geworden, omdat hij in November 1943 op terugreis naar Engeland bij de Spaanse grens is gearresteerd. Zijn groep heeft echter later, door zijn bezielend voorbeeld en instructies, ontzaglijk goed werk verricht. Zij is de backbone geweest voor de Eindhovense periode van het Bureau Inlichtingen. De groep-Albrecht is toen de groep geweest, die in de winter 1944—1945 de crossings over de rivieren uitvoerde.

41042 *(Gerbrands)*

41057 e.v. *(Gerbrands)*

De agent *P. R. Gerbrands* (agentennaam o.a.: *Piet Maartens)* wiens uitzending op 24 Maart 1943 plaats vond, heeft verklaard, dat hij op 18 December 1942 in Engeland is aangekomen. Hij werd spoedig gebracht bij majoor *Broekman* en de Engelsman *Charles Seymour,* die de Engelse contrapartij was van de heer *Broekman.* Ze bekeken hem even en zeiden: „Fijn voor elkaar. We gaan U een opleiding geven". Hij werd met andere adspirant-agenten gehuisvest in een opleidingshuis, „Huize Anna", in een voorstad van Londen. Daar kregen zij een opleiding in telegrafie, die hij niet beëindigd heeft, omdat zij eerder werden uitgezonden dan blijkbaar de bedoeling was geweest. Zij hebben daar ook een opleiding gekregen in — een moeilijk in het Nederlands te vertalen woord: — trade craft, d.w.z. de bouw van illegale organisaties en allerlei gevaren, waarvoor men moest oppassen; hoe men een netwerk in Nederland moest bouwen, alles in het algemeen en in theorie, niet op een bepaald geval slaande. Die opleiding werd gegeven door de Engelsen. Het was een bijzonder nuttige cursus, het nuttigste, dat ooit aan cursussen is gegeven, behalve dan natuurlijk de technische opleiding in telegraferen. Dat laatste moest ook geleerd worden, maar dat was geen opleiding in „slimmigheid". De heer *Gerbrands* weet, dat er mensen zijn uitgezonden, die hebben gezegd: ben ik opgeleid? Anderen daarentegen hebben gezegd: wat ben ik goed opgeleid. Dat waren allemaal persoonlijke opvattingen. De mensen, die werden uitgezonden, waren goed of niet goed. Door middel van een opleiding kon men daar weinig aan doen. Een opleiding in slimmigheid is ontzettend moeilijk. Je bent slim of niet. Er waren heel slimme organisatoren nodig, die een netwerk moesten bouwen, maar ook eenvoudige jongens, die alleen maar moesten telegraferen. Ze waren erg jong en dachten: dat is mooi, dat is de secret service, enz. Later, na zijn terugkeer in Engeland, heeft hij bemerkt, dat de mensen te weinig psychologisch werden bekeken. Het „willen" van de mensen om als agent uitgezonden te worden, was vaak al voldoende. Er werd wat roofbouw gepleegd onder de mensen in Engeland qua agenten. Het was echter noodzakelijk, omdat het bureau pas was opgericht. Het was oorlog en er moesten agenten zijn. Er was geen tijd voor om iemand heel rustig een half jaar psychologisch te testen en daarvoor een hele dienst te maken.

De opleiding in „Huize Anna" is in zijn tijd uitsluitend door de Engelsen gebeurd. Hij zag daar niet voortdurend mensen van de Nederlandse dienst, van het B.I. In het begin waren er bijna geen Nederlandse officieren. Er waren alleen de heer *Broekman,* later kapitein *Somer* en luitenant *Gijs de Jong,* maar die hadden het zo druk te Londen, al was het alleen maar om te bedenken, hoe zij het zouden doen, dat zij geen tijd hadden om naar „Huize Anna" te komen. Later is het anders geworden. Toen waren er permanent Nederlandse officieren in „Huize Anna". Hij is na zijn terugkeer zelf permanent in „Huize Anna" geweest. De officieren woonden daar met de agenten en als men 's avonds niet naar de „pub" ging, hield de heer *Gerbrands* voordrachten. Daar hij een teruggekeerde agent was, had dit een grote psychologische invloed op de jongens, die daar in dat huis zaten. Dat was dus wel gunstig.

41069 e.v. *(Gerbrands)*

Toen de heer *Gerbrands* in Nederland was, kon hij niet anders zeggen, dan dat de opleiding goed was geweest, zo, dat hij er uit heeft kunnen halen, wat hem later goed te stade is gekomen. Hij

noemt b.v. het schaduwen. Dit is in korte tijd goed te leren. Men kan er drie maanden over doen, maar in drie dagen kan men het ook leren. Het was een kwestie van drie middagen oefenen en men wist het. Het is misschien wel goed, dat een politieman er drie maanden in wordt opgeleid, al was het maar om uithoudingsvermogen te krijgen. De heer *Gerbrands* ging in Nederland nooit naar een adres zonder het nemen van de voorzorgsmaatregelen om te zien, of hij werd gevolgd. Dat was een kwestie van routine; dat was nuttig en zeer belangrijk in verband met de security en trade craft. Men moest nooit zijn slaapadres aan zijn correspondentie-adres koppelen. De organisatie, die je kende, moest niet weten, waar je sliep, zodat je altijd rustig kon gaan slapen, en als er een lek was ontstaan, niet op je slaapadres kon worden gepakt. Dat moest je systematisch worden bijgebracht. De heer *Gerbrands* gelooft nooit, dat een geheime agent kan worden opgeleid. Men moet alleen zien, of hij slim is; men kan hem anders tien jaar opleiden, en dan is het nog geen goede agent. Men moet voor dit werk niet alleen een zekere roeping, maar ook een zekere geschiktheid van nature hebben. Er zijn rapporten ingediend over bepaalde jongens, die zeer goed leken en die het er zeer kaaltjes hebben afgebracht, terwijl andere jongens, die zich niet aan de discipline hielden en ten aanzien van wie werd geadviseerd om hen maar niet uit te sturen en die, toen zij toch werden uitgestuurd, uitstekend werk hebben verricht.

Met betrekking tot zijn uitzending heeft de heer *Gerbrands* medegedeeld, dat hij en *Bergman* niet met een zuivere inlichtingenopdracht zijn uitgezonden. Hun hoofdtaak was het organiseren van een escape line. Men zou geen inlichtingen naar Engeland kunnen krijgen, als men geen escape line had en iemand naar Engeland wilde ontbieden. Het was dus een escape line voor personen, die moesten overkomen om inlichtingen te verschaffen of op last van de Nederlandse Regering. Dit was een speciale B.I.-escape line. Het was een speciale reserve-route voor B.I.-personeel. De bedoeling was zelfs, dat, als de lijn goed georganiseerd was, de agenten van het B.I. er ook langs konden gaan.

41080 e.v. *(Gerbrands)*

De overtocht van de heer *Gerbrands* is tamelijk tragisch verlopen. Het zat zo: zij zaten in een 4-motorige Halifax, die in de nacht vertrokken was, en behalve zij tweeën zat er in een zending wapens voor het bureau M.V.T. Dat was in de hoogtijdagen van het England-Spiel. De opdracht aan de piloot was eerst de „bodies" te parachuteren en dan de wapens uit te gooien. Maar toen de piloot aanvloog over Friesland, miste hij het droppingsveld voor *Gerbrands* en *Bergman* en is over de Zuiderzee naar Heilo of Schagen gevlogen, waar hij de wapens moest afgooien. Daar was de zaak verraden; de nachtjagers wachtten daar. De piloot wilde nog trachten naar Friesland te gaan, maar de nachtjagers zaten te dicht op zijn hielen. Zij hebben hen te pakken gekregen en boven de Zuiderzee, in de buurt van Enkhuizen, zijn ze neergeschoten. Zij hebben een landing op het water gemaakt. *Bergman* is daarbij omgekomen. De heer *Gerbrands* is met de piloot en bemanning in een dinghy, een rubberboot, ontsnapt, te Enkhuizen gekomen en tenslotte te Amsterdam, waar hij begonnen is met de contacten, die hij had gekregen, te ontwikkelen.

41085 e.v. *(Gerbrands)*

Zij moesten de toestellen, die zij bij zich hadden, deponeren bij een zwager van de heer *Somer*, burgemeester *van Veen* te Nijeveen. De heer *Gerbrands* had een introductiebrief van de heer *Somer* voor die burgemeester bij zich. Bovendien was afgesproken, dat iemand met een bepaald wachtwoord die sets zou komen ophalen. Hij was in die tijd zijn contact helemaal kwijt. Hij had geen set, dus hij dacht, dat hij via degene, die bij die burgemeester zou komen, contact met Londen zou kunnen krijgen. Zou deze met dat wachtwoord komen en die sets waren er niet, dan zou hij weggaan en zou de heer *Gerbrands* hem nooit meer kunnen vinden en had hij geen set en geen geld. Hij is dus naar die burgemeester gegaan en deze is op de introductie ingegaan. Hij vond het allemaal prachtig en zei de heer *Gerbrands* zijn medewerking toe. De heer *Gerbrands* zei hem, dat, als iemand vroeg naar de koeien, die door Alibaba moesten worden gehaald — dat waren de sets, die er niet waren —, hij de heer *Gerbrands* moest waarschuwen. De heer *Gerbrands* moest een adres opgeven, waarop de burgemeester hem kon bereiken. In die tijd — het was in de eerste veertien dagen na zijn aankomst — had hij geen contact met de organisatie, waarmee hij in contact moest komen. Dus heeft hij het adres van zijn broer opgegeven, maar niet op naam van zijn broer, doch op die van zijn schoonzusje, mejuffrouw *van Beusekom* te Leiden. Bovendien was het zijn geluk, dat die burgemeester na enige tijd zijn geheugen niet meer vertrouwde. Hij had het adres van de heer *Gerbrands* niet mogen opschrijven. Hij wist het niet meer. Hij had alleen de naam onthouden en hij wist, dat het in een universiteitsstad was. Toen hebben de moffen hem een provocateur gestuurd. In de schoenen van *Bergman* hadden zij nl. ook de introductiebrief gevonden. *Bergman* had dezelfde brief als de

heer *Gerbrands* met een microfoto. Daardoor zijn de Duitsers waarschijnlijk tot de conclusie gekomen, dat het die burgemeester was. Londen had de bijzonder grote fout gemaakt, dat het wachtwoord ook op deze foto-copie stond. Dat was fataal, want toen kwamen zij bij de burgemeester en zeiden het wachtwoord. Toen zei de burgemeester: hebt u een goede reis gehad? ik ben blij, dat u er bent, want er is iemand voor u geweest, die dolgraag met u in contact wil komen. De moffen wilden natuurlijk niets liever. Daarop zei de burgemeester: ik weet zijn adres niet, maar het is bij mejuffrouw *van Beusekom,* die in Utrecht, Leiden of Amsterdam woont; in ieder geval in een universiteitsstad. Toen zijn zij alle *van Beusekom's* in alle universiteitssteden afgegaan, en zijn na enige tijd ook bij het schoonzusje van de heer *Gerbrands* gekomen, die niet was ingelicht en dus van niets wist. Er kwam een mijnheer, die zei: Ik kom Alibaba scheermesjes verkopen. Toen zei zij: niet nodig, en toen zijn zij weer weg gegaan naar de volgende *van Beusekom.* Toen kwam zijn broer 's avonds thuis en die liet de heer *Gerbrands* weten, dat mijnheer Alibaba geweest was. Hij wist er wel van af. De eerste reactie van de heer *Gerbrands* was: wat een pech, dat ik mijn schoonzusje niet heb ingelicht, maar de volgende seconde dacht hij: als het een collega was geweest, zou hij het drommels goed hebben geweten, want wij wisten elkaars naam en de naam *Gerbrands* stond op de deur. Dan had hij zeker geweten, dat hij daar goed was, was niet weggegaan en had gevraagd naar *Piet,* want hij wist, dat hij dat was. Het was ook mogelijk, dat die man een vriend had gestuurd, dat het niet de agent uit Engeland was, maar een vriend van hem, die het niet zo goed wist. De heer *Gerbrands* heeft een telegram naar Engeland gestuurd met het verzoek om, als het goed was, door Radio Oranje te laten omroepen: het glas is groen, en als het fout was: het glas is rood. Na drie dagen kwam het bericht: het glas is rood. Toen vroeg hij zich af: wat doen wij nu? Hij dacht: als ik nu ga onderduiken, weten de Duitsers, dat zij daar moesten zijn. Zijn ware naam wisten zij niet. Toen heeft hij besloten om de gok te wagen. Zijn broer is blijven zitten en heeft door deze affaire geen last ondervonden. De heer *Gerbrands* vermoedt dus, dat de Duitsers het hebben opgegeven. Via deze affaire zijn er verder geen brokken gekomen.

41088 e.v. *(Gerbrands)*

De opdracht van de heer *Gerbrands* hield o.m. in, dat hij zich in verbinding moest stellen met een organisatie. Dat was de cadet *Carlier.* Hij was naar Curaçao ontsnapt en had de heer *Somer* ontmoet. *Carlier* had een organisatie met een contact in Heiloo—Schagen. Hij had een introductie bij zich. Het was een doorslag, een kladje; hij is het kwijt geraakt en de heer *Gerbrands* heeft het niet kunnen meenemen. De heer *Gerbrands* werd naar het contact van die *Carlier* gestuurd. Hij is daarmee in contact gekomen. Het was erg moeilijk. De mensen dachten, dat hij als hulp voor hen kwam om allerlei mooie dingen te doen. Hij moest echter alleen een escape line maken. Hij heeft er echter meer misbruik dan gebruik van gemaakt, in deze zin dat hij bij deze mensen steeds onderdak vroeg en zij dachten, dat hij hun inlichtingenorganisatie kwam opbouwen; daarvan heeft hij zich echter verre gehouden. De heer *Gerbrands* heeft gebruik gemaakt van de overgang Nederland-België, welke zij hadden; deze heeft hij op een gegeven moment bijna min of meer overgenomen.

Het opbouwen van die escape line was bijzonder eenvoudig. Hij kwam met die organisatie in contact door „Luctor et Emergo" en *Nel Lind.* Dat bleek later de organisatie van *Carlier* te zijn. Dat wist *Carlier* niet; hij wist van de organisatie niets af. De heer *Gerbrands* had dus al een overgang Nederland-België. Het moest geschieden door passage van de grenzen Nederland-België en België-Frankrijk en hij behoefde niet verder te komen dan Zuid-Frankrijk, want het B.I. zou met Lissabon doorwerken naar Portugal. Het was voor hem onmogelijk om van Frankrijk uit een organisatie door Spanje te gaan opbouwen; dat kon veel gemakkelijker via Lissabon. Hij begon dus gewoon met een overgang Nederland-België. Hij had deze organisatie al. De heer *Gerbrands* vond dr. *Westhof* bereid voor hem naar België te gaan en de zaak te exploreren. Deze heeft bijzonder veel geluk gehad; hij had daar een nicht, die alles kon leveren: Belgische papieren, Franse papieren, passeur voor Toulouse, enz. Na een week kwam hij terug. Toen moest de heer *Gerbrands* zelf de zaak onderzoeken. Hij heeft wel eens deze moeilijkheid gehad, dat de mensen hem verweten, dat hij zo weinig risico nam, maar dat was hem geleerd. Hij is met de mensen te Brussel in contact gekomen en heeft dit georganiseerd. Er moesten reizen op en neer worden gemaakt, want de passeur, die daar gevonden was, moest vrij gemaakt worden om passeur naar Frankrijk te worden. Bovendien was het in Frankrijk nog niet georganiseerd. Er moest gewacht worden tot Frankrijk klaar was, dan pas konden de contacten in werking treden. De heer *Gerbrands* heeft iemand naar Frankrijk gezonden om dat te exploreren. Dat was pater *Brummans* uit Weert. Toen deze terugkwam, bleek het ook voor elkaar te zijn. Hij had contact opgenomen met de heer *Aarts*

te Toulouse. De heer *Gerbrands* kende de heer *Aarts* zeer goed; deze was de juiste man hiervoor.

De heer *Gerbrands* heeft een passeur aangesteld, mejuffrouw *Roosenburg,* voor het passeurwerk Nederland-Brussel, om de mensen van Nederland naar Brussel te brengen. Dat is dezelfde, die een rol heeft gespeeld in de verbinding met Zwitserland. Met de lijn van de heer *Gerbrands* heeft zij zich niet intens bemoeid, want die liep in Nederland stuk. In September 1943 is de lijn stukgelopen; mejuffrouw *Roosenburg* was in Mei/Juni 1943 door de heer *Gerbrands* gerecruteerd. Bij de arrestaties is zij de dans ontsprongen en zij heeft toen gewerkt in een andere richting. In die andere richting zaten mensen, die waren aangezocht om mee te doen door mensen, die juist in de organisatie van de heer *Gerbrands* waren gekomen. Die zijn doorgegaan met het werk. Toen hij later in Nederland terugkwam, werd hij luidruchtig ontvangen door enkele jongelui, die zeiden: wij hebben het voortgezet. Die Zwitserse weg B is ontstaan uit de rudimentaire overblijfselen van de lijn, die de heer *Gerbrands* gemaakt had. Terwijl hij al weg was, is mr. *Kielstra* voor deze club geëngageerd door *Jonkers. Jonkers* is ook gearresteerd, maar *Kielstra* heeft het werk voortgezet en heeft het schitterend gedaan.

De heer *Gerbrands* is gekomen tot Toulouse, doch het contact van Lissabon uit liep mis. Er was natuurlijk een mogelijkheid om in Spanje te komen, maar de bedoeling was, dat het een wagon-lit werd tot Lissabon. Van Lissabon uit zou door mr. *Maas Geesteranus* worden opgewerkt naar Zuid-Frankrijk toe. De heer *Gerbrands* zat te wachten tot Londen hem een adres in Zuid-Frankrijk zou opgeven. Dat heeft hij nooit gekregen. Toen dacht hij: dan zal ik het maar zelf organiseren; in Spanje zal het wel meevallen; laat ik in ieder geval in Spanje komen. Het was ook eenvoudig, omdat *Aarts* over een passeurs-contact te Toulouse beschikte, die de mensen kon doorbrengen naar Spanje. De heer *Gerbrands* had dus een verbinding Nederland-België en de passeur *Henri Nijs* in België. Uit Brussel werden de mensen in één ruk doorgebracht naar Toulouse, zonder verder oponthoud, zonder verdere contacten onderweg, waardoor het risico bijzonder gering was.

De moeilijkheid met escape lines was altijd, dat de mensen wat doen wilden. Zij wilden er vier in een week doorheen jagen, waardoor de lijn na drie maanden stuk was. Als je één persoon in de maand stuurde, verloren zij de belangstelling. Daar moest je dus tussenin scharrelen. De lijn is niet stukgegaan, maar de kop in Nederland is stukgegaan door provocatie van *Vastenhout. Nel Lind* had zich op een heel ander gebied begeven en *Vastenhout* heeft haar laten arresteren. Zij was een van zijn trouwste medewerksters, waar de heer *Gerbrands* het meest aan heeft gehad. Zij was een energiek meisje, zo energiek, dat zij gevaarlijk voor hem werd. Zij scharrelde in Nederland op grote schaal piloten op en transporteerde ze naar België. Toen de heer *Gerbrands* wist, dat in Frankrijk alles in orde was met *Aarts* en dat het in Brussel in orde was, is hij op stap gegaan. Hij had een passeur Nederland-België en een passeur België-Frankrijk. Hij had een overgang over de demarcatie-lijn, die nog wel degelijk bestond. Er was alleen in de groene zoom niet zo veel bewaking meer. Men kon echter niet met de trein doorreizen, men moest passeren. Zij hadden het zo in elkaar gezet, dat zij de sneltrein van Brussel naar Parijs, nadat deze twee uur had gewacht op de douane-contrôle, weer oppikten in het volgende Franse station, nadat zij over de grens waren gelopen. Hetzelfde gebeurde van Parijs naar Toulouse. De trein stopte bij de demarcatielijn. Zij gingen er als een haas omheen en pikten hem aan de andere kant weer op. Ze hadden dus geen contactadressen nodig. Zij beschikten over grenspapieren. De heer *Gerbrands* had een passeur mee; hij wijdde deze in over deze demarcatielijn-passage, en bracht hem mee naar *Aarts.* Toen *Aarts* had uitgelegd, hoe hij zich de organisatie dacht, heeft de heer *Gerbrands* de passeur met een codebericht naar zijn broer gestuurd, in welk bericht hij zijn broer heeft uitgelegd, hoe die zich moest gedragen en hoe de organisatie moest geschieden. Hij had zijn broer aangesteld als hoofd van de passeur-koplijn, toen hij wegging. Deze was aangesteld om de mensen, die moesten weggaan, te ontvangen en hun weer instructies te geven. Hij moest mejuffrouw *Roosenburg* waarschuwen; zij zou met mensen naar Brussel gaan en zou daar door *Henri Nijs* worden doorgestuurd. De heer *Gerbrands* stuurde *Nijs* terug en is naar Spanje gegaan.

Hij dacht, dat het koek en ei was; de passage ging goed. Hij heeft kunnen telefoneren met Barcelona en Madrid. Er was echter een afschuwelijk misverstand. Hij dacht nl., dat bij de Nederlandse consulaten te Barcelona en Madrid zijn codenaam *Kees Hoek* was gedeponeerd, maar te Londen had men zitten wachten tot men van hem opkreeg onder welke naam hij in Spanje zou verblijven. Het is daar enigszins misgelopen, omdat men te Madrid dat telegram niet, zoals

41106 e.v. *(Gerbrands)*

hij had gezegd, naar de heer *Somer,* maar naar Buitenlandse Zaken heeft gestuurd. Later is hij naar het kamp Miranda gebracht. Daar verscheen te midden van een gezelschap bezoekers van het Rode Kruis de heer *Somer.* Dit was begin December 1943. De heer *Gerbrands* trilde op zijn knieën, toen hij te midden van dat gezelschap stond, en dacht: ik ben toch niet helemaal verloren. De heer *Somer* wist niet onder welke naam hij in dat kamp was. Hij werd omstuwd door verschillende vrienden; iedereen dacht, dat hij voor hem kwam, zoals dat gaat in een kleine samenleving. De heer *Somer* is er in geslaagd — op welke manier weet hij niet precies — de heer *Gerbrands* op korte termijn uit het kamp Miranda te halen. Hij heeft drie dagen te Madrid gezeten en is vervolgens via Gibraltar naar Londen gegaan. Hij heeft in die tijd ook de heer *Linthorst Homan,* nu Commissaris der Koningin in Friesland, ontmoet. De heer *Gerbrands* had uit Londen o.a. opdracht gekregen in contact te treden met de heer *Linthorst Homan,* destijds secretaris van de directie van Philips, en na te gaan, of hij die kon helpen met het leggen van een of andere verbinding. Het mislukte steeds met hem in contact te komen. Twee dagen voordat hij vertrok had de heer *Gerbrands* een afspraak met hem, die hij niet kon houden wegens luchtalarm. De heer *Linthorst Homan* had echter zijn signalement gekregen, waarin ook het litteken op zijn linkerhand was vermeld. In Lerida ontmoette de heer *Gerbrands* een kaalgeschoren man, die zich voorstelde als *Linthorst Homan.* Deze was in dezelfde tijd, misschien op dezelfde dag als de heer *Gerbrands,* naar Spanje vertrokken. De heer *Gerbrands* vroeg hem: „Had u niet op die en die dag een afspraak met iemand bij de watertoren te Hilversum?" De heer *Linthorst Homan* zag het litteken en toen was hem de zaak duidelijk. Zij zijn doorgetrokken naar Gibraltar en vandaar na twee dagen vertrokken naar Bristol. En tenslotte kwamen zij op 20 December 1943 te Londen.

55077 *(van Houten)*

De heer *van Houten* heeft verklaard, dat behalve de heer *Gerbrands* geen agent weer een opdracht tot het maken van een escape line heeft gehad. Men was er achter, dat zo'n lijn veel beter in Nederland kon worden gemaakt dan door iemand, die uit Engeland gestuurd was. Het B.I. heeft overigens van verschillende escape lines gebruik gemaakt, die als het ware voortgezet zijn door de mensen, die *Gerbrands* achter gelaten heeft. *Gerbrands* heeft zijn opdracht goed volbracht. Hij heeft de lijn gemaakt; die is opgerold geweest, maar de mensen, die er aan hadden meegewerkt, hebben die lijn telkens levend gehouden.

66361—66363 *(Bührmann)*

De heer *J. C. Bührmann* heeft medegedeeld, dat *Gerbrands* in April 1943 kwam. Hij is de eerste man van de overkant geweest, met wie de heer *Bührmann* contact heeft gehad. De nevenopdracht van *Gerbrands* betrof het zoeken van het centrum van de O.D. Zijn eerste opdracht was een weg naar Spanje voor te bereiden; toen dat klaar was, heeft *van Borssum Buisman* beslag op hem gelegd. *Van Borssum Buisman* is de speciaal voor de O.D. bestemde agent geworden.

75984 *(Somer)*

De heer *Somer* verklaart, dat de opdracht voor *Gerbrands* en *Bergman* is geweest het organiseren van koerierslijnen en het overbrengen van de berichten, die in Nederland waren. Dit is niet geheel gelukt. Zij zijn door een nachtjager boven het IJsselmeer neergeschoten. *Bergman* is verongelukt, doch *Gerbrands* heeft zijn contactman, de zwager van de heer *Somer,* die burgemeester was te Nijeveen, nog kunnen bereiken. *Gerbrands* moest contact met hem opnemen, daar de zwager van de heer *Somer* goed met de gemeenteadministratie bekend was, waardoor hij van de maatregelen van de Duitsers op de hoogte was. Tevens zou *Gerbrands* zich in verbinding stellen met andere groepen om de zaak op te bouwen en de route naar Spanje te maken. Deze opdracht was een logische aansluiting op de opdracht van *de Jonge.* Na het ongelukkige begin is het werk van *Gerbrands* in Nederland toch nog naar bevrediging gelukt. Hij was echter nauwelijks in Spanje, toen de opgebouwde koerierslijn door arrestaties te Brussel weer in elkaar werd geslagen. In de opdracht van *Gerbrands* kan men echter de lijn van de opzet van het B.I. zien; er was de militaire opzet van *de Jonge,* die tevens een politieke opdracht had om contact te zoeken met het Nationaal Comité en de O.D. en vlak daarop volgt de opdracht voor het organiseren van koerierslijnen, in het bijzonder de weg naar Spanje, die vooral door Frankrijk slecht was. Na het mislukken van de opdracht van *Gerbrands* is de heer *Somer* niet meer teruggekomen op zijn plan om een regelrechte verbinding Nederland/Spanje te maken, omdat de heer *van Niftrik* toen reeds te Bern was. Door middel van het verzenden van boeken ging het overbrengen van het materiaal vlot en bovendien had de heer *Somer* toen rechtstreeks telegrafisch contact met de militair attaché te Bern, zodat hij de andere manier heeft laten schieten. Bovendien waren er in die tussentijd agenten in Nederland gekomen, die radioverbinding hadden en die het werk

75991 e.v. *(Somer)*

van de koeriers gedeeltelijk konden opvangen. *Gerbrands* heeft ook nog contact opgenomen met een nieuwe groep, Fiat Libertas, welke hem zeer verdienstelijk hielp. Ook met de O.D. is hij in contact geweest. Het Nationaal Comité was inmiddels gearresteerd.

76451 e.v. *(Somer)*

Met betrekking tot de introductie, welke de heer *Somer* aan *Gerbrands* heeft meegegeven voor de burgemeester van Nijeveen, de zwager van de heer *Somer,* heeft laatstgenoemde het volgende verklaard. *Gerbrands* is een van de eerste agenten van het B.I. geweest. Aangezien niemand in Nederland meer iets van agenten uit Engeland wilde weten, tenzij men een bepaalde slagzin voor Radio Oranje hoorde of een bepaald wachtwoord vernam of een bepaalde handtekening zag, heeft de heer *Somer* — hoewel dit natuurlijk volkomen in strijd was met elke veiligheid — het risico genomen deze introductie mee te geven. *Gerbrands* kon zich met een bepaalde boodschap legitimeren. De slagzin had betrekking op een familieaangelegenheid. De heer *Somer* meent, dat deze slagzin was: „De turf moet gestoken worden". Het wachtwoord van *Gerbrands* heeft zich ook bij de papieren van de verongelukte agent *Bergman* bevonden. De Duitsers hebben die microfoto, waarop ook dit wachtwoord stond, ingenaaid in zijn schoenzool gevonden. De Engelse verbindingsofficier *Child,* die de agenten naar het vliegveld bracht en zorgde voor het opbergen van de microfoto's, heeft de micro niet goed in de hak van *Bergman* verborgen. Het was echter nodig, omdat de mensen in Nederland in het begin pertinent een handtekening wilden zien, dat de handtekening van de heer *Somer,* welke bekend was aan zijn zwager, onder die micro stond. Het is inderdaad juist, dat de Duitsers uit de brief konden zien, dat deze van de heer *Somer* afkomstig was, zodat ze zich afvroegen, of hij een familielid had, die burgemeester was. De heer *Somer* erkent, dat het wachtwoord niet op de fotocopie had moeten staan, aangezien de Duitsers zich daarmede dan niet bij de burgemeester zouden hebben kunnen legitimeren. *Gerbrands* had dit ook uit het hoofd kunnen leren.

41477, 41494 e.v. *(d'Aulnis de Bourouill)*

De agent mr. *P. L.* baron *d'Aulnis de Bourouill* (agentennamen o.a.: *Spijker* en *Berger),* die op 10 Juni 1943 werd geparachuteerd, heeft verklaard, dat hij in Maart 1941 uit Nederland is weggegaan. In Januari 1942 is hij in Engeland aangekomen. Daarna heeft het veertien maanden geduurd, voordat hij werd uitgezonden. De oorzaak hiervan was, dat de Nederlanders in Engeland zeer weinig, eigenlijk geen ervaring met intelligence-werk hadden, behalve generaal *van Oorschot,* die er voorzover hij weet, niet mee te maken had. Zijn contact met het B.I. is begonnen, toen de heer *Somer* te Londen met hem heeft gesproken. Dat was na Januari 1943. Hij zou in Mei weggaan en is in Juni vertrokken. In Maart is *de Jonge* weggegaan; dat was de eerste van de B.I.-agenten. De heer *d'Aulnis de Bourouill* is in de nacht van 10 op 11 Juni 1943 weggegaan. Op een gegeven moment heeft hij contact gekregen met majoor *Somer.* De heer *Broekman* werd door niemand au sérieux genomen. De heer *d'Aulnis* heeft deze er niet in willen betrekken. Hij had toen langzamerhand een aaneengesloten opleiding bij stukjes en beetjes gehad. Hij is in het laatst nog enige tijd in een hospitaal geweest. In Mei is hij inderdaad op het vliegveld geweest om naar Nederland te gaan en gedropt te worden. Het was toen slecht weer. De eerste keer, dat hij is gegaan, zijn ze tegen de Zuiderzeedijk aangevlogen en naar Engeland terug moeten gaan. Toen is het Juni geworden, voordat hij er was.

De wijze van opleiden in de S.I.S.-scholen vond hij voldoende. Hij had er een bevredigende indruk van. Dit was in de eerste tijd bepaald niet zo, maar in de laatste tijd, in de winter van 1942/1943 in het Wellesly House in Sloanestreet — het was een dergelijke naam —, waar ook Engelsen speciale lessen gaven over het Duitse leger, manieren van de S.D., manieren om cover stories te bedenken, werd er inderdaad vrij aardig en ook zeker goed genoeg gewerkt. De marconistenopleiding is naar zijn mening technisch goed geweest, maar tactisch werd er nog niet geroerd aan het peilgevaar, dat toch het bestaan van de marconist betreft. Een van de condities van de heer *d'Aulnis de Bourouill* was, dat hij geen marconist zou meenemen. Hij wilde ook niet ontvangen worden. Dat is bij de agenten van het B.I. meestal wel gebeurd. Hij heeft er zelf, vrijwel alleen, drie ontvangen, waarbij hij dus op de grond stond. Hij had er mensen bij kunnen halen.

41514 e.v. *(d'Aulnis de Bourouill)*

Zijn opdracht was in Nederland contact te zoeken met de heren *Deinum* en *Vader* — *Deinum* was de leider — en met hen een inlichtingengroep op te richten. De hoofdgroepen waren in Nederland: de Albrecht-groep vooral in het laatste jaar — de O.D. was bepaald niet een leidende, typische inlichtingengroep —, dan de Packardgroep van *Deinum,* en de Kees-groep, toen *Beukema* leider werd. De heer *d'Aulnis* stond in verbinding met *Deinum* en *Vader.* In

1944 had hij *Deinum* en *Vader* alles geleerd, wat hij hun leren kon. Zij konden hem vinden, als zij materiaal of geld nodig hadden. Toen is hij naar de G.D.N.-groep gegaan.

Zijn opdracht was een zuiver Nederlandse opdracht; de Engelsen hebben zich daarmee niet bemoeid, in zoverre, dat de Engelsen hebben gezegd: als jullie zorgen, dat er een behoorlijke intelligence is, zijn wij blij. Zij gaven hem daarnaast geen speciale opdracht. Hij heeft dit nooit gemerkt van enige agent van het B.I.

Zijn code en wat hij verder nodig had, kreeg hij van de Engelsen. De in het concrete geval gebruikte code bleef bij het Engelse ontvangstation en het decoderingsinstituut. Hij heeft gewerkt zowel met codes van het double transposition- als van het one time pad-systeem. Hij heeft direct een figure code gekregen. Later is gekomen de one time pad, dat boekje, dat was veel veiliger dan de double transposition. Deze was aan alle kanten breekbaar. Die werd echter nooit gebruikt voor belangrijke berichten. Zodra namen of tactische dingen in een telegram voorkwamen, werd die niet gebruikt. Die werd alleen gebruikt voor berichten: dit gebeurt hier en dat gebeurt daar. De heer *d'Aulnis* vond de verschillende codes, die hij kreeg, bevredigend. Het principe in die codes is, dat je iets bepaalds hebt te doen, behalve wanneer de vijand je te pakken heeft; dan doe je het niet. Nu was dat in het begin van de oorlog een bepaald trucje. Toen zijn er mensen gearresteerd en is het bekend geworden. Er is toen een trucje bij gekomen. Toen hij naar Nederland ging, waren er drie trucjes. Bij de opleiding van de heer *d'Aulnis* was gezegd, hoe hij moest handelen met zijn code en checks, als hij in handen van de vijand viel; hij mocht die trucs dan niet gebruiken. De bedoeling was, dat men in de gevangenis geen zure tijd zou hebben. Als men in Nederland in de gevangenis zou zitten en zich moest verantwoorden, moest men dapper doen. Na een tijdje liet men iets los over Engeland, dan over de code en dan vertelde men iets over *Seymour, Somer* en andere mensen. In het geheel was begrepen, dat de man, die werd gevangen genomen, alles vertelde, behalve dat trucje. Men gaf na heel veel pesten de twee eerste trucjes prijs, maar het derde niet. De heer *d'Aulnis* had ook een test question. Zulk een test question was veiliger dan de andere in de gecodeerde berichten aangebrachte security checks, behalve wanneer de vraag twee keer achter elkaar komt. Hij herinnert zich, dat hij in 1944, toen er velen zijn gearresteerd, zijn test question kreeg en daarop geen antwoord gaf. In verband met atmosferische storingen duurde het ongeveer een maand, voordat er een behoorlijk contact was, voordat het telegram naar de andere kant was; hij kreeg dus een volgende keer weer die vraag. Dat was niet zo gelukkig, als je dat in de gevangenis overkwam, want dan had men geweten wat er aan de hand was.

41539 e.v. *(d'Aulnis de Bourouill)*

Tijdens zijn werkzaamheid in Nederland had hij geen contact met andere agenten van het B.I., behalve met *Wiedemann, van der Stok, van Rijsewijk* en *Kooyman (Hooyer).* Die had hij onder zijn toezicht. Over het algemeen was het hoogst ongewenst, dat er een te druk contact was tussen de agenten onderling. De opzet van zijn uitzending was, dat hij voor de Packard-groep naar Nederland zou gaan met zijn zender en zijn kennis. Hij zou instrueren en er zou een dropping-operatie plaats hebben. Hij zou materiaal voor hen laten komen. In de loop van de tijd heeft hij voor drie groepen meteorologische dienstzenders laten komen en voor twee groepen intelligence-zenders. Dat waren er al vijf. Daarvoor waren vijf codes nodig. Zij gingen zelf zenden, met marconisten van de K.L.M. De heer *d'Aulnis de Bourouill* was promotor. Van tijd tot tijd, als hij niets anders te doen had, zond hij zelf wel eens, maar liefst niet. Er waren sergeant-marconisten, die daarvoor werden uitgestuurd. Dat was hun werk; dat was niet het werk van een promotor. Zij werden b.v. gestuurd om bij zijn groep te dienen. Dan zette hij hen in een huis, zorgde, dat zij te eten kregen en dan zonden zij wat hij gaf. De B.I.-agenten waren te verdelen in officieren en onderofficieren. De officieren — dat waren er weinig — waren de organisators, mensen, die evenals hij spionnage moesten promoveren, moesten zorgen, dat het gebeurde. Als zo'n groep eenmaal bestond en het moeilijk was een marconist te vinden, seinde hij naar Engeland: ik moet een marconist met zender hebben. Die bleef dan in een of ander huis en bleef bij de groep.

41569—41571 *(d'Aulnis de Bourouill)*

Na aankomst in Nederland is de heer *d'Aulnis de Bourouill* eerst naar de heer *de Vos van Steenwijk* in Drente gegaan en later naar Amsterdam. Na een paar maanden zat hij weer ergens anders. Hij is ook in Den Haag geweest. Tenslotte is hij getrouwd, in Maart 1944, en is hij te Amsterdam gaan wonen op zijn eigen naam en op zijn schuilnaam. Hij heeft toen te Amsterdam een flatje betrokken en daar kantooruren gehouden. De mensen liepen daar op geregelde tijden in en uit; hij heeft nooit moeilijkheden gehad. Na de oorlog heeft het hem heel wat moeite gekost om zijn dochtertje haar eigen naam te doen krijgen. Hij kan in het algemeen zeggen, dat hij het

eerste jaar te Den Haag en het tweede jaar te Amsterdam is geweest.

41579 e.v. *(d'Aulnis de Bourouill)*

Het is zo, dat de heer *d'Aulnis de Bourouill* ontzaglijk veel mensen kende en dat hij niet kon nalaten van de ene relatie in de andere te lopen. Op de duur kwam iedereen met zijn ondergrondse contacten bij hem en hij heeft dus ook van terzijde relaties gehad met het Nationaal Comité, het Vaderlandse Comité en dat soort comité's. Hij heeft ook wel enige politieke relaties gehad, vooral in het slot van de oorlog, toen hij meer als technische hulp van *Beukema toe Water* heeft gewerkt; hij heeft wel gemerkt van politieke dingen. In het Delta-centrum te Amsterdam kwamen diverse groepen bijeen, die een zeer duidelijke politieke inslag hadden. De groep, die hij mede heeft opgericht — hij heeft het zelf niet eens gedaan —, die *van Deinum*, was een zeer zuiver a-politieke, militaire groep.

De heer *d'Aulnis de Bourouill* heeft in 1944 een soort stunt uitgehaald. Toen is hij naar België gegaan en weer teruggekomen om een nieuw illegaal leven te beginnen. Als hij gevangen werd genomen, kon hij zeggen, dat hij pas in 1944 op die datum was gedropt. Dan behoefde hij over de tijd daarvóór niets te vertellen.

Over het peilgevaar heeft de heer *d'Aulnis de Bourouill* nog het volgende opgemerkt. De Engelse dienst heeft hem, toen hij wegging, een soort verhaal verteld over de wijze, waarop die peiling zou werken. Men zei: „nothing to worry about", als je maar niet langer dan twintig minuten in de lucht blijft. Nu was dit practisch onmogelijk, want de afstand tussen Engeland en Nederland was van die aard, dat een verbinding op de 40 m-band 's zomers en 's winters goed, maar in de herfst en het voorjaar slecht liep. Als je iets wilde overkrijgen, was je uren aan de gang. Over de 80 m-band was zeer gemakkelijk te peilen. Dit laatste is uitgevonden en daarmede is geëxperimenteerd door de groep-*Deinum*, waarin beroepsmarconisten van de K.L.M. zaten. Later zijn de toestellen, welke naar Nederland werden gezonden, uitgerust met kristallen in de 50 m-band. In die tussentijd waren er natuurlijk slachtoffers gevallen onder de mensen, die uren zaten te modderen. Er is toen gezegd: dat peilen heeft te veel succes; wij sturen dus de mensen uit met de mededeling, dat zij niet langer dan tien minuten mogen seinen. Er was in ieder geval een limiet gesteld. De agenten zonden echter veel langer; er was veel te veel stof.

75992 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat de agent *d'Aulnis de Bourouill* heel lang in opleiding is geweest en dat hij qua opleiding de beste agent was, die in den beginne beschikbaar was. Hij kreeg de belangrijke opdracht een radioverbinding te maken, waarmede feitelijk de eerste poging van het B.I. om een radioverbinding met Nederland tot stand te brengen, zou beginnen. In de begintijd van het B.I. was er een radioverbinding met Delfzijl geweest. Door de heer *Broekman* zijn via consul-generaal *de Jong* te Stockholm enige sets aan de heer *Oosterhuis* te Delfzijl gezonden. De heer *Koning* was radiotelegrafist en zij hebben enige maanden gewerkt. Door de groep van *Oosterhuis* is het B.I. in contact gekomen met de heer *Vader* te Den Haag, die ook reeds in die richting werkzaam was. Na de arrestatie van *Boerema, Koning* en *Oosterhuis* is de groep *d'Aulnis* in werking getreden. De tweede zaak, welke *d'Aulnis* moest behandelen, was de berichtgeving op meteorologisch gebied, daar de Royal Air Force zonder behoorlijke weerberichten over Europa vloog. Dit is wonderlijk goed geslaagd; het was iets unieks; de Belgen en de Fransen hadden het niet. De weerberichten kwamen bij wijze van spreken met de regelmaat van de klok binnen. Door het werk van *d'Aulnis* werd de radioverbinding van het B.I. een voldongen feit. De Packard-groep van de heer *Vader* heeft zich enorm uitgebreid, niet alleen op meteorologisch, doch ook op ander gebied. Vooral ten opzichte van de militaire berichtgeving heeft zij een grote activiteit aan de dag gelegd, met name t.a.v. het afschieten van V 1's en V 2's uit Wassenaar en omgeving en bij Geertruidenberg. Er kon zich geen afschietplaats verplaatsen, of het werd telegrafisch bericht.

75993 *(Somer)*

De heer *d'Aulnis* wilde op een gegeven moment terug, omdat hem de grond te warm onder de voeten werd. Het B.I. heeft hem dit echter verboden, omdat hij op dat moment de enige man was, die op zijn gebied in Nederland leiding kon geven. Hij heeft zich toen een maand of drie op aanraden van het B.I. zeer kalm gehouden en heeft toen met veel succes verder gewerkt tot het einde van de oorlog. Hij was een geboren organisator en kende zijn vak door zijn lange opleiding door en door. Hij is een van de voornaamste B.I.-agenten geweest. Hij heeft het langst gewerkt zonder te worden gearresteerd, hetgeen hem wel eens kwalijk is genomen. Toen de heer *Somer* hem voordroeg voor de Militaire Willemsorde, zeiden enige heren van de Commissie Militaire Onderscheidingen, dat hij niet had gevochten. De heer *Somer* heeft toen aangevoerd,

dat een agent, die nodeloos vecht, waardeloos is, daar hij gevangen wordt. Het heeft hem uren gekost dat aan sommige instanties duidelijk te maken. Soms werd aangevoerd, dat vroeger de Militaire Willemsorde met de klewang werd verdiend, waarop de heer *Somer* heeft geantwoord, dat, als een agent met de klewang vecht, hij zijn radioverbinding wel af kan schrijven.

75922 *(Somer)*

De heer *Somer* zegt tenslotte, dat *d'Aulnis de Bourouill* uit de groep-*Hazelhoff Roelfzema* stamde. Daardoor was hij te Londen bekend als de bonte hond, zodat het Bureau Inlichtingen hem apart heeft moeten huisvesten. Overal, waar hij kwam, wist men wat hij deed. Hij is de enige agent geweest, die het Bureau Inlichtingen van de oude dienst heeft overgenomen.

18838—18839 *(May)*

Over de agent *G. A. van Borssum Buisman* (agentennaam o.a.: *de Meester, Heintje I, Harrow*), wiens uitzending op 23 Juni 1943 plaats vond, heeft *E. G. May* medegedeeld, dat hij veel waardering had voor diens houding in het algemeen. *Van Borssum Buisman* heeft zich eerlijk gedragen in ieder opzicht. Hij heeft *May* ook zijn code niet gezegd, zoals dat normaal bij andere agenten daarvóór gegaan was. Maar zij hebben na uren lang praten een compromis gesloten. Er was veel materiaal gevonden. Ongeveer over de 100 telegrammen, waarbij ook zijn codegegevens. *Van Borssum Buisman* werd gevangen genomen bij een verhuizing en had dus zijn hele materiaal bij zich. De verzonden telegrammen waren nog aanwezig. Aan de hand van deze gegevens kon *May* toen vaststellen, dat de telegrammen zo en zo gecodeerd waren. Na een urenlang gesprek zei *van Borssum Buisman:* wanneer u zelf de code er uit haalt, dan zeg ik u, of het goed is of niet. Toen is *May* de hele nacht er voor gaan zitten en het gelukte. 's Morgens is hij met alles naar hem toegegaan en heeft gezegd: zo en zo is de zaak.

21959—21988 *(van Borssum Buisman)*

Daarop zeide *van Borssum Buisman:* „Ja, zo is het". *May* kan zich nog herinneren, dat *van Borssum Buisman* geen namen genoemd heeft, tenminste niet tegenover hem.

De heer *van Borssum Buisman* zelf heeft verklaard, dat hij in December 1942 als Engelandvaarder in Engeland is gekomen, via België, Frankrijk, Spanje, Portugal, Zuid-Amerika, Noord-Amerika en Canada. De reden van zijn vertrek uit Nederland was: te voorkomen in krijgsgevangenschap te geraken en om dienst te nemen in Engeland. Hij was lid van de O.D. (afdeling Haarlem en omgeving) en hij had voor die afdeling (speciaal Bloemendaal) meerdere gegevens bij zich, die hij te Lissabon heeft kunnen overdragen. Kort na zijn aankomst in Engeland heeft hij contact gekregen met de inlichtingendienst. Hij is al vrij spoedig daarna gedropt, in Juni 1943. Hij is eerst bij de Prinses-Irene-brigade geweest, daarna heeft hij te Londen een opleiding voor liaison-officier bij een Engels onderdeel gevolgd en toen ontmoette hij de tegenwoordige kolonel *Somer,* die hij van vroeger kende en die hem daarop vroeg bij hem in dienst te komen. Oorspronkelijk was de bedoeling, dat hij agenten zou opleiden, doch toen bleek, dat er plotseling iemand nodig was, is hij zelf gegaan en heeft hij de opleiding er aan gegeven. Zijn opleiding is verlopen volgens het gewone schema. Dat ging via Engelse instructeurs. In zijn geval was er heel kort tijd voor opleiding, dus hij had alleen bij Engelse instructeurs een opleiding gehad in „trade craft" en daarna een week op een springschool; zijn gehele opleiding heeft niet langer dan drie weken geduurd. Hij heeft dus geen opleiding als marconist gehad. Hij had als partner de marconist *Letteboer* (agentennaam o.a.: *Heintje II)* bij zich. In Juni 1943 zijn beiden tegelijk blind gedropt te Mariënberg bij Ommen. Zij hadden ieder een contactadres en zij zouden elkaar daarna weer vinden. Zij zijn 's nachts gedropt en bij het krieken van de morgen uit elkaar gegaan en drie dagen later hebben ze elkaar weer ontmoet om eerst af te wachten, of er iets gesignaleerd was in de buurt. Daarna zijn zij langs vele omwegen te Amsterdam terechtgekomen, waar zij aan het werk zijn gegaan. De heer *van Borssum Buisman* is tot 5 Februari 1944 op vrije voeten gebleven. *Letteboer* was enige dagen eerder gepeild en gearresteerd (een week eerder ongeveer). Beide arrestaties hielden helemaal geen verband met elkaar. Het was bloot toeval. Daarover hebben zij na de capitulatie de S.D. uitgebreid gehoord.

De hoofdopdracht van de heer *van Borssum Buisman* was een boodschap van de Regering aan de Ordedienst, die hij dan ook eerst heeft overgedragen. Daarna is hij gedetacheerd geweest als contactofficier voor het Bureau Inlichtingen (voor de Regering) bij het algemeen hoofdkwartier van de O.D. De boodschap hield in, dat de Ordedienst zou worden ingeschakeld, wanneer er een interregnum zou ontstaan. Die boodschap is hoofdzakelijk opgemaakt door Minister *van Lidth de Jeude.* De heer *van Borssum* Buisman zou de formule eerst uit zijn hoofd leren en dan overbrengen, maar omdat de juiste bewoordingen nogal zeer nauw luis-

21996—22035 *(van Borssum Buisman)*

terden, heeft hij de boodschap op een micro-photo (goed verborgen in een sleutel) meegenomen. De micro-photo heeft hij zelf overgedragen aan de heer *Six*. Bij zo'n opdracht kwamen de Engelsen helemaal niet te pas. Hij is daarvoor enige keren bij Minister *van Lidth de Jeude* geweest. De Engelsen waren niet eens op de hoogte van de juiste bewoordingen van de opdracht. Zijn verdere werkzaamheid was deze, dat hij contactofficier werd bij de Ordedienst met de bedoeling om via *Letteboer* verschillende berichten door te geven. Er zijn vele honderden berichten doorgegeven. Zowel militaire als economische en daarnaast natuurlijk speciale berichten, technische aanwijzingen voor de inlichtingendienst en ook betreffende provocateurs en dergelijke lieden, de samenstelling van het signalementenblad van S.D.-ers en Nederlandse collaborateurs en tenslotte aanwijzingen voor het droppen van agenten. Dat gebeurde in het begin niet zo gunstig, dus moest het worden verbeterd. De heer *van Borssum Buisman* heeft enige droppings voorbereid voor een aantal agenten. Hij heeft ook agenten ontvangen.

De maximum zendtijd was tien minuten. Deze werd natuurlijk vaak genoeg overschreden, maar dat was eigenlijk het voorschrift: tien minuten. Maar als het een erg belangrijk bericht was en de ontvangst was goed, was het vaak beter om nog even een paar minuten door te gaan dan weer de moeilijkheden te riskeren van opnieuw oproepen. Het antwoord kwam in de volgende zendtijd, tenzij natuurlijk het telegram van die aard was, dat er eerst langdurig overleg over gepleegd moest worden. Het duurde zelfs wel eens één tot twee weken, voordat er antwoord op een bepaald telegram kwam. Dat bracht juist de noodzaak mee om het telegram te bewaren, hetgeen aan de ene kant riskant was; er werd echter vaak maanden later naar een telegram verwezen of pas er op geantwoord en daarom moest je het telegram wel bij je houden (dus om precies te weten wat het resultaat was). Daar is veel over te doen geweest, maar dat was inderdaad niet te voorkomen. De telegrammen waren zo uitgezocht, dat ze zo min mogelijk woorden behoefden. Er werd verwezen naar b.v. de derde zinsnede in het tweede telegram of zoiets dergelijks om zo min mogelijk woorden nodig te maken; daarom moest men wel het andere telegram bewaren, anders kon men onmogelijk nagaan, waar het antwoord op sloeg. Het was eigenlijk zaak om te proberen de telegrammen te bewaren op een andere plaats dan waar men gewoonlijk vertoefde.

Er zijn bij de arrestatie van de heer *van Borssum Buisman* telegrammen gevonden. Hij had een aantal telegrammen bij zich en toevallig een telegram, meldende, dat hij zou vertrekken naar Engeland; dat is zeer gunstig geweest, daar kon hij steeds aan vasthouden tegenover de S.D. en hij kon zeggen: ik heb al mijn contacten afgesloten, ik kan niemand meer bereiken, kijkt u maar naar dat telegram, dat ik in mijn zak heb. Het is juist, dat er bij de opleiding aan de marconisten gezegd werd, dat, als zij in Duitse handen vielen, zij gerechtigd waren om eventueel hun code af te geven en zelfs te seinen voor de Duitsers, mits zij hun security checks niet afgaven. Bij de arrestatie van de heer *van Borssum Buisman* hadden de Duitsers zijn code reeds grotendeels. Deze was van het systeem van de dubbele transpositie. Toen zij weggingen, was hun gezegd, dat het een absoluut persoonlijke code zou zijn, die men meekreeg, die niemand anders had. „Denk er om (zo zei men), vertel hem nooit aan iemand, ook niet aan collega's, want het mag niet onderling bekend zijn." En toen bleek na zijn arrestatie, dat iedereen hetzelfde systeem had en dat de Duitsers inderdaad tot in details wisten, hoe de code in elkaar zat, op enkele woorden na. Men kreeg namelijk een versje mee. De S.D. moest dus nog maar een paar woorden weten en die hebben zij kunnen halen uit de telegrammen, die later gevonden zijn, namelijk uit die, welke de heer *van Borssum Buisman* bij zich had, en uit die van *Letteboer*. Dus zijn versje hadden zij compleet. Maar daar heeft hij zich uiteraard niet bezorgd over gemaakt, want de afspraak was, dat er met zijn code geseind kon worden, wanneer de vijand de identity checks maar niet bezat. De Duitsers zijn toen ook aan het seinen geweest, maar dat is op niets uitgelopen. Zij hebben namelijk een nieuw Spiel proberen te maken, het Spiel-Egmont, maar dat is niet gelukt en men heeft het verder op zijn beloop gelaten. Inderdaad echter zijn enige telegrammen, die in zijn code zijn gesteld, wel door de overkant in eerste instantie geloofd, terwijl deze de identity checks toch niet bevatten. Dat is een slordigheid geweest. Dat betrof één of twee telegrammen. Ook had uit de manier van stellen van de telegrammen kunnen blijken, dat het niet in de haak was, en bovendien is ook door de O.D. geseind, dat de heer *van Borssum Buisman* gearresteerd was; dus ook daardoor heeft de Engelse dienst natuurlijk een indicatie gehad, dat deze dienst zich in een Spiel gestoken had. Hij had drie security checks, waarvan hij er één mocht prijsgeven. De Duitsers begonnen er meteen over, dat er nog een

22035—22073 *(van Borssum Buisman)*

afspraak in moest zitten. Dat wisten zij reeds. Hij heeft volgehouden, dat hij daar nooit van gehoord had, en zij hebben het toen opgegeven. De heer *van Borssum Buisman* heeft die twee andere ook niet prijsgegeven.

Hij is echter 110 uur achter elkaar zonder onderbreking verhoord. Dus van die laatste uren kan hij zich niet veel meer herinneren. Hij zat aan een stoel gebonden met handboeien en steeds kwamen anderen achter de tafel, die elkaar om de zoveel uren aflosten. Hij is bij die Dauervernehmungen wel door *Bauer* geslagen. Hij is door *May* nooit geslagen; die had een heel andere tactiek van verhoren. Evenmin is hij door *Haubrock,* die zijn voornaamste ondervrager is geweest, ooit geslagen. Door *Bartels* één of twee keer en door *Bauer,* maar die is dood. Hij herinnert zich overigens niet veel meer van die laatste uren. Hij liep geen wonden op; een draai om de oren en zo eens een trap tegen de stoel of tegen het been; inderdaad geen mishandeling. Hij heeft normaal eten gekregen, met zijn ondervrager mee. Hij herinnert zich de dingen van de laatste uren helemaal niet meer, want hij weet wel, dat, toen hij wakker werd in het Oranjehotel, hij aanvankelijk meende, dat hij alles verteld had. Daarom neemt hij het een van de B.I.-agenten, die heeft doorgeslagen, niet kwalijk. Hij is op het einde van het verhoor bewust onzin gaan praten, dat was zijns inziens de enige manier om zijn ondervragers te doen denken, dat hij het niet meer volgen kon, hetgeen inderdaad is gelukt. *May* had de methode van nooit schelden, nooit hard praten, steeds maar dezelfde vragen stellen. Bijv. zei hij: „Van wie hebt u dat gehoord?" En dat zei hij dan zo'n paar honderd keer achter elkaar. In die uitgeputte toestand van half slapen, half waken zijn er bepaalde mensen, die daar niet tegen kunnen en die dan onbewust het antwoord zeggen. *May* had daar nogal studie van gemaakt.

De heer *van Borssum Buisman* is daarna naar Haaren (eerst een paar dagen in het Oranjehotel) weggevoerd, waar hij nog lange tijd verhoord is door *Haubrock.* Nog een maand achter elkaar, om zo te zeggen iedere dag. Er kwamen steeds meer kwesties in verband met de andere agenten, omdat zij wisten, dat hij de leider van die andere agenten was (daar waren zij achtergekomen), dus zij dachten, dat zij bij hem wel alles te weten konden komen. Op een gegeven moment zeiden ze: doe maar niet zo halstarrig, want we weten het al lang, en daarop kwamen zij met hele verhalen van: „als je daar in Parkstreet aankomt, dan ga je met de lift naar boven, die gaat maar tot de vijfde etage, en naar de zesde etage moet je lopen", enfin in alle details, zodat hij hier aanvankelijk inderdaad verwonderd over was, maar hij realiseerde zich terstond, dat zij dit van andere arrestanten te weten waren gekomen. Aan de manier, waarop zij het deden, had hij gauw genoeg bemerkt, dat het de bedoeling was hem te doen uitroepen: „Wij zijn dus verraden door de overkant." Zij begonnen steeds maar: „die mijnheer *Somer* daar bij jullie, die werkt voor twee kanten. Die wordt door ons betaald, kost ons een hoop geld, een paar duizend gulden in de maand, maar ja, dat hebben wij er graag voor over." En voorts wilden zij steeds namen weten. Zij wilden o.a. weten, wie de commandant van de O.D. was, waarop de heer *van Borssum Buisman* steeds het antwoord gaf: „Gelukkig, dat ik de naam niet weet, want als ik hem geweten had, dan was die via majoor *Somer* bij u terechtgekomen, met alle gevolgen van dien." *Haubrock* heeft hem correct behandeld. Hij kan niet anders zeggen. Hij was heel handig, hij heeft heel wat arrestanten bijzonder vriendelijk onthaald en in Haaren flessen wijn opengetrokken tijdens het verhoor. Bepaalde mensen zeiden daardoor meer dan zij mochten. Dit was zijn tactiek, doch dat was toelaatbaar.

De heer *van Borssum Buisman* is later naar Utrecht gevoerd en daar ter dood veroordeeld. Hij is samen met de nu omgekomen overste *Tonnet* te Utrecht voor het „Kriegsgericht" geweest en daar is hij 3 keer ter dood veroordeeld. De heer *van Borssum Buisman* is nog steeds niet achter de finesses gekomen, hoe hij daaraan is ontkomen. Er zijn verschillende lezingen. Hij heeft vanuit de cel de hulp ingeroepen van jhr. mr. *P. J. W. de Brauw,* advocaat in Den Haag; deze heeft via enige tussenpersonen kans gezien om iemand naar Berlijn te sturen, teneinde een ruilpoging te bewerkstelligen tegen Duitse agenten te Londen. Daar hebben de Engelsen nooit metterdaad op willen ingaan, doch zij hebben het aangehouden om tijd te winnen. In afwachting van die eventuele ruil heeft men hem met een groep van een man of veertig naar Duitsland getransporteerd. Hij heeft in twee gevangenissen in Duitsland gezeten. Daarna is hij tijdens het vervoer naar een derde gevangenis uit de trein gesprongen, samen met overste *Tonnet.* Ieder voor zich zijn zij in November 1944 weer teruggekeerd naar Nederland. *Tonnet* is in één week van Detmold uit, waar zij uit de trein waren gesprongen, komen teruglopen. Hij verkeerde in een betere physieke toestand dan de heer *van Borssum Buisman.* Om de risico's te verdelen, hebben zij toen afscheid van elkaar genomen en is de heer *van Borssum Buisman* alleen doorgegaan. Hij is hierop ge-

arresteerd door de Duitse politie. Daar heeft hij toen het verhaal gedaan, dat hij Nederlands arbeider was, die tijdens het bombardement in Dusseldorf verzeild was geraakt. Ook zei hij, dat hij zijn geheugen had verloren. Dit verhaal hebben zij geloofd. Zij hebben hem in een ziekenhuis te Detmold ± 1½ maand verpleegd (als Nederlands arbeider) en nadat hij weer hersteld was, heeft hij daar om papieren gevraagd. Zo is hij gewoon met een pas en allerlei „Bescheinigungen" per trein teruggekomen. Hij heeft tot Oldenzaal in een Duitse trein gereisd. Daarop in een goederentrein; samen met andere afgevoerde Nederlandse arbeiders (met inderdaad gebombardeerde Nederlandse arbeiders) en vervolgens is hij te Amsterdam uitgestapt en heeft hij zich weer teruggemeld bij zijn chef, de commandant van de Ordedienst. Dat was Januari 1945.

Hij is toen weer in functie getreden bij de O.D. Hij zou met berichten teruggaan naar het Zuiden. Hij is nog te Sliedrecht gecrosst door de Biesbosch. Zij zijn daar halverwege beschoten in het bootje en zij moesten terugkeren. Dat was de laatste keer, dat er daar ter plaats gecrosst is, en zo is de missie mislukt. Dat was midden April. De Duitsers hadden grote schepen bij de Kop van 't Land laten zinken, vanwaar zij schoten. Hij is hierop teruggegaan naar Amsterdam en hij heeft de bevrijding te Amsterdam meegemaakt. Hij heeft in de tijd van Januari 1945, het moment van zijn terugkomst te Amsterdam, totdat hij die poging heeft gedaan om over de rivieren te komen, weer berichten verzonden. Hij heeft als agent van het B.I. zijn oude functie weer opgevat met een marconist van de O.D. Deze had intussen weer een goede zendgroep opgericht en hij heeft allerlei berichten over Militair Gezag doorgezonden. Hij heeft voor zijn gedragingen in deze tijd een Engelse onderscheiding gekregen.

35680 *(Six)*

De heer *Six* is van oordeel, dat, nadat in het voorjaar van 1942 de O.D. door middel van *Dogger* contact had gezocht met de Regering, *van Borssum Buisman,* die half Juni 1943 hierheen gekomen is, de eerste is geweest, die daarop een reactie bracht. Als men echter aan *van Borssum Buisman* vroeg: „Hoe staat het nu, wij hebben toch destijds *Dogger* gestuurd en hoe heeft de Regering daar nu op gereageerd?", dan keek *van Borssum Buisman* je met zulke ogen aan en zei: „Van *Dogger* heb ik nooit gehoord".

42614—42617 *(Schreieder)*

Schreieder heeft verklaard, dat *van Borssum Buisman* van de zendgroep-Barbara was. Als van *Borssum Buisman* 110 uur zonder onderbreking is verhoord, was dit een Dauervernehmung; dat was tegen de bepalingen, want volgens de voorschriften mocht in het uiterste geval slechts 3 nachten lang verhoord worden en wanneer overschrijding van deze tijdsduur om de een of andere reden door de bevoegde ambtenaar voor noodzakelijk werd gehouden, moest de Befehlshaber der Sicherheitspolizei een verzoek hiertoe eerst inwilligen. *Schreieder* is bij dit geval niet betrokken geweest, d.w.z. het geval werd niet door hem behandeld, dat betrof het „Referat-*Frank*". Eigenlijk IV E, dus de spionnage-afweer; *Schreieder* was wel competent voor spionnage-afweer, maar beperkte zich tot de spelen. Hij haalde uit dit „Referat" datgene, wat voor de spelen noodzakelijk was, terwijl het eigenlijke uitvoerende werk door Kommissar *Frank* verricht werd.

53890—53914 *(Haubrock)*

Haubrock zegt, dat ritmeester *van Borssum Buisman* een Dauervernehmung heeft ondergaan. De Dauervernehmungen kwamen eigenlijk bij *Haubrock* niet veel voor. Ze werden slechts in heel bijzondere gevallen toegepast. Hij kent bijvoorbeeld de gevallen van *van Lanschot* en *van Borssum Buisman.* Het z.g. „verschärftes Vernehmen" is een verhoor, dat op verschillende wijzen uitgevoerd kan worden. Het is eigenlijk, grof gezegd, een verhoor met stokslagen, dat van bovenaf, van Berlijn uit, bevolen werd. Hij kan niets nauwkeurigers hieromtrent zeggen, want hij heeft zo iets nooit meegemaakt of gezien en hij kent inderdaad ook de werkwijze en voorschriften niet. Er bestond zo iets, maar bij *Schreieder* is het toch nooit doorgevoerd. Als noodoplossing heeft *Schreieder* daarvoor de „Dauerverhöre" voorgesteld. *Schreieder* is een van de initiatiefnemers van het „Dauerverhör". In ieder geval, voorzover het Nederland betreft. Bij ritmeester *van Borssum Buisman* was de zaak in zoverre eenvoudiger, omdat hij bij de gevangenneming nuttig materiaal bij zich had. *Haubrock* heeft hem zelf gevangen genomen te Amsterdam. *Van Borssum Buisman* droeg drie mappen bij zich:

a. binnenkomende telegrammen uit Engeland;
b. uitgaande telegrammen;
c. notities en berichten voor Londen.

Van Borssum Buisman moest op grond van deze vele geschreven zaken iets kunnen zeggen en daarover een uiteenzetting kunnen geven. Dat heeft de Duitsers enigermate tevreden gesteld. Zijn verhoor was interessant en kwam op 112 pagina's schrijfmachineschrift. *Haubrock* heeft een gedeelte van deze Dauervernehmung bijgewoond. Hij weet het echter niet zeker meer. Hij heeft *van Lanschot* ook slechts de eerste 6 tot 8 uur van de Dauervernehmung

meegemaakt. Men wisselde alle 6 of 8 uur. Daar hij als „Sachbearbeiter" aan deze zaak niet zoveel tijd kon opofferen, kwamen andere mensen daarvoor in aanmerking. Mensen, die, eerlijk gezegd, niet geschikt waren voor grotere verhoren. Mensen, niet slechts uit het Referat van *Schreieder,* maar in het algemeen zij, die vrij waren. Hij gelooft niet, dat *van Borssum Buisman* bij die Dauervernehmung geslagen is.

Haubrock weet niet, of ernstig geprobeerd is na de arrestatie van *van Borssum Buisman* over zijn verbinding met Engeland in contact te komen. Er is natuurlijk bij iedere gevangenneming en bij iedere belangrijke aangelegenheid geprobeerd te spelen om een verbinding tot stand te brengen. Dat zal ook bij *van Borssum Buisman* het geval geweest zijn, maar toch niet in het kader, niet op de manier van het England-Spiel. Want de basis van het England-Spiel was sabotage, terwijl de opdracht van *van Borssum Buisman* spionnage was. Men zal geprobeerd hebben de kring van *van Borssum Buisman* te penetreren. Naar de mening van de Duitsers was door de uitschakeling van *van Borssum Buisman* zijn groepsverband vernietigd. Zij hadden zijn marconist. Zij hadden *Tonnet* en kenden de hoofdmedewerkers, die ten dele waren gevangengenomen. Daarmede geloofden de Duitsers, dat deze groep uitgeschakeld was. De houding van *van Borssum Buisman* en van *Tonnet* was boven alle lof verheven. Ook *Tonnet* is aan een Dauerverhör onderworpen. *Tonnet* heeft het langste Dauerverhör ondergaan, dat ooit afgenomen is.

53984 ***(Haubrock)***

57467—57469 ***(van Borssum Buisman)***

De heer *van Borssum Buisman* heeft voorts nog medegedeeld, dat hij samengewerkt heeft met *H. Letteboer,* die gelijk met hem gedropt is, *R. A. Grisnigt* (geparachuteerd op 20 September 1943) en *H. van der Stok* (geparachuteerd op 20 September 1943), terwijl ook *P. Hoekman* (geparachuteerd op 20 September 1943) voor hem bestemd was. De laatste is niet bij zijn eigen aankomst, doch pas later, bij de ontvangst van anderen, omgekomen bij een vuurgevecht in Brabant; toen had hij dus al enige maanden gewerkt. De combinatie, met welke de heer *van Borssum Buisman* werkte, was in hoofdzaak bestemd voor de berichtgeving van de O.D. Eigenlijk was zijn marconist *Letteboer* alleen voor de verzending van zijn persoonlijke berichten bestemd. Het waren grotendeels berichten over de O.D. en in samenwerking met de O.D. Maar de andere marconisten verzonden ook berichten, die zij van vele andere kanten kregen, b.v. van de groep-Kees (geleid door *de Koe*) en ook van andere kanten, b.v. ook voor sommige Engelsen. *Diesfeldt,* die op 6 November 1943 gedropt is, behoorde ook tot de groep-Barbara. *Grisnigt* en *Hoekman* heeft hij zelf ontvangen, *van der Stok* niet. Er zijn door hem heen en weer ongeveer 400 à 450 telegrammen verzonden. Door de zendergroepen zijn echter veel meer telegrammen verzonden. De naam „groep-Barbara" is afkomstig van overste *Tonnet,* die eigenlijk leider was van de groep, nadat de heer *van Borssum Buisman* de marconisten had ontvangen en zelf een andere taak had gekregen. Bovendien was er bij hem steeds sprake van, dat hij spoedig naar Engeland zou terugkeren. Daarom heeft overste *Tonnet* de permanente leiding van die groep op zich genomen en als artillerist heeft hij haar de naam „Barbara" gegeven. Onder de groep-Barbara werden alleen de marconisten verstaan. Hoewel de naam er hier te lande aan is gegeven, verstond men er alleen de mensen onder, die door het B.I. gedetacheerd waren bij een of andere groep. Zij was als het ware in onderhoud bij de O.D. maar zij bleven agenten van het B.I., die hier onder leiding stonden van overste *Tonnet.* Deze marconisten kregen de berichten van de O.D. of via een van de andere groepen, b.v. van de groep-Kees, de G.D.N. Het was dus als het ware een verzendbureau. De marconisten hadden de opdracht vooral niet te proberen op eigen gelegenheid berichten te vergaren, maar alleen de berichten te verzenden, die zij van overste *Tonnet* kregen. Het was dus een eentonig bestaan: één uur per dag werken en verder binnenzitten en zich onthouden van illegale werkzaamheden.

57486 e.v. ***(van Borssum Buisman)***

66363 ***(Bührmann)***

De heer *J. C. Bührmann* heeft verklaard, dat *van Borssum Buisman* de speciale man voor de O.D. was.

76004 ***(Somer)***

De heer *Somer* deelt mede, dat *van Borssum Buisman* de eerste agent is geweest, die persoonlijk met de O.D. contact heeft opgenomen. Hij had van de Regering opdracht gekregen bepaalde instructies aan de O.D. over te brengen in verband met de taak, welke door deze organisatie verricht moest worden. Aan deze opdracht aan de O.D. heeft het B.I. part noch deel, daar de Ministers *Gerbrandy* en *van Lidth de Jeude* deze hebben gegeven.

76020 ***(Somer)***

Totdat de heer *van Borssum Buisman* gearresteerd werd, heeft hij contact met de O.D. gehouden. Als radio-telegrafist heeft hij *Letteboer* meegekregen, die ook heel goed heeft gewerkt. Na de arrestatie van *Letteboer* hebben de Duitsers tevergeefs getracht met diens zender een spel op te zetten. Dit mislukte, omdat *van Borssum Buisman* zijn test question niet had vrijgegeven. Er is herhaling van het tele-

76021 ***(Somer)***
76025 ***(Somer)***
76174 e.v. ***(Somer)***

gram gevraagd; toen kwam dezelfde fout weer voor, waarop men de verbinding heeft afgebroken. Bovendien was aan het telegram, dat de Duitsers zonden, meteen te zien, dat het niet van *van Borssum Buisman* was. Deze toch gebruikte bij voorkeur vreemde woorden.

76025 *(Somer)*

De heer *Somer* verklaart verder, dat de agenten *Hoekman* en *Grisnigt* werden toegevoegd aan de agent *van Borssum Buisman*, schuilnaam *de Meester*. Zij zouden de radiodienst van de O.D. opbouwen. *Van der Stok*, die gelijktijdig met hen werd gedropt, had in dit verband een bijzondere opdracht op het gebied van de fotografie. Men had in Nederland gebrek aan films en chemicaliën en bovendien waren de foto's over het algemeen te groot. *Van der Stok* heeft hiertoe een speciale opleiding gehad. Hij moest deze aangelegenheden in Nederland zoveel mogelijk coördineren, hetgeen niet wil zeggen centraliseren. Het B.I. zag in verband met arrestaties liever decentralisatie, maar toch moest elke groep weten op welke manier materiaal het beste kon worden overgebracht en hoe het beste met codes kon worden gewerkt. *Van der Stok* heeft echter maar weinig werk kunnen verrichten, daar hij reeds in Februari 1944 gearresteerd werd.

Over de agent *O. M. Wiedemann* (agentennamen o.a.: *Webster* en *Jaap)*, wiens uitzending plaats vond op 20 September 1943 heeft mr. *P. L.* baron *d'Aulnis de Bourouill* verklaard, dat hij deze heeft ontvangen. *Wiedemann* had de Engelse nationaliteit. Hij werkte volkomen in het kader van het B.I., maar hij was overgebleven uit de tijd, toen de Engelsen zeiden: wanneer de Nederlanders het niet doen, zullen wij Engelse agenten opleiden. Uit het leger zijn toen een aantal mensen uitgezocht, die Nederlands spraken. Hij sprak volkomen goed Nederlands. Hij had in Nederland lager en middelbaar onderwijs gehad. *Wiedemann* moest proberen de groep-Fiat Libertas deskundige leiding te geven.

41507 e.v. *(d'Aulnis de Bourouill)*

41517 *(d'Aulnis de Bourouill)*

52790 *(Ausems)*

De heer *A. W. M. Ausems* deelt mede, dat *Webster (Wiedemann)* een nieuwe zender aan de Radiodienst heeft bezorgd.

55192 e.v. *(Wiedemann)*

De heer *O. M. Wiedemann* heeft verklaard, dat hij sinds 1934 in Engeland woonde. Hij had de Engelse nationaliteit. Hij was in Engeland in Engelse militaire dienst, bij de artillerie; hij is dat tot November 1942 gebleven. Toen is hij bij de Engelse geheime dienst gekomen. Als Engelsman is hij in opdracht van de Engelse dienst in Nederland gedropt, met medeweten en goedkeuring van het B.I. De reden, waarom het B.I. er van op de hoogte was gesteld, ligt waarschijnlijk in het feit, dat zijn opdracht was: in verbinding te komen met een bestaande organisatie. Met andere woorden: om te werken in het kader van de opdrachten, die andere agenten van het B.I. al hadden gehad. Bij de samenwerking, welke er tussen het B.I. en S.I.S. bestond, werden in de overgrote meerderheid van de gevallen de agenten door B.I. zelf gerecruteerd uit Nederlandse militairen en anderen; in dit bijzondere geval heeft de Engelse dienst gezegd: wij hebben voor dit geval iemand. Het is niet zo, dat hij is uitgezonden met een speciale Engelse opdracht. Hij heeft net als de andere agenten een opdracht gekregen, welke gemaakt is in het raam van de samenwerking tussen B.I. en S.I.S. en niet een speciale Engelse opdracht, waarvan het B.I. alleen maar op de hoogte was gesteld. Hij heeft zijn opleiding gehad van de Engelsen. Het contact met het B.I. zal waarschijnlijk pas na drie, vier maanden opleiding zijn ontstaan. De mogelijkheid bestaat, dat de Engelse dienst aanvankelijk eigen plannen met hem had. Dat weet hij echter niet. Hij heeft in die eerste drie, vier maanden van zijn opleiding in het geheel niet gehoord wat men met hem van plan was. Uitsluitend dat hij in Nederland zou worden gedropt. Dat stond in het begin vast, omdat hij Nederlands sprak, in Nederland had gewoond en kennelijk geschikt was om aldaar te werken. Hij had in het Engelse leger de rang van „bombardier", een rang, welke gelijkstaat met die van korporaal. Hij was reeds voor een selectiecomité geweest in verband met het ontvangen van de officiersopleiding en toen dit contact met de geheime dienst ontstond, werd deze onmiddellijk stopgezet, omdat zij 9 maanden zou duren. Hij heeft de rang van eerste-luitenant gekregen, zodra hij bij de Engelse dienst kwam. Dat is een Engelse rang geweest. De heer *Wiedemann* is in November 1942 bij de opleiding gekomen. De opleiding duurde niet zo lang, maar de uitzending werd steeds uitgesteld door verandering van de plannen. Hij was klaar met de opleiding omtrent Maart, April 1943. Hij had toen geen geregeld contact met het B.I. Hij werd echter voorgesteld aan majoor *Broekman*. Hij meent, dat hij in Juli of Augustus bij het B.I. in Parkstreet is geweest. Hij heeft daar majoor *Somer* en kapitein of luitenant *de Jong* ontmoet. Er was reeds met de heer *Broekman* over een concrete opdracht gesproken. Als reden, dat de zaak bleef hangen, werd hem opgegeven, dat het aantal slachtoffers bij de droppings zo groot was en dat men een andere weersgesteldheid afwachtte. De reden van de ongelukken zou bij de luchtmacht hebben gelegen. Hij heeft vijf volledige proefsprongen gemaakt. Hij heeft ook een volledige code-

55200 e.v. *(Wiedemann)*

55207 e.v. *(Wiedemann)*

55220 e.v. *(Wiedemann)*

opleiding gehad. Dat was een code volgens het systeem van de double transposition. Hij heeft ook wel een cijfercode gehad. Dat was voor speciale gevallen, waarbij namen genoemd moesten worden. Zijn gewone code was: double transposition. Dat was een code, waarin een security check was gebracht. Hij had niet, wat men noemt, een test question meegekregen, d.w.z. dat men hem, als men twijfelde, een bepaalde vraag kon stellen, waarop hij een afgesproken antwoord zou geven.

55235 *(Wiedemann)*

De opdracht van de heer *Wiedemann* was zich in verbinding te stellen met een bepaalde groep, die werkte onder de naam „Luctor et Emergo". De bedoeling was, dat hij ter beschikking van deze groep-Luctor et Emergo zou worden gesteld. Zijn taak was te zorgen, dat die groep een behoorlijk actieve inlichtingengroep werd, en hij moest de berichten van die groep overbrengen. Hij moest ook de leden er van opleiden, hun leren op een meer doeltreffende wijze hun berichten samen te vatten, meer technisch, meer militair. Vóór

55244 *(Wiedemann)*

zijn verterk waren hem geen namen van de groep-Luctor et Emergo bekend en voorzover hij kon nagaan, waren die zijn bureau ook niet bekend. Men had niets, waarop men kon afgaan, behalve dat van tijd tot tijd koeriersberichten waren ontvangen van de groep-Luctor et Emergo. Men was te Londen van oordeel, dat die groep

55259 e.v. *(Wiedemann)*

wel de moeite waard was geholpen te worden. Hij heeft eigenlijk geen contact gehad met de leden van de Luctor et Emergo-groep; dat is niet gelukt. Hij is voorgesteld aan twee personen, die ook die naam gebruikten, maar achteraf bleek dit contact niet het contact te zijn met de groep, waarvoor hij was uitgezonden; die groep scheen inmiddels te zijn opgerold. De mensen, met wie hij in aanraking kwam, waren niet actief werkzaam als groep. Een van die connecties had een direct contact met *Tonnet*. Het was eigenlijk een soort van aftakking van de Luctor et Emergo-groep. Het was eigenlijk ten dele een O.D.-contact. Daarbij waren voorts nog *Dalenoord,* jhr. *van Holthe* en *de Goes Meyer*. De heer *Wiedemann* heeft echter toch met deze mensen kunnen werken. Hij heeft er een bruikbare groep van kunnen formeren. Zij noemde zich Luctor et Emergo en de heer *Wiedemann* verkeerde in de veronderstelling, dat hij met de bedoelde groep-Luctor et Emergo te maken had; hij heeft pas na de bevrijding bemerkt, dat die laatste groep, of een groot deel er van, bij

55269 e.v. *(Wiedemann)*

hem in de gevangenis in Duitsland zat. De mensen, met wie de heer *Wiedemann* contact had, vormden een kleine groep van zakenlieden, die niet heel veel tijd hadden, maar wel heel veel connecties.

Hij is er in geslaagd een behoorlijke radioverbinding met Engeland tot stand te brengen, maar het heeft lang geduurd. De moeilijkheid was geschikte adressen te vinden, waar hij een antenne kon gebruiken. Hij is in December 1943 in aanraking met de Radiodienst gekomen; die heeft zijn probleem opgelost; deze dienst heeft zijn toestel overgenomen en een K.L.M.-marconist gegeven. Hij had het gebruik van eigen lijnen, maar had de technische moeilijkheid van het toestel niet meer. Hij is blijven doorwerken met zijn oorspronkelijke groep Luctor et Emergo. De verbinding van de Radiodienst is door zijn toestel tot stand gekomen. Hij heeft berichten over de Radiodienst gestuurd, omdat deze dienst schijnbaar niet goed aangeschreven stond bij het B.I. De eerste reactie van Londen was namelijk een waarschuwing om onmiddellijk alle contact af te breken, omdat de Radiodienst volgens hen gepenetreerd en zeer gevaarlijk was. Dat zal zijn geweest in het vroege voorjaar van 1944. Toen heeft hij een lange reeks van uitwisselingen van berichten gehad, waarin hij Londen heeft kunnen overtuigen, dat de Radiodienst een uitstekende organisatie was met mogelijkheden en dat die zeer dringend noodzakelijk was, omdat de radioverbinding de

55281 e.v *(Wiedemann)*

grootste moeilijkheid van alle groepen scheen te zijn.

Ongeveer in Mei 1944 waren zijn werkzaamheden ten einde, omdat hij de gehele organisatie had overgelaten aan *de Goes Meyer* en deze ook van een code had voorzien. Hij kreeg de opdracht uit Londen om terug te komen via België en Frankrijk. Dat is niet gelukt. Hij is tot Brussel gekomen en toen is de passeur niet volgens de afspraak verschenen. Hij heeft zich weer begeven naar het adres te Amsterdam, waar hij had gelogeerd, en vernam toen, dat *de Goes Meyer* was gearresteerd op het persoonsbewijs, dat de heer *Wiedemann* hem had verschaft. Hij had hem een blanco persoonsbewijs gegeven. Hij had er 6 of 8 uit Londen meegebracht en had die verspreid. Zij waren van hetzelfde type als zijn persoonsbewijs en waren tot dusverre goed gebleken. De S.D. scheen er echter achter te zijn gekomen. Bij een routine-check op de trein hadden zij het persoonsbewijs gevraagd en het tegen het licht gehouden. Het watermerk was niet goed en toen is de heer *de Goes Meyer* gearresteerd. Hij is vrijgekomen door een overval van een knokploeg op de gevangenis van Arnhem. De heer *Wiedemann* achtte het toen echter noodzakelijk van adres te veranderen en is verhuisd naar een adres in de Zuider Amstellaan. Toen hij vernam, dat *de Goes Meyer* weer op vrije voeten was, is

hij weer naar zijn vroegere adres teruggekeerd. Hij heeft contact opgenomen met de groep. Zij had een speciaal verzoek. *Tonnet* was inmiddels gearresteerd en men meende, dat deze in het huis van bewaring te Arnhem zat en ter dood was veroordeeld. De heer *Wiedemann* moest een telegram versturen met het verzoek, dat de gevangenis zou worden gebombardeerd of dat men *Tonnet* met deviezen zou vrijkopen. Londen is op dat voorstel niet ingegaan en *Tonnet* is uiteindelijk in Remscheid-Lüttringhausen terechtgekomen.

55285 *(Wiedemann)*

De heer *Wiedemann* is zuiver door een toeval gearresteerd. Hij heeft een bezoek afgelegd bij de heer *Posthuma,* de bewoner van de flat in de Zuider Amstellaan, welke hij uit veiligheidsoverwegingen na de arrestatie van *de Goes Meyer* tijdelijk had gebruikt. Toen hij hoorde, dat *de Goes Meyer* weer op vrije voeten was, was hij weer naar zijn oude adres in de Vechtstraat gegaan. Hij meende echter de heer *Posthuma* te moeten bezoeken om hem te bedanken voor het gebruik van zijn flat. Hij is er op een avond heengegaan. Er is toen bezoek geweest van de landwacht, die de heer *Posthuma* er van verdacht actief werkzaam te zijn. Hij had een doktersverklaring afgegeven aan een Joodse vrouw. Deze was gearresteerd; men had zijn naam op de quitantie gevonden en dacht, dat hij in die zaak diep verwikkeld was, hetgeen niet het geval was. De heer *Wiedemann* had nog steeds zijn oude persoonsbewijs, waarvan de landwacht constateerde, dat het vals was. Zij hebben hem toen gearresteerd.

55300 *(Wiedemann)*

Toen hij poogde te vluchten, kreeg hij een slag in het gezicht met de kolf van een revolver; hij werd duizelig en viel achterover. Toen besefte hij, dat verdere weerstand nutteloos was en heeft hij zijn handen boven zijn hoofd gehouden en gezegd, dat hij zich overgaf. Een landwacht heeft de heer *Wiedemann* daarna door het hoofd geschoten.

55308 e.v. *(Wiedemann)*

Bij zijn verhoor door *Haubrock* heeft hij voorgegeven de namen van de personen, met wie hij had samengewerkt, niet te kennen, omdat hij die mensen eigen namen gegeven had zoals *Observer, Times, Telegraph.* Wel heeft hij dingen verteld van de organisatie van de Intelligence Service, dat wil zeggen: hij heeft opgaven gedaan, die in het algemeen wel overeenkwamen met wat de Duitsers al wisten. Hij kreeg dossiers van andere agenten ter inzage. *Haubrock* zei: u behoeft geen gewetensbezwaar te hebben om het een en ander te vertellen; u kunt zien, wat wij weten, het is zuiver een formaliteit. Toen heeft de heer *Wiedemann* herhaald, wat in andere dossiers stond. Hij heeft een zuiver denkbeeldig schema gemaakt van de opbouw van de Intelligence Service. De heer *Wiedemann* was niets van de opbouw daarvan bekend en dat heeft hij *Haubrock* ook gezegd. Toen zei deze: doe het maar, zoals u het u voorstelt. Daar is de fantasie van *Haubrock* bijgekomen. Deze heeft diverse tekeningetjes gemaakt met een wegwijzer naar Haaren voor agenten, die gedropt waren. Het was zuiver een scherts. Op een gegeven ogenblik zei een Duitser: wij hebben uw uitwisseling tegen een van onze agenten in Engeland tot stand weten te brengen en u gaat nu terug naar uw vaderland. Hij gaf toen 4 pakjes cigaretten en 2 pakjes shag en zeide: „Sie werden bald Ihr Vaterland zurücksehen." De heer *Wiedemann* ging echter op Dolle Dinsdag naar een gevangenis in Krefeld. In de gevangenis was er niets van bekend. Hij heeft weer geïnformeerd, toen hij werd overgeplaatst van Anrath naar Remscheid. Daar wisten zij er ook niets van. Toen begon hij in te zien, dat het een truc van hen was geweest om te verhinderen, dat hij onderweg pogingen tot ontsnapping zou doen.

55321 e.v. *(Wiedemann)*

De heer *Wiedemann* is door de Duitsers niet in het bijzonder gehoord over zijn code. Zij hadden zijn code reeds, omdat de K.L.M.-marconist, die bij de Radiodienst zijn werk had overgenomen, al veel eerder gearresteerd was met de code van de heer *Wiedemann.* Alleen had de heer *Wiedemann* twee sleutels op zijn code; zijn identification group was anders dan die van de K.L.M.-marconist.

55327 *(Wiedemann)*

De heer *Wiedemann* had, toen hij werd gearresteerd, geen papieren bij zich. Degenen, die aanwezig waren op het adres, waar hij werd gearresteerd, zijn tot laat in de nacht door de landwacht verhoord. Nadat deze arrestanten meenden, dat de mensen, bij wie de heer *Wiedemann* woonde, nog tijd hadden gehad om zich uit de voeten te maken, hebben zij het adres opgegeven, waar hij logeerde.

55328 *(Wiedemann)*

Daarheen is de landwacht gegaan. Zij hebben toen alle papieren van de heer *Wiedemann* gevonden, telegrammen, code, met de sleutels en alles erbij. Toen wisten de Duitsers dus alles. Te Haaren heeft *Haubrock* hem op een middag een stapel telegrammen in het Duits voorgelegd, die de heer *Wiedemann* had verzonden. Die had de S.D. reeds uitgewerkt en vertaald in het Duits. De heer *Wiedemann* maakte zich niet zo ongerust over zijn code, omdat hij wist, dat die niet gebruikt kon worden, aangezien het onmiddellijk bekend was, dat hij gearresteerd was en dat daarvan bericht naar Londen zou gaan.

55329 *(Wiedemann)*

Dit kon hij weten, daar mejuffrouw *Visser,* die op hetzelfde adres gearresteerd was als de heer *Wiedemann,* de volgende dag reeds tijdelijk in vrijheid werd gesteld, hoewel zij enkele uren later weer is gearresteerd. Deze heeft zich in verbinding gesteld met de Radiodienst. Deze dienst berichtte Londen en dus was er geen gevaar, dat de Duitsers misbruik zouden maken van de code of het toestel van de heer *Wiedemann.*

57023—57024 ***(Schadd)***

De heer mr. *T. Schadd* heeft verklaard, dat het de Radiodienst en met name *Jan Thijssen* veel moeite heeft gekost contact met Engeland te krijgen. Het is toevalligerwijs tot stand gekomen via *Wiedemann.* Dat was min of meer toevallig, omdat de relatie met *Wiedemann* door een familiekwestie tot stand was gekomen en deze te Londen vertrouwen heeft weten te wekken. Eerst daarna is er sprake geweest van geregeld contact met Engeland.

76025 ***(Somer)***

De heer *Somer* heeft medegedeeld, dat de agent *Wiedemann,* een Engelsman, reeds lang in opleiding was en beter op de hoogte was van de Britse methode in het algemeen dan de Nederlandse agenten, omdat het iemand van de Britse dienst zelf was. De Britten wilden in Nederland graag iemand hebben, die op het gebied van de militaire intelligence zijn sporen had verdiend. Immers, zij kregen heel dikwijls rapporten door, die wat opzet betrof, volkomen van elkaar afweken. Het was dus nodig, dat voor het samenstellen van militaire rapporten bepaalde richtlijnen werden gegeven. Bij elke zending kreeg het B.I. b.v. enige tekeningen van het vliegveld Gilze Rijen en evenzo van Deelen en Schiphol, hetgeen natuurlijk volkomen overbodige arbeid was. Ook kreeg het B.I. vele tekeningen te zien van de tankvallen in Den Haag. Men kroop 's nachts op de knieën naar de tankval en ging tekenen en wanneer de zaak werd gevonden, werd men gearresteerd. Een vliegtuig vloog er echter tweemaal in de week overheen en nam een foto, zodat men precies wist, hoe de zaak eruit zag. Al dat werk was dus gedeeltelijk voor niets, bepaalde gegevens konden echter nu eenmaal niet van de lucht uit worden gefotografeerd. Dit was te voorkomen geweest, indien men dit vóór 1940 had geregeld. Vóór 1940 had men hier een inlichtingendienst, een „shadow-organization" moeten organiseren, die dit had kunnen regelen. In 1940 werkte iedereen in de mist en zonder leiding, vandaar dat de rapporten enorm van elkaar verschilden, en ten tweede waren zij vaak, ondanks alle goede wil en ijver uit militair oogpunt onvolledig, omdat men de eisen niet onderkende. De bedoeling van de uitzending van *Wiedemann,* die een opleiding had gehad, was, om aan de groepen het systematisch opmaken van Nederlandse militaire rapporten te leren. Samen met *van der Stok* zou hij de microphotografie behandelen. Dat was dus een ander onderdeel van het vak: het coördineren van de verzetsgroepen op het gebied van betere reportage. De heer *Somer* vermoedt, dat de Engelsen er wel belang bij hadden om tussen al die Hollanders een enkele Brit te hebben. Er zijn daarover wel eens opmerkingen gemaakt. Het B.I. had er echter geen bezwaar tegen, wanneer er een Engelsman meeging. Hij kon niets kwaads uitspoken. Hij kan hoogstens telegrammen hebben verstuurd, buiten het B.I. om. Wat dat betreft waren de Britten zo loyaal, dat het B.I. er niet aan twijfelde, dat alle berichten werden doorgezonden. De uitzending van *Wiedemann* is logisch, want in een gecoördineerde dienst wil men de andere partij ook wel iets gunnen. Bovendien was hij op dat moment na *d'Aulnis* de aangewezen man, want het gros van de jongens was vroeger niet in militaire dienst geweest. *Wiedemann* was echter allround. Hij was een getrainde agent op intelligence gebied. Bovendien had hij de opdracht om het contact met Fiat Libertas, het vervolg van de groep-Luctor et Emergo, dat door *Gerbrands* was gelegd, uit te bouwen. Ook kreeg *Wiedemann* de opdracht het telegrafische verkeer van de Raad van Verzet met het B.I. te regelen, aangezien deze groep zeer nuttig bleek op radiogebied.

66103 *(Tromp)*

Over de agent *W. J. H. Schreinemachers,* (agentennamen o.a. *Rudi* en *Jan Scheltema),* die op 9 October 1943 is geparachuteerd, heeft ir. *Th. Ph. Tromp* verklaard, dat door zijn toedoen *Schreinemachers* „legaal" met Duitse papieren naar Zweden is gegaan. Hij had er jaren aan gewerkt om hem naar Zweden te krijgen, zogenaamd als assistent in de radiobuizenfabriek in Zweden. Philips had een Duitse Verwaltung. De Gestapo, de Arbeitsschutz, SD, N.S.B.-ers, alles zat bij Philips „in huis". Eindelijk zijn de Duitsers gezwicht en hebben zij *Schreinemachers* papieren gegeven om naar Zweden te gaan. Dat is gebeurd omstreeks Mei 1943. Ir. *Tromp* had met *Schreinemachers* afgesproken, dat hij twee of drie weken na zijn aankomst in Zweden naar Engeland zou gaan. Dat is ook gebeurd. *Schreinemachers* is in Zweden opgehaald door een Engels vliegtuig, en is te Londen aangekomen, waar hij is opgevangen door het Bureau Inlichtingen en door de toenmalige majoor *Seymour* van de Engelse S.I.S. De heer *Somer* had de leiding gekregen van de toenmalige inlichtingendienst

te Londen. *Schreinemachers* heeft een training gekregen als parachutist. Hij is begin October 1943 gedropt in de buurt van Grave, maar is ongelukkigerwijze terecht gekomen in een groep Duitsers,

66105 *(Tromp)* die een nachtoefening hadden. Hij is daarbij zijn marconist met bij-

66106 *(Tromp)* behorende container en set benevens het geld van de marconist kwijtgeraakt. Die marconist was van *Alebeek.* Beiden zijn ontkomen. *Schreinemachers* heeft bij een boer een fiets gehaald en daar zijn koffer en spullen neergezet. De volgende dag is de heer *Tromp* uit Amsterdam per telefoon gewaarschuwd, dat *Schreinemachers* er was. Ir. *Tromp* is naar Amsterdam gegaan en heeft hem meegenomen naar Eindhoven. *Schreinemachers* is een tijd ondergedoken geweest. Vandaar is hij gegaan naar zijn broer te Vught, die als geneesheer aan het krankzinnigengesticht was verbonden.

Schreinemachers had bij zijn komst een aantal opdrachten bij zich, onder andere voor de OD; verder vragen en inlichtingen over economische en organisatorische kwesties; vragen over toestanden in Nederland. Hij had ook bij zich een aantal vragen van het Air Ministry en het War Office over gegevens van Philips: wat er werd gemaakt, aantallen, soorten, ontwikkelingen, etc., alles wat voor de oorlogvoering van belang was. Het waren de beroemde „eleven questions regarding Philips Eindhoven" voor professor *Appleton,* die op het War Office die vragen centraal behandelde in nauwe samenwerking met *Sir Robert Watson Walt,* de bekende Engelse radarspecialist. *Schreinemachers* had een aantal vragen bij zich van de Nederlandse Regering over de noodzakelijke voorziening van grondstoffen, halffabrikaten, machines, enz. voor de reconstructie van ons land na de bevrijding. *Schreinemachers* en ir. *Tromp* hebben toen gesproken met ir. *Thal Larsen,* die op dat ogenblik met mr. *van Dijk,* tegenwoordig adjudant-generaal, hoofd was van de O.D. te Eindhoven, groepscommandant GC 18. Ir. *Thal Larsen* heeft zich toen belast met het O.D.-gedeelte der vragen en opdrachten en ir. *Tromp* heeft zich belast met de uitwerking van alle gegevens over Philips en wat hij verder wist van de Duitsers op technisch gebied, plus de behandeling van de economische gegevens voor de Nederlandse Regering. Verder was er een groot aantal vragen bij met betrekking tot de concentratiekampen, volksgezondheid, enz., welker beantwoording ir. *Tromp* ook verzorgde. Van die opdrachten was

66107 *(Tromp)* *Schreinemachers* dus niets kwijtgeraakt. Zijn eigen micro's had hij

66108 *(Tromp)* bij zich. Hij had ook distributiebonnen bij zich. Die waren goed,

66109 *(Tromp)* maar zijn in Engeland gemaakt persoonsbewijs was schandalig.

66114—66116 *(Tromp)* Op het moment, dat *Schreinemachers* is gekomen, heeft ir. *Tromp* (schuilnaam *Harry)* het contact met *Somer* opgenomen. Zijn vriend, mr. *W. de Graaff* te Eindhoven, ging wel eens naar Zwitserland. Van dat ogenblik af heeft de heer *de Graaff* zesmaal een zending micro-photo's gebracht aan de heer *J. G. van Niftrik,* medewerker van het bureau, dat daar onder leiding stond van de militair attaché.

Van Alebeek, de marconist van *Schreinemachers,* is niet meer boven water gekomen. De heer *Tromp* en de zijnen hebben gewerkt via *„Gerard de Meester" (Van Borssum Buisman).* Als er berichten waren, gaven zij die via de O.D. Op 6 Juni 1944 is op verzoek van ir. *Tromp* de marconist *J. Brandjes* voor de groep-Harry geparachuteerd.

66125—66127 *(Tromp)* Na de komst van *Schreinemachers* kwam er ontzettend veel werk. Ir. *Tromp* heeft Londen toen enige malen dringend om een marconist verzocht. Hetzelfde bericht heeft *Schreinemachers,* die in April 1944 in opdracht van Londen opnieuw over Zwitserland daarheen terug is gegaan, meegenomen. Hij moest komen om te Londen te rapporteren en tegelijkertijd eventueel nieuwe orders te halen. Men wist te Londen, dat *Schreinemachers* zijn marconist kwijt was, maar men dacht, dat hij een marconist van *„Gerard de Meester" (Van Borssum Buisman)* kon krijgen; de contrôle werd echter steeds scherper.

76027 e.v. *(Somer)* De heer *Somer* heeft medegedeeld, dat, toen hij einde Augustus 1943 te Stockholm was, daar *Schreinemachers,* een ingenieur van Philips, verscheen, die in nauw contact stond met een groep in het Zuiden onder leiding van ir. *Tromp,* die zich voornamelijk bezig hield

76030 *(Somer)* met de economische inlichtingendienst, waarin vele industriële en wetenschappelijke personen samenwerkten. *Schreinemachers* vroeg, of het B.I. met deze groep contact kon opnemen, voornamelijk op industrieel gebied en voor de hogere intelligence op technisch gebied, omdat ir. *Tromp* veel gegevens had b.v. voor de Minister van Waterstaat t.a.v. de materialen, die moesten worden aangeschaft voor na de bevrijding. Op 9 October 1943 is hij weer in Nederland gedropt. Hij had in die tussentijd zo gauw mogelijk parachutespringen geleerd en verder niets. Hij is teruggegaan met *van Alebeek* als radio-telegrafist. Behalve richtlijnen voor ir. *Tromp* zou hij contact onderhouden met de G.D.N., waarin ir. *Tromp* een vooraanstaande rol in het Zuiden

76032 *(Somer)* speelde. *Jansen* was in de eerste tijd leider van de G.D.N. Ir. *Tromp*

was van deze organisatie te Eindhoven, naar de heer *Somer* meent, districts-chef. Hij had ook nauw contact met de opvolger van *Jansen, Schoemaker.* De dropping van *Schreinemachers* is niet helemaal mislukt, maar hij kwam in een troep oefenende Duitsers terecht, zodat hij zijn materiaal in de steek heeft moeten laten, waardoor *van Alebeek* als operator was uitgeschakeld. Beiden hebben zij echter kunnen ontkomen. *Scheinemachers* heeft zich met de economsiche vragenlijsten bij ir. *Tromp* te Eindhoven gemeld en heeft daar heel nuttige contacten gelegd. Ook voor de O.D. moest hij een boodschap overbrengen. *Schreinemachers* is in 1944 weer naar Londen teruggekeerd.

76033 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verder verklaard, dat de agent *M. Verhage,* (geparachuteerd op 6 November 1943) als micro-fotograaf is uitgezonden ten dienste van de G.D.N. Hij zou tevens als fotograaf werken voor de groep-*van Borssum Buisman,* de Barbara-zendgroep, welke met *Tonnet* was gevormd, maar hij kreeg als standplaats Eindhoven, omdat het Zuiden vrij slecht was voorzien. Bovendien was dit van belang, omdat ir. *Tromp* aansluiting had op lijn A van de Zwitserse weg. Over deze lijn kwamen de berichten van de G.D.N. heel goed door. De micro's waren in het begin echter slecht. Men ziet met ir. *Tromp* dus een heel nieuwe groep optreden, die niet rechtstreeks met de G.D.N. had te maken, maar die veel gegevens leverde, voornamelijk van belang voor de Minister van Waterstaat. Dit was de groep-*Harry* (schuilnaam voor ir. *Tromp).*

76053 *(Somer)*

De heer *Somer* verklaart voorts, dat de agent *J. H. Diesfeldt* op 6 November 1943 als radiotelegrafist is uitgestuurd ter vervanging van de gearresteerde agent bij de O.D., *Letteboer.* Hij heeft gewerkt bij de groep, welke de „Barbara-zendgroep" werd genoemd.

76053 e.v. *(Somer)*

De agenten *H. Steen* en *J. Adriaansen,* die op 10 Januari 1944 zijn geparachuteerd, hadden volgens de heer *Somer* een bijzondere opdracht. De Regering was voor de Raad van Verzet nog wat huiverig en het B.I. ook. Van die Raad was immers nog zo weinig bekend. Bovendien kreeg men van Nederland uit nogal eens rapporten, dat het bij de R.V.V. nogal een wilde beweging was. Langzamerhand kreeg men echter over de R.V.V. meer rapporten ook langs andere koerierslijnen en toen bleek, dat het nuttig en noodzakelijk was om met de Raad van Verzet als zelfstandige groep contact op te nemen, vooral omdat deze een heel andere werkwijze had dan de O.D. De Raad van Verzet kon, in tegenstelling met de O.D., tijdens de bezetting al beuken en sabotage plegen. In de Raad van Verzet speelde de heer *Thijssen (Lange Jan)* een grote rol. Aangezien er bij de O.D. in die tijd nogal veel arrestaties plaats hadden, vond de Regering het wel gewenst, dat van de Raad van Verzet wat meer bekend werd. Daarom is de 1ste luitenant *Steen* uitgestuurd, voornamelijk als organiserend agent, om het contact met deze grote verzetsgroep mogelijk te maken. *Steen* was zelf marconist. Hij had een eigen set en was een goed radio-operator. Omdat *Steen* echter moest organiseren en vermoedelijk voor dit geval het land moest afreizen, ging er een aparte operator mee, de heer *Adriaansen. Steen* heeft ook een massa geld meegenomen. Dit was de eerste zending geld, die naar Nederland is gegaan, omdat er toen vele klachten doorkwamen, dat de groepen in Nederland aan het einde van hun financiën waren. De agenten kregen een veel ruimere som gelds voor zichzelf mee dan aanvankelijk de gewoonte was, omdat zij nu niet alleen voor hun eigen onderhoud moesten zorgen, maar het geld, dat zij meekregen, tevens moesten gebruiken ter financiering van de groepen. f 60 000 was er bij voor de Spijker-groep van de heer *d' Aulnis de Bourouill,* f 50 000 voor de Raad van Verzet voor de oprichting van de Radiodienst van die Raad en tweemaal f 20 000 voor eigen gebruik, dus voor *Adriaansen* en *Steen.* Dit waren uitgaven op bescheiden schaal in vergelijking ten minste met hetgeen er later is uitgegeven. Het B.I. was in het begin niet erg royaal. Dit zijn allemaal nog maar pogingen geweest. Voor die eerste contacten ging men niet met millioenen gooien. Er kon niet ruim met geld worden omgesprongen, omdat de voorraad Nederlands geld in 1943 te Londen verbruikt raakte. Nadat de biljetten van f 1000, f 500, f 200 en f 100 in Nederland onbruikbaar werden, was de toestand kritiek. De Regering heeft toen de helft van het nog aanwezige geld beschikbaar gesteld voor het bureau M.V.T., de andere helft voor het B.I. Naar de heer *Somer* meent, was voor elk der diensten nog ruim een millioen beschikbaar. Het B.I. heeft toen overal, waar dat mogelijk was, kleine coupures Nederlands geld opgekocht, bijv. te Lissabon en te Stockholm. Ook de Britse dienst hielp aan geld. Daarom was het een grote verbetering, toen het N.S.F. in Nederland kon bijspringen door de machtiging van de Regering aan het N.S.F. en het verzet beter kon worden gesubsidieerd.

76265 *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verder medegedeeld, dat, zoals hem uit het archief van het bureau B.I. in afwikkeling is gebleken, de agent *Steen* de eerste bemoeienis heeft gehad met het zenden van f 30 millioen voor het verzet in Nederland. De opdracht voor *Steen,* die al heel spoedig is gearresteerd, is een door Minister *Gerbrandy* getekende verklaring, waarin staat, dat deze het N.S.F. machtigt om: „voorlopig te beschikken over een bedrag van 10 millioen gulden; over het resterende bedrag van ten hoogste 20 millioen gulden zal niet kunnen worden beschikt dan nadat uwerzijds gegevens over de behoefte voor een bepaalde tijdsduur zijn verstrekt en dezerzijds daaraan goedkeuring is verleend.". De tweede tranche van die 30 millioen gulden is op 7 Augustus 1944 gevolgd. Blijkens een aantekening in het archief is deze opdracht in microvorm meegegeven aan de agent *de Brauw*. Deze kreeg dus de tweede opdracht. Het N.S.F. werd toen „gemachtigd buiten het genoemde bedrag der eerste tien millioen gulden over te gaan tot opname en distributie van het resterende bedrag van twintig millioen gulden".

76057—76058 *(Somer)*

Omtrent de agent *J. E. van Loon,* die op 1 Maart 1944 als operator tegelijk met *Ausems* werd gedropt, deelt de heer *Somer* mede, dat deze voor het B.I. een treurnummer is geweest. Van hem heeft de dienst weinig plezier beleefd.

76067 *(Somer)*

Van Loon is op 11 December 1944 ontslagen als agent. Hij was volkomen ongeschikt voor het werk wegens gebrek aan discipline en gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel. Hij deed wat hij zelf goed vond. Men kon hem bij wijze van spreken drie dringende telegrammen sturen, maar men kreeg geen antwoord, want hij ging liever veertien dagen fietsen met een meisje in Brabant of iets dergelijks. Aan het B.I. werd bijvoorbeeld gerapporteerd, dat hij voor de ogen van de Duitsers een paar fietsen te Breda stal. Hij kreeg dan de Duitsers achter zich aan wegens het stelen van fietsen, hetgeen natuurlijk niet erg geschikt was voor agenten. Hij maakte ook schulden. Hij zat bij vrienden thuis, hetgeen verboden was. Hij was gedropt bij een paar mensen van de vroegere organisatie van de heer *Somer* te Princenhage. Hij kreeg daar al direct herrie. Het onderdak was niet goed, hij had een hoop noten op zijn zang. *Ausems* heeft de grootste ruzie met *van Loon* gehad. Daardoor is de opdracht van *Ausems* in het begin voor een deel in het water gevallen.

Op 1 Maart 1944 kwam de agent *A. W. M. Ausems* (agentennamen o.a. *Arnold* en *Andries)* in Nederland aan. Hij had tot opdracht contact op te nemen met de verschillende verzetsorganisaties. Hij moest in opdracht van de Minister-President de negentien punten, vervat in een schrijven dd. 9 Februari 1944, te hunner kennis brengen.

44803 *(Six)*
44804 *(Six)*

De heer *Six* heeft verklaard, dat een zekere *Ausems* hier in het land is gekomen en de dag na zijn aankomst of een dag later gearresteerd is bij *Op den Velde* te Zaandam. Hij heeft zich daar kunnen voordoen als een toevallige bezoeker en is na een paar uur of in ieder geval kort na zijn arrestatie weer vrijgelaten. *Ausems* had vrij uitvoerige opdrachten, die hij, thuisgekomen, heeft vernietigd. Hij heeft die niet van tevoren kunnen overhandigen. Zijn eerste contact was bij *Op den Velde* en daarna heeft hij het materiaal vernietigd. Toen heeft *Ausems* getracht uit zijn geheugen die opdrachten weer in elkaar te zetten en dat zat — eerlijk gezegd — niet zo best in elkaar. De verschillende groepen namen die tekst niet als ernst en wilden niets daarmede te maken hebben. Bovendien was *Ausems* in handen van de vijand geweest en dit maakte het ook niet erg aantrekkelijk om in contact met hem te komen. Noch het Vaderlands Comité noch de O.D., noch anderen, uitgezonderd de Raad van Verzet, waarvan hij een exponent was, wilden met *Ausems* contact maken. Dit heeft zeer geruime tijd geduurd, de heer *Six* vermoedt tot ongeveer half April, totdat *Ausems* weer zijn instructies had.

52798 e.v. *(Ausems)*

De heer *A. W. M. Ausems* heeft verklaard, dat hij in December 1943 te Londen aankwam. Zijn opleiding voor zijn uitzending naar Nederland heeft bestaan uit parachutespringen en het omgaan met een telefoniezender, die hij meekreeg. Hij meent, dat hij de tweede was, die zo'n apparaat had. De eerste zender was aangekomen maar is door een of andere oorzaak nooit goed in werking geweest. De moeilijkheid om met zulk een toestel verbinding te krijgen bleek in de practijk veel te groot te zijn. De verbinding was ieder ogenblik weg. De Engelse technici, die het toestel ontworpen en gebouwd hadden, hadden gezegd, dat men 20 minuten rustig kon spreken, alleen nu en dan onderbroken door het: over, O.K., over! Maar dat bleek niet het geval te zijn. Als hij vijf minuten spreektijd had, was het veel; dan moest hij weer gaan zoeken, waar de ander was. Dan liep die weg uit de frequentie en bij het „over" bleek, dat hij de helft niet had verstaan. De clou was, dat de tegenspelers een vliegtuigzender hadden. Het vliegtuig kwam ongeveer in de buurt van de kust en vloog baantjes. De Engelsen hadden redelijke voorzorgsmaatregelen ge-

nomen, dat er niet uitgepeild kon worden. Zij hebben echter deze slag verloren, want de moffen hebben het wel uitgepeild. Het komt hierop neer, dat de actieradius van de zender op de grond voldoende was, als het vliegtuig zeer hoog vloog. De heer *Ausems* werkte in het Land van Altena, tussen Gorkum en Keizersveer, omdat men hem in Engeland had gezegd, dat het vliegtuig ongeveer 150 km van hem af zou zitten, dus boven de Noordzee en buiten het bereik van de Duitse radar.

Maar waarschijnlijk is het volgende gebeurd. Het was in 1944, in de tijd van het begin van de grote bombardementen, waarbij ook werd gebombardeerd door de wolken heen. Het vermoeden was, dat de Duitsers de idee hadden, dat dit gebeurde met behulp van zenders op de grond en dus als waanzinnigen aan het zoeken zijn gegaan naar alle mogelijke geluiden in de aether of daar en daar geen zenders konden zijn, waardoor de Engelse vliegtuigen zeer handig hun plaats konden bepalen. Een tweede theorie was, dat zijn frequentiegemoduleerde zender toch nog iets uitzond, dat een amplitude-gemoduleerde ontvanger, zoals de moffen hadden, nog kon opvangen. De Duitsers zijn nu bij de N.S.F. peilers gaan bouwen, die zowel op amplitude- als op frequentie-modulatie konden werken.

Het geheel heeft in elk geval geleid tot een levensduur voor de heer *Ausems* van twee maanden; toen werd hij gepeild en moest met zender en alles ophouden. Hij heeft toen een overval gehad, doch is niet gearresteerd. Hij zat op een boerderij „de Assem", tussen Meeuwen en Dussen. Die boerderij lag aan het einde van een laantje ongeveer 10 minuten lopen van de weg af. Het was midden in het land. Ongeveer 10 minuten voor half vijf werd hij gewaarschuwd, dat er zoveel Duitsers kwamen. Binnen 10 minuten was de boel afgebroken en weggewerkt. Hij had de absolute geheimhouding van de gehele omgeving. Niemand wist er iets van, behalve de boer en diens neef, die de uitkijk was. In de tweede plaats had hij goede identiteitspapieren van de streek zelf, met alle mogelijke en onmogelijke details. De eerste, die binnenkwam, was een moffenofficier, een luitenant van de Luftwaffe. Deze vroeg: Wo waren Sie am vorigen Sonntag? Dit was de dag van de uitzending. De heer *Ausems* wist toen al genoeg. Ze hadden hem dus gehoord. De hele boerderij werd van half vijf tot half tien doorzocht, het harmonium werd afgebroken, de bedden uitgeschud, de hooiberg leeggehaald. De zender lag in een lege hooiberg ernaast; ze hebben het hooi uit de volle hooiberg gehaald en het in de lege gegooid! De antenne kon hij niet zo gauw wegkrijgen; het was 11 meter draad, met merkjes er aan op korte afstanden, bijvoorbeeld a-r, a-r, telkens op een afstand van 1 decimeter. Hij heeft die draad opgerold en is naar de zolder gelopen. Hier stond een grote zak tarwe. Hij had geen tijd meer om de antenne er in te stoppen. Er stond ook nog een zaaibak met wat zaad er in. Daar heeft hij de draad ondergestopt. De zak hebben ze opengesneden, maar de bak hebben zij onaangeroerd gelaten. De heer *Ausems* heeft vijf uur in de kamer gezeten met de gehele bevolking van de boerderij en die van de woning van de burgemeester, die aan de oprit van de boerderij gelegen was. Die waren ook voor het cordon uitgedreven. Onder alles, wat zich daarbij bevond, moest dan ook degene zitten, die had uitgezonden. De peil-auto stond op de weg en de bedieningsmanschappen hadden gezegd: „Hier is het!" Zij wisten, dat de zender daar zat, maar zij hebben hem niet gevonden.

52805 e.v. *(Ausems)*

De heer *Ausems* wist, dat de Duitsers de stem en de woorden hadden verstaan. Te Londen had hij reeds gezegd, dat hij een tweede man zocht om deze apparatuur te bedienen. Daarvoor heeft hij zijn vrouw uitgekozen, die ook steeds met hem meetrok, omdat zij ook zwaar werd gezocht. Zij kon onschuldig als een stadsdame voor haar gezondheid op een boerendorpje blijven en daar „in de lucht" komen, dat wil zeggen: een uitzending verzorgen. De Duitsers hadden nu echter verstaan, dat er de vorige Zondag een vrouwenstem had gesproken. Zij hebben daarom, toen zij daags na dit voorval nog eens terugkwamen, de nicht van de boer meegenomen en die is drie weken lang verhoord.

Eerst is de zender toen, na een nacht in het korenland, getransporteerd naar Roelofarendsveen. Daar had de heer *Ausems* een mooie zendkring zitten en dat leek hem niet al te ver van de kust af. Zij kwamen daar in Augustus 1944 aan, wilden daar gaan werken, doch hoorden, dat er een dag tevoren een grote razzia op mannen had plaats gehad. Toen is „Mei" — dat was de naam van de zender— natuurlijk ook weer ondergedoken, want nu er een peilingsmogelijkheid bestond, wilde hij de zender alleen maar gebruiken in hoogstnoodzakelijke gevallen. Hij is naar Breukelen gegaan en heeft „Mei" daar opgesteld om eventueel tijdens de invasie dienst te kunnen doen. Hij heeft einde December een keer contact gehad om te weten, of het ding in orde was, dus alleen om te proberen, of het nog ging. Daarna is de zender opgeborgen, totdat hij in de Meidagen gebruikt zou worden. Regelmatige berichtgeving heeft hij er niet meer mee verzorgd.

De heer *Ausems* had contact met *Camoes* (ir. *E. van Wijngaarden*), met *Jan Thijssen* en ook met de Raad van Verzet. Hij kreeg ook berichten door van de O.D. ter plaatse en van de L.O. Hij had toen een heel net georganiseerd, dat zich uitstrekte over Tilburg, Breda, Keizersveer, Gorkum, voor het Zuidelijke gedeelte van het land. De bedoeling was, dat zijn vrouw daar zou blijven en met een koeriersdienst zou hij haar berichten doorgeven. Van *Camoes* kreeg hij berichten door over de industrie; daar waren de Engelsen indertijd zeer nieuwsgierig naar, over de inundatie en over enige chemische producten bij Polak & Schwarz. Dan kreeg de heer *Ausems* van *Jan Thijssen*, die met hem aan de inlichtingendienst werkte, berichten. Die inlichtingendienst had de bedoeling om militaire inlichtingen te verzamelen en te bundelen, welke zeer snel moesten worden doorgegeven met een aparte koerier. Dit was een inlichtingendienst, die ten behoeve van de R.V.V. was opgezet. Die had geen bepaalde naam en heeft nooit officieel als zodanig gewerkt.

52812 e.v. *(Ausems)*

De heer *Ausems* heeft met zijn radiotelefoniezender een keer of zes of acht en dan telkens ongeveer twee uur lang gezonden. Volgens zijn mening was dat niet gevaarlijk, want de Engelse instructie had hem geleerd, dat het toestel niet te peilen was. Hij verkeerde positief in die veronderstelling, maar dat was nu eenmaal het spel van de oorlog, waarbij de een een slag voorligt bij de ander. De Engelsen wisten ook niet beter op dat moment. Het enige, dat de heer *Ausems* positief weet, is, dat, toen het toestel in het begin een paar fouten vertoonde, en hij het met een deskundige van de N.S.F. doormat en keek, of misschien een lamp stuk was, deze zei: dat is het meest mieterse toestel, dat ik heb gevonden, maar ik vrees, dat je het niet lang kunt houden. Er waren toen n.l. al geruchten, dat de moffen bezig waren met een nieuwe apparatuur.

Berichten over inundatie gaf de heer *Ausems* in volkomen klare taal door. Het was de moffen toch bekend. De mededeling, van wie hij de berichten had, gaf hij echter door in cijfers. Hiervoor gebruikte hij niet de double transposition-code, de cijfer-code, of de one time pad-code. Het was een heel ander systeem. Men kon, als men elkaar kende, ook de stem herkennen. De man, die in het vliegtuig zat, kende hij. Hij wist, dat het *Gerbrands* was. Het toestel moest steeds worden geïdentificeerd. Nu hadden *Gerbrands* en hij met goedvinden van het B.I. afgesproken, dat zij met elkaar zouden spreken. Zij wisten allerlei kleine details van elkaar; zij konden allerlei kleine identificaties geven. De heer *Gerbrands* vroeg bijv.: „Welke kleur had dat horloge, dat je kocht in Madrid?", of een andere identificatie. De heer *Ausems* moest daar dan antwoord op weten te geven. Kon hij het, dan was hij goed. Gaf hij er geen asem op, dan dachten zij: hij is in handen van de moffen. Het ging ook om de manier, waarop je sprak. *Gerbrands* en hij hebben met elkaar buiten Londen geoefend met dit toestel en ook geoefend om elkaars stem tot in de kleinste details te herkennen. Juist om dergelijke dingen, die je samen hebt meegemaakt in Madrid en later op reis, ging het.

52828 e.v. *(Ausems)*

De heer *Ausems* heeft te Londen ook lessen in security gegeven. Het was in Nederland gebleken, dat jongens uit Engeland, die er een jaar over hadden gedaan om Engeland te bereiken, in Nederland teruggekomen zijnde, zich verraadden, doordat zij niet bekend waren met uniformen van landwachters, N.S.B.-ers, enz. en niet het verschil kenden tussen een onschuldige C.C.D.-contrôle en een C.C.D.-contrôle, waarbij men kon ruiken, dat er een S.D.-er bij was. Die feeling hadden zij niet. De heer *Ausems* heeft toen op verzoek van de heer *Somer* te Londen een cursus geschreven van 30 à 40 bladzijden handschrift, hoe men zich moest gedragen. Hierbij kwamen ook details ter sprake, hoe je het handigste kon manoeuvreren om bij een C.C.D.-contrôle die kerels een rad voor de ogen te draaien, b.v. hoe je je tas moest openmaken, zodat die vent er in kon kijken en toch niet kon zien, dat er iets verbodens in zat, door hem af te leiden. Al dergelijke dingen heeft de heer *Ausems* beschreven. Hoe de uniformen er uitzagen, hoe hun manier van optreden was en wat voor fietsen zij meestal hadden. Een politiefiets kan men b.v. uit vele andere fietsen herkennen, omdat het zadel zó staat, dat de berijder zo lekker lui kan trappen. Het waren details, die toch waarde hadden. *Gerbrands* is er later mee doorgegaan en heeft er een hele cursus van gemaakt.

Men had in Engeland een huis voor die jongelui. De heer *Ausems* is niet in die gelegenheid geweest. Hij heeft te Londen ondergedoken gezeten, omdat anders de contra-spionnage verblijd zou zijn geweest met de mededeling, dat *Ausems* heen en weer was geweest. Toen hij te Londen aankwam, werd hij via het Ministerie van Oorlog door de heer *Somer* naar een privé huis gebracht en daarmee uit. Hij heeft van Londen verder niets gezien dan alleen wat zijn instructie hem gaf; hij is nooit in Oranje Haven geweest, een enkele keer maar in een bioscoop en nooit naar een of andere officiële gelegenheid of zo iets.

52830 *(Ausems)*

52831 e.v. *(Ausems)*

Na zijn parachutering in Nederland op 1 Maart 1944 is de heer *Ausems* zijn oude papieren gaan ophalen van Fokker en daarmede heeft hij zijn portefeuille weer behoorlijk gestoffeerd. Op 2 Maart is hij naar Zaandam gegaan, waar zijn oude vriend *Hein Op den Velde* woonde. Dat was zijn marconist. Het adres van *Hein Op den Velde* heeft hij ook gebruikt om er *Steen* en *Adriaansen* (agentennamen: *van Tilburg* en *Bogers)* heen te sturen. Dat waren twee agenten, die door het B.I. waren uitgezonden. Zij zijn naar *Hein Op den Velde* gegaan en die twee knapen hebben eerst enige dagen met hun beiden, en later alleen *Steen,* gewerkt tot aan de arrestatie van *Op den Velde.* Die arrestatie is geweest op 2 Maart 1944 om half 1 of half 3. Toen de heer *Ausems* daar op die datum kwam, zaten daar de S.D.-kerels met *Steen* in de kamer van *Op den Velde.* De S.D. heeft de onvergeeflijke stommiteit gehad om de heer *Ausems* los te laten. *Steen* en *Hein Op den Velde* hebben ze meegenomen.

52837 *(Ausems)*

De heer *Ausems* had een microphoto bij zich met een heel verslag van de Minister van Oorlog *van Lidth de Jeude* en een tweede microphoto van een rondzendbrief. Dit was zijn voornaamste opdracht voor de coördinatie van het verzet. Het was een scherp omlijnde opdracht. *Ausems* is gefouilleerd, maar hij is, nadat hij zelf al zijn zakken had leeggehaald, met uitgestrekte armen gaan staan met een lucifersdoosje, waarin de microphoto's, onder een zakdoek in zijn hand. Een portefeuille zat in een regenjas in zijn koffer. Nadat hij heel behulpzaam was met het openen van de koffer, pakte hij zelf de jas, hield die op en liet de S.D.-ers in de koffer grabbelen. Hij had een microphoto, houdende de 19 punten, ondertekend door de Minister-President. Hij heeft die later vernietigd, omdat hij na zijn bezoek aan *Hein Op den Velde* tot aan zijn huis werd gevolgd. Een S.D.-er reed op 100 meter afstand achter hem aan. Zij hadden maar naar Fokker op te bellen om te weten te komen, dat hij daar niet meer werkte, aangezien hij in September 1942 bij Fokker was ontslagen. Hij heeft die photo daarom nog diezelfde avond in de kachel gegooid.

Daarop is hij naar het Zuiden gereden met zijn medespringer *van Loon* (agentennaam: *Kors),* heeft een telegram afgegeven en verteld, hoe de vork in de steel zat en gezegd, dat zij alles nog eens moesten oversturen. Dat is ook gebeurd. Ongeveer zes weken later is er een tweede springer gekomen, die voor de heer *Ausems* persoonlijk alle gegevens weer heeft gebracht. Dat was de agent *de Blooys.* De heer *Ausems* heeft toen wel gemerkt, dat de mensen van de verzetsorganisatie, met wie hij in contact stond, nogal sceptisch tegenover hem stonden. Hij is in de eerste plaats in contact geweest met *Lange Jan,* de enige, die er niet sceptisch tegenover stond. Deze kon er van op aan, dat hetgeen de heer *Ausems* vertelde, ook inderdaad zo was. De sceptische houding van de O.D. was, gezien de omstandigheden, wel begrijpelijk. *Camoes* daarentegen heeft de heer *Ausems* altijd geholpen met de inlichtingen, want *Camoes* zag, dat het goed ging. Later, toen *Ausems* die microphoto's opnieuw had gekregen, bleef hun houding zo. De heer *Ausems* is nooit zover gegaan, dat hij in de top van de O.D. werkelijk iets heeft kunnen zeggen. Hij heeft Kernvergaderingen meegemaakt omstreeks Juni en Juli 1944, toen de coördinatieboodschap van de Koningin was gekomen. Het komt dus hierop neer, dat de heer *Ausems* door die ongelukkige gebeurtenis, die hij op 2 Maart 1944 heeft meegemaakt, geruime tijd zonder materiaal heeft gezeten en daarom had hij niet voldoende vertrouwen om zijn zegje te kunnen zeggen. Hoe de coördinatieboodschap uit Londen in het land is gekomen, weet de heer *Ausems* niet.

52869 *(Ausems)*

De werkzaamheden van de heer *Ausems* met het radiotelefonieapparaat zijn in hoofdzaak beperkt gebleven tot einde Mei 1944. Hij had echter ook een code voor de morsezenders en heeft via die morsezenders regelmatig contact gehad. Die werkzaamheden bestonden in het overbrengen van de inlichtingen, die hij zelf had verzameld en die op dit werk betrekking hadden. Het inlichtingenwerk heeft hij gedaan in samenwerking met de Radiodienst en de Raad van Verzet.

76058 e.v. *(Somer)*

Minister *van Lidth de Jeude* had, naar de heer *Somer* mededeelt, om een agent gevraagd, die in Nederland poolshoogte ging nemen, op welke wijze de coördinatie van het verzet tot stand kon worden gebracht. De hoofdopdracht van *Ausems* is die coördinatie geweest. Hij was een van de medewerkers van *Lange Jan.* Hij heeft goed werk gedaan om de Raad van Verzet te versterken. Zijn hoofdopdracht was echter toch de coördinatie van het verzet, vooral omdat men toen in Engeland geregeld berichten kreeg, dat er in de illegaliteit nogal wat wrijving was tussen de groepen onderling: Raad van Verzet, O.D., Comité-*Bosch van Rosenthal.* Dit was dus een eerste poging in de richting van coördinatie. *Ausems* was organisator-operator; hij zou contact opnemen met *Hein* en *Lange Jan* van de Radiodienst. Dit deel van zijn opdracht was dus eigenlijk een voortzetting van de opdracht van *Steen.* Het contact met de Raad van Verzet, dat door *Ausems'* ver-

blijf in Engeland verloren was gegaan, moest weer worden opgenomen. *Ausems* heeft weer geld meegenomen en kristallen voor sets; verder de lijst met de 19 punten van de heer *Gerbrandy* — die de beruchte 19 punten zijn geworden —, waarin richtlijnen van de Regering werden gegeven voor de coördinatie van de illegaliteit. Hierover is ontzaglijke ruzie ontstaan. Een van de oudere agenten was speciaal voor dit werk uitgezocht. *Ausems* was niet zo jong meer; hij was veel ouder dan de meeste agenten, die het B.I. over het algemeen in opleiding had. Minister *van Lidth de Jeude* vond hem erg geschikt voor deze opdracht. Hij is verschillende malen voor die opdracht bij de Minister en zelfs bij H.M. de Koningin geweest.

Ausems begon met pech, want na zijn kortstondige arrestatie heeft hij zijn opdracht vernietigd en waren de mensen van de illegaliteit een beetje huiverig voor hem. Langs een andere agent heeft hij geseind om die 19 punten, die opnieuw in micro met *de Blooys* meegegeven zijn, waarna hij pas kon starten. Intussen had hij reeds contact opgenomen met verschillende groepen, die hem vroegen, waar zijn instructie was. Zij vertrouwden hem niet. Het was juist in die tijd, dat *de Wilde (van der Waals)* sterk aan het opereren was, waardoor men huiverde en volkomen terecht.

Van Loon was operator voor *Ausems*, *Ausems* was één van de mensen, die een walkie-talkie hadden. Na ruzie met zijn marconist *van Loon* is *Ausems* later teruggevallen op de R.V.V. Er zijn heel veel telegrammen gekomen. *Ausems* moest in een heel raar vaarwater zeilen, omdat er ten tijde van zijn opdracht ook reeds andere pogingen werden ondernomen in Nederland om tot coördinatie te geraken, welke pogingen die van *Ausems* hebben gekruist. *Ausems* heeft tot het laatst toe gewerkt. Hij is een van de weinigen geweest, die een walkie-talkie heeft meegekregen. Van de coördinatie, zoals de Regering die in de 19 punten had gedacht, is weinig terecht gekomen. Het is nuttig geweest, doordat de Regering door deze opdracht inzicht kreeg, hoe de kaarten eigenlijk lagen. Dat beeld was echter niet erg opwekkend. Er was, naar de berichten te oordelen, meer tegenwerking dan medewerking onder elkaar.

76069 **e.v.** *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat de agent *J. Faber* gestuurd is naar de R.V.V. Hij was organisator en marconist. De agent *H. Leus* is met hem meegegaan als reserve. Zij zijn op 11 April 1944 gedropt. *Faber* zou contact opnemen met *Han Hoekstra*, één van de mensen van *Lange Jan*. Hij zou de leiding nemen van een zendgroep, terwijl *Leus* de technische uitvoering zou verzorgen. *Faber* had voorts opdracht via de Raad van Verzet te zorgen voor de distributie van regeringsinstructies (waaronder ook de 19 punten) voor de O.D., de R.V.V., het Nationaal Comité, het Vaderlands Comité, de illegale pers. Uit de telegrammen van *Ausems* bleek, dat er over de 19 punten nogal opschudding was verwekt en de Regering in Engeland vond het toen nodig hierover nadere instructies te geven. Voorzover de heer *Somer* zich herinnert, was er botsing gekomen tussen de O.D. en andere organisaties. De O.D. stelde zich op het standpunt, dat zij de enige organisatie was, die er mee had te maken, terwijl de andere organisaties volkomen terecht zeiden, dat zij het daarmee niet eens waren. Wanneer men de zaak objectief bekijkt, dan is aan de O.D. oorspronkelijk de eerste regeringsopdracht gegeven van alle organisaties. De andere organisaties heeft de Regering voorlopig even aangezien, ook de Raad van Verzet, totdat het moment kwam, dat men te Londen van deze organisaties meer positiefs wist; toen heeft Minister *van Lidth de Jeude* via *Faber* aan deze organisaties, de O.D., de R.V.V., het Nationaal Comité, het Vaderlands Comité en de illegale pers nadere instructies gegeven, wat haar plaats was in de illegaliteit, wat haar houding in de toekomst moest zijn, enz. De opdracht van *Faber* had, tot op zekere hoogte, met de coördinatie niets te maken. De instructies van *Faber* waren voor elke groep op zichzelf. Gedeeltelijk hadden zijn instructies wel op de coördinatie betrekking, want hij had de 19 punten ook meegebracht. Op 8 Mei 1944 heeft *de Blooys* de 19 punten nog eens meegebracht voor *Ausems* zelf, zodat deze zich kon legitimeren met deze regeringsopdracht. Er is dus nog eens een aparte agent gestuurd om *Ausems* in de gelegenheid te stellen zich alsnog te legitimeren en om hem aan radiocontact te helpen, omdat zijn walkie-talkie zo slecht werkte. Bovendien had *de Blooys* drie of vier sets bij zich voor de Raad van Verzet. De opdracht van *Ausems* was gescheiden van de opdracht van *Faber*. *Faber* had eenvoudig als opdracht om via de R.V.V. aan de organisaties de bepaalde richtlijnen te geven, inhoudende wat haar taak was voor de toekomst — want iedereen stelde zichzelf natuurlijk op de voorgrond, wat zijn goed recht was — en *Ausems* moest trachten die zaak te coördineren.

Leus was, hoewel hij zeer ijverig was, een langzame marconist. De grote moeilijkheid was altijd om boven het kritieke punt, de acht of negen lettergrepen per minuut, uit te komen. De agenten moesten

echter als minimum vijftien lettergrepen per minuut halen; sommigen haalden er zelfs twintig. *Leus* was goed om als reserve te dienen, als de nood aan de man kwam en hij is voornamelijk ingezet voor koeriersdiensten en om te dienen bij de verspreiding van de richtlijnen en om eventueel eens een kort telegram te sturen.

76086 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft medegedeeld, dat de agent *M. W. van de Waal,* die op 8 Mei 1944 gedropt is, bestemd was voor de groep van *Schreinemachers* en van *Tromp.* Deze groep had geen radiotelegrafist. Wel hadden zij een koerierslijn via de G.D.N. Oorspronkelijk was *van Alebeek* bedoeld geweest als marconist voor deze groep. Deze was zijn set kwijt en bovendien inactief. *Van de Waal* moest de groep van radiocontact voorzien en financieel steun verlenen. Hij was de eerste, die voor de G.D.N. geld heeft meegebracht, terwijl hij bovendien een geldzending voor de Packard-groep van f 80 000 zou overbrengen. *Van de Waal* heeft zijn opdracht niet kunnen volbrengen. Hij is kort na zijn parachutering gearresteerd op weg naar Eindhoven bij een persoonsbewijzencontrôle, nog voordat hij eigenlijk zijn opdracht heeft kunnen uitvoeren. *Van de Waal* is een van de weinige agenten, wier werk door een ongelukkig begin, zonder hun schuld, is misgelopen. Het geld is niet bij de G.D.N. en de Packard-groep afgeleverd. *Van de Waal* was op weg naar de broer van *Schreinemachers,* die arts was in een krankzinnigengesticht. Zijn set en f 50 000 van het geld voor Packard zijn later door een andere agent voor de groep-Albrecht gebruikt.

54747—54749 *(Brouwer)*
54753 *(Brouwer)*

Mr. *C. Brouwer* heeft verklaard, dat zijn groep, de groep-Albrecht, een eigen zelfstandige zendverbinding heeft gekregen. Op 8 Mei 1944 is voor zijn groep de eerste marconist, *W. Visser,* geparachuteerd. Zij noemden hem *Tony.* Diens toestel viel kapot. In Juni 1944 is *Mooiweer* gekomen, die ook een zender meebracht. Deze twee mensen hebben in onderlinge samenwerking een gunstige zendplaats gehad. Dit is de eerste verbinding van de groep-Albrecht geweest. Het was een zeer belangrijke verbinding, waarover deze groep veel contact heeft gehad.

Het heeft de heer *Brouwer* gespeten, dat het B.I. de zaken niet wat meer heeft onderscheiden, want men heeft *Visser* een secundair contact toebedeeld met een andere groep, die onder leiding heeft gestaan van mr. *le Poole,* de voortzetting van de oude Rinus-groep. Dat is jammer geweest. Men heeft zich niet scherp rekenschap gegeven van de precieze functie van een marconist. Het standpunt van de heer *Brouwer* is altijd geweest, dat de marconisten waren toegevoegd aan een bepaalde groep. Hoe meer opdrachten een marconist krijgt, hoe belangrijker hij is in de ogen van alle hem toebedeelde contacten.

76243 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* deelt mede, dat de agent *W. Visser* (agentennamen, o.a.: *Warmer* en *Tonny)* op 21 December 1944 is gearresteerd en zich vlak vóór de bevrijding te Eindhoven heeft gemeld. Toen men hem vroeg, wat hij kwam doen, vertelde hij, dat hij door *Haubrock* was gezonden en dat deze hem zeer billijk had behandeld. Hij zei meteen, waar *Haubrock* te vinden was, omdat deze zich ter beschikking van het B.I. wilde stellen. *Haubrock* heeft zelfs met *Visser* een reisplan gemaakt om samen naar Eindhoven te gaan. Zij zouden elkaar te Utrecht ontmoeten om met de lijn van de Albrecht-groep over te komen. *Haubrock* is *Visser* echter misgelopen, zodat deze alleen is gekomen. De heer *Somer* heeft *Haubrock* later zelf gehoord en deze zei precies hetzelfde. Door dergelijke dingen laadt de agent een odium op zich en er zijn nog veel mensen, die de toedracht niet willen geloven. Dit odium rust op *Visser,* waarvan de heer *Somer* hem graag zou willen vrijpleiten.

76087 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verder verklaard, dat de agent *Visser* met een zender voor de groep-Albrecht en voor de Rinus-groep is geparachuteerd. Zo kreeg de groep-Albrecht voor het eerst haar eigen radioverbinding. Dit heeft wat langer geduurd, aangezien de radiomensen langer moesten worden afgericht. *Visser* heeft ook geld meegenomen voor de groep-Albrecht en de groep-Rinus, een bedrag van f 50 000. Bovendien heeft hij microphoto's overgebracht. Rinus was eigenlijk de Belgische pendant van de groep-Wim. *Visser* heeft heel goed werk gedaan; hij heeft veel geseind. Hij heeft contact gehad met de uitloper van de dienst-Wim, die aan de oprolling is ontsnapt, zijnde B.R.

76119 e.v. *(Somer)*

Met betrekking tot de agent *J. Brandjes,* die op 6 Juni 1944 is geparachuteerd, zegt de heer *Somer,* dat deze een radio-agent was, die zich ter beschikking had te stellen van de groep van ir. *Tromp* te Eindhoven. Dit was noodzakelijk, omdat het werk van de groep van ir. *Tromp* tegen het einde van de oorlog van grotere betekenis werd en omdat de agent, die hiervoor oorspronkelijk ter beschikking was gesteld, *van Alebeek,* was uitgevallen en *van de Waal,* zijn opvolger, door zijn arrestatie eveneens was uitgevallen. *Brandjes* was zuiver radiotelegrafist, zonder verdere organisatorische opdracht.

Kort na zijn dropping is het Zuiden betrekkelijk spoedig bevrijd, zodat hij niet lang als zodanig heeft gewerkt. Deze agent heeft enige strubbelingen gehad met ir. *Tromp,* daar hij op eigen houtje is vertrokken naar het Westen van Brabant, naar Capelle, waar de heer *Tromp* het contact met hem op een gegeven moment helemaal kwijt was. *Brandjes* werkte toen voor de groep-Albrecht. Later is dit weer opgelost. *Brandjes* was een avontuurlijke jongeman — de heer *Somer* kan er overigens voor instaan, dat hij een heel goede knaap was — maar hij wilde liever vechten dan seinen. Hij werkte oorspronkelijk in een huis te Eindhoven, waar hij een paar minuten per dag moest seinen. Dit beviel hem niet erg. Hij had waarschijnlijk beter gepast in de groep van S.O.E. Hij voelde veel voor sabotagewerk en toen hij de bevrijding voelde aankomen, wilde hij het liefst dicht bij de vuurlinie zijn. Na de bevrijding van Eindhoven kwam hij van de groep-Albrecht door de linies, met de bedoeling opnieuw in het Noorden van het land voor die groep gedropt te worden.

56884; 56889—56891 *(le Poole)*

Mr. *J. le Poole* heeft verklaard, dat in begin Mei 1944 hier een agent *Tony (Visser)* is gekomen, die de opdracht had zich met de groep-B.R. in verbinding te stellen en tezamen met *Mooiweer* ook de berichtgeving van die groep te verzorgen. Deze laatste is zelfs tweemaal hier geweest. Hij was voortreffelijk. Hij zat bij de koopvaardij. Ongeveer gelijk met *Visser* is hij gedropt en in November 1944 is hij door de linies teruggekeerd. Op Oudejaarsdag 1944 ontmoette de heer *le Poole* hem weer te Rotterdam. Daarna heeft hij in hoofdzaak in het Oosten van het land gewerkt. Door de arrestatie van *Visser* was het contact verbroken en de groep moest iemand hebben, die het contact herstelde. Zij hebben *Mooiweer* te Nijverdal geïnstalleerd en later heeft hij te Langweer ook weer een zendadres gekregen. Toen eenmaal de verbindingen in het Westen zo slecht waren, heeft de BR-groep in het Noorden zelfstandig gewerkt. Zelfs heeft hij (*le Poole*) zich toen bepaald tot het secretariaat van het College van Vertrouwensmannen.

57533—57536 *(Fock)*

De heer *Fock* heeft verklaard, dat *Mooiweer* onder zijn leiding de tweede maal is gedropt. De reden was in de eerste plaats, dat hij zelf er toe bereid was, en in de tweede plaats, dat hij van een groep kwam, waar men behoefte aan hem had. De heer *Fock* kan zich niet meer voor de geest brengen, waarom *Mooiweer* weer is teruggegaan, althans welke specifieke redenen er waren. In elk geval is hij de enige, van wie de heer *Fock* weet, dat hij tweemaal is gedropt. Hij is de tweede maal in December 1944 of Januari 1945 teruggegaan. Hij was een voortreffelijk man.

76122 e.v. *(Somer)*

Over de agent *K. Ch. Mooiweer,* die geparachuteerd is op 6 Juni 1944 en op 1 Januari 1945 en die o.a. de agentennamen *van Veen* en *Kikkerdril* had, heeft de heer *Somer* verklaard, dat deze tweemaal heen en weer geweest is. Dit is het enige geval geweest. Hij ontwikkelde ontzaglijk veel initiatief. Zijn opdracht was operatorcodist; hij moest een radioset meenemen voor *Visser* van de groep-Albrecht, daar er toen een set was uitgevallen. Verder moest hij materiaal meenemen voor Marinier. Hij verrichtte feitelijk het type werkzaamheden van een S.O.E.-agent. *Mooiweer* is uitgezonden niet alleen met zijn eigen materiaal, maar ook met veel containers voor andere groepen. Hij werd voor de B.I.-groepen uitgestuurd, maar met een opdracht, die waarschijnlijk beter zou hebben gepast in het kader van S.O.E., omdat hij veel materiaal meenam ter distributie. Daardoor wist hij veel, meer dan normaal de B.I.-agenten aan wetenschap hadden. Zijn opdracht was zeer riskant, omdat hij veel personen moest benaderen en alleen het kwijtraken van de bagage was reeds een opgave op zichzelf. Na het afleveren van de bagage moest hij zich ter beschikking van *Visser* stellen als codist. Hij heeft zijn opdracht echter veel ruimer opgevat en kwam door omstandigheden in contact met de leiding van de groep-Albrecht, de groep-B.R. en de agenten *Sutherland, Dijckmeester, Mans, Ausems, Smid, de Blooys* en *Buunk.* Hij was zeer actief en mobiel. Hij is met bagage en al blind gedropt. In de Oudejaarsnacht van 1944 is hij voor de tweede keer uitgezonden. Door zijn werk is de groep-Albrecht bijzonder op streek gekomen. Zij kon het radioverkeer belangrijk opvoeren en door het door hem meegebrachte fotomateriaal haar fotografische sectie uitbreiden. Het is de heer *Somer* onbegrijpelijk, dat *Mooiweer* niet de Militaire Willemsorde heeft gekregen, waarvoor hij hem heeft voorgedragen.

76192 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* deelt voorts mede, dat *Mooiweer* de tweede keer contact moest opnemen met de groep-Albrecht. Hij moest *Groeneveld (Hoogewooning),* een andere operator, ter beschikking van Albrecht stellen, hij moest een W/T set voor *van der Stad (Smid)* een agent, die zijn set was kwijtgeraakt, meenemen; voorts f 60 000 voor de groep-Albrecht, f 30 000 voor de groep-B.R., de voortzetting van de groep-Rinus, f 10 000 voor *van der Stad* en de voorbereiding regelen voor een tweede dropping in Oost-Nederland ten

behoeve van de Albrecht-groep. Het is de tweede keer zeer moeilijk werk geweest, daar de IJssel toen was afgesloten en het voor de groep-Albrecht heel moeilijk was over de IJsselbruggen te komen. Deze groep heeft toen een nieuwe dependance in Gelderland en Overijssel opgezet en *Mooiweer* is voornamelijk ingezet om het radiomateriaal voor die groep over te brengen, waardoor de moeilijkheden van de IJsselovergang werden voorkomen.

44806; 44807 ***(Six)***

Met betrekking tot de agent mr. *F. Th. Dijckmeester* (agentennamen o.a.: *Rogers* en *Snuitkever*), die op 6 Juni 1944 in Nederland is geparachuteerd, heeft de heer *Six* verklaard, dat *Dijckmeester* bij de O.D. is gekomen. *Ausems* zei, dat *Dijckmeester* precies dezelfde opdracht had als hij, dus dat maakte het ook niet gemakkelijk. *Dijckmeester* had een schriftelijke opdracht. Deze besloeg 2 foliovellen, maar of zijn taak hierin beschreven staat, zou de heer *Six* uit zijn hoofd niet weten. Hij had ook de opdracht met andere groepen in contact te treden. Hij had de zeer nadrukkelijke opdracht zich te oriënteren over de bundeling — speciaal de politieke — en deze te bevorderen en daarover te rapporteren. Hij heeft daarover o.a. ook — naar de heer *Six* meent, twee keer — een bespreking gehad met de heer *Drees*.

52420 *(Dijckmeester)*
52434 *(Dijckmeester)*
52439 e.v. *(Dijckmeester)*

Mr. *F. Th. Dijckmeester* verklaart, dat hij gedropt is in de nacht van 5 op 6 Juni 1944 en dat hij in actieve dienst is geweest tot de bevrijding. Begin April 1944 kwam hij vrij uit de Patriotic School. Hij heeft zijn opleiding gedeeltelijk te Londen en ook nog in enkele plaatsen buiten Londen genoten. Dat hing af van de zaak, waarop die opleiding betrekking had. Men zat een week lang in een sportschool voor oefeningen in het parachutespringen; het werkelijke springen werd weer in een ander plaats beoefend. Die opleiding is dus op verschillende plaatsen geschied.

De heer *Dijckmeester* heeft vertoefd in een flat, die het B.I. gehuurd had in Putney. Met *de Brauw* heeft hij daar een tijd gewoond en met *Ludolph* — dat was degene, die zijn ruggegraat beschadigd had en niet kon gaan — en daarna met *Mooiweer*, met wie hij tenslotte gesprongen heeft.

52445 e.v. *(Dijckmeester)*

Hij heeft een opleiding gehad voor het seinen met een radio-telefonie-apparaat. Dat was iets nieuws. Hij is met een radio-telefonie-apparaat gegaan. Dat was een apparaat, waarmee men kon spreken; men had contact met elkaar door het gesproken woord. Hij kon daarmee geen contact met overzee krijgen; daarvoor was het bereik niet groot genoeg. Men moest contact krijgen met een vliegtuig. *Ausems* had ook zo'n apparaat. De heer *Dijckmeester* gelooft echter niet, dat er ooit veel mee gewerkt is. Hij is de enige, die er vrij veel mee gewerkt heeft in Nederland.

In Engeland werd door de Engelsen verzekerd, dat, wanneer met dat toestel werd gewerkt, het niet door de vijand kon worden opgevangen, dat het niet kon worden gepeild, juist omdat het werkte op een vliegtuig. Er werd medegedeeld, dat het een gerichte stralenbundel was, bovenwaarts gericht; de golven gingen van uit het apparaat naar boven en het werd verder niet op de grond gehoord. Dat werd als volkomen vaststaand verteld.

Toen de heer *Dijckmeester* in Nederland neerkwam, is een gedeelte van het apparaat bij de val weggeraakt. Toen hij te Amsterdam aankwam, kon hij dus niet direct beginnen er mede te werken. Hij heeft terstond aan Londen laten weten, dat het ding weg was en gevraagd, of ze het konden nasturen. Dat heeft heel lang geduurd en het gelukte steeds niet. Tenslotte is het apparaat, dat nodig was — het was een bij-apparaat, een soort transformator —, hier nagemaakt, bij de N.S.F. Toen heeft hij meteen aan de experts van de N.S.F. gevraagd, wat hun mening was, juist over het gevaar van peiling. Zij zeiden, dat je daarop vooral niet moest rekenen en dat het waarschijnlijk niet onpeilbaar was. Zij wisten het niet zeker, maar zij achtten het hoogst onwaarschijnlijk, dat het niet kon worden gepeild. Hij was dus gelukkig gewaarschuwd, en heeft dan ook altijd enigszins zijn maatregelen genomen. Hij is pas begonnen er mede te werken in begin September 1944. Dat heeft tot het einde van de maand geduurd. Toen werd het apparaat gepeild en heeft hij een ander adres opgezocht. Het was gelukkig een Wehrmachtspeilwagen. Die mensen waren er niet zo goed op ingeschoten als de S.D. De heer *Dijckmeester* werkte op een bepaald adres te Amsterdam, toen die Wehrmachtsmensen kwamen. Zij hebben huiszoeking gedaan in het huis er naast en zeiden, dat zij Engels hadden horen spreken. Dat klopte. De heer *Dijckmeester* had toevallig in het Engels een bericht gegeven. Hij weet niet om welke reden, want meestal deed hij het in het Nederlands. Het bleek dus, dat zij het inderdaad woordelijk konden verstaan. Hij heeft daarna op een ander adres ongeveer twee weken gezeten, waar hij ook is gepeild. Tenslotte heeft hij op een derde adres te Amsterdam gewerkt. Hij heeft daar in totaal één uur, verdeeld over enkele

52453 e.v. *(Dijckmeester)*

dagen, kunnen werken en toen hadden de Duitsers het al gevonden. De maand September 1944 was nogal een rumoerige maand, vooral na dolle Dinsdag. Toen heeft hij heel veel gewerkt. Hij was wel twee van de 24 uur in de lucht, steeds op hetzelfde adres. Hoe langer het goed gaat, hoe meer men zegt: het zal wel goed blijven gaan. Toen hij echter plotseling die Wehrmachtspeilwagen zag staan, is hem wel een beetje de schrik om het hart geslagen en is hij voorzichtig aan gaan doen. Hij heeft toen vooral niet 's nachts gewerkt, hetgeen hij voordien wel had gedaan.

52469 e.v. *(Dijckmeester)* De actie-radius van de radio-telefonie-zenders was veel groter dan die van de walkie-talkies b.v. Als de heer *Dijckmeester* en zijn medewerkers de huizenblokken, waar gezonden werd, niet hadden laten bewaken, zouden er ongelukken gebeurd zijn. Dat deed iemand, die een bijzonder fijne neus had. De eerste keer fietste deze niet rond, maar de twee volgende keren, dat gepeild is, is het aan hem te danken geweest, dat zij tijdig zijn gewaarschuwd. Bovendien bewaakte hij twee of drie marconisten. Men kon natuurlijk verwachten, dat de Duitsers gingen zoeken naar middelen om hun peilauto's zo onopvallend mogelijk te laten rijden. Het waren gewone personenauto's, maar wat zij altijd moesten doen was: langzaam rijden om enigszins nauwkeurig te kunnen vaststellen, waar het was. Zodra je een auto zag, die langzaam reed, keek je al en als je beter keek, kon je wel zien wat er aan de hand was.

52479 e.v. *(Dijckmeester)* De opleiding voor het gebruik van dit toestel was veel eenvoudiger dan de opleiding voor radio-telegrafist. Zijn opleiding heeft dus niet zoveel tijd in beslag genomen en bestond uit verschillende onderdelen. Een van die onderdelen was b.v. het nemen van security-maatregelen en de veiligste manier om berichten over te brengen. Die instructie werd door Engelsen gegeven. Nu is dit iets, wat heel nauw samenhangt met het land, waar geopereerd moet worden, en de Engelsman, die hierin les gaf, had meestal in Frankrijk gewerkt. De methode, die hij onderwees, klopte helemaal niet met de toestand in ons land. Wat de andere onderdelen betreft, was de instructie goed, b.v. de instructie over de samenstelling van het Duitse leger, de luchtmacht, enz.

52484 e.v. *(Dijckmeester)* De heer *Dijckmeester* had een persoonsbewijs, waarvan hem bij aankomst werd gezegd, dat het levensgevaarlijk was. Hij heeft onmiddellijk een ander persoonsbewijs gekregen; dat was medio 1944. Hij heeft doorgegeven, dat hij onaangename ervaringen met het persoonsbewijs had gehad. Men kreeg kleren mee en dan werd een pak gegeven, dat zeer nieuw was; dat heeft hij dan ook niet meegenomen. Hij zeide: dat trek ik zeker niet aan; hij had nog een pak, waarmede hij uit Spanje gekomen was en dat voor dit doel veel geschikter was, maar hij vindt dit niet erg: je kunt een pak zeer gauw oud maken.

52491 e.v. *(Dijckmeester)* De opleiding werd uitsluitend door de Engelsen gegeven. De enige Engelse sfeer werd gevormd door de instructie, die de heer *Dijckmeester* geregeld kreeg van Engelse officieren, maar verder was hij in het geheel niet in de Engelse sfeer. Wel zag hij nooit de B.I.-officieren bij de lessen, maar hij had de indruk, dat zij op de hoogte waren, hoe het gebeurde en dat er wel een zeer goed contact was tussen de officieren van het B.I. en de Engelse instructeurs.

52496 e.v. *(Dijckmeester)* De opdracht van de heer *Dijckmeester* was in het kort gezegd: contact houden tussen O.D. en B.I. Nadat hij contact had met de O.D. is hij niet de gehele tijd tot aan de bevrijding met zijn spreekapparaat blijven werken, doch is later gaan werken met marconisten. Er was bij de O.D. een marconist, die vroeger korporaal bij de mariniers was. Toen de heer *Dijckmeester* er was, is er nog een marconist gestuurd van Londen uit. Hij had dus twee marconisten tot zijn beschikking. Daarna was zijn taak: de berichten verzamelen, die doorgestuurd moesten worden. Hij heeft zelf geen groep gevormd; dat was ook zijn opdracht niet. Hij is ingeschakeld in de organisatie van de O.D. voor de berichtgeving als opvolger van *van Borssum Buisman,* die gearresteerd was. Het was voor een groot deel militaire berichtgeving.

52530 e.v. *(Dijckmeester)* De heer *Dijckmeester* had ook nog een opdracht, die betrekking had op de bestraffing van oorlogsmisdadigers, bij zich, toen hij in Nederland kwam. Daarin werden door Minister-President *Gerbrandy* ten behoeve van de Nederlandse commissie, belast met het onderzoek van oorlogsmisdrijven, deel uitmakende van de United Nations War Crimes Commission, uitgebreide inlichtingen gevraagd over de voornaamste misdrijven, door Duitse instanties en Duitsers persoonlijk, al dan niet uit hoofde van hun ambt, in of buiten Nederland sedert 10 Mei 1940 tegen Nederlanders gepleegd. Dit betrof dus niet N.S.B.-instanties en N.S.B.-ers. Aan de uitvoering van die opdracht heeft de heer *Dijckmeester* eigenlijk geen deel gehad.

76192 e.v. *(Somer)* De heer *Somer* heeft verklaard, dat *Dijckmeester* uitgezonden werd om de richtlijnen voor de O.D. te verduidelijken. Verduidelijking der Regeringsinstructies was in die tijd wel nodig, omdat de O.D. de Regering alle mogelijke vragen stelde, b.v. over commissa-

rissen voor grote en kleine steden en de instelling van het Militair Gezag. Het was niet mogelijk dit alles per koerier te doen, omdat er vrij veel haast bij was. *Dijckmeester* heeft deze aangelegenheid grotendeels met Minister *van Lidth de Jeude* zelf besproken. Hij heeft hieromtrent zeer nauwkeurige richtlijnen meegekregen. Verder is *Dijckmeester* geïnstrueerd omtrent de coördinatie der verzetsbewegingen en hij diende de besprekingen van *Ausems* voort te zetten, voornamelijk omdat men te Londen vernam, dat er moeilijkheden met de O.D. waren over deze coördinatie. Hij moest namens de Regering de O.D. dus overtuigen, dat deze zich bij de coördinatie van de verzetsbeweging moest aansluiten. Dit is oorspronkelijk de voornaamste reden geweest voor zijn uitzending. *Dijckmeester* heeft verschillende besprekingen gehad met de staf van de O.D. en hij heeft contact gehad met vele illegale groepen, o.a. met de groep-Albrecht, de groep-Packard, vele agenten en met *Ausems* voor de Raad van Verzet. Hij is voornamelijk een organisator, een contrôle-agent geweest. In verband hiermede moest hij nagaan, of de agenten en de organisaties nog in goede orde waren. Als de heer *Somer* zich niet vergist, had *Dijckmeester* een walkie-talkie. Hij heeft veel gesproken met het vliegtuig, dat voor dat doel langs de kust heen en weer vloog. Het B.I. wist via een andere zender, dat het toestel van *Dijckmeester* beschadigd was en nadat het bij de N.S.F. was gerepareerd, uitgepeild werd. *Dijckmeester* heeft voor zijn radiodienst vijf of zes contacten gehad. Hij heeft oorspronkelijk geseind via *Visser,* toen via Marinier (Packard-groep), daarna via *Kooyman (Hooyer).* Van September 1944 tot de bevrijding heeft hij verbindingen gehad via *Veltkamp (van Rijsewijk),* een agent, die hem sets heeft afgeleverd. Van September 1944 tot Januari 1945 heeft hij een eigen radioverbinding gehad.

76198 e.v. *(Somer)*

De agent *G. B. Buunk* (agentennamen o.a. *Joop Klijn* en *Fopkonijn),* die op 6 Juli 1944 is gedropt, is volgens de heer *Somer* lang in opleiding geweest, omdat hij niet over een bepaald maximum aan lettergrepen kon heenkomen. Toch was hij een heel goed agent, omdat hij zeer rustig en zwijgzaam was. Hij is samen met *Hooyer* geparachuteerd. De opdracht van *Buunk* was sets te brengen voor *Ausems* ten dienste van de Radiodienst van de R.V.V. Aanvankelijk heeft *Buunk* op de Veluwe en in het Westen voor deze Radiodienst gewerkt. Aangezien hij zelf een matig marconist was, doordat hij in snelheid te kort schoot, is hij aangewezen voor het coderen van telegrammen voor de Raad van Verzet. Dit is één van de onderdelen, waaraan het B.I. in het begin lang niet genoeg aandacht heeft kunnen besteden wegens gebrek aan agenten. De heer *Somer* vindt het ideaal, wanneer een radio-operator niet zelf zijn telegrammen codeert. De beste manier is, dat de codist op een bepaalde plaats zijn telegrammen opmaakt en ze gecodeerd naar de marconist laat brengen, liefst met één of twee tussencontacten. De marconist weet dan niet, wat hij seint en wanneer hij gearresteerd wordt, weet hij niet wat hij heeft geseind en hij kan het dus ook niet zeggen. In het begin kon dit niet, maar in een latere phase werd *Buunk* ter beschikking van de R.V.V. gesteld om als codist op te treden. In dat geval werden de security checks door de radio-telegrafist aangebracht. Deze maakte dus het telegram op en bracht de voor-check en de na-check aan. Ook werden er wel checks in het telegram zelf verwerkt, hetgeen dan de codisten zouden moeten doen. *Buunk* was dus bij de R.V.V. De R.V.V. stuurde berichten door, welke door *Buunk* werden gecodeerd. In deze telegrammen zette hij zijn security check en zijn eigen veiligheidscheck, waaruit men onmiddellijk kon zien, dat het van hem afkomstig was; elke agent had zijn eigen code en als zo'n telegram bij Central binnenkwam, wist men, dat het van *Buunk* was of van anderen.

76222 e.v. *(Somer)*

Over de agent *G. F. Hooyer* (agentennamen o.a.: *Kooyman* en *Lijsterbes),* wiens uitzending op 6 Juli 1944 plaats vond, heeft de heer *Somer* verklaard, dat deze een heel aparte opdracht had. Hij is een agent geweest, die een groot aantal telegrammen verzonden heeft (o.a. gedachtenwisseling Regering en College van Vertrouwensmannen).

Toen in samenwerking met de heer *van Heuven Goedhart* het College van Vertrouwensmannen door de Regering was aangewezen, heeft *Hooyer* voor de heer *van Heuven Goedhart* de boodschap overgebracht, waarbij het college werd aangewezen. De heer *van Heuven Goedhart* is te Londen onmiddellijk met dit idee naar voren gekomen en het B.I. heeft toen hierover enige besprekingen met hem gehad, o.a. voor de beschikbaarstelling van een agent. Dit was de hoofdopdracht van *Hooyer.* Bovendien kon de groep-Kees over hem beschikken als marconist. Hij trad ook als zodanig op voor de Vertrouwensmannen. Hij heeft dit voortreffelijk gedaan.

76265 *(Somer)*

Bij de voortzetting van zijn verhoor heeft de heer *Somer* nog eens

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat de heer *Somer* zich toch vergist heeft. Immers uit het „Verslag van de werkzaamheden van Vertrouwensmannen der Regering" (Rijksuitgeverij 1946), blijkt, dat de microfoto met het besluit der Regering tot instelling van het College van Vertrouwensmannen op 16 Augustus 1944 aan jhr. mr. dr. *L. H. N. Bosch* ridder *van Rosenthal* is overhandigd en dat dit besluit de dagtekening van 2 Augustus 1944 draagt. Het is dus duidelijk, dat de op 5/6 Juli 1944 geparachuteerde agent *G. F. Hooyer* dit besluit niet heeft kunnen medebrengen. Het is in werkelijkheid meegebracht door de op 7/8 Augustus 1944 geparachuteerde agent jhr. *R. de Brauw*.

41224 e.v. *(Gerbrands)*

41568 *(d'Aulnis de Bourouill)*

52571 e.v. *(Mans)*

52590 e.v. *(Mans)*

52601 e.v. *(Mans)*

52610 e.v. *(Mans)*

52617 e.v. *(Mans)*

52619—52622 *(Mans)*

bevestigd, dat de agent *Hooyer* inderdaad de gehele opdracht voor de Vertrouwensmannen heeft meegekregen. [1])

T.a.v. de agent *K. A. Mans* (agentennamen o.a.: *Burns* en *Vuurtoren)*, wiens uitzending op 5 Augustus 1944 plaats vond, heeft de heer *P. R. Gerbrands* verklaard, dat die als contrôle-agent is uitgestuurd. Hij had de speciale opdracht het netwerk te controleren. Op een gegeven ogenblik was men bij het B.I. doodsbenauwd, omdat er enkele identity checks fout waren doorgekomen en ook een paar test questions, waardoor getwijfeld werd aan het netwerk. Toen is besloten, ook in overleg met de Engelsen, iemand uit te sturen met de speciale opdracht ter plaatse eens een oogje in het zeil te houden. Dat is volgens de heer *Gerbrands* wel een ver gaande maatregel om het netwerk te controleren.

Mr. *P. L.* baron *d'Aulnis de Bourouill* heeft verklaard, dat *Mans* was bedoeld als contrôle-agent. Dat was een soort van ideetje van de heer *Somer*. Het B.I. in Engeland was niet geheel op de hoogte van de realiteit en kon dat ook niet zijn. Men heeft daar van tijd tot tijd ideeën gehad, die in Nederland practisch onuitvoerbaar bleken. Dan stond zo'n man hier en had een onuitvoerbare opdracht en ging dan maar iets anders doen. Contrôle was onmogelijk, want iedereen, die in Nederland intelligencewerk verrichtte, wenste daarbij zeker niet gecontroleerd te worden. *Mans* heeft in het begin zeer vijandige mensen ontmoet, is tenslotte bij de Packard-groep terechtgekomen en gearresteerd en heeft een vrij ongelukkige carrière gehad.

De heer *K. A. Mans* heeft medegedeeld, dat hij in de nacht van 4/5 Augustus 1944 in Nederland is gedropt. Hij was via Spanje naar Engeland gegaan. Hij was op 6 Augustus 1943 uit Nederland vertrokken en heeft op eigen gelegenheid de tocht door België en Frankrijk naar Spanje gemaakt. Op 13 Augustus is hij de Pyreneeën overgetrokken. In Andorra is hij toevallig in contact gekomen met een Engelse organisatie, waardoor hij te Barcelona terecht is gekomen. Hij heeft 7 maanden in Spanje doorgebracht. Hij verbleef daar in een hotel. Vandaar is hij via Portugal naar Gibraltar gegaan, vanwaar hij met een convooi naar Engeland is vertrokken. Hij meent op 17 Maart 1944 in Engeland te zijn aangekomen.

Begin Mei 1944 is beslist, dat hij zou worden uitgezonden. Hij heeft drie maanden opleiding gehad. Die opleiding begon met een test naar lichamelijke gesteldheid, een week op een trainingsschool en toen hij in dit opzicht was goedgekeurd, heeft hij een week parachutespringen geleerd. In totaal heeft hij vijf keren gesprongen. De verdere opleiding geschiedde op verschillende scholen. Hij heeft, behalve de militaire opleiding, ook nog getracht een telegrafistenopleiding te volgen, maar daarmee is hij niet ver gekomen. Dat was zijn hoofddoel niet. Het doel van zijn uitzending was het verzamelen van militaire inlichtingen. Het is nooit raadzaam het verzenden van telegrafische berichten en het verzamelen van gegevens in één persoon te combineren. Meestal heeft hij zijn opleiding van de Engelsen gekregen. Van de Nederlanders kreeg hij vooral de lessen, die betrekking hadden op gewoonten, tekens en seinen, die de Duitsers hadden. Deze lessen werden gegeven door kapitein *Pot*.

Hij heeft een code, berustend op het systeem van de double transposition, meegekregen, maar daarnaast had hij voor berichten, waarin veel namen werden genoemd, een code, waarbij geen versje nodig was, een cijfercode, maar ook bij die cijfers werd nog de double transposition toegepast. De cijfers werden tweemaal volgens hetzelfde systeem gebruikt. Het cellophaantje met deze code kon worden afgeknipt en verbrand. Zo was het niet mogelijk die code terug te vinden. Om de twee dagen kreeg hij hierover instructie. Hij moest dan thuis een telegram uitwerken om te zien wat er van terecht kwam.

Een van de hoofdschotels bestond in lessen in „security": eigen veiligheid en veiligheid van de organisaties. Deze lessen waren goed en nuttig. Het was alleen jammer, dat het vrijwel onmogelijk was zich daaraan te houden. Een van de grootste moeilijkheden was wel het vinden van een huis in Nederland, dat in alle opzichten veilig was, vooral na de spoorwegstaking. Dat maakte, dat de voornaamste regels van veiligheid practisch niet uitvoerbaar waren. Die regels waren gericht op toestanden, die in Nederland eigenlijk niet meer bestonden, en waarschijnlijk in geen enkel land. Er waren zoveel mensen van elders in de huizen bijgekomen, althans in het Noorden van het land, dat het vrijwel onmogelijk was iemand te vinden, die er voor voelde zo'n onderduiker er ook nog bij te nemen. Het onderbrengen van seiners was helemaal moeilijk. Die lessen hielden in, dat men adressen moest zoeken, waar zo min mogelijk andere mensen kwamen. De heer *Mans* is door de Duitsers gegrepen op een adres, waar al twee mensen zaten, die weer van een heel andere groep waren, waarmede hij niets had te maken. Daardoor is hij

erin gevlogen. Via die andere kant was de aandacht van de Duitsers op dat huis gericht. De man, die door de heer *Mans* daar was ondergebracht, was al een tijdje buiten werking geweest wegens een defect aan zijn zendapparaat en nu was daar een radioreparateur, althans een man, die veel verstand had van radio's, *Noordman,* en de heer *Mans* hoopte, dat wanneer hij het apparaat eenmaal had, hij het in zeer korte tijd zou kunnen fixen. Er was toen reeds sprake van, dat zij naar een ander adres zouden gaan. Dat zou twee dagen daarna zijn gebeurd, maar juist, toen hij op dat adres kwam, waren de Duitsers daar ook. Wanneer het twee dagen was uitgesteld, zou het goed gegaan zijn. Zulke dingen kwamen niet een zeer enkele keer voor, maar zeer dikwijls. Voorts deed zich vaak het geval voor, dat men zich niet aan gemaakte afspraken hield. Dit is een van de belangrijkste dingen, die worden geleerd, maar al houdt men zich zelf eraan en al prent men het de mensen nog zo in, velen houden zich uit nonchalance niet aan afspraken, die zijn gemaakt. Dit is ook een van de oorzaken, dat velen erin zijn gevlogen, waar dit niet nodig was geweest.

52623 e.v *(Mans)* De heer *Mans* is bij Groot Ammers, bij Schoonhoven gedropt. Hij is blind gedropt, dus zonder ontvangstcomité op de grond. Hij had een telegrafist bij zich, *Sutherland,* een Nederlander uit Breda.

52625 e.v. *(Mans)* Na een maand ongeveer was de contrôle-opdracht van de heer *Mans* afgelopen en werd hij aan de Packard-groep toegewezen. Zijn opdracht als contrôle-agent was het opchecken van een paar mensen; dat was het eerste doel van zijn uitzending. Dat opchecken betrof o.a. iemand, die in zijn uitzending een code had gebruikt, waaruit moest blijken, dat hij in Duitse handen was. Zijn naam was *Kikkerdril* of iets dergelijks. Hij werkte niet voor de Packard-groep, maar via die groep kon *Mans* het te weten komen. Bovendien moest *Mans* de agent *Ausems* controleren. Hij is in ieder geval met *Ausems* in contact geweest en hij meent, dat hij *Ausems* een of andere brief of boodschap moest geven. Het bleek, dat de eerstgenoemde agent — *Kikkerdril* — in vrijheid was. Hij was niet in Duitse handen geraakt, maar had bij vergissing een verkeerde code gebruikt. Hij had dat maar één keer gedaan. Het kwam er dus op neer, dat men te Londen in het feit, dat deze man eenmaal zijn check verkeerd had gebruikt, al reden vond om een contrôle-agent uit te sturen. Dat was ook logisch, want als niet direct op het eerste teken een actie wordt ondernomen, heeft die hele check geen zin. De heer *Mans* kwam met hem in contact via Albrecht. Deze agent had, toen *Mans* hem ontdekte, verbinding met Londen. Hij heeft die verbinding voortgezet. De heer *Mans* weet echter niet, of *Kikkerdril* antwoord kreeg, omdat men hem wantrouwde. Hij gelooft, dat zij er mee doorgegaan zijn, want een ander foefje was het stellen van een vraag aan hem over een zeer persoonlijke kwestie en die vraag beantwoordde hij ook goed. Dit was dus ook al min of meer een check. Men geeft in het algemeen niet voor de grap een check, dat het mis is. Dit was een vergissing. Hij had het zelf niet gemerkt. Die test question, die goed werd beantwoord, is reeds gesteld, toen de heer *Mans* nog te Londen was. Ondanks het feit echter, dat die vraag goed was beantwoord, moest de heer *Mans* toch informeren, of het in orde was. Verder heeft hij geen contact gehad met *Kikkerdril.*

52635 e.v. *(Mans)*

52643—52645 *(Mans)*

52648—52656 *(Mans)*

52656 e.v. *(Mans)* *Arnold (Ausems)* had twee telegrafisten. Er staat de heer *Mans* iets van bij, dat er klachten van *Arnold* waren geweest over die telegrafisten en daarom moest de heer *Mans* uitzoeken wat er met hen aan de hand was. Hij heeft *Ausems* gevraagd, wat er aan haperde. *Ausems* adviseerde hem die telegrafisten in het geheel niet meer te gebruiken, aangezien zij ontzettend de beest uithingen, veel geld uitgaven en de veiligheid van de groep in gevaar brachten. Hij heeft dan ook in een telegram geadviseerd hen niet meer te gebruiken. De heer *Mans* weet hun namen niet meer.

52659 e.v. *(Mans)* Toen zijn contrôle-opdracht was afgelopen, is de heer *Mans* door Londen aan de Packard-groep toegewezen. Zijn hoofddoel was het verzamelen van inlichtingen, maar aangezien hij toch van Londen uit hierheen werd gezonden en zij hem gemakkelijk instructies van meer bijzonder karakter konden geven, hebben zij hem die contrôle-opdracht meegegeven. Toen hij uit Londen wegging, wist hij niet, dat hij bij de Packard-groep zou komen. Deze groep had een onderafdeling in de drie Noordelijke provincies; die afdeling had echter practisch nog niet gewerkt. Zij had alleen weerberichten doorgestuurd en een zeer enkele militaire inlichting. De heer *Mans* is daarheen gegaan om die groep te organiseren in opdracht van Packard zelf. Toen hij naar de Packard-groep werd gestuurd, moest hij zijn telegrafist *(Sutherland)* aan de O.D. te Amsterdam overdragen, hetgeen hij ook heeft gedaan, voordat hij naar het Noorden vertrok. Daar was reeds een telegrafist. Via deze heeft de heer *Mans* nog contact onderhouden, maar toen hij er 2 à 3 weken was, kreeg hij er nog 3 telegrafisten en 1 telefonist-seiner bij. Deze mensen waren uit Engeland gekomen. De telegrafist, die reeds bij de Packard-groep zat, was niet uit Engeland

gekomen. Zijn marconisten zijn geweest: *Kouwenhoven* en *van Bemmel* (geparachuteerd in de nacht van 5/6 October 1944) en *Ensink* (agentennaam: *Margarine)* en *Koopmans* (agentennaam: *Broodtrommel)* (geparachuteerd in de nacht van 6/7 October 1944). *Van Bemmel* is later gesneuveld bij een gevecht met de S.D. op 28 Maart 1945 te Assen. *Koopmans* is gearresteerd op 10 November en op 8 Maart 1945 te Apeldoorn gefusilleerd. *Kouwenhoven* en *Ensink* waren actief tot 10 November 1944. Daaruit blijkt wel, dat dit mensen van de groep van de heer *Mans* zijn geweest, welke groep na die datum is uitgeschakeld. Dit is allemaal op dezelfde datum gebeurd. *Kouwenhoven* en *Ensink* zijn blijkbaar niet gearresteerd; zij hebben daarna echter niet meer kunnen werken. *Koopmans* was de man van de telefonie. Hij heeft nooit gewerkt, omdat zijn apparaat kapot was. Toen de heer *Mans* in contact was gekomen met *Noordmans,* een heel goede radiospecialist, heeft hij *Koopmans* daar ondergebracht. Deze is vlak vóór de heer *Mans* gearresteerd. Van degene, die te Leeuwarden zat, heeft de ondergrondse groep te Leeuwarden zelf zijn apparaat afgenomen. [1]) Doordat de heer *Mans* gevangen werd genomen, vertrouwde men het gehele zaakje niet meer. Ook het toestel van *Kouwenhoven* was verloren. Dat was de schuld van de heer *Mans,* die het adres van *Kouwenhoven* heeft opgegeven. *Kouwenhoven* zelf heeft kunnen ontkomen, maar hij heeft niet meer kunnen werken.

52676 e.v. *(Mans)*

[1]) Dit was de agent *Ensink,* die te Leeuwarden voor de Packard-groep werkte.

52685 e.v. *(Mans)*

De heer *Mans* werd op 10 November 1944 gearresteerd. Zijn gevangenschap heeft maar 2 dagen geduurd. Het is hem toen gelukt uit het Scholtenhuis te Groningen te ontvluchten. Hij heeft daarna een hele tijd gezworven en getracht de Rijn over te komen, hetgeen echter niet is gelukt. Hij is te Wolfheze voor de tweede maal opgepikt en is naar Velp gebracht, waar hij 11 dagen in de gevangenis heeft gezeten. Hij is toen bij de O.T. te Arnhem gekomen, waar hij ongeveer een maand is geweest. Vandaar is hij weggelopen naar kennissen te Beekbergen. Daar was iemand, door middel van wie hij heeft getracht weer in verbinding met Engeland te komen. Hij heeft aan die koerierster een telegram met zijn eigen code meegegeven, maar daarop heeft hij nooit antwoord gekregen. Het was misschien voor de heer *Mans* mogelijk geweest om weer met de Packard-groep in contact te komen. Toen hij voor de eerste maal door de Duitsers te Groningen gevangen was genomen, heeft *Mans* ook adressen van Packard genoemd. Toen hij bij de Packard-groep wegging, bestond al het voornemen om van die adressen weg te gaan. Hij dacht dus, dat hij dat gerust kon doen. Later bleek dat ook het geval te zijn. Dat neemt niet weg, dat de Duitsers wel wisten, dat de hoofdgroep eigenlijk in Den Haag zat. Daarom leek het hem, niet alleen voor zichzelf, maar vooral ook voor de Packard-groep, het meest raadzaam, zich niet meer in die contreien te vertonen. Een van de veiligheidsmaatregelen, die de heer *Mans* waren geleerd, en die volgens zijn gevoel ook een van de meest belangrijke was, bestond hierin, dat, als er zoiets was gebeurd, men niet met de oude groep in contact moest komen, aangezien daardoor de groep zelf in gevaar werd gebracht. Daarbij komt dat, wanneer de heer *Mans* in die tijd het verhaal zou hebben verteld, dat hij in het Scholtenhuis had gezeten en na 2 dagen zonder hulp van buiten had kunnen ontsnappen, niemand hem zou hebben geloofd. Er zijn nu nog legio mensen, die het niet geloven. De heer *Mans* was in die tijd min of meer acrobaat. Tussen het Scholtenhuis en het huis ernaast was een gangetje van ongeveer 1½ meter breedte. De heer *Mans* was opgesloten in een kamer op de bovenste verdieping. In die kamer sliepen 1 of 2 wachten. Verder was er niemand. De heer *Mans* had boeien aan van een vrij ouderwets type. Hij mocht ook sigaretten roken; de Duitsers hadden hem tabak gegeven. Hij had een ketting om zijn polsen, die met een slot gesloten was. Toen hij naar het toilet moest, werd de ketting losgemaakt. Nadat hij weer terug was en de ketting weer moest worden aangebracht, heeft hij zodanig met zijn handen gemanipuleerd, dat de ketting niet strak genoeg zat. Met enige oefening kon hij uit zijn boeien komen. 's Ochtends om 6 uur is hij uit het raam geklommen in de vensterbank en zich aan de versiersels van het huis vasthoudend, is hij naar het gangetje tussen de beide huizen geklommen. Hij heeft zich laten zakken met zijn voeten tegen de ene muur en leunend tegen de andere muur.

52691 e.v. *(Mans)*

De Duitsers hadden in de gaten, dat de heer *Mans* bij een organisatie was betrokken. In het huis, waar de heer *Mans* verbleef, was reeds een zender gevonden; de mensen, die daar woonden, waren ook reeds gevangen genomen. Toen de Duitsers de heer *Mans* aantroffen, was er geen mogelijkheid meer om vol te houden, dat hij er alleen maar was om tabak te halen. Het enige, dat hij tijdens zijn verhoor heeft afgegeven — het was eigenlijk geen afgeven, want de Duitsers hadden die zelf ook wel — waren zijn herkenningsletters DBC en BGV, de letters, die in de eerste en in de laatste groep letters voorkwamen. Die kenden de Duitsers wel. Zij hadden het station, dat

voor hem telegrafeerde, al opgevangen en zij hadden er zo nu en dan van hem een telegram doorheen gehad. Hun belangstelling richtte zich allereerst op adressen. De heer *Mans* heeft ook het adres van de marconist *Sutherland,* met wie hij was gedropt, afgegeven. Deze is op 11 November 1944 gearresteerd. Twee maanden tevoren had de heer *Mans Sutherland* aan de O.D. te Amsterdam overgedragen, die hem direct naar Amsterdam zou overbrengen. Hij had er dus geen idee van, dat *Sutherland* nog op zijn oude adres zou zitten.

52703 e.v. *(Mans)*

Het eerste, ruwe verhoor van de heer *Mans* ging met knuppels, vuisten enz. gepaard. De heer *Mans* is ernstig mishandeld. Hij heeft voortdurend nog pijn in de rug, hetgeen hij vroeger nooit heeft gehad. Dat kan ook een gevolg daarvan zijn. Maar het slaan met knuppels enz. was niet het ergste daar. Er zijn erger dingen gebeurd. De heer *Mans* is later bij de P.R.A. geweest, die hieromtrent een onderzoek heeft ingesteld. Hij heeft daar ook wel foto's herkend, maar de naam weet hij niet meer. De dader is na de bevrijding ook gearresteerd.

52721 e.v. *(Mans)*

Over de test questions heeft de heer *Mans* het volgende opgemerkt. Meestal — daaraan gaf men in Engeland de voorkeur — waren dit gewoon vragen, die betrekking hadden op de bijzondere omstandigheden in het leven te Londen. Ook was het wel eens een afgesproken antwoord. Aan het einde van de telegrammen uit Engeland werd altijd een willekeurige naam gezet, maar als de naam „*Victor*" werd gebruikt, moest hij ook met een bepaalde naam antwoorden. Dat gebeurde, wanneer zij wilden weten, of het O.K. was. Dat heeft hij een- of tweemaal gedaan. Er waren nog veel meer van die foefjes. Hij moest b.v. elk telegram met een klinker beginnen. Het wemelde van die foefjes. Hij heeft die allemaal uit het hoofd moeten leren. De heer *Mans* meent, dat hij meer checks heeft gehad dan normaal was, juist omdat zijn eerste opdracht nogal gevaarlijk was en de kans om erin te vliegen, groot. De mogelijkheid om gevangenneming kenbaar te maken, moest zo groot mogelijk zijn.

54038 e.v. *(Haubrock)*

Haubrock heeft verklaard, dat *Mans* uit het Scholtenhuis te Groningen is ontsnapt in de eerste of tweede nacht, dat *Mans* daar verbleef. *Haubrock* kent die zaak niet nader. Hij weet slechts, dat hij een telegram uit Groningen kreeg, dat luidde: „Direct gevangennemen in de steenbakkerij in Utrecht een marconist, genaamd *Sutherland*". Hij is daarheen gereden en heeft die agent gearresteerd. Deze bediende een zendstation en kon op grond van het verhoor van *Mans* worden opgespoord.

76229 e.v. *(Somer)*

Naar de heer *Somer* mededeelt, werd de opdracht van de agenten *Mans* en *Sutherland* gegeven in de tijd, toen de geruchten over het verraad van *van der Waals* zeer toenamen en het B.I. de indruk kreeg, dat verschillende van zijn agenten ook door hem zouden kunnen zijn besmet. Men kreeg te Londen toen veel telegrammen met veel seinfouten, waardoor dus twijfel ontstond. *Mans* werd daarop uitgezonden als organisator om zoveel mogelijk de betrouwbaarheid der verbindingen van de verschillende groepen te controleren, zoals die van *Marinier* (Packard-groep), *Spijker* (groep-*d'Aulnis*), *Warmer* (*Visser), van Veen (Mooiweer), Arnold* (Raad van Verzet), *Bogers* en *Kors (Adriaansen* en *van Loon), Meier (Faber), Weerink (Leus).* De hoofdopdracht van *Mans* was dus de contrôle op een groot deel van het radionet van het B.I. Hij is tenslotte te Groningen gearresteerd, waardoor geen schade is ontstaan, behalve dat *Sutherland* werd gearresteerd. Het resultaat van de contrôle van de groepen heeft voor het B.I. echter geen schade opgeleverd. Over de arrestatie van *Mans* is heel veel te doen geweest; hij werd niet meer vertrouwd. De heer *Somer* meent, dat hij de naam *Sutherland* niet aan de Duitsers had behoeven te noemen. De heer *Somer* heeft *Mans* echter na afloop van de gehele affaire vriendelijk ontvangen en heeft zich niet aan de zijde geschaard van de mensen, die hem verguisd hebben. De heer *Somer* kan niet controleren, of zijn ontsnapping te Groningen mogelijk is geweest. Er heerste echter twijfel bij hem. De zaak-*Mans* is een van de meest geruchtmakende zaken geweest. *Mans* is echter door het B.I. op de normale wijze afgevoerd; hij heeft zijn volle salaris gekregen en er is hem niets in de weg gelegd.

De heer *Somer* zou het odium, dat op *Mans* rust, gaarne willen wegnemen, voorzover dit betreft de kwestie van het doorslaan bij het verhoor. De heer *Somer* kan volkomen aannemen, dat, als iemand op een gegeven moment half dood wordt geslagen, hij iets loslaat om daardoor zijn ondervragers op een dwaalspoor te brengen.

49037 e.v. *(Beukema toe Water)*

Met betrekking tot de agent jhr. *R. de Brauw* (agentennamen o.a. *Dickens* en *Pijpekop),* wiens uitzending op 8 Augustus 1944 plaats vond, heeft ir. *F. K. T. Beukema toe Water* verklaard, dat *de Brauw* bij zijn parachutering verkeerd neerkwam. Hij was een deel van zijn bagage kwijt en had verder moeilijkheden. Toevallig kwam de heer *de Koster (Peggy),* met wie de heer *Beukema toe Water* in contact stond, in het huis, waar *de Brauw* de eerste nacht verbleef. *De Koster*

en *de Brauw* waren vrienden van vóór de oorlog. *De Brauw* wilde eerst een bericht zenden, dat hij was aangekomen; hij moest verder en zat zeer in moeilijkheden. Toen heeft *de Koster* de heer *Beukema toe Water* gevraagd: wil je even een telegram versturen, dat *de Pijpekop* is aangekomen? Zij hebben *de Brauw* relaties en onderdak bezorgd; hij had een telefoniezender en een opdracht voor de Vertrouwensmannen. Hij wilde echter daarbij, wat de agenten in het algemeen gaarne wilden, graag zoveel mogelijk berichten sturen. Hij heeft dus een tijdlang gezonden voor *de Koster (Peggy)* en hem, van Augustus af tot zijn arrestatie op 15 October 1944. Hij heeft met *de Brauw* veel gesproken. Hij kwam nl. eens in de week bij *de Koster*, waar *de Brauw* woonde. De heer *Beukema toe Water* heeft van hem de werkwijze van het B.I. leren kennen. Deze dienst was hem volmaakt onbekend, totdat hij *de Brauw* sprak. Hij wist in het geheel niet, waar de telegrammen naar toe gingen.

Toen *de Brauw* eenmaal gearresteerd was, zaten dus ook de Vertrouwensmannen zonder zender. Daarna heeft *Hooyer (Lijsterbes)* een aantal telegrammen voor de Vertrouwensmannen weggestuurd. Die telegrammen kende de heer *Beukema toe Water* niet. Hij heeft ze wel eens gezien, maar ze bevonden zich niet in zijn archief. Ze waren ook niet in zijn code; ze gingen in de code van *Lijsterbes*, daardoor is hij er vrijwel niet van op de hoogte.

De Brauw is naar het gevoelen van de heer *Beukema toe Water* gepeild. Hij sprak door middel van een radio-telefonie-apparaat met een vliegtuig. De heer *Beukema toe Water* heeft altijd het gevoel gehad, dat de zenders betrekkelijk gemakkelijk te peilen waren, zowel de telegrafie- als de telefoniezenders. De telefoniezenders duiden zich vanzelf aan door het rondvliegende vliegtuig. Wanneer men dan met een peiltoestel werkt, hoort men de zender gauw. Hij meent dus, dat die telefoniezenders nogal kwetsbaar waren. *De Brauw* zond, naar de heer *Beukema toe Water* gelooft, ongeveer een half uur achter elkaar. Hij gelooft, dat *de Brauw* gepeild is, want de Duitsers hebben het gehele blok afgezet en hebben toen huis voor huis nagezocht.

54041—54045 *(Haubrock)*

Haubrock heeft verklaard, dat *de Brauw* gedropt was met een bijzondere opdracht, die zeer nauw verband hield met de belangen van het Koninklijk Huis. Daarover heeft hij zo goed als niet gesproken. *De Brauw* heeft het niet gezegd, hij heeft het slechts aangeduid.

54043 e.v. *(Haubrock)*

Hij is uitgepeild met een ultra-kortegolfzender te Leiden, Lammenschansweg 69. Er is van Engelse, resp. Nederlandse zijde beweerd, dat het niet mogelijk zou zijn een ultra-kortegolfzender te peilen. Het is toch mogelijk, maar het is heel moeilijk en het komt op de plaatselijke omstandigheden aan. Ieder van deze zenders liet zich niet peilen. De Duitsers hebben meerdere van deze apparaten gepeild. Dit is niet het enige apparaat geweest. Er werden er ongeveer 5 tot 10 gepeild. Uit een lange rij huizen peilde men precies het nummer 69, het huis, vanwaar de zender van *de Brauw* uitzond. *Haubrock* is geen technicus, maar hij hoorde, dat tussen peilapparaat en zendapparaat geen huizen of iets dergelijks mochten zijn. Men moet rechtstreeks visueel contact kunnen hebben. Daarom bevond het tegenstation zich altijd in een vliegtuig, dat langzaam en laag vliegend, zo dicht mogelijk om de zender cirkelde. De meest geschikte plaats voor de zender is een kerktoren, maar ook de gevaarlijkste, omdat hij daar gemakkelijker gepeild kan worden dan in een huizenrij. De Duitse vliegtuigen, die tegen deze telefoniezenders gebruikt werden, konden de gesprekken opvangen, wanneer zij zich binnen de reikwijdte van de zender op de grond bevonden.

Als gegevens voor het verhoor van *de Brauw* had *Haubrock* een serie van 10—20 gesprekken, die 's avonds gehouden waren, opgevangen door Duitse vliegtuigen. Zonder deze zou een succesvol verhoor van *de Brauw* nauwelijks tot stand gekomen zijn. Ook deze geloofde aan verraad — in ieder geval in de eerste tijd van zijn gevangenneming —, daar men hem in Engeland vast verzekerd had, dat een telefoniezender nooit gepeild zou kunnen worden. Er werd in open tekst gesproken. Een beetje gecamoufleerd. Het was een gewoon gesprek, net als een gewoon telefoongesprek.

Er zijn nog pogingen gedaan om voor *de Brauw* een uitwisselingsregeling tot stand te brengen. Daarvoor heeft *Haubrock* de moeder van de agent en mevrouw *van Overeem*, leidster van het Nederlandse Rode Kruis, ingeschakeld. Op zijn voorstel wendde zij zich tot het Zweedse gezantschap te Berlijn. Op die manier kreeg *Haubrock* diplomatieke papieren in handen, met behulp waarvan hij het doodschieten van de agent voor enige tijd kon verhinderen. Meermalen kon hij het doorzetten, dat *de Brauw* van représaillelijsten geschrapt werd. Begin Maart 1945 dreigde voor hem, ondanks deze papieren, het grootste gevaar. *Haubrock* zorgde ervoor, dat *de Brauw* — tezamen met enige andere agenten — in een transport „lichte gevallen" kwam, dat voor de Arbeitseinsatz achter de IJssel bestemd was. Door de

oorlogshandelingen hier in Nederland zijn deze gevangenen voor een deel later in Duitsland terechtgekomen en zoals *Haubrock* in 1946 hoorde, op een schip gedurende een transport van Kiel naar Sleeswijk-Holstein gebombardeerd.

56735 e.v. *(de Koster)*

De heer *H. J. de Koster* verklaart, dat *de Brauw* verschillende opdrachten had, o.m. het aanstellen van Vertrouwensmannen. Van Augustus 1944 af heeft de heer *de Koster* zijn berichten over de zender van *de Brauw* laten lopen. Deze is spoedig gearresteerd. Ongeveer 2½ maand heeft het contact tussen de heer *de Koster* en *de Brauw* bestaan. De arrestatie van *de Brauw* heeft in de groep-*de Koster* niet tot meer arrestaties geleid, behalve dan van de personen in het huis, waar *de Brauw* zond. Dat huis is opgeblazen. De heer *de Koster* heeft zijn groep tijdig kunnen waarschuwen. Hij had een afspraak met *de Brauw*, dat deze zo mogelijk 24 uur zou zwijgen. *De Brauw* was volledig overtuigd, dat de radio-telefoniezender niet peilbaar was. Het is een zeer grote calamiteit geweest, dat men dat niet heeft geweten. De heer *de Koster* heeft het vaak met hem over deze kwestie gehad en een paar keer gewaarschuwd om van adres te veranderen. *De Brauw* zei: wanneer er intern geen verraad in het spel is, is het uitgesloten, dat mijn zender gepeild wordt. Hij heeft hele foliovellen achter elkaar voorgelezen. Het vliegtuig vloog erboven. Dat vond de heer *de Koster* een riskante zaak. Het toestel moest steeds heen en weer vliegen tussen Amsterdam en Rotterdam. Niet bijzonder hoog, het was zeer duidelijk hoorbaar. Dat vertrouwen baseerde *de Brauw* op hetgeen men hem in Engeland omtrent dat apparaat had medegedeeld. Het was de heer *de Koster* bekend, dat er geregeld marconiezenders werden gepeild. Hij had even tevoren de catastrophe van een zender van de groep-Kees meegemaakt. Hij wist, dat men geregeld van adres moest wisselen, en had dan ook nieuwe adressen voor *de Brauw* klaar, maar het ging op dat adres goed. Het was technisch moeilijk contact met het vliegtuig te krijgen, maar hij had daar een deskundige assistent en zei: ik blijf hier. Er was enige beveiliging om de zendplaats, maar de overval heeft plaats gevonden door, naar de heer *de Koster* meent, 200 man. Zij hebben het hele blok omsingeld. Dat heeft 24 uur geduurd. *De Brauw* had een bijzonder goede schuilplaats. Deze is pas ontdekt, doordat een van de mensen in die schuilplaats zenuwachtig is geworden en haar heeft verraden. Anders was er nog een goede kans geweest, dat zij niet gepakt waren, want toen het onderzoek al heel lang had geduurd, waren zij nog niet gevonden.

56895—56896 *(le Poole)*

De heer *le Poole* heeft verklaard, dat *de Brauw* opdracht had zich met de groep van de heer *le Poole* in verbinding te stellen. De heer *le Poole* heeft de indruk gekregen, dat *de Brauw* er van overtuigd was, dat zijn radiotelefoniezender niet uit te peilen was. Dat heeft deze hem enige malen uitdrukkelijk verzekerd. Mejuffrouw *van den Wall Bake* bracht ook berichten naar hem, toen hij te Leiden zat. *De Brauw* zei op een gegeven moment tegen haar: er zijn gisteren een paar Duitse auto's om het huis gereden. Zij heeft toen gezegd: je mag wel uitkijken. Maar hij zei: er is hier wel meer verkeer; vlakbij is de weg naar Utrecht, dat apparaat van mij is niet te peilen.

76247 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft medegedeeld, dat hij omstreeks 5 December 1944 te Madrid de heer *Linthorst Homan* heeft ontmoet, en dat deze later te Londen uitvoerig heeft gerapporteerd over de noodzaak van een financiële regeling voor het verzet. *De Brauw* is één van de weinige agenten geweest, voor wie de heer *Somer* niet zelf de eindopdracht heeft samengesteld. Deze opdracht is mede een gevolg geweest van de klacht van de groep-B.R. over de weinige steun; er waren meer klachten, dat er geen geld was. De moeilijkheid was, dat het B.I. in het begin steeds contanten had gestuurd, maar dat het Nederlandse geld was uitgeput, doordat de grote coupures waren ingetrokken en men dus met klein geld moest werken. Er is nog te Stockholm, te Lissabon en in Amerika geld verzameld, maar dat was op een gegeven moment ook op.

In de aantekeningen van de heer *Somer* staat als punt 1 van de opdracht van *de Brauw:* „Contact opnemen met illegale groeperingen teneinde financiële steun te regelen". Dit contact moest via de B.R.-groep van de heer *le Poole* gelegd worden. *De Brauw* had een opdracht, welke verband hield met het 2de gedeelte van de 30 millioen gulden, waarvan het 1ste gedeelte reeds door middel van de agent *Steen* aan de illegaliteit ter beschikking was gesteld. De opdracht van *de Brauw* bevatte de machtiging om over te gaan tot opname en distributie van het resterende bedrag van twintig millioen gulden.

76265 *(Somer)*

De Brauw heeft gewerkt van 7 Augustus tot 14 October 1944; toen is hij gearresteerd. Bij de dropping is *de Brauw* zijn partner ***M. A. Smid*** (agentennamen o.a.: *van der Stad* en *Fluitketel)* en zijn bagage kwijtgeraakt. Hierin was de radioset van *Smid.* Deze laatste was de radio-operator van *de Brauw* en hij zou bovendien nog naar *Dijck-*

meester gaan. Verder staat er in de aantekeningen van de heer *Somer,* dat de heer *de Brauw* contact met Central opnemen moest via *Kooyman (Hooyer).* Hierin ziet de heer *Somer* toch weer een aanwijzing, dat de heer *de Brauw* iets met Vertrouwensmannen heeft te maken gehad, aangezien *Hooyer* de radio-operator van Vertrouwensmannen was.

67700 *(Koch)*

Naar mr. *A. B. J. Koch* mededeelt, heeft *de Brauw* de tweede tranche van f 20 millioen voor de financiering van het verzet, die overgebracht moest worden aan mr. *le Poole,* medegebracht. In de microzending, die *de Brauw* bij zich had, zat van alles, ook de stukken betreffende de Vertrouwensmannen.

20174 ***(le Poole)***

De heer *le Poole* heeft nog verteld, dat hij, toen *de Brauw* was gearresteerd, contact heeft opgenomen met *Haubrock* en *Frank.* Hij kreeg toen de mededeling, dat men in ieder geval door het inroepen van de bemiddeling van het Zweedse gezantschap te Berlijn alles zou doen om *de Brauw* in het leven te houden. De eerste week van Maart 1945, toen de aanslag op *Rauter* is gepleegd, werd de heer *le Poole* gewaarschuwd, dat zijn verbindingsman met de bovengenoemde Duitsers hem wilde spreken. De heer *le Poole* is toen naar deze man gegaan, waarop deze hem zei: „*Haubrock* vroeg mij vanmiddag bij hem te komen. Hij heeft gezegd, dat er in verband met een aanslag op *Rauter* grote représaillemaatregelen zullen worden genomen". *Haubrock* kon geen enkele garantie geven — omdat deze zaak door het Reichssicherheitshauptamt werd behandeld —, dat de agenten hierbij niet zouden worden betrokken. *Haubrock* vroeg zich af, of het niet het beste was de agenten af te voeren naar Duitsland. De heer *le Poole* zegt misschien onjuist gehandeld te hebben, doordat hij dit ook de beste oplossing vond, want al deze mensen zijn omgekomen bij het bombardement van het schip met gevangenen van Neuengamme.

76255 *(Somer)*

Op 2 September 1944 werd de agent *A. A. M. van Rijsewijk* (agentennamen o.a.: *Piet Veltkamp* en *Kangeroe)* geparachuteerd. Naar de heer *Somer* heeft medegedeeld, werd hij ter beschikking van de O.D. gesteld. Hij heeft een eigen radioset meegebracht en tevens een voor *Smid,* de marconist van *de Brauw.* Hij had goederen bij zich voor *Spijker (d'Aulnis de Bourouill),* waaronder 2 sets en kristallen; tevens 3 sets voor de Packard-groep. Hij had dus 7 sets bij zich. Voorts had hij alle mogelijke levensmiddelen, fietsbanden, pistolen en munitie bij zich.

Van Rijsewijk is ontvangen door een receptiecomité van *d'Aulnis de Bourouill.* Hij had een dergelijke hoeveelheid bagage bij zich, dat dit nodig was. De containers voor de Packard-groep, waaronder 3 sets, werden per abuis niet gedropt; de piloten hadden vergeten deze uit te gooien. Eén set is toen naar de O.D. gegaan, één naar *d'Aulnis de Bourouill* en één naar de groep-B.R. *Van Rijsewijk* heeft ook nieuwe seinplannen meegebracht. Hij werkte voor *d'Aulnis de Bourouill* en *Dijckmeester.* Begin December 1944 is hij naar de Veluwe vertrokken, waar hij contact had met de gewestelijke commandant. Einde Januari 1945 is hij teruggegaan naar Amsterdam; op 7 Mei heeft hij zich weer te Eindhoven gemeld. *Van Rijsewijk* is de laatste agent geweest, die de heer *Somer* persoonlijk heeft geïnstrueerd; de overigen zijn behandeld door de heer *Fock.*

76256 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat de agenten *G. Kouwenhoven* en *C. H. van Bemmel* op 6 October 1944 zijn geparachuteerd. De groepen in Nederland raakten het contact met het Oosten en het Noorden kwijt door de moeilijke verbindingen; er liepen hoe langer hoe minder treinen en er waren geen fietsbanden meer. Omdat het Westen en het Zuiden goed van radioverbindingen waren voorzien, heeft het B.I. in deze tijd zijn blikken op het Noorden gericht. *Kouwenhoven* en *van Bemmel* zijn in Drenthe gedropt. *Kouwenhoven* ging daarna naar Groningen, terwijl *van Bemmel* te Assen bij de K.P. bleef. *Kouwenhoven* was niet speciaal voor de agent *Mans* bestemd, doch voor de Packard-groep. Tot aan de arrestatie van *Mans* op 10 November 1944 is hij actief geweest. Toen is er een inval gedaan, doch *Kouwenhoven* is ontsnapt. Zijn set is gepakt, zodat hij zonder verbindingsmiddelen kwam. *Van Bemmel* heeft zich bij een inval te Assen doodgevochten; hij heeft daarbij nog een paar S.D.-ers doodgeschoten. Dit alles wijt men in het Noorden aan de *Mans*-affaire; dit is de mensen niet uit het hoofd te praten, hoewel *van Bemmel* nog enige maanden heeft gewerkt en pas op 28 Maart 1945 is gesneuveld.

76258 *(Somer)*

De agenten *G. L. Ensink* en *H. Koopmans* zijn op 7 October 1944 geparachuteerd. De heer *Somer* deelt mede, dat zij naar Friesland zijn gegaan. *Koopmans* heeft ook contact met *Mans* gehad. Hij is op 11 November 1944 gearresteerd. Dit is ook een van de redenen, waarom in het Noorden de arrestatie en het doorslaan van *Mans* zoveel stof hebben doen opwaaien. In Friesland, Drenthe en Gro-

ningen werden bijna alle agenten gearresteerd op de contact-adressen. Men zegt, dat dit niet anders kan zijn gebeurd dan door het praten van *Mans*. De heer *Somer* kan het niet controleren. Het is echter wel merkwaardig, dat bijna nooit agenten van het B.I., die met elkaar in contact stonden, werden gearresteerd ten huize van hun contact-adressen, terwijl er hier vier, die met *Mans* in contact stonden, betrekkelijk kort na elkaar werden gevangen genomen of moesten vluchten, te weten: *Koopmans, Ensink, Kouwenhoven* en *Sutherland.*

76259 *(Somer)*

Op 31 December 1944 is de agent *F. J. Hoogewooning* (agentennaam o.a. *Groeneveld*) gedropt. De heer *Somer* verklaart, dat hij is geparachuteerd voor de groep-Albrecht; hij is onder leiding gesteld van *Mooiweer*. Bij zijn dropping is voor het eerst gebruik gemaakt van een ontvangst door de K.P., die toen ook bij het B.I.-werk werd ingeschakeld. De K.P. was voornamelijk actief in samenwerking met S.O.E. Uit die tijd dateert de bijzonder goede samenwerking tussen het B.I. en het B.B.O., dat na de opheffing van het bureau M.V.T. in werking was getreden. Mr. *Fock* had dagelijks contact met major *Dobson* en majoor *Klijzing*. Het B.I. wist toen ook wat er bij die dienst gebeurde. *Hoogewooning* is na drie maanden gearresteerd, daar hij gepeild was. Hij had een W/T set.

76260 *(Somer)*

De volgende agent, *P. Bouman,* is gedropt op 24 Januari 1945 en toegevoegd aan de groep-Albrecht-Oost. Ook hij had een hele serie sets meegenomen, in totaal 6, voor de verschillende groepen. Hij heeft in de Achterhoek gewerkt en heeft het volgehouden tot de bevrijding. Het aantal radiosets werd opgevoerd, omdat de koerierslijnen ontlast moesten worden. De rapporten konden toen telegrafisch worden overgebracht. De berichten gingen toen veel rechtstreeks naar het B.I. te Eindhoven. Veel van de stof werd ook naar Amsterdam geseind, waar de radiocentrale van de B.S. en het Delta-Centrum was. De G.D.N. en de Albrecht-groep hadden daar contacten. De berichten van de agenten gingen rechtstreeks naar het B.I., terwijl de groepen haar berichten naar Amsterdam verzonden, vanwaar ze werden doorgestuurd naar het B.I. te Eindhoven. Daarvoor was in Nederland door de groepen het binnenlandse net opgezet, waarvoor ook veel reserve-sets door het B.I. uit Londen of uit Eindhoven werden verzonden. In de loop van 1944 had de coördinatie van de illegaliteit plaatsgevonden en was te Amsterdam het hoofdkwartier voor de inlichtingen gevestigd.

76266 e.v. *(Somer)*

De agent *M. R. Mulder,* gedropt op 27 Maart 1945, had voornamelijk tot taak 5 radiosets voor de Packard-groep naar Den Haag te brengen, alsmede een set voor het binnenlandse net. Voorts had hij opdracht als operator te dienen voor de meteorologische dienst van de Packard-groep en bovendien materieel voor de Packard-groep mede te nemen. Hij is van Engeland uit geparachuteerd. Dat ging veel gemakkelijker dan van Eindhoven uit.

76270 *(Somer)*

De agent *H. R. Weelinck,* die op 4 April 1945 geparachuteerd is, had een opdracht om via het binnenlandse net op Eindhoven te werken. Hij had een W/T-set op Eindhoven, doch tevens een radioset op Londen. Hij moest zo min mogelijk contact opnemen met verzetsgroepen en diende troepenbewegingen waar te nemen en door te geven. Op een gegeven ogenblik, nl. toen de opmars naar het Noorden werd verwacht, heeft het B.I. aan de hoofden van alle groepen, op verzoek van Second Army, een opdracht verstrekt om de troepen tegemoet te komen en verzocht om zoveel mogelijk gegevens direct bij de bevrijding van Nederland en bij de opmars te verstrekken. In deze opdracht is *Weelinck* ingepast geweest.

Samen met *Weelinck* werd de agent *W. de Vries* geparachuteerd. Deze heeft dezelfde opdracht gehad. Beiden zijn zij tot de bevrijding actief geweest. Door de korte tijd vóór de bevrijding hebben zij echter weinig contact gehad, wat aan hun moed natuurlijk niets afdoet.

76274 e.v. *(Somer)*

Tenslotte deelt de heer *Somer* mede, dat de dropping van de agent *E. W. Janzen* (geparachuteerd op 12 April 1945), helemaal mislukt is. Deze had sets voor de G.D.N. bij zich. Hij is gelijktijdig met agenten van S.O.E. gedropt in de buurt van Loosdrecht. De heer *Somer* meent, dat de agenten van S.O.E. goed terecht zijn gekomen. *Janzen* is echter door de wind in de Loosdrechtse plassen terechtgekomen en is jammerlijk verdronken. *Janzen* was de laatste agent, die van Londen uit is gezonden.

76477 *(Somer)*

Met betrekking tot de rang, waarin de agenten werden uitgezonden, heeft de heer *Somer* medegedeeld, dat de beroepsmilitairen, voorzover zij niet de rang van sergeant bezaten, werden uitgezonden in de rang, die zij hadden. De meeste agenten waren echter jongens, die

voor de oorlog niet hadden gediend en wanneer zij bij het B.I. werden geplaatst, kregen zij automatisch de rang van sergeant-titulair. Dat was dus in het algemeen de hoogste rang, welke een burger kreeg, die als agent in dienst kwam. Het is mogelijk, dat de agent *Ausems* de titulaire rang van eerste luitenant had. De organisatoren hadden de rang van luitenant, maar daarvoor werden mensen uitgezocht, die verstand hadden van een militaire organisatie, zodat hiervoor automatisch een militair werd aangewezen. Het merendeel van de jongelui kwam als burger en werd sergeant-titulair. Minister *van Lidth de Jeude* wilde hiervan niet afwijken. Een van de redenen daarvoor was, dat hij het tegenover de mensen, die bij de marine of bij de bombardementseskaders waren en die als soldaat of boordschutter ook iedere dag hun leven riskeerden, onbillijk vond, dat de B.I.-agenten officier werden gemaakt. Er zat iets billijks in deze redenering; dat kan de heer *Somer* niet tegenspreken.

Een ander bezwaar was, dat, wanneer zij allen officier zouden zijn gemaakt, later in verband met de pensioenen een regeling zou moeten worden getroffen. In vredestijd kan dit krenterig klinken, maar de heer *Somer* heeft er over gesproken met de afdeling Comptabiliteit van het Departement van Oorlog, dat vele moeilijkheden in verband met de pensioenen voorzag. Aan iemand, die geen opleiding had gehad, zou later een pensioen van officier moeten worden uitbetaald. Er waren bij het B.I. b.v. verschillende wachtmeesters van de marechaussee, die men dan officier had moeten maken.

Vóór hun uitzending was voor alle B.I.-agenten bepaald, dat aan hun gezin bij sneuvelen het pensioen zou worden uitbetaald, dat was verbonden aan hun rang, hetgeen voor iedere militair bij gevechtseenheden, die in oorlogstijd toch ook gevaarlijk werk verrichtte, eveneens gold. Bovendien was er een regeling, dat aan de nabestaanden van elke agent, die sneuvelde, een bepaald bedrag zou worden uitgekeerd. Als de heer *Somer* het wel heeft, was het f 15 000 voor de gehuwden en f 10 000 voor de ongehuwden; het kan ook zijn, dat het f 20 000 en f 15 000 was. Deze bedragen werden naast het pensioen uitgekeerd. In die tijd was dat naar de mening van de leiding van het B.I. een billijke regeling. Het agentenberoep was zeer gevaarlijk en de heer *Somer* zal de laatste zijn om deze jongens af te vallen, maar een boordschutter b.v., die een paar maal per week naar Duitsland vloog, liep evenveel risico; hiermede moest rekening worden gehouden. Het enige, dat haken en ogen gaf, was de wanverhouding met het B.B.O., waar iedereen officier werd gemaakt, hetgeen geen enkele rechtskracht had.

Het is merkwaardig, dat na de oorlog, toen het B.B.O. was opgeheven, het Departement van Oorlog het B.I. heeft verzocht de afwikkeling der agenten van het B.B.O. in orde te maken, omdat er voor de agenten van het B.B.O. geen enkele regeling was getroffen. De heer *Somer* heeft toen met een hoofdcommies van het Departement van Oorlog de gehele zaak uitgezocht; er is toen in allerijl nog een regeling getroffen, dat de agenten van het B.B.O. gelijkluidend aan die van het B.I. werden behandeld. Zij hebben dus betrekkelijk weinig aan hun luitenantsrang gehad. De heer *Somer* heeft het altijd zo opgevat, dat deze mensen de Engelse rang van lieutenant hadden.

Bij brief van 7 Maart 1950 heeft het bureau, belast met de behartiging van de belangen van het voormalige Bureau Inlichtingen, aan de commissie medegedeeld, dat de nagelaten betrekkingen van de agenten van het Bureau Inlichtingen bij sneuvelen of overlijden f 15 000 hebben ontvangen ingevolge een mondelinge regeling bij de oprichting van het B.I., getroffen door de Regering. Voorts zijn de nagelaten betrekkingen gewezen op de mogelijkheid van het aanvragen van een militair pensioen, hetwelk in verschillende gevallen is geschied.

Behalve deze uitgezonden agenten in de enige zin des woords, werkten voor het B.I. in Nederland een aantal personen, die eveneens als agenten zouden kunnen worden aangeduid, zij het dan, dat zij niet van Engeland of bevrijd Nederland uit zijn uitgezonden. Tegen het einde van de oorlog is het probleem van de verzorging der nagelaten betrekkingen dezer personen dan wel de vergoeding van schade, ontstaan tengevolge van werkzaamheden van het Bureau Inlichtingen, dan wel de verzorging der nagelaten betrekkingen van personen, die tengevolge van de activiteit van agenten van het Bureau Inlichtingen in een toestand waren gekomen, waar hulpverlening noodzakelijk zou blijken te zijn, besproken met de Britse dienst. Deze laatste dienst stelde zich op het standpunt, dat, aangezien de werkzaamheden dezer personen voor een belangrijk gedeelte tevens ten goede waren gekomen aan de Britse oorlogvoering, van Britse zijde bereidheid bestond zekere financiële consequenties daarvan op zich te nemen. De Britten stelden echter de voorwaarde, dat, indien van hen een financiële bijdrage voor dit doel zou worden gevraagd, de Nederlandse Regering eenzelfde bedrag ter beschikking zou stellen. Aangezien het Bureau Inlichtingen niet geheel gerust was,

dat op andere wijze vergoedingen en uitkeringen als bovenbedoeld na de bevrijding tot stand zouden komen, werd een voorstel aan de Nederlandse Regering te Londen gericht op basis van de met de Britten gevoerde besprekingen. Dit had tengevolge, dat de Regering toezegde eenzelfde bedrag ter beschikking te zullen stellen als de Britten. Het uiteindelijk resultaat hiervan is geweest, dat de Britse dienst een bedrag van f 500 000 beschikbaar stelde, terwijl uiteindelijk de Nederlandse Regering f 575 000 voor dit doel heeft bijgedragen. Aangezien de Amerikanen eveneens geprofiteerd hadden van de activiteit van bovenbedoelde personen, werd tenslotte van die zijde nog een bedrag van f 250 000 bijgedragen, zodat in totaal de beschikking werd verkregen over f 1 325 000.

Teneinde een billijke verdeling van het ter beschikking staande bedrag te bereiken, werd na de bevrijding bekend gemaakt aan de daarvoor in aanmerking komende inlichtingengroepen, dat de mogelijkheid bestond om vorderingen in te dienen tot uitkering van schadeloosstellingen aan nagelaten betrekkingen en vergoedingen van geleden schade aan hen, die hetzij rechtstreeks, hetzij tengevolge van activiteit van agenten van het B.I., in Nederland in moeilijkheden waren gekomen. Een zeer uitgebreid enquêteformulier werd hiertoe onder de inlichtingengroepen verspreid en een bepaalde datum vastgesteld, waarop de vorderingen moesten zijn ingediend. Bij beschikking van de Minister van Oorlog van 28 Augustus 1945 Geheim Litt. S. 10 werd een commissie benoemd, bestaande uit: prof. mr. *R. P. Cleveringa,* voorzitter, dr. *W. F. Noordhoek Hegt,* mr. *G. v. Hall, D. O. Seymour,* Lt. Col. v. h. Britse Leger, *P. J. M. Driebeek,* majoor van de Koninklijke landmacht, secretaris, die de vorderingen zouden bezien en de toe te kennen bedragen zouden vaststellen. Omtrent de wijze, waarop het bedrag der toegekende schadevergoedingen en ondersteuningsuitkeringen werd vastgesteld, kunnen de volgende opmerkingen worden gemaakt.

Materiële schade werd over het algemeen ten dele vergoed, waarbij de behoeften van betrokkenen in het oog werden gehouden. In gevallen, waarin de geleden schade gering was, kon veelal algehele vergoeding worden uitgekeerd; wanneer de schade echter groot of zeer groot was, werd in verband met de aanwezige middelen slechts gedeeltelijke vergoeding toegekend; in verschillende gevallen kon zelfs niet meer dan van „tegemoetkoming in de geleden schade" worden gesproken. Voor het verlies van een gehele inboedel werd niet meer dan f 5000 toegekend, onafhankelijk van de werkelijk geleden schade. Loon- of winstderving werd niet vergoed, tenzij daartegenover uitgaven stonden, doordat b.v. betrokkene was ondergedoken. Voor het toekennen van lijfrente werd een overeenkomst aangegaan met de N.V. Levensverzekeringmaatschappij „De Nederlanden van 1845", waarin deze maatschappij zich verplichtte tarieven te berekenen, waarbij geen winst voor de maatschappij was gecalculeerd. Bij vergoeding wegens het verlies van kostwinners werd in het algemeen toegekend: voor weduwen boven 30 jaar, en weduwen beneden 30 jaar, die meer dan twee kinderen te haren laste hebben, een dadelijk ingaande lijfrente van f 1200 per jaar; voor weduwen beneden 30 jaar met twee of minder kinderen een tijdelijke lijfrente van f 1200 per jaar voor de duur van 10 of 15 jaar. Naast het bedrag, aan de weduwen voor haar zelf toegekend, werd voor wezen nog een tijdelijke lijfrente van f 300 per jaar voor de duur hunner minderjarigheid toegekend. In gevallen, dat het vroegere inkomen aanmerkelijk hoger was dan hetgeen volgens deze maatstaven zou worden toegekend, werden de uitkeringen maximaal met 50 % verhoogd. Omgekeerd werd het totaal uit te keren bedrag voor weduwen en wezen tezamen in het algemeen beneden 80 % van het vroegere inkomen gehouden. In gevallen dat reeds een Rijks- of ander pensioen werd of zou worden genoten, werd het bedrag daarvan bij de toe te kennen uitkeringen in mindering gebracht. Van alle toegekende vergoedingen en uitkeringen werd opgave gedaan aan:

de Stichting 1940—1945, Herengracht 597, Amsterdam;

de Schade-Enquête Commissie, Zeestraat 71, den Haag;

het Bureau Bijzondere Opdrachten, Laan van Meerdervoort 471, den Haag;

het Engelse onderdeel I.S. 9, Konijnenlaan 21, Wassenaar;

de Gemeenschap Oud-Illegale Werkers, Fellenoord 15, Eindhoven;

terwijl aan het Ministerie van Financiën, Commissariaat Oorlogsschade, Parkstraat 38, 's-Gravenhage, naast deze opgave werd medegedeeld in welke gevallen naar het oordeel der commissie andere overheidsorganen een aanvullende vergoeding behoorden toe te kennen.

Recapitulerend kan — zo eindigt deze brief — worden gezegd, dat in totaal 272 personen uitkeringen ontvingen, waarvan 99 in de vorm van een lijfrente.

Op 28 September 1945 heeft het hoofd van het Bureau Inlichtingen een brief gericht aan de secretaris-generaal van het Departe-

ment van Justitie, waarbij dit bureau een begroting aanbod van de gelden, die benodigd waren voor de financiële afrekening met de agenten, die onder verantwoordelijkheid van het Departement van Justitie destijds waren uitgezonden, of, voorzover zij zijn gesneuveld, met hun nagelaten betrekkingen. Bij het opstellen van deze begroting werd uitgegaan van de maatstaven, die waren aangelegd bij de afrekening met de door het B.I. uitgezonden agenten. Hierop heeft de Minister van Justitie op 8 October 1945 geantwoord, dat hij zich met deze afrekening kon verenigen.

14887 e.v. *(Somer)*

Met betrekking tot eventuele onderscheidingen, toe te kennen aan de uitgezonden agenten, heeft de heer *Somer* op 16 Juni 1948 verklaard, dat er op die datum van een erkenning van Regeringswege van hen, die hadden gewerkt voor het B.I., nog niets was gebleken. De leiding van het B.I. heeft na de capitulatie een lijst opgemaakt van alle mensen, die voor dit bureau hadden gewerkt. Dit bleken er ongeveer 2000 te zijn. De leiding van het B.I. heeft er 10 % uitgehaald: hoofden van inlichtingengroepen en radiodiensten, crossers, die een zeer belangrijk aandeel hadden gehad in de oorlogvoering; ook heeft de heer *Somer* een 30-tal agenten van het B.I. voor een onderscheiding voorgedragen. Deze voordracht is in Augustus of September 1945 bij de Regering ingediend en is doorgezonden naar de Commissie Militaire Onderscheidingen, maar tot op genoemde datum toe is nog geen enkele onderscheiding afgekomen, doordat bepaalde administratieve formaliteiten voor die commissie gelden. Bovendien werd de vraag geopperd, of het wel gewenst was die mensen militaire onderscheidingen te geven. Daarover heeft oorspronkelijk een twistvraag gelopen. De Commissie Militaire Onderscheidingen ging uit van het idee, dat deze mensen geen militairen waren geweest en dus niet voor een militaire onderscheiding in aanmerking kwamen, terwijl de leiding van het B.I. het standpunt huldigde, dat iemand, die in militaire dienst, zij het in een burgerpak, in de militaire oorlogvoering zijn sporen heeft verdiend, wel degelijk voor een militaire onderscheiding in aanmerking komt. De heer *Somer* heeft hen voorgedragen voor Bronzen Kruis, Kruis van Verdienste, de Bronzen Leeuw of de Militaire Willemsorde. Enkelen van hen hebben Britse of Amerikaanse onderscheidingen gekregen; de Nederlandse Regering is in dit opzicht achtergebleven. De heer *Somer* is tweemaal gehoord door de Commissie Militaire Onderscheidingen en heeft tweemaal enkele agenten voorgesteld voor de Militaire Willemsorde. In het reglement van deze orde staat echter, dat men in rechtstreeks contact met de vijand moet zijn geweest en vuurgevechten moet hebben meegemaakt. De heer *Somer* heeft gezegd: dergelijke mensen zijn voor ons onbruikbaar. Het kapittel hield hier echter aan vast. Als mensen, aldus de heer *Somer,* die geen enkel risico hebben gelopen met onderscheiding worden behandeld, terwijl aan deze mensen niemand enig bewijs van erkenning heeft gegeven, dan geeft dit pijnlijke situaties. Men moet bij deze kwestie vooral bedenken, dat bij het B.I.-werk geen bloed mocht vloeien en dat men niet met klewangs mocht werken.

Het is de commissie inmiddels gebleken, dat in 1948 zowel door de Regering als door het kapittel van de Militaire Willemsorde een ruimere interpretatie van de term „in den strijd", zoals deze voorkomt in de wet van 30 April 1940 (S. no. 100) tot herziening van de wet van 30 April 1815 no. 5 (S. no. 33), houdende instelling van de Militaire Willemsorde, is aanvaard, zodat nadien in een groot aantal van de door de heer *Somer* bedoelde gevallen onderscheidingen van militaire aard zijn uitgereikt, zowel aan geparachuteerde agenten als aan koeriers en personen, die werkzaam zijn geweest bij inlichtingengroepen in Nederland.

X. Enige inlichtingengroepen in Nederland

Dit hoofdstuk bevat een overzicht van het werk van een aantal inlichtingengroepen in Nederland. De commissie meent er goed aan te doen een samenvatting te geven van het materiaal, dat zij hierover bij de verhoren heeft verkregen, teneinde zodoende een indruk te verschaffen van het vele werk, dat op dit terrein is gedaan. Een volledig beeld van het werk van alle inlichtingengroepen in Nederland wordt hiermede niet gegeven. In hoofdzaak worden in dit hoofdstuk behandeld de belangrijkste groepen, die hebben samengewerkt met de Centrale Inlichtingendienst en het Bureau Inlichtingen te Londen. Een groep als b.v. de Zwitserse weg, die niet met genoemde diensten in verbinding stond, komt in dit hoofdstuk niet ter sprake. Deze groep is reeds uitvoerig behandeld in hoofdstuk VII.

§ 1. *De werkzaamheden in Nederland gedurende de eerste jaren van de oorlog*

14773 *(Somer)*

Over de pogingen gedurende de eerste tijd van de oorlog om van Nederland uit contact met Engeland tot stand te brengen heeft dr. *J. M. Somer* verklaard, dat men destijds in het bezette gebied klaagde, dat men niets hoorde en geen antwoord kreeg, wanneer men seinde. In arren moede hield men dan op. Vele amateurs hebben in oorlogstijd geprobeerd om verbinding met Engeland te krijgen, maar omdat zij geen antwoord kregen, hielden zij ermee op. Men gaf echter geen antwoord in Engeland, omdat men niet wist, of er Duitsers aan de toestellen zaten. Er waren amateurs, die dag in dag uit probeerden om verbinding te krijgen, maar daar ging men niet op in, en volkomen terecht. Deze beginperiode is ontzettend moeilijk geweest.

21161 *(Broekman)*
21175 e.v. *(Broekman)*

De heer *H. G. Broekman* heeft verklaard, dat hij in Engeland is gearriveerd op 19 of 20 September 1941. Bij de besprekingen, die hij had met *Vervooren, van Asch* en *Roose,* welk driemanschap in de illegaliteit optrad als contactorgaan voor de O.D, het L.O.F. en andere groepen, is de heer *Broekman* gezegd, dat aan de Regering in Engeland een mededeling was gedaan, in het kort bevattende een boodschap van *Wiardi Beckman,* waarin werd gevraagd om hulp en waarbij men zich bereid verklaarde een vertegenwoordiger naar Engeland te sturen. Op dat telegram zou het antwoord zijn binnengekomen: de Nederlandse Regering gaat met uw voorstellen accoord, begroet Uw initiatief, waardeert het streven; overzending van een afgevaardigde Uwerzijds op dit ogenblik niet nodig, aangezien dezerzijds iemand kan worden gezonden. Het kengetal of het codenummer heeft geluid R-137 of R-173.

Bij zijn aankomst te Londen refereerde de heer *Broekman* aan dit bericht. Er is navraag naar gedaan bij alle mogelijke instanties — het is een soort hobby van de heer *Broekman* geworden — maar het is niet gevonden. De heer *Broekman* weet echter met positieve zekerheid, dat *Vervooren, van Asch* en *Roose,* die in verbinding stonden met de toenmalige commandant van de Koninklijke Marechaussee, en *van Kesteren,* onder wiens directe bevelen de heer *Broekman* stond als kwartiercommandant voor Amsterdam-Oost, draadloos contact hadden. Vandaar het antwoord met codenummer R-173 of R-137. Ongeveer in Mei 1941 werd door *Vervooren* aan de heer *Broekman* medegedeeld, dat het contact was verbroken. *Vervooren* vroeg hem: Zie je kans het te herstellen? De heer *Broekman* heeft toen contact gekregen met de zender-Heemstede, welke onder leiding stond van een katholieke geestelijke te Haarlem of Heemstede. Via *de Jong,* een van de latere metgezellen van de heer *Broekman,* kwam deze laatste met die pater in contact. De heer *Broekman* vroeg een onderhoud aan en het antwoord op die aanvrage was: Op het ogenblik heb ik het ontzettend druk maar over een paar maanden zal ik misschien gelegenheid hebben u een onderhoud over uw godsdienstige moeilijkheden toe te staan. Dat zou begin Augustus 1941 zijn geweest. Dit weet de heer *Broekman* positief, omdat hij het contact vóór Augustus wilde leggen. Hij wilde het vóór zijn vertrek in orde hebben. De groep is echter einde Juni of begin Juli gearresteerd

De heer *Broekman* heeft reeds in het begin de Engelse instanties naar het antwoordtelegram R-137 of R-173 gevraagd. De heren hebben

niets kunnen vinden; hij heeft er althans nooit iets van gehoord. Er was daar toen werkzaam de heer *Jackson* — de Engelse naam voor de heer *Pinto* —, die later verbonden was aan het bureau van de heer *Derksema. Pinto* was een Nederlander. Hij nam de verschillende verhoren af. Later heeft de heer *Broekman* in vertrouwelijke gesprekken met *Pinto* nog eens gevraagd, of zij er iets van gevonden hadden en daarop hoorde hij, dat dit niet het geval was.

21611 e.v. *(de Geus)*

De heer *J. de Geus* deelt mede, dat hij het grootste gedeelte van de oorlog hier is geweest, althans de eerste vier jaar. Vóór 1940 had men al eens getracht contact met hem op te nemen voor het eventueel verschaffen van inlichtingen en dergelijke. Vóór 1940 is hij daar niet op ingegaan, omdat hij meende, dat het niet juist zou zijn in het kader van onze neutraliteitspolitiek en omdat hij ook toen al reserveofficier was, weshalve hij zich te onthouden had van alles, wat zou kunnen wijzen op een partij kiezen in onenigheid tussen buitenlandse mogendheden. Maar direct na de capitulatie, in 1940, vroeg men hem, of hij bereid was om, voorzover dat mogelijk was, te helpen. Hij heeft dit gedaan. Hij is direct met twee mensen, die daartoe bij hem kwamen, aan het werk getogen en zij hebben toen een begin gemaakt met het verstrekken van inlichtingen betreffende de vijandelijke activiteit op ons grondgebied. Het gevolg daarvan is geweest, dat, toen deze mensen, die in dienst waren van de Engelsen (en ook geen Nederlanders waren, ook al spraken zij in zekere mate Hollands), in October 1940 zijn weggegaan, zij hem hun code en meerdere gegevens achterlieten. Deze mensen zijn in 1940 op de grens in Limburg gepakt, toen zij trachtten over het Albertkanaal te komen om naar hun eigen basis terug te kunnen gaan.

De heer *de Geus* deelt mede, dat hij L 63 is geweest, ten aanzien van wie *Schreieder* heeft gezegd, dat hij hem nooit heeft kunnen identificeren. De heer *de Geus* heeft in 1941 contact gekregen met de van Engeland uitgezonden agent *Alblas,* die hij van veel militaire gegevens heeft voorzien. Hij heeft al zijn gegevens en al zijn berichten via *Alblas* onder eigen naam gespuid. Hij heeft nog een fotocopie van een briefje van *Alblas,* luidende:

> After more than half a year I was told, that more people from Utrecht had supplied me with informations. Those people were caught in connection with other things and had said such. Of course I could only deny. Also I had to tell what L 63 meant, which was written at the top of a letter which dealt about me. Of this I was absolutely ignorant."

Dit briefje heeft *Alblas* op een verbazend slimme wijze uit de gevangenis naar zijn verloofde weten te krijgen en op die manier heeft hij de heer *de Geus* gewaarschuwd. Zij begreep er natuurlijk niets van, maar hij heeft de heer *de Geus* op deze wijze gewaarschuwd: „Maak je geen zorgen, want ze hebben absoluut je identiteit niet." Dit is niet het spel van „smeer hem, duik onder", of „het wordt gevaarlijk voor je", maar het is het spel van een man, die begrijpt waarom het gaat: „je hebt de tijd nog". Wanneer *Alblas* hier durft te schrijven: „Of this I was absolutely ignorant", dan wil dat zeggen, met het voorgaande er bij, dat de Duitsers niet in staat waren om enige beschrijving over die L 63 te geven.

In de jaren 1940, 1941 en 1942 zijn de radioverbindingen werkelijk minimaal geweest. De heer *de Geus* heeft steeds het gevoel gehad, dat er hier op dit gebied niets voorbereid was. Dus diegenen, die in de gelegenheid waren en die daartoe de wil en de mogelijkheden bezaten, hebben die eerste jaren moeten gebruiken om te tasten en te zoeken naar een weg tot contact met de overkant. Men kan dat natuurlijk op diverse manieren doen, b.v. een zender van de N.S.F. gaan huren met zovéél mogelijk capaciteit erin en dan maar eens gaan proberen. Het is begrijpelijk, dat zo iets maar één keer ging, dus dat deed men niet. Daarom ging men proberen een weg te zoeken, die werkelijk safe was, en dat kostte veel tijd. Voordat het zaakje in 1943 werkelijk vlot liep, zodat men b.v. vandaag een telegram uitstuurde en de volgende dag weer antwoord had en omgekeerd en er een vlotte correspondentie ontstond, heeft men veel leergeld moeten betalen.

21644 e.v. *(de Geus)*

In 1940 is reeds getracht om tot een bundeling te komen. Toen hebben de kapiteins *van 't Woudt* en *Thomson* benevens *van Medenbach de Rooy,* mr. *Carel Abraham,* ir. *Breukelman* van de spoorwegen en *Zandberg* uit Den Haag, de vroegere secretaris van de B.V.L., getracht om de zaak bij elkaar te krijgen. De heer *de Geus* heeft daar meerdere malen ook besprekingen over gevoerd met de overste *Velu* en anderen.

41638 e.v *(Goedhart)*

De heer *F. J. Goedhart* heeft verklaard, dat de groep rondom Het Parool het gevoel kreeg: er moet een verbinding komen met „de overkant", want wanneer men naar Radio Oranje luisterde, kon men constateren, dat men te Londen zeer slecht op de hoogte was; op de voor de bevolking meest trieste ogenblikken kon men een uitzending

horen over een voetbalwedstrijd tussen een Engels en een Nederlands elftal of iets dergelijks; kortom, de hele stijl, de stellingname van Radio Oranje leek zo irrieëel, zo weinig gefundeerd, zo slecht geïnformeerd en zo weinig adaequaat aan de ernstige toestand in ons land, dat men het gevoel kreeg, dat het dringend nodig was de overkant beter in te lichten. Men ging dus zoeken naar wegen om contact met Engeland te krijgen. Men hoorde over de contactmogelijkheden in begin 1941 de meest phantastische verhalen: elk ogenblik kwamen er parachutisten en kwamen er lieden met een duikboot even over of per vliegtuig neergestreken, maar tenslotte bleek het toch wel, dat het een uiterst moeilijke zaak was en dat al die verhalen phantasieën waren, die „the man in the street" aan zijn buurman vertelde. Een enkele keer is het gebeurd, als zij hoorden, dat iemand van plan was meer of minder legaal b.v. naar Zwitserland of Spanje te gaan — waarvoor hij dan wel een zakenmotief had en daarvoor vergunning van de Duitsers kreeg —, dat hem microphoto's en mondelinge mededelingen werden meegegeven. Dit heeft blijkbaar geen resultaat gehad. Vaag staat de heer *Goedhart* bij, dat hij na de bevrijding vernam, dat inderdaad één van die mannen te Londen is aangekomen, maar daar deze politiek slecht geschoold was, was hij niet meer in staat geweest al de mededelingen, die hij uit het hoofd had trachten te leren, ginds behoorlijk te reproduceren. De Paroolgroep zag dus telkens de tegenstelling tussen de werkelijkheid hier en de stellingname van Radio Oranje.

De heer *Goedhart* had met twee zijner vrienden, te weten *S. Vaz Dias,* die doodgeschoten is, en mr. van *Heuven Goedhart,* een combinatie gemaakt, die zich ten doel stelde een weg naar Engeland te vinden, teneinde het best mogelijke contact op de snelst mogelijke wijze met de Regering tot stand te brengen. De man, die het practische werk deed, was *Vaz Dias.* Deze was vóór de oorlog in dienst geweest van G.S.-III en had dus een zekere ervaring in soortgelijk werk. Op een goede dag, de heer *Goedhart* meent in Augustus 1941, kwam *Vaz Dias* bij hem en deelde hem mede, dat er een parachutist uit Engeland was aangekomen. Deze verbleef reeds een week of zes in ons land; hij had allerlei moeilijkheden en avonturen meegemaakt; hij had geen zendadressen, geen contactadressen, enz.. Door een toeval was *Vaz Dias* met hem in aanraking gekomen. Hij liep op dat moment min of meer radeloos in Nederland rond; hij had geen geld, geen bonnen, geen adressen, waar hij kon logeren, geen vrienden; hij zat op alle mogelijke manieren vast. Het was *Aart Alblas,* afkomstig uit de buurt van Dordrecht. De heer *van Heuven Goedhart* heeft met hem kennis gemaakt, nadat hij op allerlei wijzen geverifieerd had, of hij inderdaad wel een parachutist was en niet de een of andere oplichter of grappenmaker. Door een bepaalde samenloop van omstandigheden is *Vaz Dias* met hem in contact gekomen en toen zeiden zij: „Nu zijn wij klaar; wij hebben nu een authentieke marconist met een zender en nu gaan wij aan het werk." *Alblas* zei toen: „Ik heb de speciale opdracht om militaire berichten door te geven; tweemaal per dag tien minuten zenden." Hij is toen zoveel mogelijk aan militaire berichten geholpen; kapitein *R. Hueting* heeft daarin zeer loffelijk bijgedragen, hij is in de oorlog ook door de Duitsers gefusilleerd. De groep, waarin de heer *Goedhart* werkte, drong er bij *Alblas* op aan ook politieke berichten door te geven, b.v. over het optreden van *Seyss-Inquart* enz., omdat men daarvan te Londen zeer onvolledig op de hoogte bleek te zijn. Hij kreeg echter spoedig instructie van zijn opdrachtgever, een Engelsman, dat hij met al dat politiseren op moest houden.

54831—54835 *(Kok)*

De heer *J. Kok* heeft de eerste ervaring omtrent de verbinding met Londen in 1940 opgedaan, toen hij in contact was getreden met een organisatie, vermoedelijk het L.O.F., en de gegevens over de bij de Duitse weermacht in aanbouw zijnde vliegvelden Gilze-Rijen en Eindhoven, die door hem werden verzameld en in zodanige getekende vorm gebracht, dat ze geschikt waren voor overzending, aan deze organisatie heeft gegeven. Naar hij vernam, gingen die tekeningen naar Amsterdam, naar een huis aan de Keizersgracht, werden daar gefilmd en overgebracht naar Engeland op een wijze, die hem toen niet bekend was, maar waarvan hij later heeft horen zeggen, dat zij via Antwerpen gingen door middel van Duitse marine, die toen reeds medewerkte met de illegaliteit. Zijn indruk is, dat die verbinding helemaal niet frequent was en dat daarop ook niet gerekend kon worden. In het voorjaar van 1942 is de heer *Kok* in contact gekomen met de heer *Six* en van die tijd af is zijn, toen nog maar voorlopig bestaande organisatie, ingeschakeld in de O.D. In de periode er tussen heeft hij geen contact gehad. Dat was een gevolg van de arrestatie van enige hoofdfiguren van het L.O.F. Hij heeft toen wel een aantal gegevens kunnen verzamelen, maar kon ze niet kwijt. Van 1942 af is het bureau van de heer *Six* voor hem het bureau geweest, dat alle van zijn organisatie afkomstige spionnageberichten en verkenningsgegevens omtrent alles, wat door de be-

zetter in Nederland werd gedaan en voorbereid, naar Engeland heeft doorgegeven. De heer *Kok* weet, dat dit gebeurde langs verschillende wegen: de Zwitserse weg, de weg van de Zweedse houtboten en de weg door Frankrijk, over de Pyreneeën, door Spanje en Portugal naar Engeland. Hij heeft daarvan echter niets meegemaakt.

57899—57901 *(Broekman)*

De heer *Broekman* heeft tijdens een later verhoor verklaard, dat hij in het begin van mening was, dat de Engelsen verbindingen hadden in Nederland en dus ook tijdens de bezetting van deze verbindingen gebruik konden maken; dat dus illegale groepen, die met die mensen in contact konden komen, van hun zendmogelijkheid gebruik konden maken en dat dus op die manier via bestaande verbindingen verzending van berichten mogelijk was. Wanneer iemand zo in den blinde weg gaat seinen, is het praktisch gesproken uitgesloten, dat op die meldingen zal worden gereageerd. Er zal vermoedelijk wel worden gereageerd, in de veronderstelling, dat men met Duitsers te doen heeft en omdat men op die wijze wil proberen te weten, wat zij van plan zijn. Dat wist men in 1940/41 in bezet Nederland niet. De heer *Broekman* kan niet nader mededelen, hoe men in de eerste tijd contact heeft gehad en of men het werkelijk heeft gehad. Het enige, dat hij weet, is van die boodschap, waarvan hij in zijn eerste verhoor heeft verteld, waarbij ook *Wiardi Beckman* is genoemd, maar hij weet niet, of die genoemd is als ontvanger van het bericht. De heer *van Kesteren* had contacten in Den Haag, waarvan hij vertrouwde, dat ze goede verbinding met Engeland hadden; daarover sprak de heer *van Kesteren. Vervooren* zal vermoedelijk dezelfde verbinding gebruikt hebben als *van Kesteren.* Verder de groep, waar die katholieke priester in zat — hij weet zijn naam niet —, die later is opgerold. En dan nog een groep in Castricum. Hij heeft nooit kunnen controleren, welke verbinding die had. Toen de heer *Broekman* in Engeland aankwam, was de gedachte met R-137 de deur open te kunnen maken, maar men bleek het niet te kennen. Het kan een Duits antwoord zijn geweest, maar dan vraagt men zich af: waar bleven zij, die de hele zaak hadden kunnen oprollen?

58067 e.v. *(de Geus)*

De heer *J. de Geus,* opnieuw door de commissie gehoord, heeft verklaard, dat hij niet de beschikking heeft gehad over een „eigen zender" in de zin van een „zelf gebouwde zender"; als men „eigen zender" als volgt wil opvatten: „een operator, gedropt met zender" voor hem en anderen, dan wel.

Ook heeft hij contact gehad met *Wannée.* Het is aan eigen onvoorzichtigheid te wijten geweest, dat deze door de Duitsers gepakt is.

De heer *de Geus* heeft nog medegedeeld, dat hij een rapport van de hand van dr. *Wiardi Beckman,* dat bestemd is geweest voor de Nederlandse Regering, heeft verzonden. Er is tussen het overgeven van dit rapport door dr. *Wiardi Beckman* en de volgende phase van het doorgeven van het rapport, ontzaglijk veel gebeurd. Als hij zich goed herinnert, is *Wiardi Beckman* ongeveer in die tijd door de Duitsers gearresteerd. Het is aldus gegaan: dr. *Wiardi Beckman* heeft het rapport aan de heer *de Geus* gegeven, nadat hij al ettelijke pogingen had gedaan het weg te krijgen. De heer *de Geus* heeft het verslag en andere documenten, nadat hij het reeds ter doorzending had afgegeven, echter moeten terugnemen. Het kanaal heeft daarna enige tijd verstopt gezeten. Toen is het weer en route en zelfs in Putte (N.B.) geweest. Daar vandaan is het weer teruggekomen. Daarop heeft hij het weer geprobeerd via Zeeuwsch-Vlaanderen en het weer moeten terugnemen. Het is ook geprobeerd via Zwitserland; mogelijk heeft hij het toen nog een keer moeten terugnemen. Er zijn, naar hij meent, ook afschriften of photocopieën van gemaakt, weshalve zijn verhaal betrekking heeft op verschillende exemplaren van hetzelfde rapport, die, om toch vooral het doel maar te bereiken, ongeveer gelijktijdig langs diverse wegen zijn verzonden. Hij herinnert zich, dat het origineel nog een tijdje heeft verstopt gezeten bij ir. *Breukelman* te Utrecht, nl. in de kolenkist onder de kolen, want toen de heer *de Geus* het origineel heeft teruggekregen, was het knap vochtig en nogal smerig. Spoedig nadien is het door de heer *de Geus* weggewerkt. Hier komt de missing link, het tijdsverloop. Voordat *Wiardi Beckman* is gearresteerd, is het doorgegeven en de heer *de Geus* gelooft zelfs, dat een ontvangstbevestiging via *Alblas* is gekomen. Mr. *Carel Abraham* heeft ook een exemplaar van hem gehad; deze had ook Zwitserse contacten. Dat waren, naar hij meent, relaties van een zuivelfabriek uit het westelijke Veluwegebied. Dat is óók een mogelijkheid. Dat is inderdaad een koeriersweg geweest, welke terecht kwam in Bazel, maar waarvan de heer *de Geus* veronderstelt, dat die gecompromitteerd, althans geïnfiltreerd is geweest, en dat daarvan o.m. de arrestatie van *Carel Abraham* het gevolg is geweest. Daarover heeft hij echter nooit het ware gehoord en het is hem na de bezettingstijd ook nimmer gelukt daarin enig licht te krijgen. Er is wel eens gedacht, dat de contactman te Bazel aan de verkeerde kant stond. Wie dat geweest is, weet hij niet, er bestond in hun kring onderling een onvoorwaardelijk vertrouwen, op grond waarvan zij

elkaar nooit uitgevraagd hebben over volgende schakels, te meer omdat alleen reeds die wetenschap de nodige gevaren met zich bracht.

67989 *(Vorrink)*

De heer *Vorrink* heeft verklaard, dat het door de heer *de Geus* bedoelde rapport niet is van de hand van dr. *Wiardi Beckman;* het is door hem geschreven.

58472 *(van der Stok)*

De heer *B. van der Stok* heeft bij zijn weggaan uit Nederland op 30 Juni 1941 een opdracht medegekregen om contact te maken tussen Nederland en Engeland. Hij is daarvoor in verbinding gebracht met een Delftse groep, die onder leiding van prof. *Mekel* stond. *Van Hattem* zat in die tijd geregeld naar Engeland te seinen en was er toen al van overtuigd, dat hij antwoord kreeg. De heer *van der Stok* kende *van Hattem* goed. Hij heeft al direct niet geloofd, dat deze contact had. Zij hebben toen een zeer ingewikkelde code afgesproken, die gemaakt was door een collega van prof. *Mekel.* De heer *van der Stok* heeft die code meegenomen. De afspraak was, dat er een boot-, een radio- en een vliegtuigverbinding zou komen. Zij dachten, dat het gemakkelijk zou gaan. Verder zou er een verbinding over land worden tot stand gebracht. De heer *van der Stok* zou trachten de mensen daarvoor warm te maken. In Engeland heeft de heer *van der Stok* reeds de eerste dag uitgevonden, dat van *Hattem* nooit contact had gehad met Nederlanders in Engeland. De heer *van der Stok* kwam bij de heer *van 't Sant,* die toen hoofd van de inlichtingendienst was. Hem was in Nederland verteld, dat hij daar niet terecht kon met zijn verbindingspogingen. Dat heeft de heer *van 't Sant* gemerkt. De heer *van der Stok* is in de eerste plaats naar Minister *van Kleffens* gegaan, want deze en admiraal *Furstner* werden door de groep *„Oom Alexander"* volledig vertrouwd. Er werd geen reden voor opgegeven, waarom dit het geval was. Minister *van Kleffens* was weinig geïnteresseerd. Bij deze had de heer *van der Stok* dus geen succes. Hij is toen naar admiraal *Furstner* gegaan. Hij heeft aan diens adjudant, de heer *Nuboer,* het hele geval van de verbindingen moeten uitleggen. Deze heeft te kennen gegeven, dat er nooit een verbinding was geweest, ook niet met *van Hattem.* De heer *Nuboer* heeft wel eens naar de code van prof. *Mekel* gekeken, maar hij behoefde deze niet te hebben. Er was een schema van de tijd bij, waarop moest worden geseind, telkens niet langer dan vijf minuten. Dit was voor een half jaar afgesproken; de heer *van der Stok* had erop gerekend, dat hij binnen een half jaar in Engeland zou komen. Dit was theoretisch een mogelijkheid geweest, maar men is er niet op ingegaan. Men zei, dat de Engelsen het niet wilden toestaan. De heer *van der Stok* vroeg, of het via een Nederlands schip kon, eventueel buiten de territoriale wateren, maar daar wilde de marine niet op ingaan.

66165 *(Gerritsen)*

De heer *J. Gerritsen,* wonende te Enschede, heeft verklaard, dat hij tijdens de bezetting een contact had gehad, waarmede berichten naar Londen konden worden verzonden. Hij heeft in 1941—1943 militaire spionnage bedreven. Die berichten gingen naar een kennis van hem te Apeldoorn, die ze weer doorgaf over de zender in Wouw. Hij kende de organisatie dus ook niet; dat is hij ook niet te weten gekomen. Deze contactpersoon was rechercheur te Apeldoorn; deze heeft zich daar in 1944 en 1945 misdragen; uit dien hoofde is hij gearresteerd en veroordeeld. Na de bevrijding heeft hij zich dus niet meer met deze contactpersoon in verbinding gesteld.

67612—67614 *(Houck)*

De heer *A. J. Houck* deelt mede met *de Geus* contact te hebben gehad. Hij denkt: van 1941 af, maar intensief van Juli 1942 af tot het einde toe. Vóór die tijd heeft hij ook contact gehad, maar die verbinding heeft hij nooit vertrouwd; dat was van September 1940 tot 1942; dat is voor hem een tijd, waarvan hij geen duidelijke aanwijzingen heeft, dat de berichten inderdaad overkwamen. Er is een kwestie geweest, dat een of andere Schot van September 1940 tot Juli 1942 zou hebben gezeten tussen Noordwijk en de Westeinder Plas. De heer *Houck* had vrij belangrijke berichten en photo's gekregen en die gingen via prof. *Blok* te Oegstgeest. De heer *Houck* heeft zelf te Noordwijk onder een of andere steen berichten gedeponeerd, maar vond het alles een beetje fantastisch. Hij heeft nooit een behoorlijke indruk gehad, dat het inderdaad overkwam. Na Juli 1942 heeft de groep, waarin hij werkte, inderdaad wel heel behoorlijke dingen gehad. In de tijd, dat de verbindingen waren verbroken, hebben zij het een poos over Arnhem en Nijmegen moeten doen. Van Juli 1942 tot het voorjaar van 1943 hadden zij een heel goede verbinding over de arts *Brouwer* via de operator *Tuyn.* Dat ging over alle mogelijke dingen. In het voorjaar van 1943 was die verbinding verbroken. Toen kreeg de heer *Houck* verbinding via een vriend, *de Granada* — daar zat *Wannée* tussen en daarvan heeft hij nooit zeker geweten, of het werkelijk liep — (nl. via België); via *de Geus* over Arnhem—Nijmegen. Dat was in October 1943. Na October 1943 liep alles zeer gemakkelijk over de Packard-groep. De heer *Houck* is nooit in groepsverband geweest, maar *de Geus* en hij hebben altijd veel samengewerkt. Een paar jongelui, die de heer *Houck* zeer be-

trouwbaar vond, deed hij *de Geus* dan weer over. Het was dus meer een persoonlijk contact tussen hem en *de Geus* en niet een contact tussen twee groepen. *De Geus* had zeer veel relaties in het land door zijn reizen, die hij vroeger altijd maakte voor de Algemene Rekenkamer, en hij kon dus overal gemakkelijk komen. De heer *Houck* had toevallig meer contacten op ander gebied. Zij wisselden dit met elkaar uit. Omdat de heer *Houck* begreep, dat *de Geus* reçu was te Londen onder L. 63, heeft hij gezegd: zend het daaronder weg. In September 1944 is *de Geus* naar België gegaan. De heer *Houck* heeft toen via de Packard-groep onder die zelfde cijfers door laten geven.

67711 *(Idema)*

De heer *J. A. Idema* heeft verklaard, dat *Alblas,* na aankomst in Engeland, waarheen deze als Engelandvaarder was vertrokken, daar heeft verteld, wat hun groep in Nederland deed en wat zij van plan waren. In Engeland heeft men gezegd: „Jullie hadden de zender kunnen bouwen en wij hadden jullie misschien gehoord, maar jullie hadden geen antwoord gehad; misschien van de Duitsers."

67968 e.v. *(Vorrink)*

De heer *J. J. Vorrink* heeft verklaard, dat de illegaliteit voor hem direct na de capitulatie is begonnen. Hij heeft toen met zijn in die dagen nog levende vriend *Wiardi Beckman* gesproken over diens ervaringen bij de generale staf en heeft hem gevraagd, wat zijns inziens de consequenties waren van de Duitse bezetting, in verband ook met het feit, dat van officiële Duitse kant verschillende beloften en toezeggingen werden gedaan. Hij heeft *Wiardi Beckman* op 16 of 17 Mei gevraagd: „Meen je, dat die beloften en toezeggingen ernstig moeten worden genomen?" Deze antwoordde categorisch: „Dat is volstrekt uitgesloten. De vertegenwoordigers van de Gestapo zitten reeds in alle officiële instanties, die met het leger zijn meegekomen, zij hebben die mensen in de tros van het leger meegebracht. Je kunt er op rekenen, dat wij hier een zelfde systeem zullen krijgen als in Duitsland sinds 1933 heeft bestaan." Zij hebben toen tegen elkaar gezegd: Dat betekent, dat wij van vandaag af illegaal zijn. De heer *Vorrink* heeft daaruit de consequentie getrokken: hij heeft zijn huis opgebroken en is ondergedoken. Niet in 1943, maar in 1940. Daarna is hij al spoedig in aanraking gekomen met die mensen in Nederland, die hij zou willen noemen: de oudste illegalen. Zij kwamen in hoofdzaak voort uit het Nederlandse leger. Het was een aantal officieren, die reeds dadelijk het plan hadden de verbindingen met de troep, voorzover zij daarmede althans in een goede verhouding stonden, in stand te houden, teneinde op deze wijze te proberen een soort van verzetsbeweging te organiseren. Het was een eigenaardige, psychologische reactie, die een zeer sterk edelmoedig en vaderlandslievend karakter had. Hij is direct met een aantal mensen in contact gekomen. Hij herinnert zich *Lopez de Laguna,* de broer van degene, die de eerste koerier was geweest. Beiden zijn ze gestorven. Zij waren dadelijk begonnen met het zoeken van contact met Engeland. Daarvoor hadden zij een aantal kleine zenders bijeengebracht en zij hebben daarmede getracht verbinding te krijgen. Zij hebben ook aan vaartuigen gedacht. *Lopez de Laguna* heeft tezamen met een vriend een poging gedaan om in een kleine kano over te varen. Toen de heer *Vorrink* van hun pogingen hoorde, heeft hij de gelegenheid te baat genomen om te zeggen, dat hij het nodig vond, dat zij een politiek rapport over de toestand in Nederland meenamen. Dat was in de zomer van 1940. Deze lieden hebben met een kano een poging gedaan om over te varen, waarbij zij zijn verongelukt. Zij werden echter opgepikt door een logger en zij hebben kans gezien van de logger af te springen, toen deze in IJmuiden meerde. Zij zijn te IJmuiden in de trein gestapt en zijn er op deze wijze in geslaagd er tussenuit te knijpen. Naderhand zijn zij toch verongelukt.

De heer *Vorrink* heeft in die zelfde tijd contact gehad met professor *Schoemaker* en professor *Mekel,* met wie hij besprekingen heeft gehad over de politieke situatie in Nederland. Ook zij hadden contact met mensen, die pogingen deden om verbinding met Engeland op te nemen. Als de heer *Vorrink* nu reeds over deze gehele geschiedenis een oordeel mag geven, dan is het dit, dat het eenvoudig niet te begrijpen is, dat de Nederlandse Regering niets — althans voorzover hem bekend is en hij stond met vele mensen in contact — heeft gedaan om de berichtgeving mogelijk te maken. Het is eenvoudig onbegrijpelijk. De heer *Vorrink* heeft zekerheid van het aankomen van één koerier, die hij einde 1942 naar Engeland heeft gestuurd. Er hadden Nederland berichten vanuit Engeland bereikt, volgens welke men zich er daar rekenschap van gaf, dat er in Nederland een verandering zou zijn gekomen in de politieke opvattingen, dat men in Nederland voor de toekomst een meer autoritair regime eiste, Koninklijke Kabinetten enz. Daarin vond de heer *Vorrink* toen aanleiding een zeer duidelijke boodschap aan Londen door te geven. De koerier was *Springer.* Zo is van meet af aan de strijd gevoerd voor de verbindingen met Engeland. Dat is een van de meest droevige hoofdstukken uit de verzetsbeweging. *Tazelaar* is met een bericht van de

67977 e.v. *(Vorrink)*

Koningin en van de heer *Gerbrandy* overgekomen, waarin *Wiardi Beckman* uitgenodigd werd naar de overkant te komen. Het staat als een paal boven water, dat deze zaak miserabel georganiseerd is geweest. Daardoor heeft *Wiardi Beckman* zijn leven verloren. Daarna is de agent jhr. *de Jonge* gekomen met de mededeling, dat men het op prijs zou stellen als de heer *Vorrink* naar Engeland kwam.

55400 e.v. *(van Lanschot)*

De heer *W. C. J. M. van Lanschot* heeft verklaard, dat *van Hattem* in het begin, dat zal omstreeks de tijd van *van Hamel* geweest zijn, geprobeerd heeft via een zender, die hem door de heer *Sloth Blaauwhoer* bezorgd was, contact met Engeland te krijgen. Toen *Piet ten Bosch* gearresteerd is, is de code echter vernietigd. Dat was de verbinding van Delft uit. Met *van Hattem* had de heer *van Lanschot* regelmatig contact via twee wegen. Tengevolge van een toeval is de heer *van Lanschot* dit tenslotte noodlottig geworden, omdat men door een abuis zijn werkelijke naam door een van die verbindingen te weten is gekomen. De heer *van Lanschot* heeft samengewerkt met de in Juni 1941 gedropte agenten *Schrage* en *Zomer* (van de C.I.D.). Vlak voor zijn vertrek heeft *Schrage* de heer *van Lanschot* aangesteld tot zijn plaatsvervanger gedurende de tijd, dat hij in Engeland zou zijn. De heer *van Lanschot* heeft, na het weggaan van *Schrage,* ook zeer nauw contact gehad met majoor *Tibo.* Deze heeft hem toen eigenlijk voor dat gedeelte tot hoofd van de inlichtingendienst van de toenmalige O.D. gemaakt. Maar deze inlichtingendienst van de O.D. had ook geen middel voor een radiotelegrafische verbinding op dat ogenblik. Het behoorde tot datgene, wat zij aan het uitwerken waren, want men kon in Nederland ook wel zendtoestellen, marconisten en geld krijgen (echter geen codes), maar dat moest worden georganiseerd. Het was ook de bedoeling om dat op te zetten. De heer *van Lanschot* was daarmede bezig tot hij 9 April 1942 werd gearresteerd.

55492 e.v. *(Gerritsen)*

De heer *J. Gerritsen,* wonende te Scheveningen, heeft behoord tot de inlichtingendienst (I.D. 1940—1942), de groep, welke door de luitenant-ter-zee *van Hamel* is opgericht. Dat is in September 1940 geweest. Hij heeft geen persoonlijk contact met *van Hamel* gehad. Alleen met *van Hattem* en *von Oven,* die *van Hamel* toen zijn opgevolgd. Na diens arrestatie heeft *van Hattem* het verder doorgezet. Maar in September 1940 was de heer *Gerritsen* al in aanraking met *van Hattem.* Hij heeft toen met hem de werkzaamheden van de groep-*van Hamel* voortgezet, samen met *Wegerif, ten Bosch* en *von Oven.* Daarop is uit Engeland *Schrage* overgekomen, die geholpen heeft met de dingen, die ze het liefst te Londen wilden hebben, want in die tijd werd er al geseind; dat ging via *Hans Zomer* te Zeist. Dat is het A.C.-rapport geweest; dit is toen doorgeseind en twee exemplaren gingen met koeriers, een via Spanje en Portugal, als het kon, en het andere via Zwitserland. Ook de latere kolonel *Somer* was daarbij betrokken.

Nadat *van Hamel* gearresteerd is, kon zijn zender niet meer worden gebruikt. Toen is er een vacuum geweest van een paar maanden. In die tijd heeft de broer van *Jan ten Bosch,* nl. *Piet ten Bosch* het seinen van Delft uit doorgezet, maar in die tijd moest de zaak opnieuw gegroepeerd worden. Toen is er een nieuwe kopgroep gevormd, waarin *van Hattem, Wegerif, von Oven, Braat* en *Pienbroek* zaten. De zaak is toen op poten gezet en er is een nieuwe groep gevormd om de militaire en economische gegevens, die in Engeland gewenst werden, door te geven. Er zijn toen 42 rapporten verzonden, waarvan 32 goed zijn aangekomen. Dat heeft de heer *Gerritsen* na de oorlog via colonel *Seymour* kunnen controleren. Later, toen *van Hattem* gearresteerd is, is het helemaal opgehouden; dat was Maart/April 1942. In die twee jaar tijd zijn de rapporten wel doorgekomen. Het enige contact van de groep van de heer *Gerritsen* met de O.D. was via *Abbenbroek.* Deze was door de O.D. aangesteld om contact met hen te houden. Het werk is opgehouden na de arrestatie van *van Hattem.*

De heer *Gerritsen* zelf is op 5 Juni 1942 gearresteerd. De bedoeling was geweest, dat de heer *Gerritsen* met *Jan ten Bosch* naar Zwitserland zou gaan via eigen koeriers, maar *ten Bosch* achtte het beter, dat hij in krijgsgevangenschap ging, zodat hij buiten schot kon blijven, als er iets uitlekte. De heer *Gerritsen* zou hier blijven tot Augustus en als er niets gebeurde, zouden zij opnieuw beginnen. Maar dit is niet nodig geweest. Hij is toen voor het Luft-Kriegsgericht te Utrecht geweest; dit was in 1943. Dit was hetzelfde proces, waar *van Lanschot* bij was. De heer *Gerritsen* is ter dood veroordeeld en is indertijd voor *Rauter* moeten verschijnen, die het erg jammer zei te vinden, dat hij, *Gerritsen,* als Germaan, zich tegen die Germanen verzette. Hij heeft de heer *Gerritsen* allerlei voorstellen gedaan, welke deze heeft afgewezen. *Rauter* heeft gezegd, dat hij zou zorgen, dat de heer *Gerritsen* niet ter dood veroordeeld zou worden. Toen werd hij „abgetrennt" en als N.N.-gevangene weggevoerd. Het heeft de heer *Gerritsen* als zeer typisch ge-

troffen, dat er nooit enige officiële interesse is getoond, dat in ieder geval na de oorlog nooit is gezegd: „Hoe is dat gebeurd? Waar zijn die mensen gebleven?" Daar heeft zich nooit iemand iets van aangetrokken. De heer *Gerritsen* is eens bij de heer *Gerbrandy* geweest om te pleiten voor de achtergeblevenen. Deze zei, dat hij er niets aan kon doen, omdat hij niet op zo beste voet meer stond met de tegenwoordige regeerders. Daar is het bij gebleven. Er zijn er nogal wat doodgegaan; de rapporten zijn aangekomen, maar er is niets over gesproken, d.w.z. de Regering interesseert zich er niet meer voor. Zij hadden beter allen dood kunnen zijn, dan behoefden de officiële instanties het hoofd niet te breken, hoe ze hen het beste en vlugste vergeten kunnen! Van de groep van de heer *Gerritsen* zijn er 21 gefusilleerd. Er zijn er nog 18 naar het concentratiekamp gegaan, waarvan er 7 zijn teruggekomen, en daarvan nog een paar zware longlijders.

Mr. *P. ten Bosch* heeft aan de commissie van Venezuela uit schriftelijk medegedeeld, dat de heer *F. A. von Oven* einde Augustus 1940 de luitenant-ter-zee *van Hamel* bij hem heeft geïntroduceerd. Deze vertelde hem, dat hij kort tevoren, van Engeland komende, als parachutist was afgesprongen ergens in de duinen bij Hillegom. Hij was in opdracht van de Regering naar Nederland gekomen teneinde aldaar spionnagewerk te verrichten en enige spionnagecentra op te richten en daarna naar Engeland terug te keren. Hij woonde in die tijd bij een mevrouw *de Booy,* in de van den Boschstraat, had voorts een huis, vanwaar hij enige keren in de week naar Engeland seinde en stond, alvorens hij de heer *ten Bosch* bezocht, met enkele lieden van de politie in contact, die hem in de spionnage ter zijde stonden. Over deze groep van personen weet de heer *ten Bosch* niets te vertellen; hij weet alleen, dat een zekere *d'Aquin* hierbij betrokken was, die hij in dat verband eens heeft ontmoet.

De heer *van Hamel* vroeg de heer *ten Bosch* of hij ook een spionnage-„kring" wilde organiseren en gaf hem, op zijn bevestigend antwoord, een code (een in Engeland gedrukte Nederlandse zakbijbel) en wijdde hem in de volgende dagen in de geheimen van het coderen in. De zender was inmiddels in handen van een jong Delfts ingenieur: *Sloth Blaauwboer,* die ook het seinen in morsetekens verstond. Met behulp van een klein aantal vrienden verkregen zij de nodige inlichtingen, die, naar zij hoopten, voor de regering van belang zouden kunnen zijn. Onder meer verschafte de heer *H. A. van Beuningen* hem vele gegevens over de Duitse scheepvaart te Rotterdam, die, naar de heer *van 't Sant* hem later mededeelde (einde 1944 te Londen), door de Engelse autoriteiten op grote prijs werden gesteld. Verder wist de heer *Santman* hem o.a. gegevens te verstrekken over de toenmalige verblijfplaats van de Duitse parachutistencommandant *von Sponeck,* waarop Londen onmiddellijk telegrafisch vroeg om meer gegevens en bijzonderheden over deze officier en diens troepen. Ook waren zij in staat om vele bijzonderheden over de militaire installaties in de buurt van IJmuiden aan Londen door te geven. Onder de getrouwen, die de heer *ten Bosch* steeds actief behulpzaam waren met het verkrijgen van inlichtingen, waren, behalve de bovengenoemden, de heren *J. J. D. ten Bosch, F. A. Vlielander Hein, B. M. van der Werk, G. W. A. Arendsen de Wolff* en *de Beaufort.*

Zij zijn tot omstreeks eind November door kunnen gaan met dit werk, totdat hij zelf werd opgepakt, in verband met een zaak, waarmede hij niets te maken had (de zaak van de heren *van Royen, van Schelle, Eschauzier* en *Gevers).* Toen hij na 10 weken weer vrij kwam, hadden zijn medewerkers, denkend, dat de gehele organisatie was ontdekt, de code vernietigd en ook afgezien daarvan, was het contact met Londen verloren gegaan.

De heren *J. J. D. ten Bosch* en *F. A. von Oven* hebben het inlichtingenwerk nog anderhalf jaar doorgezet met behulp van een ander contact met Engeland, dat zij hadden gevonden. De heer *ten Bosch* weet hierover evenwel weinig te vertellen, daar hij zich in die tijd slechts zeer zijdelings met de werkzaamheden bezig hield. De heer *Hans Gerritsen* te Wassenaar zal hierover meer inlichtingen kunnen verstrekken.

De heer *van Hamel* deelde mr. *ten Bosch* mede, dat hij, kort vóór zijn vertrek, een onderhoud had gehad met Prins *Bernhard* en ook met de heer *van 't Sant.* Deze laatste deelde de heer *ten Bosch* in 1944 te Londen mede, dat het de bedoeling was geweest om *van Hamel,* na zijn terugkomst uit Nederland, hoofd van de inlichtingendienst te maken. Deze zou dan kennis van zaken hebben van de toestand en de personen in Nederland en zou dan tevens worden gesteund door de ervaring en de contacten van de heer *van 't Sant.* Dit plan is evenwel niet verwezenlijkt kunnen worden, daar de heer *van Hamel* bij zijn poging om terug te keren naar Engeland in Friesland is gearresteerd. Hij had, naar de mening van de heer *ten Bosch,* te veel lieden medegenomen op zijn tocht (o.a. de heer *Mesritz)* en, naar de bescheiden mening van de heer *ten Bosch,* is deze (zijn eerste!) onvoorzichtigheid hem noodlottig geworden. De heer *van Hamel* heeft een tijd

in de gevangenis te Scheveningen gezeten en is tenslotte gefusilleerd. Hij schijnt nog een bijna geslaagde ontvluchtingspoging te hebben gedaan. De heer *Huib du Pon* (werkzaam bij Philips in Ceylon) weet hier meer van te vertellen. Voorzover de heer *ten Bosch* bekend, hebben de Duitsers niets van *van Hamel* te horen gekregen. Wel werd er in die tijd hard naar zijn medewerkers gezocht.

Een anecdote moge deze zo treurig verlopen zaak opvrolijken. *Van Hamel* opereerde onder de naam van *„Van Dalen"*. Nu zat de neef van mr. *ten Bosch, F. A. Vlielander Hein,* terzelfder tijd als *van Hamel* en hij zelf, in de gevangenis; allen echter voor verschillende zaken. Om redenen, die hier niet terzake doen, was er enig vermoeden bij de Duitsers gerezen omtrent personen, behorend tot hun kring; niet tegen hem, maar wel tegen zijn neef *Vlielander Hein*. Deze nu werd, tijdens een verhoor, plotseling gevraagd: „Haben Sie wohl einmal *van Dalen* gesehen?", waarop hij, terstond het gevaar beseffend, alleen maar zei: „Seit Sie hier sind habe ich tausende Vandalen gesehen". De Duitsers waren woedend, maar dachten, dat iemand, die op die vraag een zò onbeschoft antwoord gaf, kennelijk de portée van de vraag niet had begrepen en dus niet wist, wie *„van Dalen"* was.

De financiën voor hun organisaties werden verstrekt door de broer van de heer *van Hamel,* de heer *Gerard van Hamel.* Deze kreeg het geld op zijn beurt van de heer *E. E. Menten,* die het, naar mr. *ten Bosch* gelooft, persoonlijk voorschoot. Vlak voor *van Hamel's* vertrek naar Friesland, kochten zij samen nog een reserve-code, die dienst moest doen voor een spionnage-kring in het Oosten van het land onder leiding van de heer *M. W. C. de Jonge* te Zutphen en de heer *A. C. Vroon*. Hier is, gelooft hij, niet veel van terechtgekomen, zeker niet met de door hen gekochte code, want die heeft Engeland nooit bereikt.

Mejuffrouw *Katy Rueb* te Wassenaar kan waarschijnlijk meer gegevens verstrekken over *van Hamel's* aankomst in het land, daar zij deze toevallig de dag van zijn landing ontmoette. De heer *Sloth Blaauwboer,* de getrouwe en onverschrokken marconist der organisatie, is op weg naar Engeland in 1942 verongelukt. Hij ging weg om de Regering te waarschuwen tegen verraad, dat door de heer *van 't Sant* zou zijn gepleegd. Hoewel mr. *ten Bosch* hem zei, dat die geruchten van Duitse oorsprong waren, was hij niet van zijn plan af te brengen en liet het leven. Vele anderen zijn later in een proces, waarbij de organisatie van de heren *J. J. D. ten Bosch* en *F. A. von Oven* was betrokken, ter dood veroordeeld en gefusilleerd. Het stemt tot enige voldoening, dat de heer *van 't Sant* de heer *ten Bosch* de verzekering gaf, dat hun berichten in de korte tijd van hun werkzaamheid van waarde zijn geweest voor de Regering te Londen, al was het alleen reeds door het feit, dàt er berichten uit Nederland kwamen, tonend, dat de activiteit aldaar niet was lamgeslagen. De verliezen van deze eerste „officiële" spionnagekring zijn dus niet geheel vergeefs geweest.

Door bemiddeling van jhr. *P. J. Six* heeft de commissie de beschikking gekregen over een rapport betreffende de I.D. (inlichtingendienst), onder leiding van *J. J. van Hattem.* Hierin wordt o.m. door de heren *J. Gerritsen* en *O. W. Mohr* het volgende medegedeeld.

Aan de oprichting van de I.D. ging een periode vooraf, waarin een andere groep, die zich eveneens I.D. noemde, als onderdeel van de Ordedienst zich reeds bezig hield met het verzamelen en verzenden van gegevens, voornamelijk van militaire aard. Nadat deze groep in de zomer van 1940 „opgerold" was, vatte luitenant-ter-zee *van Hamel,* die op 28 Augustus 1940 met een Regeringsopdracht uit Engeland was overgekomen, contact op met *van Hattem,* die één van de weinige overblijvenden van de eerste groep was. *Van Hattem* was in die tijd technisch leider bij de O.D., een taak, die later van hem werd overgenomen door *Abbenbroek.* Er werd een zender geïnstalleerd te Delft; de kristallen daarvoor waren door *van Hamel* geleverd. De zender werd bediend door *Sloth Blaauwboer,* die dagelijks van 18 tot 19 uur berichten uitzond onder de kenletters CBQ/VAL, golflengte 45,5 meter. Naar aanleiding van de arrestatie van mr. *P. ten Bosch,* die de eigenlijke leider van de uitzendingen te Delft was, vernietigde jhr. *Feith,* die in het bezit van de code was, deze code, zodat van die tijd af de zendingen gestaakt moesten worden. Naast de berichten, welke werden uitgezonden, werden de z.g. C.Q.-rapporten opgesteld, die per koerier zowel via Zwitserland als via België, Frankrijk en Portugal naar Engeland werden geëxpedieerd. Ook verstrekte *van Hattem* gegevens aan luitenant *Zomer,* die tezamen met luitenant *Schrage* in de zomer van 1941 uit Engeland was overgekomen en een zender bediende, die aanvankelijk te Delft, later te Bilthoven geïnstalleerd was. In Juli 1941 bracht *van Hattem* luitenant *Zomer* in contact met *Meyer* uit Zeist, die in die tijd de z.g. A.C.-rapporten samenstelde. Toen in Augustus 1941 *Zomer* en *Meyer* gearresteerd werden,

zette *van Hattem* de uitzendingen voort en noemde voortaan zijn eigen C.Q.-rapporten eveneens A.C.-rapporten, daar deze benaming reeds in Engeland bekend was.

Voorzover bekend, zijn van de rapporten met de kenletters A.C. de nummers 1 tot 22 gedeeltelijk, die van 23 tot 48 volledig te bestemder plaatse ontvangen. Omtrent dezelfde tijd kwam *van Hattem* in aanraking met dr. *J. M. Somer,* die reeds een eigen dienst had opgebouwd met medewerking van militairen van de K.M.A. te Breda. Dr. *Somer* beschikte over een goede koeriersweg over Zwitserland. Van toen af maakte *van Hattem* de rapporten in 5-voud; één exemplaar ontving dr. *Somer,* het tweede ging naar *Abbenbroek* en daarmede naar de O.D.; het origineel en één copie werden langs verschillende wegen naar Engeland verzonden. De vijfde copie bewaarde *van Hattem.* Dr. *Somer* voegde bij deze rapporten nog zijn gegevens, die in hoofdzaak van militaire aard waren, en was als zodanig te beschouwen als militair expert bij het samenstellen der A.C.-rapporten.

De kring van medewerkers, die zich geleidelijk had uitgebreid, ontwikkelde in de periode zomer 1941, tot de arrestatie van *van Hattem,* zijn grootste bedrijvigheid. Deze arrestatie op 6 Maart 1942 maakte hieraan met één slag een einde; in de daarop volgende maanden werden de meeste medewerkers gearresteerd. In het geheel werden ruim 50 personen direct bij het onderzoek betrokken. Van dezen werden 23 ter dood- en één tot 3 jaar tuchthuisstraf veroordeeld. De overigen, behalve één, die reeds voor het proces overleden was, werden z.g. „abgetrennt, zwecks weitere Untersuchung". Van de ter dood veroordeelden werden er 20 gefusilleerd, terwijl van drie het vonnis werd gewijzigd in tuchthuisstraf. Drie der „Abgetrennten" werden kort na het proces in vrijheid gesteld; vier naar het concentratiekamp te Amersfoort overgebracht, terwijl van de overigen één terugkeerde in krijgsgevangenschap, en één werd teruggebracht naar de Duitse gevangenis, waarin hij zich reeds had bevonden. De overigen werden overeenkomstig het z.g. N.N.-Erlass naar het concentratiekamp Natzweiler overgebracht. In dit en andere Duitse kampen zijn elf der betrokkenen bezweken. In leven zijn van de gedeporteerden naar Natzweiler tien man.

De I.D. was opgezet met het doel spionnage te bedrijven ten gunste van de Nederlandse Regering te Londen. De inlichtingen waren erop berekend de geallieerde oorlogvoering te voorzien van nuttige gegevens. Zij dienden ook om de Regering op de hoogte te houden van de economische en politieke ontwikkeling in Nederland. In het jaar 1940 en 1941 was de medewerking van de zijde der Nederlandse bevolking bij spionnage zeer gering. Van een „illegaliteit" was in die tijd nog ternauwernood sprake. Medewerkers voor spionnagewerk waren slechts te vinden in een zeer beperkte kring van vertrouwde lieden, daar groepen, die niet zeer dicht bij elkaar stonden t.a.v. elkander vervuld waren van gerechtvaardigd wantrouwen. De grote meerderheid der bevolking stond in die jaren nog zeer aarzelend tegenover actief verzet. Het nut ervan werd in het algemeen betwijfeld. De gevaren, in die tijd aan het ondergrondse werk verbonden, waren stellig groter dan in latere jaren. De medewerkers misten de voor spionnagewerk zo nodige ervaring; bovendien moesten zij zich begeven op een terrein, dat veelal niet met hun werkkring te maken had. Het was geen gemakkelijke taak zich toegang te verschaffen tot de plaats, waar de gegevens moesten worden verzameld en men was nog zeer weinig bekend met de samenstelling van de Duitse weermacht, de camouflage en de plaats der militaire stellingen. In de kringen van de Duitse weermacht en de Duitse administratie door te dringen vereiste grote omzichtigheid. Daarbij komt, dat men er aanvankelijk niet van op de hoogte was, welke gegevens voor Engeland de meeste waarde hadden en wat er al of niet bekend was langs andere wegen. Uit Engeland had men in die tijd geen aanwijzingen; deze richtlijnen waren er in latere jaren wel. De rapporten van de I.D. werden in den beginne per koerier via België verzonden en waar mogelijk werd via zenders verbinding gezocht met Engeland. Pas na het contact van *van Hattem* met dr. *Somer* bereikten de rapporten regelmatig hun bestemming. De eerste zender, waarvoor de onderdelen uit Engeland waren meegebracht door *van Hamel,* is na zijn landing in veiligheid gebracht met medewerking van *L. van Vliet* en geïnstalleerd ten huize van *J. H. K. Allers.* Dezen waren evenals *Huusen* medewerkers van *van Gruting. Van Gruting* en *Huusen* staakten na de arrestatie van *van Hamel* tijdelijk hun activiteit om later weer in contact te treden met *van Hattem* en *van Doorninck.*

De heer *Six* heeft verklaard, dat *van Hattem* contact met *van Hamel* had. De uitzendingen uit Delft werden in hoofdzaak verzorgd door mr. *P. ten Bosch.* Hij is een van de weinigen, die nog leeft. De luitenant *Jan ten Bosch,* die is gefusilleerd, was verbonden aan de I.D. van de O.D. *Van Hattem* is in Maart 1942 gearresteerd

en met hem vele anderen, hetgeen echter niet het einde van deze inlichtingendienst betekende. Deze dienst is telkens weer opgebouwd en voortgezet en geëindigd als G.D.N. Het werk van de heer *Somer* is voortgezet door de luitenants *de Kort* en *Brejaart*. De laatste is pas veel later gearresteerd. Daarna is die dienst o.a. in handen gekomen van ir. *Tromp*. De leiding had toen feitelijk een adjudant-onderofficier uit Breda, de heer *J. B. Vermeulen*, die werkte onder de schuilnaam *Albert*. *De Kort* was een van de officieren van majoor *Somer*. Toen de heer *Somer* is weggegaan, is *de Kort* doorgegaan. Deze heeft met *Korink* samengewerkt. Deze combinatie werd wel „Pietab" *(Piet de Kort* en *Ab Korink)*, later O.X.O., genoemd. *De Kort*, die o.a. nauw contact met *Navis* had, is later met dat werk zelfstandig doorgegaan. *Korink* is geliquideerd; of hij mis was, staat voor de heer *Six* nog niet vast; hij vreest, dat daar een fout is gemaakt. *Korink* was erg onvoorzichtig en een fantast en daaruit heeft men geconcludeerd, dat hij mis was. De Duitsers hebben later gezegd, dat de liquidatie ten onrechte was gebeurd. Hij deed alles uitermate onvoorzichtig. Hij kwam doorlopend met duizend en één berichten uit de gevangenissen, het ging aan de lopende band, er kwamen hele dagboeken uit de gevangenissen met de gevaarlijkste mededelingen er in. *Korink* vroeg bijv. naar namen en die namen werden door de mensen uit de gevangenissen gegeven. Dit was een van de redenen, waarom men zei, dat dit niet goed kon zijn. Wie gaat er nu gevangenen schriftelijk namen vragen, terwijl men ze overal langs de weg kon te weten komen, in de vrije wereld!

75857 *(Somer)*

De heer *Somer* zegt, dat zijn activiteit in Nederland haar oorzaak vindt in het feit, dat hij na Mei 1940, gezien zijn tewerkstelling bij G.S. III A de behoefte gevoelde om het inlichtingenwerk voort te zetten. Vrijwel de gehele staf was naar Engeland vertrokken. Generaal *van Oorschot*, overste *van de Plassche*, de heer *Olifiers*, kapitein *Schoonenberg*, alsmede enige andere officieren, zodat men hier praktisch niets overhield. Op dat moment was de moeilijkheid medewerkers te vinden. De heer *Somer* verkeerde in de gunstige omstandigheid — doordat hij leraar aan de Militaire Academie te Breda was — vrij veel contact te hebben met zijn oud-leerlingen. Die jongens zochten eveneens naar werk. Hij noemt in dit verband o.a. *Kist, Gijs de Jong, Knoop, Timmermans, van Olmen* en *de Klerk*. Dat waren in den beginne de voornaamste. De jongens vroegen om op alle mogelijke manieren in het oorlogswerk te worden ingeschakeld. Ondertussen had hij te Breda ook met een aantal officieren contact gekregen, o.a. met luitenant *P. de Kort*, luitenant *Brejaart* en luitenant *Frans Crul*.

Zij hebben zich toen voornamelijk toegelegd op het verzamelen van inlichtingen. Dat is in de loop van 1940 begonnen. Dat kon niet te hooi en te gras gebeuren. Dat moest systematisch geschieden; zo bereisde luitenant *Brejaart* voornamelijk Zeeland, *de Kort* bereisde Brabant, de heer *Somer* belastte zich met Ginneken en omstreken, het vliegveld Gilze-Rijen en de verbindingen van de Duitsers. Hij had o.a. een heel goed contact met dr. *Willer*, de adjudant van de divisiecommandant. Deze dr. *Willer* was een Duitser, die vroeger 12 of 13 jaar in Indië was geweest (in Soerabaja). In zijn coverfunctie, directeur van het Ethnografisch Museum, kwam de heer *Somer* veel in aanraking met de Duitsers, die het museum bezochten. *Willer* interesseerde er zich bijzonder voor, omdat hij Indië goed kende, zodat de heer *Somer* ongemerkt een goede gelegenheid had om hem uit te horen. Daar heeft hij ook inderdaad veel gegevens door gekregen. *Willer* kwam bij de heer *Somer* op het bureau en vertelde veel; hij liet de heer *Somer* veel zien, b.v. het divisie-hoofd kwartier en de telefooncentrale. Hij praatte zijn mond doorlopend voorbij, doordat hij in vertrouwen sprak. In de loop van 1940 kreeg de heer *Somer* tevens contact met *Sjoerd Nauta*, ook één van zijn oud-leerlingen. Deze kwam de heer *Somer* hulp vragen: hij beweerde nl., dat hij een verbinding met Engeland had door middel van een geheime radiozender. Iedereen had toen geheime radiozenders. Die zender van *Nauta* zou ergens bij Haarlem zijn en, naar hij beweerde, werkte de zender goed. Hij vroeg de heer *Somer* toen, of deze zijn inlichtingen aan hem over wilde geven. Zij hebben dat geval eens bekeken. Ook is de heer *Somer* eens naar Baarn gegaan, waar ook een zender in de buurt van Soest bleek te staan. Leider daarvan was een zekere heer *Michel*, een reserve-kapitein. Dat was een zeer fantastisch en opgewonden persoon, zodat de heer *Somer* onmiddellijk tegen dit contact heeft gewaarschuwd. Ondertussen werkten *G. de Jong* en *Nauta* door met een zekere heer *Jansen* uit Amsterdam. Deze bleek later een berucht provocateur te zijn. *Jansen* voorzag hen ook van geld en van transportmiddelen. Zij reden b.v. in Duitse auto's rond. *Jansen* zorgde voor alle mogelijke contacten met de weermacht, totdat op een gegeven ogenblik dit geval misliep. De heer *Somer* heeft ze er dikwijls voor gewaar-

schuwd. De jongelui waren zeer goedwillend, maar in die tijd tevens te goedgelovig. Ze liepen met pistolen in hun zak en hebben moordaanslagen gepleegd, o.a. op *Stellbrink,* een provocateur uit Oegstgeest. *Nauta* werd gearresteerd. *De Jong* en *Kist* moesten uitwijken naar Frankrijk. Dat waren de contacten van de heer *Somer* in het Westen.

75859 *(Somer)*

Het werk in het Zuiden bleef doorgaan. Dat had heel goede resultaten. Doch er was geen middel om de verzamelde stof weg te kunnen sturen. Men zat met stapels tekeningen van vliegvelden, tankgrachten, bunkers en alle mogelijke andere gegevens. Op een gegeven ogenblik echter, in 1941, werd de heer *Somer* door de O.D. gevraagd, of hij wilde optreden als gewestelijk commandant van het district Brabant van de O.D. *De Kort* en *Crul* waren in de O.D. werkzaam. Door die verbinding met de O.D. kwam de heer *Somer* door *Navis* in contact met ir. *van Hattem (Han van Hattem).* In het Westen worstelde deze met hetzelfde probleem als de heer *Somer* in Brabant. Men had zeer veel gegevens, maar kon de stukken niet regelmatig verzenden. *Van Hattem* was hoofd van I.D.O.D. (Inlichtingendienst O.D.) en heeft toen met de heer *Somer* een combinatie aangegaan. In de herfst van 1941 heeft de heer *Somer* wekelijks contact met *van Hattem* gehad, doordat hij in die tijd een functie had bij Philips. Door deze functie kon de heer *Somer* in het bezit komen van een spoorwegabonnement en werd het reizen onopgemerkter. Door de Regering werd toen nog geen cent gegeven, waardoor zij alle onkosten uit eigen zak moesten bestrijden. De ene week had hij b.v. een bijeenkomst te Zwolle, de andere keer te Maastricht, de derde keer te Dordrecht. Zodoende verzamelde hij van week tot week zijn rapporten. Dat zijn gedeelten van de bekende A.C.-rapporten geweest. *Van Hattem* bewerkte deze rapporten voor het Westen en de heer *Somer* bewerkte ze voor het Zuiden. Die twee gedeelten werden gecombineerd. Op deze wijze hebben zij een groot aantal rapporten samengesteld.

Deze bleven echter liggen tot 1941, toen *de Jong* en *Kist* naar Frankrijk waren uitgeweken, met het oog op de arrestatie van *Nauta* en andere medewerkers, o.a. die van *Timmermans* en *de Klerk* (die later is gefusilleerd). *De Jong* en *Kist* zijn toen naar België en Frankrijk gegaan met de bedoeling koerierslijnen te zoeken. Dat had de heer *Somer* met hen afgesproken op een bijeenkomst. *Kist* en *de Jong* kwamen ongeveer einde December uit Frankrijk terug. Zij hadden in Frankrijk behoorlijke contacten kunnen leggen voor het overbrengen van de stukken. Deze stukken zouden worden verzonden via de familie *van Niftrik* te Putte bij Bergen op Zoom. Dat was vóór 1942 feitelijk de centrale voor alle mensen, die naar Engeland zijn gegaan. Daar begon de bekende lijn voor officieren, cadetten, piloten, enz. Bij voorbaat stuurde men over deze lijn jonge militairen, omdat men in Engeland om deze mensen vroeg. Er was zelfs een prioriteit, voornamelijk voor piloten, aangegeven en tevens voor jonge officieren. Liefst echter geen oudere mensen. Zodoende is de heer *Somer* in December 1941 met *van Niftrik* in contact gekomen. Zij hebben die lijn verder opgebouwd. Vervolgens zag men gelegenheid om de rapporten over te brengen. Toen *Kist* uit Frankrijk terugkwam, had hij contact gehad met het hoofd van een illegale Franse inlichtingendienst van het Deuxième Bureau, commandant *le Saule,* die hier vóór de oorlog als Frans militair attaché had gewerkt. *Kist* en *de Jong* hadden, nadat zij waren gearresteerd bij de demarcatielijn, door middel van de hulp van deze man hun vrijheid herkregen. *Kist* en *de Jong* hebben toen een lang gesprek met hem gehad. Er kwamen voorstellen van commandant *le Saule* om met hem samen te werken, zodat de Nederlandse dienst zou kunnen aansluiten op de Franse dienst. *Le Saule* zou dan ook verder meehelpen de zaak te financieren. Het geld was volkomen op. *Kist* kwam gelukkig terug met een paar honderd duizend francs, een voorlopige bijdrage voor de koerierslijnen. Van December 1941 af is die lijn zeer goed gaan lopen. Alle A.C.-rapporten konden worden verzonden. Ook tekeningen van vliegvelden, tankgrachten en verdere militaire gegevens.

75860 **e.v.** *(Somer)*

De heer *Somer* kan uit eigen ervaring verklaren, dat deze stukken inderdaad zijn aangekomen. Bij die koerierszending waren vele A.C.-rapporten tot no. 51. Dat herinnert hij zich nog precies. De militair attaché te Bern heeft deze rapporten onmiddellijk naar Londen doorgestuurd. De heer *Somer* heeft naderhand deze rapporten tot no. 51 teruggevonden bij de dienst van kolonel *de Bruyne.* Alleen de passages over de heer *van 't Sant* waren er toen uit geschrapt. Er stond o.m. in, dat deze verraad pleegde. Die rapporten zijn bij de Engelsen binnengekomen. Door de Engelsen werden deze rapporten doorgegeven aan de C.I.D. De heer *van 't Sant* heeft vermoedelijk netjes al die passages doorgestreept.

De lijn van *van Niftrik* is blijven doorwerken, nadat de heer *Somer* op 12 Maart 1942 uit Nederland was vertrokken. *Van Hattem* was

begin Maart gearresteerd. Deze arrestatie heeft zijn vertrek veroorzaakt en is de aanleiding tot veel ellende geweest. De heer *Somer* was nl. door *van Hattem* verzocht, of hij contact wilde opnemen met twee uit Engeland gearriveerde agenten; deze agenten waren b.v. hun stafkaarten kwijtgeraakt. Hun geld waren zij eveneens kwijtgeraakt. Zij hadden praktisch niets. De stafkaarten heeft hij toen nog gekregen van een genie-luitenant, hij gelooft van luitenant *Mohr*. Het is ook mogelijk, dat kapitein *Lohmeyer* hem die verschaft heeft. Het bericht, dat *van Hattem* was gearresteerd, bereikte de heer *Somer* begin Maart. Hij zou 12 Maart met *van Hattem* een bespreking te Eindhoven hebben. De jonge genie-luitenant *Portier* van de O.D. kwam hem waarschuwen, dat *van Hattem* enige dagen tevoren was gearresteerd. *Wegerif* was ongeveer gelijktijdig met *van Hattem* gearresteerd. *Van Hattem* is er ingevlogen door het contact met genoemde agenten, dat — naar de heer *Somer* meent — gelopen heeft via de heer *Moonen,* inspecteur van politie uit Den Haag. Hij meent, dat diens gesprekken zijn afgeluisterd in hotel „Terminus".

75866 e.v. *(Somer)*

In Nederland had de heer *Somer* de dienst overgegeven aan *de Kort* en aan *Brejaart* en in Antwerpen, op doorreis op 14 Maart, aan *Derksen van Angeren.* Deze werkte heel nauw samen met *van Dulken. Van Dulken* was het uitloopadres in Antwerpen. Via *van Dulken* werden ook alle mensen naar Zwitserland doorgezonden. *Derksen van Angeren* is een week later ook gearresteerd met *van Dulken* en zijn zoon. Ze zijn allen gefusilleerd. Er is van die hele Antwerpse groep niemand meer over. De lijn van *van Niftrik* is echter toch doorgegaan en in wezen beschouwt de heer *Somer* deze lijn nog altijd als de eerste koerierslijn. Zij is later altijd nog gebruikt en vele mensen reisden er over. Zwitserland heeft na die tijd altijd de stukken ontvangen. De stukken kwamen terecht bij dr. *Visser 't Hooft* en generaal-majoor *van Tricht.* Dat is dus begonnen einde 1941.

Tot 1941 heeft men, wat de radiodienst betreft, volkomen in de mist geroeid, behalve dan de ettelijke geheime radiozenders, die overal bestonden, waar men het wel eens probeerde, maar prompt nooit antwoord kreeg .Zelf moest *van Niftrik* in Augustus 1942 ook vluchten door verraad in de groep-*Brejaart* door een zekere *Dame,* die met *Brejaart* in contact stond. *Brejaart* is toen gearresteerd; *de Kort* heeft kunnen ontkomen. *Sjoerd Nauta,* waarover in den beginne werd gesproken, had ook z.g. een verbinding. Hij vroeg de heer *Somer,* of hij hem kon helpen met een code, omdat diens oude chefs te Londen zaten. Ze hebben op een middag in het ethnografisch museum een kaart van de wand gehaald, een kaartje van het toenmalige Nederlandsch-Indië. Daarop heeft de heer *Somer* op een manier, die te Londen voor insiders te begrijpen was zijn naam verwerkt, nl. door verschillende punten op die kaart in letters aan te geven. Zij hebben toen een code overgestuurd; ze hebben roepletters opgegeven en frequenties van de zender, waar *Nauta* dan z.g. mee werkte. De Engelsen deelden mede, dat ze drie maanden hebben geprobeerd verbinding met deze zender te krijgen. Het bezwaar bij Central was, dat ze nooit definitief met iemand in contact gingen treden, als ze niet wisten met wie. Ze hadden bepaalde frequenties, bepaalde kristallen. Het was uitsluitend een Engels systeem. Vandaar dat al die pogingen van Nederland toen zijn mislukt. De Britten gingen van het standpunt uit, dat men in Nederland wel met de Duitsers kon samenwerken. Dat waren hun grote motieven en daardoor hebben alle mensen in Nederland voor niets gewerkt. De Britten hebben nog geprobeerd met *Nauta's* zender contact te krijgen, maar vermoedelijk is deze niet sterk genoeg geweest. Engeland had natuurlijk een bepaald systeem met oproepletters, sluitletters, enz. Dat systeem begreep men hier in Nederland niet.

75873 *(Somer)*

Vinkesteyn werkte ook voor de groep, waarin de heer *Somer* werkte. Hij is de opvolger van *Kist* als koerier geweest. Toen *Kist* werd gearresteerd, is *Vinkesteyn* ingevallen. *Vinkesteyn* is later ook

75877 e.v. *(Somer)*

gearresteerd. Hij was een van de mensen op de Zwitserlandlijn. Na het vertrek van de heer *Somer* is een aantal mensen de A.C.-rapporten

75882 e.v. *(Somer)*

blijven verzenden. Het is heel goed mogelijk, dat de arts *Brouwer* later A.C.-rapporten heeft gekregen van het Westen des lands uit. De heer *Somer* heeft niet gemerkt, dat na Maart 1942, na zijn vertrek, de A.C.-rapporten nog lange tijd zijn doorgekomen. Hij heeft ze bij kolonel *de Bruyne* gezien tot no. 51. Dat was allemaal nog uit de tijd van de heer *Somer* zelf. Waarschijnlijk zijn de A.C.-rapporten van na zijn vertrek uit Nederland niet meer in die vorm doorgekomen. Er is nog iets merkwaardigs, een heel rare „link", nl. dat er ook veel via Belgische lijnen is verstuurd. Toen de heer *Somer* te

75893 *(Somer)*

Londen goed en wel was ingewerkt, bleken zeer veel stukken bij de Belgen te liggen. Deze stukken zijn nooit bij de Nederlanders te Londen gekomen. Wat betreft de zender van *Tuyn* moet ook rekening worden gehouden met de mogelijkheid, dat *Tuyn,* die wel een code had, òf voor de Duitsers heeft gewerkt òf een code heeft gekregen, die hem door de Duitsers in handen is gespeeld.

77916 e.v. *(Vermeulen)*

De heer *Vermeulen* is in 1941 begonnen met werkzaamheden op het terrein van de inlichtingendienst. Na de capitulatie had hij een aantal wapens achtergehouden, waarvan enkele cadetten, o.a. *Navis,* wisten. Met hem, *Pasdeloup* en *Knoesten,* heeft hij een bespreking gehad om uit te wijken naar Engeland. Door *Navis* kwam hij te weten, dat, onder leiding van dr. *Somer,* in het Zuiden een inlichtingengroep was opgericht. De heer *Vermeulen* sloot zich aan bij een onderdeel daarvan, dat onder leiding van luitenant *Brejaart* spionnagewerk verrichtte. De heer *Vermeulen* bracht de berichten naar Zevenbergen, waar *Brejaart* de zaak verder verzorgde. De berichten gingen dan via België naar Zwitserland, naar de militair attaché. Ze gingen de Belgische grens over met medewerking van *van Niftrik* (oom *Job*). In Mei 1941 werd dr. *Somer* tevens aangezocht als gewestelijk commandant van de O.D.

Op een gegeven ogenblik werd de groep, waarmede *Brejaart* werkte, te Eindhoven gearresteerd, naar men zegt, door het verraad van een zekere *Dame.* Bovendien werd ook de man uit Zevenbergen, aan wie de heer *Vermeulen* de berichten afleverde, gearresteerd. Het gevolg daarvan was, dat men wel berichten had, maar dat hiervoor geen weg meer was. Vóór de arrestatie van *Brejaart* was dr. *Somer* reeds vertrokken, nadat zijn huis was bezet door de S.D. Hij is eerst naar *Juten* te Bergen op Zoom gegaan en toen naar *van Niftrik,* waarna hij evenals later *van Niftrik* en diens vrouw, naar Zwitserland is gegaan. Hierna was *Brejaart* met *de Kort* en *Crul* belast met de leiding van de inlichtingengroep.

Toen *Brejaart* is gearresteerd is *de Kort* ondergedoken en zat de groep op een dood punt. De heer *Vermeulen* kreeg inlichtingen binnen uit zijn sector en wist niet, waar hij daarmee naar toe moest. Hij heeft toen berichten aan *Navis* meegegeven als koerier van de commandant O.D. Het ging niet vlot hiervoor een behoorlijke weg te vinden. Op een gegeven ogenblik kreeg de heer *Vermeulen* contact met *Stienstra,* die hem werd gestuurd door een gewezen schoolkameraad, *van Iersel,* een onderwijzer uit Hoorn. Achteraf bleek het, dat *Stienstra* verbonden was aan de dienst, die in België en Nederland werkte, de z.g. dienst-Wim. Door hem kwam de heer *Vermeulen* in contact met leidende figuren van deze dienst te Brussel, van waar de berichten naar de overkant werden gezonden. Door het contact te Brussel was het voor de heer *Vermeulen* heel gemakkelijk zijn inlichtingengroep weer op volle toeren te laten draaien. In elke grote plaats in het Zuiden had hij één of twee mensen. Onder meer werd *Jansen* uit Delden aangetrokken, die belast werd met het leggen van contact in de vier Noordelijke provinciën. De heer *Vermeulen* was met *Jansen* in verbinding gekomen door tussenkomst van *Dirks* te Bergen op Zoom, die de heer *Vermeulen* weer had leren kennen via *Juten.* Het net breidde zich gaandeweg uit, ook in het Westen des lands. Door samenwerking met de dienst-Wim werd het gehele land bestreken. De berichten werden gebracht naar een adres te Bergen op Zoom, dat alleen *Dirks* en de heer *Vermeulen* kenden. Men beschikte over een fotograaf en tekenaars. De fotografieën werden overgebracht naar Antwerpen, waar ze afgehaald werden door een zekere *John (Cohen).* Op een gegeven ogenblik bleven de berichten te Brussel liggen. Toen de heer *Vermeulen* naar Antwerpen ging om de filmrollen weer tot zich te nemen, waren zij reeds opgehaald door *Lam,* die hij later te Bergen op Zoom ontmoette. Daarbij bleek, dat de zaak te Brussel door de Gestapo was bekeken. De groep had toen weer geen weg.

Door tussenkomst van ir. *Schreinemachers,* die voor hem werkte, kreeg de heer *Vermeulen* bericht, dat er kans bestond om in het Noorden een contactpunt te krijgen. Op de fabriek van Philips was een zekere *Oosterkamp* werkzaam, die leerling was van een leraar aan de Zeevaartschool te Delfzijl, *Koning.* Deze zag kans de berichten met een houtboot te verzenden naar Zweden. *Koning* had ook een zender in huis, waarover werd gezonden. De dienst verliep van toen af vrij vlot. Als koerier op deze lijn werd ingeschakeld de heer *Schortinghuis.* De slagzinnen via Radio Oranje voor eventueel verdere contacten kwamen echter niet door, hetgeen, toen de heer *Vermeulen* gebruik maakte van de weg over België, wel het geval was. Op zeker ogenblik kon *Schreinemachers* voor Philips naar Zweden worden uitgezonden. *Schreinemachers* gaf zijn dienst over aan *Elkerbout,* wiens schuilnaam *Siem* was.

Op een gegeven moment kwam *Dirks* naar de heer *Vermeulen* en zei: er is een Engels agent in Nederland, die contact zoekt. Deze was bij *Juten* te Bergen op Zoom geweest. Deze agent had, op verzoek van *Juten,* de volgende slagzin via Radio Oranje laten horen: *Glymes* houdt het vuur warm. Deze agent bleek achteraf *van der Waals* te zijn. Daar de heer *Vermeulen* vanwege het uitblijven van de slagzinnen via Radio Oranje moeilijkheden kreeg met één van de belangrijke medewerkers, voelde hij ervoor in verbinding te treden met deze z.g. Engelse agent. Hij zag er bovendien van komen, dat zijn

dienst voor een groot deel de lappenmand zou ingaan, dat zij hem zou laten schieten en de berichten aan deze agent zou geven. Daar hij dit wilde voorkomen wendde hij zich tot *Juten.* De heer *Vermeulen* heeft aan *van der Waals* een ander persoonsbewijs verstrekt op de naam *Piet van der Velde,* omdat zijn persoonsbewijs amateurswerk was. Hoewel hij de z.g. Engelse agent niet vertrouwde, kon hij daarvoor geen redenen aanvoeren. *Van der Waals* bracht echter Amerikaanse pistolen mee en liet de heer *Vermeulen* een stengun zien. *Navis* en de heer *Vermeulen* hebben toen een slagzin opgesteld, die niemand anders kende: „Bericht voor *Piet,* verbeter de wereld, begin met je zelf". De slagzin kwam door en *van der Waals* kwam om zijn eerste berichten. Hij bracht bij deze gelegenheid een foto mee van majoor *Somer,* die toen hoofd van het B.I. was, in Engels uniform. Tevens toonde *van der Waals* hem de handtekening van majoor *Somer.* De heer *Vermeulen* hield echter nog altijd een slag om de arm, want hoewel hij aan *van der Waals* berichten leverde, zond hij deze berichten over het Noorden.

In die tijd deden veel geruchten de ronde; er werden foto's verspreid van *Anton de Wilde,* maar die foto's leken totaal niet op *van der Waals.* Op een zekere dag sprak de heer *Vermeulen* met *Koning* uit Delfzijl en vertelde hem, dat hij via Zweden naar de overkant wilde gaan en als parachutist wilde terugkeren om de zaak bevestigd te zien, aangezien er zoveel geruchten over verraad waren. Het gekke van het geval was, dat veertien dagen later *van der Waals* reeds van zijn a.s. vertrek wist, hoewel de heer *Vermeulen* hem dit niet had verteld. Op een gegeven moment zei *van der Waals:* Er is een mooie gelegenheid om naar Engeland te vertrekken; dat moet dan gebeuren de volgende week Dinsdag. Kan dat? Dan is alles in kannen en kruiken. Dat was dezelfde Dinsdag, waarop de heer *Vermeulen* inderdaad naar Engeland zou vertrekken met een houtboot via Zweden.

Achteraf is gebleken, dat de berichten uit Zweden regelmatig te Londen zijn aangekomen, evenals die, welke via België waren gegaan. De laatste kwamen eerst bij de Belgische geheime dienst, die ze doorgaf aan de Nederlandse.

Toen de heer *Vermeulen* met behulp van *van der Waals* naar Engeland zou vertrekken, zou hij deze te Apeldoorn ontmoeten. *Van der Waals* was inderdaad aanwezig. Hij vertelde hem, dat zij eerst 's avonds zouden vertrekken en stelde hem voor eerst nog iets op een bepaald adres te gaan eten. Bij dit adres gekomen, liet *van der Waals* de heer *Vermeulen* als eerste aanbellen en naar binnen gaan. Hier werd hij gearresteerd. Voor hem bleken op hetzelfde adres reeds gearresteerd te zijn *Schortinghuis, Oosterkamp, Lam* en *Stienstra.* De arrestatie vond plaats op 20 Juli 1943. Op dezelfde dag is de oprolling te Delfzijl gevolgd. De boot, waarmede de heer *Vermeulen* zou vertrekken, werd in beslag genomen. Hij heeft dat allemaal naderhand gehoord. Hij zelf werd in Juli 1944 te Haaren ter dood veroordeeld.

De heer *Vermeulen* heeft nog medegedeeld ,dat hij werkte onder de schuilnamen „oom *Henk*", „*Albert*" en „*Jan Baptist*". Hij heette „*Albert*" in de dienst-Wim en „oom *Henk*" in zijn eigen kring.

De G.D.N. moet gezien worden als een voortzetting van de inlichtingengroep van dr. *Somer.* De dienst-Wim is er door de heer *Vermeulen* bijgehaald voor de verbindingslijn. Deze dienst is van België uitgegaan. De dienst heeft die naam gekregen van de heer *Stenger,* die te Brussel zat en wiens voornaam *Wim* was. De dienst-Wim had als medewerkers *Lam, Stienstra, Overwijn* en *Kok (Jan Blauw).* De dienst-Wim was een inlichtingen- en een verzenddienst; hij had in België grote vertakkingen en in Nederland ook. *Overwijn* beschikte wel over 12 of 13 agenten. Ook *Lam* beschikte over agenten. De heer *Vermeulen* kreeg alles van de dienst-Wim omtrent Nederland in zijn handen. Het werd door de tekenaar van zijn groep klaar gemaakt en door de fotograaf gefotografeerd. Toen het in België misliep, liep het in Nederland zelfs door. Hetgeen zich in Nederland bevond, was meer een samensmelting van de I.D. en van de dienst-Wim.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, heeft de heer *Seymour* bevestigd, dat van Engelse zijde nooit is ingegaan op pogingen van het bezette gebied uit om met een zender met Engeland contact te krijgen. Er zijn wel eens van zenders in klare taal berichten opgevangen, doch daar is nooit op ingegaan. De reden voor deze gedragslijn was hierin gelegen, dat men niet het risico wilde lopen met een door de Duitsers geleide of gecontroleerde zender in verbinding te komen.

§ 2. *De zender van Tuyn.*

35660; 35662 *(Six)*

De heer *Six* heeft verklaard, dat er in de eerste jaren van de oorlog in Nederland talloze mensen geweest zijn, technici, enz., die uit zich zelf, eenzijdig dus, geprobeerd hebben om contact

te krijgen met Engeland, maar dat daar weinig van terecht is gekomen. De Engelsen weigerden berichten van onbekenden op te nemen. Tenminste er werd de heer *Six* toen altijd medegedeeld, dat hij van Nederland uit niet zonder meer kon gaan seinen en dan kon verwachten, dat hij antwoord zou krijgen. Men moest dus beginnen met òf uit Engeland een golflengte te krijgen òf, zoals het toen althans heette, uit Engeland kristallen te ontvangen.

Over een zender van de arts *Brouwer* te Bilthoven heeft de heer *Six* medegedeeld, dat *Brouwer,* of beter gezegd zijn marconist *Tuyn,* vroeg: „Waarom wantrouwt u ons, wij hebben al van vóór de bezetting van Nederland contact met Londen". Daar heeft de heer *Six* ook nog brieven over.

35667 *(Six)*

De heer *Six* vestigt er nog in het bijzonder de aandacht op, dat hij van de heer *Brouwer* een telegram heeft ontvangen, gedateerd 24 September 1942, dat bestemd was voor de O.D. en waarin sprake was van de op handen zijnde invasie. Dit telegram zou van de zender-Bristol, waarmede *Brouwer* meende verbinding te hebben, afkomstig zijn.

45075—45079 *(Schreieder)*

Schreieder heeft verklaard, dat hij iets te maken heeft gehad met de zender, die *Brouwer* te Bilthoven heeft gehad. Het was een tamelijk mysterieuze zaak, *Brouwer* is gevangen genomen — naar *Schreieder* meent — in April 1943. *Brouwer* had samengewerkt met een zekere *Tuyn,* de marconist van deze groep, die in het jaar 1941 al eens gevangen genomen was. *Brouwer* was meer de geestelijke leider. *Tuyn* had zich indertijd, *Schreieder* meent in het jaar 1941, als het niet reeds vroeger was, te Utrecht, bij de Duitse Ortskommandantur gemeld. *Schreieder* gelooft, dat het reeds vroeger was, begin 1941 of einde 1940. Toen *Tuyn* zich meldde, heeft hij gezegd, dat hij in een spionnagegroep terechtgekomen was en een mededeling wilde doen. Op grond daarvan is toen een quasi samenkomst waargenomen, die *Tuyn* z.g. met een man van de spionnagegroep had bij het z.g. Belgische monument in Utrecht. Bij deze samenkomst, waarbij niemand gevangen genomen is, werd toen alleen maar spionnagemateriaal gevonden, doch het is nooit opgehelderd kunnen worden, of *Tuyn* het daar nu zelf had neergelegd of hoe het er anders kwam. Het was een tamelijk grote hoeveelheid, getekend „A.T." [1]). *Tuyn* is toen nog ondervraagd en heeft weer beweerd nog een samenkomst te hebben, ook in Utrecht. Daar is hij, bewaakt door Duitse politie-ambtenaren, naar toe gegaan. Tijdens deze samenkomst kreeg hij een toeval en kwam in het ziekenhuis, waaruit hij kort daarop in een badkuip naar buiten gedragen is en bevrijd. Toen *Zomer* in Augustus 1941 gevangen genomen is, stelde *Schreieder* vast, dat zijn berichten ook met „A.T." getekend waren, en hij is op het idee gekomen, dat *Tuyn* met *Zomer* heeft samengewerkt. In het jaar 1943 kwam de zaak-*Brouwer. Schreieder* stelde vast, dat *Brouwer* met *Tuyn,* die zich echter weer aan de gevangenneming onttrokken had en niet gevangen genomen kon worden, in verbinding stond. De zender is niet gepeild. De zaak van *Brouwer* was een zijtak van het spel-Nationaal Comité en *van der Waals* heeft verbindingen gekregen via *van Tijen.* Uit deze kring, notaris *ter Horst—van Tijen,* heeft *van der Waals* nog iemand getroffen. Deze man is gevangen genomen. Het was een heel kleine man, die er geheel anders uitzag dan een agent of een man, die een zender bedient. Toen is uitgekomen, dat deze kleine man slechts een verzekeringsagent was, die gehoord had, dat *Brouwer* een zender had; zo zijn ze aan *Brouwer* gekomen. *Brouwer* is toen gevangen genomen en zo werd vastgesteld, dat hij niet de man was, die zond, maar die een directe verbinding had. Toentertijd is ook een dagboek van *Tuyn* gevonden, waarin hij zijn belevenissen beschreef en zijn eerste inhechtenisneming. Met de zenderzaak-*Brouwer* had de S.D. voordien helemaal niets te maken. Het was een geheel nieuwe zaak, toen ze door *van der Waals* aangebracht werd.

[1]) Bedoeld zal wel zijn: A.C.

46036 e.v. *(Brouwer)*

De heer *M. Brouwer* heeft verklaard in 1942 te maken gehad te hebben met een radioverbinding met Engeland. Hij was bevriend met *George van Medenbach de Rooy,* die destijds officier was bij de inlichtingendienst van G.S. IIIc. Bij het uitbreken van de oorlog zat deze te Rotterdam en wel in het postkantoor. Hij is aan het bombardement ontkomen en direct na de Meidagen begonnen met het organiseren van een groep mensen om te trachten wat te doen, zonder meer. Bij deze groep behoorde de heer *Brouwer* als een van *de Rooy's* beste vrienden. De heer *Brouwer* heeft, ongeveer een jaar na het begin van de oorlog, direct toen *van Medenbach de Rooy* was opgepakt, de leiding van die groep op zich genomen. Hij gelooft, dat *van Medenbach de Rooy* kan worden beschouwd als een van de mensen, die de stoot hebben gegeven tot de oprichting van de O.D. Er was toen een zender te Amersfoort — de oorspronkelijke zender van kolonel *de Vries* —, welke naar Bilthoven is gehaald. Daar heeft deze lang tijd gewerkt, al of niet met succes. Hieraan heeft de heer *Brouwer* wel eens getwijfeld. Die zender is te Bilthoven lange

tijd in „Plantwijk" (een rusthuis) geweest en werd bediend door *Tuyn,* met wie later moeilijkheden zijn geweest. Het was de A C-groep, die allerlei berichten aan de radiogroep doorgaf. Voor dit werk zijn gefusilleerd: *Hans Zomer, Jan Meyer,* adelborst uit Zeist, *Tony Fouchier* uit Bilthoven en nog veel meer mensen. Practisch allen zijn gefusilleerd. Van de groep zijn over: *P. F. H. Maclaine Pont,* mevrouw *van Medenbach de Rooy,* die tot het einde heeft doorgewerkt en ook naderhand met de Packard-groep heeft meegewerkt en *Dick Gevers Deynoot.* De heer *Brouwer* gelooft, dat deze drie en hijzelf de enig overgeblevenen van de groep zijn. De berichten werden meegegeven aan een groep, die over België en Frankrijk naar Spanje en Portugal ging. Ook werden door middel van de zender berichten doorgegeven, doch de heer *Brouwer* weet niet, of zij zijn aangekomen. Zij verzamelden practisch alleen militaire inlichtingen en sociale inlichtingen over alles, wat er zo gebeurde. Zij gaven regelmatig berichten uit van wat zij meenden, dat de algemene toestand was.

Op 13 April 1943 is de heer *Groen* uit Bilthoven, die aan de O.D. verbonden was, opgepakt. Hij was degene, die alle berichten van de O.D. uit het centrum des lands aan de heer *Brouwer* doorgaf, voor de zender en de berichtgeving naar het Zuiden. De heer *Brouwer* is op 14 April 1943 gearresteerd. Op 15 April 1945 is hij bevrijd. *Wim Tuyn* is in zijn Amersfoortse tijd al of niet op een vreemde manier in aanraking gekomen met de S.D. Hij is toen te pakken genomen. Er gaan echter verhalen, die beweren, dat hij zich zelf zou hebben aangemeld. Hoe dan ook, zijn vrienden, waaronder *Jan Meyer,* hebben hem uit het ziekenhuis te Amersfoort ontvoerd. Hij is toen in hoogst deplorabele toestand bij de heer *Brouwer* gekomen. Het verhaal, dat hij zich zelf bij de Ortskommandantur te Utrecht heeft gemeld, was min of meer bekend. Daarvoor had hij zijn eigen verklaring: dat was om te trachten achter allerlei dingen te komen. In die tijd kende de heer *Brouwer* hem niet; hij had hem alleen gezien om te weten, wie hij was. *Tuyn* is daar aanvankelijk in een rusthuis verpleegd, waarna de zender uit Amersfoort naar Bilthoven is gehaald. *Tuyn* is toen volkomen onder curatele gesteld, omdat hij een epilepticus was. Hij had traumatische epilepsie, omdat hij een tik op zijn hoofd had gehad, maar hij verzorgde toch de zender. De heer *Brouwer* had de overtuiging, dat *Tuyn* goed was. Toen hij te Bilthoven kwam, was hij geestelijk in de war. Gedurende de tijd, dat hij in het rusthuis zat — dat was anderhalf jaar — en nadat hij zijn zender had gekregen, was hij dat niet. De A.C.-rapporten zijn wel bekend bij de inlichtingendienst; die rapporten zijn van de heer *Brouwer.* Hij maakte rapporten uit de gegevens, die hij kreeg. Dit was eerst het werk van *van Medenbach de Rooy* en later heeft de heer *Brouwer* het overgenomen. Wat *Tuyn* kon behandelen, moest deze maar doorzenden.

46049 *(Brouwer)*

46058—46061 *(Brouwer)*

46081 e.v. *(Brouwer)*

Tuyn had zijn code van het begin van de oorlog af, toen er regelmatig contact was met de overkant. De heer *Brouwer* heeft alleen gedecodeerd. Als *Tuyn* zat te cijferen, was de heer *Brouwer* er bij. *Tuyn* heeft altijd verteld, dat het een contact was, dat hij al vóór de oorlog met de Engelse geheime dienst had. Dit was per se een feit.

46101 e.v. *(Brouwer)*

Tuyn heeft de heer *Brouwer* altijd verteld, dat hij een enorme zender had, die op verschillende golflengten kon werken. Het was inderdaad een grote zender, die in een koffer niet was mee te dragen. Men kon het toestel horen zenden; het had een plaats, waar niemand bij kon. De Duitsers waren altijd aan het peilen te Bilthoven en hebben er een Spielerei-zender van *Sickinga* mee gevonden. Die jongens zijn er de kast voor ingegaan en niet meer teruggekomen. De Duitsers zochten blijkbaar de zender van *Tuyn.* Deze had zijn zender altijd op dezelfde plaats, maar men kan een grote zender enorm goed afschermen. *Tuyn* wist inderdaad van radiotechniek veel af. De heer *Brouwer* heeft, ondanks het min of meer vreemde verhaal van *Tuyn's* belevenissen in 1941, wel de overtuiging, dat hij bona fide was. Daar kwam bij, dat *Schreieder* aan de heer *Brouwer* een papier heeft voorgelegd, dat *Tuyn* aan de Duitsers had gegeven en dat helemaal niet klopte. Hieruit leidt hij af, dat *Tuyn* heeft geprobeerd de S.D. te misleiden. De heer *Brouwer* heeft gedacht: „Als hij dat allemaal heeft gezegd, heeft hij het listig gedaan, want dat heeft hen alleen maar op een dwaalspoor gebracht."

46111 e.v. *(Brouwer)*

46118 *(Brouwer)*

De berichten, die terugontvangen werden, waren allemaal buitengewoon kort en bondig; het was helemaal geen geklets. Achteraf, toen al die dingen van het England-Spiel bekend werden, heeft de heer *Brouwer* er over nagedacht en zich afgevraagd: „Hoe kan dat nu? Wanneer zij steeds aan het zenden waren geweest met de Duitsers, dan was het heel anders gegaan, want wat zouden hun dan die weerberichten, waarnaar werd gevraagd, hebben kunnen schelen. Dan hadden zij andere dingen gevraagd. Wat konden de Duitsers berichten interesseren als de weerberichten? Het zou kunnen zijn geweest om ons te

46121 *(Brouwer)*
46124 *(Brouwer)*

peilen." Het heeft geduurd, met die 3½ maand onderbreking van *Tuyn's* verblijf in het ziekenhuis, van kort na het begin van de oorlog, dus Mei 1940, tot Maart 1943. Na de Meidagen van 1940 is *van Medenbach de Rooy* bij de heer *Brouwer* gekomen en heeft gezegd, dat hij verbinding had met de Engelse Secret Service. Zij zijn toen gaan bespreken, hoe zij het zouden opzetten. Die zender heeft te Amersfoort reeds gewerkt. Daaraan heeft de heer *Brouwer* medegewerkt.

52059 e.v. *(Haubrock)*

Haubrock heeft verklaard, dat L. 63 een man was, die op spionnagegebied werkte en militaire berichten aan *Brouwer* te Bilthoven gaf, die de marconist *Tuyn* naar Engeland seinde. *Haubrock* heeft noch L. 63, noch *Tuyn* ooit gevonden. De S.D. is vroeger eens met *Tuyn* in aanraking geweest, *Haubrock* meent in 1941, ongeveer op dezelfde tijd, waarop *Meyer, Sickinga, Zomer* en de 72 O.D.-officieren gevangen genomen werden. *Tuyn* beweerde toentertijd chefkoerier van spionnageorganisaties te zijn; hij was toen via de Ortskommandantur met bepaalde voorstellen bij de S.D. gekomen. De Duitsers waren er van overtuigd, dat hij voor hen wilde werken, en dat hij besloten had aan hun kant te komen. Naar de mening van *Haubrock* heeft *Tuyn* werkelijk verraad gepleegd. *Haubrock* heeft hem te Amersfoort ontmoet, in hotel „De Witte". *Tuyn* werd ook in zijn eigen kring als epilepticus beschouwd.

58083 e.v. *(de Geus)*

De heer *de Geus* heeft van de zender van *Tuyn* gebruik gemaakt. Deze zender is eerst van kolonel *de Vries* geweest; de operator was *Tuyn*. Eigenlijk werd de zender beheerd door *van Medenbach de Rooy*. Toen deze is gearresteerd, is de heer *de Geus* het contact kwijt geraakt en daarna is die groep uit elkaar gespat. Langs een omweg kwam hij weer op die lijn, maar toen was de zender in handen van *Brouwer,* die opereerde bij zuster *Balk*. De zender heeft een hele tijd gewerkt. In die tijd gingen over deze lijn heel wat konvooiberichten, die te Rotterdam waren verkregen en op een „speciale" manier via Den Haag naar Bilthoven gingen. Over die weg heeft de heer *de Geus* veel berichten over konvooien weggewerkt. Hij heeft *Tuyn* nooit gekend en kent hem nog niet.

58088 e.v. *(de Geus)*

De heer *de Geus* heeft het altijd buitengewoon gevaarlijk gevonden om met een operator zonder meer zodanig bekend te zijn, dat deze hem van aangezicht tot aangezicht kende, want daar zit een groot gevaar in. Hij heeft het beter geacht altijd zoveel mogelijk achter de schermen te blijven. Vandaar ook, dat hij nooit moeite heeft gedaan om een zender voor zich zelf te hebben. Hij kan wel de roepletters van *Tuyn's* zender noemen, nl. N3/GSL. De heer *de Geus* gelooft, dat deze N3/GSL een zender is geweest, die direct geënt was op de Engelse dienstvakken, waarheen de berichten dan ook rechtstreeks gingen.

59331 e.v. *(Verwey)*

De heer *G. J. Verwey* heeft verklaard, dat hij door zijn werk na de oorlog bij de P.R.A. te Rotterdam wel iets van *Tuyn* weet. Het allergrootste deel van de onderzoekingen is verricht door mr. *Hoyer,* maar doordat deze veel met hem samenwerkte, weet de heer *Verwey* wat mr. *Hoyer* weet. Zuster *Balk* te Bilthoven, waar mr. *Hoyer* bij zijn onderzoek terecht kwam, vertelde: „Bij mij is ondergedoken geweest een zekere *Wim Tuyn.* Hij is zo vreselijk zwaar door de Duitsers mishandeld geworden. Hij is o.a. door de arts *Insinger* te Amersfoort behandeld." Mr. *Hoyer* is naar de heer *Insinger* gegaan, die echter van mishandeling niets af wist. De heer *Hoyer* is toen terechtgekomen bij een zekere *Bertus van den Biezenbos,* die illegaal te Amersfoort gewerkt had en die beweerde, dat *Tuyn* in een episode bij het Belgische monument te Amersfoort had meegeschoten aan de kant van de Duitsers op de illegaliteit.

Brouwer beweert, dat hij met Engeland in contact heeft gestaan, dat *Tuyn* voor de verbinding zorgde en dat de zender met steeds dezelfde golflengte drie maanden op dezelfde plaats is gebruikt. Dat is practisch onmogelijk. Mr. *Hoyer* en de heer *Verwey* zochten *Tuyn* niet. Zij stootten op *Tuyn,* omdat zij wat naders omtrent *Haubrock* wilden weten. Toen kwamen zij het geval-*Tuyn* tegen.

Op 10 Augustus 1949 heeft mr. *A. M.* baron *van Tuyll van Serooskerken,* procureur-fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie, in tegenwoordigheid van mr. *L. A. Donker,* voorzitter van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, in het gebouw van het Consulaat der Nederlanden te Baden-Baden gehoord [1]). *Willem Tuyn,* die zakelijk verklaard heeft, dat hij enige maanden na de strijd in Mei 1940, waaraan hij als militair heeft deelgenomen, als hoofdordonnans bij de luchtbeschermingsdienst te Amersfoort kwam, waar ook de kapiteins *'t Sas* en *Boers* werkzaam waren. Voor die tijd had hij nimmer enig contact gehad met de Britse inlichtingendienst. Hij leerde in de herfst van 1940 *George van Medenbach de Rooy* kennen, een officier, die met anderen medewerkte aan de uitvoering van een plan om een aantal zenders te bouwen en die op verschillende plaatsen in Nederland op te stellen teneinde daarmee contact met Engeland tot stand te brengen. Hij heeft zelf wel materiaal daar-

[1]) Vgl. bijlage 23.

voor gehaald bij iemand, die werkzaam was bij de N.S.F. Of dit plan is verwezenlijkt, is hem niet bekend. Uit eigen ervaring weet hij alleen het volgende.

Omstreeks Augustus 1940 heeft hij een Philips-ontvangtoestel gehaald bij een banketbakker aan de Willemsparkweg te Amsterdam, zulks in opdracht van *Jan Meyer,* die ook in de groep werkzaam was. Met dit toestel werden berichten afgeluisterd. Omstreeks September 1940 is aan hetzelfde adres door *Snoek* een zender afgehaald, die in *Tuyn's* woning te Amersfoort verborgen is. Iemand, die met *Jan Meyer* meekwam en die hij alleen als *Gerrit* kent, heeft getracht met dit toestel op de 86-m.-band te zenden, doch er kwam geen enkel antwoord. Tot aan zijn arrestatie door de Duitsers op 4 Juli 1941 is er met dit toestel nimmer contact met Engeland tot stand gebracht. Door de Duitsers is hij zwaar mishandeld, zodat hij moest worden overgebracht naar het ziekenhuis te Amersfoort. Daarna is hij op 9 Juli 1941 met behulp van zijn vrienden ontvlucht en is overgebracht naar het rusthuis „Plantwijk" te Bilthoven, dat door zuster *Balk* geëxploiteerd werd. In verband met het ernstige letsel, dat hem was toegebracht, kwam hij onder behandeling van de arts *Brouwer,* met wie hij later heeft samengewerkt. In het ziekenhuis te Amersfoort had hij al een opdracht naar buiten weten te smokkelen om de zender uit zijn woning te Amersfoort te halen en in veiligheid te brengen. Nadat de zender eerst bij *van den Biezenbos* te Amersfoort was ondergebracht, is hij later door *Jan Meyer* naar „Plantwijk" overgebracht. *Tuyn* heeft in dit rusthuis eerst drie maanden in een schuilplaats verborgen gelegen. Ongeveer October of November 1941 was hij weer op de been. Ongeveer anderhalf jaar heeft hij nog bij zuster *Balk* vertoefd; gedurende al die tijd was hij als verpleegster vermomd.

Op een gegeven moment is toen *Jan Meyer* met een code gekomen. Waar hij die vandaan had, weet *Tuyn* niet. Zij vroegen nooit naar dingen, die zij niet per se moesten weten. Het was een code, waarbij tweemaal gecodeerd moesten worden, nl. horizontaal en verticaal. Er waren geen afspraken bij om bepaalde veranderingen in de tekst van de telegrammen aan te brengen, waaruit de ontvanger der telegrammen zou kunnen zien, dat de code door betrouwbare lieden gehanteerd werd. De zendletters waren A.C. Eerst kregen zij ook met gebruikmaking van deze code geen contact. Totdat er op een gegeven ogenblik — dat moet nog vóór Kerstmis 1941 geweest zijn — antwoord kwam. Daarna is een druk zendverkeer ontstaan. Zij zonden steeds 's avonds tussen 8 uur en half negen; soms dagen achter elkaar. Gemiddeld is er op die tijd zeker om de andere dag gezonden. De bediening van de zender was *Tuyn's* taak, omdat hij het werken met een morse-zender goed meester was. Hij had dat ook al in zijn diensttijd gedaan. De berichten werden hem verschaft door *Brouwer,* met wie hij samenwerkte aan de codering en de decodering der berichten. Hoe *Brouwer* aan die berichten kwam en welke organisatie daarvoor zorgde, is hem niet bekend. Wel weet hij, dat de A.C.-berichten ook langs andere wegen naar Engeland gingen. Hoe dit echter geschiedde, kan hij niet mededelen. Dat weet echter *Brouwer* wel. Zij hebben ook meermalen berichten verzonden van L. 63. Door Radio Oranje is wel eens een bevestiging van ontvangst daarvan doorgekomen, ongeveer in dezen geest: „Bericht ontvangen van L. 63. Goede wijn behoeft geen krans". Hij kan zich niet herinneren een bericht van L. 63 verzonden te hebben, waarin medegedeeld werd, dat een drietal met roepletters aangeduide zenders in handen van de vijand waren. Wel herinnert hij zich van L. 63 een telegram ongeveer van de volgende inhoud: „Stop met berichten; geen vertrouwen meer". Een telegram, gedateerd 24 September 1942, dat bestemd was voor de O.D. en waarin sprake was van de op handen zijnde invasie, herinnert *Tuyn* zich ontvangen te hebben. Dit heeft toen wel sterk de aandacht getrokken. *Brouwer* heeft voor de doorzending ervan aan de O.D. zorggedragen. De verbinding met Engeland met deze zender heeft tot 9 April 1943 bestaan. Alle telegrammen, die hij ontving, waren ondertekend: Bristol. Zij hebben steeds aangenomen, dat zij afkomstig waren van de Engelsen. Hij weet geen middel om thans nog vast te stellen, waar de code vandaan is gekomen. *Jan Meyer,* die deze bij hem gebracht heeft, is gefusilleerd. Aanwijzingen, dat zij met de Duitsers in plaats van met de Engelsen geseind hebben, heeft hij niet. Gedurende de tijd, dat hij met de zender gezonden heeft, heeft hij wel eens bericht gekregen, dat hij op een andere golflengte moest overgaan. Dat was met de zender, die hij had, mogelijk en dat is toen ook geschied. Het was een vrij grote, sterke zender. De berichten, die hij ontving, luidden alle in de Nederlandse taal.

Op 9 April 1943 heeft de Gestapo een inval gedaan in „Plantwijk" en de daarbij behorende gebouwen. Er waren daar ook nog 28 Joden verborgen. Dezen zijn allen nog weggekomen evenals de heer *Tuyn* zelf. Hij is tenslotte te Valkenswaard te-

rechtgekomen, waar hij tot de bevrijding ondergedoken is geweest. Eer hij echter te Valkenswaard aankwam, heeft hij nog vele moeilijkheden ondervonden. Zo heeft hij bij de gezusters *van Katwijk* te Lunteren nog 1783 uur in een schuilplaats onder de grond verborgen gezeten. In „Plantwijk" hebben de Duitsers tenslotte ook de zender gevonden. Zelf heeft hij nadien nimmer meer een geheime zender bediend. Hij vreest, dat *Brouwer,* die hij overigens zeer waardeert, tijdens hun werkzaamheden niet voldoende opgepast heeft voor zijn naaste omgeving. *Tuyn* meent, dat *Brouwer* door het kindermeisje is verraden. Ook had *Brouwer* te veel aantekeningen gemaakt. De medische hulp, die *Tuyn* na zijn ontvoering uit het ziekenhuis te Amersfoort op 9 Juli 1941 in „Plantwijk" kreeg, kon tengevolge van de moeilijke omstandigheden niet afdoende zijn. Hij moest daarom steeds luminal innemen en kreeg daarvan ook wel eens te veel. Vandaar, dat hij soms neerviel. Epilepticus was hij echter niet. Tengevolge van hetgeen hij in de oorlog ondergaan heeft, is zijn gezondheid wel blijvend geschaad. Op 28 Februari 1946 is hij gearresteerd, omdat men vermoedde, dat hij in 1941 mensen zou hebben verraden aan de Duitsers. Het onderzoek heeft evenwel aan het licht gebracht, dat dit vermoeden geheel onjuist was. Hij is dan ook reeds op 29 April 1946 onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld. Toch heeft hem deze behandeling, na al hetgeen hij in de bezettingstijd heeft meegemaakt, zeer gegriefd.

§ 3. *De dienst-Wim; de groep-B.R.*

56860 e.v. *(le Poole)*

De heer *le Poole* heeft verklaard, dat de dienst-Wim beschouwd kan worden als een Nederlandse uitloper van de Belgische dienst-Rinus. *Rinus* was *Vandermeerssche* en de eerste man, die voor de dienst-Rinus op Nederlands gebied heeft gewerkt, was *Stenger.* Deze had een zuster wonen te Leiderdorp en daar heeft hij met *Koch* contact opgenomen. *Stenger* was door *Rinus* van België uitgezonden naar Nederland om hier een filiaal te stichten, om het huiselijk uit te drukken. Hij is in contact gekomen met *Koch* en *Juten;* dat is het begin geweest van de dienst-Wim. Die dienst heette zo, omdat *Stenger Wim* heette. Mr. *Koch* werd leider van de dienst-Wim en na zijn vertrek naar Londen, einde October 1943, volgde de heer *le Poole* hem op. De dienst-Wim is aanvankelijk opgezet min of meer gescheiden voor het Zuiden en het Noorden, voor onder en boven de grote rivieren, met aan de ene kant *Koch* voor boven de grote rivieren en aan de andere kant *Juten* voor beneden de grote rivieren. Van de aanvang af werkte de heer *le Poole* met *Koch* samen. Zij hadden het opgezet. De heer *le Poole* heeft, afgezien van de technische zijde, zoals persoonsbewijzen enz., zich bezig gehouden met het leggen van contacten in de sfeer van het bedrijfsleven en in ambtelijke instanties. Hij meent, dat zij in November 1942 de eerste bespreking met *Stenger* hebben gehad.

56856 *(le Poole)*

Toen zij enige maanden met die Rinus-groep bezig waren, hebben zich op een goede dag op de Keizersgracht 763, waar een koerierster woonde, twee heren in lederen jassen vervoegd. Deze heren hebben gevraagd naar mejuffrouw *van den Wall Bake,* die daar woonde. Degene, die de heren te woord stond, zeide, dat zij niet thuis was en niet voor de avond terug zou komen. Tevens hebben die heren gevraagd naar iemand, die de naam *Beier* zou dragen. Nu was dat een zekere *Cohen* uit Antwerpen, aan wie de groep een persoonsbewijs had gegeven, waarop de naam *Beier* stond. Deze was 14 dagen daarvóór aangehouden op het Muntplein voor een persoonsbewijzencontrôle. Dat is, naar achteraf is gebleken, geschied door een politierelatie van de O.D., die zich op de hoogte wilde stellen van zijn antecedenten. Toen mejuffrouw *van den Wall Bake* een uur of twee later thuiskwam en van dat bezoek hoorde, dacht zij aanstonds, dat het mis was, heeft verwijderd wat verwijderd moest worden en is weggegaan. Als in die tijd mensen met lederen jassen aan je deur kwamen, kon je wel aannemen, dat het mis was. 's-Avonds zijn de heren samen teruggekomen en hebben, niemand thuis vindende, de gehele kamer onderzocht, de boekenkast uitgehaald, enz., om te zien wat ze konden vinden. Achteraf is gebleken dat het mensen van de O.D. waren. De heer *Six* heeft later zijn verontschuldiging aangeboden.

56870 e.v. *(le Poole)*

De berichtgeving via de groep-Rinus ging via Brussel naar Lissabon. *Rinus* is 16 keer heen en weer gereisd. Tijdens de oorlog heeft de heer *le Poole* hem nooit ontmoet. Er waren twee mensen: *Stenger* en *Cohen,* die regelmatig naar Nederland kwamen. Hoe de landverbinding van de groep-Rinus verder liep, wist de heer *le Poole* niet. De Nederlandse groep had bepaalde contactadressen te Antwerpen en Brussel. Door middel van radioboodschappen, zoals: „De kerk staat in het dorp" kon de heer *le Poole* weten, dat de berichten overkwamen. Achteraf is gebleken, dat *Rinus* c.s. betrouwbare mensen waren. De heer *le Poole* heeft begin 1944 uit Engeland een brief gekregen van *Koch,* waarin o.a. stond: „Gelukkig heb ik

kunnen constateren, dat alles, wat wij hebben verzonden, van het begin af aan hier is aangekomen." *Koch* was naar Engeland gegaan, om twee redenen: in de eerste plaats was het niet duidelijk wat de Belgische informatiedienst hier moest opbouwen en ook overigens was de zaak niet duidelijk; men kwam met vragenformuleringen in het Vlaams; dat alles was zó ondeskundig en onzakelijk, dat men zich heeft afgevraagd, of het niet een particulier Belgisch grapje was. Dat was de ene kant. Anderzijds speelde steeds sterker de kwestie, dat er — en niet alleen voor dit werk — zo uitermate weinig geld beschikbaar was, hetgeen een enorme tekortkoming was. Aan de hele financiering van de intelligence is nooit behoorlijk gedacht. Dat zelfde speelde met betrekking tot de hulpverlening aan piloten een rol. Bovendien ging toen het onderduiken langzamerhand veel grotere vormen aannemen en het was niet langer meer mogelijk om, zonder dat men over garanties beschikte, geld te krijgen. Toen is, onafhankelijk van de heer *Linthorst Homan,* de tegenwoordige Commissaris der Koningin in Friesland, die namens het N.S.F.- in wording naar Londen ging, ongeveer tegelijkertijd de heer *Koch* ook met dit doel daarheen vertrokken. Toen hij daar aankwam, bleek hem, dat op het stuk van de financiële steunverlening door de heer *Linthorst Homan* zo juist een regeling met de Regering was getroffen.

56875 *(le Poole)*

56877 e.v. *(le Poole)*

De groep-Wim had ook contact met *Zwaantje.* De heren *Koch* en *le Poole* zijn, toen zij met *Rinus* in zee gingen, ook contact gaan zoeken in de militaire sector. Daarbij zijn zij, via een relatie te Amsterdam, terechtgekomen bij de heer *Vermeulen* te Drachten (inmiddels overleden). Deze had contact met *Oosterhuis,* voor wie hij al op vrij vergaande wijze een spionnagegroep opgebouwd had, die toen alleen in Friesland werkte en op de Waddeneilanden. De heer *Vermeulen* stond op het standpunt, dat het met *Zwaantje* zo niet goed ging. Men kreeg allerlei wonderlijke instructies. Toen heeft hij gezegd: Wij zullen dat materiaal ook voor jullie beschikbaar stellen, dan hebben wij een waarborg te meer. In die zin was er dus een contact met *Oosterhuis.* Tenslotte is het zó gegaan dat zij van Friesland uit de contacten over het gehele land hebben uitgebreid.

56878 e.v. *(le Poole)*

Koch zei op zekere dag: Er is een parachutist bij *Juten* gekomen met een doos vol Gold Flake's en postduiven voor een verbinding met Londen; wij gaan ook met hem contact opnemen. De heer *le Poole* zei: als je verstandig bent, laat je eerst de mensen in het Zuiden maar eens praten. Die man met die Gold Flake's was *van der Waals.* Er is toen alleen een koerier gearresteerd, die voor de groep van de heer *le Poole* werkte.

56886 e.v. *(le Poole)*

Nadat de groep-B.R. (een tak van de dienst-Wim, die niet is opgerold) in verband met de interne spionnage op de Zwitserse weg moeilijkheden met de O.D. had gekregen, werd de heer *le Poole* op een goed ogenblik opgebeld, dat een volkomen vreemde knaap op hem zat te wachten in een poffertjeskraam te Amsterdam. Dat bleek *Visser* te zijn. Zijn komst was via de O.D. aangekondigd. Een week na hun eerste ontmoeting heeft de O.D. het bericht van zijn komst eerst doorgegeven. Waarschijnlijk waren zij nogal in hun wiek geschoten over de gevolgen van hun spionnage op de Zwitserse weg; zij hadden in elk geval geen enkel bruikbaar argument voor de vertraagde doorgifte van dat bericht. Van die tijd af heeft de groep B.R. regelmatig zelf verbinding gehad. Er kwamen geregeld, vooral in Juni—Augustus 1944, vragen om bepaalde inlichtingen. Daarvóór is het verkeer practisch gesproken eigenlijk eenzijdig geweest. Een van de weinige keren, dat de heer *le Poole* een reactie heeft gehad, was deze. Zij meenden destijds, dat het nuttig was in verband met de voorbereiding van wetgeving enz. documentatie op fiscaal-monetair terrein te verzamelen. De heer *le Poole* heeft zich in verbinding gesteld met een hoofdambtenaar van Financiën, nl. de heer *van den Dries* van de generale thesaurie, en hem gevraagd te rapporteren wat er zou moeten worden gewijzigd, afgeschaft enz. op het gebied van de belastingwetgeving, verder omtrent de afroming van de oorlogswinst e.d. Dat is alles bij elkaar een vrij lijvig rapport geworden. Toen het eerste deel daarvan was verzonden via de Zwitserse weg, is er na enige tijd uit Bern de mededeling gekomen, dat de heer *Gerbrandy* had doen weten, dat men het bijzonder op prijs stelde zo uitvoerig mogelijk op dit punt gedocumenteerd te worden. In September 1944 zat de heer *van den Dries* te Den Bosch bij zijn ouders. Hij is niet meer teruggegaan naar Deventer. Na de bevrijding van den Bosch is hij in plaats van de heer *van Asch van Wijck* secretaris-generaal geworden van het Londense Departement van Financiën. Toen hij daar kwam, vroeg hij: Hebt u gebruik kunnen maken van het rapport, dat ik destijds met enige collega's heb opgesteld? Het antwoord was: Daar hebben wij nooit van gehoord, daar weten wij niets van. De photocopieën bleken toen in de kast van de heer *van Asch van Wijck* te zitten.

56898—56900 *(le Poole)*

Over het overbrengen van piloten heeft de heer *le Poole* het

volgende verteld. Op een goed ogenblik ontdekte hij, dat leden van dat groepje, dat in Friesland voor hen werkte, Amerikaanse en Engelse vliegers in huis hadden verborgen, ongeveer 30 in totaal. Hij heeft gezegd, dat hem dat buitengewoon ondoelmatig leek, omdat men moest trachten zich zoveel mogelijk tot één soort werk in het verzet te beperken, en dat vooral degenen, die zich met het vergaren van militaire informaties bezighielden, dat in het oog moesten houden. Maar die piloten moesten natuurlijk weg. Hij heeft toen hier en daar zijn voelhorens uitgestoken en is in contact gekomen met *Galestin,* ambtenaar bij het Rijksbureau voor Chemische Producten, die zei, dat hij een buitengewoon geschikte afvoermogelijkheid had. Eens per week werden toen vier van die piloten van Leeuwarden naar Den Haag overgebracht. Een tijd ging dat goed; er waren er toen ruim 20 naar Den Haag overgebracht en overgegeven aan *Galestin* of één van zijn medewerkers. Daar trof de heer *le Poole* een goede bekende uit zijn studententijd aan; dus voorzover hij het beoordelen kon, was het contact goed. Daarnaast heeft men de namen van de vertrekkenden telegrafisch doorgegeven met het verzoek te berichten, als ze waren aangekomen. Die mensen zijn in de richting van de Belgische grens vertrokken; maar enig bericht van aankomst is nooit ontvangen, ook niet, dat ze niet waren aangekomen. Je hoorde niets. Van de financiering trok men zich ook niets aan, hoewel er herhaaldelijk over is geschreven. Je had er in minimum van tijd een paar duizend gulden in zitten voor het aanschaffen van kleren e.d. In die verbinding-*Galestin* zat een behoorlijke provocatie. *Rouwendal* en *de Bree* heetten de provocateurs in deze zaak. Die piloten zijn nooit aangekomen. Vlak bij de Belgische grens stond *Frank* van de S.D. klaar en zij werden opgepakt; dit speelde in November of December 1943. Toen ging het mis. Later heeft de groep voor deze zaak nog drie of vier nieuwe contacten gelegd, via welke ook mensen zijn weggegaan. Ook van hen hebben zij nooit meer iets gehoord. Van sommigen hoorde je nog wel, dat ze in Brussel waren gekomen, maar daar bleef het bij.

67646 e.v. *(Koch)*

Mr. *A. B. J. Koch* deelt mede, dat het zó was, dat de heer *le Poole* min of meer zijn opvolger is geworden na zijn vertrek naar Engeland. Wanneer hij de geschiedenis van de groep-Wim vertelt, moet hij daarbij uitgaan van één punt, namelijk dat hij het eerste hoofdstuk (de totstandkoming te Londen van de opdracht) van dit verhaal niet kan vertellen, omdat hem de gegevens daarvan nooit bekend zijn geworden. Hij kan pas beginnen bij het tweede hoofdstuk, dat te Toulouse speelt en begint, als een hoofdagent van de Belgische dienst de vraag uit Londen krijgt, of het voor hem mogelijk is de verbinding met België, die deze heeft en die goed loopt, door te trekken naar Nederland. Die vraag kwam van de chef van de Belgische dienst te Londen. Daarop is door Toulouse bevestigend geantwoord, waarbij werd gezegd, dat men daarvoor zou kiezen *Raymond (Gaston Vandermeerssche)* die als hoofdkoerier van de Belgische dienst had gewerkt en voornamelijk de verbinding tussen Perpignan en Lissabon had onderhouden. Deze *Gaston Vandermeerssche* is naar Brussel gegaan en heeft van daaruit de dienst-Wim georganiseerd. *Rinus* is de Nederlandse naam voor *Raymond;* hij was chef van de dienst-Wim. De dienst-Wim was al hetgeen *Rinus* deed ten aanzien van Nederland. Hoe de Belgische dienst heet, weet de heer *Koch* niet. In Nederland gold altijd de naam *Rinus,* in België *Raymond* en in Spanje *Ramon.*

67651 e.v. *(Koch)*

De heer *Koch* is er nogal eens op afgegaan om het ontstaan van de groep na te gaan, omdat dit punt zeer bepaald uit de doeken moet, want de dienst-Wim is in de steek gelaten. Op een gegeven ogenblik heeft Londen deze dienst (zacht gezegd) laten vallen. De opdracht is ongeveer September 1942 uit Londen gegeven. Op dat moment moeten alle contacten, die met Nederland bestonden, mis geweest zijn. Daardoor was er ernstige behoefte aan het maken van nieuwe contacten. De heer *Koch* neemt aan, dat de Engelse instanties, die met de Belgen werkten, wisten, dat het aan Nederlandse kant niet goed liep en dat men daar gedacht heeft — maar nu gaat hij phantaseren —: laten wij de Belgen en de Nederlanders bij elkaar brengen en zien, of er een mogelijkheid is om over België de zaak aan de gang te maken. *Vandermeerssche* heeft hem de naam genoemd van een Belgische officier; diens naam was *le Page,* de naam van de Engelsman was *Page,* maar de Nederlander kon niemand noemen en dit is belangrijk. Men heeft Toulouse beloften gedaan ten aanzien van een zender en financiële voorziening, maar alles is uitgebleven. *Rinus* heeft een tijd lang deze zaak kunnen financieren, vermoedelijk met behulp van de Belgische dienst. Hij heeft het gedaan door duizendgulden-biljetten te nemen, die echter juist ingetrokken werden, zodat de heer *Koch* de grootste moeite heeft gehad om die bij fabrieken en banken onder te brengen. De groep is dus in de steek gelaten. Vandaar dat *Rinus* naar Frankrijk is gegaan met de bedoeling om naar Lissabon te gaan, teneinde contact op te nemen.

67660 e.v. *(Koch)*

Stenger is uitgezonden om in Nederland contacten te leggen. De heer *Koch* heeft hem omstreeks November 1942 ontmoet. Toen de dienst eenmaal liep vervulde *Cohen* de koeriersfunctie. Hij gaf zich daaraan helemaal. *Stenger* had nl. zijn gewone betrekking. Hij was meer een soort van cut-out in deze zaak. *Cohen* is later gearresteerd met het gehele archief. *Stenger* heeft een aantal mensen gevraagd — dat wisten zij onderling niet van elkaar — of zij zich er mede bezig wilden houden. Zij zijn onafhankelijk van elkaar hieraan begonnen. Dat zijn allemaal contactpunten geworden van *Rinus,* die te Brussel zat. Er is toch wel onderling contact geweest. Er was *Lam,* die illegaal de naam *Bart* droeg. Er was *Vermeulen* uit Ginneken, die al eerder in een dienst had gezeten. Dat was uit de tijd van *Somer.* Dit waren wel de twee belangrijksten. Er was ook nog *Overwijn* uit Dordrecht. Zij hebben stuk voor stuk hun dienst opgericht en daar kwam nogal wat uit. Zij zijn sterk gescheiden gebleven. De heer *Koch* weet wel, dat *Ortmann* en *Haubrock* alles hebben gedaan om hen te krijgen, maar zij grepen in de mist, omdat zij het contact tussen *Stenger* en de heer *Koch* niet kenden. Deze laatste had gezegd: Wij moeten elkaar nooit meer zien.

67668 e.v. *(Koch)*

De heer *Koch* kent de zaak-*Juten* alleen van de buitenkant. De dienst-Wim had op dat moment geen zender ter beschikking. Vóór die tijd had hij kunnen zenden via *Rinus* over een zender in de Ardennen. Zij hebben er één gevraagd, maar zijn in de steek gelaten. Nu kwam plotseling een zender uit de lucht vallen. Vooral *Vermeulen* (in het Zuiden) was er bijzonder trots op; hij omringde *van der Waals* met alle zorgen, die hij kon geven, en was 'n beetje de kloek op het ei. Zo is de gehele dienst opgeblazen.

De tak van de heren *Koch* en *le Poole,* die de dienst B.R. werd genoemd, is volkomen intact gebleven; niemand er van is gevangengenomen. De *R.* is de *R.* van *Rinus;* de schuilnaam van de heer *Koch* was *Blaauw;* daarvan komt de *B.* De afkorting was *B.R.* Zij hebben toen met *van Namen* en *Slotemaker de Bruine* afgesproken de berichten lang de Zwitserse weg te gaan verzenden. Een hele tijd hebben de heren *Koch* en *le Poole* nagedacht over de vraag, of zij niet zouden ophouden. Het leek onbegonnen werk om er mee door te gaan. Het leek volkomen hopeloos in Nederland een verbinding met Londen op te zetten. Men moest verantwoord zijn voor iedereen, die men erin bracht. Zij zijn toch ermee begonnen en *Jaap le Poole* heeft het helemaal voortgezet.

Er is nog een ander klein takje van de dienst-Wim bewaard gebleven. Dat was de onderafdeling van een van de andere groepen en daaruit is later de G.D.N. gegroeid. Dat was *Jansen* of *Bron,* alias *Max,* de voorganger van *Schoemaker.*

§ 4. *De Geheime Dienst Nederland*

51866 e.v. *(Jansen)*

De heer *J. M. W. C. Jansen* heeft verklaard, dat hij in 1942 is begonnen met inlichtingenwerk in de groep, waarin dr. *Somer* werkte. Toen het grootste gedeelte van deze groep in Juli 1943 werd gearresteerd, was de heer *Jansen* eigenlijk de enige persoon, die de leiding op zich kon nemen; de topmensen waren gearresteerd. Hij heeft dat dus alleen en op eigen initiatief gedaan en heeft het werk voortgezet tot Januari 1944. Toen waren er zulke enorme moeilijkheden met de verbindingen en zat de zaak zo slecht in elkaar, dat hij besloot zelf naar Engeland te gaan om betere regelingen te verkrijgen. Hij maakte daarvoor een weg naar Spanje en bereisde die enkele keren heen en terug. De G.D.N. moest eerst een vaste verbinding tot de grens van Spanje hebben. Zij dachten: daar zijn wij natuurlijk klaar, daar is de vrije wereld. Dat viel hun bitter tegen. Hij heeft iemand (*F. van der Putt* uit Eindhoven) van December 1943 tot April 1944 dicht bij de Pyreneeën (St. Girons) gestationneerd en is teruggegaan naar Nederland. Hij heeft geconstateerd, dat men in drie dagen tot de grens van Spanje kon komen. Als eerste ging de heer *Jansen* met een behoorlijke voorraad negatieven die weg bereizen. Hij stak met zijn verbindingsman de Pyreneeën over en werd prompt gearresteerd. Er was geen enkele Nederlandse, Engelse of Franse autoriteit, die hen verder kon helpen. Daar hebben zij zeven maanden verloren in een Spaanse gevangenis. In de gevangenis zijn zij die inlichtingen kwijtgeraakt; ze zijn afgenomen door de Spaanse politie. Mondeling hebben zij natuurlijk allerlei gegevens verstrekt en zij hebben nieuwe rapporten gemaakt. Bovendien was er de telegrafische verbinding van de G.D.N. via *Rudi* (de agent *Schreinemachers*) met Engeland, zodat men in Engeland van hun aankomst in Spanje op de hoogte was. Niettemin bleven zij zeven maanden in Spanje en ook enkele maanden in volle vrijheid. Maar majoor *Somer* stelde geen prijs op hen en telegrafeerde: B.I. is geen reisbureau. Daarmee werden zij netjes aan de dijk gezet. Dit werd begin October 1944 medegedeeld. De heer *Jansen* is er toen toe overgegaan een groot

rapport op te maken. Hij had dit altijd nagelaten, omdat hij niet wist, of het in goede handen kwam of zou uitlekken. Hij heeft het toen gewaagd en het is terechtgekomen bij de plaatsvervangende chef van het B.I., majoor *Fock*. Deze heeft daarop behoorlijke maatregelen genomen en direct de leidende figuren van de G.D.N. naar Engeland laten komen per vliegtuig van Madrid uit. Toen zij in Engeland waren, dachten zij: nu zijn wij er!, maar toen bleek de zaak al weer zo verouderd te zijn — zij waren zeven maanden uitgeschakeld —, dat zij lang niet meer zo productief waren als zij hadden kunnen zijn.

51875 e.v. *(Jansen)*

Het doel van de reis was betere verbindingen te maken. Toen de heer *Jansen* de leiding van de organisatie van de G.D.N. op zich had genomen, heeft hij via de zenders van Packard een telegram naar Londen gezonden met de mededeling, dat zijn voorganger gearresteerd was en dat hij om hulp verzocht. Hij kreeg uit Engeland echter geen bevestiging van goede ontvangst. Toen hij eenmaal de weg had gevonden naar de zender van de Packard-groep, was het niet mogelijk daarmede voortaan ook andere berichten te verzenden, daar deze berichten 200 vel per week besloegen. Het was een uitzonderingsgeval, dat hij kon telegraferen via een andere lijn. *Deinum* moest hem weigeren meer berichten via Packard te verzenden, want deze telegrafeerlijn was bovendien de „weerberichtendienstlijn". Later, op 9 October 1943, is *Schreinemachers* met een zender gekomen. Wat deze *Jansen* vertelde, was, dat hij er op een haartje na was geweest; hij was gedropt op een Duits militair terrein, heeft zijn rommel weggegooid, is weggerend en heeft niets anders kunnen redden dan het vege lijf. De G.D.N. had toen dus nog niets. *Schreinemachers* kon echter wel verbinding krijgen via de O.D. Dat de G.D.N. nog niets had, vertelde *Schreinemachers* noodgedwongen pas later aan *Jansen,* toen bleek, hoe beroerd de toestand was. *Schreinemachers* had geen goed persoonsbewijs, want het persoonsbewijs, dat hij had, zat vol fouten. De G.D.N. heeft hem dadelijk aan een goed exemplaar kunnen helpen.

Schreinemachers is in Augustus 1944 via Portugal in Engeland teruggekeerd. Hij is over Zwitserland gegaan. Wanneer de heer *Jansen* direct had geweten, dat *Schreinemachers* niets had, was het niet nodig geweest, dat *Schreinemachers* door hem als contactpunt was aangehouden, maar *Schreinemachers* had de heer Jansen aanvankelijk niet met zijn toestand op de hoogte gesteld. Later bleek echter, dat *Schreinemachers* een methode had om geld te krijgen. In elk geval zaten er in de agent *Rudi* toch nog mogelijkheden, die de heer *Jansen* niet mocht weggooien.

51923 e.v. *(Jansen)*

De G.D.N. gaf wel speciaal militaire, maar ook economische en politieke gegevens. De dienst werkte over het gehele land. Elke groep bestond — naar haar eigen inzichten — uit 4 of 5 personen, nl. een bureauhouder, een assistent, een photograaf en een koerierster. Soms was er ook een plaatsvervanger, die niets mocht doen, maar op de hoogte moest zijn om eventueel te kunnen invallen.

De heer *Jansen* heeft de G.D.N. geleid tot Maart 1944. Zijn opvolger was de heer *W. Schoemaker,* die de G.D.N. wel anders heeft geleid, doch geen ander systeem heeft gevolgd. Hij is blijkbaar wat losser tewerk gegaan; hij sloot de meer ruwe werkwijze niet uit. De heer *Jansen* verbood alles, wat geen inlichtingenwerk was: er mocht geen enkele sabotagedaad gepleegd worden en er mocht ook niet worden geschoten, ook niet voor de sauvering van eigen leven. Men heeft zich wel eens te buiten gegaan aan stoute stukjes, tegen het bevel van de heer *Jansen* in, maar dat schijnt eigenlijk noodzakelijk te zijn geweest ter zelfhandhaving, voor verkrijging van geld, voedsel etc. omdat men van Engeland uit niet of niet voldoende suppleerde. De heer *Jansen* heeft bij zijn vertrek zijn bevelen schriftelijk achtergelaten. Dat was bovendien een oude algemene stelregel van de G.D.N., die nooit doorbroken mocht worden. Het hoofdkwartier ging die regel zelf met voeten treden, want er was. b.v. geld nodig en omdat het B.I. niet voldoende over de brug kwam, moesten dergelijke praktijken worden toegepast om er aan te komen.

De heer *Jansen* zag in Engeland de resultaten, de gegevens, die er kwamen. Hij zag toen de andere kant van de medaille en kwam er achter, dat de Nederlandse Regering geen apparaat had om dit te verwerken, want er kwam, van de G.D.N. alleen al, zo ontzaglijk veel binnen, dat men niet wist, wat men ermee moest beginnen. Sommige stukken werden gephotografeerd; het B.I. behield die zelf en de rest ging naar de Engelsen en Amerikanen, die het prachtig vonden.

De heer *Jansen* is officier bij het B.I. gebleven totdat hij in Nederland terug kwam. Toen zei men: Je bent geen officier en dat was hij ook niet volgens een Koninklijk of Ministerieel besluit en dus kon het B.I. hem zonder meer aan de dijk zetten. Hij was in November 1944 direct na zijn aankomst te Londen in functie getreden bij het B.I. Mr. *Fock* was op zijn hand, maar deze kon niet tegen de heer *Somer* op, die, zoals is gebleken, de heer *Jansen* niet zeer gezind was om voor de heer *Jansen* volkomen ondoorgrondelijke redenen.

51947 e.v. *(Jansen)*

De heer *Jansen* heeft nog medegedeeld, dat hem door de agent *Schreinemachers* een overeenkomst ter tekening werd voorgelegd. Alleen als hij die overeenkomst tekende, kreeg hij het voorgeschoten geld terug en anders kreeg hij geen geld. Het belangrijke punt was, dat hij geen baas meer zou zijn in eigen huis: hij mocht niets doen, niet inkrimpen, niet uitbreiden, niet wijzigen. In die overeenkomst stond:

„Ondergetekende, zich noemende *Max Sträter,* verklaart met de mede-ondergetekende, zich noemende *Siem Sewijn,* de navolgende overeenkomst aan te gaan:

1. *Max* verstrekt wekelijks aan *Siem* of diens vervanger een bepaalde hoeveelheid inlichtingen van samenstelling en hoedanigheid als de door *Siem* reeds ontvangen zendingen A, B, C, D en E;
2. *Max* is aangaande zijn beleid verantwoording verschuldigd aan *Siem* en zal zijn dienst niet mogen inkrimpen, uitbreiden of wijzigen zonder toestemming van *Siem* of diens vervanger;
3. de kosten, verbonden aan het in stand houden van die dienst, komen voor rekening van *Siem.* Zij zullen echter de Hfl. 3.000 per maand niet mogen overschrijden;
4. deze overeenkomst wordt aangegaan voor de tijd van zes maanden, ingaande 1 December 1943, en wordt telkens stilzwijgend met een zelfde termijn verlengd, tenzij een der beide partijen schriftelijk aan de andere partij te kennen geeft deze overeenkomst te willen verbreken.

Getekend en gedaan te Eindhoven."

Er staat als datum op 1 December 1943, maar het was 24 December. *Max Sträter* is de heer *Jansen* en *Siem Sewijn* de heer *Elkerbout,* die namens *Schreinemachers* optrad.

51952 e.v. *(Jansen)*

Er staat nog de aantekening op: „Op voorstel van *Rudi* (schuilnaam *Jan Scheltema,* door de G.D.N. ook wel *Rex* genoemd) werd op 20 December 1943 de hiernavolgende overeenkomst ter tekening voorgelegd aan de leider van de G.D.N., die zich bedient van de schuilnaam *Max Sträter* en wel door bemiddeling van een tussenpersoon, die de naam *Siem Sewijn* heeft aangenomen. De gebruikte schuilnamen kunnen als intern voldoende bekend worden verondersteld. Deze overeenkomst is door beiden getekend op 24 December 1943."

De heer *Jansen* zei, toen hij in October 1943 met *Rudi* in aanraking kwam: Het is nu goed en wel, dat ik de berichten doorgeef en dat de Regering gaat profiteren van deze inlichtingen, maar begin maar eens de kosten te betalen, die ik uit eigen zak heb vergoed van ongeveer Maart 1943 tot begin October 1943. Als ik de dienst met mijn eigen geld niet had gecontinueerd, was er nu niets meer geweest en had je hier nog helemaal niets gehad. Begin dus maar dit geld te betalen. *Rudi* voelde hiervoor en zei: Als je een paar maanden goed werkt, krijg je je geld. De heer *Jansen* heeft geantwoord: Laten wij het daarmede dan niet later maken dan 1 December 1943. Hiermede gingen *Elkerbout* en *Rudi* accoord.

De heer *Jansen* vroeg gedurende deze periode herhaaldelijk, of de berichten goed waren. *Elkerbout* en *Rudi* vonden ze steeds prima. Na 1 December werd de heer *Jansen* gezegd, dat hij uiterlijk Kerstmis 1943 het geld zou krijgen, onder een voor hem nieuw beding, dat hij een stuk zou tekenen en zo niet, dan kreeg hij zijn eigen geld niet terug. Eerst op 20 December heeft *Elkerbout* hem voor het eerst het contract voorgelegd. De heer *Jansen* moest dus tekenen. Hij deed zulks onder protest en heeft gezegd: Nu ga ik naar Engeland, want ik laat mij op deze wijze niet aan banden leggen.

Na met deze mentaliteit kennis gemaakt te hebben heeft de heer *Jansen* van alles, wat er later gebeurde, ontzettend goed boek gehouden en kan daarom nu alles gedocumenteerd openleggen. Hij is daarom voor sommigen een gevaarlijk persoon. Hij is de enige, die een archief heeft gehouden. Het is nog geheel intact. De heer *Jansen* is de enige chef van een inlichtingendienst, die een afrekening heeft gemaakt, die tot op een dubbeltje klopt. Van al de stafmensen, met wie hij werkte, en dat waren er 30, kreeg hij wekelijks een afrekening van de kosten van de desbetreffende groep en die afrekening moest tot op de cent kloppen.

De heer *Jansen* en zijn medewerkers hebben na de oorlog veel moeilijkheden ondervonden. Geleende gelden kreeg hij van het B.I. wel terug en dus ook de mensen, die het weer aan hem hadden geleend, maar alle anderen, die geld schonken, hebben er nooit iets van kunnen merken, want het B.I. ging hun niet vertellen: Ja, dat is in orde met die *Jansen,* met G.D.N.-medewerker *X,* met inlichtingenagent *Y* etc. Als hij nu bij die industriëlen terugkomt, en dit is werkelijk gebeurd, dan wordt er voelbaar gedacht en soms gezegd: „Je hoeft hier niet meer terug te komen". Op zijn vraag: „Waarom niet?", is er wel

eens gezegd: „Heb je er een bewijs van, dat je dat geld werkelijk voor de Regering hebt geïncasseerd?" Doorgaans zal men zoiets alleen maar denken en niet uitspreken! In een dergelijk penibel geval heeft hij zijn naam moeten redden met: „Nu u zegt, dat u mij dat geld hebt geleend, in plaats van gegeven, moet u het alsnog van de Regering terug hebben." Hij schreef dan naar het B.I., dat hij bij mijnheer *X* geld had geleend in plaats van voor de dienst gekregen, zoals hij aanvankelijk had gedacht en hij verzocht het B.I. dan om het geld te restitueren. Zo heeft hij het voor elkaar gekregen, dat die mijnheer *X* zijn geld terugkreeg en dat deze tevens het bewijs had van oorlogsopdrachten van de heer *Jansen* en diens beweringen in orde bevond.

Zo zijn er vele van zijn medewerkers bij meerdere relaties uitgerangeerd, omdat zij geen bewijs van hun officiële opdrachten konden leveren. Vele inlichtingenagenten werden op die manier gedupeerd, zonder dat zij er iets aan konden doen. Zij, die niet in zaken zijn gegaan, ondervonden hiervan niet zoveel hinder en het kon hun weinig schelen, of het B.I. al dan niet iets deed.

51955 e.v. *(Jansen)*

Dit zijn volgens de mening van de heer *Jansen* zeer ernstige feiten, waarop hij het B.I. herhaaldelijk heeft gewezen, zowel in Spanje en in Engeland als onmiddellijk na de bevrijding hier.

Samen met de heer *F. M. Beukers* heeft hij (in Maart 1945) een rehabilitatieplan opgesteld, vooral om aan de mensen, die met hen hadden samengewerkt, een ruggesteun na de oorlog te geven: Zij moesten geen lintje, maar een behoorlijke ruggesteun hebben. Het plan opende daartoe de mogelijkheid. Door het B.I. werd dit plan eerst behoorlijk bestudeerd en daarna ging men er zelfs uitvoering aan geven. De heren *Beukers* en *Jansen* hebben dit mooie plan wel ontworpen en uitgewerkt, maar zij werden bij de inwerkingtreding niet ingeschakeld en derhalve gepasseerd.

De heer *Jansen* verkeerde in October 1945 zelf in de situatie, dat hij ruggesteun nodig had en schreef derhalve naar het B.I. Het is geen uitvindsel van de heer *Jansen* van na de oorlog, want hij heeft het zien aankomen en er in 1944 vanuit Spanje reeds op geattendeerd om aan de mensen van de G.D.N. een ruggesteun te geven na de oorlog. In 1945 heeft hij er wederom de aandacht op gevestigd, maar het B.I. heeft er nooit iets aan gedaan.

53282 e.v. *(Deinum)*

De heer *H. Deinum* verklaart, dat zijn groep ook contact heeft gehad met andere groepen, in de eerste plaats met de G.D.N. Einde Juni 1943 ontmoette hij toevallig in een café te Eindhoven een vroegere kennis, de heer *Jansen,* die met hem in dezelfde klas op de H.B.S. had gezeten en die hij in geen jaren had gezien. *Jansen* was altijd nogal een wilde jongen geweest. De heer *Deinum* ging met hem praten en *Jansen* vertelde, dat hij juist moeilijkheden had in een groep, welke haar centrum had te Bergen op Zoom (I.D.). Hij vervulde een belangrijke functie en was juist aan het gevaar ontsnapt om mede met het centrum te worden gegrepen. Hij vertelde vele bijzonderheden, zonder van de heer *Deinum* iets af te weten. Hij vroeg de heer *Deinum,* of hij met hem mee wilde doen, maar deze is daar niet op ingegaan. *D'Aulnis* heeft een telegram voor *Jansen* verzonden. De heer *Deinum* verklaart verder, dat *Jansen* later de groep heeft gereorganiseerd en daarmede de G.D.N. heeft opgericht: een mooie naam voor een minder mooie zaak; die groep is niet de meest gunstige geweest.

De heer *Deinum* weet er uit eigen ervaring niets van. Hij heeft er persoonlijk niets van meegemaakt. Deze groep heeft zich zowel in financieel als in ander opzicht recalcitrant gedragen en heeft gekke dingen gedaan, d.w.z. alleen de leiding en een paar leden. Hun berichtgeving was niet altijd van goede qualiteit. Het is voor de vele medewerkers tragisch, maar de leiding was in ieder opzicht niet fraai. Volgens de heer *Deinum* gold dit met name voor *Schoemaker. Jansen* is de grondlegger van de G.D.N. geweest. In het voorjaar van 1944 heeft *Miki (Schoemaker)* de leiding overgenomen. De heer *Deinum* is die groep in Juli 1944 weer tegengekomen. Zij zat toen zonder contact met Engeland. De heer *Elkerbout* werd te Eindhoven gearresteerd. De heer *Deinum* heeft telegrammen verstuurd om het contact te herstellen. De verschillende groepen kwamen elkaar steeds weer tegen. De heer *Deinum* had meestal goede verbindingen, die anderen niet hadden, zodat hij hen kon helpen.

56755 e.v. *(Schoemaker)*

De heer *W. Schoemaker* heeft speciaal in de latere tijd, nadat de heer *Jansen* weg was, de leiding gehad van de groep G.D.N. Hij kende de heer *Jansen* reeds van voor de oorlog. *Vermeulen* had het werk van *Somer* eigenlijk overgenomen. Het was toen de bedoeling, dat die groep speciaal het werk in de Noordelijke provincies zou doen. *Jansen* heeft het zo opgevat en dat is eigenlijk meteen, althans einde 1943, spaak gelopen en *Jansen* is vertrokken. *Jansen* had twee meisjes in dienst en een man van Philips. Die meisjes reisden met valse spoorwegabonnementen en werden in de trein betrapt door een S.D.-er. *Jansen* zei toen: ik ga weg. Hij heeft de heer *Schoemaker* gevraagd de zaak over te nemen. Deze is toen, behalve in Groningen en Friesland, niet meer op de contacten ingegaan. Hij

is helemaal met nieuwe mensen begonnen. Het was een wat geprovoceerd geheel. Hij was het met de methode van werken ook niet eens. De nonchalance werd hem te gevaarlijk. De heer *Schoemaker* heeft eerst via *Tromp,* die hem financierde en bij Philips werkte, zijn berichten verzonden. *Tromp* kreeg een copie en zorgde voor het doorgeven.

56768 e.v. *(Schoemaker)*

De heer *Schoemaker* had contact in België, bij de Witte Brigade. *Tromp* had een zender en een marconist, die er echter vandoor is gegaan. In 1944 begon de verbinding iets beter te worden. De heer *Schoemaker* heeft een zender gekregen, toen het Zuiden reeds was bevrijd. Hij had twee mensen naar het Zuiden gestuurd om zenders te halen, maar hij zond toen reeds. Hij had nl. persoonlijk contact met *Gerben Wagenaar,* lid van de R.V.V., die over intacte zenders beschikte. Daarvan heeft hij gebruik kunnen maken; enige tijd daarna ontving hij eigen zenders. De mogelijkheid van radioberichten dateert van September 1944. De heer *Schoemaker* weet niet, of de zender van *Tromp* ooit heeft gewerkt. *Tromp* kreeg van *Schoemaker* een grote hoeveelheid fotokopieën, ongeveer 500 per maand. De heer *Schoemaker* weet, dat deze terecht kwamen bij generaal-majoor *van Tricht* in Zwitserland.

De heer *Schoemaker* had in Mei 1944 38 hoofdagenten, in alle grote plaatsen van het land. Bij de afwikkeling na de oorlog kwam het juiste getal uit de bus. Hij wist wel, dat er ongeveer 1000 agenten waren. Er waren veel studenten bij. Zij werkten in geheel Nederland. De heer *Schoemaker* gaf voor 80 pct. militaire berichten door en hij gaf generaal-majoor *Koot,* die hij persoonlijk kende, ook een kopie voor de B.S.

De gegevens werden verwerkt te Amsterdam en in Den Haag met behulp van technische en militaire (2 ondergedoken reserve-eerste-luitenants) adviseurs, alsmede tekenaars, codistes, typistes. In West-Duitsland werkte de G.D.N. ook. Einde 1944 kreeg hij opdracht van de heer *Somer* om een agent in Berlijn te plaatsen. Dat was gemakkelijk geseind en hij heeft natuurlijk erg veel moeite gedaan om daarvoor iemand te vinden, maar men mocht zich als vreemdeling niet vrij in Duitsland bewegen. Tenslotte heeft hij een ingenieur gevonden. Deze is driemaal op en neer naar Berlijn geweest. Hij is daar een maand of vier geweest met een secretaresse, waarvoor de heer *Schoemaker* had gezorgd. Die ingenieur is gepakt met gegevens over de afweergeschutgordel van Berlijn en ter dood veroordeeld. Hij is bevrijd op de dag, waarop hij gefusilleerd zou worden. Bijna een jaar lang heeft hij last van een shock gehad, maar hij leeft nog. Er was hem een operator met een set beloofd. Op die conditie heeft de heer *Schoemaker* hem weggestuurd, want hij vond het in die tijd een enigszins krankzinnige opdracht. Die operator is echter nooit gekomen.

56799 e.v. *(Schoemaker)*

Toen het 1ste Canadese leger langs de IJssel oprukte in de richting Hamburg-Bremen, kwamen de Canadezen op een gegeven ogenblik in Meppel. Nu hadden de agenten in elke behoorlijk grote plaats opdracht gekregen zich onmiddellijk bij de geallieerde intelligence-officier te melden om te zien, of zij konden helpen. De Canadezen kwamen met blanco kaarten. De agent te Meppel had een uitgewerkte kaart tot Hamburg in duplo bij zich. De Canadezen hebben hem toen op staande voet eerste-luitenant gemaakt en hij is de hele oorlog door verder bij de Canadezen gebleven.

De heer *Schoemaker* heeft in 1943 complete tekeningen van de V-1 gestuurd naar Londen. Zij werden door hem persoonlijk aan *Jansen* gegeven, die ze weer doorgaf aan een gedropte officier van het B.I., die op punt stond naar Engeland te gaan. De heer *Schoemaker* weet echter niet, of ze er ook zijn aangekomen.

Na de bevrijding, toen alles achter de rug was, dacht de G.D.N.: wij zullen ons even bij het B.I. presenteren en met de heren kennis maken. Toen zij bij het B.I. kwamen, kwam de heer *Somer* naar buiten in de tuin met een stel officieren. Hij schudde zijn hoofd, alsof hij met een stel psychopathen te doen had en zei: hoe maken wij illegaal Nederland weer legaal! De heer *Schoemaker* c.s. hebben toen de schouders maar opgehaald en zijn huiswaarts getogen. De heer *Schoemaker* sprak de heer *Somer* wel een enkele maal, maar hij is van mening, dat er met deze niet te praten valt. Een soepele figuur heeft de heer *Schoemaker* bij het B.I. niet kunnen ontdekken. Hij heeft na de oorlog voor zijn agenten misschien 1500 brieven geschreven en gedicteerd, maar het B.I. gaf niets af, nog geen stenciltje. In Friesland b.v. had een agent van politie goed werk gedaan en hij had faciliteiten gehad bij de politie op grond van zijn werk. Na de bevrijding kreeg de G.D.N. van hem een brief met de vraag, of hij niet overgeplaatst kon worden, aangezien zijn collega's hem uitlachten. Hij kon namelijk niet aantonen, dat hij dat werk had gedaan. De heer *Schoemaker* heeft toen een mooi stempel laten maken en zelf een briefje afgegeven. Dat was het enige wat hij kon doen. Zij waren na de bevrijding ineens machteloos en volkomen rechteloos.

56803 e.v. *(Schoemaker)*

De agent *Schreinemachers* heeft voor de G.D.N. niets gedaan. Geld was er ook lang niet genoeg. *Schoemaker* heeft toen gezegd: dan haal ik het zelf bij de Duitsers. Dan konden ze weer een paar dagen vooruit. Op het laatst had hij een financiële autorisatie. Hij kon toen een bepaald bedrag opnemen bij het N.S.F. sinds de laatste zes maanden. Verder was er niets geregeld.

Het zendercontact is begonnen met de R. V. V. Die mensen waren zeer geschikt. Later heeft de G.D.N. zelf zenders te Eindhoven gehaald. Zij hebben er tenslotte drie in bedrijf gehad. Iedere maand stuurde de heer *Schoemaker* iemand naar het Zuiden om te zien, hoe de zaak in elkaar zat, o.a. bij het B.I. Het optreden tegen de G.D.N. en de houding van het B.I. waren beneden elk redelijk peil. Daarom kwamen zij er slechts dan, wanneer het absoluut noodzakelijk was. De heer *Schoemaker* vindt, dat er met die mensen niet viel te praten en deed daarom alles schriftelijk af, indien dit enigszins mogelijk was.

Men vroeg de heer *Schoemaker* militaire inlichtingen van de allerbeste kwaliteit. Volgens hem heeft men die gehad. Hij had in die tijd echter geen zin om zich in problemen van financiële aard te verdiepen. Als hij in de beginperiode geen geld meer had, haalde hij het bij de Duitsers. Dat was zijn goed recht. Volgens de heer *Somer* heeft de G.D.N. „uitmuntend" werk geleverd. De heer *Schoemaker* neemt de verantwoordelijkheid voor de middelen en de manieren, die hij gebruikte om tot de graad „uitmuntend" te geraken.

Volgens de heer *Schoemaker* deed *Jansen* het werk inderdaad niet voorzichtig. *Jansen* beschermde de kwetsbare plekken, die er blijven, zoals bijvoorbeeld koeriersters, niet met gewapende mensen. De heer *Schoemaker* deed dit altijd wel, omdat hij van opvatting was, dat als er een kwetsbare plek getroffen werd, er gered moest worden, wat er te redden viel. In ieder geval mochten de Duitsers er in zo'n situatie niet zonder kleerscheuren afkomen. Hij had een aparte knokploeg, ook ter bescherming van de meisjes-koeriersters. De mensen van de knokploeg kregen van de heer *Schoemaker* altijd opdracht die meisjes eventueel te ontzetten. In Januari 1944 werden door zijn knokploeg twee agenten uit het huis van bewaring te Almelo gekraakt, die anders zeker zouden zijn doodgeschoten door de Duitsers.

57523 e.v. *(Fock)*

Naar de heer *Fock* mededeelt, had men bij het B.I. te Londen bepaald de indruk, dat de G.D.N.-groep niet strak is gehouden. Hiervan hingen de mate van vertrouwen en de mate van steun af, die men aan zo'n groep gaf en de waarde, die men hechtte aan haar berichtgeving.

Hij kan niet precies zeggen, wat de bedoeling was van de uitzending van de agent *Schreinemachers*. De G.D.N.-groep was nogal groot en plaatselijk zeer verschillend. *Schreinemachers* heeft, voorzover de heer *Fock* zich herinnert, voornamelijk in het Zuiden gezeten, waar o.a. ir. *Tromp* optrad. Daar was de zaak wel serieus, aangezien de heer *Tromp* een serieus man was. De heer *Fock* had de indruk, dat het in andere plaatsen wel eens aan het losse handje ging. De Kees-groep, een veel kleinere groep, werd wel strak gehouden. De G.D.N.-groep was groter en over het gehele land verspreid en er zaten wel eens uitwassen in, waardoor het totaalbeeld voor degenen, die er naar keken, wat minder vertrouwenwekkend was dan dat van de andere groepen. Men meende een zekere wildheid te moeten constateren. Als een groep vraagt om een bepaalde hoeveelheid geld — wat begrijpelijk is — dan is dit dikwijls een goede maatstaf voor de wijze, waarop zo'n groep werkt.

60463 e.v. *(Klijzing)*

De heer *Klijzing* heeft verklaard, dat hij op het laatst van de oorlog — het zal misschien in Maart of April 1945 zijn geweest — in Engeland foto's heeft gezien van de V-2, niet van de V-1. Hij weet niet, of die over de G.D.N. hebben gelopen of hoe die in Engels bezit zijn gekomen.

62779 e.v. *(Sanders)*

De heer *R. E. Sanders,* destijds administrateur van het B.I., heeft verklaard, dat hij *Jansen* heeft gekend. In zijn ogen behoort *Jansen* tot het slag avonturiers. Dat is later ook bevestigd, want hij heeft rare dingen van *Jansen* gehoord na de oorlog. Die indruk over *Jansen* bestond reeds te Londen. Men heeft hem als het ware op de lange baan gehouden; men vertrouwde hem niet, niet omdat hij politiek niet deugde, maar men vertrouwde hem het werk niet toe.

In het algemeen schijnt de G.D.N. nogal radicaal te zijn opgetreden, hoewel deze dienst aan de andere kant ook wel goede dingen heeft gedaan.

De heer *Sanders* heeft groot respect voor *Schreinemachers,* wiens opdracht in zekere zin is mislukt, maar daaraan kon *Schreinemachers* niets doen. Deze stond ook bij de Engelsen goed aangeschreven, die hem in ieder geval met een vrij hoge onderscheiding hebben beloond voor het verrichte werk, een onderscheiding, die lang niet alle teruggekeerde agenten te beurt viel. Het staat dus volgens de heer *Sanders* vast, dat *Schreinemachers* moedig was.

66110—66112 *(Tromp)*

Ir. *Th. Ph. Tromp* heeft met een aantal mensen in Nederland con-

tact opgenomen voor het verzamelen van militaire gegevens. Dat is de groep-Harry geweest, waarvan hij zelf de leiding heeft gehad. Later is de naam veranderd in *Siena, Piet Hein* en *Ludovicus* en weer terug naar „Harry". Deze groep werkte over het gehele land. Dat waren nagenoeg dezelfde mensen, met wie hij contact had opgenomen voor de G.D.N. direct of indirect, voor het verzamelen van economische gegevens. De groep-Harry is dus niet voortgekomen uit de combinatie, waarin majoor *Somer* in Nederland nog heeft gewerkt, een combinatie, die voortgezet is door *Vermeulen* en waarvan de A.C.-rapporten afkomstig zijn. Daaruit is min of meer de G.D.N. voortgekomen. De heer *Jansen* heeft dat werk voortgezet.

66102 *(Tromp)*

De heer *Tromp* deelt mede, dat hij met de G.D.N. waarvoor *Schreinemachers* en *Elkerbout* de twee contactpunten te Eindhoven waren, direct contact heeft gehad sinds de tweede helft van 1943, en daarvóór indirect. De G.D.N. is opgezet door *Max Jansen* uit Delden, die de schematische opzet van de G.D.N. heeft gemaakt, met een koerierslijn op Spanje en via Spanje naar Engeland. De heer *Tromp* werkte ook veel op ander illegaal gebied, o.a. in O.D.-verband; op het gebied van zender-apparatuur; pilotenwerk; kristallen slijpen voor zenders; bonkaarten voor onderduikers etc., maar aanvankelijk was hij nog niet actief in de G.D.N.-organisatie werkzaam. Hij had echter zeer veel contact met *Schreinemachers,* die, voordat hij naar Engeland ging, een van de assistenten was op de onder zijn leiding staande radiobuizenfabriek.

66103 e.v. *(Tromp)*

Elkerbout en *Schreinemachers* hebben de heer *Tromp* in die tijd gevraagd mede te helpen bij het verzamelen van allerlei militaire en economische gegevens, waarvoor Londen belangstelling had. Die berichten heeft de heer *Tromp* in de beginperiode gespuid over *Elkerbout* en *Schreinemachers.* Zij hebben hem dikwijls verzocht persoonlijk met *Jansen* in contact te treden, maar aangezien de heer *Tromp* de verhalen van en over *Jansen* altijd enigszins wild vond, heeft hij met opzet in die tijd geen persoonlijk contact met *Jansen* opgenomen en het uitsluitend over *Elkerbout* en *Schreinemachers* laten lopen. Door toedoen van de heer *Tromp* is *Schreinemachers* „legaal" met Duitse papieren naar Zweden gegaan. De heer *Tromp* had met *Schreinemachers* afgesproken, dat deze twee of drie weken na zijn aankomst in Zweden naar Engeland zou gaan. Dat is ook zo gebeurd. *Schreinemachers* heeft een training gekregen als parachutist. Hij is begin October 1943 gedropt in de buurt van Grave, maar is ongelukkigerwijze in een groep Duitsers terecht gekomen, die een nachtoefening hielden. Zijn marconist met bijbehorende container en set benevens het geld van de marconist is hij daarbij kwijt geraakt.

66113 e.v. *(Tromp)*

De heer *Tromp* had zijn eigen inlichtingenbronnen, economische en militaire. Verder heeft hij het vacuum, dat bij het vertrek van *Schreinemachers* ontstond, opgevangen. De heer *Tromp* vormde dus met *Elkerbout* het contact van de groep-G.D.N. met Engeland. Alle gegevens kwamen bij de heer *Tromp* samen, werden dan gefotografeerd en verzonden als microfoto's. Voordat *Miki* optrad, beweerde *Jansen* een veertiendaagse koerierslijn op Spanje te hebben. Dat geloofde de heer *Tromp* toen niet en later is hem gebleken, van Londen uit, dat alle gegevens, die langs die weg verzonden zouden zijn, niet zijn aangekomen, met uitzondering van een zending, die *Jansen* zelf heeft meegenomen, toen hij over Spanje naar Engeland ging. *Jansen* is toen onder de naam *Bron* met *van der Putt* naar Engeland gegaan. Zij zijn in Spanje gearresteerd en hebben zich niet van hun microfoto's kunnen ontdoen. In deze micro's stonden ook voor *Schreinemachers* en de heer *Tromp* verkeerde dingen, n.l. de aard van de daarin verwerkte gegevens vormde een vrij aardige sleutel op de vraag, vanwaar de berichten kwamen. De S.D.-er *Krämer,* die zeer veel gedaan heeft ten gunste van Nederland, wegens allerlei omkoperijen overigens, heeft later bij zijn verhoor erkend, dat er al in 1942 een arrestatiebevel voor de heer *Tromp* klaar lag, maar dat hij dit met opzet niet heeft uitgevoerd, omdat men nog niet voldoende bewijzen had en de contacten verder wilde nagaan, zodat men eigenlijk pas in 1944 tot arrestatie wilde overgaan. Enkele weken later is de heer *Tromp* ter dood veroordeeld. *Jansen* zei koerierslijnen te hebben, maar dat was bluf, naar de mening van de heer *Tromp.* Met alle verdiensten, die hij ongetwijfeld had, overdreef *Jansen* waarschijnlijk ietwat de mogelijkheden; hij was te romantisch van aanleg.

Op het moment, dat *Schreinemachers* kwam en heeft gezegd: „Wij, d.w.z. de Regering te Londen, hebben die gegevens nodig en over Spanje functionneert het niet," heeft de heer *Tromp* getracht in verbinding met Engeland te komen. Zijn vriend, mr. *W. de Graaff* te Eindhoven ging wel eens naar Zwitserland. Van dat ogenblik af heeft *de Graaff* zesmaal een zending microfoto's gebracht aan de heer *J. G. v. Niftrik,* medewerker van het bureau, dat in Zwitserland onder leiding van de militair attaché stond. Deze zendingen zijn alle aangekomen. De heer *Tromp* kreeg van generaal-majoor *van Tricht* micro's terug met ontvangstbericht. De marconist van *Schreine-*

machers, van Alebeek, is na de dropping niet meer boven water gekomen. Van hem heeft de heer *Tromp* dan ook geen plezier gehad. De heer *Tromp* heeft gewerkt via *Gerard de Meester (Van Borssum Buisman).* Als de heer *Tromp* berichten had, zond hij die door via de O.D. Ditzelfde gold voor de dringende berichten van de G.D.N. Ook die gingen via Eindhoven en *Gerard de Meester* naar Londen. Met de micro's van de G.D.N. liep het echter vast. De eerste zendingen zijn nooit te bestemder plaatse aangekomen.

De heer *Tromp* verklaart, dat *Schreinemachers* in October 1943 bij hem is teruggekomen. Er was en er kwam nog steeds ontzettend veel werk, vooral toen *Elkerbout* in Mei 1944 werd gearresteerd, waardoor de heer *Tromp* het werk alleen moest overnemen met het grote gevaar, dat hij zelf ook zou worden gegrepen. Hij heeft toen enige malen dringend aan Londen gevraagd, of men een marconist wilde sturen. Hetzelfde bericht heeft *Schreinemachers,* die in April 1944 in opdracht van Londen opnieuw daarheen is teruggegaan, meegenomen. Hij moest in Londen komen om daar te rapporteren en tegelijkertijd om eventueel nieuwe orders te halen. De tweede marconist, *Brandjes* (agentennaam: *J. de Bruin)* is in de Langstraat gedropt op 6 Juni 1944, in de nacht van D-day. Hij had het contactadres gekregen van *Elkerbout,* die echter inmiddels was gearresteerd. *Elkerbout* had in de muur een gaatje geboord, waardoor een potlood stak. Was het potlood erdoor gestoken, dan was alles veilig, maar was het er niet, dan was dat een waarschuwing, dat de zaak niet in orde was. Toen *Brandjes* daar kwam, was het huis leeg en het potlood was er niet. Dat klopte dus, want *Elkerbout* was gearresteerd. *Brandjes* is teruggekeerd naar de Langstraat en is in contact gekomen met *André van Wijlen,* bekend wegens zijn pilotenwerk. De heer *Tromp* leverde hem altijd de kwartskristallen voor de zenders, die op de fabriek werden geslepen. *Brandjes* is tenslotte toch bij de heer *Tromp* terechtgekomen. Hij heeft gezonden; er zijn telegrammen uitgegaan en de antwoorden daarop zijn ook uit Londen teruggekomen. Op 12 Juli 1944 kwam de S.D. de heer *Tromp* halen. Hij is toen in zijn schuilhok in huis verdwenen en daarna ondergedoken. Hij heeft het dagelijkse werk overgedragen aan *van Steenis,* maar zelf heeft hij toch ook nog doorgewerkt. *Van Steenis* was een van zijn medewerkers van de fabriek. *Van Steenis* heeft *Brandjes* niet in handen kunnen houden, omdat deze een beetje een avonturier was, maar overigens was hij een beste vent, die echter meer droomde van bewaking met stenguns etc. in plaats van rustig te werken, waar het veilig was. *Brandjes* is verdwenen en naar de Langstraat teruggegaan. Hij vond eigenlijk het gedoe met crossings en piloten veel leuker dan zenden. Toch heeft de heer *Tromp* via *van Wijlen* met *Brandjes* contact gehad. *Brandjes* heeft, toen de heer *Tromp* was ondergedoken, een reeks telegrammen voor hem verstuurd van de Langstraat uit. Hij is de heer *Tromp* tot aan de bevrijding behulpzaam geweest.

66128 e.v *(Tromp)*

In de tijd, toen de heer *Tromp* illegaal kon werken, dus vóór de bevrijding van Zuid-Nederland in September 1944, heeft bij zijn weten *Schoemaker* zelf geen zender gehad. In die tijd heeft de heer *Tromp* met zijn medewerker *van Beusekom* wel voor de G.D.N. een aantal zenders te Eindhoven helpen bouwen. De heer *Tromp* heeft gezegd: wij moeten zorgen dat de G.D.N. zenders heeft, dan kunnen belangrijke berichten met G.D.N.-zenders naar Eindhoven worden gestuurd en van Eindhoven naar Londen gaan en binnen 12 uur zijn doorgegeven; minder belangrijke berichten, die bovendien te volumineus zijn, kunnen per micro worden doorgegeven. Daarom heeft de heer *Tromp* een aantal zenders laten bouwen. *Schoemaker* heeft die echter niet meer gekregen, omdat de bevrijding van Zuid-Nederland ertussen kwam. Het B.I. kwam toen in Eindhoven en door dit bureau is een groot aantal zenders, o.a. voor de G.D.N., gedropt.

66130 e.v. *(Tromp)*

Als *Jansen* zich niet bijzonder waarderend over *Schreinemachers* heeft uitgelaten, bewijst hij toch een zekere kleinheid van karakter te hebben, want dezelfde *Schreinemachers,* die door hem in grote moeilijkheden is gekomen in Spanje, heeft altijd voor *Jansen* een buitengewone waardering gehad en heeft die nog: Hij staat voor hem op de bres en zegt altijd: laten wij goed bedenken, dat *Jansen* begonnen is.

66132 e.v. *(Tromp)*

Schreinemachers had van het B.I. te Londen de waarschuwing meegekregen om met de G.D.N. een beetje voorzichtig te zijn. *Schreinemachers* wist daar natuurlijk meer van, want hij had al meer contact met *Jansen* gehad en zei dus: ik ken het risico. Men beschouwde te Londen de G.D.N. terecht als een nogal wild geval.

Schoemaker had een knokploeg, die al de kraken verzorgde. Daarvan kregen zij bonnen en geld, voor hen zeer waardevolle artikelen. Ook fietsbanden, enz. Hij had alles. Men kan hiervoor enerzijds waardering hebben, anderzijds dient een inlichtingendienst anders te werken. De gehele zaak was enigszins Wild-West.

De heer *Tromp* heeft met *Miki (Schoemaker)* de samenwerking en de noodzakelijke reorganisatie van de G.D.N. op enkele punten besproken, teneinde de gegevens sneller te doen doorkomen en de

kwaliteit der gegevens te verbeteren. *Schoemaker* zei: Ik krijg geregeld geld, f 3000 per maand; ik kan niet meer krijgen. Ik heb hier een reorganisatieschema, maar ik kan dat zo niet uitvoeren. Kan ik niet meer krijgen? De heer *Tromp* heeft toen gezegd, dat hij van Londen autorisatie had om hiervoor f 25 000 uit te geven; hij zou *Schoemaker* om te beginnen f 5500 per maand geven en te Londen vragen, of hij daarmee kon doorgaan. Na *Elkerbout's* arrestatie besloot de heer *Tromp* de leiding van de G.D.N.-organisatie op zich te nemen.

Schoemaker heeft geweldige ruzie gehad met de heer *Somer,* omdat na de bevrijding van Zuid-Nederland alle remmen los waren, en *Miki (Schoemaker)* zeer grote bedragen heeft uitgegeven. De heer *Somer* heeft toen gezegd: „Nu leg je je gegevens op tafel en eerlijk, anders geef ik je bij de politie aan; het gaat op diefstal gelijken." Het conflict is bijgelegd; de liquidatie vond plaats en de heer *Somer* heeft er een streep onder gezet, waarmee de zaak was afgedaan.

66137 e.v. *(Tromp)*

De heer *Tromp* heeft ergens in een rapport gezegd, dat hij de methode niet altijd kon waarderen, maar dat hij bewondering had voor hetgeen de G.D.N. tot stand had gebracht; zij heeft veel materiaal bijeengebracht.

Er zijn misverstanden ontstaan tussen de heer *Somer* en *Schoemaker,* die verband hielden met de financiële acties van *Schoemaker.* De heer *Somer* heeft het voor de G.D.N. beschikbaar gestelde bedrag verhoogd tot f 30 000 per maand en gezegd, dat hij geen cent méér gaf. Nu kon *Schoemaker* wel zeggen: dat is een schandaal, het had f 50 000 moeten zijn!, maar de heer *Tromp* kan zich best voorstellen, dat *Somer* op het standpunt stond: ik ben verantwoordelijk tegenover de Nederlandse Regering en ik vind, dat *Schoemaker* met het bedrag moet uitkomen; ik wil niet krenterig zijn en niet bekijken, of hij verschillende dingen goedkoper had kunnen doen en of hij er een goed leven van leidt, want hij doet buitengewoon goed werk, maar f 30 000 is de limiet. *Schoemaker* echter eiste steeds meer geld. De man werd op een gegeven ogenblik buiten proporties spilziek. Er zijn te Amsterdam dingen gebeurd, die niet door de beugel konden. Zo is hij eens ergens gaan eten, hetgeen een diner werd van f 500; dat bedrag werd op één avond verslingerd. Het was oorlog, maar er zijn tenslotte ergens grenzen.

De heer *Tromp* vindt het tragisch, dat *Jansen,* die voor het vaderland in kritieke ogenblikken met zeer veel doodsverachting een aantal belangrijke dingen heeft gedaan, zo onevenwichtig is. *Schoemaker* was ook een prachtige figuur. De G.D.N. is altijd een zeer omstreden groep geweest. Het materiaal was schitterend. De militaire gegevens waren prachtig; het werd door de geallieerden volledig erkend. Maar ..... de wijze waarop!

Toen de G.D.N. werd geliquideerd, einde 1945, dus lang na de bevrijding van geheel Nederland, is bij het afscheid een diner te Amsterdam gegeven, waarbij ook de heer *Somer* aanzat, die aan tafel zeer duidelijk en voor niemand mis te verstaan te kennen gaf, dat het werk van de gehele G.D.N., wat betreft omvang en kwaliteit, met dat van de groep-Albrecht ver bovenaan heeft gestaan. Dit is dus openlijk erkend. *Jansen* heeft de G.D.N. opgezet en *Schoemaker* heeft het werk met veel energie uitgevoerd.

76035 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* zegt, dat de G.D.N. een nagel aan zijn doodkist is geweest. Een van zijn grieven tegen de G.D.N. was, dat deze mensen nogal wild van leer trokken en dat zij het inlichtingenwerk niet goed wisten te scheiden van allerlei andere bezigheden, zoals van geld, vrouwen en drank. De heer *Somer* komt natuurlijk met veel mensen in conflict, maar hij wil erg graag vertellen, hoe hij er over denkt. Het technische werk is buitengewoon goed geweest. Dat was 100 %. Tot het laatste toe heeft de G.D.N. uitstekend gewerkt, vooral met de radioverbindingen en de koeriersverbindingen. Daar is niets op aan te merken. Na de bevrijding van het Zuiden, toen het B.I. te Eindhoven was, zijn verschillende malen koeriers van de G.D.N. te Eindhoven op het hoofdkwartier geweest. Ze kwamen toen echter zulke onmogelijke eisen stellen, financiële eisen, dat hij daarop niet kon ingaan. Hij had opdracht van de Regering en kon zijn begroting niet overschrijden. Bovendien werd de helft van de kosten van het B.I. door de Engelsen betaald tot de bedragen van het N.S.F. toe. Het B.I. rekende iedere maand af met de Engelse dienst. De heren van de G.D.N. kwamen te Eindhoven met dergelijke grove financiële eisen, dat hij daarmee niet accoord kon gaan. De groep-Albrecht en de groep-Kees en andere groepen moesten ook steun krijgen. Hij heeft het met de heer *Tromp* uitvoerig besproken, want deze was, evenals de heer *Somer,* goed met de G.D.N. De heer *Somer* kende de leiding helemaal niet, alleen uit telegrammen. De heer *Tromp* heeft geadviseerd hun een limiet te stellen, welke naar hij meent, f 40 000 was, om te gebruiken voor een periode van een maand. Dat vond de heer *Somer* in die tijd een nogal aardig bedrag. Het was tenslotte alleen voor het lopende inlichtingenwerk. Later bleek, dat de heren zeer grote bedragen hadden opgenomen bij het Nationaal Steunfonds, waar

het B.I. niet van wist. In de derde plaats bleek, dat op een dergelijke wilde manier was opgetreden, dat het in strijd was met alle eisen van security, zodat de heer *Somer* daar ook aanmerking op heeft moeten maken in de laatste periode. Voornamelijk is zijn bezwaar tegen de G.D.N. echter gegaan tegen de financiële afrekening.

Ook stelden zij dergelijke idiote eisen op het gebied van agenten, dat daaraan eenvoudig niet kon worden voldaan. *Schoemaker* kwam b.v. op een gegeven ogenblik met het voorstel om agenten naar Duitsland te sturen. Doch het B.I. was een dienst, die op Nederland werkte, en niet op Duitsland. Een andere aparte sectie bij de Engelsen werkte op Duitsland. De G.D.N. had echter voor het werk in Duitsland al alles voorbereid en sets aangevraagd, die evenals de agenten via Nieuweschans naar Duitsland zouden worden gebracht. Het B.I. heeft ter wille van de goede vrede tenslotte in een en ander berust en het niet verboden. De hoofdpersoon van deze operatie is, naar hij meent, met f 80 000 naar Berlijn vertrokken, doch het resultaat is nihil geweest en het geld was verdwenen. Het B.I. kreeg dat later allemaal op zijn rekening. *Schoemaker* wilde een complete Duitse organisatie maken.

Toen het B.I. te Eindhoven kwam, moest het zich richten naar de algemene richtlijnen van de geallieerde legerleiding. Het B.I. was een onderdeel van 2nd Army. Wat voor de éne groep geldt, geldt ook voor de andere: wanneer iemand geld nodig had, moest hij zich wenden tot de heer *van Hall* van het N.S.F., dat opdracht en machtiging van de Regering had over fondsen te beschikken.

76040 e.v. *(Somer)*

Wanneer de heer *Schoemaker* heeft verklaard: „Ik had in 1943 complete tekeningen van de V 1 gestuurd naar Londen. Ze werden door mij persoonlijk aan *Jansen* gegeven, die ze doorgaf aan een gedropte officier van B.I., die op het punt stond terug naar Engeland te gaan. Of ze aangekomen zijn, weet ik niet", zou de heer *Somer* ook wel graag weten, of ze inderdaad aangekomen zijn. De heer *Somer* zou wel graag willen weten, wie die officier is. In 1943 zijn er geen agenten van het B.I. teruggekeerd. *De Jonge* zou terugkomen, maar hij heeft Engeland nooit bereikt, en *Mooiweer* is pas in November 1944 teruggekomen naar Eindhoven. [1]) De heer *Somer* heeft de bedoelde tekeningen nooit gezien. Misschien weet de heer *Somer* echter, wat *Schoemaker* bedoelt. Dat is niet over de V 1 geweest. Dat is een geval van een jongen geweest, die in Duitsland heeft gewerkt. Hij is met een heel stel tekeningen te Eindhoven aangekomen. Dat waren tekeningen van een Duitse fabriek. Zij zijn door iemand als koerier door de linie naar Eindhoven gebracht. Het spijt hem, dat hij diens naam niet meer weet. Die jongeman is op een Zaterdagavond binnengekomen en op een Zondagmorgen zijn de tekeningen gecopieerd en regelrecht naar de Engelsen gestuurd, via de heer *Seymour* te Eindhoven. Het is mogelijk, doch zeker weet de heer *Somer* het niet meer, dat de G.D.N. er bij betrokken was. Hij helt over naar de mening, dat het geen koerier van de G.D.N. was. En bovendien speelde zich dit geval af op het eind van 1944, en was er geen agent van B.I. in 1943 bij betrokken. Bovendien ging het niet over de V 1. Dit geval is heel zwaar onderzocht. De koerier is later zelf ook naar Engeland gebracht. De Engelsen hebben hem in verzekerde bewaring gesteld, omdat zij het zaakje niet vertrouwden. De koerier werd politiek onbetrouwbaar geacht. Men kon te Eindhoven niet beoordelen, of aan de stukken waarde moest worden gehecht. Dat was een zaak voor het War Office. Omdat *Schoemaker* over die V-1 geschiedenis melding maakt, heeft de heer *Somer* het bovenstaande strikt willen vastleggen.

[1]) De commissie merkt hierbij op, dat ook de agent *van Borssum Buisman* in Februari 1944 naar Engeland zou terugkeren, doch door zijn arrestatie daarin verhinderd werd.

76043 e.v. *(Somer)*

76040 e.v. *(Somer)*

Dit heeft overigens met de quintessens van de zaak niets te maken. Het inlichtingenwerk van de G.D.N. was uitstekend. Daarop was niets aan te merken. Hun kosten gingen echter zo boven het normale uit, dat hier geen grens meer was. Het B.I. was ook aan financiële grenzen gebonden, ook ten opzichte van andere groepen. De heer *Somer* heeft ook rekening en verantwoording moeten afleggen voor de heer *Sanders* van de Rekenkamer. Dat is allemaal precies nagegaan.

76044 *(Somer)*

Door de Engelse dienst en door de heer *Tromp,* als leider van de G.D.N. in Brabant, is in overeenstemming met de heer *Somer* een limiet vastgesteld voor de uitgaven van de gehele G.D.N., zulks in overeenstemming met alle andere groepen. Nu wil hij er van af zijn, of dit nu f 40 000 of f 60 000 per maand of voor een langere termijn was. Dat weet hij op het ogenblik niet meer. De telegrammen kunnen dat ophelderen. Hij weet echter wel, dat die limiet verre werd overschreden en voordat de termijn om was, kwam de G.D.N. weer om geld vragen, maar daar kon het B.I. niet aan beginnen. De heer *Somer* heeft gezegd, dat zij dan hun werk maar moesten stopzetten, want hij kon daar geen zee met bankbiljetten gaan dempen. Daar zijn ze erg boos om geworden. Alleen met de G.D.N.-afwikkeling heeft het B.I. te Wassenaar wel tien keer meer werk gehad dan met die van alle andere groepen samen. Men heeft *Schoemaker* om een opgave gevraagd over Mei en Juni 1945, van de uitgaven dus over de periode vlak na beëindiging van de oorlog. Hij heeft die

opgave verstrekt. Alle ingediende rekeningen zijn tot op de laatste cent betaald. Er is toen een streep onder de rekening gezet en *Schoemaker* heeft getekend, dat alles accoord was. Het geld was nu eenmaal uitgegeven en daarmee uit. Er ging daarna echter practisch geen week voorbij, of het B.I. kreeg rekeningen: van fuiven van de heren van de G.D.N. in Groningen van na de capitulatie van zoveel duizend gulden, van leveranciers in Den Haag, enz., enz. En dat was alles na het sluiten van de eindafrekening. Voor de aardigheid zou de commissie het G.D.N.-dossier eens moeten opvragen. De heer *Schoemaker* heeft het b.v. bestaan om tijdens de oorlog te Schiedam een ton te lenen bij de vader van een van zijn medewerkers, de heer *Beukers.* Hij beweert dat die ton à fonds perdu is gestort. De medewerker *Beukers* beweerde echter, dat het een leugen was. Het kon in de oorlog niet zwart op wit worden gesteld, want, als zij zouden worden gearresteerd, hadden de moffen de kwitantie bij de hand. Dit is dus in goed vertrouwen gegaan. De heer *Beukers* was bij een technische fabriek of een scheepswerf of iets dergelijks en heeft dat geld uit de kas van zijn maatschappij geleend, wat hij dus later moest aanzuiveren. Toen de heer *Beukers* bij de heer *Schoemaker* kwam om dat geld terug te vorderen, zei deze, dat hij dat geld had gekregen en het niet terug wilde geven. Merkwaardigerwijze is die f 100 000 echter nergens bij het B.I. door de G.D.N. verantwoord. Dit gaat nu nog maar om een ton; dat is bij de G.D.N. niet veel. En het is maar één van de vele voorbeelden. De heer *Somer* heeft dit geval voorgebracht bij het N.S.F., want B.I. kon het ook niet meer betalen, omdat het was afgewikkeld. Zo ging dat met de heer *Schoemaker.* Hij deed het met tonnen. Er is nog veel herrie geweest om een rekening van ± 6000 gulden voor auto's te Amsterdam; dergelijke verrassingen kwamen allemaal na. De uitgaven van deze heren zijn exorbitant hoog geweest en dan dikwijls voor dingen, die met de inlichtingendienst niets te maken hebben, voornamelijk na de capitulatie. Het B.I. heeft toen nog drie heren van de G.D.N. in dienst gehouden, *Schoemaker, Damen* en nog iemand, speciaal voor de afwikkeling van de G.D.N., tegen een behoorlijk salaris per maand, vrij transport; de auto's hadden ze zelf; benzine verstrekte het B.I. en verder werd allerlei hulp verleend. Ondanks dat, zag de G.D.N. toch nog kans een grote hoeveelheid schulden achter te laten.

76045 e.v. *(Somer)*

De heer *Jansen* en de heer *Schoemaker* wilden na de oorlog doorgaan met het bedrijven van een inlichtingendienst. Zij behoorden tot de groep van mensen uit de illegale diensten, die na de oorlog per se wilden doorgaan. Het B.I. kreeg toen wel sollicitaties van 500 mensen, die vroegen of het hen voor de vredesdienst kon gebruiken. De heer *Somer* zei, dat de oorlog was afgelopen en dat het B.I. werd opgeheven. Zij konden dus niet meer ingeschakeld worden, want de inlichtingendienst in vredestijd werkt met het 50ste deel van het personeel in oorlogstijd. Ze waren toen erg verbitterd. Ze zeiden: daar hebben we nu onze nek voor gewaagd en nu worden wij aan de kant gezet. Doch het was toch logisch, dat men niet al die inlichtingengroepen kon aanhouden. Toen zijn de heren begonnen met een particuliere inlichtingendienst, een van de vele, die nu zo langzamerhand worden opgerold in Nederland. Een van die diensten was van de heer *Miki (Schoemaker)* in het Zuiden van het land. De heer *Jansen* heeft het o.a. gelapt, dat hij met legitimatiekaarten van het B.I. ergens rondzwierf. De heer *Somer* heeft radicaal met hem gebroken, doch een andere officiële dienst heeft hem toen toch weer aangenomen en heeft aan *Jansen* een opdracht in Duitsland gegeven. Dit liep ook weer mis, wat aan de betrokken dienst veel moeilijkheden veroorzaakte. Naar hij meent, is *Jansen* door de Amerikanen of Britten uit Duitsland gewezen om een of andere aangelegenheid. De betrokken dienst heeft hem toen ontslagen. Later was er met Buitenlandse Zaken weer iets gaande over een paspoort van *Jansen,* waarover men inlichtingen vroeg. Weer later vroeg de generale staf, of de heer *Somer* iets wist van mijnheer *Jansen,* die beweerde voor G.S. III te werken. En zo was het altijd wat. Met dergelijke mensen kan een inlichtingendienst niet werken. En nu mag mijnheer *Jansen* verbitterd zijn, maar in een normale maatschappij moet men zich normaal gedragen en niet in de gaten gaan lopen. En als de heer *Jansen* beweert, dat er een „odium" op hem rust, dan moet hij eens bij zich zelf te rade gaan, waaraan dat odium te wijten is. De heren zijn toen maar met particuliere inlichtingendiensten begonnen, waarvoor de heer *Schoemaker* te Amsterdam tegen de lamp is gelopen en in verzekerde bewaring is gesteld. De heer *Somer* heeft zijn best gedaan hem uit dat geval te halen. De heer *Somer* meent, dat de heer *Schoemaker* wel iets aan hem te danken heeft, en hoopt, dat deze er in zijn verdere leven goed zal afkomen.

De heer *Somer* heeft na de oorlog met de G.D.N. meer te doen gehad dan met alle andere groepen samen. De heer *Schoemaker* had tijdens de bezetting contact met een zekere instantie van de S.D. te Amsterdam, *Schöngarth,* gelooft de heer *Somer.* Zijn hoofd is ook geen

almanak meer, het is allemaal al zo lang geleden. Toen de Nederlanders bezig waren met de vredesonderhandelingen van de heer *Neher,* kreeg het B.I. te Eindhoven een telegram van de heer *Schoemaker,* die ook bezig was met vredesonderhandelingen via een S.D.-contact. Hij seinde, dat er gauw een vliegtuig naar Haarlem moest worden gezonden en dat er daar en daar moest worden geland en dan zou hij daar ook komen voor de vredesonderhandelingen. Dit doorkruiste de besprekingen van de heer *Neher* volkomen, waarop de Regering terecht heeft beslist, dat er geen vredesonderhandelingen moesten worden aangeknoopt door de G.D.N., maar dat dit moest geschieden met de officiële Duitsers. Daarover is de heer *Schoemaker* ontzettend kwaad geworden, maar daar kon de heer *Somer* toch niets aan doen.

Dan moet de heer *Somer* — wanneer men hem uit zijn tent lokt, zal hij van repliek dienen — nog een ernstig ding vertellen over de heer *Schoemaker.* De heer *Tromp* en al zijn andere officieren kunnen dit bevestigen. Op een gegeven ogenblik, toen het Zuiden van het land was bevrijd, heeft men in een Duits archief een schema gevonden van de gehele G.D.N.-organisatie, met de omschrijving er bij, dat dit van de topleiding van de G.D.N. afkomstig was. Alle koeriers- en schuilnamen van leiding en posthouders waren hierbij vermeld. Het B.I. heeft zich wel eens afgevraagd, waar al die arrestaties toch aan te danken waren. *Schoemaker* weet niet, waar die vandaan kwamen en niemand weet dat! Het waren gegevens, die alleen aan de heer *Schoemaker* of hoogstens zijn naaste medewerker bekend konden zijn. De heer *Schoemaker* had echter nauwe relaties met de S.D., naar de heer *Somer* meent, met *Schöngarth. Schoemaker* was daar als kind in huis. Zij brachten die S.D.-er in zijn eigen wagen dronken uit *Schoemaker's* huis te Amsterdam naar Den Haag om hem, zoals ze zeiden, uit te horen. Dat waren methodes, die men met het oog op de veiligheid toch niet kan goedkeuren. Dat er dan wel eens een schema verloren kon raken, is natuurlijk best mogelijk. Tot op de huidige dag is deze geschiedenis echter nog niet opgehelderd. De Britse dienst is na het vinden van dit schema zeer huiverig geworden en heeft er over gedacht toen alle connecties met de G.D.N. af te breken en de zenders terug te nemen. Het B.I. had het schema nl. reeds te Eindhoven, toen de G.D.N. boven de grote rivieren nog in volle werking was.

Als de commissie het financiële eindresultaat van B.I. eens ziet, zal zij bemerken, dat het totaalbedrag, in vergelijking met de behaalde resultaten, laag is. De G.D.N. komt daar echter met een heel hoog percentage op voor. De heer *Schoemaker* was altijd bezig om mensen uit de gevangenis te halen. Er is er echter — voorzover de heer *Somer* zich thans herinnert — nooit een uitgekomen. Wanneer men dan vraagt waar dat geld is gebleven, dan is dat naar *Frank* of naar de een of ander. Met de heer *Tromp* heeft de heer *Somer* dat nog eens uitgezocht bij iemand, die in Hilversum gevangen zat. Zij hebben daaraan een hele middag besteed. *Schoemaker* heeft beweerd, dat hij daarvoor een ton had moeten geven. Het ging bij hem altijd met tonnen. Die S.D.-beweging beweert echter nooit een cent te hebben gezien! Dat is toch niet meer uit te zoeken. Er is echter een grens. *Schoemaker* werkte met bedragen van 50 000 tot 80 000 gulden. De heer *Schoemaker* mag zich bepaaldelijk niet beklagen.

Bovendien gaf hij in het openbaar zijn mening over dienstzaken. Vlak na de oorlog heeft er in de Groene Amsterdammer een verhaal gestaan over codes en andere intieme gegevens over de Engelse dienst, dat van de heer *Schoemaker* afkomstig was. Daarvoor is hij bijna gearresteerd. De G.D.N. wenste zich niet te schikken in een of ander verband. Ze zeiden, dat zij zelfstandig waren. Overal stond dan ook op: Geheime Dienst Nederland. Zelfs nog het vorige jaar werd de heer *Somer* te Batavia van Singapore uit lastig gevallen door de Nederlandse consul-generaal, daar er zich iemand bij hem had aangemeld van de Geheime Dienst Nederland, die naar hem had verwezen voor relaties, want hij was van de Secret Service Netherlands. Door de consul-generaal werd — het was in 1949 — een stuk overgelegd met een aanbeveling en een stempel van *Miki,* dat deze mijnheer moest worden geholpen door de Britse Secret Service te Singapore, waarvoor een aanbeveling van de heer *Somer* nodig was. Zo waren de methodes van de heren! Daar kan men toch niet mee werken!

In het eindverslag [1]) van 20 Februari 1946 over de G.D.N., opgesteld door kapitein *J. de Geus* voor het B.I. wordt o.m. het volgende medegedeeld. Blijkens de met *Miki* gewisselde telegrammen heeft het hoofd van het B.I. aan de G.D.N. toegestaan een totaal bedrag van f 381 000. De gelden, welke in opdracht van het hoofd van het B.I. ter beschikking gesteld zijn, bedragen f 382 700 derhalve nog f 1700 meer dan was toegezegd. Buiten medeweten van het hoofd van het B.I. en in strijd met de gemaakte afspraken en gegeven bevelen heeft de G.D.N., dus in casu *Miki,* zich nog gelden verschaft tot een gezamenlijk bedrag van f 218 850,92, te weten: ge-

[1]) Bijlage 24.

leende gelden f 85 320; door het B.I. betaalde schulden f 15 530,92; geroofde gelden f 118 000. Dadelijk na de bevrijding is *Miki* ter verantwoording geroepen, waarbij het hoofd van het B.I. hem de nodige terechtwijzingen heeft toegediend. De majoors *Driebeek* en *Fock* hebben daarna in verband met de reputatie, die *Miki* had, de situatie zakelijk bekeken en met *Miki* afgesproken, dat deze de lopende zaken van de G.D.N. zou afwikkelen. Als uiterste termijn voor beëindiging van de afwikkeling werd gesteld 31 Augustus 1945. Gedurende 4 maanden werd een bedrag van f 1000 per maand voor afwikkelingskosten toegezegd. In stede van zich aan de gemaakte afspraak te houden is gebleken, dat *Miki* op de oude voet is doorgegaan. Toen *Miki* half September 1945 zijn boekhouding inleverde, bleek namelijk, dat tussen 5 Mei en 31 Augustus 1945 een bedrag van f 40 015,91, waaronder f 1900 representatiekosten voor hemzelf, was uitgegeven.

Achteraf echter, zo wordt in het rapport medegedeeld, meent de heer *Schoemaker* geen genoegen te kunnen nemen met de getroffen regeling en ontziet hij zich niet bovendien nog te vorderen:

a. betaling van rekeningen betreffende de reparatie van een Citroën-auto;

b. betaling van f 4000 salaris, en

c. betaling van telefoonrekeningen ad. f 400.

ad a. De terugvordering van de onkosten voor reparatie van de Citroën-auto, die plaats vond na 31 Augustus 1945, baseert de heer *Schoemaker* op de bewering, dat die auto reeds in Augustus beschadigd werd, doch eerst van 10 September—24 October 1945 kon worden hersteld. Deze bewering is pertinent onjuist. Het betreft hier de Citroën HZ 67383. Uit de rekeningen betreffende deze auto, gedateerd October 1945 blijkt, dat de Citroën van 1 t/m 18 September 1945 steeds gereden heeft. Bovendien blijkt de rekening reeds betaald te zijn. De enige qualificatie, die de steller van het rapport voor deze handelwijze vinden kan, is: oplichting.

ad b. De betaling van f 4000 salaris kan zelfs niet overwogen worden, aangezien de majoors *Driebeek* en *Fock* aan *Miki* toegezegd hebben f 1000 per maand voor *afwikkelingskosten*. De afwikkelingskosten hebben in stede van f 4000 echter ± f 40 000 belopen, waarvan alleen *Miki* en zijn staf voor „onkosten" bijna ± f 12 000 hebben gebruikt. Ook op dit punt dus een schromelijk negeren van de gemaakte afspraak en een onverantwoordelijk (wan)beheer van 's Rijks gelden.

ad c. Van terugbetaling van gemaakte telefoononkosten kan ook geen sprake zijn, omdat deze bestreden hadden moeten worden uit de toegestane afwikkelingskosten.

Het gehele G.D.N.-dossier is op 26 Januari 1946 ter inzage verstrekt aan en besproken met de oud-Minister ir. *Th. Ph. Tromp,* die tot de bevrijding van Eindhoven een werkzaam aandeel had in de G.D.N. De verbazing van de heer *Tromp* was frappant en hij kon maar één woord vinden voor het gedrag en het financieel beheer van *Miki* c.s., te weten: „Onbehoorlijk". Ir. *Tromp* nam zich voor de heer *Schoemaker* zijn zienswijze persoonlijk onder het oog te brengen en hem aan te raden zich heel kalm te houden, daar hij anders grote moeilijkheden voorzag.

§ 5. *De O.D. (Ordedienst).*

35705 e.v *(Six)*

Jhr. *P. J. Six,* destijds chef staf van de O.D., heeft verklaard, dat het B.I. in het begin van 1943, via Zweden, vier zendtoestellen met codes naar Nederland heeft gezonden. Toen het eerste toestel te Delfzijl bij *Zwaantje* aankwam, kon de heer *Koning,* leraar aan de Zeevaartschool, die wel enig verstand had van radio, geen geluid uit het toestel krijgen. Er is tot mensen van de radiodienst van de O.D., die daar de lucht van kregen en in die buurt kwamen, gezegd: we zitten met dat toestel, maar het wil niet werken. Daarop is de chef-marconist van de O.D., *van Schendel,* met het toestel gaan opereren. Aanvankelijk kon hij er ook geen contact met Londen mee krijgen; hij heeft daarop het toestel zeer versterkt en heeft begin Maart 1943 het eerste telegram verzonden. Tot het tweede apparaat kwam, seinde hij met dat toestel voor *Zwaantje* en voor de O.D.

De eerste agent, die bij de O.D. gekomen is, was *van Borssum Buisman.* Hij is half Juni 1943 gedropt en bracht de marconist *Letteboer* mee. Later heeft de O.D. nog een stuk of vier marconisten gekregen. Helaas hadden zij steeds te weinig kristallen te hunner beschikking. Zij bleven doorseinen op dezelfde golflengte en daardoor ook veel te lang op één lengte. De O.D. heeft telegrammen gezonden van 3½ uur. Dat waren wel uitzonderingen, maar zij zijn er toch geweest. Tegen het uitpeilen kon men zich best beschermen. De O.D. heeft in Juni 1944 nog een man verloren; onnodig, want hem was opdracht gegeven, dat hij niet meer seinen mocht, wat hij echter toch

heeft gedaan. Hij is toen 12 Juni voor de ogen van kapitein-vlieger *Sonderman* opgepakt. Deze had voor de O.D. een heel mooi bewakingssysteem opgebouwd. Hij fietste om het huis, waar werd geseind, en had ergens in de nabije omgeving telefoonverbinding met de zendpost. Aangezien de peilauto's zich langzaam voortbewogen en het zodoende geruime tijd kostte om het feitelijke doel te naderen en hij bovendien die auto's kende of kon herkennen, kon hij tijdig naar zijn telefoonadres gaan en de opdracht geven: ophouden met seinen. Dan waren de peilauto's als regel nog zo ver weg, dat zij onverrichterzake weer teruggingen. De andere dag kon men opnieuw beginnen. Vanaf Juni 1944 heeft de O.D. kunnen doorseinen naar Londen, zonder dat de Duitsers ooit één van de marconisten te pakken hebben gekregen.

44784 e.v. *(Six)*
44787 e.v. *(Six)*

Eerst in Augustus 1942 is de heer *Six* door toevallige omstandigheden met de leiding van de O.D. belast geworden en van dat ogenblik af heeft hij dus getracht verbinding met Londen te krijgen. Bij de angst van velen om met de O.D. in contact te komen, is de positie van de O.D. — toen verreweg de grootste organisatie in Nederland — natuurlijk gaan tanen. De heer *Six* heeft er bij zijn optreden niet naar gestreefd deze vroegere toestand te herstellen. Het uitvoeren van verschillende taken, zoals b.v. het helpen van onderduikers, had zijn volle sympathie, doch zij, die zich hieraan wilden wijden, dienden tijdelijk uit het O.D.-verband te treden, daar te veel werk in één hand onnodig grote risico's gaf. Hierop heeft de heer *Six* steeds gehamerd; juist het verdelen van het risico en het stichten van afzonderlijke organisaties, o.a. ook voor inlichtingengroepen. Het was de heer *Six* trouwens ook bekend, dat dit door de Engelse geheime diensten gewenst werd. Het was bijv. de opdracht van *van Hamel* kleine losstaande inlichtingengroepen te stichten en deze afzonderlijk van elkaar te laten werken. Wanneer er bij de heer *Six* werd aangedrongen op concentratie van dergelijke groepen, omdat men dikwijls dubbel werk deed en dit wilde vermijden, was zijn antwoord, dat het Engelse systeem het naast elkaar werken van verschillende groepen vorderde en het dus niet gewenst was van deze algemene instructie af te wijken. Daardoor heeft hij er dus ook aan meegewerkt, dat buiten de O.D. groepen zelfstandig zijn gaan werken, die anders wellicht in één verband hadden kunnen komen.

44906 *(Six)*

Het radiotelegrafische contact van de O.D. is op 7 Maart 1943 begonnen met de zender via „Zwaantje". Het contact is toen continu gebleven, in tegenstelling met de situatie van vóór Maart 1943, met dien verstande, dat van — naar de heer *Six* meent — 12 of 14 Juli tot 7 September 1944 de verbinding verbroken is geweest. In Juni 1944 had de O.D. zijn laatste telegrafist verloren en hij is tot September 1944 zonder telegrafist gebleven. De heer *Six* gaf toen zijn berichten ter verzending door aan de groep-Albrecht. De heer *Six* beschikte over veel te weinig kristallen en zijn marconist, die hij daarom had verboden nog meer te zenden, deed het toch. Hij werd onder de ogen van zijn bewaker gearresteerd. Dit was twee dagen, nadat *Dijckmeester* met de nieuwe kristallen was aangekomen, maar hij had ze nog niet afgeleverd; het is net de kwestie van één dag geweest. *Dijckmeester* kwam hier aan, maar was van zijn apparaat bij de sprong naar beneden een onderdeel kwijtgeraakt. Het functionneerde dus niet. Hij had een radio-telefonieapparaat bij zich, een levensgevaarlijk toestel. Hij kwam met de mededeling, dat hij hierdoor volstrekt veilig kon spreken, dat niemand het kon afluisteren. Het radio-telegrafische contact vormde een redelijke verbinding, niet altijd een goede. Daarvoor moet men meer toestellen hebben en uitnemende marconisten, zoals later het B.B.O. had; het B.I. had die echter niet in die mate ter beschikking. Bij herhaling heeft de O.D. met werkelijk goede marconisten hier soms drie weken zonder verbinding gezeten, doordat men elkaar door de zogenaamde atmosferische storingen niet vinden kon.

44809 *(Six)*
44906 e.v. *(Six)*
44915 *(Six)*

De O.D. zond ook rapporten naar Londen. Daar vallen onder 1006 T.R.-rapporten van sectie V. Dit zijn ten dele rapporten, opgesteld in de vorm van telegrammen. Sectie V betekent de geniedienst. Deze telegrammen gingen over waterstaatsaangelegenheden, versterkingswerken, vijandelijke opstellingen, enz. Voor een deel heeft de O.D. deze als telegram verstuurd, echter voor een zeer beperkt deel. Bovendien gingen zij zonder uitzondering alle per brief. Heel veel zijn na de bevrijding van het Zuiden ook telefonisch overgebracht via Utrecht naar Nijmegen. De O.D. zond naar Londen: *a.* wat gevraagd werd; *b.* wat de O.D. zelf nuttig achtte mede te delen; *c.* wat anderen verzochten over te brengen; *d.* militaire aangelegenheden. Wat werd gevraagd, had voor een deel op het militaire betrekking, doch ook op economische aangelegenheden. Zo heeft de heer *Six* onder andere na een vraag van Londen zich in verbinding gesteld met de heren *den Hollander* en *Groothof*, die samen met de huidige directeur van de Billiton Maatschappij (de heer *Begemann)* en nog iemand van het Ministerie

44922 e.v. *(Six)*

van Economische Zaken, een zeer groot aantal economische rapporten beschikbaar hadden. Ook hadden zij economische maatregelen in Nederland voorbereid, in het bijzonder voor materiaalvoorziening, die van groot belang was. De heer *Tromp* uit Eindhoven was daar ook mee bezig. Ook hij zond berichten ter doorzending. De heer *Six* heeft toen de heer *Tromp* met die andere heren in verbinding gebracht en die diensten gecoördineerd in één verband, met eigen naam. Dit werk werd regelmatig besproken. De heer *Six* kreeg ook rapporten van politieke aard. Onder andere rapporten, door *van Borssum Buisman* verschaft, over de secretarissen-generaal.

48989 *(Beukema toe Water)*

De heer *Beukema toe Water* deelt mede, dat hij na de oprichting van de Binnenlandse Strijdkrachten — September 1944, toen de delta's zijn geformeerd — werd benaderd door de chef staf O.D., die gevraagd heeft, of de heer *Beukema toe Water* zijn berichten, die hij naar Eindhoven en Engeland zond, ter beschikking van de commandant van de B.S. wilde stellen. Hij heeft dat gedaan en van dat moment af nauw samengewerkt met mr. *van Schaik*, die chef van de inlichtingendienst was van de Commandant der Binnenlandse Strijdkrachten (C.B.S.). Zes weken vóór het einde van de oorlog werd de heer *van Schaik* gearresteerd. In die laatste zes weken heeft de heer *Beukema toe Water* ook zijn werkzaamheden bij de staf van de Binnenlandse Strijdkrachten overgenomen. Hij had er dus een zeer nauw contact mee.

52361 e.v. *(van Schaik)*

Mr. *B. A. van Schaik* verklaart, dat hij in September 1944 naar de heer *Six* is gegaan en heeft gezegd: „Nu heb ik tijd; als u iets te doen hebt voor mij, dan graag." Toen heeft deze gezegd: „Ja, wij hebben een coördinatie van de militaire spionnageberichten in Nederland nodig. Op de eerste plaats heeft de commandant van de B.S. een overzicht van de Duitse troepen nodig. Bovendien is er de mogelijkheid van een plotselinge doorbraak van de geallieerden; dan is het wenselijk, dat wij hun — zo nauwkeurig mogelijk — de militaire situatie in de rest van Nederland kunnen geven. Daarvoor hebben wij nodig, dat de spionnage gecoördineerd wordt en hier tot een rapport verwerkt wordt. Wanneer er uit dat rapport dingen blijken van eminent belang, zouden die naar Londen — en later naar Eindhoven — kunnen worden overgeseind". Aan dat werk is de heer *van Schaik* toen begonnen. Hij kreeg van practisch alle groepen in Nederland berichten door, zoals b.v. van Kees, G.D.N., C.I.D. en met een beetje moeite en niet altijd, van Albrecht. Zo kreeg hij dus alle spionnagerapporten en verwerkte die in één rapport. Albrecht had bezwaren, die de heer *van Schaik* wel kon aanvoelen nl.: wanneer het in de oorlogvoering blijkbaar nodig is, dat men van Londen uit aan separate groepen opdraagt rapporten te maken en die zoveel mogelijk gescheiden houdt, laat dan het kieken niet wijzer zijn dan de hen en laat ons niet alles op één hoop gooien. De leider van de groep-Kees heeft zich bereid verklaard te helpen en heeft zijn hele groep erbij ingeschakeld. Wanneer *Beukema toe Water* niet zo welwillend was geweest met de heer *van Schaik* samen te werken, had deze het niet voor elkaar gekregen, want de heer *Beukema* had langdurige ervaring. Langzamerhand wijzigde het karakter van de berichtgeving zich. Men zou bij de B.S. niet met een staand leger tegen de Duitsers vechten. De doorbraak van de geallieerden ontwikkelde zich niet op de manier, die men zich had voorgesteld. De rapporten van de heer *van Schaik* dienden voornamelijk voor „de overkant", zo meent hij zelf.

52365 e.v. *(van Schaik)*

In Januari 1945 kreeg de heer *van Schaik* zelf het idee, dat hij volslagen overbodig werk deed, want wat hadden de geallieerden eraan, wanneer zij van de separate groepen rapporten kregen, als hij die verzamelde en nog eens opstuurde? Dat was gewoon een doublure, behalve dan, dat er enigszins wilde groepen waren, welker berichten men als verstandig mens kon afzwakken of die men tegen berichten van andere groepen over hetzelfde onderwerp kon afwegen. Men kon echter aannemen, dat men dat te Londen of Eindhoven ook op de een of andere manier kon doen. De heer *van Schaik* had dus het idee, dat hij monnikenwerk zat te doen. Toen kwam er een line-crosser van de G.D.N. Dat was ir. *F. J. Damen*. De heer *van Schaik* had met deze al eerder contact gehad over vragen, verband houdende met de berichtgeving. Hij vertelde, dat men in Eindhoven de rapporten van de heer *van Schaik* buitengewoon op prijs stelde, en dat men er op aandrong met die rapporten door te gaan en te zorgen, dat zij sneller doorkwamen. De heer *van Schaik* moest ook met de telegrammen doorgaan. De belangrijke gedeelten uit die rapporten werden namelijk overgeseind. Naderhand heeft de heer *van Schaik* van de heer *Pot* gehoord, wat de reden van het door de heer *Damen* overgebrachte verzoek was. De heer *Pot* vertelde hem, dat het voor hem veel gemakkelijker was. Er waren groepen, welker berichten onverwacht niet doorkwamen. De heer *van Schaik* had echter een weg, die het goed deed; eens in de week kwam de hele zaak bij de heer *Pot* op tafel. De anderen deden het ook wel, maar dat liep toch wel eens in

het honderd. Men had er dus aan de overkant blijkbaar wèl iets aan. De heer *van Schaik* gaf bij die verzamelde rapporten ook op, van welke groepen die berichten kwamen. Hij heeft dat zeer bewust gedaan, omdat hij niet de indruk wilde vestigen, dat er een nieuwe aparte groep bezig was, en omdat men anders misschien ging denken, dat de heer *van Schaik* de gehele spionnage in Nederland had geleid. Niets was minder waar! Hij kreeg alleen de rapporten van anderen en compileerde die. Toen hij in April 1945 werd gearresteerd, heeft de heer *Beukema toe Water* zijn werk voortgezet.

52379 e.v. *(van Schaik)*

De heer *Kok* deed soortgelijk werk. Hij combineerde het materiaal, dat bij de O.D. binnenkwam, ook van andere groepen, en vatte dat samen. Hun taak was verdeeld. *Kok* bemoeide zich met versterkingen, waterwerken enz. en de heer *van Schaik* met troepenbewegingen. De heer *van Schaik* vermoedt, dat *Kok* voor Dolle Dinsdag hetzelfde heeft gedaan als na Dolle Dinsdag en dat er met betrekking tot de berichtgeving over de troepenbewegingen een vacuum is geweest tussen de arrestatie van *Tonnet,* die voordien hetzelfde werk deed als later de heer *van Schaik,* en zijn eigen optreden.

De heer *van Schaik* heeft veel hulp ontvangen van de heer *Stikker,* de huidige Minister van Buitenlandse Zaken. Door de aard van het werk van de heer *van Schaik* kon hij verschillende groepen in de industrie en de nijverheid bereiken, maar bijvoorbeeld met de diamantindustrie had hij niets te maken. De heer *Stikker* heeft hem daarbij buitengewoon goed geholpen.

54867 e.v. *(Kok)*

De heer *Kok* heeft verklaard, dat hij over de verschillende verbindingen, die bestonden, heel wat materiaal, dat door de O.D. was verzameld, heeft kunnen verzenden.

In het geheel zijn 1060 tekeningen op deze wijze naar Engeland gezonden en aldaar ook aangekomen. Tot 10 Mei 1945 werden ten behoeve van Sectie V in het geheel 2400 filmnegatieven en ruim 4000 lichtdrukken vervaardigd. Het materiaal ging zowel naar Engeland als naar Eindhoven. Van de calques van de tekeningen werden lichtdrukken vervaardigd, die even groot waren als de calques zelf, maar van de lichtdrukken, die zwart op wit waren, werden fotografieën gemaakt, kleine filmpjes, die verdund werden en bestemd waren voor Engeland; de witdrukken zelf werden in de koeriersdiensten opgenomen en gingen naar de sectiehoofden van de gewesten in verband met de sabotagemaatregelen. Ook gingen ze naar het Zuiden door de linies. Van die tekeningen en rapporten werden aanvankelijk door de O.D.-fotografen films gemaakt, maar later gebeurde dit door de fototechnische dienst van het G.E.B. te Amsterdam. De trait d'union was dr. *Rutgers van der Loeff* van de fototechnische dienst van het G.E.B., die zijn directie er niet van op de hoogte stelde, en de heer *Karels.* Dit was een apparatuur, welke die van elke fotograaf overtrof.

76004 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat hij, wat de inlichtingendienst betrof, vertrouwen had in de O.D. Toen de heer *Somer* in 1942 uit Nederland wegging, werkte deze organisatie bijzonder goed. Wat het B.I. later aan inlichtingen van de O.D. heeft gekregen is eerste klas werk geweest. Vooral de rapporten over de inundaties waren goed. De O.D. had zijn eigen verwerkcentrale. Van alle zijden kwamen de berichten binnen, waaruit de O.D. de conclusies trok, daarover rapporten opstelde en deze naar het B.I. zond.

76262 e.v. *(Somer)*

In de loop van 1944 had de coördinatie van de illegaliteit plaats gevonden en was te Amsterdam het hoofdkwartier voor de inlichtingen gevestigd. Hierdoor kon het B.I. veel gemakkelijker werken, want bij de centrale werden de berichten meteen geschift en zodoende kwamen er geen „duplicaties" meer voor. Hierdoor is veel dubbel werk voorkomen. De heer *Somer* meent, dat hij de weekoverzichten van mr. *van Schaik* nooit heeft gezien; doch uit deze weekoverzichten werden naar het B.I. telegrafisch de voornaamste dingen doorgegeven. Het is heel goed mogelijk, dat de rapporten ook nog over de rivieren werden gestuurd. Er kwamen over verschillende koerierslijnen rapporten binnen; deze werden steeds direct op de militaire afdeling ontpakt en uitgezocht, daarna vertaald en dezelfde nacht gingen de copieën nog door naar de Canadian Army, die met haar intelligence in hetzelfde gebouw als het B.I. huisde, zodat de heer *Somer* geen kans zag alle rapporten door te lezen. Er kwamen ook stapels rapporten van de G.D.N., groep-Albrecht, Packard-groep, enz. binnen.

§ 6. *Luctor et Emergo; Fiat Libertas.*

42349 e.v. *(Kielstra)*

Mr. *J. M. Kielstra* heeft verklaard, dat er indertijd een groep was, die in de eerste plaats zorgde — dat is begonnen in 1942 — voor het overbrengen van personen van Nederland naar Engeland, via Frankrijk en Spanje. Tevens werden berichten overgezonden van militaire en politieke aard. Dat was de groep-Luctor et Emergo. Door allerlei omstandigheden is dat later Fiat Libertas geworden.

Bij de groep is de heer *Kielstra* actief werkzaam geweest van Juli 1943 af. Fiat Libertas verzond alleen berichten en in nauwe samenwerking daarmede — het waren dezelfde mensen — was er een aparte route, St. John geheten, waarover personen gingen. Voor deze route was speciaal de heer *Gerbrands* uit Engeland overgekomen. Er zijn moeilijkheden geweest, doordat een agente van de Sicherheitsdienst *(Annie van Leeuwen)* in deze groep heeft gepenetreerd. Er zijn toen twee van hun mensen gepakt. Dat is in October 1943 geweest. Dat was tevens het einde van Fiat Libertas. Omdat de zaak toen stuk was gegaan, hebben de heer *Kielstra* en zijn medewerkers een nieuwe weg naar Zwitserland gemaakt, die de B-lijn werd genoemd. Tezelfder tijd hebben zij contact gekregen met de man, die uit Zwitserland was gestuurd door generaal *van Tricht,* die nl. wat moeilijkheden had gekregen in Zwitserland met betrekking tot de weg-A, de Zwitserse weg.

42435 e.v. *(mej. Roosenburg)*

Mejuffrouw *H. J. Roosenburg* is, naar zij meent in Mei of Juni 1943, in contact gebracht met *Piet Gerbrands.* Deze was in opdracht van Engeland bezig met het maken van de route St. John over Frankrijk, de Pyreneeën naar Portugal en tegelijk had *Jan Wannée* een verbinding met België, waarlangs hij berichten stuurde. Dat werkte door elkaar. Als zij naar België ging om iemand weg te brengen, nam zij tegelijk berichten mee. Dat is een tijd geregeld doorgegaan. Toen zij in September 1943 terukwam, bleek, dat *Wannée* en *Nel Lind* waren gepakt. *Bert Jonkers, Adri Gerbrands* en zij zijn toen weer opnieuw begonnen. Zij heeft een ander contact in België gezocht, omdat zij het contact van *Wannée* niet meer vertrouwde. Terwijl zij tegelijkertijd nog doorging met het wegbrengen van mensen over de route St. John, trachtte zij berichten naar Genève te sturen. Aangezien er iets niet klopte, is zij zelf naar Zwitserland gegaan en heeft zij daar het contact met generaal-majoor *van Tricht* tot stand gebracht, waaruit de weg-B is voortgekomen.

48919 e.v. *(mej. Lind)*

Mejuffrouw *N. E. Lind* heeft medegedeeld, dat zij in 1940 voor het eerst illegaal werk heeft gedaan in de vorm van het zorgen voor bonkaarten voor onderduikers, enz. Dit breidde zich uit totdat zij in contact kwam met de burgemeester van Deil, *Kolff,* die later omgekomen is. Het werk van burgemeester *Kolff* bracht mede het helpen van die onderduikers, die naar zijn oordeel werkelijk geholpen moesten worden en naar verschillende adressen gebracht. Hij is gearresteerd en dientengevolge begon pater *Kloeg,* die zij daar ook ontmoet had, met een nieuwe groep, o.m. met *Wannée* en *Veterman.* Zij was daarbij ook betrokken en kwam later in contact met *Gerbrands.* Toen deze naar Nederland werd gestuurd, had hij de opdracht met haar contact te zoeken. Dat is gebeurd in Maart 1943, toen zij zelf al ondergedoken was. Het werk breidde zich toen uit met het wekelijks brengen van de post, die voor Londen bestemd was. De berichten gingen via Brussel naar Engeland. De practijk heeft aangetoond, dat lang niet alle berichten op de plaats van bestemming zijn aangekomen. Ook de verzorging van piloten heeft de groep ter hand genomen, omdat *Wannée* meende, dat hij contact had kunnen maken met iemand te Brussel, die deze piloten werkelijk naar Engeland hielp. Het werk in de tijd, dat mejuffrouw *Lind* met *Gerbrands* heeft gewerkt (van Maart tot September 1943, toen hij naar Engeland is vertrokken), was zeer intensief en gevarieerd: piloten wegbrengen, spionnage, berichten verzamelen, collega's van *Gerbrands* helpen aan persoonsbewijzen, omdat de Engelse zeer slecht waren. *Gerbrands* had aan mejuffrouw *Roosenburg* de opdracht gegeven om de transporten verder in het buitenland te verzorgen, omdat zij uitstekend Frans sprak en zeer handig was; mejuffrouw *Lind* regelde hier te lande met de mensen de kwestie van de papieren en het geld, dat zij ook van Engeland uit hier kregen. *Gerbrands* ging 2 September 1943 naar Engeland. De eerste maatregelen ter uitvoering werden getroffen. Mejuffrouw *Lind* is gepakt. Toen heeft mejuffrouw *Roosenburg* met nieuwe relaties de lijn in orde gemaakt; zij heeft *Pahud de Mortanges* naar Zuid-Frankrijk gebracht.

48941 e.v. (Mej. *Lind*)

De groep Luctor et Emergo was een zeer kleine groep en eigenlijk bestemd om het werk van burgemeester *Kolff* voort te zetten. Pater *Kloeg* bracht voor de heer *Kolff* berichten. Toen Pater *Kloeg* werd gearresteerd, heeft dit een tijd stop gestaan. Daarna is het opnieuw begonnen en *Wannée* en *Veterman* hebben met een kleine kring van mensen overal informaties verzameld, waar zij die konden krijgen, b.v. op economisch gebied. De berichten kwamen in Brussel, maar later is wel gebleken, dat Brussel de zaak niet altijd doorgestuurd heeft of dat de berichten voor Engeland niet zijn gekomen op de plaatsen, waar de groep verwachtte, dat zij zouden komen. Voordat *Gerbrands* hier was, was er al een wekelijkse post via Weert naar Brussel. Mejuffrouw *Lind* heeft zich eigenlijk altijd beziggehouden met de activiteit in Nederland. De berichten, die deze groep verzond, lagen niet allereerst op militair gebied, doch op economisch gebied. Eigenlijk waren zij vrij veelzijdig. Mejuffrouw *Lind*

heeft niet zozeer medegewerkt aan de opsporing ervan. Er waren allerlei relaties, o.a. *Veterman* zelf en relaties van *Veterman*. Voor transport naar Weert zorgde mejuffrouw *Lind* en te Weert zorgde men ervoor, dat de berichten verder kwamen naar Zwitserland. De mensen die naar Zwitserland wilden, gingen ook bij Weert de grens over. Er kwamen over Radio Oranje boodschappen van *Gerbrands*. Daaruit bleek de aankomst van de rapporten van Luctor et Emergo. Omdat er verschillende groepen waren, die de naam Luctor et Emergo hadden, werd op verzoek de naam later in Fiat Libertas veranderd. Men kreeg n.l. in Engeland bericht van verschillende groepen, welke blijkbaar haar berichten stuurden onder de naam Luctor et Emergo.

Mejuffrouw *Lind* is 27 September 1943 gearresteerd. *Joke Folmer* had haar geholpen bij het laten onderduiken van piloten. Zij was zeer jong, maar zeer actief. Toen mejuffrouw *Lind* werd gepakt, kwamen er weer aanvragen van de O.D., waarna *Joke Folmer* het werk heeft voortgezet.

52961 e.v. (Mej. *Folmer*)

Mejuffrouw *J. M. Folmer* deelt mede, dat zij zich in het bijzonder einde 1943 en begin 1944 heeft beziggehouden met het overbrengen van piloten. Zij was hiermede reeds bezig in 1942 en is in 1943 met mejuffrouw *Lind* in contact gekomen. Mejuffrouw *Folmer* deed dit werk reeds voor pater *Kloeg*. Zij zorgde niet alleen voor piloten, maar ook voor Franse en Belgische krijgsgevangenen, die naar het Zuiden gingen. De grote stroom is in 1944 gekomen. Einde 1943 werd het reeds dagelijks werk. Zij hielp er toen soms van 6 tot 11 op één dag. Langzamerhand had zij ontzettend veel mensen leren kennen en na verloop van tijd wist zij, dat zij die of die piloten kon wegbrengen. Wanneer er piloten waren, kreeg zij een telefoontje; ook ontving zij telexberichten, die iedere avond werden doorgezonden. Daarop stond dan, waar een vliegtuig was neergestort. Zij belde dan de jongens in de buurt op. Meestal hadden die dat bericht ook reeds en anders gingen ze de boerderijen af en zorgden voor persoonsbewijzen en kleren. Mejufrouw *Folmer* kreeg die telexberichten o.a. uit Zeist, van mensen, die op het politiebureau werkten. In die berichten stond altijd, wanneer er een vliegtuig was neergestort, hoeveel mensen er bij waren, hoeveel er waren omgekomen. Meestal was het op de minuut af. Dat waren dus telexberichten aan de politie. Zij moest er natuurlijk rekening mede houden, dat er een provocateur tussen die piloten zat. Dat is ook tweemaal gebeurd. Mejuffrouw *Folmer* heeft dit aan de jongens van de L.O. gezegd, die hiermee korte metten hebben gemaakt. Zij had een lijst met vragen. Aan de eerste lijst, die zij kreeg van *Nel Lind*, heeft zij veel kleinigheden van de piloten zelf toegevoegd. Die lijst was ontzettend uitgebreid geworden. Meestal merkte men het na tien vragen wel, wanneer ze verkeerd waren. Ze bleven dan bij de boer en mejuffrouw *Folmer* waarschuwde de jongens van L.O./L.K.P. De twee provocateurs, die mejuffrouw *Folmer* kende, zijn doodgeschoten. Zij heeft ongeveer 320 mensen over de grens gebracht, waaronder naar schatting 180 piloten. In April 1944 is zij gearresteerd en vijf maal ter dood veroordeeld. Zij heeft te Scheveningen en Vught en daarna te Utrecht gevangen gezeten. Op Dolle Dinsdag is de gehele gevangenis geëvacueerd, waarna zij naar Nacht- und Nebelgevangenissen in Duitsland is gebracht, waar nooit werd gelucht, geen dokter kwam, enz.

53103 e.v. *(Wannée)*

De heer *J. C. Wannée* heeft verklaard, dat hij contact had opgenomen met iemand, die hij ambtelijk wel kende, n.l. met mr. *Kolff*, burgemeester van Deil. Tenslotte hebben de heer *Kolff* en de heer *Wannée* afgesproken, dat zij zouden trachten een bron van inlichtingen te vormen, die in ieder geval, wat de feiten betrof, juist zou zijn en waarnaast zij tevens de diverse verlangens konden kenbaar maken. Mr. *Kolff* kende zeer veel mensen, die tevoren belangrijke functies hadden gehad en de heer *Wannée* zou trachten een weg te vinden voor de post naar Engeland. Voor wat dit laatste betreft, is het inderdaad ook wel gelukt. De eerste keer, dat hij daarvoor naar Brussel ging, heeft hij zich gewend tot de heer *Caillie*, directeur-generaal van de middenstand, om hem te vragen of hij een mogelijkheid wist voor het regelmatig verzenden van post naar Engeland. De weg is hem gewezen door pater *Kloeg*, die al eerder enige illegale crossings naar België had gemaakt. De heer *Caillie* beloofde hem, dat hij moeite zou doen om een verbinding tot stand te brengen. Met dit resultaat is de heer *Wannée* naar Nederland teruggegaan. Toen bleek hem echter, dat mr. *Kolff* enige dagen tevoren was gearresteerd. Daarop is de heer *Wannée* toch weer naar België teruggegaan, waar bleek, dat de heer *Caillie* eveneens was gepakt. De heer *Wannée* heeft toen een andere weg gevonden via een door Engeland in België gedropte agent, *Edouard Cleeren*. Bij terugkomst heeft de heer *Wannée* getracht de contacten van de heer *Kolff* op te nemen. De heer *Bannier* van Overzeese Gebiedsdelen, die ook weer met verschillende personen in verbinding stond, (o.a. met de heer *van Royen*

en verschillende secretarissen-generaal) heeft daarop geregeld voor verslagen gezorgd en andere inlichtingen bij elkaar gegaard. De heer *Wannée* is daarop weer naar Brussel gegaan om een en ander wat intensiever te regelen, maar werd bij een razzia gevangen genomen. Hij heeft zes weken te Brussel onder valse naam gevangen gezeten, is echter weer vrijgekomen en naar Nederland teruggegaan. In die zes weken heeft iemand anders van de organisatie een rapport meegegeven aan iemand, die toevallig naar Engeland uitweek. De heer *Wannée* heeft dit rapport zelf kort daarop met verschillende andere stukken als eerste zending via de Brusselse weg verstuurd. Geruime tijd daarna is inderdaad de zinspreuk: Luctor et Emergo doorgekomen. De naam Luctor et Emergo is door meer mensen gebruikt. Later is de organisatie op verzoek van majoor *Somer* dan ook omgedoopt in Fiat Libertas. Er bleken namelijk meerdere organisaties te zijn, die Luctor et Emergo heetten. Toen de heer *Wannée* dus einde 1942 dat bericht doorkreeg, was de zaak in zoverre rond, dat hij een weg had. Hij is daarvan gebruik blijven maken, zolang hij dit werk heeft gedaan. Hij had echter nog een andere overgang, die hij later meer heeft gebruikt, n.l. de overgang Baarle-Nassau. Ook heeft de heer *Wannée* wel eens gebruik gemaakt van iemand te Maastricht, wiens naam hij zich echter niet meer herinnert.

De heer *Wannée* heeft altijd zelf de zending naar Brussel gebracht, een enkele uitzondering daargelaten. De groep Fiat Libertas deed er eigenlijk ook nog iets anders bij, al kwam dat eerst later op de proppen. Zij probeerde n.l. Engelse en Amerikaanse vliegers, wier vliegtuig was neergeschoten, ook via Brussel weer naar hun basis terug te brengen. De heer *Wannée* heeft met *Nel Lind* afgesproken, dat zij het Nederlandse gedeelte zou verzorgen. Hij heeft gewerkt tot 29 September 1943, op welke datum hij gearresteerd is.

De heer *Veterman* was de falsificatieman. Hij is er eigenlijk later pas bijgekomen. *Eduard Veterman* was o.a. schilder en zag kans de diverse moeilijkheden van het persoonsbewijs op te lossen door diverse letters en de ondergrond te tekenen, hetgeen nogal een moeilijk werk was. Later is dit uitgebreid tot een soort van falsificatiecentrum. Dit is eigenlijk uitsluitend het werk van *Veterman* geweest; met de rest heeft hij vrijwel nooit te maken gehad.

De zendingen met berichten waren soms omvangrijk, soms ook niet. Meestal, wanneer de zaak omvangrijk was, en de materie zich daartoe leende, werden de bescheiden gefotografeerd. Het verzamelen van de berichten in Nederland haperde ook wel eens, maar over het algemeen ging het wel goed. De heer *Wannée* stelde zich voor, van verschillende personen, die over bepaalde situaties konden oordelen, rapporten te krijgen over de toestand van het ogenblik en over hun visie op de mogelijkheden en wenselijkheden na de oorlog. Men vroeg dan wel eens, of de heer *Wannée* daartoe opdracht had. Dit leverde soms moeilijkheden op. Hij herinnert zich een hoogleraar, directeur van een van de grootste banken, gevraagd te hebben een financieel en economisch verslag samen te stellen. Deze antwoordde echter, — misschien omdat hij de heer *Wannée* niet kende of de introductie niet au sérieux nam, en anderzijds omdat hij meende, dat er daarvoor een speciale opdracht uit Engeland moest zijn —, dat hij dit niet zonder opdracht kon doen, hetgeen de heer *Wannée* ook wel kon billijken. De bedoeling was eigenlijk geweest zuiver op economisch en politiek terrein te werken, maar later zijn er ook berichten van militaire aard bijgekomen. Dat was een gevolg van het feit, dat de militaire medewerker van een bevriende organisatie op een gegeven moment niet meer in staat was zijn producten naar Engeland te sturen. Hij heeft toen van de weg Fiat Libertas gebruik gemaakt. Het was de latere kapitein *de Geus* van het B.I., die zijn zendingen merkte met L 63.

53137 e.v. *(Wannée)*

Met betrekking tot de agent *Gerbrands* meent de heer *Wannée,* dat hij ongeveer April 1943, toen hij te Brussel was, over de lijn een bericht kreeg nagestuurd van *Nel Lind,* waarin zij mededeelde, dat er in Nederland een Engelse agent was gedropt; zij vroeg hem, of hij voor die Engelse agent een telegram wilde doorsturen, waarin hij in het kort vertelde, wat er met hem en het vliegtuig, hetwelk hem vervoerde en dat was neergeschoten, was gebeurd. Dat bericht heeft de heer *Wannée* voor hem via de Brusselse zender doorgestuurd. Het heeft heel lang geduurd, voordat hierop is gereageerd. De heer *Wannée* meent te kunnen zeggen, dat er niet op dit bericht is gereageerd. Later, toen ditzelfde bericht ook via een Nederlandse zender was doorgegeven, is hierop gereageerd. De heer *Wannée* heeft eigenlijk betrekkelijk weinig met de werkzaamheden van *Gerbrands* te maken gehad, omdat deze een speciale opdracht had n.l. een route van Nederland via Spanje naar Engeland te maken voor bijzondere nader omschreven gevallen.

De heer *Wannée* heeft na de oorlog een groot gedeelte, maar niet alle dingen, die hij heeft verzonden, gezien. Hij herinnert zich, dat er geen enkele militaire tekening bij was en dat er ook verschillende

rapporten ontbraken. Zijdelings contact heeft hij nog gehad met een andere agent n.l. *Dignus Kragt, Dick Kay*. Deze opereerde onder de naam *Frans Hals*. De heer *Wannée* meent, dat hij door B.I. of door een Engels bureau is gedropt om het pilotenwerk te verzorgen.

§ 7. *De groep-Kees*

Over zijn werkzaamheden in de groep-Kees heeft de heer *L. Pot* te Londen een rapport opgesteld. Daarin deelt hij mede, dat in Februari 1941 jhr. *P. F. Feith* hem verzocht te willen helpen bij het opzoeken van gegevens van militaire waarde. Hoewel deze opdracht zeer vaag was, en de heer *Pot* niet wist, hoe *Feith* zijn berichten verwerkte, had hij voldoende vertrouwen in hem om hieraan mede te werken. In Juli 1941 kwam *Feith* door een ongeluk om het leven. Hierdoor werden de werkzaamheden beëindigd, daar de heer *Pot* niet kon uitvinden, hoe *Feith* zijn berichten verder doorstuurde. In een van de eerste dagen van Maart 1942 ontmoette de heer *Pot* ten huize van jhr. *Maarten Reuchlin* te Rotterdam jhr. mr. *E. W. de Jonge*. Deze vertelde, dat hij 8 dagen te voren te Katwijk aan land was gezet met de opdracht waarnemingen op verschillend gebied te doen. Hij verzocht hem behulpzaam te willen zijn bij het volbrengen van het militaire gedeelte van zijn opdracht, hetgeen de heer *Pot* in principe gaarne aannam, al was hij geheel onkundig van alles wat het Duitse leger betrof. Ongeveer half Maart gaf *de Jonge* aan Engeland zijn medewerkers per radio door, waarbij *Dirk* de schuilnaam van de heer *Pot* was. De andere medewerkers kende de heer *Pot*, behalve *E. van Driel van Wageningen (Pim)* en *C. C. Dutilh (Evert)*, slechts onder hun schuilnamen. De laatste was niet bij de medewerkers opgegeven, maar zorgde voor de meest uiteenlopende hulpdiensten als verzorging van bonnen, koeriersdienst en codewerk. *Reuchlin*, die zelf geen actieve rol speelde, was van alle medewerkers op de hoogte en fungeerde als waarschuwer in geval van onraad. Zijn militaire verkenningen begon de heer *Pot* in Den Haag met het plan van daar uit verder te werken. Gebrek aan routine en geringe kennis over de opbouw van het Duitse leger maakte het in den beginne moeilijk iets van betekenis te vinden. Voornamelijk de kustversterkingen zijn in die tijd verkend, waarbij opviel de systematiek, die daarin te vinden was. Na enige tijd bleek, dat de heer *Pot* dit werk onmogelijk alleen kon doen, omdat het gebied te groot werd. In de eerste plaats bracht hij *Dutilh* zo veel mogelijk op de hoogte met de bedoeling, dat deze Noord-Holland zou bezoeken. Te Leiden had hij als medewerker *J. W. van den Wall Bake*, eerste-luitenant der cavalerie. Deze laatste werd echter in Mei 1942 naar een krijgsgevangenenkamp gebracht. Zijn bevindingen besprak de heer *Pot* tweemaal per week met *de Jonge*, die hij dan opzocht bij *van Driel* te Rotterdam. Zij bespraken de verschillende moeilijkheden dan en begonnen zodoende steeds beter op de hoogte te komen. Als communicatiemiddelen beschikten zij over 2 radiotoestellen, omdat het reservetoestel, dat voor een andere groep was meegenomen, niet afgeleverd kon worden, daar deze groep inmiddels al gearresteerd was. Te Noordwijk hadden zij een huis gehuurd aan de Rembrandtlaan, genaamd de Duindistel. Het was de bedoeling van dit huis uit te opereren in samenwerking met vaartuigen, die 's nachts aan de kust kwamen. Ongeveer half Mei zagen zij, hoe het toen mis ging, maar zij hoorden de volgende dag reeds, dat de gunboat goed was aangekomen. Ook verstuurden zij brieven in de briefcode naar Zweden en Zwitserland, hetgeen zij echter gezien het vele werk meer als reserve wilden houden. *De Jonge* was in onderhandeling met iemand van de radio, die bereid was mededelingen, in de briefcode gesteld, over te brengen. Naar de heer *Pot* meent, is deze wijze van communicatie nooit tot stand gekomen, evenmin als het schrijven in de krant met behulp van deze code. Alle berichten werden verzonden onder de naam *Henk (van der Plas)*.

Toen de heer *Pot* op 22 Mei 1942 een samenkomst met *de Jonge* te Rotterdam in het huis van *van Driel van Wageningen* had, werden zij korte tijd, nadat nog een zekere *Lex*, die *de Jonge* als afgezant van *Vorrink* kwam bezoeken, zich bij het gezelschap had gevoegd, door de Gestapo overvallen. Direct hadden deze lieden in de gaten, dat het persoonsbewijs van *de Jonge* niet in orde was. Bovendien lagen er veel bezwarende spullen op tafel, die de heer *Pot* juist had meegebracht. Direct na de arrestatie werden zij elk in een afzonderlijke auto naar Den Haag naar het Gestapo-bureau Binnenhof 4 overgebracht. Gedurende 12 uren achtereen werd de heer *Pot* daar ondervraagd. Tijdens dit verhoor heeft hij voorgegeven *de Jonge* niet te kennen, maar daar aanwezig geweest te zijn om *van Wageningen* te spreken te krijgen. Na deze ondervraging werd hij overgebracht naar Binnenhof 7, waarbij hij begeleid werd door 2 met pistolen gewapende lieden. Toen hij zich plotseling omdraaide en wegspurtte, losten zijn bewakers nog enkele schoten, die

niet raak waren. Het was toen ongeveer 11 uur, zodat hij gemakkelijk in het publiek kon verdwijnen. Direct heeft hij toen *Reuchlin* gewaarschuwd om de anderen op de hoogte te brengen. Helaas waren niet allen te bereiken, daar zij met de Pinksterdagen uit de stad waren. *Van Driel van Wageningen* werd enige dagen later gearresteerd. Ook de marconist werd een week later te Amsterdam gepakt. Hij werd ongeveer gelijk gearresteerd met een ingenieur van de Nederlandse Seintoestellen Fabriek, die hem behulpzaam was bij het repareren van een van de radiozenders. Na de ontvluchting van de heer *Pot* is de Gestapo zijn familie en kennissen nagegaan om te zien, of hij zich daar ophield. Toen zij daar geen succes mee hadden, hebben zij zijn vader en moeder gearresteerd en die gedurende een half jaar in de strafgevangenis te Scheveningen vastgehouden.

In samenwerking met *C. C. Dutilh* heeft hij toen de zaken voortgezet, wat het militaire gedeelte betrof. In het begin deden zij het zo, dat *Dutilh* reisde en hij (de heer *Pot*) de gegevens verwerkte. Toen de heer *Pot* na enige tijd weer in het bezit van een vals persoonsbewijs was gekomen, deden zij al het werk samen. Zij hebben getracht door middel van brieven, gesteld in de briefcode, die *de Jonge* had meegebracht, bekend te maken wat er gebeurd was. *Dutilh* had deze code, omdat hij gemakkelijker schreef en daardoor *de Jonge* van veel werk ontlastte. De heren *Pot* en *Dutilh* hebben zich er op toegelegd de opbouw van de Duitse Wehrmacht beter te leren kennen. Voor dit doel hebben zij toen een groot aantal Duitse boeken, tijdschriften, reglementen en voorschriften aangeschaft. Vooral in de tijd, toen hij zich nog niet op straat durfde te vertonen, had de heer *Pot* genoeg tijd om deze lectuur voldoende te bestuderen. Vervolgens zijn zij op zoek gegaan naar middelen om hun gegevens door te zenden. Door bemiddeling van *O. Mohr,* uit Amsterdam, slaagden zij er in de berichten af te geven, die naar deze zei, via België werden verzonden. Zij hebben echter nooit van die kant enig antwoord of zekerheid, dat het werkelijk ontvangen werd, gekregen. Bij een poging om een beter contact te krijgen, kwamen zij in relatie met de arts *Bolle* te Pijnacker, waar in de loop der tijden verschillende parachutisten onderdak hadden gevonden. Deze zeide wel iemand te weten, die hen kon helpen. Hierdoor kwamen zij in verbinding met een zekere *Dick*, een helper van *Jan (Emmer),* die enige tijd bij de familie *Bolle* had vertoefd. Doordat zij alles, wat *Dick* vertelde, met de nodige critiek controleerden, kwamen zij tenslotte tot de conclusie, dat *Dick* een foute figuur moest zijn.. Zij wisten uit te vinden, dat *Dick* een provocateur, een rechercheur van de politieke afdeling van de Haagse politie was. Zij wisten echter uit zijn handen te blijven, maar *Dutilh* werd sindsdien ook door de politie gezocht. Hun namen zijn echter nooit in het Politieblad verschenen.

De opbouw van hun eigen organisatie hebben zij in die tijd ook gewijzigd. Het werk werd te omvangrijk om het samen te kunnen doen. Zij hebben door middel van *S. de Koe* de beschikking gekregen over een aantal studenten, die hun geschikt voorkwamen om aan dit werk mede te doen. Hun namen zijn niet bekend. Door middel van *de Koe (Hugo)* liet de heer *Pot* hun een instructie toekomen, hoe zij moesten werken. Wekelijks maakten zij een rapport van hun bevindingen in hun rayon. Oorspronkelijk waren dergelijke agenten alleen in het Westen van het land, maar na enige tijd is het uitgebreid tot vrijwel het gehele land. *Dutilh* en *Pot* reisden het land door om hun mededelingen te verifiëren en zelf op de hoogte te blijven van hetgeen er gebeurde. Op die manier waren zij niet geheel afhankelijk van rapporten en konden zij hun agenten aanwijzingen geven om hun werkwijze te verbeteren. In het begin van 1943 kregen zij door bemiddeling van mr. *L. Bosch* ridder *van Rosenthal,* een zoon van de commissaris der Koningin in de provincie Utrecht, de gelegenheid om berichten naar Zwitserland te verzenden. De eerste keer deden zij het met het rapport E. 49. Zij hadden dit in de loop van de maand Januari opgesteld en kregen daarop begin Maart 1943 een antwoord gedateerd 15-2-43 en genummerd 1427. In dit schrijven werden enige dingen gevraagd, die de heer *Pot* bij de opstelling van de rapporten E 70 en E 72 zo goed mogelijk heeft proberen te beantwoorden. Bij de uitbreiding van het gebied hunner werkzaamheden kwam *Dutilh* in contact met *Boerema* en *Oosterhuis,* die de heer *Pot* beiden kende uit zijn diensttijd. Deze laatsten stelden hen in staat hun berichten naar Zweden te verzenden. *Dutilh* kwam bij hen onder valse naam, maar met een introductie van de heer *Pot.* Hoewel de heer *Pot* met deze 2 wegen om berichten te verzenden reeds zeer tevreden was, wilde *Dutilh* ook over radioverbindingen beschikken om op die manier de recente veranderingen door te geven.

Hierdoor kwam *Dutilh* in aanraking met een persoon, die zich *Anton* noemde en die voorgaf uit Engeland te zijn gekomen om sabotage te bedrijven. Deze beweerde tevens over radioverbindingen te kunnen beschikken. Zij hebben hem een aantal korte berichten (E. 60 tot E. 68) gegeven. *Dutilh* bracht enige groepen, waarvan het hun

bekend was, dat zij sabotage pleegden, in contact met *Anton.* Dit waren de arts *Gerrit Kastein,* een communist, en *Pahud de Mortanges,* een student te Delft. Hoewel de heer *Pot Anton* van het begin af wantrouwde vanwege enige uitlatingen, die niet juist konden zijn, vertrouwde *Dutilh* hem volkomen. Pas toen *Kastein* begin Maart in Delft was gepakt op een dag, dat hij een afspraak had met *Anton,* begon ook *Dutilh* iets te twijfelen. *Dutilh* liet hem toen weten, dat hij hem liever niet zelf wilde zien, maar de berichten aan een tussenadres wilde afgeven. *Anton* gaf hem toen op: *Wilton* (met rood haar) te Rotterdam. Op 10 Maart 1943 zou *Dutilh Wilton* ontmoeten. Van deze tocht is *Dutilh* niet teruggekeerd. Bij navraag bleek, dat *Anton* tegen *Wilton* had gezegd, dat hij *Dutilh* zelf nog eens wilde spreken. Tevens bleek, dat op 9 Maart *Pahud de Mortanges* met zijn medewerkers waren opgepakt, waardoor de figuur *Anton* voldoende duidelijk was geworden.

De heer *Pot* verliet zijn kwartier en reisde naar het Noorden om te horen, of er ook een mogelijkheid bestond om weg te komen. Hem werd aangeboden om 2 dagen later te vertrekken. Aangezien met zijn vertrek ook de gehele organisatie zou ophouden, kon hij dat niet doen. Als opvolger heeft hij toen genomen *S. de Koe,* terwijl de functie van *de Koe* door een van hun vroegere agenten werd ingenomen. Aangezien zijn vertrek eerst op 15 April kon plaats vinden, had hij voldoende tijd om nog een rapport klaar te maken. Het vertrek op 15 April ging echter ook niet door, waardoor hij weer een maand de tijd had. Hij werkte de laatste maand weer net als vroeger, maar nu samen met *de Koe,* omdat hij er aan begon te twijfelen, of er van vertrekken nog wel iets zou komen. In de eerste helft van Mei maakte hij het rapport E. 72, dat hij op zijn reis meenam en bovendien op de gebruikelijke manier naar Zwitserland verzond. De belangrijkste gegevens, die hij vernam na het afsluiten van E. 72 (15 Mei) tot aan zijn vertrek (29 Mei) heeft hij op sigarettenpapier geschreven en meegenomen. In Zweden heeft hij ze uitgetikt voor verdere verzending. Met zijn opvolger *S. de Koe* heeft de heer *Pot* afgesproken, dat deze het werk zo mogelijk op dezelfde wijze zou voortzetten. *De Koe* zou zich nog een compagnon aanschaffen, opdat de continuatie zo veel mogelijk verzekerd zou blijven.

41517 e.v. *(d'Aulnis de Bourouill)*

De heer *d'Aulnis de Bourouill* heeft verklaard, dat de agent *de Jonge,* die nog door de heer *van 't Sant* was uitgestuurd en is omgekomen, de organisator is geweest van de groep, die later de Kees-groep heeft geheten. Deze groep was genoemd naar *Dutilh,* wiens voornaam *Kees* was; zij was eerst de E-groep van *Pot* en *de Jonge,* daarna heette die groep de H-groep onder *Siewert de Koe (Hugo)* en na 1943 begon deze groep pas de Kees-groep te heten. De heer *d'Aulnis de Bourouill* was de agent van het B.I., die met de Kees-groep contact heeft gehad.

43912 *(Bosch van Rosenthal)*

Jhr. mr. *L. H. N. F. M. Bosch* ridder *van Rosenthal* heeft verklaard, dat hem in de lente van 1943 de mededeling bereikte, dat *Kees Dutilh* vermoedelijk in de buurt van het station te Leiden, naar later bleek door *van der Waals,* was opgepakt en gevangengenomen. De opvolger van *Kees Dutilh,* die de heer *Bosch van Rosenthal* vluchtig kende, is bij hem gekomen. *Kees* had hem op bijzonder slimme wijze enkele mensen laten zien, zodat hij het gezicht kende. Het was *Leen Pot,* een vroegere student uit Delft, een van de wonderbaarlijkste figuren van de illegaliteit; door zijn ontzettende rust en ontzettende gemakzucht en voorzichtigheid was hij een ideale illegale werker. Van zijn legale beroep was hij inspecteur van het schoonmaakbedrijf „Cemsto". *Leen Pot* kwam zich dus voorstellen als opvolger. De heer *Bosch van Rosenthal* had via een andere vriend van *Kees Dutilh, Louis van Aken,* aan de groep laten weten, dat hij weer bereid was stukken te verzenden. Daarom kwam *Leen Pot* het contact weer opnemen. Later is *Pot* zijn opvolger komen voorstellen, voordat hij naar Zweden ging. Die opvolger bleek *Siewert de Koe* te zijn. Er kwamen toen weer regelmatig microfilms door en de heer *Bosch van Rosenthal* zorgde, dat deze via boden weggingen naar Zwitserland.

48968 e.v. *(Beukema toe Water)*

De heer *Beukema toe Water* heeft medegedeeld, dat *de Jonge* met o.a. een militaire opdracht omstreeks Maart 1942 van Engeland uit hierheen is gezonden. *De Jonge* heeft contact gekregen met *Pot,* die voornamelijk de militaire kant van zijn opdracht heeft uitgewerkt. *Pot* heeft op zijn beurt samengewerkt met *Dutilh.* Samen met *de Jonge* is *Pot* gearresteerd; hij is echter ontsnapt en heeft het werk voortgezet van Maart 1942 tot Mei 1943. In die tijd kwam hij geregeld bij de heer *Beukema toe Water* thuis. In Mei 1943 is *Pot* over Zweden naar Engeland gegaan en heeft hij de leiding van de militaire groep aan *de Koe* overgedaan. Van de werkzaamheden van de heer *Pot* was de heer *Beukema toe Water* ook op de hoogte. *De Koe* vroeg de heer *Beukema toe Water* zijn medewerkers te waarschuwen, ingeval hij zou worden gearresteerd. Deze had daartoe een lijst met alle werkelijke namen en adressen van alle medewerkenden,

die verspreid waren over het gehele land. In 1943 bevond de militaire bezetting zich voornamelijk in het Westen en Zuiden van het land. De Noordelijke en Oostelijke provincies waren minder sterk bezet. Omstreeks half December 1943 kreeg de heer *Beukema toe Water* bericht, dat *de Koe* was gearresteerd. Hij heeft toen alle medewerkers gewaarschuwd en ook zijn verbindingsman van de koeriersroute naar Zwitserland, de heer *Pelinck,* directeur van het Stedelijk Museum „De Lakenhal" te Leiden. Via de heer *Pelinck* heeft hij een mededeling teruggekregen, dat de verbindingsweg met Zwitserland met bepaalde problemen zat. Het bleek, dat naar aanleiding van de berichtgeving van *de Koe* met Zwitserland door de militair attaché te Bern een aantal vragen was gesteld. De verzorgers van die verbindingsweg vroegen de heer *Beukema toe Water,* of hij die vragen kon beantwoorden. De heer *Beukema* heeft toen het werk van *de Koe* overgenomen en heeft dus vanaf December 1943 tot het einde van de oorlog de leiding van deze groep gehad. De schuilnaam van *de Koe* was *Hugo; Kees* was de schuilnaam van de heer *Beukema toe Water;* hij stond althans onder die naam in Engeland bekend. Het optreden van *de Jonge* in Nederland is met *Dutilh* begonnen. De heer *Beukema toe Water* heeft *Dutilh* zelf nooit gekend. Wel heeft hij een jaar lang met *Pot* samengewerkt, en daarna met *de Koe,* die hij wel eens inlichtingen heeft kunnen verschaffen en hulp kunnen bieden.

De werkzaamheden van *de Koe* hielden op in December 1943. Toen de heer *Beukema toe Water* begon en de zaak van *de Koe* overnam, had hij contact met de Zwitserse weg, welk contact liep over *Pelinck,* die hem weer in verbinding heeft gebracht met *Bosch van Rosenthal.* Daarmee had de heer *Beukema* dus een van de Zwitserse koeierswegen te pakken. Hij kreeg over die weg geregeld vragen van de militair attaché uit Zwitserland gestuurd. Behalve met deze koeiersweg, die zeer geregeld gebruikt werd (praktisch bij elke voorkomende gelegenheid, wanneer er post werd overgestuurd, heeft de heer *Beukema toe Water* berichten meegezonden) heeft hij naderhand contact gekregen met de tweede Zwitserse weg. Die wegen werden weg A en weg B genoemd.

48973 e.v. *(Beukema toe Water)*

De heer *Beukema toe Water* is in het bezit van een brief van 9 Januari 1944 aan *B. J.* — dat was de aanduiding voor *Bosch Jr.* —, welke getekend is door dr. *Visser 't Hooft.* Deze brief handelt over de H.-rapporten *(Hugo*-rapporten). Vermoedelijk was er begin December nog een *Hugo*-rapport gezonden en daarop kwam in Januari een antwoord met opmerkingen over dat rapport. Er zijn ook brieven, die getekend zijn door *Hans Bartels.* Verder een brief van 21 Februari 1944 van M. A. voor *Kees,* de eerste brief in het dossier van de heer *Beukema toe Water,* die rechtstreeks door de militair attaché aan hem is gericht. Deze brief is ook gekomen via de weg A, en ook verder kwamen alle stukken, die hij van de militair attaché kreeg, over die weg A.

48986 e.v. *(Beukema toe Water)*

De heer *Beukema toe Water* maakte naast die Zwitserse verbindingen ook gebruik van zenders, wanneer het dringende berichten betrof. Hij had, toen het B.I. te Eindhoven was gevestigd, verbinding over de grote rivieren. Voor de heer *Beukema* was dit een verbinding onder de codenaam *Abel.* Hij meent, dat deze verbinding was georganiseerd door de groep-Albrecht.

49004 e.v. *(Beukema toe Water)*

De heer *Beukema toe Water* verzond niet geheel uitsluitend militaire berichten. Hij had b.v. ook contact met de heer *Louwes.* Ook op voedselgebied is er door de heer *Beukema toe Water* een en ander verzonden. Op verzoek van de heer *Louwes* is door de groep-Kees betrekkelijk vroeg aangedrongen op de food-droppings. Aanvankelijk is geantwoord, dat het niet kon, maar men zou proberen hulp te organiseren met het Zweedse Rode Kruis. Later heeft de heer *Beukema* van de Prins bericht gekregen, dat de food-droppings wel zouden doorgaan.

De heer *Beukema toe Water* had ook contact met de heer *Fockema Andreae,* die toentertijd te Rotterdam bij de binnenscheepvaart werkzaam was. Van deze kreeg hij berichten over de havens van Rotterdam. De heer *Beukema* had contacten met de spoorwegen, waardoor hij een inzicht kreeg omtrent alle treinen, die voor de Duitsers georganiseerd moesten worden. De heer *Pot,* die voor een groot deel aan de militaire kant begonnen was, was reserve-officier. *De Koe* was ook reserve-officier, had althans de officiersopleiding doorgemaakt. Er was nog een Delfts student, *Krayenhoff van de Leur,* die ook de officiersopleiding had gevolgd. Het is mogelijk, dat er nog een paar reserve-militairen bij waren, maar verder toch geen beroepsmilitairen. Toen het militaire beeld in ons land nog zeer helder was, kon de groep zeer klein blijven. Naderhand is deze echter steeds meer uitgebreid; vooral toen de verkeersmoeilijkheden toenamen, kon ieder slechts een klein rayon behandelen. De heer *Beukema* meent, dat er ongeveer 50 mensen in nauwe samenwerking met de groep hebben gewerkt. Er waren drie soorten van functies.

In de eerste plaats waren er medewerkers, die observaties verrichtten, en op de weg de Duitse weermacht observeerden. Verder waren er ook mensen, die de gegevens verwerkten, rapporten opstelden en fotografeerden, verbinding onderhielden met de koeriersweg en met de telegrafisten; en dan tenslotte de telegrafisten zelf. Wanneer hij b.v. vragen kreeg over het Sperrgebiet te IJmuiden, waar gewone burgers niet mochten komen, heeft hij daarvoor door een hem bekend tussenpersoon bijzondere relaties gekregen met de heer *van Eerde,* onderdirecteur van het Visserijbedrijf, die daar woonde en werkte.

De heer *Beukema toe Water* is toevallig in contact gekomen met *d'Aulnis,* die voor hem heeft gezonden tot 4 Mei 1944. *d'Aulnis* heeft toen zijn toestemming gevraagd om naar Engeland terug te keren. Zijn zender heeft *d'Aulnis* overgedaan aan een marconist in ons land, waarna hij is vertrokken. Deze marconist is echter enkele dagen daarna overvallen en gearresteerd. *d'Aulnis* kon zijn reis niet voortzetten, omdat de invasie begon of hangende was en de weg vanaf Brussel niet verder liep. Hij is daarom weer teruggekomen en heeft tot het einde van de oorlog de leiding van het telegrafische contact voor de heer *Beukema* weer overgenomen. In Juli 1944 heeft men *Hooyer (Lijsterbes)* gestuurd, die tot December 1944 voor de heer *Beukema* heeft gezonden en daarnaast ook voor de Vertrouwensmannen. Daarna zijn er een tijdlang telegrammen via de Binnenlandse Strijdkrachten verzonden. Mejuffrouw *Gentis* is enige tijd daarna met een zender over de linies gekomen, nl. in Januari 1945, waardoor de heer *Beukema* weer over een eigen zender beschikte. Aan het einde van de oorlog werden er steeds meer zenders ter beschikking gesteld. De heer *Beukema* heeft in die tijd vier zenders ontmoet, die echter niet veel meer werkten, omdat er toen veel werd getelefoneerd.

49049 e.v. *(Beukema toe Water)*

De heer *Beukema* kreeg uit Engeland vragen op militair gebied en vooral toen de Duitsers met de V-wapens begonnen, heeft hij veel telegrammen ontvangen. Verder heeft het hem altijd gefrappeerd, dat hij op 12 October 1944 het volgende in het Engels gestelde telegram ontving — hij kreeg zowel Engelse als Nederlandse telegrammen; er gingen telegrammen van B.I. uit, en telegrammen van de Engelse Intelligence Service —:

> „What possibilities are there for the penetration of Germany by your organisation Stop. Anything you can do to obtain information sources inside Germany will be of greatest value Stop. Please answer after consideration."

Dit was voor hem een van de moeilijkste vragen, welke hij heeft gekregen, want het was zonder meer duidelijk, dat het niet kon geschieden door Nederlandse groepen, welke in Duitsland werkten, daar dit practisch onmogelijk was. De heer *Beukema* heeft zich gewend tot prof. *Oranje.* Deze was met Duitsland op de hoogte, want hij heeft een tijdlang gewerkt voor het terugbrengen van studenten, mensen, die in Duitsland te werk waren gesteld, etc. Hij had dus Duitse contacten, maar vond toch, dat die contacten niet zwaar genoeg waren om ergens een zender in huis te kunnen plaatsen. Men kon toch moeilijk bij een Duitser aan huis aanbellen om te vragen, of men daar een zender mocht plaatsen en gebruiken. De heer *Beukema* heeft zich toen gewend tot Duitsers, die in ons land woonden en al of niet de Nederlandse nationaliteit hadden en van wie bekend was, dat zij sterk anti-*Hitler* waren; zij waren zeer voorkomend maar zeiden, dat zij het niet deden. De heer *Beukema* heeft zich toen tot *Gerben Wagenaar* gewend, die hij door het Delta-contact kon bereiken. Hij heeft hem gezegd: Er moeten toch communistische organisaties in Duitsland zijn; kan ik er niet mee in contact komen?, waarop deze echter heeft geantwoord: die communistische organisaties zullen er wel zijn, maar wij hebben er geen contact mee; ik kan u althans niet verder helpen. De groep-Kees heeft toen de organisatie aan de Oostkant van de IJssel uitgebreid. Er was in zoverre grensverkeer gekomen, dat mensen, die voor graafwerk werden gebruikt, en wel eens over de grens kwamen, ook weer binnen de grens werden gebruikt. Zij hebben getracht met deze personen contact te krijgen, maar berichten uit Duitsland heeft de heer *Beukema toe Water* practisch niet gehad.

54120 e.v. *(Haubrock)*

Haubrock heeft verklaard, dat de V-Mann *Brinkman* door hem is afgestuurd op de opvolger van *Siewert de Koe,* de heer *Beukema toe Water,* die er echter niet is ingelopen. Het was echter niet de bedoeling de heer *Beukema toe Water* te arresteren. De Duitsers wilden deze groep slechts penetreren. Bij een organisatie, waarvan de Duitsers wisten, dat het zeer fanatieke mensen waren, was het doelloos in te grijpen, want deze mensen hadden direct vervangers en het duurde dan weer een lange tijd, voordat men verder kon gaan met gevangennemen. Zij deden het practisch zo, dat zij eenvoudig een „grote man" als nieuwe topfiguur of in ieder geval in

een hoge positie inschakelden. Zo bereikten de Duitsers de berichten voor Engeland en zij trachtten via die lijnen valse berichten naar Engeland door te geven. Daarom moest de heer *Beukema toe Water* ook niet gevangen worden genomen, maar als nauwe medewerker *Ab van Straaten* opnemen. Dat is echter niet gelukt.

56717 e.v. *(de Koster)*

De heer *H. J. de Koster* is via de heer *Schokking* in contact gekomen met *Beukema toe Water*. De heer *de Koster* had gedurende de paar ontmoetingen, die hij met hem heeft gehad, een groot vertrouwen in hem gekregen. Hij wist, dat de heer *Beukema toe Water* zich bezighield met militaire spionnage. De heer *de Koster* heeft toen voor het eerst het gevoel gehad, dat hij met iemand in contact was gekomen, die deze zaken theoretisch en practisch uitstekend deed. De heer *de Koster* heeft zich toen volledig op dit werk geworpen. Hij kende *Kees Dutilh* en wist via een van zijn contacten, dat deze zich met die werkzaamheden bezig hield. Indirect heeft hij hem ook wel aan papieren geholpen, maar hij heeft nooit direct contact gehad met zijn organisatie. Dit is veranderd in het begin van 1944, toen de heer *de Koster* nauwer contact kreeg met de groep-Kees.

76073 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat de groep-Kees een heel goede groep was. Zij was zeer exact, voornamelijk door het werk van *Pot,* die heel bekwaam was in zijn vak en behoorlijke instructies had achtergelaten, toen hij naar Engeland vertrok. Voordat *Pot* naar Engeland ging, kwamen de bekende E-rapporten al geregeld door. Zij trokken, naast de rapporten van Albrecht de meeste aandacht in Engeland, daar zij bijzonder systematisch en goed waren opgezet. Deze E-rapporten waren het werk van *de Jonge, Pot, Dutilh, de Koe* en *Kees (Beukema toe Water). De Koster* zat ook in de groep-Kees en ze hebben veel rapporten over de V-1 en V-2 in het Westen van het land gegeven. *d'Aulnis de Bourouill* had goed contact met deze groep en bracht het verband met Packard tot stand.

49036—49037 *(Beukema toe Water)*

De heer *Beukema toe Water* verklaart ook contact te hebben gehad met de groep-Peggy. Op Goede Vrijdag 1944 is hij in contact gekomen met Peggy, de heer *de Koster* uit Wassenaar, die voor hem zeer veel heeft gedaan en met wie hij in nauwe relatie stond. *De Brauw* is hier neergekomen in de nacht van 7 op 8 Augustus 1944. Deze kwam verkeerd neer, was een deel van zijn bagage kwijt en had verder moeilijkheden. Toevallig kwam *de Koster* in het huis, waar *de Brauw* de eerste nacht verbleef. *De Koster* en *de Brauw* waren vrienden van vóór de oorlog. *De Brauw* wilde een eerste bericht zenden, dat hij was aangekomen; hij moest verder en zat zeer in moeilijkheden. Toen heeft *de Koster* de heer *Beukema toe Water* gevraagd: wil je even een telegram versturen, dat *de Pijpekop* is aangekomen. Men heeft *de Brauw* relaties en onderdak bezorgd; hij had een telefoniezender en een opdracht voor de Vertrouwensmannen. Hij wilde echter daarbij, wat de agenten in het algemeen gaarne wilden, graag zoveel mogelijk berichten sturen. Hij heeft dus een tijdlang, vanaf Augustus tot zijn arrestatie op 15 October 1944, gezonden voor *de Koster (Peggy)* en de heer *Beukema toe Water*. De heer *Beukema* kwam eens in de week bij *de Koster*, waar *de Brauw* woonde. *De Brauw* heeft de heer *Beukema toe Water* de werkwijze van het B.I. leren kennen. Het B.I. was hem volmaakt onbekend, totdat hij *de Brauw* sprak.

56721 e.v. *(de Koster)*

De heer *H. J. de Koster* deelt mede, dat hij leider is geworden van de groep-Peggy en niet helemaal in de organisatie van de groep-Kees is opgegaan. Beide groepen hebben, hoewel er een zeer nauw onderling contact was, gedeeltelijk ook onafhankelijk van elkander gewerkt. De heer *de Koster* had een aantal mensen om zich heen verzameld, die in de loop van de jaren met hem gewerkt hadden en die hij kon vertrouwen. Zij behoorden tot de groep, waaraan hij assistentie had verleend met betrekking tot het wegbrengen van piloten. Die groep was groter geworden in verband met de werkzaamheden op het gebied van de illegale voedselvoorziening. Voor de Natura-groep heeft hij toen margarine, olie, brood en vet georganiseerd. Daardoor was de organisatie steeds groter geworden, en had hij een aantal medewerkers, waardoor hij langzamerhand een soort zelfstandige eenheid had. Hij heeft ook een eigen contact gehad met Engeland, in Augustus 1944.

Het werk betrof zowel militaire inlichtingen als inlichtingen over binnenlandse toestanden, welke zij kregen, hetzij van de miltiair attaché te Bern, hetzij in antwoord op de rapporten van *Kees,* hetzij direct per zender. De zender was in handen van *Beukema toe Water.* Tot Augustus 1944 gingen de telegrammen van de heer *de Koster* over de binnenlandse voedselvoorziening en dergelijke onder een merkteken; dat was eerst 55 A III, later „Peggy". Hij had geen eigen code; hij maakte gebruik van de code van *Beukema toe Water.* Hij kende diens code niet, doch deze stond, indien nodig, te zijner beschikking. Hij (de heer *de Koster)* was zeer bevriend met de

heer *Louwes* en had veel contacten met o.a. de heren *van Royen* en *Stikker*. Hij beschikte over buitengewoon goede en deskundige contacten. Op het bureau voor de Voedselvoorziening b.v. had de heer *van Schelle* georganiseerd, dat er geregeld rapporten uitkwamen, welke min of meer voor de heer *de Koster* werden gemaakt. Zij gaven een zeer goed overzicht over de stroomvoorziening, de voedselvoorziening, enz., enz. Die rapporten liepen over de weg-A.

56735 e.v. *(de Koster)*

Later kreeg de heer *de Koster* zelf regelrecht contact met Engeland. Toen werd *de Brauw* geparachuteerd; deze wist, dat de heer *de Koster* zich in het begin van de oorlog met dit werk bezig gehouden had. *De Brauw* logeerde in die tijd wel eens bij de heer *de Koster*. Toen *de Brauw* in 1944 in Nederland terugkeerde, had hij enkele moeilijkheden met zijn bagage, die hij kwijt was. Ook moest hij onderdak hebben. De heer *de Koster* is die dag met hem te Amsterdam in contact gekomen. *De Brauw* had verschillende opdrachten, o.m. het aanstellen van Vertrouwensmannen, waarbij de heer *de Koster* hem behulpzaam was.

56746 e.v. *(de Koster)*

De laatste periode eindigde hiermede, dat de heer *de Koster* zijn mensen heeft ingezet en voor *Beukema toe Water* de Oostelijke sector van het bezette gebied heeft genomen. In de tijd van de Natura werkten er ongeveer 40 mensen voor de heer *de Koster*. Ongeveer hetzelfde aantal zal voor de militaire intelligence gewerkt hebben. Maar het is in de laatste tijd erg uitgegroeid, omdat ieder weer een hulpje had. Iedereen deed toen langzamerhand illegaal. De heer *de Koster* heeft nog medegedeeld, dat hij het initiatief tot de droppings heeft genomen, toen de voedselvoorziening steeds slechter werd. Reeds vlak na Dolle Dinsdag heeft hij verzocht voorbereidingen te treffen om voedsel per parachute te laten droppen en via de heer *van der Vlugt*, thans gezant in Finland, die veel contact had met goede Duitse autoriteiten, heeft de heer *de Koster* laten vragen, of het mogelijk was, dat deze zendingen in handen van de bevolking zouden komen, hetzij via het Rode Kruis, hetzij op andere wijze, en of daarvoor garanties konden worden gegeven. Hij heeft in October 1944 daarop weer aangedrongen, onder vermelding van de quanta, die voor de verschillende steden nodig zouden zijn.

§ 8. *De Packard-groep*

41514 *(d' Aulnis de Bourouill)*

41523 *(d' Aulnis de Bourouill)*

41586 *(d' Aulnis de Bourouill)*

De heer *d'Aulnis de Bourouill* deelt mede, dat, toen hij in Juni 1943 naar Nederland kwam, zijn opdracht was contact te zoeken met de heren *Deinum* en *Vader* en met hen een inlichtingengroep op te richten. Hij had in 1944 *Deinum* en *Vader* alles geleerd, wat hij hun leren kon. Zij konden hem vinden, als zij materiaal of geld nodig hadden.

Een bijzondere verdienste van de groep-*Deinum* en van *Sonderman* was, dat zij hebben uitgevonden, hoe het ging met de peiling. Op de duur heeft men dat uitgevonden en zijn de marconisten daarop getraind. Een zekere beperkte omtrek van de plaats, waar de marconist zat, werd afgezet en zodra de Duitsers de grens daarvan bereikten, werd hij gewaarschuwd.

49210 e.v. *(Vader)*

Ir. *M. Vader* heeft verklaard, dat de groep-Packard geheel is ontstaan op initiatief van mensen in Nederland. Zij is niet ontstaan op initiatief van de „overkant". Ongeveer medio December 1941 is de heer *Deinum* er mee begonnen. De oorspronkelijke opzet was het stichten van een organisatie, die zich bezig zou houden met het verzamelen van militaire, economische en politieke inlichtingen. Het eerste, dat diende te gebeuren was, dat contact gezocht werd met de betrokken instanties in Engeland. Men heeft toen de heer *H. van der Stok* een schrijven in code meegegeven, dat hij, toen hij in Juni 1942 naar Zweden wegging, heeft meegenomen. Het bericht is inderdaad in Engeland bij de juiste instantie aangekomen. Als reactie daarop heeft zich begin September 1942 bij de heer *Vader* vervoegd een heer, zich noemende *de Haas* — zijn werkelijke naam heeft de heer *Vader* nooit geweten —, die hem heeft opgegeven de golflengte en de roepletters, te gebruiken voor de zender, die zij zelf zouden bouwen. Dit contact liep via consul-generaal *de Jong* in Zweden. Die was dus tussenpersoon. Hij heeft ook een code gegeven. Verder gaf hij f 1000 en naam, adres en wachtwoord voor mr. *F. J. D. Theyse*, Potgieterweg 2, Bloemendaal. Dit was iemand, die wel eens naar Zweden reisde in verband met bloembollen. Hij zou wat meer geld kunnen verstrekken en hij stond in contact met de consul-generaal te Stockholm. Er is een paar maal contact geweest tussen de heer *Vader* en mr. *Theyse*, die zeer goedwillend bleek te zijn. Hij verstrekte in totaal f 2100, welk bedrag hij ten dele weer verrekende met de heer *de Jong* te Stockholm en waarvan hij in elk geval geen restitutie wilde hebben. De heer *Theyse* heeft hen in contact gebracht met jhr. *Beelaerts van Blokland*, van wie de heer *Vader* de voorletter niet kent, maar die zich *„Hoek"* noemde. Deze verzocht de Packard-groep zich te laten

49217 e.v. *(Vader)*

opnemen in zijn organisatie — die achteraf bleek te zijn het Burgercomité — en daarbij zelf uitsluitend codeer- en telegrafische werkzaamheden te verrichten. Zij zijn daarmee in principe accoord gegaan, maar kort daarop werd *Beelaerts van Blokland* gearresteerd en kon dat plan dus niet doorgaan. Zij zijn toen min of meer vastgelopen. Mr. *Theyse* kreeg geen toestemming meer van de Duitse instanties om naar Zweden te reizen. In September 1943 is het contact met hem opgehouden, daar het verder overbodig was. Intussen had *H. Deinum* in December 1942 de zender gebouwd. Verschillende omstandigheden — o.a. het bombardement bij Philips — maakten, dat hij op de eerste afgesproken zendtijd nog niet gereed was. Zeker was dit vóór de laatste zendtijd wel het geval geweest, indien niet medio December 1942 de kapitein van de „Friesland", kustvaarder op Zweden, zich met een complete zender en een geheel nieuw zendschema, genaamd „Packard" bij de heer *Vader* had gemeld. Bij die set waren vier zendtijden in Januari 1943. Zij hebben toen tweemaal gezonden en tweemaal, zonder resultaat, uitsluitend geluisterd, waarvoor wel bepaalde technische redenen aan te geven zijn: o.a. moesten zij zenden op de 80-meterband des avonds en dat is hun ook later nooit goed gelukt. Daarna is er nog enig contact geweest met de overkant, omdat *van der Stok* de heer *Vader* uit Zweden over de legale postverbinding een brief heeft geschreven met verborgen opmerkingen over zendtijden. Hij heeft daarop geantwoord, welk antwoord — zoals na de bevrijding is gebleken — ook begrepen is. Ook deze uitzendingen bleven zonder resultaat. De groep had een oud model zender, die zij ook later nooit aan het werk hebben kunnen krijgen. Zij zaten op de 80-meterband, waarmee zij nooit succes hebben gehad. Verder is bij dit soort zender de antennelengte van groot belang, hetgeen zij zich niet bewust waren

49224 e.v. *(Vader)*

en hetgeen hun ook niet verteld was. Zij hadden later grote ervaring en toch gebeurde het, dat zij maandenlang geen contact konden krijgen, ook toen zij full speed met vier zenders werkten. In September 1943 hebben zij na een daartoe strekkend verzoek van *d'Aulnis de Bourouill* zenders gedropt gekregen.

49254 *(Vader)*

Over het contact met *de Geus* merkt de heer *Vader* op, dat deze een prima verkenner was. Hij was een van de beste mensen en heeft altijd begrepen, wat veiligheid was. Dat is een van de redenen geweest, dat *Schreieder* heeft gezegd, dat hij de agent L 63 nooit heeft gezien. Hij was geboren voor dit vak.

De groep heeft na September 1944 gebruik gemaakt van de normale weg over de rivieren voor het verzenden van koeriers, die voornamelijk in handen was van de groep-Albrecht. Deze scheen nl. te beschikken over de kano's, welke bij Sliedrecht overstaken.

49260 e.v. *(Vader)*

De Packard-groep is eerst begonnen met een meteorologische zender in de stad Utrecht. Die zender heeft uitgezonden van 1 October 1943 totdat hij is uitgepeild en opgerold op 9 October 1944. Tot die datum werden dagelijks, als de weersomstandigheden medewerkten, meteorologische berichten uitgezonden. Dat is 300 keer geslaagd. Toen de geallieerde troepen de Nederlandse grens overschreden, zijn de heren *Deinum* en *Vader* begonnen ook via deze zender normale berichten uit te zenden, waardoor er echter meer gelegenheid tot peilen was.

Naast de meteorologische berichtgeving heeft de Packard-groep zich geworpen op de militaire berichtgeving, die in die tijd het belangrijkste was. Dat neemt niet weg, dat zij ook politieke kwesties hebben behandeld. Zij hebben ook veel telegrammen verzonden voor de heer *Louwes* over de voedselvoorziening, die, lang voordat er sprake was van airdroppings, in November 1944 voorgesteld heeft airdroppings te houden. Verder hebben zij berichten ver-

49267 e.v. *(Vader)*

stuurd voor het Rode Kruis. De groep heeft steeds zelf inlichtingen ingewonnen. In totaal hebben zij vermoedelijk een 200 à 300 vaste medewerkers gehad, hetgeen nog niet betekent, dat dezen dag en nacht in touw waren. In Den Haag was een centrum van mensen, die al hun tijd aan dit werk besteedden, en dat centrum telde ongeveer 15 of 20 man. In het Oosten was een dergelijk centrum.

49285 e.v. *(Vader)*

Behalve met de C.I.D. was er verscheidene malen contact met de Binnenlandse Strijdkrachten, maar de Packard-groep heeft altijd getracht dat contact zo slap mogelijk te houden, waarover zij na de oorlog wel eens wrijving hebben gehad, want de B.S. wilde beschikken over alle militaire inlichtingen. Van de „overzijde" is hun altijd op het hart gedrukt een groep apart te blijven. Aan het einde van de oorlog werd wel eens wat water in de wijn gedaan. Gezien het feit echter, dat er nogal eens arrestaties in de gelederen van de Binnenlandse Strijdkrachten plaats vonden, hebben zij maar zeer matig voldaan aan de verzoeken om militaire inlichtingen aan deze te verstrekken. Zij hebben hun b.v. maar weinig inlichtingen verstrekt over de raketten. Verder is er nog een contact geweest met de zogenaamde organisatie G., ook wel genoemd de M.I.D.-groep. Dit was een wonderlijke combinatie, die alleen inlichtingen verzamelde, maar niet

beschikte over eigen mogelijkheden tot verzending. Van December 1944 af hebben zij contact onderhouden via de leider *A. Jansen* en na diens arrestatie op 1 Maart 1945 via de heer *F. A. Vlag*. Organisatie G leverde voornamelijk berichten betreffende de technische inrichting van de raket, het transport van de raket, het veldleger in Zuid-Holland en de defensie in Zuid-Holland. De Packard-groep verzond deze berichten meestal per koerier.

53202 e.v. *(Deinum)*

De heer *H. Deinum* heeft medegedeeld, dat hij in het najaar van 1941 student te Delft was. Na enig nadenken kwam hij eigener beweging tot de conclusie, dat het wel nuttig zou kunnen zijn een radiografische verbinding met Engeland tot stand te brengen. Het ging er in eerste instantie om de nodige medewerking van mensen in Nederland te verkrijgen; daarnaast was het nodig het vertrouwen en de medewerking van instanties in Engeland te hebben. Hij wist uiteraard niet, hoe alles precies in Engeland lag. Ook wist hij niets van de illegaliteit; hij wist niet, dat er moeilijkheden waren en dat het heel slecht ging. De eerste, met wie hij over zijn denkbeeld sprak, was *Marinus Vader,* een van zijn studiegenoten. Deze was zeer enthousiast en gevoelde er veel voor. Het ging er nu voor de verbinding in eerste instantie om de nodige medewerking van Engeland te verkrijgen; het ging dus om golflengte (frequentie), roepletters, code, enz. Zij zochten naar een Engelandvaarder, die het voorstel kon overbrengen. De eerste aannemelijke man, die zij binnen hun kennissenkring ontmoetten, was *Hans van der Stok,* een relatie van *Vader.* Hij was een behoorlijke jongen, die waarschijnlijk au sérieux genomen zou worden. *Marinus Vader* heeft het plan aan *Hans van der Stok* meegegeven. Deze kwam in Zweden aan en heeft hun plan verteld aan de consul-generaal, de heer *de Jong.*

Op grond daarvan heeft de consul-generaal een afgezant gestuurd, de heer *„de Haas" (Quarles van Ufford),* die op het adres van de heer *Vader* is gekomen en aan deze golflengten, code en nog enige zaken heeft medegedeeld; hij kwam uit Stockholm, naar de heer *Deinum* meent, met een normale opdracht. Hij bracht geen zender mee. Hij had alles uit zijn hoofd geleerd en kon het zo vertellen. Bovendien gaf hij het geld, dat nodig was. Toen is hij vertrokken en zijn de heren *Vader* en *Deinum* aan het werk gegaan. Zij hadden dus een zender nodig. De heer *Deinum* heeft daartoe enige mensen te Eindhoven aangezocht en die hebben hun medewerking voor het construeren van een zender verleend. Er is een ontvanger gemaakt en nog enkele zaken, die er bij nodig waren. De afspraak was einde November 1942 te beginnen. Achteraf bleek dit een nogal optimistische afspraak te zijn, want er was eigenlijk nog niets. In Mei 1942 was *Hans van der Stok* naar Zweden vertrokken en in September 1942 kwam *„de Haas"* uit Zweden. Door enige vertraging is het dus niet doorgegaan. De groep beschikte over een goede marconist. Achteraf is het een heel belangrijk punt gebleken, dat deze *A. A. de Roode,* mede in de leiding van de groep is opgenomen; hij was een deskundige in luchtvaartkringen, had relaties onder vele marconisten en kon de groep met hen in kennis brengen. Einde December 1942 bracht een zeekapitein uit Delfzijl een zender en enige tijdstippen, waarop gewerkt kon worden. Van die tijdstippen zijn er twee benut; op twee andere is alleen maar uitgeluisterd; zij hebben geen van alle succes gehad, zuiver technisch begrijpelijk.

Toen die vier tijdstippen voorbij waren, zat de groep voor de noodzakelijkheid om de proefnemingen te herhalen. De heer *Deinum* heeft toen een verslag gemaakt van hun moeilijkheden en ervaringen in die tussentijd en dat verslag heeft hij gegeven aan een zekere student *Meijer,* die in een club van Engelandvaarders zat. Dat is meegegeven aan *Meijer* c.s., die met een bootje weggingen, 26 April 1943. Enige dagen later was het in Engeland. Dat is dus een groot geluk geweest. Het kwam toen in handen van het Bureau Inlichtingen, dat kort tevoren opgericht was. Men heeft het uiteindelijk vertrouwd en mede op grond hiervan is in Juni 1943 *d'Aulnis de Bourouill,* een van de eerste agenten van het Bureau Inlichtingen, uitgestuurd. Deze kwam met de opdracht de groep in dit werk op te leiden, te instrueren en in te schakelen en dit werk vrijwel op de voorgestelde basis te gaan doen. Hij trad op 5 Juli 1943 voor het eerst met hen in contact. Hij heeft hun gedurende een paar maanden datgene geleerd, wat hij zelf in Engeland had geleerd. Hij heeft per radio verbinding met Engeland opgenomen en een dropping aangevraagd, welke September 1943 plaats had. Hierbij kwam toevallig *Hans van der Stok* weer terug met een O.D.-opdracht.

Toen de groep het materiaal en zenders had, is de heer *Deinum* met zijn medewerkers begonnen de zaak volgens plan op te bouwen. Het centrum van het geheel bleef in Den Haag. Daarnaast was er in eerste instantie een meteorologische zendpost te Utrecht „gepland"; verder een in Groningen en een in Maastricht. Er waren twee normale inlichtingenkernen, de hoofdkern in Den Haag en een bijkern te Amsterdam, naast de drie meteorologische zendposten: te Gro-

ningen, Utrecht en Maastricht. Te Utrecht begon de zaak in October 1943 te functionneren, in Den Haag eveneens October 1943. De zender te Groningen begon December 1943 en die te Maastricht Februari 1944. Die te Amsterdam begon in Maart of April 1944.

Er zat aan deze zaak veel meer vast. De zenders waren de kanalen, waardoor men de berichten kwijt kon. Had men het kanaal eenmaal, dan was de rest niet zo'n groot probleem meer, vooral, omdat werd beschikt over de nodige richtlijnen en de nodige financiële middelen. Zo geleidelijk aan kwam er een steeds grotere kring van relaties, die medewerkten en gegevens verstrekten. Die gegevens werden in Den Haag en te Amsterdam centraal verzameld en geschift. De gegevens werden uitgewerkt, verwerkt en gefotocopieerd (kleinbeeld). De groep beschikte over de snelle radiokanalen voor de belangrijke en dringende berichten, die naar Londen, dus via een zender, verstuurd werden en een als het ware trage weg voor de minder belangrijke berichten, kaarten, tekeningen, enz., die, via weg B van de Zwitserse weg, eerst over land en dan over zee naar Engeland gingen. Dit geheel draaide vrij aardig tot Dolle Dinsdag.

De opzet van de heer *Deinum* was, dat, wanneer Nederlands grondgebied ergens bezet zou zijn door geallieerden, ook de zenders te Utrecht, Groningen en Maastricht voor de gewone berichtgeving zouden gaan werken; tot zover hadden die zenders alleen meteorologische berichtgeving verzorgd. Er was in deze plaatsen een kleine staf van mensen gegroepeerd, die daartoe in staat waren, die tot dat tijdstip de berichtgeving voor de kernen Den Haag en Amsterdam hadden verzorgd. Op het moment, dat de urgentie daartoe kwam, begonnen ook de zenders te Utrecht en Groningen (de zender te Maastricht heeft in dit opzicht nauwelijks kunnen werken, want dat werd zeer snel bevrijd) berichten over troepenverplaatsingen en soortgelijke zaken door te geven. Tevoren waren die zenders dus uitsluitend gebruikt voor meteorologische berichtgeving. Verwacht werd, dat de gehele bevrijding van Nederland een paar weken zou duren, maar het heeft nog bijna een jaar geduurd. Het resultaat is geweest, dat de zenders vrij gauw zijn gepeild en dat de mensen zijn gearresteerd. De zender in de stad Utrecht is 9 October 1944 en de zender in de stad Groningen is 9 November 1944 uitgepeild; de mensen zijn voor het grootste gedeelte gegrepen. De kernen voor de plaatselijke berichtgeving bleven grotendeels bestaan, althans de kern Utrecht bleef bestaan en die heeft de heer *Deinum* later omgewerkt tot een kern, welke voor Den Haag werkte. Gedurende korte tijd heeft hij van einde Maart 1945 af nog een zender in Utrecht gestationneerd.

53208 e.v. *(Deinum)*

Spijker, P. Q. en *Vox Populi* waren weekbladen, koeriers genaamd, die de groep maakte, een verzameling van rapporten, die elke week afgesloten en gefotografeerd werd en langs de routes doorgegeven. Elk centrum had een koerier, die elke week werd afgesloten. De filmpjes gingen dan weg. Amsterdam had een koerier *P.Q.* Den Haag had naast koerier *Spijker* een tweede koerier, op politiek gebied (de heren *Hylkema* en *van der Vlugt*). Deze werd ook door de Packard-groep technisch behandeld en via bekende routes doorgegeven. De militaire koeriers hadden practisch uitsluitend militaire gegevens van feitelijke aard. De politieke koeriers waren vrijwel van zuiver beschouwende aard.

53214 e.v. *(Deinum)*

De Packard-groep heeft de eerste onderhandelingspoging gedaan in Juni of Juli 1944, vlak na de aanslag op *Hitler*. *Van der Vlugt* had bij de Duitsers van goede wil nogal wat relaties; dat waren vrij belangrijke mensen achter de schermen; die vertelden hem, dat er sprake was van een soort van revolutie en dat zij zelf van plan waren de zaak in handen te nemen. De heer *Deinum* kreeg die gegevens van *van der Vlugt* en heeft hier telegrammen over verzonden. Tevens stelde de heer *Deinum* voor om een van de zenders met een code in handen te stellen van die Duitsers om met Londen te corresponderen. Daarop is de Regering in Londen toen zeer enthousiast ingegaan. Technisch was de zaak voor elkaar. De revolte liep echter dood en daarom is het niet doorgegaan. De Packard-groep heeft ook telegrammen voor de Vertrouwensmannen doorgekregen.

67614 *(Houck)*
67630 e.v. *(Houck)*

De heer *A. J. Houck* deelt mede, dat hij na October 1943 contact had met de Packard-groep. In hoofdzaak betrof deze berichtgeving beantwoording van vragen over voedselvoorziening (ir. *Louwes*), pharmaceutische en medische gegevens (prof. *Uytenbogaart*), inundaties in de provincies Utrecht en Zuid-Holland (Provinciale Waterstaat). Inlichtingen werden ontvangen van verschillende medewerkers voor verkenningen, enz., o.m. van prof. *H. P. Blok, C. van Wermeskerken, C. L. Meijer, Ulrich, de Granada.* Gegevens werden verzameld over V 2-wapens (o.m. *C. van Wermeskerken,* prof. *Uytenbogaart*), troepenlocaties en identificaties in Den Haag en omliggende gemeenten (o.m. *C. L. Meijer*). De belangrijkste waren de gegevens van de heer *Louwes;* die heeft de heer *Houck* persoonlijk het belangrijkste

gevonden. Het was zo: om gemakkelijk toegang tot hem te krijgen, had prof. *Uytenbogaart* hem directeur van het T.N.O., buiten bezwaar van 's lands schatkist, gemaakt. Hij kon dus altijd bij de heer *Louwes* binnenlopen. Hij kreeg van hem ontzettend veel medewerking; de heer *Louwes* gaf zeker eens in de zes weken een rapport over de voedseltoestand hier en over wat bij een eventueele bevrijding hier direct nodig zou zijn. Dat heeft *ir. Louwes* gedaan vanaf ongeveer anderhalve maand vóór de invasie in Frankrijk, toen de eerste vraag uit Londen over de voedselpositie in Nederland kwam. Hij is daarmede doorgegaan. De heer *Louwes* heeft gesuggereerd het voedsel te droppen; dat idee is van hem uitgegaan. Men zegt, dat het helemaal van de geallieerden is uitgegaan, maar de heer *Houck* heeft altijd de indruk gehad, dat de heer *Louwes* er een zeer gedetailleerd plan voor had.

67640 e.v. *(Houck)*

De kwestie van de inundatie heeft de heer *Houck* zelf nagegaan. Hij heeft de mensen bij Waterstaat opgezocht, o.a. te Utrecht de hoofdingenieur *Enschedé*. Maar in hoofdzaak had hij daarin de functie van brievenbus. De vragen uit Londen ten aanzien van hetgeen hier aan geneesmiddelen nodig was en hoe groot de voorraden waren, heeft hij altijd zelf door informaties kunnen afdoen. Deze vragen kwamen via Packard binnen.

76301 e.v. *(Somer)*

Naar de heer *Somer* mededeelt heeft het B.I. nooit rechtstreeks telegrafisch contact met *de Geus* gehad, maar wel in een latere periode bij de koerierszendingen rapporten van L 63 gekregen. Deze gingen, meent de heer *Somer,* met de zendingen van de Packard-groep mee. Deze groep verzond in een latere tijd ook wel eens een telegram voor L 63. Vóór die tijd heeft de heer *Somer* geen directe activiteit van *de Geus* gemerkt. De heer *Somer* ziet *de Geus* meer als een onderdeel van de Packard-groep, die hem de verbindingen verschafte. Hij wil echter niet ontkennen, dat *de Geus* contact heeft gehad met *Alblas* en het is best mogelijk, dat hij berichten via *Alblas* heeft gezonden. De heer *Somer* heeft deze echter nooit gezien. Die berichten moeten dan zijn bij de dienst, die er vóór het B.I. is geweest. Captain *Seymour* van S.I.S. wist zich L 63 wel te herinneren en wel in verband met *Alblas.*

§ 9. *De groep-Albrecht*

48987 *(Beukema toe Water)*

De heer *Beukema toe Water* heeft verklaard, dat hij na Augustus 1944 met koerierswegen over de grote rivieren gewerkt heeft. Dit was voor hem een verbinding onder de codenaam *Abel.* Hij gelooft, dat deze verbinding was georganiseerd door de groep-Albrecht, [1]) maar dat weet hij niet zeker. Hij weet alleen, dat die verbinding bestond en dat b.v. in Januari 1945 uit Eindhoven een koerierster naar hem is gestuurd over deze weg, die een zender meebracht. Op het eind werden zelfs berichten aangenomen, die niet gefotografeerd waren. Toen de rapporten steeds groter werden, werd het fotograferen daarvan steeds uitgebreider, hetgeen veel tijd vergde. Voor de heer *Beukema toe Water* is de weg-Abel 23 Maart 1945 in werking getreden. Hij heeft langs die weg 17 rapporten verzonden in het tijdvak van 23 Maart tot 5 Mei 1945, dus enige per week.

[1]) Vgl. over deze groep: „Albrecht meldt zich", Uitgave van N.V. Gebroeders Zomer & Keuning's Uitgeversmij., Wageningen.

48993 *(Beukema toe Water)*

53287 *(Deinum)*

De heer *Deinum* heeft medegedeeld, dat hij de groep-Albrecht heeft leren kennen in September 1943 via de heer *W. Kok.* Deze was door de heer *de Pous* gevraagd een radiozendapparaat te repareren. *Kok* wist van de heer *Deinum* af en zodoende wist deze weer van *de Pous* af, met wie hij in December 1943 contact heeft laten opnemen. Toen zij een en ander beter in de gaten hadden, heeft hij telegrammen voor de groep-Albrecht — toen heette die nog niet zo — verstuurd.

54719 e.v. *(Brouwer)*

Mr. *C. Brouwer* deelt mede, dat de groep-Albrecht is ontstaan op initiatief van het Nederlandse Bureau Inlichtingen te Londen door uitzending van de agent *de Jonge.* Deze is in Nederland gekomen in Maart 1943; het hoofddoel is dadelijk geweest en gebleven: het verzamelen van militaire inlichtingen. Toen bestond er van deze groep niets. Hij was de eerste man. Hij heeft een kleine kern van oude vrienden gehad, bij wie hij het eerst zijn licht heeft opgestoken. Persoonlijk is de heer *Brouwer* uit de tweede of derde hand. In Maart 1943 is hij met *de Jonge* in contact gekomen en bestemd voor streekwerk in de omgeving van Dordrecht. De groep had medio 1943 haar centrum in Den Haag. Er was een top van vier. *De Jonge* zelf heeft reeds in de zomer van 1943 pogingen ondernomen om Engeland weer te bereiken, die echter niet geslaagd zijn. Zelf is hij slachtoffer geworden; hij is gearresteerd begin November 1943. Zijn opvolger is gearresteerd in December 1943; dat was *van Arkel,* en diens opvolger was *van Lier.* Ook deze heeft getracht om het gebrekkige contact met Engeland te verbeteren en heeft ook zelf van zijn kant direct pogingen ondernomen om het verbroken persoonlijke contact te herstellen.

Hun verbinding was niet ideaal. Er was een radio-spreekzender, die in de zomer van 1943 zesmaal dienst heeft gedaan, maar die

54727 e.v. *(Brouwer)*

heeft later geen succes meer gehad. *De Jonge* had dit radiotelefonie-apparaat meegebracht. Er zijn de heer *Brouwer* wel eens mededelingen over gedaan. Hij meent, dat het principe van deze spreekzender zo was, dat daarmede met een bepaalde boot, die op gezette tijden niet al te ver uit de kust kwam, contact zou worden opgenomen. Dat is hem zo gezegd. Of dat overeenkomstig de waarheid is, kan hij niet beoordelen. Hij gelooft, dat het principe, dat ten grondslag lag aan het apparaat van deze agent, niet heeft voldaan en dat het daaraan is te wijten, dat het contact in de loop van 1943 verloren is gegaan. De radio-spreekzenders zijn weer voor de dag gekomen in een later stadium, toen de frontlinie door Nederland liep, en toen hebben zij wel veel succes gehad. Maar in dat eerste stadium, toen hiervoor speciale schepen moesten varen, heeft dit toestel niet voldaan. De heer *Brouwer* gelooft, dat daaraan het verloren gaan van het contact te wijten is geweest.

Men zat dus op een gegeven ogenblik met een organisatie, die in staat was berichten te verzamelen, maar niet de weg wist om die berichten door te krijgen naar Engeland. Daarbij kwam, dat er enige plannen waren, ook van *de Jonge* persoonlijk, die het voornemen had een groep van gewapende verzetslieden op te richten en die dus eigenlijk deze hele inlichtingenperiode als een tussenphase beschouwde. Dit

54731 e.v. *(Brouwer)*

was een persoonlijk plan van *de Jonge*, maar het is in ieder geval besproken in Engeland. *Van Arkel* en *van Lier* waren geroutineerde mensen in het illegale werk. *De Jonge* werd op de terugreis naar Engeland, op 7 November 1943, in de Pyreneeën gearresteerd. Eerst op 7 Mei 1944 heeft de groep weer een marconist uit Engeland gekregen. Dit was de agent *Visser*. In Juni 1944 is de agent *Mooiweer* gekomen. Hij bracht ook een zender mee. Die twee agenten hebben in onderlinge samenwerking een gunstige zendplaats gehad. Het was een zeer belangrijke verbinding, waarover de groep veel contact had. Op 31 December 1944 is *Mooiweer* voor de tweede keer geparachuteerd, weer met nieuwe marconisten, die ook voor de groep-Albrecht bestemd waren. Een bezwaar was echter, dat beide agenten contact moesten onderhouden met mensen buiten de groep-Albrecht. Nadat de geallieerden tot de grote rivieren waren opgerukt moest de zender van *Mooiweer*, die in de Biesbosch was opgesteld, verplaatst worden naar Rotterdam.

De heer *Brouwer* is in Januari 1944 met *van Lier* samen in de leiding van de groep gekomen. *Van Lier* is weggevallen in April 1944, toen hij samen met prof. mr. *V. H. Rutgers* bij een Engelandvaartpoging werd gevangen genomen. Na deze arrestatie is de heer *Brouwer* leider geworden van de Albrecht-groep. Het accent van de organisatie lag zeer sterk in de verschillende provinciën zelf. Zo was de heer *A. Kuipers* een van de kern-medewerkers in Noord-Holland. De groep had een zeer sterke decentralisatie met grote eigen bevoegdheden en eigen initiatief van de mensen in de verschillende provinciën. De heer *Brouwer* heeft dit werk tot de bevrijding toe gedaan.

54767 e.v. *(Brouwer)*

De groep heeft slechts geringe verliezen geleden. Er zijn misschien 15 mensen gesneuveld; daarbij zijn dan gerekend de mensen, die de groep diensten bewezen en als slachtoffer vielen van een incidentele dienst. De groep was pl.m. 800 man sterk en bestond uit 20 groepen. Deze groepen maakten haar eigen rapporten, hadden haar eigen administratieve sectie en hadden haar eigen verantwoordelijkheid. Zij hadden soms een eigen verbinding met het bevrijde gebied. Deze ontwikkeling van de groep maakte het noodzakelijk, dat de taak van de groepsleiding sterk organisatorisch was. Een voorbeeld hiervan is, dat met het optrekken van de geallieerden het accent van de werkzaamheden van de groepen naar het Oosten werd verplaatst. De kans op een geallieerde doorstoot had tot gevolg, dat de posten in de Achterhoek zeer sterk bezet moesten worden. Op elke sleutelpost was een geroutineerde kracht. Bovendien gaf het vullen van door verliezen opengevallen plaatsen aan de centrale leiding doorlopend veel zorg. Door onvoorzichtig spel zijn er bij de groep nooit slachtoffers gevallen. Het verantwoordelijkheidsbesef van de leden was in het algemeen groot. De band in deze groep is zeer sterk geweest. De mensen wisten, dat zij op elkaar aan konden.

54780 e.v. *(Brouwer)*

De groep heeft zeer veel berichten kunnen overbrengen. Zij had zich bij het voorbereiden van de verbindingen speciaal ingesteld op de doortocht van het geallieerde leger en toen er inderdaad een front in Nederland kwam, ging dit zijn vruchten afwerpen. De crossers behoorden tot de Albrecht-groep. In die tijd was de telefoon, naar de mening van de heer *Brouwer*, het voornaamste verbindingsmiddel. De cross-line is ook zeer belangrijk geweest, evenals de radiotelefonie-zenders. Hij gelooft, dat de ouderwetse zenders toen pas in de vierde plaats kwamen. Die seinden op Eindhoven en gedeeltelijk op Londen. De telefoonlijn van de groep was geen P.T.T.-lijn. Met het net van de Provinciale Electriciteitsmaatschappij in Noord-Brabant, de P.N.E.M., is van Februari 1944 af op dit punt een organisatie opgebouwd. Dit net is voor dit doel verbonden met het Limburgse net.

P.L.E.M., en het net van de Limburgse mijnen en ook met het Gelderse net van de P.G.E.M. Het is zo geweest, dat de geallieerden van Maastricht uit dadelijk na de bevrijding van deze stad op deze wijze contact hebben gekregen met Roermond. Na de bevrijding van Eindhoven bestond er een directe verbinding Eindhoven—Geertruidenberg. Daarop sloot de berichtgeving van de hele groep-Albrecht aan. Alle berichten werden van Geertruidenberg af doorgebeld. Dit heeft belangrijke consequenties gehad. Op deze manier konden de Duitse linies eventueel onmiddellijk gebombardeerd worden. Dit is een van de belangrijkste dingen geweest, die door middel van de Nederlandse Inlichtingendienst (C.I.D.) hebben plaats gehad. Daarnaast heeft, nadat Nijmegen was bevrijd, een tweede lijn bestaan van Nijmegen naar Wageningen. Toen heeft de groep op hetzelfde ogenblik, dat de lijn Geertruidenberg—Eindhoven in gebruik was, van deze lijn, die liep over Bennekom en Ede, gebruik gemaakt. Via de laatste lijn heeft de groep-Albrecht contact met de geallieerden gehad tot ongeveer 15 November 1944. Daarna liep er alleen een cross-line. De telefoonverbindingen werden onderhouden door het personeel van de electriciteitsbedrijven. Technisch zat de zaak zo in elkaar, dat van 14 September 1944 af alleen mensen van de groep-Albrecht, dank zij de medewerking van de technische leiding, een geheim nummer konden bellen; dus een willekeurig electriciteitsambtenaar kon dit niet. De groepsleiding heeft bij de keuze van de medewerkers van het begin af zeer sterk met de mogelijkheid van verbinding door deze telefoon rekening gehouden. Toen in het latere stadium van de oorlog de groep-Albrecht in een gunstige positie was gekomen door de ontwikkeling van de telefoon en van de cross line is het materiaal van enkele andere groepen ook langs deze weg naar het Zuiden gegaan. Speciaal de telefoon en de crossing waren in handen van de groep-Albrecht. De telefoon niet helemaal, want de laatste lijn, die in April en Mei 1945 heeft bestaan, liep b.v. door de Grebbelinie en dat was een lijn van de C.I.D. Deze groep heeft waardevolle arbeid op dit gebied verricht. De leden van de groep-Albrecht waren in het algemeen jongere reserveofficieren of zij, die in de rang van vaandrig daarvoor bestemd waren; dezen zaten in het algemeen op de sleutelposten. Voor 95 % bewoog de groep zich op het terrein van de militaire berichtgeving. Er zijn ook wel enkele economische berichten doorgegaan. Aan politieke berichtgeving heeft de groep nimmer gedaan; dit lag niet in de opdracht.

54815 e.v. *(Brouwer)*

De heer *Brouwer* heeft van 13 Februari tot 11 Maart 1945, alsmede tussen 3 April 1945 en de dag, waarop West-Nederland is bevrijd, te Eindhoven bij het B.I. gezeten. Hij heeft daardoor een indruk gekregen van de gang van zaken en de verwerking van gegevens bij het toenmalige B.I. In het algemeen heeft hij waardering voor de personen, die van Engeland uit de groep hulp hebben geboden. Het tempo in het bezette gebied lag echter hoger. Persoonlijk had hij wel een hoger tempo verwacht in het bevrijde Zuiden. De verwerking van de binnenkomende gegevens hield niet altijd gelijke tred met het tempo, waarin die gegevens binnenkwamen. De apparatuur is wat te bescheiden geweest. Omdat de beperktheid van de apparatuur aan de groep-Albrecht bekend was, hebben zij er ook consequent naar gestreefd de gegevens pasklaar te maken. Zij gaven zelfs dagelijkse overzichten. Aanvankelijk veelal overzichten in de Engelse taal. In later tijd vond de vertaling plaats bij het B.I., dat echter zelf geen overzichten meer behoefde samen te stellen. Het leveren van een dagelijks overzicht over de militaire situatie in het bezette gebied is pas in de laatste oorlogswinter begonnen. Er is een verschil met de overzichten, welke de O.D. maakte. Deze hadden mogelijk wel een grotere betekenis voor binnenlands gebruik, maar ten aanzien van de order of battle voor de geallieerden hadden zij geen waarde, omdat die berichten te laat kwamen. Dat scheelde wel eens 14 dagen. In het algemeen heeft de heer *Brouwer* waardering voor de hulp, die de leiding van het B.I. verschafte. Hij heeft de indruk gekregen, dat het een dienst was, die naar verhouding zeer goed werk heeft geleverd.

76127 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* is van oordeel, dat de groep-Albrecht in de loop van de oorlog steeds belangrijker werd. Toen men op een gegeven moment de invasie voelde aankomen, hebben de Engelsen in samenwerking met het B.I. vooruit maatregelen genomen om de groepen in Nederland te voorzien van meer materiaal. Er werden bijvoorbeeld veel fietsbanden en levensmiddelen gezonden. In deze tijd zijn er verschillende opdrachten naar de groepen uitgestuurd, dat zij zich gereed moesten houden en in geval van invasie moesten zij zich melden bij de vooruitgeschoven troepenonderdelen, die van Frankrijk en België uit naar het Noorden zouden oprukken. Volkomen op eigen initiatief heeft, toen de geallieerden tot de grote rivieren waren doorgedrongen, de groep-Albrecht practisch het monopolie gekregen van het crossen over de rivieren.

De leidende figuur van de groep-Albrecht, die het initiatief tot de crossings heeft genomen, is *van der Mast* geweest; ook *van Lier* was een stuwende figuur. Mr. *Brouwer* was in deze groep de grote man van de intelligence en de organisator van de koerierslijnen van alle mogelijke delen van het land. Hij had een bijzonder heldere kijk op de dingen en zag steeds ver vooruit. Zeer zeker had ook hij zijn aandeel in de crossings, doch voorzover de heer *Somer* weet, is *van der Mast* bij de uitvoering daarvan de bezielende figuur geweest; hij was na de bevrijding van het Zuiden in bevrijd gebied onvermoeibaar werkzaam op dit terrein.

76136 e.v. *(Somer)*

Van de kant van de geallieerden is ook de sectie M.I. 9 werkzaam geweest op het gebied van het crossen. Deze dienst is begonnen met de pilotenlijnen. De Engelsen hebben toen het Oostelijk gedeelte voor hun rekening genomen en de groep-Albrecht de Westelijke sector.

Op 5 of 6 Mei is de eerste en enige keer een boot gepakt door de Duitsers. Een van degenen, die het meest heen en weer gingen, is enige dagen voor de bevrijding gepakt en gefusilleerd. Verder is het met de regelmaat van de klok gegaan. Het was inderdaad heel goed voorbereid en de groep-Albrecht was zeer security-minded.

§ 10. *De Radiodienst*

49031 e.v. *(Beukema toe Water)*

De heer *Beukema toe Water* heeft verklaard, dat de Radiodienst voor hem waarschijnlijk ook wel heeft gezonden in December 1944 en Januari 1945 en misschien nog wel later. Hij weet dit echter niet met zekerheid. Mejuffrouw *Gentis,* die naar hem was gestuurd (en hem door de linies een zender bracht), was op verzoek van *Richard* van de R.V.V. naar Eindhoven gegaan. *Richard* was de schuilnaam voor *van der Gaag.*

52763 e.v. *(Ausems)*

De heer *A. W. M. Ausems* was verbonden aan de Radiodienst. Hij werkte met *Ton van Schendel* als marconist en *Lange Jan* of *Jan Thijssen,* die later in 1945 is gefusilleerd bij de Woeste Hoeve. In 1943 hebben zij gewerkt om overal in het land zendkringen op te richten en gelegenheid te scheppen, dat er gezonden kon worden. De heer *Ausems* is er, practisch gesproken, van het begin af aan bij geweest. In 1942 moest hij onderduiken. Hij ging weg bij Fokker, waar hij toen werkte en kwam in de buurt van Amersfoort terecht op een of andere boerderij, waarvan de boer in connectie stond met *Jan Brouwer,* een veehandelaar uit Baarn, en een bekend aanloopadres voor alle mogelijke lagale en illegale dingen uit die tijd. Hij heeft voor *Jan Brouwer* nogal eens brieven weggebracht en onderzoekingen gedaan, totdat hij op een avond in Januari 1943 *Jan Thijssen* bij *Brouwer* thuis trof. *Jan Thijssen* was daar in de buurt terechtgekomen, doordat *Jan Brouwer* degene was, die ten Noorden en ten Westen van Amersfoort de illegaliteit verzorgde. De heer *Ausems* kende *Thijssen* reeds van vroeger. Deze stelde de heer *Ausems* voor deel te nemen aan de op te richten Radiodienst, die voor de O.D. en eventueel voor andere organisaties zou proberen de verbinding met Engeland tot stand te brengen en ook het binnenlandse net op te bouwen. *Thijssen* heeft waarschijnlijk al direct in het begin van de oorlog contact met de O.D. gekregen. Hij was bij de opsporingsdienst van de radio (van de O.D.) samen met *Ton van Schendel,* die marconist was. Deze mensen kenden elkaar dus en ook het werk. Het lag voor hen voor de hand speciaal aandacht te wijden aan het radiowerk. Dit heeft geleid tot het vinden van het groepje mensen, dat in het Noorden van het land beschikte over een zender, welke op de een of andere manier in handen van iemand te Delfzijl was gekomen, die *Koning* heette.

Thijssen en *Ton van Schendel* gingen naar het Noorden van het land, waar zij contact tot stand wisten te brengen. Zij vonden het echter beter, naar het midden van het land terug te komen. De heren *Brouwer, Thijssen* en *Ausems* hebben toen op zich genomen het inrichten van zendkringen. Het was Januari, Februari of Maart 1943, dus nog vóór de Mei-staking. Hun werk was het opsporen van een goed adres, waar de antenne behoorlijk kon uithangen zonder dat het in de gaten liep, en waar de mogelijkheid bestond om te vluchten. Het ging er dus om de buurt te bekijken: Kon men daar contact krijgen? Kon men daar in de buurt slapen en eten krijgen? Dan kwam het overbrengen van het toestel en men moest aanwezig zijn, wanneer er werd gezonden. Op zo'n zenddag kwam *Ton van Schendel Andries (Ausems)* vertellen, dat hij boodschappen had en dan vroeg hij hem mee te gaan. Ze stapten op de fiets en er werd gewerkt. De meeste telegrammen kwamen van de O.D. De groep-Thijssen had zo graag de bundeling van het gehele verzet, van alle groeperingen en niet alleen van de O.D. naar Engeland overgebracht. Dat werd natuurlijk urgent, toen de Mei-staking begon. Alles wat betrekking had op de verklaringen van het Standesgericht en de artikelen, die hierover in de couranten verschenen, namelijk over het verzet en het

neerslaan daarvan, hebben zij naar de overkant doorgegeven. Dit geschiedde met de zender, die in het Noorden was aangekomen. Met de zender was een code en alles meegekomen en dit was in handen van *Thijssen; Ton van Schendel* was er voor de codegegevens.

Toen einde Mei 1943 bleek, dat de reactie vrij gering was, is *Camoes* zijn spel gaan spelen. *Camoes* is de schuilnaam voor ir. *E. van Wijngaarden* uit Bussum. Hij kwam bij de groep-Thijssen en wist, dat zij die verbinding had. Hij zei: „Ik vind het erg prettig, dat er mensen zijn, die positief kunnen zeggen: Wij kunnen dit werk verrichten. Geef mij nu de gelegenheid de bezwaren kenbaar te maken, bezwaren tegen Radio Oranje, waaruit geen positieve verzetsgeest te voorschijn komt." *Camoes* heeft enige telegrammen geformuleerd, waarop wel reactie is gekomen. Men was blijkbaar van plan om meer te gaan doen en men had tot dan toe alleen gewerkt volgens eigen, Londense ideeën, omdat men niet voldoende gegevens had en niet wist, wie er aan die zenders zaten en hoe het stond met de betrouwbaarheid van de berichten, enz. Het was de bedoeling de Radiodienst

52774 e.v. *(Ausems)*

weliswaar als zelfstandig lichaam, maar toch in het grote verzetsverband in de O.D. onder te brengen. Dat werd goedgevonden, maar toen kwam de grote teleurstelling: de telegrammen, die nadien doorgingen, waren van deze kant nietigheden, kleinere dingen; het was geen belangrijk werk meer. Het was wel aardig om te weten, dat die en die Joodse familie was gevlucht, maar wat hadden zij daaraan als verzetswerk? Dit werd voor *Camoes* aanleiding om het nog eens te proberen. Van de kant van de O.D. kreeg de groep van *Jan Thijssen* niet veel militaire inlichtingen. Dat zat de groep vrij behoorlijk dwars, omdat zij wel risico namen tijdens het zendwerk, niet alleen voor henzelf, maar ook voor de bewoners van het huis, en dit gaf aanleiding tot minder prettige opmerkingen.

In September 1943 werd *Ton van Schendel* gearresteerd. Hij had een onderdeel van de zender, n.l. de kristallen, die de frequentie bepalen, zijn codegegevens en zijn telegrammen bij zich en daarmede is hij in handen van de Duitsers gevallen. Even later, bij een inval in zijn huis, is ook de zender meegenomen, waardoor men zonder iets kwam te zitten. Dit was de enige zender, die men had. *Jan Thijssen* en de heer *Ausems* hebben overlegd, wie van de twee naar de overkant zouden gaan om contact op te nemen en ook om te bespreken, dat er meer effectieve leiding aan het verzet zou worden gegeven van Londen uit, dat het verzet groeide juist naar aanleiding van de Mei-staking, dat de R. V. V. opkwam; dat moest in Londen worden bekend gemaakt.

De heer *Ausems* is naar de overkant gegaan. Hij had in het Zuiden contact met de marechaussee-groep, die ook een pilotenlijn verzorgde. Dat was de groep-Smit uit Baarle-Nassau. Einde September 1943 is de heer *Ausems* weggegaan. Hij is in December 1943 te Londen aangekomen. Toen de heer *Ausems* in Maart 1944 in Nederland terugkwam, had de agent *Wiedemann (Webster)* voor de Radiodienst contact met Engeland. Hij verzorgde de eerste telegrammen. Wat *Webster* heeft gedaan is onafhankelijk van de aankomst van de heer *Ausems* te Londen geschied. Even voordat dit gebeurde is *Wiedemann* gedropt; hij heeft contact opgenomen met *Jan* en de zender daarheen gebracht. Te Londen was men van mening, dat zij aan één zender voldoende hadden. Dat was echter niet het geval. Wanneer men er zeker van wil zijn, dat men altijd in de lucht kan zijn, dan heeft men twee zenders nodig in een zendkring. Er kon bijvoorbeeld een overval plaats hebben en men kon bijvoorbeeld zijn oorspronkelijke zendkring niet bereiken. In die gevallen moest men kunnen uitwijken naar een andere zender.

55271 e.v. *(Wiedemann)*

De heer *O. M. Wiedemann* heeft verklaard, dat hij erin is geslaagd een behoorlijke radioverbinding met Engeland tot stand te brengen. Het heeft echter wel lang geduurd, voordat het zover was. De moeilijkheid was geschikte adressen te vinden, waar hij een antenne kon gebruiken. In December 1943 is hij in aanraking met de Radiodienst gekomen, hetgeen zijn probleem heeft opgelost. Deze dienst heeft zijn toestel overgenomen en hem een KLM-marconist gegeven.

Hij heeft te maken gehad met *Vennie Schadd* uit Hilversum, daarna met *Lange Jan,* wiens echte naam *Thijssen* was. De heer *Wiedemann* heeft bij die groep geen organisatorisch werk verricht. Hij is met zijn oorspronkelijke groep, Luctor et Emergo, blijven doorwerken. De verbinding van de Radiodienst is door zijn toestel tot stand gekomen. Hij heeft met betrekking tot de Radiodienst berichten gestuurd, omdat deze dienst schijnbaar niet goed stond aangeschreven bij het B.I. De eerste reactie van Londen was namelijk een waarschuwing om onmiddellijk alle contact af te breken, omdat de Radiodienst volgens hen gepenetreerd en zeer gevaarlijk was. Dit zal zijn geweest in het vroege voorjaar van 1944. Hij heeft toen een lange reeks van uitwisselingen van berichten gehad, waarin hij Londen heeft kunnen overtuigen, dat de Radiodienst een uitstekende organisatie was met mogelijkheden en dat die dienst zeer dringend noodzakelijk was, om-

dat de radioverbinding de grootste moeilijkheid van alle groepen scheen te zijn.

56909 e.v. *(mevr. van Hoorn Alkema)*

Mevrouw *Ch. van Hoorn Alkema—Schadd* deelt mede, dat de Radiodienst bij de R.V.V. was aangesloten; eerst was er ook nog een radiodienst van de O.D. Zij is secretaresse geweest van *Jan Thijssen*. Zij is alleen op de hoogte van de tweede periode, toen *Jan Thijssen* uit de O.D. is gegaan en hij een eigen radiodienst heeft opgezet. De radiodienst van de O.D. is in het begin van 1943 opgericht. Ongeveer in September 1943 heeft *Jan Thijssen* die radiodienst verlaten en een eigen radiodienst opgericht. Hij heeft dat gedaan met dezelfde mensen, met wie hij bij de O.D. werkte. Hij wenste, dat men in alle mogelijke organisaties en verzetsgroepen over één radiodienst contact had met Engeland; de O.D. wilde dat contact alleen over de O.D. *Jan* wilde een dienst voor alle mogelijke kanalen. Mevrouw *van Hoorn Alkema* weet hier niet precies het fijne van. Er was een O.D.-zender bij de heer *Hein Op den Velde* te Zaandam, welke zender *Jan* heeft getracht voor zichzelf te krijgen. *Hein Op den Velde* zat er zo'n beetje tussenin. *Ausems* was toen juist in Engeland. De Radiodienst heeft contact gekregen met de agent *Wiedemann*. De kristal van *Wiedemann* was kapot. De broer van mevrouw *van Hoorn* heeft die in orde weten te maken en gevraagd, of *Jan* via dat zendertje mocht zenden. Er was een ontzettend gedoe over de Radiodienst van de R.V.V. Er was blijkbaar tegenwerking in Engeland, waarover zij zich zeer hebben geërgerd. Wat men ook deed, men kreeg niets los. Men begreep het ook niet. Zij hebben echter wel gehoord, dat de R.V.V. werd verondersteld vreselijk communistisch te zijn, maar dat was niet zo. Er waren wel communisten bij. Het was de enige groep, die communisten aannam. *Thijssen* was naar de mening van mevrouw *van Hoorn* S.D.A.P.-er.

56912 e.v. *(mevr. van Hoorn Alkema)*

56933 e.v. *(mevr. van Hoorn Alkema)*

Na zijn uittreden uit de O.D. had *Thijssen* contact met verschillende groepen en hij kreeg ook gegevens via zijn verzetsgroepen van de R.V.V. Zij hebben telkens dingen, die zij van belang achtten, doorgegeven. Er kwamen berichten binnen van allerlei groepen en kanten. Er waren geen speciale inlichtingendienstmensen. De Radiodienst gaf dus eigenlijk berichten door, die hij min of meer toevallig binnenkreeg. Na September 1943 kwamen binnenlandse zendertjes bij de Radiodienst. Door een grote diefstal bij de N.S.F. hebben zij spullen voor die binnenlandse zendertjes gekregen, die door het gehele land werden geplaatst. Dat had met een inlichtingendienst niets te maken. Die zendertjes waren er voor het onderlinge contact. Als de geallieerden zouden oprukken, zouden zij op die wijze contact met hen hebben. In November 1944 is *Thijssen* gearresteerd. [1]) Dit heeft echter voor het werk geen gevolgen gehad. Het was natuurlijk een groot gemis, maar verder is er niets gebeurd, want het werk is doorgegaan. Eerst heeft *Floor van der Laken* de leiding op zich genomen, maar hij is spoedig gepakt; daarna de broer van mevrouw *van Hoorn, Tom Schadd* te Amsterdam, die tot het einde van de oorlog de leiding heeft kunnen houden. In begin 1945 zijn er zendposten opgeblazen; speciaal in Overijssel heeft dit veel ellende veroorzaakt en er zijn veel mensen bijgesleept. *Eskens* was ook een tijdlang in de kring van de Radiodienst. Hij is eerst samen met *Jan Thijssen* gearresteerd met nog iemand anders, maar daarna is *Eskens* weer vrijgelaten, waarna hij nog eenmaal is gepakt. De dienst heeft het vlotst en het best gewerkt, toen *Jan* er was, van Augustus tot November 1944. De Radiodienst had kanalen, maar het was wanhopig om zenders te krijgen. Er is lang gewacht met die te droppen. De zenders, die naar Engeland uitzonden, werden bediend door verschillende marconisten, meestal K.L.M.-mensen. Er waren ook enkele parachutisten bij. o.a. *Ben Buunk,* die ook altijd met de Radiodienst meedeed en in dat verband ook is gepakt. Er werden ook wel eens berichten van Vertrouwensmannen doorgegeven, b.v. van *van der Gaag.*

[1]) De vraag, of de arrestatie van *Jan Thijssen* al dan niet aan verraad moet worden toegeschreven, houdt zo nauw verband met de toenmaals bestaande verhoudingen in de illegaliteit, dat de commissie haar uitvoerig zal behandelen in het deel van haar verslag, dat gewijd is aan de punten *g* en *h* van het Enquêtebesluit.

56981 e.v. *(mevr. van Hoorn Alkema)*

Mevrouw *van Hoorn Alkema* heeft verder nog medegedeeld, dat *Jan Thijssen,* toen hij door *Haubrock* werd gearresteerd, juist bij de R.V.V. was ontslagen door de commandant van de B.S. en dat daarover grote moeilijkheden waren. *Jan Thijssen* werd door de heer *Koot* ontslagen, omdat hij te autoritair was, en zich niet bij het oordeel van de heer *Koot* wilde neerleggen. *Thijssen* had het gevoel, dat hij meer van de verzetsgroepen wist dan de O.D., omdat *Koot* in die richting nog niets had gedaan. Deze was er zo maar pas bijgekomen. De verzetsgroepen hadden ieder haar eigen meester, ieder had een held aan het hoofd. Zij hadden er niet veel respect voor, wanneer dat allemaal ineens O.D.-ers moesten worden.

57007 e.v. *(Schadd)*

Mr. *T. Schadd* heeft aanvankelijk met *Floris van der Laken* samengewerkt, de man, die naar aller oordeel het beste *Jan Thijssen* kon opvolgen en die ook op radiotechnisch gebied buitengewoon op de hoogte was. De bedoeling van *Jan* was de heer *Schadd* in de plaats te stellen van diens zwager, *van Hoorn Alkema,* die in opdracht van *Jan* naar Eindhoven was gegaan en wiens werk hij zou

overnemen. *Van der Laken* kreeg na de arrestatie van *Thijssen* de leiding van de centrale post, en toen hij gevangen werd genomen, in Februari 1945, bleef de heer *Schadd* niet anders over dan de leiding over te nemen. *Thijssen* was van de beslissing van de commandant van de B.S., waarbij hij ontslagen was, in beroep gegaan en heeft daarvoor de zwager van de heer *Schadd, van Hoorn Alkema*, naar Prins *Bernhard* te Eindhoven gestuurd. Omdat daardoor als het ware de rechterhand van *Thijssen* kwam te vervallen, heeft deze de heer *Schadd* gevraagd, of hij het werk wilde overnemen. De heer *Schadd* heeft toen enkele weken zeer intensief contact gehad met *Thijssen*. Op een van zijn tochten werd deze gepakt. *Jan Thijssen* was volgens de heer *Schadd* een zeer energieke figuur, een groot organisator, een man, die zijn medewerkers buitengewoon inspireerde. Hij was echter lastig en een autoritaire figuur, maar er ging een buitengewone bezieling van hem uit. Het conflict met de leiding van de N.B.S. heeft de heer *Schadd* niet verwonderd.

Bij de Radiodienst waren er geen inlichtingengroepen. Dat lag aan de oorsprong van de dienst. Naar de heer *Schadd* is verteld, heeft *Thijssen* deze Radiodienst opgezet — als P.T.T.-man wist hij veel van deze materie — aanvankelijk als een hulpapparaat van de O.D. Tenslotte heeft hij zich van de O.D. afgescheiden op grond van bezwaren, die hij tegen die organisatie had. Hij heeft toen van de Radiodienst een zelfstandig apparaat gemaakt, een zuiver transmissie-apparaat, een kanaal voor iedere bona fide illegaal om contact op te nemen met de overkant. Toen hij mede als commandant van de Radiodienst werd opgenomen in de Raad van Verzet, is dat gehele apparaat ten dienste van de Raad van Verzet gesteld. Er is toen een zekere vermenging gekomen tussen de Raad van Verzet en de Radiodienst, maar toen de heer *Thijssen* moeilijkheden met de top van de N.B.S. kreeg en de andere leden van de R.V.V. hem desavoueerden, heeft hij de Radiodienst aan de N.B.S. onttrokken en daarvan een afzonderlijk apparaat voor het zelfstandig verzet gemaakt. Hij wilde daarvan commandant blijven, toen hij de leiding van de verzetsgroepen kwijt was. Ook in de latere periode is de Radiodienst in hoofdzaak een transmissie-apparaat gebleven. Dat is echter plaatselijk verschillend geweest, vooral na de arrestatie van *Jan Thijssen* en *Floor van der Laken*. Omdat de heer *Schadd* er kersvers in kwam en met die hele zaak overstelpt werd, heeft hij het zich tot een taak gerekend in de eerste plaats de wens van *Jan Thijssen* te respecteren om het apparaat zelfstandig in stand te houden. Dat betrof dus enerzijds het zendernet en de koeriersdiensten en aan de andere kant het in zoverre medewerken als dat mogelijk was met alle verzetsorganisaties, die daarvoor in aanmerking kwamen. Daarbij hebben zij zich niet alleen beperkt tot de Raad van Verzet, waarvoor zij eerst werkten, maar ook met andere diensten hadden zij relaties. Zo heeft b.v. de zender te Amsterdam zelfstandig contact gehad met verschillende inlichtingengroepen, waarvoor zij berichten hebben verzonden. Daardoor is de groep wat meer op het terrein van het inlichtingenwerk gekomen. Aanvankelijk was de Radiodienst alleen een rechtstreekse hulp voor het verzet door het arrangeren van droppings of andere hulp, zoals het doorgeven van inlichtingen uit Engeland of uit het bezette geallieerde gebied om daardoor het verzet te steunen, maar later is die taak grotendeels vervallen en hebben zij ook inlichtingen, waarvan werd verondersteld, dat de overkant er prijs op stelde, doorgegeven. Na de bevrijding van het Zuiden heeft de Radiodienst eerst vruchtbaar contact gekregen met Eindhoven over een zender, die daar reeds was en onmiddellijk door de geallieerden is overgenomen. Dat was de zender *Ekster*. Daarna heeft men in December en Januari getracht de verbinding over de IJssel te handhaven met een radioverbinding. Daarvoor is *Floor van der Laken* over de IJssel gegaan, toen deze reeds afgesloten was. Experimenterende met de zender is hij gearresteerd.

57018 e.v. *(Schadd)*

Tenslotte is de heer *Schadd* in Maart of April 1945 van Hilversum naar Amsterdam gegaan, omdat hij er rekening mee hield, dat Amsterdam een belegering zou krijgen of zou worden afgesneden, doordat de Duitsers zich daar zouden verzetten en daarom is een radiocontact Amsterdam—Hilversum tot stand gebracht. Eigenlijk was het de bedoeling om een zo uitgebreid mogelijk net te leggen over het gehele land. Niemand heeft er rekening mee gehouden, dat zo lange tijd een gedeelte van het land bezet zou blijven en dat dan over de linie contact zou plaats vinden. De heer *Schadd* meent, dat de heer *Thijssen* daaraan niet heeft gedacht. De bedoeling was wel een binnenlands net te hebben en dat elke post zou bestaan uit een binnenlandse en een buitenlandse zender. De buitenlandse zijn echter heel weinig in gebruik geweest en zijn vervangen door zenders van parachutisten uit Engeland. De heer *Schadd* meent, dat de reden voor de aanvankelijke gereserveerdheid te Londen is geweest — althans volgens de heer *Thijssen* —, dat de O.D. afraadde om contact op te nemen met de R.V.V. Er werd gezegd, dat die gepenetreerd

was en dat er alleen maar communisten bij betrokken waren. Dat werd ook als reden opgegeven. Stellig is het, wat de heer *Thijssen* betreft, niet waar, dat hij communistisch gezind zou zijn geweest. De Radiodienst heeft nooit naar politieke of geloofsovertuiging gevraagd. Radiodienst en R.V.V. waren een mengeling van alles door elkaar. De heer *Schadd* heeft hierin altijd een soort van belangenstrijd gezien. De heer *Thijssen* was inderdaad een doordrijver, een dolle Dries, met grote kwaliteiten en ook met de défauts de ses qualités. Hij is met een boos hoofd uit de O.D. gelopen. Aan de andere kant had de O.D. ook wel zijn eigen stijl en idee over wat er moest gebeuren. Dat botste tegen elkaar en het heeft jarenlang de verhouding minder goed gemaakt.

57528 *(Fock)*

De heer *Fock* zegt, dat de Radiodienst een groep was, waar Londen een tijdlang nogal gereserveerd tegenover heeft gestaan, maar dit is later toch wel weer bijgedraaid. De heer *Fock* zou nu, na zovele jaren, in het geheel niet meer kunnen reconstrueren waarom dit in concreto zo is geweest. In het algemeen geldt de stelling, dat naarmate de telegrafische berichtgeving serieuzer was en een serieuze indruk maakte, men ook meer vertrouwen kreeg in de personen, die de berichten verzonden. Vandaar, dat er dus een verschil in appreciatie van de verschillende groepen bestond. Of dit altijd juist is geweest, is punt twee. Dit zou men volgens de heer *Fock* precies moeten uitzoeken.

66368—66374 *(Bührmann)*

De heer *J. Chr. Bührmann* heeft verklaard, dat hij het contact was tussen de heer *Six* en de commandanten van de gewesten Haarlem, Alkmaar, Zwolle, Rotterdam en Amsterdam, en zich bemoeid heeft met de radioverbindingen. Hij heeft het gehele drama van *Jan Thijssen's* radioverbinding meegemaakt. *Thijssen* was op eigen houtje bezig op het gebied van de radio en had contact met *Hos* en *Speelman* van Vrij Nederland. Op een gegeven ogenblik heeft de O.D. gezegd: die zaak moeten wij coördineren. Men wilde een binnenlands radionet (van Leeuwarden naar Maastricht enz.) maken. Dat is altijd een hobby van *Jan Thijssen* gebleven. Het idee was op zich zelf niet gek. Hij had er echter technisch geen verstand van en schoot te kort. Hij gaf voor er echter verstand van te hebben, maar wist er betrekkelijk weinig van. Hij zat te prutsen met kristallen; het resultaat was nihil. Er was afgesproken, dat de O.D. een radionet over het land zou leggen; de O.D. zou *Thijssen* overnemen en deze zou het hoofd van de dienst worden. Dat is gebeurd. De O.D. had oude toestellen uit 1940 en 1941 (ingenieurs *Bosch* en *Bijleveld).* De O.D. heeft die gegeven. *Thijssen* ging aan het werk. Het resultaat was slecht. *Thijssen* was een dapper man, maar erg moeilijk. Op een zeker ogenblik begreep de O.D., dat men een expert moest hebben. Iemand is naar Philips te Eindhoven gegaan en heeft gevraagd: Hebben jullie iemand? Men heeft toen ir. *Heyboer* gegeven. Deze heeft het apparaat van *Thijssen* bekeken en heeft het afgekeurd. Nu was het vervelende van *Thijssen,* dat hij zich overal mee bemoeide. *Thijssen* heeft zich b.v. ook bemoeid met de spoorwegstaking, ver vóór de officële staking. De heer *Bührmann* heeft tienduizenden exemplaren van een proclamatie gevonden voor een spoorwegstaking; dat was in 1943. *Thijssen* was een ontzettend gevaar; op een gegeven moment is hij in verbinding gekomen met *van Schendel,* een bekwaam marconist van de P.T.T., en deze had contact gekregen met de heren van Delfzijl. Toen *Thijssen* in conflict kwam met de heer *Six,* ging hij vertellen, dat die O.D. een troep was, die niets deed. Het kwam er op neer, dat hij de O.D. naar beneden ging halen; er deugde niets van. *Thijssen* is toen uit de O.D. gegaan. Alles is vrijwel van hem losgeweekt. Hij is opnieuw moeten beginnen. Een fabrikant van de apparatenfabriek te Zaandam heeft hem overtuigd, dat ir. *Heyboer* gelijk had. Toen is de fabrikant met ir. *Heyboer* meegegaan. Hier is één van de oorzaken van de afscheiding van *Thijssen.* Het zit hem dus in een interne kwestie in de O.D., nl. de radio.

67770 e.v. *(van Hoorn Alkema)*

De heer *W. J. van Hoorn Alkema* heeft in December 1943 voor het eerst contact met *Jan Thijssen* gekregen. Deze had de Radiodienst en had toen niets meer met de O.D. te maken. Hij was het niet eens met het streven van de O.D. om niets te doen aan actief verzet. Hij wilde actief verzet plegen. Hij was aanvankelijk belast met het organiseren van verbindingen in de O.D. en wilde toen een steviger contact met Engeland. Hij was bezig met de R.V.V. en hing een beetje aan de O.D. Toen was het *Hein Op den Velde* te Zaandam, die een zender had. Zij hadden daarmede contact met Engeland of zouden het er mee krijgen. De heer *van Hoorn Alkema* weet niet precies, of het werkte of niet. In elk geval is *Andries (Ausems)* toen naar Engeland gegaan, omdat deze goede contacten in Engeland had. *Andries* zou proberen een radiokanaal te krijgen, dat hij wilde gebruiken, niet alleen voor de O.D., maar voor alle verzetsgroepen in Nederland. Toen is de zender van *Op den Velde* aan het werk gegaan en *Jan Thijssen* zei: dan nemen wij die. *Op den Velde* zei: „Ik ben eigenlijk O.D.; je kunt wel berichten via mij verzenden,

maar dan moet de O.D. het goedvinden." De O.D. vond het kennelijk niet goed, dat iemand op eigen houtje, zonder voorkennis van de O.D., berichten zou versturen. *Jan Thijssen* heeft een paar berichten mogen doorsturen om te weten te komen, hoe het met *Ausems* ging, die nog niet was teruggekeerd. Het is langzamerhand doodgelopen en een poosje later is *Op den Velde* gepakt. Toen werden er praktisch geen berichten door *Jan Thijssen* doorgegeven. Hij is zich steeds meer gaan concentreren op een eigen radiodienst, maar er was niets van een kanaal. Hij is dus weer met nieuwe mensen begonnen. *Ausems* en *Hein Op den Velde* zijn O.D.-figuren geweest, maar *Hein* is er bij gebleven, dus niet overgegaan naar de Radiodienst. *Ausems* is een grensfiguur. *Thijssen* vond het in de O.D. fout, dat, als er een verbinding met Engeland was, deze voor één partij behouden bleef en dat een ieder, die geen lid was, nooit met Engeland kon praten. Hij wilde een radiodienst opzetten als volgt: 12 of 14 kringen, die ieder een zender hadden. Die zenders zouden in het binnenland worden verspreid; er zou dus een verbindingsnet over Nederland liggen, dat vanzelf buitenlandse zenders zou aantrekken. Hij hoopte, dat er zes buitenlandse zenders zouden komen.

De binnenlandse zenders zouden niet eerder gebruikt worden, voordat de onderlinge verbindingen tussen de plaatsen moeilijk werden, dus als de ene plaats wel en de andere niet veroverd was. De bedoeling was dus deze zenders te gebruiken door de frontlinies heen, doch alleen wanneer het te gevaarlijk werd om op andere wijze berichten te sturen, want daarnaast werd ook een koeriersnet opgebouwd, dat altijd heeft gewerkt en dat ook vrij snel werkte, zodat, wanneer men 's ochtends te Deventer een brief meegaf, deze dezelfde avond te Rotterdam was. Dit gebeurde eerst per trein, later met de fiets. Er was dus een verbindingsnet in het land en een verbinding naar buiten. De bedoeling was, dat elke redelijke verzetsgroep van dat net gebruik kon maken. In zo'n radiokring zat dus een hoofd, dat volmachten had die berichten door te geven.

67781 e.v. *(van Hoorn Alkema)*

Toen de R.V.V. begon, was deze zich bewust, dat de O.D. en de K.P. bestonden. Daar *Jan Thijssen* zowel van de Radiodienst als van de R.V.V. was, liep het geweldig door elkaar. R.V.V.-contacten waren vaak meteen Radiodienst-contacten. Juist in die plaatsen, waar veel R.V.V.-verzetsgroepen waren, kwamen radiokringen gemakkelijk tot stand. Het uiteindelijke doel: verbinding door de linies heen, is in zoverre bereikt, dat, toen Eindhoven bezet was en Maarn niet, de Radiodienst de dag, nadat Eindhoven bevrijd was, contact met het hoofdkwartier van de Prins heeft gehad, dank zij de zender te Eindhoven. De Radiodienst had nl., voordat de legers oprukten, het adres van de radiokring Eindhoven doorgegeven en gezegd, dat dit het contactadres te Eindhoven was. Van de kant van de staf van de Prins is toen iemand daarheen gegaan. Er waren enkele mensen, die men kende, en dezen hebben het berichtje doorgegeven. De verbinding heeft steeds gewerkt, althans van 18 tot 19 September — toen Eindhoven bevrijd is — totdat de heer *van Hoorn Alkema* half November wegging. Het was een verbinding tussen Eindhoven en de hoofdpost van het binnenlandse net te Maarn.

Na de totstandkoming van de Binnenlandse Strijdkrachten was het contact met de andere groeperingen van het verzet buiten de R.V.V. in de verschillende kringen verschillend. Te Amsterdam was ook een binnenlandse post van de Radiodienst, die ook met Eindhoven werkte. Deze is veel voor binnenlandse doeleinden gebruikt. Hiermede was *van der Gaag* verbonden. Te Amsterdam zijn zeer algemene mededelingen verzonden, dus niet uitsluitend van de Raad van Verzet. Men had bij de Radiodienst gehoopt, dat *Ausems,* als hij terugkwam, met een arm vol zenders zou komen. Dit was niet zo. Hij had zelf een zender bij zich, maar hij deed erg geheimzinnig en mocht die zender alleen maar zelf bedienen, zoals hij zei. Hij wilde alleen boodschappen aan de Regering doorzenden. Dit was echter niet de bedoeling. Door een toeval is de Radiodienst ongeveer Januari 1944 tegen een parachutist aangelopen, *Wiedemann;* deze wilde ergens een uitzendingsmogelijkheid hebben, want hij was voor een opdracht uitgezonden. De Radiodienst had die radiokring zo georganiseerd, dat men een aantal zendposten had, opdat niet elke avond op dezelfde post moest worden uitgezonden. Toen *Wiedemann* daar kwam met het verzoek er te mogen uitzenden, is hij met open armen ontvangen. Hij heeft zijn berichten inderdaad verzonden. Er is een contact met *Jan* aan vast geknoopt en er is gevraagd, of *Wiedemann* mocht zenden voor de Radiodienst. Hij heeft ook aan Engeland gevraagd, of hij zijn code mocht afgeven. Dit is ook goedgevonden. Er is een van de marconisten van de Radiodienst achter het toestel gezet en het is gebruikt voor de buitenlandse berichten. Eerst heeft het heel veel moeilijkheden opgeleverd, doordat het contact met Engeland slecht was. Ineens is het goed gegaan. Toen werd een enorm aantal berichten verzonden, soms 25 berichten in één uitzending. Later zijn er, via *Fopkonijn (Buunk),* drie

zendertjes gekomen, die bestemd waren voor de Radiodienst, met een eigen code.

Het zenden ging bij de Radiodienst als volgt. Het zendadres was bekend aan de marconist. Deze kreeg bericht: om zo en zo laat moet je op dat adres zijn. De koeriers zorgden dan, dat er een zender was, en de technicus zorgde, dat de antenne er hing. Wanneer de marconist zij uitzending gedaan had, ging hij weer weg. Tijdens de uitzending was de technicus in de buurt en deze keek normaal rond, maar de zendadressen waren zo gekozen, dat het meestal boerderijen in een open gebied waren, bij voorkeur niet in de grote stad. De Radiodienst heeft het later, toen de verbindingen te moeilijk waren, te Amsterdam en dus wel in een grote stad moeten doen. Het is redelijk verlopen, maar in de regel geschiedde het buiten. De kring Maarn lag te midden van boerderijen. De kring Hilversum was in de Eempolder ondergebracht. Daardoor kon men moeilijk peilen. Men kon gemakkelijk de zaak aan zien komen. Een speciaal beveilingssysteem was er niet.

67803 e.v. *(van Hoorn Alkema)*

De marconisten wisten niets van de code. De berichten werden bij de Radiodienst gecodeerd. In het begin had de heer *van Hoorn Alkema* daarvoor een paar hulpjes; het bericht ging dan met de koerierster naar de marconist. Het was dan een hoeveelheid lettertjes naast elkaar. De verschillende werkzaamheden waren volledig gescheiden; er was geen enkele marconist, die een code kende. Alleen de parachutisten kenden de code, maar men zei tegen hen: Ga niet achter een toestel zitten, want je kunt het niet zo goed als onze marconisten. *Buunk* b.v. heeft nooit gezonden. De Radiodienst heeft altijd gewerkt met de code van *Webster (Wiedemann).* Toen *Webster* gepakt is, hebben de Duitsers zijn code ook te pakken gekregen. Er is toen aan Engeland gevraagd: Moeten wij veranderen? Daarop zijn alleen de roepletters veranderd, maar het zelfde liedje is gebruikt. Op de duur was de medewerking van Engeland ten aanzien van de Radiodienst niet zo gek, maar in het begin was het heel pijnlijk. Men schijnt gedacht te hebben, dat de Radiodienst zwaar gepenetreerd was. *Andries* — later heeft hij zich *Anton* genoemd — heeft in Engeland uiteengezet de prachtige link tussen de Radiodienst en de R.V.V. Toen was de Radiodienst ook niet meer zo in de gratie; men vermoedde, dat hij wel gepenetreerd zou zijn. Er zijn allerlei boze geruchten gekomen, waarvan de heer *van Hoorn Alkema* niet weet, wat er van waar is. In ieder geval heeft ook *Webster* moeite gehad de berichten van de Radiodienst te verwerken, totdat hij omvangrijke berichten heeft gestuurd, waarin hij zei, dat hij er van overtuigd was, dat de dienst niet was gepenetreerd. *Webster* heeft veel bijgedragen om de verhouding te verbeteren. Hij heeft gezorgd, dat de Radiodienst de beschikking kreeg over een buitenlandse zender.

De heer *van Hoorn Alkema* is in November 1944 naar het bevrijde gebied gegaan. De bedoeling was te gaan naar de Staf van Prins *Bernhard* om de moeilijkheden, die ontstaan waren bij het ontslag van *Jan Thijssen,* toe te lichten. Hij is door de Duitsers gepakt, naar Duitsland gebracht en is daar gebleven. De heer *van Hoorn Alkema* is op 19 November 1944 bij Renkum gearresteerd. Het was een massale overtocht van 80 man, die in de val zijn gelopen. Hij is gewond geraakt en kon niet wegkomen. De volgende morgen is hij opgepikt en mee naar Duitsland genomen. De heer *van Hoorn Alkema* had in het Zuiden de onredelijkheid moeten aantonen van het plan, dat de commandant van de N.B.S. voorstelde. *Jan Thijssen* was het daarmede niet eens. De heer *van Hoorn Alkema* heeft *Jan Thijssen* het laatst gezien op 8 November. Eerst toen de heer *van Hoorn Alkema* na de afloop van de oorlog in Nederland terugkwam, hoorde hij, dat *Jan Thijssen* was gearresteerd.

67835 ev. *(van Hoorn Alkema)*

Over *King* heeft de heer *van Hoorn Alkema* nog het volgende verteld. Deze was gedropt, twee dagen voordat „Arnhem" begon. Het was speciaal de bedoeling, dat hij de laatste intelligence vóór „Arnhem" zou verzorgen. Hij zei altijd, dat door allerlei bombardementen zijn vliegtuig er niet tussendoor mocht; hij is later gedropt dan aangekondigd was. Hij was aangekondigd bij een R.V.V.-terrein en wilde een inlichtingengroep hebben. Die kerels zaten in uniform en spraken geen woord Hollands. De Radiodienst heeft gezegd: wij zullen zo snel mogelijk mensen aantrekken, die speciaal ter beschikking staan. Toen is *Valkenburg,* een van de mensen van de Radiodienst, als verbindingsman geplaatst bij *King;* hij heeft een eigen inlichtingengroepje om zich gevormd, dat rechtstreeks voor *King* werkte. *King* had een operator bij zich en twee andere mensen, die hij door de linie teruggestuurd heeft. De operator heeft hij behouden tot Februari. Na Februari/Maart is hij door de linie gegaan. In Frankrijk en België had hij hetzelfde gedaan en was hij in veertien dagen verlost. Hij had de opdracht zich te melden op het bepaalde adres van de R.V.V. en zijn standplaats te kiezen in de buurt van Arnhem. Hij wist, dat „Arnhem" kwam; de Radiodienst wist het niet.

67840 e.v. *(van Hoorn Alkema)*

Omstreeks dezelfde tijd, iets na Arnhem heeft de heer *van Hoorn Alkema* in Overijssel contact gehad met een majoor *Henk*. Deze was er voor de coördinatie van het verzet. Hij had een Amerikaan bij zich en een Engelsman of een Fransman. Het waren drie officieren. Zij zijn allen gepakt. Zij kregen de opdracht de verzetsgroepen te coördineren. Daaraan konden zij niets doen. Zij wisten van Nederland niets af. De groep bestond uit een Nederlander, een Amerikaanse kapitein en een Engelse sergeant. De Engelsman was operator. Het was hun taak de verzetsgroepen in de Achterhoek of in Overijssel te coördineren. De missie heette majoor-*Henk*. De heer *van Hoorn Alkema* weet, dat hij doodgeschoten is. Deze mensen hebben zich wild gedragen. Zij wilden meteen de baas van het strijdend gedeelte zijn. Het was in de vormingstijd van de B.S., dus in September of October. Hij *(Henk)* is gedropt op het terrein Asperden bij Hellendoorn. Daar vandaan is hij doorgegaan naar Hengelo en Enschede, waar hij zich zou verstaan met de K.P. en O.D.

67846 e.v. *(van Hoorn Alkema)*

Voor wat de verbindingen betreft had de Radiodienst contact met het B.I., maar voor het andere werk, voorzover het betrekking had op het daadwerkelijke verzet had deze dienst via het B.I. zeer veel te maken met B.B.O.

Met betrekking tot het verhaal van de Duitsers, als zou *Jan Thijssen* na zijn arrestatie de verblijfplaats van captain *King* in het kippenhok van een boerderij hebben verraden, heeft de heer *van Hoorn Alkema* verklaard, dat *King* al lang van deze boerderij weg was, voordat *Jan* gepakt werd. Dit is een schertsverhaal; het is het verhaal van *Haubrock*. *Jan* is gepakt op 9 November 1944 en *King* had het huis van de heer *van Hoorn Alkema* overgenomen, toen deze wegging. Hij heeft nog een week met *King* samengewoond en hij is op 8 of 9 November voor het eerst op pad gegaan. Dit wist *Jan*. Dus *King* was in ieder geval al lang uit die boerderij.

67863 e.v. *(van Hoorn Alkema)*

De heer *van Hoorn Alkema* heeft nooit gemerkt, dat men er aan de Londense kant bezwaren tegen uitte, dat de R.V.V., waar de Radiodienst bij hoorde, sterk communistisch was. Gepenetreerd was het enige. Communistisch hebben zij nooit geheten. Zij hebben altijd een toelichting gegeven en gezegd, dat er ook communisten in opgenomen waren, maar daarop is nooit reactie gekomen. Voorzover hij het heeft kunnen bekijken, heeft dat dus geen rol gespeeld.

76071 e.v. *(Somer)*

Over de R.V.V. heeft de heer *Somer* verklaard, dat die organisatie ontzettend actief was. De R.V.V. heeft ontzaglijk veel berichten op politiek gebied overgestuurd. Op dit terrein was de R.V.V. wel de beste radio-verbinding van Nederland met Engeland, veel beter dan de O.D. of welke andere groep dan ook. De R.V.V. heeft later het merendeel van deze berichtgeving op zich genomen, hoewel de R.V.V. bij verschillende gelegenheden pech had bij droppingen. Zo raakte bijvoorbeeld de agent *Leus* zijn kristallen bij de dropping kwijt, terwijl de sets, welke de agent *de Blooys* meebracht, bij de dropping werden vernield. De R.V.V. heeft dus wel ontzettend gewanboft, maar toch zette men daar koppig door. In tegenstelling tot de R.V.V. waren bijvoorbeeld de groep-Packard en de groep-Albrecht van huis uit gesloten militaire inlichtingengroepen. Hoewel het niet direct de taak van het B.I. was, heeft de R.V.V. veel materiaal van de ondergrondse pers overgestuurd. De ondergrondse pers werd weliswaar gerekend onder de sabotage van S.O.E.; vandaar ook, dat deze dienst agenten stuurde naar Het Parool en Vrij Nederland. Daar stond het B.I. buiten. De heer *Somer* heeft er zich dan ook nooit rechtstreeks mee bemoeid, tenzij het B.I. bemiddeling kon verlenen. Voorzover hij het echter heeft kunnen controleren, is de R.V.V. het beste spuikanaal voor de ondergrondse pers geweest.

§ 11. *De verbindingsnetten*

53023—53025 *(Neher)*

De heer *L. Neher* heeft verklaard, dat hij meent, dat in Mei 1943 het z.g. Nationaal Comité van Verzet werd opgericht met de bedoeling te trachten zoveel mogelijk de bestaande verzetslichamen te steunen en zoveel mogelijk te bevorderen, dat er meer eendracht zou zijn. Er was gebleken, dat er, in het bijzonder tijdens de Aprilroerigheden van dat jaar, arbeid werd verricht, die onsamenhangend was, al geschiedde het met een prachtige bedoeling. De keuze van de naam „Nationaal Comité van Verzet" was heel toevallig geschied. Dat die naam is gekozen, had geen bedoeling ten aanzien van een bepaalde richting en een bepaald plan. Naderhand bleek echter de synonimiteit met de groep-*Vorrink*, hetgeen toen natuurlijk ook weer enige verwarring heeft gegeven, maar dat is daarna allemaal in orde gekomen. De arbeid van dat Nationaal Comité was het opnemen van contacten met alles, wat op illegaal gebied bestond, het vertrouwen daarvan winnen en de gegevens van de verschillende groepen, voorzover voor anderen te gebruiken, uitwisselen, opdat het effect van alles, wat er gedaan werd, gunstiger zou zijn. Dat is in het algemeen zeer goed geslaagd. Door verschillende elementen, die dit

comité in de provincies had, werden gegevens verzameld, zowel militaire als civiele, die dan ter beschikking werden gesteld van die groeperingen, die daarmede het beste resultaat voor eigen arbeid konden bereiken. Dat was natuurlijk door verschillende mensen, die in verschillende provincies werkzaam waren, een actieve, persoonlijke waarneming, die de lelijke naam „spionnage" draagt en welke waarneming zoveel mogelijk te bevoegder plaatse werd gebracht. Voor een deel was daarbij nodig een aantal contactpunten, die elkaar op vrij veilige wijze konden bereiken. Dat geschiedde bij voorkeur door de openbare telefoon. Dat was veel veiliger dan geheime dingen, dingen, die men opzette.

In de loop van dat jaar is de heer *Neher* via ir. *Groothoff*, — deze woonde te Amersfoort en was hoofdingenieur bij de Billiton Maatschappij — uitgenodigd voor een bespreking van twee punten: *a.* de economische bundeling, of wil men het economische spionnage noemen, de berichtgeving dus van wat er materieel beschadigd werd in ons land en in welke behoefte voorzien moest worden, wanneer wij vrij waren; *b.* de heer *Neher* werd gevraagd, of hij in aanraking wenste te komen met de toenmalige leider van de O.D., omdat deze hem een mededeling had te doen. Hij heeft dat contact met de heer *Six* opgenomen. Deze deelde mede, dat de Regering te Londen de wens te kennen had gegeven, dat er maatregelen zouden worden getroffen om in de dagen der bevrijding de beschikking te hebben over een verbindingsnet, en vroeg, of de heer *Neher* bereid was daarvan de leiding op zich te nemen. Dit verzoek was gekomen van de heer *van Boeyen*. Nadat de heer *Neher* zich had georiënteerd omtrent de waarschijnlijke zekerheid van die vraag, heeft hij dat aanvaard.

Met vele mensen van de telefoondienst zijn voorbereidingen getroffen voor de toekomst, waarbij de datum, waarop het verbindingsnet gebruikt zou worden, nog niet bekend was. Het plan was dus, in verband met de mogelijke wanordelijke toestand, welke zou kunnen ontstaan bij de bevrijding, te zorgen, dat de Regering zou kunnen beschikken over steunpunten, die de militaire verbindingen zouden dienen. Daarvoor werd een plan opgemaakt om in het gehele land op verschillende plaatsen de beschikking te krijgen over bevoegde militaire commandanten, die er dan zouden moeten zijn, en daarvoor verbindingsofficieren aan te wijzen, die competent zouden zijn en bevoegdheid hadden tijdens de bezettingstijd te zorgen voor de opbouw van een telefoon-, telegraaf- en radio-verbindingsnet, welke behalve bij de bevrijding ook zouden kunnen dienen in de bezettingstijd voor het doorgeven van bepaalde berichten. Door het geleidelijk uitvallen van verschillende mensen, die gearresteerd werden, was dat niet zo eenvoudig en daarbij zijn vele goede mensen heengegaan. Bij het voortschrijden van de tijd en de complicatie en de uitbreiding van het illegale werk bleek het nodig, dat de mensen van de P.T.T., speciaal van de telefoon, onderling bepaalde waarschuwingen zouden doorgeven van de versterkersstations uit, wanneer de Duitsers bepaalde maatregelen beraamden, welke de P.T.T.-ers door luisteren of direct uit andere bronnen of toevallig vernamen, hetzij die maatregelen gericht waren tegen bepaalde personen in de dienst, hetzij tegen personen buiten de dienst, maar in de eerste plaats voor de technische vernietiging van de structuur van het Nederlandse telefoonnet, dat na de bevrijding zo onbeschadigd mogelijk zou moeten functionneren. Een aantal dezer P.T.T.-mensen werd betrokken in het daadwerkelijke verzet en bij de toenemende dreiging van de contraspionnage bleek het nodig, dat ook waarschuwingen aan derden werden doorgegeven over het net, in het bijzonder voor groeperingen van de L.O.

Dit werkte behoorlijk veilig, voorzover men in die tijd van veiligheid kon spreken. Te Amsterdam werd een net opgebouwd via een deel van de brand-alarminstallaties, omdat te Amsterdam naar alle waarschijnlijkheid na de bevrijding wel het voorlopige centrum van de Regering zou komen. Toen in het Zuiden reeds een troepenmacht opereerde is men er, via het telefoonnet, netten van electriciteitswerken en alles, wat maar bruikbaar was, in geslaagd zelfs over de IJssel en de andere rivieren een verbinding te onderhouden.

De radiosteunpunten hebben zwaar geleden, omdat er steeds meer berichten moesten worden doorgegeven. Het aantal mobiele posten was uit de aard der zaak gering. Verplaatsing van de apparatuur ging met groot gevaar gepaard. Daarbij kwam nog een aantal factoren; b.v. de ontzaglijke koude van de winter 1944—1945 met de onmogelijkheid om brandstoffen te krijgen op de plaatsen, waar men deze nodig had. Dit was er dikwijls de oorzaak van, dat men op plaatsen bleef, die niet meer zo erg veilig konden worden geacht. Ook de Duitsers hadden hun contrôle-apparatuur verbeterd en uitgebreid, zodat de contra-maatregelen van Nederlandse kant door de snelheid van actie van de Duitsers op meerdere punten vruchteloos bleken te zijn. De Duitsers peilden op grote afstand en gingen dan

in de buurt, waar zij verwachten, dat het toestel aanwezig zou zijn, wat rondrijden. Er liep meestal één of meer dan één onschuldige burger in de buurt van deze plaats, die dat rondrijden waarnam en dat aan onze mensen kenbaar maakte. Door de sterke verbetering van hun peilapparatuur en door het grotere aantal peilwagens kon dat middel op verschillende punten niet meer effectvol worden gebruikt.

Dat die gehele verbindingsinstallatie, die soms heterogeen was, maar toch op de een of andere wijze gekoppeld, tevens diende om belangrijke berichten door te geven aan de centra, die van daaruit de gegevens naar Engeland doorzonden, was vanzelfsprekend. Zo diende dit verbindingsstelsel een drieledig doel: beveiliging van de illegale werkers en groeperingen, de berichtgeving van buitenaf, die verder gebruikt kon worden ter doorgeving aan Engeland en tevens preparering om iets te hebben, dat nog zou functionneren, wanneer de Duitsers vóór de totale bevrijding gevolg zouden hebben gegeven aan hun voornemen om het communicatieverkeer practisch geheel te vernietigen.

53025—53040 *(Neher)*

Het contact met andere verzetsgroepen naast de O.D. en andere onafhankelijk van elkaar werkende inlichtingengroepen was ten dele goed en voor een ander deel slecht. Daar ging altijd veel tijd mede verloren. Het coördineren van de verzetsorganisaties vond voor een deel zijn oorsprong in het werk van het Nationaal Comité, voor een ander deel in de steeds uitgebreide noodzaak van het N.S.F. om steun te verlenen. De bespreking hierover heeft geleid tot de vorming van de groep, die „de Kern" werd genoemd.

Van Duitse zijde is ondeskundig — moedwillig of speciaal ondeskundig — gereageerd op hetgeen in de telefooncentrales voor hen waarneembaar was. Dat was werkelijk ongelooflijk. Het is voorgekomen, dat men iemand wilde beluisteren. Maar wie moest het aanleggen? Personeel van de Nederlandse diensten; dus kwam het verder. Dit was niet zo gevaarlijk, maar wat wel gevaarlijk geweest zou zijn en wat niet gebeurd is, is, wanneer de Duitsers in elke telefooncentrale enige van hun lieden hadden neergezet met een bepaald apparaat om in een bestaande verbinding of een verbinding, die gemaakt werd, in te luisteren — dat kan ook in een automatische zaal —, want dan waren ze heel wat te weten gekomen, wat ze nimmer hebben geweten. Dat is zeer merkwaardig, maar zeer gelukkig geweest. Het stelsel van bewust meeluisteren heeft heel weinig succes opgeleverd, omdat de Duitsers het zelf niet konden aanleggen.

De verbindingen met het Zuiden zijn niet in stand gebleven, toen de geallieerde legers eenmaal tegen de grote rivieren zaten. Er was een verbinding naar Nijmegen, waar contact was met de geallieerde officieren. De Duitsers hebben dat punt ontdekt en de mensen, die daarbij betrokken waren, zijn gedood. Het is en blijft altijd een mysterie, hoe dat is ontdekt. Men is eerst van mening geweest, dat de Duitsers op het spoor werden gebracht door de sensationele berichtgeving van de journalist *Kiek,* die plotseling een nogal enthousiaste radiorede hield en ongeveer het volgende zei: „De Duitsers moeten niet denken, dat wij geen flinke kerels zijn, want wij kunnen wel over rivieren spreken". Kort daarop werden de betrokkenen gearresteerd. De verbinding met Nijmegen was de enige telefoonverbinding met het bevrijde Zuiden, die er is geweest, voorzover de heer *Neher* bekend is. De mogelijkheid bestaat, dat er elders nog een verbinding is geweest, maar een verbinding, die in het totale stelsel was berekend, niet. Over de IJssel is lange tijd een verbinding geweest, nadat de legers de IJssel waren gepasseerd.

53045 **e.v.** *(Neher)*

De heer *Neher* zelf heeft van de leiding van een van de andere organisaties, zoals de O.D., geen deel uitgemaakt. Hij was adviseur van practisch iedereen en was lid van de Kern.

54850 **e.v.** *(Kok)*

De heer *Kok* heeft verklaard, dat de verbindingen van de O.D. in zijn handen zijn geweest tot het tijdstip, waarop de heer *Neher* in zijn organisatie is gekomen. Toen de heer *Neher* bij de O.D. kwam, heeft de heer *Kok* tegen de heer *Six* gezegd: er zal een opvolger voor mij moeten komen voor de verbindingsdienst. Het ging om de verbindingen hier te lande, het seinwezen van de spoorwegen, de meetlijnen van de hoogspanningsbedrijven, allemaal dingen, die de Duitsers niet wisten. Mede daarvan — niet alléén daarvan — is het gevolg geweest, dat de heer *Neher* in de organisatie is opgenomen en de verbindingsdienst door hem is overgenomen. Dat was ongeveer in de winter van 1943.

De heer *Kok* heeft medegedeeld, dat, als een bureau plotseling moest worden verplaatst tengevolge van het arresteren van een koerier of koerierster of het aan de Duitsers bekend worden van een telefoonnummer, een ander bureau was voorbereid, omdat zijn sectie anders gedurende enige tijd, volkomen zonder een dak boven het hoofd en zonder tekenbord, op straat moest lopen. Het nieuwe adres was dus voorbereid; daar stond een inductortelefoon klaar en zodra het bureau onveilig werd, werd in een andere straat, dus niet die,

waar het nieuwe adres was, doch wel ten behoeve van dit adres, ingevolge „Duitse opdracht" een las gemaakt op een telefoonkabel van het Provinciaal Electrische Bedrijf, van het G.E.B., enz., en daarop werd de inductor aangesloten. Dan stond die inductor dus op de centrale post, waardoor het tijdverlies tot een minimum werd beperkt en de veiligheid zeer werd verhoogd. Dat is het werk van de heer *Neher* en zijn mensen geweest. Men kon zelfs telefonisch vergaderingen houden. Dat gebeurde op de inductortelefoon, niet op de automatische telefoon. De heer *Kok* had twee telefoons. Hij belde de centrale post op en zei: Ik wil mijn hoofden sectie V in de gewesten 12, 10 en 8 binnen 10 minuten of zo gauw het kan aan de telefoon hebben. Dan kwamen die heren zich melden bij de centrale post en dan zei de centralist tot de heer *Kok:* Hier zijn voor u de hoofden sectie V. Dan kreeg hij die heren aan zijn telefoon en konden zij elkaar allemaal horen praten. Het hoofd sectie V gewest 12 zat te Haarlem, het hoofd sectie V gewest Utrecht zat te Utrecht en te Amsterdam zat de heer *Tuin*; hij zat daar bij de Gemeentewerken. De Duitsers hebben dat nooit ontdekt.

Door de heer *Neher* waren telefonische verbindingen over de meetlijnen van de hoogspanningsbedrijven tot stand gebracht. Die meetlijnen liggen langs de hoogspanningslijnen. Die worden doorgemeten, zodat men steeds de zekerheid heeft van het goed functionneren van de hoogspanningsleiding. Op de meetlijnen kan een telefoon gezet worden, want dat is geen hoogspanning, maar zwakstroom. Die lijnen zijn door de heer *Neher* ingeschakeld in het illegale telefoonnet. Daarop stond b.v. ook de telefoon van de waterleidingsbedrijven en de electriciteitsbedrijven, die de Duitsers niet kenden. Het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf te Amsterdam b.v. had een eigen telefoonnet buiten het gewone net om met 480 nummers. Dat net is geheel ingeschakeld geweest. De Duitsers hebben gemerkt, dat er een telefoon was op de meetlijnen van de hoogspanningsleidingen. Op een gegeven ogenblik is er een oekase gekomen van de Duitse commandant van IJmuiden. Uit die oekase bleek, dat zij in de gaten hadden, dat er binnen de vesting IJmuiden telefoonaansluitingen van de Nederlanders waren. Die konden niet anders dan over die lijnen lopen. Toen hebben zij er de doodstraf op gesteld en hebben zij aan de directeuren van de electriciteitsbedrijven opgedragen dergelijke dingen onmogelijk te maken. Toen bleven die andere telefoonverbindingen van de electriciteitsbedrijven over of men nam andere meetlijnen. Maar het bedrijf ging door.

Voorts kon sedert de bevrijding van Eindhoven (September 1944) voor de berichtenwisseling met de geallieerden gebruik worden gemaakt van illegale telefoonverbindingen onder de frontlinie door. De heer *Kok* weet, dat bijna al zijn berichten, die langs de koeriersweg naar Londen gingen, tevens langs deze telefoonverbindingen naar de geallieerden op het vasteland gingen. De heer *Kok* zou het niet onder ede durven verklaren, maar hij weet bijna zeker, dat het onmogelijk was, dat het een gewone P.T.T.-lijn was. Hij kan het niet bewijzen, omdat hij van de P.T.T. niet genoeg weet, maar hij weet vrij zeker, dat b.v. de verbinding naar Doetinchem heeft gelopen over een P.G.E.M.-meetlijn. Daar zat ir. *Oelmeijer,* die de heer *Kok* na de bevrijding heeft gesproken, en deze bleek toen de man te zijn geweest, die deze doorverbinding tot stand had gebracht. Toen de Veluwe door de geallieerden werd bevrijd en Ede aan de beurt was, was het zelfs zo sterk, dat de heer *Kok* door de centrale post werd opgebeld, die zei: Als u over 10 minuten aan de lijn komt, krijgt u de bevrijde commandant van de O.D. te Ede. Dat was in April 1945. De heer Kok kreeg die commandant inderdaad aan de telefoon en deze zei tegen hem: Hier wappert het rood-wit-blauw aan de toren. Dat was 10 minuten na de bevrijding van Ede. De inductortelefoon ging over de lijnen van de P.G.E.M., van het P.E.N. en andere electriciteitsbedrijven. Die kwamen op de centrale post te Amsterdam. Het was een geheime centrale post, die in de lijkenkamer van het Diaconessenhuis aan de rand van Amsterdam zat. Daar vandaan liepen de verbindingen naar de gewestelijke commandanten in het gehele land. Het waren geen automatische verbindingen en er zat ook geen telefoonjuffrouw tussen. De heer *Kok* heeft nog verbinding gehad met het Zuiden; deze verbinding is niet van *Six* geweest; die liep over de hoofdingenieur *ten Bokkel Huinink* van de Rijkswaterstaat te Utrecht, die rechtstreeks verbinding met Nijmegen had. Hier zijn zeer veel bestellingen van materiaal over gelopen. Alles, wat er was op het gebied van voorbereidingen door de Duitsers voor brugvernielingen, inunderingen, vernielingen van electrische centrales, kortom, alles, waarmee de Rijkswaterstaat enige bemoeienis zou hebben in vredestijd, werd door de heer *ten Bokkel Huinink* behandeld en wat de heer *Kok* zelf vaststelde uit berichten van andere sectie V-hoofden spuide hij door middel van hem, blijkbaar via Nijmegen.

Mr. *C. Brouwer* heeft verklaard, dat de laatste lijn, die in April en Mei 1945 heeft bestaan, over de Grebbelinie liep en dat was een

[1]) Vgl. het nog te verschijnen gedenkboek van het verzet in L.O. en L.K.P. „Het grote gebod", waarin bovendien de zelfstandige Centrale Inlichtingendienst (C.I.D.) wordt behandeld.

67055 **e.v.** *(Sanders)*

lijn van de C.I.D. [1]). Deze groep wordt gerekend bij de L.O. De C.I.D. heeft waardevolle arbeid op dit gebied verricht.

De heer *W. E. Sanders* heeft met medewerking van P.T.T.-mensen een geheim telefoon- en telexnet opgebouwd en daarnaast een inlichtingendienst, die eerst niet ingesteld was op het verzamelen van militaire inlichtingen. Dit is einde 1943 geweest. Na de invasie is de C.I.D. begonnen met militaire inlichtingen. De C.I.D. was een op zichzelf staande organisatie, maar zij werkte in zeer nauw verband met L.O. en L.K.P. Eerst gingen de radioberichten via de groep-Albrecht, later via *Snoek* (Packard-groep), die te Wassenaar heeft gezeten en daar een zender had. De heer *Sanders* heeft met die groep weinig rechtstreeks contact gehad. Dat liep hoofdzakelijk over de heer *J. F. Posthuma.*

De C.I.D. had een vrij uitgebreide documentatie, omdat aanvankelijk alles via de telefoonlijn ging. Hetgeen via de lijn werd doorgegeven, werd stenografisch opgenomen en later uitgewerkt. De inlichtingen, die door de onderafdelingen werden verstrekt, gingen over het speciale net naar het centrum. Eerst is dat een gecodeerd net geweest. Er zijn drie phasen te onderscheiden. In de eerste phase werkte de C.I.D. over het geautomatiseerde telefoonnet. Via speciale codenummers was toen het gehele land bereikbaar. Dat gold dus ook voor plaatsen, die nu nog niet via het geautomatiseerde net bereikbaar zijn. Destijds kon het gehele land via dit net worden bereikt en men kreeg de inlichtingen normaal via de telefoon door middel van mensen, die van de C.I.D. de code ter beschikking hadden. Toen de Duitsers de lijn afstopten, kwam de tweede phase, waarin de C.I.D. gebruik heeft gemaakt van het eigen net van de telefoon, van het dienstlijnnet. De Duitsers hebben dat net ook afgestopt en daarna — dit is de derde phase — heeft men gebruik gemaakt van het inductornet.

Dienaangaande is er een strijd geweest met de O.D. De C.I.D. heeft deze telefoonaffaire landelijk opgezet. De heer *Sanders* is begonnen met in Twente via de adjunct-directeur *van der Kamp* in Hengelo verbinding te zoeken met mensen, die met deze zaak op de hoogte waren. De heren *Schuilenga* en *Posthuma* van de P.T.T. werden door de heer *van der Kamp* aangewezen. Deze mensen kenden het gehele telefoonnet in Nederland. De C.I.D. heeft deze telefoondienst geëxploiteerd. Toen kwam de z.g. September-periode, de B.S.-periode. De B.S. werd geformeerd en men had de bedoeling van de zijde van de O.D. om de C.I.D. onder de B.S. te brengen, hetgeen de C.I.D. niet wenste. De O.D. wilde de hand op de verbinding houden, hetgeen door de C.I.D. werd geweigerd. De O.D. heeft toen een eigen net opgebouwd, waarmee zeer veel trouble is geweest. Voor de telefoonaffaire is te Amsterdam later de heer *Karels* opgetreden. De O.D. had enkele lijnen, terwijl de C.I.D. landelijk werkte. De O.D. heeft alleen de lijn-Hilversum gehad en tevens een lijn van de C.I.D. uit Den Haag mee gebruikt. Dit is gegaan via iemand, die destijds werkte onder de naam *Behrenstein.* De O.D. had dit telefoonnet eigenlijk meer om Amsterdam heen. *Karels* was de man van de gemeentelijke dienst, van het electriciteitsbedrijf. Daardoor beschikte de O.D. over dit telefoonnet. Het C.I.D.-net was meer afgesteld door de mensen van de P.T.T. op het intercommunale net. De C.I.D. had een telefoondienst Rotterdam, Dordrecht, Den Haag, Amsterdam, Leiden, Haarlem, Leeuwarden, Enschede, enz. en lijnen door de linies: Eysden, Ermelo, Nijmegen.

67074 e.v. *(Sanders)*

Vanuit het perceel Daendelsstraat 59 te 's-Gravenhage heeft de heer *Sanders* gesproken met de eerste Amerikaanse tankofficier op Nederlandse bodem. Na 54 uur is de verbinding verbroken door het bombardement bij het oprukken in Maastricht. Alle lijnen door de linies zijn tijdelijk geweest met uitzondering van de lijn-Ermelo, die blijvend was. De C.I.D. had over de IJssel een eigen lijn naar Olst. Toen de geallieerden over de IJssel zijn opgerukt heeft de C.I.D. een lijn gehad via het blindeninstituut te Ermelo, welke lijn maandenlang is gebleven. De telexen heeft de C.I.D. van de heer *Langendam* gekregen. De politie-telexen waren hier verzameld. De heren *Posthuma* en *Schuilenga* hebben ze hier weggehaald.

De heer *Sanders* zat, toen de geallieerden Nederland binnentrokken, te Rotterdam, waar de radiocentrale door *Frank* is bezet. De C.I.D. is naar Breda doorgegaan. Men begreep, dat de opmars niet doorging. De C.I.D. had toen die verbindingen. Er is een telefoongesprek tussen *Himmler* en *Rauter* afgeluisterd, dat inhield, dat vanuit het Westen van Brabant de aanval op de oprukkende tanklegers zou worden ondernomen. Op grond daarvan wist de C.I.D., dat de zaak wel niet zo snel zou lopen.

Toen de verbindingen werden ontworpen, leefde niet de gedachte, dat misschien op een zeker moment een gedeelte van het land zou zijn bevrijd. Die gedachte had de heer *Sanders* echter wel, toen de kabel bij Deventer werd gelegd. Het oorspronkelijke doel van deze zaak was een gemakkelijk contact te hebben voor eigen inlichtingen ter

ondersteuning van de andere organisaties. De L.O. en K.P. werkten ook over het net van de C.I.D. De sabotage van Eindhoven, Roermond en Venlo is via de C.I.D.-verbindingen gegaan.

67083 e.v. *(Sanders)*

In de bewuste Septemberdagen ontplooide de O.D. een activiteit op een terrein, waarop hij zich oorspronkelijk niet had bewogen, n.l. het deelnemen aan het actieve verzet. De sabotagecommandanten van K.P. en R.V.V. zaten te Rotterdam, dat waren de heren *Frank* en *Thijssen*. De eerste zou met *Witte Piet* van Rotterdam naar Den Haag komen. De heer *Sanders* heeft bij „Riche" te Den Haag een bespreking gehad met hem na telefonische oproep. Zij brachten de heer *Sanders* het bericht van de driehoeksformatie. Toen hij in de Daendelsstraat terugkwam, lag daar een bericht van een vergadering te Amsterdam op het Lairesse-terras aan de Lairessestraat, waar de heren *Six, Caljé, Neher, van Velzen, Bruins Slot, Wellenstein* en *Rob Kooimans* van de K.P. aanwezig waren. Er is een vergadering gehouden en er is een driehoek geformeerd en een leiding, bestaande uit de drie samenwerkende organisaties, benoemd. Er is medegedeeld, dat de C.I.D. daaraan ondergeschikt werd verklaard. De heer *Sanders* heeft de dag voor die vergadering een gesprek gehad met *Frank*, die nergens vanaf wist. *Kooimans* behoorde daar niet te zitten. De K.P. had op het moment van de invasie een eenhoofdige leiding. De leiding bestond vroeger uit vijf afdelingschefs. In Juni 1944 was de laatste vergadering gehouden. *Frank* werd toen aangewezen als sabotagecommandant. *Kooimans* kon daar niet beslissen. De sabotage in het Zuiden was al in volle gang. De heer *Sanders* had berichtgeving medegenomen voor *Kooimans* en hij heeft een onderhoud met *Kooimans* aangevraagd, waarbij *Sanders* heeft verklaard, dat hij zich niet ondergeschikt achtte. *Kooimans* is met de heer *Sanders* meegegaan naar Den Haag, waar ook *Frank* en ir. *van Dam* zijn gekomen. Daarna kwam die gehele constellatie van de driehoek en begon het gevecht. Er zou ook een man van de R.V.V. tegenwoordig zijn; hij noemde zich *Brugmans*, die toen door de linies is gezonden ter bespreking van de moeilijkheden, maar nooit is aangekomen. Toen later de B.S. is tot stand gekomen, is er geen verzoek bij de C.I.D. gekomen om de zaak van de C.I.D. ter beschikking van de B.S. te stellen. De zaak met het personeel is ter beschikking gesteld van de B.S. Er is veel berichtgeving over gelopen. Alles is vastgelegd bij Oorlogsdocumentatie.

67088 e.v. *(Sanders)*

De heer *Sanders* heeft zich er altijd tegen verzet met het apparaat ondergeschikt te worden verklaard, wanneer hij zelf niet de hand op het apparaat kon houden. Hij was verantwoordelijk voor de veiligheid van de mensen en voor het in stand houden van de zaak en heeft daarom gezegd, dat hij op het apparaat de hand bleef houden. De zaak werd van de zijde van de O.D. zó gesteld, dat men zei: het apparaat komt onder het commando van de O.D. De heer *Koot* heeft volgens de heer *Sanders* nooit volkomen zelfstandig gehandeld, maar handelde onder invloed van de heer *Six*.

Aangezien de commissie op verschillende punten nog enige verheldering noodzakelijk achtte, heeft zij de heren *Neher* en *Sanders* nogmaals gehoord alsmede de heer *J. H. Schuilenga*.

79055 e.v. *(Neher)*

De heer *Neher* heeft daarbij medegedeeld, dat in de eerste jaren van de oorlog de behoefte aan zeer bijzondere verbindingen niet zo heel erg groot was, daar alle netten normaal werkten en de Duitsers bijna niet ingrepen. In Mei of Juni van het jaar 1943, of misschien nog een maand later, trad een verscherping op van de zijde van de Duitsers, doordat men een aantal abonné's liet uitsluiten. In 1944 werden de toestanden steeds moeilijker en werd het aantal afsluitingen steeds groter. Ook werd op het interlocale verkeer een grote beperking gelegd. Dit bracht mee, dat er interlocale verbindingen moesten zijn en in stand worden gehouden, terwijl een aantal verbindingen gereserveerd moest zijn en blijven, ondanks de eisen, die de Duitsers stelden, voor de perioden, welke in gevechtsphasen zouden kunnen optreden.

De C.I.D. is een ontwikkeling, die zich na de Dolle Dinsdag pas heeft voorgedaan; ongetwijfeld zijn daardoor zeer goede resultaten bereikt in verband met het inwinnen en doorgeven van informaties. Echter, de C.I.D. als zodanig en tevens de heer *Sanders* als zodanig, hebben geen specifiek verbindingswerk gedaan. Onder leiding van de heer *Neher* werd voortdurend ingegrepen in het bedrijf van de P.T.T. en werden er maatregelen genomen om hetgeen door het bestuur van dit bedrijf op last van de Duitser geschiedde te neutraliseren.

Zeer belangrijke dingen zijn gedaan door de heren *Schuilenga* en *Posthuma*. De heer *Neher* heeft vele malen persoonlijk contact met hen gehad. Zij waren beiden sterk gebiologeerd door de heer *Sanders*, die zich na de oorlog leider zag van een belangrijk politioneel informatiecentrum. Onmiskenbaar had de heer *Sanders* een zekere vorm van optreden, die minder levenservaren mensen een nogal grote im-

ponerende indruk van hem gaf. Zo ziet men, hoe de C.I.D.-gedachte, welke bij deze bekwame en goede mensen oorspronkelijk niet bestond, leven ingeblazen is en tot iets eigens kon worden; heel begrijpelijk ook, dat de mensen hingen aan de opzet, waaraan zij zo hadden gewerkt. Het kleine van een man als de heer *Sanders* is, dat hij niet zonder meer het complex van zijn mogelijkheden ten dienste stelde van het algemeen, dus niet alleen ten bate van de O.D., niet ten bate van de K.P., niet ten bate van de R.V.V., maar van de totaliteit, die onder de neutrale leiding van de commandant van de B.S. was gesteld, en dit voor zich wilde houden, want dit kon hem later dienen. De resultaten op het direct na-oorlogse gebeuren zijn dan ook heel duidelijk. Daarop is het Bureau Nationale Veiligheid opgericht. Daarvan kwamen eisen, dat men een eigen verbindingsdienst zou opbouwen, dwars door alles heen. De heer *Neher* heeft toen moeten zeggen: „Geen sprake van, zolang ik de P.T.T. leid, ben ik alleen verantwoordelijk en niemand komt op eigen gezag er tussenin". Dat was een van de aspecten, die men misschien in het verleden al voor ogen had of gehoopt had te kunnen realiseren. De bekwaamheid van de heer *Sanders* laat de heer *Neher* buiten beschouwing. Dat hij echter con amore bij hetgeen hij deed eerst aan ons land en dan aan zich zelf heeft gedacht, heeft de heer *Neher* zeer betwijfeld.

De C.I.D. had ook eigen draden. De verbindingen, welke de heer *Neher* heeft gemaakt, stonden ten dienste van alle bona fide groeperingen van de Driehoek; dat was in de tweede helft van 1944. Daarvóór stonden zij in eerste aanleg ten dienste van de O.D. — daartoe had de heer *Neher* het verzoek gekregen — en daarna bij het voortschrijden van de tijd ook ten dienste van derden. Dus de gehele organisatorische opzet was de toenmalige O.D.-opzet. Daaraan werkte een hele reeks P.T.T.-ers, ieder op hun eigen terrein, mede. Tot het ontstaan van de Driehoek waren dit dus verbindingsmogelijkheden van de O.D. Na het oprichten van de Binnenlandse Strijdkrachten was het verschil met de verbindingen van *Sanders*, dat deze zei: Iedereen mag er gebruik van maken, maar het is mijn C.I.D., terwijl de verbindingen van de heer *Neher* zonder enige reserve ter beschikking van de C.B.S. stonden.

78924 e.v. *(Sanders)*

De heer *Sanders* verklaart, dat hij in 1943 een onderhoud heeft gehad met de heer *Posthuma* en de heer *Neher*. Toen heeft de heer *Sanders* de heer *Neher* voorgesteld, dat deze de leiding van de gehele telefoonaffaire op zich zou nemen, maar hij heeft het van de hand gewezen, omdat hij het op dat tijdstip te gevaarlijk vond. Het is niet juist, dat de heer *Neher* afzonderlijk heeft gewerkt met de heren *Schuilenga* en *Posthuma*. De werkzaamheden van de heer *Neher* en de werkzaamheden van de C.I.D. zijn onafhankelijk van elkaar geschied. De netten hebben wel verbinding met elkaar gehad. Hier is o.m. overleg over gepleegd met de hoofdingenieur *Visser* en iemand te Utrecht van de administratieve dienst van de P.T.T.

Van October 1944 af zat de heer *Neher* te Amsterdam. De O.D. werkte daar met een afzonderlijk net. Het gemeentelijk electriciteitsbedrijf had een net te Amsterdam en daarbij was de heer *Karels* betrokken. De heer *Sanders* heeft nooit het idee gehad, dat de heer *Neher* zichzelf met netten bezighield. Deze zat in de Contactcommissie, hij was adviseur van de B.S. e.d., maar dat hij zich ook daadwerkelijk met netten bezighield, wist de heer *Sanders* niet. Hij wist wel, dat de O.D. netten had. De heer *Neher* wist van de werkzaamheden van de heer *Sanders* op dit gebied. Dat heeft de heer *Sanders* met hem besproken. De heren *Schuilenga* en *Posthuma* hebben dat ook met de heer *Neher* besproken en deze wist het ook via de heer *Visser* en de man te Utrecht van de administratieve dienst. Er zijn nooit moeilijkheden over deze zaken tussen de heer *Neher* en de heer *Sanders* geweest, wel met de commandant van de B.S. De C.I.D. verzorgde de berichtgeving van de B.S. De leiding van de C.I.D. wilde het net niet in handen geven van de B.S., omdat zij zelf de verantwoordelijkheid droeg voor de mensen en voor het net. Tenslotte heeft de C.I.D. het net wel ter beschikking van de B.S. gesteld, omdat het toen veel minder gevaarlijk, minder subtiel werd, daar de Duitse bemoeienissen die laatste maand niet zo erg meer waren. Toen de heer *Sanders* dus een overgang ging krijgen om onmiddellijk na de oorlog door te lopen, is dit onder de heren *Schuilenga* en *Posthuma* naar de B.S. overgegaan.

79006 e.v. *(Schuilenga)*

De heer *J. H. Schuilenga* heeft voor de commissie het volgende verklaard. Het was voor de verschillende verzetsgroepen natuurlijk wenselijk, dat zij over een snel communicatiemiddel konden beschikken. Uit dien hoofde hebben enkele mensen, onder wie hijzelf, zich onledig gehouden met het vormen van die verbindingen. Dat was

79012 e.v. *(Schuilenga)*

de Centrale Inlichtingendienst. Het waren niet alleen de normale P.T.T.-verbindingen, maar alles, wat maar kon dienen om een communicatie van de ene plaats met de andere tot stand te brengen. De opzet was inderdaad om een communicatiemiddel te scheppen tussen de verzetsgroepen onderling zonder meer, maar al spoedig

leek het hun toch ook wel mogelijk om met het bevrijde gebied te communiceren. Voordat een gedeelte des lands bevrijd was, ging daar hun gedachte reeds naar uit. Toen het bevrijde gedeelte er was, kon die gedachte worden gerealiseerd. Die zaak is dus zo gegroeid.

79019 e.v. *(Schuilenga)*

Het gereedmaken van dat net is in 1942 al begonnen, niet in C.I.D.-verband, want dat is later pas tot stand gekomen. De C.I.D. is ongeveer half 1943 tot stand gekomen. Deze dienst stond onder leiding van de heer *Sanders*. Hij was de voorzitter, zoals men dat noemde. Er was dan verder iemand voor het contact met de pers en voor politieke aangelegenheden, de heer *Barend van Dam*. Er waren bovendien twee technische leiders, die voor het communicatienet zorgden, voor het berichtenverkeer dus, en dat waren de heren *Posthuma* en *Schuilenga*.

79022 e.v. *(Schuilenga)*

De O.D. en de overige verzetsgroepen hebben eigenlijk steeds naast elkaar gewerkt, omdat zij een verschillende doelstelling hadden. De O.D. prepareerde zich hoofdzakelijk op de toestand na de oorlog en de andere verzetsgroepen op de toestand in de oorlog. De O.D. had zijn eigen ideeën en eigen communicatiemiddelen, trachtte die althans tot stand te brengen, maar daarvan is niet zo heel veel terecht gekomen. Er werd natuurlijk wel incidenteel gewerkt, maar niet in groot verband. De heer *Neher* heeft van het werk van de C.I.D. in ieder geval kennis gedragen, maar hij heeft er niet aan meegeholpen. De heer *Neher* was toen nog geen directeur-generaal van de P.T.T. Hij heeft met verschillende groepen gewerkt. Wat precies zijn functie was en wat zijn daden in die tijd zijn geweest, weet de heer *Schuilenga* niet.

De heer *Schuilenga* heeft contact met de heer *Neher* gehad van ongeveer begin 1944 af. De heer *Neher* heeft hem zelfs bij zekere gelegenheid ontraden om dit werk te doen, omdat een verbindingsnet, volgens hem, niet veilig was. Daaruit heeft hij toen moeten afleiden, dat de heer *Neher* geen net in dier voege wenste. Die mededeling, dat een verbindingsnet niet veilig was, was niet helemaal juist en daar was de heer *Schuilenga* dan ook dermate van overtuigd, dat hij daar rustig mee doorgegaan is. Het was de bedoeling van de C.I.D., dat de verbindingen ten dienste van de gezamenlijke verzetsorganisaties zouden worden gebruikt. Ieder, die dat wenste, kon van die verbindingen gebruik maken. Dat doel is verwezenlijkt ten aanzien van de K.P. en de L.O. De R.V.V. heeft er zeer korte tijd gebruik van gemaakt. Er zijn wel onderhandelingen geweest met de R.V.V., maar om de een of andere reden zijn die onderhandelingen afgesprongen. De R.V.V. wilde maar liever doorgaan met koeriersdiensten, enz.

79036 e.v. *(Schuilenga)*

De O.D. heeft zich er afzijdig van gehouden. Die heeft nooit meegedaan. De B.S., die later tot stand kwamen, gaven sommige berichten via de C.I.D. door en andere berichten weer via de koeriersdiensten. De C.I.D. wilde met alle pleizier alle mogelijke B.S.-berichten over het net laten gaan. Dat was tenslotte voor het algemeen belang. De B.S. wenste echter dat apparaat te confisqueren, dus onder hun directe leiding te hebben. Gezien de gevoeligheid van een dergelijk apparaat en de eisen, die het stelt, en gezien de kwaliteit van de leiding van de B.S. zelf, heeft de C.I.D. gemeend, dat niet aan die leiding te moeten toevertrouwen. Daarom wenste de C.I.D. het zelf te dirigeren met keuze van eigen mensen en eigen middelen. Dat heeft zo bestaan tot aan de bevrijding. De C.I.D. heeft toen medegewerkt aan de totstandkoming van de verschillende hoofdkwartieren, o.a. te Rotterdam, in Den Haag, enz. Op het moment der bevrijding was de situatie zo, dat met een handomdraai het gehele net kon worden overgezet op de hoofdkwartieren van de B.S. Dat is ook gebeurd. Dat is dus geschied in de periode dadelijk na de bevrijding, ongeveer in de tijd van 5—8 Mei. Daarna hebben de B.S. er de volle beschikking over gehad. De lijnen lagen reeds overal gereed, in Den Haag, Amsterdam, Rotterdam, Leiden, Utrecht, Amersfoort, enz. Eigenlijk was alles toen bestemd voor de coördinatie en om alles te regelen en te zorgen, dat de zaak bleef draaien. Er kwamen geen geheime berichten meer door. Men moest zorgen, dat de zaak weer op gang kwam. Langzamerhand is dit karakter verdwenen en is alles weer overgegaan naar het normale P.T.T.-apparaat.

79043 e.v. *(Schuilenga)*

Tenslotte heeft de heer *W. E. Sanders* bij brief d.d. 25 Mei 1950 aan de commissie nog een overzicht verschaft over de verbindingen van de C.I.D., welk overzicht de commissie onder de bijlagen heeft opgenomen. [1])

[1]) Bijlage 25

§ 12. *De groep-R.R. (Rolls Royce)*

48990 e.v. *(Beukema toe Water)*

De heer *Beukema toe Water* heeft van September 1944 af een nauw contact gehad met de groep-Rolls Royce [2]). Voor die groep trad hij op als militair adviseur. Het is zeer goed mogelijk, dat men van die groep nooit gehoord heeft; zij is na de oorlog nooit speciaal naar buiten getreden en heeft het verslag van haar werkzaamheden in onderlinge kring gehouden. Leiders van deze groep waren *Karel*

[2]) Vgl. ook: „Ontstaan en werken van de koeriers- en inlichtingendienst R.R.", Amsterdam 1945.

de Vries, de tegenwoordige directeur van de Stichting 1940—1945, en de heer *van Eugen,* uitgever te Amsterdam. De groep-Rolls Royce zal wel uit enkele honderden mensen bestaan hebben. De heer *Beukema toe Water* heeft voor de groep-Rolls Royce cursussen gegeven over het waarnemen van de Duitse weermacht. Men moet dit vergelijken met het repeteren voor een examen: de deelnemers kregen de voorschriften gestencild; na enige keren gingen zij op de weg en dan was het verder een practische, schriftelijke cursus; wanneer zij met verkeerde schriftelijke berichten terugkwamen, werd dat gecorrigeerd en werd een aanvulling gegeven.

57043 e.v. *(de Vries)*

De heer *K. L. de Vries* heeft verklaard, dat het ontstaan van de groep-Rolls Royce dateert van eind 1943, toen door een aantal verzorgingsorganisaties behoefte werd gevoeld te beschikken over een afzonderlijke staf, gespecialiseerd op het terrein van contact met gevangenissen, concentratiekampen enz., omdat er verschillende slachtoffers waren gevallen. Daarvoor is een kleine groep gevormd, die de werkzaamheden heeft voortgezet tot Dolle Dinsdag. Het was een kleine groep, die optrad ten dienste van een aantal verzorgingsgroepen, die men nadien heeft samengevat onder de naam vrije groepen, hoofdzakelijk geconcentreerd te Amsterdam, maar ook daar buiten: de groep-*Brandsma,* leider de heer *H. H. v. d. Wielen;* de groep-*van Lier,* leider de heer *F. van Eugen;* een groep onder leiding van de heer *Rengeling* te Amsterdam; een groep onder leiding van de heer *Laroo;* een groep onder leiding van *Ad van Mook,* tegenwoordig secretaris van de A.J.C.; een groep te Haarlem onder leiding van de heer *Slurink* en nog een aantal verspreide groepen in Nederland. De heer *de Vries* werkte samen met een aantal personen te Amsterdam, *Rengeling, van Mook* en een aantal anderen, zodat de heer *van der Wielen* en hij in September 1943 behoefte gevoelden om die eerste informatiedienst in te richten ten behoeve o.a. van deze vrije groepen. Nadien is ook de heer *Bommer* bij die combinatie betrokken geweest en deze heeft uiteindelijk, toen een zeker federatief verband tussen die groepen was geschapen, gefungeerd als voorzitter van de vrije groepen.

Deze kleine informatiegroep heeft voortgewerkt tot Dolle Dinsdag. Toen deed zich de situatie voor, dat de geallieerden het Zuiden van ons land binnenvielen en dat men vooral te Amsterdam werd overstroomd met geruchten, waarvan de juistheid niet kon worden gecontroleerd. Tegelijkertijd bleek, dat men in een paar plaatsen in het land, met name te Rotterdam, was overgegaan tot actief gewapend verzet, eigenlijk gebaseerd op ongemotiveerde geruchten. Dat is voor de heren *van der Wielen, Rengeling, Laroo, van Mook* en *de Vries* aanleiding geweest om twee punten vast te leggen in hun besprekingen. In de eerste plaats, dat het, ter wille van het voorkomen van dergelijke zaken als te Rotterdam, beslist noodzakelijk was, dat men beter geïnformeerd was over de opmars der geallieerden. In de tweede plaats, dat zij, met de kans voor ogen, dat allerlei verbindingen zouden uitvallen, een weg moesten zoeken om met elkander in contact te blijven. Daarvoor hebben zij een koeriersdienst per fiets uitgekozen. Deze is kort daarop in werking getreden. Deze koeriersdienst, die in de eerste plaats van belang was voor de verbinding Amsterdam-Delft, kreeg later een veel grotere uitbreiding. Oorspronkelijk is, wat de inlichtingendienst betreft, uitgegaan van de gedachte: wij moeten informaties hebben over onze gevangen vrienden. De tweede gedachte, in September 1944, was: wij moeten ten behoeve van de eigen groepen behoorlijk geïnformeerd zijn over de opmars der geallieerden. Toen daarbij bleek, dat de verbindingslijnen, die in dit opzicht gecreëerd werden, ook van belang waren voor de in oprichting zijnde B.S., heeft het informatiewerk een veel verder strekkende betekenis gekregen en is het uitgegroeid tot een civiele en militaire inlichtingendienst.

De verbindingen van die dienst werden uitsluitend in het bezette gebied per fiets onderhouden. Daarvoor was een volledig werkschema opgesteld. Er was een rechtstreekse verbinding Amsterdam—Den Haag—Delft, welke zich vertakte tot de Gelderse IJssel en tot het front in het Zuiden. Daarnaast was de groep afhankelijk van de verbindingen, die anderen hadden. Dat betekende voor de verbindingen binnen de grens van het bezette gebied de telefoonverbinding van de C.I.D. en dat betekende voor de verbindingen buiten de grens van het bezette gebied de zendercontacten, waarover de bestaande organisaties beschikten. Dat werden er spoedig drie. In de eerste plaats, ofschoon niet de belangrijkste, verstrekte de groep inlichtingen aan sectie 1-III van de staf van de commandant der B.S.; in de tweede plaats verstrekte zij inlichtingen aan de Packard-groep, die haar eigen zenderverbinding had, en in de derde plaats aan de groep-Kees.

57047 e.v. *(de Vries)*

Dit alles heeft zich ontwikkeld na Dolle Dinsdag. Toen de mensen op pad gingen bleek, dat men vrijwel automatisch militaire gegevens en informaties ging verzamelen. De groep-Rolls Royce gevoelde toen

behoefte aan een deskundig adviseur op dit punt en kwam in contact met de heer *Beukema toe Water,* die bereid was als militair deskundige op te treden, hoewel hij ook een eigen zendverbinding had. Sindsdien zijn alle militaire informaties onder zijn adviserende leiding verzameld. De groep heeft gedurende een week ongeveer rechtstreeks contact gehad met het bevrijde gebied, nl. een telefonisch contact, maar dat was een toevallige bijkomstigheid.. Het contact werd gemaakt door de telefoondienst in het belastingkantoor te Amsterdam en aan de andere kant voerde de verbinding naar de burgemeester van Oss, die een persoonlijke bekende was van de heer *van Eugen;* vervolgens is die doorverbonden met een officier van de inlichtingendienst. Dit heeft twee of driemaal plaats gehad, maar de verbinding moest na een week worden verbroken, omdat het risico voor het kantoor te Amsterdam te groot was. Sedert Dolle Dinsdag had de groep-Rolls Royce een telefoonverbinding met Den Haag.

De zaak is begonnen, doordat de behoefte gevoeld werd aan een onderlinge verbinding van een paar samenwerkende groepen. Weldra bleek, dat van de zijde van de B.S., toen nog een deltasysteem, ook behoefte aan een verbinding bestond. Men had wel een telefoonverbinding over de C.I.D. en een koeriersdienst, b.v. van Trouw, maar *van Hall,* die indertijd optrad als intermediair, heeft de groep in verbinding gebracht met de staf van de C.B.S. Zij heeft opdracht gekregen zich in verbinding te stellen met de gewestelijke commandanten. Dat is langzamerhand de kern van de koeriersdienst geworden.

Afgezien van de eigen berichten heeft Rolls Royce in de hongerwinter de post verzorgd voor een zeer uiteenlopend aantal organisaties. Parool was er en de Packard-groep. Het was min of meer naar behoefte. In het algemeen stelde de groep zich op het standpunt, dat zij een dienende organisatie was. De betekenis van het verzorgingswerk werd steeds minder. Toen is het hoofdaccent komen te liggen op het overbrengen van de berichtgeving van de C.B.S. en een aantal andere organisaties. De dienst Amsterdam—Den Haag is tot de bevrijding volgehouden, met één dag onderbreking.

57054 e.v. *(de Vries)*

De vaste lijnen waren verdeeld in etappes. De lengte van die etappes varieerde van 10 tot 20 km., b.v.: Amsterdam—Halfweg, Halfweg—Lisse, Lisse—Leiden, Leiden—Wassenaar, Wassenaar—Den Haag. Elk van deze plaatsen had haar eigen vaste koeierstersbezetting. Maar voor de veraf gelegen inlichtingengroepen, vooral op de Veluwe, in de Achterhoek, over de IJssel naar het Noorden toe aanvankelijk, had de groep extra-koeiersters, 10 meisjes uit Amsterdam. Zij gingen uitsluitend van Amsterdam naar Eerbeek of Hattum en terug. Die meisjes hebben een formidabele prestatie geleverd. Voor de eerste dienst naar Den Haag startten de meisjes iedere ochtend om 6 uur uit Amsterdam, ongeacht sneeuw, kou en honger.

Over het geheel gezien heeft de groep niet onverdienstelijk gewerkt. Men moet daarbij wel in aanmerking nemen, dat de uitgebreide organisatie van de dienst pas in de Septemberdagen van 1944 op gang is gekomen. Dat betekent, dat de groep in hoofdzaak heeft gewerkt met lieden, die op ander terrein reeds een grote illegale ervaring hadden. De oprichters van de dienst waren mensen, die al jaren in het verzet bezig waren; dat waren dus geen nieuwelingen. De instructie voor degenen, die contact gingen opbouwen, was, dat ze alleen mochten werken met mensen, die al jaren ervaring in dit werk hadden. Er werden voor de leden van de groep cursussen gegeven. Het leek achteraf een wat dik woord, maar de mensen, die leidinggevend voor informatiewerk werden uitgestuurd, kregen twee dagen instructie over de algemene gang van zaken in het verzet, speciaal instructie over het koerierswerk en over het inlichtingenwerk; ook over het militaire verkeer, hetgeen speciaal een hobby van de groep was. Te Amsterdam en andere centra had Rolls Royce een afdeling militair verkeer, die de auto's en manschappen telde op de uitgangswegen. Die mensen wisten niet, wat zij eigenlijk deden. Zij zaten maar dag en nacht in een of ander huis, b.v. op de weg naar het Gooi, en namen op wat er langs kwam. Op sommige waarnemingsposten deed men dat in de hongerwinter met een deken om zich heen in de tuin.

XI. Samenvatting en conclusies betreffende het Bureau Inlichtingen

Zoals gebleken is, werd op 28 November 1942 overgegaan tot reorganisatie van de inlichtingendienst. Hierbij werd het Bureau Inlichtingen ingesteld, dat ressorteerde onder de Minister van Oorlog. Aldus kwam tenslotte een einde aan de zeer onbevredigende toestand, die er op dit gebied sinds Mei 1942 te Londen had geheerst. Immers van die tijd af had het inlichtingenwerk practisch stil gelegen. De heer *de Bruyne* had zijn ontslag gevraagd en gekregen als hoofd van de Centrale Inlichtingendienst en officieel was er geen opvolger voor hem benoemd. De commissie heeft deze periode uitvoerig besproken in hoofdstuk V, dat handelt over de C.I.D. tijdens zijn reorganisatie. Aldaar is gebleken, dat de heer *van 't Sant* in die tijd wel enige bemoeienis heeft gehad met het inlichtingenwerk, doch dat hij niet als hoofd van de C.I.D. werd aangewezen. De heren *Warners* en *Lovink* zijn destijds belast met de bestudering van het vraagstuk van de geheime dienst. Hoewel het plan bestaan heeft de geheime diensten, zowel die, welke betrekking hadden op het inlichtingenwerk als die, welke zich bezig hielden met het verzet, te coördineren en in één centrale dienst onder te brengen, zoals dit het geval was bij de Amerikanen, is dit niet tot uitvoering gekomen. Dit is voornamelijk afgestuit op de omstandigheid, dat deze beide soorten geheime diensten bij de Engelsen scherp gescheiden waren in S.I.S. en S.O.E. Men heeft tenslotte het bureau M.V.T., dat zich met het verzet in het bezette gebied bezig hield, onder leiding van de heer *de Bruyne* gelaten. De vraag kwam toen naar voren, hoe men de inlichtingendienst diende te organiseren. Men heeft tenslotte op 28 November 1942 het Bureau Inlichtingen ingesteld, aanvankelijk onder leiding van de heer *Broekman*. Nadat deze in het begin van 1943 ernstig ziek was geworden, tijdens welke ziekte de heer *Somer* de functie van het hoofd van het B.I. waarnam, heeft de Minister van Oorlog op 16 Juli 1943 voorgesteld de heer *Broekman* op zijn verzoek wegens gezondheidsredenen eervol te ontheffen van de leiding van het bureau. De bewindsman stelde tevens voor dr. *J. M. Somer* met die leiding te belasten. De heer *Broekman* werd toen bij het Departement van Oorlog geplaatst. Op 5 October 1943 werd hem medegedeeld, dat hij zou optreden als persoonlijk adviseur van de Minister van Oorlog in alle aangelegenheden betreffende de inlichtingendienst. Hiertoe diende hij kennis te nemen van alle bij het departement inkomende stukken, welke op de inlichtingendienst betrekking hadden en deze, zo nodig voorzien van toelichtingen, voorzoveel nodig ter kennis van de Minister en van de waarnemend secretaris-generaal te brengen.

Terwijl de heer *Broekman* persoonlijk adviseur van de Minister van Oorlog was in alle aangelegenheden betreffende de inlichtingendienst, was de heer *van Haersma de With,* de secretaris-generaal van het Departement voor Algemene Oorlogvoering, aangewezen als adviseur voor de Ministers voor Algemene Oorlogvoering en van Oorlog. Zijn taak was alle uit te zenden geheime berichten, bestemd voor het bezette gebied in Europa, voorzover zij niet de inwendige dienst van het Bureau Inlichtingen betroffen, te beoordelen, indien zulks niet was geschied door de Ministers voor Algemene Oorlogvoering en van Oorlog. De heer *van Haersma de With* was opgedragen om alvorens daaraan zijn goedkeuring te hechten, geregeld overleg te plegen met deze Ministers omtrent de uit te zenden berichten. Hij was gemachtigd zo nodig het hoofd van het bureau M.V.T. te raadplegen.

Terwijl dus de taak van de heer *Broekman* beperkt bleef tot het namens de Minister van Oorlog behandelen van aangelegenheden, die op het B.I. betrekking hadden, trad de heer *van Haersma de With* op, wanneer het een aangelegenheid betrof, die niet alleen de Minister van Oorlog, maar ook die voor Algemene Oorlogvoering betrof. Zijn taak was derhalve er op toe te zien, dat de berichtgeving, die van Londen uit door middel van het Bureau Inlichtingen, geschiedde, in overeenstemming was met het algemene Regeringsbeleid.

Nadat de geallieerde troepen het Nederlandse grondgebied ten Zuiden van de grote rivieren waren binnengerukt, is een gedeelte van het B.I.

omstreeks September 1944 overgeplaatst naar Eindhoven, waar de heer *Somer* zich persoonlijk met de leiding daarvan belastte, terwijl mr. *Fock* de leiding kreeg van het gedeelte van het B.I., dat te Londen bleef. De werkzaamheden van het B.I. te Londen bleven normaal voortgang hebben. De agenten, die in Nederland werkzaam waren, zonden hun telegrammen op de normale wijze naar Londen. Te Eindhoven kwamen de berichten, die door de crossers over de grote rivieren werden gebracht, terwijl aldaar tevens de berichten van het z.g. binnenlandse net van het B.I. binnenkwamen. Dit binnenlandse net omvatte de telefoonverbindingen van de illegaliteit door de linies heen met het bevrijde gebied, voorts de verbindingen, welke de illegaliteit van tevoren voorbereid had door middel van radiozenders en tenslotte werd er door de agenten, die over de grote rivieren naar Nederland crossten, rechtstreeks naar Eindhoven gezonden. De normale uitzending van agenten uit Londen vond echter tevens voortgang en deze agenten bleven in verbinding met Londen, van waaruit de berichten zo snel mogelijk naar Eindhoven werden doorgegeven.

Bij het bureau te Eindhoven lag het zwaartepunt op het militaire gedeelte van de taak van het B.I., terwijl het bureau te Londen zich meer speciaal bezighield met politieke en economische aangelegenheden.

Het B.I. te Eindhoven heeft de verbindingen met het Noorden door middel van crossers kunnen onderhouden, dank zij het initiatief van de groep-Albrecht, die de crossings had voorbereid. Het werk van de groep-Albrecht op dit gebied is van het hoogste belang geweest, daar hierdoor een koeriersdienst tussen het bevrijde gebied en het bezette gebied kon worden onderhouden. Hierdoor werd de Regering bovendien in de gelegenheid gesteld bepaalde mensen uit Nederland naar het bevrijde gebied te laten overkomen of naar het Noorden te doen gaan.

De commissie is van oordeel, dat het overbrengen van een gedeelte van het B.I. naar Eindhoven getuigd heeft van een juist beleid. Het was immers voor het bureau, dat voor de Nederlandse Regering en voor de geallieerden belast was met het inwinnen van inlichtingen in het bezette gebied, van groot belang, dat het zo dicht mogelijk bij dit gebied was, zodat het daarmede zo nauw mogelijk contact kon onderhouden.

Het Bureau Inlichtingen te Londen had op verschillende plaatsen in neutraal gebied buitenposten georganiseerd, die gedeeltelijk reeds vóór het ontstaan van het B.I. actief zijn geweest.

Over het bureau te Stockholm heeft de commissie in hoofdstuk VI uitvoerig gesproken, zodat zij hierop te dezer plaatse niet nader behoeft in te gaan.

De post te Lissabon had oorspronkelijk geressorteerd onder de heer *de Bruyne,* toen deze tijdelijk hoofd van de C.I.D. was. Dit bureau stond onder leiding van mr. *Maas Geesteranus,* met wie er moeilijkheden zijn geweest. Hem zijn ernstige tekortkomingen in zijn financiële beleid verweten. Deze aangelegenheid is indertijd onderzocht. De commissie meent voor de resultaten van dit onderzoek te kunnen verwijzen naar de conclusies van de commissie-*van Rhijn,* welke in hoofdstuk VIII zijn opgenomen.

Uit de verklaring van de heer *Somer* is gebleken, dat hij met betrekking tot de moeilijkheden met mr. *Maas Geesteranus* de nadruk legt op de slechte verstandhouding tussen deze en het Departement van Buitenlandse Zaken. Buitenlandse Zaken wenste pertinent niet met de heer *Maas Geesteranus* te werken. Hoewel de heer *Somer* de heer *Maas Geesteranus* tot de laatste cent betrouwbaar acht, was het hem, tengevolge van deze situatie, temeer daar de heer *Maas Geesteranus* in zijn financiële beheer slordig bleek te zijn, onmogelijk verder met hem samen te werken. Een bezwaar van de heer *Somer* tegen de heer *Maas Geesteranus* was, dat deze te veel het accent legde op de contra-spionnage, terwijl het B.I. zich uitsluitend op inlichtingengebied bewoog. De heer *Somer* legt er echter de nadruk op, dat de heer *Maas Geesteranus* vóór de oprichting van het B.I. bij gebrek aan instructies uit Londen op eigen houtje was begonnen en initiatief had ontwikkeld. Dit initiatief (op het gebied van de contra-spionnage) kon het B.I. echter niet gebruiken. Een van de taken van het B.I. in die tijd was het leegmaken van de kampen te Perpignan, Toulouse, Madrid en Lerida. Dit gelukte niet tengevolge van de wrijving tussen de heer *Maas Geesteranus* en Buitenlandse Zaken. Nadat mr. *Fock* aan het hoofd van het bureau te Lissabon was gekomen, verliep de samenwerking met Buitenlandse Zaken vlot.

De taak van het bureau te Lissabon heeft verder vooral bestaan in het onderhouden van de verbindingen met het bezette Nederlandse gebied door middel van koeriers, die te Lissabon aankwamen. Bovendien moesten daar de Engelandvaarders, die via Lissabon reisden, getest worden. Behalve dat er af toe enige koeriers rechtstreeks uit

Nederland kwamen, was er een intensieve verbinding door middel van koeriers met Zwitserland. Van Zwitserland uit werden de stukken clandestien door het bezette gebied van Frankrijk verzonden.

Nadat de heer *Maas Geesteranus* uit Lissabon was vertrokken, is het, daar de wrijving tussen het B.I. en Buitenlandse Zaken hiermede beëindigd was, mogelijk geworden ook te Madrid een buitenpost van het B.I. op te richten. Het was wenselijk, aangezien er in Spanje veel Nederlanders, die uit het bezette gebied kwamen, strandden, aldaar een steunpunt van het B.I. te hebben.

Te Bern was de militair attaché, generaal-majoor *van Tricht,* hoofd van de buitenpost van het B.I. aldaar. De aard en omvang van zijn werk werd mede beïnvloed door het feit, dat vóór de oprichting van deze buitenpost dr. *Visser 't Hooft* in opdracht van de Minister-President van Zwitserland uit reeds een uitstekende verbinding met Nederland had tot stand gebracht. De werkzaamheden van beide diensten in Zwitserland heeft de commissie reeds uitvoerig in hoofdstuk VII behandeld.

De commissie is van oordeel, dat het B.I. met betrekking tot de buitenposten in neutraal gebied een beleid gevoerd heeft, dat in het algemeen de toets van een redelijke critiek kan doorstaan. Zoals echter uit de reeds genoemde hoofdstukken VI en VII is gebleken, zijn er ook in Zweden en in Zwitserland een aantal moeilijkheden geweest.

Met de oprichting van het Bureau Inlichtingen kwam er te Londen een geheel nieuw beleid ten aanzien van het werk van de inlichtingendienst. Het was gebleken, dat er niet voldoende inlichtingen binnenkwamen uit Nederland. Er was in deze tijd in Nederland geen agent meer, die nog in verbinding stond met de Regering. Speciaal op het gebied van militaire inlichtingen kregen de geallieerden onvoldoende gegevens uit Nederland. Onder deze omstandigheden heeft de heer *Broekman* kans gezien met de Engelsen tot een behoorlijke regeling te komen. In tegenstelling tot de vroegere situatie, welke bij het bureau M.V.T., zoals in hoofdstuk XIII nog zal blijken, bleef voortduren, heeft de heer *Broekman* kans gezien tot een zodanige samenwerking met S.I.S. te komen, dat het B.I. met betrekking tot de agenten een behoorlijke medezeggenschap kreeg. De agenten werden na hun recrutering niet meer geheel aan de Engelsen overgedragen. Dit wil niet zeggen, dat de Nederlanders zelf hun agenten konden opleiden — immers hiervoor hadden zij niet de mogelijkheden —, doch wel, dat het B.I. zijn adspirant-agenten niet uit het oog verloor en bij de opleiding zijn wensen kenbaar kon maken. Wanneer de agenten werden uitgezonden, kregen zij hun opdracht niet van de Engelsen, doch van de Nederlanders. Het spreekt vanzelf, dat de Nederlanders deze opdrachten, vooral wanneer zij op militair en niet op politiek terrein lagen, niet gaven zonder de Engelsen daarin te kennen. Het Bureau Inlichtingen had echter tegenover de Engelsen een eigen positie, hetgeen bij de vroegere Nederlandse diensten niet het geval was geweest.

Om dit te bereiken heeft de heer *Broekman* met zijn Engelse tegenspeler, de heer *Seymour,* een bespreking gehad. Hierbij zijn zij tot een werkbasis gekomen, die een goede grondslag is gebleken voor de verdere ontwikkeling van de samenwerking.

De agenten werden door het B.I. gerecruteerd en door de heer *Seymour* beoordeeld. Slechts wanneer deze accoord ging, kwamen de agenten in opleiding. De Engelse dienst en het B.I. huurden gezamenlijk een huis te Londen, waar de agenten woonden. In dit huis werd regelmatig door een Nederlands officier toezicht uitgeoefend. Oorspronkelijk kon dit weliswaar niet dagelijks gebeuren, doch toen het B.I. over meer officieren kon beschikken, woonde een B.I.-officier aldaar met deze agenten samen. Wel bleef de technische opleiding, zoals het parachute-springen, in Engelse handen. Het enige, dat verder geheel in de sfeer van de Engelsen bleef, was de code, die de agent bij zijn uitzending medekreeg. Dit geschiedde om het geheim van de orde te bewaren. Een gevolg hiervan was, dat ook het B.I. alleen de gedecodeerde telegrammen kreeg. Het waren echter geen parafrases, zoals het bureau M.V.T. en vroeger de C.I.D. kreeg.

De commissie kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat tot deze in vergelijking met vroeger gunstige regeling heeft medegewerkt, dat de heer *Broekman* zelf de agenten-opleiding had doorlopen en dus in tegenstelling met de vroegere Nederlandse leiders volkomen op de hoogte was van de dingen, waar het op aankwam.

Volgens de mededeling van de heer *Broekman* is de weg voor de nieuwe regeling mede gebaand door de besprekingen, die de Nederlandse Regering met de Engelsen hierover heeft gehouden, hoewel hij deze voorbesprekingen niet kent. Hierdoor had dus de heer *Broekman* een steun in de rug, waardoor hij tegenover de heer *Seymour,* met wie hij moest samenwerken, een uitgangspunt had. Van de aanvang af was hij echter reeds van mening, dat hij slechts dan met

de Engelse dienst wilde samenwerken, wanneer deze dienst zich niet op het standpunt stelde, dat hij uitsluitend de zeggenschap over de agenten moest hebben. De commissie wil niet nalaten er haar waardering over uit te spreken, dat de heer *Broekman* in de zeer moeilijke situatie, die was ontstaan, kans heeft gezien tot een behoorlijke samenwerking met de betrokken Engelse dienst te geraken en dat hij tevens heeft bereikt, dat er een einde kwam aan de zeer onbevredigende toestand, waarbij de Nederlandse inlichtingendienst eigenlijk niet meer was dan een recruteringsinstituut.

Het spreekt echter vanzelf, dat de Nederlanders niet konden eisen, dat zij alleen de operationele leiding in handen zouden hebben. Immers de Nederlanders verkeerden te Londen in de positie, dat zij ten aanzien van de technische hulpmiddelen volledig van de Engelsen afhankelijk waren. Hier kwam bij, dat de Engelse dienst uit de aard der zaak niet alleen agenten naar Nederland, doch ook naar andere landen op het continent uitzond. Met het oog hierop diende ook bij de opleiding een zekere uniformiteit betracht te worden. Het gunstige van de door de heer *Broekman* bereikte regeling was echter, dat, na de oprichting van het B.I., deze Nederlandse dienst zijn kennis van Nederland, welke uit de aard der zaak groter was dan die der Engelsen, aan het werk ten dienste kon stellen, zodat beter rekening kon worden gehouden met de situatie in Nederland. Uit de zo juist geschetste situatie volgt echter tevens, dat niet aan alle wensen van de Nederlanders kon worden voldaan. Zo kon er voor Nederland b.v. slechts een bepaald aantal frequenties worden uitgetrokken, in verband waarmede slechts een bepaald aantal agenten kon worden uitgezonden. Waren deze frequenties uitgeput, dan konden geen agenten meer worden uitgezonden, omdat Central te Londen, waar alle telegrammen uitgingen en binnenkwamen, ook rekening moest houden met de andere Europese landen. Hoewel hierdoor wel eens moeilijkheden ontstonden, daar de Nederlandse dienst niet ad libitum over frequenties kon beschikken, was dit een nadeel, dat, gegeven de feitelijke situatie, zoals deze nu eenmaal was, niet kon worden ondervangen. De Nederlanders dienden zich in de geallieerde oorlogvoering te schikken naar de militaire en technische eisen en mogelijkheden. Evenzo was het duidelijk, dat de Nederlanders bij het gebruiken van vliegtuigen voor het droppen van parachutisten aan de mogelijkheden daartoe bij de Engelsen waren gebonden. De Nederlanders hadden immers niet zelf de beschikking over vliegtuigen en moesten bij de nachtoperaties voor het droppen van de Britse vliegvelden gebruik maken.

Een van de grootste voordelen van de regeling, die de heer *Broekman* tot stand heeft weten te brengen, ziet de commissie wel hierin, dat bij het geven van instructies aan de agenten gebruik kon worden gemaakt van de wetenschap, die de Nederlanders hadden omtrent contactpunten bij de Nederlandse illegaliteit. Het is daarenboven zonneklaar, dat zij meer kijk konden hebben op de toestanden in Nederland en de Nederlandse mentaliteit. De heer *Broekman* b.v. en later de heer *Somer* hadden een tijdlang in de Nederlandse illegaliteit gewerkt. Ook al was het de Engelsen uiteraard mogelijk door hun verhoren van de Engelandvaarders een zekere kennis van de situatie in Nederland te krijgen, dit neemt niet weg, dat het grote voordelen kon hebben wanneer de Nederlandse inlichtingendienst uit terzake kundige mensen bestond, die bovendien een tijdlang in het bezette gebied hadden gewerkt. Tevens acht de commissie het een voordeel, dat door de regeling, die de heer *Broekman* heeft kunnen treffen, de adspirantagenten dagelijks in een Nederlands milieu verkeerden, waar nog bij komt, dat in latere tijd het B.I. gebruik kon maken van officieren, die, hetzij als agent uit Nederland waren teruggekomen, hetzij zich als illegaal werker naar Engeland hadden begeven. Immers daardoor bestond de mogelijkheid, dat de agenten, wanneer zij moeilijkheden hadden, zich met meer kans op succes tot hun eigen officieren konden wenden, met wie zij geregeld contact hadden, daar zij met hen in een eigen tehuis waren ondergebracht.

Een in het oog springend voordeel van de nieuwe regeling acht de commissie bovendien, dat het B.I. dezelfde doorslag kreeg van de gedecodeerde telegrammen als Dutch section van S.I.S., op welke doorslag steeds aangetekend stond, of de checks al dan niet waren gegeven. Verder was het B.I., vooral in de latere tijd, in de gelegenheid, daar het de laatste dagen vóór hun uitzending ook zelf de agenten kon instrueren, bepaalde speciale checks in de vorm van test questions aan de agenten te geven, in onderling overleg met de Engelsen. Daar het B.I. van de telegrammen, welke de agenten zonden, geen paraphrase, doch de oorspronkelijke tekst kreeg met een aantekening of de check was gegeven, kon het bureau zich een goed beeld vormen van het doen en laten van de agenten. Het kwam bovendien niet meer voor, zoals bij het bureau M.V.T., dat bepaalde telegrammen niet aan het B.I. werden doorgegeven, wanneer zij op het terrein lagen van het zendverkeer tussen

de agent en Central, b.v. wanneer zij betrekking hadden op het seinverkeer in engere zin. Wanneer de telegrammen verminkt waren, kon het B.I. dit dus zien en werd gepoogd, in samenwerking met de Nederlandse sectie van de Engelse dienst, deze te ontcijferen. Bij twijfel kon nader overleg worden gepleegd en elk telegram kon op zijn waarde worden bekeken. Het B.I. kreeg op deze wijze een inzicht in de stijl van de agent. Ook de antwoorden op de telegrammen werden in samenwerking met de Engelsen geconcipieerd.

Deze goede samenwerking tussen de Engelse en de Nederlandse dienst werd voortgezet door de heer *Somer*. Toen hij te Londen aankwam, aldus deelt hij mede, was de goede samenwerking tussen S.I.S. en het B.I. reeds gewaarborgd. Voor de heer *Somer* ligt hier ook de sleutel voor de beantwoording van de vraag, waarom de Nederlanders een zekere zeggenschap hadden. De heer *Somer* heeft in dit verband gewezen op de verdiensten van captain *Seymour* van S.I.S., die zijn taak heel goed heeft begrepen. Hoewel de opleiding in het parachutespringen en de code in Engelse handen bleven, hetgeen noodzakelijk was, daar al deze zaken centraal geregeld moesten worden en men niet aan elk land een apart systeem kon toestaan, ziet de heer *Somer* als het grote voordeel, dat de agenten in Nederlandse opleidingstehuizen werden ondergebracht. Hierdoor had het B.I. een zekere contrôle op de adspirant-agenten. Het allergrootste voordeel acht de heer *Somer,* — volgens de commissie terecht — dat het B.I., in overleg met de Nederlandse Regering, ook bepaalde opdrachten op politiek terrein kon geven. Het is begrijpelijk, dat bij het inwinnen van militaire inlichtingen de geallieerden een grotere zeggenschap behielden, hoewel zij ook hier veel aan het B.I. overlieten. Met betrekking tot militaire aangelegenheden diende de Engelse dienst questionnaires in over die zaken, waarover hij gaarne iets wilde weten. Hiernaar had het B.I. zich uit de aard der zaak te richten, doch dit nam niet weg, dat de opdracht zelf door het B.I. aan de agenten werd gegeven. Alle agenten werden uitgezonden met een persoonlijk contactpunt van het B.I.

Wanneer de commissie deze situatie vergelijkt met die, welke tot 1943 had bestaan, acht zij het evident, dat de samenwerking tussen het B.I. en de Engelse dienst op een geheel andere en ongetwijfeld betere basis berustte dan vroeger.

Over de vraag, of er ten tijde van het functionneren van het B.I. zonder voorkennis van dit bureau inlichtingen-agenten in Nederland zijn werkzaam geweest, zijn, zoals in hoofdstuk VIII is gebleken, aan de commissie een aantal mededelingen gedaan. Een van de merkwaardigste voorbeelden hiervan betreft het opereren van enkele Russische agenten in Nederland. Deze agenten hebben op een gegeven ogenblik vrij lange telegrammen in een volkomen onleesbare code via een der B.I.-lijnen gezonden, waarbij via de betrokken B.I.-agent, die zijn bemiddeling had verleend, was verzocht deze door te geven aan de Russische ambassade te Londen. Aanvankelijk is dit geschied. Daar de heer *Somer* echter de inhoud van deze Russische telegrammen niet kende, vond hij het voor de veiligheid vrij griezelig, dat over zijn agenten Russische verbindingen werden onderhouden. Op grond hiervan is het B.I., na machtiging van de Minister van Oorlog, opgehouden zijn bemiddeling te verlenen, hoewel het dit aanvankelijk vanwege de goede relaties met de Russen in de geallieerde strijd had gedaan. De grootst mogelijke meerderheid der commissie acht dit beleid juist, daar toch bezwaarlijk bij voortduring van het B.I. kon worden gevergd, dat het telegrammen doorgaf, met de inhoud waarvan dit bureau totaal onbekend was. Een lid acht de gevolgde gedragslijn ten opzichte van een geallieerde mogendheid volkomen misplaatst, zulks te meer, omdat de betrokken agenten door een andere geallieerde mogendheid (Engeland) in Nederland gedropt waren.

Het is de commissie voorts gebleken, dat door de Amerikaanse geheime dienst O.S.S. (Office of Strategic Service) in de laatste maanden van de oorlog in overleg met het B.I. — en in een bepaald geval *(Schrader)* ook zonder overleg met het B.I. — agenten zijn uitgezonden.

Naar de uitzending van *Schrader* heeft de commissie, daar de heer *Somer* zich over diens uitzending heeft beklaagd, een nader onderzoek ingesteld. Zij meent, dat het uit de getuigenverklaringen duidelijk is geworden, dat de Nederlandse Regering en in het bijzonder mr. *Burger* geheel buiten deze uitzending hebben gestaan. Eerst na de oorlog is de laatste te weten gekomen, dat *Schrader,* die in zijn opdracht een rapport over de voedselvoorziening in Nederland heeft samengesteld, doch zeker niet als zijn secretaris heeft gefungeerd, door de Amerikaanse dienst O.S.S. is uitgezonden. Zoals uit de weergegeven getuigenverklaringen is gebleken, is de rol van de heer *Schrader* gedurende zijn gevangenschap nimmer geheel duidelijk geworden. De heer *Schrader* heeft er op een

gegeven moment op verzoek van *Schreieder* in toegestemd te trachten met zijn S-phone verbinding met de geallieerden te krijgen en hij heeft aan *Schreieder* vele mededelingen gedaan, die in een rapport zijn vervat, doch het bleef voor *Schreieder* een open vraag, of *Schrader* misschien niet toch met hem gespeeld heeft in plaats van het omgekeerde. Tot haar spijt is de commissie niet in de gelegenheid geweest de heer *Schrader,* die buiten Nederland vertoeft, te horen.

De commissie heeft uit een groot aantal op de beantwoording van deze vraag gerichte verhoren de overtuiging gekregen, dat de Engelsen buiten medeweten van het B.I. geen inlichtingen-agenten naar Nederland hebben uitgezonden. Slechts in de maanden voor de oprichting van het B.I., toen er practisch geen Nederlandse inlichtingendienst was, de laatste naar Nederland uitgezonden inlichtingenagenten gearresteerd waren en dus alle verbindingen op dit gebied waren verbroken, hebben de Engelsen enkele agenten in opleiding genomen met de bedoeling dezen, zo nodig, zelfstandig naar Nederland uit te zenden. Onder hen bevond zich één Engelsman, nl. *Wiedemann*. Na de oprichting van het B.I. zijn echter deze agenten met inbegrip van *Wiedemann* naar het B.I. ter uitzending overgeheveld.

Wel zijn er van Engelse zijde agenten gedropt, die werkzaam waren voor de escape lines voor piloten. In de laatste tijd van de oorlog heeft het B.I. zelfs enkele van zijn agenten in opleiding afgestaan aan de op dit gebied werkzame dienst (M.I. 9). Op dit terrein werkte het B.I. samen met captain *Neave* van M.I. 9. De Engelse agent, met wie b.v. de B.I.-agent *van Borssum Buisman* in contact heeft gestaan, *Dignus Kragt,* behoorde, naar is gebleken, tot de dienst van M.I. 9. Het werk van M.I. 9 werd sterk uitgebreid na de slag om Arnhem, toen vele piloten naar het bevrijde gebied moesten worden gebracht. Dit overbrengen van piloten was geheel in geallieerde handen. Het B.I. had een verbindingsofficier bij M.I. 9. De agenten van M.I. 9 vielen vaak terug op de radiolijnen van het B.I.

De commissie meent dan ook te kunnen concluderen, dat de Engelsen in dit opzicht een correcte houding tegenover het B.I. hebben aangenomen en niet zelfstandig inlichtingen-agenten naar Nederland hebben gezonden.

Een van de klachten, die de commissie ook uit de eerste jaren van de oorlog ter kennis zijn gekomen, is bij het B.I. blijven bestaan. Dit is de klacht over de persoonsbewijzen. Het is de commissie gebleken, dat ook tijdens het funtionneren van het B.I. de agenten werden uitgerust met persoonsbewijzen, die niet aan redelijke eisen voldeden. Deze aangelegenheid werd door de Engelsen centraal behandeld. Blijkbaar is men er niet in geslaagd een bruikbare falsificatie van de Nederlandse persoonsbewijzen tot stand te brengen. Dit valt uiteraard zeer te betreuren. Men dient echter in het oog te vatten, dat de Engelse dienst deze en soortgelijke valse papieren voor alle landen van Europa moest vervaardigen. Hoewel de commissie derhalve de moeilijkheden op dit gebied niet wenst te onderschatten, meent zij toch, dat, gezien de ervaringen, welke men in het bezette Nederlandse gebied bij het vervaardigen van valse papieren heeft gehad, op dit terrein in genen dele bereikt is, wat bereikt had kunnen worden.

Voor de commissie hebben vele getuigen geklaagd over het feit, dat de radiotelefonie-apparaten, welke aan een beperkt aantal B.I.-agenten zijn medegegeven, bleken uitgepeild te kunnen worden, terwijl aan deze agenten was medegedeeld, dat het voor de Duitsers onmogelijk was deze toestellen te peilen. Uit de weergegeven getuigenverklaringen is duidelijk komen vast te staan, dat men zich ten aanzien van de onmogelijkheid om deze toestellen uit te peilen deerlijk heeft vergist. De agent *de Brauw* b.v. is hiervan het slachtoffer geworden. De commissie is van oordeel, dat men hiervan het B.I. geen verwijt kan maken, daar dit bureau op dit punt geheel afhankelijk was van de technische opvattingen van de Engelse dienst. Toen het B.I. hoorde, dat de radiotelefonie-apparaten wel uit te peilen waren, heeft het er bij de Engelse dienst op aangedrongen geen agenten meer met zodanige toestellen uit te rusten, aan welk verzoek de Engelse dienst tenslotte heeft voldaan.

Blijkbaar was de Duitse peiltechniek in dit opzicht de Engelse voor. Tengevolge hiervan meende de Engelse dienst te goeder trouw, dat hij de agenten had uitgerust met een toestel, dat niet uit te peilen was. Hoewel dit te betreuren is, is de commissie van oordeel, dat men dit de Engelse dienst niet kan toerekenen, daar men nu eenmaal in de oorlog niet steeds kan weten in hoeverre de vijand een bepaald afweermiddel heeft ontwikkeld. Speciaal ten aanzien van de z.g. walkietalkies bleek het, dat de Engelsen een onjuist inzicht hadden in de stand van de Duitse afweermiddelen. Met de z.g. S-phones, kleine toestellen, welke men gemakkelijk kon wegwerken, zijn de ondervindingen gunstiger geweest, mede omdat de actie-radius veel kleiner was. Zij hadden gedurende korte tijd contact met een vliegtuig, dat op

een bepaald punt enige keren rondvloog. Deze toestellen zijn in het laatste gedeelte van de oorlog met succes gebruikt in de omgeving van de grote rivieren. Met deze S-phones kon men echter Engeland niet bereiken. De commssie wijst in dit verband nog op het deskundigen-rapport van de commissie-*Koot* [1]), waarin ook gezegd wordt, dat de z.g. S-phones ten onrechte als niet peilbaar werden beschouwd.

[1]) Vgl. bijlage 26.

Ten aanzien van het gebruik van receptie-comité's is het de commissie gebleken, dat er op dit punt een duidelijk verschil heeft bestaan tussen het beleid van het B.I. en het beleid van het bureau M.V.T. Terwijl het laatste steeds gebruik heeft gemaakt van receptiecomité's, heeft het B.I. dit slechts in enkele gevallen gedaan en in deze gevallen op een wijze, die geheel afweek van die van het bureau M.V.T. Dit verschillende beleid is begrijpelijk, wanneer men de verschillende doelstellingen van deze diensten in het oog vat. Terwijl het bureau M.V.T., evenals het latere B.B.O., aangewezen was op het gebruik van receptie-comité's, daar deze bureaux krachtens hun doelstelling grote hoeveelheden materiaal in het bezette gebied moesten parachuteren, was de taak van het B.I. uitsluitend het droppen van agenten ten dienste van de berichtgeving. Deze inlichtingen-agenten behoefden slechts te beschikken over een beperkte uitrusting, voornamelijk hun zendtoestel.

Aanvankelijk heeft het B.I. dan ook steeds blind gedropt. Later heeft men ook wel agenten laten ontvangen, waarbij de overweging, dat de man na het neerkomen zo snel mogelijk moest worden voortgeholpen, de doorslag heeft gegeven. De commissie heeft echter de indruk, dat in de gevallen, waarin een agent van het B.I. ontvangen is, dit slechts geschiedde in deze vorm, dat een vorige agent zijn opvolger afhaalde of liet afhalen op een bepaald, van tevoren afgesproken, punt. Dit hield derhalve niet in, dat men de landing van de agent voorbereidde met seinlichten voor het vliegtuig, welke uiteraard door verschillende mensen moesten worden bediend. Dit laatste vooral maakte dan kans op ontdekking veel groter. De heer *Somer* heeft bovendien nog medegedeeld, dat het B.I. slechts dàn de agent van een bepaald adres liet afhalen, wanneer men volkomen overtuigd was, dat de verbinding, waarover de afspraak was gemaakt, niet in handen van de Duitsers was. Voor het droppen van materiaal was echter veelal wel een receptiecomité nodig.

De commissie heeft uit de verschillende getuigenverklaringen de indruk gekregen, dat het B.I. de dropping der agenten op zeer voorzichtige wijze heeft uitgevoerd en daarbij geen onnodige risico's nam. Het is de commissie gebleken, dat geen enkele agent van het B.I. bij zijn parachutering door de vijand is gearresteerd.

Bij de interpretatie van artikel 3 van het K.B. van 28 November 1942, waarin de bevoegdheden van het B.I. worden omschreven, zijn vele moeilijkheden ontstaan.

Een van deze trad aan het licht bij de kwestie-*Vigeveno*. De heer *Vigeveno* is in opdracht van de Minister van Binnenlandse Zaken naar Lissabon gegaan voor hulp aan en verzorging van Engelandvaarders op doorreis. Hij heeft zich aldaar vervoegd bij het Belgische gezantschap. Daar kreeg men de indruk, dat de heer *Vigeveno* verbinding met Nederland zocht. Het Belgische gezantschap heeft daarop mr. *Fock*, het hoofd van de buitenpost van het B.I., gewaarschuwd, waarna de heer *Vigeveno* met bekwame spoed naar Londen is teruggezonden. Het is gebleken, dat de heer *Vigeveno* op verzoek van mr. *Warendorf* moest trachten door middel van een aantal adressen, welke hij van mr. *Warendorf* had meegekregen, het contact met de M.V.T.-agent *Grün* via *Janny Rebel* te herstellen. Bovendien trachtte de heer *Warendorf* op deze wijze inlichtingen te krijgen over zijn vrouw en kinderen, die in Westerbork gezeten hadden, doch die, naar hem bekend was geworden, daaruit waren weggevoerd. Tenslotte bleek het, dat de heer *Warendorf* via een adres te Lissabon post ontving uit Nederland. Deze brieven werden echter zowel door de Duitse als door de Engelse censor onderzocht; zij werden door de Engelsen doorgestuurd met een briefje er bij, waarin er op werd gewezen, dat er eigenlijk op deze wijze geen correspondentie met het bezette gebied mocht worden gevoerd.

Het slot van deze affaire was, dat de heer *Warendorf* werd ontslagen als chef van de secretarie van het bureau Militair Gezag van het Departement van Oorlog. Toen er later sprake van was, dat hij zou worden aangesteld als substituut-officier van justitie bij de Nederlandse rechtbank te Londen (een aangelegenheid, waarop de commissie in haar verslag over de punten *j* en *o* van het Enquêtebesluit nader zal ingaan) heeft de Minister van Oorlog omtrent de handelingen van mr. *Warendorf* in de kwestie-*Vigeveno* als zijn oordeel gegeven, dat mr. *Warendorf* de schijn op zich had geladen pogingen in het werk te hebben gesteld om zonder daartoe

gerechtigd te zijn en anders dan langs de daarvoor aangewezen wegen, verbinding te onderhouden met het bezette gebied. De Minister voegde hier nog aan toe, dat er geen enkele reden was om aan de politieke betrouwbaarheid van de heer *Warendorf* te twijfelen.

De commissie is van oordeel, dat het inderdaad tot de competentie van het Bureau Inlichtingen behoorde inlichtingen op politiek en economisch terrein in te winnen, te verzamelen en door te geven. Het tweede lid van artikel 3 van het Koninklijk besluit van 28 November 1942 bepaalt, dat de bevoegdheid voor het uitvoeren van de aan het B.I. opgedragen taak, uitsluitend berust bij het hoofd van dit bureau. Zij ziet deze taakomschrijving als een administratieve regeling, waardoor de bevoegdheden van de verschillende overheidsorganen onderling afgebakend werden. Men kan, naar het oordeel van de commissie, moeilijk volhouden, dat deze bepaling de bedoeling heeft een voor een ieder bindende regeling te zijn. Indien dit immers het geval was, zou het artikel anders geformuleerd moeten zijn, b.v. in deze geest: Het is een ieder verboden..... In dat geval zou dit Koninklijk besluit een z.g. wetsbesluit geweest moeten zijn. Het is dit echter niet. Bovendien is het K.B. van 28 November 1942 destijds niet gepubliceerd. De bedoeling van het Koninklijk besluit kan derhalve geen andere geweest zijn dan een interne regeling van de competenties der verschillende overheidsorganen.

Wat nu betreft de activiteit van de heer *Warendorf* in verband met de missie-*Vigeveno,* wil de commissie voorop stellen, dat zij, gelijk hieronder nog nader geadstrueerd zal worden, van oordeel is, dat de pogingen van de heer *Warendorf* om door middel van de heer *Vigeveno* het contact met de M.V.T.-agent *Grün* via *Janny Rebel* te herstellen, niet in strijd met het K.B. van 28 November 1942 waren, aangezien die pogingen zijn gedaan in opdracht van of in overleg met het bureau M.V.T.

Voorzover de heer *Warendorf* daarnaast ook pogingen heeft gedaan om inlichtingen te verkrijgen over zijn vrouw en kinderen, moet in aanmerking worden genomen, dat het uit de aard der zaak voor de Nederlanders in Engeland verboden was privé contact te onderhouden met het bezette gebied. Dit volgde zonder meer uit de oorlogsomstandigheden. De commissie acht het dan ook onjuist, dat de heer *Warendorf* van dè missie van de heer *Vigeveno,* die op last van de Minister van Binnenlandse Zaken naar Lissabon ging, gebruik maakte om een poging te doen in contact te komen met zijn familie. Hoewel zij zich kan indenken, dat de heer *Warendorf* gaarne iets wilde te weten komen van zijn familie, is zij toch van oordeel, dat hij hiervoor de officiële weg had dienen te bewandelen. Bovendien is gebleken, dat het optreden van de heer *Vigeveno* te Lissabon nogal de aandacht heeft getrokken, ook buiten Nederlandse kring, zodat reeds hieruit duidelijk is, dat de poging om op deze wijze verbinding met het bezette gebied te verkrijgen niet van gevaar ontbloot was.

Hoewel de commissie derhalve op de voorgrond wenst te stellen, dat de handelingen van de heer *Warendorf* en die van de heer *Vigeveno* haar op dit punt onjuist voorkomen, meent zij toch, dat de mening, als zou de heer *Warendorf* pogingen hebben gedaan min of meer een particulier inlichtingenlijntje op te richten, geheel onjuist is. De geweldige reactie, die hierop van de zijde van het B.I. te Londen is ontstaan, kan de commissie niet anders dan opgeschroefd achten. Immers de door de heer *Warendorf* inzake de agent *Grün* gegeven opdracht was geheel en règle en voor het overige was het begrijpelijk, dat de heer *Warendorf* pogingen deed om berichten over zijn familie te verkrijgen. Al was het onderhouden van contact met of over familieleden in het bezette gebied, zoals de commissie hierboven heeft uiteengezet, niet goed te keuren, zij heeft niettemin de overtuiging, dat er vele Nederlanders te Londen geweest zijn, die zich daaraan schuldig hebben gemaakt.

De commissie is van mening, dat de grond voor de door het B.I. tegen de heer *Warendorf* opgezette actie in wezen gelegen is in de moeilijkheden, welke er tussen het bureau M.V.T. en het B.I. geweest waren over de vraag tot welk bureau de bemoeiingen met de illegale pers in het bezette Nederland behoorden, welke moeilijkheden formeel waren afgesloten met de beslissing, dat deze bemoeiingen tot de taak van het bureau M.V.T. gerekend moesten worden. Toen de heer *Warendorf* in verband met zijn werkzaamheden voor het bureau M.V.T. (missie-*Grün*) de zending van de heer *Vigeveno* naar Lissabon benutte om het contact met de agent *Grün* via *Janny Rebel* te herstellen, iets wat geheel tot de bevoegdheden van het bureau M.V.T. behoorde, en toen hij van deze gelegenheid tevens gebruik wilde maken om inlichtingen over zijn familie in te winnen, werd dit laatste aanleiding tot een naar het oordeel van de commissie niet in alle opzichten gemotiveerde actie van de zijde van het B.I. tegen de heer *Warendorf.*

Op de brieven, welke mr. *van Heuven Goedhart* door middel van freule *van Hardenbroek van Ammerstol* aan de heren *Bosch van*

Rosenthal en *Frans Goedhart* heeft willen zenden, over welk feit de heer *Somer* zich bij schrijven van 12 April 1945 bij de Minister van Oorlog heeft beklaagd, aangezien mr. *van Heuven Goedhart* z.i. een poging had gedaan buiten het B.I. om contact met het bezette gebied te verkrijgen en de heer *Somer* hierin — evenals in het geval-*Vigeveno* — een ontduiking zag van het Koninklijk besluit van 28 November 1942, komt de commissie later terug. Deze aangelegenheid houdt, zoals de commissie in het voorgaande reeds heeft opgemerkt verband met de punten *j* en *o* van het Enquêtebesluit. Op de beschouwingen van de heer *Somer* over deze brieven komt zij dan ook bij de behandeling van deze punten uitvoering terug, evenals op de vraag, of mr. *van Heuven Goedhart* al dan niet juist handelde, toen hij deze brieven door de linies zond.

Naar aanleiding van het geval-*Vigeveno* wil de commissie met betrekking tot artikel 3 van het Koninklijk besluit van 28 November 1942, houdende de instelling van het B.I. nog het volgende opmerken.

Het eerste lid van dit artikel noemt sub *a* als onderdeel van de taak van het B.I.: „het inwinnen, verzamelen en doorgeven van alle inlichtingen op politiek en economisch terrein, verband houdende met den huidigen toestand en de voorbereiding van den terugkeer van de Regeering of het door of namens de Regeering uitgeoefende gezag". Lid 2 van dit artikel luidt: „De bevoegdheid voor het uitvoeren van de in lid 1 omschreven taak berust uitsluitend bij het hoofd van genoemd Bureau; de uitvoering geschiedt overeenkomstig de bij beschikking van Onzen Minister van Oorlog vastgestelde regeling."

Het is naar het oordeel van de commissie aan geen twijfel onderhevig, dat hieruit volgt, dat het Bureau Inlichtingen het deel van zijn taak, hetwelk in artikel 3, lid 1, sub *a,* is omschreven, tot zijn uitsluitende competentie kon rekenen. Indien derhalve andere overheidsorganen zich op dit gebied bewogen, kon het hoofd van het B.I. hiertegen terecht protest aantekenen. Zoals de commissie in het bovenstaande echter reeds heeft uiteengezet, meent zij niet, dat dit artikel beschouwd kan worden als een algemene regeling, die de burgers bindt, daar het K.B. niet anders geeft dan een administratieve taakomschrijving. Zelfs deze administratieve taakomschrijving is echter te Londen nimmer als absoluut richtinggevend beschouwd, hetgeen wel hieruit blijkt, dat de Zwitserse weg A onafhankelijk van het B.I. bleef functionneren.

Een zaak, die in dit verband nog nader dient bezien te worden, is de betekenis van hetgeen in artikel 3, lid 1, sub *b,* als tweede taak van het Bureau Inlichtingen aangegeven wordt: „het verleenen van medewerking tot het inwinnen van inlichtingen op militair terrein, verband houdende met huidige en toekomstige acties in de bezette gebieden of acties daarmede samenhangende, zulks op aanwijzing van en in overleg met het hoofd van het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer." Het tweede lid, dat bepaalt, dat de in lid 1 omschreven taak uitsluitend bij het hoofd van het B.I. berust, heeft ook hierop betrekking. Aangezien het duidelijk is, dat de bepaling in de beschikking van de Minister van Oorlog a.i. van 6 Juli 1942, waarin gezegd wordt, dat het tot de taak van het bureau M.V.T. behoort militaire en politieke inlichtingen betreffende het moederland in te winnen en te verzamelen, verviel bij de uitvaardiging van het K.B. van 28 November 1942, houdende de instelling van het Bureau Inlichtingen, voorzoveel deze ministeriële beschikking in strijd was met het Koninklijk Besluit, kan men derhalve zeggen, dat sinds de oprichting van het Bureau Inlichtingen het bureau M.V.T. niet meer bevoegd was politieke inlichtingen betreffende het bezette moederland in te winnen.

Een twistpunt tussen het bureau M.V.T. en het B.I. bleek echter het inwinnen van inlichtingen op militair terrein, zoals nog nader in hoofdstuk XIII zal blijken. In artikel 3, lid 1, sub *b* van het Koninklijk besluit van 28 November 1942 wordt gezegd, dat het hoofd van het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer een taak hield op het gebied van de militaire inlichtingen. Immers het hoofd van het B.I. moest op aanwijzing van en in overleg met het hoofd van het bureau M.V.T. zijn medewerking verlenen tot het inwinnen van inlichtingen op militair terrein. Hieruit volgt, dat het B.I. in deze aangelegenheid niet zelfstandig handelde, doch als instrument van het hoofd van het bureau M.V.T. Krachtens het tweede lid van artikel 3 was het hoofd van het B.I. bij uitsluiting bevoegd tot het verlenen van medewerking tot het inwinnen van die militaire inlichtingen.

De commissie betwijfelt, of men hieruit moet concluderen, dat het hoofd van het bureau M.V.T. derhalve niet zonder medewerking van het B.I., dus niet zelfstandig, militaire inlichtingen mocht inwinnen. Immers wanneer het hoofd van het B.I. op dit terrein slechts mag opereren op aanwijzing van en in overleg met het hoofd van het bureau M.V.T. dan handelt hij in dit opzicht als diens lasthebber. Het zou dan een merkwaardige figuur zijn, indien het hoofd van het bureau M.V.T. wel tot het geven van aanwijzingen, doch niet tot

het zelfstandig doen uitvoeren van bepaalde inlichtingen-opdrachten op militair terrein bevoegd was.

Indien het bureau M.V.T. alleen stafbureau was geweest en niet tot taak had gehad agenten naar het bezette gebied uit te zenden, zou men met zeker recht kunnen redeneren, dat, aangezien het niet tot zijn taak behoorde agenten uit te zenden, het alleen gebruik behoorde te maken van de diensten van het B.I. op dit terrein. Daar echter het hoofd van het bureau M.V.T. volkomen gerechtigd was ter stimulering van het verzet agenten naar het bezette gebied te zenden en het derhalve zeker niet de bedoeling van het K.B. van 28 November 1942 was om de uitzending van agenten bij het B.I. te monopoliseren, kan de commissie niet inzien, waarom het hoofd van het bureau M.V.T. in bepaalde gevallen niet het recht zou hebben aan zijn agenten inlichtingen-opdrachten op militair terrein te geven. Dit geschiedde in de practijk ook door de Engelse dienst, waarmede het bureau M.V.T. samenwerkte, de S.O.E. Trouwens ook de B.B.O.-agenten deden dit in de latere tijd hoe langer hoe meer.

Dat het bureau M.V.T. daarover in de weinige gevallen, waarin het dit heeft gedaan, van tevoren geen overleg pleegde met het B.I. lag nu eenmaal aan het Engelse systeem, op basis waarvan de Nederlandse geheime diensten waren opgebouwd en waarbij S.O.E. en S.I.S. principieel krachtens hun opzet geen overleg pleegden over de operaties, welke zij in de bezette gebieden uitvoerden.

Na hier deze kwestie theoretisch te hebben uiteengezet, zoals zij deze ziet, komt de commissie later bij de bespreking van het England-Spiel in een bepaald geval op deze aangelegenheid terug, daar het uitzenden van inlichtingenagenten door het bureau M.V.T. tengevolge heeft gehad, dat een inlichtingengroep in Nederland werd opgerold. De vraag zal dan beantwoord worden, of het bureau M.V.T., afgezien van zijn competentie, in dit concrete geval een juist beleid heeft gevoerd.

De commissie is van oordeel, dat de samenwerking tussen het B.I. en Radio Oranje zeer behoorlijk is geweest. Uit de verschillende verklaringen, hieromtrent afgelegd, blijkt, dat de samenwerking tussen Radio Oranje en de inlichtingendienst, vóór het optreden van het B.I., tot critiek van de zijde van Radio Oranje aanleiding gaf. Radio Oranje werd met de berichten zeer stiefmoederlijk bedeeld. In de loop van 1943 is deze toestand aanmerkelijk verbeterd, nadat er van de zijde van Radio Oranje herhaaldelijk op een betere voorziening was aangedrongen. Het Bureau Inlichtingen treft in dezen echter geen verwijt, aangezien, zoals is gebleken, de bezwaren tegen het doorgeven van inlichtingen aan Radio Oranje van de Regering kwamen. De commissie is dan ook van oordeel, dat het Bureau Inlichtingen, gezien de feitelijke situatie, gedaan heeft wat het kon om Radio Oranje van inlichtingen te voorzien. Het is gebleken, dat de heer *Somer* op aandrang van Radio Oranje zijn agenten heeft geïnstrueerd ook zoveel mogelijk civiele inlichtingen door te geven. Dit heeft tengevolge gehad, dat Radio Oranje op allerlei gebied rapporten van de grootste uitvoerigheid ontving, waardoor zij in de gelegenheid werd gesteld een doeltreffende voorlichting te geven. De samenwerking tussen het Bureau Inlichtingen en Radio Oranje is dan ook later zeer goed geweest, mede doordat Radio Oranje een van haar mensen heeft aangewezen om regelmatig het contact met het B.I. te onderhouden. In de winter 1944/1945 heeft de samenwerking haar hoogtepunt bereikt.

Een merkwaardig symptoom tijdens de werkzaamheden van het B.I. te Londen is de brief van de heer *van Houten* van 10 Augustus 1944 aan de op 11 Juli 1944 opgetreden Minister van Justitie geweest. In deze brief heeft de heer *van Houten* privé zijn grieven tegen het optreden van mr. *van Heuven Goedhart* te Londen uiteengezet. De brief was echter op papier van het B.I. geschreven, terwijl de heer *Somer* heeft verklaard, dat hij, van deze brief kennis genomen hebbende, het met de inhoud daarvan voor een groot gedeelte eens was. Onder deze omstandigheden is het te begrijpen, dat de heer *van Heuven Goedhart* in deze brief iets meer gezien heeft dan uitsluitend een weergave van de privé gevoelens van de heer *van Houten*.

Wanneer de commissie een oordeel moet geven over deze brief, wil zij op de voorgrond stellen, dat het uiteraard het recht van de heer *van Houten* was een bepaalde mening omtrent de politieke inzichten en omtrent de beschouwingen van de heer *van Heuven Goedhart* over de illegaliteit in Nederland te hebben. Ook als ambtenaar mocht hij hieromtrent zijn eigen mening hebben, en onder bepaalde omstandigheden is het zeer goed denkbaar, dat een ambtenaar aan een Minister van deze inzichten blijk geeft. Wel meent de commissie, dat een ambtenaar hierbij tegenover een lid van de Regering de juiste toon in acht dient te nemen. Bovendien behoren ambtenaren, die een leidende positie innamen en wel speciaal bij een inlichtingendienst, reeds in het algemeen een zekere terughoudendheid in acht te nemen. Aan de hier gestelde eisen ontbreekt echter, volgens de commissie, in deze brief

wel het een en ander. De toon kan zij niet anders kwalificeren dan als „ruzieachtig". Zij meent dan ook een dergelijke brief, geschreven aan een lid van de Regering, ongepast te moeten noemen. Op deze gronden keurt zij dan ook de brief van de heer *van Houten* af.

Over de politieke berichtgeving van het Bureau Inlichtingen zijn verschillende moeilijkheden geweest. Zo is o.m. critiek geoefend op de maandoverzichten, welke het Bureau Inlichtingen te Londen sinds Juli 1943 uitgaf. Velen betwijfelden, of de inhoud van deze maandoverzichten wel voldoende objectief gehouden was. Bij het beoordelen van deze aangelegenheid dient in het oog te worden gehouden, dat men het Bureau Inlichtingen niet verantwoordelijk kan stellen voor de inhoud van de uit Nederland ontvangen rapporten en berichten; het was de taak van het Bureau Inlichtingen te pogen zo objectief mogelijk uittreksels te geven van deze gegevens. Het was onmogelijk de honderden rapporten en telegrammen, welke binnenkwamen, op ruime schaal te distribueren. Bovendien was het onmogelijk voor hen, die in deze materie belang stelden, dit alles te lezen. Daarom gaf de Minister van Oorlog last hieruit een beknopt periodiek overzicht van de toestand in bezet Nederland te maken. Ongetwijfeld is het moeilijk om bij het opstellen van een dergelijk periodiek overzicht uit zeer vele gegevens een volkomen objectief geheel te maken. Nadat de commissie kennis genomen heeft van de haar ter beschikking gestelde maandoverzichten van het Bureau Inlichtingen, is zij tot de conclusie gekomen, dat deze maandoverzichten in de loop van de tijd objectiever en evenwichtiger zijn geworden. De verschillende stromingen in Nederland worden vooral in de laatste overzichten op een behoorlijke manier naast elkaar gesteld, zodat het voor de lezer inderdaad mogelijk wordt een inzicht te krijgen in de op dat ogenblik bestaan hebbende stromingen op politiek, maatschappelijk en economisch terrein.

De commissie is intussen van oordeel, dat hieraan in de eerste maandoverzichten wel het een en ander ontbroken heeft. De eerste maandoverzichten toch leggen, naar de mening van de commissie, wel sterk de nadruk op de toen ongetwijfeld in een bepaald deel van de Nederlandse bevolking bestaande autoritaire opvattingen. Merkwaardigerwijze wordt hierbij, in tegenstelling met later, geen enkele bron van inlichting genoemd.

De commissie is voorts van oordeel, dat het Bureau Inlichtingen de binnengekomen stukken naar behoren over de verschillende instanties heeft verdeeld. Ook de heer *van Heuven Goedhart,* die, zoals uit de hierboven weergegeven verklaringen wel is gebleken, moeilijkheden met het B.I. heeft gehad, heeft verklaard, dat hij als Minister van Justitie alles heeft ontvangen, wat het B.I. heeft gedistribueerd. Op één punt heeft de heer *van Heuven Goedhart* te dien aanzien echter twijfel. Hij heeft namelijk verklaard, dat hij gedurende de periode van 17 Juli 1944 tot 10 Mei 1945 nimmer een „Parool" uit handen van het B.I. heeft ontvangen. In de eerste plaats dient echter hierbij in het oog gehouden te worden, dat juist omstreeks het begin van deze periode de Zwitserse weg door een opschuiving van het front op het continent niet meer werkte zoals vroeger en spoedig daarna geheel ophield te functioneren. Uit de verklaring van de heer *Somer* is bovendien gebleken, dat het B.I., aangezien het in deze tijd tot over de oren in de militaire berichtgeving zat, met Radio Oranje een regeling heeft getroffen, dat alle zendingen van de ondergrondse pers in handen van de Regeringsvoorlichtingsdienst zouden worden gesteld en dat deze verder door deze dienst zouden worden gedistribueerd, omdat het B.I. er geen mensen meer voor had. Indien derhalve in deze tijd „Parools" te Londen zouden zijn aangekomen, welke niet aan de heer *van Heuven Goedhart* zijn overhandigd, kan dit naar de mening van de commissie dan ook niet toegerekend worden aan het Bureau Inlichtingen. De twijfel van de heer *van Heuven Goedhart* ten aanzien van het B.I. op dit punt acht de commissie derhalve ongegrond.

De politieke activiteit van het B.I. te Eindhoven acht de commissie minder geslaagd. Uit de hierboven weergegeven getuigenverklaringen blijkt, dat de officieren van het B.I., dr. *Somer* en ir. *Tromp,* zich ingelaten hebben met een comité, bestaande uit personen van verschillende politieke richting en godsdienst, uit welk comité zich op een gegeven ogenblik een werkcomité heeft geconstitueerd, dat een adres tot de Koningin heeft gericht (het z.g. Eindhovense adres). Het B.I. heeft dit adres naar Londen gestuurd, daar, naar de mening van de heer *Somer,* het B.I. immers de Regering moest inlichten omtrent de situatie in Nederland. Op dat moment, aldus de heer *Somer,* besefte het B.I. echter niet, dat zijn taak betrekking had op „bezet" Nederland en dat het bevrijde Zuiden daartoe niet meer behoorde. De heer *Somer* is toen begin December 1944 ontboden bij de Minister van Oorlog, die er bezwaren tegen had, dat het B.I. inlichtingen over bevrijd Nederland naar Londen zond. Immers, het B.I. had de taak inlichtingen te verstrekken over bezet Nederland en aangezien het

Zuiden was bevrijd, behoefden daar geen rapporten meer over te worden uitgebracht.

De commissie sluit zich in deze aan bij het oordeel van de Minister van Oorlog, die op 4 December 1944 aan de heer *Somer* heeft geschreven, dat bij de Regering de indruk is gewekt, dat het B.I. nauwer is betrokken bij de politieke stromingen in het bevrijde gebied, met name te Eindhoven, dan voor deze dienst toelaatbaar werd geacht. Terecht heeft, naar het oordeel van de commissie de heer *Somer* zich dan ook na 4 December 1944 op het standpunt gesteld, dat de term „bezet gebied" zodanig moest worden opgevat, dat omtrent het bevrijde Zuiden door het B.I. geen enkele mededeling meer werd doorgegeven.

De commissie acht de interventie van de Minister van Oorlog volkomen juist. Immers, het essentiële van een inlichtingendienst in een democratisch Staatsbestel is, dat zulk een dienst zich niet inlaat met de politieke wilsvorming van het volk. Ook is het zeker zijn taak niet de Regering hieromtrent in te lichten, daar de Regering op andere wijze dient kennis te nemen van datgene, wat er op politiek gebied in het volk omgaat. Hier ligt zeker geen taak voor een inlichtingendienst. Wanneer de Regering inlichtingen moet hebben over een bezet gedeelte des lands, zal zij noodgedwongen gebruik moeten maken van een inlichtingendienst; zodra echter dit bezette gedeelte is bevrijd, houdt de taak van de inlichtingendienst op dit punt op. De commissie ziet in de hier besproken, zeer onverstandige handelwijze van het hoofd van het B.I. een van de redenen, die er toe geleid hebben, dat de werkzaamheden van het Bureau Inlichtingen na de oorlog aan een zekere critiek hebben bloot gestaan, aangezien daardoor de te Londen hier en daar reeds bestaande indruk, dat het bureau zich zelfstandig op politiek gebied bewoog, is versterkt.

De moeilijkheden, die er aanvankelijk te Londen geweest zijn bij het zoeken naar een goede samenwerking tussen Radio Oranje en de inlichtingendienst, alsmede de kritiek, die in het algemeen geuit is op de wijze van berichtgeving van het B.I., geven de commissie aanleiding te dezer plaatse nader in te gaan op het probleem van de verhouding tussen een militaire inlichtingendienst en de civiele organen. Ook in oorlogstijd hebben de civiele organen behoefte aan berichten van de inlichtingendienst. Daar een militaire inlichtingendienst uit de aard der zaak in het bijzonder zal zijn ingesteld op het verkrijgen van militaire berichten, kan dit licht tot moeilijkheden aanleiding geven. Dit geldt zowel met betrekking tot inlichtingen ten dienste van propaganda als ten aanzien van het verkrijgen van politieke en bepaalde economische inlichtingen. De commissie zou het daarom beter heben gevonden, indien er te Londen een weg was gezocht om de militaire inlichtingendienst met een civiele inlichtingendienst, indien daar behoefte aan zou zijn gebleken, te coördineren. Ook zou zij zich kunnen voorstellen, dat men bijvoorbeeld de veiligheidsdienst in deze coördinatie had willen betrekken. De weg, die men in de eerste jaren van de oorlog in deze richting is opgegaan door een coördinatie, waarbij enigermate van deze gedachte werd uitgegaan, op te dragen aan het Departement van Justitie, heeft de commissie niet gelukkig kunnen vinden. Wanneer men een coördinatie van die aard wenste te bereiken, had het naar het oordeel van de commissie meer voor de hand gelegen, deze in handen te leggen van de Minister-President. Het bezwaar, dat men hiertegen in de eerste oorlogsjaren had kunnen aanvoeren, namelijk, dat de Minister-President in die tijd niet de beschikking had over een speciaal daarvoor geoutilleerd departement, is in de latere oorlogsjaren opgeheven.

Weliswaar dient in oorlogstijd het accent van de inlichtingendienst te liggen op de militaire inlichtingen en dient de verwerking daarvan zonder enige twijfel onder verantwoordelijkheid van de Minister, die met de leiding van een militair departement is belast, te geschieden. Dit behoeft echter naar het oordeel van de commissie niet in de weg te staan aan een coördinatie van het totale inlichtingenwerk door de Minister-President. Immers ook in oorlogstijd en vooral voor een Regering, die buiten haar eigen grondgebied zetelt, zijn civiele inlichtingen eveneens van het hoogste belang, daar de Regering zoveel mogelijk op de hoogte dient te zijn van o.m. de politieke stromingen, die zich in het bezette gebied doen gelden. Dit is reeds hierom noodzakelijk, daar de Regering anders het contact met het volk zou verliezen. De commissie zou zich dus levendig kunnen indenken, dat de Regering het inlichtingenwerk niet geheel wenst te monopoliseren bij het Hoofd van een militair departement, daar diens departement niet in de eerste plaats als het bij uitstek geschikte orgaan beschouwd kan worden om gegevens te verzamelen over de politieke verhoudingen in het bezette gebied. Een opzet te Londen, waarbij ook civiele departementen invloed in deze konden laten gelden en waarbij, zo nodig, het gehele inlichtingenwerk gecoördineerd zou zijn onder het Hoofd van een civiel departement, zou dus zeer wel denkbaar zijn

geweest en zou bovendien vele van de hierboven geschetste moeilijkheden, die zich met betrekking tot het werk van het B.I. hebben voorgedaan, hebben voorkomen. De aangewezen coördinator zou hierbij, naar het oordeel der commissie, de Minister-President zijn geweest.

Hoewel de Minister-President te Londen zekere bemoeienis met het inlichtingenwerk heeft gehad en bovendien zelf over een bepaald orgaan (de Zwitserse weg) op dit terrein heeft beschikt, is men er echter nimmer toe gekomen de Minister-President de coördinatie van het gehele inlichtingenwerk op te dragen. Men heeft ten tijde van de reorganisatie van de C.I.D. tussen Mei en November 1942 wel gezocht naar wegen om te komen tot één geheime dienst, waaronder ook de stimulering van het verzet in het bezette gebied zou ressorteren, doch men heeft tenslotte besloten de veiligheidsdienst, de inlichtingendienst en de dienst ter stimulering van het verzet alle als afzonderlijke diensten te laten optreden. De eerste bleef ressorteren onder de Minister van Justitie, terwijl de beide laatste onder de Minister van Defensie ressorteerden. Bovendien bleef de inlichtingendienst een zuiver militair apparaat, dat tevens tot functie had het verzamelen van civiele inlichtingen.

De nogal ernstige klachten over de samenwerking te Londen tussen het B.I. en de veiligheidsdiensten acht de commissie enigermate overdreven. Wel heeft zij uit de verschillende getuigenverklaringen de indruk gekregen, dat deze samenwerking beter had kunnen zijn dan zij is geweest, doch zij is niet van mening, dat dit tot ernstige gevolgen heeft geleid. Daarentegen heeft in het Zuiden op het gebied van de veiligheidsdiensten een min of meer chaotische toestand geheerst, hetgeen echter uit de oorlogsomstandigheden van die tijd tot op zekere hoogte verklaarbaar is. Wel heeft de commissie de indruk, dat het hoofd van de officiële Nederlandse veiligheidsdienst (de Politie Buitendienst, op het vasteland optredende als sectie III A van het M.G.), mr. *Derksema,* niet een dusdanig beleid heeft gevoerd als wenselijk was geweest. Wanneer de heer *Derksema* zegt, dat alles in het Zuiden vreselijk verwarrend werkte, daar niemand wist, waar hij aan toe was, en mededeelt, dat er verschillende veiligheidsdiensten in het Zuiden opereerden, dan mist de commissie in deze verklaring mededelingen van de heer *Derksema* omtrent de wijze, waarop hij getracht heeft aan deze chaotische toestand een einde te maken. In dit verband acht de commissie het onjuist, dat de Politie Buitendienst, in tegenstelling met het Bureau Inlichtingen, zijn bureau of een gedeelte daarvan, niet tijdig naar een dichter bij de frontlinie gelegen plaats heeft overgeplaatst. De dienst van de heer *Derksema* had ongetwijfeld een taak gehad bij het coördineren van de veiligheidsdiensten achter de frontlijn, welke gelegenheid hij heeft laten voorbijgaan.

De commissie heeft gemeend aan de oprichting van het B.N.V. in hoofdstuk VIII een afzonderlijke paragraaf te moeten wijden, aangezien deze dienst in zeker opzicht de opvolger is geworden van de Politie Buitendienst, welke als Sectie III A van het Militair Gezag was gemilitariseerd. Deze dienst bewoog zich in het Zuiden — naar de indruk van de commissie op zeer beperkte schaal — hoofdzakelijk op het gebied van de Field Security. Het is echter gebleken, dat daarnaast nog andere veiligheidsdiensten, o.m. die van de stoottroepen, die ter plaatse uit de aard der zaak zeer goed ingeschoten waren, opereerden. Bovendien heeft de commissie uit de getuigenverklaringen de indruk gekregen, dat het werk van mr. *Derksema* als hoofd van Sectie III A van het Militair Gezag, niet buitengewoon werd gewaardeerd. Hij heeft blijkbaar geen kans gezien het werk van de verschillende veiligheidsorganisaties in het frontgebied behoorlijk te coördineren.

De toestand was ook na de bevrijding nog dermate chaotisch, dat de bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten heeft getracht een voorziening te treffen. De Minister van Oorlog heeft daartoe majoor *Gerritsen* aangesteld met de opdracht om met uitsluiting van iedere andere instantie tot nader order werkzaam te zijn op het terrein, dat toentertijd door de Field Security werd bestreken. Hem en zijn medewerkers werd opgedragen, met uitsluiting van elk ander, voorlopig alle op dit terrein werkzame Nederlandse instanties te coördineren.

In verband met het feit, dat op 15 Juli 1945 het Legal Agreement afliep, bleek in de loop van Mei 1945 de noodzakelijkheid alle werkzaamheden op het gebied van de veiligheid in één Nederlandse dienst onder te brengen. Gezien de minder gunstige ervaringen met de heer *Derksema* als hoofd van Sectie III A van het Militair Gezag, die immers geen kans had gezien de verschillende in het Zuiden opererende veiligheidsdiensten te coördineren, kan de commissie zich indenken, dat de Regering er weinig voor gevoelde mr. *Derksema* met deze taak te belasten. De taak van de heer *Gerritsen* beperkte zich tot het werk, dat tevoren door de Field Security werd gedaan, terwijl het blijkens de op 29 Mei 1945 genomen beschikking van de chef staf Militair Gezag de bedoeling was een bu-

reau in te stellen, dat tot taak had met uitsluiting van alle andere instanties alle werkzaamheden te verrichten, de in- en uitwendige veiligheid van de Staat betreffende. De Regering heeft gemeend hiervoor iemand anders te moeten aanwijzen dan de heer *Gerritsen*. De commissie is niet van oordeel, dat deze taak zonder meer aan de heer *Gerritsen* had moeten toevallen. De Regering was volkomen vrij hiervoor iemand anders aan te stellen, hetgeen zij dan ook heeft gedaan.

De opzet van een dergelijk nieuw bureau stelde de autoriteiten voor grote moeilijkheden, gezien het complex van diensten en oud-illegale groepen, welke er op dit gebied in die tijd bestond. Men heeft twee mogelijkheden onder het oog gezien: 1. een nieuw apparaat op te bouwen met gebruikmaking van een beperkt aantal geselecteerde krachten; 2. alle op dit terrein werkzame organisaties bij elkaar te halen en daaruit geleidelijk aan te gaan selecteren. Men heeft besloten, dat de laatste weg zou worden gevolgd. De commissie ontveinst zich niet de grote moeilijkheden, waarvoor de betrokken autoriteiten op 29 Mei 1945 stonden, daar op 15 Juli 1945 het gehele werk van de geallieerde security moest worden overgenomen en ongeveer 1500 arrestanten ten laste van de nieuw op te richten dienst zouden komen. Uiteraard ware het beter geweest, indien men de gelegenheid had gehad vóór die tijd van de grond af aan een nieuwe organisatie op te bouwen, waarbij zoveel mogelijk deskundige personen waren aangetrokken. De commissie ziet echter zeer wel in, dat het korte tijdsbestek het uitermate moeilijk maakte het nieuw op te richten Bureau Nationale Veiligheid van voldoende deskundige en betrouwbare krachten te voorzien. Hoewel de commissie het betreurt, dat men geen betere oplossing heeft kunnen vinden dan het eenvoudig bij elkaar brengen van een aantal organisaties, welke voordien op het gebied van de veiligheid werkzaam waren, meent zij, dat de Regering van de gevolgde gedragslijn niet al te zeer een verwijt kan worden gemaakt.

Een andere vraag is, of de leiding van het B.N.V., gegeven het feit, dat bij de opzet van het bureau de methode van het bijeenbrengen van een groot aantal heterogene en ongeselecteerde elementen is gevolgd, wel met voldoende kracht is opgetreden om zo snel mogelijk tot een afdoende zuivering te komen. De commissie heeft deze vraag niet kunnen beantwoorden, omdat zij daarvoor een diepgaand onderzoek over de gehele tijd van het bestaan van het B.N.V. had moeten instellen en zij daarmede verre en buiten enig direct verband met het onderwerp harer enquête de termijn van 20 November 1945 zou hebben overschreden.

Onjuist acht de commissie het, dat men bij de oprichting van het B.N.V. in de beschikking van 29 Mei 1945 aan dit bureau geen behoorlijke taakomschrijving heeft gegeven, waardoor zijn bevoegdheden behoorlijk afgebakend waren tegenover die der andere overheidsorganen, zoals b.v. die van justitie en politie. Immers deze organen werden in die tijd weer snel opgebouwd. Inderdaad is het juist, dat het B.N.V. moeilijk had kunnen functionneren, indien men het niet een zekere mate van armslag had gegeven. De commissie heeft hiertegen dan ook, gezien de tijdsomstandigheden en de taak van het B.N.V., welke speciaal hierin bestond, dat het de Duitse spionnage-, sabotage- en propagandadiensten moest onschadelijk maken, geen bezwaren. In de desbetreffende beschikking van 29 Mei 1945, had de taak van het B.N.V. echter beperkt moeten worden tot werkzaamheden op de zo juist genoemde terreinen. Nu echter het B.N.V. tot taak had, zoals de beschikking zegt, met uitsluiting van alle andere instanties alle werkzaamheden te verrichten, de in- en uitwendige veiligheid van de Staat betreffende, konden de conflicten met andere overheidsorganen niet uitblijven.

Wanneer men hierbij voorts overweegt, dat aan het hoofd van het B.N.V. door de chef staf Militair Gezag zeer uitgebreide bevoegdheden werden gedelegeerd en dat hij deze bevoegdheden op zijn beurt aan zijn ondergeschikten kon delegeren, dan is het duidelijk, dat, gezien het ontbreken van elke selectie bij de aantrekking van het personeel van het B.N.V., de gevolgde gedragslijn tot ernstige misstanden aanleiding moest geven.

Het is dan ook, blijkens de brief van de Minister-President van 13 April 1950 aan de commissie, duidelijk, dat de delegatie van de exorbitante bevoegdheden van het hoofd van het B.N.V. aan andere personen van zijn bureau heeft geleid tot misbruiken, waardoor de rechtszekerheid in een aantal gevallen in het gedrang is gekomen. Met betrekking tot de misstanden van financiële aard, welke bij het B.N.V. zijn voorgekomen, verwijst de commissie naar haar beschouwingen in het derde deel van haar verslag, handelende over het financiële en economische beleid, waarin is besproken het verslag van de Algemene Rekenkamer over het Militair Gezag. Het is daaruit duidelijk gebleken, dat de financiële tekortkomingen bij het Militair Gezag geculmineerd hebben in de wantoestanden bij het Bureau Nationale Veiligheid.

Zoals uit de hoofdstukken IX en X is gebleken, heeft de commissie, behalve aan de werkzaamheden van het B.I. zelf, uitvoerig aandacht besteed enerzijds aan de werkzaamheden van de uitgezonden agenten, anderzijds aan de inlichtingengroepen, die in Nederland ten dienste van de geallieerde oorlogvoering werkzaam waren. De commissie heeft gemeend dit niet te mogen nalaten, daar het op deze wijze mogelijk was een inzicht te krijgen in het vele belangrijke werk op dit terrein, dat door een aantal Nederlanders geheel vrijwillig op zich werd genomen.

De commissie meent, dat zij te dezer plaatse niet nader behoeft in te gaan op de prestaties van de verschillende agenten. Het werk, dat zij hebben gedaan en waarvan in hoofdstuk IX een beschrijving is gegeven, spreekt voor zichzelf. De offers, die hunnerzijds gebracht zijn, zijn zeer groot. Door het B.I. zijn 43 agenten uitgezonden. Twee van hen, *Bergman* en *Janzen*, verongelukten op de weg naar Nederland en vijftien anderen vonden de dood, hetzij in een vuurgevecht met de vijand, hetzij na hun arrestatie door fusillering of op andere wijze. Bij de parachutering is geen enkele van deze agenten in handen van de vijand gevallen.

Een aantal algemene kwesties, welke zich met betrekking tot de uitgezonden agenten hebben voorgedaan, zoals b.v. het gebruik van radiotelefonie-apparaten, zijn reeds in het voorafgaande behandeld.

Bij de oprichting van het B.I. waren er geen inlichtingenagenten meer in Nederland; er bestonden dus ook geen verbindingslijnen meer. Er was weinig bekend over betrouwbare contacten, zodat de eerst uitgezonden agenten zelf moesten beginnen met ter plaatse de grondslagen te leggen voor een nieuwe organisatie. Uit de gegevens, welke deze agenten doorgaven, zijn de verdere contacten ontstaan en uitgebouwd.

Een aantal van hen heeft als organisatoren inlichtingengroepen in Nederland gesticht, terwijl anderen, in het bijzonder marconisten, assistentie verleenden aan reeds ontstane inlichtingengroepen. Een enkele keer is ook wel eens een contrôle-agent uitgezonden, die tot taak had in Nederland na te gaan, of de verbindingen tussen de inlichtingengroepen en het B.I. nog veilig waren en niet b.v. gepenetreerd waren door de Duitse contraspionnage. Sommigen van de agenten hebben een politieke opdracht medegekregen.

Het kwam voor, dat een agent aan meer dan één groep werd toegevoegd. Over het algemeen hebben de inlichtingengroepen daarop nogal critiek geleverd, daar zulk een agent zich niet volledig kon wijden aan één groep, doch zijn aandacht moest verdelen, tengevolge waarvan beide groepen het gevoel hadden, dat zij niet volledig profijt van deze agent konden trekken. De commissie kan deze klacht begrijpen, doch zij meent, dat niet uit het oog moet worden verloren, dat het B.I. bij de recrutering en de uitrusting van de agenten met grote moeilijkheden had te kampen. Immers, de agenten dienden scherp geselecteerd te worden, terwijl ook hun opleiding, welke, naar de indruk van de commissie noodzakelijkerwijze toch al aan de krappe kant was, enige tijd in beslag nam.

De commissie zal op deze plaats niet nader ingaan op de verschillende moeilijkheden, die zich uit de aard der zaak hier en daar bij de uitzending van de agenten hebben voorgedaan. Over het algemeen volgt uit de weergegeven getuigenverklaringen wel, welke grote of kleine fouten hierbij zijn gemaakt, terwijl gedeeltelijk deze fouten hun verklaring vinden in de omstandigheden, waaronder het werk moest worden uitgevoerd.

De commissie is van oordeel, dat het B.I. er over het algemeen in is geslaagd het juiste type agenten te recruteren en dat het de uitzending van de agenten en de instructie van dezen naar behoren heeft voorbereid. Het beleid, dat het B.I. hierbij heeft gevoerd, getuigt van voorzichtigheid en een juist inzicht in de verhoudingen in Nederland.

Het feit, dat de achtereenvolgende leiders van het Bureau Inlichtingen, de heren *Broekman* en *Somer*, een tijd lang zelf in Nederland illegaal werkzaam zijn geweest, heeft niet nagelaten zijn vruchten af te werpen. Ook verschillende andere leidinggevende officieren bij dit bureau waren tevoren als Engelandvaarder naar het Verenigd Koninkrijk overgestoken. Gezien de geringe keuze, welke men te Londen had om te komen tot een voor zijn taak berekend Bureau Inlichtingen, is de commissie van oordeel, dat de leiding van het Bureau Inlichtingen kans heeft gezien over het algemeen de juiste man op de juiste plaats te zetten. Dat de heer *Somer* een officier als de heer *Pot*, die geruime tijd zelf leiding had gegeven aan een inlichtingengroep in Nederland, heeft belast met een belangrijke functie op het terrein van de militaire spionnage op zijn bureau, getuigt b.v. van een juist inzicht. Eveneens acht de commissie het een groot voordeel, dat de leiding van het B.I. de heer *Gerbrands*, die uit eigen ervaring de moeilijkheden van de werkzaamheid van een agent in Nederland kende, heeft belast met verzorging en instruering van de adspirant-agenten te Londen.

Uit het hoofdstuk over de inlichtingengroepen in Nederland blijkt, dat deze groepen eerst in de loop van de oorlog tot ontwikkeling zijn gekomen. Dit was mede een gevolg van het feit, dat G.S. III in gebreke was gebleven voorbereidende maatregelen met betrekking hiertoe te treffen. De Nederlanders in het bezette gebied en de uitgezonden agenten moesten deze zaak zonder enige kennis en ervaring van de grond af aan opbouwen. Met des te meer waardering heeft de commissie geconstateerd, dat reeds in 1940 de eerste pioniers op dit gebied geheel uit eigen initiatief zijn begonnen.

Uit de weergegeven getuigenverklaringen blijkt, dat de hier bedoelde groepen in de eerste jaren van de oorlog betrekkelijk weinig succes konden boeken, omdat zij geringe ervaring hadden, doch vooral, omdat zij zelf de verbindingen met Engeland veelal moesten zoeken. Pogingen om met een zendapparaat verbinding met Engeland te krijgen bleven zonder succes, aangezien, ook al waren deze zendtoestellen in staat Engeland te bereiken, men in Engeland op deze pogingen niet inging, omdat de Engelse dienst zich terecht op het standpunt stelde, dat hij niet kon controleren, of hij niet met de Duitsers in contact stond. Wel hebben enkele van deze groepen soms kans gezien, dwars door de bezette landen van Europa heen, koeierszendingen naar het Verenigd Koninkrijk over te brengen. Dit gebeurde veelal in samenwerking met illegale groeperingen buiten Nederland.

Van groot belang is geweest, dat einde Augustus 1940 de agent *van Hamel* als eerste door het bureau C.I.D. naar Nederland werd uitgezonden. Deze agent heeft op uitnemende wijze zijn taak verricht en heeft kans gezien de eerste „officiële" inlichtingengroepen in Nederland te vestigen. Niet alleen deze eerste agent heeft bij de uitoefening van zijn plicht het leven gelaten, doch ook verreweg de meeste van de leden van de inlichtingengroepen, die hij had opgebouwd, zijn omgekomen. Zij hebben echter in een tijd, waarin nog weinigen in Nederland bereid waren illegaal te werken, zeer belangrijk en baanbrekend werk verricht. Daar echter *van Hamel* gearresteerd werd en de zendtoestellen, die hij had achtergelaten, niet meer gebruikt konden worden, is dit werk ontijdig afgebroken.

Ook latere C.I.D.-agenten hebben kans gezien spionnage-groepen te vormen. Een voorbeeld daarvan is de C.I.D.-agent *de Jonge,* die de oprichter is geweest van een bekende groep, welke later de Kees-groep werd genoemd, naar de illegale werker *Kees Dutilh,* die veel heeft gedaan voor de ontwikkeling van deze groep.

Daarnaast hebben ook reeds vroegtijdig verschillende groepen, onafhankelijk van geparachuteerde agenten, werkzaamheden op inlichtingengebied verricht. Deze groepen kregen soms contact met agenten uit Londen, waardoor het hun mogelijk gemaakt werd de verzamelde berichten radiografisch naar Londen over te seinen. Afgezien daarvan trachtten deze groep zoveel mogelijk hun berichten via de Zweedse en de Zwitserse weg en soms ook door middel van de ondergrondse beweging in België en Frankrijk naar het Verenigd Koninkrijk te krijgen. Zo heeft de groep van de latere leider van het B.I. te Londen, dr. *Somer,* die samenwerkte met de I.D., een inlichtingengroep, die in contact stond met de O.D., het steeds zonder agenten uit Engeland moeten stellen.

Deze groep heeft na het vertrek van dr. *Somer* contacten gehad met de groep-Wim, welke evenmin over een agent uit Londen beschikte. Na de oprolling van deze groep, die verbindingen had met de Belgische groep-Rinus, is haar werk voortgezet door de groep-B.R., die na enige tijd wel de beschikking kreeg over een agent. Het werk van de opvolgers van dr. *Somer,* die tegelijk met de groep-Wim buiten gevecht werden gesteld, is voortgezet door de G.D.N., die na verloop van tijd wel af en toe contact heeft gehad met agenten uit Londen, doch hierbij niet zeer gelukkig is geweest. Slechts in de laatste tijd van de oorlog kreeg deze groep gelegenheid haar berichten rechtstreeks radiografisch naar het B.I. te seinen. Voordien werden haar berichten verzonden via koeriers.

Een zeer merkwaardig geval uit de jaren 1942 en 1943 is geweest dat van de zender van *Tuyn.* Bij de behandeling van het England-Spiel zal de commissie hierop nader ingaan en daarbij in het bijzonder de vraag behandelen, of deze zender in werkelijkheid verbinding met Engeland heeft gehad of niet.

De G.D.N. is de enige groep, waarbij de verhouding met het B.I. te Londen niet bepaald goed genoemd kan worden. Vooropgesteld dient te worden, zoals ook volmondig door dr. *Somer* wordt erkend, dat het inlichtingenwerk van deze groep van uitstekend gehalte is geweest. De commissie kan zich echter niet onttrekken aan de indruk, dat de werkwijze van deze groep enigszins „wild" is geweest. Gaarne neemt zij aan, dat dit voor een groot gedeelte te wijten is geweest aan de omstandigheden en zij wenst deze groep hiervan dan ook, voorzover het betreft haar werkzaamheden gedurende de oorlog, geen al te groot verwijt te maken, al was de gevolgde gedragslijn niet in overeenstemming met de voorzichtigheid, die uit veiligheidsoverwe-

gingen in het bijzonder voor een inlichtingengroep geboden is. Wel is zij van mening, dat de personen, die na de oorlog de leiding hadden bij de afwikkeling van deze groep op losse wijze met het geld hebben omgesprongen, terwijl het deze personen blijkbaar moeilijk viel zich weer in de normale verhoudingen te schikken. De heer *Somer* heeft echter, naar het oordeel van de commissie terecht, onder deze geschiedenis een streep willen zetten, gezien de verdiensten van de groep tijdens de oorlog. De commissie betreurt het dan ook, dat enkele getuigen behorende tot de vroegere leiding van de G.D.N. door hun verklaringen voor de commissie een aantal geschilpunten met het B.I. naar voren hebben gebracht, als gevolg waarvan ook de handelwijze van de leiding van de G.D.N. na de oorlog aan de orde kwam. De commissie, die van oordeel is, dat de leden van de G.D.N. hun plicht gedurende de oorlog op uitnemende wijze hebben vervuld, heeft moeten constateren, dat de leiding van de G.D.N. tijdens de afwikkeling is te kort geschoten. Hierdoor zou de schijn gewekt kunnen worden, dat velen van de medewerkers van de G.D.N. daaraan debet zijn geweest. De commissie wil er daarom de nadruk op leggen, dat de critiek, die zij op de faits et gestes van de leiding van de G.D.N. na de oorlog heeft, niet de bedoeling heeft aan het verdienstelijke werk van de meeste medewerkers van de G.D.N. ook maar in enig opzicht te kort te doen.

Naast de G.D.N. heeft ook nog de groep-Harry gewerkt onder leiding van ir. *Th. Ph. Tromp,* die ook nauwe relaties met de G.D.N. onderhield. Deze groep was oorspronkelijk opgezet voor het verkrijgen van inlichtingen op economisch en technisch gebied. De groep-Harry heeft zich in het laatste gedeelte van de oorlog ook bewogen op militair terrein.

De I.D. is als neven-organisatie van de O.D. reeds ter sprake gekomen. Met de arrestatie van *van Hattem* in Maart 1942 kwam het voor deze groep tot een catastrophe. Later heeft de O.D. van het B.I. door middel van consul-generaal *de Jong* en de groep-Zwaantje de beschikking gekregen over zendapparaten, die een radiografische verbinding met Londen mogelijk maakten. Aldus werd in begin Maart 1943 het eerste telegram naar Londen gestuurd. Half Juni 1943 werd de eerste B.I.-agent met een marconist, rechtstreeks bestemd voor de O.D., geparachuteerd. Daaruit heeft zich ontwikkeld een marconistengroep-Barbara, die de gegevens van de O.D., waaronder vele militaire inlichtingen, doorseinde naar Londen. De O.D. heeft van half Juni 1943 af, met uitzondering van de periode van half Juli tot 7 September 1944, radiografisch verbinding met het B.I. gehad.

In de latere tijd heeft de B.S. verschillende, los van haar staande inlichtingengroepen, verzocht de gegevens, waarover zij beschikten, aan haar door te geven, waarna zij hiervan rapporten samenstelden en die naar het B.I. doorzonden. De bedoeling van deze coördinatie van de militaire spionnage-berichten in Nederland was in de eerste plaats, dat de commandant van de B.S. zoveel mogelijk georiënteerd zou zijn omtrent de militaire situatie in Nederland. Wanneer er hierbij zaken van eminent belang bleken te zijn, werden die onmiddellijk naar het B.I. overgeseind. De leider van de groep-Kees heeft zijn langdurige ervaring op inlichtingengebied in deze tijd hiervoor ten dienste van de B.S. gesteld.

De groep-Luctor et Emergo, die later op verzoek van Londen werd omgedoopt in Fiat Libertas, is in 1942 haar werkzaamheden begonnen. Zij heeft zonder marconisten moeten werken en heeft haar berichten via contacten in België doorgezonden. In October 1943 werd deze groep opgerold. Zij heeft samengewerkt met de agent *Gerbrands,* wiens opdracht was de route St. John over Frankrijk, de Pyreneeën naar het Iberische schiereiland voor te bereiden. Deze agent had echter niet tot taak spionnage-berichten naar Engeland over te seinen. Bovendien was zijn marconist bij de dropping gesneuveld. De groep heeft zich vooral bewogen op economisch terrein. Na het oprollen van de groep hebben de overgeblevenen omstreeks het begin van 1944 de Zwitserse weg B georganiseerd. Leden van deze groep hebben zich tevens zeer verdienstelijk gemaakt met het afvoeren van geallieerde piloten. In het kader van deze groep is een falsificatie-centrum ontstaan. De latere B.I.-agent *Wiedemann* was voor deze groep bestemd, doch is terechtgekomen bij een andere groep van dezelfde naam, die zich op inlichtingen-terrein bewoog.

Een belangrijke inlichtingengroep is de groep-Kees geweest. Haar oorsprong is gelegen in het initiatief van de in Februari 1942 in Nederland aan land gezette C.I.D.-agent jhr. mr. *E. W. de Jonge.* Belangrijke figuren in de groep zijn in 1942 en 1943 de heren *Pot* en *Dutilh* geweest. De bekende E.-rapporten dateren uit die tijd. Na de arrestatie van de heer *Dutilh* en het vertrek uit Nederland van de heer *Pot* is het werk tot December 1943 voortgezet door *Siewert de Koe (Hugo)* en daarna door de heer *Beukema toe Water.*

Naast de groep-Kees, doch in nauw contact met deze, heeft de

groep-Peggy gewerkt. De leiding van deze groep heeft oorspronkelijk assistentie verleend aan hen, die zich belastten met het wegbrengen van piloten. Ook stond zij in verbinding met de z.g. Natura-groep. Deze heeft zich verdienstelijk gemaakt op het gebied van de illegale voedselvoorziening. De berichten gingen oorspronkelijk via de groep-Kees, doch in Augustus 1944 kreeg de groep-Peggy ook een eigen contact met Engeland.

Groot initiatief hebben de latere leiders van de Packard-groep ontwikkeld. Dezen zijn reeds medio December 1941 begonnen met het bouwen van een zender en hebben op alle mogelijke wijzen getracht contact met Engeland op te nemen. De consul-generaal te Stockholm heeft verbinding met hen opgenomen. Verschillende van hun pogingen om met Engeland in verbinding te komen zijn door omstandigheden mislukt. De leiders van de groep hebben echter hun streven met taaie volharding voortgezet. Nadat zij op een gegeven ogenblik contact kregen met de agent *d'Aulnis de Bourouill,* hebben zij tot het einde van de oorlog een uitstekend contact met Engeland kunnen onderhouden, waarlangs vele berichten zijn gegaan. Een specialiteit van deze groep was, naast het verzenden van algemene militaire inlichtingen, het geven van weerberichten ten dienste van de Royal Air Force, waaraan grote behoefte bestond.

De groep-Albrecht is georganiseerd door de B.I.-agent *de Jonge.* Hoewel deze groep vele moeilijkheden heeft gehad met het radiografisch contact met Londen, heeft zij met grote energie en groot succes gewerkt. Eerst in Mei 1944 heeft de groep een marconist uit Engeland gekregen. Later, in Juni 1944, werd zij van een zender voorzien door de B.I.-agent *Mooiweer.* Op 31 December 1944 werd deze agent voor de tweede keer geparachuteerd en bracht hij wederom nieuwe zendtoestellen voor de groep-Albrecht mee. De groep was sterk gedecentraliseerd in de verschillende provinciën, haar afdelingen hadden een grote zelfstandigheid, de leiding gaf de grote organisatorische lijnen aan. Deze werkwijze heeft veel succes opgeleverd. De Albrecht-groep heeft zeer vele, in hoofdzaak militaire, inlichtingen geleverd. De bekende crossers over de grote rivieren behoren tot deze groep. Naast deze groep, die de crossings in de westelijke sector van de grote rivieren geheel voor haar rekening nam, werkte op dit terrein M.I. 9 in de Oostelijke sector van de grote rivieren. De groep-Albrecht onderhield de verbinding op deze wijze met de regelmaat van de klok.

Het doel van de Radiodienst was in de eerste plaats het verzorgen van de berichtgeving in het binnenland door middel van zenders. Dit net zou in werking treden, wanneer de normale verbindingen zouden zijn verbroken. Deze groep is ontstaan, nadat *Jan Thijssen,* die oorspronkelijk zulk een radiodienst in O.D.-verband wilde oprichten, tengevolge van moeilijkheden daarover uit deze laatste organisatie was getreden. De Radiodienst heeft zich verdienstelijk gemaakt met het organiseren van z.g. zendkringen, van waar uit zo vlug mogelijk kon worden gezonden. De marconisten kregen de berichten gecodeerd en wisten derhalve niet, wat zij zonden, hetgeen uit het oogpunt van veiligheid uitnemend werkte. De bedoeling van de Radiodienst was de verbindingen te verzorgen voor alle bona fide illegale groepen. De reeds genoemde agent *Wiedemann* heeft op een gegeven ogenblik contact met de Radiodienst gekregen, waardoor uiteindelijk een behoorlijke verbinding met Engeland werd verkregen. Daar deze groep nauw samenwerkte met de R.V.V., tegenover welke groepering men te Londen enigszins huiverig stond, was er aldaar aanvankelijk ook een zekere terughoudendheid ten opzichte van de Radiodienst. De agent *Wiedemann* heeft Londen echter kunnen overtuigen van de betrouwbaarheid van deze groepen. De Radiodienst heeft vooral in de laatste tijd van de oorlog veel kunnen doen.

Met betrekking tot de verbindingsnetten merkt de commissie op, dat daarmede uitstekende resultaten zijn bereikt. Er bestonden echter op dit gebied twee organisaties, een van de O.D. en een van de C.I.D. De opzet van het verbindingsnet van de O.D. was oorspronkelijk: in de dagen van de bevrijding de beschikking te hebben over een verbindingsnet. Het heeft echter ook tijdens de bezetting gewerkt. De opzet van de C.I.D. was oorspronkelijk het ter beschikking stellen van zijn net aan alle verzetsgroepen. De C.I.D. was een zelfstandige organisatie, hetgeen hij tot het einde van de bevrijding, ook toen de Binnenlandse Strijdkrachten waren georganiseerd, is gebleven. De opzet van de C.I.D., n.l. het zich ten dienste stellen van alle verzetsgroeperingen in Nederland, is niet geheel verwezenlijkt, daar de C.I.D. hoofdzakelijk ten behoeve van de K.P. en de L.O. heeft gefunctionneerd en b.v. slechts incidenteel contact heeft gehad met de R.V.V.

De verbindingsnetten, die in Nederland waren gelegd, oorspronkelijk voor het binnenlandse clandestiene verkeer, zijn met het oprukken van de geallieerde legers in het Zuiden en in het Oosten des lands in enkele gevallen tevens dienstbaar gemaakt aan het doorgeven van

berichten door de linies. Dit werk werd door het Bureau Inlichtingen te Eindhoven ten zeerste gewaardeerd, daar het hierdoor mogelijk bleek op zeer snelle en effectieve wijze berichten te verkrijgen ten dienste van de geallieerde oorlogvoering. De commissie betreurt het echter, dat de verschillende groepen op dit gebied niet tot samenwerking hebben kunnen komen. Blijkbaar heeft dit mede ten gevolge gehad, dat de C.I.D. niet bereid is geweest zijn net vóór de bevrijding over te dragen aan de B.S.

De groep-Rolls Royce is oorspronkelijk opgezet als informatiedienst voor verschillende z.g. vrije groepen te Amsterdam. Tot Dolle Dinsdag heeft deze informatiegroep op dit terrein gewerkt. Gezien het groot aantal geruchten, dat toen in Nederland de ronde deed, waardoor verschillende ongelukken gebeurden, daar men te vroeg overging tot actief gewapend verzet, vond de groep het noodzakelijk, dat men hier te lande beter geïnformeerd was over de opmars der geallieerden, terwijl zij zich tevens ten doel stelde om de verbindingen in Nederland te onderhouden, wanneer deze in verband met de oorlogsomstandigheden zouden vervallen. Hieruit is een koeriersdienst ontstaan, die eerst speciaal de verbinding Amsterdam—Delft verzorgde, doch later een grote uitbreiding kreeg. De eerste opzet van de groep-R.R. is dus geweest: interne informaties te verzamelen in Nederland. De volgende opzet na Dolle Dinsdag was, ten behoeve van de eigen groepen, behoorlijk geïnformeerd te zijn over de opmars der geallieerden. Dit groeide echter langzamerhand uit tot een civiele en militaire inlichtingendienst. De verbindingen van deze dienst werden uitsluitend in het bezette gebied per fiets onderhouden. Dit net strekte zich tenslotte uit tot de Gelderse IJssel en tot het front in het Zuiden. Gebruik werd gemaakt van de telefoonverbinding van de C.I.D. en voor de verbinding buiten Nederland van de zendercontacten, waarover de bestaande organisaties beschikten. Inlichtingen werden verstrekt aan de commandant van de B.S., aan de Packard-groep en de groep-Kees. Als militair-adviseur trad op de leider van de laatste groep. De leden van deze groep hebben zich grote moeite getroost de verschillende koeriersverbindingen in stand te houden.

Het geheel van de werkzaamheden van de in het bezette Nederlandse gebied werkzaam geweest zijnde inlichtingengroepen overziende, is de commissie van oordeel, dat op dit terrein door het verzet, in de latere jaren geholpen door het B.I. te Londen, een eerbied afdwingende prestatie is geleverd. In de eerste jaren van de oorlog zijn de Duitsers er vaak in geslaagd om de toen genomen initiatieven te niet te doen, maar vanaf 1943 werden de geallieerden in steeds sterkere mate van de zo nodige militaire inlichtingen voorzien, terwijl daarnaast de Nederlandse Regering te Londen vele berichten over de economische en politieke toestand kreeg.

BOEK IV. DE VERBINDINGEN MET HET VERZET IN HET BEZETTE GEBIED

XII. De toestand in de jaren 1940 en 1941

§ 1. *De organisatie in Engeland*

In Engeland bestond tijdens de oorlog naast de inlichtingendienst (S.I.S.) een organisatie, die zich bezig hield met het voorbereiden en bevorderen van het verzet in de bezette gebieden en die tevens aldaar sabotage pleegde. Na de oorlog heeft major general Sir *Colin Gubbins* op 28 Januari 1948 hierover een lezing[1]) gehouden, waarin hij een overzicht van het doel en de werkzaamheden van deze organisatie (S.O.E.) heeft gegeven. De commissie laat hier enige bijzonheden uit deze lezing, waarvan een verslag in het nummer van Mei 1948 van het Journal of the Royal United Service Institution is gepubliceerd, volgen.

In Juni 1940 stond het Britse rijk alleen tegenover de gewapende macht van Duitsland. De Duitsers hadden het Westen van Europa onder de voet gelopen, van de Noordkaap tot aan de Pyreneeën. Zij stonden op het punt Groot Brittannië de genadeslag toe te brengen. Gezien de Duitse methoden, konden de Engelsen niet anders doen dan evenals de Duitsers een totale oorlogvoering ontketenen en vechten met alle middelen, die zij konden vinden.

De bezette gebieden in West Europa waren diep geschokt door het aanvankelijke Duitse succes. Desniettegenstaande waren er in al deze landen honderdduizenden mensen, die weigerden de nederlaag te aanvaarden en die smeekten om middelen om de strijd voort te zetten. Het Britse rijk was in het defensief en het was duidelijk, dat het jaren zou duren voordat de invasie mogelijk zou zijn. Het was echter mogelijk in de tussentijd het oorlogspotentieel van de vijand aan te vallen, overal waar het kon worden getroffen. Voorts kon men er voor zorgen, dat, wanneer de invasie op het continent plaats vond, een maximum hulp aan de bevrijdingslegers zou worden gegeven. Om deze taak te ondernemen, werd er een organisatie, Special Operations Executive genaamd, in het leven geroepen. Het plan, dat S.O.E. moest uitvoeren, was de volken van de bezette gebieden te bemoedigen en in staat te stellen de Duitse oorlogsinspanning op alle mogelijke punten door sabotage, oproerige bewegingen, „go-slow"-acties, raids en dergelijke te verzwakken. Tevens moest S.O.E. geheime strijdkrachten in de bezette gebieden vormen, die georganiseerd, bewapend en geoefend moesten worden om aan de strijd deel te nemen, wanneer de laatste aanval zou worden ingezet.

Om dit plan uit te voeren dienden naar het bezette gebied grote aantallen mensen en hoeveelheden wapenen en springstoffen te worden gezonden. Eerst kwam echter de vraag aan de orde, hoe men in verbinding kon treden met de bezette gebieden om inlichtingen te krijgen over de mogelijkheden, die er in verband hiermede bestonden. Aangezien, nadat de Britse strijdkrachten in 1940 naar Groot-Brittannië waren teruggekeerd, alle verbindingen met de bezette gebieden waren verbroken, moest dit gebeuren door de eerste agenten „blind" te droppen; d.w.z. er was niemand, die zulk een agent zou ontvangen en verder helpen.

De opleidingscursus voor het uitzenden van agenten duurde twee à drie maanden, gedurende welke tijd tevens werd geoefend in het parachute springen. Hier kwamen voor de seiners twee à drie maanden bij; de opleiding werd besloten met een speciale cursus over Duitse methoden, veiligheidsmaatregelen in het algemeen e.d. Dit was het programma voor een man, die reeds geoefend soldaat was.

Bij de instelling van C.O.S.S.A.C. in 1943, de centrale staforganisatie van de geallieerden in West-Europa, kwamen de S.O.E.-operaties, die voordien een Britse aangelegenheid waren, onder dit hoofdkwartier te ressorteren; later vielen ze onder S.H.A.E.F.

In zijn lezing wijst major general *Gubbins* verder op de positie van de uitgeweken regeringen in Engeland. Deze waren van het grootste belang voor al het S.O.E.-werk. Het was van het begin af aan duidelijk, dat maximum-resultaten slechts konden worden bereikt bij maximale samenwerking met deze Regeringen, vooral wanneer zij nog het vertrouwen van haar volk hadden.

[1]) Bijlage 27.

Wegens dwingende redenen van operationele veiligheid bleef de contrôle op het zendverkeer, op de training en de uitzending van mensen in handen van S.O.E.

De sabotage had ten doel de vijandelijke oorlogvoering zo veel mogelijk te belemmeren. Men koos echter de doelen niet lukraak, doch deze werden vastgesteld in overleg met de betrokken regeringsdiensten.

De bedoeling van het vormen van geheime legers was op het vereiste moment de vijand achter zijn linies aan te vallen op zijn meest kwetsbare punten, d.w.z. de verbindingslijnen. Verder kon het geheime leger dienen om de orde te handhaven, wanneer de geallieerde invasietroepen verder opgerukt waren.

Het is de commissie gebleken, dat S.O.E., die omstreeks Augustus 1940 is opgericht, geheel los stond van de Engelse inlichtingendienst (S.I.S.). De operaties van de beide diensten geschiedden dan ook geheel onafhankelijk van elkaar, hetgeen niet wegneemt, dat, indien bij de ene dienst toevallig een bericht binnen kwam, dat betrekking had op een bepaalde operatie van de andere, dat wel werd doorgegeven. De Nederlandse inlichtingendiensten in Engeland werkten dan ook alleen samen met S.I.S. en niet met S.O.E. Aanvankelijk hadden de Nederlanders geen met S.O.E. corresponderende dienst. Eerst in latere tijd, n.l. einde Juni 1942, is het B.V.T. zich op dit gebied gaan bewegen, nadat S.O.E. daartoe met dit bureau contact had opgenomen. Tot aan die tijd bestond er echter aan de Nederlandse zijde geen dienst, die zich speciaal met deze zaken bemoeide.

20033 *(Dijxhoorn)*

Volgens de heer *Dijxhoorn* wenste het hoofd van de Nederlandse Centrale Inlichtingendienst (de heer *van 't Sant*) ook de leiding te hebben bij de voorbereiding en de uitvoering van sabotage in Nederland. Dit is echter niet gebeurd, daar de Engelsen verklaarden op dit gebied uitsluitend met de Minister van Defensie te willen samenwerken. Deze had daartoe contact met de heer *Laming* van S.O.E.

48430 e.v. *(Dijxhoorn)*

Hij herinnert zich bijvoorbeeld, dat de heer *Laming* eens bij hem kwam en hem vroeg, of hij hem niet kon helpen. Hij heeft toen verschillende inlichtingen gegeven, die van nut konden zijn bij het per boot afzetten van agenten op Nederlands gebied. Zo kan het, aldus de heer *Dijxhoorn,* ook wel zijn, dat de heer *Laming* bijvoorbeeld met de adjudanten van de Minister van Defensie contact heeft gezocht, wanneer hij inlichtingen wilde hebben.

Namen van agenten, die door deze Engelse dienst zijn uitgezonden, herinnert de heer *Dijxhoorn* zich niet. Wel is het mogelijk, dat zijn adjudant, de heer *Kruls,* bijvoorbeeld *Lauwers* aanbevolen heeft aan de heer *Laming,* toen deze om agenten vroeg. Hij hoort echter de naam *Lauwers* tijdens het verhoor voor het eerst.

61644 e.v. *(van 't Sant)*

De heer *van 't Sant* heeft verklaard, dat hij nooit de wens heeft gehad, werk, zoals verricht werd door S.O.E., door zijn bureau te doen verrichten. Hij heeft geen contact gehad met deze Engelse dienst en kende de kopstukken daarvan niet, met uitzondering van *Laming,* die hem echter niet mocht lijden.

29951 e.v. *(Laming)*

De heer *R. V. Laming* heeft voor de commissie verklaard, dat hij als Engels onderdaan door de Official Secret Act is gebonden. Op grond hiervan mag hij, zonder daarvan ontheffing verkregen te hebben, geen mededelingen doen omtrent zaken, die hem uit zijn ambt bekend zijn. Wel kan hij mededelen, dat hij in Engeland, nadat hij daar in Mei 1940 was teruggekeerd, bij een bepaalde dienst de gehele leiding van zaken wat Nederland betreft in handen gehad heeft. De heer *Laming* werkte niet voor de inlichtingendienst, zodat hij daarmede dus niet in aanraking is gekomen. Wel had hij contact over de zaken, welke zijn dienst betroffen, met Minister *Dijxhoorn* en diens adjudanten, de heren *Post Uiterweer* en *Kruls.* Het werk, dat de nieuw opgerichte dienst (S.O.E.) zou gaan doen, was zeer streng gescheiden van het inlichtingenwerk. Deze nieuwe dienst stelde zich door middel van de heer *Laming* met het Nederlandse leger in verbinding, omdat zij mensen nodig hadden.

51089 e.v. *(Kruls)*

Mr *H. J. Kruls,* destijds adjudant van de Minister van Defensie, door de commissie over deze aangelegenheid gehoord, heeft medegedeeld, dat er tussen S.O.E. enerzijds, waarbij de heer *Laming* betrokken was, en de Minister van Defensie, de heer *Post Uiterweer* en hem anderzijds contacten waren. De heer *Kruls* kan zich de heer *Lauwers* niet meer herinneren. Hij herinnert zich diens naam nog wel, maar zou zich het geval niet meer voor de geest kunnen halen. Zijn relatie met S.O.E. is alleen geweest, dat hij als tussenpersoon fungeerde om de mensen, die door S.O.E. geschikt werden geoordeeld om in opleiding te worden genomen, uit de troep te Wolverhampton te halen en hen ter beschikking van S.O.E. te stellen. Zijn bureau diende slechts om hun correspondentie op te vangen. Van hun verdere lotgevallen, de opleiding en de uitzending hoorde de heer *Kruls* niets meer. Evenmin hoorde hij er iets van in hoeverre zij er in geslaagd waren in Nederland contacten te leggen en berichten over te sturen. In die tijd bracht zijn functie als adjudant van de Minister niet

mede aan S.O.E. voor te stellen de militaire berichten, die via deze verbinding binnenkwamen, naar het Departement van Defensie door te zenden. Hem was door de Minister alleen gevraagd zijn medewerking te verlenen om toekomstige agenten geruisloos uit de troep te halen. De heer *Kruls* kan niet zeggen, of de Minister hem te kennen heeft gegeven, dat hij met deze zaak verder bemoeienis wilde hebben en eventueel inlichtingen wilde ontvangen. Zijn tussenkomst heeft plaats gehad voor ongeveer 6 à 8 toekomstige agenten.

55533 e.v. *(Post Uiterweer)*

De heer *J. E. A. Post Uiterweer,* destijds marine-adjudant van de Minister van Defensie, heeft verklaard, dat het juist is, dat na de oprichting van de Centrale Inlichtingendienst het Departement van Defensie nog een zeker contact had met de Engelsen over het uitzenden van agenten. Dit werd onderhouden met S.O.E., waarbij de heer *Laming* werkte. Het is juist, dat deze laatste nooit met de C.I.D. werkte, doch met de Minister van Defensie en diens adjudanten. Hij herinnert zich, dat de heer *Laming* min of meer regelmatig op het Departement van Defensie kwam en ook wel eens in de kamer, waar de heer *Kruls* en hij zaten; hij kan zich echter niet herinneren, dat zij enig aandeel in de werkzaamheden hebben gehad, behalve dan dat het wel eens zal zijn voorgekomen, dat zij bemiddeling verleend hebben.

Het is de commissie gebleken, dat er zich in de loop van 1941 moeilijkheden in de dienst van S.O.E. hebben voorgedaan, die in het najaar van 1941 geleid hebben tot het aftreden van de heer *Laming* als hoofd van de Nederlandse sectie van S.O.E.

20058 e.v. *(Spoelstra)*

Volgens de heer *C. J. G. Spoelstra* zou de heer *Laming* te Londen weggezonden zijn, omdat hij moeilijkheden had met de heer *van 't Sant.* Minister *Gerbrandy* zou naar de Engelse Minister-President *Churchill* zijn gegaan en gezegd hebben, dat de heer *Laming* eruit moest, omdat de Nederlanders met hem niet konden samenwerken.

21341 e.v. *(Sluyser)*

De heer *M. Sluyser* heeft verklaard, dat er moeilijkheden bestonden tussen de heren *Laming* en *van 't Sant,* op grond waarvan de heer *Laming* een onderhoud zou hebben gehad met Minister *Gerbrandy,* waarbij hij o.a. verteld zou hebben, dat de heer *van 't Sant* in de vorige oorlog een bedrag van 20 à 25 000 pond sterling van de Engelsen zou hebben ontvangen als beloning voor verrichte diensten op het gebied van het inlichtingenwerk. Kort daarop, zo zegt de heer *Sluyser,* is de heer *Laming* naar Beiroet gestuurd.

53670 e.v. *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy,* hieromtrent door de commissie gehoord, heeft medegedeeld, dat het onjuist is, dat *Churchill* de heer *Laming* heeft weggestuurd, omdat hij de kwestie van de £ 25 000 bij hem aanhangig heeft gemaakt. Wel herinnert hij zich, dat de heer *Laming* niet bepaald een bewonderaar van de heer *van 't Sant* was. Ten aanzien van de mededeling van de heer *Spoelstra,* dat hij over *Laming* een onderhoud met de Engelse Minister-President zou hebben gehad, waarna deze naar Beiroet zou zijn verdwenen, merkt de heer *Gerbrandy* op, dat de heer *Spoelstra* waarschijnlijk meer weet dan er gebeurd is.

De heer *Laming* is, nadat hij in de loop van het najaar van 1941 afgetreden is, als hoofd van de Nederlandse sectie van S.O.E., vervangen door de heer *Blizzard.*

30234 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *M. R. de Bruyne,* die einde 1941 hoofd geworden is van het Bureau Voorbereiding Terugkeer (B.V.T.), heeft medegedeeld, dat in zijn tijd de heer *Blizzard* hoofd was van de Nederlandse sectie van S.O.E. De heer *de Bruyne* is voor het eerst met S.O.E. in contact gekomen omstreeks Februari 1942. De definitieve samenwerking tussen zijn bureau en S.O.E. is in Juni 1942 tot stand gekomen. Voor die tijd is een aantal agenten door S.O.E. uitgezonden buiten bemoeienis van zijn bureau. Bij het opnemen van het eerste contact met de topleiding van S.O.E. vertelde men de heer *de Bruyne* direct, dat men in Nederland reeds receptie-comité's had gevormd en dat men daar een soort van netwerk had uitgelegd.

30334 *(de Bruyne)*

30354 *(de Bruyne)*

30335 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* deelt nog mede, dat de agenten, die gedurende zijn samenwerking met S.O.E. zijn uitgezonden, geen sabotage-opdrachten kregen, doch in principe opdrachten, die verband hielden met het organiseren van een verzetsorganisatie in Nederland, die eerst in werking zou treden op het moment, dat de geallieerde troepen Nederland zouden binnentrekken.

23292 e.v. *(Lieftinck)*

Volgens mededeling van de heer *H. Lieftinck,* die werkzaam was bij de dienst van kolonel *de Bruyne,* is deze laatste op 26 Januari 1942 met S.O.E. in aanraking gekomen. Op die dag zijn een tweetal heren van de Engelse dienst, namelijk de majors *Keswick* en *Blizzard,* bij kolonel *de Bruyne* geweest. Zij hebben hem gevraagd Nederlanders uit te zoeken om in Nederland sabotage te plegen. De heer *de Bruyne* stelde zich op het standpunt, dat hij daaraan niet meedeed, omdat hij geen Nederlanders wilde aanzoeken teneinde voor de Engelsen in Nederland sabotage te gaan plegen, waarin de Regering geen inzicht had of zou kunnen krijgen en waarin de grote reeds bestaande illegale groepen niet waren gekend. Later, in de loop van April, zijn de Britse heren terruggekomen met een heel ander

plan. Hieruit is tenslotte een regelmatige samenwerking tussen S.O.E. en het bureau M.V.T. ontstaan. De eerste agent, die na het tot stand komen van de samenwerking tussen kolonel *de Bruyne* en S.O.E. is uitgezonden, is de heer *G. L. Jambroes* geweest. Met de S.O.E.-agenten, aldus de heer *Lieftinck,* die vóór Juni 1942 in Nederland waren geparachuteerd, had het bureau van kolonel *de Bruyne* niets te maken.

22656 *(Schilp)*

De heer *K. H. Schilp,* die in Augustus 1942 definitief in dienst is gekomen van het bureau M.V.T. en die daar van Februari 1942 af wel bepaalde diensten heeft bewezen, heeft aan de commissie zijn kennis medegedeeld over het werk van S.O.E. in Nederland, voordat deze dienst ging samenwerken met kolonel *de Bruyne,*

22629 e.v. *(Schilp)*

welke kennis hij heeft geput uit de archieven van het bureau. Nadat de heren *Blizzard* en *Keswick* van S.O.E. in het begin van 1942 contact hadden opgenomen met kolonel *de Bruyne,* heeft in Juni d.a.v. de eerste uitzending van agenten plaats gehad in samenwerking tussen kolonel *de Bruyne* en S.O.E. Vóór Juni 1942 waren er, zoals de heer *Schilp* later is gebleken, reeds een aantal agenten door S.O.E. naar Nederland uitgezonden. De heer *Schilp* beschikt over een lijst, welke hij later van de Engelse dienst heeft gekregen, waarop 21 Nederlandse agenten staan, die in dienst geweest zijn van S.O.E. De volgorde, waarin deze agenten zijn uitgezonden, weet hij niet. Hij acht het mogelijk, dat er een aantal personen op voorkomt, die niet als agenten zijn uitgezonden. De namen van de volgende agenten staan op de lijst: *Andringa (Leonardus), Baatsen (Arnoldus Albert), Buizer (Johannes Jan Cornelis), Dessing (George), Gankema (Harm), Haas (Johannes Hendrikus Marie de), Homburg (Huib Albert), Jordaan (Hendrik Johan), Kloos (Berend), Koning (Willem de), Lauwers (Hubertus Mattheus Gerardus), Moolenaar (Jan), Parlevliet (Herman), Ras (Goswin Hendrik Gerard), van Rietschoten (Jan Jacob), Sebes (Hendrik), Sporre (Cornelis), Steen (Antonius van), Taconis (Thijs), Wijnberg (Abraham Victor)* en *van der Goot.*

49795 e.v. *(Schilp)*

De opdrachten van deze zuivere S.O.E.-agenten kent de heer *Schilp* niet; wel kan men zeggen, dat zij sabotage-agenten waren. Er is, aldus de heer *Schilp,* een streng onderscheid geweest tussen de eerste groep agenten, die uitsluitend door S.O.E. en degenen, die in samenwerking met het bureau M.V.T. zijn uitgezonden. De laatste groep had tot taak het opbouwen van een verzetsorganisatie, welke moest optreden op het moment van de bevrijding. De agenten, die in samenwerking met kolonel *de Bruyne* zijn uitgezonden — waarvan de eerste *Jambroes* is geweest, —, hebben vrijwel nimmer een sabotage-opdracht gehad.

Naar aanleiding van de door hem overgelegde lijst van 21 agenten, die als zuivere S.O.E.-agenten beschouwd kunnen worden, heeft de heer *Schilp* nog medegedeeld, dat hij zich herinnert, dat *van der Goot,* die op deze lijst voorkomt, weliswaar enige tijd in opleiding is geweest doch later is afgevoerd. Mogelijk is dit ook het geval met *Wijnberg, Gankema* en *de Koning.* Uit een nader door de heer *Schilp* tot de commissie gericht schrijven, blijkt, dat aan bovengenoemde 21 agenten nog moet worden toegevoegd: *van Hemert (Gerard Jan).* Deze is op 23 Juli 1942 door S.O.E. in Nederland geparachuteerd en onmiddellijk door de Duitsers gevangengenomen.

67366 e.v. *(Gankema)*

De heer *H. Gankema* heeft verklaard, dat hem door een Engelsman, de heer *Laming,* is gevraagd of hij zich beschikbaar wilde stellen voor een opleiding in Engeland om naar Nederland gezonden te worden. Deze heer *Laming* was een tijd als stuurman met de heer *Gankema* aan boord geweest. Dit was omstreeks November 1940. De heer *Laming* is toen van het schip, dat langs de Engelse kust voer als vrachtvaarder, afgemonsterd en kwam daarna op Nieuwjaarsdag 1941 in Gravesend weer aan boord. Hij heeft toen de kapitein en de heer *Gankema* uitgenodigd om aan wal te gaan. Hij vroeg, of de heer *Gankema* er voor voelde met hem op een vissersschip de verbinding te onderhouden tussen Engeland en Nederland. Toen het schip van de heer *Gankema* vervolgens in Maart 1941 in Aberdeen lag, zag hij de heer *Laming,* die niet bekend wilde worden, met een baard, enz. lopen. De heer *Gankema* herkende hem echter direct en ging meteen aan de wal om te horen, wat de heer *Laming* wilde. Hij heeft toen 's avonds de zaak met hem besproken. De heer *Laming* zei, dat hij een bericht naar Londen zou zenden aan het Netherlands Shipping Committee om verlof voor de heer *Gankema* te vragen; het wekte dan aan boord geen argwaan. De heer *Gankema* heeft dus een brief geschreven en in April kwam ineens de security police aan boord met de mededeling, dat hij naar Londen moest. Dit was omstreeks April 1941. Hij is toen een week of vier te Londen op een flat geweest met twee of drie jongens. Voorzover hij kan nagaan, heeft één van hen bij een poging om van Engeland naar Nederland te gaan het leven verloren; zij noemden hem *Cor.* De andere noemden zij *Ab.* Deze is in Nederland als agent geweest, is gevangengenomen en heeft weten te ontvluchten.

De heer *Gankema* is tenslotte de eerste Mei naar Leak on Sea, waar de boot lag, waarmede de verbinding naar Nederland moest worden onderhouden, gegaan. Zij hebben toen verschillende tochten gemaakt langs de kust en hebben enige keren geprobeerd in Nederland te landen; het is hun echter nooit mogen gelukken hier aan wal te komen. Naderhand werd de boot wel disponibel gehouden, doch enkel voor oefentochten. Dit was in het voorjaar van 1942. Op deze wijze is de heer *Gankema* tot 22 Januari 1943 werkzaam geweest. Hij kreeg toen bericht, dat hij met zijn spullen naar Londen moest komen. Hij is daarop naar het War Office gestuurd, waar hij een papier heeft gekregen, dat hij weer kon teruggaan naar de Netherlands Shipping te Londen, waar hij zich dezelfde dag heeft vervoegd. Voor de rest van de oorlog heeft hij weer bij de koopvaardij gevaren.

Behalve de heer *Laming,* die stuurman was, heeft hij ook een enkele keer een oudere heer *Laming* ontmoet, waarschijnlijk in 1941. Deze was een oom van de stuurman *Laming.* De heer *Gankema* kreeg de indruk, dat de oudere heer *Laming* de chef was. Hij heeft in die tijd geen Nederlandse officieren ontmoet. Wel heeft hij nog eens iemand ontmoet, die altijd werd voorgesteld als captain *Brown.* Deze heeft hij nooit Hollands horen spreken. Van de agenten kent hij geen andere namen dan die van *Ab* en *Cor,* die echter niet door hem zijn afgezet. De rest kende hij niet. Wel zijn zij eens een keer met *Ab* en *Cor* tot vrij dicht bij Den Helder geweest, doch zij moesten toen onverrichterzake terugkeren, omdat de Duitse vliegtuigen steeds boven hen cirkelden.

Ook kent hij nog een zekere *Victor Wijnberg,* die naderhand vlieger is geworden. Deze is een poosje bij *Gankema* aan boord geweest. Hij deed dezelfde werkzaamheden aan boord als de heer *Gankema. Wijnberg* was naar Engeland overgestoken, is daar als sergeant in dienst gekomen en is toen overgegaan naar de Engelse dienst. Welke rang hij toen bekleedde, weet de heer *Gankema* niet precies. *Wijnberg* heeft zijn gehele opleiding voor de uitzending als agent genoten, terwijl de heer *Gankema* maar twee weken opgeleid is om routine te krijgen voor het geval hij in Nederland zou moeten achterblijven.

Aangezien er zoveel terreur werd uitgeoefend onder de Joden in Nederland, was het niet raadzaam *Wijnberg* over te zenden. Hij heeft het gebracht tot acting squadron leader bij de Engelse luchtmacht en is later bij de Nederlandse luchtmacht vliegtuiginstructeur geworden.

Ook kent de heer *Gankema* nog een zekere *Willem de Koning* van Delfzijl. Deze is nog geen week bij hem aan boord geweest. Hij zou z.g. voor hulp aan boord komen, terwijl het oorspronkelijk ook de bedoeling is geweest hem uit te zenden. In zekere zin had hij een opleiding gehad. Deze opleiding is niet voltooid, daar het bleek, dat hij een beetje zwakzinnig was. Men heeft toen gedacht hem er toch voorlopig bij te houden om te zien, wat hij dan nog waard was aan boord, want men durfde hem natuurlijk niet over te zenden.

De heer *Gankema* kent ook nog een Limburger, wiens naam hij niet weet. Deze werd *Michael* genoemd. Deze sprak diverse talen, o.a. enigszins Russisch, Scandinavische talen, vloeiend Frans en Engels met een Amerikaans accent, enz. Hij is een tijdje aan boord geweest. Hij had op een Duitse boot gevaren, waar hij over boord is gesprongen en naar de Zweedse wal is gezwommen. Van Zweden is hij naar Engeland over gekomen en daar in Engelse dienst gegaan. Voor zijn proeftijd is hij bij de heer *Gankema* aan boord geweest. Hij is daar een poosje gebleven; het stond hem echter niet aan en omgekeerd was het precies hetzelfde. Hij is toen vrijgegeven en met een Noorse boot gaan varen.

Ook kent de heer *Gankema* de heer *Bingham.* Deze heeft hij echter niet zo vaak gezien. Ongeveer in dezelfde tijd, dat de heer *Bingham* aankwam, gebruikte men de boot van de heer *Gankema* niet meer voor landingen op de Nederlandse kust. Dat de boot, waarop de heer *Gankema* voer, niet meer voor dit doel werd gebruikt, kwam, doordat deze er ten dele niet voor geschikt was en zij niet snel genoeg was.

41593 e.v. *(ter Haar)*

Mr. *B. ter Haar* heeft verklaard, dat hij einde November 1940 op een officiersopleiding was en dat hij vandaar is doorgestuurd naar Londen, waar hij de heer *Kruls* heeft ontmoet, die hem heeft gezegd, dat de Engelsen zich met hem in verbinding zouden stellen om hem te vragen werk te verrichten in Nederland. Hij had zich hier van tevoren niet voor opgegeven. Hij heeft toen de heer *Dawson* ontmoet. Deze heeft hem in een paar woorden gevraagd, of hij bereid was naar de overkant te gaan; ook heeft hij hem gevraagd om sabotagewerk te verrichten. De heer *ter Haar* heeft hem gezegd er niet de man voor te zijn om naar de overkant te worden gestuurd teneinde daar in het publiek sabotagewerk te verrichten, omdat hij in Nederland vrij goed bekend was. Hij wilde alleen worden uitgestuurd als de dienst voor 100 % goed was en hij niet veel kon worden gezien.

De heer *Dawson* heeft hem toen gezegd, dat hij er op kon rekenen, dat het werk, dat hij zou moeten doen, geleid zou worden door een

zeer goede organisatie. De heer *ter Haar* heeft daarop gezegd: dat wil ik doen. De heer *Laming* was de leider van die organisatie. Met deze organisatie werd hij in contact gebracht door de adjudant van de Minister van Oorlog. Hij heeft bij de opleiding een aantal mensen ontmoet, o.a. *Dessing, Sporre, Homburg, Hazewinkel* en *de Bruïne.* Verder heeft hij ook nog gekend *Jordaan, Lauwers, Ras* en *Andringa.* Hun opleiding was uitsluitend Engels. Kapitein *Kruls* noch iemand anders van de Nederlandse instanties kwam daar. De gehele training ging snel; zo heeft hij maar drie keer parachute gesprongen. Tenslotte is hij op een demolitieschool geweest. Hij is daar met enige onenigheid vandaan gegaan. Er was een groot aantal factoren, die tot deze onenigheid aanleiding gaven. In de eerste plaats hadden de heren *Hazewinkel, de Bruïne* en hij, die samen deze organisatie hebben verlaten, geen vertrouwen in de heer *Laming,* noch in de heer *Dawson,* noch in de andere Engelse heren, die hun werden toegevoegd, toen zij naar de trainingsschool gingen. Het waren zeer welwillende mensen, maar zij leken voor dit werk niet geheel geschikt. Toen de training achter de rug was, werd de heer *ter Haar* verteld, dat hij binnen een maand of anderhalve maand naar Nederland zou gaan. Er werd niet precies gezegd, wat hij moest doen. De mededelingen zijn zeer vaag geweest. Zij kregen geen concreet beeld van hun opdracht. Zij zeiden toen: wij willen het wel doen, maar wij kunnen niet met springstoffen op onze rug gaan lopen, want dan worden wij zo gepakt; wij willen het voorbereiden en helpen voorbereiden; wij willen eerst tijd hebben om het op te bouwen.

De security op de trainingsschool was slecht. Zij hadden telkens vacantieperioden van enkele dagen, omdat de scholen niet aansloten en dan werden zij vaak in Londen losgelaten, met het gevolg, dat feitelijk alle mensen zich vrolijk te buiten gingen, wat de kans groot maakte, dat zij andere Nederlanders tegen het lijf liepen en door drank of andere dingen te veel zouden zeggen. Zij hebben daarop gewezen, maar er is nooit veel aan gedaan. Ook kwam men op de trainingsscholen achter elkaars echte namen, hoewel het de bedoeling was, dat zij, wanneer zij naar de overkant gingen, elkaars antecedenten niet wisten. Dit had ook wel gekund, als de security maar goed geweest was. Als een ander detail noemt de heer *ter Haar,* dat een hoed, welke hij moest hebben, als hij naar de overkant ging, werd gekocht in een Engelse winkel en dat in die hoed Piccadilly of mr. *Smith* stond; hij moest een pak hebben; dat werd in een Engelse winkel gekocht en daar werd een dingetje ingenaaid met Peek & Cloppenburg, zoals door Peek & Cloppenburg vroeger nooit gedaan werd. Het was amateurswerk. Zij kregen de indruk, dat de mensen dat zeer moeilijke vak niet kenden. Voorts hebben zij nog een ervaring opgedaan met de uitzending van *Homburg* en *Sporre,* die zouden voorgaan als hun gidsen. Nadat zij reeds hun instructies gekregen hadden, heeft de heer *ter Haar* hen nog eens ontmoet. Hij heeft hun toen gevraagd, hoe hun instructies waren. Toen bleek, dat zij geen of zeer vage instructies hadden ontvangen. Er was dus geen concrete opdracht — b.v.: je moet dit of dat gaan doen — verstrekt. Het werd hoofdzakelijk aan hun eigen initiatief overgelaten. Hierdoor begonnen bij hen bezwaren en twijfel te rijzen. Dat was medio Augustus 1941. Toen hebben *de Bruïne, Hazewinkel* en hij meermalen gevraagd, of en wanneer hun tijd zou komen om met de leiding te praten en te vragen, wat men precies van hen verlangde. Deze bespreking werd steeds uitgesteld. Zij zouden toen nog een extra cursus krijgen voor demolities. Toen zij op de school kwamen, waar die cursus gegeven zou worden, wist niemand van hun komst af. Zij zijn daar twee weken blijven hangen, zonder iets van de heer *Laming* of iemand anders van de organisatie te horen. Toen hebben zij gezegd: Wij willen wel naar de overkant, maar wij willlen niet meer met *Laming* of *Dawson* als leiders werken. In de tweede helft van September hebben zij een Engelse majoor op bezoek gehad, die stotterde. Deze behoorde tot een van de onderdelen van de security-tak. Hij werd naar hen toegestuurd om te zeggen, dat zij hoogst ondisciplinair handelden door aan de leiding eisen te gaan stellen. Zij hebben gezegd, dat zij bij hun standpunt bleven. De heer *ter Haar* is daarop met *Hazewinkel* naar een afgelegen plaats in Schotland gestuurd, waar hij o.a. de tijd moest doorbrengen met kolen scheppen. Eind December is hij daar vandaan gekomen; hij is in Februari 1942 door de Nederlanders naar een officiersopleiding gestuurd. De leiding van de heren *Laming* en *Dawson* was dermate slecht en hun plannen waren zo onzeker, dat zij hebben gezegd: wij willen het doen, maar niet onder die leiding. Met de heer *Kruls* heeft hij over deze zaken niet gesproken, daar het hun verboden was enig contact te hebben met wie ook, zeker met Nederlandse instanties. Zij werden voortdurend weggehouden van de heer *Kruls* en anderen. Ook gedurende zijn vacantie te Londen heeft hij zich niet tot de heer *Kruls* gewend, daar deze gezegd had: je bent nu bij de Engelsen; het is uitsluitend een Engelse aangelegenheid.

Over zijn collega's deelt de heer *ter Haar* het volgende mede. Over *Sporre* kan hij weinig zeggen. Hij heeft hem een maand of drie in een trainingskamp meegemaakt. Hij weet alleen, dat hij een flinke, hartelijke vent was. Hij was een avontuurlijk en handig mens.

Homburg was iets minder onverschillig en een zenuwachtiger jongeman dan *Sporre,* maar een flinke vent.

Over *Dessing* wil hij geen oordeel geven. Hij heeft hem maar een maand meegemaakt. Tenslotte is *Dessing* van hen afgezonderd, omdat hij tegen de security had gezondigd. Hij had met mensen gepraat.

Jordaan heeft hij goed gekend. Deze was een alleraardigste, vriendelijke en hartelijke jongen. Hij was ook een flinke vent, maar hij had niet de onverschilligheid, die je voor dat werk nodig had. Hij had een zacht karakter. Hij had zich in groot enthousiasme voor deze zaak opgegeven.

Ras was een zeer flinke vent. De heer *ter Haar* kent hem heel goed, doordat hij bij hem op kantoor had gezeten. Wanneer *Ras* eenmaal „ja" zei, was het „ja". Dat was ook één van de redenen, waarom *Ras,* ondanks het feit dat deze organisatie niet goed was, zei: ik heb het gezegd en ik blijf het doen.

Het waren allemaal, aldus de heer *ter Haar,* eerste klas kerels, uitstekende Hollanders en moedig.

Over *Ras* deelt de heer *ter Haar* nog mede, dat deze zeker niet een geheim, dat hij behoorde te bewaren, zou hebben prijs gegeven. Er zou b.v. heel wat aan te pas hebben moeten komen, eer hij zijn code en checks zou hebben prijs gegeven.

20199 e.v. *(Lauwers)*

Eén van de agenten, die in Nederland is geparachuteerd, door de Duitschers gevangen genomen en na de bevrijding in Nederland is teruggekeerd, is de heer *H. M. G. Lauwers.* Deze heeft verklaard, dat hij zich in Engeland had opgegeven voor een op te richten parachutisten-bataljon, waarvoor een oproep werd gedaan bij het Nederlandse Legioen. Degenen, die zich hadden aangemeld, werden op een gegeven ogenblik voorlopig geselecteerd. De heer *Lauwers* ontving een oproep om zich te Londen te komen melden bij kapitein *Derksema.* Dit was in April 1941. De heer *Derksema* weigerde echter hem voor uitzending naar Nederland in aanmerking te doen komen. De heer *Derksema* achtte het namelijk niet verstandig hem naar Nederland te zenden, omdat hij tengevolge van een vijfjarig verblijf in het buitenland niet over voldoende relaties in Nederland zou beschikken, zodat hij in geval van nood niet zelf direct een onderduikadres zou kunnen vinden. De heer *Lauwers* merkt hieromtrent op, dat het hem na zijn uitzending inderdaad is gebleken, dat het zeer noodzakelijk was over veel adressen te beschikken. Na gemelde weigering van de heer *Derksema* is hij teruggekeerd naar het kamp Wolverhampton. Hij kreeg hier op een gegeven ogenblik bevel zich te melden bij kapitein *Kruls.* Deze gaf hem over aan de Engelse luitenant *Dawson.* Hij heeft zowel aan de heer *Dawson* als aan de chef van deze, de heer *Laming,* medegedeeld op welke gronden hij door kapitein *Derksema* was geweigerd. Zij achtten dit van weinig belang, omdat de agenten, wanneer zij naar Nederland gingen, voldoende adressen zouden meekrijgen.

De heer *Lauwers* heeft op verschillende Engelse scholen onderricht genoten. Nimmer heeft hij gedurende deze opleiding één enkele Nederlandse officier gezien. De opleiding werd gegeven door officieren van het Britse leger. Zij was zowel op het gebied van sabotage als op het terrein van de security in het veld uitnemend. Bovendien werd de heer *Lauwers* grondig opgeleid tot marconist. Hierbij werd als richtlijn aangegeven, dat hij, bij eventuele gevangenneming door de vijand, na enige tijd zijn code mocht afgeven, doch nooit de security check, daar dit het enige middel was om de Engelsen te laten weten, dat hij gearresteerd was. Bovendien was het, aldus werd op deze scholen geleerd, de agenten toegestaan zelfs te zenden voor de vijand. Wanneer de agent hierbij maar zijn security check uit de telegrammen weg liet, zou het duidelijk zijn, dat hij onder dwang seinde. Bij de code-opleiding werd medegedeeld, dat het gewenst was, dat het seinen beperkt werd tot 10 minuten.

De heer *Lauwers* heeft de indruk, dat zijn instructeurs beroepsmensen waren, doch dat zij, die later de leiding te Londen kregen, uitsluitend geselecteerd waren voor deze taak, omdat zij wel wat Nederlands spraken of wel eens in Nederland waren geweest.

De opdracht, die hij kreeg, toen hij werd uitgezonden, bestond in hoofdzaak uit het onderhouden van de verbinding met Engeland voor zijn collega *Taconis,* die in Nederland een sabotage-organisatie moest opbouwen. Deze sabotage zou gericht zijn op spoorwegen, fabrieken e.d., waartoe speciale opdrachten zouden volgen. Zij zou uitgevoerd worden met springstoffen, die later uit Engeland in Nederland geparachuteerd zouden worden. Verder had de heer *Lauwers* de persoonlijke opdracht een kleine maar goed georganiseerde inlichtingendienst op touw te zetten en de Flitspuit van nieuws te voorzien.

Taconis en *Lauwers* werden in de nacht van 6 op 7 November 1941

boven Nederland geparachuteerd. Zij werden niet opgevangen door een receptie-comité. Op het ogenblik, dat de heer *Lauwers* werd geparachuteerd, was de heer *Laming* nog chef van het bureau van de Nederlandsche sectie van S.O.E.; na zijn parachutering is colonel *Blizzard* chef van deze sectie geworden. Na aankomst bleek hun, dat de persoonsbewijzen, die zij medegekregen hadden, slechte falsificaties waren. Bovendien had men hun zilveren guldens en rijksdaalders medegegeven, die in Nederland niet meer in omloop bleken te zijn. Ook heeft de heer *Lauwers* de indruk, dat met het verschaffen van kledingstukken e.d. niet de nodige zorgvuldigheid werd betracht. Zijn collega *Taconis* en hij waren nagenoeg gelijk gekleed; dezelfde regenjassen, dezelfde dassen, dezelfde overhemden en dezelfde actetassen; alleen de pakken waren verschillend, daar zij die zelf hadden gekocht. Bovendien merkte de heer *Lauwers* later, dat de agenten-marconist allen met hetzelfde type koffertje waren uitgerust.

52151 *(Lauwers)*

52140 *(Lauwers)*

Na zijn aankomst in Nederland bleek het de heer *Lauwers,* dat zijn zender niet functionneerde. Er was een verkeerde verbinding in zijn transformator gemaakt, waardoor hij geen verbinding met Engeland kon krijgen. Het heeft tot 3 Januari 1942 geduurd, voordat hij daarin slaagde. Toen was zijn toestel gerepareerd.

De heer *Laming* heeft aan de voorzitter der commissie ter gelegenheid van diens besprekingen te Londen medegedeeld, dat S.O.E. omstreeks Augustus 1940 is opgericht. De heer *Laming* is toen hoofd van de Dutch section van deze dienst geworden. Major general *Gubbins* was toen nog geen chef van S.O.E., doch had de zorg voor de opleiding van de agenten van alle secties. Er was vóór Augustus 1940 wel een andere organisatie, welke als een voorloper van S.O.E. beschouwd kan worden. Het doel van S.O.E. was sabotage en de organisatie van een ondergronds leger in de verschillende bezette landen. Doordat de heer *Laming* geen contact wenste met de heer *van 't Sant* — o.m. omdat deze na de oorlog 1914—1918 van de Engelsen een beloning van £ 25.000, althans een zeer groot bedrag, zou hebben ontvangen — was hij voor de recrutering van zijn agenten aangewezen op andere connecties. Dit waren de heren *Dijxhoorn, Kruls, Post Uiterweer* en ook de heren *Furstner* en *Boreel.* Hij heeft aldus een aantal agenten in opleiding gekregen, zoals *Homburg, Sporre, ter Haar, de Bruine, Hazewinkel, Dessing, Lauwers, Taconis, Jordaan* en *Ras,* terwijl ook *van Rietschoten* door hem is gerecruteerd.

Na het aftreden van Minister *Dijxhoorn* kreeg de heer *Laming* steeds meer tegenwerking van de Nederlandse Regering. In die tijd deed zich een moeilijkheid voor met een drietal van zijn agenten, nl *ter Haar, de Bruine* en *Hazewinkel.* Dezen toch beklaagden zich er over, dat gedurende de opleiding niet voldoende veiligheidsmaatregelen in acht werden genomen. De heer *Laming* acht dit een gerechtvaardigde klacht. Hij had er steeds op aangedrongen, dat de opgeleide agenten volkomen zouden worden afgezonderd, doch had dit bij zijn superieuren niet kunnen bereiken. Hij had aldus niet alleen tegenover de Nederlandse Regering, doch ook intern zijn moeilijkheden. De drie agenten trokken zich terug. Dit was hun volste recht, doch het was de plicht van de heer *Laming* hen toen voor enige tijd buiten contact met anderen te houden, waarvoor zij naar Schotland gezonden werden. Hierover is toen veel te doen geweest en het resultaat was, dat de Nederlandse Regering, bij monde van de heer *Furstner,* haar vertrouwen in hem opzegde. Hij heeft toen — het zal ongeveer September of October 1941 geweest zijn — zijn ontslag moeten nemen als hoofd van de Nederlandse sectie van S.O.E. De heer *Laming* heeft de overtuiging, dat de drie genoemde agenten relaties hadden met de heer *van 't Sant* en dat deze het zijne heeft bijgedragen tot zijn ontslag. Eerst nadat de heer *Dijxhoorn* was afgetreden, kreeg de heer *van 't Sant* zijn kans om hem weg te krijgen.

Onjuist is de klacht van mr. *ter Haar,* dat men bij de uitzending de agenten een costuum wilde geven, waarop het etiket van de Engelse kleermaker was vervangen door een etiket van Peek & Cloppenburg. Daarbij kwam veel meer kijken; het costuum was geheel op Hollandse wijze gemaakt, hetgeen heel iets anders is dan wanneer het door een Engelse kleermaker is gemaakt. De aandacht van de heer *Laming* was juist heel sterk op de security gericht. Vandaar zijn bezwaren tegen de te geringe security bij de training, waarop *ter Haar* c.s. terecht hebben gewezen. De heer *Laming* stelde zich voor agenten in Nederland als afzonderlijke cellen te laten werken. Zijn uitdrukkelijke opdracht aan de twee door hem uitgezonden agenten *Homburg* en *Sporre* was: geen contact met familie en geen contact met agenten van andere diensten.

De heer *Laming* heeft verklaard, dat hij van de Engelandvaarders voor het eerst een persoonsbewijs heeft gezien. De daarvan gemaakte falsificaties, welke aan de agenten werden meegegeven, waren bepaald slecht.

Een van de dingen, die de heer *Laming* niet heeft geweten, was, dat

op een gegeven moment in Nederland het zilvergeld uit de circulatie was, waardoor agenten moeilijkheden hebben gekregen. Dit was eenvoudig een gevolg van het feit, dat in die tijd de informaties uit Nederland nog zo schaars binnenkwamen.

De heer *Laming* heeft er op gewezen, dat het een merkwaardige toestand was, dat de Dutch section van S.O.E. geen tegenspeler had aan de Nederlandse kant, zoals de Dutch section van S.I.S. die had in de C.I.D. De oorzaak was gelegen aan de Nederlandse zijde, waar men zulk een dienst niet had, zodat de heer *Laming* zich moest behelpen met persoonlijke contacten, zoals de heer *Dijxhoorn* en diens beide adjudanten.

De heer *Laming* kan het begrijpen, dat de Engelse diensten niet onmiddellijk met de Nederlanders zijn gaan samenwerken op de wijze, zoals dat later met het B.I. en het B.B.O. het geval was. Het vertrouwen in de naar Engeland geëmigreerde Regering was aanvankelijk niet erg groot, waartoe waarschijnlijk ook medegewerkt heeft een mededeling, welke de heer *Laming* enkele dagen na de aankomst van de Nederlandse Regering aan zijn superieuren heeft doorgegeven. Dit was een mededeling, die hij had gekregen van zijn Belgische collega en die inhield, dat deze een gesprek had gehoord tussen een tweetal Nederlandse Ministers, waarbij dezen gezegd zouden hebben, dat het beter geweest was, dat Nederland het met Duitsland op een accoordje had gegooid.

Over de Flitspuit heeft de heer *Laming* medegedeeld, dat hij de radio-uitzendingen hiervan heeft georganiseerd. De heer *Sluyser* schreef de teksten. De moeilijkheid daarbij was, dat gegevens uit Nederland slechts zeer schaars doorkwamen. Voorzover hij die van Engelandvaarders te weten kwam, gaf hij ze aan de heer *Sluyser* door om bij het maken van zijn teksten te gebruiken. Echter moesten de reacties, welke de Flitspuit gaf op gebeurtenissen in Nederland voor het grootste gedeelte gebaseerd worden op de grondige kennis, die de heren *Sluyser* en *Laming* hadden van toestanden en verhoudingen in Nederland. Het was voor het grootste gedeelte deductiewerk. Toch gelooft de heer *Laming* uit het feit, dat men in Nederland de indruk had, dat de Flitspuit een in Nederland opgestelde zender was, te mogen concluderen, dat het werk niet slecht is gedaan. Met zijn aftreden is ook de Flitspuit ter ziele gegaan.

21367 e.v. *(Sluyser)*

De heer *Sluyser* heeft verklaard, dat hij met de heer *Laming* contact heeft gehad in verband met de werkzaamheden voor de radiozender de Flitspuit. Het doel van de Flitspuit was het uitzenden van z.g. „zwarte propaganda". Deze „zwarte propaganda" had tot doel ten koste van alles onrust in het bezette gebied te wekken. De taak van de heer *Sluyser* was min of meer officieus voor de Nederlandse Regering toezicht te houden op de Flitspuit. Dat deze zo snel reageerde op gebeurtenissen in het bezette gebied, kwam hierdoor, dat de Engelsen via Stockholm, binnen 24 uur, de inhoud van alle mogelijke Nederlandse kranten telegrafisch doorgezonden kregen. Doordat de „zwarte propaganda" onbetekenende details uit deze kranten lichtte en door de Flitspuit uitzond, kreeg men in Nederland de indruk, dat de Flitspuit uitermate goed op de hoogte was.

§ 2. *De uitgezonden agenten*

58116 e.v. *(Mulock Houwer)*

Over de agenten *Homburg* en *Sporre* heeft de commissie de heer *D. Q. R. Mulock Houwer* kunnen horen. Deze heeft nl. samengewerkt met de in Nederland geparachuteerde inlichtingenagent *Schrage,* die op een zeker ogenblik contact kreeg met de in September 1941 gedropte agenten *Homburg* en *Sporre. Schrage* was, aldus de heer *Mulock Houwer,* op de hoogte van de uitzending van *Homburg* en *Sporre,* hoewel hij van een andere dienst was. Op een gegeven ogenblik werd *Homburg* gearresteerd. Deze heeft echter kans gezien uit Scheveningen te ontsnappen. Aangezien dit verhaal nogal ongeloofwaardig scheen aan de andere agenten, wenste *Schrage* geen contact meer met *Homburg,* daar hij dit gevaarlijk vond. *Schrage* heeft toen met de collega van *Homburg, Sporre,* zee gekozen met een boot, die daar niet geheel en al op berekend was. Zij zijn niet in Engeland aangekomen. *Homburg* echter, die op eigen gelegenheid naar Engeland is gegaan, kwam daar wel aan.

51579 e.v. *(Bottema)*

De heer *J. Bottema,* die sinds 1939 contact had met de Engelsen, heeft aan de commissie medegedeeld, dat hij *Sporre,* tijdens diens verblijf in Nederland, heeft ontmoet. Hij heeft deze nog verschillende berichten kunnen geven, hoewel dit er niet veel geweest zijn. Voorts heeft hij later nog verbinding gehad met iemand, die zich *Pijl (de Haas)* noemde.

17566 e.v. *(Giskes)*

Giskes heeft nooit iets van de agenten *Homburg* en *Sporre* gehoord. Wel heeft men hem eens iets bijzonders verteld over een boot bij Petten. In dit verband werd tevens vermeld, dat de bedoelde personen zouden zijn omgekomen. Gevangengenomen zijn zij in elk geval niet.

De heer *Laming* heeft te Londen aan de voorzitter der commissie ter gelegenheid van diens besprekingen aldaar verklaard, dat *Homburg* en *Sporre* de twee enige agenten zijn geweest, die hij in zijn periode naar Nederland heeft uitgezonden. Eerst zijn er een drietal pogingen gedaan om hen met een boot, waarover de neef van de heer *Laming* het commando had, op de Nederlandse kust af te zetten. De laatste van deze pogingen had ten doel hen af te zetten bij de Lauwerszee, waar de heer *Laming* een contact had. Tenslotte zijn zij geparachuteerd.

Homburg en *Sporre* waren Engelandvaarders, die de heer *Laming* bereid had gevonden om als agent naar Nederland te gaan. Zij hadden daarvoor een speciale training gekregen. Een marconistenopleiding hebben zij echter niet gehad, zodat zij zonder „set" zijn gegaan. Hen eerst op te leiden tot marconist of te wachten tot andere in opleiding zijnde agenten als zodanig geoefend waren, zou te lang geduurd hebben en de heer *Laming* wenste, dat zij zo spoedig mogelijk de toestand in Nederland gingen verkennen en daar de nodige contactpunten gingen zoeken, opdat S.O.E. zo snel mogelijk met een aantal agenten in Nederland zou kunnen gaan werken. De nachten, waarop zij op de afgesproken plaats, het Slag bij Noordwijk, een boot om hen af te halen, konden verwachten, zouden worden aangegeven door de Flitspuit. Aankondiging over Radio Oranje heeft de heer *Laming* nooit laten geven. Dat was hem veel te gevaarlijk, want te Londen werd veel te veel gekletst.

Sporre heeft stellig onvoorzichtig gehandeld; hij ging met zijn meisje naar de bioscoop, bezocht zijn familie en nam contact op met de C.I.D.-agent *Schrage*, alles in strijd met de uitdrukkelijke opdracht van de heer *Laming*. Deze is er van overtuigd, dat *Sporre* reeds te Londen contact heeft gehad met *Schrage* en van diens uitzending als agent wist. Van de agent *Homburg* heeft de heer *Laming* later diens belevenissen en die van *Sporre* gehoord. Zij zijn op een gegeven ogenblik op de afgesproken plaats te Noordwijk geweest om naar Engeland terug te keren; ook de neef van de heer *Laming* is daar met zijn boot tezelfder tijd geweest, doch zij hebben elkaar gemist. Tenslotte is *Sporre* met *Schrage* de Noordzee op gegaan, hetgeen hoogst onvoorzichtig was. Zij zijn daarbij dan ook verdronken.

De heer *Laming* heeft van *Homburg* het gehele verhaal van zijn ontsnapping uit de gevangenis te Scheveningen vernomen; het verhaal is hem niet onlogisch voorgekomen. *Homburg* is niet langs een zich toevallig op de buitenplaats bevindende ladder over de buitenmuur van de gevangenis geklommen, doch door op een zich aldaar bevindend schildwachthuisje te klimmen. Het is, aldus de heer *Laming*, natuurlijk mogelijk, dat het verhaal van de wijze van ontsnapping van *Homburg* door de onwaarschijnlijkheid daarvan bij *Sporre* en *Schrage* wantrouwen heeft gewekt, doch de heer *Laming* is ervan overtuigd, dat *Homburg*, die later als vlieger in de R.A.F. voor het vaderland is gevallen, zich ook tijdens zijn gevangenschap volkomen goed heeft gedragen. *Homburg* is enige tijd na zijn ontsnapping uit de gevangenis als verstekeling op een trawler, waarbij de burgemeester van Velzen hem heeft geholpen, uit Nederland ontkomen.

75207 e.v. *(Jansen)*

De heer *W. J. B. Jansen* heeft verklaard, dat in de eerste dagen van September 1941 *Homburg* te Haarlem bij hem kwam, nadat deze samen met *Warmenhoven* (schuilnaam voor *Sporre)* was geparachuteerd. *Homburg* kende hij van vroeger. Hij heeft hem een persoonsbewijs gegeven en heeft hem tevens regelmatig van levensmiddelenkaarten voorzien. *Homburg* had nl. bij zijn aankomst geen persoonsbewijs. *Homburg* had ook geen zendtoestel bij zich. Hij en *Sporre* waren hier om contact te leggen. Een van de contactpunten van *Homburg* was de heer *Ruys*. Hij moest verbinding met deze opnemen met het oog op sabotage in de Rotterdamse havens. Die opdracht had hij van de heer *Laming*. De heer *Jansen* heeft de indruk, dat *Homburg* een tekort in zijn opleiding had. Door middel van de Flitspuit werd hun medegedeeld, wanneer zij eventueel weer zouden worden afgehaald. Dit is mislukt.

Homburg is de 8ste of 9de October 1941 gearresteerd; de heer *Jansen* op de 10de. *Homburg* heeft het grote geluk gehad uit de gevangenis te kunnen ontsnappen, waarna hij nog geruime tijd in Nederland is gebleven. Per slot van rekening is hij naar Engeland gekomen.

Homburg was een zeer moedige jongen. De heer *Jansen* heeft van de familie van *Homburg* nadere gegevens gekregen over de wijze, waarop *Homburg* uit de gevangenis is ontsnapt. *Homburg* had een ijzerzaagje verborgen en daarmee heeft hij een stang door kunnen zagen en is hij op een nacht ontsnapt. De heer *Jansen* heeft wel eens gehoord, dat de wijze, waarop *Homburg* is ontsnapt, wantrouwen heeft opgewekt bij diens collega *Sporre*. Er is zijdelings wel over gesproken, maar de heer *Jansen* heeft daar nooit aan geloofd. In de nacht, toen *Homburg* ontsnapte, werd de heer *Jansen* onder bijzon-

dere bewaking gesteld. Later heeft hij begrepen, dat het die nacht is geweest. De Duitsers geloofden, dat *Homburg* hulp van buiten had gekregen. De heer *Jansen* kent *Homburg* te goed om enig wantrouwen te koesteren ten aanzien van de wijze, waarop hij is ontsnapt.

21340 e.v. *(Sluyser)*

In verband met de uitzending van een der andere agenten uit deze periode, n.l. *G. Dessing,* heeft de heer *M. Sluyser* verklaard, dat hij door middel van de internationale secretaris van de Labour Party, in contact is gekomen met de heer *Laming.* Deze wenste een aantal mensen naar Holland te zenden. Dit was noodzakelijk om de stemming op het vasteland te leren kennen, teneinde de pogingen van *Hitler* om de nieuwe orde te stichten door propaganda onmogelijk te maken; o.a. moest men contact trachten op te nemen met de heer *Vorrink.* Hiertoe zou *Dessing* als agent naar Nederland worden gezonden. In verband hiermede heeft de heer *Sluyser* een aantal adressen gegeven, waardoor de heer *Vorrink* kon worden bereikt.

Deze adressen waren: *Karel van Staal, Alex Wins* en de dames *Lelie.* Ter introductie verschafte hij voor deze agent een foto van zijn dochtertje in een kledij, welke men in Nederland vroeger niet kon hebben gezien, zodat dat een bewijs zou zijn, dat het een foto was, die gemaakt was, nadat dit dochtertje uit Nederland was weggegaan. Bovendien had de heer *Sluyser* nog kans gezien via Lissabon een brief te schrijven, die op zichzelf geen argwaan kon wekken.

44130 e.v. (mej. *Lelie)*

Mejuffrouw *S. Lelie* heeft verklaard, dat op een gegeven ogenblik, zonder dat zij van tevoren ingelicht was, *Dessing* bij haar verscheen. Hij sprak gebroken Engels. *Dessing* deelde haar mede, dat zijn opdracht was te vragen naar de heren *van Looi, Wiardi Beckman* en *Vorrink.* Daar het haar bekend was dat de heer *van Staal* connecties onderhield met de heer *van Looi,* heeft zij eerstgenoemde gevraagd bij haar thuis te komen om *Dessing* te ontmoeten. Later bleek het, dat via de heer *Bommer* een brief uit Engeland ontvangen was, waarin de naam van mejuffrouw *Lelie* in contact werd gebracht met een accountant. Aangezien *Dessing* accountant bleek te zijn, werd mejuffrouw *Lelie* overtuigd, dat *Dessing* betrouwbaar was. *Dessing* ging geregeld naar het café De Leidsche Poort, omdat hij daar zijn marconist, die later zou overkomen, moest ontmoeten. Hij had zelf geen zendtoestel. Hij heeft haar toen eens medegedeeld, dat hij iemand *(Andringa)* van zijn dienst had gezien, die in gezelschap was van iemand, die niet te vertrouwen was. Mejuffrouw *Lelie* acht *Dessing* correct en betrouwbaar. Later is hij naar België vertrokken en is niet meer naar Nederland teruggekeerd, hoewel er pogingen in het werk zijn gesteld door *van der Waals* om hem naar Nederland terug te doen keren. Mejuffrouw *Lelie* heeft van *Dessing* de indruk, dat hij niet bang was en dat hij al het mogelijke heeft gedaan om Engeland te waarschuwen, toen hem bleek, dat zijn collega *Andringa* blijkbaar in verkeerde handen was gevallen. *Dessing* beschikte bij zijn aankomst over 2 exemplaren van een introductie-foto, waarop het dochtertje van *Sluyser* stond. Hij heeft beide exemplaren aan haar afgegeven. Zij heeft deze foto's steeds bij zich gehouden, totdat zij moest onderduiken, waarna zij al haar foto's aan iemand in bewaring heeft gegeven. Daartussen had zij deze beide foto's verborgen. Dit geschiedde in September 1942. Zij is er positief van overtuigd, dat van deze twee, door *Dessing* meegebrachte foto's, tijdens de bezetting geen gebruik kan zijn gemaakt door een ander. Mejuffrouw *Lelie* beschikt thans nog over beide foto's.

52397 e.v. (mej. *Smit)*

Mejuffrouw *J. C. Smit* heeft verklaard, dat mejuffrouw *Lelie* op een gegeven ogenblik heeft moeten onderduiken in het Provinciale Ziekenhuis te Santpoort. Mejuffrouw *Smit* heeft toen van haar een pak met foto's gekregen, waarin de portretjes zaten, doch dit laatste was haar niet bekend, omdat het pak gesloten was. Wel wist zij, dat er foto's in het pak zaten, daar haar dit gezegd was. Zij durft niet met zekerheid te zeggen, dat het omstreeks September 1942 was, maar het was op het ogenblik, waarop mejuffrouw *Lelie* moest onderduiken. Later heeft mejuffrouw *Lelie* deze foto's weer bij haar weggehaald en toen heeft mejuffrouw *Smit* deze bekeken. Toen heeft mejuffrouw *Lelie* haar ook het portretje van het kind laten zien. Zij heeft toen niet gezien, dat er twee van zulke portretjes uit het pak zijn gekomen, doch het is mogelijk. Zij kan er voor instaan, dat het pak, dat zij van mejuffrouw *Lelie* heeft gekregen en dat zij na de bevrijding weer aan deze heeft teruggegeven, niet bij haar weg is geweest. Zij kan dus veilig zeggen, dat de inhoud van het pak of een deel daarvan per se niet in onbevoegde handen is geraakt. Zij heeft het opgeborgen op de zolder in een hoedendoos. Daar kwam niemand bij. Het is uitgesloten, dat het pak is opengemaakt. Zij kan rustig verklaren, dat het nooit in iemands handen is geweest. In ieder geval hebben geen bijzondere of verdachte gebeurtenissen plaats gehad, die haar aanleiding geven te zeggen: het kan wel zijn, dat er iets mee gebeurd is.

49492 e.v. *(van Looi)*

De heer *L. J. van Looi* heeft verklaard, dat hij via Portugal correspondeerde met de heer *M. Sluyser,* die als zijn collega bij dezelfde

krant had gewerkt. Zij kenden elkaar heel goed en de een wist precies wat de ander bedoelde, als hij iets geks (bedoeld als code) schreef. Aan deze correspondentie is de komst van *Dessing* voor een belangrijk deel te danken.

De heer *Sluyser* heeft het eerst brieven uit Engeland aan hem geschreven. In zijn antwoord daarop heeft de heer *van Looi* onmiddellijk geklaagd over het gebrek aan politiek contact; er is toen een brief van de heer *Sluyser* gevolgd, waarin deze de toekomstige oprichting van de Flitspuit mededeelde. Deze correspondentie werd gevoerd met een tussenpoos van een week of zes. Toen de agent *Dessing* in Nederland kwam, heeft de heer *van Looi* deze ontmoet. Hij maakte uit de mededelingen van *Dessing* op, dat deze de eerste sabotage-agent was. Hij wist ervan, dat *Dessing* verbinding zocht met de heer *Vorrink*.

De heer *van Looi* wist, dat ook de C.I.D.-agent *de Jonge* een soortgelijke opdracht had, maar hij stond hier buiten. Hij heeft de indruk, dat deze beide agenten niet van dezelfde instantie kwamen. Uit een gesprek, dat hij met *Dessing* heeft gehad, leidde hij af, dat diens opdracht een minder gedefinieerde was dan die van de agent *de Jonge*. *Dessing* heeft niet, zoals *de Jonge*, een verzoek overgebracht aan de heer *Vorrink*, om naar Engeland te komen.

De heer *van Looi* heeft *Dessing* ontmoet, nadat hij, ondergedoken zijnde in Zwolle, het bericht kreeg, dat er een parachutist voor hem was aangekomen te Amsterdam. Deze had zich gelegitimeerd met een portretje van het kind van *Sluyser*. Men vertelde hem, dat *Dessing* bij de dames *Lelie* zat. Daar hij de legitimatie van de agent *Dessing* nogal licht vond, heeft hij 14 dagen gewacht, voordat hij zich met deze in verbinding stelde. Toen hij daar kwam, bleek het hem al direct, dat deze agent wel een zeer geraffineerde Gestapo-spion moest zijn, àls hij een spion was. Hij sprak ternauwernood behoorlijk Nederlands en had bovendien allerlei Engelse gewoonten. Op hetzelfde ogenblik, dat de heer *van Looi* daar was, kwam er een brief van de heer *Sluyser*. Deze brief was binnengekomen bij een Amsterdamse gemeenschappelijke kennis. In die brief stond een volledige legitimatie voor *Dessing*.

De opdracht van *Dessing* was in de eerste plaats te trachten de verzetsgroepen te organiseren en daarmede te doen, wat mogelijk was en in de tweede plaats zich politiek te informeren en politieke informaties naar Engeland te sturen. Dat kon niet, want om verzet te plegen had men in de eerste plaats iets anders dan zijn handen nodig. Er waren geen wapens. Om berichten door te geven had men bovendien een marconist nodig. Die was er niet bij. De Engelsen waren veertien dagen tevoren ook boven Nederland geweest met de marconist van *Dessing*, maar toen kon er niet gesprongen worden. Veertien dagen hierna wilde de marconist in verband met de weersgesteldheid niet mee. Hij is later gesprongen en de heer *van Looi* gelooft, dat hij dood gevallen is ergens achter de IJssel. Het kan zijn, dat dit de agent *Molenaar* is geweest. Later heeft men van Engeland uit medegedeeld: „wij zullen u bij de dames opzoeken". Dit kwam helaas op hetzelfde ogenblik, dat alle Joden ijlings het huis moesten verlaten. Men heeft toen nog gecontroleerd, of er iemand aan huis is geweest bij de dames *Lelie*. Hiervan is niets gebleken. Men had, voorzover mogelijk, voorbereidende maatregelen genomen. Onder andere was er contact gelegd met mr. *Abraham*, die in de leiding van een groep reserve-luitenants zat. Dit was een contact om aan de opdracht van de heer *Dessing* op het gebied van de sabotage te kunnen voldoen. Voorts heeft men militaire informaties bij elkaar gehaald. De heer *van Looi* heeft de heer *Dessing* bij de heer *Vorrink* gebracht, die hem als het ware politiek heeft geïnstrueerd, daar *Dessing* weinig verstand had van politiek.

Op aanraden van de heer *van Looi* is *Dessing* naar Engeland vertrokken, waartoe hij in staat werd gesteld door de contacten, welke hij van de heer *van Staal* had. Men zat namelijk na enige maanden eigenlijk met *Dessing* opgescheept. Het griezelige van de hele zaak was, dat er geen wapens en marconisten kwamen, terwijl dit was toegezegd. Men had twee à drie droppingplaatsen gereed, maar er kwam niets. Dat belemmerde het werk. Daarbij kwam, aldus de heer *van Looi*, dat *Dessing* psychologisch niet geheel tegen de situatie was opgewassen. Hij had nogal wat geld bij zich en niet ieder kon dit op de juiste wijze gebruiken. Onder normale omstandigheden zou de heer *van Looi* voor *Dessing* zijn hand in het vuur steken en zou hij zeggen: hij is zeer gesloten. Hij weet echter niet, of *Dessing* in de omstandigheden, waaronder hij er bij deze op heeft aangedrongen, dat hij naar Engeland zou teruggaan, inderdaad niet iets lichtzinnigs zou doen. Hierbij moet, aldus de heer *van Looi*, rekening gehouden worden met het feit, dat men hoogstwaarschijnlijk van allen, die de moed opbrachten zich boven bezet gebied te laten droppen, op de een of andere wijze wel zou kunnen zeggen, dat zij met normale maatstaven gemeten enigszins lichtzinnig waren. *Dessing*

kwam bij voorbeeld 's-nachts om drie uur thuis, terwijl de spertijd om 12 uur begon. Hierbij kwam, dat hij een persoonsbewijs in zijn zak had, waarvan hij wist, dat het niet goed was. De persoonsbewijzen van de parachutisten uit Engeland waren namelijk niet goed. Het watermerk stond verkeerd, terwijl de leeuwtjes alle één kant uitkeken. Mevrouw *van Looi* heeft dit na enige weken bemerkt.

Onder deze omstandigheden hebben de heer *van Looi c.s.* er op aangedrongen, dat *Dessing* wegging, eensdeels overwegende, dat hij een belasting werd, anderzijds om van deze mogelijkheid gebruik te maken teneinde de zaak aan de overkant te klaren. *Dessing* heeft, voordat hij wegging, nog een uitvoerig gesprek met de heer *Vorrink* gehad, die hem weer een lesje ingepompt heeft in de hoop, dat hij dat zou kunnen herhalen aan de overkant. De heer *van Looi* meent zelfs, dat de heer *Vorrink* hem stukken heeft meegegeven. Het zal omstreeks Augustus 1942 geweest zijn, toen *Dessing* vertrok. Na een week of zes is hij weer teruggekomen, daar zijn contactpunten te Brussel niet deugden. *Dessing* heeft toen medegedeeld, dat hij had gepoogd een telegram naar Engeland te sturen. De heer *van Looi* zou niet durven zeggen, of hij daarin een waarschuwing heeft gegeven in verband met de arrestatie van de agent *Andringa,* die in handen van de Gestapo was, zoals *Dessing* in het cafe „De Leidsche Poort" had geconstateerd. Daarna is hij ongeveer 14 dagen of 3 weken in Nederland geweest en vervolgens weer naar Brussel gegaan. Korte tijd daarna heeft de heer *van Looi* een boodschap naar Brussel gestuurd, waarin hij mededeelde, dat er een nieuwe agent was aangekomen. Dit moest dus ongeveer begin December geweest zijn, toen *van der Waals* zich zogenaamd als agent bij de heer *van Looi* had aangediend. *Van der Waals* heeft er toen op aangedrongen, dat *Dessing* uit Brussel zou terugkeren. Hierop heeft de heer *van Looi* van *Dessing* geen antwoord gekregen. De heer *van Looi* moest *van der Waals* wel vertrouwen na zijn vele legitimaties over Radio Oranje.

Na de oorlog heeft de heer *van Looi Dessing* nogmaals ontmoet, maar er was toen niet veel met hem te praten. Hij was zeer verbitterd over het feit, dat men hem niet alleen na de oorlog, maar ook tijdens de oorlog in Engeland slecht had behandeld. Men had van hem geen gebruik gemaakt, hij werd afgeschoven, hij kon de mededelingen, welke hij meebracht, niet aan de man brengen en men probeerde hem naar Curaçao weg te duwen, hetgeen hij door tussenkomst van Prins *Bernhard* heeft verhinderd. Met betrekking tot het telegram, dat hij van Brussel uit naar Londen had gestuurd, heeft hij, naar de heer *van Looi* gelooft, medegedeeld, dat dit telegram een jaar bij een of andere instantie te Londen gelegen moet hebben.

68012 e.v. *(Vorrink)*

De heer *J. J. Vorrink* heeft verklaard, dat *Dessing* eigenlijk meer met militaire opdrachten kwam, maar dat deze hem ook nadrukkelijk uitnodigde naar Engeland te komen. Daartegenover heeft de heer *Vorrink* hetzelfde standpunt ingenomen als tegenover de agent *de Jonge,* nl. dat hij dit liever niet wilde, aangezien hij in vele zaken verwikkeld zat, die hij niet in de steek wilde laten, doch, dat hij bereid was te komen, op voorwaarde, dat men hem daarna weer zou terugbrengen. *Dessing* heeft op de heer *Vorrink* een betrouwbare indruk gemaakt.

16929 e.v. *(Schreieder)*

Schreieder heeft aan de commissie verklaard, dat *Dessing* nimmer is gevangengenomen, niettegenstaande al zijn pogingen daartoe, o.a. door middel van de door hem gearresteerde agent *Andringa* en daarna, toen *Dessing* reeds in België zat, door middel van *van der Waals.* Eerst later heeft hij gehoord, dat *Andringa,* toen hij *Dessing* in het café „De Leidsche Poort" te Amsterdam zag, kans heeft gezien zijn collega te waarschuwen (zonder dat zijn bewaker *Poos* het merkte), zodat geen arrestatie plaats kon vinden. *Dessing* had geen zendtoestel bij zich; *Andringa,* die later geparachuteerd werd, had opdracht met hem samen te werken.

De commissie heeft de heer *Dessing* niet kunnen horen, aangezien hij in Zuid-Afrika woont. Op een door de commissie schriftelijk tot hem gericht verzoek om nadere inlichtingen, heeft hij niet geantwoord. Zij heeft echter door bemiddeling van de Minister-President de beschikking gekregen over een verklaring, welke door *Dessing* op 13 Mei 1946 is afgelegd voor het Bureau Nationale Veiligheid. Deze verklaring luidt als volgt:

> „Eind Februari 1942 bij Ermelo geparachuteerd en wel ten Zuiden van de Jan van Schaffelaar kazerne. Den nacht doorgebracht in het bosch achter genoemde kazerne. 's-Morgens om acht uur naar het station in Ermelo geloopen en om ongeveer negen uur den trein naar Amsterdam genomen. Daar aangekomen begaf ik mij naar het afgesproken adres, de dames *Lelie,* toen wonende aan de Amstelkade. Ter legitimatie toonde ik het portretje van het dochtertje van *Meijer Sluyser* en zei: „Ik breng de groeten van Marijke." Den volgenden dag ontmoette ik den heer *K. van Staal* evenals zijn dochter *Sien van Staal.* Na bijna veer-

tien dagen kwam het bericht door Radio Oranje „*Gerrit van der Broek,* Uw familie en verwanten zijn wel". Dit beteekende voor mij, dat ik mijn marconist verwachten kon. Dit bericht strekte tevens tot legitimatie, want direct hierna ben ik in contact gekomen met *Finus (van Looi).* Samen hebben we springplaatsen voor nog te volgen parachutisten georganiseerd, waarvan de voornaamste de Vierhouterheide was, waar we tevens het huis hadden van *Tom van Manen,* waar den parachutisten meteen onderdak kon worden verleend.

Met *van Looi* heb ik vele menschen ontmoet waarvan voor ons de voornaamste was mr. *Abraham.* Deze had een verzetsgroep, welke wij in cellen wilden organiseeren en sabotage zouden doen verrichten.

In uitvoerige besprekingen met *van Looi* en *J. J. Vorrink* heeft laatstgenoemde aangeboden een spionnagenet over Nederland te leggen. Een ander punt der besprekingen is geweest het drukken van illegale literatuur in Engeland welke daartoe op afgesproken plaatsen zoude worden afgeworpen en door ons worden verspreid. Al deze concrete plannen hebben slechts gewacht op één ding... het contact met Engeland.

Nadat het eerste bericht over Radio Oranje gekomen was, is mijn marconist *Martin (Molenaar)* niet verschenen. Later heb ik gehoord, dat hij bij het landen verongelukt was. Zijn metgezel *Leo Andringa* heb ik ontmoet op de afgesproken plaats en uur. Ik zat reeds in de bar van „De Leidsche Poort", Leidsche Plein, Amsterdam, toen Andringa met een mij onbekend persoon binnenkwam. Daar ik *Andringa* niet in deze plaats verwachtte, gaf ik geen teeken van herkenning. Na een twintig minuten gingen hij en zijn metgezel weg en kwamen na een kwartier weer terug. Achter den onbekende zijn rug gaf *Andringa* mij een teeken om weg te gaan. Ik gaf *Andringa* echter een teeken om naar de toiletten te gaan, waar ik me bij hem zou voegen om zoodoende enkele woorden met hem te wisselen. Dit mislukte daar de metgezel van *Andringa* mee ging naar het toilet. Bij hun terugkomst liep *Andringa* achter zijn metgezel en passeerde vlak achter me. Hij fluisterde mij toe „Ga weg Gestapo." Ik ben nog vele malen op den afgesproken dag en uur in „De Leidsche Poort" geweest, doch heb hem nooit weer gezien. Er is daarna nog driemaal een bericht voor mij over Radio Oranje gekomen van ongeveer denzelfden inhoud. Dit beteekende, dat er een andere marconist gestuurd zou worden. Het laatste bericht in Juni vermeldde, dat de marconist zich zou melden bij de dames *(Lelie).* Nooit heeft zich iemand gemeld. Alle pogingen, die wij gedaan hebben om op andere wijze contact met Engeland te krijgen, zijn onmogelijk gebleken.

In September 1942 heb ik in overleg met *van Looi* en *Vorrink* besloten om naar Engeland terug te keeren. *Vorrink* heeft mij documenten, geadresseerd aan de Nederlandsche Regeering in Londen, meegegeven op microfoto's. In Brussel heb ik maanden moeten doorbrengen, daar ik geen legitimatiebewijzen had en later omdat de directe verbindingen met Spanje, door het bezetten van onbezet Frankrijk, verbroken waren. Omstreeks Kerstmis 1942 is er een codebericht van mij naar Engeland verzonden, doch mij werd bij mijn terugkeer in Engeland door majoor *Bingham* gezegd, dat dit bericht ruim zes maanden door de Belgische afdeeling te Londen was achtergehouden.

De man, die uiteindelijk ervoor gezorgd heeft, dat ik naar Zwitserland kon reizen, is advocaat *Maerdens* uit Groenendaal bij Brussel geweest. In Zwitserland heb ik door bemiddeling van de Engelsche Intelligence te Bern de documenten van *Vorrink* over laten seinen naar Engeland. Dit heeft begin Mei 1943 plaats gehad.

Na eenige dagen in Bern ben ik doorgereisd naar Genève waar ik verbleef bij *Louis Guillaume,* één der leiders der Fransche ondergrondsche beweging. In Juni 1943 ben ik vertrokken van Genève naar Lyon met een door de Intelligence opgegeven adres, hetwelk bij aankomst aldaar niet bleek te bestaan. Bij het teruggaan naar Genève werd ik gearresteerd in St. Julien en overgebracht naar de gevangenis in Annecy. Na veertien dagen was ik uit de gevangenis en wachtte op overbrenging naar het concentratiekamp. Met een andere gevangene ben ik gevlucht en het gelukte ons na twee nachten Zwitserland te bereiken. Daar was men van mijn gevangenneming op de hoogte en *L. Guillaume* had direct aangeboden om me geld te bezorgen en terug te brengen naar Genève. Dit aanbod werd door de Intelligence afgewezen met de motiveering, dat het beter was zich er niet mee te bemoeien, daar ik voldoende geld had en voor alles reeds gezorgd was. Dit was een volstrekte onwaarheid, daar ik geen geld had en niets voor mij gedaan was. In

Juli heb ik een tweede poging gedaan, welke door de Fransche ondergrondsche was georganiseerd (officieel ging het uit van de Engelsche Intelligence). Met een Belgische parachutist welke ook trachtte Engeland te bereiken, gelukte het ons via Lyon en Perpignan Spanje te bereiken. Bij Figuras werden we gearresteerd en overgebracht naar de gevangenis in Gerona. Na drie weken werden we door toedoen van de Engelsche Intelligence te Madrid uit de gevangenis ontslagen en via Barcelona, Saragossa, Alama en Madrid bereikten we Gibraltar. Met vliegtuig naar Bristol, waar we begin September 1943 arriveerden.

In Londen kwam ik in contact met majoor *Bingham* en de kapitein der Mariniers *Lieftinck*. Deze heeren schenen niet zeer verheugd te zijn met mijn terugkomst. Op mijn vraag of de documenten van *Vorrink* aan de Nederlandsche Regeering overhandigd waren, kreeg ik geen bevestigend antwoord.

Toen mij duidelijk gemaakt werd, dat ik naar Curaçao zou gestuurd worden heb ik een onderhoud verkregen met Z.K.H. Prins *Bernhard*, die dit plan verijdeld heeft. Mijn instantie heeft me verder totaal genegeerd en tot nu toe wacht ik nog steeds op een financieele afrekening en demobilisatie.

Een desbetreffend verzoekschrift aan den Minister van Oorlog is nog steeds aanhangig."

Bij de door de voorzitter van de commissie te Londen in October 1949 gevoerde besprekingen, heeft de heer *Bingham* medegedeeld, dat hem van de opdracht van *Dessing* om contact te zoeken met de heer *Vorrink* niets bekend is. Ook weet hij niet van de legitimatie door middel van het portretje. Wie deze aangelegenheid bij S.O.E. heeft behandeld, is hem niet bekend. De verhoudingen waren wel zo, dat *Blizzard* een dergelijke zaak met hem besproken zou hebben. *Dessing* is omstreeks September 1943 teruggekomen. Er was niet lang voor zijn terugkomst een telegram over *Dessing* uit België gekomen met de vraag, of deze betrouwbaar was. De heer *Bingham* herinnert zich niet, dat er bij *Dessings* terugkomst veel aandacht is geschonken aan diens ontmoeting met *Andringa* in het café „De Leidsche Poort". Er was veel meer reden na te gaan, of de zo lang weggebleven *Dessing* wel betrouwbaar was en niet door de vijand was gezonden. Bovendien wist men toen al wel, dat het met de verbindingen van S.O.E. mis was.

Blijkens mededeling van *Schreieder* [1]) is *Lauwers* op 6 Maart 1942 gearresteerd door de Abwehr. Een V-man van *Giskes*, nl. *George Ridderhof*, stond in verbinding met de Nederlandse kapitein *van den Berg* in Den Haag, die in de O.D. een leidende positie innam. *Ridderhof* deelde mede, dat kapitein *van den Berg* contact had met een tweetal geparachuteerde agenten, die tot taak hadden sabotagegroepen op te bouwen en sabotageopdrachten uit te voeren. *Ridderhof* zou persoonlijk aanwezig geweest zijn bij parachutering van materiaal. Het seinverkeer, dat *Lauwers*, die van deze beide agenten de marconist was, van Den Haag uit met Engeland onderhield, werd door de peiltroep van de Ordnungs-Polizei gecontroleerd. Terwijl *Lauwers* op 6 Maart 1942 werd gearresteerd, werd op 9 Maart de sabotage-agent *Taconis* door de Sicherheits-Polizei gevangen genomen. Nadat, aldus *Schreieder*, in het bijzonder *Giskes* urenlange gesprekken met *Lauwers* had gevoerd, stemde deze er in toe zelf de verbinding met Engeland weer op te nemen; hij deed dit echter eerst, nadat hem toegezegd was, dat zijn collega *Taconis* niet voor de krijgsraad gebracht zou worden. Aldus begon *Lauwers* op 12 Maart 1942 onder Duitse leiding het verkeer met Engeland weer op te nemen; dit was het begin van het England-Spiel.

De inhoud van het verkeer hield verband met de opdracht van *Taconis* om sabotagegroepen in Noord- en Zuid-Holland te vormen. Op een gegeven ogenblik kondigde Engeland aan, dat in de nacht van 27 op 28 Maart 1942 een nieuwe agent zou geparachuteerd worden. *Ridderhof* fungeerde als chef van het „receptie-comité". De aangekondigde agent was *Baatsen*, die tot opdracht had als saboteur onder leiding van *Taconis* te werken.

Op 27 April 1942 kwam *Giskes* bij *Schreieder* met een telegram aan *Taconis*, waarbij deze werd opgedragen in een sigarenwinkel te Haarlem verbinding op te nemen met de agent *Pijl* (ware naam *de Haas*). Als wachtwoord moesten gebruikt worden de woorden „pijl en boog".

Bij een onderhoud met *Taconis* kwam *Schreieder* achter de naam van de Haarlemse sigarenhandelaar *Martens*. Hierop stuurde *Schreieder Poos* naar Haarlem. *Poos* rapporteerde, dat hij bij de sigarenhandelaar *Martens* contact had gekregen met een andere agent, die *Akki (Andringa)* genoemd werd. Via *Andringa* kwam *Poos* de volgende dag in contact met de agent *Pijl*, die bij zijn ouders in Den Haag woonde. Hierna werden op 28 April 1942 zowel *Andringa* als *Pijl* gevangen genomen. De agent *de Haas* bleek uitgerust te zijn met een spreekapparaat (S-foon). Thans kon aan Londen door *Giskes* worden medegedeeld, dat *Taconis* het opgedragen contact met *de*

[1]) Vgl. bijlage 16.

Haas had opgenomen. Hierna kreeg *de Haas* via de lijn-*Taconis* opdracht om zich per S-foon in verbinding te stellen met een snelboot in de nabijheid van Katwijk aan Zee. Hoewel *Giskes* en *Schreieder* geprobeerd hebben dit contact tot stand te brengen, is dit niet gelukt.

Inmiddels was uit het verhoor van *Andringa* gebleken, dat in de nacht van 9 op 10 Maart 1942, in welke nacht hij en zijn marconist *Molenaar* gedropt waren, ook de sabotage-agent *Sebes* met de marconist *Jordaan* en de saboteurs *Ras* en *Kloos* op verschillende plaatsen in Nederland geparachuteerd waren. *Molenaar,* wiens trainingsnaam *Maartens* was, was bij deze parachutering verongelukt en gestorven. Het seinverkeer van *Andringa* liep daarom over *Jordaan.* Daar de agenten *Ras* en *Kloos* medewerkers van *Sebes* waren, moesten al deze agenten derhalve van tijd tot tijd contact met elkaar onderhouden.

Volgens mededeling van *Andringa* zouden deze agenten op 1 Mei 1942 om 3 uur weer een samenkomst hebben in het café Terminus te Utrecht. Nadat *Poos* met hen contact had opgenomen, konden de agenten *Ras* en *Kloos* gearresteerd worden. In het notitieboekje van *Ras* vond de verhorende Duitse politie-ambtenaar een telefoonnummer; het bleek, dat via dit telefoonnummer de marconist *Jordaan* te bereiken was. Dit contact werd tot stand gebracht door de V-man *van der Waals,* die een afspraak met *Jordaan* maakte om elkaar op 3 Mei 1942 te Rotterdam te ontmoeten. Hierbij werd *Jordaan* gearresteerd. Inmiddels had *van der Waals* via een contact, dat hij voor diens arrestatie van *Jordaan* had gekregen, verbinding opgenomen met de agent *Sebes,* die daarna op 9 Mei 1942 te Rotterdam gearresteerd kon worden. Op 9 Mei 1942, aldus *Schreieder,* waren dus gearresteerd *Taconis, Lauwers* (1e lijn van het England-Spiel), *Baatsen, Andringa, de Haas* (3e lijn van het England-Spiel), *Ras, Kloos, Sebes* en *Jordaan* (2e lijn van het England-Spiel).

Vervolgens werden in de nacht van 29 op 30 Mei 1942, nadat zij van tevoren over een lijn van het England-Spiel waren aangekondigd, de sabotage-agenten *van Steen* en *Parlevliet* geparachuteerd. Dezen moesten onder leiding van *Andringa,* die het ressort Noord-Brabant en Limburg onder zich had, in Limburg werken. In een container, die met laatstgenoemde twee agenten was afgeworpen, bevond zich een radiozendapparaat met een code voor de reeds gevangen genomen marconist *de Haas,* zodat de derde lijn van het England-Spiel kon worden opgebouwd. Na enige tijd, namelijk in het begin van Juni 1942, beval Londen, dat de agenten *van Steen* en *Parlevliet* zelfstandig moesten gaan werken en de beschikking moesten zien te krijgen over een marconist. Daartoe werd opnieuw een radiozendapparaat met een code geparachuteerd. Op deze wijze ontstond de vierde lijn van het England-Spiel. Na van tevoren te zijn aangekondigd, werden in de nacht van 22 op 23 Juni 1942 de sabotage-agent *van Rietschoten* en diens marconist *Buizer* bij de dropping gearresteerd. Ook *van Rietschoten* had opdracht in een ressort, dat *Schreieder* zich niet kan herinneren, sabotagegroepen te organiseren. Na arrestatie van deze beide agenten kon de vijfde lijn van het England-Spiel worden opgebouwd. Over al deze lijnen hebben de Duitsers ongevallen, die bij de weermacht of de marine voorkwamen, als het werk van deze gevangen genomen agenten doen voorkomen. In twee gevallen werden opzettelijk spoorrails opgeblazen, terwijl men ook eens een schip in de lucht liet vliegen. De Duitsers voerden deze zogenaamde sabotagedaden metterdaad uit, omdat zij niet het risico wilden lopen, dat wellicht langs andere wegen gecontroleerd werd, of een bepaalde sabotagedaad wel werd uitgevoerd. Vervolgens, aldus *Schreieder* werd in de nacht van 26 op 27 Juni 1942 de agent *Jambroes* met zijn marconist *Bukkens* geparachuteerd.

§ 3. *Conclusies.*

Na het overzicht van de verschillende inlichtingendiensten te Londen in de eerste drie boeken van dit deel van haar verslag, is de commissie thans overgegaan tot het bespreken van een geheel ander soort diensten, die ter stimulering van het verzet eveneens met het bezette gebied verbinding onderhielden. Aanvankelijk bestond er aan Nederlandse zijde geen dienst, die zich met deze laatste werkzaamheden bezig hield. Aan Engelse zijde was in Augustus 1940 een dienst opgericht, genaamd Special Operations Executive (S.O.E.) Deze dienst stelde zich in de eerste plaats ten doel het plegen van sabotage in de door de vijand bezette gebieden, terwijl hij zich voorts bezig hield met het organiseren van ondergrondse legers, die bij de komende invasie zouden moeten optreden. Zoals nog nader zal blijken, bracht dit mede, dat deze dienst zich ook bezig hield met andere aangelegenheden, die in min of meer nauw verband stonden met zijn voornaamste doelstellingen. S.O.E. stond geheel los van S.I.S., de Britse inlichtingendienst. Deze beide diensten werden niet overkoepeld door een coördinerende instantie. Terwijl S.I.S. de oorlogsformatie was van de

ook in vredestijd bestaande M.I. 6, was S.O.E. een organisatie, die in vredestijd niet had bestaan, doch welker noodzaak met het voortschrijden van de oorlog was gebleken De oprichting van S.O.E., waartoe de Engelsen, gedwongen door de totalitaire oorlogvoering van de Duitsers, zijn overgegaan, is voor de bevrijding van de bezette gebieden van groot belang geweest.

Gedurende de eerste jaren van de oorlog bestond er praktisch geen samenwerking tussen S.O.E. en enige Nederlandse dienst. Wel had de heer *Laming,* die na Mei 1940 weldra tot taak kreeg de Nederlandse sectie van S.O.E. te organiseren, contact gezocht met de heer *Dijxhoorn,* de toenmalige Minister van Defensie. Dit contact beperkte zich echter hiertoe, dat de heer *Dijxhoorn* aan de heer *Laming* desgevraagd inlichtingen verschafte over de plaatselijke situaties in Nederland en hem desverlangd personen ter beschikking stelde om als agent naar Nederland te worden uitgezonden. Het hoofd van de Nederlandse C.I.D., destijds de heer *van 't Sant* en later mr *Derksema,* heeft nimmer contact met S.O.E gehad. Dit lag in de aard van hun werkzaamheden, daar zij als chefs van de Centrale Inlichtingendienst te maken hadden met het hoofd van de Nederlandse sectie van S.I.S. en niet met S.O.E. Bovendien was de verstandhouding tussen de heren *van 't Sant* en *Laming* niet van dien aard, dat de heer *Laming* verbinding met de heer *van 't Sant* wenste te zoeken over aangelegenheden, zijn dienst betreffende. De heer *Laming* heeft dan ook geweigerd contact met de heer *van 't Sant* op te nemen over uit te zenden agenten.

Zoals reeds in hoofdstuk I is gebleken, heeft dit tot enige moeilijkheden aanleiding gegeven tijdens een onderhoud in Brown's Hotel in April 1941. De C.I.D. had zich immers ontwikkeld tot een dienst, die het monopolie had van het uitzenden van Nederlandse agenten. Toen de heer *van 't Sant* dan ook meende, dat de heer *Dijxhoorn* zich bemoeide met het uitzenden van agenten, heeft hij hiertegen stelling genomen. Aangenomen kan worden, dat de heer *van 't Sant* daarbij onvoldoende op de hoogte is geweest van de taak en de opdracht van S.O.E.

Bij bedoeld onderhoud bleek echter, dat de heer *Laming* niet bereid was tot samenwerking met de dienst van de heer *van 't Sant.* Wanneer deze meent, dat de Minister van Defensie zich met het uitzenden van agenten heeft bemoeid, kan dit alleen slaan op het feit, dat de heer *Dijxhoorn* de heer *Laming* behulpzaam was om deze Nederlanders ter beschikking te stellen voor uitzending door S.O.E. Gezien de strenge scheiding tussen de Engelse diensten S.I.S. en S.O.E., is het echter duidelijk, dat de heer *Laming* ook uit deze overweging niet kon samenwerken met het hoofd van de Nederlandse C.I.D., die de uitzending van zijn agenten met S.I.S. regelde. Op grond van een en ander is de commissie van oordeel, dat de heer *Dijxhoorn* terecht in de aanvang de militaire organisatie S.O.E. behulpzaam was bij het recruteren van agenten. Het heeft de commissie echter bevreemd, dat de heer *Dijxhoorn* blijkbaar niet voldoende heeft ingezien, dat het hier ging om een nieuwe para-militaire taak, die niet automatisch viel onder de coördinatie, welke men door de oprichting van de Nederlandse C.I.D. in het inlichtingenwerk tot stand wilde brengen. Hier ging het immers niet om inlichtingenwerk, doch om de bevordering van het verzet in het bezette gebied als onderdeel van de gehele oorlogvoering. Daaruit had moeten voortvloeien, dat men zo snel mogelijk was gekomen tot de oprichting van een met S.O.E. corresponderende Nederlandse dienst, gelijk die later ook heeft bestaan, teneinde de Nederlandse medezeggenschap in dit werk zo goed mogelijk tot haar recht te doen komen.

Toegegeven kan worden, dat men daarbij wel enige moeilijkheden zou hebben moeten overwinnen, aangezien er, zoals de heer *Laming* heeft medegedeeld, in de aanvang van Engelse zijde enig wantrouwen tegen de Nederlandse Regering had bestaan.

Onder leiding van de heer *Laming* heeft in Engeland een zender, de Flitspuit, gewerkt, die ten doel had „zwarte propaganda" naar Nederland uit te zenden. Het was een opmerkelijke prestatie, dat hij en zijn medewerkers in een tijd, waarin de berichten uit Nederland nog zo schaars doorkwamen, bereikt hebben, dat men in Nederland op grond van hetgeen uitgezonden werd, de indruk had, dat deze zender zich wel in Nederland moest bevinden.

De commissie meent uit de afgelegde verklaringen te kunnen afleiden, dat de reden van het aftreden van de heer *Laming* in September 1941 als hoofd van de Nederlandse sectie van S.O.E. niet in de eerste plaats heeft gelegen in het feit, dat hij Minister *Gerbrandy* inlichtingen heeft verschaft over de beloning, welke de heer *van 't Sant* na de oorlog 1914—1918 van de Engelsen zou hebben ontvangen. Volgens mededeling van de heer *Laming* is zijn ontslag waarschijnlijk een gevolg van moeilijkheden, welke met de Nederlandse autoriteiten zijn ontstaan naar aanleiding van de klachten van mr. *ter Haar,* die samen met een aantal Nederlandse adspirant-

S.O.E.-agenten niet tevreden was over de veiligheidsmaatregelen gedurende de opleiding van agenten. De heer *Laming* acht de klachten van mr. *ter Haar* c.s. juist. Hij kon hiervoor echter bij zijn superieuren niet voldoende gehoor vinden, waardoor het hem onmogelijk was aan de klachten van de adspirant-agenten tegemoet te komen. De heer *Laming* is als hoofd van de Nederlandse sectie van S.O.E. opgevolgd door de heer *Blizzard.*

Zoals uit de boven weergegeven verklaringen is gebleken, voldeed de voorbereiding van de uitzending der agenten, die door S.O.E. naar Nederland werden uitgezonden, niet aan alle eisen, welke daaraan gesteld mogen worden. Gebleken is, dat de klachten van mr *ter Haar* c.s. ten aanzien van het niet voldoende in acht nemen van de security gedurende de opleiding van de agenten, gerechtvaardigd waren. Ook is gebleken, dat de aan de agenten verstrekte valse persoonsbewijzen niet aan redelijke eisen voldeden, zodat men betrekkelijk gemakkelijk kon zien, dat ze nagemaakt waren. Verder werd aan de agenten zilvergeld medegegeven, toen dit in Nederland reeds buiten de circulatie was. Het is duidelijk, dat deze tekortkomingen het werken voor de agenten in bezet gebied moeilijk en gevaarlijk maakten. Wel dient bij een beoordeling hiervan in het oog te worden gehouden, dat S.O.E. een dienst was, die pas was opgericht en derhalve met grote moeilijkheden had te kampen, terwijl bovendien de berichtgeving uit Nederland in die tijd schaars was, zodat het voor S.O.E. niet gemakkelijk was een nauwkeurig beeld van de daar heersende toestand te krijgen.

Wat de opleiding zelf betreft, heeft de commissie de indruk, dat deze aan redelijke eisen voldeed.

Blijkens de door de heer *Schilp* overgelegde gegevens zijn, voordat op 26 Juni 1942 de eerste uitzending van agenten in samenwerking tussen S.O.E. en kolonel *de Bruyne* plaats vond, door S.O.E. zelfstandig, dus zonder medewerking van enige Nederlandse dienst, in opleiding genomen en deels ook uitgezonden, 21 Nederlandse agenten. Naar de commissie is gebleken, moet daaraan nog toegevoegd worden *Gerard Jan van Hemert,* hetgeen het totaal opvoert tot 22.

Hiervan zijn niet uitgezonden: *Gankema, van der Goot, de Koning* en *Wijnberg.*

Veertien van hen zijn uitgezonden en door de Duitsers gevangengenomen. Hun namen zijn: *Andringa, Baatsen, Buizer, de Haas, van Hemert, Jordaan, Kloos, Lauwers, Parlevliet, Ras, van Rietschoten, Sebes, van Steen* en *Taconis.* Zij zijn allen, met uitzondering van *Lauwers,* in Duitse gevangenschap omgekomen.

Van de vier overigen kan het volgende worden vermeld. *Homburg* en *Sporre* hebben, na aldaar gedropt te zijn, Nederland weer weten te verlaten. *Sporre* is evenwel op de terugtocht op zee omgekomen. *Dessing* is, na in Nederland geweest te zijn, tenslotte in September 1943 in Engeland teruggekeerd. *Molenaar* heeft bij zijn parachutering het leven verloren.

Voor het aftreden van de heer *Laming* zijn de heren *Homburg* en *Sporre* als S.O.E.-agenten naar Nederland gezonden. De uitzending van deze agenten is derhalve, daar nog geen corresponderende Nederlandse dienst bestond, geheel voor verantwoordelijkheid van de Engelse dienst uitgevoerd. De taak van de heren *Homburg* en *Sporre* was: zich te oriënteren in Nederland en aldaar de nodige steunpunten te zoeken, opdat S.O.E. zo snel mogelijk met een aantal agenten in Nederland zou kunnen gaan werken. De heer *Homburg* is echter gevangengenomen, doch spoedig daarna uit de gevangenis te Scheveningen ontsnapt en naar Engeland teruggekeerd. De heer *Sporre* heeft met de S.I.S.-agent *Schrage* bij een mislukte poging om per boot naar Engeland uit te wijken, de dood gevonden. Het wantrouwen, dat blijkbaar bij de heer *Sporre,* op grond van diens verhaal over zijn ontsnapping, is ontstaan tegen de heer *Homburg,* heeft, gezien de inlichtingen van de heren *Laming* en *Jansen,* geen grond. Na zijn terugkeer in Engeland heeft de heer *Homburg* zich opnieuw in dienst gesteld van de geallieerde oorlogvoering; hij is als vlieger in de loop van de oorlog gesneuveld.

Vervolgens werden door S.O.E. in de nacht van 6 op 7 November 1941 de heren *Taconis* en *Lauwers* in Nederland geparachuteerd. De heer *Taconis* had tot taak sabotage-organisaties in Nederland op te bouwen, terwijl de heer *Lauwers* als zijn marconist zou fungeren. De laatste had tevens tot opdracht in Nederland een inlichtingendienst ten behoeve van de Flitspuit te organiseren. De heer *Lauwers* werd op 6 Maart 1942 gearresteerd, terwijl 3 dagen later de heer *Taconis* werd gevangen genomen. De commissie gaat hierop thans niet verder in. Zij zal dit in Boek V uitvoerig doen.

Inmiddels was in Februari 1942 de heer *Dessing* voor S.O.E. naar Nederland gezonden. Deze heeft zich bij de dames *Lelie* gelegitimeerd met een foto, waarop het dochtertje van de heer *Sluyser* stond

afgebeeld. De heer *Dessing* heeft in Nederland vele moeilijkheden ondervonden, daar de marconist, die hem nagezonden werd, bij de parachutering was omgekomen. Een poging van *Schreieder* om hem te arresteren door middel van de S.O.E.-agent *Andringa,* die inmiddels gevangen was genomen, is, dank zij het optreden van laatstgenoemde, verijdeld. Het werken in het bezet gebied moet voor de heer *Dessing* ook moeilijk zijn geweest, daar hij, gezien zijn langdurig verblijf in Zuid-Afrika, geen zuiver Nederlands sprak. De commissie heeft zich afgevraagd, hoe het mogelijk is geweest, dat de Engelse dienst hem desondanks in Nederland heeft geparachuteerd.

De heer *Dessing* heeft contact gehad o.a. met de heer *Vorrink* en is na overleg met deze, toen het bleek, dat hij geen verbinding met zijn dienst kon krijgen, in September 1942 met een aantal microfoto's naar België gegaan om zo te trachten Engeland te bereiken. Omstreeks Kerstmis 1942 heeft de heer *Dessing* getracht van België uit een codebericht langs Belgische kanalen naar Engeland te zenden. Dit bericht is blijkbaar eerst veel later bij de Nederlandse sectie van S.O.E. aangekomen. Vervolgens heeft de heer *Dessing* in Mei 1943 vanuit Zwitserland de inhoud van de microfoto's, die hij van de heer *Vorrink* had ontvangen, over laten seinen naar Engeland, waar hij zelf na vele moeilijkheden in September 1943 terugkwam.

De andere agenten, die volgens de boven weergegeven verklaringen voor S.O.E. in Nederland hebben gewerkt en reeds voordat de heer *Jambroes* in de nacht van 26 op 27 Juni 1942 werd geparachuteerd, zijn gearresteerd, zullen in Boek V ter sprake komen bij de behandeling van het England-Spiel. De commissie heeft echter gemeend in dit hoofdstuk een voorlopig overzicht te moeten geven van de agenten, die onder de uitsluitende verantwoordelijkheid van de Engelse dienst S.O.E. naar Nederland zijn gezonden. S.O.E. toch had in die tijd geen contact met enige Nederlandse dienst.

Op 26 Januari 1942 hebben echter de heren *Keswick* en *Blizzard* contact gezocht met het hoofd van het B.V.T., de heer *de Bruyne.* Zij zeiden hem, dat S.O.E. agenten naar Nederland had uitgezonden met het doel daar sabotage te plegen. Eerst veel later zijn aan de dienst van de heer *de Bruyne* aan de hand van administratieve gegevens de namen van 21 Nederlanders bekend geworden, die daarvoor bij S.O.E. in opleiding of werkzaam zijn geweest. Daarom moet dan de agent *van Hemert* nog toegevoegd worden. Van hen zijn er 18 naar Nederland uitgezonden. Naar aanleiding van de mededelingen van de heren *Keswick* en *Blizzard* is een aantal besprekingen gevoerd, die geleid hebben tot het besluit, dat kolonel *de Bruyne* als hoofd van B.V.T. in samenwerking met S.O.E. agenten voor het organiseren van het verzet naar Nederland zou zenden. Deze aangelegenheid wordt in het volgende hoofdstuk uitvoerig besproken. De eerste agent, die aldus in samenwerking tussen S.O.E. en B.V.T., welk bureau spoedig daarop werd omgezet in het bureau M.V.T. werd uitgezonden, was de heer *G. L. Jambroes,* die op 27 Juni 1942 met zijn marconist *J. Bukkens* in Nederland werd geparachuteerd en ontvangen zou worden door een receptie-comité, dat georganiseerd zou zijn door de reeds in Nederland opererende sabotage-agenten van S.O.E. Zoals uit de boven weergegeven verklaringen echter is gebleken, hadden de Duitsers inmiddels de bestaande S.O.E.-organisatie in Nederland opgerold en hadden zij zich meester gemaakt van de verbindingen, die deze agenten met Engeland hadden. Op deze wijze vielen dus de eerste agenten, die uitgezonden werden in samenwerking tussen S.O.E. en de heer *de Bruyne,* onmiddellijk in handen van de Duitsers. Dit was mogelijk, omdat sinds 12 Maart 1942 over de verbindingslijn van de heer *Lauwers* het England-Spiel was begonnen, terwijl in de daarop volgende maanden de Duitsers reeds een vijftal verbindingslijnen in handen hadden.

De commissie komt op al deze aangelegenheden in de volgende hoofdstukken en speciaal in boek V uitvoerig terug. Zij heeft echter gemeend in dit hoofdstuk in het kort te moeten aangeven, hoe de situatie was, voordat het B.V.T. overging tot samenwerking met S.O.E. Het is uit boven weergegeven verklaringen duidelijk gebleken, dat het England-Spiel in de nacht van 26 op 27 Juni 1942, toen de heer *Jambroes* werd geparachuteerd, reeds meer dan drie maanden aan de gang was. Eerst van laatstgenoemde datum af, heeft het bureau van kolonel *de Bruyne* te maken gehad met de uitzending van de S.O.E.-agenten. Hoe deze samenwerking is ontstaan, bespreekt de commissie in het volgende hoofdstuk, terwijl zij daarna het England-Spiel als een geheel in Boek V zal behandelen.

XIII. De bureaux Voorbereiding Terugkeer en Militaire Voorbereiding Terugkeer (B.V.T. en M.V.T.)

§ 1. *Het ontstaan van de samenwerking met S.O.E.*

In de loop van December 1941 kwam de kolonel der mariniers *M. R. de Bruyne,* die door de Nederlandse Regering uit Nederlandsch-Indië teruggeroepen was, te Londen aan. Omstreeks 20 December 1941 heeft hij de functie van hoofd van het Bureau Voorbereiding Terugkeer (B.V.T.) aanvaard.

30184 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft verklaard, dat dit bureau eigenlijk reeds bestond. Hij heeft dan ook de archieven hiervan overgenomen. Dit was een archief van oud-Minister *Dijxhoorn,* waarin een paar stukken zaten o.a. een ontwerp-instructie voor de a.s. opperbevelhebber bij de terugkeer in Nederland. Er was echter nog niets afgehandeld of afgewerkt, daar Minister *Dijxhoorn* op een gegeven moment aftrad, waarna er een hiaat ontstond. Het bureau moest dus door de heer

30174 e.v. *(de Bruyne)*

de Bruyne opnieuw opgericht worden. De taak, die hem werd opgedragen, was niet bepaald omschreven. Hij moest dit zelf maar uitzoeken. Na korte tijd begreep de heer *de Bruyne* echter, dat het ging om allerlei vraagstukken, die betrekking hadden op een mogelijke terugkeer naar Nederland.

47848 e.v. *(de Bruyne)*

Wat echter dit bureau moest omvatten, was aanvankelijk niet duidelijk. Na een paar maanden kwam hij tot de conclusie, dat 99 % van het werk op niet-militair gebied lag. Het werk had betrekking op allerlei vraagstukken van politieke, financiële, economische en scheepvaartkundige aard. Hij heeft dit toen bij Minister *Furstner* naar voren gebracht. Het gevolg van een en ander is geweest, dat in de loop van Mei 1942 het Departement voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk is opgericht, dat de voorbereiding van de terugkeer, voorzover deze niet op militair gebied lag, overnam. Omstreeks dezelfde tijd (1 Juli 1942) werd de naam van het bureau, aan het hoofd waarvan de heer *de Bruyne* stond, veranderd in bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer (M.V.T.) Dit bureau is blijven bestaan tot 1 Augustus 1944.

30175 e.v. *(de Bruyne)*

Ook ten tijde van het bestaan van het B.V.T. wierp de heer *de Bruyne* zich het eerst op het militaire gedeelte. Hem bleek toen o.a., dat de inlichtingendienst niet behoorlijk georganiseerd was, daar de inlichtingen bij diverse instanties terecht kwamen en niet werden bewerkt en verwerkt. Hij heeft toen een voorstel ingediend om deze zaak meer te centraliseren. Tengevolge hiervan is de heer *de Bruyne* op 1 Februari 1942 tijdelijk hoofd van de C.I.D. geworden, hoewel hij deze functie niet ambiëerde. Deze kwestie heeft de commissie uitvoerig behandeld in hoofdstuk IV van dit deel van haar verslag.

30209 e.v. *(de Bruyne)*

Volgens de heer *de Bruyne* ressorteerde het B.V.T. onder het Departement van Marine. Op 1 Juli 1942 werd hij met de officieren, die werkzaam waren op het B.V.T., gedetacheerd bij het Departement van Oorlog om werkzaam te worden gesteld bij het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer. Op dat ogenblik was de heer *van Boeyen* Minister van Oorlog a.i. Als reden, waarom het B.V.T. gereorganiseerd werd tot een bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer en de werkzaamheden overgebracht werden naar het Departement van Oorlog, geeft de heer *de Bruyne* op, dat naar zijn indruk Minister *Furstner* zoveel displezier van dat bureau heeft gehad, dat hij dacht: daar moet ik van af. Er zijn in de maand April van 1942 zoveel uitermate onaangename conflicten geweest, waarin de heer *Furstner* als Minister werd betrokken, dat hij, toen hij zich van dit bureau kon ontdoen, dit deed. Bovendien heeft, aldus de heer *de Bruyne,* Minister *Furstner* gezegd, dat het bureau onder Oorlog behoorde te ressorteren. Deze ernstige conflicten vonden hun oorsprong in de slechte verstandhouding tussen de heer *Rabagliatti* van de Engelse S.I.S. en de heer *de Bruyne* als tijdelijk hoofd van C.I.D. Als gevolg daarvan heeft de heer *de Bruyne* uit deze laatste functie ontslag gevraagd.

30192 e.v. *(de Bruyne)*

48399 e.v. *(Furstner)*

De heer *Furstner,* gevraagd naar de reden van de terugroeping van de heer *de Bruyne* uit Indië naar Londen, heeft verklaard, dat dit niet geschied is om hem hoofd van de C.I.D. te maken, doch om hem te laten fungeren als hoofd van het B.V.T. Het leiderschap van de

C.I.D., aldus de heer *Furstner,* speelde op het moment, waarop de heer *de Bruyne* uit Indië werd teruggeroepen, nog geen rol.

53702 e.v. *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* heeft medegedeeld, dat de heer *Furstner* kolonel *de Bruyne* heeft aanbevolen als hoofd van het B.V.T. Toen de heer *de Bruyne* de leiding van dit bureau op zich had genomen, is hij gestuit op het belang van de inlichtingendienst. Er is toen een soort personele unie gekomen, waarbij de heer *de Bruyne* hoofd werd van B.V.T. en C.I.D.

22615 *(Schilp)*
22656 e.v. *(Schilp)*

De heer *K. H. Schilp,* die op 17 Augustus 1942 in werkelijke dienst is gekomen bij het bureau M.V.T., heeft o.a. op grond van zijn kennis van de archieven van dit bureau aan de commissie een beeld gegeven van de organisatie van het B.V.T. en het bureau M.V.T. Toen hij op het bureau M.V.T. kwam, werd hij o.m. belast met het registreren van de militaire inlichtingen, die binnenkwamen. Op dit gebied van de samenwerking, eerst met de Engelse dienst S.I.S. en later met de Engelse dienst S.O.E., was de toenmalige kapitein *Lieftinck* de eerste man na kolonel *de Bruyne.* De officieren van de generale staf, die op het bureau M.V.T. werkzaam waren, hadden niets te maken met deze werkzaamheden. Dezen bemoeiden zich met strategische kwesties en andere zuiver militaire aangelegenheden. Wanneer er b.v. tengevolge van de samenwerking tussen kolonel *de Bruyne* en S.O.E. militaire problemen bekeken moesten worden, deden deze stafofficieren dit. Met het inlichtingenwerk van S.I.S. (met welke dienst men daartoe aanvankelijk samenwerkte) en met zaken, betrekking hebbende op S.O.E., hadden zij echter niets te maken. Op het gebied van het inwinnen van inlichtingen (tot ongeveer Mei 1942) en het werk, dat betrekking had op de verbindingen met het verzet in Nederland (het z.g. S.O.E.-werk), had speciaal de heer *Lieftinck* zijn taak.

Nadat de samenwerking tussen kolonel *de Bruyne* en colonel *Rabagliatti* in Mei 1942 was doodgelopen, bemoeide de heer *de Bruyne* zich in het algemeen niet meer met het actief verzamelen van inlichtingen. Er ontstond in de loop van de tijd bij het bureau M.V.T. een M.I.D. (militaire inlichtingendienst), die de inlichtingen, welke bij het bureau M.V.T. binnenkwamen, verzamelde en registreerde. Door de M.I.D. werden echter, in tegenstelling tot de inmiddels opgeheven C.I.D., geen inlichtingenagenten uitgezonden. Als hoofd van de M.I.D. trad op de heer *Lieftinck,* terwijl de heer *Schilp* zijn plaatsvervanger was. Daarnaast had de heer *Lieftinck* het dagelijkse contact met S.O.E. voor kolonel *de Bruyne.* Ook hierin werd de heer *Schilp* zo langzamerhand diens plaatsvervanger. De taak van de M.I.D. is nergens omschreven. De naam is in de wandeling ontstaan. Deze toestand, aldus de heer *Schilp,* is ontstaan in het najaar van 1942. Het werk van de C.I.D. werd toen overgenomen door het B.I., dat belast werd met het uitzenden van inlichtingenagenten en het inwinnen van inlichtingen. Het verwerken van deze inlichtingen, voorzover van belang voor het bureau M.V.T., werd door de M.I.D. gedaan.

30218 e.v. *(de Bruyne)*

Naar de heer *de Bruyne* verklaart, heeft de heer *Lieftinck* onder hem in Februari 1942 direct de leiding van de C.I.D. gekregen. Deze dienst was volkomen gescheiden van het B.V.T., hoewel de werkzaamheden wel eens in elkaar overliepen, zodat de heer *Lieftinck* ook dikwijls belast werd met het uitwerken van zaken, die onder het B.V.T. ressorteerden. De stafofficieren van dit bureau, aldus de heer *de Bruyne,* bemoeiden zich echter nimmer met de zaken van de inlichtingendienst. Zij kregen slechts de inlichtingen om hun voorbereidend werk te doen.

23585 e.v. *(Furstner)*

Over de reorganisatie van het B.V.T. tot M.V.T. en over het ressorteren van het laatste bureau onder het Departement van Oorlog heeft de heer *Furstner* medegedeeld, dat het in de rede lag, dat dit geschiedde, daar het Militair Gezag altijd behoort tot de landmacht; toen het M.V.T. zich in werkelijke zin met militaire aangelegenheden en herstel van het wettig gezag ging bemoeien, moest het weer onder het Departement van Oorlog gaan ressorteren. De reden hiervan was, aldus de heer *Furstner,* niet gelegen in de moeilijkheden, die er geweest waren tussen kolonel *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D. en colonel *Rabagliatti.* Na bedoelde reorganisatie heeft de heer *Furstner* niets meer met het bureau M.V.T. en de inlichtingendienst te Londen te maken gehad.

23606 *(Furstner)*

Een van de taken van het B.V.T. was, zoals uit een brief [1]) van kolonel *de Bruyne* aan de Minister van Marine dd. 19 Maart 1942 blijkt, het opnemen van het contact met en het leiding geven aan de geheime organisaties in Nederland. Hoewel dit, aldus de heer *de Bruyne* in deze brief, in eerste instantie aangelegenheden zijn van Regeringsbeleid, zijn zij ook van uitermate groot belang voor de directe oorlogvoering en voor de „voorbereiding terugkeer".

[1]) Bijlage 18.

Zoals in het vorige hoofdstuk reeds is vermeld, had de heer *de Bruyne* in Januari 1942 al contact gehad met de leiding van S.O.E., welker werkzaamheden op ditzelfde terrein lagen. De in de eerste helft van 1942 verder gevoerde besprekingen hebben tot resultaat gehad, dat te beginnen op 26 Juni 1942 de eerste twee agenten in samenwerking

met de dienst van kolonel *de Bruyne* en S.O.E. werden uitgezonden.

In dit deel van haar verslag zal de commissie zich in hoofdzaak bezig houden met de werkzaamheden van het B.V.T. en het bureau M.V.T., voorzover deze betrekking hebben op het contact, dat de heer *de Bruyne* als chef van deze bureaux heeft gehad met de Engelse dienst S.O.E. De specifiek militaire aangelegenheden in verband met de terugkeer naar Nederland, welke door deze bureaux behandeld zijn, zullen besproken worden in het deel van haar verslag, dat de commissie zal wijden aan het militaire beleid gedurende de jaren 1940 tot 1945.

30205 *(de Bruyne)*

De samenwerking tussen de heer *de Bruyne* en S.O.E. heeft geduurd tot 3 Maart 1944; op 15 Maart 1944 werd het B.B.O. opgericht, dat deze taak van het bureau M.V.T. overnam. De heer *de Bruyne* is nog tot Augustus 1944 hoofd van het bureau M.V.T. gebleven, dat met S.O.E. toen echter niets meer te maken had.

Het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer (M.V.T.) is ingesteld bij beschikking van de Minister van Oorlog a.i. van 6 Juli 1942. Als taak van het bureau wordt in deze beschikking o.m. vermeld: Het na verkregen goedkeuring der Regering voorbereiden en organiseren van een „binnenlands front" in het bezette moederland; het inwinnen en verzamelen van militaire en politieke inlichtingen betreffende het bezette moederland. [1])

[1]) Vgl. bijlage 5.

30196 *(de Bruyne)*

Volgens de heer *de Bruyne* is, nadat de C.I.D. onder de heren *Lovink* en *Warners* kwam, bij zijn dienst de M.I.D. ontstaan; deze afdeling van zijn dienst was niet gemachtigd zelf inlichtingenagenten naar Nederland te sturen. De militaire inlichtingen van de C.I.D. en later van het B.I. werden doorgegeven aan de M.I.D. Deze M.I.D.

30198 *(de Bruyne)*

is dus, volgens de heer *de Bruyne,* in het leven geroepen, nadat hij ontheven was van zijn functie als tijdelijk hoofd van de C.I.D.

Volgens de heer *Lieftinck* is een zuivere taak van de M.I.D. nimmer schriftelijk omlijnd geworden. Zij heeft zich als het ware gevormd uit een behoefte en heeft zich sedert Februari 1942 ontwikkeld.

50251 e.v. *(Lieftinck)*

Behalve de heer *de Bruyne* als chef, waren op het B.V.T. en het bureau M.V.T. voorzover daar werkzaamheden verricht werden, die in verband met het in dit deel van het verslag behandelde van belang zijn, werkzaam de heren *Lieftinck* en *Schilp.*

De heer *Lieftinck* is in Februari 1942 op het bureau gekomen, terwijl de heer *Schilp* op 17 Augustus 1942 in vaste dienst aldaar is te werk gesteld, nadat hij daarvóór reeds af en toe assistentie had verleend aan kolonel *de Bruyne.* De heer *Broekman* was adviseur van de heer *de Bruyne* in zaken, verband houdende met de ondergrondse beweging en met de O.D. Hij was, aldus de heer *Lieftinck,* in de beginmaanden de enige man, met wie kolonel *de Bruyne* op dit gebied contact had.

30323 *(de Bruyne)*

Ook volgens de mededeling van de heer *de Bruyne* is de heer *Broekman* aanvankelijk bij hem werkzaam geweest, doch daarna door hem ter beschikking gesteld van de heren *Lovink* en *Warners,* daar hij het archief van de C.I.D., dat bij de heer *de Bruyne* was, volkomen kende, hetgeen voor de heren *Lovink* en *Warners* gemakkelijk was.

21208 e.v. *(Broekman)*

De heer *Broekman* verklaart, dat hij eerst ingedeeld is bij de inlichtingendienst om advies te geven over de toestanden in bezet Nederland, in het bijzonder over de contacten en dergelijke. Nadat beslist was, dat zijn uitzending voor de C.I.D. definitief niet doorging, werd hij te werk gesteld op het bureau van kolonel *de Bruyne.* Dit zal ongeveer in Mei of Juni 1942 geweest zijn. Hij heeft daar kartotheekwerkzaamheden verricht, d.w.z. het maken van een overzicht van de gegevens, die in de verschillende rapporten uit Nederland van de illegale organisaties en contacten binnenkwamen. De personen, aldus de heer *Broekman,* die uit Nederland kwamen, werden na aankomst te Londen naar hun verschillende contacten gevraagd. Door deze mededelingen te vergelijken met de gegevens, die hij had, kon de heer *Broekman* diverse groepen reconstrueren. Daardoor wist men, welke contacten een bepaalde groep met andere groepen had.

50014 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp* heeft medegedeeld, dat kolonel *de Bruyne* zaken, betrekking hebbende op de M.I.D., voor het grootste gedeelte aan de heer *Lieftinck* en hem overliet, met dien verstande, dat het werk onder verantwoordelijkheid van kolonel *de Bruyne* geschiedde. De situatie was zodanig, dat òf de heer *Lieftinck* òf hij iedere dag naar kolonel *de Bruyne* ging om te rapporteren, wat er was. Kolonel *de Bruyne* werd zeker in alle belangrijke kwesties gekend en nam ook de beslissingen, hoewel hij zich met de details niet heeft bemoeid.

50230 e.v. *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft verklaard, dat de werkzaamheden van kolonel *de Bruyne,* welke op een ander gebied lagen dan die van het bureau M.V.T., naar zijn mening niet ten gevolge hadden, dat deze te weinig tijd kon besteden aan dit bureau. Hij gaf de grote lijnen aan, terwijl de dagelijkse details werden behandeld door een speciaal daar geplaatste stafofficier.

Ten aanzien van de werkzaamheden van het bureau M.V.T., die verband hielden met S.O.E., heeft de heer *Lieftinck* nooit het gevoel gehad, dat kolonel *de Bruyne* zich te weinig met deze zaken inliet en dat hij deze dingen te veel alleen moest doen. Kolonel *de Bruyne* heeft dan ook nimmer de indruk gevestigd, dat hij slecht op de hoogte was.

50538 e.v. *(de Bruyne)*

Behalve met de werkzaamheden als hoofd van het M.V.T. hield de heer *de Bruyne,* naar hij aan de commissie heeft verklaard, zich bezig met speciale opdrachten in verband met de mariniers. Hij had echter niet de feitelijke leiding van dit corps, hoewel hij dit herhaaldelijk heeft gevraagd. Bovendien is hij halverwege 1943 tevens inspecteur van de Nederlandse troepen geworden, hetgeen, aldus de heer *de Bruyne,* vrij veel tijd kostte, doch geen volledige dagtaak was. Hij heeft echter, naar zijn mening, voldoende tijd kunnen besteden aan het werk van het bureau M.V.T. Zaken betreffende de M.I.D. liet hij over aan de heren *Lieftinck* en *Schilp,* met dien verstande, dat zij voor elke belangrijke zaak bij hem kwamen. Hij heeft dan ook niet het gevoel gehad, dat hij daaraan niet voldoende tijd kon besteden.

75806 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft in die tijd niet de behoefte gevoeld deskundigen op code-technisch en radio-telegrafisch gebied tot zijn dienst te trekken, omdat er geen discussies waren over de technische bijzonderheden van die dingen. Daar kwam hij niet aan toe: dat was een gesloten bus. De heer *de Bruyne* heeft zich wel eens tegen dit standpunt verzet. Zodra het nodig was, zou de heer *de Bruyne* hebben gevraagd om een radio-expert van de Marine of iets dergelijks. Het gaat z.i. meer om het principe dan om de technische kant ervan.

Het reeds enige keren ter sprake gebrachte contact tussen kolonel *de Bruyne* en S.O.E. werd het eerst gelegd op 26 Januari 1942, zoals blijkt uit een brief van de heer *de Bruyne* [1]) van 4 Februari 1942, door tussenkomst van de Minister van Marine gericht aan de Voorzitter van de Ministeriële Commissie ter Voorbereiding Terugkeer naar Nederland.

[1]) Bijlage 17

In deze brief zet de heer *de Bruyne* uiteen, dat de Nederlandse machtsmiddelen in Engeland, die beschikbaar zijn voor de terugkeer naar Nederland, zeer gering in aantal en daardoor zwak zijn. De onontbeerlijke versterking van de Nederlandse gevechtskracht, aldus de heer *de Bruyne,* kan o.m. worden gevonden in een goed-werkende, uit patriottische elementen van de eerste orde bestaande geheime organisatie in Nederland. Uit deze brief blijkt, dat de heer *de Bruyne* aanvankelijk in zijn aanstaande functie van tijdelijk hoofd van de C.I.D. het contact met de geheime organisaties in Nederland wilde leggen en de ondergrondse beweging in Nederland grondiger wilde organiseren. Verder deelt hij mede, dat hij op 26 Januari 1942 bezoek heeft ontvangen van de Engelse majors *Keswick* en *Blizzard* (van S.O.E.). Zij hadden hem te kennen gegeven, dat zij reeds geruime tijd pogingen in het werk hadden gesteld om de beschikking te krijgen over Nederlanders, die bereid waren na een grondige opleiding over te steken naar Nederland om aldaar tot een organisatie te geraken, welke ten doel zou hebben alle mogelijke hulp te verlenen in de vorm van sabotage, passieve en actieve weerstand op het moment, dat van geallieerde zijde tot het offensief op het continent zou worden overgegaan.

De heer *de Bruyne* merkt in bedoelde brief op, dat deze officieren dus een organisatie wensten met nagenoeg gelijke doelstelling als die, welke hij aan een eigen organisatie (ordedienst of iets dergelijks) had toebedacht. Het bleek de heer *de Bruyne* echter in de loop van het gesprek, dat de Engelsen geen gebruik wensten te maken van de reeds in Nederland in vage vormen bestaande organisatie, omdat zij meenden, dat deze te amateuristisch van opzet en daardoor voor de Gestapo te doorzichtig was; bovendien wensten de Engelsen de door hen te stichten organisatie, die bestaan zou uit Nederlanders, geheel in eigen hand en te eigener beschikking te houden. De heer *de Bruyne* schrijft, dat hij hier tegenover heeft gesteld, dat naar zijn mening een dergelijke organisatie, bestaande uit Nederlanders, slechts dan van zeer grote waarde zou blijken te zijn, indien deze organisatie wist, dat zij van Engeland uit geleid werd door een bevoegd Nederlands gezag. Naar zijn mening, zou directe ondergeschiktheid aan Engelse leiding met uitschakeling van het Nederlandse wettige gezag niet worden aanvaard in Nederland of in elk geval de deelneming zeer belemmeren.

Hoewel de heer *de Bruyne* in zijn brief schrijft, dat hij het eens is met de opvatting van de Engelsen, dat de opzet van de ondergrondse organisatie in Nederland amateuristisch is, geeft hij als zijn mening, dat hij het toch mogelijk acht het Engelse plan als het ware op het Nederlandse te enten door gebruik te maken van het Engelse opleidingssysteem en de Engelse hulpmiddelen; daarna moeten er echter kleine kernen in de reeds bestaande Nederlandse beweging gevormd worden, waarbij als eerste voorwaarde moet gelden, dat

deze onder Nederlandse leiding staan. Het stichten van een aparte organisatie in het bezette gebied onder directe Engelse leiding acht de heer *de Bruyne* onjuist. Het zal de vraag zijn, of de leden van een zodanige organisatie altijd 100 % Nederlander zullen zijn. Daar staat echter tegenover, dat de groei van de echte Nederlandse organisatie(s) niet te stuiten is, omdat die een natuurlijke uiting is van de vrijheidszin van de krachtigste elementen uit het volk.

Wanneer er, aldus de heer *de Bruyne,* op deze wijze twee organisaties ontstaan, is het allerminst uitgesloten, dat de mannen van de ene organisatie op het beslissende ogenblik handelingen gaan verrichten, die de plannen van de andere geheel doorkruisen.

De heer *de Bruyne* deelt in deze brief nog mede, dat hij de heren *Keswick* en *Blizzard* niet van zijn zienswijze heeft kunnen overtuigen, daar zij onwrikbaar vast zaten aan de hun gegeven opdracht. Mocht, aldus de heer *de Bruyne,* de ministeriële commissie echter zijn standpunt delen, dan dienen de opdrachtgevers van de heren *Keswick* en *Blizzard* overtuigd te worden van de Nederlandse zienswijze in deze.

30334 *(de Bruyne)*

Ook in zijn verhoor heeft de heer *de Bruyne* medegedeeld, dat hem bij de eerste bespreking met de Engelsen bleek, dat dezen alleen mensen-materiaal wilden. Zij wensten hun organisatie op te zetten met volkomen uitschakeling van iedere Nederlandse instantie.

23292 e.v. *(Lieftinck)*

Volgens de heer *Lieftinck* hebben daarop in de loop van April 1942 opnieuw besprekingen plaats gevonden met officieren van S.O.E., waaruit tenslotte een bepaalde vorm van samenwerking is ontstaan.

22619 *(Schilp)*

De heer *Schilp* heeft verklaard, dat de daadwerkelijke samenwerking tussen S.O.E. en kolonel *de Bruyne,* naar uit de archieven bleek, eerst omstreeks Juni 1942 tot stand kwam. De eerste uitzending van agenten, die tengevolge van deze samenwerking werden uitgezonden, had, naar hij meent, plaats op 23 Juli 1942 [1]).

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat de eerste uitzending plaats vond in de nacht van 26 op 27 Juni 1942.

Een van de punten, die bij deze besprekingen naar voren kwamen, betrof de organisatie van de sabotage in Nederland. Behalve het contact met de verzetsorganisatie in Nederland bleken de Engelsen ook mensen te wensen voor het uitvoeren van sabotage.

30334 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft hieromtrent verklaard, dat er van Regeringszijde werd beslist, dat hij zich niet met sabotage zou bezighouden. Zijn dienst heeft zich dan ook alleen bemoeid met het opbouwen van een verzetsorganisatie, die pas in werking zou treden op het ogenblik, dat de geallieerde troepen Nederland zouden binnentrekken.

30350 e.v. *(de Bruyne)*

Wel kwam de heer *de Bruyne* op een gegeven ogenblik, nadat de samenwerking met S.O.E. geregeld was, te weten, dat door deze dienst reeds een aantal Nederlanders was uitgezonden. Hij wenste deze reeds uitgezonden agenten niet voor zijn rekening te nemen. Zij werkten evenwel door aan de opdrachten, die hun reeds gegeven waren. De agenten, die voor zijn dienst zijn uitgezonden,

30366 e.v. *(de Bruyne)*

hebben zich niet met sabotage bemoeid. De heer *de Bruyne* wijst er in dit verband op, dat de agent *van der Giessen* weliswaar oorspronkelijk aan zijn dienst verbonden was, doch later van de verzetsorganisatie is overgegaan naar de sabotage-organisatie. Hij bleef toen uitsluitend financieel bij zijn dienst in de boeken lopen. De overheveling

30342 *(de Bruyne)*
50387 e.v. *(de Bruyne)*

van *van der Giessen* naar de sabotage-organisatie is op diens eigen verzoek geschied, daar een andere agent, nl. *van Rietschoten,* reeds vroeger voor deze dienst was uitgezonden en hij gaarne met hem wilde samenwerken. Na overleg met de Minister van Oorlog is toen *van der Giessen* voor sabotage-werkzaamheden ter beschikking gesteld van S.O.E. Zijn dienst, aldus de heer *de Bruyne,* mocht echter niet aan de sabotage meedoen en mocht daarvoor geen mensen beschikbaar stellen. Dit was het standpunt van de Regering. Het motief daarvoor is hem onbekend, doch hij vermoedt, dat het verband hield met eventuele represailles op de burgerbevolking.

48361 *(Furstner)*

Oud-Minister *Furstner* heeft in dit verband medegedeeld, dat het in de periode, waarover het hier gaat, door hem de reinste waanzin werd geacht in Nederland een soort van vijfde colonne te willen maken en in het dicht bevolkte Nederland guerilla's te gaan organiseren.

53759 *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* heeft de mededeling van de heer *de Bruyne,* dat de Nederlandse Regering op het standpunt stond, dat zijn dienst niet moest meewerken aan het uitzenden van sabotage-agenten doch wel aan het voorbereiden van verzetsorganisaties, bevestigd.

51042 *(van Lidth de Jeude)*

Ook oud-Minister *van Lidth de Jeude* heeft aan de commissie verklaard, dat het juist is, dat het bureau M.V.T. zich niet heeft bezig gehouden met het uitzenden van sabotage-agenten. Het Regeringsstandpunt was, dat het doel van de dienst moest zijn het vragen van militaire inlichtingen en het opbouwen van een verzetsorganisatie.

49795 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp,* over deze aangelegenheid gehoord, heeft verklaard, dat kolonel *de Bruyne* zich altijd heeft gedistancieerd van alles, wat sabotage was; hij wilde slechts mensen uitzenden, die verzetsopdrach-

ten hadden. Het was mogelijk hiertussen een duidelijke scheidingslijn te maken. Het doel van de uitzending van agenten door kolonel *de Bruyne* was, dat zij bij een eventuele landing van de geallieerden dezen moesten steunen. Zij dienden dus in Nederland een organisatie op te bouwen, die dit zou kunnen doen.

Wel is het in later stadium voorgekomen, dat er eens een agent werd uitgezocht voor een bepaald soort sabotage; dit lag dan echter helemaal in de lijn van de actie, die op dat moment werd gevoerd. Zo kwam het, aldus de heer *Schilp,* b.v. voor, dat men naar aanleiding van de successen, die bij de Afrikaanse campagne waren bereikt bij het plegen van sabotage op Duitse afweermunitie, dit ook in Nederland probeerde, daar de luchtafweer in Nederland veel geallieerde vliegtuigen neerschoot. In een zodanig geval werd er b.v. één agent uitgezonden, die zich van een of twee medewerkers moest voorzien om deze speciale opdracht uit te voeren. In de opdrachten, die de heer *Schilp* heeft gezien, heeft hij nooit een bepaalde opdracht voor sabotage aangetroffen.

Hierin ligt, aldus de heer *Schilp,* het onderscheid tussen de agenten, die door S.O.E. zelfstandig vóór Juli 1942 zijn uitgezonden, en die, welke daarna in samenwerking met kolonel *de Bruyne* boven Nederland zijn geparachuteerd. Welke sabotage eerstgenoemde agenten moesten uitvoeren, is hem niet bekend. In de opdrachten van agenten, die in samenwerking met kolonel *de Bruyne* zijn uitgezonden, kwam nooit een sabotage-opdracht voor. Men kan evenwel, aldus de heer *Schilp,* een opdracht munitie van de luchtdoelartillerie minder geschikt te maken geen sabotage-opdracht noemen, daar dit een directe oorlogshandeling is; dergelijke opdrachten zijn er dan ook wel eens bij geweest. Er zijn echter maar heel weinig agenten geweest, die zodanige opdrachten hadden. Hij zou zelfs niet eens durven zeggen, of zodanige agenten wel zijn uitgezonden.

§ 2. *De aard van de samenwerking met S.O.E.*

Zoals uit het voorgaande is gebleken, heeft de heer *de Bruyne* in het eerste halfjaar van 1942 contact gekregen met de Engelse dienst S.O.E. Omstreeks Juni 1942 is als uitvloeisel van dit contact een nauwe samenwerking ontstaan tussen deze Engelse dienst en het bureau M.V.T. In deze samenwerking werden op 27 Juni 1942 de eerste twee agenten in Nederland geparachuteerd, nl. de heren *G. L. Jambroes* en *J. Bukkens.* De samenwerking tussen het bureau M.V.T. en S.O.E. is, zoals de heer *de Bruyne* verklaart, tot stand gekomen in totaal drie vergaderingen. Oorspronkelijk wenste S.O.E. slechts de beschikking over Nederlanders, die volkomen in de S.O.E.-sfeer zouden werken. De Nederlandse dienst zou deze agenten niet in eigen hand hebben. Hiermede kon de heer *de Bruyne* zich niet verenigen, daar dit, naar zijn mening, nooit een Nederlandse opzet kon zijn. Minister *Furstner* was het hier volkomen mee eens. Enige tijd later werd de heer *de Bruyne* wederom uitgenodigd voor een vergadering. In deze vergadering gaven de Engelsen iets toe, doch niet voldoende. Hij heeft toen bij de Minister-President en Minister *Furstner* daaromtrent rapport uitgebracht. Tenslotte is er voor de derde keer vergaderd met de Engelsen en in deze vergadering werd besloten de Nedelanders ook gezag toe te kennen. De heer *de Bruyne* kreeg het recht mee te praten in de organisatie en in de aanwending van agenten. Het enige, dat hij niet in handen kon krijgen, was de verbindingsdienst, d.w.z. de wijze, waarop geseind werd tussen Nederland en Engeland, en de transportdienst. Wel werd in deze vergaderingen, aldus de heer *de Bruyne,* duidelijk naar voren gebracht, dat de Engelsen, wanneer er iets aan de checks zou mankeren, dit onmiddellijk zouden vermelden. Over deze kwestie is uitgebreid gesproken. De telegrammen kreeg het bureau M.V.T. echter in paraphrase-vorm. De heer *de Bruyne* had niet de minste contrôle, of er iets mis was met een telegram. Hij vond dit buitengewoon onaangenaam, evenals zijn buitenlandse collega's, die ook gedecodeerde telegrammen ontvingen zonder identity checks. De Engelsen wilden echter in het begin niet van deze gedragslijn afwijken.

30457 e.v. *(de Bruyne)*

Ten aanzien van het feit, dat dit wel gebeurde bij de latere diensten B.I. en B.B.O., merkt de heer *de Bruyne* op, dat hij zich goed kan voorstellen, dat de Engelsen ten opzichte van het B.B.O. na de débâcle met het England-Spiel van zó groot zó klein waren geworden, terwijl na het grote conflict tussen colonel *Rabagliatti* en hem, de heer *Seymour,* die *Rabagliatti* was opgevolgd, een heel wat soepeler houding aannam tegenover de heer *Warners* dan de heer *Rabagliatti* tegenover hem had gedaan. Immers, aldus de heer *de Bruyne,* de Dutch Section van S.I.S. was in die tijd een volkomen afstervende dienst, die met hangende pootjes bij de Nederlandse dienst moest komen om mensenmateriaal te krijgen om weer te kunnen beginnen. Hij neemt aan, dat dit een van de redenen is geweest, waarom de Engelsen toen soepeler zijn geweest dan in het begin van 1942.

De heer *de Bruyne* deelt nog mede, dat het van het allergrootste belang was geweest, indien de heer *Broekman,* toen deze bij de oprichting van het B.I. in November 1942 van *Seymour* gedaan had gekregen, dat tegenover het B.I. een ander systeem zou worden gevolgd, hem daarvan op de hoogte had gesteld.

Bij brief van 27 December 1948 heeft de heer *de Bruyne* aan de commissie geschreven, dat de heer *Broekman* hem wèl op de hoogte heeft gehouden van de basis-voorwaarden, op grond waarvan hij met de Engelsen bereid was samen te werken. De heer *Broekman* heeft van deze basis-voorwaarden mededeling gedaan aan de heer *Warners* in een brief van 2 November 1942, welke als volgt luidt:

„Ofschoon de in deze bespreking voorgestelde oplossing der hangende vraagstukken mij niet als de meest gelukkige kan voorkomen, meen ik toch mijn medewerking niet te mogen weigeren, indien daardoor de belangen van de oorlogvoering zouden worden geschaad.

Uitgaande van de veronderstelling, dat mij t.z.t. een volledige instructie zal worden verstrekt, meen ik voorloopig de onderstaande punten in overweging te moeten geven als basis, waarop de bedoelde werkzaamheden zouden kunnen worden verricht.

1. De Engelsche tak van den Dienst, waarmede moet worden samengewerkt, verstrekt mij alle informaties Nederland betreffend.
2. Deze Dienst onderhoudt geen contacten met eenige andere Nederlandsche instantie of persoon, tenzij door mijn tusschenkomst.
3. Geen personen worden door dezen Dienst uitgezonden naar Nederland zonder mijn instemming en zonder dat ik mij ervan heb kunnen overtuigen, dat de opleiding „security" en „cover" van de bedoelde personen voldoende is verzorgd.
4. De bedoelde Engelse Dienst verstrekt alle inlichtingen betreffende de personen, die nu in Nederland voor hem werkzaam zijn en geeft ook hun berichten door.
5. Alle militaire gegevens, Nederland betreffende, worden door mij doorgegeven aan het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer.
6. De politieke en/of economische gegevens worden door mij doorgegeven aan den desbetreffenden Minister, zonder inschakeling van tusschen-instanties.
7. De meest nauwe samenwerking met het Bureau M.V.T. en den M.I.D. dient ten alle tijde te zijn verzekerd.
8. De Politie Buitendienst dient alle gewenschte inlichtingen en gegevens te verstrekken, inzonderheid met betrekking tot nieuw aangekomen Nederlanders.
9. Andere Nederlandsche instanties, die inlichtingen mochten wenschen van mijn tak van dienst, kunnen deze alleen verkrijgen door tusschenkomst van den Minister van Oorlog.
10. Bij de uitoefening van mijn taak ben ik uitsluitend verantwoordelijkheid verschuldigd aan den Minister van Oorlog. Opdrachten, die mij onuitvoerbaar schijnen of waaraan een te groot risico voor den betrokkene is verbonden, behoeven niet tot uitvoering te worden gebracht."

Hieruit bleek, aldus de heer *de Bruyne* in zijn brief van 27 December 1948 aan de commissie, dat er toen nog geen sprake van was, dat de Nederlandse dienst, welke met S.I.S. samenwerkte, contrôle zou hebben gehad over de Engelse berichtendienst.

49840 *(Schilp)*

Naar aanleiding van het standpunt, dat de Engelsen ten opzichte van de verbindingen en het transport innamen, heeft de heer *Schilp* verklaard, dat zij inderdaad op deze punten onvermurwbaar waren. De enige faciliteit, die de Nederlandse dienst op het gebied van het transport kreeg, was, dat de heer *Lieftinck* of hij de agenten, die naar het vliegveld weggingen, kon begeleiden. Op deze wijze kon er enige contrôle uitgeoefend worden, of alles, wat de agenten meekregen, in orde was. Dit vond echter eerst plaats in een veel latere periode.

23386 e.v. *(Lieftinck)*

Ook de heer *Lieftinck* heeft aan de commissie verklaard, dat, voorzover hij weet, de Engelsen als voorwaarde stelden, dat zij de contacten en de verbindingen in handen hielden. Hij geeft toe, dat het inderdaad een feit was, dat men in Nederlandse kringen in bepaalde gevallen omtrent de contacten dingen had kunnen weten, die voor de Engelsen van groot belang zouden zijn geweest, daar de Nederlanders meer over Nederlandse toestanden en personen wisten dan zij. Aan de andere kant moet echter, aldus de heer *Lieftinck,* gezegd worden, dat het, naarmate er meer mensen op de hoogte zijn van de contact-adressen, gevaarlijker wordt. Bovendien kon S.O.E. uit de Patriotic School van een Nederlander, die pas was overgekomen, een contact-adres krijgen, terwijl zij het apparaat hadden om dit adres te controleren. Dit had de dienst van kolonel *de Bruyne* over het

algemeen niet, daar zijn kleine bureau, gevestigd in een vreemd land, als regel buiten deze zaken werd gehouden en hoogstens zover kon gaan, dat het diezelfde man om contact-adressen vroeg, hetgeen echter, aldus de heer *Lieftinck,* niet tot de taak van dit bureau behoorde. Wel heeft hij op een gegeven moment tegenover major *Blizzard* scherp gesteld, dat de Nederlandse dienst niet beschikte over codes en contacten. Hij geeft in dit verband toe, dat Nederlandse hulp van belang kon zijn, doch het lijkt hem te ver te gaan om te beweren, dat de Nederlanders meer zouden weten over de contacten dan de Engelsen. Het controleren van de contacten en dergelijke in het bezette gebied was een zaak, die buiten de Nederlandse dienst om ging. De Engelsen hadden daarvoor een heel apparaat, hetwelk de Nederlanders niet hadden. Het enige, dat de Nederlandse dienst had kunnen doen, was bij de Politie Buitendienst informeren, of deze iets wist over een bepaald contact-adres in het bezette gebied.

30474 e.v. *(de Bruyne)*

Ten aanzien van de checks heeft de heer *de Bruyne* nog medegedeeld, dat hij nooit telegrammen heeft ontvangen, waarop aangegeven stond: „checks omitted" of dergelijke aantekeningen, terwijl hij ook niet bekend was met de z.g. test questions, waarbij aan een agent een bepaalde vraag werd gesteld, waarop deze een afgesproken antwoord moest geven. Hij heeft echter herhaaldelijk vragen gesteld omtrent het geven van checks door de agenten. Hij heeft dan ook ten aanzien van de checks voldoende kracht bijgezet om te betogen, dat hij daarover geen enkele contrôle had. Hij kende in zijn periode slechts in zijn algemeenheid de betekenis van het woord „check", terwijl het verschil tussen termen als „security check" en „identity check" hem onbekend was. De details van deze dingen werden aan de Nederlandse dienst niet bekend gemaakt.

30475 *(de Bruyne)*
30540 *(de Bruyne)*

50556 e.v. *(de Bruyne)*

50146 e.v. *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft verklaard, dat hij alleen de benaming „identity check" kende, welke ook wel „security check" werd genoemd. Bovendien had men, aldus de heer *Lieftinck,* ook true, bluff en cross checks; deze hadden allemaal betrekking op de telegrammen. Hij heeft later wel eens zo'n telegram bij S.O.E. gezien. Hier stond dan opgekrabbeld: „true check", „bluff check" of „cross check". Hij wist daar echter indertijd weinig van, daar alles wat betrekking had op de verbindingen en de code in Engelse sfeer lag in overeenstemming met de vastgestelde regeling.

23419 e.v. *(Lieftinck)*

Naar aanleiding van de contrôle op de door de Engelsen ontvangen telegrammen heeft de heer *Lieftinck* nog medegedeeld, dat het voor hem onmogelijk was na te gaan, of er iets verkeerd was met de telegrammen. Hij moest wel vertrouwen op de contrôle van de Engelsen, terwijl hij bepaaldelijk niet de indruk kreeg, dat het daar een laat-maar-waaien-systeem was. Hij wist indertijd practisch niets van het code-systeem. Wel wist hij, dat er bepaalde methoden waren om te controleren of een agent in veiligheid was, o.a. door de identity check. Ook wist hij, dat men, wanneer er veel over en weer was geseind, kon horen, of er een andere marconist aan de sleutel zat. Hij wist van de Engelsen, dat men een apparaat zou construeren of geconstrueerd had, waarmede men kon controleren, of de agent al dan niet in vrijheid was. In geval van twijfel kon men dan het handschrift van de agent vergelijken met een daarvan opgenomen plaat. Hij meent echter, dat deze methode eerst in 1943 ontstond.

22808 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp* heeft ten aanzien van de checks verklaard, dat een telegram bepaalde kenmerken droeg, doch dat hij niet wist, hoe de Engelse techniek in deze was. Immers het gedeelte van de opdracht, dat het bureau M.V.T. te zien kreeg, bevatte niet de code. Hij was er echter in het algemeen wel mee bekend, dat er bepaalde manieren waren om een telegrafist te controleren. Dit kon gebeuren, doordat de agent bepaalde fouten in zijn code maakte of een bepaalde afspraak nakwam. Bovendien kan men onder bepaalde omstandigheden het handschrift van de marconist controleren. Dit kwam echter bij de telegrammen, die het bureau M.V.T. kreeg, nooit tot uiting. Wel is door dit bureau wel eens bij de Engelse dienst de vraag naar voren gebracht, of de telegrammen wel in orde waren. Hierop werd, aldus de heer *Schilp,* van Engelse zijde altijd de verzekering gegeven, dat deze in orde waren.

Dat in een brief van 27 Februari 1942 van colonel *Rabagliatti* aan kolonel *de Bruyne* gesproken wordt over security checks, beschouwt de heer *Schilp* als een slip van colonel *Rabagliatti.* Deze had dit, bezien van uit het Engelse security-standpunt, nooit mogen verklaren.

Naar aanleiding van het vraagstuk van het transport en de verbindingen heeft de heer *de Bruyne* op 2 November 1948 aan de commissie een brief geschreven. [1]) Hij maakt hierin melding van een schrijven d.d. 5 Februari 1942, dat indertijd is uitgegaan van het B.V.T. en dat op deze aangelegenheden betrekking heeft. Het is, aldus de heer *de Bruyne,* o.m. in dit schrijven, dat hij duidelijk kenbaar heeft gemaakt, dat men van Engelse zijde onwrikbaar op het standpunt bleef staan van de onaantastbaarheid van de betrokken

[1]) Bijlage 28.

(geheel in Engelse handen zijnde) verbindings- en transportdienst, conform het standpunt, dat de Britten tegenover alle Europees georiënteerde landen innamen, die bij dezelfde tak van dienst waren betrokken. Dit blijkt ook, zo schrijft de heer *de Bruyne* in zijn brief van 2 November 1948, uit een lezing [1]) door major general Sir *Colin Gubbins* op 28 Januari 1948 te Londen gehouden. Deze voordracht bevatte, in oppervlakkig gehouden zin, de werkwijze etc. van S.O.E. Ondanks deze oppervlakkigheid, aldus de heer *de Bruyne,* zegt major general *Gubbins* daarin, dat om dwingende redenen van operationele veiligheid de contrôle op het zendverkeer en op de training en de uitzending in handen van S.O.E. bleef. Het door de heer *de Bruyne* bedoelde schrijven is volgens hem echter niet aanwezig in het Marinearchief, doch bevindt zich waarschijnlijk nog in de Londense archieven van het Departement van Oorlog, die nog niet geordend zijn. [2]) Hoewel de heer *de Bruyne* dit schrijven derhalve niet kan overleggen, wijst hij er op, dat hij zich in dezelfde zin heeft uitgelaten in zijn brief [3]) van 19 Maart 1942 aan de Minister van Marine, in welke brief hij o.a. mededeelt, dat hij niet in staat was door te dringen tot de „verbindingsdienst" en daarom verzoekt dit op hoger „level" aan te pakken. Het betrof hier de verbindingsdienst van *Rabagliatti,* doch daarbij lag de zaak precies als bij S.O.E., althans in dat tijdsbestek. Hoewel de Minister van Marine hierbij met potlood aangetekend heeft, dat de mogelijkheden nader moesten worden onderzocht, moest de heer *de Bruyne* reeds kort daarop rapporteren, dat de Nederlanders niet over de middelen beschikten om een eigen verbindingsdienst op touw te zetten.

[1]) Bijlage 27.

[2]) De commissie tekent hierbij aan, dat dit schrijven blijkbaar hetzelfde is als dat, hetwelk is opgenomen in bijlage 17.

[3]) Bijlage 18.

50431 e.v. *(de Bruyne)*

Over de opdrachten aan de agenten, die naar Nederland werden uitgezonden, heeft de heer *de Bruyne* aan de commissie verklaard, dat de algemene opdrachten in overleg tussen de Engelse en de Nederlandse dienst tot stand kwamen. Dat had betrekking op de verzetsorganistaies, waarbij op de man af werd bepaald, welke agent bepaalde hoofdfuncties en welke bepaalde nevenfuncties zou hebben. De agenten kregen deze opdrachten niet schriftelijk mee, doch moesten ze uit het hoofd leren. De heer *de Bruyne* neemt aan, dat bij de Nederlandse dienst de opdrachten alleen in haar algemeenheid bekend waren, terwijl de contact-adressen, de wachtwoorden en al dat soort dingen geheel in de Engelse sfeer bleven.

23374 e.v. *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck,* hierover door de commissie gehoord, heeft verklaard, dat, voordat de agent in opleiding kwam, de vraag aan de orde gesteld werd, welke opdracht hij later zou krijgen. De agenten werden in verband hiermede gesplitst in radio-telegrafisten, organisatoren of instructeurs. De concrete opdracht werd helemaal op het bureau van S.O.E. vastgesteld. Deze opdracht werd vastgehouden tot een dag of twee voor het tijdstip, waarop de agent zou weggaan, dus ongeveer tot op het ogenblik, waarop de man zelf de opdracht in haar geheel ter bestudering kreeg. Op dat ogenblik werd de opdracht bij kolonel *de Bruyne* gebracht via de heer *Lieftinck.*

Ten aanzien van een belangrijke opdracht, zoals die van de eerste agent, die in samenwerking met S.O.E. werd uitgezonden, werd vooraf overleg gepleegd. Tevens gebeurde dit met opdrachten van agenten, die een speciale taak hadden, waarvoor men b.v. Nederlandse hulp nodig had. De situatie was dus zo, aldus de heer *Lieftinck,* dat de Nederlanders medewetenschap en medezeggenschap hadden ten aanzien van de strategische opzet van het gehele plan-Holland, waarvoor de agenten van M.V.T. werden uitgezonden. De verdere opdrachten van de agenten waren in wezen — op een enkele uitzondering na — zeer eenvoudige zaken. Het waren meestal technische opdrachten b.v. hoe zij in Nederland moesten komen. Daar zouden zij dan orders krijgen.

Bij een opdracht behoorde een aantal bijlagen. Ook deze kreeg de heer *Lieftinck* op bovenomschreven wijze in handen. De contacten, die de agent in Nederland had, stonden meestal in de bijlagen niet ingevuld. In het begin hebben de Engelsen aan de heer *Lieftinck* medegedeeld, dat dit in verband met de geheimhouding positief niet kon worden ingevuld. De contacten waren dan ook practisch uitsluitend door de Engelsen verzameld.

22786 e.v. *(Schilp)*

Over de opdrachten, die aan de agenten werden medegegeven, heeft de heer *Schilp* medegedeeld, dat het bureau M.V.T. hierin vrijwel geen enkele zeggenschap had. De opdrachten werden door de Engelsen samengesteld en door hen helemaal uitgewerkt. Over een detail werd misschien eens een enkele keer met de Nederlandse dienst overleg gepleegd, maar gewoonlijk kreeg deze een copie van de opdracht pas op de dag vóór het vertrek of op de dag van vertrek. De bijlagen, die bij de opdracht behoorden, kreeg de Nederlandse dienst, volgens de heer *Schilp,* echter niet. Deze bijlagen bevatten de contactpunten, de codes en al dergelijke kwesties. De order, waarvan de Nederlandse dienst kennis nam, bevatte slechts de zuivere verzetsopdracht van de agent.

50190 e.v. *(Lieftinck)*

Naar aanleiding hiervan heeft de heer *Lieftinck* nog verklaard, dat de agenten hun opdracht niet schriftelijk meekregen, doch dat zij deze uit het hoofd moesten leren. De algemene strekking van de opdracht was bij het bureau M.V.T. bekend. Dit gold echter, aldus de heer *Lieftinck,* wanneer men onderscheidt tussen de opdrachten en de bijlagen, niet voor de laatste, waarin de bijzonderheden, die bij de opdracht behoorden, werden neergelegd. Deze bijlagen zag de heer *Lieftinck* niet; hij kende slechts de algemene strekking van de opdracht. Over het algemeen werd de opdracht door de Engelsen opgesteld, waarna zij aan hem werd toegezonden met de vraag, of hij ermede accoord ging. Wanneer er bij een opdracht echter iets nieuws aan de orde was, werd dit in een onderlinge bespreking vastgesteld. De opdrachten, die niet pasten in het algemene kader, werden niet uitsluitend door de Engelsen opgesteld. Zo heeft de heer *Lieftinck,* naar hij mededeelt, de opdrachten van de agent *Jambroes* en van enige anderen grotendeels zelf uitgewerkt en aan de Engelsen gegeven, die de bijzonderheden er bij hebben geschreven.

30445 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft omtrent de recrutering der agenten medegedeeld, dat bij de onder leiding van de heer *Derksema* staande Nederlandse veiligheidsdienst Engelandvaarders binnenkwamen; bij deze dienst kreeg men een indruk, of dit mensen waren, die geschikt en bereid zouden zijn naar Nederland terug te keren. Ook werden mensen rechtstreeks uit de Patriotic School gerecruteerd. Dit laatste geschiedde door de Engelsen. De adspirant-agenten werden in zoverre getest door de Nederlanders, dat de heren *Lieftinck* en *Schilp* lange besprekingen met hen hielden. Wanneer zij tot een bepaalde conclusie waren gekomen, werden de gerecruteerden aan de Engelsen overgedragen, waarna dezen hen op hun manier testten.

23360 e.v. *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft verklaard, dat men aan de agenten kwam door aan hen, die uit Nederland kwamen en die somtijds bij een verhoor als het ware de indruk wekten, dat zij iets meer wilden doen of zelfs wilden terugkeren, te vragen, of zij bereid waren voor een geheime dienst te werken, hetgeen terugzending naar Nederland zou betekenen. Voorts, aldus de heer *Lieftinck,* kwam het voor, dat er mensen waren, die reeds in de Patriotic School mededeelden, dat zij desnoods wel wensten te worden gebruikt als spion of agent. Ook werden er agenten uit de Prinses Irene-brigade gerecruteerd, die zich aanboden, daar het afwachten hun ging vervelen. Er werd, aldus de heer *Lieftinck,* bij deze recrutering zoveel mogelijk geheimhouding betracht. Ook kwam het wel eens een enkele keer voor, dat er van de Engelsen de mededeling kwam, dat er een bepaalde man was, die hun zeer geschikt leek.

22773 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp* heeft verklaard, dat men zowel van Britse als van Nederlandse zijde adspirant-agenten opspoorde. Wanneer iemand echter als agent werd aangenomen, kwam hij steeds in Nederlandse dienst en kreeg hij meestal de rang van sergeant voor speciale diensten. De agenten kregen hiernaast geen Engelse rang, doch droegen tijdens hun opleiding wel Engelse uniform en Engelse onderscheidingstekenen.

30447 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft omtrent de opleiding van de agenten verklaard, dat zijn dienst hiermede niets had te maken. Wel zijn hij en zijn medewerkers er verschillende malen geweest om te zien, hoe de opleiding werkte. Dit was echter meer om een blijk van belangstelling te geven tegenover de agenten. De opleiding was geheel in handen van de Britten, terwijl de Nederlandse dienst geen medezeggenschap had.

23365 e.v. *(Lieftinck)*

Ook de heer *Lieftinck* heeft medegedeeld, dat de Nederlandse dienst met de opleiding eigenlijk niets had te maken. In het begin wist hij dan ook helemaal niet, waar de opleiding plaats vond. Hij kwam er later evenwel zo'n beetje achter, omdat hij verschillende van die opleidingsinstituten heeft bezocht. Op aandrang van de Nederlandse dienst kreeg men dan ook in de latere tijd gelegenheid contact met de agenten te onderhouden tijdens hun opleiding. In 1942 heeft hij echter in totaal maar twee opleidingsscholen bezocht. Later werd dit beter. Deze bezoeken namen evenwel nimmer de vorm aan van meepraten met de Britse leiding over de opleiding. Wel kon de heer *Lieftinck* op een gegeven ogenblik bepaalde critiek laten horen. Hij heeft de indruk gekregen, dat de opleiding degelijk was.

22780 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp* heeft aan de commissie verklaard, dat het bureau M.V.T. met de opleiding helemaal niets had te maken. De heer *Lieftinck* heeft er wel eens een bezoek gebracht, doch hij is nimmer op een opleidingsschool geweest. Er was van een regelmatig contact en een regelmatig overleg met de Britten geen sprake. De opleiding was een zuiver Britse operatieve aangelegenheid. Ook had de Nederlandse dienst er niets mee te maken, hoe de Britten tijdens de opleiding selecteerden. Als b.v. tijdens de opleiding bleek, dat een agent niet geschikt was, werd hij door de Britten voor een bepaalde tijd afgezonderd. Ook dit werd geheel door de Britten geregeld.

50159 e.v. *(Lieftinck)*

Ten aanzien van zijn Engelse tegenspelers heeft de heer *Lieftinck* verklaard, dat hij tot Maart 1943 te maken had met de heer *Blizzard* en daarna met de heer *Bingham*. Eerstgenoemde was minder geneigd tot samenwerking. Het was b.v. onbestaanbaar, dat de heer *Lieftinck* bij hem op het kantoor kwam, daar dit verboden was. Hij wist aanvankelijk niet eens, waar het kantoor van S.O.E. gevestigd was. Eerst in de loop van de tijd kwam hij hier achter. Toen de heer *Bingham* echter aan het hoofd van de Dutch Section van S.O.E. stond, kon hij daar gewoon binnenlopen. De heer *Lieftinck* meent, dat major *Bingham* in Maart 1944 is overgeplaatst.

51190 e.v. *(Lieftinck)*
22707 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp* heeft omtrent de Engelse tegenspelers medegedeeld, dat, wanneer kolonel *de Bruyne* bepaalde kwesties met S.O.E. besprak, dit gebeurde met de top van deze dienst. In dit verband noemt hij de namen van de heren *Gubbins, Mockler Ferryman* en *Brook*. Wanneer besprekingen op lager niveau plaats vonden, gebeurde dit met de heren *Blizzard* en *Bingham*.

Aanvankelijk was de heer *Blizzard* de chef van de Dutch section van S.O.E., doch na zijn weggaan in het voorjaar 1943 is hij opgevolgd door de heer *Bingham*. Met deze beide heren had de heer *Schilp* het meeste te maken.

Noch de heer *Lieftinck*, naar de heer *Schilp* meent, noch hij zelf wisten in de tijd van *Blizzard* zelfs de plaats, waar diens kantoor zich bevond. Het contact werd onderhouden, doordat òf de heer *Bingham* òf de heer *Blizzard* òf een van de andere officieren van S.O.E. op het bureau M.V.T. kwam, terwijl de Nederlandse dienst hen slechts kon bereiken door middel van een telefoonnummer op het War Office. Deze toestand is veranderd, toen major *Blizzard* in het voorjaar van 1943 is weggegaan. Er kwam toen een meer vriendschappelijke samenwerking, die minder stug was, voorzover men, aldus de heer *Schilp*, tenminste van een samenwerking kon spreken. In die tijd kwamen de heer *Lieftinck* en hij wel bij de Dutch Section van S.O.E.

Dat deze verhouding, nadat het B.B.O. was opgericht, heel anders was, vindt volgens de heer *Schilp* zijn grond hierin, dat de Engelsen na de door het England-Spiel veroorzaakte mislukking in tijdnood waren gekomen en bovendien geen contacten meer in Nederland hadden. De Nederlandse dienst kon toen zeggen, dat hij op grond van de omstandigheid, dat bepaalde dingen mis waren gegaan, op zekere punten eisen stelde. Dit is, volgens de heer *Schilp*, ook het hele geheim van het beter werken van het Bureau Inlichtingen. Immers, in het najaar van 1942 had de Engelse inlichtingendienst geen verbinding meer met Nederland en kreeg die dienst ook geen berichten. Toen dan ook de heer *Broekman* bij de oprichting van het B.I. met zijn Engelse tegenspeler, de heer *Seymour*, ging samenwerken, zei hij tot de heren *Lieftinck* en *Schilp:* wat er met *Seymour* is gebeurd weet ik niet, maar hij eet uit mijn hand.

De heer *Schilp* deelt omtrent de heer *Bingham* nog mede, dat hij hem een bekwaam officier acht, die geschikt was voor het S.O.E.-werk. Bovendien heeft hij op de heer *Schilp* altijd een betrouwbare indruk gemaakt. De heer *Schilp* heeft er nooit enige bewijzen voor gehad, dat de heer *Bingham* dingen zou doen, die voor een officier, belast met een dergelijke taak, niet door de beugel konden. Hij heeft de verhalen, die thans over hem in de krant de ronde doen, dan ook nooit in Engeland gehoord. Bij een reorganisatie van S.O.E. is, aldus de heer *Schilp*, de heer *Bingham* overgeplaatst. Daarna heeft het bureau M.V.T. nog samengewerkt met major *Dobson*, die onmiddellijk na *Bingham* chef van de Dutch Section van S.O.E. werd. De heer *Schilp* meent, dat de mislukking van zijn dienst de reden van het aftreden van de heer *Bingham* is geweest.

48371 e.v. *(Furstner)*

Over de positie, welke de Nederlandse dienst tegenover de Engelsen had, heeft de heer *Furstner* verklaard, dat hij reeds tijdens de samenwerking tussen de heren *de Bruyne* en *Rabagliatti* de moeilijkheid hierin heeft gezien, dat kolonel *de Bruyne* er ontevreden over was, dat de Engelsen hem niet voldoende medezeggenschap gaven in het bijzonder ten aanzien van de verbindingsdienst en de transportdienst, die de Engelsen in eigen hand wensten te houden.

De heer *Furstner* deelt aan de commissie als zijn mening mede, dat aan oud-Minister-President *Gerbrandy* gevraagd moet worden, of de Nederlandse Regering, aan welke de heer *de Bruyne* zijn grieven had medegedeeld, pogingen heeft gedaan om voor de heer *de Bruyne* de positie tegenover de Engelsen te verkrijgen, die hij gaarne wilde hebben. De heer *Furstner* heeft altijd begrepen, dat de moeilijkheid voor Minister *Gerbrandy* was, dat hij niet voldoende het Nederlandse standpunt door kon drukken bij de Engelse autoriteiten; dat was in dit geval waarschijnlijk lord *Selborne*. Het was, volgens de heer *Furstner*, in zijn tijd, dus vóór 1 Juli 1942 aldus, dat de heer *de Bruyne*, wanneer hij het nodig vond om belangrijke problemen aan de Nederlandse Regering voor te leggen, de besprekingen hierover veeleer voerde met de Minister-President dan met de Minister van

Marine. De heer *Furstner* staat op het standpunt, dat B.V.T. destijds wel ressorteerde onder de Minister van Marine, doch dat dat meer administratief was, terwijl de Minister-President de verantwoordelijke man was.

51062 e.v. *(van Lidth de Jeude)*

De heer *van Lidth de Jeude,* die na zijn optreden als Minister van Oorlog in September 1942 het bureau M.V.T. onder zich kreeg, heeft medegedeeld, dat hij over de positie van deze dienst tegenover S.O.E. met de Engelsen geen besprekingen heeft gevoerd. De heer *van Lidth de Jeude* meent, dat de heer *de Bruyne* bij de derde bespreking, die hij in 1942 met de Engelsen heeft gehad, tot overeenstemming kwam, behalve ten aanzien van het feit, dat de Engelsen de verbindings- en de transportdienst in eigen hand wilden houden. Hieraan was echter niets te doen.

De heer *van Lidth de Jeude* verklaart, dat hij op de hoogte was van het feit, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* met de codedienst en met de telegrammen niets had te maken. Hij heeft hierover echter gedurende de periode, toen hij Minister van Oorlog was, naar hij meent, geen ernstige klachten gehoord.

23665 *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy,* gehoord over de positie, welke de Nederlandse dienst tegenover de Engelse had, heeft aan de commissie als zijn mening gegeven, dat het volmaakt uitgesloten was, dat het bureau M.V.T. tegenover S.O.E. destijds een soortgelijke positie kon innemen als het B.B.O. later innam tegenover S.O.E. en het B.I. tegenover S.I.S. De Engelse dienst heeft in den beginne ook volstrekt niet gewerkt, zoals het behoorde. Een dergelijke zaak kan nu eenmaal niet snel zodanig worden geregeld, dat ze direct goed functionneert.

53752 e.v *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* heeft voorts verklaard, dat hij de commissie er niet over kan inlichten, hoe het mogelijk geweest is, dat het bureau M.V.T. tegenover zijn Engelse tegenspeler niet heeft kunnen bereiken wat de andere zojuist genoemde Nederlandse diensten wel hebben bereikt. Wel weet hij, dat reeds ten tijde van de heer *van 't Sant* de gedachte is besproken, dat de Nederlanders er langs lijnen van geleidelijk toe moesten komen om ook ten opzichte van de verbindings- en transportdienst de zaak in handen te hebben, zoals dat later ook bij het B.I. is gebeurd. In 1940 en 1941 lagen de stukken echter zo, dat dit moeilijk te bereiken was. In deze toestand heeft de heer *de Bruyne* de zaak overgenomen. Dan houdt echter, aldus de heer *Gerbrandy,* zijn kennis van de zaak op.

Als men de onbevredigende toestand van de verhouding tussen de heer *de Bruyne* en diens Engelse tegenspelers echter aan hem had gerapporteerd en er op gewezen had, dat de verhouding bij het B.I. anders was, dan had hij een weg gevonden om dat gedaan te krijgen. Daarvoor had de heer *Gerbrandy* echter de situatie moeten kennen. Het S.O.E.-werk van het bureau M.V.T. stond evenwel in vele opzichten buiten zijn sfeer, hoewel de heer *Gerbrandy* niet wil zeggen, dat hij er niets van weet. De heer *Gerbrandy* wijst er in dit verband op, dat door het contact tussen de heer *de Bruyne* en de heer *Broekman* aan eerstgenoemde toch reeds in het einde van 1942 duidelijk had moeten zijn, dat deze laatste met betrekking tot het B.I. een andere verhouding tot de Engelsen had. Ten aanzien van de

53756 *(Gerbrandy)*

telegrammen en de security checks merkt de heer *Gerbrandy* op, dat men deze zaak op twee manieren kan oplossen. Men kan zeggen tegen de Engelsen, dat, wanneer zij aan de Nederlandse dienst paraphrases geven, deze dienst aanneemt — tenzij hij gewaarschuwd wordt — dat de security check aanwezig is; in dit geval komt de verantwoordelijkheid te liggen bij de Engelse dienst. Men kan het ook anders doen, intensiever, wanneer de eigen dienst zegt: ik wil dat onder mijn contrôle hebben.

Over de problemen van de inlichtingendienst te Londen in de latere jaren, heeft de heer Gerbrandy nog verklaard, dat de zaken, welke betrekking hadden op de inlichtingendienst, nimmer in de Ministerraad werden behandeld; onderwerpen van die aard werden evenmin in de commissie voor Algemene Oorlogvoering behandeld. Dit gebeurde persoonlijk ministerieel ter afsnijding van misverstand. De problemen van de geheime dienst waren voor de persoonlijke verantwoordelijkheid van de betrokken Minister. Wel heeft de heer *Gerbrandy* als Minister-President gezegd, dat hij gelegenheid wenste te hebben zich te kunnen wenden tot de betrokken chef van de geheime dienst om gegevens te ontvangen. Dat bestond echter niet bij de dienst van kolonel *de Bruyne*: alleen bij het B.I.

§ 3. *Het plan-Holland*

Over het plan-Holland, voor de uitvoering waarvan als eerste agenten in samenwerking tussen S.O.E. en B.V.T. de heren *Jambroes* en *Bukkens* werden uitgezonden, heeft de heer *de Bruyne* verklaard, dat als basis hiervoor heeft gediend het rapport, dat de heer *Dogger* uit Nederland heeft meegebracht. Dit plan-Holland is met major general *Gubbins* van S.O.E. besproken en had betrekking op het

30320 e.v. *(de Bruyne)*

organiseren van de verzetsorganisatie in Nederland en het voorzien van deze organisatie van wapens. Volgens door de heer *Dogger* aan hem gedane mededelingen was deze organisatie kant en klaar en volkomen uitgewerkt. Men behoefde haar slechts wapens te geven. De heer *Dogger* kwam van een organisatie, welke zich *Oom Alexander* noemde. Dit plan-Holland was in drie phasen verdeeld, namelijk de phasen *a, b* en *c.*

30394 e.v. *(de Bruyne)*

Phase *a* werd uitgevoerd door de uitzending van *Jambroes,* aldus de heer *de Bruyne.* Phase *b* is niet meer aan de orde gekomen. Deze had betrekking op een veel grotere organisatie, die van wapens en middelen zou worden voorzien op het moment, dat de strijd volkomen aan de gang was. Onder phase *c* werd verstaan het opvoeren van het verzet van het gehele volk, niet zozeer gewapend verzet, doch in de vorm van sabotage, ongehoorzaamheid, het openzetten van bruggen en dergelijke dingen meer.

De commissie beschikt over een brief van 12 Mei 1943 van de heer *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog, waarin eerstgenoemde een uiteenzetting geeft van deze laatste phase, die betrekking heeft op het algemene verzet door het overgrote deel van het Nederlandse volk. Major general *Gubbins* stelde deze actie volgens de brief van kolonel *de Bruyne* aldus voor, dat in een bepaalde phase van de strijd in Europa verzetsdaden door de massa van de Nederlandse bevolking het doorstoten van de geallieerde legers aanzienlijk zouden helpen. Het tijdstip van dit algemene verzet zou worden bepaald door de geallieerde opperbevelhebber in overleg met de Nederlandse Regering. Het sein daartoe zou moeten worden gegeven in een officiële radio-uitzending door de Nederlandse Minister-President en zo mogelijk door de Koningin. Wanneer dit laatste gebeurd was, zouden in de eerste plaats groepen Nederlanders, die van tevoren waren geïnstrueerd, in actie komen. De taak van deze groepen zou zijn: het verspreiden van valse geruchten onder de bezettingstroepen; het vernielen c.q. verplaatsen van richtings- en wegwijzers; het afsnijden van telefoonverbindingen; het stelen van wapens; het onbruikbaar maken van motorvoertuigen; het overvallen van „despatch riders". Daarnaast zouden moeten optreden groepen Nederlanders, die op het ogenblik van de radio-oproep of zo spoedig mogelijk daarna de benodigde aanwijzingen zouden ontvangen van de Nederlanders, die in de reeds eerder genoemde georganiseerde groepen verzameld waren. De taak van deze tweede soort groepen zou zijn: het beletten, dat de terugtrekkende vijand vitale delen van machinerieën vernielt of meeneemt; het onmiddellijk neerleggen van al het werk voor de vijand, gepaard met „onder water gaan" om aan gevangenneming en deportatie te ontkomen; lijdelijk verzet en stille sabotage in de meest uitgebreide vorm.

30399 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft aan de commissie nog medegedeeld, dat hij in de tweede helft van 1942 is ontboden bij de chef staf van de Imperial Staff, die de Nederlanders tot spoed aanzette, daar men in het begin van 1943 een grote mogelijkheid zag van een overeenkomst met Duitsland, althans een terugtrekken van de troepen uit Nederland. Dit heeft aanleiding gegeven tot een geforceerd ten uitvoer leggen van phase *a* van het plan-Holland. De in verband hiermede gedropte agenten, die aanvankelijk na Juni 1942 met grote hiaten werden geparachuteerd, werden daarom in het najaar van 1942 snel achter elkaar in Nederland gedropt. Het droppen van agenten door S.O.E./M.V.T. ter uitvoering van het plan-Holland

30436 *(de Bruyne)*

heeft voortgang gevonden tot de 21ste Mei 1943, op welke datum de laatste agenten van het plan-Holland in Nederland zijn geparachuteerd. In Juni daaropvolgend kwam er een verminkt telegram binnen, dat uitermate verontrustend was en waaruit men kon opmaken, dat een aantal agenten, onder wie *Dourlein* en *Ubbink,* gearresteerd waren, terwijl men te Londen meende, dat deze agenten in vrijheid werkten. Dit telegram werd aangeboden op 23 Juni 1943.

30440 *(de Bruyne)*
30443 *(de Bruyne)*

Toen dit telegram hem op deze datum bereikte, heeft de heer *de Bruyne* de Engelsen pertinent verboden agenten van zijn dienst uit te zenden.

23297 *(Lieftinck)*

Met betrekking tot het plan-Holland heeft de heer *Lieftinck* verklaard dat dit plan de aanleiding is geweest tot een regelmatige samenwerking met S.O.E. Op de basis van het plan-Holland heeft de agent *Jambroes* zijn opdracht gekregen. Deze opdracht is in overleg tussen kolonel *de Bruyne* en S.O.E. opgesteld. De inhoud van de opdracht aan *Jambroes* ter uitvoering van het plan-Holland geeft de

23303 e.v. *(Lieftinck)*

heer *Lieftinck* als volgt weer: het eerste punt was het opnemen van contact met de O.D. en het aan de O.D. voorleggen van het gehele plan-Holland; het tweede punt hield in, dat aan de O.D. moest worden medegedeeld, dat het in de bedoeling lag en in het kader van het plan-Holland juist moest worden geacht, dat in 17 in dat plan aangegeven areas door leden van de O.D. een aparte organisatie of aparte groepen moesten worden gevormd; het derde punt van de opdracht hield in het inrichten van 3 of 4 aparte receptie-comité's,

waarbij als minimum eis werd gesteld, dat een receptie-comité in staat moest zijn om gelijktijdig te ontvangen een organisator, een instructeur en 6 containers van 100 kg per stuk, terwijl dit zo mogelijk na enige weken geregeld moest zijn. Nederland was, aldus de heer *Lieftinck,* in verband met het plan-Holland in de volgende gebieden onderverdeeld: Groningen, Drenthe, Noord-Overijssel, Zuid-Overijssel, Noord-Gelderland, Zuid-Gelderland, Noord-Limburg, Zuid-Limburg, Oost-Brabant, Centraal-Brabant, West-Brabant, Zeeland, Zuid-Holland, Utrecht, Noord-Holland, Texel en Friesland. Het totaal aantal deelnemers zou 1070 bedragen. De heer *Lieftinck* deelt nog mede, dat dit plan door kolonel *de Bruyne* zeer nadrukkelijk met de Regering is besproken. Kolonel *de Bruyne* heeft dit plan in het Engels ontvangen, heeft het vertaald, voor de Regering uitgewerkt en daarover beschouwingen laten geven door zijn stafofficieren. Hij heeft daarna aangaande het plan overleg met de Regering gepleegd. Het resultaat was, dat er op een gegeven moment is gezegd, dat men met dit plan in zee kon gaan. Het overleg met de Regering moet over de Minister van Marine hebben gelopen, onder wie deze zaak ressorteerde. Of het plan door kolonel *de Bruyne* rechtstreeks met de Minister-President is besproken, weet de heer *Lieftinck* niet, daar de heer *de Bruyne* onder Minister *Furstner* stond. Hij neemt echter aan, dat de Minister-President er wel bemoeienis mee zal hebben gehad.

[1]) Bijlage 29.

De commissie heeft de beschikking gekregen over de opdracht [1]) aan de heer *Jambroes.* Hieraan is toegevoegd de beschrijving van het plan-Holland, waarin o.m. wordt uiteengezet, dat bij een invasie in West-Europa een aantal kleine groepen van doortastende mannen in Nederland hun bijdrage kunnen leveren tot de overwinning. Hiertoe moeten deze groepen echter zorgvuldig worden georganiseerd, geïnstrueerd en van de nodige middelen voorzien. Hun aantal dient niet al te groot te zijn. De opzet van het plan is, dat weliswaar de richtlijnen van Londen uit gegeven worden, doch dat de grootst mogelijke speling wordt gelaten voor de noodzakelijke vrijheid van handelen, die de locale omstandigheden vereisen. Het plan heeft geen betrekking op de talrijke groepen, die ongetwijfeld op eigen gelegenheid zullen trachten de vijand te hinderen en verwarring te veroorzaken in het achterland door valse berichtgeving en dergelijke vijfde colonne-activiteit. Evenmin heeft het plan betrekking op directe gewapende hulpverlening aan de landingstroepen. Het doel van het plan is in het kort: speciaal geselecteerde groepen zo te organiseren, te instrueren en met hulpmiddelen uit te rusten, dat zij in staat zijn in de rug van de vijand een zo groot mogelijke desorganisatie te veroorzaken en bovendien het aanvoeren van versterkingen en reserves te voorkomen. Dit moet echter niet geschieden, vóórdat de tijd daartoe rijp is. Hiertoe dienen o.a. de verbindingen tussen Duitsland en Nederland en die tussen België en Nederland verbroken te worden. Deze verbreking moet minstens 72 uur duren. De aanvalsdoelen moeten achtereenvolgens zijn: spoorwegverbindingen, wegverbindingen, telefonische en telegrafische verbindingen, vliegvelden, benzinevoorraden enz. De hoogspanningsverbindingen mogen echter niet verbroken worden, tenzij hiertoe een speciale instructie wordt gegeven. Aan de 1070 mannen, die in het kader van het plan-Holland georganiseerd moeten worden, worden gemiddeld 14 kg aan wapenen en andere voorraden ter beschikking gesteld. Deze wapenen en voorraden zullen alle door de lucht per parachute bij receptie-comité's neergelaten worden. Ten aanzien van het plan-Holland dient de grootste geheimhouding in acht genomen te worden. Niemand, tenzij hij er actief bij betrokken is, mag van zijn bestaan weten en evenmin van de voorbereidingen, die gemaakt worden om het ten uitvoer te brengen. De mensen, die voor dit plan gerecruteerd worden, moeten tot het ogenblik, waarop zij nodig zijn, zeer behoedzaam te werk gaan. Deelnemen aan ander ondergronds werk is hun ten strengste verboden. Anderen dan deze 1070 man moeten gebruikt worden voor de ontvangst, het transport en de bewaring van de voorraden. Er wordt in het plan de nadruk op gelegd, dat er geen enkele waarschuwing, op welke wijze dan ook, van tevoren kan worden gegeven, dat de tijd nadert, waarop de actie vereist is. De wijze, waarop order zal worden gegeven om tot actie over te gaan, zal te zijner tijd medegedeeld worden.

[1]) Bijlage 30.

De commissie is in het bezit gekomen van een stuk [1]), d.d. 27 April 1942, van de hand van kolonel *de Bruyne,* houdende beschouwingen over het plan-Holland. De heer *de Bruyne* deelt hierin mede, dat brigadier *Gubbins,* die tot taak had de guerilla-troepen (vijfde colonne) in de bezette landen te organiseren, hem op 25 April 1942 het plan-Holland had voorgelegd. Brigadier *Gubbins* had daarbij medegedeeld, dat dit plan verband hield met een mogelijke zeer grote invasie op het vasteland en dat hij het op prijs zou stellen de mening van kolonel *de Bruyne* te vernemen over de uitvoerbaarheid en de

details. Tevens had brigadier *Gubbins* hierbij medegedeeld, dat zijn Minister op één van de volgende dagen de Nederlandse Minister-President uitgebreid zou inlichten over bestaande plannen. Deze situatie, aldus de heer *de Bruyne* in zijn brief, dwingt om thans over te gaan tot directe en krachtige maatregelen.

De heer *de Bruyne* schrijft, dat er verschillende mannen uit Nederland zijn overgekomen met opdrachten om het contact met de geheime organisaties aldaar tot stand te brengen of te bevorderen. Deze pogingen zijn echter mislukt door de weifelende houding van de Regering of misschien nog meer door het gemis van een krachtige (zo mogelijk éénhoofdige) leiding.

De heer *de Bruyne* wijst er op, dat men niet voldoende het oog gericht hield op de daadwerkelijke oorlogsactie, daar men steeds plannen, liggende op het gebied van interne politieke aard, overwoog voor een verstandig Regeringsbeleid na de terugkeer in Nederland. Hij schrijft, dat, toen in een bepaald geval een poging werd aangewend om door het uitzenden van een verbindingsman naar Nederland het onmisbare contact tot stand te brengen (onmisbaar ook voor militaire doeleinden), dit om onbegrijpelijke redenen werd onmogelijk gemaakt (zending-*Broekman* in Januari en April 1942), dan wel vervangen door andere pogingen buiten de bevoegde bestaande officiële instantie om. Er bestaat een vage ministeriële commissie tot voorbereiding terugkeer. Het is, aldus de heer *de Bruyne,* mogelijk deze commissie te beschouwen als een soort „War Cabinet", doch het is aan de practische resultaten niet te merken. Hij vraagt zich af, of van de ministeriële commissie thans een krachtige beslissing te verwachten is. Het plan-Holland immers impliceert, dat een (klein) gedeelte van het Nederlandse volk wordt ingezet, en vermoedelijk wordt opgeofferd tot het verlenen van die Nederlandse steun, welke de geallieerde oorlogsleiding bij haar grootse invasiepoging noodzakelijk acht. Er bestaat z.i. geen orgaan, dat belast is met de directe oorlogsleiding, een orgaan, dat bevoegd is de hier gevergde grote verantwoordelijkheid te aanvaarden en dienovereenkomstig positieve directieven en orders te geven.

Wanneer, aldus vervolgt de heer *de Bruyne* zijn beschouwing, deze zienswijze wordt aanvaard, dient

a) een War-Cabinet te worden gevormd met vèrstrekkende bevoegdheden;

b) dit Kabinet te beslissen of de steun, welke wordt gevraagd, wel of niet wordt verleend onder zijn verantwoordelijkheid;

c) bij bevestigende beantwoording van de vraag onder *b)* de kapitein *Broekman* uitgezonden te worden met een opdracht, welke in zoverre van de reeds vastgestelde afwijkt, dat het informatieve karakter vrijwel geheel verdwijnt en wordt vervangen en aangevuld door positieve directieven.

De heer *de Bruyne* betoogt verder, dat kapitein *Broekman,* hoewel er te zijnen aanzien enige moeilijkheden bestaan, de aangewezen man is, daar hij, hoewel andere officieren wellicht over meer militaire kennis beschikken, geheel op de hoogte is van de geheime organisatie in Nederland. Op grond hiervan zal hij direct contact hebben met de civiele en militaire leiders dier organisatie; hij kent de vertrouwde contact-adressen e.d. Op grond van de moeilijkheden met de heer *Rabagliatti* over de uitzending van *Broekman* had brigadier *Gubbins* er bezwaren tegen om zelf *Broekman* uit te zenden, daar colonel *Rabagliatti* hem dit hoogst kwalijk zou nemen. Hij was bereid direct ieder ander over te brengen. Indien echter het „War Cabinet" zijn mening onderschrijft, dat *Broekman* de aangewezen man is, dan moet er, aldus de heer *de Bruyne,* een oplossing gevonden kunnen worden, dat zijn uitzending zo spoedig mogelijk geschiedt.

Voorts wijst de heer *de Bruyne* er op, dat het noodzakelijk is, dat er een staf wordt gevormd voor de bestudering en de beoordeling der Britse plannen.

Tenslotte geeft de heer *de Bruyne* als zijn mening ten aanzien van de verlangde guerrilla-strijd te kennen, dat:

bij een weigering onzerzijds de geallieerde oorlogsleiding zeker niet zal aarzelen op een andere wijze toch de door haar gewenste verstoring der over Nederland lopende verbindingen te bewerkstelligen;

een weigering van de zijde der Nederlandse Regering mogelijk aanleiding zou kunnen geven tot het postvatten van de mening, dat wij niet bereid zijn de vereiste offers te brengen;

de mogelijkheid zeker niet gering is, dat sommige elementen in Nederland spontaan tot nagenoeg dezelfde daden zouden overgaan, doch dan in de zuivere vorm van sabotage zonder leiding.

De commissie heeft voorts de beschikking gekregen over een beschouwing van kolonel *de Bruyne* over het plan-Holland, dd. 4 Mei 1942. Deze beschouwing [1]) is waarschijnlijk een stuk, dat aan

[1]) Bijlage 31.

brigadier *Gubbins* is overgelegd. In dit stuk worden enige bezwaren naar voren gebracht tegen de oorspronkelijke opzet van het plan-Holland. De heer *de Bruyne* wijst er o.m. op, welke ernstige gevolgen een guerilla in een dichtbevolkt land als Nederland kan hebben; deze moeten ernstig onder ogen worden gezien bij het vaststellen van het definitieve plan. Ook wijst de heer *de Bruyne* er in dit stuk op, dat contact met de militaire organisatie in Nederland over de uitvoering van het plan van groot belang kan zijn, in welk verband hij de uitzending van een Nederlands officier bepleit.

Tenslotte is op grond van de verschillende besprekingen het plan-Holland vastgesteld, in de vorm, waarin het is toegevoegd aan de opdracht van *Jambroes*.

De heer *G. L. Jambroes*, aan wie de uitvoering van het plan-Holland werd opgedragen, ontving de daarop betrekking hebbende opdracht op 12 Juni 1942. [1]) De inhoud van deze opdracht komt in grote trekken op het volgende neer. *Jambroes* (trainingsnaam *Jurgens*) zou met zijn marconist *J. Bukkens* (trainingsnaam *Boogaert*) gedropt worden op de eerste daarvoor gunstige gelegenheid van de nacht van 23 op 24 Juni af. Hij zou ontvangen worden door een receptie-comité. Van de leden van het receptie-comité zou hij aanwijzingen krijgen met het oog op zijn veiligheid en omtrent de plaatselijke bijzonderheden. Zij zouden hem alle gevraagde hulp verlenen, totdat hij verder door kon reizen. De heer *Jambroes* mocht echter aan de leden van het receptie-comité totaal niets van zijn plannen vertellen, terwijl zij evenmin op de hoogte mochten worden gesteld van zijn bestemming, nadat hij hen had verlaten. Hij zou voor hen *„Jansen"* zijn en zijn marconist *„Smit"*, terwijl zij zijn behouden aankomst aan Engeland zouden berichten. Aan *Jambroes* werd meegegeven een persoonsbewijs, een klein aantal levensmiddelenbonnen en f 5000 in contanten. *Jambroes* werd aangewezen als de leider van de missie. Zijn marconist zou tot taak hebben de radiografische verbinding tot stand te brengen en de berichten te coderen en te decoderen. Daarnaast kreeg *Jambroes* de beschikking over een code voor hem persoonlijk, zodat hij in staat zou zijn, berichten te zenden en te ontvangen, die alleen aan hem bekend waren. Hij diende alleen door middel van derden contact met zijn marconist te onderhouden. Het was wenselijk, dat zij van elkaar niet wisten, waar hun verblijfplaats was. Voordat hij Engeland zou verlaten zou hij contact-adressen krijgen.

Zijn opdracht moest in drie phasen uitgevoerd worden en wel als volgt:

In de allereerste plaats moest hij in contact treden met de leiders van de O.D. Aan hen moest hij meedelen, dat hij een opdracht had van de Nederlandse Regering en de Britse autoriteiten. Hij diende hen op de hoogte te brengen van de inhoud van het plan-Holland, waartoe hij voor zijn vertrek alle finesses moest bestuderen. Hoewel hij kennis moest nemen van hun inzichten ten aanzien van dit plan, moest hij hun duidelijk maken, dat de Nederlandse Regering te Londen van hen verwachtte, dat zij alle mogelijke hulp zouden verlenen bij de uitvoering daarvan, welke ook hun inzichten mochten zijn. Daarna diende hij met hen overleg te plegen over de wijze, waarop het beste de groepen georganiseerd konden worden, die nodig waren om het plan te effectueren. Het resultaat van deze besprekingen moest hij door middel van *Bukkens* aan Londen meedelen.

In de tweede plaats diende hij, na overleg met de leiders en op de wijze, die hem in verband met de omstandigheden het beste leek, in contact te treden met leden van de O.D. in de verschillende districten, waar de groepen nodig waren. Zodra hij de overtuiging had, dat hij in elk aangegeven district over deze groepen onmiddellijk of binnen korte tijd kon beschikken, moest dit aan Londen gerapporteerd worden. Daarna zou men er te Londen voor zorgen, dat naar dat district zo snel mogelijk een volledig opgeleide organisator-instructeur gezonden werd om de organisatie te voltooien en voor te bereiden op de uitvoering van het plan. Het personeel, aldus met behulp van de O.D. en zeer waarschijnlijk uit de leden daarvan gerecruteerd, diende zich daarna geheel te wijden aan het plan-Holland en zich niet langer bezig te houden met de normale werkzaamheden van de O.D. Zij zouden dus van de O.D. moeten worden losgemaakt en een aparte organisatie vormen, die van Londen uit geleid zou worden. Voorzover mogelijk zou elke organisator-instructeur de beschikking krijgen over een afzonderlijke marconist.

In de derde plaats moest hij zo snel mogelijk met behulp van plaatselijke partisanen drie en bij voorkeur vier receptie-comité's vormen, die voorraden en personeel in die gedeelten van Nederland in ontvangst zouden kunnen nemen, welke hem vóór zijn vertrek duidelijk zouden worden opgegeven en die de mogelijkheden van het vervoer van deze voorraden in het land zouden onderzoeken. Het werd van het hoogste belang geacht, dat springstoffen, wapens en munitie zo snel mogelijk van Engeland uit verzonden en verspreid zouden worden over geheime bergplaatsen in de districten, waar ze

[1]) Vgl. bijlage 29.

gebruikt moesten worden. Hoewel de organisators-instructeurs, die in de verschillende districten werkzaam zouden zijn, tenslotte met deze hoogst belangrijke taak zouden worden belast, moest *Jambroes* al het mogelijke doen om vóór hun aankomst met spoed alle voorbereidingen te treffen, die nodig zouden zijn voor de succesvolle uitvoering van het plan.

De leden van de receptie-comité's en zij, die voor het vervoer moesten zorgen, dienden niet dezelfde personen te zijn als die, welke gerecruteerd waren voor de in het plan-Holland omschreven operaties, terwijl zij, indien dit enigszins mogelijk was, niet precies mochten weten wat zij ontvingen en wat zij vervoerden of voor welk doel het gebruikt zou worden.

Verder kreeg *Jambroes* opdracht om aan de leiders van de O.D. te vragen, welke onmiddellijke militaire steun zij konden geven aan een invasieleger. Dit probleem diende echter geheel afgescheiden van het plan-Holland bestudeerd te worden. Voorts werd *Jambroes* in zijn opdracht medegedeeld, dat hem waarschijnlijk gevraagd zou worden, welk antwoord de Koningin gegeven had op bepaalde vragen, die *„Gerard"* [1]) aan Haar had overgebracht. Hierop moest *Jambroes* antwoorden, dat deze vragen, die van politieke aard waren, hem niet aangingen en beantwoord zouden worden door iemand anders, die speciaal voor dit doel zou worden uitgezonden. Wel moest hij mededelen, dat Hr. Ms. Regering bereid was alle mogelijke hulp, als bedoeld door de leiders, te verschaffen.

Voorts werd in de opdracht van *Jambroes* gezegd, dat *Dubois* hem zo mogelijk binnen vier of vijf weken zou volgen. Deze zou volledig getraind zijn in het plegen van sabotage, het uitvoeren van vernielingen en het verrichten van para-militaire activiteit. Bovendien zou hij veel meer dan *Jambroes* weten over de details van het plan-Holland en over de wijze, waarop dit het beste uitgevoerd kon worden. *Dubois* zou fungeren als zijn technische adviseur en assistent en zou zijn taak overnemen, zodra een regeling zou zijn getroffen voor de terugkomst van *Jambroes* naar Engeland. *Jambroes* zou zo snel mogelijk na de aankomst van *Dubois* naar Engeland teruggebracht worden, teneinde een mondeling rapport uit te brengen en overleg te plegen over de toekomstige ontwikkeling.

Aan *Jambroes* werd nog een aanvullende opdracht meegegeven, die betrekking had op de I.D., een militaire inlichtingendienst, die een aparte tak vormde van de geheime organisatie *„Oom Alexander"*. Men was te Londen van plan een verbindingsofficier met een marconist te zenden, die uitsluitend werkzaam zou zijn bij deze I.D., zodat de belangrijkste inlichtingen, die verzameld waren, bijna even spoedig als zij de O.D. bereikten, ter beschikking zouden komen van de Nederlandse Regering en van de Britse autoriteiten te Londen. *Jambroes* moest dan ook zo snel mogelijk de leiders van deze geheime organisatie hieromtrent inlichten, de komst van deze verbindingsofficier voorbereiden en hem introduceren bij de leiders van de I.D. Deze verbindingsofficier kon verwacht worden omstreeks de derde week van Augustus. *Jambroes* en deze verbindingsofficier zouden niet tezamen werken en elkaar niet kennen.

Bij de opdracht van *Jambroes* waren vier bijlagen gevoegd, in één waarvan de wijze werd aangegeven, waarop hij in contact moest treden met de militaire afdeling (O.D.) van de geheime organisatie *„Oom Alexander"*. Bij de opdracht was bovendien gevoegd het „plan for Holland", waarbij in een appendix de 17 districten, benevens het aantal manschappen en de hoeveelheid materiaal, dat voor elk daarvan nodig was, vermeld waren.

30428 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* verklaart, dat hij in de beginperiode over het plan-Holland zeker besprekingen heeft gehad met de Ministers *Furstner* en *Gerbrandy*.

48367 e.v. *(Furstner)*

Oud-Minister *Furstner* heeft aan de commissie verklaard, dat hij weliswaar eens van de heer *de Bruyne* een rapport of een opstelletje ter inzage heeft gekregen, naar hij meent van *Dogger*, doch dat de opdracht van de heer *Jambroes*, die tot taak had het plan-Holland voor te bereiden, niet met hem is besproken.

53760 e.v. *(Gerbrandy)*

Ook oud-Minister-President *Gerbrandy* is door de commissie over deze aangelegenheid gehoord. Hij heeft verklaard, dat hij er niet direct antwoord op durft geven, of dit plan een onderwerp van bespreking met de Nederlandse Ministers heeft uitgemaakt. De naam van het plan-Holland kent hij wel en ook heeft hij de heer *Jambroes* gezien, voordat deze wegging.

51014 *(van Lidth de Jeude)*

Ook oud-Minister *van Lidth de Jeude*, die enige maanden na de vaststelling van het plan-Holland als Minister van Oorlog is opgetreden, weet niet in hoeverre dit plan met de Regering is besproken.

§ 4. *De verantwoordelijkheid voor de genomen beslissingen*

Daar de met betrekking tot de basis van samenwerking met S.O.E. en het plan-Holland genomen beslissingen ook voor het England-Spiel van grote betekenis zijn, heeft de commissie de heren *Furstner, Ger-*

[1]) Met *Gerard* wordt waarschijnlijk bedoeld de heer *Dogger*, wiens missie besproken is in de hoofdstukken III en IV van dit deel van het verslag der commissie.

74946 e.v. *(Furstner)*

brandy en *de Bruyne* nog eens uitvoerig gehoord over de vraag, wie voor deze beslissingen verantwoordelijk geacht moet worden.

Van December 1941 tot Juli 1942 heeft het B.V.T. geressorteerd onder de Minister van Marine met dien verstande, aldus de heer *Furstner,* dat de Minister-President de leiding had en ook de besprekingen voerde met lord *Selborne,* de chef van *Gubbins,* over allerlei plannen, zodat de feitelijke leiding berustte bij de Minister-President. De heer *Furstner* heeft zich indertijd zo weinig met deze zaak bemoeid, dat hij er bijna ook geen aantekeningen meer over heeft. Het werd door lord *Selborne* met de Minister-President behandeld. Dit was de grond, waarop werd gestaan, bij wijze van spreken. Het zou ook heel vreemd zijn, aldus de heer *Furstner,* indien het anders was geweest, daar hij mensen als lord *Selborne* nooit sprak. De Minister-President was degene, die hierover ging en niet alleen zijn inlichtingen kreeg, maar ook blijkbaar hielp eventuele plannen vast te stellen met de leden van het Britse War Cabinet. Als de situatie normaal zou zijn geweest, zou de Minister, onder wie een bepaalde functionaris ressorteert, de eerstaangewezen verantwoordelijke bewindsman zijn, met wie deze functionaris zijn zaken behandelt. De situatie was toen echter zo, dat het B.V.T., een instantie, welke de belangstelling had van de Minister-President, onder het Departement van Marine is gesteld, uitsluitend omdat kolonel *de Bruyne* bij de mariniers was en daar te boek liep. Men wilde, dat er zo weinig mogelijk van naar buiten kwam en het beste was dus, dat kolonel *de Bruyne* bij het Departement van Marine bleef, terwijl hij deze zaken deed. De heer *Furstner* heeft echter begrepen, dat de heer *de Bruyne* als kind aan huis was bij de Minister-President in Brown's Hotel om over allerlei zaken te spreken. De heer *Furstner* heeft nog in zijn bezit een beschouwing, gegeven door kolonel *de Bruyne* over het Plan for Holland, gedateerd 27 April 1942. Hierin staat onder meer, dat de Minister van het Departement, waaronder *Gubbins* ressorteert, een der volgende dagen de Nederlandse Minister-President uitgebreid zal inlichten over de bestaande plannen. Dat is de oorsprong voor het gehele Plan for Holland. De heer *Furstner* heeft daarbij toen als aantekening geschreven: „Vrijdag 8 Mei, lord *Selborne.*" De heer *Furstner* gelooft niet, dat hij bij deze bespreking is geweest.

De heer *de Bruyne* beschouwde volgens de heer *Furstner* als de man, die het aanging, de voorzitter der Ministeriële Commissie Voorbereiding Terugkeer en dat was de Minister-President.

In dit geval is het volgens de heer *Furstner* niet zó, dat de Minister, onder wie de ambtenaar ressorteerde, degene was, die in de eerste plaats de zaken met hem moest behandelen en daarna met zijn collega's-Ministers deze verder besprak. Men moet het, naar het gevoelen van de heer *Furstner,* zo zien, dat deze zaak, vooral in oorlogstijd de meest geheime zaak, per slot van rekening eigenlijk door één persoon, de Minister-President, werd beslist. Het geval lag zeker niet zó, dat het ook met de Ministers onderling moest worden besproken, ook niet met de Commissie Terugkeer, waarin de heer *Furstner* zitting had. De brief van 4 Februari 1942, door kolonel *de Bruyne* over zijn contact met S.O.E. gericht aan de voorzitter van de Commissie Terugkeer, heeft, voorzover de heer *Furstner* weet, geen punt van behandeling uitgemaakt in deze commissie.

In het eerste halfjaar van 1942 was de situatie zó, dat de heer *Furstner* zeer in beslag was genomen door hetgeen de Admiralty deed en door de reorganisatie der marine te Colombo en in Australië; het bureau-*de Bruyne* was tenslotte slechts een „sidetrack". De heer *Furstner* heeft het gevoel, dat de Minister-President in die tijd heeft aangestuurd op een soort War Cabinet, zoals dat ook in Engeland bestond. In het begin deed hij dit door eens per week een lunch te geven, waar de verschillende Ministers, die het meest met de oorlog te maken hadden, bij elkaar werden gehaald en waar allerlei zaken werden besproken. Naar het gevoel van de heer *Furstner* is dit opgehouden, o.a. naar aanleiding van de bezwaren, welke werden gemaakt door Minister *van den Tempel,* dat er, zoals deze het uitdrukte, eerste- en tweederangs Ministers zouden zijn. Toen is het blijven lopen en was eigenlijk heel veel en zeker de gehele zaak op het gebied van de uitzending en de inlichtingen in handen van de Minister-President, die de vinger op de pols wilde houden, wat de toestand in Nederland betrof.

De heer *Furstner* heeft inderdaad aantekeningen gemaakt op brieven van kolonel *de Bruyne,* de onderhavige materie betreffende. Zo heeft hij ook een geparafeerde aantekening gemaakt op de brief van 4 Februari 1942 van kolonel *de Bruyne,* waarin deze bezwaar maakte tegen de voorstellen van de Engelsen, omdat zij de communicatie- en transportdienst in handen hielden. Blijkbaar is de brief toen doorgegeven.

Ook in zijn brief van 4 Mei 1942 betreffende het plan-Holland aan generaal *Gubbins* maakt de heer *de Bruyne* nog bezwaren.

Wanneer desondanks in Juni 1942 de samenwerking tussen het bureau M.V.T. en S.O.E. ter uitvoering van het plan-Holland is tot stand gekomen met dien verstande, dat de communicatie- en de transportdienst geheel in Engelse handen bleven, dan is dit, aldus de heer *Furstner,* zeker niet door zijn bemiddeling tot stand gekomen. De verhouding tussen kolonel *de Bruyne* en de Minister van Marine was zodanig, dat de heer *Furstner* eigenlijk alleen de administratieve chef van de heer *de Bruyne* was. Wanneer deze de heer *Furstner* om advies vroeg, was het een soort welwillendheid, dat de heer *Furstner* dit gaf, want kolonel *de Bruyne* behoefde in verband met deze zaken niet om advies te vragen bij de Minister van Marine. Naar het gevoelen van de heer *Furstner* is kolonel *de Bruyne* herhaaldelijk rechtstreeks naar de Minister-President gegaan. Deze was de man, die per slot van rekening de zaak in handen had. Kolonel *de Bruyne* had als hoofd van het B.V.T. niets, behalve administratief, met de heer *Furstner* te maken. Men moet het in zekere zin zó beschouwen, dat ieder stuk, dat door de heer *de Bruyne* aan de Commissie Terugkeer werd gezonden, via de heer *Furstner* ging, op zodanige wijze, dat het eigenlijk alleen een soort van postkantoor passeerde en met dien verstande, dat de heer *Furstner* zijn oordeel gaf als er bijvoorbeeld iets over marine-transportmiddelen, marine-radiodienst e.d. werd gesuggereerd. Het is de heer *Furstner* volmaakt onbekend, wanneer het Plan for Holland is aanvaard. De heer *Furstner* heeft er beschouwingen over, welke in meerdere opzichten volkomen afbrekend waren. Kolonel *de Bruyne* zou dus op een gegeven ogenblik overstag moeten zijn gegaan en het wel mooi moeten hebben gevonden. Het is absoluut nodig, dat de brief of de verklaring van de Nederlandse Regering, die op een gegeven moment dit Plan for Holland heeft aangenomen, gevonden wordt. Naar de mening van de heer *Furstner* is dit per se niet op zijn departement geweest. Hij kan zich wel voorstellen, hoe het is gelopen. Waarschijnlijk is het mondeling afgehandeld door de Minister-President na een bespreking met wie dan ook.

Na zijn verhoor heeft de heer *Furstner* een nota aan de commissie gezonden, waarin hij de feitelijke situatie in het eerste halfjaar van 1942 schetst. Hij schrijft hierin o.m., dat hij, toen het B.V.T. onder zijn departement kwam te ressorteren, van het standpunt uitgegaan is, dat hij dit nieuwe bureau zoveel mogelijk hulp moest geven en doen geven en kolonel *de Bruyne,* onder de feitelijke leiding van de Minister-President, zijn gang moest laten gaan, zonder dat er op dit nieuwe scheepje twee kapiteins op de brug kwamen. Deze houding leek hem het meest loyaal tegenover de Minister-President en tegenover kolonel *de Bruyne,* die beiden voor uiterst moeilijke taken werden gesteld. Hij had ook kunnen weigeren de oprichting en werkwijze van het bureau met behulp van personeel, materieel, huishoudelijke dienst enz. van het Departement van Marine te regelen en in gang te zetten. Hij zou deze weigering hebben kunnen motiveren met het argument, dat hij zich alleen op marinegebied volledig competent voelde en dat aan de Marine in de gegeven omstandigheden meer dan genoeg werk te doen was. Zulk een negatieve houding t.a.v. het nieuw op te richten bureau zou echter — ook naar de huidige overtuiging van de heer *Furstner* — niet in 's lands belang zijn geweest.

75774 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* kan zich de redenering van de heer *Furstner* voorstellen, al klinkt deze hem wat vreemd in de oren, want hij stond onder één Minister en dat was de Minister van Marine. Alle zaken, welke hij behandelde naar de zijde van de Regering, gingen naar de Minister van Marine, al moet de heer *de Bruyne* toegeven, dat, wanneer een zaak behandeld werd, onmiddellijk de Minister-President er in betrokken werd, maar ook wel eens andere Ministers. Er was namelijk een instituut, dat de Ministeriële Commissie heette. Op een gegeven ogenblik moest een bepaalde beslissing worden genomen van betrekkelijk ver gaande strekking. De heer *de Bruyne* had er bepaald geen bevoegdheid voor; dat was trouwens zijn positie niet. Hij legde de zaak aan de Minister van Marine voor om een beslissing te krijgen van de Regering. Wanneer die dingen bij de Minister van Marine kwamen, zei deze gewoonlijk: stuur ook een afschrift aan de Minister-President. Maar de zaak werd besproken met de Minister van Marine, want deze was toch de chef van de heer *de Bruyne.* De al of niet beslissing geschiedde dan door een combinatie van Ministers. Die combinatie noemde zich feitelijk: de Ministeriële Commissie. In hoofdzaak was het echter steeds de Minister van Marine met de Minister-President. De heer *de Bruyne* begon dus, als hij een zaak bij de Regering aanhangig maakte, met te schrijven aan de Minister van Marine en de zaak te bespreken met deze, al gebeurde het dikwijls, dat de eerste besprekingen reeds direct plaats vonden met de Minister-President er bij, maar het werd aangebonden bij de Minister, die de chef van de heer *de Bruyne* was.

De verklaring van de heer *Furstner,* dat het B.V.T. eigenlijk slechts administratief onder de Minister van Marine ressorteerde, begrijpt

de heer *de Bruyne* niet. Het B.V.T. ressorteerde onder Marine, al geeft de heer *de Bruyne* toe, dat de onderwerpen allemaal werden besproken in een commissie, waarvan de Minister-President een van de meest prominente figuren was.

De heer *de Bruyne* kan de opvatting niet delen, dat in wezen de Minister van Marine met deze zaken niets te maken had. Deze Minister had in de Ministeriële Commissie een ongelooflijk belangrijke rol. Hij nam toen ook nog het Departement van Oorlog waar. Het waren altijd de Minister-President, de Minister van Oorlog en de Minister van Marine, maar de laatste was het eerste aanknopingspunt.

Toen de heer *de Bruyne* op 27 April 1942 het Plan for Holland aanbood, schreef hij in zijn beschouwing daaromtrent, dat er een vage Ministeriële Commissie tot Voorbereiding Terugkeer bestond. De heer *de Bruyne* wist in die tijd nog niet, welke de instantie was, die de beslissing nam. Onmiddellijk kwam een aantal Ministers bij elkaar, altijd de Minister-President en zeker de Minister van Marine, die een van de belangrijkste figuren was. De heer *de Bruyne* had zijn bureau vlak tegenover dat van de Minister van Marine. De werkzaamheden van de heer *de Bruyne* waren van die aard, dat hij het recht had na verkregen toestemming bij de Minister binnen te stappen en hem, binnengekomen, belangrijke zaken voor te leggen. Dat gebeurde bijna iedere dag. Dus van de besprekingen van S.O.E. heeft de heer *de Bruyne* de Minister van Marine voortdurend op de hoogte gehouden en ook de Minister-President.

Al deze dingen, zoals het plan-Holland, waren aan de Regering aangeboden. In eerste instantie aan de Minister van Marine, daarna aan de Minister-President. De Regering heeft de heer *de Bruyne* medegedeeld, dat hij met het Plan for Holland in zee kon gaan. De uitwerking daarvan in de zin van het geven van opdrachten aan *Jambroes* was niet meer de taak van de Minister, maar was een kwestie van uitvoering. Met de beslissing, of op dit Plan for Holland moest worden ingegaan, is men volkomen accoord gegaan. Niet is met de Minister besproken de beslissing, dat *Jambroes* zou worden gedropt, nadat hij was aangekondigd over een bestaande verbinding. Dat waren zaken van S.O.E. en de heer *de Bruyne*.

De zaak ligt zó, dat met de Regering i.c. de Minister van Marine, de Minister-President en de Minister van Oorlog de vraag is behandeld, of het B.V.T. in zee kon gaan met S.O.E. met de volgende beperkende bepalingen: wij werken met een reeds bestaande organisatie, hebben geen inzage in de verbindingsdienst en hebben niets te zeggen over de transportdienst. De beslissing, dat er iemand zou gaan met een centrale opdracht, die dus in geheel Nederland 17 gewestelijke verzetsorganisaties moest oprichten, lag niet min of meer in het schema van het plan-Holland, dat aan de Minister is gezonden. Voorzover de heer *de Bruyne* zich kan herinneren, heeft hij in een van zijn aanbiedingsbrieven gezegd, dat een man moest worden gezonden om contact op te nemen, maar dat het zou gebeuren met een bepaalde centrale leiding of wat ook in Nederland, is nooit aan de Regering voorgelegd. Dat was weer een kwestie van practische uitwerking tussen generaal *Gubbins* en de heer *de Bruyne*.

Het komt dus hierop neer, dat de vraag, of men met S.O.E. gezamenlijk en onder de voorwaarden, die S.O.E. daarbij stelde, in zee zou gaan en dat het doel van de samenwerking met S.O.E., n.l. de uitvoering van plannen in de geest van het plan-Holland, allemaal dingen zijn, die met beide Ministers besproken zijn.

Ongetwijfeld zijn bij de besprekingen met de Ministers ook door de Ministers zelf de bezwaren naar voren gebracht, welke bestonden tegen deze vorm van samenwerking met de Engelsen, waarbij dezen de verbindings- en de transportdienst in hun handen hadden, maar de heer *de Bruyne* weet niet, of er besprekingen over hebben plaats gevonden. Hij herinnert zich alleen, dat toen de toestand zodanig was, dat het onmogelijk was de Nederlandse wensen door de Engelsen te doen inwilligen. Lord *Selborne* had veel direct contact met de Nederlandse Minister-President; dus de heer *de Bruyne* weet niet, of deze dat heeft gezegd. De heer *de Bruyne* denkt, dat generaal *Gubbins* ook bij de Ministers geweest is om daarover te praten. Het was echter niet mogelijk; aan geen enkele geallieerde instantie werd een andere werkwijze toegestaan.

De heer *de Bruyne* heeft uit opmerkingen of handelingen van de Minister van Marine nimmer de indruk gekregen, dat deze te kennen gaf: Ik heb er eigenlijk niets mee te maken. Dat is volkomen uitgesloten. De eerste man, het eerste aangrijpingspunt was de Minister van Marine; daarna werd het behandeld in de commissie en daaruit moest een beslissing komen, zo enigszins mogelijk. De Minister-President had zeer nauw contact met lord *Selborne*. Het is dus volkomen juist, dat, gelijk de heer *Furstner* zegt, de Minister-President hierover met lord *Selborne* contact opnam.

De heer *de Bruyne* weet niet, of er tussen 8 Mei 1942, de datum van het onderhoud van Minister *Gerbrandy* en lord *Selborne* en 26 Juni 1942, toen *Jambroes* werd uitgezonden, nog schriftelijke gegevens over deze aangelegenheid opgesteld zijn. Hij herinnert zich, dat hem door de Ministeriële Commissie is medegedeeld, dat hij met S.O.E. in zee kon gaan. Hij heeft dus op een gegeven ogenblik tussen 8 Mei en 26 Juni 1942 van Regeringswege de mededeling gekregen, dat hij op een bepaalde basis met S.O.E. in zee kon gaan. De heer *de Bruyne* durft niet te zeggen, of dat schriftelijk is gebeurd. Er zijn in die tijd zoveel dingen mondeling beslist, dat hij het niet onmogelijk acht, dat het mondeling is geschied. De mededeling: U kunt op die basis doorgaan, heeft de heer *de Bruyne* wel tientallen malen gekregen. Maar aangenomen, dat hij zo'n avonturier was, dat hij dat zonder machtiging van de hoogste instantie maar op eigen „doft" was gaan doen, als een soort van *Westerling,* dan zou dat toch uit zijn latere correspondentie zijn gebleken. Na het geval-*Dogger* bijvoorbeeld is telkens op het Plan for Holland doorgeborduurd en zijn wijzigingen daarin aangebracht en aan de Regering aangeboden; dus dan hadden zij toch moeten constateren: wat is die vent aan het doen?

De heer *de Bruyne* kan zich voorstellen, dat het feit, dat *Jambroes* met een centrale opdracht voor het gehele land is uitgestuurd, aan de Ministers niet of niet heel goed bekend is geworden. Dit is een kwestie, een vraagpunt van: hoe moet dat worden opgelost: centraal of met kleine groepjes, gesepareerd? Dat was meer een kwestie van uitvoering tussen generaal *Gubbins* en kolonel *de Bruyne.* Daaraan heeft het plan-*Dogger,* toen deze daarmee in Engeland aankwam, de doorslag gegeven. Dat lag ook eigenlijk besloten in de uitzending van *Broekman. Broekman* beweerde, dat hij de man was van de O.D. Dat was toen nog een groot woord in die dagen. *Broekman* had afgezet kunnen worden bij Katwijk of Scheveningen en contact kunnen opnemen met leden van de O.D., die toen werd voorgesteld als een groot centraal instituut; later is dat gebleken anders te zijn.

75810 e.v. *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* heeft verklaard, dat de C.I.D. in Augustus 1941 opzettelijk bij zijn departement vandaan is overgebracht naar Minister *van Boeyen,* opdat de Minister-President ontlast zou worden en ook opdat een andere Minister de last eens kon torsen, wanneer er moeilijkheden waren. De heer *van Boeyen* is ziek geworden; hij moest worden geopereerd. Hij bemoeide zich persoonlijk in zeer sterke mate met de dienst. Toen hij ziek was geworden, ging men zich afvragen: loopt het zo wel goed, want het hoofd en nog wel de verantwoordelijke Minister, die zich wèl met de dienst bemoeide, was tijdelijk uitgevallen. Dat heeft er toe geleid de heer *de Bruyne* in te schakelen door hem te benoemen tot hoofd van de C.I.D.

De heer *Gerbrandy* meent, dat Minister *Furstner* het zo ook heeft voorgedragen, want van hem is het gevolg van deze regeling, waarbij de personele unie kwam tussen de C.I.D. en het B.V.T., uitgegaan. Toen werd zonder enige twijfel de heer *Furstner,* dat heeft niemand in die tijd anders opgevat, de verantwoordelijke Minister. Daar heeft de heer *Gerbrandy* persoonlijk niet de geringste twijfel aan.

Wanneer de heer *Furstner* het zo stelt, dat het accepteren van het Plan for Holland door hem in ieder geval niet is beslist, begrijpt de heer *Gerbrandy* daar niets van. Hij heeft deze voorstelling: de heer *Furstner* was dè man voor de C.I.D. en voor het B.V.T. op dat ogenblik; hoever hij zich daarmede bemoeid heeft, is een tweede.

Dat het B.V.T. in wezen zou hebben geressorteerd onder de Minister-President, lijkt de heer *Gerbrandy* volkomen in strijd met de hele historie van de zaak. Hij zegt niet, dat hij er nooit in gemoeid is. Hij heeft besprekingen gehad met de Minister van Marine en kolonel *de Bruyne.* Hij heeft daarover aan de Kroon gerapporteerd, dat weet hij. Hij herinnert zich, dat de agent *Jambroes* bij hem is geweest, die, naar de heer *Gerbrandy* meent, een stuk heeft meegenomen, dat hij moest tekenen. Hij heeft herhaaldelijk met lord *Selborne* gesproken, maar hij herinnert zich niet, dat hij met deze over het Plan for Holland een bespreking heeft gehad.

Het is ook zo, dat als resultaat van besprekingen in Mei of Juni 1942 op Regeringsniveau werd beslist, dat het B.V.T. de Nederlandse tegenspeler van S.O.E. zou worden.

Er is bij de heer *Gerbrandy* niet de geringste twijfel, dat het standpunt van de heer *Furstner,* dat kolonel *de Bruyne* alleen administratief onder hem ressorteerde en dat de heer *Furstner* dus materieel met de B.V.T.-aangelegenheden en dus ook met de onderhandelingen, welke in het eerste halfjaar van 1942 met S.O.E. zijn gevoerd, niets te maken had, onjuist is. De heer *Gerbrandy* kan zich eigenlijk niet indenken, hoe iemand dit anders kan opvatten.

Ervan uitgaande, dat de Minister van Marine in de eerste plaats verantwoordelijk Minister was, onderschrijft de heer *Gerbrandy,* dat hij met de principiële besprekingen, welke op dat punt plaats hadden, als Minister-President natuurlijk wel te maken heeft gehad.

De heer *Gerbrandy* is het er mee eens, dat de heer *de Bruyne,* nadat hij de samenwerking tussen S.O.E. en B.V.T. met betrekking tot het Plan for Holland bij de Regering aanhangig had gemaakt, niet op eigen houtje de beslissing zou hebben genomen om het maar te doen. Dit was zonder enige twijfel een Regeringszaak. Of het, aldus de heer *Gerbrandy,* in het Kabinet is geweest, dan wel of het een bespreking van bepaalde Ministers is geweest, bijvoorbeeld van de Commissie Terugkeer, is een tweede. Maar dat er Ministers in gemengd werden, ligt voor de hand. De heer *Gerbrandy* kan het niet anders zien dan dat in die tijd Minister *Furstner* de verantwoordelijke Minister was. Hij heeft de voorstelling, dat de heer *Furstner* bij de besprekingen de zaak naar voren bracht en daar een bepaalde opvatting over had. Dat leeft zo bij de heer *Gerbrandy*. Het werd hem van die kant toegevoegd.

De heer *Gerbrandy* kan zich niet klaar herinneren, of bij die besprekingen ook naar voren is gebracht de vraag, of men met de Engelsen in zee zou kunnen gaan ondanks het feit, dat dezen op het standpunt bleven staan, dat zij de verbindings- en de transportdienst in eigen handen moesten houden en dat men zou gaan werken aan de hand van het Plan for Holland. Het staat de heer *Gerbrandy* wel voor de geest, dat dit punt ter sprake is gekomen, maar dat is erg vervaagd bij hem. Wanneer de heer *de Bruyne* hierin zeer positief is en zegt, dat die zaken voortdurend met de Minister-President en de Minister van Marine zijn besproken, dan neemt de heer *Gerbrandy* dat vast aan. Toch durft hij niet met zekerheid te zeggen, dat er over deze aangelegenheden een bespreking tussen hem en lord *Selborne* heeft plaats gevonden.

De heer *Gerbrandy* geeft positief als zijn mening te kennen, dat de beslissing, welke in de eerste helft van 1942 is gevallen over de samenwerking tussen S.O.E. en B.V.T. een beslissing was, welke ongetwijfeld door de Regering moest worden genomen, omdat deze van zodanig belang was, dat het Regeringszaak was. In de tweede plaats zegt de heer *Gerbrandy*, dat dit soort zaken veel meer met de Minister van Marine alleen werd besproken dan met deze en de Minister-President samen; de Minister-President kwam er aan te pas, wanneer er frictie was of wanneer er zeer specifieke beslissingen moesten worden genomen.

In een nota, door de heer *Gerbrandy* ingezonden ter aanvulling van het boven weergegeven verhoor, heeft hij nogmaals bevestigd, dat hij na Augustus 1941 geen der geheime diensten onder zijn directe verantwoordelijkheid heeft gehad. Er was namelijk vóór en na de kabinets-reconstructie na het ontslag-*Dijxhoorn* afgesproken, dat de Minister-President niet direct te maken zou hebben met de diensten, welke op dit gebied lagen. De redenen waren tweeërlei: ten eerste, dat de Minister-President daardoor te zwaar belast zou zijn; ten tweede, dat grieven en kritiek, welke vulnerabele diensten als de vermelde nu eenmaal konden meebrengen, hem moesten worden bespaard. Men wilde de Minister-President van de dadelijke verantwoordelijkheid ontheven houden. Aan de andere kant werd de Minister-President volle vrijheid gegeven zich met de chef van de dienst te verstaan (indien dat nodig was zonder tussenkomst van de verantwoordelijke Minister) om die gegevens te verkrijgen, welke hij voor de uitvoering van zijn taak meende nodig te hebben. Daarmede staat, aldus de heer *Gerbrandy,* vast, dat de mededeling, alsof een der geheime diensten onder de Minister-President zou zijn gebracht, niet juist is. Juist de eerste maanden van het jaar 1942 waren de meest moeilijke maanden van de oorlog met Japan, toen de heer *Gerbrandy* tevens Minister van Koloniën was. Hem te belasten met directe verantwoordelijkheden voor B.V.T., C.I.D. e.d. was in die tijd eenvoudig physiek uitgesloten.

Ook later, toen het Departement voor Algemene Oorlogvoering werd opgericht, is er niet aan gedacht de Minister-President met een der geheime diensten te belasten. Hij heeft ook als Minister voor Algemene Oorlogvoering nimmer het B.V.T. of het bureau M.V.T. onder zich gehad.

De heer *Furstner* is — en dit is in de Ministerraad besproken — belast geworden met de directe verantwoordelijkheid voor het B.V.T. en later met de C.I.D. Onder hem is kolonel *de Bruyne* blijven ressorteren, totdat krachtens het gevoerde ministeriële overleg het B.V.T. bij de Minister van Oorlog werd ondergebracht. Zulks is eerst na ernstig overleg welbewust geschied.

De Minister-President had zeker te maken met het probleem, dat de diensten werkten, maar het „hoe" bleef bij de verantwoordelijke Minister. Met het „hoe" heeft de heer *Gerbrandy* zich tijdens het functionneren van het B.V.T. in het geheel niet bemoeid, behalve dan wanneer bepaalde moeilijkheden, fricties e.d. aan hem werden voorgelegd. De gang der werkzaamheden was als volgt. Hoofdzaken werden aan de Minister-President en aan de Commissie Terugkeer voorgelegd. Maar dit geschiedde pas, nadat zij door de spitsroeden van het overleg met de verantwoordelijke Minister waren gegaan. Kolonel *de Bruyne* had dus allereerst met zijn eigen Minister van

Marine te maken, eerst daarna ook met de heer *Gerbrandy* en eventueel met de Ministeriële Commissie Terugkeer. Zo moet, naar de heer *Gerbrandy* meent, ook de bespreking over het zogenaamde Plan for Holland worden gezien. Uit de hem door de Enquêtecommissie overgelegde stukken leidt de heer *Gerbrandy* af, dat dit plan door hem besproken is met de Britse Minister lord *Selborne.* Dat hij zich dit niet, als in die vorm geschied, herinnert, schrijft de heer *Gerbrandy* toe aan het feit, dat, voordat deze bespreking plaats vond, dit plan door de direct betrokkenen, de direct verantwoordelijke Minister inbegrepen, zodanig was bekeken en gewogen, dat het voor de heer *Gerbrandy* en de Commissie Terugkeer er vooral op aankwam op grond van de mededeling van de eerst verantwoordelijke Minister en daarna volgende besprekingen een positieve beslissing te durven nemen. De herinnering van de heer *Gerbrandy* aan de besprekingen met lord *Selborne* en brigadier *Gubbins* liggen dan ook, wat 1942 en ten dele 1943 betreft, veelszins in deze richting: „ik mag dus aannemen, dat de samenwerking met de Britse diensten behoorlijk loopt en dat geen gevaren te duchten zijn." De heer *Gerbrandy* heeft over 1942 slechts herinnering aan één bespreking, waarbij de vraag in hoeverre de uitvoering te grote risico's meebracht, zeer uitdrukkelijk behandeld werd. In dit verband acht de heer *Gerbrandy* het goed er nog even de aandacht op te vestigen, dat de bewuste diensten in de aanvang voor het grootste deel dreven op de Britse organisaties.

In de tijd, dat de heer *Gerbrandy* de C.I.D. nog onder zich had, heeft hij deze moeilijkheid, welke toen zeker een noodzaak was, met de heer *van 't Sant* wel besproken. Naar het oordeel van de heer *Gerbrandy* kon eerst op de lange duur een zelfstandigheid aan Nederlandse zijde bereikt worden.

De heer *Gerbrandy* meent, dat de opzet: elke dienst onder één verantwoordelijke Minister (die na Augustus 1941 niet de Minister-President kon zijn), de betrokken chef van de dienst, allereerst in contact met zijn „eigen" Minister en via en eventueel tezamen met deze in contact met de Minister-President en de Ministeriële Commissie Terugkeer, normaal is. De heer *Gerbrandy* beschikt over geen enkel gegeven, waaruit een andere conclusie, dan dat het aldus is geweest, valt te trekken. De heer *Gerbrandy* gevoelt zich, ondanks deze zijns inziens geheel logische structuur, voor de gehele gang van zaken mede verantwoordelijk en wenst van die verantwoordelijkheid niets af te doen.

Door de heer *Furstner* is de commissie opmerkzaam gemaakt op een memorandum van Sir *Allan F. Brooke,* chairman chiefs of staff committee, gedateerd 2 Juni 1942, van welk stuk een afschrift is gezonden naar de Regeringen van die geallieerde landen, welke geheel door de vijand zijn bezet.

Het luidt als volgt:

„Subversive activity in the occupied territories.

1. It has been suggested that a common Allied Staff should be formed to deal with all subversive activity in the occupied territories. The special function of this staff would be to co-ordinate and direct such activities in order that they might render the maximum assistance in any future Allied offensive.

2. The importance of the preparation of the peoples of Europe at present subject to Nazi rule, to take their share in the overthrow of Germany has long been accepted bij His Majesty's Government, and by its Military Advisers, and it was largely with this object in mind that the Special Operations Executive (S.O.E.) was created. The functions suggested for this common Allied Staff are at present covered by the S.O.E.

3. The present method by which S.O.E. works in close collaboration with our planning staff, and with the Chiefs of Staff Committee, enables activities in occupied Europe to be co-ordinated with the whole war plan.

4. We believe that the organisation of a common Allied Staff to deal with these activities would serve no useful purpose, particularly as it would not be in a position to relate its recommendations to the requirements of the war as a whole.

5. S.O.E. should therefore continue to act as the co-ordinating authority, dealing with the General Staffs of the Allied Governments whose territories are occupied, and with the Free French General Staff, and acting as the agent to whom these General Staffs should refer all matters in connection with sabotage and the organisation of resistance and secret armies.

6. In view of the importance which we attach to subversive activities on the Continent, I am sure that you will give S.O.E. the closest and most whole-hearted co-operation.

Copies of this letter have been sent to the appropriate Belgian, Czechoslovakian, Netherlands, Free French, Greek, Norwegian, Polish and Yugoslav authorities."

79223 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne,* door de commissie over dit memorandum gehoord, herinnert zich dit geval. Op een gegeven moment in 1942 nam hij er kennis van, dat een dergelijk stuk moest bestaan. Brigadier *Gubbins* haalde dit stuk aan in een bespreking, welke de heer *de Bruyne* met hem had; deze heeft toen de Minister van Oorlog gevraagd, waar dit ding kon zijn gebleven, aangezien de heer *de Bruyne* het niet had ontvangen. Op het Ministerie van Oorlog beschikte men echter niet over dit stuk. De heer *de Bruyne* heeft toen een afschrift, dat hij van brigadier *Gubbins* had ontvangen, aan de Minister toegezonden. Blijkens een brief, welke de heer *de Bruyne* hierover op 27 November 1942 aan de Minister van Oorlog heeft gezonden, ontving hij op 16 November 1942 een schrijven van brigadier *Gubbins,* waarin deze verwees naar het memorandum van Sir *Allan F. Brooke.* De heer *de Bruyne* heeft daarna aan de Minister een brief gezonden, waarin hij er zijn verwondering over uitsprak, dat dit belangrijke stuk niet aan hem was toegezonden. Brigadier *Gubbins* stond er zeer van te kijken, dat de heer *de Bruyne* het niet in zijn bezit had.

79231 e.v. *(de Bruyne)*

Met betrekking tot de vraag, of dit stuk van invloed kan zijn geweest op de uitwerking van het plan-Holland, moet de heer *de Bruyne* zeggen, dat dit eigenlijk niet het geval is geweest, omdat het veel te laat in zijn bezit kwam. Theoretisch zou het mogelijk zijn, dat de Regering op grond van dit memorandum op de samenwerking met S.O.E. en het plan-Holland, zoals deze door brigadier *Gubbins* werden voorgesteld, was ingegaan. Het vreemde blijft echter, dat de heer *de Bruyne* van zijn eigen Regering het memorandum nooit in handen heeft gekregen. In ieder geval is het zeker, dat geen enkele Regeringsinstantie bij de besprekingen over het totstandbrengen van de samenwerking met S.O.E. aan het stuk van Sir *Allan F. Brooke* heeft gerefereerd. De heer *de Bruyne* moet zeggen, dat hij van de heren *Gerbrandy, van Lidth de Jeude* en *Furstner* zeker niet zou hebben verwacht, dat zij hem niet zouden hebben gezegd, dat het memorandum bij de Regering enige rol had gespeeld bij de definitieve beslissing omtrent het plan-Holland, indien zulks het geval zou zijn geweest.

79240 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft voor zich zelf de overtuiging, dat hij steeds bij de avances, welke werden gemaakt tijdens de besprekingen en welke bij de Ministers naar voren werden gebracht, is teruggekomen op de twee grote bezwaren inzake de verbindings- en de transportdienst. Er werden wel vorderingen gemaakt in de zin van wat de heer *de Bruyne* zou willen noemen een meer bezadigd maken van het plan en de wijze en vorm van samenwerking. Op een gegeven ogenblik zijn de betrokken Ministers er mede accoord gegaan, dat er op deze basis werd gewerkt, los van het stuk van Sir *Allan F. Brooke.* Eerst veel later, toen de samenwerking met S.O.E. reeds aan de gang was, heeft de heer *de Bruyne* het memorandum in handen gekregen.

§ 5. *De uitgezonden agenten*

Zoals uit het voorgaande reeds is gebleken, was de heer *Jambroes* de eerste agent, die voor het plan-Holland werd uitgezonden. Uit het verhoor van de heer *L. Tas,* die met *Jambroes* uit het bezette gebied naar Engeland is overgestoken, is aan de commissie gebleken, dat zowel aan deze als aan de heer *Jambroes* bij een ondervraging in de Patriotic School de vraag werd gesteld, of zij eventueel bereid waren met een opdracht naar Nederland terug te keren. Hoewel als motivering hiervoor werd opgegeven, dat zij beiden zeer intelligent en blijkbaar goede vaderlanders waren, heeft de heer *Tas* zich op de vlakte gehouden en het voorstel niet positief aangenomen. Na afloop van het onderzoek bleek hem, dat *Jambroes* het voorstel onmiddellijk had aanvaard. *Jambroes* heeft hem verder weinig medegedeeld omtrent zijn verdere ervaringen, b.v. bij het bureau M.V.T. *Jambroes* was, aldus de heer *Tas,* enorm consequent van aard. Hij heeft aan de heer *Tas* medegedeeld, dat hij voor niets zou terugdeinzen. Tijdens hun gezamenlijke reis naar Engeland had *Jambroes* „de zaak reeds afgeschreven". *Jambroes* had niet het idee, toen hij naar Engeland overstak, dat hij een grote inzet deed, daar zijn leven, wanneer hij in Nederland zou zijn gebleven, ook niet veel meer waard was. Daarom lokte het hem aan, toen hij te Londen was aangekomen, weer iets bijzonders te kunnen doen.

58047 e.v. *(Tas)*

21205 *(Broekman)*

De heer *H. G. Broekman* heeft, toen definitief gebleken was, dat zijn reis naar Nederland niet doorging, *Jambroes* gesproken en hem bereid gevonden een bepaalde taak te verrichten. Daarop heeft hij hem in contact gebracht met kolonel *de Bruyne,* die zijn uitzending verder buiten de heer *Broekman* om heeft geregeld. De opdracht van *Jambroes* is aan de heer *Broekman* onbekend. Hij kende hem nog uit de illegaliteit en uit vroegere werkzaamheden bij het regiment motor-artillerie. Toen hij hem weer ontmoette in Engeland, kreeg hij de indruk, dat dit de man was, die bereid zou zijn het werk te doen.

21221 *(Broekman)*

Toen derhalve het plan van de heer *de Bruyne* om de uitvoering van het plan-Holland aan de heer *Broekman* op te dragen was mislukt door de moeilijkheden met de Britten, is *Jambroes* hiermede belast. De opzet van het plan-Holland impliceerde, dat het slagen van het plan kon staan of vallen met de agent, i.c. *Jambroes,* die tot taak had de grondslagen in het bezette gebied te leggen. Alles was dus op één kaart gezet en alles hing af van de veilige overkomst van de heer *Jambroes.*

30404 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft hieromtrent aan de commissie medegedeeld, dat dit punt verschillende malen is besproken. Zo heeft men ook de gevaren onder ogen gezien, die hieraan verbonden waren. Men vond het gevaar, aan een gecentraliseerd systeem verbonden, groter dan het gevaar van een gedecentraliseerd systeem. Het rapport-*Dogger,* dat kwam met een organisatie, die van een centraal punt uit werkte *(Oom Alexander),* heeft echter de doorslag gegeven naar het gecentraliseerde systeem. Men heeft, aldus de heer *de Bruyne,*

30420 e.v. *(de Bruyne)*

wel degelijk het voor en tegen met betrekking tot een gecentraliseerde, c.q. gedecentraliseerde opzet overwogen. Dit is niet alleen in Nederlandse kring, doch ook met de functionarissen van S.O.E. besproken. Deze bespreking vond plaats tussen generaal *Gubbins* en hem. Ook heeft hij zeker in de beginperiode over het plan besprekingen gevoerd met de Ministers *Gerbrandy* en *Furstner.* Practisch alle

30431 e.v. *(de Bruyne)*

agenten, die na *Jambroes* zijn uitgezonden, zijn gedropt voor de organisatie-*Jambroes.* Er waren er echter enkelen, die een speciale opdracht hadden, zoals de agenten *Jongelie, Grün, Cnoops* en *van Schelle.*

50504 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* verklaart, dat hij wist, dat *Jambroes* door een receptie-comité zou worden ontvangen; zijn komst was aangekondigd en hij werd over een bestaande verbinding uitgezonden. De heer *de Bruyne* wist van deze verbinding slechts, dat het een S.O.E.-verbinding was. Het was hem echter niet bekend over welke concrete lijn de aankondiging van *Jambroes* heeft plaats gehad. Er moest, aldus de heer *de Bruyne,* begonnen worden op een bestaand iets. Op de vraag, of het niet beter was geweest *Jambroes* blind te droppen en hem enige goede contact-adressen mede te geven, heeft de heer *de Bruyne* geantwoord, dat S.O.E. een wereld-organisatie was, waarvan bekend was — hetgeen zij ook konden aantonen door degenen, die terugkwamen — dat zij goed werkte. S O.E. werkte nu eenmaal met het systeem van reception committees. Bovendien was dit een terrein, waarover — ook al zou hij hierop critiek gehad hebben — niet veel discussie mogelijk was geweest. Men is, aldus de heer *de Bruyne,* pas achteraf, toen dit systeem tot mislukkingen leidde, tot een ander systeem overgegaan.

23307 e.v. *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft omtrent deze kwestie opgemerkt, dat de bezwaren tegen de opbouw van het plan-Holland, waarbij alles aanvankelijk berustte op één agent, wel ingezien werden, doch dat b.v. de mededelingen van de heer *Dogger* omtrent de O.D. inhielden, dat men in Nederland, wanneer men een behoorlijk succes wenste, niet op eigen houtje kon beginnen; daarvoor diende men bij de leiders van die organisatie te zijn. Het werd door de heer *Dogger* als volgt voorgesteld. Er is in volmaakte zin een organisatie (de O.D.) met een leider, een staf en onderafdelingen, vertakt over het gehele land. Wanneer de Nederlandse Regering nu aan deze leiding een plan wilde voorleggen, dan diende dit plan in zijn geheel overgelegd te worden, daar men niet kon zeggen, dat men bepaalde plannen had, die niet medegedeeld konden worden. De heer *Lieftinck* geeft toe, dat dit een gewaagd onderdeel was van het plan-Holland; men moest hiermede echter, gezien de bestaande verhoudingen, beginnen. Juist omdat men met de O.D. wenste te werken, kon men niet in alle verschillende plaatsen in Nederland militaire organisaties los van de Nederlanders gaan oprichten. De eerste man moest dan ook het plan meekrijgen, omdat het de onverbiddelijke eis was, dat het plan met de O.D. moest worden uitgevoerd. Of deze wens van de Regering dan wel van kolonel *de Bruyne* alleen uitging, weet de heer *Lieftinck* niet. Hij acht het mogelijk, dat de Regering dit naar voren heeft gebracht, doch hij kan zich ook indenken, dat kolonel *de Bruyne* dit uit militaire overwegingen aldus heeft stopgezet. Het plan-Holland heeft de heer *de Bruyne* van de Engelsen ontvangen en hij heeft het voor de Regering uitgewerkt met beschouwingen van zijn staf-officieren. Op een gegeven moment heeft de Regering toen gezegd, dat kolonel *de Bruyne* met dit plan in zee kon gaan.

49910 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp* heeft verklaard, dat hij niet heeft geweten, dat *Jambroes* op een bestaande verbinding is uitgezonden. Hij heeft altijd de indruk gehad, dat de agenten, die door de Engelsen vóór *Jambroes* waren uitgezonden, volkomen los stonden van de groep-*Jambroes.* Hij heeft eerst later gehoord, dat *Jambroes* over een reeds bestaande lijn is aangekondigd.

Nadat *Jambroes* met de marconist *Bukkens* op 27 Juni 1942 door het Bureau Voorbereiding Terugkeer (B.V.T.) in Nederland was ge-

parachuteerd, heeft het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer (M.V.T.) in samenwerking met S.O.E. de volgende agenten naar Nederland uitgezonden:

24- 9-'42	Beukema toe Water	Karel Willem Adriaan
24- 9-'42	Droogleever Fortuyn	Cornelis
24- 9-'42	Mooy	Adriaan Klaas
24- 9-'42	Jongelie	Roelof Christiaan
1-10-'42	van der Giessen	Arie Cornelis
21-10-'42	Kamphorst	Pieter
21-10-'42	Pals	Michel
23-10-'42	Koolstra	Meindert
23-10-'42	Steeksma	Hendrik Reinder
24-10-'42	Hofstede	Jan
24-10-'42	Pouwels	Charles Christiaan
25-10-'42	Macare	Humphrey Max
27-10-'42	Dane	Johannes Cornelis
27-10-'42	Bakker	Jacob
31-11-'42	Ruseler	George Lodewijk
31-11-'42	de Kruyff	Arie Johannes
1-12-'42	Ubbink	Johan Bernard
1-12-'42	Overes	Herman Johannes
16- 2-'43	van der Bor	Klaas
17- 2-'43	Hulsteyn	Cornelis Eliza
17- 2-'43	Braggaar	Cornelis Carel
18- 2-'43	Kist	Christiaan
18- 2-'43	van Os	Gerard
18- 2-'43	v. d. Wilden	Willem
18- 2-'43	v. d. Wilden	Pieter
9- 3-'43	Arendse	Pieter Arnoldus
9- 3-'43	Boogaerdt	Pieter Cornelis
9- 3-'43	Dourlein	Pieter
13- 4-'43	Dessing (in Zwitserland)	George
21- 4-'43	Uytvanck	Ivo
21- 4-'43	Rouwerd	Frederik
21- 4-'43	Wegner	Anthonius
21- 5-'43	de Brey	Oscar Willem
21- 5-'43	Mink	Anton Berend
21- 5-'43	Punt	Laurentius Maria

Deze agenten zijn, op een paar uitzonderingen na, allen uitgezonden in het kader van de organisatie-*Jambroes*.

De volgende vier agenten zijn buiten deze organisatie om uitgezonden:

22- 7-'43	Zembsch-Schreve	Guido
23- 9-'43	Cnoops	A. J. M.
18-10-'43	van Schelle	Jan David Anton
18-10-'43	Grün	Johan

50436 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft verklaard, dat de agent *Jongelie* buiten de *Jambroes*-organisatie viel, daar hij een bepaalde vertrouwensopdracht, die helemaal buiten de verzetsorganisaties lag, had van de Regering.

23376 e.v. *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft omtrent de agent *Jongelie* verklaard, dat deze een speciale opdracht had in verband met de intelligence, welke opdracht hij voor hem heeft uitgewerkt. *Jongelie* was oorspronkelijk de man, die naar de inlichtingendienst van de O.D. zou gaan. Later is deze opdracht echter gewijzigd in die zin, dat *Jongelie* werd opgedragen het contact met de politieke partijen tot stand te brengen. Hij had daartoe een heel klein micro-foto'tje bij zich om zich te legitimeren, waarop verschillende zinnen met de handtekening van Minister-President *Gerbrandy* voorkwamen. Hierin stond, als de heer *Lieftinck* zich niet vergist: de Regering wenst een samengaan van de O.D. en de politieke partijen. De heer *Lieftinck* deelt in dit verband nog mede, dat, nadat de agent *Jambroes* en zijn marconist *Bukkens* gesneuveld waren, het nodig werd meer aan *Jongelie* op te dragen. [1])

50115 e.v. *(Lieftinck)*

Voorts heeft de heer *Lieftinck* medegedeeld, dat de agenten *van der Giessen* en *van der Bor* specifieke sabotage-agenten waren, die in het kader van de vroeger reeds uitgezonden zuivere S.O.E.-agenten naar Nederland werden gezonden. *Van der Giessen* ging, aldus de heer *Lieftinck*, speciaal voor sabotage op scheepswerven. Volgens de heer *de Bruyne* ging *van der Giessen* op zijn speciaal verzoek over naar de sabotagegroep, daar zijn vriend, *van Rietschoten*, ook bij deze groep was ingedeeld.

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat de heer *Lieftinck* hier redeneert van de te Londen destijds bestaande onjuiste gedachte uit, dat *Jambroes* gesneuveld was. In werkelijkheid echter was zijn dood door de Duitsers slechts voorgewend.

50129 e.v. *(Lieftinck)*
50118 *(Lieftinck)*

(30342) *(de Bruyne)*

49856 *(Schilp)*

De agenten *Kist* en *Braggaar* hadden volgens de heer *Schilp* een inlichtingenopdracht, omdat er in de tijd, toen zij zijn uitgegaan, vrijwel geen inlichtingen uit Nederland binnenkwamen. Deze uitzending is geschied in samenwerking met de Engelsen, omdat captain *Seymour* van S.I.S. in die tijd niet over agenten beschikte. De uitzending is verzorgd door S.O.E.

50119 e.v. *(Lieftinck)*

Over de agent *van Os* heeft de heer *Lieftinck* medegedeeld, dat deze niet zozeer met een opdracht van M.V.T. uitging, maar meer voor de verbindingslijnen. Hij stond dus zijdelings in verband met het plan-Holland. Hij was speciaal voor zijn taak getraind, die bestond uit het verzorgen van het aan- en afvoeren van de agenten.

42077 e.v. *(Zembsch-Schreve)*

De heer *G. Zembsch-Schreve* heeft aan de commissie verklaard, dat hij op 1 Juli 1941 vrijwillig in Canada in Nederlandse militaire dienst is gekomen, vanwaar hij naar Engeland werd gezonden en ingedeeld bij de latere Irenebrigade te Wolverhampton. Hij heeft daarna een request ingediend om, hetzij bij een speciale dienst, hetzij bij de commandotroepen te komen. Hij werd bij de laatste ingedeeld. In Maart 1943 werd hij naar Londen geroepen, waar kapitein *Lieftinck* hem heeft gevraagd, of hij er iets voor zou voelen in bijzondere dienst te komen en eventueel in Europa te worden geparachuteerd. Hij heeft toen gezegd, dat hij dit graag zou doen. Drie weken daarna werd hij weer ontboden en werd hem medegedeeld, dat hij aangenomen was en in training zou komen.

Hij heeft met een groep Nederlanders verschillende Engelse opleidingsscholen doorlopen. Een Engelse verbindingsofficier van S.O.E. heeft hem toen gevraagd, of hij er in verband met zijn talenkennis voor voelde in Frankrijk te worden geparachuteerd om daar een „escape line" te organiseren. Hij heeft dit aangenomen en is toen speciaal voor die taak verder getraind. Deze speciale training had niet ten gevolge, dat het verband met de Nederlandse dienst geheel verbroken werd. Er was een supervisie van Nederlandse zijde; hij gelooft, dat hij in die gehele periode van ongeveer drie maanden, waarin hij in actieve training was, kapitein *Lieftinck*, die kwam kijken, hoe het met de jongens ging, tweemaal heeft gezien. Er was een Engelse officier, captain *Snewing*, die altijd met hem meeging en hem eigenlijk onder zijn hoede had. Verder is hij bijzonder weinig in contact geweest met de dienst te Londen. Hij stond op het standpunt: ik ga naar de andere kant „„hoe minder ik weet, hoe beter het is." Zakelijk kwamen de Nederlanders bij de opleiding helemaal niet te pas, het was een Engelse zaak.

Elke agent werd min of meer in zijn eigen specialiteit verder opgeleid. Hij kreeg eerst een algemene training, die voor allen dezelfde was; deze omvatte enige kennis van radiotelegrafie, van security, van de organisatie van het Duitse leger en van sabotage in haar verschillende vormen. Na deze algemene opleiding werden de mensen gespecialiseerd voor het werk, dat zij te verrichten zouden hebben, òf als radiotelegrafist òf als saboteur òf voor het intelligencewerk, òf voor het organiseren van escape-lines. Zijn speciale opdracht was, van Frankrijk uit een escape line voor parachutisten en andere agenten tot stand te brengen.

42084 e.v. *(Zembsch-Schreve)*

De heer *Zembsch-Schreve* heeft later begrepen, waarom men hem naar Frankrijk heeft gestuurd. Hij is op 22 Juli 1943 geparachuteerd; dat was op een ogenblik, dat men te Londen reeds lont rook, dat verschillende dingen niet helemaal juist waren. Zijn indruk is geweest, dat de radiotelegrafische lijn, waarover men enige twijfel had, vervangen moest worden door een lijn, die van de andere kant uit werkte. Zijn escape line stond hiermee in verband. Naar zijn mening had de S.O.E.-dienst enig wantrouwen in de escape line, die zij kenden en waarin *Ridderhof* was gemengd.

Deze naam is hem echter niet genoemd, doch hij heeft dit later bij zijn onderzoekingen bemerkt. Hij wist, toen hij geparachuteerd werd, helemaal niets af van de escape line, waarbij *Ridderhof* betrokken was. Hij is met een radiotelegrafist blind geparachuteerd bij Fontainebleau. Deze radiotelegrafist was een Engelsman, *Claude Planel;* zijn oorlogsnaam was *Jacques.* De heer *Zembsch-Schreve,* wiens oorlogsnaam *Pierre* was, had twee contacten in Frankrijk. Het ene was een gewoon huiscontact te Parijs, waar hij onderdak kon vinden; het tweede was te Marseille bij een Deen, die reeds over Lissabon met de dienst in verbinding stond. Men was met de lijn begonnen van Zuid-Frankrijk naar Lissabon. Hij moest de lijn verder leggen, eerst tot het Noorden van Frankrijk, dan door België naar Nederland. Hij heeft echter nooit verder kunnen komen dan België. Daarnaast moest hij gewone informaties inwinnen. Zijn rapporten gingen via de „mailroute" Portugal of de radiotelegrafist. Zijn gehele „réseau" is, als hij de hoofdpersonen neemt, aangegroeid tot 67 personen. Zijn radiotelegrafist was de „separate link"; die werkte uitsluitend door hem en met hem. Er bestond een andere route door Spanje en Portugal, waarlangs de minder urgente zaken werden verzonden en welke zij de mailroute noemden.

De heer *Zembsch-Schreve* is op 20 Maart 1944 gearresteerd. Zijn werk heeft tot die tijd bestaan in het opbouwen van de escape line van de Spaanse grens tot het noorden van Frankrijk, met vijf doorlaatposten: Varilhes, Urdoz, St. Jean de Luz, Toulouse, Sête. Dat waren knooppunten voor het uitgaan van agenten, die in Frankrijk waren en overgenomen werden door de bestaande dienst in Spanje. Zolang het einde van de lijn Nederland niet had bereikt, kon hij over deze lijn alleen maar mensen laten gaan, die in Frankrijk waren. Er kwamen dikwijls code-namen door van agenten, die van de lijn gebruik maakten. Hij had geen tijd zich te bemoeien met de nationaliteit of de persoon zelf. Bovendien was het dikwijls een gevaar zich te bemoeien met iemand, die zou passeren, want indien deze eens niet doorging, maar werd opgepakt, zou deze een signalement kunnen geven van de man, die achter de schermen zat. Volgens zijn weten, zijn er in die tijd geen Nederlanders over zijn lijn gekomen; alleen Belgen en Fransen. Dit komt, omdat zijn lijn, vóór de datum van zijn arrestatie, nooit verder is gegaan dan Kortrijk in België. Hij is gearresteerd juist op het ogenblik, dat hij naar België ging om de lijn naar Weelde door te trekken.

42102 e.v. *(Zembsch-Schreve)*

De heer *Zembsch-Schreve* heeft bij zijn werkzaamheden niets bemerkt van *Ridderhof*. Hij zocht geen persoonlijk contact met de mensen, die langs zijn lijn gingen, maar in een paar gevallen heeft hij het wel gehad. Dit heeft zich b.v. voorgedaan met een agent, een Belg, die aangekomen was op een landingsterrein bij Macon en moeilijkheden had om weer weg te komen. Omdat deze ook een getraind man was, kon hij hem vragen: wat zijn volgens u de maatregelen, die moeten worden genomen op een dergelijk terrein?

Over de weg van de heer *Zembsch-Schreve* ging ook transport van materiaal, dat van Zwitserland naar Engeland ging, voornamelijk uurwerkmateriaal en mail.

42106 e.v. *(Zembsch-Schreve)*

Zijn arrestatie is eigenlijk heel idioot gegaan. Hij moest radio-apparaten leveren aan een andere dienst. Hij weet niet, of deze apparaten door de lucht waren gekomen of langs de mailroute, maar ze waren clandestien binnengekomen. De tweede keer, dat hij deze radio-apparaten wilde afleveren, heeft hij zijn neus gestoten. Hij is toen in de val gelopen. Hij wist een heleboel, maar degenen, die hem gearresteerd hebben, wisten niets over hem, behalve het feit, dat hun was medegedeeld, dat er iemand moest komen, die radio-apparaten zou brengen, en dat dit waarschijnlijk een agent was. Hij is gearresteerd door leden van de Sicherheitsdienst für Frankreich te Parijs. Omdat hij wist, dat zij in dit werk gespecialiseerd waren, was dat voor hem onmiddellijk een aanwijzing, dat er verraad moest zijn. Later is hem gebleken, dat de persoon, die het hoofd was van de organisatie, waarmede hij in contact moest komen, gearresteerd en naar een concentratiekamp gebracht was, dat deze was vervangen door een Duitser en dat zij zo hebben geprobeerd enkele mensen te pakken te krijgen. Volgens hetgeen hij te Parijs later van de lijsten van de „réseaux *Alexandre*" gezien heeft, is daar niet veel kapot gegaan en hebben de Duitsers geen succes geboekt. Hij gelooft niet, dat zij ooit met de radiotoestellen, welke toen gekomen zijn, hebben kunnen werken.

Zijn verhoor heeft te Parijs plaats gevonden. Hij heeft dit helemaal gelimiteerd tot het geval van het radiotoestel, dat hij had afgeleverd. Hij is eerst verhoord door twee van de grotere bazen, omdat zij dachten iets vast te hebben. Daarna is hij alleen in handen geweest van een gewone Scharführer, waaruit bleek, dat het als een klein geval werd beschouwd.

Bij de verhoren hebben de Duitsers geprobeerd hem te laten zeggen, dat hij een gedropte agent was. Hij heeft dit echter niet behoeven toe te geven. In dit verband merkt de heer *Zembsch-Schreve* op, dat hij altijd erg te spreken is over hetgeen men kon leren op de Engelse scholen. Hij wil niet zeggen, dat iedereen het leerde, want het was dikwijls een taaie boel. Men kon er echter een heleboel van opsteken. Dat heeft hem het leven gered. De Engelse instructeurs vroegen b.v. in Engeland een schooloperatie te doen en lieten nadien verhoren door een paar Engelse officieren. Dan moest men zich verdedigen. Hij heeft gemerkt, dat men nooit een eerste verhaal zou kunnen verdedigen, want dat breekt altijd op het ene of het andere punt. Als de verhoorders aan iets beginnen te peuteren, komt men in een gemoedstoestand, waarin men veel sneller iets loslaat of fouten maakt, hetgeen de ondervragers de mogelijkheid geeft er verder op in te gaan en de zaak helemaal open te scheuren. Daarom heeft hij, toen hij gearresteerd was, eerst een verhaal verteld, dat niet op poten stond, dus dat breekbaar was. Hij is toen mishandeld. Daarna heeft hij, stukje bij brokje, zijn tweede verhaal losgelaten, een verhaal, dat evenzeer gefantaseerd was, doch absoluut op poten stond en gebaseerd was op de identiteit van een vriend van hem, die geen gevaar kon lopen. Dat verhaal hebben zij nooit kunnen breken. Zij geloofden bovendien, dat het waar was. De Duitsers dachten, dat hij

zijn werk voor geld deed, omdat hij moest leven. Hij is daarna op 15 Augustus 1944 uit de gevangenis gehaald en naar Duitsland overgebracht.

42120 e.v. *(Zembsch-Schreve)*

Bij de uitzending waren zowel de heer *Zembsch-Schreve* als zijn marconist uitgerust met een afzonderlijke code. Bij beide codes werd echter door de marconist alleen zijn eigen identity check gebruikt. Bovendien beschikte de heer *Zembsch-Schreve* over een test question. Wanneer de marconist iets voor hem moest uitzenden, gaf hij zijn telegram in code aan de marconist, waarna deze dit nogmaals in zijn eigen code omzette. Daarbij werden dan de security checks aangebracht. Een telegram, dat hij naar Engeland zond, werd dus tweemaal gecodeerd. Omdat hierdoor gemakkelijk fouten konden ontstaan, werd in gewone gevallen het bericht in klare taal aan de marconist gegeven, die het dan in zijn eigen code omzette. Het systeem was de double transposition; hij maakte geen gebruik van de one time pad-code, die na zijn tijd in gebruik is gekomen. Een cijfercode heeft hij ook niet gehad, omdat hij een hekel aan cijfers had.

De heer *Zembsch-Schreve* deelt nog mee, dat hij op 28 Mei 1945 te Londen is teruggekomen. Hij werd op het vliegveld ontvangen door zijn oud-telegrafist en een officier van S.O.E. Hij is geheel buiten bemoeiens van de Nederlandse instanties uitgezonden. Het enige, dat de Nederlanders over hem hadden, was een mooi, klein bericht van S.O.E.: *Schreve* is uitgezonden om die en die reden, daarnaar toe en met die en die opdracht. Hij heeft dus zijn opdracht niet van de Nederlandse dienst gekregen en zat geheel in Engelse sfeer. Zijn Nederlandse rang was sergeant en zijn Engelse rang moest, omdat hij werd uitgezonden als organisator, luitenant zijn.

50124 *(Lieftinck)*

De zending van de agent *Cnoops* stond, volgens de heer *Lieftinck,* in verband met het feit, dat men de verbindingen met het bezette gebied in het kader van het plan-Holland niet meer vertrouwde. Deze agent is dan ook blind gedropt.

51148 e.v. *(Lieftinck)*

De opdracht van *Cnoops* strekte in de eerste plaats tot het geheel onafhankelijk controleren van een bepaald contactadres in de buurt van het Stadion te Amsterdam — naar de heer *Lieftinck* meent op de Stadionkade — en het afgeven van een bepaalde som gelds aan een ander adres, hetwelk hij zich niet meer herinnert. *Cnoops* is bij Parijs gedropt en is na een avontuurlijke reis in Nederland gekomen. Hij heeft het geld afgegeven. De betrokkene wilde er eerst niets van weten, maar tenslotte heeft hij het toch aangenomen. Voorts heeft *Cnoops,* aldus de heer *Lieftinck,* het adres te Amsterdam geschaduwd. Hij heeft geprobeerd op straat contact te maken. Dit is niet gelukt. Hij is er 's avonds weer naar toe gegaan, heeft aangebeld en heeft daar met iemand gesproken. Plotseling kreeg hij de indruk, dat er iets fout was, en toen is hij hard weggehold. Daarna heeft hij eerst bij zijn broer of zijn zwager te Delft gelogeerd. Toen *Cnoops* op weg was naar Roosendaal, werd hij in de trein gepakt. Het geld, dat hij bij zich had, had hij in zijn sok gestopt en later heeft hij het achter een spiegel in het toilet geborgen, hetgeen de heer *Lieftinck* nogal vreemd vond, want hij begrijpt niet, hoe men die dingen zonder gereedschap los kan krijgen. Hij vond het een eigenaardig en avontuurlijk verhaal. *Cnoops* is door een Duitse grensbeambte of officier aangehouden. Deze heeft in zijn portefeuille gekeken, of zijn papieren wel in orde waren. In die portefeuille zat een portretje van zijn meisje in Engeland: Tegen die beambte zei *Cnoops:* als je mij niet gelooft, bel dan Rotterdam op, dan kun je het controleren. Van het meisje gaf hij een adres op in Alkmaar. De Duitser is er in gelopen. Daarna is *Cnoops* naar een of andere Belgische plaats gegaan. Hij is daar brutaalweg een Duits bureau binnengelopen om een ander grenspapier te verkrijgen. Hij is weer op de trein gestapt en is de Franse grens overgekomen door buiten de coupé te gaan staan. Toen hij te Parijs aankwam, zag hij, dat alle mensen van de organisatie-*Todt,* waarvan hij papieren had, werden gecontroleerd. Hij heeft toen een te Rotterdam voor Parijs gekocht kaartje uit zijn hoed gehaald en is door de gewone uitgang naar buiten gekomen. *Cnoops* heeft zich toen in verbinding gesteld met een Franse organisatie en is over de Pyreneeën via Madrid en Lissabon teruggekomen.

51152 *(Lieftinck)*

Als secondaire taak zou *Cnoops* hebben: het verzamelen van „safe addresses", waar eventueel volgende agenten hulp zouden kunnen vinden. *Cnoops* moest zijn opdracht in dertig dagen uitvoeren, van Frankrijk naar Nederland en terug naar Frankrijk.

49820 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp* heeft verklaard, dat *Cnoops* in België is gedropt, waarna hij op papieren van de organisatie-*Todt* naar Nederland is gereisd en geld heeft achtergelaten bij iemand te Rotterdam. Dat was het eerste gedeelte van de opdracht van *Cnoops.* Daarna is hij doorgereisd naar Amsterdam, waar hij een bepaald adres in Zuid moest controleren. Hij kon daar geen geschikt onderduikadres vinden en heeft toen gewoond bij een kleermaker te Haarlem, zo meent de heer *Schilp.* Daarna is *Cnoops* regelmatig op en neer gereisd tussen Haarlem en Amsterdam. Hij heeft toen dat huis gecontroleerd, is tenslotte

met de bewoner ervan in contact gekomen en heeft dat huis bezocht. Hij kreeg toen het gevoel, dat er iets niet juist was; hij heeft hals over kop het huis verlaten en heeft het daarna nog enige tijd geobserveerd en kwam toen tot de ontdekking, dat, kort nadat hij het had verlaten, er Duitsers aan huis kwamen. Hij is vervolgens, omdat hij een beperkte tijd voor zijn opdracht had, die al grotendeels verstreken was, per trein naar Brussel teruggereisd. Voordat *Cnoops* bij Roosendaal de grens overging, had hij weer dat geheimzinnige gevoel, dat er iets mis ging; hij heeft toen het restant van zijn papieren, behalve die van de Organisation-*Todt,* en zijn geld verborgen achter de spiegel van het toilet; hij is daarop te Roosendaal door de Duitse grensposten aangehouden, waarbij bleek, dat er iets niet in orde was met zijn *Todt*-papieren; hij reisde als verlofganger van de Organisation-*Todt* uit Frankrijk en had zijn papieren te Rotterdam niet laten afstempelen. *Cnoops* heeft er zich met zijn brutale mond uit gered, en is er uit gekomen, maar hij miste de trein en was dus verder alles kwijt. Hij is vóór 1944 teruggekomen, doch heeft geen mededelingen meegebracht, die een conclusie wettigden in zake datgene, wat er met de agenten van de organisatie-*Jambroes* was gebeurd. Hij was dan ook niet positief in zijn mededelingen, doch wel viel hieruit, zover de heer *Schilp* zich herinnert, duidelijk op te maken, dat het adres, dat hij had moeten onderzoeken en dat, waar hij geld had moeten achterlaten, positief niet goed waren, dat wil zeggen: naar het gevoel van *Cnoops.* Hij kon hiervan niets positiefs opgeven, maar naar zijn gevoel was dat mis en naar ons gevoel, aldus de heer *Schilp,* ook.

49826 *(Schilp)*

De heer *A. J. M. Cnoops,* die te Johannesburg in Zuid-Afrika woont, heeft, op haar verzoek de commissie bij schrijven d.d. 24 Juli 1949 schriftelijk inlichtingen verschaft over de werkzaamheden, welke hij tijdens de oorlog heeft verricht. Hij heeft zichzelf voor de geheime dienst beschikbaar gesteld. Hij is, naar hij meent, uitgezonden door de dienst van kolonel *de Bruyne.* Nadat hij als vrijwilliger in het Zuid-Afrikaanse leger was overgegaan naar het Nederlandse leger, is hij in Januari 1942 per Engelse boot naar Engeland vertrokken. Hij heeft zich, nadat hij een tijd lang als sergeant had dienst gedaan, o.a. bij de Engelse commandotroepen, voor de geheime dienst beschikbaar gesteld. Hij is toen met de dienst van kolonel *de Bruyne* in contact gekomen; hij heeft hierbij veel tegenwerking ondervonden. Op een gegeven ogenblik werd hij afgehaald door kapitein *Lieftinck.*

Voordat de heer *Cnoops* uitgezonden werd, kreeg hij met anderen een opleiding van $2\frac{1}{2}$ à 3 maanden. Zij kregen een algemene opleiding, moesten veel revolverschieten en kregen les in seinen en ontvangen; zij leerden kaartlezen en werden opgeleid voor het ongewapend gevecht. Zij werden getraind in het plaatsen van dynamiet op spoorlijnen en bruggen, kregen een opleiding in het aanvallen op blokhuizen, enz.; verder werd hun het memoriseren van kaarten bijgebracht. In een tweede cursus werden zij geïnstrueerd in het volgen van personen, het opsporen van personen in een vreemde stad, waarvan een beschrijving gegeven was, het prepareren van valse sleutels en het openmaken van deuren en brandkasten.

Hun werd geleerd, hoe zij tegenmaatregelen moesten nemen, wanneer zij gevolgd werden; zij kregen een opleiding in het maken van valse stempels en handtekeningen. De rangen en standen van het Duitse leger werden hun geleerd en tevens de organisatie van dit leger. Zij werden geïnstrueerd in de methodes van de Gestapo en van de Sicherheitsdienst. Voordat de heer *Cnoops* met deze cursus klaar was, kreeg hij bezoek van een Engels officier, die hem vroeg, of hij bereid was de cursus te onderbreken om direct zijn werk in Nederland te beginnen. Hij voegde er aan toe, dat de kansen om het er levend af te brengen gering waren, dat de heer *Cnoops* niet verplicht was om het voorstel aan te nemen, maar dat hij, volgens de mening der Engelsen, de meest geschikte persoon voor dit werk was. Hij vertrok dezelfde dag met een Engels officier naar Londen.

In verband met de opdracht, welke hij in Nederland moest uitvoeren, kreeg hij een speciale training van een week te Manchester. Hem werd de beschrijving gegeven van zes personen, die hij moest opsporen, terwijl hij iedere avond verslag uit moest brengen. Na deze week werd hij nog een week voorbereid voor het werk, dat hij in Nederland moest doen. Hij hield urenlange conversaties in een flat te Londen met een Duitse krijgsgevangen officier. Dit gebeurde op speciaal verzoek van de heer *Cnoops,* omdat deze zijn Duits even wilde ophalen. Het is hem onbekend in hoeverre de Nederlandse dienst zich met hem bemoeide. Hij heeft er echter nooit iets van gemerkt. Speciale verzoeken richtte hij altijd tot de Engelsen. Na zijn opleiding heeft hij nog eenmaal, voordat hij wegging, contact gehad met kapitein *Lieftinck.* Hij moest toen formulieren invullen, betrekking hebbende op zijn bezittingen voor het geval hij mocht omkomen. Toen hij uit Nederland terugkwam, zei de heer *Lieftinck:* „Zo, ben je terug, sergeant? Hier is je cheque van accumulated backpay."

Ook heeft hij de heer *Lieftinck* nog gezien op de dag, waarop hij in Maart 1944 voor de tweede maal, deze keer voor het B.B.O., naar Nederland vertrok. Hij heeft toen een tamelijk heftige woordenwisseling met hem gehad.

De heer *Cnoops* merkt ten aanzien van de onderlinge verhoudingen in de dienst nog op, dat hij bij de Engelsen de indruk kreeg, dat hetgeen men als agent ging doen, buitengewoon geapprecieerd werd, terwijl hij bij de Nederlanders de indruk kreeg, dat deze van de agenten dachten: „een lastig, ongedisciplineerd zootje".

Hij behield bij zijn eerste uitzending de Nederlandse rang van sergeant. Over de opleiding merkt de heer *Cnoops* nog op, dat deze goed was, maar dat het, doordat men zoveel mogelijk in een zo kort mogelijke tijd moest leren, buitengewone concentratie vereiste alles te absorberen; of allen daartoe in staat waren, betwijfelt de heer *Cnoops*. Voorzover hij het kan beoordelen, was zijn opleiding uit technisch oogpunt goed.

Hij werd in September 1943 in Frankrijk geparachuteerd. Dit geschiedde, daar alle agenten, die vóór zijn parachutering waren gedropt, gearresteerd waren. Zijn uitrusting bestond uit een dolkmes, een uniform van de Organisation-Todt, een pak burgerkleren, papieren van de Organisation-Todt, waarvan alles in orde was, behalve de Grenzdurchlaszschein. Voorts kreeg hij f 30 000 mee en ongeveer frcs. 20 000, benevens broodkaarten, vetkaarten, enz. en een persoonsbewijs.

Zijn opdracht in September 1943 was een contrôle-opdracht. Hem werd medegedeeld, dat er gedurende de 9 maanden vóór zijn parachutering zestig agenten waren gedropt, die niet de inlichtingen seinden, die men verwachten kon. Tevens kreeg men in Engeland tegenstrijdige berichten omtrent de goede landing van de agenten; d.w.z. dezen stuurden berichten, dat zij goed geland waren, maar van andere kanten hoorde men, dat zij gevangen waren. Dat waren de inlichtingen, welke de heer *Cnoops* meekreeg. Zijn opdracht was met een zekere sinjeur te Amsterdam in aanraking te komen, die contact met Londen had. Wanneer de heer *Cnoops* met hem in verbinding was gekomen en deze persoon „goed" was, moest hij hem f 30 000 overhandigen en moest hij zoveel mogelijk inlichtingen inwinnen; als deze persoon niet „goed" was — want volgens inlichtingen had hij contact met de Gestapo — dan moest hij hem die f 30 000 niet geven.

Het allerkrankzinnigste, aldus de heer *Cnoops,* was nog het slot. Hoewel hij in Frankrijk afgegooid werd en na de opdracht, van Nederland via België, Frankrijk, Spanje en Portugal naar Engeland terug moest, was het absoluut noodzakelijk, dat hij van de dag, waarop hij afgegooid werd, binnen 30 dagen te Londen terug moest zijn om rapport uit te brengen. Hij was binnen 28 dagen in Spanje, doch werd gearresteerd; een week later kon hij ontsnappen, zodat hij binnen 40 dagen rapporteerde.

De heer *J. D. A. van Schelle,* die in April 1949 tijdens een kort verblijf in Nederland door de commissie is verzocht voor haar te verschijnen, heeft aan haar medegedeeld, dat hij als Engels agent een eed van geheimhouding had afgelegd en derhalve geen mededelingen aan de commissie mocht doen, zodat de commissie deze agent tot haar spijt niet heeft kunnen horen.

49940 e.v. *(Schilp)*

Omtrent de agent *van Schelle (Apollo)* heeft de heer *Schilp* medegedeeld, dat deze opdracht had een som gelds, naar hij meent f 35 000, ergens in de Achterhoek te brengen. Hij was oorspronkelijk een zuiver Engelse agent, doch werd door de Engelsen aan het bureau M.V.T. aanbevolen. Hij is toen, voorzover de heer *Schilp* weet, voor Nederlandse opdrachten naar het bezette gebied gegaan en zeer spoedig, nl. binnen ongeveer zes weken, teruggekomen, nadat zijn vliegtuig in België was neergeschoten. Zonder dat hij het wist, is hij via een door de Duitsers gepenetreerde lijn door bemiddeling van de verrader *George Ridderhof* naar Londen teruggegaan. Toen hij dan ook te Londen vertelde, dat hij door bemiddeling van *„van Vliet"* (de schuilnaam van *Ridderhof*) terugkwam, kon men daaruit concluderen, dat hij met behulp van de Duitsers was teruggekeerd, daar men op dat moment wist, dat *Ridderhof* een verrader was.

51126 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft verklaard, dat de agent *van Schelle* als tijdelijk sergeant voor speciale diensten betaald werd door het bureau M.V.T. Hij meent, dat zijn opdracht iets te maken had met een van de mensen van de eerste groep S.O.E.-agenten.

50124 e.v. *(Lieftinck)*

29965 e.v. *(Grün)*

De heer *J. Grün* heeft omtrent zijn bevindingen aan de commissie het volgende medegedeeld.

Hij was in militaire dienst bij de Prinses Irene-brigade en had te kennen gegeven, dat hij eventueel voor uitzending naar het bezette gebied in aanmerking wenste te komen Einde Maart 1943 werd hij bij zijn commandant geroepen, die hem vroeg, of hij nog voor uit-

zending voelde. Nadat hij bevestigend had geantwoord, moest hij de volgende ochtend bij kapitein *Lieftinck* komen. Hij heeft zich aan deze ter beschikking gesteld, waarna hij bij de Engelse dienst werd opgeleid. Het contact, dat hij tijdens zijn opleiding met de Nederlandse dienst had, was vrij spaarzaam. Toen hij opgeleid werd, bleek hem, dat hij niet voor een spionnage-opdracht zou worden uitgezonden, doch dat hij opgeleid werd voor de sabotage, hetgeen hem niet zo erg lag. Hij vond de opleiding zeer oppervlakkig. Tijdens zijn opleiding had hij nog geen flauw benul van hetgeen hij in het bezette gebied zou moeten gaan doen. Een van de scholen, waar hij werd opgeleid, was te Beaulieu. Hier werd hem aangekondigd, dat hij propagandist zou worden. Op deze school kreeg hij zeer oppervlakkig les in de theorie van de code. Daarna ging hij naar de propagandaschool. Tijdens zijn opleiding kreeg hij moeilijkheden met de heer *Lieftinck* over de voorzorgsmaatregelen, die er zouden worden getroffen ten aanzien van de vrouwen en kinderen der adspirant-agenten. De heer *Lieftinck* deelde nl. mede, dat dit allemaal wel in orde zou komen. De heer *Grün* vond dit nogal onbevredigend en vroeg, of dit niet nauwkeuriger omschreven zou kunnen worden. Het contact, dat hij met de heer *Lieftinck* had, nam niet die vorm aan, dat deze zich bemoeide met de opleiding. De heer *Grün* heeft dan ook de indruk, dat de Nederlandse dienst hier niets over te zeggen had. Ook constateerde hij, dat er geen Nederlandse officieren kwamen, die zich van de vorderingen der adspirant-agenten op de hoogte hielden. Hij vermoedt, dat de rapporten over gedrag en houding, die opgemaakt werden, slechts naar de Engelse sectie gingen en niet doorgestuurd werden aan de Nederlandse dienst.

De Engelsen bemoeiden zich niet met de bevordering en konden hem, aldus de heer *Grün,* niet tot officier aanstellen, hetgeen men wel wenselijk achtte. Toen dan ook de instructeurs op de school aan Londen voorstelden de heer *Grün* bij de Nederlandse dienst voor bevordering voor te dragen, kwam het antwoord, dat de heer *Grün* zich hiervoor rechtstreeks met kapitein *Lieftinck* in verbinding moest stellen. De Nederlandse dienst wenste hem echter niet te bevorderen, daar men alleen bevorderd kon worden tot officier, als men door bij de brigade weg te gaan de kans op de officiersopleiding miste. Kapitein *Lieftinck* heeft de heer *Grün* beloofd, dat hij informaties bij de Prinses Irene-brigade zou inwinnen. De heer *Grün* heeft daarop aan kapitein *Lieftinck* gezegd, dat hij zijn inlichtingen moest inwinnen bij de commandant van de Prinses Irene-brigade en niet bij de kampcommandant, daar de laatste hem niet kon luchten of zien. Toch informeerde kapitein *Lieftinck* bij de kampcommandant, waarop hij natuurlijk ten antwoord kreeg, dat er nooit sprake van was geweest, dat de heer *Grün* officier zou worden. Hij kreeg hierop een ontzettende uitbrander van de heer *Lieftinck,* omdat hij deze vals zou hebben voorgelicht. Kapitein *Lieftinck* vertelde bij dit gesprek nog, dat bevordering mogelijk was, wanneer de opdracht een officiersrang vereiste. Dat nu vereiste zijn opdracht, volgens de heer *Lieftinck,* niet. De Engelsen waren hier, aldus de heer *Grün,* in het geheel niet over te spreken. Hij is daarna rustig doorgegaan en is op de propagandaschool terecht gekomen Hij heeft net zo lang geprobeerd, totdat hij een briefje kreeg, waarin stond, dat zijn opdracht betrof het zijn van verbindingsofficier tussen Londen en de ondergrondse pers in Nederland. Tenslotte is hij bevorderd en hij is op 3 October 1943 beëdigd.

De heer *Grün* heeft daarop zijn opdracht gekregen en is ingelicht omtrent de details, niet zozeer van zijn opdracht, want die is hem nooit helemaal duidelijk geweest, maar van de ondergrondse kant van de zaak. Hij zou een zender en een code meekrijgen, kreeg bovendien geld en wapens mee en moest contact zoeken met de ondergrondse pers en wel in de eerste plaats met Het Parool, waarvoor hij een contactadres had. Kapitein *Lieftinck* heeft de opdracht met hem besproken, doch de heer *Grün* gelooft, dat deze opdracht is uitgedacht door mr *Warendorf.* Zijn opdracht was derhalve een Nederlandse opdracht. Van de Engelsen hoorde hij, dat hij een zender en een code zou meekrijgen, terwijl hij in Nederland een eigen marconist moest zoeken, die het toestel voor hem zou bedienen. Noch zijn toestel, noch zijn code heeft hij echter gezien. De laatste zat verborgen in een tussenschot van zijn actetas. Ook later heeft hij deze nooit gezien, daar zijn toestel werd neergeschoten en het radio-telegrafietoestel met de code verloren ging. Over de security check is slechts in het algemeen met hem gesproken. Ook is er niet gezegd, dat, wanneer hij onverhoopt in vijandelijke handen zou geraken, hij dan, als het nodig was, zijn code mocht weggeven en mocht seinen voor de Duitsers, maar dat hij in geen geval zijn security check mocht weggeven. Over deze dingen is door de Engelsen nooit met hem gesproken. Ook toen hij tenslotte wegging, is hij niet op de hoogte gesteld van de security check van de code, die hij bij zich had. De enige mogelijkheid is, dat bij de code, die in zijn tas zat, de security

check vermeld stond. Ook van een test question heeft de heer *Grün* nimmer gehoord. Hij heeft verder medegedeeld, dat zijn primaire opdracht was het zoeken van contact met de ondergrondse pers en het fungeren als kanaal tussen de ondergrondse pers in Nederland en het hoofdkwartier te Londen. Als de pers inlichtingen uit Londen wilde hebben, dan kon men die dus aan hem vragen. Alle wensen en moeilijkheden kon men aan hem mededelen, waarop de heer *Grün* die met zijn speciaal voor de ondergrondse pers bestemde lijn aan Londen kon doorgeven.

Toen de heer *Grün* met het vliegtuig wegging, bleek hem, dat de heer *van Schelle,* die eveneens als agent geparachuteerd zou worden, met hem mee zou reizen. Zij mochten echter niets van elkaars opdrachten weten en mochten ook niet in Nederland proberen met elkaar in contact te komen. Zij zouden boven België uit het vliegtuig springen. Dit is volgens de heer *Grün* een kleine aanwijzing, dat men wist, dat er in Nederland iets niet klopte, te meer daar men hem medegedeeld had, dat hij in Nederland niet kon worden geparachuteerd. Nederland zou nl. volgens de Engelsen niet veilig zijn, daar er geen geschikte droppingsterreinen waren. Toen zij boven België waren, werd het vliegtuig neergeschoten door licht afweergeschut, bestaande uit dubbele machinegeweren. Dit trof de rechter motor, waardoor het toestel in brand vloog. De bemanning kwam echter veilig op de grond, waarbij alleen de piloot gewond werd.

De heer *Grün* beschikte over een aanloopadres in Brussel. Vandaar zou hij door een passeursorganisatie over de Nederlandse grens worden gebracht. Hij had opdracht om zo spoedig mogelijk alle contact met de passeursorganisatie volslagen te verbreken. Ook zijn reisgenoot, de heer *van Schelle,* moest zich bij datzelfde aanloopadres te Brussel melden. Hij is deze echter na de landing kwijtgeraakt, daar de inzittenden van het vliegtuig zich in twee groepen hebben gesplitst. Hij had toen niets anders meer bij zich dan een lucifersdoosje met een dubbele bodem, waarin een microfoto zat met een proclamatie van de Nederlandse Regering voor de bevolking van Nederland. Hierin stond een soort resumé van het hoofdkwartier over datgene, wat de burgerbevolking te doen stond in geval van invasie. Het was bestemd voor de illegale pers en bedoeld voor onmiddellijke publicatie. Er werd bij gezegd, dat deze mededelingen geen aanleiding mochten zijn tot het maken van speculaties over de datum van de invasie. De ondergrondse pers voelde er echter weinig voor dit te publiceren, daar het een ontzettende klap zou geven. Hierop heeft de heer *Grün* naar Londen de vraag laten seinen, wanneer zij de proclamatie wensten te „zien".

In Nederland had de heer *Grün* contact met mejuffrouw *Janny Rebel,* wier adres hij van de heer *Lieftinck* had gekregen, doch dat oorspronkelijk van mr *Warendorf* kwam. Hij heeft dit adres nimmer verteld aan de passeur *(George Ridderhof),* die hem uit Brussel naar Nederland had overgebracht. Deze had hem huisvesting bezorgd bij *Bram van Oord* te Doorn. De heer *Grün* zegt, dat hij er nog niet achter is, of *van Oord* betrouwbaar is geweest of niet. Inmiddels zag hij nog verschillende keren *George Ridderhof,* die later een grote verrader is gebleken. Deze verzond ook zijn telegrammen. Hij ontmoette enige personen van de illegale pers, o.a. mr *van Heuven Goedhart.* Zijn enige directe relatie met de illegale pers was Het Parool. Bij de overige illegale pers koesterde men echter een zeker wantrouwen tegen hem. Hij had dan ook geen enkel rechtstreeks contact daarmede. De heer *Grün* heeft een algemeen rapport over zijn activiteit via *Ridderhof* aan de agent *van Schelle,* die onwetend langs een Duitse lijn naar Londen terugging, medegegeven. Van de verbinding van *Ridderhof* maakte hij gebruik voor het zenden van berichten naar Londen, daar er uitdrukkelijk in zijn opdracht stond, dat hij, zo lang zijn eigen toestel niet werkte, het toestel van de passeur moest gebruiken. Hij had echter weinig vertrouwen in *Ridderhof,* doch alleen, omdat hij hem een raar type vond. Inmiddels heeft hij via een ander kanaal een bericht naar Engeland gezonden, waarin hij mededeelde, dat hij de zender van *Ridderhof* wilde controleren. Hierop is het authentieke antwoord gekomen, t.w. een letterlijke herhaling van het laatste bericht. Dit antwoord kwam echter weer in handen van *Ridderhof.* Hieruit bleek, dat de weg, die hij gekozen had, ook gepenetreerd was. Toen de heer *Grün* echter een telegram naar Londen zond, waarin hij vroeg, wanneer zij „het uitgewerkte lucifersdoosje wilden zien", begreep men te Londen, dat hij bedoelde, wanneer de proclamatie moest worden gepubliceerd. Te Londen concludeerde men hier evenwel ten onrechte uit, dat *Ridderhof* wenste te weten, wanneer er op een invasie gerekend kon worden. Op grond daarvan begon men *Ridderhof* te wantrouwen en werd een waarschuwing aan alle zenders doorgegeven. Hoewel de heer *Grün Ridderhof* wantrouwde en ook *Bram van Oord* te Doorn niet meer vertrouwde, wilde hij niet onderduiken bij mejuffrouw *Rebel,* daar hij zijn werk en zijn verblijfplaats gescheiden wenste te houden. Ook

wilde hij geen onderduikadres van Het Parool ontvangen, daar er dan gevaar bestond, dat hij door Het Parool gemonopoliseerd zou worden. Zijn andere relaties met de illegale pers waren nl. reeds vrijwel nihil, daar men hem niet vertrouwde.

In het begin van Januari 1944 is de heer *Grün* gearresteerd. Na zijn arrestatie is hij door de Duitse politie-ambtenaar *May* over zijn code verhoord, doch deze kon hij in overeenstemming met de waarheid mededelen, dat hij geen code had. Voordat hij door *May* werd verhoord, had de heer *Grün* in Scheveningen een paar tanden verloren, terwijl hij op het Binnenhof een Dauervernehmung heeft ondergaan van 60 à 70 uur, waarbij hij met handboeien om zijn polsen aan de stoel vastzat. Tenslotte is de heer *Grün* op transport gesteld naar Duitsland, nadat een terechtzitting omtrent zijn zaak niet doorging, daar „dolle Dinsdag" er tussen kwam. Toen hij in Duitsland kwam, wist men daar niet, dat hij een geheime agent was geweest. Hij ging door voor een O.D.-man. Tenslotte is hij door de Amerikanen te Hannover bevrijd. Door middel van een Engelse krijgsgevangene, die naar Engeland terugging, heeft hij door zijn vrouw contact gekregen met zijn opdrachtgevers te Londen. Hierop is hij naar Londen overgebracht, waar hij een rapport moest schrijven voor S.O.E., waarover hij uitgebreid is gehoord. Door de Nederlandse dienst is de heer *Grün* niet verhoord.

50315 *(Lieftinck)*

Over de opdracht van *Grün* heeft de heer *Lieftinck* medegedeeld, dat het bureau M.V.T. tot taak had het contact met de ondergrondse pers te onderhouden. Dit achtte kolonel *Somer* blijkbaar niet juist. De opdracht van de agent *Grün* is gegeven door het bureau M.V.T. Mr. *Warendorf* was echter, aldus de heer *Lieftinck,* voor deze dienst op dat ogenblik de bron voor de gegevens voor de ondergrondse pers. Het sprak dus vanzelf, dat hij een groot aandeel in de opdracht heeft gehad. De uitzending van *Grün* heeft, volgens de heer *Lieftinck,* geen succes gehad.

Omtrent de rang, waarin de heer *Grün* is uitgezonden, verklaart de heer *Lieftinck,* dat degenen, die bepaaldelijk een organiserende, leidende functie kregen, officier werden. Deze bevordering geschiedde dan door tussenkomst van het bureau M.V.T. De heer *Lieftinck* zegt, dat *Grün* tegen hem beweerd had, dat hij was voorgedragen voor officier. Hij heeft *Grün* hierop beloofd dit te zullen verifiëren bij de brigade-commandant. Deze laatste heeft hierop geantwoord, dat hiervan geen sprake was, en dat dit nooit aan *Grün* was beloofd. De heer *Lieftinck* heeft aan de commissie een brief voorgelezen, waaruit blijkt, dat hij deze zaak niet met de kampcommandant, doch inderdaad met de commandant van de Koninklijke Nederlandse brigade „Prinses Irene" heeft behandeld. Hij heeft daarna van major *Bingham* een brief ontvangen, waarin deze schreef, dat het aanbeveling verdiende, dat *Grün* officier werd, daar dit gunstig zou zijn voor zijn werk. Hierop heeft de Nederlandse dienst *Grün* dan ook bevorderd tot officier.

51124 e.v. *(Lieftinck)*

De heer *Schilp* heeft omtrent de uitzending van *Grün,* die het contact met de illegale pers betrof, verklaard, dat deze opdracht niet op het gebied van de inlichtingendienst lag. De illegale pers werd door de Engelsen beschouwd als behorend tot actief verzet. Hierover zijn, aldus de heer *Schilp,* zeer lange discussies geweest met de heer *Somer,* die meende, dat het contact met de illegale pers bij zijn dienst thuis hoorde. De Engelsen hebben zich hier zeer sterk tegen verzet en onder aandrang van de Engelsen ook het bureau M.V.T. Naar de heer *Schilp* meent is in de Engelse Ministerraad beslist, dat S.O.E. het contact met de illegale pers moest onderhouden. Later heeft het B.B.O. dit werk ook voortgezet.

49934 *(Schilp)*

De heer *Somer* heeft in dit verband medegedeeld, dat het contact met de ondergrondse pers uitsluitend een privilege was voor het bureau van kolonel *de Bruyne.* Alles wat de pers betrof, werd gerekend tot het verzet en dit behoorde niet bij de intelligence, maar bij het bureau S.O.E. Het was het B.I. eenvoudig verboden zich daarmede in te laten.

14869 *(Somer)*

Mr. *J. C. S. Warendorf* heeft in verband met de opdracht aan *Grün* het volgende verklaard. De heer *Warendorf* heeft een bespreking gehad met de heer *Pelt,* de chef van de Regeringsvoorlichtingsdienst en is door hem belast geworden met de geheime voeding van de ondergrondse pers. Deze opdracht kwam van de Minister-President. Voor dit werk ressorteerde de heer *Warendorf* onder het Departement voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk (A.O.K.).

49658 e.v. *(Warendorf)*

Zijn opdracht hield in, dat hij zich zou onthouden van de uitvoerende taak, voorzover die het transport betrof, maar dat hij wel het orgaan zou zijn, dat moest zeggen: dit boek of deze publicatie is interessant voor de ondergrondse pers en dat materiaal heeft men ginds nodig. Dit betrof ook materiaal, zoals radio-ontvangtoestellen, drukinkt en photo-apparatuur, maar het is alles niet zo vlot gelopen doordat bij de uitvoerende kant direct al een conflict is ontstaan

Wanneer men, aldus de heer *Warendorf,* de Royal Victorian Patriotic School verlaten had en de Engelse instanties meenden, dat men een interessant subject was, kreeg men een briefje mee voor verschillende instanties met de aanduiding van telefoonnummers en met verzoek daar ook contact mee op te nemen. Op deze wijze is hij, toen hij uit de politieke quarantaine kwam, in aanraking gekomen met de P.I.D., het Political Intelligence Department van het Foreign Office, dat in Bush House gevestigd was. Toen was dit alles geheim. Het P.I.D. nu werkte met de P.W.E. samen, de Psychological Warfare Executive, een uitvoerend orgaan, dat niet alleen het nieuws, dat bij het P.I.D. binnenkwam, verwerkte, maar er ook iets mee wilde doen. De P.W.E. stond dan weer in relatie met een dienst, die dat materiaal ter plaatse, d.i. in bezet of vijandelijk gebied, moest gaan afleveren. Die Engelse dienst was, naar de heer *Warendorf* meent, identiek met de S.O.E. In de zomer van 1943 heeft de heer *Warendorf* herhaaldelijk geprobeerd enige spoed te zetten achter die uitzending van materiaal. De heer *Pelt* had daartoe een aantal hoofden van onderafdelingen van de R.V.D. aangeschreven, zoals de heren *de Man, van Houten* en *Sluyser.* Die aanschrijving was geheim en hield o.m. in, dat zij zich niet hadden te bemoeien met de uitvoerende taak. Tevens werden periodieke bijeenkomsten georganiseerd van vertegenwoordigers van P.I.D., P.W.E., de Amerikaanse organisatie, die toen nog het Office of War Information heette, en de mensen van de Regeringsvoorlichtingsdienst. Het was de bedoeling, dat zij 1 of 2 maal per maand als redactiecommissie bijeen zouden komen om te overwegen wat er gestuurd zou worden. Zij hebben enige keren vergaderd, maar hadden toen allen het buitengewoon onaangename gevoel, dat zij dat deden zonder enig resultaat. Ook de heer *Warendorf* had de overtuiging, dat er niets vertrok. Dat bleek ook inderdaad het geval te zijn. Er was een strijd ontstaan door de rivaliteit van de twee diensten, merkwaardigerwijze aan beide zijden, immers zowel aan Engelse als aan Nederlandse kant. Er bestond stellig rivaliteit tussen de M.I.D. en het Bureau Inlichtingen van de toenmalige majoor *Somer* en, naar mr *Warendorf* meent, een zelfde rivaliteit bij de Engelsen, tussen de S.O.E. en de S.I.S. Maar op een gegeven moment kreeg hij in een gesprek met een vertegenwoordiger van de P.W.E. toch te horen, dat de schuld voor het uitblijven van enige actie aan Nederlandse kant lag.

Voorzover mr. *Warendorf* bekend is, was oorspronkelijk de militaire inlichtingendienst van kolonel *de Bruyne* hiervoor aangewezen, maar majoor *Somer* van het B.I. opponeerde ernstig daartegen bij de Minister van Oorlog en daardoor is die zeer betreurenswaardige vertraging in de uitvoering van hun plannen ontstaan. De M.I.D. heeft het pleit gewonnen. Of dat is gebeurd met of door steun van de Engelsen, weet de heer *Warendorf* niet. Het kan ook zijn, dat in dit geval kolonel *de Bruyne* eenvoudig heeft gezegd: dit is een onderdeel der voorbereiding van de terugkeer en ik ben ook leider van het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer. Hoe het ook zij, in ieder geval kreeg de M.I.D. de opdracht. Dit is geweest na de vacantie van de heer *Pelt,* einde Augustus of begin September 1943. Misschien is het nog iets later geweest, want de eerste uitzending van een parachutist heeft pas einde October plaats gevonden. Er heeft zich daarbij, aldus mr. *Warendorf,* nog een merkwaardige ontwikkeling voorgedaan: toen puntje bij paaltje kwam en men het materiaal tenslotte kon gaan afleveren, was er in Londen niemand, die wist hoe men de ondergrondse pers bereiken moest. De vraag was toen aan wie dit materiaal gezonden moest worden. Een van de heren van de P.W.E. heeft toen gezegd: dan moet *Warendorf* maar inbereiken moet. Toen de heer *Warendorf* daarop de uitnodiging tot medewerking aan de uitvoering bereikte, heeft hij de heer *Pelt* daarvan in kennis gesteld, omdat dit min of meer in tegenstelling was met zijn oorspronkelijke opdracht. Hij heeft in die tijd herhaalde malen getracht de moeilijkheden persoonlijk met de heer *Gerbrandy* te bespreken, maar is daarin niet geslaagd. Hij heeft een aantekening gevonden, volgens welke de heer *de Beus,* secretaris van de Minister-President, hem zeide, dat de heer *Gerbrandy* hem liet weten, dat hij dat alles maar met de heer *Pelt* in orde moest maken. Hij was in dit opzicht dan ook gedekt, toen hij de heer *Pelt* rapport had uitgebracht en met een gerust hart kon hij eindelijk aan het werk, toen men hem verzocht bij de M.I.D. te komen, teneinde daar de „briefing" van een parachutist te helpen voorbereiden en deze ter introductie een geïmproviseerde code te verschaffen, die in Nederland als geloofwaardig geaccepteerd zou worden en waardoor buiten twijfel zou vaststaan, dat de man inderdaad van hem kwam. De heer *Warendorf* meent ook, dat dit tot zover geslaagd is. Uiteraard was hem te Londen nog niet bekend, wat er precies met *Grün* is gebeurd. Hij heeft hem zelf echter na de bevrijding gesproken.

De opdracht van *Grün* was, voorzover mr *Warendorf* bekend, in de allereerste plaats het leggen van contact tussen Londen en het verzet, zoals dat in de ondergrondse pers tot uiting kwam. Het is met het vaststellen van die opdracht allemaal niet zo vlot gegaan. Er zijn strubbelingen geweest. Hij meent, dat het destijds ook de bedoeling is geweest, dat de agent *Grün* de gronddienst zou gaan organiseren voor het in ontvangst nemen van het materiaal. Daarnaast moest deze tevens „invasie-instructies" overbrengen.

49665 *(Warendorf)* De verhoudingen lagen dus zo, dat de verbindingen met de illegale pers niet behoorden bij het B.I., doch bij de dienst, die zich uitsluitend met de verzetsorganisaties bezig hield.

49666 *(Warendorf)* Na de uitzending van *Grün* kreeg mr. *Warendorf* via Lissabon een brief uit Nederland, waarin stond, dat *Brutus,* dat was de codenaam van *Grün,* was aangekomen, en naderhand ontving hij, natuurlijk in bedekte termen, de mededeling, dat er iets met hem was voorgevallen, waaruit hij o.a. opmaakte, dat *Grün* zijn code was kwijtgeraakt. De heer *Warendorf* is toen naar de M.I.D. gegaan en heeft gezegd, dat hij zich niet aan de stellige indruk kon onttrekken, dat hier iets mis was gegaan en dat men hem dat onthield. Verder heeft hij gezegd er echter bijzondere prijs op te stellen, te mogen horen wat men wist; dan zou hij ook van zijn kant met de kaarten op tafel komen. Dit was een op het eerste gezicht misschien ietwat wonderlijke procedure, maar hij meende daartoe gerechtigd te zijn, omdat hij zich voor de moeilijkheden, die hieruit voor zijn vrienden in Nederland konden ontstaan, uitermate verantwoordelijk voelde. Hij

49668 *(Warendorf)* heeft toen een bespreking gehad met kapitein *Lieftinck,* waarbij deze hem heeft medegedeeld, dat er inderdaad met *Grün* iets niet in orde was, doch dat men niet wist wàt er niet in orde was. Deze opmerking

49669 e.v. *(Warendorf)* van kapitein *Lieftinck,* aldus de heer *Warendorf,* hield verband met het feit, dat er ergens iemand door bleef zenden, die geacht moest worden niet meer te kunnen blijven zenden. Dit gesprek heeft vermoedelijk plaats gevonden in Januari 1944.

De heer *Warendorf* verklaart nog, dat men de contactadressen, die *Grün* meekreeg, waarschijnlijk over de verbindingen van het England-Spiel heeft gekregen, omdat de verrader *Ridderhof* daarbij een rol speelde.

Hij heeft zelf echter uitsluitend het adres van mejuffrouw *Rebel* opgegeven. Toen mejuffrouw *Rebel* op een gegeven moment bezoek kreeg van *Bram van Oord* uit Doorn, waar *Grün* in huis was, vertrouwde zij *van Oord* niet, daar hij een ongunstige indruk maakte en ook niet beschikte over een behoorlijke introductie-code. De heer *Warendorf* heeft de indruk, dat ook *Grün* indertijd noch *Ridderhof* noch *van Oord* ten volle heeft vertrouwd, Wanneer, aldus mr *Warendorf, Grün* zijn opdracht had kunnen volbrengen, was een van zijn eerste taken geweest zo spoedig mogelijk naar Engeland terug te keren. Van het begin af aan hebben de heer *Warendorf* en de groep, waarmede hij in contact stond, sterk het gevoel gehad, dat het noodzakelijk was in Nederland over een zender te beschikken, die voor civiele berichtgeving gebruikt kon worden. De heer *Warendorf* had graag gehad, dat er opdracht aan *Grün* was gegeven om zijn zender voor dat doel te gebruiken.

50529 e.v. *(de Bruyne)* Inzake de opdracht aan de agent *Grün* voor de illegale pers heeft de heer *de Bruyne* medegedeeld gehoord te hebben, dat er tussen de heren *Lieftinck* en *Somer* het nodige te doen is geweest over deze opdracht. Ook tussen S.O.E. en S.I.S. was het een strijdpunt, op wiens terrein de verbindingen met de illegale pers lagen. Aan Engelse zijde werd beslist, dat die tot het terrein van S.O.E. behoorden.

53805 *(Gerbrandy)* De heer *Gerbrandy* kan achteraf niet meer mededelen, welke motiveringen en welke overwegingen in deze een rol hebben gespeeld.

50487 e.v. *(de Bruyne)* Over de militaire rangen, die de agenten bekleedden, heeft de heer *de Bruyne* verklaard, dat de uit te zenden agenten meestal de onderofficiersrang kregen. Het toekennen van een officiersrang was inderdaad een uitzondering. Sommige agenten waren echter reeds vóór de oorlog reserve-officier in het leger geweest.

50203 e.v. *(Lieftinck)* De heer *Lieftinck* heeft verklaard, dat de agent *Dourlein,* die in verband met zijn uitzending tijdelijk bevorderd was, na terugkeer in zijn oude rang werd teruggesteld. Ten aanzien van agent *Ubbink,* die bij zijn uitzending op niet geheel deugdelijke gronden tot officier bevorderd was, merkt hij op, dat deze, indien op het ogenblik van zijn terugkeer de mogelijkheid daartoe had bestaan en hij er geschikt voor was, zeer zeker in de gelegenheid had gesteld kunnen worden om officier te worden.

Wanneer iemand zou zijn voorgedragen voor officier, voordat hij bij het bureau M.V.T. kwam, zoals b.v. de agent *Grün* beweerde,

51130 e.v. *(Lieftinck)* dat met hem het geval was, meent de heer *Lieftinck,* dat, indien men door het aanvaarden van een opdracht van de geheime dienst de kans om officier te worden zou missen, deze gang van zaken onjuist zou zijn. De heer *Grün* is tenslotte officier geworden, omdat de Engelse dienst, in verband met de opdracht en de gebleken leiders-

capaciteiten van de uit te zenden agent, van oordeel was, dat hij tot officier moest worden bevorderd.

50320 e.v. *(Lieftinck)* De heer *Lieftinck* heeft nog medegedeeld, dat de rang, waarin de agenten werden uitgezonden, afhing van de functie, welke zij kregen. Degenen, die bepaaldelijk een organiserende, leidende functie kregen, werden officier. Los daarvan hadden de Engelsen echter de gewoonte de agenten soms ook te gaan bevorderen, althans hun een titulaire rang te geven, waarvoor zij niet werden betaald. De agenten, die korporaal waren, werden meestal door toedoen van het bureau M.V.T. bevorderd tot sergeant. Maar bij de Engelsen werden zij soms eerste luitenant. Dit gebeurde soms, omdat het in verband met security wenselijk was, soms, omdat de opleiding plaats vond tussen Franse, Belgische, Noorse of Poolse officieren en men geen verschillen wilde creëren. Deze gevallen staan, aldus de heer *Lieftinck,* dus los van de bevordering op grond van de toekomstige rang, in welke gevallen van de zijde van het bureau M.V.T. voor bevordering werd gezorgd. Aan Nederlandse zijde gold dus de regel, dat alleen de agent, die een leidende taak kreeg, officier werd.

§ 6. *De wrijvingen tussen het bureau M.V.T. en het B.I.*

14852 *(Somer)* De heer *Somer* heeft verklaard, dat de heer *de Bruyne* een erge hekel had aan de O.D. Hij kan gerust zeggen, dat kolonel *de Bruyne* de pest had aan de O.D., waarom weet hij niet, maar alles wat uit de O.D.-hoek kwam vond geen genade in zijn ogen. De heer *de Bruyne* schijnt iets met de O.D. te hebben gehad; alles wat uit de O.D.-hoek kwam, werd gewantrouwd.

75927 *(Somer)* De heer *Somer* heeft in een volgend verhoor nog verklaard, dat bij de dienst van kolonel *de Bruyne* alles, wat van de O.D. kwam, op

75929 *(Somer)* de zwarte lijst stond. Iedere officier van het Bureau Inlichtingen, of het nu een hoog geplaatste of een laag geplaatste officier is, kan vertellen, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* een vreselijke hekel had aan alles, wat O.D. heette.

75931 *(Somer)* De heer *Somer* had het meest met de heer *Lieftinck* te maken, die de verbindingsman met het B.I. was. Alleen als er belangrijke aangelegenheden waren, kwam de heer *de Bruyne* zelf.

Wat er vóór Januari 1943 te Londen is gebeurd, weet de heer *Somer* niet. Het Bureau Inlichtingen heeft echter van meet af aan gevoeld, dat er een zekere reserve bij de dienst van kolonel *de Bruyne* betracht werd ten opzichte van de O.D. Ook bij het B.I. was men wel huiverig voor de O.D., omdat het zo'n grote organisatie was.

75933 *(Somer)* Kolonel *de Bruyne* was een rondborstig iemand. Hij schoot wel
75943 *(Somer)* eens uit zijn slof, doch dat deed de heer *Somer* ook wel eens. Het grote struikelblok is altijd de heer *Lieftinck* geweest. Deze was steeds de vitter en hij was altijd dwars. Op de achtergrond stond de heer *Schilp.* Dat was de tweede man, die zich overal buiten hield, heel tactisch. De heer *Lieftinck* stoof echter overal op in. Men moest zich dan in tweede instantie tot kolonel *de Bruyne* wenden. Met de heer *Lieftinck* kon de heer *Somer* bepaald niet opschieten en niemand van het Bureau Inlichtingen kon dat.

18585 *(de Graaf)* Over de verhouding tussen het hoofd van het B.I. (majoor *Somer*) en het hoofd van M.V.T. (kolonel *de Bruyne*) heeft de heer *K. de Graaf,* die bij het latere B.B.O werkzaam is geweest, verklaard, dat deze verhouding moeilijk slechter kon zijn. Wie deze moeilijke verhouding heeft geschapen, kan hij niet zeggen. Volgens hem heeft kolonel *de Bruyne* het de heer *Somer* kwalijk genomen, dat deze overal, aan de Minister-President, aan de toenmalige Minister van Oorlog en aan andere Ministers zou hebben verteld, dat de M.I.D. een noodzakelijk kwaad was, waarvan hij het nut betwijfelde. Later is dat ook in brieven openlijk geschreven en toen is er tegen de Minister van Oorlog gezegd, dat een van beide diensten opgeheven moest worden. Dit was, aldus de heer *de Graaf,* op het moment, dat de M.I.D. zoveel fouten had gemaakt. Hij herinnert zich in dit verband nog een brief van kolonel *de Bruyne,* waarin stond, dat de heer *Somer*

57108 *(de Graaf)* bezig was voor de toekomst zijn O.D.-bed te spreiden en als O.D.-er als een soldaat met een houten sabeltje bezig was geheime dienstje te spelen. Voorts deelt de heer *de Graaf* nog mede, dat hem de inhoud van deze brief bekend werd, voordat hij werd verzonden en dat hij, nadat de brief was getoond of, nadat er een afschrift van was gegeven aan de heer *Somer* of hoe dan ook, de heer *Somer* heeft bezocht en hem heeft gesproken over genoemde brief. Hij moest hem ergens anders over spreken, doch de heer *Somer* sneed dit onderwerp aan. Deze citeerde o.m. de bedoelde zinsnede en reageerde er bijzonder fel op. De heer *de Graaf* weet, dat deze brief de Minister moet hebben bereikt. Dit laatste mag hij zeker veronderstellen, want anders kan hij zich niet indenken, hoe de heer *Somer* in het bezit van deze brief of een afschrift daarvan was gekomen.

50565 e.v. *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* heeft naar aanleiding van de tegenstellingen tussen hem en de heer *Somer* verklaard, dat hij ervan staat te kijken,

dat hierin een rol zou hebben gespeeld het feit, dat hij een erge hekel zou hebben aan de O.D. Van het begin af heeft hij de O.D. in Nederland met belangstelling gevolgd en hij heeft doorlopend getracht daarmede in contact te komen en zo tot een verzetsorganisatie te komen. Er is dan ook totaal geen sprake van, dat in de moeilijkheden tussen de chefs van het bureau M.V.T. en het B.I. opvattingen over de O.D. een rol hebben gespeeld. Voorzover zijn gevoelens tegenover de O.D. een rol hebben gespeeld, was dit alleen in gunstige zin; hij heeft steeds getracht met deze organisatie in contact te komen. Wel is de O.D. in de eerste maanden voor hem een groot probleem geweest, daar hij er aanvankelijk niet achter kon komen welke de doelstelling van deze organisatie was. Sommige O.D.-ers stonden op het standpunt, dat de O.D. er alleen was om op te treden na de bevrijding, dus als een zuivere ordedienst; anderen wilden reeds toen meedoen aan de bevrijdingsstrijd in allerlei vorm. Uit al zijn brieven moet echter duidelijk zijn, dat hij juist steeds contact heeft gezocht met de O.D. Ten aanzien van de mededeling van de heer *K. de Graaf*, waarin deze zegt, dat hij een brief heeft gezien van hem, waarin stond, dat de heer *Somer* bezig was voor de toekomst zijn O.D.-bed te spreiden en als O.D.er als een soldaat met een houten sabeltje bezig was geheime dienstje te spelen, heeft de heer *de Bruyne* de commissie verklaard, dat het hem langzamerhand moeite kost hierop serieus te antwoorden. Dit is pure fantasie; het is, volgens hem, schandelijk, dat er zo gelogen is. Hij heeft nooit het idee gehad, dat er tussen de heer *Somer* en hem veel wrijving was. Wel zaten de heren *Somer* en *Lieftinck* elkaar om de haverklap in het haar. Hij achtte de heer *Somer* een type, dat hem niet zo zeer lag. Zij kwamen dan ook niet veel bij elkaar. Reden hiervoor was wellicht, dat de heer *Somer* bij zijn aankomst schriftelijk een ondertekende verklaring gaf, waarbij hij een waarschuwing lanceerde bij de heer *Warners* tegen de heer *van 't Sant*, welke waarschuwing hij de volgende dag heeft ingetrokken. Dit was voor de heer *de Bruyne* een psychologisch raadsel. Hij kan zich niet voorstellen, dat hij, wanneer hij, zoals de heer *Somer*, uit de ondergrondse beweging met een waarschuwing, ook namens zijn medewerkers, zou zijn gekomen, deze waarschuwing de volgende dag weer zou intrekken. Ook kon, aldus de heer *de Bruyne*, de heer *Somer* ongelooflijk onbeheerst zijn in zijn reacties tegenover zijn omgeving; dat was voor hem onbegrijpelijk. Overigens had hij niets met hem. Wanneer hij met hem sprak, bleek nooit van een bepaalde wrijving.

50020 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp* heeft aan de commissie medegedeeld, dat er een zekere animositeit bestond tussen het B.I. en de M.I.D. Dit bleef echter, volgens hem, zuiver zakelijk. Hij gelooft b.v. niet, dat de appreciatie van de O.D. bij de heer *Somer* belangrijk groter zou zijn geweest dan bij kolonel *de Bruyne*. Immers, aldus de heer *Schilp*, de heer *de Bruyne* is begonnen met de O.D. Het plan-Holland was geheel gebaseerd op de O.D. De mededeling van de heer *Somer*, dat kolonel *de Bruyne* erge hekel gehad zou hebben aan de O.D., noemt hij wel iets te sterk gekleurd; de heer *Somer* is echter, aldus de heer *Schilp*, een heftig mens en drukt zich wel eens meer heftig uit.

51198 *(Lieftinck)*

Volgens de heer *Lieftinck* vonden de tegenstellingen haar oorzaak niet zo zeer in een tegenstelling tussen de beide diensten als wel in het feit, dat majoor *Somer* in het begin niet alle telegrammen doorgaf, en daar kwam men bij de M.I.D. achter. Wanneer de heren *Lieftinck* en *Schilp* deze telegrammen wel hadden ontvangen, zouden zij daarvan met de telegrammen en inlichtingen, die zij van de Engelse en andere instanties kregen, ten zeerste profijt hebben getrokken. In de tweede plaats kwamen de inlichtingen, die zij kregen en die kennelijk uit Nederland afkomstig waren, niet in een behoorlijke volgorde binnen. Zij werden op alle mogelijke manieren door elkaar gegooid en het kostte nachten om ze te catalogiseren en te bewerken. Hoewel er herhaaldelijk om gevraagd was, kregen zij er geen bronnenopgave bij. Veelal waren de inlichtingen verminkt, doordat belangrijke delen ontbraken. De heer *Lieftinck* heeft vaak tegen de heer *Somer* gezegd: het interesseert mij niet, hoe je agenten heten, maar wanneer je een agent met een madeliefje of een paardekop aangeeft, geef dan elk volgend bericht van die agent ook met die tekens aan, opdat ik kan nagaan, of het volgende bericht van dezelfde bron afkomstig is. Wanneer je gegevens weglaat, kan ik niet controleren, of de berichten waarde hebben. Dit gebeurde echter niet en daar ontstonden die grote moeilijkheden door. Wanneer, aldus de heer *Lieftinck*, het hem niet gelukte het zelf te regelen — hij heeft altijd getracht het zo rustig mogelijk te doen — ging hij naar kolonel *de Bruyne*, die dan een brief aan de Minister schreef. Op deze wijze is de onaangename toon ontstaan.

51200 e.v. *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* begrijpt niet, dat men kan zeggen, dat kolonel *de Bruyne* een hekel had aan de O.D. Deze is immers begonnen met de heer *Broekman*, die van de O.D. was, en daarna heeft hij via de heer *Jambroes* de O.D. ingeschakeld. Ook het rapport-*Dogger* steunt

op de O.D. Het is mogelijk, aldus de heer *Lieftinck,* dat aanleiding tot deze opvatting heeft gegeven, dat kolonel *de Bruyne* in verband met de berichten, die hij zelf binnenkreeg, wel eens tegen de heer *Somer* heeft gezegd, dat er aan de contacten met de O.D. wel eens iets kon mankeren of dat die ook besmet zouden zijn. Daar was de heer *Somer* dan misschien boos over. De moeilijkheden tussen kolonel *de Bruyne* en majoor *Somer* lagen, volgens de heer *Lieftinck,* dan ook zeker niet op het vlak van de O.D., doch waren een gevolg hiervan, dat kolonel *de Bruyne* soms in feite kon aantonen, dat datgene, wat majoor *Somer* zei, er volkomen naast was; dit was iets, wat de heer *Somer* volstrekt niet kon zetten.

75935 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* herinnert zich evenmin als de heer *de Bruyne* iets van de door de heer *de Graaf* bedoelde brief. Hij is het volkomen met de heer *de Bruyne eens,* dat het schandelijk is, dat er zo gelogen is. De heer *Somer* herinnert zich de brief niet. Hij heeft het gelukkig niet verklaard. De heer *de Graaf* heeft het gedaan. De heer *Somer* vindt het geen wonder, dat er wrijving was tussen hem en de heer *Lieftinck.*

53782 *(Gerbrandy)*

Over de wrijving tussen de heren *de Bruyne* en *Somer* heeft oud-Minister-President *Gerbrandy* medegedeeld, dat deze wrijving zeker niet van persoonlijke aard was. Er heerste ongetwijfeld onderling respect. Wel heeft de heer *Gerbrandy* eens bemerkt, dat de heer *Somer,* die zeer gesteld was op het volkomen op hem georiënteerd zijn van zijn contacten, zorgen had over de mogelijkheid, dat er een verstrengeling kwam met de contacten van de heer *de Bruyne.* De heer *Gerbrandy* herinnert zich, dat zo'n klacht, die de heer *Somer* met zijn Minister besprak, ook een keer te zijner kennis is gekomen en dat die zaak toen behandeld is. Die wrijving was, naar de mening van de heer *Gerbrandy,* net als bij de Engelsen, van zakelijke aard. Dat is ook de overweging geweest om na te gaan, of het mogelijk was één dienst te hebben. Dat had ten doel om zulke fricties te vermijden.

Zoals uit de nog volgende uiteenzetting over het England-Spiel zal blijken, werd de verhouding tussen M.V.T. en B.I. er in de loop van 1943 niet beter op, daar het B.I. zich herhaaldelijk inliet met aangelegenheden, die lagen op het terrein van het bureau M.V.T., in zoverre dat het B.I. waarschuwde tegen de verbindingen van het bureau M.V.T. met het bezette gebied, daar het B.I. hiertegen een sterk wantrouwen koesterde. Inmiddels waren sinds Mei 1943 de moeilijkheden van het bureau M.V.T. steeds groter geworden, daar het zo langzamerhand duidelijk werd, dat het plan-Holland mislukt was, en de verbindingen, die men geruime tijd met het bezette gebied had onderhouden, geheel of gedeeltelijk in handen van de Duitsers waren.

De Minister van Oorlog heeft zich herhaalde malen laten inlichten door functionarissen van het B.I. over de werkzaamheden van het bureau M.V.T. De inmenging van het B.I. blijkt ook uit de brief van 21 December 1943 van het hoofd van het bureau M.V.T. aan de Minister van Oorlog. Daarin staat nl., dat kolonel *de Bruyne* enige dagen daarvoor een bezoek had ontvangen van kapitein *van Houten* als waarnemend hoofd van het B.I., die adviseerde een bepaalde operatie niet te laten doorgaan. [1])

[1]) Vgl. bijlage 32.

Uit deze brief blijkt verder, dat het feit, dat deze operatie door kolonel *de Bruyne* werd afgelast, ook aanleiding heeft gegeven tot enig misverstand tussen hem en S.O.E. Immers deze operatie, de z.g. operatie-Haarlem, die gericht was op de fabrieken van Enschedé te Haarlem, waar de distributiestamkaarten werden gemaakt, geschiedde op rechtstreekse last van lord *Selborne,* de Britse Minister, die verantwoordelijk was voor S.O.E. Lord *Selborne* had opdracht tot deze operatie gegeven op dringend verzoek van de Nederlandse Minister-President. De heer *de Bruyne* kon slechts laten mededelen aan S.O.E., dat de operatie op zijn uitdrukkelijk verzoek was afgelast met medeweten van de Minister van Oorlog. Kolonel *de Bruyne* heeft dit zelf aan brigadier *Mockler Ferryman* bevestigd. Bij dit gesprek kwam echter, aldus de heer *de Bruyne* in zijn brief, de mogelijkheid tot het verder werken in zijn gehele omvang ter sprake. S.O.E. betoogde, dat, indien de motieven, welke thans werden opgegeven voor het niet laten doorgaan van de operatie-Haarlem, principieel werden aanvaard, deze motieven ook een verder opereren in de nabije toekomst onmogelijk zouden maken.

De heer *de Bruyne* geeft daarna in zijn brief een uiteenzetting, hoe hij de situatie op dat ogenblik bezag. De taak van S.O.E. is een zuiver „militaire" in die zin, dat alle handelingen gericht zijn op het doel: het organiseren en stimuleren van weerstand in de bezette landen, teneinde deze te kunnen benutten bij de later volgende militaire operatiën. Om deze reden zijn er dan ook S.O.E.-officieren geplaatst in de staven der legers bestemd voor actie in de betrokken landen. Het S.O.E.-werk vindt plaats in samenwerking met militaire vertegenwoordigers der betrokken bezette landen (voor Nederland

het bureau M.V.T.), enerzijds, omdat de Regeringen dier landen medezeggenschap wensen te hebben in dit werk, anderzijds omdat van Engelse (Amerikaanse) zijde ten volle wordt beseft, dat doelmatige samenwerking het geheel slechts ten goede kan komen.

Uit deze korte (en daardoor wellicht ietwat gebrekkige) definitie moge echter, aldus de heer *de Bruyne,* duidelijk zijn, dat de wijze, waarop door S.O.E. wordt gewerkt, vrijwel geheel is gebaseerd op „militaire" beginselen. Een en ander betekent, dat uit militaire noodzaak somtijds risico's moeten worden aanvaard, welke men bij het niet bestaan van zulk een noodzaak zeker zou vermijden.

De toestand is thans zo, dat S.O.E.—M.V.T. een ernstige tegenslag hebben ondervonden. Hoewel de omvang van de débâcle nog niet kan worden vastgesteld, werd voorlopig al datgene afgeschreven, waarvan niet met zekerheid kon worden aangenomen, dat dit nog deugdelijk intact was. Van Engelse zijde werd een commissie van zeer hoge experts benoemd tot het instellen van een onderzoek, òf er fouten waren gemaakt en zo ja door wie. Ongeacht dit alles werd op grond van militaire noodzaak voortgegaan met het opzetten en voorbereiden van nieuwe plannen met welker uitvoering onmiddellijk begonnen moest worden, nadat de hiervoren genoemde commissie zich zou hebben uitgesproken en eventueel ontdekte gebreken zouden zijn hersteld.

Zo is de toestand van Engelse zijde. De heer *de Bruyne* vraagt: hoe staat men hier nu echter van Nederlandse zijde tegenover?

De Minister van Oorlog heeft zich over alles wat S.O.E.—M.V.T.-werk betreft doen voorlichten door functionarissen van het B.I. *(Broekman—van Houten).* Hierbij werden, zij het overigens vermoedelijk wel te goeder trouw, uitlatingen overgebracht van colonel *Cordeaux,* (van S.I.S.), welke deze laatste ontkende ooit te hebben gedaan. Zonder dit ook maar enigszins te kunnen beoordelen werd kritiek geuit t.a.v. een aan betrokkenen geheel onbekende tak van dienst, welk oordeel door de Minister van Oorlog werd overgenomen.

Dit alles leidde niet alleen tot een verlies aan vertrouwen, doch tevens tot een ongewenst door elkaar mengen van B.I.-bemoeienissen met die van M.V.T., waarbij uiteraard B.I. de advies-instantie bleef.

Het hiervóór door de heer *de Bruyne* gememoreerde verlies aan vertrouwen constateerde hij uit de gesprekken, welke hij met de Minister mocht voeren, diens behoefte om aan B.I.-functionarissen de mening te vragen betreffende een door S.O.E. en M.V.T. voorgenomen operatie („Haarlem", in opdracht van de Minister-President) en vooral ook uit het ontwijkende antwoord, dat de heer *de Bruyne* van de Minister ontving, toen hij deze de week tevoren mededeelde, dat de R.A.F. weer bereid was opdrachten uit te voeren en hij toestemming verzocht hiermede door te gaan.

De heer *de Bruyne* acht deze situatie geen basis meer om de grote verantwoordelijkheid vergende beslissingen te kunnen nemen in zijn overleg met S.O.E.

Hij schrijft, dat hij bovenstaand exposé in enigszins beknoptere vorm eveneens gegeven heeft aan brigadier *Mockler Ferryman.* Deze begreep en onderschreef het vrijwel onhoudbare van de positie van de heer *de Bruyne,* doch vroeg nog, hoe dan wèl kon worden verder gewerkt.

De heer *de Bruyne* heeft brigadier *Mockler Ferryman* toegezegd, de Minister nogmaals duidelijk uiteen te zetten, hoe noodzakelijk het is, dat er doorgewerkt wordt en welke oplossingen daartoe voor de hand liggen.

Hij noemt als mogelijke oplossingen:

1e. Zodra het rapport van de Engelse commissie van onderzoek aan de Minister is voorgelegd en door deze is bestudeerd, bepaalt de Minister, of door de heer *de Bruyne,* met het volle vertrouwen van de Minister, kan worden doorgewerkt op de voet, zoals dit vroeger geschiedde, d.w.z. zonder inmenging van adviesinstanties, welke niet in het bureau M.V.T. zitten en zonder dat operaties, welke door hem met S.O.E. worden uitgevoerd, aan anderen worden bekend gemaakt. Onderlinge hulpverlening en voorlichting tussen het B.I. en het bureau M.V.T. moet blijven bestaan en moet zo mogelijk nog verbeterd worden.

2e. Indien de Minister de eerste oplossing niet aanvaardbaar acht, ongeacht de inhoud van het rapport van de commissie van onderzoek, dient een en ander (als 't kan op korten termijn met het oog op de reeds meer vermelde militaire noodzaak) te worden gereorganiseerd. Hierbij hoopt de heer *de Bruyne* er op te mogen rekenen, dat hij ontheven zal worden van de verplichting om verder met dit werk door te gaan. De nieuwe vorm van organisatie ware alsdan het beste te zoeken in onderling overleg met S.O.E., daar uiteraard deze Engelse instantie ook haar verlangens en eisen heeft ten aanzien van deze nieuwe oplossing.

Uit een volgende brief van de heer *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog van 30 December 1943 [1]) blijkt, dat de Engelsen aan kolonel

[1]) Bijlage 33.

de Bruyne hebben medegedeeld, dat alle maatregelen genomen waren teneinde de grootst mogelijke veiligheid van de betrokkenen te verzekeren. Ook blijkt uit deze brief, dat kolonel *de Bruyne* in rechtstreeks contact zou worden gebracht met het hoofd van het „communicatie-bedrijf". Tenslotte wordt in deze brief vermeld, dat kolonel *de Bruyne* op dat ogenblik op het standpunt stond, dat het moeilijk was zich bij het werk van het bureau M.V.T. te beperken tot het organiseren van het verzet op het tijdstip van de bevrijding. Er kunnen zich, zo schrijft de heer *de Bruyne,* nl. gevallen voordoen, waarin een sabotage beter en gemakkelijker leidt tot een noodzakelijk te bereiken effect dan b.v. een luchtbombardement (b.v. vernieling van een belangrijke sluis). Wel blijft hij van mening, dat de agenten van het bureau M.V.T. alleen in bijzondere, belangrijke gevallen voor sabotage mogen worden uitgezonden, nadat het geval aan hem is voorgelegd en zijn uitdrukkelijke toestemming is verkregen.

Blijkens een aantekening op deze brief heeft kolonel *de Bruyne* daarna aan de Minister van Oorlog medegedeeld, dat in afwachting van de aankomst van een tweetal gevluchte agenten, die op weg waren van Zwitserland naar Engeland, tot nader order geen verdere uitzendingen zouden plaats hebben.

Deze agenten hebben in Spanje rapporten geschreven, naar aanleiding waarvan de heer *de Bruyne* op 7 Januari 1944 [1]) een nadere brief aan de Minister van Oorlog heeft gezonden. Hierin schrijft hij o.m.:

[1]) Bijlage 34.

> „1. Na ontvangst van de in Spanje geschreven rapporten der beide tot mijn dienst behorende en uit Ned. gevangenschap ontvluchte mannen ben ik toch van mening, dat nog een en ander moet worden opgeklaard.
>
> Ik deelde daarom S.O.E. mede, dat ik voorlopig nog geen nieuwe uitzending toesta.
>
> Zodra een en ander is geregeld, zal ik U nader berichten.
>
> 2. Bij nadere beschouwing en vooral ook door de weinig goede verhouding tussen B.I. (maj. *Somer* — kapt. *van Houten)* enerzijds en kapt. *Lieftinck* anderzijds ben ik van mening, dat ten aanzien van de resistance-aangelegenheden (directe samenwerking met S.O.E.) een reorganisatie niet alleen gewenst, maar zelfs noodzakelijk is. Als 't enigszins kan op zeer korte termijn.
>
> 3. Ik stel mij de nieuwe organisatie als volgt voor.
>
> De S.O.E.-aangelegenheden worden geheel losgemaakt van de M.I.D.-zaken. Deze waren trouwens practisch ook alleen gedeeltelijk in elkaar gestrengeld uit personeelsgebrek.
>
> De chef van de Ned. S.O.E. staat rechtstreeks onder hoofd M.V.T. en behandelt namens deze laatste alle vraagstukken met brigadier *Mockler Ferryman* enerzijds en B.I. (waar nodig) anderzijds. Zo mogelijk wil ik een jonge officier (afkomstig uit bezet Nederland) op de Engelse S.O.E. geplaatst zien. Of S.O.E. hiertoe toestemming zal verlenen is mij nog niet bekend, doch ik heb deze gevraagd.
>
> De kapt. *Lieftinck* behoudt de leiding M.I.D. (als zuivere verzamelinstantie der ingewonnen militaire inlichtingen), terwijl hij tevens ter beschikking blijft om van advies te dienen betreffende de voorgaande periode in de Ned. verzetsorganisatie (een onmisbaar element).
>
> 4. Als nieuwe chef S.O.E. moet ik de beschikking hebben over een man, die aan velerlei eisen voldoet. Als 't kan dient hij ook over eigen ervaring te beschikken van het ondergrondse werk in bezet Nederland."

Inmiddels waren de bezwaren van kolonel *de Bruyne* tegen het uitzenden van agenten, waarvan hij aan de Minister van Oorlog mededeling had gedaan, na een onderhoud met brigadier *Mockler Ferryman* van S.O.E. opgeheven en was hij na dit gesprek de mening toegedaan, dat alle mogelijke garanties waren verstrekt, waarop met verdere S.O.E.-operatiën in Nederland kon worden voortgegaan.

Terwijl de heer *de Bruyne* gedurende een korte tijd in Amerika verbleef hebben de officieren van het B.I., dr. *J. M. Somer* en mr. *C. H. J. F. van Houten* op 29 Januari 1944 een nota tot de Minister van Oorlog gericht. [2]) Hierin zetten zij de vele moeilijkheden uiteen, welke ten gevolge van de grote activiteit van de Gestapo met betrekking tot de verbindingen met Nederland gerezen zijn. Sedert Maart 1943 heeft de Gestapo de hand gelegd op verschillende uit Engeland gezonden agenten.

[2]) Vgl. bijlage 35.

De conclusie van de heren *Somer* en *van Houten* is, dat door de in hun brief medegedeelde feiten is komen vast te staan, dat de dienst van het B.I. door de handelingen van een andere dienst groot gevaar is gaan lopen. Zij achten het daarom voor het B.I. zeer moeilijk met die dienst in de bestaande vorm verdere connecties te onderhouden, gezien het gevaar, dat de agenten en de contacten van het B.I. lopen. Bovendien wordt de naam van Nederlandse diensten in het bezette gebied, welke betiteld worden met de algemene benaming „Engeland",

in discrediet gebracht, indien in den vervolge geen afdoende maatregelen getroffen worden tot verbetering van de bestaande toestand. Aangezien de Minister van Oorlog — zo zeggen de heren *Somer* en *van Houten* — in laatste instantie verantwoordelijk is voor de algemene gang van zaken en aan hem na de oorlog door Nederland verwijten kunnen worden gericht, moge thans met nadruk de aandacht worden gevestigd op de plaats gehad hebbende gebeurtenissen en de nog te vrezen ontwikkelingen. Om tot een goede samenwerking te geraken tussen B.I. en S.O.E. (M.V.T. c.q. M.I.D.), noemen zij het onvermijdelijk, dat laatstgenoemde dienst grondig worde gereorganiseerd, waarbij afdoende waarborgen dienen te worden gegeven, dat voor herhaling van het verleden niet behoeft te worden gevreesd. Dit is mede noodzakelijk voor het vertrouwen, dat Nederland in de Engelse diensten heeft te stellen.

In een brief van 4 Februari 1944 aan de Minister van Oorlog [1]) heeft de heer *de Bruyne* aan de Minister bevestigd, dat de bezwaren uit zijn brief van 7 Januari 1944 [2]) waren vervallen, gelijk hij deze reeds op 11 Januari 1944 mondeling had medegedeeld. Op grond hiervan had de heer *de Bruyne,* — daar hij zelf plotseling op 12 Januari naar Amerika moest vertrekken, waarvan hij eerst de vorige avond in kennis was gesteld — aan kapitein *Lieftinck* opdracht gegeven bepaalde operaties zo spoedig mogelijk te doen uitvoeren. Bij zijn terugkomst uit Amerika was hem gebleken, dat er tijdens zijn afwezigheid weer moeilijkheden gerezen waren. Enerzijds zei de Minister niet op de hoogte te zijn van de mondelinge mededeling van 11 Januari 1944 van de heer *de Bruyne,* dat zijn bezwaren waren opgeheven. Anderzijds hadden majoor *Somer* en kapitein *van Houten,* die door de heer *de Bruyne* voor zijn vertrek ook ingelicht waren en aan wie hij had gevraagd kapitein *Lieftinck* alle mogelijke hulp en medewerking te verlenen bij de op korte termijn uit te voeren operatie, later aan de heren *Lieftinck* en *Schilp* medegedeeld, dat zij zich van dit onderhoud niets meer herinnerden. Bovendien bleek de heer *de Bruyne,* dat Z.K.H. Prins *Bernhard* over de moeilijkheden van de S.O.E.-dienst was ingelicht. Z.K.H. noemde als een zijner zegslieden kapitein *van Houten.* De heer *de Bruyne* acht deze handelwijze onjuist, daar, indien de Prins ingelicht had moeten worden over de tegenslagen in de dienst van S.O.E. (M.V.T.), dit zijn taak was geweest. De heer *de Bruyne* komt in zijn brief tot de conclusie, dat na alle moeite, die hij heeft gedaan om een enigszins behoorlijke gang van zaken te verkrijgen, deze pogingen niet alleen vergeefs zijn geweest, doch dat het hem zelfs niet mogelijk is bij de bestaande organisatie, personeelsbezetting en hier en daar heersende opvattingen over plicht tot geheimhouding, tot een goede basis voor het S.O.E.-werk te komen. Hij verzoekt dan ook de Minister van Oorlog met de meeste klem hem van zijn functie, voorzover deze betreft het behartigen der S.O.E.-aangelegenheden, te ontheffen.

Over de moeilijkheden tussen kapitein *Lieftinck* met het B.I., waarover in de zo juist behandelde brief werd gesproken, heeft kolonel *de Bruyne* op dezelfde datum nog een brief aan de Minister van Oorlog geschreven. [3]).

Hierin deelt hij mede, dat kapitein *Lieftinck* tijdens zijn afwezigheid na uitgebreid overleg met S.O.E. besloten had tot de directe uitzending van een agent, die contact moest opnemen met de Raad van Verzet, zulks met gebruikmaking van een zeer goede contactmogelijkheid met de Raad van Verzet, waarover het bureau M.V.T. beschikte, waarbij dan geen gebruik gemaakt zou worden van een contactman van majoor *Somer,* die van de Raad van Verzet naar Engeland was overgekomen. Hoewel de heer *de Bruyne* dit besluit van kapitein *Lieftinck* juist vond, heeft hij na zijn terugkomst uit de Verenigde Staten aan de heer *Lieftinck* opgedragen S.O.E. er mede in kennis te stellen, dat hij wenste, dat de directe uitzending moest worden afgelast en dat de door de contactman van majoor *Somer* aangeboden hulp zou worden aanvaard. Hij heeft dit, aldus de heer *de Bruyne,* niet gedaan, omdat hij meende, dat dit een betere oplossing was, doch uit angst, dat bij een eventuele mislukking er uiteraard weer door de vele instanties, die zich, aldus kolonel *de Bruyne,* thans bevoegd gevoelden in S.O.E.-aangelegenheden mee te praten en te kritiseren, zou kunnen worden gezegd: „We hadden ze weer van tevoren gewaarschuwd". In verband hiermede, aldus schrijft kolonel *de Bruyne,* heeft hij bezoek gehad van een Engelse S.O.E.-officier, die hem mededeelde, dat de S.O.E.-leiding door deze weifelende houding zijnerzijds geen verdere uitzendingen naar Nederland kon of wilde doen en dat alle voorgenomen operaties werden afgelast. De S.O.E.-leiding zou dit nog schriftelijk bevestigen, terwijl zij de Engelse Prime Minister zou verzoeken de Nederlandse Regering hiermede officieel in kennis te stellen met overdracht der verantwoordelijkheid voor eventuele gevolgen. Hoewel de heer *de Bruyne* deze beslissing zeer vérgaand en zeer onaangenaam tegenover zich zelf acht, kan hij, aldus schrijft hij aan de Minister van Oorlog, begrijpen, dat de S.O.E.-leiding, die op

[1]) Bijlage 36.

[2]) Bijlage 34.

[3]) Vgl. bijlage 37.

de hoogte is van het meepraten van en het (wellicht onbewust) beinfluenceren door allerlei onbevoegde Nederlandse instanties, verder werken onmogelijk acht. Hiermede is, aldus de heer *de Bruyne,* aan iedere verdere voortzetting van verzetsorganisaties in Nederland een einde gekomen.

De heer *de Bruyne* schrijft tenslotte in zijn brief, dat hij te allen tijde bereid is rekening en verantwoording af te leggen van het door hem in deze gevoerde beleid. Hij is nooit teruggeschrokken voor de moeilijkste beslissingen, hoe onaangenaam het werken ook was geworden sinds het B.I. en andere instanties een soort van medezeggenschap verkregen. Het is echter zijn vaststaand besluit, dat hij in de toekomst met deze taak geen bemoeienis meer wenst te hebben.

30207—30208 *(de Bruyne)*

Hierop werd kolonel *de Bruyne* op 3 Maart 1944 ontheven van de leiding der S.O.E.-werkzaamheden, welke hij als hoofd van het bureau M.V.T. had. Met betrekking tot het overige gedeelte van de taak van het bureau M.V.T. heeft de heer *de Bruyne* verklaard, dat dit een beetje overbodig was geworden, daar men zo dicht bij de invasie kwam, dat hij dagelijks contact had met de staf van generaal *Montgomery.* De heer *de Bruyne* was toen voorbestemd om als bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten met het leger van *Montgomery* mee te gaan. M.V.T. werd dus na 3 Maart 1944 geleidelijk een Nederlandse staf-organisatie. Ook de M.I.D. bleef hieronder ressorteren tot op het moment, waarop de heer *de Bruyne* ontheffing vroeg van al zijn functies.

23497 e.v. *(van Lidth de Jeude)*

Uit de verklaring van oud-Minister *van Lidth de Jeude* blijkt, dat deze in de loop van 1943 het bericht kreeg, dat het aantal ongevallen bij de dienst van kolonel *de Bruyne* onrustbarend groot was. Hij kreeg deze inlichting van het B.I. Deze laatste dienst wilde nl. niet, zoals het bureau M.V.T. voorstelde, van dezelfde agenten gebruik maken, aangezien het de contacten van dit bureau onbetrouwbaar achtte. Toen daarop kolonel *de Bruyne* bij hem kwam, heeft hij hem gevraagd, hoe het eigenlijk zat. Deze heeft, aldus de heer *van Lidth de Jeude,* hierop geantwoord, dat dit inderdaad wel zo was, doch dat zijn dienst daaraan niets kon doen. Minister *van Lidth de Jeude* heeft toen voorgesteld de gehele dienst stop te zetten, hetgeen dan ook praktisch is gebeurd. Inmiddels was major general *Gubbins,* het hoofd van S.O.E., bij hem gekomen en die had hem verteld, dat er van Engelse zijde een onderzoek werd ingesteld naar de redenen, die tot de veelvuldige ongelukken geleid hadden. Deze heeft hem later gezegd, bereid te zijn de verantwoordelijke mensen van de Engelse dienst te ontslaan, indien de heer *van Lidth de Jeude* dit nodig achtte. Deze meende, dat hij dat moeilijk kon uitmaken, doch dat, aangezien beide diensten zo met elkaar verweven waren, het alsdan beter was, indien ook de heer *de Bruyne* zijn taak zou neerleggen, zonder dat daarmede werd uitgesproken, dat de schuld op hem viel. De heer *van Lidth de Jeude* had integendeel eerder van major general *Gubbins* begrepen, dat deze kolonel *de Bruyne* de hand boven het hoofd hield en de fout meer zag liggen in zijn eigen dienst.

23503 *(van Lidth de Jeude)*

Dat het zolang geduurd heeft, voordat na de mislukking van de S.O.E.-operaties in Nederland kolonel *de Bruyne* van de leiding der S.O.E.-werkzaamheden van het bureau M.V.T. ontheven werd, vindt, aldus de heer *van Lidth de Jeude,* zijn oorzaak hierin, dat het wachten is geweest op het Engelse rapport over deze zaak De dienst was echter gedurende deze tijd practisch gesproken uitgeschakeld.

51023 e.v. *(van Lidth de Jeude)*

Tenslotte heeft de heer *de Bruyne* op 21 Juli 1944 een brief aan de Minister van Oorlog geschreven, waarin hij deze met de meest mogelijke klem verzocht hem te ontheffen van zijn functie van hoofd van het bureau M.V.T. Op 27 Juli 1944 deelde de Minister hem mede geen bezwaar te hebben, dat hij met ingang van 1 Augustus 1944 verlof nam en zijn dienst liet waarnemen door luitenant-kolonel *P. L. G. Doorman.* Daarna is in Augustus 1944 het ontslag van kolonel *de Bruyne* als hoofd van het M.V.T. definitief afgekomen.

§ 7. *Conclusies*

De commissie heeft in dit hoofdstuk een algemeen beeld gegeven van de werkzaamheden van het Bureau Voorbereiding Terugkeer (B.V.T.), dat sedert December 1941 onder leiding van kolonel *de Bruyne* functionneerde en dat met ingang van 1 Juli 1942 werd gereorganiseerd en sindsdien de naam Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer (M.V.T.) droeg.

In het B.V.T., dat ressorteerde onder de Minister van Marine, de heer *Furstner,* werden de werkzaamheden voortgezet, welke tijdens het ministerschap van de heer *Dijxhoorn* bij het Departement van Defensie geschiedden op het Bureau voor Bijzondere Aangelegenheden. Dit bureau had zich bezig gehouden met het bestuderen en voorbereiden van de militaire maatregelen met betrekking tot de terugkeer van de Regering naar Nederland. De commissie zal de werkzaamheden van dit laatste bureau bespreken in haar verslag over

het militaire beleid 1940—1945. Thans bespreekt zij alleen die werkzaamheden van het B.V.T. en het bureau M.V.T., welke betrekking hadden op het stimuleren van het verzet in het bezette gebied. De militaire aangelegenheden van deze bureaux, welke geen verband houden met bedoelde werkzaamheden, blijven thans derhalve buiten beschouwing, doch zullen eveneens bij de behandeling van het militaire beleid 1940—1945 aan de orde komen.

De werkzaamheid van het B.V.T. had betrekking op allerlei vraagstukken van politieke, financiële, economische en scheepvaartkundige aard, terwijl hier tevens behandeld moesten worden de specifiek militaire vraagstukken, die verband hielden met de terugkeer naar Nederland. De heer *de Bruyne* heeft zich het eerst geworpen op het militaire gedeelte. De behandeling van de civiele vraagstukken, waarmede het B.V.T. zich krachtens zijn aanvankelijke doelstelling moest bezig houden, werd later overgebracht naar het Departement voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk, dat op 21 Mei 1942 in het leven werd geroepen. Na de instelling van dit departement bemoeide het op 1 Juli 1942 opgerichte bureau M.V.T., dat een voortzetting van het B.V.T. was en evenals het laatstgenoemde onder leiding van de heer *de Bruyne* stond, zich uitsluitend met militaire aangelegenheden. Zoals in hoofdstuk IV is gebleken, werd de heer *de Bruyne* op 5 Februari 1942 tevens tijdelijk hoofd van de C.I.D., welke dienst evenals het B.V.T. onder de Minister van Marine, de heer *Furstner,* ressorteerde.

De commissie heeft zich, na kennis genomen te hebben van deze feiten, afgevraagd om welke reden het B.V.T. ressorteerde onder de Minister van Marine en niet onder die van Oorlog. Immers, de aangelegenheden, welke door dit bureau werden behandeld, ressorteerden in 1940 en 1941 onder het Ministerie van Defensie c.q. van Oorlog. De commissie meent echter, dat in dit deel van haar verslag op deze kwestie niet nader behoeft te worden ingegaan, daar deze aangelegenheid naar haar aard beter besproken kan worden bij de behandeling van het militaire beleid 1940—1945. Vastgesteld behoeft hier slechts te worden, dat het B.V.T. tot 1 Juli 1942 onder het Departement van Marine heeft geressorteerd.

Op het B.V.T. was evenals op het latere bureau M.V.T. een aantal officieren van de generale staf werkzaam, die belast waren met de behandeling van strategische kwesties en andere zuiver militaire aangelegenheden. De werkzaamheden echter, welke met betrekking tot het stimuleren van het verzet in Nederland, in het bijzonder door het uitzenden van agenten, geschiedden, werden niet door deze officieren, doch onder verantwoordelijkheid van de heer *de Bruyne* door de kapitein der mariniers *Lieftinck* verricht, die in Februari 1942 aan het B.V.T. verbonden werd. Gedurende de enkele maanden, waarin kolonel *de Bruyne* tevens hoofd was van de C.I.D., had de heer *Lieftinck* bovendien een aandeel in de werkzaamheden van deze laatste dienst. Later, op 17 Augustus 1942, kwam de luitenant-ter-zee der 1ste klasse *Schilp* in vaste dienst bij het bureau M.V.T., nadat hij tevoren reeds van tijd tot tijd bepaalde werkzaamheden voor de C.I.D. had verricht.

Nadat kolonel *de Bruyne* als hoofd van de C.I.D. was afgetreden, ontstond er in het bureau M.V.T. geleidelijk een M.I.D. (militaire inlichtingendienst). Deze verzamelde en registreerde de inlichtingen, welke bij het bureau M.V.T. binnenkwamen en legde zich derhalve niet toe op het actief inwinnen van deze inlichtingen. De M.I.D. heeft dan ook, in tegenstelling met de voor die tijd onder de heer *de Bruyne* ressorterende C.I.D., geen agenten uitgezonden. Als hoofd van deze M.I.D. trad de heer *Lieftinck* op, terwijl de heer *Schilp* zijn plaatsvervanger was. Tevens verzorgde de heer *Lieftinck* het dagelijkse contact met S.O.E. voor kolonel *de Bruyne* in diens kwaliteit van hoofd van het bureau M.V.T. Ook hierin werd de heer *Schilp* langzamerhand de plaatsvervanger van de heer *Lieftinck*. Doordat beide heren derhalve zowel belast waren met het werk van de M.I.D. als met de S.O.E.-werkzaamheden van het bureau M.V.T., wordt vaak de voorstelling gewekt, dat de agenten door de M.I.D. werden uitgezonden, hetgeen strikt genomen niet juist is, daar dit geschiedde door het bureau M.V.T. In beginsel werden door dit bureau geen inlichtingenagenten, doch uitsluitend agenten, bestemd voor het verzet in Nederland, uitgezonden.

De heer *de Bruyne* was uit Nederlandsch-Indië teruggeroepen om de leiding van het B.V.T. op zich te nemen. De commissie kan op deze plaats niet tot een definitieve conclusie komen over de vraag, in hoeverre een officier der Mariniers de aangewezen man geacht moest worden om hoofd van het Bureau Voorbereiding Terugkeer te worden. Immers dit is een kwestie, welke slechts beoordeeld kan worden, wanneer het militair beleid 1940—1945 door de commissie is onderzocht. Ten aanzien van dat deel der werkzaamheden van het bureau, dat betrekking had op S.O.E.-aangelegenheden, waarbij het uitzenden van agenten een grote rol speelde, staat in elk geval wel

vast, dat de heer *de Bruyne* en zijn leidende officieren geen enkele ervaring hadden en dus niet de aanwezen personen waren om het werk van een geheime dienst te doen. De commissie verwijst hiervoor verder naar haar conclusies van hoofdstuk IV, waar zij de C.I.D. onder leiding van de heer *de Bruyne* heeft besproken.

Gezien het voorgaande had men mogen verwachten, dat de heer *de Bruyne,* toen hem na enige maanden bleek, dat het B.V.T. ook op dit terrein een taak kreeg, krachten had aangetrokken, die ervaring en aanleg in deze richting hadden. Het heeft de commissie dan ook ten zeerste getroffen, dat de heer *de Bruyne* blijkbaar nimmer pogingen heeft gedaan om deskundigen op het gebied van de codering en de radiotechniek, om niet te spreken van het geheime dienstwerk in het algemeen, aan te trekken. Deskundigen op het gebied van de radiotechniek waren bij de marine zeker te vinden geweest, terwijl het de commissie bekend is, dat een deskundige op codegebied, die thans in ons land op dit gebied een leidende functie bekleedt, eveneens beschikbaar was. Dit alles klemt te meer, daar de heer *de Bruyne* bij herhaling bezwaren geuit heeft tegen het feit, dat de Engelsen de communicatie met de uitgezonden agenten geheel in handen hielden. Wilde men daarin enige medezeggenschap krijgen, dan was het een eerste vereiste geweest, dat zijn dienst de beschikking zou hebben gehad over deskundigen, wier oordeel bij de Engelsen gewicht in de schaal had kunnen leggen.

Reeds tijdens het functionneren van het B.V.T., derhalve voordat dit bureau was omgezet in het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer, dat onder het Departement van Oorlog kwam te ressorteren, werden de eerste twee agenten, te weten *Jambroes* en *Bukkens,* naar Nederland uitgezonden. Deze uitzending, daaronder begrepen de voorbereiding, zoals die in het plan-Holland haar beslag kreeg, alsmede het feit, dat *Jambroes* met een centrale opdracht werd uitgezonden en via een bestaande verbinding werd gedropt, is derhalve geschied onder verantwoordelijkheid van Minister *Furstner.* Bovendien draagt deze bewindsman als Minister ook de volle verantwoordelijkheid voor de benoeming van de heer *de Bruyne* tot hoofd van de dienst, waarop de commissie zo juist ernstig kritiek heeft moeten uiten. In ieder geval had deze Minister, toen het B.V.T. gemoeid werd in de uitzending van agenten, moeten inzien, dat de heer *de Bruyne* de nodige deskundigheid ontbrak om dit zeer bijzondere werk te kunnen uitvoeren. Het beroep van de heer *Furstner,* dat zijn bemoeienis met het Bureau Voorbereiding Terugkeer in deze geheel administratief is geweest, kan de commissie niet aanvaarden. Een Minister is nu eenmaal verantwoordelijk voor al hetgeen er door of vanwege zijn departement geschiedt. De problemen, waar het i.c. om gaat, waren bovendien van genoegzaam belang om van een consciëntieus bewindsman te verwachten, dat hij zich er persoonlijk mee bemoeien zou.

Bovendien echter kan de commissie de mededelingen van de heer *Furstner,* dat hij zich niet bemoeid heeft met de feitelijke gang van zaken van het Bureau Voorlichting Terugkeer, moeilijk aanvaarden, daar uit de verklaringen van de heren *Gerbrandy* en *de Bruyne* is gebleken, dat de heer *de Bruyne* als regel belangrijke aangelegenheden, waarover een Regeringsbeslissing noodzakelijk geacht werd, eerst met de Minister van Marine besprak, waarna de zaak met de Minister-President werd opgenomen. Gegeven de verhoudingen in de Marine, lijkt het de commissie onaannemelijk, dat een officier der Mariniers, die rechtsstreeks geplaatst is onder de Minister van Marine, zonder tussenkomst van deze, over belangrijke aangelegenheden besprekingen zou voeren met de Minister-President. Bovendien heeft zij uit de verhoren, die zij de heer *de Bruyne* heeft afgenomen, zeer sterk de indruk gekregen, dat deze wel allerminst de man was om op een dergelijke wijze tegenover de heer *Furstner* te handelen. Het is dan ook gebleken, dat de Minister van Marine, de heer *Furstner,* de brieven, welke de heer *de Bruyne* aan hem of aan de voorzitter van de Commissie Terugkeer zond, wel degelijk las, daar hij ze van aantekeningen voorzag.

Ongetwijfeld heeft de Minister-President bij de beslissingen, welke ten aanzien van de te volgen koers met betrekking tot het B.V.T. genomen zijn, een zeker aandeel had. De heer *Gerbrandy* heeft dan ook zijn aandeel in de verantwoordelijkheid voor de gang van zaken op zich genomen met dien verstande, dat hij de Minister van Marine ziet als de eerst verantwoordelijke Minister, met wie deze zaken door de heer *de Bruyne* in de eerste plaats werden besproken. Voor de gang van zaken bij het B.V.T. is derhalve naar het oordeel der commissie de Minister van Marine in de eerste plaats en ten volle verantwoordelijk. Voorzover besprekingen op Regeringsniveau met de Engelsen zijn gevoerd, deelt naar het oordeel van de commissie, de Minister-President in deze verantwoordelijkheid. De heer *Gerbrandy* heeft deze dan ook aanvaard.

Gezien de verklaring van de heer *de Bruyne,* hebben de Ministers zich echter niet bemoeid met de uitvoerende maatregelen, welke met

betrekking tot het plan-Holland moesten worden genomen. De Regering heeft beslist, dat het plan mocht worden uitgevoerd en wel zonder dat de heer *de Bruyne* enige zeggenschap had in de verbindings- en de transportdienst. Dat het plan-Holland opgezet was met één centrale figuur en dat de parachutering van deze centrale figuur over een reeds bestaande lijn van S.O.E. aangekondigd werd, zijn zaken, welke naar de mededeling van de heer *de Bruyne* door hem zonder tussenkomst van de Regering met S.O.E. zijn beslist. Het spreekt echter vanzelf, dat de heer *Furstner* als Minister de verantwoordelijkheid draagt voor datgene, wat de heer *de Bruyne* als hoofd van het B.V.T. in deze heeft beslist.

Uit het memorandum van Sir *Allan F. Brooke* van 2 Juni 1942 blijkt wel, dat de leiding van het stimuleren van het verzet in de bezette gebieden een zaak was, die voor alle bezette gebieden gecoördineerd werd door S.O.E., welke daarover rechtstreeks contact had met „the Chiefs of Staff Committee" en dat men van Britse zijde niet bereid was een gezamenlijke geallieerde staf in te stellen. De commissie is van oordeel, dat uit dit stuk blijkt, dat het op dat ogenblik feitelijk onmogelijk was geweest een regeling tot stand te brengen, waarbij de Nederlandse dienst meer zeggenschap zou krijgen in de S.O.E.-operaties in Nederland. Gezien echter het feit, dat de heer *de Bruyne* dit memorandum van 2 Juni 1942 eerst op 16 November 1942 en zulks niet van zijn eigen Regering, doch van brigadier *Gubbins* ontving, kan de commissie zich niet aan de indruk onttrekken, dat dit memorandum bij de uiteindelijke beslissing om met S.O.E. in zee te gaan geen rol heeft gespeeld. Immers, indien dit wel het geval zou zijn geweest, zou de Regering ongetwijfeld de heer *de Bruyne* onmiddellijk van dit stuk in kennis hebben gesteld. Hiervan is echter niets gebleken. Hoewel de commissie derhalve van oordeel is, dat de Regering in die tijd weinig meer had kunnen bereiken dan door de heer *de Bruyne* bereikt was in zijn samensprekingen met S.O.E., heeft zij niet de indruk gekregen, dat de Regering — door het vraagstuk van de vorm van samenwerking met S.O.E. met kracht van argumenten bij de Engelse Regering in bespreking te brengen — de heer *de Bruyne* die steun verleend heeft, welke hij had mogen verwachten.

In hoeverre de verantwoordelijkheid van de Minister van Marine behalve door de Minister-President ook nog gedeeld wordt door andere Ministers, die met sommige hoofdlijnen van het beleid in deze te maken kregen, hetzij in de Ministeriële Commissie Voorbereiding Terugkeer, hetzij in de Ministerraad, kan de commissie niet beoordelen, aangezien de notulen van de beide laatstgenoemde colleges niet te harer beschikking staan. Intussen zou een medeverantwoordelijkheid van andere Ministers niets afdoen aan de verantwoordelijkheid van de bewindsman, tot wiens ressort de onderhavige aangelegenheden behoorden.

Na 1 Juli 1942 ging deze verantwoordelijkheid van de Minister van Marine over op die van Oorlog. Met betrekking tot de verantwoordelijkheid van laatstgenoemde bewindsman geldt hetzelfde als zojuist ten aanzien van die van de Minister van Marine is gezegd. Er is alleen verschil hierin gelegen, dat de heer *van Lidth de Jeude,* die van 15 September 1942 af Minister van Oorlog was, niet gelijk de heer *Furstner,* voor de commissie gepoogd heeft zijn verantwoordelijkheid op anderen af te wentelen.

Een van de taken van het hoofd van bureau M.V.T. was het opnemen van het contact met en het leiding geven aan de geheime organisaties in Nederland. De taak van dit bureau werd bij de oprichting in de beschikking van de Minister van Oorlog a.i. van 6 Juli 1942 o.m. als volgt aangegeven: het na verkregen goedkeuring der Regering voorbereiden en organiseren van een binnenlands front in het bezette moederland en het inwinnen en verzamelen van militaire en politieke inlichtingen betreffende het bezette moederland. Zoals reeds in hoofdstuk VIII is gebleken, was uitsluitend het hoofd van het Bureau Inlichtingen, dat op 28 November 1942 werd opgericht, bevoegd tot het inwinnen, verzamelen en doorgeven van alle inlichtingen op politiek en economisch terrein, terwijl het eveneens tot zijn uitsluitende bevoegdheid behoorde medewerking te verlenen tot het inwinnen van inlichtingen op militair terrein, verband houdende met huidige en toekomstige acties in het bezette gebied of acties daarmee samenhangend, zulks op aanwijzing van en in overleg met het hoofd van het bureau M.V.T. Hieruit blijkt, dat de bevoegdheden van het B.I. en het bureau M.V.T. niet scherp gescheiden waren. Wat betreft het inwinnen van politieke inlichtingen kan men zeggen, dat de ministeriële beschikking van 6 Juli 1942 door het Koninklijk besluit van 28 November 1942 is ter zijde gesteld. Ten aanzien van het inwinnen van militaire inlichtingen behoeven deze beide besluiten niet met elkaar in strijd te zijn, indien men daaruit leest, dat het B.I. bij uitsluiting bevoegd was op aanwijzing van en in overleg met het hoofd van het bureau M.V.T. medewerking te verlenen aan het inwinnen van militaire inlichtingen. Geheel duidelijk zijn deze twee

bepalingen naast elkaar echter niet en het behoeft dan ook niet te verwonderen, dat het afbakenen van de taken der beide bureaux op dit gebied tot moeilijkheden heeft geleid.

Behalve zijn taak als hoofd van het bureau M.V.T. kreeg de heer *de Bruyne* tevens speciale opdrachten in verband met aangelegenheden, de mariniers betreffende. De feitelijke leiding van dit corps had hij echter niet. Bovendien is hij omstreeks het midden van 1943 inspecteur van de Nederlandse troepen geworden. Naar de mening van de heer *de Bruyne* heeft hij echter voldoende tijd kunnen besteden aan het werk van het bureau M.V.T. Wèl liet hij vele zaken aan de heren *Lieftinck* en *Schilp* over, doch zij kwamen toch voor elke belangrijke beslissing bij hem. Op het werk, dat de heer *de Bruyne* in verband met deze speciale opdrachten en in verband met zijn functie van inspecteur der Nederlandse troepen had, gaat de commissie uiteraard in dit deel van haar verslag niet nader in. Ook deze materie zal zij bespreken in haar verslag over het militaire beleid 1940—1945. De commissie kan zich echter niet aan de indruk onttrekken, dat het ongewenst was, dat de heer *de Bruyne* zich niet met de dagelijkse leiding van het S.O.E.-werk kon bemoeien. Slechts wanneer hij beschikt had over een volkomen deskundig officier, zou dit mogelijk geweest zijn. En dat was de heer *Lieftinck* stellig niet.

Reeds op 26 Januari 1942 kreeg de heer *de Bruyne* bezoek van de heren *Keswick* en *Blizzard* van S.O.E. Dezen trachtten de beschikking te krijgen over Nederlanders, die bereid waren in Nederland een organisatie op te richten, die ten doel zou hebben alle mogelijke hulp te verlenen in de vorm van sabotage, passieve en actieve weerstand op het moment, dat van geallieerde zijde tot het offensief op het continent zou worden overgegaan. Zij wensten echter, dat de leiding van deze organisatie in Engeland geheel in Britse handen zou zijn, terwijl zij in Nederland geen bestaande organisaties wensten in te schakelen. De heer *de Bruyne* heeft zich op het standpunt gesteld, dat directe ondergeschiktheid aan Engelse leiding met uitschakeling van het Nederlandse wettige gezag in Nederland niet zou worden aanvaard. De commissie is van mening, dat het uitgangspunt van de heer *de Bruyne* in deze juist is geweest. De Regering kon immers moeilijk haar medewerking aan een organisatie verlenen, die van de Nederlanders slechts mensenmateriaal wilde en verder geheel op eigen gelegenheid in het Nederlandse gebied een verzetsorganisatie wenste op te richten buiten verantwoordelijkheid van de Nederlandse Regering.

Tenslotte kwam de heer *de Bruyne* met toestemming van de Regering tot het volgende compromis met S.O.E. Hij kreeg het recht mee te praten over de organisatie en over de uitzending en de taak van de agenten. Het enige, dat de Engelsen geheel in handen hielden, waren de verbindingsdienst en de transportdienst. Van de gewisselde telegrammen zou het bureau M.V.T. in paraphrasevorm op de hoogte gehouden worden. Dit bureau had derhalve niet de minste contrôle, of er iets mis zou zijn met een telegram. Wel zegden de Engelsen toe, dat, wanneer er iets aan de checks zou mankeren, dit onmiddellijk vermeld zou worden.

Het is voor de commissie achteraf uiteraard moeilijk te beoordelen, of de heer *de Bruyne* terecht met dit compromis genoegen heeft genomen. Ongetwijfeld zou het in die tijd moeilijk geweest zijn meer gedaan te krijgen dan de heer *de Bruyne* door S.O.E. werd toegezegd. Immers, de Nederlandse dienst was geheel afhankelijk van de Engelse, die de uitsluitende beschikking had over de middelen, welke het uitzenden van agenten mogelijk maakten. Het is uiteraard gemakkelijk te zeggen, dat later toch is gebleken, dat het B.I. en het B.B.O. een veel grotere zeggenschap in alle aangelegenheden, betrekking hebbend op de verbindingsdienst en wat daarmede samenhing, hadden. Immers, deze diensten zijn in een later stadium van de oorlog opgericht. Men had toen zowel bij het inlichtingenwerk als bij het S.O.E.-werk slechte ervaringen opgedaan met een toestand, waarbij de Nederlandse diensten practisch geen medezeggenschap hadden.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie te Londen heeft gevoerd, is van de zijde van de vroegere S.O.E.-leiding aangevoerd, dat de plaats gehad hebbende mislukking niet de doorslaggevende reden is geweest om later tot een samenwerking, meer op voet van gelijkheid, te komen. De bedoelde functionarissen toch hebben er op gewezen, dat de verhoudingen in deze reeds in de loop van 1943 aanmerkelijk veranderd waren. De heer *Bingham*, in Maart 1943 opgetreden als hoofd van de Dutch section van S.O.E., was veel meer geneigd tot samenwerking dan zijn voorganger, de heer *Blizzard*. Voorts was in Mei 1943 de C.O.S.S.A.C. (Chiefs of Staff Supreme Allied Command), de voorloper van S.H.A.E.F., ingesteld, waardoor de positie van de Nederlanders een geheel andere werd, omdat zij toen als volwaardige partner in het intergeallieerd verband kwamen, terwijl tevoren hun positie uitsluitend bepaald werd door de verhouding Engeland—Nederland. De S.O.E., die tot nog toe zelf-

standig was geweest en in het geheim in de bezette gebieden had gewerkt, kwam eveneens onder C.O.S.S.A.C. resp. S.H.A.E.F. te ressorteren. De verzetsorganisaties werden van toen af beschouwd als onderdeel van de geallieerde legers. Een en ander werd nog versterkt na D-day. De fase van het voorbereiden van de verzetsorganisaties in de bezette gebieden was overgegaan in die van het stimuleren van verzetsorganisaties, die deelnamen aan de openlijke oorlogvoering. Men was van de clandestiene actie overgegaan tot de operationele. Al deze factoren hebben er volgens de te Londen ontvangen mededelingen toe bijgedragen, dat de positie van de Nederlandse dienst, die met S.O.E. samenwerkte, een geheel andere is geworden. Dat zulks uitsluitend een gevolg zou zijn geweest van de catastrofe, die met het England-Spiel had plaats gevonden, werd door de vroegere S.O.E.-leiding ontkend.

De commissie heeft zich afgevraagd, of het terstond na November 1942, toen het B.I. meer medezeggenschap had gekregen bij zijn Engelse tegenspeler, niet mogelijk geweest was, dat de heer *de Bruyne* opnieuw getracht had een grotere medezeggenschap te krijgen. Van de afspraak in deze tussen de heren *Seympur* en *Broekman* immers was de heer *de Bruyne* op de hoogte gesteld. Al kan de heer *de Bruyne* toegegeven worden, dat de formulering van de nieuwe basisvoorwaarden, waarop het B.I. met S.I.S. in zee ging, van die aard was, dat daaruit nog niet zeer duidelijk bleek van een grote verandering in de wijze van samenwerking tussen deze diensten, toch had het op de weg van het bureau M.V.T. gelegen zich daarover bij voortduring zoveel mogelijk bij het B.I. te oriënteren, opdat men op het geschikte ogenblik met klem van redenen bij S.O.E. had kunnen aandringen op een soortgelijke positie. Speciaal het feit, dat het B.I. in de practijk een doorslag van het oorspronkelijke telegram kreeg en geen paraphrase, terwijl daarop bovendien was aangegeven, of de check door de uitgezonden agent al dan niet gegeven was, was van zo groot belang, dat hiervan werk gemaakt had moeten worden. Het is de commissie echter niet gebleken, dat de heer *de Bruyne*, nadat hij aanvankelijk bij Minister *Furstner* had aangedrongen om te bereiken, dat de Nederlandse dienst meer medezeggenschap kreeg, later nogmaals pogingen gedaan heeft de positie van zijn dienst tegenover de Engelsen te versterken. Ook al had men wellicht niet aanstonds zoveel kunnen bereiken als het B.I. en later het B.B.O., men had, indien men met kennis van zaken daarop had aangedrongen, misschien reeds toen bij de Engelse dienst, een betere positie kunnen verwerven dan die, welke men bij B.V.T./M.V.T. tegenover de Engelsen had.

Hoewel de verklaringen van de heren *de Bruyne, Lieftinck* en *Schilp* omtrent de mate van samenwerking met S.O.E. in nuance verschillen, is in ieder geval gebleken, dat deze samenwerking, voorzover zij verband hield met de uitzending en de instructies van de agenten, hierop neerkwam, dat de opleiding van en het verkeer met de agenten in Nederland, alsmede het transport daarheen geheel in Engelse handen waren en dat het bureau M.V.T. hiervan, althans gedurende het eerste jaar, practisch niets wist. Later is dit iets beter geworden. Reële invloed op de opleiding, die er toch voor een groot gedeelte op gericht moest zijn, hoe de agenten zich dienden te gedragen in het bezette gebied, heeft dit bureau niet gehad. Ook de aanloopadressen in Nederland en de contacten, die de agenten aldaar moesten opnemen, werden practisch uitsluitend door de Engelsen verzameld en vastgesteld. De samenwerking tussen het bureau M.V.T. en S.O.E. was zo gering, dat het de heer *Lieftinck* verboden was op het kantoor van S.O.E. te komen. Hij wist aanvankelijk zelfs niet, waar dit kantoor gevestigd was. Eerst na het optreden van major *Bingham* in het voorjaar van 1943, toen deze major *Blizzard* opvolgde als hoofd van de Nederlandse sectie van S.O.E., kon de heer *Lieftinck* het kantoor van deze dienst bezoeken. De heer *Blizzard* was voor het bureau M.V.T. slechts te bereiken via een telefoonnummer op het War Office. Van het telegrammenverkeer tussen S.O.E. en de uitgezonden Nederlandse agenten kreeg het bureau M.V.T. geen volledig inzicht. Het kreeg niet alle telegrammen en die, welke het toegezonden kreeg, waren slechts in parafrasevorm, waarbij niet werd vermeld, of de checks waren gegeven. Wel kende het bureau M.V.T. de strategische opzet van het plan-Holland, in het kader waarvan de meeste M.V.T.-agenten zijn uitgezonden. In het algemeen werd het bureau M.V.T. er mee in kennis gesteld, welke algemene opdrachten de uitgezonden agenten hadden. Men wist dus b.v. welke agent als organisator en welke als marconist naar Nederland ging. Ook werd hetgeen betrekking had op de taak van de verzetsorganisaties in overleg tussen beide diensten vastgesteld. De concrete opdracht, die een bepaalde agent meekreeg, werd echter door S.O.E. vastgesteld. Deze opdracht werd vastgehouden tot een dag of twee vóór het tijdstip, waarop de agent zou

weggaan, derhalve, ongeveer tot op het ogenblik, waarop de agent zelf de opdracht ter bestudering kreeg. Wanneer het een belangrijke opdracht betrof, zoals b.v. die van de eerste agent, de heer *Jambroes,* die werd uitgezonden voor het uitvoeren van het plan-Holland in Nederland, werd vooraf overleg gepleegd. Van bijzonderheden, zoals contactadressen en dergelijke, waarmede de agent in verband met zijn opdracht in kennis werd gesteld, wist het bureau M.V.T. evenwel niets. De commissie is van oordeel, dat deze toestand zeer onbevredigend was. Immers, door deze gang van zaken wist het bureau M.V.T. wel in grote lijnen wat de bedoeling van S.O.E. was, doch het kon geen inzicht krijgen in de wijze, waarop de plannen in Nederland zouden worden uitgevoerd. Weliswaar qualificeert de heer *Lieftinck* dat gedeelte van de opdrachten, waarvan het bureau M.V.T. geen kennis droeg, als zeer eenvoudige zaken, doch de commissie meent, dat juist deze zeer eenvoudige zaken het bureau M.V.T. inzicht hadden kunnen verschaffen in de wijze, waarop de organisatie, welke de agenten in Nederland moesten opbouwen, diende te werken. Bovendien profiteerde men bij de gevolgde gedragslijn niet van de kennis, welke de Nederlandse dienst van omstandigheden in Nederland kon hebben. Nog afgezien hiervan is het duidelijk, dat het moeilijk was nog werkelijke invloed te oefenen op de opdracht, wanneer het bureau M.V.T. dat gedeelte, waarvan het kennis mocht dragen, een of twee dagen vóór de uitzending van de agenten in handen kreeg.

Het doel van de samenwerking tussen S.O.E. en het bureau M.V.T., die in Juni 1942 haar beslag kreeg, was in de eerste plaats gericht op de uitvoering van het plan-Holland. Dit plan is opgesteld in samenwerking en overleg tussen major general *Gubbins* en kolonel *de Bruyne.* Het door de heer *Dogger* uitgebrachte rapport over de organisatie van de O.D. is daarop mede van invloed geweest. De strekking van het plan was het organiseren van een verzetsorganisatie in Nederland en het verschaffen van wapens aan deze organisatie. De bedoeling was hierbij de O.D. in te schakelen in die zin, dat de O.D. een aantal zijner leden ter beschikking zou stellen ter uitvoering van het plan. Er zou een agent naar Nederland worden gezonden om verbinding met de O.D. te zoeken. Nederland was met het oog op de uitvoering van het plan verdeeld in zeventien districten, terwijl het aantal deelnemers aan het plan-Holland 1070 zou bedragen. De bedoeling was een aantal kleine groepen van doortastende mannen in Nederland te vormen, die, geïnstrueerd en van de nodige hulpmiddelen uit Engeland voorzien, bij een invasie in de rug van de vijand een zo groot mogelijke desorganisatie moesten veroorzaken en het aanvoeren van versterkingen en reserves moesten voorkomen. Hiertoe dienden o.m. op dat ogenblik de verbindingen tussen Duitsland en Nederland en die tussen België en Nederland op dat ogenblik te worden verbroken gedurende minstens 72 uur. De 1070 leden van deze organisatie moesten door de O.D. ter beschikking worden gesteld, doch mochten zich verder niet langer bezighouden met de normale werkzaamheden van de O.D. Zij zouden dus van de O.D. worden losgemaakt en een aparte organisatie vormen. Dit plan heeft major general *Gubbins* op 25 April 1942 aan kolonel *de Bruyne* voorgelegd. Deze heeft het, vergezeld van zijn beschouwingen, ter kennis van de Nederlandse Regering gebracht. Daarna heeft nog verder overleg plaats gehad. De Regering heeft het plan tenslotte goedgekeurd.

De uitvoering van het plan-Holland werd opgedragen aan de heer *Jambroes,* die daartoe in de nacht van 26 op 27 Juni 1942 in Nederland werd geparachuteerd. Hij zou worden ontvangen door een receptiecomité; zijn komst in Nederland werd over een der lijnen, waarmede S.O.E. met haar eigen agenten in Nederland in verbinding stond, aangekondigd. Deze agenten waren de door S.O.E. zelfstandig uitgezonden agenten, die de commissie in het vorige hoofdstuk heeft besproken. De leden van het receptiecomité mochten door *Jambroes* niet op de hoogte worden gesteld van het plan-Holland, terwijl hij het contact met hen, wanneer hij gereed was om zijn missie uit te voeren, moest verbreken. Hij diende, na overleg met de leiding van de O.D., die hij de inhoud van het plan-Holland moest mededelen, over te gaan tot het recruteren van de verschillende groepen voor de zeventien districten. Telkens wanneer een groep was gevormd, zou een geoefende organisator-instructeur worden gezonden om deze groep op te leiden. Daarnaast moest hij een aantal receptiecomité's vormen, die voorraden en personeel in ontvangst moesten nemen. Na enige tijd zou hij de beschikking krijgen over een assistent, die ingewijd zou zijn in de details van het plan-Holland en in de methoden, volgens welke deze het beste konden worden uitgevoerd. Deze assistent zou de taak van de heer *Jambroes* overnemen, zodra deze naar Engeland zou kunnen terugkeren. Dit laatste diende zo snel mogelijk te gebeuren, opdat hij rapport over zijn bevindingen

zou kunnen uitbrengen. Tevens zou een verbindingsofficier worden gezonden voor de I.D. (militaire inlichtingendienst van de O.D.). De werkzaamheden van deze verbindingsofficier zouden buiten de organisatie van het plan-Holland om verricht worden.

Zoals algemeen bekend is, is van dit alles niets gekomen, aangezien de heer *Jambroes* onmiddellijk na zijn dropping in handen van de vijand is gevallen. De mededeling van de heer *Furstner*, dat hij weliswaar van de heer *de Bruyne* eens een rapport of een opstelletje ter inzage heeft gekregen, doch dat de opdracht van de heer *Jambroes*, die tot taak had het plan-Holland voor te bereiden, niet met hem is besproken, kan de commissie niet aanvaarden. Immers, het plan-Holland is aan de Regering voorgelegd. De heer *de Bruyne* heeft de correspondentie hierover gericht aan de ministeriële commissie Voorbereiding Terugkeer, waarvan Minister *Furstner* deel uitmaakte, terwijl de heer *de Bruyne* bovendien zijn brieven aan deze commissie via zijn Minister, de heer *Furstner*, inzond. Ook de heer *Gerbrandy* weet weinig van het plan-Holland te vertellen, hoewel hij de naam van dit plan kent en ook de heer *Jambroes* heeft gezien. Het heeft de commissie verwonderd, dat deze Ministers zich zo weinig kunnen herinneren van dit plan, dat toch zeer belangrijk was en bovendien principieel aangaf, hoe het Nederlandse verzet in de geallieerde oorlogvoering ingeschakeld diende te worden.

De commissie is van oordeel, dat, zoals men te Londen indertijd ook wel degelijk heeft begrepen, het zwakke punt van het plan-Holland hierin was gelegen, dat de gehele uitvoering ervan in handen werd gelegd van één persoon, nl. de heer *Jambroes*. Wanneer deze door de Duitsers gevangen genomen zou worden, zou de vijand de centrale figuur in handen hebben en van de aldus verkregen wetenschap voor zijn doeleinden gebruik kunnen maken. Vooral wanneer men bedenkt, dat de parachutering van de heer *Jambroes* aangekondigd is over een lijn, waarmede S.O.E. reeds enige tijd verbinding met het bezette Nederlandse gebied onderhield, springt het gevaarlijke van deze operatie in het oog. De noodlottige gevolgen van een en ander hadden wellicht enigermate gemitigeerd kunnen worden, indien men van Londen uit met meer kracht geëist had, dat de heer *Jambroes* binnen zeer korte tijd persoonlijk naar Engeland zou terugkeren. De commissie gaat in dit hoofdstuk op deze aangelegenheid niet verder in, daar dit beter kan geschieden in boek V bij de behandeling van het England-Spiel.

De eerste agenten, die voor het plan-Holland naar Nederland werden uitgezonden, waren, zoals reeds is vermeld, de heren *Jambroes* en *Bukkens*, die op 27 Juni 1942 in Nederland werden geparachuteerd. Toen bestond het onder het Departement van Marine ressorterende B.V.T. nog, dat met ingang van 1 Juli 1942 werd omgezet in het bureau M.V.T., hetwelk onder het Departement van Oorlog kwam. Daarna werden van 24 September 1942 af de andere agenten in het kader van het plan-Holland met meer of minder tussenruimte in Nederland geparachuteerd. Dit is doorgegaan tot 21 Mei 1943. Slechts enige agenten hadden een opdracht, die buiten het plan-Holland viel.

De Nederlandse agenten, die in S.O.E.-verband zijn uitgezonden, kunnen worden verdeeld in de volgende groepen:

I. De agenten, die door S.O.E. naar Nederland zijn uitgezonden voor zuivere sabotage-opdrachten, voordat er een Nederlandse dienst bestond, die zich bezig hield met het uitzenden van agenten voor het contact met het verzet.

Met een van deze agenten, nl. met *Lauwers*, is op 12 Maart 1942 het England-Spiel begonnen. De agenten van deze groep zijn nagenoeg allen in het kader van het England-Spiel gevangen genomen. De namen van de tot deze groep behorende agenten, kan men in de in § 1 van hoofdstuk XV opgenomen lijst vermeld vinden.

II. Deze agenten zijn in samenwerking met B.V.T./M.V.T. uitgezonden en hadden hoofdzakelijk tot taak de organisatie voor het plan-Holland op te bouwen. De eersten van hen waren *Jambroes* en *Bukkens;* zij zijn geparachuteerd in het kader van het England-Spiel, tengevolge waarvan de Duitsers alle volgende agenten, die voor het plan-Holland naar Nederland werden uitgezonden, bij hun aankomst hebben kunnen gevangen nemen.

III. Onder deze groep ressorteert een aantal agenten, wier taak weliswaar geheel of ten dele buiten het plan-Holland lag, doch die desniettemin in het kader daarvan zijn uitgezonden. Hun namen staan dan ook met die van groep II op de in § 1 van hoofdstuk XV opgenomen lijst. Dit waren de agenten *Jongelie*, die opdracht kreeg contact met de politieke partijen tot stand te brengen, *van der Giessen*, die een specifieke sabotage-opdracht had, die aansloot bij de opdrachten van de vroeger uitsluitend door S.O.E. uitgezonden agenten, *Braggaar* en *Kist*, die met een inlichtingenopdracht gingen,

en *van Os,* die werd uitgezonden voor de verbindingslijnen en er speciaal voor was getraind agenten af en aan te voeren.

IV. Hieronder zou de commissie willen brengen de agenten *Zembsch-Schreve, Cnoops, van Schelle* en *Grün,* die speciale opdrachten hadden, die geen verband met elkaar hielden. Hun lotgevallen zijn in dit hoofdstuk behandeld.

De telegrammen van de agenten, die naar Nederland waren gezonden, kwamen bij S.O.E. binnen. Een deel van deze agenten is in samenwerking met het bureau M.V.T. uitgezonden. Alleen van deze laatste agenten kreeg dit bureau de telegrammen van S.O.E. doorgezonden en dat nog slechts gedeeltelijk en bovendien in parafrasevorm.

Deze aangelegenheid, waarop de commissie voor het verkrijgen van een overzicht is vooruit gelopen, zal zij uitvoerig bespreken in boek V, dat handelt over de problemen van het England-Spiel. Wel kan in dit verband reeds worden vastgesteld, dat de uitvoering van het plan-Holland geheel fictief was. Het telegrammenverkeer van Nederland uit bestond alleen uit de telegrammen, die de Duitsers naar Engeland zonden, waarin mededelingen werden gedaan over het z.g. functionneren van de organisatie-*Jambroes.*

Van 27 Juni 1942 af, de datum, waarop *Jambroes* met zijn marconist *Bukkens* werd geparachuteerd, tot en met 21 Mei 1943, toen de laatste drie agenten voor het plan-Holland naar het bezette gebied werden uitgezonden, heeft het bureau M.V.T. derhalve alle agenten rechtstreeks naar de Duitsers gestuurd, zij het dan zonder dit te weten.

50083 *(Lieftinck)*

Korte tijd na laatstgenoemde datum heeft kolonel *de Bruyne* geweigerd verder agenten voor het plan-Holland uit te zenden, daar hij argwaan koesterde; voorts ontving men op 23 Juni 1943 bij het bureau M.V.T. een telegram uit Bern, waaruit bleek, dat de zaak niet klopte. In dit telegram werd medegedeeld, dat een aantal agenten zich in Duitse gevangenschap bevond. Hierna heeft kolonel *de Bruyne,* zoals gezegd, geweigerd verder agenten voor de organisatie-*Jambroes* naar Nederland te zenden. Alleen is op 23 September 1943 nog gedropt *Cnoops,* die een contrôle-opdracht had. Na zeer korte tijd kon deze reeds rapporteren, dat het door hem gecontroleerde adres niet meer te vertrouwen was. De uitzending van de omstreeks die tijd eveneens geparachuteerde agenten *Zembsch-Schreve, Grün* en *van Schelle* had met het plan-Holland niet te maken.

De opdracht van de agent *Grün* om een verbinding met de illegale pers tot stand te brengen, was een juiste. Evenwel heeft de commissie niet de indruk gekregen, dat de voorbereiding voor deze uitzending aan redelijke eisen heeft voldaan. Hoe het mogelijk is geweest, dat de heer *Grün* onmiddellijk in handen van de verrader *Ridderhof* viel, zal de commissie in hoofdstuk XV nader bespreken, daar dit slechts verklaard kan worden, indien men een overzicht heeft van het verloop van het England-Spiel.

De rivaliteit tussen het B.I. en het bureau M.V.T. bij de voorbereiding van de uitzending van *Grün* heeft de commissie niet kunnen bewonderen. Ook verder was de verhouding tussen het B.I. en het bureau M.V.T., zoals uit boven weergegeven verklaringen is gebleken, slecht. Dat dit te wijten zou zijn aan het feit, dat de heer *de Bruyne* „een erge hekel" zou hebben gehad aan de O.D., kan de commissie niet onderschrijven. Uit het voorgaande immers is duidelijk geworden, dat de heer *de Bruyne* er steeds naar heeft gestreefd contact met deze organisatie te verkrijgen. Het plan-Holland was mede gebaseerd op overleg met de leiding van de O.D. En ook reeds, voordat *Jambroes* werd uitgezonden, heeft de heer *de Bruyne* tevergeefs getracht verbinding te krijgen met de O.D. door uitzending van *Broekman,* welke uitzending evenwel door de Britse dienst S.I.S. werd geweigerd.

Uit de boven weergegeven brieven en verklaringen is wel gebleken, dat de heer *de Bruyne* in de laatste maanden van 1943 en in het begin van 1944 met grote moeilijkheden had te kampen. Enerzijds immers waren er met het Bureau Inlichtingen moeilijkheden over het opnieuw uitzenden van agenten door het bureau M.V.T. Dit kwam o.m. tot uiting bij de voorbereiding van de z.g. operatie-Haarlem. Deze operatie is op een gegeven moment door kolonel *de Bruyne* afgelast. Dit was een gevolg van een bezoek van kapitein *van Houten* van het B.I. aan de heer *de Bruyne,* waarbij eerstgenoemde adviseerde deze operatie niet te laten doorgaan. Anderzijds kwamen er in verband hiermede bezwaren bij S.O.E. naar voren. Brigadier *Mockler Ferryman* deelde n.l. mede, dat, indien de motieven, welke werden aangevoerd voor het niet laten doorgaan van de operatie-Haarlem principieel werden aanvaard, deze motieven ook een verder opereren in de nabije toekomst onmogelijk zouden maken.

Na de inmiddels ontvangen rapporten van de uit de gevangenis te Haaren ontvluchte agenten *Ubbink* en *Dourlein,* voelde de heer *de*

Bruyne zich onzeker, zodat hij voorlopig nog geen nieuwe uitzendingen wilde toestaan. In het begin van 1944 heeft hij daarop een voorstel gedaan met betrekking tot een nieuwe organisatie van het bureau M.V.T. Voor de S.O.E.-aangelegenheden wilde hij een nieuwe chef aanstellen, terwijl de heer *Lieftinck* met deze zaken niet meer te maken zou hebben, doch de leiding zou behouden van de M.I.D. als zuivere verzamelinstantie der ingewonnen militaire inlichtingen. Enige dagen later, op 11 Januari 1944, was hij echter van mening, dat alle mogelijke garanties door S.O.E. waren verstrekt, zodat met verdere operaties in Nederland kon worden doorgegaan. Hij deelde dit mondeling aan de Minister mede. Hierop vertrok hij de volgende dag naar de Verenigde Staten, na de heren *Somer* en *van Houten* van het B.I. te hebben gevraagd alle mogelijke hulp en medewerking te verlenen bij de op korte termijn uit te voeren operaties, met betrekking tot welke hij de nodige opdrachten had gegeven aan kapitein *Lieftinck*.

Toen de heer *de Bruyne* echter uit de Verenigde Staten terugkeerde, bleek hem, dat er opnieuw moeilijkheden waren ontstaan. De heren *Somer* en *van Houten* bleken niet te hebben begrepen wat kolonel *de Bruyne* had bedoeld met zijn zojuist gerelateerd verzoek; Prins *Bernhard* bleek over de moeilijkheden van de S.O.E.-dienst te zijn ingelicht door het B.I., terwijl tevens tijdens de afwezigheid van de heer *de Bruyne* was gebleken, dat de Minister van Oorlog zich de mondelinge mededeling van de heer *de Bruyne,* dat zijn bezwaren tegen verdere operaties in Nederland waren opgeheven, niet herinnerde. Op grond hiervan kwam kolonel *de Bruyne* op 4 Februari 1944 tot de conclusie, dat het hem niet mogelijk was bij de bestaande organisatie, personeelsbezetting en hier en daar heersende opvattingen over plicht tot geheimhouding tot een goede basis voor het S.O.E.-werk te komen. Hij verzocht dan ook de Minister van Oorlog met de meeste klem hem van zijn functie, voorzover die het behartigen van S.O.E.-aangelegenheden betrof, te ontheffen.

Op dezelfde datum heeft de heer *de Bruyne* nog een tweede brief aan de Minister van Oorlog gezonden, waarin hij meer in het bijzonder inging op de moeilijkheden, welke kapitein *Lieftinck* met het B.I. had gehad bij de uitvoering van de opdracht van kolonel *de Bruyne.* De heer *Lieftinck* had besloten over te gaan tot uitzending van een agent met gebruikmaking van een contact-mogelijkheid van het bureau M.V.T. en niet van een contactman, waarover het B.I. beschikte. De heer *de Bruyne* had deze beslissing van de heer *Lieftinck,* hoewel hij haar in beginsel juist achtte, tenietgedaan en S.O.E. er van in kennis doen stellen, dat de uitzending werd afgelast en dat de door de contactman van het B.I. aangeboden hulp zou worden aanvaard. Hij deed dit uit angst voor kritiek achteraf bij een eventuele mislukking. De heer *de Bruyne* toch vreesde, dat, indien deze operatie zou mislukken er door de vele instanties, welke zich bevoegd achtten in S.O.E.-aangelegenheden mee te praten, zou worden gezegd: wij hebben ze van tevoren gewaarschuwd.

Gezien dit alles, verwondert het de commissie dan ook niet, dat de S.O.E.-leiding op grond van de weifelende houding van kolonel *de Bruyne* geen verdere uitzending naar Nederland wenste te doen plaats vinden en alle voorgenomen operaties afgelastte. Ook de heer *de Bruyne* kon dit standpunt begrijpen. Hij heeft dan ook in zijn tweede brief aan de Minister geschreven, dat het zijn vaststaand besluit was om in de toekomst met deze aangelegenheden geen bemoeienis meer te hebben.

Door deze gang van zaken, waarbij de moeilijkheden culmineerden na de terugkomst van de heer *de Bruyne* uit Amerika, was het onmogelijk, dat de heer *de Bruyne* met betrekking tot het uitzenden van agenten naar Nederland verder met S.O.E. zou samenwerken. Hij werd dan ook op 3 Maart 1944 ontheven van de leiding van de S.O.E.-werkzaamheden, welke hij als hoofd van het bureau M.V.T. had. Laatstgenoemd bureau, waaronder de M.I.D. bleef ressorteren, bleef daarna als Nederlandse staforganisatie bestaan. In verband met moeilijkheden, welke in het deel van het verslag der commissie, waarin het militaire beleid van 1940 tot 1945 behandeld wordt, nog ter sprake komen, heeft de heer *de Bruyne* op 21 Juli 1944 ontheffing gevraagd van zijn functie van hoofd van het M.V.T.

De commissie komt op de ontheffing van de heer *de Bruyne* van de leiding der S.O.E.-werkzaamheden in boek V nog terug, daar een en ander beter beoordeeld kan worden, nadat de commissie een overzicht van het verloop van het England-Spiel heeft gegeven. Duidelijk is echter uit de boven geschetste gang van zaken wel, dat de heer *de Bruyne* niet meer met de leiding van de S.O.E.-aangelegenheden belast kon blijven. Zijn positie was ondermijnd, enerzijds door de kritiek van het B.I., voor welke kritiek de Minister blijkbaar ontvankelijk was, anderzijds door het feit, dat zijn houding bij S.O.E. de indruk moest wekken, dat hierin weinig lijn zat. Ook de Minister moest deze indruk wel gekregen hebben, daar de heer *de Bruyne* op een gegeven ogenblik wel met de operaties meende te kunnen voort-

gaan en op een ander ogenblik niet. Nog afgezien daarvan, kan de commissie zich indenken, dat de Minister na het bekend worden van de débâcle van de S.O.E.-operaties in Nederland, er weinig voor gevoelde, dat het bureau M.V.T. zich opnieuw met de uitzending van agenten zou gaan bezighouden.

Dat de Minister van Oorlog zich, toen het steeds duidelijker werd, dat de verbindingen van S.O.E. met Nederland door de Duitsers werden gepenetreerd, door functionarissen van het B.I. heeft laten inlichten over de werkzaamheden van het bureau M.V.T., kan de commissie niet onjuist achten. Zij begrijpt, dat dit een onaangename situatie was voor de heer *de Bruyne,* doch zij stelt vast, dat een Minister het volste recht heeft zich omtrent aangelegenheden, waarvoor hij dit nodig oordeelt, te laten inlichten door die personen en die dienst, waarvan hij meent, dat zij hem een juist inzicht kunnen geven. De bovenaangehaalde nota van 29 Januari 1944 van de hand van de heren *Somer* en *van Houten,* welke de Minister tijdens de afwezigheid van de heer *de Bruyne* bereikte, heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen, dat het vertrouwen van de Minister in de verbindingen van het bureau M.V.T. met Nederland niet groter werd.

Gezien het in deze nota ontwikkelde standpunt van de leiding van het B.I., is het eveneens begrijpelijk, dat dit bureau zich distantieerde van de pogingen van de heer *Lieftinck* om tijdens de afwezigheid van kolonel *de Bruyne* opnieuw een operatie uit te voeren, hoewel de commissie de wijze, waarop dit is geschied, niet elegant kan achten. Vastgesteld echter dient te worden, dat B.I., zoals in boek V zal blijken, terecht geen vertrouwen had in de verbindingen van M.V.T./S.O.E. met Nederland.

XIV. Het Bureau Bijzondere Opdrachten (B.B.O.)

§ 1. *De oprichting van het B.B.O.*

Zoals uit het vorige hoofdstuk is gebleken, heeft kolonel *de Bruyne* in verband met de grote moeilijkheden, waarin het bureau M.V.T. met betrekking tot de uitzending naar Nederland verkeerde, op 3 Maart 1943 ontheffing verkregen van de leiding der S.O.E.-werkzaamheden, die hij als hoofd van het bureau M.V.T. had. Zodoende had de dienst van kolonel *de Bruyne* geen enkele bemoeienis meer met het uitzenden van agenten naar Nederland. Om in deze leemte te voorzien heeft de Regering een nieuw bureau ingesteld, dat dit werk diende over te nemen. Blijkbaar heeft de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude,* op 14 Februari 1944 hierover een bespreking gehad met de Minister of Economic Warfare, lord *Selborne.* Hij refereert aan dit gesprek in een brief van 26 Februari d.a.v. aan deze Engelse Minister, waarin hij mededeelt, dat hij plannen aan het maken is voor de reorganisatie van de „sabotage-afdeling" van de militaire geheime dienst. Hij schrijft, dat hij, voordat hij een definitieve beslissing neemt, het zeer op prijs zou stellen te weten, of lord *Selborne* het wenselijk acht, dat generaal-majoor *van Oorschot* hoofd daarvan wordt, daar hij er zeker van wenst te zijn, dat een nauwe samenwerking met de Britse dienst gewaarborgd zal zijn. Als reden, waarom hij generaal-majoor *van Oorschot* noemt, geeft hij op, dat deze goed thuis is in het geheime dienstwerk, daar hij dit in Nederland heeft gedaan.

Bij brief van 13 Maart 1944 kreeg Minister *van Lidth de Jeude* van Engelse zijde bericht, dat in plaats van de heer *Bingham* major *R. I. Dobson* benoemd was tot hoofd van de Dutch section van S.O.E. Major *Dobson* had volgens dit schrijven gedurende drie jaar het bevel gevoerd over de operaties van de Belgische sectie. Hij was een man van ruime ervaring. Met betrekking tot het naar voren brengen van de naam van generaal-majoor *van Oorschot* door de Nederlandse Minister-President als hoofd van de „sabotage-afdeling" aan Nederlandse zijde, wordt in deze brief opgemerkt, dat deze benoeming met vreugde is begroet, zowel door lord *Selborne* als door S.O.E. In de brief wordt verder gezegd, dat o.a. brigadier *Mockler Ferryman* generaal-majoor *van Oorschot* zeer gaarne wenst te spreken, zodra deze zijn functie heeft aanvaard, opdat er van gedachten gewisseld kan worden over de gezamenlijke politiek, die gevoerd dient te worden om de operaties in Nederland opnieuw op gang te brengen. De dagelijkse aangelegenheden dienen besproken te worden tussen major *Dobson* en de officier, die generaal-majoor *van Oorschot* daarvoor zal aanwijzen.

Hierop is op 15 Maart 1944 door het Ministerie van Oorlog een brief gezonden naar het Ministry of Economic Warfare, waarin gezegd wordt, dat generaal-majoor *van Oorschot* op 15 Maart zijn post zal aanvaarden en daarna direct o.a. met brigadier *Mockler Ferryman* een bespreking zal hebben.

23502 *(van Lidth de Jeude)*

De heer *van Lidth de Jeude* heeft aan de commissie medegedeeld, dat na het aftreden van kolonel *de Bruyne* het B.B.O. onder leiding van de heer *van Oorschot* is ingesteld. Deze nam dus feitelijk de taak van de heer *de Bruyne* over. Dat is heel goed gelopen. De heer *Klijzing* had op het B.B.O. het uitvoerende werk, de zorg voor het neerwerpen van wapens en dergelijke zaken.

De heer *van Oorschot* heeft verklaard, dat hij op 14 Maart 1944 bij Minister *van Lidth de Jeude* moest komen. Deze heeft hem gevraagd, of hij bereid was opnieuw in dienst te treden. Hij is toen hoofd geworden van het z.g. Bureau Bijzondere Opdrachten (B.B.O.).

22493 e.v. *(van Oorschot)*

Hij heeft deze functie tot aan het einde van de oorlog vervuld. De Minister heeft hem bij deze gelegenheid medegedeeld, dat het geen plezierige opdracht was, welke hij ontving. Het bureau, dat deze aangelegenheden tot die tijd behartigd had, was hopeloos in de war, aldus de Minister. Aan de heer *van Oorschot* werd echter medegedeeld, dat het werk voortgang moest vinden, daar de Engelsen dit ook in Frankrijk en België deden.

Nadat de heer *van Oorschot* aan de Minister had medegedeeld, dat hij het graag zou willen doen, heeft hij zich in diens opdracht in verbinding gesteld met kolonel *de Bruyne.* De Minister had hem erbij gezegd, dat hij het personeel van de heer *de Bruyne* onder geen

voorwendsel meer mocht gebruiken. Toen de heer *van Oorschot* met het B.B.O. begon, stond hij alleen voor deze taak. Hij had echter al gauw begrepen, dat de fout van het voorafgaande bureau was geweest, dat zij er geen van allen iets van wisten. Ook hij wist niets van de ondergrondse beweging in Nederland. De heer *van Oorschot* is toen van de gedachte uitgegaan, dat hij dan tenminste ondergeschikten moest hebben, die er wel iets van wisten. Hij heeft toen de beschikking gekregen over de heer *K. de Graaf,* die een uitstekende kracht bleek te zijn; daarnaast over de heer *F. J. Klijzing,* die eveneens als Engelandvaarder uit Nederland was gekomen. De heer *van*

22500 *(van Oorschot)* *Oorschot* deelt in dit verband mede, dat hij over de heer *Klijzing* gehoord heeft, dat de heer *van 't Sant* gedacht schijnt te hebben: ik moet daar eens iemand op dat bureau hebben, een dwarskijker, iemand van mij, die mij vertelt, hoe dat daar toe gaat. Iemand kwam dat aan de heer *van Oorschot* vertellen. Hij weet niet meer, wie het geweest is. Het kan ook een van de heren van het Hof geweest zijn. In ieder geval was degene, die het hem kwam vertellen, wel een betrouwbaar man. Deze zei tegen hem: Denk er om, die *Klijzing,* die jij krijgt, is een mannetje van *van 't Sant.* Daarop heeft de heer *van Oorschot* geantwoord: Die moet ik juist hebben, want dan ben ik *van 't Sant* kwijt en heb ik geen last meer van hem. Als ik zijn ondergeschoven man op het bureau heb, dan is *van 't Sant* gerust en die man maak ik wel in. De heer *Klijzing,* aldus de heer *van Oorschot,* is een uitstekende man. Hij heeft niets dan plezier van hem gehad. Een zeer actief iemand. De heer *van Oorschot* dacht: als ik mijn zaken goed doe, mag *van 't Sant* dit gerust weten.

22507 e.v. *(van Oorschot)* Met de heer *Somer* heeft de heer *van Oorschot* altijd contact gehad, omdat hij tegen hem zei, dat beide diensten elkaar bij het droppen van agenten niet in de wielen moesten rijden, doch van elkaar moesten weten, wanneer zij ongeveer tegelijkertijd iemand in Nederland parachuteerden. Ook was hij het Bureau Inlichtingen soms ten dienste bij het droppen van agenten, daar B.B.O. hierbij prioriteit had. De Engelsen, aldus de heer *van Oorschot,* hadden meer belang bij het B.B.O., daar de inlichtingen van het B.I. voor de Nederlandse Regering waren, doch het werk van het B.B.O. voor de geallieerden.

22504 e.v. *(van Oorschot)* De heer *van Oorschot* achtte een slechte verhouding, zoals deze tussen de heren *de Bruyne* en *Somer* bestond, onjuist. Als die diensten ruzie met elkaar hebben, dan komt er geen werk uit hun handen en dit is de grootste ramp, die er is. Hij heeft dan ook altijd tegen de heren gezegd: wat je ook doet, ga naar *Somer* toe, maar maak nooit ruzie met hem, doe precies, wat hij wil. Als hij lastig is, mag hij lastig zijn, maar zorg er voor ruzie te vermijden, want dan ga je elkaar bestrijden en ga je dingen voor elkaar geheim houden en krijg je niets dan ellende. Ze vergeten, dat zij één zaak dienen. Ze dienen hun eigen liefhebberijtjes. Ze maken ruzie met elkaar, omdat ze op hun tenen getrapt zijn. Dat is alles persoonlijk gedoe, maar, aldus de heer *van Oorschot,* zij moeten bedenken, dat zij een zaak dienen. En daarom zei hij: dat moet je voor ogen houden en wordt je op je tenen getrapt door *Somer,* dan komt dat er niets op aan, als je de goede inlichtingen maar krijgt, en als je maar de goede mensen dropt en als de zaak maar goed gaat, daar gaat het om. De heer *van Oorschot* heeft altijd getracht dit te bereiken. Hij wil niet zeggen, dat hij het altijd bereikt heeft, maar men zal het toch met hem eens zijn, dat dat het enige goede doel is.

De hiërarchische verhouding tussen de heren *Klijzing* en *de Graaf* was, naar de heer *van Oorschot* mededeelt, dat de heer *de Graaf* onder de heer *Klijzing* stond, doch dat zij samenwerkten. Beiden hebben dadelijk gezegd, dat de samenwerking met de Engelsen veel inniger moest worden.

22512 e.v. *(van Oorschot)* Ten opzichte van de heer *Klijzing* merkt de heer *van Oorschot* nog op, dat deze een geweldig actieve man was. Hij onderhield met de heer *de Graaf* het contact met major *Dobson.* Ze hielden besprekingen over de telegrammen en andere aangelegenheden. Deze maakte de heer *van Oorschot* zelf niet mee, doch hij zag wel de resultaten hiervan. Hij heeft dan ook gezien, dat op de telegrammen opmerkingen stonden over de checks. Zijn taak was, aldus de heer *van Oorschot,* het nemen van beslissingen en het dragen van verantwoordelijkheid. Hij heeft er in verband hiermede voor gezorgd, dat hij met de leidende figuren van S.O.E. op goede voet stond, daar dezen er dan wel voor zorgden, dat zijn personeel een goede verstandhouding onderhield met de officieren van het B.B.O. De heren

22539 *(van Oorschot)* *Klijzing* en *de Graaf* hadden een goede kijk op dit werk, omdat zij er zelf in werkzaam geweest waren. Zij waren hierin zeer geverseerd en legden het hem uit. Het was een geluk, dat hij deze officieren had, want anders was hij er misschien ook ingelopen, omdat hij geen ervaring had op dit gebied.

22540 e.v. *(van Oorschot)* De verhouding met de Engelse dienst was dan ook van dien aard, dat het B.B.O. door S.O.E. niet buiten de opleiding van de agenten werd gehouden. Beide bureaux werkten zo, alsof het één bureau was, van

hetzelfde land. Zij hadden geen geheimen meer en werkten innig samen. Dit was, aldus de heer *van Oorschot,* de enige manier om iets goeds voor elkaar te krijgen. Ook de opdrachten, die een agent meekreeg, werden als het ware samen gemaakt. Dit werd absoluut volledig besproken, daar de heren *Klijzing* en *de Graaf* 's ochtends naar het Engelse bureau gingen en daar de gehele dag bleven.

22545 e.v. *(van Oorschot)*

Het bureau heeft in de aanvang een paar agenten uitgestuurd, die volgens het advies van de heer *de Graaf* uitstekend waren. Hij kende dezen persoonlijk, daar hij met hen in Nederland had samengewerkt.

22548 *(van Oorschot)*

De samenwerking met major *Dobson* was, aldus de heer *van Oorschot,* van die aard, dat men met hem werkte, alsof hij een landgenoot was. In dit verband merkt de heer *van Oorschot* nog op, dat het niet zo gemakkelijk is om met de Engelsen te werken. Het is wel gemakkelijk, als men maar weet hoe het te doen, maar als men begint met het even fout te doen, dan krijgt men nooit meer samenwerking. Engelsen zijn eigenaardige mensen. Je moet ze een beetje kennen. Hij kende ze nu toevallig door jarenlange ervaring. Hij had het geluk, dat hij wist, hoe hij met die mensen moest omgaan. B.v. flink zijn, wat men noemt „een flinke vent", die flink van zich af kan bijten en zo, dat neemt een Engelsman niet. Dat doet hij zelf ook nooit en dat slikt hij van anderen ook niet. Dan trekt hij zijn voelhorens in, dan is het afgelopen, en is het gordijn gevallen. Het ijzeren gordijn daarginds is er dan niets bij. Zo zijn die heren. Een man als *Lieftinck,* die een heel geschikte en flinke marine-officier is, was b.v. uiterst ongeschikt om met de Engelsen om te gaan. De heer *van Oorschot* behoeft zulk een man maar twee minuten te spreken en dan kan hij zeggen: die man heeft morgen ruzie met zijn „opposite number". Ruzie wordt het dan wel niet. De Engelsen zeggen eenvoudig niets meer en lachen. Dan is het afgelopen. De heer *van Oorschot* kon alles van hen gedaan krijgen. Hij heeft het b.v. gehad in de eerste week, dat er een vergadering met de Engelsen was op zijn bureau, met *Dobson,* de generaal en de kolonel. Zij kwamen op zijn bureau onder zijn leiding vergaderen, heel gezellig, zij namen beslissingen en in drie kwartier hadden ze alles voor elkaar. De heer *Lieftinck* zei toen nog: generaal, hoe hebt u dat voor elkaar gekregen? Ik heb die kerels nog nooit bij mij kunnen hebben. De heer *van Oorschot* kon natuurlijk niet zeggen, waarom dit de heer *Lieftinck* niet gelukt was.

22505 e.v. *(van Oorschot)*

Met de Engelse dienst S.I.S., die de tegenspeler van het B.I. was, had de heer *van Oorschot* niets te maken. Hij heeft wel eens iemand van S.I.S. gesproken, doch heeft daar nooit dienstverhoudingen mee gehad. Hij liet dit aan de heer *Somer* over.

22506 *(van Oorschot)*

Over de tactiek van generaal-majoor *van Oorschot* heeft de heer *de Graaf* medegedeeld, dat deze er inderdaad op uit was om in elk geval een goede verhouding met de heer *Somer* tot stand te brengen.

57096 *(de Graaf)*

De heer *de Graaf* heeft verklaard, dat het hem bekend is, dat er een regelmatig contact bestond tussen de heren *van 't Sant* en *Klijzing.* De heer *de Graaf* beschouwde de heer *Klijzing* als een persoonlijke vriend van hem en hij zou weinig anders dan goeds van deze kunnen zeggen. Het spreekt vanzelf, dat de heer *Klijzing* als politieman de heer *van 't Sant,* die zijn voormalige chef was, zakelijk een warm hart toedroeg en dat dit contact van de kant van *Klijzing* een zeer correct zakelijk karakter had. De heer *de Graaf* is er, nadat hij te Londen veel gehoord en gezien heeft, niet van overtuigd, dat van de zijde van de heer *van 't Sant* dat contact op dezelfde en voor hen plezierige wijze bestond. Hij heeft nl. zekere redenen om aan te nemen, dat de heer *van 't Sant* het niet onverdeeld eens was met het bestaan van het Bureau Bijzondere Opdrachten in de vorm, waarin het plotseling was ontstaan. Verder was het de heer *de Graaf* bekend, dat er in het verleden redenen waren voor een minder goede verstandhouding, ook al weer zakelijk, misschien ook wel persoonlijk — daarover kan hij echter in het geheel niet oordelen — tussen de heer *van 't Sant* en generaal *van Oorschot,* en dat was zeker niet een aanleiding tot een goede verstandhouding tussen de heer *van 't Sant* en het Bureau Bijzondere Opdrachten. Verder was de heer *van 't Sant* een zeer belangrijke figuur te Londen, die iedereen kende en die bij iedereen, naar de heer *de Graaf* aanneemt, pied à terre had. Men was er in kringen van militairen, die bij dit soort en andere diensten leidende posities innamen, zeker niet enthousiast over, dat de toenmalige generaal-titulair *van 't Sant* zijn invloed kon doen gelden in domeinen, welke eigenlijk niet de zijne waren.

57087 *(de Graaf)*

De heer *de Graaf* merkte in dit verband nog op, dat de heer *van 't Sant* in 1944 zijn eigen vaste mening had over dit soort diensten en dat deze wel degelijk ook zijn persoonlijke invloed op die diensten liet gelden, zij het dan ook dikwijls indirect. Persoonlijk hadden de officieren van het B.B.O. weinig of geen contact met de heer *van 't Sant.* De heer *de Graaf* herinnert zich, dat hij enkele malen bij hem is geweest. Hij

57088 *(de Graaf)*

57089 *(de Graaf)*

kan niet anders zeggen dan dat hij vol lof is over de bijzondere beleefde, prettige wijze, waarop hij door hem is ontvangen. Hij heeft echter zeer lang en veel gesproken met personen, die de heer *van 't Sant* beter kenden, althans persoonlijk, en veel meer met hem hebben meegemaakt, en uit deze gesprekken, welke nogal regelmatig voorkwamen, kon hij niet anders dan de conclusie trekken, dat de heer *van 't Sant* regelmatig een belangrijke invloed uitoefende op alles, wat hem interesseerde en waarmede hij het niet eens was. Dat kon de heer *van 't Sant* in zijn positie ook erg gemakkelijk doen. De heer

57090 *(de Graaf)* *de Graaf* leidt een en ander echter af uit mededelingen van anderen en verder uit het persoonlijke en waarneembare contact, dat heeft bestaan tussen de heer *van 't Sant* en zijn vrienden en/of kennissen op de bureaux. Hij denkt hierbij aan het contact tussen zijn vriend, overste *Klijzing,* en generaal *van 't Sant.* De eerstgenoemde werd regelmatig door de laatste gecontacteerd en was zeer regelmatig, niet dagelijks, maar toch wel heel dikwijls, bij hem op bezoek. Dat was min of meer een kwestie van ontbieden. Het is vanzelfsprekend, dat een politieman, die reserve-officier is en met zijn vroegere en misschien toekomstige chef op vriendschappelijke wijze heeft samengewerkt, aan zulke uitnodigingen gehoor geeft. De heer *Klijzing* is daar dan ook dikwijls geweest. De heer *de Graaf* neemt aan, dat de heer *van 't Sant* in grote lijnen — en mogelijkerwijze ook wel gedetailleerd — op de hoogte is geweest van het

57091 *(de Graaf)*
57094 *(de Graaf)* aantal operaties en het operatieve beleid van het B.B.O. Dit alles was, aldus de heer *de Graaf,* echter nog geen beïnvloeding. Hij bedoelt dan ook niet, dat de heer *van 't Sant* aan overste *Klijzing* een wenk in bepaalde richting zou hebben gegeven. Hij zou liever willen zeggen, dat de heer *van 't Sant,* wanneer er maatregelen moesten worden genomen voor het B.B.O., in welke vorm dan ook, zeker geen contact daarover zou hebben gezocht met de heer *Klijzing,* maar dat de heer *van 't Sant* misschien inlichtingen van hem zou hebben kunnen krijgen en dan zijn invloed op een andere wijze zou hebben kunnen aanwenden, al dan niet in het voordeel van het B.B.O.

60448 e.v. *(Klijzing)* De heer *Klijzing* heeft verklaard, dat hij slechts een heel enkele keer met de heer *van 't Sant* contact heeft gehad. Als er bij het B.B.O. een telegram binnenkwam voor de Koningin, werd dit door hem overhandigd aan de heer *van 't Sant.* Als er verbinding moest zijn met de Prins, die na September 1944 zijn hoofdkwartier te Brussel had, liep dat over een van hun lijnen. Dat was een lijn, die met behulp van de Engelsen (S.O.E.) rechtstreeks naar het hoofdkwartier van de Prins liep. Deswege had hij af en toe contact met de heer *van 't Sant,* omdat hij de telegrammen persoonlijk wilde overhandigen en ontvangen. De heer *van 't Sant* had, aldus de heer *Klijzing,* wel belangstelling voor wat er in Nederland gebeurde, maar hij sprak niet over de operaties zelf. Hoogstens vroeg hij: Gaat het, lukt het? Het waren algemeen gestelde vragen. Die beschouwde de heer *Klijzing* als een blijk van belangstelling, omdat de heer *van 't Sant* vroeger ook enige agenten had uitgezonden. Er werd echter bij deze gelegenheden tussen de heren *van 't Sant* en *Klijzing,* aldus laatstgenoemde, met geen enkel woord gesproken over de interne verhoudingen bij het B.B.O.

57103 e.v. *(de Graaf)* Over de positie van de M.I.D. na 15 Maart 1944 heeft de heer *de Graaf* verklaard, dat deze afdeling weliswaar bleef bestaan bij het bureau M.V.T., doch dat de M.I.D. absoluut niets meer te maken had met het B.B.O. De enige taak van de M.I.D. was het verzamelen van inlichtingen uit inlichtingenbronnen, zoals b.v. het Bureau Inlichtingen, of van inlichtingen, welke over hun eigen inlichtingendienst of van de R.A.F. intelligence en andere intelligence-inrichtingen binnenkwamen, het in kaart brengen van die inlichtingen en het aanleggen van kaartsystemen.

57105 *(de Graaf)* Na de oprichting van het B.B.O. is er dan ook alleen met de M.I.D. dit zakelijke contact geweest, dat het B.B.O. de gegevens, waarover het beschikte, b.v. met betrekking tot de luchtafweerbatterijen, wel eens vergeleek met de gegevens, welke bij de M.I.D. aanwezig waren, om te controleren of er inmiddels van een hun niet bekende bron nieuwe inlichtingen waren binnengekomen. Verder was er echter geen enkel zakelijk contact over de operaties, natuurlijk wel wat betreft de afwikkeling van allerlei zaken. Zij hadden de heren van de M.I.D. dikwijls nodig om te vragen, hoe deze bepaalde dingen hadden gedaan om te zien, in hoeverre zij die procedures al dan niet moesten volgen.

50212 e.v. *(Lieftinck)* De heer *Lieftinck* heeft verklaard, dat na 15 Maart 1944 de M.I.D. niet is overgegaan naar het B.B.O. Wel heeft hij de eerste twee maanden de heer *de Graaf* geholpen. De agenten werden echter niet uitgezonden door de M.I.D., daar dit bureau niet overging naar het Bureau Bijzondere Opdrachten. De M.I.D. deed niet anders dan alle inlichtingen, welke hij kreeg, verzamelen en groeperen. Men kan dus zeggen, aldus de heer *Lieftinck,* dat bij de oprichting van het B.B.O. de werkzaamheden, welke betrekking had-

den op het contact met de verzetsorganisaties in Nederland — en daarmede in verband de sabotage — uit de werkzaamheden van de combinatie M.V.T./M.I.D. werden gelicht en dat die combinatie, minus deze werkzaamheden, doorging.

51164 e.v. *(Lieftinck)*

Omtrent de overgang van de S.O.E.-werkzaamheden van het bureau M.V.T. naar het B.B.O. heeft de heer *Lieftinck* medegedeeld, dat deze overgang een vloeiende is geweest. Toen de werkzaamheden van het bureau M.V.T. op dit gebied begonnen op te houden, kwam de heer *de Graaf,* die met de heer *Lieftinck* samen doorwerkte. Onderwijl ging kolonel *de Bruyne* weg en nam generaal-majoor *van Oorschot* diens taak over. Het bureau M.V.T. was bezig met een aantal nieuwe operatieplannen op een nieuwe basis. Daarin kwam de heer *de Graaf* terecht als laatste man, die met veel gegevens uit Nederland komende, er geleidelijk aan ingegroeid is, hoewel hij in den beginne nog niet officieel aan het bureau verbonden was.

De heer *de Graaf* zou, aldus de heer *Lieftinck* meehelpen aan het voorbereiden van het verschaffen van gegevens voor een onderneming, welke het bureau M.V.T. toen in voorbereiding had. Hij weet niet meer op welk ogenblik er gezegd is, dat de heer *de Graaf* de zaak moest overnemen. Deze was een uitgesproken verzetsman met ervaring als zodanig en werd dus, waar mogelijk, ingeschakeld. Vroeger bepaalden de Engelsen, wie wel en wie niet kennis zouden dragen van de plannen. Na de débâcle van het England-Spiel stelde het bureau M.V.T. echter eisen en maakte het in dit geval uit, dat de heer *de Graaf* hen zou helpen, waar het dit nodig oordeelde.

51193 *(Lieftinck)*

De opdrachten, welke het bureau M.V.T. op deze wijze aan het voorbereiden was, zijn onder auspiciën van het Bureau Bijzondere Opdrachten uitgevoerd, zodat alles eigenlijk normaal voortgang vond. De eerste opdrachten, welke het B.B.O. zelf ging maken, werden dan ook weer aan de heer *Lieftinck* voorgelegd. De hele systeemverandering was er dus reeds, voordat de heer *de Graaf* kwam. Het bureau M.V.T. had toen reeds besloten tot een heel andere manier van werken. De heer *Lieftinck* kon dan ook bij de Engelsen in en uit lopen en te zien krijgen wat hij wilde.

18460 e.v. *(de Graaf)*

In dit verband heeft de heer *de Graaf* verklaard, dat hij in het begin van Januari 1944 te Londen aankwam. Na een kort verblijf in de Patriotic School is hij te Londen apart verhoord. Hij kwam daarna in contact met het bureau van kolonel *de Bruyne,* waaronder het soort van organisaties, waarin hij in Nederland gewerkt had, ressorteerde. Hij heeft daar toen uitgebreide gesprekken met de heren *de Bruyne, Lieftinck* en *Schilp* gevoerd en heeft later, toen vast kwam te staan, dat hij niet, zoals oorspronkelijk het plan was, zou teruggaan naar Nederland, toestemming gekregen om kennis te nemen van de geheimen van dat bureau. De reden, waarom hij niet naar Nederland zou teruggaan, was in de eerste plaats, dat men op het bureau van kolonel *de Bruyne* iemand kon gebruiken, die iets van de toestand en van het illegale leven in Nederland afwist.

57097 e.v. *(de Graaf)*

In verband met de mededelingen van de heren *Lieftinck* en *Schilp,* dat door hen de orders van de eerste agenten van het B.B.O. nog zijn opgesteld, heeft de heer *de Graaf* opgemerkt, dat deze heren inderdaad hebben gepoogd orders op te stellen voor deze eerste agenten, doch dat deze zijn geannuleerd. Deze eerste orders werden door de heer *Schilp* opgesteld in volledig overleg met de heer *de Graaf.* De heer *de Graaf* heeft ze min of meer zelf opgesteld, terwijl de technisch juiste vorm daaraan door S.O.E. werd gegeven, waarbij deze dienst werd geadviseerd door de heer *Schilp,* die toen nog in functie was. Bedoelde orders zijn door volledig nieuwe vervangen, die door het B.B.O. zelf werden opgemaakt. Deze werden geamendeerd door S.O.E. en later wederzijds juist bevonden. De eerste agenten, die uitgezonden werden, waren de heren *Celosse, Cnoops, Bialosterski* en *Seyben,* terwijl er ook een telegrafist bij was. De heer *Cnoops* werd, hoewel hij reeds eerder was uitgezonden, door S.O.E. aanbevolen voor een tweede uitzending. Deze agenten zijn gedropt in de nacht van 31 Maart op 1 April 1944.

57097 *(de Graaf)*
21713 e.v. *(Klijzing)*

De heer *Klijzing* heeft verklaard, dat hij op 25 Januari 1944 uit Nederland is vertrokken en op 16 Maart d.a.v. in Engeland is gearriveerd. In de loop van April 1944 is hij bij het B.B.O. te Londen gekomen. Hij was daar de oudst aanwezige officier. Een van de opdrachten, welke hij uit het bezette gebied had meegekregen, was, dat hij moest trachten bewapening te krijgen voor de verzetsgroepen in Nederland. Hij heeft hierover te Madrid een uitgebreid rapport geschreven, dat naar Engeland is gezonden. In Engeland heeft hij nog eens het een en ander verteld over de toestand in Nederland en over de wensen, die aldaar leefden. Naar aanleiding daarvan is hij blijkbaar, aldus de heer *Klijzing,* op het B.B.O. geplaatst. Dit bureau was toen nog in zijn beginstadium. Hij is hieraan verbonden gebleven tot ongeveer 13 April 1945, op welke datum hij een andere opdracht van de Regering kreeg, nl. de zorg voor de veiligheid van de leden van het Koninklijk Huis.

§ 2. *De werkwijze van het B.B.O.*

21722 e.v. *(Klijzing)*

Over de samenwerking tussen het B.B.O. en S.O.E. heeft de heer *Klijzing* medegedeeld, dat deze altijd zeer prettig is geweest. Er kan volgens hem gezegd worden, dat in het algemeen de positie van het B.B.O. tegenover de Engelsen behoorlijk was.

De opleiding van de agenten was echter volkomen in Engelse handen. De agenten werden ondergebracht in een huis van S.O.E. Het B.B.O. had de bevoegdheid deze opleiding volledig te volgen, doch had daarvoor geen tijd.

De opdrachten van de agenten van het B.B.O. werden tevoren altijd besproken. De officieren van het B.B.O. droegen hiervan volledig kennis met uitzondering misschien van een enkel onderdeel, zoals de code, welke pas op het allerlaatste moment in handen van de agenten gegeven werd, voordat zij in het vliegtuig stapten. De heer *Klijzing* zegt, dat er geen critiek kan worden geoefend op het feit, dat de officieren van het B.B.O. de code niet kenden.

Wanneer de agenten uit het bezette gebied telegrammen naar Engeland zonden, nam het B.B.O. hiervan kennis in gedecodeerde vorm. Op de telegrammen stond aangegeven, of de security checks al dan niet aanwezig waren.

21819 *(Klijzing)*

Van einde September 1944 af werden, naar de heer *Klijzing* mededeelt, op het bureau van S.O.E. besprekingen gehouden tussen mr *Fock*, die in die tijd belast was met de leiding van het Bureau Inlichtingen te Londen, diens tegenspeler van S.I.S., de heer *Seymour* benevens de heren *Dobson* en *Klijzing*. Daarbij werden de binnengekomen berichten, welke betrekking hadden op de bewapening en op eventuele bombardementen, gezamenlijk besproken. Wanneer er een bombardement moest plaats vinden, waarbij een bevolkingscentrum betrokken was, werd steeds nog de zienswijze van de Nederlandse Regering gevraagd.

57186 e.v. *(de Graaf)*

Ook de heer *de Graaf* is vol lof over de wijze, waarop het B.B.O. heeft samengewerkt met S.O.E. In het begin zijn er wel eens even moeilijkheden geweest. In de eerste plaats wilde het B.B.O. zijn eigen operational orders maken. Dat werd niet zonder meer goedgevonden. Het B.B.O. kon ze wel in conceptvorm maken. Dat is zo gebleven. Daarvoor is hij altijd gevoelig geweest. Bovendien zijn er moeilijkheden geweest over het ontvangen van de operational annexes. De officieren van het B.B.O. vonden, dat zij er recht op hadden die te zien, omdat ze heel belangrijk waren, en die te maken op een wijze, waarop ze gemaakt behoorden te worden. Nu was het de heer *de Graaf* niet bekend, hoe die dingen moesten worden gemaakt, maar hij had er zijn eigen ideeën over en heeft zijn eigen operational annexes gemaakt, toen hij begon. Deze zijn echter niet zonder meer zo overgenomen, maar omgewerkt. Hij heeft niet direct gezien, op welke wijze ze waren omgewerkt. Ze werden achtergehouden. Hij heeft daarover gesproken met de generaal; er was verder niemand om over deze kwestie te praten. Hij heeft het nog wel weer opnieuw genoemd tegen de heren *Lieftinck* en *Schilp* en hun gevraagd: Hebben jullie geen operational orders gezien? Zij hebben gezegd: Neen, helemaal nooit. Misschien is er een enkele uitzondering geweest. Toen is de heer *de Graaf* met de Engelsen gaan praten en hij heeft gezegd, dat hij er op stond de operational orders te zien, daar er anders geen operaties meer met Nederlanders uitgevoerd zouden worden. Zonder de annexes zouden de consequenties van de operaties voor het B.B.O. immers onoverzichtelijk zijn. Na enige heftige meningsverschillen over deze kwestie en wat moeilijkheden werd de toestemming verkregen, dat het B.B.O. voortaan altijd het uiteindelijke exemplaar van deze operational annexes zou krijgen.

57362 *(de Graaf)*

De heer *de Graaf* gelooft, dat er overigens geen noemenswaardige punten van wrijving zijn geweest. De werkzaamheden van het B.B.O. waren niet onverdeeld gemakkelijk te noemen, vergeleken met die van andere organisaties als in België, Frankrijk en Noorwegen. Ze werden gunstig beïnvloed door goede samenwerking en ook goede verstandhouding tussen het Bureau Inlichtingen en het Bureau Bijzondere Opdrachten. Bijna dagelijks werd er van gedachten gewisseld en eventueel het principe van de operaties besproken. Een fusie tussen deze beide bureaux, waarover wel eens is gesproken, was echter onmogelijk, omdat de Britse diensten gescheiden waren en niet konden samenwerken met een Nederlandse dienst, welke niet gescheiden zou zijn. Immers dan zouden de geheimen van de dienst in het Nederlandse verband over en weer bekend zijn, terwijl men dit om veiligheidsredenen wilde voorkomen, om zodoende de gevaren zoveel mogelijk te elimineren.

21428 e.v. *(Fock)*

In dit verband heeft ook mr. *C. L. W. Fock* medegedeeld, dat de verschillende diensten van het moment af, waarop het Nederlandse grondgebied in de militaire operaties werd betrokken, een dagelijkse vergadering instelden, waar de twee Engelse en de twee Nederlandse diensten bij elkaar kwamen.

76277 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat de samenwerking tussen het B.I. en het B.B.O. buitengewoon goed was. In de periode, waarin de heer *Somer* te Eindhoven zat, had majoor *Fock* practisch dagelijks contact met het B.B.O. De taken van B.I. en B.B.O. naderden elkaar. Het accent kwam toen bij het B.I. niet meer zozeer te liggen op de zuivere intelligence als wel op de kwestie van het verzet en de militaire eisen, die aan het verzet werden gesteld. Omgekeerd leverden de B.B.O.-agenten ook inlichtingen. Alle operaties werden gezamenlijk besproken en zo nodig gezamenlijk uitgevoerd. Het B.I. werkte bijvoorbeeld ook voor de staf van de Prins en voor de Binnenlandse Strijdkrachten. Majoor *van Houten* en luitenant *Gijs de Jong* van het B.I. zijn toen naar de staf van Prins *Bernhard* gegaan. In het begin is voor de Prins ook een radionet georganiseerd, oorspronkelijk met agenten van het B.I. en het B.B.O. Later is dat net overgenomen door krachten uit de ondergrondse beweging in bezet gebied en door B.B.O.-agenten.

21740 e.v. *(Klijzing)*

Over de werkzaamheden van het B.B.O. heeft de heer *Klijzing* verklaard, dat in het begin de uitgezonden agenten werden geparachuteerd zonder dat er een receptie-comité was. Toen de zaak eenmaal liep, is dit anders geworden, daar bij het parachuteren van sabotageagenten ontvangst-comité's moeilijk te vermijden zijn. Er moet immers een zekere hoeveelheid materiaal gezonden worden, dat vervoerd moet worden. Wanneer dit laatste niet nodig is, voelt de heer *Klijzing* meer voor het parachuteren van agenten zonder receptie-comité's, daar dit meer veiligheid biedt. Naar schatting van de heer *Klijzing* zijn van Maart 1944 tot 5 Mei 1945 ongeveer 100 agenten uitgezonden. Hiervan is ongeveer 90 % veilig in Nederland aangekomen, terwijl een aantal bij het transport is neergeschoten. Van degenen, die in Nederland zijn aangekomen, is, naar de indruk van de heer *Klijzing*, ongeveer 8% door de Duitsers gearresteerd, waarvan er twee zijn teruggekomen.

21811 e.v. *(Klijzing)*

Met de agenten is, aldus de heer *Klijzing*, een zeer grote hoeveelheid materiaal afgeworpen. Van hetgeen in de bergplaatsen verborgen was, is weer een grote hoeveelheid in Duitse handen terecht gekomen. Het staat voor hem echter vast, dat er van de zeer grote hoeveelheden wapenen, die boven Nederland zijn neergeworpen, bij de dropping geen onderdeel in Duitse handen is gevallen. Totaal is, naar de indruk van de heer *Klijzing*, ongeveer 200 maal materiaal boven Nederland neergeworpen. Het B.B.O. heeft ongeveer 35 000 handvuurwapenen gedropt, zoals geweren, pistolen, Amerikaanse karabijnen, Bazocka's, Piats, anti-tankwapens, een paar millioen patronen en sabotagemiddelen. Het B.B.O. heeft speciale droppings georganiseerd teneinde schepen in de haven van Rotterdam te laten zinken, waarmede de Duitsers van plan waren de Nieuwe Waterweg af te sluiten. Voorts speciale droppings voor het laten zinken van een enkel schip in de haven van Amsterdam, waarvoor speciale „limpets" nodig waren. Speciaal materiaal heeft men moeten droppen voor het in de lucht laten vliegen van spoorlijnen en verder zijn er speciale droppings geweest, geldmiddelen en materiaal, ten behoeve van de illegale pers, maar dit heeft geen grote omvang gehad. De droppings hebben in een zeer kort tijdsbestek plaats gevonden, want het B.B.O. kon pas droppen, toen na een paar maanden de verbindingen tot stand gekomen waren. Eigenlijk is de dienst eerst goed op toeren gekomen na Juli 1944 en de droppings eerst na September 1944. Er vonden, aldus de heer *Klijzing*, per nacht soms 6 tot 8 vluchten plaats; 1/3 deel is ongeveer geslaagd en 2/3 deel mislukt, hetzij omdat het receptiecomité niet aanwezig was, hetzij omdat de lampen niet brandden, daar er Duitsers gesignaleerd waren, hetzij door slecht zicht als gevolg van de weersomstandigheden. De meeste droppings kwamen niet tot stand in verband met de slechte weersomstandigheden, waardoor de betrekkelijk zwakke lichten niet konden worden waargenomen, zodat de vliegtuigen onverrichter zake moesten terugkeren.

60469 e.v. *(Klijzing)*

Over de aard van de werkzaamheden van de agenten, die door het B.B.O. werden uitgezonden, heeft de heer *Klijzing* medegedeeld, dat het in de eerste plaats ging om de bewapening van de Binnenlandse Strijdkrachten; in de tweede plaats om de sabotage; in de derde plaats om de z.g. „black propaganda", teneinde te proberen door lectuur de geest onder de Duitse soldaten ongunstig te beïnvloeden; in de vierde plaats werd beoogd steun te verlenen aan de illegale pers, althans de illegale pers te voorzien van enig materiaal en in de vijfde plaats verbinding te krijgen met Nederlandse groepen in Duitsland via de lijnen van het B.B.O.

Wanneer men dan ook het B.B.O. het „sabotage-bureau" noemt, is deze benaming, naar de mening van de heer *Klijzing*, in het geheel niet juist.

Voorts was er onder de agenten van het B.B.O. een groep, die inlichtingen moest verzamelen over de V 2. Hierop drongen de Engelsen zeer aan, daar hun vrees voor dit wapen zeer groot was.

Ook werd van de zijde van de illegale pers nogal eens gevraagd om bepaalde Engelse en Amerikaanse kranten, foto's van het Koninklijk Huis e.d., omdat dit ook werd beschouwd als een vorm van sabotage.

Daar het B.I. het eveneens als zijn taak beschouwde om contact met de mensen van de illegale pers te hebben, is er over deze bevoegdheid van het B.B.O. wel eens twijfel ontstaan. Hierover is er wel eens een bespreking geweest, waarna het Bureau Inlichtingen op de contacten van het B.B.O. voortwerkte. Hiertegen was, naar het oordeel van de heer *Klijzing*, geen enkel bezwaar, daar het er om ging, dat er in Nederland zoveel mogelijk materiaal zou komen. Of dit van het B.B.O. dan wel van het B.I. kwam, deed er weinig toe, mits het maar in Nederland terecht kwam. Naar aanleiding van het contact met de illegale pers noemt de heer *Klijzing* de naam van de agent *Bialosterski*, die bij zijn eerste uitzending een speciale taak op dit gebied had. Hij was een voortreffelijk man, die stamde uit de Paroolgroep-Bloemendaal en die later nog eens is uitgezonden met een tweede opdracht van geheel andere aard.

In het begin was het voor het B.B.O. wel eens moeilijk, aldus de heer *Klijzing*, om agenten te krijgen, die geschikt waren voor uitzending. Via Spanje kwam echter een grote groep jongelui, van wie er verscheidenen door het Bureau Bijzondere Opdrachten zijn uitgezonden. Na September 1944 zijn er in het bevrijde Zuiden verschillende jongelui aangetrokken en naar Engeland gestuurd, waar zij werden opgeleid om in het Noorden van Nederland geparachuteerd te worden. Bovendien heeft het B.B.O. uit deze laatste groep veel jongelui toegevoegd aan Special Air Service. Dezen zouden in uniform worden geparachuteerd. Voorts heeft het B.B.O. verscheidene Nederlanders aangetrokken, die in een commandogroep waren ingedeeld. Dezen werden na September 1944 met bijzondere opdrachten geparachuteerd als wapeninstructeur in Twenthe, terwijl een enkele naar Friesland werd gezonden.

In dit verband merkt de heer *Klijzing* nog op, dat de agenten van het B.B.O. in het algemeen als officier werden uitgezonden. Dit gold ook voor de marconisten. Hierop werd wel eens aanmerking gemaakt door het Ministerie van Oorlog. Hij heeft er echter op gestaan, dat de agenten als officier werden uitgezonden, daar er, naar zijn mening, bij het B.B.O. geen behoorlijke regeling bestond voor het geval de agenten sneuvelden. Hij stond er daarom persoonlijk op, dat de agenten als officier zouden worden uitgezonden, omdat er dan later misschien sprake van zou kunnen zijn, dat er pensioen werd uitgekeerd voor hun eventuele weduwe. Hij meende, dat iemand niet zonder meer geparachuteerd kon worden, zonder dat er een behoorlijke ambtelijke regeling bestond, op grond waarvan tegen de agenten gezegd kon worden, dat er voor hun vrouw gezorgd werd. Hij heeft op een zodanige ambtelijke regeling aangedrongen, doch het is hem niet gelukt het departement daartoe te bewegen. Hierover zijn moeilijkheden tussen het B.B.O. en het departement geweest.

18589 *(de Graaf)* Over de werkzaamheden van het B.B.O. heeft de heer *de Graaf* o.m. het volgende verklaard. Nadat men jaren niets had kunnen doen, is het bureau reeds in de eerste zes maanden van zijn bestaan tot grote ontwikkeling gekomen. Hij schat, dat er door het B.B.O. ongeveer 40 agenten zijn uitgezonden. Deze agenten hadden o.m. sabotage-opdrachten. In het algemeen was het zo, dat de agenten, die door S.O.E. werden uitgezonden, in de eerste plaats hun intelligence-opdracht hadden en daarnaast een opdracht voor actie volgens geallieerde directieven. Soms werden deze agenten blind afgeworpen, soms door een receptie-comité ontvangen. Bij de dropping is nooit iemand gearresteerd, terwijl er verder een zeer gering percentage slachtoffer is geworden. Voorzover de agenten door de Duitsers gevangen genomen zijn, hebben zij zeker niet hun security check weggegeven. De heer *de Graaf* heeft dit te Londen kunnen constateren. Hij kon soms het uur, waarop zij werden gepakt, uitrekenen. Alles kon gereconstrueerd en gecontroleerd worden via andere lijnen. De heer *de Graaf* noemt het kinderlijk eenvoudig.

57362 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* heeft aan de commissie een overzicht gegeven van de verrichtingen van het B.B.O. Hij begint met er op te wijzen, dat de geallieerden vooral einde 1943, begin 1944 de overtuiging hadden, dat Nederland een zeer ongeschikt land was voor S.O.E.-operaties terwijl daarentegen landen als Frankrijk, België en Noorwegen daarvoor bijzonder geschikt geacht werden. De oorzaak hiervan lag volgens de heer *de Graaf* in de allereerste plaats natuurlijk in het Nordpol-échec, maar ook in de omstandigheid, dat hier het aantal Duitse agenten (Gestapo, Sipo, S.D., Ordnungspolizei, Sonderkommando, enz.) volgens de gegevens, waarover men toen beschikte (de lijsten van Gestapo-agenten, enz.), even groot was als de aantallen Duitse agenten in Frankrijk, België en Noorwegen tezamen. Dat was waarschijnlijk een gevolg van het feit, dat hier een burgerlijk bestuur was.

57369 *(de Graaf)* Wat de aard van de opdrachten van het B.B.O. betreft, dit waren

militaire of semi-militaire operaties, uitgevoerd door meestal militaire, doch somtijds ook burgeragenten, commando's Jedburg-officieren en/of onderofficieren, al dan niet in samenwerking met gewone airborne troepen of groepen. De militaire operaties waren soms onafhankelijke operaties, maar vormden soms ook onderdelen van een operatie op grote schaal, welke zij voorbereidden of waarin ze een functie uitoefenden.

Naast normale acties, die geen nadere omschrijving behoeven, moet genoemd worden de conspiratieve politiek, welke tegen de tegenstander wordt gevoerd en waarbij, zoals in bezet Nederland, illegale set ups worden gekweekt, welke bijzondere opdrachten hebben te volvoeren; een „secret army" wordt gesticht door bundeling en liaison. Gedurende het laatste gedeelte van de bezetting bestond het „secret army"-werk hoofdzakelijk uit het geven van assistentie aan verzetscentra en het optreden van verbindingsofficieren tussen deze verzetsbewegingen en het hoofdkwartier te Londen (tegen het einde van de oorlog ook tussen de B.S. en de B.N.S.); voorts werden ten dienste van de S.H.A.E.F. berichtendiensten georganiseerd, hoofdzakelijk voor militaire spionnage, welke echter zijdelings ook nu en dan wel culturele en economische intelligence brachten. Voorts was er een contra-spionnagedienst, direct onder het B.B.O. werkende, welke onschatbare diensten bewezen heeft. Een apart en zeer belangrijk onderdeel der opdrachten is wel het onderhouden ener communicatie met het hoofdkwartier door middel van geheime zenders, radiotelefonische verbinding (S-phones), postduiven, koeriers, „onschuldige brieven-code", illegale smokkel, e.d. Contrôle-opdrachten, volgens welke z.g. zelfstandige groepen werden gadegeslagen en „wilde plannen" voorkomen, werden in kritieke stadia gegeven.

Voorts verdienen ook vermelding de opdrachten voor bewapening, militaire adviezen, „coups-de-main", terwijl de volgende punten, waaraan zeer veel aandacht werd besteed, in een bevrijdingsstadium van belang bleken: het oprollen van vijandelijk verzet, het voorkomen van vijandelijke demolitie, het bestoken en verstoren van vijandelijke verbindingen, ordehandhaving, organisatie daarvan of hulpverlening daaraan.

Twee vormen van conspiratief optreden tegen de vijand, welke de agenten, gescheiden van de normale opleiding, werden geleerd en welke eveneens apart genoemd verdienen te worden, zijn de sabotage en de propaganda, welke ten doel hebben: immobilisatie van vijandelijke rail-, weg-, telefoon- en telegraafverbindingen, ondermijning van het moreel van vijandelijke troepen, het stichten van verwarring en verdeeldheid in vijandelijk achterland, het ontwikkelen van guerilla-activiteit en bevordering van stakingen. In Duitsland zelf werden dergelijke resultaten bereikt door gebruik te maken van buitenlandse werkers, dus door Nederlanders, Fransen, Polen, Belgen, die in Duitsland werkten en die geoefend werden vóór hun vertrek uit het vaderland.

57370 *(de Graaf)*

Voorts diende de „black propaganda", hetgeen men letterlijk kan vertalen als „zwarte propaganda", de algemene publieke opinie te leiden en haar activiteiten te dirigeren. De zwarte propaganda infiltreert tevens de vijandelijke propaganda en tracht niet alleen op een technisch geraffineerde wijze de effecten van de laatste te neutraliseren, doch bovendien het omgekeerde te bewerkstelligen.

De opleiding van de agenten had vele aspecten. Niet iedere agent kon een volledige officiersopleiding krijgen, omdat het dikwijls een spoedopleiding was, maar officiersopleidingen werden toch herhaalde malen gegeven.

In het algemeen moest de agent krijgen een militaire opleiding, een algemene intelligence-opleiding, een demolitie-opleiding, een sabotage-opleiding, een security-opleiding, een vreemde-wapensopleiding, een springstoffenopleiding, een parachute-opleiding, een „silent killing"-opleiding, een guerilla-opleiding. Voorts waren er gespecialiseerde opleidingen (b.v. Jedburg, S.A.S., telegrafie, propaganda, fotografie, technisch vakkundige inbrekersopleiding, enz.). Het kon voorkomen, dat een bepaalde opdracht werd uitgevoerd door een mijnwerker of een tuinbouwer, afhankelijk van de aard van de opdracht. Het was niet altijd direct nodig iemand met een ruime algemene ontwikkeling te nemen.

Het criterium, volgens hetwelk vastgesteld werd, of de agenten een officiersopleiding zouden krijgen, was in het algemeen als volgt geregeld. Er was een Assessment Board ergens in Surrey, waarheen de personen, die werden uitgekozen of van wie men vermoedde, dat zij geschikt waren om agent te worden voor bepaalde of algemene opdrachten, werden gestuurd om psychologisch en physiek te worden getest. Die keuring duurde ongeveer een week, waarbij de examinandi gedurende een heel etmaal, zes of zeven dagen achter elkaar, werden bekeken en bepaalde proeven moesten afleggen. Op grond van de resultaten daarvan werd besloten, of deze mensen al dan niet geschikt waren voor het vak van agent en de rang van officier In heel veel

57371 *(de Graaf)*

gevallen werd men niet tot de opleiding toegelaten; er was een groot percentage, dat afviel, en een klein percentage, dat slaagde. Maar ook van dit laatste gedeelte viel nog dikwijls een belangrijk gedeelte gedurende de training af.

Wanneer een agent voor een all round opleiding geschikt bleek te zijn, werd hij ook aangewezen voor de officiersopleiding en moest hij bij de troep tot officier worden opgeleid; men kreeg de gewone militaire opleiding, daarna de officiersopleiding, die uiteraard meestal sneller plaats vond dan in normale gevallen. Onmiddellijk daarop volgde de agententraining. Een algehele agententraining werd heel zelden gegeven.

In het algemeen werden de personen, die er voor geschikt waren, organizer, terwijl de mensen, die meer geschikt waren voor het morseseinen, seiner werden en in de tijd van drie of vier maanden werden opgeleid. Maar deze korte opleiding tot seiner liet op de duur niet na zich in sommige gevallen te wreken. Wanneer de agent te velde was, bleek het wel eens, dat de nervositeit hem de baas werd; dan waren de punten en strepen, de letters onderling niet meer van elkaar te onderscheiden en moest hij teruggeroepen worden.

57372 *(de Graaf)* De vraag, of iemand zou worden uitgezonden in de rang van officier of in een lagere rang, hing zowel van zijn opdracht als van zijn geschiktheid af. Het kwam voor, dat een officier tijdelijk werd aangesteld. Wanneer hij de geschiktheid bleek te bezitten om officier te zijn in een ander verband dan dat van agent, dus ook bij de troep of officier in algemene dienst of iets dergelijks, kon hij als officier worden gehandhaafd. In de meeste gevallen deed men dit vroeger niet, afgezien van het feit, of hij al dan niet geschikt was. Het was dikwijls zo (dat was vooral het geval in de tijd van de M.I.D.), dat een agent werd aangesteld in de rang van officier om een opdracht uit te voeren en dat hij bij zijn terugkomst in zijn vroegere rang werd teruggesteld. Bij het B.B.O. is dit, aldus de heer *de Graaf*, zoveel mogelijk in deze richting geleid, dat aan personen, die geschikt waren voor het agentenwerk en belangrijke opdrachten, een officiersopleiding werd gegeven, zodat zij niet in hun oude rang behoefden te worden teruggesteld.

57373 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* verklaart, dat er verschillende soorten opdrachten zijn, nl. de algemene opdrachten en de gespecialiseerde opdrachten. De algemene opdrachten zijn die, waarbij de agent uitgaat om de vijand afbreuk te doen in het algemeen volgens directieven, hem bij de scholing geleerd. Hij gaat inlichtingen verzamelen en past een moderne

57374 *(de Graaf)* vorm van sabotage toe. Hierbij heeft de agent grote mogelijkheden van eigen initiatief, welke altijd vallen onder die algemene directieven en waaromtrent hij gehouden is het hoofdkwarier van dag tot dag te berichten. Het spreekt vanzelf, dat een agent niet op eigen houtje sabotage pleegt. Daarvoor is hij te kostbaar. De opleiding brengt mede, dat hij op zijn beurt een klein aantal mensen moet opleiden en onder zijn bereik houden.

Het is dan ook zo, dat men een aantal agenten opdracht gaf zich in verbinding te stellen met onderdelen van het verzet, waarvan men kon verwachten, dat zij bereid waren hun medewerking te verlenen. Dat ging over het algemeen zeer vlot. Na de England-Spiel-periode, na de

57375 *(de Graaf)* zaak-*van der Waals* e.d., is het verzet wel even kopschuw geworden.

Er werd over het algemeen sabotage gepleegd aan openbare ver-

57376 *(de Graaf)* voermiddelen, electriciteitsbedrijven, enz. Daarnaast bestond een vorm van „blackmail sabotage"; dit is, aldus de heer *de Graaf*, gewone chantage. Daarbij ging een agent naar een Nederlander, die directeur van een voor de vijand werkende fabriek was. De agent kwam daar en organiseerde een bespreking met de leidende personen van de fabriek, met de directie of met bazen, die er iets aan zouden kunnen doen. Hij zette uiteen, dat het noodzakelijk was, dat men ging saboteren. Dat moest geschieden in opdracht van het geallieerde opperbevel. Dat moest zo en zo gebeuren. Die en die machines moesten binnen een bepaald tijdsbestek en volgens een bepaalde methode worden kapotgemaakt. Daartoe beschikte hij natuurlijk over zeer moderne middelen. De wijze van demolitie was zodanig, dat zij niet door de Duitsers kon worden ontdekt. Wanneer de directie zei: ik denk er niet aan, ik ben niet van plan mijn hachje in de waagschaal te stellen voor jullie grapjes, dan was het antwoord in zo'n geval: U kunt zich nog bedenken; doet u het niet, dan wordt u de zoveelste van de zoveelste 's nachts om zo en zo laat gebombardeerd. Dat is voorgekomen.

57378 *(de Graaf)* Daarnaast voerden de agenten ook z.g. „black propaganda" uit. Dit was een zeer moeilijk vak. Pamfletten, kranten, Duitse brieven, weermachtsposters werden te Londen gedrukt met een kleine wijziging, welke volkomen demoraliserend werkte. Verder werden er kleine verzenboekjes gedrukt voor Duitse soldaten, zoals deze ook in de handel voorkwamen en dan werd midden in het boekje propaganda tegen het nationaal-socialisme gemaakt op een wijze, die aantrekkelijk was en die vele soldaten beïnvloedde. Verder werden er om zoveel mogelijk wanorde te stichten verlofpassen nagemaakt,

welke zo goed geïmiteerd waren, dat diverse Duitse soldaten daarmede naar Zwitserland en Zweden hebben kunnen ontvluchten. Het verspreiden van geruchten op bepaalde wijzen werd ook toegepast; er is een organisatie voor nodig; daarbij werden dikwijls alle bestaande organisaties in Duitsland onder de buitenlandse werkers ingeschakeld. Het is met heel veel succes toegepast.

Verder was een belangrijk deel van de opdrachten: het trainen van personeel in Nederland, het geschikt maken als militair voor het optreden in militair verband op het moment, waarop het door het geallieerde opperbevel nodig werd geacht. Er waren agenten, die buiten hun normale opdracht een zeer belangrijke taak hadden uit te voeren, nl. het opleiden van een aantal instructeurs voor de illegaliteit; zij begaven zich onder de illegaliteit en instrueerden de mensen daar in de wapenhandel en de guerillatactiek om die te kunnen toepassen op het moment, waarop het geallieerde opperbevel dit nodig achtte.

57379 *(de Graaf)*

Bovendien behoorde tot de taak van de agenten van het B.B.O. de berichtgeving om bombardementen uit te lokken. Dit geschiedde

57380 *(de Graaf)*
57382 *(de Graaf)*

eveneens door B.I.-agenten.

Ook kwam het vrij regelmatig voor, dat men de opdracht had uit te zoeken, waar die en die vijandelijke eenheden zich bevonden en die coördinaten direct op te geven in verband met het onschadelijk maken van deze eenheden. Een enkele maal is het voorgekomen, dat er bommen gelegd zijn voor doorgangen van troepentransporten naar het oostfront.

Naar aanleiding van haar verhoren over de werkzaamheden van het Bureau Bijzondere Opdrachten zijn voor de commissie ook een aantal verklaringen omtrent het bombardement op Kleykamp te 's-Gravenhage afgelegd.

49808 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp* heeft in dit verband medegedeeld, dat aan Kleykamp een andere zaak voorafging. Van Nederlandse zijde is gevraagd om Enschedé te Haarlem, waar distributiebescheiden opgeborgen waren, op te blazen. Daarover is toen gedacht en dat is door de Nederlandse Regering aan de Engelse Regering gevraagd; die was daar op tegen, omdat het gebouw van Enschedé in een te dicht bevolkte buurt stond. Daarom is er over gedacht om het gebouw van Enschedé te bombarderen; dat kon ook niet. Toen zijn die bescheiden overgebracht naar Kleykamp; aanvankelijk is gevraagd dit gebouw op te blazen, maar daarna is besloten het met een R.A.F. squadron te bombarderen. Hierom is dus van Nederlandse zijde gevraagd.

Het B.B.O. heeft er, aldus de heer *Schilp,* in het geheel niets mee te maken gehad, daar het gebombardeerd is door een R.A.F.-squadron van zes Mosquito's. Misschien is er wel even sprake van geweest om Kleykamp door middel van sabotage te laten vernietigen. Hij kent deze zaak daarom zo goed, omdat hij zelf alle gegevens heeft verstrekt en een platte grond heeft laten vervaardigen van Kleykamp en omgeving. Hij heeft ook alle gegevens verstrekt voor een maquette, waarop de oefenvluchten zijn uitgevoerd.

51161 e.v. *(Lieftinck)*

Over deze operatie, welke oorspronkelijk „operatie-Haarlem" genoemd werd, en welke ten doel had het opblazen van de drukkerij van de firma Enschedé, waar de tweede distributiestamkaart werd gemaakt heeft de heer *Lieftinck* medegedeeld, dat kolonel *de Bruyne* deze operatie-Haarlem naar aanleiding van binnengekomen berichten aanvankelijk niet wenste door te voeren. Waren deze berichten er niet geweest, dan zou men overgegaan zijn tot een sabotagedaad, waarvoor mensen met een aparte opdracht zouden zijn uitgegaan. Hieruit, aldus de heer *Lieftinck,* is later de operatie-Kleykamp voortgevloeid.

57383 *(de Graaf)*

Over deze operatie heeft de heer *de Graaf* medegedeeld, dat zij is voorbereid door een aantal agenten, die later een reportage gaven van hetgeen er gebeurde. Het bombardement van Kleykamp is door heel veel personen aangevraagd, maar de gedetailleerde gegevens zijn in hoofdzaak door de B.B.O.-agent *van Paaschen* naar Engeland doorgegeven.

76733 *(van Paaschen)*

De heer *C. J. van Paaschen* heeft medegedeeld, dat zijn groep in het Vredespaleis allerlei materialen opgeborgen had. Uit securityoverwegingen heeft zijn groep vandaar alleen in hoogst nodige gevallen gezonden. Het is misschien 2 of 3 keer gebeurd.

Bialosterski werd gedropt, kort voordat het bombardement van Kleykamp plaats had, in de tweede week van April. Het was op de dag, waarop *Bialosterski* voor het eerst bij de heer *van Paaschen* in Den Haag kwam. Hem werd toen verteld, dat Kleykamp gebombardeerd was. *Bialosterski* had er de heer *van Paaschen* toevallig iets over gezegd, zodat deze wist, dat de bedoeling was, dat Kleykamp zou worden gebombardeerd. Voor de rest weet de heer *van Paaschen* er echter niets van. Een eventuele reportage daarover is niet van hem afkomstig geweest. Hij wist wel, dat dit bombardement in de lucht hing, maar hij wist niet, wanneer het zou gebeuren.

De heer *K. de Graaf* heeft bij schrijven van 11 April 1950 aan de

commissie medegedeeld, dat hij zich na een onderhoud met de heer *van Paaschen* geheel kan verenigen met diens verklaring, namelijk dat de heer *van Paaschen* over het bombardement op de kunstzaal Kleykamp niet direct daarna heeft kunnen rapporteren, daar hij toen nog geen telegrafisch contact had met het B.B.O. Een en ander neemt echter niet weg, dat zulk een rapport de heer *de Graaf* wel bereikte. Hoogst vermoedelijk was dit door *Bialosterski* via een B.I. agent verzonden. De heer *de Graaf* kan dit nu helaas niet meer met zekerheid reconstrueren.

60484 e.v. *(Klijzing)*

De heer *Klijzing* heeft medegedeeld, dat het bombardement van Kleykamp reeds een oude opdracht was. Deze opdracht had aanvankelijk betrekking op het gebouw van de firma Enschedé te Haarlem, terwijl datgene, wat bij Kleykamp gebeurde, eigenlijk een zuiver militaire operatie was. Er kwamen bij het B.B.O. herhaaldelijk berichten binnen, dat er op bepaalde plaatsen strategische doelen waren. Hierbij speelde het B.B.O. geen andere rol dan dat het deze berichten doorgaf aan de R.A.F.

Een tweede bombardement in Nederland, in verband waarmede het B.B.O. tijdens de verhoren is genoemd, is dat op het Bezuidenhoutkwartier te 's-Gravenhage.

45122 *(Schreieder)*

Schreieder heeft medegedeeld, dat hij hierover eens door een rechercheur is ondervraagd, die ervan uitging, dat Kriminal-Kommissar *Frank* een verbinding had met een zender in de nabijheid van het Vredespaleis, welke hij echter niet in beslag genomen had, maar waar hij berichten bracht, welke door deze illegale zender naar Engeland doorgegeven werden. Toentertijd zei de rechercheur, dat volgens zijn mening het bombardement aan het Bezuidenhout veroorzaakt zou zijn door een melding van *Frank*. *Schreieder* heeft tegen de rechercheur gezegd: Dat houd ik absoluut voor onmogelijk. De rechercheur motiveerde zijn theorie als volgt: het was op zich zelf een juist bericht van de illegaliteit; *Frank* zou de mogelijkheid gehad hebben deze berichten, welke een koerier van de spionnagegroep naar de zendplaats bracht, intussen te controleren en eventueel te veranderen. De rechercheur zei, dat *Frank* zelf de windstreken veranderd had, en daarom zou het bombardement aan de verkeerde kant plaats gehad hebben. Volgens *Schreieder,* is dat onmogelijk, want de marconist, resp. de man, die codeerde, had toch kennis van de plaatselijke omstandigheden gehad en wist dus, welke windstreek de juiste was. Juist is, dat *Frank* had samengewerkt met de V2-dienst, welke, naar hij meent, enige tijd in het Benoordenhout was. Dat was de batterij, die de V2 afgeschoten heeft Daarmede werkte *Frank* samen. Eigenlijk was het zo, dat *Schreieder* de spelen leidde. Hij zat echter te Zwolle en het zou te omslachtig geweest zijn om hem steeds in te schakelen en daarom was met de batterij van de V2 afgesproken, dat zij zelf kon controleren. Het was practisch zo, dat die illegale seinplaats of spionnagegroep zich in de eerste plaats met berichten over de V2 bezig hield en daarom had ook deze batterij, resp. haar afweerofficier, een bijzonder belang bij deze berichten gehad en ze telkens met *Frank* besproken. Maar *Schreieder* kan zich desondanks niet voorstellen, dat alleen de verandering van een windstreek het bombardement zou hebben kunnen veroorzaken, te meer daar toch de illegaal, die deze dingen eerst moest coderen (want de telegrammen waren immers in open tekst, toen *Frank* ze te zien kreeg), op de hoogte geweest moet zijn van de plaatselijke omstandigheden. *Frank* gaf immers de telegrammen aan de seinplaats van de illegalen door. Dat dan een verandering in het telegram door de marconist, resp. door de man, die gecodeerd heeft, niet gemerkt zou zijn, dat gelooft hij niet. De veronderstelling, dat de verbinding, die *Frank* met deze dienst had, oorzaak van dit bombardement geweest moet zijn, acht *Schreieder* onjuist. Op grond van zijn kennis van het coderen, kan hij zich niet voorstellen, dat de illegaal, die de zaak gecodeerd heeft, dat zo mechanisch gedaan heeft, dat hij zakelijke fouten niet gemerkt zou hebben. Iets anders zou het natuurlijk geweest zijn, wanneer de V2 een bericht van technische aard over een of ander onderdeel van het V2 wapen veranderde. Dan kan hij zich voorstellen, dat de man dat niet begrepen heeft, maar eenvoudige situatieberichten zijn moeilijk te veranderen.

45123 *(Schreieder)*

Het bombardement is dan ook volgens *Schreieder* klaarblijkelijk een vergissing geweest; hij kan zich niet voorstellen, dat het gedaan zou zijn op grond van een verandering, welke naar verhouding zo weinig belangrijk was. Het moet, volgens hem, aan een andere oorzaak gelegen hebben, te meer daar immers ook het geallieerde luchtwapen met luchtverkenners werkte, zodat men niet zonder meer door een klein bericht deze vergissing kon veroorzaken. Hij kan zich voorstellen, dat, wanneer een bericht daarover in Engeland kwam, men niet zonder meer een bombardement begon, maar eerst op grond van voorhanden zijnde berichten van de luchtverkenners en van de eventueel dan nog noodzakelijke luchtverkenning vaststelde, of dat bericht inderdaad juist was. Hij moet zeggen: Er zijn zoveel

berichten naar Engeland gegaan, die beslist van de beste, de allerbeste kwaliteit waren, waarop op geen enkele manier is gereageerd, niet eens bevestigingen kwamen, en daarom kan hij zich niet voorstellen, dat men hier nu plotseling op één enkele melding gereageerd zou hebben.

Hij heeft dan ook eerst in 1947, toen hij hierover door bovengenoemde rechercheur werd ondervraagd, hiervan gehoord. Dit riep echter niets in zijn herinnering wakker, waarvan hij zou kunnen zeggen, dat hij daaraan een aanknopingspunt had.

45124 e.v. *(Schreieder)*
59823 e.v. *(van Oorschot)*

De heer *van Oorschot* heeft medegedeeld, dat hem altijd is verklaard, dat het bombardement van het Bezuidenhout te 's-Gravenhage ten doel had de emplacementen van de V1 en V2 te vernietigen. Toen het Bezuidenhout was gebombardeerd bleek het een vergissing te zijn. Hoewel hij er veel moeite voor heeft gedaan om na te gaan, waaruit deze vergissing bestond, is hem dit nooit gelukt. Hij denkt dan ook, dat het een fout is geweest van de vliegenier. Hij acht het mogelijk, dat het bombardement is uitgevoerd op grond van een verkeerde informatie, doch hij gelooft dit niet.

60488 e.v. *(Klijzing)*

Het enige, dat de heer *Klijzing* er in die tijd over heeft gehoord, was een telegram uit Nederland met de vraag, of men in Engeland nu nog niet wist, dat Duitsland een paar honderd kilometer meer oostelijk lag. Hij weet wel van berichten over de plaats van opstelling en bewaring van V2-wapens in het Haagse Bos en op Wassenaars gebied, doch hierbij is het Bezuidenhout niet genoemd. Hij komt dan ook tot de conclusie, dat dit bombardement een vergissing moet zijn geweest. Hij heeft geen enkele aanleiding om te veronderstellen, dat het anders zou liggen

57385 e.v *(de Graaf)*

Ook de heer *de Graaf* weet slechts van bij het B.B.O. binnengekomen berichten, welke een protest inhielden in verband met het bombardement, van agenten, die hun verontwaardiging daarover hebben uitgesproken. Deze protesten zijn doorgegeven aan het Bomber Command. Hij kan zich dan ook niet voorstellen, dat een of ander bericht van een agent van het B.B.O. de aanleiding tot dit bombardement zou zijn geweest, tenzij het het bericht is geweest, waarbij de stellingen van de V1 en de V2 werden opgegeven. Deze coördinaten waren echter goed opgegeven en werden bij het B.B.O. en bij verschillende andere instanties gecontrôleerd. Wanneer er dan ook een fout zou zijn gemaakt in de coördinaten, zou dit onmiddellijk zijn gebleken. Als onofficiële verklaring heeft de heer *de Graaf* destijds te Londen gehoord, dat het een misrekening van de commandant van het eskader geweest zou zijn, terwijl bovendien de windkracht, die waarschijnlijk in verschillende luchtlagen verschillend was, verkeerd zou zijn berekend.

Een verklaring, als zouden de Duitsers contact gehad hebben met de Engelsen via een illegale zender, waardoor Kriminal-Kommissar *Frank* berichten naar Engeland kon zenden, acht hij volkomen onzin. Hij begrijpt echter wel, hoe dit verhaal in de wereld is gekomen en veronderstelt, dat de Duitsers contact hadden met een illegale zender in het Vredespaleis. Dit kwam, omdat in deze „Draughts"-operatie een tak van de organisatie werd gebruikt voor contra-spionnage, bestaande uit personen, die met de Sicherheitsdienst frères et compagnons waren; zie liepen naar binnen, zij deden Duits; de Duitsers deden Hollands, zij gingen met elkaar om als broertje en zusje. Wanneer *Breed* dat wist — wat helemaal niet onmogelijk is — is het heel verklaarbaar, dat hij dacht, dat de Duitsers via de zender de Britse dienst zouden kunnen beïnvloeden. Het laatste is volkomen illusoir, omdat luitenant *van Paaschen,* die zijn post in het Vredespaleis had, bewust de Duitse Gestapo, de Sicherheitsdienst met zijn te velde aangestelde sub-agenten infiltreerde. Hij was zelf als subagent aangesteld; hij werd later telegrafisch tot agent benoemd en te velde beëdigd. Zijn sub-agenten gebruikte hij om te infiltreren bij de Duitsers; deze mensen hadden zijn opdrachten daar uit te voeren en hem te rapporteren. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer uit deze bron het bericht kwam: het Bezuidenhout moet worden gebombardeerd, een man als *van Paaschen,* die de gehele operatie leidde, die het Bezuidenhout uit zijn hoofd kent, die heel den Haag en Nederland kent, die als een spin in zijn web zit, zonder enige twijfel op dat bericht niet zou reageren en het zeker niet naar Engeland zou doorsturen. Dat is volkomen illusoir. De heer *de Graaf* weet trouwens, dat een vraag om het Bezuidenhout te bombarderen nooit bij het B.B.O. is binnengekomen. De mogelijkheid, dat de Engelsen buiten het B.B.O. om op grond van een soortgelijk bericht het bombardement zouden hebben uitgevoerd, acht de heer *de Graaf* zeer onwaarschijnlijk, daar de Engelsen geen berichten kregen, die het B.B.O. niet te zien kreeg, tenzij zij er stilletjes eentje zouden hebben achtergehouden, hetgeen nooit is gebeurd. Dit soort van vragen om bepaalde coördinaten te gaan bombarderen, kwam wel binnen. De heer *de Graaf* zou zich niet kunnen voorstellen, dat de Engelsen enige aanleiding zouden hebben gehad om speciaal de vraag om het Bezuidenhout te laten

57394 *(de Graaf)*

57395 *(de Graaf)*

57397 *(de Graaf)*

bombarderen, als die over een zender zou zijn binnengekomen, stilletjes achter te houden.

76745 *(van Paaschen)* Met de groep van de heer *van Paaschen*, de groep-Pieter, die entrée had in het Vredespaleis, wordt wel verward de z.g. Vredespaleis-groep. Persoonlijk kent de heer *van Paaschen* de mensen van deze laatste groep niet. Deze z.g. Vredespaleisgroep werkte niet in het Vredespaleis. Deze mensen hadden de gewoonte om in de omgeving of op het plein voor het Vredespaleis af te spreken. Zij hadden daar een soort contactpunt. Vandaar hebben zij zich zelf de Vredespaleisgroep genoemd.

76746 e.v. *(van Paaschen)* De groep-Pieter had inderdaad contact met de Duitsers, maar de mensen, die het contact met dezen onderhielden, kwamen nooit in het Vredespaleis. Hierbij was betrokken een Wehrmachts-inkoper, die alles bij de Duitsers gedaan kon krijgen. Dat contact had de heer *van Paaschen* natuurlijk nooit rechtstreeks. De mensen, die wel contact met de Duitsers hadden, wisten niet, waar de heer *van Paaschen* zat. Zij kenden hem wel en hij heeft regelmatig met hen gesproken. De Duitsers hebben niet getracht berichten via de heer *van Paaschen* naar Engeland te krijgen, want de man die tussen hem en de Wehrmachts-inkoper in stond, wist wat hij wel en niet kon doorgeven. Dat contact liep dus van de kant van de heer *van Paaschen* wel naar de Duitsers, maar het ging niet terug. De Duitsers konden wel eens dingen vragen, die voor de groep-Pieter interessant waren om door te geven, maar stel b.v., dat de Duitsers de plannen voor het bombardement van het Bezuidenhout aan de heer *van Paaschen* c.s. zouden hebben doorgegeven, dan zou de heer *van Paaschen* toch hebben gezegd: Hoe komen zij er bij ons dat te vragen? Wel heeft de groep-Pieter verschillende telegrammen verzonden om te verzoeken, of de Engelsen nu eens eindelijk wilden ophouden met die luchtpiratenactie boven de stad.

De veronderstelling, dat het bombardement van het Bezuidenhout via de groep-Pieter zou zijn uitgelokt, is volkomen onjuist.

69731 e.v. *(Gerbrandy)* De heer *Gerbrandy* heeft over het bombardement op het Bezuidenhout verklaard, dat men van Engelse zijde heeft erkend, dat het een fout was en dat de betrokkenen werden gestraft. Men heeft verontschuldigingen aangeboden. De heer *Gerbrandy* heeft er nooit iets van gehoord, dat een mededeling uit Nederland dit bombardement zou hebben uitgelokt. Het was duidelijk merkbaar, dat de betrokken Engelse Minister van het feit, dat het bombardement zou plaats vinden, volkomen onkundig was. Hij had er geen last toe gegeven.

De heer *Gerbrandy* heeft op de vraag, of de Engelsen een verklaring hebben gegeven, waaraan de fout te wijten was, geantwoord, dat de Nederlandse Regering van de Engelsen nooit haring of kuit heeft gehad. Hij weet ook niet, of zij er een verklaring voor konden geven. Dat hebben zij wel gekund met betrekking tot het bombardement op Nijmegen. Men meende toen boven een Duitse stad te zijn, waarbij zich het geval voordeed, dat de squadronleader had moeten terugkeren en dat zijn opvolger afgeschoten was, zodat het squadron zonder goede leiding was. Bij het bombardement van het Bezuidenhout hebben de Engelsen in ieder geval gezegd, dat het een fout was.

59830 e.v. *(van Oorschot)* De heer *van Oorschot* heeft verklaard, dat het B.B.O. ook vrouwelijke agenten in Nederland heeft geparachuteerd. Sommige gedeelten van het ondergrondse werk werden beter door een vrouw dan door een man uitgevoerd. De heer *van Oorschot* weet niet meer welke speciale taak deze dames hadden. Hij merkt nog op, dat soldaten en politieagenten dikwijls vriendelijker tegen een dame dan tegen een heer zijn, hetgeen bij het vervoer van compromitterende stukken of wapens van belang is gebleken.

57390 e.v. *(de Graaf)* De heer *de Graaf* verklaart, dat er op dit punt een verschil van mening bestond tussen de Engelse dienst en de Nederlandse. De heer *de Graaf* was het niet eens met de Engelse mening, dat vrouwen niet uitgezonden moesten worden. Hij was van oordeel, dat dit wel moest geschieden. Er waren enkele uitstekende vrouwelijke agenten, zodat de heer *de Graaf* van mening was, dat meer vrouwen uitgezonden moesten worden, ook al, omdat de mannen vooral in de laatste tijd van de oorlog veel meer gevaar liepen dan vrouwen. Het is echter helaas bij twee vrouwelijke agenten gebleven, daar de anderen, die het B.B.O. gereed had, niet zijn uitgezonden.

60493 e.v. *(Klijzing)* De heer *Klijzing* heeft aan de commissie medegedeeld, dat de eerste vrouwelijke agent, die werd uitgezonden, in hoofdzaak is geparachuteerd voor „black propaganda" en om de illegale pers behulpzaam te zijn met het maken van alle mogelijke dingen. Dat is in zekere zin mislukt, omdat die vrouw een been heeft gebroken bij de landing in Noord-Holland, deswege werd overgebracht naar een ziekenhuis in de buurt van Bloemendaal en daar tot het einde van de oorlog verpleegd is moeten worden. In de tweede plaats is in het laatst van de oorlog een van de vrouwelijke agenten van B.B.O. gedropt met een speciale opdracht; zij moest nl. trachten in verbinding te komen met

Nederlanders, die in Duitsland werkten en die inlichtingen zouden krijgen of opdrachten zouden kunnen geven voor het verrichten van sabotage in Duitsland.

35724 e.v. *(Six)*

Jhr. *P. J. Six*, destijds chef staf van de Orde Dienst (O.D.), heeft verklaard, dat hij slechts met één agent van het B.B.O., nl. de heer *Hans Bialosterski*, contact heeft gehad. Van het naar Nederland gezonden materiaal is volgens de heer *Six* aanvankelijk althans niets bij de O.D. terecht gekomen. Als hij het goed heeft begrepen, was dit een uitdrukkelijke opdracht van de Regering, hoewel hij daarvan geen bewijzen heeft. De O.D. was naar de indruk van de heer *Six* in de ogen van de Regering een instantie, die van plan was hier een militaire dictatuur te vestigen. Naar aanleiding hiervan merkt de heer *Six* op, dat men in Nederland toch niet kan zeggen, dat men met een stelletje gekken heeft te maken, waarmede iets dergelijks wel te proberen zou zijn. Mogelijk zou dit kunnen geschieden in een Zuid-Amerikaanse of in een Balkanstaat, doch in Nederland niet. Men heeft dat vuurtje uit zuiver politieke overwegingen aangestookt. Van het gehele geval is dit het minderwaardige, dat men dit politieke spel heeft gespeeld in plaats van hier eensgezind samen te werken. Hij weet hierover echter alleen, dat de heer *Vorrink* in 1946 te Nijmegen heeft verteld, dat hij de Regering in 1941 had gewaarschuwd, dat de O.D. hier een militaire dictatuur zou vestigen. Ondanks het uitdrukkelijke verzoek van de heer

44782 e.v. *(Six)*

Six heeft het B.B.O. nooit met de O.D. in verbinding gestaan. Nadat de B.S.-periode was aangebroken, was het ook niet meer nodig. Het is de heer *Six* bekend, dat vóór die tijd — naar hij toen heeft gehoord van de Raad van Verzet en van de K.P. — die organisaties wel opdrachten hebben gekregen. Na de bevrijding heeft major *Dobson* uit zichzelf tegen de heer *Six* gezegd, dat het hem speet, dat hij niet had geweten, hoe de O.D. in elkaar zat. In dat geval had de O.D. kunnen rekenen op wapens en alles wat nodig was geweest. Het is dan ook één van de allergrootste grieven van de O.D. geweest, dat men eerst veel later wapens heeft gekregen. Wel had men aan de O.D. bericht, dat hij via de K.P. of de Raad van Verzet deze wapens kon krijgen. Men kon dit echter wel zeggen, maar daarom geschiedde het nog niet, aldus de heer *Six*.

44835 e.v. *(Six)*

De O.D. had reeds in 1942 afwerpterreinen opgegeven. Deze gegevens zijn bij de dienst van kolonel *de Bruyne* terecht gekomen. De O.D. heeft later de aanvullingen opgegeven. Wat daarmee is gebeurd, weet de heer *Six* niet. In Juli 1944 is men begonnen met wapens te zenden. B.B.O. heeft dit gedaan aan de twee groepen, waarmede het in contact stond; dat waren K.P. en R.V.V. Het B.B.O. stond daarmee nog niet lang in contact, want in Juni heeft de heer *Six* nog getracht contact te krijgen voor de K.P., die geen enkele verbinding met Londen had en ook nog nooit had gehad. Daarover kan de heer *Six* nog een telegram tonen, dat hij opstelde op verzoek van *Johannes Post* van de K.P. Deze had hem gevraagd een telegram te zenden over hun werk, waarin tevens verzocht werd om een dertigtal wapens. Zo bescheiden waren zij, aldus jhr. *Six*, toen nog. Het kunnen er ook zestig geweest zijn; doel was om ten minste iets te hebben. Hieruit krijgt men een beeld, hoe buitengewoon karig men toen in de wapens zat. Kort daarna heeft de K.P. een eigen verbinding gekregen met het B.B.O. en toen is het B.B.O., waarschijnlijk onder de drang der omstandigheden, vrij snel gaan bewapenen. Door de heer *Six* is in September 1944 geprotesteerd, dat de andere groepen wel wapens kregen en de O.D. niet.

In deze tijd bestond de B.S. reeds, die op 4 September 1944 in het leven is geroepen. Op 7 September kreeg de heer *Six*, nadat zijn verbinding enige tijd verbroken was geweest, weer verbinding met Engeland. Hij heeft toen in een vrij scherp telegram geprotesteerd, dat de O.D. geen wapens kreeg en daarop ook een vrij scherp telegram teruggekregen, waarin stond, dat de O.D. deze maar moest halen bij de K.P. of bij de R.V.V., die opdracht hadden hem de wapens te verschaffen. Dit gebeurde natuurlijk niet. Men kon er om vragen, maar men kreeg ze niet. Pas veel later, na 2 November, toen de bevelsverhouding behoorlijk was geregeld en de gewestelijke commandanten autonoom waren, is men tot een vrij behoorlijke distributie van wapens gekomen, maar toen was het grootste kwantum geleverd en over wat gedistribueerd was, kon men niet meer de beschikking krijgen. In de periode van November tot December 1944 zijn er ongeveer een 10 000 wapens uit Noordholland naar Amsterdam gegaan en daar verdeeld over de verschillende B.S.-onderdelen, onafhankelijk tot welke groepen deze behoorden. Amsterdam-Noord was in K.P.-handen, Amsterdam-Zuid in O.D.-handen, Amsterdam-West was gemengd, van huis uit waren daar ook veel O.D.-ers. Hetzelfde gold, naar de heer *Six* meent, ook voor Amsterdam-Oost.

44838 *(Six)*

De reden, waarom aan de O.D. geen wapens werden verstrekt, kent de heer *Six* niet. Hij heeft er wel verschillende gehoord, maar hij weet niet welke de juiste redenen zijn. Hij heeft vernomen, dat de Regering

de O.D. geen wapens wenste te verschaffen; zij zou bang zijn voor de O.D. Hij heeft verder van iemand van geallieerde zijde gehoord, met name van major *Dobson*, dat men in Zuidelijke landen zulke slechte ervaringen had opgedaan — men ging elkaar met die wapens te lijf en men gebruikte ze voor andere doeleinden —, dat er was beslist, dat er maar twee groepen zouden worden bewapend, niet meer. Later heeft de heer *Six* gehoord, dat deze mededeling van major *Dobson* een „doekje voor het bloeden" was, maar hij kan niet beoordelen, wie het bij het rechte eind heeft.

44843 *(Six)*

In dit verband deelt hij nog mede, dat de K.P. hem heeft verteld, dat de eerste wapens zijn aangekomen te Rotterdam. De agent, die in verband hiermede werd geparachuteerd, had de uitdrukkelijke opdracht, dat die wapens niet mochten worden gegeven aan de O.D. Hij heeft later deze agent ontmoet en heeft hem toen gevraagd, of dit juist was. Deze ontkende, dat hij een zodanige opdracht zou hebben ontvangen.

59444 e.v. *(Wagenaar)*

De heer *G. Wagenaar* heeft verklaard, dat, naar hij meent, even voor het ontstaan van de B.S. de agent *Hans Bialosterski* voor de tweede maal naar Nederland is gekomen, onder meer voor de dropping van wapens. Hij is een van de contacten geweest, die zeer veel voor de wapenverzorging hebben gedaan. De wapendropping is op de duur bevredigend gaan lopen, behalve in enkele gedeelten van het land, waar het niet bevredigend is geweest als gevolg van een verkeerde opzet van de zaak en van verraad. Het is de heer *Wagenaar* bekend, dat tijdens de bezetting de vraag aan de orde is geweest, of de verdeling van de wapens op behoorlijke wijze heeft plaats gevonden. Hij wijst er op, dat, wanneer daarover thans wordt gesproken, dit alleen een gevolg is van volkomen onbekendheid met de regeling, die bestond. De opdracht van de overkant, nadrukkelijk aangegeven in een telegram, was, dat de wapendropping plaats vond voor de Raad van Verzet, daar deze zich moest bewapenen en dat deze moest beslissen, of het noodzakelijk was andere organisaties van wapens te voorzien.

Van het begin af is het standpunt geweest, dat, waar de samenwerking in de B.S. was tot stand gekomen, het eerst die groepen bewapend moesten worden, voor wie het het meest noodzakelijk was. In het begin heeft de O.D. wel gefoeterd, maar er was, van verzetsstandpunt bekeken, geen enkele reden voor. De heer *Wagenaar* kan alleen zeggen, dat het optreden van de O.D. vaak tot moeilijkheden en ongelukken heeft geleid. De O.D. was niet tevreden over de aflevering van de wapens en maakte er zich bezorgd over, dat de wapens werden afgeworpen op terreinen, waar de O.D. niets te vertellen had. De wapens kwamen terecht op afwerpterreinen, vanwaar ze gedirigeerd werden naar de plaatsen, waar zij nodig waren. De O.D. meende op een zeker moment, dat er ook wapens in Friesland en Groningen behoorden te zijn. De Raad van Verzet was het daarmee eens, doch vond, dat daar dan ook een goede radioverbinding moest wezen. Deze was er niet en de heer *Wagenaar* heeft met het oog op de gevaren, daaraan verbonden, geweigerd om door middel van de verbinding van de Raad van Verzet met de overkant voor wapendroppings aldaar te zorgen. Op een gegeven moment heeft men toch deze wapendroppings doorgezet, welke moesten plaats hebben via een radiocontact te Amsterdam. Men heeft toen voor de wapendroppings een terrein gekozen, waar men niet in de gelegenheid was op het laatste moment, als er een kink in de kabel kwam, de overkant te waarschuwen. Men heeft kunnen zien, hoe het gegaan is! De algemene toestand in Friesland leende er zich op dat moment ook niet voor. Er hadden steeds arrestaties plaats; de O.D. was reeds een keer opgerold in Friesland. Men is er toch toe overgegaan, terwijl de wapendroppings plaats vonden op het ogenblik, dat de zaak fout was. De overkant kon niet gewaarschuwd worden, omdat men niet de beschikking had over een zender. Zodoende vielen de wapens direct in handen van de Duitsers. Dat is tot tweemaal toe gebeurd.

59834 e.v. *(van Oorschot)*

Naar aanleiding van deze kwestie heeft de heer *van Oorschot* verklaard, dat de Regering dikwijls wapens aan de O.D. wilde geven, maar dat het B.B.O. en ook de Engelsen er op waren gesteld, dat de wapens aan anderen werden verstrekt. Het B.B.O. redeneerde, dat, wanneer ze aan de O.D. werden gegeven, ze niet werden gebruikt, terwijl de anderen deze wapens wel gebruikten. Men had het idee, dat de mensen van de O.D., op enkele uitzonderingen na, gedurende de oorlog niet veel wensten te doen, maar zich wilden organiseren om bij de bevrijding op te treden en de orde te handhaven. Daarvoor wilden zij de wapens hebben, maar voor het zover was, lagen al die tijd de wapens te roesten. In Engeland wilde men, aldus de heer *van Oorschot*, dat de wapens gedurende de bezetting werden gebruikt. Ook de Engelsen dachten hier zo over, daar dezen door de officieren van de heer *van Oorschot* werden ingelicht. De Regering, althans de Minister van Oorlog, was er echter voor de wapens aan de O.D. te geven, liever dan aan de ondergrondse beweging. De Minister van

Oorlog zei tegen de heer *van Oorschot,* dat hij zo bang was, dat de wapens in handen zouden komen van de communisten. De heer *van Oorschot* had daarop geantwoord, dat hem dit niet kon schelen, als de Duitsers maar verdwenen; dan zouden zij later wel met de communisten afrekenen. Men was bang, dat men, wanneer men later zou terugkomen, een stel communisten tegenover zich zou vinden, voorzien van de wapens, welke men er zelf naar toe had gezonden.

21722 e.v. *(Klijzing)*

De heer *Klijzing,* hierover gehoord, heeft medegedeeld, dat de enige moeilijkheid, die het B.B.O. met het S.O.E. heeft gehad, hierin bestond, dat de veiligheidsafdeling van S.O.E. de wapens niet wilde verstrekken aan een bepaalde groep in Nederland. In Nederland bestonden de O.D., de R.V.V. en de K.P. Men had in Engeland in de voorafgegane jaren bittere ervaringen opgedaan met de verbindingen met Nederland. Men kende enigermate de doelstellingen van die drie verzetsgroepen en de O.D. werd door de security van S.O.E. beoordeeld als te zijn zwaar gepenetreerd door de Duitsers, terwijl bovendien de doelstellingen van de O.D. door de Engelsen niet geacht werden te beantwoorden aan die van een verzetsgroep, welke zij nodig achtten in verband met de opmars van de geallieerde legers. Zij zeiden met andere woorden, dat de O.D. alleen als doelstelling had om eerst op te treden na de bevrijding en niet voordien. Daarna zijn er, volgens de heer *Klijzing* enige moeilijkheden geweest met diezelfde „security" van S.O.E. over de R.V.V., omdat men niet zeker wist, of deze inderdaad een groep was, die daadwerkelijk verzet of sabotage zou willen plegen. In dit verband is er dan ook, naar hij meent in Mei of begin Juni 1944, een bespreking geweest tussen bepaalde Engelse officieren en de toenmalige Minister van Justitie, de heer *van Heuven Goedhart,* waarbij deze laatste zijn zienswijze heeft kenbaar gemaakt over de R.V.V. Dit hield verband met de huiverigheid van Engelse zijde om contact op te nemen met deze Nederlandse verzetsgroep. In

60451 e.v *(Klijzing)*

dit verband merkt de heer *Klijzing* nog op, dat de veiligheidsdienst van S.O.E. iets anders was dan de Dutch section van deze dienst, waarmede het B.B.O. normaal contact had. De Dutch section van S.O.E. en het B.B.O. dachten over het leveren van wapens aan de O.D. anders dan de veiligheidsafdeling van S.O.E. Als deze er niet tussen was gekomen, had de zaak anders gelegen, daar men dan vrijer was geweest in zijn beslissingen. De heer *Klijzing* heeft toen, naar hij mededeelt, met major *Dobson* afgesproken, dat men een foefje zou gebruiken. Dat foefje bestond hierin, dat het B.B.O. de

60458 *(Klijzing)*

droppings voor de O.D., via de agenten van het B.B.O., die op naam van de R.V.V. waren gedropt, zou doen Dit is geweest na October 1944, toen de B.B.O.-agent *Bialosterski* verbinding had gekregen met de heer *Koot* en de chef staf van de O.D. Daarna heeft *Bialosterski* hun verschillende droppingsvelden, welke hij ontvangen had van de O.D., opgegeven. De meeste van die velden klopten niet; de verschillende punten, welke bedoeld waren, konden op de vóóroorlogse Nederlandse kaarten althans niet behoorlijk gevonden worden. Zodoende heeft het lang geduurd, voordat men via *Bialosterski* behoorlijke afwerpterreinen heeft gekregen. Die afwerpterreinen kwamen bij het B.B.O. te staan op naam van de heer *Bialosterski* als agent van de R.V.V., waarvoor hij was gedropt, terwijl het in werkelijkheid afwerpterreinen van de O.D. waren. De verdeling van de wapens voor de O.D. moest men, volgens de heer *Klijzing,* aan *Bialosterski* overlaten. Met deze regeling waren echter de interne moeilijkheden in Nederland niet opgelost. De heer *Klijzing* had evenwel rekening te houden met de Engelse veiligheidsdienst, welke hij moest trachten te omzeilen. De berichten echter, waarover de veiligheidsafdeling van S.O.E. beschikte, klopten volledig met zijn persoonlijke opvatting. Hij is zelf,

60460 *(Klijzing)*

naar hij mededeelt, lid van de O.D. geweest. Hij heeft de oprichting in Den Haag meegemaakt en heeft gewerkt in de groep-*Westerveld* en in die van de heer *Schimmelpenninck (Oom Alexander)* en overste *Versteeg* in Bussum, tot hij is ondergedoken in Juni 1942. De doelstellingen, welke men in Engeland had ontvangen en welke hij in zijn rapport heeft uiteengezet, werden inderdaad besproken. Zij zijn dus blijkbaar ook naar Engeland gegaan. Deswege had de Engelse „security" het vaste idee: de O.D. zal eerst optreden na de bevrijding. Men heeft daar evenwel niet door gehad, dat dit eigenlijk een dekmantel was voor het geval van een eventuele arrestatie door de Duitsers; zo is het althans in het begin opgevat door de mensen van de O.D.

Overigens waren zijn ervaringen van dien aard, dat hij er geen bezwaar tegen had naar de opvattingen van de veiligheidsafdeling van S.O.E. te handelen. Hij wist, dat de O.D. zeer gepenetreerd was en zoals hij later van anderen heeft gehoord, was deze zelfs in 1944 nog steeds niet behoorlijk op poten gezet.

57362 e.v. *(de Graaf)*

De heer *de Graaf* heeft aan de commissie verklaard, dat een van de grote opdrachten van het B.B.O. was: de bundeling van de actieve illegaliteit. Hierbij kwam echter een probleem naar voren. Er was een grote illegale groepering in Nederland, welke het B.B.O. gaarne

had willen inschakelen, nl. de O.D. Dit bleek echter om drie redenen niet mogelijk.

In de eerste plaats was de Engelse veiligheidsdienst van oordeel, dat er een uitgebreide penetratie van vijandelijke spionnen in de O.D. had plaats gevonden; in de tweede plaats werd de O.D. een veel te grote organisatie geacht voor het uitvoeren van directieven van S.O.E. die werkte met een kleine organisatie.

Bovendien bleek, dat de agenten van het B.I. in het algemeen een vast pied à terre hadden bij de O.D. en dat de O.D., voorzover hij dat werk deed, zich specialiseerde in het verzamelen en geven van inlichtingen aan agenten van het B.I. Daarom meende de heer *Somer,* dat de O.D. niet toegankelijk mocht zijn voor andere agenten, die andere oogmerken dan het geven van inlichtingen nastreefden. Dit is inderdaad enige malen besproken en het is zover gekomen, dat de heer *Somer* geautoriseerd meende te zijn het gebruik van de O.D. of de toegankelijkheid van de O.D. voor B.B.O.-agenten te verbieden of volkomen af te sluiten.

Dat werd in die tijd aangevoeld als de voornaamste reden, waarom de B.B.O.-agenten geen actief gebruik zouden kunnen maken van de eventuele diensten van O.D.-leden.

In verband hiermede had, aldus de heer *de Graaf,* het B.B.O. een tussenweg gevonden. Waar het de O.D. helaas niet kon contacteren, had het andere wegen en middelen gezocht om de O.D. toch van wapens te voorzien, opdat hij eventueel straks onder geallieerde directieven ingezet zou kunnen worden nog voordat de bevrijding een feit zou zijn geworden. Dat zou moeten gaan via de ontvangstvelden, aangewezen door en bemand met B.B.O.-agenten, personen uit de Raad van Verzet en de K.P.'s.

Deze agenten hadden de opdracht er voor te zorgen, dat via deze verzetsgroepen een bepaald in de telegrammen aangegeven gedeelte van de wapens, welke gedropt werden, aan de O.D. zou worden ter hand gesteld. Het is de heer *de Graaf* bekend, dat deze wapens aan de O.D. zijn overhandigd. Het is hem ook bekend, dat van O.D.-zijde wordt geklaagd, dat vele van deze wapens verdwenen zijn, waarbij nog wordt gevoegd de opmerking, dat ze in handen van communisten zijn geraakt, een opmerking, die de heer *de Graaf* niet wil onderschrijven, aangezien het hem bekend is na lezing van de rapporten van de regionale commandanten, dat deze wapens wel degelijk in handen zijn gekomen van hen, voor wie ze bestemd waren en onder wie zich natuurlijk ook communisten bevonden. Mogelijkerwijze is de O.D. als gevolg van een natuurlijke jalousie de métier enigszins stiefmoederlijk bedeeld geworden.

Ook de heer *de Graaf* meent zich te herinneren, dat er van de zijde van de Minister van Oorlog wel eens de vraag is gesteld, waarom de O.D. geen wapens kreeg. Hierop is toen door het bureau naar de Minister van Oorlog een lijst gestuurd, waarop stond hoeveel wapens de O.D. had gekregen.

De veiligheidsdienst verbood het B.B.O. echter regelrecht wapens aan de O.D. te droppen. Dit was bovendien onmogelijk, daar deze dienst het aan B.B.O. verbood agenten naar de O.D. te sturen. Het parachuteren van wapens kon alleen geschieden onder leiding van deskundigen en de deskundige leiding werd uitgeoefend door de agenten van het B.B.O.

De diepere grond, aldus de heer *de Graaf,* van de beslissing van de Britse veiligheidsdienst, die hierin het geallieerde commando adviseerde, was, dat de verzetsprincipes van de O.D. niet strookten met

57366 *(de Graaf)*

die van het geallieerde oppercommando, en dat het daarom ook niet op de weg van dit commando lag om wapens voor de O.D. te droppen. Maar na heel veel besprekingen, welke het B.B.O. met zijn Britse opposite numbers heeft gevoerd, is men eindelijk aan Britse zijde er van overtuigd geworden, dat de O.D. iets moest krijgen, vooral omdat het zo'n grote organisatie was met vele militairen of ex-militairen. Toen is dit soort van compromis, dat voor het B.B.O. met heel veel moeite ter tafel is gebracht, tot stand gekomen en zo goed mogelijk uitgevoerd.

De heer *de Graaf* heeft deze kwestie enige tijd geleden besproken met de heren *Kok, Six* en *Caljé.* Zij hebben toen over al deze punten van gedachten gewisseld en ook over de vraag, welke plaats de O.D. in het verzet heeft ingenomen. Zij zijn daarbij tot de conclusie gekomen,

57367 *(de Graaf)*

dat de O.D. wel degelijk de Regeringsopdracht had om gedurende de vacuumperiode de orde te handhaven, maar dat die een veel minder belangrijke plaats zou hebben ingenomen dan door het B.B.O. te Londen werd gezegd en dat het bestaan van deze Regeringsopdracht geen aanleiding had mogen zijn voor de Britse Security om de O.D. wapenzendingen en B.B.O.-agenten te onthouden.

76618 e.v. *(Klijzing)*

Bij een volgend verhoor heeft de heer *F. J. Klijzing* verklaard, dat de droppings voor de O.D. in overleg met major *Dobson* via de agent *Bialosterski* gingen, die voor de R.V.V. was geparachuteerd.

Het niet willen leveren van wapens aan de O.D. door de Engelsen, gebeurde in hoofdzaak in het tijdvak Mei—Juli 1944, maar in September 1944 kwamen de papieren anders te liggen door het geval Arnhem. Aanvankelijk in de zomer van 1944 onderschreef de heer *Klijzing* de opvattingen van de security-sectie, maar in September 1944 waren zijn opvattingen in zoverre gewijzigd, dat hij van mening was, dat de toestand radicaal was veranderd in die zin, dat hij meende, dat zo veel mogelijk wapens in Nederlandse handen moesten komen; of deze nu bij mensen van de O.D., van de R.V.V. of van de K.P. zouden komen, kwam er toen niet meer op aan, omdat deze drie groepen waren overkoepeld door de B.S. Toen heeft de heer *Klijzing* met *Dobson* afgesproken, dat zij het foefje zouden gebruiken, waarover hij het in zijn vorige verhoor heeft gehad.

In September 1944 zal de security-afdeling van S.O.E. het ook wel gemakkelijker hebben opgevat, omdat toen van S.H.A.E.F. de algemene opdracht kwam zo veel mogelijk wapens te droppen en de Binnenlandse Strijdkrachten zo veel mogelijk te bewapenen. Waarschijnlijk waren in September 1944 de bezwaren van de security-afdeling van S.O.E. ook niet meer zo groot; er is niet meer over gesproken.

Oorspronkelijk had de security-afdeling eveneens bezwaren gemaakt tegen de R.V.V. Er is toen in Mei of begin Juni 1944 een bespreking geweest tussen bepaalde Engelse officieren en de toenmalige Minister van Justitie, de heer *van Heuven Goedhart,* waarbij deze zijn zienswijze heeft kenbaar gemaakt over de R.V.V. Na dit gesprek met de heer *van Heuven Goedhart* waren de bezwaren van de Engelsen tegen de R.V.V. van de baan.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie te Londen heeft gehad, heeft major general *Gubbins* met klem ontkend, dat bij een beslissing inzake het al of niet droppen van wapens voor de O.D. oogmerken van politieke aard van de zijde der Nederlandse Regering bij S.O.E. ook maar enige rol zouden hebben gespeeld. Zulke zaken werden door S.O.E. uitsluitend op haar militaire en technische merites beoordeeld.

21826 *(Klijzing)*

De heer *Klijzing* heeft de overtuiging, dat ongeveer 2/3 deel van de gedropte wapens in Duitse handen is terecht gekomen, omdat de bezetting te lang heeft geduurd. Men kon in Nederland niet voor langere tijd een grote hoeveelheid wapens opbergen en zeker niet in een tijd, waarin zoveel verraad heeft plaats gevonden. Een groot deel daarvan is weer in bevoegde handen teruggekomen en misschien is nog een klein deel in handen van onbevoegden. De heer *Klijzing* weet, dat zijn mening hieromtrent staat tegenover die van iemand van de O.D., nl. die van kolonel *Six,* die meent, dat nog een groot aantal wapens van deze droppings in handen van bepaalde groepen hier in Nederland is. Hij deelt de mening van de heer *Six* niet; het kan in ieder geval niet om grote hoeveelheden gaan.

44844 e.v. *(Six)*

Met betrekking tot de geparachuteerde wapens heeft de heer *Six* verklaard, dat men bij de B.S. nooit meer dan 10 000 wapenen heeft kunnen registreren. Daar de heer *van Hilten* van de Duitsers heeft gehoord, dat dezen 10 000 stuks in beslag hebben genomen, vraagt de heer *Six* zich af, waar de rest gebleven is.

57257 e.v. *(van Hilten)*

De heer *D. A. van Hilten,* hoofd van de sectie krijgsgeschiedenis van de generale staf, heeft verklaard hierover met *Rauter* te hebben gesproken. Deze taxeerde het aantal wapens, dat gedropt was, op 30 000 en verklaarde, dat een derde gedeelte door de Duitsers opgevangen is. Wanneer er 10 000 geregistreerd zijn, zouden er, aldus de heer *van Hilten,* nog 10 000 zoek zijn. Hij heeft *Rauter* gevraagd, of deze vermoedde, waar die overige 10 000 gebleven zouden zijn. *Rauter* zei: ik heb de overtuiging, dat zij in communistische handen gekomen zijn en dat er een gedeelte over de grens is gegaan. Hij noemde als richting: Italië. De heer *van Hilten* heeft voorts aan *Rauter* gevraagd, wat de Duitsers met die wapens en het verdere materiaal hebben gedaan, als er beslag op werd gelegd. Hierop heeft *Rauter* hem medegedeeld, dat zij deze hebben gebruikt voor bewapening van nieuw op te richten onderdelen in het laatst van de oorlog. Op deze wijze zijn die wapens, aldus de heer *van Hilten,* na de Duitse capitulatie als oorlogsbuit bij de geallieerden terechtgekomen.

De heer *van Hilten* weet zelf ook niet, of de rest van de wapens weer in handen van de wettige overheid is teruggekeerd.

57368 *(de Graaf)*

De heer *de Graaf* staat op het standpunt, dat de wapens voor een belangrijk gedeelte inderdaad in handen van de wettige overheid zijn gekomen, terwijl een ander gedeelte is verdwenen. Wel moet men hierbij in ogenschouw nemen, dat een groot gedeelte aan het front is gebruikt door de stoottroepen, die in Duitsland werden ingezet, toen het Zuiden bevrijd en het Noorden nog was bezet. Hierbij zijn ook veel wapens verdwenen. Hij twijfelt er echter niet aan, of er zal een aantal mensen zijn, dat wapens heeft gehouden voor het geval ze nodig zouden zijn.

§ 3. *De uitgezonden agenten*

Op de vraag aan de Minister van Oorlog om een lijst met namen en gegevens van de door het B.B.O. uitgezonden agenten te mogen ontvangen heeft de commissie ten antwoord gekregen, dat de Minister geen vrijheid kon vinden de verlangde gegevens te verstrekken, aangezien, naar zijn gevoelen, het Staatsbelang zich daartegen zou verzetten.

Gelijk uit de beschouwingen van de commissie in de Inleiding tot dit deel van haar verslag kan blijken, neemt zij ten aanzien van het beroep op het Staatsbelang ook in een materie als de onderhavige een standpunt in, dat haar de opvatting van de Minister in zijn bovenbedoelde brief niet voetstoots zou doen aanvaarden. Zij heeft evenwel gemeend in dit concrete geval niet in een nadere gedachtenwisseling met de Minister te moeten treden, aangezien het verzoek aan hem de strekking had een reeds in haar bezit zijnde lijst, nader te controleren. Het feit evenwel, dat de commissie van andere zijde de beschikking had gekregen over zulk een lijst, illustreert haars inziens de relativiteit van 's Ministers standpunt. Overigens kon de commissie bij haar onderzoek naar de verrichtingen van het B.B.O. volstaan met het horen van enkele agenten, aangezien zich ten aanzien van het B.B.O. nagenoeg geen principiële verschilpunten hebben voorgedaan en zij meende uit de verklaringen van de heren *van Oorschot, Klijzing* en *de Graaf* voldoende gegevens voor haar verslag te kunnen putten om een algemeen beeld te kunnen geven van het werk van het B.B.O.

De verklaringen van de weinige agenten, die de commissie gehoord heeft, waren voor haar zelfs niet in de eerste plaats van belang om een volledige inzage in de werkwijze van het B.B.O. te krijgen, doch voornamelijk, omdat deze agenten in Duitse gevangenschap hebben vertoefd. Zij toch konden de commissie mededelingen doen over hun houding tegenover de Duitsers met betrekking tot het afgeven van hun code, hun checks en eventuele andere belangrijke gegevens. Dit was voor de commissie van het hoogste belang voor haar onderzoek naar het England-Spiel. Immers er wordt beweerd, dat de in het kader daarvan gevangen genomen agenten in zeer ruime mate mededelingen aan de Duitsers hebben gedaan over de zo juist vermelde gegevens. Laatstbedoelde agenten zijn, behoudens zeer enkele uitzonderingen, slachtoffer van de Duitse terreur geworden. Het was dus voor de commissie onmogelijk langs directe weg over hun houding mededelingen te krijgen. Des te groter werd daardoor het belang om van anderen, die er het leven hadden afgebracht, te vernemen, hoe dezen op de Duitse aandrang om bovenbedoelde wetenschap ter kennis van hun ondervragers te brengen, hadden gereageerd. Het meergenoemde standpunt van de Minister zou het onderzoek van de commissie op dit voor de nagedachtenis van de slachtoffers van het England-Spiel zo gewichtige punt, ernstig hebben kunnen belemmeren, ware het niet, dat de commissie de overtuiging heeft, dat zij de namen van de belangrijkste B.B.O.-agenten, die in handen van de Duitsers zijn geweest, reeds uit anderen hoofde kende.

Een samenvatting van het door deze agenten medegedeelde moge thans volgen.

De heer *A. J. M. Cnoops,* die, aangezien hij in Zuid-Afrika woont, niet gehoord kon worden, heeft bij brief van 24 Juli 1949 medegedeeld, dat hij na de terugkeer van zijn eerste uitzending in September 1943 door het bureau M.V.T., ten tweeden male is uitgezonden in Maart 1944, ditmaal voor het B.B.O. Vóór deze uitzending kreeg hij de rang van tweede-luitenant. Hij heeft op de dag, waarop hij naar Nederland vertrok, in verband met de toekenning van deze rang een tamelijk heftige woordenwisseling gehad met de heer *Lieftinck.* Aan de heer *Cnoops* was bij de Engelse dienst beloofd, dat hij als officier zou worden uitgezonden. Dit weigerde de heer *Lieftinck.*

Toen hij 's ochtends werd opgebeld door de Engelsen, dat hij 's avonds naar Nederland zou vertrekken en zij vroegen of alles in orde was, antwoordde hij, dat dit het geval was behalve de beloofde promotie. Om 12 uur 's nachts ontmoette hij een Engelse majoor op de gang buiten het kantoor van de heer *Lieftinck.* Toen hij deze majoor op de hoogte stelde, ging deze het kantoor binnen. Hij was binnen 10 minuten terug en deelde mede, dat de heer *Cnoops* tweede-luitenant was geworden met drie maanden terugwerkende kracht. De heer *Cnoops* voegt hieraan toe, dat de Engelsen iemand direct tot kapitein aanstelden, zodra hij wegging en dat de Fransen, zodra iemand cursussen begon te volgen deze aanstelden tot tweede-luitenant. De Nederlanders stelden allen aan in de rang van sergeant.

De heer *Cnoops* is geparachuteerd in de Haarlemmermeerpolder en had de beschikking over een dolkmes, een revolver, een silenced ploertendoder, een speciaal wapen, waarmee men geruisloos kon schieten en waarmee men tevens iemand ook een gezellige klap op zijn hersens kon geven, twee radiotoestellen, één om uit te zenden en één

om te ontvangen, een persoonsbewijs, brood- en vetkaarten, f 55 000, 20 000 Belgische francs, 30 000 Franse francs of omgekeerd en een zenuwachtige telegrafist. Bovendien had hij twee postduiven meegekregen, waarvan er een in het vliegtuig achterbleef en de andere, toen deze werd losgelaten, zich ging koesteren in het zonnetje op een nabij gelegen boerderij.

Hij werd uitgezonden als organisator. Hoewel hij geen marconist was, kon hij zo nodig 12 woorden per minuut zenden en ontvangen. Zijn opdracht was het maken van contact met het hoofd van de Raad van Verzet. Hij moest opgenomen worden in de Raad van Advies en alle partijen onder hun leiding brengen, waarbij de Engelsen, door hem, de algemene richtpunten zouden bepalen.

Hij werd geparachuteerd samen met *Bob Celosse,* diens helper en een telegrafist. *Celosse* had reeds contact gehad met de Raad van Verzet en zou de heer *Cnoops* met deze in verbinding brengen. Daarna moesten *Celosse* en *Cnoops* onder alle omstandigheden van elkaar scheiden. Toen zij echter met het vliegtuig van de Zuiderzee uit het land in gingen, weigerde de marconist van *Celosse* te springen. Dit had ernstige gevolgen. *Celosse* en hij waren nu aan elkaar verbonden, doordat zij samen de telegrafist van de heer *Cnoops* moesten gebruiken. *Celosse* ging terug naar zijn oude groep C.S. 6 te Amsterdam, die zwaar gepenetreerd was, o a. door de beruchte *King Kong.* De helper van *Celosse* werd binnen drie weken gearresteerd. Het huis, waar de heer *Cnoops* zat, werd ondanks al zijn voorzorgsmaatregelen door de Duitsers in het oog gehouden. *Celosse* en hij begrepen, dat het spel gauw uitgespeeld zou zijn en kwamen tot het besluit bij elkaar te gaan wonen. Zij brachten daar revolvers, automatische wapenen en explosieve stoffen bijeen om bij een Duitse overval hun huid duur te verkopen. *Celosse* was onderwijl door een van zijn verraders in contact gekomen met *Jackie Breed.* Door deze werd de heer *Cnoops* op 20 Mei 1944 onverwacht gearresteerd in het huis, waar hij woonde. Daarop liet *Breed* nog 6 à 7 personen het huis binnen, die eveneens gearresteerd werden.

De heer *Cnoops* heeft over de behandeling van de Duitsers tijdens zijn verhoor geen klachten. Hij werd opgesloten te Haaren. Vandaar werd hij gebracht naar Vught en tenslotte met de trein naar Sachsenhausen vervoerd. Hij heeft aan de Duitsers zijn code en een valse security check gegeven, zoals zijn instructie luidde. Hier waren zij in Engeland erg tevreden mee. Hij beschikte voor een verbinding met Engeland over een one time pad-code. Zijn checks bestonden hierin, dat hij de tweede en derde letter van de eerste groep moest veranderen en de laatste groep met drie en twee. Ook beschikte hij over een z.g. catch question. De Duitsers hebben hem wel gevraagd voor hen te seinen. Hij heeft dit echter geweigerd.

63671 e.v. *(Seyben)*

De heer *J. H. Seyben* heeft verklaard in de nacht van 30 Maart op 1 April 1944 in Nederland te zijn gedropt. Daartoe is hij door de Engelsen opgeleid tot organisator. Bij zijn opleiding heeft hij wel les in het seinen gekregen, doch deze was daar niet speciaal op gericht. Hij beschikte over een eigen code, welke berustte op het systeem van de double transposition. Ook beschikte hij over een one time padcode. Verder lag zijn opleiding op organisatorisch gebied. Zo leerde hij de herkeningstekens van het Duitse leger, terwijl hem bovendien werd bijgebracht de wijze, waarop de S.S. en de S.D. werkten. Ook heeft hij een opleiding in het plegen van sabotage gehad. Oorspronkelijk, in December 1943, zou zijn opdracht zijn de uitvoering van het z.g. plan-Haarlem. Dit had betrekking op de fabriek van de fa. Enschedé te Haarlem, welke zodanig vernietigd moest worden, dat de fabricage van de persoonskaarten, welke deze fabriek vervaardigde, niet zou doorgaan. Dit plan is echter niet doorgegaan. De heer *Seyben* herinnert zich, dat uit dit z.g. plan-Haarlem de operatie-Kleykamp is voortgevloeid.

Zijn opleiding was reeds begonnen ten tijde, dat kapitein *Lieftinck* nog verbonden was aan de Engelse dienst. Hij is ook door kapitein *Lieftinck* gerecruteerd. Het spijt hem te moeten zeggen, dat hij tijdens zijn opleiding geen contact heeft gehad met kapitein *Lieftinck* of een van de andere mensen van de Nederlandse dienst. Hij heeft hem tijdens zijn opleiding slechts één keer te Londen gezien, toen hij in verband met zijn bevordering tot reserve-tweede-luitenant door kolonel *de Bruyne* beëdigd werd. Dit was, naar hij meent, in September 1943. Toen het plan-Haarlem niet doorging, heeft het tot Maart 1944 geduurd, voordat hij werd uitgezonden. Hij heeft geruime tijd doorgebracht op de Engelse demolitie-school en is daarna naar een „holding school" gegaan. Daar zaten mensen, die afgetraind waren en wachtten op een opdracht. Men kreeg daar les in seinen, demolitie, enz. Tenslotte is hij met de agenten *Celosse* en *Penning* naar Nederland gezonden. *Cnoops* zat wel in hetzelfde vliegtuig, doch had niets met hun opdracht te maken. Bovendien zat in hetzelfde vliegtuig nog de marconist van *Cnoops. Penning* was de marconist van *Celosse* en hem. Een maand voordat zij werden uitgezonden, hebben zij speciaal

te maken gehad met majoor *de Graaf,* die nogal nauwe relaties had met *Celosse.* De laatste was de leider van de combinatie. Hij zou zijn collega's in aanraking brengen met de organisatie, waartoe hij behoorde, nl. C.S. 6. De opdracht van de heer *Seyben* bestond hierin, dat hij de waterwegen naar het Noorden moest vernietigen, zodat geen kolentransporten naar Duitsland meer mogelijk waren. Voor de rest moest gewacht worden op de nieuwe opdrachten voor sabotage. De opdracht van zijn groep was in de eerste plaats het in ontvangst nemen van springstoffen en wapens door middel van ontvangstcomité's. Met behulp van C.S. 6 moest een geschikte plaats uitgekozen worden, waar deze springstoffen en wapens gedropt konden worden. Daarna moesten in samenwerking met C.S. 6 de vernielingen uitgevoerd worden. De opdracht van *Celosse* was contact met C.S. 6 te zoeken. Hiervan is niets terecht gekomen. Na aankomst te Amsterdam is *Celosse* zijn contact-adressen gaan opzoeken. Na geruime tijd kwam hij terug met de mededeling, dat al die contacten weg waren, waarop hij zijn collega's heeft ondergebracht in een huis, waar men kamers verhuurde; in dat huis kwamen ook Duitsers. Daar *Celosse* te Amsterdam geen adres kon vinden, aangezien de gehele organisatie C.S. 6 vernietigd was, heeft hij te Rotterdam geprobeerd met een andere organisatie in contact te komen. Dat was de organisatie „Trouw". Nadat de heer *Seyben* met *Celosse* naar Rotterdam was gegaan is hij in aanraking gebracht met *Chris Lindemans,* alias *King Kong.* Deze was een goede vriend van *Celosse.* Hierna ging *Celosse* terug naar Amsterdam. *Celosse* had contact met Engeland via de marconist van *Cnoops,* daar *Penning,* hun eigen marconist, niet was afgesprongen bij de dropping. De heer *Seyben* is toen twee weken te Rotterdam geweest, waar hij geprobeerd heeft met *Lindemans* afwerpterreinen te zoeken. Ook is hij met iemand van „Trouw" gaan kijken naar de sluizen bij Roermond in het Julianakanaal. In samenwerking met „Trouw" werd een afwerpterrein gezocht aan de buitenkant van Rotterdam.

De springstoffen zouden ondergebracht worden te Rotterdam. Wat de groep nodig had voor het werk aan de sluizen in het Julianakanaal zou per wagen worden vervoerd. *Lindemans* zou voor de wagen en voor de papieren zorgen. Daarop is de heer *Seyben* op 10 Mei 1944 gearresteerd. Hij zou op een Zondagochtend met *Lindemans* meegaan naar zijn broer te Soest, die ook bij „Trouw" was. Hij had deze reeds eerder ontmoet door tussenkomst van *Celosse. Lindemans* vroeg de heer *Seyben* hem op het station te ontmoeten Daarna zou hij met *Lindemans* meegaan. Hij heeft hierover nagedacht en vond het toen beter om niet mee te gaan. Hij ging naar het station en heeft gezegd: ik ga liever niet mee; ik blijf hier. De heer *Seyben* heeft gewacht totdat *Lindemans* in de trein was, en is toen het station uitgegaan, waarbij hij werd gearresteerd. De Duitsers moeten geweten hebben, wie hij was. Hij was de enige, die van de trein kwam. Bij de arrestatie haalden de Duitsers zijn papieren uit zijn zak, bekeken die en zeiden: Ja, dat is hij. Hij is toen naar Scheveningen gebracht, waar hij door een man of vijf is verhoord. In Scheveningen zei men direct: Jij bent die man, die uit Engeland is gekomen. De heer *Seyben* ontkende dit en zei: U hebt mijn pas en daaruit blijkt, dat ik te Voorburg woon. Hierop zeiden de Duitsers: U ben op die en die dag afgesprongen in gezelschap van die en die. Hij had toen nog geen vermoeden, dat *Lindemans* hem verraden had. *Celosse* is later gearresteerd. Inmiddels was de man van „Trouw" met verscheidene anderen ook gearresteerd. Zij hebben toen de zaak besproken en zijn daarbij tot de conclusie gekomen, dat alleen *Lindemans* wist, waar de man van „Trouw" zich 's Maandags na de arrestatie van de heer *Seyben* had opgehouden. De man van „Trouw" moest naar een bespreking en *Lindemans,* de enige, die niet gearresteerd was, wist, waar het adres was en op welke tijd de mensen daar zouden samenkomen.

De heer *Seyben* is over zijn code door *May* gehoord. Deze wist alleen, dat hij een one time pad-code had. De Duitsers hadden al zijn papieren gevonden. Toen hij verhoord werd, hadden zij zijn code op tafel liggen Hij heeft toen vier verkeerde letters opgegeven, die, wanneer ze voor het telegram geplaatst werden, aangaven, dat er iets aan de hand was, b.v. dat men gearresteerd was of onder dwang die code had moeten afgeven. Daarmee was het codeverhoor afgelopen. Het heeft slechts eenmaal plaats gehad. Bij de verhoren heeft hij geen moeilijkheden ondervonden en is hij niet mishandeld. Wel waren het lange verhoren, van 's morgens vroeg tot een uur of twee 's nachts. Behalve over de one time pad-code beschikte de heer *Seyben* ook over een code volgens het double transposition-systeem. De bedoeling was, dat hij alleen gebruik zou maken van de one time pad-code en dat hij, als hij door zekere omstandigheden die dingen kwijt zou raken of zou vernietigen, de double transposition zou gebruiken. In geval van nood, wanneer hij geen verbinding met Engeland had, beschikte hij nog over een adres in Zweden, waaraan hij een z.g. innocent letter kon schrijven. Een z.g. test question had de heer *Seyben* niet meege-

kregen. Over de double transposition heeft *May* hem niet gevraagd, wel over de innocent letter. Hij heeft daarvoor gefantaseerde adressen opgegeven. Overigens schijnt het, dat men in Engeland nog gehoord heeft, dat hij gevangengenomen was, daar *Celosse* dat had geseind. Deze had daarvoor nog gelegenheid, want hij is twaalf dagen later gearresteerd. De heer *Seyben* heeft later in het concentratiekamp van *Cnoops* gehoord, dat het huis, waar *Celosse* nog steeds in zat, na de arrestatie van de heer *Seyben* door de Sicherheitsdienst werd bewaakt. *Celosse* had doorgegeven, dat de heer *Seyben* gearresteerd was, terwijl hij dronken was. Dit had hij van *Lindemans* gehoord. Deze had nl. het contact met *Celosse* voortgezet, die nog een onbeperkt vertrouwen in *Lindemans* had. Daar Engeland op deze wijze van zijn arrestatie op de hoogte was, is het verklaarbaar, dat de Duitsers over zijn code niet veel drukte meer hebben gemaakt, daar zij zullen hebben begrepen, dat Engeland gewaarschuwd was, dat hij gearresteerd was. Hij denkt, dat zij hem eerder hebben gearresteerd, omdat zij niet wilden, dat de sluizen in het Julianakanaal werden opgeblazen en dat zij *Cnoops* en *Celosse* hebben laten ronddwalen om meer adressen te krijgen. *Celosse* had een onbeperkt vertrouwen in *Lindemans,* omdat deze, naar het schijnt, *Celosse* en *de Graaf* heeft geholpen uit Nederland te vluchten. Daarom is *Celosse* dadelijk bij zijn terugkomst naar zijn oude vriend *Lindemans* gegaan, daar zijn reis naar Engeland vlot verlopen was. De heer *Seyben* merkt nog op, dat de uitzending van zijn groep hopeloos is geweest. *Celosse* en *de Graaf* waren al zo lang in Engeland en zij wisten helemaal niet, of de personen, met wie zij in contact waren geweest, inmiddels gearresteerd waren of niet Zij vertrouwden er op, dat deze personen hun werkzaamheden nog steeds normaal verrichtten, maar er bleek niemand meer te zijn. Het was de heer *Seyben* niet bekend, dat ten opzichte van de personen van C.S. 6 grote voorzichtigheid was geboden, hij wist niet, dat *Celosse* en *de Graaf* in het najaar van 1943 waren weggegaan, juist omdat en nadat er in die organisatie C.S. 6 door de Duitsers zo geweldig was huis gehouden. Het was, aldus de heer *Seyben,* onverantwoordelijk om hen daarheen te sturen.

Omstreeks 1 Augustus 1944 is de heer *Seyben* naar Haaren gebracht, van waar hij op 6 September is weggevoerd naar Oranienburg. Van daar uit is hij gekomen bij de Zweite SS Baubrigade. Hij heeft het in de kampen erg slecht gehad en is, na zijn bevrijding door de Amerikanen, direct het hospitaal ingegaan.

57351 e.v. *(de Graaf)*

Ten aanzien van de eerste uitzending van agenten door het B.B.O. op 1 April 1944 heeft de heer *de Graaf* medegedeeld, dat zich hierbij ook *Celosse* bevond, die met de heer *de Graaf* naar Engeland was overgestoken. Het was, aldus de heer *de Graaf,* de taak van de agenten *Celosse* en *Cnoops* zich in de eerste plaats te vergewissen omtrent de veiligheid en in de tweede plaats volgens de directieven, welke aan de heer *Celosse* waren verstrekt, contact te leggen en hun opdracht uit te voeren.

57074 *(de Graaf)*

17185 *(Schreieder)*

In verband hiermede heeft *Schreieder* medegedeeld, dat de groep-*Celosse* in Amsterdam heeft gewerkt. Deze groep bestond uit vier saboteurs, die door het Bureau Bijzondere Opdrachten waren geparachuteerd. Dit waren de eerste B.B.O.-agenten, die na het England-Spiel te werk werden gesteld. Op een gegeven ogenblik kreeg *Schreieder* bericht van *Giskes,* dat deze een nieuw Spiel uitvoerde tegen deze groep door middel van zijn V-man *Lindemans (King Kong).* Doordat hij en *Giskes* hun gegevens uitwisselden, bleek, dat *Frank* via zijn V-man *Brinkman* (*Ab van Straaten*) tegen dezelfde groep agenten speelde.

18444 e.v. *(de Graaf)*

De heer *de Graaf* heeft verklaard, dat het gedeelte van de illegaliteit (C.S. 6), waarmede hij samenwerkte, gepenetreerd was door de Duitse politie. Dit was in belangrijke mate geschied door toedoen van de verrader *Ridderhof,* die via Radio Oranje het vertrouwen had weten te verkrijgen van bepaalde leden van die organisatie. Het was voor de heer *de Graaf* toen in Nederland heel gevaarlijk, doch reeds voordat het hier voor hem gevaarlijk werd, had hij al besloten naar Engeland te gaan.

57064 e.v. *(de Graaf)*

C.S. 6 betekent volgens de heer *de Graaf:* Centrale van Sabotage, zesde poging. Deze organisatie is het resultaat geweest van een aantal pogingen om te komen tot een gecoördineerde groep van verzet, die zich met terzijdestelling van de grote politieke en religieuze geschilpunten zou inzetten voor de bevrijding van het vaderland. Na ongeveer twee jaar is men er in geslaagd tot een gecoördineerde verzetsorganisatie te geraken, die zich later C.S. 6 noemde. De organisatie had veel contacten in alle delen van het land. Er zijn veel ongelukken in deze organisatie gebeurd, hetgeen moet worden toegeschreven aan de penetratiemogelijkheden, welke daarin voor de Duitse politie bestonden. Het hoofdkwartier van C.S. 6 zetelde te Amsterdam, maar de organisatie werkte volgens de heer *de Graaf* door geheel Nederland. Met de O.D. is C.S. 6 niet tot enige samenwerking van noemenswaardige betekenis kunnen geraken. In Juli

of Augustus 1943 is een goede en harmonische samenwerking met de Raad van Verzet tot stand gekomen. Toen C.S. 6 en de Raad van Verzet bij elkaar kwamen, leek het er op, alsof C.S. 6 in de ogen van de Raad van Verzet geen gelijkwaardige partij was. Hier is heftig tegen geprotesteerd en na verloop van enkele maanden zijn zij als gelijkwaardige partijen tot samenwerking gekomen. C.S. 6 heeft, aldus de heer *de Graaf,* wel enkele schuchtere pogingen aangewend om de L.O. en de Raad van Verzet te bundelen, doch gevoelde zich daartoe niet geautoriseerd, omdat zij de machtiging van Londen niet had. Zij hebben wel geprobeerd die te verkrijgen, doch het is in 1943 nooit gelukt een goed contact met Londen tot stand te brengen. Zij hebben daarop op een gegeven ogenblik besloten afgezanten naar Londen te zenden, die niet alleen de wensen van C.S. 6 naar voren zouden brengen, maar ook die van een gedeelte van het verzet, dat ressorteerde onder de O.D. en bovendien van de Raad van Verzet over financiële aangelegenheden. Eerst de derde poging is geslaagd. De laatste keer is C.S. 6 daarin geslaagd. Toen was echter de penetratie al in een dusdanig vergevorderd stadium, dat het nodig geoordeeld werd, mensen, die volkomen gebrûleerd waren en die een belangrijke positie in de organisatie innamen, weg te sturen naar Londen. Men streefde hierbij twee doeleinden na: in de eerste plaats om de wensen van de organisatie in Engeland naar voren te kunnen brengen en rapport over de toestand in Nederland uit te brengen en in de tweede plaats om deze mensen de gelegenheid te geven op het laatste ogenblik het vege lijf te redden. Dit waren dus de twee redenen, welke ook tot het vertrek van de heer *de Graaf* naar Engeland hebben geleid.

Het daadwerkelijke verzet van C.S. 6 heeft in de practijk o.m. geleid tot overvallen van distributiebureaux en bevolkingsregisters, het liquideren van belangrijke Nederlandse verraders, zoals *Seyffardt, Reydon* en *Posthuma,* e.d. De heer *de Graaf* heeft nog medegedeeld, dat C.S. 6 niet overwegend een communistische organisatie was.

59415 e.v. *(Wagenaar)*

De heer *G. Wagenaar* heeft verklaard, dat C.S. 6 een overwegend communistische organisatie was. Hij noemt in dit verband de namen van *Katan, Leo Frijda, de Boissevains, Frans van Mierlo* en *Kuiper.* Een uitzondering hierop vormden *Kas de Graaf* en *Bob Celosse,* van welke laatsten hij niet weet, of zij van het begin af aan deel van de groep hebben uitgemaakt. Naast C.S. 6 bestond het M.C., het militair contact. Dat was een grote verzameling van mensen uit de communistische partij voor sabotagewerk, die door de S.D. de moord-centrale werd genoemd. C.S. 6 stond als afzonderlijke groep naast M.C., maar had regelmatig contact met M.C., voornamelijk omdat dit een afgesloten groep was, waarin hoofdzakelijk studenten werkzaam waren.

De heer *Wagenaar* zegt niet, dat de organisatie in elk stadium overwegend communistisch is geweest, maar degenen, die het meest in de organisatie deden, waren communisten. Er was onophoudelijk contact tussen *Hans Katan* en *Jan van Gilse,* één van de leiders van M.C. Op het moment, waarop *Celosse* en *de Graaf* naar Engeland gingen, bestond er eigenlijk geen C.S. 6 meer. Voordat dezen zijn vertrokken, hebben zij aan de leiding van de toen al bestaande Raad van Verzet verzocht met hen overleg te plegen om de plannen, die nog bestonden, door te geven. *Gerrit van der Veen* heeft toen een onderhoud gehad met *Celosse* en *de Graaf.* Toen deze laatsten vertrokken waren, bleek het, dat er een klein groepje van 5 of 6 man is blijven bestaan of opnieuw is gevormd. Dezen hadden niet veel contact met elkaar. In C.S. 6 heeft ook *Gerrit Kastein* een rol gespeeld. Zij zijn degenen geweest, die *Posthuma, Seyffardt* en *Reydon* hebben neergeschoten. Wat de reden van het vertrek van *Celosse* en *de Graaf* naar Engeland is geweest, kan de heer *Wagenaar* niet met zekerheid zeggen. Zeker speelt hierbij een rol een avontuurlijke drang en het feit, dat de grond hun te heet onder de voeten werd. Maar het was nu eenmaal geen gewoonte naar de overkant te gaan, wanneer de grond te heet werd. Als dat wel de gewoonte was geweest zouden er, aldus de heer *Wagenaar,* heel veel naar de overkant gegaan zijn. De heer *de Graaf* heeft aan *Gerrit van der Veen* medegedeeld, dat hij van plan was om een verbinding tot stand te brengen tussen de groep hier en Engeland. De Raad van Verzet heeft toen gezegd: als het u mocht gelukken aan de overkant te komen, zorg er dan voor, dat de radioverbinding wordt verbeterd en dat er wapens komen. Er is echter geen sprake geweest van een opdracht van C.S. 6 om naar de overkant te gaan; dat was niet mogelijk, omdat toen feitelijk niet meer van C.S. 6 kon worden gesproken.

58690 e.v. *(Steman)*

De heer *J. A. Steman* heeft medegedeeld, dat hij ongeveer April 1943 in Engeland is aangekomen en dat hij op 1 April 1944 in Nederland is geparachuteerd. Hij heeft alleen een opleiding genoten als marconist en behoorde tot de eerste agenten, die door het B.B.O. werden uitgezonden. Hij werd zonder receptie-comité gedropt. Zijn opdrachten heeft hij niet gekregen van de heer *van Oorschot* of van

de heer *de Graaf,* doch van een Engelsman, omdat hij alleen met de code en met de radio had te maken. Zijn taak was hoofdzakelijk de verbinding te onderhouden tussen *Bialosterski,* met wie hij werd gedropt, en Londen. Van de opdracht van *Bialosterski* weet hij alleen, dat deze iets met de ondergrondse pers had te maken. Hij had zijn opdracht van Nederlandse officieren ontvangen. Na aankomst in Nederland hebben zij hun radiozendmateriaal, dat onbeschadigd was neergekomen, begraven. Toen echter na twee of drie dagen zijn collega *Bialosterski* daarheen ging om het op te halen, vond hij alleen de verpakkingsstof aanwezig. Later, ongeveer Juni 1944, zijn zij in contact gekomen met de zusterorganisatie, het B.I. De man, met wie de heer *Steman* in contact was gekomen, was in het bezit van een zender, doch miste zijn kristallen, terwijl hij zelf nog over zijn kristallen en zijn code beschikte. Van deze man heeft hij het toestel in bruikleen gekregen met de afspraak, dat hij voor hem zou proberen kristallen via het B.B.O. te verkrijgen. Inmiddels was *Bialosterski* naar Engeland teruggekeerd, waarna de heer *Steman* hulp verleende aan een door *Bialosterski* in Nederland aangestelde sub-agent, die diens opdracht had overgenomen. Deze sub-agent verzond zijn berichten in de code van *Bialosterski.* De heer *Steman* is met deze sub-agent blijven doorwerken, ook toen *Bialosterski* voor de tweede maal in Nederland verscheen, bij welke gelegenheid hij hem nimmer heeft ontmoet. Hij heeft slechts weinig van het werk van deze sub-agent geweten; hij heeft slechts gemerkt, dat er veel inlichtingen over V 2-opstellingen werden gegeven. De heer *Steman* zond ontzettelijk van verschillende plaatsen uit, doch dit was na de spoorwegstaking bijna niet meer mogelijk. Tenslotte werd hij bij toeval gearresteerd. De Duitsers zochten een ander, doch namen hem mee, omdat hij een pistool bij zich had. Hij is vervolgens naar Rotterdam overgebracht, waar hij op 14 April 1945 is losgelaten. De Duitsers hebben nooit geweten, dat de heer *Steman* een agent was. Hij is dan ook nimmer als zodanig verhoord. Zijn toestel en code zijn niet gevonden, daar hij zijn werkadres en zijn woonadres gescheiden had.

Bij het zenden maakte hij gebruik van de z.g. one time pad-code met als reserve een double transposition-code. Over zijn opleiding in Engeland deelt de heer *Steman* mede, dat deze niet slecht was. Hij is dan ook later niet op dingen gestuit, waarvan hij dacht, dat men hem daarop eigenlijk attent had moeten maken. Hij heeft wel profijt getrokken van hetgeen men hem in Engeland had geleerd.

Over zijn persoonsbewijs heeft de heer *Steman* geen klachten. Hij heeft dit een heel jaar gebruikt, is verschillende keren gecontroleerd en heeft er nooit last mee gehad. Ook bij zijn arrestatie had hij het bij zich; het bleek goed te zijn.

De heer *Steman* heeft nog medegedeeld, dat hij ook bij zijn one time pad-code een security check had, die hij altijd trouw heeft gebruikt. Over een z.g. test question beschikte hij niet. Wel heeft hij kans gezien brieven te verzenden, z.g. innocent letters. Toen *Bialosterski* naar Engeland terrugging, heeft de heer *Steman* op deze wijze Londen bericht, dat hij zijn zender kwijt was en dat *Bialosterski* op weg was naar Londen. Deze brief, welke hij via Zweden heeft verstuurd, is aangekomen. Hij heeft daarin medegedeeld, dat het ontvangstation in Engeland moest blijven luisteren, daar hij misschien kans zou zien opnieuw een zender te bemachtigen. Toen hij dan ook met zijn nieuwe toestel door middel van zijn eigen kristallen op zijn eigen golflengten ging zenden, kreeg hij weer verbinding met de dienst in Engeland, waar men intussen zijn brief had ontvangen. Men heeft hem toen medegedeeld, dat men van Londen uit nieuwe zenders zou sturen. Het vliegtuig, waarmede deze zenders verzonden werden, werd echter neergeschoten, terwijl de inzittenden verongelukten.

76704 e.v. *(van Paaschen)*

De heer *C. J. van Paaschen* heeft verklaard, dat de agent *Bialosterski* tezamen met de marconist *Steman* op 1 April 1944 is geparachuteerd. *Bialosterski* was ongeveer in November 1943 naar Engeland vertrokken en was voordien medewerker van Het Parool. In Engeland heeft *Bialosterski* opdracht gekregen als verbindingsofficier op te treden tussen de Nederlandse Regering en de illegale pers. Toen hij op 1 April 1944 was gedropt, heeft hij de heer *van Paaschen* gevraagd hem te helpen bij de uitvoering van zijn taak. *Bialosterski* moest vooreerst zijn geparachuteerde materieel opsporen. Zij hebben hiernaar gezocht, maar het was spoorloos verdwenen. *Bialosterski* heeft eerst nog getracht een zender van een andere groep op te sporen teneinde zodoende niet direct naar Engeland te moeten teruggaan om nieuw materiaal te halen. Dit is hem echter niet gelukt en half April 1944 is hij via België, Frankrijk en Spanje weer naar Engeland teruggegaan. Hij heeft de heer *van Paaschen* gevraagd, of deze zijn taak wilde overnemen, hetgeen hij heeft gedaan. *Bialosterski* had een geldsom van de Nederlandse Regering gekregen ter verdeling onder de illegale pers. De heer *van Paaschen* c.s. hebben het geld doorgegeven aan de z.g. Perskern. Tevens had *Bialosterski* een cliché, een foto van H.M. de Koningin met een

boodschap er onder. Via de Perskern is deze verspreid. Het was de bedoeling, dat er filmzendingen zouden worden klaargemaakt met artikelen uit de Nederlandse pers. *Bialosterski* moest zorgen voor wegen, waarlangs de artikelen uit de Nederlandse illegale pers zo snel mogelijk naar Londen zouden kunnen komen en omgekeerd, dat de Engelse, Amerikaanse en andere buitenlandse tijdschriften en boeken, die door de redacties werden gevraagd, van Engeland naar Nederland zouden komen. Het zou worden overgebracht door middel van filmzendingen per koerier. Men moest in Nederland zelf een koeriersweg zien te vinden evenals afwerpterreinen voor de vliegtuigen. De groep van de heer *van Paaschen* heeft contacten gehad langs de kloosterlijn via Reusel. Via die weg zijn er verschillende zendingen weg gegaan.

Het telegrafische contact met Engeland was vrij spoedig ontstaan, doordat de heer *van Paaschen* iemand kende, die weer contact had met een groepje, dat enkele dagen na *Bialosterski* was geparachuteerd in de omgeving van Geldermalsen. Er is gevraagd, of de groep van de heer *van Paaschen* zolang van die zender gebruik mocht maken, hetgeen werd toegestaan. *Steman* is toen in de Betuwe geweest. Later heeft de heer *van Paaschen* opdrachten gekregen op inlichtingengebied.

76726 e.v. *(van Paaschen)*

Ongeveer in de eerste of tweede week van September 1944 is *Bialosterski* opnieuw in Nederland geparachuteerd als verbindingsofficier voor de Binnenlandse Strijdkrachten. Hij werkte te Amsterdam. *Bialosterski* was een zeer energiek man.

61093 e.v. *(van Duin)*

Voorts heeft de commissie gehoord de heer *A. van Duin,* die heeft medegedeeld, dat hij op 6 Juli 1944 is geparachuteerd. Hij is in de Meidagen van 1940 in Engeland gekomen. Op zekere dag kwam kapitein *Lieftinck* aan boord van Hr. Ms. Java, waarop de heer *van Duin* als matroos diende en vroeg aan verschillende jongens, of zij zich wilden opgeven voor een of ander gevaarlijk baantje. Dit bezoek vond plaats ongeveer een halfjaar voordat de heer *van Duin* geparachuteerd is. Daarna is hij vrij geruime tijd in opleiding geweest als saboteur en als marconist. Hij heeft later niet veel van de heer *Lieftinck* gemerkt, terwijl hij de heren *Klijzing* en *de Graaf* voor het eerst heeft gezien op de dag, waarop hij naar Nederland vertrok. De heer *van Duin* verklaart, dat hij uitgezonden werd met *de Goede,* die verbindingsofficier moest worden voor de L.K.P. en *Koos Mulholland,* die bestemd was voor de R.V.V. Hun moest hij bijstand verlenen als marconist. Het werken was niet gemakkelijk, daar het in die tijd moeilijk was zendadressen te krijgen. Na ongeveer een maand heeft hij behoorlijk contact met Engeland kunnen krijgen. Tenslotte heeft hij te Rotterdam een goed adres gevonden om te zenden. Hij werd op 19 December 1944 gearresteerd. Hij is uitgepeild, terwijl hij bezig was met zenden. Weliswaar was hij goed gewaarschuwd tegen het uitpeilen, doch hij had ontzettend weinig adressen, waar hij seinen kon, zodat hij veel te lang op één plaats moest blijven zitten. Hij zond soms uren achtereen, terwijl de instructie was meegegeven, dat men niet langer dan vijf minuten mocht uitzenden. Wel heeft de heer *van Duin,* wanneer daarvoor mensen beschikbaar waren, speciale maatregelen getroffen, zodat b.v. het huizenblok, waarin hij werkte in het oog werd gehouden door iemand, die in de buurt liep of rondfietste. Het was echter in die tijd te Rotterdam erg moeilijk, daar er na de razzia's haast geen mensen voor waren. Er was te weinig contact en er waren te weinig mensen, die men kon vertrouwen.

Nadat de heer *van Duin* was gearresteerd, werd zijn zaak behandeld door *Haubrock.* Deze heeft op de een of andere manier kennis gekregen van de adressen, waar de heer *van Duin* had gezonden. *Haubrock* heeft echter niet anders gedaan dan de toestellen aldaar in beslag nemen. Ook heeft *Haubrock* nog gepoogd contact met *de Goede* op te nemen. Hij heeft aan de heer *van Duin* medegedeeld, dat het niet zijn bedoeling was *de Goede* te arresteren. *Haubrock* zei, dat hij op het standpunt stond, dat Duitsland de oorlog verloren had. Tenslotte werd de heer *van Duin* samen met een agent van het Bureau Inlichtingen, *van Alebeek,* op 17 of 21 April 1945 door *Haubrock* vrijgelaten. Hij heeft toen van *Haubrock* een Ausweis gekregen, waarop stond, dat hij een S.D.-medewerker was. De lezing door *Haubrock* hiervan gegeven, nl. dat hij hem en *van Alebeek* heeft vrij gelaten, omdat hij vreesde voor représailles na de aanslag op *Rauter,* klopt naar de mening van de heer *van Duin.*

In verband met zijn arrestatie heeft de heer *van Duin* nog verklaard, dat de Duitsers zijn one time pad-code, die hij op een stukje zijde had staan en verstopt had in een klein zakje, niet hebben gevonden. Hij heeft echter bij het zenden deze code niet gebruikt; de berichten van zijn collega's *de Goede* en *Mulholland,* die hij overseinde, waren met hun eigen code gecodeerd. Dit was, aldus de heer *van Duin,* veiliger, daar hij dan bij een eventuele gevangenneming geen gegevens kon weggeven.

De heer *van Duin* heeft nog medegedeeld, dat aan hen als agenten veel werd beloofd, doch dat men, toen de zaak was afgelopen, niets voor hen heeft gedaan. Er was medegedeeld, dat, wanneer zij teruggekeerd zouden zijn, er behoorlijk voor hen zou worden gezorgd. Na de bevrijding heeft hij enige maanden in Nederland rondgezworven en is toen naar Engeland teruggekeerd. Hij heeft nog niet eens zijn demobilisatie-geld gehad. Wel kreeg zijn vrouw zijn salaris uitbetaald, doch hierover moest zij af en toe schrijven, daar het soms te laat kwam. Hij is tenslotte in Engeland in contact gekomen met mr *de Jager* en de heren *Huisman* en *Vrinten,* waardoor hij eerst op het Ministerie van Justitie en later bij de ambassade is te werk gesteld. Daarna heeft hij een betrekking in Engeland gevonden. Als men hem echter een behoorlijke Rijksbetrekking in Nederland had aangeboden, dan had hij deze gaarne geaccepteerd. Hij heeft de beloften, die hem vóór zijn uitzending werden gedaan, niet zodanig opgevat, dat men, als hij terugkwam, zou zeggen: hier is een functie voor je. Wel had hij verwacht, dat hij behoorlijk zou worden ontvangen en dat er gevraagd zou zijn: wat willen jullie? Men had hem naar zijn mening toch een behoorlijke kans kunnen geven. Hij wil hiermee zeggen, dat men na zijn terugkomst niet de menselijke belangstelling heeft getoond, welke men voor iemand, die dat werk heeft gedaan, zou mogen verwachten.

54002 *(Haubrock)*

Met betrekking tot het contact, dat hij met *van Duin* en *van Alebeek* van het B.I. heeft gehad, heeft *Haubrock* medegedeeld, dat dezen in hun houding karakter toonden en dat de Duitsers wisten, dat de oorlog geen halfjaar meer zou duren. Hij heeft na overleg met zijn chef, *Schreieder,* het voorstel gedaan hen als koerier aan te stellen. *Schreieder* wist ook wel zo ongeveer, dat dit zijnerzijds camouflage was en dat de hoofdreden was een mogelijkheid te openen hen naar huis te laten gaan, daar zij naar hun beider mening geen gevaar voor Duitsland meer opleverden. In werkelijkheid werd er echter met deze agenten geen overeenkomst aangegaan, daar het zuiver camouflage was, welke er alleen toe diende de vrijlating bij de hoogste chefs te verantwoorden. Bedoelde agenten namen dus ook geen enkele verplichting op zich. Dit is mede gebeurd met het oog op eventuele représailles voor het neerschieten van *Rauter.*

54131 *(Haubrock)*

Over de werkzaamheden van de agenten *de Goede, van Duin* en *Mulholland* heeft *Haubrock* het volgende verklaard. Zij namen eerst hun intrek in het huis van de ouders van *de Goede* te Ede. Toen zei *Bert de Goede* tegen zijn vriendin (dit was *Diny Gaazenbeek):* „Vraag aan je vader, of één van de mensen, die met mij uit Engeland gekomen zijn, enige dagen bij jullie mag wonen." Vader *Gaazenbeek* stemde toe en zo kwam de marconist *Nol van Duin* bij *Gaazenbeek.* Na 8 dagen verhuisden alle agenten en ook mejuffrouw *Gaazenbeek* naar Rotterdam om de werkzaamheden te beginnen. *Bert de Goede* was verbindingsofficier bij de N.B.S., afdeling L.K.P., en *Koos Mulholland* was verbindingsofficier bij de R.V.V. *Nol van Duin* was de marconist voor beiden. Te Rotterdam werkten deze twee chefs met de marconist *van Duin* en *Diny Gaazenbeek* als koerierster. De laatste had tot die tijd aan „Je Maintiendrai" gewerkt. Te Rotterdam werd toen in het huis Mathenesserweg 119 de zender gepeild en werden de marconist *Nol van Duin* en de koerierster *Diny Gaazenbeek* gevangen genomen. *De Goede* en *Mulholland* bleven vrij. *Haubrock* heeft, naar hij mededeelt, *van Duin* en *Diny Gaazenbeek* verhoord. Zij hadden 4 verschillende zendadressen te Rotterdam en Overschie. *Haubrock* had bij de gevangenneming een briefje gevonden, waarop de nummers van de zendapparaten stonden, zodat hij kon zien, dat ze 4 apparaten hadden. Hij wilde nu weten, waar de andere zendadressen waren. Die wilden de gearresteerden hem niet noemen. Toen heeft hij tegen hen gezegd: ik wil deze mensen niet gevangennemen; ik zal alleen maar de apparaten afhalen en voor het overige spreken wij niet meer over de hele zaak. Daarop hebben ze hem de namen genoemd, aldus *Haubrock.* De namen als zodanig kende hij reeds, maar hij wist niet, of zij verband hielden met deze zendapparaten. Zijn belofte heeft hij gehouden. De bewoners zijn niet gevangen genomen. In één geval is er één meegenomen, voor een andere hem te laste gelegde zaak verhoord en weer vrijgelaten. Vervolgens heeft *Haubrock Diny Gaazenbeek* op haar verzoek vrijgelaten met de opdracht, dat ze hem in contact moest brengen met *Bert de Goede.* Dat was een zuiver politieke aangelegenheid. *Bert de Goede* was, naar gezegd werd, ontevreden over de politieke toestanden in Nederland, omdat de wapenleveranties hoofdzakelijk naar de R.V.V. gingen. De R.V.V. was zeer sterk en communistisch. Het z.g. na-oorlogse programma van de R.V.V. werd in verband hiermede uigebreid en de Duitsers hadden er, aldus *Haubrock,* als nationaal-socialisten belang bij, dat de linkerkant, de kant van de communisten, niet te sterk werd. *Haubrock* wilde tot dit doel *Bert de Goede* te Rotterdam ontmoeten. Hij zou niet gevangengenomen worden Men wilde slechts met hem over enige politieke onderwerpen spreken in verband met de wapendroppings voor de R.V.V. De bedoeling was, dat hij

hem minstens één droppingsterrein van de R.V.V. zou noemen, zodat de Duitsers, in plaats van de R.V.V., saboteurs en wapens in ontvangst konden nemen. Daartegenover wilden de Duitsers de 12 agenten, die zich op dat ogenblik in de gevangenis te Scheveningen bevonden, vrijlaten, respectievelijk hun leven waarborgen, zodat hun niets kon gebeuren. Deze opzet is niet gelukt en wel omdat *Diny Gaazenbeek* te Rotterdam direct in handen van de R.V.V. viel, die vermoedde, dat zij een verraadster was. Zij werd door een commissie, bestaande uit L.K.P.- en R V.V.-functionarissen verhoord. Een doorslag van dit verhoor hebben de Duitsers later in het in beslag genomen archief van de N.B.S. te Rotterdam gevonden.

Diny Gaazenbeek had waarheidsgetrouw alles over de haar door de Duitsers gegeven opdracht verteld. Deze laatsten dachten, aldus *Haubrock,* dat zij doodgeschoten was, want de familie *Steffen,* Statenweg te Rotterdam, waar *van Duin* een zendadres had gehad, kreeg een bericht van de N.B.S., dat luidde: „Doodsbericht. Hedenmorgen is *Diny Gaazenbeek* uit Ede wegens verraad en daardoor ontstane slachtoffers geliquideerd. U gelieve de ouders te waarschuwen, enz." Dit bericht aan *Steffen* vonden de Duitsers in het archief van de N.B.S. te Rotterdam. Daaruit hebben zij het vermoeden gekregen, dat men *Diny Gaazenbeek* „geliquideerd" had, hetgeen echter naar hun mening ten onrechte zou zijn geschied, want zij wilde slechts enkele wapens ruilen tegen enige waardevolle agenten, ten nadele van de communistische zijde in de N.B.S. In hoeverre men dat nu als verraad kan uitleggen, weet *Haubrock* niet. Het was een politieke aangelegenheid binnen de illegaliteit.

54132 *(Haubrock)*

Na de capitulatie heeft *Haubrock* vernomen, dat mejuffrouw *Gaazenbeek* nog in leven was.

Ten aanzien van *de Goede* heeft hij nog verklaard, dat deze nimmer is gevangengenomen, ofschoon de Duitsers daartoe in de gelegenheid waren.

61152 e.v. *(van Duin)*

Naar aanleiding van de mededelingen van *Haubrock* omtrent mejuffrouw *Gaazenbeek,* de R.V.V. en het contact met *de Goede* heeft de heer *van Duin* verklaard, dat *Haubrock* met de meest fantastische voorstelling kwam. Toen de heer *van Duin* gepakt werd, dacht hij: ik moet er zien uit te komen, ik ben nog niet dood. Hij is heel langzaam begonnen te praten, nadat zijn contacten behoorlijk gewaarschuwd konden zijn. Hij heeft aan *Haubrock* de namen van agenten opgegeven, van wie hij wist, dat zij dood waren en de namen van agenten, die in Engeland van de lijst waren afgevoerd. *Haubrock* ging over zijn familie praten, de heer *van Duin* deed dit ook. *Haubrock* was ontzettend sentimenteel en mocht hem erg graag. Zo is ook ter sprake gekomen het plan om met *de Goede* te gaan praten. De heer *van Duin* dacht: daar komt toch niets van terecht. De heer *van Duin* weet niets af van een brief, welke hij aan *de Goede* zou hebben geschreven, welke *Diny Gaazenbeek* aan het contactadres te Rotterdam zou hebben gebracht, en waarin werd gevraagd om een bespreking. Misschien, aldus de heer *van Duin,* heeft *Haubrock* zelf een briefje geschreven. Ook heeft *Haubrock* hem verteld, dat het niet zijn bedoeling was *de Goede* te arresteren, en dat het er hem om ging de wapendroppings en het droppen van sabotagemateriaal aan de R.V.V. te stoppen. *Haubrock* zeide: Duitsland heeft de oorlog verloren, maar over een paar jaar vecht Duitsland met Engeland en Nederland tegen het communisme.

Het z.g. doodvonnis van *Diny Gaazenbeek* heeft *Haubrock* aan de heer *van Duin* in de gevangenis laten zien. De Duitsers hebben dit, toen zij op een gegeven ogenblik een inval deden, gevonden. De heer *van Duin* verkeerde zodoende enigszins in de veronderstelling, dat *Diny Gaazenbeek* niet meer leefde. Wel had hij een geringe hoop en dacht: dat zeggen ze wel, maar dat gaat zo maar niet. Na de bevrijding heeft de heer *van Duin Diny Gaazenbeek* nog wel eens gesproken. Misschien heeft zij hem toen wel iets verteld, maar dat weet hij niet meer. Hij was toen zelf half kapot.

77026 e.v. *(Gaazenbeek)*

Mejuffrouw *D. E. Gaazenbeek* heeft verklaard, dat einde Juni 1944 *de Goede. Mulholland* en *van Duin* in Nederland zijn geparachuteerd. Zij kende *de Goede* reeds, voordat deze einde 1942 of begin 1943 via Zweden uit Nederland was weggegaan.

Een paar weken na hun dropping is zij met hen meegegaan naar Rotterdam om als koerierster dienst te doen. *De Goede* was verbindingsofficier voor de K.P., *Mulholland* voor de R.V.V., terwijl *van Duin* de radiotelegrafist was.

Op 19 September 1944 is zij met *van Duin* na de peiling van diens zender gearresteerd. *Haubrock* vond bij mejuffrouw *Gaazenbeek* een lijstje, waarop de verschillende adressen stonden, waar de zenders waren ondergebracht. *Haubrock* is er heengegaan en heeft de zenders in beslag genomen; de mensen heeft hij echter niets gedaan. Mejuffrouw *Gaazenbeek* had *Haubrock* een correspondentie-adres genoemd, dat volgens haar opgeruimd was. Hij is naar dat adres gegaan, waar men waarschijnlijk vergeten had het door te geven. In

ieder geval lagen er nog brieven, waar er toevallig één bij was voor *de Goede,* waarin een afspraak stond. Op een bepaald uur moest hij ergens te Rotterdam komen. Later heeft zij van *de Goede* gehoord, dat hij verhinderd was en er dus niet kon komen, hetgeen zijn geluk is geweest. *Haubrock* heeft het haar zo voorgesteld, dat hij contact probeerde te krijgen met *de Goede* en dan met hem wilde praten, maar dat hij hem niet zou gevangen nemen. Het is mogelijk, dat *Haubrock* heeft gezegd, dat hij van *de Goede* droppings-terreinen van de R.V.V. te weten wilde komen, maar zij kan zich dat niet herinneren.

Einde Januari 1945 is mejuffrouw *Gaazenbeek* vrij gekomen. Zij moest proberen contact met *de Goede* te krijgen. *Haubrock* heeft de voorwaarde gesteld, dat zij moest terugkomen; als zij het niet deed, zouden er 50 jongens worden doodgeschoten. De jongens van de K.P. hebben haar toen laten onderduiken. Mejuffrouw *Gaazenbeek* moest vragen, of *de Goede* genegen was een bespreking met *Haubrock* te hebben. *Haubrock* heeft haar niet gezegd, waarom hij die bespreking wilde hebben. Wel heeft hij gezegd, dat hij *de Goede* niet gevangen wilde nemen en alleen maar met hem wilde praten. Zij heeft toen verbinding met *de Goede* gekregen en heeft hem alles verteld, waarna zij haar hebben laten onderduiken tot aan het einde van de oorlog.

Men heeft *Haubrock* expres een papier in handen gespeeld, waarin werd medegedeeld, dat zij wegens verraad was geliquideerd. Men deed dat, opdat zij niet verder zou worden achtervolgd en de nog gevangen jongens te Scheveningen tevens konden worden gered. Zij was hier zelf niet van op de hoogte en heeft dit eerst later gehoord.

§ 4. *Conclusies*

Nadat de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude,* hierover besprekingen met de Engelsen in het bijzonder met de Minister of Economic Warfare, lord *Selborne* had gevoerd, werd op 15 Maart 1944 het Bureau Bijzondere Opdrachten (B.B.O.) opgericht. In nauw overleg met de Engelse Regering werd generaal-majoor *van Oorschot* tot hoofd van dit bureau benoemd. De heer *van Lidth de Jeude* had generaal *van Oorschot* bij de Engelsen naar voren gebracht, omdat deze goed thuis was in het geheime dienst-werk, daar hij dit vroeger ook in Nederland had gedaan. De Engelsen hebben deze benoeming met vreugde begroet. De heer *van Oorschot* heeft deze functie tot aan het einde van de oorlog vervuld. De commissie is van oordeel, dat de benoeming van de heer *van Oorschot* tot hoofd van het B.B.O. juist is geweest. Zij betreurt het, zoals in vorige hoofdstukken van dit deel van haar verslag reeds herhaalde malen door haar is opgemerkt, dat de Regering er niet eerder toe is overgegaan van de diensten van de heer *van Oorschot* gebruik te maken.

De bezwaren, op grond waarvan de Regering de heer *van Oorschot* in de eerste jaren van de oorlog niet voor een dergelijke functie in aanmerking wenste te laten komen, bleken in 1944 niet meer houdbaar te zijn. Uit alles blijkt eveneens, dat de Engelsen zeer tevreden waren met de benoeming van de heer *van Oorschot.* De verhouding tussen deze en zijn Engelse tegenspelers is blijkbaar steeds uitnemend geweest. Door zijn jarenlange connecties met de Engelsen en zijn ervaring in Nederland op het gebied van het inlichtingenwerk was de heer *van Oorschot* dan ook wel de aangewezen persoon om te Londen een leidende functie in een der geheime diensten te vervullen. Hij heeft onmiddellijk ingezien, dat hij, zelf niet op de hoogte van de toestand en de werkwijze van de ondergrondse beweging in Nederland, bij het B.B.O. behoorde te beschikken over een paar officieren, die dit wèl waren. Hij heeft hiertoe de beschikking gekregen over de heren *F. J. Klijzing* en *K. de Graaf.* Aan hen liet hij de behandeling van de dagelijkse aangelegenheden over. Hoewel derhalve het uitvoerende werk van het B.B.O. hoofdzakelijk door deze officieren werd gedaan, dient in het oog gehouden te worden, dat, dank zij de ervaring en de goede connecties van de heer *van Oorchot* met de Britten, deze officieren in staat gesteld werden met succes te werken.

De heer *Klijzing* was in Maart 1944 als Engelandvaarder uit Nederland overgekomen en is in de loop van April bij het B.B.O. aangesteld. De heer *de Graaf* was eveneens Engelandvaarder en werkte reeds enige maanden vóór de oprichting van het B.B.O. op het bureau M.V.T. Hij was op dit laatste bureau min of meer officieus werkzaam om inlichtingen te geven, daar men meende, dat hij over de verzetsorganisaties in Nederland veel gegevens kon verschaffen. De heer *de Graaf* was zodoende enigermate op de hoogte van de gang van zaken op het bureau M.V.T. Aangezien ook de heren *Lieftinck* en *Schilp* ten behoeve van het B.B.O. inlichtingen konden geven, is de overgang van het bureau M.V.T. naar het B.B.O. op doelmatige wijze geschied.

De verhouding tot het B.I., welke ten tijde van het bestaan van het bureau M.V.T. slecht geweest was, werd na de oprichting van het bureau B.B.O. uitnemend. Ook de verhouding tot de Britse dienst, S.O.E., was zeer goed en veel inniger dan in de periode van het bureau M.V.T. De heren *van Oorschot, Klijzing* en *de Graaf* zijn dan ook unaniem van mening, dat deze verhouding niets te wensen overliet. Weliswaar bleef de opleiding van de agenten, die werden ondergebracht in een huis van S.O.E., volkomen in Engelse handen, doch het B.B.O. had de bevoegdheid deze opleiding volledig te volgen. De opdrachten van de agenten, die door het B.B.O. in samenwerking met S.O.E. werden uitgezonden, werden tevoren altijd besproken. De officieren van het B.B.O. droegen van deze opdrachten in beginsel volledig kennis. Deze kennisneming strekte zich niet alleen uit tot de opdracht in het algemeen, doch had ook betrekking op de z.g. operational orders, die in de bijlagen (annexes) van de opdracht waren vervat.

De commissie acht het van groot belang, dat het B.B.O. dit heeft kunnen bereiken, daar zodoende de Nederlandse dienst ook invloed kon uitoefenen op de wijze, waarop de uitvoering van de opdracht op het Nederlandse grondgebied plaats vond. Een uitzondering hierop vormde de code. Deze bleef geheel in de Engelse sfeer. Dit geschiedde uit veiligheidsoverwegingen, daar men terecht op het standpunt stond, dat zo weinig mogelijk mensen de code dienden te kennen. Wel kreeg het B.B.O. de telegrammen, welke door de agenten uit het bezette gebied naar Engeland werden gezonden, volledig in gedecodeerde vorm, derhalve niet geparaphraseerd. Ook stond steeds op deze telegrammen vermeld, of de herkenningstekenen al dan niet aanwezig waren.

Van het einde van September 1944 af werden bovendien besprekingen gehouden tussen S.O.E. en het B.B.O., waarbij tevens mr. *Fock,* die in die tijd belast was met de leiding van het B.I. te Londen, en diens tegenspeler van S.I.S., aanwezig waren. Daarbij werden alle binnenkomende berichten, welke betrekking hadden op de bewapening en op eventuele bombardementen, gezamenlijk besproken. Over het uitvoeren van een bombardement, waarbij een bevolkingscentrum betrokken was, werd steeds de zienswijze van de Nederlandse Regering gevraagd. Het is duidelijk, dat deze besprekingen ten tijde, dat het Nederlandse grondgebied in de militaire operaties werd betrokken van groot belang zijn geweest. De commissie meent niet te mogen nalaten er haar grote waardering over uit te spreken, dat het B.I. en het B.B.O. in die tijd tezamen met hun Engelse tegenspelers op deze wijze hebben samengewerkt.

De agenten, door S.O.E. en B.B.O. in Nederland gedropt, werden aanvankelijk zonder receptie-comité's geparachuteerd. Toen de zaak eenmaal liep, is dit anders geworden, daar bij het parachuteren van sabotage-agenten ontvangst-comité's moeilijk te vermijden waren, zulks in verband met de hoeveelheden materiaal, welke van Engeland uit naar het bezette gebied verzonden moesten worden. Door deze gang van zaken liep men, na de oprichting van het B.B.O., niet onmiddellijk de kans, dat de agenten bij hun parachutering door middel van een Duits receptie-comité gevangen genomen werden. Het is duidelijk, dat men daarna het risico moest nemen, dat het materiaal door receptie-comité's werd ontvangen, daar men dit moeilijk blind kon droppen. Men had echter een redelijke zekerheid, dat de receptie-comité's, die georganiseerd waren door de reeds uitgezonden agenten, welke agenten blind gedropt waren, betrouwbaar zouden zijn. Het is dan ook niet gebleken, dat geparachuteerde agenten of geparachuteerd materiaal onmiddellijk door de Duitsers in ontvangst werden genomen.

Uit de verklaring van de heer *Klijzing* blijkt, dat in zeer korte tijd door het B.B.O. een grote hoeveelheid wapens, sabotagemiddelen, e.d. is gedropt. Ongetwijfeld heeft het B.B.O., dat onder zo moeilijke omstandigheden begon, terwijl men reeds vlak voor de invasie stond, in deze een belangrijke prestatie geleverd. Dit komt nog duidelijker naar voren, wanneer men bedenkt, dat er eerst enige tijd moest verlopen, voordat de verbindingen met het bezette gebied opnieuw georganiseerd waren. In hoeverre dit materiaal, waarvan op den duur, hoe goed het ook verborgen was, een gedeelte door de Duitsers werd ontdekt, later in handen van de wettige Overheid is teruggekeerd, kan de commissie niet beoordelen, daar dit thans moeilijk meer is vast te stellen.

Het doel van S.O.E. en B.B.O. was in de eerste plaats het bewapenen van de Binnenlandse Strijdkrachten. In de tweede plaats was men er op uit om sabotage te plegen. Hieronder viel ook de z.g. „black propaganda", waardoor men probeerde de geest onder de Duitse soldaten ongunstig te beïnvloeden. Eveneens viel hieronder het steun verlenen aan de illegale pers. Voorts werd getracht verbinding te krijgen met in Duitsland verblijvende Nederlanders. Het verdient aandacht, dat hiervoor ook een vrouwelijke agent werd geparachuteerd.

die moest trachten in verbinding te komen met Nederlanders, die in Duitsland werkten en die inlichtingen zouden krijgen of opdrachten zouden kunnen geven voor het verrichten van sabotage in Duitsland. Het B.B.O. was voorts geïnteresseerd in het verzamelen van inlichtingen over de z.g. V2.

Er is blijkbaar wel eens verschil van mening geweest tussen het B.I. en het B.B.O. over de vraag, welk van beide bureaux contact moest zoeken met de illegale pers. Daar het B.B.O. hierbij een niet al te exclusief standpunt innam en persoonlijke gevoeligheden hierbij geen rol speelden, heeft dit echter nimmer tot grote moeilijkheden aanleiding gegeven. Het B.B.O. stond op het juiste standpunt, dat het er in de eerste plaats om ging, dat de illegale pers werd gesteund, terwijl het er niet op uit was prestige-kwesties hierbij een rol te laten spelen.

Zoals reeds uit de afgelegde verklaringen is gebleken, heeft het B.B.O. zich tot op zekere hoogte ook op het gebied van de intelligence bewogen. Als voorbeeld hiervan kan het bombardement op Kleykamp te 's-Gravenhage aangehaald worden.

Met betrekking tot het bombardement op het Bezuidenhout neemt de commissie aan, dat de veronderstelling, als zou dit bombardement langs een gepenetreerde lijn van het B.B.O. zijn aangevraagd, onjuist is. De unanieme indruk van de officieren van het B.B.O. is, dat dit bombardement op een vergissing heeft berust. Deze indruk wordt bevestigd door de verklaring van de heer *Gerbrandy*, dat men van Engelse zijde erkend heeft, dat het bombardement een fout is geweest en dat de betrokkenen gestraft zijn.

Zoals gebleken is, heeft de O.D. er over geklaagd, dat zo weinig van het door het B.B.O. naar Nederland gezonden materiaal bij hem is terecht gekomen. De commissie is van oordeel, dat uit de boven weergegeven verklaringen duidelijk is gebleken, dat de oorzaak daarvan niet was gelegen in een opdracht van de Nederlandse Regering. Integendeel, de Minister van Oorlog heeft herhaaldelijk bij het B.B.O. geïnformeerd, hoe het kwam, dat de O.D. zo weinig wapens ontving. De bezwaren zijn blijkbaar gekomen van de security-afdeling van S.O.E. Men was daar van mening, dat de O.D. zwaar was gepenetreerd door de Duitsers, terwijl bovendien de doelstellingen van de O.D. niet geacht werden te beantwoorden aan die, welke het geallieerde opperbevel in verband met de opmars van de geallieerde legers voor een verzetsgroep noodzakelijk achtte. Men zag kennelijk de O.D. alleen als een organisatie, welke had op te treden na de bevrijding en niet voordien.

Major general *Gubbins* heeft verklaard, dat uitsluitend militaire en technische overwegingen daarbij een rol kunnen hebben gespeeld en nimmer argumenten van politieke aard van de zijde van de Nederlandse Regering. Bovendien was het voor het B.B.O. moeilijk agenten bij de O.D. te detacheren, daar het B.I. in nauw contact met de O.D. stond en, volgens de officieren van het B.B.O., de heer *Somer*, het hoofd van het B.I., er weinig voor gevoelde, dat ook het B.B.O. met de O.D. verbindingen zou onderhouden. Hoewel men getracht heeft via de agenten, die door het B.B.O. gestationneerd waren bij de Raad van Verzet en de K.P., de O.D. van wapens te voorzien, heeft dit niet het resultaat gehad, dat de O.D. de beschikking kreeg over het aantal wapens, dat hij meende nodig te hebben. Een verdere moeilijkheid was, dat de droppingsplaatsen, welke door de O.D. werden opgegeven, niet klopten, zodat het lang heeft geduurd, voordat het B.B.O. de beschikking kreeg over behoorlijke afwerpterreinen voor de bewapening van de O.D.

In de nacht van 31 Maart op 1 April 1944 werden de eerste agenten door S.O.E. en het B.B.O. in Nederland geparachuteerd.

De commissie heeft over de uitgezonden agenten weinig gegevens verzameld, daar dit voor haar onderzoek met betrekking tot het B.B.O. niet strikt noodzakelijk was. De commissie heeft gemeend uit de verklaringen van de heren *van Oorschot, Klijzing* en *de Graaf* voldoende gegevens voor haar verslag te kunnen putten om een algemeen beeld te geven van het werk van het B.B.O.

Dit werk kan in het algemen als goed geslaagd worden beschouwd. De opleiding en de uitrusting van de agenten van het B.B.O. zijn kennelijk aanzienlijk beter geweest dan in de eerste jaren van de oorlog. Dit blijkt b.v. hieruit, dat een der door de commissie gehoorde agenten over een persoonsbewijs beschikte, dat zo goed was, dat de Duitsers, ook na zijn arrestatie, niet hebben gemerkt, dat dit een in Engeland verstrekt document was. Blijkbaar is er ook ten aanzien van de code een ander inzicht gekomen, zodat de B.B.O.-agenten niet meer naar Engeland seinden door middel van een codering volgens het systeem van de double transposition, doch door middel van de z.g. one time pad-code, welke uit een oogpunt van veiligheid veel grotere waarborgen bood. Catastrofes als die van het England-Spiel zijn bij het B.B.O. dan ook geheel uitgebleven. Slechts een gering aantal van de uitgezonden agenten is door de Duitsers

gearresteerd en dan nog, nadat zij gedurende een zekere tijd in Nederland hadden gewerkt.

Met het voorgaande wil niet gezegd zijn, dat de commissie in het geheel geen kritiek heeft op de uitzending van de agenten. Met name ten opzichte van de uitzending van de eerste groep agenten heeft het haar verwonderd, dat de heer *de Graaf*, die blijkens zijn verklaringen zeer goed op de hoogte was van de zware Duitse penetratie in de organisatie C.S. 6, deze groep agenten juist met die organisatie contact heeft laten zoeken. Hoewel de heer *de Graaf* uit de aard der zaak niet op de hoogte kon zijn van het feit, dat *Lindemans*, die hem behulpzaam was geweest bij zijn tocht naar Engeland, zich als een verrader had ontpopt, was het toch hoogst gevaarlijk deze agenten, die als eersten de verbindingen van het nieuw opgerichte B.B.O. moesten opbouwen, in aanraking te brengen met een organisatie, waarvan de heer *de Graaf* zeer wel wist, dat zij zwaar door de Duitsers was gepenetreerd. Deze omstandigheid is des te ernstiger, omdat de heer *de Graaf*, volgens zijn eigen mededelingen, met een opdracht van de gezamenlijke verzetsorganisaties naar Engeland was vertrokken. Hij moet derhalve een ruime keuze gehad hebben bij de beantwoording van de vraag, naar welke persoon of organisaties hij de eerste agenten van het B.B.O. zou zenden. De commissie acht de door de heer *de Graaf* ten deze gevolgde gedragslijn dan ook een ernstige fout.

Wanneer de commissie echter het gehele terrein van werkzaamheden van het B.B.O. overziet, komt zij tot de conclusie, dat dit bureau uitnemend werk heeft gedaan. De leiding was beter dan die van zijn voorganger opgewassen tegen de taak, waarvoor zij werd gesteld. Het bureau heeft met medewerking van de uitgezonden agenten kans gezien in zeer korte tijd, onder hoge druk, de door het bureau M.V.T. verzuimde kansen goed te maken. Het resultaat hiervan is geweest, dat tegen het einde van de oorlog in Nederland een behoorlijke verbinding bestond tussen Londen en de verzetsorganisaties. Hierdoor werd het mogelijk deze organisaties te voorzien van de bewapening en het verdere materiaal, dat zij zo lang hadden ontbeerd en haar aldus in te schakelen in de strijd, die voor de uiteindelijke bevrijding van Nederland gevoerd moest worden.

BOEK V. HET ENGLAND-SPIEL

XV. Het verloop van het seinspel

§ 1. *Inleiding*

In dit laatste boek behandelt de commissie het z.g. England-Spiel. Zij kan daarbij vele aangelegenheden, die uitvoerig in de vorige hoofdstukken zijn besproken, als bekend beschouwen. Zij heeft daarin de verschillende Nederlandse bureaux en de met deze samenwerkende Britse diensten te Londen zeer uitvoerig behandeld, daar alleen op deze wijze een juist inzicht in het verloop van en een gefundeerd oordeel over England-Spiel (het spel van het Reichssicherheitshauptamt) en Fall Nordpol (het spel van de Abwehr) te verkrijgen is. In zeer ruwe trekken is het verloop van het Duitse spel in de vorige hoofdstukken reeds naar voren gekomen. Zo is het b.v. van belang te weten, hetgeen in hoofdstuk II is behandeld, hoe de gang van zaken is geweest in de tijd, waarin mr. *Derksema* de leiding van de Centrale Inlichtingendienst had. Immers in deze periode is de agent *van der Reyden,* die indirect van belang is voor de mogelijkheden van het England-Spiel, uitgezonden door de Engelse dienst S.I.S. Met de uitzending van deze agent heeft echter, zoals is gebleken, de heer *Derksema* geen bemoeienis gehad. Hij heeft zich integendeel tegen deze uitzending verzet. Tevens werd vastgesteld, dat het verhaal, als zou de heer *Derksema* de agent *van der Reyden* voor de keuze gesteld hebben om òf als N.S.B.-er geïnterneerd te worden òf naar Nederland uitgezonden te worden, geen enkele grond heeft.

Van cardinaal belang zijn vooral de hoofdstukken XII en XIII, waarin achtereenvolgens de uitzending van sabotage-agenten door de Britse dienst S.O.E. en die van agenten voor het plan-Holland in Brits-Nederlandse samenwerking werden besproken. Hierbij bleek in hoofdstuk XII, dat de agent *Lauwers* op 6 Maart 1942 werd gearresteerd; door middel van zijn zendlijn begon op 12 Maart 1942 het Duitse seinspel. Ook werd in dit hoofdstuk reeds medegedeeld, dat de Duitsers er in slaagden alle op dat ogenblik nog in vrijheid zijnde Britse S.O.E.-agenten in Nederland, met uitzondering van *Dessing,* binnen korte tijd te arresteren. Behalve deze sabotage-agenten werden in snel tempo eveneens de in Nederland werkende Brits-Nederlandse inlichtingenagenten van S.I.S./C.I.D. gearresteerd, welke agenten in de hoofdstukken I, II, III en IV zijn besproken. De commissie kan op al deze reeds behandelde zaken uiteraard niet in extenso terugkomen. Zij zal zich in dit boek beperken tot het Duitse seinspel en hiervoor een verklaring geven. Slechts voorzover deze aangelegenheden daarvoor van direct belang zijn, komt de commissie hierop min of meer uitvoerig, naar de mate, waarin zij dit noodzakelijk acht, terug. Van groot belang voor een juist begrip van het verloop van zaken is wel het behandelde in hoofdstuk XIII, waaruit is gebleken, dat alle agenten, die in samenwerking tussen de Britse dienst S.O.E. en de Nederlandse dienst M.V.T. (aanvankelijk B.V.T.) voor het plan-Holland werden uitgezonden, te beginnen met de agenten *Jambroes* en *Bukkens* op 27 Juni 1942, werden geparachuteerd, toen het Duitse seinspel met de Britse dienst S.O.E. reeds in volle gang was. In dit hoofdstuk bleek, dat het plan-Holland uitging van de uitzending van één centrale figuur (de agent *Jambroes),* die over een bestaande S.O.E.-verbinding, die op dat moment reeds in Duitse handen was, aangekondigd werd.

Voordat de commissie in dit hoofdstuk overgaat tot de behandeling in grote lijnen van het verloop van het spel, laat zij eerst enige verklaringen volgen over de verhouding tussen de Abwehr en de Sicherheitspolizei.

16865, 16866 *(Schreieder)*

J. Schreieder heeft uiteengezet, hoe de verhouding tussen weermacht en politie op het gebied van de spionnagebestrijding in Duitsland was geregeld. In 1938 was principieel vastgelegd, dat *a.* weermacht en politie gelijkelijk werkten tot een geval rijp was voor uitvoering, doch dat de uitvoering in handen was van de Sicherheitspolizei alleen en *b.* de officieren van de weermacht de bevoegdheid hadden de gevangenen, onverschillig of ze op grond van hun eigen „Spiele" of op grond van de „Spiele" van de Sicherheitspolizei gevangen genomen waren wegens spionnage, weliswaar niet

te „verhoren", maar vragen te stellen en wel over dingen, die op militair gebied en niet in het kader van het opsporingswerk lagen. Deze situatie was ook in Nederland zo, d.w.z. de Abwehrstelle Niederlande en de Sicherheitspolizei werkten in het kader van deze reeds vóór de oorlog vastgelegde richtlijnen samen. *Schreieder* wijst er echter op, dat het een kwestie van persoonlijkheid van de telkens tegenover elkaar staande chefs van de bevoegde ressorten was. *Giskes* was „Referent" in het kader van de Abwehrstelle, zoals *Schreieder* „Referent" was in het kader van de Sicherheitspolizei. Het was zo: Wehrmachtsektor: *Christiansen;* Polizeisektor: *Rauter;* chef van de Abwehrstelle: Oberst *Hauswaldt;* chef van de Sicherheitspolizei: toentertijd dr. *Harster;* chef van Gruppe III van de Abwehrstelle was de Oberstleutnant *Hempel;* chef van Abteilung IV van de Sicherheitspolizei was toentertijd *Deppner.* Dan kwamen als Referent III F *Giskes* en *Schreieder* als Referent IV E. In de samenwerking van de beide ressorten waren *Giskes* en *Schreieder* eveneens gecoördineerd, dus gelijkgerechtigd. *Schreieder* kon niet aan *Giskes* en *Giskes* kon niet aan *Schreieder* bevelen geven, maar van hogerhand werd gewenst, dat zij zo goed mogelijk zouden samenwerken. Zij werkten samen zonder enige ressortnaijver of remmingen, ook in andere dingen, die niet in het kader van het England-Spiel vielen. Beider werkterrein was het bezette Nederlandse gebied. In het England-Spiel ontwierp *Giskes* de telegrammen als gevolg van een werkverdeling. Ieder had de taak, die aan zijn ressort was toebedeeld. Terwijl

16847 *(Schreieder)*

Giskes en *Schreieder* de telegrammen, die voor het Spiel van belang waren, gemeenschappelijk bespraken, heeft *Giskes* op eigen initiatief die telegrammen gemaakt, die noodzakelijk uit het Spiel voortvloeiden. In zoverre het dus kwesties waren, die beslissend voor het Spiel waren, hebben zij de koppen bij elkaar gestoken en de telegrammen besproken. Beiden hadden immers voor dit doel bureaux te Driebergen. Het England-Spiel is daardoor begonnen, dat zowel *Giskes* als de Sicherheitspolizei een spel hadden lopen; het spel van *Giskes* heeft op 6 Maart 1942 geleid tot de gevangenneming van *Lauwers* en dat van de Sicherheitspolizei op 9 Maart 1942 tot de arrestatie van *Taconis.*

H. J. Giskes heeft verklaard, dat het gehele Nederlandse gebied behoorde tot het werkterrein van de Abwehrstelle Niederlande; hij was het hoofd van de afdeling III F, welke de militaire

17263—17267 *(Giskes)*

contra-spionnage leidde tegen buitenlandse vijandelijke geheime diensten. *Hempel* was de leider van Gruppe III van de Abwehrstelle Niederlande. Gruppe III had 6 of 7 verschillende „Referaten". Daarvan was III F er één. *Hempel* was de chef van Gruppe III en

17269, 17270 *(Giskes)*

deze was weer een onderdeel van de Abwehrstelle, aan het hoofd

17293 *(Giskes)*

waarvan Oberst *Hauswaldt* stond. Deze was dus de hoogste chef van de Abwehr in Nederland. *Giskes* kende *Schreieder* natuurlijk in zoverre deze de leiding had van de afdeling IV E van de Sicherheitspolizei en in verband met de werkzaamheid van een vijandelijke geheime dienst de zaken bewerkte, die de interne veiligheid in Nederland betroffen. *Giskes* sprak met de agenten slechts dan, wanneer hij

17302—17305 *(Giskes)*

een persoonlijk beeld van de man zelf wilde hebben. Eigenlijk alleen met het doel er achter te komen, wat het voor iemand was. Het was de taak van de Sicherheitspolizei de technische bijzonderheden en de verdere omstandigheden van de opdracht en de opdrachtgever vast te stellen. *Giskes* heeft dus een minder heldere voorstelling van de opbouw van het England-Spiel dan *Schreieder,* die stukje bij beetje bij alle agenten de nodige gegevens heeft vergaard. In zoverre weet *Schreieder* natuurlijk ontzettend veel meer over alles, wat in Nederland is gebeurd. Deze dingen interesseerden *Giskes* wat de dienst betreft slechts in zoverre als daaruit duidelijke aanwijzingen kwamen voor het verdere seinverkeer naar de overkant. Omgekeerd was het, wanneer uit het seinverkeer, dat hij leidde, bijzonderheden naar voren kwamen, die voor de interne veiligheid van Nederland, dus voor de Sicherheitspolizei van belang waren. Dat ging dan van hem direct naar *Schreieder.* Maar wat men met deze wetenschap deed, was, voorzover het vervolging van illegale activiteit in Nederland betrof, uitsluitend de taak van de Sicherheitspolizei. De telegrammen werden als regel door hem ontworpen, tezamen met zijn Sonderführer *Huntemann,* die de Engelse taal bijzonder goed beheerste. Wanneer het dingen betrof, die meer in de sector van de Sicherheitspolizei vielen, werden de telegrammen door *Schreieder* en *Giskes* uitgekiend. In enkele gevallen kwam *Schreieder* naar *Giskes* toe en zei: „Ik moet in de zaak X ongeveer dat en dat naar Londen seinen". Dan werden de telegrammen gemeenschappelijk opgesteld en naar de overkant doorgegeven. Vragen als b.v.: van welke agent de tweede verbinding met Londen was, hoe de daaropvolgende verbindingen zijn tot stand gekomen, enz., kans *Giskes* niet precies beantwoorden.

17483 *(Giskes)*

De verdeling van de werkzaamheden tussen weermacht en politie kwam voort uit het verschil in doelstelling van beide instanties. De taak van *Giskes* was vast te stellen: „Wat is de Engelse geheime

dienst te Londen van plan? Wat is hij van plan aan militaire onderzoekingen en op het gebied van de spionnage en sabotage in de rug van ons front, dus achter de Atlantik Wall hier in het Westen?" Zijn taak was: het achterhalen van deze plannen en de vaststelling van de middelen tot het verkrijgen van inlichtingen en van de wegen, waarlangs de inlichtingen konden gaan, enz. De andere sector was zuiver die van de politie resp. van de Sicherheitspolizei; die bewerkte *Schreieder*. Daaruit vloeide voort, dat *Giskes* de seinlijnen in handen had, de politiek van de afzonderlijke seinlijnen bepaalde en vaststelde, hoe in elk geval afzonderlijk in het seinverkeer naar de overkant gehandeld moest worden. *Schreieder* daarentegen werkte alle aanwijzingen en bijzonderheden, die uit het seinverkeer bekend werden, uit voor zijn taak bij de Sicherheitspolizei in Nederland.

17506 *(Giskes)*

Het Reichssicherheitshauptamt kreeg in Mei/Juni 1944 alle delen van de Abwehr onder zich met uitzondering van de militaire contra-spionnage. Ongeveer 4 weken vóór de aanslag op Hitler van Juli 1944 werd alles, wat niet militaire contra-spionnage was, gedeeltelijk direct, gedeeltelijk indirect onder het Reichssicherheitshauptamt gesteld; de afdelingen III F bleven er buiten, omdat deze het einde 1943 klaargespeeld hadden van het O.K.W. een bevel los te krijgen volgens hetwelk de militaire contra-spionnage een zelfstandig troepenonderdeel werd. Deze onderdelen waren reeds van 1 Januari 1944 af geformeerd om deze ingreep te voorkomen.

42630 *(Schreieder)*

Giskes heeft hem, aldus *Schreieder,* tijdens hun gezamenlijke gevangenschap verteld, dat hij in Augustus 1944, dus na de aanslag op *Hitler* van 20 Juli 1944, met name van de zijde van *Naumann* ernstige moeilijkheden heeft gehad. Voordien was dat *Schreieder* niet bekend. Hij heeft tijdens de oorlog *Giskes* leren kennen als een officier zonder enige politieke gezindheid. *Giskes* was voor *Schreieder* zijn exponent aan de weermachtzijde, met wie hij samenwerkte; daarmede was de zaak uit. Hij wist, dat *Giskes* een van de beste afweerofficieren was; daarmede was deze zaak voor hem afgedaan. Hij gelooft, dat *Giskes* en hij nooit een woord over politiek gesproken hebben; dus hij weet niet, of hij lid van de Partei was of niet. *Schreieder* weet ook niet, hoe *Giskes* persoonlijk tegenover *Canaris* stond. Hij weet, dat *Canaris Giskes* voor een van de beste officieren hield en dat hij in de plaats van de vroegere chef van III F naar Nederland is overgeplaatst.

42634, 42636 *(Schreieder)*

De commissie laat hieronder nog volgen een lijst, bevattende de namen en verdere bijzonderheden van:

I. de 18 agenten, die zijn uitgezonden door S.O.E. alleen;

II. de 37 agenten, die zijn uitgezonden, in samenwerking tussen S.O.E. en B.V.T./M.V.T., in het kader van het plan-Holland;

III. de 4 agenten, die later nog met speciale opdrachten zijn uitgezonden in samenwerking tussen S.O.E. en het bureau M.V.T.

Deze lijst is verhelderend voor het verloop van zaken, hoewel misschien hier en daar enige gegevens ontbreken of niet geheel juist zijn.

Naam	Voornamen	Geboorte-datum	Trainingnaam	Telegramnaam	Operatie-schuilnaam	Datum dropping	Datum arrestatie	Lot
				I				
1. Homburg	Huib Albert					Sept. 1941		na arrestatie ontsnapt en naar Engeland teruggekeerd. Als vlieger RAF gesneuveld
2. Sporre	Cornelis					Sept. 1941		Op Noordzee verdronken bij terugkeer naar Engeland
3. Lauwers (W/T)	Hubertus Mattheus Gerardus	19–7–15	Looman		Ebenhaezer	7–11–41	6–3–42	nog in leven
4. Taconis	Thijs	28–3–14	Thijs Timmer	Thijs	Catarrh	7–11–41	9–3–42	overleden
5. Dessing	George	27–1–10				27–2–42		nog in leven
6. Baatsen	Arnoldus Albert	11–4–18	A. A. Bouwman	Abor Finstra	Watercress	27–3–42	27–3–42	overleden
7. Ras	Gozewijn Hendrik Gerard	28–8–14	G. Rolfs	Rikky	Lettuce	28–3–42	1–5–42	overleden
8. Jordaan (W/T)	Hendrik Johan	9–7–18	Han Jeffers	Han	Trumpet (Major)	28–3–42	3–5–42	overleden
9. Andringa	Leonardus	22–11–13	Leo Akkerman	Leo Historian	Turnip	28–3–42	28–4–42	overleden
10. Molenaar	Jan	12–4–18	Jan Maartens	Jan (W/T Traffic Turnip Gilgal)		28–3–42		bij parachutering overleden

Naam	Voornamen	Geboorte-datum	Trainingnaam	Telegramnaam	Operatie-schuilnaam	Datum dropping	Datum arrestatie	Lot
11. Kloos	Barend	22–10–13	Barend Kiek	Bob	Leek (Trumpet Major)	5–4–42	1–5–42	overleden
12. Sebes	Hendrik	23–7–19	Hendrik Salberg	Henk	Leek	5–4–42	9–5–42	overleden
13. De Haas	Johannes Hencicus Marie	7–2–18	de Heer	Pijl Jantje	Potato	9–4–42	28–4–42	overleden
14. Parlevliet (W/T)	Herman	16–5–16	Herman Pijnacker	Pute	Beetroot	29–5–42	29–5–42	overleden
15. van Steen	Antonius	5–2–12	Antonius van Sittard	Solk	Beetroot	29–5–42	29–5–42	overleden
16. van Rietschoten	Jan Jacob	25–8–21	Jan Jacob van Rossum	Iay, your friend Jan	Parsnip	22–6–42	22–6–42	overleden
17. Buizer (W/T)	Johannes Jan Cornelis	11–9–18	J. J. C. Brouwer	Piet	Spinach (W/T Boni)	22–6–42	22–6–42	overleden
18. van Hemert	Gerard John	28–4–20	Gerrit van Haaften	Jacob	Leek (W/T Traffic Heck)	23–7–42	23–7–42	overleden
II								
1. Jambroes	George Louis	22–5–05	Gerard Lodewijk Jurgens	Johannes Jansen	Marrow (Minor)	26–6–42	26–6–42	overleden
2. Bukkens (W/T)	Joseph		Joseph Boogaert	Jonkers Smit	Marrow (Major)	26–6–42	26–6–42	overleden
3. Beukema toe Water	Karel Willem Adriaan	20–6–09	Adriaan Beekman	Hendrik Bill, mr Valk	Kale	24–9–42	24–9–42	overleden
4. Droogleever Fortuyn	Cornelis	10–4–22	C. D. Felders	Dekker Wim	Mangold	24–9–42	24–9–42	overleden
5. Jongelie	Roelof Christiaan	25–2–03	Loek Jansma	Arie Chalfont Officier	Parsley	24–9–42	24–9–42	overleden
6. Mooy	Adriaan Klaas	11–7–19	A. K. Kolenbrander	Thomas Gerard	Gaulsflower	24–9–42	24–9–42	overleden
7. van der Giessen	Arie Cornelis	2–8–16	Arie van Krimpen Mik	Bram	Cabbage	1–10–42	1–10–42	overleden
8. Kamphorst	Pieter	24–11–94	Pieter Kerkhoff	Eddy	Tomato A	21–10–42	21–10–42	overleden
9. Koolstra	Meindert	4–6–17	Meindert Kolff	Murk	Celery A	21–10–42	21–10–42	overleden
10. Pals	Michel	4–6–12	Michiel Post	Anke Postman	Pumpkin	21–10–42	21–10–42	overleden
11. Hofstede	Jan	17–12–18	Jan Hoogland	Ruys, Tomato B	Tomato B	24–10–42	24–10–42	overleden
12. Steeksma	Hendrik Reinder	14–10–19	H. Sevenster	Pelt	Celery B	24–10–42	24–10–42	overleden
13. Macare	Humphrey Max	12–10–21	Max Mebins Schaap		Celery C	24–10–42	24–10–42	overleden
14. Pouwels	Charles Christiaan	25–9–23	Christiaan Praag	Maas	Tomato C	24–10–42	24–10–42	overleden
15. Dane	Johannes Cornelis	27–4–12	J. J. Douma	Victor	Cucumber A	27–10–42	27–10–42	overleden
16. Bakker	Jacob	1–5–17	Jacob Willems	Hoek	Cucumber B	27–10–42	27–10–42	overleden
17. de Kruyff	Arie Johannes	6–11–12	A. J. de Kleyn	Elst	Mustard	28–11–42	28–11–42	overleden
18. Ruseler	George Lodewijk	27–7–22	G. Rutgers	Prins	Broccoli	28–11–42	28–11–42	overleden
19. Ubbink	Johan Bernard	22–5–21	Bernard Udema	Louis	Chive	29–11–42	29–11–42	nog in leven
20. Overes	Herman Johannes	19–10–08	Herman Oomen	Keur	Cress	29–11–42	29–11–42	overleden
21. Mej. Terwindt	Beatrice W. M. A.	27–2–11	Beatrice Thompson Felix	Felix	Chigorey	13–2–43	13–2–43	nog in leven
22. van der Bor	Klaas	24–5–13	Klaas van de Brand	Huib	Endive	16–2–43	16–2–43	overleden
23. Braggaar	Cornelis Carel	23–9–13	Jan van Brakel Mr Groeneveld Bert Chalfonthelper		Parsley A	16–2–43	16–2–43	overleden
24. Hulsteyn	Cornelis Eliza	8–2–12	Kees van der Hoorn	Otter	Radish	16–2–43	16–2–43	overleden
25. van Os	Gerard	2–5–14	G. van Oosterom	Franc Joost	Broadbeen	18–2–43	18–2–43	overleden
26. van der Wilden	Pieter	8–5–14	Pieter Wouters	Nol Dolf's cousin	Tennis	18–2–43	18–2–43	overleden
27. van der Wilden	Willem	1–6–10	Willem v. d. Westen	Dolf	Golf	18–2–43	18–2–43	overleden
28. Kist	Christiaan	22–9–12	Jan Christiaan Karels	Bruinsma Walt mr	Hockey	18–2–43	18–2–43	overleden
29. Arendse	Pieter Arnoldus	14–2–12	Arkema P. A.	Dirk	Seakale	9–3–43	9–3–43	overleden
30. Boogaert	Pieter Cornelis	10–8–12	P. C. Bleeker	Herman	Kohlrabi	9–3–43	9–3–43	overleden
31. Dourlein	Pieter	2–2–18	Pieter Diepenbrock	Paul	Sprout	9–3–43	9–3–43	nog in leven
32. van Uytvank	Ivo	7–7–17	Ivo van Unninck	Sam	Cherkin	21–4–43	21–4–43	overleden
33. Wegner	Anthonius	20–9–14	A. de Kluif	Wan	Lecrosse	21–4–43	21–4–43	overleden
34. Rouwerd	Frederik	31–5–12	F. W. Roeleveld	Ernst	Net Ball	21–4–43	21–4–43	overleden
35. De Brey	Oscar Willem	1–10–21	O. W. de Blank	Theo	Croquet	21–5–43	21–5–43	overleden
36. Mink	Anton Berend	21–10–18	Anton Barends Mertens	Aerbert	Polo	21–5–43	21–5–43	overleden
37. Punt	Laurentius Maria	13–10–18	L. M. Pijnenburg	Simon	Squash	21–5–43	21–5–43	overleden
III								
1. Zembsch Schreve	Guido					22–7–43	20–3–44	nog in leven
2. Cnoops	A. J. M.					23–9–43		nog in leven
3. van Schelle	Jan David Anton	26–2–15	Stokkers	Appollo	Badminton	18–10–43		nog in leven
4. Grün	Johan	18–2–20	Joh. Goor	Brutus	Rugger	18–10–43	3–1–44	nog in leven

§ 2. *De voorgeschiedenis*

[1]) Bijlage 16.

Op 13 Februari 1942 deden, aldus *Scheieder* in zijn ten behoeve van de commissie gemaakte nota [1]), ambtenaren van de bevelhebber van de Sicherheitspolizei en van de S.D. voor de bezette Nederlandse gebieden in Den Haag, Referat IV C, (bestrijding van het verzet) in een woning in Den Haag een huiszoeking in een O.D.-zaak. Hier troffen zij twee aldaar vertoevende illegale Nederlanders aan, die na korte ondervraging toegaven de agenten *Johannes Terlaak* en *Willem van der Reyden* te zijn. Toen dit was vastgesteld, werden zij aan het door *Schreieder* geleide Referat IV E (contra-spionnage) overgegeven. *Johannes Terlaak* was opgeleid in een marconistenschool in Engeland. Bij het hem in Engeland gegeven contactadres van dr. *Krediet* te Wassenaar, waar hij na zijn landing in Nederland heenging, trof hij bij een van zijn bezoeken *Wim van der Reyden* aan. Deze was van beroep telegrafist bij de Nederlandse koopvaardij. Hij was einde 1941 door een motortorpedoboot naar Scheveningen gebracht. Op deze motortorpedoboot waren ook de Nederlandse luitenants *Krediet* (een zoon van dr. *Krediet)* en *Hazelhoff Roelfzema* om *van der Reyden* bij de ontscheping behulpzaam te zijn. Bij de poging om *van der Reyden* met een roeibootje aan land te zetten, kantelde dit, waardoor het zendapparaat van *van der Reyden* in het water viel en niet meer gevonden kon worden. Daardoor was *van der Reyden* zonder zender. *Van der Reyden* had als contactadres eveneens het adres van dr. *Krediet* te Wassenaar. Hij had de opdracht spionnagemateriaal te verzamelen en naar Engeland door te geven. Ook moest hij via dr. *Krediet* met de reeds midden 1941 uitgezonden agent *Aart Hendrik Alblas* contact opnemen om hem over veranderingen betreffende het gebruik van de identity checks te onderrichten. Deze opdracht voerde hij uit; hierbij kwam hij ook met *Terlaak* in contact, wiens zender bij het neerwerpen beschadigd was. *Van der Reyden* sprak met hem af het apparaat te repareren en het samen te gebruiken. Deze omstandigheid was de oorzaak, dat beiden tegelijk gevangen genomen werden. Bij het verhoor door *Ernst May* heeft *van der Reyden* uitvoerige aanwijzingen over de wijze van codering gegeven. Hij legde ook de aan *Alblas* overgebrachte veranderingen betreffende de identity checks uit. Eveneens maakte hij het door *Alblas* gebruikte codegedicht en het sleutelgetal bekend, welke hij in het verloop van zijn besprekingen met *Alblas* vernomen had. Een poging tot zenden over de lijn van *van der Reyden* verliep zonder succes. Op het door de S.D. doorgegeven telegram kwam geen antwoord. Eveneens zonder succes was het opnemen van contact met zijn verloofde. Op een door *van der Reyden* geschreven brief, welke de V-Mann *Anton van der Waals* overbracht, antwoordde zij van *van der Reyden* niets meer te willen weten. De mededelingen van *van der Reyden* waren voor het England-Spiel van buitengewone betekenis.

16925 *(Schreieder)*

Schreieder heeft verklaard, dat *van der Reyden* niet bij het England-Spiel hoort, ten eerste, omdat hij niet op grond van het England-Spiel gevangen genomen is, ten tweede, omdat hij tot een heel andere dienst behoorde dan de andere agenten van het spel, nl. tot het bureau-*Derksema.* Maar hij rekent hem er toe, omdat hij de man was, die de Duitsers zoveel code-materiaal heeft verschaft, hetgeen mogelijk gemaakt heeft het England-Spiel op te bouwen.

16950—16956 *(Schreieder)*

Eerst arresteerden de Duitsers de agent *van Hamel,* die niets zei, daarna *Zomer,* die bijna niets zei, en toen nog een agent *Homburg,* die ontsnapt is. Vervolgens kwam *van der Reyden* met *Terlaak.* De S.D. wist uit het materiaal, dat zij bij *Zomer* gevonden hadden, iets over het codesysteem. *Van der Reyden* heeft niet slechts het codesysteem zelf bekendgemaakt, maar ook precies de bijzonderheden, die op zijn geval betrekking hadden. De S.D. heeft geprobeerd over de verbinding van *van der Reyden* een spel te beginnen; het is echter bij één telegram gebleven. Hoe dat kwam, weet *Schreieder* niet. *Van der Reyden* heeft naar de overtuiging van *Schreieder* ook security checks afgegeven. *Van der Reyden* heeft van zijn kant alles gedaan, wat hij volgens de Duitse begrippen doen kon. Wanneer hij alleen zijn code gegeven zou hebben, zou *Schreieder* zeggen: hij heeft misschien nog iets verzwegen, maar hij heeft niet alleen zijn gehele code, maar ook de codegegevens van *Alblas* medegedeeld, hetgeen op zichzelf helemaal niet nodig geweest was. Het hoorde er practisch niet bij; dat was een zaak, die helemaal apart stond. De Duitsers hebben *Alblas* gepeild en konden al zijn telegrammen op grond van de mededelingen van *van der Reyden* decoderen. Het grote voordeel voor de Duitsers was, dat zij — dat was een afspraak tussen *Giskes* en hem — *Alblas* ongemoeid lieten, omdat ze dan de mogelijkheid hadden vast te stellen, of van het England-Spiel iets naar buiten drong. *Alblas* moest zijn code veranderen, het systeem was hetzelfde. Hij moest een nieuw gedicht gebruiken en bij

dit nieuwe gedicht, voorzover *Schreieder* zich herinnert de „Erlkönig", waren, gelooft hij, ook security checks, die *van der Reyden* aan *Alblas* moest mededelen. Op grond van de mededelingen van *van der Reyden* konden de Duitsers het telegramverkeer van *Alblas* tot Juli 1942, dus tot zijn gevangenneming, nagaan. *Schreieder* kan nu niet meer met beslistheid zeggen, of *van der Reyden* ook de security checks mededeelde. Hij kan zeggen, dat hij de Duitsers de codegegevens, die de decodering mogelijk maakten, overhandigd heeft. *Van der Reyden* was vrij makkelijk in het doen van mededelingen. *Schreieder* heeft ook de overtuiging, dat de mededelingen van *van der Reyden* van waarde zijn geweest om met *Lauwers* zover te komen als de Duitsers gekomen zijn.

16958—16960 *(Schreieder)*

16964—16966 *(Schreieder)*

17295 *(Giskes)*

Giskes heeft verteld, dat *Schreieder* hem natuurlijk heeft verwittigd, toen de agent *van der Reyden* was gevangen genomen, waarmede hun samenwerking begon. Toen het duidelijk was, dat *van der Reyden* uit Londen naar Nederland was gestuurd met opdrachten, die *Giskes* als militaire contra-spionnage interesseerden, heeft *Schreieder* hem verwittigd van het feit, dat de man gevangen zat. Hij heeft *Schreieder* gevraagd en zij hebben er over gesproken, of het mogelijk zou zijn via het seintoestel van *van der Reyden,* dat in beslag genomen was, een seinspel te beginnen. *Giskes* kan zich niet herinneren, of het geprobeerd is of niet. In ieder geval, wanneer het geprobeerd is, is het volkomen zonder resultaat geweest.

18650—18654 *(May)*

18657—18661 *(May)*

E. G. May zegt op 10 Maart 1941 naar Nederland gekomen te zijn. Hij is toen direct, naar hij meent, ingedeeld onder *Schreieder.* Hij is al betrekkelijk gauw in aanraking gekomen met verschillende code-zaken. De eerste maal was ongeveer in September/October 1941. Dat was de zaak-*Zomer. May* had op dat moment helemaal geen technische kennis en ervaring van codes. Hij is daar eigenlijk voor het eerst aan begonnen, toen hij zijn krachten moest beproeven op de code van *Zomer.* Dat was tamelijk moeilijk voor hem. Daar kwam bovendien bij, dat *Zomer* ook niet zo maar direct bereid was om zijn code op tafel te leggen. Dat was hij beslist niet. Het materiaal was echter bij zijn gevangenneming gevonden en wel in verscheidene grote ordners. In deze ordners zaten ongeveer honderd telegrammen en wel zoals zij gewoonlijk slechts door de marconist opgemaakt worden, voordat hij ze verzendt, dus gecodeerd. Eveneens zoals hij ze ontvangt en decodeert. Ook de nummering van de sleutelzin was op deze bladen te vinden. De code en de sleutel als zodanig waren er niet bij, maar men kon bij deze telegrammen nauwkeurig aflezen: hier heeft hij deze woorden gebruikt, daar heeft hij die woorden gebruikt. Men moest dan gaan puzzelen om te kunnen vaststellen, waar het vandaan kwam. Het waren allemaal gecodeerde telegrammen; men kon nauwkeurig aflezen, hoe deze telegrammen in code gebracht waren. Toen *Zomer* gezien had, dat *May* er achter gekomen was, heeft hij datgene, wat deze eventueel nog ontbrak, ook gezegd, omdat *May* hem zei: als ik u alles vertellen kan, dan is dat reeds doorslaggevend; wat heeft het dan nog voor doel, wanneer u mij het andere niet zegt. Het is echter niet zo, dat *Zomer* direct van het begin af aan gezegd heeft: ja, dat is zo. Hij heeft zich pas langzaam laten overtuigen aan de hand van zijn materiaal, dat hem is voorgelegd, zodat hij tenslotte tot de overtuiging kwam, dat *May* eigenlijk al alles wist. Toen, dat was dus in 1941, is nog niet de gedachte opgekomen, om hier een Spiel mee op te zetten.

18666—18670 *(May)*

18672—18677 *(May)*

De volgende stap, die *May* op deze weg kon zetten, was de code van *van der Reyden. May* gelooft, dat er enig code-materiaal bij zijn arrestatie gevonden was, maar beslist niet veel. Het zullen enige telegrammen geweest zijn, want de man had nog niet veel gewerkt. Bij *van der Reyden* is geprobeerd een Spiel op te zetten; toen kwam voor het eerst de vraag op, of men eventueel een Spiel kon beginnen. Dat heeft geen succes gehad, want het was intussen practisch al te laat geworden. Van de gevangenneming tot aan het tijdstip, waarop men de verbinding had kunnen opnemen, waren, gelooft *May,* 14 dagen verstreken; het had helemaal geen zin meer nog zo iets te beginnen. Hij beschouwt dit tijdsverloop als de oorzaak, dat het niets opgeleverd heeft. Dan zegt men: er klopt iets niet. De mogelijkheid zou natuurlijk ook geweest kunnen zijn, dat *van der Reyden* zijn security check niet heeft afgegeven en dat men dus aan de telegrammen, die voor hem verzonden zijn, aan de overkant direct gemerkt heeft, dat er iets haperde met zijn security check. Het was bij *van der Reyden* zo: zijn zendtoestel is bij zijn landing (hij is over zee gekomen) in het water gevallen en hij heeft het zendtoestel van een andere agent, en wel dat van *Terlaak,* in gebruik genomen en ook diens oproepteken gebruikt. Daardoor is het natuurlijk mogelijk, dat men achterdocht gekregen heeft, toen hij na 14 dagen niet met zijn eigen oproepteken, maar met het oproepteken van een andere agent is gekomen. *Van der Reyden* heeft *May* bij de ondervraging eigenlijk geen moeilijkheden bezorgd. *Van der Reyden* is reeds, voordat *May* bij hem kwam, verhoord en wel in de allereerste plaats over algemene vragen. Toen is — in het

18681 *(May)*

18684 *(May)*

18686 *(May)*

18691—18697 *(May)*

verloop van dit verhoor — uitgekomen, dat de man marconist was. Daarop werd *May* gestuurd om hem te verhoren. Hij heeft met *van der Reyden* gesproken en toen kwam het in de loop van het gesprek zover, dat deze zei: „Ik heb een code". In het verdere verloop van het onderhoud stelde *May* vast, dat hij meer codes had. Hij moest in Nederland marconisten opleiden en hun de verschillende codes leren. Toen heeft hij verteld, waaruit die codes bestonden. *May* meent wel te kunnen zeggen, dat *van der Reyden* het uit zichzelf gezegd heeft en dat het hem weinig moeite gekost heeft de code van hem te krijgen. Hij had bij zijn arrestatie twee of drie codetelegrammen. Deze waren helemaal niet doorslaggevend. Alleen met deze had *May* niet alles helemaal kunnen oplossen. Hij wil hierbij nog aanvoeren, dat *van der Reyden* heel moeilijke codes had en dat hij door deze codes eigenlijk het meeste geleerd heeft. De verdere zaak is hem toen betrekkelijk gemakkelijk geworden, omdat *van der Reyden* de moeilijkste codes had, die *May* in al die tijd en later is tegengekomen. Tot op zekere hoogte wist *May* reeds van *Zomer*, die bij bepaalde letters in plaats van de goede letters verkeerde letters zenden moest, dat er een security check bestond. Hij heeft van *van der Reyden* toen de bevestiging gekregen en voorts natuurlijk verklaringen over verdere veiligheidsmaatregelen, die ingelast konden worden.

18702 *(May)*

Door *van der Reyden* kwam *May* achter verschillende soorten van veiligheidsmaatregelen o.a. ook, dat bepaalde vragen konden worden gesteld, waarop een heel bepaald antwoord gegeven moest worden.

18710—18713 *(May)*

Van der Reyden had vóór zijn arrestatie reeds verbindingen in Nederland. Zo met dr. *Krediet* en via deze met een marconist *Alblas*, alsook met een agent *Tazelaar*, zodat dus voor de Duitsers vaststond, dat van de gevangenneming van *van der Reyden* over een van deze lijnen reeds naar Engeland bericht gezonden was. Ook de agent *Terlaak* bezorgde *May* geen moeilijkheden. Intussen had hij zijn ervaringen verzameld en kon hij deze alvast iets vertellen, zodat hij zonder meer gezegd heeft: ja, dat is zo en zo. Het was voor *May* niet moeilijk van *Terlaak* de code te krijgen.

62854, 62855 *(van der Reyden)*

De heer *W. J. van der Reyden* heeft verklaard, dat hij de opdracht heeft gekregen, dat, indien hij *Alblas* zou ontmoeten, hij hem moest zeggen, hoe de nieuwe wijze van coderen zou gaan. Het was geen vastgesteld woord of een vastgestelde zin. Dat moest *Alblas* zelf kiezen. Elke telegrafist, die de heer *van der Reyden* zou ontmoeten,

62857 *(van der Reyden)*

moest hij de nieuwe code, de double transposition, mededelen. Hij moest hun mededelen de wijze, waarop hij zijn boodschap moest coderen. Daardoor vermoedde hij, dat de agenten, voordat hij kwam,

62859—62862 *(van der Reyden)*

een andere wijze van coderen hadden. *Van der Reyden* kreeg geen gedicht voor hen mede of iets anders, waaruit zij hun woorden moesten kiezen. Alleen de wijze, waarop het coderen in zijn werk ging. Zijn wijze van coderen moest *van der Reyden* de agenten mededelen. *Alblas* kreeg van hem theorie in het double transposition-systeem, maar die theorie kon hij alleen in praktijk omzetten, wanneer hij een bepaalde afspraak met Engeland over een bepaald gedicht had. Hij moest aan Engeland in zijn oude code mededelen, wat hij zou kiezen. Naar de mening van *van der Reyden* zou het dus zo zijn, dat *Alblas* een ander systeem gehad heeft, dat men het nieuwe beter vond, dat men het niet in een codetelegram kon mededelen, omdat het te ingewikkeld was, dat hij hem het systeem moest mededelen, en dat *Alblas* dan in zijn oude code het door hem gekozen gedicht en het sleutelgetal zou mededelen. Van Engeland uit heeft *van der Reyden* geen vaste gedichten of woorden medegekregen voor de een of andere telegrafist. Hij heeft in die tijd *Alblas* ontmoet bij dr. *Krediet*. Hij

62925, 62926 *(van der Reyden)*

heeft hem medegedeeld, hoe de nieuwe codering werkte en dat begreep hij. Het was duidelijk voor hem. *Alblas* heeft aan de heer

62928, 62929 *(van der Reyden)*

van der Reyden geen naam genoemd van het systeem van de code, die hij had. De naam double transposition heeft de heer *van der Reyden* voor het eerst uit de dagbladen vernomen. In ieder geval is het duidelijk, dat *Alblas* op dat nieuwe systeem zal hebben overgeschakeld, want hij heeft *van der Reyden* dat verteld, toen zij elkaar in dezelfde cel ontmoetten. *Alblas, Terlaak* en hij hebben in dezelfde cel gezeten.

62943 *(van der Reyden)*

Toen *van der Reyden* gearresteerd was, is hij naar Scheveningen overgebracht. Daar is hij het eerst verhoord door *Makowsky*. Deze heeft alleen zijn naam, bijzonderheden, enz., gevraagd. Van hem heeft

62945, 62946 *(van der Reyden)*

van der Reyden een klap in zijn gezicht gehad. Daarop werd hij teruggebracht naar een cel. Daar heeft hij een half uur gezeten. Toen werd hij ondervraagd door *May*. Hij heeft zeker niet tegen *Makowsky* gezegd, dat hij, nu hij toch gevangen genomen was, bereid was medewerking te verlenen en alles mede te delen. Het is mogelijk, dat hij tegen *May* gezegd heeft, dat hij bereid was alle vragen, die werden

62961—62964 *(van der Reyden)*

gesteld, naar waarheid te beantwoorden. Het is mogelijk, dat hij hem heeft medegedeeld, wat zijn opdracht was, welke codes hij had en dat hij een nieuw code-systeem voor de agent *Alblas* had. Dat verhoor heeft lang geduurd; het is mogelijk, dat het in de loop van dit verhoor

is gebeurd. Dat verhoor heeft 14 uur geduurd. Dat is juist het punt, waarom de zaak draaide, namelijk, dat in Engeland *Rabagliatti* of *Seymour* hem had gezegd: „Het doet niets ter zake of je je code vertelt, als je maar niet je security check afgeeft. Ieder heeft zijn eigen code. Als zij de manier van coderen weten, dan geeft dat niet". Dat was dus een algemene instructie. Het is mogelijk, dat hij verteld heeft, wat zijn opdracht was, met name zijn taak in Twente, dat hij zijn code heeft medegedeeld en dat hij ten opzichte van *Alblas* dit laatste ook heeft medegedeeld. Hij heeft op de duur bij stukjes en beetjes allerlei persoonlijke gegevens uit Engeland verteld; hij gaf beschrijvingen, die heel vaag waren. Hij heeft May het code-systeem medegedeeld. De heer *van der Reyden* vond *May* niet erg intelligent.

62967, 62972, 62979 *(van der Reyden)*

Alblas heeft de heer *van der Reyden* in de cel verteld, dat hij een week, nadat deze was gevangen genomen, aan Londen bericht heeft gestuurd, dat *Terlaak* en hij waren gevangen genomen. Dit wist hij.

62984 *(van der Reyden)*

De redenering van de heer *van der Reyden* tijdens zijn arrestatie was, dat hij er geen bezwaar tegen had om bovenvermelde gegevens mede te delen, wanneer zij in Engeland wisten, dat hij was gevangen genomen. Dat moesten zij weten uit verschillende dingen, die hij had gedaan. Ten eerste had hij, door een deel er uit te laten, niet de volledige code gegeven. Ten tweede had hij kans gezien tijdens zijn arrestatie een van de kristallen weg te werken. Hij had afgesproken met *Terlaak,* dat deze 's avonds om 7 uur de zender zou halen. Er werd toen gebeld en er stond iemand voor de deur, die zei: „Ik kom namens *Terlaak* om de zender af te halen". De heer *van der Reyden* had de zender klaar staan en wilde hem afgeven, maar kreeg tegelijkertijd een pistool in zijn buik. Hij wist, dat *Alblas* in vrijheid was. Het was voor deze een kleine moeite om te waarschuwen. *Alblas* was in contact met dr. *Krediet.*

62997, 62998 *(van der Reyden)*

Het klopt, wanneer *May* zegt: „Ik mag wel zeggen, dat hij het uit zich zelf gezegd heeft en dat het mij weinig moeite gekost heeft de code van hem te krijgen". Het ligt buiten de beoordeling van de heer *van der Reyden,* of dit veel heeft bijgedragen tot het inzicht van *May* in het systeem van de code. De heer *van der Reyden* wist niet, wat *May* wèl en wat hij niet wist. De heer *van der Reyden* heeft *May* ook zijn test question medegedeeld. Hij heeft hem ook het goede antwoord daarop gezegd. Het was goed, zolang de heer *van der Reyden* maar één check niet gaf. Naar die test question heeft *May* de heer *van der Reyden* zelf gevraagd. Inderdaad had het, achteraf gesproken, misschien het meest voor de hand gelegen, indien hij het juiste antwoord niet gegeven had, maar hij heeft een ander ding achtergehouden. Als men er voor staat, doet men misschien iets anders dan hetgeen, achteraf gezien, voor de hand liggend schijnt te zijn geweest.

63006—63013 *(van der Reyden)*

De heer *van der Reyden* had drie security checks, maar hij heeft er slechts twee genoemd. Als hij een verhaal, dat volkomen een leugen was, was gaan opstellen, hadden de Duitsers hem niet geloofd. Daarom vertelde hij hun voor 7/8 waarheid en voor 1/8 leugen. Het voornaamste was, dat men in Engeland wist, dat hij was gevangen genomen. Dan was de zaak verder voor hem afgelopen. Als hij die 1/8 over zijn code maar niet vertelde, wisten zij in Engeland, dat hij was gevangen genomen. Hij kan dus positief bevestigen, dat hij één van zijn security checks niet heeft afgegeven. Het was in zijn voordeel, dat de Engelsen wisten, dat hij was gevangen genomen; een van de security checks is niet juist; zij vragen de test question en de Duitsers geven een goed antwoord; in elk telegram, dat de Duitsers sturen, is echter de security check fout. Dat is dan een prachtig middel van Engelse kant om daarop te werken. Zó hadden de Engelsen een tegenspel kunnen beginnen.

63015—63020 *(van der Reyden)*

De heer *van der Reyden* heeft zelf voor de Duitsers geseind. Eén- of tweemaal, want het is mislukt. Dat was ook zijn opzet. Het kon hem niet schelen, hoe het mislukte, als het maar mislukte. Er was in Engeland ook gezegd, dat de agenten nooit verstaanbare taal mochten gebruiken in de berichten, die zij overstuurden. Wat er ook gebeurde, altijd moest de Q-code worden gebruikt of andere speciale afkortingen, die zij meegaven. Hij heeft tweemaal met de Duitsers geseind en de tweede keer heeft hij verstaanbare taal overgeseind. Terwijl een Duitser in een stoel zat mee te luisteren, gaf hij een serie V's en tussen de V's een woord, nl. „impossible", voluit. Men seint altijd de V om de hand los te maken; dat is een automatische beweging. Wanneer hij het woord „impossible" geeft, moeten de Engelsen zich afvragen: wat is „impossible"? Waarom doet hij dat? Toen hij gezegd had, dat hij zou medewerken, brachten de Duitsers hem over naar de weermachtsgevangenis achter het Oranjehotel. Op een gegeven dag is hij er twee keer vandaan gehaald om te seinen. Toen werd hij ineens weer uit de weermachtsgevangenis weggehaald en heeft hij zware „Einzelhaft" gehad, zodat hij veronderstelde: nu is het afgelopen; zij weten, dat ik gevangen genomen ben.

63024 *(van der Reyden)*

63026 *(van der Reyden)*

63028 *(van der Reyden)*

§ 3. *De arrestatie van Lauwers*

[1]) Bijlage 16.

[2]) Het was naar aanleiding van dit en soortgelijke berichten, dat *Giskes* op een gegeven ogenblik in de marge van een daarop betrekking hebbend rapport schreef: „Gehen Sie zum Nordpol mit diesen Geschichten", uit welke ontboezeming later in de weermachtssector de naam „Fall Nordpol" voor het spel is ontstaan.

Begin 1942 liepen er, zo schrijft *Schreieder* in zijn nota [1]), in Nederland 2 VM-Spiele, die tegen agenten gericht waren. Eén spel werd gevoerd door de Abwehrstelle Niederlande van de weermacht. Haar V-Mann *George Ridderhof* had contact met de Nederlandse kapitein *van den Berg* in Den Haag, die in de O.D. een leidende functie bekleedde. Kapitein *van den Berg* stond met twee Nederlanders, waarvan er één een halfbloed was, in verbinding. Zij waren, zoals *Ridderhof Giskes* meldde, met een parachute afgeworpen om sabotage-opdrachten uit te voeren. Oorspronkelijk geloofde *Giskes* niet aan de juistheid van dit bericht. [2]) *Ridderhof* kwam via *van den Berg* met de beide agenten in persoonlijk contact. In Februari namen zij in de buurt van Hoog-halen een materiaaldropping in ontvangst, waarbij ook *Ridderhof* aanwezig was. Hij nam de inhoud over van een van de beide afgeworpen containers, sabotagemateriaal en wapens, en zorgde ook voor het wegvoeren. De tweede container kon niet worden gevonden. Door *Ridderhof* was ook de woning in Den Haag, van waaruit de marconist werkte, bekend geworden. De peildienst van de Ordnungspolizei controleerde het zendverkeer. Op de 6de Maart 1942 werden stappen tot arrestatie ondernomen. Behalve ambtenaren van de Sicherheitspolizei, die de arrestatie moesten uitvoeren, waren ook *Giskes,* de afdelingschef IV van de B.d.S. (Befehlshaber der Sicherheitspolizei), alsmede Regierungsrat *Wolff* en *Schreieder* aanwezig. Een peilgroep van de peildienst bediende een peilwagen. Onmiddellijk na het beëindigen van het zenden verlieten twee mannen het huis, waarin, volgens bericht van de V-Mann en de bevindingen van de peilgroep, geseind werd. De bij *Giskes* werkzame *Willy Kupp,* de chef van de V-Mann *Ridderhof,* herkende in een van de beide mannen de marconist. De andere was de bewoner van het huis. Ambtenaren van de Sicherheitspolizei namen hen in hechtenis en brachten hen naar de woning terug. Daar werden de codegegevens en reeds verzonden en ontvangen telegrammen, alsmede ontwerp-telegrammen gevonden. De vrouw van de bewoner van het huis, die van het seinen afwist, heeft het zendtoestel van het balkon van de woning af op de besneeuwde binnenplaats geworpen. Een ambtenaar van de Sicherheitspolizei sloeg haar daarbij gade en bracht het toestel in veiligheid. Na korte ondervraging gaf, volgens *Schreieder,* de marconist op de agent *Hubertus Lauwers* te zijn; hij was in de eerste dagen van November 1941 met de sabotage-agent *Taconis,* voor wie hij als marconist werkte, geparachuteerd. Nu hadden de Duitsers de marconist, maar niet de saboteur. *Kupp* verklaarde nog dezelfde dag de arrestatie van de sabotage-agent te kunnen bewerkstelligen. *Schreieder* stelde hem ambtenaren ter beschikking, die inderdaad na enige tijd met een halfbloed — die volgens de berichten van de V-Mann de sabotage-agent moest zijn — terugkwamen. Gedurende het verhoor bleek echter, dat hij niet de gezochte sabotage-agent *Taconis* was, maar mr. *van Haaften* (*van Hattem*), die de door *van Hamel* opgerichte „Inlichtingendienst (I.D.)" leidde. Doordat op hetzelfde tijdstip ook kapitein *van den Berg* en zijn O.D.-medewerkers gearresteerd waren, was het contact van de Abwehrstelle (*Giskes*) met de sabotage-agent afgesneden. Zoals gezegd liepen er echter twee V.M.-Spiele; het tweede spel werd geleid door de Sicherheitspolizei te Arnhem via de V-Mann *Johnny den Droog.* De Sicherheitspolizei te Arnhem had gemeld, dat zij contact met een halfbloed had, die volgens bewering van de V-Mann sabotage-agent was en bezig was een sabotagegroep op te bouwen. *Schreieder* had de overtuiging, dat deze halfbloed en de chef van *Lauwers* een en dezelfde persoon was. Na het verhoor van *van Hattem* en het vaststellen van zijn identiteit belde *Schreieder* de chef van de Sicherheitspolizei te Arnhem, *Thomsen,* op en droeg hem op bij de eerstvolgende samenkomst van zijn V-Mann met de halfbloed, deze te arresteren. Op 9 Maart 1942 vond de arrestatie plaats. Toen deze *Schreieder* werd gemeld, trof hij de nodige voorbereidingen voor de onmiddellijke overbrenging van de gearresteerde naar Den Haag. Na aanvankelijk lang ontkennen, gaf de gearresteerde toe de sabotage-agent *Thijs Taconis* te zijn. Door de berichten van *Ridderhof* aan *Giskes* waren bijzonderheden inzake de opdracht en de werkzaamheid van *Taconis,* die op grond van de berichten van de V-Mann *Johnny den Droog* door Kriminalrat *Thomsen* bevestigd werden, bekend geworden. *Taconis* bepaalde zich tot de bevestiging van deze voldongen feiten en de beantwoording van vragen met betrekking tot zijn opleiding aan de agentenschool. Hij verklaarde geen eigen code te hebben.

Schreieder heeft nog verklaard, dat *Taconis* des avonds 9 uur uit Arnhem kwam en tot aan de volgende voormiddag aan één stuk door is ondervraagd.

May heeft gehoord, dat *Taconis* niets zei.

Volgens *Haubrock* begon het Engeland-Spiel, wat de tijd betreft, ongeveer met de gevangenneming van *Johan van Hattem.* Deze ge-

17014 *(Schreieder)*

18789 *(May)*
53957 e.v. *(Haubrock)*

vangenneming vond plaats in Maart 1942. Zij was eigenlijk het gevolg van een vergissing. De Duitsers wilden *Taconis* gevangennemen in een huis in Den Haag. Daartoe hadden zij alleen als persoonsbeschrijving: „halfbloed, ongeveer 25—30 jaar oud". In zijn plaats kwam echter *van Hattem*. Hoe deze verwisseling veroorzaakt werd weet *Haubrock* niet, want hij was zelf niet bij de arrestatie. Men had *van Hattum* gevangen genomen en *Haubrock* kreeg hem voor het verhoor met de opmerking, dat hij als sabotage-agent uit Engeland gekomen was. Maar hij beweerde steeds: „Neen, ik ben nooit van mijn leven in Engeland geweest". Hij zei, dat hij het bewijzen kon. Het bevolkingsregister werd opgebeld en alles, wat de Duitsers in korte tijd in beweging konden brengen. De man scheen nooit uit Nederland weg geweest te zijn. Enige dagen later werd toen de juiste — nl. *Taconis* — gevangen genomen. *Johan van Hattem* was leider van de I.D. De Duitsers kenden ook de I.D. als zodanig nog niet. Zij wisten wel, dat er zo iets was, maar zij hechtten er niet veel waarde aan. Door deze gevangenneming kwamen zij er op, dat zij in de persoon van *van Hattem* met de grootste inlichtingenverbinding met Engeland te doen hadden. De I.D. was een grote, in die tijd wel de grootste inlichtingenorganisatie. Het was een zuiver intellectuele onderneming van vooraanstaande mensen van de spoorwegen en van de departementen. Het waren allemaal mensen, die inderdaad iets konden verraden op het gebied van de militaire spionnage, b.v. troepenverplaatsingen, enz.

[1]) Bijlage 16.

Intussen was, aldus *Schreieder* in zijn nota [1]), *Lauwers* eveneens verhoord. Het inbeslaggenomen telegrammateriaal en de door de wekenlange zendcontrôle ongevangen en na de arrestatie ontcijferde radiotelegrammen, schiepen de mogelijkheid tot het controleren van zijn beweringen. *Lauwers* heeft zich reeds direct na zijn arrestatie tegenover *Kupp* in de woning, van waaruit hij seinde, bereid verklaard tot medewerking. Gedurende het verhoor bij de Sicherheitspolizei maakte hij bezwaren en bracht hij naar voren, dat hij niet kon meewerken. In den beginne was hij voor tegenwerpingen niet vatbaar. *Giskes* sprak urenlang met hem en deed hem de toezegging, dat *Taconis* niet voor de krijgsraad zou worden gebracht. Daarop verklaarde *Lauwers* zich weer bereid aan het zendtoestel te werken.

16947 e.v. *(Schreieder)*

Schreieder heeft verder verklaard, dat het spel van *Giskes* op 6 Maart 1942 tot de gevangenneming van *Lauwers* heeft geleid en het spel van de Sicherheitspolizei op 9 Maart 1942 tot gevangenneming van *Taconis*. Op 6 Maart 1942 is *Lauwers* verhoord. De situatie was zo, dat bij de inval in het huis, van waaruit *Lauwers* gezonden heeft, al het schriftelijke materiaal van *Lauwers* werd gevonden. Er bestond wel een bevel van Londen, dat de agenten steeds alles moesten vernietigen, maar het spreekt vanzelf, dat de agent toch wat achterhoudt, omdat hij steeds een zeker overzicht moet hebben over hetgeen hij doorgegeven heeft en wat nog niet, en zo werd beslag gelegd op de gegevens, die *Lauwers* bij zijn codering gebruikte. Reeds tijdens het Spiel van *Giskes* werd het zendverkeer van *Lauwers* door de peiltroep van de Ordnungspolizei gepeild, d.w.z. de telegrammen, die *Lauwers* doorgaf, werden opgenomen. Zij konden echter slechts opgenomen, doch niet ontcijferd worden, omdat de sleutel niet bekend was. Deze gepeilde telegrammen waren aanwezig. Dat was het eerste materiaal, dat reeds gedurende het Spiel verzameld was. Daarbij kwam het materiaal, dat gevonden werd. Dat waren de beide dingen, die *Lauwers* in zijn mededelingen reeds in een bepaalde richting drongen. Hij kon niet meer zo maar wat in het wilde weg vertellen. Er waren reeds bepaalde dingen voorhanden.

Men moet steeds onderscheid maken tussen het „systeem" en tussen de „gegevens", die bij de codering gebruikt worden. *Van der Reyden* had reeds indertijd het gebruikte systeem beschreven. De Duitsers wisten precies: het systeem is het z.g. „Doppelwürfelverfahren". Zo wisten zij dus reeds, dat *Lauwers* het „Doppelwürfelverfahren" had. Dat kon hem reeds gezegd worden. Zij wisten ook, dat er z.g. „Sicherungen" bestonden. Dat wil zeggen een bepaalde afspraak tussen de afzendende dienst en de agent, dat hij, wanneer hij in vrijheid is, bepaalde letters of bepaalde woorden weglaat of bijvoegt als teken, dat hij nog Oké is. Deze dingen konden *Lauwers* dus voorgehouden worden. Hij moest dus reeds uit de vragen van de hem ondervragende ambtenaren vaststellen, dat dezen op de hoogte waren. Daarbij kwam, dat hem ook het materiaal voorgelegd werd. Het was natuurlijk zo, dat de Duitsers niet wisten, welke security checks *Lauwers* had. Die moest hij zeggen. Dat was ook in de latere gevallen zo. Dus zij konden wel zeggen: U hebt het Doppelwürfelverfahren! Zij konden vragen: welke security checks hebt u? Maar de samenstelling van de security checks was bij iedere agent verschillend evenals de codegegevens als zodanig, waaruit hij het woord nam, waarop hij zijn telegram opbouwde, het z.g. sleutelwoord, waarin men het telegram, zoals men dat noemde „würfeln" moest.

16967 e.v. *(Schreieder)*

Lauwers had direct na zijn gevangenneming verklaard, dat hij zou medewerken. Hij sprak met *Kupp,* de V-Mann van *Giskes. Kupp* was Duitser, hij woonde reeds lang in Nederland en sprak vloeiend Nederlands. *Kupp* zei toen: zie zo, hij werkt met ons mee. Dat was nog in de woning. Daarna is *Lauwers* op Binnenhof 4 gekomen en hij werd daar ondervraagd. Daar heeft hij zich bedacht. Tijdens de ondervraging begon hij te aarzelen. *Giskes* heeft toen urenlang met hem gesproken; *Schreieder* heeft met hem gesproken. Aan het slot heeft hij zich bereid verklaard zelf aan het apparaat mee te werken. *Schreieder* kan dus niet anders zeggen dan: de oorspronkelijke houding van *Lauwers* was uitgesproken welwillend. Het kan de schok van de gevangenneming geweest zijn. Daarna werd hij, zoals gezegd, geremd. Men moet daarbij onderscheid maken tussen zijn mededelingen en de vraag, of hij wilde medewerken, d.w.z. medewerken aan het apparaat. Zoals *Schreieder* het zich herinnert, heeft *Lauwers* tijdens het verhoor in het algemeen geen moeilijkheden veroorzaakt, maar slechts over het verzoek om mede te werken. Dat was het probleem. *Lauwers* was practisch uit het spel van *Giskes* voortgekomen en op grond van de samenwerking zou *Giskes* ook met *Lauwers* spreken; daarom heeft *Giskes* nog zeer lang met hem gesproken. Tenslotte is toch de medewerking tot stand gekomen. Zoals *Schreieder* het zich herinnert, heeft *Lauwers* zijn security checks medegedeeld.

16974 e.v. *(Schreieder)*

De reden, dat de Duitsers *Lauwers* zelf hebben laten seinen, was een kwestie van ontwikkeling, van ervaring. De Duitsers hadden in 1942 ook nog niet de ervaring, zoals ze die in 1943 en 1944 hadden. In het bijzonder over de kwestie van het handschrift. Dat wil zeggen: over de aard en de karakteristieke momenten van het morseseinen, precies zoals bij schrijfmachineschrift. Iedere typiste schrijft anders, d.w.z. de ene slaat hard aan, de andere zacht, de ene heeft een regelmatige aanslag en de andere een onregelmatige, en zo is het ook bij het seinen. Dat is heel verschillend. Ten eerste speelt daarbij de oefening, ten tweede spelen daarbij de omstandigheden een rol. Als men nerveus is, slaat men, precies zoals bij schrijfmachineschrift, anders aan dan wanneer men kalm is. *Schreieder* is geen seinspecialist. Hij heeft echter, evenals *Giskes,* zeer veel over deze kwestie met de chef van de peiltroep gesproken. De agenten hebben steeds verklaard, dat hun handschrift daarginds op gramofoonplaten opgenomen zou zijn en zonder meer herkend zou worden, wanneer een ander zond, terwijl de Duitse peiltroepspecialisten zich op het standpunt stelden, dat dit niet mogelijk was. Want, zeiden zij, de kwestie van de atmosfeer speelt een rol en ook het feit, dat het handschrift te Londen onder rustige omstandigheden was opgenomen, terwijl de agent hier toch onder andere verhoudingen in een nerveuze toestand werken moest. Snelheid, het zich bewust zijn van gevaar en van andere moeilijkheden, brengen veranderingen met zich mede, zodat het zonder meer onmogelijk is het handschrift te herkennen, wanneer het zenden onder geheel andere omstandigheden geschiedt dan bij de opname. Op grond van deze ervaring zetten de Duitsers later niet meer de agenten zelf tijdens de seintijden aan het apparaat, maar de ambtenaren van de Ordnungspolizei, die echter vooraf telkens iedere agent afzonderlijk een contrôle-uitzending hebben laten seinen. Als vakman konden deze ambtenaren vaststellen, hoe de agent tikte. Tikt hij zuiver, tikt hij snel, welke moeilijkheden heeft hij bij het seinen. Ieder had bepaalde letters, die hij goed of slecht tikte. Ze probeerden dan de aanslag te imiteren. En wanneer zij het essentiële begrepen, dan zeiden zij: „Dat kan ik". De chef van de peiltroep beweerde, dat na een half uur proefseinen iedere specialist onderkennen kan, welke bijzonderheden in aanmerking genomen moeten worden. Dat *Lauwers* en ook *Jordaan* zelf hebben geseind, kwam, omdat de Duitsers op dit tijdstip er nog niet zeker van waren, terwijl later de andere agenten door de ambtenaren van de Ordnungspolizei vervangen werden.

42658 e.v. *(Schreieder)*

Toen *Lauwers* gevangen genomen werd, is er een aantal telegrammen gevonden. Ten dele waren zijn uitzendingen reeds gepeild; de telegrammen waren echter nog niet ontcijferd. De Funküberwachungsstelle had reeds sinds weken het telegramverkeer gecontroleerd; zij kon echter de telegrammen niet ontcijferen. Die zijn ook ter tafel gekomen.

Schreieder kent niet de voorstelling van zaken van *Lauwers,* dat deze via de gepenetreerde groep *van den Berg* een bericht heeft gekregen, dat aan de Duitsers bekend was, dat hij kort na het uitzenden van dat bericht is gearresteerd, dat het bericht dus in handen van de Duitsers kwam en dezen met grote waarschijnlijkheid konden vermoeden, dat zijn laatste telegram op de „Prinz Eugen" betrekking had en dat men zo zijn code ontdekt zou hebben. Dat *Schreieder* dit niet weet, volgt reeds hieruit, dat dit niet op zijn bureau, maar blijkbaar bij de Funküberwachungsstelle van de Ordnungspolizei heeft plaats gevonden. Luitenant *Heinrich* heeft zich toentertijd persoonlijk bezig gehouden met het ontcijferen van de

telegrammen, omdat dit het werk van zijn ambtenaren was. *Schreieder* kent deze gang van zaken niet, hij kan als zijn persoonlijke mening slechts zeggen: er waren tevoren reeds zendingen gepeild en *Heinrich* heeft in eerste instantie geprobeerd op grond van de gevonden stukken de sleutel te reconstrueren. *Heinrich* had immers de afschriften van de gepeilde telegrammen, maar niet gedecodeerd, en nu werden bij *Lauwers* de codegegevens en datgene, wat hij had — hij had veel telegramontwerpen geschreven —, gevonden. Het hele materiaal heeft *Heinrich* voor zich opgeëist, omdat het zijn taak was de telegrammen te decoderen. *Schreieder* kan zich practisch niet voorstellen, dat dit in twintig minuten gebeurd is. Men kan immers slechts decoderen, wanneer men de sleutelzin kent, respectievelijk het codegedicht of de codegegevens, op grond waarvan wordt ontcijferd. *Schreieder* kan zich slechts voorstellen, dat bij het in beslag genomen materiaal ook de codegegevens, dus het gedicht, waren, dat *Lauwers* gebruikte om te decoderen, of dat *Heinrich* het genoemde telegram met de sleutelzin had gevonden. Wanneer men in een woning komt en telegrammen in code vindt, kan men deze zonder codegegevens niet ontcijferen. Men weet immers helemaal niet, hoe men de letters moet rangschikken. *Lauwers* moet op zijn minst bij het materiaal zijn codegedicht hebben gehad. Daaruit neemt men twee, drie woorden, nummert ze en schrijft daaronder het telegram, dat men wil doorgeven. Dan wordt tweemaal volgens een bepaald beginsel gerangschikt. Als luitenant *Heinrich* slechts het telegram vond, kon hij niets doen. Bij het materiaal moest nog het codegedicht of het ontwerp van dit telegram met de sleutelzin zijn. Dan was het niet moeilijk te ontcijferen, maar zonder sleutelzin, zonder codegedicht, dat kan niet! Dat kan de beste codeman niet. Hij weet toch immers helemaal niet, hoe hij moet beginnen. Dan zou *Heinrich* op goed geluk af precies het juiste getroffen moeten hebben; want in het telegram zelf staan immers alle letters door elkaar. Dat kan hij niet lezen, daar vindt hij geen woord uit. Of de sleutelzin zou er op moeten staan. Dan is het natuurlijk geen probleem; dan doet hij dat als vakman tamelijk snel. Maar de sleutelzin moest bij de stukken, die de Duitsers in beslag hebben genomen, geweest zijn. Een ander geval is het, wanneer *Heinrich* door *Giskes* (overigens was, zoals *Schreieder* zich kan herinneren, *Willy Kupp* er bij, die immers direct met *Lauwers* heeft gesproken) de inhoud van het telegram heeft gehoord. *Kupp* nam ook deel aan het VM-spel onder leiding van *Giskes*. Mogelijk is, dat *Kupp* van het telegram heeft geweten en tegen *Heinrich* heeft gezegd: „Neem dit telegram eens op de korrel, misschien heeft dat succes!" Zo zou het gegaan kunnen zijn. Maar *Schreieder* was er niet bij. Het is aan *Schreieder* niet bekend, dat *Lauwers* zijn code heeft afgegeven, omdat hem op een gegeven moment bleek, dat men een telegram van hem kon ontcijferen en dat dit telegram een geprovoceerd telegram is geweest. Hij weet alleen, dat *Kupp* bij hem kwam en zei „Hij heeft zich bereid verklaard voor ons te werken." Dat was ongeveer een half uur na de gevangenneming. Als het was gelukt met een geprovoceerd telegram, dan was het toch vrij waarschijnlijk, dat men in de vreugde van de ontdekking zou hebben gezegd, dat het daardoor was gelukt. Vanzelfsprekend zou het zijn, dat *Heinrich* dan gezegd zou hebben: „Hij is door de mand gevallen!" Iedereen vertelt het toch graag, wanneer hij een succes boekt; dan zou *Heinrich* toch eigenlijk tegen *Schreieder* hebben moeten zeggen: „Nu heb ik hem er in laten lopen". *Schreieder* is echter noch bij zo'n situatie aanwezig geweest, noch heeft hij daar ooit van gehoord. De naam „Prins Eugen" zegt hem niets in dit verband.

42668 e.v. *(Schreieder)*

17384 *(Giskes)*

Giskes heeft verklaard, dat de kwestie van de z.g. security checks slechts bij één geval ter sprake is gekomen, en wel bij de telegrammen van *Lauwers*. Hij herinnert zich uit de code van *Lauwers*, dat deze, zoals hij meent, iedere tweede of derde „o" in het woord stop met een „e" moest schrijven. Dat is eigenlijk het enige wat hij zich daarvan herinnert. Het is *Lauwers'* noodlot geworden, dat inderdaad al zijn telegrammen, die hij vóór zijn gevangenneming heeft doorgegeven, geheel waren opgenomen, afgeluisterd en genoteerd. Een heel aantal. Hij schat het minstens op 20. Het kunnen er ook 10 geweest zijn; 10 neemt hij wel aan.

17416 e.v. *(Giskes)*

18717 e.v. *(May)*

May heeft medegedeeld, dat op *Lauwers* bij zijn gevangenneming enig materiaal was gevonden. Het kunnen twee of drie telegrammen of ook een paar meer geweest zijn. De peiling heeft ten doel de plaats, waar de zender staat, te vinden. Natuurlijk werden door Berlijn en ook door de peilplaats in Nederland alle telegrammen van de hier in het Nederlandse gebied werkende zenders opgevangen en te Berlijn probeerde men natuurlijk deze telegrammen te ontcijferen. Dat laatste gebeurde dus los van de peiling. Met andere woorden: men vangt een telegram op, zonder dat men precies de plaats weet, waar het vandaan komt. *May* kan zich niet herinneren, dat, toen *Lauwers* eenmaal was gearresteerd, men ook nog een aantal opgevangen telegrammen van hem had; het is echter mogelijk. Het was

natuurlijk vrij goed uit te zoeken geweest, welke telegrammen van *Lauwers* waren. *May* kan zich echter niet herinneren, dat er behalve de bij de gevangenneming gevonden telegrammen nog iets was.

May is dus met zijn kennis, die hij geleidelijk uit de voorgaande gevallen had vergaard, en die paar telegrammen, die hij van hem had, met *Lauwers* gaan praten. In het begin probeerde deze de Duitsers enige moeilijkheden te berokkenen, omdat hij bij zich zelf dacht: misschien weet mijn ondervrager helemaal niets; ik wil eerst eens kijken. Later hebben zij elkaar toen zo langzaam aan gevonden. *May* kende de code niet. Hij kende slechts het systeem, dat *Lauwers* gebruikte. Binnen welke tijd *Lauwers* zijn code heeft gegeven is moeilijk te zeggen. Het is mogelijk, dat het 4 uren geweest zijn, dat zij met elkaar gepraat hebben; het kunnen er ook meer geweest zijn. Maar het was geen kwestie van dagen. Toen *May* de code van *Lauwers* had, had deze hem nog niets van zijn veiligheidsmaatregelen, zijn checks gezegd. Dat zei hij *May* eerst later, toen deze reeds zijn code, zoals *Lauwers* hem deze had gegeven, had opgeschreven. De checks van *Lauwers* bestonden uit het zetten van verkeerde letters in plaats van de juiste. *May* gelooft, dat het woordje „stop" veranderd moest worden en dat *Lauwers* bovendien een speciale vraag moest kunnen beantwoorden, die *May* zich evenwel niet meer precies herinneren kan. Hij gelooft, dat het een vraag was, die luidde: „Hoeveel lampen heb je?", of zoiets dergelijks, of „zijn je lampen schoon?". Zoiets moet het geweest zijn en daarop moest een heel bepaald antwoord worden gegeven. *May* weet niet positief, of het antwoord, dat *Lauwers* heef genoemd, het juiste is geweest; met stelligheid zeggen: het was juist, dat kan hij niet. De andere check bestond dus hierin, dat het woord „stop" op een of andere manier veranderd moest worden en ook, dat in het telegram bij de 10e, 20e of 30e letter, enz. steeds weer een letter veranderd moest worden. Het is ook mogelijk, dat het alleen maar de veranderingen in die letters waren en niet ook in het woord „stop". Wanneer b.v. in het woord „stop" in plaats van de „o" een „a" of een andere letter staat, zal men dit in het algemeen niet als fout beschouwen. Het is toch zo, dat de man, die aan het apparaat zit en tikt, haast maakt en daarbij een misgreep kan doen, zodat een letter in plaats van „a", „o" of in plaats van „o" „e" wordt. Maar als dat in elk woord „stop" voorkomt, dan wordt het toch wel een beetje vreemd. *May* weet ook niet meer, of bij ieder woord „stop" fouten gemaakt moesten worden of niet. Dat weet hij natuurlijk niet meer. Dat is al te lang geleden. Vanzelfsprekend moest men, wanneer iedere keer in het woord „stop" een fout was, wel zeggen: dat klopt niet, dat kunnen geen doorgave- of opvangfouten meer zijn, maar daar is iets fout aan het apparaat.

18735 e.v. *(May)*

Bij het eerste verhoor van *Lauwers* was *May* niet aanwezig. Hij heeft nooit gehoord, dat een van de telegrammen, die *Lauwers* vóór zijn arrestatie zou uitzenden, het bericht inhield, dat de kruiser „Prinz Eugen" te Schiedam lag en dat men er bij dat eerste verhoor in geslaagd was om het telegram, waarin dat bericht stond, te ontcijferen. Dit verhaal heeft hij nooit gehoord. Dat kan *May* zich ook helemaal niet voorstellen, want de codegegevens heeft hij eerst losgekregen, toen hij *Lauwers* verhoorde. Als men beweert, dat bij de gevangenneming van *Lauwers* het telegram door de een of andere deskundige ontcijferd is, zonder dat deze de codegegevens had, dan houdt hij dit voor onmogelijk. Hij zou zich hoogstens kunnen voorstellen, dat b.v. de inhoud van het telegram bekend geworden is aan de een of andere V-Mann van *Giskes,* die in de zaak heeft gespeeld; dat *Lauwers* of de een of ander, aan wie de inhoud van het telegram eveneens bekend was, met deze V-Mann heeft gesproken en tegen hem heeft gezegd: de inhoud van het telegram is zo en zo. Als het zo gebeurd is, was het telegram dus bekend bij de gevangenneming en zou iemand toen tegen *Lauwers* gezegd kunnen hebben: dat en dat staat er in, zodat hij overbluft is. Anders kan *May* het zich niet voorstellen. *May* kent echter deze geschiedenis niet. Hij kan slechts zeggen, dat hij zich kan voorstellen, dat *Lauwers* op deze manier overbluft is en dat dit bericht eventueel door een V-Mann van *Giskes* is gelanceerd. Maar wanneer op het tijdstip van zijn gevangenneming de code bekend geweest zou zijn, zou *May* hem helemaal niet meer over zijn code hebben behoeven te ondervragen. De tijd, waarop *May* *Lauwers* verhoorde, kan de dag na de arrestatie geweest zijn, het kan ook enige uren later geweest zijn; precies kan hij dat niet meer zeggen. *May* was in Den Haag. Als *Lauwers* dus zijn code heeft afgegeven en *Heinrich* gezegd heeft, dat het inderdaad zijn code was, zou aan *May* medegedeeld moeten zijn: wij hebben zijn code reeds. *May* heeft de code op deze wijze niet gekregen. Hij heeft *Lauwers* hierover ondervraagd. Men heeft hem wel de telegrammen gegeven, maar er niets bij gezegd. Men heeft dus niet gezegd, dat het de telegrammen waren, die men op *Lauwers* had gevonden, en dat

43376 e.v. *(May)*

43382 e.v. *(May)*

men de code reeds had. Volgens *May* heeft *Lauwers* dus zijn code eerst prijsgegeven, nadat *May* hem heeft kunnen overtuigen, dat zijn code daar- en daaruit bestond. *May* schat, dat hij minstens een dag met hem bezig is geweest. Hij vroeg hem naar zijn code, maar ook had hij de telegrammen voor zich liggen en hij zei hem, dat zijn code zó en zó moest zijn. Dat kon hij zeggen op grond van de ervaringen, welke hij bij de verhoren van de agent *Zomer* en vooral uit de verhoren van *van der Reyden* en ook van *Terlaak* had opgedaan. Het was hem bekend, welke codesystemen de mensen meebrachten. Toen hij de telegrammen zag: hoe zij gecodeerd werden, dus met een sleutelzin, met sleutelzinnummering, in een hoek een deel van het agentengetal, kon hij zeggen: „Dat kan slechts het Doppelwürfelverfahren zijn". *May* heeft *Lauwers* gezegd — misschien niet precies met deze woorden —: „Zo en zo codeert u uw telegrammen en uit deze woorden kan dat en dat afgeleid worden." In de loop van het onderhoud is hij van *Lauwers* te weten gekomen, welk gedicht — hij gelooft tenminste, dat het een gedicht was — deze voor de codering gebruikte. Daarop heeft *May* het gehele systeem van de codering uitgewerkt. Het is dus niet zo, dat hij, toen hij met *Lauwers* begon, reeds wist, waaruit zijn code bestond, dus b.v. wat zijn gedicht was. Hij kende dus nog niets van de „Codeunterlagen". *May* kende de verschillende sleutelzinnen, die op deze drie telegrammen gebruikt waren; maar het is niet steeds mogelijk op grond van drie sleutelzinnen een gedicht, dat de man heeft, volledig te weten te komen en wanneer het een Nederlands gedicht is, is dat nog veel moeilijker. Hij kan zich niet herinneren, dat hij ooit van *Heinrich* of van iemand anders de code zou hebben gekregen.

20265 e.v. *(Lauwers)*

De heer *H. M. G. Lauwers* heeft verklaard, dat op de securityschool te Beaulieu werd gezegd: De mogelijkheid bestaat natuurlijk — die mogelijkheid is zeer klein —, dat jullie wordt gearresteerd. Mocht dit echter gebeuren, dan zullen de Duitsers vragen je code af te geven. Jullie denkt: wij vliegen liever de lucht in. De Gestapo beschikt echter over middelen om zelfs de meest moedige man aan het spreken te krijgen. Wanneer men eenmaal aan een third degree-verhoor is onderworpen, zal men niet alleen zijn code afgeven, maar ook de punten, waarover zwijgen volstrekt plicht is. Men zeide: Het is dus verstandiger het niet tot een third degree-verhoor te laten komen, maar een goede cover story te vertellen. Nooit weigeren om je code af te geven. Geef die natuurlijk niet ogenblikkelijk af, maar geef die z.g. onder dwang. De code kan dus worden afgegeven, maar denk er om: Geef nooit je security check af, want dit is het enige middel om ons te laten weten, dat je gearresteerd bent. „Want", zei men, „nadat je je code hebt afgegeven, is het eerste, dat men je zal vragen, te gaan zenden. Nu zeg je: „nooit", maar ook dat is dwaasheid, want zolang jullie voor de Duitsers werkt, zijn jullie een voordeel voor hen; zij zullen je niet dadelijk liquideren, je hebt kans te ontsnappen en naar Engeland terug te komen en bovendien — en dat is wel het belangrijkste —: wanneer wij door jullie security check weten, dat je gearresteerd bent, is het voor ons mogelijk met de vijand een spel te spelen." Men legde er speciaal de nadruk op, dat het in oorlogstijd van het grootste gewicht is om over een onverdachte verbinding met de vijand te beschikken, waardoor men hem op een dwaalspoor zou kunnen brengen. De heer *Lauwers* moet er bij zeggen, dat de mensen, die hen opleidden, beroepslui waren, terwijl, voorzover hij tot op heden heeft kunnen nagaan, degenen, die later de leiding te Londen kregen, uitsluitend geselecteerd waren voor deze taak, omdat zij wel wat Nederlands spraken of wel eens in Nederland waren geweest. Waarschijnlijk is de fingerprint van de adspirant-agenten nooit vastgelegd op een gramofoonplaat. Op de seinschool zonden de agenten over zenders, die door geheel Engeland konden worden opgevangen, zodat men altijd een gramofoonplaat van hun handschrift had kunnen maken. Het kan gebeurd zijn, zonder dat men het wist. Het feit, dat men tegen hem heeft gezegd: „Desnoods zend je voor de Duitsers", wijst daar ook op. Men heeft niet gezegd, dat men eventueel als het mis ging, kon zien, dat een ander seinde; men heeft uitsluitend gezegd, dat iedere marconist zijn eigen handschrift had. Wel verzekerde de commandant van Grendon Hall, captain *„Kay"* de heer *Lauwers*, dat de arrestatie van een agent binnen drie weken op H.Q. bekend was, ook al gebruikte hij zijn security check niet om te waarschuwen. De heer *Lauwers* beschouwt dit nu als bluf. Hij heeft na zijn arrestatie altijd gewerkt met twee Duitse marconisten. Degene, die zijn toestel heeft overgenomen, heeft enkele malen met hem gewerkt. Hij gelooft niet, dat deze tijdens zijn zendtijd naar hem heeft geluisterd. Diens handschrift leek niet in het minst op het zijne. Hij maakte een beslissende gewoontefout. Bovendien lijkt het de heer *Lauwers* principieel onmogelijk een morsehandschrift gedurende langere tijd na te bootsen. De conclusie is dus, dat, als er een goede organisatie was geweest, men inderdaad daaruit gevolgtrekkingen had kunnen maken.

20271 e.v. *(Lauwers)*

20284 e.v. *(Lauwers)*

20299 e.v. *(Lauwers)*

De heer *Lauwers* heeft van einde Maart tot einde October 1942 voor de Duitsers gezonden. Soms tweemaal, soms driemaal in de week; ook meer, wanneer „droppings" werden verwacht. In de meeste gevallen tenminste een half uur. Er moet dus zeker een grote bundel telegrammen van hem uit die periode aanwezig zijn. Hij schat, dat in zijn tijd alleen reeds in het verkeer RLS/USL 60 of 70 telegrammen door de Duitsers zijn verzonden.

20303 e.v. *(Lauwers)*

De heer *Lauwers* wijst er op, dat de agenten een toestel uit Engeland meekregen, waarvan men verzekerde, dat het voldoende draagwijdte had om zonder de minste bezwaren in verbinding met het hoofdkwartier in Engeland te treden. Men zei zelfs, dat het met een kleine kamerantenne mogelijk was Engeland goed te krijgen. In de practijk is hem gebleken, dat hij minstens een grote buitenantenne nodig had, wilde hij voldoende duidelijk doorkomen, hetgeen hem destijds noopte zich te veel te beperken tot een en hetzelfde zendadres, waar een dergelijke lange antenne aanwezig was. Vlak vóór zijn arrestatie is het voorgekomen, dat hij op de tijd, waarop hij met Engeland moest seinen, zijn roepsein uitstuurde op de golflengte, waarop Engeland hem behoorde te antwoorden. Plotseling hoorde hij, dat de zender in de voor hem bestemde tijd van roepsein wisselde. Om het eenvoudig te zeggen: de zender noemde zichzelf eerst *Jansen* en begon toen plotseling te zeggen, dat hij *Pieterse* heette, en riep de heer *Lauwers* op. Een en dezelfde zender gebruikte toen twee namen. Hij kreeg opdracht om te wachten en de zender wendde zich na verloop van ongeveer tien minuten weer tot hem met de vraag, of hij berichten voor hem had, na dus eerst met een ander doorgewerkt te hebben. In deze minuten had hij door de Duitsers uitgepeild kunnen zijn. Hij kreeg dus bevel te wachten totdat homestation met die ander klaar was. De Duitsers hebben hem achteraf verteld, dat er in Engeland één station was, dat alle gezamenlijke agenten op het continent bediende. Dat hadden de Duitsers al gauw door, zodat men alle telegrammen opving door deze ene zender te beluisteren en men, wanneer er een nieuw oproepsein werd gegeven, direct wist, dat er een nieuwe agent op het continent was aangekomen, waarna men direct ging zoeken. De heer *Lauwers* meent hiermede een fout te signaleren in de organisatie aan de overkant. Als men afspreekt met een bepaalde marconist, dat hij zo en zo laat aan bod is, behoort men hem bij wijze van spreken onmiddellijk te bedienen, want als men zegt: wacht nog maar even, want ik ben bezig met een agent in Polen op deze golflengte verbinding te zoeken, dan betekent dit, dat de man in Nederland zoveel langer aan het toestel moet blijven en groter gevaar loopt te worden gearresteerd. Het is z.i. volslagen fout en bovendien een gebrek aan security al deze agenten door één zender te laten bedienen, omdat de Duitsers slechts naar deze ene zender behoefden te luisteren om te weten te komen, wanneer er een nieuwe marconist was gedropt. Die zender werkte altijd op één en dezelfde golflengte! Londen werkte misschien met 25 à 30 agenten op dezelfde golflengte. Op deze golflengte, die eigenlijk voor de heer *Lauwers* bestemd zou behoren te zijn geweest, hoorde hij plotseling de Engelse zender onder een volkomen andere naam met een andere agent werken. Het is een kleine moeite de golflengte voortdurend te veranderen. Zelfs indien men technisch genoodzaakt zou zijn steeds op dezelfde golflengte te werken, is het zeer opvallend, wanneer men steeds van naam verandert, want dan legt men de Duitsers in de mond om te zeggen: dit is een zender, die met bijbedoelingen werkt. Als het station Scheveningen als roepletters heeft PSQ, vijf minuten zendt met PSR en dan zegt: ik ben PSX, dan moet dit toch opvallend zijn. Er waren twee stellen oproepletters. De heer *Lauwers* was RLS en de roepletters van het homestation waren USL. Homestation zond dus uit RLS (driemaal herhaald) en dan: USL. Wanneer homestation nu tracht het volgende ogenblik een andere agent op te roepen, dan behoort het zich opnieuw USL te noemen.

20326 *(Lauwers)*

Bij zijn uitzending samen met *Taconis* kregen zij ieder drie contactadressen mee en zij waren er bijna zeker van, dat deze adressen onvoldoende betrouwbaar waren, althans dat de manier, waarop deze adressen verstrekt en verkregen waren, niet voldoende zeker was. Een van de adressen, die *Taconis* meekreeg, was dat van dr. *Taconis* te Laren; toen zij enige maanden in het veld waren, kregen zij plotseling uit Londen de opdracht het contact met hem op te geven, omdat hij N.S.B.-er zou zijn. Zij hadden gelukkig nooit contact met de man gehad en liepen hierdoor dus geen gevaar, maar de mogelijkheid had bestaan, dat, indien de informatie, die Londen hun gaf, juist was en zij volgens hun instructie naar hem toe waren gegaan, zij direct na hun aankomst in Nederland gearresteerd zouden zijn.

20338 e.v. *(Lauwers)*

De persoonlijke opdracht van *Lauwers* bestond in hoofdzaak uit het onderhouden van de verbinding met Engeland voor *Taconis*, dus ten dienste van de organisatie, die deze in Nederland zou op-

bouwen. Dat was een sabotage-organisatie. Economische sabotage, sabotage aan spoorwegen, fabrieken e.d. door middel van springstoffen, waartoe zij speciale opdrachten zouden krijgen. Zij zouden eerst de organisatie hier opbouwen en dan om springstoffen vragen. Dan zouden dus de beroemde containers komen, die later door de Duitsers zijn aangevraagd. De heer *Lauwers* had verder de persoonlijke opdracht een kleine, maar goed georganiseerde inlichtingendienst op touw te zetten en de „Flitspuit" van nieuws te voorzien.

20350 e.v. *(Lauwers)* De heer *Lauwers* had drie zendtijden in de week, die elke 10 minuten behoorden te zijn. Deze tijd moest zo min mogelijk worden overschreden. Natuurlijk kon men, wanneer nodig, na een verkeer extra-zendtijd aanvragen. Wanneer hij b.v. Vrijdagavond moest zenden, zou hij zendtijd vóór Zaterdag 10 uur kunnen aanvragen. Dat kon uitsluitend tijdens een uitzending gebeuren. Hij moest dus eerst contact met Engeland hebben om zendtijd aan te vragen. Hij had geen mogelijkheid zich tussentijds aan te dienen.

20354 e.v. *(Lauwers)* Men heeft de heer *Lauwers* opdracht gegeven om, zodra hij in Nederland was gearriveerd, Engeland per mail te laten weten, dat hij was aangekomen. Wanneer hij veilig was aangekomen, zou hij ondertekenen met „Wim"; had hij moeilijkheden, dan zou hij ondertekenen met „Jan". Het eerste is gebeurd en het nieuws bereikte Engeland vlot. Daarvoor had hij een adres in Zwitserland gekregen. Er was vrij postverkeer met Zwitserland; de brieven moesten alleen de censor passeren. Dat ging uitstekend. Een afspraak om periodiek een dergelijk „innocent letter" te zenden, had het England-Spiel wellicht onmogelijk gemaakt.

20360 e.v. *(Lauwers)* De heer *Lauwers* kreeg zilveren guldens en rijksdaalders mee. Die waren reeds sinds geruime tijd niet meer in omloop; dat wist men blijkbaar in Engeland niet. Hij is ook een van degenen, die daarmee moeilijkheden hebben gehad; hij heeft zonder eigenlijk te weten, wat hij deed, voor een glas bier met een zilveren gulden betaald en toen keken de mensen zeer vreemd.

De heren *Taconis* en *Lauwers* zijn vertrokken in de nacht van 6 op 7 November 1941; zij zouden eigenlijk vertrokken zijn omstreeks 2 November, maar wegens slecht weer werd hun vertrek steeds uitgesteld. Het was natuurlijk noodzakelijk, dat zij vóór hun vertrek een persoonsbewijs hadden. Zij werden van Londen overgebracht naar de Holdingschool in de buurt van het vliegveld, waar de agenten, die op het punt stonden geparachuteerd te worden, verbleven en waar zij nog een persoonsbewijs zouden krijgen vóór hun vertrek, dat ieder ogenblik kon plaats hebben. Nu was het zo, dat zij eigenlijk 2 November in het bezit van hun persoonsbewijs hadden moeten zijn, maar op de 2de en ook op de 3de November kwam het niet. Eerst toen men te Londen bericht kreeg, dat zij die avond zouden worden geparachuteerd, kwam major *Lane* op 6 November naar de „holdingschool"; hij zei, dat nu eindelijk de persoonsbewijzen in orde waren, dat hij speciaal was gekomen met speciale inkt en dat *Taconis* en hij moesten tekenen en dat daarmede de zaak natuurlijk voor elkaar was. Zij bekeken het persoonsbewijs, maar hadden er nooit eerder een gezien. Het zag er zeer officieel uit, maar zonder vergelijking met een normaal persoonsbewijs had het natuurlijk voor hen geen waarde. Zij hebben gevraagd, of zij een normaal persoonsbewijs mochten zien. Major *Lane* zei, dat het hem buitengewoon speet er geen te hebben. Zij zeiden: „Dit is namaak, er moet dus een normaal persoonsbewijs zijn, laat dat hier komen, het is voor ons van buitengewoon groot belang". Toen had major *Lane* plotseling wel een officieel persoonsbewijs bij zich, dat hij hun liet zien. Het bleek, dat hun persoonsbewijzen donkerder van tint waren en het was vrij duidelijk, dat dit geen officiële persoonsbewijzen waren. Alleen al het watermerk: in het Nederlandse persoonsbewijs stond een tot in vele details uitgewerkte leeuw en in hun persoonsbewijs . . . een hobbelpaard! De heer *Lauwers* weet niet, hoe hij het anders zal noemen. Zij hebben major *Lane* daarop opmerkzaam gemaakt; hij heeft gezegd: „Ja, jongens, ik weet het wel, het is niet in orde. Je behoeft niet te gaan, als je het liever niet doet. Als je niet gaat, zal niemand je er boos op aankijken". Maar zij hadden de parachute bij wijze van spreken op de rug. Zij hebben in Nederland geprobeerd een nieuw persoonsbewijs te krijgen. De persoonsbewijzen werden nog steeds uitgegeven. In deze tijd was het distribueren van valse persoonsbewijzen of het lichten van persoonsbewijzen uit gemeentesecretarieën nog niet georganiseerd. *Taconis* heeft contact gehad met dr. *Krediet;* hij zou via de heer *Krediet* een persoonsbewijs hebben gekregen, maar dat is niet doorgegaan, doordat deze werd gearresteerd. Voordien hadden zij ook een ander contact. Men wilde hun een aantal goede persoonsbewijzen geven, indien zij er een gelijk aantal valse voor in de plaats konden stellen. Londen weigerde echter zijn medewerking. Het persoonsbewijs van de heer *Lauwers* is alleen na zijn arrestatie gecontroleerd. Toen zeiden de Duitsers: „Aha, wieder einer aus England".

De heer *Lauwers* heeft niet de indruk, dat met het verschaffen van kledingstukken e.d. de nodige zorgvuldigheid is betracht. *Taconis* en hij waren nagenoeg gelijk gekleed: dezelfde regenjassen, dezelfde dassen, dezelfde overhemden, dezelfde aktetassen; alleen hun pakken waren verschillend; die hadden zij zelf gekocht. Wat de kleding betreft, leken zij tweelingbroers. Men kan begrijpen, dat zij zich afvroegen, wat een marechaussee, van wie zij niet konden weten of hij goed was, dacht, toen hij 's morgens om 8 uur op een weg tussen Mariënbosch en Almelo twee mannen zag lopen met dezelfde jassen, tassen, dassen en overhemden. Ook uitermate belangrijk was het feit, dat de radiotoestellen, die de agenten in Engeland kregen, in kleine koffertjes zaten, die allemaal hetzelfde waren. Iedere agent kreeg zo'n massaproduct. De Duitsers hebben hem later verteld, dat zij, toen zij eenmaal van die koffertjes te pakken hadden, willekeurige mensen, die met een dergelijk koffertje liepen, alleen al op grond van dat feit aanhielden, fouilleerden en het koffertje open lieten maken. Het was een weekendkoffertje van ongewoon formaat.

20369 e.v. *(Lauwers)* De heer *Lauwers* is in de nacht van 6 op 7 November 1941 gedropt boven het Stegerveld in de omgeving van Ommen. Dat is betrekkelijk goed gelukt. Hij is niet ontvangen door een receptie-comité; daarvan was toen nog geen sprake.

20373 *(Lauwers)* Van belang is, dat de zender, die de heer *Lauwers* bij zijn vertrek uit Engeland had meegekregen, bij zijn aankomst niet bleek te functionneren.

20379 e.v. *(Lauwers)* De heer *Lauwers* is tenslotte na tal van lotgevallen gearresteerd. Dat is gebeurd in een zijstraat van de Fahrenheitstraat in Den Haag, dicht bij het huis van de heer *Teller,* waar zijn zendadres was. Zijn woonadres was bij de heer *Nakken,* Schuytstraat, Den Haag. De organisatie van *Taconis* was gepenetreerd door *Johnny den Droog.* Sinds die tijd is *Taconis* geschaduwd. De heer *Lauwers* is eenmaal bij hem geweest. De man, die hem bij het verlaten van zijn zendadres gezien heeft, was *Willy Kupp.* Deze was aanwezig bij de overval. Hij zag de heer *Lauwers* op straat lopen en toen heeft men hem op zijn aanwijzing gearresteerd, op 6 Maart 1942. Toen heeft men direct geprobeerd van hem te weten te komen, wat zijn code was. Hij is verhoord door *Bayer.* Eerst heeft *Giskes* met hem gesproken op de flat, waar de heer *Teller* woonde. Zijn optreden was niet onaangenaam. Hij gedroeg zich wel niet als zijn vriend, doch wel correct. Men heeft hem slechts één keer gedreigd met third degree; dat heeft *Ernst May* gedaan en wel naar aanleiding van een zaak, waar de heer *Lauwers* volkomen buiten stond en waarbij men begreep, dat hij er inderdaad niets van wist. Dat is veel later geweest,

20391 e.v. *(Lauwers)* na 12 Maart 1942. De heer *Lauwers* heeft geen aanwijzingen, dat een agent een haar is gekrenkt, maar er zijn per slot van rekening door de S.D. meer mensen gearresteerd, b.v. sergeant *Bierman* en *Bouma.* Herr *Huntemann* heeft de heer *Lauwers* verteld, dat *Bierman* gedurende diens verhoor dezelfde houding heeft aangenomen als *Thijs Taconis* en niets heeft willen zeggen, en toen dusdanig is mishandeld, dat de heren Duitsers op een gegeven moment medelijden kregen en zeiden: „Zeg het maar, kapitein *van den Berg* heeft ook al bekend", waarop hij antwoordde: „Dat doet mijn kapitein niet". Hij is toen met kapitein *van den Berg* geconfronteerd en deze heeft gezegd, dat de zaak verraden was en het verder geen zin had te zwijgen. Maar vóór die tijd is hij wel degelijk mishandeld. De heer *Lauwers* meent, dat *Frits Bouman,* een van de naaste medewerkers van *Thijs Taconis,* ook is mishandeld. Zijn indruk van *May* is: een niet bijzonder schrandere, maar wel consciëntieuze boerenjongen. Zijn optreden tegenover hem was zeer correct.

20397 e.v. *(Lauwers)* Toen de heer *Lauwers* werd gearresteerd, was het systeem van de poemcode bij de Duitsers reeds lang bekend en wanneer het systeem eenmaal bekend is, is het zo eenvoudig de code verder op te lossen, dat een klein kind het ook kan doen, wanneer de agent zijn sleutel prijsgeeft. *May* heeft hem nooit zijn code afhandig gemaakt. De heer *Lauwers* had zijn code indertijd afgegeven. Dat is enigszins vreemd gegaan. Het was direct na zijn arrestatie; men begon toen meteen te vragen: „Je code", waarop hij natuurlijk zei: „Die krijg je niet!" Toen heeft *Heinrich* van de peildienst gezegd: „Scheid toch uit, doe niet zo flauw; wij vragen het niet, omdat wij het zo graag willen weten, maar uitsluitend om je te helpen!" Daar haalde de heer *Lauwers* zijn schouders over op. Toen zei *Heinrich:* „Ik wil je laten zien, dat het het geval is; ik zal je precies vertellen, hoe de code werkt". *Heinrich* dreunde de poem-code op: alle details daarvan waren bekend. Nu werden bij zijn arrestatie op de heer *Lauwers* drie berichten in code gevonden. Een van die berichten bevatte de mededeling, dat de „Prinz Eugen" te Schiedam zou liggen. Dat bericht had de heer *Lauwers* gekregen via de organisatie van kapitein *van den Berg,* die het hem Vrijdagavond omstreeks 6 uur kwam brengen, terwijl hij om halfzeven in de lucht moest zijn. Dat moet een bericht zijn geweest, dat van de Duitsers afkomstig was, want de heer *Lauwers* zei tegen

Heinrich: „Als jullie het werkelijk zo goed weet, decodeer het dan, gaat uw gang maar". *Heinrich* zei: „20 minuten, dan hebben we het er uit". De heer *Lauwers* werd verder bezig gehouden. Er waren misschien 20 Duitsers in een betrekkelijk kleine kamer, onder wie *Giskes*. Er werden hem verschillende vragen gesteld; hij verstond natuurlijk geen Duits, dus moest de zaak worden vertaald, hetgeen nogal enige tijd in beslag nam. Toen, plotseling, sprong *Heinrich* op en zei: „Also der „Prinz Eugen" liegt in Schiedam". En daar is de heer *Lauwers* ingevlogen; hij heeft toen zijn code afgegeven. Had men in Engeland gezegd: „u mag uw code niet prijsgeven", dan had hij het niet gedaan, althans tot het uiterste geprobeerd het niet te doen, maar onder deze omstandigheden, èn met de opmerking van *Heinrich* voor ogen èn gezien de toestemming van Engeland, heeft hij de code afgegeven. Hij ziet in het hem toespelen van het bericht van de „Prinz Eugen" een poging om hem zijn code afhandig te maken. Eigenlijk ziet hij het verband zó: De Duitsers kenden zijn zendtijden; er waren drie zendtijden; zij wisten, dat hij Vrijdagsavonds in de lucht behoorde te zijn, indien hij berichten voor Engeland had; om er nu van verzekerd te zijn, dat hij in de lucht zou zijn, heeft men hem een bericht doen toekomen en later daarvan een bijzonder handig gebruik gemaakt om hem te bewegen zijn code af te geven. Dat gebeurde op de eerste avond van zijn gevangenschap.

Wanneer men met hem begonnen is te praten over zenden, weet de heer *Lauwers* niet precies meer; deze tijd is betrekkelijk vaag voor hem, omdat hij continu verhoord is van Vrijdag tot Maandagmorgen, zonder rust, zonder te slapen. *Bayer* deed het; die bleef rustig doorwerken. De heer *Lauwers* is op Vrijdagavond gearresteerd en hij meent te weten — hij kan dit echter niet onder ede verklaren — dat hij 's Maandags teruggegaan is naar het Oranjehotel. Dit is echter vaag voor hem. Het gehele verhoor is geleid door de Kriminalsekretär *Bayer*. Het zenden is daarbij niet ter sprake gekomen. Dat is pas gebeurd, toen hij een paar dagen in het Oranjehotel zat; toen is *Giskes* bij hem gekomen. De heer *Lauwers* was aan het einde van dat verhoor niet eens zo heel erg op. Hij heeft voor zichzelf de overtuiging, dat hij, in aanmerking genomen de toestand, waarin hij zich bevond, zijn security check niet heeft afgegeven.

20413 *(Lauwers)*

20414 e.v. *(Lauwers)*

De heer *Lauwers* vertelt, dat hij na zijn arrestatie verschillende dingen te doen had. In de eerste plaats had hij te zorgen de Duitsers zoveel mogelijk om de tuin te leiden omtrent de werkelijke bedoelingen van hun organisatie. Verder moest hij voorkomen, dat *Taconis* werd gearresteerd. Hij en de heer *Lauwers* hadden de afspraak gemaakt, dat bij arrestatie de gearresteerde de ander 24 uur de tijd zou geven om onder te duiken. In de derde plaats had hij te zorgen zijn medewerkers zoveel mogelijk buiten de zaak te laten. Om de Duitsers op een dwaalspoor te brengen omtrent zijn eigenlijke opdracht heeft hij voorgewend gezonden te zijn door kapitein *Derksema*. Dit was mogelijk, omdat kapitein *Derksema* zijn functie niet meer bekleedde. Hij had dit gehoord van *Peter Tazelaar*. Hij heeft dus over sabotage niet gesproken, doch gezegd, dat het hem te doen was om inlichtingen voor kapitein *Derksema*. Men heeft hem natuurlijk direct gevraagd: Van wie kreeg je die inlichtingen? Hij noemde het café „De Kroon" als de plaats, waar hij iemand zou ontmoeten. Deze man zou hem verschillende vragen stellen en zorgen, dat hij berichten kreeg. Hij heeft degene, die hem berichten bezorgde, nooit gezien, want deze deed hij bij de heer *Lauwers* in de bus. Wanneer de heer *Lauwers* op een gegeven ogenblik definitief moest zwijgen, zei hij: ik ben een reuzenstommeling, maar nu moeten jullie niet denken, dat ik een kleine jongen ben; ik wist wel, dat ik gearresteerd kon worden en op dat punt niets moest weten. Als iemand iets wil vergeten, dan kan hij het vergeten. *May* heeft het hem echter nooit werkelijk lastig gemaakt. Door *Schreieder* is hij nooit verhoord. Zijn eerste verhoor is hem afgenomen door *Bayer*. Na ongeveer drie weken is *May* met het onderzoek begonnen, waarbij *May* hem heeft gehoord over de bijzonderheden van de opleiding in Engeland. Dat heeft twee maanden geduurd en toen zijn zij nooit verder gekomen dan tot de aankomst van de heer *Lauwers* in Nederland. Daarna is *May* op een ander onderzoek overgegaan en een ander heeft het verhoor overgenomen. Hij heeft die man verwezen naar het eerste verhoor, dat hij had gehad; dat was ook goed, daar stond alles in.

20426 e.v. *(Lauwers)*

De overwegingen, die de heer *Lauwers* tenslotte heeft gehad om te voldoen aan het verzoek van *Giskes* om te zenden, waren de volgende. Hij had zijn code afgegeven en het was voor de Duitsers mogelijk om zelf te gaan seinen. Daar had niemand iets aan. Hij had toestemming van Engeland om te seinen. Hij heeft hiervan gemaakt een soort van voorwaarde om de Duitsers te bewegen alle mensen, die zij op dat ogenblik in de zaak hadden gearresteerd, „abzutrennen". Dat heeft *Giskes* hem beloofd en dat is, voorzover hij weet, inderdaad gebeurd. In de eerste plaats kon de heer *Lauwers*

nooit verwachten, dat agenten over bestaande lijnen zouden worden geparachuteerd. Dat was niet de afspraak geweest; men heeft het later op eigen gezag in Engeland zo maar gedaan. Maar het feit, dat hij heeft toegestemd in het seinen, heeft niet de minste invloed gehad op het al of niet doorgaan van het England-Spiel. Hij wist van tevoren, dat dat niet kon, omdat hij zijn security check niet heeft afgegeven. De mogelijkheid, al of niet te seinen, was hem in Engeland opengelaten; het was hem min of meer aanbevolen in een dergelijk geval te gaan seinen. De overweging, dat, als hij ging seinen, hij wist, wat er gebeurde en misschien iets kon doen, en verder het feit, dat hij daardoor misschien zijn eigen mensen kon helpen, hebben hem er toe gebracht voor de Duitsers te gaan seinen. *Giskes* heeft toegezegd, dat de betrokken agenten niet voor een Duits gerecht zouden verschijnen, waarbij zij ogenblikkelijk ter dood zouden zijn veroordeeld, maar dat de zaak als het ware in de doofpot zou gedaan worden en zij alleen zouden worden vastgehouden.

20438 e.v. *(Lauwers)*

Giskes zowel als *Huntemann* hebben de heer *Lauwers* verzekerd, dat zij zeer fel anti-nazi waren; hij heeft nooit de minste reden gehad om daaraan te twijfelen. Hij weet bovendien, dat er steeds onenigheid bestond tussen de Gestapo en de Abwehr. Na zijn arrestatie werd hij overgebracht naar de cellenbarakken te Scheveningen. *Giskes* heeft alle mogelijke moeite gedaan om hem daaruit te krijgen. Dat is een zeer grote bokspartij geworden tussen *Schreieder* en *Giskes,* die tenslotte door *Giskes* is gewonnen. Het contact van *Lauwers* met *Schreieder* is zeer gering geweest. Hij vindt *Schreieder* een hoogst onsympathiek mens. Hij geeft zich op het ogenblik uit voor de man, die het England-Spiel heeft geleid. Dat kan de heer *Lauwers* eenvoudig niet geloven. Hij weet, dat *Giskes* een man van bijzonder grote intellectuele gaven is, die op dit gebied ontzaggelijk veel heeft gepresteerd. Hij weet ook, dat *Schreieder,* omdat hij bij de S.D. was, als het ware automatisch een gedeelte van de roem heeft gekregen, maar gedurende de tijd, dat *Giskes* en *Schreieder* samengewerkt hebben, is het England-Spiel vlot verlopen; nadat *Giskes* er uit is gewerkt, is er echter nooit meer iets gelukt en hebben de Duitsers zich voortdurend in de vingers gesneden. Zijn persoonlijke indruk van *Giskes* en *Schreieder* is: *Giskes* wit, *Schreieder* zwart, zeer sterk. *Giskes* heeft de heer *Lauwers* verschillende dingen beloofd en hij heeft als, wat hij als Duitser noemde: Ehrenmann, het vuur uit zijn sloffen gelopen om die beloften te vervullen *Schreieder* heeft hem ook verschillende dingen beloofd, maar hij heeft nooit iets gedaan. De toezegging, dat zijn zaak „abgetrennt" zou worden heeft de heer *Lauwers* uitsluitend van *Giskes* gekregen. *Schreieder* heeft hem nooit de toezegging gedaan over behoud van leven; dat heeft alleen *Giskes* gedaan. Wat *Schreieder* wèl zeide, was: sigaretten zal ik je brengen. Daarvan kwam echter nooit iets. *Giskes* zei zulke dingen nooit, maar zorgde b.v., dat de heer *Lauwers* een radiotoestel in zijn cel kreeg.

52032 e.v. *(Lauwers)*

Bij een volgend verhoor heeft de heer *Lauwers* nog verklaard, dat, voorzover hem bekend, van hem geen andere papieren, behalve zijn persoonsbewijs en een agenda, waarin enkele telefoonnummers, die hij echter bij zijn verhoor tijdig kon vernietigen, zijn buitgemaakt. De heer *Lauwers* hield kopie van alle berichten, omdat Engeland daaraan voortdurend refereerde. Deze berichten waren in klare taal, met nummer en datum van verzending, zeer klein gescheven op dun papier en in een oude courant geplakt, die tussen andere oude dagbladen op de zolder van de heer *Nakken* in de Schuytstraat lag verborgen. Die zijn niet gevonden. De heer *Lauwers* moest van deze telegrammen kopie houden — hij kon niet anders doen, hoewel het zeer gevaarlijk was —, omdat Engeland er voortdurend aan refereerde. Zij haalden niet de feiten uit een telegram aan, maar zeiden eenvoudig: refererende aan uw telegram no. zoveel van die en die datum, besluiten wij zus en zo of vragen wij u dit en dat. Daardoor was het noodzakelijk voortdurend kopie te houden, zowel van de telegrammen, die werden verzonden, als van de telegrammen, die uit Engeland werden ontvangen. Hij had die telegrammen niet opgeborgen op hetzelfde adres, waar hij zond. Die had hij op zijn woonadres. De heer *Nakken* had de instructie, welke hij ook heeft uitgevoerd, om, wanneer de heer *Lauwers* eventueel zou worden gearresteerd, deze krant met de daarin vervatte berichten ogenblikkelijk te verbranden.

52043 *(Lauwers)*

52048 e.v. *(Lauwers)*

Met betrekking tot zijn onderhoud met *Heinrich* van de peildienst kan de heer *Lauwers* slechts de strekking van diens beweringen weergeven. *Heinrich* kon hem vertellen, dat hij het bericht uitschreef, het, verticaal gelezen, in kolommen overschreef, uitgaande van een gedicht, er een bepaald getal boven moest zetten, hoe hij dit sleutelgetal afleidde, er een getal bij op moest tellen; al deze dingen waren hem bekend. *Heinrich* kende ook het gebruik van jumbled letters, dummies; kortom, het gehele systeem, zoals dat door de heer *Lauwers* werd gebruikt, was hem bekend. Dat was op dat ogenblik voor hem een klap in het gezicht.

52053 e.v. *(Lauwers)*

De heer *Lauwers* kan zich niet de letterlijke tekst van die drie telegrammen, welke op hem bij zijn arrestatie werden gevonden, herinneren. Hij weet de inhoud alleen van één, omdat dat volgens de heer *Lauwers* indertijd een vrij grote rol heeft gespeeld bij het krijgen van zijn code. Dat was het bericht over de „Prinz Eugen", die te Schiedam zou liggen. In die tijd was de „Prinz Eugen" uit Brest vertrokken en langs de Nederlandse kust gekomen. De heer *Lauwers* en de zijnen hadden aan het drukke vliegtuigverkeer gemerkt, dat er iets aan de hand was, en hoorden de bijzonderheden over Radio Oranje. Toen kapitein *van den Berg* hem kwam zeggen, dat hij wist waar de „Prinz Eugen" lag, was de heer *Lauwers* vanzelfsprekend bijzonder geïnteresseerd om het zou gauw mogelijk naar Engeland door te geven. Hij denkt, dat de vijand hierop rekende en dat men hem daarom dit valse bericht in handen speelde. Men kon er daardoor zeker van zijn, dat hij op 6 Maart in de lucht zou komen. Wat de inhoud van de twee andere berichten is geweest, kan hij zich niet meer herinneren. Misschien had het iets te maken met een dropping, die had plaats gehad, of met een volgende dropping. Het telegram over de „Prinz Eugen" heeft hij als eerste willen uitzenden. De inhoud daarvan wist de tegenpartij op dat ogenblik ook. De heer *Lauwers* is er altijd nog verbaasd over, dat de Duitsers nooit geprobeerd hebben hieruit, al was het slechts ter contrôle, zijn security check te vinden; misschien had hij ze ook dan nog om de tuin kunnen leiden, maar gelukkig heeft hij dat nooit behoeven te proberen. Blijkbaar vertrouwde men hem op dat ogenblik volkomen. Dat is niet maar een veronderstelling, want hij heeft vóór einde October 1942 persoonlijk alle berichten gecodeerd en gedecodeerd.

52100 e.v. *(Lauwers)*

Het vermogen van de radio-set, die hij meekreeg, was klein. De adspirant-agenten hebben in Engeland geoefend, van Londen naar Preston, en dan kwamen zij vaak niet door. Hier in Nederland had de heer *Lauwers* over het algemeen wel verbinding. Hij was echter gedwongen steeds op hetzelfde zendadres te werken, waar hij beschikte over een lange buitenantenne, die hij eigenlijk niet mocht gebruiken. Met een binnenantenne heeft hij echter nooit verbinding kunnen krijgen. Bij de opleiding was gezegd, dat hij geen buitenantenne mocht gebruiken; hij moest altijd gebruik maken van een „gerichte" binnenantenne. Hij heeft met de zender, die hij meekreeg, nooit verbinding kunnen krijgen op een binnenantenne. In het begin heeft de heer *Lauwers* met zijn toestel geen contact met Engeland kunnen krijgen. Dit had niets te maken met de kristallen. Er was een verkeerde verbinding in de transformator gemaakt.

25154 *(Lauwers)*
52139 *(Lauwers)*

Het verhaal, dat de heer *Lauwers,* zoals hij aan de Duitsers verteld heeft, door mr. *Derksema* was uitgezonden, is drie weken lang aangenomen. Althans pas na die tijd is *Bayer* bij hem gekomen met de mededeling: „Es war alles Lüge". Na zijn arrestatie moest hij er voor zorgen, dat zijn werkelijke opdracht zo mogelijk geheim bleef, en dat noch *Taconis,* noch anderen eveneens gearresteerd zouden worden; niet wetende, dat de organisatie al gepenetreerd was en dat *Taconis* ook gearresteerd was, heeft hij daarom aangegeven een agent van kapitein *Derksema* te zijn.

52160 e.v. *(Lauwers)*

Over het afgeven van zijn code heeft de heer *Lauwers* bij zijn tweede verhoor nog het volgende medegedeeld. Toen hij gearresteerd was, is hij direct naar de kleine flat gebracht, vanwaar hij gezonden had. Daar waren misschien 30 Duitsers aanwezig. Er werd hem gevraagd: wat is uw code? Die weigerde hij natuurlijk af te geven, niet omdat hij het niet mocht, maar omdat hij de tijd daarvoor nog niet gekomen achtte. Toen kwam *Heinrich* met zijn verhaal van: ach man, wees nu niet vervelend, zeg het nu maar; ik vraag het niet voor mijn plezier, maar voor jouw welzijn; wij zijn ook mensen en jij doet het voor je vaderland; wij weten toch wel, hoe het werkt. Daarop zei de heer *Lauwers:* vertel het me dan eens. Toen kwam *Heinrich* aandragen met zijn: je doet dit en je doet dat; het is zus en zo. Het voorstel van de heer *Lauwers* was: jullie hebben die drie berichten; bewijs je kunde dan maar; als je ze gedecodeerd hebt, zal ik vertellen, wat mijn code is. *Heinrich* heeft zich toen teruggetrokken, is aan een tafel gaan zitten en is met die berichten bezig geweest. Na verloop van 20 minuten, het kan ook 10 minuten zijn geweest — de heer *Lauwers* had gedurende die periode niet veel begrip van de tijd —, kwam *Heinrich* plotseling met de opmerking: also, der „Prinz Eugen" liegt in Schiedam. Dat was de inhoud van een van die telegrammen, zodat de heer *Lauwers* aannam, dat de Duitsers in staat waren de telegrammen te decoderen. De heer *Lauwers* vermoedt thans, dat dit telegram door infiltraties is doorgegeven aan kapitein *van den Berg,* die het aan hem heeft gebracht; dat de Duitsers dit hebben gedaan met de uitsluitende bedoeling om zeker te maken, dat hij dat bericht zou hebben en hij dus die Vrijdagavond in de lucht zou zijn, zodat zij hem konden uitpeilen en arresteren; en dat zij daarna hebben gebruik gemaakt van de kennis, die zij van dat ene bericht hadden, waarvan zij konden vermoeden, dat de heer *Lauwers* het

zó belangrijk zou vinden, dat hij het zeker direct zou doorgeven. *Heinrich* zal gedacht hebben: het zit er dus bij; als ik bluf en zeg: „Der „Prinz Eugen" liegt in Schiedam", zal die man automatisch denken, dat ik dat bericht heb gedecodeerd. De heer *Lauwers* is daar ingevlogen; hij heeft toen zijn code afgegeven, direct daarop, toen *Heinrich* zei: Der „Prinz Eugen" liegt in Schiedam.

52163 e.v. *(Lauwers)*

De heer *Lauwers* gelooft niet, dat *Schreieder* en *May* bij zijn arrestatie zijn geweest. *May* heeft van hem nooit de code losgepeuterd. Hij heeft alleen op een gegeven ogenblik gezegd: wij zullen het nog eens even opschrijven. Dat is alles geweest. *May* kan toch nooit hebben gezegd, dat hij de heer *Lauwers* aan de tand moest voelen over zijn code en dat hij, al tegenstribbelend, zijn code heeft afgegeven. *May* heeft er zeker geen moeite voor behoeven te doen, al heeft de heer *Lauwers* steeds getracht ieder verhoor zoveel mogelijk te rekken. Dat was voor hem een milde vorm van sabotage. Ieder uur, dat de Gestapo met hem moest doorbrengen, kon niet aan andere zaken worden besteed. Hij had zijn code reeds afgegeven; *May* heeft hem een pak met codes laten zien en gezegd: „Die hebben wij allemaal", en daarover zijn zij gaan praten; daarover is *May* een uitgebreid protocol gaan maken. De heer *Lauwers* had zijn code afgegeven aan *Heinrich*. Noch *May*, noch *Schreieder* waren bij zijn arrestatie aanwezig, wel *Giskes*. *Heinrich* had iets te maken met de Wehrmacht en de mogelijkheid bestaat, dat tengevolge van de frictie, welke er tussen de Wehrmacht en de S.D. bestond, zijn code niet is doorgegeven aan de S.D. In ieder geval behoorde *Heinrich* niet tot de S.D. *Willy Kupp* was bij het eerste verhoor aanwezig. Het is mogelijk, dat deze als tolk heeft gefungeerd; dat weet de heer *Lauwers* niet zeker. Een van de Duitsers heeft in ieder geval de eerste tijd als tolk moeten fungeren. *Kupp* heeft gezegd — of hij dat toen heeft gezegd of later, toen hij de heer *Lauwers* is komen bezoeken, weet deze niet —, dat hij de heer *Lauwers* te Arnhem had gezien. Het eerste verhoor is afgenomen door *Bayer*. Dat heeft een paar dagen geduurd en daar heeft de heer *Lauwers* toen dat verhaal over kapitein *Derksema* opgehangen. Daarna is hij gedurende enige weken niet verhoord door de S.D.; alleen *Giskes* is een paar keer bij hem geweest. Zijn verhoor door *May* is pas begonnen een paar maanden of minstens drie weken na zijn arrestatie, misschien zelfs nog later, terwijl vóór die tijd al door hem voor de Duitsers werd gezonden. Zij hadden toen dus zijn code al lang. Het verhaal van *May* is onzin.

52194*a* *(Lauwers)*

De heer *Lauwers* heeft nog medegedeeld, dat de Duitsers wisten van het bestaan van de security check. Dat bemerkte de heer *Lauwers*, toen *Giskes*, nadat hij bij hem was gekomen met de vraag, of hij bereid was voor de Duitsers te zenden en hij hierin had toegestemd, hem vroeg: und welchen Fehler machen Sie? Hij heeft zich toen eerst van de domme gehouden, maar later bedacht, dat hij beter een verkeerde security check kon opgeven dan helemaal geen check. Hij beoogde hiermede te voorkomen, dat men de op hem gevonden berichten op een security check zou onderzoeken; tevens verwachtte hij, dat het hoofdkwartier hieruit zou begrijpen, dat de soort security check, door hem gebruikt, bij de vijand bekend was.

De heer *Lauwers* heeft bij brief van 16 October 1949 aan de commissie nog over het door *May* over zijn code afgenomen verhoor geschreven, dat hij over dit onderwerp nogmaals zijn gedachten heeft laten gaan. Reeds eerder verklaarde hij, dat *May* hem hierover inderdaad heeft gehoord. Alleen het ogenblik, waarop dit geschiedde, staat hem niet meer duidelijk voor de geest. Enige tijd na zijn arrestatie — het zal ongeveer April/Mei 1942 geweest zijn, in ieder geval nadat gebleken was, dat zijn verklaringen, afgelegd voor *Bayer*, slechts verzinsels waren — heeft *May* de heer *Lauwers* dagelijks, 's morgens en 's avonds, gehoord. Het is mogelijk, dat de heer *Lauwers* later in zijn herinnering het verhoor over zijn code gerangschikt heeft bij de andere verhoren, die hem door *May* werden afgenomen en op grond daarvan aannam, dat dit verhoor in dezelfde tijd moet hebben plaats gehad. Immers, waar iedere dag, in gevangenschap doorgebracht, zozeer op de volgende geleek, had hij weinig gelegenheid zich in de tijd te oriënteren. Indien dit verhoor echter, zoals *May* verklaart, reeds eerder heeft plaats gevonden, dan kan dit niet geweest zijn op de avond van zijn arrestatie en ook niet een der eerste dagen daarna. In ieder geval had hij, op het ogenblik dat *May* hem over zijn code hoorde, zijn code-gedicht en agentennummer reeds afgegeven aan *Heinrich*. Het prijsgeven hiervan gebeurde bijna onmiddellijk na zijn arrestatie op de plaats en onder omstandigheden, door de heer *Lauwers* reeds bij zijn verhoor voor de commissie medegedeeld.

§ 4. *De ontwikkeling van het seinspel*

Op 12 Maart 1942 begon *Lauwers*, aldus *Schreieder* in zijn nota, [1]) weer te seinen, nu echter onder Duitse leiding. Dat was het begin van

[1]) Bijlage 16.

het England-Spiel. (Fall-Nordpol in de Wehrmachtssector). Het radioverkeer over deze eerste lijn van het England-Spiel bewoog zich in het kader van de opdracht van *Taconis,* nl. sabotagegroepen in Noord- en Zuid-Holland op te bouwen, sabotagemateriaal aan te vragen, sabotage voor te bereiden en te plegen op objecten, die hem als zodanig waren opgegeven. Toen op 20 Maart 1942 homestation te Londen mededeelde, dat er een agent zou worden geparachuteerd, maakte *Lauwers* weer bezwaren om mede te werken. Eerst na de toezegging, dat ook deze agent niet aan de krijgsraad zou worden overgeleverd, bleef hij doorgaan met zenden (ongeveer midden October 1942 nam een marconist van de peildienst het zenden van *Lauwers* over). Er werd medegedeeld, dat de bovenbedoelde agent in de nacht van 27 op 28 Maart 1942 zou komen. Op het droppingsterrein (bij Steenwijk) waren enige officieren van de Abwehrstelle Niederlande aanwezig onder leiding van *Giskes* en ambtenaren van de Sicherheitspolizei, de chef van de afdeling IV, alsmede Regierungsrat *Helmut Wolff* en *Schreieder.* Daar met de mogelijkheid rekening moest worden gehouden, dat de tegenstander op de hoogte was van het spel en hen in de val wilde lokken, was ook luchtafweergeschut, waarvan de kanonnen in overeenstemming met de situatie waren gecamoufleerd, opgesteld. Het luchtdoelgeschut mocht alleen dan op het laagvliegende vliegtuig schieten, als *Giskes* hiertoe uitdrukkelijk bevel gaf. Het ontvangstcomité bestond uit V-Mann *Ridderhof* van de Abwehrstelle en de bij de Sicherheitspolizei werkzame Nederlandse politieambtenaren *Slagter* en *Poos.* De lampen, die noodzakelijk waren voor de vorming van de lichtdriehoek om de droppingsplaats waren aan latten gebonden. Het vliegtuig kruiste tweemaal over de droppingsplaats. De maan scheen die nacht helder, zodat het vliegtuig zeer goed zichtbaar was. Na de tweede keer daalde het tot ongeveer 150 meter en weldra verschenen er achter elkaar zeven parachutes. Terwijl zes parachutes in het midden resp. in de nabijheid van de driehoek snel op de grond kwamen, dreef één parachute verder af. Dat was de parachute met de agent. *Ridderhof,* die als chef van het ontvangstcomité fungeerde, ging de dalende parachute achterna en trof de agent aan, die zijn pistool in de aanslag hield. *George* begroette hem en overreedde hem zijn pistool in de zak te steken. Al pratende gingen zij in de richting van *Slagter* en *Poos.* Daar aangekomen, verklaarde *Ridderhof* hem, dat hij was gearresteerd. De agent, *Arnoldus Baatsen* genaamd — als *„Abor"* aangekondigd — nam de arrestatie niet au sérieux. Eerst nadat hij Wehrmachtsuniformen zag, bemerkte hij, dat het waar was en was hij volkomen uit het veld geslagen. Hij herhaalde steeds weer: „Men heeft mij toch in Engeland verzekerd, dat het ontvangstcomité in orde is." Hij verzocht de Duitsers hem niet te martelen, doch hem direct neer te schieten. Terwijl de containers werden bijeengebracht en opgeladen, sprak *Schreieder* lange tijd met *Baatsen.* Ook *Giskes* nam aan het onderhoud deel en langzamerhand werd *Baatsen* rustiger. De parachutering had plaats om 23.30 uur en tegen twee uur begon de terugtocht. *Baatsen,* die van beroep fotograaf was, woonde vóór de oorlog te Amsterdam. Hij had tot opdracht als saboteur onder leiding van *Taconis* te werken.

Het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie heeft aan de commissie een aantal in zijn bezit zijnde stukken over het England-Spiel, afkomstig uit het archief van de S.S., doen toekomen. Er bevindt zich daarbij correspondentie over dit onderwerp tussen *Rauter* en het Reichssicherheitshauptamt, alsmede van *Himmler* aan *Hitler.* De commissie heeft in dit hoofdstuk de meest markante gedeelten daarvan opgenomen.

Op 1 April 1942 schrijft *Rauter* aan *Himmler,* dat de Duitsers een aantal marconisten, die van Engeland uit in Nederland zijn geparachuteerd, hebben gevangen genomen en dat men te zamen met de Abwehr radioverbinding met Londen heeft. Enige dagen tevoren zijn vier parachutes met springstof en één met een speciale saboteur door de Duitsers ontvangen. De opdrachten van de Britten zijn bepaalde telefooncentrales in Den Haag alsmede de vliegvelden Ypenburg en Rijnsburg nauwkeurig te verkennen. Dit zou dus betekenen, dat de Britten willen proberen op het ogenblik van een landingspoging de hele Duitse telefooncentrale in de lucht te doen vliegen, teneinde de verbindingen lam te leggen.

Misschien, aldus *Rauter,* kunnen de Duitsers het spel zo lang voortzetten, dat het bevel uit Londen komt om de sabotage uit te voeren. Dan weten wij, zo schrijft *Rauter,* dat wij in die nacht niet naar bed behoeven te gaan.

[1]) Bijlage 16.

Volgens de nota [1]) van *Schreieder* kwam *Giskes* in de namiddag van 27 April 1942 op het bureau van *Schreieder,* Binnenhof 4. Hij overhandigde *Schreieder* een afschrift van een op dezelfde dag aangekomen radiotelegram en sprak zijn vrees uit, dat het zendverkeer wel geëindigd zou zijn, aangezien de opdracht, welke het radiotelegram inhield, bij de eerstvolgende uitzending, dus binnen drie

dagen, moest zijn uitgevoerd; dat zou echter niet mogelijk zijn; het radiotelegram luidde ongeveer als volgt: Ga naar de sigarenwinkel te Haarlem en stel je in verbinding met *Pijl.* Zeg dat je van „Pijl en Boog" komt. *Schreieder* gaf *Giskes* de verzekering, dat hij *Pijl* vóór de eerstvolgende uitzending zou hebben gearresteerd. *Schreieder* begaf zich direct naar de gevangenis te Scheveningen, waar op dat tijdstip de agenten waren ondergebracht en daar sprak hij met *Taconis,* aan wie het radiotelegram was gericht. Het interesseerde *Schreieder,* wat deze over *Pijl* en de sigarenwinkel wist; hoe hij zich zelf bij een bezoek aldaar zou hebben gedragen en met welke woorden hij over „Pijl en Boog" zou hebben gesproken. Daarbij hield *Schreieder* er ook rekening mede, welke vragen er van de sigarenwinkelier te verwachten waren. Tijdens dit onderhoud deelde *Taconis* hem mede, dat de sigarenwinkelier *Maartens* heette. *Schreieder* ging naar zijn bureau terug en ontbood de Nederlandse politie-ambtenaar *Leo Poos.* Toen deze om ongeveer 18.00 uur op zijn bureau kwam, droeg hij hem op nog diezelfde avond naar *Maartens* te Haarlem te gaan om contact met *Pijl* op te nemen. Mocht hij *Pijl* ontmoeten, dan moest hij een afspraak met hem maken voor de volgende dag. Nog diezelfde avond tegen 22.00 uur meldde *Poos* aan *Schreieder,* dat hij zich bij *Maartens* met de woorden „Pijl en Boog" had gelegitimeerd en door bemiddeling van *Maartens* met een in diens woning aanwezige agent had kennis gemaakt. Dit was echter niet *„Pijl",* maar een agent, *Akki,* die had verteld, dat hij begin Maart met zijn marconist was geparachuteerd, doch dat de marconist, doordat hij was neergekomen op een stenen drinkbak voor vee, ernstige verwondingen had opgelopen en was gestorven. *Akki* was naar Amsterdam gegaan, waar hij verbinding met *Pijl* kreeg, die hem bij *Maartens* had ondergebracht. *Poos* kwam met *Akki* overeen, dat deze hem de volgende dag naar *Pijl* zou brengen. *Pijl* woonde bij zijn ouders in Den Haag. *Akki* noemde ook de werkelijke naam van *Pijl* en de woning van zijn ouders. *Schreieder* droeg *Poos* op de volgende dag, zoals was overeengekomen, *Akki* bij *Maartens* te Haarlem af te halen en met hem naar *Pijl* te gaan. Met hen beiden moest hij dan naar de dichtstbij zijnde tramhalte — Paul Krugerplein — gaan, waar *Schreieder* met een arrestatieploeg zou wachten. Op 28 April 1942 des ochtends vertrok *Poos* naar Haarlem. *Schreieder* begaf zich met enige politie-ambtenaren in een personenauto ook naar Haarlem en wachtte in de buurt van de sigarenzaak om bij onvoorziene omstandigheden aanwezig te zijn. Na zeer lang wachten — ongeveer twee uur — ging *Poos* met een jongeman, die volgens de beschrijving *Akki* moest zijn, voorbij. Uit hun rustige houding maakte *Schreieder* op, dat alles in orde was en hij ging naar Den Haag naar het Paul Krugerplein. Intussen ging *Poos,* die zich aan *Maartens* en *Akki* als *„Dick"* had voorgesteld, met *Akki* naar Den Haag, en wel naar de ouderlijke woning van *Pijl.* Toen zij met z'n drieën bij de tramhalte aankwamen werden de beide agenten gearresteerd. Het waren: *Leonhard Andringa* (schuilnamen *Akkerman, Wim Gielen, Akki)* en *Hendrikus de Haas,* schuilnaam *Pijl.*

Na aankomst op het Binnenhof deelde *Schreieder Giskes* direct telefonisch de arrestaties mede, zodat deze de bevolen contactopname *Taconis—Pijl* aan het hoofdkwartier te Londen kon mededelen.

Hendrikus de Haas, alias *Pijl,* had in Nederland al in 1940 illegaal gewerkt. Hij was de medewerker van *Piet Homburg,* met wie hij reeds lang bevriend was. De sigarenzaak *Maartens* te Haarlem was hun contactadres. *Homburg,* die hun illegale werk leidde, noemde zichzelf de „boog", die de „pijl" — dat was *de Haas* — afschoot. Deze woorden gebruikten zij ook als legitimatie binnen de kring van hun medewerkers. Midden 1941 verscholen *Homburg* en *de Haas* zich met enige Nederlanders kort voor de uitreis op een vissersboot. Toen zij in volle zee waren — zo beweerde *de Haas* in zijn verhoor — zou *Piet Homburg* met getrokken pistool de schipper hebben gedwongen koers naar Engeland te zetten. Zo zouden zij in Engeland zijn gekomen. *Piet Homburg* was reeds in de herfst van 1941 als agent naar Nederland uitgezonden, waar hij kort na zijn optreden was gearresteerd, maar enige weken later uit de gevangenis in Scheveningen was uitgebroken. *Pijl* werd als marconist opgeleid. Bij zijn uitzending kreeg hij echter opdracht met een „Sprechgerät" (S-Phon) te werken. Hij werd begin 1942 met een motortorpedoboot ter hoogte van Castricum gebracht en daar aan land gezet. Zijn werkzaamheden met de S-Phon mocht hij eerst na ontvangst van een bijzonder bevel, dat hij over de lijn *Taconis—Lauwers* zou ontvangen, beginnen. Dit bevel kwam nadat hij contact met *Taconis* had opgenomen, dus na zijn arrestatie. In het over deze lijn ontvangen telegram was bevolen, dat *Pijl* in de buurt van Katwijk aan Zee om 23.00 uur met zijn toestel moest werken, dus spreken, totdat hij antwoord zou krijgen van een motortorpedoboot, die enige mijlen ver in zee kruiste. Op het afgesproken tijdstip begaven

16875 e.v. *(Schreieder)*

Giskes, Heinrich (chef van de peilgroep van de Ordnungspolizei), *Pijl* en *Schreieder* zich naar Katwijk. In de buurt van een muziekpaviljoen stelden zij het toestel op. Op het juiste tijdstip sprak *de Haas* met zachte stem getallen in de microfoon. Ondanks urenlang wachten en na herhaalde pogingen om contact te krijgen — middernacht was reeds lang voorbij — verliep de zaak zonder resultaat. Bij een tweede door Londen bevolen poging tot spreken op dezelfde plaats en dezelfde tijd was er een vuurgevecht te horen ongeveer drie mijl van de kust af. Of dit met de motortorpedoboot verband hield, waarmede de verbinding moest worden opgenomen, konden *Schreieder* en *Giskes* niet vaststellen. Ook deze poging was tevergeefs. Verdere pogingen hebben er niet plaats gehad.

Schreieder heeft verklaard, dat twee agenten een S-Phon, welker benaming in het Engels en Duits verschillend was, hadden in de aan *Schreieder* bekende vorm, en wel *de Haas,* die een spreekapparaat had, geen ultrakortegolfapparaat, zoals later werd gebruikt, maar een z.g. S-Phon, een apparaat, dat toen nog in de kinderschoenen stond. De batterijen droeg *de Haas* als een zwemvest. Hij sprak met een boot, die enige mijlen van de kust was verwijderd. Dat was het eerste S-Phon-apparaat, dat de Duitsers hadden en dat zij ook S-Phon-apparaat noemden. Het werkte niet. De twee proeven, die de Duitsers hebben genomen, hebben geen resultaat opgeleverd. Het tweede apparaat zag *Schreieder* in 1945. Dat was echter niet van de Engelse, maar van de Amerikaanse dienst en was in het bezit van *Bobbie Schrader.* Deze twee S-Phon-apparaten herinnert *Schreieder* zich.

Volgens de nota [1]) van *Schreieder* heeft *Andringa* medegedeeld, dat in de nacht van 9 op 10 Maart 1942 op verschillende plaatsen in Nederland de agenten *Andringa,* saboteur, met de marconist *Molenaar* (agentennaam: *Maartens), Sebes,* saboteur, met de marconist *Jordaan, Ras* en *Kloos,* beiden saboteurs, waren geparachuteerd [2]).

De marconist van *Andringa,* was, zoals *Poos* reeds aan *Schreieder* mededeelde, verongelukt. Aangezien *Andringa* zonder marconist zat, gaf hij zijn telegrammen door aan *Jordaan,* de marconist van *Sebes.* Dit bracht echter met zich, dat de genoemde agenten, ook *Ras* en *Kloos* als medewerkers van *Sebes* elkaar op bepaalde ogenblikken in een of andere gelegenheid ontmoetten. Ook *Pijl* was bij deze bijeenkomsten tegenwoordig. *Andringa* had te Londen opdracht gekregen met *de Haas* contact op te nemen. Daar *de Haas* bij de samenkomsten een voor *Andringa* onbekende naam droeg, stelde *Andringa* eerst door toeval vast, dat hij de door hem gezochte agent voor zich had. *De Haas* bracht hem bij *Maartens* te Haarlem onder, terwijl hij zelf bij zijn ouders bleef wonen.

Volgens mededeling van *Andringa* wilden de agenten op 1 Mei 1942 om 15.00 uur in café Terminus te Utrecht weer bij elkaar komen. Op die dag begaf *Schreieder* zich met verschillende Duitse politieambtenaren en de Nederlandse politieambtenaar *Poos* naar Utrecht. Zij gingen het café binnen, waarin voor een der ramen drie mannen zaten, waarvan er twee overeenkwamen met de door *Andringa* gegeven persoonsbeschrijvingen. *Poos* begaf zich volgens opdracht naar de tafel van deze mannen en begon met gebruikmaking van de naam *Akki* een gesprek. Tijdens het verloop hiervan stelde hij vast, dat zij werkelijk *Akki* kenden en deze verwachtten. Op een met *Poos* afgesproken teken gingen de Duitsers tot arrestatie over. De gearresteerden waren de sabotage-agenten *Gozewijn Ras* en *Barend Kloos.* De bij hen aanwezige derde man heette *Evers.* Hij was hun medewerker, doch geen agent en woonde te Amsterdam. Tijdens het verhoor van *Ras* vond de Duitse rechercheur, die het verhoor afnam, een telefoonnummer in het zakboekje van *Ras.* Deze verklaarde na vele uitvluchten, dat dit nummer betrekking had op een telefoonnummer te Laren, door middel waarvan *Jordaan* zou zijn te bereiken. Reeds in de avond van de 1ste Mei 1942 droeg *Schreieder* de V-Mann *Anton van der Waals,* die zich om privé redenen toevalligerwijze te Laren bevond, telefonisch op zich op de volgende dag door middel van het bekend geworden telefoonnummer met *Jordaan* in verbinding te stellen. Het contact kwam tot stand en *van der Waals* sprak met *Jordaan* af, dat hij hem op 3 Mei 1942 te Rotterdam zou ontmoeten. Die ontmoeting had plaats vlak bij een telefooncel. Terwijl *van der Waals* zogenaamd ging telefoneren en zich daarvoor in de cel begaf, had door een door *Schreieder* aldaar opgestelde arrestatieploeg de gevangenneming van *Jordaan* plaats. Het zendtoestel en de codegegevens had *Jordaan* te Laren in bewaring gegeven. *Van der Waals* ging in opdracht van *Schreieder* naar Laren en verklaarde, dat *Jordaan* in een ander gebied moest werken. Aan zijn verzoek om het zendtoestel en de codegegevens aan hem te overhandigen werd door de bewoonster van het huis gevolg gegeven. *Jordaan* had *van der Waals* met zijn medewerker *den Burg* in contact gebracht. Hij vertelde hem ook over zijn verbinding en zijn ontmoetingsmogelijkheden met de agent *Sebes,* voor wie hij als marconist

[1]) Bijlage 16.

[2]) De commissie tekent hierbij aan, dat volgens de haar ter beschikking gestelde gegevens, die vermeld zijn in de in § 1 van dit hoofdstuk opgenomen lijst, *Andringa, Molenaar, Jordaan* en *Ras* gedropt zijn op 28 Maart 1942 en *Sebes* en *Kloos* op 5 April 1942.

werkte. Hierdoor was het mogelijk door middel van *van der Waals* met *Sebes* in verbinding te komen en op de 9de Mei 1942 te Rotterdam in de woning van *van der Waals* of in haar onmiddellijke nabijheid de arrestatie uit te voeren. Met de sabotage-agenten *Hendrik Sebes* en zijn marconist, *Hendrik Jordaan* waren alle in de nacht van 9 op 10 Maart 1942 geparachuteerde agenten gearresteerd.

Op 9 Mei 1942 waren de volgende agenten in hechtenis genomen: *Taconis*, saboteur, en zijn marconist *Lauwers*, wiens zendlijn de eerste lijn van het England-Spiel was, *Baatsen*, saboteur, medewerker van *Taconis*, *Andringa*, wiens marconist *(Molenaar)* dodelijk verongelukt was, *de Haas*, marconist, *Ras* en *Kloos*, beiden saboteur, *Sebes*, saboteur, en *Jordaan*, marconist.

Baatsen gaf uitvoerige inlichtingen over de opleiding van agenten en andere interessante feiten en gebeurtenissen in Engeland. Zijn mededelingen, die hij alle buiten de officiële verhoren in persoonlijke gesprekken deed en door schetsen aanvulde, vormden de grondslag voor het eerste grote rapport voor het Reichssicherheitshauptamt en het Oberkommando der Wehrmacht. *Baatsen* had geen code.

Adringa had reeds vóór zijn arrestatie door middel van *Jordaan*, van wiens diensten als marconist hij gebruik maakte, de opdracht gekregen *„George"* (de agent *George Dessing*) te ontmoeten. Om de een of andere reden was de ontmoeting niet tot stand gekomen. Na de arrestatie van *Andringa* kwam de dringende opdracht *George* in het café De Leidsche Poort op het Leidsche Plein te Amsterdam te ontmoeten. Het telegram was — afgezien van de codering — door verwijzing naar omstandigheden en van tevoren gemaakte afspraken, die slechts *Akki* bekend waren, gecamoufleerd. *Akki* legde het telegram uit en was op instigatie van *Schreieder* bereid tezamen met *Poos* naar de afgesproken plaats te gaan. Hij ging met *Poos* vele weken iedere Woensdag naar Amsterdam, doch zonder resultaat. Op grond van berichten over het negatieve verloop van deze ontmoeting had Londen bevolen eveneens Zaterdags in de Roode Leeuw te Amsterdam te zoeken, hetgeen echter ook geen resultaat opleverde. Een jaar later heeft *Schreieder* vastgesteld, dat *Akki*, toen hij *Dessing* zag, hem heeft gewaarschuwd. In verband met deze tochten naar Amsterdam hadden *Akki* en *Poos* enige malen *Maartens* te Haarlem bezocht. Een plotseling wegblijven van *Akki* zou *Maartens'* argwaan hebben moeten opwekken. Door *Maartens* leerden beiden de te Haarlem wonende *Ab Homburg*, broer van de agent *Piet Homburg*, kennen. *Akki* deelde aan *Schreieder* mede, dat *Homburg* een belangrijke rol speelde in de voorbereiding van een tocht per vissersboot naar Engeland van ongeveer tien illegalen. Op 18 Mei 1942 werden in de haven van IJmuiden tien illegalen, die zich in een vissersboot hadden verborgen, gearresteerd. *Andringa* bevestigde de mededelingen en schetsen van *Baatsen* en vulde deze in vele opzichten aan. In persoonlijke gesprekken was *Andringa* zeer spraakzaam. *Andringa* had geen code.

De Haas gedroeg zich op dezelfde wijze als *Andringa*. Hij bezat een code. *Kloos* had ook een code. *Ras* legde geen verklaringen af.

De radiolijn van *Jordaan* vormde de tweede lijn van het England-Spiel. *Jordaan* heeft zich lang beraden om tot medewerking aan het zenden te besluiten, maar gaf gedurende zijn activiteit tot midden October 1942 geen verdere moeilijkheden. Tijdens zijn verhoor vertelde hij, dat hij een zeer nauw en geregeld contact onderhield met de bankdirecteur mr. *Stempels* te Utrecht. Hij achtte het van groot gewicht, dat mr. *Stempels* niet zou worden gearresteerd. *Schreieder* zegde hem toe, dat de arrestatie zou kunnen worden vermeden, wanneer mr. *Stempels* door *Jordaans* wegblijven niet wantrouwend werd. *Schreieder* deed *Jordaan* het voorstel om mr. *Stempels* nog enige malen te bezoeken om dit gevaar te elemineren. *Jordaan* stemde toe en bezocht samen met *Poos* nog enige malen mr. *Stempels*. Bij een van die bezoeken ontving hij een schets van een geheim Duits telefoonnet, dat gebruikt werd, wanneer de hoogste Duitse autoriteiten in Nederland kwamen, hetwelk ingenieur *Breukelman* had vervaardigd. Op aanraden van *Schreieder* hield *Jordaan* na enige tijd op mr. *Stempels* te bezoeken, voorgevende, dat hij in het Zuiden moest gaan werken. Mr. *Stempels* werd in de herfst van 1942 door de afdeling Maastricht van de Sicherheitspolizei gearresteerd (Fall *Hannibal*) op grond van bezwarend materiaal van de Abwehrstelle der Wehrmacht te Wilhelmshafen. Dr. *Mayr*, leider van III F van die dienst, had de dossiers zonder voorkennis van *Schreieder* direct aan de Sicherheitspolizei te Maastricht doorgegeven.

16995 *(Schreieder)*

Schreieder heeft nog verklaard, dat de marconist van *Andringa* bij het afspringen is doodgevallen. Zo was *Jordaan* de marconist voor de hele sabotagekring, voor zes mannen.

18767—18768 *(May)*

May verklaart, dat hij zich *Jordaan* nog goed kan herinneren. *Jordaan* kwam in de nacht aan en werd verhoord, maar niet door *May*, die hem de volgende avond over zijn code heeft verhoord en aansluitend daarop werd *Jordaan* gevraagd, of hij bereid was

mede te werken. Deze vraag is echter niet door *May* gesteld, maar door *Schreieder*. *Jordaan* heeft zich bereid verklaard voor de Duitsers te gaan werken. *May* kan echter niet zeggen, of *Jordaan* gemakkelijk of niet gemakkelijk medewerkte, want *May* was er niet bij, toen dit werd besproken. Toen hij *Jordaan* over zijn code ondervroeg, had hij beslist het gevoel, dat *Jordaan* hem geen bijzondere moeilijkheden zou geven.

20473 *(Lauwers)*

De heer *Lauwers* heeft medegedeeld, dat *Jordaan,* toen hij voor de Duitsers seinde, van Engeland uit het bericht kreeg: je moet je security check gebruiken. De heer *Lauwers* heeft dit direct, nadat hij samen met *Jordaan* in een cel kwam, van deze zelf gehoord. Hij heeft het de heer *Lauwers* zo verteld. De Duitsers hebben toen aan *Jordaan* gevraagd, wat zijn security check was en *Jordaan* heeft die toen afgegeven. Dit heeft *Jordaan* positief zo verteld en de heer *Lauwers* heeft, *Jordaan* kennende, geen redenen om hieraan te twijfelen. *Jordaan* was absoluut geen man, die verhalen zou vertellen. Hij was een eerlijke oprechte en een buitengewoon goede kerel en bovendien intelligent. *Jordaan* werkte samen met de agent *Ras.* Deze werd gearresteerd en, hoewel *Jordaan* dit niet wist, was diens verdwijning natuurlijk alarmerend. *Jordaan* nam dus maatregelen om onder te duiken en om zelf de organisatie, die door *Ras* was begonnen, over te nemen en voort te zetten. Hij had dan echter een Nederlandse marconist nodig, die hem kon vervangen bij het zenden van berichten naar Engeland. Daarvoor heeft hij iemand gezocht en gevonden. Hij heeft naar Engeland geseind, dat hij het contact met *Ras* kwijt was, dat naar zijn mening *Ras* zou zijn gearresteerd en dat hij zou onderduiken en daarom een andere marconist wilde aannemen. Engeland antwoordde, dat die marconist dan maar moest proefzenden. In diezelfde tijd is *Jordaan* gearresteerd. De Duitsers kregen daarbij het bericht in handen, dat *Jordaan* een andere marconist zou hebben aangesteld. Het was voor hen toen gemakkelijk een Duitse marconist in te zetten. Engeland is daar nooit over gevallen. Wel had het feit, dat *Jordaan* seinde, dat hij de verbinding met *Ras* was kwijtgeraakt, dat hij vreesde, dat *Ras* was gearresteerd, voor Engeland aanleiding moeten zijn deze zender te wantrouwen. *Han Jordaan* heeft aan de heer *Lauwers* verteld, dat hij zijn security check na zijn arrestatie niet heeft afgegeven. Hij had dezelfde soort security check als de heer *Lauwers;* die check was dus ook afhankelijk van het agentengetal en hield alleen het veranderen van een letter in. *Jordaan* heeft aan de heer *Lauwers* destijds gezegd, dat hij werd gearresteerd met een codegedicht in zijn zak, zodat de Duitsers na zijn arrestatie direct op de hoogte waren van zijn code en alle door hem gezonden en ontvangen berichten konden decoderen, terwijl zij ook onafhankelijk van hem konden gaan werken met Engeland. Men heeft hem zelfs niet naar zijn identity check gevraagd of, wanneer dat toch wel is gebeurd, heeft hij die in ieder geval niet afgegeven. De Duitsers hebben een andere marconist ingezet, die vanzelfsprekend berichten zonder check doorgaf, waarop van Engeland de reactie is gekomen: Instruct new operator in use of security check. Tengevolge daarvan zijn de Duitsers met de vraag bij hem gekomen: hoe zit dat? Pas daarna heeft hij zijn security check wel afgegeven.

20475, 20477, 20479 *(Lauwers)*

29480 *(Lauwers)*

29486 *(Lauwers)*

52050—52052 *(Lauwers)*

De derde zendlijn, aldus vervolgt *Schreieder* in zijn nota [1]), werd door de verbinding van *de Haas (Pijl)* gevormd, die op bevel van Londen als marconist voor *Andringa* moest werken.

Schreieder heeft onafhankelijk van de officiële verhoren vele persoonlijke gesprekken met de agenten gehad, daarbij steeds weer uitgaande van andere gezichtspunten. Door deze persoonlijke gesprekken, waarbij hij zich met één of met twee agenten gelijktijdig ongedwongen onderhield, heeft hij zich de kennis eigen gemaakt, die hij nodig had om de eerste richtlijnen voor het verhoor van agenten te kunnen opstellen. Uit de ondervragingen van de agenten bleek verder, dat de gebrekkigheid van de hun in Engeland uitgereikte persoonsbewijzen (slecht papier, slecht gedrukt, ontbrekende watermerken), hen had gedwongen om ter verkrijging van goede papieren, zich met mr. *Heukels,* werkzaam op de gemeentesecretarie te Pijnacker, in verbinding te stellen. Deze stelde hun bruikbare legitimatiebewijzen ter beschikking. Uit de verhalen van de agenten bleek verder, dat nog andere, hun niet nader bekende agenten bij *Heukels* kwamen. In deze tijd, ongeveer April/Mei 1942, kon *Schreieder* nog niet zonder meer onderscheiden, of het om agenten van een Engelse dan wel van een Nederlandse dienst ging. Hij droeg *Poos* op om met *Heukels* in verbinding te treden. Door middel van *Heukels* leerde *Poos* de arts *Bolle* te Pijnacker kennen, in wiens woning hij weer de agent *Jan Emmer* ontmoette, die bij *Bolle* inwoonde. Zowel de gearresteerde agenten als *Poos* spraken over een halfbloed, die agent zou zijn, te Rotterdam zou wonen en zich eveneens bij *Heukels* een persoonsbewijs verschaft had. Onder de op 18 Mei 1942 op de vissersboot in de haven van IJmuiden gearresteerden bevond zich ook de havenmeester van Rotterdam, *Kortland,* die omvangrijk

[1]) Bijlage 16.

spionnagemateriaal, op filmpjes vastgelegd, bij zich had. Hierdoor is zijn medewerker *van Driel van Wageningen* bekend geworden. In opdracht van *Schreieder* bezocht *van der Waals* het huis van *van Driel van Wageningen*. De niets vermoedende concierge vertelde hem, dat *van Driel van Wageningen* niet thuis was, doch dat enige tijd een jonge halfbloed in zijn huis woonde. De woning van *van Driel van Wageningen* bevond zich in een van de bovenste verdiepingen van een zeer hoog flatgebouw. *Van der Waals* heeft dit aan *Schreieder* gemeld, die vermoedde, dat de door de concierge genoemde dezelfde was als degene, die te Pijnacker was geweest. Hij stuurde *van der Waals* erop uit om hem te bezoeken en verbinding met hem te onderhouden. De ontmoeting had plaats op de volgende manier: *van der Waals* liet de concierge van het flatgebouw aan de bedoelde persoon vragen naar buiten te komen; op die manier kwam *van der Waals* met hem in contact. Op 22 Mei 1942 bevond laatstbedoelde zich in de woning van *van Driel van Wageningen* met twee medewerkers. Bij deze gelegenheid vond de arrestatie plaats van de drie mannen door ambtenaren van de Sicherheitspolizei, onder wie zich ook *van der Waals* bevond. De gezochte kon als jhr. mr. *Ernst de Jonge* (een in Nederlandse dienst zijnde spionnageagent) worden geïdentificeerd. Zijn medewerkers — geen agenten — heetten: *Leendert Pot* en *Lex Althoff*. De volgende dag ontvluchtte *Pot* uit het Binnenhof in Den Haag. De ontvluchtingspoging van *Althoff* mislukte. Verder werden op 23 Mei *Felix Ortt*, marconist *van Emmer* en op 29 Mei 1942 *Evert Radema*, marconist van *de Jonge* gearresteerd, evenals op 30 Mei 1942 *Jan Emmer*, agent van de Nederlandse dienst, medewerker van *de Jonge*. Deze agenten van de Nederlandse dienst (C.I.D.) waren met motortorpedoboten aan wal gezet. In tegenstelling tot de agenten van de Engelse dienst (S.O.E.) hadden zij slechts weinig geld bij zich.

In de nacht van 29 op 30 Mei 1942 werden volgens de nota [1]) van *Schreieder*, nadat op een van de twee bestaande radiolijnen hun komst was aangekondigd, de sabotage-agenten *Antonius van Steen* en *Hermanus Parlevliet*, beiden marechaussée, met parachutes afgeworpen. Hun mededelingen omtrent hun opleiding en opdracht kwamen voor het grootste deel overeen met die van de andere agenten. Zij zouden onder leiding van *Andringa*, aan wie Noord-Brabant en Limburg was toegewezen, in Limburg werken. Zij gaven op geen code te hebben. In de tegelijk met hen afgeworpen containers bevond zich de voor *Andringa* c.q. diens marconist *de Haas (Pijl)* bestemde zender met codebescheiden. Daarmede kon de derde zendlijn in gebruik worden genomen.

In een van de containers — of een pakket — bevond zich een peilinstallatie voor vliegtuigen, zodat niet alleen in heldere nachten kon worden geworpen. Dit toestel zou een van de beide agenten bedienen. Hij was hiertoe in Engeland opgeleid. De Duitsers kenden dit toestel niet. *Giskes* en *Schreieder* lieten zich de werking ervan door de agent uitleggen. Deze zette de afzonderlijke delen in elkaar en verklaarde de betekenis en bediening van het toestel.

Na enige tijd heeft Londen bevolen, dat *van Steen* en *Parlevliet* in Limburg zelfstandig moesten gaan werken en dat zij een marconist moesten aanstellen, hetgeen ook is geschied. Dit was begin Juli 1942. Zender en codebescheiden werden afgeworpen. Zo ontstond de vierde zendlijn.

Over de vierde zendlijn vroeg Engeland tijdens het Spiel bijzonderheden over de sluizen in het Julianakanaal. Nadat deze waren doorgegeven, gaf Londen de opdracht uit te zien naar een droppingsplaats voor sabotagemateriaal om de sluizen op te blazen. *Giskes* gaf de plaats aan en gaf de omschrijving van de ligging door. Het materiaal werd afgeworpen. Midden 1943 gaf Londen aan de beide saboteurs met hun medewerkers bevel om stappen te ondernemen tot het opblazen van de sluizen en de opdracht uit te voeren. Na dit bericht verbraken de Duitsers de radioverbinding via deze lijn om de indruk te vestigen, dat deze poging tot sabotage was mislukt.

Na voorafgaande aankondiging werden in de nacht van 22 op 23 Juni 1942 de sabotageagent *Jan van Rietschoten* en zijn marconist *Johannes Buizer* geparachuteerd. *Van Rietschoten* had de opdracht sabotagegroepen te organiseren. Waar zijn arbeidsveld lag, kan *Schreieder* zich niet herinneren. Op grond van algemene gegevens en codebescheiden van de beide agenten werd de vijfde zendlijn in gebruik genomen. Deze zendlijn werd door de Duitsers *„Boni"*, genoemd, naar de benaming van het zendplan, zoals ook bij de later in gebruik genomen zendlijnen geschiedde. De zendplannen en codebescheiden droegen de agenten bij hun parachutering bij zich. Enige zendlijnen duidden de Duitsers aan met hun vaste roepletters, d.w.z. de lettergroepen, waarmede zij zich in het zendverkeer moesten melden.

Gelijk over alle lijnen deden de Duitsers het ook bij deze lijn

[1]) Bijlage 16.

voorkomen, alsof ongelukken bij de weermacht, vooral bij de marine ofwel werkelijke sabotagedaden, die plaatsvonden, het werk waren van de agenten. Dit was door de lange duur van het spel geen gemakkelijke taak. In twee gevallen bracht men in de provincie Gelderland explosies van spoorwegrails tot uitvoering, in een ander geval liet men een schip exploderen. *Giskes* en *Schreieder* vreesden, dat in deze gevallen een telegram alleen niet voldoende was en een contrôle door een van hen onafhankelijke instantie zou kunnen volgen. Op grond hiervan werden deze sabotagedaden werkelijk uitgevoerd. Dit was ongeveer midden 1943. Dat hiervoor geen représailles werden genomen, kon geen argwaan wekken, daar ook in andere gevallen, waarin werd aangenomen, dat de aanslag kon worden opgehelderd, van représailles werd afgezien.

§ 5. *De arrestatie van Jambroes en haar gevolgen*

[1]) Bijlage 16.

In de nacht van 26 op 27 Juni 1942 werden — zo gaat de nota [1]) van *Schreieder* verder — na van tevoren gedane melding de sabotageagent *George Jambroes* en zijn marconist *Joseph Bukkens* geparachuteerd. *Jambroes,* die natuurkundeleraar was aan een meisjesschool te Zaandam, was reserve-kapitein bij de genie van het Nederlandse leger. Hij had tot opdracht uit de O.D. een zich over heel Nederland uitstrekkende sabotageorganisatie op te bouwen, die, zoals de Duitsers aannamen, in de strijd zou worden gebracht op de dag „X". De sterkte was voor iedere provincie, al naargelang de grootte, vastgesteld. Het gezamenlijke aantal voor het gehele Nederlandse gebied was 1067 man. De beperking van de opdracht tot leden van de O.D. was voor *Giskes* en *Schreieder* moeilijk. Zij moesten rekening houden met het feit, dat de O.D.-leiding in kennis was gesteld van de opdracht van *Jambroes* en dat deze organisatie zijn aankomst verwachtte of dat men van Engelse zijde op een gegeven ogenblik door middel van de O.D.-leiding de werkzaamheid van *Jambroes* zou controleren. Wanneer de Duitsers in het zendverkeer zouden beweren, dat *Jambroes* contact had opgenomen met de leiding van de O.D., zou het gevaar bestaan, dat men zou bemerken, dat deze bewering onjuist was. Zij probeerden deze moeilijkheid te omzeilen door aan Londen mede te delen, dat de doelstelling en mentaliteit van de O.D. voor sabotagewerk niet geschikt waren. *Jambroes* stelde daarom voor de keuze van mensenmateriaal voor zijn organisatie aan hemzelf over te laten. Deze poging gelukte: Engeland stemde toe! Met het oog hierop ontwierpen de Duitsers een plan voor de opbouw van een verzetsorganisatie, dat nooit zou worden uitgevoerd, maar op de lijn naar Engeland werd gemeld. De langzame voortgang van de opbouw van de organisatie berichtten zij geregeld door middel van een aantal telegrammen. Overeenkomstig deze berichten volgde het parachuteren van agenten met marconisten voor de organisatie en scholing van de afzonderlijke groepen in de provincies. Van de 18 lijnen van het England-Spiel behoorden er 11 tot de organisatie van *Jambroes,* die de Duitsers volgens de benaming van het zendplan van *Bukkens* als organisatie-„Marrow" aanduidden. Toen *Jambroes* na zijn dropping werd gevangen genomen, had hij een papiertje met twee contactadressen bij zich, waaronder het adres van een apotheek te Zaandam. De mogelijkheid bestond, dat de O.D. over deze adressen contact met *Jambroes* zou zoeken. Toen *Jambroes Schreieder* verzocht zijn vrouw door middel van de apotheek te Zaandam te mogen schrijven, vond deze dat onmiddellijk goed, omdat hij hierdoor een contrôlemogelijkheid kreeg, of er van andere zijde werd getracht contact met *Jambroes* op te nemen. *Van der Waals* bracht ongeveer 3 keer brieven naar Zaandam. Pogingen tot het zoeken van contact konden niet worden vastgesteld.

Bij zijn verhoor heeft *Schreieder* nog medegedeeld, dat de opdracht van *Jambroes* was de groepen op te bouwen. Londen zou dan op grond van de meldingen omtrent de uitvoering voor de afzonderlijke provincies een dienovereenkomstig aantal organisatoren met hun marconisten droppen, d.w.z. de mensen, die *Jambroes* in de afzonderlijke provincies aangeworven had, moesten door agenten, z.g. organisatoren, in de sabotage worden opgeleid, zoals de agenten in Engeland waren opgeleid. Voor de verbinding met Engeland moesten deze groepen in de afzonderlijke provincies een marconist bij zich hebben. Zo kwam het, dat door de opdracht van *Jambroes* seinverbindingen tot stand kwamen, omdat Engeland telkens na de melding van de voltooiing van de opbouw in een afzonderlijke provincie een groep agenten zond. De Duitsers hebben de elf verbindingen gebruikt, zoals dat voor het spel nodig was. Via de *Jambroes*-verbinding werd gemeld, dat die en die provincie met de organisatie klaar was, waarop voor deze provincie 2 of 3 organisatoren met marconisten werden gedropt. Dan moest deze groep de seinverbinding met Engeland opnemen, d.w.z. dat wat Engeland wenste, in ontvangst nemen en de opdrachten, die doorgegeven waren, uitvoeren. Dat was natuurlijk

in de loop van de tijd de moeilijkheid: de opdrachten, die van Engeland kwamen, niet uit te voeren en dit desondanks niet te laten merken aan de Engelsen.

Op 7 Juli 1942 heeft *Rauter* aan *Himmler* geschreven, dat pogingen tot oprichting van een tweede front voorbereid werden. Enige dagen te voren was een leeraar in de wis- en natuurkunde, een reserve-1ste-luitenant van het Nederlandse leger, die na de staking te Amsterdam naar Engeland gevlucht was, vervolgens daar door de Secret Service was opgeleid en hier met een marconist werd geparachuteerd, zoals gebruikelijk in hechtenis genomen. Hij had de opdracht 1000 saboteurs in Nederland en wel in 17 sabotagedistricten, te organiseren. Er moesten 1000 saboteurs uit de Ordedienst worden gerecruteerd met de opdracht, dat deze sabotagegroep zich officieel van de Ordedienst zou moeten afsplitsen. Deze instructeur was toegezegd, dat binnenkort nog 10 andere sabotage-instructeurs met 10 marconisten in Nederland zouden worden geparachuteerd. De saboteurs moesten voornamelijk in Zuid- en Noord-Limburg, Oost-Brabant en Oost-Gelderland spoorbruggen enz. volkomen vernielen op het ogenblik, dat het bevel hiertoe uit Engeland zou komen. Dit eerste concrete bevel bewijst, dat de Engelsen een aanval op Nederland binnen afzienbare tijd, wellicht binnen zes weken, van plan zijn.

43183—43184 *(Harster)*

Dr. W. Harster, destijds Befehlshaber der Sicherheitspolizei, weet, dat hem toentertijd werd gemeld: er is nu iemand, die niet slechts een speciale opdracht heeft, maar die de opdracht heeft op grote schaal, over heel Nederland verdeeld, een grote organisatie op te zetten. Dat was voor de Duitsers natuurlijk daarom van belang, omdat het hun nu een geweldige krachtsinspanning zou kosten te zorgen, dat niet met behulp van andere organisaties, die misschien hier of daar een verbinding met de overkant hadden, iets werd kapot gemaakt. Reeds daarom scheen de zaak hun belangrijk, maar ook omdat in beginsel de bezettende macht hierdoor in gevaar gebracht werd.

Het ging, voorzover *Harster* zich herinnert, in het geval-*Jambroes* om duizenden of in ieder geval om vele honderden mensen, die een organisatie moesten opbouwen. In de wijze, waarop de uitzending van *Jambroes* is geschied, lag een dubbel risico, omdat men hem over een lijn heeft gestuurd, die reeds bestond en waarvan men eigenlijk bij zeer ernstige overweging tot de conclusie had moeten komen, dat die zaak misschien niet deugde. Men had een man met zo'n buitengewoon belangrijke opdracht over een nieuwe lijn moeten parachuteren en zeggen: van die man mag niemand, die reeds in het andere land is, iets weten. Men had hem eventueel een tweede man moeten meegeven, die b.v. binnen drie maanden op het gezantschap in Zweden, Madrid of Lissabon of elders zou hebben moeten opduiken.

43189—43190 *(Harster)*

Bij een normale spionnage-opdracht zou men een spel helemaal niet lang hebben kunnen spelen; in verband met het England-Spiel echter moet men onderscheiden, dat er, van de zijde van de opdrachtgevers gezien, mensen waren, die militaire berichten moesten verschaffen; mensen, die sabotage moesten plegen; verder z.g. Diversionsagenten, die de opdracht hadden algemene onrust achter het front te brengen door politieke beïnvloeding en aan de andere kant ook het voorbereiden van de een of andere actie, zoals die van de organisatie-*Jambroes*, die pas klaar moest zijn, wanneer er iets zou gebeuren, een invasie of iets dergelijks. Bij de echte inlichtingenagent, bij de eigenlijke spionnage-agent is het zó, dat, wanneer men met deze een spel opzet, men dat slechts zeer korte tijd kan doen, want òf men wordt zelf landverrader, omdat men nu eenmaal de geheimen van zijn land moet prijsgeven, òf men geeft slechte inlichtingen, waardoor men het aan de andere kant in korte tijd merkt. De hoogste graad van misleiding is natuurlijk mogelijk bij een spel met een grote organisatie, die gereed gehouden wordt voor een geval X, voor het geval van een invasie of iets dergelijks. Dat was eigenlijk ook het doel van de organisatie-*Jambroes*. Dat kon van de overkant niet officieel gecontroleerd worden. Wanneer men meldt, dat er in de provincie Groningen 127 mensen bij de organisatie zijn, waarvan ieder een machinepistool heeft en zo en zoveel springstoffen; dat daar en daar de bergplaatsen en daar en daar andere bergplaatsen zijn, dan is dat moeilijk te controleren. Het feit, dat het belangrijkste deel van de opdrachten van de overkant op dit gebied heeft geleden, heeft in het algemeen het verloop van het spel in die mate mogelijk gemaakt, want met zuiver militaire opdrachten of met lopende sabotage-opdrachten zou het natuurlijk helemaal niet mogelijk zijn geweest, aangezien de Duitsers vroeg of laat òf zich zelf aan hun eigen instellingen of geheimen zouden hebben moeten vergrijpen òf het zou uit zijn geweest. De organisatie-*Jambroes* was geen organisatie om onmiddellijk te gaan werken, maar eerst op de lange baan. Daar zaten voor het Spiel natuurlijk grote mogelijkheden in.

43190—43193 *(Harster)*

17306—17308 *(Giskes)*

Giskes kan zich de taak van *Jambroes* nog enigszins herinneren.

Hij heeft *Jambroes* zelf ook eens gesproken. Hij was de man, die met de opdracht naar Nederland kwam om hier 16 of 11 groepen samen te stellen. Er is veel, dat *Giskes* thans niet meer duidelijk voor de geest staat. De getallen herinnert hij zich niet meer precies. De opdracht van *Jambroes* is in de loop van een half jaar na diens aankomst tegenover Londen in alle bijzonderheden doorgespeeld, zodat de „situatiekaart-Holland" in Londen de ontwikkeling van de actie-*Jambroes* moest aangeven. Het geval-*Jambroes* heeft de zeer snelle quantitatieve uitbreiding van het spel aanzienlijk bevorderd.

17461 *(Giskes)*

21221—21224 *(Broekman)*

De heer *H. G. Broekman* is niet bekend met de opdracht van *Jambroes*. Hij kende *Jambroes* uit de illegaliteit en uit vroegere werkzaamheden bij het regiment motorartillerie. Hij ontmoette *Jambroes* weer te Londen.

De vraag, of het verstandig was om *Jambroes* een opdracht te geven tot het organiseren van de verzetsgroepen voor het gehele land, waarbij men alles op één kaart zette, vindt de heer *Broekman* een studie op zich zelf waard. Er is natuurlijk iets tegen en er is iets voor. Hij gelooft niet, dat er tot *Jambroes* gezegd is: ga als een kermisreiziger het hele land door en organiseer hier en daar. Zo dwaas is niemand. De heer *Broekman* vermoedt, dat de opdracht van *Jambroes* heeft geluid: jij gaat als eerste en begint met een schone lei. Het doel is tenslotte, dat wij een verzetsorganisatie krijgen over het gehele land en daarvoor zijn een goede 1000 man nodig, maar piano-aan, het kost ons alleen onze zenuwen; probeer medewerkers te krijgen, die je misschien gewestelijk aanstelt als medewerkers voor bepaalde districten. De heer *Broekman* kan zich voorstellen, dat *Jambroes* zijn opdracht zo kreeg en uitvoerde, dat hij, beginnende b.v. in Noordholland, twee of drie mensen, die hem kenden, tot zijn naaste medewerkers maakte en verder niets. Die mensen gingen dan b.v. volgens een vijfvingersysteem te werk, terwijl *Jambroes* slechts het eerste contact met de agenten moest leggen en zich daarna zo spoedig mogelijk distantieerde, opdat hij absoluut veilig was tegen overvallen. De organisatie zou dan langzamerhand, naar gelang de omstandigheden, uitgroeien. Er zouden zenders moeten worden gestuurd en wapens. Wanneer men op een gegeven ogenblik een blank stuk papier voor zich legt en zegt: dat is Nederland en formeer daar nu een dergelijke organisatie, zou de heer *Broekman* daarvoor ook niet à bout portant een verdere regeling kunnen geven. Men moet eenvoudig beginnen. Een ander systeem is, te beginnen met vandaag, als eerste een agent A uit te sturen, die een verzetsgroep in Amsterdam organiseert, en om te zien hoe dit gaat. Vervolgens kan men dan een agent B sturen, die een groep organiseert in Friesland en zo kan men doorgaan. Dit is een ander systeem. Hier is ook iets voor en iets tegen. Het gevolgde systeem had in Nederland gesloten als een bus, wanneer er niet aan de ene kant wantrouwen had geheerst en aan de andere kant veel te goed vertrouwen. De heer *Broekman* heeft dat ook zelf meegemaakt. Wanneer men heel goed contact had met illegale groepen en probeerde te checken, hoe de zaak lag, kreeg men over dezelfde persoon van de ene zijde de inlichting, dat die kerel prachtig was en van de andere zijde: pas op, ik heb hem zus of zo gezien! Het was moeilijk daar een lijn op te trekken. Het was ontzettend moeilijk om uit te maken, wat de werkelijke waarde van de berichten uit Nederland was. In het begin stonden de contacten nog vrij behoorlijk. Wanneer er b.v. in Den Haag een politieke kring was met een man van naam, kon men zeggen: wat hij zegt, is werkelijk de mening van het gehele land. Dan wist men de politieke richting erbij en dan had men een bepaalde indeling. De kringetjes werden echter hoe langer hoe kleiner, zodat men moest zeggen: die man, die voor de oorlog een bericht gaf, dat men als prima kon beschouwen, heeft nu slechts het overzicht over een heel klein kringetje. Men had veel berichten, die elkaar per se tegenspraken. Wat moest men daaruit nu abstraheren en wat was er de werkelijke waarde van?

23307—23310 *(Lieftinck)*

De heer *H. Lieftinck* is van mening, dat de opzet van de opdracht van *Jambroes* was een organisatie te bouwen, die bestond uit een aantal groepen, welke rechtstreeks contact zouden hebben met Engeland en wisten, dat zij door een bepaalde figuur, die hun nog zou worden bekend gemaakt, in contact konden staan met hun leider. De omstandigheden waren echter (door de Duitsers) zo listig opgesteld, dat het aanvankelijk niet anders kon, of het contact had plaats door middel van de radio van de leider. De omstandigheden aan de andere kant liepen, wat de technische uitzending betreft, daarmee als het ware hand in hand. Het is moeilijk dit uit te leggen. De heer *Lieftinck* zou het aan de hand van de papieren en data moeten laten zien. De ene agent valt dood — althans, dit wordt gezegd — en er is geen radioverbinding. Een andere man maakt contact en wordt bij dat contact aangevallen. Er is dan weer geen radioverbinding. Een derde radioseiner is vrij en krijgt opdracht contact op te nemen met de chef om de radioverbinding tot stand te brengen. Dit gebeurt

ook. Zo is het zaakje in elkaar gezet. Uit de telegrammen blijkt toch — de commissie heeft daarvan afschrift —, dat van meerdere radio-operators telegrammen binnenkwamen. Alle berichten liepen dus niet over die ene radioman. Door het feit, dat men dit plan aan één man in handen heeft gegeven, viel ook het gehele plan in handen van de Duitsers met alle consequenties daarvan. Als men 11 organisaties onafhankelijk van elkaar had opgebouwd, had men 11 kansen gehad. Dit was echter in strijd met hetgeen mensen als *Dogger* omtrent de O.D. medegedeeld hadden. Hij zei: Je kunt in Nederland, wanneer je behoorlijk succes wilt hebben, niet op eigen houtje beginnen; je moet dan bij de chefs zijn. Die lui moeten worden ingelicht, anders maken zij je agenten af. Hij stelde het zo voor: er is in volmaakte zin een organisatie, de O.D., met een leider, een staf en onderafdelingen, vertakt over het gehele land. Dit werd ook door andere mensen bevestigd. Wanneer je de leiding een plan wilt voorleggen, zoals de bedoeling van de Regering was, dan moet je die lui het gehele plan voorleggen en kun je niet zeggen: ik ben wat van plan in het land, maar ik vertel je er niets van. Inderdaad is het een ietwat gewaagd gedeelte van het geheel, waarmee men in deze verhoudingen moet beginnen: ik geef één man dit plan mee in zijn hoofd, niet op papier en hij krijgt opdracht de leiding van de O.D. te zoeken. Heeft hij die te pakken en weet hij, dat die mensen er tegen zijn, dan moet hij hun dat plan mededelen. De eis, dat er met de O.D. moest worden gewerkt, bracht dit mee. Men had ook kunnen zeggen: nu ga ik in 11 verschillende plaatsen in Nederland militaire organisaties oprichten, los van de Nederlanders. Dat is iets anders. Het was de onverbiddellijke eis, dat het met de O.D. moest gebeuren en daarom moest de eerste man het plan meekrijgen. Hoe de Regering tot de eis van samengaan met de O.D. is gekomen, is een tweede punt. Of zij het zelf naar voren heeft gebracht of dat dit uit militaire overwegingen door de kolonel is gedaan, weet de heer *Lieftinck* niet. Dit plan is zeer nadrukkelijk met de Regering besproken. Kolonel *de Bruyne* heeft dit plan in het Engels ontvangen, heeft het helemaal vertaald, voor de Regering uitgewerkt en heeft daarover beschouwingen laten geven door zijn stafofficieren. Toen is hij ermee naar de Regering gegaan en heeft gezegd: Dit plan hebben de Engelsen voor ons. Dit is er voor en dit is er tegen. Dit moet worden gewijzigd. Wat denkt u er van? Op een gegeven moment heeft men gezegd: Daarmee kunt u in zee gaan.

23312, 23313 *(Lieftinck)*

30393 *(de Bruyne)*

30398—30401 *(de Bruyne)*

De heer *M. R. de Bruyne* heeft verklaard, dat *Jambroes* het uitgangspunt was voor de verzetsorganisatie, het plan-Holland. Het is aan Engelse zijde van meet af aan de opzet bij het plan-Holland geweest in phases te werken. In het najaar, in elk geval in de tweede helft van 1942, is van Engelse zijde een grote pressie uitgeoefend. De heer *de Bruyne* werd ontboden bij *Allan Brooke,* chef staf van de Imperial Staff, om de Nederlanders tot spoed aan te zetten, omdat men in begin 1943 een grote mogelijkheid zag van een overeenkomst met Duitsland, een terugtrekken althans van de troepen uit Nederland. Dit is in die periode naar voren gebracht en het heeft aanleiding gegeven tot een wat geforceerd tempo. In het begin van de uitzendingsperioden zitten grote hiaten. Er zijn verschillende malen invitaties uit het bezette gebied gekomen, waarop niet werd gereageerd, doordat men niet klaar was. Die snelle opeenvolging stond in verband met eigen plannen. In de veronderstelling, dat *Jambroes* hier zijn werk deed, zijn hem nooit aanwijzingen gegeven ten aanzien van aanvullingen van zijn taak. Het is de heer *de Bruyne* niet bekend, of dit misschien het geval is geweest ten aanzien van het tempo.

30402—30405 *(de Bruyne)*

De centrale opzet van het plan- Holland is ongetwijfeld verschillende malen besproken, evenals het voor en tegen. Het gevaar aan een gecentraliseerd systeem verbonden, is groter dan het gevaar van een gedecentraliseerd systeem. De doorslag heeft echter het rapport-*Dogger* gegeven, omdat dit kwam met de organisatie-*Oom Alexander,* die van een centraal punt uit werkte. In hoeverre dit de O.D. was, durft de heer *de Bruyne* niet te zeggen. Men heeft daarbij dus het voor en tegen afgewogen en achteraf heeft men dus op het verkeerde paard gewed, want ongetwijfeld zou het andere beter zijn geweest. Alles ging in onderling overleg met de S.O.E.-mensen. De vraag was, of een dergelijke gedecentraliseerde opdracht in Nederland mogelijk was, en daartoe gaf het plan, dat *Dogger* had meegebracht, de doorslag. Dit is besproken op het niveau van kolonel *de Bruyne* en brigadier *Gubbins,* dus op een vrij hoog niveau.

30421—30424 *(de Bruyne)*

In een of andere groep in Nederland, aldus schrijft *Schreieder* in zijn nota,[1]) moest echter het wegblijven van *Jambroes* zijn opgevallen. Daarover gaf de buiten het England-Spiel werkende zendlijn met het roepteken TBO een telegram naar Engeland door. Marconist van deze lijn was de reeds vermelde spionnageagent van de Nederlandse dienst, *Aart Hendrik Alblas,* schuilnaam *Klaas,* die sedert midden 1941 werkte. In de herfst van 1941 was een poging tot zijn arrestatie mislukt. Op grond van de opgaven van *Wim van der Reyden* over

[1]) Bijlage 16.

de code van *Alblas* konden diens door de peildienst opgevangen telegrammen worden gedecodeerd. *Giskes* en *Schreieder* waren daarom overeengekomen *Alblas* niet te arresteren, maar aan de hand van de inhoud van zijn telegrammen vast te stellen, of er niet over het England-Spiel ergens iets uitlekte. Begin Juli 1942 verzond *Alblas* het bedoelde telegram. Aangezien te vrezen was, dat *Alblas* nog verdere telegrammen in deze geest zou doorgeven, werd zijn onmiddellijke arrestatie noodzakelijk geacht. Deze volgde op 16 Juli 1942.

Met *Jambroes* en zijn marconist *Bukkens* werd de zesde lijn (Marrow) tot stand gebracht.

In de nacht van 23 op 24 Juli 1942 werd na voorafgaand bericht de saboteur en marconist *Gerard Jan van Hemert* [1]) geparachuteerd.

Het district, waarin hij moest werken, kan *Schreieder* zich niet meer herinneren. *Van Hemert* behoorde niet tot de *Jambroes*-groep. Op grond van zijn mededelingen werd de zevende lijn opgericht. Zender, code en voor het zenden benodigde gegevens werden tegelijk met hem afgeworpen.

Van Hemert had voor *Taconis* een schriftelijke gecodeerde opdracht bij zich om de zender te Kootwijk, waardoor Duitse onderzeeboten in het Westen werden gedirigeerd, op te blazen. De opdracht bestond uit drie delen, waarvan het langste 850 letters had. De drie delen bestonden uit: de opdracht, de beschrijving van de zendmasten en de aanwijzing van de plaats, waar de springlading zo doelmatig mogelijk aan de zendmasten moest worden aangebracht. Daar het hier om de eerste grote concrete sabotage-opdracht ging, waarvan het gelukken door de vijand op elk tijdstip gecontroleerd kon worden, vonden tussen de betrokken Duitse „Dienststellen" diepgaande besprekingen plaats. Het resultaat was als volgt: door de persdienst van de „Wehrmachtsbefehlshaber Niederlande" (W.B.N.) werd een persbulletin uitgegeven, volgens hetwelk een poging was gedaan een dynamietaanslag te plegen op een zender in Nederland, waarbij de daders grotendeels door landmijnen waren gedood en gedeeltelijk gewond. Een gelijkluidend telegram gaven de Duitsers aan Londen door. Op de vraag over bijzonderheden van deze mijnversperringen antwoordden zij, dat gezien de geleden verliezen en de te verwachten versterkte beveiliging van de zender, een nader onderzoek daarnaar niet mogelijk was. In dit en een aanvullend telegram werd gemeld, dat *Taconis* met zijn beste medewerker *Antoon* was ontsnapt. *Taconis* ontving via een telegram de mededeling, dat aan zijn medewerker *Antoon* een onderscheiding was toegekend en dat *Antoon* naar Engeland werd ontboden om als agent te worden opgeleid. *Schreieder* had de neiging *Anton van der Waals* als *Antoon* naar Engeland te sturen. Bij een grondige bespreking met *Giskes* kwam hij hierop terug. De reis van *Antoon,* wiens vertrek naar Engeland werd gemeld, speelde *Giskes* met een van zijn V-mensen tot Parijs door. Daar heeft de Sicherheitspolizei, zoals was afgesproken, *„Antoon"* (dus de V-Mann van *Giskes*) in een café in tegenwoordigheid van Franse illegalen, die later deze arrestatie doorgaven naar Londen, gearresteerd. Van hieruit werd niets gemeld; ook heeft Londen niet meer naar *„Antoon"* gevraagd.

17137 *(Schreieder)*

Schreieder heeft nog verklaard, dat *van Hemert* op 24 Juli 1942 was afgesprongen; hij bracht de opdracht voor *Taconis* mede om de zender van Kootwijk in de lucht te laten vliegen. Dus, wanneer van Engeland uit wantrouwen tegen *Taconis,* wiens marconist *Lauwers* was, bestaan zou hebben, zou men deze belangrijke opdracht op 24 Juli 1942 niet aan *Taconis* hebben laten overbrengen. Dat is de gevolgtrekking, die *Schreieder* maakt. De opdracht de zender van Kootwijk in de lucht te laten vliegen was voor de weermacht zeer belangrijk, omdat het gehele verkeer van de onderzeeboten in het Westen geregeld werd over de zender Kootwijk.

17333—17338 *(Giskes)*

Giskes verklaart, dat bij de voorgewende uitvoering van de opdracht natuurlijk te Kootwijk zelf helemaal niets is gebeurd. Er is alleen ongeveer het volgende naar Engeland geseind: „De aanslag op de zender Kootwijk is door een mijnenveld, dat om een van de zendmasten ligt, mislukt. Er zijn verliezen geleden." Engeland heeft dat goed opgevat, daar het toen zei: „Iedere activiteit staken en geen contacten opnemen tot volkomen duidelijk is, dat u niet herkend bent en opgerold wordt." In dit geval was de reactie uit Londen dus goed. Er is ook een keer iets gebeurd met een schip in de haven van Rotterdam. Daar hebben de Duitsers expres een schuit laten zinken. Het was een Rijnaak van ongeveer 900 ton. Hij was beladen met oud vliegtuigmateriaal en schroot van neergekomen vliegtuigen en hij werd uit de haven ten Westen van Rotterdam dwars door Rotterdam gesleept tot voorbij de bruggen. Daar hebben de Duitsers hem laten springen. Zij wilden natuurlijk het feit van het springen naar Engeland melden om een sabotagedaad voor te wenden. Verder wilden zij zo mogelijk ook andere lijnen, die hier nog bestonden en die zij niet kenden, door deze demonstratie te

[1]) Dit was de laatste alleen door de Britten uitgezonden S.O.E.-agent. De volgende agenten zijn, evenals de reeds eerder geparachuteerde agenten *Jambroes* en *Bukkens,* allen in samenwerking tussen S.O.E. en de op 1 Juli 1942 tot het bureau M.V.T. gereorganiseerde Nederlandse dienst uitgezonden.

Rotterdam gelegenheid geven hetzelfde naar de overkant te melden, onafhankelijk van de Duitse verbindingen. De Duitsers hebben de gesprongen schuit, goed zichtbaar op de linker Maasoever laten drijven. Dat zijn practisch de twee enige gevallen, waarin de Duitsers zelf wat hebben gedaan. Er zijn verder ook in enige gevallen treinrails opgeblazen, hetgeen echter zodanig uitgevoerd werd in verband met de dienstregeling van de treinen, enz., dat geen ongeluk gebeuren kon. De Duitsers hebben dit in misschien 3 of 4 gevallen op zijlijnen doorgevoerd, omdat *Giskes* er rekening mee hield, dat het talrijke Hollandse spoorwegpersoneel zeggen zou: „Op die en die plaats is er iets opgeblazen". Hij rekende er op, dat deze berichten ook via andere wegen naar Engeland gingen en daar een misleidende indruk omtrent activiteit in Nederland zouden verwekken.

49845—49848 *(Schilp)*

De heer *Schilp* heeft het verhaal van de sabotage op de zender-Kootwijk pas later gehoord in Nederland. In Engeland heeft hij nimmer gehoord, of en in hoeverre daartoe een opdracht is gegeven en in hoeverre van Duitse kant is medegedeeld, dat men geprobeerd heeft die opdracht te vervullen. Dat zal waarschijnlijk wel gebeurd zijn over de verbinding van een van die vroegere door S.O.E. uitgezonden sabotage-agenten. De heer *Schilp* herinnert zich, dat er ergens een kwestie is van een onderscheiding, maar over de finesses weet hij niets te vertellen.

50180; 50183 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft nooit iets gehoord van een opdracht, dat de zender Kootwijk vernield moest worden. Hij heeft wel eens iets gehoord over de locomotievensabotage. Er werd hem verteld: wij hebben dat en dat van onze saboteurs gehoord.

50481; 50484 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft verklaard, dat sabotage niet tot zijn dienst behoorde. Daarover spraken de Engelsen nooit met hem. Het is hem niet bekend, dat in dit verband een Nederlandse onderscheiding van Engeland uit verleend zou zijn.

[1]) Bijlage 16

In de nacht van 24 op 25 September werden, zo vermeldt de nota [1]) van *Schreieder* verder, na voorafgaande melding, op twee verschillende plaatsen de organisatoren *Karel Beukema toe Water; Adriaan Mooy; Roelof Christiaan Jongelie* en *Cornelis Droogleever Fortuyn* geparachuteerd. Alle vier agenten waren voor *Jambroes* bestemd. Hun plaatselijke arbeidsveld moest *Jambroes* hun aanwijzen. *Jongelie* gaf onjuiste mededelingen. Zij waren in tegenspraak met het uitgebreide telegram, waarin zijn dropping was aangekondigd. Volgens dit telegram moest *Jongelie* een bijzondere functie in de *Jambroes*-groep vervullen. *Jongelie* gaf voor daar niets van te weten. Hij had fototoestellen en postduivenpapier bij zich, over het gebruik waarvan hij onbevredigende mededelingen deed. Daar kwam bij, dat hij beweerde, dat hij zijn goede aankomst met de woorden: „Erika is goed aangekomen." moest melden. *Schreieder* vertrouwde deze mededelingen niet, aangezien *Jongelie* de enige was, die een dergelijk bericht wilde doorgeven. Deze bleef bij zijn bewering. Ook *Giskes* ondervroeg hem zonder resultaat. Op voorstel van *Schreieder* meldde *Giskes* aan Londen, dat *Jongelie* bij de dropping een hersenschudding had opgelopen en bewusteloos was. Zo konden de Duitsers een aankomstboodschap omzeilen. Aangezien *Jongelie* ook verder geen bevredigende mededelingen deed, meldden zij hierna een lichte verbetering, naderhand een plotselinge verergering en vervolgens zijn dood. In werkelijkheid bevond *Jongelie* zich gezond en wel te Haaren.

17156 *(Schreieder)*

Schreieder heeft verklaard, dat *Jongelie* geweigerd heeft een security check af te geven. Hij was de enige, die geweigerd heeft, die zei: „Ik deel niets mede" en die ook geprobeerd heeft de Duitsers wijs te maken, dat hij zijn aankomst in een bijzondere vorm melden moest. Dat was de man, die zij aan een hersenschudding lieten sterven. Hij was de agent, die op deze manier uit het Spiel moest verdwijnen.

18882—18883 *(May)*

May herinnert zich, dat *Jongelie* de man was, die niets zeggen wilde, die helemaal niets zeggen wilde, en bij wie *Schreieder* gezegd heeft: „Het Spiel gaat toch in ieder geval door; laten wij genoegen nemen met datgene, wat hij ons zegt." Het was niet veel, wat hij gezegd heeft, en men heeft hem laten uitvallen, omdat *Schreieder* zei: Wij kunnen toch verder spelen, wij zeggen: hij is hier gestorven of zo iets en dan is de geschiedenis uit en men gaat niet verder op zijn persoon in. Met *Jongelie* konden de Duitsers niet veel bereiken, net zo min als met *Taconis*.

30389—30390 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* herinnert zich, dat de opdracht aan *Jongelie* een bijzondere was. Hij was een voortreffelijk man. Als de heer *Lieftinck* medegedeeld heeft, dat *Jongelie* een opdracht van de Minister-President had om naar Nederland het bericht over te brengen, dat de Regering een samengaan van O.D. en politieke partijen wenste, dan is het per se zo.

Op 15 October 1942 is met betrekking tot *Jongelie* op het bureau M.V.T. de volgende notitie gemaakt.

„Eind Juni 1942 diende de Luitenant ter Zee der 1e klasse der Kon. Marine Reserve *Roelof Christiaan Jongelie* als comman-

dant van een detachement matrozen en stokers in het kamp der Kon. Ned. Landmacht te Wolverhampton (Engeland). Hij verzocht aan een officier van het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer Nederland (M.V.T.) te mogen vernemen, of een plaatsing bij dien tak van dienst voor hem open was onder mededeeling, dat hij gaarne in aanmerking zou willen komen voor het verrichten van eenigerlei opdracht, welke eene uitzending in oorlogstijd naar bezet Nederland zou inhouden en waardoor en actieve medewerking aan de uiteindelijke bevrijding van het Vaderland voor hem mogelijk zou zijn. Kort daarop werd hij overgebracht naar het Bureau M.V.T. en opgeleid voor een uiterst belangrijke taak, welke inderdaad een uitzending naar bezet Nederland inhield. De opleiding duurde van 1 Juli 1942 tot 15 September 1942. Gedurende dien tijd wist *Jongelie* de bewondering en het respect te winnen van allen, die met hem in aanraking kwamen, zoowel wat betreft zijn opdrachtgevers als zijn instructeurs en zijn jongere collega's, door de nauwgezetheid, ernst en rustige opgewektheid, waarmede hij zich voorbereidde voor de hem wachtende taak. In verband met zijn karaktereigenschappen werd hij tevens aangewezen voor het overbrengen van eene zeer belangrijke boodschap van de Nederlandsche Regeering in Londen aan bepaalde groepen van Vaderlanders in bezet Nederland. In den nacht van 24 op 25 September 1942 vertrok *Jongelie* per vliegtuig naar Nederland, alwaar hij op een bepaalde plaats in Drente per parachute zou worden neergelaten. Op den grond stonden goede Vaderlanders gereed om hem te ontvangen en hem behulpzaam te zijn tijdens het allereerste begin zijner werkzaamheden. Boven het bewuste punt aangekomen sprong *Jongelie* zonder eenige aarzeling uit het vliegtuig, met dezelfde rust en kalmte, die hem gekenmerkt hadden bij de vijf oefensprongen, welke hij maakte tijdens zijn training. Daarna ontving op 26 September 1942 Bureau M.V.T. het navolgende telegram: „Regret to inform you that when landing *Arie (Jongelie)* suffered brain concussion. Dokter says likely to recover although rather serious". Hierop werd op 27 September het onderstaande antwoord verzonden: „Sincerely regret information contained in your last message and much appreciate the careful attention you are giving. Please if possible express our sympathy and good wishes and keep us fully but discretely informed. Spend what money may be required. This will be refunded by us". Op 30 September kwam het telegram: „*Arie* now changing for the better. Dokter says out of danger and should if all goes well recover soon". Op 4 October werd echter het volgende telegram ontvangen: „Condition Arie suddenly deteriorated stop died Friday (2 Oct.) noon stop buried last night stop Great Heath stop hoping for the day we may rebury him out of that place." In verband met de veiligheid werd dezerzijds niet aangedrongen op een zuivere plaatsopgave van *Jongelie's* graf. Deze is bekend bij meerdere goede vaderlanders en zal dan ook na de bevrijding van Nederland voor het stoffelijk overschot van *Jongelie* een plaats worden gevonden, welke aan een man van zijn verdiensten zou toekomen. *Jongelie* zal in de herinnering van allen, die hem gekend hebben, blijven voortleven als een voorbeeld van een officier, voor wien de vervulling van zijn taak voor de bevrijding van zijn vaderland een heilig doel was, hetwelk hij nastreefde met de grootst mogelijke plichtsbetrachting en waarvoor hij zijn leven gaf."

Drooglever Fortuyn had, aldus *Schreieder* in zijn nota [1]), op de droppingsplaats, begunstigd door de donkere nacht, zijn codebescheiden voor de decodering van adressen — een Duits-Engels woordenboek — ongemerkt weggegooid. Aangezien bij de contrôle van zijn papieren deze codegegevens ontbraken, liet *Schreieder* het droppingsterrein de volgende dag nauwkeurig afzoeken, waarbij het woordenboek werd gevonden. Toen hij te Haaren *Droogleever Fortuyn* het woordenboek voorlegde, vloekte deze en wierp het tegen de muur. *Droogleever Fortuyn* had, zoals elke agent, verschillende codes.

In de nacht van 1 October 1942 werd, na voorafgaand bericht, de saboteur *Aart van der Giessen,* gedropt. Tegelijkertijd met het telegram over zijn komst, werd medegedeeld, dat *„Bram"* — onder welke naam *van der Giessen* was aangekondigd — een zaklantaarn meebracht, die aan een Amsterdams adres moest worden gebracht. *Van der Giessen* droeg de zaklantaarn bij de dropping bij zich. De batterijen van de lantaarn bevatten f 10 000 in papiergeld alsmede een persoonsbewijs Het Amsterdamse adres had *van der Giessen* gecodeerd op een papiertje staan. *Giskes* en *Schreieder* overwogen de mogelijkheid, dat de ontvanger van de zaklantaarn de onder het roepteken OBX te Amsterdam werkende marconist kon zijn, die de Ordnungspolizei sinds maanden peilde. *Schreieder* droeg *Anton van der Waals* de overdracht van de zaklantaarn op. Op de 6de October 1942 moest hij bij de huisbewoonster — een oudere dame — vragen naar de ontvanger en hem zeggen, dat hij de zaklantaarn moest overhandigen. Van tevoren wilde hij echter eerst vaststellen, of alles veilig was. Hij heeft daarom een medewerker met de

[1]) Bijlage 16.

lantaarn in een in de buurt gelegen café achtergelaten. Na de uitnodiging van *van der Waals* stemde de agent toe om mede te gaan naar het café teneinde aldaar de zaklantaarn in ontvangst te nemen. Zij liepen in de richting van het café. Op de weg van het huis naar het café bevonden zich ambtenaren van de Sicherheitspolizei. Om een eventueel spel mogelijk te maken moest verhinderd worden, dat bekenden van de agent de arrestatie zouden gadeslaan en moesten de ambtenaren in een zijstraat — vanuit de woning van de agent niet zichtbaar — tot arrestatie overgaan. De zender en de codebescheiden kreeg *van der Waals* onder een voorwendsel van de huiseigenares. De gearresteerde bleek de spionnageagent en marconist *Willem Johan Niermeyer* te zijn. Hij was, aldus *Schreieder,* door de Nederlandse dienst uitgezonden (C.I.D.). De zendlijn OBX werd als achtste lijn gedurende enige weken in het England-Spiel ingeschakeld om niet door een onmiddellijk zwijgen van de zender argwaan te wekken tegen de zendlijn, waarop *van der Giessen* was gemeld.

30359—30361 *(de Bruyne)*

30365—30368 *(de Bruyne)*

30380 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft verklaard, dat *Niermeyer* niet bij de S.O.E.-agenten hoort. Hij moet een S.I.S.-man geweest zijn. Hij is door *Rabagliatti* uitgezonden, als marconist. De heer *de Bruyne* gelooft, dat hij uitgezonden werd om de radioman te worden van een van de mensen van *Rabagliatti,* die al in Nederland zaten. De heer *de Bruyne* was niet zo erg op *Niermeyer* gesteld, want hij vond hem een onbenullig mannetje. Hij vond het zonde zo iemand uit te zenden en heeft er ook met *Rabagliatti* over gesproken, maar *Niermeyer* was al een jaar in opleiding en *Rabagliatti* had hem nodig. De heer *de Bruyne* weet niet met welke opdracht *Niermeyer* is uitgegaan. Wanneer *van der Giessen* — dit hoort hij voor het eerst — zou zijn uitgezonden met geld voor *Niermeyer,* dan moet de heer *de Bruyne* beginnen te zeggen, dat *van der Giessen* buiten zijn gezichtskring is geraakt, doordat hij van de verzetsorganisatie is overgegaan (hij is de enige man, met wie dit het geval is geweest) naar de sabotage-groep. Hij hoort niet thuis onder *Jambroes.* Hij kreeg tenslotte een sabotage-opdracht. *Van der Giessen* is op een gegeven ogenblik bij de heer *de Bruyne* gekomen en heeft gevraagd te worden overgeheveld naar de groep voor sabotage, omdat zijn vriend *van Rietschoten* er in zat en men van Engelse zijde daarop erg prijs stelde. *Van der Giessen* was overgegaan naar de sabotagegroep van S.O.E. Waarschijnlijk heeft op een gegeven moment S.I.S. de medewerking van S.O.E. gevraagd om het geld over te brengen. Dat zou niet zo bijzonder zijn geweest, want mejuffrouw *Terwindt* is op een gegeven moment tegelijk met het vliegtuig, dat mensen van het bureau M.V.T. zou droppen, uitgezonden voor een andere Engelse tak van dienst, die de heer *de Bruyne* volkomen onbekend was. Wat wel vaststaat, is, gelooft de heer *de Bruyne,* dat nooit enig telegram van *Niermeyer* via S.O.E. het bureau M.V.T. heeft bereikt. Hij was een agent van *Rabagliatti* en met deze moet dus contact hebben bestaan. Hij is gevallen in October 1942. Het is best mogelijk, dat hij in de tijd van *Cordeaux* heeft geseind; toen was er al een veel betere organisatie.

30380 *(de Bruyne)*

42600 *(Schreieder)*

Schreieder heeft uit de weinige gegevens, die *Niermeyer* verstrekt heeft, moeten afleiden, dat hij geen sabotage-agent was. Dat bleek ook daaruit, dat hij al de maanden, die hij gewerkt heeft — *Schreieder* schat het op bijna een half jaar — slechts op zuiver spionnagegebied gewerkt heeft, maar geen sabotage-opdracht had. Hij is ook niet door de sabotage-afdeling, die direct onder Engelse leiding stond, maar door de Nederlandse afdeling uitgezonden. Op 1 October 1942 was *van der Giessen* met een zaklantaarn gedropt met de opdracht deze aan *Niermeyer* te brengen. Toen op 6 October *Niermeyer* gevangengenomen was, rezen voor *Schreieder* twee vragen. Ten eerste, wat is hij voor een agent? Kan ik hem eigenlijk wel spelen? De ervaring heeft immers geleerd, dat men spionnage-agenten moeilijk spelen kan, en wel daarom, omdat men in dit geval zogenaamd spelmateriaal van de weermacht nodig heeft; men moet de tegenstander van spionnagemateriaal voorzien. Daar rijzen reeds de moeilijkheden bij de weermacht zelf, want wat kan vrij gegeven worden? Belangrijk materiaal kan zij niet vrijgeven, dat is duidelijk; dus geeft zij verkeerd of zeer oud en reeds verouderd materiaal en daarmede is reeds gezegd, dat men praktisch een spionnagezender niet lang kan spelen. Of men moet ter wille van het spel goed materiaal geven, maar dan wordt men immers zelf landverrader. Dat was de eerste overweging van *Schreieder.* De tweede overweging was deze: Wanneer ik nu direct afbreek, moet het in Engeland opvallen, d.w.z. men moet zeggen: Op 1 October is *van der Giessen* met de lamp gekomen. Op 6 October werd *Niermeyer* reeds gevangen genomen; daar is iets niet in orde. Dat waren zijn beide gedachten en zo moet *Schreieder* nu van deze twee gedachten uit reconstrueren en zeggen: Ik heb beslist na 6 October nog een korte tijd contact gehad, maar uit de aard van de zaak, d.w.z. door het feit, dat *Niermeyer* een spionnage-agent was, moet ik zeggen,

42603, 42604 *(Schreieder)*

42607—42609 *(Schreieder)*

dat het contact niet langer dan enige weken geduurd zal hebben. *Schreieder* wil daarmede dus zeggen, dat de zender waarschijnlijk, hij mag wel zeggen zeker, maandenlang niet gespeeld is, maar slechts een bepaalde tijd na de gevangenneming om voor de tegenstander de gevangenneming, als direct gevolg van het parachuteren van *van der Giessen,* niet op te laten vallen. Hij helt dus over tot de mening, dat hij inderdaad over de verbinding van *Niermeyer* niet veel gezonden heeft. De verbinding duurde om de zoëven besproken redenen niet lang; drie weken lang moeten echter beslist nog uitzendingen plaats gevonden hebben, want, wanneer deze direct afgebroken zouden zijn, zou het in Engeland hebben moeten opvallen. Daar was hij bang voor en daarom heeft hij met *Giskes,* die immers in deze zaken de weermacht vertegenwoordigde, afgesproken, dat enige zendtijden door het seinen intact gehouden zouden worden, maar hij mag wel zeggen: langer dan drie, vier weken heeft de verbinding beslist niet gewerkt. Op deze lijn kwamen geen nieuwe agenten en kwam geen materiaal; dat kan *Schreieder* met zekerheid zeggen. Dus er werden op deze lijn geen nieuwe opdrachten, agenten of materiaal gedropt. *Niermeyer* was in het England-Spiel een vreemde eend in de bijt. Hij behoorde er niet bij, maar *Schreieder* heeft hem er bij genomen, omdat hij uit een lijn van het England-Spiel gevangen genomen werd en daarom enige tijd gespeeld moest worden.

Op 7 October 1942 heeft *Rauter* aan *Himmler* een telex gezonden, waarin hij mededeelt, dat de bij de dagmelding van die dag als gearresteerd gemelde *Arie van der Giessen* bij zijn grondig verhoor o.m. heeft medegedeeld, dat hij met het voor hem klaar staande ontvangstcomité over nieuwe landingsplaatsen (bedoeld worden afwerpplaatsen voor parachuten) in de buurt tussen Amsterdam en de Afsluitdijk en tussen Hilversum en Utrecht spreken moest. Waarom nieuwe landingsplaatsen moesten worden uitgezocht, zei *van der Giessen* niet te weten. Nadat tot nu toe de landingsplaatsen steeds volgens zuiver technische gezichtspunten in het Oosten van het land (grote heidevelden en een zekere afstand, van waaruit bij nacht de Zuiderzeekust is te zien) waren uitgezocht, wordt thans voor de eerste maal een poging gedaan landingsplaatsen in strategisch buitengewoon belangrijke omgevingen te verkennen. Aangenomen moet worden, dat de vijand van plan is op de nieuwe landingsplaatsen in geval van invasie parachutisten en zware wapens te droppen om aan de ene kant de gehele verdediging van Noord-Holland tussen IJmuiden en Den Helder in de rug aan te vallen en aan de andere kant uit de omgeving van Hilversum—Utrecht naar het Zuiden door te stoten en ook de hoofdverdedigingslijn in de rug te kunnen aanvallen. Het is ook mogelijk, dat deze landingspogingen gecombineerd worden met een grote landing van watervliegtuigen op de Zuiderzee. Bovendien had *Arie van der Giessen* van Engeland uit een zaklantaarn meegekregen met de opdracht deze aan iemand te Amsterdam te overhandigen. Het onderzoek wees uit, dat in de batterij f 4400 en een vals persoonsbewijs verborgen waren. In een daarbij behorende reservebatterij bevond zich verder f 600; hieruit werd geconcludeerd, dat de persoon te Amsterdam vroeger uit Engeland gekomen was en nog verbinding met Engeland had, daar de overhandiging van de lantaarn slechts verband kon houden met een onlangs gemaakte afspraak. Daar als enig overgebleven radioverbinding de onder OBX werkende zender in aanmerking kwam, was de conclusie gemotiveerd, dat de ontvanger van de zaklantaarn en de marconist OBX identiek zouden zijn. Hieruit volgde echter, dat bij een mislukking van de arrestatie het England-Spiel afgelopen zou zijn. Na een grondige bespreking kon in de loop van 6 October de agent op zodanige wijze gearresteerd worden, dat hij ongemerkt voor zijn omgeving verdween. De agent, wiens werkelijke naam *Willem Johan Niermeyer* is, heeft medegedeeld op 29 Maart 1942 gedropt te zijn. Zijn verdere verklaringen bevestigen, dat hij dezelfde is als de marconist OBX. Zijn zendapparaat is bij een Chinese student in bewaring. Er zal getracht worden dit in de loop van de middag in handen te krijgen. Teneinde in Engeland geen verdenking op te wekken, dat het zwijgen van de marconist OBX op de een of andere manier met het overdragen van de lantaarn samenhangt, is afgesproken met het apparaat OBX nog enige weken te spelen. Hierdoor is, aldus *Rauter,* de laatste zender, die nog niet gepakt was, uitgeschakeld.

In de nacht van 21 op 22 October 1942 werden, zo wordt in de nota [1]) van *Schreieder* medegedeeld, na voorafgaand bericht de agenten *Peter Kamphorst, Meindert Koolstra* en *Michel Pals* gedropt. Zij waren als organisatoren voor *Jambroes* bestemd. Een van hen was marconist. Dit werd de negende zendlijn.

In de nacht van 24 op 25 October 1942 werden op twee plaatsen gedropt: *Jan Hofstede,* organisator; *Charles Pouwels,* marconist (tiende zendlijn Tomato); *Horst Steeksma,* organisator *en Max Ma-*

[1]) Bijlage 16.

care, marconist (elfde zendlijn „Celery"). Ook deze agenten behoorden tot de *Jambroes*-groep.

Na voorafgaande melding werden in de nacht van 27 op 28 October 1942 voor *Jambroes* gedropt: *Jan Cornelis Dane,* organisator; *Jacob Bakker,* marconist (twaalfde zendlijn „Cucumber").

Op 12 November 1942 stuurde *Himmler* aan *Hitler* een aantal telegrammen van het England-Spiel, die hij voor de toenmalige militaire situatie niet zonder belang vond. Dit rapport luidt als volgt:

München, den 12-11-1942.

Der Reichsführer-SS
55/42 g 4 6 Ausfertigung.

Betr.: Meldungen an den Führer.
Meldung Nr. 39.

GEHEIME KOMMANDOSACHE.

Im Rahmen des E-Spiels (Funkverkehr mit England mit erbeuteten Funkgeräten) sind in letzter Zeit folgende Funksprüche gewechselt worden, die für die augenblickliche militärische Situation nicht ohne Interesse sind:

1. Von England an Holland: Herzliche Glückwünsche zum einJährigen Jubiläum stop Unsere Nr. 140 stop Möge viel Glück Euer beider hervorragende Arbeit und Eure Helfer begleiten stop.

2. Von Holland an England: Nr. 108 vom 9ten stop seit Sonntag H-6 Mittag sind alle Truppen im Haag, Rotterdam und Utrecht alarmiert stop Die Truppen sind marschbereit in Quartieren und auf Sammelplätzen stop Fahrzeuge stehen beladen abmarschbereit stop Ende. (Diese Meldung geschah auf Ersuchen der Heeresgruppen West.)

3. Von England an Holland: Vielen Dank für Eure Nos. 107 und 108 stop Äuserst wertvolle Informationen stop Unsere Nr. 142 stop Hört zu allen Zeiten, aber unternehmt nichts, bis ihr weitere Anweisungen habt stop Verhaltet Euch ruhig und sagt uns schnellstens, ob *Bert* oder *Buurman* kommen sollen stop Viel Glück.

4. Von Holland an England: Nr. 109 vom 11ten stop Eure Nr 142 stop Da der Alarm anhält und der Feind überall eine lebhafte Tätigkeit entwickelt, halten wir es nicht für ratsam *Buurman* und *Bert* augenblicklich auf den besprochenen Weg zu schicken. Wir haben keine Erfahrung darin stop Ihr könntet sie auf dem üblichen Weg schicken der weiterhin sicher ist stop Wir schlagen vor dass Ihr zu dem alten Platz kommt, den wir im Juni und Juli benutzen stop Ende.

(Die Agenten *Buurman* und *Bert* sind schon auf verschiedenen Linien seit längerer Zeit angekündigt. Beide sollten mit Schnellbooten gebracht werden. Aus praktischen Gründen ist die Verbringung der Agenten mit Schnellbooten von unserem Standpunkt aus gesehen unzweckmässig. Daher wurde nun in diesem Funkspruch dem englischen Leitsender klargemacht, dass die Verbringung der Agenten auf dem „üblichen" Wege, nämlich durch Flugzeug, zweckmässiger erscheint.)

5. Von England an Holland: Unternehmt nichts bei der augenblicklichen gespannten Lage bis wir die entsprechenden Befehle erlassen stop Hört auf weitere mögliche Anweisungen zu allen Sendezeiten und auch zu den besonderen Signalzeiten stop Nr 136 stop Wenn möglich sagt *Han* dass er dasselbe tun soll und informiert Bob stop Alles Gute.

6. Von Holland an England: Nr. 32 vom 9ten. stop Eure Nr. 31 stop Gut dass Ihr nicht gekommen seid stop Wir konnten nicht zu unserem Platze gelangen stop Bei Annäherung stellten wir fest dass alle Stützpunkte und Stellungen an der Küste in Alarmbereitschaft waren seit gestern Abend stop Alle Posten verstärkt besetzt stop Konnten bei diesen Erschwerungen den Versuch nicht wiederholen stop Ende.

(Der erste Teil dieses Funkspruches bezieht sich auf eine Verladung mit Schnellboot, die den Zweck haben sollte, den von den Engländern mit *Fred* bezeichneten Leiter der Organisation, die den Cotwijker Sender zu sprengen versucht hat, abzuholen. Dieser Sprengungsversuch war ebenso wie die Person des *Fred,* dem Englischen Nachrichtendienst gegenüber erfunden worden. Der englische Leitsender hat in einem Funkspruch mitgeteilt, dass das Schnellboot in der verabredeten Nacht nicht gekommen wäre. Darauf wurde der oben wiedergegebene Funkspruch durchgegeben. Die weiteren Ausführungen geschahen auf Befehl der Heeresgruppe West.)

7. Von England an Holland: Dank für Eure Warnung die wir rechtzeitig erhalten haben um den Versuch abzubrechen stop Benachrichtigt uns sobald die Vorbedingungen wieder günstig sind stop Unsere Nr 32 stop Hört inzwischen zu allen möglichen Zeiten auf eventuelle Anweisungen und sagt *Mik* und Eurem Freund dass sie sich zur Zeit ganz ruhig verhalten sollen.

8. Von England an Holland: Die dortige Lage erscheint gespannt aber unternehmt keinesfalls etwas bis ihr entsprechende Befehle von uns erhalten habt stop Unsere Nr 69 stop Hört zu allen normalen und besonderen Sendezeiten auf unsere etwaigen Anweisungen stop Wenn möglich unterrichtet *Bob* über diese Richtlinien stop Lebt wohl.

(Die neue Abwurfperiode beginnt am 16—11. Dann werden sicherlich auch die beiden Agenten hier eintreffen, die in einem der Funksprüche angemeldet sind.)

gez. H. HIMMLER.

[1]) Bijlage 16.

In de nacht van 28 op 29 November 1942 werden, volgens de nota [1]) van *Schreieder,* geparachuteerd: *Arie de Kruyff,* organisator; *George Ruseler,* marconist (13e zendlijn).

Tegen einde November 1942 gaf Londen de opdracht bij *Bob Wins* te Amsterdam „materiaal", het kan ook „materiaal van de S.D.A.P." zijn geweest, af te halen. Over welke zendlijn de opdracht kwam, kan *Schreieder* zich niet meer herinneren. Het kan over de zevende zendlijn zijn geweest. De agent van de lijn, waarover de opdracht kwam, had uit Engeland een uitgeknipt stuk van een foto meegebracht, waarop de kinderen van de naar Engeland gevluchte journalist *Sluyser* stonden. Deze foto moest, zoals Londen had bepaald, door de agent als legitimatiebewijs aan *Bob Wins* worden getoond. *Schreieder* droeg *van der Waals* op bij *Bob Wins* aan te lopen. Hieruit — het was op 29 November 1942 — ontwikkelde zich het spel tegen het Nationaal Comité en de groep-*Vorrink,* dat door de arrestaties op 1 April 1943 en de volgende dagen werd afgesloten.

Na voorafgaand bericht werden in de nacht van 29 op 30 November 1942 voor *Jambroes* de organisatoren *Hermanus Overes, Anthonius Wegner* en *Johan Bernard Ubbink* geparachuteerd. [2])

[2]) De commissie tekent hierbij aan, dat *Wegner* niet op 30 November 1942, doch op 22 April 1943 is gedropt.

Omstreeks de jaarwisseling 1942—1943 kwam over de zendlijn-Marrow — zesde zendlijn — het verzoek, of de operatie „Aramis" voorbereid kon worden. Toen *Schreieder Jambroes* en zijn marconist ondervroeg, wilden zij *Schreieder* deze opdracht niet verklaren en zij zeiden, dat zij niet wisten wat de operatie „Aramis" inhield. Eerst na diepgaande en herhaalde ondervragingen van alle tot de *Jambroes*-groep behorende agenten stelde *Schreieder,* na vergelijking van hun mededelingen, het volgende vast: *Jambroes* had in Engeland de opdracht gekregen na beëindiging van de opbouw van de sabotage-organisatie naar Engeland terug te keren. Voor deze terugweg waren vier mogelijkheden vastgesteld. Elk van deze vier pogingen was aangeduid met een naam van de vier musketiers.

1. *Met een motortorpedoboot.* Voor deze poging was een lamp met infrarode, dus voor het oog niet zichtbare, stralen afgeworpen. Daarmede moest het seinverkeer met een speciaal toestel worden opgenomen, dat zich op de arriverende Engelse motortorpedoboot zou bevinden. *Schreieder* gelooft, dat dit de operatie „Aramis" was. Een door *Giskes* bij Alkmaar vastgesteld en opgegeven punt werd overeenkomstig de bedoeling van de Duitsers niet geaccepteerd.

2. *Met een watervliegtuig.* Een ten Noorden van Enkhuizen opgegeven en met opzet ongunstig gekozen punt werd door Londen afgewezen.

3. *Met een vliegtuig.* Het na lang aandringen van Londen door de Duitsers aangegeven punt in de provincie Overijssel werd, zoals verwacht, als onbruikbaar beschouwd. *Giskes* en *Schreieder* probeerden natuurlijk door allerlei motiveringen en manoeuvres het vertrek van *Jambroes* te vertragen.

4. *De weg over land.* Over Brussel, Parijs, Spanje. Toen Londen voor deze operatie, resp. de voorbereiding daarvan, opdracht gaf, probeerden de Duitsers ook deze zaak zoveel mogelijk te traineren.

In de nacht van 13 op 14 Februari 1943 werd na voorafgaand bericht de agente *Beatrix Terwindt* geparachuteerd. Toen zij op de grond belandde, vatte een windvlaag nogmaals haar parachute, waardoor de agente over de grond werd gesleept en in het gezicht werd gewond. Zij had twee stukken ouwel bij zich, waarop opdrachten stonden geschreven en tevens was zij in het bezit van fl. 20 000. Na het eerste telegram, waarin de aankomst van „Felix" werd aangekondigd, kwam een tweede telegram, waarin werd gezegd, dat *Felix* een vrouw was en tot taak had opdrachten en geld aan *Smit* van de schoenenfirma *Bally* in Den Haag te overhandigen. *Schreieder* droeg *van der Waals* op met *Smit* in contact te treden. *Van der Waals* stelde met hem een ontmoeting in de bar van Riche vast, waar zij elkaar in de namiddaguren zouden ontmoeten. Na een kort gesprek begaven zij zich in de richting van het Binnenhof. In de nabijheid van de telefooncel voor de ingang van het Binnenhof werd *Smit* door de aldaar wachtende ambtenaren van de Sicherheitspolizei gearresteerd. *Beatrix Terwindt* heeft betreffende haar opdracht resp. de op de ouwels geschreven opdrachten geen mededelingen gedaan. Zij beweerde ook geen code te bezitten. *Smit* was in zijn uitlatingen

eveneens zeer terughoudend. Het was daardoor niet mogelijk door middel van *Smit* in de organisatie, waartoe hij behoorde, door te dringen en verdere arrestaties te doen.

20811 *(Terwindt)*
20819—20820 *(Terwindt)*

Mejuffrouw *Beatrix A. W. M. Terwindt* is, naar zij mededeelt, 26 Augustus 1942 in Engeland gekomen; zij is eerst drie dagen in Engelse quarantaine geweest, politieke quarantaine in de Patrotic School; daarna is zij overgegaan in Nederlandse politieke quarantaine en heeft zij eerst een paar dagen in Fleet op een buiten gezeten. Toen werd het nieuwe Engelandvaardershuis in Putney bij Wimbledon geopend en is zij daar naar toe gegaan; daar is zij ongeveer

20823 *(Terwindt)*

14 dagen geweest en meteen in Engelse dienst overgegaan. Zij had verteld, hoe zij eerst ontkomen was in Nederland en wat zij van de piloten afwist en toen stelden ze voor, dat het wel nuttig zou zijn, als zij meewerkte, omdat zij verschillende van die mensen kende. Toen is het langzamerhand uitgegroeid totdat zij op een gegeven moment zichzelf realiseerde, dat zij ja gezegd had op de vraag om

20826, 20827 *(Terwindt)*

naar Nederland terug te gaan. Haar komen bij de Engelse dienst is geheel buiten bemoeienis van de Nederlandse instanties omgegaan, behalve dat mr. *Derksema* haar heeft voorgesteld aan een Engelsman, die geïnteresseerd was bij haar ontvluchtingsverhaal.

20829 *(Terwindt)*

Dat was captain *Neave*. Zo is zij in contact met de Engelsen gekomen en is zij helemaal overgegaan naar de Engelsen. *Bingham* heeft de uitzending verzorgd en *Neave* is degene, voor wie zij heeft

20837 *(Terwindt)*

gewerkt. Zij was eigenlijk opgeleid om een escape line te reorganiseren, maar een week of veertien dagen, voordat zij wegging, is deze lijn gesprongen, dus ging zij eigenlijk het laatste moment met de opdracht een nieuwe escape line te bouwen. Zij is geparachuteerd met

20846, 20847 *(Terwindt)*

een radiotoestel en alles. De marconist was nog niet klaar. Die zou een maand later nakomen. Zij wist, dat er een receptie-comité zou zijn; er was een telegram in Engeland ontvangen van dit comité; „Welcome to the most courageous woman". Het was inderdaad verzonden, want de Duitsers vroegen, of zij het ontvangen had. Een uur,

20849 *(Terwindt)*
20852—20854 *(Terwindt)*

voordat zij wegging uit Engeland, kreeg zij een papier van de Engelsen, waar een naam op stond van iemand, voor wie zij moest oppassen. Dat bleek te zijn degene, die haar ontvangen heeft. Op

20856—20865 *(Terwindt)*

het veld had zij eerst gezegd, dat zij een code had en dat heeft zij ontkend bij de Duitsers. Toen hebben dezen een getuige van het veld opgeroepen om te bewijzen, dat zij het gezegd had, en hebben zij de naam genoemd, die in Engeland op het papier stond. Zij is verhoord door o.a. *Schreieder* en *Bartels* en nog een, van wie zij de naam niet meer weet. Dat is heel behoorlijk, correct geweest. Men heeft het haar niet moeilijk gemaakt. Zij heeft er nog gegeten met een van de Duitse officieren en een secretaresse. Daar heeft zij zelfs nog een paar uur mogen slapen en nog een bad mogen nemen. Wel hebben zij aan één stuk het verhoor doorgedraaid, allicht, maar dat zouden de Engelsen ook gedaan hebben. Het duurde drie dagen en drie nachten, maar zij heeft tussendoor mogen slapen. Zij had een code, die zij in haar hoofd had zitten en niet heeft prijsgegeven. Zij behoefde dus niet te spreken over security checks. Immers de Duitsers zijn niet eens te weten gekomen, dat zij een code had. De security checks heeft zij per ongeluk in Engeland eens verkeerd gedaan; dus zij dacht: als ik die code weggeef, dan zijn zij in Engeland nog niet zeker, dat ik het gedaan heb, want die fout had ik in Engeland ook gemaakt. Zij dacht dus: je kunt beter die code niet weggeven, en zij

20867—20869 *(Terwindt)*

heeft haar ook niet weggegeven. Zij had ook een code voor iemand anders bij zich, voor dat ontvangstcomité; die heeft zij toen afgegeven. Die zat in een „lighter". Mejuffrouw *Terwindt* heeft eerst gezegd, dat zij een code had en toen heeft zij het ontkend en gezegd, dat het gewoon bluf was, omdat die Nederlanders haar zo hadden ontvangen van: „Ik begrijp niet, dat zij een vrouw zenden, wij hebben al lang tegen Engeland gezegd, wij begrijpen er niets meer van, zij weten daar niets van de toestanden af en voor hoe lang blijf je?" Zij zei: „Voor drie maanden hoogstens". Zij zeiden: „Oh, je komt er niet meer uit, zij weten er niets meer van". Dat heeft zij allemaal gehoord, dus naderhand dacht zij: het kan best zijn, dat zij mijn code als bluf aannemen. Dat heeft zij tegen de Duitsers gezegd en zij hebben haar geloofd. Zij hebben nog meer dingen geloofd, die gek zijn. Voor haar was het nogal gemakkelijk, omdat zij de eerste vrouw was, die ging. Mejuffrouw *Terwindt* heeft ook de hele opleiding ontkend; zij kon dit doen, want zij was de eerste vrouw, die

20871 *(Terwindt)*

ging, dus zij kon zeggen, dat zij alleen maar had leren springen. Zij heeft gezegd, dat zij de Engelsen gevraagd heeft om terug te gaan, omdat zij heimwee had en de Duitsers hebben het geloofd.

20874—20876 *(Terwindt)*

Je kunt echter niet alles ontkennen, dat geeft geen steek; je moet iets vertellen, vooral omdat je op het veld alles al gezegd hebt. Je wordt ontvangen door het ontvangstcomité en je krijgt de opdracht van absolute gehoorzaamheid aan dat comité gedurende de eerste 24 uur. Het was op een Zondag, Zaterdag op Zondag, dat zij aan-

kwam; vóór de Maandag mocht zij niet van het ontvangstcomité weg. Zij was weer een jaar uit Nederland weg, dus zij kende de toestanden niet meer. Een Duitse generaal was pas te Amsterdam aangevallen; het was dus curfew hier en curfew daar. Enfin, het was zeer spannend rond die tijd. Dus de lieden van het ontvangstcomité zeiden: het is zo veranderd in Holland, ze geven allerlei verkeerde berichten en verkeerde adressen door op het ogenblik en die zijn al lang in Duitse handen, de Engelsen zijn niet meer up to date er mee, enfin, wij hebben de plicht, de eis van onze leider is, dat je de adressen weggeeft om te controleren, anders mogen wij je niet laten gaan. Zij was gehoorzaamheid verschuldigd, dus zij gaf die adressen direct weg. Dat was op het veld. Mejuffrouw *Terwindt* heeft eerst gewoon met hen zitten praten om een beetje bij te komen. Toen hebben zij dat gezegd. Zij wilden haar eerst helemaal niet laten gaan. Zij zeiden, dat het poppekast was, dat men een vrouw gestuurd had en zij vertrouwden het niet, enz. Zij had niet de indruk, dat zij in Duitse handen was en dacht nog altijd, dat zij haar op de proef stelden. Toen heeft zij zich maar bezig gehouden met te denken: zij proberen maar, of ik durf. Toen zij de boeien aankreeg, dacht zij nog: zij proberen maar. Op 13 Februari 1943 is zij afgesprongen en ongeveer 16 of 17 Februari weggegaan naar Haaren. Daar is zij tot Mei 1944 geweest. Op 10 Mei is zij in Ravensbrück aangekomen. Zij is toen nog naar *May* op zijn bureau geweest. *May* kwam haar dikwijls in haar cel opzoeken om zo eens te praten over politiek en alle mogelijke dingen. Op haar verzoek is zij naar *May* gebracht en heeft gevraagd, waarom zij opeens weg moest; dat was de eerste keer, dat zij de cel echt uitkwam. Toen zei hij: Ik weet ook niet waarom; wij hebben bericht gekregen; het kunnen twee dingen zijn: óf je gaat naar Duitsland óf je komt vrij, maar je moet naar Den Haag. Ik weet niet wat het is. *May* is steeds uiterst correct geweest evenals *Schreieder*. *Giskes* kent zij niet.

20886, 20887 *(Terwindt)*

20892—20895 *(Terwindt)*

20898 *(Terwindt)*

Mejuffrouw *Terwindt* is tot einde Januari 1945 in Ravensbrück gebleven, toen is zij naar Mauthausen gebracht. Daar is zij een paar dagen vóór het einde van de oorlog uitgehaald door het Rode Kruis en naar St. Gallen gebracht. Zij heeft daar een hele tijd in het ziekenhuis gelegen. Toen in de bergen en vervolgens naar Engeland.

20904 *(Terwindt)*

Mejuffrouw *Terwindt* had een enorm vertrouwen in de Engelse intelligence, want zij heeft, toen zij uit Nederland wegkwam, zo ontzaglijk veel goeds gezien van de Engelse parachutisten en had daar een enorm vertrouwen in. Zij zag wel, dat er verraad was, maar had in Nederland geen moment aan een fout van de Engelsen gedacht. Het ontvangstcomité, dat waren verraders. Dat op de een of andere manier de Duitsers ingedrongen waren in de illegaliteit, vond zij heel logisch.

20909 *(Terwindt)*

30369—30370 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft verklaard, dat mejuffrouw *Terwindt* met een toestel is gegaan, dat voor S.O.E./M.V.T. naar Nederland vloog. Captain *Neave* had een voor de heer *de Bruyne* volkomen onbekende tak van dienst. Er werd door *Gubbins*, wanneer de kwestie van het omroepen over de radio ter sprake kwam, gezegd: het is van *Neave*, de escape line! Op een gegeven moment is captain *Neave* bij *Blizzard* of *Bingham* gekomen en heeft gezegd: kunnen jullie dat meisje medenemen? Het transport kan door S.O.E. zijn geschied. Met de *Jambroes*-affaire had zij niets te maken. De heer *de Bruyne* weet van het gehele geval-*Terwindt* niets af.

30372, 30373 *(de Bruyne)*

50349, 50350 *(de Bruyne)*

In de nacht van 16 op 17 Februari 1943 werden, aldus vermeldt *Schreieder* in zijn nota, [1]) na voorafgaand bericht voor *Jambroes*, *Klaas van der Bor*, organisator, *Cornelis van Hulsteyn*, organisator en *Cornelis Braggaar* geparachuteerd (14de zendlijn).

[1]) Bijlage 16

Op bevel van Londen volgde verschillende keren de uitwisseling van organisators tussen de afzonderlijke provincies.

De heer *Dourlein* heeft in een rapport d.d. 20 December 1943, dat aan de commissie is overgelegd, geschreven, dat het hem in de gevangenis te Haaren tijdens het baden gelukt is briefjes uit te wisselen met *Klaas van der Bor*, die toen nog steeds niet volledig bekend had; zij hebben deze zo vaak geslagen, dat het bloed over zijn rug liep. Later is *van der Bor* vastgelopen en heeft alles bekend. *Dourlein* moet toegeven, dat zij hem en de meeste anderen niet geslagen hebben; over het algemeen was de behandeling, ook het eten, vrij draaglijk; ook kregen de agenten een rantsoen sigaretten van pl.m. 5 stuks per dag. Wat dat betreft is het hem wel meegevallen.

18798—18800 *(May)*

May heeft verklaard, dat de mededeling van *Dourlein*, waarin hij zegt, dat te Haaren *Klaas van der Bor*, die toen nog steeds niet volledig bekend had, zo geslagen is, dat het bloed over zijn rug liep, gelogen is. Geen enkele agent is ooit een haar gekrenkt, daar staat hij voor in, en zeker niet te Haaren. *Van der Bor* is beslist niet geslagen, want *van der Bor* is door hem zelf ondervraagd en hij *(May)* gelooft, dat het bekend is, dat door hem niemand mishandeld en niemand een haar gekrenkt is. Verscheidene agenten hebben samen met hem gegeten, koffie gedronken en bier of wat er verder was, hebben met hem sigaren en sigaretten gerookt, maar er is daar geen

mens mishandeld, dat klopt niet. Wanneer *Dourlein* dat beweert, dan liegt hij en juist van deze man zou hij dat niet verwacht hebben.

23218—23219 *(Derksema)*

Mr. *R. P. J. Derksema* heeft verklaard, dat hij bezwaar had gemaakt tegen de uitzending van *Klaas van der Bor.* Deze stond gesignaleerd in het Politieblad wegens moord op een Duitser en zijn portret kon men, bij wijze van spreken, overal aan de muur zien zitten. De besprekingen, die de heer *Derksema* hierover heeft gehad, zijn uitsluitend gevoerd met *Rabagliatti.*

30392 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* herinnert zich deze bezwaren van mr. *Derksema* niet meer. *Van der Bor* is een man, die hij zelf nooit heeft gezien. Als het de man zou zijn, van wie men vertelde, dat zijn gehele gezicht veranderde, als hij zijn valse gebit uit de mond nam, dan bestaat de mogelijkheid, dat *Derksema* heeft gezegd: deze vent is gesignaleerd. Zeer vaag staat hem bij, dat iets dergelijks er wel eens kan zijn geweest. Hij gelooft, dat het de man was, die in staat was een volkomen ander gezicht te vertonen.

[1]) Bijlage 16.

In de nacht van 18 op 19 Februari 1943 werden, volgens de nota [1]) van *Schreieder,* na voorafgaand bericht, voor *Jambroes* op twee plaatsen de organisator *Christiaan Kist* en zijn marconist *Piet van der Wilden* geparachuteerd (15de zendlijn „Tennis") en verder de organisator *Gerard van Os* en zijn marconist *Willem van der Wilden* (16de zendlijn „Golf"). *Kist* en *van Os* hadden de gemeenschappelijke opdracht de vierde poging, n.l. de terugweg van *Jambroes* over België, Frankrijk en Spanje voor te bereiden en tot dit doel een passeurslijn op te richten. Zij waren zowel met paspoorten als met Belgisch, Frans, Spaans en Zwitsers geld uitgerust. *Van Os* had de opdracht spionnagemateriaal van de „Inlichtingendienst in Holland" te verzamelen, te fotograferen en met postduiven naar Engeland te sturen. Indien nodig, konden de postduiven door middel van een telegram uit Engeland worden opgevraagd; zij moesten per parachute worden afgeworpen. *Van Os* was met fototoestellen, fototechnische onderdelen, chemicalia en films uitgerust. *Kist* en *van Os* werden op het bureau van *Schreieder* te Driebergen verhoord. Bij een gemeenschappelijke avondmaaltijd onderhield *Schreieder* zich met *van Os* over zijn opdracht materiaal van de inlichtingendienst te verwerken. Hij vroeg *van Os,* of naar zijn mening de betekenis „I.D." betrekking had op het gehele arbeidsterrein van berichten in Nederland of op een bepaalde organisatie. *Van Os* verklaarde, dat het om een bepaalde organisatie ging. Op dat tijdstip was *Schreieder* een dergelijke bestaande organisatie niet bekend. Hij vermoedde, dat het ging om een organisatie, die de voortzetting was van de in het midden van 1942 opgerolde I.D. De leider van deze organisatie, *van Hattem,* was op 6 Maart 1942, in verband met de arrestatie van *Lauwers,* gevangen genomen. *Van Os* verklaarde verder nog, dat hij geen adres had ontvangen om door middel daarvan met de I.D. contact op te nemen. Hij verwachtte een concrete opdracht uit Engeland.

In Maart 1943 kwam over de zendlijn „Golf" de opdracht bij ingenieur *Juten* te Bergen op Zoom spionnagemateriaal af te halen. Het kan ook „materiaal van de I.D." geweest zijn. Uit het contact met *Juten,* waarvoor *Schreieder Anton van der Waals* gebruikte, ontwikkelde zich het spel tegen de dienst „Wim", dat met de arrestaties te Apeldoorn op 20 Juli 1943 werd afgesloten.

14802 *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat het B.I. op een gegeven ogenblik contact had door middel van de inlichtingendienst-Rinus met de Belgen en hierdoor ook contact kreeg met de groep-Wim. De moeilijkheden zijn toen veroorzaakt door de boodschap van Radio Oranje aan *Juten* te Bergen op Zoom: „Glymes houdt het vuur warm, er komt iemand langs om de stukken af te halen." Het gevolg van deze ene boodschap was, dat de gehele inlichtingendienst van de groep-Rinus-Wim werd opgerold. Hieruit blijkt, dat de dienst van S.O.E. en de dienst van het bureau M.V.T. nog wel degelijk op inlichtingengebied werkzaam waren; anders stuurde men immers geen mensen langs om de stukken af te halen. Deze boodschappen passeerden kapitein *Lieftinck.*

17085 *(Schreieder)*

Schreieder begrijpt niet, dat, wanneer in Mei 1943 te Londen reeds tegen *de Wilde (van der Waals)* was gewaarschuwd, in deze tijd het Spiel tegen de dienst-Wim succes had, en wel met ir. *Juten* te Bergen op Zoom. De gevangenneming was de 20ste Juli 1943. Het verwondert hem, wanneer aan Londense zijde reeds twijfel aan de persoon van *van der Waals* zou hebben bestaan, dat men dan niet in de een of andere vorm de dienst-Wim gewaarschuwd heeft.

20147—20148 *(le Poole)*

Mr. *J. le Poole* deelt mede, dat op een goed ogenblik plotseling een parachutist met vele Engelse sigaretten en postduiven arriveerde. Het leek hem te mooi om waar te zijn. Dit bleek de beruchte *van der Waals* te zijn, die een geweldige opruiming heeft gehouden in Nederland, België en Frankrijk. Dit heeft ook gespeeld in de zaak-*van der Waals.* Het betrof hier de dienst-Wim. Een zekere *Vandermeerssche* uit Gent heeft die groep in België op touw gezet.

67671 *(Koch)*

Mr. *C. F. Koch,* die een tijdlang verbonden is geweest aan de dienst-Wim, heeft verklaard, dat er bij de dienst-Wim plotseling een zender uit de lucht kwam vallen. Vooral *Vermeulen* (in het Zuiden) was er bijzonder trots op; hij omringde *van der Waals* met alle zorgen, die hij kon geven, en was een beetje de kloek op het ei.

67676, 67677 *(Koch)*

Hij vertelde *van der Waals* vermoedelijk alles, wat hij wist. De heer *Koch* herinnert zich de radio-boodschap: „Glymes, houdt het vuur warm, er komt iemand langs om het stuk af te halen." Er is nog een tweede call geweest, iets van een boer en kippenvoer; deze is door *Juten* of *Vermeulen* aan *van der Waals* gegeven en zij is door Radio Oranje doorgekomen. Dit betekent, dat een van de instanties aan Radio Oranje die call heeft gegeven, en dat is het B.I. niet geweest. De besmetting is gekomen, doordat een agent van het bureau M.V.T. en van S.O.E. dit contact heeft gehad en bij *Juten* is terecht gekomen. De opdracht, die is gegeven aan een Belgisch contact te Toulouse, waarbij bepaalde beloften zijn gedaan, die niet zijn nagekomen, en waardoor *Rinus* op reis moest en werd gearresteerd, is ook een gevolg van het werk van die dienst. Het lijkt

67679—67680 *(Koch)*

de heer *Koch* hoogst onwaarschijnlijk, dat *Seymour,* alles wetende, dit telegram heeft laten verzenden. Er zijn vele mogelijkheden. Het is helemaal niet onwaarschijnlijk, dat het op Engels initiatief aan de Belgen is gevraagd, maar de heer *Koch* kan zich niet voorstellen, dat nergens een Nederlandse instantie er bij betrokken is geweest. Dat men het helemaal buiten Nederland om heeft gedaan, terwijl men de garantie gaf, dat alles direct naar de Nederlandse Regering zou gaan, acht hij verbazingwekkend. Hij kan zich niet voorstellen, dat de Belgen het zouden hebben gedaan, als niet de Nederlandse Regering aan tafel zou hebben gezeten. Het geval-*Juten* is zeker niet eenvoudig, want de heer *Koch* is te Londen geweest en heeft overal zijn hoofd gestoten. Hij is er zeker van, dat de grote baas, colonel *Cordeaux,*

67686, 67687 *(Koch)*

deze geschiedenis kent, maar men staat voor een muur. In Juli 1943 kwam een telegram naar Nederland met de vraag: wie heeft *Rinus* de opdracht gegeven? Dat wist men in Nederland nog veel minder. Toen de heer *Somer* contact met de Belgen had gezocht, bleken er nog koffers vol micro's te staan bij de Belgen, die nog nooit waren doorgekeken. Dit is bekeken, toen *Ugeux* uit Toulouse naar Londen is gegaan. Deze man hield op een gegeven ogenblik ook zijn mond, maar hij was toch zeer loyaal. De heer *Koch* kan zich voorstellen, dat hij niet ging zeggen: die collega naast mij is zo'n klungel! maar deze conclusie zou er misschien uit te trekken vallen. *Ugeux* was een heel bijzondere figuur. Hij heeft met *Somer* contact

49855—49859 *(Schilp)*

gekregen, toen al die micro's er nog lagen, en hij heeft ze daar gevonden.

De heer *Schilp* kent de naam *Juten* te Bergen op Zoom wel, want *Kist* van het bureau M.V.T. is op een gegeven ogenblik daar naar toe gestuurd. *Kist* en *Braggaar* waren de twee enige S.O.E.-agenten, die geen opdracht hadden in de verzetsorganisatie, maar die een inlichtingenopdracht hadden, omdat in de tijd, toen zij zijn uitgegaan, vrijwel geen inlichtingen uit Nederland binnenkwamen. Dat was in samenwerking met de Engelsen. Omdat *Seymour* helemaal niemand meer had en het B.I. nog niet gereed was voor het uitzenden van agenten, zijn *Braggaar* en *Kist* opgeleid en uitgezonden voor een inlichtingenopdracht door S.O.E. Het contact met *Juten* te Bergen op Zoom ging uit van de Nederlandse dienst. Dat had het bureau M.V.T. gekregen uit een brief, die *Juten* aan, naar de heer *Schilp* meent, een neef van hem, een vlieger, had geschreven. Van een radio-

50184—50188 *(Lieftinck)*

boodschap herinnert de heer *Schilp* zich niets.

De heer *Lieftinck* meent, dat bedoelde radioboodschap bestemd was voor *Kist,* de man, die voor intelligence-werk was uitgezonden en die dus blijkbaar met *Juten* in aanraking is gekomen. Het was zeer moeilijk intelligence-gegevens van de Engelsen los te krijgen; iedere geallieerde te Londen was er op uit een militaire inlichtingendienst te maken (luchtfoto's b.v. te verkrijgen). Men meende, dikwijls terecht, dat men met de gegevens van het eigen land meer kon uitvoeren dan de Engelsen. De inlichtingen van *Kist* en *Braggaar* zouden zowel langs radiotelegrafische weg overgebracht worden als door middel van brieven. De lange inlichtingen, die een algemeen overzicht gaven, zouden per brief gaan, maar inlichtingen, die direct van belang waren, zouden langs radiotelegrafische weg gaan. Die kwamen dan weer in eerste instantie bij de Engelsen terecht. De Engelsen zouden ze

50313 *(Lieftinck)*

doorgeven. Dat was de afspraak en dat is ook geschied. Het geval van *Juten* te Bergen op Zoom staat op zich zelf.

50486 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* weet geen bijzonderheden van het contact, dat er is geweest met de dienst-Wim, waardoor deze is opgerold, met name niet van het bericht, dat gestuurd is aan *Juten* te Bergen op Zoom.

75952 *(Somer)*

De heer *Somer* is van mening, dat kolonel *de Bruyne* zich in ieder geval bemoeid heeft met het inwinnen van inlichtingen, met de Rinusgroep b.v. De heer *Somer* kan zich best voorstellen, dat *Kist* en

75955—75958 *(Somer)*

Braggaar, S.O.E.-agenten, in Februari 1943 op speciaal verzoek

van captain *Seymour* zijn uitgezonden met een inlichtingenopdracht, gezien de situatie op inlichtingengebied in die tijd. In ieder geval kon men dat de dienst van de heer *de Bruyne* niet kwalijk nemen, nu het op verzoek van S.I.S. is geschied, maar dan had volgens artikel 3, lid 2, van het K.B. van 28 November 1942 de uitvoering over het Bureau Inlichtingen kunnen gaan. Waarom heeft het B.I. nooit resultaten van die agenten gezien? Dat is het uitgangspunt van de heer *Somer;* alles werd het B.I. door het bureau M.V.T. onthouden. Men moet eigenlijk zeggen: als principiële tegenstanders naast elkaar zittende, moet men toch het landsbelang dienen. Dan moeten tegenstellingen of welke politieke overtuiging ook worden vergeten en dient men elkaar de gegevens te geven, waarvan profijt kan worden getrokken. Er zijn via Radio Oranje inzake *Juten* verschillende boodschappen uitgestuurd. Het B.I. wist daar niets van. Het hoorde door Radio Oranje wel telkens die boodschappen. Het B.I. zond in het begin ook wel eens boodschappen uit, doch het is er heel gauw mee opgehouden, doordat zij dat niet safe genoeg vonden. De radioboodschappen voor *Juten* bleken haar oorzaak te vinden in rapporten op inlichtingengebied, o.a. de *Chassé*-rapporten. Zodoende kwam het B.I. er achter. Want toevallig kregen zij over een van de lijnen, via Stockholm, op een gegeven moment rapporten van *Chassé* in handen, afkomstig van *Juten.* Daarin werd gesproken over verbinding met Engeland. Ook rapporten van *J. Vermeulen* uit Breda kwamen bij het B.I. binnen. *Vermeulen* beweerde zelfs, dat de heer *Somer* hem naar Engeland had geroepen, hetgeen volkomen onjuist was. Het bleek toen, dat uit Engeland contact was opgenomen met inlichtingengroepen in Noord-Brabant. Op die manier bemerkte de heer *Somer,* dat de dienst van kolonel *de Bruyne* nog in Nederland werkte op inlichtingengebied. Dat was volgens hem op dat moment volkomen irreëel. Kolonel *de Bruyne* had, volgens hem en volgens de mening van iedere B.I.-officier, bij de oprichting van het B.I. moeten zeggen: „Ik heb agenten in Nederland; wie het zijn, doet er niet toe; ik heb die en die rapporten, als het u belieft, mijnheer *Somer,* hier hebt u ze, dan kunt u er ook uw voordeel mee doen. Het bureau M.V.T. werkt nu verder voor de sabotage-afdeling in S.O.E.-verband, jullie bij het B.I. zijn de inlichtingengroep". Het B.I. heeft echter nooit iets gehoord van de resultaten der M.V.T.-agenten.

75963 *(Somer)*

De Wilde heeft er tussen gezeten. Die is met het smoesje bij *Juten* gekomen, dat hij een agent uit Engeland was en dat hij berichten moest hebben. *De Wilde* — alias *van der Waals* — zorgde zelfs voor radioboodschappen bij *Juten.* Dat was zuiver inlichtingenwerk. De heer *de Bruyne* heeft het de heer *Somer* echter nooit verteld. Totdat deze de rapporten van *Juten* via zijn lijnen binnenkreeg.

76090—76091 *(Somer)*

De Belgische kapitein *Vandermeerssche* was in 1942 of 1943 in contact gekomen met de dienst-Wim te Bergen op Zoom. Hier is een van de raadselen, waarom er zoveel koeriers zijn zoek geraakt, want de groep-Wim heeft aangesloten op de Belgische koerierslijn, die op een zeker moment heel goed heeft gelopen. Er kwamen veel berichten door en ook rapporten, die echter nooit bij het B.I. terecht zijn gekomen, want later heeft de heer *Somer* deze allemaal bij de Engelsen teruggevonden; vrij lang na de oprichting van het B.I. Dat moet in de zomer van 1943 zijn geweest. Toen bleek de vork als volgt aan de steel te zitten. De berichten kwamen binnen bij de Belgische S.O.E.-sectie van de Engelsen, bij major *Page,* die samenwerkte met kapitein of majoor *le Page* van de Belgische dienst. Bij de Belgen werkte ook de heer *Ugeux,* die daar de verbinding met S.I.S. onderhield. De rapporten van *le Page* gingen regelrecht naar de Belgische sectie van de Engelsen en een gedeelte daarvan is wel terechtgekomen bij de dienst van kolonel *de Bruyne. Page* en *le Page* waren de S.O.E.-contacten van de Belgen. Die rapporten werden echter nooit aan het B.I. doorgegeven. Vandaar vermoedelijk, dat *de Bruyne* met deze Rinus-groep in contact kwam. *Juten* was b.v. ook een van de mensen van die groep van *Vandermeerssche;* ook *Vermeulen* uit Breda.

76093—76096 *(Somer)*

Deze opdracht was gegeven aan een Belgisch contact te Toulouse. Dat moet door S.O.E. zijn gebeurd. De heer *Somer* heeft dit later heel nauwkeurig zelf onderzocht. Hij is er dagen mee bezig geweest. Dit is in de zomer van 1943, Mei of Juni geweest, toen het B.I. op een gegeven moment telegrammen kreeg uit Nederland van andere agenten, dat *Rinus* om hulp vroeg en waar de verwachte Radio Oranje-boodschap bleef. *Rinus* zeide, dat hij nog nooit antwoord had gehad op zijn verzoeken en vroeg, waar het geld bleef. Op een gegeven moment hoorde het B.I. door Radio Oranje boodschappen omroepen voor deze groep. Zodoende kwam de heer *Somer* er achter. Dit is weer een van de dingen, die de heer *de Bruyne* nooit doorgaf. Dit waren mensen van het kantoor van kolonel *de Bruyne,* van de S.O.E.-kant dus. De heer *Somer* is naar *Lieftinck* gelopen en heeft gevraagd, wat dit voor boodschappen waren. Het B.I. kreeg er telegrammen over. De heer *Lieftinck* heeft

de heer *Somer* dit uitgelegd en zei, dat dit mensen van S.O.E. waren. Daarna is de heer *Somer* met *Gijs de Jong* naar de Belgen gestapt, waar hij heeft gezegd: „Alles goed en wel, wij moeten werken in Nederland en wij hebben met die groepen contact, zodat ik wel graag wil weten, wat er eigenlijk gebeurt".

Na een onderhoud met *le Page, Page* en *Ugeux* bleek hem, dat er inderdaad veel koerierszendingen van deze groep bij de Belgische sectie van S.O.E. binnenkwamen. *Le Page* en *Page* waren de opposite numbers van S.O.E. voor de Belgen. Hun rapporten gingen allemaal naar *Lieftinck* en het B.I. kreeg ze nooit. *Ugeux* was vóór zijn komst in Engeland de chef van *Vandermeerssche* geweest en was de S.I.S.-liaison voor de Belgen. Evengoed als er een S.I.S.-kant was bij de Nederlanders, hadden ook de Belgen een S.I.S.-kant. Op een gegeven moment heeft de heer *Somer* erg vertrouwelijk met *Ugeux* gesproken en is deze aan het snuffelen gegaan. Hij heeft toen kort daarna gezegd, dat de Rinus-groep bij zijn kant en tot zijn competentie behoorde. *Ugeux* heeft daarna de verdere koerierszendingen, die binnenkwamen, bij het B.I. afgeleverd. Ook *Seymour* bracht ze wel eens rechtstreeks mee. Minister *van Lidth de Jeude* zal zich wellicht nog herinneren, dat hij een brief geschreven heeft, waarin vermeld staat, dat het B.I. gemachtigd en gerechtigd werd de inlichtingenrapporten over Nederland van de Belgen in ontvangst te nemen. Deze brief is door *Gijs de Jong* persoonlijk aan *Ugeux* overhandigd en na deze regeling hebben zij met hun drieën ergens geluncht. *Ugeux* was zeer in zijn nopjes, dat hij deze „overwinning" op S.O.E. had behaald. De zaak was opgezet door de Belgische S.O.E., door *Page* en *le Page*. *Ugeux* was van het vasteland naar Londen gekomen. Tijdens zijn werkzaamheden in België en Frankrijk was hij de chef van *Vandermeerssche* geweest. Zij hadden samengewerkt. Nadat de heren van het B.I. *Ugeux* hadden bezocht, ging deze een licht op, want hij zat al lang te wachten op berichten van *Rinus* en er kwam maar niets! De Belgen van S.O.E. hadden *Ugeux* steeds buiten hun aangelegenheden gehouden. Vandaar die verwarring bij de Rinus-groep. Via *Ugeux* is het B.I. in contact gekomen met de groep B.R. Zo ziet men hoe verward de verhoudingen waren door de starre afscheiding der diensten. Het B.I. kon die telegrammen van *Rinus* niet thuisbrengen. Steeds werd de naam *Rinus* genoemd en *Raymond; „Raymond* is gearresteerd en *Raymond* is dood". S.O.E. hield echter zijn mond.

De arrestatie van *Juten* heeft hiermee ook in verband gestaan. *Ugeux,* die uit bezet gebied was gekomen, was ontzaglijk geladen op *le Page;* dat was water en vuur. Hij zag, hoe verkeerd het in de Belgische sectie ging. In ieder geval kwamen er bij de Belgen veranderingen en *Ugeux* heeft verder bij de Belgische S.I.S. de teugels in handen genomen. Vanaf die dag heeft het B.I. alle rapporten ontvangen. Het raadsel was opgelost.

76099 *(Somer)*

In een schrijven d.d. 24 October 1949 van de Minister van Oorlog aan de commissie komt een gedeelte voor van een rapport van ir. *A. J. L. Juten* te Bergen op Zoom, waarin staat, dat zich bij hem in Januari 1943 een behoorlijk geklede en behoorlijk uitziende jongeman vervoegde, die zich *Piet van der Velde* (dit was *van der Waals)* noemde. Hij was slank, plm. 1,80 lang, blond, grijs-licht-blauwe visogen. Hij zei, dat hij bij ir. *Juten* kwam om *Chassé* te spreken, omdat „het op het vuur werd gezet" (het had moeten zijn: „De pot werd op het vuur gezet."). De legimitatie werd van de hand gewezen, omdat de gebezigde zinsnede onvolledig was. Hij kwam er echter op terug en de samenspreking leidde er toe, dat hem beloofd werd, dat naar *Chassé* uitgekeken zou worden, indien Londen hem legitimeerde door per radio door te geven „Glymes houdt het vuur warm". Deze zin is twee weken later doorgekomen over de B.B.C., Radio Oranje en de Belgische radio en wel 8 à 10 maal. Enige dagen later is *van der Velde* begonnen regelmatig elke week of veertien dagen Bergen op Zoom te bezoeken, waarbij hij steeds bij ir. *Juten* at en een enkele maal bleef logeren. Hij interesseerde zich vooral voor spionnagewerk en zo werd ook de heer *J. B. Vermeulen* (Oom *Henk)* met zijn I.D.-groep betrokken in de relatie met *van der Velde.*

[1]) Bijlage 16.

Meer dan over de aan *Kist* en *Braggaar* gegeven spionnage-opdracht waren *Giskes* en *Schreieder* — blijkens de nota [1]) van laatstgenoemde — bezorgd over de gemeenschappelijke opdracht der agenten *Kist* en *van Os,* te weten de voorbereiding van de terugkeer van *Jambroes* naar Engeland. Nog meer motiveringen en manoeuvres om de terugkeer van *Jambroes* op te schorten, zouden argwaan wekken. De enige mogelijkheid om deze moeilijkheden ten gunste van hun zendspel te overwinnen, zagen *Giskes* en *Schreieder* in het doorspelen van de terugkeer van *Jambroes* over België en Frankrijk met een V-Mann van *Giskes,* die in deze landen werkte. Op hun bericht, dat er contact tot aan Brussel bestond (daar woonde *Giskes'* V-Mann *Ridderhof),* gaf Londen drie adressen te Parijs door, die als contact-adressen voor de door *Kist* en *van Os* op te bouwen passeurslijn moesten worden ge-

bruikt. Vervolgens gaf Londen de opdracht, dat *Kist* de opgebouwde passeurslijn moest controleren en tegelijkertijd over deze weg naar Engeland terug moest keren. *Giskes* meldde het vertrek van *Kist*. In het door *Giskes* geleide spel ging een van zijn V-mensen naar een der door Londen opgegeven Parijse adressen en ging met de op dit adres wonende man naar een café. Daar werd de V-Mann volgens afspraak door de Feldgendarmerie gearresteerd. Na enige tijd deelde Londen mede, dat *Kist* te Parijs was gearresteerd en de passeurslijn gewaarschuwd moest worden. Vervolgens beval Londen echter, dat *Jambroes* zo snel mogelijk over land terug moest keren. Na bericht over het vertrek van *Jambroes* aan Londen, speelde *Giskes* met enigen van zijn medewerkers de terugreis over België en Frankrijk. Dit alles gebeurde in het midden van 1943. Leden van de Abwehrstelle Niederlande der Wehrmacht reisden als illegalen over illegale contactpunten naar Perpignan en gingen met een vrachtauto in de richting van de Spaanse grens. Op een steile bergweg in de Pyreneeën, in de nabijheid van een daar volgens afspraak parkerende Duitse vrachtauto met leden van de Wehrmacht, deden zij het voorkomen, alsof er een auto-ongeluk had plaatsgevonden. Dit voorval werd in de Franse illegaliteit bekend en in de illegale pers vermeld.

Londen benoemde als opvolger van *Jambroes* de organisator *Carel Beukema toe Water,* die na korte tijd werd verzocht terug te komen en verslag uit te brengen. De Duitsers meldden aan Londen, dat *Beukema toe Water* met een motorboot van de Noordhollandse kust was vertrokken. Aangezien hij niet in Engeland aankwam, bleef de mogelijkheid open, dat hij bij de overtocht zou zijn verongelukt. Nu werd op verzoek van Londen *Cornelis Droogleever Fortuyn* als leider van de organisatie aangewezen. Inmiddels was het ongeveer Juli 1943 geworden.

Intussen waren, na voorafgaand bericht, in de nacht van 9 op 10 Maart 1943 de organisatoren *Pieter Dourlein* en *Pieter Boogaert* met de marconist *Pieter Arendse* geparachuteerd, waarna de 17de zendlijn werd opgebouwd.

78729 e.v. *(Dourlein)*

Volgens de heer *P. Dourlein* had men hem in Engeland vóór zijn uitzending medegedeeld, dat, indien hij door de leden van het ontvangstcomité met zijn operatie- of codenaam zou worden aangesproken, dit de juiste personen zouden zijn. Dat is ook inderdaad gebeurd. Hij was uitgezonden als organisator. Door wiens bemiddeling hij zijn telegrammen moest versturen, was hem niet bekend. De heer *Dourlein* heeft eigenlijk helemaal geen orders gehad; het ontvangstcomité zou hem in contact brengen met de leider in Nederland en van deze zou hij alle orders krijgen. Hem werd alleen gezegd, dat, indien hij het ontvangstcomité zou missen, hij zich moest vervoegen op een adres te Rotterdam. Dat was in de Rochussenstraat no. 20 of 22, naar hij meent, bij een tandarts *de Beer*.

Na zijn arrestatie werden hem over het voornaamste feit uit zijn code, direct na zijn aankomst te Driebergen, enige vragen gesteld. Voorzover de heer *Dourlein* het kan beoordelen, waren de vragen, welke hem werden gesteld, behoorlijk deskundig. Er werd een zekere overbluffingstactiek toegepast en de Duitsers lieten doorschemeren, dat zij van alles op de hoogte waren. Dat maakte heel veel indruk.

Te Driebergen wilde de heer *Dourlein* van de codes niets zeggen, want hij kon toen niet geloven, dat alle agenten van zijn tak van dienst gevangen waren. Hij heeft gezegd, dat hij geen code had. Te Haaren liet men hem echter degenen zien, die hij van de dienst kende, een man of zes, zeven. Toen is hij zijn code maar gaan vertellen. Zijn herkenningsgroep, welke, naar de heer *Dourlein* meent, uit drie letters bestond, was veranderd ongeveer een week of 2, 3, voordat hij gedropt werd, omdat zij te veel overeenstemming vertoonde met die van een andere agent. De heer *Dourlein* heeft er toen geen bezwaar in gezien zijn oude security check mede te delen. Dit heeft hij toen volledig verteld. Wat de code zelf betreft, waren de Duitsers volledig op de hoogte.

Hij had in een dubbele bodem van een luciferdoosje een zogenaamd escape-adres in Zwitserland; het was in zijn code gesteld. Het was een van de dingen, waarnaar de Duitsers het eerst grepen. De heer *Dourlein* moest het ontcijferen, maar wilde dat niet doen te Driebergen. Later heeft hij het te Haaren gedaan. Hij heeft het toen fout gedaan, maar *May* wilde er niet veel woorden aan vuil maken en zei: „ik zal het zelf wel opschrijven". *May* gaf het uit zijn hoofd. Het maakte een onmogelijke indruk op de heer *Dourlein*. Hij had het idee — en degenen, die hij erover heeft gesproken, hadden die gedachte ook —, dat er niets te verzwijgen was. Hij heeft ruw geschat 7 à 8 weken na zijn arrestatie zijn code en zijn security check afgegeven. Omstreeks 6 weken is hij iedere dag verhoord, de eerste drie dagen 40 uur aan een stuk; daarna werd hij elke morgen en elke middag naar beneden geroepen. Het was voornamelijk *May,* die hem ondervroeg. Deze deed dit zeer behoorlijk. Zijn eigenlijke security check,

78760 e.v. *(Dourlein)*

dus degene, die hij uit Engeland had medegekregen, heeft hij nooit afgegeven. De Duitsers konden geen argwaan hebben, omdat hij een security check had afgegeven, welke helemaal volgens de regels, welke hun bekend waren, luidde. Hij had dus zijn oude, of beter gezegd zijn vroegere security check medegedeeld. Bij de opleiding heeft men het er wel eens over gehad, of de agent tenslotte zijn code na gevangenneming mocht afgeven. De Engelsen gingen van het standpunt uit, dat geen mens er als het ware tegen bestand was martelingen te ondergaan, en dat men op het laatst bezwijken zou en alles zou vertellen. Dat konden de agenten ook doen, maar alleen, als zij er hard toe geprest werden. Het zou de organisatie geen schade kunnen doen, zeiden de Engelsen, omdat zij de zaken zodanig hadden georganiseerd, dat het eigenlijk allemaal van elkaar geïsoleerde cellen waren, iedere agent en marconist samenwerkende. Wel is er bij gezegd: als je gedwongen wordt de code af te geven, probeer dan in ieder geval niet de security check af te geven. De Duitsers hebben de heer *Dourlein* niet gevraagd voor hen te seinen; dat lag trouwens ook voor de hand, daar hij niet was uitgezonden als marconist.

De uitdrukkingen, welke captain *Bingham* gebezigd heeft, kort voor de dropping der agenten, hadden op dat ogenblik wel niet bepaald argwaan gewekt, maar toch een vreemde indruk gemaakt. Die indruk is later, toen de agenten de zaak in de gevangenis bespraken, wel tot argwaan uitgegroeid. Dat werd niet gevoed door de Duitsers; zij hebben tegenover de heer *Dourlein* heel weinig de naam *Bingham* genoemd. Het ging meer over *Blunt (Blizzard),* de chef van *Bingham. May* had het steeds over hem. Hij kende hem goed, zei hij. De agenten wisten niet meer, wat zij moesten geloven. De aanwijzingen, welke de agenten in de gevangenis tegen *Bingham* meenden te hebben, hadden, wanneer de heer *Dourlein* dit nu na zoveel jaren bekijkt, eerlijk gezegd niet zoveel om het lijf. In elk geval waren het verre van concrete gegevens. Naar de mening van de gevangen genomen agenten moest er aan de overkant minstens één persoon zijn, die niet deugde. De agenten hadden er duizend maal over gepraat en zij waren tot de conclusie gekomen: als er iemand fout was, dan moest het *Bingham* zijn. Als het geen verraad was, dan was het in elk geval verregaande onbekwaamheid. Naar de mening van de agenten moest het echter wel bijna verraad zijn; het kon niet anders. De heer *Dourlein* weet nog niet precies, wat er gebeurd is.

In de nacht van 21 op 22 April 1943 werden de organisatoren *Frederik Rouwerd* en *Ivo van Uytvank* [1]) en in de nacht van 21 op 22 Mei 1943 de organisatoren *Oscar de Brey* en *Anton Mink* met de marconist *Laurentius Punt* geparachuteerd. Hierna werd de 18de zendlijn opgebouwd. Dezen waren ook allen voor *Jambroes* bestemd.

Nu gaf Londen opdracht tot de terugkeer van *Droogleever Fortuyn,* althans de uitzending van iemand, die verslag zou kunnen uitbrengen. De terugkeer konden de Duitsers voorkomen met, naar *Schreieder* zich meent te herinneren, de motivering, dat de snelle en herhaalde wisseling voor de organisatie nadelig zou zijn. Nu stonden *Giskes* en *Schreieder* voor de vraag wie zij als berichtgever naar Engeland zouden zenden. Zij kwamen overeen, dat hun V-mannen, voorzover zij daarvoor in aanmerking kwamen, niet konden worden gebruikt, aangezien zij het zendspel kenden en daardoor het gevaar van verraad bestond. *Giskes'* V-Mann *Ridderhof* had met overste *Koppert* contact, wiens vroegere sergeant *Knoppers* illegaal werkte. Deze sergeant, die evenals overste *Koppert* meende, dat het een serieuze zaak betrof, is door een medewerker van *Giskes* door middel van uit Engeland gezonden Parijse adressen naar de Spaanse grens gebracht. Daar werd *Knoppers* voor de verdere reis door illegalen overgenomen. Na enige tijd kwam over de B.B.C. de met *Knoppers* afgesproken radioboodschap als bevestiging van zijn aankomst binnen.

Deze inschakeling van *Knoppers* als berichtgever was op de een of andere manier niet bevredigend. De gehele sfeer om het England-Spiel (Fall Nordpol) was tegen de herfst 1943 zeer moeilijk geworden. Opdrachten, die op de ene of andere manier ontdoken moesten worden, hoopten zich op. Zo waren er over twee lijnen opdrachten, o.a. voor *Taconis,* gekomen om een aantal leidende figuren van de N.S.B. te vermoorden. De Duitsers gaven over de lijn van *Taconis* een telegram door, waarin *Taconis* wegens de te verwachten représailles tegen deze opdracht zijn bezwaren opperde. Londen bleef op zijn standpunt staan, dat de uitvoering van deze opdracht door moest gaan, aangezien was geconstateerd, dat met deze wijze van strijden in andere landen goede ervaringen waren opgedaan. Met de uitvoering van deze opdracht talmden de Duitsers met de motivering, dat voorbereiding en uitvoering veel tijd in beslag zouden nemen. Voor de uitvoering van dergelijke opdrachten had Londen pistolen met geluiddempers afgeworpen. Toen *Andringa* de opdracht tot uitvoering van een grote dynamietaanslag ontving, deelden de Duitsers mede — om de uitvoering van deze opdracht te kunnen uitstellen —,

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat met hen ook *Anthonius Wegner* werd gedropt.

dat *Andringa* aan een longontsteking leed, later dat hij gestorven was. Intussen zat *Andringa* gezond te Haaren.

De heer *Lieftinck* heeft in dit verband verklaard, dat de toestand in die tijd dusdanig was, dat de zaak toch was bedorven en de Engelsen wilden zien, hoever de moffen durfden gaan. S.O.E. zei: Wij weten, dat de zaak fout is, nu zullen wij eens zien hoever zij zullen gaan; zien of zij het doen. Er moesten telegrammen gestuurd worden en toen heeft men deze gestuurd. Het was noodzakelijk de zogenaamde „traffic" gaande te houden, teneinde de tegenpartij te doen vermoeden, dat men in Engeland nog steeds te goeder trouw was. De partij, die de moeilijkste opdrachten doorgeseind kreeg, was natuurlijk in het nadeel, want hoe moest zij er op antwoorden?

§ 6. *De uitzending van de agent Grün*

[1]) Bijlage 16.

Ongeveer in Juli 1943 — zo schrijft *Schreieder* in zijn nota [1]) — vroeg Engeland twee contactadressen te Brussel aan en één in Nederland. Deze adressen waren bestemd voor twee agenten, die in België zouden worden gedropt. *Giskes* gaf adressen door. Het adres te Brussel was dat van zijn V-Mann *Ridderhof;* als Nederlands adres gebruikte hij het adres van *Bram van Oord* te Doorn, die illegaal werkte en met *Ridderhof,* die hij voor een illegaal hield, contact onderhield. Korte tijd na het verstrekken van de adressen deelde Londen mede, dat Apollo en Brutus waren vertrokken. Enige dagen later meldde *Ridderhof* aan *Giskes,* dat een van de agenten bij hem was aangekomen. Het vliegtuig was door de Duitse luchtafweer in brand geschoten en was tot een noodlanding gedwongen. De beide agenten waren ieder huns weegs gegaan. Enige dagen later kwam ook de tweede agent naar *Ridderhof.* Dit was *Apollo. Brutus* had de opdracht onmiddellijk naar Nederland te gaan en de illegale Nederlandse pers met artikelen, die door Engeland of de Nederlandse Regering te Londen werden gewenst, te voorzien. Een medewerker van *Giskes* bracht *Brutus* naar *Bram van Oord.* Men zag voorlopig van zijn arrestatie af. Door *Ridderhof* kon hij nauwkeurig in de gaten worden gehouden. Hij overhandigde deze ook een aantal telegrammen over zijn werkzaamheid om aan Londen door te geven. *Apollo* was om onbekende redenen van Brussel uit naar Engeland teruggekeerd. Begin 1944 meldde *Ridderhof,* dat *Brutus* met *Bram van Oord* meningsverschillen had en daarom naar Amsterdam wilde vertrekken. Hierdoor bestond het gevaar, dat het contact tussen *Brutus* en *Ridderhof* verloren ging. Dit maakte de arrestatie van *Brutus* noodzakelijk. Deze arrestatie geschiedde op het station te Driebergen. De werkzaamheden van *Brutus* — ware naam *Hans Grün* — lagen uitsluitend op persgebied. Zijn gehele verhoor werd daarom door Referat IV C (algemeen verzet) geleid. Hij onderging ook „Dauervernehmungen". Na zijn overplaatsing naar Haaren werd hij door *May* betreffende codevragen verhoord.

17018—17019 *(Schreieder)*

Schreieder heeft verklaard, dat de agent *Grün* niet bij het droppen is gearresteerd. *Grün* is gedropt in België. De Duitsers moesten vooraf een adres in België opgeven. *Giskes* gaf een adres te Brussel — van zijn V-Mann *Ridderhof* — op. Bij dit adres is *Grün* toen onder de schuilnaam *Brutus* aangelopen. Hij was met een tweede man uit het vliegtuig gesprongen, wiens schuilnaam *Apollo* was. Deze is weer van Brussel naar Engeland teruggekeerd. *Grün* werd door *Giskes* uit België via V-mannen naar Zeist, naar *Bram van Oord,* met wie *Ridderhof* contact had, gebracht. Daar werd *Grün* ondergebracht; *Bram van Oord* geloofde, dat *Ridderhof* een illegale werker was, die werkelijk een man van de overkant bracht. Hij kon vaststellen, dat *Grün* werkelijk agent was. Bij *Bram van Oord* heeft *Grün* enige maanden verblijf gehouden tot *Ridderhof* aan *Giskes* meldde, dat *Grün* met *van Oord* om de een of andere persoonlijke reden ruzie gekregen had en daarom van plan was naar Amsterdam te gaan. Toen zei *Giskes:* Ik kan het spel niet meer volhouden, want wanneer *Grün* naar Amsterdam gaat, gaat het contact van *Ridderhof* met *Grün* via *Bram van Oord* verloren; daarom is het noodzakelijk *Grün* te arresteren. *Giskes* heeft er toen ook op de een of andere manier voor gezorgd, dat *Grün* gevangen genomen kon worden.

17191 e.v. *(Schreieder)*

George Ridderhof was het type van een misdadiger. *Schreieder* had weinig contact met *Ridderhof. Schreieder* heeft gehoord, dat *Ridderhof* te Brussel zat en dat *Giskes* hem daar tegen de „Witte Brigade" aan het werk heeft gezet. Later speelde *Ridderhof* in verband met de dropping van *Grün* nog een rol als aanloopadres, dat de Duitsers naar Engeland hadden doorgegeven. Te Londen was *Ridderhof* niet bekend.

17525 e.v. *(Giskes)*

Giskes heeft verklaard, dat *Ridderhof* een V-Mann was van III F (Abwehr). De man is met de Duitsers in contact gekomen door een onderofficier *Kupp,* die bij *Giskes* in dienst was. Voorzover *Ridderhof* te Londen bekend was, is hij daar door de Duitsers als

een figuur uit de illegaliteit via de seinweg geïntroduceerd. *Ridderhof* had bijvoorbeeld de opdracht op te treden als iemand, die tot de Nederlandse illegaliteit behoorde, om een andere man er toe te bewegen naar Londen te gaan. Hij liet deze man in de waan, dat hij, *Ridderhof,* een lid van de illegaliteit was. Dat is gebeurd in het geval-*Knoppers. Knoppers* is een door *Ridderhof* geleide man geweest, die naar Londen is gegaan in de mening voor de Nederlandse illegaliteit naar Londen te gaan. Dan heeft *Ridderhof* b.v. een Amerikaanse en een Engelse kapitein-vlieger naar Spanje geloodst, als z.g. vertegenwoordigers van de Nederlandse illegaliteit. Dit gebeurde in *Giskes'* opdracht om Londen te bewijzen, dat de afvoerweg, die de door Londen naar hier gezonden agenten zogenaamd via Brussel en Parijs naar Spanje gemaakt hadden, functionneerde. De lijnen bestonden in werkelijkheid niet, maar tegenover verscheidene geallieerde vliegerofficieren deed men, alsof ze wel bestonden. Dezen behoorden in Spanje terecht te komen en daar te berichten: wij zijn daar geweest en daar en daar; de zaak is duidelijk en safe. Dat gebeurde allemaal om de echtheid van het Nordpol-Spiel te bevestigen. Het was een zeer belangrijk deel van *Giskes'* taak steeds weer uit oneindig veel van zulke aanwijzingen de mensen in Engeland te tonen: het functionneert.

18489 *(de Graaf)*

De heer *K. de Graaf,* die in Januari 1944 uit Nederland te Londen is aangekomen, heeft medegedeeld, dat hij daar inzage kreeg van de geheime documenten van het bureau M.V.T. en tot de conclusie kwam, dat een van de contactadressen een zekere *George Ridderhof,* alias *van Vliet* was; hij wist, dat deze *George Ridderhof,* alias *van Vliet,* voor de vijand werkte.

30045—30070 *(Grün)*

De heer *J. Grün* heeft verklaard, dat, toen hij zich op 9 October 1943 te Londen ging melden om uitgezonden te worden naar Nederland; hij werd voorgesteld aan *Apollo (van Schelle).* Zij zouden samen vliegen en afspringen en trachten naar Brussel te komen. Er was hun uitdrukkelijk bevolen zich niet met elkaars opdrachten te bemoeien en in Nederland nooit te proberen met elkaar in contact te komen. Naar de mening van de heer *Grün* geeft het afspringen in België een kleine aanwijzing, dat men wist, dat er in Nederland iets niet klopte. De Engelsen hebben hem gezegd, dat hij niet in Nederland kon worden gedropt. Het vliegtuig is toevallig neergeschoten door lichte Flak, dubbele machinegeweren, die precies de rechtermotor troffen; deze vloog toen in brand. Het was niet een kwestie van een beschieting met afweergeschut. Overeenkomstig zijn opdracht moest de heer *Grün* naar het hem in Engeland opgegeven contactadres te Brussel gaan. Vandaar zou hij door een passeursorganisatie over de Nederlandse grens worden gebracht. Hij had voorts, heel merkwaardig, de opdracht om zo spoedig mogelijk alle contact met de passeursorganisaties volslagen te verbreken. Waarom dit moest, is de heer *Grün* nooit verklaard. Hij had tegelijkertijd de opdracht de zender van de passeursorganisatie te gebruiken. zolang zijn eigen zender niet werkte. Het kan gewoon zijn, als men niet kwaadwillend denkt. De bedoeling kan zijn geweest: als je eenmaal gevestigd bent, snijdt dan alles af, wat je niet direct nodig hebt. Maar hij gelooft dit niet. Zijn gevoelen is, dat de Engelse kant die passeursorganisatie nooit vertrouwd heeft. Hij acht het niet uitgesloten, dat de Engelsen het contactadres ook niet hebben vertrouwd. Dat zou betekenen, dat zij hem als proefkonijn hebben gebruikt. Hij acht dat niet onmogelijk.

30078 *(Grün)*
30088—30168 *(Grün)*

De heren *Grün* en *van Schelle* zijn na de noodlanding zonder verwonding uit het toestel gekomen. De heer *Grün* had het aanloopadres te Brussel meegekregen en hij had een contactadres te Amsterdam: mejuffrouw *Janny Rebel. George* is te Brussel komen opdagen. Hij heeft de heer *Grün* medegenomen. Deze had in Nederland geen adres, behalve dat van mejuffrouw *Janny Rebel;* het was echter zes maanden oud. Kapitein *Lieftinck* had hem dit contactadres gegeven. Het kwam oorspronkelijk van de heer *Warendorf.* De heer *Grün* heeft *George* niet verteld, welk zijn contactadres was. De mijnheer, die hem op het adres te Brussel wachtte, bracht hem naar een hotel, vlak bij het station, waar hij moest wachten tot *George van Vliet* kwam. Daar werd hij achtergelaten. Hij was volslagen hulpeloos. Als hij wat gehad had, zou de heer *Grün* hebben gezegd: ik ga op eigen houtje. Hij had echter geen geld, hij had niets. Hij had wel Belgisch geld. Hij had een Nederlands en een Belgisch persoonsbewijs medegekregen. Het Nederlandse persoonsbewijs heeft hij in België weggegooid. De heer *Grün* heeft alleen datgene, wat hem eventueel Belg kon maken, behouden. Twee dagen later kwam *George van Vliet* hem halen. De heer *Grün* vroeg: kun je bewijzen, wie je bent? *George* zei: wat wil je? De heer *Grün* zei: Heb je weleens gehoord van een wachtwoord? Hij zei: o, dat wachtwoord. Wou je het hebben? Vraag en antwoord? Hij noemde de heer *Grün* vraag en antwoord. Hij wist al, dat het toestel niet was teruggekeerd.

De heer *Grün* wilde niet regelrecht bij *Janny Rebel* aanlopen. Hij

wilde eerst kijken, hoe de toestand was. Misschien was zij inmiddels verhuisd of gearresteerd. Zijn opzet was dus eerst zich zelf neer te laten in Nederland, op krachten te komen en daarna te kijken, hoe de toestand te Amsterdam was. Dit was een onuitgesproken beslissing. *George* bracht hem automatisch naar een adres te Doorn, bij *Bram van Oord*. Het was zijn woonadres. De heer *Grün* heeft daar gezeten van 24 of 25 October 1943 af tot 3 Januari 1944, de dag van zijn arrestatie. Vandaar uit opereerde hij. *George* verzond de telegrammen voor hem. De heer *Grün* kon hem ook bereiken door middel van *Bram van Oord*, die hem te pakken kreeg door de vrouw van *Knoppers*. Dat is dezelfde *Knoppers*, die naar Engeland is gegaan. De heer *Grün* sprak met *Bram van Oord* zeer weinig over zakelijke dingen, die op zijn opdracht betrekking hadden.

De heer *Grün* heeft *Janny Rebel* tenslotte gevonden. Vervolgens heeft hij toen *Joop Stallinga* ontmoet; deze heette toen *Eduard*. Door *Stallinga* heeft de heer *Grün* in de eerste plaats *van Heuven Goedhart* ontmoet en eveneens een man, genaamd *Hans*, van „J.M." en enige mensen van „De Geus", het studentenblad. *Apollo* is door de Duitsers doelbewust in de gelegenheid gesteld terug te keren. *Apollo* heeft verschillende rapporten van de heer *Grün* over zijn werkzaamheden meegenomen; de inhoud van die rapporten is door *Ridderhof* ter kennis van de Duitsers gekomen. De heer *Grün* heeft hem een algemeen rapport over zijn activiteit gestuurd, waarin vrij weinig stond, behalve de reeds algemeen bekende feiten. De heer *Grün* zocht namelijk wanhopig naar een betrouwbaar contact en hij wilde per se iets hebben, waar hij absoluut op aan kon. Op een gegeven ogenblik heeft de heer *Grün* in opdracht van Londen gebruik gemaakt van de verbinding van *Ridderhof*. Het heeft uitdrukkelijk in zijn opdracht gestaan, dat hij, zolang zijn eigen toestel niet werkte, het toestel van de passeur moest gebruiken. Dit was het toestel van *George*. *George* kwam de heer *Grün* opgewonden vertellen, dat *Apollo* ook te Brussel was verschenen; deze wilde weer weg. Toen heeft *George* gezegd: blijf nu maar hier, want *Brutus* doet het ook. Kennelijk natuurlijk om *Apollo* uit te horen over zijn opdracht. Welke zijn opdracht was, weet de heer *Grün* niet.

De reden, waarom de heer *Grün* zo lang vrij rondgelopen heeft, is gelegen in het feit, dat *Knoppers* moest terugkomen. Hij is tenslotte in het geheel niet teruggekomen. *Ridderhof* had *Knoppers* opgezocht in opdracht van de Duitsers, ten einde hem naar Londen te transporteren, hem daar een opleiding te laten geven en te laten terugkomen, waarop hij natuurlijk weer bij *George* zou komen; dan konden zij hem uithoren. In die tussentijd kwam de heer *Grün*. Hij begon met van meet af aan achterdocht te koesteren tegen *Ridderhof*, alleen omdat hij hem een raar type vond. Later bezorgde *Ridderhof* hem een zender, waarvan hij zeide, dat hij speciaal uit Engeland was gezonden, doch waaraan een kind kon zien, dat het een tweedehands afgekloven zender was. De heer *Grün* heeft toen gezegd: *George* liegt, laat hij maar een verklaring geven. Hij is er echter nooit precies achter gekomen; *Ridderhof* heeft zijn vragen niet afdoende kunnen beantwoorden, waarop de heer *Grün* tegen *van Oord* heeft gezegd, dat hij het volkomen vertrouwde, ofschoon hij het hoogst onvoorzichtig vond. De heer *Grün* heeft hem gezegd: doe wat je kunt om een zender te vinden bij of via de O.D., die voor mij een bericht wil verzenden en ontvangen. Hij kwam terug en had een zender via de O.D.; de heer *Grün* kon het telegram opgeven en heeft het verzonden. Hij heeft in dat bericht om een letterlijke herhaling gevraagd van een via *George* verzonden telegram. De heer *Grün* heeft daarin gezegd, dat hij de andere zender wilde checken. Dat bericht is weggegaan en in Engeland aangekomen. Daarop is het authentieke antwoord gekomen, te weten een letterlijke herhaling van het laatste bericht. Met deze telegrammen in zijn hand is *George Ridderhof* op een zeker moment ontzettend woedend bij *van Oord* binnengelopen. Hij vroeg, of de heer *Grün* hem achter zijn rug om wilde controleren en hem dus niet vertrouwde. De scherpzinnige *van Oord* is nooit op het idee gekomen te zeggen: Hoe kom je aan die berichten? *George* kon, naar de mening van de heer *Grün*, alleen aan deze berichten komen, doordat de andere zenders ook gecontroleerd werden. De heer *Grün* heeft de letterlijke herhaling van het bericht nooit ontvangen. Deze is in handen van *George* gekomen. Dat is dus een bewijs, dat de weg, die de heer *Grün* had gekozen, ook was gepenetreerd. Uit dit alles bleek dus, dat de heer *Grün George* niet vertrouwde.

Er kwam nog bij, dat de heer *Grün* met de moeilijkheid zat van het moment van de publicatie van de proclamatie, die hij uit Engeland had medegekregen ten dienste van de illegale pers. Hij wilde niet, dat *George* wist, waarover het ging. Hij schreef daarom in een poging tot gesluierde taal: Wanneer wenst u uitgewerkt lucifersdoosje te zien? Te Londen werden ze daardoor echter spitsvondig. Ze zeiden: Wanneer uitgewerkt lucifersdoosje zien? Die

man bedoelt: uitgewerkte proclamatie, dus wanneer kunnen we op de invasie rekenen. Die man informeert naar de datum van de invasie. Geen agent zou zo stom zijn dat ooit te vragen, dus de man, die dit verstuurt, is verkeerd. Ze vertrouwden het niet, waarop ze *George* wantrouwden en de waarschuwing over *Ridderhof* werd uitgezonden. Engeland heeft aan alle zenders deze waarschuwing gegeven, waardoor men er achter kwam, dat *George* werd gewantrouwd. Prompt werd *Apollo,* die te Brussel nog steeds zat te wachten, naar Londen gezonden met drie Amerikaanse vliegers om *George* te rehabiliteren. Dit gelukte en duurde voort tot *George* — de heer *Grün* meent na het arriveren te Londen in Februari of Maart 1944 van die twee ontsnapte gevangenen uit Haaren, *Dourlein* en *Ubbink* — onmogelijk was geworden. In feite is dit echter al geschied in December 1943 door het bericht van de heer *Grün*. Men wantrouwde *George* en heeft teruggeredeneerd: *Knoppers* is via *George* gekomen en is dus ook fout. Vandaar dat men *Knoppers* heeft opgepakt en in de gevangenis heeft gezet.

30441—30443 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft verklaard, dat er na het op 23 Juni 1943 uit Bern ontvangen waarschuwingstelegram geen man meer mocht worden uitgezonden op enige lijn, die daaraan was voorafgegaan. Oude contacten mochten niet meer worden gebruikt. Het zou de heer *de Bruyne* dus ten hoogste verbazen, als *van Scheile* zou zijn gezonden naar een adres, opgegeven door de Duitsers. *Grün* kan niet onder het England-Spiel vallen. Hij is over een Belgische lijn gedropt. *Grün* moest naar Nederland, maar omdat er toen al ernstige bezwaren waren tegen de Nederlandse verbindingen, is hij gedropt in België. Anders had de heer *de Bruyne* er nooit zijn toestemming toe gegeven. Toen het telegram van 23 Juni 1943 hem bereikte, bestond er een pertinent verbod van hem tegenover de Engelsen. In de eerste plaats kregen zij geen enkele man ter beschikking om uit te zenden en om verder gebruik te maken van de contacten, die hadden bestaan.

Ridderhof werd in Engeland door de een als een patriottisch werker en door de ander als een onbetrouwbaar individu afgeschilderd.

50517—50520 *(de Bruyne)*

De opdracht van *Grün* is geheel buiten de heer *de Bruyne* om afgewerkt; dat is door de heer *Lieftinck* behandeld. *Knoppers* was door het bureau M.V.T. afgeschilderd als de belangrijkste man voor de O.D.; men dacht, dat hij zou arriveren met zeer belangrijke gegevens over de organisatie; achteraf bleek, dat hij van niets wist. Het heeft een zeer lange tijd geduurd, voordat men wist, wie dat was. Er zijn in die tijd verschillende Nederlanders in Engeland gekomen, die later spionnen bleken te zijn. *Knoppers* zou teruggaan naar Nederland; hij is echter niet teruggegaan, omdat toen is komen vast te staan, dat *Ridderhof* onbetrouwbaar was; hij was via *Ridderhof* in Engeland gekomen. Toen is die uitzending van *Knoppers* gecanceld. Van Engelse zijde is toen gezegd: wij moeten die *Knoppers* dan nog eens nader bezien.

32884—32885 *(van Houten)*

De heer *van Houten* heeft in een ongedateerde brief, welke aan kapitein *Lieftinck* is gericht, en door hem voor het hoofd van het B.I. is getekend, destijds te Londen geschreven: „Ingesloten moge ik U WelEdelGestrenge doen toekomen een paraphrase van telegram no. 215 van de O.D. In bovengenoemd telegram wordt gezegd, dat *Brutus* naar Nederland is gezonden ten behoeve van de Nederlandse verzetsorganisaties, terwijl wij in telegram 107, naar aanleiding van uw inlichtingen naar den O.D. seinden, dat *Brutus* alleen voor contact met de illegale pers naar Nederland was gezonden. Aangezien bovendien de mondelinge inlichtingen van U luidden, dat *Brutus* met geen enkele organisatie in contact zou treden, doch, tot onze geruststelling, als alleenstaand agent voor het contact met de illegale pers naar Holland werd gezonden, heeft het mij ten zeerste bevreemd van den O.D. te vernemen, dat *Brutus* zich met den verrader *George* aldaar heeft vervoegd. Gaarne zou ik van u enige opheldering betreffende het bovenstaande tegemoet zien." De heer *van Houten* heeft voor de commissie verklaard zich het geval-Brutus vaag te herinneren; hij weet, dat er nogal veel over te doen is geweest. *George* was *Ridderhof,* naar hij aanneemt.

48227—48241 *(Knoppers)*

De heer *H. Knoppers* heeft verklaard, dat *Ridderhof* hem heeft opgezocht en tot zijn vrouw — hij was niet thuis — heeft gezegd, dat hij hem nodig had. Toen heeft hij zitten praten en zich voorgedaan als een Bellamist. Het was allemaal heel mooi. Hij moest niets van de moffen hebben. Hij zei, dat hij was gestuurd door overste *Koppert.* Dat heeft de heer *Knoppers* geverifieerd en dat klopte. Volgens het verhaal zou hij in de trein met de overste kennis hebben gemaakt. De overste droeg zijn ridderorde en toen had *Ridderhof* gezegd: U loopt daar nogal groot mee; u is nogal onvoorzichtig. Neen, zei de overste, dat ben ik niet, want ze doen me toch niets. In ieder geval, zij moesten elkaar eens spreken. Toen heeft de overste gezegd: U kunt mij altijd bereiken via *Knoppers* te Blaricum. Dat kwam voor *Ridderhof* gemakkelijk uit, omdat hij daar zelf woonde. De heer

Knoppers heeft die man dus ontvangen en door middel van hem verschillende berichten doorgegeven, die hij ontving. Hij zei, dat hij berichten naar Engeland kon doorzenden. Hij kon ook zorgen voor bonnen voor onderduikers; die dingen kwamen prompt en dat ging blijkbaar nogal gemakkelijk. De heer *Knoppers* zag hem meestal eenmaal per week. Hij vertelde, dat hij smokkelde tussen België en Nederland; dat was toen natuurlijk geen bezwaar. Hij kwam meestal des Maandags in Nederland; dan belde hij op of hij stuurde tevoren een briefje: kan je me daar en daar ontmoeten? Dan wilde hij overste *Koppert* weer zien. De heer *Knoppers* sprak af, dat zij hem te Utrecht zouden ontmoeten; dan waren *Ridderhof* en hij er, maar overste *Koppert* kwam niet. Als de heer *Knoppers* het hem dan vroeg, zei de overste: ik had geen tijd. Hij schreef dat toe aan de buitengewone voorzichtigheid van overste *Koppert*. Deze was een buitengewoon voorzichtig mens. Dat gesprek in de trein was waarschijnlijk minder voorzichtig, maar hij blufte ook wel graag. Hij wilde ook gaarne de goede man zijn. Voor zo'n gesprek was hij wel te vinden, maar om verder zaken te doen was hij veel voorzichtiger. Dat is toen zo'n maand of zes doorgegaan. Toen kreeg de heer *Knoppers* op zeker moment een telefoontje, of hij *Ridderhof* te Hilversum kon ontmoeten. Dat heeft hij gedaan. *Ridderhof* zei: er moet iemand naar Engeland gaan voor instructies; die wordt dan geparachuteerd; daarvoor ben jij wel een vent; ik zal dat doorgeven aan Engeland. Op 13 Juli 1943 is de heer *Knoppers* gegaan. Alles was klaar. Toen hij de Franse grens over was, is hij afgehaald door *Arnaud;* deze heeft de heer *Knoppers* naar Parijs gebracht. *Arnaud* wist de wachtwoorden; hij heeft aldaar met *Arnaud* in een café gezeten en daar is ook *Ridderhof* weer geweest.

48242—48341 *(Knoppers)*

De heer *Knoppers* had nog een brief van mevrouw *Wolzak,* die bij de Raad van Verzet was, meegekregen. Hij meent, dat *Arnaud* hem die te Versailles heeft gebracht. Hij heeft deze brief met verschillende andere documenten, welke hij bij zich had, te Lyon afgegeven. Zij zijn met een koerier waarschijnlijk langs de officiële weg te Londen aangekomen. Hieronder was ook nog een stuk, waarop stond: Memorandum inzake het verzet in Nederland. De heer *Knoppers* acht het waarschijnlijk, dat al deze papieren in werkelijkheid van *Ridderhof* afkomstig waren. Dat stuk heeft hij van *Ridderhof* of van *Arnaud* gekregen.

Te Parijs was de heer *Knoppers* vastgelopen; dat adres klopte niet. Hij is daar toen ondergedoken. Vandaar uit is *Arnaud* teruggegaan naar *Ridderhof,* want hij moest zeggen, dat de heer *Knoppers* niet doorging, terwijl deze toch verder moest naar Zuid-Frankrijk. De heer *Knoppers* heeft toen een tijdlang bij ingenieur *Allôt* van de Renault-fabrieken ondergedoken gezeten. *Arnaud* is er een paar maal geweest, maar er was geen nieuws en de heer *Knoppers* heeft maar zitten wachten. Een dag of 10 daarna kwam er een dame, die vroeg of *Alexander de Grote* er was. Zij zei: mijn chef loopt buiten. Toen kwam er een Fransman *George* op de proppen, die een advocaat moest zijn, een grote, zware, gezette man. De heer *Knoppers* heeft toen in een kapperszaak nieuwe papieren gekregen en is 's avonds met de nachttrein naar Lyon vertrokken. De Fransman *George* en die dame waren er ook, maar die zaten in een ander gedeelte van de trein. Na aankomst te Lyon heeft de heer *Knoppers* zijn papieren aan deze *George* gegeven. Hij is toen via Spanje en Gibraltar verder gegaan zonder verdere moeilijkheden. De Engelsen hebben alles verzorgd. De heer *Knoppers* is op 11 September 1943 in Engeland aangekomen. De ontvangst bij de Engelsen was buitengewoon goed. Hij ging niet direct naar de Patriotic School, doch werd op het station te Liverpool door de heer *Bingham* opgevangen. Daarna is hij naar de Patriotic School gegaan.

Ridderhof had het zo aan de heer *Knoppers* voorgesteld, dat deze naar Engeland zou gaan om instructies te halen, getraind te worden en dan terug te komen speciaal om het verzet te coördineren.

Toen de heer *Knoppers* te Londen kwam, verkeerde men daar in de veronderstelling, dat er iemand van de hoofdfiguren van de O.D. kwam. *Ridderhof* toch meende, dat overste *Koppert* het hoofd was van de O.D. Deze had gezegd, dat de heer *Knoppers* zijn rechterhand was; dus dacht *Ridderhof,* dat de heer *Knoppers* de tweede man van de O.D. was. Toen de heer *Knoppers* in Engeland aankwam, werd hem gevraagd: bent u van de O.D.? Hij antwoordde: neen, dat ben ik niet. Dat vond men in Engeland eigenaardig, daar zij van een bepaalde groep uit het bericht hadden gekregen: wij sturen de tweede man van de O.D. Toen kwam daar te Londen een man, die zei: ik was niet bij de O.D.

De heer *Knoppers* heeft later drie weken in de gevangenis gezeten. Dit is als volgt gegaan. Hij had op het bureau van de heer *Lieftinck* verschillende rapporten gemaakt. Daarna heeft hij een training gehad als parachutist. Hij moest binnen drie maanden naar Nederland terug, daar hij het in Nederland zo had geregeld, dat hij kon bewijzen, dat

hij in de drie maanden, dat hij weg was geweest, niet weg geweest was. Hij had nl. de betalingslijsten van de luchtbeschermingsdienst, waarbij hij werkzaam was, van tevoren voor die periode getekend.

De heer *Knoppers* heeft te Londen de opdracht gekregen te trachten zoveel mogelijk contact met de ondergrondse beweging te krijgen. Hij zou zijn eigen telegrafist meekrijgen, zodat hij communicatie met Engeland had. Hij heeft in de maanden na 11 September 1943 niet kunnen merken, dat men aan Engelse of aan Nederlandse kant enig wantrouwen tegen hem had. Wel was het zo, dat men *Ridderhof* niet vertrouwde. Toen de heer *Knoppers* terug zou gaan naar Nederland, kreeg hij de opdracht niet met *Ridderhof* in contact te komen. Het wantrouwen tegen hem heeft de heer *Knoppers* eerst bemerkt na 11 of 12 November, de datum, waarop hij met een vliegtuig boven Nederland is geweest. Zij zijn toen echter 's ochtends weer teruggekeerd, omdat het dicht was van de mist.

Op een gegeven moment werd de heer *Knoppers* opgebeld, of hij de volgende dag op het War Office wilde komen. Dat was Zaterdag 3 December 1943. Hij werd toen gebracht naar Scotland Yard. Er werd hem daar een document voorgelezen, waarin stond, dat hij op last van het Home Office als ongewenste vreemdeling uitgewezen werd, maar dat dit om veiligheidsredenen niet kon en hij dus gedetineerd zou worden. Hierna werd de heer *Knoppers* drie weken cellulair gezet. Hij werd gedurende die tijd uitvoerig verhoord. Daar hem echter over het laatste gedeelte van zijn tocht geheimhouding was opgelegd, weigerde hij een verklaring af te leggen over zijn reis na aankomst te Lyon, tenzij met toestemming van de heer *Bingham*. Twee dagen later kreeg de heer *Knoppers* een brief van *Bingham*, waarin stond, dat hij alles mocht vertellen, wat hij wist. Na 14 dagen vertelde zijn ondervrager hem, dat de Duitsers wisten, dat de heer *Knoppers* naar Engeland was gegaan. Zijn ondervrager zei: Wij zijn nu helemaal „satisfied" en het Home Office ook; het wachten is nu alleen op het bewijs, dat wij u vrij mogen laten. De volgende dag was de heer *Knoppers* een vrij man. Hij is toen bij kolonel *de Bruyne* geroepen, die zei: Het spijt me geweldig, dat je dit overkomen is, maar het kon niet anders; later zul je begrijpen hoe het zat en waarom het moest. De heer *Knoppers* is daarna op het bureau van kapitein *Lieftinck* tewerkgesteld, waar hij gezeten heeft van Januari tot Augustus 1944, de datum, waarop hij naar Brussel ging.

De heer *Knoppers* weet niet, hoe het gekomen is, dat men te Londen op een gegeven ogenblik *Ridderhof* wantrouwde. Hij heeft reeds, voordat hij werd gevangen genomen, gehoord, dat *Ridderhof* in Engeland werd gewantrouwd. Hij dacht toen: dat zal niet kloppen. Voorzover de heer *Knoppers Ridderhof* kende, was er geen reden om aan te nemen, dat deze niet betrouwbaar was.

Toen de heer *Knoppers* in Engeland kwam en men hem vroeg: wat hebt u met de O.D. te maken?, heeft hij gezegd: niets. Men keek toen wel vreemd op. Dat heeft echter op dat moment niet tot wantrouwen geleid. Hij is immers daarna uitgezonden om gedropt te worden. Er moeten dus waarschijnlijk later andere gegevens gekomen zijn.

De heer *Knoppers* zou weer naar Nederland worden uitgezonden door S.O.E. Hij had zelf gevraagd om niet met een receptie-comité te worden gedropt. Daar is wel sprake van geweest; het was min of meer normaal. De heer *Knoppers* voelde er echter niets voor, want het was te gevaarlijk. Hij heeft wel het idee, dat er, als hij geen bezwaar had gehad, wel een receptie-comité zou zijn geweest. De besprekingen gingen in die richting.

De uitzending naar Nederland werd geregeld door *Bingham*. Hij had tevoren in Nederland niet van deze gehoord. Hij was door *Ridderhof* wel naar een Engelse majoor verwezen, als hij zich niet vergist. Hij heeft van *Bingham* een buitengewoon prettige indruk gekregen. Hij heeft hem later, na December 1943, nog meermalen ontmoet. Daarna is de heer *Bingham*, naar de heer *Knoppers* meent, naar Australië gegaan. Er waren fouten gemaakt en Barbertje moest hangen. De heer *Knoppers* mocht hem erg graag en ook thans is dit nog het geval. Hij twijfelt nog niet aan hem.

49918—49927 *(Schilp)*

De heer *Schilp* zegt, dat *Knoppers* op een gegeven ogenblik over een van de zenders werd aangekondigd als sergeant; deze zou een afgevaardigde van de O.D. zijn en de vertrouwde van luitenant-kolonel *Knoppert*. Die was niet bekend. Toen is te Londen geïnformeerd, wie dat was, en toen bleek, dat het een officier was, die in Nederland was achtergebleven. O.a. de toenmalige overste *de Broekert* had hem gekend. Op een gegeven ogenblik is *Knoppers* dan ook verschenen; hij is zeer snel uit de Patriotic School gehaald of hij is er geheel buitenom gegaan. Hij is najaar 1943 aangekomen. Men had toen geen vermoeden, dat er iets mis was. De heer *Schilp* meent, dat de heer *Knoppers* een keer boven Nederland is geweest om als agent te worden gedropt, maar dat hij wegens slecht weer niet is gedropt. Of hij nu alleen op het vliegveld is geweest of boven

Nederland, weet de heer *Schilp* niet, maar in elk geval is hij niet weggegaan. Toen kwam het bericht, dat de zender, waarover hij aangekondigd was, ook gepenetreerd moest zijn. Hij is daarop door de Engelsen afgezonderd en gevangen gezet. Hij was aangekondigd over de zender van *van Os*. De zender van *van Os* werd in die tijd nog beschouwd als zijnde vrij van penetratie. Dientengevolge werd aangenomen, dat deze zaak goed was. Er werd ook niet bij gezegd, dat hij over *Ridderhof* zijn reis zou maken. „*George*" was in die tijd voor de heer *Schilp* geen begrip. Het wantrouwen kwam ineens bij de Engelsen. Het was òf de kwestie-*Ridderhof* òf het feit, dat de zender-*van Os* gepenetreerd was. De heer *Schilp* dacht: er gebeurt op een gegeven ogenblik iets; de zaak is geheel fout; hij moet over een Duitse lijn gekomen zijn. Er moest dus eerst onderzocht worden, wat voor vlees men in de kuip had. *Knoppers* is verhoord; hij heeft gevangen gezeten. Geleidelijk aan is men tot de conclusie gekomen, dat hij wel over een gepenetreerde lijn was gekomen, maar dat hij daarvan zelf niets wist.

49928 e.v. *(Schilp)*

In het dossier van *Knoppers* ligt een brief van *Pieter de Vos* d.d. 1 Januari 1944, vermoedelijk gericht aan de consul te Madrid. Dit is volgens de heer *Schilp* een jongen *de Vos,* die als Engelandvaarder te Madrid zat en brieven schreef, waaruit men niet goed wijs kon worden. De heer *Schilp* meent, dat *de Vos Knoppers* in Spanje heeft ontmoet; deze was ook over Spanje gekomen. In die brief staat niets over *Knoppers.* De heer *Schilp* kan ook niet zeggen welk verband er met *Knoppers* is. De heer *Schilp* gelooft wel, dat *Pieter de Vos* betrouwbaar bleek te zijn.

49949 *(Schilp)*

Van Schelle is zeer spoedig teruggekomen. Hij is ongeveer drie weken te Brussel geweest en ongeveer drie weken daarna is hij teruggekomen. Hij kan ongeveer zes weken uit zijn geweest. Bij die terugreis is ongetwijfeld ook hulp van de Duitsers in het spel geweest. Hij zat bij *van Vliet;* die heeft hem op een lijn gezet, waarvan men in Engeland dacht, dat zij niet gepenetreerd was. Toen *van Schelle* terugkwam wist men, dat *George van Vliet* onbetrouwbaar was en daaruit volgde vanzelf, dat ook die lijn onbetrouwbaar was. Hoe de heer *Schilp* er achter is gekomen, dat *van Vliet* onbetrouwbaar was, weet hij niet meer. Waarschijnlijk uit een of ander bericht. *Van Schelle* gold te voren als betrouwbaar; hij is volledig uitgevraagd. Hij bleek evenwel een grondig vertrouwen te hebben in *van Vliet.* In het begin geloofde hij zelfs niet, dat hij bij een Duitse agent had gezeten. Alleen is de voorzorg genomen *van Schelle* niet meer te gebruiken; in de eerste plaats omdat hij bekend was en in de tweede plaats om geen enkel risico te lopen. Later is hij bij het B.B.O. in dienst getreden. Het is zeer zeker wel mogelijk, dat de heer *Somer* heeft gewaarschuwd tegen *Ridderhof.*

14800 *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat de agent, die naar Het Parool is gestuurd — de bekende *Brutus,* die in België bij Leuven met zijn vliegtuig is neergestort —, door kapitein *Lieftinck* uitgezonden is via *Ridderhof.* Deze laatste heeft in 1942 in Nederland al getracht de groep van de heer *Somer* op te rollen en was toen een van zijn gevaarlijkste tegenspelers. Toen 1ste-luitenant *de Jong* en de heer *Somer* met kapitein *Lieftinck* over het geval-*Brutus* spraken, zei deze: Wij hebben met de illegale pers via *Ridderhof* contact. Zij vloekten en vroegen zich af, hoe zo iets mogelijk was. Het was immers de meest gevaarlijke vent, die in Nederland rondliep. *Ridderhof* had *Brutus* als contact gebruikt voor Het Parool.

49959 *(Schilp)*

Daarvan herinnert de heer *Schilp* zich niets. De heer *Somer* spreekt voortdurend maar over *Ridderhof,* terwijl de heer *Lieftinck* en de heer *Schilp* over *George van Vliet* hoorden. Zij hebben *Ridderhof* pas veel later leren kennen. Het kan zijn, dat de heer *Lieftinck* heeft gezegd: „Wij hebben contact via *George van Vliet*", en dat de heer *Somer* heeft geweten, dat *van Vliet* een van de namen van *Ridderhof* was. Het is zeer goed mogelijk, dat dit gesprek de aanleiding is geweest voor de ontmaskering.

49984 e.v. *(Schilp)*

De Graaf kwam, aldus de heer *Schilp,* pas aan anderhalf of twee maanden, nadat was ontdekt, dat *van Vliet* fout was, op het bureau M.V.T. *Knoppers* kwam in October 1943 aan. Toen was er nog geen wantrouwen. Toen *Knoppers* weer naar Nederland zou gaan en *van Schelle* terugkwam, dat was ongeveer in November, wisten zij positief, dat *van Vliet* fout was. Toen zijn er telegrammen uitgestuurd met de opdracht hem onschadelijk te maken. De heer *Schilp* acht het mogelijk, dat de heer *Somer* gewaarschuwd heeft, maar niet, dat de waarschuwing van de heer *de Graaf* is gekomen; daar is geen kwestie van. Toen de heer *de Graaf* inzage in de documenten van het bureau M.V.T. kreeg, moet het reeds Februari of Maart 1944 zijn geweest, want diens verhoor bij aankomst heeft ongeveer 14 dagen geduurd; daarna zijn hij en zijn metgezel naar de parachutistenschool geweest en tenslotte heeft hij nog een pamflet van 60 of 70 pagina's geschreven over het Nederlandse verzet.

50125 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft verklaard, dat *van Schelle* bij *George*

te Brussel is gekomen en weer is teruggekeerd. De heer *Lieftinck* gelooft niet, dat hij over de lijn van *van Os* is teruggekomen. De naam *Ridderhof* werd hierbij niet gebruikt. Hij moet wel over een Duitse lijn teruggekomen zijn. Dat kon hem ook worden medegedeeld, toen hij in Engeland was. Hij wilde het niet geloven; hij werd zelfs kwaad, toen het hem werd medegedeeld.

50290—50301 *(Lieftinck)*

Ruw gezegd, was de zaak-*Knoppers* zo: Op een gegeven ogenblik kwam over de lijn van S.O.E. de aankondiging, dat men iemand naar Londen zou sturen, die alles kon vertellen. Toen kwam *Knoppers*.... en hij kon niets vertellen! Hij zou de man zijn, die over de O.D. en andere zaken zou vertellen, maar hij wist eigenlijk van niets. Dat was in het begin een reden tot wantrouwen. Bij het verhoor bleek echter, dat hij volkomen te goeder trouw was. De heer *Lieftinck* denkt, dat hij in September 1943 te Londen is aangekomen, want er is een verhoor van hem van 16 September. De heer *Lieftinck* wist niet van het bestaan van *Ridderhof*. Hij meent, dat *George van Vliet* een contactadres had, dat aan de Engelsen was opgegeven, hetzij door de radio, hetzij op een andere manier, waar *van Schelle* en *Grün* naar toe zijn gegaan. De heer *Lieftinck* bestrijdt zeer nadrukkelijk de hierboven weergegeven verklaring van de heer *Somer*. Dat de heer *Lieftinck* zou hebben gezegd, dat hij met de illegale pers contact zou hebben via een convoyeur is eenvoudig ondenkbaar. Later, toen de zaak-*Brutus* duidelijk was, heeft hij de heer *Somer* verteld, dat *Brutus* door de hem voordien onbekende *Ridderhof* was verraden. Het vreemde in de verklaring van de heer *Somer* is, dat de heer *Lieftinck* met de heer *Somer* over *„Brutus"*, de schuilnaam van zijn agent, zou hebben gesproken. Het bureau M.V.T. sprak nooit over zijn agenten.

50310—50312 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* kan niet meer zeggen, waarom in het dossier-*Knoppers* een brief van *Pieter de Vos* zit. Het zal wel een bedoeling hebben gehad, dat die brief speciaal in dat dossier is opgenomen. Het slot van een brief van het Bureau Inlichtingen aan kolonel *de Bruyne* luidt: „Ingesloten moge ik u doen toekomen een afschrift van een brief van *Pieter de Vos*". Die brief van *Pieter de Vos* heeft waarschijnlijk helemaal geen betrekking op het dossier-*Knoppers*, maar omdat hij in een brief van het B.I., die daar wèl op slaat, genoemd wordt, heeft de heer *Lieftinck* hem vermoedelijk als bijlage aan het dossier toegevoegd.

51135—51146 *(Lieftinck)*

Bij een volgend verhoor is de heer *Lieftinck* teruggekomen op de kwestie-*Ridderhof*. Er is correspondentie, waarin aan majoor *Somer* wordt medegedeeld, dat *Brutus* geen adressen van de O.D. en ook niet het adres van *George van Vliet* van het bureau M.V.T. had medegekregen. Dat heeft hij ook niet. Hij heeft een adres medegekregen van een zekere *Spoelders*. Dat was zijn eerste contactadres te Brussel. Dat adres bleek op een gegeven moment via de heer *Mertens* fout te zijn. Het was een gecontroleerd adres van de Belgische dienst van S.O.E. Op een gegeven moment kwam via *Knoppers* en de O.D. uit, dat *van Vliet* fout was. *Brutus* vertelde, dat hij door *Spoelders* bij *Mertens* werd gebracht en bij *Mertens George van Vliet* heeft ontmoet. Dat is aan majoor *Somer* medegedeeld, eerst mondeling door de heer *Schilp* en later schriftelijk als volgt:

„Ten eerste had *Brutus*, zoals u werd medegedeeld, enkel en alleen de opdracht om zich in verbinding te stellen met de illegale pers. Hij mocht zich met niets anders bemoeien. Hoe hij in de tweede plaats met O.D.-instanties in aanraking is gekomen, is mij een volslagen raadsel. Niet alleen, dat hij hiertoe niet bevoegd was, maar het was voor hem zelfs niet mogelijk, daar hij geen enkele O.D.-functionaris kende. Ik vrees, dat hij door *George* bij die O.D.-instanties werd gebracht, nadat hij *George* op een besmet punt had ontmoet".

Verder is er een brief van 22 Januari 1944, luidende:

„Ik heb de eer U hoogedelgestrenge naar aanleiding van uw schrijven No. AJ.GU/473/44 van 20 Januari 1944 mede te delen, dat aan onze agent *Brutus* de in dat schrijven genoemde contacten nimmer werden medegegeven. Hoe *Brutus* met bedoelde personen in contact is gekomen, zal vermoedelijk vast komen te staan uit het verhoor, dat wij thans een onzer teruggekeerde agenten afnemen. Zodra dat verhoor is beëindigd, zullen wij u afschriften doen toekomen van die gedeelten, welke voor uw dienst van belang zijn. In verband met het hoger genoemde schrijven, zomede met uw No. GB/5221/43 en het daarop door uw bemiddeling gezonden antwoord (ons No. MID/TEL/V/106) moge ik uw medewerking inroepen voor het zenden van onderstaande vraag aan uw vertegenwoordiger in Bern: Is *Brutus* als beschreven in mijn ... in goede handen".

Dit is de briefwisseling met de heer *Somer* over deze kwestie geweest. Als majoor *Somer* heeft gezegd, dat hem is medegedeeld, dat *Brutus* van het bureau M.V.T. het contact *George van Vliet* heeft gekregen, dan moet de heer *Lieftinck* dit zeer nadrukkelijk bestrijden.

51139 *(Lieftinck)*

Grün heeft vóór zijn vertrek lang met mr. *Warendorf* gesproken,

die hem de wijze van contact maken uitvoerig uiteenzette. De heer *Schilp* zal dit wel kunnen bevestigen. De heer *Lieftinck* zegt voorts, dat in de orders van *van Goor* (de trainingsnaam van *Grün*) wordt gesproken van punt A, waar hij gedropt zal worden, van punt B in Brussel, waar hij eerst contact zal maken, en van punt C, waar zij hem veilig zullen onderbrengen. „This address you must consider your base for beginning your actual work. In order to accomplish your mission you will go to ... „D" ... and to ... „E" ... where you will establish your identity and inform them of your task." *Grün* had dus meer adressen, waarvan *Janny Rebel* er één was.

Het is niet juist, dat men te Londen *George* is gaan wantrouwen door het telegram van *Grün* over het lucifersdoosje, waar de proclamatie voor de illegale pers in zat. De heer *Lieftinck* heeft het telegram van „Golf", de zender van *van Os,* van 28-7-1943, luidende: „Asks if we wish to see worked out match box". Dit staat op een papier, dat het hoofd draagt: „Enclosed please find copy of Summary of Traffic since X-Day". X-Day is de dag, waarop men moest aannemen, dat de organisatie in Duitse handen moest zijn, bij wijze van spreken het bewijs, dat men toen al wist, dat het zaakje fout was.

51142 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* weet thans wel de reden, waarom *van Vliet* is „opgeblazen". Het begint met een briefje van het hoofd B.I., ontvangen op 4 November 1943, waarin mededeling werd gedaan van een telegram, luidende:

„Vierentwintig van achtentwintig October stop Cszes zoekt contact met Engeland. Deze organisatie geeft voor gewerkt te hebben onder BSS-leiding. Door verraad zijn vele leden gearresteerd en gefusilleerd. Een zekere *George,* gekomen uit België als BSS-agent, bewees zijn identiteit door slagzin *„George* het klopt als een zwerende duim" stop Arrestaties Cszes en BSS het gevolg en executie negentien leden Cszes op 1 October stop Zijt gij of zusterdienst op de hoogte van doel en werken Cszes en is het gewenst contact tot stand te brengen via zendergroep B.I. stop Zij vragen gelden, wapens stop De leiding is mij bekend stop Wie vroeg voor *George* slagzin aan. Einde."

Er werd niet bij verteld van wie het kwam. Het bericht kwam van een van de agenten van het B.I. uit Nederland. Daarop is door het bureau M.V.T. op 6 November 1943 geantwoord:

„Naar aanleiding van uw schrijven No. AJ. GU/4426/43 dd. 5 November 1943 met bijlage, moge ik u het navolgende mededelen:

A. de boodschap *„George,* het klopt als een zwerende duim" werd inderdaad door ons uitgezonden.

B. in verband met de inhoud van het telegram moge ik u verzoeken het navolgende aan de afzender te doen toekomen:

Cszes hier onbekend stop kunt gij ons leiding opgeven stop geef ons beschrijving *George* stop kwam *George* vóór of na uitzending slagzin in contact met Cszes stop welke bewezen arrestaties gevolg slagzin stop welke leden BSS zijn gearresteerd stop contact via zendergroep BI ongewenst".

Dan is er een volgende mededeling van de heer *Somer* aan het bureau M.V.T. gekomen, waarin hij meldt, dat hij twee telegrammen heeft gekregen, die hij aan het bureau M.V.T. in paraphrase heeft toegestuurd; het heeft een enorme verwarring verwekt; het was helemaal geparaphraseerd; in die vorm begreep het bureau M.V.T. er niets van. Het volgende telegram, dat voor het bureau M.V.T. aanleiding werd om aan te nemen, dat *George* fout was, is een bijlage van een briefje van *Somer* aan het bureau M.V.T. Het telegram luidde:

51144 *(Lieftinck)*

„Henk Knoppers, die goed schijnt, heeft zijn aankomst via Radio Oranje gemeld met: *„George,* het klopt als een zwerende duim". „G" beweert uit Engeland hierheen te zijn gezonden, is een Belg en zou thans contact hebben met aangekondigde in uw zes en zeventig stop Zijn „deze" via België gezonden met opdracht contact *George*?"

Dat was dus de reden, dat met de figuur van *George van Vliet* als het ware de grote schrik begon van deze zaak. In deze lezing is de zaak min of meer te herleiden tot een bericht over CS 6, de organisatie van de heer *de Graaf.* De heer *Lieftinck* denkt niet, dat het bericht van de heer *de Graaf* zelf afkomstig is.

51126—51129 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* deelt verder mede, dat *Pieter de Vos* de man was, die op een gegeven moment tegelijkertijd met *Celosse* en *de Graaf* in Madrid was en die enige briefjes stuurde, waarin de naam *Bram van Oord* voorkwam. Daarom interesseerde het bureau M.V.T. zich hevig voor *de Vos.* Bovendien, in de brieven, die het bureau M.V.T. van *Warendorf* had gekregen, stond iets over hem. De heer *Lieftinck* citeert in dit verband uit een brief, waarin *Janny Rebel* aan *Warendorf* omsluierd schrijft, dat zij iets van *Brutus* weet, het volgende: „Ik streef *Verkade* te evenaren in het declameren van de redevoeringen van *Brutus* en *Antonius* en je lachte je slap als je het sarcastische „en *Brutus* is een edelachtbaar man" uit mijn zachtmoedige mond hoorde komen."

57359—57361 *(de Graaf)*

De heer *de Graaf* verklaart, dat hij zich *Pieter de Vos* kan herinneren. Deze man werd gerecommandeerd als agent. De leiding van het B.B.O. heeft de rapporten van de Security opgevraagd om te weten te komen, wat voor man het was. Uit de ondervraging kwam het hun voor, dat hij wel slim was, maar niet betrouwbaar en dat er mogelijk een addertje onder het gras zou zitten. Daarom waren zij aanvankelijk niet van plan hem als agent aan te trekken, totdat bewezen zou zijn, dat zijn beweringen juist waren. Dat heeft men aan de Security moeten overlaten. Na verloop van een aantal weken of maanden kwam vast te staan, dat hij volkomen bona fide was. Hij is toen aangetrokken en uitgezonden en heeft grote opdrachten uitgevoerd. Hij was betrokken bij een andere kwestie, waarmede het B.B.O. niets van doen heeft gehad en die inmiddels, toen *de Vos* was aangetrokken, al was opgelost, een kwestie, waarbij de heer *Warendorf* eveneens was betrokken. Naar het B.B.O. ter ore kwam, zou de heer *Warendorf* een verbinding met het bezette gebied hebben gehad buiten de daarvoor officieel aangewezen bureaux om. Dat zou hem kwalijk zijn genomen en hij zou daarom uit de functie, die hij bekleedde, zijn ontheven. *Pieter de Vos* heeft zich blijkbaar in de contactkringen van de heer *Warendorf* bewogen en had ook een boodschap voor deze bij zich, waardoor hij moeilijkheden heeft gekregen met de Security, die later pas zijn opgelost. Bovendien was *Pieter de Vos* iemand, die de boodschap, die hij naar Londen had meegenomen, niet had meegekregen, omdat hij zo goed bekend was in de kringen, waaruit hij die boodschap meekreeg. Integendeel, men wist, dat hij naar Londen zou gaan, en men vond hem een geschikte boodschapper. Hij zou dus als postbode hebben gefungeerd tussen de kringen van de heer *Warendorf* en Londen.

49685—49702 *(Warendorf)*

Mr. *J. C. S. Warendorf* heeft verklaard, dat het bureau M.V.T. en hij in Januari 1944 wisten, dat er met *Brutus* iets mis gegaan was. In die tijd kreeg hij een telefoontje van Minister *Burger,* of hij even bij hem wilde komen. Deze zei: „U moet mij voorlichten, omdat de heer *van Lidth de Jeude* heeft gevraagd, of ik bij hem wil komen in verband met een mijnheer, die zou zijn aangekomen en die heeft gevraagd naar overste of kolonel *van de Plassche* enerzijds en anderzijds naar luitenant *Warendorf,* die secretaris is van of aan het Ministerie zit bij Minister *Burger;* ik wil graag weten wie dat is." De heer *Warendorf* heeft daarop geantwoord, dat hij vermoedde, dat er dan blijkbaar iemand uit Nederland was aangekomen met een boodschap voor hem in verband met het feit, dat er iets met *Brutus* was gebeurd; dat hier dus sprake was van een verbindingsman, die bekend was met *Grün's* opdracht, en dat het in dat geval uitermate belangrijk was, dat de heer *Warendorf* deze mijnheer, die werd aangediend als *Pieter de Vos,* dan ook zelf zo spoedig mogelijk zou zien. De heer *Warendorf* zei: er zijn twee mogelijkheden: òf deze man komt een boodschap brengen over hetgeen er precies is gebeurd en is te goeder trouw, òf deze man is iemand, die als het ware door de S.D. of de Abwehr is ondergeschoven. De heer *Warendorf* meende, dat hij dan als weinig anderen in staat zou zijn hem te ontmaskeren. Kort daarna heeft hij toen gehoord, dat Minister *van Lidth de Jeude,* toen deze zijn verklaring hoorde, het niet nodig vond, er iets verder aan te doen, omdat hij nu wist, hoe de vork in de steel zat. De heer *Warendorf* stelt er grote prijs op te verklaren, dat hij tot de huidige dag de heer *Pieter de Vos* niet heeft gezien; *Pieter de Vos* is te Lissabon of in een van de andere buitenposten aangekomen. Toen de heer *Somer* vernam, dat hij naar mr. *Warendorf* had gevraagd, is hij in woede ontstoken, omdat er mensen waren, die de brutaliteit hadden naast hem verbindingen met het buitenland te onderhouden. Met veel vloeken en tieren heeft hij gezegd, dat hij er wel voor zou zorgen, dat dergelijke mensen volledig onmogelijk zouden worden gemaakt.

De heer *Warendorf* kan *Henk Knoppers* niet thuisbrengen. De commissie heeft de heer *Warendorf* kennis doen nemen van de meergenoemde brief van *Pieter de Vos* dd. 1 Januari 1944, waaruit niet blijkt aan wie deze is gericht. De brief luidt als volgt:

„Zeer geachte Heer,

Mij wordt hier de gunstigste gelegenheid geboden u zeer snel een berichtje te doen toekomen om u enige dingen duidelijk te maken. Tot nu toe heb ik niet de gelegenheid gehad dit op een veilige manier te doen, aangezien ik geen gebruik mocht maken van de post voor verdere uitleg.

Ik verkeer in de voor mij lastige positie, een verzoek of een opdracht te hebben, waarvoor ik uit de aard der zaak verantwoordelijk moet zijn. Aan de andere kant weet ik niet hoe ik 't een en ander 't snelst kan uitvoeren. Ik ben nl. in het bezit van de opdracht twee codes zo snel mogelijk uit Engeland naar Holland te zenden, aangezien de respectieve zenders zonder code niets kunnen beginnen. Een van deze zenders was uitgestuurd door het Ministerie-*Burger,*

maar het vliegtuig is neergeschoten, zodat de code verloren is gegaan. De persoon, die in Engeland dit regelt, is luitenant *Warendorf,* Propagandabureau Ministerie-*Burger,* Londen. Het is mogelijk, dat inmiddels per vliegtuig een persoon uit Holland is gepasseerd. Anderzijds heeft men mij verzocht, terwijl men wist, dat ik een langere weg over Spanje zou nemen, terwijl mij niet bekend is, dat iemand mij op de weg naar Spanje is gepasseerd, hoewel ik in Parijs een week heb verloren, 2 December uit Holland vertrokken zijnde.

Bij dezelfde persoon in Londen is mij verzocht uitvoerig rapport uit te brengen over de illegale pers, wat alleen goed mogelijk is mondeling. De gegevens zijn daarvoor in mijn bezit evenals een legitimatie, waardoor de bewuste persoon in Londen weet, dat ik inderdaad spreek namens de personen, voor wie ik uitgeef te spreken. Men heeft mij opgedragen zo snel mogelijk met hem in contact te treden. Dit is alleen mogelijk via uw consulaat, wat inmiddels reeds gebeurd is, waarschijnlijk. Hopenlijk maakt u het mij mogelijk snel in Barcelona te zijn, van waaruit het contact gemakkelijker is. Vanuit Sort is het totaal onmogelijk, misschien eveneens uit Lerida, aangezien ik het alleen via u mag regelen.

Horend van mijn vertrek heeft men mij ook een verzoek op militair gebied meegegeven aan majoor *J. G. M. v. d. Plassche* of majoor (?) *de Ruyter van Steveninck.* Het is evenwel mogelijk, dat hiervan inmiddels per vliegtuig een koerier in Londen is verschenen. Dit is te informeren als volgt: Is *Ben* aangekomen uit Holland?, aan *Tommy Kilburn,* Helcorn Londen. Een ander, door dezelfde personen gezonden via Spanje, is op de grens gepakt. Verder is door een der zenders in Holland, misschien wel bij majoor *Snijders,* van de onlog. GSIII Holland mijn aankomst of van *Dick Punt* uit Noordwijk (de zoon van een goed vriend uit Noordwijk) gemeld, maar laatstgenoemde is eveneens op de grens gepakt en naar Compiègne vervoerd, naar ik in Parijs hoorde. Hij was eveneens in het bezit van zekere militaire gegevens. Misschien heeft majoor *Snijders* inmiddels naar jhr. *Eugene van Panhuys* getelegrafeerd om een van ons beiden aan te kondigen. Kunt u mij op een of andere manier berichten of u al contact heeft weten te krijgen via Madrid? Voor al hetgeen ik u hier schrijf, sta ik in voor de waarheid, wat ik kan bewijzen, anders mocht het u misschien voorkomen, dat het mij gaat om een sneller vervoer uit persoonlijke overwegingen.

Pas na het vervullen van deze opdracht hoop ik in dienst te kunnen gaan, hoewel ik niet weet, wat de verdere opdracht mij zal brengen. Dit hangt van Londen af. Excuseert u mij het haastige karakter van deze brief, maar ik heb de gelegenheid aangegrepen, waardoor ik dit midden in de nacht moest schrijven. Misschien is het mogelijk, dat jhr. *van Panhuys* enig geld voorschiet, wanneer hij weet, dat ik een goede kennis ben van de familie *Punt* uit Noordwijk en hem de groeten van zijn moeder overbreng. Misschien is dit ook van geen belang.

U inmiddels bedankende voor uw moeite, verblijf ik in afwachting van uw antwoord,

Hoogachtend, *Pieter de Vos*".

Het gedeelte van deze brief, dat de heer *Warendorf* niet begrijpt, is blijkbaar voor de heer *van de Plassche* bestemd. Hij meent daarvan later ook wel iets te Londen te hebben gehoord, namelijk dat *van de Plassche* zou hebben gezegd, dat zijn naam hierin zou zijn genoemd. Iemand uit een villa te Noordwijk zou hem kennen.

Om de een of andere reden meende men in Nederland, dat de heer *Warendorf* bij het Ministerie-*Burger* te werk was gesteld, hetgeen onjuist is. De heer *Warendorf* begrijpt na kennisneming van deze brief de ontsteltenis van de heer *Somer* wel. Deze heeft er uit gelezen, dat de heer *Warendorf* er als het ware een privédienst op na hield. Er wordt immers in de brief gezegd, dat alleen aan hem rapport mocht worden uitgebracht. De heer *Somer* zou, volkomen te recht, hebben kunnen aannemen, dat die woorden waren ingegeven door de gedachte, dat, als *Pieter de Vos* niet per se aan de heer *Warendorf* schreef, er weer iets mis zou gaan; doch voor hem, *Somer,* was elk contact buiten het B.I. om een doorn in het oog.

§ 7. *De ontvluchting van Dourlein en Ubbink*

In de nacht van 29 op 30 Augustus 1943 waren inmiddels *Dourlein* en *Ubbink* uit de gevangenis in Haaren ontvlucht. In de nota [1]) van *Schreieder* wordt hieromtrent het volgende medegedeeld. Na het uitreiken van het avondeten kropen zij door het bovenraam van hun celdeuren en verborgen zij zich in het toilet. In de loop van de nacht lieten zij zich van de tweede verdieping in de tuin zakken aan een touw, na wekenlange arbeid gemaakt uit materiaal van matrassenonderleggers. Daarna verdwenen zij. Deze ontvluchting stond in het middelpunt van de belangstelling van de autoriteiten te Berlijn. Bij een bespreking stelde *Schreieder Giskes* voor om Londen voor deze

[1]) Bijlage 16.

beide agenten te waarschuwen op deze grond, dat zij door de Duitsers waren gearresteerd en zich bereid hadden verklaard met een Duitse opdracht naar Engeland te gaan. *Schreieder* speculeerde hierbij op de mentaliteit van een officier van de actieve inlichtingendienst, die tekortkomingen van zijn agenten niet gaarne aanneemt en daarom in twijfelgevallen genegen is het liefst datgene aan te nemen, wat gunstig is voor zijn werk. Toen *Anton van der Waals* op 10 September 1943 naar Zweden ging, gaf *Schreieder* hem o.a. de opdracht over de beide gevluchte agenten op dezelfde wijze te spreken, zodat dit bericht langs twee wegen naar Engeland zou komen.

20578 e.v. *(Ubbink)*

De heer *J. B. Ubbink* heeft medegedeeld, dat hij, toen de oorlog uitbrak, te Delfzijl op de Zeevaartschool was. Toen de Duitsers enige maanden in ons land waren, het was inmiddels al 1941 geworden, heeft hij geprobeerd om neutraal gebied te bereiken teneinde op die manier in Engeland te komen en dat is hem omstreeks Maart 1941 gelukt. Hij heeft toen gemonsterd als kok-lichtmatroos op een Nederlandse coaster, die naar Zweden voer. In Zweden is hij van boord gestapt en naar de Nederlandse instanties gegaan. Hij heeft de grote route genomen, die ging via Rusland, Perzië en Irak. Van de Perzische Golf is hij in Brits-Indië terechtgekomen en vandaar is hij via Zuid-Afrika en Canada naar Engeland gegaan, waar hij Augustus/September 1941 is aangekomen. Hij werd door de marine opgeroepen en werd aangesteld als matroos 2de klasse. Hij heeft eerst 3 maanden bij de marine als matroos gediend, daarna werd hij geselecteerd om tot officier te worden opgeleid. Hij is daarna niet direct als officier aangesteld, waarschijnlijk omdat zijn capaciteiten niet voldoende of zijn cijfers niet hoog genoeg waren. Nu had de heer *Ubbink* een kennis in Engeland, die hem aanraadde met kolonel *de Bruyne* te gaan spreken, omdat die kennis wel vond, dat hij geschikt was om voor diens organisatie te werken. Daarop heeft hij een onderhoud met kolonel *de Bruyne* aangevraagd, die hem heeft voorgesteld aan het hoofd van de Engelse dienst, major *Blizzard,* waarna zij hem hebben geaccepteerd. Het was geen geheim in Engeland, dat er agenten in Holland gedropt werden, want in de Nederlandse club en andere gelegenheden ving de heer *Ubbink* op, dat de „Dutch Secret Service neither secret nor service" was, dus hij wist wel wat er aan verbonden was; dat heeft kolonel *de Bruyne* hem trouwens ook verteld.

20586 e.v. *(Ubbink)*

In Maart 1942 is hij aangenomen. Daarna heeft de heer *Ubbink* practisch geen contact gehad met de Nederlandse dienst. De adspirant-agenten hadden af en toe een paar dagen verlof, die zij te Londen konden doorbrengen, en dan zagen zij kapitein *Lieftinck* wel eens, maar dat was meer toevallig dan van tevoren afgesproken. Eén keer is hij officieel ontboden, toen kolonel *de Bruyne* hem heeft beëdigd als luitenant-ter-zee 3de klasse. Men heeft de heer *Ubbink* nimmer opgeroepen om op de hoogte te worden gesteld van zijn opleiding bij de Engelse dienst. Toen hij eenmaal door kolonel *de Bruyne* was overgegeven aan de Engelse dienst van major *Blizzard,* heeft hij feitelijk met de Nederlandse dienst als zodanig niets meer te maken gehad. De opleiding heeft van Maart 1942 tot einde November 1942 geduurd. Hij is 29 November 1942 als marconist uitgezonden.

20624 *(Ubbink)*

Toen hij in Nederland was geparachuteerd, toonde degene, die hem ontving, grote belangstelling voor major *Blunt;* men vroeg de heer *Ubbink* zijn ware naam te zeggen en zijn stamkaart en later ook zijn wapen af te geven. Het wapen heeft hij niet direct afgegeven. Zijn naam heeft hij ook niet gezegd. Zijn stamkaart heeft hij wel afgegeven, omdat de persoon, die hem ontving, vertelde, dat hij zich dan officieel kon laten inschrijven in het bevolkingsregister in Den Haag en hij dan niet op illegale manier zijn bonkaarten behoefde te krijgen. De heer *Ubbink* is gearresteerd, nadat hij al ongeveer een half uur met de persoon, die hem had ontvangen, in gesprek was geweest. *Slagter* was degene, die het meeste te vertellen had. De heer *Ubbink* was samen gesprongen met sergeant *Overes,* die in een boom is blijven hangen. Ze hebben even moeite gehad om die jongen los te krijgen. Toen ze hen bij elkaar hadden gebracht, werden ze plotseling geboeid, waarna *Slagter* vertelde, hoe de vork in de steel zat. De heer *Ubbink* had geen enkele achterdocht, toen hij daar was neergekomen. Het was op zich zelf een ontzettende schok voor hem. *Lahr* heeft hem ongeveer 4 tot 5 dagen verhoord. *Schreieder* kwam af en toe even binnenlopen, wanneer het onderhoud niet zo'n vlot verloop had, om met de heer *Ubbink* te spreken en de indruk te vestigen, dat ze toch alles wisten en dat het helemaal geen zin had om iets te verzwijgen. Onder meer werden de heer *Ubbink* dictaten getoond van agenten, die vóór hem waren gearresteerd, waarin alle mogelijke inlichtingen stonden, zodat hij het idee kreeg, dat de Duitsers practisch alles wisten. Wat ook inderdaad te begrijpen was.

20661 e.v. *(Ubbink)*

Aan het einde van het verhoor heeft de heer *Ubbink* de code en zijn security check (het kan zijn, dat hij deze later aan *May* heeft verteld)

afgegeven, omdat hij vermoedde, dat er zwaar verraad was gepleegd in deze zaak, aangezien *Lahr* nog veel meer wist van personen en opleiding en andere agenten dan de heer *Ubbink* zelf wist. En ook omdat hij tijd wilde winnen om plannen te beramen om deze zaak te onderzoeken; hij heeft de code ook afgegeven, omdat hij vermoedde, dat, wanneer hij dit niet deed, hij direct geliquideerd zou worden. Hij is al die tijd geboeid geweest en de verhoren duurden erg lang. De heer *Ubbink* kreeg wel gelegenheid tot slapen, maar het verhoor duurde ongeveer van 9 uur 's morgens tot 10 uur 's avonds en dat ongeveer 5 dagen achter elkaar en daar hij al die tijd was geboeid, was dat dus zeer vermoeiend. Hij is niet mishandeld en kreeg op tijd eten. De omstandigheden en de ondervragers in aanmerking genomen, kon men dat redelijk noemen, evenals later de behandeling in de gevangenis. Tijdens de opleiding zijn de heer *Ubbink* geen instructies gegeven wat wel en wat niet te zeggen, in het geval hij zou worden gearresteerd, hoewel hij natuurlijk wel vermoedde of zeker wist, wat hij niet zou moeten zeggen, indien hij zou worden gearresteerd. Hij heeft niet die andere security check meegekregen, die ook wel werd gebruikt, nl. dat, wanneer hem een bepaalde vraag van Londen uit werd gesteld, hij daar een bepaald antwoord, dat van tevoren was afgesproken, op moest geven. De heer *Ubbink* weet het niet zeker meer, maar, zover hij het zich kan herinneren, niet.

20657 e.v. *(Ubbink)*

Dezelfde avond, voordat *Overes* en hij naar Nederland vertrokken, kregen zij nog in een leeg luciferdoosje een kleinbeeldphoto mee, waar onder meer de zendtijden op stonden en ook, naar hij meent, enkele woorden, die hij helemaal niet begreep. Hij heeft later in de courant gelezen, dat zijn code-naam hier in Nederland *Jacques* is geweest, maar dat hebben zij hem nooit verteld gedurende zijn opleiding; het is heel goed mogelijk, dat die naam ook op die kleinbeeldphoto stond. Hij kreeg dat photo'tje in zijn handen en in de haast van het ogenblik heeft hij er waarschijnlijk niet genoeg aandacht aan besteed; hij begreep absoluut niet, waar dat allemaal over ging. Hij had natuurlijk wel het idee, dat, wanneer hij in Nederland was en moest seinen, het heus niet zo gemakkelijk zou gaan. De Duitsers hebben nooit geprobeerd om hem zelf te laten seinen. De heer *Ubbink* gelooft wel, dat zij het onderwerp een keer hebben aangeroerd, of hij eventueel genegen zou zijn voor de Duitsers te werken. De heer *Ubbink* is er niet op ingegaan. Hij gelooft zelfs, dat hij het niet helemaal afgewezen heeft om de vrije hand te houden, maar dat kan hij zich niet precies meer herinneren. De Duitsers wisten de security check ook, althans ze wisten het bestaan van de security checks. Die had de heer *Ubbink* eventueel fout kunnen opgeven, maar dat wist hij toen niet. Hij was de idee toegedaan, dat de Duitsers alles en alles wisten. *Lahr* vertelde hem, dat zij iemand hadden in Engeland en dat het niet de minste zin had om iets verkeerd te zeggen, daar zij alles konden controleren, en waar zij zo ontzettend veel wisten, nam de heer *Ubbink* aan, dat dit de waarheid was. Dat was logisch. Het komt eigenlijk hierop neer, dat de heer *Ubbink* door de Duitsers volkomen is overbluft.

Voorzover hij zich kan herinneren, was er geen verbod om de security check af te geven. De Engelsen hebben de heer *Ubbink* wel gezegd, dat hij eventueel zijn code kon afgeven, hoewel hij natuurlijk met zijn gezond verstand wel kon begrijpen, dat hij een security check niet behoorde af te geven, want dan zou natuurlijk het hele doel van de security check weg zijn. Hij maakt zich sterk, dat hij ook zeer zeker noch de security check noch de code afgegeven zou hebben, wanneer hij in Nederland normaal als agent zou hebben gewerkt en in dat verband zou zijn gearresteerd, maar nu overviel alles hem direct. Hij wil niets tot zijn verontschuldiging aanvoeren, maar de Duitsers hebben het psychologische moment mee gehad om hem die security check afhandig te maken. Per slot van rekening viel zijn hele ruggesteun plotseling weg, toen hij daar beneden werd gearresteerd en toen zich openbaarde, dat de Duitsers alles wisten, wist de heer *Ubbink* (hij was toen ongeveer 22 jaar) ook niet meer hoe te handelen, waar hij stond en wat voor een spel er met hem gespeeld werd. Als hij had geweten, dat de Duitsers inderdaad meer dan een jaar van zijn code gebruik zouden hebben kunnen maken, zou hij die code waarschijnlijk minder vlug hebben afgegeven dan hij het nu heeft gedaan, maar hij achtte het slechts van zeer tijdelijk belang voor de Duitsers en ook, omdat hij tijd wilde winnen om te overdenken wat hij moest doen en hoe hij het beste deze zaak kon aanpakken, heeft hij zijn code medegedeeld; zijn logisch verstand zei hem, dat Engeland toch ook, ingeval hij zijn code afgaf, na verloop van enige weken zou weten, dat alles niet zuiver was.

20669 e.v. *(Ubbink)*

Direct dacht de heer *Ubbink* aan de mogelijkheid om te ontvluchten. Hij is daar tenslotte in geslaagd in gezelschap van *Dourlein*. De heer *Ubbink* had daar ook wel eens met anderen over gesproken.

20684 e.v. *(Ubbink)*

Zijn celgenoten durfden het niet aan. Ze hadden wel moed genoeg, maar ze zagen niet de minste kans op resultaat, ten gevolge waarvan ze het toen achterwege lieten. De heer *Ubbink* kan zich niet herinneren, dat door de Duitsers wel eens was gedreigd, dat, als er iemand
20688 e.v. *(Ubbink)* zou ontvluchten, er dan iets zou gebeuren met de overblijvenden. Hij heeft het met zijn celgenoten wel overwogen, en die hebben hem ook verzekerd, dat het hun niets kon schelen wat er met hen zou gebeuren, wanneer hij een ontvluchtingspoging zou wagen. Hij heeft hun dit inderdaad voor ogen gehouden. Daarbij speelde ook een rol de overweging, dat een geslaagde ontvluchtingspoging zou betekenen, dat men in Engeland zou te weten komen wat er met de agenten was gebeurd. Dat was het belangrijkste. De gevangenen hadden nauw contact met elkaar. Tussen de verschillende cellen seinden zij met morsetekens en het is wonderlijk, hoe gauw de berichten doorgeseind werden. Zij wisten iedere keer weer, wanneer er nieuwe agenten bij gekomen waren en ook vaak wie het waren. Zij wisten wel, dat er een spel werd gespeeld, maar zij konden dat spel niet begrijpen. Er werd practisch over niets anders gepraat. Er zijn alle mogelijke theorieën opgeworpen en weer verworpen, hoewel er wel algemeen werd aangenomen, eigenlijk bij nader inzien zonder grond, dat er in Engeland ook een persoon in de geheime dienst voor de Duitsers werkte, althans dat werd als vaststaand aangenomen. Daar werd vooral de naam van major *Bingham* bijgehaald. Dat is ook de reden geweest, waarom de heer *Ubbink* in Zwitserland een telegram heeft weggestuurd met vermelding van de naam *Bingham*. Hij gelooft, dat in de gevangenis één de naam *Bingham* heeft genoemd, terwijl een ander *Bingham* niet graag mocht. De naam *Bingham*
20696 e.v. *(Ubbink)* klonk elke avond door de muren. Op het laatst wist niemand beter dan dat *Bingham* de grote verrader was. De heer *Ubbink* vond hem niet ongeschikt, maar ook niet zeer sympathiek. Het is een echt gezellige man om een borrel mee te drinken, maar of hij een zeer kundig intelligence-officier was, zou de heer *Ubbink* niet durven verklaren.

20704 e.v. *(Ubbink)* De heer *Ubbink* kende *Dourlein* niet uit Engeland, maar hij is verscheidene maanden zijn buurman geweest in de gevangenis; hij had hem natuurlijk nooit gezien, zij hebben zeer veel samen gesproken en hij heeft hem pas persoonlijk gezien gedurende de ontvluchtingspoging. Zij zijn er tenslotte samen in geslaagd om te ontvluchten. Ze zijn toen naar Tilburg gegaan, waar zij de apotheker, wiens adres hun was opgegeven, niet thuis troffen; daarop hebben zij hun toevlucht gezocht in een kerk en tenslotte heeft de pastoor hen geholpen door hen in verbinding te brengen met de heer *van Bilsen,* Ringbaan Oost 14, Tilburg, waar ze later zijn ondergedoken; *van Bilsen* heeft hen echter eerst in aanraking gebracht met een boer, die te Moergestel woonde, waar ze de eerste dagen ondergedoken zijn geweest. De Duitsers hebben in die tijd photo's van hen doen opnemen in het filmjournaal, als zijnde straatrovers, die waren ontvlucht.

20713 e.v. *(Ubbink)* Ze zijn tijdens hun onderduiken in contact gekomen met de heer *Vinken.* Deze heeft gezegd, dat hij relaties had met iemand, die contact kon krijgen met Engeland en daar hebben zij gebruik van gemaakt om een waarschuwing naar Engeland te zenden. De heer *Ubbink* weet niet, of zij een bericht hebben opgesteld of dat *Vinken* dat heeft gedaan. In ieder geval hebben zij hem gevraagd om van zijn relatie gebruik te maken om Engeland te waarschuwen, dat zij geen agenten moesten sturen, omdat de hele organisatie in handen van de Duitsers was. De heer *Ubbink* gelooft niet, dat *Vinken* veel resultaat heeft gehad. Hij betwijfelt, of het antwoord een antwoord van de Engelsen is geweest. Hij kan zich ook niet herinneren wat het antwoord is geweest. In een destijds door hem opgemaakt rapport heeft de heer *Ubbink* gezegd, dat zij ten antwoord kregen, dat zij tot het einde van de oorlog in Nederland moesten blijven of anders op eigen risico naar neutraal gebied moesten trachten te ontsnappen. Dat heeft *Vinken* hun ook inderdaad gezegd, maar de heer *Ubbink* weet natuurlijk niet zeker, of *Vinken* dat bericht inderdaad uit Engeland heeft gekregen, omdat hij die informatie ook via andere kanalen kan hebben ontvangen. De heren *Ubbink* en *Dourlein* zijn toen enkele maanden ondergedoken geweest in Tilburg en kregen maar steeds geen contact met Engeland, waarna zij *van Bilsen,*
20722 e.v. *(Ubbink)* bij wie ze ondergedoken waren, voorgesteld hebben om dan de reis maar te wagen; toen heeft de heer *Ubbink* contact met zijn broer gezocht, die hun geld heeft verschaft, terwijl *van Bilsen* hun valse paspoorten bezorgde en hen met behulp van de marechaussee over de Nederlands-Belgische grens heeft gebracht naar Antwerpen. De heer *Ubbink* heeft voor *van Bilsen* niet anders dan lof over de manier, waarop hij hen heeft behandeld. Daarna bereikten ze via België en Frankrijk Zwitserland, waar ze in contact zijn gekomen met generaal *van Tricht,* die hun de weg heeft gewezen om Spanje te bereiken. Zij hebben generaal *van Tricht* uitvoerig verslag

gedaan van de débâcle, die in Nederland met agenten had plaats gevonden. De heer *Ubbink* gelooft niet, dat deze er al iets van wist. Hij is 30 Augustus 1943 ontsnapt en hij is ongeveer 2 of 2½ maand ondergedoken geweest. Het zal ongeveer November 1943 zijn geweest. De heer *Ubbink* weet niet precies op welke datum hij te Londen is aangekomen.

20727 *(Ubbink)*

20796—20799 *(Ubbink)*

Toen de heer *Ubbink* naar Nederland werd uitgezonden, heeft hij helemaal geen opdracht gekregen. Hij moest een opdracht afwachten, die hij in Nederland van de chef van het receptie-comité zou krijgen. In Engeland was slechts gezegd, dat hij in Nederland zijn instructies zou krijgen. De heer *Ubbink* kreeg wel 2 zenders mee, althans dat vermoedt hij, hij heeft die zenders zelf nooit gezien; zij schijnen wel uit het vliegtuig gedropt te zijn en zijn natuurlijk ook direct door de Duitsers in ontvangst genomen.

51119—51122 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft als hoofdpunten van de opdracht van *Ubbink* aangegeven: „1. Arrival in the field; 2. Points for discussion with reception committee; 3. Money and identity; 4. Communications in the field; 5. Communications with Headquarters; 6. Alternative means of communication with Headquarters; 7. Important note;" en tenslotte de „Distribution". Er staan enkele contacten in, contacten voor het verkrijgen van verbinding met het hoofdkwartier, wanneer de normale verbinding niet werkte. De heer *Lieftinck* begrijpt wel enigszins, waarom *Ubbink* zegt: ik heb in het geheel geen opdracht ontvangen, omdat in zijn opdracht staat, dat hij naar Nederland moest gaan en daar zijn orders zou krijgen.

42612—42613 *(Schreieder)*

Schreieder heeft verklaard, dat het essentiële van de Dauervernehmung het onthouden van slaap is. Het vastbinden heeft met de Dauervernehmung niets te maken. Het vastbinden met één hand aan de stoel was een principieel bevel van de Befehlshaber voor alle verhoren, zolang de politie-ambtenaar met de gevangene, met degene, die hij moest verhoren, nog niet het juiste contact had. Zolang de ambtenaar de gevangene niet precies kent en hij vrezen moet, dat hij uit het raam springt, moest hij hem zodanig met één hand aan de stoel vastbinden, dat hij niet uit het raam kon springen. *Lahr* verhoorde *Ubbink* te Driebergen. Nu is het mogelijk, dat *Lahr* alleen was en daarom de gevangene vastgebonden heeft, maar het zou *Schreieder* verwonderen, wanneer hij *Ubbink* alle dagen had geboeid, want na enige uren ontstaat reeds een zeker contact. Wat betreft de tijdsduur kan het slechts zó zijn geweest: de Duitsers hebben op zich zelf, dat moet *Schreieder* vooropstellen, zeer lang ondervraagd, omdat de verhoren zeer omvangrijk waren. Het waren minstens 100 vragen, die uitvoerig beantwoord moesten worden. Nu heeft *Lahr* wel, om de gevangene zo spoedig mogelijk naar Haaren te kunnen brengen, de tijdsduur zeer lang genomen. Maar *Ubbink* zegt zelf, dat hij slapen kon en dat het verhoor overdag geschiedde. Het zal ook wel blijken, dat hij door slechts één politie-ambtenaar is verhoord, dat het dus geen Dauervernehmung was. Onder een Dauervernehmung verstaat *Schreieder* het voordurend stellen van dezelfde 4 tot 6 vragen, terwijl het, door afwisseling van de verbalisanten om de 4 of 8 uur, de verhoorde onmogelijk gemaakt wordt om te slapen.

Na zijn ontvluchting heeft de heer *P. Dourlein* in Spanje zijn ervaringen als volgt omschreven:

„Rapport over de ervaringen van *Piet Dourlein*, Sergt. Konst. Kon. Marine, gedetacheerd bij den Hollandschen Geheimen Dienst o/l van Kolonel der Mariniers *de Bruyne*.

Dit rapport is opgemaakt dd. 20 December 1943 te Lerida (Spanje) op verlangen van Mevr. *Crince le Roy*, die zich legitimeerde als gevolmachtigde van het Ned. Gezantschap te Madrid.

Na in de laatste helft van Februari 1943 drie keer tevergeefs naar Holland gevlogen te hebben, ben ik tezamen met 2 collega's, nl. *Pieter Boogaert* (Organisator) en *Piet Arendse* (Organisator) en ikzelf als Instructeur, in den nacht van 9—10 Maart 1943 tussen Ermelo en Putten (Gld.) uit een Halifax Bomber afgesprongen. Het was de bedoeling, dat we opgewacht zouden worden door een ontvangstcommissie, samengesteld uit leden van onze organisatie. Van den leider van die commissie zouden we verdere instructies krijgen om contact te zoeken met onzen Chef in Holland. Ik had in Engeland den naam *Paul* gekregen als herkenningsnaam, uitsluitend voor de ontvangstcommissie, die telegrafisch ingelicht was. We werden vrij slecht afgeworpen, want we kwamen alle drie in een dennenbosch neer. Overigens was de landing goed. Direct na mijn landing ging ik de ontvangstcommissie zoeken. Ik hoorde ze den naam *Paul* roepen, dus ik was overtuigd, dat het de juiste personen waren. Ze deden zich voor als leden van onze organisatie en begroetten mij hartelijk, daarna brachten ze mij naar den leider, waar *Boogaert* en *Arendse* ondertusschen ook aangekomen waren. Deze leider vertelde ons, dat we naar een plaats gebracht zouden worden, waar we in contact zouden komen met onzen Chef en voorts, dat ons persoons-

bewijs uit Engeland niet goed was en dat hij voor een nieuw zou zorgen op onzen echten naam; daarna vroeg hij onze juiste namen en verdere gegevens. Ik vond dit wel eenigszins vreemd, maar ik dacht, deze menschen zijn beter met de situatie op de hoogte dan ik, dus gaf ik hem de gevraagde gegevens. Toen vroeg hij om onze pistolen in te leveren, omdat het volgens hem te gevaarlijk was; we zouden ze terugkrijgen op de plaats van bestemming. Naast ieder van ons kwamen twee man loopen, die ons zouden wegbrengen. Op een gegeven moment grepen ze mijn armen vast en voor ik het besefte zat ik in de boeien, hetzelfde geval met mijn collega's. Toen we geboeid waren, gaf een van die kerels een fluitsignaal en van drie verschillende kanten kwam er een met een Tommy-gun gewapende Duitscher aanloopen; een van hen, een Oberleutnant bij de Sicherheitspolizei vroeg ons of we uit een Engelsch vliegtuig afgesprongen waren, hetgeen we natuurlijk niet konden ontkennen. We werden toen naar gereedstaande auto's gevoerd (luxe auto's) Er was ook een vrachtauto bij voor de 7 containers, die gelijk met ons afgeworpen waren. De ontvangstcommissie bestond uit 8 Hollanders, in dienst van de Sicherheitspolizei — ze waren gewapend met Colt Pistolen — en 6 Duitschers in uniform, gewapend met Tommy-guns.

We werden toen per auto naar een buitenhuis in Driebergen gebracht, waar we direct gescheiden en grondig gefouilleerd werden; ik werd daarna door een Mof in burger ondervraagd. Maar ik vertelde hem, dat hij me maar gelijk tegen de muur moest zetten, omdat ik niet van plan was om iets te zeggen. Hij verklaarde toen, dat er niets met me gebeuren zou, op voorwaarde, dat ik op alle vragen naar waarheid zou antwoorden, wat ik natuurlijk niet geloofde. Toen begon hij de namen en verdere bijzonderheden van alle officieren en scholen van de organisatie op te sommen, in elk geval bleek hij beter op de hoogte te zijn dan ik zelf was. We hadden in Engeland een adres gekregen, nl. *J. J. de Beer,* tandarts, Rochussenstraat 25, Rotterdam; dit moest dienen ingeval we de ontvangstcommissie zouden misloopen, maar ook dit adres was absoluut fout, want die Duitscher belde op en zeide, dat we alle drie gearriveerd waren en hij voorloopig niets meer hoefde te verwachten. Toen werd het me zoo langzamerhand duidelijk, dat de geheele zaak grondig verraden was. Dan had ik nog een adres in een lucifersdoosje, nl. Sergt. *Lang,* Kanonengasse 27, Basel; van dit adres moest ik gebruik maken als ik moest vluchten over Zwitserland, het was in mijn eigen Playfair-code opgesteld. Hij vroeg mij dit te ontcijferen, ik ging aan het werk en deed alsof ik er geen wijs uit kon worden, en zat opzettelijk te knoeien; hij zei toen: als jij het niet kan, dan zal ik het wel doen en hij schreef achter elkaar het juiste adres op in klare taal.

Aangezien ik bleef weigeren om iets te zeggen, werd ik onder strenge bewaking naar de Gestapo-gevangenis te Haaren (N.Br.) gebracht; mijn 2 collega's bleven daar in Driebergen achter. In Haaren werd ik opnieuw gefouilleerd en direct daarna weer in verhoor genomen door Untersturmführer *May,* die mij om te beginnen direct vertelde met wien ik in opleiding geweest was, en dat deze personen nl. *Gerard van Os* en *Klaas v. d. Bor* ± drie weken geleden op dezelfde wijze in hun handen gevallen waren en verder dat de geheele organisatie door hen gearresteerd was; daarna liet hij me het persoonsbewijs van *Gerard van Os* zien. Na aldoor ontwijkende antwoorden gegeven te hebben en nadat hij me zelf steeds de juiste situatie vertelde, begon ik in te zien, dat het nutteloos was verder alles te ontkennen en zoodoende mijn leven te geven voor een nutteloze zaak; hij zei b.v. als we ons genoodzaakt zien om je tegen den muur te zetten, dan sturen we gewoon een telegram naar Engeland, dat je door de Duitsers gepakt bent en dan kraait er geen haan naar, en dat was helaas maar al te waar. Ik ben toen tot 's nachts 2 uur aan één stuk ondervraagd, beginnende met mijn geheele levensloop; op het laatst viel ik elk ogenblik in slaap, maar steeds maakte hij me wakker en ging door met ondervragen. Ik hoef niet te ontkennen, dat ik zoo mak werd als een lammetje. Alleen mijn radiocode heb ik lang kunnen verzwijgen; ik ben drie weken lang, gedurende 3 à 4 uur per dag ondervraagd; ze hebben me net zoo lang uitgewrongen tot ze alles wisten; ieder antwoord, dat ik gaf, werd vergeleken met de verklaringen van *Boogaert* en *van Os;* het minste of geringste, dat ik fout zeide, verbeterde hij me onmiddellijk. Op mijn vraag, waarom hij me ondervroeg, als hij toch al alles wist, antwoordde hij: Ik wil alles uit je eigen mond hooren.

Ik werd opgesloten in cel Nr. 60 op de bovenste verdieping. Reeds den 2en dag kreeg ik door een bekend liedje te fluiten, contact met *van Os,* die tezamen met een mij onbekend Wireless Operator in cel 59 gevangen zat. *Van Os* vertelde mij, dat hem hetzelfde als mij overkomen was, en dat hij volledig had bekend, en tevens dat inderdaad de geheele organisatie op de bovenste verdieping gevangen zat. Den volgenden dag kreeg ik op dezelfde manier contact met *Boogaert,* die in cel Nr. 61 zat en 2 dagen later in deze gevangenis aangekomen was; ook hij had volledig bekend, omdat alles verraden was.

Na 3 weken heb ik ook mijn radiocode verteld, temeer daar de Duitsers daar toch geen gebruik van konden maken, aangezien ik alléén in direct contact met Engeland mocht treden in geval van nood, m.a.w. als ik het contact met de organisatie in Holland verloren had; dan pas mocht ik instructies aan Engeland vragen.

Begin April '43 werd ik tezamen met *Boogaert* in cel Nr. 55 ondergebracht; we kwamen daar ook in contact met *Arendse,* die in cel Nr. 54 zat, door middel van een gaatje, dat we in den muur gemaakt hadden. Onze andere buur was een meisje (genaamd *Trix),* een stewardess van de K.L.M., die net zooals wij uit Engeland kwam en boven Drenthe afgesprongen was, en ook direct gearresteerd, met dit verschil, dat zij geen ontvangstcommissie had; zoodoende kwamen we tot de conclusie, dat er verraad in Engeland moest zijn, die van te voren de Mof piekfijn inlichtte. De eenigste, die door allerlei kleine aanwijzingen geuit door hemzelf èn door het gedrag der Moffen, het meest op de voorgrond trad, was de Kapitein *Bingham.* De persoonlijke uitlatingen van hem waren bijv. dat de Kapitein ter Zee *Rost van Tonningen* (destijds geplaatst in Amsterdam) géén N.S.B.-er was, en dat hij den 3en dag van den oorlog in Holland, nl. in Rotterdam met hem geconfereerd had. Het is daarentegen overbekend, dat die bewuste Kolonel door een Kapitein der Mariniers op den morgen van den 10den Mei 1940 is neergeschoten, omdat de Kolonel zeide, dat hij geen orders had, en zij liever niet moesten vechten, omdat de oorlog toch al verloren was, hetgeen voor den Kapitein voldoende reden was om hem neer te knallen. De bewuste Kapitein is ± 3 weken na den oorlog voor moordaanslag gearresteerd, hetgeen ik pertinent zeker weet. De Kolonel is toen vrij ernstig gewond in een ziekenhuis te Amsterdam opgenomen. Toen ik Kapitein *Bingham* vertelde, dat hij om bovenstaande reden niet met Kolonel *Rost van Tonningen* in Rotterdam heeft kunnen spreken op dat tijdstip, was hij zichtbaar verward en nerveus. Het tweede geval is, dat ik bij mijn vertrek uit Engeland tegen Kapitein *Bingham* zei, dat ik hoopte op een spoedige invasie aan de westkust van Europa. Hierop antwoordde hij, dat ik me geen illusies moest maken, want voor de Geallieerden den Duitscher militair verslagen zouden hebben, zou het wel 1958 worden. Dit geval op zich zelf zegt misschien niet veel, maar het is en blijft een verdacht gezegde voor een Engelsch officier, speciaal voor hem, als vooraanstaand lid van de Intelligence Service. Wat de houding der Duitsers betreft, die lieten doorschemeren, dat Luit.-Kol. *Blunt (Blizzard)* een vriendje van hen was, wat volgens mij een verzinsel was om de aandacht van Kapt. *Bingham* af te leiden, omdat zij van Luit.-Kol. *Blunt* wel allerlei bijzonderheden wilden weten, en dat zij daarentegen omtrent Kapt. *Bingham* heel weinig gevraagd hebben. Het is moeilijk uit te drukken waarom, maar de meeste jongens van onze organisatie, waaronder ik zelf, hebben den indruk, dat het Kapt. *Bingham* moet zijn; dit vermoeden is gegrondvest op allerlei kleine schijnbaar onschuldige voorvallen, die we in Engeland en bij de Duitschers opgemerkt hebben. Ik leg er den nadruk op, dat ik hem niet openlijk durf te beschuldigen, aangezien ik niet over definitieve bewijzen kan beschikken

Ik moet nog vermelden, dat de Duitsers over alle gegevens, o.a. schetsen van scholen en signalementen van alle Officieren en Onderofficieren (ook Instructeurs) beschikten. *Boogaert* en ik hebben ook schetsen van de bezochte scholen moeten maken, die we heel vaag en onduidelijk gemaakt hebben, omdat we ons het niet meer konden herinneren zoogenaamd. Door middel van onderling contact hebben we kunnen constateeren, dat er ongeveer 130 personen vanuit Engeland aanwezig moesten zijn. We kregen herhaaldelijk bezoek van S.D.-Officieren, b.v. een, die alles wou weten omtrent de convooien door ons weggebracht, met het gevolg, dat er weinig geallieerde schepen en heel veel U-booten door ons tot zinken gebracht werden.

Plm. 20 April 1943 is het *Boogaert* en mij gelukt contact te krijgen met gevangenen beneden ons, die op de een of andere manier berichten naar buiten konden smokkelen. We hebben toen het volgende bericht voor Engeland doorgegeven: Alle agenten gearresteerd, geheele organisatie door verraad al maandenlang in Duitsche handen. ± 14 Mei 1943 kregen wij het volgende antwoord: Uw bericht is in Londen ontvangen; de zaak zal onderzocht worden. Wij vonden het te mooi om waar te zijn, maar we waren optimistisch genoeg om het toch maar te gelooven.

Tijdens het baden is het me gelukt om briefjes uit te wisselen met Klaas v. d. Bor, die toen nog steeds niet volledig bekend had. Ze hebben hem zoo geslagen, dat het bloed over zijn rug liep; later is hij vastgeloopen en heeft alles bekend. Ik moet toegeven, dat ze mij en de meeste anderen niet geslagen hebben. Over het algemeen was de behandeling, ook het eten, vrij draaglijk; ook kregen we een rantsoen cigaretten van ± 5 per dag. Wat dat betreft is het mij wel meegevallen, maar nou stond Haaren ook bekend als de beste Gestapo-gevangenis in Nederland. Het was

feest voor ons als de R.A.F. 's nachts overkwam; dat gaf ons nieuwe hoop en 's morgens konden we het op de koppen van de bewakers lezen, dat ze de Heimat weer in elkaar geduveld hadden.

26 Mei 1943 werden we allen met 3 in één cel ondergebracht. *Boogaert, v. d. Bor* en mijn persoontje werden in cel Nr. 46 ondergebracht; in cel Nr. 45 zaten *Ubbink, Arendse* en *Herman Overes;* in cel Nr. 47 zaten *Jan Kist* en *Freek de Wilde,* met wie we steeds onderling contact onderhielden, doordat we gaten in den muur gemaakt hadden. Ik ben vanaf het begin bezig geweest eerst *Boogaert* en later *v. d. Bor* voor een ontvluchtingspoging te winnen, maar ze wilden het inderdaad grote risico niet nemen, daar er volgens hen geen 10 % kans was. Tijdens het luchten werden we gebracht in een beperkte ruimte, afgesloten door prikkeldraadversperringen, waar we door ten minste 2 man bewaakt werden, waaronder dikwijls ook Hollandsche S.S.-mannen. Het is ons gelukt om met verschillenden van hen te spreken en een hoogst nerveuze stemming onder hen te kweeken, door b.v. te zeggen, dat ze onherroepelijk den kogel zouden krijgen bij de Geallieerde overwinning (waar de meesten niet meer aan twijfelden) en dat ze maar op één manier hun leven konden redden, nl. op het juiste moment de Duitsche bezetting overmeesteren en ons aan wapens te helpen. De meesten zeiden, dat ze bij de S.S. gegaan waren om te eten te hebben, en dat ze hun burgerpak hadden klaarliggen in geval er een invasie zou komen. Het zijn absoluut kerels zonder moraal, maar waar men, als men het handig inkleedt, profijt van kan trekken. De gevangenis had een bezetting van ongeveer 80 Duitsche S.D. en S.S. en 60 Hollandsche S.S., terwijl er ongeveer 600 gevangenen (meest politieke) aanwezig waren.

Begin Augustus liet ik mijn voornemen om te ontvluchten aan onze buurlui weten, waarop *Ubbink* zich bereid verklaarde om samen een poging te wagen en wij kwamen overeen om het na de maanperiode, dat was eind Augustus, te probeeren. Tegen dien tijd kwam ik met een Hollandsche S.S.-man in gesprek tijdens het luchten, die vroeger als Matroos IIde klas bij de Marine gediend had. Nadat ik voorzichtig geïnformeerd had, verklaarde hij zich bereid ons bij het ontvluchten behulpzaam te zijn, op voorwaarde dat we hem mee zouden nemen naar Engeland. We besloten hem op goed geluk te vertrouwen en kwamen overeen, dat we het in den nacht van 28—29 Augustus zouden probeeren, hetgeen spaak geloopen is, omdat er een bewaker vlak bij onze deur stond op het moment, dat we eruit moesten. In den nacht van 29—30 Augustus zijn we met succes de gevangenis uitgebroken. Omdat dit volgens mij niet direct van belang is om verder over uit te weiden, verwijs ik voor verdere gegevens naar het rapport van *Ubbink.* Ik hoop binnenkort zelf in Engeland er een uitgebreid rapport van te kunnen uitbrengen.

Tijdens de periode, dat we in Tilburg en omgeving zijn geweest, is het ons gelukt om in contact te komen met een zeer goede organisatie, die hoofdzakelijk het geheime blad „De stem van Vrij Nederland", opstelde, drukte en verspreidde. Wij hebben ook nog eenige stukjes in dat blad geschreven, terwijl we sommige avonden de duisternis benut hebben om de krantjes te verspreiden. Een vooraanstaand lid van deze organisatie, de Heer *van Bilsen,* is Inspecteur van Politie in Ginneken geweest; aangezien hij weigerde om met de bezettingsautoriteiten en N.S.B.-ers samen te werken, is hij uit zijn functie ontslagen, en heeft hij zich gewijd aan de geheime pers en het verzorgen van onderduikers; wat die man voor ons gedaan heeft is onbetaalbaar, niets was hem teveel, zijn geheele hebben en houden heeft hij opgeofferd voor de goede zaak; deze man dient na de oorlog niet vergeten te worden. Zijn organisatie zit uitstekend in elkaar, maar heeft de hulp vanuit Engeland noodig voor de ondersteuning met geldmiddelen en materiaal; met die hulp zou die organisatie tot groote dingen in staat zijn. Ik heb een playfair-code en een bepaalde regeling door middel van een woordenboek met hem afgesproken, die over de B.B.C. tijdens de Hollandsche uitzending doorgegeven kunnen worden, indien er berichten zijn. Voorts hebben we een bepaald droppingpoint afgesproken, waar eventueele goederen afgeworpen zouden kunnen worden; ook afspraken voor een ontvangstcommissie zijn met hem gemaakt, dit zou een mooi begin zijn om onze eigen organisaties te vervangen, als de tijd het toelaat.

Ik heb ongeveer 3 weken na onze ontvluchting een brief geschreven naar Obersturmführer *Küthe* in Den Bosch, dat als hij deze brief ontving, wij inmiddels in Engeland zouden zijn, en dat we heel tevreden waren over de genoten behandeling en dat onze achterblijvende celgenoten niet met onze plannen op de hoogte waren, en daarom geen représaillemaatregelen tegen hen te nemen, hierbij vertrouwende op zijn soldateneer. Ze hebben heel veel moeite gedaan om ons te vinden; bijv. in alle bioscopen door het geheele land zijn we gedurende een week op het journaal vertoond, beschuldigd van straatrooverij en met de lullige belooning van f 500. Ik was behoorlijk in mijn wiek geschoten, dat ze niet meer voor mijn kop over hadden, maar dat was

begrijpelijk, want de belooning moest natuurlijk evenredig zijn aan de beschuldiging. Iedere Gestapo en Sicherheitspolizei liep met onze foto's in zijn zak; ze hebben bij ons thuis de geheele boel overhoop gehaald, en het huis in beslaggenomen, mijn ouders zijn geëvacueerd, maar niet gevangengenomen, vermoedelijk omdat ze nogal op leeftijd geraken en omdat mijn Vader invalide is. Deze intense jacht op ons deed bij mij het vermoeden opkomen, dat de Sicherheitsdienst nog steeds zijn spelletje doorspeelde met Engeland en bang was, dat wij er een stokje voor zouden steken. Maar niemand hoeft mij meer wijs te maken, dat de Duitsche Politie-corpsen wat intelligentie enz. betreft niet veel te beteekenen hebben, nou dat weet ik nou beter; alleen al de manier van ondervraging, is meesterlijk; een groot gedeelte van hun succes hebben ze volgens mij te danken aan hun snelle besluiten en de uitvoering daarvan; daar komt bij de bekende Duitsche zorgvuldigheid. Ik acht het heelemaal niet uitgesloten, dat de Duitschers bijv. in België en Frankrijk door hun ervaring in Holland, er in geslaagd zijn de daar bestaande organisaties geheel of gedeeltelijk te arresteren en te ontzenuwen. Untersturmführer *May* is de vorige oorlog krijgsgevangene geweest in Engeland en is nu code-specialist; hij zei, dat de Duitschers achting voor ons hadden, omdat wij dit gevaarlijke werk vrijwillig wilden doen en dat daarom ons leven gespaard werd; in werkelijkheid geloof ik, dat ze ons alléén in leven lieten om informaties van ons te krijgen.

Ik hoop van ganscher harte al mijn collega's terug te zien, maar ik vrees er wel eens voor; daarom wou ik graag iets ondernemen om met behulp van die organisatie op een of andere manier hun vrijheid te bewerkstelligen .Er is geen tijd meer aanwezig om een uitgebreider rapport te maken (voor gegevens van onze reis zie rapport *Ubbink).*

Voor de juistheid van deze gegevens sta ik volledig in.

Uw dienstw. dnr. w.g. *P. Dourlein, (P. Dourlein,* Sergt. Konst. Marine *A.C.D.)*

P.S. Groeten aan Majoor *Somer* van nr. 1427."

Op 5 Januari 1949 heeft de heer *Dourlein* uit Soerabaja het volgende aan de commissie geschreven:

„Naar aanleiding van Uw brief van 10 December 1948 met de aan mij gerichte vragen kan ik U het volgende mededelen. Ik moge echter opmerken, dat, vooral wat de codes betreft, ik niet meer geheel juist daarop kan antwoorden, aangezien het meer dan 5 jaar geleden is; daarom zou inzage van een dossier betreffende deze zaak of desnoods van destijds door mij afgelegde verklaringen zeer zeker zijn nut hebben.

1. Genoten onderwijs: 7 jr. L.O. Naar Engeland ontsnapt in Juni 1941 met een motorboot uit IJmuiden. Functie in Engeland: matroos 1ste klasse bij de K.M., zeer kort daarna bevorderd tot korporaal konstabel.

2. Tijdens een onderhoud met Z.K.H. Prins *Bernhard* betreffende een opleiding voor vlieger, hetwelk nogal bezwaren opleverde, de raad gekregen het contact op te nemen met de kapt. d. mrn. *Lieftinck,* daar ik me beschikbaar stelde voor speciaal werk. Daarop werd ik door de Kol. *de Bruyne* aangenomen als agent in Sept. 1942, waarna een opleiding van pl.m. 5 maanden volgde.

3. Zowel tijdens als na mijn opleiding diverse malen in contact geweest met Nederlandse autoriteiten, voornamelijk Kol. *de Bruyne* en Kapt. *Lieftinck.* Voorzover mij bekend is, was de opleiding geheel in Engelse handen.

4. Enige weken na het begin van mijn opleiding werd ik bevorderd tot tijd. sergt. konstabel; over een Engelse rang is nooit gepraat. De opleiding was volgens mij goed, maar te kort om voldoende ervaring op te doen. Wat de uitrusting betreft, omtrent de inhoud van de 7 containers, die gelijk met mij afgeworpen werden, was ik niet op de hoogte. Ik meen, dat na mijn terugkeer in Engeland mijn persoonlijke eigendommen meer dan eens aan een onderzoek werden onderworpen, maar ik heb nooit iets vermist; de reden daarvoor is waarschijnlijk, dat er achterdocht tegen mij bestond, hetwelk mij ook door o.a. de Engelse Major *Dobson* in bedekte termen is medegedeeld.

5. Ik heb geen opleiding voor marconist gehad; alleen het uitzenden en opnemen van morseseinen tot een snelheid van 8 woorden per minuut; ik heb voornamelijk een opleiding gekregen voor instructeur. Alvorens afgeworpen te worden kreeg ik alleen de opdracht om de orders van het ontvangst-comité op te volgen, dat mij in contact zou brengen met mijn directe chef.

6. De Duitsers zeiden, nadat ze getelefoneerd hadden, tegen mij: „Ook al had je het ontvangst-comité gemist, dan hadden we U toch in Rotterdam gepakt". Dat blijkt achteraf ook juist geweest te zijn, daar de politieke recherche te Rotterdam mij in 1947 mededeelde,

[1]) De hier door de heer *Dourlein* vermelde mededeling van de politieke recherche te Rotterdam is onjuist. Blijkens een schrijven van 27 Mei 1950 van de hoofdcommissaris van politie te Rotterdam aan de voorzitter van de commissie is *van der Waals* van 3 Maart tot 9 September 1942 aan het Bureau van Bevolking te Rotterdam ingeschreven geweest onder het adres Rochussenstraat 85*a* aldaar, terwijl de tandarts *J. de Beer* aan de Rochussenstraat 25 woonde. De afstand tussen deze beide woningen bedraagt ongeveer 400 m.

dat het bewuste adres, als ik me goed herinner Rochussenstraat 22, Rotterdam, een bekend adres was van *v. d. Waals.* [1])

7. Ik heb 6 weken na mijn arrestatie mijn code aan de Duitsers bekend gemaakt; daar de Duitsers met de security checks ook op de hoogte waren, heb ik kort daarna ook mijn eerste security check verteld; daar werd namelijk kort voor mijn vertrek uit Engeland nog een kleine verandering in aangebracht. Mij werd door de betrokken Engelse kapitein verteld, dat mijn security check te veel overeenkomst vertoonde met die van een andere agent. Er is mij in Engeland *geen* werkelijke opdracht gegeven om onder geen enkele omstandigheid mijn code of security check weg te geven; wel werd me opgedragen om bij eventuele gevangenneming, zo lang menselijkerwijze mogelijk was, de Duitsers dit aangaande te misleiden, maar dat er rekening mee gehouden werd, dat bij eventuele martelingen, de Duitsers dit waarschijnlijk toch te weten zouden komen. Wel werd mij aangeraden om, als het zover kwam, er een eind aan te maken door een vergifpil te slikken. Het eerste verhoor heeft, met enige korte onderbrekingen, 40 uur geduurd en werd afgenomen in Haaren door de Untersturmführer *May*. In Driebergen ben ik verhoord door een aan mij onbekende persoon. De houding van *May* was correct, van de persoon in Driebergen vrij dreigend en sarcastisch.

8. De soort code is mij nooit medegedeeld, maar het is waarschijnlijk een poemcode, omdat het sleutelwoord b.v. ook uit een verzameling van woorden of uit een vers genomen kon worden. Waaruit mijn security check precies bestond, weet ik niet meer; het kwam ongeveer hierop neer, dat in een der eerste lettergroepen een afgesproken woord of woorden geseind werden; als ik mij goed herinner, had ik ook nog in de laatste lettergroep van ieder bericht een bepaalde afspraak.

9. De Duitsers hebben niet gevraagd te seinen.

10. Het plan om te ontvluchten heb ik de eerste de beste dag al opgevat, maar het kon pas vastere vormen aannemen, toen ik de gevangenis en naaste omgeving voldoende had verkend; pas in Juli 1943 stond mijn besluit vast, na met mijn medegevangenen alles te hebben besproken. Zij waren het er allen over eens (uitgezonderd *Ubbink),* dat wij hoegenaamd geen kans van slagen hadden, maar als wij een bijna zekere dood wilden riskeren, zij genegen waren om eventuele représailles te aanvaarden.

11. In de gevangenis werd door mij en anderen alleen maar aan verraad gedacht, en er werd behalve de naam *Bingham* ook nog die van *Blunt* genoemd.

12. Wat *Bingham* betreft, hij heeft tegen ons voor ons vertrek uit Engeland enige uitlatingen gedaan, die later verdacht leken, temeer daar de Duitsers ook uitlatingen hadden gedaan over *Bingham* en *Blunt;* zoals: „die kennen we zeer goed, daar hebben we dikwijls mee samengewerkt". De ontvangst van beide berichten, het eerste vanuit Haaren in April 1943, het andere via de heren *van Bilsen* en *Vinken* is na onze terugkeer door óf de kapt. *Lieftinck* óf de Luit. t/zee *Schilp* bevestigd, zodoende moet het antwoord ook inderdaad uit Engeland afkomstig zijn geweest.

13. Ik vertrouwde *van Bilsen* volkomen en heb nog geen reden gevonden om van opinie te veranderen. Ik heb de heer *Vinken* na de oorlog gesproken, maar wie voor de doorzending van het bericht gezorgd heeft, daar werd niet over gesproken.

14. Voorzover ik uit het onderhoud met Generaal *van Tricht* kon opmaken, wist de Generaal *van Tricht* niets van het débâcle der agenten af. Ik ben *niet* in contact geweest met Sergt. *Lang* uit Basel.

15. In Spanje zijn we zowel door de Engelsen als Nederlandse autoriteiten zeer welwillend ontvangen en behandeld. Onze ontvangst in Engeland was correct maar zeer geheimzinnig; na verloop van enige dagen kwamen we tot de conclusie, ook mede omdat onze vrijheidsbeweging beperkt werd, dat we onder verdenking stonden. Ik schrijf dit toe aan: 1ste, het bericht van de S.D., dat wij overgegaan waren in Duitse Dienst werd geloof aan gehecht, 2de, de heer *van Bilsen* stond bij de Engelse contra-spionnage bekend als een Gestapo-agent; de reden waarom is mij niet bekend: Ik heb daar dikwijls argumenten over gehad met de kapt. *Lieftinck,* die blijkbaar zekere gegevens over *v. Bilsen* uit Nederland had ontvangen.

16. Ik ben direct na mijn vrijlating in Engeland teruggesteld tot korporaal door Gen. Maj. der Mrns, *de Bruyne,* die een „very poor excuse" aanvoerde, nl. dat mijn werk afgelopen was en dat het trouwens in de Marine-bepalingen stond; verder voerde de generaal aan, dat ik uitstekend werk had verricht en dat, als ik daarvoor beloond zou worden, die beloning zou bestaan uit een onderscheiding (welke ik tot op heden nog niet ontvangen heb). Daar ze gedurende de oorlog in een hoop gevallen met rangen gooiden, vind ik deze terugzetting zeer zeker onbillijk, temeer daar ik mijn ontsnapping heb ondernomen en de daarop volgende ontberingen heb getrotseerd, omdat ik veronderstelde, indien het mocht gelukken, veel verder onheil te voor-

komen en toekomstige slachtoffers te kunnen sparen. Verder heb ik nooit beter geweten, of ik was uitsluitend in Nederlandse dienst, alhoewel de organisatie gecombineerd Nederlands—Engels geweest moet zijn.

17. Er is mij nooit een verwijt gemaakt vanwege het prijsgeven van mijn code. Toen ik de verandering in mijn security check (zie antw. 7) en hetgeen ik de Duitsers prijsgegeven heb, naar voren bracht, is er nooit verder op ingegaan, temeer daar ik opmerkte, dat als de Duitsers (S.D.) gegevens over mij aangevraagd zouden hebben, deze waarschijnlijk zonder meer zouden verstrekt zijn geworden. Ik heb later nooit steun van Generaal *de Bruyne* ontvangen; indien dit wel het geval mocht zijn is dit zonder mijn medeweten geweest. Thans bekleed ik de functie van Sergeant vliegtuigschutter bij de Marine-Luchtvaartdienst in Indonesië.

18. De security in en om het Nederlandse Marine Hoofdkwartier in Londen in die tijd was bepaald slecht te noemen, daar talloze buitenstaanders wisten, dat iemand die onder commando van Generaal *de Bruyne* stond, geheim, of in elk geval speciaal werk verrichtte of daarvoor opgeleid werd.

Ik ben er van overtuigd, dat ik U nog op verschillende punten van nut kan zijn, maar aangezien ik niet meer over alle gegevens beschik, is mijn herinnering omtrent verschillende punten en feiten enigszins vaag geworden; ook weet ik niet precies waar te beginnen omdat in deze zaak wel duizend vragen of feiten van belang kunnen zijn. Ik hoop Uw vragen naar voldoening beantwoord te hebben en verblijf met de meeste hoogachting, w.g. *P. Dourlein* (Sergt. vl. sch.)"

17090—17091 *(Schreieder)*

Schreieder heeft verklaard, dat hij, behalve zijn opdracht in deze aan *van der Waals,* door een telegram te sturen nog een andere poging heeft gedaan met betrekking tot de ontvluchting van *Dourlein* en *Ubbink*. Daarbij is hij van het volgende uitgegaan. Men onderscheidt in de geheime dienst drie werkzaamheden: de actieve inlichtingendienst, dus de dienst, die inlichtingen inwint; de afweer, die zich er toe beperkt de agenten van de tegenstanders gevangen te nemen, en de contra-spionnage, die probeert door een spel de inlichtingendienst van de tegenstander lam te leggen, d.w.z. de tegenstander de situatie zo voor te stellen, alsof de zaak in orde is, met diens eigen agenten te spelen en hierdoor op een dwaalspoor te brengen. Dat „spelen" is niet iets nieuws. Het is een technische uitdrukking voor dit soort werk in alle landen in het kader van de contra-spionnage. De mentaliteit van de actieve inlichtingenofficier is, zoals *Schreieder* in zijn jarenlange practijk heeft vastgesteld, zo, dat deze het niet graag hoort, wanneer men hem zegt, dat zijn agent, zijn zaak, zijn apparaat, dat hij ergens heeft opgebouwd, niet goed zijn. In twijfelgevallen wordt door de inlichtingenofficier steeds weer de voorkeur gegeven aan dat bericht, dat er op wijst, dat zijn apparaat goed is. Van deze ervaring is Schreieder uitgegaan, toen hij *Giskes* voorstelde, en zei: „De zaak is nu toch al scheef, meer dan scheef kan ze dus niet meer. Laten wij dit telegram nog doorzenden; dat is het laatste". *Giskes* zei: „Ja, maar wanneer die zaak geen succes heeft?" *Schreieder* antwoordde: „Meer dan mislukken kan het niet; het is toch al kapot." En toen hebben zij het telegram doorgezonden, waarin zij voor de beide agenten waarschuwen, omdat dezen na hun gevangenneming zich bereid verklaard hebben voor de Duitsers naar Engeland te gaan. Blijkbaar heeft de officier van de Engelse actieve inlichtingendienst dezelfde mentaliteit als de Duitse gehad. In ieder geval liep het spel verder. Van een gevangenneming van de twee aan de overkant is bij de Duitsers niets doorgekomen. De Duitsers moesten uit het verdere verloop van het spel concluderen, dat men de berichten aan de overkant heeft geloofd.

17329—17331 *(Giskes)*

Giskes verklaart, dat de Duitsers van het ogenblik, waarop de beide agenten ontsnapt zijn, niets meer van hen hebben gehoord. Hij gelooft wel, dat er door *Schreieder* een telegram naar Londen is gestuurd om deze mensen verdacht te maken, maar hij kan het zich niet precies herinneren.

41280—41285 *(Vinken)*

De heer *J. Ch. A. M. Vinken* heeft de heer *de Swart* de gegevens van de ontsnapte agenten *Dourlein* en *Ubbink* verschaft om naar Engeland te laten seinen. Na ongeveer drie weken werd hem medegedeeld, dat er bericht uit Engeland was ontvangen. Zij waren er erg blij mede en vonden het zeer belangrijk, maar *Ubbink* en *Dourlein* behoefden niet over te komen en als zij toch wilden overkomen, moesten zij het op eigen gelegenheid doen. *De Swart* zei daarom aan het transport van *Ubbink* en *Dourlein* niet te kunnen medewerken. Hij had aanvankelijk toegezegd, dat hij hieraan zou helpen. *Ubbink* en *Dourlein* waren inmiddels ondergebracht bij kennissen van de heer *Vinken*. Zij waren door hem bij de familie *Lauwerijssens* ondergebracht. Toen de heer *Vinken* hun dat bericht mededeelde, waren zij zeer verontwaardigd. Zij zeiden: ons is altijd beloofd, dat men ons bij het minste, dat er is, zal ophalen, en nu zitten

wij in moeilijkheden, de gehele zaak is in de war en men laat ons in de steek. Men is toen gaan zoeken naar een mogelijkheid om hen naar Engeland over te brengen en dit is gelukt door samenwerking van *van Bilsen, Donders* en hem. De heer *Vinken* heeft er na hun vertrek niets meer van gehoord. Zij zijn door een paar marechaussees, die de heer *Vinken* kende en die zich bezighielden met het overbrengen van piloten, bij Poppel over de grens gebracht. Zij zijn daarop naar Brussel of Antwerpen gegaan en van daar naar Parijs. Het verdere gedeelte van die tocht heeft *van Bilsen* verzorgd.

41292 *(Vinken)*

De heer *Vinken* is na de bevrijding ongeveer 3 jaar werkzaam geweest als hoofd van de Politieke Recherche afd. Collaboratie, voor West-Brabant en daardoor is hij in aanraking geweest met verschillende S.D.-lieden, o.a. *Küthe*. Hem heeft hij ook nog naar de ontsnapping van *Dourlein* en *Ubbink* gevraagd. Toen stoof *Küthe* op en zei: dat die lui ontsnapt zijn, is de reden geweest, waarom ik hier ontslagen ben en daarvoor ben ik in Juni 1944 voor het Kriegsgericht geweest. Het is de heer *Vinken* uit anderen hoofde bekend, dat *Küthe* in Juni 1944 voor het Kriegsgericht in Den Bosch is geweest.

52744—52747 *(Roelvink)*

De heer *F. J. M. Roelvink,* die ten tijde van de ontsnapping van *Ubbink* en *Dourlein* als in Beekvliet te St. Michelsgestel gegijzeld dierenarts ook vaak te Haaren kwam, kreeg op een gegeven ogenblik het verzoek: zorg voor heel veel touwwerk om de pakjes van de voedselpakketten! Later is hij dit gaan combineren met de wijze, waarop deze twee agenten zijn ontsnapt. De hele zaak was bewaakt en in opschudding; toen hoorde de heer *Roelvink* al gauw, wat de oorzaak was. Er is ook nog een verzoek gedaan door de heer *Hornstra* of een van de andere te Haaren gevangen zittende communisten: kunt u zorgen voor een vijltje en een zaagje? Hij heeft toen ijzerzaagjes gedeponeerd in de garage, waar de heer *Hornstra* regelmatig kwam. Het waren stukken van ijzerzagen, die op een gegeven ogenblik werden bezorgd bij wie ze nodig hadden.

§ 8. *De ontvangst van Dourlein en Ubbink in Engeland*

14827 e.v. *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat in December 1943, toen hij in Spanje was, *Ubbink* uit de gevangenis van Lerida is vrijgekomen met medewerking van een van de dames van het Nederlandse gezantschap te Madrid, Mevrouw *Crince—le Roy*. Generaal-majoor *van Tricht* had in Zwitserland gezorgd, dat hij langs de koerierslijn van het B.I. door Frankrijk over de Pyreneeën kon wegkomen. Alles, wat onder de 40 jaar was, werd in Spanje in de gevangenis gegooid. Tevoren had generaal *van Tricht* uit Bern bijzonderheden over *Ubbink's* en *Dourlein's* wedervaren naar het B.I. te Londen geseind, welke aan kolonel *de Bruyne* zijn doorgegeven. Deze heeft de heer *Somer* gevraagd, of hij na hun aankomst in Spanje een rapport hierover wilde laten opmaken en dit naar Londen sturen. Contact heeft de heer *Somer* niet met hen gehad, want toen hij in Spanje was, zaten zij in de gevangenis. Toen zij vrij waren, heeft S.O.E. te Londen er voor gezorgd, dat zij een visum kregen. Zodra zij in Londen waren, kwam er niemand meer aan te pas; op elk vliegveld was de Security. Voorzover de heer *Somer* echter weet, zijn zij heel slecht behandeld. De heer *Somer* kan verklaren, dat er geen klacht bij het B.I. is binnengekomen, dat *Dourlein* en *Ubbink* door de Duitsers zouden zijn gestuurd. Zij werden na aankomst in Engeland opgevangen door M.I. 5 en werden in de Patriotic School gebracht. Daar mocht niemand bij. Daar ging trouwens iedereen in en daar bleef je enige weken. De onhebbelijke behandeling van de jongens is het gevolg geweest van het feit, dat zij *Bingham* van verraad hebben beschuldigd. De heer *Somer* heeft er zijn verwondering over uitgesproken, dat dit allemaal gebeuren kon. Maar de heer *Lieftinck* zeide: daar kunnen wij niets aan doen. Volgens de heer *Somer* gaat Nederland vrijuit wat betreft de kwestie, dat die jongelui niet eerder vrij zijn gekomen.

14833 *(Somer)*
14862 e.v. *(Somer)*

20728 e.v. *(Ubbink)*

De heer *Ubbink* verklaart, dat hij in Spanje een rapport heeft opgemaakt, gedateerd 19 December 1943. Hij is ongeveer Maart, April 1944 te Londen aangekomen. Met de heer *Somer* heeft hij geen contact gehad. Deze heeft een assistente van het consulaat naar hem toegestuurd. Dat was Mevrouw *Crince—le Roy*. De heer *Ubbink* heeft generaal *van Tricht* in November 1943 uitvoerig op de hoogte kunnen stellen van hetgeen er gebeurd was. Deze heeft een telegram naar Engeland gestuurd. De heer *Ubbink* vermoedt, dat het rapport, dat hij geschreven heeft, ook meegewerkt heeft om hem enige moeilijkheden in Engeland te bezorgen. Als het vooroordeel bestaan heeft, dat hij voor de Duitsers gewerkt heeft of dat een dergelijk bericht door de Duitsers naar Engeland werd gezonden, kon dat idee door zijn rapport misschien enigszins bevestigd zijn, omdat hij zich daarin erg anti-Joods heeft uitgelaten en misschien niet erg tactvol is geweest in het vinden van verschillende bewoordingen

20734 e.v. *(Ubbink)*

20738 e.v. *(Ubbink)*

tegenover die mensen. Dat was o.m. over mensen, die hij in Spanje had ontmoet. Bovendien heeft hij in dat rapport ook uiting gegeven aan de vermoedens, die bij de agenten te Haaren leefden, dat major *Bingham* een minder fraaie rol zou hebben gespeeld; ook meent hij in het rapport er melding van te hebben gemaakt, dat hun behandeling te Haaren niet slecht is geweest; dergelijke dingen verstevigden die indruk waarschijnlijk.

Toen hij in Engeland gearriveerd was, vermoedde hij, dat toch in ieder geval een Nederlands officier ter ontvangst aanwezig zou zijn, maar op het vliegveld was alleen een Engels sergeant van de Intelligence Service, die de heren *Ubbink* en *Dourlein* naar een plaatsje buiten Londen gebracht heeft, waar zij maar moesten afwachten wat er met hen zou gebeuren en, hoewel zij niet gevangen zaten, hadden zij toch niet de minste bewegingsvrijheid, want de sergeant had hen voortdurend onder zijn contrôle. Na enige dagen daar vertoefd te hebben, werden zij voor een verhoor naar Londen geroepen en daarna kregen zij na enkele weken weer een verhoor. Alleen door de Engelsen, niet door de Hollanders. Nadat zij verschillende verhoren hadden gehad, werden deze veel minder prettig. Major *Bingham* was er niet bij. Bij een van de laatste verhoren werd de heer *Ubbink* er zonder meer van beschuldigd een Duitse spion te zijn. Omdat hij physiek door de Pyreneeëntocht nogal veel geleden had, was zijn lichamelijke gesteldheid er nog slecht aan toe, weshalve hij gevraagd heeft in het ziekenhuis opgenomen te worden. Dat werd niet toegestaan, tot hij naar een dokter is gegaan, die gezegd heeft, dat het hoogst noodzakelijk was, dat hij in een ziekenhuis opgenomen werd, waarna dat eindelijk gebeurd is.

20744 e.v. *(Ubbink)*

20745 e.v. *(Ubbink)*

Toen hij uit het ziekenhuis kwam, werd hij voor enkele maanden in een militair kamp ondergebracht en van dat militaire kamp werd hij naar Londen ontboden, waar *Dourlein* en hij weer gearresteerd werden en naar de gevangenis gebracht. De tijd, dat zij in de gevangenis gestopt werden, was dezelfde tijd, toen de invasie in Frankrijk plaats vond. Dat is dus in Juni 1944 geweest. Het was een heel slechte gevangenis. De behandeling op zich zelf was niet zo slecht, maar zij zaten daar in verschrikkelijke cellen opgesloten tussen dieven en moordenaars.

De heer *Ubbink* heeft verschillende brieven geschreven, ook vanuit het militaire kamp, en *Dourlein* en hij hebben ook verzocht of zij kolonel *de Bruyne* persoonlijk spreken konden, maar daar is nooit iets van gekomen. De eerste keer, dat hij kolonel *de Bruyne* heeft gezien, was, toen deze hem bezocht in Brixton Prison, in gezelschap van zijn adjudant, kapitein *Lieftinck*. De heer *de Bruyne* heeft hun toen nog beloofd, dat hij alles zou doen, wat hij menselijkerwijze gesproken kon doen om hen vrij te krijgen. Dat is hem inderdaad ook gelukt. Toen heeft het nog maar heel kort geduurd.

20759 e.v. *(Ubbink)*

De heer *Ubbink* vermoedt wel, dat er een heleboel dingen waren, die hij niet meehad, omdat de vraag nog gespeeld heeft of de heer *van Bilsen,* die hij genoemd had als degene, die hem opgenomen had, wel te vertrouwen was. Die vraag schijnt te Londen in die periode ook gespeeld te hebben, want op dat punt waren ze zeer fel. De heer *Ubbink* was aan de andere kant zeer fel in zijn betogen, dat *van Bilsen* wel zuiver was, omdat hij wekenlang bij hem thuis is geweest en het gehele gezinsleven en ook zijn illegale werk heeft meegemaakt, waaruit hij concludeerde, dat *van Bilsen* wel degelijk goed was.

De heer *Dourlein* en hij werden door kapitein *Lieftinck* uit de gevangenis gehaald, waarna deze hen naar het bureau van kolonel *de Bruyne* bracht en hun heeft beloofd, dat zij allebei weer een plaats bij de marine zouden krijgen. Toen kolonel *de Bruyne* hen ontving, kregen zij een heel grote sigaar van hem en hij vertelde toen, hoe alles hem gespeten had, waarna hij *Dourlein* zeide, dat het hem speet, maar dat, waar *Dourlein* vroeger bevorderd was van korporaal tot sergeant — omdat hij voor de M.I. werkte, zich vrijwillig aangemeld had voor deze dienst en nu niet meer in deze dienst gebruikt kon worden — hij derhalve weer tot korporaal gedegradeerd werd.

Vervolgens heeft de heer *Ubbink* alleen een onderhoud met kolonel *de Bruyne* gehad. Kolonel *de Bruyne* vertelde hem, dat hij op grond van het feit, dat hij de heer *Ubbink* tot officier bevorderd had, omdat hij in deze dienst gegaan was en omdat hij *(Ubbink)* hem de hierna nog te bespreken vertrouwelijke brief geschreven had, hem ook weer van officier tot sergeant zou degraderen, maar dat hij dat niet zonder zijn toestemming kon doen, waarom hij *(de Bruyne)* een ontslagverzoekschrift aan de Koningin voor de heer *Ubbink* had laten opstellen. Deze heeft dit getekend onder voorwaarde, dat hij dan niet tot sergeant gedegradeerd zou worden, maar het hele dienstverband bij de marine zou beëindigen.

Met betrekking tot de hierboven vermelde vertrouwelijke brief, welke de heer *Ubbink* aan kolonel *de Bruyne* had geschreven, deelt eerstgenoemde het volgende mede.

Toen de heer *Ubbink* op zijn eerste reis te Stockholm aankwam,

had hij onjuiste gegevens verstrekt betreffende diploma's, die hij had. Hij beschikte de facto helemaal niet over diploma's, maar om met twee vrienden van hem, die hij inmiddels te Stockholm ontmoette, te kunnen samen wonen, moest hij over een zekere opleiding beschikken, want iemand, die b.v. marine-officier was, kreeg betere kamers toegewezen dan jongens, die matroos waren. Daarom heeft hij verteld, dat hij de 3-jarige H.B.S. beëindigd had, hetgeen niet een juiste mededeling was, maar een leugen. Die mededeling heeft er toe geleid, dat de heer *Ubbink* met die jongens kwam samen te wonen, zodat hij niet bij een zekere categorie jongens werd ingedeeld, die evenmin over diploma's beschikten. Toen hij bij de marine opgeroepen werd, moest hij natuurlijk die zelfde leugen volhouden; dat is ook de aanleiding geweest, dat hij voor de officiersopleiding werd opgeroepen. Toen hij in Nederland in de gevangenis zat, heeft hij er erg veel spijt van gehad en zijn geweten begon te spreken. Toen heeft hij zich zelf beloofd, dat, wanneer hij de gelegenheid zou krijgen om die leugen ongedaan te maken, hij dat zou doen, met als gevolg, dat hij direct, toen hij in Engeland aankwam, een brief aan kolonel *de Bruyne* heeft geschreven, waarin alles vermeld stond. Toen heeft deze die brief als een stok achter de deur gebruikt.

Dat is echter niet de hoofdreden van zijn gedwongen ontslag geweest. De hoofdreden was, dat kolonel *de Bruyne* hem beëdigd had als officier, omdat hij in deze dienst trad, zodat nu de heer *Ubbink* niet meer in deze dienst werkzaam kon zijn, hij tot sergeant werd gedegradeerd. Dat was dus hetzelfde motief als bij *Dourlein*. De Engelse rang had niets meer te betekenen dan dat zij het uniform droegen van een Engelsman, ook in hoedanigheid van sergeant of luitenant. De heer *Ubbink* heeft derhalve nooit een bericht gekregen, dat hij van die Engelse functie vervallen is verklaard. Van een degradatie door de Engelsen in de Engelse rang is helemaal geen sprake geweest. En wat de Hollandse rang betreft, is er in ieder geval geen sprake van terugstelling met een minder eervolle kant er aan, hoewel de heer *Ubbink* vermoedt, dat, wanneer alles niet fout gelopen was, zij zeker niet gedegradeerd zouden zijn. Het komt, naar de heer *Ubbink* meent, hierop neer, dat er geen openlijke degradatie heeft plaats gevonden, zoals dat b.v. geschiedt bij wijze van straf, maar dat men de administratieve voorschriften ten opzichte van de heren *Ubbink* en *Dourlein* op de benepenste wijze te hunnen ongunste heeft toegepast, terwijl bij een andere opvatting de administratieve voorschriften ook zeer goed in een andere richting hadden kunnen worden toegepast. Men heeft de heer *Ubbink* daarbij niet voor ogen gehouden, dat hij zich niet juist had gedragen, toen hij door de Duiters werd gegrepen. Er is hem met name b.v. geen verwijt gemaakt over het afgeven van zijn code en security check; het is wel ter sprake gekomen. Hij heeft dat in die tijd reeds verteld en dat werd hem, naar zijn indruk, niet als grief aangerekend.

20771 e.v. *(Ubbink)*

20783 *(Ubbink)*

20787 e.v. *(Ubbink)*

78814 e.v. *(Dourlein)*

De heer *P. Dourlein* heeft verklaard, dat hij met *Ubbink* op het vliegveld Bristol aankwam. Aan hen werd medegedeeld, dat zij onder geleide naar Londen zouden worden gebracht in het belang van hun zaak. Zij werden door de airfield security officer naar het station gebracht en overgegeven aan een in de uniform van sergeant gekleede Hollands sprekende Engelsman, die hun vertelde, dat hij de opdracht had gekregen hen even naar Londen te brengen en later in contact te brengen met autoriteiten, die belang stelden in hun rapporten. De heren *Dourlein* en *Ubbink* vroegen kolonel *de Bruyne* te zien. De Engelsen zeiden: jullie zijn over je zenuwen heen en moeten maar een paar dagen wachten en tot kalmte komen; daarna kunnen jullie rapport uitbrengen. De heren *Dourlein* en *Ubbink* kwamen toen terecht bij een familie in de buurt van Guildford. Zij zijn daar ongeveer drie weken geweest en hadden het er heel goed; alleen: zij mochten niet buiten komen zonder geleide en zij mochten met niemand spreken. Zij stonden nog steeds onder bewaking van genoemde sergeant. De heren *Dourlein* en *Ubbink* begonnen zeer ongeduldig te worden en wilden eindelijk hun onmiddellijke chef zien; beiden begonnen aan te voelen, dat er iets niet klopte. Toen zijn de Engelsen waarschijnlijk een beetje kwaad geworden, maar ook ongeduldig en zij hebben *Dourlein* en *Ubbink* ondergebracht in een buitenhuis, dat ingericht was als militaire post. Daar was het leven iets strenger; later mochten zij uitgaan onder geleide.

Gedurende de eerste 2½ à 3 maanden werden zij niet zoveel verhoord, slechts vrij langdurig door de Engelse majoor *Dobson*. De houding van de heer *Dourlein* zal de Engelsen niet erg zijn bevallen, want hij had er genoeg van. Hij is waarschijnlijk in sommige gevallen een beetje ruw opgetreden en *Dobson* sympathiseerde niet erg met hem. De heer *Dourlein* heeft nooit kunnen nagaan, op grond waarvan *Ubbink* en hij in Brixton Prison opgesloten zijn. Daarvóór is *Ubbink* nog ziek geweest. Het is mogelijk, dat dat ook wel tot vertraging heeft bijgedragen. De heer *Dourlein* meent, dat het omstreeks 23 Mei 1944 is geweest, dat zij in de gevangenis zijn

opgesloten. Zij hebben daar, naar hij meent, drie weken gezeten. Het was er verre van goed. Zij kregen daar niet die verhorende en ondervragende autoriteiten op bezoek, die zij in de vorige maanden steeds hadden gezien. De heer *Dourlein* is daar niet meer verhoord; hij zat daar te zitten. Hij heeft toen inderdaad de indruk gekregen, dat hij van dat ogenblik af uit anderen hoofde „zat". De heer *Dourlein* was toen al zover, dat hij dacht: morgen staat het vuurpeloton voor de deur; de verdenking is zo hoog gestegen, dat ik nu als spion te boek sta. Het was zó, dat er ook bepaalde beschuldigingen waren geuit. De Engelsen lieten merken, dat zij dachten, dat *Ubbink* en hij voor de Duitsers werkten. De hele sfeer veranderde. Na elk verhoor werd die sfeer wat minder sympathiek. Die verhoren zijn in hoofdzaak door majoor *Dobson* gehouden.

Hij heeft ook kolonel *de Bruyne* geschreven en kreeg van deze ook steeds bericht terug, maar de heer *de Bruyne* kon niets voor hen doen.

Nadat zij ongeveer 2 weken in de gevangenis gezeten hadden, kwamen kolonel *de Bruyne* en de heer *Lieftinck* voor het eerst met hen in contact. Kolonel *de Bruyne* zei, dat hij niets voor hen kon doen, dat hij alles probeerde, maar dat hij hen er niet uit kon halen. Het Home Office moest daarin beslissen. Een week na de invasie werd aan *Ubbink* en hem medegedeeld, dat zij de volgende dag ontslagen zouden worden.

78835 e.v. *(Dourlein)*

Zij werden opgehaald door kapitein *Lieftinck*. De ontvangst bij kolonel *de Bruyne* was zeer matig. Van rapport uitbrengen was vrijwel geen sprake meer. Zij waren misschien ook wel op de hoogte van alles, maar er was een groot verschil tussen het afscheid nemen en de terugkomst. *Ubbink* en hij hadden geen muziekkorpsen en vlaggen en wimpels verwacht, maar de ontvangst bij de Nederlandse leger- en marine-autoriteiten was maar zo zo. De heer *Dourlein* had steeds het idee, dat de achterdocht ook op dezen een beetje was overgeslagen.

Op de morgen, dat de heer *Dourlein* uit de gevangenis kwam, werd hij teruggesteld in rang. Kolonel *de Bruyne* heeft hem dat persoonlijk medegedeeld op het moment, dat de heer *Dourlein* bij hem kwam. Hij was tijdelijk sergeant en is weer korporaal-konstabel geworden. De heer *de Bruyne* zei, dat hij er niets aan kon doen.

Volgens de bepalingen van de marine is het ook juist, wat er gebeurde, maar wat de heer *Dourlein* tegen de borst stuitte was, dat gedurende de oorlog op zodanige wijze met promoties werd geslingerd, dat hij dit wel wat erg vond. Het viel hem erg rauw op het lijf. Andere marine-autoriteiten, met wie de heer *Dourlein* hierna in contact werd gebracht, hebben hem aangeraden over te gaan naar de marine-vliegdienst; hij zou dan direct na het slagen voor een vliegende functie worden aangesteld als sergeant. Deze opleiding duurde op zijn hoogst vier à vijf maanden. Hij werd opgeleid met vijftien Nederlanders; daar waren derde- en tweede-klassers, terwijl de heer *Dourlein* de enige korporaal was. De heer *Dourlein* slaagde als nummer 5. De anderen werden korporaal, hij zelf bleef korporaal. Hij weet wel, dat hij toen voor sergeant is voorgedragen, maar dat was volgens het hoofdkwartier niet juist. Op een of andere manier hebben zij er een bepalinkje op gevonden, waardoor het van de baan kon worden gedaan. Daardoor is de heer *Dourlein* de indruk bijgebleven, dat er steeds een zekere achterdocht tegen hem bestond. Op 1 Januari 1946 heeft hij een hogere rang gekregen. Men moet dus aannemen, dat dit los van de vroegere zaak is geschied.

Een maand of acht vóór zijn verhoor door de commissie kreeg hij in Indonesië van zijn commandant, de luitenant-ter-zee-vlieger 1ste klasse *den Hollander*, de opdracht zich zelf voor de Militaire Willemsorde voor te dragen door een brief aan de Koningin. De heer *Dourlein* is hierdoor bijna weer in moeilijkheden gekomen, want hij heeft gezegd: ik ga er niet om vragen! Maar ze zeiden: het is een opdracht! In opdracht van de commandant heeft de heer *Dourlein* toen een brief gestuurd aan de Koningin.

De heer *Dourlein* heeft, enige weken nadat hij met *Ubbink* uit de gevangenis was teruggekeerd, op het bureau M.V.T. een gesprek gehoord, waarbij *Ubbink* gevraagd werd zijn ontslag te nemen; wat er precies geweest is, weet hij niet, maar er schijnt iets geweest te zijn met een H.B.S.-diploma van *Ubbink*.

78800 *(Dourlein)*

Naar de heer *Dourlein* kan nagaan, speelde *van Bilsen* hoog spel. Het was wel een beetje te riskant om niet in de gaten te lopen. *Van Bilsen* ging veel te nonchalant te werk in vele gevallen. De heer *Dourlein* heeft ook wel gehoord, dat *van Bilsen* fout is geweest. Dit heeft in Engeland ook een rol gespeeld. Hoewel de heer *Dourlein* bij *van Bilsen* een week of drie thuis is geweest, is daar nooit een verdenking bij hem opgekomen. Bij het verhoor in Engeland werd het de heer *Dourlein* duidelijk, dat *van Bilsen* daar te boek stond als een Gestapo-agent en er werd de heer *Dourlein* toen naar het hoofd gegooid, dat hij voor de Duitsers werkte. Er is niet met de

heer *Dourlein* te Londen gesproken over het waarschuwingstelegram van *Schreieder*. Wel is door de Engelsen gezegd, dat zij berichten over de heren *Dourlein* en *Ubbink* hadden ontvangen. De heer *Dourlein* gelooft niet, dat de Engelsen toen dat specifieke telegram van *Schreieder* op het oog hebben gehad.

21544 *(den Boer)*

De heer *den Boer* heeft verklaard, dat het ontzettend is, zoals *Ubbink* en *Dourlein* behandeld zijn na hun terugkeer te Londen.

23547 e.v. *(van Lidth de Jeude)*

De heer *van Lidth de Jeude* zegt, dat *Ubbink* en *Dourlein* zeer ontstemd waren en dachten aan verraad te Londen. De mensen van *de Bruyne* zeiden, dat beiden behoorlijke lieden waren. De Engelsen twijfelden daaraan. Bij hun aankomst in Engeland werden deze agenten onmiddellijk gevangen gezet. De heer *van Lidth de Jeude* heeft toen lord *Selborne* daarover gesproken en hem gezegd, dat de Nederlanders er van overtuigd waren, dat de jongens niets hadden misdreven. De Engelsen hebben tenslotte gezegd: wij zullen hen onder één voorwaarde loslaten, nl. als jullie hen in militaire dienst neemt. Daarop is geantwoord: dadelijk. En zo zijn zij uit de gevangenis gekomen.

30547—30549 *(de Bruyne)*

Voor de heer *de Bruyne* verklaart de mededeling van *Schreieder*, dat hij, toen *Ubbink* en *Dourlein* ontsnapt waren, een telegram naar Engeland heeft gestuurd, waarin hij hen verdacht heeft gemaakt, automatisch de grote strijd, die hij tegen de Engelse instanties heeft moeten voeren om hen uit de gevangenis te krijgen. De Engelse security heeft zich op deze mensen geworpen, doordat de eerste verhoren niet al te vlot verliepen, speciaal van de zijde van *Ubbink*. De heer *de Bruyne* heeft een aantal particuliere brieven van deze jongelui. Daarin zegt *Dourlein* op een gegeven moment: de schuld ligt bij *Ubbink*, omdat hij zich steeds tegenspreekt, waardoor de Engelsen beweren, dat wij liegen. Dit kwam voort uit zijn slechte geheugen, het was zeker geen opzet. Met betrekking tot het waarschuwingstelegram van *Schreieder* merkt de heer *de Bruyne* nog op, dat dergelijke waarschuwingen verder niet door S.O.E., maar door de Security werden behandeld. Dan kwam het in het politiële apparaat.

30552—30555 *(de Bruyne)*

Mockler Ferryman heeft verschillende malen tegen de heer *de Bruyne* gezegd: het spijt mij, maar het ligt in andere handen.

Ubbink was een officier van speciale diensten. Hij was nooit militair geweest. De officieren van speciale diensten worden ook beëdigd. Wanneer *Ubbink* zegt, dat hij door de heer *de Bruyne* min of meer is genoodzaakt zijn ontslag te nemen, is dat een totale onwaarheid. Marine heeft hem ontslagen. *Ubbink* is met *Dourlein* uit de gevangenis gekomen en toen heeft de heer *de Bruyne* hen aan de marine overgegeven, waar zij thuis hoorden. *Ubbink* is daarna bij hem teruggekeerd met de mededeling, dat hij liever naar de koopvaardij terugging en dat hij zijn ontslag wilde vragen uit de dienst. De heer *de Bruyne* heeft geen moment er op aangedrongen, dat deze man zijn ontslag zou nemen. Marine is zeer streng; wanneer een man uit een andere functie komt, dan wordt hij teruggesteld.

30558—30563 *(de Bruyne)*

Het gevangen houden van *Ubbink* en *Dourlein* werd zo erg, dat de heer *de Bruyne* bij Minister *Gerbrandy* is geweest om bij de hoogste leiding te trachten de jongens er uit te halen. De heer *de Bruyne* is toen bij *Gubbins* ontboden en deze heeft gezegd: dat kan alleen, als jij je er voor garant stelt, dat deze jongens safe zijn.

Daarmee stond niet vast, of hetgeen zij hadden verklaard omtrent hun belevenissen in Nederland, juist was of niet. De zaak is daarom met de paperassen in handen gegeven van generaal *van Oorschot*, opdat deze mensen, wanneer mocht komen vast te staan, dat juist was wat daarin stond, de beloning zouden krijgen, die hun toekwam. De heer *de Bruyne* ging naar Amerika. De jongens werden door de marine teruggesteld en niet door hem. Zij kwamen uit een gevangenis, waarin zij werden opgesloten, omdat zij verdacht waren, terwijl niet van Engelse zijde werd vastgesteld, dat zij zuiver waren. Bij het onderzoek van generaal *van Oorschot* moest toch komen vast te staan, dat de jongens de waarheid hadden gesproken. Waarom hebben zij toen niet de beloning gekregen, waarop zij recht hadden? De heer *de Bruyne* vindt het hoogst verwonderlijk. Hij is al die tijd in Indië geweest en heeft het niet van nabij kunnen bekijken. Hij blijft het een zeer ernstige tekortkoming vinden, dat men hem niet onmiddellijk in het onderzoek heeft betrokken, zodat hij voor deze mensen op de bres had kunnen staan. Hij vindt de behandeling, die zij hebben ondergaan, ook aan de smalle kant. Dit is echter een standpunt, dat men bij de marine heel strak doorvoert. Men zegt: Wij hebben met de dienst van S.O.E. niets te maken. Het was heel moeilijk bij marine gedaan te krijgen, dat agenten in verband met hun werk tijdelijk in rang werden verhoogd. Het is uitermate bitter te moeten vernemen, dat deze jongelui dergelijke dingen hebben verklaard, waar het bekend is, dat de heer *de Bruyne* om hen uit de gevangenis te krijgen een verantwoordelijkheid op zich nam, die feitelijk niemand op zich kon nemen. Hoe kon hij op een gegeven ogenblik zeggen, dat deze kerels eerlijk waren!

30567 *(de Bruyne)*

50497, 50498 *(de Bruyne)*

Hij heeft een hele bundel correspondentie tussen *Ubbink* en hem, waarin hij o.a. gezegd heeft: maak je geen kopzorg over het geval, dat je bedrog zoudt hebben gepleegd. De brief van *Ubbink* van 15 September 1947, gericht aan kolonel *Somer,* waarin hij, naar aanleiding van de niet-terugbetaling van het door hem na zijn ontvluchting bij zijn broer opgenomen geld, schrijft:

> „Ten overstaan van de Luitenant-kolonel der Mariniers, de heer *H. Lieftinck,* heb ik dit bedrag gedeclareerd, van welke declaratie rapport werd opgemaakt, terwijl *Dourlein* deze verklaring tekende in de functie van getuige. Mij werd medegedeeld, dat de som na de bevrijding aan mijn broer zou worden toegekend. Dit heeft echter tot op heden nog niet plaats gehad. Reeds heb ik de B.B.O.-missie (in afwikkeling) en de heer *Lieftinck* hier reeds enkele malen op attent gemaakt, maar dit mocht tot op heden nog geen resultaat hebben",

kent de heer *de Bruyne* niet. Op een gegeven ogenblik is ook de heer *Lieftinck* bij die tak van dienst weggegaan; blijkbaar is het niet afgehandeld op het Departement van Oorlog. Het is ellendig, dat het zo gelopen is.

Uit een brief van 22 April 1944 van de heer *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog blijkt, dat hij van de door de Engelsen gevangen gehouden agenten *Ubbink* en *Dourlein* brieven had ontvangen, van *Dourlein* de meeste. Aangezien de heer *de Bruyne* begin Februari 1944 zijn functie als hoofd van de dienst, belast met de organisatie der resistance had neergelegd, kon hij zich als zodanig niet meer bij de S.O.E.-leiding doen gelden. Toch heeft hij zich na ontvangst van de brieven van *Dourlein* nog tweemaal persoonlijk in verbinding gesteld met leidende S.O.E.-mensen (brigadier *Mockler Ferryman* en mr. *Brook)* en hun hulp verzocht om zijn brieven (waarin hij *Dourlein* steeds voorhield geen onbesuisde handelingen te verrichten en de security-dienst toch alle mogelijke inlichtingen te geven) door te willen geven en zo mogelijk te bewerkstelligen, dat de security bij de verhoren gebruik zou maken van hulp van een of enkelen van zijn Nederlandse officieren, hetgeen veel betere en veel snellere resultaten beloofde. De heer *de Bruyne* verkreeg toestemming via S.O.E. aan *Dourlein* te schrijven; van zijn aanbod van Nederlandse hulp bij de verhoren werd geen gebruik gemaakt. Hij kan zich niet onttrekken aan de indruk, dat men na de veranderingen, welke er zijn aangebracht in de S.O.E.-bezetting, van Engelse zijde de vroegere dramatische phase als volkomen afgesloten beschouwt, zelfs in die zin, dat men zich ook niet meer bekommert om het lot van hen, die toch door hun (S.O.E.-)dienst op zulk een tragische wijze in handen van de vijand vielen. Hij begrijpt de hardheid, welke in tijd van oorlog nodig is, doch hij is er evenzeer van overtuigd, dat een dergelijk simpel afsnijden van wat gebeurd is van Engelse zijde niet mogelijk zou zijn geweest, indien de heer *de Bruyne* nog officieel op de bres had gestaan voor deze waardevolle Nederlandse mensenlevens. Tot zijn verdere operatieplannen zou o.m. zeker nog hebben behoord het overwegen van plannen om ontvluchting van de betrokkenen te bewerkstelligen. Hij is het volkomen met *Dourlein* eens, dat dit voor S.O.E. een erezaak had moeten zijn. In dit licht acht de heer *de Bruyne* het allerminst onmogelijk, dat de Engelse dienst met deze ontvluchte landgenoten enigszins „in de maag zit". Zij zullen niet meer voor S.O.E. willen werken en hen daarbuiten vrij rond te laten lopen schept de mogelijkheid, dat zij „zouden gaan praten". In goed onderling overleg met de Nederlandse dienst zou daarvoor echter wel een oplossing te vinden zijn geweest. De heer *de Bruyne* doet het voorstel, dat de Minister aan lord *Selborne* kenbaar maakt, hoezeer dit uitermate langdurige onderzoek de Nederlanders bevreemdt. Daarbij ware tevens mede te delen, dat er aan Nederlandse zijde zeer veel waarde aan wordt gehecht de beide mannen te horen in verband met de tragische mislukking hunner opdrachten.

Op 24 Mei 1944 heeft de heer *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog geschreven, dat hij op 22 Mei d.a.v. bezoek ontving van een major *G. P. Wethered* van de Engelse security-dienst, die o.m. het onderzoek heeft geleid inzake de beide Nederlanders *Dourlein* en *Ubbink*. Genoemde officier overhandigde hem een rapport, waarin verslag werd gedaan van het verhoor. Het rapport is echter dermate in algemene termen gehouden, dat het voor de heer *de Bruyne* niets nieuws oplevert. O.m. is er helemaal niet in aangeroerd de door *Dourlein* en *Ubbink* in Zwitserland en Spanje geuite verdachtmaking van mogelijk verraad door een der officieren van S.O.E. *(Bingham).* Major *Wethered* deelde hem mede, dat beide mannen vermoedelijk zouden worden vastgehouden tot de dag D + 40 (invasiedag). Men had geen enkel bewijs van schuld, doch om security-redenen achtte men deze gevangenhouding gewenst. Wat hem echter het meest trof, was de mededeling van *Wethered,* dat hem nooit iets ter ore was gekomen van een verzoek van de heer *de Bruyne* om officieren van zijn dienst

aanwezig (en behulpzaam) te doen zijn bij het onderzoek. Hij acht het wel zeer kenmerkend, dat geen dezer verzoeken blijkbaar de betrokken instanties heeft bereikt. Tevens vestigt hij er de aandacht op dat het rapport van *Wethered,* dat deze hem op 22 Mei overhandigde, gedateerd is 30-3-'44. Uit het gesprek bleek tevens, dat men bezorgd was, dat deze mensen in hun verbittering over hun ervaringen zouden spreken. De heer *de Bruyne* deelt die angst niet. Integendeel zou hij hen in een bevrijd Nederland onmiddellijk bij de hand willen zien om een gedegen Nederlands onderzoek in te stellen. In verband met het bovenstaande roept hij de hulp van de Minister in teneinde zo mogelijk via de hoogste instantie te bewerkstelligen, dat het onderzoek wordt heropend, met inschakeling van een deskundig Nederlands officier van het bureau M.V.T.

Aan dit verzoek van de heer *de Bruyne* heeft Minister *van Lidth de Jeude* op 1 Juni 1944 in een brief aan de Minister of Economic Warfare voldaan. Hij schreef tevens in deze brief, dat hij van oordeel was, dat *Dourlein* en *Ubbink* deze gevangenhouding in de Brixton Prison niet verdienden, na wat zij hadden doorgemaakt. Hij was geneigd het recruteren van agenten voor S.O.E. stop te zetten, daar hij bevreesd was, dat dit voorbeeld in ernstige mate een gevoel van onbehagen zou wekken. De heer *van Lidth de Jeude* zond bij dit schrijven aan lord *Selborne* een afschrift van een brief van *Ubbink,* uit de gevangenis aan kolonel *de Bruyne* gericht, en luidende als volgt:

„For the last time I ask your attention in the matter in which *Dourlein* and I are concerned. On 27 of May we are arrested and detained in Brixton Prison without any form of trial. I include the detention order which was given to us when we were arrested. It is clear that we are not trusted. I want to explain that if the people who did this to us got information out of Occupied Country, the information given was given by the Gestapo We have nothing done that was not our duty and the people who think that the Germans helped us to come in England, what I suppose they think, then they are mistaken. I swear by the Mighty God, in whom I believe, that I am not guilty. This Sir, you can regard as my oath. I want you to come in touch with H.M. the Queen and with the highest officers of the Intelligence Service. If this cannot help you, I ask you kindly to complain in the House of Lords. I should like it very much to have an interview with you personal; if this is not possible, I ask you to use your influence to bring us in contact with Intelligence Officers and if this cannot be done, I want you to bring this matter before Court, where I can defend myself. If the people, who ordered our arrest, think that it is better to separate us from the outside world, then there are places enough outside a prison, where I am between walls and bars and I consider it as hurting my feelings of honour to be in the same prison as deserters and criminals. I ask you Sir, respectfully but with the utmost pressure to do everything you can do to help us, as *Dourlein* and I are unable to do anything at all. I feel, that I cannot live longer in these circumstances and I fear to loose my mind very soon."

Op 16 Juni 1944 ontving de heer *van Lidth de Jeude* het volgende antwoord van lord *Selborne:*

„I have considered with great sympathy your letter of the 1st June, I have made searching personal enquiries into the case of your fellow-countrymen, *Dourlein* and *Ubbink,* and I hope that what I have established to my satisfaction may help to satisfy you as to the reasons for what has taken place. I think it will assist in reaching an understanding of what has evidently been a difficult and unusual case, if I deal first with one or two points of detail in your letter. May I therefore — in no polemical spirit — draw to your attention some points in your letter? It is not quite correct to say that these men were „interned here upon arrival", nor (as I shall explain below) is it correct to view their present detention as being either a continuation of their treatment since their arrival, or occasioned by the reasons adumbrated in your letter. I am most anxious that these facts should be clear to you.

Dourlein and *Ubbink* were sent out as S.O.E.-sponsored agents and had the misfortune to be captured by the enemy. We established some considerable time ago a security system whereby any S.O.E. accredited agent, *of whatever nationality* (including British) who had escaped from enemy hands, should be segregated by us on arrival here until he has been interrogated by our own Special Section working in concert with the Security Service of this country (which alone can give a clearance). Any escape possibly arranged or connived at by the enemy is well known to be one of the classic methods of „penetration", and each such case therefore calls for special care. On the 29th November last, before these men had arrived in this country, our Directors of Security with the Deputy Director of the Division of the Security Service, called upon Colonel *de Bruyne* and explained this standard

arrangement and the reasons for it, was accepted as a sound security procedure, and as applicable to this case. On their arrival they were accordingly housed at one of our country establishments in the care of one of our own officers, so that they should give a complete account of their adventures without the distraction of contacts with their compatriots or others. They were not interned. I desire to emphasise this point, since the procedure of segregation in our own care has been devised, in part to spare S.O.E. agents who have had the misfortune to be captured, the detention upon which the Security Service might naturally otherwise insist. They where first interrogated in February. The case was very complex and a series of interrogations took place. The interrogations were unusually prolonged, partly on account of the complexity of the case, partly on acount of the illness of *Ubbink* and partly on account of the desire of the men to tender further evidence from time to time. On a point of accuracy, I must emphasise that throughout, this constituted an investigation — primarily in order to try and establish to what extent the enemy might have connived at this escape, and to establish the implications of that sinister possibility. It was not a hearing and this is important because their present detention does not result from a judgment which would have followed a „hearing" with an adverse verdict.

After many discussions the question came up as to their future. As long ago as February last, the Security Service decided that in view of invasion plans, special security steps would have to be taken in respect of all cases where some residual doubt might remain. This involved an executive and not a judicial decision. It was an executive step considered necessary in any such case in the interests of the Allied cause as a whole, although the reason for it in some cases might be that insufficient positive evidence was available here to account for happenings that had taken place abroad. In May, in that atmosphere, which you will remember and understand, the question arose as to the position of *Dourlein* and *Ubbink*. The decision, in the circumstances I have mentioned lay with the Home Secretary advised by the Security Service. It was decided by them that there were unexplained features in the case and, applying the strict canons of security (which as you know, were applied in other matters), it was decided that until the special security period had elapsed, they should be detained. That decision lay with the authorities responsible for national security. On that basis, their detention took place, under an order made by the Home secretary on 23rd May. We asked that they should not be put with other detainees detained for other reasons. I must therefore make it clear that their detention was not judicial in origin or penal in intent.

I do, however, appreciate the considerations you have been kind enough to lay before me and in the altered circumstances I am accordingly asking now for a review of their detention. I hope that this may not be long of fulfilment. I trust that the above explanation makes clear to you the point on which I have satisfied myself that the case has fallen into phases and arises from two quite different sets of considerations. It must moreover be considered against the background of unwelcome and extensive German success against our joint efforts, which may result in apparent injustice to patriots which would be the last wish of all of us.

Believe me, my dear Minister, yours sincerely, ...".

Op 9 April 1945 heeft de heer *van Oorschot* aan de bevelhebber der Nederlandse zeestrijdkrachten over de korporaal-konstabel *Dourlein* geschreven. Hij zegt in deze brief, dat, toen hij de dienst van kolonel *de Bruyne* overnam, deze hem de beste aanbeveling voor *Dourlein* gaf en er bij hem op aandrong om alles in het werk te stellen om deze — tot wanhoop gedreven — man in vrijheid te krijgen en in ere te herstellen. Voordat zijn pogingen daartoe enig succes hadden bereikt, had einde Juni 1944 de energieke actie van kolonel *de Bruyne* het gewenste resultaat gehad en *Dourlein* werd, na bevrijding uit zijn hechtenis, weder in dienst gesteld bij de Koninklijke Marine. Gedurende een onderhoud, dat hij met hem had, vertelde *Dourlein* de heer *van Oorschot,* dat hij thans 3 jaar en 7 maanden de rang van korporaal bekleed had en onlangs de opleiding tot vliegtuig-mitrailliest met succes had gevolgd. Volgens zijn mededeling zijn de anderen, die met hem op die cursus waren, allen bevorderd en nu vroeg hij de bemiddeling van de heer *van Oorschot* om te bewerken, dat hij ook voor bevordering in aanmerking zou komen. Hij heeft *Dourlein* medegedeeld, dat hij noch de bevoegdheid, noch voldoende kennis van zaken had om invloed te oefenen op bevordering van marinepersoneel, doch dat hij niettemin, om hem ter wille te zijn, zijn verzoek aan de bevoegde autoriteiten zou overbrengen. De heer *van Oorschot* meende daartoe verplicht te zijn, omdat *Dourlein* in dienst van het bureau, dat thans onder zijn leiding staat, zeer goed en hoogst gevaarlijk werk heeft verricht en ook, omdat *Dourlein* als

gevolg van die dienst heeft bloot gestaan aan een zeer onaangename behandeling, weshalve het zeker gewenst is, dat hij als vergoeding voor het doorstane leed voor een gunst van Nederlandse zijde in aanmerking zou komen.

50197—50200 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* verklaart, dat *Ubbink* hem, toen de heer *Lieftinck* in 1945 pas uit Indië terug was, enige keren brieven heeft geschreven over het geld, dat hij geleend had voor zijn ontvluchting. Deze brieven waren vrij onaangenaam en hij dreigde daarin met publicatie van een heleboel dingen. De heer *Lieftinck* heeft dit natuurlijk niet zo maar geaccepteerd en hem in een brief zijn mening gezegd. Hierop heeft *Ubbink* zijn excuses aangeboden. Men kan uiteraard op dergelijke dreigementen onmogelijk anders reageren. Dit had inderdaad bekeken moeten worden door het bureau, dat is belast met de afwikkeling van die aangelegenheden, nl. door het B.B.O. Die hebben zich ook later het lot speciaal van *Dourlein* en *Ubbink* aangetrokken. De heer *Lieftinck* is het er volkomen mee eens, dat, als *Ubbink* enigszins aannemelijk kan maken, dat hij dat geld heeft geleend, hij dat als redelijke onkosten terug moet hebben.

50203—50205 *(Lieftinck)*

Met betrekking tot het verlies van de rang van resp. officier en sergeant van de heren *Ubbink* en *Dourlein* zegt de heer *Lieftinck:* iemand, die men kan vergelijken met de bediende van een dieselmotor, kan men niet plotseling directeur van een fabriek maken. Zo moet ook de konstabel-korporaal een bepaalde kennis hebben om sergeant-konstabel te worden. Konstabel is een heel speciaal technisch vak. De exameneisen voor sergeant zijn zeer zwaar. Als in de marine op dat ogenblik de mogelijkheid had bestaan en de man er voor geschikt was, had voor *Ubbink* zeer zeker de gelegenheid kunnen zijn opengesteld om officier te worden. De marine erkende het sergeantschap van *Dourlein* helemaal niet, want dat was een geheel ander soort sergeantschap.

41286 **e.v.** *(Vinken)*

De heer *Vinken* heeft verklaard, dat een zekere pater *Laureyssen* in 1943 te Parijs werkzaam was en zich daar o.m. bezig hield met het overbrengen van piloten enz. naar Spanje. *Ubbink* en *Dourlein* waren door *van Bilsen,* die de lijn waarschijnlijk niet geheel kende, naar hem toegestuurd. Pater *Laureyssen* was echter niet thuis. Hij was n.l. zelf voortvluchtig, omdat de Duitsers hem op het spoor waren; hij was onderweg naar Engeland. Toen hij daar aankwam, is hij enkele dagen in verhoor genomen. Dat moet omstreeks Pasen 1944 zijn geweest. Men liet hem een foto zien van *van Bilsen.* Deze was ongeveer 15 jaar geleden met hem op studie geweest. Hij herinnerde zich het gezicht en de naam, maar de voornaam niet. Men vroeg hem toen, of *van Bilsen* voor de Gestapo kon werken. Dat kon hij niet zeggen, daarvoor was het te lang geleden, dat hij *van Bilsen* kende. Er werd hem ook gevraagd of hij in Tilburg *Jan Donders* en *Jan Vinken* kende. Het toeval was weer, dat zijn broer verloofd was met een zuster van de heer *Vinken,* terwijl zij elkaar al 20 jaar kenden. Hij heeft dat gezegd en er aan toe gevoegd, dat hij van *Donders* weinig wist, alleen dat deze een vriend van de heer *Vinken* was. Er is hem toen gezegd: dan moet u nog even hier blijven. Hij is nog vier dagen vastgehouden, zodat hij met Pasen nog niet in vrijheid was. Men heeft bij hem zeer uitgebreid geïnformeerd over de heer *Vinken* en zijn familie en men heeft allerlei bijzonderheden gevraagd, waarvan je als leek zegt: wat heeft dat nu te betekenen! Dat verhoor schijnt zeer uitvoerig te zijn geweest. De kern ervan kwam neer op de vraag, of de heer *Vinken* al dan niet voor de Gestapo kon werken.

41296—41301 *(Vinken)*

Het wantrouwen tegen *van Bilsen* is inderdaad gegrond geweest. *Van Bilsen* was hoofd van de politie te Ginneken. Hij heeft ongenoegen met de burgemeester gekregen over de evacuatie naar Frankrijk in Mei 1940. Hij is daarna teruggekomen en ontslagen. Toen heeft hij zich gewend tot de S.D. — hij heeft zelf tegen de heer *Vinken* gezegd: tot de N.S.B. — om terug te komen bij de politie. De heer *Vinken* heeft later *Küthe* en ook *Haase* van de S.D. in Den Bosch daarnaar gevraagd, die allebei zeiden, dat zij zich hem herinnerden en dat hij zich tot hen had gewend. Zij hebben toen een onderzoek ingesteld en daarbij zou zijn gebleken, dat *van Bilsen* ten onrechte was ontslagen. Toen is hij door bemiddeling van de Ordnungspolizei — het kan ook zijn, dat hij zich tot de Ordnungspolizei had gewend en dat deze zich om inlichtingen tot de S.D. had gewend; hij heeft zich in ieder geval tot een Duitse politie-instantie gewend — bij de politie te Vlaardingen geplaatst. Na de bevrijding is de heer *Vinken* over *van Bilsen* gehoord door een zekere *van Drunen* van de Rijkspolitie. *Van Drunen* heeft hem een afschrift laten zien van een brief van *van Bilsen* aan de procureur-generaal *van Genechten,* waarin hij mededeelde, dat de inspecteurs van politie *Miedema* en een ander, wiens naam de heer *Vinken* is vergeten, anti-Duits en anti-nationaal-socialistisch zouden zijn. Verder is hij in de jaren 1940/1941 lid geweest van het Rechtsfront. Bij de politie te Vlaardingen is hij ook weggegaan. Hij heeft zelf gezegd, dat hij ontslag heeft genomen.

Toen is *van Bilsen* te Tilburg gekomen als portier bij een wollenstoffenfabriek. Die functie had hij gevraagd om zich vooral aan illegaal werk te kunnen wijden. Naar hij zeide, heeft hij bij deze fabriek ontslag genomen om zich uitsluitend aan illegaal werk te kunnen wijden. Hij deed tamelijk veel in allerlei opzicht. Volgens de heer *Vinken* was hij in die tijd betrouwbaar. *Van Bilsen* deed dit zijns inziens om zich te rehabiliteren, straks een groot illegaal werker te kunnen zijn en er goed van te kunnen leven. Misschien heeft er wel idealisme bij gezeten. Dat is altijd moeilijk te beoordelen. Die kijk heeft de heer *Vinken* er op gehad. In het begin heeft hij nauw met hem samengewerkt.

Er waren allerlei geruchten over *van Bilsen*, zodat de heer *Donders* en de heer *Vinken* zich tot verschillende mensen hebben gewend om hun te vragen hun mond te houden. Dezen brachten daardoor van *Bilsen* en — indien hij werkelijk niet betrouwbaar was — ook zich zelf in gevaar, want hij was met deze geruchten volkomen op de hoogte en wist ook door wie zij werden verspreid. Men zei o.m., dat hij leurde met twee uit Haaren ontsnapte gevangenen. Dit was gevaarlijk. *Van Bilsen* heeft er misschien ook wel enigszins mee geleurd. Het was echter in elk geval onverantwoord, dat er zo over hem werd gekletst. Toen hebben de heren *Donders* en *Vinken* met hem de afspraak gemaakt, dat hij, wilde hij nog enige medewerking van hen ondervinden, moest onderduiken. Dat zou gebeuren. Later bleek, dat hij niet was ondergedoken. Hij werd later doodgeschoten door illegale werkers, toen hij ondergedoken zou zijn. *Van Bilsen* wist ontzettend veel over de illegale organisaties en de heer *Vinken* heeft herhaaldelijk nagespeurd, of het ontdekken van verschillende dingen door de S.D. daarmede in verband kon staan, maar hij heeft in dit opzicht nooit een causaal verband met *van Bilsen* kunnen ontdekken. Het kan geraffineerd zijn gespeeld. Het is mogelijk, dat hij de mensen heeft aangebracht.

Van Bilsen deed echter de dwaaste dingen. Hij gaf een illegaal blaadje — „De Stem" — uit. Dit werd gedrukt bij een drukkerijtje te Tilburg. Op een zeker moment was de heer *Vinken* op bezoek bij een vriend, die dit blaadje in huis had. Er was daar ook iemand uit de drukkerswereld geweest en die had gezegd: zo en zo te zien, wordt het daar en daar gedrukt. De heer *Vinken* wist, dat dit het geval was en zei daarom tegen *van Bilsen:* Let op daarmee, want daar komen zij achter. Dat was volgens *van Bilsen* echter onmogelijk. De heer *Vinken* kwam enige tijd nadien bij hem en toen zei hij: *Piet* heeft een mooi artikel over de toestanden in Engeland geschreven, waarin de mensen worden aangespoord om moed te houden. Dit artikel werd als volgt aangekondigd: toevallig kwamen wij in contact met iemand van de Britse Inlichtingendienst en vonden hem bereid voor ons een artikel te schrijven, dat wij opnamen. Onder het artikel stond: *P. D.* De heer *Vinken* zei: Ben je gek? Stel, dat het blad bij de S.D. komt. *P. D.* zijn de initialen van *Piet Dourlein.* Je weet, wat ik je heb verteld over dat drukkerijtje. Als de Duitsers met alle macht er achter aangaan, achterhalen zij het. Na heel veel praten beloofde *van Bilsen* het stukje niet op te nemen. De heer *Vinken* kreeg een dag of tien later een 200 exemplaren van het blad ter verspreiding. Het eerste wat hij zag, toen hij het inkeek, was: „Wij kwamen in contact met .....", ondertekend: *P. D.* Hij heeft de bladen geretourneerd met de mededeling, dat elke samenwerking daardoor was afgelopen. Hij was toen blij, dat hij van *van Bilsen* af was. Deze wilde per se zwart op wit het bewijs hebben, dat hij een illegaal werker was en dat gedaan had. De heer *Vinken* schrijft het dus niet toe aan een opzettelijke onvoorzichtigheid om zo de S.D. op het spoor te zetten.

57984 e.v. *(Joosten)*

De heer *H. G. H. Joosten* heeft *van Bilsen* gezien; gekend heeft hij hem niet. Hij heeft niets met hem te maken gehad. Hij heeft hem te Venlo gezien, waar hij kwam om bonkaarten te halen. De heer *Joosten* herkende hem van de photo, die hij had gekregen. Hij meent, dat mevrouw *Surie* hem de photo's heeft laten zien. Het was in ieder geval iemand uit de illegaliteit. Het waren zes photo's. Toen *van Bilsen* daags daarna was doodgeschoten, kwamen de jongens direct naar de heer *Joosten* toe. Hij heeft gezegd: ik heb hem gezien. Hij herkende hem van de photo; hij heeft de jongens laten kijken. Zij zeiden: hij is het. De heer *Joosten* heeft wel een vermoeden, maar hij weet niet wie *van Bilsen* hebben doodgeschoten. Als je er zelf niet in zit, blijf je er het liefst buiten. Er zijn 's morgens twee jongens gekomen en 's middags kwam er één, die zei: hij is in den Heer overleden, waarop een ander zei: heb je wat in huis, dan kunnen wij er eentje op drinken. De heer *Joosten* heeft er nooit iets van gehoord of eventueel die opdracht uit Engeland is gekomen. Hij vermoedt van niet. Hij vermoedt, dat er waarschuwingen zijn gekomen en dat zij *van Bilsen* door een samenloop van omstandigheden toevallig hebben getroffen.

57997 *(Joosten)*
58003 *(Joosten)*

58006, 58007 *(Joosten)*

79208 e.v. *(Mevrouw Surie—van Alphen)*

Mevrouw *Th. M. A. Surie—van Alphen* zegt, dat *van Bilsen* is

gesignaleerd, doordat tegen hem gewaarschuwd was en doordat er photo's van hem verspreid waren. Zij heeft deze photo's aan de heer *Joosten* laten zien. Het is mogelijk, dat zij de mededeling, dat men zeer voorzichtig voor *van Bilsen* moest zijn, van *Mans van den Wall Bake* heeft gehoord, van de combinatie van *Hugenholtz* en mr. *le Poole*.

Zij heeft gehoord, dat *van Bilsen* op een gegeven moment is geliquideerd. Bij de photo's, die zij verspreid heeft, was echter geen opdracht *van Bilsen* te liquideren. De heer *Joosten* heeft haar waarschijnlijk in de oorlog verteld, dat *van Bilsen* geliquideerd was. Er is haar niets van bekend, dat er van Londen uit een opdracht gekomen is om *van Bilsen* te liquideren.

§ 9. *De ontvluchting van van der Giessen, van Rietschoten en Wegner*

In de nacht van 22 op 23 November 1943, aldus wordt in de nota [1]) van *Schreieder* medegedeeld, vluchtten de agenten *van Rietschoten, van der Giessen* en *Wegner*. Gedurende vele weken hadden zij door middel van moeilijk minutieus werk in het plafond van hun kamer een gat van ongeveer 30—50 cm gezaagd. Hiertoe gebruikten zij een klein Engels figuurzaagje, dat *van Rietschoten* in de revers van zijn jas had verborgen en dat bij zijn arrestatie en daarmede in verband staande fouillering over het hoofd was gezien. In de ontvluchtingsnacht klommen zij door het gat in het plafond in de daarboven liggende dakruimte en lieten zich van het dak aan een door hen vervaardigd touw in de tuin neer. De regenachtige, stormachtige en donkere nacht begunstigde hun poging, zodat zij konden ontvluchten. Na deze tweede ontvluchting waarschuwde Londen enige lijnen, terwijl het zendverkeer langs de andere lijnen werd stopgezet. Daar het wederzijdse zendverkeer op de nog in werking zijnde lijnen zeer terughoudend was, kwamen *Giskes* en *Schreieder* overeen het zendverkeer te beëindigen. *Giskes* deed dit op 1 April 1944.

Op 17 Februari 1949 heeft de heer *G. Paardehaar* een brief over de op 23 November 1943 ontvluchte agenten aan de Minister van Justitie gezonden, waarin hij o.m. schrijft, dat *Schreieder* inlichtingen dient te verstrekken over de dood van een drietal illegale werkers, wier nagedachtenis tot op heden niet is gerehabiliteerd en wier rehabilitatie na het vertrek van *Schreieder* naar Duitsland tot de onmogelijkheden zal behoren.

De wijze waarop deze illegale werkers het land hebben gediend en nadien het leven hebben verloren, geeft hun het recht thans, bijna vijf jaren na hun dood, dit posthuum rechtsherstel te verkrijgen.

Op 23 November 1943 ontvluchtten uit de gevangenis te Haaren de gearresteerde Nederlandse agenten *van der Giessen, van Rietschoten, Wegner* en *Buizer*. Deze vlucht gelukte na weken van voorbereiding door een opening in het plafond te maken, waarna zij via de zolder door een dakkapel op het dak kwamen. Met behulp van een tafelpoot uit de cel werd een door hen gevlochten touw aan de dakkapel bevestigd. Het touw was evenwel te kort en bij de sprong naar beneden werd *Buizer* dermate geblesseerd, dat hij de vlucht niet kon voortzetten.

Van der Giessen en *van Rietschoten* vertrokken in de richting Rotterdam; aldaar lichtten zij per radio Londen in over de vlucht en vroegen tevens om instructies over de wijze, waarop zij naar Engeland konden terugkeren. Hierop heeft Londen evenwel niet geantwoord.

Wegner ging naar het Zuiden en kwam na twee dagen bij dr. *Teeuwen* te Heeze (N.B.) Vandaar ging hij op Maandag 29 November 1943 op een geleende fiets naar Maastricht.

Enige dagen na de vlucht van de drie agenten werd de heer *Paardehaar* door de in Nederland werkende agent *d'Aulnis de Bourouill*, ook bekend onder de naam *Berger*, opgedragen om *Wegner* te liquideren. Hij zou verblijf houden in de Rembrandtstraat te 's-Gravenhage.

Kort daarna kwam de agent *H. v. d. Stok* de heer *Paardehaar* dezelfde opdracht brengen. Op zijn vraag, of hij dit bericht had ontvangen van *d'Aulnis*, antwoordde hij: „Neen, van de overkant. Doe het vlug. *Wegner* is een uitgeslapen kerel en werkt nu voor de moffen. Hij is niet gevlucht maar losgelaten".

Tijdens het onderzoek, dat de heer *Paardehaar* instelde, werd het hem duidelijk, dat de drie agenten werkelijk gevlucht waren en niet door de Duitsers vrijgelaten. Dit heeft hij aan *van der Stok* medegedeeld in Januari 1944. Tevens stelde hij hem op de hoogte van zijn wantrouwen in de gegeven opdracht tot liquidatie.

Dat zijn vermoedens juist waren, is wel gebleken uit de verdere lotgevallen der vluchtelingen. *Van der Giessen* en *van Rietschoten* werden door verraad op een station in het Zuiden door *Haubrock* gearresteerd. Zij zijn door *Haubrock* en anderen in de buurt van

[1]) Bijlage 16.

Helvoirt neergeschoten. *Wegner* werd te Maastricht door bekenden geholpen, maar later op een door de Duitsers gecontroleerde passeurslijn gearresteerd. Begin September 1944 werd *Wegner* met 46 anderen in een steengroeve van het concentratiekamp Mauthausen op beestachtige wijze vermoord.

In Februari 1944 werd *H. v. d. Stok* tezamen met zijn broer te Amsterdam gearresteerd door *Haubrock. Schreieder,* die blijkbaar de activiteit dezer groep reeds lang volgde, klapte het net dicht. Zelf werd de heer *Paardehaar* in Januari 1944 gearresteerd en hij keerde in Juni 1945 uit Dachau terug.

In de kringen der opdrachtgevers tot liquidatie staan echter de drie ontvluchte en vermoorde agenten nog steeds bekend als verraders. Einde Juni 1945 maakte de heer *Paardehaar d'Aulnis de Bourrouill* er op attent, dat de opdracht om *Wegner* te liquideren onjuist was geweest. Hij antwoordde: „Dat kan wel, maar die vent heeft toch maar gek gedaan." In Augustus 1945 kreeg de heer *Paardehaar* van majoor *de Graaf* van het B.B.O. eenzelfde antwoord. In Mei 1948 heeft de heer *Paardehaar* tevergeefs getracht van de marine-officieren *Lieftinck* en *Schilp* een aannemelijke verklaring te krijgen voor deze zo tragische moordopdracht.

De gehele zaak wordt echter duidelijk, wanneer bezien wordt welke rol *Schreieder* hierbij heeft gespeeld. Deze rol kan echter alleen door *Schreieder* bevestigd worden.

78945 e.v. *(d'Aulnis de Bourouill)*

Mr. *P. L.* baron *d'Aulnis de Bourouill* heeft verklaard, dat datgene, wat de heer *Paardehaar* aan de Minister van Justitie heeft geschreven, positief onjuist is. Hij kwam namelijk op een goed moment in contact met *Paardehaar,* die hem vertelde, dat de agent *Wegner* in Den Haag rond liep en aan iedereen vroeg, of zij soms *d'Aulnis* hadden gezien. Hij heeft daardoor de indruk gekregen, wetende, dat *Wegner* bij het England-Spiel onmiddellijk gevangen was genomen, dat deze misschien door de Duitsers was omgepraat om hen te steunen en dat zijn zeer kleine succes als agent in Nederland misschien te wijten was geweest aan alle mogelijke machinaties van de geallieerden en duistere machten. In ieder geval is de heer *d'Aulnis* bang voor hem geweest. Hij heeft geen behoefte gevoeld om zich met *Wegner* te verstaan, om contact met hem te zoeken, vooral ook, omdat *Wegner* in die tijd bij zijn vrouw in Den Haag woonde en wel een ondernemende, maar geen erg slimme man was geweest. De heer *d'Aulnis de Bourouill* kon niet begrijpen, dat de ontsnapping uit Haaren was gelukt zonder dat door de Duitsers, al dan niet bewust, was medegewerkt. De heer *d'Aulnis* heeft dus wel verspreid, dat hij niets met *Wegner* te maken wilde hebben, en dat niemand moest vertellen, dat *Wegner* de heer *d'Aulnis* kende. Hij heeft dat ook wel aan *Paardehaar* gezegd, maar de heer *d'Aulnis de Bourouill* zelf heeft nooit aan iemand gezegd, dat *Wegner* moest worden geliquideerd; integendeel, dat zou ook tegen zijn systeem zijn geweest. Het is wel het laatste, wat men doet om, wanneer men een goede carrière als agent aan het opbouwen is, een commotie te veroorzaken, op welke wijze dan ook. Men gaat toch stellig niet iemand vermoorden. Hij heeft ook stellig niet van Engeland uit enig bericht van die aard gehad. Hij heeft wel een telegram naar Engeland gestuurd, dat *van der Giessen, van Rietschoten* en *Wegner* ontsnapt waren uit Haaren, of er in Engeland iets van bekend was en of hij die mensen zou helpen of niet, enz. Engeland heeft nooit op dit telegram geantwoord. In dit verband deelt de heer *d'Aulnis de Bourouill* nog mede, dat hij ook nimmer enige opdracht uit Engeland heeft gekregen, dat *van Bilsen* geliquideerd moest worden. De heer *d'Aulnis de Bourouill* heeft nog getracht een analoog geval in zijn herinnering terug te brengen, maar het ergste, wat hem is gebeurd, is geweest, dat hij een telegram kreeg, dat *Aben* onbetrouwbaar was en dat hij eventuele connecties, die hij in het Noorden had, volkomen moest afbreken. Hij weet wel, dat er in Engeland vrij geregeld Duitse spionnen aankwamen met een soort verhaal, dat zij waren ontsnapt na gevangen te zijn geweest. Het was dus op zichzelf niet onlogisch om te denken, dat *Wegner* zou zijn omgepraat en voor de Duitsers zou werken, vooral omdat hij weer rustig thuis zat bij zijn vrouw. Dat was een heel gek verschijnsel.

17224—17228 *(Schreieder)*

Toen, aldus *Schreieder* bij zijn verhoor, op 23 November 1943 drie agenten uitgebroken waren, heeft *Rauter* hem het beschikkingsrecht over de agenten afgenomen en het aan *Deppner* overgedragen. *Giskes* was toentertijd degene, die op kameraadschappelijke manier *Schreieder* van de kant van de weermachtssector tegenover *Rauter* gesteund heeft. *Rauter* wilde hem in verband met de ontsnappingen door een proces terzake van het door nalatigheid laten ontvluchten van gevangenen en landverraad door schuld „de das om doen". Hij gaf de chef van het „S.S. und Polizeigericht" opdracht tegen hem een proces aanhangig te maken. En toen deze daar niet op inging, gaf *Rauter* opnieuw het bevel. *Rauter* heeft beweerd, dat het de schuld van *Schreieder* was, dat die agenten uitgebroken waren

en dat *Harster* dat in de hand gewerkt had. *Giskes* zei van zijn standpunt uit, dat de Sicherheitspolizei schuldig was. Hij liet *Schreieder* echter niet aan zijn lot over, maar heeft hem van uit zijn sector gesteund. Hij heeft gelijk, wanneer hij zegt, dat de Sicherheitspolizei de verantwoordelijkheid voor de toestand droeg, waar en hoe de gevangenen ondergebracht waren en hoe zij behandeld werden. Dat was *Schreieder's* zaak. En uit deze overweging heeft ook *Rauter* gezegd: dus *Schreieder* is de schuld er van, dat de agenten ontsnapt zijn. Nu kwam *Giskes* en zei: „Jawel, hij heeft schuld, maar zijn houding was op zich zelf juist". *Schreieder* was wel de oorzaak, dat de mensen ontsnapt waren, maar hem trof geen schuld in strafrechtelijke zin.

17247—17256 *(Schreieder)*

Schreieder weet niet meer, of *van der Giessen* en *van Rietschoten* verraden zijn door *King Kong* (*Lindemans*), toen ze ontvlucht en in vrijheid waren. Hij weet alleen, dat *Willy Kupp* daarbij was. Deze heeft indertijd het spel gemaakt en is met Kommissar *Frank* samen in Den Haag op de trein gegaan richting Bergen op Zoom/Belgische grens. Op deze reis zijn de beide agenten gevangen genomen. *Schreieder* weet, dat de gevangenneming, die *Frank* uitgevoerd heeft, door bemiddeling van *Willy Kupp* gebeurde. Welke V-Mann *Kupp* gebruikt heeft, moet *Giskes* weten. Het was in ieder geval een Spiel van de Abwehrstelle.

Schreieder weet niet, wie, nadat de twee agenten weer gearresteerd waren, tot hun vermoording het bevel heeft gegeven. Hij weet slechts, dat *Deppner* het bevel daartoe naar Haaren doorgegeven heeft. Waar *Deppner* het bevel vandaan had, weet hij niet. *Schreieder* heeft het pas gehoord van *May,* die hem opbelde en zei: „De mensen moeten doodgeschoten worden". *Schreieder* ging naar *Deppner* en vroeg naar het hoe en waarom. *Deppner* zei: „Die mensen zijn ter dood veroordeeld en moeten doodgeschoten worden". *Schreieder* zei: „Ja, maar waarom doet men niet zoals met de andere agenten en brengt ze eenvoudig naar Duitsland?" *Deppner* zei: „Zij zijn niet vanwege hun agent-zijn veroordeeld, maar vanwege hun werkzaamheid na hun ontsnapping op grond van bewijsmateriaal, spionnagemateriaal, dat bij hen gevonden is". Dat waren enige films, die gevonden waren. Op grond van dit feit zijn zij ook veroordeeld. *Schreieder* zei: „Waarom moet de Sicherheitspolizei dat doen; laat toch de Ordnungspolizei de executie uitvoeren, zoals in alle andere gevallen. Spreekt u hierover met *Rauter*". *Deppner* zei hem daarop: „Om Gods wil, ik wil niet meer met hem spreken. Dan begint hij weer met het hele England-Spiel". *Deppner* heeft daarop toch de executie uitgesteld; deze werd echter enige dagen later desondanks uitgevoerd. Bovendien niet in de vorm van een gewone executie, maar van een neerschieten op de vlucht.

Schreieder kan positief verklaren, dat op het moment, dat dit gebeurde, *Rauter* hem de zeggenschap over de agenten onttrokken had. Deze heeft hem direct (de ontsnapping was in de nacht van 23 op 24 November 1943) die bevoegdheid ontnomen. Toen werd *Schreieder* practisch uitgeschakeld, omdat zijn zaak nog in onderzoek was. Dit onderzoek liep tot ongeveer Maart/April 1944, gelooft hij. Toen was er dan eindelijk een zitting te Haaren en stelde *Schreieder* pas vast, dat hij niet aangeklaagd werd, omdat hij niet gedagvaard was. Maar tot die tijd heeft men hem in onzekerheid gelaten. De zeggenschap over de agenten heeft *Rauter* hem afgenomen, niet echter de bevoegdheid het Spiel verder te voeren, omdat hij zei: „Dat is niet veel meer waard, dat gaat toch kapot".

45082—45097 *(Schreieder)*

Schreieder kent een stuk, waarin staat, dat, toen einde November 1943 *van der Giessen, van Rietschoten* en *Wegner* uit de gevangenis te Haaren ontvlucht waren, in de kringen van de illegaliteit wantrouwen heeft bestaan tegen deze mensen, in het bijzonder naar het schijnt ten opzichte van *Wegner.* Dat wantrouwen moet zo groot zijn geweest, dat men opdracht heeft gegeven om *Wegner* te liquideren. Iets, dat niet gebeurd is, want hij is later weer gearresteerd. Maar zo schijnt men in de illegaliteit op die ontvluchting gereageerd te hebben. Deze verdenking acht *Schreieder* volkomen ongegrond, want noch *Wegner,* noch *van der Giessen,* noch *van Rietschoten* hebben op een of andere manier hulp bij het ontsnappen van de Duitsers gehad of enigerlei opdracht daartoe. Er is van Duitse zijde toentertijd niets gebeurd, noch vóór noch na de ontvluchting. *Schreieder* zou niet tweemaal hetzelfde kunstje hebben geprobeerd door deze agenten evenals *Dourlein* en *Ubbink* verdacht te maken. *Schreieder* heeft ook niet via zijn penetraties in de illegaliteit verdachtmakingen jegens deze mensen in de wereld doen komen. Dat men van Londen uit dus aan een B.I.-agent — want er waren einde 1943 in Nederland verschillende B.I.-agenten — via de zender een bericht had gezonden: „Zorg dat deze mensen, of althans *Wegner*" — dat weet hij niet — „geliquideerd worden" en dat die agent deze opdracht heeft doorgegeven, was hem niet bekend. Onjuist zijn de suggesties, dat *Schreieder* of iemand anders

na de ontvluchting van deze drie agenten hetzelfde recept zou hebben toegepast als ten opzichte van *Ubbink* en *Dourlein,* dat hij dus een bericht zou hebben gestuurd naar Londen om ze daar kopschuw te maken voor deze mensen; eveneens is het onjuist, dat, toen van Londen uit een opdracht is gekomen om deze mensen te liquideren, hij ook van dat bericht, van die opdracht, kennis zou hebben gekregen en daardoor ook wist, dat zij via een gecontroleerde passeurslijn zouden trachten te ontkomen. Zo is het niet gebeurd. Wel is *Wegner,* gelooft hij, op een passeurslijn gearresteerd. Ten aanzien van *Wegner* weet *Schreieder* alleen nog, dat hij in België gevangen genomen is, maar in welk verband, staat hem niet meer zo precies bij. Voorzover hij weet, was het trouwens een zaak van de Belgische Sicherheitspolizei en geschiedde de arrestatie door toeval. *Schreieder* kreeg er bericht van, dat hij daarginds gevangen genomen was. *Wegner* werd toen hierheen doorgezonden.

17614—17623 *(Giskes)*

Giskes weet, dat *Schreieder* na de tweede ontsnapping in een zeer onaangename positie was. Het was beslist geen kleinigheid, wanneer het Reichssicherheitshauptamt een man aanpakte, die verantwoordelijk was voor zo iets. Daar kon onder bepaalde omstandigheden concentratiekamp of zo iets mee verbonden zijn. *Giskes* weet echter nu niet meer, hoe hij hem geholpen heeft. Dat is hem niet meer duidelijk. Mogelijk is het. Het is juist, dat twee van de agenten, die in November 1943 ontsnapt zijn, t.w. *van der Giessen* en *van Rietschoten,* later weer gearresteerd zijn en wel door verraad van *King Kong.* Noch *King Kong,* noch *Giskes* wisten echter vóór de gevangenneming, dat dit de beide agenten waren. De zaak is zo geweest, dat *King Kong* op een zekere dag gemeld heeft, dat er twee mensen naar Zeeland gingen met belangrijk spionnagemateriaal in films. Deze beide mensen zouden op een bepaald punt in Zeeland door een Engelse U-boot, die radiografisch daarheen gestuurd was, afgehaald worden. Dat was de mededeling van *King Kong.* Toen werd door een van *Giskes'* officieren de volgende maatregel genomen: *King Kong* kreeg voor deze mensen twee doorlaatbewijzen voor Zeeland. Zij moesten personalia opgeven, die natuurlijk vals waren. Met behulp van deze persoonlijke gegevens werden toen voor de beide mensen doorlaatbewijzen voor Zeeland afgegeven. Men had toentertijd om naar Zeeland te reizen een bijzondere kleine pas nodig. De mensen werden door de Sicherheitspolizei gevangen genomen in de trein tussen Rotterdam en Roosendaal. Daarbij bleek, dat het de beide ontvluchte agenten waren. *Giskes* weet er niets van, dat deze twee mensen tenslotte zijn vermoord. Wie een eventueel vermoorden bevolen heeft en of iemand het bevolen heeft, daaromtrent kan hij niets zeggen.

18900—18910 *(May)*

May heeft verklaard, dat *van der Giessen* en *van Rietschoten* ongeveer midden Juni 1944 op last van *Deppner* zijn doodgeschoten. *Deppner* heeft *May* op een dag opgebeld en hem medegedeeld, dat *Ortmann* en hij op een bepaalde tijd in Vught moesten zijn. Daarheen zou *Wilfert* — die toevallig in Den Haag was — hem een bevel overbrengen. *Ortmann* en *May* zijn er naar toe gegaan. Zij moesten enige tijd wachten. Toen kwam *Wilfert* aan. Hij zei: *Deppner* heeft mij het volgende bevel meegegeven: *van der Giessen* en *van Rietschoten* zijn ter dood veroordeeld en moeten worden doodgeschoten. *May* vroeg: Waarom door ons? *May* heeft zich daarop met *Schreieder* in verbinding gesteld, die tegen hem zei: „Houdt u buiten die hele geschiedenis. U hebt daarmede niets te maken". De zaak kwam hem aan de telefoon beslist zo voor, dat *Schreieder* zelf daarvan niets geweten heeft en woedend er over was. Hij wilde nog weten, wie de ambtenaar („Sachbearbeiter") was, die het behandelde. *May* zei hem, dat het *Bauer* was, die de zaak na de gevangenneming te behandelen had gekregen. *May* heeft hem ook nog gezegd: dat gaat niet, dat onze mensen dat doen; wij zijn er tenslotte toch niet voor om executies uit te voeren. *May* heeft *Schreieder* ook uitdrukkelijk gevraagd hem hier buiten te laten en gezegd: Ik neem in geen geval hieraan deel, want u weet heel goed, dat ik met *van der Giessen* en *van Rietschoten* op zeer goede voet stond, zolang ze bij ons geweest zijn en ook daarna, toen ze voor de tweede maal gevangen genomen werden. U zult begrijpen, dat ik in geen geval daaraan kan deelnemen. Wanneer men een executie-commando moet hebben, dan moet men anderen hiervoor nemen. Daarop zei *Schreieder:* „In ieder geval houdt u zich buiten de hele zaak"; maar *Deppner* bleef op zijn bevel staan en zei: „Ze moeten door de leden van de Sicherheitspolizei te Haaren worden doodgeschoten".

Ze zijn de volgende dag 's avonds doodgeschoten. Naar hetgeen bekend was, waren ze gevlucht, hadden weer een heleboel waardevol spionnagemateriaal, dat de Duitsers zeer grote schade had kunnen berokkenen, bij zich. Het stond zonder twijfel vast, dat zij doodgeschoten zouden worden, maar toch dacht *May,* dat hij zou kunnen bereiken, dat ze niet door de S.D. te Haaren moesten worden doodgeschoten, want te Haaren zaten slechts mensen, die verhoren afnamen, die

ook arrestaties verrichtten, die echter nooit iets met executies te maken hadden. De S.D.'ers te Haaren hebben het vonnis niet gezien, want op dit tijdstip waren de rechtbanken, die nog in Nederland waren, zeer overbelast, zodat sommige gevallen naar de rechtbanken in Duitsland gezonden werden. Wie dat van hieruit gedaan heeft, weet hij niet, maar er zijn ook zaken naar de Duitse rechtbanken gegaan. *May* kan zich echter voorstellen, dat het zo geweest is, dat men al direct gezegd heeft: Dat zijn twee agenten, die uit Engeland gekomen en daarom reeds eenmaal gevangen genomen zijn en dus volgens de bestaande wetten reeds de doodstraf verdiend hebben. Toentertijd werd hun de doodstraf kwijtgescholden. Nu zijn ze gevlucht, hebben zich met de illegaliteit in verbinding gesteld, hebben een heleboel foto's en belangrijk spionnagemateriaal bij zich gehad en daarop staat weer de doodstraf, zodat men in Duitsland eventueel heeft gezegd: „Het is doelloos die mensen nog te verhoren. Datgene, wat zij verklaard hebben, ligt hier voor ons. Die mensen worden veroordeeld en doodgeschoten". Omdat *May* persoonlijk met hen op goede voet stond, heeft hij deze agenten medegedeeld, dat zij doodgeschoten zouden worden. Hij heeft ze extra daarop opmerkzaam gemaakt, dat bij vlucht direct geschoten zou worden. De opdracht van *Deppner* zal zo geweest zijn, dat, nadat *Wilfert* waarschijnlijk tegen *Deppner* gezegd heeft: „Waarom moeten wij dat doen, wij zijn daarvoor toch niet de geschikte personen", deze tegen hem heeft gezegd: „Wanneer u dat niet goed kunt doen, dan maar op de vlucht."

53848—53858 *(Haubrock)*

Haubrock verklaart, dat, toen de eerste agenten vluchtten, veiligheidsmaatregelen werden getroffen. Van *Rauter,* resp. van Berlijn uit kwam de verordening betreffende het deporteren van de agenten uit Haaren, daar Haaren niet veilig genoeg was. Toen heeft *Schreieder* moeite voor de mensen gedaan, zodat ze daar mochten blijven. Maar er werden veiligheidsmaatregelen getroffen, het prikkeldraad werd dichterbij getrokken. De mensen moesten 's avonds, wanneer ze gingen slapen, hun kleren voor de deur leggen en daarmede dacht *Schreieder* beslist, dat nu alles veilig was. Desondanks gelukte nu de tweede vlucht. Toen heeft *Schreieder* van Berlijn zeer grove verwijten te horen gekregen. Daarop heeft Berlijn direct bevolen: „De gevangenen moeten naar Duitsland gedeporteerd worden". Ze zijn toen echter nog niet direct naar Duitsland gestuurd. *Haubrock* gelooft, dat ze eerst in een gevangenis te Assen of Groningen gekomen zijn, waar ze nog een tijdlang hebben gezeten. Er is een aanklacht ingediend tegen *Küthe* en *Wacker,* de commandant van Haaren, die voor de veiligheid verantwoordelijk waren. De verhouding tussen *Schreieder* en *Rauter* werd onaangenamer. *Schreieder* vertelde zijn ondergeschikten over *Rauter's* verwijten. Ook uit het onderzoek ter plaatse te Haaren, waar *Haubrock* zich in die dagen bevond, toen alles werd gereconstrueerd, heeft hij geconcludeerd, dat *Schreieder* grote onaangenaamheden van persoonlijke aard had. *Schreieder* trof geen directe schuld. Wel verweet men hem, dat hij zich wat meer voor de veiligheidsmaatregelen had moeten interesseren. Hij had de agenten niet zo voor 100 % mogen vertrouwen. Het was zo, dat de agenten — men kan bijna zeggen — voor de volle 100 % het vertrouwen genoten. Men verweet *Schreieder* dus een zekere lichtvaardigheid.

20156—20162 *(le Poole)*

Mr. *J. le Poole* heeft einde October of begin November 1944 contact gehad met de agenten *van der Giessen* en *van Rietschoten,* die na *Ubbink* en *Dourlein* uit Haaren ontvlucht waren. Hij heeft hen laten optekenen, wat zij in Haaren hadden geconstateerd. Het was een soort mededeling in telegramstijl van hetgeen men, naar de heer *le Poole* achteraf vernam, van *Dourlein* en *Ubbink,* die men echter te Londen niet vertrouwde, reeds kon weten, omdat *Dourlein* en *Ubbink* in November 1943 te Bern waren aangekomen. Van die mededeling is een afschrift gezonden aan het gezantschap te Bern. Dat gebeurde door een koerier. *Van der Giessen* en *van Rietschoten* zijn later weer door *King Kong* tegen de lamp gelopen.

56496, 56497 *(Meijlink)*

Mevrouw *E. A. C. Meijlink* heeft verklaard, dat, toen de agenten *van der Giessen* en *van Rietschoten* uit Haaren ontsnapt waren en *Jan Nauta* bezig was hen via een nieuwe weg naar Engeland te krijgen, de groep, waarin mevrouw *Meijlink* werkte, regelmatig contact met *Nauta* heeft gehad, met de bedoeling voor haar zendingen van deze weg gebruik te maken. Ook hebben zij een keer een zending meegegeven — via *Piet Luursma* — aan een haar niet bekend persoon, die naar Engeland zou gaan. Toen *Jan Nauta* berichtte een weg georganiseerd te hebben, hebben zij een zending samengesteld om *van der Giessen* en *van Rietschoten* te introduceren bij de Regering. Dit was hun in zoverre mogelijk, doordat in een via Zweden verzonden zending o.a. een brief voor Minister *van Boeyen* was opgenomen. Zij verzonden slechts microphoto's in negatief, dus kon deze brief in de zending voor *van der Giessen* en *van Rietschoten* nogmaals worden opgenomen. Deze zending heeft Engeland nimmer bereikt. Mevrouw *Meijlink* heeft *van der Giessen* en *van Rietschoten* ontmoet, toen er photo's moesten worden gemaakt voor hun valse persoonsbewijzen.

Van der Giessen en *van Rietschoten* hebben behalve de films van haar groep nog andere uitgebreide zendingen meegenomen. Toen de Duitsers hen hadden gearresteerd, hebben zij mevrouw *Meijlink* op 17 Mei 1944 ook gehaald.

Van de Minister van Sociale Zaken ontving de commissie bij schrijven van 3 Augustus 1949 een uittreksel, gedateerd 18 Juli 1949, van de rapporten der Missie tot Opsporing van Vermiste Personen uit de Bezettingstijd, betrekking hebbende op de Nederlandse slachtoffers van de z.g. „Aktion Kugel". Daarin wordt ook melding gemaakt van de vermoording van de agenten *van der Giessen* en *van Rietschoten*. De commissie ontleent hieraan het volgende.

In verband met de terechtstelling van de agenten *van Rietschoten* en *van der Giessen* werden blijkens dit uittreksel o.a. gehoord: *W. L. Ortmann*, ten tijde van de executie Sachbearbeiter van de Sicherheitspolizei, Afd. IV E k te Haaren; *Ernst Georg May*, Kriminal-Obersekretär; *H. K. O. Haubrock*, Kriminalsekretär; *A. O. Blakennagel*, Kriminalsekretär; *B. W. H. Liebing*, chauffeur bij de S.D.; *F. Bohm*, bewaker te Haaren, *J. Schreieder*, Kriminal-Direktor, Afd IV.

In de nacht van 22 op 23 November 1943 was het de agenten *van der Giessen, van Rietschoten* en *Wegner* gelukt uit de gevangenis te Haaren te ontvluchten. *Wegner* werd in België gearresteerd in Juni 1944, de beide anderen in Mei 1944 te Roosendaal. De overige agenten waren op 27 November 1943 tengevolge van de vlucht van de drie bovengenoemde agenten naar Assen gebracht. *Wegner* ging hier ook heen, na eerst kort in Haaren gezeten te hebben. Allen werden in April 1944 op bevel van het Reichssicherheitshauptamt naar Rawitz in Opper-Silezië overgebracht.

Van Rietschoten en *van der Giessen* zouden na hun verhoor te Haaren, waar een S.D.-Dienststelle was, hier eveneens naar toe vervoerd worden. Behalve zij, verbleven te Haaren ook nog de agenten *Lauwers, Jordaan* en *van der Reyden*. Over de overbrenging van deze drie zou nog een beslissing door het Reichssicherheitshauptamt genomen worden. Tegen de verwachtingen en (waarschijnlijk ook) tegen de wil van de dienstdoende S.D.-ambtenaren als *Schreieder, May* e.a. werd opdracht gegeven *van Rietschoten* en *van der Giessen* „op de vlucht dood te schieten".

Uit de verhoren van verschillende S.D.-ambtenaren blijkt, dat men getracht heeft deze opdracht veranderd te krijgen en het is daarom, dat de onmiddellijke executie enige dagen verschoven werd. Zij slaagden hierin echter niet en het executiebevel werd ongeveer Augustus 1944 ten uitvoer gebracht. Enige sabotage van dit executiebevel was niet mogelijk, omdat het hier ging om een bevel van de Befehlshaber der Sicherheitspolizei. Het vonnis werd voltrokken tegen het invallen van de duisternis door ambtenaren van de S.D. Dienststelle te Haaren. De gevangenen waren gekleed in blauwgrijs gestreepte gevangeniskleding. Deze executie gebeurde in alle geheim en naar buiten werd de indruk gewekt alsof beide agenten op de vlucht waren doodgeschoten. Het geheel was dermate weerzinwekkend, dat degenen, die bij de executie betrokken waren, om enige flessen cognac verzochten, „omdat zij allen zeer nerveus en lichamelijk niet goed in orde waren". De Kriminal-Direktor *Schreieder* noemde deze executie kortaf: „Schweinerei".

§ 10. *Het lot der overige agenten*

De commissie heeft van dr. *Somer* een Engelse vertaling ontvangen van een brief d.d. December 1943 van de Abwehrstelle Niederlande over de gevangen genomen agenten. Hierin wordt besproken, hoe er naar de mening van de Abwehrstelle Niederlande met deze agenten dient te worden gehandeld. De brief is waarschijnlijk afkomstig van *Hempel*, de chef van *Giskes*. Hij luidt als volgt.

Translation

Abwehrstelle Netherlands
Br. N. No. 779/43 gKdos. Leiter III.

In the field, 6-12-43.
3 copies
1st copy

Subject: Agents
Ref. WDN Ia 3921/43 gKdos.

To the:

C. in C. in the Netherlands for the attention of General d Fl *Christiansen* or his deputy, H.Q.

Dds for the Netherlands for the attention of SS-Brigadier and General major of the Police *Naumann* The Hague.

In reply to the above letter it is reported that 9 of the 55 English agents who are imprisoned at present can be made available for trial immediately. The handing of the remaining 46 agents depends on whether or not the „Nordpol" Spiel becomes known to the enemy through the escape of the five agents (2 on one occasion and 3

on another). Until this has been ascertained there are the following objections to the immediate trial of the agents:

1. Some of the agents must be available to answer occasional questions regarding the W/T traffic.

2. Through court martial proceeding the number of people in the „Nordpol" picture would become much too large for safety.

3. As they would probably be tried en bloc the agents would become aware of the extent of the whole „Nordpol" Spiel. They could then, since some of them may receive a remission of the supreme penalty because of their collaboration in carrying out the „Nordpol" Spiel, give the game away through passing letters surreptitiously from the prison whilst serving their sentence or by other means. Should it turn out that the enemy knows about the Spiel then there will no longer be any objections to court martial proceedings against all the agents. In that case it would only be necessary to ensure that the agents who had been promised a remission of sentence for their collaboration in the „Nordpol" Spiel are treated accordingly. Two of the agents, moreover, would have been set free and made available to the Ast., as the Ast. intends to use them against the enemy. It is envisaged that the position regarding the G.V.'Spiel will be clear enough by the end of December 1943, to enable a final decision to be made regarding the trial of the remaining 45 agents. A list of the 55 agents, divided into the following four groups, is attached.

I. The first group of nine prisoners can be tried immediately. They are no longer needed in W/T-Spiele and have no connection with the „Nordpol" case. In this prospects of pardon have been held out to *v. d. Reyden* (No. 2) captured on 13.2.42 and *Radema* (No. 9) captured on 29.5.42 for their collaboration in an earlier GV-Spiel with W/T.

II. The second group comprises 17 prisoners (Nos. 10—26). They were arrested during the GV-Spiel „Nordpol". The objections mentioned in 1—3 above apply to this group. These 17 prisoners come into question for a remission of the supreme penalty, as the execution of the GV-Spiel „Nordpol" was made possible through their collaboration.

III. The third group comprises 27 prisoners (Nos. 27—53). They were arrested during the GV-Spiel „Nordpol". The objections laid down in 1—3 above apply also to this group. In the opinion of the Ast. however, there are no grounds for pardon.

IV. The fourth group (Nos. 54—55) will not be sent for trial for reasons of expediency. Through their voluntary and longstanding collaboration these agents made it possible to start and carry through the GV-Spiel. The Ast. proposes to set these agents free as soon as there are indications that the enemy has become aware of the C.E.-Spiel.

Signature Illegible (Hempel?)."

Bij deze brief behoort een lijst, waarin de agenten in de in bovenstaande brief besproken groepen zijn verdeeld. Deze luidt als volgt:

Geheime Kommandosache:

Gruppe	*Name*	*Vornamen*	*fest-genommen*
I.	ter Laak	Johannes Herm. Arn.	13- 2-42
	van der Reyden	Willem Jacobus	13- 2-42
	de Jonge	Ernst Willem	23- 5-42
	Emmer	Jan	30- 5-42
	Ortt	Felix Donau	23- 5-42
	Brinkman	Allert	14- 7-42
	Alblas	Aart Hendrik	16- 7-42
	Niermeyer	Willem Johan	6-10-42
	Radema	Evert	29- 5-42
II.	Taconis	Thijs	9- 3-42
	Ras	Gozewin Hendrik Gerard	1- 5-42
	Baatsen	Arnoldus Albert	20- 3-42
	Kloos	Barend	29- 4-42
	Sebes	Hendrik Johannes	9- 5-42
	de Haas	Hendrikus	28- 4-42
	van Steen	Antonius	30- 5-42
	Parlevliet	Hermanus	30- 5-42
	Buizer	Johannes Joh. Corn.	23- 6-42
	Bukkens	Joseph	27- 6-42
	Jambroes	George Louis	27-6-42
	van Hemert	Gerard John	24- 7-42
	Beukema	Karel Willem Adr.	25- 9-42
	Mooy	Adriaan Klaas	25- 9-42
	Frl. Terwindt	Beatrix	14- 2-43
	van Os	Gerard	19- 2-43
	v. d. Wilden	Willem	19- 2-43

Gruppe	*Name*	*Vornamen*	*fest-genommen*
III.	Andringa	Leon Theod. Cornelius	28- 4-42
	Jongelie	Roelof Christiaan	25- 9-42
	Droogleever Fortuyn	Cornelis	25- 9-42
	Kamphorst	Peter	22-10-42
	Koolstra	Meindert	22-10-42
	Pals	Michel	22-10-42
	Hoofstede	Jan Charles	25-10-42
	Pouwels	Charles Christiaan	25-10-42
	Steeksma	Horst Reinder	25-10-42
	Macare	Max Humphrey	25-10-42
	Bakker	Jacob	28-10-42
	Dane	Joh. Cornel	28-10-42
	de Kruijff	Arie Joh.	29-11-42
	Ruseler	George Lodew.	29-11-42
	Overes	Herm. Joh.	30-11-42
	v. d. Bor	Klaas	17- 2-43
	Braggar	Corn. Carel	17- 2-43
	van Hulsteyn	Corn. Elisa	17- 2-43
	Kist	Jan Christ.	19- 2-43
	v. d. Wilden	Piet	19- 2-43
	Boogaart	Pieter Corn.	10- 3-43
	Arendse	Pieter Arnold	10- 3-43
	Rouwert	Frederik Willem	22- 4-43
	van Uijtvanck	Ivo	22- 4-43
	de Brey	Oscar Willem	22- 5-43
	Mink	Antonius Berend Laurentius	22- 5-43
	Punt	Maria	22- 5-43
IV.	Lauwers	Hubertus Math. Gerard	6- 3-42
	Jordan	Hendrik Johan	3- 5-42

17218—17224 *(Schreieder)*

Schreieder heeft over deze brief verklaard, dat dit een brief is van de Abwehrstelle, dus niet van hem. Het is een brief van *Hempel* aan het Oberkommando der Wehrmacht en aan de Befehlshaber der *Sicherheitspolizei,* aan *Christiansen* en aan *Naumann.* Het schema in de brief is niet van *Schreieder.* Toen op 23 November 1943 de 3 agenten uitgebroken waren, heeft *Rauter* hem het beschikkingsrecht over de agenten afgenomen en het aan *Deppner,* zijn directe chef, overgedragen. Deze had een positie, overeenkomstig met die, welke *Hempel* in de weermachtssector had. *Deppner* moest nu ook de correspondentie met het Reichssicherheitshauptamt voeren inzake het overbrengen van de agenten naar Duitsland. Deze beoogde maatregel druiste in

17230, 17231 *(Schreieder)*

tegen het tot dan toe door *Schreieder* gevoerde beleid. Daardoor komt het ook, dat *Schreieder* deze zaak niet meer kent en door hem een dergelijke lijst niet is gemaakt. *Giskes* had het natuurlijk toentertijd ook niet gemakkelijk. Vandaar, dat niet *Giskes* deze lijst gemaakt heeft, maar *Hempel,* als zijn chef. *Schreieder* kan zich voorstellen, dat eventueel *Giskes* de geschiedenis van het ontstaan van de lijst ook niet helemaal kent. Anders zou *Giskes,* die anders zelf alle berichten naar Berlijn ontworpen heeft, de brief ook zelf ondertekend hebben, want *Giskes* ondertekende zijn correspondentie met Berlijn zelf.

17240 e.v. *(Schreieder)*

Giskes kende de zaak precies. *Hempel* daarentegen wist slechts, dat de agenten *van der Reyden* en *Radema* iets gedaan hadden en daardoor komt hij op het idee in de brief iets te zeggen in verband met hun vroegere collaboratie in een G.V.-Spiel, waaronder de Wehrmacht een V-Mann-Spiel in de contraspionnage verstond. Dat was het echter niet. *Van der Reyden* was belangrijk voor de Duitsers vanwege zijn codezaak en *Radema* was de man, die geprobeerd had een seinspel te maken; *de Jonge* was zijn chef. Dat seinspel is op niets uitgelopen. Dat heeft schijnbaar *Hempel* nog in zijn hoofd gehad en het in deze vorm geschreven. De agenten zijn allen naar Duitsland gegaan. Wie dat tenslotte heeft beslist, weet *Schreieder* niet. *Schreieder* heeft later nog eens geprobeerd van Berlijn de een of andere mededeling te krijgen en hij heeft een zakelijke reden voor navraag gezocht teneinde op de een of andere manier een reactie uit Berlijn te krijgen. Het antwoord luidde op een zeer scherpe toon, dat de zaak door het hoofdkwartier werd behandeld en hij er niets meer mee te maken had.

17577—17581 *(Giskes)*

Giskes heeft medegedeeld, dat bedoelde brief hem op zich zelf niet bekend is geweest, maar hij weet, dat destijds na de tweede ontsnapping op aandrang van de bevelhebber der Sicherheitspolizei, toentertijd *Naumann,* overwogen werd de agenten op de een of andere manier zo onschadelijk te maken, dat zij de Duitsers geen schade meer zouden kunnen berokkenen. Daartegenover stond, dat aan de mensen, voorzover zij in het geval-„Nordpol" betrokken waren, beloofd was, dat zij onder geen enkele omstandigheid de maximum straf zouden krijgen. Op aandrang van de Sicherheitspolizei is naar het oordeel van de chef van Gruppe III van de Abwehr in deze

kwestie gevraagd. *Giskes* neemt aan, dat de vraag: Wat moet nu met de mensen gebeuren, een brandend probleem was. De ene groep na de andere was ontsnapt. De Duitsers konden ze hier niet zo afdoende opgesloten houden als op andere plaatsen mogelijk was. Wat moest nu eigenlijk gebeuren? Deze vraag is zeer duidelijk door de chef van Gruppe III beantwoord. Dat waren dingen, die buiten *Giskes'* competentie, de III F-competentie van de contraspionnage, gingen. Dat lag op een geheel ander niveau, een trap hoger. De mensen waren, voorzover het *Giskes* betrof, op dat tijdstip geheel uitgeschakeld; December 1943 bestond het spel in de oude vorm niet meer. Het was een hogere instantie, die zich nu met het verdere lot en het verloop der dingen moest bezig houden. Wanneer bedoelde brief door de chef van Gruppe III geschreven is, kan het *Hempel* zijn of
17584 e.v. *(Giskes)* *von Soppe*. *Giskes* weet niet meer precies, hoe lang *Hempel* er geweest is.

Met betrekking tot de indeling van de brief is *Giskes* van mening, dat het duidelijk is, dat de eerste groep niet met de Noordpool-zaak te maken had. Bij het begin van het seinspel was aan de marconist *Lauwers* beloofd, dat, wanneer hij zijn medewerking zou verlenen, zijn kameraad *Taconis* en hij niet ter dood veroordeeld zouden worden. Deze belofte is ongeveer 14 dagen later door *Giskes* uitgebreid tot de mensen, die als gevolg van het seinspel nog uit Engeland zouden komen. Deze mensen zouden niet ter dood veroordeeld worden.

In groep I zijn opgenomen diegenen, voor wie de maximumstraf in aanmerking kon komen. Deze eerste groep had met het Noordpool-spel niets te maken. Dat zijn geen mensen, die door het seinspel gevangen genomen zijn. *Giskes* neemt aan, dat de chef van Gruppe III bij deze brief zich heeft laten leiden door de overweging, dat aan de door dit seinspel gevangen genomen agenten gratie verzekerd was. Dus de eerste groep van negen gevangenen kon onmiddellijk voor de krijgsraad komen. *Van der Reyden* en *Radema* werden daarvan echter uitgezonderd.

Voor groep II behoorde niet de hoogste straf in aanmerking te komen; deze groep mocht in ieder geval niet ter dood veroordeeld worden. *Giskes* ziet deze brief zó, dat de chef van Gruppe III heeft geprobeerd de oorspronkelijk gegeven belofte om de doodstraf niet toe te passen achteraf nog eens te bevestigen. Het was zó, dat door de tweemaal herhaalde vlucht van agenten het spel in gevaar werd gebracht en dat het spel inderdaad aan zijn einde was gekomen door de eerste vlucht. Men heeft daaruit in ieder geval van de zijde van de Sicherheitspolizei enz. geconcludeerd: wanneer de mensen nu deserteren, hebben zij natuurlijk ook geen aanspraak meer op de beloofde gratie. Ongeveer zo, misschien niet zo precies woordelijk. *Giskes* ziet deze brief zó, dat de chef van Gruppe III heeft getracht een verklaring te geven, waarom ondanks de vlucht van 5 personen, de anderen toch nog voor gratie in aanmerking kwamen.

Van de derde groep zegt *Hempel* in zijn brief: Wij moeten hiervoor dezelfde behandeling toepassen als bij de tweede groep. Volgens Duitse opvattingen hebben de mensen zich niet zo gedragen, dat dit zonder meer zeker is of zonder meer het geval zijn moet. Daar echter de belofte tot het niet toepassen van de maximumstraf gegeven is, moet deze voorwaarde ook nagekomen worden. Zó ziet *Giskes* het. Hij kan niet in bijzonderheden zeggen, hoe de chef van Gruppe III juist hier tot deze beslissing omtrent de mensen gekomen is.

Wat betreft groep IV (*Lauwers* en *Jordaan*) is het *Giskes* vrij duidelijk, hoe *Hempel* tot zijn advies is gekomen.

Bij de derde groep zei *Hempel* minder juist: Zij hebben weliswaar helemaal niet meegewerkt aan Duitse kant, maar zegt hij: de belofte is gegeven. Het gedrag van de mensen geeft weliswaar geen aanleiding tot gratie. Doch *Hempel* zegt in ieder geval: Wat omtrent de tweede groep gezegd is, geldt ook voor deze groep. Men moet de brief volgens *Giskes* in deze zin lezen, dat men voor alle agenten van het England-Spiel in deze brief van de Abwehrstelle inderdaad de toezegging over de hele lijn wil doortrekken en wel aldus, dat geen dezer agenten voor de doodstraf in aanmerking behoort te komen, doch een aantal van hen wel voor mindere staffen. Men zou de passage: „In the opinion of the Ast., however, there are no grounds for pardon" als volgt moeten verstaan: „In the opinion of the Ast., however, there are no grounds for total pardon". *Giskes* kan in het algemeen zeggen, dat er nooit twijfel heeft bestaan, of deze belofte zou worden nagekomen. In ieder geval niet in zijn kring of in de kring van de „Ast.". Deze brief moest worden geschreven door zijn chef, omdat *Giskes* persoonlijk en alleen met *Lauwers* onderhandelde, direct toen hij gevangen genomen was. Toentertijd was het spreken met hem en het aanvoelen van de mogelijkheid, of hij zou meewerken, een taak van *Giskes*, die speciaal op het terrein van III F lag.

17604 e.v. *(Giskes)* Giskes legt er de nadruk op, dat het Reichssicherheitshauptamt aan de Sicherheitspolizei in Den Haag heeft medegedeeld, dat het

er mede accoord ging, dat de agenten uit het Nordpol-Spiel niet voor de maximumstraf in aanmerking kwamen. Deze mededeling heeft *Giskes* schriftelijk van *Schreieder* of van het bureau van de Sicherheitspolizei gekregen. *Giskes* weet niet, wie de ondertekenaar was van de mededeling, dat deze belofte ook van de kant van het Reichssicherheitshauptamt was erkend. De conclusie is, dat hetgeen er tenslotte met deze mensen is gebeurd in flagrante strijd is met de toezegging, welke is gedaan, in zoverre dat de mensen niet meer leven. Hoe de mensen aan hun einde gekomen zijn, weet *Giskes* niet. Hij kan niet zeggen, dat er bewust in strijd met deze belofte is gehandeld, daar hij niet weet, hoe deze mensen omgekomen zijn.

18804 e.v. *(May)*

May heeft verklaard, dat de agenten na de ontvluchting van *Wegner, van der Giessen* en *van Rietschoten* overgebracht zijn naar Assen en later naar Duitsland. *Van der Reyden, Lauwers, Jordaan* en ook mej. *Terwindt* zijn toen echter te Haaren achtergebleven. Mej. *Terwindt* had altijd afzonderlijk gezeten en werd niet te zamen met de mannen gebracht. *Lauwers, Jordaan* en *van der Reyden* hielden de Duitsers hier wegens hun medewerking. *May* beschouwt deze drie als degenen, die het beste met de Duitsers hebben samengewerkt.

20542 e.v. *(Lauwers)*

De heer *Lauwers* zegt, dat *van der Reyden, Terlaak, Jordaan* en hij op goede voet met *Giskes* stonden, hetgeen ook niet anders kon, want deze kon slechts van hen denken, dat zij als brave jongens hadden medegewerkt, teneinde hem dergelijke successen te laten behalen. Het feit, dat zij te Haaren achterbleven is wel degelijk een soort van beloning geweest. Voor mej. *Terwindt* gold dit niet; zij is hier achtergebleven, omdat zij een vrouw was. De heer *Lauwers* is in September 1944 weggevoerd naar Oranienburg. Dit was na Dolle Dinsdag. Hij is omstreeks 25 April 1945 bevrijd en op 21 Mei te Londen aangekomen. 1 Augustus 1945 is hij overgedragen aan het B.B.O. Men heeft hem van 21 Mei 1945 tot 1 Augustus 1945 in Engeland vastgehouden, maar nooit verhoord. De heer *Lauwers* is teruggegaan 1 Augustus en hij heeft van majoor *de Graaf* zijn aanstelling gekregen in September. Deze is gedurende de maand Augustus ettelijke keren op en neer naar Londen geweest om de zaak uit te zoeken. Hij heeft de heer *Lauwers* verzekerd, dat hij, toen hij de heer *Lauwers* de eerste maal zag, dacht: dat is de man, die tegen de muur gaat, omdat hij dacht, dat deze had meegewerkt aan het Duitse spel. De heer *de Graaf* is tot de conclusie gekomen, dat de heer *Lauwers* geen verwijt kan treffen. Niet op grond van hetgeen hij van de heer *Lauwers* heeft gehoord, maar wel, neemt deze aan, op grond van hetgeen hij in Engeland heeft gehoord en gezien. Dus door de gehele visie, die hij kreeg op het England-Spiel en ook door de documenten, die hem in Engeland ter beschikking stonden.

43219 *(Harster)*

Volgens dr. *Harster* was een van de hoofdoverwegingen om de agenten, gearresteerd tijdens het England-Spiel, niet voor de krijgsraad te brengen, de overweging van de geheimhouding. Op het moment, waarop men de mensen naar de krijgsraad verwijst, weten weer enige instanties meer daarvan; de veroordeling door de krijgsraad kan practisch niet geheim gehouden worden, want het zal steeds mogelijk zijn op de meest verschillende wegen daarvan in kennis te komen, zodat dus de absolute geheimhouding van de gevangenneming van de agenten, die immers zo belangrijk voor het welslagen van het spel is, niet is gewaarborgd. Daarom hebben de Duitsers overwogen: ieder mens meer, die er iets van weet, is een gevaar, zonder dat men een wantrouwen tegen bepaalde heren heeft. Voorts kan een krijgsraad in oorlog in zo'n geval practisch niet anders dan ter dood veroordelen en dat heeft voor het geval, dat het vonnis wordt voltrokken, het gevolg, dat de desbetreffende mensen er niet meer zijn. Zij moesten er echter zijn, omdat in het gehele spel telkens weer de noodzakelijkheid gebleken is op de wetenschap, die de een of andere agent had, terug te grijpen. En bovendien was het natuurlijk zo, dat de Duitsers, daar zij gemerkt hadden, dat de agent niet steeds innerlijk zo glashard is als ongeveer vijf minuten, voordat hij was afgesprongen of op het ogenblik van het afspringen, natuurlijk tegen de desbetreffende man ook wel eens hebben gezegd: „Wanneer je nu hier mededelingen doet, kunnen wij er voor zorgen, dat je kameraden, die tegelijk met je opgeleid zijn, die in hetzelfde vertrouwen erop, dat alles hier in orde is, in de volgende week hier naar beneden komen en die wij bij het afspringen zoals jou in verzekerde bewaring nemen, niet voor de krijgsraad komen". Wanneer de man echter over een andere lijn komt of de Duitsers hem niet ontvangen en hij is dan eerst twee, drie maanden hier in de buurt werkzaam geweest en heeft misschien een of andere aanslag met springstof gepleegd, dan is het natuurlijk voorbij. Hieruit volgt natuurlijk, dat ook tegen hem gezegd wordt: „Jullie worden centraal (gemeenschappelijk) ondergebracht en niet voor een krijgsraad gebracht". Men kan hem natuurlijk deze overwegingen alleen maar bijbrengen met de motivering, dat ook hij niet voor

43220 *(Harster)*

een krijgsraad komt. Er waren natuurlijk om een en ander te bereiken twee mogelijkheden. Men had kunnen toezeggen, dat het brengen voor de krijgsraad zou worden uitgesteld, zolang het spel liep of men kon de mensen de belofte geven, dat ze in het geheel niet voor de krijgsraad zouden komen. Het laatste is gebeurd.

43227 e.v. *(Harster)*

Harster was nog in Nederland, toen de eerste ontvluchting uit de gevangenis te Haaren plaats vond. Dat was in de nacht van 29 op 30 Augustus 1943. Dat was de nacht, waarin *Harster* is vertrokken. Het was de nacht van Zaterdag op Zondag en in deze nacht kreeg hij bevel, dat hij zich nog in de loop van Zondag te München moest melden. Toen was de vlucht nog helemaal niet bekend. Hij heeft het pas later in Italië gehoord. Later in November is er nog een tweede ontvluchting geweest. Dat waren *van der Giessen, van Rietschoten* en *Wegner*. Daarop zijn de agenten uit Haaren weggebracht. Eerst naar Assen; later zijn ze naar een Duits kamp gebracht en daar zijn zij vrijwel allen omgekomen. Dat was zeker niet in overeenstemming met de belofte, die de mensen was gedaan. De beloften, die gedaan zijn door *Schreieder* — in overeenstemming met *Harster* en in overeenstemming met de instantie, waaronder dit ressorteerde met de absoluut duidelijke en vaste wil de mensen te behouden, zijn daarmede niet nagekomen.

Tot Augustus 1943 was noch iemand gevlucht, noch was er op de een of andere manier ernstig sprake van de mensen van hier weg te voeren. Er was wel eens sprake van geweest, dat de Duitsers gezegd hebben: Wanneer er een invasie komt en al die mensen zitten daar in Haaren, slechts 75 km van de kust, dan zou dat pijnlijk kunnen worden. Desondanks hebben zij het steeds doorgezet, dat de mensen hier zijn gebleven. *Harster* weet niet uit eigen wetenschap, wie bevolen heeft, dat de mensen van hier weg moesten. Hij weet, dat men, terwijl hij reeds weg was, niet alleen *Schreieder,* maar ook hem, ernstige verwijten heeft gemaakt, dat hij er verantwoordelijk voor was, dat de mensen steeds maar hier zijn gebleven, zodat zij konden vluchten. Op de een of andere manier bestaat er natuurlijk, tenminste voor de enkeling, maar toch ook voor het geheel, een tegenprestatie of een tegenvoorwaarde van de belofte in die zin, dat de desbetreffende personen niets zullen doen om de verdere werkzaamheid van de Duitsers noemenswaard te belemmeren, want wanneer men — iedere gevangene heeft op zichzelf het recht uit te breken — met de gevangenen op de een of andere manier een — noem het — overeenkomst, afspraak of zoiets, maakt, dan verbreekt hij natuurlijk op het moment, waarop hij ontsnapt, deze afspraak.

43232 *(Harster)*

Harster heeft er echter zelf niets mede te maken gehad. Hij heeft het feit, dat de agenten de oorlog niet overleefd hebben, eerst gehoord, toen hij in Augustus 1947 hier naar Nederland is gekomen. Met betrekking tot de personen, die ontvlucht zijn, zou hij op het volgende standpunt willen staan: op het moment, waarop jullie bent weggegaan en dan weer, na opnieuw gewerkt te hebben, gepakt bent, kunnen jullie je er niet meer op beroepen, dat deze oude en desnoods naar jullie opvatting eenzijdige afspraak verder nog geldt. Ten aanzien van de andere agenten staat hij absoluut op het standpunt, dat dezen voor de ontvluchting niet verantwoordelijk zijn. Het zou bij *Schreieder* nooit opgekomen zijn te zeggen: door het feit, dat eerst twee man en daarna drie man zijn ontvlucht, zijn wij tegenover de anderen nu vrij van onze verplichtingen. Dat heeft *Schreieder* nooit gezegd en dat zou hij ook nooit gezegd hebben. *Harster* persoonlijk zou zich ook aan zijn beloften hebben gehouden, zeker totdat die mensen weer gepakt zouden zijn. En als zij niet in die tussentijd gewerkt zouden hebben, zou hij persoonlijk gezegd hebben: „Een flinke prestatie, dat jullie ontsnapt bent, maar wij waren ook niet mis, dat wij jullie weer gevangen genomen hebben". Daarmede zou de zaak afgelopen zijn geweest en hij zou gezegd hebben: wij passen een beetje beter op jullie. De ontsnapten zouden misschien niet meer de een of andere gunst gehad hebben. Daarom staat voor *Harster* vast, dat op dat tijdstip — in 1944 gelooft hij — een geheel vrijstaande derde buiten *Schreieder, Deppner* of de Befehlshaber van de Sicherheitspolizei er tussen is gekomen. *Harster* is er rostvast van overtuigd, dat *Schreieder* zich tegen het wegvoeren van de agenten met zeer gewichtige, zakelijke motieven heeft verzet. *Schreieder* was echter in een buitengewoon moeilijke positie, in zoverre men hem de schuld heeft gegeven en heeft gezegd: tot nu toe hebben wij de mensen hier gelaten, omdat je hebt gezegd, dat je ze nodig hebt, maar je hebt ze blijkbaar niet zo nodig, wanneer er 5 man bij je kunnen uitbreken.

43233 e.v. *(Harster)*

Harster weet, dat er een zaak tegen *Schreieder* aanhangig is gemaakt. Of het tot een formeel proces is gekomen, dus of het S.S. en Polizeigericht nu daadwerkelijk een aanklacht heeft ingediend of dat het slechts een onderzoek was, kan hij niet zeggen. Dat heeft *Harster,* behalve van *Schreieder,* ook gehoord van *Giskes* en van *Christiansen;* dat herinnert hij zich. Dat was alles eerst later. Hij was toevallig twee maanden voor zijn verhoor voor de commissie met

Christiansen 2 dagen in dezelfde gevangenis ondergebracht en daar hebben zij zeer veel over deze dingen gesproken, maar in het bijzonder weet hij het ook van *Giskes*. *Harster* zat de vorige zomer bij *Giskes*, de dagen, voordat deze door de commissie is ondervraagd. Toen hebben zij ook over deze dingen gesproken en toen heeft *Giskes* hem dit verteld. *Harster* houdt het voor volkomen uitgesloten, dat de invloed om de agenten in verband met de invasie naar Duitsland weg te voeren van Nederland uit is gekomen. Voorzover hij weet, was ten tijde van de invasie *Schöngarth* reeds in Nederland. *Naumann* vertrok juist kort vóór, ten tijde van, of heel kort na de invasie. *Harster* houdt het voor waarschijnlijk, dat bepaalde hogere machten in Duitsland over het lot van deze agenten hebben beschikt. Hij weet niets zeker. Hij kan het zich niet anders voorstellen dan dat men op een bepaald tijdstip heeft gezegd: een absoluut veilige onderbrenging in Nederland is niet meer mogelijk; laten wij de mensen naar de een of andere plaats in Duitsland zenden. *Harster* gelooft, dat ze eerst niet in een kamp, maar ergens in een gevangenis waren. Later heeft men misschien onder bepaalde omstandigheden gezegd: er zijn bepaalde mensen, die onder geen voorwaarde in handen mogen komen van de naderende vijand, naar wie zij zouden kunnen overlopen. Op het tijdstip van de invasie heeft men zich daarom waarschijnlijk op het standpunt gesteld, dat er bij deze mensen definitief voor gezorgd moest worden, dat zij niet in handen van de vijand kwamen. Maar heel beslist ging dat van een centrale post uit, die tot taak had agenten en dergelijke personen in het algemeen ergens centraal onder te brengen. *Harster* gelooft, dat men absoluut zeker zeggen kan, dat het voorstel of de aansporing om de mensen van het leven te beroven in geen geval van Nederland uit is gekomen. Of een opvolger van hem niet gezegd heeft: „Wanneer de mensen hier allemaal vluchten, juist op de tijd, dat de invasie steeds meer nabijkomt, dan alstublieft liever naar Duitsland", weet hij niet; dat kan hij niet zeggen.

53993 *(Haubrock)*

Haubrock heeft verklaard, dat het wegvoeren van de agenten naar Duitsland een tragische omstandigheid is, die het gevolg was van de laatste fase van de oorlog. Het is niet volgens plan geschied, in ieder geval niet van Nederland uit. *Schreieder* heeft bij de capitulatie niet geweten, dat zijn agenten dood waren.

50005 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp* deelt mede, dat het juist is, dat kolonel *de Bruyne* in Mei 1944 en vaker een poging heeft gedaan om de medewerking van S.O.E. te verkrijgen voor de bevrijding van de in Haaren opgesloten agenten door middel van een speciale operatie. Er zijn zelfs tekeningen voor gemaakt. Het bureau M.V.T. heeft er bij de heren *van Oorschot, Klijzing* en *de Graaf* op aangedrongen deze operatie van het bureau M.V.T. over te nemen, maar zij hebben er verder nooit iets aan gedaan. Het is herhaaldelijk overwogen. Het is ook met S.O.E. besproken. Zelfs de details er van zijn besproken. Voorbeeld hiervoor was een aanval op een Franse gevangenis. Men had een kleine groep gewapende parachutisten willen droppen, in verband met het verzet, en tegelijkertijd de R.A.F. een aanval willen laten doen op de gevangenis zelf, waardoor de muren ingegooid zouden worden. Dan zouden wel enige mensen om het leven komen, maar de rest zou er uit kunnen komen. De plannen zijn met de heer *de Graaf* besproken. De luchtfoto's van Haaren en de tekeningen van de omgeving, die het bureau M.V.T. heeft gemaakt, heeft de heer *de Graaf* ook gehad.

50534 e.v. *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft alleen op het allerlaatste ogenblik, vlak voordat hij de functie van hoofd van deze tak van dienst heeft neergelegd en zelfs nog daarna, een brief gericht aan generaal *Gubbins* en brigadier *Mockler Ferryman,* waarin hij heeft gevraagd, of het mogelijk zou zijn bij een eventuele voortschrijding van de invasie, die op het punt stond te beginnen, door middel van parachutisten pogingen te doen om deze mensen te helpen. Dat is van de hand gewezen als zijnde te gevaarlijk. De heer *de Bruyne* wist niet, dat de agenten toen al lang weg waren.

51195 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* verklaart, dat het plan tot bevrijding van de te Haaren gevangen agenten geen nieuw idee was. Het was in Frankrijk al gebeurd. De heer *Lieftinck* heeft een majoor, die dit had georganiseerd, op zijn bureau ontvangen. Het was in Frankrijk gedaan en men had de muur van de gevangenis stuk laten bombarderen. Een heleboel gevangenen zijn er uitgekomen en deze majoor vertelde, dat zij bijna allemaal waren ontsnapt. Er waren twee mogelijkheden. Men kon het doen door middel van parachutisten direct en men kon zeggen: parachutisten kan ik niet gebruiken, ik smijt de gevangenismuur in; dan maak ik misschien ongelukken, maar ik heb grote kans, dat het grootste gedeelte ontsnapt.

De commissie heeft zich over het wegvoeren van de agenten van Haaren naar Duitsland en hun lot aldaar tot de Minister van Sociale Zaken om nadere inlichtingen gewend. Deze heeft bij schrijven van 3 Augustus 1949 de commissie het hierboven reeds vermelde uittreksel van de rapporten van de Missie tot Opsporing van Vermiste

Personen uit de Bezettingstijd doen toekomen. waarin o.m. een uiteenzetting wordt gegeven over de z.g. „Aktion Kugel", waarvan de overgrote meerderheid van gevangen genomen agenten het slachtoffer is geworden. De commissie ontleent hieraan het volgende.

De „Aktion Kugel" was een maatregel, gericht tegen ontvluchte krijgsgevangenen. Wanneer de ontvluchten werden gegrepen, werden zij onder toepassing van de „Aktion Kugel" gefusilleerd. Betrof de ontvluchting een groep, vooral een groep op transport, dan werden niet alleen de wederom gearresteerden met de kogel gestraft, maar hetzelfde lot trof de gehele groep.

De „Aktion Kugel" is volgens het rapport waarschijnlijk eveneens van toepassing geweest op het grootste deel van de slachtoffers van het Nordpol-Spiel. Naar aanleiding van deze vlucht van een vijftal agenten uit de gevangenis te Haaren werd van Berlijn uit opdracht gegeven om de overigen naar Duitsland te transporteren. Dientengevolge zijn 51 van de te Haaren geïnterneerde agenten via Assen overgebracht naar Duitsland. Zij gingen naar Rawitz in Opper-Silezië.

Volgens een uit Mauthausen afkomstige lijst zijn 40 van hen in Mauthausen aangekomen en op 6 of 7 September 1944 geëxecuteerd. De 11 overigen zijn waarschijnlijk eveneens slachtoffer van de „Aktion Kugel" geworden. Naar de terechtstelling van de Nederlandse agenten te Mauthausen werd een uitgebreid onderzoek ingesteld door kolonel *W. Ch. J. M. van Lanschot,* indertijd hoofd van de Nederlandse Missie tot Opsporing van vermiste Nederlandse militairen en agenten.

De geschiedenis van hun terechtstelling is als volgt te reconstrueren: Op 5 September 1944 kwam te Mauthausen een transport van 47 personen binnen. Het transport bestond uit Engelse en Nederlandse militairen, te weten 40 Nederlanders en 7 Engelsen. Zij kwamen van Rawitz. Zij ondergingen bij het binnenkomen van het kamp Mauthausen dezelfde behandeling als de andere gevangenen, d.w.z. zij moesten hun burgerkleding en bezittingen aan de Effektenkammer afgeven, werden van hoofd- en lichaamshaar ontdaan, gebaad en gedesinfecteerd. Daarna kregen zij de blauw-grijs gestreepte gevangeniskleding. Zij werden echter niet overgebracht naar een Block, maar naar de Bunker. De volgende morgen tussen 8 en 9 uur moesten zij op bevel van de Lagercommandant, S.S. Standartenführer *Ziereis* op de appèlplaats voor de Lagerschreibstube aantreden. Hier waren aanwezig behalve *Ziereis* de S.S. Hauptscharführer *Heider* en de S.S. Oberscharführer *Trum* (Arbeitsdienstführer). Op bevel van de Lagerkommandant werd door het reeds afgeknipte hoofdhaar een brede baan geschoren. Deze baan werd droog, d.w.z. zonder zeep geschoren. Daarna werden allen geregistreerd. Het gevangennummer werd met kopieerpotlood op de borst geschreven. „Damit man euch erkennt, falls ihr nochmals Lust bekommt abzuspringen, diesmal im Wienergraben" („Wienergraben" is de Steinbruch in Mauthausen).

Nog dezelfde dag, dus de 6-9-1944, werden alle 47 gevangenen om ongeveer 12.30 uur als Steinträgerkolonne tewerkgesteld. Zij waren gekleed in de Häftling-broek en een gestreept Lagerhemd. Zij waren blootsvoets. Op de rug droegen zij een drager voor stenen. (Deze drager ziet er ongeveer uit als een stoelzitting met leuning). De Kommando-führer was S.S. Unterscharführer *Gogl.* De Kapo was de beroepsmisdadiger *Josef Pelzer.* Op de dragers werden grote stenen gezet, die dan de 186 stenen treden van de Wienergraben opgedragen moesten worden. Dit geschiedde dan in looppas met veel stokslagen en schoppen. Spoedig konden veel van de mannen niet meer. Op geraffineerde wijze werden deze gevangenen de dood ingedreven. Hierbij gebruikte men de navolgende methode: Als de betrokkenen halverwege de trap waren, bijna bezwijkend onder de last der zeer zware stenen, werd hun door de begeleidende Kapo of S.S.-er gezegd hun last neer te werpen en daarvoor in de plaats lichtere stenen te nemen. Om dit te doen, moesten de gevangenen de trap in zijn geheel oplopen en zich begeven naar de linker uitgang, waar deze stenen waren opgestapeld. Deze linkeruitgang leidde echter van het kamp af en liep in de richting van de z.g. Postenkette, dat was een rij van S.S.-ers, die als bewaking rondom het kamp opgesteld stond. Liepen de gevangenen deze richting uit om lichtere stenen te halen, dan werd dit aangemerkt als een poging om te ontvluchten en werden zij zonder pardon neergeschoten. In enkele uren waren er 13 doden. Verschillenden van de gevangenen, die bemerkten, dat zij allen doodgeschoten zouden worden, liepen vrijwillig in de Postenkette. Toen vond men het blijkbaar voor deze dag genoeg en werd verder alleen stenen gedragen. De volgende dag herhaalde zich de tragische geschiedenis. De enkelen, die 's avonds nog niet dood waren, werden toen vóór de Postenkette gesteld en door deze neergeschoten. Twee van hen, die zich probeerden terug te trekken, werden bij de doden geworpen en eveneens neergeschoten.

XVI. Het Nationaal Comité en het England-Spiel

§ 1. *De arrestatie van het Nationaal Comité*

14859 e.v. *(Somer)*

Dr. *J. M. Somer* heeft verklaard, dat vlak vóór de arrestatie van het Nationaal Comité lange telegrammen zijn binnengekomen van de heer *Vorrink*. Dit is technisch bepaald een fout geweest van de Duitsers. De heer *Somer* herinnert zich, dat zij er zich over verwonderd hebben, dat dergelijke lange telegrammen werden uitgezonden.

17035 e.v. *(Schreieder)*

Naar *Schreieder* mededeelt, is op een lijn van het England-Spiel in November 1942 de opdracht gekomen met *Vinus* contact op te nemen. De betrokken agent had een foto van de kinderen van de heer *Sluyser* bij zich voor *Vinus*. *Schreieder* weet echter niet meer, welke agent de opdracht kreeg. Het kan *Niermeyer* geweest zijn — daarom al, omdat hij ook, naar *Schreieder* gelooft, het adres van *Karel van Staal* bij zich had, dus een Amsterdams adres —, *van Hemert,* die ook een zendlijn had en op 24 Juli 1942 was afgesprongen, of *Akki,* wiens marconist was doodgevallen. Wie van deze drie de opdracht heeft gekregen, weet hij niet. Het moet een van deze 3 lijnen geweest zijn. Hij acht het ook mogelijk, dat het *Molenaar* is geweest, want dat is degene, die doodgevallen is. Als het juist is, dat het portret met een agent is gekomen, die is doodgevallen, zou dat er op wijzen, dat het *Molenaar* geweest zou moeten zijn. Dan moet het via *Akki* gegaan zijn, maar *Schreieder* heeft altijd het idee, dat het niet de lijn-*Akki* was, waarover het spel tegen het Nationale Comité liep. Hij kan alleen maar zeggen: bij de lijn, waarover het spel liep, was ook de foto, want men kan niet eenvoudig van een andere lijn de foto nemen; dat zou onnatuurlijk zijn. Hij kan niet van de een of andere man een portret nemen en zeggen: „Legitimeert u zich daarmede", wanneer het niet terzake dienende is. In de Engelse opdracht moet gestaan hebben: „Ga heen, neem de foto en legitimeer je". *Schreieder* weet alleen, dat hij het portret reeds vrij lange tijd had en dat hij tegen zichzelf zei: wanneer ik vermoed zou hebben, dat achter de hele zaak *Vorrink* steekt, had ik die zaak reeds eerder gedaan; dat weet hij nog. *Schreieder* geeft toe, dat het feit, dat *Niermeyer* iemand was, die al enige maanden rondliep, terwijl hij geen enkele poging heeft gedaan om met *Vinus* in contact te komen, het onwaarschijnlijk maakt, dat hij het geweest is. Dat betekent dus, dat het hoogstwaarschijnlijk een van die twee anderen is geweest. Wanneer de heer *Sluyser* zegt, dat de agent is doodgevallen, kan dat zowel betrekking hebben op *Molenaar* als op *Akki,* juister gezegd: *Andringa.*

42654 e.v. *(Schreieder)*

Bij een later verhoor heeft *Schreieder* verklaard, dat, omdat de zender-*Niermeyer* na diens arrestatie op zijn hoogst nog slechts drie weken liep, het *Niermeyer* niet geweest kan zijn. Op de lijn, waartoe de foto behoorde, moet het hele spel Nationaal Comité hebben gelopen. *Van der Giessen* kan niet de agent met de foto geweest zijn, omdat hij zonder zendapparaat is afgesprongen, d.w.z. door *van der Giessen* werd geen zendlijn geopend; *van der Giessen* moest van Londen uit gezien, ingedeeld worden bij een bepaalde, reeds lopende zendlijn of groep, die reeds een zendlijn had. Dus kan *van der Giessen* er persoonlijk niet voor in aanmerking komen de foto gehad te hebben. Wanneer een agent een foto gebruikt, dan moet die foto reeds op de lijn, waaraan Londen de opdracht geeft naar *Bob Wins* te Amsterdam te gaan, aanwezig zijn. De agent kon weliswaar verbinding zoeken met een reeds in Nederland aanwezige marconist, maar *Schreieder* herinnert zich, dat de lijn, waarop de zaak van het Nationaal Comité werd gespeeld, niet door meer agenten was bezet. Bij iedere lijn behoorde practisch slechts de marconist en een saboteur. Nu waren er verschillende lijnen, waarbij een marconist, een saboteur en nog twee saboteurs, dus in totaal vier agenten, behoorden. Zo was het ook bij *van der Giessen,* die bij een reeds bestaande lijn ingedeeld werd. In *Schreieders* herinnering was de lijn, waarop het spel Nationaal Comité werd gespeeld, een lijn, waarop beslist niet meer dan twee agenten waren. Dus kan het geen lijn geweest zijn, waarbij *van der Giessen* hoorde.

Men vindt het wel eens opvallend, dat *George Dessing* dezelfde foto heeft gehad. Men meent daarom, niet ten onrechte, tot de conclusie te moeten komen, dat *Schreieder* op de een of andere manier

in het bezit van de foto van *George Dessing* is gekomen. Dit vermoeden laat zich reeds zonder meer door de volgende overweging weerleggen: men moet bij een spel ervan uitgaan, zoals de tegenstander het ziet, d.w.z. in dit geval, zoals Londen het ziet. Wanneer Londen zegt: ga naar het adres van *Bob Wins* en zeg daar, dat u *Venus* wilt spreken en legitimeert u zich met de foto van *Meyer Sluyser,* dan moet de agent, die op deze lijn zit, de foto reeds hebben. *Schreieder* kon niet uit zich zelf zeggen: „Ik moet *George Dessing* zoeken om van hem de foto te krijgen". Dat gaat niet.

De foto moet reeds aanwezig geweest zijn en dan zijn er volgens zijn opvatting slechts twee mogelijkheden: òf, wanneer *May* gelijk heeft,

42657 *(Schreieder)*
18861 *(May)*
42657 *(Schreieder)*

van der Giessen òf de lijn van *van Hemert.* Andere lijnen zijn er volgens *Schreieder* niet, want *Niermeyer* is uitgesloten. Dan blijven dus slechts deze twee lijnen over. Naar de mening van *Schreieder* komt de lijn van *van der Giessen* niet in aanmerking, maar slechts de lijn van *van Hemert,* die op 24 Juli 1942 gedropt is. Hij denkt daarom aan *van Hemert,* omdat deze wel als sabotage-agent was opgeleid, maar ook een van degenen was, die het bevel de zender Kootwijk te vernielen, hebben meegebracht. Het staat hem bij, dat *van Hemert* ook de kinderfoto bij zich had. Dus kan slechts *van Hemert* in aanmerking komen. In ieder geval was de foto reeds bij de agent, die de opdracht kreeg. Overigens is het helemaal niet opvallend, wanneer op twee lijnen dezelfde foto wordt benut. Men heeft beweerd, dat dit een fout was van de inlichtingendienst. Deze opvatting is onjuist. Wanneer twee agenten op één plaats aankomen, de ene vroeger, de andere een half jaar later, moet men van de mogelijkheden uitgaan, die Londen in dit geval heeft om de agenten op een en dezelfde plaats te legitimeren. Wanneer het bureau te Londen slechts de mogelijkheid heeft de agenten met dezelfde foto uit te rusten, dan kan het dit in een, twee of drie gevallen doen; dat is geen fout; juist op grond van dit feit kan de aanloopplaats de gevolgtrekking maken, dat de zaak in orde is. Vanzelfsprekend bestaat in dit geval ook het gevaar, dat een agent in vijandelijke handen valt en dat de vijand de foto copieert en een V-Mann daarmee uitrust. Maar dat is nu eenmaal het risico op het inlichtingengebied.

17041 *(Schreieder)*

Bij de zaak tegen het Nationaal Comité moet *Schreieder* het volgende vooropstellen: er is een artikel verschenen in „De Waarheid" en wel een verhoor van *Wölk* uit Rotterdam, waarin *Wölk* als zijn „naaste medewerker" in de zaak „Nationaal Comité" is genoemd. *Wölk* heeft nooit bij *Schreieder* behoord. *Wölk* was in dezelfde dienstrang als hij en heeft nooit onder hem gewerkt. *Wölk* was Aussenstellenleiter en heeft met de zaak „Nationaal Comité" helemaal niets te maken. *Schreieder* zou nog op één feit de nadruk willen leggen. *Wölk* heeft gezegd, dat *Schreieder* de opdracht had gegeven, dat niemand met *Koos Vorrink* mocht spreken, alleen *Schreieder.* Hij kan zeggen, dat hij nooit met *Koos Vorrink* heeft gesproken.

Koos Vorrink was voor *Schreieder* een begrip. Dat ligt aan de hele positie, die *Koos Vorrink* in het politieke leven en in de illegaliteit had. Einde November 1942 kwam er een telegram, waarin werd gezegd, dat de agent te Amsterdam bij een bepaald adres, bij *Bob Wins,* moest aanlopen en naar *Vinus* moest vragen. Toen

17044 e.v. *(Schreieder)*

Schreieder het telegram via *Giskes* kreeg, heeft hij er *van der Waals* voorgespannen. Hij wist op dat tijdstip niet, wie achter het adres stak; wist slechts, dat de opdracht luidde: ga naar dit adres en haal daar materiaal. Hij dacht, dat het om spionnagemateriaal ging en daarop kwam *van der Waals* terug en zei tegen hem: „Wie gelooft u, dat achter dit adres steekt?" *Schreieder* had geen idee. Toen zei *van der Waals:* „Daarachter steekt *Koos Vorrink". Van der Waals* zei nog tegen *Schreieder,* dat *van Looi* had verlangd, dat door Radio Oranje een bericht zou worden gegeven, waarin de naam voorkwam, waarmede hij de laatste illegale brief aan zijn vriend in Engeland ondertekend had. Daarop kwam er een bericht, waarin de namen *Fina* en *Koert* voorkwamen. *Schreieder* heeft dus naar Londen via de peiltroep van de Ordnungspolizei doorgegeven, wat *van Looi* verlangde. Daarop kwam door Radio Oranje inderdaad het bericht, en daarna heeft *van der Waals van Looi* voor de tweede keer ontmoet. Uit deze ontmoeting heeft zich een derde samenkomst, die met *Koos Vorrink,* ontwikkeld.

Op dit tijdstip, toen het spel tegen *Koos Vorrink* begon, heeft *Schreieder* de Aussenstellenleiter medegedeeld, dat geen van de chefs van de Aussenstellen aan *Koos Vorrink* of een van zijn medewerkers mocht komen, d.w.z. dat niemand er tussen mocht komen met een of andere gevangenneming. *Wölk* stelt dat ook verkeerd voor. Het had geen andere betekenis dan die, dat *Schreieder* zei: „Blijf van de zaak af, dat is mijn zaak". Vanzelfsprekend heeft hij ook de Aussenstellenleiter om redenen van geheimhouding niet verteld, wat er aan de hand was. Dat is dus de feitelijke verklaring voor het bevel, dat hij destijds gegeven heeft aan de Aussenstellen niets tegen *Koos Vorrink* te ondernemen. Alle andere vermoedens, dat hij van dit tijdstip af

probeerde met *Koos Vorrink* samen te werken, zijn niet slechts onzakelijk, maar kinderachtig. Want het hele verloop heeft bewezen, tot 1 April 1943, dat het hem niet om de persoon *Koos Vorrink* te doen was, maar om het hele Nationaal Comité en om zijn hele kring, d.w.z. de kopstukken te pakken te krijgen, zodat ongeveer 50 personen zijn gevangen genomen.

Uit het eerste contact tussen *van der Waals* en *Koos Vorrink* is nog een aantal samenkomsten tussen deze beiden ontstaan, waarbij *Schreieder van der Waals* steeds precies zei, wat hij weten wilde en in welke richting deze zijn gesprekken met *Koos Vorrink* moest leiden. Hij zei *van der Waals* ook, dat deze *Koos Vorrink* er toe moest brengen het seinverkeer met Londen op te nemen. Volgens het Engelse telegram was het doel immers om contact op te nemen. Daarop kwam het bekende seinverkeer tussen *Koos Vorrink* en de Nederlandse Regering tot stand met dien verstande, dat *Koos Vorrink* steeds aannam, dat de zaak direct naar de Nederlandse Regering ging en *Vorrink van der Waals* materiaal heeft gegeven, dat in telegrammen verwerkt moest worden. Toen kwam op 10 Maart 1943 de gevangenneming van *van Tijen,* die enorm veel materiaal bij zich had in de veronderstelling, dat hij door bemiddeling van *van der Waals* via Hoorn per vliegtuig naar Engeland werd gebracht. *Schreieder* is datgene, wat de telegrammen hem niet vertelden, uit de schriftelijke gegevens, die zich in de bij *van Tijen* in beslag genomen koffer bevonden, te weten gekomen.

Het lag oorspronkelijk in zijn bedoeling het spel langere tijd te laten lopen om de zaak te kunnen sturen van zijn standpunt uit. Maar *Schreieder* had gezien, dat *van der Waals,* ondanks het England-Spiel in de rug en niettegenstaande de radio-uitzendingen, op de duur niet tegen *Koos Vorrink* was opgewassen, dat *Koos Vorrink* langzaam *van der Waals* terugdrong; zo zag hij het gevaar, dat *van der Waals* plotseling alleen zou staan en *Koos Vorrink* zich zelfstandig zou maken. Daarom zei *Schreieder:* „Het spel kan niet te lang lopen. Het kan slechts zolang lopen, tot ik precies weet, welke personen in aanmerking komen". En het was toen, dat hij zei: „Goed, op 1 April worden zij gevangen genomen", en dat hij de lijst met de namen van alle personen heeft opgesteld, die gearresteerd moesten worden. De meesten werden direct met *Koos Vorrink* op 1 April 1943 gevangen genomen en de anderen op de 2de April. Bij verschillenden heeft het nog enige dagen geduurd. Maar alles, wat werd gearresteerd, was het resultaat en het gevolg van hetgeen *Schreieder* wist uit het seinspel en uit het materiaal, dat hij bij *van Tijen* had gevonden.

17046 e.v. *(Schreieder)*

Het Nationaal Comité moest een soort „illegale Regering" zijn. Tot op zekere hoogte een verlengstuk van de Londense Regering in Nederland, dat speciaal ook moest optreden op het moment van de capitulatie. Reeds tijdens de bezettingstijd was het Nationaal Comité in twee kringen te verdelen: de nauwere „werkkring" en een ruimer Nationaal Comité als zodanig. De nauwere werkkring was primair en door *Schreieder* zijn slechts de leden van deze nauwere werkkring gevangen genomen. De groep-*Vorrink* hield zich ook bezig met sabotagedaden; het Nationaal Comité zelf niet, dat was een zuivere Regeringsinstantie. De groep-*Vorrink* was een sabotagegroep, waar *van Looi* en de overige mensen bij behoorden. Zij behoorden niet tot het Nationaal Comité. *Van Looi* en *Karel van Staal* behoorden tot deze sabotagegroep, die echter volgens de wil van *Vorrink,* zoals hij zich toentertijd tegenover *van der Waals* uitte, zich niet op actieve sabotage, niet op actieve tegenstand moest toeleggen, maar meer op de passieve tegenstand, d.w.z. niet op het verrichten van actieve sabotagedaden, maar op het niet-uitvoeren van bevelen, b.v. zoals *Vorrink* het toentertijd uitdrukte: een postbode, die zijn brieven verkeerd bezorgt of spoorwegwagons, die op verkeerde stations neergezet worden, enz.; dat was het doel van de sabotage, die *Koos Vorrink* in zijn kring wilde doorvoeren.

17050 e.v. *(Schreieder)*

Koos Vorrink had oorspronkelijk de telegrammen zelf opgesteld, precies zoals hij ze doorgegeven wilde hebben. Uit Engeland kwam echter een telegram, waarin werd gezegd, dat dit niet ging, dat het te lang duurde. Dat het niet in verhouding tot de waarde van de zaak stond. Het telegram was tamelijk onbeleefd, moet *Schreieder* zeggen. Er werd langer geseind dan 10 minuten. Het is 20 minuten geworden, omdat de telegrammen van *Vorrink* tamelijk lang waren. *Schreieder* gelooft, dat het eerste een telegram van 12 delen was en zeer lang. Daarop heeft Engeland gezegd, dat dit niet ging, dat de agent te lang in de lucht bleef. „Dat zijn interne politieke dingen, die ons toch niet interesseren. Beperkt u zich tot datgene, wat wij willen, dus tot het militaire". Daarop heeft *Schreieder* tegen *van der Waals* gezegd: Zegt u tegen *Koos Vorrink,* dat hij in de toekomst slechts nog datgene opschrijft, wat hij hebben wil, en dat uw marconist dan de zaak in telegramvorm zal brengen. Toen is het verkort, iets meer dan 10 minuten. Ook de andere telegrammen

waren nog lang, maar zij zijn sterk onderverdeeld. Het antwoord van Londen met betrekking tot de vorming van een bewind kwam dadelijk bij het eerste telegram. De toestemming daartoe is gekomen. *Schreieder* heeft de antwoord-telegrammen aan *Vorrink* doorgegeven. Hij was practisch slechts de postbode.

17067 e.v. *(Schreieder)*

Giskes was eigenlijk tegen deze lange telegrammen, maar *Schreieder* moest veel doorgeven om weer een reactie van daarginds te krijgen, anders zou het Spiel nog een half jaar duren en dat hield *van der Waals* niet vol. Daarom moest hij zien in de seintijd zoveel mogelijk door te geven. *Giskes* had de leiding bij het seinverkeer; *Schreieder* was echter ook voor het Spiel-*Koos Vorrink* verantwoordelijk. Hij moest deze beide dingen dus bij elkaar brengen. En nu kwam daar het telegram van Engeland tussen, dat op een tamelijk duidelijke wijze zei, dat de telegrammen veel te lang waren. Dat was nu in zekere zin datgene, wat in de lijn van *Giskes* lag. Maar *Schreieder* moest zijn Spiel tot een goed einde brengen. Hij wist al van de agenten, dat zij slechts 10 minuten mochten seinen, en wist, dat het moest opvallen, wanneer lange telegrammen doorkwamen. Maar het is nu eenmaal zó: men moet wel eens iets riskeren, omdat het niet anders gaat. Daarom zei hij: Nu goed, zij hebben zoveel geloofd,

17094 *(Schreieder)*

dan moet dat ook nog gaan. De berichten, die door *Vorrink* zijn doorgegeven, bevatten ook dingen van binnenlands-politiek karakter. Ook een bericht over het Joodse vraagstuk, waarin *Koos Vorrink* tegen de behandeling van de Joden door de Duitsers in een verontwaardigde vorm stelling heeft genomen. De hele reactie van de andere kant was een telegram van de volgende inhoud: „Die dingen interesseren ons niet; voor ons gaat het er in de eerste plaats om, dat men zich aan de seintijd houdt." Dat was practisch de inhoud van het telegram. Het had ook betrekking op het Joodse vraagstuk. *Schreieder* kan zich herinneren, dat hij toentertijd *Rauter* heeft gesproken en dat *Rauter* zei: „Dit telegram moest men in de Hollandse

17102 *(Schreieder)*

pers publiceren!" De tendenz, de zin van het telegram was, dat Londen zei: „Eerst komt het militaire materiaal in aanmerking en vóór alles het zich houden aan de seintijd". Deze lange telegrammen met politieke inhoud waren niet van belang, maar slechts militaire telegrammen met korte inhoud. Dat was de quintessens.

17309—17325 *(Giskes)*

Giskes heeft verklaard, dat het Spiel om de groep-*Vorrink* en het Nationaal Comité een aangelegenheid was, die door *Schreieder* alleen is afgewerkt. Hij heeft op een goede dag van hem een of twee bladen schrijfmachineschrift gekregen met het verzoek de tekst naar Engeland door te geven. Het waren, zoals hij toen vernam, telegrammen, die de heer *Vorrink* aan een agent van *Schreieder* gegeven had om ze naar Londen over te seinen. Deze uitvoerige aantekening is toen voor het seinverkeer pasklaar gemaakt en in 8 of 10 telegrammen, elk van misschien 4 of 5 regels, overgeseind. Dat is het, wat *Giskes* van de actie-*Vorrink* weet. Londen heeft er zich eerst principieel tegen verzet dit bericht radiografisch aan te nemen. De Duitsers hebben eens een mededeling gekregen, waarin werd gezegd, dat slechts bijzonder belangrijke en dringende zaken in de vorm van telegrammen doorgegeven mochten worden. In de loop van het overseinen van de tekst van *Vorrink,* waarvoor men natuurlijk 14 dagen of 3 weken nodig heeft gehad, werd ook nog eens gezegd: „Deze serie slechts verder seinen, wanneer u gelooft, dat dit zonder gevaar gebeuren kan". *Giskes* herinnert zich niet meer, dat een tijd van 10 minuten voor het seinverkeer was voorgeschreven. Wel was er steeds gezegd: zo kort mogelijk. Hij herinnert zich ook, dat van Londen uit is gezegd: „Het politieke gedeelte van het verhaal interesseert ons niet zo erg." De Duitsers waren natuurlijk heel benieuwd, wat Londen in het algemeen op de voorstellen van de heer *Vorrink* zou zeggen, of welke reactie uit Londen zou komen, en *Giskes* moet zeggen. dat hij eigenlijk stomverbaasd was, dat die hele geschiedenis, dat hele voorstel, of hoe men het noemen wil, als bijzaak werd behandeld. Meer of minder zo: dat heeft de tijd, dat interesseert ons eigenlijk niet. Hij kan, jammer genoeg, de tekst van het telegram niet meer aangeven, maar de inhoud was zo, dat de Duitsers zeiden: „Dat is geen succes voor de heer *Vorrink.*" *Giskes* kan zich niet herinneren, dat onder de mededelingen, die de heer *Vorrink* doorzond, zich ook een verslag over de Jodenvervolgingen in Nederland bevond.

21352—21366 *(Sluyser)*

De heer *Sluyser* verklaart, dat zijn aanraking met deze zaak betrekkelijk zijdelings is geweest. Maanden, nadat hij het portretje ten dienste van de agent *Dessing* had gegeven — *Laming* was toen al weg — kreeg hij bezoek van captain *Frank Dawson.* Deze zei: Wij hebben een vent naar Holland gestuurd en die gaat contact opnemen met *Vorrink.* Hij vroeg niet om een introductie. Hij zei: Wij hebben al aanloopadressen, die oude. Zijn ze nog goed? De heer *Sluyser* zei: als de mensen niet zijn verhuisd, zijn de adressen nog goed. Het waren de adressen van *Wins* en van *van Staal.* Een paar dagen later zei *Dawson:* het contact is tot stand gekomen, maar ze

vertrouwen de zaak niet. Ze vragen om bevestiging, dat de man te vertrouwen is. De heer *Sluyser* zei: hoe vragen ze dat? Hij antwoordde: wij hebben een radioboodschap gekregen. De heer *Sluyser* heeft toen tegen *Dawson* gezegd: ben je er zeker van, dat degene, die om bevestiging vraagt, dezelfde knaap is, die je naar Holland hebt gestuurd? Hij zei: wij hebben zijn radiohand vergeleken met de gramofoonplaat. Een ieder schijnt nl. bij het seinen een of meer bepaalde individuele kenmerken te hebben en hiervan maakt men gebruik om van het seinen een gramofoonplaat te maken, teneinde contrôle uit te kunnen oefenen. *Dawson* zei: wat zullen wij voor boodschap doorgeven? De heer *Sluyser* had wel eens een briefkaart van *van Looi* gekregen, de ene keer ondertekend met *Fina,* de andere keer met *Koert.* Hij zei: zet er maar bij: „*Koert* en *Fina* hebt vertrouwen." *Van Looi* beweert — maar zijn geheugen laat hem op dit punt per se in de steek — dat hij heeft gevraagd naar de laatste woorden van een brief, die hij de heer *Sluyser* heeft geschreven, maar dat moet mis zijn, want hij heeft hem nooit een brief geschreven, die met de door hem bedoelde twee woorden eindigt. Er bestond de regel, dat Radio Oranje alleen boodschappen doorgaf, die van de verantwoordelijke plaatsen kwamen. De heer *Sluyser* heeft dus niet anders gedaan dan de redactie ontwerpen voor de boodschap. Captain *Dawson's* dienst heeft de contrôle gehad en ook de boodschap doorgegeven. *Dawson* is toen weggegaan en de heer *Sluyser* was niet verbaasd, dat hij een dag later die boodschap hoorde; dit was de boodschap inzake *van der Waals.* Hij heeft nooit begrepen, waar *van der Waals* het portretje vandaan heeft gekregen; dit hebben ook *Vorrink* en anderen de heer *Sluyser* gevraagd. Intussen is in de verschillende publicaties het een en ander bekend geworden over *van der Waals* en het England-Spiel. Het portretje, dat *Dessing* had meegebracht, bevond zich bij de dames *Lely* en daar is het nog steeds. Er is sprake van twee kinderen. Het ene is echter een popje; dit is duidelijk te zien. De heer *Sluyser* heeft voor zich zelf de volgende reconstructie gemaakt: De Engelsen hebben — zeer tegen de gewoonte en tegen elke traditie bij dit werk in — voor een tweede maal gebruik willen maken van dezelfde introductie en zonder zijn voorkennis van het portretje een tweede medaillon gemaakt. Dit hebben zij meegegeven aan een parachutist, die is doodgevallen; hij herinnert zich diens naam niet. Wanneer de heer *Sluyser* het zich goed herinnert, is dit bij de zaak-*van der Waals* en de getuigenissen van *Schreieder* voor de dag gekomen. Toen het lijk van de parachutist werd onderzocht, vonden de Duitsers het portretje en niemand wist, wat het betekende, totdat uit Engeland — waar men dacht, dat de zaak in orde was — de boodschap kwam: er komt een man met een portretje van een paar kinderen en die zal zich melden bij *Wins.* Dit klopt niet helemaal, want het veronderstelt, dat het England-Spiel al aan de gang was, voordat *van der Waals* zich in de groep had ingedrongen. De heer *Sluyser* meent een en ander te hebben gelezen in de stukken van het proces-*van der Waals.* Geen veertien dagen nadat captain *Dawson* bij de heer *Sluyser* was geweest, kwam de vraag om bevestiging of de gedropte agent te vertrouwen was. Toen om bevestiging werd gevraagd, klopte de hand van de marconist nog en toen de bevestiging werd gegeven, was het een bevestiging voor *van der Waals.* Toen deugde het dus reeds niet.

23354—23359 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* deelt mede, dat de opdracht, die is gegeven om contact te zoeken met de heer *Vorrink,* buiten het bureau M.V.T. is omgegaan. De heer *Lieftinck* heeft gehoord, dat *Dessing* — hij meent, dat deze het was — of *Buizer* voor S.O.E. naar Nederland zou gaan. De heer *Sluyser* kende klaarblijkelijk S.O.E. of een van de officieren — zo kan het zijn gegaan — en heeft gevraagd: „De Transport Union Corporation heeft belang bij een contact met de vakverenigingen in Nederland; kunnen jullie dat leggen?" Of het is misschien andersom gegaan; dat is waarschijnlijker. Generaal *Gubbins,* het hoofd van S.O.E., wilde voor militaire doeleinden gebruik maken van contact met de vakverenigingen en heeft aan de heer *Sluyser* gevraagd: „Kunt u mij een middel aan de hand doen om contact te leggen met de vakverenigingen in Nederland? Ik heb er een agent voor." Zo is het waarschijnlijk gegaan. Misschien is het zelfs gebeurd, voordat kolonel *de Bruyne* in Engeland was, maar de heer *Lieftinck* denkt, dat deze er al was.

S.O.E. heeft wel eens gewaarschuwd, dat de telegrammen van de heer *Vorrink* te gevaarlijk werden; ze werden te lang. Er zijn van de Regering telegrammen terug gestuurd.

50138—50141 *(Lieftinck)*
49816 e.v. *(Schilp)*

De heer *Schilp* verklaart, dat de Engelse dienst gewaarschuwd heeft tegen een lang telegram van de heer *Vorrink,* dat voor Hare Majesteit was bestemd. De Engelse dienst waarschuwde, dat de telegrammen moesten worden ingeperkt. De heer *Schilp* hoort voor de commissie voor het eerst, dat er ook een radioboodschap is uitgezonden, luidende: „No. 12 is goed aangekomen", welke boodschap moest uitgezonden worden, wanneer *van Tijen* te Londen was aangekomen. Van

49866—49879 *(Schilp)*

de uitzending van deze boodschap, ondanks het feit, dat *van Tijen* gearresteerd was, kan de heer *Schilp* geen verklaring geven.

Een brief van 14 Januari 1943 van kolonel *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog, waarbij zich bevindt het eerste telegram, dat van *Vorrink* is overgekomen, is een uitvloeisel van een Engelse brief van 12 Januari 1943 aan kolonel *de Bruyne,* waaronder „w.g. onleesbaar" staat. De heer *Schilp* durft bijna zeker te zeggen, dat deze laatste brief van *Blizzard* is. Colonel *Blizzard* heeft het eerste stuk telegram aangeboden aan kolonel *de Bruyne* en heeft daarbij geschreven, dat het contact met *Vorrink* tot stand is gebracht vóór de tijd van kolonel *de Bruyne.* Daarop heeft deze laatste een brief tot de Minister-President gericht, waarbij hij hem het bericht heeft aangeboden ter verdere aanbieding aan H.M. de Koningin en hij heeft tegelijkertijd inlichtingen aan *Blizzard* gevraagd, hoe dat contact tot stand was gekomen. Dit was voor kolonel *de Bruyne* dus iets volmaakt nieuws. Daarom heeft hij *Blizzard* nadere inlichtingen gevraagd. Kolonel *de Bruyne* is tussen Januari 1943, toen hij dit voor het eerst hoorde en April 1943, uitsluitend door het vervolg op dat telegram op de hoogte gehouden van de verdere contacten met de groep-*Vorrink.* Die vervolgtelegrammen zijn doorgekomen. Die kwamen met tussenpozen van 14 dagen of 3 weken binnen. Zij werden iedere keer opnieuw aangeboden. Maar hoe die zaak verder zat, heeft de heer *Schilp* nooit gehoord. Op een gegeven ogenblik kwam er een telegram — dat was ongeveer in April —, waarin de betrokken agent zeide, dat hij het contact had afgebroken, omdat waarschijnlijk een penetratie had plaats gehad. Dat is het telegram, waarin de letters X en IJ zijn gebruikt. X was de contactman met *Vorrink* en IJ degene, die het telegram verzond, of omgekeerd. De heer *Schilp* wist niet, wie IJ was. Dat kwam zó door van S.O.E. Met betrekking tot de vraag, of dit niet een belangrijke waarschuwing was, merkt de heer *Schilp* op, dat men niet moet vergeten, dat die waarschuwing kwam van een gepenetreerde zender. Dat wist het bureau M.V.T. toen niet. Het was volkomen logisch, dat zij zich toen los moesten maken van de heer *Vorrink.* De heer *Vorrink* was gearresteerd of zou worden gearresteerd en dat was zonder enige twijfel, langs wat voor kanaal ook, binnen korte tijd in Engeland bekend geworden. Dus dat dit telegram op een gegeven ogenblik kwam, zegt later niets, want het is volkomen logisch dat degene, die (z.g.) verbinding had met de heer *Vorrink,* zich van deze moest losmaken.

De in de verklaring van de heer *Schilp* bedoelde brief van 12 Januari 1943 aan de heer *de Bruyne* luidt als volgt:

> „I enclose in triplicate the text of a message which has been transmitted by one of our wireless operators on behalf of a prominent personage in Holland confidently believed to be *Koos Vorrink* and therefore the spokesman of the Groote Comité. I shall be glad if you will make what arrangements you think fit to bring this message to the notice of Her Majesty the Queen, to whom it is addressed. We shall, of course, be glad to transmit a reply on her behalf and to handle future traffic dealing with the subjects discussed. We are, however, anxious that our wireless operator shall not be exposed to undue risks, and would therefore welcome a reduction of the traffic to the strict minimum. We have, in fact, already pointed out to our operator that he should use his judgment in regard to the matter which he will transmit, explaining tactfully to the originator that long messages giving information of a general nature already well known in this country, should not be sent. The principles which should govern transmissions by wireless will, I feel sure, be evident to you. I would like to add that we were asked some months ago by one of our departments dealing with propaganda to endeavour to establish contact with *Koos Vorrink.* This request was actually originated by mr. *Sluyser,* a Privy Councillor and a member of the Netherlands Press Department. For various reasons into which I need not enter here, it has only been possible to effect this contact within the last few weeks. The results are being passed on to the Netherlands authorities through your intermediary exclusively. Further messages are expected shortly and will be passed on to you with as little delay as possible. Furthermore, we have been informed by our wireless operator that 34 sheets of written reports and a number of clandestine newspapers published in Holland are awaiting despatch to us. We are asked to suggest a method of despatch, and are considering at this moment what can be done in this connection."

Op 14 Januari 1943 heeft de heer *de Bruyne* het bericht van *Vorrink* aan de Minister van Oorlog gestuurd, waarbij hij schrijft, dat dit (vrij zeker) door de heer *Koos Vorrink* via een van de radiozenders van de tak van dienst van brigadier *Gubbins* (organisatie verzetsactie) werd toegezonden en bestemd is voor Hare Majesteit

de Koningin. Het feit, dat dit bericht langs een der kanalen van het bureau M.V.T. wordt toegezonden, vereist toelichting, welke de heer *de Bruyne* ook zelf direct verzocht, toen hij een week geleden de mededeling kreeg, dat deze boodschap van *Koos Vorrink* zou worden doorgezonden. Deze toelichting hield het volgende in. Zeer geruime tijd geleden verzocht een Engelse afdeling (Propaganda en Voorlichting) aan de dienst van *Gubbins,* of een verzoek aan de heer *Vorrink* kon worden overgebracht tot het verstrekken van allerlei berichten en gegevens, welke van direct belang voor Radio Oranje waren. Het verzoek was in oorsprong afkomstig van de heer *Sluyser,* die daarbij tevens de contactpunten had opgegeven, welke nodig waren om de heer *Vorrink* te bereiken. De opdracht kon toen niet worden uitgevoerd, omdat de wireless-man ter plaatse de toestand te gevaarlijk achtte. Thans, vele maanden later, kwam het contact met de heer *Vorrink* als het ware bij toeval tot stand, waarna alsnog uitvoering werd gegeven aan de opdracht. De heer *de Bruyne* onthoudt zich van een beoordeling van de gevolgde handelwijze. De Engelse dienst is bereid verdere berichten te ontvangen en eventuele antwoorden terug te zenden. Waar het echter een wireless-man is, die voor het bureau M.V.T. (verzetsactie) is uitgezonden, onderschrijft de heer *de Bruyne* geheel de bezwaren van Engelse zijde tegen het overseinen van veel, wat als totaal overbodig (zijnde geheel bekend) moet worden beschouwd. Het seinen van Nederland uit is een zo gevaarlijk werk, dat beperking tot alleen zeer belangrijke gegevens noodzakelijk is. De heer *de Bruyne* zendt tevens aan de Minister van Oorlog een afschrift voor de Minister-President. Hij verzoekt de Minister van Oorlog te willen bewerkstelligen, dat het bericht aan H.M. de Koningin wordt overhandigd.

De commissie heeft de beschikking gekregen over een stuk dd. 9 Augustus 1943 uit het archief van het Departement van Marine, waaruit blijkt, dat de heer *de Bruyne* deze aangelegenheid nader heeft onderzocht. Het onderzoek heeft zich beperkt tot het horen van een deskundig officier van de dienst van *Gubbins* (met overlegging van bescheiden) en onafhankelijk daarvan een vraaggesprek met de heer *M. Sluyser.* Beiden hebben de heer *de Bruyne* zeer welwillend ingelicht. Zij stonden echter op strikte geheimhouding van door hen genoemde namen. Vanaf het moment van het uitbreken van de oorlog is er steeds een contact (per brief) blijven bestaan tussen de Trade Union leaders (T.U.C.) in Engeland en hun Nederlandse collega's in het bezette gebied. De heer *M. Sluyser* was hierbij nauw betrokken. Het doel van dit contact was uiteraard zuiver politiek. De heer *Laming,* die in November 1941 na de komst van major general *Gubbins* uit de Engelse (sabotage)dienst verdween, is reeds zeer vroeg begonnen met te trachten dit contact (der T.U.C.) dienstbaar te maken aan zijn werk. Hiervoor werd een aparte afdeling opgericht (onder *Gubbins),* waarvan een bekende T.U.-leader het hoofd is. Doel: *a.* stimulering van en hulp aan het burgerlijk verzet, speciaal in de vroegere N.V.V.-kringen en *b.* het betrekken van bekwame saboteurs uit deze kringen. Dit is een onderdeel van de tak van de dienst-*Gubbins,* waarmede de heer *de Bruyne* niets te maken heeft. Diens taak bepaalt zich tot verzetsactie op het moment van de invasie. Van de bovengenoemde dienst was hem zelfs niets bekend vóór dit onderzoek.

Waar een goed radio-contact dus voor beide doeleinden zeer nuttig was, werd in begin Februari 1942 een Nederlander A. uitgezonden. Deze was geen radio-man. Hij moest eerst persoonlijk contact tot stand brengen; daarna zou de wireless-man volgen. De heer *de Bruyne* heeft de opdracht van A gezien. Zij was drie-ledig en, zoals te begrijpen is, omvatte zij zaken, welke enerzijds van belang waren voor de dienst van *Gubbins,* anderzijds voor de T.U.-leaders. In de opdracht stond niet: contact tot stand brengen met *Koos Vorrink,* wèl met voormannen oud-N.V.V. en zelfs vroegere politieke leiders. A. heeft zich vóór zijn vertrek bij *M. Sluyser* vervoegd. Hij ontving daar contact-adressen en legitimatiemiddelen. *M. Sluyser* zond A. in een zodanige richting, dat hij verwachte, dat deze hierdoor vanzelf *K. Vorrink* moest bereiken. Van wie de drang tot het tot stand brengen van dit radio-contact dus in feite is uitgegaan is moeilijk vast te stellen. Zowel T.U.C. (en *M. Sluyser)* als *Gubbins* wensten het, ieder voor zijn eigen doeleinden. Kort na het vertrek van A. werd een wireless-man B. uitgezonden voor het tot stand brengen van radio-contact. Deze viel dood. Zijn metgezel redde het toestel en de bescheiden, doch zag geen kans contact tot stand te brengen met A. Dit contact werd in Mei tot stand gebracht door een volgende agent, die gebruik maakte van een reeds aanwezige, echter voor andere doeleinden bestemde, zendorganisatie. Op 22 Juli 1942 werd een wireless-man C. uitgezonden voor het rechtstreekse radio-contact. Dit lukte. De heer *Sluyser* vermeent, dat toen reeds rechtstreeks radio-contact is ontstaan met de heer *Vorrink* doch dit is niet juist. Wel bestond dit contact met een N.V.V.-man, welke zeer dicht bij *Vorrink* stond. Op 3 November werd de heer *Sluyser* bij H.M. de

Koningin ontboden. In dit gesprek deelde Zij aan *M. Sluyser* mede, dat Zij het op prijs zou stellen als *Vorrink* zich rechtstreeks tot Haar wendde. *M. Sluyser* heeft dit aan *Vorrink* geschreven; doch ook via het radio-contact is opdracht gegeven rechtstreeks in verbinding te treden met *Vorrink*. Deze opdracht is uitgegaan op 12 November, terwijl in de tweede helft van October nog bericht was ontvangen, dat het zeer moeilijk was rechtstreeks *Vorrink* te benaderen. Na de opdracht van 12 November en de brief van *Sluyser* kwam het contact met *Vorrink* tot stand. De reeds in het voorgaande genoemde N.V.V.-man, die dicht bij *Vorrink* stond, verleende hierbij zijn hulp. Welke andere cut outs er nog tussen hem en de wireless-man zaten is niet bekend. Zulks werd ter plaatse uitgemaakt. Ter contrôle, of de lijn goed was, verzocht de heer *Vorrink* via de wireless-man, of de heer *Sluyser* een, aan hen beiden bekende, slagzin wilde doen uitzenden via Radio Oranje. De heer *Sluyser* gaf als slagzin: *Fina* en *Koert*, hebt vertrouwen. *Gubbins* liet deze uitzenden van 23/30 November 1942. Na enkele voorafgaande aankondigingen kwam op 12 Januari 1943 het eerste grote telegram binnen van *Vorrink* aan de Koningin, gevolgd door de andere op 17 en 27 Januari 1943. De wireless-man beklaagde zich over de lengte der telegrammen. Begin April ontving de dienst-*Gubbins* het bericht: „Begin April C. (wireless-man) verrast in Den Haag en verdwenen — Vrees verraad in *K. Vorrink*-kringen — alle contacten verbroken". De conclusie van het stuk is, dat het ingestelde onderzoek niet het minste resultaat opgeleverd heeft betreffende de cut outs tussen wireless-man C. en de heer *Vorrink*. Slechts één man was bekend (de N.V.V.-man, die dicht bij *Vorrink* stond). Over het brief-contact *Vorrink*-T.U.C.-leader-*M. Sluyser* is men niets te weten gekomen. Wel bleek uit een telegram, dat zich in de eerste maanden van 1943 een blijkbaar niet vertrouwde figuur bij de heer *Vorrink* (of diens eerste vertegenwoordiger) heeft vervoegd. Op 2 Maart werd nl. langs de radio-lijn gevraagd: „Wie is *Coping*". *Gubbins* wist hier niets van en liet mededelen, dat de vraag totaal niet werd begrepen, omdat de naam hem niet bekend was. Ook de heer *Sluyser* kent deze naam niet, doch wist door de T.U.C.-leaders iets van deze telegrammenwisseling af. Van het reeds in April 1942 bestaande radio-contact *Vorrink—Rabagliatti* (via de *Jonge*) wist geen dezer instanties iets af.

50241—50245 *(Lieftinck)*

De heer *H. Lieftinck* heeft medegedeeld, dat het zojuist weergegeven stuk kennelijk van kolonel *de Bruyne* is. De Engelse brief van 12 Januari 1943, gericht aan kolonel *de Bruyne,* is inderdaad van colonel *Blizzard*. De opdracht om contact met *Vorrink* te zoeken is uitgegaan van een van de T.U.C.-leiders.

50443—50453 *(de Bruyne)*

De heer *M. R. de Bruyne* heeft verklaard, dat het stuk van 9 Augustus 1943 over de contacten met de heer *Vorrink* inderdaad door hem is geschreven. Hij heeft dit alles moeten nagaan op last van de Minister-President. In de beginperiode, toen de heer *de Bruyne* nog kort samenwerkte met S.O.E., is over de lijn van S.O.E. een telegram binnengekomen. Hij herinnert zich nog, dat het een geweldig uitgebreid telegram was, in verschillende stukken. Het werd door *Blizzard* bij de heer *de Bruyne* gebracht. *Blizzard* beklaagde er zich over, dat die telegrammen zo lang waren. Men heeft toen wel bezwaar gemaakt tegen te lange telegrammen, maar is niet consequent gekomen tot de vraag: Hoe is het mogelijk, dat die lange telegrammen kunnen worden gestuurd? Vooral in de beginperiode — dat was juist typisch — kwam het echter wel eens voor, dat agenten afweken van de instructie, die zij hadden meegekregen. Daarover beklaagde *Blizzard* zich verschillende malen. De aanvankelijk alleen door S.O.E. uitgezonden agenten waren een heel ander type mensen dan die het bureau M.V.T. beschikbaar had gesteld. Het telegram, waarbij van de kant van Londen werd gezegd: 1°. dat de telegrammen niet zo lang moesten zijn; 2°. dat men heel weinig belangstelling had voor al die politieke mededelingen, vormde een onderdeel van de berichtenwisseling tussen colonel *Blizzard* en de betrokken agent. De heer *de Bruyne* heeft nog verteld, dat er veel meer boodschappen over Radio Oranje uitgingen dan van het bureau M.V.T. afkomstig waren. Maar dat is begrijpelijk, want er waren verschillende takken van dienst, die dat deden. Van de radioboodschap, die de aankomst van de heer *van Tijen* moest bevestigen, weet de heer *de Bruyne* niets.

49562—49612 *(van Looi)*

De heer *L. J. van Looi* meent, dat het op 29 November 1942 was, dat hij een bericht kreeg van de heer *van Staal,* dat er bij de familie *Wins* een parachutist voor hem was gekomen. Deze zaak zou zijn misgelopen, indien de parachutist één dag later was gekomen, want dan was die familie daar niet meer te vinden geweest. Deze man had naar *Venus* gevraagd, hetgeen een tikfout geweest kan zijn of een soort van codenaam van *Levinus*. Deze man kwam terecht bij een van de weinige mensen, die deze voornaam van de heer *van Looi* gebruikten, en daaruit bleek reeds, dat hij moest komen van een van de mensen in Engeland, die hem met zijn voornaam aanspraken. Dat was de heer *Sluyser*. De parachutist had het portretje van de kinderen

van *Sluyser* bij zich, hetgeen de heer *van Looi* niet aangenaam vond. Het was hem nl. bekend, dat men in het algemeen bij een inlichtingendienst niet iemand tweemaal met dezelfde legitimatie uitstuurde. Inmiddels had de heer *van Staal* (wiens naam mevrouw *Wins* tegen haar bezoeker had genoemd) deze man reeds ontmoet, volgens het systeem van: je hangt toch, als het mis is; ga eens kijken en met hem praten; kijk eens, of het goed is. De heer *van Looi* heeft buiten gewacht. Zij zijn met hun tweeën er uit gekomen; dat was het teken, dat het goed was. Hij heeft zich bij hen gevoegd. Zij hebben een paar omwegen gemaakt en gewandeld tot het donker was. Toen zijn zij in een café gegaan en heeft hij met de man gesproken. Deze vertelde, dat hij was gezonden om met de heer *van Looi* contact te zoeken. Daarvoor had de geparachuteerde agent dat portretje gekregen. Het heeft heel lang geduurd, voordat de agent de werkelijke naam van de heer *van Looi* kende; met het bekendmaken daarvan was deze niet erg scheutig. Het is echter mogelijk, dat de familie *Wins* op zijn vraag terstond heeft gezegd: neen, *Venus, van Looi,* is niet hier; die is in Engeland. Voor de buitenwacht zat de heer *van Looi* nl. in Engeland.

Het gesprek met de agent beviel de heer *van Looi* niet zo erg, omdat deze niet met een andere legitimatie kwam. In de loop van het gesprek kwam echter de vraag: door wie is u eigenlijk gezonden? Door captain *Blunt,* was het antwoord. Waar hebt u uw opleiding gehad? De heer *van Looi* kreeg hetzelfde antwoord, dat hij van *Dessing* had gekregen: dat mag ik u niet zeggen. De heer *van Looi* vroeg: Wat voor opleiding heeft u gehad? Hij vertelde dat en dat klopte. Op een gegeven ogenblik staken zij in het café een sigaar op. De heer *van Looi* sneed het puntje van zijn sigaar af met een mes, dat hij uit zijn zak haalde, waarop *van der Waals* (de agent) zeide: Dat mes dient anders niet om puntjes af te snijden, het dient om de lijnen van een parachute af te snijden. Het was inderdaad een mes, zoals de parachutisten bij zich droegen bij het springen en waarmede zij, als zij in de lijnen verward raakten, deze konden afsnijden. *Van der Waals* vertelde ook, dat hij marconisten bij zich had. De heer *van Looi* zeide: dan is de zaak makkelijk te regelen; uw legitimatie is absoluut onvoldoende, u moet zich door Radio Oranje laten legitimeren. Accoord, zei hij, zeg maar, welke zin moet worden uitgezonden. De heer *van Looi* hield er rekening mede, dat er bij Radio Oranje iets niet in orde zou kunnen zijn en daarom voelde hij niet veel voor een dergelijke zin. Hij heeft gezegd: ik zal het u misschien wat moeilijk maken, maar als u marconisten heeft, kan het heel goed: u moet laten uitzenden een vertrouwensboodschap aan de ondertekenaar van de tweede brief, die ik aan *Sluyser* heb gezonden. De heer *van Looi* wist, dat die brief was aangekomen, en hij redeneerde: als de heren van de S.D. weten, dat ik in illegale correspondentie met *Sluyser* sta, weten zij toch niet zeker, of zij alle brieven hebben en stellig niet of de brief, die zij voor de tweede verslijten, inderdaad de tweede is. Bovendien was het in zoverre moeilijker, dat onder die tweede brief niet één, maar twee namen stonden. Prompt vier dagen daarna kwam over Radio Oranje de boodschap: „*Koert* en *Fina,* hebt vertrouwen." De heer *van Looi* houdt tegenover een ieder vol, dat dit in oorlogstijd een voldoende anker was om er voor te gaan liggen. Toen in Engeland een telegram arriveerde, dat er een vertrouwensboodschap moest worden uitgezonden — de heer *van Looi* geeft nu weer, wat hij van *Sluyser* na de oorlog hoorde —, heeft *Sluyser* bezoek gekregen van iemand van de Intelligence Service, die hem zeide: Zonder dat u de naam van de ondertekenaar geeft, kunnen wij het bericht niet uitzenden. Toen heeft *Sluyser,* die de heer *van Looi* goed kende en wel wist, dat hij niet al te gauw op de loop ging, gezegd: Als *van Looi* deze zaak niet in orde vindt en hij een bijzondere vertrouwensboodschap wil hebben, deugt er iets niet; kunt u en wilt u controleren, of het verzoek van een goede instantie afkomstig is? Daarop zou het morsebandje, waarbij om die vertrouwensboodschap werd gevraagd, vergeleken zijn met het in Engeland achtergehouden morsebandje — de morsebandjes van de parachutisten, die zouden gaan springen, werden achtergehouden, teneinde een vergelijkingsmogelijkheid te hebben — en zou het schrift hetzelfde zijn gebleken. De heer *van Looi* kan *Sluyser* niet kwalijk nemen, dat deze toen heeft gezegd: stuur die boodschap. Men wist in Engeland, welke marconist de boodschap had gezonden. De identity check zat in het telegram.

Daarop heeft de heer *van Looi* volkomen logisch *van der Waals* met *Vorrink* op diens verzoek in contact gebracht. Toen is gebeurd, wat in een normaal eerlijk geval had moeten geschieden. Zij hebben politieke en militaire informaties verzameld, die door *van der Waals* bij de Duitsers zijn terechtgekomen. *Vorrink* heeft, zoals ook bij *Dessing* het geval was, er sterk op aangedrongen, dat er een splitsing zou komen tussen de militaire spionnage en de politieke informatiedienst en dat er van Engeland uit iemand aangewezen werd, die in

Nederland als politiek centrum zou gelden, zodat er een deugdelijk contact kwam, waardoor ook besluiten genomen konden worden. Er zou iemand komen, kregen zij ten antwoord. De heer *van Looi* vreest, dat hun telegrammen nooit verder kwamen dan de Nederlandse kust. Het is echter toch wel mogelijk, dat die telegrammen zijn doorgestuurd. Men kreeg daarop een antwoord via *van der Waals*. Tegen de lengte van de telegrammen maakte *van der Waals* bezwaar, hetgeen werd ondervangen door zijn toevoeging: dan doen wij het anders; wij snijden de telegrammen in drieën of vieren en geven dat aan drie of vier marconisten, want marconisten en zenders had hij genoeg. Tenslotte — tegen het einde — heeft hij de heer *van Looi* voor de politieke berichtgeving een aparte kortegolfzender gebracht.

De heer *van Looi* meent, dat in de telegrammen sprake is geweest van de groepering, die stellig niet bij de naam Nationaal Comité is genoemd en dat in de een of andere vorm wel om een soort van goedkeuring is gevraagd. Of dit echter is gebeurd in de telegrammen of in de schrifturen, weet hij niet. De goedkeuring daarop is echter stellig niet gevolgd, want dat klopt niet met het feit, dat een van de laatste dingen, die er gebeurd zijn, nog het verzoek is om een man uit Engeland naar Nederland te sturen met politieke bevoegdheid. Dat zou geheel overbodig zijn geweest, indien de politieke bevoegdheid aan het Nationaal Comité was verleend naast de zo gemakkelijke verbinding, die men over *van der Waals,* die zich *Anton de Wilde* noemde, meende te hebben. Er is geen telegram uitgezonden over een na de oorlog te vormen bewind. Maar *Schreieder* heeft natuurlijk ook gelezen de schrifturen, die *Vorrink* heeft meegegeven — de moeilijkheid is, dat je altijd rekening moet houden met het feit, dat het allemaal „fake" was — aan de z.g. naar Engeland vertrekkende *van der Waals* en daarin werd inderdaad wel gesproken over de opvulling van het vacuum tussen de Duitse nederlaag en het overkomen van de Nederlandse Regering.

Het is overigens doodzonde geweest van het materiaal, dat de groep-*Vorrink* gevraagd heeft naar Engeland over te sturen; dat was prachtig, vooral het militaire materiaal: het volledige signaalcodesysteem van de Duitse nachtjagers, de plaatsen van 3 radarstations, fabrieken, enz., getekend op kadasterpapier, dus zo maar aan te vliegen en te bombarderen. De groep-*Vorrink* vertoonde een uitgebreidere activiteit dan het Nationaal Comité. Het was genoodzaakt een scheiding te maken tussen de directe weerstand, passief of actief, en de meer politieke weerstand van het Nationaal Comité. *Vorrink* kon ook niet voortdurend de mensen van het Nationaal Comité bij elkaar halen, terwijl in de actieve en passieve weerstand de beslissingen per dag nodig waren.

Vorrink drong aan op een splitsing van de militaire en civiele berichtendienst. Hij verlangde dus ook een aparte radioverbinding voor de civiele berichtendienst en wenste niet, dat de politieke berichten door de militaire molen in Engeland gingen. Hij had er geen vertrouwen in, dat dan de zaak met gepaste snelheid werd behandeld. Hij kon zich voorstellen, dat de militaire autoriteiten geen bijzonder grote belangstelling hadden voor de politieke berichten uit Nederland. Voor dat doel is om een kortegolfzender uit Engeland gevraagd met een aparte marconist er bij; dat ging niet, maar *van der Waals* is komen opdagen met een kortegolfzender en om daarmede te kunnen werken, hadden zij een marconist nodig. Deze man was een kennis van de heer *van Tijen*. Dat was *Jan Wolters*. Deze heeft gezonden. Er is althans éénmaal heen- en weerverbinding geweest. Dat was een enigszins tragi-komisch geval. De heer *van Looi* had tegen *van der Waals* gezegd: „Ik ben volkomen bereid aan militaire ondernemingen mee te doen, ik voer oorlog op alle manieren, die ik ken, maar ik wens daarbij niet als vrijschutter te werken. Ik wil gaarne, dat men mij in Engeland militair erkent". De enige heen- en weerverbinding, die er met dat kortegolfapparaat is geweest, bracht de aanstelling van de heer *van Looi* als luitenant voor bijzondere diensten: een aanstelling in het Nederlandse leger door de Duitse Gestapo! De heer *van Looi* denkt niet, dat deze zender met Londen heeft gewerkt. Zij zullen wel met de Haagse afdeling van de Gestapo hebben gewerkt.

De heer *van Looi* heeft over de legitimatie van *van der Waals* nog opgemerkt, dat de verklaring, die *Schreieder* daarvan gaf, wel juist is, nl. dat de Duitsers een tweede portret hebben gevonden op een nieuwe parachutist. De wijze, waarop *van der Waals* zich in de eerste dagen gedroeg, is zeer wel te rijmen met het feit, dat hij eigenlijk niets wist en alleen maar een portretje in zijn vingers had. Voorzover de heer *van Looi* bekend, is de toedracht van zaken als volgt geweest. Volgens *Schreieder* moest een parachutist zich bij *Wins* melden. Er is een parachutist gepakt. Die had, volgens *Schreieder,* portretjes bij zich. Daarop is voor die parachutist bericht uit Engeland gekomen: u moet zich met die portretjes naar *Wins* begeven en vragen naar *Venus.*

Toen heeft *Schreieder* volgens zijn zeggen *van der Waals* naar *Wins* gestuurd met het portret.

Van Tijen zou naar Engeland gaan op hetzelfde ogenblik, waarop *van der Waals* kwam. Hij zou met een schip van Zeeland uit gaan. Dat heeft *van der Waals* sterk ontraden. Deze wist z.g. door rapporten, die hij in Engeland had gezien, dat dat zeer gevaarlijk was; daar kwam je nooit uit. Hij zou wel zorgen, dat *van Tijen* naar Engeland kwam. Dat duurde als maar, totdat *van der Waals* zei: ik heb een brandbrief naar Engeland gestuurd en nu gaat hij er heen. Zij zouden van het IJsselmeer vertrekken en hij zou *van Tijen* afhalen op het station te Zaandam. De heer *van Looi* meent, dat *van Tijen* de koffer met materiaal, die hem door *van der Waals* was gebracht, bij zich had. Hij zou daar bovendien nog een brandbom in doen om de koffer bij gevaar onmiddellijk te kunnen vernietigen. *Van Tijen* vertrok en inderdaad kwam uit Engeland het bericht over Radio Oranje, dat A. 12, dat was *van Tijen,* was aangekomen. Daarbij kwam nog iets, dat de groep-*Vorrink* nog meer op een dwaalspoor bracht. *Van Tijen* had lepeltjes bij zich, die van dubbeltjes en kwartjes waren gemaakt, bestemd voor H.M. de Koningin. Hij was nog geen week z.g. in Engeland, of Radio Oranje maakte bij de uitzending van een reportage bekend, dat een Engelandvaarder lepeltjes had meegebracht, die van kwartjes en dubbeltjes waren gemaakt. Wie toen nog twijfelde, geloofde niets meer. *Van Tijen* had prachtig materiaal bij zich. De volledige signaalcodes van de Duitse nachtjagers; drie radarstations, alles op kaart gebracht. De tekeningen van de radarstations waren afkomstig van *Hansen* van het kadaster te 's-Hertogenbosch. Die signaalcodegeschiedenis was van een Duitser afkomstig; die man is gefusilleerd. Er waren voorts gegevens over Aviolanda, Fokker; er was een film met de gehele opbouw van de Duitse bezetting in Nederland. Er waren nog veel meer dingen, te veel om zich te herinneren. Er was een brief van *Vorrink* bij, een tamelijk dikke brief, geadresseerd aan H.M. de Koningin. Er was verder bij een nota van het genootschap voor de rechtsstaat, een groot aantal verordeningen en een politieke situatieschets.

43683—43698 *(van der Waals)*

Van der Waals zegt, dat de introductie, de adressen en de andere gegevens voor zijn contact met de groep-*Vorrink* door Londen zijn verstrekt. Via het England-Spiel aan *Schreieder* en die heeft ze hem gegeven. Door Londen is, als hij zich goed herinnert, over het England-Spiel het adres gegeven van een zekere *Wins.* Daarbij is verder een kenzin of een of ander woord gegeven. Dat moest worden gezegd ter introductie. *Van der Waals* heeft het adres meegekregen en ook bijzonderheden, o.a. dat er al een agent was gestuurd, een zekere *Dessing.* Na het contact met *van Looi* is die photo eerst gestuurd. Als hij het zich goed herinnert, was dat een photo van de kinderen van *Sluyser,* die te Londen zat. Die heeft *Schreieder* uit Engeland gekregen.

52939 e.v. *(van Tijen)*

De heer *J. E. van Tijen* heeft verklaard, dat hij graag naar Engeland wilde en dacht, dat de uit Engeland overgekomen agent jhr. *de Jonge* daartoe kon bijdragen. De heer *van Tijen* heeft twee ontmoetingen met hem gehad, één te Aerdenhout en één te Rotterdam. De derde, die weer in Aerdenhout zou zijn, is mislukt. Hij moest informeren bij *van Driel van Wageningen* te Rotterdam, maar die was er ook niet en later is hem gebleken, dat zij waren gearresteerd. De heer *van Tijen* zou met een watervliegtuig van de Fokkerfabriek weggaan. Dit plan is op het allerlaatste ogenblik mislukt, doordat sommige mensen, die er een rol in speelden, angst kregen. Toen is de heer *van Tijen* door *Ringers* in contact gebracht met *Vorrink.* Deze heeft hij voor het eerst ontmoet in de zomer van 1942 in Den Bosch. Deze zou ook zijn best doen. Toen is de heer *van Tijen* gebleken, dat zich de groep van personen had gevormd, die zich het Nationaal Comité noemde: *Ringers, Menten,* oud-Minister *van Dijk,* oud-Minister *Verschuur, Schouten.* De bedoeling was, dat de heer *van Tijen* voor hen naar Engeland zou gaan met de speciale opdracht aan de Regering te Londen te vragen, of zij belang stelde in de werkzaamheden van het Nationaal Comité en, zo ja, of zij daarvan dan ondubbelzinnig wilde laten blijken en of zij, als zij andere plannen had, dit ook wilde laten blijken, omdat het Nationaal Comité zich dan zou kunnen ontbinden en geen verder risico zou lopen. De heer *van Tijen* had een plan om te ontsnappen met behulp van een binnenvaartuig, dat behoorde aan de maatschappij „De Schelde" te Vlissingen, en dat regelmatig heen en weer voer naar Gorcum. Hierop voer een jongeman, een zoon van een dokter uit Vlissingen, die ook graag wilde ontsnappen. De bedoeling was, dat zij daarmede op 27 December 1942 zouden trachten over te steken. Zij zouden zich te Dordrecht inschepen. De schipper wilde niet mee, maar vond het goed, als zij hem met geweld op Beveland aan wal zetten en in het donker de Schelde op en de Noordpunt van Zuid-Beveland om voeren. Zij zouden om de West varen, want dan voeren zij vrij van alle banken.

Het was een zeer geschikt vaartuig met een geruisloze motor met een gasgenerator; het liep een kilometer of vijftien, zodat zij in korte tijd de overkant zouden kunnen bereiken. De heer *van Tijen* had van de heer *Vorrink* vele stukken meegekregen, die bestemd waren voor Londen. Het waren alle mogelijke gegevens. Hij had zelf ook van allerlei verzameld en had met de heer *Vorrink* afgesproken, dat, wanneer hij zou gaan, hij deze bericht zou sturen. Hij wist niet, waar de heer *Vorrink* was, maar kende wel een relatie van hem te Amsterdam. Kort voor Kerstmis is hij daarheen gegaan met het bericht, dat hij dacht te vertrekken en tevens met de vraag of de heer *Vorrink* nog andere dingen had mee te geven. De koerierster kwam terug met de mededeling, dat de heer *Vorrink* dit een riskante onderneming vond en hem verzocht dit niet te doen, omdat hij in contact was gekomen met een juist uit Engeland gearriveerde agent, die over een vliegtuig kon beschikken. Hij had daarover reeds gesproken, zodat de heer *van Tijen* met dat vliegtuig zou kunnen worden afgehaald. De heer *van Tijen* heeft toen onmiddellijk van dat plan om met die boot te gaan afgezien; hij had zich al eerder verwonderd over het feit, dat er niet meer van vliegtuigen gebruik werd gemaakt. Het was zijns inziens best mogelijk om met een watervliegtuig bij een gesloten wolkendek rustig te landen op een vooraf afgesproken punt van de Zuiderzee, vanwaar men dan — vanaf b.v. een vissersvaartuig — aan boord van het vliegtuig zou kunnen gaan.

Vervolgens heeft zich een afgezant van de heer *Vorrink,* de heer *van Looi* uit Amsterdam, bij hem vervoegd. Dit was op eerste Kerstdag 1942. Deze vertelde, dat zich bij hem aan huis een zekere *Anton* bevond, — dat was de agent, waarover de heer *Vorrink* had gesproken — en hij verzocht de heer *van Tijen* de volgende dag kennis te komen maken met deze agent. De heer *van Tijen* heeft zich toen naar de Elisabeth Wolffstraat begeven. waar de heer *van Looi* woonde, en daar heeft hij *Anton de Wilde* ontmoet. De eerste indruk van de heer *van Tijen* was niet gunstig. Hij heeft daarna tot 10 Maart 1943 contact met *van der Waals* gehad en heeft dikwijls verwonderd gestaan over de verwarde en wilde verhalen, die deze deed. Hij had echter niet een bijzonder hoge dunk van het overheidsapparaat te Londen en verwonderde zich dus niet al te erg over de minder geslaagde keuze, die men had gedaan. *De Wilde* had overigens veel overtuigend materiaal, dat in een andere richting sprak. Hij beschikte over Engelse sigaretten en chocolade, thee en suiker, allemaal luxe-dingen, die hier schaars waren. Hij had een Engelse parachute en een Engelse revolver en hij wist interessante verhalen te vertellen, die niet te controleren waren. Hij beschikte over de Oranjezender en kon dus dingen laten zeggen, die hij wilde en goed achtte. De heer *van Tijen* heeft dit nooit gecontroleerd, maar de heer *Vorrink*, in wie hij het grootste vertrouwen had en nog heeft, heeft hem destijds medegedeeld, dat hij dit wel heeft gedaan. Aangezien het in die tijd de gewoonte was, dat men de mensen van de een op de ander overplantte, heeft de heer *van Tijen* zich daarbij neergelegd.

De Wilde heeft direct gezegd, dat die overtocht met een vliegtuig te regelen zou zijn; het zou even duren en hij verzocht de heer *van Tijen* in die tussentijd zoveel mogelijk materiaal te verzamelen om straks mee te nemen. Hij heeft ook getracht de heer *van Tijen* een revolver op te dringen. Hij droeg zelf een heel grote Engelse revolver in een leren holster onder zijn oksel en had een stengun in zijn aktentas bij zich. De heer *van Tijen* vroeg hem: „Als je nu gepakt wordt, wat doe je dan?" Hierop antwoordde hij: „Dan zeg ik, dat het onderdelen zijn van een pomp, die ik heb uitgevonden. Toen werd het Januari en was er een bespreking te Rotterdam, ergens in Kralingen. Daarbij waren aanwezig de heren *Vorrink, de Wilde, van Looi* en de heer *van Tijen*. Zij hebben een soort van ultimatum gesteld, dat die tocht moest plaats vinden. Toen heeft *de Wilde* getracht een tegenvoorstel te doen en heeft gezegd: er zal hier binnenkort een invasie komen; wilt u naar Zeeland gaan om mensen te vinden, die bereid zijn hun kelders beschikbaar te stellen voor het opbergen van wapens en explosieven; u is zo goed bekend in Zeeland en moest daar eens heengaan om te trachten de mensen voor dat doel te benaderen. *Vorrink* heeft toen gesproken over relaties voor dat doel in het gehele land, waarop *de Wilde* heeft gezegd: ze willen in Engeland namen weten. *Vorrink* heeft zich daartegen verzet, maar *de Wilde* zei: ik heb zo'n prachtige code, die namen kunnen niet uitlekken en ik moet vertrouwen wekken in Engeland. Zij hebben gezegd: hoe is het mogelijk, dat ze nu ineens die eis stellen van die namen. In ieder geval heeft *Vorrink* dat botweg van de hand gewezen en gezegd: ik zal wel zorgen, dat ik al die mensen benader, en die namen komen er op het ogenblik, dat de invasie heeft plaats gevonden. De heer *van Tijen* heeft zich laten bewegen naar Zeeland te gaan om te trachten daar mensen te vinden, die bereid waren een dergelijke dienst te verlenen.

De reis werd telkens uitgesteld. De heer *van Tijen* kreeg toen de mogelijkheid zich aan te sluiten bij enkele mensen, die over Spanje naar Londen wilden gaan. Hij heeft tegen *de Wilde* gezegd, dat hij, als hij half Maart nog niet met hem was vertrokken, een andere weg zou kiezen. De heer *van Tijen* had toen nog geen bepaalde verdenking. Wel een ogenblik, kort vóór zijn arrestatie. Toen is bij hem geweest jonkheer *Piet Six* uit 's-Graveland. Deze kwam op 6 Maart 1943, een Zaterdag. Hij had op de een of andere manier vernomen, dat de heer *van Tijen* in relatie was met een Engelse agent. *Six* stond, zoals hij aan de heer *van Tijen* zeide, „midden in de O.D."; hij was zo iets als hoofd er van en hij wilde graag van de relaties van de heer *van Tijen* gebruik maken. De heer *van Tijen* heeft hem toen iets verteld van *de Wilde* en van diens antecedenten. Een van de dingen, die *de Wilde* beweerde, was, dat hij een neef was van prof. *Gerbrandy*. *Six* schrok geweldig en zei: als hij dat beweert, is het een geweldig gevaarlijke vent. Hij zou nog eens informeren en hij kwam toen Maandag 8 Maart bij de heer *van Tijen en* zei: de man, die zich uitgeeft voor de neef van prof. *Gerbrandy*, is een verrader. De heer *van Tijen* zei, dat hij het ook een beetje een wonderlijke figuur vond, maar dat dit zo dikwijls voorkwam. De heer *Six* zei: ik ken iemand, die hem kent en zijn signalement kan opgeven. Zij hebben afgesproken, dat de heer *Six* dat zou uitzoeken. De volgende ochtend heeft hij opgebeld en dat signalement opgegeven en dit klopte helemaal niet met dat van *Anton de Wilde*. De heer *van Tijen* was toch nog niet helemaal gerust. Toen is hij 's middags naar *van Looi* gegaan; daar was *de Wilde* en hij heeft hem à bout portant gezegd, dat iemand hem had medegedeeld: degene, die zich uitgeeft voor de neef van prof. *Gerbrandy*, is een verrader. *Van der Waals* werd helemaal grauw, zodat de heer *van Tijen* dacht: het is toch niet in de haak. *Van der Waals* heeft echter een verhaal weten op te hangen, dat aanvaardbaar was. Hij wist te vertellen, dat de Duitsers achter het plan waren gekomen, en dit leek de heer *van Tijen* en de vrouw van *van Looi*, die er ook bij was, een aanvaardbare verklaring. De heer *van Tijen* heeft toen gezegd: „Neen, het is toch in orde; dat signalement klopt niet; dat is dan vermoedelijk een ander."

Van der Waals heeft hem 's avonds opgebeld met de boodschap, dat zij de volgende dag zouden vertrekken. De heer *van Tijen* moest komen aan de trein van 2 uur van het Centraal Station naar Hoorn; aan het Centraal Station zou *van der Waals* zich bij hem voegen. Deze wekte de indruk, dat hij zou meegaan. Er zou een watervliegtuig in het Hoornsche Hop komen om hen te halen. Er gingen mensen mee om hen te bewaken. Er zouden lichtsignalen worden gegeven met ultraviolet licht, enz. Zij zijn toen vertrokken en te Zaandam aangekomen, zei *van der Waals:* „Wij gaan er hier uit, want ik moet hier een boodschap doen; wij gaan dan met de volgende trein verder." Ze gingen het station uit en 100 m van het station zei hij: „Wacht hier even." De heer *van Tijen* slenterde daar wat heen en weer en werd toen plotseling door een tiental mensen van achteren overvallen. Er volgde een korte worsteling en hij werd overmeesterd.

52944 *(van Tijen)*

De heer *van Tijen* werd naar Amsterdam gebracht, daarna naar Den Haag en vervolgens naar Haaren. Hij had natuurlijk heel wat bij zich. Een tas vol gegevens en hij had een revolver in zijn zak. Dit gebeurde op 10 Maart 1943 om halfdrie. Hij is te Haaren eerst verhoord door een tweetal jongelieden met een overvloed aan sigaretten. Zij zeiden: „Sie haben gespielt und das Spiel verloren." Men heeft hem toen een dag of veertien met rust gelaten. Hij had verwacht, dat de Duitsers met de scherpste middelen zouden zijn opgetreden. Op een Zaterdagavond lag de heer *van Tijen* in bed en kreeg toen plotseling het bevel zich aan te kleden. „Nu komt het zeker", dacht hij. Dit bevel werd echter een halfuur daarna weer geannuleerd. Een week daarna zijn er een Sturmbannführer en een Obersturmführer verschenen. Deze Obersturmführer was *Frank*. De Sturmbannführer was een nette vent om te zien. De heer *van Tijen* is overgedragen aan *Frank* en werd toen door deze verhoord. Die verhoren waren vrij eenvoudig, want zij wisten alles reeds. Alles, wat de heer *van Tijen* wist, had ook *de Wilde* reeds meegedeeld, aangezien hij het volle vertrouwen had gehad. De heer *van Tijen* werd te Haaren goed behandeld en op een gegeven ogenblik heeft hij *Haubrock* gevraagd, hoe het mogelijk was, dat hij nog leefde, omdat hij toch een geladen revolver in zijn zak had gehad, enz. *Haubrock* zei toen: „Wij hebben gebruik moeten maken van dit instrument...". De heer *van Tijen* is ook nooit voor het gerecht geweest. Er zijn eindeloze verhoren geweest en verbalen opgemaakt, maar dat is practisch alles geweest. Ze hebben hem gevraagd over verschillende stukken, die hij bij zich had, die hij met voorkennis van *de Wilde* had gekregen; dat was natuurlijk gemakkelijk genoeg. Er waren ook andere stukken bij.

52946 e.v. *(van Tijen)*

De heer *van Tijen* heeft te Haaren gezeten tot 14 Augustus 1944; toen is hij overgebracht naar de bunker te Vught; daar is hij ongeveer 3 weken geweest. Hij ging na Dolle Dinsdag naar Sachsenhausen,

naar Heinkel en daarna weer naar Sachsenhausen; toen de Russen Berlijn naderden, is hij overgebracht naar Buchenwald. Hier is hij gebleven tot April 1945. Hij heeft het er juist doorgehaald. Hij woog nog 42 kilo, toen zij werden bevrijd.

68017—68022 *(Vorrink)*

De heer *J. J. Vorrink* heeft verklaard, dat *van der Waals* zich heeft geïntroduceerd met het portretje van het dochtertje van de heer *Sluyser*. De heer *Vorrink* vindt het belangrijkste van de geschiedenis, dat hij met *de Jonge*, met *Dessing* en met *van der Waals* niet in contact is getreden dan nadat legitimatie over de radio had plaats gehad. Zij hebben *van der Waals* medegedeeld: het is best mogelijk, dat u uit Engeland komt, u zult wel een verschrikkelijk gewichtig man zijn, maar laat die en die avond, zo en zo laat, die en die zin over de radio komen. Welnu, dat kon hij. De heer *Vorrink* c.s. waren al een paar jaar in het vak en zij hadden in de gaten, dat dit geen 100 pct. zekerheid gaf en dat die vent wel aan twee kanten kon spelen, maar gegeven de miserabele wijze, waarop Engeland met hen als illegale beweging in verbinding stond, moest men dat risico nemen. Men kan zeggen: „Je had het moeten checken en andere middelen van contrôle moeten toepassen", maar dan had men de hele illegaliteit wel in de brandkast kunnen leggen. Dat risico moest men nemen. Zij hebben het genomen met de bekende gevolgen van dien. Toen die legitimatie over de radio kwam, zeiden zij: Laat hem maar komen. Zij zijn toen met hem in zee gegaan. In zijn kring heeft niet een punt van discussie uitgemaakt, dat er nu iemand was gekomen met hetzelfde legitimatiemiddel als *Dessing*. De heer *Vorrink* moet zeggen: Neen, dat hebben wij aanvaard. Bij de Secret Service hebben ze een aantal reproducties van die photo gemaakt en als die knapen nu zelf op een dergelijk slordige manier met die reproducties omsprongen, waarom moesten zij, dilettanten, die niet opgeleid waren voor geheim agent, dan wantrouwen koesteren. De heer *Vorrink* heeft even een aarzeling gevoeld en heeft gedacht: „Waarom komt hij met dat zelfde ding?", maar gegeven de primitieve wijze, waarop alles ging, speciaal van de overkant uit, is dat aanvaard.

Intussen was het zo ver, dat het Nationaal Comité was geformeerd. Dat moet zijn geweest in de loop van 1942. De heer *Vorrink* heeft reeds in Juni 1940 in het toenmalig bestuur van de S.D.A.P. — d.w.z. het illegale of ontbonden bestuur; men heeft de S.D.A.P. laten leeglopen, maar zij vergaderden als leden van het partijbestuur — aan de orde gesteld, dat het z.i. noodzakelijk was, dat de politieke partijen contact zochten om te pogen te komen tot een gemeenschappelijke houding tegenover de bezetter ten opzichte van allerlei vraagstukken, die zich zouden voordoen. Dat heeft het partijbestuur aanvaard. Hij heeft zich toen gewend tot de heer *Verschuur*, die als Gedeputeerde van Zuidholland op het Korte Voorhout in Den Haag zetelde. De heer Vorrink heeft toen uiteengezet, wat hij meende, dat noodzakelijk was om de Nederlandse bevolking tot een zo eensgezind mogelijke en nationale houding te bewegen. Hij heeft aan de heer *Verschuur* als vertegenwoordiger van de grootste politieke partij uit het vooroorlogse Parlement gevraagd de mensen van de andere politieke partijen uit te nodigen tot een bespreking, teneinde met elkaar in contact te treden. Dat is gebeurd. Er is practisch eens in de veertien dagen of in de drie weken vergaderd met 12 mensen, van elke politieke partij twee. Men heeft de heer *Colijn* als nestor van het gezelschap gevraagd het presidium te voeren, hetgeen deze op voortreffelijk toegewijde wijze heeft gedaan. Diens minder gelukkige brochure valt te betreuren, maar de heer *Vorrink* heeft een innige vriendschap voor hem gekregen, omdat hij van de dwalingen zijn weegs is teruggekeerd. Het Politiek Convent heeft als zodanig nooit een behoorlijke verbinding met Engeland gehad in die zin, dat het contact had met iemand, die over een zender beschikte. De heer *Vorrink* is de enige geweest in het Politiek Convent, die er althans voor uitkwam, dat hij zulke contacten had. Misschien had *Schouten* ze ook, maar dan heeft hij dat goed verborgen gehouden. De heer *Vorrink* is er voor uitgekomen en heeft gezegd: ik ben steeds bezig contact te krijgen, laten wij geen risico op ons nemen en niet allemaal trachten dat te doen. Omdat hij in allerlei andere zaken van spionnage en sabotage zat, kon hij dat klusje er nog wel bij nemen. Dat was het onschuldigste van het hele geval. De heer *Vorrink* heeft gezegd: bemoeien jullie je niet met het organiseren van het contact met Engeland. Hij wilde, dat het risico zo gering mogelijk zou zijn.

68030—68035 *(Vorrink)*

Op voorstel van de heer *Verschuur* had men tevoren uitgemaakt over welke onderwerpen men zogenaamd zou spreken, als men overvallen zou worden, onderwerpen, die nooit aan de orde kwamen, zoals de bedrijfsorganisatie e.d. De heren *Schouten* en *Vorrink* hebben gefungeerd als verbindingsmannen tussen de heren *Ringers* en *Menten* enerzijds en prof. *Scholten* en de zijnen anderzijds. Daaruit is voortgekomen de stichting van het eerste Nationaal Comité. Dat is voor het eerst volledig bijeen geweest ten huize van prof. *Schermer-*

horn te Delft. Dat comité is toen zijn werkzaamheden begonnen en heeft zeer actief alles er op gezet om verbinding met Engeland te krijgen. De heer *Vorrink* heeft daarom *van der Waals* volgepompt en hem met x rapporten uitgerust, omdat zij verschrikkelijk graag wilden, dat men in Engeland zou weten, wat er aan de hand was. Het comité heeft verbindingen onderhouden met de Commissarissen der Koningin, met de burgemeesters van de grote steden — voorzover betrouwbaar — en ook met hoofdcommissarissen van politie in de grote steden. Op die manier hebben zij getracht een en ander te organiseren, totdat het op 1 April 1943, toen zij allen werden gearresteerd, spaak liep.

Toen de heer *Vorrink van der Waals* ontmoette, was zijn indruk niet al te gunstig, maar de eerste keren heeft deze niet van die gekke streken uitgehaald. Later kwam hij met een gedemonteerde Engelse stengun om hem te overtuigen, hoe serieus het was. De heer *Vorrink* heeft gezegd, dat, als hij dit nog eens deed, het met de relaties uit zou zijn. Iemand, die in de illegaliteit ging, daar liep, generaliserend gesproken, een streep door. Een normaal mens gaat achter de kachel zitten, steekt een pijp op en wacht tot de storm over is. De heer *Vorrink* vond dus van *van der Waals,* dat er wel een streep doorliep, maar dat deed het bij hen allemaal. Als men zegt: op die en die avond wil ik een bericht over Radio Oranje hebben en dit gebeurt, dan blijkt daaruit, dat men met elkaar in zee kan gaan.

Na zijn arrestatie heeft het twee dagen geduurd, voordat de heer *Vorrink* alle kaartjes bij elkaar had gelegd. Je moest alles passen en meten voordat je kon zeggen: die is het. *Van der Waals* zat geboeid naast hem in de auto. Zo werden zij naar Haaren vervoerd. De eerste twijfel ontstond, doordat de heer *Vorrink* zich herinnerde, dat *van der Waals* indertijd gezegd had: als ze mij ooit arresteren, schiet ik alles overhoop. Deze had die morgen ook zijn revolver bij zich. In elk geval heeft hij kans gezien de zekering van die revolver los te maken. Hij lag in de hoek en de heer *Vorrink* zag hem daar scharrelen en hoorde in eens de klik van de revolver. Er zaten echter drie S.S.-kerels gewapend tegenover hen. De heer *Vorrink* dacht: is hij gek geworden? Als de heer *Vorrink* die klik hoorde, dan konden die S.S.-mannen het ook horen, maar daarop werd niet gereageerd. De heer *Vorrink* dacht: zou men ook niet hebben gereageerd, als het van mij was geweest? Na drie dagen had de heer *Vorrink* door, dat het mis was. Dit heeft hij ook gezegd bij het verhoor. Hij heeft gezegd: scheidt u maar uit en legt u de papieren maar over. *Van Tijen* was door het Nationaal Comité aangezocht om zich beschikbaar te stellen om naar Engeland te worden overgebracht door bemiddeling van *van der Waals.* De heer *Vorrink* had hem voorzien van gegevens van alle mogelijke departementen. Van een aantal departementsambtenaren had de heer *Vorrink* verslagen gekregen omtrent de toestand daar en hetgeen de moffen hadden uitgericht. Hij had van de Joodse Raad ook een heel dik rapport over de Joden ontvangen. Dit zat allemaal in één pak. Hij heeft tegen de S.D. gezegd: wat wilt u eigenlijk van mij horen? Leest u maar voor. Kijk maar in dat pak!

Menten werkte langs de Zwitserse weg, waarlangs een bericht is gegaan over het bestaan van het Nationaal Comité. De heer *Vorrink* herinnert zich, dat zij een keer bij *Menten* thuis te Warmond waren en schuilnamen bedachten ten behoeve van de leden van de Ministerraad te Londen, zodat iedereen daar de samenstelling wel kon reconstrueren. Hij heeft nooit van de twee verbindingen tegelijk gebruik gemaakt. Het is jammer, maar hij maakte er een beginsel van, dat hij zich nooit inliet met twee groepen tegelijk. Hij heeft het toegejuicht, dat *Menten* het heeft gedaan en er in is geslaagd, maar hij heeft het niet gedaan. De enige weg, die de heer *Vorrink* wel heeft gebruikt, was die over Delfzijl. Hierin zat de heer *Beelaerts van Blokland.*

68038—68040 *(Vorrink)*

Het is de heer *Vorrink* bekend, dat hij in een van zijn telegrammen ook iets heeft verteld over de Jodenvervolging in Nederland. Er is toen het bericht teruggekomen, dat men voor dergelijke politieke berichten geen belangstelling had en dat militaire inlichtingen veel belangrijker waren. De heer *Vorrink* wist natuurlijk niet — hij heeft het toen geloofd en hij hoort nu, dat hij het mag blijven geloven, maar na zijn arrestatie dacht hij: wat heeft *van der Waals* gelogen —, dat het inderdaad juist is, dat ze van Londen uit die opmerking hebben gemaakt. Toen het met de Jodenvervolging zo slecht ging, heeft de heer *Vorrink* gezegd: er is maar één mogelijkheid om die heren tam te krijgen en dat is, dat jullie van Londen uit voor de radio aankondigt een precies uitgestippelde représaille-actie. Jullie zult moeten mededelen, dat, wanneer de Jodenvervolging en de desorganisatie van Nederland niet ophouden, op die en die dag die en die stad zal worden uitgeroeid. Hij heeft gezegd: een dergelijke aankondiging vergroot het risico, maar wij moeten als een beschaafde natie op het standpunt staan, dat de bevolking zich moet kunnen

redden, maar de stad gaat er aan. Dat is in een telegram verwerkt. Het is mogelijk, dat ze het telegram te lang vonden. Daarop is de mededeling gekomen, dat men dat politiek te gevaarlijk vond, dat men bang was voor représailles van Duitse kant. Dat men de telegrammen te lang vond, herinnert de heer *Vorrink* zich heel goed. Hij heeft ze daarna ook korter geformuleerd.

68074 *(Vorrink)*

De heer *Vorrink* meent, in tegenstelling met de heer *van Looi,* dat wel degelijk over het Nationaal Comité een telegram is verzonden.

68053 e.v. *(Vorrink)*

De heer *Vorrink* heeft voorts verteld, dat het enkele dagen na de arrestatie voor hem vaststond, dat *van der Waals* hen had verraden. Hij heeft toen tegenover de Duitsers direct het standpunt ingenomen: ik behoef niets meer te vertellen, de hele zaak ligt daar. *Van der Waals* had een volledig inzicht in alles, wat maar te weten was over het Nationaal Comité, hij wist van alle illegale geschriften, die de heer *Vorrink* had verzameld, ten aanzien waarvan hij het nuttig vond ze aan de Regering door te zenden en bovendien beschikte *van der Waals* over een uitgebreid overzicht van de persoonlijke verbindingen van de heer *Vorrink* met allerlei spionnage- en sabotagegroepen. Daarbij kwam, dat deze mijnheer ook de rol van provocateur had gespeeld. De heer *Vorrink* heeft tegen de man, die hem verhoorde, gezegd: ik vind het logisch, dat jullie getracht hebt ons te pakken te krijgen, maar ik vind het minderwaardig, dat jullie zo gemeen zijn geweest om ons een provocateur op ons dak te sturen. *Van der Waals* had nl. getracht de heer *Vorrink* een revolver of een ander wapen in de hand te drukken. Datzelfde heeft hij geprobeerd bij *van Looi. Van der Waals* heeft ook getracht de heer *Vorrink* geld aan te smeren. Hij was juist aan het einde van het bedrag, dat hij via de heer *Menten* had gekregen voor het uitgeven van illegale lectuur. Hij had *van der Waals* terloops gezegd: ik zit wat krap. De volgende keer kwam deze met dat aanbod. De heer *Vorrink* heeft gezegd: laten wij afspreken, dat ik geen geld van je krijg. Die reserve heeft hij steeds in acht genomen. *Van der Waals* heeft getracht geld op te dringen om een argument in handen te hebben.

Het ergste, dat deze heeft uitgespookt, was het volgende. *Van der Waals* zei in Februari/Maart 1943: „De invasie is op komst en het is nodig, dat wij nu een aantal groepen organiseren, die bereid zijn, voordat de invasielegers er zijn, een aantal sabotagedaden te organiseren". De heer *Vorrink* was met een aantal van deze knapen al lang in verbinding. Hij heeft er over nagedacht en hij heeft gezegd: „Laten wij afspreken, dat ik je alleen in contact breng met lieden in Leeuwarden, Groningen en andere provinciale hoofdsteden, die in staat zijn dat te organiseren en dat de rest aan hen wordt overgelaten". Dit om hem met een minimum aantal personen in aanraking te doen komen. Dat is toch noodlottig uitgepakt. De heer *Vorrink* heeft hem inderdaad zes, zeven of acht namen genoemd, waarop *van der Waals* toen een plan heeft ontworpen, samen met *van Looi,* die veel met hem samenwerkte, om b.v. het transport van wapens, nodig voor die groepen, te organiseren. Zij hadden er altijd hele verhalen over. Er werden niet alleen wapens gedropt, maar de Engelse Regering was zo vriendelijk ook thee, chocolade, enige paren schoenen, enz. te sturen. Inderdaad heeft *van der Waals* de heer *Vorrink* eens een bus uitstekende Engelse thee gebracht en een niet onaanzienlijke hoeveelheid Engelse chocolade, als bewijs, dat de zaak safe was.

Het Nationaal Comité werd dus gearresteerd. De heer *Vorrink* zag het niet zo benauwd in, tenzij ze hen als gijzelaars wilden gebruiken, maar hij had het Nationaal Comité gelaten buiten alle wapenkwesties, zenders, enz. Hij zei: bemoei je daarmede niet; dat neem ik op me. Ze wisten alleen van de reis van *van Tijen,* want de heer *Vorrink* wilde, dat *van Tijen* in een vergadering van het Nationaal Comité de nodige inlichtingen kreeg over hun bedoelingen, opdat deze niet zou behoeven te zeggen: ik heb met die rooie *Vorrink* gesproken, maar opdat hij zou kunnen zeggen: ik heb met alle heren gesproken en dat is de mening van de vertegenwoordigers van de zes politieke partijen. De kwestie van spionnage en sabotage kwam echter alleen op het hoofd van de heer *Vorrink* neer. Daarmede hadden de heren van het Nationaal Comité niets te maken gehad. De heer *Vorrink* had in de gaten, dat het gevaar bestond, dat zij in het avontuur zouden worden meegesleept. Op de eerste dag heeft de Sachbearbeiter *Bartels* gezegd: „Mijnheer *Vorrink,* het staat als een paal boven water, het is ons niet om uw hoofd begonnen, wij wensen alleen, dat de groep van u uitgeschakeld wordt en dat uw actie wordt lam gelegd". Nu is het gemakkelijk daarmede de draak te steken, maar het bleek de heer *Vorrink* hoe langer hoe meer, dat het een serieuze zaak was, dat de Duitsers hen niet wilden doodschieten. Dat wist hij de eerste dag niet. Hij heeft er enige dagen plus nachten over lopen nadenken, maar het was voor hem acceptabel, dat de Duitsers op dat moment, toen ze alle politieke kopstukken

te grazen hadden (en voorzover zij ze niet te pakken hadden, rekende de heer *Vorrink* er op, dat zij ze te pakken zouden krijgen), de overtuiging hadden: wij kunnen hen niet in een proces verwikkelen, dat met de doodstraf eindigt. De Duitsers waren nog niet in het hopeloze stadium, waarin ze in 1945 verkeerden. Ze hadden nog altijd de illusie: men kan op enigerlei wijze toch nog proberen die lui aan onze kant te krijgen. Maar de heer *Vorrink* zat in de moeilijke situatie, dat hij het niet alleen weten moest voor de politieke figuren, maar voor alle anderen, met wie hij in rechtstreeks contact stond. Hij stond in de positie, dat hij moest proberen het leven van allen te redden. Door een combinatie van die twee groepen, de politieke en de verzetsgroep, maakte de heer *Vorrink* de meeste kans, dat hij de sabotage- en spionnagegroepen het leven zou redden. Achteraf is gebleken, dat hij dit juist heeft gezien. Dat hield in, dat hij met die heren het spel moest spelen van een zekere openhartigheid te betrachten. De Duitsers vroegen hem op een gegeven ogenblik, waar hij ondergedoken was geweest. Hij heeft gezegd: dat is zeker om die ook in de pot te stoppen! Zij hebben hem bezworen dat niet te zullen doen. Hij dacht: als ik ze kwaad maak, dan is het de vraag, of de stroming, die ons wel tegen de muur wil hebben, niet zal zeggen: die kerels vertikken het toch openhartigheid te betrachten. Hij heeft daarom besloten al zijn onderduikadressen te noemen; er is er niet één bezocht. De heer *Vorrink* getuigt, dat hem niet één belofte is gedaan, die de Duitsers niet hebben gehouden. De Duitsers hebben dus steeds aan het schaakbord gezeten en de heer *Vorrink* heeft zich telkens afgevraagd: wat voor spelletje spelen zij toch? Zijn kameraden uit de eigenlijke illegaliteit, uit de verzetsbeweging, waren er onvoorwaardelijk aan gegaan. Daarover had men zich ook niet kunnen beklagen.

68056 *(Vorrink)*

In de rapporten, die *van der Waals* dagelijks schreef over de besprekingen, die hij met de groep-*Vorrink* voerde, stond ook: er is een koffer met documenten. Verder wist hij niets er van. Hij wist, waar de koffer had gestaan. De koffer is naar een adres gebracht, dat de heer *Vorrink* zelf niet kende, ook als veiligheidsmaatregel, maar met de man, die de koffer wegbracht, was met nadruk afgesproken, dat hij, als zij gearresteerd werden, òf de inhoud zou vernietigen òf de koffer op een onvindbare plaats zou opbergen. Het vervelende is geweest, dat de man aan hun afspraak niet heeft vastgehouden. De heer *Vorrink* heeft in de gevangenis direct nog mededelingen naar hem kunnen laten uitgaan. Waar die geschiedenis met de koffer vele weken na de arrestatie speelde, had de heer *Vorrink* dus eigenlijk objectief het volste recht om te zeggen: die koffer is er niet meer, laten de heren rustig naar dat adres gaan, zij vinden toch niets meer. Maar desondanks is men toch bang en denkt men: ze mochten het eens nagelaten hebben, dan vinden de Duitsers de koffer toch. Daar gaf *Bartels* de verzekering overheen: er gebeurt niets, als wij de koffer hebben; wij willen alleen op de hoogte zijn en al zitten er 1000 namen in, niemand van die mensen wordt lastig gevallen. De heer *Vorrink* heeft toen zitten zweten en zwoegen, tot hij zijn broer in de gevangenis er over kon spreken. Deze wist het adres. De heer *Vorrink* heeft hem gezegd: zij vinden die koffer toch niet, maar ik moet zorgen, dat ik met de kerels kan blijven praten; ik moet hen niet tegen mij in het harnas jagen; als de stemming, die nu welwillend is, omslaat, gebeuren er ongelukken. *Bartels* heeft toen kwansuis de kamer verlaten en de heer *Vorrink* gelegenheid gegeven tegen zijn broer te zeggen: zeg het adres. Aldus geschiedde. De Duitsers zijn op dat adres geweest en toen bleek, dat de koffer er nog was. De stukken waren in een paar kisten geborgen en begraven. De mensen waren zó geïntimideerd, dat zij de zaak hebben opgegraven en de kisten hebben afgegeven. Geen van de mensen, wier namen in die documenten voorkwamen, is echter iets gepasseerd.

De Duitsers hebben zich voor 100 procent aan hun toezegging, dat niemand iets zou geschieden, gehouden. Er kwamen phantastisch veel namen in voor. Het was zelfs zo erg, dat de heer *Vorrink* op het ogenblik nog niet gelooft, dat de Duitsers die koffer werkelijk volledig in handen hebben gekregen. Dat kan ook blijken uit een voorbeeld. De heer *Vorrink* had nl. een paar koeriers uitgezonden naar Duitsland. Hij schreef ook artikelen naar aanleiding van de besprekingen, die hij met hen had. Nu had hij eens iemand bij zich gekregen, die hem zei: ik geef nu wel telkens die informaties, maar wat gebeurt er met ons, Duitsers, als de oorlog afgelopen en voor Duitsland verloren is? De heer *Vorrink* antwoordde: dat hangt er van af, of er een werkelijke verzetsbeweging is in Duitsland; is dat het geval, dan komen jullie aan de conferentietafel anders te zitten, dan wanneer jullie alles over je heen hebt laten gaan, hoewel ik weet, wat vele Duitsers in de jaren 1933—1939 hebben gedaan, toen de hele wereld plat op de buik lag voor mijnheer *Hitler*. Toen heeft de heer *Vorrink* een man uit Nederland

naar Duitsland gestuurd, een van zijn relaties, iemand, die in de bonthandel werkzaam was en die daarom op de Leipziger Messe kon komen. Deze heeft de Duitse socialistische vrienden van de heer *Vorrink* opgezocht. De heer *Vorrink* moest weten, wat zijn Duitse socialistische vrienden deden en hij moest weten wat er, als de boel in elkaar zakte, zou kunnen gebeuren. Hij heeft uitvoerige rapporten gekregen. In die rapporten stonden de namen van die Duitse vrienden met hun adressen, maar er is niemand iets gepasseerd. De vrienden leven nu nog. Er is niets gebeurd. De heer *Vorrink* is na de bevrijding bij de mensen geweest, waar de koffer begraven was. Zij hebben gezegd alles te hebben afgegeven. Wat er daarna met die koffer is gebeurd, weet hij niet. Hij heeft een vermoeden, dat Bartels de koffer doorgekeken heeft, er de compromitterende stukken uitgehaald en die vernietigd heeft, want hij heeft naderhand horen verluiden, dat men er niets anders in had gevonden dan illegale lectuur. Dat zij Duitse staatsburgers gespaard hebben, is volkomen onbegrijpelijk, en toch leven zij nog, behalve zijn vriend *Herman Maas,* die in 1944 doodgeschoten is als deelnemer aan de Juli-revolte van 1944. Er zijn nog getuigen in leven, die kunnen verklaren: die Hollander is in opdracht van *Vorrink* bij mij gekomen.

68057 *(Vorrink)*

Een van de vele malligheden is de z.g. politieke geloofsbelijdenis van de heer *Vorrink.* Daartoe heeft hij misschien zelf aanleiding gegeven. Zijn verhoor is 275 pagina's groot. De Duitsers hebben er prijs op gesteld hem de gelegenheid te geven een groot aantal politieke stukken te produceren. Zij hebben b.v. gevraagd, of de heer *Vorrink* van mening was, dat *Hitler* de oorlog zou winnen of verliezen. Dit heeft hem aanleiding gegeven mede te delen, dat *Hitler* hem zou verliezen. Hiervoor heeft hij vijf punten opgesomd, die achteraf in die zelfde volgorde zijn verwezenlijkt. De heer *Vorrink* is begonnen met de politieke ineenstorting van Italië. Dit heeft zijn autoriteit zeer versterkt. De Duitsers hebben hem gevraagd, wat hij dacht van *Hitler,* van *Mussolini* en van *Mussert.* Zij hebben hem een nacht uit zijn cel gehaald om een verhaal over *Mussert* te schrijven. Zij vonden het nog niet mooi genoeg en vroegen hem te schrijven over zijn economische denkbeelden. Toen heeft hij gezegd, dat zij hem dan meer tijd moesten geven en een paar boeken moesten laten halen. Zij hebben hem gevraagd, waarom hij socialist is en waarom hij in de jeugdbeweging is gekomen. Van dit alles heeft de heer *Vorrink* gezegd, dat dit zijn politieke testament is geweest, en daarom heeft dat verhoor zo'n belangrijke omvang gekregen. Hij zat in een cel, had een potlood en papier, en hetgeen hij produceerde is allemaal in dat verhoor opgenomen.

68058 *(Vorrink)*

De heer *Vorrink* had sterk het gevoel, dat de Duitsers de politieke feeling hadden: wij moeten deze politici niet zo in het nauw drijven, dat het opnieuw tot beroering onder het Nederlandse volk aanleiding geeft. Wanneer hij alleen met zijn spionnage- en sabotagevrienden was gearresteerd, zouden zij niet zoveel omslag hebben gemaakt. Maar nu zij hier een aantal politici op een kluitje hadden, overwogen zij: Wat zullen de gevolgen zijn, als wij ten opzichte van hen een groot proces beginnen? Om die zelfde reden hebben ze *Wiardi Beckman* uit het proces genomen; — „abgetrennt" noemden ze dat. Op zich zelf was dat nonsens. Alleen uit politieke overwegingen is het begrijpelijk — anders is het voor geen sterveling te begrijpen —, dat ze *Althof* als een hoop vuil hebben behandeld, maar ten aanzien van *Wiardi Beckman* hebben gezegd: dat wekt zo'n terugslag! De heer *Vorrink* heeft een jaar te Haaren en een jaar in Sachsenhausen gezeten. In het voorjaar van 1944 is hij naar Sachsenhausen gegaan. Het onderzoek was afgelopen. Toen moesten zij worden afgevoerd. De Duitsers te Haaren hebben hun beloofd — de enige belofte, die niet is nagekomen, maar dat konden zij niet helpen —, dat zij in Duitsland bijzonder goed zouden worden behandeld. De heer *Vorrink* zelf heeft het in Sachsenhausen bijzonder goed gehad, hoewel dat niet bedoeld was. Hij zat apart in een kampje, te midden van uitsluitend Russische krijgsgevangenen. Er was een prikkeldraadversperring gemaakt midden in het kamp zelf en daarin bevond zich een ziekenhuisje van de Russische krijgsgevangenen. Dat bracht mede, dat de heer *Vorrink* geïsoleerd was van zijn Nederlandse kameraden, maar anderzijds, dat hij niet op appèl behoefde te staan en niet mocht werken. Per abuis hebben de Duitsers hem eens 14 dagen laten werken, waardoor hij contact had met zijn medegevangenen. Toen het abuis bemerkt werd, werd daaraan een einde gemaakt. Het is moeilijk zich een nog corrupter wereld te denken dan daar bestond. Met sigaretten en eindjes worst kon men alles gedaan krijgen. Hij heeft daardoor ook contact gehad met zijn vrienden. De grootste narigheid kwam in de laatste maanden. Het eten was overal even beroerd, maar er kwamen pakketten. De heer *Vorrink* had te Haaren geïsoleerd gezeten van de andere heren van het Politiek Convent. Dezen hebben voor een belangrijk deel te Scheveningen gezeten, voornamelijk zelfs. Dezen werden eerst een dag of vijf, zes, voordat allen collectief naar

68062—68065 *(Vorrink)*

68066 *(Vorrink)*

68069 *(Vorrink)*

Duitsland werden overgebracht, naar Haaren gestuurd. Qua gevangenis hebben ze het veel slechter gehad. Scheveningen was slechter dan Haaren.

53758 *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* herinnert zich de telegrammen van de heer *Vorrink,* welke in Januari 1943 zijn uitgezonden over de verbindingen van *Schreieder* met de Engelsen, niet.

Bij schrijven van 21 Januari 1943 heeft Minister-President *Gerbrandy* aan de Koningin een aan Haar gerichte boodschap aangeboden, welke — gelijk hij in dit schrijven mededeelt — met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid afkomstig is van de heer *Koos Vorrink* van het Groot-Comité in Nederland en welke enige dagen geleden uit het moederland werd ontvangen door middel van een der radiozenders van de tak van dienst van brigadier *Gubbins,* hoofd van de Engelse organisatie tot verzetsactie op het vaste land. Bij een nader onderzoek werd gerapporteerd, dat het initiatief tot dit contact enige maanden geleden werd genomen door de heer *M. Sluyser,* lid van de Raad van Advies en hoofd van de filmafdeling van de Regeringsvoorlichtingsdienst. Geen enkele Nederlandse bevoegde instantie werd daarin gekend. De „Political Warfare Executive" van het „Ministry of Information" heeft daarop, door tussenkomst van bepaalde adressen in Nederland, verbinding gezocht met de heer *Vorrink* voor het verstrekken van bepaalde berichten en gegevens. De verbinding is tot stand gebracht door bovengenoemde tak van dienst van brigadier *Gubbins,* aan wiens agenten in Nederland het eerst na geruime tijd gelukte contact met de heer *Vorrink* tot stand te brengen. Hoewel deze Engelse opperofficier bereid is verdere berichten te ontvangen en eventuele antwoorden terug te zenden, wordt het desalniettemin enigszins bezwaarlijk geacht, dat agenten, die voor een geheel andere taak zijn opgeleid, niet alleen het gevaar van ontdekking voor zichzelf vergroten, doch ook hun radiozenders door een overmatige belasting met lange en niet bijzonder actuele of belangrijke berichten nodeloos in de lucht brengen. De Minister-President stelt zich voor deze aangelegenheid nader te bespreken met de Minister van Oorlog, opdat contacten als het onderhavige langs de daarvoor gebruikelijke kanalen worden geleid.

Aan deze brief voegde de heer *Gerbrandy* de tekst van de boodschap van de heer *Vorrink* toe, welke luidde:

„Voor Koningin Wilhelmina stop geregelde civiele verbinding noodzakelijk voor nieuwslevering radio geschreven rapporten stop personenvervoer stop voor nieuws gelieve te melden welke bronnen voor de Regering beschikbaar stop weekbladen stop officiële uitgaven van Nederlandse en bezettende machten stop wij kunnen alle gewenste berichten verzorgen stop storingsapparaten maken luisteren naar Londen onmogelijk zodat velen niet meer luisteren stop indien technische verbetering uitgesloten is andere voorlichting nodig stop wervelwind heeft te weinig circulatie door vasthouden door verzamelaars stop wij stellen voor neerwerping op vastgestelde punten van waar verspreiding stop kleine pamfletten eenmaal per week met uittreksel van nieuws Nederlandse en Engelse plannen met inhoud regeringsstukken toespraken e.d. stop grote vernietiging en schrikbewind stop uitroeiing Nederlandse Joden stop zieken zuigelingen vrouwen mannen grijsaards gebrekkigen worden gedeporteerd en bestolen van alles stop meer dan twintig duizend verborgen door andere inwoners stop wraaknemingen vangen aan op vrienden van Joden veelal onschuldigen via Westerbork stop mishandeling en moord van Joden in concentratiekampen stop zelfmoord stop hulp geregeld door Joodse Raad stop wij maken een korte radiospeech klaar van Minister van Oorlog *Lidth* (?) via Radio Oranje stop bijna half millioen jongelieden en volwassenen gedwongen in Duitsland te werken met hulp van Nederlandse beambten stop burgemeesters steun voorschriften zijn schuld: steun uitkering over korte periode zodoende komen werkkrachten vrij om in Duitsland geplaatst te worden hetgeen vijand helpt stop gevaarlijke demoralisatie en gezinsontbinding stop nadelige gevolgen na overwinning stop regering moet misdaden publiceren stop stel voor maatregelen tegen schrikbewind als volgt stop pressie door neutrale Amerikaanse Engelse Regeringen ook via Rode Kruis stop maatregelen indien geen verbetering A hongerstraf voor krijgsgevangenen en geïnterneerde burgers B gedwongen arbeid C doodschieten van gijzelaars ingeval van weigering optreden te veranderen D représailles E Duitse steden bombarderen stop per radio iedere volgende stap aankondigen met motivering stop verraad Nederlands administratief personeel veroorzaakt meeste misère voor krijgsgevangenen dwangarbeiders Joden en gijzelaars stop vijand kan alle gegevens voor mensenjacht zonder moeite krijgen stop persoonsbewijs ingesteld door secretaris generaal en niet door Duitse dwang stop administratie veroorzaakt groot verlies mensenlevens stop regering moet ambtenaren bevelen administratie stuk maken."

Op 23 Januari 1943 zond de Minister-President de volgende aanvullingen aan het Kabinet van de Koningin:

„In Stanislaw worden krijgsgevangenen uitgehongerd stop behandeling nog altijd erg stop toepassing derde graad bij politieke arrestaties gevolgd door dwangarbeid of verhongering stop kwellen afranselen doden stop veel zieken die gewoonlijk sterven stop begraving zonder medeweten familie stop sadistische Nederlandse S.S. bewaakt Ommen en Amersfoort stop duizenden opgesloten stop leven van gijzelaars te Rapenburg gestel altijd in gevaar stop zij willen dat hun lot actief optreden niet zal verhinderen stop duchten voornemen hen allen doden voor terugtrekking stop onmogelijkheid honderd duizend martelaars te redden niet te verdragen stop wij hebben indruk Londen geen begrip terreur stop wensen actie nu stop geen loven of medelijden na vrede stop."

„Nat. en intern. wet en recht geschonden stop bedoeling van Ned. leiders bestuursorgaan vernielen door Ministeries te verplaatsen en verminderen stop beroving vernietiging gemeentelijke organen stop leegstellen van allerhande verenigingen stop nat. leven omvormen volgens nazi idealen verdelging israëlieten leed gijzelaars vullen best. betr. door *Mussert* met leden N.S.B. ondanks dit alles blijven zij met D. samenwerken en aan baantjes vasthouden stop reg. behoort per radio tegenwerking en sabotage in alle vormen aan te wakkeren stop flater van bezetter *Mussert* te benoemen zodat tijd nu rijp voor verzet stop velen gebruiken excuses om aanblijven goed te praten en beroepen zich op proclamatie van 18 Mei 1942 door voorl. dienst uitgezonden stop onze arbeiders moeten reeds uniform dragen en militaire bevelen volgen stop dit is dienstplicht stop ondubbelzinnig off. uiteenzetting gewenst dat allen in staatsbetrekking die met D. samenwerken gestraft zullen worden en aarzeling niet verdragen kan worden stop uitblijven van die uiteenz. ontneemt steun aan ondergr. beweging stop zend officieel vertegenwoordiger hier voor overleg en maakt alles gereed zodat wel ingelicht persoon van hier kan komen stop haalt onmidd. uitgebreid verslag dagbladen informaties *Koos Vorrink*."

De commissie heeft op 31 Januari 1950 van de heer *Vorrink* de tekst ontvangen van de telegrammen, zoals die destijds zijnerzijds zijn opgesteld. Deze luiden als volgt:

Tel. No. 1. Begin Jan. 43. Aan Hare Majesteit Koningin Wilhelmina Londen. Totaal 12 telegr. Na ontvangst laatste via Nederlandse radio middaguitzendingen bericht aankomst: nummer 12 ontvangen. Afzonderlijke civiele verbindingsdienst noodzakelijk. Geen vermenging met militaire dienst. Doel: Nieuwsvoorziening Radio. Schriftelijke rapporten. Personenverkeer. Voor nieuwsdienst verzoek mededeling over welke bronnen Reg. beschikt. Periodieken. Officiële publicaties bezetter en Ned. instanties.

Tel. No. 2. Stoorzenders verhinderen beluisteren Londen. Gevolg zeer velen luisteren niet meer. Indien radiotechnisch geen verbetering mogelijk, voorlichting anders. Wervelwind slachtoffer verzamelwoede. Circuleert te weinig. Voorstel: afwerpen op vaste punten. Van daaruit distributie. Nodig: Kleine strooiblaadjes 1 × per week met samenvatting nieuws. Voor leidende groep in Ned. rapporten met text officiële documenten, redevoeringen, enz.

Tel. No. 3. Terreur en verwoesting ongekende omvang. Joodse Nederlanders worden uitgeroeid. Massa-deportaties grijsaards, mannen, vrouwen, kinderen, zuigelingen, zieken, gebrekkigen. Worden van alles beroofd. Ned. volk verbergt 20 à 30 000. Représailles tegen jodenvrienden begonnen. Deportatie via kamp Westerbork. Meestal overvuld. Een hel. Joden in Ned. concentratiekampen vernederd, mishandeld, vermoord. Zelfmoorden. Joodse Raad administratief hulporgaan Duitsers.

Tel. No. 4. Meer dan 400 000 mannen en jonge vrouwen uit alle beroepen geprest voor arbeid in D. Medewerking Ned. autoriteiten en ambtenaren. Hoofdschuldige *Verwey. Frederiks* aan Burgemeesters: „Met ernst moet worden gestreefd zoveel mogelijk personeel voor plaatsing in D. vrij te maken." Gevolgen: Hulp vijand. Ontwrichting gezinsleven. Demoralisatie deel gedeporteerden. Gevaren bij repatriëring na bevrijding.

Tel. No. 5. Krijgsgevangen officieren Stanislaw werden uitgehongerd. Nog steeds slechte behandeling. Politieke gevangenen onderworpen aan verhoren derde graad. Hongerregime. Dwangarbeid. Vernederen. Mishandelen. Vermoorden. Hoog sterftecijfer. Longontsteking. Diphtherie. Meestal stoffelijk overschot niet aan familie terug. Amersfoort en Ommen onder bewaking

Ned. S.S. sadistische beulen. Duizenden in Duitse gevangenissen en concentratiekampen.

Tel. No. 6. Gijzelaars, Haaren, Seminarie en Ruwenberg Gestel in voortdurend levensgevaar. Deden weten wensen actie niet beïnvloed bezorgdheid om hun lot. Vrezen bestaan plan vermoorden gijzelaars bij ineenstorting. Machteloosheid tegenover martelgang honderd duizenden landgenoten onverdraaglijk. Niet onttrekken aan indruk: Londen onvoldoende voorstelling verschrikkingen. Vragen niet om medelijden of bedreigingen na oorlog. Daden nu.

Tel. No. 7. Taak reg.: Misdaden bekendmaken. Actie tegen terreur. Voorstellen: In beweging brengen Eng. en Am. Reg., Intern. Rode Kruis, neutrale Reg. indien vertogen geen succes représailles *a.* Hongerregime op krijgsgevangenen en civiel-geinterneerden. *b.* Dwangarbeid. *c.* Aanwijzen gijzelaars. Ultimatieve eisen. Executie bij weigeren aan eisen te voldoen. *d.* Vergeldingsbombardementen d. Steden. Elke stap per radio aankondigen en motiveren.

Tel. No. 8. Grootste ellende voor Joden, gedeporteerde arbeiders, krijgsgevangenen, gijzelaars, illegale werkers. Vervloekte accuraat werkende Ned. administratie. Gegevens mensenjacht voor Duitsers voor het grijpen. Instelling persoonsbewijzen misdaad Secretarissen-Generaal. Geen Duitse eis. Administratie verslindt mensenlevens. Parool Reg. moet luiden: Ambtenaren maakt administratie kapot.

Tel. No. 9. Noodzakelijk hoogste ambtelijke functionarissen openlijk op plicht te wijzen. Secretarissen-Generaal, leden Hoge Raad, Commissarissen Koningin, Burgemeesters, dienstknechten Duitsers. Beweren houden veel tegen. Houden niets tegen. Lieten volkenrecht en Ned. wetgeving verkrachten of hielpen er aan mee. Leveren Joden, arbeiders, gijzelaars, illegale strijders aan beulen uit. Gaven N.S.B. gelegenheid apparaat stap voor stap te veroveren. Slecht voorbeeld ondergeschikten.

Tel. No. 10. Schending volkenrecht en Ned. wetten; Invoering leidersbeginsel. Binnenl. bestuur: Vernietiging bestuursapp. door verplaatsing en afbraak Departementen; Roofvoorraden; Verwoesting industrieapparaat; Roof stichtingen, instellingen, organisaties; Nazificering openbare, culturele leven; Jodenvervolging; Lijden gevangenen; Indringen N.S.B.ers in bestuursapp.; Benoeming Mussert. Niets heeft hen belet met Duitsland samen te werken of op zetels te blijven plakken.

Tel. No. 11. Goede uitzonderingen aansporing geweest voor geestelijk verzet, sabotage en lijdelijk verzet van het Ned. volk. Benoeming *Mussert* tactische voorbereiding grotere bevoegdheden. Schipperaars vinden telkens uitvluchten om te blijven zitten. Beroep op bekendmaking Ned. Regeringsvoorlichtingsdienst 18 Mei 1942. Ned. arbeiders in D. reeds gedwongen uniform Org. Todt aan te trekken. Staan onder militaire tucht. Is feitelijk conscriptie.

Tel. No. 12. Noodzakelijk duidelijke verklaring Reg. Iedere ambtenaar verantwoordelijk voor houding tegenover Duitsers. Plichtsverzuim zal gestraft, slapheid niet vergeten worden. Uitblijven dergelijke verklaring wordt gevoeld als verloochening strijdende illegale groepen. Noodzakelijk overkomst naar Ned. vertegenwoordiger Reg. Ter informatie en overleg plegen. Voorbereiding overkomst door terugroepen van hier vertoevende vertrouwensman. Werd volledig geïnformeerd en geïnstrueerd.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, hebben de heren *Seymour* en *Bingham* bevestigd, dat aan de agenten was opgedragen in het algemeen niet langer dan 10 minuten te seinen. Beiden delen mede, dat de agenten de voorgeschreven maximale zendtijd nog al eens overschreden. De heer *Bingham* bevestigt, dat na het eerste zeer lange telegram met berichten van *Vorrink* aan de agent is geseind, dat hij veel te lang achtereen in de lucht was geweest. Daarna zijn de telegrammen korter geworden. De heer *Bingham* ziet hierin geen nalatigheid of onvoorzichtigheid van Engelse zijde in die zin, dat men in stede van te attenderen op de te lange zendtijd, had moeten bedenken, dat er met deze agent iets mis zou kunnen zijn. De Duitsers konden toch een agent niet direct bij zulk een eerste lange uitzending uitpeilen. Dat zou eerst mogelijk geweest zijn na een aantal uitzendingen. Het is juist, dat van Engelse zijde is medegedeeld, dat men weinig belangstelling had voor al deze berichten van politieke aard, waaronder ook mededelingen over de Jodenvervolgingen. Men wist in Engeland wel, dat de Joden vervolgd werden. De werkzaamheden van S.O.E. waren bovendien van militaire aard.

55087—55088 *(van Houten)*

De heer *van Houten* heeft verklaard, dat hij enkele dagen, althans zeer kort voordat hij en enige anderen op 31 Mei 1943 via Zweden naar Londen vertrokken, bij de heer *van Royen* is geweest, die hij

kende. Deze heeft hem uitvoerig ingelicht over zijn contact met *Anton de Wilde;* dat was voor hem betrekkelijk niet nieuw, omdat hij er al van had gehoord. Vervolgens heeft deze hem iets verteld over de arrestatie van de leden van het Nationaal Comité en hem gevraagd een boodschap hieromtrent over te brengen aan Minister-President *Gerbrandy*. Dat heeft de heer *van Houten* gedaan; hij heeft na aankomst te Stockholm het bericht direct aan consul-generaal *de Jong* overgebracht, die het doorgegeven heeft aan Londen. Hoe de boodschap textueel luidde, weet de heer *van Houten* op dit moment echter niet meer. Het was een vrij ernstige waarschuwing, dat herinnert hij zich wel. De heer *van Royen* was degene, die tegenover de heer *van Houten* de term gebruikte: „Deze meneer *de Wilde* goochelt met boodschappen via Radio Oranje". Toen was volledig bekend, dat *de Wilde* een verrader was.

Naar aanleiding van de boodschap van mr. *van Houten* heeft consul-generaal *de Jong* op 6 Juni 1943 aan de Minister-President o.m. geschreven, dat mr. *C. H. J. F. van Houten* kort voor zijn clandestien vertrek op bezoek was geweest bij dr. *J. H. van Royen,* chef der afdeling Diplomatieke Zaken, die hem verzocht de volgende feiten ter kennis van Hr. Ms. Regering te brengen: De arrestatie van de heren *Koos Vorrink, Joekes,* ir. *Ringers,* jhr. *J. A. G. Sandberg,* prof. *Kranenburg,* de oud-Ministers *Verschuur* en *van Dijk* en de heer *Groothof* met anderen geschiedde op grond van tegen hen gerezen verdenkingen, dat zij doende waren een voorlopig bestuur in te stellen, hetwelk na de bevrijding van het vaderland als zodanig zou dienen te fungeren. Een en ander zou direct vanuit Londen worden geleid. De heer *Vorrink* trad hier als de actieve persoon op en meende contact te hebben met Londen door tussenkomst van zekere *„Anton",* die zich *de Wilde* noemde en beweerde familie te zijn van de vroegere Minister van die naam. *Anton* wordt beschreven als een vijfendertiger met een nogal door puisten ontsierd gezicht. De vorenbedoelde aangelegenheid zou reeds in een zo ver gevorderd stadium zijn geraakt, dat men besloten had de heer *van Tijen,* directeur der Fokker-fabrieken, voor persoonlijke besprekingen dienaangaande naar Londen te zenden, welke overtocht per vliegtuig uit Engeland zou plaats hebben door tussenkomst van *„Anton".* Teneinde de medewerkers in Nederland van de goede gang van zaken op de hoogte te stellen, zou Radio Oranje in een der uitzendingen omroepen: „De papieren van *Jacob* zijn aangekomen", welke mededeling inderdaad door Radio Oranje moet zijn gedaan! Het is een raadsel, hoe, alle omzichtigheid ten spijt, een en ander moet zijn uitgelekt, want al spoedig bleek, dat de heer *van Tijen* niet naar Engeland was vertrokken, doch zich te Haaren in gevangenschap bevond, terwijl de gevolgen voor zijn medewerkers reeds bekend mogen worden geacht. Eerder genoemde *Anton* schijnt over de middelen te beschikken om de personen, met wie hij in aanraking komt, vertrouwen in te boezemen en doet dit o.a. door allerlei mededelingen via Radio Oranje, waartoe hij over de nodige codes beschikt. Aldus weet hij zich als de bona fide tussenpersoon te legitimeren. De familie van de heer *van Tijen* meent evenwel stellig, dat de heer *van Tijen* wel in Engeland is aangekomen. Er gaan thans twee verklaringen voor deze raadselachtige verwikkeling, waarvan de ene wil, dat de door Londen uitgezonden contactman in verkeerde handen zou zijn gevallen en nu wordt uitgeperst teneinde van de details zijner missie op de hoogte te komen. Een andere mogelijkheid, welke men aanvaardbaar acht, is, dat bedoelde contactman iemand zou zijn, die à priori onbetrouwbaar is geweest en dus moedwillig het geheim van zijn opdracht te verkeerder plaatse heeft bekend gemaakt. Volgens de heer *van Royen* zijn de hierbij betrokkenen in Scheveningen opgesloten en zouden zij een behoorlijke behandeling genieten. Echter bestaat er volgens zijn oordeel weinig kans, dat de door de heer *Vorrink* verrichte diensten voor hem zonder gevolgen zullen blijven, daar hij de stuwende kracht was van deze groep personen en omdat hij getracht heeft contact te krijgen met Engeland. Tenslotte — aldus beëindigt de consul-generaal de weergave van de boodschap van dr. *van Royen* — deelde de heer *van Royen* nog mede, dat men er na dit gebeurde in Nederland volkomen van afziet andermaal soortgelijke pogingen in het werk te stellen.

§ 2. *De provocateur van der Waals.*

16889 *(Schreieder)*

16891—16893 *(Schreieder)*

Schreieder heeft de overtuiging, dat *van der Waals* nimmer in de gelegenheid is geweest om zelf naar Engeland te seinen. *Schreieder* is als volgt aan *van der Waals* gekomen. Het was in de laatste dagen van April 1941. *Schreieder* zat op het Binnenhof 7 en werd bij zijn afdelingschef gehaald. Dat was toentertijd dr. *Hammer,* die op Plein 1 zat. Op zijn bureau waren *Hammer* zelf, de chef van de Aussenstelle *Möller* uit Rotterdam en een *Schreieder* onbekende man. Dat was *van der Waals. Hammer* zei tegen *Schreieder: „Möller* brengt

de heer *van der Waals* mee, die de dader van de zaak-Haarlem kent, waar op een lid van de weermacht werd geschoten. *Hammer* droeg *Schreieder* op de zaak te behandelen en zei: „Spreekt u met *van der Waals*". *Schreieder* heeft *van der Waals* toen meegenomen naar zijn bureau en hem over de zaak ondervraagd. Uit deze eerste gesprekken heeft zich toen ontwikkeld, dat *Schreieder van der Waals* als zijn V-Mann heeft genomen en hem heeft geleid. *Schreieder* wist, dat *van der Waals* vroeger reeds als V-Mann voor *Möller* had gewerkt en toen hij nu vaststelde, dat *van der Waals* geen beroep en een zekere aanleg voor V-Mann had, heeft hij hem overgenomen. Hij had niet graag mensen als V-Mann, die een beroep hadden, want wanneer men ze uit hun beroep haalde kwamen de vragen met levensverzekeringen en soortgelijke zaken. Daar *van der Waals* geen enkel beroep had en zijn hele aard geschikt was voor V-Mann, zei *Schreieder* tegen zichzelf, dat hij op elk tijdstip te gebruiken was, dus niet slechts op bepaalde uren van de dag. Toen hij tegenover *van der Waals* dit plan opperde, zei deze, dat hem dit ook zeer aangenaam zou zijn, daar hij de indruk had, dat in Rotterdam de meldingen, die hij bracht, niet met die opmerkzaamheid behandeld werden, waarmede hij ze gaarne behandeld zou zien. En zo is het contact tot stand gekomen. Dat hij op de een of andere tijd met een of andere Duitse instantie of dat hij gedurende de Duitse bezetting met een instantie in Duitsland gewerkt zou hebben, is *Schreieder* niet bekend. De voornaamste drijfsveer van *van der Waals* was volgens *Schreieder* de mogelijkheid op een gemakkelijke manier geld te verdienen. *Van der Waals* zou evengoed voor de Negus van Abessinië gewerkt hebben, wanneer hij contact met hem gehad zou hebben. Dat was voor hem allemaal hetzelfde. Het kwam dus bij hem niet op een politieke richting aan, echter slechts omdat hij van dit werk hield.

17057 *(Schreieder)*

Van der Waals heeft zeer vele namen gebruikt, die *Schreieder* hem zelf liet kiezen. Dat was dus een aangelegenheid, die *van der Waals* zelf aanging. Het interesseerde *Schreieder* niet, welke namen *van der Waals* koos; hij nam er slechts kennis van, omdat hij in de dossiers, die aan het gerecht doorgegeven werden, vermelden moest, dat de man in ieder geval zijn V-Mann was, die onder die naam gewerkt had.

17087—17089 *(Schreieder)*

Schreieder heeft *van der Waals* in September 1943 nog naar Stockholm gestuurd. Ten eerste om vast te stellen of er in Nederland, Zweden en Engeland nog spionnagelijnen bestonden, en zo ja, welke, en ten tweede om de mededeling, dat *Dourlein* en *Ubbink* voor de Duitsers werkten, ook via Zweden naar Engeland door te geven. *Van der Waals* meldde, toen hij terugkwam, dat hij deze opdracht uitgevoerd had. Of hij het werkelijk gedaan heeft, zoals hem gezegd is, weet *Schreieder* niet; hij kan slechts zeggen, dat hij *van der Waals*, toen deze uit Zweden terugkwam, wantrouwde, omdat deze te veel vertelde. *Schreieder* had de indruk, dat hij zijn mislukking of negatieve dingen van een of andere aard met te grote en te veel woorden wilde verbergen.

53964—53968 *(Haubrock)*

Haubrock heeft verklaard, dat het contact met *van der Waals* dateert van 1941. Dat contact is tot stand gekomen via de Aussenstelle van de Sicherheitspolizei te Rotterdam. De juiste aanleiding kent *Haubrock* niet. In ieder geval heeft *Möller* hem direct bij *Schreieder* aanbevolen. *Van der Waals* zou toentertijd tot zijn contact met de Sicherheitspolizei illegaal gewerkt hebben. Hij wist veel van de illegaliteit. Men kan geen nieuweling in een groep schuiven; die zou geen contact vinden. Hij moet van te voren illegaal gewerkt hebben en wel volgens *Haubrock* met ir. *van der Meer* en met mr. *Otto Verdoorn* uit Rotterdam. *Van der Waals* stelde na enige tijd bij *Schreieder* de eis mr. *Otto Verdoorn* en ir. *van der Meer* niet gevangen te nemen, daar hij ze voor zijn introductie dringend nodig had. Beiden zijn ook door *Schreieder* gespaard. Mr. *Verdoorn* is zonder voorkennis van *Schreieder* later toch gevangen genomen. Of hij gefusilleerd of in Duitsland gestorven is, kan *Haubrock* niet zeggen. *Haubrock* kan niet met zekerheid zeggen, of *van der Waals* zich heeft aangeboden. Het kan zijn, dat hij op de een of andere wijze gevangen genomen is of kleine onaangenaamheden gehad heeft, hetzij wegens zwarte handel of bedrog. Want *van der Waals* was geen onbeschreven blad in de criminaliteit.

27021, 27022 *(Lindenburg)*

Ir. *W. L. Ch. Lindenburg* heeft verklaard, dat *Aben* ongeveer de derde week in September 1943 naar Zweden is gekomen met een passagier, die aan de inlichtingendienst te Stockholm werd voorgesteld als baron *van Lynden*. Dat was *van der Waals*, maar dat wist men natuurlijk niet. Zeer zeker had de heer *Lindenburg* van hem gehoord, maar als men van een mijnheer hoort, wil dat nog niet zeggen, dat men, wanneer men die mijnheer in levenden lijve tegenover zich ziet zitten, kan zeggen: „O, dan ben jij die".

14921—14923 *(Somer)*

De heer *Somer* verklaart, dat, toen *van der Waals* Zweden bezocht, hij niet gepakt is kunnen worden, omdat zijn signalement nog niet bekend was. *Van der Waals* was in Zweden; hij

was daar onder een valse naam gekomen en was ondergebracht bij de heer *van Rijckevorsel.* Hij kwam naar Zweden met een speciale opdracht, niet voor het B.I., maar voor kapitein *Lieftinck;* hij kwam nl. aanbieden sabotage te plegen. Daarover is door het B.I. telegrafisch van gedachten gewisseld. De heer *Somer* heeft tegen de heer *Lindenburg,* de vertegenwoordiger van het B.I. te Stockholm, gezegd: Kom maar naar Londen, dat kan niet telegrafisch worden behandeld; breng alle gegevens mee, dan kun je met kapitein *Lieftinck* overleg plegen. Ir. *Lindenburg* heeft er met kapitein *Lieftinck* over gesproken en heeft een afspraak gemaakt, nog altijd in de veronderstelling, dat baron *van Lynden,* of *Cort* of hoe *van der Waals* zich noemde, een bona fide persoon was. Deze zou bepaalde waarborgen moeten geven en dat zou uit zijn werk moeten blijken. Daarover zou hij moeten rapporteren uit Stockholm. In die tijd is het signalementenblad uit Nederland gekomen. Het B.I. heeft het signalement van *van der Waals* per koerier laten overkomen en daaruit bleek, dat het hier voor 100 procent *van der Waals* moest zijn. Voordat echter de heer *Lindenburg* te Stockholm terug was — door mist was het vliegtuig, waarmede hij vertrekken zou, opgehouden —, was *van der Waals* verdwenen; anders had men hem te Stockholm bij zijn kraag kunnen grijpen. Hij heeft echter nattigheid gevoeld en is na een paar dagen al verdwenen. *Van der Waals* was in opdracht van *Schreieder* in Zweden om te proberen daar de zaak op te rollen en wat te weten te komen.

In Mei 1943 had het B.I. voor het eerst tegen hem gewaarschuwd. De O.D. had een telegram aan het B.I. gezonden om te waarschuwen. Het beroerde was, dat kolonel *de Bruyne* ook een agent in dienst had onder de naam van *de Wilde.* De heer *Somer* is met het telegram naar kolonel *de Bruyne* gegaan. Deze zei: wij hebben een *de Wilde* in Holland. De heer *de Bruyne* keek natuurlijk naar het signalement van deze *de Wilde* en zei: er is geen Nederlands agent met dat signalement in Nederland werkzaam. In Nederland zeiden ze, dat dit wel zo was. De signalementen klopten niet. Eerst toen het signalement uit Holland kwam, bleek, dat het inderdaad om een ander ging.

14926—14929 *(Somer)*

Na de oorlog heeft men *van der Waals* willen gebruiken tegen de Russen. De Engelsen hebben *van der Waals* rustig in ontvangst genomen, terwijl de hele P.R.A. jacht maakte op *van der Waals,* evenals het B.N.V. en mr. *Einthoven.* Het is de heer *Somer* zo grijs geworden, dat hij naar ir. *van der Meer* is gelopen om te zeggen, dat de hele Nederlandse justitie en de P.R.A. naar *van der Waals* liepen te zoeken en dat iemand, van wie de heer *Somer* geen naam zal noemen, zei: *van der Waals,* die hebben wij in onze klauwen! *Van der Waals* werkte toen rustig in Duitsland, waar men hem met zijn vrouw in Bonn had neergezet, en toen is hij weggelopen. Een Nederlands officier, de heer *Siedenburg* van Bureau Nationale Veiligheid, heeft hierbij een rol gespeeld. Deze is rustig op last van zijn chef met *van der Waals* naar Bonn gegaan om hem te werk te stellen tegen de Russen en zaakjes te ontwarren. Vermoedelijk onder dwang van de Engelsen, maar het had niet mogen gebeuren. *Van der Waals* was geen „Prisoner of the King". Hij hoorde in Nederlandse handen; heel Nederland zat achter hem aan. Het was nog iets anders geweest, wanneer ze tegen de P.R.A. hadden gezegd: wij hebben hem al, schei er maar mee uit. Het was eenvoudig belachelijk, dat ir. *van der Meer,* die te Rotterdam het onderzoek leidde, met een paar honderd mensen jacht maakte op *van der Waals,* terwijl het B.N.V. wist, dat hij in Duitsland zat. Dat was te gek, al was het alleen maar uit een oogpunt van geldverspilling. Maar *van der Waals* was zo slim niet. Hij was een doodgewone uitvoerder van de opdrachten van *Schreieder.* Dat heeft hij op zichzelf wel handig gedaan, maar hij heeft nooit zelf enig initiatief getoond en hij heeft in het England-Spiel op zich zelf ook geen rol van betekenis gespeeld. Hij ging alleen naar een bepaald iemand toe en zei: ik ben die en die; ik kom uit Engeland, wil je een bevestiging, dan zal ik Radio Oranje een boodschap laten zenden. Die kwam daarop prompt. Dat is zijn hele rol geweest. In Zweden heeft hij geen enkel resultaat gehad.

21856 *(Siedenburg)*

De heer *H. Siedenburg* heeft verklaard, dat hij in April 1945 van de door *van der Waals* tijdens de bezetting gepleegde daden volkomen op de hoogte was, doch dat men toen nog niet kon vermoeden, welk een storm in de publieke opinie zou opsteken bij het verdwijnen van *van der Waals,* die immers slechts een listig en gewetenloos provocateur uit velen was en onbetekenend in verhouding tot figuren als *Schreieder, Giskes, Protze,* enz. Duitsland stond in April 1945 voor de nederlaag, maar de geallieerden beschikten over gegevens — het bleek ook herhaaldelijk bij de S.C.I.-unit, waarbij de heer *Siedenburg* was ingedeeld —, die er op wezen, dat er een langdurige en een langjarige tegenstand zou komen, hetzij in Zuid-Duitsland, hetzij door sabotage-groepen. Er waren stay-behind-agents

en men meende op dat ogenblik, dat de oorlog niet zo snel zou zijn afgelopen. Er bestonden allerlei gegevens, die er op wezen, dat een zeer grote ondergrondse beweging was georganiseerd. Deze is overigens volmaakt in elkaar gezakt. Het idee van S.C.I. was *van der Waals* tegen die ondergrondse organisatie in te zetten. *Van der Waals* leek daartoe geschikt, omdat hij ten eerste het vertrouwen zou hebben van de Duitsers, daar deze Duitsers immers zouden inzien, dat hij, indien hij door de geallieerden zou zijn gepakt, onmiddellijk gevangen zou zijn gezet en zijn hoofd zou verliezen. Het zou dus geen achterdocht opwekken, wanneer hij in Duitsland zou opduiken om zich opnieuw bij zijn S.D.-chefs aan te melden. Ten tweede was hij geschikt, omdat de omstandigheden van zijn identificatie met zich medebrachten, dat buiten S.C.I. noch Nederlandse, noch geallieerde of Duitse instanties en personen wisten, waar hij zich bevond. Ten derde, omdat hij aanloopadressen had in Duitsland, o.a. bij mejuffrouw *Geigerseder,* de secretaresse van *Schreieder,* Langs deze weg meende hij zich opnieuw bij de S.D. te kunnen aansluiten. S.C.I. meende, dat er geen gevaar bestond, dat *van der Waals* deloyaal zou zijn of kon deserteren, omdat dergelijk werk zijn enige levenskans was. De heer *Siedenburg* is aanwezig geweest bij practisch alle verhoren van *van der Waals* door captain *Pidcock.* Hem is nimmer beloofd, dat hij door werken voor de Britten buiten vervolging of voorgoed in vrijheid zou komen. Hem werd slechts voorgespiegeld, dat hij zijn positie tegenover de Nederlandse justitie kon verzachten, indien hij voor de geallieerde zaak even doeltreffend zou werken als hij voor *Schreieder* had gewerkt. *Van der Waals* wilde deze kans met beide handen aangrijpen. Het lag buiten captain *Pidcock's* bevoegdheid zelf de operatie-*van der Waals* ter hand te nemen. In dit stadium legde hij dan ook de rapporten en mogelijkheden voor aan zijn Londense chefs. De heer *Siedenburg* ziet zijn eigen naam dikwijls in couranten, waarin men het doet voorkomen, alsof de operatie een particuliere „stunt" was van de heren *Pidcock* en *Siedenburg.* Londen heeft de operatie echter goedgekeurd en bevolen. *Van der Waals* is van uit Oxerhof tijdelijk ondergebracht in een huis te Utrecht; de bedoeling was hem daar te laten tot nadere instructies uit Londen kwamen voor overdracht aan een in Duitsland werkende S.C.I.-unit. Dat was in Mei 1945, betrekkelijk kort na de Duitse capitulatie.

21857 *(Siedenburg)*

In deze periode werd het Bureau Nationale Veiligheid opgericht. Kolonel *Einthoven* bezocht geallieerde instanties, die hem advies gaven bij het oprichten van dat bureau. Daarbij bezocht hij de Britse Civil Security Liaison Mission te Utrecht, welke het cover vormde voor S.C.I.. Captain *Pidcock* en de heer *Siedenburg* maakten kennis met mr. *Einthoven* en deze werd omtrent het bestaan en de taak van S.C.I. ingelicht. Er werd besloten, dat de heer *Siedenburg* voorlopig dezelfde taak zou blijven vervullen als verbindingsofficier tussen S.C.I. en kolonel *Einthoven.* Toen dit vaststond, heeft de heer *Siedenburg* kolonel *Einthoven* medegedeeld, wat met *van der Waals* gaande was. Daarmede werd kolonel *Einthoven* in een zeer moeilijke positie geplaatst. Enerzijds was dit een operatie van de Engelsen, waarin zij in die periode veel mogelijkheden zagen; de Engelsen waren degenen, die mr. *Einthoven* adviseerden en steunden bij de oprichting van het B.N.V. en hij kon dus bezwaarlijk beginnen met obstructie. Anderzijds bestonden er toentertijd nog geen publicaties, waaruit kon blijken, hoe groot het publiek het belang van *van der Waals* (ten onrechte) achtte. *Van der Waals* is vanzelfsprekend door S.C.I. zo nauwkeurig mogelijk ondervraagd over het England-Spiel en daarbij is reeds toen komen vast te staan, dat hij niet anders was dan een instrument van *Schreieder,* dat hij geen rol speelde in het Duitse beleid bij het England-Spiel en slechts voor penetratie werd gebruikt. In Nederland heeft men zijn rol ook zeer overschat. Kolonel *Einthoven* toonde zich verre van enthousiast. Vermoedelijk zag hij met een zeker respect tegen S.C.I. op, zodat hij meende, dat ondanks zijn bezwaren de operatie in bevoegde handen was. Hij beschouwde de heer *Siedenburg,* die eerst enkele maanden met S.C.I. werkte, als een man met ervaring op dit gebied. In ieder geval vond mr. *Einthoven* het niet mooi. Maar, zeide hij, wanneer de Engelsen zeggen, dat er iets goeds uit voortkomen kan, laat het dan maar doorgaan, maar noem mij daar liever niet in. Daardoor is mr. *Einthoven* in een heel lastige positie gekomen. Naderhand zijn de P.R.A. te Rotterdam en anderen aan *van der Waals* gaan trekken en heeft de heer *Einthoven* steeds moeten zeggen: ik weet niet, waar hij is. Hij wist dit ook niet. Hij wist wèl, dat er iets met de man gebeurde, maar hij wist geen enkel detail. Hij is echter na verloop van tijd bij de Engelsen druk gaan uitoefenen om *van der Waals* voor de Nederlandse justitie te produceren.

Daarbij komt, dat de val van Duitsland heel anders verliep dan was voorzien en de operatie als zodanig overbodig werd. *Van der Waals* toonde zich tè ijverig. Hij voelde, dat er voor hem geen

emplooi meer was en meende zich op andere wijze bij de Britten onmisbaar te kunnen maken. Hij deserteerde bij de Britse officier, die in Duitsland toezicht op hem uitoefende, begaf zich naar de Russische zône en keerde bij de Engelsen terug met het verhaal, dat hij alle mogelijke interessante gegevens over de Russen wist. Dat was echter iets, dat de Engelsen in dat stadium niet wensten. Men wilde hem uitsluitend gebruiken tegen de Duitsers en stellig niet tegen de Russen. Op het moment, waarop hij terugkwam en dacht een goede beurt te maken, werd hij in de kraag gepakt en vastgezet.

21858 *(Siedenburg)*

Het klopt, dat aan *van der Waals,* toen hij naar Duitsland ging, van Rotterdam uit papieren zijn verschaft. De heer *Siedenburg* ressorteerde in die tijd onder het B.N.V. *Van der Waals* moest zich in Duitsland als een uit Nederland uitgewezen Duits burger kunnen legitimeren. Daartoe waren papieren nodig, aanvaardbaar voor de civiele autoriteiten in Duitsland. Hij heeft de naam *Hoffman* gekregen en zou zich voordoen als een Duitser, die reeds 30 jaar in Nederland had gewoond, relaties had gehad met de B.S. en dus niet was geïnterneerd. Als zodanig kreeg hij een persoonsbewijs, evenals zijn vrouw. Het waren persoonsbewijzen voor vreemdelingen ten name van *Hoffman* en voorzien van een soort stempel, waarop binnenkomst in Duitsland was gemeld. Het was de bedoeling, dat hij zich zou kunnen melden bij een Duits Meldeamt, teneinde Duitse distributiebescheiden, alsmede een verblijfsvergunning, te krijgen, hetgeen ook gebeurd schijnt te zijn. De blanco persoonsbewijzen zijn door de heer *Siedenburg* aan *van der Waals* gegeven en deze heeft de formulieren zelf ingevuld. De heer *Siedenburg* heeft van de heer *Einthoven* een introductie gekregen voor de hoofdcommissaris van politie te Rotterdam. Bij de politie te Rotterdam heeft hij medegedeeld twee blanco persoonsbewijzen voor vreemdelingen nodig te hebben, die hem uitgereikt zijn. De heer *Siedenburg* weet zeker, dat de heer *Einthoven* zal zeggen, dat hij hier niets van weet, zelfs niet van de introductie voor de hoofdcommissaris en dat hij zulks thans oprecht gelooft. Maar hij was zodanig overbelast, dat dit er tussen door is gegaan. Het was voor hem geen belangrijke affaire, niet iets, waarover hij nadacht. Als de heer *Siedenburg* kwam en iets vroeg, zei hij: Dat is goed en hij liet er over opbellen. De feitelijke gang van zaken is als volgt geweest. De heer *Siedenburg* bezocht de hoofdcommissaris te Rotterdam, legitimeerde zich als behorend tot het kabinet van mr. *Einthoven,* gedetacheerd bij een Brits Intelligence-onderdeel, en deelde mede, dat dit Britse onderdeel buitenlandse agenten in Duitsland wilde laten werken, die zich moesten kunnen documenteren als te Rotterdam te hebben gewoond en dat men daartoe gaarne twee blanco persoonsbewijzen voor vreemdelingen wilde hebben. De hoofdcommissaris voegde hem daarop een politie-ambtenaar toe, die zich met hem naar het in het stadhuis gelegen bevolkingsregister begaf, waar hem na een kort onderhoud tussen de politieambtenaar en een ambtenaar van het bevolkingsregister tegen het genoemde reçu de formulieren werden overhandigd.

21859 *(Siedenburg)*
21863, 21864 *(Siedenburg)*

21865—21869 *(Siedenburg)*

De uitzending van *van der Waals* naar Duitsland is een wonderlijk geval geweest, maar het kon moeilijk anders. Het S.C.I.-standpunt was: hij komt terug, maar men behoeft ons niet onnodig bloot te geven. Men wenste *van der Waals* op normale wijze te produceren en op verzoek uit te leveren. Het is moeilijk dat duidelijk te maken. Men bevond zich in een tijd van afbraak na de gevechtshandelingen, waarin nieuwe instanties, commando-wisselingen, mutaties ontstonden, vooral bij de Britten in Duitsland. Er gingen mensen weg, die de aangelegenheid hadden behandeld, er kwamen anderen, die niet op de hoogte waren.

Captain *Pidcock* zelf b.v. werd maanden te laat ingelicht over het verloop van de operatie in Duitsland. Het feit van de arrestatie van *van der Waals* vernam *Pidcock,* naar de heer *Siedenburg* meent, eerst in November of December 1945, niet eerder, en dan nog zonder enig détail en met slechts een vaag verhaal er bij, dat hij in de Russische zone en zelfs naar Rusland zou zijn geweest. Alvorens te beslissen hoe en wanneer *van der Waals* naar Nederland moest terugkeren, behoorde *Pidcock* te weten, wàt in Duitsland had plaats gehad en onder welke instantie de gearresteerde *van der Waals* thans kwam te vallen (Londen of 21 Army Group). Theoretisch en gezien de verhoudingen van begin 1946 is het juist, dat mr. *Einthoven* voor deze situatie verantwoordelijk was, maar hij is hierin betrokken (dat is voor hem het moeilijke punt geweest) zonder dat hij het zelf wist. Er bestond in April 1945 geen Nederlandse veiligheidsdienst; er was geen verantwoordelijke chef, met wie de geallieerden konden samenwerken. Op het ogenblik dus, dat kolonel *Einthoven* de veiligheidsdienst in de schoot werd geworpen, was het ongeluk al gebeurd en zou het van het standpunt van de heer *Einthoven* een deloyale daad zijn geweest tegenover de Engelsen om de operatie in de kiem te smoren. De operatie werd door de Engelsen als zó geheim beschouwd, dat zij daarin liefst niemand betrokken, die niet operationeel absoluut nood-

zakelijk was. De heer *Einthoven* heeft van zijn kant alle mogelijke moeite gedaan om de zaak opgelost te krijgen, ook bij de Engelsen. Hij is daartoe ook naar Londen gegaan en heeft daar ongeveer gezegd: de onhoudbare situatie met deze man moet nu uit zijn, wij moeten hem terug hebben. In afwachting van een beslissing moest de heer *Einthoven* echter in Nederland voortdurend ophouden en afduwen, hetgeen voor hem een hoogst onaangename positie was, waaruit veel narigheid is voortgekomen, vooral voor hem zelf. Er zijn alle mogelijke duistere conclusies aan vastgemaakt, die volkomen uit de lucht zijn gegrepen. De heer *Siedenburg* gelooft, dat de heer *Einthoven* hem als verantwoordelijk man zal noemen. En feitelijk was de heer *Siedenburg* ook de meest verantwoordelijke. De heer *Siedenburg* is mede aansprakelijk voor de moeilijkheden, waarin mr. *Einthoven* door de Engelse unit is gerangeerd, terwijl deze terzake nog allerminst deskundig was. Men kan het geval thans beoordelen met de nodige geringschatting, maar bij het ontstaan werd de operatie door experts gezien als een belangrijke, welke veel nut zou opleveren. Naar achteraf eerst bleek, was dat niet het geval. Men kon in die tijd niet zeggen, dat men, wanneer men voor een dergelijke zaak gesteld werd als Nederlands ambtenaar, men dat ter kennis moest brengen van de hoogste justitiële autoriteiten. Dit was een militaire operatie; allen waren in de eerste plaats militairen en stonden onder bevel van generaal *Eisenhower*. Dat is de heer *Siedenburg* door de Engelsen nadrukkelijk medegedeeld.

21874, 21875 *(Einthoven)*

Mr. *L. Einthoven* heeft verklaard, dat hem in Augustus of September 1945 door de heer *Siedenburg* of door zijn chef het volgende verhaal is verteld, waarvan de heer *Einthoven* de juistheid niet kan beoordelen. De heer *Siedenburg* en zijn Engelse chef hadden in April 1945 in Groningen *van der Waals* ontdekt. Zij hadden hem onmiddellijk herkend, zij zelf of andere Engelsen. Zij hebben hem naar een kamp gebracht en hem, na hem van tevoren te hebben gehoord, naar Duitsland gestuurd. Zij vertelden de heer *Einthoven* dit verhaal na van tevoren verzocht te hebben de striktste geheimhouding in acht te nemen. De heer *Einthoven* wist niet, waarover het gesprek zou gaan. Ze zeiden: u moet het weten; we zullen u een verhaal vertellen, maar u mag er niet verder over spreken. Het is de heer *Einthoven* verteld als een fait accompli. De heer *Einthoven* heeft tegen die Engelsman gezegd: dit is afschuwelijk, want *van der Waals* is enemy number one van ons allen. *Van der Waals* was echter al weg, naar men de heer *Einthoven* mededeelde.

21876—21878 *(Einthoven)*

In Mei 1945 kende de heer *Einthoven* de heer *Siedenburg* in het geheel niet. Hij heeft deze eerst in Juni 1945 ontmoet; zijn eerste ontmoeting met hem is geweest enige weken na de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid op 2 Juni 1945; voordien had de heer *Einthoven* hem geen enkele keer ontmoet. De heer *Siedenburg* zou er trouwens ook niets aan gehad hebben; de heer *Einthoven* had toen geen enkele functie. Aan de heer *Einthoven* is nooit gevraagd een introductie om papieren aan *van der Waals* te bezorgen, want toen de heer *Einthoven* er van hoorde, zat *van der Waals* al hoog en breed in Duitsland. Hij zou die introductie ook pertinent geweigerd hebben, omdat *van der Waals* een Nederlands oorlogsmisdadiger was. Op 15 Juli 1945 was het legal agreement opgeheven. Vóór die datum hadden de geallieerden het recht om naar goedvinden met Nederlanders te handelen. Er is geen sprake van, dat er enig verband heeft bestaan tussen het bezoek van de heer *Siedenburg* of van de heer *Pidcock* aan de heer *Einthoven* en het vragen om papieren voor *van der Waals;* die zou de heer *Einthoven* pertinent geweigerd hebben voor deze man. *Pidcock* en *Siedenburg* kwamen niet anders dan op grond van deze motivering: gij zult dat moeten weten, omdat gij u misschien een ongeluk zult zoeken naar *van der Waals,* die er niet is, want die hebben de Engelsen naar Duitsland gebracht. En aangezien dit gebeurd was vóór de opheffing van het legal agreement, hadden de Engelsen de volledige bevoegdheid dit te doen.

21880, 21881 *(Einthoven)*

De heer *Einthoven* heeft enkele maanden voor zijn verhoor door de commissie gehoord, dat de heer *Siedenburg,* misbruik makende van de naam van het Bureau Nationale Veiligheid, bij de politie valse papieren heeft gehaald voor *van der Waals*; dat is hem pas enkele maanden geleden ter ore gekomen; daarvan wist hij niets. Het is mogelijk, dat de heer *Siedenburg* de heer *Einthoven* een introductie heeft gevraagd voor de hoofdcommissaris van politie te Rotterdam, zonder te vermelden, waarvoor deze introductie zou dienen, maar nooit vóór 2 Juni 1945. De heer *Einthoven* weet pertinent zeker, dat de Engelsman *Pidcock* hem het verhaal over het zenden van *van der Waals* naar Duitsland verteld heeft om hem te laten weten: gij zoekt naar *van der Waals,* dat is nutteloos, want hij is weg. Bij dit fait accompli heeft de heer *Einthoven* zich neergelegd. Hij had beloofd, dat hij niets zou zeggen omtrent hetgeen zij hem vertelden.

21887, 21888 *(Einthoven)*

Van der Waals bleek volkomen zoek te zijn. Het lag op de weg van

het apparaat, dat de heer *Einthoven* onder zich had, om *van der Waals* te vinden. Op dat moment lag dit niet op de weg van de organen van de bijzondere rechtspleging, die toen nog niet onder de Minister van Justitie ressorteerden. Het was Augustus 1945, er was het Militair Gezag. De heer *Einthoven* heeft einde 1945 of begin 1946 mensen uit Rotterdam bij zich kregen, dat waren ir. *van der Meer* en nog iemand. Zij kwamen met de volledige stukken op tafel, waaruit bleek, dat zij er bij hun onderzoek op gestuit waren, dat *van der Waals* door de Engelsen naar Duitsland was getransporteerd. De heer *Einthoven* heeft gezegd: Geef hier. Met die stukken is hij naar de Engelsen gegaan. Hij heeft tegen de Engelsen gezegd: Nu zal hij terug; ik heb mijn mond moeten houden, maar het is een ontzaglijke blamage voor jullie, dat je een dusdanige vent hebt weggehaald. Het is thans bekend, hier zijn de stukken, nu moet die vent terug. De heer *Einthoven* heeft geen antwoord gekregen. Hij heeft twee keer naar Duitsland geschreven. Tenslotte heeft hij in Engeland met de hoogste Engelse autoriteiten een bespreking gehad, teneinde *van der Waals* terug te krijgen. De Engelsen hadden er geen belang bij. Ze hebben toen gezegd: Je krijgt allerlei moeilijkheden met het feit, dat hij is weggehaald. De heer *Einthoven* zei: Dat zijn jullie zaken; niet de onze. Je hebt mij op de hoogte gesteld, toen het niet meer ongedaan kon worden gemaakt, maar nu is het bekend. Hij heeft na veel moeite, veel geschrijf en persoonlijk bezoek *van der Waals* tenslotte teruggekregen.

21893 *(Einthoven)* Op het ogenblik, dat aan de heer *Einthoven* de affaire-*van der Waals* werd medegedeeld, was het Militair Gezag de enige instantie, die naar *van der Waals* zocht. Alleen het Militair Gezag zocht hem dus; *van der Waals* ressorteerde toen onder het Militair Gezag. Het Bureau Nationale Veiligheid had allereerst achter *van der Waals* aan moeten zitten. Wat had de heer *Einthoven* moeten doen: de belofte, aan captain *Pidcock* gedaan, aan zijn laars lappen en daarmede naar de Regering gaan? Of had hij moeten zeggen: je vindt zeker wel goed, dat ik dit aan de Regering mededeel? De heer *Einthoven* heeft geprotesteerd; hij heeft gezegd: dat is een man, die wij onder alle omstandigheden nodig hebben. Het is gemakkelijk om na drie jaren kritiek te oefenen, maar wat moest hij op dat ogenblik doen? *Pidcock* en *Siedenburg* hadden hem tevoren een belofte gevraagd: zij hadden gezegd: je moet tevoren beloven, dat je dat niet

21896 *(Einthoven)* verder zult vertellen. Als hij had gezegd: ik doe dat niet, dan hadden zij niets gezegd. Achteraf gezien, is dit de enige methode geweest om *van der Waals* nog in handen te krijgen. De heer *Einthoven* heeft, toen de wegvoering van *van der Waals* bekend bleek te zijn, de Engelsen gezegd: nu *van der Waals* naar ons toe. De Engelsen hebben hem gewaarschuwd: daarmede krijg je moeilijkheden. Hij heeft toen gezegd: ik ben mij van geen schuld bewust, jullie hebt de man weggehaald. Vanaf het ogenblik, dat hij dat wist, heeft hij gezegd: nu die man terug. Achteraf blijkt het inderdaad ook zo te zijn, dat hij daarmede moeilijkheden heeft gekregen. De heer *Einthoven* heeft tot de Engelsen gezegd: Het geheim van jullie is bekend aan anderen, nu is er geen

21900 *(Einthoven)* enkele reden meer die vent niet naar Nederland te krijgen. Achteraf, na drie jaar is het allemaal erg eenvoudig om te critiseren. In deze materie waren de Nederlanders volslagen vreemdelingen. De heer *Einthoven* had nooit met dergelijke dingen gewerkt. Hij wist niet, wat zij allemaal in de oorlogstijd hadden uitgespookt. Die mensen kwamen bij hem en zeiden: wij hebben je iets strikt vertrouwelijk mede te delen. Dit moet je om de een of andere reden weten. Nu kan men thans wel zeggen: U had die belofte niet mogen geven, maar op dat ogenblik was er voor hem geen keuze. Als hij de belofte niet had gegeven, zou het antwoord geweest zijn: dan vertellen wij het niet, want dan gaat het verhaal van mond tot mond en is deze man onbruikbaar.

De heer *W. W. Pidcock,* blijkens een door de procureur-generaal bij het Gerechtshof te 's-Gravenhage aan de commissie overgelegd procesverbaal op 4 Augustus 1947 door de inspecteur-rijksrechercheur 2e klasse *P. A. van Noothoorn* gehoord, heeft bij die gelegenheid medegedeeld, dat hij in 1945 als captain was ingedeeld bij de Britse Field Security Service in Nederland. Als zodanig heeft hij samengewerkt met de Nederlandse kapitein *Siedenburg.* Aanvankelijk was *Siedenburg* bij de Britse dienst ingedeeld; later, na de oprichting van het Bureau Nationale Veiligheid, ging hij naar die dienst over, doch werd hij gedetacheerd bij de Britse Field Security. Het is juist, dat *Anton van der Waals* reeds in Engelse handen was, voordat de oorlog in het Westen van Nederland beëindigd was. De heer *Pidcock* had tevoren echter reeds veel over *van der Waals* gehoord en toen hij dan ook wist, dat deze in Britse handen was gevallen, heeft hij het plan opgevat om hem te gebruiken in Duitsland voor het oprollen van bepaalde ondergrondse verzetsacties. Het is echter niet waar, dat de heer *Pidcock* aan *van der Waals* zou hebben medegedeeld, dat hij kolonel *Einthoven* op de hoogte zou hebben gesteld, dat zij *van der Waals* hadden en dat zij hem in Duitsland wilden inzetten. Hij heeft wèl overleg dienaangaan-

de gepleegd met zijn eigen superieuren in Engeland, doch nimmer met kolonel *Einthoven*. *Siedenburg* was echter wèl op de hoogte van alles en deze heeft dan ook gezorgd voor de verschillende papieren, welke aan *van der Waals* zijn ter hand gesteld. De heer *Pidcock* meent, dat *Siedenburg* deze papieren van de „ondergrondse" heeft gekregen. Hij heeft zich daarmede niet bemoeid. Het is mogelijk, dat de heer *Siedenburg* voor *van der Waals* een verklaring heeft gekregen van de Field Security te Rotterdam. Deze verklaring diende dan om te verzekeren, dat *van der Waals* niet lastig gevallen zou worden. Toen *van der Waals* eenmaal in Duitsland was, heeft de heer *Pidcock* geen bemoeiingen meer met hem gehad, aangezien hij *van der Waals* aldaar aan de Engelsen heeft overgegeven. In Duitsland is *van der Waals* aan de Engelsen ontsnapt, totdat hij te Berlijn wederom gearresteerd werd. In Utrecht woonde *van der Waals* op een flatje. Hij ging daar vaak alleen uit, doch toen men zulks bemerkte, werd het hem verboden. *Van der Waals* heeft hem het eerst op de naam van kolonel *Einthoven* als aanstaand hoofd van het B.N.V. attent gemaakt. Dit geschiedde dus vóór de oprichting van het B.N.V. en het bleek, dat hij met alles volkomen op de hoogte was. Hij kocht verschillende couranten en maakte gebruik van de diensten van een padvinder voor het doen van boodschappen voor hem. De uitzending van *van der Waals* werd zuiver als een Engelse aangelegenheid beschouwd, te meer, daar er tussen de geallieerden een overeenkomst bestond, waarbij aan de Engelsen de leiding werd overgelaten voor wat het „security-werk" betrof. De heer *Pidcock* weet zeker, dat ook *Siedenburg* kolonel *Einthoven* niet op de hoogte had gesteld omtrent de aangelegenheid-*van der Waals*. *Siedenburg* heeft dit eerst veel later gedaan, toen *van der Waals* te Berlijn gearresteerd was. Kolonel *Einthoven* heeft de heer *Pidcock* daarop — enige tijd later — verzocht te bewerkstelligen, dat *van der Waals* aan de Nederlandse autoriteiten zou worden overgegeven. Met *Siedenburg* had kolonel *Einthoven* de afspraak gemaakt, dat deze hem op de hoogte zou houden van de grote lijnen van zijn werk bij de Field Security, doch de „vieze zaakjes" moest *Siedenburg* zelf opknappen; daarvan wilde *Einthoven* niets weten.

32593 *(Siedenburg)* De heer *Siedenburg*, opnieuw gehoord, heeft verklaard, dat *van der Waals* in kamp 030, in Oxerhof, zat. De heer *Einthoven* is nog in de maand Mei 1945 naar Utrecht gekomen en kort na de bevrijding van het Westen is *van der Waals* naar Utrecht overgebracht. De heer *Siedenburg* moet hierbij opmerken, dat de heer *Einthoven* er geen idee van had, waar *van der Waals* zich bevond; dat deze in Utrecht zat, was een toevallige omstandigheid, waarvan de heer *Einthoven* niets wist. De heer *Einthoven* is dus betrekkelijk kort — de heer *Siedenburg* denkt een dag of 10 à 14 — na de bevrijding naar Utrecht gekomen. En bij of zeer kort na die eerste ontmoeting, is hij door de heer *Siedenburg* over *van*

32595, 32596 *(Siedenburg)* *der Waals* ingelicht. De heer *Siedenburg* is vanaf 29 Mei 1945 bij het B.N.V. werkzaam geweest. Die datum weet hij zeer nauwkeurig. Vanaf die datum werd hij beschouwd als te zijn overgegaan van het B.I. naar het B.N.V. Er zullen wel bescheiden zijn, die dat kunnen bevestigen, want hij staat immers bij het B.N.V. in de administratie. Hij kan zich in de bewuste datum vergissen, maar dan toch nooit meer dan een 14 dagen. Om het nu zeer ruim te nemen, zou het uiterlijk half Juni 1945 geweest kunnen zijn, dat hij de heer *Einthoven* inlichtte. Het komt er dus op neer, dat de heer *Siedenburg* van de op-

32600—32604 *(Siedenburg)* richting van het B.N.V. af daaraan verbonden is geweest. Eerst werd het B.N.V. opgericht en werd bij een bespreking medegedeeld, dat de heer *Einthoven* de chef werd van de Nederlandse veiligheidsdienst en onmiddellijk daarop — de heer *Siedenburg* meent zelfs in hetzelfde gesprek — heeft hij deze verteld wat er met *van der Waals* gaande was. Wanneer de heer *Siedenburg* op 28 Juni 1945 de persoonsbewijzen in ontvangst heeft genomen, is *van der Waals* begin Juli naar Duitsland gegaan. In ieder geval heeft hij de heer *Einthoven* inge-

32606, 32607 *(Siedenburg)* licht op een tijdstip, dat gelegen was, voordat hij die persoonsbewijzen heeft gehaald. Dat weet hij absoluut zeker. Toen was *van der Waals* nog niet naar Duitsland. Details daarover heeft hij de heer *Einthoven* echter niet verteld. De heer *Siedenburg* heeft hem alleen medegedeeld, dat *van der Waals* in handen was van de S.C.I. en dat ze hem in Duitsland gingen gebruiken, althans iets van die aard. Hij herinnert zich dat gesprek niet nauwkeurig meer, maar vermoedelijk heeft hij de heer *Einthoven* niet verteld, dat *van der Waals* in Nederland was, want de Engelsen hadden gezegd: de heer *Einthoven* moet geen details weten. Voorzover de heer *Siedenburg* zich herinnert, heeft de heer *Einthoven* ook geen enkel detail ge-

32609, 32610 *(Siedenburg)* vraagd. De heer *Einthoven* heeft niet gevraagd, waar *van der Waals* was; hij heeft het geaccepteerd en daarbij gezegd, dat hij het een erg griezelig gedoe vond. Wanneer de Engelsen echter dachten, dat het nuttig en goed was, moest het maar gebeuren, doch

32612 *(Siedenburg)* hij wilde er dan niets van weten. Naderhand is de heer *Pidcock* er

32615 *(Siedenburg)*

ook bij geweest. De heer *Siedenburg* zegt de heer *Einthoven* geen geheimhouding te hebben opgelegd. Er is hem natuurlijk wel gezegd, dat dit een zeer geheime operatie was. Voorzover de heer *Siedenburg* zich herinnert, heeft hij de heer *Einthoven* zelf over het geval ingelicht, terwijl de heer *Pidcock* er niet bij was. Hij meent daarna naar de heer *Pidcock* te zijn gegaan om hem mede te delen, dat hij de heer *Einthoven* had ingelicht. Wanneer de heer *Einthoven* die operatie echter onmogelijk had willen maken, had hij dat kunnen doen. Wanneer hij gemeend had, dat de operatie onder geen omstandigheden mocht plaats vinden, was het voor hem eenvoudig geweest dit te stoppen. Hij had naar de Minister-President of de Minister van Justitie kunnen gaan. Op dat moment echter, geloofde hij er ook aan en meende ook hij, dat het in goede handen was en dat dit nu het werk was, dat zijn dienst eigenlijk moest gaan verrichten en dat daar iets nuttigs uit voort kon komen. Naderhand is hij daarvan teruggekomen.

32618, 32619 *(Siedenburg)*

Bij schrijven d.d. 1 December 1948 heeft de heer *Siedenburg* aan de commissie medegedeeld een brief, gedateerd 22 November 1948, van de heer *Pidcock* te hebben ontvangen, waarin deze de tijd, waarin de heer *Einthoven* door de heer *Siedenburg* werd ingelicht over het contact met *van der Waals,* nader preciseert tot de periode van 8 Mei tot 21 Juni 1945.

44598 *(van der Meer)*

Ir. *A. P. van der Meer,* destijds werkzaam bij de P.O.D. te Rotterdam, heeft medegedeeld dat de politie-ambtenaar *van den Ende* uit Rotterdam zich ten doel had gesteld, dat *van der Waals* moest worden gevonden, als hij nog leefde. Hij is toen op zijn eigen houtje aan de gang gegaan en al heel spoedig kwam hij bij de heer *van der Meer* en zei, dat hij geloofde sporen te hebben gevonden, dat *van der Waals* er nog was. Hij vroeg, of de heer *van der Meer* bereid was hem te helpen. De heer *van der Meer* heeft toen erg zijn best gedaan dit onderzoek te coördineren en hij heeft daarom ook contact gezocht met B.N.V., want naast de P.O.D. was dit ook een opsporingsorgaan. Hij had al lang begrepen, dat *van der Waals* ook op het geb ed van het B.N.V. een belangrijk persoon was. Tot zijn spijt bleek, dat bij het B.N.V. eveneens heel weinig gegevens aanwezig waren en eigenlijk niemand wat deed. Dit is de reden geweest, waarom de heer *van der Meer* zich heeft vrij gemaakt om met *van den Ende* en *Ridderikhoff* samen dit onderzoek, weliswaar legaal, maar toch helemaal op hun eigen houtje ter hand te nemen. De heer *van der Meer* heeft, toen hij

44599 *(van der Meer)*

bij het B.N.V. informeerde, niet met de heer *Einthoven* gesproken. Na verloop van tijd hadden de heer *van der Meer* c.s. al heel wat sporen gevonden, die kennelijk doodliepen en zij begonnen te denken, dat daar misschien iets achter zat. Zij hebben zich werkelijk wel eens afgevraagd, of er soms een reden was, dat het onderzoek naar *van der Waals* werd geremd. Tenslotte zijn de heren *van den Ende* en *van der Meer* naar Zuidlaren gegaan; zij konden meteen vaststellen, dat *van der Waals* daar was geweest. Zij hebben daar alle mogelijke mensen gehoord en het volgende is daar tenslotte uit gebleken. *Van der Waals* had daar met zijn vrouw *Corrie den Held* gewoond onder de namen *J. M. van der Meer* en *Johanna Smit,* als twee mensen, die in concubinaat leefden. Op 19 April 1945 is *van der Waals* verdwenen. Zijn vrouw heeft toen aanvankelijk niets meer van hem gehoord. De bevrijding van Zuidlaren was al in begin April 1945. Hij is toen op het gemeentehuis ontboden en hij is er zelfs heengegaan. Hij heeft daar de man van de B.S. niet getroffen en zou 's middags terugkomen, maar hij is niet teruggekeerd en er is niets meer van hem vernomen. Na

44600 *(van der Meer)*

19 April heeft niemand meer iets van *van der Waals* gehoord. De buren hebben echter wel vastgesteld, dat zijn vrouw zo nu en dan bezoek kreeg van geallieerde officieren. Een maand later is de vrouw met twee geallieerde officieren in een auto gestapt; de koffers zijn ingeladen en ook zij is verdwenen. Voor de heren *van der Meer* en *van den Ende* was dit natuurlijk aanleiding te denken, dat *van der Waals* met de Canadezen contact had gekregen. Zij wisten overigens niet, of hij als gevangene of op een andere manier in hun midden verkeerde. Het onderzoek was toen voor hen afgelopen, want zij hadden niet de bevoegdheid zich in verbinding te stellen met de Engelsen of Canadezen.

Zij hebben toen een zeer uitvoerig rapport opgesteld en dit naar het B.N.V. gezonden; zij hebben verder kolonel *Einthoven* gevraagd al zijn best te doen in deze richting te gaan zoeken. Wat het officiële gedeelte betrof, was het nu voor hen afgelopen. Hun argwaan was echter nog sterker geworden; door al die valse sporen en nu dit er bij dachten zij, dat er wel eens iets achter kon zitten. Waar de heer *van der Meer* ook informeerde bij officiële instanties, niemand kon hem raad geven en tenslotte is hij in arren moede naar Minister *Meynen* gegaan; deze heeft hem naar kolonel *Somer* verwezen. De heer *Somer* zei de heer *van der Meer,* dat hij het eigenlijk niet mocht zeggen, maar dat *van der Waals* bij de Engelsen was. De heer *van der Meer* antwoordde, dat hij dit wel wist, maar dat hij wilde weten, waar en hoe *van der Waals* daar was. Dit

44601, 44602 *(van der Meer)*

gesprek met de heer *Somer* heeft in Januari 1946 plaats gehad. Deze heeft de heer *van der Meer* toen gezegd, dat hij deze wetenschap in zoverre mocht gebruiken, dat hij zonder zijn zegsman te noemen bij het B.N.V. kon informeren, want de mededeling was van het B.N.V. zelf afkomstig. De heer *van der Meer* verkeerde dus in een buitengewoon moeilijke positie en op dat moment kon hij niets anders doen dan langs de officiële weg bij het B.N.V. blijven aandringen op het instellen van een onderzoek naar *van der Waals*. Dit heeft zo gesleept tot de zomer van 1946. De heer *van der Meer* had de heer *Einthoven* dus nog steeds niet gesproken. Hij wist, dat de heer *Einthoven* tegen mensen van de P.R.A. te Rotterdam had gezegd, dat hij niet wist, waar *van der Waals* was. Hij kon dit ook veilig zeggen, want hij zal toen wel niet precies hebben geweten, waar hij was.

Tenslotte is de heer *van der Meer* in Augustus 1946 naar kolonel *Einthoven* gegaan en blijkbaar op het goede moment, want toen hij bij deze binnenkwam, liet de heer *Einthoven* een brief zien, die hij juist had ontvangen van brigadier *Shoosmith,* waarin deze hem vertelde, dat eindelijk was komen vast te staan, dat de man, naar wie kolonel *Einthoven* hem zo dikwijls had gevraagd, identiek was met een zekere *Wilhelm Eduard Hoffman,* die in een kamp in Duitsland gevangen zat. De heer *van der Meer* vindt het jammer, dat hij zo'n beetje de indruk heeft gegeven, alsof kolonel *Einthoven* blaam treft; hij voor zich heeft echter het gevoel, dat deze niet anders heeft kunnen handelen dan hij heeft gedaan. Als de heer *van der Meer* daarvan niet overtuigd was geweest, had hij ook zeker niet berust in deze passieve houding, maar dan had hij desnoods via de openbaarheid trachten door te zetten. Hij was echter zo overtuigd van de integriteit van kolonel *Einthoven* en dat deze blijkbaar goede redenen had deze zaak zo te behandelen, dat hij niet de moed had diens spel stuk te maken. Mr. *Einthoven* wist natuurlijk, dat *van den Ende* en hij de twee mensen waren, die dit hadden ontdekt.

44605, 44606 *(van der Meer)*

De heer *Einthoven* is in de war als hij denkt, dat de heer *van der Meer* zelf daar de stukken heeft gebracht. Dit is niet juist. Hij heeft ze gewoon officieel bij de P.R.A. te Rotterdam ingediend die ze weer naar kolonel *Einthoven* heeft gezonden De heer *Einthoven* had de stukken betreffende het onderzoek dus al, toen de heer *van der Meer* met hem ging praten. Zij betroffen alleen het feit, dat *van der Waals* in Zuidlaren met de geallieerden was meegegaan, hetgeen werd bevestigd door het weghalen van zijn vrouw. Het enige, dat in de verklaring van de heer *Einthoven* niet juist is, is, dat kolonel *Einthoven* meent, dat de heer *van der Meer* zelf de stukken heeft gebracht. Het kan ook zijn, dat de heer *van der Meer* zich vergist en dat hij in die periode de heer *Einthoven* toch wel eens even heeft gesproken; de stukken heeft hij hem echter niet zelf gebracht. In Januari 1946 heeft kolonel *Einthoven* de stukken gekregen en van die tijd tot Augustus 1946 heeft hij verschillende brieven gezonden, waarop pas in Mei voor het eerst antwoord kwam, dat de Engelsen iets zouden doen. De Engelsen hebben dit wel laten sloffen, hetgeen ook zeer begrijpelijk is; zij geneerden zich natuurlijk voor hetgeen er gebeurd was met *van der Waals.*

44608 *(van der Meer)*

58547—58550 *(Klaassen)*

De heer *N. Klaassen,* oud-hoofdinspecteur van politie, heeft verklaard, dat hij tot taak kreeg *van der Waals* te verhoren. Er was een commissie-*van der Waals.* Prof. *Jonkers* was voorzitter. De heer *Klaassen* vermoedt, dat prof. *Jonkers* gezien heeft, dat er niets bijzonders aan deze zaak was en dat *van der Waals* een gewone misdadiger was. Toen heeft hij de zaak overgedragen aan de P.R.A. Het eigenlijke politie-onderzoek, dat grondslag moest worden voor de berechting, is eerst door de heer *Klaassen* aangevangen. Aangevangen kan hij niet zeggen, want er waren zeer veel verbalen, het een zo, het ander zus, sommige vreemd en andere goed. Er waren verschillende niet-politiemensen bezig geweest. De heer *Klaassen* heeft *van der Waals* gedurende 1¼ jaar haast dagelijks verhoord. Bij al deze verhoren, die hij heeft afgenomen vóór de behandeling voor het Bijzonder Gerechtshof, heeft *van der Waals* zelf er nooit iets van gezegd, dat *Schreieder* voor de Engelse dienst zou hebben gewerkt. Eerst toen zijn verdediger mr. *van der Starp* met hem in aanraking kwam, hebben ze dat naar voren gebracht. *Van der Waals* heeft gewoon gedaan, wat *Schreieder* hem heeft opgedragen: de mensen naar zekere plaatsen gelokt en ze gevangen laten nemen.

58577, 58588 *(Klaassen)*

XVII. King Kong

De commissie is bij haar onderzoek herhaalde malen gestuit op de naar de Duitsers overgelopen illegale werker *Christiaan Lindemans* alias *King Kong*. Zij herinnert b.v. aan zijn aandeel in de arrestatie van de M.V.T.-agenten *van der Giessen* en *van Rietschoten* en in die van de B.B.O.-agenten *Celosse* en *Seyben*.

Hoewel de rol, welke *Lindemans* gespeeld heeft, verder voor het verloop van het England-Spiel niet van betekenis is geweest, zijn er om de figuur van *King Kong* in verband met gebeurtenissen, welke in September en October 1944 hebben plaatsgevonden, dermate fantastische verhalen ontstaan, dat de commissie het nuttig acht de resultaten van het onderzoek, dat zij heeft ingesteld, te dezer plaatse te publiceren. Kort gezegd komen deze verhalen hierop neer, dat *Lindemans* op 15 September 1944 aan de Duitsers mededelingen zou hebben gedaan over de aanstaande aanval van de geallieerden op Arnhem en dat hij zijn wetenschap hieromtrent mede zou hebben geput uit de contacten, welke hij voordien onderhield met het hoofdkwartier van de Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten, terwijl tenslotte wordt gesuggereerd, dat zijn dood in gevangenschap op 20 Juli 1946 onder verdachte omstandigheden heeft plaats gevonden.

17184 *(Schreieder)*

Schreieder heeft verklaard, dat *King Kong* met het England-Spiel helemaal niets te maken heeft gehad. Einde 1943 vertelde *Giskes* aan *Schreieder*, dat *Lindemans* zich in België aan een van de V-mannen van *Giskes* aangeboden had om voor de Duitsers te werken, wanneer daarvoor zijn, in Brussel gevangen zittende, verloofde vrijgelaten zou worden. *Giskes* is zelf naar België gegaan en heeft met *Lindemans* onderhandeld. Op grond van deze bespreking is ten eerste de samenwerking tot stand gekomen tussen *Lindemans* en *Giskes* en werd ten tweede de verloofde door Brussel aan *Schreieder* overgedragen. Deze heeft haar toen vrijgelaten. De broer van *Lindemans*, die hier gevangen zat, werd ook vrijgelaten. *Giskes* noemde *Lindemans King Kong*. *Lindemans* is te Rotterdam in een café opgevallen. Hij heeft zich daar op een of andere manier eigenaardig gedragen, daarop heeft iemand de Sicherheitspolizei gewaarschuwd en hebben twee ambtenaren *Lindemans* gevangen willen nemen. De ambtenaren beweren, dat *Lindemans* naar zijn pistool wilde grijpen en schieten. Om hem vóór te zijn hebben zij geschoten en hem aan de schouder gewond. Toen *Lindemans* in het ziekenhuis verhoord werd, heeft hij zich op *Schreieder* beroepen. Hij wist van *Giskes*, dat, wanneer hij moeilijkheden zou hebben met de Sicherheitspolizei, hij zich op *Schreieder* moest beroepen. *Schreieder* belde *Giskes* op en liet na overleg met *Giskes King Kong* in het ziekenhuis aan de Zuidwal brengen. *Kupp*, een ondergeschikte van *Giskes*, organiseerde de bevrijding. Toen *Giskes* in Mei 1944 naar België overgeplaatst werd, heeft hij *Lindemans* meegenomen. *Schreieder* hoorde nog eenmaal van *King Kong*, op 17 September 1944, dus op de dag van de luchtlanding bij Arnhem, toen hij bij majoor *Kiesewetter*, de opvolger van *Giskes*, was. Hij bezocht deze 's Zondagsochtends en toen zei *Kiesewetter* tegen *Schreieder*: „*Lindemans* was juist hier. Maar ik weet het niet, ik heb de indruk, dat de man van twee wallen eet." Verder vertelde hij *Schreieder*, dat *Lindemans* toentertijd het plan van de geallieerden betreffende Arnhem aan *Giskes* medegedeeld had. Hij ging voort: „Maar desondanks weet ik niet, of hij nu voor ons of voor de andere kant werkt!" Dat was het laatste, dat *Schreieder* van *Lindemans* gehoord heeft.

17185 *(Schreieder)*
17186 *(Schreieder)*
17187 *(Schreieder)*

17535 *(Giskes)*

17537 *(Giskes)*

17539, 17540 *(Giskes)*

Giskes heeft verklaard, dat *King Kong* tot Maart 1944 voor de Engelse dienst heeft gewerkt in Nederland, België en Frankrijk en wel, voorzover *Giskes* weet, met groot succes. *King Kong* is toen in Duitse dienst getreden, omdat zijn broer gevangen genomen en ter dood veroordeeld was. *Lindemans* had een broer, die wel 10 jaar jonger was dan hij zelf en die op aansporing van *King Kong* illegaal voor de geallieerden gewerkt heeft; daarbij werd hij gepakt en door een krijgsraad ter dood veroordeeld. Dit feit heeft *Lindemans* genoopt in Duitse dienst te treden om zijn broer te redden. Hij heeft zich te Brussel in Maart 1944 aan *Giskes* aangeboden met het zeer duidelijke doel en het zeer duidelijke voorstel zijn broer te redden. *Giskes* heeft

hem dat beloofd. Zijn broer werd vrijgelaten en ging naar Duitsland. *Lindemans* heeft sindsdien voor *Giskes* gewerkt.

17542 *(Giskes)*
17543 *(Giskes)*
17544 *(Giskes)*

Op 15 September 1944 is *Lindemans* door de linies gekomen bij Eindhoven. Dat was Vrijdags vóór de luchtlanding bij Arnhem; hij kwam toen van Brussel. *Lindemans* had de opdracht te Brussel achter te blijven en na het oprukken van de geallieerden met de Engels-Canadese geheime dienst contact op te nemen, daar zich dan als agent aan te bieden onder verwijzing naar zijn vroegere activiteit als illegaal werker. Hij moest daarbij de plannen van de Canadese geheime dienst, wat betreft Nederland, vaststellen en zo snel mogelijk door de linies terugkomen om het resultaat van zijn navorsingen te melden. Hij kreeg deze opdracht op de 3de September, op de dag van de val van Brussel. *Giskes* ging op dezelfde dag naar Antwerpen terug, waar de volgende dag de Canadezen binnenrukten. *Giskes* weet verder slechts, dat *King Kong* reeds op 4 September des middags de verbinding met de chef van de Canadese inlichtingendienst had. Het was een captain *Baker* van het korps, dat te Brussel gelegerd was. *Lindemans* is toen op 15 September, gehoor gevend aan de opdracht, die hij van *Giskes* gekregen had, om naar Nederland te komen, in het door de Duitsers bezette gebied gekomen. *Giskes* was intussen reeds in het Rijnland. *Lindemans* is toen naar Driebergen, naar het bureau van majoor *Kiesewetter* geloodst. Deze had *Giskes* in Nederland opgevolgd. Daar heeft *King Kong* van een reeks door hem gedane waarnemingen melding gemaakt. Hij heeft gemeld, dat een grote Engelse luchtlandingsmacht klaar stond en dat op Zondagmorgen een aanval op Eindhoven zou plaats vinden; hij heeft zeer beslist *niet* gemeld, dat een aanval op Arnhem zou plaats vinden. Dat is absoluut zeker. *Giskes* weet het daarom zo zeker, omdat men hem in Engeland juist over deze materie zeer nauwkeurig heeft ondervraagd. Hij kon absoluut zeker bewijzen, dat *King Kong* Arnhem niet in zijn melding genoemd heeft. Dat is van Engelse zijde wel beweerd. *Giskes* heeft te Londen een rapport ondertekend, dat alleen op deze zaak betrekking had en hem werd van Engelse zijde gezegd: wanneer U in dit geval niet de waarheid zegt, zal U dat zeer slecht bekomen. *Giskes* sprak echter de waarheid en het bekwam hem goed.

17546 *(Giskes)*
17547 *(Giskes)*

17548 *(Giskes)*
17549 *(Giskes)*

Lindemans is op Zaterdagavond teruggegaan naar Eindhoven. Dat was de 16de September. Hij moest zich binnen 3 dagen weer melden bij de eerste post van een divisie in de buurt van Eindhoven om verdere mededelingen te doen. Daartoe is het echter niet meer gekomen. Hij heeft geen verdere berichten meer gebracht en geen Duitse instantie heeft hem meer gezien of gesproken. Het is aan *Lindemans* gelukt bij de aanval op Eindhoven weer achter de geallieerde linies te komen. Daarna is hij niet meer in door de Duitsers bezet gebied teruggekeerd. Buiten het bovengenoemde bericht, dat hij op de 15de gebracht heeft, heeft hij voor de Duitse kant geen meldingen gedaan.

17550 *(Giskes)*

17552 *(Giskes)*
17553 *(Giskes)*
17556 *(Giskes)*
17557 *(Giskes)*
17558 *(Giskes)*
17559 *(Giskes)*
17562 *(Giskes)*

Op de avond van 15 September 1944 werden de mededelingen van *King Kong* reeds naar *Giskes* doorgeseind. 's Zondags kreeg *Giskes* het telegram, dat *King Kong* te Driebergen geweest was, maar al weer weg was met de opdracht binnen 3 dagen weer terug te komen. *Giskes* was niet meer de chef van *Kiesewetter,* maar chef van *King Kong;* dus deelde men hem dat mede. *Lindemans* was naar Driebergen gegaan, omdat hij wist, dat *Giskes* daar gezeten had. De Engelsen hebben het geval-*King Kong* daarom zo hoog opgevat, omdat zij het vermoeden hadden, dat *King Kong* betrokken was bij verraad, dat betrekking had op Arnhem. *King Kong* had echter Arnhem niet genoemd. Dat er uit vele andere waarnemingen aan de Duitse kant aanwijzingen waren voor een parachutistenaanval, waarvoor op dat tijdstip slechts Arnhem in aanmerking kon komen, is natuurlijk een andere zaak, maar *Lindemans* heeft daarover geen inlichtingen verschaft. Er waren andere aanwijzingen voorhanden, dat, wanneer een grote luchtlandingsaanval zou komen, deze het gebied Nijmegen—Arnhem tot doel zou hebben. De Duitsers waren met betrekking tot de aanval op Arnhem niet helemaal onvoorbereid, maar de reden daarvan was niet gelegen in de mededelingen van *King Kong.* Reeds op 25 Augustus, toen het front nog ongeveer langs de lijn Lille-Charleville-Sedan liep, was bij de opperbevelhebber-West bekend, dat de geallieerden Maasafwaarts massaal zouden doorstoten om vervolgens langs de IJssellinie de Zuiderzee te bereiken. Op deze veronderstelling was in ieder geval de operatieve afweer aan de Duitse zijde opgebouwd. Dat de plannen zo lagen en dat het zo geprobeerd is, bewijst Arnhem.

42628 *(Schreieder)*

Schreieder heeft bij een volgend verhoor verklaard, dat hij door *Kiesewetter* over de mededelingen van *King Kong* is ingelicht; deze heeft het *Schreieder* precies op de dag van Arnhem, op 17 September 1944, gezegd. Toen was hij bij *Kiesewetter.* Hij kwam in de voormiddag. *Kiesewetter* had hem te eten gevraagd. Bij die gelegenheid sprak *Kiesewetter* daarover en zei, dat hij aan de oprechtheid van *Lindemans* twijfelde. Hij geloofde, dat *Lindemans* van twee wallen

at en op deze dag, vlak vóór het bekend worden van de luchtlanding, waren de vliegers over het bureau van *Kiesewetter* gevlogen en toen zei hij nog: „Ik geloof, dat *King Kong* ons die op ons dak heeft gestuurd." Dat was het gesprek en daarbij zei hij, dat *King Kong* het bericht over Arnhem gebracht had. Het was zo: toen die luchtlanding plaats vond, dus op het tijdstip, dat de eerste meldingen over de luchtlanding in de sector Arnhem binnenkwamen, zei *Kiesewetter* tot zijn officieren, die nog aan tafel zaten: „Nu is het bericht van *Lindemans* inderdaad juist!" Het is immers zo, dat men met berichten van een agent steeds zeer voorzichtig is. In dit verband zei *Kiesewetter* tegen *Schreieder:* „Hij heeft dat reeds enige tijd geleden gemeld. Ik heb het doorgegeven, maar er bestond steeds twijfel, of *Lindemans* niet twee heren diende, of de melding juist was dan wel of het op de een of andere manier een militaire tactiek van de tegenstander was." In ieder geval heeft *Kiesewetter* tegen *Schreieder* over Arnhem gesproken. *Schreieder* zou anders nooit op Arnhem gekomen zijn. Wanneer *Kiesewetter* over Eindhoven gesproken zou hebben, zou *Schreieder* zich dat herinneren.

42629 *(Schreieder)*

54294 *(Leenders—Zwaan)*

54298 *(Leenders—Zwaan)*
54301 *(Leenders—Zwaan)*

54302 *(Leenders—Zwaan)*
54303 *(Leenders—Zwaan)*
54305 *(Leenders—Zwaan)*

54306 *(Leenders—Zwaan)*
54307 *(Leenders—Zwaan)*

54308 *(Leenders—Zwaan)*

Mevrouw *E. C. Leenders-Zwaan* is tijdens de bezetting koerierster geweest van *King Kong.* In Mei 1944 kreeg zij de mededeling, dat *King Kong* opgepakt was, maar later weer bevrijd. Hij had een schot door zijn long en is teruggekomen. Daarna vond zij hem overspannen. Hoe verder het kwam, hoe gekker hij deed. Hij reed op de duur rond met een stengun in zijn aktentas; om de loop, die er uitstak, had hij een „Signaal" gedaan. Zij heeft ruzie met hem gekregen. Hij maakte zoveel geld op. Toen heeft hij in Augustus 1944 haar groep verraden. Na de bevrijding heeft men haar dat gezegd. *King Kong* was in Brussel. De bevrijding kwam 3 September. Toen heeft hij een nacht erg gevochten. Twee dagen later is hij weggegaan. Hij zou met nog vijf anderen naar Rotterdam gaan. Zij waren aan het vechten bij Merxem. Zij zijn een dag teruggekomen. Toen is hij een hele tijd weg geweest. Hij beweerde, toen hij terugkwam, dat hij te Eindhoven geweest was. Dat was 22 of 23 September. De Canadezen hadden hem vastgezet. Vrienden van hem hadden hem vrijgemaakt. Toen moest zij door de linies naar Eindhoven en daarna naar Rotterdam. Daar moest zij contact zoeken. Zij kwam er echter niet door. De Engelsen hebben haar teruggestuurd. Zo is zij in het kamp van Prins *Bernhard* terecht gekomen. Kapitein *de Graaf* heeft haar ondervraagd. *King Kong* was verdwenen. Zij vertrouwden hem niet meer. Zij is met kapitein *de Graaf* en nog een kapitein naar Brussel geweest, verschillende adressen af, waar *King Kong* kwam, maar hij was er niet. Men heeft hem toen in het begin van October te Nijmegen opgevist. De heer *Pinto* had gezegd: „je moet alle contact met *King Kong* verbreken." Op zekere dag zag zij *King Kong.* Deze zei tegen haar: „Lelijke verraadster, je hebt alles in het kamp van de Prins verteld." Zij zei: „Mocht dat niet?" Hij liet haar toen een papier zien, ondertekend door kapitein *de Graaf,* waarop stond: „*King Kong* is allright." Hij zei: „Nu ga je voor mij naar Breda." Zij zei: „Dat doe ik niet." Zij is naar de heer *Pinto* gegaan en zij heeft gezegd, dat zij *King Kong* had gezien en dat hij goede papieren bij zich had. Majoor *Pinto* zei, dat zij hem uit de weg moest blijven. *King Kong* wilde, dat zij naar Holland ging. Zij heeft het niet gedaan. Zij meent, dat hij half October is opgepakt.

57415 *(de Graaf)*

57416 *(de Graaf)*

De heer *K. de Graaf* heeft verklaard, dat *King Kong* een passeur is geweest, die werkzaam was voor M.I. 9 en gedurende de tijd van vier jaar zeer belangrijk illegaal werk heeft gedaan. Dat was ook in Engeland bekend. Hij was geen agent en was niet bekend bij de Nederlanders in Engeland. Hij was een free lance verzetsman, die in de M.I. 9-organisatie was terecht gekomen, geëmployeerd werd als passeur en daarvan een vak maakte. Hij deed dit werk uitstekend; hij reisde tussen Rotterdam en de Pyreneeën heen en weer en trok zich van de Duitsers niets aan. Hij was een easy going-kerel en zo weinig bang, dat dat eigenlijk de reden moet zijn geweest, dat hij steeds aan de Duitse politie ontsnapte, die veel van hem wist. Als zij op het punt stonden hem te arresteren, schoot hij ze meteen dood en ontvluchtte hij. Deze man heeft bijzonder veel geluk gehad. Het was een heel merkwaardige kerel, maar hij is in het verzet, in de eigenaardige spanningen, waarin hij heeft geleefd, in de ups en downs van het verzetsleven bezweken. Hij had geen andere inkomsten dan hetgeen hij kreeg voor zijn passeurswerk en van mensen, die iets konden missen. Op een gegeven moment moest hij zijn heil zoeken in het smokkelen van sigarettenpapier, omdat hij geen andere inkomsten had. Hij had in Lille een onwettige vrouw met twee natuurlijke kinderen, van welke vrouw hij bovendien meer hield dan van andere vrouwen, van wie hij ook hield. Deze man is geestelijk gedegenereerd in het verzet. Op een gegeven ogenblik (de heer *de Graaf* heeft het zelf meegemaakt) kon hij niet gemakkelijk meer discrimineren tussen goed

en kwaad; wanneer men hem er op attendeerde, schoot het hem te binnen en zei hij: „het is ook zo," en deed hij het verkeerde wel eens niet. Hij trok zich weinig aan van mijn en dijn. Hij dacht: „alles is voor iedereen", in elk geval: alles, wat voor iedereen was, was voor hem. Hij was sentimenteel en kinderlijk van aard. Hij heeft een geweldige schok gekregen, toen zijn broer, die ook in het verzet werkte (alhoewel minder dan hij) en verstandiger was dan

57418 *(de Graaf)* hij, door de Duitsers gepakt werd. *King Kong* heeft de heer *de Graaf* het leven gered; de heer *de Graaf* kende hem van haver tot

57419 *(de Graaf)* gort. *King Kong* heeft hem als passeur gediend en hem op allerlei

57420 *(de Graaf)* wijzen geholpen. Hij is verrader geworden, doordat hij op een gegeven moment, nadat zijn broer in de gevangenis was terechtgekomen, meende het met de Duitsers op een accoordje te kunnen gooien. Hij is met *Giskes* en *Schreieder* in contact getreden en heeft gezegd: „ik ben *King Kong*". *Giskes* en *Schreieder* waren verbijsterd, maar dachten: „wij kunnen hem gebruiken". Hij heeft voor hen gewerkt en veel slechts gedaan. Natuurlijk was hij zich er wel van bewust, dat hij heel gemene dingen deed, maar hij was een van de mensen, die geloofden in de beloften van een man als *Schreieder.* De heer *de Graaf* ziet hem als iemand, die, hoewel zeer naïef en enigszins abnormaal, zijn bewuste fouten heeft willen goedpraten met beloften van een Duitser.

57421 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* heeft hem gezocht vanaf het moment, waarop hij op het continent voet aan wal zette, toen hij overging met de Bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten, ongeveer einde Augustus 1944. Toen wist de heer *de Graaf* al, dat *King Kong* fout was.

57422 *(de Graaf)* Dat wist hij al in Mei 1944. Het was een kwestie van hem opzoeken en onderzoeken wat hij verkeerd had gedaan. Een van de punten, waardoor hij het wist, was een telegrafisch bericht, volgens hetwelk aan de redactie van „Christofoor" een aantal postduiven was aangeboden, die uit Engeland kwamen. Die moesten door de redactie worden gebruikt om berichten naar Engeland te zenden, die belangrijk waren voor de geallieerden. Die duiven zouden zijn aangeboden door *King Kong, Chris,* hoofd van de raad van verzet in België. De heer *de Graaf* wist, dat die raad van verzet niet bestond. De heer *de Graaf* wist, wie *Chris* was, dat deze daarvan geen hoofd was en dat die postduiven niet uit Engeland kwamen. Hij had alle reden om te veronderstellen, dat er iets mis was en om alle posten te waarschuwen. Het was echter al te laat, want de „Christofoor"-redactie was, zoals uit een volgend bericht bleek, al opgerold. Dat was het eerste teken. Er waren echter verschillende andere tekenen, die het zeker maakten, dat hij fout was. De heer *de Graaf* heeft getracht het te controleren, toen hij er eindelijk in slaagde contact te leggen met *King Kong,* die niettegenstaande onze waarschuwingen aan de Engelse dienst door een van de leiders van die dienst als agent door de linies naar Nederland was gezonden. De heer *de Graaf* heeft hem weten te contacteren. *King Kong* is door de linies heen gekomen uit bezet naar geallieerd gebied. Hij heeft zich toen gemeld en de heer *de Graaf* heeft hem gehoord over de details,

57423 *(de Graaf)* die belangrijk waren en waaruit hij eigenlijk moest veronderstellen, dat *King Kong* verraad pleegde. De heer *de Graaf* heeft *King Kong,* toen deze nog vrij was, op zijn kamer in het hoofdkwartier van de Bevelhebber gehoord. De heer *de Graaf* heeft er een aantal geallieerde officieren bij gevraagd. Van dat verhoor is een rapport opgemaakt.

57425 *(de Graaf)* Dat rapport heeft hij overhandigd aan de chef van de Security en aan de heer *Pinto* van de Nederlandse veiligheidsdienst. *King Kong* heeft het handig gedaan. Hij heeft de punten, waaruit aan de heer *de Graaf* bleek, dat hij verraad gepleegd had, aardig gemotiveerd. Het was moeilijk te controleren, wat daar ten Noorden van het front gebeurd was. Hij begreep uit de koele ontvangst en de wijze van ondervraging, dat hij zwaar werd gewantrouwd. Hij heeft gevraagd, of de heer *de Graaf* hem wantrouwde en of hij dat wel verdiend had. De heer *de Graaf* heeft een ontwijkend antwoord gegeven, een rapport opgemaakt en verder met referte aan de waarschuwingen, die aan de agenten waren uitgegaan, daarin gezegd, dat hij fout was. Dat rapport is overhandigd aan de heer *Pinto* met het verzoek ogenblikkelijk een onderzoek in te stellen, *King Kong* te arresteren en te ondervragen, daar hier waarschijnlijk een spionnagenet achter zat. Dat is toen niet geschied. Het heeft wèl plaats gevonden, toen de heer *de Graaf King Kong* zelf arresteerde, maar het is nooit zover gekomen, dat de Security, de Politie Buitendienst of iemand anders deze man in hechtenis heeft willen nemen. De heer *de Graaf* heeft zich tenslotte in verbinding gesteld met de Town Mayor om *King Kong* te laten arresteren. Deze heeft een tijdje vrij rondgelopen. De heer *de*

57426 *(de Graaf)* *Graaf* heeft hem nog een keer gehoord. Er zijn discussies over geweest met Britse officieren van de Nederlandse dienst en van de Britse dienst. Op een gegeven moment werd, toen men een beetje ontwaakte uit de indolentie tegenover het geval, een vijandelijke agent gearresteerd, die een vijand was van *King Kong* en deze sloeg door. Op die verklaring heeft de heer *de Graaf King Kong* weer in het hoofdkwartier

laten komen. Daar heeft de heer *de Graaf King Kong* kunnen arresteren in samenwerking met de veel te laat arriverende security-chef, die met 10 of 15 man militaire politie kwam. Zij hebben *King Kong* meegenomen en sedertdien heeft de heer *de Graaf* hem niet meer gezien.

57430 *(de Graaf)*

Het hoofdkwartier van de Prins was gevestigd in een Belgisch château; daarin heeft de heer *de Graaf King Kong* laten komen om hem onmiddellijk te laten vastzetten en door de Security te laten wegvoeren. Hij heeft hem laten binnenkomen om hem te verhoren, maar dit betekent niet, dat hij hem bij de Prins zou hebben geïntroduceerd. Dat is natuurlijk een krankzinnige veronderstelling.

62502 *(Pinto)*

De heer *O. Pinto* heeft verklaard, dat hij *King Kong* heeft gearresteerd.

62503 *(Pinto)*

De heer *Pinto* moet in het geval-*King Kong* zich zeer voorzichtig uitdrukken. Er is over die man volslagen onzin, gedaas, geschreven.

62504 *(Pinto)*

Aan de andere kant heeft de heer *Pinto* het altijd niet zo wenselijk geacht, dat in Nederland de zaak-*King Kong* zo zeer bekend werd. De heer *de Graaf* is door *King Kong* het meest om de tuin geleid. Wat de heer *Pinto* buitengewoon ergerlijk vindt, is, dat juist de man, die zo volkomen misleid is door *King Kong*, een boek schrijft, waarin hij hem laat optreden als een soort van idioot.

62505 *(Pinto)*

De heer *Pinto* heeft *King Kong* een dag na de bevrijding van Antwerpen in die stad ontmoet. Hij was toen in een kamp, waar Hollandse jongens kwamen. Daar paradeerde *King Kong* met bommen en vijf revolvers in een soort camouflage-pak met 3 sterren op zijn mouw, gevolgd door 50 of 60 hem verafgodende jongelui. Hij beviel de heer *Pinto* niet en toen heeft hij hem apart genomen en

62506 *(Pinto)*

ondervraagd, maar met die ondervraging was de heer *Pinto* niet tevreden. Hij vond het geval ernstig genoeg en is naar Brussel gegaan, waar hij er twee dagen en nachten aan heeft besteed om dat geval te onderzoeken. Hij zegt twee dagen en nachten, omdat hij juist in de nachtkroegen inlichtingen over *King Kong* kreeg van dronken vrouwen enz. De heer *Pinto* kwam tot de conclusie, dat *King Kong* fout was. Die conclusie was op het volgende gebaseerd. Hij was in Mei 1944 door de Duitsers gevangen genomen. Bij de inhechtenisneming had hij een kogel in zijn long gekregen. Uit het hospitaal was hij door jongens van zijn eigen groep bevrijd. Hij is teruggegaan naar zijn illegale werk; hij had een paar jaar goed werk gedaan. Van dat ogenblik af is alles, wat hij deed, mislukt. Er gebeurden ongelukken en hij kwam er altijd goed af. Dat is een van de dingen, waarvan de heer *Pinto* niet houdt. Hij heeft te Brussel een onderzoek ingesteld. Hij ontdekte, dat *King Kong* in Brussel leefde met een zekere *Margarethe Albrecht,* een Duitse, die de heer *Pinto* door de Belgen heeft laten arresteren; het was een Duitse agente. De heer *Pinto* ontdekte verder, dat *King Kong* een tijdlang had geleefd met een zekere *Mia Meersmans,* een spionne, die naar Wenen was gevlucht. De heer *Pinto* kwam tot de conclusie, dat *King Kong* fout was.

King Kong woonde op Château Wittouck, het hoofdkwartier van Z.K.H. De heer *Pinto* heeft gezegd, dat *King Kong* de volgende morgen, Maandagmorgen, bij hem moest komen. Het was zijn vaste voornemen hem tegelijkertijd vast te houden. Hij kwam echter niet en de heer *Pinto* kreeg om één uur bezoek van twee officieren, de heren *de Graaf* en *de Jong,* die zeiden: „Majoor, hij is niet gekomen, omdat hij eerst naar het bureau van de Prins is gegaan; hij is goed en wordt ingeschakeld", waarop de heer *Pinto* is opgestaan en gesalueerd heeft. Dat was voor hem het einde van het liedje. Wanneer hem van de zijde van het bureau van het hoofd van de Nederlandse Strijdkrachten wordt gezegd: „Hij is goed", dan kan hij er zich verder niet meer tegen verzetten.

Aangezien de heer *Pinto* echter een voorzichtig mens is, direct onder *Eisenhower* stond en hem verantwoording verschuldigd was, heeft hij dezelfde dag onmiddellijk een rapport geschreven met zijn bevindingen omtrent *King Kong,* eindigend met de twee volgende zinnen: „At this stage I came to the conclusion that *King Kong* was wrong and gave instructions for him to appear before me this morning at 11 o'clock. He did not come and I had to drop the whole matter".

In October 1944 zat de heer *Pinto* vast door de Arnhem-geschiedenis. Aan de Papegaaienlaan te Eindhoven werden de z.g. line runners bij hem gebracht. Op 26 October werd bij hem gebracht *Cornelis Verloop* uit Amsterdam. Hij heeft hem gebroken. *Verloop* bekende, dat hij een Duitse agent was. Toen zei *Verloop:* ik weet wie u bent; u bent majoor *Pinto,* hoofd van de geheime dienst; bij de staf heeft u kapitein *Bakker,* kapitein *Le Jeune,* kapitein *Lagas,* sergeant *Montfoort,* sergeant *Rensing* en sergeant *Pieterse.* Dat was inderdaad alles, wat de heer *Pinto* had. Hij zat hem enige tijd aan te staren en zei toen: hoe weet je dat? Hij zei: van *Kiesewetter* of *Bader,* hoofd van de Abwehr in Nederland. De heer *Pinto* zei: van wie heeft *Kiesewetter* dat? Hij antwoordde: van *King Kong;* trouwens, die heeft hem vier dagen van tevoren de opstelling van de Canadezen medegedeeld.

62507 *(Pinto)*

De heer *Pinto* weet niet, of het waar is, dat *King Kong* de opstelling van de geallieerden met het oog op de aanval op Arnhem aan de Duitsers heeft medegedeeld. Hij vertelt alleen, wat hij zich van dat verhaal van *Verloop* herinnert. Hij geeft op dat verhaal geen commentaar. Hij zegt niet, wat waar en wat niet waar is. Hij heeft *Verloop* opgesloten. Hij heeft er voortdurend op gehamerd, dat *King Kong* fout was, maar men nam dat niet aan. De heer *Pinto* heeft die zaak besproken met die andere vakman, dr. *Somer*, maar die zei: het is een braaf man, u bent gek. Hetzelfde werd gezegd door mr. *van Houten*. De heer *Pinto* had tot nu toe de zaak-*King Kong* moeten opgeven. Maar toen *Verloop* hem dat vertelde, was hij enigszins nerveus. Het was 's avonds laat: de heer *Pinto* had geen wagen meer en geen mensen. Hij is in één rush naar het B.I. gegaan; hij heeft daar met de vuist op tafel geslagen en gezegd: men moet van mij geloven, dat ik ervaring heb en als ik zeg, dat hij opgesloten moet worden, dan moet dat ook gebeuren en dan moet hij niet, als een ander een andere mening heeft, blijven rondlopen; nu moet hij gearresteerd worden en ik zal de instructies geven over de wijze, waarop hij gearresteerd moet worden, want ik moet hem levend hebben; hij is uiterst gevaarlijk. De heer *Pinto* heeft toen inderdaad de wijze, waarop *King Kong* gearresteerd moest worden, aangegeven. Zij zijn toen naar Château Wittouck gestuurd. Hij heeft ook ongeveer 20 man Engelse militaire politie daarheen laten sturen. Die zijn daar ongeveer tegelijkertijd aangekomen, maar bevonden, dat *King Kong* niet aanwezig was. Hij had vacantie gekregen en was vier dagen naar Parijs naar zijn vriendinnetje, een cabaretzangeres. Hij kwam die zelfde dag terug en is toen gearresteerd op de manier, die de heer *Pinto* heeft aangegeven. *King Kong* is per vliegmachine naar Engeland gebracht en heeft daar volkomen bekend. De heer *Pinto* gelooft, dat er 24 foliovellen met bekentenissen waren, die op iedere bladzijde getekend waren. *King Kong* is toen teruggekomen en opgesloten in de gevangenis te Breda, waar hij hem heeft opgezocht. Als *King Kong* de heer *Pinto* zag, kreeg hij een toeval en dan stond het schuim op zijn mond. Hij zei: „De eerste keer, dat ik u ontmoette en in uw ogen keek, zag ik, dat dit het begin van het einde was." Hij is opgesloten in Den Haag en heeft na anderhalf jaar zelfmoord gepleegd.

62508 *(Pinto)*

Het merkwaardige is, dat *Verloop* nog niet terecht heeft gestaan. Er is de heer *Pinto* medegedeeld, dat hij werkt voor de Nederlanders in Duitsland.

62526 *(Pinto)*

Het zou buitengewoon interessant zijn te weten, wat er eigenlijk is gebeurd met de heer *Cornelis Verloop*. Waarom is hij niet verhoord? Is het waar, dat hij een vertrouwensbaantje bij de Nederlandse Regering had in Duitsland? De heer *Pinto* kan het zelf bijna niet geloven. Hij weet niet, of het bekend is, waar het dossier-*King Kong* is. Hij weet het ook niet. Op een gegeven ogenblik was hij klaar met S.H.A.E.F. en ging hij zich weer melden bij sectie III A van het M.G. Mr. *Derksema* zeide toen: ik heb net mijn ontslag ingediend; sectie III A is opgeheven en overgegaan in het B.N.V. met als hoofd kolonel *Einthoven;* als u een uurtje vroeger was geweest, had u hem kunnen ontmoeten; hij heeft een dossier medegenomen, het dossier-*King Kong*. De heer *Pinto* wilde zijn ontslag indienen, maar mr. *Derksema* heeft hem gesmeekt dat niet te doen en hem gevraagd zich te melden bij het B.N.V. Hij heeft dat gedaan en werd met open armen ontvangen. Men wilde, dat hij lezingen gaf voor het personeel. Dat heeft hij een tijdje gedaan. Toen hij er twee of drie dagen was, wilde hij het dossier-*King Kong* hebben. Hij heeft het aan kolonel *Einthoven* gevraagd en gezegd: de heer *Derksema* heeft gezegd, dat u het dossier hebt medegenomen. De heer *Einthoven* antwoordde: ja, maar ik heb het aan majoor *Fruin* gegeven, die op zijn beurt zeide: Ik?, nooit gezien!

62530 *(Pinto)*

De heer *Pinto* heeft het dossier nooit meer te zien gekregen. Het is de afwikkeling van de zaak-*King Kong*, die de heer *Pinto* vreemd vindt.

Het rapport van de heer *Pinto* over de zaak-*King Kong*, waarover de heer *Pinto* spreekt in zijn boven weergegeven getuigenverklaring, is door mr. *Einthoven* aan de commissie ter beschikking gesteld bij schrijven van 10 Mei 1950. Het ongedateerde rapport is, gezien de aanhef, in elk geval niet vóór 18 September 1944 opgesteld. De Zaterdag, waarover de heer *Pinto* spreekt in de voorlaatste alinea van dit rapport, moet dus òf de 23e September òf wellicht een volgende Zaterdag zijn geweest. Het rapport luidt als volgt:

> "*Christiaan Lindemans,* alias *King Kong,* was first brought to my notice on Sept 18th by the Capts. *de Jong* en *de Graaf,* both attached to the H.Q. of H.R.H.
>
> As a result of what they told me of this man, I decided to investigate, and I contacted a young Dutch girl, ... daughter of a dealer in cereals in ..... near Malines. This girl, though seduced by *Lindemans* and robbed by him of all she possessed under the pretence that he needed her money in order to keep his "Secret Organisation" going, was at the moment still

in love with the man. Nevertheless, the following was established. K.K. had for a considerable time been doing good Underground work for the Allies, until he was shot through the lung in a short fight with the S.S. and captured. He was transported to a hospital, from which he was freed after three weeks by his comrades. Most of these comrades were captured during the attempt, but K.K. succeeded in escaping and returned to his Underground activities.

The wound in his chest was an actual fact, as it was tended by *Elly Zwaan.*

He has, however, given two different stories of his escape telling one person that he escaped from Rotterdam and another that he escaped from the Hague.

From the moment of his escape, everything he touched went wrong, many of his comrades and of those he tried to help away were arrested, but he himself always managed to escape.

In connection with the above the following very important factor has to be considered:

K.K. is a woman hunter without morals or conscience, but is really in love with one woman, a certain Mlle *Gilou,* a French Cabaret singer, with whom he has a child. At the time of his "escape" this woman was in the hands of the Germans.

It was further established that he had had an "affair" with a certain *"Mia",* a woman of unknown nationality, living in the Hotel Cosmopolite in Brussels and a self confessed worker for the S.D., who fled from Brussels shortly before the liberation of that town. He visited her regularly and spent several nights with her at the Hotel.

He was in Brussels also in constant touch with a Swedish woman, who pretended that she was a double agent, working for the S.D. as well as for the Allies. This woman was still living in Brussels, and had staying with her a young German boy; neither of them had, on Sept 20th been out of doors yet since the liberation. This information I gave to a representative of S.H.A.E.F. and they were arrested. I do not know what happened with them subsequently.

At this stage of my investigation I decided to tackle K.K. himself seriously, I met him in Antwerp on Saterday, and told him to come and see me in Brussels the next Monday at 11 a.m., wich he agreed to do.

He did not appear, however, and that same day I had to drop the whole matter."

79353 *(Einthoven)* Mr. *L. Einthoven* heeft met betrekking tot *Lindemans* het volgende medegedeeld. Hij is in het bezit van het dossier-*Lindemans,* dus van de verbalen van de verschillende verhoren, die in verband met zijn zaak zijn afgenomen. Hij kent deze kwestie, omdat hij zich toevallig voor drie weken in bevrijd gebied bevond, toen in Februari 1945 een desbetreffende publicatie in de Engelse bladen plaats vond. Hij

79354 *(Einthoven)* was toen van Den Haag uit slechts voor korte tijd in het Zuiden. Hij heeft het dus van het begin af aan meegemaakt. Later, toen hij het hoofd werd van het Bureau Nationale Veiligheid, heeft hij de stukken overgekregen; hij zag dus zeer wel het belang van deze zaak in en kon haar eveneens volgen. Vandaar, dat hij van de zaak-*King Kong* beter op de hoogte is dan van talloze andere zaken, die zijn bureau gepasseerd hebben. *King Kong* is op 28 October 1944 gearresteerd. Hij is toen per vliegtuig naar Engeland gebracht. Hij is daar door de Engelsen uitvoerig ondervraagd, in een kamp. Hij is later teruggebracht en ter beschikking gesteld van de Nederlanders te Brussel. Toen zat het hoofdkwartier van het Militair Gezag te Brussel. Hij is vervolgens toch weer door de Engelsen teruggevraagd en nogmaals verhoord om tenslotte voorgoed aan de Nederlanders te worden overgedragen. Uit de Engelse stukken en uit de verschillende gegevens, die de Nederlanders later hebben gekregen van de Duitsers, dus door Duitse verhoren van *Giskes* en van verschillende andere mensen, is inderdaad komen vast te staan, dat *King Kong* op 3 September bij de bevrijding van Brussel onmiddellijk pogingen heeft aangewend om weer een rol te spelen.

Hij is via de Belgische résistance — waarmede hij zeer nauwe relaties onderhield en die natuurlijk ook helemaal niet wist, dat hij fout was — terecht gekomen bij de geallieerde Intelligence. De geallieerde Intelligence heeft hem met opdrachten naar Eindhoven gestuurd. Hij moest daar nl. — dit allemaal volgens het verhoor van de Engelsen, die konden controleren of dit juist was, want zij hebben zelf die opdracht gegeven in geallieerd verband — een opdracht uit-

79355 *(Einthoven)* voeren. In het dossier bevinden zich ook de verhoren, die door de Engelsen over deze zaak zijn gehouden. Het B.N.V. heeft deze Engelse verhoren dus overgekregen met de verdachte. *King Kong* is in opdracht van de geallieerden naar Eindhoven gezonden en moest daar aan de verzetsgroepen zeggen, dat zij zich kalm moesten houden, dat

zij voorlopig geen wapenzendingen hadden te verwachten. dat ze ook de piloten, die daar nog wachtten op het „terugsluizen" naar geallieerd gebied, maar zo lang moesten vasthouden. Hij is bij het gaan door de linies, die toen dus ten Zuiden van Eindhoven liepen — dat was 15 September — òf door de Duitsers gevangen genomen òf hij heeft zich laten gevangen nemen, heeft zich bekend gemaakt als een agent van de Abwehr en is via Vught, waar hij in het huis van *van Beuningen* — dat toen Duits hoofdkwartier was — aan een voorlopig verhoor is onderworpen — daar heeft men zich klaarblijkelijk met Driebergen in verbinding gesteld — diezelfde dag nog naar Driebergen gebracht en daar door majoor *Kiesewetter* verhoord. Daar zijn later ook nog enkele andere mensen bij gekomen, die zich voor onderdelen interesseerden. Volgens het Engelse verhoor en ook volgens *King Kong* zelf — want het B.N.V. heeft hier later nl. *King Kong* zelf over gehoord — heeft hij niet anders gesproken dan over zijn opdracht naar Eindhoven. Men behoeft geen strateeg te zijn om te begrijpen, dat, wanneer een boodschap als: „houdt je rustig, er komen geen wapens meer en houdt die piloten nog maar even vast", naar de verzetsstrijders wordt gebracht, en ook al zegt men verder niets, er uit is af te leiden, dat er iets ten opzichte van Eindhoven gaande is. *King Kong* is op Zaterdag 16 September door de Duitsers naar de buurt van Eindhoven teruggebracht met een auto van Driebergen en daar heeft hij zich in verbinding gesteld met een inspecteur van politie *Kooy* en heeft naar verschillende mensen gevraagd, van wie hij in Antwerpen de namen had opgekregen. Dat gezelschap in Eindhoven vertrouwde hem echter helemaal niet en zij hebben hem dus in een kolenkelder opgesloten, nadat hij zijn boodschap voor de illegaliteit had overgebracht. Die boodschap had hij van de geallieerden meegekregen. Dit zijn niet uitsluitend Engelse troepen geweest; er zullen zich ook nog wel andere eenheden met de Intelligence en de Field Security hebben bezig gehouden. Nederlanders waren daar echter toen niet bij. De Duitsers hadden hem gezegd: „Ga naar Eindhoven, want je moet voor ons weer terug naar België, maar daarvoor moet je dus in Eindhoven zijn geweest om daar je boodschap te hebben afgeleverd, want anders zullen ze je in België waarschijnlijk niet vertrouwen, als je terugkomt bij je opdrachtgevers". Hij werd dus in die kolenkelder vastgehouden en is op 19 September, nadat Eindhoven was bevrijd, door zijn opdrachtgevers in die kelder gevonden. Ze hebben naar hem geïnformeerd.Hij werd uit die kelder bevrijd en daarna — de 19de of een paar dagen later — is hij weer naar een geallieerd centrum gebracht in België. Vandaar is hij omstreeks 23 September pas voor het eerst met het hoofdkwartier van de Nederlandse troepen in contact gekomen. Dat is dus op zijn vroegst 23 September 1944 gebeurd, nadat de aanval op Arnhem op 17 September had plaats gevonden. Hij is 23 September naar het hoofdkwartier gebracht, gezeteld in het Rubenspaleis, dus toen nog niet kasteel Wittouck. Noch in de Engelse rapporten noch in de verhoren, door Nederlanders afgenomen, is iets gevonden, dat hiermede in strijd is. Geen enkele verklaring, die is afgelegd, luidt anders dan dat *King Kong* pas op het hoofdkwartier zijn eerste contact met Nederlanders had, nadat de luchtlanding bij Arnhem al had plaats gevonden. Hij is van het hoofdkwartier weer teruggegaan naar dat geallieerde bureau, waarvoor hij vervolgens ook nog weer werkzaam is geweest en is op 28 October op aanwijzing van een van zijn vroegere medewerkers, nl. *Verloop,* gearresteerd, toen hij zich in het hoofdkwartier bevond, waarheen hij was uitgenodigd te komen. Dat was dus een valstrik, die men hem had gezet. Vervolgens is hij naar Engeland gebracht. Dit ten aanzien van de bewering, dat *Lindemans* op het hoofdkwartier van de Bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten iets zou hebben kunnen vernemen over Arnhem. Er is in al deze dossiers, welke de heer *Einthoven* zorgvuldig heeft doorgekeken, niets, dat daar in de verste verte ook maar op wijst; integendeel, alle verklaringen op dit gebied zijn volkomen positief; ook van de man zelf en ook van de Engelsen. Er is geen sprake van, dat daarover verschil van opinie kan zijn.

79356 *(Einthoven)*

79358 *(Einthoven)*

79356 *(Einthoven)*

79361 *(Einthoven)*

Op de vraag, of *Lindemans* dan toch iets van Arnhem zou hebben kunnen weten, verklaart de heer *Einthoven* het volgende. De Intelligence-man, die hem te Antwerpen van de nodige instructie heeft voorzien, met wie hij dus contact had, was een 24-jarige Engelse kapitein. De heer *Einthoven* acht het buitengewoon onwaarschijnlijk, dat een man op dit niveau volkomen op de hoogte zou zijn geweest van détails van allerlei plannen, die men enige weken later zou gaan uitvoeren, want dit is al in begin September geweest. Los hiervan acht hij het verder bijzonder onwaarschijnlijk, dat deze kapitein hem dit ooit zou hebben verteld. *King Kong* ontkent dan ook pertinent, dat hij hieromtrent ooit iets heeft geweten. Hij zegt alleen die opdracht voor Eindhoven te hebben gehad. Men behoeft niet eens een geslepen of sluwe man te zijn om te begrijpen, dat er met Eindhoven iets aan de hand zou kunnen zijn. Ook *Giskes* ontkent ten stelligste, dat men over Arnhem

heeft gesproken. Nu is er een Duitser, die heeft gezegd, dat deze man over plaats te vinden luchtlandingen heeft gesproken. Die luchtlandingen hebben inderdaad plaats gevonden, maar *King Kong* kan daarvan in België nooit iets hebben geconstateerd, want die luchtlandingen werden in Engeland voorbereid en niet in België. Dat hineininterpretieren achteraf is natuurlijk een bijzonder eenvoudige zaak. *Lindemans* is er de nacht van de 15e op de 16e September geweest en die luchtlandingen vonden op 17 September plaats. Dus men heeft toen gezegd: daar sloeg dat verhaal van *King Kong* op. In het rapport, dat voor *Giskes* te Driebergen is gemaakt — dat heeft *Giskes* ook verklaard —, heeft omtrent de luchtlandingen van Arnhem niets gestaan.

79362 *(Einthoven)* Het blijkt ook uit het feit, dat de Engelsen, aan wie de heer *Einthoven* op een gegeven moment in Augustus 1946 heeft gevraagd om vast te stellen, of er in hun documentatie, hoe dan ook, iets te vinden zou zijn, dat er op wees, dat er een eventueel verraad van *Lindemans* zou zijn in verband met Arnhem en er tevens verband zou zijn met het hoofdkwartier van de Prins, uitdrukkelijk hebben verklaard, dat daaromtrent helemaal niets bij hen bekend was. De bedoeling was namelijk, dat er hier in Nederland na de dood van *Lindemans* het een of ander zou worden gepubliceerd. Dat was het plan van de Regering. De mooiste kans, nl. om op een openbare terechtzitting deze zaak recht te zetten, was verkeken door de dood van *Lindemans.* De Engelse Intelligence, in welker handen de volledige documentatie was, heeft aan de heer *Einthoven* uitdrukkelijk verklaard, dat haar omtrent het verband tussen *Lindemans* en Arnhem niets bekend was. Dat is in het najaar van 1946 gebeurd, toen ze *Giskes* en al die andere mensen allen reeds hadden gehoord. Er is tussen de Engelsen en de Nederlanders op dit gebied dus geen enkel verschil van mening. Men is het er volkomen over eens, dat er geen verband bestaat, hetgeen bijzonder plezierig is. Dit zijn de enige mensen, die er over kunnen oordelen, behalve de Nederlanders, die misschien niet eens over zoveel getuigenmateriaal hebben beschikt als de Engelsen. Publi-

79363 *(Einthoven)* catie heeft niet plaats gevonden, omdat het Foreign Office — dus niet de Intelligence — op een gegeven moment het beter vond om dat niet zo officieel te doen. De Regering, i.c. de Minister-President, heeft de heer *Einthoven* daarop gevraagd om zich in verbinding te stellen met een gezaghebbend dagblad, dat niet tot een van de Regeringsgroepen behoorde. Dat was een uitdrukkelijke conditie. Na toestemming van de Regering te hebben verkregen, heeft hij zich tot het „Algemeen Handelsblad" gewend. Dit blad heeft een artikel geschreven. Dit heeft plaats gevonden in het blad van Zaterdag 5 April 1947. Daarin is dus het verhaal van *King Kong* uitvoerig uiteengezet.

79366 *(Einthoven)* De heer *Einthoven* heeft, zodra hij de stukken in handen kreeg, in Juni 1945, geprobeerd om de rechterlijke autoriteiten er van te overtuigen, dat het wenselijk was om de zaak tegen *Lindemans* zo snel mogelijk te behandelen, juist om op een openbare terechtzitting deze hele zaak uit de doeken te doen. Dat is hem niet gelukt. Hij heeft de stukken in Juni ter beschikking gesteld van een lid-commissaris van de krijgsraad te velde; deze heeft een rechercheur wekenlang aan het werk gezet om de zaak tegen *Lindemans* te instrueren. De heer *Einthoven* heeft de president van de krijgsraad, de heer *Doornbos,* in Augustus 1945 nog eens op het belang van deze zaak gewezen en hem gevraagd: Licht dit nu uit alle andere gevallen en behandel dit, want er is een groot Nederlands belang bij betrokken. Intussen was echter een competentiegeschil gerezen, want naast de krijgsraden te velde waren toen de bijzondere hoven gekomen. De vraag rees, of de krijgsraden te velde met de berechting van deze zaak moesten doorgaan of dat deze moest worden overgedragen aan een bijzonder gerechtshof. Dat heeft geruime tijd geduurd, tot de heer *Einthoven* zich tenslotte heeft gewend tot de procureurs-fiscaal en hun heeft gevraagd het dan in 's hemelsnaam te doen. Nu was er echter weer een competentie-geschil, of het door de procureur-fiscaal in Den Bosch moest gebeuren of door de procureur-fiscaal in Den Haag, waar de man zat, of eventueel door de procureur-fiscaal te Arnhem, omdat *Lindemans* te Driebergen verraad zou hebben gepleegd. Hij had dat verraad vrijwel overal gepleegd, dus iedereen was wel zo wat competent en daardoor is die zaak toen bij deze instanties verder behandeld. *Lindemans* was natuurlijk een bijzonder belangrijke getuige, omdat hij precies alle zaken kende, die de escape-route betroffen. Dus hij was niet alleen verdachte. Als getuige heeft *Lindemans* ook nog voortdurend verhoren moeten ondergaan. Hij was in de gevangenis te Breda, volgens doktersverklaring, al psychisch aanzienlijk gestoord. Verder in gevangenschap zal dat er niet beter op zijn geworden. Dit is de reden, waarom helaas de enige juiste methode niet is gevolgd, nl. dat men deze zaak ter openbare terechtzitting uit de doeken zou hebben gedaan.

79369 *(Einthoven)* Op 28 October 1944 is *Lindemans* pas gearresteerd. Toen heeft men de zekerheid gekregen; vóór die tijd was er twijfel. Ergens uit

de vele dossiers blijkt, dat dezelfde *de Graaf* van het hoofdkwartier van de Bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten de heer *Kooy* te Eindhoven zou hebben gewaarschuwd: er is vermoedelijk een zekere *Lindemans* naar jullie onderweg, ik zou wat voorzichtig met hem zijn. Die verklaring is er. De heer *Einthoven* heeft een positieve verklaring van de mensen uit Eindhoven, waarin ze zeggen: we vertrouwden hem niet, o.a. niet omdat er een waarschuwing was gekomen. *De Graaf* heeft — naar de heer *Einthoven* meent — tezamen met *de Jong* — *King Kong* kwam ongeveer 23 September 1944 op het hoofdkwartier — hem verhoord. De geallieerden, met wie *Lindemans* toen nog steeds doorwerkte, hebben hem ook verhoord. Zij hebben hem na zijn terugkomst uit Driebergen — ze wisten natuurlijk niet, dat hij daar geweest was — nog eens verhoord. Zij konden geen enkele evidence krijgen over zijn eventuele onbetrouwbaarheid.

Naar aanleiding van de verklaring van de heer *Pinto,* dat hij bij het B.N.V. het dossier-*King Kong* nooit meer te zien heeft gekregen,

79371 *(Einthoven)* verklaart de heer *Einthoven,* dat hij zich verplicht achtte die stukken niet rechts en links aan iedereen in handen te geven, gezien het geweldige rumoer, dat om *King Kong* was geweest en dat hij dus had meegemaakt, toen hij door de linies heen was. In die tijd moest men bijzonder voorzichtig zijn met alle mogelijke lieden, die zich om allerlei motieven op de stukken wierpen. Hij vond het maar veel veiliger om die stukken te houden en in handen te geven van mensen, die hij volledig kon vertrouwen. De heer *Einthoven* vertrouwde namelijk de heer *Pinto* niet geheel. De heer *Einthoven* heeft de heer *Pinto* kort daarna uit de dienst van het B.N.V. verwijderd met toestemming van generaal *Kruls,* d.w.z. hij heeft zelf zijn ontslag bij die dienst mogen vragen, maar anders had hij het gekregen.

Aan de heer *Einthoven* was tot twee keer toe gebleken, dat de heer *Pinto* met een vrouwelijke verdachte, van wie hij zei, dat zij volkomen betrouwbaar was, een intieme verhouding had aangeknoopt. De heer *Einthoven* kon het causale verband tussen die betrouwbaarheidsverklaring en die andere handelingen niet bewijzen. De heer *Pinto* is bij hem gekomen om te zeggen, dat een bepaalde vrouwelijke verdachte, — die er door de Engelsen van werd verdacht spionnagediensten te hebben verricht en die hier was opgeleid in Seehof (Zorgvliet) — na een zorgvuldig onderzoek, door hem ingesteld, volkomen betrouwbaar was. De heer *Pinto* was werkzaam voor het Departement van Justitie te Londen en de heer *Einthoven* had geen enkele reden om hem te verdenken. Toen hem werd gezegd, dat *Pinto* met zijn reputatie van een groot verhoorder geen enkel bewijs kon vinden tegen deze vrouw, heeft de heer *Einthoven* natuurlijk die vrouw vrijgelaten en enige tijd later werd hem gerapporteerd, dat de heer *Pinto* vanaf dat moment met die vrouw samenleefde. Kort daarna kreeg de heer *Einthoven* officiële stukken in handen, die geleid hebben tot een proces tegen een andere Nederlandse vrouw, die ten minste 10 moorden op haar geweten had, door verraad en alle mogelijke andere dingen. Voor deze vrouw had de heer *Pinto* ook een betrouwbaarheidsverklaring afgegeven. Zonder twijfel was hij een bijzonder bekwame verhoorder. Voor de heer *Einthoven* stond vast, dat *Pinto* met deze vrouw ook een intieme verhouding had, toen hij die verklaring afgaf. Dit was voor de heer *Einthoven* aanleiding om aan generaal *Kruls* voor te stellen deze man onmiddellijk van die plaats te verwijderen, hetgeen dus is gebeurd, met als enig gevolg, dat hij bij de heer *Einthoven* majoor was en enige weken of maanden later ergens anders overste werd. De heer *Einthoven* heeft zich tot drie keer toe moeten verantwoorden over het feit, dat hij de arme heer *Pinto* zo schandelijk had bejegend. Hij vertrouwde deze man inderdaad voor geen haar.

79372 *(Einthoven)*
79373 *(Einthoven)*
79374 *(Einthoven)*

Er is in het dossier-*Lindemans* een uitvoerig verhoor van *Verloop. Verloop* is degene geweest, die *Lindemans* heeft aangebracht. *Verloop* is in October 1944 gevangen genomen. *Lindemans, Verloop* en *Damen* waren een soort drietal en zij zijn door de Nederlanders uitvoerig verhoord. Het enige is, dat *Verloop* op een gegeven moment heeft weten te ontsnappen. Hij zit nu weer gevangen, ergens bij de marechaussee. Hij is weer gearresteerd. Hij is nog niet berecht, voorzover de heer *Einthoven* weet. De suggestie, dat *Verloop* in deze zaak — behalve dan het verhoor, dat de heer *Pinto* heeft afgenomen — later niet meer is gehoord, is onjuist. De heer *Einthoven* heeft bij zich de verhoren van *Verloop,* destijds door de mensen van het B.N.V. gehouden, voordat hij ontvluchtte. De heer *Pinto* is maar betrekkelijk kort bij het B.N.V. geweest. Daar kon hij verder niets van weten.

79375 *(Einthoven)*
79376 *(Einthoven)*
79377 *(Einthoven)*

79379 *(de Graaf)*

De heer *K. de Graaf* heeft bij een volgend verhoor medegedeeld, dat *King Kong* op 15 September 1944 rapport heeft uitgebracht aan Abwehr III F in Driebergen. Dezelfde dag is hij doorgegaan naar Eindhoven en daarna naar Brussel. Op 17 September 1944 werd de Arnhem-operatie gelanceerd. Op 23 September 1944 werd *King Kong*

79381 *(de Graaf)*
79382 *(de Graaf)*
79385 *(de Graaf)*
79387 *(de Graaf)*

door de heer *de Graaf* te Brussel verhoord. Dat was op het hoofdkwartier van de Bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten, waar de heer *de Graaf* was gedetacheerd. Dat hoofdkwartier was toen gevestigd buiten Brussel. Het was de eerste keer sinds December 1943, dat de heer *de Graaf Lindemans* persoonlijk heeft gesproken. Voorzover hem bekend, is dat tevens de eerste keer geweest, dat *Lindemans* op het hoofdkwartier van de B.N.S. kwam. Tevoren heeft de heer *de Graaf King Kong* op dat hoofdkwartier niet ontmoet. Vóór die tijd heeft de heer *de Graaf* alle mogelijke moeite gedaan, die menselijkerwijze kon worden gedaan, om de man te vinden, juist omdat hij de overtuiging had, dat *King Kong* voor de vijand werkte. Er zijn over deze kwestie in die tijd een aantal aantekeningen gemaakt, naar aanleiding waarvan een rapport is opgemaakt.

79391 *(de Graaf)*
79392 *(de Graaf)*
79398 *(de Graaf)*

Uit het telegram, dat de heer *de Graaf* heeft verzonden naar Eindhoven, blijkt dat hij op de een of andere manier aan de weet was gekomen, dat *King Kong* naar Eindhoven zou gaan. Dat was een bericht, afkomstig van geëxfiltreerde verzetslieden, die daarvan op de hoogte waren. De Engelsen hebben er tegen hem nooit over gesproken. Op 14 September werd daartoe een telegram verzonden naar een ondergrondse groep bij Eindhoven met opdracht contact op te nemen met *King Kong*, die daar verwacht werd, en deze door te zenden naar de staf van de B.N.S. (Bevelhebber Nederlandse Strijdkrachten) onder toevoeging, dat *King Kong* wellicht voor de vijand werkte. Omstreeks 23 September kwam *King Kong* bij de heer *de Graaf*. Uit zijn mededelingen bleek, dat hij herhaaldelijk door de linies was geweest en zeer belangrijke inlichtingen over bezet Nederland had afgedragen aan de Mouvement National Belge, welke deze inlichtingen had doorgegeven aan 21st Army Group. Het rapport betreffende het verhoor van *King Kong* werd door de heer *de Graaf* aan Special Forces Head Quarters (en via Special Forces Head Quarters aan M.I. 5) zomede aan majoor *Pinto* aangeboden, terwijl deze laatste werd verzocht naar aanleiding daarvan het nodige te verrichten. Dit was op 24 of 25 September 1944. Alhoewel de Mouvement National Belge, de F.F.I., de Armée Secrète, de Witte Brigade, de Escape Line en nog andere organisaties — althans prominente en leidende figuren daaruit — voor de betrouwbaarheid van *King Kong* instonden, terwijl ook *King Kong's* antwoorden op de talloze hem gestelde strikvragen bevredigend waren te noemen, kon op grond van de bovenaangehaalde symptomen niet zonder meer worden aangenomen, dat *King Kong* betrouwbaar was. De heer *Pinto* werd hiervan volledig op de hoogte gebracht. Van enige activiteit van de zogenaamde Politie Buitendienst is de heer *de Graaf* echter in die periode (tot einde October) niets gebleken. Einde October meldde het B.I. te Eindhoven, dat een zekere *Verloop* (S.D.-agent) was gearresteerd, die beweerde, dat ook *King Kong* voor de vijand werkte. *King Kong* werd daarop direct door de heer *de Graaf* naar het hoofdkwartier van de B.N.S. gelokt en daar door de heer *de Graaf* in samenwerking met de inmiddels gewaarschuwde Security-major *Sainsbury* gearresteerd.

79399 *(de Graaf)*

Het rapport, door de heer *de Graaf* opgemaakt, nadat hij *Lindemans* op 23 September 1944 had gehoord, was objectief. De antwoorden en de vragen werden zuiver weergegeven. Wat van beide kanten is gezegd, is niet stenografisch, maar dan toch wel bijna woordelijk opgenomen. Alle belangrijke vragen, die *King Kong* zijn gesteld, zijn opgenomen en eveneens al zijn antwoorden op die vragen. De antwoorden, voorzover men aan die kant van het front kon controleren, waren in overeenstemming met de waarheid. Het was althans heel onwaarschijnlijk aan te nemen, dat *King Kong* op dat moment zat te liegen, omdat de vragen eigenlijk op een dusdanige manier waren voorbereid en gesteld, dat *King Kong* op een bepaald moment met zich zelf in tegenspraak zou moeten komen. Men kreeg dus wel de indruk, dat deze man op die punten — welke werden aangeroerd — inderdaad de waarheid sprak. De mogelijkheid was dus allerminst uitgesloten, dat het vermoeden, dat hij fout was, niet op goede gronden was gebaseerd. Het kon echter niet zonder meer worden aangenomen.

79400 *(de Graaf)*

Ten aanzien van de verklaring van *Elly Zwaan*, dat *King Kong* haar een papier heeft laten zien, ondertekend door kapitein *de Graaf*, waarop stond: *King Kong* is all right, zegt de heer *de Graaf*, dat dit zich als volgt heeft toegedragen. *Elly Zwaan*, die door de heer *de Graaf* het eerst werd gecontacteerd, is gebruikt om er achter te komen, welke de regelmatige contacten van *King Kong* waren. Dat meisje mocht dus niet weten, dat *King Kong* verdacht werd, omdat men zeer de indruk had, dat zij hem nooit zou verraden. Men moest haar dus gebruiken, zonder dat zij het zelf merkte. Dat was ook met *King Kong* het geval. Het is niet onmogelijk, dat die man een papier heeft gehad, waarop van de heer *de Graaf* een verklaring stond. Hij kan zich echter nauwelijks voorstellen, dat er in zoveel woorden opstond, dat hij zo betrouwbaar was. Het kan hoogstens zijn, dat hij een vermeende missie of een vrij onbelangrijke opdracht

kreeg uit te voeren daar in de buurt en daarvoor een papiertje in zijn zak kreeg. Ook zijn contacten werden indertijd bezocht, althans in de tijd, dat de toenmalige veiligheidsdienst weinig interesse voor het geval aan de dag legde en de heer *de Graaf* c.s. eigenlijk niet de instantie waren, die arrestatiebevoegdheid had.

79401 *(de Graaf)* Met betrekking tot de mededeling van de heer *Pinto,* dat de heer *de Graaf* tegen deze gezegd zou hebben, dat *King Kong* goed was en ingeschakeld zou worden, kan de heer *de Graaf* alleen dit zeggen, dat deze verklaring van de heer *Pinto* niet in overeenstemming is met hetgeen er is gebeurd. Noch de heer *de Jong* — althans in zijn bijzijn — noch hijzelf heeft hem verklaard, dat *King Kong* zou worden ingeschakeld, zeker ook niet, dat deze man goed was, hoogstens dat hij op een zeer slimme wijze of althans op een goede wijze antwoord gaf op bepaalde door hen gestelde strikvragen, waarvan zij het resultaat de heer *Pinto* ter hand hebben gesteld met het verzoek — het is tenslotte diens taak geweest — om deze zaak verder te willen opnemen, aangezien zij wel wat anders te doen hadden. Alleen heeft de heer *de Graaf* daar natuurlijk de goede zaak mee willen dienen, omdat hij *King Kong* kende als zijn binnenzak en hij hem heel lang had meegemaakt en dus wel enige kans had om, waar deze man loog, de vinger op de zere plek te leggen. Dat is hem helaas niet mogen gelukken en het was verder niet zijn taak om deze zaak af te sluiten. Hij ontkent ten stelligste, dat hij de heer Pinto heeft medegedeeld, dat *King Kong* zou worden ingeschakeld. Niets is minder waar dan dat.

79402 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* hoopte, dat *Lindemans* all right zou zijn, dat moet hij eerlijkheidshalve wel opmerken, omdat *King Kong* niet alleen hem, maar ook vele anderen, die hij goed kende, het leven heeft gered, b.v. ook *Celosse.* Hoewel bepaalde aanwijzingen zeer sterk tegen hem pleitten, vond hij het toch wel prettig, dat hij zo goed had geantwoord op deze scherp gestelde en goed voorbereide

79403 *(de Graaf)* vragen. De heer *de Graaf* kon er geen conclusie uit trekken, omdat hij al de antwoorden uit deze vragen niet behoorlijk kon controleren, voorzover ze later opgecheckt zouden moeten worden ten Noorden

79404 *(de Graaf)* van de grote rivieren. Dit rapport heeft de heer *de Graaf* gemaakt op grond van het feit, dat hij het verhoor begon in de overtuiging, dat *King Kong* fout was. Hij begon met de overtuiging: deze man, die hier tegenover mij zit, is een verrader. Dat verhoor van vele uren — dat in gezelschap van andere officieren werd afgenomen — is door de heer *de Graaf* geleid. Hij gelooft, dat er drie verhoren zijn geweest. Het heeft hem niet de overtuiging geschonken, dat *King-Kong* goed was, maar het heeft hem ook niet de overtuiging doen behouden, dat hij fout was. Het enige, dat bij hem aan overtuiging overbleef, was eigenlijk, dat zij met deze man voorzichtig moesten zijn. Hij kon hem zeker niet arresteren. Op dit dode punt — zij zaten volkomen in een dead lock — kon hij niet anders doen dan de resultaten aan de heer *Pinto* ter hand stellen en aan de Special Forces Head Quarters en via deze dienst ook aan M.I. 5.

79405 *(de Graaf)* Toen Antwerpen was bevrijd — de heer *de Graaf* zou op het ogenblik niet precies de periode kunnen afbakenen —, heeft hij zeer lang met hulp van vele verzetsbewegingen (prominente figuren uit verzetsbewegingen) in België naar *King Kong* gezocht. Als de de heer *Pinto King Kong* na de bevrijding van Antwerpen heeft ondervraagd, dan heeft hij dat gedaan zonder een enkele recente aanleiding van de kant van de heer *de Graaf.* Dan heeft de heer *Pinto* deze man vermoedelijk als gewoon réfugié, die uit het bezette gebied kwam, onder het mes gehad, misschien gewantrouwd en weer doorgelaten in plaats van vast te houden.

79406 *(de Graaf)* Bovendien moet de heer *de Graaf* zeggen, dat *King Kong* — voorzover hem bekend is en dat zou hem bekend moeten zijn — nooit één nacht heeft doorgebracht op het hoofdkwartier van de

79407 *(de Graaf)* Bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten. Als de heer *Pinto* zegt: *King Kong* woonde op Château Wittouck en dit een wijze van uitdrukken is om aan te duiden, dat hij er veel vertoefde, begrijpt de heer *de Graaf* niet, hoe de heer *Pinto* daarbij kwam. *King Kong* werd in de tijd, dat hij werd gewantrouwd, althans niet helemaal werd vertrouwd, altijd afgepoeierd; hij kon daar niet binnenkomen. Hij kwam dikwijls om geld te lenen of om zijn beklag in te dienen over het feit, dat hij geen officiële missie kreeg en dat hij eigenlijk door iedereen met een kluitje in het riet werd gestuurd. Hij legde er voortdurend de nadruk op, dat hij steeds zijn leven voor de goede zaak had willen geven en de hele oorlog zo goed was geweest en dat hij nu op een zijspoor werd gezet. Het was wel even moeilijk, omdat er niets kon worden bewezen, maar *King Kong* is op het hoofdkwartier nooit binnen geweest dan alleen om te worden verhoord en om te worden gearresteerd. Voorzover hij dan wel eens in de buurt van het château rondliep, is dat alleen geweest om geur te maken tegenover de soldaten, die tot de wacht hoorden of om een exhibition in het scherpschieten te geven ergens in de bossen in de buurt, zonder dat

er een van de officieren van het hoofdkwartier van de Bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten ooit in de buurt was.

79408 *(de Graaf)*

De heer *de Graaf* verklaart: Vóór 23 September 1944 is *Lindemans* nooit op het hoofdkwartier van de Prins geweest en na 23 September 1944 is hij er niet binnen geweest dan alleen om te worden verhoord en om te worden gearresteerd. Sensationele berichten, als die, welke in de „Daily Mirror" en enkele andere Britse bladen zijn gepubliceerd, volgens welke hij op een cocktail party zou zijn geweest, zijn volkomen uit de lucht gegrepen. De heer *de Graaf* vermoedt, dat ze uiteindelijk uit dezelfde inlichtingenbron komen, waaruit de heer *Pinto* put voor zijn berichten.

De commissie laat hieronder volgen een schriftuur door de heer *de Graaf* op 21 Februari 1945 opgesteld, houdende „Mededeelingen van den Kapitein *de Graaf* over *King Kong* (Beknopt)", welk schriftuur aan de commissie op 10 Mei 1950 door mr. *Einthoven* is toegezonden. Het luidt als volgt:

„*King Kong* was tot 3 Maart ondergrondsch werker, lid van een Fransche escape-lijn en van de Belgische verzetsbeweging. Hij was nimmer in het Nederlandsche leger. Hij had wel een aantal contacten in Nederland. Hij werkte in België en Frankrijk, doch kwam soms ook in Nederland. Hij werkte voor geld.

In December 1943 werd een broer van *King Kong* gearresteerd door de Gestapo en ter dood veroordeeld. Om dien broer te redden ging *King Kong* naar den vijand over en kwam bij de Gestapo (Abwehr-drei-organisatie, speciaal gericht op de opruiming van escape lines). Hij bleef werken in Frankrijk en België en behield zijn contacten in Nederland.

In begin 1944 ging een agententeam uit Engeland naar Nederland, waarvan de leider *King Kong* kende. De leider van het team kreeg opdracht slechts door tusschenpersonen met hem in contact te treden. Eén der agenten van het team handelde in strijd met deze order en kwam in contact met *King Kong,* hetgeen naar Londen werd geseind.

Kort daarop kwam in Londen bericht, dat *King Kong* was gewond en in een hospitaal was opgenomen. Onder leiding van den chef van genoemd team trachtte men hem daar te ontzetten. De eerste poging mislukte; een tweede poging omstreeks medio Mei 1944 leidde tot de arrestatie van de gehele partij. Te Londen vermoedde men toen, dat *King Kong* ook verloren was, doch omstreeks begin Juni 1944 bleek hij weer in België aan het werk te zijn, waarop het vermoeden rees, dat hij fout was. De Belgische sectie van S.F.H.Q. werd door ons gewaarschuwd via het hoofd der Nederlandsche sectie.

Zeer kort nadat het hoofdkwartier van Z.K.H. Prins *Bernhard* zich in België had gevestigd, meldde zich bij den Kapitein *de Graaf* een meisje, dat een bekend top-contact van *King Kong* was. Dit meisje was, zonder voorkennis van den Kapitein *de Graaf,* door den Commander *Johns,* hoofd van de Nederlandsche en Belgische secties van S.F.H.Q., door de linies gezonden met een missie voor *King Kong,* die te Rotterdam werd vermoed. Deze missie was mislukt, doordat de gids van het meisje per ongeluk door Belgische patriotten was doodgeschoten, waarna zij terugkeerde.

De kapitein *de Graaf* protesteerde bij den Commander *Johns* tegen het zoeken van contact in Nederland buiten den staf van den Prins om en waarschuwde voor het verdacht karakter van *King Kong.* De kapitein *de Graaf* trachtte daarna in contact te komen met *King Kong* om hem eventueel onschadelijk te maken. Op 14 September werd daartoe een telegram verzonden naar een ondergrondsche groep bij Eindhoven met opdracht contact op te nemen met *King Kong,* die daar verwacht werd en hem door te zenden naar den staf van den Prins, onder toevoeging, dat hij wellicht fout zou kunnen zijn.

Omstreeks 23 September kwam *King Kong* bij den kapitein *de Graaf.* Uit zijn mededeeling bleek, dat hij herhaaldelijk door de linies was geweest en zeer belangrijke inlichtingen over Nederland had afgedragen aan de „mouvement national belge", die deze inlichtingen had doorgegeven aan 21st Army Group.

Het rapport over *King Kong,* die sterk werd aanbevolen door de Belgische en Fransche verzetsbewegingen, werd door den kapitein *de Graaf* aan S.F.H.Q. aangeboden en ook aan den majoor *Pinto* (24 of 25 September 1944).

King Kong werd, toen hij bij het hoofdkwartier van den Prins stond te wachten, door den Prins aangesproken, toen deze binnenreed met zijn auto.

De kapitein *de Graaf* kreeg, na zijn gesprek met *King Kong,* den indruk, dat deze niet fout was, naar aanleiding van de vele door getuigen gestaafde handelingen van *King Kong* tegen den vijand, de uitstekende recommandaties van de hoofdkwartieren

van Belgische en Fransche weerstandsgroepen en zijn uitstekende „cover story".

Einde October meldde het Bureau Inlichtingen te Eindhoven, dat een agent van de Gestapo was gearresteerd, *Verloop* genaamd, die beweerde, dat *King Kong* fout was. Daarop is *King Kong* gearresteerd door den kapitein *de Graaf,* die hem daartoe naar het hoofdkwartier van den Prins lokte, en den inmiddels gewaarschuwden Major *Sainsbury* van de Engelsche S.F. Security."

79458 *(Knight)* De heer *A. G. Knight* is met Prins *Bernhard* op 6 September 1944 naar het vasteland gevlogen. Zij zijn te Amiens geland en daarna per

79460 *(Knight)* auto naar Douai gereden. Zij zijn daar de nacht van 6 op 7 September gebleven. Op 7 September zijn zij doorgereden naar Brussel. In Brussel zijn zij 1 of 2 nachten in het hotel Metropole gebleven. Vervolgens zijn zij naar Diest gegaan, waar zij 5 of 6 nachten zijn gebleven. Daarna is het hoofdkwartier overgebracht naar Ellewijt, in kasteel Rubens.

79461 *(Knight)* Ongeveer veertien dagen of drie weken is het hoofdkwartier daar

79462 *(Knight)* gebleven en toen is het verplaatst naar kasteel Wittouck. Dus de verplaatsing naar Wittouck is in ieder geval eerst in begin October 1944 geweest.

79463 *(Knight)* De heer *Knight* heeft *Lindemans* voor het eerst op het hoofdkwartier van de Prins gezien en wel nadat zij ongeveer vier dagen of een week in Ellewijt waren — het zal ongeveer de 21ste of 22ste

79464 *(Knight)* September zijn geweest. De heer *Knight* weet zeker, dat het eerste bezoek van *King Kong* aan het hoofdkwartier van de Prins is geweest, nadat hij op 15 September door de linies bij Eindhoven was gegaan en daarvan was teruggekeerd. Toen zij in Ellewijt waren aangekomen, wist de heer *Knight,* dat *King Kong* door de linies bij

79466 *(Knight)* Eindhoven was gekomen; dat had hij gehoord. De heer *Knight* heeft vernomen, dat bij zijn tocht door de linies een Engelse kapitein *Baker* betrokken is geweest.

79467 *(Knight)* *King Kong* is dus ongeveer op 21 of 22 September op het hoofdkwartier van de Prins gekomen. De reden was, dat kapitein *de Graaf* deze man wilde ontmoeten. De S. F. en het B.B.O. wisten of dachten althans, dat deze man voor de vijand werkte en zij wilden hem natuurlijk hebben, voordat hij verder schade kon aanrichten. Verschillende Belgische instanties zijn gewaarschuwd om hem zo snel mogelijk naar het hoofdkwartier van de Prins te sturen. Ook de Nederlandse instanties zijn gewaarschuwd. Daarom is *King Kong* daarheen gekomen. De heer *Knight* meent, dat het Eindhoven is geweest, dat hem gewaarschuwd heeft, dat hij bij de staf van de Prins moest

79468 *(Knight)* komen. De heer *de Graaf* heeft hem ondervraagd. Na de ondervraging was de heer *de Graaf* niet zeker meer. Hij heeft een copie

79469 *(Knight)* van het betreffende rapport gestuurd naar de Special Forces te Londen, een copie naar de Nederlandse Security Dienst, de dienst van *Pinto;* waarschijnlijk heeft hij een copie gegeven aan het B.I. de dienst van *Somer,* en hij heeft de heer *Knight* een copie gegeven,

79470 *(Knight)* de copie, die naar Londen ging. Daarna is er niets gebeurd.

79472 *(Knight)* *King Kong* is twee of drie keer op het hoofdkwartier geweest in Wittouck. Hij is eigenlijk nooit binnen het huis gekomen. Hij is alleen buiten geweest om een beetje show te geven en te trachten wat eten te krijgen. Hij heeft één of twee keer met kapitein *de Graaf* gesproken over zaken en de derde maal kwam plotseling kapitein *de Jong* met de mededeling van kolonel *Somer,* dat deze man fout was. Men moest er wat aan doen. Op dat ogenblik waren tegenwoordig, naar de heer *Knight* meent, kolonel *van Houten,* majoor *Six,* kapitein *de Graaf* en hijzelf. Zij konden natuurlijk zo'n man niet zelf arresteren en een schietpartij maken in het hoofdkwartier van de Prins. De heer *Knight* heeft zich daarom in verbinding gesteld met major *Sainsbury,* die de security officer was van 3 S.F., geattacheerd aan de 21st Army group. Hij heeft hem de zaak uitgelegd en deze heeft onmiddellijk een detachement van de militaire politie opgeroepen. Na ongeveer twee uur is hij daarmee aangekomen om de arrestatie te verrichten. In de tussentijd heeft de heer *Knight* met kapitein *de Graaf* hierover gesproken. Zij waren het er allemaal over eens; *King Kong* zou naar boven gaan naar de kamer van kapitein *de Graaf* en daar zou hij met een excuus worden vastgehouden. Hij moest naar boven gaan, waar hij niet kon weglopen. Hij is daar twee uur vastgehouden met allerlei nonsensverhalen over een opdracht, die hij zou krijgen. Toen de militaire politie kwam met major *Sainsbury,* zijn zij naar boven gegaan en hebben zij de kamer gezien. De militaire politie heeft het huis omsingeld, terwijl major *Sainsbury* en de heer *Knight* naar binnen gingen om de man te arresteren. De militaire politie heeft hem gewoon meegenomen in een vrachtauto.

79473 *(Knight)* *King Kong* had geen wapens bij zich; deze waren op dat ogenblik

79474 *(Knight)* beneden bij zijn chauffeur, een sergeant of zo iets. De order voor de arrestatie is eigenlijk gekomen van het B.I. Kapitein *de Jong* heeft haar gebracht. Majoor *Pinto* is niet bij die arrestatie betrokken ge-

79475 *(Knight)* weest. De heer *Knight* heeft van hem in dit verband nooit gehoord.

79476 *(Knight)*

79477 *(Knight)*

De heer *Knight* heeft niet gehoord van andere bemoeiingen, die majoor *Pinto* hiermede heeft gehad. Het is onwaar, dat de heer *Pinto* heeft medegedeeld, dat *King Kong* fout was en dat men toen heeft besloten deze te arresteren. Het is mogelijk, dat *Pinto* de zaak heeft overgegeven aan kolonel *Somer,* maar het is zeker, dat *de Jong* is gekomen met de opdracht tot arrestatie van *Lindemans,* welke opdracht hij heeft gekregen van de heer *Somer. Pinto* kon deze opdracht niet aan *de Jong* geven.

79410 e.v. *(van Hilten)*

De heer *D. A. van Hilten,* hoofd van de sectie krijgsgeschiedenis van de generale staf, heeft medegedeeld, dat er na de landing in Normandië, bij de opmars van de geallieerden naar het Noorden en het Oosten, herhaaldelijk op last van het geallieerde opperbevel voor verschillende plaatsen plannen ontworpen zijn voor luchtlandingen, bij de Seine o.a. en ook voor Noordelijk gelegen plaatsen. Men kreeg de opdracht die luchtlandingen op papier voor verschillende mogelijkheden uit te werken. Van al die uitgewerkte plannen werd slechts een enkel plan ten uitvoer gebracht. Toen de Canadezen in April 1945 door het Oosten van ons land oprukten, zijn er bijvoorbeeld aan een afdeling Franse parachutisten, gereed gehouden in Engeland en die ter beschikking stonden van het Canadese commando, opdrachten verstrekt, o.a. om bij Deventer, Zutphen, Zwolle, Steenwijk en rondom Assen luchtlandingen voor te bereiden. Van al deze voorbereide luchtlandingen is alleen de luchtlanding in de omgeving van Beilen en rondom Assen uitgevoerd. Het is dus niets bijzonders, dat men in de staven onder elkaar spreekt over luchtlandingen op verschillende plaatsen en dat het uit dien hoofde in die staven ook bekend was, dat er luchtlandingstroepen — later zelfs een heel korps, bestaande uit drie divisies — in Engeland gereed werden gehouden. Zo is het dus mogelijk, dat *Lindemans* bij zijn contacten in een der geallieerde hoofdkwartieren daar ook iets van heeft horen verluiden en het is voor de heer *van Hilten* helemaal niet zo bijzonder, dat *Lindemans* op 15 September 1944 te Driebergen heeft kunnen melden, dat er in Engeland belangrijke luchtlandingstroepen en parachutistenafdelingen gereed stonden. Dat wees echter nog geenszins op een luchtoverval bij Arnhem. Bovendien was het reeds bij de Duitsers bekend, dat er in Engeland luchtlandingstroepen gereed werden gehouden.

79413 e.v. *(van Hilten)*

Uit onderzoekingen en gesprekken, welke de heer *van Hilten* met verschillende Duitse generaals heeft gehad, is hem het volgende gebleken. Er zijn drie merkwaardige feiten, die spreken tegen verraad van de operatie-Arnhem. In de eerste plaats de plaatsing van het hoofdkwartier van legergroep B onder commando van Feldmarschall *Model.* Dit hoofdkwartier werd op 15 September, dus twee dagen vóór de overval bij Arnhem, in zijn geheel verplaatst naar Oosterbeek. Op de 17de kwam dit hoofdkwartier betrekkelijk midden tussen de parachutisten te zitten; *von Wühlich,* de chef van de staf van *Christiansen,* heeft de heer *van Hilten* uitdrukkelijk gezegd, dat hij de chef van de staf *van Model* in de middag van de 17de September aan de telefoon heeft gekregen, waarbij deze hem in een soort alarmstemming mededeelde: „We zitten hier midden tussen de parachutisten; wij moeten onmiddellijk weg". Het hele hoofdkwartier is toen hals over kop van Oosterbeek vertrokken naar Terborg. Wanneer de Duitsers geweten hadden, dat een dergelijke overval uit de lucht zou plaats vinden, dan kan de heer *van Hilten* toch niet aannemen, dat *Model* twee dagen tevoren zijn gehele hoofdkwartier juist daar had ondergebracht. In de tweede plaats heeft *von Wühlich* aan de heer *van Hilten* medegedeeld, dat *Christiansen* op de 17de September met hem zat te dineren in Crailoo; hun stafkwartier was toen te Hilversum gevestigd. Zij waren verrast door de geweldige hoeveelheid vliegtuigen, die overkwamen en hebben zich afgevraagd: Wat moet dat worden, hoeveel zouden het er zijn? Zij waren zich op dat moment volkomen bewust, dat het ging over een luchtoperatie in grote stijl. *Von Wühlich* heeft de heer *van Hilten* verzekerd, dat het voor hem een volkomen verrassing was. In de derde plaats wijst de heer *van Hilten* op het feit, dat *Reinhard,* de commandant van het 88ste Duitse legerkorps, op de 17de September des ochtends op verkenning was geweest in de richting van Reusel en Eersel, nadat er juist een stilstand was gekomen in de strijd aan de Belgische kanalen, waar zijn troepen ook aan de verdediging hadden deelgenomen. Toen *Reinhard* van deze verkenning terugkwam, zag hij een steeds toenemend aantal vliegtuigen in de lucht. *Reinhard* vertelde de heer *van Hilten,* dat hij telkens dekking moest zoeken met zijn auto. Toen de omvang van de luchtoperatie, die daar aan de gang was, tot *Reinhard* doordrong, heeft hij zijn auto in de steek gelaten, is bij de motorordonnans, die hem vergezelde, achterop de duo gaan zitten en is naar zijn stafkwartier in de nabijheid van Tilburg vertrokken om zijn eerste maatregelen te nemen. Ook *Reinhard* gaf volkomen toe, dat deze luchtoperatie voor hem een verrassing was.

79413 e.v. *(van Hilten)*

De Duitsers hadden tegen deze luchtaanval helemaal geen bijzondere maatregelen bij Arnhem genomen. Er was een heel zwak

rivierfront gevormd langs de Lek en de beneden-Rijn. Dat was niets anders dan een bewaking van de rivierovergangen met zwakke onderdelen. In Arnhem zelf was ook niets bijzonders. Het enige bijzondere was het IIde S.S.-pantserkorps, dat enkele dagen tevoren Noord/Oost van Arnhem was aangekomen. Dit korps bestond uit twee divisies, de S.S.-9de pantserdivisie en de S.S.-10de pantserdivisie, met andere namen de Division Hohenstaufen en de Division Frundsburg. Deze divisies waren hals over kop uit Frankrijk teruggetrokken en hadden zeer geleden. De sterkte van elke divisie was terug te brengen tot die van hoogstens één regiment; ze was dus ongeveer tot 1/3 gereduceerd en ook het pantsermateriaal was zeer matig. Het korps was daarheen gestuurd om op verhaal te komen met de mededeling, dat voor elk van die divisies in Duitsland een nieuw regiment zou worden gevormd met ander pantsermateriaal om ze weer enigszins op sterkte te brengen en dan zo snel mogelijk weer te kunnen gebruiken. Dit heeft de heer *van Hilten* gehoord van *Rauter*. De heer *van Hilten* is nergens tegengekomen en heeft van niemand vernomen, dat dit een maatregel zou zijn geweest als reactie op een spionnenbericht of verraad, waardoor de Duitsers op de hoogte waren van de komende luchtlandingen en dat zij daarom die troepen in de nabijheid van Arnhem hadden gelegerd.

79418 e.v. *(van Hilten)*

De pantsertroepen in de buurt van Arnhem zijn een zeer belangrijke factor geweest. Dit was eigenlijk het behoud voor de Duitsers. Zij beschouwen het echter absoluut als een toevallige gelukkige omstandigheid. De heer *van Hilten* deelt nog mede, dat hij in de gesprekken, welke hij met de verschillende Duitsers heeft gevoerd, niet de vraag heeft ter sprake gebracht, of er tevoren een waarschuwing, bijvoorbeeld van *Lindemans,* zou zijn geweest. De heer *van Hilten* was toen ook nog niet zo van het geval op de hoogte. De Duitsers wisten wel — hoe zij dat te weten zijn gekomen, weet de heer *van Hilten* niet, misschien heeft *King Kong* daar ook aan meegewerkt —, dat de geallieerden over een behoorlijke macht aan luchttroepen beschikten, maar *Model* heeft zich o.a. er over uitgelaten, dat hij niet verwachtte, dat op dit nevenoperatieterrein in Nederland de geallieerden hun kostbare luchtlandingstroepen zouden inzetten.

Er bestond met betrekking tot de operatie te Arnhem een zeker verschil van opvatting tussen de commandant van 21st Army Group en *Eisenhower. Montgomery* was van mening, dat de toestand eigenlijk zo gunstig was, dat men met een betrekkelijk kleine macht door kon stoten over de Rijn heen naar Berlijn. Dat plan van *Montgomery* werd door *Eisenhower* beschouwd als een fantastisch plan. Hij wilde er aanvankelijk ook niets van weten. Om tot een overeenstemming te komen is *Eisenhower* op de 10de September 1944 naar Brussel gegaan. *Eisenhower* wilde 21st Army Group laten oprukken ongeveer tot in de lijn Tilburg—Eindhoven om daardoor te bereiken, dat de spoorwegen en de grote landwegen van Antwerpen (dat sinds 4 September 1944 in geallieerde handen was) in Oostelijke richting vrij waren voor het verkeer naar het front. Vandaar, dat *Eisenhower* het front in het Noorden naar voren wilde brengen. Op 10 September 1944 zijn *Eisenhower* en *Montgomery* tot een compromis gekomen. *Montgomery* kreeg volmacht om een operatie uit te voeren tot aan de Veluwerand en als het mogelijk bleek op de Veluwe nog verder door te stoten alsmede ook bruggenhoofden over de IJssel te bezetten. De 1st Allied Airborne Army werd hem ter beschikking gesteld. Eveneens werden hem transportmiddelen alsmede de nodige bedrijfsstoffen gegeven, zodat de operatie uitgevoerd kon worden. Eerst op de 10de September 1944 is dus definitief beslist, dat de operaties Garden en Market zouden worden uitgevoerd.

79246 *(van Noothoorn)*

De heer *P. A. van Noothoorn,* inspecteur-rijksrechercheur, heeft verklaard, dat *Lindemans* (overleden 20 Juli 1946) gedetineerd is geweest in de cellenbarakken te Scheveningen. Hij werd alleen in een cel gesloten. Daarover is ontzettend veel deining ontstaan. De heer *van Noothoorn* meent, dat hij door het vroegere Bureau Nationale Veiligheid was gedetineerd. Hij heeft *Lindemans* zelf niet gekend, want hij is eerst naar voren gekomen, toen deze reeds was overleden. De indruk, die hij heeft gekregen is, dat *Lindemans* op het laatst een soort psychopaath is geweest en dat hij alle mogelijke gekke dingen heeft gedaan. Hij heeft gehoord, dat hij verschillende malen heeft getracht zich zelf van het leven te beroven; er werden b.v. scheermesjes in zijn bed onder zijn hoofdkussen gevonden. Hij is toen geplaatst op een ziekenzaaltje, maar het was eigenlijk meer een psychopathenzaaltje, waar alle mogelijke wonderlijke kerels waren.

Het waren fantasten, die tegen elkaar hebben zitten opscheppen, wat ze zoal tijdens de oorlog hadden gedaan. De heer *van Noothoorn* heeft het gevoel gekregen, dat *Lindemans* daaraan heeft meegedaan. Hij heeft alle mogelijke verhalen verteld van zijn belevenissen, waarbij verschillende personen naar voren zijn gekomen, die hij heeft genoemd. Het gevolg daarvan is geweest, dat hij hoe langer hoe gewichtiger werd. Hij werd herhaaldelijk gehoord door verschil-

lende mensen van het Bureau Nationale Veiligheid. Meermalen heeft men *Lindemans* in een aparte cel willen zetten, maar daar kon hij schijnbaar niet goed tegen, want dan ging hij alle mogelijke gekke dingen doen. Zo gauw als hij in een cel zat, deed hij pogingen tot zelfmoord, zodat men hem iedere keer opnieuw maar weer op het zaaltje heeft geplaatst. Toen is gekomen zuster *Onder de Linden*; zij was een vrijwillige verpleegster, dus geen gedetineerde. In die tijd was het nog een vrij jong meisje, de heer *van Noothoorn* gelooft, dat zij 25 jaar was, en zij schijnt hevig verliefd op *Lindemans* te zijn geworden. Er hebben zich wonderlijke dingen voorgedaan, er waren flirtpartijtjes en dan werden zij weer eens samen betrapt in een apart kamertje aan het einde van het ziekenzaaltje, enz. Op een gegeven moment zou *Lindemans* weer worden overgebracht naar een aparte cel en hij heeft toen weer gezegd, dat hij zelfmoord zou plegen. Toen is het verhaal gekomen, dat hij luminaltabletten heeft ingeslikt en hij schijnt een behoorlijke dosis te hebben ingenomen.

De heer *van Noothoorn* heeft getracht te onderzoeken, hoe hij aan die luminaltabletten is gekomen. Er zijn verschillende gedetineerden, die hebben verteld, dat een van de verplegers hem arsenicum zou hebben ingegeven, nota bene toen hij de luminal reeds naar binnen had. Daarvan is echter niets gebleken. De heer *van Noothoorn* heeft de verpleger gehoord en deze heeft verklaard, dat hij *Lindemans* broom heeft gegeven. De heer *van Noothoorn* heeft een gedetineerde arts, dr. *van Stockum,* gesproken, die als arts bij de gedetineerden was opgetreden. Deze heeft gezegd, dat een van de gedetineerden aan een of andere hartkwaal leed en dat hij deze arsenicum had voorgeschreven. Het was echter zodanig verdund, dat, al had men de hele fles opgedronken, er nog niets aan de hand was geweest. Dit kon het

79247 *(van Noothoorn)*

dus nooit geweest zijn. Voorzover de heer *van Noothoorn* weet, was er echter wel gelegenheid luminal te bemachtingen. Als de verpleegster met een blad met geneesmiddelen binnenkwam, stond er haast altijd een busje met luminal op. Het was niet zo'n grote zaal, maar het was niet zo'n kunst om, als zij zich even met iemand bemoeide, een greep te doen om wat luminaltabletten bij zich te steken.

Toen *Lindemans* die luminal naar binnen had, is er een afscheidsscène geweest en heeft zuster *Onder de Linden* ook luminal ingenomen. Zij wilde ook niet langer blijven leven. De heer *van Noothoorn* heeft haar naderhand nog gevraagd, hoe zij zo gek kwam, waarop zij antwoordde, dat zij het zelf niet meer wist, maar ze was

79248 *(van Noothoorn)*

haar hoofd kwijt. Zij zou het nu niet meer voor hem hebben gedaan. In het dossier is ook een afscheidsbriefje van die zuster aan haar ouders, waarin zij aan het slot zegt: „Straks nemen we in. *Chris* wordt weggehaald en daar zullen we tegen vechten". Zij zouden samen afscheid nemen en er tussenuit trekken. Het enige is, dat de zuster terstond is meegenomen en dat haar maag is leeggepompt, terwijl dit bij *Lindemans* wel even heeft geduurd. Volgens de artsen, die er waren, hadden zij er geen voldoende middelen voor en men kon ook niet in de ziekenhuizen terecht, zodat men een halve middag op stap is geweest, voordat men *Lindemans* kwijt kon en ook de zuster. Hierdoor is het verhaal ontstaan, dat *Lindemans* van het leven zou zijn beroofd of zoals men dat noemt, geliquideerd. Daarvan is de heer *van Noothoorn* eigenlijk niets gebleken. Het zou een zeer omslachtige methode zijn om daarvoor een verpleegster, een jong meisje, in de arm te nemen, dat voor al die kerels op de zaal komedie moest spelen. Het meisje zelf was er ook helemaal niet het type voor; het was geen geraffineerde vrouw. Het is een meisje uit een vrij behoorlijk gezin, dat, zoals dat wel meer gebeurt, haar hoofd is kwijtgeraakt door *Lindemans*; deze was een grote kerel en het schijnt, dat hij nogal knap van uiterlijk is geweest en dat zal in hoofdzaak de reden zijn geweest. Uit het onderzoek is de heer *van Noothoorn* er niets van gebleken, dat er enige reden is geweest om te denken, dat *Lindemans* op last van iemand, van wie dan ook, van het leven is beroofd. De heer *van Noothoorn* heeft dit zuiver beschouwd als een zelfmoord, waar misschien bij kan zijn gekomen, dat die verpleegster

79249 *(van Noothoorn)*

hem heeft geholpen door hem luminal te geven. Het is dus niet vast komen te staan, hoe hij aan zijn portie luminal is gekomen. Het is daar gek toegegaan. Toen *Lindemans* luminal had ingenomen en men hem naar het ziekenhuis wilde brengen, is er een formele veldslag ontstaan. De kerels op het ziekenzaaltje wilden geen verplegers toelaten. Zij hebben de kribben afgebroken en zijn aan het gooien en

79250 *(van Noothoorn)*

smijten gegaan, omdat zij *Lindemans* niet wilden meegeven. Zij waren bang, dat men hem van kant zou maken; dat was juist de kwestie en daarom wilde men hem niet afgeven.

79265 *(van Noothoorn)*

De enige mogelijkheid is, dat misschien zuster *Onder de Linden Lindemans* aan die luminaltabletten heeft geholpen. De heer *van Noothoorn* heeft het alleen nooit kunnen bewijzen en zij ontkent het. Het blijft dan toch een behulpzaam zijn aan zelfmoord. Zij heeft het zelf ingenomen en zij heeft het hem niet ingegeven; zij zou hoogstens behulpzaam kunnen zijn geweest. De heer *van Noothoorn*

heeft het echter niet kunnen bewijzen en dan kan men moeilijk iets doen. Van een opzet om hem te doden, zoals de verhalen gaan, is niets gebleken.

79266 *(van Noothoorn)*

Wie zal nu iemand een opdracht geven het op een dergelijke idiote manier te doen? In die tijd was het een koud kunstje. Het komt hierop neer, dat *Lindemans* in de eerste plaats luminal kan zijn toegediend door zuster *Onder de Linden,* maar dat deze pertinent ontkent, dat zij dit heeft gedaan. In de tweede plaats kan hem arsenicum zijn toegediend door een verpleger, die evenwel tegenover de heer *van Noothoorn* heeft ontkend, dat hij dit heeft gedaan en verklaard heeft, dat hij *Lindemans* broom heeft toegediend, omdat deze zo opgewonden was na het innemen van de luminaltabletten. In de derde plaats bestaat de mogelijkheid, dat *Lindemans* zich zelf luminal en eventueel arsenicum heeft verschaft van een van de bladen, welke op de zaal rondgingen. Dit zijn dus de drie casus-posities, welke in het geding zijn. Daarnaast zijn er nog theoretische casus-posities, zoals de geruchten, dat hij op een of andere manier uit de wereld zou zijn geholpen. De feiten, die de heer *van Noothoorn* in de stukken heeft gevonden, wijzen slechts op een van de drie genoemde casus-posities. De heer *van Noothoorn* heeft geen enkele aanwijzing gevonden voor andere mogelijkheden, overeenkomende met de geruchten. Het enige, dat hij positief kan zeggen, is, dat hem tot op heden nog nooit iets ervan is gebleken, dat *Lindemans* op last zou zijn vermoord, zoals de geruchten zijn.

79267 *(van Noothoorn)*

79273 *(van Noothoorn)*

Aangezien, zoals in de aanhef van dit hoofdstuk reeds is vermeld, de hierboven weergegeven verwikkelingen met *Lindemans* niet rechtstreeks met het England-Spiel te maken hebben, geeft de commissie haar conclusies reeds aanstonds aan het slot van dit hoofdstuk.

Eén lid wenst zich van het uitspreken van positieve conclusies te onthouden. Dit lid is vooreerst geenszins er van overtuigd, dat *Lindemans* op 15 September 1944 geen mededelingen aan de Duitsers heeft gedaan omtrent het voorgenomen geallieerde offensief op Arnhem. Bedoeld lid wijst in dit verband op de verklaring van *Schreieder.* Met betrekking tot de dood van *Lindemans* kan dit lid evenmin tot een definitief oordeel komen; de mededelingen van de heer van *Noothoorn,* die goeddeels uit de tweede hand zijn en wiens onderzoek trouwens nog niet is afgesloten, acht dit lid te vaag en onzeker om daarop een conclusie te funderen.

De commissie in haar grootst mogelijke meerderheid is van oordeel, dat duidelijk is komen vast te staan, dat *Lindemans* op 15 September 1944 bij de Duitsers te Driebergen geen mededelingen heeft gedaan over het aanstaande offensief van de geallieerden op Arnhem.

Dit volgt zowel uit de verklaring van *Giskes* als uit het feit, dat *Lindemans* door een Engelse instantie — vermoedelijk I.S. 9 — door de linies was gestuurd met een opdracht aan de illegaliteit te Eindhoven, inhoudende, dat de verzetsgroepen zich kalm moesten houden, dat zij voorlopig geen wapenzendingen hadden te verwachten en dat zij ook de piloten, die daar nog wachtten op het „terugsluizen" naar geallieerd gebied, maar zolang moesten vasthouden. Bovendien heeft generaal-majoor *van Hilten* verklaard, dat hem uit gesprekken met Duitse generaals is gebleken, dat de Duitsers door de aanval op Arnhem volkomen verrast waren en dat de twee Duitse pantserdivisies, die tenslotte bij de verdediging van Arnhem een grote rol hebben gespeeld, zich daar geheel toevallig bevonden.

Voorts is uit de afgelegde verklaringen komen vast te staan, dat het hoofdkwartier van de Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten eerst omstreeks 21 of 22 September 1944 — in ieder geval na de aanval op Arnhem — is verlegd naar de omgeving van Brussel, naar het kasteel Rubens, en dat *Lindemans* eerst toen op dit hoofdkwartier is gekomen en wel naar aanleiding van een verzoek, dat hem gedaan was met de bedoeling om hem te horen, aangezien men hem niet geheel vertrouwde.

Het is dus uitgesloten, dat *Lindemans* door contact met het hoofdkwartier van de Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten gegevens zou zijn te weten gekomen, die hij bij zijn tocht op 15 September 1944 aan de Duitsers zou hebben medegedeeld.

Het verhoor, dat *Lindemans* op het kasteel Rubens door kapitein *K. de Graaf* werd afgenomen, kon niet leiden tot de vaststelling, dat hij „fout" was, hoewel het ook geen afdoende bewijzen opleverde voor het tegendeel.

Wanneer de heer *Pinto* beweert, dat hem hiervan reeds begin September mededeling is gedaan, dan is dit blijkens het bovenstaande onjuist, nog afgezien van het feit, dat de heer *Pinto* verklaard heeft, dat dit zou zijn gebeurd op een moment, waarop het hoofdkwartier van de Bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten gevestigd was op kasteel Wittouck. Immers de verplaatsing van dit hoofdkwartier naar laatstgenoemd kasteel heeft eerst in October 1944 plaats gevonden. Bovendien blijkt uit een door mr. *Einthoven* uit het

dossier-*Lindemans* geproduceerd rapport van de heer *Pinto* zelf, dat hij *Lindemans* voor het eerst ontmoet heeft op Zaterdag 23 September 1944 of op een volgende Zaterdag.

Indien *Lindemans* niet ontijdig de dood had gevonden, zou al het bovenstaande ook duidelijk aan het licht zijn getreden bij zijn berechting.

Uit de mededelingen die de heer *P. A. van Noothoorn,* inspecteur der Rijksrecherche, aan de commissie heeft gedaan over het onderzoek, dat is ingesteld naar de dood van *Lindemans,* is tenslotte volgens de grootst mogelijke meerderheid der commissie duidelijk gebleken, dat generlei aanwijzingen zijn gevonden, dat *Lindemans* „uit de weg zou zijn geruimd". Zijn dood is hoogstwaarschijnlijk het gevolg geweest van het innemen van een grote dosis luminal, welke hij zichzelf heeft verschaft of waaraan hij is geholpen door een verpleegster, van wie echter, indien dit laatste het geval is, wel vaststaat, dat zij daarbij slechts gedreven werd door motieven van persoonlijke aard. Alleen wil de commissie in haar geheel de opmerking niet achterwege laten, dat zij de indruk heeft, dat aan *Lindemans* op snellere wijze medische hulp had kunnen zijn verleend.

XVIII. Het Zendverkeer.

§ 1. *Ontvangst en decodering.*

21485 *(Fock)*

Mr. *C. L. W. Fock* weet positief, dat zowel S.I.S. als S.O.E. een eigen ontvangststation en een eigen codekamer hadden. Bij S.O.E. was een centraal ontvangststation voor alle landensecties. Wat de decoderingskamer betreft, weet de heer *Fock* het niet.

21491—21493 *(Fock)*

22722 *(Schilp)*

De heer *K. H. Schilp* heeft geen idee, of het ontvangststation voor de telegrammen voor beide diensten hetzelfde was of dat er voor elke dienst een afzonderlijk ontvangststation was dan wel of misschien elke dienst enige ontvangststations had. Hij kan niet zeggen, of elke sectie van S.O.E. een eigen codekamer had. Hij zou een verhandeling kunnen houden, hoe het zou kunnen zijn, maar hij kan zelfs niet zeggen, of de codekamer een onderdeel was van de verbindingsdienst of dat zij een onderdeel was van de Dutch Section.

22739 *(Schilp)*

30376 *(de Bruyne)*

30518—30519 *(de Bruyne)*

De heer *M. R. de Bruyne* weet niet, of S.I.S. en S.O.E. één ontvangststation hadden. Hij gaat dus van de veronderstelling uit, dat er drie instanties waren: ontvangststation, decoderingsinstituut en de Nederlandse sectie van S.O.E. Er was een decoderingsinstituut tussen het ontvangststation en de landensecties vanwege de security.

32812—32813 *(van Houten)*

De heer *C. H. J. F. van Houten* heeft verklaard, dat het centrale punt te Londen Central was, waar de telegrafische verbindingen met de bezette gebieden binnenkwamen. Daaronder verstaat hij het ontvangststation. Hij is er zelf nooit geweest, maar hij heeft er de heer *Somer* wel eens naar gevraagd en deze antwoordde, dat hij meende te hebben begrepen, dat alles door dezelfde instantie werd behandeld. De heer *van Houten* gelooft, dat alles voor beide diensten, voor S.I.S. en S.O.E., op één punt kwam. Dit heeft hij altijd uit de gesprekken begrepen, ook uit de woorden van *Seymour*. De Engelsen lieten er zich natuurlijk niet erg over uit en de Nederlanders zijn er persoonlijk nooit naar toe gegaan. De decoderingskamer was bij de Engelsen.

32814—32816 *(van Houten)*

57193—57197 *(de Graaf)*

De heer *K. de Graaf* herinnert zich, dat op de decoderingsafdeling voor Nederland, waar de telegrammen werden gedecodeerd, een Nederlander zat in Brits uniform. Hij heeft hem nooit gekend. Deze werkte ten behoeve van de Dutch section. De heer *de Graaf* zou niet durven zeggen, of deze disciplinair ressorteerde onder de commandant van deze sectie. Hij herinnert zich uit gesprekken, die hij heeft gevoerd met leden van de Britse sectie, dat er voor de Dutch section een speciaal aantal mensen was, waarbij een officier in Brits uniform was, die daar mede belangrijk werk verrichtte in de decoderingsafdeling. De heer *de Graaf* is meermalen op het kantoor van *Dobson* geweest, maar hij heeft die Nederlander daar nooit gezien. Het decoderen gebeurde niet op het kantoor van *Dobson*. Er waren allerlei secties, waarvan de heer *de Graaf* de mensen kende. Er was nooit enige indicatie betreffende de werkzaamheden, die daar werden verricht. Dat moest je maar te weten zien te komen. Men kon het ook niet zien aan bepaalde letters of afkortingen op de deuren. Het is natuurlijk mogelijk, dat de decodering in dat gebouw geschiedde, maar het lijkt de heer *de Graaf* toch waarschijnlijk, dat deze decodeerders op het station zaten, waar de telegrammen binnenkwamen, dat zij ook sectiegewijs waren ingedeeld en dat zij aan de telegrammen konden zien, tot welke sectie deze behoorden.

76344 e.v. *(Somer)*

Dr. *J. M. Somer* verklaart, dat S.I.S. en S.O.E. ieder een apart home station hadden met alles, wat er bij behoorde. Dat was gescheiden. Ook de squadrons, welke voor S.O.E. en S.I.S. dropten, waren gesplitst. Van het home station, Central, was de Signal Section een onderdeel; daar werden de codes bewaard en vonden de codering en decodering plaats.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, hebben de heren *Seymour* en *Bingham* beiden verklaard, dat S.I.S. en S.O.E. ieder een apart centraal ontvangststation hadden. Bij elk van deze twee „Centrals" was een sectie, waar de uitgaande en inkomende telegrammen van alle landen gecodeerd en gedecodeerd werden. Er werd dus niet gecodeerd en gedecodeerd in de landensecties, hetgeen begrijpelijk is, omdat bij het gevolgde systeem de codes centraal bewaard bleven, hetgeen uit een oogpunt van veiligheid te prefereren was. Bij de latere goede samenwerking tussen de Dutch sections van S.O.E. en S.I.S. met haar

Nederlandse tegenspelers kregen de Dutch sections en de corresponderende Nederlandse diensten een gelijkluidende doorslag van het gedecodeerde telegram; in de periode daarvóór kregen alleen de Dutch section, zulk een copie en de Nederlandse diensten een paraphrase en dan nog niet altijd. De gedragslijn in de eerste periode kan volgens beide heren wellicht ook hiermede gemotiveerd worden, dat de codes van die tijd minder goed waren dan de latere. Zij konden gemakkelijker gebroken worden en moesten dus met meer voorzichtigheid behandeld worden.

Colonel *Cordeaux* van S.I.S. en colonel *Brook* van S.O.E. hebben bevestigd, dat de codering en de decodering van de telegrammen centraal geschiedde bij de Signal Section en niet bij de landensecties. De codes berustten dan ook bij de Signal Section. Dit neemt echter niet weg, dat officieren van de landensecties wel eens incidenteel van de codes en de checks op de hoogte konden zijn. De heer *Brook* verklaart, dat bij S.O.E. de landensecties alleen de gedecodeerde telegrammen kregen en nimmer de gecodeerde.

§ 2. *De telegrammen*

De heer *K. de Graaf* heeft verklaard, dat de photocopieën van de bundel telegrammen van de jaren 1942 en 1943 uit het archief van het bureau M.V.T., waarover de commissie beschikt, paraphrases zijn. Dit is niet de letterlijke tekst, misschien wel de zakelijke inhoud. Deze paraphrases zijn een résumé van telegrammen, getikt op een machine en vervolgens gephotographeerd. Het zijn niet de telegrammen, die men op het bureau M.V.T. had. Ze zijn niet letterlijk in hun geheel overgenomen, niet zoals ze bij het bureau M.V.T. lagen. Hier ontbreekt dan ook van alles aan. Het is een ander lettertype. Het waren oorspronkelijke stukjes papier van een gele, groene of blauwe kleur. Deze collectie is een photocopie van een onvolledige copie. De originele telegrammen, zoals ze bij S.O.E. voor de dag kwamen, waren potloodkrabbeltjes, welke het bureau M.V.T. nooit te zien kreeg, en waarvan een blauwdruk werd gemaakt, welke voor het bureau M.V.T. als origineel gold. Het is natuurlijk onmogelijk dat kladpapiertje met potloodkrabbeltjes, waarop de wireless-ontvanger zit te schrijven, als officieel document te gebruiken. Aan dat code-telegram heeft men niets. Het moet eerst gedecodeerd zijn en in zijn volledige vorm aan de commanding officer zijn aangeboden. Het bureau M.V.T. en S.O.E. kregen beide een kopie van het origineel, een gedrukt ding, in limited circulation. Die doorslag noemde men bij het bureau M.V.T. het origineel. Datgene, wat voor dit bureau het origineel was, zit niet in de aan getuige getoonde bundel photocopieën. De heer *de Graaf* ziet er niet een; daarom zijn deze dingen van nul en gener waarde. De heer *de Graaf* gelooft, dat dit betekent, dat men de Enquêtecommissie met deze copieën iets anders heeft geleverd dan zij moet hebben. Het is dus zo, dat hij, toen hij in het begin van 1944 op het bureau M.V.T. was en met de heren *Lieftinck* en *Schilp* deze zaak heeft bekeken, andere dingen heeft gezien dan deze. Hij heeft de originele copieën gezien. Die onderscheiden zich hierin van de hem voorgelegde, dat de originele copieën nummers dragen, afkortingen en eventuele vervalste identity checks bevatten. Verder staan er fouten in de originele copieen. Als een agent een fout maakt, komt deze ook in de originele copie voor, dan is het doorge-x-t. Zo heeft hij ze gezien en ook met opmerkingen er naast, bijv.: identity check omitted, althans opmerkingen in deze geest, ook wel heel veel zonder enige opmerking. De conclusie van de heer *de Graaf* is dus, dat hij stapels andere telegrammen heeft gezien dan die, welke aan de commissie zijn verschaft. Hij heeft de stukken van het bureau M.V.T. later nog eens gezien, na de bevrijding. De heer *de Graaf* heeft persoonlijk toestemming gekregen van de Minister van Marine om een officier te sturen met een phototoestel om deze zaken van het bureau M.V.T. te photocopiëren. Hij heeft toen geconstateerd, dat het volume van het materiaal aanmerkelijk was ingedund. Nu kan het natuurlijk zijn, dat er heel veel dingen dubbel waren en dat men, omdat het geheime stukken waren, een der exemplaren heeft verbrand, maar het is hem toch wel opgevallen, dat, waar er vroeger enige operational annexes van een vroegere periode, n.l. van het bureau M.V.T., bij zaten, deze er toen niet meer waren, althans zij konden door de officier die er heenging, niet worden gevonden. Men kan dus rustig aannemen, dat zij er ook niet waren. De gespecificeerde opdrachten van de agenten waren dus weg, zoals b.v. die van *Brutus* en *Apollo*.

De heer *de Graaf* heeft in een volgend verhoor nog eens gezegd, dat hij alle telegrammen heeft gezien. Alle telegrammen van het bureau M.V.T. waren woordelijk dezelfde als de telegrammen van S.O.E. Wanneer er een afwijking was, dan zou dat een abnormale afwijking zijn geweest; die heeft hij niet gezien. De files op het gebied van de telegrammen van het bureau M.V.T. waren, naar zijn indruk, vrijwel compleet.

18523 *(de Graaf)*

18524—18525 *(de Graaf)*

18529, 18530 *(de Graaf)*

18530 *(de Graaf)*

18532 *(de Graaf)*

18533 *(de Graaf)*
18534 *(de Graaf)*
18535 *(de Graaf)*

18536 *(de Graaf)*
18537 *(de Graaf)*

18538 *(de Graaf)*

18539 *(de Graaf)*

18544 *(de Graaf)*
18582, 18583 *(de Graaf)*

18583 *(de Graaf)*

57123 *(de Graaf)*

57125 *(de Graaf)* Nogmaals ondervraagd over de bundel photocopieën van het bureau M.V.T., waarover de commissie beschikt, heeft de heer *de Graaf* verklaard, dat, wanneer het aantal telegrammen, dat de commissie heeft, tussen de 100 en 200 ligt, hij geneigd is aan te nemen, dat er ongeveer 1700 weg zijn. Hij heeft in zijn brochure geschreven, dat in het England-Spiel 900 telegrammen zijn verzonden en ontvangen. Dat is maar een schatting van de heer *de Graaf*, die heel goed mis kan zijn. *Giskes* heeft geen enkele reden om in deze kwestie onwaarheid te spreken en die heeft gezegd, dat hij van mening is, dat er 1700 telegrammen zijn gewisseld.

57127 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* hoopt, dat de commissie hem niet verkeerd begrijpt. Wanneer hij zegt: „Ik heb stapels andere telegrammen gezien", bedoelt hij, dat hij stapels telegrammen heeft gezien en andere dan deze, die de commissie heeft. Dat betekent, dat zij er anders uitzagen — dit zijn copieën —, dat de opbouw van het telegram anders was, dat de dingen, welke er boven en onder stonden, anders waren, maar dat mogelijkerwijs het principe van de tekst in de meeste gevallen wel zal zijn overeengekomen met de blauwdrukken, of welke kleur zij ook mogen hebben gehad, die hij indertijd op de M.I.D. heeft bekeken.

57128 *(de Graaf)* Hij heeft verschillende telegrammen op het bureau M.V.T. bekeken en hij herinnert zich, dat zij een geheel ander beeld boden dan deze dingen, die de commissie heeft. Er stonden verschillende kengetallen, verschillende herkenningstekens, zowel van seintechnische als van operatief-technische waarde op en dat was juist zo typisch voor deze telegrammen. Hij ziet die op geen enkele van de photocopieën van de commissie voorkomen. Er zijn wel telegrammen bij, waarvan hij mag aannemen, dat zij bij het bureau M.V.T. zijn ontvangen, zoals de commissie ze heeft, maar hij neemt daarbij aan, dat de normale telegrammen, nadat zij waren gedrukt in de een of andere machine, door dat bureau zijn ontvangen en dat deze photocopieën advance copies zijn geweest. De heer *de Graaf* heeft zelf niet tot het bureau M.V.T. behoord en hij heeft er sedert de Nordpol-affaire niet gezeten, maar hij zou er niet aan hebben gedacht om een dergelijk telegram te sturen, als hij bij de commissie ziet: The following message has been received by *Beekman*. Hier geven zij de werkelijke naam of misschien de schuilnaam van een agent, in ieder geval niet de operationele naam van een agent. Dat is volkomen tegen alle regels in. Dat kwam niet voor. Dat is dus niet een telegram, zoals dat normaliter behoorde te worden ontvangen door het bureau M.V.T. en zoals hij deze telegrammen bij dat bureau bij stapels heeft gezien. Hij heeft daar telegrammen gezien, zoals ze op normale wijze waren

57129 *(de Graaf)* opgebouwd.

Als een telegram de security check mist, is dat natuurlijk voldoende aanleiding om in de eerste plaats op te bellen naar de desbetreffende afdeling en te vragen: Hoe komt het, dat die identity checks er niet onder staan? De mededeling over de security check kwam er op te staan. De heer *de Graaf* weet niet zeker, of de mededelingen omtrent de identity check bij het bureau M.V.T. op telegrammen voorkwamen, maar hij weet wel, dat hij een aantal telegrammen heeft gezien, waarop deze niet voorkwamen. Dat was voldoende aanleiding om daarover direct alarm te maken. De telegram-

57130 *(de Graaf)* men, die hij dus bij het bureau M.V.T. heeft gezien, waren niet telegrammen in dezelfde vorm, als zij bij het B.I. en het B.B.O. binnenkwamen, want de aantekeningen heeft hij er niet op gezien.

57131 *(de Graaf)* Tenslotte geeft de heer *de Graaf* toe, dat deze aantekeningen bij het bureau M.V.T. op geen enkel telegram voorkwamen. Als zij er op voorkwamen, zou dit in de vorm van een check zijn geweest. Zij gebruikten poem-codes en daarbij was het systeem anders. De heren van het bureau M.V.T. hebben niet kunnen constateren, dat er fouten waren gemaakt.

57132 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* zou niets durven zeggen omtrent het aantal telegrammen, dat bij het bureau M.V.T. berustte; daarvan zou hij geen raming durven doen, maar hij kan wel zeggen, dat het er veel meer waren dan het stapeltje, dat in handen van de commissie is gesteld. Het is volkomen onmogelijk, dat dit kleine stapeltje alle telegrammen zijn, die hij heeft gezien. Het is een kwestie van indruk.

57133 *(de Graaf)* Het is hem indertijd niet opgevallen, dat er duplicaten waren. Hij

57134 *(de Graaf)* heeft een bepaald aantal van deze telegrammen, die betrekking hadden op één operatie, rustig bestudeerd. Omdat het B.B.O. geheel onafhankelijk van het bureau, dat bezig was opgeheven te worden, zou moeten werken, heeft hij, voorzover dat in zijn vermogen lag, kennis genomen van de operaties. Hij heeft de telegrammen, die hij heeft gezien, rustig bekeken. De heer *de Graaf* zal ongeveer 50, 60

57135 *(de Graaf)* telegrammen rustig hebben bekeken. Van het aantal telegrammen, dat hij minder rustig heeft bekeken, durft hij geen schatting te geven.

57136 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* heeft te Londen direct geprobeerd toegang te krijgen tot de archieven van het bureau M.V.T., toen hij de indruk kreeg, dat hij met een taak zou worden belast in het verband van dat bureau. Hij kreeg de toegang tot de archieven niet direct, omdat

men waarschijnlijk van de zijde van degenen, die verantwoordelijk waren voor het bureau M.V.T., niet helemaal zeker wist, dat de taak van het bureau als agentenorganisatie een einde zou nemen of had genomen en men misschien dacht: deze nieuweling geven wij geen inzage van de telegrammen; hij krijgt een functie op het bureau en straks zullen wij het hem wel vertellen. Toen is daar, de heer *de Graaf* wil niet zeggen ruzie, maar er is wel degelijk een moeilijkheid door ontstaan, want hij vond, dat hij die telegrammen en de operationele papieren moest zien, voordat hij welke verantwoordelijkheid dan ook in dit verband kon aanvaarden. Toen heeft men aan zijn

57137 *(de Graaf)* verlangen gevolg gegeven, nadat er naar zijn schatting enige dagen overheen waren gegaan. De heer *de Graaf* heeft toen een gedeelte

57138 *(de Graaf)* rustig kunnen bezien en een ander gedeelte minder rustig. Het laatste gedeelte kon niet even rustig worden bezien als het eerste, omdat behalve het bestuderen van de verleden tijd ook nieuw werk moest worden gedaan en dat wel met grote snelheid. Bovendien door de heer *de Graaf* alleen; hij was in die tijd namelijk de enige persoon van het Bureau Bijzondere Opdrachten, die aanwezig was om al het werk te doen, ook — bij wijze van spreken — het werk van typiste en van concierge. Dat moest hij doen als opposite number van een grote Britse organisatie, welke natuurlijk veel zwaarder was dan hij. Hij moest, voorzover dat mogelijk was, zijn op dat ogenblik zwaar gevoelde verantwoordelijkheid verdelen tussen bagatelachtige en belangrijke werkzaamheden. Hij vond het nodig om het bestuderen van een aantal representatief te achten telegrammen en andere papieren rustig te doen, maar het aantal representatief te achten papieren was zo groot, dat andere belangrijke zaken gevaar liepen daardoor te weinig aandacht te ontvangen. Daardoor heeft hij de rest van de telegrammen misschien wel rustig, maar minder uitgebreid en minder langdurig kunnen bestuderen dan het aantal, waarvan hij heeft gesproken. De heer *de Graaf* heeft later nog wel eens — hij

57139 *(de Graaf)* kan niet zeggen op welk tijdstip — kennis genomen van bepaalde

57140 *(de Graaf)* operationele papieren van het bureau M.V.T. De heer *de Graaf* gelooft wel, dat hij de telegrammen, welke hij eerst niet zo grondig heeft kunnen bekijken, later nog eens in handen heeft gekregen. Misschien mag hij daarover nog weleens zijn memorie raadplegen. Inderdaad heeft hij vele nachten en dagen gepoogd zijn ont-

57141 *(de Graaf)* dekkingen voort te zetten. Hij kan echter wel zeggen, dat zijn bevindingen op een gegeven moment zo vast stonden als een paal boven water, zodat hij deze bevindingen niet opnieuw behoeft te doen. Dat was aan het begin van de periode van het B.B.O. Deze bevindingen waren de belangrijkste en, voorzover deze bevindingen werden gedaan, zijn er vele dagen en nachten geofferd voor het bestuderen van de operational orders. Later is daaraan ook deelgenomen op hun eigen manier en volkomen eigen gezag door de heren *Schilp* en *Lieftinck*. Zij hebben die feiten ook geconstateerd; zij hebben er een proces-verbaal over opgemaakt. Er is echter een zeer diepgaande studie van dit materiaal aan voorafgegaan. Het was niet bepaald opportuun om dit later opnieuw te constateren. De heer *de Graaf* meent, dat hij daarna in verband met de operational orders, welke er van allerlei agenten uit het England-Spiel bestonden, ook nog wel de telegrammen daarnaast heeft bekeken om te zien in de eerste plaats, welke de directieven waren, welke in die orders waren neergelegd, en in de tweede plaats, ook al was het spel dan door de Duitsers gespeeld, welke de nadere reactie van de Britse dienst op de ontwikkeling van deze operaties was geweest, om dus te zien op welke manier men is gaan werken, in welke richting de directieven in de praktijk zijn gaan liggen.

57142 *(de Graaf)* De telegrammen van S.O.E., de exemplaren zoals zij bij S.O.E.

57144, 57145 *(de Graaf)* waren ontvangen en moesten liggen, heeft hij nooit gezien. Hij bedoelt hiermede het opgenomen telegram, direct nadat het was gedecodeerd. De doorslagen van al de telegrammen moesten, toen de heer *de Graaf* te Londen over die dingen praatte, bij S.O.E. liggen. *Dobson* had daar-

57145 *(de Graaf)* toe toegang en kon ze nakijken. Daarin heeft de heer *de Graaf* echter geen oog geslagen. Op de vraag, of de heer *de Graaf* zeker kan zeggen, dat hij tijdens zijn onderzoek te Londen in het M.V.T.-archief allemaal verschillende telegrammen heeft gezien en dat er dus geen duplicaten bij waren, kan hij geen positiever antwoord geven dan dat hij bij het doorzien van deze telegrammen en bij het bestuderen van

57147 *(de Graaf)* een deel daarvan zeker niet de indruk heeft gekregen, dat daarbij ook copieën waren. De heer *de Graaf* is van mening, dat hij toen telegrammen heeft gezien, die een meer normale vorm hadden dan de telegrammen, die hij bij de commissie voor zich ziet. Daaronder verstaat hij de gewone tekst van de telegrammen, zoals deze werden ontvangen met de cijfers en letters en daaronder ook letters en cijfers. Het aantal telegrammen, dat hij heeft bestudeerd bij het bureau M.V.T., kwam in de vorm niet overeen met de telegrammen, die hij bij de com-

57148 *(de Graaf)* missie voor zich ziet. De telegrammen, die hij heeft gezien, waren in de vorm gekleed, waarin de agenten rechtstreeks hun mededelingen

57149 *(de Graaf)*

goten. Het was gewoon een telegram, waarop de operational name van de agent voorkwam, niet de naam van de agent of zijn schuilnaam. De tekst van het telegram werd voorafgegaan en gevolgd door een aantal cijfers en letters. Dat is niet het geval bij de bundel photocopieën, die de commissie heeft.

57150 *(de Graaf)*

Misschien heeft de leiding van het bureau M.V.T. een aantal telegrammen geleend en heeft zij die moeten teruggeven. Misschien houdt de bundel photocopieën het aantal telegrammen in, waarover zij zelf beschikte en dat zij zelf heeft mogen behouden. Het aantal telegrammen te Londen was veel groter en ook de inhoud ervan was anders. Bovendien zijn dit photocopieën van niet originele exemplaren. Onder originele telegrammen verstaat de heer *de Graaf* de telegrammen, die men van S.O.E. ontving. De telegrammen, welke de commissie heeft,

57151 *(de Graaf)*

zijn naar zijn mening geen photocopieën van de stukken, zoals zij er uit zouden hebben gezien, als zij op dezelfde wijze waren binnengekomen als zij bij het B.B.O. binnenkwamen. Bovendien zijn het geen photocopieën van de telegrammen, die hij op het bureau M.V.T. heeft gezien, omdat de telegrammen van het bureau M.V.T.

57152 *(de Graaf)*
57153 *(de Graaf)*

werden voorafgegaan door een aantal letters en cijfers boven in de hoek. De bundel, die de heer *de Graaf* voor de commissie ziet, zijn op het bureau overgetikte telegrammen. Waarschijnlijk om het duidelijker te maken, heeft men er op gezet van wie de telegrammen zijn ontvangen om daarmede te voorkomen, dat de betreffende officier steeds moest zoeken en vragen: wie is ook weer die man met die operational name. Het is best mogelijk, dat men de secretaresse de opdracht heeft gegeven steeds die dingen er boven te zetten, wanneer zij deze dingen copieerde. In elk geval zijn het niet de telegrammen,

57156 *(de Graaf)*

zoals zij zijn ontvangen door de Engelsen.

57159 *(de Graaf)*

De heer *de Graaf* heeft te Londen de telegrammen bekeken met de heren *Lieftinck* en *Schilp*. De heer *de Graaf* geeft toe, dat het vanzelfsprekend is, dat er bij het geringe aantal telegrammen, dat het bureau M.V.T. heeft gekregen, grote hiaten zijn. Dat betekent hoogstwaarschijnlijk, dat alle telegrammen, welke bijv. betrekking hebben op de verbinding en niet op de operatie zelf, wel niet aan de M.I.D zullen zijn gegeven. De verbinding was een zaak, welke in de Engelse sfeer lag en alles, wat in de Engelse sfeer lag, bleef waarschijnlijk bij de Engelsen.

20953 *(Pot)*

De heer *L. Pot* heeft verklaard, dat hij ongeveer Augustus 1944 de heer *Schilp* heeft gesproken en hem heeft gevraagd, waar hij de spullen had, die vrij incompleet waren. Bij die gelegenheid heeft de heer *Pot* hem gevraagd: Waar is uw correspondentie van de tijd, toen u die agenten runde? Toen gaf *Schilp* een heel vuil antwoord, want toen zei hij: wij hebben een brandje gehad. De heer *Pot* dacht: wat laat je je in de kaart kijken. Toen het mis was, zijn zij, volgens de heer *Pot*, in die correspondentie gaan kijken en hebben gezegd: dat deugt niet, weg met deze laatste bewijsstukken.

21438 *(Fock)*

Mr. *C. L. W. Fock* zegt, na kennis te hebben genomen van de in het bezit der commissie zijnde photocopieën van telegrammen, zoals die binnengekomen zijn bij het bureau M.V.T., dat dit allemaal prachtverhalen zijn. Daar mankeert niets aan: zo'n telegram loopt keurig en er staat geen enkele aantekening bij. Het is een prachtverhaal, maar het is waardeloos. Er staat niet bij van wie het telegram

21439 *(Fock)*
21440 *(Fock)*

is en op welke dag het is geseind of hoe de identity check was. Die gegevens stonden op de telegrammen van het B.I. wel en er stond bovendien een schuilnaam bij. Had men deze schuilnaam van een

21441 *(Fock)*

agent, dan wist men onmiddellijk, welke zender het had geseind. Dan stond er ook onder „identity check O.K." of „identity check wrong". De heer *Fock* schrijft het toe aan amateurisme, aan gebrek aan vakkennis, dat de Nederlandse instanties zich dergelijke telegrammen thuis lieten sturen of in de hand lieten drukken.

22833 *(Schilp)*

De heer *K. H. Schilp* verklaart, dat men in de bundel photocopieën, waarover de commissie beschikt, maar heel weinig uitgaande telegrammen aantreft, want het zijn vrijwel allemaal binnengekomen telegrammen en maar een heel enkel uitgaand telegram. Er zijn veel

22834 *(Schilp)*

meer telegrammen uitgegaan. Er zijn in de archieven geen uitgaande telegrammen; die kreeg het bureau M.V.T. niet. Er zijn talloze tele-

22835 *(Schilp)*

grammen, die dit bureau niet kreeg. Het kreeg tenslotte alleen die telegrammen, die de Engelsen voor de Nederlandse dienst van belang achtten te zijn, maar alle operatieve telegrammen b.v. telegrammen over codes en al dergelijke dingen, kreeg men helemaal niet. Van

22836 *(Schilp)*

de telegrammen, die door de Duitsers zijn verstuurd, heeft het bureau M.V.T. waarschijnlijk ook een groot deel niet gehad. Er is zonder enige twijfel een veel grotere traffic geweest dan uit de tele-

22838 *(Schilp)*

grammen, in het archief aanwezig, blijkt. Het bureau M.V.T. kreeg alleen wat van belang voor hen kon wezen voor de plannen, die door de legerleiding werden gemaakt. Verder niets, maar aan alles

22839 *(Schilp)*

wat zuiver operatief was, kwamen zij niet te pas. Het is niet waar, hetgeen hier en daar wel beweerd wordt, dat een gedeelte van het archief van het bureau M.V.T. te Londen door brand is vernield.

22840 *(Schilp)*

Er is geen enkel stuk van het archief ooit vernietigd of zoek geraakt. De heer *Schilp* kan met een gerust hart zeggen, dat wat bij de commissie aan photocopieën aanwezig is, alles is, wat ontvangen is. Daarnaast zijn er nog enkele telegrammen en die zijn in een paar andere portefeuilles, b.v. het dossier *Dourlein* en *Ubbink*, dat bij de commissie niet aanwezig is; dat moet bij het B.B.O. zijn, want dit was een zich afwikkelend geval, dat overgenomen werd door het B.B.O. Daar is de hele historie van het geval-*Ubbink* en *Dourlein* in te vinden; daarin zijn toen opgenomen de telegrammen, die daarop betrekking hadden. In de map, waarin de zaak van *Anton de Wilde* wordt behandeld, zijn de telegrammen verzameld, die daarop betrekking hadden, zodat men de hele zaak kan nagaan; maar dat is indertijd te Londen al gebeurd.

22841 *(Schilp)*

49827, 49828 *(Schilp)*

De heer *Schilp* weet er in het geheel niets van, of de heer *Somer* in de periode, waarin hij met verschillende waarschuwingen kwam, dus in 1943, wel eens heeft gezegd, dat het onbevredigend was, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* van de Engelsen alleen geparaphraseerde telegrammen kreeg en dat deze dienst moest aandringen op het verschaffen van de telegrammen met de aantekening, of de security checks gegeven waren of niet. Althans met de heer *Schilp* heeft de heer *Somer* er nooit over gesproken. De kwestie van de telegrammen is met de heer *Schilp* nooit besproken; dat zou dan moeten zijn geweest met de heer *de Bruyne* of met de heer *Lieftinck*. Datgene, wat de commissie heeft, is de volledige telegrammenverzameling van het bureau M.V.T.; er was niet anders. In de mapjes van *de Wilde* en van *Dourlein* en *Ubbink* zitten bovendien nog een paar telegrammen, soms copietelegrammen, soms originele telegrammen.

49828 *(Schilp)*

49989 *(Schilp)*

49990 *(Schilp)*

49991 *(Schilp)*

Het origineel noemt de heer *Schilp* het telegram, dat uit het seinstation komt. Dat is het geheel gedecodeerde telegram; gecodeerde telegrammen heeft het bureau M.V.T. niet gehad.

23398 *(Lieftinck)*

De heer *H. Lieftinck* heeft verklaard, dat het bureau M.V.T. zeker niet alle telegrammen van S.O.E. heeft gekregen, slechts een klein gedeelte. Hij neemt aan, dat het bureau alle telegrammen kreeg, die nodig waren om een indruk te geven van de wijze, waarop de zaken liepen. Hij wist, dat er nog meer telegrammen waren. Dat vertelde men hem ook, maar die telegrammen gingen over zendtijden, veranderingen in de codes, e.d. In het totaal zijn er tussen de 100 en 200 telegrammen in het archief. De heer *Lieftinck* heeft een rood mapje gemaakt van alle telegrammen, die betrekking hadden op het plan-Holland. Hij heeft een mapje gemaakt voor *„Kees"* en *„Karel"*, voorts was er de telegrammenreeks van *Vorrink*. Andere heeft het bureau nooit gehad. Het verhaal, dat een deel van het archief van het bureau M.V.T. door brand zou zijn vernield, is niet juist. De heer *Lieftinck* heeft het archief zelf overgebracht. Er is geen enkel stuk verdwenen; het is compleet overgekomen met uitzondering van de map-*Dourlein-Ubbink*. De conclusie is dus, dat de bundel photocopieën, die aan de commissie ter beschikking zijn gesteld, alle telegrammen zijn, die de dienst heeft ontvangen. D.w.z. de telegrammen via de illegale zenders van de door het bureau gedropte agenten. Er kwamen ook telegrammen binnen via Bern, Lissabon en Stockholm. Telegrammen b.v. als die van *Lauwers* zijn er niet bij; de heer *Lieftinck* kent de hele *Lauwers* niet. Die was uit de tijd vóór Juni 1942, voordat er een samenwerking tussen S.O.E. en de dienst van de heer *de Bruyne* tot stand was gekomen. De telegrammen van de agenten uit die eerste periode heeft S.O.E. dus niet toegestuurd.

23399 *(Lieftinck)*

23400 *(Lieftinck)*

23401 *(Lieftinck)*

23402 *(Lieftinck)*

23403 *(Lieftinck)*

23405 *(Lieftinck)*

23407 *(Lieftinck)*

51176 *(Lieftinck)*

51177 *(Lieftinck)*

51178 *(Lieftinck)*

51179 *(Lieftinck)*

51180 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft de originele copieën nooit gezien. Hier staat de verklaring van de heer *de Graaf* tegenover de verklaring van de officieren van het bureau M.V.T., gelijk diens verklaring ook staat tegenover de verklaring van de burgerlijke stand, wanneer hij beweert, dat de vrouw van de heer *Lieftinck* een Duitse is! Aan de verklaringen van *de Graaf* heeft men bijzonder weinig. Daar is geen woord van waar. Voor de heer *Lieftinck* is er geen verschil tussen hetgeen de heer *de Graaf* in een boek schrijft en hetgeen hij als getuige verklaart. De heer *de Graaf* ontkent, dat hij in zijn boek ook maar iemand heeft bedoeld, terwijl hij toch openlijk heeft verklaard, dat *Bingham* een verrader zou zijn en dat hij niet zou rusten, voordat hij hem aan de kaak had gesteld. Wanneer de heer *de Graaf* voor de commissie heeft verklaard: „Ik heb wel vernomen — ik ben niet in de gelegenheid geweest dat te controleren —, dat heel in het begin kolonel *de Bruyne* paraphrases kreeg. „Stop", kwam er dus niet in voor. Het waren gewoon zinnen met onderwerp, gezegde, lijdend voorwerp, zonder verder iets er bij. Daarover moet hij geprotesteerd hebben. Maar dat is een kwestie, die ik helemaal niet heb meegemaakt en ook niet heb kunnen controleren, maar naar mij werd medegedeeld in Londen, is hij daartegen met succes gaan protesteren", zou het, aldus de heer *Lieftinck*, interessant zijn na te gaan uit welke bron de heer *de Graaf* deze mededeling heeft gekregen. Overigens moet het eenvoudig zijn om uit de brieven van kolonel *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog, waarin de inhoud van de telegrammen soms letter-

lijk werd weergegeven, zomede door vragen aan de heren *van Lidth de Jeude, Gerbrandy, Warners* en *Lovink,* die vermoedelijk allen wel eens een of meer telegrammen hebben gezien, het tegendeel aan te tonen. Het beeld, dat de heer *de Graaf* geeft en dat hierop neerkomt:

51181 *(Lieftinck)*

de heer *de Bruyne* kreeg in het begin geparaphraseerde telegrammen en in de latere tijd de originelen; die laatste heb ik gezien bij de M.I.D.; de telegrammen, die bij de commissie liggen, heb ik daar niet gezien —, is onjuist, omdat het bureau M.V.T. altijd paraphrasen heeft ontvangen.

30382 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft verklaard, dat alle telegrammen, die zijn bureau te Londen heeft ontvangen, in een apart archief zaten; dit is van Engeland naar Nederland overgebracht. Hij kan niet aannemen,

30383 *(de Bruyne)*
30384 *(de Bruyne)*

dat er één verloren zou zijn gegaan. Wanneer men hem vraagt: hoeveel telegrammen hebt u ontvangen, dan zou hij willen zeggen: het kunnen er ten hoogste een paar honderd zijn geweest. De heren

30385 *(de Bruyne)*
30385 *(de Bruyne)*

Lieftinck en *Schilp* zijn belast geweest met het overbrengen van dit gedeelte van het archief naar Nederland. Wanneer de heer *de Graaf* heeft verklaard, dat hij, te Londen zijnde, veel meer telegrammen van het bureau M.V.T. heeft gezien dan aan de commissie ter beschikking zijn gesteld en dit in verband wordt gebracht met een gerucht, dat de ronde doet, als zou een gedeelte van het archief van het bureau M.V.T. te Londen verbrand zijn, is dat een pertinente

30386 *(de Bruyne)*

leugen; dat bestaat niet! Wanneer er belangrijke stukken waren verbrand, had hij het zeker gehoord. Het is de heer *de Bruyne* niet be-

30473 *(de Bruyne)*

kend, dat in het archief van de M.I.D. nog telegrammen zijn, die hij bij de commissie niet aanwezig heeft gezien. De telegrammen, die de

50549 *(de Bruyne)*
50551 *(de Bruyne)*

commissie heeft, zijn de telegrammen, zoals het bureau M.V.T. die kreeg. Originele telegrammen, dat wil zeggen, telegrammen, zoals ze zijn overgekomen, heeft zijn bureau nooit gehad.

32801 *(van Houten)*

Mr. *C. H. J. F. van Houten* heeft medegedeeld, dat kolonel *de Bruyne* altijd heeft gezegd, dat hij maar geparaphraseerde telegrammen kreeg. Dat vertelde hij in de tijd, toen er over het England-Spiel grote onenigheid te Londen was. Het B.I. zei toen tegen de heer *de Bruyne,* dat men het eenvoudig niet geloofde. De heer *van Houten* heeft het sindsdien nooit geloofd. Verder kan hij het ook niet bewijzen; ze kwamen niet bij het B.I. binnen.

32807 *(van Houten)*
32808 *(van Houten)*

Wanneer men een geparaphraseerd telegram doorgeeft, moet men dat telegram begrepen hebben. De telegrammen kwamen van Central bij het B.I. binnen, alle letters door elkaar op een papiertje getikt. De Engelsen begrepen die telegrammen meestal niet, dus kwamen ze bij het B.I. en men puzzelde het geval samen uit, hetgeen veel tijd eiste. Het was heel moeilijk, want er waren vaak verminkingen in en de woorden waren soms zo gegroepeerd, dat de Engelsen er niet konden uitkomen. De heer *van Houten* kan zich niet voorstellen, dat alle telegrammen, bestemd voor het bureau M.V.T., wel begrepen werden

32811 *(van Houten)*

bij S.O.E., want de Engelsen kwamen meestal bij het B.I. om telegrammen uit te zoeken. Als er een telegram was, dat niet betrekking had op inlichtingen, maar op de verbinding, dan kreeg het B.I. dat ook. Er bestond tussen het B.I. en S.I.S. een zo groot onderling vertrouwen, dat het B.I. die telegrammen heel dikwijls zo teruggaf. Dat was verder een technische zaak tussen Central en de betrokken agenten. Wanneer het bij de dienst van kolonel *de Bruyne* zo was, dat men

32833 *(van Houten)*

moet aannemen, dat de Dutch section van S.O.E. een papiertje had, dat gelijk was aan de inhoud van het telegram, terwijl de Nederlandse dienst daarvan weer een paraphrase kreeg, dan begrijpt de heer *van Houten* niet welk nut de dienst van kolonel *de Bruyne* had, als hij geen enkele aanwijzing kon geven, want die telegrammen waren de basis van het hele geval. Het grote verwijt van het B.I. aan de dienst van kolonel *de Bruyne* was, dat men de telegrammen, die men op tafel kreeg, op een bepaalde wijze moest leren lezen, hetgeen deze dienst kennelijk verkeerd of onvoldoende deed. Het was niet alleen een kwestie van feeling, maar ook een kwestie van aandacht en oefening, veel oefening. Het waren soms maar heel kleine dingen, die je deden zeggen: „Neen, dat bevalt mij niet", of „Een herhaling vragen", of „We zullen dit op een bepaalde manier behandelen". Het B.I. heeft de andere dienst altijd verweten: „Jullie lezen de telegrammen niet; dat en dat moet je er uit kunnen zien. De Duitsers kunnen misschien drie of vier keer een telegram over een zender sturen, zodanig, dat je er in loopt, de vijfde keer heb je ze, want zij maken er altijd fouten in". De heer *van Houten* hoort bij zijn verhoor door de commissie voor het eerst, dat kolonel *de Bruyne* inderdaad alleen geparaphraseerde telegrammen kreeg. Dan heeft de heer *van Houten* niets meer te verklaren en dan vraagt hij zich af, wat de dienst daar deed. Dan had deze in het geheel niets te vertellen.

42158 *(Zembsch-Schreve)*

Het zou de heer *G. Zembsch-Schreve,* die na de oorlog, werkzaam zijnde bij het B.B.O. met de heer *de Graaf,* verschillende onderzoeken in verband met het England-Spiel heeft gedaan, helemaal niet verwonderen, wanneer het aantal telegrammen, dat bij het bureau M.V.T. was, alles bij elkaar inderdaad tussen de 100 en 200 was.

62186 *(Nuboer)*

62187 *(Nuboer)*

62188 *(Nuboer)*

De heer *J. F. W. Nuboer* is, toen hij na de oorlog in het archief van het bureau M.V.T. een onderzoek ging instellen en de telegrammen heeft gezien, tot de conclusie gekomen, dat dit uitsluitend paraphrasen waren. Het is een bundel photocopieën. Men heeft de telegrammen inzake het plan-Holland gebundeld en in enkele mappen zijn enige telegrammen opgeborgen, gerangschikt naar verschillende onderwerpen. Als men al die telegrammen bij elkaar telt, zal het bureau M.V.T. tussen de 100 en 200 telegrammen hebben gekregen. Het volledige archief is aan de commissie ter beschikking gesteld en alles is, overeenkomstig de instructie van de Minister zelf, aan haar overgelegd.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, heeft de heer *Bingham* verklaard, dat hij een voorstander is geweest van een innige samenwerking met de Nederlandse dienst, die optrad als tegenspeler van S.O.E. Toen major *Blizzard* nog de leiding had van de Dutch section van S.O.E., was dat niet mogelijk. Bovendien lag de beslissing over de wijze van samenwerking op een hoger niveau dan de Nederlandse sectie van S.O.E. Er was te dien opzichte een algemene gedragslijn bij S.O.E. Dit neemt echter niet weg, dat, na major *Bingham's* optreden als hoofd van de Dutch section (Maart 1943), de samenwerking met de Nederlandse dienst nauwer werd, mede omdat hij bevriend was met de heer *Lieftinck,* met wie hij enige tijd op een flat heeft samengewoond. Hij gelooft dan ook, dat in de allerlaatste tijd het bureau M.V.T. van hem ook wel eens ongeparaphraseerde telegrammen heeft gekregen. Major *Bingham* deelt verder mede, dat het bureau M.V.T. lang niet alle telegrammen kreeg. Met name die, welke betrekking hadden op de communicatie, beschouwden de Engelsen als te liggen in hun sfeer.

De mensen van de code security wilden in het algemeen liever uitsluitend paraphrases aan de Nederlanders geven, terwijl de mensen, die in de practijk contact met hen hadden, er in het algemeen meer voor voelden hun de doorslagen van de telegrammen te verstrekken. Dit was misschien met major *Blizzard* minder het geval dan met de heer *Bingham,* omdat bij eerstgenoemde nog enigermate nawerkte de volkomen afwerende houding van zijn voorganger *Laming* tegenover de heer *van 't Sant,* van wie hij dacht, dat deze overal tussen zat.

17081 *(Schreieder)*

45040 *(Schreieder)*

Schreieder schat, dat in het England-Spiel alleen ongeveer 4000 telegrammen zijn gewisseld. Dat is de som van uitgaande en inkomende telegrammen, van alles tezamen. *Schreieder* verdeelt deze telegrammen in de volgende groepen: een groep, die zich met de zuiver algemene omstandigheden van de agent bezighield, d.w.z., dat hij zijn verkeer geregeld heeft, dat hij allerlei dingen nodig heeft en vragen over zijn eigen toestand, dus meer, zou men kunnen zeggen, berichten van persoonlijke aard, die de agent zelf hebben betroffen. Dan de tweede groep: berichten over de z.g. doorgevoerde of geprobeerde, doch mislukte opdrachten. De derde groep: al die telegrammen, die over de spelen gingen, welke op grond van opdrachten uit Engeland plaats gehad hebben, zoals over de dienst-Wim of het spel van het Nationaal Comité. Dan de vierde groep: zuiver spionnageberichten, berichten, die op de een of andere manier militaire aangelegenheden tot onderwerp hadden. Dus z.g. spelmateriaal voor de tegenstander. Dat zijn de groepen, die *Schreieder* zo voor de geest komen.

45042 *(Schreieder)*
45043 *(Schreieder)*

Hij rekent onder de eerste groepen die berichten, welke in het algemeen betrekking hebben op het welzijn van de agent alsmede vragen, of hij sommige dingen nodig heeft en verder bestellingen, die hij voor zijn persoonlijk gebruik eventueel opgaf. Dus al datgene, wat zijn persoon zelf betrof, alsmede het zenden, het materiaal en de omstandigheden van zijn eigen werkzaamheid als agent. Daartoe behoren dus b.v. ook telegrammen, waarbij nadere informatie werd gevraagd over berichten, die niet goed begrepen waren. *Schreieder*

45044 *(Schreieder)*

45046 *(Schreieder)*
45047 *(Schreieder)*

schat, dat ongeveer 2/5 van de telegrammen met de spelen samenhingen. De andere drie groepen schat hij ieder ongeveer op 1/5. Dus alle telegrammen van het spel-Nationaal Comité, alle telegrammen, betrekking hebbend op de dienst-Wim en alle bijkomstige spelen, die zich daaruit ontwikkeld hebben, komen ongeveer op 2/5 en al het overige op 3/5, terwijl hij gelooft, dat men elk van de drie andere groepen ongeveer op ieder 1/5 kan taxeren. Hierbij zou hij nog als aanvulling willen zeggen, dat natuurlijk het verkeer over de oudere lijnen groter was dan over de lijnen, die begin 1943 tot stand kwamen. Toen was het telegramverkeer naar verhouding tamelijk gering, afgezien van de ene lijn, waarover het spel-Wim liep; daar was het

45048 *(Schreieder)*

intensiever. Een en ander betekent dus, dat de mededelingen, die betrekking hadden op spionnage, op sabotage-opdrachten en op de techniek van het werk der agenten, ieder ongeveer een vijfde deel van het totale verkeer uitmaakten.

45049 *(Schreieder)*

De berichtgeving over de sabotage behoefde niet zo intensief te zijn, omdat de opzet van een organisatie als die van *Jambroes* niet in

45050 e.v. *(Schreieder)*

de eerste plaats gericht was op onmiddellijke sabotage, doch veel meer op het in het leven roepen van verzetsgroepen, die eerst zouden optreden, wanneer de invasie zou komen. Toch was er bij de organisatie-*Jambroes* een gering verkeer op grond van afzonderlijke opdrachten. *Schreieder* kan zich voorstellen, dat men misschien van Engelse zijde geredeneerd heeft: een dergelijke grote organisatie kan men niet helemaal onbenut laten; men moet toch enige opdrachten geven. Er zijn dan ook wel opdrachten over de lijnen van de groep-*Jambroes* gekomen, al was dit dan ook niet in die mate het geval als op de andere zeven reeds lang bestaande lijnen. Volgens *Schreieder* waren de sabotage-opdrachten over de andere lijnen, dus die buiten de *Jambroes*-verbindingen, veelvuldiger. Daarnaast heeft echter bijvoorbeeld *Taconis* ook reeds vijf opdrachten meegebracht uit Engeland. Men moet dus onderscheid maken tussen enerzijds de concrete opdrachten, die later door de radio gegeven werden en anderzijds de algemene opdracht, die iedere sabotage-agent reeds had om op eigen initiatief sabotage-aanslagen uit de voeren alsmede de concrete opdrachten, die hij meebracht. Als men er van uitgaat, dat 1/5 der telegrammen betrekking had op sabotage, zou dat dus betekenen, dat in deze groep van de telegrammenwisseling over en weer ongeveer 800 telegrammen zouden zijn gegaan. Het aantal uitgaande en inkomende telegrammen was ongeveer even groot. Wanneer de Duitsers berichten gaven, dat een groep in wording was, kwamen er van de overkant steeds weer navragen, tussenvragen of instructies, dat dit of dat anders gedaan moest worden, zodat het uitgaande en binnenkomende verkeer ongeveer tegen elkaar op woog.

45051 *(Schreieder)*

45053 *(Schreieder)*

45055 e.v. *(Schreieder)*

45056 *(Schreieder)*
45058 *(Schreieder)*

45059 *(Schreieder)*
45060 e.v. *(Schreieder)*

Het verkeer over spionnage-aangelegenheden bestond uit berichten van militaire aard, dus over troepenverplaatsingen, enz., materiaal, dat een agent normaal ook had moeten berichten, zoals gegevens op militair gebied over de sterkte en de bewegingen van de Duitse weermacht. Ook een sabotage-agent zal spionnagemateriaal verzamelen, moet dit noodzakelijkerwijs verzamelen bij het zoeken naar sabotage-objecten. Van welk gezichtspunt de weermacht daarbij uitging, weet *Schreieder* niet. Hij weet slechts, dat *Giskes* steeds met het opperbevel, later met de opperbevelhebber West, onderhandelen moest om bepaalde berichten vrij te krijgen. Men gaf door datgene, waarvan men meende, dat de tegenstander het weten moest of datgene, waarbij men belang had, dat hij er een zekere voorstelling van had.

45061 *(Schreieder)*

45062 *(Schreieder)*

45063 *(Schreieder)*

45064 *(Schreieder)*
45066 *(Schreieder)*

Omgekeerd zijn er van Engeland uit helemaal geen mededelingen gekomen, waarbij men probeerde te suggereren, dat men van geallieerde zijde bepaalde dingen van plan was. Dat kan *Schreieder* positief zeggen. Dergelijke mededelingen kwamen niet, hetgeen de Duitsers zeer speet. Er is b.v. nooit door bepaalde berichten in de telegrammen van Engelse kant gesuggereerd, dat in 1942 de invasie op handen was. De Duitsers hebben steeds gehoopt, dat zij uit het spel en de organisatie-*Jambroes* iets zouden te weten komen, omdat ze zeiden: op het een of andere tijdstip moet toch deze organisatie optreden. Men zal van Engelse zijde wel niet zeggen: op de zo en zoveelste vindt een invasie plaats. Maar men zou bijvoorbeeld kunnen zeggen: op de zo en zoveelste moet de organisatie klaar zijn. En daarop wachtten de Duitsers eigenlijk. Het was het hele doel van het spel om dat vast te stellen, maar jammer genoeg kwamen de ontsnappingen van de agenten er tussen. De hoop, dat zulk soort berichten over deze verbindingen zouden doorkomen, is een van de voornaamste redenen van Duitse kant voor dit Spiel geweest. Het is het doel van ieder spel, dat men uit de opdrachten, die de agent krijgt, de bedoelingen van de tegenstander leert kennen. *Schreieder* zou zich kunnen voorstellen, dat, wanneer het England-Spiel tot de invasie zou hebben doorgelopen, er op zekere dag een bevel aan de groep-*Jambroes* gekomen zou zijn, dat deze groep zich zo en zo zou hebben moeten gedragen. Maar dat is juist in dit geval niet gebeurd; de opdracht of de opdrachten, die de Duitsers bepaalde bedoelingen van de geallieerden zouden hebben doen kennen, zijn niet gekomen. Men kan dus zeggen, dat het spel in zoverre zijn voornaamste doel heeft gemist.

45068 e.v. *(Schreieder)*

45069 *(Schreieder)*

45072 e.v. *(Schreieder)*

45073 *(Schreieder)*
45074 *(Schreieder)*

Het verkeer in de categorie telegrammen inzake spionnage-aangelegenheden was van Nederland naar Engeland groter dan het verkeer van Engeland naar Nederland. Misschien niet veel groter, omdat steeds weer vragen en wedervragen kwamen, maar men kan zeggen: het was van de kant van de Duitsers intensiever dan van de overkant. Meestal was het zo, dat de Duitsers dergelijke telegrammen verzonden, wanneer ze anders niet wisten, wat ze moesten zenden. Immers er waren bepaalde dode momenten, waarop men zei: „Wat zullen we zenden?" *Giskes* zei: „Ik zal maar weer eens een of ander militair bericht doorgeven, opdat het verkeer niet zo lang stil ligt", en zo werd het dan altijd een beetje verdeeld in berichten van z.g. sabotagedaden en die van zuiver militaire aard.

45081 *(Schreieder)*

Men heeft in ieder geval van Engelse kant nooit berichten doorgestuurd, die voor de Duitsers van betekenis hadden kunnen zijn

voor de beoordeling van de geallieerde oorlogsplannen. Zelfs is daarvan niets gebleken uit de normale berichten, die voor de agenten bestemd waren, terwijl daarvan ook niets is gebleken uit berichten van andere aard, die men misschien had kunnen sturen om de Duitsers ten opzichte van de bedoelingen van de geallieerden te misleiden. Noch het een, noch het ander is het geval geweest.

52077 *(Lauwers)* De heer *H. M. G. Lauwers* heeft verklaard, dat hij per zendtijd 3, soms 4 telegrammen zond, ook wel minder. Er zijn ook zendtijden geweest, waarin de heer *Lauwers* geen berichten voor Engeland had, maar Engeland alleen voor hem of omgekeerd. De heer *Lauwers* meent zich te herinneren, dat er, toen hij in November 1942 naar Haaren werd afgevoerd, ruim 100 berichten door de Duitsers en hem met Engeland waren gewisseld.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, heeft colonel *Brook*, regionaal chef van S.O.E. voor de operaties in West-Europa, verklaard, dat hij het door *Schreieder* opgegeven aantal telegrammen, dat over en weer is verzonden, nl. 4000, onwaarschijnlijk hoog acht. Een aantal tussen 1000 en 2000 acht hij dichter bij de waarheid.

17098 *(Schreieder)*
17099 *(Schreieder)*
17100 *(Schreieder)*
17101 *(Schreieder)*

Schreieder heeft medegedeeld, dat de archieven, waarin van Duitse zijde de telegrammen van het seinspel bewaard werden, allemaal zijn vernietigd. De telegrammen, die *Schreieder* had, zijn vernietigd, toen hij juist niet in Nederland was. Dat was in September 1944, op Dolle Dinsdag. Al zijn aantekeningen, schema's, alles wat hij gemaakt had, in drie kisten verpakt, is verbrand. Zelfs zijn instructiemateriaal heeft men op bevel van Berlijn verbrand. Ook de telegrammen, die te Berlijn bij de centrale waren, werden verbrand. In hoeverre de weermachtsector de telegrammen verbrand heeft, weet *Schreieder* niet. Dat zou *Giskes* moeten weten. Hij kan het slechts van de politiesector zeggen. Later is gebleken, dat *Himmlers* archief grotendeels gevonden is. *Schreieder* weet niet, of misschien daarbij nog iets was.

17364—17366 *(Giskes)*
17365 *(Giskes)*

Giskes heeft verklaard, dat de telegrammen, zover ze bij zijn bureau zijn geweest, op bevel zijn verbrand. Dat is waarschijnlijk geweest in Maart/April 1945. Alles, wat het Noordpoolspel betrof, wat aan papieren aanwezig was, bleef op het bureau te Driebergen onder majoor *Kiesewetter*, leider van het bureau. *Kiesewetter* was de ondergeschikte van *Giskes*, die hem tot September 1944 van Brussel uit zijn bevelen gaf. Daarna had *Giskes* geen zeggenschap meer over het Nederlandse gebied. Hij heeft later, ongeveer in Maart 1945, nog gehoord, dat de stukken zich bij een bureau in het gebied van Enschede bevonden. In Maart 1945 zijn de stukken daarheen gebracht en vernietigd. *Giskes* meent zeker te kunnen zeggen, dat ze vernietigd zijn. Hij heeft in de loop van het jaar 1946 een onderofficier ontmoet, die toentertijd bij dit commando in Enschede was. Hem heeft hij ook gevraagd: „Waar zijn de Noordpoolstukken gebleven?" Want dat interesseerde hem, toen hij in 1946 naar Nederland kwam. De onderofficier *Schramm* heeft hem ten stelligste verzekerd, dat de stukken vernietigd zijn. *Schramm* is in November 1947 naar Duitsland gegaan. Er was een heel duidelijk bevel dit materiaal in ieder geval te vernietigen.

17366 *(Giskes)*

18815 *(May)* *May* heeft verklaard, dat hij het grootste deel van het codemateriaal in de nacht van 3—4 September te Haaren zelf heeft verbrand. De kleine rest, welke hij dacht nog nodig te hebben, heeft hij in April of Mei 1945 ook zelf verbrand.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie te Londen heeft gevoerd, heeft major general *Gubbins* medegedeeld, dat S.O.E. honderdduizenden telegrammen had, welke met de verschillende bezette gebieden gewisseld waren. Deze konden niet alle bewaard blijven en zijn dus vernietigd. Hier en daar zullen er in sommige dossiers nog wel bepaalde telegrammen zijn, doch dit betreft slechts incidentele gevallen.

§ 3. *Codes en herkenningstekens*

42675 *(Schreieder)* *Schreieder* heeft over de techniek van de codes en wat daarmee verband houdt verklaard, dat hij de grote lijn kent; de bijzonderheden, de details van de uitwerking waren het werk van *May*. De details, b.v. welke gegevens ieder van de agenten had, hoe een ieder precies de dingen deed, security checks, identity checks en dergelijke waren een zaak van *May*. Maar de grote lijn, welke soort van codes er waren en dergelijke en hoe principieel de dingen behandeld werden, dat wist *Schreieder* goed. Hij schat, dat in begin 1943 een nieuw

42678 *(Schreieder)* systeem ingevoerd werd en wel een cijfersysteem, dat een andere techniek had dan het „Doppelwürfelverfahren". Hij kan niet op de naam van dat andere systeem komen. Bij het „Doppelwürfelverfahren" in het eerste jaar waren het letters, d.w.z. de sleutelzin werd ontleend aan een gedicht. Tegen ongeveer einde 1942, begin 1943 is een cijfersysteem ingevoerd, dat echter ook „doppelgewürfelt" werd, maar hier-

na, enige maanden later, kwam weer een nieuw systeem. Het waren uitsluitend cijfers, die niet meer „gewürfelt" werden. Het waren uitsluitend cijfers, maar *Schreieder* kan niet meer zeggen, hoe de systemen heetten. Dan was er nog een bijzondere sleutel voor het doorgeven van adressen, en wel een sleutel, waarbij het alphabet horizontaal geschreven en onder de letter A het sleutelwoord verticaal geplaatst en dan het alphabet bij iedere letter steeds weer aangevuld werd. Volgens dit systeem, volgens deze alphabettabel, werd dan naar een bepaald schema een adres gecodeerd. Dit gecodeerde adres werd in de mededeling, die men doorgeven moest, verwerkt en in het „Doppelwürfelverfahren" nogmaals gecodeerd. Het is moeilijk, dit mondeling te verklaren. Men zou dit schriftelijk moeten kunnen doen en het eerst urenlang uitwerken. Het is zeer gecompliceerd. *Schreieder* kan alleen maar zeggen, dat er niet slechts één systeem bestond, maar meer, en wel naar gelang van het doel verschillend. Voor de telegrammen zelf kwam allereerst het „Doppelwürfelverfahren" in aanmerking; dan een code voor de adressen en vervolgens één voor het doorgeven van droppingsplaatsen, die immers ook niet openlijk doorgegeven, maar volgens de z.g. „Rechtshochwerten" gecodeerd werden. Tenslotte een bijzondere briefcode, waarvan de z.g. „play fair"-code een deel was. Er waren dus vier soorten van codes, waarmede gewerkt werd, al naar gelang het doel, waarvoor zij moesten dienen, en die iedere agent, voorzover hij met deze dingen te maken had, bezat. In de eerste veertien maanden van het seinspel werd uitsluitend het „Doppelwürfelverfahren" met letters gebruikt. Toen enige maanden het „Doppelwürfelverfahren" met getallen en de laatste maanden, het laatste halve jaar, een systeem uitsluitend met cijfers. Daarvan weet *Schreieder* echter op het ogenblik niet meer de naam en ook niet meer het systeem. Er zijn nog gegevens gekomen op zijden doekjes met toepasselijke opdrukken. Daarvan is *Schreieder* echter niet zeker en hij zou hierover niets principieels willen zeggen.

42679 *(Schreieder)*

42684 *(Schreieder)*

42686 *(Schreieder)*

Bij de beoordeling van de vraag, in hoeverre de agenten iets zeggen of niets zeggen moesten of gezegd hebben, moet men onderscheid maken tussen het codesysteem en de codegegevens. Onder „systeem" moet men verstaan de manier van coderen, d.w.z. in welke vorm men het coderen toepast. *Schreieder* zou er de nadruk op willen leggen: er zijn lettercodes en er zijn cijfercodes. De vraag is slechts in welke vorm men de letters of de cijfers codeert. Bij een geheugencode spreekt men in het algemeen ook van codegegevens, omdat in principe alle agenten van het England-Spiel hun geheugencode, die uit een gedicht bestond, ook schriftelijk bij zich hadden of in photographie en wel in negatief of in positief. Wanneer dus een agent gepakt werd, moesten de Duitsers om te kunnen spelen allereerst het systeem weten. Zij kenden dit als zodanig reeds. Zij wisten in de eerste maanden, dat niets anders in aanmerking kwam dan het „Doppelwürfelverfahren". Deze vraag beantwoorden was al moeilijker, wanneer de agent niet direct bij het droppen gearresteerd werd, maar gevangen genomen werd, nadat hij reeds langere tijd in vrijheid was, want, wanneer hij zijn code verstopt had, was voor de Duitsers de moeilijkheid de codegegevens te vinden en in bezit te krijgen. *Schreieder* heeft het in vele gevallen zo gedaan, dat hij aan de agenten verklaard heeft: „Zeg mij waar u uw apparaat hebt, waar u uw codegegevens hebt. Ik verzeker en beloof u, dat de mensen, bij wie u uw werkmateriaal en de gegevens geborgen hebt, niet gevangen genomen worden." Dan liet hij door een V-Mann de dingen afhalen.

De volgende moeilijkheid was er achter te komen, welke identity checks, welke security checks en welk sleutelgetal de agent had. Er bestond een bevel van Engeland, dat de agenten onder bepaalde omstandigheden de code konden bekend maken. De vraag, of het noodzakelijk was, dat een agent zijn identity check, in tegenstelling tot zijn security check, mededeelde, zou *Schreieder* met „ja" willen beantwoorden, en wel uitgaande van het standpunt van de agent. Wanneer de agent gevangen genomen was, kon deze bij zich zelf zeggen: „Ik heb in Londen het bevel gekregen onder bepaalde omstandigheden mijn systeem, eventueel zelfs mijn codegegevens prijs te geven, wanneer ik meen, daardoor Engeland te kunnen waarschuwen, dat er iets niet in orde is". Wanneer de agent mededeling deed van het codesysteem, moest hij ook zijn identity check bekend maken, want wanneer hij die niet bekend maakte, kon men immers daarginds in Engeland niet weten van welke agent het telegram afkomstig was. Die moest er dus bij zijn, opdat men ginds wist: „De agent X heeft dit telegram doorgegeven". Een andere vraag is: „Moest een agent de security check bekend maken?" Die vraag moet ontkennend beantwoord worden, want de security check zegt aan de overkant, of de agent in vrijheid is of niet. Het was natuurlijk het probleem de security check te krijgen en met betrekking daartoe kan *Schreieder* alleen zeggen: „Ik kan slechts het feit vaststellen, dat het spel gedurende de bekende tijd met de

ons bekend gemaakte security checks liep". Of dat nu aan de agenten lag, dat ze alles medegedeeld hebben of dat men aan de overkant iets over het hoofd heeft gezien, dat kan hij niet uitmaken. Hij zou slechts willen zeggen: „Wat wij van de agenten moesten weten, wat zij ons moesten zeggen, dat waren de identity checks, die zij prijs konden geven; het sleutelgetal, anders konden wij niet doorgeven, welke sleutelzin zij benutten en dan de security checks". Dat waren de drie dingen, die de Duitsers moesten weten.

42687 *(Schreieder)* Het was zeer moeilijk te trachten zonder deze gegevens aan de hand van telegrammen, die men van een agent had, zijn code te breken. *Schreieder* vindt het moeilijk zonder ook maar een idee van het gebruikte systeem of van de gebruikte sleutelzin en de codegegevens te hebben verder te komen. Men kan dan slechts door toeval een systeem herkennen of een gecodeerd telegram ontcijferen. *Schreieder* herinnert aan het geval met *Alblas*, wiens codegegevens en sleutelgetal de Duitsers bekend waren. Slechts daardoor konden zij de gepeilde telegrammen ontcijferen. Voorzover hij zich met het codewezen bezig gehouden heeft, zou hij willen zeggen, dat zonder kennis van de codegegevens het wel heel moeilijk is vast te stellen met welk systeem de agent werkt en de inhoud van een bepaald telegram te decoderen. Hij kan slechts zeggen, dat hij van de Funküberwachungsstelle van de Ordnungspolizei weet, dat zij de meest verschillende zenders gepeild heeft en de gepeilde telegrammen, zoals ze afgeluisterd waren, terzijde legde en helemaal geen moeite deed zonder gevangenneming van de agent ook maar iets te beginnen. Dat zou verloren tijd geweest zijn. Het zou een toeval geweest zijn, indien men zonder kennis van enige gegevens een telegram had ontcijferd. De Funküberwachungsstelle peilde maandenlang en eerst wanneer de gevangenneming plaats vond en men de codegegevens en de mededelingen van de agent of de marconist had, nam de Ordnungspolizei de tekst van de gepeilde telegrammen en begon ze

42689 *(Schreieder)* te decoderen. De Ordnungspolizei in Nederland heeft de cryptographie niet in toepassing gebracht. Zij hebben daarmede helemaal

42690 *(Schreieder)* niet gewerkt. In Nederland beslist niet. Het kan zijn, dat men te

42691 *(Schreieder)* Berlijn daarmede werkte, waarschijnlijk in de centrale, omdat deze telegrammen alle daarheen doorgeseind werden. Misschien, dat zij aan de centrale dan ontcijferd werden. *Schreieder* herinnert zich niet, dat

42692 *(Schreieder)* in bepaalde gevallen de hulp van de centrale voor de ontcijfering is

42694 *(Schreieder)* ingeroepen. *Giskes* was ook geen specialist op dat gebied. *May*

42695 *(Schreieder)* hield zich alleen bezig met het verhoren over de code als zodanig, maar al de andere dingen, het peilen en het decoderen van gepeilde telegrammen was de taak van de Ordnungspolizei, die ook met haar centrale, de „Funkleitstelle Berlin", samenwerkte en deze weer met het opperbevel van de weermacht. Immers in België en Frankrijk werd niet door de politie gepeild, maar door de weermacht. Alleen in gebieden met burgerlijk bestuur deed de Ordnungspolizei het. *Schreieder* herinnert zich de zaak van *Zomer*, die op 31 Augustus 1941 gevangen genomen is. Toentertijd was de chef van de Funkleitstelle van de weermacht te Parijs majoor *von Wedell*. Deze wilde steeds weten, welk sleutelgetal *Zomer* had. Uit deze zaak weet *Schreieder*, dat met de cryptographie, die hij zelf niet nader kent, niet alles te doen is. Hij weet slechts, dat er zo iets bestaat. Òf de zaak functionneerde nog niet zo òf ze was nog in de kinderschoenen.

43408 *(May)* *May* heeft verklaard, dat het „Doppelwürfelverfahren", zoals dat

43413 *(May)* in het England-Spiel gebruikt werd, het hoofdsysteem was, dat in bijna alle gevallen toegepast werd. Men kan zeggen: een deel van de agenten had een bepaald boek afgesproken, dat in de een of andere willekeurige taal geschreven kon zijn, doch dat in het jaar van uitgave, in de volgorde van de bladzijden en regels precies gelijk moest zijn aan het andere boek, dat zich bevond bij het hoofdkwartier; want wanneer het een andere uitgaaf was, bestond de mogelijkheid, dat enige woorden op een andere bladzijde stonden en dan kon de betrokken persoon met het boek niets beginnen. Een andere agent bracht een gedicht mee, dat normaal in dichtvorm opgeschreven was. Weer anderen brachten de soort code, die *May* bij zijn verhoor schriftelijk gedemonstreerd heeft, mee, nl. met de 20 woorden naast de eerste 20 letters van het alphabet: een tijdlang werden ook uit Engeland deze lijsten met de sleutelzinnummering kant en klaar gestuurd. Deze vier soorten codes werden

43415 *(May)* alle gebruikt en wel door elkaar. Het is op het ogenblik voor *May*

43416 *(May)* heel moeilijk om te zeggen: van dat tijdstip af tot aan dat tijdstip werd dit systeem gebruikt en die agent had dit en de andere dat meegebracht. Hij kan slechts zeggen, dat de getallencode, die niet in het „Doppelwürfelverfahren" gebruikt wordt, op een tamelijk laat

43418 *(May)* tijdstip gekomen is. Zij werd ook slechts door enkelen gebruikt. Er zijn ook in het England-Spiel agenten geweest met een „Zahlencode" maar dat is tamelijk laat geweest en weinigen hebben deze gebruikt.

43421 *(May)* Volgens de ervaringen, die *May* later opgedaan heeft, dus met de codes, die later gekomen zijn, moet hij zeggen, dat het „Doppel-

würfelverfahren" toch zijn gebreken heeft, want er verandert bij het „Doppelwürfelverfahren" niets. Het systeem is steeds hetzelfde, er wordt slechts „doppelt gewürfelt". Bij de latere codes, die kwamen, b.v. de getallencode en vooral bij het latere one time pad-systeem, kon men, wanneer men helemaal geen gegevens had, er absoluut
43422 *(May)* niets uit halen. Dat was niet mogelijk. Die laatste code is niet in het England-Spiel gebruikt. Die dateert van de latere periode. Op grond van het feit echter, dat hij dit systeem ook leerde kennen, kan hij zeggen, dat, in verhouding tot de latere codes, het „Doppelwürfel"-systeem toch in zekere zin gebreken heeft. Men mag natuurlijk niet vergeten, dat men in het begin van de oorlog eigenlijk eerst begonnen was deze systemen goed uit te werken en er goed over na te denken; want vroeger, toen er nog niet zo'n uitgebreid gebruik van radio gemaakt werd (b.v. in de oorlog van 1914—1918), was het overbrengen van geheime berichten noodzakelijk beperkt tot koeriers, smokkelaars en briefverkeer via het neutrale buitenland. Daarbij gebruikte men ook bepaalde cijfersystemen, in het bijzonder die met getallen. Deze systemen vormden de basis voor de uitwerking van nieuwe seinsleutels. Het was dus een langzame ontwikkeling opwaarts.

43425 *(May)* De codes kwam *May* op twee manieren te weten. Ten eerste door mededelingen, die hem gedaan werden en ten tweede door gevonden telegrammen, wanneer ze zo opgesteld waren, zoals de man ze gecodeerd had, dus in het sleutelkader; langs de weg van de zuivere
43426 *(May)* analyse is hij er niet gekomen. Daarvoor had hij geen tijd, want het zou een heel omslachtig werk geweest zijn, waarvoor hem geen
43427 *(May)* minuut overbleef. Als hij een geval had van een agent, die positief weigerde om iets af te geven en ten opzichte van wiens code en andere afspraken *May* ook geen enkel gegeven had gevonden, dan meent hij, dat hij niet in staat zou zijn geweest zijn code te breken,
43428 *(May)* ook al was het een „Doppelwürfelverfahren". Dat kan niet. Er moest
43430 *(May)* altijd iets zijn. *May* persoonlijk zou daartoe niet in staat geweest zijn. Misschien, dat men dat te Berlijn bij de centrale kon, maar niet in Nederland.

De agenten gebruikten beslist voor ieder telegram een andere sleutelzin. Vanzelfsprekend kon het voorkomen, dat een agent in de loop van de tijd weer dezelfde woorden gebruikte. Dat komt vooral voor bij de normale gedichtcodes, want daarbij heeft men minder keus, terwijl men bij de boekcode meer keus heeft. De bedoeling was,
43432 *(May)* dat men een apart sleutelwoord of een aparte sleutelzin voor elk telegram moest gebruiken. *May* neemt b.v. slechts de drie telegrammen van *Lauwers,* waarvan ieder telegram met een andere sleutelzin gecodeerd was. In vele gevallen is hetzelfde gedicht zeer lang gebruikt;
43437 *(May)* daarna echter veranderd. *May* kan zich herinneren, dat *Lauwers* her-
43442 *(May)* haaldelijk een nieuw codegedicht gestuurd kreeg. Daarbij ook een nieuw zendplan. Bij de andere lijnen geschiedde dit, meent hij, niet.
43443 *(May)* Of voor andere agenten ook meer codes aangekomen zijn, weet hij
43444 niet meer. *Lauwers* zijn ze beslist nagestuurd en deze nieuwe codegedichten heeft *May* ook gekregen.

43450 *(May)* De identity checks werden gebruikt tot herkenning van de agent; men kon dus zeggen: het was de handtekening van de agent. De security checks werden gebruikt om de mensen aan de overkant te zeggen: „Bij mij is alles in orde" of „Ik ben gevangen genomen" of „Ik sein onder dwang". De afspraken over het verwerken van deze verschillende checks kunnen volgens de mening van *May* goed genoemd worden. Men kan niet bepaald zeggen, dat men geen gebreken daarbij kon vinden. Maar men moet zich steeds weer voor ogen houden, dat de hele zaak eerst in een beginstadium was. Wanneer b.v. een agent behalve de security check, die hij in het telegram moest verwerken, nog bijzondere vragen had, die in een bepaalde vorm beantwoord moesten worden, werd de zaak moeilijker. Zo b.v. een vraag uit het England-Spiel, die *May* nog is bijgebleven: „Zijn uw lampen schoon?" Een vraag van de overkant, die gesteld werd, wanneer men vermoedde, dat de agent gevangen genomen was. Deze vraag moest de agent, wanneer hij in vrijheid was en het hem goed ging, beantwoorden met: „Ik heb twee lampen". Dit is dus een antwoord, dat helemaal niet op de vraag past. Dit is dus een methode, die iemand te denken geeft. Wat moet op zo'n vraag geantwoord worden? Welk antwoord is juist? Wanneer men aan de overkant gevraagd zou hebben: „Zijn uw lampen schoon?" en men zou dan tevoren niets geweten hebben, zou men zich afgevraagd hebben: „Wat wil men toch? Natuurlijk zijn ze schoon!" Men zou nooit op het idee gekomen zijn te zeggen: „Ik heb twee lampen." Dat
43453 *(May)* is geen passend antwoord op de gestelde vraag. Dat dit vraag- en antwoordspel gebruikt werd, was *May* reeds vóór het begin van het
43454 *(May)* England-Spiel bekend. Hij neemt aan, dat hij het van *van der Reyden*
43456 *(May)* heeft gehoord. Hoeveel agenten van het England-Spiel hierheen zijn gekomen met een dergelijke afgesproken vraag en antwoord, onttrekt zich aan zijn beoordeling, want hij kan het alleen geweten

hebben, wanneer een agent het hem medegedeeld heeft. Als *van der Reyden* hem daaromtrent niets medegedeeld had, had hij ook niet geweten, dat deze zo'n vraag en antwoord onder zijn security checks had meegekregen. Dat kon *May* immers toen niet weten. Hij heeft in de loop van de telegrammenwisseling slechts eenmaal een onplezierige vraag gekregen, in die zin, dat hij zei: wat willen ze nu in vredesnaam met zo'n vraag? Dat was, gelooft *May*, een vraag over broodbonnen, waarvan de juiste beantwoording de Duitsers een beetje hoofdbrekens bezorgde. Het kan echter ook de vraag met de lampen geweest zijn, dat weet hij niet meer precies. In ieder geval werd de vraag ogenschijnlijk juist beantwoord, want het spel liep verder. Hij herinnert zich daarnaast geen gevallen, waarin hij vragen kreeg, welke hij eigenlijk niet wist te beantwoorden en waarop hij dan maar het meest voor de hand liggende antwoord gaf. Daarvan is hem niets bekend. Later werden deze vragen en antwoorden niet meer gebruikt, maar alleen in de eerste tijd. Dit behoeft nog niet te betekenen, dat het systeem niet toegepast werd, want als de agent het *May* niet meegedeeld had, kon het juist feilloos werken. Dat kan natuurlijk mogelijk zijn. *May* beoordeelt de hele geschiedenis slechts van zijn kant, zoals hij alles gezien heeft, zoals de gegevens voor hem bestonden. De security check — b.v. een naam, die met de eerste letter van de sleutelzin begint — moest niet beslist altijd de eerste letter van de sleutelzin zijn; er kon ook een andere letter afgesproken worden. Er kon bijvoorbeeld ook afgesproken zijn, dat de een of andere op bijzondere manier uit te rekenen letter of de letter onder het cijfer 1 of het cijfer 7 van de sleutelzinnummering, die zich direct daaronder in de eerste horizontale rij van het sleutelkwadraat bevond, op een bepaalde plaats in het telegram verwerkt zou worden. Dat betekende, al naar de afspraak: „Ik ben gevangen", of: „Het gaat mij goed". Dus er waren verschillende mogelijkheden. Het kon zo zijn, dat men een bepaalde naam aan het einde van het telegram zette; het kon zo zijn, dat men bepaalde uit te rekenen letters of de onder de cijfers van de sleutelzinnummering 1 of 7 of 13 staande letters op bepaalde plaatsen van het telegram moest zetten, bijvoorbeeld na de datum, aan het einde, en misschien ook direct na de eerste loze letters. De datum en het nummer konden in het telegram op een zeer bepaalde plaats moeten staan.

43457 *(May)*
43460 *(May)*
43463 *(May)*
43466 *(May)*
43461 *(May)*
43462 *(May)*

Telegrammen, die uit Londen bij een agent kwamen, moesten de herkenningsletters, dus de identity check bevatten. Het was zo, dat de identity check van een telegram, dat uit Londen kwam, identiek was aan de identity check van de agent. Die waren dezelfde. Het eerste, wat de agent deed, wanneer hij een telegram van de overkant kreeg, was immers vast te stellen of zijn herkenningsletters in de afgesproken groep opgenomen waren. *May* heeft nimmer bij een telegram, dat uit Londen kwam, opgemerkt, dat daarin soortgelijke security checks voorkwamen als in het telegram van de agent. Dat was volgens zijn opvatting ook niet nodig.

43467 *(May)*
43468 *(May)*
43469 *(May)*
43470 *(May)*
43480 *(May)*
43481 *(May)*

Behalve het code-systeem „Doppelwürfelverfahren" was er bovendien nog het z.g. „play fair"-systeem. Dat werd ook in het England-Spiel gebruikt en wel op twee verschillende manieren: het z.g. „Springverfahren" en het z.g. „Drehverfahren". Of dat in Engeland precies zo genoemd werd, weet *May* niet; dat zijn begrippen, die hij in zijn hoofd heeft. Bij het „Springverfahren" worden de letters, die in de plaats van de juiste letters van de tekst gezet moeten worden, door „springen" bij codering van links naar rechts van de ene letter naar de andere, van boven naar beneden, eveneens van de ene letter naar de andere en, wanneer deze letters in verschillende horizontale en verschillende verticale rijen staan, door het „springen" van de ene hoek van een gedacht vierkant naar de andere hoek. Bij het „Drehverfahren" stelt men eerst vast in welke verticale rij van het sleutelquadraat zich de afzonderlijke te coderen letters bevinden en schrijft dan de cijfers van deze rijen verticaal onder elkaar en wel eerst het cijfer, dat de horizontale rij aangeeft, dan het cijfer, dat de verticale rij aangeeft. Tevoren moet nog vermeld worden, dat bij de codering bij het „Springverfahren" de te coderen tekst in groepen van twee te scheiden is. Bij de codering in het z.g. „Drehverfahren" moet er op gelet worden, dat telkens het laatste cijfer binnen een groep van vijf bij het aflezen met het eerste cijfer van de daaronder staande tweede cijferrij afgelezen moet worden. Dus binnen iedere gesloten groep van 5 en niet eerst aan het slot van het telegram. Aansluitend moeten de verticaal onder elkaar geschreven cijfers binnen de afzonderlijke rijen horizontaal afgelezen worden en moet in het sleutelquadraat nagezien worden, welke letter in de daardoor aangegeven horizontale en verticale rij staat. Deze vastgestelde letter moet dan gebruikt worden in de plaats van de juiste letter. In beide systemen werkte men met een quadraat van 25 letters.

43483 *(May)*
43484 *(May)*
43485 *(May)*
43486 *(May)*

Het „play fair"-systeem had bijna iedere agent — voorzover deze maar een code had — bij zich. Naast de andere code. Er waren agenten, die alleen het „play fair"-systeem hadden en wel ter codering van

adressen, die door een marconist, die niet mocht weten, wat hij doorgaf, doorgegeven moesten worden. In het algemeen was het
43489 *(May)* zo, dat de agent een telegram opstelde. Hij had ook een herkenningsteken, niet alleen de marconist. Hij stelt dus een telegram op. Hierin wil hij ook een adres doorgeven, waarbij hij tegen zich zelf zegt: „Dat behoeft mijn marconist niet te lezen, dat codeer ik met mijn „play fair"-code. Hij zet dan het gecodeerde adres in het telegram en geeft dit aan zijn marconist. Deze codeert het telegram met zijn code; ook het reeds gecodeerde adres wordt nog eens meegecodeerd.
43490 *(May)* Er waren geen marconisten, die voor het verzenden van telegrammen uitsluitend gebruik maakten van het „play fair"-systeem. Het
43491 *(May)* ging steeds slechts om kleine mededelingen, die op deze manier gecodeerd werden en die in andere telegrammen mede verwerkt werden. De gecodeerde tekst werd er dus in verwerkt en het telegram werd zelf nog eens volgens het „Doppelwürfelverfahren" gecodeerd.
43494 *(May)* Het „play fair"-systeem was ook bedoeld voor de codering van mededelingen, die men in een brief wilde doorgeven. Bij de briefcode moeten verschillende afspraken gemaakt worden. Zo kan bijvoorbeeld afgesproken worden, dat, wanneer de maand in de datum met zijn naam aangegeven is, dit betekent, dat de brief, die men schrijft en die op zich zelf heel onschuldig is, een gecodeerde mededeling bevat. Deze mededeling moet eerst met de „play fair"-code gecodeerd worden. Dan moet afgesproken worden op welke plaats van de brief de eerste letter van de met de „play fair"-code gecodeerde mededeling staat en in welk rythme de overige letters als letters, waarmede de woorden beginnen, in de brief gebruikt
43495 *(May)* moeten worden. Dat zijn brieven, welke met de post verzonden
43496 *(May)* moesten worden. Dus onschuldige brieven („innocent letters"), waarin echter toch gecodeerde mededelingen konden opgenomen zijn. Verder werd ter codering van adressen een bijzondere adressen-code gebruikt.
43499 *(May)* Bij de getallencode vond de codering plaats aan de hand van microfilms, waarop de grote reeksen getallen voorkwamen, die volgens bepaalde aanduidingen bij de codering gebruikt moesten worden.
43500 *(May)* Men sneed van die microfilms de getallen, die men eenmaal gebruikt
43501 *(May)* had, af en moest dan voor een volgend telegram weer ergens anders beginnen met nieuwe getallen. Dat betekende dus, dat, wanneer zo'n telegram van Duitse zijde opgevangen werd, men het materiaal om het te decoderen niet had en de agent evenmin. De agent had het
43502 *(May)* niet meer. Wanneer hij de aanwijzing opvolgde, sneed hij het gebruikte gedeelte af en vernietigde het. Wanneer men het ding na de codering vernietigde en men niet meer wist, welke getallen men gebruikt had, kon men het telegram niet meer decoderen. Dit systeem
43504 *(May)* was in het England-Spiel meer als nevencode bedoeld. Of men van
43505 *(May)* Duitse zijde van zo'n code wel eens gebruik heeft kunnen maken, kan *May* niet zeggen; dat weet hij niet.
43514 *(May)* Na het England-Spiel heeft *May* ook nog andere soorten codes
43515 *(May)* ontmoet. Dat was in de eerste plaats de z.g. one time pad-code. Dat is een code, waarbij groepen van 5 letters gebruikt worden. Dan was ter codering met de one time pad-code nog een sleutelraam nodig. In dit sleutelraam bevond zich bovenaan allereerst het gehele alphabet en wel met hoofdletters. Onder iedere letter van dit alphabet werd verticaal eveneens het gehele alphabet met hoofdletters geschreven. Naast deze verticale alphabetten bevonden zich alle letters van het alphabet met kleine letters, doch niet in de normale volgorde, maar door elkaar gegooid, en wel zo, dat noch in een van de verticale, noch in een van de horizontale rijen een letter van het alphabet tweemaal mocht voorkomen. Daarbij waren er altijd 26 x 26 mogelijkheden. De groepen van 5 op de films en de photo's werden boven de te coderen tekst geschreven, dan werden de verticaal onder elkaar staande letters afgelezen, altijd twee b.v. „U" „N" en dan wordt nagezien, welke kleine letter naast de „N" van het alphabet onder de „U" van het sleutelalphabet staat. Staat b.v. rechts van „N" „a", dan wordt steeds deze letter onder „U" „N" geschreven. Precies zo wordt verder gewerkt. In de eerste groep van 5 van deze op photo's of films gedrukte letters moest een herkenningsgetal verwerkt zijn. Iedere agent had bij het „Doppelwürfelverfahren" één of meer letters — hier een bepaald getal. Dit getal moest telkens op bepaalde plaatsen van de eerst gebruikte groep van 5 verwerkt worden. Dit gebeurde door bij de daar staande letters zoveel letters te tellen als door de afzonderlijke cijfers van het daaronderstaande agentengetal aangegeven was. Dat was het herkenningsteken voor de afzonderlijke agent. Daarmede werd gezegd, dat het telegram van een bepaalde agent was. De photo's of films waren in een zeer bepaalde volgorde gerangschikt. In Engeland was bekend: De agent met het nr. X begint met de film no. 1; de agent X begint met de film no. 5 of de agent X begint met de film no. 10. Dat waren echter allemaal afspraken, die aan de overkant vastgelegd moesten zijn.
43516 *(May)* De kracht van deze code was, dat men zonder gegevens niets kon

beginnen. Men moest dus bij dit systeem beide gegevens hebben, namelijk de photo's met de groepen van 5 en het sleutelraam, ook „Tauschtafel" genoemd. Ook hierbij gold hetzelfde als bij de getallencode; de gebruikte groepen van vijf moesten afgesneden en vernietigd worden. De one time pad-code is nooit in het England-Spiel gebruikt; dat weet *May* zeker; in het England-Spiel werd in de eerste plaats het „Doppelwürfelverfahren" gebruikt.

43519 *(May)*

14899 *(Somer)*

14900 *(Somer)*

Dr. *J. M. Somer* heeft verklaard, dat een agent zijn sleutel kon vrijgeven, zijn code en zijn prefix, maar zijn identity check behoefde hij niet vrij te geven; dat was verraad. Desnoods geeft de agent er één vrij, maar dan houdt hij de beide andere vast. Het is begrijpelijk, dat hij ze afgeeft, wanneer hij lam geslagen wordt, maar er zijn agenten geweest, die ze onmiddellijk hebben gegeven. Volgens de rapporten van *Schreieder* hadden sommigen binnen de 24 uur alles vrijgegeven. Maar dat is de tactiek van de Duitsers geweest; wij weten alles al; je bent daar en daar op school geweest; die en die hebben je opgeleid; je woonde vroeger op die kamer, enz. Dan keek men met grote ogen op en vroeg zich af, hoe de Duitsers dat wisten. Dat hebben wij van *Bingham,* was het antwoord; hij staat met ons in contact. En dan was de reactie: geef je rommel maar weg, als we toch verraden zijn. En dan gaven ze alles vrij. Vandaar, dat *Schreieder* zo'n gemakkelijk spel had.

21311 *(Broekman)*

21317 *(Broekman)*

21318 *(Broekman)*

De heer *H. G. Broekman* verklaart, dat de agenten bij de dropping zeer enthousiast waren. Zij wisten, dat zij een gevaarlijke taak onder handen namen en zij hadden het volste vertrouwen in degenen, die in Engeland op hen rekenden; anders gingen zij niet. Wanneer zij nu op het moment van de dropping worden gearresteerd, dan gaan zij twijfelen. De heer *Broekman* weet, dat de gedragslijn meer dan eens is toegepast, dat men bij de opleiding zei: je mag je code afgeven en in het uiterste geval zelfs voor de Duitsers zenden, maar geef nooit je security checks af. Wanneer *Lauwers* zegt, dat hij zijn code heeft afgegeven, maar dat hij de Duitsers omtrent zijn security check heeft misleid, heeft hij dus correct gehandeld. De heer *Broekman* had in zijn geval ook zijn code kunnen afgeven. Hij had zelfs van zijn security checks er een paar kunnen bekend maken, maar dan nog had men in Engeland onmiddellijk begrepen, dat hij gevangen zat.

21459 *(Fock)*

21460 *(Fock)*

Mr. *C. L. W. Fock* heeft medegedeeld, dat hem niet ter ore is gekomen, dat er bij het B.I. gefaald is met de security checks. Als het B.I. niet zeker was, dan begon het met test questions. De heer *Fock* heeft bij verschillende agenten, later toen zij bevrijd waren, de zaak nog eens kunnen verifiëren en die hebben hun checks niet afgegeven.

21734 *(Klijzing)*

21738 *(Klijzing)*

De heer *F. J. Klijzing* heeft verklaard, dat ieder telegram, dat bij het B.B.O. ontvangen werd, was gedecodeerd en dat daar op stond, of de security checks al dan niet aanwezig waren. Als aan de heer *Klijzing* telegrammen zonder opgave van het al of niet aanwezig zijn van checks van Engelse kant verstrekt zouden zijn, zou hij gezegd hebben: „Dat accepteer ik niet. Ik moet zien, of de checks aanwezig zijn of er moet mij de verzekering gegeven worden, dat ze aanwezig zijn." De security checks stonden in de opdracht van de B.B.O.-agenten. De heer *Klijzing* kende de code niet, maar wel de security checks. Dat was meestal een eenvoudige zin, een testvraag. Niet b.v. zoals bij *Lauwers* het gebruiken van bepaalde foute letters. Dat kan immers zeker niet geconstateerd worden, want de telegrammen kwamen over het algemeen zwaar verminkt binnen, hetzij door atmosferische storingen of omdat het toestel zwak was of omdat men te weinig stroom had of omdat de operator zenuwachtig was geworden door langdurig werk in bezet gebied. De telegrammen kwamen over het algemeen verminkt en sommige zelfs zwaar verminkt over, zodat men vaak moest raden wat er in zo'n telegram bedoeld werd. Maar het werd altijd gedaan met bepaalde testzinnen of wat natuurlijk ook kan, met woorden, maar zeker niet met letters. Als dus een security check uit letters bestond, vindt de heer *Klijzing* dat absoluut ondoelmatig. Zo bezien, is een der fouten in het England-Spiel het ondoelmatige van de gebruikte security checks. De B.B.O.-agenten kregen ook een gedragslijn mede met betrekking tot hetgeen zij mochten doen, wanneer zij in Duitse handen kwamen. Dat was „doorzenden", security check niet vrijgeven, maar wel de code; die mochten zij gerust geven. Zij mochten ook voor de Duitsers zenden. Dat werd hun bij de opleiding altijd gezegd. Het enige ding, dat zij nooit mochten weggeven, was hun security check. Zij mochten alles weggeven, behalve natuurlijk hun verbindingen, enz.; ze mochten de Duitsers de code laten doorzenden, maar hun security check moesten zij behouden en mochten zij niet prijsgeven.

21754 *(Klijzing)*
21756 *(Klijzing)*
21757 *(Klijzing)*
21758 *(Klijzing)*

21760 *(Klijzing)*

21761 *(Klijzing)*

21762 *(Klijzing)*

21763 *(Klijzing)*
21764 *(Klijzing)*
21765 *(Klijzing)*

30019 *(Grün)*

De heer *J. Grün* heeft verklaard, dat met hem tijdens zijn opleiding in het algemeen wel gesproken is over codes en security checks. Een schandaal is echter, dat geen gebruik is gemaakt van de beste security check, nl. je handslag, je pols. Beroepsontvangers herkennen deze onmiddellijk. De heer *Grün* gelooft niet, dat het in het England-Spiel eenmaal is voorgekomen, dat de Engelsen een hand-

30027 *(Grün)*

slag hebben herkend. Het begrip test question is zelfs niet met hem besproken.

Op 17 Februari 1949 heeft de heer *d'Aulnis de Bourouill* de commissie geschreven, dat hij door zijn zeer langdurige en onderbroken opleiding tot marconist-organisator op den duur met zijn Engelse instructeurs op een abnormaal persoonlijke voet van vriendschap geraakte. Zo ook met de heer *Witney* (schuilnaam), die de training dirigeerde. Toen hij deze eens onderhield over de identity checks, welke in de dubbele transpositie-code, standaardmodel, moesten worden verwerkt en zijn waarschijnlijke consternatie schilderde, indien deze checks zouden uitblijven, zeide *Witney* ongeveer het volgende:

„De diverse landen kiezen voor de agentenbaan geenszins altijd goed geschoolde mannen. Het komt dikwijls voor, dat deze agenten als ze op het continent zijn, hun identity checks vergeten of verwaarlozen."

Het spijt de heer *d'Aulnis de Bourouill* niet in staat te zijn tot het noemen van werkelijke feiten, maar de implicatie van de opmerking is duidelijk. Als na de decodering van een ontvangen telegram de identity checks ontbraken, was dit geenszins te Londen een zeker teken van onraad. Vandaar ook mede de extra check door speciale sleutelwoordcombinaties.

76173 *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat, als een agent, die in Duitse handen is, op een gegeven moment op verzoek van de Duitsers een telegram verstuurt en hij laat zijn security check weg, hetgeen hij altijd in eigen hand heeft — hij kan zijn code weggeven, maar daarom behoeft hij zijn security check niet weg te geven —, de ontvanger, i.c. Londen, aannemen moet, dat de agent in vijandelijke handen is. Zo gauw als de officieren van het B.I. een letterfout

76174 *(Somer)*

zagen in een security check, werd gevraagd het bericht te herhalen. Kwam dezelfde fout weer voor — hetgeen bij *van Borssum Buisman* en *Letteboer* met de Duitsers is gebeurd —, dan braken zij af. Men begint dus met herhaling te vragen en het zou dan wel bijzonder merkwaardig zijn, als door technische of atmosferische storingen precies twee keer de security check gemutileerd overkwam. Als zij dan nog twijfelden, werd gevraagd de speciale check op te

76176 *(Somer)*

geven, tot drie, vier keer toe. De check werd in het begin van het telegram opgebouwd, aan het einde in de dummy groups, in het midden van het telegram werd zij nog eens verkapt gezet en de Duitsers moeten dan wel heel slim zijn, wanneer zij dit alles uit een agent kunnen krijgen. Bij de minste twijfel werd bovendien nog

76178 *(Somer)*

„repeat" aangevraagd. Men kan echter nooit honderd procent zekerheid hebben. Wanneer men dit wil hebben, moet men er niet aan beginnen, want dan moet men een telegraafkantoor in vredestijd hebben. De meeste waarde hechtte de heer *Somer* aan de

76182 *(Somer)*

special check (test question); die check kan een agent altijd achterhouden. Enige keren heeft het B.I. dit met succes toegepast; het is een heel eenvoudig trucje. De heer *Somer* gelooft dan wel, dat men dan 70 à 80 pct. kans heeft, dat men er niet naast is.

76183 *(Somer)*
76184 *(Somer)*

Het grootste percentage van de telegrammen was beschadigd. Iedere agent had echter zijn eigen stijl. Bij het telegram, dat *Haubrock* seinde bij de arrestatie van *van Borssum Buisman,* zagen de B.I.-officieren meteen, dat het niet van hem was, omdat het zijn

76185 *(Somer)*

stijl niet was. *De Jong* zeide dadelijk: „Mis!" Tien à twintig pct. van de telegrammen waren helemaal beschadigd, zodat men beslist herhaling moest aanvragen. In praktisch elk telegram waren echter

76186 *(Somer)*

fouten. Maar daarnaast was een heel groot percentage, dat door eenvoudige luchtstoringen enkele klinkers of woorden miste. Als de

76187 *(Somer)*

check beschadigd was, vroeg het B.I. automatisch herhaling aan. Een agent had maar één- of tweemaal in de week zijn zendtijd en men moest dus een week wachten, voordat men op het telegram kon terugkomen en in de daaropvolgende week kreeg men eerst weer antwoord.

18490 *(de Graaf)*

De heer *K. de Graaf* heeft verklaard, dat hij, toen het bekend was, dat hij binnenkort een opdracht met betrekking tot het oprichten van het B.B.O. zou krijgen, contact had met de heren *Lieftinck* en *Schilp.* Hij heeft dus vragen gesteld over de herkenningstekens, die zich natuurlijk op de telegrammen zouden moeten bevinden en kreeg toen als antwoord, dat dit niet bekend was, dat men niet op de hoogte was van deze dingen. Zij hebben toen met z'n drieën een proces-verbaal opgemaakt. Dat is ondertekend door de toenmalige kapitein *Lieftinck,* de toenmalige luitenant-ter-zee *Schilp* en de heer *de Graaf.* Daarin stond, dat zij tot de conclusie kwamen, dat er geen herkenningstekens stonden op de telegrammen van de agenten, zoals het toch behoorde. Later zijn de Engelsen over de brug gekomen met die herkenningstekens, die zij tot dat ogenblik geheim gehouden hadden. Zij hebben gezegd: ja, inderdaad, zij bestaan; zij staan alleen niet op de telegrammen. Dit was een eigenaardig punt. Dit gebeurde op hetzelfde ogenblik, waarop major *Bingham* van

Special Operations Executive, Netherland country section, werd overgeplaatst of althans uit deze dienst werd ontslagen.

De verklaring, waarop de heer *de Graaf* doelt, luidt als volgt:

Verklaring

„Ondergeteekenden, *H. Lieftinck,* Kapitein der Mariniers; *K. H. Schilp,* Luitenant-ter-zee der 1ste klasse K.M.R., S.D. en *K. de Graaf,* res.-sergeant Luchtdoel Artillerie, verklaren, dat aan hen op Maandag 3 April 1944 door den Major *R. I. Dobson,* Chef Nederlandsche Sectie S.O.E., werd medegedeeld, dat aan laatstgenoemden bij het nalezen van de telegrammen, ingekomen van *Heck Blue,* was gebleken, dat het 1ste telegram van dezen agent, ontvangen 22-8-1942, onontcijferbaar was en dat in tenminste vier der daarop onmiddellijk volgende telegrammen de z.g. „identity check" ontbrak. Major *Dobson* verklaarde voorts, dat het ontbreken van de identity check op de telegrammen vermeld was door de afdeeling, belast met het ontcijferen van de woorden: „identity check omitted". Dit had volgens Major *Dobson* aanleiding moeten zijn tot een onmiddellijk onderzoek naar de betrouwbaarheid en de veiligheid van dezen zender, welk onderzoek volgens hem niet had plaats gehad. Bovendien waren tenminste nog 7 personen gezonden naar het receptie-comité, waarmede *Heck Blue* in contact stond, nadat bovengenoemde telegrammen waren ontvangen."

18491 *(de Graaf)* Nadat de voorzitter de heer *de Graaf* opmerkzaam had gemaakt op de omstandigheid, dat deze verklaring op 3 April 1944, derhalve later dan het tijdstip, waarover de heer *de Graaf* spreekt, is opgesteld, heeft deze verklaard, dat dat papier dan niet goed is. Dat is dan niet juist gedateerd. Naar zijn beste weten en overtuiging kende hij major *Dobson* op dat moment nog niet. Maar hij ziet zijn handtekening onder bedoelde verklaring staan; het zal dus wel authentiek zijn. Naar zijn beste herinnering is het nl. zó, dat major *Bingham* op het moment, dat dit werd geconstateerd, nog in functie was. Wat volkomen juist is, is, dat zij op dat ogenblik bij het doornemen van de details van de M.I.D. waren gestuit op een telegram van *Heck Blue.* Dat is de naam van een operatie. Iedere lijn heeft een naam. De heer *de Graaf* weet niet precies, welke agent dat was. [1]) Naar aanleiding van dat feit zijn zij gaan praten met de Engelsen. Hij herinnert zich als de dag van gisteren, dat major *Bingham* in de kamer heeft gestaan. De datum van de verklaring komt de heer *de Graaf* zeer vreemd voor. Hij moet aannemen, dat 3 April 1944 juist is, maar dit is een heel vreemde datum, want in de nacht van 31 Maart/1 April 1944 was hij al lang in functie als uitvoerend officier van het B.B.O.; toen zijn zij hun eigen operaties begonnen. Het is duidelijk, dat zij hier achteraf nog wel over deze dingen kunnen hebben gesproken, maar het alarmerende van dat telegram was veel eerder. Het is mogelijk, dat achteraf met major *Dobson* is gesproken. En dat men toen pas op het idee kwam om er een verklaring van op te maken, wil hij zeker niet ontkennen. Het is tenslotte vier of vijf jaar geleden; het stond hem een beetje anders voor de geest. Het kan zijn, dat zij later een tweede verklaring hebben opgemaakt. Het komt hierop neer, dat zij geïnformeerd hebben, hoe men aan dat telegram kon zien, of de agent zich al dan niet in veiligheid bevond, een logisch iets, dat er moet zijn, maar dat was niet bekend. Hij kan met de meeste pertinentie zeggen, dat *Lieftinck* hem heeft meegedeeld, dat de M.I.D. van dergelijke dingen weinig of niets afwist en dat pas later bepaalde geheimen langzaam aan bekend werden. Hij wil niet zeggen, dat *Lieftinck* bij die gelegenheid inderdaad letterlijk heeft gezegd: wat zijn security checks?, maar in deze geest is wel zijn antwoord geweest. Van het systeem van de checks wist hij derhalve helemaal niets af. De woorden „security check" waren nog niet gevallen, totdat zij zich in verbinding hebben gesteld met hun „opposite-numbers" en vroegen: hoe zit dat precies? Toen is naar het beste weten van de heer *de Graaf* van *Bingham* het antwoord gekomen: dat een agent goed is, kunt u zien aan de identity of security check. Natuurlijk is dat een tamelijk sensationele mededeling geweest en het is zeer goed mogelijk — dat zullen zij ongetwijfeld hebben gedaan —, dat zij er dagenlang over hebben gesproken en daaruit de verklaring is geresulteerd. De heer *de Graaf* denkt, dat er nog een vroegere verklaring moet zijn. Het woord identity check kende de heer *de Graaf* niet, maar hij wist wel, dat er een geheime aanduiding was. Het was een bekend iets. Het was voor hem een verrassing te horen, dat het niet bekend was bij de M.I.D. Het is al tientallen jaren oud. Een agent moet zich op die manier bekend maken. Dat is zelfs in de commerciële code gebruikelijk. De naam identity check en de speciale techniek er van heeft de heer *de Graaf* inderdaad eerst in Engeland geleerd.

De heer *de Graaf* heeft bij deze gelegenheid wel als zijn mening tegen major *Dobson* te kennen gegeven, dat hij nonchalance volkomen

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat dit de agent *G. J. van Hemert* is geweest.

18492 *(de Graaf)*

18493 *(de Graaf)*

18494 *(de Graaf)*

18495 *(de Graaf)*

18496 *(de Graaf)*

18497 *(de Graaf)*

18541 *(de Graaf)*

18542 *(de Graaf)*

18543 *(de Graaf)*

18616 *(de Graaf)*

18617 *(de Graaf)*
18618 *(de Graaf)*
57121 *(de Graaf)*

uitsloot. Deze zei daarvan geen woord; daar heeft hij zich niet over uitgesproken. Dat kon hij blijkbaar niet doen. Hij heeft er gewoon geen antwoord op gegeven. Maar hij heeft inderdaad wel gezegd, dat hij het onbegrijpelijk vond. Van *Heck Blue* en *Lauwers* heeft de heer *de Graaf* de S.O.E.-exemplaren van de telegrammen, waarover *Dobson* sprak, niet gezien.

21238 *(Broekman)*

De heer *Broekman* betwijfelt daarom zo sterk, dat de heer *Lieftinck* nooit van een security check had gehoord, omdat, toen de heer *Broekman* zou worden uitgezonden, er plannen bestonden om hem na drie maanden terug te halen. De bedoeling was, dat hij zou worden afgehaald door de vlieger *Schaap*. Hij heeft met *Schaap* en *Lieftinck* besprekingen gevoerd en in die besprekingen zijn zij de code overeengekomen voor het afhalen en daarin heeft de heer *Broekman* een security check ingelast. Toen heeft de heer *Lieftinck* in ieder geval van een security check gehoord.

22808 *(Schilp)*

De heer *Schilp* acht het volkomen natuurlijk, dat een agenten-telegram bepaalde kenmerken draagt; dat is tenslotte volkomen natuurlijk, maar hoe de Engelse techniek was, daar wist hij niets

22809 *(Schilp)*

van. In het gedeelte van de opdracht aan de agent, dat het bureau M.V.T. kreeg, werd de code helemaal niet aangeroerd, maar de code moet natuurlijk door iemand van de Engelsen zijn opgesteld. Maar hij kan niet zeggen, of de Dutch Section van S.O.E. de mensen

22810 *(Schilp)*

zijn, die de code met de agent behandelden, of dat het coderingsbureau of de verbindingsdienst de dienst was, die dit met de agent behandelde. De heer *Schilp* wist natuurlijk, dat er bepaalde manieren zijn om een telegrafist op te checken. Dat was de kwestie om bepaalde

22812 *(Schilp)*

fouten in de codes te maken of bepaalde afspraken te maken; men kan onder bepaalde omstandigheden het handschrift opchecken, daar was hij mede bekend. Deze kwestie is wel eens naar voren

22821 *(Schilp)*
22824 *(Schilp)*

gebracht, waarop altijd de verzekering van Engelse zijde werd gegeven, dat deze zaak in orde was, maar nooit anders dan de verzekering. M.a.w. de woorden identity check en security check zeggen hem helemaal niets. Als inlichtingenman droeg de heer *Schilp* natuurlijk een zekere kennis van hoe je dergelijke dingen aanpakt. Als hij op het ogenblik een bepaalde dienst zou moeten organiseren of een bepaalde agent zou moeten uitzenden, kan hij natuurlijk voor deze dienst de checks en alles helemaal zelfstandig opmaken. En als hij het in die tijd had moeten opmaken had hij natuurlijk ook bepaalde checks er in opgenomen, maar hoe dit van Engelse zijde werd gedaan, daar wist het bureau M.V.T. verder helemaal niets van. Toen zij over een identity check spraken, was het voor de eerste keer, dat hij er enig idee van kreeg, op welke manier de Engelsen het deden.

22817 *(Schilp)*
22818 *(Schilp)*

Heck Blue was de codenaam van een van de agenten-telegrafisten van S.O.E. Wie dat is, zou hij niet kunnen zeggen. Met de checks van diens telegrammen is er iets aan de hand geweest. Dat herinnert aan de Engelse voorgeschiedenis. Toen kolonel *de Bruyne* al weg was, heeft *Dobson*, in tegenwoordigheid van *Lieftinck* en *de Graaf*, verklaard, dat de identity check in de telegrammen van *Heck Blue*

22820 *(Schilp)*
22825 *(Schilp)*

had ontbroken. Dit was de eerste keer, dat er van Engelse zijde over een bepaalde check werd gesproken. Major *Dobson* heeft 's morgens bij hen zitten praten, het was de tijd ongeveer, dat *de Graaf* in de geheimen van dit vak werd ingeleid en toen deelde major *Dobson*

22826 *(Schilp)*

dat mede. Nadat de heer *Dobson* was weggegaan, hebben zij het onmiddellijk op schrift gesteld. De heer *Dobson* deelde dat toen

22827 *(Schilp)*

mee, omdat men praatte over de mislukking, die plaats had gevonden en omdat tegelijkertijd werd gepraat over de orders van de eerste agenten, die door het B.B.O. zouden worden uitgezonden, want die eerste orders waren deze keer door de heren *Lieftinck* en

22828 *(Schilp)*

Schilp opgesteld. Het is dus juist, dat dit een van de bij uitzondering voorgekomen gelegenheden is geweest, dat door een Engelse ambtenaar is verklaard, dat er bij de Dutch section van de S.O.E. fouten

22829 *(Schilp)*

zijn gemaakt. Volgens het bewuste schriftelijk stuk heeft de heer *Dobson* verder gezegd, dat de telegrammen van *Heck Blue* volgens hem voor de Dutch section aanleiding hadden moeten zijn tot een onmiddellijk onderzoek naar de betrouwbaarheid en de veiligheid van deze zender, welk onderzoek volgens hem niet had plaats gehad, terwijl hij ook heeft gezegd, dat bovendien nog tenminste zeven personen waren gezonden naar het receptie-comité, waarmede *Heck Blue* in contact stond, nadat deze telegrammen waren ontvangen, dus m.a.w. hier heeft hij te kennen gegeven, welke fouten er bij de Engelse dienst zijn gemaakt, althans heeft hij een tip van de sluier opgelicht. Dat is de betekenis van deze verklaring. Daar komt het op neer.

23420 *(Lieftinck)*

De heer *H. Lieftinck* wist, dat er bepaalde methoden bestonden om te controleren, of een agent safe was, o.a. door de identity check. Hij wist, dat, wanneer men veel met elkaar had geseind, men kon horen, dat een ander aan de sleutel zat. Hij wist van de Engelsen, dat men een apparaat zou construeren of had geconstrueerd,

waarmede men kon controleren, of de agent al dan niet goed was. De fijnste trillingen werden op die wijze opgenomen. Dat is dus de kwestie van het handschrift. Men kon het op een plaat vastleggen. In geval van twijfel kon men het handschrift dan vergelijken met de plaat. De heer *Lieftinck* gelooft alleen, dat die methode, toen men het hem mededeelde, nog maar kort bestond. Hij gelooft, dat het in 1943 was. Wanneer de heer de *Graaf* zegt, dat hij met de heer *Lieftinck* over deze zaken heeft gesproken in het begin van 1944 en dat hij toen zou hebben gevraagd, of de heer *Lieftinck* mededeling van de security check kreeg, waarop deze zou hebben gevraagd: wat is een security check?, dan lijkt dit de heer *Lieftinck* vrij sterk. Dat kan men op zoveel manieren opvatten. Hij kan ook bedoeld hebben: wat bedoelt u eigenlijk met een security check? Hij kan het niet ontkennen, ook niet bevestigen. Hij had het wel gehoord, nl. van *Hazelhoff Roelfzema,* dat er zo iets bestond. Bovendien is er een telegram geweest van *Rabagliatti,* waarin het woord voorkomt. De brief van 27 Februari '42 van *Rabagliatti* aan kolonel *de Bruyne,* waarin over security checks wordt gesproken, heeft de heer *Lieftinck* zelf gelezen en gebundeld. Het is dus wel vreemd, dat hij zou hebben gevraagd: wat zijn dat voor dingen, die security checks?

23421 *(Lieftinck)*
23422 *(Lieftinck)*
23423 *(Lieftinck)*
23424 *(Lieftinck)*

De heer *M. R. de Bruyne* heeft verklaard, dat hij nooit telegrammen heeft gekregen, waarop stond: checks omitted, of: tests given. Hij heeft het herhaaldelijk gevraagd.

30474 *(de Bruyne)*
30475 *(de Bruyne)*

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, hebben de heren *Seymour* en *Bingham* verklaard, dat niet alleen de Nederlandse diensten de codes en de security checks niet kenden, doch dat dit ook het geval was met de officieren van de Dutch sections van S.I.S. en S.O.E. De codes bleven, in een aparte sfeer, gecentraliseerd bij de Signal Section. Men merkte bij de Dutch section wel eens toevalligerwijze iets, als de agent aan zijn code-opleiding bezig was. Met de security checks was dit nog veel minder het geval, omdat de agent deze meestal eerst in de laatste tijd van zijn verblijf te Londen medegedeeld kreeg. Dit op de valreep mededelen was echter weer een reden te meer om niet al te veel op de security check af te gaan, aangezien een agent deze ook wel in de sensatie van het laatste moment kon hebben vergeten of verkeerd begrepen.

§ 4. *Het seinschrift van de marconist*

14906 *(Somer)*

De heer *Somer* heeft verklaard, dat iedere marconist een bepaalde aanslag heeft en als men een ervaren opnemer heeft, hoort deze altijd wie aan de toets zit. Dit kan zelfs op een gramophoonplaat worden vastgelegd. Het B.I. heeft dit nooit gedaan, maar andere diensten wel.

18757 *(May)*

May heeft medegedeeld, dat de vraag van het handschrift ook bij de Duitsers opdook. Nadat de peilplaats met de codes, die *May* haar gaf, werken moest, was de verbinding met deze deskundigen, met de officieren, marconisten en hem zeer goed, zodat zij ook over het handschrift gesproken hebben. Het scheen hun toen een moeilijk probleem, omdat het handschrift in Engeland op gramophoonplaten werd opgenomen. *May* had op dat gebied geen grote ervaring. Hij heeft daarover met *Schreieder* gesproken en die zei, dat dat met de deskundigen moest worden besproken. Het werd toen met de deskundigen besproken, die verklaarden, dat aan het handschrift eigenlijk niet die betekenis moest worden toegekend, zoals men zich dat voorstelt. De zaak is zo. Wanneer het handschrift van een agent in Engeland op de gramophoonplaat wordt opgenomen, heeft de man, waarom het gaat, geen haast. Hij zit daar rustig en werkt dus heel rustig normaal verder. Is hij eenmaal in Nederland en werkt hij daar, dan staat hij steeds onder grote spanning, omdat hij tegen zichzelf zegt: ik moet haast maken, opdat ze me niet betrappen. Door de spanning kunnen er allerlei veranderingen in het schrift komen, zodat het niet meer met de opname op de gramophoonplaat overeenstemt. Daarbij komt nog, dat het handschrift door atmosferische storingen enz. vervormd wordt. Verder komt er nog bij, dat volgens de uitspraak van deze deskundigen het handschrift door een geoefende marconist in zeer korte tijd precies kan worden nagebootst.

18758 *(May)*

Het staat vast, dat door de Duitsers meer verbindingen werden onderhouden door één Funker. Het waren beslist de beste marconisten, die werden ingeschakeld. Zij hadden jarenlange ervaring en waren in staat om zich het handschrift van verschillende mensen zeer goed eigen te maken.

18761 *(May)*
18763 *(May)*
18764 *(May)*

Schreieder heeft verklaard, dat behalve in het geval-*Lauwers,* die zelf enige tijd heeft gezonden, de verbindingen werden bediend door Duitse marconisten. *Schreieder* was daar niet bij. Dat deed de Funküberwachungsstelle van de Ordnungspolizei. Hij kan slechts zeggen, dat de personeelsbezetting van de Funküberwachungsstelle van de Ordnungspolizei zeer hoog was, maar hij gelooft, dat vele lijnen,

42618 *(Schreieder)*
42619 *(Schreieder)*

42620 *(Schreieder)*

d.w.z. verschillende lijnen door één ambtenaar zijn bediend. Dit baseert *Schreieder* hierop, dat het hem bekend is, dat de chef van de Funküberwachungsstelle, zowel luitenant *Heinrich,* als later kapitein *Linhardt,* een zekere kring van bepaalde ambtenaren er steeds weer heeft bijgehaald, en wanneer *Schreieder* zich deze ambtenaren voor de geest haalt, dan komt hij op de gehele personeelsbezetting. Het waren gelooft hij, ongeveer 40 of 50 mannelijke ambtenaren en 30 vrouwelijke. Wat betreft de ambtenaren, die aan het England-Spiel deelnamen, komt hij echter slechts op 6 of 8, die hij zich als op de een of andere manier daarbij betrokken kan voorstellen. Op grond van zijn herinnering, zijn voor de geest halen van de ambtenaren, die daarvoor in aanmerking zouden komen, moet hij zeggen, dat *May* wel gelijk zal hebben en dat tenminste een deel van de lijnen,

42622 *(Schreieder)*

dus telkens twee of drie, door één ambtenaar is bediend. Over de vraag van het handschrift stond zowel de chef van de peiltroep van de Ordnungspolizei, luitenant *Heinrich,* die ongeveer 1942 is weggegaan, alsook zijn opvolger kapitein *Linhardt* op het standpunt, dat het handschrift op zichzelf geen betrouwbaar herkenningsmiddel was en wel daarom, omdat de agent, wanneer hij te Londen of in Engeland zijn handschrift afgeeft, dit onder geheel andere omstandigheden, met meer kalmte en in rustiger en zekerder toestand doet dan wanneer hij hier onder geheel andere omstandigheden, atmosferische storingen e.d. werkt. Zo zeiden beiden steeds: het komt slechts daarop aan, dat men het essentiële uit het handschrift herkent; het andere laat zich door de misvormingen niet vaststellen.

42623 *(Schreieder)*

Schreieder heeft ook wel eens gesproken over het feit, dat de moeilijkheden nog groter zouden kunnen worden tengevolge van het feit, dat één marconist twee of meer verbindingen onderhield. Hij kan zich één geval herinneren. Dat moet zo ongeveer in het begin van het England-Spiel zijn geweest. Toen is hij door toeval op de een of andere manier op de vraag gekomen. Hij was op het bureau en sprak met een ambtenaar en stelde daarbij vast, dat de

42624 *(Schreieder)*

ambtenaar twee lijnen bediende. Dat herinnert hij zich nu. Toen vroeg hij *Heinrich:* „Is dat niet gevaarlijk?" Deze zei: „Dat is niet zo erg, dat merkt men immers toch niet". Dat was zijn standpunt. *Schreieder* zei daarop: U, als deskundige op seingebied, moet dat weten", waarop hij antwoordde: „Neen, dat is niet zo erg. De ambtenaar weet, hoe de agent seint en dan kan hij het gemakkelijk nadoen". Dat was in de tijd, toen er slechts enige lijnen liepen. *Schreieder* kan verklaren, dat het al-

42625 *(Schreieder)*

gemene inzicht van de deskundige mensen bij de Orpo, te weten luitenant *Heinrich* en kapitein *Linhardt,* was, dat dit geen gevaar opleverde.

21304 *(Broekman)*

De heer *Broekman* stelt zich voor, dat, zolang de telegrammen waren voorzien van een security check en alle verdere bijzonderheden en er geen aanleiding bestond tot wantrouwen, ze zonder meer werden geaccepteerd. Wanneer nu de security check gaat wegvallen of er zijn andere dingen, waardoor men zou kunnen denken, dat er iets aan de hand was, dan zal men onmiddellijk zeggen: Wie is het het? *Pietersen?* Bij wie heeft hij zijn opleiding gehad? Bij *Smith?* Dan

21305 *(Broekman)*

moet *Smith* ontvangen om het handschrift te controleren. Hij heeft dat in deze vorm niet meegemaakt bij zijn dienst. Zij hebben het wel een keer andersom meegemaakt. Zij kregen n.l. een telegram, waaraan de security check ontbrak, terwijl de ontvangende telegrafist zei: Maar ik weet zeker, dat het van hem is. Dit was voor hem een kleine geruststelling, maar het heeft hen niet weerhouden toch de contrôlevragen te stellen.

21463—21465 *(Fock)*

De heer *Fock* heeft verklaard, dat de ontvanger, dus de telegrafist, die uit de aether seinen opvangt, een andere man is dan degene, die in de codekamer zit. De ontvangstcentrale is volkomen afgescheiden van

21464 *(Fock)*

de codeer- en decodeercentrale. Alleen als deze twee centrales bij elkaar zouden zitten, zou men kunnen zeggen: ze hadden dit moeten merken en, zo niet, dan is zulks dom. Wanneer zij echter van elkaar afgescheiden zijn, is een dergelijk verwijt natuurlijk veel minder sterk. Dat zou betekenen, dat men op twee plaatsen fouten heeft gemaakt, maar de heer *Fock* gelooft niet, dat men kan zeggen, dat de schrijfwijze van een seiner volkomen 100 pct. waterdicht is. Daar kunnen allerlei mogelijke individuele stoornissen doorheen lopen en bovendien atmosferische storingen. Men kan wellicht in vele gevallen zeggen: „O, dat is natuurlijk die telegrafist". Maar het omgekeerde is niet altijd het geval.

30480—30481 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft over de kwestie van het handschrift van de marconist in Londen geïnformeerd en het werd door de deskundigen, met wie hij sprak, ontkend, dat men in het algemeen het handschrift van een marconist kon herkennen. Dit is alleen mogelijk, wanneer mensen veelvuldig met elkaar in verbinding staan. De verbindingsdienst was volkomen in handen van de Engelsen. De heer *de Bruyne* gelooft niet, dat er enige instantie te Londen was te creëren geweest, die het beter had kunnen doen. De Neder-

landers hadden daarvoor het apparaat niet. Die dingen lagen buiten de competentie van de heer *de Bruyne*.

43242—43248 *(Harster)* Dr. *W. Harster* heeft verklaard, dat de geschiedenis met het handschrift op de lange duur alleen maar opgaat bij een ervaren marconist. De mensen, die bijvoorbeeld reeds sedert het jaar 1920 marconist ergens in een vliegtuig of op het een of andere schip waren, hebben een handschrift, dat niet meer verandert. Maar wanneer iemand 6 weken en nog eens 6 weken in Engeland op een van de scholen geweest is en daar onder bepaalde omstandigheden geseind heeft, in het bewustzijn: het is alles rustig en alles duidelijk, dan heeft hij nog geen gevormd handschrift. Hij heeft wel een zeker handschrift, dat na het droppen voor de eerste paar uren, dat hij seint, van een bepaalde betekenis is. Wanneer echter het handschrift niet precies klopt, zal iedere marconist aan de andere kant tegen zich zelf zeggen: die is nerveus. De agent weet immers niet, of niet in het volgende ogenblik door de deur iemand binnenkomt, die hem gevangen neemt. Het zijn de psychische omstandigheden, die bij de aanslag een grote rol spelen. Daarom zal men aan de aanslag bij alle nieuwelingen niet zo grote waarde kunnen toekennen, dat het niet mogelijk is, dat op de een of andere dag de marconist van de Ordnungspolizei er tussenkomt en het handschrift wat verder ontwikkelt.

43245 *(Harster)* *Harster* kan uit e gen ervaring nog zeggen, dat hij zich heel duidelijk herinnert, dat de Duitsers in het begin zeer veel over het handschrift hebben gesproken en er zeer vaak sprake van was, dat het een tamelijk kunststuk is de man niet slechts tot mededelen van zijn code, zijn checks enz. te bewegen, maar ook daartoe, dat hij zelf aan het toestel gaat zitten. Ook herinnert hij zich, dat na een bepaalde tijd — hij kan nu niet meer zeggen, hoeveel later dat was — de een of andere aanleiding hem er toe heeft gebracht *Schreieder* te vragen: Seint nu eigenlijk de Orpo? Uit de een of andere opmerking van *Schreieder* bleek, dat een man van de Ordnungspolizei seinde en dat was nieuw voor *Harster*. Daarop zei *Schreieder* hem: Men heeft zich in de tussentijd waarschijnlijk ook daarvan op eigen seinscholen overtuigd. De ervaringen op seingebied zijn immers volkomen gelijk, of men een seinschool te Berlijn heeft of een seinschool te Londen. Overal zal de ervaring met het handschrift van nieuwelingen gelijk zijn. Het resultaat was, dat men niet meer zo'n waarde hechtte aan het handschrift. Het handschrift van de seiner, die zich nog in het ontwikkelingsstadium bevindt, is in het bijzonder te leren. Men behoeft immers slechts een paar zendingen lang de tegenpartij om de tuin te leiden, de 4de, 5de keer kan men reeds geleidelijk overgaan op eigen handschrift. Daarvan was sprake nog in het eerste stadium, liever gezegd, in het eerste derde

43247 *(Harster)* gedeelte van het England-Spiel; dat herinnert hij zich zeer duidelijk. *Harster* bevestigt, dat men inderdaad bij de Ordnungspolizei het handschrift niet beschouwde als een beslissend element.

76468 *(Somer)* De heer *Somer* heeft te Londen nooit gehoord, of de Engelsen maatregelen hadden genomen om de fingerprint van een

76469 *(Somer)* agent op te nemen. Er is bij het B.I. zelfs nooit over gesproken. Het

76470 *(Somer)* is mogelijk, dat men het bij Central wel heeft gedaan. Later heeft men het er wel over gehad, omdat het toen ter sprake kwam. Ook hierover is echter veel discussie mogelijk en zijn er voor- en tegenstanders. Er zijn specialisten, die beweren, dat het niet mogelijk is daaraan een agent te herkennen, omdat er een ander kan zijn, die toevallig dezelfde aanslag heeft. Volgens de heer *Somer* moet het mogelijk zijn een bepaalde agent te identificeren, mits aan het andere eind van de lijn steeds dezelfde ontvanger is. Wanneer echter, zoals bij Central het geval was, steeds andere mensen de berichten opnemen, is dit niet mogelijk.

76471 *(Somer)* Men zou het op een band kunnen opnemen, voordat de agent weggaat, maar dan zou men elk telegram moeten controleren. En de mogelijkheid blijft steeds bestaan, dat de Duitsers een gevangen genomen agent laten seinen, zoals in het England-Spiel is gebeurd. De fingerprint klopt dan volkomen. Moet men dan bij een juiste fingerprint aannemen, dat de verbinding goed is, ook bij fouten in de checks? Dat vindt de heer *Somer* zeer riskant.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, hebben de heren *Seymour* van S.I.S. en *Bingham* van S.O.E. medegedeeld, dat het op de band opnemen van de fingerprint van de agent in de loop van 1943 is begonnen. Toch was de test op de fingerprint volgens hen voordien wel mogelijk, omdat de agent in Engeland vóór zijn vertrek met bepaalde ontvangers had geoefend, zodat die, zo nodig, zijn fingerprint konden controleren. Genoemde heren waren dan ook verbaasd bij het vernemen van het feit, dat één Duitse marconist meermalen verschillende S.O.E.-verbindingen heeft bediend. Zij hebben ook vóór 1943 herhaaldelijk van Central vernomen, dat security-proeven werden genomen met een bevredigend resultaat. Major *Bingham* herinnert zich het geval van een agent, die tengevolge van het afschieten van zijn vliegtuig in de Zuiderzee neerkwam en van wie men, toen later met zijn code geseind werd, het handschrift getest heeft; dit

handschrift werd door de ontvanger-telegrafist herkend als dat van de agent.

De heren *Senter* en *Miller* van de security section van S.O.E., van welke sectie de heer *Senter* de leiding had, verklaarden, dat er in de loop van 1943 een ontwikkeling in de mogelijkheid van het onderzoeken van de fingerprint van de agenten is gekomen. Van toen af werd de fingerprint van de agenten van tevoren op een band opgenomen, zodat men in geval van twijfel tot een effectieve contrôle kon komen. In 1944 kwam deze zaak geheel tot ontplooiing; toen was zij voor 95 pct. goed. Daaraan was voorafgegaan een studie door een commissie, waarin o.m. S.O.E., S.I.S., M.I. 5 en de Radio Security Service zitting hadden. De heer *Senter* is van mening, dat vóór Mei 1943 een afdoende contrôle door middel van de fingerprints niet mogelijk was.

§ 5. *De Radio Oranje-boodschappen.*

14844 *(Somer)* De heer *Somer* heeft verklaard, dat men na het stopzetten van de uitzending van agenten voor het plan-Holland via Radio Oranje de berichten aan de agenten doorgaf, maar deze werden hierdoor opgerold. Later werden door de Radio Oranje-boodschappen geen agenten meer opgerold en opgeofferd, maar wel groepen van de illegaliteit. Dat was een even grote fout. Men kon dat weten. Er werd toch herhaaldelijk gewaarschuwd. Dat werd doorgegeven. Er waren geen radio-berichten meer via het B.I., nadat bekend was geworden, dat ze door *van der Waals* werden misbruikt. Toch ging men bij S.O.E. c.q. M.I.D. rustig door met zenden van berichten via Radio Oranje, maar dat is een kwestie, waarmede de Engelsen niet alleen te maken hadden. Het is een beetje pijnlijk, maar het zal toch ter sprake moeten komen.

14845 *(Somer)*

14846 *(Somer)*

14911 *(Somer)* Aan Radio Oranje is het verwijt gemaakt, dat deze al die radioboodschappen heeft doorgegeven. Dus zegt de pers: Radio Oranje is even schuldig als die dienst ,want zij heeft door die radioboodschappen meegewerkt de illegaliteit op te rollen. Radio Oranje heeft daaraan echter geen schuld; zij kreeg die berichten eenvoudig van de Nederlands-Engelse dienst (S.O.E.) door: wilt u dat maar even op dat en dat uur uitzenden? Zij wisten niet eens, wat die slagzinnen betekenden en wat de gevolgen daarvan waren. De heer *Somer* wil juist Radio Oranje vrij pleiten. Het is volkomen onjuist te beweren, dat zij heeft meegewerkt aan het England-Spiel. De boodschappen werden in een gesloten enveloppe overhandigd met het verzoek deze boodschappen op een bepaald uur uit te zenden en een bepaald aantal keren te herhalen. De mensen van Radio Oranje waren dus volkomen te goeder trouw en waren zich in het geheel niet bewust van de betekenis van die boodschappen. Het is dus volkomen onjuist Radio Oranje verantwoordelijk te stellen.

55067 *(van Houten)* De heer *van Houten* herinnert zich, dat het B.I. over bepaalde boodschappen, waarover naar aanleiding van ongelukken in Nederland zeer veel te doen is geweest, de heer *Lieftinck* heeft benaderd en hem zelfs heeft verweten, dat die boodschappen werden uitgestuurd en dat deze daarop buitengewoon gepiqueerd reageerde. Wanneer het bureau M.V.T. er nu zelf niets mee te maken heeft, dan begrijpt hij die gepiqueerdheid niet. Hij kan daarom nog absoluut niet aannemen, dat de heer *Lieftinck* niets van dergelijke boodschappen wist; dat lijkt hem uitgesloten.

55069 *(van Houten)* Het B.I. heeft namelijk op een gegeven moment verzocht een gemeenschappelijke actie te ondernemen om zowel van de zijde van de Politie Buitendienst van mr. *Derksema* als van de zijde van de M.I.D. en ook door het B.I. zelf, alle berichtgeving langs dit kanaal te stoppen. Mr. *Derksema* is er direct op ingegaan, ofschoon de relaties met hem ook niet onverdeeld hartelijk waren; hij zag de noodzakelijkheid hiervan wel in. Van de zijde van de M.I.D. was men echter gepiqueerd en men wilde niet. De heer *van Houten* kon zich zodoende niet voorstellen, dat men zegt: „Wij weten er niets van", want dan behoefde men ook niet boos te zijn. Dat blijft voor hem dan een raadsel.

57923 *(Broekman)*
57924 *(Broekman)* Voorzover de heer *Broekman* zich kan herinneren, ging het zenden van Radio Oranje-boodschappen over de Engelse dienst. Wanneer de heren van de M.I.D. zeggen, dat nimmer door hen opdracht aan Radio Oranje is gegeven, neemt hij dat wel aan.

16090 *(de Jong)* De heer *L. de Jong* heeft verklaard, dat Radio Oranje de radioboodschappen kreeg van een dienst, die hun onbekend was en waarvan men ook niet wist, waar hij gevestigd was. Zij hebben zich dikwijls aan deze uitzendingen geërgerd, vooral, wanneer zij radiotechnisch onjuist waren. Zo hebben zij er zich zeer aan geërgerd, dat een tijdlang de uitzendingen van Radio Oranje moesten aanvangen met het eerste couplet van het Wilhelmus. Zij hebben zich evenzeer geërgerd aan de culinaire codeberichten, die zij moesten uitzenden in de hongerwinter. Alle betekenis daarvan is hun ontgaan;

de betekenis daarvan was hun onbekend. De term England-Spiel heeft de heer *de Jong* voor het eerst gehoord in 1946; hoewel hij persoonlijk reeds in 1942 en 1943 kon zien, dat aan de verbindingen veel haperde, was het hem volstrekt onbekend, dat daarbij zovele slachtoffers vielen.

16091 *(de Jong)* Hij begreep echter wel, dat de uitzending van die zinnen en uitdrukkingen betrekking hadden op de verbinding met de in Nederland

16093 *(de Jong)* aanwezige agenten. Het kwam via de British Broadcasting Company (B.B.C.). Wanneer er om 8.15 uur een uitzending was, kreeg de verbindingsman van Radio Oranje bij de B.B.C., de heer *van Stuwe,*

16094 *(de Jong)* een berichtje, dat zij zo en zoveel tijd moesten openlaten voor codeberichten. Dan kregen zij die codeberichten 10 minuten van tevoren

16095 *(de Jong)* binnen. Die berichten kregen zij van een bureau, een functie, een persoon bij de B.B.C., die als verbindingsman fungeerde tussen de diverse bureaux en instanties. Wie die instanties waren, was de heer *de Jong* onbekend. Als die mijnheer die berichten opgaf, moest Radio Oranje die uitzenden.

20111 *(Spoelstra)* De heer *C. J. G. Spoelstra,* destijds werkzaam bij Radio Oranje, heeft verklaard, dat van de betekenis der mededelingen, die tijdens het England-Spiel door Radio Oranje werden uitgezonden, niemand bij Radio Oranje op de hoogte was. Vóór de middag- of avonduitzendingen kreeg de dienstdoende omroeper een of meer berichten

20112 *(Spoelstra)* van de censor, die de uitzendingen bijwoonde, de heer *Reyneke van Stuwe.* Dat was een Engelse functionaris van de B.B.C., die verantwoordelijk was voor de gehele inhoud van de uitzending en die de bevoegdheid had de uitzending te onderbreken op elk door hem gewenst ogenblik. Deze persoon gaf aan de omroeper een of meer op

20113 *(Spoelstra)* schrijfmachinepapier geschreven bijzondere berichten. Uit een oogpunt van verantwoordelijkheid zou men dus kunnen zeggen, dat, wanneer Radio Oranje zulk een code-boodschap uitzond, die geschiedde in opdracht van een Engelse instantie. Het was als laatste trap de B.B.C., die in een speciale kamer de boodschap aan de ticker ontving. Die boodschap moest in de uitzending worden uitgezonden. Wanneer er onverwachts twaalf codeberichten kwamen, die twee minuten eisten en de uitzending bevatte b.v. een toespraak, die te lang was, dan moesten

20115 *(Spoelstra)* die twee minuten geschrapt worden. Het was een „must". Dat gebeurde allemaal via een centraal kantoor, voor alle uitzendingen van de

20117 *(Spoelstra)* B.B.C. Meermalen werden boodschappen voor Nederland bestemd, aan de Belgische radio doorgegeven en omgekeerd. Alleen is er op een bepaald ogenblik, einde 1943, een einde gemaakt aan het omroepen van radioboodschappen. Dat was in verband met het stopzetten van zeer veel actief verzet op verzoek van de Engelsen. Toen zijn er ook geen boodschappen meer omgeroepen; er is een periode geweest, dat de hele zaak was ondergedoken. Er is een tijd geweest zonder codeboodschappen en daarna, toen het weer begonnen is, zijn er een hele boel loze boodschappen geweest.

De heer *H. Reyneke van Stuwe,* verblijf houdende te Lake Success, heeft op 3 Februari 1950 aan de commissie geschreven, dat hem vanaf het begin van Radio Oranje in de zomer van 1940 door de B.B.C. de taak was gegeven om op te treden als „switch censor". Alle radioboodschappen werden hem vóór de uitzending verstrekt door een bureau, voor dit doel opgericht in de B.B.C. onder leiding van een zekere miss *Townsend.* Hij had zowel van de B.B.C. als van de heer *C. de Sausmarez,* chef van de Nederlandse sectie van P.W.D. (Political Warfare Dept.) de strikste instructies om geen boodschappen uit te zenden, die niet afkomstig waren van het bureau van miss *Townsend.* Vanwaar de opdrachten tot het uitzenden van de boodschappen afkomstig waren, was de heer *Reyneke van Stuwe* niet bekend. Hij kan echter wel de verzekering geven, dat geen enkele boodschap over Radio Oranje is uitgezonden, die niet eerst de Engelse instanties gepasseerd was. Indien boodschappen uitgezonden zijn uit Nederlandse bron, hebben deze hem altijd bereikt via het bureau miss *Townsend.* Zover als hij weet, werden alle speciale boodschappen, uitgezonden over de zenders van de B.B.C., in verschillende talen op dezelfde manier behandeld.

29193 *(Pelt)* De heer *A. Pelt* heeft verklaard, dat Radio Oranje voor de geheime boodschappen, die overgingen, geen enkele verantwoordelijkheid had.

29294 *(Pelt)* De heer *Pelt* wist niet, wat deze betekenden. De heer *Reyneke van Stuwe* ontving ze, maar hij was geen censor. Hij was eenvoudig in twee functies bij Radio Oranje werkzaam. In de eerste tijd, toen hij nog in dienst was bij de B.B.C., hield hij toezicht op de uitzendingen van Radio Oranje en had hij daarbij in acht te nemen de z.g. „policy directions", niet van de B.B.C. maar van de „psychological warfare division" van het Foreign Office. In de tweede phase is de heer *Reyneke van Stuwe* overgegaan in dienst van de Nederlandse Regering. Vanaf dat ogenblik was zijn functie alleen de verzorging van programma's van muzikaal standpunt en van het standpunt van uitspraak en voordracht. De z.g. geheime boodschappen, die werden uitgezonden, kwamen van de Nederlandse geheime dienst, in samenwerking met de Engelse geheime dienst.

49829 *(Schilp)*
49830 *(Schilp)*

De heer *Schilp* heeft medegedeeld, dat hij met de kwestie van de radioboodschappen nooit iets te maken heeft gehad. Of de voorbereiding van de radioboodschappen geschiedde op het bureau van de heer *de Bruyne*, zou hij niet kunnen zeggen. De heer *Schilp* weet alleen, dat er wel eens kwestie over was, omdat men op een gegeven ogenblik een radioboodschap hoorde en niemand wist, waar deze vandaan kwam. Maar hoe de voorbereiding gebeurde, weet hij niet.

49831 *(Schilp)*

Als er dus een radioboodschap werd uitgezonden, was het niet zo, dat op het bureau M.V.T. werd gezegd: vanavond is een radioboodschap, die wij geprepareerd hebben, uitgezonden. De heer *Schilp* wist niet, hoe het gebeurde.

50150 *(Lieftinck)*
50151 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* verklaart, dat hij officieel helemaal buiten de Radio Oranjeboodschappen stond. Hij hoorde natuurlijk wel eens: die en die radioboodschap, waarom gevraagd is in een telegram, is die en die dag uitgezonden. Die boodschap kon hij zelf ook wel horen. De heer *Lieftinck* heeft nooit aan Radio Oranje opdracht gegeven een boodschap uit te zenden. Als er zo'n boodschap moest worden uitgezonden, heeft S.O.E. via zijn kanalen een opdracht aan Radio Oranje doen toekomen. De heer *Lieftinck* meent, dat er een moment is geweest, dat Radio Oranje de Hollanders weer waarschuwde: wij gaan een radioboodschap uitzenden, die wij hebben gekregen van de Engelsen. Radio Oranje moest ook voor de Belgen en Fransen wel eens iets uitzenden. De heer *Lieftinck* meent, dat majoor *Broekman,* toen hij hoofd was en dat moest controleren, hem wel eens opbelde en zei: die en die boodschap wil men uitgestuurd hebben, klopt dat? Hij belde dan S.O.E. op en daar vertelde men het hem.

50152 *(Lieftinck)*
50153 *(Lieftinck)*
50154 *(Lieftinck)*

50454 *(de Bruyne)*
50456 *(de Bruyne)*
50457 *(de Bruyne)*
50458 *(de Bruyne)*
50459 *(de Bruyne)*
50461 *(de Bruyne)*
50462 *(de Bruyne)*
50463 *(de Bruyne)*
50469 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* heeft verklaard, dat, wanneer b.v. uit Nederland het verzoek kwam tot het uitzenden van die en die boodschap, het van Engelse zijde bij zijn bureau werd gebracht. De Engelsen gaven het dan door aan Radio Oranje, want het moest op het Ministerie van Informatie wezen. Hij kreeg er mededeling van, dat zo'n boodschap zou worden uitgezonden of misschien was uitgezonden. Het werd ook wel achteraf eerst medegedeeld. Voor de radioboodschappen had de heer *de Bruyne* dus eigenlijk geen verantwoordelijkheid; dat wil echter niet zeggen, dat het bureau M.V.T. er op een gegeven ogenblik van de Engelsen geen kennis van kreeg. Zijn bureau kreeg dikwijls mededeling van deze boodschappen; meermalen waren ze dan al uitgezonden. De heer *de Bruyne* heeft er zich dikwijls warm over gemaakt; hij wist niet wie er allemaal gebruik van maakte; het bleek een chaos van diensten en mensen, die er gebruik van maakten. Dat liep over het Ministry of Information en de censor; alleen zij konden uitzenden wat zij wilden. Als dus de heer *Somer* zegt, dat de heer *de Bruyne* na de stopzetting van de uitzending van de agenten doorging met boodschappen via Radio Oranje, dan kent deze hem grotere bevoegdheden toe dan hij heeft gehad. De heer *de Bruyne* gaf geen opdrachten ter uitzending via Radio Oranje. Hij begrijpt wel wat er is gebeurd. De heer *Lieftinck* ging b.v. naar het Ministry of Information met boodschappen en dan werd gedacht, dat dit van zijn bureau uitging. Nadat de zaak door de heer *de Bruyne* is stopgezet, zijn er van de zijde van het bureau M.V.T. totaal geen berichten meer uitgezonden over Radio Oranje. Hij begrijpt niet, waarop de heer *Somer* doelt. Wanneer de heer *Somer* zegt, dat nadien de Radio Oranje-boodschappen zijn doorgegaan, is dat in elk geval zeker niet onder verantwoordelijkheid van zijn dienst gebeurd.

75966 *(Somer)*
75967 *(Somer)*
75968 *(Somer)*
75971 *(Somer)*

De heer *Somer* verklaart, dat het logisch is, dat de radioboodschappen altijd eerst de Engelse kanalen moesten passeren. *Seymour* zat dagelijks bij het B.I. Dus dan werd er met *Seymour* afgesproken, dat dit en dit zou uitgaan. Elke boodschap, die door Radio Oranje werd uitgezonden, kwam van een Engelse instantie, dus m.a.w.: als de Engelsen bezwaar hadden, konden zij elke boodschap keren. Alle telegrammen en boodschappen werden met *Seymour* besproken. Wanneer een boodschap werd opgemaakt en goedgekeurd, werd deze door luitenant *de Jong* of een van de andere officieren naar een speciale instantie gebracht en vandaar werd het naar Radio Oranje doorgegeven. Er stond voor *den Doolaard* of *de Jong* een check op, dat het telegram kon worden uitgestuurd. Kolonel *de Bruyne* gebruikte de berichten echter ook voor naar het oordeel van de heer *Somer* heel bedenkelijke aangelegenheden, zoals later is gebleken, en juist naar aanleiding daarvan is het B.I. er mee opgehouden. De heer *Somer* herinnert zich nog de geschiedenis van „*George* met de zwerende duim" en „*Glymes,* die het vuur warm moest houden", alsmede van „suiker, die op was". Slechts bij zeer exceptionele gevallen werd er daarom bij het B.I. gebruik van gemaakt.

De heren *Seymour* en *Bingham* hebben aan de voorzitter van de commissie tijdens diens verblijf te Londen in October 1949 verklaard, dat de radio-boodschappen alleen door de Engelse dienst aan Radio Oranje werden opgegeven. In de latere tijd was daarover wel overleg met de Nederlandse dienst en ook kwam het verzoek daartoe wel

eens van de Nederlandse dienst, doch de opdracht aan Radio Oranje ging steeds uit van de Engelsen.

§ 6. *De commissie-Koot over het zendverkeer*

[1]) Bijlage 26

De commissie laat hierna een aantal opmerkingen over het zendverkeer volgen uit het rapport[1]) d.d. 15/24 Maart 1950, dat de heren *H. Koot, J. A. Verkuyl* en *A. N.* baron *de Vos van Steenwijk* als deskundigen aan haar hebben uitgebracht betreffende de cryptografische en verbindingstechnische problemen, welke zich hebben voorgedaan bij het contact tussen de Regering te Londen en het bezette Nederlandse gebied, in hoofdzaak ten tijde van het England-Spiel.

Buiten bezet gebied bevonden zich verschillende cryptografische oud-leerlingen van generaal-majoor *H. Koot.* De commissie-*Koot* geeft acht namen van de belangrijksten. De Nederlandse Regering had natuurlijk de beschikking over een of meer van hen kunnen krijgen ten behoeve van zulk belangrijk werk als een eigen inlichtingendienst. Het niet oproepen van een of meer van deze verbindingstechnici en cryptologen heeft tot gevolg gehad, dat de inzichten omtrent de waarde en het gebruik van vercijferingssystemen, welke bij S.O.E. golden, alsmede de Engelse inzichten in de verbindingsproblemen, door de Hollandse zijde bijna steeds kritiekloos zijn geaccepteerd. De Nederlandse zijde van deze „joint operations" heeft nooit geweten wat voor geheimschriften de agenten gebruikten. Men was aan Nederlandse zijde niet in staat na te gaan, of de door de Engelsen aangeboden methoden wel het meest geëigend waren en tevens voldoende veilig zouden blijken voor het specifieke agentenbedrijf. Van de praktijk der herkenningstekens wist men ook niets. Men volgde S.O.E. in alles en meende toch een eigen geheime dienst te leiden.

Er is niet meer met zekerheid op te maken, of (door de agenten) telegrammen, in geheimschrift gesteld, werden bewaard, maar aangenomen mag worden, dat ook dit vaak gebeurde. Nu zijn er veel verschillende soorten agenten. Een enkele is zo belangrijk, dat hij een archief zal moeten aanhouden, maar het merendeel is eenvoudig agent, die moet rapporteren wat hij ziet en met wie men dan geen correspondentie opzet, refererende naar berichten van weken geleden. Het gevolg is geweest, dat de Duitsers massa's materiaal ter beschikking kregen en niet nalieten hieruit conclusies te trekken en die ook terdege uit te buiten op andere agenten. De schuld ligt bij de opleiding, de agenten hadden geheel verkeerde voorstellingen van wat wel en wat absoluut niet toelaatbaar was bij behandeling van geheime correspondentie. De opleiding tot codeur is slecht en zeer onvoldoende intensief geweest.

Weldra blijken alle agenten een en dezelfde soort vercijfering te leren. De Duitse zijde noemt dit Doppelwürfelverfahren, in Engeland gebruikt men de naam „double transposition" en in Nederland spreekt men van „dubbel verplaatsing". Bovendien hadden de agenten een extra methode voor het vercijferen van namen, adressen, enz., volgens het „play fair-system". Voor de opstelling van de (onvolledige) verplaatsingsrechthoek hadden zij de beschikking over één of twee versjes, waarvan het uitgekozen tekstgedeelte de gebruikte verplaatsingsformule leverde. Deze versjes werden wel eens verwisseld, maar als regel moest veel te lang van hetzelfde formulemateriaal worden gebruik gemaakt. Het bij voortduring gebruiken van een systeem van dubbele verplaatsing is bepaald onvoldoende veilig en beoefenaars der cryptografie wisten dit vele jaren vóór 1940. Ook *May* zegt: „Bij het Doppelwürfelverfahren verandert niets." De letters van de tekst worden alleen tweemaal verplaatst. Nu heeft elke taal zijn eigen letterfrequentie-statistiek, die sterk kan afwijken van die van een andere taal (b.v. Frans en Duits). Verplaatst men de letters, dan blijft die statistiek dezelfde en het is dus vrij eenvoudig om hieruit de taal, waarin het bericht gesteld is, te identificeren. Dit is reeds een belangrijke stap voor het totaal leesbaar maken door derden van het cryptogram. Het gedurende lange tijd doen gebruiken van het dubbele verplaatsingssysteem door agenten, die in de rug van de vijand radiografische berichtenwisseling moesten voeren, moet als een ernstige fout worden aangemerkt.

Er zijn verscheidene andere vercijfermethoden, die reeds lang vóór 1940 algemeen bekend waren en dus ook door de Engelse zijde toegepast hadden moeten worden, omdat zij veiliger zijn, gemakkelijker hanteerbaar en minder compromitterend voor de gebruiker. Men ziet in de latere jaren ook wel andere methoden toepassen, maar het dubbelverplaatsingssysteem wordt tot in het voorjaar 1945 gehandhaafd; daarnaast zien wij eerst de „Zahlencode" optreden. Deze Zahlencode blijkt een vierkant te zijn, waarmee de letters door middel van een coördinatenstelsel in cijfers worden omgezet. Dit middel wordt gebruikt om namen en adressen in geheimschrift om te zetten. Men vindt het terug bij de agent *Wiedemann,* die in Nederland ope-

reert van September 1943 tot Juli 1944 met een dubbele verplaatsing en daarnaast een vercijferingssysteem om de namen te spellen. In April 1944 werd de one time pad ingevoerd, die in Nederland genoemd wordt: „eenmaal gebruikt optelgetal". Twee correspondenten, die dit systeem toepassen, hebben ieder twee boekjes met een lange reeks cijfers (een codeerboek en een decodeerboek). Deze cijfers worden bij de waarden der tekstletters opgeteld en het resultaat is dus alleen leesbaar door de correspondent, die het decodeerboek bezit. Een gebruikt gedeelte wordt dadelijk afgescheurd en verbrand. Deze wijze van coderen is volkomen veilig. Dit systeem is al vele jaren bekend en heeft alleen het nadeel veel voorbereidend typografisch werk te vereisen (aanmaak van de optelboekjes).

In aansluiting hierop moet men — aldus de commissie-*Koot* — bedenken, dat de vijand interceptie toepaste en dit op de meest eenvoudige manier kon doen. Het blijkt, dat 20 tot 30 agenten op één en dezelfde golflengte werkten. De Duitsers behoefden niet eens te zoeken; alles kwam automatisch binnen. Wanneer men zich herinnert, dat alle agenten eenzelfde systeem hadden en ook eenzelfde soort herkenningsteken, dan moet het voor hen toch wel een klein kunstje zijn geweest om practisch alle agenten-correspondentie leesbaar te maken. *Ernst May*, die hierover het meest heeft verteld, zegt: „Die meisten Agenten brachten mehrere Codes mit. Bei der Ermittlung dieser Codes war es von grossem Vorteil, dass sie fast in allen Fällen einwandfreie Unterlagen mitbrachten. Aus ihnen war meist schon die Art und Arbeitsweise zu ersehen. Das gleiche gilt für das zahlreiche gefundene Telegrammaterial." De Engelse zender kon bovendien wel drie uur achter elkaar seinen, net zo lang tot alle telegrammen onverminkt over waren gekomen. Als het B.I.-agenten zijn, wordt de toestand niets beter. Men ziet half 1944 het „eenmaal gebruikte optelgetal" optreden. De agent moet het verbruikte sleutelmateriaal vernietigen en is dan zelf niet meer in staat het gecodeerde te lezen. Er zijn voorbeelden, dat de agent wordt gearresteerd, terwijl hij nog in het bezit is van de gebruikte bladzijde uit het codeerboek, en hierdoor de vijand in staat stelt de berichten, die hij door interceptie verkreeg, te ontcijferen. De agenten uit die tijd hadden er zeker geen belang bij oude telegrammen te bewaren en dit kwam toen ook voor.

Wat hierboven omschreven is als gebreken aan de codesystemen, geldt natuurlijk ook voor de verschillende soorten checks, waarvan de agenten gebruik moesten maken. De Duitsers noemden dit Sicherheiten. De commissie-*Koot* noemt alle soorten tezamen herkenningstekens. Indien een agent gevangen wordt genomen, nadat tevoren zijn telegrammen door interceptie zijn onderschept, dan wél, doordat zijn berichtenvoorraad op hem wordt aangetroffen, dan kan het niet uitblijven, of de vijand merkt deze tekens op. Zeker is dit het geval, indien de tekens steeds op eenzelfde plaats of op een veelvoud van die plaats moeten optreden. Dit soort herkenningstekens is waardeloos. *May* vertelt ronduit: „Alle herkenningstekens leken op elkaar". Indien er variatie mogelijk was geweest, was het denkbeeld om opzettelijk letters op een vooraf bepaalde plaats verkeerd te vercijferen, toelaatbaar geweest. Gebruikt men dit middel één keer, dan valt het niet op, maar als men denkt aan de grote aantallen berichten, waarmede agenten werden gevangen genomen en die door anderen ook nog zullen zijn verzonden, dan is het een tè kinderachtig middel om daarmede de zekerheid te verkrijgen, of een agent nog in vrijheid is of niet. Het maakt ook geen verschil, of men een agent een of meer van dergelijke cryptografisch breekbare herkenningstekens meegeeft. De reacties in Engeland op het al of niet toepassen van deze tekens wijzen op gebrek aan een strenge discipline. Major *R. I. Dobson*, hoofd van de „Dutch Section S.O.E.", heeft op 3 April 1944 aan de heren *Lieftinck, Schilp* en *de Graaf* medegedeeld, dat hem bij het nalezen van ingekomen telegrammen was gebleken, dat het eerste bericht van de agent *Heck Blue* van 22 Augustus 1942 (dat is een jaar en acht maanden eerder) geen identity check bevatte; dat de ontcijfer-afdeling wel degelijk gemeld had: „identity check omitted"; dat de betrouwbaarheid van de zender niet is onderzocht; dat minstens nog zeven personen naar het receptiecomité zijn gezonden, waarmee *Heck Blue* contact had. Ir. *Beukema toe Water* verklaart, dat hij wel eens telegrammen verzond zonder check, „maar dat gaf niets; het normale verkeer werd niet gestopt; er kwam rustig antwoord op". *Klijzing* vertelt over zware verminkingen als algemeen verschijnsel. *Gerbrands* zegt, dat 5 à 15 % verminkt aankwam. Als dit waar is, was men vermoedelijk reeds blij, als er iets leesbaars was te maken en trok men zich van de veiligheid gemakshalve minder aan.

Gaat men tenslotte ook na, wat er nu aan Duitse zijde is gepresteerd, dan merkt men, dat daar alleen zeer vruchtbaar gebruik is gemaakt van fouten van de tegenpartij. Verder komt er geen bijzondere cryptografische kunde aan te pas. *Ernst May* komt in September 1941 in Nederland aan en op dat moment weet hij cryptotechnisch gesproken

niets van codes. Hij komt ermede in aanraking en het gaat hem interesseren. Door interceptie en bij gevangennemingen krijgt hij de beschikking over massa's berichten in geheimschrift. Hij begint de regelmaat op te merken, de zich herhalende wijze van vercijferen en hij leert het terugzetten in klare taal. Ondertussen wordt hij belast met het ondervragen van gevangen agenten, en hij weet dan zoveel van het algemeen in gebruik zijnde systeem en van de checks en van de opleidingen en alles wat daarmede in verband stond, dat de agenten wel moesten aannemen, dat er iets niet in orde was. Deze jongens waren zozeer onder de indruk, dat er verraad gepleegd *moest* zijn, dat zij er toe werden gebracht ook dat kleine beetje nog te vertellen, dat *May* misschien nog niet wist. De Duitse zijde werd natuurlijk bijzonder geholpen door de verregaande slordigheid van haar tegenpartij, waardoor het zich ophopen van fouten in veel sneller tempo plaats had dan nodig was. Dat zich in België of Frankrijk niet even grote drama's hebben afgespeeld als in Nederland, ligt voor een klein deel aan het simpele feit, dat hier te lande een ambtenaar *(May)* systematisch noteerde wat de Hollands-Engelse kant fout deed. Daarop werd van Duitse zijde gereageerd door een Spiel. Maar het belangrijkste verschil met andere landen ligt in de „opdracht *Jambroes*".

Tenslotte geeft de commissie-*Koot* met betrekking tot de codes en hetgeen daarmee samenhangt nog aan, hoe dan wel had moeten worden gewerkt. Men dient, aldus de commissie-*Koot,* ook in het aanleren van soorten geheimschriften wel degelijk te specialiseren. Het toepassen van het „eenmaal gebruikte optelgetal" garandeert onbreekbaarheid, als het optelgetal goed is geconstrueerd. Indien gebruikte vercijferingsbladen dadelijk worden vernietigd na het gebruik, is het zelfs voor de agent niet mogelijk de klare tekst te reconstrueren. Indien de tegenpartij dit weet, zal zij van third degree-methoden om achter de samenstelling der vernietigde vercijferingsbladen te komen, afzien, daar deze geen resultaten kunnen geven. Echter bestaan de te verstrekken middelen uit twee boekjes en een agent, die mét bagage wordt uitgezonden, kan ook wel zulke boekjes bij de radioset meekrijgen.

Een agent, die geheel alleen wordt uitgezonden en die zo'n uitrusting krijgt aan kleren, geld, papieren, enz., opdat hij vooral niet zal opvallen, zelfs bij fouillering, kan bezwaarlijk twee boekjes met cijferreeksen bij zich dragen. Zulk een agent moet een potlood- en papiersysteem hebben, d.w.z. hij leert uit het hoofd een bepaald afgesproken soort geheimschrift. Heeft men de overtuiging, dat de agent meer dan eenmaal van dit middel zal moeten gebruik maken, dan moet het variabel wezen. Ook het inlassen van herkenningstekens wordt door hem van buiten geleerd. Dan krijgt hij instructies, waar hij berichten kan afleveren, en met die wetenschap kan hij zijn taak beginnen. Hij behoeft niet bang te zijn voor pijnigingen bij ondervraging enz., want een antwoord (cover story) voor die gevallen moet in de opleiding zijn opgenomen. Zulk een agent heeft nooit iets bij zich, dat hem kan compromitteren.

Na bestudering van de desbetreffende getuigenverhoren en bijlagen, kan de commissie-*Koot* zich niet onttrekken aan de indruk, dat het betreurenswaardige resultaat aan Nederlandse zijde is veroorzaakt door gebrek aan kennis en inzicht. Naast dit amateurisme bij de Nederlandse leidende instanties der verscheidene inlichtingendiensten moet terdege in aanmerking worden genomen, dat de tegenspelers aan de Engelse kant, de Special Operations Executive (S.O.E.) eerst in oorlogstijd geboren werd, en om organisatorische redenen niet steeds de gulle steun had van de oudere meer ervaren S.I.S.

S.O.E. had een eigen afzonderlijk ontvangstation en een eigen codekamer. Het is volkomen begrijpelijk, dat de Engelse Regering bezwaren zal hebben gehad tegen het opstellen van radio-, ontvang-, en zendstations van andere mogendheden op haar territoir, en dat van Nederlandse kant dankbaar gebruik werd gemaakt van een aangeboden verbindingsstation. Dit alles neemt niet weg, dat de combinatie S.O.E. met de Nederlandse inlichtingendiensten, die in de loop der eerste drie oorlogsjaren daar werden aangehecht, op het gebied van het toepassen van geheimschrift-methoden, herkennings- en veiligheidstekens en alles wat daar verder bij hoort, een uitgebreide demonstratie heeft gegeven van de bekende zegswijze: „a little learning is a dangerous thing".

De commissie-*Koot* vangt haar beschouwingen over de verbindingstechnische problemen aan met de opmerking, dat het feit, dat de radioverbindingen der Nederlandse agenten gedurende een zo lange tijd door de Duitsers (personeel van de Funküberwachungsstelle der Ordnungspolizei) konden worden gebruikt, mede zijn oorzaak vindt in een groot aantal fouten van *verbindingstechnische* aard.

Het was de Britse dienst „Special Operations Executive", welke de Nederlandse agenten, die ten offer vielen aan het England-Spiel,

opleidde en uitrustte voor hun taak. Deze opleiding omvatte in de meeste gevallen ook een cursus tot marconist (telegrafist), welke laatste opleiding geschiedde in verschillende scholen als die te Winterfold Thame, Grendon Underwood en, gezien de zeer korte beschikbare tijd, de toets der kritiek kon doorstaan. Bij de selectie van deze marconisten kon men niet kieskeurig zijn, gezien de geringe keus aan mensen en de spoedeisende aard der operaties. Zo ziet men ook de leerlingen van zeer diverse scholing naar de opleiding gaan. Er waren beroepsmarconisten bij als *van der Reyden,* soms personen die iets van het vak kenden als *Lauwers, Ubbink, Terlaak,* doch meestal waren het volslagen leken. Zoals uit de meerderheid der getuigenverklaringen blijkt, was deze opleiding voor het doel toereikend. De agenten werden geoefend in het morse-schrift en in het bedienen van radio-installaties. Een grondige radiotechnische kennis werd uit de aard der zaak in deze marconisten-opleiding van enkele maanden niet verkregen. Na het beëindigen van hun opleiding ontvingen de agenten hun opdracht en werden zij neergelaten per parachute of afgezet per boot in bezet gebied. Er waren twee mogelijkheden: òf de agent bediende zijn radio-installatie zelf òf hij kreeg voor dit doel een marconist mee. Behalve zijn radioset ontving hij voor zijn vertrek de benodigde gegevens voor het maken van verbinding, vervat in een werkplan.

De radio-installatie, welke aan een agent of marconist werd meegegeven, was een kleine compacte zend-ontvanginstallatie. Deze radioset kon gevoed worden door middel van batterijen of uit het lichtnet. De batterijen werden niet meegegeven. De set werkte uitsluitend met kristalsturing en met radiotelegrafie. Elke marconist kreeg twee kristallen mee, met welke hij door middel van frequentieverdubbeling in totaal vier golven kon maken en wel twee nachtgolven in de 80 meter-band en twee daggolven in de 40 meter-band. Hierdoor had de marconist dus niet meer dan vier golflengten om op te werken, hetgeen voor zijn opdracht onvoldoende was. Of S.O.E. had meer kristallen moeten meegeven of zenders moeten verstrekken, die niet kristal-gestuurd waren, doch uitgerust met een variabele stuurkring. Alhoewel zulks tijdens de opleiding aan de leerling-marconisten wel was verzekerd, kon deze radio-set op binnenantenne (kamerantenne) geen verbinding maken met Engeland, doch moest hiervoor een buitenantenne worden gebruikt. Dit bezwaar diende wel geaccepteerd te worden. Een radio-installatie, die verbinding met Engeland tot stand zou hebben gebracht op een binnenantenne, had van groter vermogen moeten zijn en was dientengevolge voor het doel te zwaar en te omvangrijk geweest. Ernstig is ook de mededeling van een der weinig overlevende marconisten, waar hij vertelt, dat hij geen gelegenheid kreeg vóór vertrek zijn set te beproeven, dat deze bij aankomst niet behoorlijk werkte en dat er een verkeerde schakeling in bleek te zitten. Elke marconist had de gelegenheid moeten krijgen om zich vóór vertrek uit Engeland volkomen vertrouwd te maken met zijn eigen radio-set.

Terwijl in de meeste gevallen een kortegolf-installatie werd medegegeven, gebeurde het een enkele maal, dat een agent werd uitgezonden met een zeer kortegolf-installatie, toentertijd S-phone genaamd. In verband met de geringe werkingssfeer der zeer korte golven kon in deze gevallen niet rechtstreeks met Engeland worden gewerkt, doch moest er een tegenstation in de nabijheid zijn. Dit werd opgelost door op vastgestelde tijden de agent naar de kust te ontbieden en een patrouilleboot in zijn nabijheid te dirigeren of door een vliegtuig in de buurt van de agent te brengen. Tegenover dit nadeel stond als voordeel, dat deze zenders slechts op korte afstand te onderscheppen zijn en te peilen waren en dat nu radiotelefonie kon worden gebruikt. Dat deze installaties in het geheel niet peilbaar waren, was wel aan de agenten door hun Engelse instructeurs verteld, doch dit berustte op een onvoldoende kennis van de mogelijkheden der radiotechniek.

Aan Britse zijde werkte S.O.E. met slechts één radiostation, dat de correspondentie gaande hield met zeer vele agenten op het vasteland van Europa. Deze armoedige opzet gaf tot een groot aantal ongewenste procedures aanleiding.

Terwijl toch elke agent in de gelegenheid had moeten zijn om op elk willekeurig tijdstip in de lucht te komen en verbinding te maken met dit „home station", waren zij daarentegen gebonden aan vaste zendtijden, driemaal per week. Wanneer men daarnaast stelt, dat de agent gebonden was aan een zeer klein aantal vaste onveranderlijke golflengten, dan is het duidelijk, dat het de vijand wel erg gemakkelijk gemaakt werd hem te controleren, te peilen en gevangen te nemen. Bovendien werkte dit home-station op een en dezelfde golflengte, vaak met 20 à 30 agenten, verwisselde tijdens dit werken van eigen roepletters, kortom compromitteerde op deze wijze zijn eigen roepnamen en elk station, dat met hem werkte.

Terwijl enerzijds het home station vele verschillende roepnamen gebruikte, zij het op compromitterende wijze, had anderzijds elke mar-

conist maar één roepnaam meegekregen. Het was een drie-letter-roepnaam van een willekeurig commercieel station in Europa en S.O.E. meende hiermede de vijand te kunnen misleiden. Het was een grove fout. Immers voor het home-station in Engeland, dat zich ergens benoorden Londen bevond, bestond niet de minste reden meer roepnamen te bezigen, aangezien zijn positie aan de vijand toch door peiling bekend was. Daarentegen had men de agenten wel meer roepnamen mee dienen te geven, daar verwacht kon worden, dat zij hun radio-installaties meermalen zouden moeten verplaatsen. Nu was de toestand dus zo, dat wanneer een radiozender met bepaalde roepnaam verdacht werd door de vijand, hij dit bleef, waarheen hij ook verplaatst werd. De juiste oplossing was geweest de agenten met een serie van roepnamen uit te rusten, die volgens een bepaald systeem samengesteld waren, en waaruit ze naar verkiezing hadden kunnen putten. Uit de inhoud van het gecodeerde telegram had dan kunnen blijken, wie de afzender was.

De zendtijd mocht hoogstens 10 minuten bedragen. Dit is nog veel te lang voor een radiostation midden in vijandelijk gebied. De Netherlands Forces Intelligence Service, werkend met eigen zenders uit Australië en Ceylon met bezet Nederlandsch-Indië, had als opdracht gegeven aan haar agenten: hoogstens 40 woorden; dit is 3 à 4 minuten.

Een andere fout, die gemaakt werd, bestond hierin, dat door Engeland in zijn telegrammen gerefereerd werd aan vorige telegrammen door blote vermelding van het nummer of de datum van dat telegram. Hierdoor waren de agenten gedwongen hun oude telegrammen te bewaren, hetgeen uit de aard der zaak zeer gevaarlijk was. Toegegeven moet worden, dat voor agenten met een uitgebreide opdracht hier moeilijk aan viel te ontkomen, doch men had er in geen geval een practijk van moeten maken, die op alle agenten werd toegepast.

Vele agenten hadden slechts hun radio als middel van verbinding met Engeland. Een code voor briefwisseling (van het innocent lettertype), om in geval van moeilijkheden met de radioverbinding langs andere weg te waarschuwen, was hun veelal niet verstrekt.

Ten aanzien van de genoemde werktijd van hoogstens 10 minuten moet, aldus vervolgt de commissie-*Koot,* nog het volgende opgemerkt worden. Binnen deze tijd moest de agent niet alleen zijn eigen telegrammen uitzenden, doch ook de telegrammen van het home-station in ontvangst nemen, zo nodig deze gedeeltelijk laten herhalen en tenslotte hiervan de goede ontvangst bevestigen (reçu geven). Dit verlengde zijn werktijd onnodig. Voor de berichtgeving van Engeland naar Nederland had een andere werkwijze moeten worden gevolgd. Het home station had de telegrammen, bestemd voor agenten in bezet gebied, behoren *om te roepen,* d.w.z. uit te seinen zonder hierop reçu te vragen van de betrokken agent. Het home station had hiervoor vaste omroeptijden kunnen instellen, gedurende welke tijden de agenten dan hun ontvangers hadden moeten bijzetten en de voor hen bestemde telegrammen kunnen opnemen. Deze werkwijze, genaamd de *omroepmethode,* is sinds jaar en dag in gebruik bij organisaties, waarvan de opererende eenheden haar plaats geheim moeten houden, b.v. bij de berichtgeving in oorlogstijd aan schepen in zee. Om toch een ruime mate van zekerheid te hebben, dat het telegram zijn bestemming bereikt, wordt het meermalen uitgeseind en op verschillende golflengten, terwijl tenslotte door serienummering voorkomen wordt, dat de geadresseerde — zonder dit te bemerken — een telegram mist. Was deze omroepmethode toegepast voor de telegrammen van Engeland naar Nederland, dan was de werktijd van de agenten, dus de tijd, dat zij met hun zender in de lucht waren, met 50 pct. bekort. Het Nederlandse marinestation te Darwin (Noord-Australië), werkend met agenten in bezet Nederlandsch-Indië, gebruikte veelvuldig deze methode. De omroepmethode kan alleen worden gevolgd, indien het zendende station een krachtig station is en dus zeker zal worden gehoord. Deze zekerheid bestond wel ten aanzien van de berichtgeving van het home station naar Nederland. Omgekeerd bestond die zekerheid niet. De zwakke zendertjes der agenten kwamen lang niet altijd door. Het was derhalve onvermijdelijk, dat men voor de berichtgeving *van* Nederland *naar* Engeland de reçumethode volgde, welke hieruit bestaat, dat A roept, B zich gereed meldt, A zijn telegram uitseint en B hierop reçu geeft.

Teneinde in het radioverkeer te kunnen bepalen, of men met een bona fide tegenstation (een tegenstation van de eigen partij) te maken heeft, worden verschillende middelen toegepast. Deze middelen zijn o.m.: *a.* uitwisselen van radioherkenningsseinen (test question); *b.* waarmerking van telegrammen met herkenningstekens (security checks, identity checks); *c.* herkennen van het seinschrift en andere eigenaardigheden van de marconist van het tegenstation; *d.* herkenning van de toon van de zender van het tegenstation.

Met betrekking tot het middel genoemd sub *c* merkt de commissie-*Koot* het volgende op. Even goed als elk ontwikkeld mens een karakteristiek handschrift heeft, bezit elke geoefende marconist

een karakteristiek seinschrift, d.w.z. een eigen methode van seinen der morsetekens, die min of meer afwijkt van de voorgeschreven wijze van seinen. Om een voorbeeld te geven, kan een telegrafist in de letter C (streep-punt-streep-punt) telkens weer de typische fout maken de eerste streep langer te seinen dan de tweede streep. Op deze wijze heeft elke marconist, die een tijd als zodanig werkzaam is, iets karakteristieks gekregen. Het behoeft niet altijd het seinschrift te zijn, dat karakteristiek is. Het kan ook de wijze van afstemmen van de zender zijn. Zo zal de ene telegrafist bij het afstemmen lange strepen geven, de ander seint hierbij de letter V, een derde de Franse a, enz. (Op het Nederlandse station te Darwin waren al deze bijzonderheden der agenten in een lijstje vastgelegd. In meer dan een geval werd zodoende Japanse penetratie onmiddellijk onderkend.) Uit niets blijkt, dat S.O.E. aanvankelijk enige moeite heeft gedaan deze karakteristieke eigenschappen vast te leggen. Eerst medio 1943 is men zich voor dit onderwerp gaan interesseren, terwijl het toch in de eerste wereldoorlog reeds een middel was om vijandelijke telegrafisten te herkennen. Men had het seinschrift kunnen vastleggen op een gramofoonplaat of papierband dan wel de bijzonderheden hiervan kunnen noteren. Men had zelfs nog verder kunnen gaan en elke marconist een eigenaardigheid in zijn seinschrift kunnen instuderen. Dat het veelvoudig wisselen der telegrafisten op het home station bovengenoemde contrôle onmogelijk zou hebben gemaakt, is onjuist. Men kan elke uitzending van een ander op de band of met een wire-recorder vastleggen en deze banden naderhand controleren. Dat andere diensten wel aandacht besteedden aan dit soort herkenning blijkt uit hetgeen boven vermeld werd over de N.E.F.I.S. in Australië en uit de mededeling, dat de American Strategic Service, welke met radio-telefonie-verbindingen werkte, de stem der agenten op een gramofoonplaat vastlegde. Ook hadden de telegrammen nog beoordeeld kunnen worden op hun stijl en inhoud. Deze stijl en inhoud had men dienen te toetsen aan al datgene, wat van de persoon van de agent bekend was, als daar zijn diens taalgebruik, karakter, enz. Alhoewel men de contrôle op het seinschrift zeer zeker als hulpmiddel bij het bepalen der betrouwbaarheid had moeten gebruiken, kan deze check niet als doorslaggevend bewijsmiddel worden beschouwd voor betrouwbaarheid of onbetrouwbaarheid. Immers het karakteristieke seinschrift geldt voor de geroutineerde marconist en dat waren de meeste agenten niet. Evenzo kan een bepaalde gemoedstoestand het seinschrift wijzigen. Nabootsen van een bepaald seinschrift is niet geheel onmogelijk. Men kan de meest grove afwijkingen imiteren. Dit zal mutatis mutandis weer gemakkelijker geschieden door een jonge marconist dan door een geoefende, aangezien de eerste een minder vaste hand van seinen heeft en deze dus gemakkelijker zal kunnen veranderen. Resumerende kan worden gezegd, aldus de commissie-*Koot,* dat contrôle van het seinschrift zeer zeker had moeten plaats vinden. Uit de verhoren blijkt niet, dat deze contrôle is geschied. Daarentegen heeft S.O.E. niet eens bemerkt, dat verscheidene radioverbindingen door een en dezelfde Duitse telegrafist bediend werden.

Een algemeen gebruikt middel om de betrouwbaarheid van een tegenstation te testen, is het middel der radio-herkenningsseinen (authenticatie-, identificatie-, legitimatie-systemen). Vaak immers zal het ontvangende station reeds bij eerste oproep van een ander station wensen te weten, of het met de eigen partij te maken heeft dan wel met een vijandelijk station, dat het tracht te misleiden. Omgekeerd zal het zendende station een bewijs willen hebben, dat het met een bona fide ontvangststation te maken heeft. De uitwisseling van betrouwbaarheidsgegevens kan plaats vinden door middel van een vraag met daarop overeengekomen antwoord. Deze vraag kan een vraag in klare taal zijn met een antwoord in klare taal. Vraag en antwoord kunnen ook gekleed zijn in de vorm van letters of cijfers. Welk systeem ook gekozen mag worden, in het onderhavige geval van de agenten, door S.O.E. uitgezonden, blijkt, dat veelal geen enkel vraag-en-antwoord-systeem werd meegegeven of afgesproken. Er was dus voor het home station geen middel om zich te legitimeren en voor de agent geen middel om deze legitimatie te vragen.

Wel was er een systeem, waarmede de agent zijnerzijds zijn telegrammen kon *waarmerken,* waarmede hij *in* het telegram kon aanduiden, dat het van een bona fide afzender afkomstig was. Dit systeem droeg de naam van *security check* of *identity check.* Het systeem van security checks, meegeven aan de agenten van S.O.E., was al zeer eenvoudig, doch evenzo zeer ondeugdelijk. Het bestond uit het foutief seinen van een bepaalde letter van het telegram en wel b.v. de n^e letter of de $(2 \times n)^e$ letter of de $(3 \times n)^e$ letter etc. Het zal duidelijk zijn, dat de gecodeerde telegrammen over de zwakke agentenzendertjes zelden geheel correct in Engeland werden ontvangen, en dat uit dien hoofde een foutief geseinde letter al heel weinig bewijs van betrouwbaarheid leverde. Even goed zal het duide-

lijk zijn, dat een dergelijke check een eenvoudige prooi was voor crypto-analyse en vervolgens door de vijand gemakkelijk kon worden nagebootst. Tenslotte moet er op gewezen worden, dat, wanneer de Duitsers eenmaal met het bestaan van deze soort security check op de hoogte waren, zij hem uit elke agent konden lospersen. Om deze reden ziet men dan ook later agenten van het B.I. werken met een meervoudige security check. Hiervan kon men desnoods een deel prijsgeven.

Alhoewel dus het systeem der security checks al weinig voldeed aan de eisen, die men aan deze soort van waarmerking moest stellen, liet S.O.E. bovendien nog na de vereiste contrôle op de security checks uit te oefenen en aan het uitblijven van deze checks de juiste gevolgtrekking vast te knopen. Deze tekortkoming had dramatische gevolgen en moet wel als het begin van het England-Spiel worden beschouwd. Zeer vreemd is deze omissie, gezien in het licht van de instructies, die de agenten op de Britse scholen ontvingen. Immers grondig werd daar iedere agent op het hart gedrukt, dat hij bij gevangenneming door de Duitsers alles kon prijsgeven, desnoods zijn code, mits hij zijn security check maar niet verried. Typerend voor de zorgeloosheid, waarmee S.O.E. dit onderwerp behandelde, is wel de telegrafische opdracht aan *Jordaan:* „instruct new operator in use of security check". Dat andere diensten wel degelijk reageerden op het wegblijven van deze checks, blijkt o.m. uit het mislukte Spiel op de verbinding van *de Jonge* en *Radema,* die op 22 Mei 1942 gearresteerd werden.

Bij de bovenstaande beschouwingen is de commissie-*Koot* uitgegaan van de stand der verbindingstechniek in 1942. De bovengenoemde fouten hadden reeds in dat jaar kunnen worden gesignaleerd door elke Britse of Nederlandse verbindingsofficier. Omroep van home station met vaste roepnamen aan mobiele stations (schepen, agenten) met wisselende roepnamen, onbepaalde en korte zendtijden voor die mobiele stations, doelmatiger authenticatie-systemen, enz., enz., dit alles behoorde in 1942 tot de dagelijkse routine. Men kan dan ook geen andere conclusie maken dan dat S.O.E. bij haar oprichting in het begin van de oorlog niet de beschikking heeft gekregen over voldoende deskundig personeel en dat anderzijds het personeel, dat wel deel uitmaakte van deze dienst, weinig moeite deed zich technisch in te werken en gefaald heeft bij het in acht nemen van de meest elementaire maatregelen van veiligheid. Bovendien maakte dit personeel fouten en dit niet eenmaal, doch bij herhaling en gedurende een lange periode. Uit het bovenstaande blijkt, naar het oordeel van de commissie-*Koot,* dat door S.O.E. op verbindings-technisch gebied talloze fouten zijn gemaakt, die men moeilijk kan kwalificeren als „errors in judgement", daar ze gevolg waren van ondeskundigheid en gebrek aan nauwgezetheid. In hoeverre een gedeelte van de schuld voor rekening komt van het bureau M.V.T., laat de commissie-*Koot* in dit verband buiten beschouwing. Uit vele verhoren blijkt, dat het bureau M.V.T. geen contrôle had op de verbindingen van S.O.E. en de ontvangen telegrammen slechts voor een deel ontving en dan nog in paraphrase-vorm. Ze waren veelal niet eens voorzien van mededelingen betreffende de security check.

XIX. Waarschuwingen

§ 1. *Waarschuwingen van Nederland uit*

16997 *(Schreieder)*

Schreieder heeft verklaard, dat hij *Alblas* zijn gang heeft laten gaan, omdat hij van *van der Reyden* diens code had vernomen en hem kon contrôleren en hij het van belang achtte om die contrôle inderdaad uit te oefenen. Toen liep dat op een geven moment spaak, omdat aan *Alblas* bekend was geworden, dat er iets met de agent *Jambroes* niet klopte en toen dacht *Schreieder:* dat kan mislopen. Dus moest er aan de zenderij van *Alblas* een einde worden gemaakt. Het is dus zo, dat *Alblas* een waarschuwing naar Londen heeft gestuurd, die de Duitsers hebben opgevangen. Er is geen bericht teruggekomen op die waarschuwing. *Alblas* had gemeld, dat een man zou zijn gedropt en dat hij niet op het contactpunt was aangekomen. *Schreieder* gelooft zelfs, dat *Alblas* diens naam noemde in verband met de O.D., dus het was een tamelijk precieze melding. Hij berichtte, dat er een agent was gedropt, die met de O.D. verbinding moest opnemen. De man was echter verdwenen. *Alblas* noemde ook ongeveer de tijd, waarop hij afgesprongen was, zodat de Duitsers konden aannemen, dat hij slechts *Jambroes* kon bedoelen. Met dit telegram kwam *Giskes* naar *Schreieder. Schreieder* zat in die tijd in Den Haag, terwijl *Giskes* zijn bureau had te Driebergen, naast de peiltroep van de Ordnungspolizei. De peiltroep gaf de telegrammen aan *Giskes,* omdat zijn tolk *Huntemann* de telegrammen vertaalde. Het telegram was zo opgesteld, dat men kon zien, dat *Alblas* van de dropping van *Jambroes* en van het feit, dat *Jambroes* helemaal niet was opgedoken en men op hem wachtte, tamelijk nauwkeurig op de hoogte was. *Jambroes* was op 27 Juni 1942 geparachuteerd.

16998 *(Schreieder)*

16999 *(Schreieder)*

17023 *(Schreieder)*

17024 *(Schreieder)*

17025 *(Schreieder)*

17026 *(Schreieder)*

17028 *(Schreieder)*

17029 *(Schreieder)*

17030 *(Schreieder)*

17031 *(Schreieder)*

17032 *(Schreieder)*

Alblas is op 16 Juli gevangen genomen. Men kreeg te Londen een waarschuwing, dat er iets mis was met *Jambroes* op het moment, dat de seinverbinding Engeland-*Jambroes* reeds bestond. Londen heeft, voorzover *Schreieder* zich herinnert, over een in het England-Spiel reeds in gebruik zijnde lijn, ook opdracht gegeven vast te stellen, wat er met *Jambroes* was gebeurd. Men heeft van Londen uit dus op de waarschuwing gereageerd en over een van de in Duitse handen zijnde lijnen het bevel gegeven, dat de agent moest vaststellen, wat er van *Jambroes* was geworden. De Duitsers hebben geantwoord, dat dit heel moeilijk te constateren was, daar zij (dus de agenten van de lijn), wanneer de zaak werkelijk reeds in Duitse handen was, gevaar liepen zelf in Duitse handen te vallen. De Duitsers hebben verder niets meer gehoord.

17326 *(Giskes)*

17328 *(Giskes)*

Giskes heeft verklaard, dat hij niet precies weet, wie *Alblas* is. Het staat hem niet voor de geest, dat deze gearresteerd zou zijn, nadat hij een waarschuwing had doorgezonden met betrekking tot *Jambroes.*

21632 *(de Geus)*

De heer *J. de Geus* heeft medegedeeld, dat de Duitsers de agent *Alblas* pas gecontrôleerd hebben, toen er een andere agent werd gedropt, die nieuwe codes voor hem mee zou brengen en nog meer dingen. Van dat moment af hebben de Duitsers *Alblas* kunnen contrôleren, omdat de aanvankelijke code, die deze agent bij zich had, dezelfde was als die *Aart Alblas* gebruikte. Dat was die met het sleutelwoord „Oranje boven" en de code was: „Wer reitet so spät durch Nacht und Wind, es ist der Erlkönig mit seinem Kind".

66234 e.v. *(mevr. La Rivière—Waldorp)*

Mevr. *J. la Rivière—Waldorp* heeft contact met *Alblas* gekregen einde Januari, begin Februari 1942 vermoedt zij. Zij zorgde, dat hij zijn eten en zijn distributiebescheiden kreeg, b.v. als hij een stamkaart nodig had. Haar functie was eigenlijk die van koerierster. Zij deed dit in dienst van *Vaz Dias. Alblas* en *Vaz Dias* hadden met elkaar wel wat te maken en aangezien zij het gemakkelijk kon doen, deed zij het loopwerk. Zij heeft *Alblas* zijn code overgebracht. Dat is het enige, dat zij er van haar kant van weet. Die heeft *Vaz Dias* haar gegeven. Het zal op zijn laatst Mei 1942 zijn geweest. De naam *Jambroes* heeft zij nooit gehoord.

De heer *J. van Nieuwenhoven* heeft op grond van door hem verrichte politiële nasporingen medegedeeld, dat *van Poppel* en *Leentje Lam* zich hebben ingedrongen in de illegaliteit, hoofdzakelijk in de groep van *Jan Meijer,* een van de redacteuren van Het Parool. In ieder geval was er ook bij betrokken *Salomon Vaz Dias* uit Naarden,

iemand van G.S. III. Hij is door *van Poppel* en *Leentje Lam* naar Parijs gelokt en op 6 Juni 1942 gearresteerd bij het Gare du Nord.

67721 *(Idema)* De heer *J. A. Idema* heeft verklaard, dat *Alblas* en hij op een gegeven ogenblik in contact kwamen met *Vaz Dias,* die toen samenwerkte met *Frans Goedhart, van Heuven Goedhart,* enz. Kerstmis

67722 *(Idema)* 1941 hebben zij nog eens gezonden uit het huis van *Vaz Dias.*

67749 *(Idema)* *Vaz Dias* werd zwaar gezocht. De laatste veertien dagen had deze bij de heer *Idema* gezeten en hij is toen naar Frankrijk gegaan. Hij was een Jood. Bij hem had zich een andere Jood ingedrongen. Die twee troffen elkaar te Parijs. *Vaz Dias* werd uitgehoord en heeft zonder achterdocht verteld. Die andere bleek fout te zijn; die is teruggegaan en zei, dat hij van *Vaz Dias* kwam en wilde op die manier bij *Jopie Waldorp* en *Alblas* komen. Dat verhaal had *Jopie* net gehoord, toen zij op een gegeven moment bij de heer *Idema* kwam. „Dus", zei zij, „het is helemaal fout. Ik begrijp het niet, want wij hebben bericht gehad, dat hij was aangekomen."

79575 e.v. *(Hueting)* De heer *G. Hueting* heeft medegedeeld van Januari of Februari 1942 tot aan de arrestatie van *Alblas* met deze samengewerkt te hebben. O.m. hielp hij hem met het coderen en decoderen. *Alblas* gebruikte toen een code van het double transposition-systeem. Alle keren, dat de heer *Hueting* er bij geweest is, heeft *Alblas* het gedicht „Erlkönig" gebruikt.

Daar *Alblas* de indruk had — waarom kan de heer *Hueting* niet meer nagaan — dat de code bekend was bij de Duitsers, zou *Vaz Dias* bij zijn poging om naar Engeland te gaan enkele sleutelwoorden voor een nieuw code-systeem meenemen. De heer *Hueting* heeft nimmer bemerkt, dat *Alblas* gebruik maakte van een hulpcode. Wanneer mevrouw *La Rivière—Waldorp* vertelt, dat *Alblas* van *Vaz Dias* een andere code zou hebben gekregen, dan vergist mevrouw *La Rivière—Waldorp* zich hierin.

Het zou inderdaad mogelijk geweest zijn, dat de Duitsers in de laatste maanden de telegrammen van *Alblas* hebben kunnen contrôleren. Van een concreet bericht, dat vlak voor zijn arrestatie door *Alblas* is uitgezonden en waarin hij iets naar Engeland zou hebben bericht, dat er op zou wijzen, dat hij op de hoogte was van het feit, dat het met een of meer agenten niet helemaal zuiver was, is de heer *Hueting* niets bekend, hoewel hij waarschijnlijk wel het laatste telegram van *Alblas* heeft gecodeerd.

21679 *(de Geus)* De heer *J. de Geus* heeft verklaard, dat de groep, waarmede hij werkte, niet wist, dat het England-Spiel als zodanig werd gespeeld, hoewel hij wel wist en zelf heeft gewaarschuwd, dat de Duitsers met

21690 *(de Geus)* die zenders werkten. In Augustus 1942 heeft hij een telegram gestuurd — dat hij nooit ergens heeft terug kunnen vinden, doch dat, naar hij zeker weet, is aangekomen — waarin hij heeft verteld, dat de zenders, waarvan de roepletters waren: U.C.B./T.B.O. (zender van *Alblas*), P.L.B./D.N.O., (zender van *Zomer*), V.A.L./A.L.P. (zender van *Schrage),* in handen van de Duitsers waren. Dat was in Augustus

21691 *(de Geus)* 1942. Hij heeft gewaarschuwd, omdat hij op zekere wijze tot de con-

21693 *(de Geus)* clusie moest komen, dat die en die zenders in handen van de Duitsers

21694 *(de Geus)* waren. Die gegevens had hij verkregen door op een zekere wijze steeds maar weer te trachten te weten komen: „Wat doen die Duitsers?" en „Waar blijft dit en dat", en dan komt men op een zeker moment tot de conclusie: hé, daar werken zij zelf mee. En die zekerheid kreeg hij, want dit heeft hij in Augustus 1942 gedaan, dat was een maand, nadat *Aart Alblas* gevangen was genomen. Toen bleek, dat op zeker moment ook U.C.B. in de lucht kwam. Nu wist de heer *de Geus* niet, of de overkant U.C.B. opriep of dat hier vandaan met de letters U.C.B. werd geroepen of wat dan ook, dat wist hij niet, daar moest hij maar naar raden, maar wat hij wèl kon begrijpen, was dit: als de een van de ander niet af weet (en het bestaat niet, dat die in goede handen is) dan gaan er ongelukken gebeuren, dus hij moest waarschuwen. Hij heeft toen in Augustus 1942 gewaarschuwd en een jaar later kreeg hij een telegram terug van de Regering te Londen, dat als volgt luidde: „De Regering laat u weten: indien u nog in verbinding staat met die en die zenders, wordt u geadviseerd ten spoedigste onder te duiken, tenzij u kans ziet geheel gevaarloos uw werk

58106 *(de Geus)* voort te zetten". Dat behoeft echter niet bij de heren *Lieftinck, de Bruyne* of *Schilp* bekend te zijn. Dat zou eventueel van een Engelse instantie rechtstreeks op het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk terecht kunnen zijn gekomen. Dit is een telegram,

58109 *(de Geus)* waarvan de heer *de Geus* heeft aangenomen: dat komt van de Minister-President. Het is overgekomen via de latere Pietab-zender over Nijmegen; het is via de heer *van der Pol* gegaan en wachtmeester *van*

58111 *(de Geus)* *der Linden* heeft het de heer *de Geus* in een gesloten enveloppe overhandigd.

67615 *(Houck)* De heer *A. J. Houck* heeft verklaard, dat *de Geus* op een gegeven ogenblik bij hem is gekomen en hem heeft medegedeeld: er zijn een

paar zenders, waarvoor ik uit Engeland ben gewaarschuwd. Deze zenders waren met name genoemd en zouden in handen van de Duitsers zijn. De heer *Houck* weet alleen, dat *de Geus* in 1943 bij hem is gekomen, en toen zijn raad heeft gevraagd: zal ik onderduiken of niet. Hij heeft de heer *Houck* toen het telegram getoond, waarin stond: De Regering laat u weten: indien u nog in verbinding staat met die en die zenders, wordt u geadviseerd ten spoedigste onder te duiken, tenzij u kans ziet geheel gevaarloos uw werk voort te zetten. Zij hebben er uitgebreid over gepraat, wat hij zou doen. De heer *Houck* heeft niet de indruk gekregen, dat *de Geus* het toen vreemd vond, dat dit telegram een reactie was op een waarschuwing zijnerzijds een jaar tevoren. Er waren zoveel vreemde dingen. De heer *Houck* weet niet, welke verbinding de heer *de Geus* in de periode van Augustus 1942 kan hebben gebruikt. De verbinding echter, die zij toen hadden, liep altijd over de zender-*Brouwer*. *De Geus* had ook nog andere verbindingen, maar omdat hij niet veel verbindingen had, gaf hij dit aan de heer *Houck*. De heer *Houck* had weer eigen verbindingen via *Brouwer*. Naderhand is hem gebleken, dat *de Geus* aan een ander ook berichten gaf en dat deze ook via de zender-*Brouwer* liepen.

67616 *(Houck)*

67617 *(Houck)*
67621 *(Houck)*

67626 *(Houck)*

67627 *(Houck)*

De heer *J. A. Idema* heeft verklaard, dat de zendletters van *Alblas* waren: U.C.B. (3 maal), D.E. (2 maal), T.B.O. (3 maal). De heer *Idema* herinnert zich, dat *de Geus* contact met *Alblas* wilde hebben. De heer *Idema* waagt het toch te betwijfelen, of *de Geus* een tijd van de zender van *Alblas* gebruik heeft gemaakt, omdat destijds, toen *Alblas* een zendadres te Zandvoort had, *Jacques (Batenburg)* het er met *Alblas* over heeft gehad. *Alblas* vroeg: wat moet ik er mee doen? De heer *Idema vroeg,* wat er aan de hand was. Och, zei *Alblas,* het is iemand, die contact wil hebben. In die geest werd er over gesproken, nl. alsof het iemand was, die je met een kluitje in het riet moest sturen. Het kan natuurlijk later anders geworden zijn. De heer *Idema* weet niet, dat *de Geus* in Augustus 1941 contact met *Alblas* had en dat hij met hem heeft gewerkt tot Juli 1942. Hij kan het zich echter niet voorstellen, dat *Alblas* het hem niet heeft verteld.

67737 *(Idema)*

67741 *(Idema)*
67742 *(Idema)*

67743 *(Idema)*

Volgens mededelingen, bij schrijven d.d. 18 April 1950 van het „Bureau belast met de behartiging van de belangen van het voormalige Bureau Inlichtingen" aan de commissie gedaan, heeft de Pietab-groep nimmer over een eigen radioverbinding beschikt. Van een „Pietab-zender Nijmegen" kan dus nimmer sprake zijn. Van een voorloper van de Pietab-groep, die in Nijmegen over een zender beschikt zou hebben, via welke zender L 63 midden 1942 een waarschuwingstelegram aan Londen zou hebben gezonden, is in het archief geen enkele aanwijzing te vinden. Evenmin is in dit archief een „waarschuwingstelegram aan L 63, ondertekend met Minister-President" aanwezig, welk telegram de heer *de Geus* midden 1943 via deze Nijmeegse zender zou hebben ontvangen. Het mag evenwel niet geheel uitgesloten geacht worden, dat de Pietab-groep toch een enkele keer een telegram heeft kunnen verzenden of ontvangen. Via welke zender dit echter gebeurd zou zijn, is geheel onbekend. Misschien over het O.D.-net, daar er wel enig contact tussen Pietab en de O.D. was. Concrete aanwijzingen zijn hierover in het archief niet te vinden.

67744 *(Idema)*
67745 *(Idema)*

Op grond van de stukken in het B.I.-archief aanwezig, meent bovengenoemd bureau de door de heer *de Geus* bedoelde „telegrammenwisseling" als volgt te kunnen weergeven. Begin Maart 1944 ontving de Engelse Inlichtingendienst te Londen een koerier (dit is een verzameling rapporten) van de groep-Pietab. Deze koerier was meegenomen door een Engelandvaarder en vermoedelijk omstreeks November 1943 uit bezet gebied verzonden. Bij deze koerier bevond zich een velletje, waarop een telegram was getypt, dat was opgesteld door L 63 en als datum had 5-11-1943. Waarschijnlijk is dit telegram in November 1943 door L 63 aan Pietab overhandigd met het verzoek het over te seinen. Daar de Pietab-groep echter geen zenderverbinding had, heeft zij het telegram per koerier verzonden. Dit telegram, waarin L 63 enkele call signs vermeldde, werd door het hoofd van de Engelse dienst, major *Seymour,* op 10 Maart 1944 doorgezonden naar het B.I., onder vermelding dat de betreffende agenten reeds in 1942 gearresteerd waren en dat het daarom nodig was Pietab te waarschuwen niet in verbinding te treden met lieden, die beweerden door middel van de betreffende call signs met Engeland in verbinding te staan. Hierop verzond de toenmalige majoor *Somer* op 13 Maart 1944 een telegram naar Bern, waarin hij generaal-majoor *van Tricht* verzocht via de O.D. Pietab te waarschuwen. Dat dit telegram door de heer *Somer* niet rechtstreeks aan de O.D. werd verzonden, valt vermoedelijk te verklaren uit het feit, dat omstreeks die tijd (Maart 1944) de rechtstreekse verbinding met de O.D. verbroken was. Dat Bern aan dit verzoek gevolg heeft gegeven, blijkt uit het telegram, dat L 63 op 16 Mei 1944 via de *Packard*-zender (Marinier) naar Londen zond.

De desbetreffende stukken zijn door bovengenoemd bureau aan de commissie overgelegd.

Uit een op 13 Mei 1946 door de agent *Dessing* aan het B.N.V. afgegeven verklaring blijkt, dat er omstreeks Kerstmis 1942 te Brussel een codebericht van hem naar Engeland is verzonden. Hem werd echter in September 1943 bij zijn terugkeer in Engeland door major *Bingham* gezegd, dat dit bericht ruim zes maanden door de Belgische afdeling te Londen was achtergehouden. In Zwitserland heeft hij door bemiddeling van de Engelse Intelligence te Bern de documenten van de heer *Vorrink* naar Engeland laten overseinen. Dit heeft begin Mei 1943 plaats gehad. Te Londen kwam hij in September 1943 in contact met major *Bingham* en kapitein *Lieftinck*. Deze heren schenen niet zeer verheugd te zijn met zijn terugkomst. Op zijn vraag, of de documenten van de heer *Vorrink* aan de Nederlandse Regering waren overhandigd, kreeg hij geen bevestigend antwoord.

Blijkens een daarvan opgemaakt proces-verbaal hebben de ambtenaren van het B.N.V. *J. de Ruyter* en *L. Goinga* op 6 Juni 1946 *Maurice Brillouet,* wonende te Brussel, gehoord. Deze verklaarde: „Voorzover ik me kan herinneren, werd in December 1942 door een van mijn illegale contacten bij mij gebracht luitenant *Dirksen* [1]). Mij werd verzocht hem voor een paar dagen onderdak te verschaffen en wanneer gebleken was, dat hij goed was, hem naar Zwitserland te brengen. Mij werd medegedeeld, dat reeds een telegram naar Engeland was verzonden met verzoek om inlichtingen. In dit telegram was tevens een bericht opgenomen, geschreven door *Dirksen* in zijn eigen code. Daar er geen antwoord kwam, hebben wij nadien zeker 10 weken lang, twee maal per week, in onze telegrammen over *Dirksen* gesproken en om inlichtingen gevraagd. Ook zijn berichten verzonden in de code van *Dirksen*. Daar er geen bericht kwam, begon men in Brussel *Dirksen* te wantrouwen en weigerde men hem naar Zwitserland te helpen. Ik sprak veel met hem en vertrouwde hem wel. Bij een vertrouwelijk gesprek heb ik hem gevraagd mij een naam te noemen van een officier uit Engeland van zijn dienst. Hij gaf me toen de naam van een majoor. De naam kan ik me nu niet meer herinneren. Wel weet ik, dat in een van de telegrammen deze naam is genoemd. De telegrammen zijn verzonden zowel aan de Belgische dienst in Engeland als aan de Engelse dienst. Er is echter geen antwoord gekomen. Onze andere berichten en verzoeken om inlichtingen zijn daarentegen steeds beantwoord geworden. Ik bedoel hiermede berichten in dezelfde telegrammen als waarin om inlichtingen over *Dirksen* werd gevraagd. Ik heb hem uiteindelijk toch geholpen en is hij via onze lijn naar Zwitserland gebracht. We hadden afgesproken, dat, wanneer *Dirksen* goed in Zwitserland was aangekomen, hij een bericht zou sturen van drie woorden. In een van de letters moest hij een punt plaatsen. Dit afgesproken bericht hebben we ontvangen. Nadien heb ik nooit meer iets van *Dirksen* vernomen. Hoeveel telegrammen over hem naar Engeland zijn gezonden is *Dirksen* niet bekend. Tijdens zijn verblijf in Brussel heeft hij bij verschillende mensen ingewoond. Wanneer *Dirksen* verklaart, dat er een antwoord is gekomen op het eerste telegram, dan is dit gelogen".

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat dit de agent *Dessing* was.

Aangezien uit het bovenvermelde rapport van de heer *Dessing* niet blijkt, of deze in het codebericht, dat hij omstreeks Kerstmis 1942 van Brussel naar Engeland heeft gezonden, melding heeft gemaakt van zijn ontmoeting met de in Duitse handen zijnde agent *Andringa* in het café De Leidse Poort te Amsterdam, heeft de commissie de heer *Dessing*, die in Zuid-Afrika woont, verzocht haar schriftelijk te willen mededelen, of hij deze dan wel andere waarschuwingen naar Engeland heeft gezonden. De heer *Dessing* heeft op dit verzoek niet geantwoord.

41244 *(Steyns)*

Dr. *M. J. E. M. Steyns*, die destijds als gijzelaar te Haaren verbleef, heeft in de zomer van 1943 een bericht, houdende een waarschuwing van gevangen genomen agenten te Haaren, doorgegeven aan zijn neef, *Eugène Dirix,* die het weer heeft doorgegeven aan mevrouw Landzaat, de echtgenote van de majoor, die op de Grebbeberg gesneuveld is. Zij heeft er voor gezorgd, dat het bericht per radio is overgebracht. Dat bericht is samengegaan met het verzoek aan de Koningin om een portret van Haar, samen met de zoon van dr. *Krediet,* te sturen. Dat portret is in het bezit van de heer *Steyns* gekomen en hij heeft het dr. *Krediet* kunnen overhandigen in zijn cel. Het kan wel in Mei 1943 geweest zijn. Het verzonden bericht behelsde een waarschuwing, dat de code van de agenten, die uitgezonden waren, bekend was. Dit is niet het enige bericht geweest, dat is uitgegaan. Op het laatst werd het een wanhopige toestand. De heer *Steyns* kreeg het verwijt: „Waarom is het niet doorgegeven? Bent u laf? Er zijn weer nieuwe agenten gepakt; die worden ook gefusilleerd." Hij weet niet, of het eerstgenoemde bericht afkomstig was van *Dourlein* of *Ubbink*. Dit bericht is door de Flurwärter doorgegeven.

41246 *(Steyns)*
41247 *(Steyns)*

41249 *(Steyns)*

41251 *(Steyns)* De mededelingen in het rapport van *Dourlein,* inhoudende, dat het „pl.m. 20 April 1943 *Boogaert* en hem is gelukt contact te krijgen met de gevangenen beneden hen, die op de een of andere manier berichten naar buiten konden smokkelen" en dat zij „toen het bericht voor Engeland doorgegeven hebben, dat alle agenten gearresteerd waren en dat de gehele organisatie door verraad al maanden lang in Duitsche handen was," kloppen, aldus de heer *Steyns.* Het is

41252 *(Steyns)* mogelijk, dat het antwoord, waarop *Dourlein* doelt, wanneer hij in zijn rapport zegt: „Pl.m. 14 Mei 1943 kregen wij het volgende antwoord: „Uw bericht is in Londen ontvangen, de zaak zal onderzocht worden. We vonden het te mooi om waar te zijn, maar we waren optimistisch genoeg om het toch maar te geloven", van de heer *Steyns* afkomstig is. Dat weet hij niet meer. Het is een bericht geweest, dat hij heeft afgeleid uit het feit, dat hij die photo heeft gekregen, waaruit hij begrepen heeft, dat ook het bericht van *Dourlein* was doorgekomen. Het is echter ook mogelijk, dat dit bericht via de heren *Tellegen* en *Frans Roelvink* is gekomen. De

41255 *(Steyns)*
41256 *(Steyns)* heer *Steyns* heeft nooit een bericht teruggekregen langs de weg via mevrouw *Landzaat.* Het is begrijpelijk, dat de heer *Steyns* uit het feit, dat hij de gevraagde photo van de Koningin met de zoon van dr. *Krediet* heeft gekregen, heeft afgeleid, dat ook het bericht van *Dourlein* was doorgekomen. Die photo heeft de heer *Steyns* wel gekregen via mevrouw *Landzaat.* Deze is door zijn neef gebracht; dat

41258 *(Steyns)* komt uit dezelfde bron. Hij herinnert zich zeker, dat hij daarin aan-

41260 *(Steyns)* leiding heeft gevonden om deze mannen, van wie het bericht over de agenten afkomstig was, iets terug te berichten. Wanneer de heer *Steyns* zegt, dat mevrouw *Landzaat* een zender had, durft hij daarmede niet te zeggen, dat zij zelf een zender bediende of dat zij een weg tot een zender had. Het ging geheim. Zijn neef, ir. *Dirix,* was degene, die het overbracht. Hij werd de „Spanjaard" genoemd. Hij bracht het over naar mevrouw *Landzaat.* De heer *Steyns* had geen contact met haar.

Op 26 April 1949 heeft mevrouw *Landzaat,* die wegens ziekte niet kon worden gehoord, aan de commissie schriftelijk o.m. de volgende mededelingen verstrekt. Ir. *Eugène Dirix* heeft haar enige malen een berichtje voor doorzending naar Engeland gebracht. Wat de inhoud van die berichten was, wist mevrouw *Landzaat* niet, want ze waren in code. Zij bracht op haar beurt deze berichten weer naar Utrecht. Vandaar gingen zij naar Amsterdam, waar ze met de zender van „Trouw" naar Engeland werden geseind. Van antwoord op deze berichten heeft zij nooit iets vernomen. Zij was alleen een doorgeefschakel. Ook tijdstippen kan mevrouw *Landzaat* zich niet herinneren. Uit te zoeken, wanneer het laatste bericht door mevrouw *Landzaat* ontvangen en weer doorgegeven is, zal wel mogelijk zijn, omdat zij zich herinnert, dat die agent te Utrecht juist die dag met vacantie ging (was dat misschien „onderduiken"?) en dit de laatste keer was, dat hij enig bericht kon doorgeven. Mevrouw *Landzaat* vermoedt, dat het in Juli 1943 was. Later heeft mevrouw *Landzaat* aan de commissie nog medegedeeld, dat zij die berichten aan jhr. *D. Bicker* gaf.

55339 en 55340 *(Bicker)* De heer jhr. *D. Bicker* heeft van mevrouw *Landzaat* alleen berichten gehad in codevorm. Hij wist dus niet, wat die berichten inhielden. Hij kreeg ze bij mevrouw *Landzaat* thuis. De heer *Bicker*

55342 *(Bicker)*
55344 *(Bicker)* nam ze mee naar Diemen en daar gingen zij verder. Hij verzond ze
55345 *(Bicker)* niet zelf. Ze werden meegenomen. Er was een zekere mijnheer *Mol,*
55346 *(Bicker)* directeur van de Zuider Gasfabriek, die een relatie had, die in het bezit van een zender was. Bij mevrouw *de Wildt,* te Diemen, kwamen de mensen van Trouw en Vrij Nederland bij elkaar. Waren er berichten, dan namen zij ze mee en werden ze doorgezonden. De heer *Bicker* meent, dat onder het bericht, dat over parachutisten ging, de naam *Brown* stond, dat dit de ondertekening was. Het waren parachutisten uit Engeland, die gedaald moesten zijn in de Betuwe en vandaar uit geen contact met Engeland hadden kunnen krijgen, omdat de verbinding niet klopte. Toen is mevrouw *Landzaat* in het bezit gekomen van gecodeerde telegrammen en heeft ze hem gevraagd:

55347 *(Bicker)* weet jij er raad op om die naar de overkant te krijgen? Hij heeft toen gezegd; ja, geef maar mee. Dat waren kennelijk parachutisten, die

55348 *(Bicker)*
55350 *(Bicker)* blijkbaar nog in vrijheid waren en geen verbinding konden krijgen.
55351 *(Bicker)* Daar hadden die codeberichten betrekking op. Berichten, die in ge-
55352 *(Bicker)* woon Nederlands waren gesteld en die iedereen kon lezen, heeft hij nooit gehad. Van de zaak-Haaren weet de heer *Bicker* niets af. Tot ongeveer Juli 1943 is hij met mevrouw *Landzaat* in contact geweest en toen moest hij zelf onderduiken. Zij is even in contact geweest met *Soesan,* te Utrecht, die daar woonde, Saenredamstraat 27. Dat was een vriend van de heer *Bicker.* Omdat hij weg moest, heeft hij zijn verbinding aan hem overgegeven. Hij wist eventueel ook naar wie hij de berichten moest zenden. Mevrouw *Landzaat* was nl. voorzichtig.

55353 *(Bicker)* Toen hebben zij einde Juni geadviseerd de verbinding stop te zetten en daarna hebben zij geen contact meer gehad. Op 21 Juni 1943 moest de heer *Bicker* zich als reserve-officier melden in Amersfoort. Hij is

toen via Rhenen nog bij haar aan geweest en heeft gezegd, hoe de situatie in elkaar zat. Toen zeide hij: U kunt zich met de heer *Soesan* nog in verbinding stellen. De heer *Bicker* is derhalve 21 Juni 1943 ondergedoken. Voorzover hij met zulk soort berichten te maken heeft gehad, is dat dus in ieder geval geweest vóór 21 Juni 1943. En hij heeft van mevrouw *Landzaat* alleen gecodeerde berichten gekregen. Er blijven dus maar twee mogelijkheden over: òf zij heeft een ongecodeerd bericht uit Haaren aan een ander gegeven òf dat bericht uit Haaren is ergens in die weg, welke het heeft afgelegd, gecodeerd geworden. De verbinding met de heer *Mol* is verbroken in April 1943, want toen is deze gearresteerd. Hij is in Vught geweest en daarna afgevoerd naar Duitsland. Het was eigenlijk hun gehele verbinding; zij zaten in de O.D. en Vrij Nederland. Tussen April en Juni 1943 heeft de heer *Bicker* van mevrouw *Landzaat* geen berichten meer gehad. Het bericht, dat hij van haar heeft gehad, moet hij dus vóór April 1943 hebben ontvangen.

55354 *(Bicker)*
55355 *(Bicker)*
55356 *(Bicker)*
55357 *(Bicker)*

55358 *(Bicker)*
55359 *(Bicker)*

55360 *(Bicker)*

55361 *(Bicker)*

De heer *A. O. H. Tellegen* had als arts, toen hij als gijzelaar te Haaren verbleef, ietwat grotere mogelijkheden voor contact met de gevangenen dan de andere gijzelaars. De parachutisten zaten op de bovenste verdieping van het seminarie. Daar mocht hij niet komen. Hij behandelde wel gevangenen op de tweede verdieping. Op een goede dag is een van deze gevangenen met het volgende bericht gekomen, nl. dat op 7 of 9 Maart 1943 alle parachutisten, die op een plaats in Zeeland waren neergelaten, gearresteerd waren; de Duitsers wisten alles en stonden klaar om hen te ontvangen; het bleek ook, dat de Duitsers de code in handen hadden. Er werd de heer *Tellegen* gevraagd dit bericht naar Londen te laten gaan. Er werd bij gezegd: het zal wel niets geven, te Londen geloven zij het toch niet of het komt in verkeerde handen. De heer *Tellegen* zat beneden in een kamer. Daar was ook aanwezig de heer *Philips*. Deze mocht bezoek ontvangen o.a. van zijn secretaris, mr. *de Graaff*. Mr. *de Graaff* reisde voor de Philips-fabrieken naar Zwitserland. Toen hij een keer op bezoek was, heeft de heer *Tellegen* hem het bericht doorgegeven. Er was bij gezegd, dat het bericht moest worden afgegeven in de Kanonengasse te Bazel. Toen de heer *de Graaff* later terugkwam, heeft hij gezegd, dat hij het bericht had afgegeven. De heer *Tellegen* heeft het ook doorgegeven aan de dierenarts *Roelvink*, maar hij meent, dat het via deze ook weer bij mr. *de Graaff* is gekomen. De heer *Tellegen* had de indruk, dat de heer *Roelvink* een relatie met een zender had. Hij toch zeide, dat hij een man wist om het bericht naar Engeland te krijgen. De heer *Tellegen* heeft alleen van mr. *de Graaff* gehoord, dat hij het bericht in Zwitserland had afgegeven; hij heeft niet langs dezelfde weg een mededeling terug gekregen, dat hij aan de parachutisten dat en dat moest berichten. De heer *Tellegen* moet de waarschuwing voor Londen in Juni of Juli 1943 hebben ontvangen. De parachutisten hebben ook wel een bericht doorgegeven via dr. *Steyns*. Ook heeft de heer *Tellegen* via mevrouw *Philips* een bericht van een parachutist naar buiten gebracht, welk bericht bezorgd is bij schout bij nacht *Heeris*. Dat is een ander bericht geweest, een persoonlijk bericht van een parachutist aan de heer *Heeris*. Dat is niet een bericht geweest, dat voor Engeland was bestemd. Dit was in dezelfde tijd, na 1 Juni. Er zijn wel meer contacten geweest met de gevangenen. Zij hadden ook wel eigen wegen om berichten naar buiten te smokkelen. Ir. *van Doorninck* had geregeld contact met de parachutisten. Hij is daarvoor nog een keer gestraft. De heer *Tellegen* heeft de berichten in ieder geval vóór 16 Augustus 1943 doorgezonden; toen is hij overgebracht naar Beekvliet.

42975 *(Tellegen)*

42978 *(Tellegen)*

42979 *(Tellegen)*
42980 *(Tellegen)*

42981 *(Tellegen)*
42982 *(Tellegen)*

42983 *(Tellegen)*

42985 *(Tellegen)*

42990 *(Tellegen)*

42995 *(Tellegen)*

De heer *F. J. M. Roelvink* had als dierenarts tijdens zijn gijzeling in St. Michielsgestel nogal wat bewegingsvrijheid. Hij kwam geregeld in de twee andere kampen: Haaren en Ruwenberg. Op een Zaterdag is de heer *Roelvink* uit St. Michielsgestel te Haaren gekomen. Het was dan de gewoonte, dat hij met de aldaar achtergebleven artsen aan tafel at. Nauwelijks was hij binnen, of zij vertelden hem, dat er iets bijzonders aan de hand was. Het zijn niet *Ubbink* en *Dourlein* geweest, die een bericht hebben meegegeven, maar *Drake* en *Dourlein*. Zij zaten op de derde verdieping en door middel van een gaatje in de vloer hebben zij eerst gekeken wat voor man de gevangene was, die een verdieping lager zat. Door middel van de centrale verwarming hebben zij weten te bereiken, dat de dokter, die bij die gevangene kwam, een codezin mee naar buiten nam, welk bericht door de heren *Tellegen* en *Steyns* aan de heer *Roelvink* is doorgegeven. Het moet een codezin zijn geweest, want zij zeiden: „Je moet het nu uit je hoofd leren en denk er om, het is van belang, hoe de woordzetting en alles is". Er mocht dus niets aan gevarieerd worden. Het draaide niet om de inhoud van het gezegde, maar om de volgorde der woorden. Het was een codezin in de Nederlandse taal. De heer *Roelvink* wist, dat het van parachutisten was. Toen is hem verzocht: zorg, dat dit bericht in Engeland komt. Hij heeft hierover, in het gijzelaarskamp Beekvliet te St. Michielsgestel teruggekeerd, overleg gepleegd met

52731 *(Roelvink)*
52732 *(Roelvink)*

52733 *(Roelvink)*

prof. *de Quay* en mr. *Einthoven*. Dat bericht is toen door mr. *de Graaff* uit Eindhoven, die regelmatig in Zwitserland kwam, in de Kanonengasse te Bazel terecht gekomen; van daaruit is het doorgegaan en veertien dagen later is bericht terug gekomen, dat het te Londen ontvangen was en dat zij het begrepen hadden. De heer *Roelvink* heeft die mededeling teruggebracht naar Haaren.

52735 *(Roelvink)*

Bovendien had de heer *Roelvink* het verzoek gericht aan zijn vrouw: kijk, of je een zender te pakken kunt krijgen, die in contact staat met Engeland. Zij heeft toen een vriend van de heer *Roelvink*, drs. *J. Nijssen* te Laren, in de arm genomen met het verzoek: weet jij soms contact met Engeland te krijgen? De heer *Nijssen* heeft toen later bericht, dat er door middel van een oud-Indisch ritmeester *Treffers,* die ook te Laren of Blaricum woonde, mogelijkheid was voor uitzending naar Engeland. Of langs deze weg inderdaad een bericht verzonden is, weet de heer *Roelvink* niet. Er is van die kant geen antwoord gekomen. De heer *Roelvink* moet in Mei of begin Juni de waarschuwing hebben ontvangen, omdat *de Quay* op 6 Juni 1943 uit St. Michielsgestel is weggegaan, op welke datum de heer *Roelvink* de waarschuwing reeds had.

52741 *(Roelvink)*

52900 *(de Graaff)*
52901 *(de Graaff)*

Mr. *de Graaff* kent de heer *Roelvink* niet persoonlijk; hij weet, dat deze een veearts is te Oirschot. De heer *de Graaff* heeft twee boodschappen gekregen over een aantal gevangen genomen agenten te Haaren. Het tijdstip, waarop dit gebeurde, is moeilijk te bepalen; dat kan hij niet precies zeggen. De eerste was van dr. *Steyns*. Die was minder omlijnd en bevatte ook geen adres, waar het moest worden medegedeeld. De tweede, die van mr. *Einthoven,* moest worden medegedeeld aan de Kanonengasse 9 te Bazel. Die andere boodschap ging er aan vooraf. De tijdsruimte tussen die twee boodschappen was niet groot. De heer *de Graaff* herinnert zich, dat er in die boodschap over 6 is gesproken. De tweede was concreet en was ook bedoeld als boodschap. De eerste was een mededeling in het raam van algemene dingen, die van belang waren en die hij eventueel bij zijn bezoek aan Zwitserland kon mededelen aan de Nederlandse autoriteiten. Of er in die eerste boodschap gesproken werd over gevangen parachutisten, weet de heer *de Graaff* niet. Hij meent wel: agenten. Dr. *Steyns* had gezegd dat er illegale mensen waren gearresteerd, die te Haaren op een geheime étage zaten. De heer *de Graaff* gelooft, dat mr. *Einthoven* zei: „Er zijn 6 parachutisten, het is van groot belang, dat deze boodschap terecht komt in de Kanonengasse 9 te Bazel." De heer *de Graaff* was toen nog niet weg geweest sedert de mededeling van dr. *Steyns*. Hij heeft dat als een geheel in Zwitserland doorgegeven. Die tweede boodschap heeft de heer *de Graaff* niet zelf afgeleverd in de Kanonengasse te Bazel, maar via de Engelse viceconsul te Genève, de heer *Farrell*. En het eerste bericht, dat voor de Nederlandse instanties was bestemd, werd gegeven aan de heer *van Lynden,* die toen secretaris was van de Nederlandse legatie, in het raam van het geheel, maar dat was niet een boodschap als zodanig. De heer *de Graaff* heeft de heer *van Lynden* toen niet gezien; alleen de heer *Farrell,* die zou zorgen, dat het aan dat adres terecht kwam. Toen heeft hij later van de heer *van Lynden* gehoord, dat antwoord was gekomen op de boodschappen, die hij aan de heer *Farrell* heeft gegeven; want er waren meer boodschappen. De heer *de Graaff* moet aannemen, dat het naar Engeland is doorgegeven. Er is een antwoord op die mededeling gekomen, alleen een ontvangstbevestiging van de mededeling, welke de heer *de Graaff* had gedaan, maar die werd niet meer gedetailleerd. Wanneer de heer *Roelvink* heeft gezegd, dat hij van de heer *Einthoven* heeft gehoord, dat er antwoord was gekomen, dan heeft de heer *de Graaff* de details misschien zonder het te weten meegebracht. Hij bracht meer dingen mede, waarvan hij de inhoud niet kende; zo goed als hij films naar Zwitserland bracht, waarvan hij niet wist wat er op stond, zo kreeg hij ook dingen terug waarvan hij de inhoud niet kende. Maar de inhoud van die boodschap, die hij naar Zwitserland heeft overgebracht, kende hij wel. Hij heeft niet op dezelfde wijze een boodschap uit Zwitserland mee teruggekregen. Hoogstens kan hij de heer *Einthoven* bij een later bezoek verteld hebben, dat er op gereageerd was, maar hij heeft niet speciaal die boodschap vermeld. Dus hij bedoelt, dat Engeland bevestigd had de ontvangst van het complex mededelingen, dat hij had gedaan, dus ook degene, welke hij niet kende en alleen maar overbracht. Het is dus niet zo, dat de heer *de Graaff* bij zijn weten een bepaald omschreven bericht voor die mensen heeft mede terug gebracht. Er zijn er vele geweest, maar deze zou hij zich wel herinneren. Dit was een vrij opvallend iets. Misschien heeft mr. *Einthoven* het aan de heer *Roelvink* weer iets omlijnder gezegd en is het van stapje tot stapje positiever geworden.

52902 *(de Graaff)*
52903 *(de Graaff)*

52904 *(de Graaff)*

52905 *(de Graaff)*

52906 *(de Graaff)*
52907 *(de Graaff)*

52908 *(de Graaff)*

52909 *(de Graaff)*

52910 *(de Graaff)*

52911 *(de Graaff)*

52912 *(de Graaff)*

52913 *(de Graaff)*

52914 *(de Graaff)*

78781 e.v. *(Dourlein)*

De heer *P. Dourlein* verklaart, dat de agent *Boogaert* en hij, met wie hij samen in een cel zat, contact hebben weten te krijgen met de gevangenen, die in een verdieping beneden hen zaten. Zij hebben een waarschuwingsbericht langs de verwarmingsbuis met morseseinen

medegedeeld. Woordelijk weet de heer *Dourlein* het niet meer, maar het komt hierop neer: „Stop met verzending van agenten en materiaal; alle agenten gevangen te Haaren; Duitsers zijn in het bezit van alles, ook verbindingen, ook radio-codes." Het bericht was ondertekend met de ware naam van *Dourlein* en de schuilnaam van *Boogaert (Bleeker).* Volgens het zeggen van de heer *Lieftinck* is het telegram ook werkelijk in Engeland ontvangen. Met *Ubbink* heeft de heer *Dourlein* niet getracht een boodschap uit te sturen. Volgens de gevangenen, die op de benedenverdieping zaten, bij wie een marconist van de koopvaardij, stonden zij in contact met een dokter uit Den Briel, een gijzelaar; via hem zouden de gevangenen, die beneden hen waren, het bericht uit de gevangenis hebben gekregen. Hoe dat is gegaan, weet de heer *Dourlein* niet. Langs dezelfde weg heeft hij op een goede dag de mededeling gekregen, dat het bericht te Londen was ontvangen en dat de zaak verder zou worden onderzocht.

Het is zeer goed mogelijk, dat het ook voor andere agenten, die contacten hadden met de benedenburen, mogelijk geweest is een bericht de wereld in te sturen. Het bericht van *Boogaert* en hem is omstreeks 20 April 1943 door hen naar beneden geseind.

20919 *(mej. Terwindt)*

Mejuffrouw *B. A. W. M. Terwindt* heeft te Haaren wel contact met de buitenwereld gehad via een S.S.-er, een S.D.-bewaker of „hoe noem je dat, zo'n Hollander, die voor de S.D. of voor de S.S. buiten moest waken." Hij werkte mee aan het buiten de gevangenis brengen van berichten, uitgezonden naar de K.L.M., dat mejuffrouw *Terwindt* gevangen zat. Die heeft hij doorgegeven naar Engeland. Deze zijn op het laatst doorgekomen naar Engeland. Toen wisten de Engelsen het echter al langs andere weg. Het heeft te lang geduurd, voordat het door was. Zij heeft het bericht doorgegeven ongeveer Juli 1943.

20920 *(Terwindt)*

20922 *(Terwindt)*

49636 *(Heeris)*

De heer *F. J. Heeris* heeft verklaard, dat op een avond in Juli/Augustus 1943, ongeveer halfzes, een jonge man met een boodschap voor hem kwam van *J. C. Kist.* Die jonge man moest namens *Kist* zeggen, dat alle 70 parachutisten gevangen genomen waren en dat zij te Haaren gevangen zaten. Meer niet. In het begin dacht de heer *Heeris,* dat er 70 parachutisten tegelijkertijd waren gedropt, dus dat het een grote onderneming betrof. Later hoorde hij, dat het niet zo was. Hij dacht toen: dat bericht moet ik doorgeven. Hij heeft toen de gewezen officier-vlieger 1ste klasse *Elkerbout* bij zich laten komen. Deze had de heer *Heeris* gezegd, dat hij in een organisatie zat en verbinding met Engeland had. Hij vertelde *Elkerbout* van het bericht en dat dit naar Engeland moest. Deze zei: dat bericht komt over naar Engeland. Ongeveer een week daarna is er iemand gekomen, die de heer *Heeris* niet kende. Deze gaf een kort briefje, waarin stond, wat zij afgesproken hadden, als het bericht over was. Het was afkomstig van *Elkerbout.* Maar het is niet mogelijk na te gaan wie het bericht verzonden heeft; de heer *Elkerbout* is later gearresteerd en gefusilleerd.

49637 *(Heeris)*
49638 *(Heeris)*

Op 9 September 1949 heeft ir. *Tromp* aan de commissie geschreven, dat vóór het vertrek van *Schreinemachers* naar Zweden (zomer 1943) de telegrammen van *Elkerbout, Schreinemachers* en hem niet gegaan zijn via *Gerrit de Meester (van Borssum Buisman),* met wie toen nog geen contact bestond, doch dat deze telegrammen via de heer *Vermeulen* liepen. *Vermeulen* gaf deze door aan een telegrafist „de pianist" genaamd, die zich *Piet van der Velde* [1]) noemde. Deze telegrafist zou volgens zijn zeggen gedropt zijn in West-Brabant, doch er bestaan ernstige vermoedens, dat hij een provocateur was, behorende tot de groep-*de Wilde. Van der Velde* bood aan om berichten van Londen uit te laten afroepen, hetgeen enige malen is geschied, waaruit zijn betrouwbaarheid zou moeten blijken. Toen *Schreinemachers* in Zweden was, is hij in opdracht van dr. *Somer* ondervraagd en bij nader informeren bleek, dat het verhaal van een in West-Brabant gedropte telegrafist voor Londen onbegrijpelijk was. Dit was dus een aanwijzing doch geen bewijs voor provocatie. Het is dan ook niet onmogelijk, dat de arrestatie van *Vermeulen* en *Oosterkamp* op de Veluwe bij hun tocht naar Delfzijl mede toe te schrijven is aan de actie van deze *Piet van der Velde.* Wat betreft het bericht van de heer *Heeris* aan *Elkerbout* over de gevangen parachutisten te Haaren (Augustus 1943) merkt de heer *Tromp* nog het volgende op: uit het bovenstaande blijkt, dat dit bericht in geen geval via *Gerrit de Meester (van Borssum Buisman)* kan zijn verzonden, aangezien met deze nog geen contact bestond. Indien *Elkerbout* inderdaad dit bericht heeft doorgegeven, lijkt het hem het meest waarschijnlijk, dat dit bericht dan gegaan is via *Vermeulen* (vooropgesteld, dat deze op dat ogenblik nog niet gearresteerd was, hetgeen kan worden vastgesteld), die dan op zijn beurt hoogstwaarschijnlijk dit bericht ter telegrafische doorzending heeft gegeven aan *Piet van der Velde,* die vermoedelijk een provocateur was. Het zou dus interessant zijn om na te gaan, of een dergelijk

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat dit *van der Waals* was.

telegram is gegaan via *van der Velde* (misschien zelfs in een gewijzigde of verminkte vorm) of toch nog via een andere dienst in Londen is aangekomen. Misschien kan de heer *Vermeulen* hierover

77958 *(Vermeulen)* nadere gegevens verschaffen.

20944 *(Pot)* De heer *L. Pot* heeft verklaard, dat hij in Augustus 1943 na zijn aankomst te Londen 's avonds bij het Ministerie van Oorlog te ongeveer half tien een bode vond, die bezig was zijn sokken te wassen. De heer *Pot* zei, dat hij zich kwam melden bij het Nederlandse leger. De man keek sceptisch en zei: dat ziet er niet zo best uit op dit uur van de dag; u zult bij het Leger des Heils moeten slapen. De heer *Pot* zei: dat nooit. Hij had een zakvol introducties voor alle mogelijke mensen. Toen kwam hij in contact met dr. *Somer,* die hij later op de avond heeft gevonden en bij wie hij die nacht heeft geslapen. Hem werd de vraag gesteld, waar hij wilde werken. Dat vond hij eigenlijk een enigszins vreemde vraag. Hij was reserve-officier en hij stelde zich dus op het standpunt, dat het Departement van Oorlog moest uitmaken, waar hij zou komen. Daar had hij zelf eigenlijk weinig mee te maken. Men dacht, dat hij wel een bruikbaar krachtje was en toen kwam hij terecht op het bureau M.V.T. bij kolonel *de Bruyne, Lieftinck* en *Schilp.* Hij is de 17de Augustus 1943 aangekomen en de 20ste is hij bij *Lieftinck* en *Schilp* komen aanzetten. Die ontvingen hem bijzonder hartelijk en vertelden hem o.a., dat de rapporten, die hij had gestuurd, de basis voor hun werk waren. De heer *Pot* was daardoor natuurlijk zeer verheerlijkt. Toen vroegen zij verder, wat hij eigenlijk wist van sabotage, want dat dat hun speciaal interesseerde. Hij is daarop gaan vertellen, wat hij gemerkt heeft van sabotage. Hij wist niet, hoe de zaak precies in elkaar zat, maar hij wist wel, dat er met de verbindingen iets mis was en zeer zeker met de sabotage. Hij heeft dat tegen de heren *Schilp* en *Lieftinck* verteld en de reactie die daarop volgde, had hij nooit verwacht. Ze zeiden: wat flauw; dat

20946 *(Pot)* zeg je alleen om ons te pesten. Dat was nu de mentaliteit van die mensen. Hun ontbrak iedere zelfcritiek. Ieder, die hun iets vertelde, beschouwden ze als een belager, die afgunstig was, die het zelf wilde doen en die hun onaangenaam wilde zijn. Iedere aanmerking, die je maakte, wierpen ze verre van zich; daar gingen ze niet op in en, als je bleef doorzaniken, werd je versleten voor een verhitte Engelandvaarder, een uit het lood geslagen element. Na deze entrée was hij eigenlijk maar een vrij slechte vent; hij werd op een kamer gezet en kreeg geen werk. De heer *Pot* mocht zelfs zijn eigen rapporten, die hij had gestuurd, niet bekijken. Wat hij daar heeft gezien, is volgens hem wel het allerslechtste, dat men zich kan denken. Hij heeft hen voor zichzelf dikwijls geclassificeerd: *Lieftinck* was een vent, die niets wist en niets begreep; *Schilp* was een vent, die veel wist en niets begreep. Ze namen nooit iets van een ander aan: je kon geen enkele aanmerking maken, want dat namen zij niet en zij weigerden met iemand samen te werken. Het gevolg was, dat de heer *Pot* daar in die tijd een soort van bezienswaardigheid werd. Op die grond moest hij bij de Minister van Oorlog komen en op een gegeven ogenblik ging hij naar deze toe. Toen hij terugkwam, moest hij bij de heer *Lieftinck* komen en deze vroeg hem: wat heb je gezegd? De heer *Pot* antwoordde: dat gaat je geen bal aan, maar één ding zal ik je vertellen; ik heb gezegd, dat er tussen het Bureau Inlichtingen en jullie dienst een verrekt goede verstandhouding moet zijn. Wie geeft je het recht dat te zeggen, zei *Lieftinck.* De heer *Pot* antwoordde: als de Minister van Oorlog mij vraagt te komen, dan mag ik dat gerust zeggen; dat gaat je geen bal aan. Het typeert alleen de mentaliteit en die mentaliteit was speciaal aanwezig bij de heren *Lieftinck* en *Schilp,* die de heer *Pot* verregaande prullen vond. Deze kerels zaten te modderen op een manier, die meer dan erg was. *Siewert de Koe,* zijn opvolger, stuurde nog steeds ijverig zijn rapporten en op een gegeven ogenblik bevond zich daarbij een foto van een Duitse tank. Ten aanzien van een tank is het belangrijk, hoe hij is gebouwd, het kanon, het aantal wielen, dat hij heeft, de pantsering, de nummering, het onderdeel, waartoe hij behoort. Die foto was waarschijnlijk genomen van de fiets af. Dat ding was vervolgens weer gefotografeerd op een blad papier en was via Zweden of Zwitserland naar Engeland gekomen. De foto was enigszins aan de vage kant. Deze kerels wisten over het Duitse leger niets. Zij zaten daar enigszins te liefhebberen en lieten de heer *Pot* aan de kant staan. Hij mocht het rapport zelf niet zien, maar hij kreeg te horen: je mot eens kijken wat voor rotfoto's je vrindjes sturen!

32726 *(van Houten)* De heer *van Houten* had reeds in Nederland het gevoel, dat er veel haperde aan de verbinding, maar men wist in bezet gebied werkelijk niet, hoe de zaak in elkaar zat. Er zijn in Nederland aan het adres van Londen vele verwijten geuit, die later onjuist bleken te zijn en andersom ook. Toen de heer *van Houten* te Londen kwam, heeft hij vele zaken beter begrepen en de andere kant van de medaille gezien. Een gedeelte van hetgeen hij daar zag, verklaarde en excuseerde din-

gen, die hij hier niet begreep, maar aan de andere kant waren er toestanden, die naar zijn opvatting volkomen verkeerd waren. De eerste aanraking van de heer *Pot,* die een zeer verdienstelijk illegaal verleden heeft, is te Londen buitengewoon ongelukkig geweest. Dat heeft de heer *van Houten* in zekere mate geërgerd, omdat de heer *Pot,* wat zijn andere karaktereigenschappen ook mogen zijn — sommige mensen menen, dat hij te stug en te critisch is —, op dit gebied zeer zeker een van onze allerbeste mensen was. Hij heeft erg veel verstand van het vak en hij kwam te Londen met de beste wil om mee te werken en alles mede te delen, wat hij er over wist, maar hij is van het begin af in moeilijkheden geraakt, omdat ze eenvoudig niet naar hem wilden luisteren, doordat hij juist de vinger op de wonde plek kon leggen en zeggen: „Ja, maar dit is fout en dat doet U helemaal verkeerd", en

32727 *(van Houten)*

dat hoorde men niet graag. In het bijzonder gold dit, voorzover zijn opmerkingen betrekking hadden op de technische aangelegenheden.

20714 *(Ubbink)*

De heer *J. B. Ubbink* heeft na zijn ontsnapping in de nacht van 29 op 30 Augustus 1943 uit de gevangenis te Haaren de heer *Vinken* gevraagd om van zijn relaties gebruik te maken om Engeland te waarschuwen, dat zij geen agenten moesten sturen, omdat de hele organisatie in handen van de Duitsers was. De heer *Ubbink* gelooft niet, dat de heer *Vinken* veel resultaat heeft gehad. Hij betwijfelt, of het antwoord, dat kwam, wel een antwoord van de Engelsen is geweest. Hij kan zich ook niet herinneren wat het antwoord is geweest. De heer *Ubbink* heeft in een destijds opgemaakt rapport gezegd, dat *Dourlein* en hij tot antwoord hebben gekregen, dat zij tot het einde van de oorlog in Nederland moesten blijven of anders op eigen risico naar neutraal gebied moesten trachten te ontsnappen. Dat heeft de heer *Vinken* hun ook inderdaad gezegd, maar hij weet natuurlijk niet zeker, of de heer *Vinken* dat bericht inderdaad uit Engeland heeft gekregen, omdat hij die informatie ook via andere kanalen kan hebben ontvangen. Na aankomst in Zwitserland in November 1943 hebben *Dourlein* en hij generaal-majoor *van Tricht* uitvoerig op de hoogte kunnen stellen van hetgeen er was gebeurd. Deze heeft een telegram naar Londen gestuurd. De inhoud daarvan heeft hij hun ook medegedeeld.

20715 *(Ubbink)*
20716 *(Ubbink)*
20718 *(Ubbink)*
20719 *(Ubbink)*
20734 *(Ubbink)*
20735 *(Ubbink)*

78779 e.v. *(Dourlein)*

De heer *Dourlein* heeft verklaard, dat hij samen met *Ubbink* in September 1943, na hun ontsnapping uit de gevangenis te Haaren, gepoogd heeft een waarschuwingsbericht naar Engeland te zenden. Dat ging via *van Bilsen* naar een zekere *Vinken. Van Bilsen* heeft zich er nooit over uitgelaten, wie die zender had of wie daarmede in contact stond, maar de heer *Dourlein* heeft wel de indruk gekregen, dat *Vinken* met de betreffende marconist in verbinding stond en niet *van Bilsen.* Volgens *van Bilsen* is daarop ook antwoord gekomen. Het hield in, dat men *Ubbink* en *Dourlein* niet kon helpen en dat zij, indien zij naar Engeland wilden gaan, maar moesten zien, dat zij er kwamen.

41269 *(Vinken)*

De heer *J. Ch. A. M. Vinken* is via enkele andere personen met *Dourlein* en *Ubbink* in contact gekomen en hem is toen gevraagd, of het mogelijk was een verbinding met Engeland tot stand te brengen hetzij via de radio, hetzij door een koerier. De heer *van Bilsen* heeft dat gevraagd. *Dourlein* en *Ubbink* waren van mening, dat Engeland direct op de hoogte moest worden gesteld. De heer *Vinken* is naar de heer *J. de Swart,* in Den Bosch gegaan en heeft hem gevraagd, of hij in verband met dit geval de mogelijkheid zag in contact met Engeland te komen. Deze heeft daarop bevestigend geantwoord, maar daarbij gezegd: de zender, waarmee ik in contact sta, is van een Nederlandse militaire organisatie; het is dus mogelijk, dat men, omdat dit er buiten staat, in dit geval geen bericht wil uitzenden. Vanwege de belangrijkheid van het geval achtte hij het evenwel mogelijk, dat men het toch zou doen. Dat was op een Dinsdag en de heer *Vinken* sprak met hem af, dat hij hem 's Zondags zou opbellen om te vragen, of het bericht zou doorgaan. Dit heeft zich afgespeeld einde Augustus of begin September 1943. De heer *Vinken* kan het niet op een paar weken na zeggen. Hij heeft hem 's Zondags opgebeld en is 's avonds naar hem toe gegaan. De gegevens van *Dourlein* en *Ubbink* luidden als volgt: „De gehele Nederlandse contra-spionnagedienst zit in de war. In de gevangenis te Haaren zijn ongeveer 100 Nederlanders opgesloten, die met vliegmachines uit Engeland zijn gekomen om hier te spionneren, doch al direct bij hun aankomst zijn gearresteerd. De Duitsers maken gebruik van hun zendtoestellen en van hun codes en daarom is het van groot belang, dat er direct, hetzij via de radio, hetzij door een koerier, bericht aan Engeland wordt gegeven." Dit heeft *van Bilsen* aan de heer *Vinken* bij de eerste ontmoeting verteld. Later is er een tweede mededeling gekomen. Die tweede mededeling was van *Dourlein* en *Ubbink* persoonlijk afkomstig, buiten *van Bilsen* om, via *Donders.*

41272 *(Vinken)*
41274 *(Vinken)*
41276 *(Vinken)*
41277 *(Vinken)*
41278 *(Vinken)*

's Zondags is de heer *Vinken* naar de heer *de Swart* gegaan en deze deelde hem mede, dat hij gesproken had met de

betrokken persoon, alsmede dat het bericht zou kunnen worden doorgezonden. Die persoon had hem die dag nog opgebeld om in verband met de belangrijkheid van deze kwestie op spoed aan te dringen. *De Swart* deelde mede, dat het bericht zou worden verzonden in de nacht van de volgende Maandag op Dinsdag, dat was ca. 14 dagen na de ontsnapping van *Ubbink* en *Dourlein*. De heer *Vinken* sprak met *de Swart* af, dat deze hem zou berichten, wanneer er antwoord was gekomen.

41279 *(Vinken)*
41280 *(Vinken)*

De heer *Vinken* heeft alleen de gegevens verstrekt, doch het bericht niet geformuleerd. Het is ook mogelijk, dat de mensen van de zender het hebben geformuleerd. De heer *Vinken* hoorde er maar niets van; hij heeft de heer *de Swart* enkele malen opgebeld, maar deze wist nog niets. Ongeveer drie weken, nadat hij bedoelde gegevens bij de heer *de Swart* had gebracht, verzocht deze de heer *Vinken* bij hem te komen. Hij is naar hem toegegaan; deze deelde toen mede, dat er bericht uit Engeland was ontvangen. Zij waren er erg blij mede en vonden het zeer belangrijk, maar *Ubbink* en *Dourlein* behoefden niet over te komen en als zij toch wilden overkomen, moesten zij het op eigen gelegenheid doen. *De Swart* zei daarom aan het transport van *Ubbink* en *Dourlein* niet te kunnen medewerken. Hij had aanvankelijk natuurlijk toegezegd, dat hij hierbij zou helpen. Dat herinnert de heer *Vinken* zich positief. *Ubbink* en *Dourlein* waren inmiddels ondergebracht bij kennissen van de heer *Vinken*. Zij waren door hem bij de familie *Lauwerijssens* ondergebracht. Toen de heer *Vinken* hun dat bericht mededeelde, waren zij zeer verontwaardigd. Zij zeiden: ons is altijd beloofd, dat men ons bij het minste, dat er is, zal ophalen, en nu zitten wij in moeilijkheden; de gehele zaak is in de war, en men laat ons in de steek. Men is toen gaan zoeken naar een mogelijkheid om hen naar Engeland over te brengen en dit is gelukt door samenwerking van de heren *van Bilsen, Donders* en *Vinken*. De laatste heeft na hun vertrek er niets meer van gehoord. Zij zijn door een paar marechaussees, die de heer *Vinken* kende en die zich bezighielden met het overbrengen van piloten, bij Poppel over de grens gebracht. Zij zijn toen naar Brussel of Antwerpen gegaan en van daar naar Parijs. Het verdere gedeelte van die tocht heeft *van Bilsen* verzorgd.

41282 *(Vinken)*
41283 *(Vinken)*
41284 *(Vinken)*

42996 *(de Swart)*

De heer *J. B. P. M. de Swart* herinnert zich natuurlijk de twee ontvluchte piloten uit Haaren wel, maar de heer *Vinken* kan hij zich niet voor de geest halen. Hij is misschien onder een andere naam bij hem geweest. De heer *de Swart* heeft langs het contactpunt, dat men in Baarle-Hertog had, gevraagd deze mensen over België naar Engeland terug te brengen. Later is de heer *Vinken* twee of driemaal bij hem geweest en toen heeft hij gehoord, dat ze naar België zijn gevoerd.

42998 *(de Swart)*

42999 *(de Swart)*
43000 *(de Swart)*

Dat er een bericht over België is weggegaan, is zeker, want de heer *de Swart* heeft het doorgegeven. Toen de heer *Vinken* bij hem was geweest, is hij naar Baarle-Hertog gegaan en hij heeft daar met Belgische contactmensen de zaak besproken en gevraagd, of zij het bericht wilden doorgeven. Een week of drie daarna heeft hij een antwoord gekregen, waarin werd gevraagd om hen naar een neutraal land te laten brengen of in Nederland te laten. Dat heeft hij de heer *Vinken* doorgegeven. Een Belgische verzetsgroep zorgde er voor. Hij vermoedt, dat zij de berichten uitzonden. De heer *Bax* uit Baarle-Hertog zorgde hiervoor. Aan de heer *de Swart* was wel een weg bekend over Nederland door middel van de O.D. Daarvan was hem echter gebleken, dat deze geen resultaten opleverde. Over België had hij altijd resultaten. Het bericht is dus niet over een O.D.-zender gegaan. De verbinding met België was een vaste lijn over Maastricht, Baarle-Hertog en over Weert. De Belgen zorgden verder voor de mensen, die men overgaf. Zij gaven langs deze lijn mensen door. Dat was de hoofdzaak. Wanneer er echter iets extra's gevraagd moest worden, deed men het ook over die lijn. De heer *de Swart* vermoedt wel, dat de heer *Bax* een onderdeel van een grotere organisatie vormde. Uit het feit, dat er binnen enkele weken een bericht teruggekomen is, moet men concluderen, dat het bericht wel naar een zender is geleid. Als het via Zwitserland was gegaan, had het langer geduurd.

43001 *(de Swart)*
43002 *(de Swart)*
43003 *(de Swart)*
43004 *(de Swart)*
43005 *(de Swart)*
43014 *(de Swart)*
43020 *(de Swart)*

43022 *(de Swart)*

Het is best mogelijk, dat de heer *de Swart* het bericht, dat hij van de heer *Vinken,* die contact met deze jongelui had, heeft ontvangen, ook aan de heer *Jan Luijendijk* te Loosduinen heeft doorgegeven. Hij heeft het idee, dat hij van de Belgen bericht terug gekregen heeft. De heer *de Swart* is te Utrecht geweest en heeft daar met de heer *Luijendijk* over deze zaak gesproken, ook om hem in te lichten met het oog op de gevaren, die hierin schuilden. Hij heeft hem gevraagd, of hij een middel wist om Engeland te waarschuwen. Wat de heer *Luijendijk* er aan gedaan heeft en wie hem het antwoord daarop gebracht heeft, of het uit België of van hem is gekomen, zou de heer *de Swart* de heer *Bax* eens moeten vragen. Het is zolang geleden en er is zoveel gebeurd.

43026 *(de Swart)*

43027 *(de Swart)*

49621 *(Luijendijk)*
49623 *(Luijendijk)*
49624 *(Luijendijk)*
49625 *(Luijendijk)*
49625 *(Luijendijk)*
49626 *(Luijendijk)*
49627 *(Luijendijk)*
49628 *(Luijendijk)*
49630 *(Luijendijk)*
49631 *(Luijendijk)*
49634 *(Luijendijk)*

De heer *J. Luijendijk* heeft verklaard, dat de heer *de Swart* hem niet een telegram, wel de mededeling, het bericht over de agenten *Ubbink* en *Dourlein* heeft gegeven. De heer *de Swart* is bij hem gekomen en wilde hem spreken. Hij zeide, dat er twee agenten uit Haaren waren ontsnapt. De gehele code was in handen van de Duitsers en werd misbruikt. Hij vroeg, of de heer *Luijendijk* een mogelijkheid wist een bericht weg te krijgen. Op dat moment had de heer *Luijendijk* geen contact. Hij wist echter iemand, die een contact had, mejuffrouw *Krooshof* te Deventer. Hij heeft haar die mededeling gedaan en zij heeft hem gezegd: ik kan zorgen, dat het overkomt. Hij vermoedt, dat zij de heer *Zandleven* ingeschakeld heeft, die hij niet direct gesproken heeft. Zij heeft niet gezegd, waar de zender in het Noorden stond. Met de heer *Gelderman* te Oldenzaal heeft de heer *Luijendijk* er zelf over gesproken. Deze heeft hem ook gezegd, dat hij het onmiddellijk zou doorgeven. Hij zag althans een mogelijkheid. De heer *Luijendijk* heeft er nadien nog wel eens naar gevraagd, maar nooit antwoord gekregen. Bovendien was de zaak voor hem af. Hij had het bericht doorgegeven aan de mensen, van wie hij mocht aannemen, dat zij een verbinding hadden. De heer *Gelderman* is gefusilleerd. Ook met baron *Frans van Heemstra* heeft hij gesproken. De heer *van Heemstra* beweerde, dat hij een verbinding had, maar had die niet. Hij is nu gedetineerd te Leeuwarden. *Van Heemstra* had contact met een Hongaar, die de heer *Luijendijk* ook kent. Deze was een oplichter. Hij heeft prachtige verhalen verteld en voor ongeveer een of twee millioen de zaak opgelicht. Hij is na de bevrijding gearresteerd. Daardoor is alles uitgekomen. Ten aanzien van de heer *Gelderman* kan de heer *Luijendijk* concluderen, dat hij een verbinding had. Of hij het bericht doorgestuurd heeft, zou misschien *freule van Boetzelaer,* thans mevrouw *van Leeuwen,* kunnen zeggen; zij woont te Amsterdam. Ten aanzien van mejuffrouw *Krooshof* is het een vermoeden dat zij het bericht naar de heer *Zandleven* heeft gebracht. De heer *Zandleven* beschikte over een O.D.-zender. De heer *Luijendijk* weet zeker, dat de koerierster naar het Noorden is gegaan. Mejuffrouw *Krooshof* heeft het twee kanten uitgezonden. De heer *Luijendijk* vermoedt, dat, als er een antwoord was gekomen, dit dan bij hem terecht gekomen zou zijn. Hij heeft niet gezegd tegen deze relatie: ik heb een bericht gehad van *de Swart;* als er antwoord komt, moet je het onmiddellijk aan *de Swart* doorgeven. Het feit, dat er geen antwoord bij hem gekomen is, geeft een sterke aanwijzing, dat deze verbinding doodgelopen is. Mejuffrouw *Krooshof* heeft hem gezegd, dat zij geen antwoord heeft gekregen.

53922 *(Haubrock)*
53928 *(Haubrock)*
53929 *(Haubrock)*
53930 *(Haubrock)*
53931 *(Haubrock)*
53935 *(Haubrock)*
53936 *(Haubrock)*
53937 *(Haubrock)*
53938 *(Haubrock)*

Haubrock heeft in een verklaring, die hij in 1946 voor twee ambtenaren van het Bureau Nationale Veiligheid heeft afgelegd, gezegd: „Begin of midden 1943 zijn bij ten minste twee agenten, die uitgepeild werden, berichten gevonden, die ze naar Engeland hadden afgezonden en de volgende inhoud hadden: Dokter uit 's-Hertogenbosch maakt bekend, gevangenen of parachutisten uit Lager Haaren melden: S.D. heeft alle lijnen in de hand, parachutisten worden bij landing gearresteerd." Hij heeft bij die gelegenheid voorts verklaard, dat de twee marconisten, die uitgepeild waren, beiden hetzelfde telegram hadden en dat hij zeker weet, dat door een van die marconisten, die naar zijn mening agenten van het B.I. waren, het telegram verzonden is. *Haubrock* heeft voor de commissie verklaard, dat hij hierover niets meer kan vertellen dan hetgeen hij in deze verklaring in het kort heeft samengevat. Alleen zegt hij, dat de mogelijkheid bestaat, dat daarover iets naders bij *Bram Grisnigt* te weten is te komen. Deze was een van die marconisten. De andere marconist is later gefusilleerd. Zijn naam is *Jan Diesfeldt.* De berichten zijn bij de gevangenneming gevonden en in minstens één geval was er op vermeld „verzonden"; in een ander geval waren de Duitsers van mening, dat het nog niet doorgegeven was. De marconist werd verrast tijdens het doorzenden van de telegrammen en een van de naar Engeland te verzenden telegrammen was het bovengenoemde. Nadat *Haubrock* er op gewezen is, dat *Grisnigt* pas hier gekomen is in de nacht van 19 op 20 September 1943 en eerst op 2 Februari 1944 gearresteerd is, zegt *Haubrock:* De Duitsers hebben dikwijls waarschuwingsberichten over het England-Spiel gevonden, niet slechts bij deze twee agenten, maar ook nog op vele andere plaatsen. Daarom weet hij niet precies, of het nu juist bij deze beide agenten was. Hij heeft deze dingen intussen in zoveel variaties gehoord en gelezen, dat hij het niet meer precies weet. Maar hij meent zich te herinneren, dat het bij deze twee agenten ook het geval was, maar kan het niet met volle zekerheid zeggen. Door al het geschrijf in de kranten is hij zo in de war geraakt, dat zijn mening daarover is vervaagd. Hij heeft in verschillende gevallen bij de arrestatie van een marconist telegrammen gevonden, die zij naar Engeland hadden verzonden en waarin gewaarschuwd werd tegen het feit, dat de parachutisten bij hun landing gearresteerd werden. Deze waarschuwingstelegrammen moeten naar

53939 *(Haubrock)*

53940 *(Haubrock)*

zijn mening minstens langs twee, drie verschillende wegen in Engeland aangekomen zijn en wel, wat de tijd betreft, midden in het spel. De Duitsers hebben er natuurlijk over gesproken, wanneer zo'n telegram in hun handen viel. Dan werd daar over gediscussieerd in het kader van het England-Spiel, in hoeverre veiligheidsmaatregelen getroffen konden worden en in hoeverre het een ingeschakeld en het ander uitgeschakeld moest worden; toen hebben zij eigenlijk met angst er op gerekend, dat dit het einde zou zijn. Maar het ging verder. Toen hebben zij bij zichzelf gezegd: „In Londen klopt een of ander contact niet. Iets klopt er niet." De Engelsen moesten volgens de mening der Duitsers gewaarschuwd zijn. Natuurlijk is het de vraag, wanneer dat is geweest. Dat kan *Haubrock* niet meer reconstrueren.

De heer *van Borssum Buisman* heeft op 10 Juni 1949 aan de commissie geschreven, dat hij op grond van een onderzoek in het archief van het voormalige Bureau Inlichtingen kan mededelen, dat hij in zijn code noch in de maand September 1943, noch omstreeks de tijd, dat de marconist *Grisnigt* werd gearresteerd een telegram heeft verzonden, dat betrekking zou kunnen hebben op het England-Spiel. Ook in de privécodes der marconisten van de groep-Barbara komt in de maanden Januari en Februari 1944 een telegram over dit onderwerp niet voor. [1]) Uiteraard is het zeer wel mogelijk, dat het telegram, dat volgens *Haubrock* op *Grisnigt* bij zijn arrestatie gevonden werd, door hem nog niet verzonden was, zodat het bij de in Londen ontvangen telegrammen niet voorkomt.

[1]) De commissie verwijst in dit verband naar de aan het slot van dit hoofdstuk uit een brief van de Minister van Oorlog d.d. 24 October 1949 aan de commissie overgenomen telegrammen, waaronder een telegram van *Grisnigt* d.d. 17 November 1943 voorkomt, dat op *Dourlein* en *Ubbink betrekking* heeft.

56525 *(mevr. Meijlink)*

Mevrouw *E. A. C. Meijlink* heeft van *Kees Dutilh* via dr. *Steyns* briefjes uit Haaren gekregen, waarin *Kees Dutilh* mededeelde, dat gearresteerd waren: een groot aantal marconisten, de leider van de Communistische Partij Nederland en *Koos Vorrink*. Bovendien heeft hierop betrekking een boodschap, vervat in een van die briefjes, waarvan een gewaarmerkt afschrift in het dossier van *van der Waals* is gevoegd. In dit briefje is opgenomen de door Radio Oranje uitgezonden boodschap, welke diende om *Vorrink* er van te overtuigen, dat *van der Waals* een betrouwbaar agent van Londen was. Tevens werd opgegeven op welke tijdstippen deze boodschap, die enige malen was herhaald, werd uitgezonden. Haar groep werd verzocht een en ander aan Londen door te geven, opdat men daar kon nagaan van wie deze misleidende verzoeken voor het uitzenden van berichten door Radio Oranje werden ontvangen. Het betreft het bericht van Radio Oranje, waarin de naam *„Jacob"* voorkomt. Dat briefje is de 1ste of 2de Juni 1943 bij haar groep binnengekomen, vlak nadat *Pot* via Delfzijl naar Zweden vertrokken was. Mevrouw *Meijlink* heeft dit briefje via mejuffrouw *de Stoppelaar* ontvangen; zij is met dat bericht naar *Beukema* gegaan, die de volgende dag naar *Oosterhuis* zou gaan. Het moet door *Koning*, de marconist van *Oosterhuis*, uitgezonden zijn tussen de 1ste Juni en de datum, waarop het seinen voor hem niet meer mogelijk was in verband met de in zijn omgeving patrouillerende peilauto. Haar groep heeft toen niet de conclusie getrokken, dat de door *Kees* genoemde marconisten, piloten of agenten uit Engeland waren. Zij wist wel, dat *van der Waals* de man was, die annex was met de arrestatie van een groot aantal van deze parachutisten. Anderzijds wist zij, dat deze mensen in Haaren zaten. Bovendien was haar groep bekend, dat lang niet alle berichten via Radio Oranje betrouwbaar waren. Volgens haar groep was echter speciaal van belang, dat *Vorrink* aangenomen had en had moeten aannemen, dat hij met een betrouwbaar persoon contact had, op grond van een ten onrechte aan Radio Oranje gedaan verzoek. Het

56526 *(mevr. Meijlink)*

vorenbedoelde briefje kregen zij van *Kees Dutilh*. *Kees* had in Haaren contact met *Vorrink;* of het contact *Dutilh-Vorrink* via *Steyns* liep dan wel of het direct contact was, weet zij niet. In dat briefje heeft hij aangegeven de wijze van werken van *van der Waals,* de contacten van de verschillende groepen met *van der Waals,* wanneer hij zelf en wanneer *Vorrink* in contact waren gekomen met *van der Waals* enz. Daarnaast heeft hij opgegeven het bericht van Radio Oranje, waarop *Vorrink* had aangenomen, dat *van der Waals* betrouwbaar was; datum en uur, waarop het was uitgezonden door Radio Oranje in de woordelijke tekst. De in dit briefje vervatte boodschap werd door haar naar *Beukema* gebracht om het door te geven aan *Oosterhuis,* die voor het doorseinen van dit bericht naar Engeland moest zorgen.

54522 e.v. *(van der Weyden)*

Dr. *J. B. van der Weyden* heeft verklaard, dat er herhaaldelijk is gevraagd de Nederlandse instanties te Londen te waarschuwen, dat het hier te lande mis ging met de groep der Nederlandse agenten. De heer *van der Weyden* en een aantal hier opererende Engelse agenten, met wie hij samenwerkte, zaten er met de neus boven op en zagen, dat die stakkers één voor één als vliegen werden gevangen. De telegrammen, houdende deze waarschuwingen, zijn er toch, aldus de heer

van der Weyden. Naar zijn weten is er door deze Engelse groep van het begin af aan gewaarschuwd. Reeds toen er nog geen England-Spiel was, werd de penetratie uitgevoerd. Ook in de periode van Maart 1942 tot Juni 1943 zijn er verschillende waarschuwingen uitgegaan. Reeds vóór Mei 1943 zijn deze waarschuwingen herhaaldelijk uitgegaan. De hoogste mannen, aldus de heer *van der Weyden,* waren toch omgekocht. *Giskes* en *Huntemann,* dat weet hij zeker, aangezien hij er ten nauwste bij betrokken is geweest. *Schreieder* was reeds vóór de oorlog omgekocht; hij was in dienst van de Intelligence. Als men de mening van de heer *van der Weyden* vraagt, dan hebben de Engelsen heel goed geweten wat het England-Spiel was, hoewel *Schreieder* niet was omgekocht om het England-Spiel te spelen. Dit geschiedde evenals bij *Giskes* om inlichtingen te verkrijgen. De heer *van der Weyden* wist van *Huntemann,* dat het England-Spiel aan de gang was en dat er voortdurend agenten werden gevangen genomen. Hij heeft zijn best ervoor gedaan om dit aan Londen bekend te maken. De groep Engelsen, waarmede hij samenwerkte, werkte met telefoniezenders, die contact hadden met vliegtuigen. Mevrouw *Besselaar* te Rijswijk had een zelf gemaakt apparaat en is ook door de heer *van der Weyden* ingelicht.

57251 *(mevr. Besselaar—de Vries)*

Mevrouw *J. Besselaar—de Vries* heeft verklaard eenmaal aan dr. *van der Weyden* gezegd te hebben, dat zij wel eens berichten kon doorgeven. *Den Dulk* in Rijswijk had het haar gezegd. Doordat zij bij dr. *van der Weyden* onder behandeling was, heeft zij het deze ook gezegd, maar het is nooit gebeurd.

73898 e.v. *(van der Weyden)*

Bij een volgend verhoor heeft de heer *van der Weyden* verklaard, dat de verklaringen, welke hij de vorige keer voor de Enquêtecommissie had afgelegd, uit zijn fantasie waren ontstaan.

De heer *M. Boerstra* heeft op 19 Maart 1949 aan de commissie geschreven, dat hem in de zomer van 1942 ter ore kwam, dat verscheidene malen Nederlandse parachutisten onmiddellijk bij het neerkomen door de Duitsers gevangen genomen waren, zo, dat het moeilijk anders kon, of de Duitsers waren met het afwerppunt bekend en hadden hun maatregelen tijdig genomen. Hij leidde hieruit af, dat de Duitsers dan bekend moesten zijn met de code, welke in Engeland werd gebezigd om bevriende ontvangposten in Nederland te waarschuwen, dat en waar er gedropt zou worden, alsmede wanneer. De heer *Boerstra* stelde het navolgende telegram op: „Stop dropping vijand kent Uw code" en verzocht iemand, die de kanalen daarvoor kende, dit sein naar Engeland te doen gaan. Het is door die persoon ter verzending doorgegeven. Toen het England-Spiel na de bevrijding bijzondere aandacht kreeg, heeft de heer *Boerstra* nagegaan (doen nagaan) bij wie zijn telegram ter verzending terecht was gekomen. Enige tijd daarna kreeg de heer *Boerstra* een telefoontje van iemand, die hij X. zal noemen, of de heer *Boerstra* hem wilde ontvangen. Deze stemde hierin toe. Bij zijn bezoek bleek X. degene te zijn, die zijn sein „via-via" uiteindelijk ter doorzending had ontvangen. X had het echter niet letterlijk laten seinen, doch in deze vorm, dat hij mededeelde, dat parachutisten bij het neerkomen werden opgewacht en gevangen genomen door de Duitsers en dat dezen met meer dan een van onze codes bekend waren. X duidde deze codes zelfs nader aan (de heer *Boerstra* meent, dat hij sprak van parachutisten-code, Secret Service-code en noodcode). Bedoelde persoon verklaarde niet te hebben laten seinen „Stop dropping", aangezien het niet aan hem stond bevelen te geven, doch dat men aan de overkant zelf zijn conclusies uit zijn sein moest en ook kon trekken. Dit sein zou zijn gegaan via een kanaal, dat leidde naar de heer *van 't Sant.* X heeft de seiner niet genoemd; wel zeide hij, dat deze thans onvindbaar was; verdere détails wilde hij niet geven. X was bevreesd voor liquidatie, wanneer hij verdere mededelingen deed, waaruit zou zijn af te leiden, dat hij de zegsman was; hij machtigde de heer *Boerstra* het vorenstaande door te geven, mits deze zijn naam niet noemde. Op de vraag van de heer *Boerstra,* of hij bevestiging van ontvangst had gekregen, was zijn antwoord, dat hij dit nimmer vroeg, zulks ter vermindering van de kansen op ontdekking. Dit gesprek had plaats op 29 Juni 1948. Langs andere weg heeft de heer *Boerstra* daarna de radioman gezocht. Hem werd medegedeeld, dat dit was *Marcelus van Bemmel,* indertijd hoofdagent van politie te Monster. Hij was van de O.D., is gefusilleerd, woonde in de Molenstraat, waar de weduwe waarschijnlijk nog woont. De zoon zou er meer van weten, al betwijfelt de heer *Boerstra,* of deze gegevens kan verschaffen, welke verder kunnen helpen. De bekende dominee *Bos* zou wellicht mede inlichtingen kunnen geven. X. is zelf in de bezettingstijd gevangen genomen, doch heeft er het leven afgebracht. Uit de datum van zijn gevangenneming en het de heer *Boerstra* nu ongeveer bekende tempo der droppings leidt deze af, dat hij zijn sein „Stop dropping enz." waarschijnlijk in de eerste helft van Juli 1942 ter doorzending heeft gegeven.

Ten vervolge op boven weergegeven schrijven heeft de heer *Boerstra* op 28 Juni 1949 aan de commissie doen weten, dat hij contact heeft opgenomen met X. Op 27 Juni 1949 had hij een bespreking met deze. X. deelde mede een eigen berichtgeving met Engeland te hebben tot stand gebracht en niet te hebben behoord tot een der groepen of organisaties, welke de heer *Boerstra* hem noemde: Rolls Royce, groep-Albrecht, groep-Kees, groep-Alexander, G.D.N., O.D., K.P., R.V.V. Hij had bemerkt, dat de Duitsers zijn berichten ontvingen en begrepen. Hij leidde dit hieruit af, dat zij bestaande plannen zodanig wijzigden, dat de naar Engeland gezonden berichten daardoor waardeloos werden. Om Engeland in te lichten had hij zich daarop gewend tot een andere, door hem niet nader aanwijsbare groep, die hem voor de waarschuwing van Engeland een zender ter beschikking stelde. Aldus heeft X. het sein „Stop dropping, vijand kent Uw code", in gewijzigde vorm kunnen geven langs een z.i. niet „lekkende" verbinding. Voorzover hij meent te weten, was dit station zend- en ontvangstation met een behoorlijk georganiseerd contact met de overzijde, aan beide zijden Nederlands. De verbinding zou in Engeland uitgemond hebben bij de heer *van 't Sant*. X. wees erop, dat een en ander lang geleden is, dat hij in Duitse gevangenschap allerlei gegevens als het ware uit zijn bewustzijn heeft weggedrukt en na de bevrijding daarmee is doorgegaan, omdat hij dit kapittel voorgoed wilde afsluiten en niet alleen in zijn persoonlijk belang. Zijn getuigenis, mocht het daartoe ooit eens moeten komen — wat hij geenszins zou wensen — zou dan ook wel van geen waarde blijken.
Na deze laatste verklaring was er voor de commissie uiteraard geen reden meer verder nog aandacht aan dit verhaal te schenken.

Resumerende kan ten aanzien van de hierboven weergegeven waarschuwingen het volgende gezegd worden. Die, welke vermeld zijn door de heren *van der Weyden* en *Boerstra,* missen kennelijk elke grond; die, welke mevrouw *Meijlink* noemt, heeft geen betrekking op uit Engeland afkomstige agenten gehad. De overige waarschuwingen, waarvan in de volgende paragraaf nog nader zal worden onderzocht, in hoeverre zij reëel zijn geweest en of zij Engeland hebben bereikt, dateren, met uitzondering van drie, alle van na Mei 1943, het tijdstip, waarop de uitzending van agenten door het bureau M.V.T. werd stopgezet. De drie zojuist bedoelde waarschuwingen zijn die van *Alblas* van Juli 1942, van *de Geus* van Augustus 1942 en die van *Dourlein* en *Boogaert* van April 1943. Ten aanzien van de waarschuwing van *de Geus* is hierboven reeds gebleken, enerzijds, dat deze betrekking had op zenders van C.I.D.-agenten en dus niets te maken had met het England-Spiel en anderzijds, dat het zeer waarschijnlijk is, dat zij van veel later datum is.

§ 2. *In Engeland ontvangen waarschuwingen*

57921 *(Broekman)* De heer *H. G. Broekman* kan niets zeggen van de waarschuwing, welke in Augustus 1942 zou zijn uitgezonden door de tegenwoordige kapitein *de Geus,* welke waarschuwing inhield, dat een drietal door de heer *de Geus* met de roepletters aangeduide zenders in handen van de Duitsers was. Eveneens weet hij niet, dat er op die waarschuwing geen antwoord is gegeven en dat *de Geus* een jaar later, in 1943, een telegram uit Londen zou hebben gekregen, inhoudende: „De Regering laat U weten: indien U nog in verbinding staat met die en die zenders, wordt U geadviseerd ten spoedigste onder te duiken, tenzij U kans ziet geheel gevaarloos Uw werk voort te zetten."

20970 *(Lovink)* De heer *A. H. J. Lovink* is in April 1942 te Londen aangekomen en einde April secretaris-generaal geworden van het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering van het Koninkrijk, hetgeen hij is gebleven totdat hij ambassadeur te Tsoenking werd in het einde van Februari 1943.

20977 *(Lovink)* Hij heeft alleen bemoeienis gehad met de besprekingen over een reorganisatie en andere vraagstukken, die aan de orde kwamen met betrekking tot het toen bestaande bureau. Hij heeft echter toen nog niet in sterke mate wantrouwen kunnen constateren in die zin, dat men dacht: het gaat niet goed met de parachutisten en de uitgezonden agenten. Er waren wel aanwijzingen, zoals altijd in een oorlog, wanneer bepaalde dingen mislopen. Men zegt dan: hoe is het mogelijk, dat het is misgelopen. De heer *Lovink* stond daar echter buiten. Die dingen werden niet door het Ministerie voor Algemene Oorlogvoering gedaan. Hij hoorde er wel van, maar de dessous van de zaak, zoals wat betreft de parachutering en dergelijke, waren hem natuurlijk niet bekend. Hij heeft toen nog geen alarmberichten gehoord over hetgeen er in Nederland gebeurde. Er liepen natuurlijk wel geruchten over het arresteren van mensen en de mogelijkheid, dat de Duitsers in het bezit zouden zijn van codes, mensen arresteerden, die zij lieten doorseinen, teneinde op die manier bepaalde inlichtingen te verkrijgen; men vertrouwde bepaalde dingen

20978 *(Lovink)*

20979 *(Lovink)*

niet, wat ook logisch was, omdat men onder die omstandigheden, wanneer zaken mislukken, zich altijd die vraag stelt, daar men niet weet, hoe het ter plaatse is verlopen.

22842 *(Schilp)* De heer *Schilp* heeft verklaard, dat zich onder de telegrammen, die door het Departement van Marine ter beschikking van de commissie zijn gesteld, geen waarschuwingstelegrammen uit Nederland bevinden. Dat kon trouwens ook niet, want dit zijn mappen met telegrammen, die uitsluitend van S.O.E. afkomstig zijn. Die waarschuwingstelegrammen zijn nooit over S.O.E. gekomen, maar over andere kanalen, b.v. Zwitserland. Zij zijn van het B.I. op het bureau M.V.T. gekomen. Voorzover ze van het B.I. afkwamen, heeft het bureau M.V.T. ze dus ontvangen. Dit is de telegrammenreeks, die de heer *Somer* heeft overgelegd. Het begint met het bekende telegram van de O.D. van Mei 1943, waarin voor het eerst wordt gewaarschuwd en dat gevolgd is door verschillende telegrammen uit Bern.

22843 *(Schilp)*
22845 *(Schilp)*

22847 *(Schilp)* Met betrekking tot de waarschuwingen, welke uit Nederland inzake het England-Spiel zouden zijn verzonden, deelt de heer *Schilp* mede, dat er in Nederland zoveel mensen zijn geweest, die hebben geseind en gezegd, dat zij een verbinding met Engeland hadden, maar dat die verbindingen nooit hebben bestaan. Met een normale, goed uitgedachte agentenzender, zoals die werden verstrekt, kon men zelfs niet altijd contact tot stand brengen. Herhaaldelijk had het bureau M.V.T. telegrammen, die niet goed doorkwamen en waarvan herhaling moest worden gevraagd en deze zenders waren nog de beste, die er op dit gebied waren. In de tijd, waarin de heer *Schilp* nog in Nederland was, is er ook altijd gesproken over de verbinding met Engeland. Hij is er op dit ogenblik heilig van overtuigd, dat alles, wat er over die z.g. verbinding is geseind, nooit in Engeland is aangekomen.

22847 *(Schilp)*

22848 *(Schilp)*
22849 *(Schilp)*

Het bureau M.V.T. heeft van het B.I. wel waarschuwingen gekregen, maar eerst na de stopzetting van de uitzendingen. Voorzover de heer *Schilp* zich kan herinneren, is er via S.O.E. nooit een waarschuwing binnengekomen.

22850 *(Schilp)* Wanneer *Lauwers* bij zijn voor de Duitsers verzonden telegrammen een verkeerde security check heeft gebruikt, kon het bureau M.V.T. dat niet zien, want dit bureau kreeg de telegrammen in een vorm, dat men eenvoudig niet kon weten, of de security check goed of niet goed was, maar bovendien is er in de door Marine aan de commissie overgelegde telegrammen geen enkel telegram van *Lauwers* te vinden. *Lauwers* was al gevangen genomen, lang voordat het bureau M.V.T. telegrammen had.

22852 *(Schilp)* Dit bureau is in Juni 1942 met S.O.E. tot samenwerking gekomen, en *Lauwers* heeft tot in het najaar geseind, dat wil zeggen, zèlf geseind en daarna hebben de Duitsers het over zijn verbinding met een Duitse marconist gedaan. De heer *Schilp* kan niet nagaan, of in genoemde telegrammenbundel een telegram van *Lauwers* zou zitten, want hij kent de codenaam van *Lauwers* niet en evenmin zijn agentennaam en telegrafistennaam. Van *Lauwers* heeft men het bureau M.V.T. nooit iets doorgegeven, omdat de Engelsen het standpunt innamen, dat *Lauwers* tot de zuivere S.O.E.-agenten behoorde en die behoorden tot het privé-terrein van de Britten.

22855 *(Schilp)*

30478 *(de Bruyne)* Het is voor de heer *de Bruyne* de vraag, of de waarschuwingen van de C.I.D.-agent *Alblas* en de S.O.E.-agent *Dessing* Engeland hebben bereikt. De commissie heeft het van één kant horen vertellen, want waarschuwingen in die vorm hebben het bureau M.V.T. nooit bereikt en wie zegt, dat de Engelsen die hebben ontvangen? *Schreieder* zegt het, maar is het te controleren? Van een waarschuwing van *Alblas* over *Jambroes* hoort de heer *de Bruyne* in elk geval voor het eerst. Zulke waarschuwingen hebben Nederlandse instanties nooit bereikt. De Engelsen verkeerden in de veronderstelling, dat zij met goede mensen in verbinding stonden.

30479 *(de Bruyne)*

30484 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* deelt mede, dat *Dourlein* in Engeland een verklaring heeft afgelegd. Daarin heeft hij het verhaal gedaan, dat hij kans had gezien van de gevangenis uit een bericht naar buiten te laten smokkelen. De heer *de Bruyne* meent, dat een tandarts voor de doorzending zou hebben gezorgd. Dit is de eerste verminkte waarschuwing, die de Nederlandse instantie bereikte. Om deze reden is dan ook alles stopgezet. De laatste agenten zijn op 21 Mei 1943 uitgezonden; daarna is alles stopgezet.

30544 *(de Bruyne)* Het eerste bericht, dat de heer *de Bruyne* van *Dourlein* bereikte, is dat bericht uit de gevangenis geweest. Dit is na te gaan in het dossier-*Dourlein*. Zij hebben dat bericht aan een dokter gegeven. Na hun ontsnapping hebben zij bij iemand onderdak gevonden, en later zijn zij bij een pastoor gekomen. Dit is allemaal op de voet te volgen geweest. Het waarschuwingsbericht van *Dourlein* heeft het bureau M.V.T. dus bereikt in verminkte vorm en het is aanleiding geweest tot het stopzetten van de uitzending.

30545 *(de Bruyne)*
30546 *(de Bruyne)*

32886 *(van Houten)* De heer *van Houten* heeft verklaard, dat de waarschuwingen van het B.I. zijn begonnen met het telegram van 10 Mei 1943 van de O.D., waarin stond: „Kent u iemand, die zich voor *de Wilde* uitgeeft?" Dat telegram is verzonden via een van de agenten van het B.I. Dat het B.I. in deze aangelegenheid waarschuwingen moest laten

32887 *(van Houten)*
32900 *(van Houten)*

32900 *(van Houten)*

horen, was op zichzelf heel dikwijls vervelend en pijnlijk, want het B.I. had tegen de persoon van de heer *de Bruyne* generlei bezwaren, maar op een gegeven ogenblik werd naar de mening van het B.I. de zaak toch zo gevaarlijk, dat men heeft gemeend te moeten waarschuwen, dat er iets mis was bij het bureau M.V.T. De reactie was van het begin af aan onaangenaam. Er werd onmiddellijk gezegd: „Daar hebben jullie niets mee te maken; bemoeien jullie je met je eigen zaken." Het B.I. kwam met bewijzen, want tenslotte hadden zij die telegrammen. Het is zover gekomen, dat kolonel *de Bruyne* majoor *Somer* niet meer wilde ontvangen. De heer *Somer* was nogal hard en kwam niet altijd op de meest tactische manier voor zijn mening uit. Kolonel *de Bruyne* wilde hem niet meer te woord staan. Het is toen de taak van de heer *van Houten* geweest deze zaak zo mogelijk zonder grote ruzie tot een goed einde te brengen. De officieren van het B.I. hadden besloten, dat er één ding moest gebeuren; òf het B.I. moest worden opgeheven òf de M.I.D. moest verdwijnen. Naar de overtuiging van het B.I. was de M.I.D. volkomen op de verkeerde weg. Het B.I. wist natuurlijk niet, dat de agenten van de M.I.D. voor 100% in handen van de Duitsers waren, totdat het telegram van *Ubbink* en *Dourlein* uit Bern kwam. Het B.I. heeft echter gezegd: zij of wij weg, want zij konden natuurlijk niet die verantwoordelijkheid blijven dragen; het ging hier tenslotte om mensenlevens en die zaak moest behoorlijk worden opgelost. Naar aanleiding daarvan heeft de heer *van Houten* meermalen met kolonel *de Bruyne* gesproken. Zij konden het nogal goed met elkaar vinden en hij heeft telkens onder vier ogen met hem gesproken. De heer *van Houten* heeft gezegd: „Kolonel, die zaak bij u is fout; ik kan het u bewijzen." Hij kwam dan met grote dossiers onder zijn arm bij de heer *de Bruyne,* die dan zei: „Ja, dat kan allemaal wel waar zijn, maar *Lieftinck* zegt mij, dat het in orde is." Het kon de heer *van Houten* echter niet schelen, wat *Lieftinck* zei; tenslotte was kolonel *de Bruyne* de verantwoordelijke chef en hij moest onderzoeken, of *Lieftinck* gelijk had. Kolonel *de Bruyne* antwoordde: „Daar kan ik mij niet mee bemoeien en *Lieftinck* is de man, die dat doet. *Lieftinck* verzekert mij, dat *Bingham* zegt, dat het goed is", waarop de heer *van Houten* verklaarde, dat dat onzin en onvoldoende bewijs was. Het ging hier om veel te ernstige dingen.

De leiding van het B.I. is nooit tot een resultaat gekomen, totdat zij op een gegeven ogenblik de brief, die de heer *Somer* en de heer *van Houten* aan de Minister van Oorlog en aan de heer *Gerbrandy* hadden geschreven — dat is naar de mening van de heer *van Houten* een brief van 29 Januari 1944 — heeft toegelicht met telegrammen. De heren *Somer* en *van Houten* schreven, dat er iets moest gebeuren, omdat zij anders de verantwoordelijkheid voor het B.I. niet meer konden dragen. Na enige tijd heeft er een bespreking plaats gehad met de heer *de Bruyne,* welke bespreking plaats had op een Zondagochtend in het hotel van Minister *van Lidth de Jeude.* De heer *van Houten* heeft de heer *van Lidth de Jeude* verzocht een beslissing te nemen. Deze vond het echter zeer pijnlijk de heer *de Bruyne* te ontheffen. Samen hebben zij op die Zondagochtend de hele zaak van a tot z uitgeplozen met alle telegrammen, die op elkaar betrekking hadden en alles wat daarbij behoorde. Eindelijk heeft kolonel *de Bruyne* gecapituleerd en gezegd: „Ik geef toe, dat er geen speld tussen te krijgen is; de dienst van mij moet onmiddellijk stoppen, maar dan ook vandaag!" De heer *van Houten* zei daarop: „Ja kolonel, daar praat ik nu al maanden met u over. Dat had al maanden geleden moeten gebeuren. Waarom hebt u dat nu zo vreselijk lang uitgesteld? U bent altijd teruggevallen op het argument, dat *Lieftinck* verantwoordelijk was en rapporteerde, dat het goed was." Overigens heeft de heer *van Houten* het met de heer *de Bruyne* later in Indië in militair verband weer goed kunnen vinden. De heer *de Bruyne* is een prima militair, maar hij heeft tegenover de heer *Lieftinck,* die van deze dienst absoluut niets begreep en er nooit had mogen zitten, niet juist gehandeld. *Lieftinck* stond ten eerste zeer onder de invloed van *Bingham* en had ten tweede absoluut niet de capaciteiten voor deze functie. Kolonel *de Bruyne* heeft *Lieftinck* altijd door dik en dun geprotegeerd, omdat zij beiden mariniers waren, uit een soort korpsgeest. De heer *van Houten* vindt, dat korpsgeest in dergelijke serieuze situaties wel eens te ver kan gaan. De heer *de Bruyne* heeft later ook toegegeven, dat hij hieraan eerder iets had moeten doen. De heer *van Houten* vindt de wijze, waarop kolonel *de Bruyne* deze zaak heeft aangepakt, onverantwoordelijk. De officieren van het B.I. hebben niet eenmaal met zijn dienst gesproken, maar wel 25 maal. Steeds zeiden zij: „Het is mis bij jullie", in het begin heel vriendelijk, maar naderhand hebben zij gezegd: „Wij weigeren verder te gaan, want jullie brengen onze agenten in gevaar. Dat kan niet. Wij zitten hier allen veilig in Londen, maar in bezet gebied zegt men van ons: „Ja, die kerels hebben gemakkelijk praten; die zitten daar achter een groene

32901 *(van Houten)*

32902 *(van Houten)*
32903 *(van Houten)*

32904 *(van Houten)*
32905 *(van Houten)*
32906 *(van Houten)*

32908 *(van Houten)*

32909 *(van Houten)*

49752—49753 *(Schilp)*

49757 *(Schilp)*

49759 *(Schilp)*

49760 *(Schilp)*
49761 *(Schilp)*
49762 *(Schilp)*
49763 *(Schilp)*

49764 *(Schilp)*

49764 *(Schilp)*

49766 *(Schilp)*
49767 *(Schilp)*

49769 *(Schilp)*

49770 *(Schilp)*

49775 *(Schilp)*

49776—49777 *(Schilp)*

49778 *(Schilp)*

49779 *(Schilp)*

49780 *(Schilp)*

tafel, maar wij, de agenten hier in het veld, moeten het doen." Dit is een lange en heel vervelende strijd geworden, het is ook een interne strijd bij de Engelsen geworden; de officieren van het B.I. hebben dat wel gemerkt. De verhouding S.O.E.—S.I.S. was ook al niet zo vreselijk intiem, maar naar aanleiding van deze ruzie is dat nog veel erger geworden. Er stonden twee stel Engelsen tegenover elkaar: de mensen, die achter de heer *de Bruyne* stonden en degenen, die het B.I. steunden. Colonel *Cordeaux* stond geheel aan de zijde van het B.I. De eerste waarschuwing was het telegram van de O.D. van begin Mei 1943. Dit telegram was op zich zelf nog niet direct een waarschuwing, maar meer een vraag. In dat telegram stond: „Er is hier een man, die zich *de Wilde* noemt en zegt namens u te komen." Daarna zijn er nog wel agenten van het bureau M.V.T. gegaan. Er zijn ook vliegtuigen neergeschoten. De heer *de Bruyne* heeft zich in 1943 niet beroepen op het feit, dat hij na Mei 1943 geen agenten meer heeft uitgezonden. De heer *van Houten* meent, dat het niet juist is hierop thans een beroep te doen. In ieder geval heeft hij, gewoon als belangstellende bij het proces-*van der Waals, Schreieder* horen verklaren, dat er in November 1943 nog een dropping is geweest. Hij heeft niet gezegd: een dropping van mensen, maar toch wel een dropping. De heer *van Houten* heeft de overtuiging uit zijn herinnering, dat, hoewel *Schreieder* de laatste agent in Mei 1943 gevangen genomen mag hebben, er daarna nog wel agenten zijn uitgestuurd, die zijn neergeschoten. *Brutus* is in België neergeschoten. Men heeft een paar maal vliegtuigen verloren bij S.O.E.-operaties boven Nederland.

De heer *Schilp* weet niets van een waarschuwing van *Alblas* over *Jambroes* en heeft er ook later niet van gehoord. Hij was toen nog niet in dienst. De naam *Alblas* heeft hij voor het eerst gehoord, toen hij in Nederland terug was.

Van de waarschuwing van *de Geus* in Augustus 1942 heeft de heer *Schilp* nooit iets gehoord of gezien. Het is de eerste keer, dat hij dit hoort. Het telegram, waarin de roepletters worden genoemd, heeft de heer *Schilp* nooit gezien. Hij hoort er tijdens zijn verhoor voor het eerst van. De naam *de Geus* heeft hij ook pas na de oorlog gehoord en ook het verband, waarin deze werkte. Van een waarschuwing van *de Geus* herinnert hij zich positief niets.

Van een bericht van *Dessing* weet de heer *Schilp* in het geheel niets. Hij heeft ook nooit gehoord, dat er zes maanden na verzending een bericht is gekomen. De enige berichten uit Belgische bron, die de heer *Schilp* heeft gezien, waren uitsluitend militaire inlichtingen, betrekking hebbende op de Schelde en Zeeuwsch-Vlaanderen. Een waarschuwing over de Belgische lijn heeft hij nooit gehad. *Dessing* is door de Nederlandse instanties waarschijnlijk niet buitengewoon enthousiast ontvangen, toen hij in September 1943 te Londen terugkwam. Niemand kende hem; het was voor het eerst, dat de officieren van het bureau M.V.T. van hem hoorden. Noch kolonel *de Bruyne,* noch de heer *Lieftinck,* noch de heer *Schilp* hadden hem ooit gezien of wisten, wie hij was. Zij wisten alleen, dat er „een" agent enige tijd geleden in Zwitserland was aangekomen, maar wat hij had gedaan en wat zijn opdracht was geweest, wisten zij niet. Achteraf is wel gebleken, dat hij zeer onsuccesvol heeft gewerkt. Men heeft het bureau M.V.T. toen wel gevraagd, of zij hem een plaats konden bezorgen. Dat hebben zij gedaan en daarmee was de zaak afgedaan. Zij hebben nog wel eens met *Dessing* geproken, maar hij had ontzettend weinig te vertellen. Hij was waarschijnlijk door de Engelsen „gebriefd" om niets te vertellen. Het komt er dus op neer, dat, toen *Dessing* in September 1943 kwam opdagen, hij voor het bureau M.V.T. eigenlijk een volslagen vreemde was. Als *Dessing* dus zegt, dat hij niet erg enthousiast is ontvangen, kan dat op grond van de door de heer *Schilp* aangegeven overwegingen juist zijn.

Waarschijnlijk omstreeks 23 Juni 1943 is er een verminkt telegram gekomen, waaruit men kon opmaken, dat daarmede *Ubbink* en *Dourlein* werden bedoeld. Dat telegram heeft wel de nodige consternatie veroorzaakt en het werd beschouwd een zeer ernstige betekenis te hebben. De heer *Schilp* weet niet, of er van *Dourlein* en *Ubbink* vroeger reeds een waarschuwing was gekomen. Hij kan zich alleen dat ene verminkte telegram herinneren, dat toch ondanks de verminking, in verband met de mededelingen, die men in Mei 1943 successievelijk had gekregen, zonder twijfel wel voldoende duidelijk was.

De heer *Schilp* heeft er nooit iets van gehoord, dat, toen *Dourlein* en *Ubbink* einde Augustus 1943 waren ontvlucht, *Schreieder* pogingen in het werk heeft gesteld om die twee agenten te Londen verdacht te maken door te zeggen, dat zij misschien naar Londen zouden komen, maar dat men moest oppassen, omdat zij door de Duitsers zouden zijn uitgezonden. Dit sluit natuurlijk niet uit, dat die mededeling in de Engelse sfeer kan zijn terechtgekomen. Hij heeft het nooit gehoord, maar dit verklaart voor hemzelf de manier, waarop zij

later zijn behandeld. Er is hem niets van bekend, dat, nadat *Ubbink* en *Dourlein* einde Augustus 1943 waren ontsnapt, zij door bemiddeling van verschillende relaties een telegram hebben weten weg te krijgen naar Londen en dat op dit telegram een antwoord is gegeven, dat niet zo erg enthousiast was.

49781 *(Schilp)*

Over de waarschuwing van de heer *Heeris* heeft de heer *Schilp* nooit iets gehoord.

49782 *(Schilp)*

De heer *Schilp* weet niets van mededelingen van de heer *Pot* over zijn ervaringen in Nederland en van zijn opvattingen over het werk van het bureau M.V.T. De heer *Pot* heeft te Londen wel in zijn gewone verhoor verteld van het opruimen van zijn groep en dat hij was voortgekomen uit de groep, die de C.I.D.-agent *de Jonge* had gesticht.

50010 *(Schilp)*

Wanneer de heer *Pot* heeft verklaard, dat hij aan de heren *Lieftinck* en *Schilp* na zijn aankomst in Augustus 1943 te Londen heeft verteld, dat hij niet meer precies wist, hoe de zaak in elkaar zat, maar dat hij wel wist, dat er met de verbindingen iets mis was, en zeer zeker, dat er met de sabotage iets mis was, en dat de reactie, die, daarop volgde was, dat de heren zeiden: „Wat flauw, dat zeg je alleen om ons te pesten," lijkt de heer *Schilp* dit een hoogst eigenaardig verhaal. Hij herinnert zich dat heus niet en betwijfelt, of dat ooit is gezegd.

50013 *(Schilp)*

De heer *Schilp* herinnert zich, dat op 6 Juni 1943 een brief aan de Minister-President is geschreven door de consul-generaal te Stockholm, inhoudende, dat enige mensen uit Nederland waren aangekomen, die berichten hadden gekregen over de arrestatie van het Nationaal Comité en van de groep-*Vorrink*. Die brief heeft het nodige alarm verwekt, maar de uitzending stond toen al stop.

50043 *(Schilp)*

50044 *(Schilp)*

De heer *Lieftinck* heeft verklaard, dat hij nooit iets heeft gehoord van een telegram van *Alblas*, waarin zou staan, dat *Jambroes* zou zijn gearresteerd. Hij weet niet, wie *Alblas* is. Hij heeft ook niet een dergelijk telegram gezien. Dat zou bij het bureau M.V.T. een reusachtige beroering hebben gewekt.

50063 *(Lieftinck)*

Hij heeft niets gehoord van de waarschuwing van *de Geus*. Het zou wonderlijk zijn geweest, als de heer *Lieftinck* het wel had geweten, want hij zag de telegrammen niet. Dat lag niet in de lijn van de opzet.

50066 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* weet niets van een telegram van *Dessing* uit Brussel. De heer *Lieftinck* meent, dat toen *Dessing* in September 1943 in Engeland terugkwam, deze bij *Schilp* is geweest. Voor de heer *Lieftinck* was hij een onbekende. Zij hebben er, naar hij meent, een verhoor uitgehaald, zoals dat heet. Daardoor weet hij toevallig dat verhaal over de ontmoeting van *Dessing* met die agent te Amsterdam. In Mei 1943 is de uitzending stopgezet. *Dessing* kwam eerst na die tijd terug. Maar op zich zelf had een verhaal over een ongeluk, dat was gebeurd bij een andere branche, niet direct een waarschuwing behoeven te zijn. Intussen, het doet niets ter zake, want de zaak was al gestopt. Een telegram, dat *Dessing* Kerstmis 1942 zou verzonden hebben, heeft het bureau M.V.T. niet bereikt. Het is de vraag, of het dit bureau bereikt zou hebben, omdat dit niets met de andere S.O.E.-agenten, waartoe *Dessing* behoorde, te maken had. Dat wil zeggen, dat het mogelijk is, dat er veel ongelukken zijn gebeurd in die vorige periode zonder dat de heer *Lieftinck* daarvan iets heeft gehoord. Men kon bij S.O.E. het standpunt innemen: die agenten hebben wij uitgezonden en daaromtrent delen wij niets aan de Nederlanders mede. Anderzijds kon men zeggen: het is in verband met het contact van belang, dat wij daarvan mededeling doen. Maar men kon natuurlijk aan de Engelse kant redeneren: met die eerste groep agenten hebben jullie niets te maken. Deze laatste redenering acht de heer *Lieftinck* niet juist.

50068 *(Lieftinck)*
50071 *(Lieftinck)*
50072 *(Lieftinck)*
50073 *(Lieftinck)*
50074 *(Lieftinck)*
50077 *(Lieftinck)*
50078 *(Lieftinck)*
50079 *(Lieftinck)*

Op 23 Juni 1943 is de waarschuwing van *Ubbink* en *Dourlein*, binnengekomen. Dat was een telegram, waaraan grote waarde is gehecht. Het telegram luidde: „honderd een en vijftig van tien stop voor kolonel *de Bruyne* stop acht parachutisten waaronder *doulin* en *arabe* weken geleden gearresteerd code slagwoord vriend *marius* bekend stop einde." Dit telegram was bij aanbieding aan de M.I.D. gedateerd 23-6-'43 en was afkomstig van het hoofdkwartier O.D. Dan is er op 10 Mei 1943 het telegram geweest van de O.D. aan het B.I. en vervolgens ook in de maand Mei een telegram van Bern, beide betrekking hebbende op de arrestaties van 1 April, waarbij *de Wilde* betrokken was. Dan is er een brief van 6 Juni 1943 uit Stockholm, waarin de consul-generaal, de heer *de Jong*, mededeelt, dat er enige personen uit Nederland zijn gekomen, waaronder de heer *van Houten*, die van dr. *van Royen* een uiteenzetting had gekregen over de arrestatie van het Nationaal Comité en de groep-*Vorrink*. Verder heeft men het telegram van *Ubbink* en *Dourlein*. Dat is dus een combinatie van waarschuwingen, die in de periode van April tot Juni 1943 zijn binnengekomen. De heer *Lieftinck* gelooft, dat de waarschuwing in verband met *de Wilde* al heeft geleid tot het begrip, dat het mis was, en tot het stopzetten van de uitzendingen. Het

50080 *(Lieftinck)*
50081 *(Lieftinck)*
50083 *(Lieftinck)*
50085 *(Lieftinck)*
50086 *(Lieftinck)*

50087 *(Lieftinck)*

O.D.-telegram en het telegram uit Bern, die beide over *de Wilde* liepen, zijn de aanleiding geweest, waardoor de heer *de Bruyne* heeft gezegd, dat hij pertinent weigerde iets te doen, voordat er iemand uit Nederland was teruggekomen.

50092 *(Lieftinck)*

Van een weinig enthousiast antwoord op de mededeling van *Dourlein* en *Ubbink* van omstreeks September 1943, waarin werd gezegd, dat zij maar in Nederland moesten blijven, indien zij geen kans zagen naar een neutraal land te komen, heeft de heer *Lieftinck* niets gehoord.

50095 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* weet er ook niet van, dat *Schreieder,* toen die twee jongelui waren ontsnapt, over zijn verbindingen bericht heeft gestuurd naar Engeland, dat zij op weg waren naar Engeland, maar dat men hen niet moest vertrouwen, daar zij in opdracht van de S.D. die tocht ondernamen.

50105 *(Lieftinck)*

Van een waarschuwingstelegram van de heer *Heeris* is de heer *Lieftinck* niet op de hoogte.

51113 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft een afschrift van een telegram, dat het bureau M.V.T. ontving met een aanbiedingsbriefje van het B.I., gedateerd 22 Mei 1944. Het telegram luidt: „Mededeeling betr. het lot van eenige hier te lande teruggekeerde Nederlanders. Alle hier volgende namen (behoudens misschien een uitzondering) zijn in Engeland bekende bijnamen (de werkelijke namen zijn mij op 2 na niet bekend).

Timmer met *van Leeuwen* als telegrafist zijn in November of December 1941 geland. Begin Maart is *van Leeuwen,* eenige dagen later *Timmer* gearresteerd, *van Leeuwen* is vnl. voor de Duitschers gaan werken en vertelde o.a. de namen van het zgn. ontvangstcomité. *Bouman* is als eerste door dit comité (dat inmiddels uit de heeren *v. d. Waals, Poos, Slagter* en *Henk Spoor* was samengesteld) in ontvangst genomen. In Maart of April 1942 zijn zonder gebruikmaking ontvangstcomité geland: *Akkerman* met *Maartens* als telegrafist (de laatste is doodgevallen) en *Rolfs* met vriend. Per boot kwam *de Heer.* Paschen 1942 landde *Setes* (of *Sebes)* met vriend. *De Heer* en *Akkerman* ca. tien dagen na de aankomst van *de Heer* gepakt; omstreeks dezen tijd ook *Rolfs* met den vriend van *Setes,* even later de vriend van *Rolfs. Setes* zelf 10 Mei 1942 gepakt. Verder direct bij landing gevangen genomen: *Pijnakker, v. Sittard* (Mei '42), *van Rossum* en *Brouwer,* telegrafist (23 Juni 1942 Overijssel). *Van Haaften* (telegrafist) ca. een week later (zwager van *van Haaften* bevindt zich ook in *Haaren,* landingsdatum onbekend); *Buckes,* telegrafist en *Jambroes* ca. een maand na *van Rossum* en *Brouwer,* daarna *Felders;* ca. 23 September 1942 te Assen majoor *Jongelie;* 2 October 1942 te Assen *van Krimpen;* eind October ca. 11 man, onder wie een Indischman (matroos). Verdere arrestaties: *van Brakel,* telegrafist (begin 1943) en *Kluif* (omstreeks Paschen '43 in water gesprongen in Medemblik; zelfde nacht als *Kluif* twee man in het Zuiden van het land. Ca. een maand voor *Kluif* een meisje. *Van Nes* (inl. dienst), die in Maart 1942 te Steenwijk landde, werd 6 October 1942 gepakt, nadat *van der Waals* c.s. te weten waren gekomen, waar *van Krimpen* het voor *van Nes* bestemde geld moest afleveren. *Van Krimpen* is eerst een halven dag in den waan gelaten, dat hij in goede handen was gekomen. Al deze gevangenen zitten in Haaren, waar zich ook nog leden van den inlichtingendienst en andere uit Engeland afkomstige lieden bevinden (namen onbekend). De behandeling is uitstekend, w.g. *Anton, Pieter, Jack,* t.a.v. luitenant-kolonel *de Bruyne.* Ik meen, dat dit naam en rang zijn van een officier, voor wien onderteekenaars dit rapport opstelden)."

51114 *(Lieftinck)*

Van wie aan wie dit telegram was, weet de heer *Lieftinck* niet. Het kan een telegram uit Bern zijn geweest aan majoor *Somer.* Op 22 Mei 1944 is het aan de heer *Lieftinck* doorgezonden; op het telegram zelf staat geen datum. De algemene strekking van het telegram was voor het bureau M.V.T. zeer verrassend.

51115 *(Lieftinck)*

51117 *(Lieftinck)*

20156 e.v. *(le Poole)*

De tekst van dit telegram stemt geheel overeen met de inhoud van een stuk, dat mr. *J. le Poole* bij zijn eerste verhoor door de commissie op 23 Juli 1948 heeft overgelegd en waarvan hij toen mededeelde, dat het afkomstig was van *van der Giessen* en *van Rietschoten,* die hij heeft laten optekenen wat zij te Haaren hadden geconstateerd. Een van deze twee agenten heeft het opgesteld. De heer *le Poole* heeft per koerier een afschrift aan het gezantschap te Bern gezonden.

51196 *(Lieftinck)*

De mededeling van de heer *Pot,* dat hij na op alle mogelijke manieren te hebben getracht zijn opvatting op dit gebied te lanceren, vrijwel overal weinig belangstelling daarvoor vond, ook bij de heren *Lieftinck* en *Schilp,* lijkt de heer *Lieftinck* niet juist. De heer *Pot* heeft bij het bureau M.V.T. een uitvoerig verhoor ondergaan en alles kunnen zeggen, wat hij ten aanzien van de agenten wilde zeggen. Wat wil hij meer! De heer *Lieftinck* behoefde de heer *Pot* niet de opvattingen van de leiding van de dienst aan zijn neus te hangen. Misschien heeft hij hem een geweldige dooddoener gegeven; het ging hem immers niets aan. Hij werkte op het bureau M.I.D. en heel slecht. Dat heeft de heer *Lieftinck* hem meermalen gezegd.

51197 *(Lieftinck)*

De heer *Pot* vond zijn betrekking kennelijk niet belangrijk genoeg.

50351 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* heeft niets van de waarschuwing van *Albias,* die over een S.I.S.-verbinding moet zijn gegeven, vernomen. Het is

50352 *(de Bruyne)* natuurlijk mogelijk, dat die waarschuwing niet goed naar Engeland is overgekomen, tengevolge van storingen. Indien zij is overgekomen, moet die waarschuwing bij S.I.S. zijn aangekomen. In dit geval betwijfelt hij zeer sterk, of zij door S.O.E. is doorgegeven. Dat bericht zou moeten zijn terechtgekomen bij de heer *Seymour.* De verhouding tussen S.I.S. en S.O.E. was buitengewoon gespannen; die diensten waren totaal gescheiden. Zij hadden er bezwaar tegen, dat de heer *de Bruyne* contact hield met de Nederlandse dienst, die toen onder de heer *Warners* stond; daar werkte toen majoor *Broekman.* In Juli 1942 werkte de heer *Seymour* daar nog met *Hazelhoff Roelfzema.* Toen was colonel *Rabagliatti* al weg; die is in Mei weggegaan, maar even later was de heer *de Bruyne* ook al weg, als hoofd van de C.I.D., maar hij moet toch zeggen, dat hij zich haast niet kan indenken, dat zij, wanneer zij een waarschuwing zouden hebben ontvangen, deze niet zouden hebben doorgegeven aan S.O.E., want kort daarvoor gebeurde het herhaaldelijk, dat berichten van colonel *Rabagliatti* bij S.O.E. kwamen en omgekeerd. De heer *de Bruyne* heeft echter wel telkens bemerkt uit verhalen van brigadier *Gubbins,* dat de verhouding erg gespannen was. Dat was ook in de periode van colonel *Rabagliatti.* Een dergelijke waarschuwing heeft de heer *de Bruyne* echter nooit bereikt.

50353 *(de Bruyne)* Van een waarschuwing in Augustus 1942 van de heer *de Geus* is

50359 *(de Bruyne)* de heer *de Bruyne* niets bekend. Wanneer dit bericht in Augustus 1942 is ingekomen, zou het terecht moeten zijn gekomen bij S.I.S. De heer *Broekman* werkte daarmee samen; de verhouding tussen deze en het bureau M.V.T. was uitstekend, zodat hij dit alsdan zeker zou hebben doorgegeven.

50363 *(de Bruyne)* Van een waarschuwingstelegram van *Dessing* omstreeks Kerstmis 1942, gezonden over een Belgische lijn en van het feit, dat dit telegram eerst 6 maanden later zou zijn ontvangen, heeft de heer *de*

50364 *(de Bruyne)* *Bruyne* nooit iets gehoord. Hij heeft *Dessing* in September 1943, toen deze terugkwam niet gesproken. De heer *de Bruyne* heeft alleen gehoord, dat hij over Zwitserland was gekomen.

50365 *(de Bruyne)* De waarschuwing van *Ubbink* en *Dourlein,* die op 23 Juni 1943

50366 *(de Bruyne)* is doorgekomen, kent de heer *de Bruyne.* Zij hadden kans gezien, zoals hij later heeft gehoord, via een tandarts of een pastoor — dat durft hij niet precies te zeggen — dat bericht door te geven.

50371 *(de Bruyne)* Het antwoord dat zij omstreeks September 1943 na hun ontvluchting uit Londen zouden hebben ontvangen en dat inhield, dat de zaak belangrijk was, maar dat zij niet behoefden terug te komen en dat zij, wilden zij dat doen, dan zelf voor transportgelegenheid moesten zorgen, is nooit van het bureau M.V.T. afkomstig geweest.

50372 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* hoort thans voor het eerst, dat *Schreieder,* toen die twee jongelui uit Haaren waren uitgebroken en er een groot gevaar voor zijn Spiel dreigde, een telegram heeft gestuurd naar Londen, dat er twee spionnen van de Duitsers in Londen zouden aankomen.

50373 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* heeft ook nooit een enkel telegram van *Lau-*

50374 *(de Bruyne)* *wers* ontvangen. Van de oudere groep agenten, die zelfstandig door S.O.E. waren uitgezonden, hoorde hij nooit iets. Hij heeft er nooit iets van gehoord, dat *Lauwers* een aantal pogingen heeft gedaan om in zijn telegrammen duidelijk te maken, dat hij in handen van de Duitsers was.

50375 *(de Bruyne)* Wel heeft een aantal andere waarschuwingen de heer *de Bruyne* bereikt. In de eerste plaats is er op 8 April 1943 het volgende telegram gekomen: „Op één April X verrast in Den Haag en verdwenen stop vrees verraad in Y kringen stop alle contacten verbroken". In dat telegram is X de „operator". Vervolgens is er een telegram gekomen op 22 April 1943, houdende mededeling van de arrestatie van het Nationaal Comité en de groep-*Vorrink.* Verder is op 10 Mei 1943 gekomen het telegram van de O.D. over *Anton de Wilde,* later bevestigd door een telegram uit Bern.

Dat waren berichten, dat er iets mis was. Dat waren dus berichten in algemene zin. Berichten, waarin ongelukken en arrestaties werden gemeld, kwamen ieder jaar bij tientallen voor. De heer *de Bruyne* herinnert zich b.v., dat half 1942 een geschreven bericht over Bern binnenkwam van prof. *Oranje,* die zei: hier zijn door verraad mensen gearresteerd. Dergelijke dingen kwamen herhaaldelijk binnen, maar dat waren geen bepaalde waarschuwingen voor een bepaalde tak van dienst, i.c. het bureau M.V.T.

50376 *(de Bruyne)* Als de heer *de Bruyne* zich goed herinnert, heeft het B.I. een bericht gekregen uit Nederland waarin werd gevraagd: „Kent u een zekere *de Wilde?* Werkt hij voor u?" De heer *Somer* kende hem niet en heeft aan het bureau M.V.T. gevraagd, of dat hem kende. Toevalligerwijze was 1 of 1½ maand tevoren bericht gekomen, dat *Beukema toe Water,* die uit Nederland moest terugkomen, had geseind: „Wij zenden een agent, wiens eerste schuilnaam is *Anton*". Het bureau

M.V.T. kende geen *Anton,* hij was een Nederlander uit het bezette gebied. Dit bureau heeft toen nadere inlichtingen gevraagd en daarop werd geantwoord: „Het is *Anton de Wilde",* met een beschrijving. Deze was dus onderweg van Nederland naar Engeland. Veertien dagen, een maand later — dat weet de heer *de Bruyne* niet precies — kwam de vraag: Kan die *de Wilde* van uw bureau zijn? Toen heeft

50378 *(de Bruyne)*

hij het met de heer *Somer* besproken, omdat het wel een man van zijn tak van dienst kon zijn. Toen is ook ter sprake gekomen, of er geen naamsverwarring kon zijn met een van de door de heer *de Bruyne* uitgezonden agenten, *van der Wilden.* Dat gesprek is op het bureau van de heer *de Bruyne* gevoerd. Achteraf is het gebleken *van der Waals* te zijn geweest. Die naam was in Engeland toen totaal niet bekend. De heer *de Bruyne* heeft bemerkt, dat bij het B.I. in het najaar van 1943 nog niet bekend was, dat *de Wilde, van der Waals* was. Het bericht in Mei 1943 over *de Wilde* zei de heer *de Bruyne* en zijn officieren toen niets.

50392 *(de Bruyne)*

De brief van 6 Juni 1943 van de consul-generaal te Stockholm, de heer *de Jong,* waarin deze mededeelde, dat er enige heren uit Nederland waren gekomen, onder wie de heer *van Houten,* die een boodschap meebracht van dr. *van Royen* — een uitvoerige uiteenzetting over de arrestatie van het Nationaal Comité en wat daarmede verband hield — heeft het bureau M.V.T. veel later ontvangen. De

50393 *(de Bruyne)*

heer *de Bruyne* meent, dat deze brief er ettelijke maanden over heeft gedaan, voordat hij in Londen kwam. Maar in elk geval heeft hij

50394 *(de Bruyne)*

Londen in 1943 nog bereikt. Hij herinnert zich niet meer, of die brief van *van Houten* of van *Six* kwam. Zij zaten met z'n allen op één schip; *Pot* was er ook bij.

51030 *(van Lidth de Jeude)*

De boodschap, die de heer *van Houten,* die tegelijk met de heer

51031 *(van Lidth de Jeude)*

Pot te Stockholm was gekomen, van dr. *van Royen* had meegebracht, herinnert de heer *van Lidth de Jeude* zich niet. Wanneer de heer *Pot* aan de commissie heeft verklaard, dat hij overal heeft getracht zijn ideeën te lanceren, dat de zaak niet in orde was, maar dat hij hiervoor bij de leidende kringen te Londen (o.m. bij de heer *van Lidth de Jeude*) buitengewoon weinig belangstelling vond, dan moet in het oog worden gehouden, dat de heer *van Lidth de Jeude* het toen reeds volledig wist. De heer *Pot* speelde later een rol bij de inlichtingendienst, maar in die dagen was hij nog niet een belangrijke figuur op het schaakbord. De heer *van Lidth de Jeude* wil zeggen,

51032 *(van Lidth de Jeude)*

dat hij er weinig behoefte aan had heel veel tegen de heer *Pot* te zeggen. Ook de kleine figuren kunnen belangrijk zijn, maar het is

51033 *(van Lidth de Jeude)*

niet altijd nodig, dat men een onderwerp, waarover men zoveel gesproken heeft en waaraan zoveel gedaan is, weer opnieuw in extenso gaat doorlopen. Wanneer de heer *Pot* heeft verklaard, dat

51034 *(van Lidth de Jeude)*

ook de heer *van Haersma de With* hiervoor geen belangstelling toonde, moet men bedenken, dat de heer *van Haersma de With* ook iemand was, die ingewijd was.

Uit een dossier van het Departement van Justitie is de commissie gebleken, dat de heer *van 't Sant* in zijn kwaliteit van directeur van politie op 24 Juli 1942 aan Minister *van Angeren* de volgende notitie heeft overgelegd: „In Noorwegen werden door de Engelsche afdeeling Sabotage in één nacht 200 machinegeweren neergelaten, bestemd voor de Noorsche sabotageafdeeling. Deze 200 machinegeweren kwamen alle in handen van de Duitschers. Deze mededeeling is van den Engelschen dienst afkomstig".

Op 27 Juli 1942 heeft de heer *van Angeren* zich met de volgende brief tot de Minister-President gewend:

„Het zij mij veroorloofd mij tot u te wenden met eene aangelegenheid, welke voor mij reden is van kwellende zorg. Het is mij bekend geworden, dat van de zijde van Kolonel *de Bruyne* thans regelmatig medewerking wordt verleend bij het neerlaten van wapenen over Nederland. Daarbij zou verbinding zijn gevonden met geheime organisaties in Nederland, welke z.g. „reception committees" vormen voor het in ontvangst nemen der wapenen. Naar mijne meening gaat het niet aan deze gevaarlijke handelingen te ondernemen zonder dat de Ministerraad, althans de Commissie Terugkeer, daarvan medeweet en dit onderdeel van Krijgvoering goedkeurt. Indien mij de kwestie in een van beide colleges werd voorgelegd, zou mijn eerste vraag zijn: bestaan er nu vaste plannen voor een invasie van het continent op korten termijn? Zoo ja, dan is er reden onder zekere voorwaarden aan het bewuste handelen mee te werken. Zoo neen, dan is er grond dit handelen onverwijld stop te zetten. De risico's zijn dan veel te groot. Het is u wellicht niet onbekend, dat het practisch tot nog toe niet gelukt is bij het „droppen" van personen, iemand te doen landen op of dicht nabij de plaats, welke was overeengekomen. In dit licht gezien, is het niet wel aan te nemen, dat hoeveelheden wapenen wel steeds of voor het meerendeel neerkomen op de plaats, waar de geheime ontvangers ze opwachten. Voor een deel komen dus de wapenen in handen van de Duitschers. Ik laat

nog daar of het juist is met organisaties te werken, waarin de Duitschers gemakkelijk hun spionnen kunnen hebben. Voorloopig zal de vijand zich rustig houden en zich sterk voelen in de wetenschap waar de wapenen zich bevinden om, zoo een invasie of een gewapend binnenlandsch verzet werkelijk dreigt, de heele zaak op te ruimen en betrokkenen over de kling te jagen. Inmiddels hebben zij reden genoeg de volkomen onschuldige gijzelaars tegen den muur te zetten. Van den Engelschen dienst bereikt mij de mededeeling, dat een tweehonderd machinegeweren in één nacht door de Engelsche sabotage-afdeeling over Noorwegen neergelaten, alle in handen van de Duitschers zijn gekomen. Wanneer dit in Noorwegen met zijn groote open terreinen geschiedt, is optimisme over een welslagen in het dichtbevolkte en volgebouwde Nederland volkomen misplaatst. Tot mijn leedwezen kan ik mij niet aan den indruk onttrekken, dat er bij de Britsche en Amerikaansche legerleiding nog niet een plan voor invasie in een zoodanig stadium van voorbereiding verkeert, dat het — gelet ook op beschikbare scheepsruimte — voor een spoedige uitvoering vatbaar is. Is die indruk juist, dan beteekent het neerlaten van wapenen (het feit, dat dit door de sabotage-afdeeling geschiedt versterkt mij in die gedachte) niet anders, dan dat voorloopig voor een invasie een soort guerillakrijg in de bezette landen in de plaats moet treden. Er is namelijk plaats voor de opvatting, dat dit een zelfmoordgevecht wordt, dat de bezetter met de hem eigen middelen op de toch reeds zoo zwaar beproefde Nederlandsche bevolking zal wreken. In ieder geval schijnt het mij toe, dat tot de keuze van deze wijze van oorlog voeren niet kan worden overgegaan zonder eenstemmigheid terzake in het Kabinet. Hier rust een groote verantwoordelijkheid op de Regeering, welke verantwoordelijkheid niet naar een Bureau Terugkeer kan worden verplaatst. Is er een vast plan voor zeer spoedige uitvoering gereed, dan staat de zaak anders. Alleen zal dan voor de grootste voorzichtigheid moeten worden zorg gedragen. Roekeloos amateurisme in Nederland heeft al menig menschenleven gekost en met de voorbereiding van een invasie moet met het bestaan daarvan geducht rekening worden gehouden. Gaarne houd ik mij er van overtuigd, dat u aan vorenstaande beschouwingen — welke door mijn diepe zorg voor de goede zaak zijn ingegeven — aandacht zult willen geven".

50395 *(de Bruyne)* Deze brief is de heer *de Bruyne* totaal onbekend. Hij is er alleen verbaasd over, dat de heer *van Angeren* een vooruitziende blik had, zodat hij wist, dat het met de dropping van wapens, welke toen nog niet plaats had, in de toekomst zo zou gaan. Dit is een brief van 27 Juli 1942 en de eerste man *Jambroes* is gedropt op 26 Juni 1942, dus een maand daarvoor.

50398 *(de Bruyne)* Een aantekening van mr. *van Angeren* onder deze brief, luidende: „Besproken met prof. *Gerbrandy*, die kennelijk bij kolonel *de Bruyne* nader had geïnformeerd. Ik zeg hem, dat als mijn opmerkingen misschien niet geheel juist zijn, dit een gevolg is van onvoldoende bekendheid bij ons, Ministers. Blijf aandringen op grote voorzichtigheid; zijn wij met ons draadloos contact met Nederland via Engelsche zenders en ontvangers wel zeker met de ware broeders te doen te hebben?", is zeer merkwaardig, maar er is de heer *de Bruyne* niets van bekend. Op dat moment was er maar één agent uitgegaan: *Jambroes*. Toen was er wel sprake van het opnemen van radiocontact en receptie-comité's — die achteraf verkeerd bleken te zijn —, maar van dropping was nog helemaal geen sprake.

50399 *(de Bruyne)*
50402 *(de Bruyne)* De heer *van Angeren* had maar één bron van inlichtingen in Engeland en dat was de heer *van 't Sant*. De heer *de Bruyne* zou niet weten, welke bron van inlichtingen de heer *van Angeren* anders zou moeten hebben gehad. In de tijd vóór de oorlog beschikte deze over zijn normale organen voor het verkrijgen van inlichtingen, maar welke bron had hij te Londen, behalve die ene?

50413 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* zou niet durven zeggen, dat de Minister-President hem niet op een gegeven ogenblik heeft gevraagd: hoe werk jij daar? De heer *de Bruyne* ontmoette de heer *Gerbrandy* vele malen. Deze was van deze zaken betrekkelijk goed op de hoogte, dus dan vroeg hij er naar. De heer *de Bruyne* zou dus niet durven zeggen, dat hij op 27 Juli 1942 heeft gevraagd: droppen jullie nog veel materiaal? Er was nog in het geheel niet gedropt; de eerste man was uit.

56469 *(van Angeren)*
56470 *(van Angeren)* De heer *van Angeren* herinnert zich zijn brief van 27 Juli 1942. Achteraf gezien, was zijn oordeel te Londen iets van grote onzekerheid, het gevoel, dat men heeft, wanneer amateurs bezig zijn met iets zeer gevaarlijks. Het werk, dat men deed, het uitzenden van mensen naar Nederland, om op eigen gebied te spionneren, was al iets ongewoons. De situatie lag hier geheel anders dan bij het werk, dat vroegere Nederlandse inlichtingendiensten hadden gepresteerd. Het was noodzakelijk, dat begrijpt de heer *van Angeren*, dat men de medewerking zocht van de Engelsen. De vraag was alleen, of men genoeg zekerheid had, dat dezen daarbij voldoende het belang van Nederland voor ogen hielden. De grootste waakzaamheid

56475 *(van Angeren)*

56476 *(van Angeren)*

56477 *(van Angeren)*

56479 *(van Angeren)*

51021 *(van Lidth de Jeude)*

53767 *(Gerbrandy)*

53768 *(Gerbrandy)*

75898 *(Somer)*

75899 *(Somer)*

75900 *(Somer)*

76313 *(Somer)*

76314 *(Somer)*

76315 *(Somer)*

[1]) De commissie verwijst in dit verband naar het in de vorige paragraaf besproken schrijven van 18 April 1950 van het „Bureau belast met de behartiging van de belangen van het Bureau Inlichtingen", waarin deze kwestie behandeld wordt.

76316 *(Somer)*

76561 *(Somer)*

76562 *(Somer)*

76563 *(Somer)*

was bij het opzetten van deze dienst geboden. Niet dat er voor de heer *van Angeren* enige reden tot wantrouwen tegenover de Engelsen bestond, maar de voorzichtigheid, die hierbij moest worden betracht, moest tenslotte van de Nederlanders uitgaan; het was hun belang. Wat er verder zou kunnen gebeuren, kon de Engelsen niet veel schelen; er was een oorlog aan de gang. Nu was voor de heer *van Angeren* de vraag: is er voldoende waarborg? In zijn brief van 27 Juli 1942 heeft hij, ten einde raad, toen hij allerlei geruchten hoorde, dat de mensen in Nederland waren gearresteerd, dat de wapens in beslag werden genomen, gezegd: mogen wij ook niet wat meer daarvan weten, wordt het geen tijd rustig de koppen bij elkaar te steken en te overleggen, wat gedaan moet worden? Het was een algemeen gevoel van onbehagen en het waren allerlei geruchten, die de ronde deden. Verscheidene personen hebben gezegd: U is juist, kunt u daarover niet eens praten? Misschien ook mensen, die daarvan droomden met alle gevoel van onzekerheid. De heer *van Angeren* herinnert zich niet bepaalde personen, die daarover hebben gesproken. Hij herinnert zich, dat hij die brief geschreven heeft, maar als men hem vraagt wat hieraan precies is vooraf gegaan, zou hij het niet kunnen zeggen. De heer *van Angeren* werkt nogal eens met gevoelens en dat heeft hij misschien in die tijd ook gedaan. Hij had in die tijd het gevoel: dit loopt allemaal verkeerd, dit plan inzake het neerwerpen van wapenen in een land als Nederland.

De heer *van Lidth de Jeude* verklaart, dat de brief van 27 Juli 1942, geschreven door de heer *van Angeren* aan de Minister-President, met hem niet is besproken; dat is vóór zijn tijd als Minister geweest. Maar het „droppen" van agenten was een ongelooflijk gevaarlijk spel.

Nadat de heer *Gerbrandy* de brief van 27 Juli 1942 van mr. *van Angeren* heeft gezien, kan hij verklaren, dat inderdaad in die tijd daaraan de sterkste aandacht is geschonken en dat ook later een gecombineerde Nederlands-Britse bespreking heeft plaats gevonden, teneinde misslagen te voorkomen.

De heer *Somer* heeft te Londen nooit iets gehoord of gemerkt van een waarschuwing van Juli 1942, die afkomstig zou zijn geweest van *Alblas* en waarin iets werd gezegd over één of meer S.O.E.-agenten, die waren gevangen genomen of met wie althans iets aan de hand was. Hij heeft wel eens van de heer *Seymour* gehoord, dat S.I.S. berichten van *Alblas* had ontvangen. De heer *Somer* heeft in ieder geval niet gehoord, wat er precies met *Alblas* is gebeurd. Hij hoorde wel, dat er berichten van *Alblas* waren binnengekomen. Hij neemt het van *Seymour* direct aan, wanneer deze verklaart geen waarschuwing van *Alblas* te hebben ontvangen, want *Seymour* heeft bij het B.I. ook alle mogelijke moeite gedaan om het England-Spiel uit de doeken te halen. Dan zou hij dat zeker wel eens hebben gezegd.

Er is veel over het antwoordtelegram van Augustus 1943 aan *de Geus* gesproken. Later te Eindhoven ook, want *de Geus* heeft er *Seymour* over doorgezaagd. De heer *Somer* heeft hier zoveel over gehoord, dat men hem niet op de man af moet vragen: is in Augustus 1943 dat telegram gestuurd? Het lijkt de heer *Somer* voor het B.I. echter rijkelijk vroeg om toen al contact met *de Geus* te hebben gehad. De heer *Somer* kan niet weten, of het waarschuwingstelegram van Augustus 1942 van *de Geus,* dat deze naar Londen heeft gezonden, daar is aangekomen. De enig pertinente test, die men hier kan uitvoeren, is in het archief van het B.I. even na te gaan, of inderdaad dat antwoordtelegram aan *de Geus* is gestuurd.[1])

De heer *Somer* heeft voor het eerst van het England-Spiel positief iets gemerkt in December 1943 in Spanje door het rapport van *Dourlein* en *Ubbink.*

De berichten, die hij ontving uit Bern, heeft hij echter niet doorgegeven, zonder dat hij begreep, wat er achter zat. Hij bemerkte wel degelijk, dat de penetratie van de Duitsers in de dienst van S.O.E. groot was. Het eerste telegram van de O.D. is op 10 Mei 1943 gekomen. Dat telegram luidde: „Groot Gestapo contingent in actie, daar kennelijk contact met overzijde, daarom veiligheidshalve contact beperken." Daarop volgde een telegram van 13 Mei: „Kent u *de Wilde,* hier optredend namens u." Voor de heer *Somer* waren deze berichten abacadabra, want hij wist niet, wie *de Wilde* was. Het B.I. had nl. geen *de Wilde* in dienst. Daarom gingen de telegrammen door naar *Liefinck.* Pas later heeft hij gehoord, dat de dienst van kolonel *de Bruyne* een *van der Wilden* in dienst had. Kolonel *de Bruyne* liet toen bij de O.D. deze berichten checken en vroeg naar naam, voornaam, verblijfplaats en signalement van *de Wilde,* die niet klopten met zijn agent *van der Wilden.* Op dat moment waren echter de telegrammen voor de heer *Somer* en voor iedereen van het B.I. volkomen onbegrijpelijk. De chef van het bureau M.V.T. moet echter geweten hebben wat er aan de hand was. Volgens de heer *Somer* kende deze de naam *de Wilde.*

76564 *(Somer)*

Een telegram van 23 Juni 1943 luidt: „kolonel *de bruyne* stop acht parachutisten waaronder *doulin* en *drake* weken geleden gearresteerd codeslagwoord *marius* bekend". De heer *Somer* wist toen

76565 *(Somer)*

niet, wie *Doulin* en *Drake* waren; in December wist hij het wel, want toen bleken het *Dourlein* en *Ubbink* te zijn. *Lieftinck* zei toen, dat het bureau M.V.T. geen agent *Doulin* had. In het telegram stond „*Doulin*" en niet „*Dourlein*". Later heeft de heer *Somer* pas gemerkt, hoe geraffineerd dit was. Dit telegram was feitelijk voor het bureau M.V.T. de waarschuwing, dat de zaak volkomen mis was. *Lieftinck* heeft de heer *Somer* ook eens gezegd, dat hem van het slagwoord *Marius* niets bekend was; dat is ook op zijn verzoek naar Nederland geseind. De heer *Somer* wist dat natuurlijk helemaal niet, want hij was slechts doorgeefbureau. Toen hij *Dourlein* en *Ubbink* tijdens zijn verblijf te Madrid in December 1943 een verhoor heeft laten afnemen, ging hem echter een onaangenaam licht op. Ook reeds na het telegram van 22 November 1943 uit Bern, toen de naam *Dourlein* weer genoemd werd.

De heer *Somer* betoogt vervolgens, dat over het telegram van 2 Augustus 1943 uit Bern veel te doen is geweest. Het daarin vermelde zilveren lepeltje is inderdaad te Londen aangekomen en de Minister van Oorlog heeft de heer *Broekman* er mee belast dit alles uit te zoeken. Dit telegram heeft veel stof doen opwaaien, vooral door het signalement van *de Wilde* en het had, volgens de heer *Somer,* voor kolonel *de Bruyne* beslissend moeten zijn. Het telegram

76566 *(Somer)*

vangt aan: „Verscheidene kringen in Nederland achten de zaak *de Wilde* uiterst ernstig, vooral daar men hieruit afleidt, dat in Ned. Reg. kringen te Londen verraderlijke elementen werken. Berichtgevers delen mede, dat volgens hen *de Wilde* zonder twijfel voor vijand heeft gewerkt." De leeftijd enz. van *de Wilde* wordt dan opgegeven en het telegram zegt verder: „Moet volgens berichtgevers worden geïdentificeerd met *Antonius van der Waals.*"

76571 *(Somer)*

Reeds veel eerder dan December 1943 heeft de heer *Somer* begrepen, wat er gaande was. Iedereen bij het B.I. begreep, dat er iets gaande was; daar wezen de telegrammen wel op. Zij bemerkten het ook wel aan de benepenheid bij de heren *Lieftinck* en *Schilp.* Doch in December kreeg het B.I. door het rapport van *Dourlein* en *Ubbink* volkomen zekerheid en werd het gewaar, wat het bureau

76572 *(Somer)*

M.V.T. het B.I. aan wetenschap had onthouden. De heer *Somer* heeft het bemerkt, dat het bureau M.V.T. de uitzending had stopgezet. Dat is zelfs op speciaal verzoek en aandringen van het B.I.

76573 *(Somer)*

gebeurd, in nauw overleg met de heer *Seymour.* Dat is in Januari 1944 gebeurd. Wel heeft men het B.I. verteld, dat het bureau M.V.T. in Mei 1943 de uitzending van agenten had stopgezet. Men heeft toen gezegd, dat, zolang de zaak-*de Wilde* in onderzoek was, de uitzen-

76575 *(Somer)*

ding werd stopgezet. Het B.I. wist alleen iets van *de Wilde;* wat er met de agenten van het bureau M.V.T. was gebeurd, wist het niet; dat kwam pas later allemaal uit. Dat is pas aan het B.I. geopenbaard, nadat in Lerida het rapport van *Dourlein* en *Ubbink* is opgemaakt.

76576 *(Somer)*

Er was reeds een telegram van 22 November 1943 uit Bern, waarin de aankomst van *Ubbink* en *Dourlein* werd gemeld. De heer *Somer* was toen in Spanje; op 15 November was hij te Lissabon aangekomen en de heer *de Bruyne* heeft hem vervolgens te Madrid telegrafisch gevraagd, of hij deze heren via de koerierslijn van het B.I. naar Spanje wilde laten reizen en hun daar een verhoor afnemen. Op 26 November zijn *Dourlein* en *Ubbink* toen uit Zwitserland vertrokken en de heer *Somer* was in Spanje, toen zij daar aankwamen. Door iemand van het B.I. heeft hij daarop hun relaas in de gevangenis laten opschrijven. Kolonel *de Bruyne* wilde het zelfs gezegeld uit de gevangenis verstuurd hebben, doch dat was natuurlijk niet mogelijk. *Dourlein* en *Ubbink* moesten volgens de instructie zelf het rapport opmaken, doch de heer *Somer* zag geen kans van een Spaanse gevangenis uit een enveloppe onder zegel aan kolonel *de Bruyne* te sturen; de rapporten zijn toen door mevrouw *Crince le Roy* uit de gevangenis gehaald. Zij was een Spaanse, die goed met de bewakers kon spreken. De rapporten zijn 19 December opgesteld en de heer *Somer* heeft deze meegenomen van Madrid naar Londen, waar hij vlak vóór Kerstmis terugkeerde. Deze rapporten zijn de aanleiding geweest voor de brief van hem en de heer *van Houten* van 29 Januari 1944 aan de Minister van Oorlog. Toen was het voor het B.I. duidelijk, dat er niets meer te redden was. Vóór die tijd had het B.I. wel bemerkt, dat *van der Waals* doorlopend met agenten van deze dienst in contact was. De zaken van het B.I. en het bureau M.V.T. schoven door elkaar heen, dat voelde men, maar

76577 *(Somer)*

de ware toedracht was niet bekend.

In de brief van 29 Januari 1944 wordt aan het slot gezegd:

„Om tot een goede samenwerking te geraken tussen het B.I. en S.O.E. (M.V.T. c.q. M.I.D.), zal het onvermijdelijk zijn, dat laatstgenoemde dienst grondig worde georganiseerd, waarbij afdoende waarborgen dienen te worden gegeven, dat voor een herhaling van

het verleden niet behoeft te worden gevreesd." Op 4 Februari 1944 heeft kolonel *de Bruyne* ontheffing gevraagd van zijn werkzaamheden op het gebied van het uitzenden van agenten en dat is het einde geweest. Het heeft van de zijde van de heer *de Bruyne* nog enige harde woorden gekost. In verband met deze brief is de heer *Somer* samen met hem bij Minister *van Lidth de Jeude* ontboden en toen heeft kolonel *de Bruyne* de heer *Somer* nog erg geattaqueerd, dat deze de brutaliteit had als majoor een dergelijke brief te schrijven over een dienst van een kolonel, zonder dat hem afschrift was verstrekt en het is toen tussen Minister *van Lidth de Jeude* en de heer *de Bruyne* nog even heet toegegaan. De heer *Somer* had echter niets anders te doen dan het te melden. De heer *de Bruyne* heeft het hem ook kwalijk genomen, dat hij de rapporten van *Dourlein* en *Ubbink* heeft gelezen. Hij was het echter meer dan beu.

76579 *(Somer)*

Het B.I. gaf doorlopend waarschuwingstelegrammen door en bij een bespreking met de heer *Lieftinck* is van de zijde van het B.I. gevraagd, of het niet wijzer zou zijn de uitzendingen voorlopig te staken. Dit was langdurig met *Seymour* besproken. Het is echter mogelijk, dat de heer *Somer* het heeft verzocht op een moment, waarop de uitzending reeds was stopgezet. De heer *Somer* weet echter pertinent zeker, dat zij hebben gevraagd de uitzending van Radio Oranje-boodschappen helemaal te stoppen, want daarmede gebeurden de meeste ongelukken. Het B.I. was er al lang mee opgehouden. De heer *Lieftinck* is nog een tijdlang met deze boodschappen doorgegaan, hoewel het B.I. uitdrukkelijk op het gevaar daarvan heeft gewezen. Men kan uit de telegrammen zien, dat misbruik werd gemaakt van Radio Oranje-boodschappen en inderdaad is men er toen mee opgehouden.

76580 *(Somer)*

76581 *(Somer)*

Tot December 1943 wist men dus eigenlijk niet wat er precies aan de hand was. Het ging het B.I. misschien niet aan, maar het zou toch prettiger zijn geweest, als hun de hoofdzaken bekend waren geweest; dan hadden zij er met hun dienst rekening mee kunnen houden en ook Nederland kunnen inlichten. Dit was weer zo'n punt van wrijving; men ontkwam er eenvoudig niet aan. En men moet het B.I. de schuld niet geven, dat er herrie kwam. Zij kwamen voor die dienst op en dan heeft men recht van spreken, zelfs als majoor.

Blijkens een op 28 Mei 1943 door de heer *Somer* aan de Minister voor Algemene Oorlogvoering gezonden schrijven heeft eerstgenoemde de Minister een uit Bern ontvangen telegram doen toekomen. De heer *Somer* merkte in deze brief op, dat in dit telegram in verband met het verraden van *Vorrink* de naam van *de Wilde* wordt genoemd. De heer *Somer* wijst op telegram no. 131 van de O.D., op 13 Mei 1943 ontvangen, welk telegram luidde: „Kent U *de Wilde,* hier optredend namens U?" Aangezien *de Wilde* niet voor het B.I. in Nederland werkte, had de heer *Somer* zich tot de M.I.D. om inlichtingen gewend. Kapitein *Lieftinck* deelde hem mede, dat *de Wilde* met zeer grote zekerheid voor de M.I.D. werkte, doch dat deze zich niet van zijn naam mocht bedienen. Alvorens echter een definitief bericht naar Nederland te zenden, verzocht kapitein *Lieftinck* de heer *Somer* het volgende antwoord naar de O.D. uit te zenden: „*De Wilde* is met grote zekerheid van nevenorganisatie. Nader bericht volgt". Dit telegram werd op 15 Mei als antwoord op het 13 Mei binnengekomen telegram No. 131 onder no. 38 verzonden; met de nevenorganisatie werd de M.I.D. bedoeld. Op 25 Mei vroeg de heer *Somer* kapitein *Lieftinck,* of reeds nadere gegevens omtrent *de Wilde* konden worden verstrekt, doch dit was niet het geval, zodat hij de O.D. geen aanvulling op het telegram van 15 Mei kon verstrekken. Het juist ontvangen telegram uit Bern, dat aan de Minister-President bij deze brief werd aangeboden, brengt de arrestatie van het G.B.C. in verband met de heer *van 't S.* en *de Wilde.* Het wil de heer *Somer* voorkomen, dat kolonel *de Bruyne,* in wiens dienst *de Wilde* blijkbaar stond, over de aangelegenheid wellicht meerdere bijzonderheden kan mededelen. Gezien het feit, aldus schrijft de heer *Somer,* dat binnenkort een boodschapper naar Nederland vertrekt met een opdracht van de Regering, ware het wellicht te overwegen zo spoedig mogelijk de in het telegram van Bern aangeroerde kwesties in een bijeenkomst met de Minister-President, de Minister van Oorlog en kolonel *de Bruyne* te bespreken, teneinde een duidelijk inzicht in de aangelegenheid te krijgen, waardoor het nuttig effect van de zending van deze boodschapper zeer zeker zal worden verhoogd.

Het in deze brief bedoelde telegram luidde als volgt:

„Geheimcijfer van Bern No. 335, 336, 337, 338 en 339 Paraphrase. Het volgende bestemd voor *Somer.* Bericht afkomstig van Groot Burger Comité—Nationaal Comité: Voor het ogenblik zien de enkele niet gearresteerde leden van het G.B.C. geen mogelijkheid om een nieuw en voorlopig bewind te vormen. Er wordt geadviseerd om vanuit Londen enkele personen aan te wijzen, aan wie de O.D. ver-

antwoording schuldig moet zijn. Daar deze organisatie de neiging vertoont te autoritair op te treden en niet competent is op ander dan militair terrein. Op het oogenblik van de bevrijding zouden de aan te wijzen personen de Koninklijke vertegenwoordiger reeël en daadwerkelijk kunnen steunen. Reeds veel voorbereidend werk werd door of vanwege het voormalige G.B.C. verricht. Daarom moeten personen gekozen worden, die contact onderhielden met dit werk. Indien gewenscht kunnen wij namen noemen van enkele personen, die in aanmerking komen. Zoolang het onmogelijk is om gevangenen los te koopen met groote bedragen, is het crediet van 100.000 bedoeld mijn 436 van het jaar 1942 voor geruimen tijd voldoende. Gevraagd wordt, of dit bedrag eventueel belangrijk overschreden mag worden, zou het weer mogelijk zijn los te koopen. Wederom is het wantrouwen tegen *van 't S.* zeer algemeen en zoolang hij in functie blijft, zal men in Holland bezwaarlijk volledig vertrouwen kunnen hebben in de boodschappers van en verbindingen met de Koningin en de Regeering.. Ook het verraden van het G.B.C. wordt wederom in verband met hem gebracht, persoon die G.B.C. verraadde en die onder de namen *Toon* en *A. C. de Wilde* opereerde, zou zich bij *Vorrink* gelegitimeerd hebben door op diens verzoek een brief te doen voorlezen aan *Meyer Sluyser* voor Radio Oranje. Is dit werkelijk gebeurd en zoo ja langs welken weg wordt dit verzocht aan Radio Oranje? Regeeringsverklaringen, die geen zeer concrete adviezen bevatten verzwakken slechts de autoriteit der Regeering, die toch al niet zeer groot is. Van den anderen kant dienen de adviezen te liggen binnen de grenzen van het bereikbare. De toespraak van *Bolkestein* kan als goed voorbeeld dienen. Daarentegen viel de aanmaning „desnoods onderduiken" in slechte aarde daar mogelijkheden hiertoe vrijwel uitgeput. Reserve officieren daarentegen hebben de plicht, ik herhaal, de plicht, om alles te doen om uit handen der Duitschers te blijven. Dringend verzoek om meer Wervelwind af te werpen. Wanneer geschikt afwerpterrein eveneens distributiekaarten afwerpen voor ondergedokenen".

Op 4 Augustus 1943 ontving het Ministerie van Buitenlandse Zaken uit Bern het volgende code-telegram:

„Plaats van afzending Bern. Datum van afzending 2 Augustus 1943. Inhoud (Paraphrase).

Speciaalcode. Mijn telegram 502. Vernemen zoo juist van *Visser* voor *de With* verscheidene (?) kringen Nederland achten zaak *de Wilde* uiterst ernstig, vooral daar men hieruit afleidt, dat in Nederlandsche Regeeringskringen in Londen verraderlijke elementen werken. Men legt verband met kwestie *van 't Sant.* Berichtgevers mededeelen volgens hen W. zonder twijfel voor vijand gewerkt. Leeftijd volgens eigen zeggen 28, lijkt echter 35, lengte ongeveer 180, spleetoogen, neus iets asymetrisch, donker haar. Schijnt veel gevaren en gevlogen te hebben. Noemt zich ingenieur, soms geniekapitein, was waarschijnlijk monteur. Noemt zich *de Wilde,* de W (?) *van Kranenburg* of *van Wissel.* Moet worden volgens berichtgevers geïdentificeerd met *Antonius van der Waals* uit Rotterdam die sedert 1940 voor Sicherheitsdienst werkt. Beweerde uit Londen te zijn gekomen met opdracht organiseeren sabotage en weerstand ter voorbereiding invasie. Liet brief *Meyer Sluyser* en foto kinderen M S zien. Woonde bij *van Looi* Wolffstraat 51, Amsterdam, ander adres bij tandarts *de Beer,* Rochussenstraat, Rotterdam, kocht huis in Bloemendaal, Saksenlaan 9. Hij liet Februari-Maart twee wachtwoorden omroepen voor Radio Oranje, eenmaal inhoudende woord *schaatsenrijder,* andermaal voor Jacob. Uw brieven zijn aangekomen. Laatste wachtwoord meldde goede aankomst zending, waarbij zilveren lepeltje, zie Wervelwind Mei en twee persoonlijke brieven voor Koningin. Beweerde vier codes te hebben voor radiocontact, seinde met oproepletters M 7, M 8, M 9, op golflengte 61,25 's nachts, bovendien op 15 Februari om 19 uur 30 en op 9 Maart tusschen 11.30 en 13.30. Kwam regelmatig op bureau Sicherheidsdienst Den Haag, doch wordt thans waarschijnlijk door dezen dienst gezocht. Berichtgevers verzoeken dringend volledige opheldering. Is W. bekend bij Regeeringsinstantie in Londen, heeft hij bestaande codes en wegen gebruikt of zelf met hulp verrader overzijde nieuwe weg georganiseerd? Ook op (1 woord waarschijnlijk weggevallen) werkende *ten Bosch* zou door een zich noemende *de Wilde* zijn gearresteerd in Augustus 1942 ware hij niet even tevoren ontsnapt. Deze de W. werkte in opdracht Duitsche inspecteur *Haubrock* die reeds in 1940 leiding had onderzoek zaak *van Hamel.* O.D. verzoekt nadrukkelijk te wijzen op toename van gevaar ontcijferen radiotelegrammen met toename aantal telegrammen en met gebruik oplosbare codes. Volgens O.D. oplossen A. en W. code niet moeilijk. A code bovendien bekend bij technisch personeel O.D. Code 101 veel veiliger doch ook niet absoluut Volstrekt onverantwoordelijk maandenlang seinen zonder verwisseling sleutel zooals thans. O.D. vernam volledig telegrafisch verkeer aan vijand bekend, hetgeen O.D. waarschijnlijk acht. In verband bovenstaand wij voorstellen ons terstond nieuw

sleutelwoord Code 101 eventueel ook geheel nieuwe code opgeven avant vertrek medewerker mijn telegram 475. Ook antwoord op 505 voor vertrek. Visscher Willem, Rosenthal 503, 504, 505, 506".

Om een volledig overzicht te verkrijgen van de waarschuwingen, die te Londen inzake het England-Spiel zijn gegeven via het Bureau Inlichtingen, heeft de commissie aan de Minister van Oorlog verzocht haar de desbetreffende telegramwisseling te doen toekomen. Uit een daarop betrekking hebbende brief van de Minister van Oorlog aan de commissie van 24 October 1949 blijkt het volgende:

Op 23-6-1943 ontving het Bureau Inlichtingen te Londen een telegram (No. 151), afkomstig van de O.D. (codenaam Stella) en bestemd voor kolonel *de Bruyne*. Dit telegram luidde als volgt:

„honderd een en vijftig van tien stop voor kolonel *de Bruyne* stop acht parachutisten waaronder *Doulin* en *Drake* weken geleden gearresteerd code slagwoord friend *Marius* bekend stop *Stella* einde".

In antwoord op dit telegram No. 151 verzond het B.I. (codenaam *Karel)* op 8-7-1943 een telegram (No. 71) aan de O.D., met als inhoud:

„voor *Stella* stop. De inhoud van Uw honderd een en vijftig van tien is onbegrijpelijk. Kunt ge herhaling geven met meer bijzonderheden stop einde".

Hierop verzond de O.D. op 16-7-1943 een telegram (No. 163) waarvan de inhoud luidde:

„Nummer 163, stop Uw 71: bericht uit Haaren moet voor kolonel *de Br.* voldoende zijn stop ons niets naders bekend stop *Stella* einde".

Na dit telegram van 16-7-1943 zijn er gedurende een periode van 3 maanden geen telegrammen geweest, welke betrekking hadden op de arrestatie van agenten van de M.I.D. Eerst op 21-10-1943, dus nà de ontsnapping van *Dourlein* en *Ubbink* op 29-8-1943, kwam er bij het B.I. een telegram uit Bern (Nr. 746) binnen van de volgende inhoud:

„Het volgende bestemd voor *Somer* onder nummer 8. Volgende boodschap bestemd voor kolonel *de Bruyne* werd uit Nederland medegegeven aan Nederlander die op 6 September l.l. Holland verliet. Aantal Nederlandsche parachutisten, vermoedelijk zes, met speciale opdrachten in Nederland zijn daarin niet geslaagd, behalve twee die door Duitschers zijn gearresteerd. Hoewel in bezit richtlijnen voor terugkeer naar Engeland vonden deze twee alle hun bekende wegen intusschen afgesloten. Zij waren op 6 September nog in Nederland in moeilijkheden. Nadere bijzonderheden onbekend".

Dit telegram werd op 28-10-1943 als volgt beantwoord:

„Met verwijzing naar Uw No. 8 door kolonel *de Bruyne* wordt mij verzocht U de volgende vragen door te geven op welker nauwkeurige beantwoording zeer veel prijs wordt gesteld. Door wie werd uitgemaakt, dat boodschap voor kolonel *de Bruyne* bestemd zou zijn? Namens wie bracht de boodschapper het bericht over? Kunt gij namen der beide gearresteerden nagaan? Waar vond arrestatie plaats?"

Hierop antwoordde Bern met telegram Nr. 800 van 6-11-1943:

„No. 17 voor *Somer*. Verwijs naar Uw telegram 10. Verzoek werd door boodschapper ontvangen om boodschap mijn telegram 8 te Tilburg over te brengen van *Huygens* wonende Bergen op Zoom. Hij (?) weet dat de beide niet-gearresteerden Nederlandsch zijn doch verder niets ook geen namen. Ik merk op, dat aantal gearresteerden vier bedraagt".

Vervolgens kwam ook in bezet gebied de betreffende aangelegenheid weer aan de orde en verzond de O.D. (codenaam *Simon)* op 17-11-1943 een telegram (Nr. 214 via *Coster,* de B.I.-agent *Grisnigt),* die deel uitmaakte van de aan de O.D. toegevoegde zendgroep *Barbara.* De inhoud van dit telegram luidde als volgt:

„Simon twee een vier van twaalf stop A.C.O. aan M zeven en zeventig *P. Dourlen* en C.E.M. een M. tachtig negen *J. B. Ubbink* lang geleden uit Haaren ontsnapt zoeken contact met zusterdienst volgens kameraden in Haaren zouden zij goed zijn verzoeke orders."

Opgemerkt zij, dat dit telegram Londen eerst bereikte zes dagen nadat *Dourlein* en *Ubbink* uit Nederland vertrokken waren op weg naar Zwitserland.

Telegram 214 werd omstreeks 18-11-1943 (de juiste datum is niet bekend) door het B.I., op verzoek van de M.I.D., beantwoord met telegram Nr. 108:

„Ref Uw twee een vier van twaalf stop op verzoek van zusterdienst stop verzoeke te doen vragen aan *P. Dourlen* waar staat *Joost* voor bekend stop aan *J. B. Ubbink* bijzonderheden dikke geestelijke vader waar eerst ontmoet waar laatst gezien stop aan beide datum aankomst en datum gevangenneming stop Kaaskop einde".

Uiteraard konden deze „security checks" niet meer aan *Ubbink-Dourlein* voorgelegd worden.

De kwestie werd nu opgelost, doordat *Dourlein-Ubbink* op 20-11-1943 te Bern arriveerden, waarop generaal-majoor *van Tricht* op

22-11-1943 aan het B.I. te Londen een serie telegrammen (no. 848, 851, 852, 853, 854) zond van de volgende inhoud:

„luitenant *Johan Bernard Ubbink,* wiens schuilnaam in Engeland *Udema* en codeletters CEN, als parachutist in nacht van 30 November op 1 December '42 in Nederland afgesprongen en sergeant *Pieter Dourlein,* schuilnaam *Diepenbroek,* codeletters ACO, die afgeworpen in nacht van 9 op 10 Maart '43, zijn alhier aangekomen. Zij blijken personen te zijn, die in mijn telegrammen 8 en 17 bedoeld waren. Beide verklaren, dat zij werden opgewacht door receptiecomité op plaats van afspringen, dat hun codenamen *Louis* en *Paul* kende, doch uit N.S.B.-ers en Duitsche stormpolitie bleek te bestaan, waardoor zij dadelijk werden gearresteerd. Bij hun verhooringen bleek, dat de Duitschers volkomen op de hoogte van de geheele organisatie, ook van code en alle contactpunten met wachtwoorden ook in het buitenland. Sinds lange tijd onderhouden Duitschers met code contact met Engeland alsof zij de parachutisten zijn. Zij schatten minstens 130 man reeds gearresteerd op die wijze, zoodat geheele organisatie in handen van Duitschers. In nacht van 29 op 30 Augustus l.l. ontsnapten zij uit gevangenis. Zij verdenken majoor *Bingham* van verraad zonder hem direct te durven beschuldigen, en dringen op groote voorzichtigheid aan met dit telegram.

Op 25 November kan ik hen naar Spanje zenden langs onze gewone route, doch maatregelen moeten genomen worden teneinde verblijf in Spanje zoo spoedig mogelijk te beëindigen, daar hun verdere inlichtingen mijns inziens zeer belangrijk. Gaat u hiermede accoord of wil Engelsche dienst hun een andere opdracht geven? Gelieve mij onmiddellijk seinen of zij werkelijk zijn wat zij voorgeven. Signalement eerstgenoemde: lengte 1 meter 82, gezicht lang en smal, haren blond, oogen blauwgrijs, neus vrij groot en breed eenigszins gebogen; lidteken op linkerknie. Van tweede: lengte 1 meter 78, gezicht lang, eenigszins driehoekig, zware kin, iets vooruitspringende onderkaak, haar donkerblond, oogen grijs-groen, zware wenkbrauwen, neus lang en smal; top middelvinger linkerhand beschadigd, op rechter benedenarm getatoeeerd anker".

Op verzoek van kolonel *de Bruyne,* seinde hierop majoor *Somer* op 23-11-1943 terug (telegram No. 23): „Voor *van Tricht* van *Somer.* Bedoelde personen zijn inderdaad bonafide. Gelieve hen afzenden op wijze en datum als voorgesteld. Verzoeke tevens hen nadrukkelijk op te dragen voor zoover noodig alleen met majoor *Somer* over eigen wedervaren te spreken en overigens uitsluitend met eigen Nederlandsche chef Londen. Bovenstaand telegram op verzoek van *de Bruyne*".

Tegelijkertijd werden door het waarnemend hoofd van het B.I. te Londen telegrammen verzonden naar majoor *Somer* (schuilnaam *van Praag),* die zich voor een kort bezoek aan het B.I. te Madrid aldaar bevond, om een spoedige overkomst van *Dourlein* en *Ubbink* te bewerkstelligen. De betreffende telegrammenwisseling moge hieronder volgen. (*Dourlein* en *Ubbink* worden hier *Davids* en *Uldenhout* genoemd):

Van Londen naar Madrid:

Bestemd voor *van Praag.*

„Twee personen genaamd luit. *J. B. Ubbink* schuilnaam in Engeland *Udema* en sergeant *P. Dourlein* schuilnaam *Diepenbroek* van zusterdienst zijn in Zwitserland aangekomen. Na overleg met *de Bruyne* worden zij langs gewone route op 25 November naar Spanje gezonden. Voortzetting volgt".

Bestemd voor *van Praag.*

Voortzetting.

„Het is noodig maatregelen te nemen teneinde hun verblijf in Spanje zooveel mogelijk te bekorten daar hun verdere inlichtingen van hoogste belang zijn. Zij deelen mede, dat zusterdienst geheel in handen der Duitschers is. Zij ontvingen opdracht hun ervaringen uitsluitend aan u en aan kol. *de Bruyne* mede te deelen."

Voor 124.

„Verzocht wordt *Davids* en *Uldenhout* bestemd voor *de Bruyne* zoo spoedig mogelijk door te zenden".

Voor *van Praag.*

„Verzoeke omgaand te seinen waar personen genoemd in Uw zes zich thans bevinden. Gelieve spoedig uitvoerig bericht te zenden".

Van Madrid naar Londen:

Madrid G.B.

„*Davids* en *Uldenhout* bezocht. Volledige rapporten te laat voor de mail. Beiden verzoeken over Radio Oranje een bericht uit te zenden bestemd voor J.K.G.M. De Geuzen hebben den Briel veroverd. Aan de zaak wordt gewerkt. Groeten aan *Marijke.* Daarna drie Zondagen over Radio Oranje. De eieren zijn gebakken. Deze berichten bereiken agenten in gevangenis. Wordt vervolgd".

Madrid G.B.

„Verzoeke bij Engelsen de afvoer van *Davids, Stapel* en *Uldenhout* via Gibraltar en verder per vliegtuig te ondersteunen."

Madrid G.B.

„*Uldenhout* en *Davids* te Lerida. *Stapel* nu te Madrid zal snel via Gibraltar vertrekken. Zullen U door telegrammen op de hoogte houden."

Madrid G.B.

„*Davids* en *Uldenhout* heden naar Gibraltar vertrokken. AD en AC ontvangen."

Toen dus het B.I. te Londen eerst op 22-11-1943 volledige zekerheid had verkregen van de uitgebreide vijandelijke penetratie in de M.I.D., werd nog diezelfde dag door majoor *Somer* (codenaam Kaaskop) een telegram (Nr. 61) verzonden aan *De Meester* (leider van de zendgroep Barbara) met de volgende inhoud:

„Zusterdienst geheel door Duitschers geïnfiltreerd stop Wij moeten U daarom dringend verzoeken alle contacten met hun agenten te verbreken en verder te vermijden stop Gelieve O.D. en eventuele andere organisaties of personen onmiddellijk te waarschuwen stop Twee genoemden in telegram van Simon No. 214 zijn in Zwitserland aangekomen stop Kaaskop Einde."

Ten aanzien van de mededelingen van schout bij nacht *Heeris,* volgens welke mededelingen deze omstreeks Juli/Augustus 1943 aan de heer *Elkerbout* het bericht doorgaf, dat zeventig parachutisten in Haaren gevangen zaten, welk bericht volgens mededelingen van ir. *Tromp* door *Elkerbout* is doorgegeven aan *J. B. Vermeulen,* die het op zijn beurt ter verzending doorgaf aan de „telegrafist" („pianist") *Piet van der Velde,* wordt in de bovenaangehaalde brief van de Minister van Oorlog van 24 October 1949 het volgende opgemerkt: Deze *Piet van der Velde* is niet slechts, zoals ir. *Tromp* onderstelde, een provocateur geweest, behorende tot de groep-de Wilde, doch is identiek met *Antonius van der Waals.* Een en ander blijkt duidelijk uit verschillende rapporten, welke zich in het archief van het B.I. bevinden.

Ter adstructie hiervan worden hier nog enkele telegrammen vermeld, welke betrekking hebben op de penetratie door *Piet van der Velde:*

1. Telegrammen Nrs. *181 en 194 van 2-9-1943,* afkomstig van de O.D.

„Van Stella 181 van 30 Uw 79 en vervolg 171 Vermeulen adj. K.M.A. alias Albert gearresteerd „Pianist" belast met zender en postduiven, die U midden Juni zou hebben gezonden voor Wim zie 171. Albert zou van U hebben ontvangen op postadres op Uw verzoek radiogr. opgegeven A foto Karel maj. uniform plus instructies en P. box Stockholm B. een medewerker R.O.R. motto Betje geniet van den zomer. Alberts naaste hulp sinds midden Maart Willy Gestapo agent. Ingrijpen wellicht door Uw 70 van 6."

Nummer 194 wij vervolgen ons 181 van 30 conclusie:

„Berichten van Albert via vij censuur althans sinds 14 dagen voorafgaande aan „verbeter wereld" en wellicht ook landweg Wim. Ontving U plan 12 en 13 duizend vl .aanval? Zo ja, dit dus misleiding. Aanvulling van eerste stuk van dit bericht A plaats pianist tusschen aanhalingstekens B. Naam van Willy luidt *de Hartogh* voorletters *Vermeulen* KMA zijn U ..... Einde van tweede stuk."

2. Telegram Nr. *198 dd. 13-10-1943,* afkomstig van de O.D., verzonden via *De Meester.*

„..... Verzoek antwoord 181. Pianist genaamd *Van der Velde* introduceerde zich met R.O.: Zeg tegen *Jo Glijmes* enz. Einde."

3. Telegram Nr. *99 dd. 15-10-1943* afkomstig van B.I. en bestemd voor O.D.

„..... Uw 181 stop. Ik zond geen pianist aan Albert midden Juni stop Ook verzocht ik Albert nooit een postadres radiografisch op te geven stop. Ook zond ik Albert geen foto noch instructies of postbox Stockholm stop Boodschap Bettie geniet enz. zond ik uit op verzoek Zwitserland voor introductie van een boodschapper van daar naar Nederland stop Voor wien die introductie bestemd mij onbekend stop Boodschap verbeter de wereld niet van mij afkomstig doch van een zusterdienst alhier stop Werd voor leggen van een contact uitgezonden op verzoek van relatie van dien dienst in Nederland door middel van een pianist van dien zusterdienst stop Deze pianist verbrak wegens wantrouwen daarna het contact stop Wordt vervolgd. *Van der Velde* mij onbekend eveneens bij zusterdienst alhier stop Boodschap zeg tegen tante Jo enz. werd niet door mij doch door een pianist van dien zusterdienst op verzoek Nederland uitgezonden voor leggen van contact met een relatie van dien zusterdienst stop Bonafide persoon kon zich door die boodschap legitimeren stop Contact werd tot standgebracht doch zusterdienst weet niet of iemand zich mogelijk tusschen pianist en contactpersoon heeft geplaatst stop Ik bemerk

dat mijn dienst in Nederland herhaaldelijk wordt verward met een anderen dienst alhier stop Verzoeke daarvoor te waken stop Ik reageer alleen op Uw telegrammen en verzoek U slechts te reageeren op telegrammen geteekend met Karel stop Karel einde."

4. Telegram Nr. *39 dd. 5-11-1943* afkomstig van Rudi (B.I.-agent *Schreinemachers*) via *De Meester* via *De Graaf* (B.I.-agent *Letteboer):*

„Negen en dertig halt van Rudi stop *Aart van der Velde* uit Albert groep is de Wilde."

5. Telegram Nr. *208 dd. 5-11-1943* afkomstig van O.D.

„Beide R.O. (berichten) verbeter de wereld en zeg tante Jo door *van der Velde* thans gebleken door *van der Waals de Wilde* gebezigd voor introducties Albert stop indien negen en negentig goed begrepen zijn beide op verzoek pianist zusterdienst aangevraagd en hier veel slachtoffers stop ware het niet beter geweest dat wantrouwen eerste pianist door U was bekend gemaakt stop Uw vervolg vier bij Stella geen verwarring en slechts telegrammen aan Karel verzonden begrijpen daarom opmerking niet."

6. Telegram Nr. *103 van 7-11-1943* afkomstig van B.I. en bestemd voor O.D.:

„Voor Stella stop Uw twee nul acht van acht en twintig stop Wantrouwen pianist zusterdienst is mij pas bekend geworden na ontvangst van Uw telegrammen toen ik zaak onderzocht stop Ik kon toen niet meer waarschuwen aangezien onheil reeds gesticht stop Opmerking over verwarring in mijn negen en negentig betrof niet U doch andere instanties in Nederland stop Rudi daarvan uitvoerig op de hoogte gesteld stop Zusterdienst ontving bijv. voor mij bestemde telegrammen van Albert met wien ik nooit contact had gehad stop Tegen dergelijke verwarring waarschuwde ik stop Kaaskop Einde."

Door het bovenstaande is het duidelijk, zo schrijft de Minister van Oorlog in zijn brief van 24 October 1949, dat het bericht, hetwelk schout bij nacht *Heeris* destijds ter verzending heeft doorgegeven, Londen nooit bereikt heeft.

Wat betreft de verklaringen van getuige *Vinken,* die mededeelde, dat hij via *van Bilsen* en *Donders* met *Dourlein* en *Ubbink* in contact stond en een uitgebreid bericht van de beide uit Haaren ontsnapte agenten ontving en dat hij dit bericht ter verzending doorgaf aan kapitein *J. de Swart,* die op zijn beurt een telegram naar Londen had laten seinen, op welk bericht de heer *de Swart* in September 1943 van Londen een negatief antwoord zou hebben ontvangen, merkt de Minister tenslotte in zijn brief het volgende op:

De namen *Vinken, Van Bilsen, Donders* en *De Swart* komen in het B.I.-archief niet voor.

Zoals reeds eerder opgemerkt, aldus besluit de Minister van Oorlog zijn brief, is er in de periode van 16-7-1943 tot 17-11-1943 tussen het B.I. en bezet gebied geen enkel telegram gewisseld, dat betrekking had op de in Haaren gevangen gezette M.I.D.-agenten.

Aangezien echter in de tweede helft van 1943 vele geheime radioverbindingen tussen bezet gebied en Londen door de vijand gepenetreerd waren, mag het ook hier niet onwaarschijnlijk worden geacht, dat de radioverbinding, waarover de heer *De Swart* zou beschikt hebben, in werkelijkheid een door de vijand beheerste lijn is geweest. Concrete aanwijzingen hiervoor zijn echter in het B.I.-archief niet te vinden.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, hebben de heren *Seymour* en *Bingham* verklaard niets te weten van een waarschuwing van *Alblas* inzake de arrestatie van *Jambroes,* waarover *Schreieder* heeft gesproken. Was deze waarschuwing bij S.I.S. binnengekomen, dan zou volgens de heer *Seymour* major *Blizzard,* het hoofd van de Dutch section van S.O.E., beslist gewaarschuwd zijn.

Colonel *Cordeaux* heeft verklaard, dat hij de agent *Alblas* niet kent, omdat deze vóór zijn tijd is uitgezonden. In Juli 1942, toen deze agent een waarschuwingstelegram naar Engeland zou hebben gezonden, was colonel *Cordeaux* wel reeds bij S.I.S., maar vertoefde hij in Zweden. Hij acht het echter onaannemelijk, dat, ook als het telegram tijdens zijn afwezigheid zou zijn ontvangen, het niet aan S.O.E. zou zijn doorgegeven. Hij verklaart positief, dat S.I.S. in 1942 geen berichten over het England-Spiel heeft ontvangen. Het was vaste regel om berichten, welke b.v. op penetraties wezen, indien ze ontvangen werden, aan de zusterorganisatie door te geven. Het zou ook voor de eigen organisatie gevaarlijk hebben kunnen zijn dergelijke berichten niet door te geven. Colonel *Brook* van S.O.E. bevestigt dit laatste.

De heren *Senter* en *Miller* van de security section van S.O.E., waarvan de heer *Senter* het hoofd was, hebben hunnerzijds het volgende gezegd. Wanneer S.I.S. berichten ontving, die voor S.O.E. van belang waren, kwamen zij binnen bij air commodore *Boyle,* de chef

van de intelligence- en security-afdeling van S.O.E. Deze zorgde voor de doorzending aan diegenen in de S.O.E.-organisatie, die het desbetreffende bericht behoorden te kennen, zoals de security section van de heer *Senter* en de landensecties. Bovendien bestond er ook een rechtstreeks contact tussen de landensecties van S.I.S. en S.O.E. Belangrijke berichten gingen echter steeds via *Boyle*. Wanneer er tijdens het England-Spiel over S.I.S.-verbindingen waarschuwingen naar Engeland zouden zijn gegaan, zoals b.v. die van *Alblas,* zou het, aldus de heer *Senter,* uitgesloten zijn geweest, dat air commodore *Boyle,* die een geroutineerde intelligence-man was, zulke berichten niet zou hebben doorgegeven aan de desbetreffende landensecties van S.O.E.

Tenslotte is de commissie uit een dossier van het Departement van Justitie gebleken, dat de heer *Seymour* van S.I.S. bij brief [1]) van 13 Augustus 1942 op verzoek van de heer *van 't Sant* aan de Minister van Justitie, mr. *van Angeren,* afschriften heeft gestuurd van de laatstontvangen telegrammen van in Nederland werkzame C.I.D.-agenten. Bij die copieën is slechts één telegram van *Aramis* (dit is de agent *Alblas).* Dit telegram, dat dus het laatste is, dat de heer *Seymour* op 13 Augustus 1942 had ontvangen, is van 13 Juli 1942. Het luidt als volgt:

„*Aramis.*
13th July 1942.
Not three but six destroyers first ready in 1944. Rebuilt ex blockade runner to go Wurmann Line. Privateer. Six guns of fifteen centimeter two torpedo tubes. New apparatus on rails as most people say for some secret weapon. Arrived one month ago in Stettin."

In dit telegram komt niets voor, dat betrekking zou kunnen hebben op de agent *Jambroes* en zijn organisatie.

De heer *Seymour* wist blijkbaar op 13 Augustus 1942 nog niet, dat *Alblas* inmiddels op 16 Juli 1942 was gearresteerd, want onder dit telegram plaatste hij de woorden: (*Aramis* is, we hope and as far as we know still safe).

De commissie wijst er op, dat uit het bovenstaande volgt, dat van de twee waarschuwingen, waarvan zij aan het slot van de vorige paragraaf constateerde, dat zij van vóór Mei 1943 dateerden, de ene, nl. die van *Alblas,* niet in Engeland is ontvangen, terwijl de andere, te weten die van *Dourlein* en *Boogaert,* eerst op 23 Juni 1943, dus na de stopzetting van de uitzending van de agenten, bij het bureau M.V.T. is binnengekomen.

[1]) Bijlage 38.

XX. Opzet als mogelijkheid

In dit hoofdstuk behandelt de commissie de suggesties — alsmede de te harer kennis gekomen feiten, die deze suggesties zouden kunnen steunen — dat de Engelsen van het England-Spiel op de hoogte zouden zijn geweest en dat zij opzettelijk aan het voortduren daarvan hebben medegewerkt om andere belangen te dienen.

§ 1. *De suppositie-Six*

35667 *(Six)*

De heer *Six* heeft aan het telegram luidende: „Voor Cdt O.D. Regeeringstelegram. Geheim. Er moet rekening worden gehouden met landingen langs de geheele Nederlandsche kuststrook, teneinde contact op te nemen met den vijand. Burgerbevolking en O.D. moeten zich strikt afzijdig houden. Nadere mededeelingen volgen.", hetwelk hij op 24 September 1942 van de zender *Brouwer/Tuyn* ontving, de conclusie verbonden, dat het England-Spiel niet door de Duitsers, maar door de Engelsen is gespeeld. Hij is van mening, dat dit waard is nader onderzocht te worden. Hij komt mede tot deze conclusie, omdat het voor de Engelsen ook zeer de moeite waard zou zijn geweest dit spel op deze wijze te spelen. Als men werkelijk meende daardoor zulke grote troepeneenheden in het Westen te kunnen binden en daardoor het Russische front belangrijk te ontlasten, dan is het militair gesproken misschien ook zelfs geoorloofd en verantwoord.

35668 *(Six)*

Dit zou dan betekenen, dat men in die gedachtengang het England-Spiel met dit doel heeft gespeeld en dan niet van Duitse kant, maar van

35669 *(Six)*

Engelse kant. Dit is zijn standpunt. In antwoord op de vraag, of het daarvoor nodig zou zijn geweest zoveel agenten op te offeren en of men hetzelfde resultaat ook niet op een andere manier had kunnen bereiken, zegt de heer *Six* niet te weten wat er over de achttien lijnen geseind is, hoe dikwijls agenten aangevraagd zijn en hoe herhaaldelijk men zich te Londen verzet heeft of gezegd: „Wij hebben geen personeel" en tenslotte toch maar weer iemand heeft gezonden.

17178 *(Schreieder)*

Schreieder heeft verklaard, dat hem, wanneer er een „Gegenspiel" was, dan het volgende verwondert. De dynamiek van het Spiel eist bepaalde offers, voortkomende uit de logische ontwikkeling; maar waarom heeft men dan in het Spiel van Engelse zijde meer gedaan dan tegenover de Duitsers nodig was? Waarom heeft men in Juli 1942 de opdracht voor de vernieling van de zender Kootwijk gegeven? Waarom heeft men op 1 October 1942 *van der Giessen* afgezet met de opdracht de werkelijk goede marconist *Niermeyer* te Amsterdam de zaklantaarn te brengen? Wanneer men aan de overkant een Spiel zou willen opzetten en van deze gedachte uitgaat, waarom geeft men dan ten derde de opdracht einde November 1942 met *Koos Vorrink* contact op te nemen, waarbij men toch weten moest, wie achter het opgegeven adres stak? Waarom heeft men in Februari of Maart 1943 de opdracht gegeven bij *Juten* te Bergen op Zoom aan te lopen en contact met de dienst-Wim op te nemen? Dat waren dingen, die, wanneer het een Engels Spiel zou zijn, van Engelse zijde niet noodzakelijk waren; dat eiste de dynamiek niet. Dat had achterwege kunnen blijven. Men had kunnen zeggen: Goed, wij weten, dat de agenten naar Haaren gaan; daar worden ze goed verzorgd en zo. Dat is in orde. Zij kunnen afwachten tot het vrede is en een tegenspel eist bepaalde offers. Maar deze dingen waren niet noodzakelijk. Was het een Engels Spiel, dan is het reeds in het proces van *Rauter* genoemde doorgeven van een, iedere inlichtingendienst compromitterende opdracht, zoals de liquidatie van 10 tot 12 leden van de N.S.B. er een was, niet te begrijpen. Een inlichtingendienst moest al werkelijk zeker van zijn apparaat zijn, wanneer hij een dergelijke opdracht doorgaf en daarbij nog in het telegram zei, toen de Duitsers de uitvoering weigerden, dat in andere landen met dergelijke ondernemingen goede successen waren bereikt. *Taconis* had deze opdracht over de lijn R.L.S. gekregen en over nog een lijn; dus op twee lijnen kwam de opdracht om met name genoemde N.S.B.-ers te liquideren. De Duitsers lieten *Taconis,* als de oudste saboteur, zeggen: „Dat gaat niet; de Duitsers nemen grote représailles". Van Engelse zijde werd geantwoord: „Doe het maar, wij hebben in andere landen op dit gebied goede ervaringen gehad". Wanneer dus de Engelse inlichtingendienst het apparaat hier enigszins wantrouwde, kon hij

een dergelijke opdracht onder geen omstandigheid geven. Dus heeft Engeland tot midden 1943, toen dit telegram ongeveer gekomen is,

17179 *(Schreieder)* beslist de overtuiging gehad, dat het apparaat in orde was. Dat was nog vóór de eerste ontsnapping. (29-8-'43).

17180 *(Schreieder)* Er zijn nog meer veronderstellingen. De veronderstelling is ook wel geuit, dat men in Engeland wist, dat deze verbindingen fout waren, maar dat men die eenvoudig door liet gaan om andere verbindingen te camoufleren. Men liet de Duitsers zich werpen op deze verbindingen om daarmede te bereiken, dat ze hun tijd niet besteedden aan andere bestaande verbindingen. Waarom dan, aldus *Schreieder,* al die dingen te beginnen met *van der Giessen* tot aan opdrachten, die in het Spiel helemaal niet noodzakelijk waren? Die kon men, die moest men achterwege laten, wanneer men wist, dat de lijnen in Duitse handen waren. Dan offert men, behalve de 50 agenten, niet nog honderden mensen op. Dat zo weinigen gevangen genomen zijn, b.v. in het Nationaal Comité of in de dienst-Wim, was een gevolg van de manier van werken van *Schreieder,* maar wanneer een man op zijn plaats gezeten had, die waarde hechtte aan massa-arrestaties, dan zou hij honderden hebben kunnen gevangen nemen. Daarmede moest de Engelse inlichtingendienst rekening houden, dus kon hij niet verantwoorden een onbeperkt aantal op te offeren, te meer omdat het ging om leidende persoonlijkheden van Nederland, om het werk van misschien 2 of 3 agenten te beveiligen. In de inlichtingendienst moet de inzet steeds in verhouding tot het succes staan, of het nu mensenlevens of zuiver zakelijke dingen betreft.

35695 *(Six)*
35696 *(Six)* Aan zijn opvatting over het England-Spiel legt de heer *Six* genoemd telegram ten grondslag alsmede de mededeling aan dr. *Veeneklaas* van een Engelsman, die verbonden was aan de Engelse dienst, belast

35697 *(Six)*
35698 *(Six)* met het opnemen van telegrammen, dat hij van de eerste dag af geweten heeft, dat *Lauwers* in handen van de Duitsers was. Het is zeker geen bewijs, het is op zijn allerbest een aanwijzing. Er is nog een andere aanwijzing, nl. deze, dat de Prins, gemengd in de moeilijkheden tussen de heer *Somer* en de kolonel *de Bruyne,* op een goed ogenblik aan de heer *Somer* gevraagd heeft, wat een normaal percentage aan verliezen was, dat door een dergelijke dienst werd geleden. De heer *Somer* heeft daarop geantwoord — de heer *Six* durft niet te zeggen of dat was na ruggespraak met de Engelse dienst, waarmede hij samenwerkte, of uit eigen wetenschap —: 15 pct. of 20 pct. Toen is de Prins met de heer *Somer* naar kolonel *de Bruyne* gegaan en heeft gesteld: Dit zegt de heer *Somer* en u zegt, dat u helemaal geen verliezen heeft. Hoe kan dat nu? Hierop heeft de Engelse dienst, waarmede kolonel *de Bruyne* werkte, gezegd: Dat komt, omdat de dienst van de heer *Somer* zo slecht georganiseerd is; daarom heeft hij die 15 pct. verliezen. Waarom moest die Engelse dienst nu à tout prix volhouden, dat men 0 pct. verliezen lijdt, terwijl iedereen weet, dat met dergelijk werk verliezen worden geleden? Het is geen bewijs, maar het is een nieuwe aanwijzing.

44892 *(Six)* Als de heer *Six* zich goed herinnert, is betreffende het door hem

44893 *(Six)* vermelde telegram op 5 December 1942 uit Zwitserland de mededeling gekomen, dat dit telegram nooit te Londen was verzonden. Dat werd medegedeeld door de Regering te Londen. Later is de heer *Somer* in de maand April enige malen op het telegram van 24 September 1942 teruggekomen om zijn verbazing uit te spreken, niet alleen over de inhoud van het telegram zelf, maar ook omdat hij wilde weten, wie aan de heer *Six* had medegedeeld, dat dit telegram niet van de Regering zou zijn gekomen, daar in Londen niemand wist, dat

44894 *(Six)* deze mededeling ooit aan de heer *Six* gedaan was. De heer *Somer* zei echter toch ook weer, dat het telegram niet uit Londen was gekomen. De mededeling was uit Zwitserland gekomen, nadat men door iemand te Londen was ingelicht. Het is heel goed mogelijk, dat later te Londen die inlichter niet zo gemakkelijk was op te sporen.

58406 *(Veeneklaas)*
58437 *(Veeneklaas)* Dr. *G. M. H. Veeneklaas* kan zich niet herinneren, dat hij met de heer *Six* over deze aangelegenheid heeft gesproken. Er is geen sprake van, dat bij het doen van mededelingen omtrent de heer *Lauwers* hem iets in de vorm, zoals de heer *Six* heeft verklaard,

58438 *(Veeneklaas)* door Engelsen is medegedeeld. De heer *Veeneklaas* is zeker nooit medegedeeld, dat men in Engeland bij de ontvangst van het eerste telegram van *Lauwers* wist, dat deze zich in Duitse handen bevond.

58442 *(Veeneklaas)* Na enige bedenktijd heeft de heer *Veeneklaas* verklaard aan te

58443 *(Veeneklaas)* nemen, dat de heer *Six* deze dingen niet verzonnen heeft en dat hij (dr. *Veeneklaas*) zich inderdaad tegenover hem over deze materie

58444 *(Veeneklaas)* heeft uitgelaten. Hij kan zich echter niet herinneren in welke vorm en in hoeverre. De heer *Veeneklaas* herinnert zich niets betreffende het gesprek tussen de heer *Six* en hem.

De heer *Veeneklaas* weet zich te herinneren, dat er wel eens over de heer *Lauwers* gesproken is en dat men zich daarbij van Britse zijde waarderend over deze heeft uitgelaten. Hij zou zich echter op

het ogenblik werkelijk niet te binnen kunnen brengen waar, met wie en wanneer dat geweest is.

Dr. *G. M. H. Veeneklaas* heeft bij schrijven van 24 Juni 1949 aan de commissie nog medegedeeld:

1. dat het England-Spiel hem eerst geruime tijd na Mei 1945 ter ore kwam;
2. dat zijn eerste kennismaking met luitenant *Lauwers* geruime tijd na Mei 1945 viel;
3. dat hij luitenant *Lauwers* als een alleszins betrouwbaar mens heeft leren kennen;
4. dat hij het daarom en op grond van de thans algemeen bekende gegevens zeer waarschijnlijk acht, dat deze zijn telegrammen aan Londen na zijn arrestatie door de vijand veranderd heeft op de wijze, zoals hem dat geleerd was;
5) dat hij deze zienswijze wel eens tegenover Britten geuit heeft;
6) dat hij daarbij nimmer is tegengesproken;
7) dat hij daarbij altijd waarderende woorden over luitenant *Lauwers* gehoord heeft;
8) dat hem dit in zijn opvatting sub 4) gesterkt heeft;
9) dat de Britten, die hij sprak, allen van na de England-Spiel-periode waren;
10) dat hij zich in deze geest tegenover de heer *P. J. Six* geuit zal hebben;
11) dat hij niet twijfelt aan de goede trouw van de heer *P. J. Six;*
12) dat het een dagelijkse ervaring is, dat een mededeling van een gesprekspartner, geïnterpreteerd in eigen woorden, anders uitvalt, zeker als er langere tijd verstreken is na de oorspronkelijke mededeling;
13) dat hij op deze wijze de discrepantie tussen de verklaring van de heer *P. J. Six* en van zichzelf verklaart.

45079 *(Schreieder)* *Schreieder* acht het niet uitgesloten, dat vóór de arrestatie van *Brouwer* men van Duitse kant de mogelijkheid zou hebben gehad om hem over zijn verbinding, dus over zijn golflengte, een bericht toe te sturen. Met de hele zenderzaak *Brouwer/Tuyn* had de Sicherheitspolizei echter voordien niets te maken. Het was een geheel nieuwe

45080 *(Schreieder)* zaak, toen ze hem door *van der Waals* gebracht werd. Deze zaak was volkomen nieuw op het moment, dat *Brouwer* gearresteerd werd.

46073 *(Brouwer)* De heer *M. Brouwer* heeft verklaard, dat de heer *Six* in September 1942 van hem een bericht kreeg, dat in het kort hierop neerkwam,

46074 *(Brouwer)* dat een aanval mocht worden verwacht op de Westkust van Nederland, België en nog iets. Het telegram luidde inderdaad als volgt: „Voor Cdt. O.D. Regeeringstelegram. Geheim. Er moet rekening worden gehouden met landingen langs de geheele Nederlandsche kuststrook, teneinde contact op te nemen met den vijand. Burgerbevolking en O.D. moeten zich strikt afzijdig houden. Nadere mededeelingen volgen".

46075 *(Brouwer)* Dit telegram heeft de heer *Brouwer* van *Tuyn* gekregen. Deze is
46076 *(Brouwer)* op een goede dag bij hem gekomen met de mededeling: ik heb dit telegram ontvangen. Waar het vandaan kwam, wist de heer *Brouwer* natuurlijk niet. Later is hij in verband met het England-Spiel wel eens gaan twijfelen aan de herkomst van dat telegram. Hij kan echter dit wel zeggen: al is men nu een fenomeen in tellen en kunstjes maken, code-telegrammen ontcijferen gaat niet in een paar seconden. Wanneer *Tuyn* berichten ontving, schreef hij ze in code op en gingen zij ze samen ontcijferen. Hij zou geen kans hebben gezien, dat zo

46077 *(Brouwer)* snel in code over te brengen. De heer *Brouwer* kende de code van
46080 *(Brouwer)* *Tuyn.* Hij was op een gegeven moment met *Tuyn* in aanraking gekomen en deze had een zender en een code. Die code had *Tuyn*

46081 *(Brouwer)* te Amersfoort al. Hij had die code van het begin van de oorlog
46082 *(Brouwer)* af, toen er regelmatig contact was met de overkant. Hoe *Tuyn* aan de code kwam, daarvoor had de heer *Brouwer* geen interesse. Hij nam de hele boel over met inbegrip van de vent, die zond.

46084 *(Brouwer)* De heer *Brouwer* heeft niet gemerkt, dat er bij het coderen bepaalde fouten moesten gemaakt worden om aan de overkant duidelijk te maken, dat men het zelf was, die zond. De heer *Brouwer*

46085 *(Brouwer)* heeft alleen gedecodeerd. Als *Tuyn* zat te cijferen, was hij er bij.

46086 *(Brouwer)* *Tuyn* heeft het bewuste telegram aan hem laten zien. Hij is er bij geweest, dat het gedecodeerd werd. Dat telegram trok zijn aandacht

46087 *(Brouwer)* en zij hebben het doorgegeven. De heer *Brouwer* heeft het aan de heer *Ritmeester* gegeven. Hij heeft er over gesproken met de heer

46088 *(Brouwer)* *Ritmeester* of iemand anders en toen zei hij: wanneer het zo wordt doorgezonden, kunt u wel aannemen, dat het moet uitlekken en dat iedereen verwachten moet, dat er iets aan onze kust gebeurt, terwijl er dan ergens anders iets gebeurt. De heer *Brouwer* vond dit een wonderlijke berichtgeving. Dat vertelt men toch niet aan een willekeurige zender.

46090 *(Brouwer)* Wanneer de heer *Six* verklaart: „Na de oorlog onderzocht ik deze zaak en kwam daardoor in contact met dr. *Brouwer* te Bilthoven, die mij einde 1946 mededeelde, dat hij zelf juist in Engeland was

geweest en deze zaak ter plaatse had onderzocht, waar hem zou zijn gebleken, dat zijn zend- en ontvangtoestel te Bilthoven (waarover deze telegrammen waren binnengekomen) in contact had gestaan met een geheime Engelse dienst in Bristol", stelt de heer *Brouwer* hier

46091 *(Brouwer)* tegenover, dat hij helemaal niet in Engeland is geweest. Het contact van de heer *Six* met hem is slechts buitengewoon oppervlakkig geweest. Na de oorlog heeft de heer *Brouwer* zich gemeld bij de inlichtingendienst te Wassenaar. Daar zaten de heren *Pot* en *Gevers Deynoot* en natuurlijk kolonel *Somer*. Zij hebben toen die boel besproken en het over de A.C.-rapporten gehad en over de A.C.-zender

46092 *(Brouwer)* met Bristol. De naam Bristol heeft de heer *Brouwer* steeds geweten, want dat beweerde *Tuyn*. De heer *Brouwer* heeft gevraagd: Zijn wij ooit met Bristol in contact geweest of heb ik een van de drie ter-

46095 *(Brouwer)* doodveroordelingen (vanwege contact met de Duitsers) van de S.D. gekregen? De heer *Somer* kende de heer *Brouwer* uit het begin van

46096 *(Brouwer)* de oorlog. Hij zei: die Engelandrommel moeten wij nog eens uitzoeken, want dat was zo fout. De heren *Pot* en *Somer* hebben het toch als zeer waarschijnlijk geoordeeld, dat de zender in contact heeft gestaan met een geheime dienst te Bristol.

Het is ook altijd het verhaal van *Tuyn* geweest, dat het een contact was, dat hij al vóór de oorlog had met de Engelse geheime dienst. Dit was per se een feit. Het was een contact met een Engelse dienst. Daarbij was het echter niet uitgesloten, dat het bewuste telegram, dat natuurlijk een telegram van de Nederlandse Regering was, via een Engelse verbinding is gegaan. Dat behoefde niet vreemd te zijn. Zij hebben de indruk gehad, dat dit niet een telegram was, dat men zó zond, maar dat het een telegram was, dat de een of andere indruk moest wekken en dat moest uitlekken.

46101 *(Brouwer)* *Tuyn* heeft de heer *Brouwer* gezegd, dat hij een enorme zender had, die op verschillende golven kon werken. Het was inderdaad een grote

46102 *(Brouwer)* zender. Hij heeft niet gezegd, hoe hij aan die zender is gekomen. Het

46103 *(Brouwer)* was een groot ding, dat in een koffer niet was mee te dragen. Men kon het horen zenden. Het had een plaats, waar niemand bij kon.

46104 *(Brouwer)* De Duitsers waren altijd aan het peilen te Bilthoven. Zij hebben er

46105 *(Brouwer)* een spielerei-zender mee gevonden van *Sickenga,* en die jongens zijn

46106 *(Brouwer)* er de kast voor ingegaan en niet meer teruggekomen. De Duitsers

46107 *(Brouwer)* zochten dus blijkbaar de zender van *Tuyn*. *Tuyn* had hem altijd op dezelfde plaats, maar men kan een grote zender enorm goed afschermen. *Tuyn* wist inderdaad veel van radiotechniek af.

46108 *(Brouwer)* Men heeft de heer *Brouwer* bij het B.I. te Wassenaar niet kunnen

46109 *(Brouwer)* zeggen, of de berichten waren ontvangen. Dat is natuurlijk niet zo vreemd, omdat het B.I. eerst einde 1942, begin 1943 is gaan werken en hij in April 1943 is gearresteerd. Zij werkten van kort na het begin van de oorlog. Het zou een zender zijn van de Engelse Intelligence Service.

46118 *(Brouwer)* De berichten, die zij terugontvingen, waren allemaal buitengewoon kort en bondig; het was helemaal geen geklets. Zij deden hun best de gevraagde gegevens te krijgen. Achteraf, toen zij al die dingen van het England-Spiel hadden gehoord, heeft de heer *Brouwer* er over nagedacht en zich afgevraagd: hoe kan dat nu? Wanneer zij steeds aan het zenden waren geweest met de Duitsers, dan was het heel anders gegaan, want wat zouden hun dan die weerberichten hebben kunnen schelen? Dan hadden zij andere dingen gevraagd. Wat konden de Duitsers berichten interesseren als de weerberichten? Het zou kunnen zijn geweest om hen te peilen.

46121 *(Brouwer)* Het contact met Engeland heeft geduurd, met onderbreking van ongeveer 3½ maand, van kort na het begin van de oorlog, dus Mei 1940, tot Maart 1943.

52949 *(van Tijen)* De heer *J. E. van Tijen* heeft verklaard, dat hij ook eens heeft zitten praten met een zekere mijnheer *Groen* uit Bilthoven, die ook een zender zou hebben. *Groen* [1]) is later gearresteerd. Al die pogingen leidden tot niets. Men kon dat contact nooit te pakken krijgen. Het Nationaal Comité stuurde door *Ringers* opgestelde telegrammen weg, maar daarop kwam nooit antwoord. Zij wisten dus niet, of het doel bereikt was of niet. Het was een van de moeilijkheden van het Nationaal Comité. Men was blij, toen *de Wilde* op de proppen kwam.

[1]) De commisise tekent hierbij aan, dat de heer *Groen* in relatie tot de zender van *Tuyn* stond.

52950 *(van Tijen)*

58090 *(de Geus)* De heer *J. de Geus* meent, dat *Tuyn* inderdaad een basis, een afspraak, had, op grond waarvan hij kon zenden. De heer *de Geus* kan zelfs wel de roepletters van zijn zender noemen, nl. N3/

58096 *(de Geus)* GSL. De heer *de Geus* gelooft, dat deze N3/GSL een zender is geweest, die direct geënt was op de Engelse dienstvakken, waarheen de berichten dan ook rechtstreeks gingen.

49883 *(Schilp)* De heer *Schilp* heeft verklaard, dat hij nooit heeft gehoord van een zekere *Tuyn,* die hier een verbinding met Engeland zou hebben gehad, of van de heer *Brouwer.*

50356 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* begrijpt de conclusie van de heer *Six* niet, dat het gehele England-Spiel door de Engelsen is opgezet als misleidings- en als afleidingstactiek, waarvan het telegram van 24 Sep-

tember 1942 een van de voorbeelden zou zijn. Iets dergelijks, d.w.z. dergelijke berichten, heeft de heer *de Bruyne* in zijn periode ook wel eens gehoord. Toen werd de vraag gesteld, of een ongeveer gelijkvormig telegram — het zal misschien hetzelfde zijn geweest — van officiële Nederlandse zijde uit Engeland naar Nederland was gezonden. Toen is geantwoord, dat dit niet het geval was. Men heeft daarnaar overal laten informeren, ook bij de Engelsen; het was een nonsens-telegram; er was geen sprake van landingen in die tijd. Men dacht toen, dat het de Duitsers waren, die seinden.

50357 *(de Bruyne)*

Voor de heer *de Bruyne* staat lang niet vast, dat het contact van de zender-*Tuyn* er is geweest, maar de mogelijkheid ervan ontkent hij allerminst. Dat de zender van *Tuyn* in verbinding zou hebben gestaan met een geheime dienst te Bristol, zegt hem niets.

50358 *(de Bruyne)*

De commissie vestigt er in dit verband de aandacht op, dat zij in § 2 van hoofdstuk X de zender van *Tuyn* en wat daarmede samenhangt reeds uitvoerig heeft behandeld.

In het bijzonder wenst zij echter te dezer plaatse er nog eens op te wijzen, dat *Tuyn* bij het verhoor, [1]) hem op 10 Augustus 1949 door mr. *A. M. baron van Tuyll van Serooskerken* in tegenwoordigheid van de voorzitter der commissie te Baden-Baden afgenomen, heeft verklaard, dat hij vóór Mei 1940 nimmer enig contact met de Britse inlichtingendienst heeft gehad en dat hij, nadat hij op een gegeven moment van *Jan Meyer* een code had gekregen, in de tijd vóór Kerstmis 1941 met zijn zender verbinding met Engeland heeft gekregen, welke verbinding tot 9 April 1943 zou hebben bestaan. *Tuyn* heeft bij die gelegenheid voorts verklaard, dat hij geen middel weet om thans nog vast te stellen, waar de code, die hij van de inmiddels gefusilleerde *Jan Meyer* heeft gekregen, vandaan is gekomen. Aanwijzingen, dat hij bij zijn seinverkeer met de Duitsers in plaats van met de Engelsen in contact heeft gestaan, heeft hij niet. De berichten, die hij ontving, luidden alle in de Nederlandse taal en alle telegrammen waren ondertekend: Bristol. Hij herinnert zich verder een telegram te hebben ontvangen, gedateerd 24 September 1942, dat bestemd was voor de O.D. en waarin sprake was van de op handen zijnde invasie.

[1]) Vgl. bijlage 23.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, heeft de heer *Seymour* met betrekking tot de zender-*Tuyn* verklaard, dat hij zich niet kan herinneren, dat S.I.S. ooit contact heeft gehad met een zich te Bilthoven bevindende zender. Een Engels ontvangststation te Bristol heeft niet bestaan. De heer *Seymour* neemt dan ook aan, dat *Tuyn* nimmer met Engeland in verbinding heeft gestaan en dat zijn code hem via *Jan Meyer*, die natuurlijk te goeder trouw was, door de Duitsers in handen is gespeeld. De heer *Seymour* heeft voorts nog medegedeeld, dat, indien de z.g. berichtgeving over de zender van *Tuyn* inderdaad in Engeland zou zijn aangekomen, deze na de oprichting van het B.I. aan deze instelling zou zijn doorgegeven door S.I.S., zodat zij in het archief van het B.I. moet zijn te vinden. De heer *Seymour* herinnert zich echter zulk een berichtgeving niet en acht het daarom onwaarschijnlijk, dat deze er geweest is, omdat dit dan het enige geval zou zijn geweest van berichten uit Nederland over een verbinding, welke niet in samenwerking tussen de Engelse en de Nederlandse dienst zou zijn tot stand gekomen; dit zou de heer *Seymour* zich stellig moeten herinneren.

Met betrekking tot de verbinding-*Tuyn* met een Engelse zender te Bristol, hebben major general *Gubbins* en colonel *Brook*, beiden van S.O.E., verklaard, dat een Engelse zender te Bristol niet heeft bestaan. Colonel *Brook* merkte dienaangaande nog op, dat het niet uitgesloten is te achten, dat een telegram, zoals dat van 24 September 1942, bestemd voor de commandant van de O.D. en inhoudende, dat er een invasie op komst was, doch dat de illegaliteit zich voorshands afzijdig moest houden, wel eens is verzonden. Vooral na de ervaring bij de raid op Dieppe, waarbij in de illegaliteit veel slachtoffers zijn gevallen, zou zulk een waarschuwing verklaarbaar zijn. Een zender te Bristol heeft echter niet bestaan. Colonel *Brook* houdt het er dan ook voor, dat de heer *Six* een door de Duitsers in zijn handen gespeeld telegram via de zender-*Tuyn* heeft ontvangen.

§ 2. *De stelling-van der Waals*

43596 *(van der Waals)*

A. van der Waals, die voor de commissie heeft verklaard in opdracht van de geallieerden met *Schreieder* samengewerkt te hebben, heeft daarbij medegedeeld einde 1940, begin 1941 contact te hebben gekregen met een zekere *Emile Verhagen*. Er was een normale radioverbinding met Engeland; die heeft hij herhaaldelijk gebruikt. Wanneer men infiltreert in een dienst van de vijand, is het nodig, dat er werk verricht wordt. Dat werk kan nut afwerpen voor de vijand. Wanneer het werk voortdurend negatief is, hebben zij zo

43597 *(van der Waals)*
43609 *(van der Waals)*

iemand niet nodig. Dus moet men positief werk verrichten voor de vijand. Het was noodzakelijk de Duitse legerleiding en de Duitse geheime diensten ten aanzien van de geallieerde plannen te misleiden. Wanneer men de vijand wil misleiden omtrent zekere punten, is het normaal, dat agenten uitgestuurd worden met de bewuste bedoeling, dat zij bij de vijand komen, z.g. „foolagents". Zij krijgen opdrachten, speciaal met de bedoeling, dat de vijand uit die opdrachten conclusies trekt en wel verkeerde conclusies. Men heeft gezegd: Wanneer wij twee of drie agenten sturen — die Duitsers zijn niet gek —, dan kunnen zij denken, dat het wel misleiding kan zijn; wanneer wij een massa mensen sturen, die wij dan schijnbaar opofferen, zullen de Duitsers niet denken, dat het misleiding is. Het is een heel verschil of men 65 mensen opoffert of 2. Door een dergelijk aantal agenten op te offeren, zouden de Duitsers, volgens de lezing, die *van der Waals* heeft gegeven, misleid worden en niet denken aan de mogelijkheid, dat het een vooropgezette bedoeling van de Engelsen was. Aan de andere kant zou dat niet behoorlijk zijn, wanneer er geen garanties gegeven werden voor de mensenlevens, wanneer daarvoor dus geen maatregelen werden getroffen. Daarvoor was dan ook gezorgd. *Schreieder* had kans gezien garanties los te krijgen van *Himmler* en enkele andere hoge autoriteiten, die inhielden, dat met de agenten, die kwamen, niets zou gebeuren, dat de arrestanten goed zouden worden behandeld en in het leven blijven.

43720 e.v. *(van der Waals)* *Schreieder* heeft die garanties ook aan *van der Waals* gegeven en die heeft hij ook aan anderen gegeven. De lezing van *van der Waals* is zo ongeveer deze: hij heeft via *Verhagen* uit Engeland de opdracht gekregen bij de Duitsers te penetreren, maar hij voelde er weinig voor dat te doen. Toen is hij een paar keer gearresteerd en is het gekomen tot een uiteenzetting tussen hem en *Schreieder.* Dat was begin Mei 1944. *Van der Waals* zegt, dat die uiteenzetting van die aard is geweest, dat hij dacht: „Hier kom ik alleen uit, wanneer ik nu maar terugval op die opdracht, die ik aanvankelijk niet heb willen uitvoeren; dan kom ik uit de moeilijkheden, waarin *Schreieder* mij op het ogenblik brengt". Hem bleek later, dat *Schreieder* ook voor de Engelsen werkte. Daarom was het nodig, dat *Schreieder* beschikte over een verbinding met Engeland, welke hij tegenover zijn superieuren kon verantwoorden en dat was het England-Spiel.

43619 *(van der Waals)*

44577 *(van der Meer)* Ir. *A. P. van der Meer* heeft verklaard, dat *van der Waals* in het najaar van 1940 bij hem is gekomen om zijn raad te vragen in verband met een uitvinding, die hij had gedaan. Hij vertelde daarbij,

44578 *(van der Meer)* dat de Duitsers belang stelden in de uitvinding en hij vroeg de heer *van der Meer,* wat hij moest doen. Hij heeft de heer *van der Meer* toen gevraagd, of hij een middel wist voor hem om naar Engeland te komen. De heer *van der Meer* heeft hierop ontkennend geantwoord, maar hij heeft beloofd zijn best te zullen doen. Het contact met *van der Waals* is gedurende enkele maanden gegroeid en daarna is het weer afgezakt, toen *van der Meer* begreep, dat hij met een phantast had te doen. Hij bemerkte dit al betrekkelijk gauw, hoewel hij in het begin in zijn argeloosheid zeker niet de mogelijkheid van verraad aanvaardde. *Van der Waals* gaf toe, dat hij in

44587 *(van der Meer)* verband met zijn pogingen om naar Engeland te komen — dit was nog altijd het motief — bij de Duitsers noodzakelijk bepaalde contacten moest onderhouden om hen in de waan te laten, dat hij voor hen werkzaam was. Tenslotte heeft hij bekend, dat hij een van

44589 *(van der Meer)* de mensen heeft verraden, nl. *Jan Kwak.* Ir. *van der Meer* heeft hem

44591 *(van der Meer)* toen volkomen uit het oog verloren. In die tijd speelde de grote onbekende, die *van der Waals* tijdens zijn proces onder de naam *Emile Verhagen* als contactman tussen hem en de Engelse dienst heeft laten optreden, nooit een rol in de mededelingen, die hij op dat

44592 *(van der Meer)* punt aan de heer *van der Meer* deed. Hij heeft nooit gezegd, dat hij door een Engelse agent contact met de Engelsen had.

44617 *(van der Meer)* Na de oorlog heeft ir. *van der Meer* medegewerkt aan een onderzoek tegen *van der Waals.* Zijn verklaringen waren verward; de ene dag verklaarde hij dit en de andere dag dat. Hij is echter wel betrekkelijk spoedig met het verhaal van *John (Emile Verhagen)* voor de dag gekomen. Dat *Schreieder* ook een Engelse agent zou zijn geweest, heeft hij bewaard tot de rechtszitting; dat heeft hij niet eerder verteld. Hij heeft ook pas veel later gezegd, dat *John* een Russische agent was. *Johnson,* zijn opdrachtgever, was eerst Engelsman en later bleek, dat *Johnson,* die wel is waar in Londen was of althans

44620 *(van der Meer)* daar zijn hoofdkwartier had, eigenlijk voor de Russen werkte. Voor de heer *van der Meer* staat vast, dat *Verhagen* niet bestaat; er is echter geen overtuigend bewijs voor. Een feit is, dat *van der Waals* hierover maar steeds verhalen deed, die rechercheur *van der Ende* en ir. *van der Meer* met alle moeite hebben getracht te verifiëren. Zij hebben altijd getracht, wanneer er iets in het voordeel van *van der*

44621 *(van der Meer)* *Waals* was, dit zeer consciëntieus te onderzoeken. Steeds bleek echter, dat het maar onzin was. Voorzover hij aanwijzingen gaf voor de concretisering van die bewuste persoon, leverden deze aanwijzingen

steeds niets op. Het enige, dat zij niet hebben kunnen onderzoeken, zijn aanwijzingen, die van nul en generlei waarde zijn, nl. dat, terwijl hij na de oorlog bij de Engelsen was, hij ook alle mogelijke contacten heeft gehad en de Engelsen hem zijn papieren hebben afgenomen. De heer *van der Meer* heeft in Duitsland ook nog moeite gedaan om vast te stellen, of hem inderdaad zijn papieren zijn afgenomen en waar zij zich zouden bevinden. Het is echter niet gelukt hiervan iets vast te stellen. Dit is eigenlijk het enige punt, waaraan *van der Waals* zich kan vastklemmen en waarvan hij kan zeggen, dat het niet is onderzocht en dat, wanneer dit werd gedaan, men wel degelijk zou zien, dat *John* bestond. Verder is alles, wat hij over *John* mededeelde, zeer consciëntieus onderzocht en het bleek altijd nonsens te zijn.

44626 *(van der Meer)*

De heer *van der Meer* verklaart, dat, voorzover hij met het onderzoek bemoeienis heeft gehad, alle gegevens, die *van der Waals* ter ondersteuning van zijn theorie heeft gegeven, van nul en gener waarde bleken te zijn. Het was zelfs zo, dat het meestal bijna onmogelijk was ze te onderzoeken, omdat het zulke vage dingen waren. Hij kwam niet met concrete feiten; dus is er niet eens erg veel onderzocht kunnen worden.

44630 *(van der Meer)*

Van der Waals is een psychopaath, die misschien zelf wel zo nu en dan gelooft in de nonsens, die hij vertelt, maar hij kan niet anders dan liegen. Deze man kan de waarheid niet spreken, zoals hij ook nooit iemand eerlijk kan behandelen.

58543 *(Klaassen)*

17467—17468 *(Klaassen)*

De heer *N. Klaassen,* oud-hoofdinspecteur van politie, heeft in het vooronderzoek tegen *van der Waals* deze gedurende de periode van half Februari 1947 tot ongeveer Mei 1948 haast dagelijks gehoord. Bij al deze verhoren, die de heer *Klaassen* heeft afgenomen vóór de behandeling van de zaak voor het Bijzonder Gerechtshof, heeft *van der Waals* zelf er nooit iets van gezegd, dat *Schreieder* voor de Engelse dienst zou hebben gewerkt. Eerst toen zijn verdediger, mr. *van der Starp,* met hem in aanraking kwam, hebben ze dat vermoeden naar voren gebracht.

Elisabeth Geigerseder, de voormalige secretaresse van *Schreieder,* op 9 Augustus 1949 te München door mr. *A. M.* baron *van Tuyll van Serooskerken,* procureur-fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie, in tegenwoordigheid van mr. *L. A. Donker,* voorzitter van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, gehoord [1]), heeft verklaard, dat zij het ten enenmale uitgesloten acht, dat *Schreieder* voor de Engelsen zou hebben gewerkt. *Schreieder* was de Duitse zaak met hart en ziel toegedaan. Tegenover mejuffrouw *Geigerseder,* met wie *van der Waals* verloofd was, heeft deze de naam *„Emile Verhagen"* nimmer genoemd. Zij hoort deze naam bij haar verhoor voor het eerst.

[1]) Vgl. bijlage 23.

58574—58578 *(Giskes)*

Giskes heeft verklaard, dat het volkomen uitgesloten was, dat *Schreieder* en *van der Waals* in Engelse dienst waren.

17163 *(Schreieder)*

Schreieder zou zich schamen, wanneer hij zeggen moest: „Ik was in Engelse dienst!" Maar met zijn verzekering als zodanig kan men practisch niets beginnen. Zakelijk kan hij deze bewering in de volgende vorm weerleggen. Het was niet zo, dat *Schreieder* alleen het England-Spiel deed, maar dat *Giskes* er eveneens aandeel in had. *Schreieder* zou bijna willen zeggen: in het seinverkeer nog meer, omdat *Giskes* de telegrammen ontwierp. *Schreieder* zelf kon dus helemaal niet seinen, want dat was het werk van *Giskes,* die de telegrammen ontwierp en ze door zijn tolk liet vertalen; dan kreeg de Ordnungspolizei ze om ze te coderen en door te geven. In de tweede plaats moest *Schreieder* over de telegrammen en over het hele verloop van zaken steeds weer verslag uitbrengen aan dr. *Harster,* die toentertijd zijn chef was, aan de chef van de afdeling IV, die zijn onmiddellijke chef was, dan aan *Rauter* en verder moest *Schreieder* naar Berlijn de berichten, de telegrammen inzenden en op ieder afzonderlijk telegram commentaar leveren, d.w.z. precies uitleggen, waarom het telegram zo opgesteld werd en welke reactie zij op grond van deze tekst verwachtten. Precies zo moest *Giskes* het in zijn sector doen. Een andere mogelijkheid zou zijn geweest, dat *Giskes* en *Schreieder* voor de Engelse inlichtingendienst zouden gewerkt hebben. Het zou een mogelijkheid geweest kunnen zijn, dat zij gezegd zouden hebben: „Wij beiden werken voor de Engelse inlichtingendienst". Maar zelfs zij beiden konden het niet samen doen; want *Giskes* moest ook weer aan het opperbevel van de weermacht te Berlijn rapporteren. De conclusie van deze redenering zou moeten zijn, dat het alleen mogelijk was geweest, wanneer ook *Rauter, Himmler* en *Keitel* er aan mee hadden gedaan. De contrôle was sterk, bijzonder sterk en er is een oud spreekwoord bij Duitse Abwehr-mensen, dat zegt: „Zo lang de chef van de Abwehr niet verdacht wordt van spionnage, zo lang is hij geen figuur van betekenis." *Giskes* en *Schreieder* wisten dus, dat zij zelf er van verdacht konden worden een inlichtingendienst tegen Duitsland te onderhouden. Iedere verstandige Abwehr-chef heeft zich natuurlijk van tevoren

17164 *(Schreieder)*

daartegen gedekt. Er zijn situaties, waarin de buitenstaander niet meer weet, of het spel nu naar links of naar rechts, naar boven of naar beneden gaat. Dat hebben *Schreieders* ambtenaren hem zelf herhaaldelijk voorgehouden. Slechts uit de gehele gang van zaken kon hij naar boven, dat wil zeggen tegenover zijn chefs, steeds weer uitleggen, hoe de situatie in werkelijkheid was. Dus zelfs wanneer hij gewild zou hebben, zou hij in het England-Spiel helemaal niet voor de Engelse inlichtingendienst hebben kunnen werken, omdat de contrôle te sterk was. Bovendien waren er twee sectoren: weermacht en politie. Het was zo, dat door deze dubbele verankering het in de politiesector opgevallen zou moeten zijn, wanneer in de weermachtsector iets eigenaardigs gebeurd zou zijn. Omgekeerd kon de weermachtsector vaststellen, wanneer de politie iets verkeerd deed.

17165 *(Schreieder)*

Bij een verhoor [1]), dat hem op 9 Augustus 1949 te München is afgenomen door mr. *A. M.* baron *van Tuyl van Serooskerken,* procureur-fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie, in tegenwoordigheid van mr. *L. A. Donker,* voorzitter van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, heeft *Schreieder* nog verklaard, dat *van der Waals* tegenover hem nimmer de naam van *Emile Verhagen* heeft genoemd. *Schreieder* heeft *van der Waals* nog enkele ogenblikken gesproken, toen zij na de oorlog beiden gevangen zaten in Bad Nendorf. Daar heeft *van der Waals* toen tegen hem gezegd, dat hij voor de Engelsen gewerkt had. Blijkbaar was hij toen zijn systeem van verdediging al aan het opbouwen. Ook toen heeft hij echter tegenover *Schreieder* de naam van *Emile Verhagen* niet genoemd.

[1]) Vgl. bijlage 23.

74986 *(van Doorn)*

De heer *Seymour* van S.I.S. heeft in October 1949 te Londen aan de voorzitter van de commissie verklaard, dat hij de door *van der Waals* ten tonele gevoerde *Verhagen* nimmer gekend heeft en dat deze volgens hem nooit bestaan heeft.

Mr. *H. W. van Doorn,* destijds advocaat-fiscaal bij het Bijzonder Gerechtshof te 's-Gravenhage, heeft verklaard van het Ministerie van Justitie het bericht te hebben gekregen, dat de gratieverzoeken ten behoeve van *van der Waals* waren afgewezen; hij kreeg dat bericht de 23ste Januari 1950. De 24ste Januari heeft hij in de namiddag *van der Waals* in zijn cel in de Bijzondere Strafgevangenis te Scheveningen aangezegd, dat de gratieverzoeken waren afgewezen en dat de executie zou plaats hebben op de 26ste Januari in de morgen om acht uur. Op dat moment heeft *van der Waals* hem gezegd, dat, ook al zou dit gebeuren, hij zijn standpunt handhaafde, dat de man, voor wie hij zou hebben gewerkt, *Verhagen,* wel degelijk bestaan zou hebben. Op bittere toon heeft *van der Waals* nog enige andere opmerkingen gemaakt, waaruit te concluderen zou zijn, dat zijn visie toch de juiste was geweest, een visie, zoals hij die had gegeven, o.a. tegenover het Bijzonder Gerechtshof en tegenover de Bijzondere Raad van Cassatie. Mr. *van Doorn* heeft *van der Waals* op dat moment gezegd, dat hij over deze dingen niet met hem ging spreken, maar dat hij hem alleen de aanzegging van de afwijzing van de gratieverzoeken kwam doen en toen is hij weggegaan. Bij dit onderhoud, dat kort duurde, is tegenwoordig geweest de directeur van de Strafgevangenis, de heer *Greveling.* De volgende dag, de 25ste Januari, heeft men zijn woonhuis gebeld en gezegd, dat het wenselijk zou zijn, dat hij die dag nog — de 25ste Januari — naar de Bijzondere Strafgevangenis zou komen, omdat *van der Waals* hem graag enkele dingen wilde zeggen. Daarbij werd gezegd, dat ook de dominee van de strafgevangenis, ds. *Sybrandy,* dat verzoek had gedaan. Mr. *van Doorn* is toen 's avonds naar de Bijzondere Strafgevangenis gegaan, nadat hij zijn directe chef, de officier van justitie, mr. *van Doesburgh,* had ingelicht. Zij hebben toen besloten, dat de heer *van Doesburgh* mee zou gaan, omdat dit wenselijk kon zijn. In de strafgevangenis gekomen, is hij naar de cel van *van der Waals* gegaan, waar aanwezig waren de heer *van Riessen* en ds. *Sybrandy.* De heer *van Doesburgh* was toen nog niet meegegaan, maar was beneden gebleven. Dit leek juister, omdat het geheel de vraag was, of *van der Waals,* die de heer *van Doorn* te spreken had gevraagd, er prijs op stelde, hetgeen hij wilde vertellen ook te vertellen in aanwezigheid van iemand, die hij nog niet kende. Mr. *van Doorn* heeft toen met *van der Waals* op diens nadrukkelijk verzoek een uitvoerig gesprek gehad en *van der Waals* heeft toen gezegd, dat hij er behoefte aan had tegenover mr. *van Doorn,* die als advocaat-fiscaal de vervolging had geleid, nu het resultaat van deze vervolging was, dat hij de volgende dag zou worden terechtgesteld, verschillende dingen te zeggen over zijn zaak. Hij heeft toen gezegd, dat het helemaal niet waar was, dat er een zekere *Verhagen* was geweest, op wiens last hij zou hebben gewerkt, en hij heeft gezegd, dat deze *Verhagen* een product van zijn eigen phantasie was. Hij heeft verteld, dat hij nimmer heeft gedacht, dat *Schreieder* eigenlijk voor of óók voor de geallieerden werkte. Voorts heeft hij gezegd, dat hij van het England-Spiel bijzonder weinig afwist, in ieder geval in het England-Spiel geen in-

sider was, dat hij nooit enig contact met Engeland had onderhouden en dat hij in de England-Spiel-affaire alleen aan de buitenkant was opgetreden, in deze zin, dat *Schreieder* en zijn mensen gegevens, die zij verkregen door hun England-Spiel, gebruikten om *van der Waals* met meer succes te kunnen laten optreden als penetratie-agent. Dit gesprek heeft ruim anderhalf uur geduurd. *Van der Waals* heeft gezegd, dat hij ook op dat moment nog op heel enkele detailpunten met mr. *van Doorn* van mening verschilde, maar dat dit niet afdeed aan de hoofdzaken, en wat de hoofdzaak betreft, had mr. *van Doorn* — dit zijn *van der Waals'* eigen woorden — het geheel bij het rechte eind gehad. De hele beschuldiging, volgens welke hij, voor *Schreieder* en de Duitsers werkende, in zeer vele gevallen mensen verraden en in handen van de Duitsers had gespeeld, was volkomen juist. Het gesprek is uitvoerig geweest en ook openhartig. Mr. *van Doorn* heeft de indruk gekregen, dat *van der Waals* op dit moment wel de waarheid sprak. Op het einde van het gesprek heeft hij *van der Waals* uitgelegd, dat het later wel eens van belang kon zijn, dat niet de heer *van Doorn* alleen vanwege de justitie zijn verklaring had aangehoord maar ook nog een andere justitie-autoriteit daarbij aanwezig zou zijn. De heer *van Doorn* heeft *van der Waals* toen gezegd, dat hij met het oog daarop mr. *van Doesburgh* had meegebracht en *van der Waals* heeft verklaard, dat hij geen bezwaar had de belangrijkste punten nog eens te herhalen in aanwezigheid van de heer *van Doesburgh*.

74987 *(van Doorn)*
74988 *(van Doorn)*

Het eerste gesprek is gevoerd door ds. *Sybrandy*, de heer van *Riessen*, *van der Waals* en mr. *van Doorn*. De heer *van Riessen* is een assistent van ds. *Sybrandy*. Beiden waren mensen, die *van der Waals* wel kende, vooral uit de laatste tijd, die hij in de Bijzondere Strafgevangenis had doorgebracht.

De heer *van Doesburgh* is toen dus naar boven gekomen en zij hebben toen met zijn vijven de belangrijkste punten besproken. Het uitgangspunt is niet geweest nog eens zoveel mogelijk uit zijn eigen mond over deze zaak te weten te komen. Het doel is geweest op dat moment tegemoet te komen aan zijn verlangen om zich toch nog uit te spreken. De heer *van Doorn* gelooft echter wel, dat de allerbelangrijkste punten, die te maken hebben met het verweer, dat *van der Waals* tot dusverre had gevoerd, toch wel voldoende in het gesprek onder de loupe zijn genomen. Daarbij leek het ook goed, dat nog eens door zijn eigen woorden werd vastgesteld, dat de *Verhagen*, die hij steeds had genoemd, dus inderdaad de man uit de maan was en

74989 *(van Doorn)*

dat hij *(van der Waals)* nimmer heeft verondersteld, dat hij zelf en wellicht ook *Schreieder* voor de geallieerden werkten. Mr. *van Doorn* heeft de indruk, dat *van der Waals*, toen hij dat onderhoud met hem had, volkomen normaal was. Hij heeft op dat moment blijk gegeven, dat hij de zaken heel nuchter en rustig bekeek en hij was ook niet merkbaar nerveus, hoewel hij natuurlijk na de aan-

74990 *(van Doorn)*

zegging, dat executie zou plaats vinden, niet helemaal rustig was.

De heer *van Doorn* heeft nadat hij de verklaring had gelezen, die *van der Waals* voor de commissie heeft afgelegd, de indruk, dat hetgeen *van der Waals* de dag vóór zijn executie tegenover hem heeft verklaard, de verklaring, die hij tegenover de commissie heeft afgelegd, volkomen teniet doet. Hij moet op grond van deze verklaring, die *van der Waals* die avond tegenover hem heeft afgelegd, tot de conclusie komen, dat zijn verklaring, die hij destijds voor de commissie heeft afgelegd volkomen onjuist is. Mr. *van Doorn* heeft juist daarom verteld, dat dit gesprek op verzoek van *van der Waals* heeft plaats gehad. Hij heeft de stellige indruk, dat *van der Waals* zelf, door dit aan hem te zeggen, heeft willen bereiken, dat de officiële instanties, aan wie *van der Waals* ooit verhalen had verteld, die onjuist waren, in deze verklaring een herroeping van deze verhalen konden zien.

Mr. *T. Semeijns de Vries van Doesburgh*, officier van justitie te Rotterdam, heeft verklaard, dat toen hij bij *van der Waals* in zijn

74991 *(van Doesburgh)*

kamer kwam, deze zei, dat hij het op prijs stelde om te bevestigen, dat het oordeel van de rechter over hem in grote trekken juist was. Dat hield dus in, dat hij op belangrijke verweerpunten, die hij in beide instanties steeds had aangevoerd, terug moest komen. Hij en de heer *van Doorn* hebben van dit onderhoud geen verhoor willen maken, en zij hebben hem dus niet punt voor punt gevraagd, wat hij terugnam en wat hij handhaafde, maar zij hebben hem gevraagd, wat de belangrijkste dingen waren, waarop hij zich steeds had beroepen en waarvan hij nu de onjuistheid erkende. Hij heeft toen twee hoofdpunten aangeroerd. Het eerste was, dat hij nu wenste te erkennen, dat de gehele persoon van *Emile Verhagen* een fictie was geweest, en het tweede punt was, dat hij de gedachte, dat *Schreieder* eigenlijk in geallieerde dienst zou hebben gewerkt en hij, door de orders van *Schreieder* uit te voeren, dus in een zeer ingewikkeld spel ten behoeve van de geallieerden zou hebben gewerkt, eveneens wenste in te trekken, omdat dit niet juist was. Daar kwam het in grote trekken op neer.

74992 *(van Doesburgh)*

74995 *(van Doesburgh)*

Van der Waals heeft tegenover de heer *van Doesburgh* ook verklaard, dat hij nimmer in radiotelegrafisch of ander contact met Engeland heeft gestaan. Mr. *van Doesburgh* heeft de indruk, dat *van der Waals* bij het afleggen van deze verklaring volkomen normaal was, zich zelf beheerste en behoorlijk bij zijn positieven was. Hij heeft een zeer onrustige tijd gehad in de laatste periode, waarin hij te Rotterdam ingesloten is geweest. De Justitie moest er rekening mee houden, dat hij misschien suicide-neigingen kon hebben en daarom is hij zeer streng bewaakt. Op zijn psychische toestand heeft dit een zeer drukkende invloed gehad, zodat op een gegeven ogenblik de gevangenisdokter te Rotterdam het College van Regenten heeft gewaarschuwd, daar hij meende, dat hier sprake was van een cel-psychose. Daarop heeft de heer *van Doorn* de heer *van Doesburgh* geraadpleegd en zij zijn toen samen naar het Departement van Justitie gegaan. Om te voorkomen, dat hierin onrecht zou worden gedaan, is de conclusie van dit gesprek geweest, dat *van der Waals* uit de gevangenis te Rotterdam moest worden gehaald en dat hij moest worden overgebracht naar de Bijzondere Strafgevangenis te Scheveningen, waar meer ruimte is en meer gelegenheid om eens te wandelen. Dit heeft een merkbaar goede invloed op hem gehad. Zij hebben ook gevraagd, of de psychiater van de Bijzondere Strafgevangenis zich met hem wilde bemoeien en al spoedig kregen zij bericht, dat er geen sprake meer was van cel-psychose.

74996 *(van Doesburgh)*

Toen zij dan ook op zijn kamer kwamen, vonden zij een man, die bezig was rekenschap af te leggen van zijn daden, maar niet in een psychotische stemming. Natuurlijk was het duidelijk, dat *van der Waals* voor een heel groot gebeuren stond, maar het gehele gesprek werd gevoerd in een sfeer, waarvan zij soms wel eens vonden, dat hij zich met een zekere liefde verloor in de détails van het geweldige drama, waaraan hij had medegewerkt. Het was in volkomen rust, dat dit gebeurde.

§ 3. *De phantasie-van der Weyden*

Indien de Engelsen opzettelijk aan het voortduren van het England-Spiel zouden hebben medegewerkt, zou een van de redenen daarvoor geweest kunnen zijn om de Duitse contra-spionnage met het Spiel zodanig te binden, dat zij daardoor vrijer armslag kregen voor andere acties, met name op intelligence-gebied. Vandaar, dat het onderzoek der commissie er van de aanvang af mede op gericht is geweest om na te gaan, of gedurende de laatste oorlog van zulk een afzonderlijke actie door de Engelsen sprake is geweest. Het resultaat hiervan is geweest, dat de commissie niets van zulk een afzonderlijke actie is gebleken. Behoudens de uitzending van de 18 in den beginne door S.O.E. alleen uitgezonden agenten, die echter allen zelf in het England-Spiel verwikkeld zijn, zijn alle S.I.S.-en S.O.E.-agenten in overleg met de corresponderende Nederlandse diensten naar Nederland uitgezonden. De commissie herinnert aan haar conclusies op dit punt in hoofdstuk XI, waar het ging over de samenwerking tussen S.I.S. en het B.I., ten aanzien van welke diensten zij in dit verband een uitgebreid onderzoek heeft ingesteld. Te zelfder plaatse heeft zij ook geconstateerd, dat over de uitzending van de M.I. 9-agenten, die de Engelsen ten behoeve van de escape lines naar Nederland hebben gestuurd, regelmatig overleg met het B.I. plaats vond.

Nochtans is voor de commissie de stelling geponeerd, dat door de Engelsen wel degelijk intelligence-agenten naar Nederland zijn uitgezonden, zonder dat de Nederlandse dienst daarvan op de hoogte was, terwijl daaraan toegevoegd werd, dat via deze agenten tevergeefs waarschuwingen over het England-Spiel naar Engeland zijn gestuurd.

54461 e.v. *(van der Weyden)*

Dr. *J. B. van der Weyden* heeft verklaard, dat hij reeds voor de oorlog bekend was met de in Nederland aanwezige Intelligence Service. Een van zijn patiënten was *Payne Best* en deze was zeer bevriend met de groep van de Delftse professoren *Mekel* en *Schoemaker,* die later grotendeels is opgerold. Professor Mekel en ir. *Hammer* hebben hem in September 1940 al verzocht om aan de groep mee te doen. Er waren dus na Mei 1940 nog personen in Nederland, die over directe verbindingsmogelijkheden met Engeland beschikten. De heer *van der Weyden* noemt in dit verband *Richardson, Stephenson, Madison* en *Brown.*

De Engelse agenten hielden zich bezig met het verzamelen van inlichtingen over alle mogelijke aangelegenheden.

In het begin had de heer *van der Weyden* incidenteel contact; einde 1942 werd hij ingeschakeld. De heer *van der Weyden* heeft met ongeveer 7 zuiver Engelse agenten, die te Warmond zaten, geregeld contact gehad. De heer *van der Weyden* werd ingeschakeld door *Mc Patrick.* Deze was vergezeld door een dame, die geen enkel woord Nederlands sprak, doch alleen Engels.

De heer *van der Weyden* weet dus voor zichzelf, dat hier een aantal Engelse agenten heeft gewerkt voor de Secret Intelligence Ser-

vice. Herhaaldelijk is gevraagd de Nederlandse instanties te waarschuwen, dat het hier misging met de groep der Nederlandse agenten. Er zijn ook in de periode Maart 1942 tot Juli 1943 verscheidene waarschuwingen uitgegaan; in elk geval reeds voor Mei 1943. De hoogste mannen, aldus de heer *van der Weyden* waren toch omgekocht! *Giskes* en *Huntemann*. Hij is daar ten nauwste bij betrokken geweest. *Schreieder* was vóór de oorlog reeds omgekocht. Hij was in dienst van de Intelligence, hoewel *Schreieder* niet omgekocht was om het England-Spiel te spelen.

Als men de mening van de heer *van der Weyden* vraagt, hebben de Engelsen heel goed geweten wat het England-Spiel was.

De heer *van der Weyden* c.s. wisten van *Huntemann*, dat het England-Spiel aan de gang was.

Hij heeft zijn best er voor gedaan om dit aan Londen bekend te maken. Mevrouw *Besselaar* te Rijswijk had een zelfgemaakt apparaat en is door hem ingelicht.

De heer *van der Weyden* zegt, dat hij aan alle agenten, die teruggingen naar Engeland, de boodschap heeft meegegeven,

> „dat de parachutisten, die boven Nederland werden afgeworpen en behoorden tot het commando van kolonel *de Bruyne*, door de Duitsers bij de afworp werden opgevangen en dat door de Duitsers werd geseind met de codes van de agenten".

Dit bericht heeft hij — volgens zijn verklaringen — zeker aan 14 agenten meegegeven. Deze agenten behoorden tot de Secret Service en hadden een opdracht gehad in Duitsland. Hij noemt in dit verband de namen van *Martien van de Waal, Ab van Loon, Pahud* en *Gerritsen*. De eerste drie leven niet meer; *Gerritsen* is, gelooft de heer *van der Weyden*, de kapitein, die later in het Zuiden heeft geopereerd; hij heeft later niets meer van hem gehoord.

66331 *(Hammer)*

Ir. *J. D. Hammer* heeft verklaard, dat de mededeling van de heer *van der Weyden*, inhoudende, dat *Payne Best* zeer bevriend was met de groep, die later grotendeels is opgerold, van de Delftse professoren *Schoemaker* en *Mekel*, en dat laatstgenoemde en de nog levende, tot die groep behorende, ir. *Hammer* hem in September 1940 al hebben verzocht aan die groep mee te doen, niet juist is, om de simpele reden, dat de heer *Hammer* van het bestaan van die groep niet op de hoogte was. Hij kende professor *Mekel* heel goed; deze was een studievriend van hem; vóór de oorlog heeft de heer *Hammer* hem gesproken en misschien ook een enkele keer in de oorlog. Voor de rest had hij helemaal niets met hem te maken. Dus van een dergelijk verzoek, dat door de heer *Hammer* en professor *Mekel* in of omstreeks September 1940 aan dr. *van der Weyden* zou zijn gedaan om mee te gaan doen aan een groep van professor *Mekel*, is positief geen sprake geweest. De heer *Hammer* heeft de naam *Payne Best* later in de courant gelezen, maar persoonlijk contact heeft hij niet met deze gehad.

66333 *(Hammer)*

66334 *(Hammer)*

57251 *(mevr. Besselaar—de Vries)*

Mevrouw *J. Besselaar—de Vries* heeft verklaard, eenmaal aan dr. *van der Weyden* gezegd te hebben, dat zij weleens berichten kon doorgeven. *Den Dulk* te Rijswijk had het haar gezegd. Doordat zij bij dr. *van der Weyden* onder behandeling was, heeft zij het deze ook gezegd, maar het is nooit gebeurd.

55515 *(Gerritsen)*
55516 *(Gerritsen)*

De heer *J. Gerritsen* te Scheveningen heeft verklaard met de door de heer *van der Weyden* genoemde personen, *Martien van de Waal, Ab van Loon* en *Pahud* geen contact te hebben gehad. Misschien bedoelt de heer *van der Weyden Tony Gerritsen*, die bij een of andere textielmaatschappij zit, maar die nooit agent geweest is.

66162 *(Gerritsen)*
66164 *(Gerritsen)*

De heer *J. Gerritsen* te Enschede kent dr. *van der Weyden*, neuroloog te 's-Gravenhage, in het geheel niet. Hij kent geen van de namen, die door de heer *van der Weyden* genoemd zijn. Er is geen enkele bekende van hem bij.

[1]) Vgl. bijlage 23.

Bij het verhoor, [1]) dat *Schreieder* op 9 Augustus 1949 te München is afgenomen, heeft deze verklaard, dat hem geen andere uit Engeland afkomstige agenten bekend zijn dan die, welke hij reeds aan de commissie heeft genoemd. Namen als *Mac Patrick, Richardson, Stephenson, Madison* en *Brown* zeggen hem niets. Ook van dr. *van der Weyden* heeft hij nimmer gehoord.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, heeft de heer *Seymour* bevestigd, dat S.I.S. geen agenten zelfstandig in Nederland had. Wel zijn in de baisse-periode van 1942, toen er geen enkele inlichtingenagent meer in Nederland was, drie Engelse agenten opgeleid, van wie tenslotte alleen de agent *Webster*, en dan nog in samenwerking met het B.I., is uitgezonden. De verklaringen van dr. *van der Weyden* zeggen de heer *Seymour* niets. Hij kan positief verklaren, dat zij onwaar zijn. Er kan ook geen andere dienst zijn geweest, welke in Nederland zelfstandig agenten in het veld had, want alle intelligenceberichten gingen over S.I.S. De naam *Mac Patrick*, die dr. *van der Weyden* in dit verband heeft genoemd, is een contradictio in terminis, omdat „Mac" Schots en „Patrick" Iers is.

Colonel *Cordeaux* heeft medegedeeld, dat er in 1942 een periode is geweest, waarin het met de uitzending van S.I.S.-agenten in samenwerking met de Nederlandse dienst volkomen was vastgelopen en dat S.I.S. uit wanhoop besloot Engelse agenten te gaan opleiden en uitzenden. Er zijn er tot dit doel drie opgeleid, doch er is er maar één uitgezonden, dat was *Webster (Wiedemann)*. Deze werd echter eerst uitgezonden, toen de samenwerking tussen S.I.S. en het B.I. inmiddels was tot stand gekomen. De heer *Cordeaux* kan ook positief verklaren, dat geen andere Engelse instantie in Nederland zelfstandig inlichtingenagenten heeft gehad. Dit laatste zou buiten zijn medeweten om onmogelijk zijn geweest, aangezien alle berichten op het gebied der intelligence hem moesten passeren. Gesteld, dat er een afzonderlijke intelligence-organisatie naast S.I.S. had bestaan — hetgeen niet het geval is geweest — dan zou toch de communicatie met de agenten via hem moeten zijn gegaan.

Colonel *Brook* van S.O.E. vult deze mededeling nog in dier voege aan, dat in de tijd, toen het werk van S.I.S. was vastgelopen, enkele S.O.E.-agenten (de namen wist hij niet meer, doch dit zullen wellicht *Kist* en *Braggaar* zijn geweest) tevens een speciale intelligence-opdracht meekregen. Ten aanzien van de naam *„Mac Patrick"*, die in dit verband is genoemd, merkt hij op, dat een combinatie in één naam van Schots en Iers vrijwel tot de onmogelijkheden behoort.

Bij een volgend verhoor heeft de heer *van der Weyden* de verklaring bevestigd, welke hij heeft afgelegd voor de commissarissen van politie *Heijink, Douma* en de inspecteur-rijksrechercheur *Wooning*, luidende:

73614 e.v. *(van der Weyden)*

> „Resumerende ben ik, na het uitvoerige verhoor door U, dat op rustige wijze plaats vond, tot de ontdekking gekomen, dat de verklaring, welke ik heb afgelegd voor de Parlementaire Enquêtecommissie, geen juist beeld geeft van de toedracht van mijn handelingen, zoals ik deze uit eigen wetenschap ken. Ik weet nu, dat ik, hetgeen ik zelf heb gedaan en hetgeen ik van anderen in concentratiekampen heb gehoord en over het England-Spiel heb gelezen en ook na onze bevrijding heb gehoord, dooreen heb gehaald, waardoor dit scheve beeld ontstond. Eigenlijk heb ik, toen het z.g. England-Spiel gespeeld werd, niet geweten, dat dit gespeeld werd. Eerst later na mijn arrestatie, zittend in de kampen, heb ik hieromtrent veel gehoord. Dit heb ik verward. Ik ben gaarne bereid tegenover de Parlementaire Enquêtecommissie mijn vorige verklaring te herroepen en een verklaring overeenkomstig het hierboven vermelde daarvoor in de plaats te stellen, welke een juist beeld geeft van mijn aandeel in de ware toedracht."

73898 *(van der Weyden)*

Aan het slot van zijn tweede verhoor door de commissie heeft de heer *van der Weyden* verklaard, dat hij alles heeft gefantaseerd.

Toen hij uit het kamp in Duitsland terugkwam, zocht hij de mogelijkheid verschillende mensen te horen inzake het England-Spiel. Hij heeft dit uit zich zelf gedaan; hij wilde het zelf weten.

Zijn verhaal over het contact, dat hij heeft gehad met de 7 Engelsen te Warmond, heeft hij verzonnen, omdat hij meende, dat hij het als introductie nodig had en kon gebruiken bij de Engelsen. Daarvan moest hij uit de aard der zaak ook mededeling doen aan een organisatie als de P.O.D., waarbij hij werkzaam was. Toen hij dit verhaal eenmaal in Nederlandse kringen had gelanceerd, was er eigenlijk geen mogelijkheid meer erop terug te komen en moest hij erin blijven volharden.

§ 4. *Andere speculatieve beschouwingen*

51982 *(Feuilletau de Bruyn)*

Dr. *W. K. H. Feuilletau de Bruyn* heeft de commissie verteld, wat naar zijn inzicht eigenlijk de houding is geweest van Engeland tegenover de illegaliteit. Deze houding was bepaald perfide. Men kan het een en ander hieromtrent vinden in een boek, dat is geschreven door *Czechanowski*, de Poolse ambassadeur in de Verenigde Staten, „Defeat in Victory", en in „The rape of Poland" van *Mikolaiczek*, de Minister-President van de Poolse Regering te Londen. De Engelse politiek ten aanzien van de illegale werkers schijnt de volgende te zijn geweest. De Britten stonden een geweldplegende illegaliteit voor. Wanneer deze aan hun eis geen gehoor gaf, aarzelde men niet om zich van de onwilligen te ontdoen. Zo is op een gegeven moment de staf van de Yougo-Slavische generaal *Michaelowitz* aangevallen door *Tito* en vermoord, naar men zegt op last van de Engelse intelligence. In Caïro — het hoofdkwartier van de Engelse intelligence voor Midden-Europa — speelde men op de rode illegaliteit, speciaal op de communisten. Hun standpunt was: wat kan het ons schelen, hoeveel burger-slachtoffers er dood gaan in de verschillende landen. Naarmate de illegaliteit zich harder roert, houdt zij meer Duitse troepen van de oorlogsfronten weg. De Amerikanen hebben dit niet willen doen. Zij achtten de illegaliteit niet van zoveel betekenis, dat er zoveel

levens van burgers aan mochten worden opgeofferd. Hiervan zijn verschillende voorbeelden. Toen de Hongaarse illegaliteit niet wenste mede te werken aan het opofferen van mensenlevens, dreigde men doodeenvoudig Budapest te bombarderen. Dat men anders tegenover Nederland zou zijn opgetreden, gelooft de heer *Feuilletau de Bruyn* niet. Het England-Spiel heeft zich afgespeeld van 1942 tot de herfst van 1943 en het is daarna druppelsgewijs afgezakt. Maar in die periode zijn de meeste slachtoffers gevallen. Maar hoe kwam het, dat men vooral de rode elementen in de illegaliteit steunde? De Russen waren de bondgenoten der Angelsaksers. Er is daarna in het niet bezette buitenland een grote propaganda gemaakt voor de Russische communisten, totdat eindelijk *Churchill* de schrik om het hart is geslagen, omdat de Amerikanen grifweg geloofden wat de Russen hun op de mouw spelden. Na Teheran is het gebeurd, dat de Amerikaanse generaal *Arnold* aan *Czechanowski,* de Poolse gezant, vertelde: „Jullie zijn er volkomen naast. De idealen van *Roosevelt* verschillen bijna niet van die van *Stalin;* en dan beweren jullie, dat *Stalin* communist is. Daarvan is geen woord waar." Het zonderlinge resultaat van deze felle pro-Russische propaganda is geweest, dat zij niet zozeer de arbeiders en hun vakverenigingen heeft beroerd, maar onder niet-arbeiders veel succes had. Eenmaal met die propaganda begonnen, kon men eenvoudig niet meer terug. Men moet ook bedenken, dat men maandenlang op de knieën heeft moeten liggen om contact te krijgen met *Stalin* en dat men om de bijeenkomst van Teheran tot stand te brengen de communisten volkomen in de kaart heeft moeten spelen, totdat *Churchill* op een gegeven moment het gevaar zag van deze pro-communistische propaganda vooral voor het bezette Frankrijk. De conclusie is, dat Engeland niet veel op had met de rechtse, gematigde illegaliteit en zich daarvan, als het nodig was, ontdeed, maar zich vooral bediende van de geweldplegende linkse illegaliteit. Men moet het England-Spiel binnen dit grote raam bekijken. De heer *Feuilletau de Bruyn* zou niet durven vertellen, waarom Engeland dit spel heeft gespeeld. Het is niet aan te nemen, dat wanneer *Bingham* en *van der Reyden,* die in Engeland zit, doodgewone verraders waren geweest, zij niet voor de gewone Engelse rechter terecht zouden hebben gestaan. Dat moet volkomen uitgesloten worden geacht en de Engelse rechter zou hen, als zij schuldig zijn, hebben veroordeeld zonder meer.

51984 *(Feuilletau de Bruyn)*

De heer *Feuilletau de Bruyn* wil de commissie slechts waarschuwen voor het maken van fouten. De intelligence-diensten van vroegere illegalen op dit punt zijn aan het werk. Iedere dag ziet men nog rare dingen gebeuren met getuigen, die nog rondlopen. Hij heeft nog geen zekerheid, maar als het ooit zover mocht komen, dan hoopt hij de commissie nog nader in te lichten, als het mag. Naar zijn mening moet deze zaak niet door deze commissie worden behandeld, maar door de rechter. De rechter heeft over verder strekkende middelen te beschikken dan de commissie en heeft het recht van veroordelen.

Zoals uit het voorgaande blijkt, gaat de heer *Feuilletau de Bruijn* uit van de gedachte, dat het England-Spiel in verband moet worden gebracht met een bepaalde politiek van de Engelsen ten opzichte van de illegaliteit. In dezelfde sfeer liggen de beschouwingen, welke mr. *J. E. van der Starp* in zijn brochure „Het England-Spiel" heeft ontwikkeld, zij het dan ook, dat hij een ander uitgangspunt kiest en wel, dat men de illegaliteit niet dient te onderscheiden in de geweldplegende illegaliteit, welke communistisch gezind was en de gematigde illegaliteit, welke rechts georiënteerd was, doch dat de scheidingslijn getrokken moest worden tussen de illegaliteit uit de eerste bezettingsjaren en de illegaliteit uit de laatste bezettingsjaren of beter het allerlaatste bezettingsjaar. Het bloedbad van het England-Spiel, aldus mr. *van der Starp,* is nl, aangericht onder de illegaliteit uit de eerste bezetingsjaren, terwijl die uit de laatste bezettingsjaren na de beëindiging van het England-Spiel, wapens, munitie en daadwerkelijke krachtige steun, welke aan de eerste systematisch werd onthouden, kreeg. Volgens de heer *van der Starp* ligt het England-Spiel juist in dit onderscheid besloten.

Hoewel de macht van Engeland na de eerste wereldoorlog reeds was getaand, bleef het nog steeds een machtig rijk. In de tweede oorlog na Duinkerken moest Engeland volkomen alleen het hoofd bieden aan het met de snelheid en de kracht van een ontploffing zich voltrekkende militaire geweld van Duitsland. Dit is Engeland, aldus de heer *van der Starp,* gelukt, maar de prijs was heel hoog. De prijs, welke Engeland moest betalen, was niets meer of minder dan de voornaamste pijler, waarop de Britse macht en rijkdom rustte: Brits-Indië. Een volslagen ramp zou het echter betekend hebben, indien Engeland ook zijn laatste bron van inkomsten zou verspelen: zijn suprematie in Europa. Door Europa systematisch verdeeld te houden, aldus de heer *van der Starp,* is het Engeland sinds onheuglijke tijden gelukt de machtigste staat van Europa te blijven. Op het vasteland van Europa voltrok zich echter inmiddels een proces, dat

Engeland met diepe bezorgdheid vervulde. Onder de ontzettende druk van de bezetter begon Europa zichzelf te hervinden. Dit nieuwe gevoel, deze nieuwe geest, welke de verdrukte volken van Europa ging beheersen, werd belichaamd in het verzet.

De „Intelligence" begreep heel goed, helaas maar al te goed, aldus de heer *van der Starp,* dat in het verzet eindelijk een Verenigd West-Europa was geboren, dat zich nimmer meer door Engelse listigheden zou laten opstoken tot verdeeldheid en, Europa verzwakkende, onderlinge oorlogen, een verenigd Europa bovendien, dat geregeerd zou kunnen worden door krachtige, moedige, en van hun roeping overtuigde mannen en niet door corrupte partijpolitici, die voor ieder knoeipartijtje, waar zij zelf baat bij vinden, meer open staan dan voor enig ander argument.

Om dus heel erg practisch te zijn: de Intelligence Service begreep, dat het verzet in West-Europa maar één ding kon betekenen, nl. dat Engeland na de oorlog zijn suprematie in West-Europa zou kwijtraken. Met andere woorden de cricketbanen in Oxford zouden verdwijnen, de landhuizen, de kastelen van de adel, de dure clubs, kortom het „good old England" zou in rook opgaan; de laatste pijler, waarop Engeland zich ook maar enigszins zou kunnen handhaven, zou door het Verenigd Europa totaal worden vernietigd. „To be or not to be". De strijd om het bestaan is een beestachtige strijd, waar de leus geldt: vernietigen of vernietigd worden. Toen de „Intelligence" dan ook had ingezien, dat het Europese verzet een vernietigende factor voor Engeland zou worden, meende de „Intelligence" geen andere keus meer te hebben dan die ontwikkeling vóór te zijn en van haar zijde het verzet te vernietigen. Dit vernietigingsproces heet het England-Spiel. Bij alle strijd en alle verdeeldheid waren de Duitse en Engelse geheime diensten het over één zaak roerend eens, nl. dat beide er politiek enorm veel belang bij hadden het verzet in de bezette gebieden uit te moorden.

Toen het England-Spiel twee jaar later werd beëindigd, was het verzet dermate uitgemoord, dat er slechts onbetekenende resten van over waren. Deze resten van het verzet moesten ook verdwijnen; deze gelegenheid werd Londen geboden door de tweede categorie van het verzet, de illegaliteit van 1944 en 1945, toen, nadat het duidelijk was, dat Duitsland de oorlog zou gaan verliezen, alle mogelijke minderwaardige elementen zich bij het verzet aansloten. Dit schuim, aldus vervolgt de heer *van der Starp,* kreeg wèl steun.

Deze theorie staaft de heer *van der Starp* onder meer met de *van der Waals*-affaire.

De commissie is van oordeel, dat speculatieve beschouwingen, als de hier vermelde — die nog met talloze andere zijn te vermeerderen, al naar de visie van de ontwerpers op de Engelse politiek in het algemeen — niet voor een exact onderzoek vatbaar zijn, aangezien geen voldoende feitelijke grondslag daarvoor wordt gegeven. Voorzover in de beschouwingen van de heer *van der Starp* daartoe al een poging wordt gedaan door deze te doen steunen op de stelling *van der Waals,* meent de commissie, dat daarvan in het door haar in § 2 van dit hoofdstuk vermelde een afdoende weerlegging is te vinden.

De commissie meent goed te doen tegenover de hierboven weergegeven speculatieve beschouwingen — alsmede tegenover die, welke eventueel nog zouden kunnen worden gegeven — te stellen hetgeen door leidende figuren van de Engelse geheime diensten in October 1949 te Londen aan de voorzitter van de commissie is gezegd over de verschillende suggesties, dat de Engelsen van het England-Spiel op de hoogte zouden zijn geweest en zij opzettelijk aan het voortduren daarvan hebben medegewerkt om andere belangen te dienen.

Major general *Gubbins,* brigadier *Mockler Ferryman* en colonel *Brook,* allen van S.O.E., en colonel *Cordeaux,* van S.I.S., hebben met betrekking tot de opvatting, dat het England-Spiel door de Engelsen werd gespeeld, omdat dezen West-Europa zwak uit de oorlog wilden zien komen en dat zij bepaalde gedeelten van de illegaliteit wensten te doen decimeren, met nadruk verklaard, dat zij van mening zijn, dat deze opvatting irreëel en ongefundeerd is. Engeland heeft zulk een doel niet nagestreefd. Bovendien is deze opvatting onlogisch, want waarom zou Engeland dit alleen in Nederland (en misschien in een enkel ander land, waar ook mislukkingen hebben plaats gevonden) gedaan hebben?

Genoemde heren hebben voorts verklaard, dat er geen sprake van is, dat van Engelse zijde doelbewust de agenten van S.O.E. zouden zijn opgeofferd met het doel de Duitsers te misleiden en om aldus via een afleidingsmanoeuvre de handen vrij te hebben voor andere operaties.

Colonel *Brook* deelde in dit verband mede, dat er tussen S.I.S. en S.O.E. geen regelmatig contact bestond; hoogstens af en toe een incidenteel contact, wanneer daartoe een bepaalde aanleiding was.

Hiermede is z.i. de afleidingstheorie reeds afdoende weerlegd, omdat in de in die theorie bedoelde situatie S.I.S. de organisatie had moeten zijn, voor wier operaties de baan moest worden vrijgemaakt. Bovendien heeft S.O.E., zodra men vermoedens van de gebeurtenissen in Nederland begon te krijgen, haar operaties opgeschort. Dat doet men niet, wanneer men, zoals de afleidingstheorie wil, opzettelijk agenten opoffert. Verder is het, aldus colonel *Brook*, aan de voorzitter van de commissie bekend, dat, toen meer positieve berichten uit Nederland kwamen, van Engelse zijde een uitgebreid onderzoek is ingesteld.

Colonel *Cordeaux* heeft medegedeeld, dat S.I.S. niet op de hoogte was van de penetratie in de S.O.E.-organisatie in Nederland. Hij bevestigde voorts, dat de samenwerking tussen S.I.S. en S.O.E. slechts incidenteel was, zoals b.v. bij het doorgeven van afzonderlijke losse berichten aan elkaar. Eens heeft een S.O.E.-agent geld meegenomen om te overhandigen aan een S.I.S.-agent. De namen van deze agenten weet hij niet meer; het kan zeer goed zijn, dat dit *van der Giessen* en *Niermeyer* waren.

Major general *Gubbins* heeft bevestigd, dat de verhouding tussen S.I.S. en S.O.E. was, zoals door de heren *Brook* en *Cordeaux* is geschetst.

Colonel *Cordeaux* vestigde er nog de aandacht op, dat air commodore *Payne* op een gegeven ogenblik geweigerd heeft verder vliegtuigen voor de S.O.E.-operaties beschikbaar te stellen, omdat men in onzekerheid verkeerde omtrent het resultaat van deze operaties. Wanneer er een afleidingsspel werd gespeeld, had dit natuurlijk moeten doorgaan, ook indien daarbij vliegtuigen moesten worden opgeofferd.

Opgemerkt werd nog bij deze bespreking, dat het in dit verband de aandacht verdient, dat uit het rapport-*Selborne*, dat weergeeft het resultaat van het einde 1943 ingestelde onderzoek, blijkt, dat men toen nog van een 12-tal agenten aannam, dat zij eerst in December 1942 in handen van de vijand waren gevallen, terwijl zij, zoals later is gebleken, reeds maanden tevoren onmiddellijk na hun dropping waren gearresteerd.

Aan het slot van de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, heeft colonel *Cordeaux* de wens te kennen gegeven een persoonlijk woord te spreken. De mogelijkheid, dat men van Engelse zijde opzettelijk het England-Spiel zou hebben gespeeld met de bedoeling om de handen vrij te hebben voor andere operaties, achtte hij een „most horrible allegation". Op deze wijze zou men opzettelijk een groot aantal voortreffelijke mensen de dood hebben ingejaagd. Iets van die aard zou hij zich hoogstens kunnen indenken met agenten, die voor geld werkten. Hij heeft nauw met de diensten van de bezette geallieerde landen samengewerkt en hij beschouwde de in overleg met deze diensten uitgezonden agenten als „his own people". Omdat het opperen van deze mogelijkheid hem zo diep heeft getroffen, heeft hij hetgeen hij daaromtrent zou willen zeggen op schrift gesteld; het luidt als volgt:

> "Dr. *Donker* has been inquiring into one allegation of which I had heard nothing until last Tuesday. It is that the S.O.E. Service and also my own Service, the S.I.S., were both aware that the S.O.E. Service had been penetrated and was controlled by the Germans. It is alleged that we therefore decided in collaboration to continue running the S.O.E. Service under those conditions in order that it might form a cloak for the more succesful running of the S.I.S.
>
> In other words, it is alleged that we agreed jointly to recruit large numbers of the best and bravest Dutchmen and deliberately send them out month after month to what we then believed was certain torture and death at the hands of the Germans. It is difficult to imagine a more horrible allegation.
>
> Dr. *Donker* said at the beginning of this inquiry that he understood there might be occasions when a Secret Service was justified in betraying one of its own agents to the other side. If this were ever true, it could only be so in a case where the agent was working entirely for financial gain and was quite ready to betray his own employers if it paid him to do so. Such an idea could have no bearing whatsoever on the present case.
>
> In addition to the stigma which this allegation casts on the Service to which I belonged, I look upon it as a very personal matter in view of the close relations which I had with the Dutch Service during the war. I should like to say therefore in the presence of dr. *Donker* and mr. *Mason* that I should like to be informed, after the Netherlands Government have studied dr. *Donker's* Report, whether or not they completely reject this allegation and also the allegation that the S.I. Service had evidence that the S.O.E. Service was controlled by the Germans„ but for some reason or other kept that evidence to themselves."

XXI. Verraad als mogelijkheid

§ 1. *De theorie-de Graaf*

18545 *(de Graaf)* De heer *K. de Graaf* kende *Bingham* niet. Hij heeft deze in het begin van 1944 leren kennen als hoofd van de Britse agentendienst en had niets tegen hem, maar in de loop van zijn aanwezigheid op het bureau M.V.T. hoorde de heer *de Graaf* allerlei verhalen; hij wist niet, of ze juist waren, maar wel kreeg hij sterk de indruk — niet alleen door zijn wijze van praten en lopen —, dat er iets buitengewoons met *Bingham* aan de hand was. Dat de heer *de Graaf* het verder niet erg op hem zou hebben, is niet juist; hij staat er volkomen objectief tegenover. Hij meent alleen, dat bepaalde indicaties sterk in zijn richting wijzen; als er in het Nordpol-Spiel in de boezem van de geallieerde dienst verraad is gepleegd, zijn er in de eerste plaats sterke indicaties in de richting van *Bingham*. Bij het horen van agenten nl. is gedurende een onderzoek, dat de heer *de Graaf* in Engeland en later in Nederland heeft proberen in te stellen, komen vast te staan, dat de Duitsers de agenten verhoord hebben over iedereen, die bij deze dienst betrokken was, terwijl ze over de figuur van *Bingham* nooit iets gevraagd hebben. Dat staat o.a. in de verklaringen van *Ubbink* en *Dourlein*. De heer *de Graaf* gelooft, dat het uit nog meer verklaringen blijkt. Dat was een heel frappant feit. Verder was er de eigenaardige samenloop van omstandigheden, waarvan bleek bij het o.a. met medewerking van kapitein *Zembsch Schreve* ingestelde onderzoek, dat er een figuur met de naam *Bingham* bij de Duitse Sicherheitsdienst werkzaam was geweest. Het verwondert de heer *de Graaf* helemaal niet, dat dit met grote nadruk wordt ontkend door *Schreieder* en *Giskes*. Wel verwonderde het hem eerst een beetje, dat *Giskes* en *Schreieder* op het ogenblik op zo goede voet schijnen te zijn, maar dat behoeft bij nader inzien niet zo vreemd te zijn; het kan zijn, dat hun belangen zo parallel lopen, dat het voor hen essentieel is goede vriendjes te zijn. Wanneer zij dat zijn en de figuur *Bingham*, die bij de Sicherheitsdienst heeft gewerkt, weet iets van deze heren af, dan is het van belang, dat zij helemaal niets van hem afweten, want — komt hij boven water — dan is hij de man, die misschien direct of later alles zou vertellen, want daar heeft hij wel belang bij. En dan ziet het er lelijker uit voor de heren *Giskes* en *Schreieder* dan op het ogenblik, hoewel de heer *de Graaf* wel moet zeggen, dat hij tijdens het verhoor van belangrijke personen en ook van ondergeschikten, van *Giskes* zelf en van *Lauwers* en anderen, die door hem verhoord zijn, de indruk kreeg, dat *Giskes* zich ongetwijfeld altijd heel netjes heeft gedragen tegenover de gevangen genomen parachutisten.

18546 *(de Graaf)*

18547 *(de Graaf)*

18548 *(de Graaf)* Het is helemaal niet nodig, dat het bestaan van die andere *Bingham* aan deze kant zou hebben kunnen leiden tot het bevorderen van het verraad eventueel door de Engelse *Bingham*. Het is mogelijk, dat de *Bingham*, die aan deze kant zat, inderdaad een lid is van de Nederlandse tak of althans van de zich in Nederland bevindende *Binghams*. Dat kan een indicatie te meer zijn. Het is daarom zo belangrijk, omdat de *Bingham*, die in Londen zit, die — naar de heer *de Graaf* c.s. veronderstellen — van dezelfde familie is, inderdaad ook dezelfde sympathieën heeft als zijn broer of neef, of wat het dan ook zij.

18549 *(de Graaf)* Luitenant *Lauwers* heeft actief medegewerkt aan het onderzoek in deze kwestie. De heer *de Graaf* meent zich wel te herinneren, dat in een door *Lauwers* ondertekend rapport deze naam *Bingham* voorkomt

18550 *(de Graaf)* en dat daarin stond, hoe het is. Luitenant *Lauwers* heeft deze rapporten opgemaakt einde 1945 en misschien nog gedeeltelijk in Januari

18551 *(de Graaf)*
18552 *(de Graaf)*
18554 *(de Graaf)* 1946 in de functie van officier bij het B.B.O., belast met de organisatie, tezamen met kapitein *Zembsch Schreve*. Die rapporten zijn bij het Bureau Nationale Veiligheid gebleven. De heer *de Graaf* weet, dat zij direct gekomen zijn onder de vleugelen van de heer *Sanders*,

18555 *(de Graaf)* toen hoofd van dat bureau. Er zijn door de heer *de Graaf* en door onder hem ressorterende officieren in 1945 verschillende rapporten opgemaakt, die betrekking hebben op dit aspect van het England-

18556 *(de Graaf)*
18557 *(de Graaf)* Spiel. Met name tot 28 Februari 1946 half vijf, op welk moment het B.B.O. is opgeheven. Deze rapporten zijn dus opgemaakt bij het B.B.O. en overgedragen aan het B.N.V.

18558 *(de Graaf)* De activiteit van het B.B.O. moest op 28 Februari 1946 worden gestaakt en daarmede dus ook dit onderzoek. Er is wel degelijk naar voren gebracht, dat het onderzoek in een belangrijk stadium was gekomen, want wat óók een rol speelde in deze kwestie en wat verraad kan betekenen, is het feit, dat de figuur van *Cherry Brandy* nog bestond. Dit is een andere kwestie. *Cherry Brandy* alias *Bottema,* was met de Duitsers in contact geweest. Hij was tijdens de oorlog ook agent in Nederland en hij bleef contactadres voor de agenten. Deze man stond in contact met de verrader *Ridderhof,* alias *van Vliet,* en agenten, die met hem verbinding hadden, konden dus heel gemakkelijk door *Ridderhof* worden nagegaan.

18559 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* twijfelt er geen moment aan, dat de Duitsers nog wel andere mogelijkheden hadden om eventueel penetraties in Engeland tot stand te brengen. Niets was gemakkelijker dan in Engeland als vijandelijk spion onder te duiken. De heer *de Graaf* is het er niet

18560 *(de Graaf)* mee eens, dat de theorie van de Nederlandse *Bingham,* die nog steeds niet ontdekt is, minder waarschijnlijk is dan zo'n penetratie in Engeland. In de eerste plaats, omdat, hoewel die *Bingham* nog niet blijkt te zijn gevonden, het bekend is, dat er een tak van die familie

18563 *(de Graaf)* hier in Nederland is. De heer *de Graaf* gelooft, dat er een *Bingham* in Den Haag woonde en een te Zaandam.

18567 *(de Graaf)* De rapporten, die overgedragen zijn aan het B.N.V. liepen over het England-Spiel en andere penetraties, speciaal over penetraties. Wat

18568 *(de Graaf)* enigermate beschouwd kon worden te behoren tot de taak van het Bureau Nationale Veiligheid is aan dat bureau overhandigd. Er is

18569 *(de Graaf)* een heel grote kist ingeleverd. Er zijn nog andere rapporten over de *Bingham*-kwestie dan die, waarover de commissie beschikt.

18570 *(de Graaf)* Het was indertijd een algemeen bekend verhaal, dat *Lieftinck* te Londen in hetzelfde huis heeft gewoond als *Bingham.* Dat was helemaal niet vreemd. Hollanders woonden vaak samen in grote flats of huizen. Dat was een heel gewone zaak. *Bingham* was natuurlijk een Engelsman, maar hij was in de omgang volkomen Nederlander. Hij scheen zich ook Nederlander te voelen en sprak goed

18571 *(de Graaf)* Nederlands. De heer *de Graaf* veronderstelt, dat hij dat geleerd

18574 *(de Graaf)* heeft in Nederland. Hij sprak zeer beschaafd Nederlands, zelfs een

18572 *(de Graaf)* beetje geaffecteerd, op een manier, zoals dat alleen een landsman kan. Hij sprak ook goed Engels en Duits. De heer *de Graaf* kan niet vertellen, hoe de familiebetrekkingen in elkaar zitten.

20562 *(Lauwers)* Met betrekking tot de theorie, dat er een Nederlandse *Bingham* bij de Duitsers werkzaam zou zijn geweest, deelt de heer *Lauwers*

20563 *(Lauwers)* mede, dat hij weet, dat door het B.B.O. onderzoekingen zijn verricht, die misschien in die richting zouden kunnen wijzen, maar, voorzover het hem bekend is, heeft men dit onderzoek nooit beëindigd. De heer *Lauwers* heeft aan dergelijke onderzoekingen nooit medegewerkt. Men heeft hem, en hij heeft ook zich zelf, systematisch buiten alle Nordpol-zaken gehouden, omdat hij tenslotte min of meer partij in deze was.

22568 *(van Oorschot)* De heer *J. W. van Oorschot* heeft verklaard, dat het heel goed kan, dat eventuele fouten, bij de Engelsen gemaakt, gelocaliseerd

22569 *(van Oorschot)* zijn gebleven tot de Dutch Section van S.O.E. Dus tot de afdeling, die onder de leiding van *Bingham* stond. Dan behoeven het geen algemene fouten van S.O.E. te zijn geweest. Dat kan heel goed een

22570 *(van Oorschot)* locale kwestie geweest zijn van het bureau-*Bingham.* Dat zal ook wel zo geweest zijn, denkt de heer *van Oorschot.* De zaak is eigenlijk, dat de fouten aan de Nederlandse kant waarschijnlijk hoofdzakelijk te herleiden zijn tot één, nl. dat men te weinig deskundigheid had en daardoor ook te weinig prestige om de dienst een positie

22571 *(van Oorschot)* te verzekeren tegenover S.O.E. Men zegt nu wel, dat, al had de dienst van de heer *de Bruyne* niet voldoende positie tegenover de Engelse dienst, er, indien bij de Dutch Section van S.O.E. alles feilloos verliep en men daar dus goed lette op de security checks, nog niets was gebeurd. Daaruit zou dan echter volgen, dat de fout moet hebben

22578 *(van Oorschot)* gelegen bij de Engelse sectie. Als het daar fout is geweest, als zij iets mis hebben gedaan, dan laten zij het zeker niet weten. Het

22582 *(van Oorschot)* England-Spiel kan nooit zo geraffineerd zijn gespeeld zonder dat er ook aan Engelse kant grote fouten zijn geweest en dan moet daar ook iets gehaperd hebben. De heer *van Oorschot* gelooft wel, dat er daar wat gehaperd zal hebben, alhoewel hij er persoonlijk niets van weet en slechts door deductie tot die overtuiging komt. Hij denkt echter niet, dat de Engelsen zullen zeggen, wat er gehaperd heeft. Neem aan, dat daar een verrader heeft gezeten — dat kan natuurlijk — dan zullen zij dat nooit zeggen.

22583 *(van Oorschot)* Het zou theoretisch zo kunnen zijn, dat de Engelse afdeling niet rapporteert wat zij hoort of verkeerd rapporteert, misschien zelfs opzettelijk. Men kan verrader zijn, omdat men geld ontvangt; men kan verrader zijn om allerlei andere redenen. Het lijkt de heer *van Oorschot* vreemd, maar het kan bijna niet anders, of dat is het geweest. Wat kan het anders zijn geweest? Stomheid kan het niet zijn, want

22584 *(van Oorschot)* het zijn allemaal handige kerels. Zijn conclusie is, dat er in dit geval

22585 *(van Oorschot)* alleen aan verraad gedacht kan worden, dat er een spion heeft gezeten. En dan een spion, een Duitse spion in Engeland, die hoogstwaarschijnlijk alleen interesse had voor de Nederlandse Sectie van S.O.E. Daar zit een indicatie in. Maar wanneer dat gebleken is in Engeland, is het heel moeilijk voor de Engelsen om daarover te spreken tegen buitenlanders, hoewel het voor de Nederlanders van belang is. Zij zullen echter altijd blijven zeggen: „Die operatie is mislukt. Wij begrijpen, dat jullie dat beroerd vinden, maar wij kunnen er niets aan doen. Iedereen maakt fouten."

59840 *(van Oorschot)* De heer *van Oorschot* heeft een voorwoord geschreven voor het tweede deel van het boek van Noël de Gaulle (pseudoniem van de heer *K. de Graaf),* „Carnaval der Desperados", omdat de heer *de Graaf* het hem heeft verzocht, daar zij hebben samengewerkt.

59841 *(van Oorschot)* De heer *van Oorschot* weet niet, hoe de heer *de Graaf* het beschouwt, maar zijn ervaring nagaande, komt hij tot de conclusie, dat wat deze heeft geschreven waar is gebeurd. De heer *de Graaf* heeft het in een romanvorm gegoten en het een beetje aangekleed,

59842 *(van Oorschot)* maar in wezen is het historie. Het is ook de bedoeling geweest, dat men in een aantal van de in dit boek voorkomende namen werkelijk opgetreden personen zou kunnen herkennen. *Fouché* is de heer *van 't Sant,* de heer *Bordewijk* is majoor *den Boer* en generaal *van Bunschoten* is de heer *van Oorschot.* Wat er in staat, is volkomen juist en waar gebeurd. *De Graaf* noemt staaltjes van het optreden van

59843 *(van Oorschot)* *Fouché,* die waar zijn gebeurd. Van *Timpson* weet de heer *van*

59844 *(van Oorschot)* *Oorschot* minder, maar dat zou dan de heer *Bingham* zijn. Met *Timpson* heeft de heer *van Oorschot* niet veel te maken gehad, maar hij gelooft wel, dat het juist is, wat de heer *de Graaf* van hem zegt.

59846 *(van Oorschot)* Wanneer hij ziet, dat al deze verschillende personen zuiver en naar

59847 *(van Oorschot)* waarheid zijn beschreven, dan veronderstelt hij toch, dat dit ook waar is. De heer *van Oorschot* zelf heeft hierover geen concrete

59848 *(van Oorschot)* gegevens, waarvan hij kan zeggen, dat ze wel waar kunnen zijn. Zijn kennis berust uitsluitend op mededelingen van de heer *de Graaf.* Het is de mening van de heer *de Graaf,* maar deze is gebaseerd op een grondig onderzoek.

17166 *(Schreieder)* *Schreieder* zegt, dat *Bingham* voor hem alleen maar een naam is, die hem bekend is uit het England-Spiel, verder niet. Wanneer van Duitse zijde in de politie- of weermachtsector een verbinding met Engeland zou hebben bestaan, d.w.z. aan Engelse zijde iemand voor de Duitsers gewerkt zou hebben, zou de opbouw van het England-Spiel, het begin, de organisatie van het hele spel, geheel anders geweest zijn. Wanneer men op grond van ook van andere zijde vastgelegde feiten het begin van het England-Spiel ziet, moet men vaststellen, dat het op zichzelf een zeer moeizame zaak was, tot alle agenten, die bij het begin van het spel reeds gedropt waren, gevangen genomen waren. Wanneer de Duitsers een man gehad zouden hebben, die aan de overkant voor hen werkte, zouden zij niet gewacht hebben tot de mensen afgezet waren en werkten, maar zouden zij direct begonnen zijn. Wanneer men het spel reconstrueert, zal men vaststellen, dat de Duitsers niet reeds de eerste agenten hebben gevangen genomen, maar dat reeds tien agenten in het land zaten, totdat zij met twee Spiele er tussen kwamen. Daarbij was het ook zo, dat zij na *Lauwers* een halfbloed gevangen namen van wie zij bij vergissing geloofden, dat hij *Taconis* was. Dat was *van Haaften (van Hattem),* de chef van de I.D. De Duitsers bemerkten hun vergissing toen *van Haaften* zei: „Ik ben helemaal niet de man, die u zoekt. Ik ben nooit in Engeland geweest." En eerst op grond van een ander spel, dat de Sipo te Arnhem leidde, hebben zij *Taconis* gekregen. Uit deze moeilijkheden volgt, dat het spel niet met behulp van een man in Engeland is opgebouwd. Deze samenwerking met *Bingham* zou niet pas hebben kunnen ontstaan midden Juni 1942, maar zou reeds van het begin af aan hebben moeten bestaan. *Schreieder* wil niet beweren, dat de Duitsers in Engeland gedurende de oorlog geen enkele verbinding hebben gehad. Hij wil slechts zeggen, dat deze verbindingen, die van Duitse zijde bestonden, met het England-Spiel niets te maken hebben. Zelfs wanneer in Engeland „Abwehr"-agenten werkzaam geweest zouden zijn, zouden zij met het England-Spiel of „Fall Nordpol", zoals het bij de weermacht heette, niets te doen gehad hebben. Dit seinspel is ontstaan zonder enige medewerking van Engelsen daarginds in Engeland of van Duitse agenten, die in Engeland werkzaam waren.

17167 *(Schreieder)*

17168 *(Schreieder)* *Schreieder* kan verklaren, dat geen bloedverwant, geen familielid van een Engelsman van de Engelse dienst hier heeft gewerkt aan Duitse zijde. Dat is positief niet het geval geweest. Hij weet niet, hoe het in Berlijn was, maar hij kan zeggen, dat hem daarvan niets bekend is en dat hij in het England-Spiel niet te maken heeft gehad met de een of andere agent of met de een of andere Engelsman of met de

17169 *(Schreieder)* een of andere bloedverwant van *Bingham* in Nederland of Duitsland. Er is bij hem of bij *Giskes* of bij andere takken van dienst niemand

17170 *(Schreieder)*
17172 *(Schreieder)*

werkzaam geweest, die de naam *Bingham* droeg of een familielid van deze was met een andere naam. *Schreieder* kent niet alle agenten van *Giskes,* maar wanneer er zo'n man geweest zou zijn, zou hij het beslist gehoord hebben, wanneer deze in het kader van het England-Spiel gewerkt zou hebben. Naar zijn oordeel heeft deze theorie geen enkele vaste grond. Dat is een vermoeden, dat op geen enkele manier op een reële basis berust.

17469 *(Giskes)*
17470 *(Giskes)*
17471 *(Giskes)*
17472 *(Giskes)*
17473 *(Giskes)*

Giskes heeft verklaard, dat een voorstelling van zaken als zou er op de wijze als in de *Bingham*-theorie bedoeld, de een of andere invloed bij het begin of in de loop van het „Nordpol-Spiel" geweest zijn, volkomen is uitgesloten. Of *Bingham* hier een familielid heeft gehad, die ergens een verbinding met een Duitse officier gehad heeft, kan *Giskes* niet zeggen, maar wanneer dat het geval zou zijn geweest, wat *Giskes* natuurlijk niet weet, dan verklaart hij, dat hij nooit iets van een familielid van *Bingham* heeft gehoord of gezien. En als er verraad was geweest, dan had hij dat moeten weten. Wanneer deze verbinding iets te maken zou gehad hebben met het spel-Noordpool of met het England-Spiel van *Schreieder,* zou hij het beslist geweten hebben. Hij zou er op de een of andere manier achter gekomen moeten zijn en dat is niet het geval geweest. Nooit is iets dergelijks ook maar ter sprake gekomen of gemerkt of bekend geworden. Hij kent ook niet bij zijn ondergeschikten of bij de ondergeschikten van *Schreieder* een man, die de naam *Bingham* heeft gedragen. De naam *Bingham* was de Duitsers toentertijd zo bekend uit de verbinding met Londen, dat *Giskes* het zonder meer zeker vernomen zou hebben, wanneer hier een man of een vrouw met de naam *Bingham* opgedoken en op de een of andere manier bekend geworden zou zijn. Dat zou hij heel beslist te weten zijn gekomen.

18780 *(May)*
18781 *(May)*
18782 *(May)*
18783 *(May)*

May kent de naam *Bingham,* maar niet in verband met verraad. Hij kent de naam uit de verhoren van de mensen, want toentertijd zat *Bingham* samen met major *Blunt* in de leiding van de Engelse afdeling. Daar vandaan kent hij de naam, maar de naam *Bingham* heeft hij beslist niet in verband met verraad gehoord. Hij kent niemand, die in verband stond met de S.D., Duitse politie-instanties of Duitse militaire instanties en die hier in Nederland de naam *Bingham* voerde. Hij kent de naam *Bingham* slechts uit de verhoren als plaatsvervanger van de toenmalige major *Blunt* en later als zijn opvolger. Anders kent hij de naam niet. Noch van de zijde van de Abwehr, noch bij de S.D. is ooit de naam *Bingham* genoemd of ook maar bekend geweest, behalve in verband met deze verhoren uit het Spiel.

21133 *(Cieraad—Crack)*

Mevrouw *A. W. Cieraad—Crack,* destijds werkzaam bij de S.D. als secretaresse van *Deppner* en *Schreieder* kan zich de naam *Bingham* niet herinneren.

21827 *(Breed)*
21829 *(Breed)*
21831 *(Breed)*
21833 *(Breed)*

A. Breed is tijdens de bezetting werkzaam geweest voor de Sicherheitsdienst (S.D.) en deswege veroordeeld tot de doodstraf door het Bijzonder Gerechtshof te 's-Gravenhage. Omstreeks Mei 1944 is hij met die werkzaamheden begonnen. Hij heeft nooit geconstateerd, dat bij de Duitsers of voor de Duitsers iemand werkzaam was, die de naam *Bingham* droeg. Deze naam heeft hij nog nooit ontmoet of gehoord bij of in betrekking tot de Sicherheits-Polizei of in verband met geheime politie. Onder die naam kent hij niemand.

20078 *(Spoelstra)*
20096 *(Spoelstra)*
20097 *(Spoelstra)*
20098 *(Spoelstra)*

De heer *C. J. G. Spoelstra (den Doolaard)* kent ten aanzien van *Bingham* slechts feiten van een zodanige aard, dat zij moeilijk te bewijzen vallen. Omtrent de hele geschiedenis van het verraad in het England-Spiel heeft de heer *Spoelstra.* maar dan als schrijver, zijn eigen theorie. Hij acht het heel goed mogelijk — dat is zuiver een hypothese van hem —, dat major *Bingham* een serie agenten verraden heeft zuiver uit sadistische neigingen. Dat is iets, wat nooit te bewijzen zal zijn. Bovendien is deze persoon voor de Nederlanders onbereikbaar. Deze persoon is blijkbaar verdampt. De heer *Spoelstra* refereert aan iemand, die meer weet van een *Bingham* aan de Duitse kant in Nederland en hierover meer kan zeggen: majoor *de Graaf.* Dat verraad zou een bezwarende omstandigheid voor de Engelse major *Bingham* kunnen vormen, maar de heer *Spoelstra* kan zich voorstellen, dat het verraad kon plaats hebben zonder dat *Bingham* een familielid had bij de S.D. in Nederland. De heer *Spoelstra* kan zich heel slecht voorstellen, dat, zo er van verraad sprake is geweest, *Bingham* dat zou hebben bewerkstelligd door contact met agenten, die de Duitsers in Engeland hadden geparachuteerd; het zou onmogelijk zijn geweest, dat dezen op vrije voeten bleven. De verbinding ten behoeve van verraad tussen Engeland en een persoon in Nederland was echter heel gemakkelijk via het neutrale Portugal. Het was voor iemand in Duitse dienst heel gemakkelijk om van Nederland naar Portugal te reizen. Er is in Engeland niet één chef van de geheime dienst geweest, of hij heeft van Londen uit één of meer reizen naar Portugal gemaakt. De mogelijkheid van contact tussen een Engelse ambtenaar van de geheime dienst en Duitse

20099 *(Spoelstra)*
20100 *(Spoelstra)*
20101 *(Spoelstra)*
20102 *(Spoelstra)*

parachutisten in Engeland zou de heer *Spoelstra* echter voor 99,99 % uitgesloten achten. Het Engelse apparaat en de Engelse afweerspionnage waren zeer goed. Bovendien wijst de heer *Spoelstra* er op, dat de neergekomen agenten zich in een vijandelijk land bevonden, terwijl de door de Engelsen uitgezonden agenten op het vasteland te midden van een medewerkende welwillende bevolking neerkwamen. De Duitsers hadden twee ringen van spionnen in Engeland, tezamen enige honderden. Dezen zijn in de eerste 48 uur na het uitbreken van de oorlog zonder uitzondering opgeruimd. Zij waren allen bekend en zijn allen gearresteerd. Eerlijk gezegd, voelt de heer *Spoelstra* het meest voor de theorie van het sadisme en minder voor de theorie van het verraad ten opzichte van *Bingham*. Het was een hoogst eigenaardige persoon. Hij vraagt zich af, hoe zo iemand chef van zulk een afdeling kan worden. Dat heeft men zich te Londen wel meer afgevraagd, op alle mogelijke gebieden, maar iemand, die dergelijke kenmerken vertoonde . . . .! De heer *Spoelstra* heeft gehoord, dat *Bingham* nog niet zo lang in Engeland was. Als dit waar is, bevreemdt het hem des te meer, dat *Bingham* het eerst gebracht heeft tot een belangrijke betrekking bij de Patriotic School en toen die belangrijke sectie onder zich heeft gekregen.

20693 *(Ubbink)*
20694 *(Ubbink)*

De heer *J. B. Ubbink* heeft verklaard, dat er in de gevangenis te Haaren bepaalde theorieën waren over het England-Spiel. Er werd practisch over niets anders gepraat. Er zijn alle mogelijke theorieën opgeworpen en weer verworpen, hoewel er wel algemeen werd aangenomen, eigenlijk zonder grond bij nader inzien, dat er in Engeland ook een persoon in de intelligence werkte voor de Duitsers, althans dat werd als vaststaand aangenomen. Daar werd vooral de naam van major *Bingham* bijgehaald. Dat is ook de reden geweest, waarom de heer *Ubbink* in Zwitserland een telegram heeft weggestuurd met vermelding van de naam *Bingham*. Hij gelooft, dat één de naam *Bingham* heeft genoemd, terwijl een ander *Bingham* niet graag mocht. De naam *Bingham* klonk elke avond door de muren. Op het laatst wist niemand beter dan dat *Bingham* de grote verrader was.

21321 *(Broekman)*
21322 *(Broekman)*
21323 *(Broekman)*
21324 *(Broekman)*
21325 *(Broekman)*
21326 *(Broekman)*

De heer *Broekman* heeft de heer *Bingham* gekend. Deze heeft lang in Nederland gewoond en sprak heel behoorlijk Nederlands. Misschien voor dit werk iets te vlot. Misschien te nonchalant. Het zou de heer *Broekman* heel erg tegenvallen, indien *Bingham* zich uitlatingen over de dienst veroorloofde in openbare gelegenheden. Er waren zoveel beschuldigingen te Londen. Er is geen aanwijzing voor het verhaal, dat hij een broer of ander familielid had in Nederland, die voor de Duitsers werkte.

22742 *(Schilp)*
22745 *(Schilp)*
22747 *(Schilp)*
22748 *(Schilp)*
22749 *(Schilp)*
22750 *(Schilp)*
22753 *(Schilp)*

De heer *Schilp* acht *Bingham* een bekwaam officier, ook op het gebied, waarop hij werkzaam was. Hij heeft op de heer *Schilp* altijd een betrouwbare indruk gemaakt. Voorzover hij weet, heeft *Bingham* vroeger gewerkt bij Bruynzeel te Zaandam. De heer *Schilp* zou niet kunnen zeggen, of hij nog familie in Holland had. Hij heeft daar nooit over gesproken. *Bingham* was een buitengewoon gesloten type, waar bijna niets uitkwam. De heer *Schilp* heeft er nooit een aanwijzing voor gehad, dat *Bingham* in openbare gelegenheden onder invloed van sterke drank mededelingen deed, die een officier van een inlichtingendienst zeker nooit moet doen. Hij heeft deze aantijgingen nooit anders gezien dan hier in Nederland in de courant, maar hij heeft ze in Engeland nooit gehoord. Hij kan b.v. zeggen: Ik heb de heer *Bingham* nooit met een dame zien uitgaan, maar wat zegt dat verder? In Engeland heeft iemand de heer *Schilp* waarschijnlijk ook nooit met een dame zien uitgaan. Maar hij weet, dat *Bingham* met bepaalde dames uitging. Persoonlijk heeft hij het nooit gezien. Hij is met *Bingham* ook wel eens te Londen naar een cocktail-party of ergens naar toe geweest. Hij heeft *Bingham* nooit iets uit de school horen klappen. Voor zijn persoonlijke overtuiging gelooft hij er niets van.

22761 *(Schilp)*
22762 *(Schilp)*
22763 *(Schilp)*
22764 *(Schilp)*
22766 *(Schilp)*
22765 *(Schilp)*
22767 *(Schilp)*
22768 *(Schilp)*
22772 *(Schilp)*

Toen aan Nederlandse zijde het B.B.O. werd opgericht, had de reorganisatie bij S.O.E. al plaats gevonden. *Bingham* is op een gegeven ogenblik overgeplaatst. Daarna heeft het bureau M.V.T. nog samengewerkt met major *Dobson*. Deze is onmiddellijk na *Bingham* gekomen. De reden, waarom major *Bingham* werd overgeplaatst, heeft de heer *Schilp* nooit gehoord; de reden lag voor de hand; een officier heeft een mislukking gehad, dus wordt hij overgeplaatst; dat werd ook als zodanig geaccepteerd. Maar major *Dobson* heeft dat nooit verteld. *Bingham* heeft het ook zelf bij zijn afscheid niet gezegd. Hier zijn besprekingen aan voorafgegaan en zijn zekere beschuldigingen geuit in die tijd te Londen; er is een Engelse commissie van onderzoek geweest, die die zaak heeft onderzocht; wat het resultaat is geweest, kan de heer *Schilp* ook niet zeggen, want dat is nooit aan de Nederlandse dienst medegedeeld. Dat er een onderzoek werd ingesteld naar de mislukking, waar of die plaats had gevonden, daar heeft *Bingham* wel eens over gesproken en, naar de heer *Schilp* meent, kolonel *de Bruyne* ook, maar het resultaat hiervan is nooit medegedeeld.

23444 *(Lieftinck)*
23445 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* kent *Bingham* heel goed, want hij heeft ongeveer een jaar met hem samengewoond op een flat. De heer *Lieftinck* is daar gekomen in December 1942. De datum van het vertrek van *Bingham* kan de heer *Lieftinck* zich niet herinneren. Het contact

23446 *(Lieftinck)*

is niet van die aard geweest, dat *Bingham* met hem sprak over de technische détails van het werk. Zij spraken wel eens onder elkaar over de toestand, waarin de agenten in de trainingscholen zaten, dus alleen over de dingen, waarmee de heer *Lieftinck* te maken had. Verder kreeg hij niets te horen. De heer *Bingham* was zo gesloten als een boek. De heer *Lieftinck* heeft in de krant gelezen, dat hij een kletser zou zijn geweest, maar dit kan hij zich niet voorstellen. De heer

23447 *(Lieftinck)*
23448 *(Lieftinck)*
23449 *(Lieftinck)*

Bingham sprak nergens over zijn werk. Hij is een bijzonder harde werker, een spitse vent, een beetje vreemde vent. Hij was een eigenaardige man; hij had hoegenaamd geen contact met vrouwen, maar toch zeker ook niet met mannen. Hij beweerde, dat hij de een of andere ongelukkige vrouwenperkara had gehad en dat hij er niet over piekerde nog eens tegen de lamp te lopen. Hij ging wel eens lunchen met een meisje en was vriendelijk tegen haar, maar verder

23450 *(Lieftinck)*

niet. De heer *Lieftinck* heeft nooit reden gehad aan *Bingham's* betrouwbaarheid te twijfelen. Ook heeft hij niets bemerkt van onbetrouwbaarheid in de persoonlijke omgang. Hij vond major *Bingham*

23451 *(Lieftinck)*

een goed kameraad.

23452 *(Lieftinck)*

Toen het duidelijk was geworden, dat de zaak mis was, is de heer *Lieftinck* ook wantrouwen gaan koesteren. Hij heeft gedacht: Waarin zit het? Laat ik beginnen met deze man. Hij heeft het gehele huis van *Bingham* overhoop gehaald. Hij had er geen reden toe, maar dacht: wat ik kan uitzoeken, zal ik uitzoeken. Er was niets, dat er op wees. Een Engelse commissie heeft intussen getracht uit te zoeken, waarin het lag. Haar rapport kent de heer *Lieftinck* nauwelijks; hij weet echter, dat het bestaat.

30493 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* zegt met betrekking tot de verraadstheorie, de theorie van *Bingham* met het Nederlandse familielid: dit is niet aan te nemen, want toen *Bingham* wegging, is hij onmiddellijk in een andere tak van dienst van de S.O.E. geplaatst, terwijl het terstond onderzocht is door een zeer hoge commissie.

32846 *(van Houten)*

Mr. *van Houten* vond de heer *Bingham* een onprettige man. Bovendien hield *Bingham* nogal van een glas whiskey, maar de heer *van Houten* heeft het persoonlijk, eerlijk gezegd, nooit medegemaakt, dat de heer *Bingham* dronken werd. Het gebeurde echter wel op een partij, dat hij na een glas whiskey een beetje te veel praatte. Dit is hem ook meermalen verweten. De heer *van Houten* vond hem, zoals gezegd, een onplezierige man. Hij deed graag erg Engels, maar hij was evenzeer erg Nederlands; hij heeft, naar de heer *van Houten* meent, een groot deel van zijn leven in Nederland doorgebracht. Hij had kennelijk grote invloed op *Lieftinck* en toen het B.I. begon met zijn waarschuwingen, dat het met hun dienst mis was, hebben zij de grootste tegenwerking van *Bingham* ondervonden. De heer *van Houten* herinnert zich nog, dat *Bingham* er om lachte, en zeide: „Het gaat zo prachtig, bemoei je met je eigen zaken". Totdat het beroemde afscheidstelegram kwam.

62408 *(Pinto)*

De heer *O. Pinto* verklaart, dat *Bingham* en hij de Patriotic School hebben opgericht; dat was in April 1941. Het hoofdkwartier van M.I. 5 was in St. James Street, maar zij zaten in de Patriotic School.

62409 *(Pinto)*

De heer *Pinto* heeft zeer lang en zeer intiem met de heer *Bingham* samengewerkt. Datgene, wat er verteld wordt, nl. dat hij met de moffen in verbinding stond, noemt hij volkomen onzin. *Bingham* was

62410 *(Pinto)*

op dat gebied volkomen goed. Hij was echter in verschillende zin een abnormaal mens. Later is *Bingham* aan de drank geraakt en werd hij

62411 *(Pinto)*

zo onmogelijk, dat hij bij M.I. 5 is ontslagen. Hij is toen naar S.O.E.

62412 *(Pinto)*
62413 *(Pinto)*

gegaan. Hij is weggegaan in het najaar van 1941. Hij heeft toen bij S.O.E. eerst gewerkt onder leiding van *Laming*. *Laming* heeft hem er in gehaald. Hij heeft later onder *Blizzard* gewerkt. Dat is de geschiedenis van *Bingham*. Hij is abnormaal, maar dat hij niet goed zou zijn, dat is volslagen onzin. Daarvoor heeft de heer *Pinto* te lang met hem samengewerkt en weet hij, hoe *Bingham* genoot, als zij

62414 *(Pinto)*
62416 *(Pinto)*

iets tot stand brachten. *Bingham* heeft natuurlijke aanleg voor het vak; hij is niet dom, maar hij dronk te veel. De heer *Pinto* twijfelt er aan, of *Bingham* ooit in café's heeft gekletst.

62519 *(Pinto)*

Het oordeel van de heer *Pinto* is, dat met al de eigenaardigheden en moeilijkheden, die hij had, *Bingham* voor 100 pct. politiek goed is. Daarvan is hij zeker, daarvoor steekt hij zijn hand in het vuur.

32653 *(Borst—Aernout)*

Mevrouw *C. A. M. Borst—Aernout* heeft van December 1939 tot 15 Mei 1940 bij het Engelse consulaat-generaal te Amsterdam gewerkt.

32655 *(Borst—Aernout)*
32658 *(Borst—Aernout)*

Daar werkte in die tijd ook *Seymour Bingham*. Zij weet niet precies, of *Bingham* in de Secret Service werkzaam was. Er werd wel over gesproken, maar hij was er toen ook door de oorlogsomstandigheden. Mevrouw *Borst—Aernout* heeft natuurlijk niet kunnen controleren, of hij er vóór die tijd was, want zij kwam er eerst in de oorlogstijd.

32663 *(Borst—Aernout)*
32664 *(Borst—Aernout)*
32665 *(Borst—Aernout)*
32667 *(Borst—Aernout)*
32668 *(Borst—Aernout)*
32672 *(Borst—Aernout)*
32673 *(Borst—Aernout)*
32674 *(Borst—Aernout)*
32676 *(Borst—Aernout)*
32677 *(Borst—Aernout)*
32678, 32700 *(Borst—Aernout)*
32679 *(Borst—Aernout)*
32680 *(Borst—Aernout)*
32695 *(Borst—Aernout)*
32696 *(Borst Aernout)*
35435 *(de Vries)*
35436 *(de Vries)*
35437 *(de Vries)*
35438 *(de Vries)*
35440 *(de Vries)*
35441 *(de Vries)*
35443 *(de Vries)*
35447 *(de Vries)*
35453 *(de Vries)*
35455 *(de Vries)*
35457 *(de Vries)*
35461 *(de Vries)*
51854 *(Bingham)*

Bingham is tot de laatste dagen van de strijd in Nederland gebleven, naar zij heeft gehoord. De heren *Shepherd* en *Laming* moesten weg en vertrokken de 14de. *Bingham* zou voor een overtocht zorgen van de heren *Shepherd* en *Laming* en hem zelf. Daarvoor had hij een zekere commander *Goodenough* ontdekt, die ergens een destroyer klaar had liggen, alles volgens het verhaal. Daar zijn ze naar toe gereden met de auto van de heer *de Beaufort,* maar nergens was een commander *Goodenough* te bekennen. Ze zijn terug gereden en naar IJmuiden gegaan. Ook daar was geen commander *Goodenough.* Er waren daar diverse mensen, die overtocht vroegen. *Shepherd* en *Laming* zijn er toen op uitgegaan om ergens een vissersboot te charteren. Die hebben ze schijnbaar ook gecharterd, maar in die tussentijd zijn ze *Bingham* kwijt geraakt en hebben hem niet meer gezien. Toen zijn zij getweeën overgestoken in een vissersboot en zijn goed aangekomen. Daar is naderhand nog een bevestiging van gekomen in de vorm van een schrijven van Engeland uit, via het Rode Kruis. Van *Bingham* heeft zij toen niets meer gehoord. Ook naderhand niet meer, ook via de heer *Moffitt,* Amerikaans vice-consul, niet. Het consulaat werd toen overgenomen door de Amerikanen, die voor de Britse belangen bleven werken. *Bingham* is toen niet komen opdagen. Zij nam dus aan, dat hij weg was. Of hij aangekomen is, is nooit bevestigd.

Zij heeft later in oorlogstijd de heer *Bingham* nog één keer gezien, nl. een keer op de Leidsegracht. Mevrouw *Borst—Aernout* zag hem; zij keek nog eens en hij maakte een beweging van herkennen of niet herkennen, daar wil zij vanaf zijn. Maar zij reed door en heeft er verder niet op gelet. Zij reed op de fiets. Het was na kantoortijd, dus het zal ongeveer half zes geweest zijn. Het was schemerig en het was heel miezerig weer, dat weet zij wel. Het moet in het najaar van 1943 geweest zijn. Mevrouw *Borst—Aernout* kan het allemaal niet met zekerheid zeggen, omdat het eigenlijk te gauw is gegaan. Zij heeft het thuis wel zo'n beetje verteld. Zij zei: „Weet je wie ik nu gezien heb, *Bingham*" en „Wat doet die hier in Holland?" Een paar dagen daarna sprak mevrouw *Borst—Aernout* de portier *de Vries* van het flatgebouw van het Engelse consulaat en deze zei: „Weet u wie hier in de stad is?" Zij zei: „Nu, vertel het mij maar". Waarop de portier zei: „*Bingham,* ik heb hem gesproken". Zij heeft de heer *de Vries* na de oorlog nog gevraagd, of hij hem inderdaad gesproken had. Dit deed zij naar aanleiding van het feit, dat over die kwestie-*Bingham* bij een bezoek aan het Bureau voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam een vraag werd gesteld. Er werd gevraagd, of *Den Doolaard* met kapitein B. kapitein *Bingham* bedoeld had. Toen heeft zij gezegd, dat de naam *Bingham* niet zoveel voorkwam. Zij is hierna dus naar de portier van het flatgebouw gegaan en zei hem: „Herinnert u zich nog, dat u indertijd verteld hebt, dat u *Bingham* ontmoet en gesproken had?" Hij herinnerde zich dit echter niet meer. Zij weet positief, dat de portier het haar destijds heeft gezegd, en zij weet ook zeker, dat zij *Bingham* heeft gezien.

Mevrouw *Borst—Aernout* heeft er nooit iets van gemerkt, dat *Bingham* hier nog een broer had. Zij kent maar één *Bingham* en dat is *Seymour Bingham.*

De heer *W. de Vries* was omstreeks Mei 1940 concierge in het gebouw, waar te Amsterdam het Engelse consulaat-generaal was gevestigd. Hij is daar nu nog werkzaam. Hij is 33 jaar in dat gebouw concierge geweest. Het Engelse consulaat is ongeveer een jaar vóór de oorlog van de Herengracht naar dit gebouw overgeplaatst. Het was een kantoorgebouw, waar verschillende kantoren in gevestigd waren. Het Engelse consulaat-generaal nam de gehele derde etage van dit gebouw in beslag. Hij heeft daar ook *Seymour Bingham* gekend. In September 1939 is deze er gekomen. De heer *Bingham* is weggegaan, toen de torpedoboot van IJmuiden is vertrokken. *Bingham* heeft er toen nog voor gezorgd, dat de Bataafse in brand werd gestoken. Zondags hebben ze de heer *de Vries* gevraagd, waar ze vijlen en zagen konden krijgen. Hij heeft ze toen nog een adres in de Vijzelstraat opgegeven, bij *Gimberg.* Daar hebben ze toen het materiaal gehaald en de boel bij de Bataafse opgeblazen. Dat was even, voordat zij vertrokken.

De heer *de Vries* heeft *Bingham* later niet meer ontmoet. Hij kan nooit tegen mevrouw *Borst—Aernout* in het najaar 1943 gezegd hebben: „*Bingham* is hier geweest. Ik heb hem gesproken." Dat kan hij nooit gezegd hebben. Wanneer mevrouw *Borst—Aernout* zegt, dat zij een paar dagen, nadat zij *Bingham* op de Leidsegracht had gezien, de heer *de Vries* heeft gesproken en dat deze toen heeft gezegd: „Ik heb hem niet alleen gezien, maar ook gesproken", dan is dat volgens de heer *de Vries* niet waar. De heer *de Vries* heeft *Bingham* niet meer gezien of gesproken, nadat hij in Mei 1940 is weggegaan. Hij heeft hem nadien nooit meer gezien. De heer *Laming* en de heer *de Beaufort* heeft hij ook nooit meer terug gezien.

De heer *S. Bingham Sr.* heeft verklaard, dat na de oorlog iemand — hij weet niet meer wie — hem gezegd heeft: ze zeggen, dat je zoon

in Amsterdam is gezien. Deze zegsman beweerde niet hem zelf gezien te hebben. De heer *Bingham* beschouwde het als nonsens. Hij weet achteraf positief, dat zijn zoon gedurende de bezetting niet in Nederland is geweest.

35475 *(Scholtens—van Meer)*
35476 *(Scholtens—van Meer)*
35477 *(Scholtens—van Meer)*
35478 *(Scholtens—van Meer)*
35479 *(Scholtens—van Meer)*
35480 *(Scholtens—van Meer)*
35481 *(Scholtens—van Meer)*
35482 *(Scholtens—van Meer)*
35483 *(Scholtens—van Meer)*
35484 *(Scholtens—van Meer)*
35485 *(Scholtens—van Meer)*
35486 *(Scholtens—van Meer)*
35491 *(Scholtens—van Meer)*
35492 *(Scholtens—van Meer)*
35495 *(Scholtens—van Meer)*
35496 *(Scholtens—van Meer)*
35499 *(Scholtens—van Meer)*
35502 *(Scholtens—van Meer)*

Mevr. *J. A. M. Scholtens—van Meer* is van 1934 af tot het uitbreken van de oorlog op het Britse consulaat-generaal te Amsterdam werkzaam geweest. Zij heeft daar ook een zekere *Bingham* meegemaakt. Van de tijd af, dat Engeland in September 1939 de oorlog aan Duitsland verklaarde. Hij is toen opgeroepen. De Engelsen werden namelijk voor de z.g. „National Service" opgeroepen om in oorlogstijd werkzaamheden te verrichten. Voordat *Bingham* bij het Engelse consulaat-generaal kwam, werkte hij bij *Bruynzeel* te Zaandam. Dus de mobilisatietijd van September 1939 tot Mei 1940 heeft hij op het consulaat-generaal doorgebracht. Zover zij weet, is hij met de staf van het consulaat mee naar Engeland gegaan. Dat is op verschillende dagen geweest. De consul-generaal is b.v. de laatste dag vertrokken. Dat hield verband met de scheepsgelegenheid in IJmuiden, maar dat is helemaal misgelopen. Het plan was, dat men via België zou gaan. Van de Belgische Regering had men hiervoor toestemming gekregen. Er is echter verraad geweest. Toen is men met verschillende boten vertrokken. De „Kortenaer" o.a. is toen verongelukt, waarop ook veel Engelsen waren. Mevrouw *Scholtens* weet echter niet, of *Bingham* hierop zat. Zij weet niet met welke boot hij is vertrokken. Voorzover zij weet, is hij zeker niet een van de eersten geweest. In het begin kon er ook niemand weg, want toen moesten er eerst nog boten gecharterd worden, omdat er op dat moment geen scheepvaart was. Zij heeft dit echter niet meegemaakt, want zij was toen in Hilversum, vanwaar zij niet weg kon. Mevrouw *Scholtens* heeft *Bingham* later niet meer ontmoet. Het is onjuist, dat zij, zoals aan de commissie medegedeeld is, tijdens de Duitse bezetting *Bingham* nog eens in Nederland heeft gezien. Het enige vreemde, dat zij heeft meegemaakt, is het volgende. Zij was op een keer in Amsterdam uit en zat op het Rembrandtplein in Old Dutch. Zij had toen een Engelse zakdoek bij zich, waar een Engelse vlag op stond. Er stond een dame naast haar, die aan haar vroeg, of zij die zakdoek niet mocht hebben. Deze dame had een Engels accent. Er stond verder een heer naast haar, die zei, dat hij haar herkende van het Engelse consulaat. Hij deed het verhaal over de heer *Lee*, die geregeld hier kwam. Op het ogenblik is de heer *Lee* nog vice-consul. Dat is het enige tijdens de oorlog in 1943, dat zij heeft meegemaakt. Zij kan dus positief ontkennen, dat zij *Bingham* tijdens de bezetting, dus na Mei 1940, nog heeft gezien. De heer *Bingham* was zeker niet dom. Voor zijn werk was hij heel behoorlijk. Zij vond hem enigszins mysterieus. Zij heeft niets gemerkt van onbetrouwbaarheid.

35462 *(Bruynzeel)*
35463 *(Bruynzeel)*
35464 *(Bruynzeel)*
35466 *(Bruynzeel)*
35467 *(Bruynzeel)*
35468 *(Bruynzeel)*

De heer *C. Bruynzeel* heeft over de familie *Bingham* het volgende verklaard. *Seymour Bingham* is een zoon van *S. Bingham* Sr. Deze woont te Rotterdam en leeft nog. Deze is getrouwd geweest met een zuster van de vrouw van de heer *Bruynzeel*. Het is van oorsprong een Engelse familie en ze zijn het ook altijd gebleven. *Bingham* Sr., die te Rotterdam woont, heeft een zoon en een dochter, die te Heemstede woont. Er zijn nog meer *Binghams* in Nederland, maar daar is de heer *Bruynzeel* niet zo goed van op de hoogte. Hij herinnert zich wel, dat er een familie *Bingham* ongeveer 60 jaar geleden te Utrecht woonde; het waren kolenhandelaars. En verder dan nog deze *Bingham* Sr. uit Rotterdam, die ook van Engeland naar hier is gekomen en nu nog leeft. De heer *Bruynzeel* weet echter niet, wat er verder met de tak te Utrecht is gebeurd, en of daar misschien nog afstammelingen van zijn. Bij de zaak-*Schreieder* heeft hij wel eens de naam *Bingham* gelezen. Hij heeft toen nog geïnformeerd welke *Bingham* men daarmede bedoelde, doch hierop heeft hij nooit antwoord ontvangen. Hij heeft geïnformeerd bij zijn zoons.

De heer *Bruynzeel* heeft aan de vader van *S. Bingham jr.* enige inlichtingen gevraagd. Hij heeft daarop een brief van hem ontvangen. Het is een brief van 26 November 1948, die luidt als volgt:

> „Zie hier mijn belevenissen tijdens de oorlog. In September 1940 moest ik van de moffen Rotterdam verlaten en mocht 40 km uit de kuststrook gaan wonen. Dit wegens mijn Engelse nationaliteit. Ik ben toen naar Gouda gegaan. Hier moest ik mij iedere maand bij de politie melden voor een verblijfsvergunning. In September 1942 kreeg ik een oproep van de S.D. in Rotterdam om mij te komen melden. Ik ging en werd gelijk opgepikt. Ik werd beschuldigd van gepraat te hebben. Ik was namelijk ziek geweest met longontsteking. En in de wachtkamer van de dokter werd er vrij gepraat. Maar er was een verkeerde bij, die wat ik zeide aan de Duitsers overgebracht heeft. Ik heb die uitdrukking niet ontkend, want het drukte mijn gevoelens ten opzichte van de juistheid uit. Na mijn verhoor werd ik een paar uur op een zolderkamer opgesloten en in de namiddag

naar het Haagse Veer gebracht, waar ik het zeer goed heb gehad, behalve dat je niet vrij uit kon gaan, en ben op 20 September overgebracht naar Vught. Hier heb ik door de slechte kleding en in natte kleren rond te lopen, dubbele longontsteking gehad. Mijn hele gestel en gezondheid was slecht. De Nederlandse doktoren waren prima. Ze hebben alles gedaan om de zieken weer gezond te maken. Na 14 dagen in het ziekenhuis ben ik ingedeeld bij de invaliden. Waar ik bleef tot Juni 1944. En toen overgebracht naar interneringskamp voor civiele Engelse burgers in Kreuzburg in Opper-Silezië. In Januari 1945, tijdens het opdringen der Russen, werd ons kamp ontruimd en in een trein geladen om naar een ander kamp te gaan. De eerste nacht in een trein, bestaande uit paardenwagons en kolenwagens. Daarna in een ouderwetse Duitse personentrein, waar wij in een ruimte voor 8 personen met 14 man moesten blijven. Na veel rondrijden werden wij eindelijk naar Spittal/Drau gebracht en in een kamp met prikkeldraad in barakken ondergebracht. Tien nachten en elf dagen in de trein. Hier bleven wij totdat de Tommies aankwamen na de capitulatie van Duitsland en ons bevrijdden. Alle Engelsen moesten naar Engeland terug en hebben de reis over de Alpen naar Ancona gemaakt. Na een week rust in dat verrukkelijke klimaat en een mooi kamp zijn we gebracht naar Rome en een week daarna naar Napels, waar we op een transportschip hebben gewacht, dat ons naar Schotland bracht. En daar ben ik gegaan naar mijn zuster in Broadstairs, waar ik gebleven ben, totdat mijn papieren in orde waren en mij weder in Rotterdam gevestigd heb. Hopende dat dit voldoende is, wil ik wel toevoegen, dat mijn gezondheid geleden heeft, maar nu weer op peil komt.

In het bezit van je brief van de 25ste zend ik je hierbij je oproep van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, Plenaire commissie. Betreffende: mijn zoon *S. Bingham*. In beantwoording daarvan deel ik mede, dat mijn enige zoon *Seymour Bingham* na het overlijden van zijn moeder in 1933 bij de deurenfabriek van de firma Bruynzeel & Zn. te Zaandam is gekomen. En daar, naar ik van zijn directeur hoorde, in alle opzichten voldeed en in de loop der jaren in Zaandam bij velen in hoog aanzien stond. Met je zoon *Willem* was hij zeer bevriend en bestaat die vriendschap wederzijds nog. Toen in 1939 Engeland met Duitsland in de oorlog kwam, werd hij door het Britse Consulaat in Amsterdam opgeroepen wegens zijn Engelse nationaliteit en gevraagd, of hij zijn in 1918 afgelegde eed van trouw, toen hij voor zijn dienstplicht opkwam, gestand hield. Op zijn als goed vaderlander bevestigend antwoord werd hij in de Britse consulaire dienst opgenomen en is daarna tot pro-consul gepromoveerd.

35469 *(Bruynzeel)* Toen in 1940 Nederland onder de voet werd gelopen door de Duitsers, is hij met de andere ambtenaren naar Engeland overgestoken en heb ik de gehele oorlog geen contact met hem gehad. Ik hoorde pas na mijn bevrijding in Engeland, dat hij bij de Geheime Dienst was en hij zulke snelle bevorderingen gemaakt had. Hij was nl. reeds majoor. Omtrent zijn levenswijze en levensopvatting in de vóóroorlogse jaren heb ik nooit anders dan goed gehoord. Maar vraag eens iets over hem aan *Willem Nijssen* of de heren *Verkade* of de heer *J. A. v. d. Stap,* directeur van de Zaanse, Langstraat 1, Zaandam. Die kennen hem wel. De heer *Verkade* werkte met hem op sociaal gebied. *Seymour* is nog steeds in dienst, maar heeft mij nooit geschreven, en schrijft mij ook nooit één woord over zijn werk, want hij is gebonden door zijn eed van zwijgen op dit gebied, „the official secret act". Dit is alles wat ik weet en hoop, dat je hieraan iets zult hebben."

35469 *(Bruynzeel)* De heer *Bruynzeel* heeft te Zaandam, bij mensen, die toen in die tijd met *Bingham* omgingen, laten informeren, of hij correct was in al zijn handelingen. Hij heeft echter niets ten nadele van hem gehoord. Dus

35470 *(Bruynzeel)* *Seymour Bingham* jr. maakt geen ongunstige indruk. Hij is ook nog in Australië geweest en op Java en is van daar naar Amerika gegaan. De heer *Bruynzeel* weet echter niet precies, of *Bingham* van daar eerst naar Engeland is gegaan of direct naar Duitsland, waar

35471 *(Bruynzeel)* hij thans zijn functie bekleedt. Hij was beslist geen geraffineerde man. De heer *Bruynzeel* kan niet zeggen, dat hij *Bingham* jr. wel mocht.

35472 *(Bruynzeel)* Hij was ongehoord nationalistisch. Zijn vader was ook zo. *Sey-*

35473 *(Bruynzeel)* *mour Bingham* jr. was niet getrouwd. Wel weet hij, dat hij kennis heeft gehad aan een Hollands meisje, maar bij nader inzien wilde hij haar niet hebben, omdat zij geen Engelse was.

43032 *(Bingham)* De heer *S. Bingham* heeft verklaard, dat hij een zoon en een

43033 *(Bingham)* dochter heeft. Zijn dochter is getrouwd geweest met ir. *van Heels-*

43034 *(Bingham)* *bergen.* Zijn zoon is niet getrouwd geweest. Deze is in 1940 naar

43035 *(Bingham)* Engeland gegaan en vertoeft op het ogenblik in Duitsland bij de

43036 *(Bingham)* contrôlecommissie.

43039 *(Bingham)*
43040 *(Bingham)*
43041 *(Bingham)*

In Nederland zijn er buiten de heer *Bingham* en zijn zoon bij zijn weten geen andere mensen, die de naam *Bingham* dragen. Hij heeft nooit gehoord, dat er familieleden in Nederland waren. In vroeger tijd moet een tak van de familie te Utrecht hebben gewoond. Dat was de oudste broer van de vader van de heer *Bingham* sr. Deze

43043 *(Bingham)*

was getrouwd met een Engelse en is kinderloos gestorven. De ouders van die oom te Utrecht zijn in Engeland geboren. De oom en de vader van de heer *Bingham* sr. zijn gelijk in Nederland gekomen.

43047 *(Bingham)*

Voorzover de heer *Bingham* weet, zijn hij en zijn zoon de enige *Binghams* in Nederland.

43049 *(Bingham)*

De heer *Bingham* sr. heeft drie broers gehad, die aanvankelijk ook in Nederland hebben gewoond, maar twee niet na hun meerderjarigheid. Zijn oudste broer is naar Engeland gegaan, toen deze 18 jaar was. Zijn andere broer is aanvankelijk naar Frankrijk gegaan, daarna naar Engeland en vervolgens naar Zuid-Afrika, waar hij is gestorven. Zijn oudste broer is in Engeland gestorven. Zijn derde broer is ongeveer in 1908 naar Amerika vertrokken. Deze heeft daar sedertdien gewoond en is niet meer in Europa geweest. Hij heeft twee dochters en een aangenomen zoon, die tengevolge van een oogziekte zeer slecht ziende is en daarom tijdens de oorlog geen militaire dienst heeft kunnen vervullen. Deze broer woont in Neshanic, N.I. in de U.S.A., evenals zijn kinderen. De zuster van de

43050 *(Bingham)*

heer *Bingham* sr. is getrouwd met een Engelsman. Zij is in 1946 in Engeland gestorven. De twee eerstgenoemde broers hebben geen zoons gehad. De een heeft een dochter gehad, die in Canada is gestorven. Er zijn geen mannelijke telgen van vaders kant van de heer *Bingham* sr. overgebleven.

43051 *(Bingham)*

De zoon van de heer *Bingham* sr. is eerst in de oorlog 1914 tot 1918 als dienstplichtige naar Engeland geweest. Hij kwam te laat voor de indeling, omdat de vrede inmiddels werd afgekondigd. Hij is toen naar Amerika gegaan. Hij is daar gebleven van 1921 tot 1933 en is toen naar huis gekomen. Daarna heeft hij van 1933 tot 1939

43052 *(Bingham)*

bij de firma *Bruynzeel* gewerkt. Hij heeft tijdens zijn werkzaamheden

43054 *(Bingham)*

bij *Bruynzeel* nooit in Den Haag gewoond. In 1939 is hij door het Engelse consulaat te Amsterdam opgeroepen en is te Amsterdam gaan wonen. De heer *Bingham* sr. weet niet zeker of zijn zoon reeds

43055 *(Bingham)*

eerder te Amsterdam woonde. Hij heeft nooit op de Plaats in Den Haag gewoond.

43063 *(Bingham)*

De heer *Bingham* sr. kent de theorie, die in sommige kranten opgeld doet, dat er behalve zijn zoon, die in Engeland in dienst was, tijdens de bezetting in Nederland een andere *Bingham* is geweest. Te dien aanzien zegt hij, op grond van zijn kennis van de familie *Bingham,* dat hij dat absoluut uitgesloten acht, want hij was in Nederland de enige *Bingham.* Hij is echter niet familieziek en heeft zich dus nooit om zijn familie bekommerd. Maar anders zou hij het

43064 *(Bingham)*

allicht gehoord hebben. Er zijn in Amerika *Binghams* genoeg.

33021 *(Sanders)*

De heer *W. E. Sanders* heeft begin 1946, toen hij bij het B.N.V. was, contact gehad met majoor *de Graaf,* die destijds een van de officieren was van het Bureau Bijzondere Opdrachten. Aan de heer *Sanders* persoonlijk is door het B.B.O. nooit iets overgedragen. Dat zal waar-

33022 *(Sanders)*

schijnlijk aan de administratie — de heer *Homburger* — zijn afgedragen. De heer *de Graaf* heeft nooit iets aan hem overgedragen.

33024 *(Sanders)*

De eerste-luitenant *van Panhuys* was de man, die geschakeld was tussen het B.N.V. en het B.B.O. en ook nog in dienst was bij het B.B.O. De heer *van Panhuys* behandelde deze aangelegenheden; hij was een medewerker van de heer *Siedenburg.* Bij het B.N.V. waren

33025 *(Sanders)*

enige mensen, die direct contact onderhielden tussen de geallieerden en de overige diensten en de heer *Siedenburg* was een van de vertrouwensmannen van de heer *Einthoven.* De heer *Siedenburg* had als medewerker onder zich de eerste-luitenant *van Panhuys,* die van het B.B.O. kwam. De heer *Sanders* weet, dat de heer *van Panhuys* zich met de zaken van het England-Spiel en *van der Waals* bemoeide en bij het B.N.V. was het de inspecteur *Kloots,* die alles betreffende deze affaire onder zich had. Aan de heer *Sanders* is door de heer *de Graaf* nooit een kist met stukken overgedragen. Het enige stuk, dat in

33028 *(Sanders)*

het archief van het B.N.V. is geweest, was een groot rapport over *Lauwers,* dat door de heer *de Graaf* is opgemaakt. Alleen de zaak-*Lauwers* is de heer *Sanders* op papier bekend. Over *Bingham* heeft hij echter nooit een ander rapport gezien.

33029 *(Sanders)*

De heer *Sanders* is de heer van *Panhuys* in verband met deze kwestie later nog eens tegengekomen. Na het bezoek van de heer *Sanders* aan

33031 *(Sanders)*
33032 *(Sanders)*

Engeland is de heer *van Panhuys* de man geweest, die de heer *Sanders* kwam mededelen, dat er brand geweest was en de stukken er dus niet meer waren. Die brand is in het War Office geweest. De heer *Sanders* is voor het England-Spiel te Londen geweest.

33035 *(Sanders)*

Het is eigenlijk een hele historie. Eerst krijgt men de heer *Siedenburg,* dan het optreden van de heren *Siedenburg/Pidcock.* Daarna krijgt de heer *Kloots* dat onderzoek. Hierna krijgt de heer *Sanders* een

gesprek met *Schreieder* en naar aanleiding daarvan en van het verhoor van *Lauwers* is hij naar Londen gegaan om de telegrammen te onderzoeken. Volgens de heer *Sanders* zat alles vast op de telegrammen,

33036 *(Sanders)* omdat er een verklaring was, dat er een identitycheck in zat. De heer *Sanders* is met kapitein *Gerritsen,* die oorspronkelijk uit de staf van de Prins kwam, naar Londen gegaan. Hij is met een vliegtuig van Valkenburg vertrokken naar Engeland en in dat zelfde vliegtuig bevond zich majoor *de Graaf*. De heer *Sanders* wilde naar generaal *van Oorschot* in Arlington House gaan. Die was er die dag echter niet. De volgende dag heeft hij deze gesproken, waarbij de heer *Gerritsen* aanwezig was. De heer *Sanders* heeft het met hem over deze affaire gehad en is ook weer op de telegrammen teruggekomen. Hem werd daarop medegedeeld, dat men niet precies wist, waar ze waren en dat hij de inlichtingen, die hem daarover verstrekt konden worden, van het War Office zou moeten ontvangen. 's Middags is hij toen weer naar Arlington House gegaan en kapitein *Gerritsen* is naar het War Office gegaan. Deze heeft daar de zaak besproken en kreeg de mededeling, dat men aan het verhuizen was en hij over drie weken de telegrammen ter beschikking kon krijgen. Een dag of tien later kwam van Engeland uit de eerste-luitenant *van Panhuys* van het B.B.O. over en deelde mede, dat hij opdracht had gekregen te berichten, dat er brand uitgebroken was en de telegrammen er niet meer waren. Dat had betrekking op de Engelse exemplaren van

33037 *(Sanders)* de telegrammen. Dat waren de enige, waarover de heer *Sanders*
33039 *(Sanders)* destijds een aanwijzing kreeg. De heer *Sanders* gelooft, dat het mogelijk is, dat, als dat verhaal over die brand niet was gekomen, hij die Engelse telegrammen toch niet had gekregen. Zij zijn destijds echter toegezegd aan kapitein *Gerritsen*. Het was nogal een groot aantal telegrammen.

33043 *(Sanders)* Het is de heer *Sanders* niet bekend, dat de heer *de Graaf* stukken heeft overgedragen aan de heer *Kloots*. Het is hem wel bekend, dat het B.B.O. werd geliquideerd, dat er stukken aan het B.N.V. moesten

33045 *(Sanders)* worden overgedragen en dat het archief van het B.B.O. naar het B.N.V. moest. Het enige, dat de heer *Sanders* daar eigenlijk van gehoord heeft is, dat te kennen werd gegeven, dat toch niet alle stukken zouden komen. Dat was zo de mening in die tijd, omdat er tussen al

33046 *(Sanders)* dergelijke diensten nogal een gespannen verhouding bestond. Een kist met stukken heeft de heer *Sanders* zeker gekregen van kapitein *Bakker,* die van de dienst-*Derksema* kwam. Dat daar een kist van is gekomen, weet hij heel zeker; hij is er absoluut van overtuigd, dat de heer *de Graaf* persoonlijk nooit iets gebracht heeft.

55518 *(Gerritsen)* De heer *J. Gerritsen* heeft verklaard, dat hij met de heer *Sanders* naar
55519 *(Gerritsen)* Londen is geweest. Hij is met een vliegtuig van Valkenburg vertrokken

55520 *(Gerritsen)* naar Engeland en in dat zelfde vliegtuig bevond zich majoor *de Graaf*. De heren *Sanders* en *Gerritsen* zijn op dezelfde dag — of de volgende ochtend — naar generaal *van Oorschot* gegaan en hebben met hem gepraat. Het interesseerde de heer *Gerritsen* persoonlijk buitengewoon wat zich had afgespeeld. Hij heeft verschillende dingen

55521 *(Gerritsen)* gevraagd en kreeg altijd het gevoel, dat hij bij generaal *van Oorschot* een buitengewoon ongewenste gast was. De heer *Gerritsen* heeft verteld, wat hij had meegemaakt in Nederland en hij wilde eens precies weten wat zich in Engeland allemaal had afgespeeld. De heer *van Oorschot* heeft een en ander verteld, maar eigenlijk meer over zijn eigen gezondheid. Dat ging niet zo prettig. De heer *van Oorschot* is een buitengewoon charmant man, maar over dat punt wilde hij niet te veel zeggen. De heer *Sanders* is toen begonnen over de codetelegrammen, die de parachutisten van het England-Spiel overseinden naar Engeland om te zien, of deze code-check goed is geweest, of de Engelsen hebben kunnen zien, of die mensen in gevangenschap waren, ja dan neen. Eerst heeft de heer *van Oorschot* gezegd, dat het niet mogelijk was, maar later zei hij, dat zij maar rechtstreeks naar de Engelsen moesten gaan. De heer *Gerritsen* heeft gezegd: U, generaal, bent daar als kind in huis, u hebt er vijf jaar gezeten, maar als ik daar kom, als Nederlands kapitein en zeg: ik wil inzage van die telegrammen hebben, zijn ze erg vriendelijk, maar duwen ze mij langzaam het gebouw uit; als u gaat, kunt u zeggen: hier zijn Hollanders, die eens naar die telegrammen willen kijken. Dat had in ieder geval meer kans dan dat de heer *Gerritsen* zou gaan. Maar hij moest het wel persoonlijk doen. Toen is hij erg stom geweest. Hij had toen moeten begrijpen, dat de Secret Service die telegrammen niet zou geven, dat andere mensen die allang hadden. Hij is toen te woord gestaan eerst door de portier en later door een officier; de naam weet hij niet meer. Die officier vroeg de heer *Gerritsen,* waarom hij kwam. Hij zei: zo en zo is het geval. De officier was buitengewoon beleefd en zei, dat het niet kon, dat ze aan het verhuizen waren, maar of de heer *Gerritsen* overmorgen nog eens wilde opbellen. De heer *Gerritsen* meent, dat het twee dagen later in de Daily Mail heeft gestaan, in ieder geval was het een klein bericht in de kranten, dat brand was uitgebroken in het War Office. Er was niet veel schade

aangericht, maar er was toch in ieder geval brand geweest. Hij heeft opgebeld, waarop ze hem hebben gezegd, dat het nog niet zover was, maar dat hij het zou horen. Hij kon naar Nederland gaan; ze zouden hem berichten. Toen heeft de heer *Sanders* bericht gekregen, dat in die brand de telegrammen waren gesneuveld.

33140 *(Kloots)*
33141 *(Kloots)*

De heer *A. G. Kloots* heeft verklaard, dat hij in 1945 en 1946 werkzaam is geweest bij het Bureau Nationale Veiligheid. Hij herinnert zich wel, dat er rapporten zijn gebracht, maar die waren, meent hij, niet van het B.B.O. Een of andere luitenant — hij is diens naam vergeten — kwam uit Apeldoorn en die heeft een hele partij rapporten gebracht. Maar voorzover hij weet, weet de heer *Sanders* daar ook van, want die was er bij, toen die luitenant er mee aankwam. Het is mogelijk, dat dit de rapporten waren, die van de Politie Buitendienst van kapitein *Derksema* gekomen waren. De heer *Kloots* herinnert zich wel, dat er een rapport was, dat *Lauwers* zelf gemaakt heeft. Daarin wordt ook over *Bingham* gesproken en miss „so and so". Er zijn natuurlijk wel een massa Engelse verhoorrapporten bij het B.N.V. geweest, maar die zijn, voorzover hij weet, niet opgemaakt door het B.B.O. Er zijn ook Engelse rapporten, die vóór de bevrijding opgemaakt zijn in Engeland en in Frankrijk, van verhoren van gevangen spionnen en dergelijke. Maar de heer *Kloots* herinnert zich helemaal niet, dat er een speciale kist met speciale stukken van het B.B.O. is geweest. Als er rapporten bij het B.N.V. kwamen, ten minste bij de afdeling *Sanders,* dan kwamen ze òf bij de heer *Hogendijk,* dat was de man, die al de rapporten doorkeek, òf bij de heer *Homburger,* chef van de administratie, waar alles ingeboekt werd. De heer *Kloots* was bij het B.N.V. verantwoordelijk voor de afdeling spionnage. Eén behandelde de spionnage-, één de contra-spionnage- en één de sabotagegevallen. Het England-Spiel behoorde onder contra-spionnage. Het was werk van de Duitse contra-spionnage. Het werd van het gezichtspunt van de Duitsers bekeken. Daarvoor was, naar de heer *Kloots* gelooft, de verantwoordelijke man de heer *Drenth.* Maar wanneer die rapporten er geweest waren, had de heer *Kloots* ze vast ook gezien. De drie kamers van de drie afdelings-chefs lagen naast elkaar en als er iets bijzonders was, bespraken zij het met elkaar. Hij had vast wel gehoord, dat er een kist met belangrijke rapporten gekomen was. Maar van de heer *Drenth* heeft hij er nooit iets over gehoord. De rapporten kunnen evengoed bij het kabinet van de heer *Einthoven* zijn afgeleverd. Ze kunnen natuurlijk op de administratie zijn gebleven of bij de heer *Hogendijk* op zijn afdeling.

33142 *(Kloots)*
33143 *(Kloots)*
33144 *(Kloots)*
33145 *(Kloots)*
33147 *(Kloots)*
33149 *(Kloots)*
33157 *(Kloots)*
33158 *(Kloots)*
33159 *(Kloots)*
33160 *(Kloots)*
33165 *(Kloots)*
33166 *(Kloots)*

Het rapport van *Ubbink* heeft hij gezien; dat was er inderdaad bij, maar dat heeft de heer *Ubbink* zelf gemaakt. Dat herinnert de heer *Kloots* zich wel; als hij die andere rapporten gezien had, dan moest hij het natuurlijk ook weten. Indien de rapporten bij het B.N.V. zijn terecht gekomen is het het meest logische, dat de heer *Sanders* ze zelf gekregen heeft. Hij is immers naar Engeland geweest, ook voor die zaak, om een en ander te onderzoeken. In de tweede plaats is het mogelijk, dat zij bij het kabinet van de heer *Einthoven* gekomen zijn en dan is het helemaal niet vreemd, dat de afdeling van de heer *Kloots* ze nooit gezien heeft; zoiets gebeurde dikwijls. En in de derde en vierde plaats kunnen zij ook bij de heren *Hogendijk* en *Homburger* van de administratie van de afdeling *Sanders* terecht zijn gekomen. Dat kon echter niet zonder dat de heer *Sanders* het wist. Wanneer die mensen zulke belangrijke rapporten kregen, dan gingen zij er natuurlijk mee naar *Sanders;* dat is logisch.

33167 *(Kloots)*
33168 *(Kloots)*
33173 *(Kloots)*
33176 *(Kloots)*
33177 *(Kloots)*
33178 *(Kloots)*
33183 *(Kloots)*
33184 *(Kloots)*

Als het helemaal normaal ging, zouden de stukken natuurlijk eerst bij kolonel *Einthoven* terecht zijn gekomen. Hij was tenslotte de chef van de hele zaak. Dus, wanneer er een afdeling opgeheven werd, bijv. het B.I. of een dergelijk bureau, dan zou het logisch zijn geweest, dat het hoofd van zo'n dienst zei: „Nu, kolonel, wij hebben hier een hele partij dossiers; wat denkt u, dat wij er mee moeten doen?" Dat zou de normale gang van zaken zijn geweest. En dan zou het mogelijk zijn geweest, dat hij zei: „Breng ze maar naar *Sanders,* want die behandelt al die zaken."

33180 *(Kloots)*

Alle stukken van de afdeling-*Sanders* en andere diensten zijn na de opheffing van het B.N.V. naar Scheveningen gebracht, naar een of andere villa. Daar heeft de hele boel misschien wel een half jaar of langer gelegen en daar is een stel mensen bezig geweest om de zaak te sorteren. Alles, waarvan men dacht, dat het voor de P.R.A. of een andere dienst van belang was, stuurden ze er heen. En wat er dan nog overschoot, en wat ook nog tamelijk belangrijk was voor de Centrale Veiligheidsdienst, is daarheen gegaan. Het is dus best mogelijk, dat die stukken bijvoorbeeld naar de procureur-fiscaal zijn gegaan in verband met de zaak *van der Waals.*

42160 *(Zembsch-Schreve)*

De heer *G. Zembsch-Schreve* verklaart, dat *Lauwers* niet actief heeft medegewerkt aan het onderzoek in deze kwestie. Hij heeft niet medegewerkt aan het onderzoek, dat de heer *Zembsch-Schreve* geleid heeft. Ook *Lauwers* heeft een rapport geschreven over al die zaken, die bij de heer *de Graaf* zijn gekomen. In het licht van die twee

dingen, die overeenstemden, hebben zij gezegd: *Lauwers* is O.K. *Lauwers* heeft zijn eigen rapport gemaakt met hetgeen hij heeft kunnen vinden.

42161 *(Zembsch-Schreve)* Het B.B.O. is opgeheven op 28 Februari 1946 en op die dag zijn de archieven van het B.B.O. door de heer *Zembsch-Schreve* naar het Bureau Nationale Veiligheid overgebracht en wel in een kist. Er

42162 *(Zembsch-Schreve)*
42163 *(Zembsch-Schreve)* was een aanvraag geweest, als de heer *Zembsch-Schreve* zich niet vergist, van de dienst van kolonel *Einthoven*. De heer *Zembsch-Schreve*

42164 *(Zembsch-Schreve)* bedoelt niet het kabinet. De naam van degene, aan wie het is afgegeven, zal de heer *van Panhuys* waarschijnlijk kunnen zeggen. De heer

42165 *(Zembsch-Schreve)* *van Panhuys* weet in ieder geval aan wie het moest worden afgegeven. Het is toen aan die persoon afgegeven.

42167 *(Zembsch-Schreve)*
42169 *(Zembsch-Schreve)*
42170 *(Zembsch-Schreve)*
42173 *(Zembsch-Schreve)* De heer *Zembsch-Schreve* heeft de stukken eigenhandig in de kist gedaan. De heer *van Panhuys* was aanwezig bij het inpakken. Hij heeft alle dossiers gehad. Daarna is die kist in de auto gegaan. De heer *Zembsch-Schreve* is alleen naar Den Haag gereden, naar het B.N.V., op de Scheveningseweg. Hij is, als hij zich niet vergist, naar de tweede étage gegaan langs een nogal eigenaardig trapweggetje en heeft gezegd: „daar zijn de papieren". Er zijn twee mensen met hem meegekomen en die hebben die kist opgenomen. Toen zei men: o ja, wij weten het; daar zijn de papieren. Daarover was tevoren getelefoneerd door *de Graaf* of door *van Panhuys*. De heer *Zembsch-*

42176 *(Zembsch-Schreve)* *Schreve* weet niet, aan welke persoon hij de kist heeft afgegeven.

42177 *(Zembsch-Schreve)* Het zal een officier zijn geweest, want anders had hij er een laten vragen.

42180 *(Zembsch-Schreve)* Er was in ieder geval een begeleidende brief bij, dat weet de heer *Zembsch-Schreve,* maar of hij die brief als copie heeft laten tekenen

42182 *(Zembsch-Schreve)* of niet... neen, dat kan hij werkelijk niet meer zeggen. Het is zijn gewoonte — hij zegt niet, dat hij het gedaan heeft —, dat als er iets bijzonders is, dat hij moet afgeven, hij voor ontvangst een copie laat tekenen. Het is, zou hij zeggen, waarschijnlijk, dat hij het dus gedaan heeft, maar hij zou niet willen zeggen: „het is zo".

42184 *(Zembsch-Schreve)* De heer *Zembsch-Schreve* zou zeggen, dat behalve de rapporten van interne aard (van de dienst) alle onderzoekingsrapporten naar

42185 *(Zembsch-Schreve)*
42186 *(Zembsch-Schreve)* het B.N.V. zijn gegaan. Die onderzoekingsrapporten waren bij de heer *Zembsch-Schreve* in het kantoor; een aantal dossiers, die onder de speciale hoede van majoor *de Graaf* stonden, is er bij gevoegd.

42192 *(Zembsch-Schreve)* Nadat aan de heer *Zembsch-Schreve* de dossiers, waarover het voormalige B.N.V. beschikte, bij het verhoor zijn overgelegd, heeft hij verklaard, dat hij deze rapporten indertijd niet heeft gezien. Hij heeft zich op verschillende ogenblikken in verbinding gesteld met het Departement van Marine, omdat hij onder de indruk was van het feit, dat het B.B.O. te Londen niet alle gegevens had, waarover generaal *van Oorschot* beschikte. Die dossiers hebben zij nooit

42195 *(Zembsch-Schreve)* kunnen krijgen. Nu ziet hij er hier delen van. De heer *Zembsch-Schreve* ontdekt in de dossiers van het voormalige B.N.V., welke aan de commissie zijn overgelegd, afschriften van stukken, die ook gezeten hebben in de kist, welke hij aan het B.N.V. heeft overgedragen. In de eerste twee dossiers niet, behalve een rapport van de Engelsen over een brief, die zij van de Duitsers hadden afgenomen. Hij heeft dit ook gehad en het is mogelijk, dat het B.I. het ook heeft gehad. Dan het rapport betreffende *Jan Bottema,* gemaakt door luitenant *Lauwers,* no. 500 R/298. En dan iets, dat hem bijzonder bekend voorkomt. Er staat boven „Bureau Nationale Veiligheid Scheveningen. Verklaring van *Slagter* inzake het Nordpol-Spiel". De tekst begint met:

> „In Maart 1942, den juisten datum weet ik niet meer, maar het zal zoo omstreeks Maart—April geweest zijn, werden wij, *Poos* en ik enz.".

Dat is precies de tekst van een rapport, dat het B.B.O. heeft gehad. Het is kennelijk een afschrift van een officieel rapport van dit bureau. Voorts een lijst van „Konzentrationslager Mauthausen Schutzhaftlager Schreibstube. Volledige lijst van Zugänge van 6 September". Dat is in de map Nordpol-Affaire II; in de mappen

42197 *(Zembsch-Schreve)* Nordpol Affaire I en III vindt de heer *Zembsch-Schreve* niets, behalve een aantekening. In de vier dossiers van het B.N.V., die stukken bevatten, betrekking hebbende op het Nordpol-Spiel, treft de heer *Zembsch-Schreve* maar drie stukken — één zuiver, aan-

42198 *(Zembsch-Schreve)* gezien het no. 500 R van het B.B.O. is — aan, die men het B.B.O. kan toewijzen, terwijl de andere stukken er waarschijnlijk uit anderen hoofde in zijn gekomen. Het is niet uitgesloten, dat het B.N.V. door het B.I., dat hierin ook geïnteresseerd was — mogelijk en waarschijnlijk is het die bron, omdat de rest informaties van kolonel *Somer* zijn —, iets heeft gekregen. Behalve dat ene stuk, heeft hij in stukken van het voormalige B.N.V. niets gezien van het dossier van het Nordpol-Spiel van het B.B.O.

Hij heeft verscheidene malen aan Marine gevraagd, o.a. aan de heer *Schilp,* die toen nog hier zat — hij had het liefst de heer *Lieftinck* gezien, maar die zat in Indië — om inzage van de dossiers te krijgen, teneinde enige basis te hebben of er geen telegrammen

in Nederland waren. Het B.B.O. heeft van Marine nooit meer kunnen ontvangen dan de zuiver administratieve gegevens omtrent de mensen, dus betreffende geboortedatum, burgerlijke staat, aantal kinderen, aantal dienstjaren.

42199 *(Zembsch-Schreve)* In de kist met stukken, die de heer *Zembsch-Schreve* bij het B.N.V. heeft gebracht, zaten ook andere stukken, die op het England-Spiel geen betrekking hadden, b.v. betreffende het vinden van lijken.

42200 *(Zembsch-Schreve)* De omschrijving van de heer *de Graaf:* „een kist vol" heeft zeker

42201 *(Zembsch-Schreve)* niet alleen betrekking op de England-Spiel-stukken; er waren wel een paar mappen vol. Er was het volledige onderzoek over *Taconis* en hoe hij gearresteerd is, over *Lauwers,* over *Ridderhof,* over de vraag, hoe eventueel *Lindemans* vast had kunnen zitten aan het England-Spiel, over wat het B.B.O. heeft gekregen van *van der Waals* en over alle agenten, die geparachuteerd zijn, tijdens die periode.

42202 *(Zembsch-Schreve)* Het maakte deugdelijk twee goede mappen uit. Nu kan natuurlijk een aantal van die stukken terechtgekomen zijn in de dossiers van de strafzaken van bepaalde mensen, zoals *van der Waals, Ridderhof,* enz. Misschien heeft men die dossiers uit elkaar gehaald. Het ene dossier, dat de heer *Zembsch-Schreve* opnoemde, betreffende *Bottema,* bevatte misschien gegevens over *van der Waals* en is er misschien met het oog hierop uitgehaald.

42203 *(Zembsch-Schreve)* Officieren van het B.B.O. hebben een onderzoek ingesteld, dat zij bijzonder raar vonden, vooral om één reden. Toen zij namelijk met dit onderzoek bezig waren, is de Engelse mijnheer *Bingham* verdwenen. Zij hebben hem nooit kunnen zien. Zij hebben ook nooit

42204 *(Zembsch-Schreve)* kunnen nagaan, waar hij naar toe gegaan is. Van het ogenblik, dat zij het hebben gevraagd aan de Engelse dienst — zij hebben niet gevraagd: wij zouden graag willen weten, wat er met *Bingham* gebeurd is, maar naar nieuws over mijnheer *Bingham* „in a social way" —, hebben zij nooit kunnen vernemen, wat er met hem gebeurd was.

Zij hebben het onderzoek ingesteld, omdat de naam *Bingham* wel in Duitse monden voorkwam. Er bestond een tak van de familie *Bingham* in Nederland. Dat onderzoek heeft geen succes opgeleverd. De heer *Zembsch-Schreve* heeft, aangezien hij maar gelimiteerde bevoegdheden had, geprobeerd de medewerking te verkrijgen van iemand van de Haagse politie. Hij herinnert zich diens naam niet meer, maar hij gelooft, dat zijn illegale naam *Anton* was. Hij was op het politiebureau bij de Laan van Meerdervoort. Hij weet niet

42205 *(Zembsch-Schreve)* precies, waar het was. Hij heeft tot twee keer toe aan het hoofd van dat bureau, wiens illegale naam *Anton* was, gevraagd voor hem onderzoekingen te doen naar een zekere *Bingham,* die in Den Haag op de Plaats zou wonen. Het B.B.O. had geen recht op de Plaats overal aan te bellen en een onderzoek in de huizen in te stellen. Dat

42206 *(Zembsch-Schreve)* onderzoek heeft geen resultaat opgeleverd. De heer *Zembsch-Schreve*

42207 *(Zembsch-Schreve)* c.s. wisten, dat de vader van de Londense *Bingham* te Rotterdam woonde. Hij is daar niet gaan aanbellen, omdat het degene uit Den

42208 *(Zembsch-Schreve)* Haag was, die hem op dat ogenblik interesseerde. Het was bekend ge-

42209 *(Zembsch-Schreve)* worden, dat er een *Bingham* was, die op de Plaats woonde en dat die *Bingham* mogelijkerwijs — het waren allemaal deducties — in

42210 *(Zembsch-Schreve)* contact gestaan zou hebben met dat meisje *Lydia Brinkman.* De heer *Zembsch-Schreve* bedoelt, dat *Bingham* in de oorlog met haar in contact stond. Hij spreekt over een *Bingham,* die tijdens de oorlog hier was. Of wel een substituut iemand, die zich *Bingham* noemde. Dat

42211 *(Zembsch-Schreve)* meisje is op een ogenblik een van de vriendinnetjes van *Chris Lindemans* geweest. Het was de vrouw van *Brinkman,* die door de Duitsers

42212 *(Zembsch-Schreve)* hier is doodgeschoten. De heer *Zembsch-Schreve* c.s. hadden een vermoeden, dat diens vrouw in verband stond met die *Bingham,* een vermoeden, dat hen ook een tijd in die richting heeft geleid. Zij zouden verder hebben gepeuterd, als er niet in Februari 1946 was gekomen een: „halt mijne heren, U kunt oppakken." Van die Nederlandse

42213 *(Zembsch-Schreve)* *Bingham* is hij verder niets te weten gekomen, behalve de indruk, dat er een Nederlandse *Bingham* bestond.

42214 *(Zembsch-Schreve)* De heer *Zembsch-Schreve* c.s. konden bij hun onderzoek nooit begrijpen, nl. waarom die gemutileerde telegrammen zolang zijn doorgegaan; er moest huns inziens aan het Londense einde iets fout

42215 *(Zembsch-Schreve)* zijn geweest. Daarom zijn zij als het ware gaan peuteren aan al de mensen, die er waren en die er niet waren. Een andere persoon was die mijnheer in Stockholm, *Lindenburg,* dat waren allemaal mensen, die een eigenaardige smaak in de mond hebben achtergelaten. *Van der*

42216 *(Zembsch-Schreve)* *Waals* heeft, naar de heer *Zembsch-Schreve* gelooft, een keer een reis

42217 *(Zembsch-Schreve)* naar Zweden gemaakt. Hij gelooft, dat *Lindenburg* toen aardig in de val is gelopen. Het gebeurt dikwijls, dat men een nare smaak in de mond houdt van het een of ander; dan weet men niet precies wat men

42218 *(Zembsch-Schreve)* gegeten heeft. Hetgeen de heer *Zembsch-Schreve* in de zaak-*Bingham* aan het onderzoeken was, heeft in de basisrapporten in elk geval zijn neerslag gevonden. Hij heeft daarin laten merken, dat er geen Engelse mijnheer *Bingham* meer te vinden was; een tweede serie rapporten loopt over het onderzoek naar de Hollandse *Bingham* hier. Het komt

42219 *(Zembsch-Schreve)* voor in een allusie van de heer *Zembsch-Schreve* in de verhoren van

42220 *(Zembsch-Schreve)*
42221 *(Zembsch-Schreve)*
42222 *(Zembsch-Schreve)*
42223 *(Zembsch-Schreve)*
42223 *(Zembsch-Schreve)*
42224 *(Zembsch-Schreve)*
42226 *(Zembsch-Schreve)*
42227 *(Zembsch-Schreve)*
42229 *(Zembsch-Schreve)*

Haubrock en *Schreieder*. Een rapport, waarin hij al zover was gekomen, dat hij een concrete theorie aan het onderzoeken was, is er dus niet. Het was een theorie, maar het was niets concreets. Men moest werken met de eigenaardigste eindjes touw en zien welke er aan elkaar geknoopt konden worden. Het is echter een van de punten geweest, waarover een onderzoek gaande was. De heer *Zembsch-Schreve* komt niet verder dan dat hij kan zeggen, dat deze coïncidentie hun is opgevallen en zij vonden dit de moeite waard er nader op in te gaan en te zien, of er wat inzat. Hij is niet tot de concrete gegevens gekomen en hij heeft ook het bestaan van de Hollandse *Bingham* niet kunnen vaststellen. Zij hebben die niet kunnen vaststellen, maar zij hebben bemerkt, dat familie hier in Nederland aanwezig was.

Tussen de Londense *Bingham* en de *Bingham* op de Plaats in Den Haag zat een verbinding door een verhoor van iemand — hij gelooft dat het *Jacky* was —, die in Scheveningen zat. De heer *Zembsch-Schreve* gelooft, dat *Jacky* eveneens de vrouw, die met *Bingham* heulde, kende. De werkelijke naam van *Jacky* is *Adriaan Breed*. *Breed* had iets in die geest losgelaten. Dat was het verband, dat de heer *Zembsch-Schreve* weer samenknoopte met de vriendin van *Bingham, Lydia. Adriaan Breed* is de enige, die de heer *Zembsch-Schreve* als de schakel ziet.

Bij schrijven van 20 April 1949, heeft de hoofdcommissaris van politie te 's-Gravenhage aan de commissie medegedeeld, dat bij ingesteld onderzoek is gebleken, dat *Seymour Bingham,* geboren te Rotterdam, 19 October 1898, nimmer is ingeschreven geweest bij het Bureau van Bevolking in Den Haag, terwijl zijn naam eveneens niet voorkomt bij de Vreemdelingendienst van de Haagse politie. Dat andere personen onder de naam *Bingham* in Den Haag zouden hebben gewoond, is eveneens niet gebleken.

66439 *(Cieremans)*
66440 *(Cieremans)*
66441 *(Cieremans)*
66442 *(Cieremans)*
66444 *(Cieremans)*

De heer *M. Cieremans,* destijds werkzaam bij het B.B.O., heeft verklaard, dat er over de *Bingham*-kwestie een rapport met de beschrijving, vermoedelijk opgemaakt door *van der Meulen,* aanwezig moet zijn. De *Bingham*-kwestie stond in het middelpunt van de belangstelling. De heer *Cieremans* heeft wel de indruk, dat er het een en ander is bereikt, in welke zin kan hij niet zeggen, omdat hij van het recherchebureau ongeveer zes weken deel heeft uitgemaakt, daarna naar Ceylon is gegaan en de draad is kwijtgeraakt. Hij heeft bij zijn terugkomst de rapporten niet meer gezien. Hij heeft toen eigenlijk als gast een zitting bijgewoond. De officieren van het B.B.O. kregen kort daarop de mededeling, dat zij snel hun burgerpakje moesten opzoeken en moesten trachten een baan te vinden. De heer *Cieremans* heeft de indruk, dat het voor hem ook toen een vage zaak was, omdat hij er zes weken bij heeft gezeten en vier maanden weg is geweest.

42854 *(Homburger)*
42856 *(Homburger)*
42857 *(Homburger)*
42858 *(Homburger)*
42859 *(Homburger)*
42860 *(Homburger)*
42861 *(Homburger)*
42863 *(Homburger)*
42864 *(Homburger)*
42867 *(Homburger)*
42868 *(Homburger)*
42869 *(Homburger)*

De heer *F. F. Homburger* heeft verklaard, dat hij in 1946 chef was van de administratie van de onderafdeling Opsporingsdienst van het B.N.V.

Hij weet, dat zij daar stukken hebben gekregen van het B.B.O. Deze zijn gebracht door een kapitein, genaamd *Zembsch-Schreve* uit Utrecht. Hij heeft de stukken zelf in ontvangst genomen. Het was in het gebouw van het B.N.V. in Den Haag aan de Badhuisweg. Omdat de heer *Homburger* uiteraard zo zonder meer weinig met de dossiers kon aanvangen, heeft hij dadelijk assistentie gevraagd ten behoeve van zijn dienst en toen is een paar dagen later de 1ste luitenant *van Panhuys* van het B.B.O. gekomen en die heeft toen de hele zaak behandeld met de heer *van Nugteren*. De heer *Homburger* heeft nog gevraagd: „Wat voor stukken betreft het hier?" en toen heeft kapitein *Schreve* gezegd: „het zijn hoofdzakelijk stukken, betrekking hebbende op het onderzoek naar onze verloren gegane agenten." De heer *van Nugteren* was niet aanwezig bij de ontvangst van de stukken; ze zijn zo gebracht en neergezet. Dat was alles, en het was in een kist gepakt. Hij heeft die kist in overleg met die kapitein laten staan, totdat de heer *van Panhuys* met een van de mensen van het B.N.V. is gekomen om dat te regelen. Dan kon je spijkers met koppen slaan, want de heer *van Panhuys* kon zeggen: dat en dat moet daar en daar heen. Dat is uitgevoerd met de heer *van Nugteren,* die de heer *Homburger* er wel iets van heeft gezegd. De heer *van Nugteren* vond de stukken — naar hij zich herinnert — niet zo belangrijk. Verschillende kon de heer *van Nugteren* voegen bij de reeds aanwezige dossiers. Het was voor de heer *Homburger* natuurlijk ook niet mogelijk, er diep op in te gaan. Hij had de heer *van Panhuys* voor zes dagen gevraagd en in feite is deze er één of twee dagen geweest. Het was dus wel erg moeilijk. De heer *van Nugteren* zou eigenlijk de man zijn, die de commissie in het bijzonder kan inlichten over de inhoud van de kist. Hij heeft de stukken gezien.

42870 *(Homburger)*
42872 *(Homburger)*

Het was de heer *Homburger* niet mogelijk zich verder met de stukken te bemoeien; hij weet niet, hoe zij verdeeld zijn en waarheen zij zijn gegaan. De heer *Homburger* was wel de man, die er over-

zicht over moest houden, maar hij moest de uitvoering aan anderen overlaten.

42873 *(Homburger)* De opdracht was, dat die stukken niet bij elkaar moesten blijven, m.a.w. dat verschillende gedeelten daarvan elk huns weegs dienden

42875 *(Homburger)* te gaan. Het is niet zo, dat de opsporingsdossiers bij elkaar zijn

42876 *(Homburger)* gebleven, zoals zij zijn gekomen. Zij zijn in verschillende dossiers verwerkt; dit was de bedoeling. Dit was voor het B.N.V. de enige

42877 *(Homburger)* manier om werkelijk volledige dossiers te krijgen. Het zou mogelijk zijn, dat een gedeelte van deze stukken b.v. is terechtgekomen in de P.R.A.-dossiers, maar dergelijke onderzoeken zouden practisch niet

42878 *(Homburger)* bij de administratie van het B.B.O. kunnen zijn, omdat deze betrekking moesten hebben op verloren gegane agenten, dus wel degelijk in de richting van bepaalde mensen wezen en die zijn voor het

42879 *(Homburger)* grootste gedeelte behandeld bij de opsporingsdienst van het B.N.V. De gegevens van de opsporingsdienst van het B.B.O. bevinden zich

42880 *(Homburger)* voor het grootste deel in de strafdossiers, die de P.R.A. voor eventuele strafzaken heeft aangelegd. Deze zijn later doorgezonden naar een afdeling van P.R.A. Als er stukken bij waren van bepaalde V-mannen, zullen die waarschijnlijk in de strafdossiers van de P.R.A. zitten; die zullen dan via het B.N.V. naar de P.R.A. zijn doorgezonden voor deze strafdossiers.

42881 *(Homburger)* De heer *Homburger* heeft geen speciale dingen gekregen van kapitein *Schreve* en voor de rest ook niet gezien. Als men de heer

42882 *(Homburger)* *Homburger* op bepaalde zaken, b.v. de *Bingham*-kwestie attent had gemaakt, had hij ze zich misschien wel herinnerd. Het is niet zo, dat de heer *van Nugteren* heeft gezegd: „er zit dit en dat in", dat deze

42883 *(Homburger)* er in het algemeen iets van verteld heeft. Bij het B.N.V. kreeg men zo'n warwinkel van alle mogelijke dossiers over! Hij heeft niet gehoord, dat er rapporten over *Lauwers* bij waren.

42889 *(van Nugteren)* De heer *F. C. van Nugteren* heeft verklaard, dat er wat orde in de dossiers van het voormalige B.B.O. moest worden gebracht, en dat de heer *van Panhuys* van het B.B.O. aan de Badhuisweg gekomen is en met hem de inhoud van de kist met van het B.B.O. afkomstige stukken doorgenomen heeft om de inhoud te inventariseren. De heer

42890 *(van Nugteren)* *van Panhuys* had de verbinding tussen het B.B.O. en het B.N.V.

42891 *(van Nugteren)* Hij was niet bij het B.B.O. De heer *van Nugteren* heeft hem ontmoet in Juli of Augustus 1945. Toen was de heer *van Panhuys* bij het B.N.V. en gedetacheerd bij het B.B.O. Hij moest een rapport maken; de heer *van Nugteren* weet niet, waarover het ging, maar daarvoor had de heer *van Panhuys* die gegevens nog nodig. Er is geen lijst samengesteld van datgene, wat de kist precies inhield. De heer *van*

42892 *(van Nugteren)* *Panhuys* heeft zich alleen bezig gehouden met die dossiers van het B.B.O., waarin hij of althans het B.B.O. enige interesse had om er de laatste hand aan te leggen. Het was een omvangrijke correspondentie tussen het B.I. en het B.B.O. met stukken, die in de oorlogstijd door het B.I. ter kennisneming naar het B.B.O. werden

42893 *(van Nugteren)* gestuurd. Het was niet van actuele waarde; er zat weinig in. Daarbij was geen correspondentie van het B.I. met de dienst van kolonel *de Bruyne,* het bureau M.V.T. en de M.I.D. Het was van latere datum.

42894 *(van Nugteren)* De heer *van Nugteren* meent, dat het van na 1943 was. Het was inlichtingenmateriaal, waar steeds een briefje bij was van majoor *Fock*

42895 *(van Nugteren)* of majoor *Somer* aan majoor *de Graaf*. De inhoud van de kist bestond verder uit klappers. Daarin waren de gegevens verwerkt van de Engelandvaarders. De heer *van Nugteren* kreeg de indruk, dat de mensen, die in Engeland waren aangekomen, aan een verhoor werden onderworpen en dat zij zoveel mogelijk contacten uit de bezettingstijd moesten vermelden en ook de namen van Duitse agenten moesten opgeven. Verder was er een soort van kaartsysteem, waarin de namen van verscheidene personen uit de illegaliteit in het bezette Nederlandse gebied werden genoemd. Dit bevond zich in een bakje. Voorts omvatte het operatierapporten van de B.B.O.-agenten. Het is de heer *van Nugteren* daarbij opgevallen, dat de rapporten van de agenten, die gepakt zijn door de Duitse actie, waarin *Giskes* gemoeid was, ontbraken. Hij heeft er wel eens met de heer *van Panhuys* over gesproken. Deze zei: „Bij het B.B.O. heb ik meer stukken gezien; niet alles is overgedragen." Dat kon de heer *van Nugteren* natuurlijk niet controleren, maar hij

42896 *(van Nugteren)* kan zich wel voorstellen, dat er een zekere leemte in was. De rapporten van de agenten, die gepakt zijn in het kader van het England-

42897 *(van Nugteren)* Spiel, heeft hij niet gevonden. Er waren wel rapporten van mensen, die overgebleven zijn; de operatierapporten dus van de agenten, nadat ze bevrijd waren. Verder waren er afschriften van gedecodeerde

42898 *(van Nugteren)* telegrammen. Die waren per agent gebundeld. Daaraan ontbrak een gedeelte. Het was eigenlijk van de allerlaatste tijd. De heer *van Nugteren* weet niet precies de datum, waarop het ophield, maar over de tijd, die interessant was voor het onderzoek, ontbraken de rapporten. Hij bedoelt van de agenten, die destijds onder Duitse contrôle

42899 *(van Nugteren)* stonden, zodat men uit de telegramwisseling eventueel iets had kunnen merken van een security check. In ieder geval was er weinig uit die tijd.

42904 *(van Nugteren)*

De heer *van Nugteren* heeft geen rapporten gezien, die betrekking hadden op onderzoekingen, die door het B.B.O. zijn ingesteld in wat men noemt de *Bingham*-affaire. Hij heeft er wel iets van gehoord.

42905 *(van Nugteren)*
42906 *(van Nugteren)*

Het is uitgesloten, dat zij onder de papieren, die overgedragen zijn, zijn geweest. Anders had hij ze ongetwijfeld moeten zien. Hij heeft alles doorgenomen en later is alles nog eens doorgenomen om te zien, of er nog iets tussen was, dat van belang was als aanknopingspunt. Het B.N.V. had in die tijd verscheidene onderzoeken lopen.

42907 *(van Nugteren)*
42908 *(van Nugteren)*

Niet alle vroegere Duitse agenten waren gearresteerd. Hij heeft goed gekeken.

42909 *(van Nugteren)*

De heer *van Nugteren* is weggegaan bij het B.N.V., toen de C.V.D. werd opgericht, dus omstreeks 15 September 1946. Toen

42910 *(van Nugteren)*
42911 *(van Nugteren)*

waren die bescheiden daar aanwezig. Alles was in een kast opgeslagen. Hij weet niet, of een aantal van die rapporten b.v. is gevoegd bij de dossiers van de P.R.A. In die tijd is dat niet gebeurd.

42912 *(van Nugteren)*

Het is mogelijk, dat dit later is gebeurd, want de documentatie is niet direct overgegaan naar de C.V.D. Er is een afdeling K opgericht onder het Directoraat Bijzondere Rechtspleging, waarvan de documentatie was gevestigd aan de Badhuisweg, die verder de lopende zaken van de contraspionnage afdeling van het B.N.V. moest afwikkelen. Die afdeling had wel de beschikking over deze documenten. De heer *van Nugteren* gelooft echter niet, dat zij ze direct onder eigen beheer had. Hij weet niet, of die documenten daarheen zijn gegaan.

42913 *(van Nugteren)*

De afdeling K is opgericht omstreeks December 1946.

42914 *(van Nugteren)*

Er bevond zich practisch geen materiaal in de kist, dat betrekking had op het England-Spiel; alleen de rapporten van *Lauwers*. Verder waren er telegrammen bij van *Van Rietschoten*. In zijn tijd heeft de

42915 *(van Nugteren)*

heer *van Nugteren* er niet veel stukken in kunnen vinden, die in aanmerking zouden zijn gekomen voor doorgave naar bepaalde strafdossiers.

42916 *(van Nugteren)*

Er is de heer *van Nugteren* door de heer *van Panhuys* verteld, dat hij bij het B.B.O. materiaal had gezien, dat niet aangetroffen is bij de overdracht of kort na de overdracht. Het lijkt de heer *van Nugteren* uitgesloten, dat er voor het tijdstip, waarop hij ontslag heeft gekregen, iets uit gehaald is. Er is ook een verhaal in omloop over een brand, die er geweest zou zijn in het archief of in de kaartenbak van het B.B.O.

42920 *(van Nugteren)*

De heer *van Nugteren* zegt dus, dat er tot September 1946, dat is de tijd, gedurende welke hij daar werkzaam is geweest, niet veel met de inhoud van de kist is gebeurd. Die inhoud is als één geheel ergens in een kast gezet: die is niet uit elkaar gehaald. Verder is er wel in gekeken door mensen, die met deze zaak bezig waren om te zien

42922 *(van Nugteren)*

of zij aanknopingspunten konden vinden. De sleutel had de heer *van Nugteren* onder zijn beheer.

De heer *J. Luyendijk*, destijds hoofd van afdeling K van het directoraat-generaal voor bijzondere rechtspleging, is er zeer zeker niet mede bekend, dat er stukken van het B.N.V., afkomstig van het B.B.O., via de afdeling K terecht gekomen zouden zijn in bepaalde strafdossiers. Hij herinnert zich zulke stukken helemaal niet en hoort thans voor het eerst, dat zij van het B.B.O. naar het B.N.V. zijn overgebracht. Hij heeft wel bepaalde dossiers opgevraagd ter inzage. Er gaan ook inderdaad stukken voor de prosecutie naar de

49618 *(Luyendijk)*

dossiers van de bijzondere gerechtshoven, maar dat zijn stukken, die betrekking hebben op een bepaalde verdachte. Hij meent zeer zeker, dat er geen stukken, die betrekking hebben op het England-Spiel, in

49620 *(Luyendijk)*

de betreffende strafdossiers terecht gekomen zijn.

Van rapporten over de *Bingham*-affaire is in het geheel geen sprake geweest. Bovendien zou men aan die rapporten kunnen zien, dat zij van het B.B.O. afkomstig waren; daarvan herinnert hij zich niets; deze mogelijkheid kan men wel uitsluiten.

42928 *(van Panhuys)*

De heer jhr. *E. L. W. C. van Panhuys* was van September 1945 tot Maart 1946 verbonden aan het B.N.V. maar gedetacheerd bij het B.B.O. In die periode heeft de liquidatie van het B.B.O. plaats

42929 *(van Panhuys)*

gevonden. Bij die liquidatie is een aantal stukken van het B.B.O.

42931 *(van Panhuys)*

overgebracht naar het B.N.V., hetgeen is gedaan door kapitein *Schreve*. Gedurende enkele dagen daarna heeft de heer *van Panhuys* nog werkzaamheden met betrekking tot deze stukken gehad. Zij waren in een kamer van het B.N.V. gebracht en lagen daar op een stapel op de grond. Gedurende enige dagen heeft hij die stapel

42932 *(van Panhuys)*

doorgenomen. Hij herinnert zich niet, dat deze stukken in een kist

42933 *(van Panhuys)*

zaten; het is mogelijk. Er is hem verzocht, omdat men niet wist, waarop die stukken betrekking hadden — er was geen klapper of index bij — om op een aantal stukken aantekeningen te maken ten-

42934 *(van Panhuys)*

einde te weten in welk verband zij moesten worden geplaatst. De heer *van Panhuys* meent, dat dat verzoek van de heer *Homburger* kwam.

42935 *(van Panhuys)*

De heer van *Nugteren* is er bij geweest. De heer *van Panhuys* heeft er enige dagen aan gewerkt en heeft op kleine briefjes geschreven, waar de stukken bij hoorden. Er waren verscheidene gevallen van penetratie, zowel bij het B.B.O. als bij de dienst, die in Engeland het

42936 *(van Panhuys)*
42937 *(van Panhuys)*
42938 *(van Panhuys)*
42939 *(van Panhuys)*
42940 *(van Panhuys)*
42941 *(van Panhuys)*
42942 *(van Panhuys)*
42943 *(van Panhuys)*
42944 *(van Panhuys)*
42945 *(van Panhuys)*
42946 *(van Panhuys)*
42947 *(van Panhuys)*
42948 *(van Panhuys)*
42949 *(van Panhuys)*
42950 *(van Panhuys)*
42951 *(van Panhuys)*
42953 *(van Panhuys)*
42954 *(van Panhuys)*

England-Spiel heeft geleid. Daarover waren ook stukken. De heer *van Panhuys* heeft dus wel een kijk op hetgeen zich bij die stukken heeft bevonden. Er was o.a. ook sprake van de omschreven seinrapporten uit de periode van het B.B.O., dus van na 15 Maart 1944. Naar aanleiding van de vroegere parachuteringen in verband met het England-Spiel-échec heeft hij goed opgelet, of er stukken waren van vóór die datum, doch deze heeft hij nooit aangetroffen. Die seinrapporten waren op klapper en genummerd met Romeinse cijfers en betroffen, naar hij zich herinnert, ongeveer 22 parachuteringen. Onder seinrapporten verstaat hij het seinverkeer van Nederland uit naar Engeland, zoals de telegrammen. Verder zaten er in: verslagen van B.B.O.-agenten, na de oorlog bevrijd. Van *Lauwers* waren er rapporten. *Ubbink* en *Dourlein* hebben in Engeland gevangen gezeten. Daarvan waren nog geen rapporten. Dat was in het stadium van onderzoek. Van mejuffrouw *Terwindt* was er een voorlopig rapport; van *Grün* en van *van Schelle* was er ook een rapport.

Er was een recherche-afdeling bij het B.B.O., bestaande uit kapitein *Schreve* en de heer *van Panhuys*. De heer *van Panhuys* was daar, omdat er door het B.B.O. verzocht was om een verbindingsman van het B.N.V. om mede te helpen bij het onderzoek en een aantal verhoren mogelijk te maken. Het resultaat is in de recherche-administratie vastgelegd. *Haubrock, Schreieder* en nog een aantal Duitsers zijn verhoord. Het betrof zowel de agenten van het England-Spiel als van het B.B.O., die nadien in Nederland moeilijkheden door penetratie hadden gehad. Er moeten hiervan een aantal stukken bij geweest zijn. Het is de heer *van Panhuys* bij de inlevering opgevallen, dat hij stukken zag, die hij voordien niet gezien had en die ergens anders uit te voorschijn zijn gekomen, terwijl andere stukken niet volledig of althans in afschrift aanwezig waren. Hij kreeg de indruk, dat de administratie, zoals hij die bij het B.B.O. had gezien, niet volledig was. Er was een greep uit gedaan; het was een wanordelijke stapel. Hoe de precieze verdeling van de administratie in feite is geweest en hoe zij volgens de opdracht had moeten zijn, is de heer *van Panhuys* niet bekend. Daar werd hij buiten gehouden. Het was een tamelijk geheimzinnige sfeer. Er kwam op een gegeven moment bericht, dat er op korte termijn moest worden geliquideerd. Toen werd er binnenskamers geconfereerd. Hij neemt aan, dat het de bedoeling was, dat de recherche-administratie naar het B.N.V. ging en de personeelsadministratie naar het Departement van Oorlog. Hij weet niet, of deze laatste daar inderdaad naar toe is gegaan. De beslissing over de vraag, welke stukken naar een andere instantie zouden gaan, lag, naar de heer *van Panhuys* veronderstelt, bij majoor *de Graaf* of bij generaal *van Oorschot*.

De heer *van Panhuys* heeft de indruk, dat, als de regeling van de verdeling is geweest, dat de recherche-administratie naar het B.N.V. moest gaan en de personeelsadministratie naar het Departement van Oorlog, de uitvoering niet in alle opzichten daarmee in overeenstemming is geweest; dat er dus ook stukken zijn, die men kan noemen recherchestukken, die niet naar het B.N.V. zijn gegaan. Hij weet niet, waar deze gebleven zijn, en heeft dat destijds gemeld aan de heer *Sanders*. De heer *van Panhuys* heeft gezegd, dat hij de indruk had, dat de inlevering niet volledig was geweest. Men zou kunnen denken, dat het B.B.O. iets te verbergen had. De verklaring echter, die hij er voor kan geven is deze: het was vooral de geestesgesteldheid bij het B.B.O. De zaken waren zo ontzaglijk geheim, dat anderen niet konden worden ingelicht. Zij beschouwden zich nog min of meer als de voortzetting van de Engelse dienst en achtten zich ingezworen — dat was ook wel eens de formulering van majoor *de Graaf* — en daarom voelde men er daar weinig voor anderen uitvoerig in te lichten. Hij gelooft niet, dat majoor *de Graaf* ze persoonlijk behouden heeft; hij ziet majoor *de Graaf* er niet op aan om zulks te doen. De heer *van Panhuys* denkt niet, dat de heer *de Graaf* ze ergens heeft gelaten. Hij neemt aan, dat deze te goeder trouw is en in de mening verkeerde, dat alles naar behoren is ingeleverd. Er waren verschillende heren van het B.B.O., die van de liquidatie wisten. Er was o.a. kapitein *Zembsch-Schreve*. *Lauwers* was er ook, maar de heer *van Panhuys* weet niet, of deze daarbij is geweest. De heer *van Panhuys* en anderen waren er in geïnteresseerd te weten, welke de opdrachten zijn geweest van de agenten in het England-Spiel. Die opdrachten had het bureau kennelijk niet. Nu meent de heer *van Panhuys* (hij heeft n.l. geen inzage van deze copieën gehad), dat *Zembsch-Schreve* die per photocopie gekregen heeft van de marine, waarschijnlijk van luitenant-ter-zee *Schilp*. Het waren de z.g. operational orders uit de M.I.D.-periode. Er kwamen hele stapels van die photocopieën. Die waren bij de recherche-administratie, maar de heer *van Panhuys* heeft ze niet gezien op het Bureau Nationale Veiligheid. Ze zullen waarschijnlijk alsnog zijn op te vragen bij de marine.

De heer *van Panhuys* gelooft niet, dat de operational orders uit

de B.B.O.-tijd ook bij de stukken waren, die naar het B.N.V. zijn gegaan. Ze zijn er wel geweest, maar of hij ze bij de stapels van het B.N.V. heeft gezien, zou hij niet kunnen zeggen. Voor het merendeel was de z.g. recherche-administratie afkomstig uit bronnen, die waren aangeboord na de bevrijding. Die bestaan nog, dus het moet te reconstrueren zijn. Hij kreeg niet de indruk, dat er een stuk was uit de tijd vóór de oprichting van B.B.O., behalve ten aanzien van de personeelsadministratie, want er waren kaarten van agenten, die omgekomen waren, hetgeen weer wees op een voortzetting van de oude administratie; hoe echter de overdracht van het marinebureau op het bureau B.B.O. is geweest, kan hij niet zeggen.

42955 *(van Panhuys)* Met betrekking tot een onderzoek naar de z.g. *Bingham*-kwestie herinnert de heer *van Panhuys* zich niet, dat daarover rapporten waren, want het onderzoek naar de *Bingham*-kwestie liep altijd vast. Hoe men aan de relatie *Bingham* is gekomen, is hem nooit duidelijk geweest. Hij dacht, dat het een speciaal idee van majoor *de Graaf* was, die een voor de heer *van Panhuys* duistere relatie zag tussen een *Bingham* hier te lande en die in het England-Spiel in Engeland. Enig bewijs daarvoor heeft de heer *van Panhuys* nooit

42956 *(van Panhuys)* gekregen. De heer *de Graaf* had een duistere figuur *Bingham* op het oog. Er is in Den Haag bij de politiecommissaris *Meijer* naar *Bingham* gevraagd. Daar heeft men tot in het oneindige om inlichtingen verzocht en deze hebben zij nooit gekregen. Dat was Februari 1946. *Schreve* is naar Den Haag gegaan en heeft die poging ondernomen.

42957 *(van Panhuys)* In welk stadium die is opgehouden is de heer *van Panhuys* niet bekend. Hij meent zich te herinneren, dat dit gegeven van een zekere *Bingham,* verblijvend op de Plaats in Den Haag, het gevolg kan zijn van inlichtingen, verstrekt door mevrouw *Lydia Brinkman,* de weduwe van een kort na de bevrijding doodgeschoten penetratie-agent van de S.D. *Ab* of *Allart Brinkman.* Deze *Brinkman* was vermoedelijk ook V-man in de Celosse-groep. Deze weduwe woonde in Den Haag en was kort na de bevrijding in het bezit van legitimatiebewijzen van de Canadian Fieldsecurity. *Brinkman* zou vroeger in Egypte voor de Engelse geheime dienst gewerkt hebben.

42958 *(van Panhuys)* De heer *van Panhuys* meent dus, dat men met dat onderzoek niet zover is kunnen komen, dat men de Nederlandse *Bingham* heeft kunnen identificeren. Het is niet onmogelijk, dat deze *Bingham* een hersenschim was. De heer *van Panhuys* vond het een vreemde veronderstelling van majoor *de Graaf,* dat die Bingham-relatie de oplossende schakel zou zijn. Bovendien, wanneer een van de twee heren *Bingham* in Nederland of Engeland fout was, zouden zij zich toch niet beiden in de naam *Bingham* hullen. Hoe *de Graaf* op dit idee is gekomen, is heer *van Panhuys* niet duidelijk. Volgens de heer *van*

42959 *(van Panhuys)* *Panhuys* alleen door de overeenkomst in naam. De heer *van Panhuys* heeft bij de administratie van het B.B.O. niets essentieels hierover aangetroffen. Alleen dat ene papiertje betreffende een verzoek aan commissaris *Meijer* in Den Haag. Meer herinnert hij zich er niet van. Dat was in het stadium, dat dit de enige oplossing kon zijn, maar zijn indruk is altijd geweest, dat de sleutel van de zaak in Engeland ligt. Zolang er geen officiële verklaring van de Engelse autoriteiten over dit Spiel is, kan men weinig bereiken. Daartoe is de heer *van Panhuys* einde Februari 1946 in Engeland geweest. De indruk was, dat de Engelsen niet bereidwillig waren over deze zaak gegevens te verschaffen. Toen *Lauwers* uit Duitsland terugkwam, regende het tegen hem verdenkingen, dat hij verkeerd zou hebben gehandeld. Hij is toen eerst in Engeland vastgehouden en na veertien dagen losgelaten. De heer *de Graaf,* die er het zijne van wilde weten in verband met rehabilitatie van *Lauwers* heeft zich toen in verbinding gesteld met de Engelsen en dezen hebben gezegd, dat de zaak in orde was en dat zij *Lauwers* niets kwalijk konden nemen. Majoor *de Graaf* heeft geprobeerd langs onderhandse weg de heer *van Panhuys* te introduceren bij S.O.E. — major *Mooth* — die hem de persoonlijke dossiers van agenten uit het England-Spiel ter beschikking zou stellen. Major *Mooth* had b.v. een dossier aangelegd van *Dessing.* Daaruit heeft de heer *van Panhuys* enkele aantekeningen gemaakt.

42960 *(van Panhuys)* De officieren van het B.B.O. waren van plan *Dessing,* die te Naaldwijk woonde, te horen. Daar hij in de beginperiode van het Spiel bijna was gepakt en hij dus van onraad op de hoogte was, begrepen zij niet, waarom hij niet gezorgd had, dat een waarschuwing Engeland bereikte. Daar zij hem hierom niet geheel vertrouwden, wilden zij eerst de gegevens van zijn persoonlijk dossier hebben om hem met meer profijt te kunnen horen. Vervolgens dachten de heren *van Panhuys* en *de Graaf,* dat het verstandiger was niet direct naar het rapport van *Lauwers,* misschien de sleutel tot het geheel, te vragen, daar de Engelsen dan kopschuw zouden worden. Zulks immers in verband met mogelijke publicatie van een eventueel falen van de Engelsen in deze zaak. De Engelsen zeiden het dossier echter toe. Zij hebben de heer *van Panhuys* de gelegenheid gegeven het per-

soneelsdossier door te zien. Er werd toegezegd, dat het dossier-*Lauwers* voor hem opgevraagd zou worden. Dat had men in de country veilig opgeborgen. Het zou een dag of tien duren. Na een week of twee zou hij dan terugkomen, maar in die tussentijd is zijn functie opgeheven en is hij weggegaan. Hij heeft, toen hij in Nederland aankwam, tegen de heer *Sanders* gezegd, dat hij wel inzage kon krijgen in meer personeelsdossiers. Als men er een uittreksels uit kon maken, had men ten minste enige gegevens van Engelse zijde. De heer *Sanders* zeide: ik ga zelf naar Londen; ik zal de zaak zelf aanpakken. Hij is betrekkelijk kort nadien in Engeland geweest. De heer *van Panhuys* heeft gehoord, dat het resultaat niet groot is geweest.

42961 *(van Panhuys)* De heer *van Panhuys* meent het verhaal van de brand van de heer *Sanders* vernomen te hebben. In ieder geval hebben de Engelsen de heer *van Panhuys* geen stukken geweigerd onder voorwendsel van brand. Het was betrekkelijk gauw bekend, dat de sleutel voor deze affaire in Engeland lag. Dat is ook aan kolonel *Einthoven* gemeld. Waarschijnlijk is toen al op dat niveau om een verklaring van de Engelsen verzocht. De heer *van Panhuys* hoorde kort vóór Februari 1946 vertellen, dat dat niet meer mogelijk was. Kolonel *Einthoven* eiste de logboeken van het seinverkeer, zoals het in 1942 en 1943 heeft plaats gevonden en de Engelsen zouden gezegd hebben, dat het niet mogelijk was, want er was een brand geweest. In het gebouw te Londen, waar de heer *van Panhuys* geweest is, werd hij om een dossier te bestuderen ergens op een kamer gelaten, waar ook een Belgische kapitein was, die de heer *van Panhuys* terloops vertelde, dat er zulk een drukte was, want er was op de zolderverdieping brand geweest. Er is begin of half Februari 1946 een brand geweest. Hij gelooft, dat het hoogst onwaarschijnlijk is, dat de logboeken en de duplicaten daarvan beide te Londen waren opgeslagen, vooral omdat de personeelsdossiers uit de country moesten komen. Al zouden die logboeken echter verbrand zijn, dan zou men toch een officiële lezing

42962 *(van Panhuys)* van het échec hebben. De heer *van Panhuys* hecht dus niet zoveel waarde aan het verhaal van de brand in verband met deze stukken.

42965 *(van Panhuys)* Het bureau, waar brand geweest is, was vlak bij Bakerstreet en niet ver van Oxfordstreet. De heer *van Panhuys* neemt aan — men had een Engelse en een Nederlandse sectie —, dat het de Engelse pendant was van het Nederlandse bureau, dus de sabotage-afdeling. Het was er zeer geheimzinnig. Men werd binnengeleid via allerlei achterstraten. Er was een intensieve contrôle met pasjes. Het was een bureau met kleine kamertjes en in ieder kamertje zat een majoor of een overste. Hij denkt, dat het een afdeling van Militairy Intelligence was en gelooft, dat die uit 30 afdelingen bestond. Het was een zeer grote organisatie met een vaste kern.

42966 *(van Panhuys)* Over het onderzoek inzake de kwestie-*Lauwers* weet de heer *van Panhuys* alleen, dat de Engelsen tegen *de Graaf* gezegd hebben, dat

42969 *(van Panhuys)* het in orde was. Hij heeft het dus alleen van horen zeggen. Er is nog wel een punt in het dossier-*Dessing*, dat misschien van belang is. De

42970 *(van Panhuys)* détails herinnert hij zich niet meer precies. Er stonden echter wel enkele telegrammen omschreven; er stond: „identity checks omitted". Dit is hem opgevallen en hij heeft het nader onderstreept. De heer

42972 *(van Panhuys)* *van Panhuys* neemt aan, dat het een illegaal telegram uit Nederland is

42973 *(van Panhuys)* geweest. Hij weet niet, of dit telegram uit België kwam. De détails hierover herinnert hij zich niet meer.

48196 *(Six)* Jhr. mr. *P. Th. Six*, die na de bevrijding militair secretaris bij de Minister-President was, heeft verklaard, dat de heer *Lauwers* bij Minister-President *Schermerhorn* is geweest en heeft gevraagd, of zijn zaak niet kon worden onderzocht. Hij zei: Men kijkt mij over dat geval scheef aan, want men zegt: Jullie zullen wel iets met die Duitsers meegeknoeid hebben, want anders waren jullie er niet levend afgekomen; de rest is allemaal dood. Hij zei, dat zijn zaak goed was en dat zij onderzocht moest worden. Toen heeft de Minister-President een commissie ingesteld onder voorzitterschap van mr. *le Poole*, waarin de heer *Moolenburgh* en de heer *Six* zitting hadden. Zij hebben inderdaad getracht die zaak tot klaarheid te brengen, maar de grote moeilijkheid, die direct bleek, was, dat er een vacuum in Engeland was en dat, wat de sleutel moest zijn om te zien of de heer *Lauwers* gelijk had of niet, ontbrak. Daardoor zijn zij eigenlijk in het werk blijven steken.

48202 *(Six)* De heer *Six* weet, dat het een sterke verdenking van de heer *de Graaf* is, dat *Bingham* relaties hier in Nederland zou hebben gehad. De heer *de Graaf* kon heel lange stukken schrijven. De heer

48203 *(Six)* *Six* kende hem wel en de heer *de Graaf* heeft zijn verdienste, maar aan de andere kant is hij niet iemand, die zeer serieus onderzoekt, of hij zijn bewijsmateriaal bij elkaar heeft, maar iemand, die van een bepaalde hypothese uitgaat en dan moet later die hypothese maar waar blijken te zijn. Als iemand met een dergelijke mentaliteit je bestormt met lange aide-mémoires en brieven, krijg je het gevoel: laat het mij eerst eens even bekijken, het is allemaal heel aardig,

wat hierin staat, maar dat moet nog bewezen worden. De hoofdkern van de zaak echter zit vermoedelijk in Engeland, maar de commissie-*le Poole* had gehoord, van een brandje bij de Britse dienst in Whitehall, waarbij allerlei dossiers zijn zoek geraakt. Toen de commissie-*le Poole* werd ingesteld, is er een vergadering geweest van een ministeriële commissie, die toen de Raad voor Oorlogvoering heette, waarin ook militaire commandanten zaten, de chef van de generale staf en de commandant zeemacht. In die commissie is toen naar voren gekomen, dat het moeilijk zou zijn het bewijsmateriaal te krijgen. Dat is speciaal door marine betoogd. Daar werd door Minister *Meynen* gezegd, dat hij van de heer *de Graaf* inlichtingen had gekregen, dat deze zaak nog zou zitten bij de dienst van de heer *Schilp*. Toen heeft de heer *Meynen* tegen de heer *de Booy*, Minister van Marine, gezegd: Jullie moet het hebben. Daarop is geantwoord: Het is bij de Engelsen en bij de brand in Whitehall is het verbrand.

48206 *(Six)*

48208 *(Six)*

De heer *Six* heeft er geen herinnering aan, dat de heer *de Graaf* hem, zoals hij het zegt, overstroomd heeft met stukken. De heer *Six* heeft wel eens wat gekregen; het waren vaak repetities van vorige dingen, maar het staat hem niet bij, dat de heer *de Graaf* in die stukken iets over de *Bingham*-theorie heeft gezegd. De heer *Six* heeft, gelooft hij, pas voor het eerst over de *Bingham*-theorie gehoord, toen hij uit Indië in Nederland terugkwam, dat was Mei 1948. Toen heeft hij geluiden opgevangen, dat men beweerde, dat *Bingham*, toen deze te Londen werkzaam was, een broer had in Nederland. Het was voor de heer *Six* een nieuwe zaak, toen hij dat hoorde. Hij had die stukken van de heer *de Graaf* wel gelezen, maar er stond niets in over de *Bingham*-theorie. Het stond meer in verband met *Lauwers*. Het is mogelijk, dat de heer *de Graaf* in die schrifturen een bepaalde verdenking tegen *Bingham* naar voren heeft gebracht.

48209 *(Six)*

48210 *(Six)*

48211 *(Six)*

57203 *(de Graaf)*

De rapporten over de kwestie-*Bingham*, over het England-Spiel in het algemeen, besloegen — zo verklaart de heer *de Graaf* in een volgend verhoor — inderdaad een aantal mappen. Deze mappen waren nogal volumineus en zaten in een kist, alvorens zij werden getransporteerd naar het B.N.V. Voordat zij in die kist terecht kwamen, stonden zij in een kast, welke zich bevond in de kamer van de heer *Zembsch-Schreve* in een van de huizen, welke door het B.B.O. werden gebruikt. Die kast zat met deze mappen volledig vol. Dit waren alle documenten, welke het B.B.O. daarover had. Nu hangt het natuurlijk wel enigszins af van de wijze, waarop men de map neerlegt, hoeveel plaats die map inneemt. De kist, welke indertijd is weggegaan — de heer *de Graaf* heeft zich er zelf van overtuigd, dat deze mappen daarin zaten — was inderdaad niet geheel gevuld met mappen, die uitsluitend op het England-Spiel betrekking hadden, maar de mappen, welke daarover handelden, namen toch wel een belangrijke plaats in. De *Bingham*-kwestie alleen heeft natuurlijk maar een uiterst minimaal gedeelte ingenomen. *Bingham* was een van de officieren, die een leidende positie had bij S.O.E., maar hij was ook niet de enige. Over hem bestaan verscheidene merkwaardige rapporten, steeds over een geval, waarin zijn naam wordt genoemd. Een zelfde naam wordt nl. genoemd van een man, die, bij een Duitse instantie werkzaam was volgens de gegevens van mensen, die in deze kwestie zijn gehoord. De kwestie-*Bingham* betrof in hoofdzaak de zaak van een *Bingham*, die zou hebben gewerkt bij een Duitse instantie. Nu was het uiteraard van belang, dat iedereen, die met deze kwestie te maken had gehad, als het ware werd doorgelicht, dat zijn antecedenten werden gelicht en dat onderzocht werd wat zijn of haar opinies waren. Dat was uiteraard voor het B.B.O. een onmogelijke zaak, omdat het zich er niet mee konden bemoeien, waar het Engelsen betrof. Voorzover de officieren van het B.B.O. in deze kwestie iets hebben kunnen doen, hebben zij dat gedaan door het verhoren van mensen, die niet van Engelse nationaliteit waren. Toen zijn ze tot bepaalde indicaties geraakt, welke zij hebben neergelegd in rapporten. Deze rapporten met allerlei mappen waren gepakt in een kist en namen van die ruimte een belangrijk deel in beslag.

57204 *(de Graaf)*

57205 *(de Graaf)*

De heer *Zembsch-Schreve* moet het beter weten dan de heer *de Graaf*, want die heeft deze zaak zelf verder behandeld. De indruk van de heer *de Graaf* was, dat die mappen een grotere ruimte innamen dan de heer *Zembsch-Schreve* aan de commissie heeft medegedeeld. Het kan wel zijn, dat de kist groter leek dan deze was.

57206 *(de Graaf)*

De wetenschap of het vermoeden, dat er een Nederlandse *Bingham* in dienst van de Duitsers zou hebben gewerkt, is het resultaat van verhoren van personen, die in de nabijheid hebben gewerkt van de inmiddels doodgeschoten *Allert Brinkman*, die voor de S.D. heeft gewerkt. De heer *de Graaf* kan niet zeggen, welke de namen van de mensen zijn, die een verklaring hebben afgelegd inzake de *Bingham*, die bij de S.D. werkte. Dit was voor de officieren van het B.B.O. een donderslag uit heldere hemel. Toen zij op dit punt waren gekomen, moesten zij het onderzoek tot hun spijt staken. Zij hebben

57207 *(de Graaf)*

57208 *(de Graaf)*

deze zaak niet kunnen afmaken. Het is mogelijk, dat een zekere *Jacky (Breed)* in dit geval mede een rol heeft gespeeld. Het kan zijn, dat hij een van de personen is geweest, die deze suggestie hebben

57210 *(de Graaf)* gedaan. Het is een heel gecompliceerde zaak; anders zou de heer *de Graaf* daarvan détails kunnen vertellen. Het spijt hem, dat hij de commissie daarover, wat de namen betreft, niet meer kan inlichten. Hij meent wel, dat het heeft gespeeld om *Brinkman* van de Sicherheits-

57211 *(de Graaf)* dienst, *Jackie Breed* en *Lydia Brinkman*. De heer *de Graaf* meent

57213 *(de Graaf)* zeker, dat het met die hoek heel veel te maken heeft. De heer *de Graaf* heeft bij zijn onderzoek de familie *Bingham*, voorzover het hem mogelijk was, nagespoord. Het was voor hem niet zo erg moeilijk, omdat hij

57214 *(de Graaf)* kennissen van *Bingham* kende. Zijn bevindingen daarbij zijn geweest, dat de naam *Bingham* in Nederland door verschillende personen werd gedragen. De heer *de Graaf* heeft op het laatste moment geprobeerd uit te zoeken, in hoeverre hier een familielid van de familie in Engeland — het is natuurlijk een voor de hand liggende zaak, dat je dat gaat doen — betrokken was bij de S.D. en wie dat wel kon zijn.

De heer *de Graaf* ging direct zoeken naar een leidende persoonlijkheid, die naar zijn smaak voor deze eigenaardige fouten verantwoordelijk gesteld zou moeten worden en hij is natuurlijk gevallen over de mededeling in een rapport, dat een zekere *Bingham* bij een Duitse instantie werkte, hetgeen natuurlijk overigens voor hem niet een doorslaggevend bewijs was, dat deze *Bingham* ook de man moet zijn, die het verraad heeft gepleegd, maar wel, dat die het kon hebben gepleegd. Het is echter naar zijn smaak wel heel erg moeilijk om alle mensen, die betrokken zijn geweest bij het England-Spiel, die de operaties hebben gelanceerd, toen het England-Spiel aan de gang was, na te gaan. Dat zou natuurlijk alleen met de hulp van de Engelsen mogelijk zijn.

57217 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* kan wel zeggen, dat er verschillende officieren aan zijn bureau verbonden waren, die — vooral één, die bijzonder sympathiek staat tegenover de figuur van *Bingham* — zeker niet kunnen onderschrijven, dat deze verraad pleegde. Daarover zijn de meningen verdeeld. Op een gegeven moment is er een bewering gedaan, dat er een *Bingham* zat bij een Duitse dienst, terwijl er gedurende de oorlog tijdens het England-Spiel een *Bingham* bij de Engelse dienst zat.

57218 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* heeft maar tot op zekere hoogte de familie van de Londense *Bingham* nagegaan, omdat na de oorlog alles niet even gemakkelijk was na te gaan en omdat het B.B.O. op het punt stond de zaak te beëindigen.

57220 *(de Graaf)* Nadat aan de heer *de Graaf* door de voorzitter van de commissie was medegedeeld, dat de Londense *Bingham* in de eerste graden, behalve zijn vader, geen mannelijke verwanten heeft, verklaart de

57221 *(de Graaf)* heer *de Graaf*, dat hij speciaal heeft gedacht in de richting van een neef.

Nadat de voorzitter had medegedeeld, dat de Londense *Bingham*, behalve een enige nagenoeg blinde neef in Amerika, uitsluitend nichten heeft, die bovendien allen in andere delen van de wereld zitten, verklaart de heer *de Graaf* dat het bekend was, dat een man met een blauwe bril, die heel slecht zag, bij de Duitse dienst was en dat deze zijdelings wel eens heel even in contact is geweest met agenten, die in het England-Spiel zijn gepakt en die nu nog over zijn. Daarover zijn rapporten. De heer *de Graaf* oppert alleen een mogelijkheid, die indertijd is opgevallen. Daar er zulke eigenaardige fouten zijn gemaakt, moesten de officieren van het B.B.O. wel tot de conclusie komen, dat hier verraad in het spel was. Wanneer men op een gegeven ogenblik de naam *Bingham* bij de Duitsers tegenkomt, kan men dit als een indicatie beschouwen, zeker niet als een bewijs, omdat men er te weinig van af weet. De officieren van het B.B.O. wisten wel van bekenden van *Bingham*, dat er meer *Binghams* in Nederland waren.

57222 *(de Graaf)* De theorie van het verraad bestond al eerder bij de heer *de Graaf*. Deze kwestie is al onderzocht, voordat de zaak-*Bingham* aan de orde kwam. Toen zich bovendien nog de vraag betreffende *Bingham* voordeed, dacht hij, dat het verraad zich mogelijkerwijze langs die lijn zou kunnen hebben ontwikkeld. Er is geen sprake van, dat dit als een bewijs zou zijn aan te merken en nog minder, dat door het Bureau Bijzondere Opdrachten of door de heer *de Graaf* deze theorie de wereld ingezonden zou zijn. Het is wel mogelijk, dat insiders of mensen, die op de een of andere wijze nauw met hen waren gelieerd, met officieren van de Britse dienst of met bekenden over deze kwestie hebben gesproken en dat dezen hun conclusies hebben getrokken. Wanneer dezen iets hebben laten uitlekken van iets, dat de officieren van het B.B.O. als een geheim hebben behandeld, zou

57093 *(de Graaf)* de heer *de Graaf* daar niet gaarne verantwoordelijk voor worden gesteld. Hij had een zwijgplicht bij het B.B.O.; door hem persoonlijk is deze naam niet genoemd. Dit is een secundaire

57223 *(de Graaf)* kwestie, die is gekomen, nadat de verraadstheorie allang bestond. Wel

heeft hij voor de Parlementaire Enquêtecommissie aan die verraadstheorie de naam *Bingham* gekoppeld. Het is enige malen voorgekomen, dat met de *Bingham*-theorie, tot zijn niet geringe ontsteltenis en ontstemming kan hij wel zeggen, de naam van de heer *de Graaf* werd verbonden. Hij heeft daartoe naar zijn beste weten geen aanleiding gegeven. Wèl is het voorgekomen, dat bij een vergadering iemand van de pers hem zonder overgang heeft gevraagd in een uiteenzetting: Wie en wat is *Bingham?* Daarop heeft hij deze verslaggever onder meer geantwoord, dat deze hem geen woorden in de mond moest leggen, welke hij niet bedoelde. Daarmede meent hij toch wel duidelijk genoeg te zijn geweest. Hij heeft *Bingham* niet in het publiek beschuldigd. Hij heeft de indruk gekregen, dat dit door insiders, die met deze theorie en rapporten op de hoogte waren, op de een of andere wijze, zeer tegen zijn zin, is uitgelekt en dat die verslaggever daarmee — de heer *de Graaf* zou haast willen zeggen — zijn voordeel heeft gedaan door een artikel te lanceren. Het is de verslaggever blijkbaar niet voldoende geweest de opmerkingen van heer *de Graaf* weer te geven, zoals hij die tegen de verslaggever heeft gebezigd. De verslaggever heeft een hele tijd later, nadat de heer *de Graaf* dacht, dat de vermoedens, welke de verslaggever door zijn vraag blijk gaf te koesteren, waren doodgebloed, een theorie daaraan verbonden, welke de heer *de Graaf* publiekelijk nooit heeft uitgesproken. Dat moet zijn uitgelekt door mensen, die van zijn theorie op de hoogte konden zijn. Dat is de enige mogelijkheid, omdat de heer *de Graaf* deze *Bingham* niet heeft genoemd in de verraadkwestie. De heer *de Graaf* heeft hem alleen genoemd voor de commissie en jaren geleden aan de officieren van het B.B.O., die hiermede hadden uit te staan, en verder aan insiders, aan Britse officieren, die geacht kunnen worden over dit verraad een theorie te hebben. De mensen, die er iets van afweten, moeten van het vermoeden of van de wetenschap van de richting, waarin deze reconstructies zich begaven, mededeling hebben gedaan aan een verslaggever.

57224 *(de Graaf)* De mening, welke de officieren van het B.B.O. zich over deze kwestie hebben gevormd, is, dat zij zich, voorzover zij met deze zaak op de hoogte zijn — zij hebben er aardig wat van meegemaakt en er veel van gezien — niet kunnen voorstellen, dat men dergelijke fouten steeds maar weer door kan maken, wanneer men te goeder trouw is, en het enige antwoord zou h.i. moeten zijn, dat er verraad is gepleegd. Wanneer men naar verraad gaat zoeken, komt men direct de naam *Bingham* tegen in deze richting. Men mag echter andere mogelijkheden daarbij niet uitsluiten.

57225 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* geeft toe, dat de feiten, welke voor de commissie zijn gebleken, de theorie niet veel steun geven. Hij moet eerlijk zeggen, dat het hem in het geheel niet spijt; niets is beter dan dat de toedracht van de zaak wordt blootgelegd, zoals zij is, maar de heer *de Graaf* kan toch niet verhelen, dat het naar zijn mening eigenlijk nodig is, dat precies wordt geconstrueerd in de eerste plaats, hoe de kwestie van een zekere *Bingham* bij die Duitse dienst in elkaar zit, en wie dat is geweest. In de tweede plaats moeten er over worden gehoord de officieren, die een verantwoordelijke positie bij de Engelse dienst hebben gehad.

57226 *(de Graaf)* Een *Bingham,* die aan de Plaats in Den Haag zou hebben gewoond, is voor de heer *de Graaf* een vagelijk bekende klank, maar hij kan er niets over mededelen. Uit de massa mededelingen, die zijn gedaan door allerlei mensen, of uit de rapportenmassa is deze mededeling misschien te voorschijn gekomen. Hij kan zich echter niet precies herinneren, dat dit te maken heeft met een *Bingham* aan de Plaats. Het kan zijn, dat de heer *Schreve* heeft vastgesteld, dat er een *Bingham* moet hebben gewoond aan de Plaats, maar de heer *de Graaf* kan het zich niet herinneren. Hij kan ook niet met zekerheid zeggen, dat het inderdaad *Breed* is geweest, die deze mededeling heeft gedaan, of een van de personen uit de omgeving van *Brinkman.*

57227 *(de Graaf)* Het was niet de gewoonte met top secret-documenten duplicaten van de rapporten te houden. Voorzover dat wel werd gedaan, werd het eerste of tweede exemplaar doorgestuurd aan de Britse zusterorganisatie. Wanneer er geen working copies nodig waren, aan de hand waarvan men aantekening maakte, werden de stukken verbrand. Alle overtollige copieën van geheime documenten, die niet meer nodig waren, werden gewoonlijk verbrand. Desondanks gelooft de heer *de Graaf,* dat de documenten, welke in de kist naar het B.N.V. zijn gegaan, betreffende de verhoren van allerlei mensen van allerlei aard, te zamen wel degelijk belangrijk geacht kunnen worden. Hij gelooft zeker, dat deze belangrijk waren, want zij geven een beeld van hetgeen zich heeft afgespeeld. Een rapport, waarin over deze zaak substantiële gegevens stonden, heeft zich niet bevonden bij de gegevens, die naar het B.N.V. zijn gezonden, d.w.z. niet een eindconclusie in de vorm van een rapport, maar wel verschillende conclusies aan het eind van verschillende rapporten.

57229 *(de Graaf)*

57230 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* kan de verzekering geven, dat de officieren van het B.B.O. kostbaar materiaal hadden, grote verhoren, zowel van Duitsers als van Nederlanders, officieuze verhoren bij wijze van vriendschappelijke gesprekken, mededelingen van Britse officieren, die gedurende het England-Spiel in die kwestie een rol hebben gespeeld en verder mededelingen van personen in Nederland over de *Bingham*-kwestie.

57231 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* heeft nimmer beweerd, dat *Adriaan Breed* gezegd zou hebben, dat een *Bingham* bij de Duitsers heeft gewerkt. De heer *de Graaf* heeft verondersteld, dat het in de buurt van *Adriaan Breed* is geweest. Hij heeft niet gezegd, dat *Breed* deze mededeling heeft gedaan. Er zijn veel meer mensen in dit verband gehoord. Wanneer de heer *Schreve* heeft verklaard, dat het van *Breed* afkomstig was, behoeft dat niet zo geweldig belangrijk te zijn, want nadat het bureau ontbonden was, hebben de heren *de Graaf* en *Schreve* meer dan eens over deze kwestie gesproken. De heer *de Graaf* meent zelfs, dat hij zelf de eerste is geweest, die heeft gezegd: was het niet *Breed*, die deze mededeling heeft gedaan? Zij hebben uit de buurt van *Brinkman* een heel stel mensen verhoord en *Breed* was een van de belangrijkste mensen, die in de buurt van *Brinkman* hebben gewerkt.

57232 *(de Graaf)*

57233 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* heeft zelf de verhoren afgenomen, o.a. van Duitsers. Dat deden zij onder meer met een geallieerde commissie van officieren, die de heer *de Graaf* presideerde. De heer *de Graaf* kan in zijn herinnering niet iets meer concreets putten uit die verhoren, die hij zelf heeft afgenomen, ten aanzien van deze kwestie, aangezien hij die personen niet zelf heeft gehoord. Hij heeft alleen de rapporten ontvangen en voor gezien geparafeerd. De heer *de Graaf* c.s. zijn dat later natuurlijk heel belangrijk gaan vinden. Het is een gecompliceerde zaak. De heer *de Graaf* zou per se de rapporten over deze *Brinkman*-affaire moeten hebben om hem de gedachtengang van alle betrokken officieren in de vergadering, welke zij later hebben gehouden, voor de geest te halen, die hen er toe noopte niet uit te sluiten de mogelijkheid om deze merkwaardige coïncidentie geen coïncidentie meer te noemen, maar iets, wat wel degelijk verklaarbaar was in de verraadstheorie, welke zij overigens niet als zodanig onomstotelijk aannamen. Voor hen stond één ding vast, dat namen zij wel als zeker aan — dat moet men doen, wil men iets met succes kunnen nalopen — nl. dat er verraad was gepleegd, en dat hebben zij gebaseerd hoofdzakelijk op de grote punten, welke hij in zijn brochure „Fictie en Werkelijkheid" heeft neergelegd, die daarop neerkomen, dat hij zegt: er zijn uitsluitend vergissingen gemaakt. En dat is onaannemelijk. Wanneer de man, die deze rapporten heeft ontvangen (de heer *van Nugteren)* zegt: „er staat niets in", kan de heer *de Graaf* tot zijn spijt alleen zeggen, dat deze rapporten er waren, dat zij zijn ingeleverd en dat hij en zijn officieren aan de hand van deze rapporten hebben gesproken van gedetailleerde mogelijkheden van verraad, wie dat kon hebben gedaan en waarom. De kwestie stond voor hen vast. De vraag was: wie heeft het gedaan en welke zijn de motieven? Toen hebben zij de verschillende hoofden van dienst en souschefs, die de verantwoordelijkheid droegen, de revue laten passeren en zijn tot de conclusie gekomen: zij kunnen het allemaal hebben gedaan. Nu zijn zij de naam *Bingham* tegengekomen en dat is toch wel heel frappant. Verder zijn er verschillende aspecten, die bij de bestudering van deze zaak naar voren kwamen, die een psychologisch karakter droegen. Op de vraag, of de Enquêtecommissie aan de hand van de gegevens, die zij nu heeft, en aan de hand van de punten, die zij heeft onderzocht en zoals die aan de heer *de Graaf* zijn voorgelegd, in deze richting nog iets kan doen, kan de heer *de Graaf* moeilijk antwoord geven. Hij gelooft, dat het heel belangrijk is om geallieerde Britse officieren te verhoren en dat is niet mogelijk, zoals de Enquêtecommissie op het ogenblik is opgebouwd. Daarin zouden de Britten mede zitting moeten hebben en met sanctie van hun Regering zouden de betrokken officieren gehoord moeten worden.

57234 *(de Graaf)*

57236 *(de Graaf)*

57239 *(de Graaf)*

57240 *(de Graaf)*

57241 *(de Graaf)* Het is van belang om de heer *Sanders* van het Bureau Nationale Veiligheid, bij wie deze documenten van het B.B.O. zijn ingeleverd, te vragen, of hij deze heeft ontvangen en of hij deze rapporten heeft doorgelezen en of hij zich herinnert, dat er een rapport bij was, dat over de kwestie-*Bingham* handelde. De heer *de Graaf* gelooft, dat dit belangrijk is. Dat rapport is wèl ingeleverd.

57244 *(de Graaf)* De officieren van het B.B.O. constateerden, dat er een *Bingham* bij de Duitse dienst zou hebben gewerkt, en dat heeft bij hen de bel doen overgaan. De heer *de Graaf* kan in dit verband geen andere namen noemen dan die van *Breed.* Hij heeft geprobeerd over deze kwestie met officieren van het vroegere Bureau Bijzondere Opdrachten te spreken om er achter te komen wie anders dan *Breed* deze verklaring kan hebben afgelegd, maar hij is helaas niet tot een resultaat gekomen. De heer *de Graaf* is het er mee eens, dat de

57245 *(de Graaf)*

57246 *(de Graaf)*

57247 *(de Graaf)* commissie dus niet verder komt. Het spijt hem, maar hij kan geen andere naam noemen.

57250 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* heeft al eens meer gevraagd aan mensen van de tegenwoordige Centrale Veiligheidsdienst, hoe het in elkaar zit, dat zijn rapporten niet meer te vinden zijn en hij heeft het antwoord gekregen, dat deze rapporten, vermoedelijk zijn gedistribueerd over de afdelingen van de politieke recherche, voorzover deze rapporten met enig onderzoek, waarmede men bezig was, iets te maken hadden, en dat dit de reden is, waarom deze rapporten bij verschillende diensten zijn terechtgekomen. Hij heeft er de aandacht op gevestigd in het gesprek, dat hij met deze ambtenaren van de Centrale Veiligheidsdienst heeft gehad, dat hij indertijd met kolonel *Einthoven* heeft afgesproken, dat deze er voor zou waken, dat deze rapporten bij elkaar bleven, omdat zij degenen, die deze rapporten doorlezen, een inzicht in het England-Spiel kunnen geven. Daarvoor heeft de heer *de Graaf* kolonel *Einthoven* indertijd speciaal bezocht en gezegd: Morgen komen ze. De heer *de Graaf* was van plan zelf mee te gaan en aanwezig te zijn bij de overhandiging; hij moest zich echter de laatste dag van het bestaan van het bureau melden. Hij heeft er dus een van de officieren mee belast. Hij heeft zich er van overtuigd, dat de rapporten in hun geheel in die kist werden gedaan en dat die kist werd dichtgemaakt en meegenomen en bij het Bureau Nationale Veiligheid is gebracht. Het spijt hem te moeten constateren, dat het juist is, dat deze rapporten bij andere personen zijn terecht gekomen, waarbij het rapport omtrent *Bingham* helaas niet aanwezig was. Het is niet uitgesloten, dat het volkomen coïncidenteel is, dat de naam *Bingham* is genoemd door iemand, die dit misschien heeft vernomen van de inmiddels overleden *Brinkman*. Het levert hoogstens een indicatie op, dat *Bingham* het verraad kan hebben gepleegd. Dat is iets, dat de heer *de Graaf* c.s. op dat moment niet onwaarschijnlijk vonden. Zij hebben met deze mogelijkheid rekening gehouden, maar daarbij sloten zij andere mogelijkheden niet uit.

57332 *(de Graaf)* Bij een volgend verhoor heeft de heer *de Graaf* nog gewag gemaakt van een gesprek, dat zou hebben plaats gehad met iemand, die zich *Bingham* noemde, in tegenwoordigheid van *Jan Thijssen, Kobus,* (hij kan zich in deze naam vergissen) *Anton, Breed* en *Brinkman*. De

57333 *(de Graaf)*
57334 *(de Graaf)* bron is geweest *Anton*. De heer *de Graaf* meende ten minste te hebben begrepen, dat de inlichtingenbron betreffende de zaak-*Bingham* voor een deel moet worden toegeschreven in een reconstructie aan *Breed* en voor een deel aan andere bronnen. Het lijkt hem toe, dat ongetwijfeld ook een bron is *Lydia Brinkman,* die indertijd ook door het B.B.O. is verhoord en ook mededelingen heeft

57335 *(de Graaf)* gedaan, waarin de naam *Bingham* wel is voorgekomen. Wat zij er van heeft gezegd, kan hij helaas niet mededelen; hij weet niet meer, wat gezegd is. Zij was, gelooft de heer *de Graaf,* niet helemaal au fait ten aanzien van de activiteit van haar echtgenoot. Voorzover zij er wel iets van heeft geweten, heeft zij er mogelijk opmerkingen over gemaakt en heeft zij ook — voorzover hij het zich (vaag) herinnert — vermoedelijk de naam *Bingham* genoemd; hij weet niet meer in welk verband. Hij meent zich positief te herinneren — hij heeft gelegenheid gehad zijn geheugen op te frissen in een gesprek met de heer *Cieremans* van zijn bureau —, dat deze *Anton* de bron is geweest van een aantal mededelingen, waarover een rapport is opgemaakt, waarin voorkomt, dat hij in gezelschap van *Lange Jan, Breed, Ab* (dus *van Straten*) en een man, die zich vermoedelijk *Kobus* noemde, een gesprek zou hebben gehad met een man, die zich

57338 *(de Graaf)* *Bingham* noemde.

Deze mededeling van de heer *de Graaf* komt hierop neer, dat van de vijf mensen, die daarbij zouden zijn geweest, er twee op het ogenblik zeker dood zijn; dat alleen achterhaald is *Breed;* dat *Breed* een verklaring heeft afgelegd, die hiermede in strijd is; dat het dus misschien alleen nog mogelijk is *Anton* op te sporen, maar dat van deze dan nog moet blijken wat hij hiervan zal zeggen en dat, zelfs, al zou hij er iets van zeggen in de geest, zoals de heer *de Graaf* het bedoelt, het dan nog alleen maar kan zijn, dat zij een gesprek hebben gehad met een man, die zich *Bingham* noemde, wat ook niet heel veel zegt in die tijd. Dat behoeft, aldus bevestigt de heer *de Graaf*

57339 *(de Graaf)* nog niets te betekenen. Zelfs al zou er een Nederlandse *Bingham* zijn en zelfs al zou deze familie zijn van de Londense *Bingham,* dan behoeft dit nog niet te betekenen, dat er verraad is. Dat er in dit verband verraad zou zijn gepleegd, aldus vervolgt de heer *de Graaf* door die persoon, behoeft in het geheel niet het geval te zijn. Het is alleen wel merkwaardig, dat *Breed,* die deze mededeling indertijd heeft gedaan, nu pertinent beweert, dat hij daarvan niets af weet en dat hij de naam *Bingham* nooit gehoord heeft; dat vindt de heer *de Graaf* eigenaardig, terwijl *Lydia Brinkman* zich wel degelijk de naam *Bingham* herinnert en die naam als een soort wachtwoord mocht gebruiken, wanneer zij in moeilijkheden zou komen. In de tweede plaats is er de mededeling van *Anton,* dat hij *Bingham* in gezelschap van *Breed* en

enkele anderen heeft bezocht, terwijl *Breed* ontkent de naam *Bingham* in welk verband dan ook gehoord te hebben. Daaruit zou wel naar voren komen de waarschijnlijkheid, dat *Breed* op dit punt niet geheel oprecht is.

57340 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* heeft de mogelijkheid gerealiseerd, dat *Brinkman,* in Nederland als Engels agent werkzaam zijnde, vóór 10 Mei 1940 destijds contact heeft gehad met *Bingham,* die werkzaam was bij het Engelse consulaat-generaal te Amsterdam. Hij weet niet, of die mededeling van *Lydia Brinkman* slaat zowel op de periode vóór als na de bevrijding of alleen op één van die perioden.

57414 *(de Graaf)* De heer *de Graaf* heeft er geen positieve gegevens over, of *Brinkman* inderdaad eerst een Engelse agent is geweest. Dat heeft hij indertijd gehoord van een officier van S.O.E. Dat was gewoon een mededeling, die onder het drinken van een kop koffie werd gedaan, maar toch misschien daarom niet minder belangrijk.

57432 *(de Graaf)* In zijn brochure „Fictie en Werkelijkheid" schrijft de heer *de Graaf:* „Naast de verhoren van Duitsers leidde ik een uitgebreid onderzoek, waarin ook mede-gedupeerden werden ondervraagd zoals Nordpol-agenten, nabestaanden, helpers, contactagenten, en voorts ook officieren van de Britse dienst, in functie gedurende de Nordpol-periode". Dit onderzoek, aldus de heer *de Graaf* voor de commissie, is na de bevrijding gebeurd, in Nederland en ook in Engeland. Als hij in Engeland was, maakte hij van de gelegenheid gebruik bepaalde mededelingen, die door nabestaanden van Nordpol-agenten of teruggekomen agenten werden gedaan, te controleren tegenover de mededelingen van officieren van de Britse dienst; niet in officiële verhoren, maar in gesprekken met officieren van de Britse dienst, van S.O.E.

57433 *(de Graaf)* De gesprekken, die met Britse officieren over het England-Spiel gevoerd zijn, gingen hoofdzakelijk over de wijze, waarop de operaties in

57434 *(de Graaf)* elkaar zaten en op elkaar steunden. Zij hebben niet iets substantieels opgeleverd, behalve de mededelingen, die de heer *de Graaf* op andere wijze en niet onder ede, maar confidentieel, al heeft gedaan. Hij heeft

[1]) Vgl. bijlage 39.

57435 *(de Graaf)* verschillende verklaringen afgelegd tegenover een medewerker van de commissie, de heer *Wery* [1]), die hij liever niet in een verhoor zou willen zien opgenomen. Er zouden namen genoemd moeten worden. Hij kan wel zeggen, dat in het algemeen besproken is de vraag, in hoeverre de karakters van bepaalde figuren invloed hebben kunnen uitoefenen op het werk, dat zij verrichtten, en in hoeverre er sprake was van bepaalde dingen, die een zwakke plek in het schild van de geallieerde dienst op dit punt opleverden. Verder is in het algemeen besproken de vraag, in hoeverre er gesproken zou kunnen worden van

57436 *(de Graaf)* nonchalance, of dit mogelijk was, en zo ja, hoe het dan te verklaren is, dat het zolang heeft geduurd. Men achtte van Engelse zijde, althans sommigen waren van die mening, een dergelijke nonchalance denkbaar. De heer *de Graaf* moet zeggen, dat hun positie niet van dien aard was, dat direct kon worden aangenomen, dat zij zich een goed gefundeerde opinie konden vormen.

57437 *(de Graaf)* Te Londen is verteld, dat de Nordpol-agenten, de agenten dus, die gedurende het Nordpol-Spiel zijn ingezet en gepakt, òf wel hun identity check hebben veranderd òf deze volkomen hebben weggelaten.

57438 *(de Graaf)* Voorzover de heer *de Graaf* bekend en voorzover hij met de Engelsen over deze identity checkkwestie heeft gesproken, is er geen agent

57439 *(de Graaf)* geweest, die zijn identity check aan de Duitsers heeft afgegeven. Hij

57440 *(de Graaf)* heeft gevraagd, wie van deze agenten zijn identity check heeft afgegeven en daarop werd geantwoord: niemand. Dat betekent inderdaad, dat alle telegrammen, die de Duitsers gestuurd hebben, fout waren. Dat betekent, dat de Engelsen nooit anders dan foute telegrammen hebben ontvangen en dat desondanks het spel is doorgegaan. De

57441 *(de Graaf)* heer *de Graaf* gelooft, dat natuurlijk de agenten, die in aanmerking kwamen om checks af te geven (dat waren niet alle gepakte agenten, maar een zeker percentage van hen, namelijk de agenten, die moesten seinen of berichten naar Engeland moesten sturen) òf zeiden: „ik heb geen check" — en dat konden zij niet volhouden — òf hun check veranderden, tot zij op een bepaald moment in 1943 deze check gewoon hebben weggelaten en later foutief hebben aange-

57442 *(de Graaf)* bracht. Dat is de indruk van de zaak, die de heer *de Graaf* heeft gekregen na er met de Engelsen over te hebben gesproken. Het is niet zo door de Engelsen gezegd: „alle telegrammen, die binnenkwamen, waren fout". Het is wel de conclusie, maar niet de wijze, waarop het is gezegd. Zij hebben gezegd: Jan, Piet en Klaas hebben hun

57443 *(de Graaf)* check niet aan de Duitsers bekend gemaakt. De heer *de Graaf* heeft

57444 *(de Graaf)* toen onmiddellijk gevraagd: „waarom zijn jullie dan doorgegaan met die verbindingen?" Een van de antwoorden was volkomen niet terzake, een terzake absoluut irrelevant antwoord: „Iedereen kan wel eens een fout in zijn check maken; wij hebben er in die tijd niet zo op gelet." Het was echter niet de taak van de officieren, die op dat

57445 *(de Graaf)* moment met de heer *de Graaf* spraken, daar op te letten. Hij heeft dus

57446 *(de Graaf)* nooit gesproken met iemand wiens taak dit wel is geweest. Het waren

57447 *(de Graaf)* mensen, die van dit onderwerp verder afstonden, maar van wie verder

alles afhing en die degenen, die tot taak hadden, op die dingen te letten wel heel goed persoonlijk kenden. Dit gesprek ging weliswaar over de verleden tijd, maar zij vertelden de heer *de Graaf* over
57449 *(de Graaf)* hun werk alles en hij hun over het zijne. Zij deden te zamen hetzelfde werk; er was geen enkele reden iets voor elkaar te verzwijgen. Wanneer die er wèl was, zou het niet goed zijn geweest. Het is verleden tijd geweest; zij hadden er over kunnen zwijgen, als zij het hadden gewild. De vriendschappelijke manier, waarop en de sfeer, waarin het werd besproken, maakten op de heer *de Graaf* niet de indruk,
57450 *(de Graaf)* dat zij iets achterhielden. Waarover de heer de Graaf nu spreekt, is de periode, liggende na de bevrijding.

54012 *(Haubrock)* *Haubrock* heeft medegedeeld, dat *Brinkman* van ongeveer begin 1943 af voor de Duitsers heeft gewerkt, maar nog niet in vrijheid, doch eerst in de gevangenis in het kamp Haaren. Daar werd *Brinkman* in de cel gebracht bij de leider van de spionnagegroep-Evert, de student *Siewert de Koe,* om deze uit te horen. Als zogenaamd Nederlands officier, die het plan had op weg naar de krijgsgevangenschap te vluchten, won hij het vertrouwen van *de Koe. De Koe* vertelde hem bijzonderheden over zijn werk. Het Duitse plan was om *Brinkman* als leider aan deze groep toe te voegen en de groep te laten bestaan, zodat de berichten via de Duitsers naar Engeland gingen.

54015 *(Haubrock)* *Haubrock* gelooft, dat *Brinkman* bij Arnhem gevangen genomen
54016 *(Haubrock)* werd. Dat was einde 1942 of begin 1943. *Haubrock* meent, dat hij een pistool droeg, in de trein aangehouden werd en dat het in de trein tot een vuurgevecht kwam, waarbij *Brinkman* gewond werd. Hij kreeg een schot in zijn longen.

54018 *(Haubrock)* *Brinkman* was voor de Duitsers een vraagteken. Hij heeft veel voor hen gedaan en vele leden, vooral van het gewapend verzet (L.K.P. en O.D.), aan *Frank* verraden. Toch is de verdenking, dat *Brinkman* agent van de Britse Intelligence Service was, nooit helemaal verdwenen. In het begin was het zo, dat er zich bij de Duitsers twee meningen vormden. De ene was: „*Brinkman* is een agent" en de andere: „Neen, *Brinkman* is geen agent, maar hij weet, dat wij de agenten beschermen. *Brinkman* verwacht de doodstraf, daarom komt hij nu met het sprookje: ik ben agent; sluit met mij het verdrag, net als met de andere agenten, ik werk ook mee voor jullie om mijn leven op die manier te redden. *Brinkman* had contact met de agenten te Haaren. Hij kon met dezen praten en het een en ander uit Londen
54019 *(Haubrock)* te weten komen, wat hij voor zijn rol als agent moest weten. Men had bij de Duitsers, voordat hij gearresteerd was, geen bepaalde gegevens over zijn werkzaamheden. De Duitsers hadden absoluut niets in handen, alleen dat, wat *Brinkman* zelf vertelde. Toen hebben zij zich af-
54020 *(Haubrock)* gevraagd: „Hoe is het mogelijk, dat een man bijzonderheden over Londen vertelt, over opleiding, over scholing, enz.?" De mogelijkheid bestaat, vooral wanneer hij van voor de oorlog met een van de agenten bevriend was, dat *Brinkman* aan deze zijn „comedie" verteld heeft en de agent hem zijn ervaringen uit Londen mededeelde.

54021 *(Haubrock)* *Brinkman* werkte onder de naam van *Ab van Straaten. Ab van Straaten* was tenslotte in het jaar 1944 leider van de R.V.V. in Den Haag. Hij is door *Frank* met de nodige gegevens daar binnengesmokkeld. Er werd een reeks vooraanstaande mensen van de R.V.V. niet gevangen genomen. *Brinkman* kwam er in en werkte zich tamelijk snel
54022 *(Haubrock)* op tot commandant van de R.V.V. in Den Haag. Dat betekent, dat
54023 *(Haubrock)* hij andere mensen in handen van de Duitsers speelde. Ongeveer 90 % van datgene, wat het commando-Frank van het begin van 1944 tot
54024 *(Haubrock)* aan het einde bewerkt heeft, staat op het conto van *Brinkman.* Hij verried hoofdzakelijk L.K.P. en O.D., terwijl zijn mensen van de R.V.V., meer de links georiënteerde politici of hoe men dat zeggen moet, gespaard werden. Die noemde hij de Duitsers wel, maar die werden slechts in zeer belangrijke gevallen gevangen genomen. Zijn
54027 *(Haubrock)* vrouw heeft, naar de mening van *Haubrock,* in het begin niet
54029 *(Haubrock)* geweten, dat hij voor de Duitsers werkte. *Ab van Straaten (Brinkman)*
54030 *(Haubrock)* heeft met de Duitsers samengewerkt tot aan de laatste dag van de oorlog. Zoals men *Haubrock* bij zijn verhoren verteld heeft, moet *Brinkman* op 6 en 7 Mei 1945 in Den Haag doodgeschoten zijn, naar
54032 *(Haubrock)* men zegt, door een dronken Duitse soldaat. *Haubrock* houdt dat voor onmogelijk. Hij weet niet, hoe *Brinkman* aan de naam *Ab van Straaten* kwam. *Haubrock* heeft na de capitualatie een verklaring van mevrouw *Brinkman* gezien, waarin gezegd werd, dat *Brinkman* onder no. 4711 in Londen als agent bij de Intelligence Service geregistreerd zou zijn. Een ambtenaar, een rechercheur van B.N.V., had mevrouw *Brinkman* deze verklaring afgenomen. Mevrouw *Brinkman* heeft deze, voorzover *Haubrock* bekend is, niet teruggekregen, ofschoon zij daarom vroeg. De betreffende ambtenaar is — gelooft *Haubrock* — later, in 1946/47, zelf opgesloten.

56123 *(Brinkman—Ficq)* Mevrouw *L. Brinkman—Ficq* heeft verklaard, dat niemand er tijdens de oorlog ooit iets van gemerkt heeft, dat *Allert Brinkman* als V-Mann voor de Duitsers is opgetreden en dat eerst in Juli 1945 er iemand bij haar kwam met het verhaal, dat hij V-Mann was. Zij zeide

56124 *(Brinkman—Ficq)* toen: „Ik kan het mij niet voorstellen". Op 6 Mei 1945 is hij doodgeschoten. Hij heeft in de gevangenis gezeten van 1942 tot 1944. Bij zijn arrestatie in de trein hadden de Duitsers hem al een keer neergeschoten. Zij kan zich niet voorstellen, dat je, als ze je eerst neerschieten, later voor de Duitsers gaat werken. Hij had een longschot gehad. Zijn long moest buiten werking gesteld worden. Mevrouw *Brinkman* is in September 1944 met hem getrouwd. Hij was altijd zeer gesloten. *Brinkman* zat in de scheepvaart, maar wat hij precies deed, weet zij niet.

56125 *(Brinkman—Ficq)*
56128 *(Brinkman—Ficq)*
56129 *(Brinkman—Ficq)*

56130 *(Brinkman—Ficq)* Hij heeft wel eens een keer gezegd: als je ooit in moeilijkheden komt — het was betrekkelijk kort, voordat hij doodging — dan moet je de naam *Bingham* noemen. Tegen wie zij de naam *Bingham* moest noemen, heeft hij er niet bij gezegd. Hij heeft gezegd, dat hij voor *Bingham* werkte. Mevrouw *Brinkman* wist, dat haar man illegaal werkte. Hij had een groep in Den Haag.

56131 *(Brinkman—Ficq)*
56132 *(Brinkman—Ficq)*

Zij is na de dood van haar man bij de heer *Meijerink* geweest, die commandant was van een van de stoottroepen en die haar man kende van vóór 1942. Dat was in 1945. Er waren zoveel praatjes. Zij was twee dagen uit het ziekenhuis, toen men haar kwam vertellen: je man was fout. Zij is er helemaal door van streek geraakt. De enige, aan wie zij denken kon, was *Meijerink*. Zij is bij hem niet wijzer geworden. Hij zei: ga maar naar huis en zorg voor je kind. Zij heeft de naam *Bingham* genoemd en toen beweerden ze, dat die naam niet bestond en *Meijerink* zei: die bestaat wel. Zij heeft het er met de heer *Meijerink* niet over gehad, waar *Bingham* woonde. In dit verband is een adres op de Plaats in Den Haag genoemd, maar niet door *Meijerink*. Dat heeft haar man eens gezegd, maar, naar zij gelooft, niet als woonplaats. In welk verband zou mevrouw *Brinkman* niet meer weten. Haar man heeft het wel genoemd. Zij gelooft niet, dat *Bingham* er woonde. Hij heeft ook een ander adres genoemd, de Laurens Realstraat, maar zij gelooft niet in verband met *Bingham*. Haar man heeft haar het huis aangewezen, toen zij er eens langs fietsten. Dat is het adres, waar hij besprekingen hield. Zij weet niet of dit in het verband met *Bingham* was. Haar man heeft dus alleen een keer tegen haar gezegd, dat zij, als er moeilijkheden waren, de naam *Bingham* moest noemen, omdat hij voor deze werkte. Hij heeft niet gezegd, waar *Bingham* zat, in Nederland, in Engeland of ergens anders. Zij heeft, nadat haar man dood was aan *Meijerink* gevraagd, waar *Bingham* eigenlijk was, maar zij gelooft, dat deze het ook niet wist.

56133 *(Brinkman—Ficq)*
56134 *(Brinkman—Ficq)*

56135 *(Brinkman—Ficq)*

56136 *(Brinkman—Ficq)*

56137 *(Brinkman—Ficq)*

56138 *(Brinkman—Ficq)*

56139 *(Brinkman—Ficq)*
56140 *(Brinkman—Ficq)*
56141 *(Brinkman—Ficq)*

56142 *(Brinkman—Ficq)*
56143 *(Brinkman—Ficq)*

56144 *(Brinkman—Ficq)*

Haar man had in de oorlog contact met de Raad van Verzet. Hij had daar een leidende functie. Er kwam iedere avond een koerierster. Dat was *Cornelia Hoogeboezem*. Er waren er drie. Er is er een te bereiken, mejuffrouw *Simonia Storm*, thans mevrouw *Franken*, die te Amsterdam woont, zij bracht brieven rond. Mevrouw *Brinkman* heeft *Breed* wel eens een enkele keer gezien.

56146 *(Brinkman—Ficq)*
56147 *(Brinkman—Ficq)*
56148 *(Brinkman—Ficq)*
56149 *(Brinkman—Ficq)*

56150 *(Brinkman—Ficq)*
56156 *(Brinkman—Ficq)*

Mevrouw *Brinkman* heeft van de Canadian Field Security een papier gekregen, waarop geen enkele stempel, luidende als volgt:

> „Canadian Field Security. The Hague, 22 August 1945.
> To whom it may concern. *Brinkman, Albert,* alias „4711". This man is registered in our files as an agent working for British Intelligence and SD simultaneously. He was shot dead on 6 May 1945 by an unknown person. His work was of immediate value to us during the war years. w.g. Sgt. Cottier."

56157 *(Brinkman—Ficq)* Er was een sergeant *Lake*. In die kamer was een kaartsysteem, waar sergeant *Cottier* over ging. Sergeant *Lake* heeft haar het papier gegeven. Mejuffrouw *Storm* had het gevraagd. Zij zei: Ik zal vragen, of je een afschrift kan krijgen. Mevrouw *Brinkman* kon echter moeilijk weg. Zij zijn er tenslotte 's morgens om elf uur heengegaan. Sergeant *Lake* gaf haar het papier en zei: Is dat goed? Zij heeft het niet eens goed doorgelezen en is direct naar huis gegaan. Mevrouw *Brinkman* heeft niet op de stempels gelet. Zij was erg blij met het papiertje en is naar huis gerend.

56158 *(Brinkman—Ficq)*

56160 *(Brinkman—Ficq)*

Vlak voordat haar man doodgeschoten werd, is hij met enige anderen even bij haar geweest. Zij moesten een Amerikaanse jongen in de Carpentierstraat brengen. Hij is met *Pekel, Mike* en *Hans* even bij haar geweest en heeft gezegd: over een uur zijn wij terug. Zij zijn nooit teruggekomen. Zij hebben *Hans* en *Mike* thuisgebracht en zijn op de terugweg doodgeschoten. Zij weet niet door wie. *Gijs* kwam het haar vertellen. Die had dominee *Kwint* meegebracht. Een vriendin van mevrouw *Kwint* had toevallig in de buurt gestaan, toen het gebeurde; dat was iemand van de apotheek aan de Laan Copes. Het is een apotheek heel dicht bij de hoek van de Koninginnegracht. Het kan zijn, dat het *Zwart* is.

56161 *(Brinkman—Ficq)*

56161 A *(Brinkman—Ficq)*

66049 *(Franken—Storm)*
66050 *(Franken—Storm)*
66051 *(Franken—Storm)*
66052 *(Franken—Storm)*

Mevrouw *S. Franken—Storm* heeft in de tijd van de bezetting *Allert Brinkman* gekend als chef van een van de ondergrondse strijdkrachten. Hij was in Den Haag een van de leidende figuren van de Raad van Verzet, was hoofdleider en had een staf om zich heen. *Rudi*

66053 *(Franken—Storm)*
66055 *(Franken—Storm)*
66056 *(Franken—Storm)*
66057 *(Franken—Storm)*

66059 *(Franken—Storm)*

66061 *(Franken—Storm)*

66064 *(Franken—Storm)*

66071 *(Franken—Storm)*

66073 *(Franken—Storm)*

66075 *(Franken—Storm)*

66078 *(Franken—Storm)*

66079 *(Franken—Storm)*

66080 *(Franken—Storm)*

66082 *(Franken—Storm)*

66086 *(Franken—Storm)*
66088 *(Franken—Storm)*

66089 *(Franken—Storm)*

66091 *(Franken—Storm)*

66204 *(Brinkman—Falter)*

66205 *(Brinkman—Falter)*

66206 *(Brinkman—Falter)*
66207 *(Brinkman—Falter)*

66208 *(Brinkman—Falter)*
66209 *(Brinkman—Falter)*
66210 *(Brinkman—Falter)*

66211 *(Brinkman—Falter)*
66212 *(Brinkman—Falter)*
66213 *(Brinkman—Falter)*

66214 *(Brinkman—Falter)*
66216 *(Brinkman—Falter)*

66223 *(Brinkman—Falter)*

66225 *(Brinkman—Falter)*
66226 *(Brinkman—Falter)*
66228 *(Brinkman—Falter)*

was er mee begonnen. Zij heeft werkzaamheden als koerierster voor hem verricht en vond hem een geschikte man. Zij heeft eigenlijk geen vermoeden gehad, dat hij fout was, maar later heeft zij het gehoord. Het was voor haar een grote schok. Indertijd in December 1944 waren er in Amsterdam allerlei vermoedens, maar geen bewijzen. Na de oorlog bleek het toch waar te zijn. Het was eigenlijk een enorme schok voor haar, maar zij kan het haast niet geloven; hij was een aardige en geschikte man. Mevrouw *Franken* had geen veelvuldig contact met hem. Zij kon met zijn vrouw overweg en ging met haar wel eens praten.

Brinkman heeft in die gesprekken nooit de naam *Bingham* genoemd; die heeft zij later van zijn vrouw wel gehoord. Mevrouw *Franken* heeft niet meegemaakt, dat *Meijerink* ooit de naam *Bingham* heeft genoemd. Zij heeft die alleen van mevrouw *Brinkman* gehoord. Mevrouw *Brinkman* vertelde, dat *Bingham* een of andere majoor was, met wie haar man samengewerkt had, een majoor van de Engelse Intelligence Service. Mevrouw *Franken* kan niet zeggen, dat zij zich herinnert, dat *Bingham* tijdens de bezetting in Nederland is geweest.

Mevrouw *Brinkman* is ook bij iemand van de Engelse Field Security geweest. Het was een man, met wie mevrouw *Franken* had gelift; die had haar verteld, dat hij bij de Field Security was. Zij zat met dat geval-*Brinkman* in haar maag. Die man zei, dat hij er misschien wat aan kon doen. Dat was een sergeant. Hij heette *Lucky Lake*. Vermoedelijk is de spelling „*Lake*", zo klonk het tenminste. Mevrouw *Franken* kwam van haar eerste bezoek bij mevrouw *Brinkman*, na haar bevalling, vandaan; dus het geval zat haar hoog. Zij vertelde dit die sergeant en vroeg hem, of hij er iets aan kon doen. Hij zei, dat hij dat kon proberen en dat mevrouw *Franken*, als zij in Den Haag was, in een hotel in de Molenstraat moest komen. Hij had daar een kaartje van een kaartsysteem en daarop stond iets over *Brinkman*. Daar stond opgemerkt, dat hij tegelijkertijd werkte voor de Engelsen en voor de S.D. met een verwijzing naar de naam *Land* of *Landstra*. Precies weet zij (mevrouw *Franken*) het niet meer. De kaart van *Land* of *Landstra* was niet te vinden. Toen heeft de sergeant haar een kopie van de kaart van *Brinkman* gegeven en er onder gezet, dat *Brinkmans* werk van grote waarde was geweest. *Lydia Brinkman* is meegegaan om te bedanken. Het kan ook zijn, dat zij het samen zijn gaan halen. In ieder geval kan mevrouw *Franken* bevestigen, dat de verklaring, zoals mevrouw *Brinkman* die aan de commissie heeft laten zien, in haar tegenwoordigheid inderdaad door de Canadian Field Security is afgegeven. Er is in tegenwoordigheid van mevrouw *Franken* ook nog gesproken over de figuur, die op zich zelf nogal opmerkelijk is, dat *Brinkman* tegelijkertijd zou hebben gewerkt voor de Britse Intelligence en voor de S.D. Zij deden, alsof dat iets vrij gewoons was. Enige verklaring van het werken voor twee instanties (Engelse en Duitse) hebben de Engelsen haar niet gegeven; daar zeiden zij niets over. Als je er over begon, zeiden zij: het was in ieder geval in orde.

Mevrouw *M. H. J. Brinkman—Falter* heeft medegedeeld, dat haar zoon een korte tijd te Amsterdam bij haar gewoond heeft, namelijk van December 1939 tot December 1941. Zij vermoedt, dat hij toen iliegaal werk deed; hij ging zo dikwijls zwerven en was zo vaak weg. Hij sprak wel eens over spionnagewerk. Hij was heel erg gesloten; hij sprak er heel weinig over. Maar mevrouw *Brinkman* weet dit: een keer was er een luchtaanval; het was het bombardement van het Wilhelmina-Gasthuis; zij hadden een plat dak en stonden daarop te kijken, waar de bommen terechtkwamen en hij zei: het is op het Wilhelmina-Gasthuis; zij vroeg: hoe weet je dat? Hij moest die avond heel nodig weg en ging weg. Het was inderdaad op het Wilhelmina-Gasthuis. Hij zei: ziet U wel, ik wist het wel. Maar hij heeft er nooit veel over gesproken.

Dat spionnagewerk deed hij natuurlijk voor de Engelsen. Dat zei hij er bij. Hij zei altijd: wanneer ik voor de Engelsen spionnagewerk doe, moet ik natuurlijk ook bij de Duitsers komen, anders kan ik geen spionnagewerk doen; als je daar niet komt, weet je ook niets. Hij kwam, nadat hij de gevangenis verlaten had, niet zoveel bij haar. Hij kwam zo nu en dan een nacht over, maar toch niet veel. Over het werk, dat hij deed, heeft hij nooit iets gezegd. Het was natuurlijk logisch, dat hij met Duitsers moest omgaan, anders had hij er niets van te weten kunnen komen. Hoe en waar hij het deed, weet mevrouw *Brinkman—Falter* niet; daarvan heeft hij nooit iets gezegd. Hij heeft tegenover haar in al die tijd, dus in heel de bezettingstijd, nooit de naam van een Engelsman en met name nooit die van *Bingham* genoemd.

Na de Duitse capitulatie heeft mevrouw *Brinkman Meijerink* eens een keer alleen bezocht op de Andries Bickerweg; daar was hij bij de militaire politie. Zij deed dit in verband met het feit, dat haar zoon in de bevrijdingsdagen omgekomen was. *Meijerink* wist er niets van. Zij hebben een algemeen gesprek gehad; hij kende haar zoon van vroeger. In die dagen gingen er wel geruchten, dat haar zoon niet

66229 *(Brinkman—Falter)*
66230 *(Brinkman—Falter)*
66231 *(Brinkman—Falter)*

helemaal safe was geweest, en daar wilde zij hem eens naar vragen. *Meijerink* hechtte er toen helemaal geen geloof aan. Het was maar een kort gesprek, hij was zeer bezet. *Meijerink* heeft haar de naam *Bingham* niet genoemd.

66960 *(Meijerink)*
66961 *(Meijerink)*
66962 *(Meijerink)*

De heer *A. L. C. Meijerink* heeft verklaard, dat hij tijdens de bezetting in Den Haag *Brinkman* vrij goed heeft gekend. Persoonlijk heeft hij deze nooit erg vertrouwd. De omgeving, waarin hij verkeerde was vrij armoedig, terwijl zijn uitgaven buitensporig hoog waren. De mening ontstond, dat *Brinkman* gelden verduisterd had van het N.S.F., van een grote geldzending uit Amsterdam. Als de heer *Meijerink* zich niet vergist, is toen *Blonde Freek (Gerben Wagenaar)* uit Amsterdam naar Den Haag gekomen in verband met eventueel door *Brinkman* verduisterd geld. De heer *Meijerink* zelf was hier belast met de opsporing van illegale stunts, die niet door de illegaliteit gedekt waren. Hij moest die mensen aan de illegaliteit overgeven. Er is een onderzoek gedaan te Leiden, waar *Brinkman* een K.P. had zitten, die feitelijk uit de B.S. is gezet. Hij gelooft, dat het o.a. deze K.P. was (gewestelijk commandant was *Koenders*) die uitsluitend voor *Ab van Straaten (Brinkman)* werkte.

66963 *(Meijerink)*

Brinkman was, nadat zijn voorganger *Rudy* was gearresteerd en gefusilleerd, hoofd geworden van de afdeling Den Haag van de R.V.V. De heer *Meijerink* schat, dat dit einde 1943 is geweest. *Brinkman* is

66964 *(Meijerink)*

meer dan een jaar als zodanig opgetreden. Voor de heer *Meijerink* staat vast, dat *Brinkman* inderdaad voor de Engelsen heeft gewerkt,

66965 *(Meijerink)*

maar ook voor de Duitsers. Kort na de oorlog werden de heer *Meijerink* overstroomd door talrijke instanties van intelligence services, die alle naar *Brinkman* hebben gevraagd. Hij heeft o.a. in de Molenstraat in Den Haag bij een afdeling van de Engelse Field Security een kaartregister gezien en daarin stond, dat *Brinkman* reeds in 1934 voor de Engelsen werkte en dat vrijwel onafgebroken heeft

66966 *(Meijerink)*

gedaan. Het is de vraag, of dat dezelfde persoon is geweest. Er is sprake geweest van een *Brinkman,* die in het Zuiden werkte. Deze zaak is nogal verward geworden. De heer *Meijerink* heeft hier processen-verbaal van opgemaakt. Die stukken heeft hij overgedragen aan de P.O.D. en het Bureau Nationale Veiligheid, maar zij zijn

66968 *(Meijerink)*

vermoedelijk spoorloos verdwenen. *Ab van Straaten* is een illegale werker geweest, die doodgeschoten is. Die naam heeft *Brinkman* aangenomen. Hij heeft ook enkele schuilnamen van zijn vrienden aangenomen, o.a. *Oude Bob, Jonge Bob, Frits 1, Frits 2, Gijs, Sally.* Hij heeft ook stukken ondertekend met de naam *Gijs, Frits 1, Frits 2,* enz.

66970 *(Meijerink)*

De schietpartij in de trein heeft *Brinkman* aan de heer *Meijerink* verteld. Van origine is de heer *Meijerink* beroepsmilitair. In 1940 is hij geplaatst bij de politie in Den Haag. Hij is echter praktisch altijd ondergedoken geweest. Zij konden nogal gemakkelijk aan wapens komen. *Brinkman* heeft hem toen een klein pistool gevraagd. Hij gaf voor doodsbenauwd voor wapens te zijn. De heer *Meijerink* heeft het verhaal gehoord, dat *Brinkman* in de trein was overvallen en neergeschoten en dat hij naar Haaren is overgebracht. Hij heeft nog brieven gezien. Zijn moeder is in het bezit van brieven uit het kamp te Haaren. *Brinkman* heeft het

66976 *(Meijerink)*

verhaal gedaan, dat hij, voordat de Duitsers hem in de trein neergeschoten hadden, werkzaamheden voor de Engelsen verrichtte. Hij was op reis in verband met spionnagedienst voor de Engelsen. Hij

66977 *(Meijerink)*

werkte, naar hij vertelde, voor de British Intelligence Service.

66978 *(Meijerink)*
66979 *(Meijerink)*

De heer *Meijerink* heeft een naam gehoord. Hij heeft een persoon ontmoet, die zich zo noemde, nl. *Bingham.* Dat is geweest in begin 1944. Hij heeft deze ontmoet in de Daendelsstraat. Via een zekere *Gijs,* een van de topleden van de R.V.V., kreeg hij bericht van de bijeenkomst. Hij is naar het opgegeven adres gegaan. Daar zouden besprekingen plaats vinden in verband met een nieuwe wapendropping te Zoetermeer. Hij werd daar voorgesteld aan iemand, die *Bingham*

66980 *(Meijerink)*

of *Wingham* zou heten. Die man sprak Engels. Hij sprak gebroken Hollands. Volgens de indruk van de heer *Meijerink* kon het in ieder geval een Engelsman zijn. Enkelen van de aanwezigen spraken geen Engels en als de bedoelde persoon met dezen sprak, deed hij zijn

66981 *(Meijerink)*
66982 *(Meijerink)*

best Hollands te spreken. Maar van zijn Hollands bracht hij niet veel terecht. Op die bijeenkomst was in de eerste plaats *Brinkman;* dan die *Bingham* of *Wingham.* Hoe die man precies heette, durft de heer *Meijerink* niet meer te zeggen. Hij heeft het destijds uit-

66983 *(Meijerink)*

gezocht, maar hij heeft zijn laatste kopie hiervan aan het Bureau Nationale Veiligheid overgedragen. Hij heeft een proces-verbaal gemaakt van een bijeenkomst op de Plaats; daarin staat de juiste naam. Van die bijeenkomst in de Daendelsstraat kan hij niet

66984 *(Meijerink)*

meer precies zeggen, of het *Bingham* of *Wingham* is geweest. Er was voorts op bedoelde bijeenkomst een man, die zich noemde *Kleine Ko,* zijn werkelijke naam weet de heer *Meijerink* niet. Verder was er *Frits II,* dat was een zekere *van Riemsdijk;* dan was er *Oude Bob,* wiens werkelijke naam vermoedelijk *Heine* was.

66985 *(Meijerink)*
66986 *(Meijerink)*
66987 *(Meijerink)*
66988 *(Meijerink)*
66989 *(Meijerink)*
66990 *(Meijerink)*
66993 *(Meijerink)*
66994 *(Meijerink)*
66996 *(Meijerink)*
66997 *(Meijerink)*
66998 *(Meijerink)*
66999 *(Meijerink)*
67001 *(Meijerink)*
67002 *(Meijerink)*
67003 *(Meijerink)*
67004 *(Meijerink)*
67005 *(Meijerink)*
67006 *(Meijerink)*
67007 *(Meijerink)*
67008 *(Meijerink)*

Breed is daar niet bij geweest. *Jan Thijssen* was er ook bij in verband met de radioverbindingen; er stond daar in het Bezuidenhout een zender en hij was belast met de berichten voor de wapendroppings. Van deze mensen leven nog: in de eerste plaats *Frits II* of wel *van Riemsdijk;* die zit thans in Balikpapan. Voorts leeft nog *Oude Bob,* dat is de journalist *Heine,* meent de heer *Meijerink.* Hij was, gelooft hij, oud-redacteur van de „Gooi- en Eemlander" en bleek naderhand nog N.S.B.-er te zijn. Het was de gewone normale bespreking van de dropping. Wanneer *Brinkman* vier personen ontving, zagen zij elkaar practisch niet. Op een gegeven moment hebben zij met elkaar staan praten. Het is eigenlijk geen doorlopend gesprek geweest. De heer *Meijerink* heeft *Thijssen* b.v. even gesproken. Die wantrouwde *Brinkman* nog niet zozeer, maar hij voelde er toch niet veel voor; hij wilde zo snel mogelijk weg. De heer *Meijerink* voelde er ook niet veel voor. Hij heeft altijd enigszins wantrouwend de bijeenkomsten bij *Brinkman* bijgewoond. Zij hebben naar de algemene toestand gevraagd. De heer *Meijerink* hoorde van *Sally,* dat hij kwam met berichten over de wapendropping te Zoetermeer. *Thijssen* heeft verteld, dat hij daar was geroepen voor de radioverbinding om de juiste plaats voor de dropping op te geven. De heer *Meijerink* zou naar de K.P. te Zoetermeer gaan om de zaak voor te bereiden. De bewuste persoon heeft niet gezegd, hoe hij daar gekomen was en of hij een agent uit Engeland was. Als men bij *Brinkman* kwam en er waren bepaalde personen in huis, dan mocht men toch aannemen, dat zij betrouwbaar waren.

Een van de bijeenkomsten met *Brinkman* is op de Plaats geweest. Het was een soort modemagazijn. Daar heeft de heer *Meijerink* voor het eerst *Breed* ontmoet. Daar waren ook aanwezig *Kleine Ko* en het bekende rijtje: *van Heukelom,* een zekere *Henk de Regt,* bijgenaamd *Lange Henk, Gijs* en twee advocaten. Dit is een van de gebruikelijke bijeenkomsten geweest, die toen werden gehouden omtrent de organisatie, wapenverdeling, instructie e.d. Zijn eerste ontmoeting met *Breed* was op de Plaats. Dat heeft dus met die Engelsman niets te maken gehad. Hij heeft die Engelsman éénmaal ontmoet. Wel heeft hij meermalen zijn naam horen noemen. De vrouw van *Brinkman, Lydia,* heeft er met de heer *Meijerink* ook over gesproken. Vóór de bevrijding. Er waren diverse berichten doorgekomen, dat *Brinkman* werd gewantrouwd. Zij begreep dat ook wel, omdat de heer *Meijerink* c.s. niet veel meer kwamen; zij waren ook schaars met hun berichten. Toen zei *Lydia Brinkman:* wantrouwen jullie *Ab?;* je moet die praatjes over hem niet geloven; hij heeft goede Engelse verbindingen; je hebt toch zelf die *Wingham* of *Bingham* gezien; hij is lid van de geheime dienst. Na de bevrijding zat zij geweldig in de put en zij heeft de heer *Meijerink* gevraagd, of hij voor haar wilde uitvinden, waar deze Engelsman zich op dat moment bevond. Hij heeft dat niet gedaan, want hij had toen genoeg werk te doen. Deze naam is niet van zijn zijde naar voren gebracht. De heer *Meijerink* kan tegenover haar die naam niet genoemd hebben. Deze Engelsman heeft hij eenmaal ontmoet, nl. in dat huis in het Bezuidenhout, terwijl zijn naam verschillende malen is genoemd in allerlei discussies. De heer *Meijerink* c.s. wantrouwden *Sally;* zij kregen berichten, dat hier een lek moest zijn en zij verdachten *Sally* er van, dat hij fout was in verband met *Breed.* En toen is herhaalde malen gezegd: hij heeft toch goede Engelse verbindingen en daarbij kwam de naam van die man naar voren. Bij Wateringen werd een vliegtuig neergeschoten; sommige leden van de bemanning werden daarbij gedood, maar er waren er ook een paar over, o.a. een kapitein — de heer *Meijerink* meent, dat het een Canadees was — die zich onmiddellijk aan een van de schuiladressen van *Brinkman* heeft vervoegd. Het komt hierop neer, dat er blijkbaar na die bijeenkomst in de Daendelsstraat in onderlinge besprekingen, waarbij *Brinkman* niet tegenwoordig was en waarbij werd gesproken over de vraag, of *Brinkman* wel te vertrouwen was, wel gezegd is: hij heeft ons hier op een gegeven ogenblik toch een Engelsman voor de neus getoverd. Volgens de heer *Meijerink* zullen *Oude Bob* en *Frits II* die man meer gezien hebben dan hij. Zij zaten meer in de omgeving van *Brinkman* dan hij. Het is niet zo, dat er al van verhalen van Engelse relaties van *Brinkman* sprake was, voordat die Engelsman op de proppen is gekomen. De heer *Meijerink* heeft ze nooit gehoord. Hij heeft die Engelsman voor het eerst gezien en even gesproken in het Bezuidenhout. Naderhand is het herhaalde malen besproken. Het is niet zo, dat door *Lydia Brinkman* en door *Brinkman* al vroeger die naam genoemd was om vertrouwen te wekken, zodat men onder elkaar zeide: hij zegt toch steeds: dat hij voor de Engelsen werkt. Dat argument is in de onderlinge discussies eerst gebruikt, nadat die bewuste Engelsman aan hen getoond was. Het is niet uitgesloten, dat *Brinkman,* indien hij het gevoel heeft gehad, dat hij in zijn omgeving niet al te zeer vertrouwd werd, daarin aanleiding heeft gevonden om een bijeenkomst te arrangeren, waar hij iemand liet komen, die Engels en gebroken Hollands sprak, alleen om het

geschokte vertrouwen te herwinnen. Dit punt is terdege overwogen. De heer *Meijerink* zou echter in dit verband willen wijzen op het feit, dat *Brinkman* op een gegeven moment bij het neerstorten van een Amerikaans vliegtuig een van de eersten was, die contact met de bemanning had. Dit wijst heel zwak op een contact. De heer

67009 *(Meijerink)* *Meijerink* is na de oorlog in die mening gesterkt door de kaart van *Brinkman* bij de British Intelligence Service. De gegevens op die kaart klopten, wat levensloop en leeftijd betreft, wel zo ongeveer met de personalia van deze *Brinkman*. De werkelijke personalia van

67011 *(Meijerink)* *Brinkman* zijn de heer *Meijerink* c.s. nooit bekend geweest. Het is niet de indruk van de heer *Meijerink,* dat het een ander is geweest. Een van de koeriersters, mejuffrouw *Hoogeboezem* en een zekere *Pim* zijn herhaalde malen in de Molenstraat geweest, omdat zij het buitengewoon vervelend vonden, dat zij voor een S.D.-er of S.S.-er hadden gewerkt. Tegenover hen moet pertinent door een zekere *Cottier* verklaard zijn, dat de identiteit van die persoon dezelfde was.

67015 *(Meijerink)* Die *Bingham* of *Wingham* had de gewone gleufhoed. Hij was vrij
67016 *(Meijerink)* lang, naar schatting 1,85 meter, bleek uiterlijk; een slank figuur; volgens de heer *Meijerink* een militair in zijn spreken en houding.

67017 *(Meijerink)* Hij was wat ouder dan *Brinkman,* denkt de heer *Meijerink,*
67020 *(Meijerink)* ongeveer 36, 37, 38 jaar. *Brinkman* zei: dat is die en die, een van mijn verbindingen van de Intelligence Service uit Engeland, die voor de wapendroppings is overgekomen.

67026 *(Meijerink)* De heer *Meijerink* heeft de heer *de Graaf* een week of twee voor zijn

67027 *(Meijerink)* verhoor door de commissie gesproken. Toen is hij bij deze geweest aan de Parklaan. De heer *de Graaf* schijnt in het bezit te zijn van een rapport. De heer *Meijerink* dacht, dat de heer *de Graaf* in het bezit was van het gehele dossier van het B.N.V. De heer *de Graaf* heeft hem gevraagd over het verhoor, dat de heer *Meijerink* c.s. kort na de oorlog *Breed* hadden afgenomen in verband met de overval te Leidschendam. Toen is *Breed* nogal vertrouwelijk geweest. Zij hebben zijn verhoor met betrekking tot zijn bemoeienis met *Brinkman* op papier gezet. Dat aparte rapport is ingezonden aan het B.N.V. Het is door

67029 *(Meijerink)* de heer *Meijerink* ondertekend. Het is van Augustus/September 1945.
67030 *(Meijerink)* *Breed* is kort daarop door het B.N.V. volkomen geïsoleerd.

§ 2. *Andere door de commissie onderzochte mogelijkheden*

De commissie heeft zich bij haar onderzoek naar het verraad als mogelijkheid van verklaring van het England-Spiel niet beperkt tot de enige haar voorgelegde casus-positie, vervat in de theorie-*de Graaf.* Zij heeft ook andere mogelijkheden, waarop zij is gestuit, in haar onderzoek betrokken. Een weg, waarlangs contact tussen een verrader aan geallieerde zijde en de Duitsers mogelijk zou zijn geweest, is die over een neutraal land. De aanwijzingen, welke de commissie in de verhoren op dit punt heeft gevonden en waarop zij hieronder nog zal terugkomen, bleken echter geen van alle een reële ondergrond te hebben, weshalve zij haar nasporingen in deze richting niet verder heeft behoeven uit te strekken.

21127 *(Cieraad—Crack)* Volgens mevrouw *A. W. Cieraad—Crack,* destijds werkzaam bij de S.D. als secretaresse van *Deppner,* heeft men van afdeling IV E geen

21128 *(Cieraad—Crack)* agenten in Engeland weten te krijgen, die op die manier invloed heb-
21130 *(Cieraad—Crack)* ben uitgeoefend; misschien van Amt VI, hetwelk een speciale afdeling
21131 *(Cieraad—Crack)* voor het uitzenden van agenten was. Zij weet, dat het van Nederland
21132 *(Cieraad—Crack)* uit niet gebeurd is. Misschien dat van Amt VI uit met Berlijn daaraan gewerkt is, maar van IV E uit niet. Misschien dat in Berlijn plannen bestonden om het te doen, maar in feite is er niets gedaan. Dan zou zij het geweten hebben.

21919 *(Giskes)* *Giskes* heeft verklaard, dat er zonder twijfel pogingen om agenten

21920 *(Giskes)* naar Engeland te sturen zijn ondernomen door de Duitse Abwehr. Het is wel mogelijk, dat de Abwehr daarin ook wel eens is geslaagd. *Giskes* echter behoorde tot Gruppe III van de Abwehr en Gruppe III hield zich niet bezig met het actieve inwinnen van inlichtingen.

21921 *(Giskes)* Het actieve inwinnen van inlichtingen was de taak van Gruppe I van
21922 *(Giskes)* de Abwehr. Giskes kan absoluut ontkennen, dat dergelijke verbindin-
21923 *(Giskes)* gen een rol hebben gespeeld bij het England-Spiel, omdat hij nooit in verband met het England-Spiel op een bestaande verbinding van Gruppe I gestuit is of iets daarmede te maken gehad heeft. Hij zelf heeft ook geen agenten naar Engeland gezonden.

21926 *(Giskes)* De *Bingham*-theorie moet *Giskes* afwijzen, nl. de gedachte, dat hier een Nederlandse *Bingham* zou hebben gewerkt. Wanneer dat het geval

21927 *(Giskes)* geweest zou zijn, zou hij het hebben moeten weten. Nu zou er nog een andere mogelijkheid zijn. Theoretisch bestaat de mogelijkheid zonder enige twijfel, dat men door Duitse agenten in Engeland invloed kon uitoefenen op functionarissen van de Dutch Section van S.O.E. of eventueel ook op personen van de Nederlandse dienst. Dat is theoretisch denkbaar en de gedachte komt natuurlijk op grond van hetgeen geschied is gemakkelijk op, maar *Giskes* kan

ten stelligste verzekeren, dat dit nooit het geval geweest is. Hij heeft van zo'n verbinding nooit iets gehoord noch zo'n verbinding ooit gekend of gebruikt. Hij gelooft ook niet, dat de Sicherheitspolizei zo'n verbinding gehad heeft. Hij heeft voor de commissie grondig geschilderd, hoe de onderneming begonnen is en dat ze geheel zonder zo'n verbinding tot stand gekomen is. Ook in het latere verloop is er nooit zo'n verbinding geweest.

21929 *(Giskes)* *Giskes* kan niet bestrijden, dat misschien een verbinding van de een of andere dienst van de Duitse Abwehr tot een Engelse instantie bestaan heeft, maar hij heeft van zo'n verbinding nooit gehoord en hij heeft nooit zo'n verbinding gebruikt, en zeker niet met betrekking tot het England-Spiel.

21948 *(Giskes)* Wanneer er een verbinding zou hebben bestaan, die van belang was voor het England-Spiel,

21949 *(Giskes)* zou hij het beslist hebben moeten weten, omdat anders een factor, waarvan hij niets wist, onder bepaalde omstandigheden het hele gebouw had kunnen doen instorten.

21951 *(Giskes)* Ook acht *Giskes* het niet mogelijk, dat *Schreieder* nog een eigen spel speelde. Dat is volkomen uitgesloten. In de tijd, dat het seinspel-Nordpol liep, heeft *Schreieder* in ieder geval geen eigen seinspel naar Engeland gehad; dat is volkomen onmogelijk. *Giskes* gelooft ook niet, dat *Schreieder* een andere verbinding, dus behalve de radioverbinding, naar Londen gehad heeft. Dat houdt hij voor uitgesloten.

21952 *(Giskes)* Dat zou in ieder geval iets geweest zijn, wat hij *Giskes* gezegd zou hebben of zou hebben moeten zeggen.

21954 *(Giskes)* *Giskes* gelooft zeker, dat hij het ontdekt zou hebben, wanneer zo'n verbinding zou hebben bestaan. Nog een verder bewijs meent hij te kunnen aanvoeren. *Schreieder* kwam steeds met alle dingen bij *Giskes,* wanneer hij de Londense dienst iets wilde bijbrengen. Hij kwam vaak met kleinigheden of met dingen, die *Giskes* afgeketst heeft, omdat ze te bijkomstig waren om in het seinspel behandeld te worden. Wanneer *Schreieder* nog een andere verbinding of een andere weg gehad zou hebben, zou hij niet met al deze dingen steeds weer gekomen zijn, zoals bijv.: „Ik zou nog graag een telegram van deze of die inhoud doorgeven". Ook gelooft *Giskes,* dat hij bij zijn

21955 *(Giskes)* zeer grondig verhoor te Londen, waarvan hij aan de commissie mededeling heeft gedaan, er waarschijnlijk ook in het een of ander opzicht iets van gehoord zou hebben. Dat zou de Engelse dienst ook

21957 *(Giskes)* bekend geweest moeten zijn. Er is daarvan nooit sprake geweest. Voorzover zijn wetenschap gaat, kan hij dus positief deze gedachte afwijzen.

43208 *(Harster)* Dr. *Harster,* destijds Befehlshaber der Sicherheitspolizei, weet, voorzover hem uit zijn besprekingen met de Rijkscentrales bekend is, dat de Duitsers zo goed als geen mensen aan de overkant gehad hebben. Zij hebben het wel steeds geprobeerd. Dit weet hij niet uit eigen ervaring, maar uit gesprekken is hem bekend, dat er geprobeerd werd vooral via Portugal mensen te droppen. Portugal had immers nog steeds een luchtverbinding met Engeland. Dit is met Engeland buitengewoon moeilijk geweest; immers Engeland heeft steeds het belangrijke afweermiddel: de watergrenzen. Men kan nergens uitwijken, terwijl men op het vasteland altijd nog op zijn minst van het ene land naar het andere kan. Bovendien leent een bezet gebied zich altijd gemakkelijker om onder te duiken dan een onbezet gebied.

43214 *(Harster)* *Harster* is een geval bekend van werkzaamheden van een Duitse agent, die in Engeland vaste voet aan de grond heeft gekregen. Maar dat was geen man van hier; dat moet een man geweest zijn, die voor een bureau in Duitsland of waarschijnlijk voor een Duitse centrale gewerkt heeft en van wie *Harster* niet bekend is, of de man misschien niet reeds sinds 1920 in Engeland was. Hij kan derhalve helemaal niet beoordelen, of het een gedropte man was of een man, die van het begin af aan in Engeland had geleefd en die hetgeen hij wist op de een of andere manier met een zender doorgegeven heeft.

43215 *(Harster)* *Harster* kan niet zeggen, dat hem gevallen bekend zijn van mensen, die vóór September 1939 in Engeland gewoond hebben en die nog

43217 *(Harster)* verbinding hebben kunnen krijgen met de Duitsers op het vasteland. Hem is geen enkel geval bekend, dat in verband gebracht kan worden met het Engeland-Spiel.

53979 *(Haubrock)* *Haubrock* heeft verklaard, dat er zo goed als geen Duitse agenten in Engeland waren. Die er waren, werden direct bij het begin van de oorlog gevangen genomen en die later kwamen, zijn

52980 *(Haubrock)* ook snel uitgeschakeld. Berichten van Duitse agenten uit Engeland

52981 *(Haubrock)* zijn *Haubrock* niet bekend. Voorzover hij er van weet, hebben de Duitsers in Engeland geen bijzonder succes gehad. Er kwamen ook zo goed als geen berichten via Berlijn, berichten b.v., welke Berlijn gekregen had van mensen, die nog van Londen uit berichten konden

52982 *(Haubrock)* zenden. De Duitsers waren zeer op de mededelingen aangewezen, die zij van de England-Spiel-agenten hadden. De een of andere verdere hulp, die nu vermoed wordt en die men in de krant aanduidt, hadden zij niet. De beschuldiging van majoor *Bingham* wordt door niets gemotiveerd. Hij is bij de Duitsers, *de* man in Londen geweest, de grote tegenstander van *Schreieder,* de tegenspeler.

51647 *(Bottema)* De heer *J. Bottema* heeft medegedeeld een zekere *Meems* ontmoet

te hebben, die voor de Duitsers werkte en die in gezelschap was van een Duitse officier in burger. Aan de heer *Bottema* werd voorgesteld om een viskotter te kopen en dan moest hij een paar reisjes maken en zo dicht mogelijk onder de Engelse kust vissen. Hem zou dan een man met een kleine koffer worden meegegeven, die hij op de Engelse kust moest afzetten.

51664 *(Bottema)*
51665 *(Bottema)*
51666 *(Bottema)*
51667 *(Bottema)*
51668 *(Bottema)*
51672 *(Bottema)*

De heer *Bottema* is er nooit achtergekomen, of het overbrengen van Duitse agenten naar Engeland in werkelijkheid ook wel eens heeft plaats gevonden. Hij heeft er nooit van gehoord. Dit overbrengen is niet gemakkelijk, maar de Duitsers dachten, dat het uitvoerbaar was. De heer *Bottema* weet natuurlijk niet, hoe de bewaking in Engeland in oorlogstijd was. Als iemand vannacht naar de Engelse kust zou willen, zou hij deze er wel op zetten. Als hij een stel Duitse spionnen aan boord had gehad om de verbinding op te nemen, had hij gezegd: ik zit vannacht 54°, stuur een snelboot, dan hadden zij direct de klip te pakken. Als zij hem lieten gaan tot ongeveer 4 of 5 mijl onder de kust, dan zat hij op de wal en konden zij seinen: *Bottema* brengt er vannacht twee over. Of het in de oorlog werkelijk is voorgekomen, durft de heer *Bottema* niet te zeggen. Het voorstel werd de heer *Bottema* in Mei 1941 of iets eerder gedaan.

59355 *(van Nieuwenhoven)*

De heer *J. van Nieuwenhoven,* rechercheur van politie, die een onderzoek heeft ingesteld naar de werkzaamheid van *Christmans (Arnaud)* op de verbindingslijnen in België en Frankrijk, heeft verklaard, dat het doel van groep II van de Abwehr te Brussel was: Nederlanders op te leiden voor saboteur, in de rug van het geallieerde leger sabotage te laten plegen, een eventuele opmars van de geallieerden te belemmeren en de lijnen van de illegaliteit te gebruiken om de afgerichte saboteurs naar Engeland te laten gaan. Als de heer *van Nieuwenhoven* de zaak goed heeft uitgezocht, is dat niet gelukt, omdat de opgeleide agenten niet dat peil hadden, dat voor dit werk vereist was.

51842 *(Derksema)*
51843 *(Derksema)*
51844 *(Derksema)*

De heer *Derksema* heeft in zijn werkzaamheid bij de Politie Buitendienst wel eens iets gemerkt van Nederlanders, die naar Engeland zijn gekomen en zich ontpopt hebben als Duitse spionnen. Er zijn er enigen opgehangen. Dit waren gevallen van de eerste twee jaar, toen de heer *Pinto* voor de Engelsen werkte. Deze heeft gewerkt in het reception center bij de Patriotic School en is daarna bij de Politie Buitendienst gekomen. De gevallen van agenten, die door de Duitsers waren uitgezonden, zijn in de tijd geweest, toen de heer *Pinto* nog niet bij de Nederlanders was.

51845 *(Derksema)*
51846 *(Derksema)*
51847 *(Derksema)*

Van gevallen van dropping heeft mr. *Derksema* nooit gehoord. Hij herinnert zich een geval van mensen, die met een bootje zijn aangekomen en getracht hebben Engeland clandestien binnen te komen. Als hij het zich goed herinnert, zijn er twee opgehangen en twee gevangen gehouden. Dat waren Nederlanders. Als een Duitser, die misschien vlot Engels sprak, door de Duitsers naar Engeland is gezonden, hebben de Nederlanders daarvan nooit bericht gehad. Hij meent, dat alle Nederlanders, die door de Duitsers zijn uitgezonden, per boot zijn overgezet en aangekomen.

51848 *(Derksema)*

Een andere mogelijkheid was, dat men op een gegeven moment het vermoeden kon krijgen, dat iemand, die gewoon was binnengekomen, niet zuiver was, waarbij het dubieus kon blijven, of hij al of niet was gezonden. Dergelijke gevallen zijn er wel geweest.

62374 *(Pinto)*
62376 *(Pinto)*
62378 *(Pinto)*

De heer *O. Pinto* heeft de indruk, dat er met de vluchtelingen in 1940 een aantal onbetrouwbare elementen is medegekomen. Dat moet wel. Hij is er van overtuigd, dat er van die stroom van 150 000 mensen, die binnengekomen zijn, wel even geprofiteerd is om enige agenten binnen te krijgen. In Augustus of September 1940 zijn een Duitser en drie Hollanders, *Waldberg, van der Kieboom* en *Pons* door een onderzeeboot aan de kust afgezet. Zij zijn onmiddellijk ingerekend. Toen kwam *Dronkers* in 1942. Zijn reisgenoot was goed. Men had die z.g. ontsnappingsbootjes, die aankwamen. Het kon *Hitler* niets schelen, als er 12 goede Nederlanders ontsnapten, indien hij tegelijkertijd maar één goed opgeleide Duitse spion in Engeland kreeg. Die zaak lag ook buitengewoon moeilijk. Want de mensen, die aankwamen, zeiden: „wij kwamen bij Hellevoetsluis, maar de schildwacht keek net de andere kant uit; of: bij het zoeklicht zag men ons gelukkig net niet; of: het vliegtuig was vlak boven ons, maar men heeft ons niet ontdekt. Dan was het natuurlijk buitengewoon moeilijk in zo'n groep van mensen die ene te vinden, die niet deugde.

62381 *(Pinto)*

Voorzover de heer *Pinto* weet, heeft nooit een Nederlandse vissersboot iemand in Engeland aan land kunnen zetten.

62384 *(Pinto)*

Er is tussen de eerste en de tweede wereldoorlog een enorm verschil. 24 uur na het verklaren van de oorlog in 1914 is iedere Duitse agent gearresteerd, omdat de lijsten reeds 4½ jaar in Engelse handen waren. Toen Koning *Edward* werd begraven, waren te Londen alle vorstelijke hoofden, ook Keizer *Wilhelm,* die een suite had in Claridge. Bij zijn gevolg was een kolonel, die een belangrijke plaats had bij de

Duitse geheime dienst. Die kolonel is gevolgd en op een gegeven dag ging hij in plaats van door de gewone hoteluitgang door een andere uitgang, de service entrance. Hij liet zich toen scheren in een achterbuurt, Caledonianmarket, waar een barbier woonde, die *Hahn* heette. Verder is er niets gebeurd. Die mijnheer *Hahn* ontving echter veel correspondentie en die heeft hij 4½ jaar lang rustig gekregen en hij mocht ook rustig correspondentie verzenden. Dat was echter de postbox voor alle Duitse agenten in Engeland. Toen de oorlog uitbrak, waren binnen 24 uur alle agenten gearresteerd, zodat de Duitsers voor de formidabele taak stonden in een land, waarmede zij in oorlog waren, een nieuwe organisatie op te bouwen. In deze oorlog heeft men echter precies het omgekeerde gehad. Jarenlang zijn honderden Duitse politieke réfugiés en Joden naar Engeland gekomen. Hoeveel kaf er onder het koren was, weet de heer *Pinto* niet. De nazi's hebben vóór deze oorlog getracht in Engeland spionnen te krijgen; als politiek réfugié was er een ideale mogelijkheid. De Engelsen stonden dus, toen de oorlog uitbrak, voor de onmogelijke taak niet alleen de mensen te onderzoeken, die het land binnenkwamen, maar ook te trachten een onderzoek in te stellen naar de mensen, die gedurende de laatste tien jaren het land waren binnengekomen. De conclusie is dus, dat men het zeker niet moet uitsluiten, dat er voor de Duitsers mogelijkheden zijn geweest. De heer *Pinto* heeft in October 1942 de Engelse dienst verlaten om in Nederlandse dienst te komen. Hij is bij de directeur-generaal, sir *David Petrie* geweest, die hem bedankt heeft. Toen de ceremonie afgelopen was, zeide hij: „Je staat nu niet meer in mijn dienst. Ik wilde gaarne je mening eens weten. Volgens jou komen er hier spionnen door; denk je, dat het er veel zijn?" De heer *Pinto* antwoordde: „Naar mijn mening komen zij door met een gemiddelde van twee per week".

62385 *(Pinto)*

62390 *(Pinto)*

De heer *Pinto* heeft nooit iets bemerkt van een Duitse spion of spionnen, wier werkzaamheden verband zouden kunnen houden of hebben gehouden met het England-Spiel.

In hoofdstuk V heeft de commissie de resultaten verwerkt van het uitvoerige onderzoek, dat zij heeft ingesteld naar de beweringen, als zou de heer *van 't Sant* verraad hebben gepleegd. Zij behoeft daarop derhalve te dezer plaatse niet opnieuw in te gaan. Zij wil er slechts aan herinneren, dat zij in haar conclusies aan het slot van genoemd hoofdstuk met nadruk heeft vastgesteld, dat in de stukken en in de vele hierover afgelegde verklaringen geen enkel bewijs, zelfs geen enkele aanwijzing is te vinden, dat de vraag, of de heer *van 't Sant* zich aan verraad heeft schuldig gemaakt, bevestigend moet worden beantwoord.

De theorie-*de Graaf* is gebaseerd op de mogelijke collaboratie tussen twee familieleden, van wie het ene zich aan geallieerde en het andere zich aan Duitse zijde bevond. Gelijk in § 1 van dit hoofdstuk is gebleken, is het in het in de theorie-*de Graaf* bedoelde geval niet mogelijk geweest de aanwezigheid van het zich aan Duitse zijde bevindende familielid aan te tonen.

De commissie is bij haar onderzoek intussen gestuit op een geval, waarin zich deze casus-positie inderdaad heeft voorgedaan. Het is haar nl. gebleken, dat heer *H. A. G.* baron *Steengracht van Moyland,* die te Londen werkzaam is geweest, eerst bij de C.I.D. en later bij de Politie Buitendienst, een familielid heeft gehad, die tijdens de oorlog een functie heeft bekleed bij het Auswärtige Amt te Berlijn, welk familielid een zoon was uit het tweede huwelijk van zijn grootvader.

61926 e.v. *(Steengracht van Moyland)*

De heer *Steengracht van Moyland* heeft medegedeeld dat hij dit familielid slechts één keer heeft gesproken, nl. in 1937, toen deze Duitse *Steengracht van Moyland* met *von Ribbentrop* te Londen is geweest. Hij heeft deze toen zonder succes gemaand hem het geld terug te geven, dat hij hem schuldig was. De heer *Steengracht van Moyland* heeft de positieve verklaring voor de commissie afgelegd, dat hij gedurende de oorlog geen enkel contact met het bewuste familielid heeft gehad.

61756 e.v. *(van 't Sant)*

Het was de heer *van 't Sant,* naar hij mededeelt, tot enkele maanden vóór zijn verhoor door de commissie onbekend, dat de heer *Steengracht van Moyland* een familielid had, dat werkzaam was bij het Auswärtige Amt te Berlijn. Hij heeft de heer *Steengracht van Moyland* leren kennen als een zeer fatsoenlijk man. Ook van Engelse zijde zijn geen bezwaren ingebracht.

51796 e.v. *(Derksema)*

Het was de heer *Derksema* bekend, dat de heer *Steengracht van Moyland* een familielid had, werkzaam bij het Auswärtige Amt te Berlijn. Men was echter volkomen overtuigd van de 100 % politieke betrouwbaarheid van de heer *Steengracht,* o.a. op grond van de inlichtingen van de directeur van het Kabinet van de Koningin en naar aanleiding van inlichtingen van het consulaat of van de ambassade. Bij zijn aanstelling is genoemde familiebetrekking wel degelijk overwogen en heeft een onderwerp van onderzoek uitgemaakt. Er is nooit

aanleiding geweest, ook later niet, om zijn betrouwbaarheid in twijfel te trekken.

62484 *(Pinto)*

De heer *Pinto* achtte de heer *Steengracht van Moyland* op politiek gebied enigszins geslepen, doch niet in de slechte zin van het woord.

55174 *(van Houten)*

De heer *van Houten* acht de heer *Steengracht van Moyland* een uitermate merkwaardige figuur; hij wist niets van zijn persoon af. Hij sprak zijn Nederlands vreemd uit; hij draaide vaak zinnen en woorden om. De heer *van Houten* heeft zijn broer beter gekend; die was bij de Nederlandse commando's en deze is in het Zuiden bij de staf van de Prins geweest. Mr. *van Houten* wist niet, dat hij ook een familielid had in het Auswärtige Amt te Berlijn. Hij wist van *Steengracht van Moyland* te Londen weinig af. Hij zag hem alleen zakelijk; zijn antecedenten waren hem niet bekend. Hij vond het alleen een merkwaardige figuur, die een delicate Nederlandse taak en een merkwaardig accent had. Maar dergelijke dingen komen in ongewone situaties wel voor.

55176 *(van Houten)*

55177 *(van Houten)*

55178 *(van Houten)*

53769 e.v. *(Gerbrandy)*

Ten aanzien van de heer *Steengracht van Moyland* heeft oud-Minister-President *Gerbrandy* medegedeeld, dat het hem in Londen niet persoonlijk bekend is geweest, dat deze een zeer na familielid had, dat een hoge betrekking bekleedde aan het Auswärtige Amt te Berlijn. Hij weet van de positie van de heer *Steengracht van Moyland* niets af, doch herinnert zich alleen de naam.

56460 e.v. *(van Angeren)*

Men is, aldus de heer *van Angeren,* er te Londen van op de hoogte geweest, dat de heer *Steengracht van Moyland* een familielid in Duitsland had in een hoge functie bij het Auswärtige Amt. Men heeft zo iets echter wel eens in de beste families. De heer *van Angeren* is er van overtuigd, dat de heer *Steengracht van Moyland* een betrouwbaar en de Nederlandse zaak zeer toegedaan man was, die de grootste schaamte had voor dat familielid.

45119 *(Schreieder)*

45120 *(Schreieder)*

45121 *(Schreieder)*

Schreieder heeft niet gehoord, dat aan het Auswärtige Amt te Berlijn een zeker baron *Steengracht van Moyland* verbonden was. De naam zegt hem niets. Hij heeft de naam nooit gehoord.

Op 8 April 1949 hebben mr. *A. M. Tuyll van Serooskerken* en mr. *J. J. Witlox* in de strafgevangenis te Neurenberg, in tegenwoordigheid van diens raadsman dr. *Becker,* een onderhoud gehad met *Ernst* baron *von Weiszsaecker,* die van 1938 tot 1943 het ambt van staatssecretaris van het Ministerie van Buitenlandse Zaken heeft uitgeoefend.

Von Weiszaecker verklaarde nimmer van *Steengracht van Moyland,* wonende te Londen te hebben gehoord. Omtrent het doen en laten van *Steengracht* voornoemd wist hij niets te verklaren.

Op 8 Augustus 1949 verscheen voor mr. *A. M. baron van Tuyll van Serooskerken,* procureur-fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie in tegenwoordigheid van mr. *L. A. Donker,* voorzitter van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, in de War Criminal Prison No. 1 te Landsberg *Gustav Adolf Steengracht van Moyland* geboren 15-11-1902, voormalig Staatssekretär van het Duitse Ministerie van Buitenlandse Zaken, thans gedetineerd in de gevangenis voormeld, die, na medegedeeld te hebben op 5 Mei 1943 tot Staatssekretär van het Duitse Ministerie van Buitenlandse Zaken te zijn benoemd en dat hij dit ambt uitgeoefend heeft tot het einde van de oorlog, zakelijk o.m. het volgende verklaard [1]): „De Duitse Abwehr stond achter bij de Engelse Inlichtingendienst. Indien de spionnage-afdeling van deze Abwehr al inlichtingen heeft verkregen, dan zijn deze zelden ter kennis van het Ministerie van Buitenlandse Zaken gebracht. De Abwehr functionneerde zó slecht, dat de op 8 November 1942 plaats gehad hebbende landing in Afrika zelfs het O.K.W. heeft overvallen. *Henry Steengracht,* die te Londen woont, is een zoon van mijn halfbroer Hendrik. Mijn halfbroer voornoemd heeft veel geld verbrast. Mijn vader heeft steeds moeten bijspringen, hetgeen hem in het geheel een bedrag van omstreeks R.M. 2.000.000,—, de helft van zijn vermogen, heeft gekost. Mijn vader, die Nederlander was, heeft, waar het Duitse erfrecht de legitime portie niet kent, teneinde mijn halfbroer te kunnen onterven, de Duitse nationaliteit aangenomen. Mijn vader heeft mijn half-broer onterfd. Na de dood van mijn vader heeft Hendrik tegen de familie een vordering ingesteld, welke gegrond was op de stelling, dat het landgoed Moyland een majoraat was, welk proces door hem is verloren. Daarop heeft Hendrik een vordering ingesteld tot nietigverklaring van de onterving. Dit proces heeft hij gewonnen; de rechter heeft beslist, dat de voor de onterving aangevoerde gronden deze niet rechtvaardigen. Aan mijn half-broer is toen een som gelds uitgekeerd. Na de inflatie en de daarop gevolgde Aufwertung is een derde proces aangespannen en wel tot het verkrijgen van een verhoogd bedrag aan geld, welk proces door hem is verloren. Mede als gevolg van deze processen was de verhouding tussen mijn half-broer en diens zoon Henry enerzijds en mij anderzijds zeer slecht. Ik heb mijn half-broer dan ook niet gekend. Mijn neef Henry heb ik in mijn jeugd nooit gezien. Ik heb hem voor het eerst ontmoet, toen ik in het jaar 1937 te Londen ben

[1]) Vgl. bijlage 23.

gekomen. Hij heeft mij toen gezegd, dat ik hem nog geld schuldig zou zijn, daarbij doelende op het derde door hem verloren proces. Gedurende de oorlog heb ik geen contact met hem gehad. Berichten uit Engeland heb ik nimmer — noch direct noch indirect — van hem gehad. Ik heb mij nimmer met spionnage of contra-spionnage ingelaten. De naam *van 't Sant* heb ik nooit gehoord."

56060 e.v. *(Vrinten)*

Volgens de heer *Vrinten* was *van Koutrik* in Nederland vóór het uitbreken van de oorlog een van zijn assistenten. De heer *Vrinten* werkte toen voor het Engelse paspoortencontrôlebureau in Nederland. In Mei 1940 is *van Koutrik* met hem overgestoken naar Engeland. Na de oorlog is hem gebleken, dat *van Koutrik* in 1939 en 1940 een dubbele rol gespeeld heeft en ook voor de Duitsers werkte. *Van Koutrik* heeft hiervoor geld van de Duitsers aangenomen. Hij is echter, hoewel hij in Nederland na de oorlog gearresteerd is, niet veroordeeld. Men heeft hem waarschijnlijk geen strafbaar feit kunnen bewijzen.

Van Koutrik is in Engeland werkzaam geweest in de Patriotic School. Daar hij tegenover de Engelandvaarders misbruik maakte van zijn positie door hun goud en zilver afhandig te maken, waarvan hij beweerde, dat het in Engeland zo goed als geen waarde had, is hij door de Engelsen ontslagen wegens knoeierij. Later is hij bij de marine te werk gesteld.

62425 e.v. *(Pinto)*

De heer *Pinto,* die werkzaam is geweest in de Patriotic School, heeft verklaard, dat *van Koutrik* voor M.I. 6 in een apart huisje zat bij de Patriotic School. Het was regel, dat de functionarissen van M.I. 6 zich niet met de personen, die in de Patriotic School onderzocht werden, mochten bemoeien, voordat zij door de ambtenaren van dit instituut waren ondervraagd. Hij heeft *van Koutrik* er een paar maal op betrapt, dat deze in de gang mensen hoorde, voordat zij bij de ambtenaren van de Patriotic School waren geweest. Hij heeft ook eens van een of andere Nederlander gehoord, dat een zekere meneer hem op de gang aansprak en zei: als je bij de Engelsen komt, moet je niet te veel vertellen, vertel het mij maar; later krijg je mij toch te spreken. De heer *Pinto* heeft *van Koutrik* er toen in 1942 uit laten gooien.

De taak van *van Koutrik* bij de Patriotic School was voor M.I. 6 te onderzoeken, of daar ook mensen onder zaten, die geschikt waren voor uitzending naar Nederland. De heer *Pinto* heeft in dit verband nog medegedeeld, dat *van Koutrik* bij M.I. 6 een ondergeschikte functie bekleedde. Wel kon hij zijn indrukken in rapporten naar voren brengen. De heer *Pinto* gelooft niet, dat *van Koutrik* voor een dergelijke functie de capaciteiten had.

Niemand heeft, aldus de heer *Pinto,* door gehad, dat *van Koutrik* vóór 1940 ook voor de Duitsers had gewerkt.

61908 e.v. *(Steengracht van Moyland)*

De heer *Steengracht van Moyland* heeft medegedeeld, dat hij *van Koutrik* onder de naam *Kendell* heeft gekend. Onder laatstgenoemde naam werkte hij als ondervrager in de Patriotic School. De heer *Steengracht van Moyland* meent zich te herinneren, dat *van Koutrik* gouden ringen en dergelijke van Engelandvaarders heeft afgenomen of gekocht. Hij zei dan tegen hen: Jullie mogen die ringen niet naar Londen meenemen, ik geef er een pond voor, of iets dergelijks.

De heer *Steengracht van Moyland* meent, dat dit echter niet de reden voor het ontslag van *van Koutrik* uit zijn betrekking bij de Patriotic School is geweest, doch wel een goede aanleiding om hem zijn ontslag te geven. De Engelsen waren nl. niet tevreden over zijn gedrag in het algemeen. De heer *Steengracht van Moyland* heeft er echter nimmer iets van gehoord, dat zou zijn gebleken, dat *Kendell* politiek onbetrouwbaar was.

58858 e.v. *(van Koutrik)*

Van Koutrik zelf door de commissie over deze feiten gehoord, heeft verklaard, dat hij vóór de oorlog werkzaamheden verrichtte voor de heer *Vrinten,* die een informatiebureau had ten dienste van het Engelse paspoortencontrôlebureau. Hij is toen min of meer officieus door dit bureau benoemd als Engels agent in dienst van de heer *Vrinten.* Hiervoor ontving hij een salaris van f 200,— per maand. In verband met zijn werkzaamheden voor de heer *Vrinten* kreeg hij in het najaar van 1938 de opdracht de woning van een zekere *Roberts* te Wassenaar te observeren, die er van werd verdacht verbindingen te onderhouden met de Duitse geheime dienst. Genoemde *Roberts* bemerkte, dat hij werd geobserveerd. Hij wendde zich toen met het dreigement de politie te zullen waarschuwen tot *van Koutrik.* Bij hen vervoegde zich daarop een zekere *Hoogeveen,* die aan *van Koutrik* was aangeduid als de grote boeman van de Duitse politie. Hij heeft zich toen tijdens een daaropvolgend gesprek met *Hoogeveen* aangeboden om voor de Duitse dienst te gaan werken. Hij kreeg hiervoor een vergoeding van f 100 en later van f 200 per maand, terwijl hij op een gegeven moment ook een bedrag van f 500 ineens heeft ontvangen. Onderwijl werkte hij voor het bureau van de heer

Vrinten verder en gaf bepaalde gegevens, waarover hij in laatstgenoemde kwaliteit beschikte, over aan de Duitse dienst.

58928 *(van Koutrik)* De heer *Vrinten,* aldus *van Koutrik,* heeft nimmer iets van zijn relaties met *Hoogeveen* geweten. Het laatste halfjaar heeft hij geen contact meer gehad met *Hoogeveen.* Er is toen geen betaling meer geschied van Duitse zijde.

58927 e.v. *(van Koutrik)* Bij het uitbreken van de oorlog is *van Koutrik* met de heer *Vrinten* naar Engeland gegaan. Hij heeft daar eerst voor de Engelse dienst tussen de réfugiés gewerkt. Daarna kreeg hij enige andere opdrachten, die in hoofdzaak betrekking hadden op de contra-spionnage. Omstreeks Januari 1942 is hij door M.I. 6 geplaatst bij de Patriotic School om na te gaan of er zich onder de aangekomenen personen bevonden, die geschikt waren voor uitzending naar Nederland. *Van Koutrik* werkte daar onder de naam *Oliver Kendell.* Hij is er gebleven tot Augustus 1943, toen hij werd ontslagen, naar hem werd medegedeeld wegens „disloyalty". Er werd niet bijgezegd, waarin deze disloyalty had bestaan. *Van Koutrik* vermoedt echter, dat bepaalde mededelingen over zijn contact met de Duitsers de Engelse dienst hadden bereikt.

58940 e.v. *(van Koutrik)* *Van Koutrik* heeft voor de commissie nog opgemerkt, dat hij zeer blij is, dat hij nooit iemand heeft aanbevolen voor uitzending naar Nederland, daar hij anders hiervoor waarschijnlijk terecht zou hebben moeten staan. Wanneer hij immers in de functie, die hij in Engeland had, mensen voor uitzending naar het bezette gebied had aanbevolen, had het kunnen lijken, alsof hij bepaalde mensen zou hebben doen gebruiken in Nederland en zou hij zeer zeker voor eventuele gevolgen aansprakelijk zijn gesteld.

58950 e.v. *(van Koutrik)* *Van Koutrik* ontkent, dat hij in de tijd, waarin hij te Londen is geweest, enig contact heeft gehad met personen, die in verbinding stonden of konden staan met de Duitsers. Hij verklaart positief, dat hij zich tijdens zijn verblijf te Londen niet aan verraad heeft schuldig gemaakt, maar integendeel zijn best heeft gedaan zijn taak zo goed mogelijk te volbrengen.

De commissie heeft inzage gevraagd van het dossier in de zaak tegen *van Koutrik,* die na zijn terugkomst in Nederland van 12 Juni 1946 tot Juni 1948, verdacht van verraad, in voorarrest heeft gezeten. Uit dit dossier is de commissie gebleken, dat de vervolgende autoriteiten tenslotte van oordeel waren, dat een strafvervolging terzake van het contact, dat hij vóór 10 Mei 1940 met de Duitsers heeft gehad, weinig kans zou bieden, althans weinig opportuun zou zijn.

§ 3. *De ontkenning van verraad*

In de twee vorige paragrafen van dit hoofdstuk zijn reeds verklaringen van *Schreieder, Giskes* en *Harster* weergegeven, waarin ontkend wordt, dat bij het England-Spiel verraad een rol heeft gespeeld.

42699 *(Schreieder)* *Schreieder* heeft bij een andere gelegenheid met nadruk verklaard, dat in het gehele England-Spiel, noch van Engelse, noch van Nederlandse, noch van Duitse zijde enig verraad voorgekomen is. Er was noch aan de overkant, noch hier een verrader.

53915 *(Haubrock)* *Haubrock* heeft verklaard, dat er bij het verhoren van agenten door de Duitsers wel eens werd gesuggereerd, dat er in Engeland verraad in het spel was. Dat is eigenlijk vanzelf naar voren gekomen door de gevangenen, niet door de Duitsers. De gevangenen hebben dat vermoed. Het is echter slechts bij een vermoeden gebleven, dat nooit bevestigd is en dat van Duitse kant als ongegrond werd beschouwd. De Duitsers hebben het maar zo gelaten, omdat het gemakkelijker was. Daarom hebben zij de gevangenen de bijzondere plicht opgelegd over dit onderwerp met niemand te spreken. En daarmede konden ze wel zo goed als zeker zijn, dat er te Haaren onder de gevangenen over gesproken werd. In de eerste plaats werd de naam *van 't Sant* genoemd, de voormalige hoofdcommissaris van politie in Den Haag. Verder heeft *Haubrock* de laatste tijd de krant gelezen en daarin is hij ook de naam *Bingham* tegen gekomen. Nonsens. Die naam werd nooit genoemd. De Duitsers kenden hem slechts onder de naam *Bingham,* niet als *Seymour Bingham.* In de krant heeft *Haubrock* pas gelezen, dat hij *Seymour Bingham* heet en dat zijn voornaam *Seymour* is. *Haubrock* dacht eerst, dat het twee personen waren: *Seymour* en *Bingham.* Hij was een verbindingsofficier van de Engelse dienst voor de Nederlandse sectie. Men heeft in Engeland de verschillende verbindingen: Nederland, België, Frankrijk, Noorwegen, Denemarken. En zo was hij de man voor Nederland. Zo heeft *Haubrock* de zaak in ieder geval gezien.

53917 *(Haubrock)*

53918 *(Haubrock)*

53919 *(Haubrock)*

53920 *(Haubrock)*

53921 *(Haubrock)*

43204 *(Harster)* *Harster* kan zeggen, dat aan gene zijde van het Kanaal noch van Engelse, noch van Nederlandse, noch van de een of andere Duitse zijde een element van verraad, hoe gering ook, in het spel geweest is.

43205 *(Harster)* Dat kan hij zeer beslist zeggen. In alle gesprekken, die hij hierover heeft gevoerd met zijn eigen ondergeschikten en ook met de mensen

van de weermacht, waarbij hij de kansen van het spel besproken heeft, heeft bij geen van hen allen ooit de wetenschap een rol gespeeld, dat

43207 *(Harster)*

hier een element van verraad aanwezig is geweest. Theoretisch zou nog de mogelijkheid hebben kunnen bestaan, dat men op een nog hoger niveau gewerkt heeft met een verbinding met Engeland. Maar daar staat natuurlijk tegenover, dat, als de mensen, die het spel hebben uit te voeren, daarvan niet op de hoogte zijn, er een grote kans is, dat de werkzaamheden niet behoorlijk gecoördineerd zijn, zodat er fouten gemaakt worden. In ieder geval zou het dan buitengewoon onpractisch aangepakt zijn, want aan het England-Spiel heeft een groot aantal mensen werkelijk dag en nacht gewerkt en zijn geestelijke en lichamelijke kracht daarop gebruikt; de Duitsers hebben zeer veel zorgen en moeilijkheden daarmede gehad. En tenslotte zou men van verscheidene dingen kunnen zeggen: waarom heeft men dit en dat geprobeerd, wanneer men heel gemakkelijk uit Berlijn of van het een of andere buitenlandse gezantschap of van de een of andere consul al deze dingen had kunnen hebben.

58030 *(Weinreb)*

De heer *F. Weinreb* verklaart, dat hij, gedetineerd zijnde in de cellenbarakken te Scheveningen, *Rauter* iets hoorde roepen. De eerste woorden zijn niet tot de heer *Weinreb* doorgedrongen, maar daarna wel. Toen hoorde hij, dat *Rauter* het had over het komende proces van *van der Waals*, dat in persartikelen werd voorbereid en — maar dat weet de heer *Weinreb* niet heel zeker, wat *Rauter* zei, omdat hij in het begin niet oplette en het slechts halfbewust tot hem doordrong — dat *Rauter* vroeg of vertelde, dat men hem er over had gesproken of dat men hem er over wilde spreken, in ieder geval, dat hij graag wilde weten wat hij moest doen. De heer *Weinreb* wist toen niet goed aan wie hij dat vroeg; hij dacht aan zijn bewaker. Hij vond die vraag wat vreemd en stak zijn hoofd ook uit het luik. Toen bemerkte hij, dat de bewaker weg was. Toen riep van veel verderaf *Schreieder* terug — de heer *Weinreb* wist eerst niet, dat het *Schreieder* was, maar concludeerde vlak daarop, dat hij het moest zijn —, dat hij van de houding van *Rauter* niets begreep, waarom hij dat deed, dat het dwaasheid was een dergelijke houding aan te nemen.

58031 *(Weinreb)*

Het was een interessant onderwerp, dus de heer *Weinreb* luisterde vanzelfsprekend geïnteresseerd mee. Toen zei *Rauter* op het eerste antwoord van *Schreieder*: „dat kan ik toch niet doen, dat kan nu niet meer, dat moet je toch begrijpen, dat het nu niet meer gaat." Dit had betrekking op de opmerking van *Schreieder*, dat hij *Rauters* houding dwaas of onbegrijpelijk vond. Toen kwam er een zeer lang verhaal van *Schreieder*, dat werd besloten met het volgende: luister nu goed, wees toch wijzer; waarom zeg je niet gewoon, wat er is geweest. Sie sollen nicht weiter Politik treiben, das nutzt nichts; dat het helemaal geen zin had, dat het de eenvoudigste weg was te vertellen, hoe het geweest was. *Schreieder* zei: „Laten wij de mensen duidelijk maken, dat wij een paar agenten gevangen hebben, die van schrik alles vertelden en dat wij in korte tijd zoveel wisten, voordat men te Londen besefte, dat wij die kennis hadden, dat wij een dergelijk spel konden spelen; het kon niet anders." *Schreieder* zei: „Als ik daar geweest was, zou ik er waarschijnlijk lange tijd ook ingetippeld zijn." *Rauter* wierp er steeds wat tussen, dat het toch Quatsch was om zo iets te zeggen en dat het zo geen zin had: hij had steeds aanmerkingen op *Schreieder* gehad. *Schreieder* zeide: „Het is mogelijk, dat de mensen hun hoofd niet bij de zaak hebben gehad, „zu viel gesoffen haben", te veel feest gevierd hebben en het te lang heeft geduurd, voordat zij op het geval attent waren, maar zeg toch, dat de zaak zo was; zo is het door ons besproken." *Rauter* zeide: „So kann ich es nicht machen." Hij wilde de mensen, die hij, hoe en waar, weet de heer *Weinreb* niet, in bescherming zou hebben genomen, niet in de steek laten. *Rauter* protesteerde steeds en wierp er voortdurend iets tussen. *Schreieder* werd steeds geprikkelder en ongeduldiger, dat *Rauter* hem niet toegaf. *Schreieder* zeide: „Dat kunnen wij toch het beste duidelijk maken, dat is de waarheid, en als wij steeds maar blijven draaien, zoekt men er steeds maar wat achter." Typisch is, dat hij zeide: „Wij veroorzaken nog allerlei complicaties", waarop *Rauter* opmerkte: „Dat zou mij niet eens zo onwelgevallig zijn." *Schreieder* zeide: „Das führt zu nichts". Hij wilde van de zaak af en wilde er een heel eenvoudige oplossing aan geven. O.a. vertelde hij ook, dat, nadat de eerste agenten waren neergekomen, de ontvangst bij enigen de reactie had verwekt, dat zij dachten, dat in Engeland eigenlijk de gehele zaak voor de Duitsers meespeelde of dat hij aan de Engelse kant meespeelde. Zij begrepen er niets van, dat hij alles wist en alles begreep. Zij waren volkomen de kluts kwijt en hebben in détails alles verteld. *Schreieder* noemde nog een naam, welke de heer *Weinreb* niet meer weet. Op alle mogelijke punten had *Schreieder* hen kunnen laten te kennen geven, dat zij hier vrij en veilig waren. *Schreieder* zeide: „Wij waren zo geperfectionneerd in onze kennis, dat het inderdaad niet anders kon dan zo". *Rauter* wierp er steeds tussendoor, dat hij het niet meer deed. *Schreieder* zeide: „Mis-

schien wil je de illegaliteit beschermen, maar bedenk, dat dit andere mensen zijn, die er niets aan konden doen bij zo'n ontvangst; als men zo bij onze jongens te werk was gegaan en zij waren zo ontvangen, dan hadden zij ook zo gedaan". *Rauter* zeide: „Neen, dat zouden onze jongens niet hebben gedaan". Het einde van het gesprek kwam er op neer, dat *Rauter* de zaak een geheimzinnig waas gaf door alles te ontwijken. Hij zeide: „Het ligt niet aan mij, ik zeg niets". Hij wilde het gecompliceerd maken volgens *Schreieder*. Hij wierp er tussendoor: „Dat is mij niet onwelgevallig; dat moeten zij zelf weten; die Holländer sind verrückt, dat zij die zaak zo opblazen". Hij zeide, dat het een eenvoudige zaak was. *Schreieder* riep hierop als laatste woord terug: „Teppert!" Dat is een Beierse of Oostenrijkse uitdrukking voor gek.

58035 *(Weinreb)* De heer *Weinreb* kan niet met zekerheid de dag zeggen, waarop het gesprek plaats vond. Hij zat er reeds een dag of veertien. Het was vóór het proces-*van der Waals*. Hij gelooft, dat dat in Mei is geweest. Het was vóór die tijd, in de tijd, dat de couranten daarover veel schreven. Hij weet nog, dat hij daardoor zeer geïnteresseerd was. Vóór die tijd had hij nooit iets van *van der Waals* gehoord. De

58036 *(Weinreb)* heer *Weinreb* is op 12 April 1948 te Scheveningen gekomen. Het zal veertien dagen later geweest zijn. Hij schat, dat het einde April is

58037 *(Weinreb)* geweest; hij kan het niet op een dag zeggen. Toen was *Rauter* in ieder geval reeds voor geweest.

Mr. *H. R. de Zaayer,* procureur-generaal bij het gerechtshof te Leeuwarden, heeft in Den Haag vóór de executie van *Rauter* een onderhoud gehad met deze. De heer *de Zaayer* was raadsheer-commissaris in het Bijzonder Gerechtshof te Arnhem en heeft als zodanig verschillende Duitse zaken geïnstrueerd, o.a. die van generaal *Christiansen*. Hij heeft daarbij verschillende mensen van nabij leren kennen: *Rauter, Christiansen, von Wühlisch, Student* en anderen.

58022 *(de Zaayer)* *Rauter* was hem persoonlijk veel sympathieker dan *Christiansen;* hij heeft de zaak-*Rauter* zelf niet behandeld, maar heeft deze herhaalde malen gehoord in andere zaken en zo heeft *Rauter* eens gezegd, dat de sfeer bij het justitieel onderzoek zo anders was dan die bij het politieonderzoek. Zo is langzamerhand, hij mag misschien wel zeggen, een zekere band tussen *Rauter* en hem ontstaan. Hij vond hem het meest ronduit van de Duitsers, die hij heeft gehoord, terwijl mensen als *Christiansen* en *Fullriede* niet de indruk maakten van personen van karakter. Bij de openbare behandeling van het proces-*Christiansen* was *Rauter* er als getuige en toen heeft hij hem weer gesproken. Toen vroeg hij, of hij de heer *de Zaayer* een verzoek mocht doen. *Rauter* vroeg, of hij zijn executie wilde bijwonen. Dat vond de heer *de Zaayer* vreemd, maar hij zei: er waren weinig mensen, die hem enigszins begrepen en daarom hoopte hij, dat de heer *de Zaayer* aan zijn verzoek zou voldoen. Hij vroeg, of de heer *de Zaayer* hem wilde komen opzoeken in Den Haag. Dat heeft hij gedaan. Toen is voor de eerste keer het England-Spiel ter sprake gekomen tussen *Rauter* en mr. *de Zaayer*.

Mr. *de Zaayer* is met toestemming van de Minister van Justitie de laatste dagen en nacht vóór de executie bij *Rauter* geweest. Deze begon over *Schreieder* te praten. *Rauter* zeide, dat *Schreieder* een buitengewoon vakbekwaam, technisch politieman was, maar dat hij een man was zonder brede blik. *Rauter* noemde *Schreieder* zuiver een technisch politieman. De heer *de Zaayer* vroeg *Rauter*, of hij op de hoogte was van hetgeen er was gebeurd. Toen zeide deze: Ja, natuurlijk ben ik daarvan op de hoogte. Daarop is het England-Spiel ter sprake gekomen. *Rauter* zeide, dat er zijns inziens geen sprake van was, dat er verraad van Engelse kant in het spel was. De heer *de Zaayer* heeft ongelovig gekeken en heeft gezegd: Ik had gedacht, dat er verraad van Engelse kant bij in het spel was. Toen zeide *Rauter:* Neen. Hij zeide: „Ik kan het u bewijzen ook. Die parachutisten werden gedropt uit vliegtuigen. Dat wisten wij. Als je nooit een van die vliegtuigen neerschoot, zouden de Engelsen het in de gaten hebben gekregen. Daarom schoten wij gemiddeld één van de drie vliegtuigen neer. Het is uitgesloten, dat er verraad van Engelse kant bij in het spel was. Die piloten waren veel te kostbaar voor de Engelsen. „Neen" — zeide hij — „er is geen verraad van Engelse kant." Mr. *de Zaayer* heeft *Rauter* leren kennen als een eerlijk man. Wat hij heeft gezegd, maakte een openhartige en eerlijke indruk.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, heeft de heer *Bingham* verklaard, dat hij tijdens de bezetting niet in Nederland is geweest. De namen van *Brinkman, Ab van Straaten, Jan Thijssen* en *Meijerink* zeggen hem niets. Hij bevestigt voorts de mededelingen van zijn vader, voor de commissie afgelegd, over de samenstelling van de familie *Bingham*. Er zijn van zijn vader en diens broers, behalve hij, geen mannelijke afstammelingen; ook de tak van *George Bingham,*

een broer van zijn grootvader, die eveneens in Nederland heeft gewoond, is uitgestorven. De heer *Bingham* heeft zelf nooit in Den Haag gewoond.

Major general *Gubbins,* brigadier *Mockler Ferryman,* colonel *Brook,* allen van S.O.E., en colonel *Cordeaux,* van S.I.S., hebben met betrekking tot de mogelijkheid van verraad verklaard, dat in theorie deze mogelijkheid natuurlijk bestaat, doch dat men aan Engelse zijde geen enkele aanwijzing heeft gevonden in deze richting. Colonel *Brook* voegde hier nog aan toe, dat major *Bingham* in de periode, waar het om gaat, nog geen hoofd was van de Dutch section van S.O.E. (dat is hij pas in Maart 1943 geworden) en hij in ieder geval toen geen positie had van zodanige autoriteit, dat hij de beslissing kon nemen om, ondanks het ontbreken van de security checks, met de operaties door te gaan.

XXII. De verklaring van het England-Spiel

§ 1. *Mededelingen van Duitsers*

17108 *(Schreieder)*

Schreieder heeft verklaard, dat er te Londen van de zomer 1943 af blijkbaar wel een zekere aarzeling met betrekking tot de voortzetting van de operaties is ontstaan. Dat werd ook hierdoor bevestigd, dat de laatste dropping van agenten in Augustus 1943 [1]) en de laatste dropping van materiaal in December 1943 plaats vonden. Nadat voor de tweede maal agenten ontvlucht waren, begon het seinverkeer af te nemen. Na de eerste ontvluchting in de nacht van 30 Augustus 1943 liep de zaak verder. Toen hadden de Duitsers niet de indruk, dat er iets gebeuren zou. Men zou kunnen zeggen, dat zij hadden kunnen twijfelen op grond van het feit, dat geen agenten meer gedropt werden. Dat was ook toentertijd de gedachtengang van de Duitsers, maar aan de andere kant is er toch materiaal gekomen, zij het minder. Dat kon echter ook in de aard van de zaak liggen, omdat practisch de verzetsorganisatie in alle provincies opgebouwd was en zij reeds van alle agenten en materiaal voorzien was. Er was ruimte voor de mening, dat, als men uitging van het totaal van hetgeen er was gezonden, er voorlopig voldoende materiaal was, zowel mensenmateriaal alsook sabotagemiddelen.

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat de laatste dropping van agenten in het kader van het plan-Holland in Mei 1943 heeft plaats gevonden.

17109 *(Schreieder)*

17110 *(Schreieder)*

17111 *(Schreieder)*

17112 *(Schreieder)*

Over enige lijnen heeft Londen in December 1943 gewaarschuwd, dat wil zeggen, deze lijnen werden door Londen gewaarschuwd hier de betrekkingen met de overige lijnen, wanneer er contacten bestonden, af te breken. Dat sloeg zowel op de zeven lijnen buiten de groep-*Jambroes* als op de lijnen van deze groep zelf met dien verstande, dat misschien nog 4 of 5 lijnen volgens de mening der Duitsers, van Londen uit gezien, in orde waren. De andere lijnen werden toen van Londen uit deels stopgezet, deels ook nog aangehouden. Dat ging toen tamelijk onregelmatig. Maar ook de lijnen, die door Londen gewaarschuwd werden, hadden een seinverkeer, dat de Duitsers niet meer bevredigde. Men merkte, dat men van Engeland uit zeer voorzichtig was, zodat de Duitsers niet wisten: „Speelt men met ons of laat men de zaak inslapen of is men aan de overkant het nog niet met zich zelf eens, of werkelijk alle lijnen kapot zijn?" Zo werd het Spiel moeizaam gaande gehouden, totdat *Giskes* zei: „Ik schei er mee uit!" Hij heeft toen het bekende slottelegram aan *Blunt* en *Bingham* doorgegeven, hetwelk hij achteraf aan *Schreieder* gaf. Dat heeft *Giskes* alleen gedaan. Daarmede had *Schreieder* niets te maken. De reden van het besluit van 1 April 1944 om af te breken kwam in de eerste plaats uit het Spiel zelf voort. De Duitsers zeiden: „Daar halen wij niets meer uit." En slechts te spelen ter wille van het Spiel heeft geen zin. Daarbij kwam, dat de situatie veranderd was. De Duitsers waren intussen ook met de groep van *Bob Celosse* een V-manspel begonnen. Zij hoopten in deze zaak weer een nieuw seinspel te kunnen opbouwen; de andere zaak was ziek. De Duitsers konden zich niet meer op het Spiel verlaten. Dus zeiden zij: „Wij houden er mee op." Er was geen speciale zakelijke aanleiding, waarom het nu juist op die eerste April werd afgebroken. Misschien, omdat het de eerste April was.

17114 *(Schreieder)*

17115 *(Schreieder)*

17116 *(Schreieder)*

17118 *(Schreieder)*

Schreieder beweert niet, dat hij alle security checks van de agenten had. Dat kan hij ook niet, omdat hij daarop geen contrôle had. Hij kan slechts zeggen, dat de door de agenten gedane opgaven in de telegrammen gebruikt werden en dat hij geen geval kent, waarin een telegram uit Londen is gekomen, waarin ook maar de minste achterdocht tot uitdrukking gekomen is. Het was natuurlijk voor *Giskes* en *Schreieder* steeds hèt probleem, of er helemaal geen antwoord over een nieuwe lijn zou komen of de een of andere vraag, waaruit ze konden zien, dat Londen schichtig geworden was. Maar er kwam niets, zodat zij moesten zeggen, dat alles in orde was en de opgaven juist en volledig waren.

17120 *(Schreieder)*

Voorzover *Schreieder* zich herinneren kan, meenden de Duitsers de security check van *Lauwers* gevonden te hebben in de verandering van de derde letter van het woord „stop". Het kan meer geweest zijn. Hij weet nog, dat er aanmerkingen gemaakt werden op een telegram van *Lauwers*. Er waren te zamen ongeveer 15 van dergelijke securitychecks. Iedere agent had er ongeveer 4. Bij *Lauwers* herinnert *Schreieder* zich alleen nog de verandering van de klinker van „stop". Wat

Lauwers verder nog heeft opgegeven, weet *Schreieder* niet; hij kan slechts zeggen, dat de Duitsers *Lauwers* konden voorhouden, dat hij security checks had, ten eerste op grond van de mededelingen van *van der Reyden,* en ten tweede op grond van de telegrammen, die de peiltroep opgenomen had, waaruit men aan de regelmaat vaststellen kon, dat hij opzettelijk deze fouten maakte. Nu bleef echter altijd nog de derde mogelijkheid open, dat hij security checks had, die hij nog niet had gebruikt. Van Duitse kant was hem gezegd: „Wij weten, dat er security checks zijn. Welke security checks heeft U?" Hij heeft daarop de security checks opgegeven. Of het alle of de juiste waren, konden de Duitsers niet beoordelen, omdat de mogelijkheid tot contrôle hun ontbrak. Zij konden slechts zeggen: „Laten wij het beste er van hopen; wij geven het eerste telegram maar door!" Zij hadden de mogelijkheid tot het vergelijken met de gepeilde telegrammen, met *Lauwers'* eigen materiaal, dat zij hadden gevonden en konden zeggen: „Op zich zelf zijn er geen dingen, die elkaar tegenspreken, tenminste geen in het oog springende tegenstrijdigheden." De Duitsers hebben het telegram doorgegeven en moesten zeggen: „Wanneer men aan de overkant dienovereenkomstig reageert, moeten wij aannemen, dat *Lauwers* al zijn security checks medegedeeld heeft!" *Lauwers* was de eerste agent, die bijna een half jaar zelf het toestel heeft bediend en de zaak is goed gelopen. Of *Lauwers* heeft alle security checks opgegeven, zodat Engeland niets opvallends kon vaststellen, òf men is er in Engeland ingelopen. Dat laatste zou *Schreieder* verwonderen. Dat kan misschien bij één telegram, maar niet bij een serie van telegrammen. Juist de lijn van *Lauwers* liep het langst, van Maart 1942 tot 1 April 1944, dus twee jaar lang. Dat men nooit heeft vastgesteld, dat er feitelijk ergens iets aan de zaak mankeerde, is, op zijn zachtst uitgedrukt, enig in zijn soort. Men moet niet alleen rekening houden met de tijd, waarin *Lauwers* het toestel bediende, maar met de hele duur van het spel en het is nooit, noch bij de verzonden, noch bij de binnengekomen telegrammen, noch direct, noch naderhand geconstateerd, dat ergens iets

17121—17127 *(Schreieder)* aan de telegrammen van *Lauwers* gemankeerd zou hebben. Dus moesten de Duitsers wel zeggen, dat alles in orde was en *Lauwers* niets verzwegen had.

De lezing, die *Lauwers* thans geeft, als zou hij zijn security check slechts schijnbaar hebben afgegeven, acht *Schreieder* niet onaannemelijk. Hij acht dit niet onmogelijk.

17129 *(Schreieder)* Op de vraag, of hij zich kan herinneren, of inderdaad het afwerpen van *Baatsen* een keer niet door is gegaan, zoals *Lauwers* heeft medegedeeld, antwoordt *Schreieder* het volgende. Op 12 Maart 1942 is het „Spiel" begonnen. *Baatsen* is reeds op 27 Maart 1942 afgesprongen. Dus in de eerste volle-maanperiode. Er is geen vertraging geweest, want dan moest hij eerst in de volgende volle-maanperiode afgesprongen zijn. Het was toen nog zo, dat steeds de volle-maanperiode gekozen werd; later toen de bijzondere peilinstallaties werden gebruikt, kon ook bij nacht en mist geparachuteerd worden. Wanneer het afspringen van *Baatsen* wegens ziekte uitgesteld zou zijn, dan moest het op zijn vroegst een maand later, dus eind April, plaats gevonden hebben.

17130 *(Schreieder)* Het werk van *Lauwers* werd op twee manieren gecontroleerd. Ten eerste door een ambtenaar van de Ordnungspolizei, die tijdens het seinen naast hem zat en ten tweede door een peilwagen van de

17132 *(Schreieder)* Ordnungspolizei. *Schreieder* heeft geen enkele mededeling van de peiltroep gekregen, dat er iets in het seinverkeer zou zijn opgevallen. Ook *Giskes* niet. De mannen van de peiltroep waren oude ervaren seintechnici. Het waren seinspecialisten.

17137 *(Schreieder)* Op 24 Juli 1942 is *van Hemert* geparachuteerd en hij bracht de opdracht voor *Taconis* mede om de zender van Kootwijk in de lucht te laten vliegen. Wanneer dus van Engeland uit wantrouwen tegen *Taconis,* wiens marconist *Lauwers* was, bestaan zou hebben, zou men deze belangrijke opdracht op 24 Juli 1942 niet aan *Taconis* hebben laten overbrengen. Dat is de gevolgtrekking, die *Schreieder* maakt. De opdracht om de zender-Kootwijk in de lucht te laten vliegen was voor de weermacht zeer belangrijk, omdat het gehele verkeer van de onderzeeboten in het Westen geregeld werd over deze zender. *Schreieder* kan zich met het oog op de betekenis en de samenstelling van de gehele opdracht niet voorstellen, dat men van Engelse zijde juist aan *Taconis* de opdracht zou hebben gegeven, wanneer men zijn marconist *Lauwers* niet volkomen vertrouwd zou hebben.

17138 *(Schreieder)* *Schreieder* kan zich niet herinneren, dat men gedurende een bepaalde periode van de zender van *Lauwers* geen gebruik heeft gemaakt om droppings aan te kondigen. Hij kan moeilijk meer zeggen over welke lijn afgeworpen is. Maar uit het verloop van zaken is het hem niet opgevallen. Het gehele spel heeft zich natuurlijk op een of andere manier logisch ontwikkeld. Het was niet onlogisch, dat de lijn-*Lauwers* of andere tot dan toe bestaande lijnen soms wel eens geen droppings hadden. *Jordaan* werd in Mei 1942 gevangen genomen.

Hij behoorde tot de agenten, die er reeds waren, reeds werkten en in Mei gevangen genomen zijn. *Baatsen* is op 27 Maart 1942 geparachuteerd. Daarop kwamen op 23 Juni 1942 *van Rietschoten* en *Buizer*. Zij kunnen alleen maar over de lijn-*Jordaan* of over de lijn-*Taconis (Lauwers)* zijn gekomen. Het is op geen enkele manier opgevallen, dat over de lijn RLS op een of ander tijdstip geen agenten meer zijn gedropt. *Baatsen* bijv. zou medewerker van *Taconis* worden. Hij is over de lijn van *Lauwers* gekomen. *Schreieder* meent zich te kunnen herinneren, hij kan het echter niet met beslistheid beweren, dat ook *van Hemert* over de lijn RLS is aangekondigd. Deze agent had de opdracht voor *Taconis* bij zich. Principieel bestond van de overkant, dus van Engeland uit, het bevel, dat de agenten met elkaar geen contact mochten opnemen. Wanneer nu reeds *van Hemert* de opdracht had om *Taconis* de opdracht, die betrekking had op de zender van Kootwijk, over te brengen, dan zou ook bij het verdere werk een contact tussen deze beiden moeten hebben bestaan. Men stelt de nieuwe agent niet op deze wijze aan gevaar bloot, wanneer men

17142 *(Schreieder)* reeds wantrouwen tegen een oude lijn heeft. Het is niet onmogelijk, dat het aan heel andere omstandigheden gelegen heeft, dat men over deze zender geen parachutisten meer aangekondigd heeft en wel omdat het, van Londen uit gezien, geen zin had.

17143 *(Schreieder)* Als *Lauwers* zegt, dat hij bepaalde pogingen heeft gedaan om Engeland gedurende de tijd, toen hij seinde, te waarschuwen, acht *Schreieder* dit niet geheel onmogelijk. Maar hij verwondert er zich over, dat men in Engeland daarop niet gereageerd heeft. Dat is niet

17146 *(Schreieder)* te begrijpen. *Schreieder* heeft aanvankelijk luitenant *Lauwers* geheel vertrouwd.

17154 *(Schreieder)* Volgens *Schreieder* heeft iedere agent security checks medegedeeld; of zij ze allemaal opgegeven hebben, weet *Schreieder* niet. Uit het feit, dat er van Londen uit op geen enkele manier ook maar één telegram gekomen is, dat van wantrouwen liet blijken, moesten de Duitsers

17155 *(Schreieder)* concluderen: „Blijkbaar is alles opgegeven!" Van de 53 agenten komen er ongeveer 34 in aanmerking om een security check af te geven; er zijn er enigen bij, die geen code hadden en sommigen, die twee of drie codes hadden. Dus ongeveer 34 agenten hadden codes en met

17156 *(Schreieder)* hun codes werd gewerkt. Er was er een bij, die officieel, dus openlijk, geweigerd heeft. Dat was *Roelof Jongelie,* geparachuteerd op 25 September 1942. Hij was de enige, die geweigerd heeft en die zei: „Ik deel niets mede". *Schreieder* vindt, dat, als men 34 mensen neemt, die bereid zijn gevonden om hun leven in te zetten voor dit werk, er onder die 34 toch zonder enige twijfel een percentage zal zijn, dat weigert om, onder welke omstandigheden dan ook, zijn

17158 *(Schreieder)* security check af te geven. Dat hebben *Giskes* en *Schreieder* ook steeds zo overwogen. Zij zeiden: „Wij weten niet, of de agenten werkelijk alles mededelen of dat men het te Londen niet meer merkt door de lange duur van het „Spiel" en de daardoor ontstane zekerheid". Er zijn veel agenten gedropt, die de erkentelijkheid van de R.A.F. en van de Nederlandse Regering moesten overbrengen voor het goed functionneren van de droppings in Nederland, in tegenstelling tot België en Frankrijk, waar de ontvangstcomité's niet op het juiste tijdstip kwamen of de droppings niet zonder stagnatie verliepen, zodat de Duitsers dikwijls zeiden: „Eigenlijk moesten ze in Engeland argwaan krijgen door het goed functionneren in Nederland." Men kon de zaak zo verklaren, dat men door het goed functionneren aan de Engelse kant wat te veel vertrouwen gekregen heeft en misschien niet meer ieder afzonderlijk telegram nauwkeurig naging en eventuele weglating van de checks door de agenten niet

17159 *(Schreieder)* merkte. Anders is het niet te verklaren. Het blijkt wel, dat men aan Engelse zijde zeer zorgeloos was, getuige het verhaal van *Lauwers* over *Jordaan,* volgens hetwelk men op een gegeven moment van Engeland uit gezegd heeft: „Je berichtgeving is niet helemaal in de

17160 *(Schreieder)* haak, maak het nu in orde." Men heeft gezegd: „Maak geen grapjes" of zo. Het is in ieder geval in de geheime dienst nog nooit voorgekomen, dat de thuispost zegt: „Waar blijven de security checks?"

17161 *(Schreieder)* Een ander punt is, dat men in die periode nooit contrôle-agenten heeft uitgezonden. Het is met contrôle-agenten een moeilijke zaak. Men moet deze agenten bij de adressen, waar zij aanlopen, op de een of andere manier aankondigen. Dat kan men doen door òf hun een schriftelijk bewijs mee te geven, opdat ze aan het adres herkend zullen worden òf men kondigt ze per telegram aan. De seinlijnen echter waren in handen van de Duitsers. Daarom was ook het systeem van contrôle-agenten niet het veiligste contrôlemiddel. Zou een van de contrôle-agenten gevangen genomen worden, omdat hij over een lijn aangekondigd zou zijn, die zich in Duitse handen bevond, dan zou men met recht zeggen: „Hoe kan men nu over deze lijn, die men controleren wil, de contrôle-agent aankondigen?" Zet men de contrôle-agent op een andere manier af, zonder ontvangstcomité, dan moet men hem een legitimatiebewijs meegeven om zich aan de adressen, waar hij moet aangaan, als contrôle-agent te legitimeren,

want een contrôle-agent, die opdracht heeft andere agenten te controleren, moet met een bijzondere legitimatie uitgerust zijn, niet zoals de gewone agent, die voor zich zelf werkt. Zou *Schreieder* ooit een man gevangen genomen hebben met zo'n legitimatie, dan zou de tweede contrôle-agent *van der Waals* geweest zijn. Dan zou men nu zeggen: „Hoe kan men een contrôle-agent aan het werk zetten met een legitimatie; dan hebben de Duitsers de beste gelegenheid tot een Spiel". In de geheime dienst is het risico belangrijk groter dan elders. Er zijn overal steeds weer dingen, die ergens tegen aan te voeren zijn; zo ook bij de contrôle-agenten. En wanneer men zegt: „Had men maar eerst het contrôle-net gemaakt en later de agenten aan het werk gezet, had men het contrôle-net maar reeds vóór de oorlog opgebouwd om de agenten na het begin van de oorlog aan het werk te kunnen zetten", dan moet men bedenken dat een contrôle-net ook weer uit een aantal mensen bestaat. Wanneer één man daarvan in de loop van de oorlog naar de andere kant overloopt, is deze gehele organisatie ook weer kapot. Dat is het grote risico bij het werk van agenten.

17162 *(Schreieder)* Zo waren er bij het B.I. zg. Regeringsagenten. *Schreieder* weet niet, in hoeverre zij tegelijkertijd als contrôle-agenten werkten. Deze Regeringsagenten hadden bijzondere legitimatiepapieren, die een origineel schrijfmachineformaat hadden en dan gephotografeerd werden. De agenten hadden slechts een kleine photo (negatief) bij zich. De inhoud van het legitimatiebewijs kwam hierop neer, dat de met name genoemde agent door de Nederlandse Regering voor bijzondere opdrachten in Nederland te werk gesteld werd en dat de Nederlandse instanties hem bij de uitvoering van zijn opdrachten moesten ondersteunen. *Schreieder* meent, dat zo'n legitimatiebewijs met *„Gerbrandy"* was ondertekend. Toen hij in Maart 1943 zulk een photo in handen kreeg, heeft hij *Anton van der Waals* met een dergelijke opdracht uitgerust. *Schreieder* liet de photo op de oorspronkelijke grootte vergroten, zette een andere naam met de schrijfmachine er in en liet het geheel photograferen. Het negatief in klein formaat kreeg *van der Waals*. Niet ten onrechte zei een *Schreieder* verhorende Nederlandse ambtenaar: „Hoe kan men toch van Engeland uit zo'n bewijs meegeven, zodat ieder de mogelijkheid heeft het te misbruiken". Onverschillig hoe de contrôle-agent te werk gesteld wordt, ook hij heeft weer zwakke plekken; daar kan men in de inlichtingendienst niets tegen doen. Loopt het goed, dan is het in orde; wordt de agent gevangen genomen, dan zegt men later: „Hoe kan men dat doen?" Dat is het moeilijkste in de inlichtingendienst.

17174 *(Schreieder)* Het is voor *Schreieder* een open vraag of alleen de mogelijkheid van grote zorgeloosheid aan Engelse kant overblijft. Enerzijds is daar

17175 *(Schreieder)* het feit, dat de agenten, voorzover ze er nog zijn, zeggen: „Niet alle

17176 *(Schreieder)* security checks zijn afgegeven", anderzijds dat in Engeland geen fouten

17177 *(Schreieder)* geconstateerd zijn. Dat is een open vraag, die hij niet kan oplossen. Hij heeft er ook geen vermoeden van in welke richting men zou moeten zoeken. Hij heeft hier natuurlijk ook eindeloos over gedebatteerd met *Giskes*. De vraag was steeds, òf de agenten alles afgegeven hadden òf dat men in Engeland, omdat de zaak zo lang en zo goed liep, onoplettend en onnauwkeurig geworden was. Toen *Giskes* en *Schreieder* het England-Spiel begonnen, wisten zij niet, dat het twee jaar zou lopen. Zij hadden natuurlijk steeds bij het te werk stellen van een nieuwe agent, een nieuwe marconist, de moeilijkheid achter de security checks te komen en de mogelijkheid, dat, tengevolge van verkeerde mededelingen, het Spiel kapot zou gaan. Zij moesten echter steeds weer tot hun verwondering en tot hun opluchting constateren, dat het spel weer verder liep. Zij zeiden dus: òf de agent heeft alles medegedeeld òf aan de overkant merken ze het niet.

42699 *(Schreieder)* *Schreieder* heeft er de nadruk op gelegd, dat in het gehele England-Spiel noch van Engelse, noch van Nederlandse, noch van Duitse zijde enig verraad voorgekomen is. Er was noch aan de overkant, noch hier een verrader. Een andere vraag is, in hoeverre er dingen gebeurd, respectievelijk niet gebeurd of over het hoofd gezien zijn, waarvan men zeggen moet, dat een vakman van de berichtendienst deze fout niet maken mag.

Schreieder denkt bij voorbeeld aan een vraag, die hem destijds zeer veel zorgen baarde, nl. het feit, dat de agenten geen opdracht hadden hun aankomst in speciale bewoordingen naar Londen te melden. Dat was van de zijde van Engeland een grote fout. Men is aan de overkant naar het schijnt van de vaste overtuiging uitgegaan, dat het helemaal niet mogelijk was agenten reeds bij het droppen gevangen te nemen. Bij een dergelijke veiligheidsmaatregel zou het England-Spiel helemaal niet mogelijk geweest zijn. Men had dus aan de overkant moeten zeggen: „Wanneer je afspringt en bij het droppen gevangen genomen wordt, geef je dit bericht door en wanneer alles klopt, het andere." Dat was een van de fouten.

Verder wijst *Schreieder* op het volgende. *Van Hamel* werd gevangen genomen in October 1940. Hij kwam begin 1941 voor het gerecht en na mislukte onderhandelingen over uitwisseling werd het dood-

vonnis midden Juni 1941 voltrokken. *Zomer* is op 31 Augustus 1941 gevangen genomen en werd in April 1942 te Maastricht met een grote groep ter dood veroordeeld. Het doodvonnis werd voltrokken. Toen kwamen *van der Reyden* en jhr. *de Jonge,* die ook geseind heeft, met *Radema, Ortt,* en later *Alblas;* al deze mensen werden gevangen genomen; het had bij de verantwoordelijke bureaux in Engeland moeten opvallen, dat deze agenten niet voor het gerecht gekomen zijn; men had zich moeten afvragen: hoe komt dat? Engeland had achterdochtig moeten worden, omdat al deze agenten niet meer voor het gerecht gekomen zijn; dan zou de volgende vraag geweest zijn: „Waarom zijn zij niet voor het gerecht gekomen en waar zijn ze terecht gekomen?" Een inlichtingenapparaat moet deze dingen weten en moet controleren wat er met de agenten gebeurd is en dan direct de vraag stellen: „Waar brengen zij de agenten toch heen?" *Schreieder* vraagt, hoe het mogelijk is, dat de gevangenen twee jaar in Haaren zitten zonder dat er ook maar enige mededeling van hier over dit feit naar de overkant doorgedrongen is. Wanneer men vijftig agenten de wereld instuurt, moet men daarvan als man van de inlichtingendienst op de een of andere manier door gebeurtenissen en handelingen iets merken. Merkt men niets, dan is er iets niet in orde. *Schreieder* wil daarmede zeggen: de Duitsers hebben wel bepaalde sabotagehandelingen, die door illegale groepen uitgevoerd zijn, als sabotagedaden van agenten gemeld, maar de grote opdrachten zoals die van de zender-Kootwijk of van de sluizen bij Maastricht zijn steeds mislukt. Het had ook aan de overkant moeten opvallen, dat geen van de illegale organisaties ooit gemeld heeft: „Wij zijn met een agent in contact gekomen." Een chef van de inlichtingendienst moest zich toch afvragen: „Wat is nu de resonans, de uitwerking?" Vijftig agenten zijn immers geen kleinigheid en daarom moest men in Engeland tot de conclusie gekomen zijn: „Daar komt niets". Was de Nederlandse inlichtingendienst er dan niet toe bevoegd op grond van zijn verbindingen met de illegaliteit te zeggen: uit geen bericht blijkt, dat de agenten ook maar iets uitvoeren? Dat kan *Schreieder* als man van de inlichtingendienst niet begrijpen. Hij heeft dit toentertijd ook met *Giskes* steeds besproken en het was altijd hun grote zorg, dat het aan de overkant òf aan de Engelse òf aan de Nederlandse inlichtingendienst toch wel eens moest opvallen, dat alles zo dood was, dat de hele geschiedenis geen leven had. Er moest op de een of andere manier leven ontstaan. Er moet toch eens een organisatie melden: „Wij zijn met een agent in contact gekomen". Er is echter niets gebeurd!

42700 *(Schreieder)*
42702 e.v. *(Schreieder)*

Er zijn in Engeland inderdaad fouten gemaakt, waaruit belangrijke conclusies volgen. Er is geen verraad in de hele zaak, maar er zijn nu eenmaal inderdaad bepaalde dingen nagelaten of niet gezien, zoals de melding na de dropping of dat een rij van agenten, zoals *Alblas,* die toch werkelijk een van de beste agenten was en een jaar gewerkt heeft, gevangen genomen werd. Toen had men aan de overkant moeten zeggen: Waar is die man toch terecht gekomen? Die werkt een jaar, plotseling is het uit, juist toen hij meldde, dat een agent niet aangekomen was. Waar is hij gebleven?

Iedere agent had twee of drie aanloopadressen, d.w.z. adressen, waar hij direct moest heengaan en vanwaar hij eventueel zenden kon. Dat waren adressen van personen, die men aan de overkant te Londen bij de Nederlandse dienst als betrouwbaar kende. Nu had het toch moeten opvallen, dat nooit iemand op deze adressen kwam. Daar dit in Engeland nooit opgevallen is, moet *Schreieder* aannemen, dat men naar het schijnt nooit geprobeerd heeft deze adressen te controleren.

Een ander geval is *Niermeyer. Van der Giessen* komt op 1 October 1942 en op 6 October werd *Niermeyer* gevangen genomen. Twee, drie weken later is het seinverkeer ten einde. Nu had men toch moeten zeggen: Hoe komt het, dat de man juist korte tijd na de dropping van *van der Giessen* gevangen genomen werd? Van dit gevaar waren de Duitsers zich toentertijd ook bewust. *Giskes* en *Schreieder* hebben er lang over gesproken. Het was voor *Schreieder* de vraag — want tenslotte was het de weermacht, die de oorlog voerde en niet de politie — hoe *Giskes* als vertegenwoordiger van de weermacht daartegenover stond en deze zei, dat *Niermeyer* als spionnageseiner uit het England-Spiel verdwijnen moest, dus niet lange tijd gespeeld kon worden. Twee, drie weken konden de Duitsers hem meeslepen, maar toen moesten zij vanwege de moeilijkheden bij de verschaffing van het spelmateriaal er mede ophouden.

Deze dingen had men aan de overkant moeten zien. *Schreieder* wijst in dit verband op de mentaliteit van de officier van de actieve inlichtingendienst, nl. dat hij zijn apparaat voor onfeilbaar houdt en niet weten wil, dat er iets fout is. *Schreieder* zou bijna willen zeggen: niet weten mag, want deze officier moet immers aan datgene, wat hij krijgt, geloven om tegenover zijn superieuren, de generale staf, de berichten ook te kunnen verdedigen; want op grond van deze berichten worden weer beslissingen genomen. Dit alles zal bij het

England-Spiel natuurlijk ook een rol gespeeld hebben, maar, afgezien hiervan, zijn er inderdaad dingen gebeurd door nalatigheid, die het de Duitsers mogelijk hebben gemaakt zo lang te spelen.

Toen het England-Spiel ten einde was en het dus aan de overkant bekend was, dat de Duitsers de zaak in handen hadden, heeft Engeland diverse lijnen afgebroken, sommige gewaarschuwd en verder gewerkt. Zou het niet beter geweest zijn om niet direct een deel van de lijnen te waarschuwen en andere nog te laten lopen maar de vraag te overwegen: Kunnen wij niet van Engeland uit met inachtneming van hetgeen wij weten, n.l. dat alle agenten in Haaren zitten, dat het spel in Duitse handen is, het hele spel op het laatste moment eenvoudig omdraaien? Juist omdat men aan de overkant immers wist, wanneer de invasie zou komen, had men het hele spel als spel tegen de Duitsers kunnen benutten. Dat zou een van de beste gelegenheden geweest zijn voor de geallieerde inlichtingendienst in deze oorlog. Men zou op het laatste moment het hele spel hebben kunnen omdraaien en hebben kunnen zeggen: „Wij weten, dat de Duitsers alle agenten hebben. Wij droppen nu opnieuw twee of drie, vijf of tien agenten — de Duitsers zouden zich daarover geweldig blij gemaakt hebben — en rusten ze uit met passende misleidende opdrachten. Het Oberkommando der Wehrmacht krijgt de mededelingen en trekt uit deze opdrachten noodzakelijkerwijs onjuiste conclusies."

Wanneer de agenten dan al niet hun aankomst moesten melden, hadden zij in principe op zijn minst na drie maanden terug moeten gaan. Het spel zou waarschijnlijk niet verder gelopen hebben, wanneer men aan de overkant in de zaak-*Jambroes,* die in Frankrijk op zijn terugreis z.g. gevangen genomen werd, van zijn opvolgers niet alles geloofd had. Uit al deze feiten laat zich volgens *Schreieders* mening verklaren, hoe het spel kon voortduren.

42703 *(Schreieder)* Het England-Spiel is ten dele een gevolg van een lange reeks van fouten, die niet gemaakt hadden mogen worden. Er is geen verraad begaan, maar het apparaat had zwakke punten, die ten dele daarop teruggebracht kunnen worden, dat juist het te werk stellen van geparachuteerde agenten in deze oorlog iets nieuws, dus een nieuw wapen in het kader van de inlichtingendienst, was en ieder wapen heeft zwakke plekken. Het komt er slechts op aan, dat degene, die het afschiet, ze zo spoedig mogelijk ontdekt. De tegenstander zal natuurlijk moeite doen de fouten snel te onderkennen om het afweerwapen te vinden. Maar degene, die het afschiet, moet zijn best doen de fouten uit de wereld te helpen, opdat het wapen inderdaad dat bewerkstelligt, wat hij wil.

42705 *(Schreieder)* Te Haaren had *Schreieder* voor zijn agenten een afzonderlijke vleugel. Dat was slechts een deel van de hele gevangenis, waarin de eerste maanden ook gijzelaars ondergebracht waren. Het hele huis was vol gevangenen. *Schreieder* kan zich niet voorstellen, dat er nooit een mededeling over deze gevangenen naar buiten uitgelekt is. Heeft men zich nooit afgevraagd, wie dan eigenlijk in de gevangenissen opgeborgen waren? Heeft de Nederlandse dienst niet gezegd: „De Duitsers hebben dat en dat kamp en die en die gevangenissen. Laten we nu eens vaststellen, welke gevangenen zich daarin bevinden." De leek zal zeggen: „Dat is tamelijk moeilijk." Voor een inlichtingendienst mag dit niet moeilijk zijn. Deze dingen in het eigen land vast te stellen is wel het minste, wat men van hem eisen moet.

42706 *(Schreieder)* *Giskes* en *Schreieder* zijn vaak bij elkaar gekomen en hebben gezegd: „Wij weten steeds niet: spelen zij met ons of zien zij het niet of willen zij het niet zien? Zien wij het niet goed?" Het was hun duidelijk, dat, wanneer het spel mis zou gaan en bij het onderzoek zou komen vast te staan, dat de fout bij hen lag, het met hen uit zou zijn; dat is nu eenmaal bij een man van de inlichtingendienst zo. Op het moment, dat de zaak misloopt, is al het tot dan toe gedane werk tevergeefs. Dan interesseert dat geen mens meer; daarvan hebben zij zich steeds rekenschap gegeven, juist bijvoorbeeld ten aanzien van de vraag van het onderbrengen van de agenten. De zaak-Haaren was op zich zelf een noodoplossing.

17369 *(Giskes)* *Giskes* heeft verklaard, dat hij te Londen is verhoord en daar 4 maanden was. De hele geschiedenis is reeds in Mei en Juni 1945 zeer grondig doorgewerkt met een Engelse commissie. Daar had

17370 *(Giskes)* men alle telegrammen op tafel liggen, die *Giskes* naar de overkant gestuurd heeft en de Engelse telegrammen, die via de Engelse seindienst aan de Duitsers zijn gestuurd. *Giskes* is daar alleen gehoord

17374 *(Giskes)*
17375 *(Giskes)* door een Engelse instantie; het is dus een Engels onderzoek geweest, dat reeds in Mei 1945 begon. De leider van het onderzoek

17376 *(Giskes)* was een major *Hughes.* Zo noemde hij zich in ieder geval. Dit was
17377 *(Giskes)* de man, die tot taak had het Nordpolspiel te onderzoeken.
17378 *(Giskes)*

Giskes is in April 1945 reeds vóór de capitulatie door de Amerikanen gevangen genomen. Daarop is hij in Mei 1945 direct naar Londen gebracht, omdat ze wisten, wie hij was. Hij werd in het vliegtuig gezet en ging naar Londen. Nauwelijks was hij 2 dagen daar, of de commissie was er ook al. Het waren deze majoor en nog een

kapitein. De zaak begon direct. Ze hadden er erg veel haast mee. Na
17380 *(Giskes)* nauwelijks drie maanden was het hele onderzoek klaar. Hij is toen in
Engelse krijgsgevangenschap gebleven tot Juni 1946. In Juli 1946 is hij
17382 *(Giskes)* naar Nederland gekomen. Major *Hughes* was buitengewoon critisch
ten opzichte van datgene, wat er gebeurd was, en wel negatief
natuurlijk! Dat weet *Giskes* wel. Hij heeft zich bij zeer veel gelegen-
heden in de loop van het onderzoek persoonlijk tegenover *Giskes* in
deze richting geuit. Wat later in het protocol heeft gestaan, weet *Giskes*
17383 *(Giskes)* niet. De indruk van de major, die het onderzoek leidde, was zonder
twijfel, dat op zijn minst „verbazingwekkende gebeurtenissen" hadden
plaats gevonden, dat hem veel daarbij volkomen onmogelijk scheen.
Giskes meent, dat de indruk van de major wel deze was, dat men
van het Engelse bureau uit de mogelijkheden van de contra-spionnage
onderschat had, dat het onderschatten van de tegenstander wel de
hoofdoorzaak is geweest of ook het onderschatten van de mogelijk-
heden, die juist in een seinspel of door een seinspel aanwezig zijn.
17384 *(Giskes)* De kwestie van de z.g. security checks is slechts bij één geval ter
sprake gekomen en wel bij de telegrammen van *Lauwers. Giskes*
herinnert zich uit de code van *Lauwers,* dat deze, zoals hij meent,
iedere tweede of derde o van het woord stop met een e moest
schrijven. Dat is eigenlijk het enige, dat hij zich daarvan herinnert.
17385 *(Giskes)* De Engelse majoor heeft tegenover *Giskes* niet ter sprake gebracht,
dat men niet voldoende gelet had op de security checks.

17389 *(Giskes)* Het is juist, dat, als vast komt te staan, dat de agenten hun security
checks voor een gedeelte niet hebben afgegeven, er bij het zenden van
Duitse kant afwijkingen in de telegrammen zijn voorgekomen. En dan
17390 *(Giskes)* wordt het gemis aan wantrouwen aan de Engelse kant nog onver-
klaarbaarder. Wanneer de Duitsers, zoals theoretisch mogelijk zou
zijn, van alle agenten alle security checks hadden gekregen, zouden
de Engelsen niets gemerkt hebben, ten minste wat de opbouw van de
telegrammen betreft. Maar of een agent zijn goede security check
17392 *(Giskes)* gaf, kon *Giskes* niet controleren; dat was een onmogelijkheid.
17393 *(Giskes)* *Giskes* gelooft niet, dat alle agenten security checks gehad hebben.
Hij moet daarbij zeggen, dat het onderzoek naar de code, die de agent
had, door een verhoor bij de Sicherheitspolizei geschiedde; de resul-
taten daarvan gingen dan naar de chef van het seincontrôlebureau
te Driebergen. Die stelde t.z.t. volgens deze code dan zijn telegram-
men op. Persoonlijk heeft *Giskes* zich daarmede nooit bezig gehouden
en hij kan niet precies zeggen, of iedere agent checks gehad heeft
en zo ja, hoevele of welke. Over de bijzonderheden daarvan kan hij
geen inlichtingen geven.

17396 *(Giskes)* Er waren ook andere methoden van security, bijvoorbeeld, dat een
agent over een z.g. test question beschikte. Dat was eigenlijk nog veel
zekerder dan het systeem van de checks, want, wanneer men een zen-
der een lange tijd afluistert, terwijl de man in vrijheid werkt en men
het hele seinverkeer laat opnemen en de man wordt dan gepakt en hij
geeft zijn code prijs, dan kan men uit de afgeluisterde en dan ontcij-
ferde telegrammen de identity check, waarom het bij een letterwisse-
17397 *(Giskes)* ling volgens een bepaald systeem gaat, er zonder meer uit halen. Daar-
om is de z.g. test question veel veiliger. Dat was bijv. de vraag: „Wat
kost tegenwoordig de dollar op de zwarte markt te Amsterdam?"
Daarop moest de agent antwoorden: „Mijn grootmoeder is niet thuis"
17398 *(Giskes)* of zo iets. Dan was de man goed; werd deze vraag niet juist beant-
woord, dan was de man in Duitse handen. Het was voor de Duitsers
absoluut onmogelijk geweest op zo'n vraag het juiste antwoord te
geven, omdat een dergelijk antwoord zelfs uit een groot aantal af-
geluisterde telegrammen nooit kan blijken.

17405 *(Giskes)* Van de 53 gevangen genomen agenten waren er vier en dertig
marconisten. In het algemeen zijn het moedige mensen, die zich voor
17406 *(Giskes)* een dergelijke taak opgeven. Er was waarschijnlijk een groot aantal
bij, dat zich ook nog heeft laten leiden door idealistische over-
17407 *(Giskes)* wegingen. Dan kan men niet zonder meer aannemen, dat, wanneer
17408 *(Giskes)* zij een identity check zonder risico konden achterhouden — daaraan
toch was weinig risico verbonden; de Duitsers konden deze check
niet controleren — zij allen zonder uitzondering deze check hebben
17409 *(Giskes)* afgegeven. Bij beschouwing van deze vraag en in het algemeen van
datgene, wat de agenten medegedeeld hebben in verhoren, moet men
evenwel in hoge mate rekening houden met de psychise schok, die de
mensen bij hun gevangenneming ondergingen. Dat ging zover, dat zij
uit zich zelf — *Giskes* is daar persoonlijk niet bij geweest, maar het is
hem gemeld — zeiden: „Dat kan alleen maar mogelijk zijn, wanneer
wij van Londen uit verraden zijn." Dit was de reactie van al deze zeer
dappere en fatsoenlijke mensen. Zij voelden zich van Londen uit op
de een of andere manier in gevaar gebracht of verraden, want op
de gedachte, dat alles van hieruit gespeeld werd, konden deze mensen
niet komen! Bovendien zijn zij natuurlijk bij de verhoren zeer bewust
beïnvloed in die zin, dat er verraad uit Londen in het spel was; dit
alles om hen er toe te bewegen hun kaarten open op tafel te
leggen.

17410 (Giskes) *Giskes* kan zich duidelijk een poging herinneren van een van deze
17412 (Giskes) mannen om direct na zijn gevangenneming de Duitsers op een dwaal-
17413 (Giskes) spoor te brengen. Hij meent, dat de man *Arie Jongelie* heette. Deze
17414 (Giskes) heeft geweigerd zijn checks af te geven en hij heeft bovendien gepro-
beerd de Duitsers een telegram op te dringen, dat direct naar Londen
overgeseind moest worden; dit zou ongetwijfeld Londen bewezen heb-
ben, dat hij in de val zat.

17415 (Giskes) Het is zeer wel mogelijk, dat ook *Lauwers* en *Jordaan* iets verzwe-
gen hebben. Deze beide agenten hadden nog niet de indruk, dat de
gehele zaak absoluut verraden was. Toen was *Schreieder* nog niet zo
op de hoogte van de Londense omstandigheden. Het is *Lauwers'*
17416 (Giskes) noodlot geworden, dat inderdaad al zijn telegrammen, die hij vóór
zijn gevangenneming verzonden heeft, afgeluisterd en genoteerd wa-
17417 (Giskes) ren. Bij de arrestatie van *Lauwers* zijn ook enige codetelegrammen
17419 (Giskes) gevonden. *Giskes* schat het aantal op minstens 20. Het kunnen er ook
10 zijn geweest, waarbij inbegrepen de telegrammen, die uit zijn
verkeer afgeluisterd waren. Toen *Lauwers* gevangen genomen was,
17422 (Giskes) konden de Duitsers ook deze laatste ontcijferen. De code was vooral
17423 (Giskes) duidelijk geworden uit delen van bij hem gevonden materiaal. Op
17424 (Giskes) dat ogenblik konden natuurlijk ook alle voorgaande telegrammen
ontcijferd worden.

17425 (Giskes) Hoe dat nu is geweest met die zestiende letter of met dat woord
17427 (Giskes) „stop" kan *Giskes* niet zeggen. De Duitsers kenden meer van *Lauwers*
dan die twee of drie telegrammen, die bij zijn arrestatie op hem waren
17428 (Giskes) gevonden. Ten dele was dit materiaal, dat weet *Giskes* nog precies,
met behulp van zijn code niet te ontcijferen, omdat het verminkt op-
gevangen was. En wanneer men telegrammen verminkt opvangt, is
men meestal niet in staat te decoderen, omdat het als een geheel
gecodeerd is. Het is mogelijk, dat de Duitsers sommige niet hebben
kunnen decoderen; andere weer wel. *Giskes* herinnert er zich enkele,
die beslist niet bij *Lauwers* gevonden waren, maar die op grond
17429 (Giskes) van vroeger afluisteren later ontcijferd zijn. In ieder geval komt
het dus hierop neer, dat dit een voorbeeld is van een agent, die
zijn security check voor zich houdt en die in het geval, dat de
vijand er iets van te weten komt, juist niet meer prijsgeeft dan hij
17430 (Giskes) behoeft prijs te geven. Dat is een gedragslijn, zo vanzelfsprekend,
dat het onwaarschijnlijk is, dat alle 34 marconisten zonder uitzonde-
ring hun security checks geheel hebben afgegeven. Een aantal zal
dat wel gedaan hebben, maar dat ze het allen gedaan zouden hebben
is onaannemelijk en dat maakt het Londense probleem des te moei-
17431 (Giskes) lijker. *Giskes* houdt het beslist voor mogelijk, dat *Lauwers* er een
paar keer in is geslaagd de lettercombinatie „caught" te seinen.
Giskes is ongeveer in April 1942 door de chef van de seinafdeling er
op attent gemaakt, dat deze *Lauwers* niet vertrouwde en dat het wel
goed zou zijn, wanneer *Lauwers* zo snel mogelijk door een eigen
marconist, dus door een ambtenaar van de seindienst, vervangen zou
worden. Dat is toen ook gebeurd; misschien hebben de ambtenaren
het een of ander gehoord, dat hun niet beviel. Wanneer *Lauwers*
aan het toestel zat en seinde, zat er natuurlijk een ambtenaar naast
hem met een koptelefoon, die precies afluisterde wat hij seinde. Wan-
neer deze nu niet heel precies opgelet heeft, is het natuurlijk mogelijk,
dat *Lauwers* een paar letters, waarschuwingsletters, gegeven heeft.

17435 (Giskes) *Giskes* heeft natuurlijk, zowel in de tijd van het seinspel als ook
in de jaren sedertdien, zijn gedachten er over laten gaan, hoe dat alles
mogelijk is geweest. Hij is daarbij, wat betreft de motieven, tot twee
conclusies gekomen. *Giskes* kent niet precies de organisatie, zoals ze
te Londen was, maar hij meent te weten, dat er een centraal ontvang-
station was, dat dag en nacht door een aantal marconisten bezet was
om van een groot aantal agenten uit alle mogelijke landen op het
continent voortdurend telegrammen op hun vaste tijden op te nemen.
17436 (Giskes) Bij dit werk heeft de agent niet steeds contact met dezelfde opnemende
ambtenaar. De opnemende ambtenaar kent niet precies de aanslag
van de man. Wanneer men de bron zoekt voor fouten, die te Londen
17438 (Giskes) gemaakt zijn, dan is volgens het inzicht van *Giskes* beslissend, dat
men de agenten niet zoveel mogelijk met dezelfde opnemende ambte-
naar heeft laten werken, maar dat een aantal ambtenaren gedurende
de tijd, waarop ze toevallig dienst hadden, opnamen wat de man
seinde. Dat is de eerste bron van fouten. Verder gebeurde de deco-
dering van de binnenkomende telegrammen in een gigantische stroom,
zodat sommige decodeerders misschien niet precies op al die aan-
gebrachte checks en andere bijkomstigheden konden letten. Het zou
natuurlijk later bij de dienst hebben moeten opvallen, wanneer iets
niet klopte. Wanneer men een agent niet regelmatig met dezelfde
ambtenaar in de ontvangstcentrale laat werken, ontstaat er een zeer
grote onveiligheidsfactor. Dat is in Londen klaarblijkelijk het geval
geweest.

17441 (Giskes) Het was bij de Duitse geheime diensten zo, dat het verkrijgen van
inlichtingen, dus de spionnagedienst, afdeling I was en dat afde-
ling II de dienst was, die sabotagevoorbereidingen behandelde, ge-

lijk S.O.E. dit deed. Beide diensten wisten meestal zeer weinig af van de mogelijkheden van de vijandelijke contra-spionnage. *Giskes* heeft zeer dikwijls de Duitse I en II-diensten, wanneer hij van het een of andere voornemen of plan hoorde, op omstandigheden opmerkzaam gemaakt, die de officieren van deze diensten ontgingen. Dezelfde mogelijkheid tot het maken van fouten, die bij de Duitsers bestond, heeft

17442 *(Giskes)* ook bij de Engelse I en II-diensten bestaan. Zelfs goede Duitse I of II-officieren waren over de mogelijkheden van het G.V.-seinspel niet geheel op de hoogte; zij wisten wel, dat men een dergelijk spel kon spelen en dat men de agenten security checks moest geven, maar hoever men met een seinspel gaan kon, dat hebben zij zich in zeer veel gevallen niet gerealiseerd. Ze hebben hun eigen security checks voor toereikend gehouden, maar die waren het nu juist niet.

Voor het overige is het zo geweest, dat er spelen zijn gespeeld, niet alleen van Nederland uit, maar ook in zeer uitgebreide omvang met Engeland van België en Frankrijk uit. Dan is er ook anderhalf jaar lang van België en Frankrijk uit met Rusland gespeeld. In het kader van de mogelijkheid van een G.V. seinspel, is het Nordpol-Spiel niet zo alleenstaand. Dit is het wel wat betreft de duur en de polariteit, omdat het alles, wat aan sabotagewerk toenmaals van Londen uit in Nederland gebeurde, omvatte. In zoverre is het Nordpol-Spiel wel tamelijk op zich zelf staand. Maar het feit, dat ook van Frankrijk, van België en van Duitsland uit naar Engeland en naar Rusland seinspelen lange tijd gelopen hebben, bevestigt, dat zo iets toch steeds mogelijk is en dat het geval niet op zich zelf staat.

17445 *(Giskes)* Daarbij komt nog een ander punt, nl. dat een sabotagedienst, die de taak heeft eerst groepen te organiseren en dan materiaal in ontvangst te nemen, te vervoeren en op te bergen, veel sterker aan het gevaar van ontdekking blootgesteld is dan een zuivere inlichtingendienst. Dat gaf aan de hele geschiedenis van het begin af aan feitelijk meer risico. Dit zou in vergelijking met een inlichtingendienst nog grotere voorzorgsmaatregelen nodig gemaakt hebben.

17448 *(Giskes)* Ontzaglijk veel grotere voorzichtigheid was geboden, omdat het afwerpen van materiaal steeds een onderneming is, die in 6 van de 10 gevallen achterdocht opwekt en zodoende de groep in gevaar brengt. Dat is een gewichtig punt, want er hebben in Nederland in de loop van het spel in totaal meer dan 90 droppings plaats gevonden op een beperkt aantal droppingsplaatsen. Dat is een factor, waarover de Duitsers tijdens de oorlog vaak nagedacht hebben. Men had te Londen moeten weten, dat een droppingsplaats, die onder de toenmalige verhoudingen meer dan 5 of 6 maal gebruikt werd, niet meer absoluut

17449 *(Giskes)* safe kon zijn. *Giskes* moest tegenover Londen de rol van een agent spelen, die zich wel over zijn eigen veiligheid zorgen maakt, maar niet zo diepgaand, dat hij zegt: „Ik moet van mijn kant eens een andere plaats zoeken." Dat heeft *Giskes* aan de mensen te Londen overgelaten. Er zijn in enige gevallen aanwijzingen gekomen betreffende een verandering van de plaats, maar eerst nadat op de betreffende plaats wel 10 droppings achter elkaar waren uitgevoerd. Men heeft er waarschijnlijk te Londen geen rekening mee gehouden, dat ieder binnenkomend vliegtuig, vooral ieder alleen binnenkomend vliegtuig, door radarapparaten opgenomen en gevolgd werd om zijn route te registreren. Dat was met de Duitse radar in 1942 mogelijk.

17450 *(Giskes)* *Giskes* heeft na het begin van het spel, ongeveer van Mei 1942 af, iedere dag een kaart gekregen van het Luftgau-Kommando Amsterdam, waarop ieder vliegtuig, dat in de voorgaande nacht boven Nederland gecirkeld en gekruist had, opgetekend was, voorzover het niet om een massavlucht naar Duitsland of terug ging. Deze laatste vliegtuigen werden niet geregistreerd, maar speciaal de afzonderlijke vliegtuigen bij nacht werden zo nauwkeurig opgenomen, dat men precies op deze kaart kon nagaan, waar en op welke hoogte de vlieger had gecirkeld. Aangenomen, dat de Duitsers toenmaals het Nordpol-Spiel niet gespeeld hadden, zou *Giskes* uit deze kaarten reeds na een klein aantal droppings duidelijk zijn geworden, dat hier in Nederland een groots opgezette sabotage-actie aan de gang was. Dat is bijvoorbeeld ook een van de punten, die een officier, die de sabotage te Londen leidde, had moeten weten en waarbij hij met het maken van zijn plannen rekening had moeten houden.

17455 *(Giskes)* In België is precies hetzelfde gebeurd. De onderneming was niet van dezelfde omvang en duur als in Nederland. Maar België, dus de

17456 *(Giskes)* Ast. Brussel III F, heeft in de tijd van 1942 tot voorjaar 1944 heel matig gerekend toch misschien 25 droppings en ook agenten op afspraak met Engeland gekregen. In Nederland werd door toedoen van de Engelse sabotagedienst practisch 95 pct. gepakt en in België naar schatting 30 pct. Ast. III F te Brussel had steeds slechts afzonderlijke lijnen van het net in handen, die ze dan speelden; in Nederland daarentegen liep de zaak toevallig direct in het begin zo, dat het gehele net de Duitsers in handen viel. Maar gespeeld werd ook van België uit en in de twee jaren 1942 en 1943 zijn beslist 25 droppings op afspraak uitgevoerd, waarbij in beginsel dezelfde fouten

17457 *(Giskes)*
17458 *(Giskes)*
17459 *(Giskes)*
zijn gemaakt. In Frankrijk zijn ook seinspelen met de Engelse S.O.E. met succes gespeeld, en wel, naar *Giskes* nauwkeurig bekend is, ongeveer in dezelfde omvang als in België, waarbij in Frankrijk het percentage van de op afspraak met Londen plaats gevonden hebbende en in Duitse handen gekomen zijnde droppings veel geringer was dan in België, omdat de actie van S.O.E. in Frankrijk 2 tot 3 maal groter was dan in België. Of anders uitgedrukt: men heeft in Frankrijk in 1942 en 1943 te zamen ongeveer 300 maal gedropt; daarvan zijn op afspraak in een seinspel ongeveer 30 droppings in Duitse handen gevallen, dus rond 10 pct. In België is in deze beide jaren 80 of 90 maal gedropt; 25 tot 30 in Duitse handen gevallen ontvangsten maken daarvan ongeveer 1/3 deel uit. In Nederland is het echter een nog hoger percentage geweest. Maar ook met de Franse en met de Belgische sectie van de S.O.E. werd er met succes in een seinspel

17460 *(Giskes)*
gespeeld. In Frankrijk en België was het zo, dat zich daar groepen genesteld hadden, die echt werkten. Zij werden door de Duitsers wel gepeild, doch konden meermalen langere tijd stand houden en droppings ontvangen. Daardoor kwam een naar verhouding hoog percentage van echte droppings tot stand.

18769 *(May)*
Het is *May* niet bekend, dat *Jordaan* zijn security check niet zou hebben afgegeven en dat hem toen van de Engelse kant zou zijn medegedeeld, dat hij zijn security check behoorde te gebruiken.

18772 *(May)*
Naarmate de Duitsers beter geïnformeerd raakten, niet alleen over de codes, maar ook over de omstandigheden, waaronder de agenten te Londen waren opgeleid en hoe zij daar geleefd hadden en al wat dies meer zij, werd de ontgoocheling van de mensen groter, wanneer zij bemerkten, dat dit alles bij de Duitsers bekend was en dat heeft er natuurlijk wel sterk toe bijgedragen om hun weerstand tegen het afgeven van codes te verminderen. Men moet zich voorstellen: Men komt uit Engeland, men weet, dat zijn kameraden op dezelfde avond eventueel ook weggaan. Zij gaan onder bepaalde omstandigheden op verschillende tijden van verschillende vliegvelden weg of ze gaan van het zelfde vliegveld weg, komen echter hier op verschillende plaatsen naar beneden. Zij vallen dan in handen van de Duitsers. Eén of twee uur, nadat zij geparachuteerd zijn, zitten zij aan een gemeenschappelijke tafel ergens in Den Haag of ergens anders, drinken een glas cognac en worden in tegenstelling tot hetgeen hun daarginds gezegd is, niet mishandeld, maar zeer goed behandeld. Zij zijn er al door in de war, dat ze na het parachuteren direct in handen van de Duitsers gevallen zijn en zijn verrast, dat zij niet mishandeld worden. De Duitsers kunnen de agent vertellen: je bent met die en die opgeleid, die en die zijn je leraren geweest, en vragen: hoe gaat het met die en hoe gaat het met die? Wanneer men hun zulke dingen, ook kleinigheden, vertellen kan als: „U bent daar in die kamer geweest en er is aan de deur een rode portière en daar hing dat en dat schilderij, daar staat een bureau, dat staat zo, daar staat dit en dat", al deze kleinigheden, die de Duitsers deze mensen vertellen konden, dan moesten die mensen wel zeggen: „Hoe is dat mogelijk?" De agenten kregen het gevoel, dat ze eigenlijk verraden waren en zo gebeurde het tenslotte natuurlijk, dat zij, die afgesprongen en in Duitse handen gekomen waren, die goed behandeld werden en aan wie de Duitsers dit en dat vertellen konden, tot zich zelf zeiden: „Wij behoeven

18773 *(May)*
helemaal niet meer te zwijgen; ze weten toch alles." Bij zeer velen

18775 *(May)*
vatte de gedachte aan verraad post. *May* heeft een bepaalde naam gehoord, maar die naam is niet door de agenten het eerst, maar door een of andere Duitser eens gebruikt. Hij heeft de naam ongelukkigerwijs tegenover een agent gebruikt en dat was bij de agenten bekend geworden. Zij zaten in hun cellen allen ijverig aan elkaar te zenden en dat gaven zij natuurlijk door, zodat op het einde iedereen het wist en zei: „Dat zal wel *van 't Sant* geweest zijn."

18825 *(May)*
De Duitsers hebben er zich over verwonderd, dat het Spiel steeds zo liep en hebben tegen elkaar gezegd: „Wanneer het Spiel zo loopt, dan moet datgene, wat we aan codes en wat wij aan verdere gegevens hebben, wel juist zijn."

18828 *(May)*
Wanneer inderdaad de voorzorgsmaatregelen in de telegrammen ontbroken hebben en men in Engeland geconstateerd heeft, dat ze ontbraken en men is desondanks toch verder gegaan, weet *May* niet

18829 *(May)*
wat hij daarvan moet zeggen. De Duitsers zeiden tegen elkaar: de gehele geschiedenis schijnt in orde te zijn. Vanzelfsprekend waren er wel momenten, waarop ze twijfelden en zeiden: misschien is er toch iets niet helemaal in orde. Als het dan weer goed ging, zeiden ze: „Het schijnt toch in orde geweest te zijn." De Duitsers gingen natuurlijk steeds daarvan uit, dat de gegevens, die zij hadden, juist waren, want zij mochten toch in geen geval aannemen, dat men op de leidende posten te Londen mensen gezet had, die helemaal niets kenden of nergens verstand van hadden; dat konden zij toch niet aannemen. Omgekeerd had het feit, dat er van Londen uit niet gereageerd werd,

18830 *(May)*
tot resultaat, dat *May* destijds versterkt werd in de gedachte, dat hij wel alle security checks had. Hij kan zich herinneren, dat het eenmaal

voorgekomen is — hij weet echter niet meer bij welke agent dat is geweest — dat een bijzondere vraag kwam, die op een bijzondere manier beantwoord moest worden. Het ging, naar hij meent, om de vraag: „Waar waren de laatsten ....." of zoiets. Daarop moest een heel bepaald antwoord gegeven worden. Toen dit antwoord gegeven werd, liep de zaak verder.

43169 *(Harster)* Dr. *Harster* werd door *Schreieder* voortdurend op de hoogte gehouden en heeft in bepaalde gesprekken, die over verscheidene vragen in samenhang met het England-Spiel gingen, steeds weer met hem, als zijn ondergeschikte, daarover gesproken. In dezelfde tijd heeft hij ook een groot aantal gesprekken gehad met personeel van de Abwehrstelle van de Wehrmacht, met *Hauswalt,* met *Giskes* en met de anderen.

43176 *(Harster)* Het England-Spiel was eigenlijk „zu schön um wahr zu sein". De Duitsers moesten wel aanemen, dat aan de overkant mensen op posten gezet werden en gezet moesten worden, met taken belast moesten worden, waarvoor zij niet lang genoeg voorbereid waren, dat de staf in Engeland plotseling moest bezet worden en dat de een of ander daartoe de opdracht had gekregen. Men kon niet zeggen: hier zijn 50 officieren van de inlichtingendienst, de besten daarvan nemen wij er uit, maar iemand moest deze taak op zich nemen.

43178 *(Harster)* De Duitsers wisten, dat er in Engeland twee diensten waren, die in een bepaalde verhouding tot elkaar optraden. Of die nu boven elkaar of naast elkaar stonden, of alles via de Engelse dienst naar de Nederlandse of alles via de Nederlandse dienst naar de Engelse ging, en hoe precies de taken begrensd waren, dat was, voorzover *Harster* het heden zeggen kan, de Duitsers niet in ieder opzicht volkomen

43179 *(Harster)* duidelijk. Wel was het duidelijk, dat bij de technische organisatie, bij het overbrengen van agenten door vliegtuigen en het seinverkeer, de Engelsen als de heren des huizes nu eenmaal op het eiland hoofdzakelijk alles in handen hadden, terwijl het bij elkaar brengen van het mensenmateriaal voor dit doel waarschijnlijk meer in handen van de Nederlandse bureaux moest zijn, daar die immers de mensen, over wie zij gegevens hadden, konden controleren. Dit inzicht aan Duitse zijde kwam eigenlijk voort uit bepaalde overwegingen, die enigermate bevestigd werden door datgene, wat de door de Duitsers ondervraagde agenten konden mededelen.

43182 *(Harster)* De methode, waarop men in deze oorlog ten aanzien van de berichtgeving door het droppen van agenten, door het korte golfverkeer en het ultra-korte golf-verkeer gewerkt heeft, werd als strijdmiddel voor het eerst of bijna voor het eerst toegepast, met het grote gevaar, dat men niet de tegenproef kan nemen. Ieder wapen, dat uitgevonden wordt, heeft automatisch de ontwikkeling van een afweerwapen ten gevolge.

De mogelijkheden ter contrôle waren zeer gering en toch was een onafhankelijke contrôle van de normaal lopende lijnen de enige mogelijkheid geweest.

Men heeft begrijpelijkerwijs de opvatting, dat officieren van de inlichtingendienst achterdochtig zijn. Dat is een opvatting, die niet met de werkelijkheid overeenstemt. Men denkt steeds, dat iemand, die spionnen uitstuurt, achterdochtig moet zijn, omdat niet alle spionnen voor het vaderland werkende lieden zijn. Maar in werkelijkheid is het anders en dat blijkt juist in zo'n geval als bij het England-Spiel. Iedere officier van de inlichtingendienst zal, wanneer hij een half jaar of misschien nog langer gewerkt heeft om agenten goed op te leiden en zich verantwoordelijk voelt tegenover de familieleden van de mensen, allereerst wel tegen zich zelf zeggen: Ik heb mijn uiterste best gedaan om de mensen zo secuur mogelijk, zowel voor het doel als voor de persoonlijke veiligheid, in het veld te brengen. Hij zal natuurlijk met de grootste spanning er op wachten wat de resultaten zijn van hen, die terugkomen. Maar hij zal een innerlijke drang hebben om, zolang als maar enigszins mogelijk is, te geloven, dat alles safe is. Hij zal niet, zoals men wel eens abusievelijk aanneemt, bij het geringste, dat niet in orde is, reeds zeggen: „Daar is iets gebeurd".

43198 *(Harster)* Er zijn een paar dingen, waarop men in Engeland eigenlijk al heel gauw had moeten komen. Wanneer men bijvoorbeeld de agenten medegedeeld had, dat zij direct na het droppen niet over hun nieuw op te bouwen lijn, maar over de lijn van het ontvangstcomité de een of andere zin zouden hebben moeten doorgeven en wanneer zij bij gevangenneming de voor de Duitsers verkeerde zin en voor de overkant de waarschuwingszin zouden hebben doorgegeven, dan zou dat zeker in een groot aantal gevallen gelukt zijn, waardoor het spel voor de Duitsers kapot zou zijn gegaan. Ook had men de agenten adressen in het buitenland kunnen opgeven, waarheen zij brieven konden richten. Die adressen behoefden zij bij gevangenneming niet af te geven; zij konden trouwens aan de Duitsers ook verkeerde adressen opgeven.

Een belangrijk element in het spel is het volgende geweest. De

agenten, die jarenlang uit Nederland weg geweest waren, die van de overkant uit scherp waren geïnstrueerd, die bij nacht en ontij hier op de een of andere plaats landden, werden verrast op een manier, dat zij soms helemaal niet geloofd hebben, dat zij werkelijk met de Duitsers te maken hadden, maar gedacht hebben: dat wordt slechts voor onze veiligheid zo gespeeld. Dan rijden zij twee uur in een auto en zitten in een kamer. Plotseling gaat de deur open en daar komen de andere twee kameraden binnen, die met hen tegelijk van de overkant vertrokken zijn, maar die ergens anders gedropt zijn, misschien uit een ander vliegtuig. Een half uur later komen weer anderen binnen. Op grond van hetgeen de Duitsers weten, wordt de mensen dan gevraagd: „Wie heeft u gisteren op het vliegveld gebracht? Was het mijnheer zo en zo? Was u al eerder in dat café en hoeveel heeft het daar gekost en met wie hebt u daar gesproken? En hoe was het op de school? En heeft dat billard in de ene school nog altijd drie poten?" Behalve de shock, welke de mensen bij hun aankomst reeds gekregen hebben, komt dit er nog bij.

Men had de agenten aan de overkant gezegd, dat ze hier verschrikkelijk slecht behandeld zouden worden. Dat klopte ook niet. Dan komt natuurlijk al zeer spoedig bij hen de verdenking op, of hier

43199 *(Harster)* misschien niet iets scheef ligt. Er is ook wel eens bij de verhoren gesuggereerd, dat er een element van verraad in het spel was. *Harster* is overtuigd dat, wanneer een agent op deze gedachte gekomen is, niet iemand van de Duitsers opgestaan is en gezegd heeft: „Neen, zo is het niet".

43200 *(Harster)* Wanneer men 95 pct. van hetgeen men van een ander wil weten, reeds weet, is het een kwestie van tactiek het zo in te richten, dat de ander de ontbrekende 5 pct. zegt, zonder dat hij het merkt.

43202 *(Harster)* De Duitsers konden niet weten, of de checks alle klopten. Zij konden het slechts beoordelen naar het resultaat. Wanneer het resultaat opleverde, zijn zij er van uitgegaan, dat het wel zou kloppen. Wanneer de een of andere agent een valse check afgegeven zou hebben, zou het waarschijnlijk ergens spaak gelopen zijn, tenzij men in hoge mate onoplettend zou zijn geweest aan de overkant.

§ 2. *Het getuigenis van Lauwers*

20448 *(Lauwers)* De heer *H. M. G. Lauwers* heeft verklaard, dat hij één security
20451 *(Lauwers)* check had. Deze was gebaseerd op zijn agentennummer. Dat was 1672. De cijfers werden bij elkaar geteld. De som van deze cijfers was 16. Dienovereenkomstig moest in de 16de letter van het bericht of een veelvoud daarvan, in het gehele telegram dus éénmaal, een opvallende fout gemaakt worden. Deze security check was weliswaar eenvoudig, doch hij was afdoende, zolang de agent hem niet prijsgaf. Nu

20452 *(Lauwers)* lag de zaak in zijn geval bijzonder moeilijk. Het was voor de Duitsers
20453 *(Lauwers)* een flauw kunstje geweest bij het decoderen van de op hem ge-
20454 *(Lauwers)* vonden berichten zijn security check te vinden; zij zijn echter nooit op het idee gekomen. Zij hebben er wel fouten ingezien, maar dat nooit in verband gebracht met zijn security check, of misschien ook wel. In ieder geval, toen de heer *Lauwers* was gearresteerd en toegezegd had te zullen zenden en zijn code had afgegeven, was het eerste, dat *Giskes* zei: „Welke fout maak je?" Toen is hij verschrikkelijk geschrokken. *Giskes* kende het systeem en wist, dat er een fout moest worden gemaakt. De heer *Lauwers* heeft gewoon gezegd, dat hij geen fout maakte en hem afgewimpeld met het idee hierover nog eens rustig te kunnen nadenken. Zijn redenering was als volgt: „Wanneer de Duitsers deze telegrammen controleren, is het voor hen direct mogelijk mijn security check te vinden; ik moet hen dus op de een of andere manier op een dwaalspoor brengen en tegelijkertijd Engeland op de hoogte stellen van het feit, dat het systeem security check, zoals het wordt gebruikt (dus het maken van een fout), bij de Duitsers bekend is en dit is alleen mogelijk door een verkeerde security check te gebruiken." Nu heeft de heer *Lauwers* in dit geval bijzonder veel geluk gehad, doordat er bij de drie bij zijn arrestatie op hem gevonden berichten twee waren,

20455 *(Lauwers)* waarin de fout was gemaakt in het woord „stop". Beide keren op dezelfde manier, maar op de juiste plaats; de heer *Lauwers* had zolang geteld, dat hij tenslotte zijn veelvoud kreeg in het woord „stop", dit om verminking van het bericht te voorkomen. Toen hij voor de Duitsers zou gaan seinen en *Giskes* het hem opnieuw vroeg, zei hij tot *Giskes*: „Ik werk nu zo ver met jullie mee; ik zal dit nu ook maar zeggen; ik maak de fout in het woord „stop"; ik verander

20456 *(Lauwers)* de „o" in „e" of „i". Dat antwoord hebben zij geaccepteerd. Hij heeft deze weg gekozen, omdat de Duitsers konden zien, dat hij in twee van de drie telegrammen van het woord „stop" de „o" had

20457 *(Lauwers)* veranderd in een „e" of een „i", maar in het derde niet; dat kon echter
20458 *(Lauwers)* een vergissing zijn. De Duitsers zijn daar nooit over gevallen. De heer *Lauwers* heeft bij alles, wat hij heeft gezonden, steeds de fout ge-

20459 *(Lauwers)* maakt in „stop". Hij heeft speciaal om te kunnen zorgen, dat nooit

20460 *(Lauwers)* de verandering in het woord „stop" toevallig de security check zou kunnen zijn, tot de Duitsers gezegd: „Laat mij voor jullie coderen; ik heb dat meer gedaan; ik kan het vlugger". Dat vonden zij goed en hij heeft voor hen sedert die tijd de meeste berichten gecodeerd, zodat hij er dus op heeft kunnen letten, dat de verandering in het woord „stop" nooit per ongeluk security check werd. Van die tijd af was dus elk telegram, dat door hem naar Engeland werd verzonden, een waarschuwing, dat hij was gearresteerd.

20462 *(Lauwers)* Op het ogenblik, dat de heer *Lauwers* voor het eerst in de lucht kwam, wisten de Duitsers, dat hij in Nederland was. Het verkeer met de zender in Engeland werd steeds gecontroleerd. De telegrammen, die van Engeland werden uitgezonden, werden opgenomen. Nadat hij één bericht uit Nederland naar Engeland had gestuurd, vonden de Duitsers hem op zijn golflengte en konden ook zijn telegrammen worden opgenomen. Van dat ogenblik af werden al zijn telegrammen en de telegrammen uit Engeland bewaard tot het ogenblik, waarop hij gearresteerd zou zijn. Hij had dit niet verwacht; de bijzonderheden over Engelands wijze van zenden waren hem toen nog niet bekend. In Engeland heeft men dit blijkbaar ook niet verwacht en het is voor de Duitsers een belangrijke aanwijzing geweest in welke richting de organisatie werkte; dat kon men uit de gewisselde telegrammen opmaken, toen men ze kon decoderen. Men heeft de heer *Lauwers* dat laten doen. Een gedeelte daarvan heeft hij teruggegeven als zijnde niet te decoderen, een ander gedeelte is wel gedecodeerd; daarvan was de tekst vrij volledig of gedeeltelijk verminkt. Met andere woorden: *Giskes* heeft gelijk, als hij zegt: „Wij hadden veel meer telegrammen van hem", maar *Giskes* heeft geen gelijk, als hij zegt: „Hij kan ons met die security check niet genomen hebben, want als wij 20 telegrammen van hem hebben, dan kunnen wij dat zelf wel uitplussen." Deze telegrammen waren zo verminkt, dat dit niet mogelijk was.

20466 *(Lauwers)*

20487 *(Lauwers)* Londen had in deze tijd de komst van *Baatsen — Abor,* zoals hij in het telegram werd genoemd — met een zending wapens, munitie, sabotagemateriaal en een speciale radiotelefoniezender aangekondigd, waarbij er de grootste nadruk op werd gelegd, dat deze zender nooit in Duitse handen zou mogen vallen, om welke reden daarin een „booby-trap" was aangebracht, opdat de zender in geval van gevaar ogenblikkelijk kon worden vernietigd. Het volgende telegram, dat de Duitsers kregen en het eerste na de veranderde security check, hield in, dat de agent ziek geworden was, maar dat de zending overigens doorging. Dat is inderdaad geschied. De heer *Lauwers* heeft deze zending met eigen ogen aanschouwd en daarin bevonden zich Franse strooibiljetten, een stuk of wat pistolen, wat springstoffen; dat was ongeveer alles. Het zendertje was er echter niet bij. De agent kwam niet, maar de containers kwamen wel en die bleken, men zou kunnen zeggen, een loze inhoud te bevatten.

20488 *(Lauwers)*

20490 *(Lauwers)*
20491 *(Lauwers)* Er is telkens gedurende tien dagen in de periode van volle maan gelegenheid om te droppen. Het moet zó zijn, dat er omtrent 27 Maart 1942 een periode van tien dagen volle maan is geweest, waarin het droppen kon plaats vinden. Vlak na de eerste dropping kreeg de heer *Lauwers* het bericht: nu komt hij wel. Hij weet niet hoeveel tijd er is verlopen tussen het tijdstip, waarop werd bericht, dat alleen de containers zouden komen maar dat *Baatsen* niet medekwam, omdat hij ziek was geworden en het tijdstip, waarop later werd bericht, dat hij wel zou komen.

20492 *(Lauwers)*
20493 *(Lauwers)*

In een brief d.d. 16 October 1949 heeft de heer *Lauwers* aan de commissie o.m. nog medegedeeld:

„Zoals ik reeds in mijn rapport aan het bureau B.O. vermeldde en ook voor Uw commissie verklaarde, werd de direct na mijn arrestatie aangekondigde dropping van de agent *Baatsen (Abor)* — nadat Engeland mijn eerste telegram met verandere security check ontvangen had — wegens „ziekte" van de agent uitgesteld. De dropping van de eveneens aangekondigde containers ging door. De inhoud van deze containers was echter volkomen onbelangrijk, zoals ik persoonlijk kon vaststellen. Eerst na ontvangst van deze eerste zending werd de agent *Baatsen* afgeworpen.

Schreieder ontkent thans, dat vóór de parachutering van deze agent nog een dropping zou hebben plaats gehad. Door er op te wijzen, dat *Abor* in een van de eerste nachten van de volle-maanperiode werd afgeworpen, meent hij tevens te bewijzen, dat dit ook niet mogelijk was. Naar aanleiding hiervan thans nog het volgende.

De veiligheid van vliegtuig en bemanning eiste, vooral in de eerste oorlogsjaren, dat de operaties, voorzover enigszins mogelijk, in de nieuwe-maanperiode werden uitgevoerd. Lijnrecht in strijd met deze eis was de noodzakelijkheid, dat een af te werpen parachutist voldoende zicht moest hebben om eventuele obstakels tijdig te kunnen waarnemen en het moment van zijn landing te kunnen berekenen. Parachutering van agenten kon daarom slechts worden ondernomen in maanlichte nachten.

Voor het afwerpen van containers gold deze restrictie niet, althans niet in dezelfde mate. Hier was het slechts nodig, dat de „ground crew" voldoende zicht had om de afgeworpen containers te kunnen zien. Parachute en container tekenen zich echter reeds tegen een enigszins heldere sterrenhemel duidelijk af.

Natuurlijk diende het afwerpterrein gemakkelijk aangevlogen te kunnen worden. Ook hiervoor behoefde de volle-maanperiode niet afgewacht te worden, indien zich in de nabijheid van het terrein een „pin-point" bevond in de vorm van een kruising van spoorwegen, rivieren en/of kanalen. Deze zijn, ook in betrekkelijk donkere nachten, voor de waarnemer goed zichtbaar. Het door onze organisatie gebruikte terrein in de omgeving van Hooghalen voldeed dan ook aan deze eisen; het lag slechts enkele kilometers verwijderd van de kruising van de spoorlijn Assen—Zwolle met het Oranjekanaal.

De eerste parachutering van containers op dit veld had plaats eind Februari 1942, ongeveer vijf dagen voor volle maan (3 Maart 1942). Maar reeds vanaf ongeveer 20 Februari, toen de maan dus pas in het eerste kwartier stond, dienden wij gereed te zijn voor de ontvangst. Vanaf die datum werd iedere avond een codecijfer omgeroepen — ik meen door Radio Oranje — aangevende, of de dropping al dan niet die avond zou plaats vinden. Deze eerste dropping op het veld Hooghalen had dus reeds ongeveer 14 dagen vóór volle maan ontvangen kunnen zijn.

Na mijn arrestatie op 6 Maart 1942 werd volgens *Schreieder* het verkeer „RLS-UBL" hervat op 12 Maart 1942. Zoals ik reeds eerder verklaarde, bevatte een der eerste, zo niet het eerste, bericht, dat direct in handen van de vijand viel, de aankondiging van een nieuwe dropping, waarbij ook de agent *Baatsen* zou worden geparachuteerd. Als reactie op mijn eerste bericht met veranderde security check werd de agent *Baatsen* ziek gemeld; de aangekondigde dropping van containers ging echter door en deze kan reeds ongeveer 20 Maart hebben plaats gehad; een week dus vóór de agent *Baatsen* toch werd afgeworpen. Een snelle gang van zaken werd zeker bevorderd door het verlangen van Duitse zijde zo spoedig mogelijk tastbare resultaten van dit „Spiel" te kunnen tonen.

Rest mij nogmaals nadrukkelijk te verklaren, dat de desbetreffende berichten door mij persoonlijk werden ge(de)codeerd, zoals dit met alle over mijn lijn gewisselde telegrammen tot einde October 1942 het geval was en dat ik de bij deze eerste dropping in vijandelijke handen afgeworpen containers en hun inhoud onder geleide van *May* zelf heb gezien. Het enorme belang, dat deze eerste reactie van het H.K. op mijn veranderde security check voor mij had, heeft deze gebeurtenissen onuitwisbaar in mijn geheugen gegrift. Van een vergissing mijnerzijds kan nimmer sprake zijn."

Het Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut te De Bilt heeft op 28 Mei 1949 het volgende aan de commissie geschreven:

„In antwoord op Uw bovenaangehaald schrijven doe ik U hieronder een overzicht toekomen van de maanphasen in de maanden Maart en April van het jaar 1942.

3 Maart 1942 Volle maan;
10 Maart 1942 Laatste kwartier;
17 Maart 1942 Nieuwe maan;
25 Maart 1942 Eerste kwartier;
1 April 1942 Volle maan;
8 April 1942 Laatste kwartier;
15 April 1942 Nieuwe maan;
23 April 1942 Eerste kwartier;
30 April 1942 Volle maan."

52186 *(Lauwers)* De heer *Lauwers* heeft bij een volgend verhoor nog verklaard, dat hij er volkomen zeker van is, dat de zaak zich heeft toegedragen, zoals hij dat reeds vroeger uiteengezet heeft. De containers van deze eerste dropping heeft hij zelf gezien; hij is er met *May* naar toe gegaan. In een bloembollenschuur, ergens tussen Noordwijk en Katwijk, stonden ongeveer 6 containers, grotendeels gevuld met Franse pamfletten en overigens met een paar time pencils, een klein aantal pistolen, wat fog

52187 *(Lauwers)* signals en een paar kilo springstoffen. De data weet hij niet. Wel weet hij pertinent, dat er een telegram is gekomen, door hemzelf gedecodeerd, waarin stond, dat de agent ziek was geworden en dat de dropping zou doorgaan; later is er een telegram uit Engeland gekomen, waarin aangekondigd werd, dat de agent *Abor* toch zou worden gedropt. De eerste zending containers, welke direct in handen van de Duitsers viel, voordat *Abor* werd gedropt, heeft hij gezien.

20495 *(Lauwers)* De heer *Lauwers* trok uit het feit, dat het aangekondigde waardevolle radiozendertje niet in de containers zat, de conclusie, dat men in Engeland wel wat in de gaten had. Later is hem ook uit een gesprek, dat hij had met mensen van het hoofdkwartier te Londen, gebleken, dat men daar de verandering in de security check wel had opgemerkt,

maar heeft gezegd: och, een agent in het veld kan heel rare dingen
20496 *(Lauwers)* doen. Dit is gezegd in een gesprek tussen *Lauwers* en miss *Bond* (mrs. *Blizzard).*

20499 *(Lauwers)* Deze explicatie schijnt, althans volgens de bronnen van de heer *Lauwers,* voor rekening van de radiodienst te zijn gekomen. Dit was weer een separate dienst. De telegrammen werden geleid over een centrale dienst, die de verschillende landen bediende. De mensen van deze dienst schijnen tegen *Bingham* gezegd te hebben: „Och, een man in het veld, daarvan is het best mogelijk, dat hij zijn security check verandert; het behoeft niets te betekenen." De heer *Lauwers* neemt aan, dat men toen maar heeft geprobeerd, of de zaak goed liep.

20502 *(Lauwers)* De heer *Lauwers* is na de bevrijding naar Londen gegaan. Hij is naar Guildford gebracht en tijdelijk geïnterneerd in een villa. Hij heeft gezegd, dat hij veel wist en dat hij een verhoor wilde ondergaan. Hij wilde dit, omdat men, wanneer men wordt verhoord, altijd meer weet dan men denkt te weten. Hij moest een rapport maken, maar hij wilde daarmede niet beginnen. Hij had liever, dat men hem eerst verhoorde. Dit werd definitief geweigerd onder mededeling, dat hij zou blijven, waar hij was, totdat dit rapport was geschreven. Hij heeft toen een rapport gemaakt van twee pagina's kwarto formaat. Dat heeft hij ingeleverd en sinds die tijd heeft hij nooit meer iets van de heren
20503 *(Lauwers)* gehoord. Alleen door de instantie van de heer *de Graaf* is de heer *Lauwers,* toen hij aan dat bureau was verbonden, verhoord.

20504 *(Lauwers)* De heren *Bingham* en *Blizzard* heeft hij nooit gekend. Miss *Bond* heeft hij leren kennen door zijn werkzaamheden aan het Bureau Bijzondere Opdrachten, waar zij vele bezoeken aflegde om verschil-
20505 *(Lauwers)* lende zaken over nagelaten betrekkingen te vernemen. Van de oude staf, die hem had uitgezonden, was er niemand over. De heer *Laming* had hem bij zijn parachuteren gezegd: „Binnenkort zal je het bericht vernemen, dat ik weg ben; daarvan moet je je echter niets aantrekken, want ik blijf hier. Voor security reasons is het nodig, dat ik in Engeland ergens onderduik. Het is beter, dat ik naar een klein plaatsje ga en dat men niet weet, dat ik met deze zaak iets te maken heb. Jullie zult horen, dat ik naar Syrië ga, doch dit is een doekje voor het
20506 *(Lauwers)* bloeden, een alibi." Later is de heer *Lauwers* gebleken, dat waarschijnlijk al op dat ogenblik was besloten de heer *Laming* te vervangen, hetgeen de heer *Laming* bekend moet zijn geweest. Hij is korte tijd later inderdaad naar Syrië vertrokken. Het zou naar de mening van de heer *Lauwers* beter geweest zijn, indien *Taconis* en hij gelegenheid hadden gekregen met zijn opvolger kennis te maken.

20508 *(Lauwers)* De heer *Lauwers* is, voordat hij werd gearresteerd, tengevolge van slecht weer tien dagen niet met zijn zender in de lucht geweest; na zijn arrestatie heeft het ongeveer een week geduurd, voordat hij in de lucht kwam. Hij heeft in totaal zeker veertien dagen niet gezonden. Toen
20509 *(Lauwers)* zijn eerst de drie telegrammen verstuurd, die bij zijn arrestatie op hem gevonden waren; daarna zijn alle telegrammen verzonden met de veranderde security check. De zendtijden bleven, zoals zij geweest waren. Het behoorde aan de overkant argwaan te wekken, wanneer hij een tijdje niet zond, maar dit heeft het blijkbaar niet gedaan.

20511 *(Lauwers)* Toen *Baatsen* toch was gekomen, heeft de heer *Lauwers* gedacht: „Zij begrijpen het nog niet" en hij heeft naar andere middelen gezocht om Engeland duidelijk te maken in welke positie hij zich bevond. Gezien het feit van de veranderde security check, de eerste dropping en het z.g. ziek zijn van de agent *Baatsen,* meende hij te mogen aannemen, dat zijn zender althans verdacht was en dat men *Baatsen* zeer zeker opdracht zou hebben gegeven om speciale maatregelen te nemen, ingeval hij direct in handen van de Duitsers viel. In elk geval meende de heer *Lauwers,* dat zijn zender nauwkeurig zou worden bewaakt en hij heeft gedacht: „Hoe kan ik Engeland ervan op de hoogte stellen, dat ik gearresteerd ben"? Een van de eerste dingen, waartoe hij kwam, was het volgende. Het verkeer vond plaats in de Q-code, de normale commerciële code. QRU betekent in deze code: „Ik heb verder geen berichten voor u", een zinsnede, die in ieder verkeer ten minste eenmaal voorkomt. Hij heeft het veranderd in CAU. Deze verandering behoort iedere marconist terstond op te vallen, indien althans aanwijzingen gegeven waren het verkeer bijzonder scherp te bewaken, waarvoor HQ alle reden moet hebben gehad. Verder heeft hij zijn frequentiewisselteken veranderd in GHT, zodat de marconist in Engeland, althans wanneer hij waakzaam was en er inderdaad een zekere argwaan bestond, moest hebben kunnen zien, dat de heer *Lauwers* steeds groepen zond, die eigenlijk niet bestonden en de marconist, wanneer hij ze had gecombineerd, tot het
20512 *(Lauwers)* woord „caught" zou zijn gekomen. De Duitsers konden dat controleren, maar het was allemaal een verschil van punten en strepen. Men zendt iets anders dan men behoort te zenden, maar één punt verschil hoort men niet zo gauw en als het één punt verschil is, kan het een vergissing van de marconist zijn of een gewoontefout. Dit heeft de
20513 *(Lauwers)* heer *Lauwers* herhaaldelijk gedaan, weken achter elkaar. Na deze wijze
20514 *(Lauwers)* van waarschuwen heeft hij in klare taal het woord „caught" ge-

zonden. Dus niet, zoals eerst, twee losse groepen „CAU" en „GHT", die verder geen verbinding met elkaar hadden en die door een intelligent luisteraar eerst moesten worden samengevoegd, maar werkelijk het woord „caught".

Omdat hij de berichten voor de Duitsers codeerde, kon hij de jumbled letters zelf kiezen. Nu komen er in de Engelse taal vrij veel klinkers voor. Hij dacht: „Als ik nu maar veelvuldig gebruik maak van de letters c, g, h en t, dan zal op een gegeven moment in het gecodeerde bericht een groep letters optreden, die lijkt op „caught" althans door mij bij het zenden gemakkelijk in het woord „caught" is te veranderen." Hij maakte dus bij het coderen van de Duitse berichten veelvuldig gebruik van de jumbled letters c, g, h en t. Al spoedig kwam hij in het gecodeerde bericht inderdaad een groep tegen, die misschien „cargs" is geweest. Hij zag, dat hij dit woord gemakkelijk kon transponeren in het woord „caugh" door toevoeging van punten en/of strepen c.q. weglating van punten en/of strepen. Hij heeft toen in plaats van de groep, zoals deze in het te verzenden bericht stond, de groep „caugh" gezonden en nogmaals de groep „caugh" — het is gewoonte om, wanneer de ontvangst niet sterk is, iedere groep tweemaal te zenden; hij deed toen, alsof hij aan de volgende groep begon; seinde een t, gaf daarna een vergissingsteken en begon opnieuw met dezelfde groep; hij zond tweemaal „caugh" en een t; hij gaf opnieuw een vergissingsteken en seinde toen weer „caugh" — „caugh", gevolgd door een t, gaf opnieuw een vergissingsteken en zond tenslotte de groep, zoals zij werkelijk moest zijn. Dit verhaal komt, aldus de heer *Lauwers,* er op neer, dat men in Engeland een bericht heeft ontvangen, waarin driemaal het woord „caught" voorkwam, waarop door de voortdurend herhaalde vergissingstekens de aandacht werd gevestigd. Voor de ontvangende marconist was het absolute plicht het gehele verkeer letterlijk in zijn logboek neer te schrijven, inclusief de door de zender gemaakte vergissingen en de gebruikte Q-code. Dubbel geseinde groepen werden slechts eenmaal neergeschreven en de tweede maal alleen gecontroleerd. Het moet dus reeds zijn opgevallen, dat de heer *Lauwers,* ondanks herhaalde vergissingstekens, in totaal zes keer dezelfde foute groep zond. In het logboek van de ontvangende marconist moet het bericht er dus als volgt hebben uitgezien:

Nr. 31 (het serienummer van de door dezelfde zender aangeboden berichten).
Gr. 47 (het aantal groepen, die het bericht bevat).
19781 (het sleutelcijfer voor decoderen).
PLSRN CAUGH T Gr. 2 CAUGH T Gr. 2 CAUGH T Gr. 2 CARGS
SONTE UUSGE LFGHS etc., etc., etc. OOTRG KIH.
233 (het aantal letters in het bericht).
19781 (de herhaling van het codecijfer).

20521 *(Lauwers)* Op het woord „caught" heeft de heer *Lauwers* het teken R: „begrepen" gekregen. Het was de gewoonte, dat, wanneer een fout werd gemaakt en de ontvanger het bericht tenslotte had begrepen, hij één of twee keer R seinde, hetgeen betekent: received, begrepen. Maar ditmaal gebeurde het niet één keer, maar tien of vijftien keer, het ging achter elkaar door. Dus dat is ook heel wonderlijk. Tengevolge hiervan begreep de heer *Lauwers* er niets meer van. Luitenant *Jordaan,* met wie hij gevangen zat en hij zijn samen tot de conclusie gekomen, dat niet de Duitsers, maar de Engelsen het spel speelden. Zij waren hiervan zó volkomen overtuigd, dat, toen zij een opgelegde kans kregen om te ontsnappen, zij niet zijn gevlucht om het spel niet te bederven.

20522 *(Lauwers)*
20523 *(Lauwers)*

20516 *(Lauwers)* De heer *Lauwers* heeft van de jumbled letters gebruik gemaakt door in die jumbled letters een bericht te zenden, dat luidde: „worked by Jerry since....". In een volgend bericht zou dan op dezelfde wijze zijn komen te staan: „March sixth Jordaan May third." Dit laatste kon echter niet meer gezonden worden. Hij meende aanvankelijk, dat men in Engeland op grond van dit bericht een andere houding aannam, want enige maanden lang zijn er toen over zijn lijn geen droppings meer geweest van agenten en/of containers. Toen tenslotte de droppings toch weer gewoon doorgingen, is de gedachte door zijn hoofd gegaan: Het moet voor de Engelsen buitengewoon vreemd zijn, dat een gevangen marconist in staat is op deze wijze te waarschuwen; zouden de Engelsen misschien menen, dat de Duitsers argwaan koesteren en nu proberen, of ze in Engeland inderdaad een spelletje spelen? In dit geval behoort de Engelse reactie te zijn: niets doen, geen agenten sturen, afwachten en zich na verloop van een paar maanden laten overtuigen, dat de zaak „goed is" om dan opnieuw te beginnen. De Duitsers hebben niet gemerkt, dat hij die woorden „worked by Jerry since...." zond.

20517 *(Lauwers)*

20518 *(Lauwers)* Op de vraag, of het niet vreemd was, dat de Duitsers het niet hebben gemerkt, heeft de heer *Lauwers* verklaard, dat men, om

dat te begrijpen, eigenlijk precies de code moet kennen. Wanneer hij als jumbled letters gebruikt: WGRKTD, dan vormen deze geen woord. De Duitse controlerende marconist zal daaruit zeker niet het wood „worked" halen. Voor de heer *Lauwers* was de moeilijkheid, dat hij de G en de T tijdens het zenden in O en E moest veranderen. Hiervoor had hij de hulp van *Jordaan* nodig.

20519 *(Lauwers)* Deze ging mede op advies van *Huntemann* onder het motto: dan kunnen jullie nog eens gezellig in de zon liggen. Hij had met *Jordaan* afgesproken: „Als je aan de G toe bent, dan kuch je even of trekt maar aan je neus. Maak het mij in ieder geval duidelijk, wanneer je bij de te veranderen letter bent. Opdat je hem, ook na de eerste maal coderen, nog gemakkelijk kunt herkennen, schrijf ik de G anders dan ik hem normaal zou schrijven." Op deze wijze wist de heer *Lauwers* dus welke geschreven G door hem als O moest worden gezonden. De O is: — — —, de G: — —.; dat is dus niet opvallend voor de Duitsers. Voor „by" schreef hij BK. Een K is: —.— en de Y is: —.— —; op die manier kon hij het voor elkaar krijgen.

20520 *(Lauwers)* Er kwam bericht uit Engeland, dat de heer *Lauwers,* althans zijn groep, een geschreven rapport moest opmaken over hun werkzaamheden in Nederland. Natuurlijk kwamen de Duitsers bij hem en zeiden: „Nu moet jij dat bericht schrijven." Hij heeft daarover met *Jordaan* gesproken en deze zeide, dat hij wel beschikte over een innocent lettercode. Zij hebben toen afgesproken er in toe te stemmen, daar zij dan de Engelsen precies konden vertellen, hoe de situatie in werkelijkheid was. De eerste moeilijkheid was Engeland aan het verstand te brengen, dat men in de brief, die van de heer *Lauwers* afkomstig was, moest zoeken naar de code van luitenant *Jordaan.* Zij hebben dit op de volgende manier opgelost. *Jordaan* was te Londen vrij veel uitgeweest met een meisje van het kantoor, dat de heer *Lauwers* niet kende en hem ook onbekend was. *Jordaan* ging vaak samen met dit meisje naar een bepaald café in een bepaalde straat. De heer *Lauwers* heeft daarom deze brief besloten met te zeggen, dat men de hartelijke groeten aan „Peggy" moest doen en haar moest vertellen, dat hij nog steeds aan die zalige eetpartijtjes dacht, die zij daar en daar hadden gehad. Wanneer dit in Engeland aan het bewuste meisje zou worden overgebracht, kon zij slechts zeggen: „*Lauwers* ken ik niet, maar ik heb daar wel vaak gegeten met *Jordaan.*" Dit was dus de waarschuwing. De heren *Jordaan* en *Lauwers* meenden, dat dit bericht was doorgegaan, maar later is gebleken, dat H. Q. geen moeite heeft gedaan het uit Nederland te krijgen.

20524 *(Lauwers)* De heren *Jordaan* en *Lauwers* hadden eens een prachtige mogelijkheid om te ontvluchten in de tijd, toen zij in Noordwijk kwamen met twee Duitse marconisten, die hen langzamerhand gingen vertrouwen en tot wie zij in een vrij vriendschappelijke verhouding waren gekomen; de chauffeur lag altijd te slapen en de wagen bleef beneden

20525 *(Lauwers)* voor de deur staan. Zij hebben het uitsluitend op de overweging, dat de Engelsen een spel speelden en niet de Duitsers, niet gedaan. Zeker drie dagen hebben zij in hun cel zitten debatteren, of zij het wel of niet moesten doen.

20527 *(Lauwers)* Waarom de heer *Lauwers* in October 1942 niet meer mocht zenden, heeft hij nooit begrepen. Hij neemt aan, dat de Duitsers gedacht hebben: als *Lauwers* begint te overzien, wat de consequenties van het spelletje zijn, waaraan hij zijn medewerking heeft verleend, zou het wel eens kunnen zijn, dat hij alle voorzichtigheid overboord gooit en naar Londen seint, dat de zaak fout is. Toen zijn de Duitsers waarschijnlijk gaan inzien, dat hij deze zaak kon gaan saboteren. In ieder geval was hij een zwakke plek in het spel. Men heeft naar Engeland het bericht gezonden, dat het werk voor luitenant *Taconis*

20528 *(Lauwers)* te zwaar werd, dat het noodzakelijk was, dat de heer *Lauwers* hem ging assisteren en dat zij hier een nieuwe marconist zouden recruteren. Engeland heeft daarop geantwoord, dat de nieuwe marconist maar een keer moest gaan proefseinen. Een van de meest ervaren Duitse marconisten kwam aan de sleutel te zitten. De heer *Lauwers* was amateur en de Duitser was beroepsmarconist met een ervaring van 20, 25 jaar. Per eerstvolgende gelegenheid kregen zij van Engeland het bericht terug, dat deze man ongeschikt was om als marconist dienst te doen en dat *Lauwers* zijn taak moest voortzetten.

20529 *(Lauwers)* Toen heeft de heer *Lauwers* natuurlijk alleen maar gelachen en gedacht: zie je nu wel, ze weten het dus. De heer *Lauwers* dacht: hier zit een beroepsmarconist, die tienmaal beter seint dan ik, maar het niet goed genoeg doet; ik moet blijven zenden; H. Q. houdt mij dus de hand boven het hoofd, omdat het weet, dat, zolang ik voor de Duitsers zend, ik niet word geliquideerd. Dat was voor hem op dat ogenblik klaar en duidelijk. Als men de heer *Lauwers* op het ogenblik vraagt, wat de reden geweest kan zijn, dan zou hij er nog geen andere verklaring voor kunnen vinden.

20532 *(Lauwers)* Toen de Duitsers besloten hun eigen marconist te laten seinen, heeft deze de keren, dat de heer *Lauwers* er bij was, zijn seinwijze niet ver-

anderd. Dit was wel een groot risico, maar daarvan trokken de Duitsers zich niets aan. Men had blijkbaar zeer veel zelfvertrouwen gekregen of liever: men nam de tegenstander niet meer volkomen au sérieux. De nieuwe marconist maakte een gewoontefout door als scheidingsteken — BA in plaats van — BT te zenden.

20537 *(Lauwers)* De heer *Lauwers* heeft in de gevangenis te Scheveningen aan iemand bericht gegeven, dat hij gevangen zat, zulks met de bedoeling, dat dit naar Engeland verzonden zou worden. Het was in de eerste dagen van zijn verblijf in de gevangenis te Scheveningen. Dat was aan een gevangene, die naast hem in de cel zat. Het was algemeen gebruikelijk de stenen langs de verwarmingsbuis weg te breken. Daardoor was contact mogelijk en konden zelfs boeken worden geruild.

20538 *(Lauwers)* Het is niet bekend, of dit bericht door deze persoon inderdaad is doorgegeven, maar in ieder geval werd door een in Nederland werkende geheime zender, waarvan de code de vijand bij een razzia in handen was gevallen, een bericht verzonden: Is *Lauwers* still o.k.? Volgens Sonderführer *Huntemann,* van wie deze informatie is, zou door Engeland hierop geantwoord zijn: Leave *Lauwers* entirely alone. Dat heeft *Hunteman* zo aan de heer *Lauwers* verteld. Hij heeft er de volgende explicatie bij gegeven. Er was indertijd een zender werkzaam voor de dienst van mr. *Derksema.* De Duitsers hadden deze zender uitgepeild en daarop was een overval gedaan. De marconist was met zijn zender ontkomen, maar had bij zijn overhaaste vlucht de code achtergelaten. Het verkeer van deze zender met Engeland was aan de Duitsers volkomen bekend, doordat zij voortdurend slechts één zender in Engeland hadden te controleren. De vijand wist dus precies welke berichten deze agent met Engeland had gewisseld en daarbij bleek, dat deze man het bericht: „Is *Lauwers* still o.k." naar Engeland had gezonden, waarop Engeland had geantwoord: „Leave *Lauwers* entirely alone". Zo heeft *Huntemann* de heer *Lauwers* dit verteld, waaruit hij weer bepaalde conclusies trok, nl. dat er een bepaald spel door Engeland werd gespeeld.

20540 *(Lauwers)* In Engeland was hun destijds voorgehouden, dat het kleinste beetje informatie, dat zij naar Engeland stuurden, ook al kwam het hun nog zo onbelangrijk voor, toch voor de dienst in Engeland van het allergrootste belang kon zijn. „Wij beschikken over een dienst, die al deze stukjes bij elkaar legt, daarvan een puzzle maakt en daaruit bepaalde gegevens distilleert. Het is te gecompliceerd om dat jullie uit te leggen". De heer *Lauwers* neemt aan, dat ook de Duitsers over een dergelijke dienst beschikten, een centrale dus, waar alle informaties binnenkwamen en waar men op een gegeven ogenblik tot bepaalde conclusies kwam. De heer *Lauwers* heeft b.v. gedacht: wanneer de Engelsen berichten, dat de zender-Kootwijk moet worden opgeblazen, dan trekken de Duitsers daaruit bepaalde conclusies. De Engelsen, wetende, dat zij nooit een invasie in Nederland zullen beginnen, proberen de Duitsers door het verstrekken van kleine wetenswaardigheden tot de conclusie te laten komen, dat daar juist wel de

20541 *(Lauwers)* invasie moet plaats hebben. De inhoud van de correspondentie van zijn 60 telegrammen was voor de heer *Lauwers* niet van belang. Hij zou daaruit geen conclusie kunnen trekken, omdat hij daarvoor niet was opgeleid. De heer *Lauwers* kan zich voorstellen, dat alleen al het feit, dat men op een gegeven ogenblik heeft gezegd: er moet een actieve sabotagegroep in Arnhem worden gevormd — dergelijke berichten kwamen door — van belang was.

20561 *(Lauwers)* De heer *Lauwers* heeft er lange tijd verschillende theorieën op nagehouden. Natuurlijk heeft hij over deze zaak ontzettend veel nagedacht. Naarmate hij echter meer over deze zaak nadacht en meer gegevens ter beschikking kreeg, des te verbaasder werd hij iedere dag weer. Het raadsel wordt nog steeds groter. De heer Lauwers kan zich b.v. niet voorstellen, dat majoor *Bingham* zó kinderlijk in zijn opvattingen zou zijn geweest, dat hij dit allemaal zo gedaan zou kunnen hebben. De heer *Lauwers* kan zich evenmin voorstellen, dat een dienst als de Secret Service van het Nordpol-Spiel niet op de hoogte is geweest. Er waren zoveel Duitsers, die van deze zaak afwisten, dat het welhaast onbegrijpelijk moet worden geacht, dat men te Londen daarvan nooit zou hebben gehoord.

20566 *(Lauwers)* Het is de heer *Lauwers* bekend, dat de vijand mede zo grote waarde aan het England-Spiel toekende, omdat men hoopte op deze wijze bijzonderheden omtrent de invasie te weten te komen. In hun verlangen hierover iets definitiefs te vernemen zijn de Duitsers er zelfs toe overgegaan in telegrammen aan H.Q. te vragen de invasiedatum te willen opgeven (bron *Huntemann*). Natuurlijk heeft dit nooit succes gehad; de Dutch Country Section kende, Gode zij dank, deze datum zelf niet. Een dergelijke krankzinnige vraag had echter wel onmiddellijk aanleiding moeten geven de status van de betrokken agent te doen onderzoeken. Deze vraag, gedaan door een zich op vrije voeten bevindende agent, zou, althans voor een instantie met enig begrip van security, zeker voldoende reden geweest kunnen zijn hem te doen liquideren. Het is de heer *Lauwers* altijd opgevallen, dat *Schreie-*

der er zich steeds op heeft beroepen — dit in verband met de zaak-*van der Waals* —, dat hij geen moment de vrees heeft gehad, dat het verkeerd zou gaan. De heer *Lauwers* kan zich voorstellen, dat het voor de Duitsers een wonder moet zijn geweest, dat dit

20567 *(Lauwers)* spel zo lang doorging. Maar waar haalde *Schreieder* de zekerheid vandaan, dat het spel zou doorgaan? Waarom is hij nooit bang geweest? Dit zou wijzen in de richting van de contact-theorie.

20568 *(Lauwers)* Er is beweerd, althans in courantenartikelen — en dat heeft de heer *Lauwers* bijzonder geschokt —, dat de agenten niet voor hun taak waren berekend en er is gesproken over bedrog en verraad, dat deze agenten pleegden. De heer *Lauwers* verklaart, dat hij de grootste hoogachting heeft voor zijn gesneuvelde kameraden en hij zou het op prijs stellen, als dit recht gezet kon worden.

52058 *(Lauwers)* In een volgend verhoor heeft de heer *Lauwers* verklaard, dat hij zeker weet, dat door de Duitsers in die tijd, al was het maar bij vergissing, over lijn nooit de juiste security check is gebruikt.

52059 *(Lauwers)*
52136 *(Lauwers)* Het is de heer *Lauwers* niet bekend, dat men in Engeland ooit moeite heeft gedaan zijn seinschrift op de een of andere manier vast te leggen. Het kan gebeurd zijn, maar het is nooit bij zijn weten gebeurd.

52142 *(Lauwers)* Het heeft na zijn dropping twee maanden geduurd, voordat de heer *Lauwers* contact met Engeland had. Dat vond zijn oorzaak hierin, dat er een verkeerde verbinding in zijn transformator was gemaakt, derhalve in een fout in zijn toestel, die eerst verholpen moest worden. Zijn eerste contact met Engeland had hij op 3 Januari 1942.

52143 *(Lauwers)* De heer *Lauwers* is begin November 1941 afgeworpen. Daarna heeft men in Engeland bijna twee maanden niets van hem gehoord. Toen kreeg hij contact met Engeland. Men heeft hem zonder enige

52144 *(Lauwers)* kritiek ontvangen. Toen de heer *Lauwers* merkte, dat hij niet direct radiografisch kon doorkomen, heeft hij van een hem verstrekt adres

52145 *(Lauwers)* in Zwitserland gebruik gemaakt, zodat men in Engeland op de

52148 *(Lauwers)* hoogte was. Dat ging door middel van een gewone brief. De heer *Lauwers* stelt zich voor, dat een brief, verzonden van Nederland

52149 *(Lauwers)* naar Zwitserland, Zwitserland binnen een week heeft kunnen bereiken en dat men daar de instructie had het bericht radiografisch door te geven naar Engeland. Er was een afspraak gemaakt, dat de heer *Lauwers* in die brief moest opnemen het bericht, dat hij veilig was aangekomen. Het was een verschil van ondertekening. Wanneer zij veilig waren aangekomen, zouden zij de brief ondertekenen met *Willem* of *Wil,* in ieder geval met een naam, welke

52150 *(Lauwers)* met een W begon; wanneer er iets verkeerd was, zou de heer *Lauwers* een andere naam gebruiken. De heer *Lauwers* weet niet, of het systeem van innocent letters een algemeen systeem was om aan te kondigen, dat men aangekomen was.

52182 *(Lauwers)* De heer *Lauwers* heeft telegrammen gezien, die de Duitsers van hem en van home station hadden opgevangen. Hij heeft van *Giskes* het verzoek gekregen om deze telegrammen voor hem te decoderen. Hij had daar niet veel zin in, maar hij kon op dat ogenblik niet anders doen dan „ja" zeggen. Hij heeft dat dus gedaan, maar hij heeft van alle mogelijkheden, die de verminking van die telegrammen hem bood, gebruik gemaakt; dan zei hij: zij zijn niet meer decodeerbaar. Vaak was het mogelijk een cijfer in het codenummer te verwisselen, zodat het z.g. niet uitkwam. Men heeft later blijkbaar nooit getracht dat goed te maken. Wat betreft de contrôle, die in Engeland op de security check werd uitgeoefend, moet hij er nog aan toevoegen, dat de verandering van de betreffende letter steeds opvallend moest zijn. Een „e" zou b.v. veranderd worden in een „q", waardoor verkeerd opnemen van een letter door home station nagenoeg geen invloed kan hebben gehad. Een groot gedeelte van de telegrammen, die men hem heeft getoond, waren dusdanig gemutileerd, dat zij niet meer decodeerbaar waren, dat hier en daar een halve zin leesbaar was, maar verder niet. Wanneer dit op dezelfde manier in Engeland het geval zou zijn geweest, zou hij steeds een vraag om een herhaling hebben moeten krijgen en dat is gedurende de tijd, waarin hij als vrij agent werkte, zelden voorgekomen. Het is inderdaad zo, dat een dergelijk zendertje in een kring van enkele kilometers slechter wordt ontvangen dan op een grotere afstand.

52183 *(Lauwers)* Dat kan dus de verklaring zijn.

Op 16 October 1949 heeft de heer *Lauwers* nog aan de commissie geschreven:

„Na de bevrijding beschikte het Bureau B.O. over een eigen draadlooze verbinding met Londen. Alle over deze lijn gewisselde telegrammen werden na decodeering in veelvoud uitgeschreven. Toen ik als afwikkelingsofficier van dit Bureau in Februari 1946 de nog aanwezige archieven aan het Ministerie van Oorlog overdroeg, trof ik bij de sorteering twee niet afgelegde, blijkbaar overcomplete telegrammen aan, welke door mij curiositeitshalve werden bewaard. Bij het doorbladeren van mijn aanteekeningen, kwam ik deze berichten

thans weer tegen. Aangezien in een van deze telegrammen door colonel *Dobson,* destijds chef van S.O.E.-Neth. Country Section, bevestigd wordt, dat ik Londen na mijn arrestatie waarschuwde, doe ik U hiervan fotocopieën toekomen. De origineelen zijn desgewenscht voor inzage beschikbaar. De paraaf onder de telegrammen, — D.T. —, is van Mevr. *Tazelaar,* thans Mevr. *K. de Graaf—Sherston,* Carel Reinierszkade 255, Den Haag, tel. 722562".

De hier door de heer *Lauwers* bedoelde telegrammen luiden als volgt:

„Colonel *Dobson* from *Graaf* stop What do you think about *Lauwers* rpt *Lauwers* in connection with Indian operation imi reply urgent stop".

„29-8-45. Watermerk to Orange three five one to *de Graaf* from *Dobson* stop ref *Lauwers* rpt *Lauwers* two german reports confirm that subject worked for germans after his arrest stop we have verified his statement that he warned London by omitting identity checks after arrest stop.

Must leave decision as to whether or not he is suitable with you XXX"

18605 *(de Graaf)* De heer *K. de Graaf* is in een rapport dd. 29 October 1946, dat in hoofdzaak handelt over *Lauwers,* tot de conclusie gekomen, dat *Lauwers* volkomen gerehabiliteerd kan worden geacht.

18608 *(de Graaf)* *Lauwers* heeft zich in 1945 bij de heer *de Graaf* gemeld en deze is toen direct naar Londen gegaan om een onderzoek in te stellen; hij heeft deze kwestie uitgebreid met zijn Britse opposite numbers, met name met luitenant-kolonel *Dobson,* besproken. Bij dat onderzoek is komen vast te staan, dat *Lauwers* inderdaad op allerlei manieren geprobeerd heeft Londen te waarschuwen in ieder telegram, dat hij stuurde, niet alleen door zijn identity check te veranderen, maar ook

18609 *(de Graaf)* door in open taal te seinen. De heer *de Graaf* denkt daarbij aan dat bekende telegram, waarin driemaal het woord „caught" voorkwam. De heer *Lauwers* heeft zijn uiterste best gedaan.

18619 *(de Graaf)* Er komt bovendien bij, dat *Lauwers* ook nog gerapporteerd heeft, dat, toen *Jordaan* niet werkte met zijn checks, deze een telegram terugkreeg, dat hij zijn checks moest gebruiken. Dat telegram is er. Dat is een telegram over de Trumpet-line geweest. Hij weet het niet zeker, maar hij meent, dat het gesteld is op de wijze — hij weet het niet precies meer — van een catch question. Hij gelooft, dat het over Trumpet-line geweest is. Als een agent op een catch question geen goed antwoord geeft, dan is deze agent fout, maar als je er op terugkomt en zegt: waarom beantwoord je dat fout?, dan is de hele proef niet meer van waarde.

57111 *(de Graaf)* *Lauwers* is, voordat hij zich bij het B.B.O. meldde, vastgehouden door de Engelse security. Daarover is een rapport uitgebracht. Men heeft dus de gelegenheid gehad zich volkomen op de hoogte te stellen van alles, wat zich in en om het geval-*Lauwers* had afgespeeld. Daarna is *Lauwers* zich bij het B.B.O. komen melden. Toen heeft de heer *de Graaf* zich met colonel *Dobson* in verbinding gesteld. Hij heeft deze in het kort de hoofdlijnen van het rapport-*Lauwers* verteld en hem gevraagd, of die juist waren. *Lauwers* zat vast in het B.B.O.-detachement Utrecht. De heer *de Graaf* heeft gezegd: „Wij zullen hem daar laten zitten, totdat wij van u weten of zijn beweringen juist zijn. Zo niet, dan zal hij door de politie verder moeten worden verhoord. Wanneer u verklaart, dat *Lauwers* zich heeft gedragen, zoals het moest en zijn verklaringen op waarheid berusten, wordt hij onmiddellijk in vrijheid gesteld." Toen heeft *Dobson* gezegd, dat zijn verklaringen juist waren. Zij hebben toen doorgepraat over het Nordpol-Spiel, waartoe te meer aanleiding was, omdat het geval-*Lauwers* een heel spectaculair geval was. Aan deze bespreking is niet een bepaalde conclusie verbonden, althans geen officiële conclusie. Vooral naar aanleiding van deze bespreking is men bij het B.B.O. direct met grote ijver verder in deze kwestie gedoken en heeft de heer *de Graaf* besprekingen gehad met verschillende Britse officieren, die in de tijd van het England-Spiel dienst deden. Mede naar aanleiding van die besprekingen heeft hij zijn persoonlijke conclusies en opinies opgebouwd.

57122 *(de Graaf)* Op het moment, dat de heer *de Graaf* met *Dobson* deze kwestie heeft besproken, heeft hij geen enkel telegram bekeken. Hij is daar gekomen en heeft zijn zaak verteld. Dat was van primair belang. Hij had alle telegrammen bekeken vóór deze tijd en heeft deze ook

57123 *(de Graaf)* diverse malen gezien van de M.I.D. Van S.O.E. heeft hij ze nooit gezien. Met betrekking tot het telegram van *Jordaan,* waarin deze werd aangemaand zijn security check te gebruiken, put de heer *de Graaf* hoofdzakelijk uit zijn herinnering. Wanneer men hem vraagt, of hij een bepaald telegram zou hebben gezien, dan zou hij niet met zekerheid kunnen antwoorden, of hij dat op dat moment heeft gezien, daarvóór of erna. De heer *de Graaf* heeft alle telegrammen gezien. Alle telegrammen van de M.I.D. waren woordelijk dezelfde als de telegrammen van S.O.E. Wanneer er een afwijking was,

57161 *(de Graaf)*

dan zou dat een abnormale afwijking zijn geweest; die heeft hij niet gezien. De files op het gebied van de telegrammen van de M.I.D. waren naar zijn indruk vrijwel compleet. De kwestie-*Jordaan*, die zijn checks niet had gebruikt en toen uit Londen een telegram kreeg, dat hij deze moest gebruiken, is belangrijk geworden, nadat de heren *Lieftinck, Schilp* en *de Graaf* uitgebreid zijn gaan praten over het niet aanwezig zijn of verkeerd aanwezig zijn van identity checks op de telegrammen. Toen zijn zij opnieuw vanzelfsprekend deze kwestie met een meer critisch oog gaan bekijken en de heer *de Graaf* herinnert zich, dat zij, toen *Lauwers* uit zijn gevangenschap bij het B.B.O. was ontslagen, van gedachten zijn gaan wisselen over deze kwestie. De heer *de Graaf* herinnert zich de zaak niet precies meer; hij gelooft niet, dat het geheel juist is, wat hij hierover medegedeeld heeft. De zaak is al zo lang geleden, dat hij zich deze niet gemakkelijk meer in details kan herinneren. Hij meent, dat de identity checks-kwestie is opgekomen op de basis van een telegram, volgens hetwelk een wireless operator in bezet gebied moest worden opgeleid en onderwezen in de identity check. De heer *de Graaf* heeft daarbij, naar zijn mening, de naam *Jordaan* niet genoemd, want hij meent, dat het een Duitse operator was, die werd opgeleid en onderwezen in de identity check. Het was een uitgaand telegram van de Engelsen aan een agent. Dat was dus een technische kwestie, waarvan de M.I.D. zich voordien nooit schijnt te hebben afgevraagd, wat zij eigenlijk behelsde, omdat men over het algemeen van de technische zaken

57162 *(de Graaf)*

weinig of niet op de hoogte was. Het was dus een telegram, waarin aan de agent in het bezette gebied werd gevraagd, waarom hij de

57163 *(de Graaf)*

operator, die hij moest opleiden, ook niet in zijn checks onderwees.

57164 *(de Graaf)*

Het was dus zo, dat de agent er mededeling van had gedaan, dat hij een assistent had en dat hij daarna uit Londen de mededeling kreeg, dat hij die assistent ook attent moest maken op de checks. In het geval, dat de heer *de Graaf* zich herinnert, ging er een enigszins bestraffende mededeling uit naar het bezette gebied, waarin de agent gevraagd werd, waarom hij de operator niet onderwees in het gebruik van zijn checks. Hij refereert hier niet aan een geval in verband met

57165 *(de Graaf)*

Jordaan. Als hij dat bij een vorig verhoor wel gedaan heeft, is het waarschijnlijk als gevolg van een misverstand gebeurd. De heer *de Graaf* herinnert zich, dat het ging over een operator, die moest worden opgeleid. Dat was zeker niet het geval met *Jordaan*, die immers

57166 *(de Graaf)*

volleerd telegrafist was. Het kan zijn, dat de heer *de Graaf* zich er in heeft vergist, dat *Lauwers* betrokken was bij het geval van de agent, die opgeleid werd, maar hij meent dat later te hebben geconstateerd, toen hij de détails van de telegramwisseling heeft gevraagd. Het is niet ondenkbaar, dat, toen *Lauwers* met dat verhaal kwam, dat precies overeenkwam met een ander, de heer *de Graaf* die gevallen door elkaar heeft gehaald. Toen hij *Lauwers* ondervroeg, had hij de stukken niet bij de hand. Hij heeft hem moeten ondervragen op de basis van een zee van détails, voorzover hij zich die

57167 *(de Graaf)*

uit het begin van 1944 herinnerde. M.a.w. toen *Lauwers* hem die

57168 *(de Graaf)*

mededeling deed, heeft hij verband gelegd met datgene, wat hij anderhalf jaar tevoren had gezien. Dat was een telegram, dat de heer *de Graaf* bij de M.I.D. had gezien.

57171 *(de Graaf)*

Ten aanzien van de passage op pagina 48 van zijn brochure „Fictie en Werkelijkheid" — luidende: „Maar ik knipperde met mijn ogen, toen ik een telegram van *Lauwers* zag, dat van alarm, van obscuriteit straalde en waarin hij aankondigde een „assistent-telegrafist" te hebben opgeleid. En daaraan vastgemaakt een telegram van de „assistent" plus het antwoord van het hoofdkwartier: „Waarom onderwijst u de nieuwe marconist niet in het gebruik van zijn geheime herkenningstekens?" — merkt de heer *de Graaf* op, dat men moet begrijpen,

57173 *(de Graaf)*

dat hij, wanneer hij onder ede staat, anders spreekt dan wanneer hij aan het uitleggen is aan iemand. Deze feiten zijn gedeeltelijk waar; op verschillende tijdstippen zijn er verschillende dingen gebeurd; naar aanleiding van een aantal gebeurtenissen, welke zich uitstrekken over een aantal jaren, is dat geschreven. Op het ogenblik, dat de heer *de Graaf* deze telegrammen zag, schrok hij.

57176 *(de Graaf)*

De heer *de Graaf* heeft zich de gegevens, in zijn brochure weergegeven, herinnerd, gereconstrueerd en opgeschreven in de vorm van

57177 *(de Graaf)*

rapporten en persoonlijke aantekeningen. De vraag, of de heer *de Graaf* het bovenaangehaalde citaat uit deze brochure onder ede kan handhaven, kan hij niet zonder meer met ja of neen beantwoorden. Hij kan alleen zeggen, dat dit het resultaat is van zijn associatie van verschillende gegevens en van hetgeen hij zich herinnert te hebben

57178 *(de Graaf)*

gezien in het begin van 1944. Wanneer hij zegt, dat hij in 1944 dat en dat heeft geconstateerd en dat hij, na de bevrijding met *Lauwers* sprekend, nadat er al geweldig veel over deze kwestie te doen was geweest, zich zeker herinnerde een dergelijk telegram te hebben gezien, bedoelt hij, dat hij gededuceerd heeft, dat het van *Lauwers* moet zijn geweest. Nu herinnert hij zich, dat er ook een dergelijke kwestie heeft gespeeld in verband met *Jordaan* en acht hij het niet uitge-

sloten, dat hij die associatie onjuist heeft gelegd, maar dan nog doet het aan het principe van de ontdekking niets af.

57320 *(de Graaf)*

Bij een volgend verhoor heeft de heer *de Graaf* nog verklaard, dat het hem inmiddels duidelijk is geworden, dat er een misverstand is ontstaan, doordat de naam *Jordaan,* die hij niet direct met dit geval associeerde, in dit verband is genoemd. Het betrof een telegram, gezonden uit Engeland aan een agent te velde, die er op werd gewezen, dat de wireless operator, die in opleiding was, zijn check moest leren. Dat heeft hij na de oorlog in het buitengewoon gecompliceerde onderzoek van het zeer ingewikkelde geval van luitenant *Lauwers* en ook in zijn vorige verhoor geassocieerd met diens naam in plaats van met die van *Jordaan.* Daardoor was er even een misverstand. Het is hem volkomen duidelijk, hoe de zaak zich heeft toegedragen, namelijk zo, dat de agent, in dit geval *Jordaan,* die gedurende zijn detentie over deze kwestie had gesproken met luitenant *Lauwers,* uit Londen is gewaarschuwd, dat de wireless operator, in dit geval een Duitser, moest worden onderwezen in zijn check. Bij het bestuderen van een aantal telegrammen, die representatief geacht kunnen worden voor operaties, die toen verricht zijn, is de heer *de Graaf* telegrammen, die over deze kwestie handelden, tegengekomen. Eén daarvan, aan een agent, wiens naam hem niet bekend was, luidde ongeveer: „Waarom onderwijst U de leerling niet in zijn checks?" Hij heeft dat telegram gezien op het bureau van de M.I.D. [1]) in Park Street, niet bij S.O.E. De heer *de Graaf* kan dus wel handhaven, dat hij in 1944 uit telegrammen heeft gezien, dat er een mededeling van die aard naar bezet gebied is gegaan. Hij kan ook handhaven, dat *Lauwers* hem een soortgelijk verhaal heeft gedaan, dat betrekking had op *Jordaan,* maar hij zegt: de associatie, die ik tussen die twee gevallen heb gemaakt, komt eigenlijk alleen voor mijn persoonlijke rekening. Die kan ook mis zijn. Als hij dus neergeschreven heeft in zijn brochure: „Maar ik knipperde met mijn ogen, toen ik een telegram van *Lauwers* zag, dat van alarm, van obscuriteit straalde en waarin hij aankondigde een „assistent-telegrafist" te hebben opgeleid. En daaraan vastgemaakt een telegram van die „assistent" plus het antwoord van het hoofdkwartier: „Waarom onderwijst U de nieuwe marconist niet in het gebruik van zijn geheime herkenningstekens?" dan heeft hij toen ook die associatie met *Lauwers* gemaakt, waarvan hij thans zegt: die kan mis zijn.

57326 *(de Graaf)*

[1]) De commissie tekent hierbij aan, dat blijkens het vermelde in § 2 van hoofdstuk XVIII de officieren van het bureau M.V.T. verklaard hebben, dat dit bureau niet meer telegrammen heeft ontvangen dan aan de commissie zijn overgelegd, dat die telegrammen geen betrekking hadden op kwesties van het seinverkeer en dat genoemd bureau van de aanvankelijk door S.O.E alleen uitgezonden agenten, onder wie ook *Lauwers* en *Jordaan* behoorden, nimmer enig telegram heeft gekregen.

57327 *(de Graaf)*
57329 *(de Graaf)*
57330 *(de Graaf)*

42151 *(Zembsch-Schreve)*

De heer *G. Zembsch-Schreve* is na de bevrijding in dienst gekomen bij de afdeling van het B.B.O. van majoor *de Graaf* te Utrecht. Hij heeft daar na ongeveer een maand de leiding gekregen van de afdeling, waar verhoren en onderzoeken plaats vonden in verband met de arrestaties in Nederland. Hij heeft ook gewerkt met *Lauwers,* maar deze heeft nooit onderzoeken geleid. De heer *Zembsch-Schreve* heeft het geval-*Lauwers* bij het B.B.O. onderzocht en men is daar tot de overtuiging gekomen, dat *Lauwers* goed was. Dit onderschrijft hij ook. Op grond van hetgeen de heer *Zembsch-Schreve* heeft ondervonden, gezien, gehoord en van wat voor hem is komen vast te staan uit de verhoren zelfs met de Duitsers, met *Schreieder,* van wat hij heeft gezien in Engeland van de telegrammen, staat het voor hem muurvast, dat *Lauwers* „schoon" is. De heer *Zembsch-Schreve* kan begrijpen, dat men bij de décodage een keer een fout maakt en dat men b.v. om de twee maanden zulk een fout maakt. Hij kan echter niet begrijpen, dat telegrammen, die voortdurend binnenkomen met gemutileerde identity checks en zelfs met een clear „caught" worden aangenomen als „goed" zijnde. Hij heeft ze gezien te Londen bij S.O.E.

42153 *(Zembsch-Schreve)*
42154 *(Zembsch-Schreve)*

42155 *(Zembsch-Schreve)*

42156 *(Zembsch-Schreve)*
42157 *(Zembsch-Schreve)*

§ 3. *De waarde der security checks*

63013 *(van der Reyden)*
63016 *(van der Reyden)*

De C.I.D.-agent *van der Reyden* heeft verklaard, dat hij drie security checks had, waarvan hij er twee aan de Duitsers heeft afgegeven. De heer *van der Reyden* kan positief bevestigen, dat hij een van zijn security checks niet heeft afgegeven.

Over de C.I.D.-agent *de Jonge* heeft captain *Seymour* op 25 Juni 1943 aan de heer *Somer* geschreven [1]), dat tot 18 Mei 1942 de berichten, ontvangen van de agenten *de Jonge* en *Radema* er in alle opzichten op wezen, dat zij onvervalst waren en afkomstig van vrije agenten. Identity checks waren gegeven en de berichten waren op de juiste manier gecodeerd. Daarop volgde een verbreking van het contact tot 6 Juni, toen van *de Jonge* een bericht werd ontvangen, dat slecht was gecodeerd en geen identity check bevatte. Men vermoedde, dat dit bericht afkomstig was van de Duitsers en dit werd bevestigd op 18 Juni 1942, toen de Nederlandse Regering uit Zwitserland bericht kreeg, dat *de Jonge* in Duitse handen was. Na 6 Juni 1942 en tot 27 Juli 1942 zijn in totaal negen W/T berichten ontvangen, alle door de Duitsers gezonden. Sinds de laatste datum is geen verder contact opgenomen.

[1]) Vgl. bijlage 15.

20413 *(Lauwers)*

De S.O.E.-agent *Lauwers* heeft verklaard, dat hij er zeker van is, dat hij zijn werkelijke security check niet heeft afgegeven.

20248 *(Lauwers)*

De heer *Lauwers* heeft eveneens medegedeeld, dat *Jordaan* volkomen zijn instructie heeft uitgevoerd door niet zijn security check af te geven.

20473 *(Lauwers)*

Naar aanleiding van de mededeling van de heer *Lauwers* in zijn rapport, dat *Jordaan* uit Engeland bericht kreeg, dat hij zijn security check moest gebruiken, verklaart de heer *Lauwers,* dat hij dit, direct nadat hij met *Jordaan* in een cel was samengekomen, van hem zelf heeft gehoord. Deze heeft het hem zo verteld. Men heeft toen natuurlijk aan *Jordaan* gevraagd: wat is de security check? Hij heeft die toen afgegeven. Het is de heer *Lauwers* niet bekend, of hij daarvóór is bedreigd. *Jordaan* heeft dit positief zo verteld. De heer *Lauwers* heeft, *Jordaan* kennende, geen reden hieraan te twijfelen. *Jordaan* was niet een man, die „verhalen" zou vertellen. Hij was een eerlijke, oprechte en een buitengewoon goede kerel, bovendien intelligent. Het kan volgens de heer *Lauwers* mogelijk zijn, dat de Duitsers *Jordaan,* om hem zijn security check te ontfutselen, hebben gezegd, dat uit Engeland was gevraagd, waarom hij zijn security check niet had meegezonden.

20475 *(Lauwers)*
20476 *(Lauwers)*
20477 *(Lauwers)*
20479 *(Lauwers)*
20480 *(Lauwers)*
20481 *(Lauwers)*

52050 *(Lauwers)*
52052 *(Lauwers)*

Bij zijn tweede verhoor heeft de heer *Lauwers* nogmaals verklaard, dat *Jordaan* hem heeft verteld, dat hij aanvankelijk zijn security check niet had afgegeven. *Jordaan* heeft hem destijds gezegd, dat hij werd gearresteerd met het code-gedicht in zijn zak, zodat de Duitsers na zijn arrestatie direct op de hoogte waren van zijn code, alle door hem gezonden en ontvangen berichten konden decoderen en ook onafhankelijk van hem konden gaan werken met Engeland. Men heeft hem zelfs niet naar zijn identity check gevraagd, of, wanneer dit wel is gebeurd, heeft *Jordaan* die in ieder geval niet afgegeven. De Duitsers hebben een andere marconist ingezet, die vanzelfsprekend berichten zonder check doorgaf en daarop is van Engeland de reactie gekomen: „Instruct new operator in use of security check". Tengevolge daarvan zijn de Duitsers bij hem gekomen met de vraag: Hoe zit dat? Eerst daarna heeft hij zijn security check afgegeven.

78746 *(Dourlein)*

De M.V.T.-agent *Dourlein* heeft met betrekking tot het afgeven van zijn security check medegedeeld, dat hij na zijn gevangenneming heeft gezegd geen code te hebben. Te Haaren werd hij echter met een pistool op zijn rug langs de cellen gevoerd om hem te laten zien, wie er in zaten. Inderdaad zag hij degenen, die hij kende van de organisatie. Toen heeft de heer *Dourlein* zijn code maar verteld. Hij heeft er toen geen bezwaar in gezien zijn oude security check, welke hem aanvankelijk in Engeland was verstrekt, mede te delen. Zijn eigenlijke security check, waarmee hij is uitgezonden, heeft de heer *Dourlein* nooit afgegeven. De Duitsers konden geen argwaan hebben, omdat hij een security check had afgegeven, die helemaal, ook volgens de regelen, die hun bekend waren, luidde. Het is dus niet zo, dat hij twee security checks had, maar de heer *Dourlein* heeft zijn vroegere security check afgegeven.

78752 *(Dourlein)*
78753 *(Dourlein)*

20661 *(Ubbink)*

De M.V.T.-agent *Ubbink* heeft verklaard, dat hij zijn security check wel heeft afgegeven. Hij weet echter niet precies meer, of hij dat bij het verhoor van vijf dagen heeft gedaan of later bij *May.* De Duitsers wisten, dat hij een code had, maar van het bestaan van de security check wisten zij ook af. Zij vroegen de heer *Ubbink* er naar. Hij had die eventueel fout kunnen opgeven, maar dat wist hij toen niet. De heer *Ubbink* was het idee toegedaan, dat de Duitsers alles en alles wisten. *Lahr* vertelde hem, dat zij iemand hadden in Engeland en dat het niet de minste zin had iets verkeerd te zeggen, daar zij alles konden controleren en daar zij zo ontzettend veel wisten, nam de heer *Ubbink* aan, dat dit de waarheid was; dat was logisch.

20663 *(Ubbink)*
20665 *(Ubbink)*
20666 *(Ubbink)*

20862 *(Terwindt)*
20863 *(Terwindt)*
20864 *(Terwindt)*

De M.I. 9-agente *Terwindt* heeft verklaard, dat zij haar code uit het hoofd had geleerd en tegenover de Duitsers heeft ontkend, dat zij er een had. Zij heeft de code niet prijs gegeven. Mej. *Terwindt* behoefde dus niet te spreken over security checks, omdat de Duitsers niet eens te weten zijn gekomen, dat zij een code had.

48775 *(de Jonge)*

De B.I.-agent *H. G. de Jonge* heeft verklaard, dat degene die zijn toestel en zijn code had, is gevangen genomen. Deze heeft blijkbaar ook niet alles van zijn code verteld. De heer *de Jonge* staat er positief voor in, dat hij bij zijn verhoor niet verder is gegaan dan, naar hij meende te kunnen constateren, de Duitsers wisten. Hij is er dus in geslaagd niet zijn gehele code af te geven.

48776 *(de Jonge)*

22028 *(van Borssum Buisman)*
22029 *(van Borssum Buisman)*

De B.I.-agent *van Borssum Buisman* heeft medegedeeld, dat hij drie security checks had, waarvan hij er één mocht prijs geven. Een van deze drie was een zeer speciale identity check, die hij dus nooit mocht prijs geven. De heer *van Borssum Buisman* gelooft, dat hij de andere ook niet heeft verteld, want hij is direct begonnen te vertellen, dat hij niets van identity checks in het algemeen afwist. De Duitsers begonnen er meteen over, dat er nog een afspraak in moest zitten; dat wisten zij reeds. Hij heeft echter volgehouden, dat hij er nooit van had gehoord en toen hebben zij het opgegeven. De heer van *Borssum Buis-*

22030 *(van Borssum Buisman)*

man denkt, dat hij de andere twee ook niet heeft vrij gegeven, hoewel hij 110 uur achter elkaar is verhoord.

55222 *(Wiedemann)*
55223 *(Wiedemann)*
55224 *(Wiedemann)*

De B.I.-agent *Wiedemann* had, naar hij mededeelt, een code volgens het systeem van de double transposition. Dit was zijn gewone code. Voor speciale gevallen, waarbij namen moesten worden genoemd, had hij ook een cijfer-code. In de double transposition-code was een security check aangebracht, doch waaruit die bestond, kan hij niet precies meer zeggen. Er waren openings- en eindigingsgroepen, die van geen belang waren voor de inhoud. Dat waren betekenisloze letters. Een van die groepen, de tweede of de derde, had een combinatie van letters, die ergens op berustte. Deze combinatie moest hij aanbrengen, indien hij in vrijheid opereerde. De heer *Wiedemann* had geen test question meegekregen.

55225 *(Wiedemann)*

55226 *(Wiedemann)*
55228 *(Wiedemann)*
55229 *(Wiedemann)*
55281 *(Wiedemann)*
55282 *(Wiedemann)*

Ongeveer Mei 1944 waren de werkzaamheden van de heer *Wiedemann* ten einde, omdat hij de gehele organisatie had overgelaten aan de heer *de Goes Meyer* en hem ook van een code had voorzien; dat was een extra-code, welke hij voor dat doel had meegebracht. De heer *Wiedemann* kreeg opdracht uit Londen om terug te keren via België en Frankrijk. Dat is niet gelukt. Hij is daarna teruggekeerd naar Amsterdam, waar hij zuiver door een toeval is gearresteerd.

55283 *(Wiedemann)*

55284 *(Wiedemann)*
55285 *(Wiedemann)*

55321 *(Wiedemann)*

De heer *Wiedemann* is door de Duitsers niet in het bijzonder gehoord over zijn code. Zij hadden zijn code reeds, omdat de K.L.M.-marconist, die bij de Radiodienst zijn werk had overgenomen, al veel eerder was gearresteerd met de code van de heer *Wiedemann*. De heer *Wiedemann* had echter twee sleutels op zijn code; zijn identification group was anders dan die van de K.L.M.-marconist. De heer *Wiedemann* had, toen hij werd gearresteerd, geen papieren bij zich. Degenen, die aanwezig waren op het adres, waar hij werd gearresteerd, zijn tot laat in de nacht door de landwacht verhoord. Nadat deze arrestanten meenden, dat de mensen, bij wie de heer *Wiedemann* woonde, nog tijd hadden gehad om zich uit de voeten te maken, hebben zij het adres opgegeven, waar hij logeerde. Daarheen is de landwacht gegaan. Zij hebben toen alle papieren van de heer *Wiedemann* gevonden, telegrammen, code, met de sleutels en alles er bij. Toen wisten de Duitsers dus alles. Te Haaren heeft *Haubrock* hem op een middag een stapel telegrammen in het Duits voorgelegd, die de heer *Wiedemann* had verzonden. Deze had de S.D. reeds uitgewerkt en vertaald in het Duits. De heer *Wiedemann* maakte zich niet zo ongerust over zijn code, omdat hij wist, dat deze niet kon worden gebruikt, aangezien het onmiddellijk bekend was, dat hij gearresteerd was en dat daarvan bericht naar Londen zou gaan. Dit kon hij weten, daar mej. *Visser*, die op hetzelfde adres was gearresteerd als de heer *Wiedemann*, de volgende dag reeds tijdelijk in vrijheid werd gesteld, hoewel zij enkele uren later weer werd gearresteerd. Zij heeft zich in verbinding gesteld met de Radiodienst. Deze dienst berichtte Londen en dus was er geen gevaar, dat de Duitsers misbruik zouden maken van de code of het toestel van de heer *Wiedemann*.

55325 *(Wiedemann)*

55327 *(Wiedemann)*

55328 *(Wiedemann)*

55329 *(Wiedemann)*

61174 *(van Duin)*

61175 *(van Duin)*
61176 *(van Duin)*

De B.B.O.-agent *van Duin* heeft verklaard, dat zijn code ontzettend eenvoudig was en niet zonder sleutel kon worden gebroken. Het was geen film maar een stukje zijde; dat hebben de Duitsers bij zijn arrestatie niet gevonden. De heer *van Duin* had de one time pad-code; het was een dubbeldruk en het ding was nat geworden en daardoor onleesbaar. Hij liet zijn collega's *Bert* en *Koos* coderen. De code van de heer *van Duin* werd dus niet meer gebruikt en dat was ook veel gemakkelijker voor hem; als hij gevangen werd genomen, kon hij geen gegevens weggeven. De heer *van Duin* heeft met de codeverhoren dus in het geheel geen last gehad. Hij heeft bij zijn verhoor gezegd, dat hij een zender was; voor de rest wist hij niets; zijn berichten werden gecodeerd door *Bert* en *Koos*.

61177 *(van Duin)*

61178 *(van Duin)*

61181 *(van Duin)*

58788 *(Steman)*
58789 *(Steman)*

De B.B.O.-agent *Steman* heeft verklaard, dat hij door een toeval is gearresteerd. De Duitsers hebben nooit geweten, dat hij een agent was. Hij is niet uitgepeild. Zijn code en wat daarmede verband hield, zijn in zijn verhoren niet in het geding geweest.

58795 *(Steman)*

63699 *(Seyben)*
63799 *(Seyben)*
63800 *(Seyben)*
63801 *(Seyben)*

De B.B.O.-agent *Seyben* deelt mede, dat hij, behalve een code van het double transposition-systeem ook een one time pad-code had. Na zijn arrestatie is de heer *Seyben* te Haaren door *May* over zijn code gehoord. Deze wist, hoe zijn code was. Hij kende het systeem, maar hij kende zijn codeletters niet. Toen heeft de heer *Seyben* de codeletters opgegeven, die dienden om aan te geven, dat de zaak verkeerd was en daarop heeft hij er verder niets meer over gehoord. De double transposition is niet ter sprake gekomen en *May* heeft niet geweten, dat hij die had. Van de one time pad-code had de heer *Seyben* een film. De Duitsers hadden al zijn papieren gevonden. Toen hij werd verhoord, hadden zij zijn code op tafel liggen. De agenten hadden vier letters en als zij die er bij stuurden, wist men in Engeland, dat het goed was. Zij hadden ook vier andere letters en als men die stuurde, wist men, dat de zaak verraden was, dat er iets aan de hand was, b.v. dat men gearresteerd was of onder dwang de code had moeten afgeven. De heer *Seyben* heeft die vier andere letters afgegeven om

63803 *(Seyben)*

63805 *(Seyben)*

63806 *(Seyben)*

63808 *(Seyben)*

63835 *(Seyben)*
63836 *(Seyben)*
63838 *(Seyben)*

aan te geven, dat hij gearresteerd was. Bij de double transposition-code had de heer *Seyben* aparte checks. Het waren twee speciale woorden, die men moest seinen, voordat men met het bericht begon. Hij kan zich niet herinneren, welke het geweest zijn; deze gaven aan, of alles normaal was of niet. Men seinde twee speciale woorden; seinde men andere woorden, dan was het abnormaal. Het is dus zo gelopen, dat de heer *Seyben* over de code alleen is gehoord door *May*. Deze heeft nooit geweten, dat hij nog een double transposition-code had. Hij dacht waarschijnlijk, dat de film, die de heer *Seyben* had, zijn enige code was.

57501 *(Fock)*
57502 *(Fock)*

De vraag, hoe groot het percentage was van de telegrammen, welke door atmosferische storingen gemutileerd waren, beantwoordt de heer *Fock* met de mededeling, dat dit naar zijn mening 20 pct. was. In elk geval was veel meer dan de helft van de telegrammen goed.

32860 *(van Houten)*

De heer *van Houten* heeft verklaard, dat 10 pct. van de telegrammen moeilijk leesbaar was. Bij 90 pct. kwam men er onmiddellijk uit, maar op 10 pct. van de telegrammen moest men inderdaad soms vrij lang zitten puzzelen en dan werden ze gereconstrueerd.

55183 *(van Houten)*

Bij een tweede verhoor bevestigt de heer *van Houten* nogmaals, dat bij het B.I. 10 pct. van de telegrammen verminkt binnenkwam.

76183 *(Somer)*
76185 *(Somer)*

De heer *Somer*, gevraagd naar het percentage telegrammen, dat beschadigd overkwam, deelt mede, dat het grootste percentage beschadigd was. Naar aanleiding van de verklaring van de heren *Fock* en *van Houten*, die het percentage van de beschadigde telegrammen op 10 à 20 pct. taxeerden, deelt de heer *Somer* mede, dat dit de telegrammen waren, die helemaal beschadigd waren, zodat men beslist herhaling moest aanvragen. In practisch elk telegram waren echter fouten. Wanneer er dus van 10 à 20 pct. wordt gesproken, dan zijn dat de telegrammen, die totaal onleesbaar waren. Daarnaast was een heel groot percentage, dat door eenvoudige luchtstoringen enkele klinkers of woorden miste.

76186 *(Somer)*
41152 *(Gerbrands)*
41154 *(Gerbrands)*
41155 *(Gerbrands)*
41156 *(Gerbrands)*

De heer *Gerbrands* zegt, dat, naar wat hij er zich van herinnert, van de telegrammen over het algemeen niet meer dan 5 of 10 pct. verminkt was. Het was dus een betrekkelijk gering percentage, waarover men zat te puzzelen. De overige 90 pct. kwam goed door; die kon men zo lezen. Wanneer er moeilijkheden waren met de telegrammen, lag dat aan de atmosferische storingen.

21758 *(Klijzing)*

De heer *Klijzing* deelt mede, dat de telegrammen over het algemeen zwaar verminkt binnenkwamen, hetzij door atmosferische storingen of, omdat het toestel zwak was of, omdat men weinig stroom had, of omdat de operator zenuwachtig was geworden door langdurig werk in bezet gebied. De telegrammen kwamen over het algemeen verminkt en sommige zelfs zwaar verminkt over, zodat men vaak moest raden wat er in zo'n telegram werd bedoeld.

In een brief aan de commissie van 30 September 1948 heeft de heer *Siedenburg* geschreven, dat captain *Pidcock* hem heeft medegedeeld, dat vrijwel alle telegrammen van agenten, die bij S.O.E. uit Nederland binnenkwamen, zeer verminkt waren en dikwijls met gissingen werden gereconstrueerd. De oorzaken daarvan waren naar zijn mening: slechte apparatuur van agenten, slechte marconisten, slechte ontvangst.

32626 e.v. *(Siedenburg)*

Bij zijn verhoor verklaart de heer *Siedenburg*, dat captain *Pidcock* deel heeft uitgemaakt van een door S.I.S. naar aanleiding van de mislukkingen van S.O.E. ingestelde commissie, welke commissie een onderzoek had te doen, voorzover dat van belang was voor S.I.S., dus voorzover daaruit iets kon blijken van mogelijke penetratie van B.I.-mensen. Dat was dus een afzonderlijk S.I.S.-onderzoek. Daartoe heeft de heer *Pidcock* alle telegrammen van het B.I., het B.B.O. en S.O.E. ter bestudering ontvangen. Hij moest de security van al deze telegrammen en agenten onderzoeken, zodat hij er, aldus de heer *Siedenburg*, vermoedelijk wel iets van af wist.

32631 *(Siedenburg)*

De heer *Siedenburg* heeft het misschien wat te sterk gesteld, wanneer hij zegt, dat bij S.I.S. en het B.I. vrijwel alle telegrammen van agenten uit Nederland zeer verminkt waren en dikwijls met gissingen werden gereconstrueerd. Over het algemeen echter, zaten er in de telegrammen — ook in zijn tijd — ontzettend veel onduidelijkheden. Men moest dikwijls werkelijk raden, wat eigenlijk bedoeld was.

76173 *(Somer)*
76174 *(Somer)*

Met betrekking tot de vraag, of aan de security checks niet zoveel of althans geen beslissende betekenis kan worden gehecht, verklaart de heer *Somer*, dat dit een kwestie van smaak is. Als een agent, die in Duitse handen is, op een gegeven moment op verzoek van de Duitsers een telegram verstuurt en hij laat zijn security check weg, hetgeen hij altijd in eigen hand heeft — hij kan zijn code weggeven, maar daarom behoeft hij zijn security check niet weg te geven —, dan moet de ontvanger, i.c. Londen, aannemen, dat de agent in vijandelijke handen is. De heer *Somer* is het niet eens met hen, die zeggen, dat de security checks niet van zoveel waarde waren, omdat

een deel van de telegrammen gemutileerd overkwam, zodat niet alles was te ontcijferen en omdat de ervaring had geleerd, dat de agenten nogal eens nerveus of slordig waren, vooral in de eerste tijd, als ze pas waren gedropt. De commissie kan mensen zoals *Seymour, de Jong* en *Dulling,* die iedere dag met de mensen van het B.I. de telegrammen van voren naar achter en omgekeerd ontleedden, hiernaar vragen. Zo gauw als men een letter fout zag in een security check, werd gevraagd het bericht te herhalen. Het zou dan wel bijzonder merkwaardig zijn, als door technische of atmosferische storingen precies twee keer de security check gemutileerd overkwam. Als men dan nog twijfelde — en dit kan men ettelijke agenten vragen — dan werd gevraagd de speciale check (de test question) op te geven, tot drie, vier keer toe.

21758 e.v. *(Klijzing)*

De heer *Klijzing* is van oordeel, dat het gebruik van bepaalde foute letters als security check, zoals met *Lauwers* het geval was, zeker niet geconstateerd kon worden, daar de telegrammen over het algemeen zwaar verminkt binnenkwamen. Een uit letters bestaande security check vindt de heer *Klijzing* ondoelmatig. Een der fouten in het England-Spiel is z.i. het ondoelmatig gebruik van security checks.

49060 e.v. *(Beukema toe Water)*

Ir. *F. K. Tj. Beukema toe Water* heeft verklaard, dat hij aan het B.I. wel eens telegrammen heeft verzonden zonder checks er in. Het gaf in het geheel geen stoornis in het normale verkeer; er werd niet gestopt; er werd ook geen stilzwijgen in acht genomen; er kwam rustig antwoord op.

Op 17 Februari 1949 heeft de B.I.-agent *d'Aulnis de Bourouill* in aansluiting op zijn verhoor het volgende aan de commissie geschreven. Door zijn zeer langdurige en onderbroken opleiding tot marconist-organisator geraakte hij op de duur met zijn Engelse instructeurs op een abnormaal persoonlijke voet van vriendschap. Zo ook met de heer *Witney* (schuilnaam), die de training dirigeerde. Toen de heer d'*Aulnis de Bourouill* hem eens onderhield over de identity checks, welke in dubbele transpositie-code moesten worden verwerkt en zijn waarschijnlijke consternatie schilderde, indien deze checks zouden uitblijven, zeide de heer *Witney* ongeveer: „De diverse landen kiezen voor de agentenbaan geenszins altijd goed geschoolde mannen. Het komt dikwijls voor, dat deze agenten, als ze op het continent zijn, hun identity checks vergeten of verwaarlozen". De implicatie van die opmerking is duidelijk, aldus de heer *d'Aulnis de Bourouill.* Als na de decodering van een ontvangen telegram de identity checks ontbraken, was dit geenszins te Londen een zeker teken van onraad. Vandaar ook mede de extra-check door speciale sleutelwoord-combinaties.

§ 4. *De mededelingen van Engelse zijde*

32626 *(Siedenburg)*

De heer *H. Siedenburg* heeft verklaard, dat captain *Pidcock* met wie hij in 1945 heeft samengewerkt in een S.C.I. unit van de Britse Field Security in Nederland, deel heeft uitgemaakt van een door S.I.S. naar aanleiding van de mislukkingen van S.O.E. ingestelde commissie, welke commissie een onderzoek had te doen, voorzover dat van belang was voor S.I.S., dus voorzover daar iets uit kon blijken van mogelijke penetratie van B.I.-mensen. Er is dus een afzonderlijk S.I.S.-onderzoek geweest. Daartoe heeft de heer *Pidcock* ter bestudering alle telegrammen van het B.I. en het B.B.O. of S.O.E. ontvangen, welke met het B.I. ook maar bij benadering iets te maken konden hebben. Bij de verhoren van de War Office-enquête is de heer *Pidcock* herhaalde malen aanwezig geweest, wanneer het zaken betrof, die ook voor B.I. van belang konden zijn. Hij heeft niet deel uitgemaakt van deze commissie, maar is er voor speciale gevallen — hij behandelde de S.I.S.-zijde hiervan — naar toe geweest. Zodra

32627 *(Siedenburg)*

bleek, dat de zaak bij S.O.E. mis was, wilde S.I.S. in de eerste plaats weten in hoeverre haar mensen eveneens aangetast waren. Men heeft toen de telegrammen ter inzage gekregen, die in deze aangelegenheid van belang konden zijn.

32629 *(Siedenburg)*

De heer *Siedenburg* herinnert zich nog, dat de heer *Pidcock* bij de ondervraging van de heer *Bingham* de indruk gekregen had, dat de operaties direct na het bericht over *Dourlein* en *Ubbink* zijn stopgezet. Er zou daarna nog wel een telegramwisseling zijn gaande gehouden, doch er zouden geen agentenuitzendingen of „droppings" meer zijn georganiseerd. S.O.E.-M.V.T. wilde echter tegenover de buitenwereld ongaarne erkennen, dat hun zaak zó fout was. Zèlf

32630 *(Siedenburg)*

had men het vanaf dat moment wel begrepen. Het was zo, dat de heer *Pidcock* de „security" van al deze telegrammen en agenten moest onderzoeken, zodat hij er vermoedelijk wel iets van af wist. Wanneer een telegram binnenkwam, dat volmaakt was, dus waar alles precies in stond, zoals het moest zijn, werd zulks gewantrouwd. Men zei dan, dat het te mooi was om waar te zijn, hetgeen dan ook wel eens het geval bleek te zijn. Bij welke B.I.-agent zulks het geval is geweest, kan de heer *Siedenburg* zich niet meer herinneren, maar

van één van hen ontving men zulke prachtige telegrammen, dat men de indruk kreeg, dat hij onder contrôle stond, hetgeen naderhand juist bleek te zijn. Over het algemeen zaten er in de telegrammen van

32631 *(Siedenburg)* het B.I. ontzettend veel onduidelijkheden. Men moest er dikwijls werkelijk naar raden, wat eigenlijk bedoeld was. Van de agent *Schreinemachers* van het B.I. werd daarentegen lange tijd vermoed,

32632 *(Siedenburg)* dat hij onder contrôle stond, omdat zijn telegrammen te mooi werden gevonden. Achteraf bleek zulks nooit het geval te zijn geweest. De telegrammen waren dus dikwijls erg twijfelachtig. Volgens

32634 *(Siedenburg)* de gegevens, die de heer *Siedenburg* ervan heeft gezien, is het zo, dat, wanneer een eerste agent werd gepakt en meer medewerking bood dan nodig was, het begrijpelijk is, dat de volgende agent na de enorme desillusie ook in een stemming was om veel te vertellen. Uit ondervragingslijsten van *Schreieder,* waarin elk detail van opleiding, omgeving, enz., enz., werd bestreken, kregen de volgende agenten de indruk alsof alles, wat te Londen gebeurde, iedere stap, welke men

32635 *(Siedenburg)* maar deed, de Duitsers bekend was. Dat is de opinie van de heer *Pidcock,* want de heer *Siedenburg* weet er natuurlijk — behalve datgene, wat hij nadien uit de stukken gezien heeft (zoals de bekende ondervragingen van *Giskes* en *Schreieder* en de gegevens, welke hij van de C.I.-War Room gezien heeft) — uit eigen ervaring niets van.

32636 *(Siedenburg)* Dit alles speelde zich af, voordat hij in Engeland kwam. De conclusies van captain *Pidcock* komen hierop neer, dat de catastrophe te wijten is aan een aantal technische oorzaken, hierbij dan ook inbegrepen de kwestie van de opleiding en de selectie en vooral, wat de Engelsen noemen „the human element" in het algemeen, dus de menselijke eigenschappen.

32638 *(Siedenburg)* Het was van het moment af, waarop het spel begonnen was, betrekkelijk eenvoudig om het door te laten gaan. Vanaf het moment, dat bijvoorbeeld de Duitsers een agent van het B.I. volledig in handen zouden hebben gekregen, had zich misschien een dergelijk spel ook kunnen ontwikkelen. Zoiets is mogelijk, omdat deze soort operaties in het algemeen, ook zonder alle vermijdbare fouten, een ge-

32639 *(Siedenburg)* weldig gelukspel blijkt te zijn. Naar het persoonlijk gevoelen van de heer *Siedenburg* echter heeft een *Lauwers* volledig medegewerkt en heeft dat het ontstaan van het „Spiel" tot gevolg gehad. Aan de andere kant is men in Engeland natuurlijk zeer slordig geweest bij het controleren van de omstandigheden.

32641 *(Siedenburg)* S.O.E. was een instelling, die in de oorlog is opgericht en waarvoor men noodgedwongen vele dilettanten heeft moeten nemen. De Engelsen, die er bij werkten, waren mensen, die in het betreffende land werkzaam waren geweest of de taal goed spraken of de omstandigheden enigszins kenden. De Nederlandse sectie was een van de allerkleinste, omdat het sabotagewerk hier niet belangrijk is geweest. Er waren bovendien enorme Franse, Joegoslavische, Bel-

32642 *(Siedenburg)* gische, Noorse, enz., secties. Volgens de heer *Siedenburg* is met de Franse sectie herhaaldelijk iets dergelijks gaande geweest, maar niet op die schaal en niet zo langdurig als bij het England-Spiel.

32643 *(Siedenburg)* Een van de conclusies van de heer *Pidcock* was, dat van enig „dirty
32644 *(Siedenburg)* work", zoals in Nederlandse publicaties wordt gesuggereerd, nimmer het geringste is gebleken. Hij heeft zich met betrekking tot *Bingham*

32645 *(Siedenburg)* of de andere heren, die bij de Nederlandse sectie van S.O.E. werkzaam waren, wel eens in deze geest uitgelaten, dat ze eigenlijk maar amateurs waren. Niet, dat hij de mensen bij name noemde, maar captain *Pidcock* heeft altijd gezegd, dat naar zijn mening hier alle mogelijke menselijke factoren een heel grote rol hebben gespeeld.

32648 *(Siedenburg)* Wat de heer *Siedenburg* vooral opviel, was, dat hij met nadruk gezegd heeft, dat een goed en een gaaf telegram met alle identity checks er in, in principe gewantrouwd werd.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, heeft de heer *Bingham* medegedeeld nooit te hebben geweten, dat er met telegrammen van *Lauwers* iets niet in orde was. Hij heeft diens security check niet gekend; hij heeft nimmer geweten, dat *Lauwers* pogingen heeft gedaan om er de aandacht op te vestigen, dat hij gevangen genomen was. Hij verneemt thans voor het eerst, dat Miss *Bond* na de oorlog tegen *Lauwers* zou hebben gezegd, dat men wel gemerkt had, dat er iets met zijn telegrammen aan de hand was, doch dat men de afwijkingen niet van dusdanige aard vond, dat men het nodig achtte daaruit bepaalde conclusies te trekken.

Verder heeft de heer *Bingham* verklaard, dat het inderdaad waar is, dat *Jordaan* op een gegeven moment berichtte, dat hij een nieuwe operator had gevonden en dat men toen van Engeland uit heeft gezegd, dat deze nieuwe operator de security check moest gebruiken. Men is hier eenvoudig ingevlogen.

Colonel *Cordeaux* heeft verklaard, dat hij voor de mededeling, aan *Jordaan* gedaan, dat deze zijn nieuwe marconist de checks moest laten gebruiken, geen verontschuldiging heeft.

Colonel *Brook,* vanaf October/November 1942 regionaal chef van de S.O.E.-operaties in West-Europa, heeft medegedeeld, dat in Maart 1942 telegrammen binnenkwamen van de agent *Eben Haezer (Lauwers)* zonder behoorlijke security check. Men heeft dit feit geconstateerd en het afgewogen tegen andere argumenten, die pleitten voor de conclusie, dat deze agent nog in vrijheid was. Op grond van deze overweging heeft men besloten het verkeer voort te zetten. Dit afwegen van de verschillende omstandigheden tegen elkaar is later gebleken fout te zijn geschied; het was echter geen „slip"; men is er niet blind ingevlogen, doch de „serious consideration" bleek later fout te zijn. Hetgeen daarop is gevolgd, is eigenlijk incidenteel. Voor de latere agenten werden, door hun onmiddellijke arrestatie en de voortdurend toenemende kennis van de Duitsers van de Engelse feiten en omstandigheden, de verhoudingen steeds ongunstiger om de checks achter te houden (psychologische schok).

Major general *Gubbins* heeft verklaard, dat niet meer nagegaan kan worden, of alle voor het plan-Holland uitgezonden agenten hun security check hebben afgegeven. Dit zou alleen getoetst kunnen worden aan de hand van de telegrammen. Dit toetsingsmiddel bestaat niet meer. Er waren bij S.O.E. van alle bezette gebieden honderdduizenden telegrammen. Deze konden niet alle bewaard blijven en zijn dus vernietigd. Misschien, dat hier en daar in sommige dossiers nog wel bepaalde telegrammen zijn, doch dit is volmaakt incidenteel.

Colonel *Brook* acht de opvatting, dat niet alle agenten hun security check hebben weggegeven, juist. Hij neemt ook aan, dat de agent *Lauwers* opzettelijk zijn check verkeerd gebruikt heeft. Het seinen van „caught" en „worked by jerry" in de tekst van een telegram acht hij uitgesloten; in de „dummies" is het misschien mogelijk.

Het standpunt van colonel *Brook* is, dat de security check niet zo belangrijk was, als men wellicht zou denken.

Major general *Gubbins* wijst er op, dat het uitzenden van agenten, als in deze oorlog is gebeurd, volkomen nieuw was. Deze nieuwe methode heeft zich in de loop van deze oorlog verder ontwikkeld en is geperfectionneerd. Aanvankelijk was ook de security check zeer simpel, hetgeen de waarde er van geringer maakte.

Colonel *Cordeaux* is ook van oordeel, dat de security check niet het belangrijkste contrôlemiddel was. Men moet zijn oordeel over het al of niet vrij zijn van de agent op verschillende gronden baseren:

1) De security checks. Deze zijn steeds ingewikkelder en groter in aantal geworden, maar de vijand kwam daarvan natuurlijk op de hoogte en hield daar bij de ondervraging rekening mede.

2) Het seinschrift. Ook dit was niet doorslaggevend. Eerst in de loop van 1943 werd het seinschrift mechanisch opgenomen.

3) Hetgeen omtrent de persoonlijkheid en de persoonlijke omstandigheden van de agent bekend is. Hierbij is inbegrepen de vorm en inhoud van het telegram. Dit is het meest essentiële, mede omdat de Duitsers in een spel de telegrammen niet lieten opstellen door de gevangen genomen agenten, doch dit zelf deden.

4) De test questions. Ook deze waren slechts tot op zekere hoogte belangrijk, omdat een goede ondervrager daar ook achter kan komen; slechts als de agent bij of vlak na zijn arrestatie het leven verliest, is zulk een test question beslissend.

Ook colonel *Cordeaux* heeft de ervaring, dat de agent vaak in zijn eerste telegrammen de security check niet of niet goed gebruikte.

Major *Bingham* heeft verklaard, dat test questions in zijn tijd weinig voorkwamen. Ook de heer *Seymour* deelt mede, dat dit bij S.I.S. in den beginne weinig geschiedde. De heer *Bingham* acht de waarde van test questions — ook van de niet voorbereide test questions — niet zo groot; men heeft de kans, dat, als de agent gaat praten, hij alles prijsgeeft en het is voor een goed ondervrager z.i. in bepaalde gevallen wel mogelijk er achter te komen.

Verder heeft de heer *Bingham* er met betrekking tot de security checks nog op gewezen, dat de telegrammen vaak verminkt overkwamen, zodat het verkeer op grond van het ontbreken van een security check niet gauw gesloten werd.

De heer *Seymour* heeft in dit verband verklaard, dat de verbinding tussen S.I.S. en de C.I.D.-agent *de Jonge* op grond van het ontbreken van de security check is afgebroken. Hij acht een percentage van 10 à 20 pct aan verminkte telegrammen in de latere tijd van het B.I. wel juist.

Voor hetgeen major *Dobson* over de telegrammen van *Heck Blue* heeft medegedeeld, weet de heer *Bingham* geen verklaring.

Wie de beslissing, dat het verkeer, ondanks het ontbreken van de security checks, zou worden voortgezet, genomen heeft, weet major *Bingham* niet; hij heeft dit zeker niet gedaan. Ook is deze beslissing niet met hem besproken. Wel is er in het algemeen gesproken over de telegrammen en de security checks, aan welke laatste niet een uitsluitende waarde werd gehecht.

De heren *Seymour* en *Bingham* zijn het er over eens, dat het een zaak van de signal section was, wat de agenten in geval van gevangenneming al dan niet van hun code mochten mededelen. De heer *Bingham* weet niet, hoe dit geregeld was, doch de heer *Seymour* zegt wel te weten, dat aan de agenten werd gezegd, dat zij in geval van nood hun code mochten afgeven, doch hun security check tot het laatst voor zich moesten houden.

Colonel *Brook* heeft bevestigd, dat aan de S.O.E.-agenten voor hun uitzending werd gezegd, dat zij in geval van gevangenneming zo weinig mogelijk moesten mededelen, doch dat zij in geval van nood hun code mochten afgeven en zelfs voor de vijand mochten seinen; in geen geval mochten zij echter hun security check of de belangrijkste van hun checks vrijgeven.

De heer *Bingham* heeft medegedeeld, dat er een aantal maanden voor de definitieve stopzetting van de uitzending van agenten in Mei 1943 *(Blizzard* was toen nog chef van de Dutch section van S.O.E.) een periode van twijfel is geweest over de S.O.E.-operaties. Men heeft toen alle telegrammen ter inzage gegeven aan iemand van M.I. 5, die geheel buiten de zaak stond. Deze was, na onderzoek, van oordeel, dat alles in orde was. In hoeverre colonel *Blizzard* hierover kolonel *de Bruyne* heeft ingelicht, weet de heer *Bingham* niet. In Mei/Juni 1943 was de heer *Bingham* echter in zijn vertrouwen dusdanig geschokt, dat hij de uitzending van agenten heeft stopgezet. Toen de contrôle-agent *Cnoops* in het einde van 1943 terugkwam, was men zeker van het England-Spiel. Na de terugkomst van *Ubbink* en *Dourlein* heeft men weer veel nieuwe gegevens daarover ontvangen.

De voorzitter van de commissie heeft ook een onderhoud gehad met de heren *Senter* en *Miller* van de security-afdeling van S.O.E. De heer *Senter* heeft zijn functie als leider van deze afdeling aanvaard in Juli 1941. De security-afdeling had toen echter meer tot taak de algemene security. Eerst met de komst van de heer *Miller* in September 1942 is er ontstaan een „specialised operational security section", welke tot taak had onderzoekingen in te stellen naar „suspicious traffic" en teruggekomen agenten. De telegrammen kwamen binnen bij de signal section van S.O.E. Deze was verantwoordelijk voor de beoordeling van de security checks en moest de aandacht van de country section op de leemten daarin wijzen. Was de country section dan van mening, dat er iets mis was, dan moest zij de aandacht van de heer *Senter* daarop vestigen. Zo was de toestand tot 1943. In de loop van dat jaar kwam er echter een nieuwe regeling, volgens welke de heer *Miller* afschrift kreeg van alle telegrammen, zodat de security section ook zelfstandig kon beoordelen, of er iets mis was. Deze verandering van systeem is geen gevolg geweest van waarschuwingen over het England-Spiel, maar vond haar aanleiding in penetraties in België. Tot aan deze verandering van systeem berustte de verantwoordelijkheid voor de security checks dus geheel bij de country sections. Het initiatief voor een onderzoek in verband met het ontbreken van de check moest van haar uitgaan. De heer *Senter* is er in de periode tot Mei 1943 niet van in kennis gesteld, dat er iets niet in de haak was met betrekking tot de verbindingen met Nederland. De heren *Senter* en *Miller* geloven beiden, dat de verklaring van het England-Spiel niet kan worden gegeven door een enkele eenvoudige theorie. De oorzaken zijn een ingewikkeld complex. S.O.E. was een nieuwe dienst. „They learned as the work went on". Er waren enkele ervaren S.I.S.-mensen bij S.O.E. geplaatst, doch de rest zouden zij willen kwalificeren als „goed willende amateurs".

Major *Bingham* heeft nog medegedeeld, dat men in de periode van twijfel in verband met het ontbreken van security checks tenslotte is doorgegaan, omdat er weer andere factoren waren, welke deze twijfel neutraliseerden.

Colonel *Brook* van S.O.E. heeft zijnerzijds de volgende opsomming gegeven van de factoren, welke z.i. bij het England-Spiel in het spel zijn geweest. Deze factoren zijn:

1) de penetratie van de Duitsers was reeds begonnen bij de eerste door de Engelsen uitgezonden S.O.E.-agenten;

2) het feit, dat, nadat geconstateerd was, dat de security checks ontbraken, beslist werd, dat men toch met de operaties zou doorgaan;

3) het feit, dat de intelligence-verbindingen met Nederland zo slecht waren. In 1942, ten tijde van de S.O.E.-operaties, was deze „lack of intelligence" het ergste;

4) de Duitse contra-spionnage in Nederland was beter dan die in België en Frankrijk, waar soortgelijke pogingen van de Duitsers om een Spiel op te zetten door de Engelsen in de kiem konden worden gesmoord;

5) de meeste agenten hebben aan het Spiel der Duitsers medegewerkt, hoewel zij wisten, dat daardoor de volgende agenten ook weer in handen van de Duitsers zouden vallen. Hoewel de gevangen agenten bij elkaar in een kamp waren, zijn eerst *Ubbink* en *Dourlein* er in geslaagd een waarschuwing over te zenden. Colonel *Brook* be-

schouwt de eerste drie punten als hoofdpunten en zijn vierde en vijfde punt als secundaire punten.

Major general *Gubbins* wijst in dit verband nog op de handicap, dat er in Nederland maar zeer weinig geschikte droppingsplaatsen waren. In België bestonden er in dit opzicht reeds meer mogelijkheden en in Frankrijk veel meer.

De heer *Brook* heeft verklaard, dat men de zaak als volgt moet zien. Wanneer de telegrammen, zoals de heer *Bingham* aan de voorzitter van de commissie heeft medegedeeld, ter inzage gegeven zijn aan M.I. 5, wil dit alleen zeggen, dat deze dienst die telegrammen bekeken heeft uit een oogpunt van contra-spionnage. De telegrammen zijn dus getest aan de bij M.I. 5 aanwezige gegevens, terwijl deze dienst zich niet bemoeid zal hebben met de technische vraag, of de security checks gegeven waren, ja dan neen. Anderzijds bemoeide de signal section zich alleen met de checks in die zin, dat deze sectie aangaf, of de checks al dan niet gegeven waren, zonder daaruit enige conclusie te trekken. Volgens colonel *Brook* was het in de eerste plaats de taak van de landensecties om, eventueel na bij M.I. 5 ingewonnen informatie, te beoordelen, welke waarde aan het ontbreken van de security check moest worden toegekend.

Men is als volgt tot de conclusie gekomen, dat de verbindingen van S.O.E. met Nederland in orde waren. Op verschillende momenten heeft men met betrekking tot de telegrammen van bepaalde agenten geconstateerd, dat de security check ontbrak; men heeft de betekenis daarvan in elk geval afzonderlijk afgewogen en zo nodig een incidenteel onderzoek ingesteld, b.v. met behulp van M.I. 5. Men moet de gang van zaken echter niet zo zien, dat het negeren van de security check, het afwegen van de betekenis daarvan, het instellen van een onderzoek en het controleren over de gehele lijn, hebben plaats gevonden in verband met de onzekerheid, welke op een gegeven ogenblik heeft bestaan met betrekking tot het ontbreken van de security checks in het algemeen, doch als een complex van handelingen, dat op verschillende momenten heeft plaats gevonden naar aanleiding van het ontbreken van de security check van bepaalde agenten.

Het is, volgens colonel *Brook*, heel goed mogelijk, dat men bij een bepaalde agent het ontbreken van een check constateert en toch het verkeer met hem voortzet. Daarvoor kunnen tal van overwegingen gegolden hebben. In de eerste plaats is het bij een verminkt telegram reeds moeilijk het ontbreken van een check te constateren. De checks kunnen ook ontbroken hebben door nervositeit van de agent. Men kan tenslotte op grond van hetgeen men weet van de persoonlijkheid van de agent van oordeel zijn, dat deze man nimmer voor de Duitsers zal zenden.

Het eerste telegram, dat aan colonel *Brook* (die October/November 1942 bij S.O.E. is gekomen) werd voorgelegd en dat bepaald suspect was, was een telegram, dat de mededeling bevatte, dat een agent was doodgevallen.

Het is volgens colonel *Brook* dus zo gegaan, dat de beslissingen aanvankelijk incidenteel per agent werden genomen, doch doordat een aantal incidentele beslissingen werden genomen in de zin van voortzetten van het verkeer, is men geleidelijk gekomen tot een meer algemene gedragslijn in deze richting. Het was in het algemeen van de country section, dat de aandrang uitging om het verkeer door te zetten. Colonel *Brook*, die regionaal chef was voor de operaties in Frankrijk, België en Nederland, heeft van zijn komst bij de S.O.E. af gewild, dat de telegrammen medegedeeld zouden worden aan en besproken zouden worden met de Nederlandse dienst. Hij ging er dus van uit, dat het hoofd van de Dutch section, wanneer deze voortzetting van de verbinding met een bepaalde agent, wiens security check ontbrak, wenste, daarover contact had gehad met de mensen van de Nederlandse dienst. Het is mogelijk, dat dit laatste niet voldoende is geschied. Het uitgangspunt was echter, dat de air traffic en alles wat de signal section betrof buiten het bureau M.V.T. omging. Blijkbaar heeft men dit op de Dutch section zo opgevat, dat deze aan het bureau M.V.T. slechts een klein gedeelte van de telegrammen gaf en dan nog slechts paraphrasen daarvan.

De heren *Seymour* van S.I.S. en *Bingham* van S.O.E. hebben op de vraag, of het voor S.O.E. niet mogelijk geweest was om, voordat in Mei 1943 de waarschuwingen inzake het England-Spiel via S.I.S. begonnen binnen te komen, reeds eerder door middel van laatstgenoemde dienst, welke reeds een aantal maanden telegrafische verbinding met de O.D. had, bij de O.D. te laten informeren, of *Jambroes* inderdaad met deze dienst contact had gekregen, geantwoord, dat dit onmogelijk was, aangezien S.I.S. niet wist van de operaties van S.O.E. en dus ook niets wist van de operatie-*Jambroes*, terwijl S.O.E. niet op de hoogte was van de verbindingen, welke S.I.S. met Nederland had. De heer *Bingham* wist dus voor het eerst in Mei 1943, dat S.I.S. contact had met de O.D. Bovendien betwijfelt de heer

Bingham, of, wanneer men van elkaars operaties op de hoogte was geweest, S.O.E. bij S.I.S. zou hebben laten informeren naar de resultaten van de operatie van *Jambroes*, aangezien deze S.I.S.-verbinding evengoed fout als goed had kunnen zijn. Beide heren menen, dat het stelsel van het gescheiden houden van de beide diensten in beginsel juist was, omdat vermenging, zoals ook de feiten hebben bewezen, vaak tot besmetting van goede contacten kan leiden.

Colonel *Cordeaux* heeft bevestigd, dat de toestand zo was, dat S.I.S. niets wist van de S.O.E.-opdracht aan *Jambroes* en dat S.O.E. niets wist van het contact, dat S.I.S. reeds gedurende enige maanden vóór Mei 1943 met de O.D. had. Men wist niets van elkaars operaties en contacten. Wel werd direct elk bericht over het gevangen nemen van agenten, dat voor de andere dienst van belang kon zijn, over en weer doorgegeven. Bovendien had de O.D. een zeer grote omvang, zodat het de vraag zou zijn geweest, of een informatie van S.I.S. bij de O.D. naar *Jambroes* niet bij een ander onderdeel van de O.D. zou zijn terecht gekomen dan waarmede *Jambroes* contact had moeten maken.

De heren *Cordeaux* en *Brook* zijn het er over eens, dat het principe, dat de operaties van S.I.S. en S.O.E. gescheiden werden gehouden, juist was. Dit gescheiden houden kan in bepaalde omstandigheden, zoals in casu misschien het geval is geweest, wel eens nadelen hebben, maar het tegenovergestelde stelsel zou veel grotere nadelen gehad hebben. Colonel *Cordeaux* voegt hieraan nog toe, dat, bezien van het standpunt van S.I.S., zulk een samenwerking nog extra gevaarlijk zou zijn geweest, omdat S.I.S. in vergelijking met S.O.E. een betrekkelijk kleine organisatie was, welke daardoor dus des te groter kans liep om in ongelukken van S.O.E. meegesleurd te worden.

Tenslotte laat de commissie hieronder volgen een vertaling van het statement [1]), dat op 14 December 1949 door het Foreign Office aan de voorzitter van de commissie is afgegeven en waarin een aantal door de Britse Regering en de voorzitter der commissie, mede op grond van de door deze laatste in October 1949 te Londen gevoerde besprekingen, belangrijk geoordeelde punten zijn vastgelegd.

[1]) Bijlage 40.

Dit statement luidt als volgt:

„1. In de loop van het laatste jaar zijn verzoeken om inlichtingen binnengekomen in verband met gegevens betreffende het tenuitvoerleggen van geheime operaties in Nederland en de Duitse penetratie van verzetsorganisaties, over welke gegevens de Nederlandse commissie van onderzoek de beschikking heeft gekregen. Er bestaat, zoals vanzelf spreekt, geen enkel verband tussen het Foreign Office en de Nederlandse commissie van onderzoek. Er zijn echter in de Nederlandse pers en elders bepaalde beweringen geuit, welker strekking was, dat de Britse militaire autoriteiten, voorzover zij met het uitvoeren van deze operaties belast waren, andere bedoelingen hadden dan die, welke zij aan de Nederlandse autoriteiten opgaven. Er is niet de minste waarheid in deze beschuldigingen: bij het organiseren van sabotage in Nederland en bij het steunen van de Nederlandse verzetsbeweging werden de Britse autoriteiten slechts door één overweging geleid, nl. om de vijand aan te vallen in die gebieden, waar de geallieerde strijdkrachten niet in aanraking waren met het Duitse leger. Bij de uitvoering van deze tactiek, waarmee de Nederlandse Regering te Londen volledig accoord ging, hadden de Britse autoriteiten de overtuigde medewerking van de Nederlandse autoriteiten en maakten zij gebruik van de toegewijde diensten van vele dappere Nederlanders.

2. De geopperde gedachten, dat de Britse autoriteiten zouden zijn afgeweken van de doeleinden, welke zij met hun Nederlandse collega's overeengekomen waren en in het bijzonder, dat de levens van Nederlandse patriotten willens en wetens zouden zijn opgeofferd ten behoeve van andere doeleinden in Nederland of elders, wekken niet alleen de weerzin op van Zijner Majesteits Regering en het Britse volk, doch zijn ook volkomen ongegrond. Teneinde derhalve verkeerde indrukken, welke de bovenvermelde beweringen mochten hebben gewekt, weg te nemen, wenst het Foreign Office bepaalde feiten onder de aandacht der commissie te brengen.

3. De dienst, welke in het Verenigd Koninkrijk met al deze aangelegenheden belast was, is onmiddellijk na de oorlog opgeheven en het grootste deel van zijn archieven is vernietigd; dit heeft noodzakelijkerwijze ernstige belemmeringen aan het onderzoek in de weg gelegd. Zeer belangrijk is, dat de telegrammen zelf van en naar Nederland, betrekking hebbende op de dagelijkse uitvoering van de operaties, tezamen met de overige archieven vernietigd werden. Het is onmogelijk om thans nog het juiste aantal van deze telegrammen op te geven, doch indien men in het oog houdt, dat soortgelijke operaties plaats vonden in andere door de vijand bezette gebieden, kunnen er niet minder dan verscheidene honderdduizenden geweest zijn.

Toch is het mogelijk geweest sommige van de ter zake dienende data te controleren. De volgende feiten zijn daarbij gebleken.

4. De werkzaamheden in verband met het verzet werden van beide zijden beschouwd en verricht als gezamenlijke operaties, die haar basis hadden in het Verenigd Koninkrijk.

5. De verbindingen naar en van het Verenigd Koninkrijk lagen, zoals vanzelf spreekt, in handen van de Engelse Regering. Dit was de gewone regel, hoewel de toepassing daarvan, tot op zekere hoogte, minder strak werd naarmate de oorlog zich ontwikkelde.

6. In het critieke stadium van de penetratie van de operaties van S.O.E./M.I.D., nl. in Maart 1942, toen de telegrammen van de agent *Lauwers* alias *Eben-Haezer* begonnen binnen te komen zonder de juiste „security checks", was de officier, die aan het hoofd van de Nederlandse dienst stond, destijds kolonel *de Bruyne,* niet in de gelegenheid om de tekst van de ontvangen en verzonden telegrammen te controleren.

7. Het indertijd in Groot-Brittannië ingestelde onderzoek was noodzakelijkerwijze onvolledig, omdat te dien tijde geen bewijsmateriaal van Duitse kant beschikbaar was. Maar het stelde afdoende vast, dat de oorspronkelijke penetratie uitsluitend een gevolg was van de operaties van de Duitse contra-spionnage en dat deze een kettingreactie veroorzaakten, doordat het stelsel van ontvangstcomité's werd toegepast, dat door beide partijen als noodzakelijk werd beschouwd met het oog op de toestanden in Nederland, in het bijzonder met het oog op de zeer beperkte gebieden, waarin „dropping" kon plaats vinden.

8. Het belangrijkste gevolg van de penetratie dezer operaties was, dat zij, aangezien zij in een vroeg stadium plaats had, er toe leidde, dat de Duitsers het verkeer volledig in handen kregen. Een oorzaak, die in belangrijke mate heeft bijgedragen tot de penetratie en vooral tot het voortduren daarvan, was, dat geen aandacht geschonken werd aan het weglaten van de „security checks" door bepaalde marconisten.

9. Op verschillende tijdstippen, nadat de oorspronkelijke penetratie begonnen was, werd de zaak onderzocht, maar na elk onderzoek werd besloten de operaties voort te zetten. Deze beslissingen werden genomen, nadat de persoonlijkheid en het karakter van de agenten in beschouwing genomen waren en in de wetenschap, dat in andere gevallen „security checks" als contrôlemiddel niet afdoende waren gebleken.

10. Later is men gaan beseffen, dat de beslissing om met de operatie voort te gaan verkeerd is geweest.

11. Aan de aandacht van het hoofdkwartier te Londen, dat de operaties leidde, waren deze overwegingen niet ontgaan en het deed herhaalde pogingen zowel om een extra contrôle te doen plaats vinden aan de hand van uit Nederland afkomstige gegevens als om te ontdekken, of de ontvangen telegrammen aanduidingen bevatten, dat het verkeer in handen van de Duitsers was. Geen van deze pogingen leverde iets op.

12. Op het critieke tijdstip, dat, zoals hierboven werd vermeld, noodlottig vroeg intrad, stond Majoor *Bingham* niet aan het hoofd van de Engelse zijde van de sectie en was hij niet in de gelegenheid om het beleid te bepalen. Hij zelf was tegen het systeem van ontvangstcomité's en zodra hij aan het hoofd kwam te staan (in Maart 1943) stond hij er op, dat er een einde aan gemaakt werd en werd overgegaan tot het systeem van „blind droppen", dat meer waarborgen biedt. Onder Majoor *Binghams* verantwoordelijkheid werd ook beslist, dat Nederlandse officieren in staat gesteld zouden worden teksten van telegrammen te onderzoeken in gevallen, waarin daartoe aanleiding bestond.

13. De verschillende diepgaande onderzoeken, welke door Zijner Majesteits Regering zijn ingesteld naar de mislukking van de operaties van S.O.E. in Nederland in de loop van 1942 en 1943, hebben — afgezien van mogelijke verkeerde beoordelingen van een situatie — niet de geringste grond opgeleverd om aan te nemen, dat er verraad in het spel was, noch aan Britse, noch aan Nederlandse zijde.

14. De bewering, dat in Nederland gebruik zou zijn gemaakt van Britse inlichtingenagenten, van wier bestaan en werkzaamheid de Nederlandse autoriteiten niet op de hoogte waren, is volstrekt ongegrond.

15. Om redenen van elementaire veiligheid werden de organisaties te velde, welke onderscheidenlijk werden geleid door S.O.E., welks taak het was om sabotage en verzet te organiseren, en door de „Intelligence Service", welks taak was beperkt tot het verzamelen van inlichtingen, volledig gescheiden gehouden. Hieruit volgt, dat er tussen de hoofdkwartieren van deze twee organisaties in de operationele sfeer geen samenwerking bestond en in inlichtingenaangelegenheden slechts een zodanige nu en dan voorkomende samenwerking als nodig was om te bereiken, dat elk van deze diensten gegevens

ontving, die voor hem zelf van direct belang waren. Toen de „Intelligence Service" vernam, dat de operaties van S.O.E./M.I.D. gepenetreerd waren, werd het hoofdkwartier van S.O.E. te Londen hiervan dadelijk op de hoogte gesteld. Men vernam dit echter niet vóór Mei 1943.

16. Het is de wens van Zijner Majesteits Regering, dat geen feiten verborgen blijven, welke de commissie bij haar onderzoek van nut zouden kunnen zijn. Het Foreign Office heeft daarom de hieronder genoemde officieren, die belast zijn geweest met de uitvoering van geheime operaties in Nederland tijdens de oorlog, uitgenodigd met de voorzitter der commissie als particulieren een bespreking over dit onderwerp te hebben. Zij hebben deze uitnodiging aangenomen en een reeks gesprekken vond plaats te Londen in de periode van 3 tot 10 October.

Deze officieren werden uitgenodigd met volledige openhartigheid te antwoorden op alle vragen, welke hun gesteld mochten worden. Zij waren natuurlijk in het geheel niet verplicht om te verschijnen, noch om enige verklaring af te leggen of enige vraag te beantwoorden. Het zijn:

Mr. *Laming* (S.O.E.)
Major General Sir *Colin Gubbins* (S.O.E.)
Brigadier *Mockler-Ferryman* (S.O.E.)
Colonel *Brook* (S.O.E.)
Colonel *Cordeaux* (Intelligence Service)
Mr. *Senter* (S.O.E.)
Mr. *Miller* (S.O.E.)
Mr. *Seymour* (Intelligence Service)
Mr. *Bingham* (S.O.E.)
Colonel *Rabagliatti* (Intelligence Service).

Het is niet nodig hier een samenvatting te geven van deze gesprekken. De punten daaruit, waarop het aankomt, zijn ter beschikking van de commissie."

XXIII. De verantwoordelijkheid aan Nederlandse zijde

Aangezien het seinverkeer een van de zaken was, welke geheel in de Engelse sfeer bleven, is het England-Spiel in eerste instantie een aangelegenheid tussen de Duitsers en S.O.E. geweest. De commissie heeft in het vorige hoofdstuk de verklaring gegeven, hoe dit seinspel mogelijk is geweest. Er bestond evenwel een bepaalde vorm van samenwerking tussen S.O.E. en de Nederlandse dienst, het bureau M.V.T. In dit hoofdstuk zal de commissie daarom nagaan, wat men aan Nederlandse zijde van het verloop en de oorzaken van het seinspel geweten heeft en welke daar de verantwoordelijkheid in deze is geweest.

In hoofdstuk XIII heeft de commissie uitvoerig het ontstaan in Juni 1942 van de samenwerking tussen B.V.T./M.V.T. en S.O.E. besproken. De belangrijke vragen daarbij waren, of het aanvaardbaar was, dat men tot deze samenwerking kwam ondanks het feit, dat S.O.E. de verbindings- en de transportdienst geheel in eigen hand hield, of de uitzending van de agenten *Jambroes* en *Bukkens* in het kader van het plan-Holland op verantwoorde wijze is geschied en of het bureau M.V.T. na de totstandkoming van de op een goede basis berustende samenwerking tussen het B.I. en S.I.S. had kunnen proberen alsnog een betere vorm van samenwerking met S.O.E. te verkrijgen. De beantwoording van deze vragen is van groot belang voor de beoordeling van de verantwoordelijkheid aan Nederlandse zijde voor het England-Spiel. In het bijzonder met betrekking tot de verantwoordelijkheid in deze op Regeringsniveau bevat § 4 van hoofdstuk XIII een omstandige weergave van de daarover afgelegde verklaringen, terwijl de commissie in § 7 van gemeld hoofdstuk daarover haar oordeel geeft. In het hoofdstuk, dat thans volgt, behandelt de commissie de verklaringen, die afgelegd zijn over de verantwoordelijkheid aan Nederlandse zijde voor de catastrophe, die in de loop van de samenwerking tussen het bureau M.V.T. en S.O.E. door het England-Spiel is ontstaan.

17358 *(Giskes)*
17359 *(Giskes)*

Giskes heeft verklaard, dat er in ieder geval na Mei 1943 in het algemeen geen agenten meer zijn gekomen. Het radioverkeer werd vanaf einde November 1943 zonder inhoud. Het aantal telegrammen bleef aanvankelijk ongeveer gelijk. Het verminderde echter daarna van week tot week, van maand tot maand; vooral echter werd de inhoud van de telegrammen zo oninteressant, dat het hem volkomen duidelijk was, dat men het spel door had. Vanaf Augustus 1943 is het bijna zeker aan te nemen, dat men gestopt heeft om eerst te onderzoeken: wat is nog echt en wat is Duitse penetratie? Er kwamen in October of November 1943 nog 2 agenten, die echter in België geparachuteerd werden. Een van hen, *Grün (Brutus)*, kwam naar Nederland, de andere, *van Schelle (Apollo)*, is door *Giskes* naar Londen teruggestuurd. In Nederland is er na Augustus 1943 in verband met het Nordpol-Spiel niemand meer gekomen. Het was de Duitsers duidelijk, dat op grond van de mededelingen van de ontsnapte agenten *Ubbink* en *Dourlein* de zaak waarschijnlijk ontdekt was. *Giskes* wilde eigenlijk reeds in Januari of Februari 1944 de zaak afbreken. Daar hij echter wist, dat de Engelsman ontdekt had, dat de lijnen in Duitse handen waren, liet hij hem nog proberen de Duitsers op een dwaalspoor te brengen met telegrammen, die hij hun misschien gaf in de veronderstelling, dat zij niet ontdekt hadden, dat hij het wist. Dat werd echter in Maart 1944 ook zo overbodig en vervelend, dat *Giskes* aan Berlijn voorstelde de zaak te beëindigen, omdat doorspelen van de lijnen volkomen zinloos was. Het spel, dat in Duitse ogen geen resultaat had, vereiste voordurend de medewerking van een aantal goede ambtenaren, die doelloos aan het werk waren. Dat was eigenlijk de reden, waarom het afgebroken werd.

17360 *(Giskes)*
17361 *(Giskes)*

17363 *(Giskes)*

30435 *(de Bruyne)*
30436 *(de Bruyne)*

De heer *de Bruyne* verklaart, dat de laatste vier agenten allen met bijzondere opdrachten belast zijn geweest. *Grün* had een opdracht voor de ondergrondse pers. *Van Schelle* zat in hetzelfde vliegtuig als *Grün*, maar *Grün* wist niet, welke de opdracht van *van Schelle* was. Zij zijn dus uitgezonden, toen men tot de conclusie was gekomen, dat er iets mis was. De laatste agenten zijn uitgezonden op 21 Mei 1943:

de Brey, Mink, en *Punt.* In Juni daaropvolgende — het bericht is in het bezit van het Marine-archief — komt er een verminkt telegram binnen, luidende: „Honderd een en vijftig van tien stop voor kolonel *de Bruyne* stop acht parachutisten onder doulin en arabe weken geleden gearresteerd codeslagwoord vriend marius bekend stop einde." De Engelsen konden het niet thuisbrengen. De heer *de Bruyne* stond daar heel anders tegenover, omdat het uitermate verontrustend was, dat er niet één in geslaagd was terug te keren. Hij las uit *Doulin Dourlein; Marius* bracht hij in verband met *Dourlein,* omdat hij meende, dat deze een broer had, die sergeant bij de mariniers was. Bij aanbieding was het telegram gedateerd 23 Juni 1943. Na dit telegram mocht er geen man meer worden uitgezonden over enige lijn, die daaraan was voorafgegaan. Oude contacten mochten niet meer worden gebruikt. Het zou de heer *de Bruyne* dus ten hoogste verbazen, als *van Schelle* zou zijn gezonden naar een adres, opgegeven door *Schreieder.* Toen het telegram van 23 Juni 1943 hem bereikte, kwam er een pertinent verbod van hem tegenover de Engelsen. In de eerste plaats kregen zij geen enkele man ter beschikking om uit te zenden en om verder gebruik te maken van de contacten, die hadden bestaan. Wat de Engelsen wel deden, was dat zij zeiden: Wanneer het mis is, moeten wij het niet onmiddellijk laten blijken. Zij hebben op een gegeven moment een bericht gestuurd, dat het bureau M.V.T. niet bekend was en waarmede zij als het ware gingen spelen.

30440 *(de Bruyne)*

30441 *(de Bruyne)*

30444 *(de Bruyne)*

49837 *(Schilp)*

De heer *Schilp* kan niet zeggen, uit welke overweging men, toen in Mei 1943 de laatste agent was uitgezonden en men in Mei en Juni het gevoel had, dat het hoogstwaarschijnlijk mis was, toch lange tijd is blijven doorgaan met het zenden van containers en materiaal. De heer *Schilp* weet alleen, dat de traffic doorging, maar of de Engelsen containers zonden en wat zij daarin zonden, weet hij niet. Hij heeft ook geen idee van de totale hoeveelheid, die is gedropt.

49838 *(Schilp)*
49839 *(Schilp)*
49968 *(Schilp)*

Het zenden van het materiaal was een zaak, die volkomen in de Engelse sfeer lag. De heer *Schilp* weet niet, of kolonel *de Bruyne* daarvan op de hoogte was. De Engelsen waren er nog niet van overtuigd, dat alles gepenetreerd was. Zij stonden nog in contact met bepaalde agenten, van wie zij dachten, dat zij vrij waren van vijandelijke penetratie.

50045 *(Schilp)*

Volgens de heer *Schilp* zijn de uitzendingen stopgezet door kolonel *de Bruyne,* doordat *Bill* niet meer uitkwam. *Bill* was de opvolger van *Jambroes,* die over Parijs zou reizen. De heer *de Bruyne* had er geregeld op aangedrongen, dat er althans iemand, die volkomen met de situatie op de hoogte was, uit Nederland zou terugkomen en over Parijs zou reizen. Plotseling werd er geseind, dat hij van Vlissingen of Zierikzee per boot vertrok. Die boot is nooit aangekomen; daarnaar is gezocht door motortorpedoboten en Spitfires. Toen heeft de heer *de Bruyne* gezegd: nu zet ik de zaak voorlopig stop. De heer *Schilp* meent dat *Bill, Drooglever Fortuyn* is. Hij is er echter niet geheel zeker van. *Bill* stuurde een telegram uit Nederland, dat hij des nachts van Zierikzee zou vertrekken in een motorsloep en dat hij bepaalde seinen zou voeren. Na dat bericht zijn M.T.B.'s en Spitfires uitgestuurd om die boot te beschermen en op zee op te vangen. Dat is ongeveer in Juni 1943 geweest. Dat zou na te kijken zijn. Dit speelt de heer *Schilp* door de geest, maar de stopzetting van de uitzending van agenten kan natuurlijk ook wel verband hebben gehouden met andere stukken, die zijn binnengekomen. Wat de directe oorzaak daarvan is geweest, weet hij niet precies. Toen dat alles in die tijd bij elkaar kwam, werd het bureau M.V.T. steeds huiveriger — de Engelsen nog niet, die hadden voor alles nog een verklaring — en vooral kolonel *de Bruyne* zei: ik wil niet verder, ik moet eerst iemand terug hebben. Daarop had hij al maanden aangedrongen. Hij stuurde geen mens, voordat hij wist, hoe de vork aan de steel zat.

50046 *(Schilp)*

50047 *(Schilp)*

50049 *(Schilp)*

50088 *(Lieftinck)*

De heer *Lieftinck* heeft verklaard, dat het niet terugkeren van een agent, van wie aangekondigd was, dat hij zou terugkomen, bij kolonel *de Bruyne* voortdurend op de voorgrond zat. Hij zei: De man, die naar Nederland is gegaan om de zaak te organiseren, moet terugkomen en aan de Regering rapport uitbrengen over de O.D., de politieke partijen en zijn eigen organisatie, zodat het bureau M.V.T. de plannen verder kan uitwerken. Die man bleef steeds uit. Hij kwam niet of hij was op reis en dan hoorde men niets meer. Op een gegeven ogenblik zei kolonel *de Bruyne:* ik gevoel mij niet zeker; eerst moet *Bill* terugkeren, nu is er dit ongeluk en dan dat ongeluk. Wij scheiden er mee uit. De agent *Bill,* die over de Zeeuwse wateren zou terugkomen, was *Beukema toe Water.* De heer *Schilp* vergist zich, wanneer hij denkt, dat het *Drooglever Fortuyn* was, want diens trainingsnaam was *Felders. Beukema* was de opvolger van *Jambroes.* Toen *Jambroes* niet terug kon komen, omdat hij volgens de Duitsers was doodgegaan, heeft kolonel *de Bruyne* er op gestaan — dat was afgesproken —, dat *Bill* terug zou komen. Het moest georganiseerd worden. Daarvoor waren verschillende manieren. De ene manier was, dat een van de

50089 *(Lieftinck)*
50090 *(Lieftinck)*

agenten, *Mooy* geheten, het speciale terrein kreeg van het Lysanderwerk, waarbij een Lysandervliegtuig hem zou kunnen oppikken. Dat was de onderneming-Dartag, aldus tevoren in Engeland met die naam aangeduid. Dat zou *Mooy* voorbereiden. Het bureau M.V.T. heeft echter een telegram gehad, zeggende, dat het in Nederland niet mogelijk bleek. Toen zou men uit Engeland komen met een watervliegtuig om hem op te pikken. Dat werd geheel voorbereid; de R.A.F. zou daarbij helpen door jachtvliegtuigdekking te geven. Vervolgens kreeg men uit Nederland bericht, dat het oppikken plaats zou kunnen vinden in de omgeving van Medemblik; dit was de operatie-„Aramis". Op die wijze kon de man echter ook niet komen; het werd telegrafisch als ondoenlijk opgegeven in verband met Duitse troepen ter plaatse. Toen werd het bureau M.V.T. medegedeeld, dat *Bill* zou vertrekken via Vlissingen met een boot; daarvan werd grootte en kleur opgegeven. Van Engeland uit zijn enkele motortorpedoboten er heen gegaan; vervolgens is door S.O.E. geseind naar *Drooglever Fortuyn,* dat *Bill* nog steeds niet was teruggekomen. Daarna heeft het bureau M.V.T. het telegram gekregen, dat hen zo beangstigde en toen heeft het zelf verzocht op te houden.

50091 *(Lieftinck)* Kolonel *de Bruyne* heeft gezegd: voordat *Bill* terugkomt, doe ik niet meer mee. Op 12 Juni 1943 heeft de heer *de Bruyne* aan generaal *Gubbins* geschreven, dat het vreemd was, dat men er nog niet in geslaagd was de O.D. te benaderen. Hij wenste met de uitwerking van zijn plannen te wachten tot *Anton* kwam. *Anton de Wilde* zou *Bill* medebrengen of in de plaats van *Bill* komen. *Drooglever Fortuyn* heeft een telegram gestuurd, dat hij *Anton* zou sturen. Toen heeft het bureau M.V.T. gevraagd: wie is *Anton*?

50166 *(Lieftinck)* Men is echter na Mei 1943 blijven doorgaan met het zenden van materiaal, nl. tot December 1943, zij het dan in mindere mate dan vroeger. Dat spreekt vanzelf. Men kan op een gegeven ogenblik wel verklaren tegenover de tegenpartij, ten aanzien van wie men de mogelijkheid aanneemt, dat deze weet wat er loos is, waarom een bepaalde agent niet komt, b.v. omdat hij zijn voet verstuikt heeft of zo iets, maar men kan moeiijlk zeggen, dat men geen containers meer kan zenden. Dus men heeft deze zendingen containers voortgezet om op dezelfde voet door te gaan. Het steeds maar heen en weer seinen is

50167 *(Lieftinck)*
50168 *(Lieftinck)* tot 1944 doorgegaan. Het is de heer *Lieftinck* bekend, dat de Engelsen hebben doorgegeven, dat er steeds verzoeken om nieuwe

50169 *(Lieftinck)* agenten bleven komen. Het was zeer moeilijk motieven te vinden, die aannemelijk moesten maken, dat er geen nieuwe agenten kwamen. Begin Juli 1943 waren er echter wat ongelukken gebeurd met mensen, die niet meer wilden of die hun voet verstuikten dan wel om verschillende andere redenen niet konden worden uitgezonden. Dat was iets bestaands, maar men kon er niet eeuwig mee doorgaan; op een

50170 *(Lieftinck)* gegeven ogenblik liep het af. Mensen kon men niet meer sturen, maar het zenden van containers moest doorgaan. De heer *Lieftinck* denkt, dat men het als een normaal en verantwoord risico beschouwde, dat vliegtuigen werden neergeschoten.

50284 *(Lieftinck)* Met betrekking tot een van de opdrachten, die uit Londen gekomen zijn nl. om in Nederland een aantal lieden te liquideren, deelt de heer *Lieftinck* mede, dat men hem daarvan op S.O.E. wel iets heeft verteld; dat zijn opdrachten, die zijn gegeven, nadat bij de Engelsen

50285 *(Lieftinck)*
50286 *(Lieftinck)* bekend was, dat het fout was. Het zal gebeurd zijn in Augustus 1943 na de berichten van *Ubbink* en *Dourlein.* In Augustus of September 1943 kwam uit Londen de opdracht tot het vermoorden van twaalf N.S.B.-ers, onder wie *Rost van Tonningen* en *van Geelkerken.* Volgens de heer *Lieftinck* is dat typisch Engels en hij ziet het aldus. De zaak was toch bedorven en de Engelsen wilden zien, hoever de

50287 *(Lieftinck)* moffen durfden gaan. S.O.E. zei: wij weten, dat de zaak fout is, nu zulen wij eens zien, hoever zij zullen gaan, zien, of zij het doen. Het is zijns inziens uitgesloten, dat het de bedoeling van de Engelse dienst was om onrust in Nederland te verwekken. Deze telegrammen zijn verzonden op voorstel van de heer *Bingham.* Er moesten telegrammen gestuurd worden en toen heeft men deze gestuurd. Het was noodzakelijk de zogenaamde „traffic" gaande te houden, teneinde de tegenpartij te doen vermoeden, dat men in Engeland nog steeds te goeder trouw was. De partij, die de moeilijkste opdrachten doorgeseind kreeg, was natuurlijk in het nadeel, want hoe moest zij erop antwoorden? De Duitsers vroegen om agenten, die het bureau M.V.T. niet kon zenden (wat de Duitsers niet mochten weten). S.O.E. gaf op-

50288 *(Lieftinck)*
50289 *(Lieftinck)* drachten tot liquidatie van N.S.B.-ers, wat de tegenpartij in moeilijkheden bracht. Dat was dus in de tijd, toen men begrepen had, dat de verbindingen niet meer zuiver waren. Het spel, dat nu verder werd gespeeld, was eigenlijk voor het geheel niet meer van groot belang. Het ging er alleen maar om, hoe men de tegenpartij een rad voor ogen kon draaien.

50379 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* heeft verklaard, dat eerst *Jambroes* is uitgegaan. De heer *de Bruyne* had bedoeld, dat deze zou terugkomen, voordat het bureau M.V.T. volledig zou doorwerken. Het heeft twee maan-

den geduurd, voordat *Beukema toe Water* vertrok. Dat was pas toen de heer *de Bruyne* door telegrammen de indruk kreeg, dat de hele zaak goed lag. *Jambroes* rapporteerde, dat hij heel slecht opschoot. Het was heel moeilijk werk. Dat werd door het bureau M.V.T. aanvaard, want hij moest contact zoeken met de bekende organisatie van *Dogger*. Dus het lag ook niet zo eenvoudig. Het bureau M.V.T. zag in *Jambroes* een zeer bekwaam en voorzichtig man en dacht daardoor, dat hij dat niet al te geforceerd zou doen. Toen hij op het punt was terug te komen, kreeg men bericht, dat hij was neergeschoten in de buurt van Roosendaal of iets dergelijks met zijn operator er bij. Dus dat was mislukt. *Beukema toe Water* hoorde dat, volgens de berichten, en verbrak zijn contacten. Dat was altijd de manier van werken. Wanneer ongelukken waren gemaakt, moest de zaak blank worden gelegd. Dus het duurde weer betrekkelijk lange tijd, voordat hij aan het werk kon gaan. *Beukema toe Water* kreeg opdracht om terug te komen. Hij zei: het gaat nu niet, want ik moet beginnen met de zaak, die uit elkaar ligt, weer bij elkaar te krijgen. Dat was ook volkomen verklaarbaar. Daarop stuurde hij het bericht: ik kan niet weg, maar wij zullen *Anton de Wilde* sturen. Hij werd oorspronkelijk *Anton* genoemd, later *Anton de Wilde;* deze gaat op weg over België en Frankrijk. Het bureau M.V.T. kreeg bericht uit België en Frankrijk, dat hij onderweg was. Deze man werd gearresteerd in Bordeaux. Het bureau M.V.T. had geen enkel bewijs, dat de zaak in Nederland werkelijk goed was. Men leefde in die maanden in een

50380 *(de Bruyne)* sterke spanning. Toen heeft de heer *de Bruyne* gezegd: ik stop het tot er iemand terug is; ik moet eerst het bewijs hebben, dat het goed is. Op 21 Mei 1943 zijn de laatste agenten weggegaan en betrekkelijk kort daarna, op 23 Juni — men zal zeggen: dat is maar een maand, doch een maand gaat heel snel om —, kwam het verminkte bericht van *Dourlein* en *Ubbink* binnen. Toen was het helemaal afgelopen. Toen heeft *Beukema toe Water* order gekregen terug te komen. Deze zou over Vlissingen komen en hij had om hulp gevraagd met motortorpedoboten en vliegtuigen. Die werden er op uitgestuurd, maar hij kwam niet. Toen werd het steeds duidelijker, dat

50381 *(de Bruyne)* het mis was. De heer *de Bruyne* denkt, dat het geval met *Beukema* na het telegram van *Ubbink* en *Dourlein* was. De mislukte tocht vanaf de Schelde is geweest op 15 Juli 1943. Het vermoeden van de

50382 *(de Bruyne)* heer *Schilp,* dat de mislukte operatie op de Schelde bij de heer *de Bruyne* de doorslag heeft gegeven om de uitzending van agenten stop te zetten, is niet juist. Eigenlijk liep dat al maanden lang, dat de heer *de Bruyne* er met de leiding van S.O.E. over sprak. Er kwam geen man terug, hoewel hij daarop stond. Het verminkte telegram van *Ubbink* en *Dourlein* heeft het bureau M.V.T. vóór die tijd

50383 *(de Bruyne)* gekregen en toen was het voor de heer *de Bruyne* volkomen uitgemaakt; generaal *Gubbins* ging daarmede geheel akkoord en begreep volkomen, dat de heer *de Bruyne* niet verder wilde gaan, voordat die mensen teruggekomen waren. De reden, dat men na de stopzetting in Mei 1943 bleef doorgaan met het zenden van containers, zij het

50474 *(de Bruyne)* in geringe mate, was, dat de Engelsen in de eerste periode niet bereid waren voor 100 pct. aan te nemen, dat het mis was. Het verminkte telegram van Juni 1943 vonden zij geen reden om aan te nemen, dat het over de gehele linie mis was. Bovendien zeiden zij: al was het mis, wij wensen niet te laten blijken, dat wij weten, dat het mis is.

50475 *(de Bruyne)* Dat was dus het begin van een tegenspel, maar daarin is het bureau M.V.T. niet gekend, want dit bureau stopte er toen helemaal mee.

50476 *(de Bruyne)* Het liquideren zelfs van N.S.B.-ers behoorde niet tot de tak van dienst van het bureau M.V.T. Dit is misschien onder te brengen bij

50477 *(de Bruyne)* een soort van vermoorden of sabotage. De heer *de Bruyne* kent deze

50478 *(de Bruyne)* zaak niet. Er is hem niets van bekend, dat S.O.E. in de periode, waarin zij een soort tegenspel speelde van Engeland uit, die opdracht heeft gegeven om te zien wat de Duitsers daarmede zouden doen. Dat voortgezette spel van hen had in het geheel niet de sympathie van de heer *de Bruyne,* maar hij kon hen niet beletten door te gaan met containers en zij verklaarden, dat dat behoorde tot de werkwijze, wanneer zij vermoedden, dat het ergens mis was. Er is geen sprake

50480 *(de Bruyne)* van, dat er van Nederlandse kant een dergelijke opdracht ooit is uitgegaan.

51039 *(van Lidth de Jeude)* De heer *van Lidth de Jeude* heeft verklaard, dat er hem niets van bekend is, dat er in Augustus 1943 een opdracht over een van de zendverbindingen van het England-Spiel bij de Duitsers is gekomen, bestemd voor agenten, die in Nederland waren, om een twaalftal

51040 *(van Lidth de Jeude)* N.S.B.-ers te liquideren. Volgens de heer *van Lidth de Jeude* is die opdracht niet uit de Nederlandse sfeer afkomstig.

De commissie merkt in verband met bovenstaande mededelingen van de heren *de Bruyne, Lieftinck* en *Schilp* over de z.g. terugkomst van *Beukema toe Water* en *Drooglever Fortuyn* op, dat men daarbij scherp in het oog moet houden, dat *Beukema toe Water* de eerste en *Drooglever Fortuyn* de tweede opvolger van *Jambroes*

was en dat de episode met *Anton* en de z.g. mislukte tocht van de Schelde af betrekking hebben op *Beukema toe Water.* Dit blijkt duidelijk uit de telegrammen uit het archief van de M.I.D., welke door het Ministerie van Marine aan de commissie zijn overgelegd.

Onder deze telegrammen is er een van 14 November 1942, ontvangen van *Beekman (Beukema toe Water),* waarin wordt gezegd, dat *Johannes (Jambroes)* gedurende enige dagen zoek is. De Duitse politie heeft zijn marconist en een onbekende persoon op 9 November 1942 verrast. Gevreesd wordt, dat de onbekende *Johannes* is.

Uit een telegram van 19 November 1942 van *Beekman* blijkt, dat deze optreedt als opvolger van *Johannes.* Hij vraagt een Radio Oranjeboodschap om zich te legimiteren bij bepaalde personen. In een ander telegram van 19 November 1942 wordt medegedeeld, dat *Johannes* en zijn marconist zijn gesneuveld. Voorts bevindt zich in het archief van de M.I.D. een telegram van einde November 1942, waarin *Bill (Beukema toe Water)* voorstelt naar Engeland te gaan. Hij zal intussen een goede vervanger zien te vinden en deze volledig inlichten.

In een telegram van 11 Februari 1943 vraagt kolonel *de Bruyne* aan *Beekman* hem zo spoedig mogelijk in te lichten, of bij het vormen van de groepen voor de A-fase, alle benodigde hulp en medewerking werd verleend door de O.D. Voor de opzet en de verdere uitwerking van de B-fase kan hij de voorlichting en de hulp van de O.D.-leiding niet missen. Hij acht de overkomst van een deskundig vertegenwoordiger in het kader van de operatie-Aramis dringend noodzakelijk. Hij seint nog, dat het hem verwondert, dat hij wel langs andere kanalen kennis van de activiteit van een O.D.-leiding heeft gekregen, doch dat deze hem niet rechtstreeks voorlicht betreffende de mogelijke organisatie van de armée secrète. *Beekman* heeft in een telegram d.d. 25 Februari 1943 naar aanleiding van de inlichtingen, welke over de organisatie worden gevraagd, bericht, dat *Anton* een gedetailleerd rapport zal uitbrengen. Op 4 Maart 1943 seint *Beekman,* dat *Anton* is: *Nicolaas de Wilde;* hij is geheel geïnformeerd met betrekking tot de O.D.; daar de Duitseres vlak bij het punt, van waaruit de Aramis-operatie zou worden uitgevoerd, aan het werk zijn, ziet *Beekman* uit naar een andere plaats daarvoor.

In een telegram van 31 Maart 1943 aan *Beekman* wordt medegedeeld, dat *Gerard* nog geen geschikte plaats heeft kunnen vinden voor de Dartag-operation. Er wordt bij *Beekman* opnieuw aangedrongen een ernstige poging te ondernemen om een geschikt punt te vinden, ook voor de Aramis-operatie, daar de overkomst van *Anton* naar Londen dringend noodzakelijk is. Op 10 April 1943 wordt er te Londen een telegram ontvangen van *Bill,* waarin wordt medegedeeld, dat *Gerard* niet is verschenen op een bepaalde afspraak en dat de politie zijn huis heeft bezocht.

Onder dagtekening van 21 April 1943 is er een bericht van *Bill,* waarin deze mededeelt, dat nu nagenoeg alle mannen van de organisatie-*Jambroes* geheel zijn geïnstrueerd en hun taken kennen, wanneer het uur nul komt.

In een telegram van 6 Mei 1943 bericht *Bill,* dat hij geen vertrouwen heeft in de Dartag-Aramis-operatie en dat hij daarom er de voorkeur aan geeft, dat *Anton* thans via Frankrijk vertrekt. Op 7 Mei 1943 deelt *van Os* in een telegram mede, dat men nu een goed adres te Brussel heeft en dat hun beste helper *Anton* naar een adres te Parijs zal brengen, waar hij omstreeks 15 Mei zal aankomen.

Op 9 Mei bericht *Bill* o.m. dat hij geen vertrouwen heeft in de O.D., waarvan velen niets positiefs uitvoeren en tevens, dat vele Duitse verraders steeds alle bedoelingen van deze organisatie te weten komen. Hij is slechts bereid contact op te nemen met enkele leidende personen, die te Londen absoluut „safe" worden geacht.

In een telegram van 4 Juni 1943 vraagt Londen aan *Bill* een aantal gegevens over *Anton. Beukema toe Water* antwoordt hierop op 8 Juni 1943, dat *Anton* 1.80 lang is, blauwe ogen en blond haar heeft; hij was vroeger commissaris van politie te Arnhem en Amsterdam en is thans ondergedoken.

Op 4 Juni 1943 wordt er te Londen een telegram ontvangen van de agent *van der Westen (W. van der Wilden),* waarin deze mededeelt in contact te zijn gekomen met overste *Koppert,* de leidende man van de O.D. Deze wil „his best man" naar Engeland sturen. Men zal hem over enkele weken met *Anton* oversturen. Hierop antwoordt Londen, dat men deze „nieuwe vriend" gaarne zal ontmoeten, doch dat hij niet met *Anton* moet reizen. Hij moet gereed zijn om binnen een maand alleen te vertrekken. Londen zal zo spoedig mogelijk berichten wanneer.

Op 16 Juni 1943 wordt er een telegram aan *Bill* gezonden, inhoudende dat deze, aangezien *Anton* gevangen is genomen, alle verbindingen met *Antons* vrienden moet verbreken, totdat Londen nader geïnformeerd is en waarbij wordt gezegd, dat *Bill* thans zo spoedig mogelijk te Londen wordt verwacht voor een bespreking.

Op 7 Juli 1943 deelt S.O.E. aan het bureau M.V.T. mede, dat er een bericht is ontvangen, dat *Bill* gereed is om de reis te ondernemen en dat de voorbereidingen voor zijn reis over Parijs zijn getroffen; indien alles goed gaat, kan hij tegen het einde van Juli te Londen worden verwacht.

In een telegram van 10 Juli 1943 aan Londen bericht *Bill,* dat de tocht door Frankrijk te veel tijd in beslag zal nemen, waardoor het hem niet mogelijk zal zijn nog dezelfde maand in Londen terug te komen; hij zal daarom omstreeks 12 Juli met een boot oversteken, waarover hij nog nadere bijzonderheden zal berichten. Uit een volgend telegram blijkt, dat *Bill* in de nacht van 14 op 15 Juli 1943 om twaalf uur bij hoog water zal vertrekken uit de Scheldemond. Hij geeft verder in dit telegram een aantal bijzonderheden omtrent dit vaartuig op.

Op 19 Juli 1943 verzendt Londen een bericht voor *Wim (Drooglever Fortuyn),* waarin medegedeeld wordt, dat men te Londen tot nu toe geen nieuws heeft van zijn vrienden en waarin hij wordt gewaarschuwd om vooral voorzichtig te zijn. Diezelfde dag had men te Londen van *Wim* een telegram ontvangen, waarin deze gevraagd had, waarom er geen nieuws was van *Bill* en waarin hij dringend verzocht te laten weten, of *Bill* goed was aangekomen.

In een telegram van 22 Juli 1943 wordt aan *Wim* bericht, dat het Londen spijt, dat men geen verder nieuws van zijn chef *(Beukema toe Water)* voor hem heeft; hij moet doorgaan, zoals *Bill* hem heeft geïnstrueerd en hij moet twee mannen uitzoeken om via door Londen nader op te geven kanalen naar Engeland te zenden, waarvan één aan Engeland bekend moet zijn en eerst moet komen.

Op 31 Juli 1943 wordt bericht van *Wim* ontvangen, waarin deze zegt tot zijn spijt niets van *Bill* of diens boot te hebben vernomen. Hij stelt voor *Anke* (de agent *Pals)* met een ander (aangeduid als *Steak),* die de plaats van *Anton* heeft ingenomen, te sturen. Deze keus wordt in een antwoord-telegram aan *Wim* goedgekeurd.

In een telegram van 7 Augustus 1943 deelt *Wim* mede, dat *Anke* klaar is om te vertrekken. Vervolgens bericht hij op 12 September 1943, dat *Anke* is vertrokken. Blijkens een aantekening op dit laatste telegram heeft S.O.E. vernomen, dat *Anke* met zijn metgezellen Parijs is gepasseerd.

Op 21 September 1943 ontvangt men te Londen een telegram van *Hoek* (de agent *Bakker),* waarin deze mededeelt, dat hij de volgende dag met *Wim* zal vertrekken.

In een telegram van 9 October 1943 aan *van der Westen* (de agent *W. van der Wilden)* wordt gezegd, dat men te Londen niet goed weet wat men aan het doel van de zending van *Knoppers* („the best man" van overste *Koppert)* heeft. Tevens wordt gevraagd, of *van der Westen van Vliet* en *Koppert* kent en verder wordt gevraagd, waarom gezegd is, dat laatstgenoemde een hoofdpersoon was van de O.D. en wat het verband is tussen deze twee personen.

Op 15 October 1943 antwoordt de opvolger van *van Os,* dat hij niets naders over *Knoppers* kan mededelen; *van Os* had zelf alle voorbereidingen getroffen. Wel weet hij, dat *van Vliet* bekend staat als een medewerker van *Arnaud* in België.

Tenslotte is er nog een telegram over de zender-Golf van 14 November 1943, waarin gezegd wordt, dat na onderzoek het wantrouwen tegen *van Vliet* absoluut onbegrijpelijk is. Hij is een goed Nederlander en kameraad, doch wel een overdreven en dikdoend persoon. Hij heeft vroeger de O.D. gesteund, doch heeft die organisatie verlaten na slechte ervaringen.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, ging de heer *Bingham* accoord met de lezing van de heren *de Bruyne, Lieftinck* en *Schilp,* dat de waarschuwingen in Mei 1943 de doorslag hebben gegeven bij het besluit tot het stopzetten van de uitzending van de agenten. Er was echter reeds geruime tijd een gevoel van onbehagen. Na het optreden van de heer *Bingham* als hoofd van de Dutch section van S.O.E. zijn er respectievelijk op 9 Maart, 21 April en 21 Mei 1943 telkens nog drie agenten uitgezonden. Na de mislukte operatie inzake het z.g. terughalen van de opvolger van *Jambroes* is de mislukking wel heel duidelijk geworden. Dat was in Juli 1943 en daar tussen was dan nog het telegram van 23 Juni 1943, inhoudende het bericht uit de gevangenis te Haaren.

De heer *Bingham* heeft voorts medegedeeld niet de indruk te hebben, dat er na Mei/Juni 1943 getracht is bewust een Gegenspiel te spelen. Wel was men in het verdere verkeer uitermate gereserveerd en voorzichtig geworden. Een Gegenspiel zou echter niet door de Dutch section van S.O.E. gespeeld zijn. Daaraan zouden andere instanties te pas zijn gekomen. Juist is evenwel de mededeling van de heer *Lieftinck,* dat er omstreeks Augustus 1943 een opdracht is uitgegaan tot het vermoorden van een 12-tal N.S.B.-ers, zulks met de bedoeling om te zien, hoe men aan de overkant daarop zou reageren.

23453 *(Lieftinck)* De heer *Lieftinck* heeft verklaard, dat, toen duidelijk was geworden, dat de zaak mis was, er een grote Engelse commissie getracht heeft uit te zoeken, waaraan het lag. De R.A.F. nam het niet langer, omdat men boven Nederland steeds verliezen leed. Het is op hoog niveau behandeld. De Chiefs of Staff hebben nl. een commissie gevormd, waarin o.a. zaten de air-vice-marshall en de hoogste instanties van de land- en zeemacht. Deze commissie heeft de zaak onderzocht. Het positieve resultaat van dat onderzoek is het bureau M.V.T. echter niet bekend gemaakt. Wel heeft kolonel *de Bruyne* er een mededeling over gehad. Die moet zitten in de bundel-*Dourlein—Ubbink*. Kolonel *de Bruyne* wilde dit dossier gaarne terug hebben, maar kon het niet meer vinden in het archief. Dat is het dossier, dat op een gegeven moment aan het B.B.O. is afgegeven. Er is een mededeling van colonel *Brook,* die op S.O.E. zat, geweest, waarin deze aan kolonel *de Bruyne* heeft uiteengezet wat de bevindingen van die commissie waren. De

23454 *(Lieftinck)* heer *Lieftinck* herinnert zich, dat de heer *de Bruyne* onlangs tegen hem heeft gezegd, dat die mededeling helaas niet voldoende positief de schuldigen aanwees. Het kwam neer op onvergeeflijke slordigheid bij de codering bij de verbindingsinstanties. De heer *Lieftinck* denkt, dat de Nederlandse Regering toch in ieder geval getracht zal hebben een afschrift van het rapport van de Engelsen te eisen. Hij kan toch niet veronderstellen, dat zo'n rapport zou hebben bestaan en dat van Regeringszijde daarom niet gevraagd zou zijn.

23503 *(van Lidth de Jeude)* De heer *van Lidth de Jeude* heeft verklaard, dat, toen zich de moeilijkheden bij het bureau M.V.T. voordeden, waarover hij zeer ontdaan was, generaal *Gubbins* hem kwam vertellen — het bureau M.V.T. en de Engelse dienst werkten onderling nauw samen —, dat van Engelse zijde een onderzoek werd ingesteld naar de redenen, die tot de veelvuldige ongelukken hadden geleid. Dat is geschied. Daarna is generaal *Gubbins* wederom bij de heer *van Lidth de Jeude* geweest en heeft hem de ietwat zonderlinge voorslag gedaan: „Als u het nodig vindt, ben ik bereid de verantwoordelijke lieden van de Engelse dienst te ontslaan". Dat was o.a. *Bingham*. De heer *van Lidth de Jeude* heeft daarop geantwoord: „Dat is voor mij wel moeilijk; ik heb geen oordeel over die lieden, ik weet niet wie het zijn en ik ken de uitslag van uw onderzoek niet. Als u zover bent, dat u dit aan mij wilt overlaten, kunt u het eigener beweging ook doen". De dienst van kolonel *de Bruyne* en die van *Bingham* waren zo met elkaar verweven, dat de heer *van Lidth de Jeude* meende, dat het alsdan beter ware, indien ook de heer *de Bruyne* zijn taak zou neerleggen, zonder daarmee uit te willen spreken, dat de schuld op kolonel *de Bruyne* viel. Integendeel, hij heeft eerder van de heer *Gubbins* begrepen, dat deze kolonel *de Bruyne* de hand boven het hoofd hield en meer de fout zag liggen in zijn eigen dienst.

23508 *(van Lidth de Jeude)* Inderdaad is er, aldus de heer *van Lidth de Jeude,* een onderzoek

23512 *(van Lidth de Jeude)* geweest, maar een rapport daarover heeft hij nooit gezien. Generaal *Gubbins* heeft dus gezegd: het is mis gegaan in deze periode; er is een onderzoek ingesteld. De heer *van Lidth de Jeude* had de indruk, dat generaal *Gubbins* het accent van de schuld zwaarder legde bij de Engelsen dan bij de Nederlanders. Generaal *Gubbins* zei niet, dat

23513 *(van Lidth de Jeude)* kolonel *de Bruyne* schuld droeg, maar legde het accent bij zijn eigen mensen. Generaal *Gubbins* zei dus: als het u enige voldoening kan verschaffen, ben ik bereid de verantwoordelijke man — waarbij hij doelde op *Bingham* — te ontslaan. Toen heeft de heer *van Lidth de Jeude* gezegd: dat is een beetje moeilijk. Maar tenslotte is het toch

23517 *(van Lidth de Jeude)* gebeurd. *Bingham* is weggegaan. De heer *van Lidth de Jeude* kan de vraag niet beantwoorden, of *Bingham* ontslagen werd als verantwoordelijk persoon dan wel omdat hij persoonlijk fouten had gemaakt. Hij was de verantwoordelijke persoon, maar hij was ook

23518 *(van Lidth de Jeude)* persoonlijk verantwoordelijk. Hij was de man, die de gehele zaak leidde. Hij kan ook als persoon fouten hebben gemaakt. Het zou ook kunnen zijn, dat zijn ondergeschikten het hebben gedaan, terwijl hij

23519 *(van Lidth de Jeude)* de verantwoordelijkheid droeg, doch de heer *van Lidth de Jeude* heeft daaromtrent geen zekerheid.

De heer *de Bruyne* had een paar marine-officieren, aan wie hij natuurlijk veel moest overlaten. Een van hen was de heer *Lieftinck* en deze deed eigenlijk het meeste werk op dit gebied. De heer *de Bruyne* verklaarde echter met de grootste stelligheid, dat hij de

23520 *(van Lidth de Jeude)* verantwoordelijke man was en dat het niet aanging een zijner ondergeschikten een verantwoordelijkheid toe te dichten, die de zijne was. De dienst van kolonel *de Bruyne* had niet de positie en de bekwaamheid om de contrôle op de codedienst uit te oefenen, maar dit heeft alleen betekenis, wanneer en voorzover er bij de Engelsen fouten werden gemaakt; anders was het irrelevant. Volgens de

23522 *(van Lidth de Jeude)* heer *van Lidth de Jeude* staat het wel vast, dat er dus ook fouten moeten zijn gemaakt aan de Engelse kant. Over de aard van de tekortkomingen bij de Engelse dienst heeft generaal *Gubbins* met hem

23523 *(van Lidth de Jeude)* niet gesproken, hoewel de heer *van Lidth de Jeude* wel geprobeerd heeft er achter te komen. In elk geval heeft hij niet kunnen ont-

dekken, of men moest denken aan grove tekortkomingen of aan verraad. Dit zou generaal *Gubbins* hem trouwens nooit hebben gezegd.

23524 *(van Lidth de Jeude)* De heer *van Lidth de Jeude* heeft geen zodanig contact met de Engelse dienst gehad, dat hij, in het algemeen gesproken, iets afweet van de technische werking van deze dienst.

23527 *(van Lidth de Jeude)* Kolonel *de Bruyne* stond bekend als een zeer rechtschapen man, was door en door militair, werd geroemd als een uitstekend troepenofficier en ging recht door zee, maar of hij wel de soepelheid bezat om bij de Intelligence Service de leiding te nemen, betwijfelt de heer *van Lidth de Jeude* enigszins. Dat behoeft geen verwijt aan zijn adres te zijn. Het betreft zuiver een karakterkwestie. Kapitein *Lieftinck* was de tweede man daar. Over zijn verrichtingen was de heer *van Lidth de Jeude* minder te spreken, maar hij moet er bij zeggen: wat hij omtrent kapitein *Lieftinck* vernam, hoorde hij alles van het B.I. en er was altijd enige wrijving tussen die twee bureaux. Over de weigering van het B.I. om gemeenschappelijke agenten met de M.I.D. aan te stellen, was laatstgenoemde dienst verstoord. De verhouding was dus niet zo buitengewoon vriendschappelijk en vandaar dat men ook geen gunstig rapport kon verwachten over de heer *Lieftinck*. Men vond bij het B.I., dat kapitein *Lieftinck* slordig was, althans dat hij de zaken slordiger behandelde dan bij het B.I. het geval was. De heer *Schilp* had er niet zo'n grote rol.

23528 *(van Lidth de Jeude)*

23529 *(van Lidth de Jeude)*

23530 *(van Lidth de Jeude)* Volgens de heer *van Lidth de Jeude* zou men het werk van deze heren moeten qualificeren als een grote mate van dilettantisme. Dat zal zeker zijn invloed hebben gehad. Aan Nederlandse zijde had men slechts de beschikking over een zeer beperkt aantal mensen. De mensen, die hiervoor geknipt genoemd mochten worden, waren er niet en men had te kampen met gebrek aan routine. De Engelse dienst verweet de Nederlanders wel eens, dat zij niet voldoende beseften van wat er aan vastzat. De Nederlanders waren te veel gewend open voor de dag te komen en betrachtten daardoor wel eens minder de geheimzinnigheid, die de Engelsen in acht namen.

23531 *(van Lidth de Jeude)* Volgens de heer *van Lidth de Jeude* moet het aan de personen liggen, dat men bij de oprichting van het bureau M.V.T. met S.O.E. niet heeft kunnen bereiken een regeling te verkrijgen, waarbij de Nederlanders als volwaardigen samenwerkten.

23588 *(Furstner)* De heer *Furstner* vindt het buitengewoon onbillijk, dat, naar hij van een illegaal werker heeft gehoord, kolonel *de Bruyne* zou worden beticht deel gehad te hebben aan de fouten, gemaakt in het England-Spiel, terwijl hij er, naar de vaste overtuiging van de heer *Furstner*, niets aan kon doen.

23589 *(Furstner)* Wat het zogenaamde England-Spiel betreft, daarover heeft de heer *Furstner* alleen na de bevrijding gelezen wat de couranten schreven. Hem is door een groot illegaal werker onder vier ogen gezegd, dat de toenmalige kolonel *de Bruyne* in zijn kring werd aangezien als verantwoordelijk voor gemaakte fouten bij de uitzending van agenten. Voorlopig kan de heer *Furstner* dit absoluut niet aannemen. Uit de enkele maanden, gedurende welke hij met hem als hoofd van het B.V.T. te maken had, weet de heer *Furstner*, dat kolonel *de Bruyne* uitermate consciëntieus werkte, maar zeer afhankelijk was van het Engelse technische apparaat, dat krampachtig in Engelse handen werd gehouden. De bedoeling was kennelijk, dat het laatste woord omtrent al of niet uitzending, keuze der agenten e.d. van Britse kant zou moeten komen. Een der klachten van kolonel *de Bruyne* tegen de heer *Rabagliatti* in Mei 1942 bestond juist daarin, dat pogingen om door het uitzenden van een verbindingsman naar Nederland het onmisbare contact tot stand te brengen onmogelijk werden gemaakt, terwijl wèl buiten hem om pogingen daartoe in het werk werden gesteld. Alleen daarom reeds zouden eventuele fouten bij de uitzending van agenten vóór Mei 1942 zeker niet aan kolonel *de Bruyne* kunnen worden aangewreven. De heer *Furstner* weet het niet zeker, maar het zou hem, gegeven de Britse geheimzinnigheid op dit punt, uitermate verwonderen, als in een latere periode kolonel *de Bruyne* wèl zeggingsmacht over het technische apparaat tot uitzending en terughalen van agenten gehad zou hebben. Is zijn vermoeden, dat dit niet principieel veranderd zal zijn, juist, dan kan kolonel *de Bruyne* z.i. niet tot zondebok worden gemaakt voor door anderen eventueel gemaakte fouten. Dit laatste kan de heer *Furstner* niet precies beoordelen. Met generaal *Gubbins* ging het, naar de heer *de Bruyne* hem zo toevallig vertelde, veel beter dan met colonel *Rabagliatti*.

23700 *(Gerbrandy)* De heer *Gerbrandy* heeft verklaard, dat hij zich altijd buiten de techniek van het geval heeft gehouden, staande op het standpunt: daarmede behoort een Minister zich niet te bemoeien; dat zou voor hem bezwarende wetenschap zijn. De heer *Gerbrandy* kende lord *Selborne*, die Minister of Economic Warfare was, zeer goed. Onder hem stond generaal *Gubbins*. De heer *Gerbrandy* had contact met de chef. *(Bingham* is een naam, die de heer *Gerbrandy* eerst in Nederland heeft gehoord). Generaal *Gubbins* en lord *Selborne* kende hij persoonlijk heel goed. Lord *Selborne* heeft tegen de heer *Gerbrandy*

persoonlijk gezegd: „Het is gebeurd, het is verschikkelijk; wij hebben intussen geen enkele fout (de heer *Gerbrandy* meent, dat hij zei „technische fout", maar daar wil hij af zijn) bij de Britse noch bij de Nederlandse dienst kunnen ontdekken. Wij begrijpen, dat de Nederlandse Regering op het standpunt staat, dat de hoofden van dienst, die hiervoor verantwoordelijk zijn, moeten worden ontheven van hun functie, maar ik wil u de mededeling doen, dat het mij spijt, dat wij van zo'n uitstekende medewerker als kolonel *de Bruyne* was, moeten scheiden." Althans woorden van deze strekking. Na-

23702 *(Gerbrandy)* tuurlijk is het mogelijk, dat lord *Selborne* zijn medewerkers wilde sauveren, als hoedanig hij ook kolonel *de Bruyne,* generaal *Gubbins* en major *Bingham* beschouwde, maar de vorm, waarin het tegen de heer *Gerbrandy* gezegd werd, wees er op: Ja, dat kan gebeuren, zonder dat iemand hier schuld heeft. Of dat zakelijk verantwoord is, kan de heer *Gerbrandy* niet beoordelen. De heer *Gerbrandy* heeft voor zichzelf de conclusie getrokken: dan is er in Nederland meer gebeurd dan wij weten, maar daarover kan ik ook geen oordeel vormen; dat is een technische kwestie. Zijns inziens kan men hier het

23703 *(Gerbrandy)* best achter komen door het kolonel *de Bruyne* te vragen. Dat is een eerlijk man en die zal precies vertellen, hoe het gegaan is. Er zijn b.v. klachten van het B.I. geweest: staat het signaal wel op veilig? Dan moest de Minister van Oorlog, *van Lidth de Jeude,* onverbiddelijk in contact komen met kolonel *de Bruyne* en dat is ongetwijfeld ook gebeurd, want de heer *van Lidth de Jeude* was buitengewoon toe-

23708 *(Gerbrandy)* gewijd aan deze zaak.

Er is van het Engelse onderzoek een rapport geweest. Lord *Selborne* heeft dit rapport aan zich zelf laten uitbrengen, maar het is niet een rapport, waarvan de conclusies aan de Nederlandse Regering zijn overgebracht. Hij heeft de heer *Gerbrandy* alleen over het resultaat in algemene termen gesproken.

30497 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* heeft verklaard, dat het rapport-*Selborne* onder de topleiding van lord *Selborne* is gemaakt. In de commissie hadden zitting de chefs van de staven van Airforce, Army en Navy. De heer *de Bruyne* heeft gevraagd, of de Regering het rapport kon krijgen. Men heeft het zeer hoog opgenomen. Er is ook nog een brief over van colonel *Brook,* waarin deze op een gegeven moment, nadat het rapport *Dourlein-Ubbink* van Bern uit was binnengekomen zegt: verzoeke mede te delen aan de Nederlandse Regering, dat het in handen is gesteld van een hoge commissie van Engelsen, teneinde

30497 *(de Bruyne)* deze zaak te onderzoeken. De Engelsen zijn alleen bereid geweest

30499 *(de Bruyne)* tegenover de heer *de Bruyne* de conclusie mede te delen. De eindconclusie van de commissie heeft het bureau M.V.T. zwart op wit gekregen. Dit moet in het archief zijn. De heer *de Bruyne* heeft ge-

30500 *(de Bruyne)* zien, dat het in de marine-archieven stond aangetekend. Het zou zich bevinden bij de dossiers *Dourlein-Ubbink.* De heer *de Bruyne* weet de inhoud van die conclusie niet precies meer, want het is al zoveel jaren geleden, maar het komt hierop neer, dat de Engelse com-

30501 *(de Bruyne)* missie van oordeel was, dat zich hier een ellendige débâcle had voltrokken, die echter moest worden gerekend tot de „normal war casualties". Er bleek niet uit, dat men een bepaalde schuld had geconstateerd bij de Engelse dienst. Dit stond niet in de conclusie. De heer *de Bruyne* zou er nog bij willen zeggen — de heer *van Lidth de Jeude* zal het ook uit zijn hoofd hebben geciteerd —, dat het niet denkbaar is, dat generaal *Gubbins* zou hebben aangeboden de verantwoordelijke lieden te doen verwijderen. Dit is gekkenpraat, want het is uitgesloten, dat een man als generaal *Gubbins,* wanneer hij zou hebben geweten, dat er een verantwoordelijke schuldige was, deze niet in de gevangenis zou hebben gezet. Hiervan is geen kwestie, wanneer er werkelijk telegrammen zouden zijn binnengekomen, waarop de identity checks ontbraken en dit over het hoofd zou zijn gezien.

30505 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* kende de verantwoordelijke mensen. De man

30506 *(de Bruyne)* van de decodering was aan het bureau M.V.T. echter niet bekend. *Lauwers* is op 6 Maart 1942 gearresteerd. Het eerste telegram is door de Duitsers verzonden op 12 Maart 1942. Chef van de Dutch section

30508 *(de Bruyne)* was toen de heer *Blizzard.* Men kan dus evengoed de naam *Blizzard*

30509 *(de Bruyne)* noemen; deze is tot begin 1943 gebleven. Hij is als kolonel met generaal *Kruls* naar Nederland overgestoken in verband met het M.G. Het is de vraag, of *Blizzard* de man is geweest, die de fout

30512 *(de Bruyne)* heeft gemaakt. Het is niet aan te nemen, dat men bij een dienst als S.O.E., die zulk belangrijk werk verrichtte, op een gegeven ogenblik geen maatregelen tegen de schuldige persoon zou treffen. De heer *de Bruyne* is er van overtuigd, dat bij het onderzoek, dat van Engelse zijde ingesteld is, is komen vast te staan, welke de fouten geweest zijn. Over het al of niet schuldig hebben zij zich nooit uitgelaten. Hij

30513 *(de Bruyne)* kan zich niet voorstellen, dat, als er zo iets ernstigs gebeurd en geconstateerd was, de onmiddellijke chef, hetzij *Blizzard,* hetzij *Bingham,* niet de laan was uitgegaan. Daarom beweert de heer *de Bruyne,*

30514 *(de Bruyne)* dat het woord „verantwoordelijk", gekoppeld aan *Bingham,* vermoedelijk door *Gubbins* nooit kan zijn gezegd. Er kan best een

tussenpersoon tussen gezeten hebben, een decoderingsinstantie. Wanneer zou komen vast te staan en het is blijkbaar komen vast te staan, als *Dobson* dat verklaart, dat van de agenten verschillende malen telegrammen zijn gekomen, waaraan de identity check mankeerde, dan moet op een gegeven ogenblik in de Engelse bureaux ergens een fout zijn gemaakt of erger. Maar wanneer *Blizzard* of *Bingham* de schuld hiervan zouden dragen, is niet aan te nemen, dat geen maatregelen zouden zijn genomen.

50570 *(de Bruyne)* Lord *Selborne* was het politieke hoofd van Economic Warfare. Wanneer er zaken moesten worden behandeld met andere Regeringen op S.O.E.-gebied, ging het altijd over lord *Selborne*. Er is, aldus de

50571 *(de Bruyne)* heer *de Bruyne,* aan Engelse zijde een commissie geweest, die de mislukkingen van S.O.E. heeft onderzocht. Het is geen persoonlijk onderzoek geweest van lord *Selborne,* doch van een commissie, waar-

50572 *(de Bruyne)* in de topfiguren van leger, marine en air force zaten. De heer *de Bruyne* heeft dit van generaal *Gubbins* gehoord en bovendien heeft het bureau M.V.T. een extractje gehad. Dat heeft gezeten in het dossier-*Dourlein* en *Ubbink,* maar dat heeft het bureau M.V.T. niet meer, omdat het in 1944 is overgegeven aan het B.B.O. In dat dossier zal men ook een brief vinden van de heer *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog, waarin hij verzoekt via diplomatieke weg een meer uitgebreid verslag te krijgen omtrent het resultaat van het

50573 *(de Bruyne)* onderzoek. De heer *de Bruyne* kan niet precies aangeven, wat in het verslag stond, dat hij heeft gekregen; het was in het algemeen zeer vaag en zeer oppervlakkig.

49813 *(Schilp)* De heer *Schilp* heeft verklaard zonder enige twijfel iets te hebben gehoord van het probleem van de droppingsplaatsen. Het aantal droppingsplaatsen — men kan het de heer *de Graaf* ook vragen; het was een probleem zowel van het bureau M.V.T. als van het B.B.O. — was in Nederland zeer sterk beperkt, omdat de R.A.F. in grote gebieden van Nederland in het geheel niet droppen wilde. Dus het bleef vrijwel beperkt tot een gedeelte van Drenthe en een gedeelte van Brabant. Dat waren de plaatsen, waar de R.A.F. laag wilde vliegen.

49814 *(Schilp)* De Veluwe hebben zij later laten vervallen. In het allereerste begin waren er meer droppingsplaatsen, maar men heeft het aantal hoe langer hoe meer beperkt. De R.A.F. had bepaalde kanalen, waarover zij binnenvlogen. Zij zouden er niet aan denken b.v. over Hoek van Holland, IJmuiden of Den Helder binnen te vliegen, maar b.v. wel bij Bergen en de Brielsche Maas,. Dus de gehele kwestie van de droppingsplaatsen, het overvliegen en het laag vliegen werd uitsluitend bepaald door de R.A.F.

50038 *(Schilp)* Met betrekking tot de commissie van onderzoek, die van Engelse

50040 *(Schilp)* zijde naar aanleiding van de mislukkingen bij S.O.E. is ingesteld, kan de heer *Schilp* niet zeggen, wie in die commissie hebben gezeten.

Bingham besliste, of Nederlandse officieren in staat zouden worden gesteld uitgewerkte telegrammen te onderzoeken, wanneer daartoe aanleiding bestond. In het algemeen is vanaf het ogenblik, waarop *Bingham* hoofd van de Dutch section werd, Maart 1943, de verhouding iets soepeler geworden; van die tijd af dateren ook de bezoeken van de M.V.T.-officieren aan het bureau van S.O.E. De telegrammen

50041 *(Schilp)* heeft de heer *Schilp* echter nooit gezien; daartoe is nooit aanleiding geweest, denkt hij, althans voor de Engelsen.

51213 *(Lieftinck)* De heer *Lieftinck* heeft verklaard, dat hij nooit iets heeft gehoord van de resultaten van de commissie van onderzoek, die blijkbaar in Engeland is ingesteld, teneinde na te gaan wat er gebeurd was in verband met de uitzending van de agenten in 1942 en 1943. Aan het

51214 *(Lieftinck)* bureau M.V.T. was medegedeeld, dat het een fout was van de afdeling berichtenwisseling van S.O.E. De heer *Lieftinck* meent, dat hij dit heeft gehoord van kolonel *de Bruyne,* die het ook weer gehoord had. De heer *Bingham* heeft zich er tegenover de heer *Lieftinck* wel

51216 *(Lieftinck)* over uitgelaten, waarom hij wegging. Hij zei, dat hij moest ver-

51217 *(Lieftinck)* dwijnen onder pressie van de Nederlandse Regering. Dit werd door

51218 *(Lieftinck)* hem in verband gebracht met de gebeurtenissen, die hadden plaats gevonden. De Minister van Oorlog heeft op een gegeven moment tegen kolonel *de Bruyne* gezegd, dat *Bingham* en *Lieftinck* uit de dienst moesten verdwijnen. Toen heeft kolonel *de Bruyne* gezegd,

51219 *(Lieftinck)* dat, als er iemand uit de dienst moest verdwijnen, hij zelf dat zou moeten zijn, maar niet een van zijn ondergeschikten, omdat hij de verantwoordelijke man was. De heer *Lieftinck* meent zich te her-

51220 *(Lieftinck)* inneren, dat *Bingham* tegen hem heeft gezegd, dat hij moest vallen om tegemoet te komen aan de wensen van de Nederlandse Regering. Zijn chefs wilden tegemoet komen aan de speciale wensen van de Nederlandse Regering, en hij, *Bingham,* moest verdwijnen. Het weg-

51221 *(Lieftinck)* gaan van *Bingham* hield speciaal verband met de gebeurtenissen, die hadden plaats gevonden bij de uitzending van agenten. Dat was de reden, waarom men hem weg wilde hebben. De heer *Lieftinck* gelooft niet, dat *Bingham* zich toen heeft uitgelaten in de zin van: dat wil de Nederlandse Regering nu wel, maar dat is vreselijk onbillijk; ik kan er niets aan doen om die of die reden. Hij was chef

van de Dutch section van S.O.E. Een generaal, die de slag heeft verloren, wordt afgelost. *Bingham* was er kwaad over, maar aan de
51222 *(Lieftinck)* andere kant handhaafde de dienst hem door hem een andere op-
51223 *(Lieftinck)* dracht in Australië te geven. Het is mogelijk, dat de Engelsen zeer tactvol aanvoelden, waar de Nederlandse Regering heen wilde en zeiden: „willen jullie soms, dat wij *Bingham* laten vallen", waarop dan de Regering had kunnen zeggen: doe dat maar; dat vinden wij
51224 *(Lieftinck)* wel prettig! Het was het drijven van majoor *Somer* om *Lieftinck* en *Bingham* weg te krijgen. Op zijn aandringen zegt dan de Minister
51226 *(Lieftinck)* eveneens: *Lieftinck* en *Bingham* moeten weg. De heer *Lieftinck* kan zich niet herinneren, of *Bingham*, te kennen gevende, dat hij de slag verloren had, daaraan bepaalde beschouwingen verbonden heeft. Zeker heeft hij nimmer tegenover de heer *Lieftinck* gezegd, dat hij weg moest wegens het maken van bepaalde ernstige fouten, zoals b.v. het niet bemerken van het ontbreken van identity checks. De
51227 *(Lieftinck)* heer *Bingham* vond het een onbillijke beslissing. Hij was er bijzonder over in zijn wiek geschoten, dat hij weg moest. Het was natuurlijk in het
51228 *(Lieftinck)* geheel nog niet bekend, welke de fouten waren. Er was alleen maar
51229 *(Lieftinck)* een organisatie, die opgeblazen was. Onderzoekingen op dat moment konden toch maar van betrekkelijke waarde zijn. Men zat toch niet, zoals de commissie thans, achter de tafel. Men zat in Engeland en wat met de agenten was gebeurd, wist men niet. Men wist alleen, dat het
51232 *(Lieftinck)* fout was. Het enige, dat de heer *Lieftinck* zich herinnert, is, dat *Bingham* bijzonder kwaad was, dat hij hiervoor werd afgelost. Hij is nog naar kolonel *de Bruyne* gegaan en heeft er met hem uitvoerig over gesproken. Meer weet de heer *Lieftinck* niet; hij weet alleen, dat hij
51233 *(Lieftinck)* nijdig was. De heer *Lieftinck* vind het, indien van Engelse zijde geconstateerd zou zijn, dat er fouten waren gemaakt, wel heel vreemd, dat men *Bingham* dan onmiddellijk daarop weer leider van de dienst
51234 *(Lieftinck)* maakt in Australië en dat hij nu weer bij de Intelligence in het Rijnland zit. De Engelsen hebben nooit tegen *Bingham* gezegd: jij hebt je zaakjes niet gedaan, jij hebt je identity checks niet gelezen. Nu pas zeggen de Engelsen: er zijn die en die fouten gemaakt. Maar kennelijk wordt dit aan *Bingham* niet verweten, want nog steeds bekleedt hij een functie bij een tak van de Intelligence en zeker niet uit
51239 *(Lieftinck)* medelijden of uit een oogpunt van reclassering. Hij wordt dus kennelijk niet verantwoordelijk geacht. Daarbij komt: er waren ook nog een *Blizzard* en een *Laming* in het spel, allemaal mensen, die er aan meegedaan hebben. *Blizzard* was in hoge mate de man van *Heck Blue*.

Bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, heeft de heer *Bingham* medegedeeld, dat hij in Maart 1944 van zijn functie als hoofd van de Dutch section van S.O.E. is ontheven onder mededeling, dat tengevolge van de geconstateerde catastrophe de gehele zaak gereorganiseerd moest worden, zowel aan de Nederlandse als aan de Engelse zijde. Daarbij is hem geen verwijt gemaakt, dat hij persoonlijk zou zijn tekortgeschoten.

De heer *M. R. de Bruyne* heeft verklaard, dat ook in 1942 van zijn
30522 *(de Bruyne)* kant het uitzenden van contrôle-agenten herhaaldelijk ter sprake
30523 *(de Bruyne)* is gebracht. De Engelsen weigerden dit pertinent, omdat zij op het standpunt stonden, dat, zolang er geen aanwijzingen waren, dat er iets verkeerd zou zijn, de contrôle-agent een zeer grote verhoging van het risico betekende. Deze moest iets weten, voordat hij er naar toe ging en dan zou op een gegeven ogenblik, wanneer de contrôle-agent gevangen genomen werd door de Duitsers en moest vrijgeven wat hij wist, de gehele organisatie, die een kettingorganisatie was,
30524 *(de Bruyne)* gevaar lopen. De contrôle op een agent achtten de Engelsen wel mogelijk, maar niet die op een gehele organisatie. Latere instituten stuurden wel eens contrôle-agenten; dezen werkten ook volgens een ander systeem en hadden niet een bepaalde kettingorganisatie. De heer *de Bruyne* heeft later gehoord, dat men groepjes heeft gevormd en niet, wat men noemt, een kettingorganisatie. Dit punt is reeds in de loop van 1942 herhaaldelijk door de heer *de Bruyne* naar voren gebracht. Toen het bericht binnenkwam, dat *Jambroes* en *Bukkens* waren gedood op 1 October 1942, stonden zij, in de voorstelling van de heer *de Bruyne*, op het punt terug te keren per watervliegtuig met een marine-officier. Toen dit mislukte, begon de heer *de Bruyne* weer over de kwestie: hoe controleren wij, of de zaak goed ligt? Die kwestie van de contrôle is door hem herhaaldelijk naar voren geschoven, maar de Engelsen waren niet te bewegen daartoe over te gaan. Toen echter het verminkte bericht van *Dourlein-Ubbink* binnenkwam, was er een aanwijzing, dat er iets mis was en konden de Engelsen het uitzenden van contrôle-agenten niet meer tegenhouden.

30526 *(de Bruyne)* Op 21 Mei 1943 zijn de laatste agenten van S.O.E. uitgegaan. De eerste waarschuwing is gekomen op 23 Juni 1943. Misschien zijn er daarna nog andere gekomen, maar toen stond de zaak al lang stop. Waarschuwingen, die gekomen zijn, nadat de zaak was stopgezet, wer-

den dankbaar geïncasseerd, maar hadden geen waarde om de omvang van de débâcle te verklaren. De heer *de Bruyne* meent, dat de Nederlandse dienst niet een andere en betere positie had ten opzichte van

30527 *(de Bruyne)* de Engelse dienst, aangezien voor de Engelsen de overgang, waarbij medezeggenschap in het gebruik en de organisatie van de verzetsgroepen werd opgeëist, dermate groot was. Zij vonden het voor zichzelf erg afstand te moeten doen van het hun toegekende recht de gehele zaak alleen te hanteren. De Nederlandse dienst kwam, toen hij

30528 *(de Bruyne)* met S.O.E. in zee ging, in vergelijking met de C.I.D. reeds in een betere positie, in die zin, dat men meer te zeggen kreeg in de opbouw van de verzetsorganisatie in Nederland, dat dit niet naar willekeur geschiedde, maar dat men tegemoet kon komen aan de wensen en verlangens, die de dienst vanuit Nederland hadden bereikt. De Nederlandse dienst kreeg daarin alle zeggenschap. Een heel belangrijk punt was, dat, wanneer deze verzetsgroepen zouden worden gebruikt, het alleen in samenwerking met de betrokken Nederlandse instanties zou gebeuren.

30529 *(de Bruyne)* De Engelsen hadden geëist, dat zij het zouden uitmaken. Juist op het punt van de verbindings- en de transportdienst met Nederland, waar later de ongelukken mee zijn gebeurd, heeft de heer *de Bruyne* gerapporteerd, dat dit zijns inziens twee hoogst belangrijke punten waren,

30530 *(de Bruyne)* die echter niet tot een oplossing konden worden gebracht. De transportdienst was heel belangrijk. De heer *de Bruyne* heeft later gehoord, dat die Engelse commissie haar ontstaan voor een groot gedeelte ook te danken heeft aan een zekere drang van de zijde van de R.A.F.,

30531 *(de Bruyne)* omdat er zoveel vliegtuigen werden verspeeld. De Nederlanders hadden wel vliegers en in het begin heeft het bureau M.V.T. een periode gekend, waarin zij met eigen motortorpedoboten werkte, maar dat werd niet toegestaan.

30532 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* gelooft niet, dat het de Regering zou zijn gelukt, dat Nederland wel de nodige zeggenschap zou verkrijgen, althans dat een behoorlijke samenwerking tot stand zou komen. Het is door hem naar voren gebracht als twee buitengewoon onvoldoende schijnende

30539 *(de Bruyne)* zaken. Ten aanzien van de identity checks heeft de heer *de Bruyne*
30540 *(de Bruyne)* voldoende kracht bijgezet om te betogen, dat hij daarover geen enkele contrôle had.

30541 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* heeft in zijn vroegere carrière eigenlijk met dit werk nooit te maken gehad. Hij is daar nieuw ingekomen.

49819 *(Schilp)* De heer *Schilp* zou niet kunnen zeggen, of er wel eens over contrôle-
49820 *(Schilp)* agenten is gesproken. In het einde van 1943 zijn er contrôle-agenten uitgezonden, o.a. de heer *Cnoops*.

50124 *(Lieftinck)* De heer *Lieftinck* heeft verklaard, dat men, toen men zich ongerust begon te maken, er zeker over heeft gedacht een man blind te droppen en dat heeft men later ook gedaan. Het is begonnen met de missie van *Cnoops*. Later heeft men het steeds gedaan. Toen de mislukking duidelijk was geworden, heeft men er steeds op aangedrongen; later zijn de operaties ook in die richting gegaan. De heer *Lieftinck* had er toen echter niets meer mee te maken; hij heeft wel enkele operaties voorbereid, waarbij blind gedropt zou worden.

50135 *(Lieftinck)* Elke opgegeven droppingsplaats werd aan een speciaal comité van S.O.E. voorgelegd om na te gaan, of zij geschikt was om te worden gebruikt. Daarbij kwamen factoren als radar, luchtdoelbatterijen, zoeklichten, enz. te pas. Vaak werd medegedeeld: dat

50136 *(Lieftinck)* is niet goed, u moet een ander punt opgeven. De vraag, of een droppingsplaats meer dan twee maal kon worden gebruikt, gezien de risico's, die daaraan vastzaten, werd zelden besproken tussen de twee diensten. *Bingham* heeft met de heer *Lieftinck* wel eens een droppingsplaats besproken en gezegd: Wij hebben hierover onvoldoende gegevens; hebt u in de Nederlandse intelligence gegevens daarover; is dat een veilig terrein? Dan ging men dat bekijken. Zo

50137 *(Lieftinck)* erg dicht bij elkaar lagen zij niet. Zij lagen in Drenthe en in Brabant. De geheimhouding ten aanzien van droppingsplaatsen was dezelfde als die ten aanzien van de telegrammenwisseling. *Blizzard* heeft deze geheimhouding eens verklaard door te zeggen, dat zij verband hield met de eis van de R.A.F.

50281 *(Lieftinck)* Toen *Jambroes* eenmaal was gedropt en gevangen genomen, hebben de Duitsers S.O.E. kunnen overtuigen van de noodzakelijkheid af te zien van contact met de O.D., maar niet kolonel *de Bruyne*. Die heeft steeds gezegd: Waar blijft het contact met de O.D.? De heer *Lieftinck* gelooft, dat S.O.E. die O.D. maar zo-zo vond. Zij zagen het belang ervan niet zo in als het bureau M.V.T. De Engelsen stelden het zich veel gemakkelijker voor dan de Nederlanders deden. In de telegrammen en in de brieven van kolonel *de Bruyne* aan generaal *Gubbins* zal men telkens terugvinden: „Ik wil die man terug hebben; hoe zit dat met die O.D.? De Regering vraagt dat ook van

50282 *(Lieftinck)* mij." Volgens de heer *Lieftinck* heeft S.O.E. op een gegeven ogenblik

50283 *(Lieftinck)* niet gezegd: *Jambroes* gaat anders werken dan wij hebben afgesproken. Er kwam echter geen contact met de O.D. Op een gegeven ogenblik is *Jambroes* verdwenen en toen moest een opvolger het doen. Er kwamen telegrammen (nu weet men, dat deze van de

Duitsers afkomstig waren), waarin gewaarschuwd werd tegen de O.D.; die zou vol verraders zitten. De O.D. zou geen security hebben.

50385 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* verklaart, dat hij alleen de telegrammen onder ogen gehad heeft, die op zijn bureau zijn aangeland. Hij

50386 *(de Bruyne)* heeft ook geen mondelinge mededelingen gehad over agenten, maar alleen die telegrammen. Wanneer S.O.E. hem persoonlijke mededelingen zou hebben gedaan buiten de telegrammen, die zij hem afdroegen, dan zou hij hebben kunnen weten, dat zij andere berichten ontvingen. De heer *de Bruyne* wist zeer goed, dat telegrammen

50387 *(de Bruyne)* werden gewisseld over het droppen van materiaal, waarmede hij niets te maken had. Neem b.v. de sabotagegroepen, waarmede de Engelsen werkten. De Nederlanders, ressorterende onder een Nederlandse tak van dienst, mochten niet meedoen aan de sabotage, maar de Engelsen deden wel aan sabotage, echter met mensen, die het bureau M.V.T. niet kende, behalve *van der Giessen*. De heer *de Bruyne* heeft er met de Minister van Oorlog over gesproken, maar het bureau M.V.T. mocht aan de sabotage niet meedoen. Daarvoor mocht dit bureau geen mensen beschikbaar stellen.

50441 *(de Bruyne)* Het kostte zeer veel moeite om behoorlijke droppingsplaatsen te

50442 *(de Bruyne)* vinden. Welke dit waren, wist het bureau M.V.T. zelf niet. De Engelsen hebben wel altijd gezegd, dat het in Nederland buitengewoon moeilijk droppen was. De heer *de Bruyne* heeft ook nooit geweten, dat het aantal droppingsplaatsen zo beperkt was en dat er daarom meer kans was, dat de zendingen eerder in handen van de Duitsers zouden vallen.

50504 *(de Bruyne)* Met betrekking tot *Jambroes* deelt de heer *de Bruyne* mede, dat hij natuurlijk wist, dat deze door een receptiecomité zou worden ontvangen. Zijn komst moest zijn aangekondigd. Het was de heer *de Bruyne* eveneens bekend, dat hij over een bestaande verbinding van S.O.E. werd uitgezonden. Over welke lijn die aankondiging heeft

50506 *(de Bruyne)* plaats gehad, weet de heer *de Bruyne* niet. Maar dat dit gebeurde,

50507 *(de Bruyne)* wist hij, want het bureau M.V.T. moest beginnen op een bestaand

50508 *(de Bruyne)* iets. S.O.E. was een wereldorganisatie, waarvan bekend was — wat zij ook kon aantonen door degenen, die terugkwamen —, dat zij goed werkte. Zij werkte nu eenmaal met het systeem van reception

50509 *(de Bruyne)* committees. Dat was een terrein, waarover met hen niet veel dis-

50510 *(de Bruyne)* cussie mogelijk was. Eerst achteraf, toen het tot mislukkingen leidde, is men tot een ander systeem overgegaan. Uit de berichten, die het bureau M.V.T. en andere takken van dienst van de O.D. ontvingen, bleek niets van een bestaand contact met de organisaties van *Jambroes*. Aan de andere kant was het echter een aanduiding, dat *Jambroes* zijn diensten uitmuntend verrichtte, want zijn opdracht was om, wat hij van de O.D. kreeg voor het opzetten van die verzetsorganisatie, volkomen afgescheiden te houden van de rest van de O.D. Die verzetsorganisatie moest losgemaakt worden van de O.D. Zij moest haar oorsprong er in vinden, maar zij moest een kleine kern zijn, die los stond van de O.D. Omdat dit een te grote organisatie was, werd het nodig geacht dit los te weken. *Jambroes* moest eerst contact met de O.D. maken.

50512 *(de Bruyne)* *Jambroes* heeft daarover zelf het bericht gezonden. Hij heeft gezegd,

50513 *(de Bruyne)* dat hij wel contact heeft gekregen. Maar de moeilijkheid was, dat hij

50514 *(de Bruyne)* in zijn berichten nooit sprak over de O.D. De heer *de Bruyne* heeft er ongetwijfeld aan gedacht wat dat zou betekenen. Daarover is in Londen veel gesproken. Hij meent, dat er ook een vraag naar *Jambroes* is uitgegaan, of hij contact had met de O.D.-leiding. De heer

50515 *(de Bruyne)* *de Bruyne* durft niet zeggen wat het antwoord daarop is geweest. Aan de andere kant was het de uitdrukkelijke opdracht van *Jambroes* om, zodra die kern zou worden gevormd, deze los te maken van de

50516 *(de Bruyne)* O.D.-organisatie. Het lijkt de heer *de Bruyne*, dat dit de zaak voor de Duitsers iets gemakkelijker maakte. De Duitsers behoefden op dat

50528 *(de Bruyne)* contact met de O.D. niet veel nadruk te leggen in hun berichtgeving. Daarop komt het eigenlijk neer. De heer *de Bruyne* heeft er herhaaldelijk aan S.O.E. zijn verwondering over te kennen gegeven, dat het contact met de O.D.-organisatie niet tot stand was gekomen. Hij had, wat dat betreft, enig wantrouwen tegenover de Engelsen, omdat zij altijd — en dat is een van de strijdpunten geweest in de aanvang — een soort van avonturiersorganisatie voorstonden.

50538 *(de Bruyne)* De heer *de Bruyne* heeft in 1942 en 1943 naast zijn functie van hoofd van het bureau M.V.T. ook andere functies gehad. Om te beginnen hield hij zich bezig met speciale opdrachten in verband met de mariniers. Het korps was zeer ingekrompen en was over de gehele wereld verspreid. Telkens kwamen er bij de marine problemen in verband met de mariniers binnen en die werden hem dan ter oplossing

50539 *(de Bruyne)* voorgelegd. De heer *de Bruyne* heeft herhaaldelijk gevraagd de feite-

50540 *(de Bruyne)* lijke leiding van het korps mariniers te mogen voeren, maar hij had

50541 *(de Bruyne)* die andere taak. Er was geen commandant van de mariniers, er waren er maar 500 over. Als men echter problemen had, die op de mariniers betrekking hadden, legde men hem deze voor. Zo kreeg de heer *de Bruyne* de opdracht op papier om in contact met de Engelsen en Amerikanen de vorming van de mariniersbrigade, die later uit

50542 *(de Bruyne)*

Amerika naar Indië is gegaan, voor te bereiden. Daarvoor is hij één keer, in Januari 1944, naar Amerika geweest. Halverwege 1943 is de heer *de Bruyne* ook inspecteur van de Nederlandse troepen geworden. Het kostte wel wat tijd, maar het was geen volledige dagtaak. In de eerste tijd, 1942 en de eerste helft 1943, heeft de heer *de Bruyne* in elk geval voldoende tijd kunnen besteden aan het bureau M.V.T. Hij werd daarvoor niet te veel door andere zaken in beslag genomen. Details van M.I.D.-zaken liet hij over aan de heren *Lieftinck* en *Schilp* met dien verstande, dat zij voor elke belangrijke zaak bij de heer *de Bruyne* kwamen.

50543 *(de Bruyne)*
50544 *(de Bruyne)*
50545 *(de Bruyne)*

50578 *(de Bruyne)*

Toen de pogingen van de heer *de Bruyne* om in de gezamenlijke werkzaamheden bij de Engelsen meer invloed te krijgen, waren mislukt, heeft hij dit gerapporteerd aan de Minister. Daaraan was echter niet te tornen. Zijn Belgische, Franse en Poolse collega's kende hij ook goed en die hadden eveneens getracht tegenover S.O.E. een betere positie te verkrijgen, maar ook zonder succes. De Nederlanders vormden tegenover de Engelsen geen uitzondering; het was met de Noren, de Belgen, de Fransen en de Polen allemaal precies hetzelfde. Het was het standpunt, dat de Engelsen van het begin van de oorlog af hebben ingenomen.

50579 *(de Bruyne)*

51014 *(van Lidth de Jeude)*

Het is de heer *van Lidth de Jeude* niet bekend, in hoeverre het plan-Holland met de Regering is besproken. Van de uitvoering van het plan-Holland, heeft de heer *van Lidth de Jeude* pas veel later gemerkt. Het is voor hem een ietwat vage geschiedenis. Volgens de heer *van Lidth de Jeude* was men zich zeer zeker bewust, dat het droppen van agenten een ongelooflijk gevaarlijk spel was. De ongelukken, die gebeurd zijn bij het bureau M.V.T., waren veel groter dan de ongelukken bij het B.I. en later bij het B.B.O. Het is een hoogst gevaarlijke onderneming en ongelukken zijn niet te vermijden.

51015 *(van Lidth de Jeude)*

51022 *(van Lidth de Jeude)*

51024 *(van Lidth de Jeude)*

Het is het voorstel van de heer *van Lidth de Jeude* geweest aan de uitzending van agenten een einde te maken. Die kwestie speelt zich af omstreeks Juni/Juli 1943.

Toen hij de wetenschap kreeg, dat het aantal ongelukken bij het B.I. zoveel kleiner was dan bij het bureau M.V.T., heeft hij tegen de heer *de Bruyne* gezegd: er is iets, dat niet deugt en ik vrees, dat wij op deze manier niet kunnen doorgaan. Het B.I. had de heer *van Lidth de Jeude* gerapporteerd, dat de heer *de Bruyne* wenste gebruik te maken van de diensten van het B.I. of van de agenten van het B.I., waar het echter bezwaar tegen had. De heer *van Lidth de Jeude* heeft toen gezegd: wij moeten er mee uitscheiden of de dienst geheel opheffen of wat anders verzinnen. De heer *de Bruyne* achtte zich verantwoordelijk voor deze dienst en zeide dus: „U moet niet een van mijn medewerkers ontslaan, maar mij van mijn functie ontheffen." Toen is besloten ten eerste om de uitzendingen onmiddellijk te staken en ten tweede, wat van Engelse zijde ook gebeurde met de heer *Bingham,* om de heer *de Bruyne* overeenkomstig zijn voorstel uit zijn functie te ontheffen.

51026 *(van Lidth de Jeude)*

De heer *van Lidth de Jeude* gelooft, dat het wachten op het Engelse rapport de zaak heeft getraineerd. Practisch gesproken, was de dienst reeds uitgeschakeld.

51062 *(van Lidth de Jeude)*

De heer *van Lidth de Jeude* heeft over de positie van het bureau M.V.T. tegenover de S.O.E. met de Engelsen geen besprekingen gevoerd. Hij herinnert zich niet, dat dit punt ter sprake kwam. De heer *van Lidth de Jeude* meent, dat de heer *de Bruyne* bij de derde bespreking in 1942 met de Engelsen tot een vergelijk kwam, behalve wat betreft het feit, waaraan niets was te doen, nl. dat de Engelsen de verbindings- en de transportdienst in eigen hand wilden houden.

51064 *(van Lidth de Jeude)*

51065 *(van Lidth de Jeude)*

Met betrekking tot het feit, dat de Regering deze dienst heeft toevertrouwd aan mensen, die geen ervaring hadden op het gebied van geheime organisaties en van de nieuwe methoden, die S.O.E. ging toepassen, merkt de heer *van Lidth de Jeude* op, dat de Engelsen deze ook niet hadden. *Bingham* was ook geen expert en de Nederlanders zaten nog met de moeilijkheid van een zeer beperkte keuze. Er waren bij ons mensen, die vóóroorlogse ervaring hadden, maar deze vond de heer *van Lidth de Jeude* minder geschikt. Generaal *van Oorschot* kwam later wel bij het B.B.O., maar de uitvoering berustte bij de heer *Klijzing.* Kolonel *de Bruyne* was er al in 1942. Hij had al ervaring opgedaan. De heer *van Lidth de Jeude* meent, dat men met praktijken van geheime diensten, zoals deze in de oorlog werkten, in Nederland niet vertrouwd was. Het is een „gehaaid" vak. De heer *de Bruyne* heeft de heer *van Lidth de Jeude* natuurlijk wel verteld, dat zijn dienst met de codedienst en met de telegrammen niets te maken had, maar de heer *van Lidth de Jeude* gelooft niet, dat in de periode, waarin hij daarmede te maken had, de heer *de Bruyne* daarover ernstige klachten uitte. De heer *van Lidth de Jeude* heeft pas einde 1942 met de geheime diensten te maken gekregen.

51066 *(van Lidth de Jeude)*
51067 *(van Lidth de Jeude)*
51068 *(van Lidth de Jeude)*
51069 *(van Lidth de Jeude)*
51070 *(van Lidth de Jeude)*

53752 *(Gerbrandy)*

De heer *Gerbrandy* kan de commissie niet inlichten omtrent de verhouding van de dienst van de heer *de Bruyne* tot de Engelse dienst, met name niet omtrent het feit, dat de verbindingsdienst en de trans-

portdienst geheel en al buiten de Nederlandse sfeer bleven. Hij weet wel, dat al ten tijde van de heer *van 't Sant* de gedachte is besproken: wij moeten er langs lijnen van geleidelijkheid toe komen, dat wij in dat opzicht zelf de zaak in handen hebben, zoals dat later ook bij het B.I. is gebeurd. In 1940 en 1941 lagen de stukken zo — dat was nog een beginperiode —, dat dit moeilijk te bereiken was. In die toestand heeft ook de heer *de Bruyne* de zaak overgenomen. Dan houdt de kennis van zaken van de heer *Gerbrandy* — als hij het zo mag zeggen — op. Hij weet alleen — hij heeft met het bureau M.V.T. persoonlijk niet te maken gehad, wel met het B.I. —, dat het de heer *Broekman* is gelukt om dat gedaan te krijgen. De heer *Gerbrandy* kan er alleen aan toevoegen — maar dat is napraten —, dat, als men hem had gerapporteerd: ja, maar dat is gewenst voor onze dienst, het mag nu eindelijk wel zo, dat ook bij het bureau M.V.T. een verhouding bestaat — hij wist dat niet — als bij het B.I., hij een weg had geweten om dat gedaan te krijgen.

53753 *(Gerbrandy)*

Met betrekking tot de brief van de heer *de Bruyne* aan de Minister van Oorlog, waarin hij mededeelt ten aanzien van de verbindings- en de transportdienst bij zijn onderhandelingen met S.O.E. geen voet aan de grond te hebben gekregen, stelt de heer *Gerbrandy*, dat indien het in de vorm van een leemte bij hem naar voren was gebracht, hij zeker de middelen had gehad om het gedaan te krijgen, maar dan had hij het moeten weten. De dienst van kolonel *de Bruyne* stond in vele opzichten — de heer *Gerbrandy* zegt niet, dat hij er niets van wist, maar hij had ook andere dingen te doen — buiten zijn sfeer.

XXIV. Samenvatting en conclusies

De commissie heeft zich in dit deel van haar verslag aangesloten bij het gangbare spraakgebruik in Nederland door in het algemeen te spreken van „England-Spiel", wanneer zij het Duitse seinspel, dat begon op 12 Maart 1942 en formeel eindigde op 1 April 1944 — hoewel het reeds in het najaar van 1943 van steeds minder betekenis werd en in de eerste maanden van 1944 van nagenoeg geen betekenis meer was — bedoelt. Onder het complex „England-Spiel" worden echter vele „Spiele" samengevat, welke gedeeltelijk door de Wehrmacht (b.v. de arrestatie van de ontvluchte agenten *van der Giessen* en *van Rietschoten* en de zending-*Knoppers* naar Engeland) en voor een ander deel door de Sicherheitspolizei (b.v. de arrestatie van het Nationaal Comité en de gevangenneming van alle nog in Nederland op vrije voeten zijnde S.O.E.-agenten, behoudens *Dessing*, in de korte tijd van 28 April tot 9 Mei 1942) werden gespeeld.

Conditio sine qua non voor al deze Spiele was het seinspel, dat door de Abwehr als „Fall Nordpol" werd gespeeld. Ongetwijfeld leverde ook de Sicherheitspolizei hiertoe essentiële bijdragen, welke dit seinspel mogelijk hebben gemaakt, maar de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de politiek, welke daarbij met betrekking tot de inhoud van de telegrammen over de verschillende lijnen moest worden gevolgd, lag bij de Abwehr. De technische uitvoering van het seinspel berustte bij de peilgroep van de Ordnungspolizei. Deze drie Duitse instanties hebben zakelijk zo goed samengewerkt, dat het England-Spiel (dit woord in ruime zin genomen, zoals de commissie het zal blijven gebruiken en niet als aanduiding voor het „England-Spiel" als specifiek spel van de Sicherheitspolizei) voor de Duitsers ongetwijfeld een succes is geworden. De commissie zal zich niet verdiepen in de vraag, aan wie van de Duitsers dit succes in meerdere of mindere mate moet worden toegeschreven. Wel dient duidelijk vastgesteld te worden, dat weliswaar het seinspel de Duitsers in staat heeft gesteld de Engelse sabotage in Nederland gedurende geruime tijd lam te leggen, een aantal nog in Nederland werkzame C.I.D.-agenten, die toevallig dezelfde contacten hadden als de S.O.E.-agenten te arresteren, waardoor ook het inlichtingenwerk werd lamgelegd, voorts een aantal groepen van de illegaliteit op te rollen en tenslotte de Nederlands-Engelse poging, door middel van de organisatie-*Jambroes* ter stimulering van het verzet ondernomen, in de kiem te smoren, doch dat het hoofddoel van het seinspel, nl. de beantwoording van de vraag: „Wat zijn de militaire plannen van de geallieerden ten aanzien van de invasie in West-Europa en met name in Nederland?", door de Abwehr niet is bereikt.

Van een zakelijke tegenstelling tussen Abwehr en Sicherheitspolizei ter bereiking van deze doeleinden is geen sprake geweest. Afgezien van misschien enige moeilijkheden, welke bij dergelijke diensten wel plegen voor te komen, hebben *Giskes* en *Schreieder* goed samengewerkt. De spanning tussen Abwehr en Sicherheitspolizei hier te lande dateert uit de dagen, toen het England-Spiel reeds was „uitgespeeld".

Voordat het England-Spiel begon, hadden de Duitsers reeds een aantal uit Engeland overgekomen agenten gearresteerd. Onder hen bevond zich de tegen de zin van het tijdelijk hoofd der C.I.D., mr. *Derksema* door de Engelsen uitgezonden inlichtingenagent *van der Reyden*, die op 13 Februari 1942 werd gevangen genomen. Van deze hebben de Duitsers veel inlichtingen ontvangen over het codesysteem der Engelsen. Deze agent had o.m. tot taak het instrueren van in Nederland werkende inlichtingenagenten. Hij moest hun het double transposition-systeem leren, een systeem, dat later ook werd gebruikt door de S.O.E.-agenten, met wier codes het Duitse seinspel zou worden gespeeld. *Van der Reyden* heeft na zijn arrestatie nagenoeg al zijn wetenschap op codetechnisch gebied aan de Duitsers medegedeeld. Hij is daarbij wel zeer vlot gegaan tot de uiterste grens, welke geoorloofd was, gezien zijn in Engeland ontvangen instructies. Overeenkomstig die instructies heeft hij zijn security check niet afgegeven, doch zijn andere gegevens heeft hij wel snel en volledig prijsgegeven. Een behoorlijke selectie van de uit te zenden agenten had misschien de uitzending van *van der Reyden* kunnen voorkomen.

De Engelse dienst S.I.S. heeft hem blijkbaar uitgezonden uitsluitend op grond van het feit, dat hij een uitnemend marconist was. Dat zijn uitzending heeft kunnen plaats vinden tegen de zin van mr. *Derksema* demonstreert wel, hoe weinig zeggenschap de C.I.D. in deze tijd had en hoe ongewenst deze situatie was.

Hoewel geenszins gezegd kan worden, dat de houding van *van der Reyden* de beslissende factor is geweest, die het England-Spiel heeft mogelijk gemaakt, is zijn arrestatie wel een van de factoren geweest, welke er toe hebben medegewerkt, dat de Duitsers het spel met succes hebben kunnen opzetten. Hij heeft de Duitsers wegwijs gemaakt in het door de Engelsen gebruikte code-systeem. Hierdoor konden de Duitsers tegen de later gevangen genomen agenten met grotere zekerheid optreden dan anders het geval zou zijn geweest.

Voorts is de arrestatie van de op 7 November 1941 geparachuteerde en op 6 Maart 1942 gearresteerde S.O.E.-agent *Lauwers* van groot belang geweest voor het England-Spiel. Hij en zijn chef-saboteur *Taconis* vormden het tweede agenten-team, dat door S.O.E. in Nederland in het veld werd gebracht. Vóór hen waren *Homburg* en *Sporre* uitgezonden om de situatie te verkennen. *Sporre* heeft steeds in vrijheid kunnen werken, doch vond de dood in de Noordzee bij een poging om naar Engeland terug te keren, terwijl *Homburg* na een tijdlang gevangen te hebben gezeten wist te ontsnappen en daarna over zee Londen te bereiken. Voordat *Lauwers* en *Taconis* resp. op 6 en 9 Maart 1942 werden gearresteerd, hebben zij een tijdlang in vrijheid gewerkt, hoewel zij aanvankelijk vanwege een fout in de zendinstallatie van *Lauwers* tot 3 Januari 1942 geen contact met Engeland konden krijgen. Hun organisatie werd echter gepenetreerd door een V-Mann van de Abwehr (*Ridderhof*) en een van de Sicherheitspolizei (*Johnny den Droog*), terwijl de uitzendingen van *Lauwers* werden gepeild door de peilgroep van de Ordnungspolizei. Dientengevolge werden zij kort na elkaar gearresteerd. Hiermede hadden de Duitsers de eerste sabotage-kern van S.O.E. in Nederland — de werkzaamheden van *Homburg* en *Sporre* waren meer van voorbereidende aard geweest — buiten gevecht gesteld. Deze oprolling vond zo grondig plaats, dat een bericht hierover Engeland niet bereikte. De marconist *Lauwers* gaf, niet in strijd met de te Londen gegeven instructies, zijn code af en verklaarde zich bereid voor de Duitsers te gaan seinen. Hij gaf echter in overeenstemming met zijn instructies zijn security check niet af. Dit laatste staat, gegeven de mededelingen van *Lauwers* en de mededelingen van Engelse zijde, vast.

Op 12 Maart 1942 vond de eerste uitzending van *Lauwers* onder Duitse contrôle plaats, waarmede het England-Spiel een aanvang nam. Het seinen over de verbinding van *Lauwers* werd midden October 1942 door een marconist van de Ordnungspolizei overgenomen, zonder dat dit enige invloed in voor de Duitsers ongunstige zin had op de loop van het seinspel.

In de nacht van 27/28 Maart 1942 werd als eerste de agent *Baatsen,* die voor de sabotagegroep van *Taconis* kwam en die over de zendverbinding van *Lauwers* was aangekondigd, onmiddellijk bij de dropping gevangen genomen. Na hem werden in de nacht van 28/29 Maart 1942 door S.O.E. buiten het England-Spiel om de sabotage-agent *Ras* en zijn marconist *Jordaan,* benevens de sabotage-agent *Andringa* (wiens marconist *Molenaar* bij de dropping verongelukte) geparachuteerd. Daarna werden eveneens buiten het England-Spiel om in de nacht van 4/5 April 1942 de sabotage-agenten *Kloos* en *Sebes* en op 9 April de marconist *de Haas* (met een S-phone) geparachuteerd.

Op 27 April kreeg de gearresteerde agent *Taconis* uit Engeland opdracht naar „de sigarenwinkel te Haarlem te gaan en zich in verbinding te stellen met Pijl". De Duitsers wisten uit te vinden, dat de sigarenwinkelier *Maartens* te Haarlem bedoeld werd. Bij deze trof de door hen uitgezonden provocateur toevallig de agent *Andringa*; deze bracht de provocateur met *de Haas (Pijl)* in verbinding, waarna de arrestatie van de beide agenten op 28 April 1942 volgde. Het van Londen uit bevolen contact tussen *Taconis* en *de Haas* was dus tot stand gebracht en het spel kon verder gaan, terwijl behalve de agent *de Haas* eveneens de agent *Andringa* werd ingeschakeld in het England-Spiel. Doordat *Molenaar,* de marconist van *Andringa,* bij zijn dropping was gesneuveld, moest *Andringa* zijn berichten naar Engeland verzenden via *Jordaan,* de marconist van de saboteur *Sebes. Sebes* had op zijn beurt weer contact met de saboteurs *Ras* en *Kloos,* die zijn medewerkers waren. Hierdoor werd het de Duitsers mogelijk gemaakt al deze agenten op te rollen, welke operatie afgesloten werd met de arrestatie van *Sebes* op 9 Mei 1942.

Het toeval wilde, dat de op 3 Mei gearresteerde *Jordaan,* met wiens draadloze verbinding ook een lijn in het seinspel werd geopend, voor zijn gevangenneming de lucht had gekregen van de arrestatie op 1 Mei van *Ras* en aan Engeland had bericht, dat hij het contact met *Ras* kwijt

was en diens werk zou overnemen, weshalve hij een in Nederland verblijvende marconist voor zijn eigen werk zou inschakelen. Toen over de lijn van *Jordaan,* die evenmin als *Lauwers* zijn security check had afgegeven, door de Duitsers werd geseind, kreeg *Jordaan* uit Engeland het bericht, dat hij zijn nieuwe marconist moest instrueren in het gebruik van zijn security check. Dit bericht kwam uiteraard in handen van de Duitsers, waarna *Jordaan* er toe gebracht kon worden zijn check af te geven.

Na 9 Mei 1942 waren dus alle in Nederland verblijvende agenten van S.O.E. in Duitse handen, behalve de in de nacht van 26/27 Februari 1942 geparachuteerde agent *Dessing,* die geen enkel contact had gehad met de gearresteerde agenten en niet over een zendverbinding met Engeland beschikte. De gesneuvelde marconist *Molenaar* was mede voor hem bestemd geweest. De reeds vóór de arrestatie van *Andringa* aan deze via *Jordaan* gegeven opdracht om contact met *Dessing* op te nemen, was nog niet uitgevoerd. Toen de lijn-*Jordaan* in Duitse handen was, werd de opdracht herhaald. *Andringa* zei aan de Duitsers bereid te zijn *Dessing* onder Duitse contrôle in het café De Leidse Poort te Amsterdam te ontmoeten. Toen hij *Dessing* daar zag, heeft hij hem echter terloops kunnen waarschuwen, dat hij *(Andringa)* zich daar met een Gestapo-agent bevond.

Toen het gehele S.O.E.-netwerk, dat in radiografische verbinding stond met Engeland, in Duitse handen was, zijn, aangekondigd langs de door de Duitsers gecontroleerde lijnen, nog vijf S.O.E.-agenten naar Nederland gezonden. Het waren: *Parlevliet* en *van Steen,* die op 29 Mei 1942, *van Rietschoten* en *Buizer,* die op 22 Juni 1942 werden geparachuteerd en *van Hemert,* die op 23 Juli 1942 werd gedropt. Zij werden allen bij hun dropping gearresteerd.

Van Hemert bracht een opdracht mede voor de groep-*Taconis* om de zender Kootwijk te vernielen. De Duitsers ensceneerden een aanval op de zender, zonden een verslag van de z.g. mislukte operatie naar Engeland en publiceerden een dienovereenkomstig verhaal in de pers. Men was in Engeland dermate tevreden over het optreden van de groep-*Taconis,* dat een der z.g. medewerkers van *Taconis, Antoon,* een onderscheiding kreeg en naar Engeland werd ontboden. Op de door de Duitsers „gespeelde" tocht van *Antoon* via Frankrijk werd deze te Parijs in het bijzijn van illegale werkers z.g. gearresteerd. Ook hebben de Duitsers eens in de Maas te Rotterdam een schip in de lucht laten vliegen ten aanschouwen van het publiek, welk feit via het radioseinspel als sabotagedaad naar Engeland werd doorgeseind. Voorts werden echte sabotagedaden van Nederlandse groepen en ongelukken bij marine en weermacht als successen van de S.O.E.-organisatie naar Engeland doorgeseind.

Wanneer de heren *de Bruyne, Lieftinck* en *Schilp* voor de commissie mededelen, dat hun tot hun terugkeer in Nederland niets bekend was van deze voorgewende sabotagedaden, kan dit volkomen kloppen, daar het B.V.T. en het latere bureau M.V.T. met de uitzending van geen van bovenstaande agenten ook maar iets uitstaande hebben gehad. Het bureau M.V.T. kreeg dan ook geen enkel bericht van deze agenten in handen noch vóór noch na de arrestatie van dezen. Zij wisten slechts, dat S.O.E. door middel van uitgezonden agenten in radiografische verbinding stond met Nederland.

Inmiddels was in de nacht van 26 op 27 Juni 1942 de B.V.T.-agent *Jambroes* uitgezonden met de marconist *Bukkens.* Het doel van hun uitzending was een organisatie op te bouwen om het plan-Holland, dat in § 3 van hoofdstuk XIII uitvoerig is behandeld, ten uitvoer te brengen. Dit plan was opgesteld in samenwerking tussen S.O.E. en het B.V.T. Het door *Dogger* in Engeland uitgebrachte rapport over de organisatie van de O.D. is daarop mede van invloed geweest. De strekking van het plan was het organiseren van een verzetsorganisatie in Nederland en het verschaffen van wapens aan deze organisatie. De bedoeling was hierbij de O.D. in te schakelen in die zin, dat de O.D. een aantal zijner leden ter beschikking zou stellen ter uitvoering van het plan. Er zou een agent naar Nederland worden gezonden om verbinding met de O.D. te zoeken. Nederland was met het oog op de uitvoering van het plan verdeeld in zeventien districten, terwijl het aantal deelnemers aan het plan-Holland 1070 zou bedragen. De bedoeling was een aantal kleine groepen van doortastende mannen in Nederland te vormen, die, geïnstrueerd en van de nodige hulpmiddelen uit Engeland voorzien, bij een invasie in de rug van de vijand een zo groot mogelijke desorganisatie moesten veroorzaken en het aanvoeren van versterkingen en reserves moesten trachten te voorkomen. Hiertoe dienden o.m. de verbindingen tussen Duitsland en Nederland en die tussen België en Nederland op het ogenblik van de invasie gedurende minstens 72 uur te worden verbroken. De 1070 leden van deze organisatie moesten door de O.D. ter beschikking worden gesteld, doch mochten zich verder niet bezig houden met de normale werkzaamheden van de O.D. Zij zouden dus van de O.D. worden losgemaakt en een aparte organisatie vormen.

De commissie is van oordeel, dat, zoals men te Londen indertijd ook wel degelijk heeft begrepen, het zwakke punt van het plan-Holland hierin was gelegen, dat de gehele uitvoering ervan in handen werd gelegd van één persoon, nl. *Jambroes,* instede, dat men een aantal agenten met partiële opdrachten uitzond met de bedoeling om na het welslagen daarvan verband tot stand te brengen tussen de aldus gevormde afzonderlijke groepen. Wanneer *Jambroes* door de Duitsers gevangen genomen zou worden, zou de vijand de centrale figuur in handen hebben en van de aldus verkregen wetenschap voor zijn doeleinden gebruik kunnen maken. Vooral wanneer men bedenkt, dat de parachutering van *Jambroes* zou worden aangekondigd over een lijn, waarmede S.O.E. reeds enige tijd met Nederland verbinding onderhield, springt het gevaarlijke van deze operatie in het oog. De noodlottige gevolgen van een en ander hadden wellicht enigermate gemitigeerd kunnen worden, indien consequent vastgehouden was aan de eis, dat *Jambroes* binnen zeer korte tijd persoonlijk naar Engeland zou terugkeren. De commissie komt op dit aspect in het vervolg van dit hoofdstuk nog terug.

Gezien het feit, dat *Jambroes,* zoals aan het B.V.T. bekend was, over een bestaande S.O.E.-verbinding met Nederland zou worden gedropt en de omstandigheid, dat *Jambroes* een centrale opdracht had ter uitvoering van het plan-Holland, is het na het vorenstaande duidelijk, dat, aangezien *Jambroes* in handen van de vijand viel, het gehele plan-Holland van de aanvang af tot mislukking was gedoemd. De organisatie-*Jambroes* werd in de loop van de tijd door de Duitsers op papier opgebouwd, terwijl telkens met de z.g. voortgang van deze organisatie agenten en materiaal werden geparachuteerd, die in handen van de Duitsers vielen. In de tweede helft van 1942 werd de heer *de Bruyne* tot spoed aangezet door de chef staf van de Imperial Staff, sir *Allan Brooke,* om zijn organisatie snel op te bouwen. Men zag toen blijkbaar in het begin van 1943 een grote mogelijkheid van een overeenkomst met Duitsland, althans van een terugtrekken van de troepen uit Nederland. Zodoende werd sindsdien grote spoed betracht om de organisatie in Nederland gereed te maken.

Een van de eerste agenten, die na *Jambroes* en *Bukkens* in de nacht van 24 op 25 September 1942 werd geparachuteerd, was *Jongelie,* wiens houding van dien aard was, dat de Duitsers niets uit hem konden krijgen, hoewel zij terecht vermoedden, dat hij een speciale opdracht had; om deze reden lieten zij hem in het seinspel z.g. aan een hersenschudding overlijden.

Met *Jongelie,* die een opdracht van de Minister-President meebracht, inhoudende, dat de Regering een samengaan van de O.D. met de politieke partijen wenste, kwam nog een drietal andere agenten voor de *Jambroes*-organisatie. In totaal werden 37 agenten in het kader van deze organisatie geparachuteerd; de laatste drie in de nacht van 21 op 22 Mei 1943. Op de nadere bijzonderheden van de opdrachten, voorzover de agenten een taak hadden in het fictief ten uitvoer gebrachte plan-Holland, gaat de commissie niet nader in; zij vielen onmiddellijk in handen van de vijand, waardoor het hun onmogelijk was hun taak te volvoeren. Voorzover zij een taak hadden, die niet of niet uitsluitend lag binnen het kader van het plan-Holland, heeft de commissie hun opdrachten behandeld in § 5 van hoofdstuk XIII. Op al deze agenten komt de commissie hieronder slechts dan terug, wanneer dit voor de behandeling van het England-Spiel van belang is. Hun namen en de verdere gegevens over hen vindt men in de aan het slot van § 1 van hoofdstuk XV opgenomen lijst. Toen men de agenten *Zembsch-Schreve, Cnoops, van Schelle* en *Grün* uitzond, was men te Londen reeds wantrouwend geworden met betrekking tot de S.O.E.-verbindingen in Nederland. *Zembsch-Schreve* werd dan ook in Frankrijk geparachuteerd op 22 Juli 1943 evenals *Cnoops* op 23 September 1943. Tenslotte werden *van Schelle* en *Grün* op 18 October 1943 in België gedropt. De beide laatsten hadden echter een eveneens gepenetreerd contactadres te Brussel gekregen, dat uitliep bij de V-Mann *Ridderhof.*

De in de nacht van 1 October 1942 geparachuteerde agent *van der Giessen* had geen opdracht in het verband van de organisatie-*Jambroes,* doch een sabotage-opdracht, gelijk de vroeger uitsluitend door S.O.E. uitgezonden agenten. Hij zou samenwerken met de reeds gearresteerde *van Rietschoten.* Ook *van der Giessen* werd over een gepenetreerde lijn aangekondigd; hij werd bij zijn parachutering gearresteerd. Doordat hij geld moest brengen naar de nog steeds te Amsterdam in vrijheid werkende C.I.D.-agent *Niermeyer,* werd ook deze op 6 October 1942 gearresteerd. Zijn verbinding met Engeland hebben de Duitsers slechts zeer korte tijd kunnen gebruiken; deze inlichtingenagent paste niet in het England-Spiel. Alle Duitse verbindingen in het England-Spiel liepen immers naar S.O.E., terwijl de verbinding van *Niermeyer* naar S.I.S. liep; de Duitsers wensten blijkbaar niet voldoende militaire inlichtingen prijs te geven om deze lijn

te kunnen blijven doorspelen. Langs de lijn van *Niermeyer* zijn geen agenten en materiaal aangekondigd.

Evenals de arrestatie van de S.I.S.-agent *Niermeyer* was de uitzending van de M.I. 9 agente *Beatrix Terwindt* een aangelegenheid, die buiten de gewone gang van zaken lag. *Beatrix Terwindt* is slechts toevallig in het England-Spiel terecht gekomen, doordat S.O.E. haar uitzending naar Nederland voor M.I. 9 heeft verzorgd. Opmerking verdient nog het feit, dat *Beatrix Terwindt* erin is geslaagd haar code voor de Duitsers verborgen te houden, ondanks het feit, dat men er, zoals de tactiek van de Duitsers ten aanzien van de andere agenten was, in geslaagd was haar vóór haar arrestatie op het droppingsterrein vertrouwen in te boezemen, waardoor zij verschillende gegevens aan de leider van het receptie-comité heeft medegedeeld. Het bureau M.V.T. heeft met de uitzending van *Beatrix Terwindt* in het geheel niets uitstaande gehad. M.I. 9 was een voor de heer *de Bruyne* volkomen onbekende tak van dienst.

Onderwijl begon men van Engeland uit reeds omstreeks de jaarwisseling 1942/1943 over de zendlijn van de marconist *Jambroes* aan te dringen op diens terugkeer. De Duitsers hebben uit de aard der zaak gedurende het gehele England-Spiel op alle mogelijke manieren getracht aannemelijke redenen te vinden om te bereiken, dat *Jambroes* niet, zoals zijn opdracht luidde, binnen betrekkelijk korte tijd naar Engeland zou behoeven terug te keren. Men zou tenslotte *Jambroes* z.g. door het bezette Frankrijk laten terugkeren langs een door een der in het England-Spiel betrokken agenten fictief opgebouwde passeurslijn. Deze terugkeer werd door de Duitsers „gespeeld" en eindigde, gelijk vanzelf sprak, met een mislukking. Op gelijke wijze werd door hen gehandeld met betrekking tot de door Londen geëiste terugkeer van de opvolgers van *Jambroes, Beukema toe Water* en *Drooglever Fortuyn.*

Op deze wijze was het inmiddels ongeveer Juli 1943 geworden. Blijkbaar vertrouwde men te Londen de zaak ook niet meer, daar reeds sinds 21 Mei 1943 geen agenten meer werden uitgezonden voor het plan-Holland.

Reeds bij de behandeling van het B.I. is gebleken, dat op 20 Juli 1943 de groep-Wim werd opgerold. De arrestaties in de groep-Wim houden verband met het England-Spiel. Een der gevangen genomen agenten, nl. *Kist,* kreeg in Maart 1943 de opdracht bij *Juten* te Bergen op Zoom spionnagemateriaal af te halen. *Juten* stond weer in contact met *Vermeulen.* Beiden hadden verbinding met de inlichtingengroep-Rinus. De dienst-Wim was een aftakking van deze Belgische inlichtingengroep. De berichten van de groep-Rinus kwamen binnen bij de Belgische sectie van S.O.E., die samenwerkte met de Belgische dienst te Londen, welke parallel liep met de dienst van de heer *de Bruyne.* Deze Belgische sectie van S.O.E. had aan een Belgisch contact te Toulouse opdracht gegeven tot de oprichting van de groep-Rinus. Koerierszendingen van deze groep, waaronder dus ook zendingen van de groep-Wim, kwamen binnen bij de Belgische sectie van S.O.E. Het bureau M.V.T. kreeg de rapporten van de dienst-Wim van haar Belgische zusterdienst. Uit het bovenstaande is het duidelijk, hoe het bureau M.V.T. er toe kwam contact te zoeken met de dienst-Wim. Hoewel deze opdracht op zichzelf niet onjuist te noemen was, hetgeen de commissie reeds heeft besproken bij de behandeling van het B.I., werd zij gegeven via een van de gepenetreerde lijnen van het England-Spiel, waarvan weer vele arrestaties het gevolg waren, doordat de Duitsers *van der Waals* naar *Juten* zonden. Dat de heer *de Bruyne* in die tijd, Februari 1943, de agenten *Braggaar* en *Kist* met een inlichtingenopdracht heeft uitgezonden, kan de commissie, gezien het feit, dat het B.I. op dat ogenblik nog niet met het uitzenden was begonnen, niet onjuist achten. Wel zou de commissie het uit beleidsoverwegingen wenselijk hebben geacht, indien de heer *de Bruyne* bij de uitzending van deze agenten en met betrekking tot de opdracht, welke hij hun wenste mede te geven, overleg had gepleegd met het B.I., aangezien dit bureau zich immers speciaal bezighield met het uitzenden van inlichtingenagenten. Wellicht waren dan de ongelukken, die voortgevloeid zijn uit de uitzending van de agenten *Braggaar* en *Kist,* voorkomen.

Teneinde tenslotte gehoor te geven aan de aandrang van Londen om iemand verslag van de werkzaamheden in Nederland te doen uitbrengen, zonden de Duitsers *Knoppers,* z.g. de tweede man van de O.D. *Knoppers* was een illegale werker en hij was te goeder trouw; door middel van de penetratie-agent *Ridderhof* werd hij door de Duitsers benaderd. *Knoppers* kwam inderdaad in Engeland aan, doch het bleek, dat hij niets van de O.D. wist. Hoewel is overwogen hem naar Nederland terug te zenden om opnieuw contact op te nemen met de illegale organisaties aldaar — hij is zelfs met een vliegtuig boven Nederland geweest, doch moest wegens weersomstandigheden terugkeren — is de uitzending van *Knoppers* tenslotte niet doorgegaan, nadat de Engelsen gemerkt hadden, dat hij via een ge-

penetreerde verbinding in Engeland was gekomen. Reeds eerder had *Ridderhof* via deze verbinding neergeschoten Amerikaanse en Engelse piloten naar Spanje geloodst. Dit alles gebeurde om de echtheid van het door de Duitsers gespeelde radio-seinspel te suggereren.

Op 13 Juli 1943 was *Knoppers* uit Nederland vertrokken, waarna hij op 11 September 1943 in Engeland aankwam. Eerst op 3 December 1943 werd hij gedurende enige tijd geïnterneerd, omdat de Engelsen blijkbaar toen eerst de zekerheid hadden, dat *Knoppers* door *George van Vliet (Ridderhof)* langs een gepenetreerde verbinding naar Engeland was gekomen.

De aankondiging van de komst van *Knoppers* was gebeurd over de in het England-Spiel ingeschakelde zender van *van Os*, welke ten tijde van de reis van *Knoppers* door Londen werd beschouwd als zijnde vrij van penetratie. De naam *Ridderhof* werd hierbij niet genoemd, doch die van *George van Vliet*.

De agenten *van Schelle* en *Grün*, die zijn uitgezonden op 18 October 1943, zijn door S.O.E. naar een contactadres te Brussel gestuurd, dat ook weer een connectie was van *Ridderhof*. Blijkbaar had S.O.E. nog in die tijd vertrouwen in een aantal verbindingen, welke zij met Nederland had, doch die in werkelijkheid alle in handen waren van de Duitsers. Men heeft dus bij de uitzending van *Grün* en van *van Schelle* wel een zekere voorzichtigheid betracht door hen niet meer rechtstreeks in Nederland te parachuteren, doch men heeft in Engeland niet door gehad, dat de Duitsers kans hadden gezien een door hen gecontroleerd adres te Brussel als betrouwbaar te laten doorgaan. Het adres te Brussel, waar *Grün* en *van Schelle* moesten aanlopen, was een adres van de Belgische dienst van S.O.E.; *Ridderhof* had als *George van Vliet* dit adres echter met succes gepenetreerd.

Grün heeft met Londen contact gehad via de gepenetreerde zender van *van Os*. Toen echter op 28 November 1943 te Londen het telegram van *Grün* kwam met de vraag over „het uitgewerkte lucifersdoosje" (vgl. § 6 van hoofdstuk XV), wist men reeds, dat ook deze zender door de Duitsers werd gecontroleerd. Immers dit telegram werd aan het bureau M.V.T. aangeboden met de mededeling, dat het een bericht betrof, dat na x-day, dat was de dag, waarop men moest aannemen, dat de organisatie in Duitse handen moest zijn, was verzonden.

Men had inmiddels te Londen zekerheid gekregen omtrent *Ridderhof*. Een van de agenten van het B.I. in Nederland had een bericht doorgezonden over de organisatie C.S. 6, waaruit bleek, dat de radioslagzin „George het klopt als een zwerende duim", waarmede een zekere uit België gekomen *George* zijn identiteit had bewezen, aanleiding was geweest tot arrestaties en executies. Deze slagzin had het bureau M.V.T. laten uitzenden na de behouden aankomst van *Knoppers* in Engeland. Tengevolge van dit en een later via het B.I. ontvangen telegram kreeg het bureau M.V.T. een inzicht in de figuur van *George van Vliet*.

Uit het bovenstaande blijkt wel, dat in het najaar van 1943, vooral nadat *Ridderhof* alias *George van Vliet* als een verrader was ontmaskerd, het England-Spiel van weinig betekenis meer was voor de Duitsers. Nadat men in Engeland reeds omstreeks Mei 1943 argwaan had gekregen met betrekking tot de verbindingen naar Nederland en van die tijd af in het kader van het plan-Holland geen agenten meer werden uitgezonden, werd het tegen het einde van 1943 volkomen duidelijk, dat de dienst van S.O.E. in Nederland door de Duitsers om de tuin was geleid. Ook de Duitsers geven toe, dat het in het najaar 1943 duidelijk bleek, dat het England-Spiel zijn einde naderde, daar ook de materiaaldroppings sterk verminderden en tegen het einde van het jaar geheel ophielden. Wel werd er tot 1 April 1944 over bepaalde lijnen nog een weinig betekenend verkeer onderhouden. *Giskes* maakte dan ook op 1 April 1944 definitief een einde aan het seinspel met het volgende telegram:

> „Messrs. Blunt Bingham and Succs Ltd London.
> In the last time you are trying to make business in Netherlands without our assistance stop we think this rather unfair in view our long and succesful cooperation as your sole agents stop But never mind whenever you will come to pay a visit to the Continent you may be assured that you will be received with same care and result as all those you sent us before stop So long".

Opmerking verdient nog, dat omstreeks Augustus 1943 S.O.E. buiten medeweten van de heer *de Bruyne* via enige lijnen opdracht heeft gegeven een aantal vooraanstaande N.S.B.-ers uit de weg te ruimen. Het is gebleken, dat men dit eenvoudig heeft gedaan in de wetenschap, dat deze berichten bij de Duitsers terecht zouden komen. Op deze wijze wilde S.O.E. hen in een moeilijke positie brengen en zien, hoever de Duitsers bereid waren het spel door te blijven spelen.

Een van de oorzaken, welke ten gevolge gehad heeft, dat het England-Spiel ten einde liep, was een waarschuwing, die Engeland op 23 Juni 1943 had bereikt, hoewel reeds eerder een gevoel van onbehagen bestond. Deze waarschuwing was afkomstig van *Dourlein* en

Boogaert uit de gevangenis te Haaren. *Dourlein* is vervolgens samen met *Ubbink* in de nacht van 29 op 30 Augustus 1943 uit deze gevangenis ontvlucht. De Duitsers hebben daarop volgens *Schreieder* in een telegram gepoogd hen in Engeland voor te stellen als agenten, die overgelopen waren naar de Duitsers. Dezen hebben die indruk pogen te versterken door *Anton van der Waals,* die op 10 September 1943 naar Zweden ging, soortgelijke mededelingen mede te geven. *Van der Waals* schijnt echter deze opdracht niet te hebben uitgevoerd. Hoewel *Dourlein* en *Ubbink* na hun terugkeer te Londen veel moeilijkheden hebben ondervonden, is niet komen vast te staan, dat bovenvermelde door de Duitsers vermelde waarschuwingen Londen bereikt hebben of daar begrepen zijn. In ieder geval hebben deze pogingen van *Schreieder* niet het gevolg gehad, dat S.O.E. opnieuw vertrouwen kreeg in de seinverbindingen met Nederland.

Na hun ontvluchting zijn *Dourlein* en *Ubbink* te Tilburg in contact gekomen met *van Bilsen* en later met *Vinken.* Dezen hebben hen van valse paspoorten voorzien en hen over de Nederlands-Belgische grens naar Antwerpen laten brengen. Zij zijn via de militair attaché te Bern doorgereisd naar Spanje, waar zij einde December 1943 ten dienste van kolonel *de Bruyne* voor de heer *Somer* een rapport hebben opgemaakt. Tevoren had de militair attaché te Bern in November reeds uitvoerig naar Londen overgeseind wat hij van de beide agenten vernomen had.

Omstreeks Maart 1944 kwamen *Dourlein* en *Ubbink* te Londen aan. Zij werden niet in contact gebracht met kolonel *de Bruyne,* doch door de Engelsen geïsoleerd. Gedurende de eerste maanden werden zij door de Engelsen verhoord. Tenslotte zijn zij omstreeks 23 Mei 1944 in de gevangenis opgesloten, waar zij drie weken hebben gezeten. De Engelsen lieten merken, dat zij dachten, dat *Dourlein* en *Ubbink* voor de Duitsers werkten. Hoewel beide agenten steeds aan kolonel *de Bruyne* schreven en ook van deze bericht terug kregen, kon de heer *de Bruyne* niets voor hen doen. Na ongeveer twee weken bezocht kolonel *de Bruyne* hen in de gevangenis en zegde hun toe alles te zullen proberen om hen daaruit te halen. Een week na de invasie werd aan *Dourlein* en *Ubbink* medegedeeld, dat zij de volgende dag ontslagen zouden worden.

De dag, waarop *Dourlein* en *Ubbink* uit de gevangenis kwamen, meldden zij zich bij kolonel *de Bruyne. Dourlein,* die in verband met zijn uitzending als agent tot tijdelijk sergeant bevorderd was, werd teruggesteld in zijn oorspronkelijke rang, nl. die van korporaal-konstabel, terwijl ook *Ubbink* zijn tijdelijke rang van luitenant ter zee 3e klas verloor; hij ging terug naar de koopvaardij. Op 1 Januari 1946 werd *Dourlein* op de normale wijze bevorderd tot sergeant.

De commissie neemt gaarne aan, dat door de marine de geldende bepalingen ten aanzien van *Dourlein* op strikt normale wijze zijn toegepast, zodat hij met inachtneming daarvan inderdaad niet eerder dan op 1 Januari 1946 kon worden bevorderd tot sergeant. De commissie acht het echter onbegrijpelijk, hoe men er ten tijde van de terugkeer van *Dourlein* toe is gekomen, deze jongeman, die het gepresteerd had uit Haaren te ontvluchten en daarna via België, Zwitserland, Frankrijk en Spanje naar Engeland terug te keren, waarna hij volkomen ten onrechte veel moeilijkheden heeft ondervonden, zijn tijdelijke rang van sergeant te ontnemen. De commissie althans kan niet begrijpen, dat er voor iemand met een dergelijke ondernemingsgeest en moed op dat ogenblik geen weg kon worden gevonden om hem zijn rang van sergeant te laten behouden; zo nodig had men *Dourlein* een aanvullende opleiding kunnen geven. Hoewel de omstandigheden met betrekking tot de rang van *Ubbink* anders lagen dan ten aanzien van *Dourlein,* is de commissie van mening, dat ook tegenover hem, wiens prestaties niet hebben ondergedaan voor die van *Dourlein,* een van weinig soepelheid getuigende houding is aangenomen. Evenmin is het de commissie duidelijk, waarom aan deze mannen geen onderscheidingen zijn toegekend. Voorzover haar bekend, is dit ook thans nog niet geschied. De betrokken autoriteiten zijn hierbij, naar het oordeel der commissie, in ernstige mate in gebreke gebleven.

Over de behandeling, welke *Dourlein* en *Ubbink* na hun terugkomst in Engeland van de Engelsen hebben ondervonden, is eveneens veel te doen geweest. Het verwijt, dat wel eens aan de heer *de Bruyne* is gemaakt, als zou hij zich niet voldoende ingespannen hebben om *Dourlein* en *Ubbink* te helpen in de moeilijkheden, die zij van Engelse zijde ondervonden, acht de commissie ongegrond. Hoewel de commissie deze moeilijkheden uit de aard der zaak betreurt, is zij toch van oordeel, dat uit de door haar in § 8 van Hoofdstuk XV gereproduceerde correspondentie blijkt, dat weliswaar S.O.E. het geval *Dourlein-Ubbink* grondig heeft onderzocht, doch dat uiteindelijk niet S.O.E., doch de Security last gegeven heeft tot het opsluiten van *Dourlein* en *Ubbink* in de gevangenis. Uit de brief dd. 16 Juni 1944 van Minister *Selborne* aan Minister *van Lidth de Jeude* blijkt, dat men van de zijde van S.O.E. *Dourlein* en *Ubbink* niet in de

steek heeft gelaten, doch dat zij, daar hun geval nog niet geheel tot klaarheid was gebracht, in verband met de voorbereidingen voor de invasie noodzakelijk opgesloten moesten worden, aangezien de Engelsen in die tijd geen risico's konden nemen met Duitse penetratie-agenten; immers de mogelijkheid bestond theoretisch, dat de Duitsers *Dourlein* en *Ubbink* hadden laten ontsnappen om op deze wijze in Engeland te penetreren. De commissie meent, dat de door de Engelsen aangevoerde redenen met betrekking tot de internering van *Dourlein* en *Ubbink* geaccepteerd dienen te worden. Men kon in Engeland ten tijde van de voorbereidingen van de invasie inderdaad geen enkel risico nemen. Dit neemt niet weg, dat men, naar het oordeel van de commissie, *Dourlein* en *Ubbink* dit op een behoorlijke wijze onder het oog had moeten brengen, opdat bij hen niet de mening postvatte, dat zij ook na hun ontslag uit de gevangenis niet als 100 % betrouwbaar beschouwd werden.

De commissie heeft er voorts in dit verband met verwondering van kennisgenomen, dat *Ubbink* er blijkens zijn verklaring ten tijde van zijn verhoor nog niet in geslaagd was van het Departement van Oorlog het bedrag gerestitueerd te krijgen, dat hij na zijn ontsnapping in Augustus 1943 van zijn broer heeft moeten lenen om de reis naar Zwitserland te kunnen maken.

De commissie is bij haar onderzoek met betrekking tot de ontvluchting van *Dourlein* en *Ubbink* gestuit op de figuur van *van Bilsen*. Deze heeft zich ongetwijfeld in samenwerking met de heer *Vinken* e.a. zeer verdienstelijk gemaakt bij het verzorgen, onderdak brengen en uit Nederland helpen vertrekken van genoemde agenten. Uit de getuigenverklaringen blijkt niet, dat zijn liquidatie op last van Engeland is uitgevoerd. *Van Bilsen's* politieke verleden was gedurende de eerste jaren van de bezetting niet brandschoon geweest; tevens blijkt uit de verklaring van de heer *Vinken*, dat hij gedurende de tijd na de ontvluchting van *Dourlein* en *Ubbink* hoogst onvoorzichtige dingen heeft gedaan, zoals het opnemen van een met de initialen van *Dourlein* voorzien stuk over de toestanden in Engeland in een plaatselijk illegaal blad te Tilburg, waarvan iemand uit de drukkerswereld kon zien, waar het gedrukt werd. Bovendien was het te Tilburg, aldus de heer *Vinken*, bekend, dat *van Bilsen* met twee uit Haaren ontsnapte agenten leurde. *Van Bilsen* is tenslotte geliquideerd tengevolge van de verspreiding van foto's van door de illegaliteit verdachte personen.

Na de ontvluchting van *Dourlein* en *Ubbink* werd in de nacht van 22 op 23 November 1943 door een drietal agenten, *van Rietschoten, van der Giessen* en *Wegner*, met succes een poging ondernomen om uit de gevangenis te Haaren te breken.

Wegner werd in Juni 1944 op een passeurslijn in België gearresteerd, naar Haaren gevoerd en vandaar naar Assen, waarheen de andere oorspronkelijk te Haaren gevangen gezeten hebbende agenten na de ontvluchting op 22/23 November 1943 waren overgebracht. Evenals de anderen werd hij vandaar naar Rawitz gevoerd.

Van der Giessen en *van Rietschoten* werden, in het bezit van belangrijk spionnagemateriaal, door toedoen van de V-Mann van *Giskes, Lindemans (King Kong)*, in Mei 1944 te Roosendaal gearresteerd. Zonder enig spoor van een behoorlijke berechting werd een tegen hen uitgevaardigd executiebevel op last van *Deppner* in Augustus 1944 voltrokken; zij werden z.g. bij een ontvluchtingspoging doodgeschoten.

De andere agenten werden in April 1944 naar Duitsland gevoerd en daar evenals *van der Giessen* en *van Rietschoten* vermoord.

De brief van de Abwehrstelle Niederlande van 6 December 1943, in § 10 van hoofdstuk XV overgenomen, handelt over het toekomstige lot van de agenten. In deze brief wordt het standpunt van de Abwehr bepaald met betrekking tot de vraag, of de gevangen genomen agenten onmiddellijk terecht kunnen staan. Ten aanzien van een aantal C.I.D.-agenten, die, hetzij buiten verband met, hetzij slechts zijdelings en in één geval rechtstreeks in verband met het Nordpol-Spiel, gearresteerd zijn, is de Abwehr Niederlande van mening, dat zij onmiddellijk terecht kunnen staan. Ten opzichte van laatstbedoelde agent *(Niermeyer)* wordt hierbij geen enkel voorbehoud gemaakt. Wel is dit geschied met de C.I.D.-agenten *van der Reyden* en *Radema*. Ten aanzien van de andere 46 agenten zegt de Abwehrstelle Niederlande, dat hun overlevering aan het gerecht ervan afhankelijk is, of de Engelsen door de ontvluchting van de vijf agenten bekend worden met het Nordpol-Spiel of niet. Er worden dan een drietal redenen aangevoerd, welke, zolang dit niet vaststaat, er tegen pleiten deze agenten terstond terecht te laten staan. Bij de brief is een lijst van 55 agenten, verdeeld in vier groepen. De eerste groep omvat negen C.I.D.-agenten. De tweede groep omvat 17 gevangenen, die allen bij hun parachutering direct in handen van de Duitsers vielen. Dezen acht de Abwehrstelle Niederlande niet in aanmerking te komen voor

de doodstraf. Een derde groep wordt gevormd door 27 agenten, evenals de vorigen in het kader van het Nordpol-Spiel gearresteerd. Volgens de brief zijn er evenals bij de vorige groep bezwaren tegen een onmiddellijke berechting. Volgens de mening van de Abwehrstelle Niederlande zijn er echter geen gronden voor gratie. Tenslotte stelt de Abwehrstelle voor de vierde groep (*Lauwers* en *Jordaan*) direct in vrijheid te stellen, zodra er aanwijzingen zijn, dat de Engelsen bekend zijn met het seinspel van de Abwehr. Zulks in verband met de vrijwillige en langdurige medewerking van deze agenten.

De commissie is van oordeel, dat uit deze brief duidelijk blijkt, dat de Abwehr niet met alle kracht voor de nakoming van de door haar gegeven belofte, dat alle door het Spiel gevangen te nemen agenten niet voor de krijgsraad gebracht zouden worden, althans dat zij niet ter dood veroordeeld zouden worden, is opgekomen. De commissie laat hier buiten beschouwing de groep C.I.D.-agenten, die met uitzondering van *Niermeyer* buiten het England-Spiel vallen. De commissie meent, dat *Niermeyer,* die alleen kon worden gearresteerd in onmiddellijk verband met het England-Spiel, echter wel degelijk onder de gegeven toezegging viel. Niet de minste twijfel heeft echter kunnen bestaan ten opzichte van de derde groep, daar deze stellig tengevolge van het seinspel werd gevangen genomen. Met betrekking tot deze groep gold dit in nog sterkere mate dan ten aanzien van de tweede groep, omdat in groep III met uitzondering van *Andringa* alleen agenten waren opgenomen, die onmiddellijk bij hun dropping waren gearresteerd.

Door deze gang van zaken is de Abwehr de uitdrukkelijk aan de agenten gegeven belofte niet nagekomen. Verwacht had mogen worden, dat de Abwehrstelle Niederlande in deze brief ondubbelzinnig tot uitdrukking had gebracht, dat zij er op stond, dat de gegeven belofte gestand werd gedaan. Ofschoon *Giskes* zegt, dat er in de kring van de Abwehrstelle Niederlande nooit twijfel heeft bestaan, dat de gegeven belofte zou worden nagekomen, blijkt zulks niet uit deze brief. De steun, die deze agenten zo nodig hadden tegenover het drijven van Berlijn om hen „onschadelijk te maken" is op deze wijze wel allerminst gegeven.

Het is duidelijk, dat het Reichssicherheitshauptamt, dat de aan de agenten door de Abwehr gegeven belofte had bevestigd, de zaak geheel in eigen hand heeft genomen. Men heeft de agenten na een verblijf van enige maanden te Assen naar een kamp in Duitsland gebracht. Veertig van hen zijn in September 1944 vandaar naar Mauthausen gevoerd en aldaar de dood ingejaagd. Waarschijnlijk hebben de anderen elders eenzelfde lot ondergaan. Aangenomen mag worden, dat dit gebeurd is krachtens de barbaarse regeling, neergelegd in de „Aktion Kugel", volgens welke bij ontvluchting niet alleen zij, die een poging tot ontvluchting hadden gedaan, maar ook de overige personen van de desbetreffende groep konden worden gefusilleerd. Deze van elk rechtsgevoel gespeende maatregel is blijkbaar op de agenten toegepast, waarbij aan het begrip fusilleren door het Reichssicherheitshauptamt een interpretatie is gegeven, geheel in overeenstemming met de opvattingen van dit beruchte instituut.

Een bekend voorbeeld van de wijze, waarop de Duitsers met behulp van het England-Spiel penetraties uitvoerden in de illegaliteit om zo groepen hiervan op te rollen, is de arrestatie van het Nationaal Comité. Dit comité was gevormd door de samenwerking van de leiders van de grote vooroorlogse politieke partijen, die op deze wijze voorbereidingen troffen om aan Nederland na de bevrijding politieke leiding te kunnen geven. Tevens trachtte het Comité contact met de Nederlandse Regering te Londen tot stand te brengen om deze in te lichten over de politieke situatie in Nederland. Een van de leden, de heer *Vorrink,* was bovendien, in samenwerking met anderen, bezig een spionnage- en sabotagegroep in het leven te roepen, waarvoor eveneens contact met Engeland noodzakelijk was.

Een van de afdelingen van S.O.E., welke zich ten doel stelde de stimulering van en de hulp aan het burgerlijk verzet, speciaal in de vroegere N.V.V.-kringen, waarbij tevens werd getracht bekwame saboteurs uit deze kringen aan te trekken, zocht van Engeland uit contact met Nederland. Zij zond daartoe buiten medeweten van de officiële Nederlandse instanties, doch na overleg van de heer *Laming* met de heer *Sluyser,* de agent *Dessing* in Februari 1942 naar Nederland, die o.m. contact moest opnemen met de heer *Vorrink. Dessing* had een legitimatie bij zich en kreeg als adressen mede: *Karel van Staal, Alex Wins* en als aanloopadres de dames *Lelie.* De legitimatie bestond uit een foto van het dochtertje van de heer *Sluyser,* waarbij uit de kleding bleek, dat die foto te Londen was gemaakt. Langs deze weg kwam *Dessing* in contact met de heer *Vorrink.* Daar *Dessing* niet beschikte over een marconist en een zender, werd hem op 28 Maart 1942 van Engeland uit de marconist *Molenaar* gezonden, die echter sneuvelde bij zijn parachutering. Samen met hem sprong *Andringa,*

die het zendtoestel en de bescheiden kon redden, doch geen contact met *Dessing* tot stand kon brengen. *Andringa* werd op 28 April 1942 tengevolge van het inmiddels begonnen England-Spiel gearresteerd. Hoewel de Duitsers getracht hebben via *Andringa* de agent *Dessing* te benaderen, is dit, doordat *Andringa Dessing* in het café „De Leidse Poort" te Amsterdam wist te waarschuwen, niet gelukt. Op 23 Juli 1942 werd daarop de S.O.E.-agent *van Hemert* naar Nederland uitgezonden. Hij werd onmiddellijk bij zijn parachutering in het kader van het England-Spiel gearresteerd. Op 12 November 1942 ging, blijkens het door de heer *de Bruyne* ingestelde onderzoek, de opdracht aan *van Hemert* uit om rechtstreeks contact met de heer *Vorrink* tot stand te brengen. Als aanloopadres kreeg de agent het reeds bij de uitzending van *Dessing* door de heer *Sluyser* opgegeven adres van *Wins*. Dit alles was geheel buiten het bureau M.V.T. om gegaan. Volgens *Schreieder* had de agent, die in November 1942 de opdracht kreeg zich tot *Wins* te wenden, bij zijn parachutering een kinderportretje bij zich, dat hij volgens de opdracht als legitimatiemiddel moest gebruiken. De Duitsers stuurden daarop *van der Waals* naar *Wins*, waarna *van der Waals* met dezelfde legitimatie als destijds *Dessing*, via *van Looi*, bij de heer *Vorrink* terecht kwam. De Engelsen hebben daarvoor derhalve van dezelfde contactadressen gebruik gemaakt als bij de zending-*Dessing*. Uit de verklaring van de heer *Sluyser* blijkt, dat S.O.E. hierover nogmaals contact met hem heeft opgenomen. Blijkbaar had men niet de beschikking over andere contactadressen. Over de vraag, of het verstandig was ten tweeden male een afdruk van de door de heer *Sluyser* ter beschikking gestelde foto als legitimatiemiddel te gebruiken, kan men verschillend oordelen. Van enig belang is de beantwoording van deze vraag echter niet, daar ook het gebruik van een andere legitimatie, indien men daarover in Engeland de beschikking had gehad, hetzelfde effect zou hebben gesorteerd als het gebruik van de foto. Daar immers alle S.O.E.-verbindingen in Nederland in Duitse handen waren geraakt, zou ook een andere legitimatie in hun bezit zijn gekomen. Vast staat, dat de Duitsers niet de beschikking hebben gekregen over een van de twee exemplaren van de kinderfoto, welke *Dessing* heeft medegebracht. In § 2 van hoofdstuk XII is gebleken, dat deze niet in Duitse handen zijn geweest. Zoals bekend heeft *van der Waals* zich tenslotte definitief gelegitimeerd, toen hij wist te voldoen aan het verzoek om een bepaalde Radio Oranje-boodschap te doen uitzenden.

Op deze wijze hebben de Duitsers met succes kunnen penetreren in het Nationaal Comité en in de groep rondom de heer *Vorrink*, die zich bezig hield met het verzamelen van militaire inlichtingen en het vormen van sabotagekernen. In Januari 1943 — het tijdstip, waarop het bureau M.V.T. voor het eerst kennis kreeg van het z.g. contact met de heer *Vorrink* — ontstond een telegrammenwisseling met Engeland, terwijl de Duitsers op 10 Maart 1943 bij de arrestatie van *van Tijen*, die door bemiddeling van *van der Waals* z.g. per vliegtuig naar Engeland zou gaan, beslag konden leggen op een belangrijke hoeveelheid bescheiden, die hun een inzicht gaven in de werkzaamheden van het Nationaal Comité en de groep-*Vorrink*.

De politieke berichtgeving van de heer *Vorrink* hebben de Duitsers inderdaad doorgeseind naar Engeland; S.O.E. heeft deze berichtgeving met weinig enthousiasme ontvangen, klaarblijkelijk omdat zij hieruit geen uit militair oogpunt bekeken nuttige gegevens kon putten. Men heeft bovendien radiografisch bezwaren gemaakt tegen de aanvankelijk te lange telegrammen. Hoewel de overschrijding van de zendtijd wellicht reden tot argwaan had kunnen zijn, blijkt uit door agenten voor de commissie afgelegde verklaringen, dat een overschrijding van de zendtijd op zichzelf niet zo exceptioneel was, dat daaruit zonder meer de gevolgtrekking had moeten worden gemaakt, dat er iets met de agent aan de hand was.

Op 1 April 1943 ging *Schreieder* over tot arrestatie van het Nationaal Comité en de groep-*Vorrink*. De Duitsers hebben daarna een telegram naar Engeland gezonden, waarin de betrokken agent mededeelde, dat hij het contact met de heer *Vorrink* had afgebroken, omdat waarschijnlijk een penetratie had plaats gehad. In Mei 1943 bereikten Engeland verschillende berichten, verband houdende met de arrestatie van het Nationaal Comité. De naam *„de Wilde"*, onder welke naam *van der Waals* was opgetreden, was te Londen niet bekend, toen hij in verband met de arrestatie van het Nationaal Comité werd genoemd. Wel moeten de spoedig gevolgde mededelingen over het misbruik van Radio Oranje-boodschappen in Engeland te denken hebben gegeven.

Evenals *van der Waals* bij het oprollen van het Nationaal Comité is gebruikt als een instrument in de handen van de Duitsers, heeft hij deze rol in vele andere gevallen vervuld, zoals reeds meermalen in dit deel van het verslag der commissie is gebleken. Hij heeft voor de Duitsers gediend als provocateur, die door hen naar verschillende

groepen van de illegaliteit is gezonden, waar hij de rol speelde van de uit Engeland gezonden agent. Daar de Duitsers hem steunden door het laten uitzenden van Radio Oranje-boodschappen en het hem verschaffen van zaken, waarover de echte agenten beschikten, is zijn luguber succes groot geweest. Dit alles was echter slechts mogelijk door het England-Spiel. Immers, wanneer *van der Waals* een Radio Oranje-boodschap nodig had, werd deze door de Duitsers aangevraagd via een van de lijnen van de gevangen genomen agenten, waarop de boodschap prompt op de aangevraagde tijd doorkwam. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat menigeen zijn slachtoffer moest worden. Hoewel velen uit de illegaliteit, die met hem in aanraking kwamen, hem aanvankelijk niet ten volle hebben vertrouwd, zwichtte men tenslotte voor de overtuigende bewijzen, waarmede hij voor de dag kwam. Bovendien heeft deze man ongetwijfeld beschikt over zekere oplichtersgaven, waardoor hij in voor hem moeilijke situaties de schijn van de echtheid van zijn missie heeft kunnen bewaren. Meer dan een verrader achter hem te zoeken heeft echter geen grond. Sinds April 1941 heeft hij deze rol in dienst van *Schreieder* vervuld. Eerst na de arrestatie van het Nationaal Comité is er te Londen op hem geattendeerd. Dit is geschied op grond van berichten, die het B.I. uit Nederland had ontvangen over een zekere *de Wilde*, die namens Londen optrad. Later bleek deze identiek te zijn met *van der Waals*. Er is te Londen eerst enige verwarring ontstaan, omdat het bureau M.V.T. een tweetal agenten, die *van der Wilden* heetten, had uitgestuurd. Dat ook het B.I. aanvankelijk geen nauwkeurige voorstelling van *van der Waals* had, blijkt uit het feit, dat het B.I. bij het bezoek, dat *van der Waals* in September 1943, toen het England-Spiel reeds nagenoeg was uitgespeeld, aan Stockholm bracht, niet vóór het vertrek van *van der Waals*, die in Zweden onder de naam *van Lynden* optrad en aanbood sabotage in Nederland te plegen, wist met wie men had te doen. Het hoofd van het B.I., de heer *Somer*, heeft toen zijn vertegenwoordiger te Stockholm, ir. *Lindenburg*, laten overkomen om met het bureau M.V.T. overleg te plegen. In die tijd zond de illegaliteit in Nederland — waaraan de ontmaskering van *van der Waals* te danken is — diens signalement naar het B.I. *Van der Waals* was echter reeds uit Stockholm verdwenen, toen de heer *Lindenburg* met diens signalement terug kwam.

In April 1945 kreeg een speciale eenheid van de Britse contraspionnage *van der Waals* te pakken. De Britten besloten *van der Waals*, daar hij over contacten in Duitsland beschikte, aldaar in te zetten tegen ondergrondse nazi-organisaties, aangezien men een langdurige tegenstand van deze organisaties in Duitsland verwachtte. Men achtte hem geschikt voor deze taak, daar de Duitsers vertrouwen in hem zouden stellen en het geen achterdocht zou wekken, indien hij daar opdook, aangezien hij uiteraard gezocht werd door de geallieerden. Anderzijds meende men, dat er geen gevaar bestond, dat *van der Waals* zou deserteren, omdat hij zijn positie tegenover de Nederlandse justitie kon verzachten door dit werk met succes te doen.

Nadat op 29 Mei 1945 het Bureau Nationale Veiligheid was opgericht, werd mr. *Einthoven* hiervan vertrouwelijk in kennis gesteld zonder dat hem enige details werden medegedeeld, met name niet ten aanzien van de verblijfplaats van *van der Waals*. De heer *Einthoven* was er dan ook van overtuigd, dat *van der Waals* reeds in Duitsland zat. Hem werden de plannen met betrekking tot *van der Waals* medegedeeld, opdat hij als hoofd van het B.N.V. niet tevergeefs nasporingen naar hem zou doen. De heer *Einthoven* stond op het standpunt, dat de Engelsen het recht hadden om aldus met *van der Waals* te handelen, daar tot 15 Juli 1945 het Legal Agreement gold, krachtens hetwelk *van der Waals* onder de jurisdictie van het geallieerde leger viel.

Onderwijl werden door de P.R.A. te Rotterdam nasporingen naar *van der Waals* gedaan, waarbij kwam vast te staan, dat deze tot 19 April 1945 te Zuidlaren was gesignaleerd en sindsdien in geallieerde handen was. In Januari 1946 kwamen deze stukken in handen van mr. *Einthoven*, die zich hierop tot de Engelsen wendde, daar hij thans niet meer uitsluitend over een vertrouwelijke mededeling beschikte, dat *van der Waals* in Engelse handen was, doch over officiële gegevens.

Van der Waals was inmiddels uit Duitsland verdwenen, naar de Russische zône gedeserteerd en weer naar de Engelsen teruggekeerd, waarop dezen hem gevangen hebben gezet. In Augustus 1946 kwam eindelijk de toezegging, dat *van der Waals* aan Nederland zou worden uitgeleverd.

Hoewel de commissie begrip heeft voor de moeilijke positie, waarin de heer *Einthoven* verkeerde, toen hem vertrouwelijk mededeling werd gedaan van de operatie-*van der Waals*, waartoe de geallieerden formeel krachtens het Legal Agreement het recht hadden, meent de commissie, dat de heer *Einthoven* zodanige stappen had moeten

ondernemen, dat *van der Waals* na 15 Juli 1945 — de datum van het aflopen van het Legal Agreement — ter beschikking was gesteld van de Nederlandse justitie. Indien hem dit niet was gelukt, had hij er voor dienen te zorgen, dat de Nederlandse Regering op de hoogte was gesteld. Overigens is de commissie van oordeel, dat is komen vast te staan, dat de heer *Einthoven* geen voorstander is geweest van het uitzenden van *van der Waals* naar Duitsland en dat dit zonder zijn actieve medewerking is geschied. Zodra hij meende iets tegen deze uitzending te kunnen ondernemen, heeft hij dit gedaan, totdat hij tenslotte heeft bereikt, dat *van der Waals* weer in Nederland ter beschikking van de justitie kon worden gesteld.

Ten aanzien van de problemen op het terrein van het zendverkeer verwijst de commissie in het bijzonder naar het rapport van de commissie-*Koot,* hetwelk is opgenomen als bijlage nr. 26 bij dit deel van haar verslag. Deze commissie bestond uit de heren *H. Koot, J. A. Verkuyl* en *A. N.* baron *de Vos van Steenwijk.*

Deze deskundigen zijn door de commissie op 24 November 1948 uitgenodigd aan haar een rapport uit te brengen over de cryptografische en verbindingstechnische problemen van het contact tussen Engeland en het bezette Nederlandse gebied, omdat zij bij haar onderzoek was gestuit op tal van problemen, waaromtrent zij gaarne deskundige voorlichting zou willen ontvangen, alvorens daarover een oordeel uit te spreken. Zij heeft de opdracht aan deze deskundigencommissie beperkt tot het uitbrengen van een rapport betreffende de technische problemen, in hoofdzaak ten tijde van het England-Spiel.

De commissie zal in het algemeen op de zuiver technische zijde van deze aangelegenheden hier niet nader ingaan, behalve in zoverre dit voor een goed begrip ter verklaring van het England-Spiel noodzakelijk is. De voornaamste bijzonderheden op dit gebied zijn door de commissie-*Koot* in haar rapport, dat uiteraard op eigen verantwoordelijkheid is opgesteld, verzameld, zodat men hierin een behoorlijk overzicht kan krijgen van de verschillende problemen, welke zich ten deze hebben voorgedaan.

Uit de verklaringen van de officieren van het bureau M.V.T. blijkt wel, dat dezen met de cryptografische en de verbindingstechnische problemen niets te maken hebben gehad en dat zij hierin in het geheel geen zeggenschap hadden, daar de Engelse dienst deze aangelegenheden als liggende op het terrein van de communicatie zonder ruggespraak met het bureau M.V.T. behandelde. Uit de verklaringen van de officieren van het bureau M.V.T. blijkt wel, hoe weinig men bekend was met de gang van zaken op dit terrein.

Uit de mededelingen, welke aan de voorzitter van de commissie te Londen zijn gedaan, staat vast, dat S.I.S. en S.O.E. ieder een apart centraal ontvangststation hadden. Hier werden de telegrammen opgenomen uit het gehele bezette gebied in Europa en werden ook alle uitgaande en inkomende telegrammen van alle landen gecodeerd en gedecodeerd. Dit geschiedde dus niet bij de landensecties, maar bij de signal section van het centrale station. De noodzaak van deze organisatie vloeide voort uit de omstandigheid, dat uit een oogpunt van veiligheid de codes centraal bewaard moesten worden. Van de signal section uit werd het gedecodeerde telegram letterlijk, d.w.z. niet in paraphrasevorm, doorgegeven aan de Nederlandse sectie van S.I.S. of S.O.E. In de eerste jaren van de oorlog gaven deze secties een paraphrase van het gedecodeerde telegram aan haar Nederlandse tegenspelers, dus aan de C.I.D. en aan het bureau M.V.T. Ten tijde van het functionneren van het B.I. en het B.B.O. kregen deze diensten respectievelijk van S.I.S. en S.O.E. echter een doorslag van het gedecodeerde telegram, letterlijk zoals dit ter beschikking werd gesteld van de Nederlandse secties van S.I.S. en S.O.E. Derhalve beschikten zowel het B.I. als het B.B.O. over het dusgenaamde originele telegram. Het bureau M.V.T. heeft echter, zoals duidelijk zowel uit de verklaringen van Nederlandse als uit die van Engelse zijde blijkt, niet de beschikking gehad over dit origineel; het ontving slechts een paraphrase. Wanneer er verder niets bij werd gezegd, moest aangenomen worden, dat het telegram van de agent en niet van de vijand afkomstig was. De vraag derhalve, of het telegram afkomstig was van de vijand of niet, bleef geheel in de Engelse sfeer. De signal section tekende op de originele telegrammen, welke de Nederlandse sectie van S.I.S. en S.O.E. kregen, aan, of het herkenningsteken (de z.g. security check) al dan niet was gegeven. Doordat het B.I. en het B.B.O. een doorslag kregen, konden die bureaux ook zien, of de herkenningstekens al dan niet waren gegeven, dit in tegenstelling met het bureau M.V.T.

Van de telegrammen, zoals ze bij het bureau M.V.T. binnenkwamen, heeft de commissie van het Departement van Marine fotocopieën ontvangen. Door de Minister van Marine is haar bij schrijven van 23 Augustus 1948 bevestigd [1]), dat de commissie de beschikking gekregen heeft over alle telegrammen, die op het

[1]) Vgl. bijlage 41.

Departement van Marine, waar het archief van de M.I.D. berust, aanwezig waren. De commissie heeft zich, gezien de lange duur van het England-Spiel, aanvankelijk verwonderd over het geringe aantal telegrammen, dat haar ter beschikking is gesteld. Het is haar echter uit de getuigenverklaringen duidelijk geworden, dat het bureau M.V.T. slechts een zeer gering aantal van de telegrammen, welke in het Duitse seinspel zijn gewisseld, ontving. Om te beginnen kreeg het bureau M.V.T. geen enkel telegram, dat betrekking had op de communicatie- en de transportdienst. Dit was een gevolg van de in hoofdstuk XIII uitvoerig besproken regeling, krachtens welke het B.V.T. en later het bureau M.V.T. niets te maken hadden met deze aangelegenheden. Die bleven geheel in Engelse sfeer. Voorts is het duidelijk geworden, dat het seinverkeer over de eerste lijnen van het England-Spiel geheel betrekking had op agenten, die, in hoofdzaak vóór het totstandkomen van de samenwerking tussen het bureau M.V.T. en S.O.E., uitsluitend uitgezonden waren door S.O.E. en met wie het bureau M.V.T. derhalve niets te maken had. Het seinverkeer over een van de belangrijkste lijnen, nl. die van *Lauwers,* werd blijkbaar geacht alleen betrekking te hebben op aangelegenheden, welke S.O.E. geheel binnen haar eigen sfeer hield. Evenzo was dit het geval met een lijn als die van *van Hemert,* de laatste S.O.E.-agent, die zonder medeweten van het bureau M.V.T. was uitgezonden. Ook over die lijn heeft een intensief seinverkeer plaats gevonden. De penetratie b.v. in het Nationaal Comité door middel van *van der Waals* werd door de Duitsers over deze lijn gespeeld. Eerst in Januari 1943 ontving de heer *de Bruyne* van S.O.E. een aantal telegrammen van politieke aard van de heer *Vorrink,* die gericht waren aan H.M. de Koningin. Ook deze telegrammen waren krachtens de bestaande regeling in paraphrase-vorm. Zij werden slechts daarom aan het bureau M.V.T. doorgegeven, omdat de telegrammen van de heer *Vorrink* speciaal gericht waren aan de Nederlandse Regering. Aangezien bovendien de eerste lijnen van het England-Spiel, die verbindingen waren van de sabotage-agenten van S.O.E. in Nederland, het meeste seinverkeer verwerkten, dit in tegenstelling met de lijnen van de organisatie-*Jambroes,* die meer gericht waren op een actie tegen het einde van de oorlog, is het niet verwonderlijk, dat verreweg het grootste gedeelte van de telegrammen geseind werd over de lijnen van de zuivere S.O.E.-agenten, waarmede het bureau M.V.T. in principe niets had te maken. Ook voorzover over deze lijnen telegrammen gewisseld werden in verband met de komende parachutering van M.V.T.-agenten, bleef dit geheel in Engelse sfeer, daar dit een aangelegenheid was van de transportdienst, die, ook al betrof het M.V.T.-agenten, krachtens de bestaande regeling, geheel in Engelse handen was. Het bureau M.V.T. kreeg derhalve alleen die geparaphraseerde telegrammen, welke nodig waren om een indruk te geven van de wijze, waarop de zaken van de organisatie-*Jambroes* liepen. Wanneer de heer *de Graaf* derhalve verklaart, dat hij op het bureau M.V.T. stapels andere telegrammen heeft gezien en dat alle telegrammen van het bureau M.V.T. woordelijk dezelfde waren als de telegrammen van S.O.E., kan de commissie deze verklaring niet aanvaarden. Uit haar uitgebreide onderzoek op dit punt is komen vast te staan, dat deze verklaring onjuist is. Evenzo is onjuist de verklaring van de heer *de Graaf,* dat het bureau M.V.T. en S.O.E. beide een copie kregen van het originele telegram. De heer *de Graaf* heeft tenslotte zelf toegegeven, dat de aantekeningen, welke betrekking hadden op de herkenningstekens, bij het bureau M.V.T. op geen enkel telegram voorkwamen. Hoe de heer *de Graaf* tot zijn verklaring is gekomen, dat alle telegrammen van het bureau M.V.T. woordelijk dezelfde waren als die van S.O.E., is de commissie niet duidelijk geworden, daar de heer *de Graaf* bij een volgend verhoor heeft verklaard, dat hij de exemplaren, zoals zij bij S.O.E. waren ontvangen en daar moesten liggen, nooit heeft gezien.

De verklaring als zou een gedeelte van de telegrammen van het bureau M.V.T. door een brandje zijn vernietigd acht de commissie, onjuist. Dat dit verhaal in de wereld is gekomen vindt vermoedelijk zijn oorzaak hierin, dat er na de oorlog op het War Office brand schijnt te zijn geweest. De commissie heeft geen reden om te twijfelen aan de zeer positieve verklaring van de heer *Schilp,* dat geen enkel stuk van het archief ooit is vernietigd of zoekgeraakt. Ook de heer *Lieftinck* verklaart, dat er geen enkel stuk is verdwenen; het archief is compleet overgekomen met uitzondering van de map-*Dourlein/Ubbink,* daar die betrekking had op een zaak, die nog niet afgewikkeld was, toen de S.O.E.-werkzaamheden van het bureau M.V.T. beëindigd werden en die daarom is overgedragen aan het B.B.O. Deze verklaringen worden gesteund door die van de heer *de Bruyne,* die verklaart, dat hij ten hoogste een paar honderd telegrammen zal hebben ontvangen en dat het gerucht, dat de ronde doet, dat een gedeelte van het archief van het bureau M.V.T. te Londen verbrand zou zijn, een pertinente leugen is. Hij heeft verklaard, dat de tele-

grammen, welke hij bij de commissie heeft gezien, de telegrammen zijn, zoals het bureau M.V.T. die kreeg. Originele telegrammen heeft zijn bureau, aldus de heer *de Bruyne,* nooit gehad. Dit laatste wordt bevestigd door hetgeen de Engelse autoriteiten te Londen aan de voorzitter der commissie hebben medegedeeld. Merkwaardig is in dit verband nog de verklaring van de heer *G. Zembsch-Schreve,* die, na de oorlog werkzaam zijnde bij het B.B.O, met de heer *de Graaf* verschillende onderzoeken inzake het England-Spiel heeft gedaan. Hij heeft verklaard, dat het hem helemaal niet verwondert, wanneer het aantal telegrammen, dat bij het bureau M.V.T. was, alles bij elkaar inderdaad tussen de 100 en 200 bedroeg. Ook de heer *Nuboer,* die na de oorlog in het archief van het bureau M.V.T. een onderzoek heeft ingesteld en de telegrammen heeft gezien, is reeds toen tot de conclusie gekomen, dat deze uitsluitend paraphrasen bevatten. Ook hij schat de aanwezige telegrammen op een 100 à 200. Hij heeft verklaard, dat het volledige archief, dat op het Departement van Marine aanwezig is, overeenkomstig de instructie van de Minister zelf, aan de commissie ter beschikking is gesteld. Hoewel het derhalve voor de commissie vaststaat, dat het bureau M.V.T. officieel slechts geparaphraseerde telegrammen heeft gekregen, heeft zij uit de verklaringen van de heren *Schilp* en *Bingham* de indruk gekregen, dat in de allerlaatste tijd, waarin het bureau M.V.T. zich met S.O.E.-aangelegenheden bemoeide, in welke tijd derhalve het England-Spiel reeds nagenoeg uitgespeeld was, het inderdaad wel eens is voorgekomen, dat de heer *Bingham* min of meer officieus een enkel ongeparaphraseerd telegram op het bureau M.I.D. heeft laten zien. Dit was echter in strijd met de officiële regeling en kan gezien worden als een gevolg van de nauwere samenwerking, die na het optreden van de heer *Bingham* als chef van de Nederlandse sectie van S.O.E. langzamerhand met het bureau M.V.T. was ontstaan.

Uit de Duitse verklaringen is gebleken, dat er tijdens het England-Spiel uit Engeland helemaal geen mededelingen zijn gekomen, waarbij men probeerde te suggereren, dat men van geallieerde zijde bepaalde militaire plannen had. De Duitsers hebben uit het seinverkeer niet kunnen afleiden, op welke tijd de organisatie in Nederland gereed moest staan. Hoewel de Duitsers dit uiteraard als het voornaamste doel van het Spiel hebben gezien, is hun hoop, dat zulk soort berichten over deze verbindingen zouden doorkomen, nimmer verwezenlijkt. Er zijn nooit berichten gestuurd, welke voor de Duitsers van betekenis hadden kunnen zijn voor de beoordeling van de geallieerde oorlogsplannen.

Blijkens de Duitse verklaringen zijn de archieven, waarin aan Duitse zijde de telegrammen van het seinspel werden bewaard, voorzover het betreft de competente Duitse diensten in Nederland, deels na Dolle Dinsdag in September 1944 en deels omstreeks Maart, April, Mei 1945 vernietigd.

Bij de besprekingen van de voorzitter der commissie te Londen is gebleken, dat S.O.E. de honderdduizenden telegrammen, welke met de verschillende bezette gebieden zijn gewisseld, niet heeft bewaard, doch eveneens heeft vernietigd. Slechts bestaat de mogelijkheid, dat in sommige dossiers zich nog bepaalde telegrammen bevinden, doch dit is dan incidenteel.

Speciaal van de agent *van der Reyden* hebben de Duitsers op codegebied veel geleerd. Deze heeft hen vertrouwd gemaakt met het z.g. double transposition-systeem. Hoewel dit niet in strijd was met de hem te Londen gegeven instructies, heeft dit ver strekkende gevolgen gehad, daar het voornaamste code-systeem, dat de agenten van S.O.E. en die van M.V.T./S.O.E. gebruikten, juist dit systeem was. Hieruit blijkt, dat de Duitse instanties in Nederland merkwaardigerwijze geen gebruik hebben gemaakt van de cryptografie, waardoor het mogelijk is bepaalde codes te breken. Doordat de Duitsers derhalve op de hoogte waren van het double transposition-systeem was het hun mogelijk — temeer daar de geparachuteerde agenten, hoewel dit bij de double transposition niet noodzakelijk was, toch vaak over schriftelijke gegevens aangaande de door hen te gebruiken code beschikten — de agenten na hun arrestatie op betrekkelijk gemakkelijke wijze er toe te brengen het weinige, wat de Duitsers niet wisten, prijs te geven. Uit de verklaringen is duidelijk gebleken, dat de agenten deze gegevens met uitzondering van hun herkenningstekens mochten prijsgeven.

Het verwondert de commissie, dat men alle marconisten van het England-Spiel heeft uitgerust met een code van het double transposition-systeem, daar het op deze wijze voor de vijand vrij gemakkelijk geweest moet zijn er achter te komen, over welke code de agenten beschikten. Dit verwondert haar temeer, daar het haar uit het rapport van de door haar geraadpleegde deskundigen is gebleken, dat een veilig systeem, zoals dat der one time pad vóór de oorlog reeds bekend was. Weliswaar neemt de voorbereiding van het one time pad-systeem betrekkelijk lange tijd in beslag, doch men had

toch mogen verwachten, dat de Engelse dienst hiertoe tijdig de nodige maatregelen had getroffen.

De commissie heeft bovendien de indruk, dat men bij het gebruik van het double transposition-systeem wel zeer primitieve methoden heeft aangewend om te controleren, of een agent in Duitse handen was. De security check, waarover b.v. de agent *Lauwers* beschikte, hieruit bestaande, dat hij één letter per telegram fout moest seinen, bood toch wel geringe zekerheid, daar het, gezien de moeilijkheden bij het seinen en de verminking van de telegrammen, vrij gemakkelijk kon gebeuren, dat dit herkenningsteken niet werd onderkend.

Eveneens heeft de commissie de indruk, dat slechts op zeer beperkte schaal gebruik werd gemaakt van de z.g. test question, waarbij de agent op een afgesproken vraag een bepaald antwoord moest geven. Ten tijde, dat het B.I. functionneerde, heeft men van dit middel, dat toen zeer geperfectionneerd was, met goed gevolg gebruik kunnen maken.

Gezien dit alles — waarbij als wellicht nog de belangrijkste factor kwam, dat de psychische weerstand van de agent, die onmiddellijk na zijn parachutering in Duitse handen viel, in ernstige mate was verminderd — is het duidelijk, dat de agent er vrij gemakkelijk toe gebracht kon worden zijn code af te geven, temeer daar dit principieel niet verboden was. Dit laatste in tegenstelling met het afgeven van de herkenningstekens. De commissie heeft de stellige indruk, dat zeker niet alle agenten, ook voorzover zij in het England-Spiel onmiddellijk na hun parachutering in handen van de Duitsers vielen, hun herkenningstekens hebben vrijgegeven. Dit staat b.v. vast bij *Lauwers,* gezien zijn eigen verklaringen en die van de Engelsen, aan de voorzitter van de commissie te Londen gedaan. Dit staat eveneens vast ten aanzien van de telegrammen, welke over de lijn *Heck Blue* zijn binnengekomen, daar hierover verklaringen zijn afgelegd door de heren *Lieftinck, Schilp* en *de Graaf,* waarbij zij de inhoud hebben bevestigd van een door hen op 3 April 1944 opgemaakt schriftelijk stuk, inhoudende, dat major *Dobson,* in die tijd chef van de Nederlandse sectie van S.O.E., hun heeft medegedeeld, dat hem was gebleken, dat het eerste telegram van de agent *Heck Blue* onontcijferbaar was en dat in ten minste vier der daarop onmiddellijk volgende telegrammen de herkenningstekens ontbraken. Bovendien verklaart major *Dobson,* dat het ontbreken van deze herkenningstekens op het bij S.O.E. berustende originele telegram vermeld was door de afdeling, belast met het ontcijferen van het binnengekomen telegram. Hoewel dit, volgens major *Dobson,* aanleiding had moeten zijn tot een onmiddellijk onderzoek naar de betrouwbaarheid en de veiligheid van deze zender, had volgens hem dit onderzoek niet plaats gevonden. Bovendien waren ten minste nog 7 personen gezonden naar het receptie-comité, waarmede *Heck Blue* in contact stond, nadat bovengenoemd telegram was ontvangen. Dit alles was echter volkomen buiten het bureau M.V.T. om gegaan, dat niet eens wist, op welke wijze de Engelsen konden controleren, of een agent in handen van de vijand was.

Met betrekking tot het seinschrift van de agent is uit de verschillende verklaringen gebleken, dat dit middel om te controleren, of inderdaad de agent dan wel iemand anders, in casu de vijand, aan het toestel zit, weliswaar een zekere aanwijzing kan geven, of inderdaad de eigen marconist seint, doch dat dit contrôlemiddel zeker onder de spannende omstandigheden, waaronder de marconist moest werken, niet onfeilbaar is. Bovendien moet men niet vergeten, dat de ontvangstcentrale van S.O.E. met alle agenten in de bezette landen in contact stond en dat dus niet steeds dezelfde ontvanger de telegrammen van een bepaalde agent kon opnemen; een zeker rouleringssysteem moest hier wel worden toegepast. Hoewel dit middel derhalve niet onfeilbaar is, heeft het de commissie wel verwonderd, dat men eerst in de loop van 1943 is begonnen met het op de band opnemen van het seinschrift van de agent, waardoor men in geval van twijfel zijn seinschrift kon vergelijken met het te Londen vóór zijn uitzending opgenomene. Het was vóór die tijd derhalve slechts mogelijk in bepaalde gevallen contrôle uit te laten oefenen door hen, met wie de agent in Engeland tijdens zijn opleiding had geseind. Het is dan ook gebleken, dat een Duitse marconist meermalen verschillende S.O.E.-verbindingen heeft bediend. Eerst in de loop van 1944 is het vergelijken van het seinschrift met de te Londen opgenomen hand van de agent tot ontplooiing gekomen, zodat dit middel tijdens het England-Spiel niet van doorslaggevend belang kan zijn geweest.

Met betrekking tot het uitzenden van Radio Oranje-boodschappen is uit de weergegeven verklaringen en met name uit die der Engelsen wel duidelijk gebleken, dat deze radioboodschappen uitsluitend door bemiddeling van de Engelse dienst konden worden uitgezonden. Radio Oranje fungeerde hierbij slechts als doorzendstation en had geen enkele verantwoordelijkheid voor de uitgezonden boodschap-

pen. Deze uitzending werd verzorgd door de Engelse dienst, die de boodschappen doorgaf aan een afdeling van de B.B.C. Dit is, gezien de feitelijke situatie, ook zeer begrijpelijk, aangezien de communicatie met de agenten principieel geheel in Engelse handen was, hoewel hierover uit de aard der zaak wel eens overleg tussen het bureau M.V.T. en S.O.E. is geweest.

Door het rapport van de commissie-*Koot* heeft de commissie wel de indruk gekregen, dat er op het terrein van het zendverkeer het een en ander heeft ontbroken. Met name wijst dit rapport op het onvoldoende gebruik maken van behoorlijke en veilige herkenningstekens. Het herkenningsteken, waarover *Lauwers* b.v. beschikte, acht de commissie-*Koot* onvoldoende. Bij dit oordeel kan de commissie zich geheel aansluiten. Eveneens is zij het eens met het deskundigenrapport, wanneer dit er op wijst, dat het bij voortduring gebruik maken van het double transposition-systeem bepaald onvoldoende veilig was. Terecht legt de commissie-*Koot* er voorts de nadruk op, dat de reacties in Engeland op het al of niet toepassen van de herkenningstekens wijzen op een gebrek aan een strenge discipline. Dit blijkt b.v. wel zeer sterk uit de verklaring van major *Dobson* over de telegrammen van de agent *Heck Blue*. De Duitsers hebben dan ook, aldus wordt in het deskundigen-rapport terecht opgemerkt, zeer vruchtbaar gebruik gemaakt van de fouten van de tegenpartij, waarbij aan Duitse zijde geen bijzondere cryptographische kunde te pas kwam.

De commissie neemt geheel voor haar rekening de opmerking in meergemeld rapport, dat de deskundigen zich niet hebben kunnen onttrekken aan de indruk, dat het betreurenswaardige resultaat aan Nederlandse zijde is veroorzaakt door gebrek aan kennis en inzicht. Immers, de Nederlandse dienst was niet in staat zich een deskundig oordeel te vormen over de gevolgde Engelse methode en zou dit, indien de regeling op dit punt anders was geweest, evenmin hebben kunnen doen, daar de Nederlandse dienst niet over deskundigen beschikte. Het feit, dat de Nederlandse Regering geen gebruik heeft gemaakt van de buiten bezet gebied aanwezige verbindingstechnici en cryptologen, betreurt de commissie dan ook in hoge mate. Wanneer men hier tegenover zou stellen, dat de Nederlanders op het gebied van de communicatie toch geen enkele zeggenschap hadden krachtens de bestaande regeling, dan moet daartegen aangevoerd worden, dat, indien het bureau M.V.T. zich had laten leiden door deskundigen, dit bureau althans een inzicht had gekregen in de verschillende mogelijkheden en gevaren, welke op dit terrein bestonden en dat het zodoende met gezag bij de Engelsen zijn zienswijze kenbaar had kunnen maken.

In het deskundigen-rapport wordt ook gewezen op een groot aantal fouten van verbindingstechnische aard. De opleiding tot marconist achten de deskundigen, gezien de zeer korte beschikbare tijd, de toets der critiek te kunnen doorstaan. Een grondige radio-technische kennis was echter volgens hen uit de aard der zaak in deze marconistenopleiding van enkele maanden niet verkregen. Hiernaast zijn de deskundigen van oordeel, dat het feit, dat de marconist met niet meer dan vier golflengten kon werken, voor zijn opdracht onvoldoende was. De commissie meent niet te kunnen beoordelen, of het mogelijk geweest was hiertoe meer kristallen aan de agenten mede te geven of zenders te verstrekken, die niet kristal-gestuurd waren, doch uitgerust met een variabele stuurkring. Wel kan de commissie zich geheel aansluiten bij het oordeel van de deskundigen, dat de mededelingen van *Lauwers,* dat hij geen gelegenheid kreeg voor zijn vertrek zijn set te beproeven, dat deze bij aankomst niet behoorlijk werkte en dat er een verkeerde schakeling in bleek te zitten, op een ernstige tekortkoming wijst.

De opmerking van de deskundigen, dat, hoewel het systeem der security checks al heel weinig voldeed aan de eisen, die men aan deze soort van waarmerking moest stellen, S.O.E. bovendien nog naliet de vereiste contrôle op de security check uit te oefenen en aan het uitblijven van die check de juiste gevolgtrekking vast te knopen, acht de commissie juist en zij kan de deskundigen geheel volgen, wanneer dezen opmerken, dat die tekortkoming dramatische gevolgen heeft gehad en als het begin van het England-Spiel moet worden beschouwd.

Aan het bureau M.V.T. is het verwijt gemaakt, dat het zich niet gestoord zou hebben aan de waarschuwingen, die het heeft ontvangen met betrekking tot het England-Spiel. De commissie heeft deze aangelegenheid uitvoerig onderzocht, daar immers op de heer *de Bruyne* als hoofd van dit bureau een zware verantwoordelijkheid zou drukken, indien hij inderdaad ondanks duidelijke waarschuwingen was doorgegaan met het uitzenden van agenten. Uit Hoofdstuk XIX, waarin deze waarschuwingen zijn behandeld en waarin zoveel mogelijk is nagegaan, uit welke bronnen de verschillende waarschuwingen zijn gekomen en op welke tijd zij te

Londen zijn gearriveerd, is gebleken, dat de heer *de Bruyne* vóór 21 Mei 1943, toen hij de laatste drie agenten voor de organisatie-*Jambroes* heeft uitgezonden, geen zodanige waarschuwingen heeft ontvangen, waaruit ook maar bij benadering geconcludeerd kon worden, dat de Duitsers alle tot de organisatie-*Jambroes* behorende agenten hadden gearresteerd.

De heer *Somer* heeft medegedeeld, dat het eerste alarmerende telegram bij hem is binnengekomen op 10 Mei 1943. Dit telegram luidde: „Groot Gestapo-contingent in actie, daar kennelijk contact met overzijde, daarom veiligheidshalve contact beperken." Daarop volgde, aldus de heer *Somer,* een telegram van 13 Mei luidende: „Kent u *de Wilde,* hier optredend namens u." Deze berichten waren voor de heer *Somer* en voor iedereen van het B.I. volkomen onbegrijpelijk. De chef van het bureau M.V.T. moet echter, aldus de heer *Somer,* geweten hebben, wat er aan de hand was; de heer *de Bruyne* kende de naam *de Wilde.* De commissie kan niet inzien, dat de heer *de Bruyne* uit deze, in hun algemeenheid weliswaar alarmerende, berichten de gevolgtrekking kon maken, dat zijn gehele organisatie of een gedeelte daarvan door de Duitsers was gepenetreerd. Het enige, dat tot voorzichtigheid aanleiding moest geven, was de mededeling, dat de Gestapo volgens dit telegram kennelijk contact had met Engeland en tevens dat een zekere *de Wilde* in Nederland namens het B.I. optrad. Evenmin als de heer *Somer* wist de heer *de Bruyne,* dat *de Wilde* identiek was met *van der Waals.* Bovendien moest deze mededeling hem op een zijspoor leiden, daar de heer *de Bruyne* een tweetal agenten had uitgezonden, die *van der Wilden* heetten. Naar het oordeel van de commissie kan uit deze mededelingen echter bezwaarlijk de gevolgtrekking gemaakt worden, dat er gevaar bestond, dat eventueel uit te zenden agenten onmiddellijk in handen van de Duitsers zouden vallen. Nog afgezien hiervan was de figuur van *van der Waals* te Londen in die tijd volkomen onbekend. Dat *de Wilde* identiek was met *van der Waals,* kon eerst duidelijk zijn na ontvangst op het Ministerie van Buitenlandse Zaken op 4 Augustus 1943 van een codetelegram uit Bern, waarin medegedeeld werd, dat *de Wilde* geïdentificeerd moest worden met *Antonius van der Waals* en waarbij een signalement van *van der Waals* werd overgeseind. Het lijkt de commissie onredelijk van de heer *Somer,* wanneer deze van de heer *de Bruyne* had verwacht, dat hij na het telegram van 13 Mei 1943 voldoende gewaarschuwd was voor de figuur van *van der Waals.* Dat dit ook in September 1943 bij het B.I. nog niet het geval was, is wel hieruit gebleken, dat het B.I., toen *van der Waals* in September 1943 te Stockholm kwam, eerst nadat deze weer naar Nederland was vertrokken, begreep, dat de aldaar optredende *van Lynden* identiek was met *van der Waals.*

De heer *de Bruyne* zelf heeft met betrekking tot de waarschuwingen, die hem voor 21 Mei 1943 hebben bereikt, gewezen op een S.O.E.-telegram van 8 April 1943, luidende: „Op 1 April X verrast en verdwenen stop vrees verraad in Y-kringen stop alle contacten verbroken." In dit telegram is X de marconist. Dit telegram was — doch dit was de heer *de Bruyne* toen onbekend — door de Duitsers verzonden langs een door hen gecontroleerde lijn in verband met de plaats gehad hebbende arrestaties van het Nationaal Comité. Vervolgens heeft de heer *de Bruyne* op 22 April 1943 een telegram bereikt, houdende mededeling van de arrestatie van het Nationaal Comité en de groep-*Vorrink.* Dit telegram klopte met het voorgaande en zou de conclusie hebben kunnen wettigen, dat de agent, die het zojuist geciteerde telegram had verzonden, de situatie goed had gezien en dat deze agent zich op het juiste ogenblik had gedistantieerd. Voorts maakt de heer *de Bruyne* melding van het reeds door de heer *Somer* genoemde telegram van 10 Mei 1943 over *de Wilde.* Dit waren, aldus de heer *de Bruyne,* berichten, dat er iets mis was. Berichten, waarin ongelukken en arrestaties werden gemeld, kwamen echter ieder jaar bij tientallen voor. Dit waren evenwel, volgens de gedachtengang van de heer *de Bruyne,* geen bepaalde waarschuwingen voor een bepaalde tak van dienst, in casu het bureau M.V.T. De commissie kan zich bij deze gedachtengang aansluiten. Hoewel zij, zoals later nog zal blijken, de werkwijze van het bureau M.V.T. weinig heeft kunnen bewonderen, dient toch vastgesteld te worden, dat, gegeven de feitelijke situatie, men niet mag zeggen, dat deze waarschuwingen het de heer *de Bruyne* duidelijk hadden moeten maken, dat zijn gehele organisatie door de Duitsers was gepenetreerd. Het eerste telegram, dat ernstige twijfel aan de betrouwbaarheid van de S.O.E.-verbindingen met Nederland moest veroorzaken en dit dan ook bij de heer *de Bruyne* heeft gedaan, was het telegram van 23 Juni 1943 luidende als volgt: „151 van 10 stop voor kolonel *de Bruyne* stop 8 parachutisten waaronder *Doulin* en *Drake* weken geleden gearresteerd codeslagwoord Friend Marius bekend stop Stella einde." Definitieve zekerheid werd echter eerst verkregen door een telegram van de militair attaché te Bern, dat binnenkwam op 22 November

1943, dus na de ontsnapping van *Dourlein* en *Ubbink* uit Haaren, waarin verklaringen van deze agenten werden overgeseind o.m. inhoudende, dat zij op de plaats van hun parachutering werden opgewacht door een receptie-comité, hetwelk hun codenamen kende, doch uit N.S.B.-ers en Duitse politie bleek te bestaan. Tevens werd hierin medegedeeld, dat de Duitsers volkomen op de hoogte waren van de gehele organisatie, ook van de code en alle contactpunten met wachtwoorden, ook in het buitenland en dat de Duitsers sinds lange tijd met de code contact onderhielden met Engeland, alsof zij parachutisten waren. Tussen het telegram van 23 Juni 1943 en dat van 22 November 1943 waren inmiddels nog een aantal berichten ontvangen, die de alarmerende mededeling van het eerste telegram bevestigden. Bovendien was er 24 Juni 1943 te Londen een brief ontvangen van de consul-generaal te Stockholm, waarin deze uitvoerige mededelingen deed omtrent de arrestatie van het Nationaal Comité en wat daarmede samenhing.

Uit het bovenstaande volgt, dat de heer *de Bruyne* reeds vóór de ontvangst van berichten, waaruit duidelijk bleek, dat er met het werk van zijn agenten in Nederland iets niet in de haak was, de uitzending voor de organisatie-*Jambroes* — en wel op 21 Mei 1943 — had gestopt. Het bericht, waarin sprake is van *Doulin* en *Drake,* is, gezien de in Hoofdstuk XIX weergegeven getuigenverklaringen, afkomstig van de agenten *Dourlein* en *Boogaert,* die dit bericht ± 20 April 1943 uit de gevangenis te Haaren hebben weten te smokkelen. Dit bericht is blijkbaar terecht gekomen bij de O.D., die het via een B.I.-zender naar Engeland heeft geseind. Ook heeft dit bericht via mr. *de Graaff* Zwitserland bereikt. Andere waarschuwingen, die omstreeks deze tijd uit Nederland zijn verzonden, dateren alle van na Mei 1943, het tijdstip, waarop de uitzending van agenten door het bureau M.V.T. was stopgezet. Het telegram van 23 Juni 1943 is dus van beslissende betekenis geweest.

De mededeling van *Schreieder,* dat *Alblas,* nadat *Jambroes* op 27 Juni 1942 geparachuteerd was, een door de Duitsers opgevangen waarschuwing naar Engeland zou hebben gezonden, naar aanleiding waarvan hij op 16 Juli 1942 werd gevangen genomen, heeft de commissie uitvoerig onderzocht. Inderdaad heeft *Schreieder* de verbinding van *Alblas* met Engeland reeds gedurende geruime tijd vóór zijn arrestatie kunnen controleren, terwijl zijn berichten gedecodeerd konden worden, aangezien de Duitsers over zijn code beschikten. Zij konden dit doen, aangezien zij, naar aangenomen mag worden, bij de mislukte arrestatie van *Alblas* einde Augustus 1941 in de Paulinastraat te 's-Gravenhage een gedeelte van zijn codegedicht — uit „der Erlkönig" — hadden gevonden. Blijkens mededelingen van de heer *Hueting,* die gedurende ongeveer het laatste halfjaar nauw met de agent *Alblas* heeft samengewerkt, is *Alblas* deze code ook na zijn mislukte arrestatie, althans gedurende de tijd, waarin de heer *Hueting* met hem heeft samengewerkt, blijven gebruiken. Aan de heer *Hueting* is echter, hoewel hij zeer nauw met *Alblas* heeft samengewerkt, niets bekend van de door *Schreieder* bedoelde waarschuwing. Ook *Giskes* staat zulk een waarschuwing niet voor de geest. Uit de verklaringen van de verschillende M.V.T.- en B.I.-officieren is voorts gebleken, dat deze waarschuwing te Londen door hen niet is ontvangen. Voorts hebben de betrokken Engelse autoriteiten aan de voorzitter van de commissie te Londen verklaard, dat hun van deze waarschuwing niets bekend is, terwijl zij er de nadruk op hebben gelegd, dat deze waarschuwing, indien zij was verzonden, ongetwijfeld te bestemder plaatse zou zijn doorgegeven. Bovendien heeft de commissie bij het naspeuren van de archieven van de vroegere C.I.D. op het Departement van Justitie geen telegram gevonden van *Alblas,* dat in deze richting wijst, hoewel de laatste telegrammen, die vóór Augustus 1942 bij S.I.S. van de C.I.D.-agenten waren binnengekomen, destijds door de heer *Seymour* aan de Minister van Justitie zijn overgelegd. Tenslotte lijkt het de commissie hoogst onwaarschijnlijk, dat de C.I.D.-agent *Alblas,* die in contact stond met S.I.S. en die derhalve niets te maken had met de M.V.T./S.O.E.-operaties, er op enigerlei wijze achter zou kunnen zijn gekomen, dat de M.V.T.-agent *Jambroes,* die aangekondigd was over een reeds door de Duitsers gepenetreerde S.O.E.-lijn, niet op zijn contactpunt was aangekomen. De commissie heeft dan ook de conclusie getrokken, dat de mededeling van *Schreieder* òf onjuist is òf dat *Schreieder,* volledig op de hoogte van de gang van zaken ten aanzien van *Jambroes* zijnde, ten onrechte in de spanning, of het spel zou gelukken, uit een bepaald bericht van *Alblas* een gevolgtrekking heeft gemaakt, die onjuist was. Ook aan de agent *van der Reyden,* die met *Alblas* na diens arrestatie gevangen heeft gezeten, is niets bekend van een dergelijk bericht.

Hoewel de commissie, gezien al het vorenstaande, aanneemt, dat de heer *de Bruyne* wel degelijk de binnengekomen waarschuwingen au sérieux heeft genomen, terwijl bovendien vaststaat, dat de uitzending van de M.V.T.-agenten voor de organisatie-*Jambroes,* reeds

voordat er duidelijke waarschuwingen waren ontvangen, op 21 Mei 1943 was stopgezet, heeft zij de indruk, dat de officieren van het bureau M.V.T. over de waarschuwingen, die zij daarna ontvingen, tegenover andere instanties wel een zeer grote terughoudendheid hebben betracht, wellicht omdat zij zich tegenover personen, buiten het bureau M.V.T. staande, niet wensten bloot te geven. Wanneer het bureau M.V.T. dit niet had gedaan, zou het b.v. ongetwijfeld van de mededelingen van iemand als de heer *Pot* profijt hebben kunnen trekken om een juist inzicht te verkrijgen in de Duitse penetratie in Nederland. De opmerking, welke de heer *Lieftinck* voor de commissie gemaakt heeft naar aanleiding van de mededelingen van de heer *Pot,* te weten, dat deze aangelegenheid de heer *Pot* niet aanging, acht de commissie weinig geslaagd, te meer, waar de heer *Lieftinck* daaraan toevoegde: „Hij werkte op het bureau M.I.D. en heel slecht". Naar het oordeel van de commissie past een dergelijke opmerking iemand als de heer *Lieftinck* wel zeer weinig, daar de heer *Pot* bewezen had een voortreffelijk illegaal werker op inlichtingengebied te zijn en later op het B.I. een uitnemend inlichtingenofficier was.

Tenslotte ontving het bureau M.V.T. van het B.I. op 22 Mei 1944, nadat het derhalve geen bemoeienis meer had met de S.O.E.-werkzaamheden, een uitvoerig telegram, waarin, in aanmerking genomen de situatie in het bezette gebied, zeer nauwkeurige inlichtingen werden gegeven over de M.V.T./S.O.E.-débâcle in Nederland. De gegevens voor dit telegram waren afkomstig van de ontsnapte agenten *van der Giessen* en *van Rietschoten.*

Opmerking verdient nog de in § 2 van hoofdstuk XIX besproken brief van 27 Juni 1942 van Minister *van Angeren* aan de Minister-President, waarin hij waarschuwt tegen de verbinding met geheime organisaties in Nederland, welke receptie-comité's vormen voor het in ontvangst nemen van wapens. Hiertoe zou, naar het oordeel van mr. *van Angeren,* slechts dan reden zijn onder zekere voorwaarden, indien er vaste plannen voor een invasie op korte termijn in Europa bestonden. Hij betwijfelt het, of de hoeveelheden wapens voor het merendeel neerkomen op de plaats, waar de geheime ontvangers deze opwachten. Hij laat nog daar, of het juist is met organisaties te werken, waarin de Duitsers gemakkelijk hun spionnen kunnen hebben. In dit verband haalt hij een mededeling aan van de Engelse dienst, welke hem via de heer *van 't Sant* had bereikt, dat 200 machinegeweren, in één nacht door de Engelse sabotage-afdeling boven Noorwegen neergelaten, alle in handen van de Duitsers zijn gekomen. Hoe belangrijk deze brief ook, gezien de latere ontwikkeling van zaken, is geweest, dient men wel in het oog te houden, dat deze waarschuwing zeer algemeen was en geen concrete gegevens bevatte omtrent de feitelijke situatie in Nederland, van belang voor de S.O.E.-organisatie, welke door de Duitsers was gepenetreerd.

De vele strubbelingen, die er tussen het B.I. en het bureau M.V.T. in het najaar van 1943 zijn geweest over de Duitse penetratie in Nederland, mag men, op grond van het bovenstaande, naar het oordeel van de commissie, dan ook niet zo zien, dat het bureau M.V.T. geweigerd heeft aan de waarschuwingen van het B.I. aandacht te schenken. Deze strubbelingen waren veeleer een gevolg van de jammerlijk slechte verhouding tussen beide bureaux, welke de commissie in § 6 van hoofdstuk XIII uitvoerig heeft besproken. Ongetwijfeld ware het verstandiger geweest, indien het bureau M.V.T. en het B.I. op zakelijke basis in deze aangelegenheden hadden samengewerkt. Hoewel het in hoge mate te betreuren valt, dat dit niet het geval geweest is, mag op grond van het bovenstaande hieruit zeker niet de conclusie getrokken worden, dat de heer *de Bruyne* geweigerd heeft uit de waarschuwingen, die hem bereikten, de nodige consequenties te trekken.

De feitelijke grondslag van de suppositie, welke de heer *Six* ter verklaring van het England-Spiel aan haar heeft voorgehouden, heeft de commissie ook in haar onderzoek betrokken. Het telegram, dat de heer *Six* van de zender *Brouwer/Tuyn* op 24 September 1942 heeft ontvangen en waarin medegedeeld werd, dat er rekening moest worden gehouden met landingen langs de gehele Nederlandse kuststrook teneinde contact op te nemen met de vijand en waarin tevens werd medegedeeld, dat de burgerbevolking en de O.D. zich strikt afzijdig moesten houden, is voor de heer *Six* reden geweest om aan te nemen, dat men Duitse troepen in het Westen heeft willen binden om daardoor het Russische front belangrijk te ontlasten. Om soortgelijke berichten te kunnen spuien zou men, volgens de heer *Six,* het England-Spiel van Engeland uit hebben kunnen spelen. De Duitsers wijzen deze suppositie af, o.m. aangezien men daarvoor dan niet zulke grote offers had behoeven te brengen als het England-Spiel heeft gevraagd. Verschillende opdrachten, die langs de lijnen van het Eng-

land-Spiel kwamen, zouden daarvoor niet nodig zijn geweest. Hoewel er uiteraard verschil van opvatting kan bestaan over de vraag, welke offers een dergelijk spel waard zou zijn en men b.v. met *Schreieder* van mening zou kunnen verschillen over de vraag, of een opdracht als die om de zender-Kootwijk onschadelijk te maken in dit spel paste, is de commissie wel van oordeel, dat het in het raam van een zodanig tegenspel geen zin gehad zou hebben door middel van de opdracht van de S.O.E.-agent *van der Giessen* de S.I.S.-agent *Niermeyer,* die militaire inlichtingen naar Engeland doorgaf, buiten gevecht te stellen. Evenzeer is dit het geval met de opdracht, welke gegeven werd met betrekking tot *Juten* te Bergen op Zoom, waardoor de inlichtingengroep van de dienst-Wim werd opgerold om niet te spreken van de eveneens uit het England-Spiel voortgevloeide arrestatie van het Nationaal Comité. Het belangrijkste argument tegen de suppositie van de heer *Six* is volgens de commissie evenwel de uitdrukkelijke mededeling van de Duitsers, dat hen via het England-Spiel nimmer berichten hebben bereikt, waaruit zij bepaalde conclusies hebben kunnen trekken ten opzichte van de militaire plannen van de geallieerden, met name ten aanzien van de invasie. Dergelijke berichten zouden ongetwijfeld, indien de suppositie van de heer *Six* juist ware, gegeven moeten zijn.

Bovendien is uit de weergegeven getuigenverklaringen duidelijk gebleken, dat de mededeling van de heer *Six,* als zou een Engelsman, verbonden aan de Engelse dienst en belast met het opnemen van telegrammen, aan dr. *Veeneklaas* na de bevrijding hebben medegedeeld, dat hij van de eerste dag af geweten had, dat *Lauwers* in handen van de Duitsers was, evident op een vergissing berust. Wat betreft het telegram van 24 September 1942, is het, naar het oordeel der commissie, duidelijk, dat dit telegram, indien het door de Engelsen verzonden zou zijn, even goed ten doel gehad kon hebben, prematuur verzet van de illegaliteit te voorkomen bij een eventuele raid op de Nederlandse kust. Bovendien hebben zowel de officieren van de Nederlandse diensten als de Engelse autoriteiten tijdens de besprekingen, welke de voorzitter der commissie te Londen met hen heeft gehad, medegedeeld, dat dit telegram niet van hen afkomstig is. Hierbij komt, dat de zender *Brouwer/Tuin,* waarlangs dit bericht bij de heer *Six* is gekomen, een zender is geweest, die niet in contact heeft gestaan met enige geheime dienst in Engeland. De heer *Brouwer* zelf twijfelt achteraf aan de betrouwbaarheid van dit zendcontact. Bovendien blijkt wel uit het feit, dat *Tuyn* enerzijds destijds aan de heer *Brouwer* heeft medegedeeld, dat hij reeds van het begin van de oorlog af, toen er regelmatig contact met de overkant was, beschikte over de door hem gebruikte code, terwijl hij anderzijds op 10 Augustus 1949 in tegenwoordigheid van de voorzitter der commissie aan mr. *A. M.* baron *van Tuyll van Serooskerken* heeft medegedeeld, dat zijn contact met Engeland van omstreeks Kerstmis 1941 dateerde, dat de mededelingen van *Tuyn* niet geheel au sérieux genomen kunnen worden. Ook blijkt de heer *Six* zich te vergissen, wanneer hij meent, dat de heer *Brouwer* hem einde 1946 heeft medegedeeld, dat hij toen juist zelf in Engeland was geweest en deze zaak ter plaatse had onderzocht, waar hem zou zijn gebleken, dat zijn zend- en ontvangtoestel te Bilthoven (waarover die telegrammen waren binnengekomen) in contact had gestaan met een Engelse zender te Bristol. De heer *Brouwer* toch heeft verklaard toen helemaal niet in Engeland te zijn geweest. Na de oorlog heeft men de heer *Brouwer* bij het afwikkelingsbureau van het B.I. te Wassenaar niet kunnen zeggen, of zijn berichten waren ontvangen. Bij de besprekingen van de voorzitter der commissie te Londen is tenslotte gebleken, dat men aldaar van de zender-*Tuyn* niets afwist en dat de Engelsen gedurende de laatste oorlog geen station te Bristol hebben gehad. De heer *Seymour* neemt dan ook aan, dat *Tuyn* nimmer met Engeland in verbinding heeft gestaan en dat zijn code hem via *Jan Meyer,* die natuurlijk te goeder trouw was, door de Duitsers in handen was gespeeld.

De commissie is van oordeel, dat enerzijds de feitelijke grondslag van de suppositie van de heer *Six* door het onderzoek van de commissie onjuist is gebleken en dat er anderzijds geen steekhoudende argumenten naar voren zijn gebracht, die de conclusie zouden kunnen wettigen, als zouden de Engelsen ter bereiking van militaire doeleinden een spel met de Duitsers hebben gespeeld.

De commissie meent, dat haar oordeel over de stelling-*van der Waals* kort kan zijn. Het is uit de weergegeven getuigenverklaringen gebleken, dat *van der Waals* weliswaar reeds vrij spoedig, toen zijn zaak door de P.R.A. werd onderzocht, met het verhaal is gekomen, dat hij in contact zou hebben gestaan met een zekere *John (Emile Verhagen),* in wiens opdracht hij voor de Engelsen zou hebben gewerkt, doch, dat zijn verhaal, dat *Schreieder* eveneens in Engelse dienst zou hebben gestaan, eerst op de terechtzitting van het Bijzonder

Gerechtshof naar voren is gebracht. Al deze verklaringen heeft *van der Waals* echter op 25 Januari 1950, de dag vóór zijn executie, ingetrokken, waarbij hij tevens heeft erkend, dat de beschuldiging, dat hij, voor de Duitsers werkende, in zeer vele gevallen mensen verraden en in handen van de Duitsers heeft gespeeld, volkomen juist was. Hijzelf had nimmer radiografisch of op andere wijze in contact met Engeland gestaan.

De commissie acht het niet nodig in haar conclusies in te gaan op de phantasie, welke dr. *van der Weyden* bij haar naar voren heeft gebracht. De commissie is begonnen met ook deze speculatie te onderzoeken. De weinige controleerbare feitelijke gegevens, die de heer *van der Weyden* verstrekt had, bleken bij eerste onderzoek reeds dadelijk onjuist te zijn. Te Londen werd aan de voorzitter der commissie van Engelse zijde met nadruk verzekerd, dat de mededelingen van de heer *van der Weyden* geheel in strijd waren met de waarheid. Nadat een nader onderzoek was ingesteld, erkende de heer *van der Weyden,* dat hij alleen maar had gephantaseerd. De commissie heeft, gezien de ernst van de poging om haar op dit belangrijke punt te misleiden, de stukken, op deze zaak betrekking hebbende, in handen van de justitie gesteld.

Door de erkenning van *van der Waals,* dat hij nimmer in verbinding met de Engelsen heeft gestaan en door zijn verklaring, dat ook zijn mededelingen over *Schreieder,* als zou ook deze voor de Engelse geheime dienst hebben gewerkt, van elke grond zijn ontbloot, is tevens de enige feitelijke grondslag aan de speculatieve beschouwingen van mr. *van der Starp* ontnomen. De commissie acht het niet haar taak alle mogelijk denkbare speculaties over het England-Spiel, gebaseerd op de visie van de ontwerpers op de Engelse politiek in het algemeen, te onderzoeken. Zij is uitsluitend uitgegaan van de te harer kennis gekomen feiten en heeft deze onderzocht. Wel merkt zij in verband met de speculatie van mr. *van der Starp* op, dat het haar niet duidelijk is, waarom de Engelse geheime dienst er speciaal in Nederland (en misschien ook in een enkel ander land, waar ook mislukkingen hebben plaats gevonden) naar zou hebben gestreefd om daar de bona fide illegaliteit uit te roeien en niet in andere landen, aangezien alleen in Nederland is gebleken van een zo grote catastrophe als het England-Spiel. Het had toch weinig zin dit speciaal in Nederland te doen.

Hetzelfde merkt zij op met betrekking tot de speculatieve beschouwingen van dr. *Feuilletau de Bruyn.* Dat men in Engeland speciaal op de communistische illegaliteit zou hebben gespeeld en dat men het England-Spiel in dit licht moet zien, acht de commissie volkomen onaannemelijk. Zij beschikt over geen enkel feit, dat aan deze speculatie steun zou kunnen geven.

Te allen overvloede zij hier nog opgemerkt, dat ter gelegenheid van de besprekingen, welke de voorzitter der commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, de Britse officieren, die tijdens de oorlog een leidende positie hebben gehad bij de geheime diensten, de suggestie, als zouden de Engelsen van het England-Spiel op de hoogte zijn geweest en opzettelijk aan het voortduren daarvan hebben medegewerkt om andere belangen te dienen, met kracht en verontwaardiging hebben afgewezen.

Met betrekking tot de débâcle van het England-Spiel is van sommige zijden de mogelijkheid van verraad naar voren gebracht. Naar de mening van de heer *K. de Graaf* zijn er sterke indicaties, die in dit opzicht in de richting van de heer *Bingham,* sinds Maart 1943 chef van de Nederlandse sectie van S.O.E., wijzen. Diens naam kwam o.a. voor in een rapport van de ontvluchte agenten *Dourlein* en *Ubbink* en werd ook genoemd in de gevangenis te Haaren. De commissie heeft de heren *Dourlein* en *Ubbink* hierover gehoord, doch dezen hebben geen enkele concrete aanwijzing in deze richting kunnen geven, behalve dat de Duitsers de naam *Bingham* weinig noemden, doch tegelijkertijd de indruk gaven contact te hebben met personen in Engeland, waardoor het hun mogelijk was hun spel te spelen. Het is duidelijk na hetgeen de commissie in Boek V van dit deel van haar verslag heeft vermeld, dat de Duitsers door de indruk te wekken, dat zij met een verrader in Engeland samenwerkten, getracht hebben de agenten te beïnvloeden om zodoende de weinige gegevens, welke hun nog onbekend waren, te weten te komen. Het verwondert de commissie dan ook niet, dat de gedachte aan verraad bij de agenten is opgekomen, daar het hun onmogelijk was een andere verklaring te vinden voor het feit, dat de Duitsers de ene agent na de andere bij zijn parachutering konden arresteren.

Ook de commissie heeft de mogelijkheid van verraad ernstig onder ogen gezien. Het is echter duidelijk, dat daarvoor deugdelijke gron-

den dienen te worden aangevoerd. Aangezien de heer *de Graaf*, naar algemeen bekend was, in de tijd, toen de commissie haar werkzaamheden met betrekking tot het England-Spiel aanving, op het standpunt stond, dat er verraad in het spel was geweest en hij zeide een onderzoek in die richting te hebben ingesteld, heeft zij zich door hem laten inlichten. De heer *de Graaf* wees behalve op de mededelingen van *Dourlein* en *Ubbink* op het feit, dat hem gebleken zou zijn, dat er iemand met de naam *Bingham* bij de Sicherheitspolizei in Nederland werkzaam was geweest. De heer *de Graaf* heeft luitenant *Lauwers*, de vroegere S.O.E.-agent, genoemd als een dergenen, die met kapitein *Zembsch-Schreve*, een voormalige M.V.T.-agent, die in Frankrijk was geparachuteerd, actief aan dit onderzoek heeft medegewerkt. Dit onderzoek is na de bevrijding begonnen en heeft geduurd totdat het op 28 Februari 1946 beëindigd moest worden, daar het B.B.O. toen werd opgeheven. De rapporten zijn daarop overgedragen aan het Bureau Nationale Veiligheid. Er is, aldus de heer *de Graaf*, een heel grote kist bij het B.N.V. ingeleverd. Er zijn dan ook volgens de heer *de Graaf* nog andere rapporten over de kwestie-*Bingham* dan die, waarover de commissie beschikt. Overigens kon de heer *de Graaf* niet vertellen, hoe de familiebetrekkingen van de Londense *Bingham* in elkaar zaten.

De commissie heeft een zeer uitgebreid onderzoek ingesteld naar de juistheid van de mededelingen van de heer *de Graaf*. Het verloop van dit onderzoek is te vinden in hoofdstuk XXI. Hierbij is gebleken, dat van Duitse zijde geen enkele verklaring is verkregen, die ook maar enigszins steun geeft aan de mededelingen van de heer *de Graaf*. Ook door de officieren van het bureau M.V.T. is de theorie van de heer *de Graaf* verworpen.

De commissie is bij haar onderzoek gestuit op een getuige, die heeft gezegd, dat zij in het najaar van 1943, zij het dan gedurende de schemertijd en bij miezerig weer, de Londense *Bingham* te Amsterdam heeft gezien. Een andere getuige, die aan haar destijds gezegd zou hebben *Bingham* eveneens aldaar gezien te hebben, heeft dit feit, zowel als de hem daaromtrent toegeschreven mededeling, voor de commissie positief ontkend. Nog een andere getuige, van wie beweerd werd, dat zij tijdens de bezettingstijd de Londense *Bingham* eens in Nederland gezien zou hebben, heeft verklaard, dat deze bewering onjuist is.

Van de Nederlandse *Bingham*, die volgens de heer *de Graaf* voor de Sicherheitspolizei gewerkt zou hebben, heeft de commissie geen spoor kunnen ontdekken behoudens een mededeling, waarop zij hieronder terugkomt.

Voorts is haar gebleken, dat de Londense *Bingham* in Nederland behalve zijn vader geen mannelijke verwanten heeft. Twee van de broers van zijn vader hebben na hun meerderjarigheid niet meer in Nederland gewoond en hadden geen zoons. De derde broer is in 1908 naar Amerika vertrokken en woont evenals zijn kinderen daar. Hij heeft twee dochters en een aangenomen zoon.

Geen van de vroegere ambtenaren van het inmiddels opgeheven Bureau Nationale Veiligheid heeft in de „heel grote kist", welke de heer *de Graaf* op 28 Februari 1946 naar het B.N.V. heeft laten brengen, iets kunnen vinden, dat een aanwijzing — laat staan een bewijs — zou kunnen opleveren, dat de *Bingham*-theorie van de heer *de Graaf*, zoals hij deze aan de commissie heeft voorgedragen, kan steunen.

Uit niets is gebleken, dat de heer *Lauwers* actief heeft medegewerkt aan een onderzoek in deze kwestie. De heer *Lauwers* zelf ontkent het.

De heer *Zembsch-Schreve*, die samen met de verbindingsofficier van het Bureau Nationale Veiligheid bij het B.B.O., de 1ste-luitenant *van Panhuys*, een onderzoek, uitgaande van het B.B.O., naar penetraties in gevallen van agenten van het B.B.O. en naar het England-Spiel heeft gedaan, heeft verklaard, dat de „heel grote kist", die door hem bij het B.N.V. is ingeleverd, zeker niet alleen betrekking had op de England-Spiel-stukken; er waren wel een paar mappen bij. De heer *Zembsch-Schreve* heeft voorts medegedeeld, dat het onderzoek naar de familierelatie van de Londense *Bingham*, die bij de Duitsers zou hebben gewerkt, geen succes heeft opgeleverd. Wel heeft de heer *Zembsch-Schreve* rapporten opgesteld, waaruit bleek, dat hij de Engelse *Bingham* niet meer kon vinden, terwijl een tweede serie rapporten liep over het onderzoek naar de Nederlandse *Bingham*, die bij de Sicherheitspolizei zou hebben gewerkt, doch wiens bestaan hij niet heeft kunnen vaststellen. Een rapport, waarin de heer *Zembsch-Schreve* al zo ver was gekomen, dat hij een concrete theorie aan het onderzoeken was, is er niet. De enige, die de heer *Zembsch-Schreve* als een schakel ziet, is *Adriaan Breed*. Deze heeft echter voor de commissie verklaard, dat hem geen Nederlandse *Bingham* bij de Sicherheitspolizei bekend was. Onder die naam kent hij niemand.

De heer *van Panhuys*, die de door de heer *Zembsch-Schreve* naar het B.N.V. gebrachte dossiers van het B.B.O. na aankomst bij eerst-

genoemde dienst heeft geordend, herinnert zich niet, dat in deze dossiers rapporten waren over de z.g. *Bingham*-kwestie, daar het onderzoek daarnaar steeds vast was gelopen. Enig bewijs voor de theorie van de heer *de Graaf* heeft hij nooit gezien. De heer *van Panhuys* heeft in de administratie van het B.B.O. hierover niets essentieels aangetroffen.

Na dit weinig positieve resultaat inzake de indicaties van de heer *de Graaf* heeft de commissie deze opnieuw gehoord. De heer *de Graaf* heeft de indicaties van zijn eerste verklaring bij deze gelegenheid nader gepreciseerd. Hij heeft hierbij de naam *Breed* genoemd — die de commissie toen reeds met negatief resultaat had gehoord — en tevens de op 6 Mei 1945 door onbekende daders neergeschoten *Brinkman*. Verder bleek bij dit verhoor, dat de gegevens over de kwestie-*Bingham*, volgens de heer *de Graaf*, slechts een uiterst minimaal gedeelte van de „heel grote kist" hebben ingenomen. Bovendien kan het, aldus de heer *de Graaf*, wel zijn, dat deze kist groter leek dan zij was. De heer *de Graaf* gaf toe, dat de feiten, welke voor de commissie zijn gebleken, aan zijn theorie niet veel steun geven. Bovendien gaf de heer *de Graaf* bij dit tweede verhoor toe, dat er zich bij de stukken, welke door hem naar het B.N.V. waren gezonden, geen rapport, waarin over deze zaak substantiële gegevens stonden, heeft bevonden.

De heer *de Graaf* heeft ook medegedeeld, dat hij zelf verhoren heeft afgenomen, o.a. aan Duitsers. Dat geschiedde, aldus de heer *de Graaf*, onder meer met een geallieerde commissie van officieren, die hij presideerde. Hij kan echter niet iets meer concreets ten aanzien van deze kwestie uit die verhoren putten, aangezien hij die personen niet zelf heeft gehoord. De heer *de Graaf* heeft hieromtrent terecht opgemerkt, dat het een gecompliceerde zaak was!

Over het uitgebreide onderzoek, dat de heer *de Graaf*, naar hij in zijn brochure „Fictie en Werkelijkheid" heeft geschreven, heeft geleid, waarbij o.a. ook officieren van de Britse dienst, in functie gedurende Nordpol-periode, werden ondervraagd, heeft de commissie zich door de heer *de Graaf* eveneens laten voorlichten. Daarbij bleek, dat dit geen officiële verhoren, doch gesprekken geweest waren met officieren van S.O.E. Tevens bleek echter, dat hun positie niet van dien aard was, dat kon worden aangenomen, dat zij zich een gefundeerde opinie konden vormen. Dit is de commissie ook uit anderen hoofde wel duidelijk geworden, daar de inlichtingen, welke de heer *de Graaf* werden verstrekt, o.m. inhielden, dat er geen agent is geweest, die zijn check niet aan de Duitsers heeft afgegeven, hetgeen met de feiten in strijd is. De heer *de Graaf* heeft erkend dan ook nooit gesproken te hebben met iemand, wiens taak het was op de checks te letten.

Hoewel dit verhoor de commissie derhalve weinig substantieels heeft opgeleverd ter staving van de theorie van de heer *de Graaf*, is het wel verhelderend geweest met betrekking tot de wijze, waarop de heer *de Graaf* indertijd het onderzoek heeft geleid. Hij heeft nl. wel zeer snel conclusies getrokken uit een minimum aantal onzekere gegevens. Deze methode kan als werkhypothese soms haar nut hebben en tot resultaten leiden. Hierbij echter praematuur conclusies te trekken, acht de commissie zeer gevaarlijk.

De commissie heeft naar aanleiding van de mededelingen van de heer *de Graaf* nog nagegaan, of de omgeving van de dubieuze figuur van *Allart Brinkman* nog enig licht kon verschaffen in de *Bingham*-kwestie. Deze *Brinkman* heeft enige tijd te Haaren in Duitse gevangenschap doorgebracht, waar hij contact had met in Nederland geparachuteerde agenten. Hij heeft reeds te Haaren en later in vrijheid als V-Mann voor de Duitsers gewerkt. Uit dit onderzoek is slechts naar voren gekomen, dat *Brinkman* volgens de mededeling van zijn weduwe wel eens tot haar heeft gezegd: „Als je ooit in moeilijkheden komt, dan moet je de naam *Bingham* noemen." Tegen wie zij dat moest doen, heeft hij echter niet gezegd.

Een andere getuige uit de omgeving van *Brinkman*, de heer *Meijerink*, is in het begin van 1944 door *Brinkman* voorgesteld aan iemand, die Engels en gebroken Hollands sprak. Deze werd voorgesteld als *Bingham* of *Wingham*. De heer *Meijerink* acht het niet uitgesloten, dat *Brinkman*, die in zijn eigen kring niet vertrouwd werd, bedoelde persoon heeft laten optreden om het geschokte vertrouwen te herwinnen.

De commissie acht het waarschijnlijk, dat het zo juist vermelde feit de bron is geworden voor de theorie van een Nederlandse *Bingham*. De verklaring van de heer *Meijerink* is echter, naar het oordeel der commissie, zeker niet een ook maar bij benadering voldoende basis om een verraadstheorie met betrekking tot major *Bingham* op te bouwen. Ook geen der verdere mededelingen van de heer *de Graaf* brengen naar het oordeel van de commissie enig bewijs of zelfs maar een aanwijzing van verraad door major *Bingham*. Zij wijst deze theorie dan ook af.

Behalve de theorie van de heer *de Graaf* over verraad in het England-Spiel, voor welke theorie de commissie, zoals zij boven heeft uiteengezet, geen enkele feitelijke grondslag heeft kunnen vinden, heeft zij nog een aantal andere mogelijkheden in deze richting onderzocht. Zij heeft deze besproken in § 2 van hoofdstuk XXI. Er is daarbij niet gebleken van enige verbinding tussen de Duitse diensten, die het England-Spiel speelden en Engeland. Bovendien blijkt uit het verloop van het England-Spiel, dat de commissie in hoofdstuk XV uitvoerig heeft besproken, dat dit spel is aangevangen en gespeeld op een wijze, die wel zeer onwaarschijnlijk maakt, dat er een verbinding tussen de Duitse diensten en Engeland heeft bestaan. Dan immers had de seinverbinding niet op deze moeizame wijze opgebouwd behoeven te worden. De commissie heeft dan ook in geen enkele verklaring een spoor kunnen vinden, dat verraad waarschijnlijk maakt.

Talloos zijn gedurende de oorlog, zowel in Nederland als in Engeland, de beweringen geweest, dat de heer *van 't Sant* verraad zou hebben gepleegd. De commissie heeft een zeer uitvoerig onderzoek ingesteld naar de figuur van de heer *van 't Sant* en met betrekking tot hem reeds in haar conclusies aan het slot van hoofdstuk V vastgesteld, dat in de stukken en in de vele hierover afgelegde verklaringen geen enkel bewijs, zelfs geen enkele aanwijzing is te vinden, dat de vraag, of hij zich aan verraad heeft schuldig gemaakt, bevestigend moet worden beantwoord.

De commissie heeft, zoals uit de weergegeven getuigenverklaringen kan blijken, onder meer aandacht besteed aan de heer *Steengracht van Moyland,* daar deze een familielid had, die Staatssekretär van het Duitse Ministerie van Buitenlandse Zaken was. Hoewel de commissie geen enkele andere aanleiding had om de figuur van de heer *Steengracht van Moyland* nader in beschouwing te nemen, meende zij alleen op grond van bovenstaand feit, dat het gewenst was zoveel mogelijk inlichtingen omtrent hem en genoemd familielid te verzamelen. Hetgeen daaromtrent te harer kennis is gekomen, mede door het verhoor van de Duitse *Steengracht van Moyland* in de gevangenis voor oorlogsmisdadigers te Landsberg, heeft haar wel de overtuiging gegeven, dat van verraad in deze geen sprake is geweest.

Bovendien heeft de commissie bij haar verhoren uitvoerig de gestie van de vóór de oorlog voor de Duitsers gewerkt hebbende *van Koutrik (Kendell)* onderzocht, die tijdens de oorlog in Engeland is geweest.

Uit de getuigenverklaringen is de figuur van *van Koutrik* vrij duidelijk naar voren gekomen. Vast staat, dat hij vóór de oorlog als agent zowel voor de Engelsen als voor de Duitsers heeft gewerkt. Dit is blijkbaar onbekend gebleven bij de Engelse en Nederlandse veiligheidsdiensten, zodat zij *van Koutrik* beschouwden als een wel niet zeer bekwaam, maar toch politiek betrouwbaar ambtenaar.

Hoewel het, achteraf bezien, ontstellend aandoet, dat deze man door M.I. 6 in de Patriotic School is gedetacheerd om na te gaan, of zich onder de ondervraagden personen bevonden, die geschikt waren om als agent te worden uitgezonden, staat vast, dat de Engelse dienst van de vroegere dubbele rol van *van Koutrik* niet op de hoogte was. Ook is bij het onderzoek der commissie niet gebleken, dat *van Koutrik* in Engeland verraad heeft gepleegd. Zoals in § 4 van hoofdstuk I is vermeld, wist *van Koutrik* van de uitzending van de agent *van Brink* af, zonder dat deze hierdoor moeilijkheden in Nederland heeft gekregen. Bij de besprekingen, welke de voorzitter der commissie in October 1949 te Londen heeft gehad, waren de door hem gedane mededelingen over de figuur van *van Koutrik* voor de functionarissen der betrokken geheime diensten nieuw. Blijbaar is het ontslag van *van Koutrik* in 1943 gebaseerd geweest op geconstateerde onregelmatigheden met bezittingen van Engelandvaarders.

De commissie acht het verklaarbaar, dat de Engelse dienst, die na Mei 1940 uitnemend Nederlanders kon gebruiken voor onderzoeken naar politieke betrouwbaarheid, hiervoor iemand als *van Koutrik,* die immers reeds vóór de oorlog als sub-agent in Engelse dienst was geweest, heeft aangesteld. Of *van Koutrik,* afgezien van zijn politieke onbetrouwbaarheid, geschikt geacht moest worden om er een oordeel over uit te spreken, of iemand, die als Engelandvaarder in Engeland was aangekomen, geschikt was als adspirant-agent naar Nederland uitgezonden te worden, meent de commissie echter ernstig te moeten betwijfelen.

In verband met het feit, dat de commissie geen enkele aanwijzing heeft kunnen vinden, dat *van Koutrik* tijdens zijn verblijf in Engeland op enige wijze contact heeft onderhouden met de Duitsers, wil zij er nog op wijzen, dat, hoewel *van Koutrik* na de bezetting in Nederland geruime tijd in preventieve hechtenis heeft doorgebracht, het openbaar ministerie tenslotte van oordeel was, dat een strafvervolging terzake van het contact, dat hij vóór Mei 1940 met de

Duitsers heeft gehad, weinig kans zou bieden, althans weinig opportuun zou zijn.

Uit het gesprek, dat de procureur-generaal bij het Gerechtshof te Leeuwarden, mr. *de Zaaijer*, met *Rauter* heeft gehad vóór diens executie, blijkt, dat er naar de mening van *Rauter* geen sprake van is, dat er van Engelse kant verraad in het spel was. Aangenomen mag worden, dat iemand in de positie van *Rauter* ervan op de hoogte zou zijn geweest, indien van Duitse zijde een verbinding met Engeland had bestaan, welke verband hield met het England-Spiel. Men zou zich nog kunnen indenken, hoewel zelfs reeds dit zeer onwaarschijnlijk is, dat mensen als *Schreieder* en *Giskes*, die op een lager niveau stonden, dit niet wisten, doch het moet wel zeer onwaarschijnlijk geacht worden, dat iemand als *Rauter*, die in rechtstreeks contact met Berlijn stond, er niets van zou hebben geweten, indien van Duitse zijde verbindingen met Engeland werden onderhouden, die invloed konden uitoefenen op het verloop van het England-Spiel.

Ook bij de besprekingen, welke de voorzitter van de commissie in October 1949 te Londen heeft gevoerd, hebben de toenmalige autoriteiten van de geheime diensten met betrekking tot de mogelijkheid van verraad verklaard, dat men van Engelse kant geen enkele aanwijzing heeft gevonden in de richting van verraad. Met betrekking tot *Bingham* merkte de regionale chef van de S.O.E.-operaties in West-Europa op, dat *Bingham* in ieder geval vóór Maart 1943 geen positie had van zodanige autoriteit, dat hij de beslissing kon nemen om, ondanks het ontbreken van security checks, met de operaties door te gaan.

Hoewel de commissie bij haar onderzoek geenszins de mogelijkheid van verraad heeft uitgesloten, is zij na een uitvoerig onderzoek, waarvan men de weerslag in de verhoren kan vinden, van oordeel, dat haar geen enkel feit is gebleken, dat verraad aannemelijk maakt. Dat deze gedachte bij velen, die de zeer ingewikkelde materie van het England-Spiel niet beheersen, is opgekomen, acht zij begrijpelijk. Aan het slot van haar arbeid gekomen, moet zij echter een oplossing van het England-Spiel, die gebaseerd is op verraad, als niet gefundeerd verwerpen.

Nadat de commissie in het voorgaande een aantal theorieën, die een verklaring trachten te geven van het England-Spiel, heeft verworpen, gaat zij thans over tot de beantwoording van de vraag, hoe dit spel dan wel verklaard moet worden.

Hoewel de mededelingen van de Duitsers voor de commissie van belang geweest zijn om na te gaan, op welke wijze zij van hun kant het spel hebben opgebouwd en zij inlichtingen hebben kunnen verstrekken over de feitelijke situatie in Nederland, zoals bijvoorbeeld over de wijze, waarop het hun gelukt is nagenoeg alle agenten, die nog in vrijheid waren, bij het begin van het England-Spiel te arresteren, zijn de verklaringen van deze Duitse getuigen niet afdoende om de vraag te beantwoorden, hoe het England-Spiel mogelijk was. Zij geven zelf toe, dat zij hierop geen antwoord hebben kunnen geven. Zij hebben slechts een aantal mededelingen kunnen doen, die van belang zijn voor de beantwoording van de vraag, hoe de oplossing van het probleem niet is. Verder tasten ook zij in het duister. Wel heeft de commissie uit de verschillende Duitse verklaringen kunnen concluderen, dat het de Duitsers zelf heeft verwonderd, dat zij dit spel gedurende zo geruime tijd hebben kunnen spelen. De enige verklaring, die dit voor hen aannemelijk zou kunnen maken, was, dat alle agenten hun security checks hebben afgegeven, hoewel zij moeten erkennen het onwaarschijnlijk te achten, dat zulks het geval is. Wel hebben zij uit het verloop van het spel de indruk gekregen, dat de Engelsen geruime tijd geen enkele verdenking hebben gekoesterd, dat zij met de Duitsers en niet met hun eigen agenten in contact stonden. Als voorbeeld wordt hiervoor aangehaald het feit, dat belangrijke opdrachten, aan welker uitvoering de Engelsen veel gelegen moest zijn, via de zender van *Lauwers* zijn gekomen. Zij moesten daaruit wel concluderen, dat deze agent zijn security check had medegedeeld. Volgens hun verklaringen heeft dan ook iedere daarvoor in aanmerking komende agent een security check medegedeeld; of de agent echter al zijn security checks en de juiste heeft afgegeven, konden zij echter niet met zekerheid zeggen, doch, dat zulks het geval was, moesten zij hunnerzijds wel concluderen uit het feit, dat het spel doorliep. Ten aanzien van het afgeven van security checks hebben zij slechts één uitzondering gemaakt, n.l. met betrekking tot *Jongelie*. Zij achten het echter onwaarschijnlijk, dat alle agenten, die geparachuteerd zijn en die dus bereid gevonden waren om hun leven voor dit werk te wagen, de juiste security check hebben afgegeven; zij geven toe, dat het toch wel onwaarschijnlijk zou zijn, indien bij mensen, die tot zulke moedige daden bereid waren, er geen enkele gevonden zou zijn, die niet getracht zou hebben de Duitsers om de tuin te leiden. Zij hebben dit ook tijdens het England-Spiel over-

wogen, doch moesten, gezien de loop van het spel, tot de opvatting neigen, dat alle agenten hun juiste security check hadden afgegeven.

Verder wijzen zij er op, dat er gedurende het England-Spiel geen contrôle-agenten zijn gedropt, hoewel ook dit bepaalde bezwaren zou hebben gehad, daar uit de gevangenneming van zulk een agent, die met een bijzondere legitimatie moet zijn uitgerust en veel wetenschap moet hebben, grote gevaren kunnen ontstaan. Immers de Duitsers zouden op deze wijze veel van hem te weten kunnen zijn gekomen en eventueel een van hun penetratie-agenten hebben kunnen uitrusten met het legitimatiebewijs, waarover de contrôle-agent beschikte.

Voorts heeft het de Duitsers verwonderd, dat er aanvankelijk niets is uitgelekt van de débâcle in Nederland. Weliswaar zaten de agenten tezamen in een afzonderlijke vleugel in de gevangenis te Haaren, doch de Duitsers achten het waarschijnlijk, dat er wel eens een mededeling over deze gevangenen naar buiten is uitgelekt. Eveneens moest het naar Duitse opvatting wel opgevallen zijn, dat de C.I.D.-agenten *van der Reyden, de Jonge, Radema, Ortt* en *Alblas,* in tegenstelling tot bijvoorbeeld de C.I.D.-agent *van Hamel,* na hun gevangenneming niet voor een Duits gerecht kwamen. De vraag had, aldus is de gedachtengang der Duitsers, in Engeland moeten opkomen, waar deze agenten gebleven waren. Wanneer men niets van hun werk merkt en evenmin berichten krijgt over hun berechting, moet het toch aannemelijk geacht worden, dat er iets bijzonders aan de hand is. Evenzo moet dit volgens de Duitsers het geval geweest zijn met de sabotage-agenten van S.O.E., waarvan men tengevolge van het seinspel meende, dat zij opereerden, doch van wie men nimmer langs andere kanalen berichten heeft ontvangen, dat zij inderdaad actief werkzaam waren, behalve dan in de betrekkelijk weinige gevallen, waarin de Duitsers gefingeerde sabotage-daden uitvoerden. Men had zich moeten afvragen, welke de resultaten van hun uitzending waren.

Hoewel deze opmerkingen in het algemeen wellicht juist zijn, dient men naar het oordeel van de commissie de feitelijke situatie in de periode van midden 1942 tot midden 1943 niet uit het oog te verliezen. Die situatie immers was, zoals uit de eerste boeken van dit deel van het verslag der commissie is gebleken, van dien aard, dat er gedurende een bepaalde tijd in het geheel geen inlichtingenagenten in Nederland werkzaam waren, terwijl alle agenten, die door S.O.E. en S.O.E./M.V.T. waren uitgezonden, gevangen zaten. Toen immers het England-Spiel op 12 Maart 1942 begon, zijn in de beide daaropvolgende maanden alle nog in Nederland werkzame C.I.D.-agenten gearresteerd evenals de nog in vrijheid zijnde S.O.E.-agenten. Uitzonderingen hierop vormden slechts de C.I.D.-agent *Alblas,* die op 16 Juli 1942 en de C.I.D.-agent *Niermeyer,* die op 6 October 1942 werden gearresteerd alsmede de S.O.E.-agent *Dessing,* die in het najaar van 1942 naar België vertrok. Laatstgenoemde heeft echter geen enkel contact met zijn collega's gehad, terwijl hij bovendien niet over een verbindingsmogelijkheid met Engeland beschikte. Het is dus niet zo verwonderlijk, dat men in 1942 en in het begin van 1943 in Engeland over de débâcle geen berichten kreeg, hoewel aangenomen mag worden, dat de agenten van de gevangenis te Haaren uit zullen hebben getracht waarschuwingen naar buiten te laten gaan. Dit kon echter eerst effect hebben, toen er weer een behoorlijke inlichtingenorganisatie in Nederland door het B.I. was opgebouwd. De waarschuwing van *Dourlein* en *Bogaert,* die zij einde April 1943 uit de gevangenis hebben kunnen smokkelen, heeft dan ook als eerste Engeland in Juni 1943 kunnen bereiken. Tot aan deze tijd bestond er derhalve tengevolge van de afwezigheid van inlichtingenagenten, die met Engeland in verbinding stonden, voor de Duitsers betrekkelijk weinig gevaar, dat berichten over het England-Spiel zouden worden doorgegeven.

De commissie is in haar grootst mogelijke meerderheid van oordeel, dat de scheiding van de operaties van S.O.E. en S.I.S. geen nadeel heeft opgeleverd met betrekking tot het England-Spiel, omdat, naar gebleken is, S.I.S., nadat deze dienst in Nederland weer agenten in het veld had, steeds al hetgeen geconstateerd werd en belangrijk was voor S.O.E. aan laatstgenoemde dienst heeft doorgegeven. Eén lid van de commissie wenst zich met betrekking tot het vraagstuk van de verhouding tussen S.O.E. en S.I.S. aan te sluiten bij hetgeen ten deze door de commissie-*Koot* aan het slot van haar rapport is opgemerkt.

Uit de mededelingen van de Duitsers en uit die van de gevangen genomen agenten is gebleken, dat de agenten, behalve over hun security checks, niet beschikten over een speciaal middel om b.v. bij hun eerste uitzending door een bepaald bericht onmiddellijk aan te geven, of zij gevangen genomen waren of niet. De Duitsers noemen het geval van een agent, die beweerd heeft, dat een dergelijk bericht moest gezonden worden. De Duitsers hebben toen gefingeerd, dat deze agent bij de parachutering een ongeluk had gekregen, terwijl zij later seinden, dat hij overleden was, omdat zij het risico niet wilden lopen, dat, indien een dergelijk bericht werd overgeseind, dit in Enge-

land argwaan zou verwekken. Aangenomen mag worden, dat deze agent opzettelijk een verkeerde inlichting aan de Duitsers heeft gegeven, waardoor Engeland gewaarschuwd had kunnen worden. Hieruit blijkt wel, hoe goed een dergelijk middel had kunnen werken. Dat het echter niet of nagenoeg niet is toegepast, demonstreert, naar het oordeel van de commissie, een tekortkoming aan Engelse en Nederlandse zijde. Indien men hiertegen zou willen aanvoeren, dat de Nederlandse dienst met de communicatie geen bemoeienis had, kan hiertegen opgemerkt worden, dat de Nederlandse dienst toch in elk geval een bepaalde afspraak met zijn agenten had kunnen maken. De Nederlandse dienst had er in dat geval tegenover de Engelse op moeten staan, dat hij het desbetreffende telegram wenste te zien; de Nederlandse dienst had dit als een voorwaarde moeten stellen, waarvan het wél of niet uitzenden van de agenten afhankelijk werd gesteld. Dat men aan een dergelijke procedure zelfs niet heeft gedacht, toen men, zoals de officieren van deze dienst mededeelden, in het voorjaar van 1943 niet geheel gerust meer was over de verbindingen met Nederland, bewijst wel het gebrek aan inzicht en de geringe zelfstandigheid van de leiding van het bureau M.V.T.

Hoe zeker de Duitsers waren van hun spel, blijkt wel hieruit, dat zij, na aanvankelijk *Lauwers* zelf te hebben laten seinen, deze na een aantal maanden hebben vervangen door een Duitse marconist; bovendien is komen vast te staan, dat verschillende lijnen door eenzelfde marconist van de Ordnungspolizei werden bediend. Hieruit moet wel de conclusie getrokken worden, dat men in Engeland onvoldoende of in het geheel niet heeft gelet op het seinschrift van de agent. Hoewel men voor het midden van 1943 in Engeland nog niet beschikte over het op de band opgenomen seinschrift van de agenten, moet toch aangenomen worden, dat bij een grotere zorgvuldigheid en door het nemen van bepaalde steekproeven door de instructeur-marconist, die de agent had opgeleid, het opgevallen zou zijn, dat één marconist verschillende lijnen bediende of dat een ander dan de in Engeland opgeleide agent het toestel bediende.

Hoewel men, van algemene gezichtspunten uitgaande, bij wege van redenering tot de conclusie zou kunnen komen, dat het waarschijnlijk geacht moet worden, dat althans een aantal van de agenten hun security checks niet hebben afgegeven, hebben de Duitsers over dit laatste geen vaststaande mededelingen kunnen doen. Het was derhalve voor de commissie van het hoogste belang de nog in leven zijnde agenten van S.O.E. en van het bureau M.V.T. te horen, opdat zij zich op deze wijze een beeld zou kunnen vormen van hetgeen de agenten na hun gevangenneming, met name ten opzichte van hun security checks, hebben gedaan. Een van de belangrijkste getuigen was ongetwijfeld luitenant *Lauwers,* over wiens lijn immers het England-Spiel is begonnen en wiens verbinding zeer intensief is gebruikt. Zoals uit de boven weergegeven verklaringen van de heer *Lauwers* blijkt, heeft deze met nadruk bevestigd, dat hij zijn security check niet aan de Duitsers heeft afgegeven. Hij bezat er slechts één en deze bestond hierin, dat hij in de zestiende letter of in een veelvoud daarvan een opvallende fout in zijn telegram moest maken. Daar volgens de heer *Lauwers* in een tweetal van zijn laatste berichten deze fout in het woord „stop" was gemaakt, heeft hij aan de Duitsers verteld, dat zijn security check hierin bestond, dat hij een fout in dit woord moest maken. Inderdaad blijkt uit de verklaringen van de Duitsers, dat hij als security check heeft opgegeven, dat hij in het woord „stop" een fout moest seinen. De heer *Lauwers* heeft zijn verklaring wel zeer aannemelijk gemaakt, door een telegram over te leggen, dat na de oorlog door S.O.E. op een desbetreffende vraag naar het B.B.O. te Utrecht was gestuurd en waarin medegedeeld werd, dat men in Engeland zijn bewering, dat hij zijn herkenningsteken had achterwege gelaten, had geverifieerd. Ook de heer *Dourlein* heeft medegedeeld, dat hij niet zijn juiste security check heeft afgegeven, doch dat hij aan de Duitsers een security check heeft verstrekt, welke hij oorspronkelijk had moeten gebruiken, doch die korte tijd vóór zijn uitzending is veranderd in een nieuwe, welke hij niet aan de Duitsers heeft afgegeven. Uit de verklaring van de agente *Beatrix Terwindt,* die ook in het kader van het England-Spiel door de Duitsers bij haar parachutering is gearresteerd, blijkt, dat zij kans heeft gezien vol te houden, dat zij zelfs niet over een code beschikte, zodat de vraag naar de security check in het geheel niet aan de orde kwam. Bovendien mag, gezien de mededeling van de heer *Lauwers* over *Jordaan,* aangenomen worden, dat ook deze aanvankelijk zijn security check niet heeft afgegeven. Toen na *Jordaans* arrestatie in zijn plaats een Duitse marconist werd ingeschakeld, heeft men uit Engeland, waarheen *Jordaan* vlak voor zijn arrestatie bericht had, dat een nieuwe marconist hem zou vervangen, geseind, dat *Jordaan* deze nieuwe marconist moest onderrichten in de security check. Afgezien van de vraag, hoe men er in Engeland toe kon komen een dergelijke opdracht te geven, blijkt hieruit wel, dat ook *Jordaan* zijn security check aanvankelijk niet heeft afgegeven. Uit de verkla-

ring van de heer *Ubbink*, die ook bij zijn parachutering werd gevangen genomen, blijkt, dat hij wel zijn security check heeft afgegeven, daar hij, gezien de uitgebreide wetenschap van de Duitsers over de toestand in Engeland en tengevolge van het feit, dat hij zag, dat al zijn kameraden gevangen genomen waren, meende, dat het een verloren zaak was.

Naast de verklaringen over de wijze, waarop de agenten van S.O.E./M.V.T. zich hebben gedragen met betrekking tot het afgeven van hun security check, beschikt de commissie over een aantal verklaringen van andere in handen van de Duitsers gevallen agenten, die niet voor S.O.E. of S.O.E./M.V.T. hebben gewerkt, doch voor het B.I. en het B.B.O. Daar het niet mogelijk was meer agenten, die verwikkeld zijn geweest in het England-Spiel, hierover te horen, aangezien de anderen overleden zijn, was het ter vergelijking belangwekkend om bij agenten, die hierbij niet betrokken zijn geweest, te informeren, hoe zij gereageerd hebben op de vraag van de Duitsers om hun security checks af te geven. Uit dit onderzoek is gebleken, dat het merendeel van deze agenten zijn security checks niet heeft afgegeven. Zeer duidelijk is in dit verband ook het geval van de C.I.D.-agent *de Jonge*, daar uit de brief van captain *Seymour* van 25 Juni 1943 aan dr. *Somer* blijkt, dat van *de Jonge* op een gegeven ogenblik na een onderbreking van het seinverkeer, berichten werden ontvangen, waaraan het herkenningsteken ontbrak. Men vermoedde toen, dat het bericht afkomstig was van de Duitsers, hetgeen korte tijd daarna bevestigd werd, toen de Nederlandse Regering uit Zwitserland bericht kreeg, dat *de Jonge* in Duitse handen was.

Ongetwijfeld verkeerden de agenten van het B.I. en van het B.B.O., die niet gevangen genomen werden in het kader van het England-Spiel, met betrekking tot het afgeven van hun security checks in een veel gunstiger positie dan de S.O.E.- en de M.V.T./S.O.E.-agenten, aangezien zij eerst, nadat zij een tijd in vrijheid hadden gewerkt, gearresteerd werden. De agenten van het England-Spiel daarentegen werden, toen het spel eenmaal aan de gang was, onmiddellijk na hun parachutering gevangen genomen, waarbij hun bleek, dat de Duitsers vrijwel van alles op de hoogte waren. De gedachte kon derhalve gemakkelijk bij hen post vatten, dat de vijand toch van alles wist en dat het geen zin meer had iets voor hem achter te houden. De psychische schok, die deze agenten kregen, toen zij bemerkten, dat zij rechtstreeks bij de Duitsers terecht gekomen waren, moet zeer groot zijn geweest. Terwijl zij verwacht hadden door de illegaliteit ontvangen te worden, bleken Duitsers en landverraders deze plaats ingenomen te hebben. De commissie wil er dan ook een agent, die onder deze omstandigheden wordt gearresteerd, geen verwijt van maken, indien hij zijn security checks afgeeft. Aan de andere kant mag men toch wel uit het feit, dat de commissie geen geval bekend is geworden van agenten, die, buiten het England-Spiel om, gevangen genomen, hun security checks hebben afgegeven, de gevolgtrekking maken, dat een agent hier niet zo gemakkelijk toe gebracht kon worden. De desbetreffende verklaringen van de in Duitse gevangenschap verkeerd hebbende B.I.- en B.B.O.-agenten maken ook die van *Lauwers* aannemelijk, die immers eveneens na een tijdlang in vrijheid gewerkt te hebben gevangen genomen werd en voor de commissie verklaard heeft zijn herkenningsteken niet aan de Duitsers te hebben afgegeven. Wanneer bovendien drie van de vier overlevende agenten uit het England-Spiel verklaren hun herkenningsteken niet te hebben prijsgegeven, is de conclusie gewettigd, dat het zeer waarschijnlijk geacht moet worden, dat nog wel enigen van de overige England-Spiel-agenten hun security check, althans hun juiste, niet aan de Duitsers hebben medegedeeld.

Reeds voordat de voorzitter van de commissie te Londen gesprekken had gevoerd met de officieren, die destijds de leiding hadden van de desbetreffende diensten te Londen, neigde de commissie tot de opvatting, dat *Lauwers* en enigen van zijn collega's hun security checks niet hadden afgegeven. Deze indruk is bevestigd, doordat men bij de besprekingen met de toenmalige Engelse autoriteiten positief aan de voorzitter der commissie heeft medegedeeld, dat in elk geval *Lauwers* zijn security check niet heeft afgegeven, daar zijn in Engeland aangekomen telegrammen niet waren voorzien van de juiste security check, terwijl met name colonel *Brook* de opvatting, dat niet alle agenten hun security check hebben weggegeven, juist achtte.

Uit het bovenstaande volgt, dat met zekerheid aangenomen kan worden, dat *Lauwers* zijn juiste security check niet heeft afgegeven. Ook staat vast, dat men dit te Londen bij S.O.E. heeft bemerkt. De commissie heeft zich afgevraagd, hoe het mogelijk was, dat men desondanks het zendverkeer met *Lauwers* heeft voortgezet en over zijn verbinding nieuwe agenten heeft aangekondigd.

De vraag komt thans op wat dan wel de waarde van de security check is.

Uit de verschillende in hoofdstuk XXII weergegeven verklaringen blijkt, dat een gedeelte van de telegrammen verminkt in Engeland aankwam. Een vrij aanzienlijk percentage (10 tot 20 procent) was zwaar beschadigd, terwijl slechts een klein percentage volkomen ongeschonden aankwam. Sommige Nederlandse officieren, die met deze zaak te maken hadden, hechten dan ook, evenals de Engelse officieren, met wie de voorzitter der commissie gesproken heeft, betrekkelijk weinig waarde aan een security check als die van *Lauwers,* waarbij slechts één letter in het gehele telegram fout geseind moest worden. Immers, in de meeste gevallen kwamen de telegrammen dusdanig over, dat zij óf in het geheel niet óf moeilijk te ontcijferen waren, waarbij dan in het laatste geval ongetwijfeld het fout seinen van één letter geen voldoende aanwijzing kon geven voor het al of niet veilig zijn voor de agent. Hoewel anderen op het standpunt staan, dat men in dit geval herhaling van het telegram kon aanvragen, waarbij uit het herhaalde telegram zou kunnen blijken, of de security check fout dan wel goed was gegeven, meent de commissie, dat het trekken van betrouwbare conclusies, althans in de eerste tijd, toen men bij S.O.E. blijkbaar zeer eenvoudige security checks gebruikte, wel zeer moeilijk was. Het is dan ook gebleken, dat de security checks in de loop van de oorlog steeds groter in aantal en ingewikkelder zijn geworden. Dit is ongetwijfeld niet zonder reden geschied. Het ligt voor de hand, dat deze reden hierin bestond, dat simpele security checks, gelijk ook *Lauwers* er een had, nimmer voldoende zekerheid konden geven om de vraag te beantwoorden, of een agent al dan niet in vrijheid was. Bovendien werd later hoe langer hoe meer de z.g. test question (ook wel special check genoemd) ingevoerd, welke hieruit bestond, dat de agent op een van tevoren afgesproken willekeurige vraag een eveneens van tevoren afgesproken willekeurig antwoord moest geven. Ter meerdere veiligheid kwamen daarenboven later niet van tevoren afgesproken vragen voor, welke slechts een bepaalde agent kon beantwoorden doordat de vraag b.v. betrekking had op een feit, dat hij met een van zijn officieren persoonlijk had beleefd. Het blijkt bovendien uit de verklaring van iemand als de heer *Beukema toe Water,* die langdurig en met succes met het B.I. in verbinding heeft gestaan, dat ook hij zijn security check wel eens vergat, zonder dat dit direct tengevolge had, dat het verkeer werd afgebroken. Merkwaardig is ook de mededeling van de heer *d'Aulnis de Bourouill,* dat een van zijn instructeurs hem mededeelde, dat het dikwijls voorkwam, dat agenten, wanneer zij op het continent waren, hun checks vergaten of verwaarloosden. De heer *d'Aulnis de Bourouill* voegt hieraan toe, dat dit ontbreken der checks voor Londen geenszins een zeker teken van onraad was.

Bovendien moet hierbij in aanmerking genomen worden, dat, terwijl de agent tijdens zijn opleiding rustig en zonder gevaar kon seinen, hij in Nederland onder de zeer spannende omstandigheden, waaronder hij verkeerde, licht nerveus kon worden, waardoor hij een bepaalde letter verkeerd seinde of b.v. zijn security check vergat. Dit werkte in de hand, dat men in Engeland aan security checks slechts betrekkelijk geringe waarde hechtte en dat het weglaten van de juiste security check niet van doorslaggevende betekenis geacht werd. Het is duidelijk, dat het voorgaande te meer klemt naarmate de checks eenvoudiger zijn. Het is naar het oordeel van de commissie, dan ook een fout geweest, dat men bij S.O.E. aanvankelijk de agenten met zulke simpele security checks heeft uitgerust als met *Lauwers* het geval geweest is. Men is later dan ook bij S.O.E. tot efficiënter methoden op dit gebied gekomen, doch helaas was toen de ramp van het England-Spiel reeds geschied.

Uiteraard heeft de voorzitter van de commissie er bij zijn besprekingen te Londen bij de betrokken Engelse autoriteiten uitvoerig naar geïnformeerd, hoe het mogelijk is geweest, dat, gegeven het feit, dat zeker de heer *Lauwers* en voorts, naar men toegaf, ongetwijfeld ook sommige andere agenten hun security check niet hebben afgegeven, men bij S.O.E. toch is doorgegaan het seinverkeer met Nederland ook over hun lijnen voort te zetten.

Men heeft in Engeland, zoals uit de in hoofdstuk XXII gerelateerde verklaringen blijkt, inderdaad het feit geconstateerd, dat in Maart 1942 telegrammen van *Lauwers* binnenkwamen zonder behoorlijke security check. Men heeft dit feit echter afgewogen tegen andere argumenten, die pleitten voor de conclusie, dat deze agent nog in veiligheid was. Op grond van deze overwegingen heeft men besloten het seinverkeer voort te zetten. Deze voortzetting was geen vergissing, doch men heeft de beslissing daartoe genomen na ernstige overweging, welke later fout bleek te zijn. Toen deze beslissing eenmaal was genomen en de daaropvolgende agenten onmiddellijk bij hun parachutering werden gearresteerd, terwijl bovendien bij de Duitsers de kennis omtrent de Engelse verhoudingen steeds toenam, werden de omstandigheden om de checks achter te houden steeds ongunstiger, daar de agenten bij

hun onmiddellijke gevangenneming psychisch hevig werden geschokt. Hierbij kwam, dat men bij S.O.E. de security check niet zo belangrijk achtte als andere aanwijzingen, een oordeel, dat in zijn algemeenheid ook door een autoriteit als colonel *Cordeaux* van S.I.S. wordt onderschreven. Aanvankelijk was bovendien de security check zeer simpel, hetgeen de waarde ervan geringer maakte. Eerst later is de techniek van de security checks meer geperfectionneerd. Wanneer een security check ontbrak, werd dit door de signal section aangetekend, doch het was in de eerste plaats de taak van de landensecties om, eventueel na bij M.I. 5 ingewonnen informaties, te beoordelen, welke waarde aan het ontbreken van de security check moest worden toegekend. Toen men, nadat de eerste telegrammen van *Lauwers* zonder security check waren binnengekomen, eenmaal had beslist, dat dit in dit geval geen reden tot argwaan behoefde te zijn, was de weg voor de Duitsers geopend om het spel door te spelen. Immers, het verkeer over de verbinding van *Lauwers* werd voortgezet en daardoor vielen de agenten, die over de lijn van *Lauwers* werden aangekondigd, onmiddellijk in handen van de Duitsers, waardoor het voor dezen gemakkelijker was de agenten ertoe te brengen hun security checks af te geven. Wel ontbraken ook bij sommige andere agenten de security check, doch men is in Engeland, steeds alle omstandigheden afwegend, ook toen tot de conclusie gekomen, dat dit ontbreken geen reden tot argwaan behoefde te zijn. Ook werd in de besprekingen van October 1949 te Londen naar voren gebracht, dat vele telegrammen verminkt overkwamen en dat het dan moeilijk was het ontbreken van een check te constateren. Bovendien heeft men overwogen, dat het ontbreken van een security check een gevolg kon zijn van de nervositeit van de agent.

Het is volgens de Engelsen zo gegaan, dat de beslissingen incidenteel per agent zijn genomen, doch doordat een aantal incidentele beslissingen werd genomen in de zin van voortzetten van het verkeer, is men geleidelijk tot een meer algemene gedragslijn in deze richting gekomen.

Uit het bovenstaande blijkt wel, dat de Engelsen, evenals bijvoorbeeld de heer *Klijzing* van het B.B.O., op het standpunt stonden, dat het ontbreken van de simpele security check, zoals die ten tijde van het England-Spiel bestond, niet noodzakelijk met zich medebracht, dat men hieruit de gevolgtrekking moest maken, dat de agent in Duitse handen was.

De commissie kan deze gedachtengang op zichzelf volgen. Zij meent echter, dat men hieruit de consequenties had dienen te trekken, zoals ook de heer *Klijzing* deed, n.l. dat de security checks, zoals die in 1942/1943 gebruikt werden, ondoelmatig waren en door betere vervangen dienden te worden. In het niet trekken van deze consequenties ziet de commissie bepaaldelijk een tekortkoming, die des te ernstiger was, omdat de agenten in het algemeen de indruk hadden, dat de security check een belangrijk middel was voor Engeland om te controleren, of de agent in veiligheid was of niet. Dit alles was des te ernstiger, daar de later uitgezonden agenten over de lijnen, waarop men op de bovenomschreven lijnen het verkeer had voortgezet, werden gedropt. Zo werd de gehele organisatie-*Jambroes* gebaseerd op een dropping over een lijn, die ten onrechte als veilig beschouwd werd, waardoor de cumulatie van ongunstige factoren ontstond, die het England-Spiel hebben mogelijk gemaakt. Hierbij kwam nog, dat eerst in de loop van 1943 het seinschrift van de agent mechanisch werd opgenomen, zodat ook dit middel ter contrôle ontbrak. De commissie merkt in dit verband nog op, dat het haar heeft verwonderd, dat men, gezien het belang van de zaak en gezien het feit, dat men terecht aan de simpele security check zo weinig waarde hechtte, geen maatregelen heeft genomen, waardoor het mechanisch opnemen van het seinschrift eerder kon gebeuren.

Bovendien heeft men ook gefaald in het maken van de juiste gevolgtrekking uit de andere omstandigheden, die van belang konden zijn voor de beoordeling van de vraag, of de agent in vrijheid was of niet, zoals de vorm en de inhoud van het telegram en al datgene, wat uit anderen hoofde bekend was omtrent de persoonlijkheid en de persoonlijke omstandigheden van de agent.

Resumerend kan worden gezegd, dat bij het uitzenden van agenten ten dienste van de sabotage en ter stimulering van het verzet een aantal fouten is gemaakt. De commissie heeft de indruk, dat daaraan niet vreemd is het feit, dat de organisatie van S.O.E. in 1940 uit de grond gestampt moest worden en dat het toen uitermate moeilijk was een bezetting van de secties voor de vele landen, waar gewerkt moest worden, te creëren, die zowel deskundig was op het gebied van het te verrichten werk als op dat van de bijzondere omstandigheden van elk land. Ongetwijfeld zijn er ook toevallige omstandigheden geweest, die er toe geleid hebben, dat de catastrophe in Nederland een omvang heeft aangenomen als nergens elders in West-Europa. Dit neemt naar het oordeel van de commissie echter niet

weg, dat een aantal der gemaakte tekortkomingen niet gekwalificeerd kan worden als „errors in judgment", zoals het „statement" van de Britse Regering dit noemt, doch als fouten en in sommige gevallen zelfs als ernstige fouten, waarbij de commissie, zoals uit het voorafgaande is gebleken, elke gedachte aan opzet of kwade trouw uitschakelt.

Een van de belangrijkste ongunstige factoren ten tijde van het England-Spiel, waarvoor de verantwoordelijkheid mede voor rekening van de Nederlandse Regering komt, is wel deze, dat er in de tijd, waarin het England-Spiel werd gespeeld, nagenoeg geen inlichtingenagenten meer in Nederland waren. Het beleid toch, dat de Nederlandse Regering tot aan November 1942 te dien opzichte heeft gevoerd was zodanig, dat er van Mei 1942 tot November van dat jaar in feite geen Nederlandse inlichtingendienst meer functionneerde en dat deze van Juli 1940 tot Mei 1942 slecht had gefunctionneerd, waardoor de zaak in laatstgenoemde maand geheel vast liep. De commissie heeft van haar standpunt in deze in de hoofdstukken I—V ondubbelzinnig doen blijken, zodat zij dit op deze plaats niet nader behoeft uiteen te zetten. Met name heeft zij er daar ook de aandacht op gevestigd, dat de Nederlandse Regering vóór Mei 1940 in gebreke is gebleven om ook maar enige voorbereiding op dit gebied te treffen voor het geval zij genoodzaakt zou zijn naar een ander land uit te wijken. Tengevolge van dit gehele beleid was het eerst in het voorjaar van 1943, toen het B.I. zijn activiteit kon beginnen te ontplooien, mogelijk weer op behoorlijke wijze met het inlichtingenwerk een aanvang te maken. Via dit bureau bereikten dan ook sinds Mei 1943 Londen berichten, welke het duidelijk maakten, dat er iets niet in orde was met de verbindingen van S.O.E. Indien de Nederlandse inlichtingendienst gedurende de periode van het England-Spiel behoorlijk had gefunctionneerd, hadden zulke waarschuwingen, naar met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid mag worden aangenomen, Londen eerder bereikt.

Daarnaast dient de Nederlandse Regering verantwoordelijk gesteld te worden voor het aanwijzen van kolonel *de Bruyne* tot hoofd van het B.V.T., welk bureau de samenwerking met S.O.E. toebedeeld kreeg. De commissie is, zoals zij in hoofdstuk XIII heeft uiteengezet, van oordeel, dat de heer *de Bruyne*, gezien zijn gemis aan ervaring op dit gebied, niet de eerst aangewezen man was voor deze taak. Bovendien is de commissie van mening, dat de Nederlandse Regering en met name de Minister van Marine, de heer *Furstener*, de heer *de Bruyne* niet voldoende heeft gesteund in zijn streven om medezeggenschap te verkrijgen in de verbindings- en de transportdienst, geheel afgezien van de vraag, of dit zou zijn gelukt, indien de Nederlandse Regering deze aangelegenheid met klem aan de Engelse Regering had voorgelegd. Het heeft de commissie getroffen, dat de heer *de Bruyne* in zijn brief van 27 April 1942, waarin het plan-Holland principieel aan de Regering wordt voorgelegd, op deze aangelegenheid niet nogmaals met nadruk heeft gewezen, terwijl hij in deze brief heeft medegedeeld, dat major general *Gubbins* een der volgende dagen de Minister-President uitgebreid zou inlichten over de bestaande plannen. Wel zegt de heer *de Bruyne* in deze brief, dat de situatie dwingt om thans over te gaan tot directe en krachtige maatregelen. De heer *de Bruyne* heeft derhalve toen grote aandrang op de Regering uitgeoefend om een beslissing te nemen, zonder uitdrukkelijk nogmaals te wijzen op zijn standpunt met betrekking tot de verbindings- en transportdienst. Dit had, naar het oordeel der commissie, ongetwijfeld op zijn weg gelegen, gezien zijn standpunt te dien opzichte. Ook heeft de heer *de Bruyne* niet in voldoende mate getracht om in de loop der tijden een betere regeling tot stand te brengen, zoals dit aan het B.I. is gelukt. Immers uit de brief van de heer *Broekman* aan ir. *Warners*, opgenomen in § 2 van hoofdstuk XIII blijkt, dat ook de regeling voor het B.I. aanvankelijk veel ongunstiger was dan zij later in de practijk is geworden. Ook is niet gebleken, dat de heer *de Bruyne* deze aangelegenheid nogmaals uitdrukkelijk naar voren heeft gebracht, toen de heer *van Lidth de Jeude* in September 1942 als Minister van Oorlog optrad. Onder het departement van deze bewindsman toch was de heer *de Bruyne* inmiddels sinds 1 Juli 1942 komen te ressorteren. Het was naar het oordeel van de commissie ongetwijfeld zijn taak geweest om deze aangelegenheid onder de aandacht van de nieuwe Minister van Oorlog te brengen, temeer daar hij het belang van deze zaak zeer wel inzag.

Hierbij komt, dat de heer *de Bruyne* voor het uitvoerende werk een officier, de heer *Lieftinck*, had aangewezen, die naar de indruk, welke de commissie uit de verhoren heeft gekregen, de deskundigheid miste, die voor het werk, dat hij moest doen, nodig was.

Ook met betrekking tot de centrale opzet van de organisatie-*Jambroes* heeft het bureau B.V.T. gefaald. Uit het feit, dat als grondslag voor het plan-Holland mede het rapport van de heer *Dogger*

heeft gediend, waaruit het B.V.T. de conclusie meende te moeten trekken, dat dit plan van een centraal punt uit moest worden opgebouwd, heeft de commissie de gevolgtrekking gemaakt, dat deze opzet van het B.V.T. is uitgegaan. Eveneens was de heer *de Bruyne* ervan op de hoogte, dat de eerste uitgezonden agenten *Jambroes* en *Bukkens* over een bestaande S.O.E.-verbinding zouden worden aangekondigd. Juist omdat *Jambroes* de centrale figuur zou worden van het plan-Holland, acht de commissie deze wijze van uitzending onjuist. Daar het ongeluk wilde, dat deze verbinding reeds meer dan drie maanden door de Duitsers was gepenetreerd, waren de gevolgen catastrophaal. De gehele opbouw van de organisatie was hierdoor reeds in de kiem tot mislukken gedoemd.

Uit het bovenstaande volgt, naar het oordeel van de commissie, dat de Minister van Oorlog, zoals mede uit § 6 van hoofdstuk XIII is gebleken, na het bekend worden van hetgeen er gebeurd was, terecht geen gebruik meer heeft willen maken van de diensten van het bureau M.V.T. voor de S.O.E.-werkzaamheden in Nederland.

SLOTBESCHOUWING

Zoals uit dit deel van haar verslag is gebleken, heeft de commissie ernstige kritiek op het beleid van de Nederlandse Regering te Londen ten aanzien van de geheime diensten. De verantwoordelijkheid daarvoor wordt in zoverre door het Kabinet gedragen, dat dit zich afzijdig heeft gehouden van de kernproblemen van de geheime diensten en dat deze niet in de Ministerraad zijn besproken. In het bijzonder echter wordt de verantwoordelijkheid gedragen door bepaalde bewindslieden.

De oprichting van de Centrale Inlichtingendienst, met betrekking tot welke oprichting de commissie zeer ernstige kritiek heeft, komt voor verantwoordelijkheid van de Ministers van Justitie, van Defensie en van Buitenlandse Zaken, derhalve van de heren *Gerbrandy, Dijxhoorn* en *van Kleffens.* De slechte gang van zaken bij de Centrale Inlichtingendienst, nadat deze was opgericht, komt voor de verantwoordelijkheid achtereenvolgens van de Ministers van Justitie, van Binnenlandse Zaken en van Marine, derhalve van de heren *Gerbrandy, van Boeyen* en *Furstner.* De topbezetting van de Centrale Inlichtingendienst is onder deze drie bewindslieden, ten tijde dat deze dienst achtereenvolgens onder hen ressorteerde, onvoldoende geweest, de uitzending van de agenten was minimaal en er bestond een volkomen afhankelijkheid van de Engelsen.

Nadat de Centrale Inlichtingendienst op 28 November 1942 was vervangen door het Bureau Inlichtingen, kwam er een nieuwe en betere periode met betrekking tot het inlichtingenwerk. De topbezetting van dit bureau was goed, het was actief bij het uitzenden van agenten en het heeft grote successen geboekt bij het verkrijgen van inlichtingen uit het bezette gebied. Deze dienst was van de aanvang af in mindere mate afhankelijk van de Engelse dienst S.I.S. en heeft kunnen bereiken, dat hij in de loop van de tijd een zelfstandiger positie ten opzichte van de Engelsen ging innemen. Verantwoordelijk voor het beleid van deze dienst was de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude.*

Het contact met het bezette gebied ter stimulering van het verzet was de taak van het Bureau Voorbereiding Terugkeer (B.V.T.), dat op 1 Juli 1942 werd gereorganiseerd tot het bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer (M.V.T.). De topbezetting van deze bureaux was onvoldoende. Geen der officieren had de vereiste deskundigheid en er bestond een volledige afhankelijkheid ten opzichte van de Engelse dienst S.O.E. Het plan-Holland is door dit bureau opgezet. De uitvoering hiervan is totaal mislukt, daar de agenten tengevolge van het England-Spiel allen onmiddellijk na hun dropping in handen van de Duitsers vielen. Het plan-Holland was zo opgezet, dat het onafwendbaar was, dat, toen de centrale figuur hiervan bij zijn parachutering door de Duitsers werd gevangen genomen, dit tot gevolg had, dat al zijn na hem uitgezonden medewerkers hetzelfde lot ondergingen. De verantwoordelijkheid voor deze gang van zaken wordt in eerste instantie gedragen door de Minister van Marine, de heer *Furstner,* onder wie tot 1 Juli 1942 deze aangelegenheden ressorteerden. Immers, onder zijn verantwoordelijkheid kwam de samenwerking tussen de Engelse en Nederlandse diensten tot stand en onder zijn verantwoordelijkheid werd het plan-Holland opgesteld, terwijl ook nog ten tijde, dat de heer *de Bruyne* onder hem ressorteerde, de eerste agent, de centrale figuur van het plan-Holland, in Nederland met het zo juist genoemde gevolg werd geparachuteerd. Toen de uitvoering van dit plan reeds enige tijd aan de gang was, kwam de Nederlandse dienst, sinds 1 Juli 1942 het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer, onder verantwoordelijkheid van de heer *van Lidth de Jeude,* die op 15 September 1942 als Minister van Oorlog optrad. Zodra het deze duidelijk werd, dat er ongelukken waren gebeurd met de uitzending van agenten door dit bureau, is een einde gemaakt aan de uitzendingen, terwijl tenslotte, toen de omvang van de débâcle duidelijk was, het hoofd van het bureau van zijn functie met betrekking tot de uitzending van agenten werd ontheven.

De uitzending van agenten ter stimulering van het verzet in Nederland werd hierna overgenomen door het op 15 Maart 1944 opgerichte Bureau Bijzondere Opdrachten. De topbezetting van dit

bureau bestond uit deskundigen, het bureau had een behoorlijke positie ten opzichte van de Engelsen en de uitzending van agenten heeft in het algemeen met succes plaats gevonden. Een en ander is geschied onder verantwoordelijkheid van de Minister van Oorlog, de heer *van Lidth de Jeude*.

Ook de Minister-President, de heer *Gerbrandy*, hoewel hij in die kwaliteit niet verantwoordelijk is geweest voor de gang van zaken bij de verschillende geheime diensten, is, zoals hij zelf heeft medegedeeld, in alle belangrijke zaken, betrekking hebbende op bovengenoemde diensten gemoeid geweest. Het oordeel over het beleid van de Ministers, die verantwoordelijk waren voor de geheime diensten, geldt derhalve, voorzover zijn bemoeienis ging, ook voor hem.

Samenvattende kan worden gezegd, dat het beleid van de Regering ten opzichte van de geheime diensten te Londen gedurende de eerste jaren niet zodanig is geweest als het had moeten zijn. Men dient hierbij echter niet te vergeten, dat dit probleem een van de moeilijkste was, waarvoor de Regering, nadat zij zonder enige voorbereiding op dit gebied in Engeland was aangekomen, werd gesteld. Zij bevond zich in een vreemd land en was geheel afhankelijk van de Engelsen.

De commissie ziet dan ook zeer wel in, dat het op redelijke wijze laten functionneren van een geheime dienst onder de gegeven omstandigheden in de eerste jaren van de oorlog een zeer moeilijke taak was. In hoeverre dit, naar het oordeel der commissie, de Regering disculpeert, blijkt in de desbetreffende hoofdstukken van dit deel van haar verslag. Met betrekking tot het beleid van de Regering gedurende de latere jaren van de oorlog heeft de commissie waardering voor het werk, dat na de oprichting van het B.I. en van het B.B.O. is gedaan.

Aldus vastgesteld 15 Juni 1950.

SCHILTHUIS,

DONKER,

ALGERA,

VAN DIS,

WTTEWAALL VAN STOETWEGEN,

KORTHALS,

KOERSEN,

STOKVIS,

FENS.

DEEL 4B / BIJLAGEN

LIJST VAN BIJLAGEN BEHORENDE BIJ HET VERSLAG OVER PUNT F VAN HET ENQUÊTEBESLUIT

(DE NEDERLANDSE GEHEIME DIENSTEN TE LONDEN / DE VERBINDINGEN MET HET BEZETTE GEBIED)

Blz.

1. K.B. van 19 Juli 1940 houdende oprichting van de Centrale Inlichtingendienst 5
2. Brief dd. 24 Juli 1940 van Minister Gerbrandy aan de heer F. van 't Sant in verband met zijn benoeming tot hoofd van de C.I.D. 6
3. K.B. van 14 Augustus 1941 houdende het ontslag van de heer van 't Sant als hoofd en de benoeming van mr. R. P. J. Derksema tot tijdelijk hoofd van de C.I.D. 7
4. K.B. van 5 Februari 1942 houdende het ontslag van mr. R. P. J. Derksema en de benoeming van kolonel M. R. de Bruyne als tijdelijk hoofd van de C.I.D. 8
5. Beschikking van den Minister van Oorlog a.i. van 6 Juli 1942 9
6. K.B. van 28 November 1942 houdende de instelling van het B.I. 10
7. Voorstel tot ontheffing van reserve-majoor H. G. Broekman van de leiding van het B.I. en tot benoeming van majoor dr. J. M. Somer tot hoofd van dit bureau 12
8. Brief van de Minister van Oorlog dd. 5 October 1943, waarbij majoor H. G. Broekman als persoonlijk adviseur van de Minister voor de inlichtingendienst wordt aangewezen . . 13
9. Instructie dd. 5 Augustus 1943 van de Minister van Oorlog voor het hoofd B.I. 14
10. Conceptregeling dd. 29 October 1940 van Minister Dijxhoorn inzake de geheime dienst 15
11. „Tätigkeitsbericht", opgesteld door E. G. May 16
12. Brief dd. 15 September 1941 van de Minister van Binnenlandse Zaken aan de Minister van Oorlog a.i. 25
13. Correspondentie tussen de heren Rabagliatti en Derksema over de marconist van der Reyden 26
14. Brief dd. 29 Juni 1943 van de heer de Bruyne aan de heer Somer over de C.I.D.-agent de Jonge 27
15. Brief dd. 25 Juni 1943 van de heer Seymour aan de heer Somer over de C.I.D.-agent de Jonge 28
16. Nota over het England-Spiel, geschreven ten behoeve van de Enquêtecommissie door J. Schreieder 29
17. Brief dd. 4 Februari 1942 van de heer de Bruyne aan de Voorzitter van de Ministeriële Commissie ter Voorbereiding Terugkeer naar Nederland 54
18. Brief dd. 19 Maart 1942 van de heer de Bruyne aan de Minister van Marine 56
19. Brief dd. 20 Mei 1942 van de Minister van Marine aan de Minister van Justitie 59
20. Correspondentie betreffende de moeilijkheden tussen het Bureau Inlichtingen en de Zwitserse weg 60
21. Overzicht van de werkzaamheden van het Bureau Inlichtingen, opgesteld door de heren Pot, Fock en van Houten 67
22. Brief dd. 10 Augustus 1944 van mr. C. H. J. F. van Houten aan de heer van Heuven Goedhart 74

Blz.

23. Processen-verbaal van de verhoren, op 8 tot en met 10 Augustus 1949 in Duitsland afgenomen door mr. A. M. baron van Tuyll van Serooskerken, procureur-fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie in tegenwoordigheid van mr. L. A. Donker, voorzitter van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945 81
24. Eindverslag dd. 20 Februari 1946 over de financiële afwikkeling van de G.D.N., voor het B.I. opgesteld door kapitein J. de Geus 85
25. Overzicht van de verbinding van de C.I.D., aan de commissie overgelegd door de heer W. E. Sanders 87
26. Rapport inzake de cryptografische en verbindings-technische problemen van het England-Spiel, aan de Enquêtecommissie uitgebracht door de deskundigen H. Koot, J. A. Verkuyl en A. N. baron de Vos van Steenwijk 88
27. Tekst van de lezing, op 28 Januari 1948 door major general Sir Colin Gubbins gehouden over het werk van S.O.E. . . 95
28. Brief dd. 2 November 1948 van de heer M. R. de Bruyne aan de Enquêtecommissie 101
29. De opdracht aan Jambroes van 12 Juni 1942 103
30. Beschouwingen dd. 27 April 1942 van kolonel de Bruyne over het plan-Holland 108
31. Beschouwingen dd. 4 Mei 1942 van kolonel de Bruyne over het plan-Holland 110
32. Brief dd. 21 December 1943 van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog 111
33. Brief dd. 30 December 1943 van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog 112
34. Brief dd. 7 Januari 1944 van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog 113
35. Nota dd. 29 Januari 1944 van de heren Somer en van Houten aan de Minister van Oorlog 114
36. Brief dd. 4 Februari 1944 van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog 118
37. Brief dd. 4 Februari 1944 van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog 119
38. Brief dd. 13 Augustus 1942 van captain Seymour aan mr. van Angeren met de copieën van de laatstelijk ontvangen telegrammen der C.I.D.-agenten in Nederland 120
39. Verslag van een gesprek van de heer K. de Graaf met mr. R. F. Wery, gehouden op 30 Juni 1948 121
40. Statement dd. 14 December 1949, afgegeven door het Britse Ministerie van Buitenlandse Zaken (Foreign Office) aan mr. L. A. Donker, voorzitter der Enquêtecommissie 122
41. Correspondentie over de zich in het archief van de M.I.D. bevindende van S.O.E. ontvangen telegrammen 124

BIJLAGE 1

K.B. van 19 Juli 1940 houdende oprichting van de Centrale Inlichtingendienst

(Overgelegd door het Ministerie van Justitie)

WIJ, WILHELMINA, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje Nassau, enz., enz., enz.:

Overwegende, dat het gewenscht is in de huidige omstandigheden centrale leiding te geven over de verkrijging, verzameling en aanwending van inlichtingen, welke hetzij voor de defensie, hetzij voor de handhaving van de inwendige rust en veiligheid in het Koninkrijk, hetzij voor de buitenlandsche verhoudingen, van belang kunnen zijn;

Gelet op de voordracht van Onze Ministers van Justitie, Defensie en Buitenlandsche Zaken;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Artikel 1

Er is een Centrale inlichtingsdienst voorlopig ter plaatse, waar de Nederlandsche Regeering tijdelijk is gevestigd.

Artikel 2

Aan het hoofd van den in het vorig artikel bedoelden dienst staat, in de functie van raadadviseur bij het Departement van Justitie, F. van 't Sant, die — naar de verhoudingen in het leger — in rang gelijk staat met een Generaal-Majoor.

Artikel 3

Het hoofd van den Centralen Inlichtingsdienst heeft de leiding van en de contrôle over hetgeen door de inlichtingsdiensten van de Ministeries van Buitenlandsche Zaken, Defensie en Justitie wordt verricht en verzameld.

Genoemde diensten zijn verplicht hem alle noodige en gewenschte voorlichting en medewerking te verleenen.

Artikel 4

Het meergenoemde hoofd is verantwoording schuldig aan den Minister van Justitie, houdt deze van alle belangrijke bevinden op de hoogte en licht ook de Ministeries van Buitenlandsche Zaken en Defensie, ieder voorzooveel voor hen bepaaldelijk van belang, zoo nauwgezet mogelijk in.

Artikel 5

Het personeel van den in Artikel 1, genoemden dienst wordt op voordracht van het hoofd van den dienst door den Minister van Justitie benoemd, geschorst en ontslagen.

Onze Ministers van Justitie, van Defensie en Buitenlandsche Zaken zijn belast met de uitvoering van dit besluit.

Londen, 19 Juli 1940.

(w.g.) WILHELMINA.

De Minister van Justitie,
(w.g.) GERBRANDY.

De Minister van Defensie,
(w.g.) DIJXHOORN.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,
(w.g.) VAN KLEFFENS.

BIJLAGE 2

Brief d.d. 24 Juli 1940 van Minister Gerbrandy aan de heer F. van 't Sant in verband met zijn benoeming tot hoofd van de C.I.D.

(Overgelegd door het Ministerie van Justitie)

JUSTITIE
MT.

Onderwerp:
Instelling Centrale Dienst.
Benoeming.

24 Juli 1940
Stratton House
Stratton Street W.1

Aan den Heer F. van 't Sant,
Eaton Square 82, London.

Ik heb de eer U hierbij te doen toekomen afschrift van een Koninklijk Besluit (Geheim) tot instelling van een Centralen inlichtingendienst, waarbij aan U de leiding is toevertrouwd.

U met deze benoeming van harte gelukwenschende, vestig ik er de aandacht op, dat U primair verantwoording verschuldigd zijt aan den Minister van Justitie en dat derhalve de organisatie van den dienst allereerst met mij behoort te worden behandeld.

Wat Uw persoonlijke positie betreft deel ik U mede, dat U krachtens dit besluit in rang gelijk staat met een Generaal-Majoor en bevoegd zijt den titel „Generaal" te voeren. Over eventueele distinctieven kunt U met mij, gehoord den Minister van Defensie, overleg plegen.

Ik vertrouw, dat deze zeer belangrijke dienst door U gevoerd zal worden op een wijze, die ons land, dat thans in zulke moeilijke omstandigheden verkeert, waardig is.

Indien de omstandigheden tot een vertrek van Hare Majesteit de Koningin buiten Engeland zouden leiden, terwijl Uw diensten door Hare Majesteit worden gevorderd, zal aan U vrijheid van handelen worden gelaten met dien verstande, dat met mij ter voorziening in den dienst, overleg wordt gepleegd.

Bijlage 1.

De Minister van Justitie,

BIJLAGE 3

K.B. van 14 Augustus 1941 houdende het ontslag van de heer van 't Sant als hoofd en de benoeming van mr. R. P. J. Derksema tot tijdelijk hoofd van de C.I.D.

(Overgelegd door het Ministerie van Justitie)

WIJ, WILHELMINA, bij de Gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Gelet op de voordracht van Onze Ministers van Justitie, van Defensie, van Buitenlandsche Zaken en van Binnenlandsche Zaken van 6 Augustus 1941, no. 2086/G 31;

Gelet op Ons besluit van 19 Juli 1940, no. 1;

Hebben goedgevonden en verstaan:

a. F. van 't Sant op diens verzoek eervol te ontheffen uit zijn functie van hoofd van den Centralen Inlichtingsdienst, onder dankbetuiging voor de gewichtige diensten in deze functie aan den Staat bewezen;

b. artikel 2 van Ons besluit van 19 Juli 1940, no. 1, in dien zin te wijzigen, dat de aanwijzing van F. van 't Sant als hoofd van den onder *a* genoemden dienst komt te vervallen en aan te wijzen als tijdelijk hoofd van dien dienst Mr. R. P. J. Derksema, werkzaam bij dien dienst;

c. in artikel 4 van Ons voornoemd besluit worden de woorden „Minister van Justitie" vervangen door de woorden „Minister van Binnenlandsche Zaken";

d. aan artikel 4, bedoeld onder *c*, wordt een tweede lid toegevoegd, luidende: „De Centrale inlichtingsdienst ressorteert tijdelijk onder het Departement van Binnenlandsche Zaken, doch licht den Minister van Justitie desverlangd omtrent alle aangelegenheden zoo omvangrijk mogelijk in";

e. in artikel 5 van Ons voornoemd besluit wordt in plaats van „door den Minister van Justitie" gelezen „Tijdelijk door den Minister van Binnenlandsche Zaken".

Onze Ministers van Justitie, van Defensie, van Buitenlandsche Zaken en van Binnenlandsche Zaken zijn, ieder voor wat hem betreft, belast met de uitvoering van dit besluit.

Londen, 14 Augustus 1941.

(w.g.) WILHELMINA.

De Minister van Justitie,
(w.g.) P. S. GERBRANDY.

De Minister van Oorlog a.i.,
(w.g.) VAN BOEYEN.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,
(w.g.) E. N. VAN KLEFFENS.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(w.g.) VAN BOEYEN.

BIJLAGE 4

K.B. van 5 Februari 1942 houdende het ontslag van mr. R. P. J. Derksema en de benoeming van kolonel M. R. de Bruyne als tijdelijk hoofd van de C.I.D.

(Overgenomen uit de dossiers van wijlen Minister van Boeyen)

AFSCHRIFT

Ingekomen 7/3 1942 CCD/Kab. No. 145.

No. 1.

WIJ WILHELMINA, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau enz., enz., enz.

Op de voordracht van Onze Ministers van Marine, Justitie, Binnenlandsche Zaken a.i., Buitenlandsche Zaken a.i. en Oorlog a.i.

Gelet op Onze besluiten van 19 Juli 1940 No. 1 en 14 Augustus 1941 No. 2;

Hebben goedgevonden en verstaan:

I. *a.* met ingang van den datum van dit besluit Mr. R. P. J. Derksema eervol te ontheffen als tijdelijk hoofd van den Centralen Inlichtingendienst;

b. met ingang van den datum van dit besluit aan te wijzen als tijdelijk hoofd van den Centralen Inlichtingendienst den kolonel der mariniers M. R. de Bruyne
hoofd van het Bureau voorbereiding van de terugkeer naar Nederland en het herstel van het wettig gezag aldaar.

II. Ons besluit van 19 Juli 1940 No. 1 zooals dit is gewijzigd bij besluit van 14 Augustus 1941 No. 2 nader te wijzigen als hierna aangegeven.

In artikel 1 wordt na het einde opgenomen:
„Deze dienst ressorteert tijdelijk onder het departement van Marine".

Artikel 4 wordt vervangen door

Artikel 4

Het meergenoemde Hoofd is verantwoording schuldig aan den Minister van Marine en houdt dezen van alle belangrijke bevindingen op de hoogte. Voorstellen tot interneering binnen het Vereenigd Koninkrijk worden door hem voorgelegd aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Hij licht voorts de Ministers van Justitie en Binnenlandsche Zaken desverlangd zoo omvangrijk mogelijk in.
In artikel 5 wordt de Minister van Binnenlandsche Zaken vervangen door den Minister van Marine.

Onze Ministers van Marine, van Justitie, van Binnenlandsche Zaken a.i., van Buitenlandsche Zaken a.i., en van Oorlog a.i., zijn, ieder voor wat hem betreft, belast met de uitvoering van dit besluit.

Londen, 5 Februari 1942.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Marine,

(get.) J. TH. FURSTNER.

De Minister van Justitie,

(get.) P. S. GERBRANDY.

De Minister van Binnenlandse Zaken a.i.,

(get.) G. BOLKESTEIN.

De Minister van Buitenlandse Zaken a.i.,

(get.) A. F. M. J. MICHIELS VAN VERDUYNEN.

De Minister van Oorlog a.i.,

(get.) J. TH. FURSTNER.

Voor eensluidend afschrift,

de Secretaris bij het Departement van Marine,

J. J. VAN HOUTEN.

BIJLAGE 5

Beschikking van den Minister van Oorlog a.i. van 6 Juli 1942

(Overgelegd door het Ministerie van Oorlog)

I. Met ingang van 1 Juli 1942 wordt onder den Minister van Oorlog ingesteld het BUREAU MILITAIRE VOORBEREIDING TERUGKEER (M.V.T.).

Het Bureau staat onder leiding van den kolonel der Mariniers M. R. DE BRUYNE en bestaat voorts uit de majoors van den Generalen Staf P. L. G. DOORMAN en P. J. DE BROEKERT, den reserve-majoor voor speciale diensten Ing. W. DEN BOER, den kapitein der Mariniers H. LIEFTINCK en den eerste-luitenant der Mariniers E. J. BARON LEEWE VAN ADUARD.

II. Als Hoofd der IIIe Afdeeling blijft optreden de luitenant-kolonel van den Generalen Staf G. J. SAS, terwijl voorts bij de afdeeling worden ingedeeld de majoor van den Generalen Staf W. T. CARP (na terugkeer uit Canada) en de reserve-tweede-luitenants der infanterie J. A. STOKDIJK en G. J. ANKERMAN.

De taak van eerstgenoemd Bureau en de taak van genoemde IIIe Afdeeling omvat:

BUREAU M.V.T.

1. Het in behandeling nemen van alle vraagstukken met betrekking tot de militaire voorbereiding van den terugkeer en in verband hiermede het doen van voorstellen aan de Ministers van Oorlog en Marine ter voorbereiding van de deelneming der beschikbare Nederlandsche strijdkrachten aan operatiën tegen en in het bezette gebied.

2. Het, na verkregen goedkeuring der regeering, voorbereiden en organiseeren van een „binnenlandsch front" in het bezette moederland.

3. Het — in nauw overleg met de betrokken instanties van de departementen van Oorlog en Marine — voorbereiden van de uitbreiding van de Nederlandsche militaire machtsmiddelen onmiddellijk na den terugkeer in Nederland, zoodanig dat zij zoo spoedig mogelijk hun voorlopige taak, t.w.:

het c.q. uitvoeren van of deelnemen aan operaties voor verovering van nog bezette deelen van ons grondgebied;

het handhaven van orde en rust in het heroverde gebied en

het c.q. deelnemen aan de bezetting van vijandelijk territoir naar behooren zullen kunnen vervullen.

4. Het plegen van overleg en het houden van verband met andere departementen en met de betrokken geallieerde instanties, waar zulks ter uitvoering van de taak ad 1 t/m 3 noodig is en voor zoover niet op grond van eenige bepaling de tusschenkomst van een andere instantie is vereischt.

5. Het onderhouden van nauw contact met Hoofd Afd. III van het Departement van Oorlog met betrekking tot de uitoefening van het militair gezag in het bevrijde moederland, waarvan de voorbereiding aan genoemd hoofd is opgedragen.

6. Het inwinnen en verzamelen van militaire en politieke inlichtingen betreffende het bezette moederland.

IIIe AFD.

In verband met de instelling van het Bureau M.V.T. wordt de instructie van het Hoofd van de IIIe Afdeeling van het Departement van Oorlog, zoals deze was vastgesteld bij Ministerieele Beschikking van 2 Januari 1942, Ie Afd., No. 2, hierbij ingetrokken en wordt de taak der IIIe Afdeeling — welke afdeeling deel blijft uitmaken van het Departement van Oorlog en welker beheer geschiedt op de op departementen van algemeen bestuur gebruikelijke wijze — voorloopig als volgt vastgesteld: —

1. Het voorbereiden van de uitoefening van het militair gezag, voor zooveel noodig in overleg met den Minister van Justitie en Hoofd Bureau M.V.T.

2. Het bestuderen der moderne oorlogvoering en in verband daarmede van de grondslagen onzer landsverdediging na terugkeer in Nederland.

3. Het bestuderen van de voorbereiding van de wederoprichting van de Koninklijke landmacht in Nederland in haar vollen omvang, rekening houdende met het gestelde in punt 3 van de instructie van Hoofd Bureau M.V.T.

4. Het bestuderen en te boek stellen der Nederlandsche krijgsgeschiedenis in den huidigen oorlog.

5. Het houden van contact met geallieerde militaire instanties, voor zoover dit niet uitdrukkelijk is opgedragen aan andere organen.

6. Het geven van deskundige voorlichting aan Hoofd Bureau M.V.T.

7. Het uitvoeren van die opdrachten, welke de Minister van Oorlog ter voorbereiding van den terugkeer zal verstrekken.

Londen, 6 Juli 1942.

De Minister van Oorlog a.i.,
VAN BOEYEN.

6 Juli 1942.

Afd. I.
No. 349 P.
Onderwerp: Detacheering.

GEMEENSCHAPPELIJKE BESCHIKKING

van de Ministers van Marine en van Oorlog a.i., resp. en van 6 Juli 1942, 1ste Afdeeling, No. 349 P.

DE MINISTERS VAN MARINE EN VAN OORLOG a.i.

hebben gemeenschappelijk het volgende bepaald:

a. Met ingang van 1 Juli 1942 worden gedetacheerd bij het Departement van Oorlog om werkzaam te worden gesteld bij het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer de Kolonel der Mariniers M. R. DE BRUYNE, de kapitein der Mariniers H. LIEFTINCK, de eerste luitenant der Mariniers E. J. BARON LEEWE VAN ADUARD, alsmede de typiste Mejuffrouw BOEKHOLT.

b. De Majoor van den Generalen Staf P. J. DE BROEKERT wordt met ingang van 1 Juli 1942 ontheven van zijn detachering bij het Departement van Marine en wederom ter beschikking gesteld van den Minister van Oorlog a.i.

Londen, 6 Juli 1942.

De Minister van Marine.

De Minister van Oorlog a.i.

BIJLAGE 6

K.B. van 28 November 1942 houdende de instelling van het B.I.

(Overgelegd door het Ministerie van Oorlog)

AFSCHRIFT

WIJ WILHELMINA, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Op voordracht van Onze Ministers voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk, van Oorlog, en van Justitie;

Gelet op onze besluiten van 19 Juli 1940, No. 1 en van 14 Augustus 1941, No. 2 en van 5 Februari 1942, No. 1;

Overwegende, dat het noodzakelijk is over te gaan tot reorganisatie van den Inlichtingendienst;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Artikel 1

1. Er is een Bureau Inlichtingen onder Onzen Minister van Oorlog.

2. Dit Bureau heeft tot taak het inwinnen, verzamelen en doorgeven ter bevoegde plaatse van alle inlichtingen, welke van belang zijn voor de handhavnig van de rust en veiligheid van het Koninkrijk, de oorlogvoering en de daaruit voortvloeiende deelneming aan de geallieerde oorlogvoering alsmede voor de voorbereiding tot het heroveren van Nederlandsch grondgebied en het herstel en behoud van het wettig gezag daarover.

3. Indien voor het verkrijgen van de inlichtingen overleg en samenwerking met overeenkomstige Britse en andere diensten noodig is, geschiedt dit overleg en deze samenwerking uitsluitend door of namens het Hoofd van dit Bureau.

4. De verkregen inlichtingen worden door het Hoofd van het Bureau Inlichtingen doorgegeven aan alle bevoegde instanties op wier verzoek en te wier behoeve deze werden ingewonnen en verzameld. Dit Hoofd zal bij het doorgeven van inlichtingen zorg dragen, dat de geheimhouding van die inlichtingen en van de gebezigde bronnen alsmede de veiligheid der ter verkrijging van de inlichtingen werkzame personen worden gewaarborgd.

Artikel 2

1. Het Hoofd van dit Bureau Inlichtingen is uitsluitend verantwoordelijk aan Onzen Minister van Oorlog.

Artikel 3

1. De taak van het Bureau Inlichtingen omvat:

a. het inwinnen, verzamelen en doorgeven van alle inlichtingen op politiek en economisch terrein, verband houdende met den huidigen toestand en de voorbereiding van den terugkeer van de Regeering of het door of namens de Regeering uitgeoefende gezag;

b. het verleenen van medewerking tot het inwinnen van inlichtingen op militair terrein verband houdend met huidige en toekomstige acties in de bezette gebieden of acties daarmede samenhangende, zulks op aanwijzing van en in overleg met het hoofd van het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer;

c. het bevorderen van de evacuatie van krijgsgevangenen, dienstplichtigen en militaire vrijwilligers en vluchtelingen, voorzoover deze niet geregeld wordt door den diplomatieken dienst en de organisatie van het Roode Kruis;

d. het organiseeren en leiden van de uitzending van personen voor het uitvoeren van bijzondere opdrachten of voor het overbrengen van berichten aan personen, lichamen e.d. in het bezette gebied.

2. De bevoegdheid voor het uitvoeren van de in lid 1 omschreven taak berust uitsluitend bij het hoofd van genoemd Bureau; de uitvoering geschiedt overeenkomstig de bij beschikking van Onzen Minister van Oorlog vastgestelde regelen.

Artikel 4

1. Het Hoofd van het Bureau Inlichtingen zal de door Onze Ministers met voorkennis van Onzen Minister van Oorlog gevraagde inlichtingen inwinnen of ter inwinning daarvan bevorderen binnen de hem ten dienste staande mogelijkheden en middelen en zal daarbij zooveel mogelijk rekening houden met de aanwijzingen die door deze Ministers worden gegeven omtrent aard, omvang en bron der inlichtingen.

2. De verkregen inlichtingen worden zoo spoedig mogelijk aan deze Ministers verstrekt; het hoofd van het Bureau Inlichtingen heeft daarnaast met voorkennis van Onzen Minister van Oorlog de bevoegdheid de inlichtingen ter beschikking te stellen van andere Ministers, indien hem dit noodig voorkomt en voorzoover zijn verantwoordelijkheid dit toelaat en gebiedt.

Artikel 5

1. Indien Onze Ministers in het bezit komen van voor het Bureau Inlichtingen van belang zijnde gegevens en inlichtingen zullen deze onverwijld aan het Hoofd van dit Bureau ter beschikking worden gesteld.

Artikel 6

1. Het Hoofd van het Bureau Inlichtingen is bevoegd namens Onzen Minister van Oorlog alle maatregelen te treffen, die hij noodig acht in het belang van de veiligheid van de onder zijn verantwoordelijkheid met de uitvoering van zijn taak belaste personen, middelen en contacten in de bezette gebieden.

Artikel 7

1. De geldmiddelen, welke ter beschikking van het Hoofd van het Bureau Inlichtingen worden gesteld, worden halfjaarlijks gebracht ten laste van de begrooting van het Departement van Oorlog.

2. De wijze van besteding dezer geldmiddelen is geheim.

Artikel 8

1. Het personeel van het Bureau Inlichtingen wordt op voordracht van het Hoofd door Onzen Minister van Oorlog benoemd, geschorst en ontslagen.

2. Onze Minister van Oorlog beschikt met voorrang boven ieder ander over de hier te lande aangekomen of aanwezige personen die bestemd zijn of worden voor eenige functies bij het Bureau Inlichtingen voor zoover hun tewerkstelling bij het inwerking treden van dit Besluit nog niet is geregeld.

Artikel 9

1. Het hoofd van het Bureau Inlichtingen wordt op voordracht van Onze Ministers voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk, van Oorlog en van Justitie, door Ons aangewezen.

2. Van de aanwijzing van het hoofd van het Bureau Inlichtingen wordt mededeeling gedaan aan den Eersten Minister van het Vereenigd Koninkrijk en den overeenkomstigen Britschen Dienst.

Artikel 10

1. Dit besluit treedt in werking met ingang van heden.

2. Onze Besluiten van 19 Juli 1940 no. 1 en van 14 Augustus 1941 no. 2 en van 5 Februari 1942 no. 1 worden hierbij ingetrokken.

3. De uitvoering van dit Besluit wordt nader geregeld bij een bij beschikking van Onzen Minister van Oorlog vastgestelde instructie.

Londen, 28 November 1942.

(w.g.) WILHELMINA.

De Minister voor Alg. Oorlogvoering van het Koninkrijk,
(w.g.) P. S. GERBRANDY

De Minister van Oorlog,
(w.g.) VAN LIDTH DE JEUDE.

De Minister van Justitie,
(w.g.) VAN ANGEREN.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal van het Departement voor Algemeene Oorlogvoering v/h Koninkrijk,
(w.g.) A. H. LOVINK.

AFSCHRIFT

WIJ WILHELMINA, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.,

Op de voordracht van Onze Minister voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk, Oorlog en Justitie

Gelet op ons Besluit van November 1942 no.

Hebben goedgevonden en verstaan:

Artikel 1

Met de leiding van het Bureau Inlichtingen van het Departement van Oorlog wordt belast de reserve-majoor der Artillerie van het Koninklijk Nederlandsch Leger H. G. Broekman.

Artikel 2

Met de uitvoering van dit Besluit is belast Onze Minister van Oorlog.

Londen, 28 November 1942.

(w.g.) WILHELMINA.

De Minister van Alg. Oorlogvoering van het Koninkrijk,
(w.g.) P. S. GERBRANDY.

De Minister van Justitie,
(w.g.) VAN ANGEREN.

De Minister van Oorlog,
(w.g.) VAN LIDTH DE JEUDE.

Voor eensluidend afschrift,

de wnd. Secretaris Generaal van het Departement voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk,
(w.g.) A. H. LOVINK.

BIJLAGE 7

Voorstel tot ontheffing van reserve-majoor H. G. Broekman van de leiding van het B.I. en tot benoeming van majoor dr. J. M. Somer tot hoofd van dit bureau

(Overgelegd door het Ministerie van Oorlog)

Afd. I A — 16 Juli 1943.
No. 519 P
Onderwerp: Inlichtingendienst.

Aan Zijne Excellentie
den Minister voor Algemeene Oorlogvoering
voor het Koninkrijk.

Ik heb de eer Uwer Excellentie mede te deelen, dat de reserve-majoor der artillerie der Koninklijke Landmacht H. G. BROEKMAN wegens gezondheidsredenen verzocht heeft eervol ontheven te worden van de leiding van het Bureau Inlichtingen van het Departement van Oorlog, waarmede hij werd belast bij Koninklijk Besluit van 28 November 1942, No. 2.

Gevolg gevende aan dit verzoek, stel ik tevens voor den majoor van het Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger Dr. J. M. SOMER, die blijk heeft gegeven volkomen in staat te zijn de leiding van het Bureau Inlichtingen op zich te nemen, met de leiding van dit Bureau te belasten.

Indien zulks Uwer Excellentie's instemming kan hebben, moge ik Haar beleefd verzoeken den hiernevens gaanden aanbiedingsbrief aan H.M. de Koningin te onderteekenen en met het tevens hierbij gaand ontwerp-besluit door te zenden aan Onzen Ambtgenoot van Justitie, met verzoek na onderteekening van den aanbiedingsbrief dezen met het ontwerp-besluit aan zijn Hooge bestemming te doen toekomen.

De Minister van Oorlog.

Afd. I A — 16 Juli 1943.
No. 519 P.
Onderwerp: Inlichtingendienst.

Aan H. M. de Koningin,

Ondergeteekenden hebben de eer Uwer Majesteit met den meesten eerbied te berichten, dat de reserve-majoor der artillerie van de Koninklijke landmacht H. G. BROEKMAN wegens gezondheidsredenen verzocht heeft eervol ontheven te worden van de leiding van het Bureau Inlichtingen van het Departement van Oorlog.

Gevolg gevende aan dit verzoek, mogen ondergeteekenden Uwer Majesteit mitsdien eerbiedig voorstellen de gevraagde eervolle ontheffing te verleenen.

De majoor van de infanterie van het Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger Dr. J. M. SOMER heeft blijk gegeven, dat hij volledig geschikt is de leiding van gemeld Bureau op zich te nemen.

In verband daarmede mogen ondergeteekenden Uwer Majesteit voorstellen genoemden hoofdofficier in de plaats van den majoor BROEKMAN met de leiding van dit Bureau te belasten.

In het vertrouwen, dat bij Uwe Majesteit tegen voormelde voorstellen geen bedenkingen aanwezig zijn, hebben ondergeteekenden zich veroorloofd Hoogstderzelve hierbij een daartoe strekkend ontwerp-besluit met den meesten eerbied ter bekrachtiging aan te bieden.

De Minister voor Algemeene Oorlogvoering
van het Koninkrijk,

De Minister van Oorlog,

De Minister van Justitie,

BIJLAGE 8

Brief van de Minister van Oorlog d.d. 5 October 1943, waarbij majoor H. G. Broekman als persoonlijk adviseur van de Minister voor de inlichtingendienst wordt aangewezen

(Overgelegd door het Ministerie van Oorlog)

DEPARTEMENT VAN OORLOG.

No. 753 P.

GEHEIM.

Londen, 5 October 1943.

Aan den Majoor H. G. Broekman,
Kamer 850, Arlington House.

In verband met Uwe werkzaamstelling bij het Departement van Oorlog acht ik het gewenst U de volgende aanwijzingen te geven betreffende Uw nieuwe functie en de in verband daarmede door U te verrichten werkzaamheid.

U zult optreden als *persoonlijk adviseur* van den Minister van Oorlog en in alle aangelegenheden betreffende den inlichtingsdienst. Als zoodanig staat U rechtstreeks onder de bevelen van den Minister.

U neemt kennis van alle bij het Departement inkomende stukken, welke op den inlichtingendienst betrekking hebben en brengt deze, c.q. voorzien van toelichtingen, voor zooveel noodig ter kennis van den Minister en van den waarnemend secretaris-generaal.

Voor zoover deze stukken zuiver en alleen den inlichtingsdienst betreffen en niet door één der afdeelingen behoeven te worden behandeld, bent U belast met de afdoening en opberging van die stukken c.q. met het ter zake namens den Minister geven van de noodige aanwijzingen aan het Hoofd van het Bureau Inlichtingen.

Betreffende de stukken welke niet zuiver en alleen den inlichtingendienst betreffen en welke door één der afdeelingen van het Departement moeten worden afgedaan, geeft U zoo noodig aan het betrokken afdeelingshoofd de noodige toelichtingen en informaties.

Volgens door den Minister telkenmale te geven aanwijzingen wordt in voorkomend geval het overleg te plegen tusschen den Minister van Oorlog en den Adviseur, bedoeld in artikel 3 van de Instructie voor het Hoofd van het Bureau Inlichtingen, door U namens den Minister gevoerd.

U houdt zich voorts namens den Minister van Oorlog op de hoogte van den gang van zaken bij het Bureau Inlichtingen en doet aan den Minister voorstellen welke U noodig voorkomen.

Uit het voorgaande volgt, dat het niet mijn bedoeling is, dat U zult optreden als hoofd van een bij het Departement van Oorlog te vormen „Afdeeling inlichtingen", waardoor verwarring zou ontstaan.

De Minister van Oorlog,

In Afschrift aan:

Den Hoogwelgeb. Heer Jhr. van Haersma de With,
Hoofd Bureau B.I.,
Hoofd Bureau M.V.T.,
Militair Attaché.

BIJLAGE 9

Instructie d.d. 5 Augustus 1943 van de Minister van Oorlog voor het hoofd B.I.

(Overgelegd door het Ministerie van Oorlog)

MINISTERIE VAN OORLOG
(Netherlands Ministry of War)
Afd. I.
Nr. 570 P.

Londen, S.W. 1, 5 Augustus 1943.
Arlington House,
Arlington Street,
Piccadilly.

De Minister van Oorlog,

Gelet op art. 3, lid 2, van het Koninklijk Besluit dd. 28 November 1942, nr. 1;

Heeft vastgesteld de navolgende instructie voor het Hoofd van het Bureau Inlichtingen.

Artikel 1. Het Hoofd van het Bureau Inlichtingen draagt zorg voor het in ontvangst nemen van alle geheime berichten, afkomstig uit het bezette gebied in Europa.

Voor zooverre de ingekomen berichten van belang zijn uit militair oogpunt, geeft hij deze ten spoedigste door aan het Hoofd van het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer.

Artikel 2. Indien deze berichten rechtstreeks gericht zijn tot de Koningin, zendt hij deze onverwijld door, door tusschenkomst van den Minister van Oorlog.

Van alle andere ingekomen berichten, behalve van die bedoeld in art. 1, lid 4, van het voormelde Koninklijk Besluit en van die, welke den inwendigen dienst betreffen, zendt hij onverwijld een afschrift aan den Minister voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk en aan den Minister van Oorlog.

Artikel 3. Het Hoofd van den Inlichtingendienst draagt zorg voor het uitzenden van alle geheime berichten, bestemd voor het bezette gebied in Europa, zulks — voor zooverre zij niet den inwendigen dienst betreffen — na goedkeuring van de in artikel 2 genoemde Ministers of den door hen aan te wijzen Adviseur.

Hij is verplicht van alle ingekomen berichten inzage te verstrekken aan vorenbedoelden adviseur.

Artikel 4. Met inachtneming van het bepaalde in art. 1, lid 3, van voormeld Koninklijk Besluit worden alle aangelegenheden, den inwendigen dienst betreffende, uitsluitend door of namens het Hoofd van het Bureau Inlichtingen behandeld.

Londen, 5 Augustus 1943.

De Minister voornoemd,
(w.g.) VAN LIDTH DE JEUDE.

Aan den HoogWelgeboren Heer
Jhr. H. M. Haersma de With,

Ingesloten moge U aantreffen afschrift van mijn beschikking dd. heden tot vaststelling van een instructie voor het Hoofd van het Bureau Inlichtingen.

In overleg met den Minister voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk wordt U met ingang van 26 Juli 1943 aangewezen als Adviseur, bedoeld in art. 3 dezer instructie, waartoe U zich reeds mondeling hebt bereid verklaard.

U wordt uitgenoodigd met mij en mijn voornoemden Ambtgenoot geregeld overleg te plegen omtrent de uit te zenden berichten, alvorens daaraan Uw goedkeuring te hechten, als bedoeld in het vorengenoemde artikel 3.

Voor zooverre U zulks van belang acht voor de beoordeeling van de aangelegenheden, waarop Uw advies betrekking heeft zijt gij gemachtigd het Hoofd van het Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer te raadplegen.

Afschrift van mijn brief aan voornoemd Hoofd dd. heden gaat hierbij.

De Minister van Oorlog.

BIJLAGE 10

Conceptregeling d.d. 29 October 1940 van Minister Dijxhoorn inzake de geheime dienst

(Overgelegd door oud-Minister Dijxhoorn)

Oorspronkelijk ontwerp-Dijxhoorn i.z. Geheime Dienst dd. 29 October 1940.

1. Er is een „geheime dienst" ressorteerende onder den Minister van Justitie en den Minister van Defensie (administratief onder den Minister van Justitie) en er zijn inlichtingendiensten ten behoeve van en staande onder een bepaald Departement.

2. Als Hoofd van den geheimen dienst treedt op de Raad-Adviseur van 't Sant, die in rang gelijk is gesteld met dien van Generaal-Majoor.

3. De geheime dienst behandelt:

a. alle aangelegenheden omtrent de betrouwbaarheid van personen;

b. alle zaken, welke verband houden met den spionnage- en met den contra-spionnagedienst;

c. alle zaken, waarbij — hetzij ter verkrijging hetzij tot het verschaffen van inlichtingen — contact moet worden opgenomen met den geheimen dienst van andere mogendheden, dan wel met geheime agenten.

4. *Tot het verkrijgen of tot het verschaffen van gegevens omtrent de betrouwbaarheid van personen* wendt ieder Departementshoofd zich rechtstreeks tot het Hoofd van den geheimen dienst. Omgekeerd verschaft dit Hoofd van den geheimen dienst gevraagde gegevens, dan wel gegevens welke te zijner kennis zijn gekomen, rechtstreeks aan het betrokken Departementshoofd en pleegt daarmee rechtstreeks overleg.

De Minister van Justitie bepaalt in hoeverre van dezen algemeenen regel in bepaalde gevallen behoort te worden afgeweken.

5. *Alle zaken, welke verband houden met spionnage- en met contra-spionnagedienst,* worden door de Departementshoofden rechtstreeks ter kennis gebracht van het Hoofd van den geheimen dienst, die deze zaken rechtstreeks in overleg met het betrokken Departementshoofd behandelt. De berichten, die de geheime dienst verkrijgt, worden door het Hoofd van dezen dienst aan het betrokken Departementshoofd doorgegeven. De Minister van Justitie bepaalt in hoeverre van dezen algemeenen regel behoort te worden afgeweken.

6. De inlichtingendienst, tot een bepaald Departement behoorend, wordt uitgeoefend overeenkomstig de door het betrokken Departementshoofd te stellen regelen, waarbij deze vrij is in de wijze, waarop het contact met *inlichtingendiensten* van andere mogendheden wordt onderhouden, ook betreffende zaken, welke door den geheimen dienst ter kennis van het betrokken Departementshoofd zijn gebracht. De inlichtingendiensten van de verschillende Departementen houden onderling nauw contact.

Deze inlichtingendiensten onderhouden geen contact met de geheime diensten van een vreemde mogendheid. Het werken met spionnen of met geheime agenten, onverschillig ten bate van welke mogendheid deze werken, is verboden, tenzij te voren overleg is gepleegd met het Hoofd van den Nederlandschen Geheimen Dienst.

Moet bij het verkrijgen of het verschaffen van inlichtingen gebruik worden gemaakt van een vreemden geheimen dienst, dan moet zulks geschieden door tusschenkomst van het Hoofd van den Nederlandschen Geheimen Dienst.

7. Berichten en gegevens, die door een inlichtingendienst worden verkregen over den politieken toestand en de stemming in Nederland moeten ter kennis van den geheimen dienst worden gebracht.

De Minister van Justitie,

De Minister van Defensie,

Ontwerp na conferentie met de Minister van Justitie.

1. Er is een centrale „geheime dienst", ressorteerende onder den Minister van Justitie en den Minister van Defensie (administratief onder den Minister van Justitie) en er zijn inlichtingendiensten ten behoeve van en staande onder een bepaald Departement.

2. Als Hoofd van den geheimen dienst treedt op de Raad-Adviseur van 't Sant, die in rang gelijk is gesteld met dien van Generaal-Majoor.

3. De geheime dienst behandelt:

a. alle aangelegenheden omtrent de betrouwbaarheid van personen, niet tot de weermacht behoorende;

b. alle zaken, welke verband houden met den spionnage- en met den contra-spionnagedienst.

Voor de taak genoemd onder punt 3, sub *z,* ressorteert de Geheime dienst onder den Minister van Justitie, voor die bedoeld onder *b* van hetzelfde punt onder den Minister van Defensie.

4. *Tot het verkrijgen of tot het verschaffen van gegevens omtrent de betrouwbaarheid van personen, niet tot de weermacht, behoorende,* wendt ieder Departementshoofd zich rechtstreeks tot het Hoofd van den geheimen dienst. Omgekeerd verschaft dit Hoofd van den geheimen dienst gevraagde gegevens, dan wel gegevens welke te zijner kennis zijn gekomen, rechtstreeks aan het betrokken Departementshoofd en pleegt daarmede rechtstreeks overleg.

De Minister van Justitie bepaalt in hoeverre van dezen algemeenen regel in bepaalde gevallen behoort te worden afgeweken.

In geval het hoofd van den Geheimen dienst gegevens bereiken omtrent betrouwbaarheid van tot de weermacht behoorende personen, brengt hij die ter kennis van den Minister van Defensie. Omgekeerd kan de Minister van Defensie de medewerking inroepen van genoemd Hoofd met betrekking tot het verkrijgen van vorenbedoelde gegevens en meldingen.

5. *Alle zaken, welke verband houden met spionnage- en met contra-spionnagedienst,* worden door de Departementshoofden rechtstreeks ter kennis gebracht van het Hoofd van den geheimen dienst, die deze zaken rechtstreeks in overleg met het betrokken Departementshoofd behandelt. De berichten, die de geheime dienst verkrijgt, worden door het Hoofd van dezen dienst aan het betrokken Departementshoofd doorgegeven. De Minister van Justitie bepaalt in hoeverre van dezen algemeenen regel behoort te worden afgeweken. Het Hoofd van den Geheimen dienst houdt den Minister van Defensie op de hoogte van den spionnage en contra-spionnagedienst.

6. De inlichtingendienst, tot een bepaald Departement behoorend, wordt uitgeoefend overeenkomstig de door het betrokken Departementshoofd te stellen regelen, waarbij deze vrij is in de wijze, waarop het contact met *inlichtingendiensten* van andere mogendheden wordt onderhouden, ook betreffende zaken, welke door den geheimen dienst ter kennis van het betrokken Departementshoofd zijn gebracht. De inlichtingendiensten van de verschillende Departementen houden onderling nauw contact.

7. Berichten en gegevens, die door een inlichtingendienst worden verkregen over den politieken toestand en de stemming in Nederland moeten ter kennis van den geheimen dienst worden gebracht.

De Minister van Justitie,

De Minister van Defensie,

BIJLAGE 11

„Tätigkeitsbericht", opgesteld door E. G. May.

ERNST MAY
Kriminalobersekretär

Scheveningen, den 12. Juni 1946.

Tätigkeitsbericht.

Im März 1941 wurde ich von der Grenzpolizei Breuner zur Sicherheitspolizei in den Niederlanden abgeordnet. Am 10. März 1941 traf ich in Den Haag ein. Nach ordnungsgemässer Meldung beim Befehlshaber wurde ich Kriminaldirektor Schreieder zur Dienstleistung zugeteilt.

1. Dieser hat mich zunächst mit technischen Aufgaben und zwar Telefonangelegenheiten — Befürwortung oder Ablehnung von Gesuchen um Haltung von Telefonen — betraut.

2. Am 27. März 1941 wurde mir von Kdr. Schreieder ein Mann namens Stellbrink zugeführt, der ein Schreiben der Abwehrstelle Niederlande überbrachte. Dieses Schreiben enthielt die Mitteilung, dass an diesem Tage ein gewisser Ligtvoet mit einem Auto von Leiden nach Den Haag fahre um von da weiter nach England zu gehen. Ligtvoet habe sehr wichtige Pläne bei sich, die er mitnehmen wolle. Weiterhin enthielt das Schreiben eine Anzahl Adressen von Personen, die mit Ligtvoet zusammengearbeitet hatten. Von Kdr. Schreieder erhielt ich den Auftrag Ligtvoet festzunehmen und den gesamten Komplex aufzurollen. Ich fuhr mit einigen Kameraden (wer dabei war, weiss ich nicht mehr) in 2 Kraftwagen nach Wassenaar und erwartete etwa 1 km vom Viadukt entfernt das Auto mit Ligtvoet, das mir vorher von Stellbrink beschrieben worden war. Das Auto wurde auch erkannt und angehalten. Ligtvoet, der in einem kleinen Koffer Pläne der Fokkerwerke in Amsterdam und weiteres Spionagematerial bei sich hatte, wurde festgenommen. Bei der weiteren Aufrollung wurden noch 20 oder 21 Personen festgenommen. Ende Juli war die Sache abgeschlossen und wurde dem Kriegsgericht übergeben. Die Leute wurden im Oktober 1941 vom Luftwaffenkriegsgericht in Amsterdam verurteilt.

Nach Abschluss der Sache Ligtvoet fuhr ich im August etwa 3 Wochen in Urlaub.

3. Ende August 1941 wurden mir von Krim. Oberassistent Flehmig im Auftrag von Kdr. Schreieder 2 Gefangene, deren Namen mir nicht mehr in Erinnerung sind, wegen Spionageverdacht zur Bearbeitung übergeben. Diese beiden Leute habe ich nach etwa 3 Wochen entlassen, weil sich der Spionageverdacht in keiner Weise bestätigte.

4. Anschliessend wurde mir ebenfalls von Flehmig der niederländische Seekadett Hans Zomer, der als Funkagent aus England gekommen war, übergeben. Gleichzeitig erhielt ich einen grossen Stehordner mit zahlreichen Codetelegrammen in Code und in Klartext. Von Kdr. Schreieder erhielt ich den Auftrag Zomer zu seinem Code zu vernehmen. Nach dem vorherigen Studium des gefundenen Materials vernahm ich Zomer zu seinem Code und zu seiner Funktätigkeit. Erst nach einigen Tagen gab er mir zu,dass der von mir aus dem Material ermittelte Code richtig war und liess sich herbei mir alles noch genau zu erklären. Ich möchte ausdrücklich bemerken, dass sich Zomer sehr gut gehalten hat und erst dann etwas zugab, als er feststellte, dass es bekannt war. Zu seiner Person und seiner Ausbildung in England war er bereits von Flehmig vernommen worden. Ich habe ihn später hierzu noch ergänzend gehört. Zomer wurde zusammen mit einigen anderen Personen, von denen eine meines Wissens Meyer oder so ähnlich hiess, von einem Kriegsgericht in Maastricht zum Tode verurteilt. Ob er auch erschossen worden ist, kann ich nicht sagen, da ich nicht Sachbearbeiter des Komplexes war. Ich glaube aber später einmal gehört zu haben, dass Zomer erschossen wurde.

Vom 18. November 1941 bis 21. Dezember 1941 lag ich wegen Emboli im Reserve-Kriegslazarett in Den Haag. Anschliessend fuhr ich bis Ende Januar 1942 in Erholungsurlaub.

5. Am 1. Februar 1942 wurde ich mit der Bearbeitung der sogenannten Hetzpresse — eine reine Registrieraufgabe — beauftragt.

6. Am 13. Februar 1942 war bei der Aufrollung des O.D. (Ordedienst) der Funker van der Reyden festgenommen worden. Von Kdr. Schreieder wurde ich beauftragt diesen sofort zu seinem Code zu vernehmen. Bei dieser Gelegenheit hörte ich das erstemal, dass im Benehmen mit der Abwehrstelle, wenn möglich, ein Funkspiel aufgezogen werden sollte. Soviel mir bekannt ist, wurde ein solcher Versuch mit dem Code des v. d. Reyden gemacht. Der Erfolg blieb aber aus. Ob v. d. Reyden selbst gefunkt hat, weiss ich nicht. Ich nehme es aber an, weil mir bekannt ist, dass er von Angehörigen der Abwehrstelle aus dem Gefängnis geholt worden war.

Zu seinem Code befragt, gab mir van der Reyden zunächst nichts zu. Erst später liess er sich herbei mir seinen Code bekannt zu geben. Soviel mir erinnerlich wurden bei der Festnahme des van der Reyden auch 2 oder 3 Codetelegramme gefunden, die es mir ermöglicht hatten den Code bereits vor der Vernehmung teilweise kennenzulernen. So war es mir möglich van der Reyden nach und nach zur vollkommenen Preisgabe seines Code zu bewegen. Van der Reyden, der von Beruf Schiffsfunker war, hatte eine gute Codeausbildung, da er andere Leute in den Niederlanden im Codieren ausbilden sollite. Aus seinem Code konnte ich *sehr viel lernen.*

Welche Leute er im Codieren unterrichten sollte, weiss ich nicht mehr. Wenn ich mich recht entsinne, hiess einer davon Tazelaar.

Van der Reyden war mit einem Schnellboot aus England gekommen und in Scheveningen mit einem Ruderboot an Land gesetzt worden. Bei der Landung kenterte das Ruderboot und das Funkgerät fiel ins Wasser und konnte nicht mehr gefunden werden.

Später hat Van der Reyden das Funkgerät des nach ihm gekommenen Funkagenten Ter Laak, das bei der Landung beschädigt worden war, repariert und benützt. Zu einer Funkverbindung ist es meines Wissens aber nie gekommen. Die Verbindung mit Ter Laak erhielt er über einen Doktor in Wassenaar. Dieser war O.D.-Angehöriger. Bei ihm verkehrte auch der Agent Tazelaar, der Funkverbindung hatte und später selbst nach England zurückging.

7. Der Funkagent Ter Laak war am 19. Februari 1942 im Zusammenhang mit der weiteren Aufrollung des O.D. festgenommen und mir zur Funk- und Codebearbeitung übergeben worden. Ter Laak war durch seine Festnahme so erschüttert, dass er seinen Code ohne Schwierigkeiten preisgab. Ob mit seinem Code ein Spiel versucht wurde, weiss ich nicht. Ich kann mich auch nicht daran erinnern etwas Derartiges gehört zu haben. Später habe ich Ter Laak auch zu seiner Ausbildung in England gehört.

8. Auf Grund des bei den genannten Funkern gefundenen Codematerials und deren Aussagen, war es mir möglich mich gut in Codeangelegenheiten einzuarbeiten. Meine Erfahrungen kamen mir bei dem nun folgenden E-Spiel sehr zustatten.

Über den Beginn des E-Spiels weiss ich nichts zu sagen, da ich die Vorgänge in dieser Hinsicht nicht kannte. Für mich begann das Spiel, als mir der Funkagent Lauwers übergeben wurde. Dies war meines Wissens am 6. Marz 1942. Unter Ausnützung des bei Lauwers gefundenen Telegrammaterials und meiner bisherigen Erfahrungen gelang es mir von Lauwers den Code zu erlangen. Er versuchte das eine oder andere zu verschweigen, gab es dann aber zu, wenn man ihm auf den Kopf zusagte, dass er dies und das in der und der Weise gemacht habe. Während der Codevernehmung stellte ich fest, dass Lauwers dem Kameraden, der ihn allgemein vernommen hatte, falsche Angaben gemacht hatte. Die 39 oder 30 Seiten umfassende Vernehmung war daher wertlos und musste ich eine neue Vernehmung mit Lauwers aufstellen. Über die Funklinie des Lauwers wurde dann ein Funkspiel begonnen, das von Erfolg war und die Bezeichnung E-Spiel erhielt. Ob Lauwers selbst gefunkt hat, weiss ich nicht mehr, nehme es aber an, da er meines Wissens sehr oft von Leuten der Abwehrstelle geholt wurde.

Bemerken möchte ich, dass nicht unbedingt erforderlich war, dass ein Funker selbst das Funkgerät bediente. Man hatte die Funker an Übungsgeräten arbeiten lassen. Ein Berufsfunker hatte dabei die sogenannte Handschrift des Agenten studiert und war nach zwei- oder dreimaligem Zuhören und Zusehen in der Lage, die Handschrift des Agenten genau nachzuahmen. Handelte es sich um einen Agenten, der keine kleinen Eigenheiten in seiner Handschrift hatte, so genügte zur Nachahmung eine einzige Übung.

Gleichzeitig mit Lauwers war ein Sabotageagent namens Taconis festgenommen worden. Dieser hat, wie ich hörte, nur sehr schwer ausgesagt. Ich selbst habe diesen Mann, der keinen Code hatte, nicht vernommen und sah ihn das erstemal im Lager Haaren.

Weiter hörte ich, dass im Zusammenhang mit Lauwers und Taconis eine Gruppe von Personen festgenommen worden war, die Abgeworfenes Sabotagematerial in Empfang genommen hatte. Wer diese Leute waren, weiss ich nicht. Ich kann mich nur erinnern, dass ein niederländischer Kapitän dabei war, der über die Aufstellung von Lichtern an einem verabredeten Abwurfplatz Auskunft gab.

Den Zeitpunkt der Ankunft der weiteren Agenten kann ich nicht mehr in der genauen Reihenfolge angeben, werde mich aber bemühen, alles so gut als möglich rangmässig einzuordnen.

Soviel mir erinnerlich, kamen im März 1942 auch noch die Agenten Baatsen, Van Steen und Andringa, sowie ein gewisser Parlevliet an. Diese Agenten habe ich nicht vernommen, da sie keinen Code hatten. Ich lernte sie erst im Lager Haaren kennen.

Meines Wissens wurden im März oder April 1942 der Agent Jhr. Ernst de Jonge und die Funkagenten Ortt und Radema festgenommen. Welche Gründe zu deren Festnahme führten, ist mir nicht bekannt.

Ortt, Radema und De Jonge habe ich ebenfalls zu ihren Codes vernommen. Auch bei ihnen war Codematerial gefunden worden. Dieses kam mir bei den Vernehmungen sehr zustatten. Obwohl alle 3 zuerst falsche Angaben machten, gelang es mir doch schliesslich von ihnen die richtigen Codes zu erlangen.

Inwieweit die Funklinien im Rahmen des E-Spiels ausgenützt wurden, weiss ich nicht. Ich glaube mich zu erinnern, dass keiner der Funker selbst gearbeitet hat. Bestimmt nicht gearbeiteit hat Ortt, der im übrigen eine ausgezeichnete Haltung an den Tag legte. Auch die Haltung des De Jonge sowie des Radema kann nur als gut bezeichnet werden.

Anfangs Mai 1942 kam der Funkagent Jordaan an, der von mir zu seinem Code vernommen wurde. Erst nach längerer Zeit gab er mir Einzelheiten darüber an. Seine Funklinie wurde meines Wissen in das E-spiel eingebaut. Ob Jordaan selbst gefunkt hat und inwieweit er mitgearbeitet hat, ist mir nicht bekannt. Es gilt für ihn das Gleiche wie bei Lauwers.

Ebenfalls anfangs Mai 1942 kamen die beiden Agenten Buizer und Van Rietschoten an. Sie waren, genau wie Jordaan, bereits am Abwerfplatz festgenommen worden. Sie waren dadurch so erschüttert, dass sie bei den Vernehmungen zu ihren Codes keine besonderen Schwierigkeiten machten. Sie glaubten, dass man sie von England aus verraten hätte. In diesem Glauben wurden sie gelassen.

Nachtragen möchte ich hier noch, dass wahrscheinlich im April 1942 noch der Agent Sebes in Rotterdam festgenommen worden war, den ich ebenfalls vernommen habe. An seine Aussagen kann ich mich nicht mehr erinnern.

Am 10. Mai 1942 wurde mit der Überführung der Agenten vom Zellengefängnis Scheveningen in das Lager Haaren begonnen. Die beiden Agenten Buizer (Funker) und Van Rietschoten wurden von mir an diesem Tage dorthin gebracht. Da künftig alle Agenten nach Haaren gebracht wurden, hatte ich den Befehl von Kdr. Schreieder erhalten, mich ständig im Lager Haaren aufzuhalten und dort meine Codevernehmungen durchzuführen. Gleichzeitig sollte ich mich auch darum kümmern, dass die Leute gut behandelt und ihre Wünsche soweit möglich erfüllt wurden. Diesem Auftrag bin ich nachgekommen. Über die Art und Weise, wie ich diesen Auftrag erledigte, werde ich am Schlusse des Berichtes noch einiges niederschreiben.

Bis Juni 1943 waren ausser den bis jetzt schon genannten Agenten noch folgende angekommen:

1. Klooss
2. Ras
3. Bukkens
4. Jambroes
5. Beukema toe Water
6. Mooy
7. Jongelie
8. Droogleever-Fortuyn
9. Van der Giessen
10. Dourlein
11. Boogaart
12. Dane
13. Bakker (?)
14. Arendse
15. Overes
16. Kamphorst
17. Koolstra
18. Pals
19. Ruseler
20. Van den Bor
21. Ubbink
22. Hofstede
23. Braggaar
24. Van Hulsteyn
25. De Kruiff
26. Van Uytvank
27. Wegener
28. Macaré
29. Pouwels
30. Kist
31. Piet van der Wilden
32. Van Os
33. Willem van der Wilden
34. De Brey
35. Mink
36. Punt
37. Frl. Terwindt
38. Grün (Brutus)

Die unter 1—38 aufgeführten Personen habe ich mit Ausnahme von 2 (Ras) und 37 (Frl. Terwindt) codemässig vernommen. Die Leute haben sich durchwegs gut gehalten, waren aber durch die sofortige Festnahme nach der Landung schwerstens erschüttert und waren fast alle überzeugt, dass sie von England aus verraten worden waren. Dieser Umstand trug erheblich dazu bei, dass sie brauchbare Aussagen machten. Die meisten hatten ausserdem ihre Codeunterlagen schriftlich oder in Kleinbildformat oder Kleinbildfilm bei sich, so dass der Ermittlung der verschiedenen Codes keine besonderen Schwierigkeiten entgegenstanden. Ausserdem hatten fast alle Funker nicht nur Sendepläne, sondern auch besondere Betriebanweisungen bei sich (Kleinbild oder Film).

Zu den bisher genannten Agenten kommen noch hinzu die Agenten: Emmer, De Haas, v. d. Hemert, Alblas und Meyerink (richtig Niermeyer).

Emmer stand meines Wissens mit De Jonge in Zusammenhang und war in dieser Sache mit festgenommen worden. Ich habe ihn nicht vernommen.

Die Agenten De Haas, v. d. Hemert, Alblas und Meyerink waren nach ihrer Landung in Freiheit gewesen und wurden auf mir nicht bekannte Weise festgenommen. Sie wurden aber von mir zu ihren Codes vernommen.

Meyerink konnte meines Wissens auf Grund von Van der Giessen in einer Stablampenbatterie mitgebrachten Geldes, die er an einer bestimmten Adresse in Amsterdam abgeben sollte, festgenommen werden. Die Adresse hatte Van der Giessen, wenn ich mich recht erinnere, im doppelten Boden einer Zündholzschachtel mitgebracht. Die letzten Agenten waren meines Wissens im Juni 1943 gekommen. Die Sabotagematerial- und Waffenabwürfe liefen aber weiter.

Ende August 1943 gelang es den Agenten Dourlein und Ubbink zu flüchten und in die Schweiz zu entkommen. Diese Tatsache habe ich aus einem in Berlin aufgefangenen Telegramm, das unserer Dienststelle zugesandt worden war, entnommen. Dies war 1944.

Am 22. oder 23. November 1943 unternahmen die Agenten Van der Giessen, Van Rietschoten und Wegener, die zusammen in einer Zelle lagen, einen Fluchtversuch, der auch gelang.

Während Wegener im Januar 1944 in Belgien wieder ergriffen werden konnte, wurden die beiden anderen Agenten erst, wenn ich mich recht erinnere, im Mai 1944 in Roosendaal durch das Kommando Frank ergriffen, als sie die Grenze nach Belgien überschreiten wollten. Kurz vor dem Lager Haaren versuchten Van der Giessen und Van Rietschoten zu flüchten. Es kam zu einer Schiesserei, bei der aber niemand verletzt wurde.

Nach der Flucht von Van der Giessen, Van Rietschoten und Wegener im November 1943 wurde die Überführung der Agenten in das „Huis van Bewaring" in Assen angeordnet. Der Transport wurde am 27. November 1943 in den späten Nachmittagsstunden von einer Abteilung der Schutzpolizei Tilburg mit Lastkraftwagen durchgeführt. Die Leitung selbst lag in Händen des Reg. Rats Deppner. Ich selbst fuhr ebenfalls mit Reg. Rat Deppner nach Assen und habe dort für die ordnungsmässige Unterbringung der Agenten gesorgt.

Da die Verpflegung, die für die Agenten vom Lager Westerbork geliefert wurde, gegenüber der Verpflegung (Sonderverpflegung) im Lager Haaren schlechter war, habe ich den Leuten eine Woche später aus dem Lager Haaren Brot, Marmelade, Zucker u.s.w., sowie die üblichen Rauchwaren, nach Assen gebracht. Die Lebensmittelsendungen habe ich dann regelmässig alle 14 Tage und die Rauchwarenzuteilung monatlich durchgeführt. Ausserdem habe ich die Agenten, soweit mir dies möglich war, mit neuen Schuhen, neuen Hosen, neuer Unter- und Oberwäsche, Socken u.s.w. ausgestattet. Ferner bekamen die Agenten persönliche Dinge, wie Uhren, Ringe, Bilder u.s.w. auf meine Anweisung hin ausgehändigt. Auch Briefe habe ich von einigen Agenten zur Weiterbeförderung übernommen und auch weitergeleitet. Bei meinen Bemühungen wurde ich von dem Kommandanten des Lagers Haaren, Wacker, stets in der tatkräftigsten Weise unterstützt.

In diesem Zusammenhang will ich gleich noch über den auf Seite 6 erwähnten Auftrag schreiben.

Auf Grund des mir von Kdr. Schreieder erteilten Auftrags habe ich alle im Lager Haaren sitzenden Agenten in ihren Zellen aufgesucht und nach ihren Wünschen gefragt. Dabei habe ich ihnen gleichzeitig gesagt, dass sie sich mit allen Dingen an mich wenden könnten und ich ihnen jederzeit, soweit ich dazu in der Lage wäre, helfen würde. Von dieser angekündigten Möglichkeit hat ein Grossteil der Agenten auch Gebrauch gemacht. Ich habe mich bemüht alle mir vorgetragenen Wünsche zu erfüllen. So sorgte ich im Einvernehmen mit dem Lager Kommandanten Wacker dafür, dass die Agenten, wie angeordnet, bessere Verpflegung bekamen, dass sie monatlich gut mit Rauchwaren (Zigarren, Zigaretten, Zigarettentabak, Rauchtabak je nach Wunsch) versorgt wurden. Die Rauchwaren wurden von einem Tabakwarengeschäftsinhaber, Franken, aus Amsterdam, der als Geiselhäftling im Lager St. Michielsgestel untergebracht war, geliefert. Ferner liess ich den Agenten gewünschte Studien- und Unterhaltungsbücher, sowie die verschiedensten Spiele kaufen und stellte sie ihnen zur Verfügung. Selbstverständlich hatten es die Leute auch bei den Vernehmungen gut. Sie konnten rauchen, soviel sie wollten, sie bekamen Bier, Kaffee, Tee und belegte Brote, ja selbst mein Mittagessen habe ich schon mit dem Einen oder Anderen geteilt. Dies alles wurde auch durch die Agenten anerkannt. Sie haben sich nämlich fast ausnahmslos bei ihrem Abtransport aus Haaren, bei dem auch Krim. Dir. Schreieder anwesend war, bei diesem und bei mir für die

gute Behandlung und Fürsorge bedankt. Auch in Assen wurde mir wiederholt für meine Bemühungen gedankt.

Im April 1944 mussten die Agenten auf Anordnung des Reichssicherheitshauptamtes Berlin in das Gefängnis oder Zuchthaus Rawitsch in Oberschlesien überführt werden. Der Transport wurde von einer Abteilung Ordnungspolizei mit der Eisenbahn durchgeführt.

Nicht bei diesem Transport befanden sich die Agenten: Van der Reyden, Pauwers, Jordaan, Van der Giessen und Van Rietschoten.

Sie befanden sich im Lager Haaren oder wurden, wie die beiden Letztgenannten nach ihrer erneuten Festnahme dorthin gebracht.

Auch der Ende 1943 oder anfangs 1944 festgenommene Agent Grün mit dem Decknamen „Brutus" war in Haaren zurückgelassen worden, da er, soviel mir in Erinnerung ist, mit dem O.D. zusammenhing. Wo Grün hingekommen ist, kann ich nicht sagen, nehme aber an, dass er im August oder in den ersten Septembertagen in das Lager Vught und von da aus nach Deutschland gekommen ist.

Die Agenten Van der Reyden, Lauwers und Jordaan sind, soviel ich mich erinnere, am 4. September ebenfalls in das Lager Vught gebracht worden und von dort aus wahrscheinlich nach Deutschland transportiert worden.

Die beiden Agenten Van der Giessen und Van Rietschoten wurden im Juni 1944 in der Nähe des Lagers Haaren auf Befehl auf der Flucht erschossen.

Das E-Spiel wurde am 1. April 1944 mit einem Telegramm der Abwehrstelle beendet, da bekannt geworden war, dass man in England das Spiel als solches erkannt hatte.

9. Wenn ich mich recht erinnere, war ich im Februar 1943 einige Tage in Den Haag und habe dort den Cheffunker des O.D. oder R v V namens Van Schendel zu seinem Code und seiner Funktätigkeit vernommen. Dieser Mann war bei der P.T.T. als Aufspürer von Schwarzsendern tätig gewesen. Er legte eine sehr gute Haltung an den Tag und hat nur unvollständige Angaben gemacht. Ob bei ihm Code- und Funkunterlagen gefunden wurden, weiss ich nicht mehr. Für ein Spiel wurden die Ermittlungsergebnisse nicht verwendet.

10. Ausserdem war ich noch einmal einige Tage in Den Haag um einen Funker namens Koning, der nicht aus England gekommen war, zu Code- und Funktätigkeit zu vernehmen. Auch seinen Chef, einen Dr. Oosterhuis mit den Decknamen „Zwaantje" und „Winchester", der den gleichen Code hatte, habe ich hierzu gehört. Zu welchem Zeitpunkt dies war, weiss ich nicht mehr. Auch ist mir nicht bekannt, was zu ihrer Festnahme führte. Soweit ich mich erinnern kann, haben sich beide bei ihrer Vernehmung verhältnissmässig gut gehalten.

11. Im Februar 1944 wurde ich wiederum einige Tage nach Den Haag gerufen. Dort waren die Funkagenten, Grisnigt und Letteboer, sowie der Codeoffizier Hans van der Stok festgenommen worden, die ich zu ihren Codes vernehmen musste. Bei ihnen allen war umfangreiches Code- und Telegramm-material gefunden worden, das mir bei den Vernehmungen sehr zustatten kam. Es gelang mir innerhalb von 2 Tagen beide Codes der beiden Funker klarzustellen.

Am zweiten Tage war auch deren Chef, der niederländische Kapitän Van Borssum-Buisman festgenommen worden. Da dieser bei seiner Festnahme mit dem Wohnungswechsel beschäftigt war, trug er sein gesamtes Code- und Telegramm-material bei sich. Dies kam mir bei seiner Vernehmung sehr zustatten, da Van Borssum-Buisman sich unerhört konsequent zeigte und keinerlei Angaben machte. Schliesslich erklärte er mir, mir zuzugeben ob ich aus dem gefundenen Material seine beiden Codes richtig herausgefunden hatte. Nach 12-stündiger ununterbrochener Arbeit war es mir gelungen beide Codes in allen Einzelheiten klarzustellen. Als ich das Ergebnis Van Borssum-Buisman vorgelegt habe, hat er mir verabredungsgemäss deren Richtigkeit bestätigt. Am Nachmittag des gleichen Tages wurde mit dem Code des Van Borssum-Buisman auf den Funklinien der Funker Grisnigt und Letteboer ein neues Funkspiel eröffnet, das den Namen „Alba" erhielt. Es lief aber nur wenige Wochen und brachte keinerlei Erfolg.

Van Borssum-Buisman war von allen Leuten mit denen ich persönlich in Verbindung gekommen war, haltungsmässig der weitaus beste Agent.

Als ich nach Haaren zurückfuhr, nahm ich meines Wissens die Funker Grisnigt und Letteboer mit dorhin. Van Borssum-Buisman und Hans van der Stok wurden nach Abschluss ihrer allgemeinen Vernehmungen einige Tage später ebenfalls nach Haaren überführt. Dort habe ich letzteren zu seinen Codes vernommen über die er mir, da zahlreiches Code- und Telegramm-material vorlag, auch brauchbare Angaben machte.

12. Im März oder April 1944 war in Zaandam der Radiohändler und illegale Funker Hein op den Velde angepeilt und festgenommen worden. Bei ihm waren mehrere selbstgebaute Funkgeräte, sowie zahlreiches Code- und Telegramm-material gefunden worden, anhand dessen es möglich war seine beiden Codes in kürzester Frist klarzustellen. Op den Velde war gezwungen das aus dem Material Ermittelte zu bestätigen. Unter dem gefundenen Material befanden sich auch von Op den Velde selbst verfertigte Codeschieber mit den dazugehörigen Gebrauchs- und Verkehrsausweidungen. Diese Codeschieber waren für den Gebrauch im Inlandsfunkverkehr bestimmt.

Op den Velde hat allgemein ebenfalls eine sehr gute Haltung gezeigt. Er hat woll seine eigene Täkigkeit zugegeben, aber meines Wissens keinen seiner Mitarbeiter genannt.

Auf der Funklinie des Op den Velde wurde ein kurzes aber erfolgloses Funkspiel durchgeführt, das die Bezeichnung „Radiohändler" trug.

Im Zusammenhang mit Op den Velde war auch der aus England gekommene Funker Harm Steen festgenommen worden. Auch bei ihm wurde einiges Codematerial gefunden. Er hat ohne besonderen Widerstand seine beiden Codes bekannt gegeben. Seine Festnahme erfolgte am selben Tage wie die von Op den Velde, wenn ich mich recht erinnere.

13. Ende April 1944 wurde ein Agent namens Seyben festgenommen und von mir zu seinen Codes, deren Unterlagen in Photographie und Film vorlagen, vernommen. Ein Ableugnen des Codes war nicht möglich, obwohl Seyben dies zuerst versuchte.

Wenige Tage später wurden die mit Seyben abgesprungenen Agenten Celosse, Ven und Sipma festgenommen, bei denen einwandfreies Code- und Telegramm-material gefunden wurde, anhand dessen ich Celosse und Ven nur einige Fragen zu stellen hatte. Sipma dagegen habe ich ausser zu seinen Codes auch zu seiner Sendetätigkeit vernommen. Die Codes wurden mir, soweit ich darüber an die einzelnen Agenten Fragen stellen musste, von allen bestätigt.

Auf der Funklinie des Sipma wurde ein längeres Funkspiel, das den Namen „Saskia" erhielt, durchgeführt. Aber auch dieses führte zu keinem Erfolg. Er wurde etwa im August mit einem spöttischen Telegramm von England aus abgebrochen.

14. Am 8. Mai 1944 wurde im Zuge zwischen Geldermalsen und 's-Hertogenbosch der UKW-Sprechfunker Van der Wal festgenommen. Auf der Polizeiwache in 's-Hertogenbosch verschluckte er die aus England mitgebrachte Giftpille und wurde deswegen in das dortige Krankenhaus eingeliefert. Am Abend erhielt ich den Auftrag Van der Wal nach Haaren zu holen, da für ihn keinerlei Gefahr bestehe. Diesem Befehl bin ich auch nachgekommen. Am nächsten Tage habe ich ihn zu seinem Code vernommen, dessen Unterlagen als Filme vorhanden und desssen Arbeitsweise mir bereits bekannt waren. Van der Wal hat das von mir bereits aus den Unterlagen Ermittelte ohne weiteres bestätigt.

Warum die verschluckte Giftpille bei Van der Wal nicht gewirkt hatte, ist nicht bekannt.

15. Weiterhin habe ich in Haaren noch vernommen einen gewissen De Jong(e?) mit dem Decknamen „Heere-Heere", der Sprechfunker gewesen war und auf dem Wege nach England in Belgien oder Frankreich festgenommen worden war. De Jong hatte sein UKW-Sprechfunkgerät und seinen Code einem gewissen Van Arkel, der in einer kleineren Stadt Bankdirektor oder Bankinhaber war, übergeben. Auch diesen habe ich zu seinem Code, dessen Arbeitsweise mir schon bekannt war, vernommen.

Zu welchem Zeitpunkt ich beide Vernehmungen durchführte, weiss ich nicht mehr.

16. Ferner habe ich noch einen Engländer namens Webster und die niederländischen Funker Adriaansen und Diesfeld codemässig vernommen.

Der Code des Webster war mir schon bekannt. Er hatte den Code einem anderen übergeben, weil er nach England zurück wollte. Dieser Mann, dessen Namen ich nicht weiss, wurde in Amsterdam festgenommen und hatte den Code bekannt gegeben.

Bei den beiden anderen Funkern war umfangreiches Code- und Telegramm-material gefunden worden, das ich bei den Vernehmungen ausnützte.

Mit den Codes wurden keine Funkspiele durchgeführt.

Zu 8. Im Zusammenhang mit dem E-Spiel waren noch festgenommen ein gewisser Evers aus Utrecht, vermutlich ein Jungst aus Amsterdam, ein Schoon, ein Tjeenk-Willink, ein Driel van Wageningen, ein Van Kesteren und ein weiterer Mann, dessen Name mir nicht mehr in Erinnerung ist. Weiter war noch ein Bankdirektor, Dr. Emil Menten, im Lager Haaren untergebracht. Dieser hatte meines Wissens im Auftrage der Königin eine gewisse Geldsumme zu illegalen Zwecken gegeben. Gleichzeitig war er meines Wissens Angehöriger des „National comité".

Als im April 1944 das E-Spiel abgeschlossen war, habe ich mich bemüht, die mir geringfügig mit den E-Spielagenten in Verbindung stehenden Personen aus der Haft zu entlassen. Meine Bemühungen führten zur Entlassung von Jungst und Evers. Bei den übrigen Gefangenen konnte ich die Freilassung infolge der Septemberereignisse nicht mehr erreichen.

17. Bei Dr. Menten lag die Sache so, dass dieser schwer leidend war. Mein Kamerad Haubrok war bemüht den Mann freizubekommen, da er nicht für die Einweidung in ein Konzentrationslager geeignet war. Da Haubrok selbst, wegens seines Eintretens für Dr. Menten in den Verdacht gekommen war Geld von diesem erhalten zu haben, ein Verdacht, der sich als vollkommen falsch erwies, wurde ich beauftragt die

Sache Menten zu überprüfen und wenn nötig seine Freilassung zu erwirken. Ich habe daraufhin Dr. Menten in das Reserve-Kriegslazarett 's-Hertogenbosch zur Beobachtung einweisen lassen. Nach etwa einer Woche kam Dr. Menten wieder nach Haaren zurück und kam kurze Zeit später zur Entlassung. Das von mir angeforderte ärztliche Zeugnis war so, dass Dr. Menten nicht mehr haftfähig war. Dieses Zeugnis wurde von mir über Krim. Komm. Frank dem Kdr. Schreieder zugeleitet, der die Entlassung von Dr. Menten veranlasste.

Ausdrücklich möchte ich von vorneherein darauf hinweisen, dass von den entlassenen Dr. Menten, Evers und Jungst keinerlei Gegenleistung irgendwelcher Art gefordert noch angeboten worden ist. Die Leute haben von der Sicherheitspolizei lediglich die Auflage erhalten, sich künftig in keiner Weise mehr gegen die deutsche Besatzungsmacht zu betätigen. Diese Auflage war schriftlich niedergelegt und von den Entlassenen unterzeichnet worden.

Zu 8. Die aus dem E-Spiel vorhandenen Codeunterlagen und Vernehmungen habe ich ausgewertet und die Ergebnisse zu Büchern zusammengestellt. Diese Ausarbeitungen und Bücher habe ich in der Nacht vom 4./5. September 1944 im Lager Haaren befehlsmässig verbrannt.

18. Die ausserhalb des E-Spiels angefallenen Codeunterlagen und Vernehmungen habe ich ebenfalls ausgewertet und zu Handakten zusammengestellt. In der gleichen Weise hatte sich die von Zeit zu Zeit vom Reichssicherheitshauptamt kommenden Codeauswertungsergebnisse aus anderen Ländern, wie Frankreich, Norwegen u.s.w. zusammengefasst. Diese Akten hatte ich am 4. September 1944 K. K. Frank nach Zeist mitgegeben. Als ich am nächsten Tage befehlsgemäss vom Lager Haaren nach Zeist absetzte und dort ankam, hatte man bereits den grössten Teil der Unterlagen verbrannt. Nur ganz wenig konnte ich retten. An diesem Tage (5. September 1944) war das Lager Haaren restlos geräumt und die Gefangenen nach Vught überführt worden.

19. In Zeist wurden mir einige Codes, die gefunden wurden, ohne dass dazu eine Person festgenommen werden konnte, übergeben. Diese Codes habe ich ebenfalls ausgewertet.

20. Nach der Luftlandung bei Arnheim war ich mit einem Gütertransport vom 17.—25. September auf dem Wege nach Deutschland. Am 25. September 1944 kam ich in Gronau an. Dort wurde ich am gleichen Tage mit einem Auto abgeholt und nach Zwolle, wo sich inzwischen Kdr. Schreieder niedergelassen hatte, gebracht. In Zwolle habe ich meine Tätigkeit als Codesachbearbeiter wieder aufgenommen, aber nur in ganz wenigen Ausnahmefällen persönlich Vernehmungen durchgeführt.

Meine Arbeit beschränkte sich in dieser Zeit Hauptsächlich auf die Auswertung und Registrierung des von den verschiedenen Einsatzkommandos übersandten Materials, wie Codeunterlagen, Telegrammen und Sendeplänen, sowie auf die Berichterstattung an das Reichssicherheitshauptamt Berlin bei Aushebung von Funkstationen.

21. Aus dieser Zeit erinnere ich mich, dass im Oktober 1944 in Utrecht eine Wetterfunkstelle angepeilt und ausgehoben wurde. In diesem Zusammenhang wurde die Wohnungsinhaberin, eine Frau Doktor Van Rossem, die für die Funkerin gehalten worden war, festgenommen und nach Zwolle überstellt. Dort wurde sie von Angehörigen der Funkmesstelle Nordwest vernommen. Dabei stellte sich heraus, dass sie nicht als Funkerin tätig war. Sie hatte lediglich die gemachten Wetterbeobachtungen nach dem internationalen Kopenhagen-Code (nur Wettercode) verschlüsselt. Auch einige andere Telegramme hatte sie mit dem Code des Funkers Dubois für diesen verschlüsselt. Dubois gelang es bei der Aushebung der Funkstelle zu entkommen. Die Van Rossem wurde nach ihrer Vernehmung zuerst nach Assen und von dort in ein Gefängnis nach Amsterdam überführt. Die Festnahme war meines Wissens am 9. Oktober erfolgt.

22. Am 10. Oktober 1944 fuhr ich mit Krim. Dir. Schreieder nach Den Haag, weil dort eine grössere Menge Spionagematerial, darunter auch Codeunterlagen und Telegramme, lag. Dieses Material habe ich zusammen mit Kdr. Schreieder gesichtet und soweit möglich ausgewertet.

23. Während des Aufenthaltes in Den Haag waren in Groningen ein Agent namens Mans und ein gewisser Naber festgenommen worden. Auf Grund von Angaben von Mans, der später wieder flüchtete, konnte in Utrecht der Agentenfunker Sutherland festgenommen werden. Dieser wurde nach Den Haag gebracht. Dort habe ich ihn zu seinem Code vernommen. Eine Anzahl Telgramme und Codeunterlagen waren gefunden worden. Der ermittelte Code wurde spielmässig nicht ausgewertet.

Etwa am 28. Oktober kamen wir wieder nach Zwolle zurück.

24. Ungefähr am 10. November war in Den Haag der Leiter der Radiodienst RvV, Jan Thijssen, festgenommen worden. Gleichzeitig war in Rotterdam wieder Spionagematerial angefallen. Aus diesen Gründen musste ich weiderum mit Kdr. Schreieder nach Den Haag fahren. Dort habe ich dann Jan Thijssen kurz zu seinen Codes und seiner Tätigkeit als Leiter des RD-RvV vernommen. Er legte eine ausgezeichnete Haltung an der Tag, gab alles, was ihn selbst betraf an, hat jedoch keinen Namen und keine Adresse von anderen Personen genannt, mit denen er zusammengearbeitet hatte, sofern sich diese Leute noch in Freiheit befanden. Als wir einige Tage später nach Zwolle fuhren, wurde Jan Thijssen mitgenommen und dort im „Huis van Bewaring" untergebracht.

Jan Thijssen wurde soviel ich mich erinnere später erschossen.

25. Weiterhin waren verschiedene Funkstellen durch Anpeilen festgestellt und ausgehoben worden in: Rotterdam, Den Haag, Amsterdam, Apeldoorn, Almelo, Gouda, Assen, Groningen, Leiden und Zwolle.

Festgenommen wurden folgende Personen: Van Duin (Funker), Kattouw, Seus, Meyer, Ekkebus, Hartlief, Visser, Stam, Van Bijsterveld, Mindermann, Meere, Van der Schaft, Hoogewooning, Hoogewerff, Hoyer, Reisiger, Moerman, Barmé, Biallosterski und die UKW-Sprechfunker De Brauw und Koopmans, sowie der Codeoffizier Ten Haft.

Seus, Meyer und Ten Haft waren meines Wissens in Apeldoorn tätig gewesen. Hartlief und Koopmans in Groningen, Kattouw in Almelo, Stam in Assen und De Brouw in Leiden. Wo die anderen Personen gearbeitet haben, kann ich im Einzelnen nicht mehr sagen. Sie verteilten sich auf die vorher angegebenen Orte.

Ein gewisser Coronel wurde bei der Aushebung einer Funkstelle in Amsterdam und ein v. d. Wiere in Zwolle ebenfalls bei der Aushebung einer Funkstelle, erschossen.

Von den genannten Leuten wurde keiner von mir vernommen.

Es können noch einige Leute mehr gewesen sein, aber es fallen mir keine Namen mehr ein.

26. Etwa Anfang oder Mitte Februar 1945 war in der Nähe von Groningen durch das Einsatzkommando Groningen ein gewisser Schrader festgenommen worden. Dieser war UKW-Sprechfunker und stand im Dienste des amerikanischen Geheimdienstes. Auf Grund eines fernmündlichen Anrufs, in welchem mitgeteilt wurde, dass Schrader eventuell zur Mitarbeit bereit sei, fuhren Kdr. Schreieder und ich nach Groningen. Dort fand zwischen Kdr. Schreieder und Schrader eine Besprechung statt, an der ich nicht teilnahm. Ich prüfte während dieser Zeit die von Schrader über seinen Sprechfunkverkehr gemachten Angaben. Nach der Besprechung sprach ich persönlich noch mit Schrader über seinen Sprechfunkverkehr. Ich hatte den Eindruck, dass Schrader in grossen Zügen die Wahrheit sprach, aber irgendetwas verschwieg, was einem Spiel, obwohl er seine Mitarbeit zugesagt hatte, gefährlich werden konnte. Kdr. Schreieder habe ich meine Vermutung auch mitgeteilt. Dieser hat ihr aber keine Bedeutung beigemessen. Schrader wurde nach Zwolle in das „Huis van Bewaring" überführt.

Unter Leitung von Kdr. Schreieder wurde dann ein Sprechfunkspiel begonnen, bei dem zunächst das bei Schrader gefundene Nachrichtenmaterial verwendet wurde. Ein oder zwei Mal wurde das Material von Kdr. Schreieder erstellt.

Bei diesem Spiel erfolgte auch ein Abwurf in der Nähe von Drijver, der von Schrader bereits vor seiner Festnahme vereinbart war. Die Sprechzeiten und die Abwurfzeit wurden über den Londoner Rundfunk (BBC) bei den Deutschen Aussendungen durch sogenannte „Sonderbotschaften" festgelegt. Schrader hat etwa vier Mal gesprochen. Bei einem dieser Gespräche versagte plötzlich das Sprechgerät des Schrader ohne feststellbaren Grund. Von diesem Zeitpunkt an kamen die für Schrader bestimmten Sonderbotschaften nicht mehr zu den vereinbarten Zeiten und auf den festgelegten Wellenlängen, sondern zu ganz anderen Zeiten und auf anderen Wellenlängen, auf die ich nur durch einen Zufall gekommen bin. Deswegen zur Rede gestellt, gab Schrader selbst eine einigermassen glaubwürdige Erklärung. Ich selbst wurde aber dadurch noch mehr in meinem Misstrauen bestärkt und bin heute mehr denn je überzeugt, dass Schrader seine Auftraggeber auf mir nicht bekannte Weise gewarnt hatte. Mein Misstrauen wurde von Kdr. Schreieder nicht geteilt und das Spiel weitergeführt, das aber zu keinerlei Erfolg mehr führte, obwohl noch mehrmals Abwürfe angekündigt wurden.

Durch das Vordringen der Canadier musste das Spiel anfangs April 1945 abgebrochen werden. Schrader wurde zunächst nach Groningen gebracht. Unsere Dienststelle wurde etwa 7 April endgültig nach Haaren verlegt. Mit den Vorbereitungen zur Verlegung war ich jedoch schon seit 3. April beschäftigt. Dort wurde nicht mehr gearbeitet. Ich habe lediglich den letzten Rest des im September 1944 in Zeist geretteten Code- und Telegramm-materials und das in den Monaten Oktober 1944—März 1945 zahlreich aufgefallene Material, sowie die vorhandenen Aktenauszüge verbrannt.

Vom 13. April 1945 ab befand sich unsere Dienststelle auf dem Rückzuge nach Den Haag, der über Groningen, Leeuwarden und Amsterdam führte. In Den Haag selbst habe ich keinerlei Arbeit mehr gehabt.

Schrader war von Groningen nach Scheveningen in das Zellengefängnis gebracht worden. Er wurde später von Kdr. Schreieder entlassen. Anfang Mai ging Schrader nach Utrecht und wurde dort meines Wissens durch das Einsatzkommando durch die deutschen Linien geschleust. Schrader hatte von Kdr. Schreieder bestimmt keinen Arbeitsauftrag

erhalten. Er konnte tun und lassen, was er wollte. Sollte sich eine Möglichkeit bieten, mit den westlichen Alliierten in irgendeiner Form zusammenzuarbeiten, so sollte er an die ihm bekannten Personen der Sicherheitspolizei denken. Zum Zeichen, dass er gut in London angekommen war, sollte Schrader über BBC einen verabredeten Spruch durchgeben lassen. Das Gleiche war für den Fall einer ernstgemeinten Zusammenarbeit mit den westlichen Alliierten vereinbart. Ob ein derartiger Spruch jemals über BBC durchgekommen ist, weiss ich nicht, da ich wegen Fehlens von elektrischem Strom und von Batterien nicht mehr Radio hören konnte. Ich glaube aber nicht, dass je ein Spruch durchkam, weil ich heute mehr denn je davon überzeugt bin, dass nicht nur wir mit Schrader, sondern Schrader in erster Linie mit uns sehr geschickt gespielt hat.

Ausdrücklich möchte ich nochmals daraufhinweisen, dass Schrader *tatsächlich keinen* gegen die Alliierten gerichteten Auftrag erhalten hatte. Schrader wurde nur deshalb in Freiheit gesetzt, weil man zu diesem Zeitpunkt (Ende April) den Krieg für Deutschland als ungünstig ausgehend betrachtete und man ihm versprochen hatte ihn freizulassen.

27. Etwa in Frühjahr 1944 war meines Wissens in der Nähe der Zuiderzee ein Agentenflugzeug abgestürzt oder abgeschossen worden. Die Besatzung und 3 Agenten fanden dabei den Tod. Bei den toten Agenten wurden Codematerial und Sendepläne gefunden. Dieses Material wurde nach einiger Zeit zur Durchführung eines fingierten Funkspiels mit einem angeblich unzufriedenen Angehörigen der Sicherheitspolizei benützt. Dem Spiel, das meines Wissens bis Februar 1945 lief, war keinerlei Erfolg beschieden.

Die Namen der 3 Agenten sind mir nicht mehr in Erinnerung. Die richtigen Namen waren ohnehin nicht bekannt, da die Namen auf den gefundenen Personenausweisen zweifelsohne falsch waren.

28. Im Mai oder Juni 1944 war bei Stavenisse auf der Insel Tholen aus nicht feststellbarer Ursache ein, wie die Ermittlungen ergaben, für Belgien bestimmtes Agentenflugzeug abgestürzt. Einer der Insassen konnte mit schweren Brandwunden und inneren Verletzungen lebend geborgen werden. Er wurde in die Krankenabteilung des Lagers Vught eingeliefert und war längere Zeit vernehmungsunfähig. Als er vernehmungsfähig war, wurde durch Krim. Sekr. Haubrok festgestellt, dass das Flugzeug mit 3 Agenten besetzt gewesen und für Belgien bestimmt war. Dies hatte ich schon an der Unfallstelle, durch das Auffinden einer grösseren Anzahl stark verkohlter belgischer und einiger französischer Geldscheine festgestellt.

Zuständigkeitshalber wurde die Angelegenheit einschliesslich des gefundenen Codematerials und der Sendepläne an die Sicherheitspolizei in Brüssel abgegeben. Wenn ich mich recht erinnere, waren auch 2 Mann aus Brüssel bei mir und haben das Material abgeholt. Vermutlich haben sie auch den Mann, der Kroon, oder so ähnlich, hiess, mitgenommen. Weiteres ist mir von dieser Sache nicht mehr in Erinnerung.

29. Zu einem mir nicht mehr in Erinnerung befindlichen Zeitpunkt wurden in Haaren in dem über meinem Büro liegenden Zimmer mehrere Gefangene misshandelt. Kdr. Schreieder, der gerade bei mir war, beauftragte mich, nachzusehen, was dort oben los sei. Ich ging hinauf und stellte fest, dass ein Gefangener von einem gewissen Rössner und einem Visser geschlagen worden war. Kdr. Schreieder beauftragte mich die Angelegenheit zu untersuchen und Meldung vorzulegen. Diesem Auftrag bin ich noch am späten Abend nachgekommen und habe festgestellt, dass 3 oder 4 Leute geschlagen worden waren. Die Aussagen der Geschlagenen habe ich schriftlich niedergelegt und mit einem kurzen Bericht an Kdr. Schreieder weitergeleitet, der sich sofort dem Untersuchungsführer Dr. Arlt abgab. Gegen Rössner und Visser wurde ein Verfahren eingeleitet, bei desser Durchführung die beiden auch bestraft wurden. Wie gross die Strafe war, weiss ich nicht mehr. Ich glaube aber gehört zu haben, dass Rössner zur Ostfront versetzt wurde.

Die beiden Männer waren von der Dienststelle Breda.

30. Im Lager Haaren waren durch K. K. Frank noch untergebracht ein gewisser Van Tijen, Direktor der Fokkerwerke, ein gewisser Wolters aus Vlissingen und der Sohn des Direktors der Gerosilberwerke, Vermeer, sowie ein Frl. Nel Lind, die im Auftrage von K. K. Frank einige Hafterleichterungen haben sollten. Frank hatte mich gebeten darüber zu wachen, dass die angeordneten Erleichterungen auch durchgeführt wurden. Diese Erleichterungen hatte Frank nicht etwa, wie man Ihrerseits annehmen wird, gegeben, weil die genannten Personen gute Angaben gemacht haben, sondern weil gerade das Gegenteil der Fall gewesen ist und sie eine tadellose vaterländische Haltung an den Tag legten. Es wurden bei uns nicht nur Leute belohnt, die uns in irgendeiner Form die Arbeit erleichterten, sondern es wurde von uns auch ein tadelloses charakterliches Verhalten entsprechend gewürdigt.

In welche Angelegenheiten Van Tijen, Wolters und Vermeer verwickelt waren, ist mir nicht bekannt.

Frl. Lind stand mit dem unter Ziffer 11. genannten Van Borssum-Buisman und dem unter Ziffer 15. aufgeführten De Jong(e?) in Verbindung. Was sie im einzelnen für illegale Arbeit verrichtet hat, ist mir nicht bekannt.

31. Vermutlich im Frühjahr 1944 waren in Bergen op Zoom der „Gewestl. Commandant" des OD, Jutten, dessen Sohn ein gewisser Maris (Vater und Sohn) sowie weitere Mitglieder des O.D. festgenommen und in das Lager Haaren eingeliefert worden. Der Sohn des Jutten, Hubert Jutten, und der Sohn des Maris, wurden nach einigen Wochen entlassen, weil ihnen keinerlei illegale Betätigung nachgewiesen werden konnte. Bei der Entlassung hatten sie kleine Briefchen, die sie durch kleine Löcher in den Zellenwänden zugesteckt erhielten mitgenommen und an die verschiedenen Adressen weitergeleitet. Durch das Bekanntwerden des Aufenthalts der einzelnen Leute war das Ermittlungsergebnis gefährdet. Ich erhielt den Auftrag die Sache zu klären und liess daher Maris und Jutten festnehmen und nach Haaren bringen. Dort habe ich die beiden Leute vernommen. Sie waren geständig. Nach seiner Vernehmung erklärte mir Jutten, dass er eigentlich noch etwas zu sagen hätte. Er traue sich aber nicht zu reden, weil er fürchte, dass dies für ihn von Nachteil sei. Auf mein Versprechen, dass ihm kein Nachteil erwachsen werde, gab Jutten an, dass nach seines Vaters und seiner Festnahme etwa für 10.000 hfl. Waren aller Art aus ihrer Wohnung gestohlen worden waren. Ich habe noch in der Nacht alles aufgenommen und Kdr. Schreieder persönlich überbracht, der sofort alles an den Untersuchungsführer weiterleitete. Gegen die Beteiligten (mehrere niederl. Polizeibeamten und Deutschen) wurde beim SS- und Polizei-Gericht ein Strafverfahren durchgeführt, das mit einer Verurteilung der Angeklagten zu mehreren Jahren Zuchthaus endete. Die Namen der Beteiligten sind mir nicht mehr in Erinnerung.

Jutten und Maris wurden von mir nach 3 oder 4 Wochen wieder aus der Haft entlassen. Dies hatte ich ihnen vorher zugesagt.

Zu 6. Van der Reyden habe ich auch allgemein vernommen. Dabei gab er mir an, dass er in Niederländisch-Indien bei Ausbruch des Krieges einige Monate interniert gewesen war, weil er wenige Wochen der NSB angehört habe. Den Internierungsort weiss ich nicht.

Nach seiner Freilassung will v. d. Reyden mit einem Schiff als Bordfunker nach England gekommen sein. Dort hat man ihn angeblich vom Schiff geholt und zu einer niederl. Dienststelle in der Chestersquare gebracht. Dort wurde er aufgefordert als Agentenfunker nach den Niederlanden zu gehen und für die Illegalen zu arbeiten. Dieser Aufforderung ist er nachgekommen, da man ihm im Weigerungsfalle Internierung androhte. Leiter dieser Dienststelle war meiner Erinnerung nach ein niederländischer Kapitän namens Derksema. Auch ein gewisser Crediet und ein Erich Hazelhoff Roelfsema waren auf diesem Büro tätig. Diese beiden haben ihn auch begleitet, als er mit dem Schnellboot nach den Niederlanden gebracht wurde.

Der Doktor in Wassenaar, über den v. d. Reyden mit den Agenten Ter Laak und Tazelaar Verbindung erhielt, hiess Crediet. Der im vorherigen Absatz genannte Crediet in London war sein Sohn.

Seine Codeausbildung erhielt v. d. Reyden, wenn ich mich recht erinnere von einem Codelehrer namens Campbell, der in einem grossen Bürohaus ein Zimmer hatte. Von diesem Lehrer hatte meines Wissens auch der unter Ziffer 4. genannte Agent Zomer seine Codeausbildung erhalten.

Während seiner Unterbringung im Lager Haaren war v. d. Reyden im Frühjahr 1944 dabei betroffen worden, wie er mit der unter seiner Zelle liegenden Zelle Morsezeichen wechselte. Daraufhin wurde die Zelle in welcher mehrere Mädchen lagen, durchsucht und Bruckstücke von Morsetelegrammen und das Morsealphabet gefunden. Diese Dinge wurden mir von der Wache übergeben. Ich habe v. d. Reyden hierzu gehört und dabei festgestellt, dass sich v. d. Reyden mit einem der Mädchen, dessen Name mir nicht mehr in Erinnerung ist, angeblich verlobt hatte. Auch erfuhr ich, dass eine gewisse Leonie Overgoor Nachrichten über Gefangene nach draussen beförderte. Diese Nachrichten wurden von dem Mädchen mit Stickgarn in den verschiedensten Farben in die Säume von Handtüchern und Wäschestücken eingestickt. Nach dem Einsticken wurden die Säume wieder umgenäht, so dass nichts mehr zu sehen war. Diese Nachrichten gingen beim Wäschetausch durch die Angehörigen mit aus dem Gefängnis heraus und wurden von der Mutter der Overgoor entweder persönlich oder schriftlich an die angegebenen Adressen weitergeleitet. Auf gleiche Weise kamen die Antworten ins Gefängnis. Um mich persönlich von der Richtigkeit zu überzeugen und die Nachrichtenübermittlung zu unterbinden, beauftragte ich v. d. Reyden den Mädchen eine von mir fingierte Nachricht durchzugeben, was er auch tat. An dem Tage, an dem der Wäschetausch stattfand, liess ich mir die für den Tausch bestimmte Wäsche der Mädchen und auch die Wäsche aus einigen anderen Zellen, die angeblich auf die gleiche Weise Nachrichten übermittelten, geben. In der Wäsche der Overgoor, ich glaube in den Säumen eines Handtuchs, fand ich die von mir erstellte Nachricht. Daraufhin bat ich den Lagerkommandanten dafür zu sorgen, dass die Mutter der Overgoor, wenn

sie mit der Wäsche kam, zurückgehalten wurde und man mir die frische Wäsche sofort zuleitete. Dies geschah auch. In der frischen Wäsche, ich glaube ebenfalls in den Säumen eines Handtuches, war auch eine Nachricht eingestickt. Bei der Vernehmung gab Frau Overgoor nach anfänglichem Leugnen zu, seit einigen Monaten auf diese Weise Nachrichten gewechselt und sehr oft persönlich die Mitteilungen ihrer Tochter an die Empfänger weitergeleitet habe. Frau Overgoor wurde daraufhin von mir festgenommen und nach etwa 14 Tagen wieder aus der Haft entlassen, da weiter über sie nichts Nachteiliges festgestellt wurde. Den Mädchen wurde zunächst das Nähzeug abgenommen und der Lagerverwaltung übergeben, die den Zeitpunkt der Rückgabe an die Mädchen nach eigenem Ermessen bestimmen konnte. Ausserdem wurden die Mädchen getrennt und in anderen Zellen untergebracht.

Einige Zeit später wurde von der Wache ein Zettel mit einer Mitteilung an Frl. Hetty de Stoppelaar gefunden. Die Ermittlungen ergaben, dass dieser Zettel von Ter Laak geschrieben worden war. Darin hatte sich Ter Laak erboten. Mitteilungen von Frl. St. nach aussen gelangen zu lassen. Die Tatsache, dass Ter Laak der Schreiber war, habe ich von v. d. Reyden, der mir auch mitgeteilt hatte, dass von der Flurreinigern (Gefangene) unter den Türen Nachrichten durchgegeben wurden. Letzteres habe ich nicht untersucht. Der Briefwechsel des Ter Laak hatte für diesen zur Folge, dass er auf Anordnung von Kdr. Schreieder nach Assen überführt wurde, obwohl ich seine Zwecknungsfähigkeit in Zweifel stellte und ihn aus diesem Grunde in Haaren belassen wollte. Für ihn wurde der irrtümlich im November 1943 mit nach Assen transportierte Evers nach Haaren zurückgebracht. Dieser wurde später wie schon früher erwähnt, von mir entlassen.

Zu 7. Ter Laak habe ich, wie schon erwähnt, auch zu seinem Lebenslauf und seiner Ausbildung in England vernommen. Soviel ich mich erinnern kann, war er ebenfalls zuerst bei Kapitän Derksema. Ausgebildet wurde er auf einer Funkschule am Hausplace. Seine Codeausbildung erhielt er ebenfalls von Mr. Campbell. Ter Laak war, wenn ich mich recht erinnere, bei der Legion in Wolverhampton gewesen. Er hat mir auch einige Namen von Offizieren genannt. Ich weiss aber nicht mehr welche. Er machte mir ausführliche Angaben über die Lage seiner Ausbildungsstätten und über seine Ausbilder selbst. Einzelheiten darüber sind mir aber nicht mehr in Erinnerung. Ter Laak war, wenn ich mich recht erinnere, nach seiner Ankunft in London zu allererst in der Patriotic-School in London, wo er eingehend überprüft wurde. Die Möglichkeit eines Irrtums ist hier aber nicht ausgeschlossen.

Zu 8. Ob die beiden Agenten Lauwers und Jordaan jemals beim Funker fotografiert worden sind und mir die Bilder von Leutnant Heinrich oder einem anderen gezeigt wurden, kann ich mit dem besten Willen nicht mehr sagen. Es kann dies möglich sein. Zu welchem besonderen Zweck dies geschehen sein sollte, kann ich mir nicht denken. Wenn die beiden Leute fotografiert worden sind, so könnte dies Leutnant Heinrich rein privat zur Erinnerung an seine Tätigkeit in den Niederlanden getan haben.

Lauwers hat mir auch seine Ausbildungsstätten und Ausbilder genannt. Einzelheiten darüber sind mir aber nicht mehr in Erinnerung. Was mir über Ausbilder und Ausbildungsstätten bekannt ist, werde ich später noch niederschreiben.

V. d. Giessen war etwa im Oktober 1942 zu mir nach Haaren gebracht worden. Er wurde von mir, ausser zu seinem Code, auch allgemein vernommen und hat brauchbare Angaben gemacht. Einzelheiten sind mir aber nicht mehr in Erinnerung.

Die von ihm mitgebrachten Gegenstände, wie Stablampen, Batterien, Benzinfeuerzeug, Zündholzschachteln u.s.w. wurden sofort einer eingehenden Untersuchung unterzogen. Dabei wurden in der Taschenlampenbatterie eine grössere Anzahl niederländischer Geldscheine und in doppelten Boden der Zündholzschachtel eine Adresse gefunden in welcher der Name Carel van Staal vorgekommen ist. An dieser Adresse hätte v. d. Giessen die Stablampe mit dem Geld abgeben müssen. Auf Grund dieses Funkers war die Festnahme des Agenten Niermeyer (Deckname Meyerink) möglich. Einzelheiten darüber sind mir aber nicht bekannt. Wenn ich mich recht erinnere, wurde bei ihm auch die Photographie eines Mädchens gefunden. Sicher behaupten kann ich dies aber nicht.

Der ebenfalls im Rahmen des E-Spiels gekommene Agent Wegener wurde von den mit ihm in England ausgebildeten Agenten für geistig nicht normal gehalten. Er hat meines Wissens auch brauchbare Angaben gemacht; auch nach seiner zweiten Festnahme.

Im Oktober oder November 1942 fand anlässlich des Empfangs der 50 Agenten aus dem E-spiel im Kasino des BdS am Oude Scheveningsche Weg eine Feier statt, an der alle irgendwie beteiligte Männer der BdS teilnahmen. Bei dieser Feier wurden von Brigadeführer Dr. Harster an verschiedene Männer die sich irgendwelche Verdienste um das E-Spiel erworben hatten, Briefumschläge mit Geldbeträgen ausgehändigt. Das Geld war vom RF SS Himmler, als Anerkennung für besondere Leistungen übersandt worden. Wer alles einen solchen Briefumschlag erhalten hat und welche Beträge enthalten waren, weiss ich nicht mehr. Letzteres habe ich sogar nie gewusst. Ich selbst erhielt 2000,— R.M. Die höchsten Beträge werden wohl Reg. Rat. Deppner und Kdr. Schreieder erhalten haben. Wer an dieser Feier beteiligt war, weiss ich nicht mehr. In Erinnerung habe ich lediglich die bereits genannten Vorgesetzten, K.K. Knop, Krim. Sekr. Gernoth, Haubrok sowie die niederl. Pol. Beamten Slagter und Poos. Insgesamt waren etwa 70 Personen anwesend, von denen ich den grössten Teil nicht kannte, sondern die Leute das erste Mal sah. Ich bin darüber sehr erschrocken gewesen, weil ich darin, dass so viel Personen von dem Spiel wussten, eine Gefahr für dieses erblickte. Gernoth und ich erhielten an diesem Abend auch noch die Polizeidienstauszeichnung II, Stufe für 18-jährige Dienstzeit.

Anlässlich des einjährigen Bestehens des E-Spiels fand in der Dienststelle Driebergen im März 1943 eine kleine interne Feier statt. An dieser nahmen teil: Brigadeführer Dr. Harster, Reg. Rat. Deppner, Kdr. Schreieder, Krim. Sekr. Bartels, Oberassistent Schumacher, Assistent Lahr, Krim. Sekr. Wilfert, die Sekretärin von Dr. Harster, Frl. Waltenberg und deren Freundin Fröumel, Frl. Boswinkel und meine Sekretärin. Bei dieser Feier erhielt Lahr, der bei der Feier im Kasino nicht anwesend gewesen war, einen Briefumschlag mit einem mir nicht bekannten Geldbetrag. Die Frauen bekamen etwas Schokolade und ein Paar Strümpfe und die Männer erhielten etwa 50 schwarze, aus England gekommene Zigaretten und ein kleines Päckchen Kaffee oder Tee.

Zu der Erschiessung der beiden Agenten v. d. Giessen und van Rietschoten ist folgendes zu sagen:

Einige Tage nach Beginn der Invasion in Frankreich kamen Reg. Rat. Deppner und Krim. Dir. Schreieder nach Haaren. In meinem Büro wurde dann eine Dienstbesprechung abgehalten, an der Bauer, Afflerbach, Kanzler, Haubrok, Krämer, Ortmann, Wilfert und ich teilnahmen. Bei dieser Besprechung wurde von R.R. Deppner darauf hingewiesen, dass es mit Rücksicht auf die Invasion in Frankreich notwendig ist, dass die wichtigsten Gefangenen aus Haaren wegkommen. Die einzelnen Sachbearbeiter erhielten den Auftrag sofort Verzeichnisse über ihre Gefangenen aufzustellen und dabei anzugeben, was diese gemacht haben und ob sie für eine Überstellung an ein Standgericht oder für die Einweisung in ein Konzentrationslager in Frage kommen können. Diese Verzeichnisse wurden erstellt und von R. R. Deppner mitgenommen. Während oder nach der Besprechung habe ich mich noch mit Kdr. Schreieder über Lauwers, Jordaan, v. d. Reyden, v. d. Giessen und van Rietschoten unterhalten. Ich habe bei den beiden Letztgenannten darauf hingewiesen, dass diese genau wie Wegener, zu den Leuten nach Rawitsch gehörten. Kdr. Schreieder erklärte sich mit diesem Verschlag einverstanden. Über die Unterbringung der 3 Erstgenannten sollte eine Entscheidung des Reichssicherheitshauptamtes eingeholt werden. Etwa 1 oder 2 Tage nach dieser Besprechung wurden Krim. Obersekr. Ortmann von Krim. Sekr. Wilfert, der aus mir nicht bekannten Gründen in den Haag war, zu einer Besprechung in das Lager Vught fernmündlich bestellt. Wir waren zur vereinbarten Zeit in Vught. Wilfert kam mit dem Zug aus Den Haag und teilte Ortmann und mir mit, dass R. R. Deppner befohlen habe, v. d. Giessen und van Rietschoten auf der Flucht zu erschiessen. Für die Durchführung des Planes sollten Ortmann und ich verantwortlich sein. Sowohl Ortmann als auch ich haben dies sofort abgelehnt, obwohl Wilfert darauf hinwies, dass wir den Befehl des Abteilungsleiters nicht verweigern könnten, weil wir sonst doch nach einem Führerbefehl selbst erschossen werden würden. Allerdings hatte auch Wilfert gegen diese Erschiessungsart Bedenken.

Ortmann sollte sofort mit dem Lagerkommandanten von Vught Besprechungen wegen der Verbrennung der beiden Leichen aufnehmen. Dies unterblieb aber, weil ich erklärte, versuchen zu wollen über Kdr. Schreieder die Aufhebung dieses Befehls zu erreichen. Wir fuhren nach Haaren zurück. Dort übermittelte Wilfert in meinem Büro den Befehl von R. R. Deppner an Bauer, Afflerbach und Krämer. Haubrock war nicht anwesend. Kanzler war ebenfalls nicht zugezogen worden. Die Kameraden waren alle von diesem Befehl betroffen, waren sich aber darüber einig, dass sie den Befehl nicht verweigern dürften, im Hinblick auf den schon erwähnten Führerbefehl, wonach Befehlsverweigerungen mit Erschiessen geahndet wurden. Bauer, Wilfert, Krämer und Afflerbach unter Führung von Bauer bildeten das Exekutionskommando. Ortmann übernahm die Überführung der Leichen nach Vught und Veranlassung der Kremierung. Ich selbst wollte mit der ganzen Angelegenheit nichts zu tun haben und habe dies offen erklärt. Ich habe Kdr. Schreieder angerufen und ihm die Angelegenheit mitgeteilt. Er war darüber entsetzt und versprach mir, in unser aller Interesse die Zurückname dieses Befehls zu versuchen. An diesem Tage sollte der

Befehl nicht ausgeführt werden. Auf keinen Fall dürfe ich mich daran beteiligen. Ich hätte mich lediglich um meine Codesachen zu kümmern. Kdr. Schreieder wollte noch wissen, wer Sachbearbeiter war. Ich sagte ihm, dass dies Bauer sei. Ferner bat ich Kdr. Schreieder noch doch dafür zu sorgen, dass ich, falls der Befehl doch ausgeführt werden müsse, nicht mehr angerufen werden würde. Dies sagte mir Kdr. Schreieder zu. Den Kameraden teilte ich zu deren Erleichterung mit, dass der Befehl zunächst nicht auszuführen sei. Einige Stunden später wurde ich von Kdr. Schreieder angerufen. Er teilte mir mit, dass ich von dieser Angelegenheit ausgenommen sei. Ob der Befehl doch noch ausgeführt werden müsse, wisse er nicht. Bauer würde deswegen von R. R. Deppner noch näheres hören. In den Nachmittagsstunden des folgenden Tages erhielt Bauer von R. R. Deppner den Befehl zur Durchführung des Auftrages vom vorhergehenden Tage. Entgegen dem Befehl von Kdr. Schreieder und ohne Wissen der Kameraden ging ich, nachdem ich dies erfahren hatte, zu den beiden in die Zelle und teilte ihnen mit, dass sie heute noch erschossen würden. Sie waren sehr gefasst und erklärten mir, dass sie damit gerechnet hätten. Auf meine Frage ob sie noch an ihre Angehörigen schreiben wollten, gaben mir beide ablehnende Antworten. Sie wünschten sich lediglich ein paar Zigaretten, die ich ihnen gab.

Nach Einbruch der Dunkelheit wurden die beiden aus ihren Zellen geholt und von dem vorher schon erwähnten Exekutionskommando in Richtung Vught zu Fuss abgeführt. Der Lagerverwaltung war erklärt worden, dass die beiden sofort auf Anordnung von R. R. Deppner zu Fuss nach Vught überführt werden müssten.

Um gegenüber den Uneingeweihten den Schein zu wahren, wurde später gesagt, dass die beiden einen Fluchtversuch unternommen hätten und dabei erschossen worden wären.

Als Ortmann einige Zeit später nachdem der Transport weg war, zu mir ins Büro kam und sagte, dass die beiden einen Fluchtversuch gemacht hätten und angeschossen worden seien, ging ich mit ihm hinaus zu dem Lagerkommandanten, der den Lastwagen zum Transport der beiden nach Vught zur Verfügung stellen musste.

Ihm wurde auch erzählt, dass beide einen Fluchtversuch unternommen hätten.

Ortmann war bei der Erschiessung nicht dabei, sondern war im Lager zurückgeblieben. Wer ihm die Durchführung des Befehls vom Exekutionskommando mitgeteilt hat, weiss ich nicht. Auch weiss ich nicht wer geschossen hat, habe mich auch absichtlich nicht danach erkundigt.

Ortmann wollte zum Tatort. Zu diesem Zwecke stellte ich den mir zur Verfügung stehenden Personenkraftwagen zur Verfügung. Da längere Zeit der Kraftfahrer nicht gefunden werden konnte, brachte ich Ortmann selbst zur Stelle und fuhr gleich wieder zurück. Die Stelle lag etwa 500 m vom Lager Haaren entfernt an der rechten Seite der Hauptstrasse Tilburg—'s-Hertogenbosch. Am Strassenrand im Grase lagen die beiden Leichen, die ich nicht näher betrachtet habe. Ortmann selbst blieb am Tatort, um den Abtransport der Leichen zu regeln. Nach meiner Rückkehr ins Lager schickte ich den Kraftfahrer mit dem Wagen zu Ortmann, damit dieser nach Vught fahren und dort wegen der Kremierung verhandeln konnte.

Als nach längerer Zeit das Exekutionskommando zurückkam, kam Krämer zu mir und bat mich um eine ihm geschuldete Flasche Cognac. Er erklärte, sie seien alle sehr nervös und körperlich nicht gut gestellt. Er bekam von mir eine angebrochene Flasche. Da ich von Kdr. Schreieder noch einige Flaschen Cognac zu bekommen hatte, rief ich ihn an und fragte ob ich mir diese aus dem Lagerbestand des Lagers Haaren geben lassen könnte. Er stimmte dem zu. Ich sagte ihm, dass die beiden erschossen seien und hatte das Gefühl, dass ihm die Sache unangenehm war. Ich holte dann noch eine Flasche Conac aus dem Lagerbestand und brachte sie Krämer, der mich darum gebeten hatte auf das Zimmer von Ortmann, wo sich auch Bauer, Afflerbach, Wilfert und Ortmann befanden. Dort trank ich mit allen zusammen ein Glas Cognac. Während meiner Anwesenheit wurde von allen tiefer Abscheu darüber zum Ausdruck gebracht, dass man einen solchen Befehl ausführen müsse. Einstimmig erklärten sie, dass sie im Wiederholungsfalle einen derartigen Befehl, genau wie ich, ablehnen würden. Wenn ich mich recht erinnere, bin ich in der gleichen Nacht noch in einer Codesache zu Kdr. Schreieder nach Zeist gefahren.

Warum van der Giessen und van Rietschoten auf diese Weise erschossen werden mussten und warum R. R. Deppner den Erschiessungsbefehl aufrecht erhalten hat, trotzdem dagegen Beschwerden erhoben wurden, entzieht sich meiner Kenntnis. Ich war darüber entsetzt, weil ich R. R. Deppner von einer solchen Seite nicht kannte.

Krim. Dir. Schreieder trifft daran keine Schuld. Er hat bestimmt versucht die Erschiessung zu verhindern, konnte dies aber nicht erreichen. Es ist zu berücksichtigen, dass Kdr. Schreieder Reg. Rat Deppner unterstellt war.

Der Agent Grün (Brutus) hing, wie mir eingefallen ist, mit der illegalen Presse in Zusammenhang. Er hatte, glaube ich, die illegale Presse zu einigen und bestimmte Artikel, die er aus England mitgebracht hatte, in ihr zu veröffentlichen.

Zu 11. Das mit dem Code des Van Borssum-Buisman betriebene Funkspiel führte nicht die Bezeichnung „Alba", sondern „Egmont".

Zu 12. Op den Velde hat wohl seine eigene Tätigkeit zugegeben, doch trotz seiner weichen persönlichen Veranlagung seine Mitarbeiter nicht verraten.

Da er kränklich war, hatte er unter der Haft zu leiden und fragte mich ob ich ihm nicht einige Erleichterungen verschaffen könne. Daraufhin liess ich ihn die Spieltelegramme ver- bezw. entschlüsseln. Er machte dies in dem Gedanken, dass man das Spiel in England sofort als solches erkennen würde, da er einmal keine derartigen Telegramme durchgegeben hatte und er sich ausserden darauf verliess, dass seine Freunde seine Festnahme nach England berichten würden. Nach Ablauf des erfolglosen Spieles liess ich Op den Velde defekte Radiogeräte zur Reparatur übergeben.

Zu 13. Das auf der Funklinie des Sipma mit dem Code des Ven durchgeführte Funkspiel führte nicht die Bezeichnung „Saskia", sondern „Alba".

Zu 14. Der UKW-Sprechfunker v. d. Wal hatte sehr übertriebene Angaben über die geplante Invasion gemacht.

Zu 17. Dr. Menten war mir bereits vor der Überprüfung seines Gesundheitszustandes bekannt. Er hatte früher wegen seines Herzleidens zusammen mit seinem Bruder und einem gewissen Engels im Garten des Lagers arbeiten dürfen. Dabei haben die Genannten mündlich Informationen an Gefangene, die aus den Fenstern riefen, über andere Gefangene gegeben.

Zu 25. Der unter Ziffer 25 genannte Codeoffizier Ten Haft war nach seiner Festnahme in Apeldoorn misshandelt worden. Dies hatte ich erfahren, als er in Zwolle im „Huis van Bewaring" sass. Auf meine Veranlassung wurde die Sache aufgenommen und über Krim. Dir. Schreieder dem Untersuchungsführer zugeleitet, der ein Verfahren gegen den Beschuldigten, einen Flamen, eingeleitet hat. Der Flame, dessen Name mir nicht mehr in Erinnerung ist, wurde später durch einen Illegalen erschossen.

Bei Ten Haft war umfangreiches Codematerial gefunden worden, so dass es möglich war, ohne Mithilfe des Gefangenen ein Spiel im O.D.-Inlandsnetz durchzuführen. Unter dem Eindruck, dass man das ganze Betriebsverfahren ohne seine Mithilfe ermittelt hatte, gab Ten Haft die Bestätigung für die Richtigkeit des Ermittelten. Über seine Angaben in Apeldoorn ist mir nichts bekannt.

Ten Haft wollte erst über seine Misshandlung nichts sagen, weil er befürchtete erschossen zu werden. Erst als er mehrfach von mir die Zusicherung hatte, dass er in keinem Falle weder wegen seiner Angaben über die Misshandlung noch wegen seiner Tätigkeit als Codeoffizier erschossen würde, machte er darüber Angaben. Wenn ich mich recht erinnere, war er mit einem glühenden Schüreisen an den Schienbeinen und den Wangen gebrannt worden und mit einer Flachzange in das Nasenbein gezwickt worden.

Bei unserem Rückzug nach Den Haag wurde Ten Haft in das Zellengefängnis Scheveningen überführt. Dort habe ich ihn, um meine Zusicherung, dass ihm nichts geschehen und er später entlassen werden würde, einzulösen, Ende April oder Anfang Mai 1945 entlassen. Er hat keinerlei Auftrag erhalten. Das erwähnte Funkspiel war erfolglos.

Ich kann mich noch erinnern, dass im Februar oder März 1945 in Almelo eine Funkstelle angepeilt und ausgehoben wurde. Dabei waren ein Agent namens (Deckname) „Fop" — der richtige Name ist mir nicht mehr im Gedächtnis —, ein Doktor Eskes und ein Funker namens „Alex" festgenommen worden. Sie wurden nach ihrer Vernehmung nach Zwolle überführt. Das gefundene, umfangreiche Telegrammmaterial, sowie Auszüge aus den Codevernehmungen wurden mir zur Auswertung zugeleitet. Met den 3 Männern habe ich nie gesprochen.

Soviel mir bekannt ist, wurden diese Leute anfangs April in Zwolle erschossen. Dies habe ich anlässlich einer Vernehmung im Strafgefängnis Rotterdam gehört. Wer den Befehl zur Erschiessung gab und wer die Erschiessung durchgeführt hat, entzieht sich meiner Kenntnis.

Zur Ergänzung des Zusatzes zu Ziffer 8 auf Seite 29 als 3. Absatz vor dem Strich einzusetzen:

Ausschlaggebend für die Ausführung des Befehls durch die Beamten des Kommandos Frank war die Tatsache, dass die beiden Agenten nach den bestehenden Gesetzen mit dem Tode bestraft werden mussten und auch von jedem Gericht zum Tode verurteilt worden wären.

32. Am 1. April 1943 wurden Van Looy, Koos Vorrink, dessen Bruder Adrianus Vorrink und einige andere Männer in das Lager Haaren eingeliefert. Von Kdr. Schreieder erhielt ich den Auftrag dafür zu sorgen, dass die Gefangenen so untergebracht werden, dass sie sich

nicht unterhalten können. Im Benehmen mit dem Lagerkommandanten wurden die Gefangenen im 2. Stockwerk untergebracht. Zwischen 2 Zellen wurde immer eine freigelassen, sodass eine Unterhaltung von Zelle zu Zelle nicht möglich war. Sachbearbeiter des ganzen Komplexes war Krim. Sekr. Bartels.

Von einem Buch, das Van Looy geschrieben haben soll, ist mir nichts bekannt. Ich kann mich an derartiges nicht erinnern. Eine Tochter des Van Looy war meines Wissens in Deutschland bei der Familie oder bei Verwandten von Krim. Rat Harders als Dienstmädchen tätig. Warum das so war, kann ich aber nicht sagen.

33. Bei den Agentenvernehmungen gab es zahlreiche Fragen, die ich, so gut ich sie noch in Erinnerung habe, in Folgendem niederlegen will.

A

1. Genaue Personalien mit Lebenslauf bis zur Ausbildung in England.
2. Decknamen.
3. Der in England erhaltene Arbeitsauftrag.

B

4. Schulnamen in England.
5. Ausbildung in England (mit Ausnahme der Funkausbildung).
   a. Lage und Beschreibung der Schulen.
   b. Unterrichtsfächer.
   c. Namen und Beschreibung der Ausbilder (auch Decknamen).
   d. Namen und Decknamen der Mitschüler.
   e. Dauer der jeweiligen Unterrichtskurse.
6. Wo zwischen den einzelnen Schulen (bei Pausen) aufgehalten? Mit wem zusammen gewesen oder getroffen?
7. *a.* Wo und wann zum Einsatz gestartet? Genaue Beschreibung des Flugplatzes und seiner Einrichtungen.
   b. Wer ist mit abgesprungen?

C

8. Genaue Überprüfung der mitgebrachten Sende- und Codeunterlagen.
9. Wo im Funken ausgebildet? (Ziffer 5 *a. b. c. d.* und *e.*).
10. Wo im Codieren ausgebildet? (Ziffer 5 *a. b. c. d.* und *e.*).
11. Arbeitsweise mit dem, bezw. den mitgebrachten Codes? Sicherungen?
12. Arbeitsweise mit den Funkgeräten und Sendeplänen?

Dass sich aus diesen Hauptfragen zahllose Unterfragen entwickeln, die hier im einzelnen nicht wiedergegeben werden können, da sie in jedem Fall anders sein werden, ist wohl verständlich.

Die Abschnitte A und B waren für die allgemeine Vernehmung und der Abschitt C für die technische Vernehmung, die von mir durchgeführt wurde, massgebend.

34. Bei den verschiedenen von mir durchgeführten allgemeinen Vernehmungen und den Codevernehmungen wurden mir die verschiedensten Ausbildungstätten, Ausbilder u.s.w. genannt. Was mir davon noch in Erinnerung ist, will ich in Folgendem niederlegen.

Zunächst bestand in London Chestersquare ein niederländisches Büro unter Leitung eines Kapitäns Derksema, das sich mit dem Aussuchen von Leuten, die als Agenten nach den Niederlanden gehen wollten, befasste. Dieses Büro leitete die ausgesuchten Leute einem englischen Oberleutnant namens Seymour zu, der im englischen Kriegsministerium seinen Sitz hatte. Dieser veranlasste dann die Ausbildung in unter englischer Leitung stehenden Schulen.

Kapitän Derksema soll später wegen Unfähigkeit abgelöst worden sein. Die Leitung wurde dann einem Kapitän Lieftink übertragen, der einem Colonel de Bruine unterstand.

Von einem mir nicht mehr in Erinnerung befindlichem Zeitpunkt ab bestanden 2 Büros in London, die sich mit der Versendung von Agenten nach den Niederlanden befassten. Das eine hiess B.B.O. (Bureau Bijzondere Opdrachten) und das andere B.I. (Bureau Inlichtingen). Das B.B.O. stand meines Wissens unter englischer Leitung und das B.I. unter niederländischer Leitung. Der erste Leiter von B.B.O. war der englische Colonel Blunt, der später nach Italien gekommen sein soll. Er soll seine Sekretärin, Miss Bond, die als Leutnant tätig war, geheiratet haben. Sein Nachfolger war ein englischer Major, dessen Name mir aber entfallen ist. Der Leiter des niederländischen Büros (B.I.) war der niederländische Colonel de Bruine, dem der Kapitän Lieftink und ein Leutnant Gerbrands unterstanden. Die Ausbildung der Agenten für dieses Büro erfolgte auf den rein englisch betriebenen Schulen des B.B.O. Nur den Einsatzauftrag erhielten die Agenten des B.I. von diesem Büro.

Der Leiter des gesamten englischen Nachrichtendienstes soll ein Mann namens Rabilliaty oder so ähnlich gewesen sein. Er soll ein sehr geheimnisvoller Mann gewesen sein, dessen Dienstrang nicht bekannt geworden ist.

Der Nachfolger von Colonel Blunt war, wie mir eben einfällt, ein englischer Major namens Bingham.

Auf dem von Derksema geleiteten Büro waren noch ein gewisser Crediet und ein Hazelhoff-Roelfsema tätig. Beide waren Leutnant. In dem Haus, in dem dieses Büro untergebracht war, war auch ein Zimmer für einen gewissen Van Zanten, der früher in Den Haag Polizeipräsident gewesen sein soll, reserviert.

Beim „Büro Inlichtingen" (B.I.) war auch noch der niederländische Major Somer, der den Decknamen „Kaaskop" führte, tätig. Er soll der eigentliche Leiter des Büros gewesen sein.

Die Codeausbildung erhielten einzelne Agenten von einem Codelehrer namens Campbell. Dies soll der berühmte englische Rennfahrer gewesen sein. Später wurde die Codeausbildung auf den Schulen von Offizieren, deren Namen mir nicht bekannt sind, durchgeführt.

Während im Anfang nur die Funker eine spezielle Codeausbildung erhielten, wurden später alle Agenten im Codieren ausgebildet.

Die Sprechfunkerausbildung wurde in einer kleinen, mir namentlich nicht bekannten Ortschaft nördlich von London durchgeführt. Die Ausbildung leitete ein englischer Kapitän namens Lee.

Von den Offizieren und Unteroffizieren, die auf den Schulen Unterricht erteilten oder als Betreuungsoffiziere tätig waren, sind mir folgende in Erinnerung.

Leutnant Dawson, Robson, Sneuwing, Fred, Commander Child, Sergeant Holland und Bill.

Diese Namen dürften aber wohl nur Decknamen gewesen sein.

Welche Tätigkeit die Genannten im einzelnen ausübten, kann ich nicht mehr sagen.

Von den Offizieren der niederländischen Legion sind mir nur noch die Namen Beelaerts van Blokland, De Graaf, De Jonge und Van Voorst tot Voorst in Erinnerung. Welche Dienstgrade und Funktionen sie hatten, weiss ich nicht mehr.

Ausbildungsschulen für Sabotage und Spionage befanden sich, soweit ich mich erinnere, bei Southampton, am Loch Ness in Schotland. Für Funkerausbildung in London und in Thamepark nördlich von London. Für Fallschirmausbildung bei Manchester und für Sport in London. Diese Schulen führten zuerst Namen, wie z. B. Beaulieu bei Southampton und Thamepark nördlich London. Später haben diese Schulen Nummern erhalten.

Reine Funkerausbildungsstätten waren die Funkerschule Hausplace am Hausplace in London und die Funkerschule Thamepark.

Die Sprechfunkerausbildung erfolgte, wie schon erwähnt, in einer kleinen Ortschaft nördlich London.

Die Fallschirmspringerausbildung wurde in 2 Schulen bei Manchester durchgeführt. Eine hiess, glaube ich, Ringway und die andere Wilmslow.

Soweit es erforderlich war, wurden die Agenten erst in der Sportschule Chelsea baracks in London körperlich trainiert.

Niederländer, die auf illegalem Wege nach England gekommen waren, wurden erst in die sogenannte „Patriotic-School" in London gebracht und dort einer eingehenden Überprüfung ihrer Person unterzogen. Erst nach abgeschlossener Überprüfung wurden sie den niederländischen Behörden überstellt und konnten sich dann frei bewegen. Sie wurden entweder der niederländischen Legion, der Marine oder der englischen Luftwaffe zugeteilt oder fanden als Agenten Verwendung.

Die als Agenten ausgewählten Männer mussten eine Anzahl der oben genannten Schulen, auf denen übrigens auch Angehörige anderer Nationen ausgebildet wurden, durchlaufen. Auf diesen wurden sie auf allen Gebieten der Spionage, Sabotage, Propaganda und im Schiessen ausgebildet. Auch die Agenten, die später lediglich als Funker eingesetzt wurden, mussten erst einige der allgemeinen Schulen durchlaufen. Dann erst kamen sie auf eine Funkerschule.

Die meisten Agenten brachten mehrere Codes mit. Bei der Ermittlung dieser Codes war es von grossem Vorteil, dass sie fast in allen Fällen einwandfreie Unterlagen mitbrachten. Aus ihnen war meist schon die Art und Arbeitsweise zu ersehen. Das Gleiche gilt für das zahlreich gefundene Telegramm-Material.

Das Agentenmaterial war meiner Ansicht nach nicht immer gut ausgewählt. Der eine Teil war beispielsweise noch nie in den Niederlanden gewesen, der andere wollte nur nach Hause und wollte das auf diese Weise erreichen und ein weiterer Teil wollte nur etwas Abenteuerliches erleben. Nur ein geringer Teil hatte sich aus reinem Idealismus zur Verfügung gestellt.

Wer im einzelnen die zur Kenntnis der Offiziere, Ausbildungsstätten u.s.w. führenden Auskünfte erteilt hat, vermag ich beim besten Willen nicht mehr zu sagen. Auch die näheren Zusammenhänge und die Zusammenarbeit zwischen den einzelnen Büros kann ich nicht mehr rekonstruieren.

35. Über der für Krim. Dir. Schreieder tätig gewesenen Van der Waals kann ich nicht viel sagen. Ich weiss nur, dass dieser mit ihm sehr zufrieden war. In Kameradenkreisen war Van der Waals in keiner Weise beliebt und wurde offen als Verbrecher bezeichnet.

Welche Rolle Van der Waals im E-Spiel spielte, weiss ich nicht. Bekannt ist mir, dass er einmal mit einem Segelboot nach England wollte und dass er einmal in Schweden war. Einzelheiten weiss ich aber nicht.

Bekannt ist mir ferner, dass Van der Waals in der Aufrollung der von mir schon früher erwähnten Sache Jutten aus Bergen op Zoom eine Rolle gespielt hat. Auch bei der Aufrollung des Komplexes Koos Vorrink, Van Looy u.s.w. muss er eine üble Rolle gespielt haben. Aber auch in diesen Fällen kenne ich keine Einzelheiten.

Van der Waals habe ich zuletzt in Haren bei Groningen mit einem Tandem gesehen. Er wollte Kdr. Schreieder sprechen. Dieser war bei der Dienststelle in Groningen. Dorthin habe ich Van der Waals verwiesen. Dies war etwa zwischen dem 10. und 12. April 1945.

Ob er von Kdr. Schreieder zu dieser Zeit noch Aufträge erhalten hat, weiss ich nicht. Ich nehme aber an, dass dies nicht der Fall war, da zu diesem Zeitpunkt durch die stets weiter vorrückenden Kanadier der Arbeitsraum schon sehr beschränkt war.

Das von mir Niedergelegte stellt eine Zusammenfassung meiner gesamten Tätigkeit während meines Einsatzes in den Niederlanden dar.

Es wurde von mir alles nach bestem Wissen und Gewissen niedergeschrieben.

Geschlossen. Scheveningen, den 20. Juni 1946.

(w.g.) ERNST MAY,

Krim. Obersekretär.

BIJLAGE 12

Brief dd. 15 September 1941 van de Minister van Binnenlandse Zaken aan de Minister van Oorlog a.i.

(Afkomstig uit het archief van het Ministerie van Oorlog)

DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN
(Netherlands Government Department of the Interior)

Dossier C.I.C. no. 4024.

Londen, 15 September 1941.
Stratton House,
Stratton Street, Room 401.

Zijner Excellentie
den Minister van Oorlog a.i.
te Londen.

Ik heb de eer Uwer Excellentie mede te deelen, dat ik met betrekking tot de organisatie van den C.I.D. met ingang van heden enkele maatregelen heb getroffen, waarvan naar ik meen U zult willen kennis nemen.

Allereerst is door mij bepaald, dat de C.I.D. voor zoover hij hier in Londen den arbeid verricht, voortaan, behalve met de personen, die hij heeft te hooren of van wie hij moet trachten gegevens te bekomen, slechts twee contact punten zal hebben, n.l. met den betrokken Engelschen dienst en mij.

De C.I.D. zal dan ook voortaan aan de Departementen of aan andere instanties niet meer rechtstreeks inlichtingen verstrekken.

Ik heb de ambtenaren bij den dienst verboden dit te doen.

Wanneer derhalve Uwerzijds bepaalde inlichtingen verlangd worden, wilt U wel bevorderen, dat deze via mijn Departement worden gevraagd.

In spoedgevallen kan mondeling met den 1en Luitenant Dr. v. d. Putten in overleg worden getreden.

In de tweede plaats heb ik in overleg met den Minister-President stappen ondernomen dat onderhandelingen met de Engelsche Regeering zijn geopend ten einde te bevorderen, dat de geheime diensten die of onder het Home Office of onder het War Office of onder den Premier van het Engelsche Kabinet ressorteeren bij het zoeken van contact met ons, zich uitsluitend tot den C.I.D. of tot mij wenden. In verband met de belangen in Nederland is het dringend noodig, dat zoo spoedig mogelijk een punt geschapen wordt waar het geheel kan worden overzien.

Ik heb in de derde plaats maatregelen genomen dat zoodra ik kennis krijg van gegevens die voor Uw departement van belang kunnen zijn, U.E. onmiddellijk de noodige inlichtingen worden verstrekt.

Voorts is met betrekking tot de hier in Engeland aangekomen landgenooten een regeling getroffen, waardoor het mogelijk wordt dat deze personen door de ingestelde interdepartementale commissie gehoord kunnen worden, alvorens zij zijn vrij gegeven en contact met andere personen, anders dan met de vertegenwoordigers van de Engelsche diensten en den C.I.D. hebben gehad. Bevorderd wordt, dat deze personen zoodra de betrokken Engelsche Dienst hen heeft overgegeven, onverwijld door den C.I.D. worden gehoord en niet langer dan volstrekt noodzakelijk is, afgezonderd blijven.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
(w.g.) H. VAN BOEYEN.

BIJLAGE 13

Correspondentie tussen de heren Rabagliatti en Derksema over de marconist van der Reyden

Whitehall 9400
Ext. 1008

War Office (Room 055 A).
Whitehall, S.W. 1.
3rd November, 1941.

My dear Derksema,

Van der Reyden.

I am glad to say that I have discovered William Jacobus van der Reyden whom I think is likely to be of great value to us. He is at present in s.s. „Sembilan" which is now in the London Docks.

I had his wireless tested so as to see if he would be of any value and the result was so outstanding that I thought I had better get hold of him without delay.

I therefore asked your Prime Minister, with whom I was lunching on Saturday, to be good enough to ask Admiral Furstner to call this man up from his ship and hand him over to me. There was little time to lose as his ship is due to sail away any day. Van der Reyden is an expert radio operator and can receive at nearly 40 words a minute! I am having him trained specially by our Wireless School.

Will you be good enough to look into this man's reliability and interview him as soon as you can. I believe, at one period long ago, he was an N.S.B.er but left through hatred of the Germans

I think if he is otherwise useful, he will be the best Operator we have ever come across.

Yours sincerely,
(sgd.) W. H. R.

C.I.D.
No. 1754.

London, 20th November, 1940.

Dear Colonel Rabagliati,

I believe to have to attract your attention to the following:

Several English authorities are trying to locate W. J. van der Reyden. Firstly the firm Kelly Bryan has tried to trace him as a deserter, also an Immigration Officer did contact the Shipping Committee to enquire about him. The above-mentioned man was in the employment of „Radio Holland", with which in its time I have settled for him as far as it was concerned. „Radio Holland" therefore has finished with him.

In my opinion the mistake occurred by the way in which the man has been payed off from his ship. The Immigration Officer supposes that he had joined the British Army. Dozens of people actually seem to know that there is something suspicious about van der Reyden, also Field Security Police has been approached for research.

Is it known to you that above-mentioned has been some years ago a member of the N.S.B. and that, case of that, he has been detained last year in the Dutch East Indies? His record is on several points of view surprising. For instance, he has, though being married, an allotment running on the name of friends in Holland. According to rumours he must have had a good deal of money, when arriving in England. Nevertheless two days ago, I was approached over the telephone by an English woman, who asked me to try to get the money instantly returned from V. d. Reyden which he must have borrowed from a friend (How did this woman know that I had anything to do with v. d. Reyden and how did she know my telephone number?).

How is it that v. d. Reyden was in the possession of several notes about ships-in-convoy, and about convoy-routes etc. The above-mentioned has, when leaving, left the radio apparatur on board the „Sembilan" in the greatest disorder.

I recommend this case anew to your serious consideration

Yours sincerely,

Whitehall 9400
Extension 1008

War Office, Room 055 A
Whitehall, S.W. 1.

21st November, 1941.

Capt. Derksema
82, Eaton Square, S.W. 1.

My dear Derksema,

W. J. van der Reyden.

I have your letter of 20th November.

Regarding your fears that the various English Authorities will be upset about this man, I do not think you need worry as they were warned about him about a fortnight ago. I do further agree with you that your Shipping people might have been warned a little sooner.

I was given permission by Dr. Gerbrandy on 1st November to use this man and he was good enough to say that I might take him as from Monday morning 3rd November, which I did.

As I told you in my letter of 3rd November, the Prime Minister told me that Admiral Furstner would call this man up from his ship and hand him over to us.

I have had very good reports about Van der Reyden, and I am aware that he was a member of the N.S.B. years ago, but I understand that he left because of his dislike of the Germans. I am also informed that his wife owns a farm near Haamstede which is at present being run by a relation.

Naturally I will go most carefully into your inquiries as to his attitude and I thank you very much indeed for bringing these to my notice. I hope that this man will turn out to be suitable for our purposes. He is quite exceptionally good in wireless, and both his W/T and Code instructors have informed me that they are delighted with his progress.

Anything further you may be able to find out about this man will naturally be of the utmost importance.

Yours sincerely,
(sgd.) RABAGLIATI.

BIJLAGE 14

Brief d.d. 29 Juni 1943 van de heer de Bruyne aan de heer Somer over de C.I.D.-agent de Jonge

DEPARTEMENT VAN OORLOG
M.V.T.

Hereford House, Flat 12,
117, Park Street,
London W. 1. Mayfair 9761

29 Juni 1943.

Aan den Majoor Dr. J. M. Somer.

Zeer geheim.

In antwoord op Uw schrijven dd. 28 Juni 1943, No. AJ/GU/1972/43, moge ik U het volgende mededeelen:

1e. Ik ben betrokken geweest in de uitzending van Jhr. E. W. de Jonge, m.d.v. dat hij zijn opdracht had ontvangen van Colonel Rabagliati, terwijl deze hem ook de contactadressen in Nederland had opgegeven *(dit laatste vrij zeker in onderling overleg met den Heer van 't Sant en de res. Luit. Hazelhoff Roelfsema)*.

Van officieele Nederlandsche zijde was aan de Jonge alleen opgedragen z.m. contact tot stand te brengen met Koos Vorrink.

2e. Ook ik heb het rapport GB/1743/43 geheel ontleed. Aan de hand van de in mijn bezit zijnde berichten van de Jonge (welke ik t.z.t. ontving van Colonel Rabagliati) kunnen de gegevens uit het Stockholmsche rapport zeer nauwkeurig worden gecontroleerd. Tot op enkele punten na klopt alles precies. Captain Seymour geeft het gebeurde in zijn brief juist weer, m.d.v. dat Pim C een ander was dan door hem opgegeven. Hij kan dit rectificeeren aan de hand van het in zijn bezit zijnde telegram. Pim C was de manager van W. Smit en Co., terwijl Dirk de „artillerie-officier" in den Haag was.

3e. Van de gevangenneming van de Jonge hoorde ik pas veel later, doordat ik toen reeds alle contact met Colonel Rabagliati verbroken had. Bij geruchte was mij echter bekend, dat deze gevangenneming een gevolg zou zijn van een mislukte ontsnappingspoging per trawler uit IJmuiden.

4e. De in het rapport genoemde „Jan" kan een man van mij geweest zijn. Hij had in zijn contactadressen een zekere „Dick", doch dit was zeker *geen* rechercheur der Haagsche politie.

5e. Waar het Stockholmsche rapport (is dit van Mr. C. H. J. F. van Houten?) *zeer goed is*, ware telegrafisch te vragen:

„Kan Dirk mededeelen of Anton in GB/1743/43 dezelfde is als Anton de Wilde uit GB/1809/43?"

Deze vraag ware uiteraard alleen te stellen indien de rapporten beide van den Heer van Houten afkomstig zijn.

6e. Indien U meer wenscht te weten omtrent mijn analyse van dit rapport, ben ik gaarne bereid dit mondeling te doen.

De Kolonel der Mariniers,

(w.g.) M. R. DE BRUYNE.

BIJLAGE 15

Brief dd. 25 Juni 1943 van de heer Seymour aan de heer Somer over de C.I.D.-agent de Jonge

War Office (Room 900)
Whitehall S.W.I.

25th June, 1943.

Major J. M. Somer,
71, Park Street, London, W. 1.

My dear Major,

In Report No. 170 recently received from Stockholm, concerning the group Evert, you will find references to Jhr. E. W. de Jonge and Ruiter or Reinders. Both these men were put into Holland on the 23rd February, 1942, by my predecessor, Lt. Col. Rabagliati, who was, at that time, occupied with the penetration of Holland for military information, and was being helped in this by Col. de Bruyne, Capt. Derksema, Chester Square, and several others. Jhr. de Jonge was recruited by Capt. Derksema, and Reinders, whose proper name is Evert Radema, was found by me. The latter at the time he was recruited, was working in Cardiff as District Secretary of the Dutch Central Transport Workers' Federation.

The instructions these two men received from Lt. Col. Rabagliati were to specialise in military and naval information, and such economic information as they could manage. What instructions they may have received from any of the Dutch Authorities mentioned above is not known to me.

Their means of communication with England was via the W/T sets carried by Radema or letter code (known only to Jhr. de Jonge) Sweden. Shortly after their departure we began to receive W/T messages containing military and other information, and one message giving us sources of this information. This latter telegram read as follows:

„Will name agents as follows: —

PIM	Manager KLM Rotterdam
PIM A	Harbourmaster Rotterdam
PIM B	Manager Thomsen Havenbedrijf Rotterdam
PIM C	Manager W/P Smit en Co. Rotterdam
DIRK	Artillery Officer, the Hague; gathering military information
JOB	Student Leiden preparing coastal contact."

Besides these several telegrams we also received three letters via Sweden, containing military information in letter code.

Up to 18th May, 1942, the messages received from these two men gave every indication of being genuine and from free agents. Identity checks were given, and the messages were correctly encoded. There was then a break in our contact until 6th June, when a message was received from Jhr. de Jonge badly encoded and no identity check. This message was suspected of coming from the Germans, and this was confirmed on 18th June, 1942, when the Dutch Government received advice from Switzerland that Jhr. de Jonge was in German hands. After 6th June and up to 27th July, 1942, we received altogether nine W/T messages, all sent by the Germans. Since the latter date no further contact has been made.

All the above facts are known to both General van 't Sant and Col. de Bruyne, who were kept fully in the picture at the time.

Would you please let me know if you require any additional information concerning this particular matter.

Yours sincerely,
(w.g.) onleesbaar.

BIJLAGE 16

Nota over het England-Spiel, geschreven ten behoeve van de Enquêtecommissie door J. Schreieder.

JOSEPH SCHREIEDER

DAS ENGLANDSPIEL

ERSTER TEIL

GRUNDSÄTZLICHES UND ALLGEMEINES.

A. Grundsaetzliches aus dem Nachrichtendienst.

I. Die drei Arten der nachrichtendienstlichen Tätigkeit.

Die drei Arten der nachrichtendienstlichen Tätigkeit sind:

1. Der aktive Nachrichtendienst (Spionage) durch Erkundung der gegnerischen Staatsgeheimnisse;
2. Die Spionageabwehr mit dem Ziele

a. die gegnerische Erkundung durch vorbeugende Massnahmen unmöglich zu machen (vorbeugender Abwehrschutz der Objekte und Betriebe);

b. die für den gegnerischen Nachrichtendienst arbeitenden Personen zu erfassen und der gerichtlichen Bestrafung zuzuführen;

3. die Gegenspionage (Contraspionage) mit dem Ziel, durch Täuschung des Gegners — „Spiel" — den gegnerischen Nachrichtenapparat zu erkennen und lahmzulegen.

Dies kann geschehen

a. Offensiv durch Gewinnung von Angehörigen des *Behörden*-(Dienststellen-) Apparates des gegnerischen Nachrichtendienstes,

Einbau eines eigenen Agenten in den *Behörden*apparat des gegnerischen Nachrichtendienstes,

Ansatz von Agenten an Angehörige des *Behörden*apparates des gegnerischen Nachrichtendienstes;

b. Defensiv durch Verwendung der gegnerischen *Agenten*,

Ansatz eigener Agenten an den gegnerischen *Agenten*apparat,

Festnahme der gegnerischen *Agenten* und Verwendung ihrer Arbeitsmöglichkeiten, ihrer Kenntnisse und Verbindungen (Funk-, Post- und persönliche Verbindungen).

Die — in Deutschland während des letzten Krieges aufgeworfene — Frage, ob die Contraspionage Aufgabe der aktiven Spionage oder der Abwehr ist, kann in Hinsicht auf das Ziel der Contraspionage — Lahmlegung des gegnerischen Agentenapparates — nur damit beantwortet werden, dass die Contraspionage eine Spezialaufgabe der Spionageabwehr ist.

Schon im Weltkrieg 1914/18 war in Deutschland die Spionageabwehr eine Aufgabe der Wehrmacht und der Polizei. Bis 1933 hatte die „Politische Abteilung" eines Polizeipräsidiums oder einer Polizeidirektion eine Unterabteilung „Spionageabwehr". Als nach 1933 Himmler aus den Politischen Abteilungen die „Geheime Staatspolizei" bildete, wurde die „Abwehrpolizei" mit eingebaut.

Im Wehrmachtssektor war die Abteilung „drei" (III) der Abwehrstellen für die Bekämpfung der Spionage zuständig. (Abteilung I: aktive Spionage, Abteilung II: Sabotage). Die Abwehrstellen hatten jedoch keine Exekutivgewalt, d.h. die Festnahmen und Vernehmungen führten ausschliesslich die Abwehr*polizei* durch, die mit der „militärischen Abwehr" Koordiniert war.

Dieselben Grundsätze trafen in Holland für die Sicherheitspolizei (Abwehrpolizei: IV E) und die Abwehrstelle Niederlande (Abteilung III vor allem III F: Feindabwehr und Contraspionage) zu. Ihre Zusammenarbeit geschah nach den Vereinbarungen zwischen Oberkommando der Wehrmacht und dem Reichssicherheitshauptamt. Leiter der *polizeilichen* Abwehr u. Contraspionage: Schreieder; Leiter der *militärischen* Abwehr u. Contraspionage: Giskes.

II. Das „Spiel".

Das „Spiel" im Sinne der Contraspionage ist die Täuschung des Gegners durch Hervorrufen eines Irrtums über den wahren Sachverhalt — und das Unterhalten dieses Irrtums — im Wege und mit den Mitteln der Contraspionage.

„Spiele" kann es auch in anderem Rahmen, je nach der Angriffsart und -basis des Gegners, geben; so wäre zB. ein Spiel gegen den Engländer Lawrence, als er 1916/1918 die Türkei matt setzte, indem er ihr eine Araberrevolte in den Rücken jagte, durchaus denkbar und möglich gewesen.

III. Der Agent.

Zur Durchführung ihrer Aufgaben bedient sich jede Sparte des Nachrichtendienstes des „Agenten" oder — wie er deutscherseits genannt wurde — „Vertrauensmannes" (V-Mannes).

Ausserhalb des Nachrichtendienstes Stehende haben von einem „Agenten" meist falsche Vorstellungen. Die Folge davon sind Unverständnis und Voreingenommenheit.

Diese Tatsache ist wohl zum Grossteil darauf zurückzuführen, dass *jeder* im Nachrichtendienst Arbeitende als „Agent" bezeichnet wird, diese einheitliche Bezeichnung aber nicht die Motive berücksichtigt, die den einzelnen zu dieser Tätigkeit veranlassten, vor allem nicht, ob der Agent für oder *gegen sein Vaterland* arbeitet. Deshalb unterschied ich immer zwischen dem „Agenten pro patria" und — *in scharfer* Gegenüberstellung — dem *Verrats*agenten.

B. Allgemeines aus dem Englandspiel

I. Bezeichnung.

Nach den Richtlinien des Reichssicherheitshauptamtes mussten die Funkspiele mit Namen aus der Geschichte des Landes, in welchem das Spiel lief, bezeichnet werden.

In Abweichung hiervon habe ich nicht einen Namen aus der holländischen Geschichte genommen, sondern die Bezeichnung „Englandspiel" gewählt mit der Begründung, dass dieses Funkspiel *das* Englandspiel werden müsse, sowohl hinsichtlich seines Umfanges als auch seiner Dauer. Man kann mir entgegenhalten, dass ich dies zu diesem Zeitpunkt noch nicht voraussehen konnte. Ich habe den Namen erst etwa im Mai 1942 an das Reichssicherheitshauptamt gemeldet, als ich mir meiner selbst und des Spieles sicher war. Die Bezeichnung „Englandspiel" galt für den *Polizeisektor*.

Oberstleutnant Giskes bezeichnete dieses Funkspiel für den *Wehrmachts*sektor als „Fall Nordpol". Er hatte, als ihm sein V-Mann Ridderhof (Schrosch) zum ersten Mal die Anwesenheit von Fallschirmagenten in Holland meldete, erklärt: „Das glaube ich nicht. Laufen Sie mit dieser Neuigkeit meinetwegen zum Nordpol!".

II. Der Zweck des Englandspieles.

Der Zweck des Englandspieles war:

1. Die Erfassung der in Holland zum Einsatz kommenden gegnerischen Agenten und ihres Materials auf breitester Basis;
2. Die Kenntnis und Verhinderung der Durchführung ihrer Aufträge;
3. Die Irreführung des Gegners.

Die Übermittlung falschen Spionagematerials im Rahmen der den Agenten erteilten Spionageaufträge, die Meldungen über die Erledigung von Sabotage- und sonstigen Aufträgen sollte dem Gegner eine rege Tätigkeit der Agenten im Sinne ihrer Aufträge vortäuschen und ihm Veranlassung geben, die, für Holland vorgesehenen und bestimmten Agenten weiterhin im Rahmen des E-Spieles abzusetzen.

III. Behandlung der Agenten.

Meinem Antrag, die im E-spiel festgenommenen Agenten weder während noch nach Ablauf des Spieles an das Kriegsgericht zu überstellen, hat sowohl der Chefrichter beim Wehrmachtsbefehlshaber Niederlande (Oberstkriegsgerichtsrat Dr. Gaykow) als auch das Reichssicherheitshauptamt zugestimmt. Als Himmler und Heydrich im Mai 1942 in Den Haag waren, haben mir beide eine Zusage im gleichen Sinn gemacht.

Ich hatte auch die während des E-Spielverlaufes festgenommenen Agenten des BI — s. Seite 5 — nicht dem Kriegsgericht überstellt, sondern ebenfalls nach Haaren verbringen lassen. Es konnte ein Zufall gewesen sein, dass sie in London nicht zum englischen sondern holländischen Dienst gekommen waren. Ihre Überstellung an das Kriegsgericht und die damit verbundene Aburteilung wäre wohl eine zu krasse Auswirkung dieses Zufalles gewesen.

Eine Verbringung der Agenten nach Deutschland — einzeln oder in ihrer Gesamtheit — hatte ich niemals beabsichtigt. Als in der Nacht vom 29. auf 30.8.1943 zum erstenmal Agenten ausbrachen (Dourlein und Ubbink) konnte ich den weiteren Verbleib der Agenten in Holland durchsetzen, da es mir gelungen war, den Weiterlauf des Spieles zu ermöglichen. Nach dem Ausbruch von 3 Agenten in der Nacht vom 23. auf 24.11.1943 nahm mir Rauter die Verfügungsgewalt über die Agenten und beauftragte den Abteilungsleiter IV (Regierungsrat Deppner) mit der sofortigen Verlegung der Agenten in das sicherste Gefängnis in Holland — nach Ansicht Deppners Assen — und der Antragstellung an das Reichssicherheitshauptamt auf baldmöglichsten Abtransport sämtlicher Agenten in das Reichsgebiet.

Anfang Dezember 1943 kamen die Agenten nach Assen, Anfang 1944 nach Deutschland (Rawitsch).

Die Füsilierung der Agenten wurde mir erst Mitte 1947 anlässlich einer Vernehmung im Huis van Bewaring in Rotterdam durch den Vernehmungsbeamten bekannt.

IV. Verzeichnis der Agenten.

Geordnet nach dem Tag der Festnahme (Absprung). Die Abkürzung „F" bedeutet: Funker. Die arabischen Zahlen rechts aussen geben die Funklinien an. Da die Rekonstruktion aus dem Gedächtnis erfolgt sind kleine Irrtümer möglich.

1942.

13. 2.		(1) ter Laak, Johannes (F), BI.	
13. 2.		(2) v. d. Reyden, Willem (F), BI.	
6. 3.	(1)	Lauwers, Hubertus, (F)	1
9. 3.	(2)	Taconis, Thys.	
27. 3.	(3)	Baatsen, Arnoldus, „Abor".	
28. 4.	(4)	de Haas, Hendrikus, „Pyl", (F).	3
28. 4.	(5)	Andringa, Leonhard, „Akki".	
1. 5.	(6)	Kloos, Barend.	
1. 5.	(7)	Ras, Gozewin.	
3. 5.	(8)	Jordaan, Hendrik, „Jeffers", (F).	2
9. 5.	(9)	Sebes, Hendrik.	
22. 5.		(3) Jkhr. de Jonge, Ernst, BI.	
23. 5.		(4) Ortt, Felix, (F), BI.	
29. 5.		(5) Radema, Evert, (F), BI.	
30. 5.		(6) Emmer, Jan.	
30. 5.	(10)	van Steen, Antonius.	4
	(11)	Parlevliet, Hermanus.	
23. 6.	(12)	Rietschoten, Jan.	
	(13)	Buizer, Johannes.	5
27. 6.	(14)	Jambroes, George.	
	(15)	Bukkens, Joseph, (F).	6
16. 7.		(7) Alblas, Aart Hendrik, (F), BI.	
24. 7.	(16)	van Hemert, Gerard Jan.	7
25. 9.	(17)	Beukema toe Water, Carel.	
	(18)	Mooy, Adriaan.	
25. 9.	(19)	Jongelie, Roelof.	
	(20)	Drooglever Fortuyn, Cornelis.	
1.10.	(21)	v. d. Giessen.	
6.10.	(22)	Niermeyer, Willem, (F), BI?	8
22.10.	(23)	Kamphorst, Peter.	
	(24)	Koolstra, Meindert.	
	(25)	Pals, Michel, (F.)	9
25.10.	(26)	Hoofsteede, Jan Charles.	
	(27)	Pouwels, Charles Christian, (F).	10
25.10.	(28)	Steeksma, Horst Reinders.	
	(29)	Macaré, Max Humphry, (F).	11
28.10.	(30)	Dane, Jan Cornelius.	
	(31)	Bakker, Jacobus.	12
29.11.	(32)	De Kruyff, Arie Johannes.	
	(33)	Ruseler, George, (F).	13
30.11.	(34)	Overes, Hermann.	
	(35)	Wegner, Antonius.	
	(36)	Ubbink.	

1943

14. 2.	(37)	Terwindt, Beatrix.	
17. 2.	(38)	van der Boor, Claas.	
	(39)	Braggaar, Cornelius Carel, (F).	14
	(40)	van Hulsteyn, Cornelius Elisa.	
19. 2.	(41)	Kist, Jan Christian.	
	(42)	van der Wilden, Piet, (F).	15
19. 2.	(43)	van Os, Gerard.	
	(44)	van der Wilden, Willem, (F).	16
10. 3.	(45)	Dourlein, Paul.	
	(46)	Boogaart, Pieter.	
	(47)	Arendse, Pieter, (F).	17
22. 4.	(48)	Rouwert, Frederik.	
	(49)	Uytvanck, Ivo.	
22. 5.	(50)	de Bray, Oskar.	
	(51)	Mink, Antonius.	
	(52)	Punt, Laurentius, (F).	18
Juli	(53)	Groen (Grün), „Brutus".	

Agenten des Englischen Dienstes (BBO): 53
Agenten des niederländischen Dienstes (BI): 7

V. Erfasstes Material

Abwurfvereinbarungen 190
Davon positiv 95

Bei einer Durchschnittszahl von 6 Containern pro Abwurf ergeben sich also:

$6 \times 95 = 570$ Container
Pakete 150

Gewicht eines Containers: 120 kg (etwa)

Bei jedem Abwurf enthielten mindestens jeweils 2 Container Sprengstoff:

120 kg × 2 = 240 kg
Davon je 1/3 Verpackung 80 kg

Verbleiben 160 kg × 95

1440
800

15200 kg

Sprengstoff	15 200 kg	
Stenguns	3 000 Stück	
Pistolen	5 000 Stück	
Brenguns	300 Stück	
Handgranaten	2 000 Stück	
Sendegeräte	75 Stück	
Landungslampen	100 Stück	
Peilapparate	3 Stück	für die Anpeilung von Flugzeugen im Nebel. Erreichbarer Abstand etwa 100 km Sichere Peilung 50 km.
Sprechgeräte	3 Stück	
Infrarote Stablampen	2 Stück	
Radreifen	200 Stück	
Regenmäntel	10 Stück	
Unterwäsche	200—300 Garnituren	
Schuhe	10 Paar	
Handschuhe	100 Paar	
Shawls	100 Stück	
Gummistiefel	20 Paar	
Patronen	300 000	
Geld	450 000 hfl.	

Die Zahlen sind schätzungsweise aus der Erinnerung.

In den oben angeführten 150 Paketen wurden in erster Linie die Sendegeräte, die Sprech- und Peilapparate, sowie die Landungslampen abgeworfen. Die Pakete waren mit dicken Gummiplatten zur Milderung des Aufstossens auf der Erde ausgelegt.

VI. Die Abwurfplätze

1.	Apeldoorn	5 km südlich.
2.	Assen	8 km östlich (bei Rolde).
3.	Ermelo	6 km östlich.
4.	Garderen	5 km östlich.
5.	Harderwijk	8 km südlich
6.	Holten	4 km nördlich
7.	Hooghalen	3 km östlich. 1
8.	Hoorn	10 km östlich (bei Schellinghout).
9.	Leersum	3 km nördlich.
10.	Nunspeet	5 km südlich.
11.	Oosterwolde	8 km südlich (Nordrand von Vledder (?)).
12.	Steenwijk	3 km nordöstlich.
13.	Voorthuizen	4 km nordwestlich.
14.	Wezep	3 km östlich.

VII. Illegale Funkverbindungen während des E-Spiels, (12.3.1942—1.4.1944)

Dieses Problem enthält zwei Fragen:

a. Hat die Sicherheitspolizei während des E-Spielverlaufes Personen, die Funkverbindung mit England unterhielten, festgenommen?

b. Bestanden weitere Funkverbindungen, welche die Sicherheitspolizei nicht erfasst oder deren Vorhandensein die Sipo überhaupt nicht festgestellt hat?

Zu Frage a): Während des in Frage kommenden Zeitabschnittes sind folgende Personen wegen illegaler Funktätigkeit festgenommen worden:

22. Mai 1942 Jkhr de Jonge, Ernst, BI.
23. Mai 1942 Ortt, Felix, BI, (Funker von Emmer, Jan).
29. Mai 1942 Radema, Evert, BI, (Funker von Jkhr. de Jonge).
30. Mai 1942 Emmer, Jan, ebenfalls BI-Agent,
16. Juli 1942 Alblas, Aart Hendrik, BI-Agent.
6. Okt. 1942 Niermeyer, nach meiner Rekonstruktion BI-Agent.

In meinen Ausführungen über den „Verlauf des E-Spieles" (Dritter Teil) werde ich auf diese Agenten näher eingehen.

14. April 1943 Dr. Brouwer, Bilthoven, kein Agent.
21. Juli 1943 de Koning, Delfzijl, kein Agent, Funker f Dr. Oosterhuijs.
22. Juli 1943 Dr. Oosterhuijs, Delfzijl, kein Agent.

Einzelheiten über ihre Tätigkeit und die näheren Umstände ihrer Festnahmen, die mittelbar mit dem „Englandspiel" zusammenhingen, befinden sich im „Zweiten Teil", A Z. I 5.

Die folgenden Festnahmen liegen nach dem ersten Agentenausbruch (29./30.8.1943), zum Grossteil nach dem zweiten Ausbruch (23./24.11. 1943). Da ich diese Fälle nicht unmittelbar bearbeitet habe, fehlen mir die genauen Daten.

Anfang September 1943: Tydgart, Sendeleiter Nord, Radiodienst, van Schendel, Sendeleiter West und Zentrum des Radiodienstes, beide keine Agenten.

27. September 1943: Graafhuis Bob, Sendeleiter Süd, Radiodienst, kein Agent.

September 1943: van Vliet („Heere-Heere"), arbeitete als BI-Agent mit Ultrakurzwellen*sprech*gerät,

November? 1943: Webster Michiel, britischer Staatsangeh., BIS- und BI-Agent, gehörte zur Sendegruppe Barbara.

Anfang 1944: Adriaansen, BI, Funker.

4. Februar 1944: Letteboer, BI-Agent. Grisnigt, BI-Agent. van der Stock, Hans. BI-Agent. Alle 3 Agenten gehörten der Sendegruppe Barbara an.

März 1944: Hein op ten Velde, Zaandam, kein Agent, Angehöriger des Radiodienstes.

März 1944: Steen Harm, BI-Agent, arbeitete mit Hein op ten Velde.

März 1944 (oder April 1944): van der Waal, festgenommen im Zuge Richtung Vught, BI-Agent.

März 1944: van Borssum-Buisman, BI-Agent.

Die in Hinsicht auf diese Personen interessierenden Zusammenhänge ergeben sich aus der Beantwortung der Frage *b*).

Die Frage b). lässt sich in zwei Punkte unterteilen:

1. Bestanden Funkverbindungen während des E-Spieles, von denen die Sipo wohl wusste, deren Funker sie aber nicht festnehmen konnte.
2. Gab es Funkverbindungen, von deren Vorhandensein die Sipo überhaupt keine Ahnung hatte?

Um diese beiden Punkte getrennt voneinander behandeln zu können muss ich meine seinerzeitigen Kenntnisse über Agenten und sonstige Funkverbindungen dadurch vergegenwärtigen, dass ich sämtliche, ausserhalb des E-Spieles in Holland überhaupt erfassten Agenten, wie auch die tot geborgenen sowie die wohl erkannten aber nicht festgenommenen Agenten unter Berücksichtigung der Funker, die keine Agenten waren, angebe:

Soweit ich heute noch in der Lage bin, aus dem Gedächtnis zu rekonstruieren, sind in Holland in der Zeit vom Mai 1940 bis Mai 1945 — ausserhalb der im E-Spiel erfassten d. h. festgenommen 53 Agenten — folgende Agenten eingesetzt worden:

Mitte 1940:

Van Hamel, Marineoffizier, BI, *(Datum der Festnahme*[1]*) Sept. 1940).* Er war durch die Art der Ausführung seines Auftrages und seine Haltung in der Haft als der erste eingesetzte Agent auch *das* Vorbild all jener Männer geworden, die in der Folgezeit für ihre Königin, ihr Vaterland alles auf sich nahmen, was der Einsatz zur Durchführung eines lebensgefährlichen Auftrages im Machtbereich des Feindes mit sich bringt: Allein auf sich angewiesen, die immer wiederkehrende Gefahr, durch Unverständnis, Böswilligkeit oder sonstige Unzulänglichkeiten verraten zu werden, die Todesgefahr in jedem Augenblick und in jeder Situation.

Frühjahr 1941:

Hans Somer, („Wim"), BI, *(Datum der Festnahme 31.8.1941).* Die Festnahme des Somer erfolgte in Bilthoven, von wo aus er sehr aktiv als Sammelstelle von Spionagematerial (AC-Berichte) arbeitete, während des Funkens. Trotz seiner Jugend hat sich Somer in der Haft tadellos gehalten.

Mitte 1941:

Homburg, Piet, BI, *(Datum der Festnahme Herbst 1941).* Einige Zeit nach seiner Festnahme flüchtete Homburg aus den Zellenbaracken Scheveningen.

Mitte 1941:

Alblas, Aart Hendrik, BI, *(Datum der Festnahme 16. Juli 1942)* über welchen ich im „Dritten Teil" (Verlauf des E-Spieles) noch sprechen werde.

Dezember 1941:

Ter Laak, Johannes, BI, *(Datum der Festnahme 13. Febr. 1942).*
V. d. Reyden, Willem, BI, *(Datum der Festnahme 13. Febr. 1942),* die beide im Verlauf des „E-Spieles" (Dritter Teil) beschrieben werden.

Jan.(?) 1942:

Jkhr. de Jonge, BI, Agent. *(Datum der Festnahme 22. Mai 1942).*
Radema, Evert, sein Funker. *(Datum der Festnahme 29. Mai 1942).*

Jan.(?) 1942:

Emmer, Jan, BI, Agent. *(Datum der Festnahme 30. Mai 1942).*
Ortt, Felix, Funker. *(Datum der Festnahme 23. Mai 1942).*

März 1942:

Dessing, Georg, BBO. Dessing, der nicht festgenommen worden ist, wird im „Dritten Teil" noch erwähnt.

März 1943:

Gerbrands, Piet, BI.
Bergmann, BI.

Das Flugzeug, welches die beiden Agenten zum Einsatz bringen sollte, wurde von der deutschen Luftabwehr über der Zuidersee abgeschossen. Bergmann ertrank beim Absprung, während sich Gerbrands mit Hilfe eines Fischerbootes aus Enkhuizen retten konnte. Spätere sicherheitspolizeiliche Ermittlungen, bei denen auch der V-Mann Anton van der Waals eingeschaltet war, verliefen ergebnislos. Gerbrands ging Anfang 1944 nach England zurück. Durch Aussagen von Festgenommenen in der Sache „Passeurorganisation luctor et emergo" (später fiat libertas) im September 1943 war mir der Kontakt Piet Gerbrands' mit Nel Lind bekanntgeworden.

Mitte 1943:

Borssum-Buissmann, BI, „Gerard". *(Datum der Festnahme März 1944).*

Letteboer, „Henk", Funker von „Gerard". *(Datum der Festnahme 4. Febr. 1944).*

„Gerard" (Heintje I) hatte engen Kontakt mit Kapitän Tonnet (Deckname Buurmann), der im Herbst 1943 die Nachrichtengruppe „Barbara" gründete. Dies war die Sendegruppe des OD, nach dem sich der bisherige Sendeleiter Jan Thyssen mit der OD-Leitung überworfen hatte. Als Heintje I wegen seiner beabsichtigten Rückkehr nach England seinen Funker „Henk" (Heintje II) nicht mehr benötigte, stellte er ihn der Gruppe Barbara zur Verfügung. Er forderte auch weitere Agenten aus England hierfür an.

Mitte 1943:

„Frans Hals" wurde mir zum erstenmal im September 1943 von festgenommenen Angehörigen der Passeurorganisation „luctor et emergo" genannt, mit der er im Rahmen seines Auftrages (Sammeln und Durchschleusen abgesprungener engl. Flieger) Kontakt hatte.

Frans Hals (Capt. Kay), der auch an der Vorbereitung des — missglückten — crossing bei Ede (17. auf 18.11.1944) beteiligt war, hat bis zur deutschen Kapitulation gearbeitet.

Mitte 1943:

Van Vliet (de Jonge, „Heere-Heere"), BI, *(Datum der Festnahme Okt. 1943)* wurde ebenfalls durch die Vernehmungen in der Sache „luctor et emergo" im September 1943 bekannt. Um diese Zeit ging er mit dem Ziegeleibesitzer Dirk Boerema aus Appingedam, der in der

[1]) Die ab Mitte 1943 durchgeführten Agentenfestnahmen waren nicht mehr durch mich veranlasst. Sie erfolgten in einigen Fällen auf Grund Ermittlungen der Kommandos, zum grössten Teil aber nach Peilungen von Ordnungspolizei und Wehrmacht.

Spionagegruppe „Evert" sehr tätig war, aus Holland weg. In den Pyrenäen wurden sie festgenommen und nach Holland überstellt. Vor seinem Weggang aus Holland hatte van Vliet sein Sprechgerät dem Bankdirektor van Arkel übergeben.

Herbst 1943:

Grisnigt, BI-Funker. *(Datum der Festnahme 4. Febr. 1944).*
Hoekmann, BI-Funker. *(Erschossen Nov. 1943).*
Auf Grund der Anforderung von van Borssum-Buissman sind diese beiden Funker bei Escharen abgesetzt worden. Sie waren für die Sendegruppe „Barbara" bestimmt, für welche weiterhin Anfang.

November 1943:

Diesfeldt, „Jan", BI-Funker, *(Datum der Festnahme Mai 1944)*
und Webster, Michiel, brit. Staatsangeh. *(Datum der Festnahme Nov. 1943)*
als Funker abgesetzt worden waren.
An ihrer Kontaktadresse, dem Feldwachter Beuving in Escharen, trafen sie die zufällig anwesenden Grisnigt und Hoekmann. Gemeinsam suchten sie am nächsten Morgen einen beim Absprung verloren gegangenen Container, den sie bei einem Bauern verbargen um ihn in der kommenden Nacht abzuholen. Als Grisnigt, Hoekmann, Diesfelt und der Feldwachter Beuving nachts zu dem Bauern kamen, war dort eine deutsche Militärstreife (2 Mann), die die beiden ins Haus getretenen Agenten, darunter Hoekmann, festnahm. Hoekmann versuchte zu entfliehen, indem er die im Hausflur hängende Petroleumlampe zerschlug. Durch die in der Dunkelheit von einem der deutschen Soldaten abgegebenen Schüsse wurde Hoekmann getötet.

Nov. 1943:

Hans van der Stock, BI-Agent, *(Datum der Festnahme 4 Febr. 1944).* Sollte in der Gruppe „Barbara" als Photo-und Codeexpert arbeiten, war aber schlecht ausgebildet.

Nov. 1943:

Schreinemachers Rudi, BI-Agent, der nicht festgenommen wurde, und
Van Alebeek „Jos", BI-Funker. *(Datum der Festnahme Okt. 1944).*
Wurden Anfang Nov. 1943 bei Malden am frühen Abend während einer Wehrmachtsübung gedropt. Sie mussten sich trennen und ihr Gepäck, worunter sich auch das Sendegerät des v. Alebeek befand, am Droppingsplatz zurücklassen. Das Gepäck wurde von der Sicherheitspolizei beschlagnahmt. Auf Grund eines darunter befindlichen Anzuges des Schreinemachers konnte dessen Identität festgestellt werden. Schreinemachers, der dem Dienst Wim angehörte, war im Juli 1943 offiziell nach Schweden gereist. Nach seinem dropping arbeitete er im GDN. (Das GDN-Material trug seinerzeit die Anschrift: „von Rudi an Carel (Colonel Somer). V. Alebeek bekam nach dem dropping mit Schreinemachers wieder Kontakt, trennte sich aber wiederum wegen Meinungsverschiedenheiten. Im Büro seines Bruders in Amsterdam, wo er zufälligerweise anwesend war, wurde er festgenommen. Agentenarbeit hat er nicht geleistet.

Ende 1943:

Adriaansen, BI, Deckname Sjef Boogers. *(Datum der Festnahme Beginn 1944).* Er sammelte Spionagematerial und gab es mit Funk durch. Mit dem Regierungsagenten Andries hatte er Kontakt. In einer Pastorie in Hoeven (Nordbrabant) erfolgte die Festnahme von Adriaansen.

Jan. 1944:

Andries, richtig Aussems aus Zaandam. Regierungsagent. Hatte besondere Aufträge und arbeitete mit einem UKW-Sprechgerät. Er hatte mit dem Radiohändler Hein op ten Velde, Zaandam, der im „buitenlandschen Netz" des von Jan Thijssen geleiteten „Radiodienstes" arbeitete, Kontakt. Op ten Velde gab für ihn auch Nachrichten nach England durch. Als er im März 1944 festgenommen und von der Sipo eine Hausdurchsuching durchgeführt worden is, kam Andries, ich glaube als Páter verkleidet, ins Haus und wurde nach einiger Zeit, ohne dass er als Agent erkannt worden war, wieder entlassen. Andries konnte die Wohnung des Hein op ten Velde wieder verlassen.

Jan. 1944:

Harm Steen, BI-Funker. *(Datum der Festnahme März 1944).* Meiner Berechnung nach müsste Steen mit Andries abgesprungen sein. Steen arbeitete für Hein op ten Velde (Radiodienst) und wurde im Zusammenhang mit dessen Festnahme ebenfalls festgenommen.

Anf. 1944:

Leus, Hermann (‚Jacques"), BI-Funker. *(Datum der Festnahme 13.12.1944).* Seine Festnahme erfolgte in Drie im Zusammenhang mit der Festnahme von Piet van der Veluwe (Berend Dykmann). Über Leus hat der Regierungsagent Andries die Festnahme des Adriaansen gemeldet.

Anf. 1944:

Bob Celosse, Amsterdam, BBO. *(Datum der Festnahme 20 Mai 1944).*
Seyben, Harry, aus Afrika *(Festnahme etwa 14 Tage vor Bob C.)*
Tony Ven. *(Datum der Festnahme 20 Mai 1944).*
Bob Sipma, sein Funker. *(Datum der Festnahme 20 Mai 1944).*
Celosse, Seyben en Tony Ven hatten den Auftrag, Sabotageorganisationen aufzubauen. Da der Funker von Bob Celosse Hemmungen hatte, aus dem Flugzeug zu springen, musste Celosse den Funker Sipma von Tony Ven verwenden. Dieser Umstand führte dazu, dass diese drei zusammen — nach einem sicherheitspolizeilichen Spiel — festgenommen wurden.

März 1944:

Tony Visser, fliegender Bierbauch, — BI-Funker für die Gruppe „Albrecht" — *(Datum der Festnahme Dez. 1944).* Hatte mit Jan Thijssen, Andries, „L 63" und „Kikkerdril" Kontakt.
Mit ihm war gedropt worden
Van der Wall (Jan Veldkamp) *(Datum der Festnahme April 1944)* der für die niederländische Regierung Sonderaufträge durchzuführen hatte. Auf der Fahrt Richtung Vught wurde er im Zuge von einer deutschen Wehrmachtsstreife festgenommen. Er nahm eine der in England erhaltenen Giftpillen, die aber nicht wirkte.

Aug.(?) 1944:

„Dirk", BBO. *(Datum der Festnahme Okt. 1944).*
Reisiger, sein Funker.
Dirk, der mit seinem Funker in der Nähe von Apeldoorn gedropt worden war, arbeitete eng mit dem LKP-Landesleiter Frank aus Rotterdam zusammen. Im Oktober 1944 hielt er in der Kamer van Koophandel in Utrecht — durch Fentener van Vlissingen zur Verfügung gestellt — eine Zusammenkunft von etwa 12 Instrukteuren, darunter ein Para-Instrukteur, ab. Die Sicherheitspolizei Apeldoorn hatte durch Aussage eines Festgenommenen hiervon Kenntnis erhalten und fiel — ohne die örtlich zuständige Sipo Amsterdam zu verständigen — in die Versammlung ein. Der Para-Instrukteur konnte flüchten. Dirk und die übrigen Versammlungsteilnehmer wurden nach Apeldoorn gebracht. Der KP-leiter Frank und sein Vertreter Paul Esmeyer hatten versucht, Dirk zu befreien. Hierbei wurden sie erschossen. Der Leiter der Sipo Apeldoorn liess Dirk und die übrigen Instrukteure erschiessen, ohne überhaupt festgestellt zu haben, dass sich Dirk darunter befindet. Erst Wochen später stellte ich dies fest.
Sein Funker Reisiger („Neus") *(Datum der Festnahme 25.12.1944)* verlegte nach dieser Festnahme seine Wohnung von Apeldoorn nach Zeist. Wegen seelischer Depressionen erbat er in England seine Ablösung. Er bekam als Nachfolger „Bob", der kein Agent war. Während Anfang Dezember 1944 löste er ihn ab. Während der Weihnachtsfeiertage bat ihn aber Bob, ihn zu vertreten. Er wollte am 1. Weihnachtsfeiertag zurück sein, verspätete sich aber. So wurde Reisiger durch Peilung der Ordnungspolizei während des Funkens festgenommen.

Juli 1944:

Bert de Goede, Verbindungsoffizier LKP.
Koos, Verbindungsoffizier RVV.
Nol van Duin, Funker für beide. *(Datum der Festnahme Okt. 1944).*
Festgenommen wurde also nur der Funker, nicht aber seine beiden Chefs, die etwa Okt./Nov. 44 aus Rotterdam weggegangen sind.

Sept. 1944:

Wim Hoogewerf, „indischer Wim". *(Datum der Festnahme Febr. 1945)*
Daube.
Barmé, Funker BBO, Nachfolger von v. Duin. *(Datum der Festnahme Jan. 1945).*
Nach meiner Rekonstruktion, die irrig sein kann, sind diese drei Agenten, wovon Daube nicht festgenommen wurde, zusammen abgesprungen und zwar in der Nähe von Rotterdam.
Barmé (Deckname Richard Bos) wurde durch Peilung festgenommen. Auf Grund bei ihm vorgefundener Adressen wurde Hoogewerf, Nachfolger von Bert de Goede, in Rotterdam festgenommen.
Nachfolger von Barné war Bysterveld, *(kein* Agent), Deckname Cor West. Er wurde Anf. 1945 in Rotterdam festgenommen.

August 1944:

Mans, „Vuurtoren", BI. *(Datum der Festnahme Okt. 1944).*

Sutherland, „Lichtschip", BI Funker des Mans. *(Datum der Festnahme Okt. 1944).*

Mans hatte Sonderaufträge der niederländischen Regierung. Nach deren Erledigung ging er nach Groningen und baute dort „Wetterstationen" auf. Sutherland teilte er der Gruppe „Albercht" als Funker zu. Als Mans in Groningen festgenommen wurde, gab er den Aufenthalt von Sutherland an, worauf dieser festgenommen wurde. Sutherland arbeitete in Utrecht.

Sept. 1944:

Koopmans, BI. *(Datum der Festnahme Okt. 1944).* Arbeitete mit UKW-Sprechgerät für Mans, mit dem er festgenommen wurde. Zu diesem Kreis gehörte der ebenfalls in Groningen mit festgenommene Hartlief, der *kein* Agent war, aber als Funker für Mans arbeitete.

Nov. 1944:

Hoogewooning, BI. *(Datum der Festnahme Anfang 1945).* Arbeitete als Funker für die Gruppe „Albrecht", also als Nachfolger von Sutherland, in Utrecht. Seine Kurierin war Akke Gnossen, die Nachfolgerin von Corry Brouwer.

Neben diesen zusammengehörenden Gruppen sprangen noch ab:

Spätsommer 1944:

Jkhr. de Brauw, BI. *(Datum der Festnahme Okt. 1944).*

V. d. Stadt, BI, (nicht festgenommen).

Jkhr. de Brauw war Regierungsagent. Er brachte Papiere mit, wonach die niederl. Regierung den Widerstandsorganisationen die Aufnahme von 10 od. 20 Millionen Gulden ermöglichte. Weitere Unterlagen befassten sich mit der künftigen Zollregelung zwischen Holland und Belgien. Nach Erledigung dieser Aufträge gab de Brauw mit seinem UKW-Sprechgerät militärische und wirtschaftliche Aufträge durch. Er hatte Verbindungen zu den Gruppen „de Jong", „BR" (Blauw-Rinus, Nachfolgeorganisation des Dienstes Wim) und „Kees".

Herbst 1944:

Hoyer, Deckname Meertens. 21 Jahre, BI. Funkagent für die Gruppe „Spyker-Packard" *(Datum der Festnahme Ende 1944).* (Eine Sendegruppe von Spyker-Packard wurde am 26.11.1944 in Hengelo gepeilt u. festgenommen. Die festgenommenen Personen, Piet Smit, Kattau, Mulders und Snyders waren keine Agenten.)

Herbst 1944:

Mac Cleyn (Buunk, Fop Konyn) BI-Funker, Organisator. *(Datum der Festnahme Anfang 1945).* Sollte ursprünglich mit Jan Thijssen arbeiten, der ihn ablehnte, da er durch seine Neigung Kaninchen zu schiessen, sich und seine Arbeit gefährdete.

Oktober 1944:

Dubois, Abraham, „Martien". *(Datum der Festnahme Ende Nov. 1944)*

Helvoet, Funker. *(Datum der Festnahme Okt. 1944).*

Dubois, der den Auftrag hatte, versprengte Flieger zu sammeln, bereitete mit Frans Hals das Crossing bei Ede v. 17/18.11.1944 vor, das von dem engl. Major Maquire geführt wurde, aber missglückte. Maquire war zuerst in Arnheim (Raum Arnheim), später in der Umgebung von Ommen und sammelte Spionagematerial. In seiner Begleitung, auch beim Crossing, war Major Coke. Eine deutsche Wehrmachtseinheit stiess durch Zufall auf die marschierenden etwa 100 engl. Flieger und sprengte sie auseinander. Später wurde in einem Gebüsch ein Koffer, gefüllt mit Spionagematerial von Major Maquire, gefunden.

Helvoet nannte sich bei seinen polizeilichen Vernehmungen „Henderson" und behauptete, englischer Staatsangehöriger zu sein. Er sprach aber nicht gut englisch. Seinen richtigen Namen und seine richtige Staatsangehörigkeit erfuhr ich erst nach der Kapitulation.

Oktober 1944:

Dijckmeester, BI, aus Zutphen. Nicht festgenommen. Verbindungsoffizier zum OD.

Ende 1944:

Bialosterski „Hans" BBO (?) *(Datum der Festnahme Febr. 1945)* Verbindungsoffizier zu den NBS Amsterdam. Wurde in der Nähe von Alkmaar von Landwacht festgenommen. Bei einem Fluchtversuch schoss ihn ein Landwachtmann an. B. erhielt einen Lungenschuss.Trotz ärztlicher Hilfe starb er in Scheveningen.

Anfang 1945:

De Ridder. *(Datum der Festnahme Febr. 1945).* Ingenieur bei Waterstaat. Begab sich Sept. 1944 über Biesbosch nach Nordbrabant und stellte sich der kanad. Armee zur Verfügung. Später Ausbildung als UKW-Sprecher und Einsatz mit dem Auftrag, UKW-Sprechstationen zu errichten.

Januar 1945:

Schrader, Bobbie. *(Datum der Festnahme 12.2.1945).* Agent des Amerikan. Dienstes, arbeitete mit Sprechgerät.Durchgabe von Spionagenachrichten aus dem Raum östl. der Yssel.

Anfang 1945 (vielleicht):

Wyatt, erklärte engl. Staatsangeh. zu sein. Arbeitete für KP als Funker. *(Datum der Festnahme Anfang 1945).*

Ebenfals unbekannt sind die Einsatzzeiten von den beiden folgenden Agenten:

L 63. Dieser Agent, von dem ich nur die Bezeichnung „L 63" kenne, wurde zum erstenmal im Zusammenhang mit der Festnahme Alblas (16.7.1942) bekannt, auch bei Dr. Brouwer (festgen. 14.4.1943) und Tony Visser (Dez. 1944) wurden Kontakte mit „L 63", der äusserst aktiv und vorsichtig war, festgestellt.

„Kikkerdril". Er hatte organisatorische Aufträge und wurde mir durch Toni Visser bekannt, der für ihn arbeitete. Diese Zusammenarbeit war aber nur von kurzer Dauer. „Kikkerdril" arbeitete für die Gruppe „Albrecht".

Zu erwähnen sind noch 2 Agenten, von denen ich keine Namen kenne, trotzdem sie von Sipo festgenommen wurden. Der eine Agent von Sipo Arnheim *(Datum der Festnahme Juli 1944)* der andere Agent von Sipo Amsterdam *(Datum der Festnahme Anfang 1945)*, beide trotz gegenteiliger Befehle erschossen.

Gesondert erwähnt sei der russische Agent „Hermann", der von Russland nach England gebracht und von dort aus mit Flugzeug in Holland eingesetzt wurde. Seine Aufgabe, die nicht näher bekannt ist, lag auf organisatorischen Gebiet. Die Funker Tony Visser und Sipma (Agenten) mussten im Auftrag der englischen Leitstelle für ihn Funksprüche durchgeben; sie weigerten sich ursprünglich, da ihnen der Code unbekannt war.

In der zweiten Hälfte 1943 oder der ersten Hälfte 1944 hat die Sipo Amsterdam einen Mann festgenommen und nach Den Haag überstellt. Dort gab dieser bei seiner Vernehmung an, dass er Schulte oder Schultze heisse, Deutscher sei und vor 1933 in Berlin einen Zeitschriftenhandel, vor allem mit kommunistischer Literatur, hätte. 1933 sei er nach Russland geflohen. Dort habe man ihn auf vielen politischen Schulen und zuletzt als Agent ausgebildet. Dann sei er von Russland aus über England nach Holland gekommen und gedropt worden. Während seiner Vernehmung sprang Schulte durch das Fenster des im zweiten Stock des Binnenhof 20 gelegenen Büros (Vijverseite). Trotz sofortiger Operation starb er an den erlittenen Verletzungen. Ob Schulte mit „Hermann" identisch war konnte nicht mehr einwandfrei festgestellt werden.

Der Vergleich mit dem zeitlichen Verlauf des E-Spieles ergibt folgende Aufteilung der Einsatzzeiten, soweit mir ihre ungefähre Berechnung noch möglich ist:

Festgenommen				Nicht festgenommen oder tot geborgen
1.	Mitte	1940:	van Hamel	Sept. 1940
2.	Frühjahr	1941:	Somer	31.8.1941
3.	Mitte	1941:	Homburg	Herbst 1941
4.	Mitte	1941:	Alblas	16.7.1942
5.	Dez.	1941:	ter Laak	13.2.1942
6.	Dez.	1941:	v. d. Reyden	13.2.1942
7.	Jan.	1942:	Jkhr. de Jonge	22.5.1942
8.	Jan.	1942:	Radema	29.5.1942
9.	Jan.	1942:	Emmer	30.5.1942

Festgenommen					Nicht festgenommen oder tot geborgen
10. Jan.	1942:	Ortt	23.5.1942		
März	1942:				Dessing.
	10.3.1942:				Moolnaar (Deckname Maartens), der mit Andringa (im E-Spiel festgenommen) absprang und durch Auffallen auf eine Viehtränke tödlich verletzt wurde. M. war Funker für Andringa.
12.3.1942 Beginn des E-Spieles.					
März	1943:				Gerbrands.
11. Mitte	1943:	von Borssum-Buissmann	März 1944		Bergmann (tot)
12. Mitte	1943:	Letteboer	4.2.1944		
Mitte	1943:				Frans (Kay).
13. Mitte	1943:	van Vliet	Sept./Okt. 1943		
14. Herbst	1943:	Grisnigt	4.2.1944		Hoekmann (tot)
29/30.8.1943 Ausbruch der Agenten Dourlein und Ubbink.					
15. Nov.	1943:	Diesfeldt	Mai 1944		
16. Nov.	1943:	Webster	Nov.(?) 1943		
17. Nov.	1943:	v. d. Stok	4.2.1944		
Nov.	1943:				Schreinemachers.
18. Nov.	1943:	v. Alebeek	Okt. 1944		
23/24.11.1943 Ausbruch der Agenten v. d. Giessen, Rietschoten, Wegener.					
19. Ende	1943:	Adriaansen	Anf. 1944		
Jan.	1944:				Andries.
20. Jan.	1944:	Harm Steen	März 1944		
21. Anf.	1944:	Leus	13.12.1944		
22. Anf.	1944:	Seyben	Anf. Mai 1944		
23. Anf.	1944:	Celosse	20.5.1944		
24. Anf.	1944:	Tony Ven	20.5.1944		
25. Anf.	1944:	Sipma	20.5.1944		
26. März	1944:	Visser Toni	Dez. 1944		
27. März	1944:	v. d. Waal	März/Apr. 1944		
1.4.1944 Letzter Funkverkehr im Englandspiel.					
Juli	1944:				Bert de Goede.
Juli	1944:				Koos.
28. Juli	1944:	Nol van Duin	Okt. 1944		
29. Sommer	1944:	de Brauw	Okt. 1944		
Sommer	1944:				v. d. Stadt. In London wurden die Geräte von de Brauw und v. d. Stadt verwechselt. Da der Fallschirm de Brauw verloren ging, hatte deshalb v. d. Stadt kein Gerät. Sollte in Zwolle für Gruppe Albrecht arbeiten. Dieselbe verfügte in Zwolle angeblich über ein freies Gerät. Ob v. d. Stadt mit dem Anf. 45 bei einem Festnahmeversuch im Kath. Krankenhaus erschossenen Funker v. d. Wiere identisch ist, ist mir nicht bekannt. v. d. Wiere war während des Funkens angepeilt worden.
30. Aug. (?)	1944:	Dirk	Okt. 1944		
31. Aug. (?)	1944:	Reisiger	25.12.1944		
32. Aug.	1944	Mans	Okt. 1944		
33. Aug.	1944:	Sutherland	Okt. 1944		
34. Sept.	1944:	Hoogewerf	Febr. 1945		
Sept.	1944:				Daube.
35. Sept.	1944:	Barmé			
36. Sept.	1944:	Koopmann	Okt. 1944		
37. Herbst	1944:	Hoyer	Ende 1944		
38. Herbst	1944:	Mac Cleyn	Anf. 1945		
39. Okt.	1944:	Dubois (Martien)	Nov. 1944		
40. Okt.	1944:	Helvoet	Okt. 1944		
Okt.	1944:				Dijckmeester.
41. Nov.	1944:	Hoogewooning	Anf. 1945		
42. Ende	1944:	Bialosterski	Febr. 1945		
43. Anf.	1945:	de Ridder	Febr. 1945		
44. Jan.	1945:	Schrader	12.2.1945		
45. ?		Wyatt	Anf. 1945		
		Kann schon mit dem engl. Major Maquire gegen Ende 1944 eingesetzt worden sein			
46. ?		Name unbekannt	Juli 1944		
47.		Name unbekannt	Anf. 1945		
		Beide Agenten von Aussenstellen (Arnheim und Amsterdam) festgenommen u. ohne Identitätsfeststellung erschossen.			
					L 63. *)
					Kikkerdril 3 tote Agenten aus einem über der Zuidersee abgeschossenem Flugzeug (Juli 1944).
53 E-Spielagenten.					12 Erkannt aber nicht festgenommen
100 Agenten					6 tot geborgen.
1 russ. Agent (Schulte/Hermann?).					

*) Die Agenteneigenschaft von L 63 wurde in verschiedenen Vernehmungen vermutet bezw. behauptet. Eine Nachprüfungsmöglichkeit hatte ich nicht.

Der Vollständigkeit halber möchte ich noch erwähnen, dass mir weiterhin folgende Abschüsse von Flugzeugen, besetzt mit Agenten, bekannt geworden sind:

Juni 1944 Abschuss über der Insel Tholen. Von den 3 Agenten einer lebend geborgen. Er hiess Kroon oder ähnlich. Da die Agenten für den belgischen Raum bestimmt waren, kam Kroon nach Belgien;

31.8.1944 (zum 1.9.1944) Abschuss eines Flugzeuges über Gilze-Rijen. Sämtliche Insassen sind verbrannt. Reste verbrannten Schriftenmaterials (Ausweise) liessen auf mindestens 2 Agenten schliessen.

Nun zu der Frage (b 1 Seite 9):

„Bestanden Funkverbindungen während des E-Spieles, von denen die Sipo wohl wusste, deren Funker sie aber nicht festnehmen konnte?"

Nach meiner Rekonstruktion der Agenteneinsätze wurde vom März 1942 bis März 1943 kein Agent gedropt. In diesem Zeitabschnitt gab es keine Funkverbindung, die nicht durch Festnahme unterbrochen worden wäre.

Über die Zeit vom März 1943 bis 1.4.1944 (Ende des E-Spieles) gibt die Rekonstruktion Aufschluss. Doch war ich, auch wenn die Festnahme nicht sofort ober überhaupt nicht gelang, infolge meiner Gesamtkenntnisse über die Tätigkeit der Nachrichten- und Passeurorganisationen im allgemeinen und der Agenten im besonderen immer im Bilde, welche Kreise oder Agenten für diese oder jene angepeilte Funklinie in Frage kamen und ob hierdurch eine Gefährdung des E-Spieles gegeben sei. Letzteres konnte ich jeweils verneinen, da der Agenteneinsatz von den holländischen Organisationen nicht übersehen werden konnte und die abgesetzten Agenten — Frans Hals vielleicht ausgenommen — dem BI angehörten. Wohl setzte BBO Anfang Januar 1944 — also nach dem *zweiten* Agentenausbruch erst — vier Agenten (Celosse, Seyben, Ven und Sipma) ab. Sie wurden aber kurz nach ihrem dropping in einem sicherheitspolizeilichen Spiel aufgefangen, so dass ich über ihre Tätigkeit genau im Bilde war. Zu diesem Zeitpunkt war aber mein Interesse am E-Spiel schon ziemlich erloschen und mehr auf den Aufbau eines neuen Spieles über die Gruppe Bob Celosse gerichtet.

Frage b 2 (Seite 10):

„Gab es Funkverbindungen, von deren Vorhandensein die Sipo überhaupt keine Ahnung hatte?"

Die Beantwortung dieser Frage ergibt sich in einer gewissen Hinsicht aus meiner obigen Rekonstruktion.

Nach meiner Überzeugung konnte bis Mitte 1943 durch Peilung jede illegale Funkverbindung in Holland festgestellt werden.

Die Peilung der ab Mitte 1943 verwendeten Ultrakurzwellengeräte (UKW-Geräte) machte in der ersten Zeit Schwierigkeiten, bis Spezialtrupps eingesetzt wurden.

Die Möglichkeit, dass — wie mir in einer Vernehmung entgegengehalten wurde — ein illegaler Funker auf der Welle einer der im E-Spiel erfassten Funklinien gearbeitet hat, halte ich für ausgeschlossen. Abgesehen von der rein sendetechnischen Frage halte ich diesem Gedanken folgendes entgegen:

1. Wieso kann ein Funker überhaupt auf einen solchen Gedanken kommen? Er gefährdet sich und den Funker der Linie, wenn er ohne dessen Wissen in dieser Weise arbeitet.

2. Tat dies der Funker, weil er eine Anpeilung seiner Funkarbeit vermeiden wollte und er wusste, dass die von ihm benutzte Linie in den Händen der Sipo ist, dann ist die Frage begründet, warum er diese Tatsache nicht nach London gemeldet hat. Zudem wusste er doch nicht, ob die Sipo ihre eigenen Sendungen nicht durch Peilung überwachen lässt — was tatsächlich der Fall war.

3. Schliesslich wäre durch die Peilungen der Ordnungspolizei, die nicht nur die illegalen, sondern auch die E-Spielsendungen überwachte, dies sofort festgestellt worden. Auch London hätte wohl daran Anstoss genommen und nach der Ursache dieses nicht üblichen Verhaltens gefragt.

(Soweit, wie ich oben schon erwähnte, dies überhaupt technisch möglich gewesen wäre).

In besetzten Gebieten mit Militärverwaltung war für die Funküberwachung die Wehrmacht, in Gebieten mit Zivilverwaltung die Polizei (Ordnungspolizei) zuständig. Für Holland lag also die Funküberwachung in den Händen der Ordnungspolizei. Die Durchführung erfolgte durch den Peiltrupp der Ordnungspolizei, der später (ab Mitte 42) die Bezeichnung „Funkmesstelle Nordwest" erhielt. Der Peiltrupp arbeitete mit etwa 6 Peilwagen und besonderen Geräten (Gürtelpeilern) für Peilungen in nächster Nähe der Sendestelle (Nahfeldpeilung). Auf Grund der Feststellungen der von der Zentrale in Berlin durchgeführten Fernpeilungen arbeiteten die Peilwagen ununterbrochen in Holland und meldeten ihre Ergebnisse wöchenlich nach Berlin. Einen Durchschlag dieser Meldung bekam ich. Die Zentrale in Berlin (beim Hauptamt Ordnungspolizei) überprüfte diese Meldungen im Erfahrungsaustausch mit der zuständigen Stelle beim Oberkommando der Wehrmacht.

Gerade mit Rücksicht auf das E-Spiel musste die Funküberwachung im gesamten holländischen Raum besonders intensiv sein und die vorhandenen Peilwagen ununterbrochen arbeiten. Es musste ja immer und immer wieder die Frage geprüft werden, ob und welche Sendeverbindungen ausserhalb der im E-Spiel erfassten Linien bestanden. Diese Prüfung geschah durch andauernde Funküberwachung auf breitester Basis in Ergänzung der abwehrpolizeilichenn Ermittlungs- und Vernehmungsergebnisse sowie der Kenntnisse aus laufenden Spielen.

Die Bewertung der Funküberwachung ergibt sich aus der Tatsache, dass ein grosser Teil der Festnahmen von den nicht zum E-Spiel gehörenden Agenten, vor allem auch der Funker des *Binnen*landnetzes, auf Grund von Peilungen erfolgt ist.

VIII. Die Funkverbindungen des V-Mannes Anton v. d. Waals.

Aus den Ausführungen des zweiten Teils geht einwandfrei hervor, dass v. d. Waals mit dem Funkbetrieb des E-Spiels ebensowenig zu tun hatte, als V-Mann nichts zu tun haben *konnte*, als mit der Spielführung selbst.

Als V-Mann war er nur Figur in meinen Spielen, ohne den geringsten Einfluss auf die taktische Führung zu haben. Inwieweit ich ihn bei den Festnahmen der E-Spielagenten eingeschaltet hatte, ergibt sich aus dem dritten Teil.

Dass v. d. Waals innerhalb des E-Spiels *ohne* mein Wissen eine Funkverbindung unterhalten haben könnte, ist praktisch unmöglich gewesen. Er hatte keinerlei Möglichkeit, an die Funkgeräte, die Sende- und Codeunterlagen oder an die Vernehmungsniederschriften heranzukommen.

An eine illegale Funkverbindung ausserhalb des E-Spieles glaube ich ebenfalls nicht. Einerseits wegen der durch seine Tätigkeit für die Sipo geschaffenen Gesamtsituation, anderseits wegen der Gewissheit einer erfolgten Anpeilung bei längerer Tätigkeit. Im Übrigen: Hätte v. d. Waals den Willen gehabt, mit England in Verbindung zu treten, so hätte er ihn aus den Gelegenheiten seiner V-Mannsarbeit heraus, Dutzende Male beweisen und verwirklichen können.

Die von v. d. Waals unterhaltenen Funkkontakte im Rahmen von Spielen gegen niederländische Organisationen waren Kontakte mit dem Peiltrupp der Ordnungspolizei, wofür ich die notwendigen Funk- und Codeunterlagen schaffen liess.

ZWEITER TEIL

DIE ARBEITSWEISE DER AM ENGLANDSPIEL BETEILIGTEN DIENSTSTELLEN

A. Die Zuständigkeit und Arbeitsweise der deutschen Stellen

I. Die Führung des E-Spieles.

Eine Spielführung in *einer* Hand — was an sich möglich gewesen wäre und in meinen späteren Spielen auch der Fall war — gab es beim E-Spiel nicht. Dies hat sich aus der Entstehung dieses Funkspieles ergeben, zu welcher Abwehrstelle Niederlande (Wehrmacht) und Sicherheitspolizei in gleicher Weise beigetragen haben: Von dem ersten Agentenpaar wurde der Chef (Saboteur) *Taconis* über ein Spiel der Sipo, sein Funker *Lauwers* über ein Spiel der Ast festgenommen.

So teilten sich die zuständigen Exponenten der beiden Dienststellen — Giskes und Schreieder — auf gleicher Ebene (koordiniert) und in gleichem Masse in der *gemeinsamen Spielführung*.

Oberstleutnant *Giskes:* Leiter III F Ast Niederlande, seit 1939 Abwehrofffizier. Zuerst Ast Hamburg. Mit Kriegsbeginn Ast Paris, ab 1.7.1941 Ast Holland.

Kriminaldirektor *Schreieder*: Leiter IV E Sipo, am 23. Mai 1923, (da ich dies schreibe, jährt es sich zum 25. Mal) beim Polizeipräsidium München eingetreten und in den verschiedensten Abteilungen verwendet. Ab Anfang 1932 Politische Abteilung (Abteilung VI des Polizeipräsidiums) die nach der Machtübernahme (10.3.1933) unter

Himmler als nunmehrigen Polizeipräsidenten „Bayerische Politische Polizei" unter Heydrich und im Juni 1936 Staatspolizeileitstelle wurde. Ab 1.5.35 Grenzpolizeichef in Lindau/Bodensee, ab 13.3.1938 Grenzpolizeichef Bregenz/Bodensee, ab 1.5.1940 Abwehrchef Innsbruck. Am 15.8.1940 Kommandierung nach Holland. Dienstgrad zu diesem Zeitpunkt: Kriminalrat.

II. Die Zuständigkeit der deutschen Dienststellen.

Zuständigkeit der *Spielführung*, die eine ausschliesslich *persönliche* Aufgabe von Giskes und mir war:

Gemeinsame Besprechung der für den Spielverlauf wichtigen Fragen und des Inhalts aller durchzugebenden Funksprüche von taktischer Bedeutung sowie der empfangenen wichtigen Funksprüche.

Folgende Dienststellen geordnet nach der Reihenfolge ihrer Zuständigkeit in der Behandlung des Agenten bezw. der Verwertung seiner Aussagen — waren am E-Spiel beteiligt:

a. Sicherheitspolizei: Festnahme der Agenten
Sicherstellung und Überprüfung des abgeworfenen Materials.
Vernehmung der Agenten.
Verwahrung der Agenten.
Durchführung von Spielen aus dem Funkspiel oder die sich im Interesse seiner Sicherung ergaben, soweit sie *innerhalb Hollands* durchzuführen waren.

b. Abwehrstelle: Fertigung der Funkspruchkonzepte und ihre Übersetzung ins Englische, Uebersetzung der empfangenen Funksprüche ins Deutsche, Feststellung der Abwurfplätze, Teilnahme an den Empfängen (droppings), Spiele *ausserhalb Hollands.*

c. Peiltrupp Orpo: Codierung und Decodierung der Funksprüche auf Grund der Vernehmungsniederschriften der Sipo.
Der funktechnische Betrieb (Durchgabe und Empfang der Funksprüche).

III. Arbeitsweise der deutschen Dienststellen

Arbeitsweise der Spielführung.

Zur Gewährleistung einer möglichtst engen Zusammenarbeit mit Giskes hatte ich neben dessen Dienststellen in Driebergen eine Sonderdienststelle, besetzt mit drei Beamten und einer Schreibkraft, die ausschliesslich an der Auswertung des E-Spieles arbeiteten. Einer der Beamten befasste sich nur mit der Herstellung von Zeichnungen, Plänen und Darstellungen nach meinen Angaben. So fertigte er unter anderen ein Transparent (1,10 qm) auf welchem er die Karten von Holland und England darstellte. Darin waren die englischen Agentenschulen, die Absprungplätze in Holland eingetragen und die den Agenten zugewiesenen Arbeitsgebiete umgrenzt. An der rechten Seite des Transparents, unter einer schmalen Holzschiene, liefen auf einem Band die Lichtbilder aller Agenten; durch einen Ausschnitt in der Holzschiene (die Ausschnittblende hatte die Grösse eines Lichtbildes) kam jeweils ein Lichtbild zum Vorschein. Bei Einstellung eines Lichtbildes eines bestimmten Agenten in die Blende leuchteten auf dem Transparent gleichzeitig die von dem Agenten in England besuchten Agentenschulen, sein Absprungplatz und das Gebiet seines örtlichen Arbeitsbereiches auf. Unter dem Lichtbild standen die Personalien, weiterhin die Bezeichnung der Funklinie.

Hiedurch und durch alle sonstigen Schemas und bildlichen Darstellungen der verschiedensten Art. wie z.B. die Entwicklung des E-Spieles, die sämtlichen Funklinien und ihre Verbindungen untereinander, die zwischen den Agenten bestehenden persönlichen Kontakte, die Mengen des abgeworfenen Materials, ihre Verteilung auf die örtlichen Arbeitsbereiche der Agenten, der unserseits behauptete Aufbau, die Entwicklung und Stärke von Sabotagegruppen u.s.w. — konnte ich mir ohne langes Aktenstudium jederzeit mit einem Blick die gesamte Situation und die Zusammenhänge vergegenwärtigen. Dazu forderte das Reichssicherheitshauptamt Berlin (Amt IV und VI) bildliche und schematische Zusammenstellungen nach den verschiedensten Gesichtspunkten, unabhängig von meinen eigenen Berichten und Ausarbeitungen in Buchform, laufend an.

Soweit ich irgendwie von Den Haag wegkonnte war ich in Driebergen. So war es möglich, dass alle Fragen der Spielführung, die sich aus den Aussagen der Agenten bezw. ihrem Verhalten bei den Vernehmungen ergaben oder deren Klärung aus den laufenden VM-Spielen heraus notwendig war, in dauerndem Kontakt zwischen Giskes und mir in Abwägung aller Für und Wider und unter gegenseitiger Würdigung und Abstimmung unserer Auffassungen besprochen werden konnten. Dasselbe galt hinsichtlich der Funksprüche.

Bei *empfangenen* Funksprüchen waren vor allem folgende Fragen zu berücksichtigen:

a. Ist der Funkspruchinhalt nach der Decodierung und Übersetzung unmissverständlich zu verstehen oder durch besondere Bezeichnungen oder Redewendungen zur Tarnung von Aufträgen und Unternehmen, durch Bezugnahme auf persönliche Verhältnisse oder Erlebnisse des Agenten bewusst unklar und absichtlich irreführend gehalten?

Erforderliche Überprüfungen oder notwendige Auslegungen von Funksprüchen durch Befragung von Agenten führte ich grundsätzlich persönlich durch, da hierzu genaue Kenntnis des Spieles und der Arbeitsweise des Gegners Bedingung war. Diese Art von Agentenbefragung war sehr mühsam und zeitraubend, weil ich jeweils eine grössere Anzahl von Agenten, die den Grund der Befragung nicht erkennen durften, hören, in häufigen Zweifelsfällen den einzelnen Agenten wiederholte Male hören und neue Fragen aus neu sich ergebenden Gesichtspunkten stellen musste.

b. Sind die in den Funksprüchen enthaltenen Aufträge durchführbar (Kontaktaufnahme) oder in welcher Weise muss ihre Erledigung umgangen, dem Gegner vorgetäuscht werden?

c. Haben andere Funklinien des E-Spieles gleiche oder ähnliche Aufträge erhalten, wie haben wir reagiert und inwieweit ist dies bei Erledigung dieses Funkspruches in Hinsicht auf sämtliche E-Spiellinien zu berücksichtigen?

Der Inhalt der *abzusendenden* Funksprüche wurde nicht minder eingehend und sorgfältig besprochen. Hierbei waren, abgesehen von der Gesamtsituation des Spieles und den daraus sich entwickelnden oder entwickelten VM-Spielen zu beachten.

a. Die Überlegungen hinsichtlich der eingegangenen Funksprüche und das Ergebnis der in diesem Zusammenhang durchgeführten Agentenbefragungen;

b. Das Verhalten der Agenten bei den Vernehmungen, also ob und inwieweit sie Angaben machten;

c. Die zu erwartende Reaktion des Gegners.

Auf Grund dieser Besprechungen bezw. während derselben fertigte Giskes den Funkspruchentwurf (Konzept). Von der durch seine Sekretärin gefertigten Reinschrift erhielt ich einen Durchschlag.

Eine Abschrift dieses Durchschlages musste ich an das Reichssicherheitshauptamt unter eingehender Darlegung der dem Funkspruch zugrundliegenden Umstände und Erwägungen sowie der beabsichtigten Wirkung auf den Gegner übersenden. Ebenso legte Giskes Funkspruchabschriften dem Oberkommando der Wehrmacht vor. Selbstverständlich mussten auch Abschriften der empfangenen Funksprüche mit entsprechender Kommentierung für die genannten Stellen gefertigt werden. Die Funksprüche waren — wie im Funkverkehr üblich — laufend durchnummeriert. Auch der Höhere SS- und Polizeiführer (Rauter) und der Befehlshaber der Sipo (Dr. Harster) nahmen von dem Funkspruchinhalt Kenntnis.

Die Übersetzung der Funksprüche (englisch-deutsch bezw. deutsch-englisch) oblag dem Sonderführer Huntemann von Oberstleutnant Giskes. Nach der Übersetzung ging der abzusendende Funkspruch an den Peiltrupp der Ordnungspolizei, die ihre Dienststelle ebenfalls in Driebergen hatte. Dort erfolgte die Codierung auf Grund der von meinem Krim. Obersekretär Ernst May gefertigten Codevernehmungen (Vernehmungsprotokolle) und die Durchgabe mit Funk an Leitstelle London. In gleicher Weise, aber in umgekehrter Reihenfolge, wurden die eingehenden Funksprüche behandelt.

Funksprüche militärischen Inhalts und solche, deren Inhalt sich aus der Spieldynamik ergab, fertigte Giskes ohne Rücksprache mit mir.

Der fortwährende Gedanken- und Meinungsaustausch brachte zwangsläufig ein vollkommenes Einleben in die Gedankenwelt und — die gegenseitige Achtung vor dem Leistungsvermögen, dem Leistungsniveau des anderen mit sich. Nur auf Grund dieses Vertrauensverhältnisses, losgelöst von allen Ressorthemmungen und Ressorteifersüchteleien, und unserer übereinstimmenden Auffassung über unsere Abwehraufgabe, frei von jeglichem Hassgedanken und politischen Erwägungen, war eine erfolgreiche gemeinschaftliche Führung des Englandsspieles (des „Falles Nordpol") möglich. Unsere Zentralstellen in Berlin haben diese Zusammenarbeit wiederholt als vorbildlich und einmalig bezeichnet. Und gerne denke ich an diese Zeit der Zusammenarbeit mit Oberstleutnant Giskes zurück, den ich nicht nur beruflich, sondern auch als Mensch, als älteren Kameraden hochschätze.

I. Sicherheitspolizei.

1. *Festnahme der Agenten.*

Die Festnahme der Agenten erfolgte entweder:

a. während ihrer Agententätigkeit;

b. unmittelbar nach ihrem dropping auf dem Empfangplatz.

Zu *a.* Festnahmen *während* der Agententätigkeit:

Die Festnahmen von *allen* Agenten — und sonstigen Personen, die für Funkspiele in Frage kamen — waren grundsätzlich so durchzuführen, dass

1. keine den Festgenommenen kennende Person Zeuge der Festnahme war.
2. das Verschwinden des Festgenommenen aus seinem bisherigen Arbeits- und Bekanntenkreis kein Misstrauen hervorrief.

Zu diesem Zweck erfolgten die Festnahmen über VM-Spiele d.h. durch Zwischenschaltung eines V-Mannes, der die Aufgabe hatte

1. die Festnahme im obigen Sinn zu ermöglichen,
2. das Fernbleiben des Festgenommenen aus seiner bisherigen Umgebung „abzuschirmen" und durch eine der Situation und der illegalen Tätigkeit des Festgenommenen entsprechende Begründung die Kontakte und sonstigen Bekannten des Festgenommenen zufrieden zu stellen.

Waren das Funkgerät und die Funkunterlagen bei der Festnahme nicht miterfasst worden, so mussten sie in einem besonderen Spiel „herausgespielt" werden; der V-Mann hatte die Herausgabe des Funkgerätes und der Funkunterlagen in einer Weise von der über den Verwahrungsort verfügenden Person zu erwirken, dass letztere die tatsächliche Situation nicht erkenne, die Festnahme nicht im geringsten ahnen konnte.

Die Erfüllung dieser Voraussetzungen war unerlässlich, um die Gefahr einer Verständigung des gegnerischen Dienstes möglichst auszuschalten. Nur dann war die Festnahme „funkspieltauglich", nur dann konnte der Festgenommene in einem Funkspiel verwendet werden.

Soweit im Rahmen des Englandspieles Festnahmen von Agenten während ihrer Tätigkeit in Frage kamen, wurde ebenfalls auf die genaueste Einhaltung dieser Grundsätze geachtet, bis auf die beiden ersten Festnahmen (Taconis und Lauwers), von denen verschiedene Personen Kenntnis hatten. Der Umstand, dass die Festnahmen im März 1942 erfolgten, also noch in einer Zeit geringer Erfahrung der Illegalität, war wohl die Hauptursache, dass der englische Dienst von den Festnahmen nichts erfahren hat.

Die näheren Umstände der Festnahmen, auch das Zustandekommen der Kontakte zu den Agenten, sind aus dem „Verlauf des E-Spieles" — Dritter Teil — ersichtlich.

Zu *b.* Festnahmen auf dem Empfangplatz:

Die Voraussetzung für die Festnahmen von Agenten auf dem Empfangplatz (Absprung, droppingplatz) war die *Kenntnis* von bevorstehenden Agentenabsprüngen bezw. Materialabwürfen.

Zur Erlangung dieser Kenntnis erscheinen auf den ersten Blick vier Wege möglich:

Die Aussagen festgenommener Agenten,
die Anpeilung illegaler Funklinien,
die Meldungen der deutschen Flugüberwachung,
die Ankündigung der Leisttelle London auf Funklinien, die in deutschen Händen waren.

Die nähere Untersuchung aber ergibt folgendes:

Festgenommene Agenten konnten über bevorstehende dropping keine Angaben machen, da die Voranmeldungen jeweils durch Funkspruch in der unmittelbar vor dem dropping liegenden Sendezeit (die durchschnittlich all drei Tage war) erst erfolgten. Nur ein nach der letzten Sendezeit vor einem dropping festgenommener Agent hätte also hiervon Kenntnis haben und darüber Angaben machen können. Dies wäre ein Zufall gewesen, der sich zudem oftmals hätte wiederholen müssen, um ein Funkspiel in der Breite und von der Dauer des „Englandspieles" aufzubauen und durchzuhalten.

Durch Peilung erfasste Funkspüche können nur dann entschlüsselt werden, wenn der Code bekannt ist. Während der gesamten Besatzungszeit war nur ein Fall, in dem bereits während der Peilung — also während der illegalen Arbeit des Agenten — deutscherseits der Code bekannt war. Dies war bei dem BI-Agenten Aart Hendrik *Alblas*, der unter dem Rufzeichen TBO als Spionageagent funkte. Er arbeitete von Mitte 1941 bis zum 16.7.1942. An diesem Tag wurde er durch mich festgenommen. Unter welchen Umständen mir im Februar 1942 der Code des Alblas bekannt wurde und dass er selbst in keiner Weise daran Schuld hat, ist aus dem „Verlauf des E-Spieles" (Dritter Teil, Vorgeschichte) ersichtlich. Alblas, der wie alle BI-Agenten *keine* Sabotage-aufträge hatte, bekam keine droppings mitgeteilt, weder von englischer noch niederländischer Seite.

Meldungen der deutschen Flugüberwachungsstellen bekam ich wohl, sei es durch Giskes oder direkt. Die in den Meldungen enthaltenen Feststellungen (Skizzen) konnten naturgemäss erst mit dem Einflug eines Flugzeuges in den holländischen Raum und dem Kreisen über dem Abwurfplatz gemacht werden. Die *Erfassung* wäre also nur dann möglich gewesen, wenn ein droppingsplatz so nahe bei einer Dienststelle der Sipo oder einer Truppe gelegen hätte, dass vom Einflug des Flugzeuges bis zum Eintreffen einer deutschen Einheit auf dem droppingsplatz allerhöchstens 1 ½ (eineinhalb) Stunden vergangen wären. Im holländischen Raum ist aber kein dropping auf Grund einer Meldung einer Flugüberwachungsstelle erfasst worden. Daraus ergibt sich die Unbrauchbarkeit dieser Meldungen für eine systematische Arbeit, wie sie das E-Spiel erforderte. Der Wert der Meldungen lag ausschliesslich in der nachträglichen Unterrichtung und Kontrolle, ob „Spezialflugzeuge" — wie wir Flugzeuge, die Agenten oder Waffen absetzten, nannten — ausserhalb des E-Spieles eingeflogen waren. Eine derartige Feststellung konnte bis in die zweite Hälfte 1943 nicht gemacht werden.

Und nun die letzte und tatsächlich zutreffende Möglichkeit: Die gesamten, im Englandspiel erfolgten und erfassten droppings (Agentenabsprünge und Materialabwürfe) wurden von englischer Seite vorgemeldet. Die Entscheidung, ob und wann droppings erfolgen, lag ausschliesslich auf englischer Seite.

Aufgabe des Agenten war — abgesehen von der Erkundung von Sabotageobjekten und dem Aufbau einer Sabotageorganisation im Rahmen seines Auftrages — die Feststellung und der Vorschlag von geeigneten Abwurfplätzen, hinsichtlich deren Lage die Nähe der See, die Entfernung von der nächsten Eisenbahnlinie und Hauptstrasse, sowie militärische Sicherungsbereiche zu berücksichtigen waren. Die Platzbeschreibung wurde in einem besonderen Code — wie unter 3*b* „Codevernehmungen" kurz beschrieben — durch Funk an England mitgeteilt und von dort entweder abgelehnt oder angenommen.

Auf diese Weise wurden im Englandspiel deutscherseits die droppingsplätze festgestellt und vorgeschlagen und englischerseits die Agenten- und Materialabwürfe angekündigt und durchgeführt.

Die Abwürfe erfolgten jeweils bei Vollmond. Bei der Anmeldung wie bereits erwähnt, in der unmittelbar vorhergegangenen Sendezeit, bezeichnete London die angekündigten Agenten mit besonderen, nur für das dropping bestimmte Namen, meist Vornamen und teilte auch ev. zu gebrauchende Parolen (Frage und Antword zwischen Agent und Empfangskomitee) mit. Weiterhin enthielt der Funkspruch Zahlen, mit denen durch Rundfunk in der Mittags- und *Nachmittags*sendung des festgesetzten droppingstages die Durchführung bestätigt oder abgesagt wurde. (In diesem Fall Wiederholung jeden Tag bis zur nächsten Sendezeit.) Soviel ich mich erinnere, bedeutete eine dreistellige gerade Zahl (zB 134) Bestätigung, eine ungerade Zahl (zB 133) Absage. Es konnte mittags 134, nachmittags 133 durchkommen; oder auch umgekehrt. Das „Empfangskomitee" musste dann auf den Abwurfplatz, wenn es nicht schon — als illegales Komitée — wegen des weiten Anmarschweges auf dem Wege war mit dem Risiko, bei negativer Nachmittagsmeldung wieder umkehren zu müssen. Um das Abhören des Rundfunks jederzeit und überall zu ermöglichen bekamen die meisten Agenten kleine Radiogeräte mit Batterieanschluss. Es kam aber auch nicht selten vor, dass trotz positiver Nachmittagsmeldung das Empfaengskomitee bis 6 Mal und noch öfter in kalten Nächten vergebens auf das angekündigte Flugzeug wartete. Erst nach wiederholten Ankündigungen durch Funk und Bestätigungen durch Rundfunk erfolgte dann tatsächlich das dropping wenn man schon kaum mehr an seine tatsächliche Durchführung glauben wollte, durch das wiederholte negative Ausharren in langen Nächten auf den Abwurfplätzen misstrauisch geworden war.

Das „Empfangskomitee" hatte der Agent aus besonders guten Leuten seiner von ihm aufgebauten Sabotageorganisation zu bilden. Die Aufgabe des Komitees war

1. Die Orientierung des Flugzeugführers über Abwurfplatz und Windrichtung. Zu diesem Zweck bildete das Empfangskomitee — wie es der Agent auf der Agentenschule gelernt hatte — das sogenannte „Lichterdreieck", bestehend aus 3 rotleuchtenden Stablampen in der Gestalt eines gleichschenkeligen Dreiecks, Schenkellänge 100 m. Die in der Windrichtung liegende Spitze des Dreiecks wurde durch eine Lampe mit *weissem* Licht, mehrere Meter neben dem roten Licht befindlich, gekennzeichnet. Sämtliche Lampen mussten von Mitgliedern des Empfangskomitees gehalten und beim Nahen des Flugzeuges auf kurze Zeit eingeschaltet werden. Mit der weissen Lampe wurde ein vereinbarter Buchstabe gemorst. Das Flugzeug flog das Dreieck gegen die Basis, also gegen die Windrichtung an; erschienen die Fallschirme, so wurden die Lampen sofort ausgeschaltet.

Verschiedene Agenten des Englandspieles hatten statt des „Dreiecks" eine „Gerade", also eine Linie, bestehend aus 3 roten Lampen in gleichen Abständen, zu bilden. Zur Kennzeichnung der Windrichtung kam an die „Spitze" der Geraden neben die rote Lampe ein weisses Licht. Die Handhabung war dieselbe.

2. Die abgesetzten Agenten mussten in Empfang genommen und für die nächste Nacht untergebracht werden. Dann hatte sich der Agent — nach seinen in London erhaltenen Befehlen — von seiner Unterkunft

und dem Empfangskomitee zu trennen, ohne bekanntzugeben, wohin er sich begeben wolle. Zwischen Empfangskomitee bezw. Unterkunft und dem Agenten durfte kein Kontakt bestehen. Mit der Durchgabe der Ankunft der Agenten — auf der Linie des Empfangscomitées, auf der die Ankunft von London aus angekündigt war — ist die Aufgabe des Komitees erledigt. Die Agenten, die zich nun getrennt haben — zB. ein Saboteur und sein Funker — werden nach etwa 2 Wochen, sobald sie unter den ihnen in London gegebenen 2 oder 3 Kontaktadressen oder über dieselben die richtige Unterkunft gefunden haben, ihre eigene Sendelinie aufbauen d.h. ihren Funkverkehr aufnehmen, eine Sabotagegruppe mit Empfangskomitee bilden und selbst wieder droppings in Empfang nehmen.

3. Abgeworfenes Sabotagematerial — im Englandspiel jeweils 6 Container — war für die Gruppe des Empfangskomitees bestimmt. Das Empfangskomitee musste für sofortigen Abtransport und dafür sorgen, dass die Fallschirme und Container möglischt schnell vergraben wurden. Nach den Anweisungen des Agenten, der die Gruppe führte, war der Inhalt der Container aufzuteilen bezw. zu verwerten.

Die genaue Kenntnis dieser Aufgaben des Empfangskomitees und der Einzelheiten ihrer Durchführung war für den Einsatz der Empfangskomitees im Englandspiel erforderlich.

Auf jedem Empfangsplatz waren Angehörige der Ast und der Sipo anwesend, wobei sie sich in der Bedienung der Lampen teilten. Der Empfang und die Festnahme der Agenten war alleinige Aufgabe der Sipo und wurden, soweit nicht 2 Absprünge in einer Nacht auf verschiedenen Plätzen stattfanden, von mir durchwegs selbst geleitet.

Für jeden Platz wurden 2 Empfangskomitees aufgestellt und zwar ein holländisches und ein deutsches. Jedes bestand aus etwa 3 Mann, durchwegs Kriminalbeamte, da ich Wert darauf legte, dass die Festnahmen sauber und korrekt von Fachleuten erfolgten. Aufgabe der holländische Beamten war der Empfang und die Festnahme der Agenten, da nur holländisch sprechende Männer für den unmittelbaren Kontakt mit den Agenten, die sehr misstrauisch waren, in Frage kamen. Die Aufgabe der deutschen Beamten war — wie ich offiziell immer erklärte — die Unterstützung der holländischen Beamten. Ich erachtete das deutsche Kommando aber auch noch für den Fall des Versagens des holländischen Kommandos oder eines der zugeteilten Holländer, sei es aus Versehen oder mit Absicht, für erforderlich. Schon seine Anwesenheit allein sollte eine entsprechende Wirkung auf die holländischen Beamten ausüben d.h. ihnen zu erkennen geben, dass sie sich nicht selbst überlassen sind.

Nahte das Flugzeug, dann trat zuerst das „Lichtkommando" in Tätigkeit. Das Flugzeug ging möglichst tief, um die Fallschirme in das Dreieck der Lichter oder in dessen Nähe zum Abwurf zu bringen. Nach zwei oder drei Runden wurden die Fallschirme in schnellster Aufeinanderfolge am nachtdunklen Himmel sichtbar. Schnell kamen die sechs mit Containern belasteten Fallschirme, auf den Boden mit schwerem, dumpfem Schlag aufstossend, herab. Langsam schwebten die Schirme der Agenten nieder. Ein oder zwei Schirme trieben weitab. Sie hatten die leichteste Belastung: Pakete.

Die nicht zu den Empfangskomitees gehörenden Deutschen begaben sich so in Deckung, dass aller Voraussicht nach die Agenten nicht auf sie stossen konnten. Das holländische Empfangskomitee trennte sich, um die Agenten zu suchen, was oft sehr lange dauerte, wenn die Agenten schlecht abgeworfen oder verweht wurden oder in den Bäumen hängen blieben. Jedes laute Rufen, jeder Lichtschein musste vermieden werden; nicht nur, um bei den Agenten den Eindruck der Illegalität zu wahren, sondern auch zur Vermeidung jedes Aufsehens gegenüber in der Nähe befindlichen Einheiten der Wehrmacht oder Bewohnern von einsamen Niederlassungen und Bauernhöfen. Während dieser nicht selten über eine Stunde dauernden Suchaktion beherrschte mich stets die Befürchtung, dass der Agent oder einer der Agenten nicht gefunden wird, sich selbständig macht, seine Kontaktadresse anläuft und das Spiel erkennt oder durch irgend einen Umstand z.B. einen unserer Wagen, die Feststellung der Anwesenheit von Deutschen, Verdacht schöpft, sich versteckt hält und flüchtet. Waren die Agenten endlich gefunden, so brachten sie die holländischen Beamten in angeregtem Gespräch zu einem von mir vorher bestimmten Platz, in dessen unmittelbarer Nähe sich das deutsche Empfangskomitee unauffällig aufhalten konnte. Jeder der Agenten hielt eine Pistole in der Hand.

Nun hatte ich nach kurzem Anlauf des E-Spieles erkannt, dass bei jedem Agentenabsprung der Weiterlauf, ja die Existenz des gesamten Funkspieles von der wahrheitsgetreuen Beantwortung weniger, aber umso wichtiger Fragen abhing:

1. Der richtige Name des Agenten. Im Funkverkehr konnte dies von Bedeutung sein. Gerade hier machten die Agenten bei der Vernehmung grosse Schwierigkeiten, da sie Repressalien gegen ihre Eltern befürchteten;

2. Hat der Agent seine Ankunft in einem bestimmten Wortlaut zu melden, vor allem für den Fall seiner sofortigen Festnahme nach dem dropping? (Was auch z.B. beim Abmarsch vom droppingsplatz durch eine des Wegs kommende Wehrmachtsstreife geschehen konnte);

3. Muss der Agent sich in bestimmten Zeitabständen an Kontaktadressen (Holland, Schweiz, Schweden) schriftlich oder persönlich melden?

4. Muss der Agent zu einem bestimmten Zeitpunkt nach England zurückkehren?

5. Hat der Agent neben seinem grundsätzlichen Auftrag noch irgendwelche sonstige Aufträge zu erledigen oder Botschaften privater Art zu übermitteln?

Die Vernehmung der Agenten zu diesen Fragen *nach* ihrer Festnahme gab mir nicht die unbedingte Gewähr der Wahrheit ihrer Angaben und keinerlei Möglichkeit der Nachprüfung. So lief ich Gefahr, auf Grund falscher Angaben zu handeln und selbst durch einen unrichtig abgefassten Funkspruch den Gegner zu warnen. Diese Gefahr schien mir durch eine Befragung der Agenten *vor* ihrer Festnahme, solange sie sich also in Freiheit, unter Illegalen fühlten, am geringsten. Hierfür kam nur das holländische Empfangskomitee in Frage. Dieser Notwendigkeit stand jedoch meine Pflicht entgegen, die inneren Zusammenhänge und Bedingungen des Englandspieles geheimzuhalten, um vorsätzlichen oder fahrlässigen Verrat zu verhindern. Die im Rahmen des Spieles beschäftigten deutschen und holländischen Beamten, Angestellten und Kraftfahrer durften nicht mehr erfahren, als sie zur Durchführung ihrer Aufgaben unbedingt wissen mussten. Und gerade diese speziellen Fragen liessen die Schwächen, die empfindlichsten Stellen des Funkspieles erkennen. Ich erklärte daher den holländischen Beamten, dass sie auf die erwähnten Punkte im Laufe der Unterhaltung zwanglos und unbefangen eingehen, sie klären müssten, um den Eindruck der Erfahrung zu machen, den die Agenten bei ihnen voraussetzen. Dies umsomehr, als wiederholt durch Funkspruch und Agenten Anerkennungen der niederländischen Regierung und der RAF für das tadellose Funktionnieren der droppings im Gegensatz zu Belgien und Frankreich übermittelt wurden. Zuweilen hegte ich die Befürchtung, dass gerade diese gute reibungslose Arbeit der niederländischen Empfangskomitees Verdacht erregen könne.

Um in keiner Weise, auch den holländischen Beamten gegenüber, den Eindruck eines Vernehmungsschemas zu erwecken, liess ich nicht immer alle fünf Fragen stellen, sondern überprüfte die Notwendigkeit in jedem Einzelfall.

Die Gespräche zwischen den Agenten und den holländischen Beamten, wobei erstere alle möglichen Dinge über die Verhältnisse in Holland wissen wollten, dauerten im Allgemeinen eine halbe bis zu einer Stunde.

Als günstigsten Zeitpunkt der Festnahme erachtete ich den Augenblick, in welchem die Agenten ihre Kombination abstreiften, sie wohl bis unter die Knie, aber nicht vollständig ausgezogen hatten. In dieser Situation waren sie in ihrer Bewegungsfreiheit, vor allem am Laufen, gehindert. Hielt ich den Zeitpunkt der Festnahme für gekommen, dann veranlassten die von mir unterrichteten holländischen Beamten die Agenten zum Ausziehen ihrer Kombination, wobei diese auch ihre Pistolen weglegen mussten, und nahmen sie in diesem Moment fest. Da jeder Agent den Auftrag hatte, sich bei einer Festnahme mit einer zu diesem Zweck in einer kleinen Gummihülle verborgenen, griffbereit mitgeführten Gifttablette zu vergiften, waren die Beamten von mir angewiesen, die Festgenommenen sofort zu fesseln. Dies musste sehr schnell gehen, um einem Vergiftungsversuch unter allen Umständen zuvorzukommen, aber auch das Wegwerfen wichtigen schriftlichen Materials (Notizen, Codeunterlagen) oder irgendwelcher Gegenstände, in denen derartiges verborgen war, in der Dunkelheit zu verhindern. Trotzdem kam es vor, dass ein Agent, begünstigt durch grosse Dunkelheit, auf der Heide seine Codeunterlage, ein Wörterbuch, wegwarf und mit Erfolg behaupten konnte, keinen Code zu haben. Erst im Laufe des nächsten Tages konnte bei einer durch mich veranlassten Suchaktion auf der Heide das Wörterbuch gefunden werden.

2. *Sicherstellung und Überprüfung des abgeworfenen Materials.*

Bei allen 95 positiven Abwürfen, davon etwa ein Viertel mit Agenten, wurden durchschnittlich sechs Container und ein oder zwei Pakete abgeworfen.

Wie in derselben Nacht auf zwei Plätzen Agenten absprangen, so erfolgten auch Materialabwürfe gleichzeitig auf verschiedenen Plätzen. Das E-Spiel umfasste ja 18 Funklinien, also — von England aus gesehen — eine entsprechende Anzahl voneinander getrennte Sabotagegruppen.

Für jeden Abwurfplatz liess ich auch holländische Empfangskomitees einteilen. Ich hatte damit zu rechnen, dass Agenten auf Plätzen niederkamen, für welche nur Materialabwürfe angekündigt waren. Nicht selten mussten vier Plätze in der gleichen Nacht, sogar mehrere Nächte hintereinander, besetzt werden. Sei es, dass trotz positiver Ankündigung Flugzeuge nicht kamen oder neue Abwürfe angekündigt waren.

Gerade derartige Fälle bewiesen die Schwierigkeit der Kraftfahrerfrage, die für Dr. Harster und mich während der ganzen Dauer des E-Spieles ein Sorgenkind war. Der Bedarf an Wagen und damit an Kraftfahrern vergrösserte in erschreckendem Masse den Kreis der Mitwisser. Waren in einer Nacht vier Plätze zu besetzen, so mussten vier Lastkraftwagen (LKW) und weiterhin je mindestens ein Personenkraftwagen (PKW), also insgesamt acht Kraftfahrer, eingeteilt werden. Für die nächste Nacht stellte die Fahrbereitschaft des BdS andere Kraftfahrer zur Verfügung, da dieselben Fahrer in zwei unmittelbar aufeinanderfolgendenNächten nicht verwendet werden durften. Dazu kam der reguläre Dienst der Fahrbereitschaft für alle Abteilungen des BdS. Dies machte einen steten Fahrerwechsel notwendig und damit die Aufstellung eines „ständigen E-Spielkommandos", wie es Dr. Harster und ich gerne gehabt hätten, unmöglich.

Die Einteilung der Wagen war keine Fahrerfrage, also nicht von deren politischer oder persönlicher Beurteilung, sondern von der Art, Grösse und Geländegängigkeit der Wagen abhängig. Dasselbe galt auch hinsichtlich der Abstellung der Wagen in mehr oder minder grossen Entfernungen von den Abwurfplätzen. Ich hatte darauf zu sehen, dass vor dem Abwurf jeder Lärm durch fahrende Wagen und Motorengeräusche vermieden wurde, um nicht die Aufmerksamkeit unwillkommener Beobachter auf uns zu lenken. Deshalb mussten vor allem die LKW, die den meisten Lärm machten, in zweckmässigem Abstand, wenn notwendig von zehn und mehr Kilometern, warten. Um einen Fussmarsch auf den Abwurfplatz zu vermeiden, zumindest ihn möglichst abzukürzen, fuhren die PKW so nahe an den Abwurfplatz heran, als die Situation es gestattete. Dabei waren ebenfalls die Vermeidung unnötigen Lärms, aber auch die Brauchbarkeit der Wagen im Gelände und die Möglichkeit einer verdeckten Abstellung der Wagen zu beachten. Die Fahrer blieben bei den mit Fallschirmen früherer Abwürfe getarnten Wagen.

Zur Aufgabe der Sicherstelling des Materials gehörte bereits die einwandfreie Feststellung der Zahl und die Beobachtung der aus dem Flugzeug kommenden Fallschirme, um erwartete oder eventuell unangemeldete Agenten zu erkennen, die Erfassung der Schirme in ihrer Vollzähligkeit zu sichern, aber auch nicht umsonst infolge eines Irrtums im Zählen stundenlang zu suchen. Das Zählen und die Ortung der Schirme war vor allem Aufgabe des deutschen Empfangskomitees, das hiefür die Verantwortung zu tragen hatte. Von dem Auffinden sämtlicher Fallschirme mit ihrer Belastung, vor allem der Agenten, hing das E-Spiel ab.

Die Bergung der Container war zumeist sehr zeitraubend und mühsam, wenn sie verstreut niederkamen, im Gebüsch oder zwischen Bäumen verschwanden oder so schnell den Boden erreichten, dass Richtung und Entfernung nicht einwandfrei festgestellt werden konnten. Eine dunkle, regnerische Nacht trug auch nicht gerade zur Erleichterung des Suchens im Gestrüpp und Gebüsch und zur Besserung der Bodenverhältnisse bei. Die zwischen Abwehrstelle und mir vereinbarten Deckbezeichnungen für die Abwurfplätze, wie Moorgraben, Wasserwinkel, vergegenwärtigen mir heute noch regnerische, kalte Nächte, schlammigen, unwegsamen Boden, stundenlanges, ermüdendes Suchen in feuchten Gewändern und nassen Schuhen. Schwierigkeiten machten vor allem die Pakete, die wegen ihres geringen Gewichts nicht selten weitab flogen. Ihre Erfassung war wegen der darin enthaltenen Geräte, Code- und Funkunterlagen, unerlässlich; nicht nur für das Spiel sondern auch wegen der Gefahr des Gebrauchs von illegaler Seite. Konnte der LKW wegen schlechter Wegverhältnisse nicht auf den Platz fahren, so mussten die Container, bei einem Durchschnittsgewicht von 120 kg, aus grossen Entfernungen zum Wagen gebracht werden, was viele Stunden in Anspruch nahm.

Die droppings fanden jeweils zwischen 23.00 Uhr und 1 Uhr statt. Gestaltete sich das Aufsuchen und Transportieren der Container schwierig, so konnte es sehr schnell fünf Uhr früh werden. Blieb ein Schirm unauffindbar, wurde das Tageslicht abgewartet, um weiterzusuchen. In einigen Fällen war zur Auffindung eines Paketes der Einsatz einer Wehrmachtseinheit erforderlich; über den wahren Zweck und Herkunft des Paketes blieb sie im unklaren. Die Führung übernahm in solchen Fällen die Abwehrstelle. Der Lastkraftwagen fuhr ab. Solange blieb auch ich auf dem Platz, selbst bei Agentendroppings.

Der LKW fuhr im Geleite der Personenkraftwagen nach Den Haag, wo in einem Gebäude im Park der „Witte Brug" das Material gelagert wurde. Besonders herangebildete Beamte öffneten die Container, was auf der Heide grundsätzlich von mir verboten war, damit in der Dunkelheit nichts verloren ging. Die Container enthielten drei, später auch fünf Tonnen gleicher Grösse. Ein Container war zumeist mit einem weissen Kreuz versehen, als Kennzeichen seines besonderen Inhalts: Gebrauchsgegenstände, Kleidungsstücke, Zigaretten, Tabak, Sendeunterlagen in getarnter Form (im Holzrücken einer Bürste, im doppelten Boden eines Feuerzeugs, in einer Lampenbatterie, in einer Büchse Wachs u.s.f.), Schokolade, sonstige Süssigkeiten. Der Inhalt der Tonnen aller sechs Container wurde genau überprüft. Auf Sabotagematerial in getarnter Form, z.B. Sprengstoff in Steinkohle, Holzschuhen, tote Ratten musste genau geachtet werden. Neues, nicht bekanntes Material wurde untersucht und geprüft. Um im Funkverkehr keinen Irrtum zu begehen, keine Verwirrung durch falsche oder ungenaue Aufteilung des Materials hervorzurufen, erfolgte eine genaue Registrierung der Sprengstoffsorten und Menge, der Sabotagemittel (Magneten, Werkzeuge u.s.f.), aber auch des Inhalts des Containers mit weissem Kreuz. Diese Aufstellungen waren die Unterlagen für grosse Spezialdarstellungen, die ich in meinem Drieberger Büro fertigen liess.

3. Vernehmung der Agenten.

Um die Agenten zu wahrheitsgetreuen, uneingeschränkten *Aussagen* über ihre Person, die Ausbildung als Agent, ihre Aufträge und Code zu bewegen und, soweit es für das Funkspiel erforderlich war, zur aktiven *Mitarbeit* zu gewinnen, unterhielt ich mich grundsätzlich mit jedem persönlich.

Dies geschah entweder *vor* der formellen Vernehmung (d.h. der Vernehmung zu Protokoll), sei es schon im Wagen auf der Rückfahrt vom Empfangsplatz oder nach der Ankunft in Den Haag in meinem Büro, Binnenhof 4, oder — wenn mehrere Agenten abgesprungen waren — mit dem Beginn der formellen Vernehmungen. Hierfür standen bereits Beamte bereit, die ich am Tage vorher bestimmt hatte. Vor der Vernehmung mussten sie den ihnen zugewiesenen Agenten genau durchsuchen und dabei besonders auf Gifttabletten, Codeunterlagen, schriftliche Notizen, in die Kleider eingenähte oder in den Schuhen (Sohlen) verborgene Sägeblätter achten.

Bis die Vernehmungen im Gange waren fertigte ich für Dr. Harster Berichtsentwürfe an das RSHA Berlin und an Rauter — der wiederum Himmler unterrichtete — über den Verlauf und den Erfolg der droppings.

Dann schaltete ich mich der Reihe nach in die Vernehmungen ein. Zum Anlass meiner Unterhaltung nahm ich die in der Vernehmungsniederschrift enthaltenen Unwahrheiten. Jeder Agent bemühte sich natürlich falsche Darstellungen zu geben. Ich bewies deren Widerspruch zu den Grundsätzen der Agentenausbildung und der Arbeitsweise des Englischen Dienstes. Meine Ausführungen über Einzelheiten, Tatsachen und Vorgänge im Zusammenhang mit der Ausbildung der Agenten und den damit befassten Stellen und Personen in England veranlassten eine Reihe von Agenten zu der Erklärung, dass ich ja sowieso alles wüsste, sogar genauere Kenntnisse als der einzelne Agent habe und entweder in England selbst gewesen sei oder Kontakt mit einer Stelle des Englischen Dienstes haben müsse. Von dieser Erklärung bis zu umfassenden Aussagen war kein allzugrosser Schritt mehr. Weiterhin stellte ich den vorbeugenden Charakter der abwehrpolizeilichen Tätigkeit, ihre Aufgabe heraus, Spionage und Sabotageakte zu verhindern. Dabei legte ich Nachdruck auf die Rückwirkung der Sabotageakte auf die holländische Bevölkerung in Form der Repressalien und der Belastung der holländischen Wirtschaft durch den notwendigen Wiederaufbau zerstörter Objekte. Ich konnte auch erklären, dass — wie der am 22.5.1942 festgenommene BI-Agent Jkhr. de Jonge mir erklärt hat — massgeblichste niederländische Persönlichkeiten in London die Durchführung von Sabotageakten in Holland ablehnten.

Sah ich mich gezwungen, *Zusagen* zu machen, so erklärte ich dem Agenten ausdrücklich, dass ich ihm nicht zumute, durch seine Aussagen sich selbst vor dem Kriegsgericht und damit dem Todesurteil zu retten; dass jene Agenten, welche im Zusammenhang mit seinen Angaben festgenommen werden, jedoch nicht vor das Kriegsgericht kommen. Der Agent konnte ja nicht beurteilen, inwieweit ich ohne seine Aussagen weiterhin abspringende Agenten erfassen konnte.

In höchstens zwei Fällen wurde die „Dauervernehmung" angewendet, die ich im Zusammenhang mit der „Allgemeinen Vernehmung" näher beschreiben werde.

Um die Weiterführung des Spieles von dropping zu dropping immer wieder zu ermöglichen, musste ich die *Aussagen* von allen jeweils abgesetzten Agenten haben.

Eine *aktive Mitarbeit* kam, wenn überhaupt notwendig, vor allem nur bei den Funkern in Frage. (Nähere Ausführungen hierüber siehe folgende Ziffer 5.

Hatte die Unterhaltung mit dem Agenten ihren Zweck erfüllt, so schloss ich sie ab und die formelle Vernehmung begann. Diese zerfiel nach ihrem sachlichen Inhalt in zwei Teile:

a. Die allgemeine Vernehmung.

b. Die Codevernehmung.

a. Die allgemeine Vernehmung.

Die allgemeinen Vernehmungen fanden zumeist in Den Haag, in einigen Fällen — bei entsprechender Lage des Empfangsplatzes — in meinem Drieberger Büro statt.

Die Fragen der allgemeinen Vernehmung bezogen sich auf den Lebenslauf, den politischen Werdegang, die Tätigkeit in Widerstandsorganisationen, die Ausbildung als Agent, den Auftrag, den Einsatz und die Tätigkeit als Agent in Holland.

Nach den ersten Agentenvernehmungen erkannte ich die Notwendigkeit, durch grundsätzliche Richtlinien die Behandlung von wichtigen, für alle Agenten zutreffenden Fragen durch die vernehmenden Beamten sicherzustellen, aber auch einen einheitlichen Aufbau sämtlicher Agentenvernehmungen zu gewährleisten. Dies war für meine Durcharbeitung der Vernehmungen, die in dem genauen Studium der einzelnen Niederschrift und ihrem Vergleich untereinander bestand, und für die karteimässige und zeichnerische Auswertung in meinem Drieberger Büro Voraussetzung.

So arbeitete ich die „Richtlinien für die allgemeine Vernehmung von Agenten" aus. Sie enthielten 100 Fragen bezw. Punkte und waren für alle Agentenvernehmungen — also nicht nur für Agenten des E-Spieles— massgeblich.

Mit der Bezeichnung „Richtlinien" deutete ich an, dass sie keinen „Fragebogen" darstelle, der nur mit ja oder nein oder mit kurzen Ausführungen zu beantworden sei. Vielmehr wies ich meine Beamten ausdrücklich darauf hin, dass ich ihnen damit lediglich eine Richtschnur, nur Anhaltspunkte schaffen wollte. Sie müssten also bei den Vernehmungen den Einzelfall genau berücksichtigen und hieraus sich logisch ergebende Fragen erörtern. Die Antworden seien in den durch meine Richtlinien vorgeschriebenen Aufbau an richtiger Stelle und in entsprechendem Zusammenhang einzuflechten.

Im folgenden versuche ich, die „Richtlinien" nach meiner heutigen Vorstellung zu rekonstruieren und, soweit es zum Verständnis der Bedeutung oder des Zwecks der Fragen bezw. Punkte erforderlich ist, zu kommentieren.

Richtlinien für die allgemeine Vernehmung von Agenten

Nach der Feststellung der Personalien sind der Lebenslauf des Agenten, seine politische und ev. illegale Tätigkeit vor der Flucht nach England genau zu beschreiben.

Der weiteren Vernehmung sind die folgenden Punkte als Richtschnur zu Grunde zu legen.

Soweit Personen genannt werden — seien es Offiziere, männliche oder weibliche Angestellte von Büros und Dienststellen, Lehrer oder sonstiges Personal von Agentenschulen — sind sie so genau als möglich zu beschreiben und alle ihre Namen (richtiger Name, Decknamen, Rufnamen, Spitznamen) niederzulegen. Erklärt der Agent, keine Namen zu kennen, so ist trotzdem die Personbeschreibung zu verlangen, um durch Vergleich mit den Aussagen anderer Agenten die Identität feststellen bezw. die Richtigkeit der Angaben des Agenten nachprüfen zu können. Auch lege ich Wert auf die persönlichen Kontakte der genannten und beschriebenen Personen untereinander, ihren Bekanntenkreis, ihre Verkehrslokale, Eigenarten und Liebhabereien.

Zu beachten ist, dass die Ausbildung zum Funker auf Spezialschulen erfolgt, der Funkagent also nicht nur Sabotageschulen besucht hat. (Insoweit er überhaupt für Sabotageeinsatz in Frage kam.) Ebenso bilden besondere Spionageschulen in aktiver Spionage aus.

I.

1. Tag der Flucht nach England.
2. Beschreibung des Fluchtweges (Wasser-, Land-, Luftweg).
3. Beschreibung der Begleitpersonen des Agenten und was ihm sonst über sie bekannt ist, auch wenn sie mit ihm nur Teile seines Fluchtweges zurücklegten. (Woher kamen, wohin gingen sie, wie kam er mit ihnen in Verbindung?)
4. Adressen, bezw. Kontaktadressen von Organisationen und Personen, die dem Agenten auf seiner Flucht Hilfe leisteten.
5. Welche amtlichen Stellen in Holland, Belgien, Frankreich, in der Schweiz, in Portugal oder Spanien haben dem Agenten Hilfe gewährt? Durch welche Lager ging er?

   Der Zweck dieser Fragen war nicht die Ermöglichung von Festnahmen, sondern die Verschaffung eines Überblicks über die Fluchtwege und die Feststellung, inwieweit und in welcher Weise sie organisiert waren.

   Bei einem Grossteil der Agenten — soweit sie überhaupt von Holland nach England kamen — konnte von einem organisierten Fluchtweg nicht gesprochen werden.

6. Zeitpunkt und Umstände der Ankunft in England. (Unter Berücksichtigung der Einzelheiten und Schwierigkeiten des Luft- oder Wasserweges.)
7. Mit welchen englischen Stellen hatte Agent unmittelbar nach seiner Ankunft zu tun? (Bezw. *bei* seiner Ankunft.)
8. Welche holländische Stelle behandelte ihn zuerst?
9. Wo wurde Agent nach seiner Ankunft untergebracht, kam er in eine Überprüfungsstelle — Victoriaschool?
10. Welche Personen — Offiziere — haben ihn überprüft?
11. Welche Fragen haben sie an ihn gerichtet? (eingeteilt nach Sachgebieten.)
12. Dauer der Unterbringung in der Überprüfungsstelle (Victoriaschool) *und anschliessender Aufenthaltsort.*
13. Hat Agent sich zur Agententätigkeit angeboten oder trat man an ihn heran?
14. Bei wem hat er sich angeboten oder wer hat ihn geworben?
15. Bei welcher Stelle — englische oder holländische — hat er seine Zusage gemacht? (Genaue Beschreibung).

    In meinen mündlichen Erklärungen zu den Richtlinien habe ich die Beamten immer wieder auf die Wichtigkeit der Beschreibung der Lage, der Räume und Einrichtungen, (Möblierung) der Dienststellen und auf die Fertigung von Skizzen hingewiesen. Diese Beschreibungen und Skizzen mussten genau sein, damit ich mir eine den tatsächlichen Verhältnissen möglichst nahekommende Vorstellung machen und sie mir einprägen konnte. Dasselbe galt auch bezüglich der Beschreibung und sonstigen Feststellungen von Personen, wie ich sie in der umstehenden Einführung zu diesen Richtlinien forderte.

    Gerade die Kenntnis all dieser Einzelheiten, der Eigenart von Räumen, Beschädigungen von Einrichtungsgegenständen, irgendwelcher Besonderheiten hinsichtlich dem Agenten bekannter Personen, verfehlten nicht ihren Eindruck auf ihn.

16. Wohnung des Agenten *nach seiner Zusage.* (Beschreibung).
17. Wohnte er allein oder mit anderen zur gleichen Tätigkeit bestimmten Personen zusammen? (Namen, Personenbeschreibung, *Nationalität*, weiterhin alle sonst hierüber bekannten Tatsachen).

    Diese Frage betraf insbesondere den Einsatz von Agenten ausserhalb Hollands. Daher die Hervorhebung der Nationalität.

18. Hatte Agent den Eindruck, dass die von ihm benutzte Wohnung dauernd dem gleichen Zweck, also der Unterbringung künftiger Agenten, diente?
19. Welcher englische Offizier hielt Kontakt mit ihm und den ev. mit ihm Untergebrachten?
20. Welche Lokale durfte oder musste Agent besuchen?
(Name, Art, Lage, Beschreibung der Räume, Name und Beschreibung des Personals).

II.

21. Wieviele *Schulen* besuchte der Agent?
22. Namen der Schulen, Zeitdauer des Besuchs der einzelnen Schule.

    Die Zeit musste möglichst genau auf den Tag — also nicht nur nach Monaten — angegeben werden. Dies war zur Feststellung, welche Agenten im gleichen Zeitraum dieselbe Schule besuchten, unbedingt erforderlich.

23. Durch wen und auf welche Weise wurde er zur ersten Schule bezw. von Schule zu Schule gebracht?
24. Wo hielt sich der Agent zwischen den einzelnen Schulen auf, wenn die Ausbildungszeiten nicht unmittelbar aufeinander folgten?
25. Hatte der Agent bezüglich des Aufenthaltsortes freie Wahl oder erfolgte Zuweisung?
26. Beschreibung der Transportwege (23) und des Zwischenaufenthalts (24).
27. Welche Agentenschüler wurden mit ihm transportiert oder zwischenzeitlich untergebracht? (Name, Personen und sonstige Beschreibung, *Nationalität*).

Bei *allen* Schulen zu berücksichtigen:

28. Genaue geographische Lage. (Skizzennach einer Karte von England).
29. Möglichst genaue Ortsbeschreibung. (Skizzierung des Geländes und der Gebäulichkeiten, die zum Schulkomplex gehören).
30. Beschreibung der Aussenansicht des Hauptgebäudes. (Skizze der Vorder- und Rückansicht).
31. Beschreibung der Räume und ihre Verwendung. (Grundrissskizzen).
32. Beschreibung der Einrichtungsgegenstände.

    Diese Skizzen und Beschreibungen benötigte ich um in Fällen, in denen Agenten keine Beschreibung der Transportwege geben oder keine Ortsnamen angeben konnten, auf Grund der Angaben über das Aussehen von Gebäuden oder Eigentümlichkeiten von Einrichtungsgegenständen, die in Frage kommende Schule feststellen zu können.

33. Dauer der Schule. (Möglichst exakte Angabe nach Tagen).
34. Leiter der Schule. Genaue Beschreibungen im Sinne der Einführungen zu diesen Richtlinien.
35. Lehrer der Schule.
36. Sonstiges Personal.
37. Unterrichtsfächer. (Wöchentliche Stundenzahl.)
38. Lehrplan eines Tages (Tagesprogramm).
39. Mitschüler: Gesamtzahl, Namen (richtiger Name, Rufname, Spitzname, Deckname auf der Schule, Personbeschreibung, Nationalität, persönliche Verhältnisse und Eigenarten. Woher (ev. von welcher Schule) kam er, wohin ging er? Während welcher Zeit war er Mitschüler, was ist die vermutliche Ursache seines Abganges oder seine vermutliche Verwendung?

Um den zu erwartenden Agenteneinsatz nach Abschluss eines Lehrganges, der in dem Besuch von etwa sechs Schulen bestand, berechnen und übersehen zu können und zur Ermöglichung der Identifizierung von Agenten, die keine oder unrichtige Angaben über ihre Person und ihren Schulbesuch machten, musste ich durch Befragung des Agenten über seine Mitschüler feststellen.

1. Welche Agenten haben alle Schulen gemeinsam durchlaufen, sind sie bereits eingesetzt, steht ihr Einsatz bevor, welche Aufträge haben sie?
2. Waren auszubildende Agenten nur auf einzelnen Schulen, vielleicht nur auf einer Schule mit dem befragten Agenten beisammen? Welche Schulen hatten sie bereits besucht, welche Schulen sollten sie noch besuchen? Schieden sie wegen Untauglichkeit aus oder hatten sie besondere Aufträge?
3. Welche Tatsachen können auf Grund der Angaben des befragten Agenten und durch Vergleich mit anderen Vernehmungen bezüglich des einzelnen Mitschülers festgestellt und bei einer ev. Festnahme in der Vernehmung verwendet werden?

40. Ist dem Agenten etwas von Parallelkursen und ihren Teilnehmern bekannt geworden? (Die Beantwortung dieser Frage hat wie bei Frage 39 zu erfolgen.)
41. Sind dem Agenten Teilnehmer früherer Kurse persönlich oder aus Gesprächen bekannt geworden?
42. Waren während der Kurse Besuche offizieller holländischer oder englischer Persönlichkeiten?
43. Wurden gesellschaftliche Veranstaltungen abgehalten, welche Schüler und welche Vertreter englischer und holländischer Stellen haben daran teilgenommen? (Besondere Einzelheiten des Verlaufs?)

Diese Angaben benötigte ich, um die Anwesenheit, die Beteiligung und das Verhalten von Agenten bei besonderen Begebenheiten und Vorfällen anlässlich derartiger Zusammenkünfte feststellen und bei meinen Unterhaltungen davon sprechen zu können.

44. Wurde während des Schulbesuchs Urlaub zum Besuch eines Lokales oder über das Wochenende gewährt?

Für Sabotageausbildung:

45. Beschreibung des theoretischen Sabotageunterrichts nach Stundenzahl und den Unterrichtsgegenständen.
46. Beschreibung des praktischen Sabotageunterrichts unter Berücksichtigung der Stundenzahl, der Versuchsorte, der Objekte und der Art der Versuche.
47. Welche Sprengstoffarten und Verwendungsmöglichkeiten wurden gelehrt und praktisch vorgeführt?
48. Welche Sabotagemittel (z.B. besondere Magnete für Unterwassersabotage) wurden gelehrt und vorgeführt?
49. Auf welchen Gebieten erfolgte Spezialausbildung? (Bedienung von Stellwerken, von Schaltwerken, Lokomotiven usf.)
50. Welche Tarnungsmöglichkeiten für Sprengstoff kennt der Agent? (z.B. Kohle, Füllfederhalter, Holzschuhe, Ziegelsteine, Ratten).
51. Waffenausbildung (Spezialwaffen, u.a. lautlose Pistolen).
52. Körperliche Ausbildung.
53. Ausbildung an Spezialgeräten (Peilgeräte, Sprechgeräte).
54. Spezialkenntnisse (Tierstimmenimitation, Beibringen von besonderen Arten von Verwundungen z.B. Ohrenstiche).

Für Spionageausbildung:

55. Was wurde über das *Sammeln von Spionagematerial*, also die Durchführung der Spionage, gelehrt? (Sollte darnach Agent allein arbeiten, eine Spionagegruppe aufbauen oder ndld. Spionageorganisationen einschalten?)
56. Welche Wege für die *Verbringung des Materials nach England* wurden besprochen? (Übermittlung durch Funk, auf dem Landweg (Kurier), Luftweg (Brieftaube, ev. Flugzeug), Wasserweg.
57. Lernte Agent etwas über „Gesellschaftsspionage"?

Für Funkausbildung:

58. An welchen Funkgeräten wurde Agent ausgebildet?
59. An welchen Orten (Wohnungen) arbeitete Agent bei seinen praktischen Übungen?
60. Welche Schlüsselverfahren (Systeme) lernte Agent?
61. Welche Schlüsselverfahren hat er anzuwenden? (Lediglich Bezeichnung und Zweck. Die Codevernehmungen führt Krim. Sek May durch.)

III.

62. Ort und Dauer der holdingschool?
63. Teilnehmer der holdingschool? (Beantworten wie Frage 39).
64. Tätigkeit und gesellschaftliche Zusammenkünfte (Feste) an der holdingschool. (s. Frage 43.)
65. Wo wohnte Agent von Beendigung der holdingschool bis zum Einsatz?
66. Mit wem wohnte er zusammen?
67. Wer hielt Kontakt zwischen ihm und dem englischen bezw. niederländischen Dienst aufrecht.
68. Welche Lokale besuchte er in Begleitung von Angehörigen englischer oder holländischer Stellen?
69. Wurde Agent Offizier der englischen oder niederländischen Armee? (Wann und wo, durch wen und in welcher Form wurde ihm die Beförderung bezw. Ernennung eröffnet? Geschah die Eröffnung in Gegenwart von anderen Personen? Wo ist die Beförderungsurkunde, wie hoch ist die Bezahlung?)
70. Sind dem Agenten während seiner Wartezeit bis zum Start (zum Einsatz) Teilnehmer laufender oder anderer Agentenschulen bekannt geworden?

IV.

Der Auftrag

Die Kenntnis aller Einzelheiten des Auftrages war für die Spielführung von ausserordentlicher Bedeutung, da sich das Spiel auf den einzelnen Linien im Rahmen der den Agenten erteilten Aufträge bewegen musste.

Es darf nicht vergessen werden, dass die in der Bezeichnung „Englandspiel" (Fall Nordpol) zusammengefassten Funklinien *von England aus gesehen* die Funkverbindungen voneinander getrennter Agentengruppen waren. Auf Grund dieser Situation durften Giskes und ich bei dem Aufbau einer neuen Funklinie, bei der Fertigung der Funksprüche, nicht mit Rückschlüssen oder dem Vergleich mit Agentenaufträgen anderer Funklinien arbeiten, sondern mussten von dem genauen Wortlaut des Auftrages und des örtlichen Tätigkeitsbereiches des in Frage kommenden Agenten ausgehen.

Durch die falsche Wiedergabe seines Auftrages, der falschen Angabe seines Tätigkeitsbereiches, hätte der Agent bewirkt, dass Giskes und ich in den Funksprüchen von falschen Voraussetzungen und Vorstellungen ausgingen.

Ein derartiger Widerspruch zwischen der tatsächlichen Richtung des Auftrages und dem Inhalt unserer Funksprüche hätte auf englischer Seite Misstrauen, wenn nicht sogar die Überzeugung hervorrufen müssen, dass eine deutsche Stelle sich ohne genaue Kenntnis des Auftrages in den Funkverkehr eingeschaltet hat.

Von englischer Seite ist aber kein Funkspruch gekommen, in dem irgendwelche Zweifel oder Misstrauen zum Ausdruck gekommen wären. Also mussten Giskes und ich annehmen, dass die Angaben der Agenten in dieser Hinsicht richtig und ausreichend waren. Wir besprachen natürlich auch immer wieder die Möglichkeit, dass der englische Dienst in Erkennung der tatsächlichen Situation mit uns spielt. Bei dem Abwägen aller Für und Wider kamen wir aber jeweils zu dem Schluss, dass die gegebenen Tatsachen gegen die Wahrscheinlichkeit eines englischen Gegenspiels sprechen.

71. Wörtliche Wiedergabe des Auftrages.

Kurze Zeit vor seinem Einsatz wurde dem Agenten sein Auftrag in schriftlicher Form zur Kenntnis gebracht. Diesen Auftrag musste er auswendig lernen. Ungefähr nach drei Tagen überprüfte ihn ein englischer Offizier und nahm ihm den schriftlichen Auftrag ab.

Der Auftrag bestand aus zwei Teilen:

1. Teil: Reiseauftrag.

Dieser enthielt die mit dem Start, dem Absprung und der Kontaktaufnahme des Agenten in Holland zusammenhängenden, von ihm zu beachtenden Tatsachen. Die Orte und Adressen waren nur durch Buchstaben bezeichnet.

Erst unmittelbar vor dem Start erhielt der Agent einen Zettel, auf welchem die Bedeutung dieser Buchstaben, also die in Frage kommenden Orte und Adressen standen, die er ebenfalls auswendig zu lernen hatte. Der Zettel war zu vernichten; eine Reihe von Agenten hatte ihn noch

bei sich, da sie nicht ahnen konnten, schon beim Dropping festgenommen zu werden.

2. Teil: Arbeitsauftrag.

Darin war der eigentliche Auftrag d.h. der Umfang und die Einzelheiten der Tätigkeit des Agenten in Holland beschrieben.

Erklärte ein Agent, keinen besonderen Auftrag zu haben, seinen Auftrag nicht mehr zu wissen, oder machte er sonst irgendwie falsche oder ungenaue Angaben, so hielt ich ihm diese — mir aus früheren Vernehmungen bekannten — grundsätzlichen Tatsachen entgegen und veranlasste ihn, seinen Auftrag wörtlich, also in der zweiten Person Befehlsform, zu Papier zu bringen.

Dass der Agent dies ohne Drohung, ohne Misshandlung tat — abgesehen von den Zusagen und höchstens zwei Dauervernehmungen — ist nur durch Vergegenwärtigung der Lage, in der sich der Agent befand, erklärlich: Er war mit ganz anderen Vorstellungen und Erwartungen abgesprungen, wurde unmittelbar nach dem Absprung festgenommen musste erkennen, dass nicht alles so war, wie man es in England dargestellt hatte, und zermarterte sein Gehirn mit den auf ihn einstürmenden Gedanken und Vermutungen über die Ursache seiner Festnahme und das Schicksal seiner Kameraden. In diesem Zustand seelischer Erschütterung, der Unsicherheit, Enttäuschung und der Empörung über seine Auftragsstelle hörte er nun von mir Einzelheiten über Vorgänge, von denen er angenommen hatte, dass sie den Deutschen nicht einmal als Tatsache, viel weniger aber noch in dieser Genauigkeit bekannt sein konnten.

Das war die Stimmung eines grossen Teils der Agenten und daraus entstand die Empfänglichkeit für meine Darlegungen und Bemühungen.

72. Wann, wo und durch wen wurde der schriftliche Auftrag ausgehändigt?

73. Wer war bei der Aushändigung anwesend?

74. Wann, wo und an wen musste der schriftliche Auftrag zurückgegeben werden?

75. Hat Agent neben dem schriftlichen Auftrag noch weitere Aufträge erhalten?

76. Hat Agent private Botschaften zu übermitteln?

77. Hat Agent irgendwelche Gegenstände persönlich oder über Empfangskomitee weiterzugeben? (z.B. Ausweise, Sende- und Codeunterlagen an Agenten oder Kontaktadressen, sei es offen oder in getarnter Form — Stablampe, Feuerzeug, Creme, Zahnpasta usf.).

78. War Agent ursprünglich allein oder mit Begleitung zum Einsatz bestimmt. (Namen usf. der vorgesehenen Begleiter, bzw. Mitarbeiter und Ursache der Planänderung).

79. Mit welchen Agenten wurde er abgesetzt?

80. Aufträge der mit ihm abgesetzten Agenten.

81. Hat Agent mit anderen Agenten oder Organisationen zum Zwecke der Zusammenarbeit Kontakt aufzunehmen?

V.

82. Welche Mitschüler des Agenten wurden vor *seinem* Einsatz eingesetzt? (Zeitpunkt, Einsatzort, Auftrag).

83. Genauer Zeitpunkt des Starts nach Holland. (Luftweg, Wasserweg).

84. Wo fand das Abschiedsessen statt und wer nahm daran teil? (Holländische und englische Persönlichkeiten und Agenten).

85. Wer brachte ihn zum Startplatz? (Maschine, Boot).

86. Welche Agenten stiegen mit ihm ein? (Richtige Namen, Schulnamen, Namen für den Empfang — mit dem sie im Funkspruch angemeldet waren — Deckname im Einsatz).

87. Reihenfolge der Droppings (Orte)?

88. Wurden mit ihm oder den anderen Droppings besondere Spezialgeräte mit abgeworfen? (Bezeichnung, Beschreibung).

89. Sind dem Agenten weitere beabsichtigte Einsätze von Agenten bekannt?

VI.

90. In welchem Wortlaut hat Agent seine gute Ankunft zu melden?

91. Hat er Befehl, zu einem bestimmten Zeitpunkt nach England zurückzukehren? (Rückreiseweg?)

92. Welche Auslandsadressen hat Agent mitbekommen und in welchen Fällen hat er sie zu benützen?

93. Welche holländischen Kontaktadressen hat Agent?

94. Erkennungssätze, Legitimationen (Photos)?

95. Währung, Höhe und Verwendungszweck des mitgeführten Geldbetrages.

96. Auf welchen Namen lautet der Pers. Bewijs?

97. Sind dem Agenten Agenteneinsätze in anderen Ländern bekannt geworden?

98. Mit welchen englischen und holländischen Dienststellen und massgeblichen Personen kam Agent in England während seines gesamten Aufenthaltes in Kontakt?

99. Welche englischen und holländischen Dienststellen befassen sich mit dem Agenteneinsatz?

100. Welche Agenten — von welchen Stellen eingesetzt — befinden sich nach Ansicht des Agenten derzeit in Holland?

Aufgrund neuer Erfahrungen und Anregungen änderte oder ergänzte ich diese Richtlinien von Zeit zu Zeit, wobei ich Fragen, die für den weiteren Spielverlauf in erster Linie wichtig waren, aus der Aufstellung herausnahm und voranstellte, sodass die übrigen Punkte im Laufe der nächsten Tage oder Wochen behandelt werden konnten.

Mit der *Dauervernehmung* hatten diese Richtlinien nichts zu tun; sie kamen hierfür überhaupt nicht in Frage.

Die Dauervernehmung war aus meiner Abneigung gegen die „Verschärfte Vernehmung" (VV) entstanden. Die verschärfte Vernehmung lehnte ich wie jede andere Misshandlung von Häftlingen ab. Der davon Betroffene empfand die eine so schmerzlich und entehrend wie die andere. Mit den kriminalistischen Vernehmungsmethoden war sie in keiner Weise vereinbar, ihr Ergebnis, d.h. die hierdurch erzwungene Aussage, sehr fragwürdig.

Bei allen Besprechungen und Tagungen vertrat ich den Standpunkt, dass Vernehmungsergebnisse mit den Methoden der Vernehmungstaktik, aber nicht durch Anwendung von Drohung oder Gewalt, zu erzielen seien. Dr. Harster sprach im gleichen Sinne.

Referenten und Aussenstellenleiter aber hielten mir entgegen, dass es Fälle gebe, die eine Klärung, also ein Geständnis des Festgenommenen, in kürzester Zeit verlangen, um einem vorzeitigen Bekanntwerden der Festnahme, dem Untertauchen wichtiger Mitarbeiter, der Beseitigung von schriftlichem und sonstigem illegalem Material, vor allem aber auch dem unbenutzten Verstreichen von Treffs und sonstigen Kontaktzeiten des Festgenommenen, zuvorzukommen. Für solche Fälle sei eine Vernehmung nach den von mir verlangten Grundsätzen wertlos, da sie zu viel Zeit in Anspruch nehme, komme also nur die „Verschärfte Vernehmung" in Frage. Ich solle doch nicht vergessen, dass Krieg sei und die ganze Situation andere, schneller wirkende Massnahmen als die Friedensarbeit verlange.

Der BdS Dr. Harster, der an sich meine Auffassung teilte, fand diese Einwände nicht ganz unbegründet und erklärte mir in verschiedenen Besprechungen, dass in Fällen, welche Vernehmungsergebnisse in kürzester Zeit erfordern, wohl solange von der „VV" Gebrauch gemacht werden wird, als sie nicht durch eine andere Methode ersetzt werden kann. Eine Übernahme der Häftlinge durch mich könne auch nicht in allen Fällen erfolgen. (Dr. Harster hat mir eine Reihe von Anträgen der Aussenstellen auf VV, die er nach den bestehenden Befehlen an das RSHA vorlegen hätte, müssen, übergeben, um die Häftlinge zu übernehmen und selbst zu vernehmen.) Er gab mir den Auftrag, eine Vernehmungsmethode auszuarbeiten, durch welche die „Verschärfte Vernehmung" vermieden werden kann, die aber in ihrer Art, unter Berücksichtigung der durch den Krieg bedingten Arbeitsverhältnisse für die Polizei, mit den kriminalistischen Grundsätzen vereinbar ist.

Bei meinen Überlegungen ging ich davon aus, dass es bei jeder Vernehmung auf 4 bis 6 Fragen ankommt. Hat der Vernommene diese Fragen beantwortet, dann ist „das Eis gebrochen" und die weitere Vernehmung macht keine besonderen Schwierigkeiten mehr.

Im allgemeinen versucht der vernehmende Beamte auf dem Umweg der leichteren, weniger belastenden Fragen, durch ihre Beantwortung, den Vernommenen immer enger einzukreisen, sei es auf Grund der darin enthaltenen Widersprüche, sei es durch die vom Täter — infolge geschickt eingeflochtener Fragen des Beamten — unbewusst bereits gegebenen Hinweise auf die wesentlichen Punkte, oder die Möglichkeit, die von ihm im entscheidenden Stadium der Vernehmung versuchten Ausflüchte und falschen Darstellungen zu erkennen und durch ihren Widerspruch zu früheren Antworten und Angaben zu widerlegen. Diese Vernehmungsmethode erfordert Tage, Wochen, in schwierigen Fällen vielleicht Monate, wenn sie überhaupt — je nach dem fachlichen Format des Vernehmungsbeamten — zur Klärung der Sache führt.

Bei der Voranstellung der 4—6 wesentlichsten Fragen *vor* dem übrigen Fragenkomplex muss der Vernehmungsbeamte natürlich auf die kurz angedeuteten Vorteile der allgemeinen Vernehmungsmethode verzichten, ausserdem erkennt der Vernommene in kürzester Zeit, auf welche Punkte der Beamte den grössten Wert legt, was er weiss und nicht weiss, in welcher Richtung für ihn, den Täter, die grösste Gefahr liegt, er kann sich auf diese Punkte voll und ganz konzentrieren, braucht nicht lange zu überlegen, welche Angaben er in den letzten Tagen oder Wochen gemacht hat, wie er seine Angaben gegeneinander abstimmen muss.

Diese Nachteile mussten durch die Methode der Vernehmung ausgeglichen werden. Den Grundgedanken hierzu entnahm ich aus den in verschiedenen Ländern üblichen „Dauervernehmung", aber — zum Unterschied von diesem sogen. „third degree" — mit folgenden Einschränkungen:

1. Ohne Anwendung technischer Hilfsmittel (Scheinwerfer);
2. Beschränkte Zeitdauer;
3. Beschränkung auf 4, allerhöchstens 6 Fragen: also kein Vorhalt des gesamten Fragenkomplexes.

Diese so eingeschränkte „Dauervernehmung" brachte ich Ende 1941 in folgenden Punkten zum Vorschlag:

1. Beschränkung auf wichtigste, zeitbedingte Fälle;
2. Durchführung der Dauervernehmung unmittelbar nach der Festnahme, damit der Häftling noch körperlich frisch ist;
3. Höchstdauer 2 Nächte hindurch. (Dabei ging ich davon aus, dass ich 4 Tage und Nächte ohne Schlaf arbeiten konnte);
4. Beschränkung der Vernehmung auf vier, im allerhöchsten Fall sechs Fragen.

   Diese Bestimmung zwang den Referenten oder Aussenstellenleiter, die Vernehmung selbst zu studieren, die 4—6 wichtigsten Fragen herauszuarbeiten, sich mit dem Häftling selbst zu befassen, ob nicht diese herausgeschälten Fragen ohne „DV" geklärt werden können und — wenn „DV" notwendig, diese zu überwachen.

5. Während der ganzen Vernehmung sitzt der Häftling; er kann auf die Toilette, wann und so oft er es wünscht. Jede zusätzliche Massnahme, an die Wand stellen, langes Stehen und sonstige Ermüdungsübungen, sind verboten.
6. Kein Alkohol, keine Zigaretten.

   Alkohol war bei allen Vernehmungen verboten. Zigaretten verbot ich bei Dauervernehmungen, um einer durch die Schlafentziehung begünstigten schädlichen Nikotinwirkung zuvorzukommen.
7. Regelmässiges Essen, auch bei Nacht.

   Bei allen Vernehmungen, die in den Büros am Binnenhof durchgeführt wurden, liess ich die Häftlinge aus unserem Kasino verpflegen. Ich rechnete mit dem Kasino monatlich ab.
8. Nach Klärung der Fragen sofortiges Abbrechen der Vernehmung. Weitere Vernehmung erst dann, wenn der Häftling ausgeschlafen hat.

   Es mussten nicht die sämtlichen vier oder sechs Fragen beantwortet werden. Der verantwortliche Referent bez. Aussenstellenleiter hatte zu entscheiden, ob die beantworteten Fragen zur Ermöglichung der vordringlichsten Massnahmen genügen.

Die Genehmigung zur Dauervernehmung erteilte der BdS auf Antrag des Referenten oder Aussenstellenleiters. Ausnahmefälle, z.B. Durchführung einer DV nach längerer Haft, Zeitüberschreitung, bedurften einer weiteren besonderen Genehmigung durch den BdS.

Die *Durchführung* der DV erfolgte entweder vom Sachbearbeiter allein oder von mehreren Beamten im Turnus. Der Referent bezw. Aussenstellenleiter hatte die Aufsicht und dabei die Frage zu prüfen, ob die Abbrechung der Vernehmung aus gesundheitlichen Gründen, die Hinzuziehung eines Arztes erforderlich ist.

Die Dauer der Vernehmung hing davon ab, wie die stete Wiederholung dieser 4—6 Fragen, das fortwährende Eingehen auf die gleiche Materie, auf den Vernommenen wirkte. Es gab Fälle, die in wenigen Stunden erledigt waren, andere Häftlinge blieben davon unberührt, verstanden es, durch Gespräche den vernehmenden Beamten immer wieder vom Thema abzubringen. Es war natürlich an sich unmöglich, dass der Beamte mechanisch und gedankenlos nur diese 4 od. 6 Fragen stellte, es *mussten dabei* allgemeine Gespräche angeschnitten werden. Die Frage war nur, inwieweit und wielange der Beamte von der Sache selbst abkam, sich davon abbringen liess und dadurch die Vernehmung unnötig lange verzögerte. Die Verwendung mehrerer Beamten im Turnus hatte den Vorteil, dass sie sich in dieser Hinsicht verschieden verhielten.

In meinem Arbeitsbereich habe ich etwa 10 Dauervernehmungen (im Höchstfall) durchführen lassen. Einige davon gingen über 2 Nächte, aber nicht über drei Nächte. Etwa in der Hälfte der Fälle wurde nur ein Teil der Fragen beantwortet. Die übrigen Referenten und die Aussenstellenleiter waren von den Bedingungen der „DV" nicht allzusehr begeistert, da sie hierdurch mehr in Anspruch genommen wurden, als es, wie sie erklärten, ihre Arbeitsbelastung zuliess. Zudem würde eine Dauervernehmung den gesamten Dienststellenbetrieb hemmen, sei es, weil ein Beamter längere Zeit ausfällt oder mehrere Beamte aus dem Dienstbetrieb immer wieder herausgezogen werden. Auf alle Fälle ging die Zahl der Anträge auf „Verschärfte Vernehmung" um ein Beträchtliches zurück. Wieviele Anträge auf „DV" bei dem Befehlshaber gestellt wurden, entzieht sich meiner Kenntnis. Dr. Harster, der am 29.8.43 nach Italien kommandiert wurde, hat dieser Frage sehr grosse Aufmerksamkeit geschenkt. Meine Ausführungen beziehen sich nur auf die Zeit seiner Tätigkeit in Holland. Wie sein Nachfolger Naumann diese Anträge bearbeitete, weiss ich nicht. Für die Zeit vom 1.6.44 bis zur Kapitulation — BdS Dr. Schoengarth — fehlt mir jeder Überblick.

Bei den E-Spielagenten wurde, wie bereits erwähnt, in höchstens 2 Fällen die Dauervernehmung angewendet.

Die formelle Vernehmung nach den „Richtlinien" war an keine Zeit gebunden, da ich die für den Weiterlauf des Spieles notwendigen Fragen bereits in meiner Unterhaltung geklärt hatte und, soweit notwendig, gesondert schriftlich niederlegen liess. War die Vernehmung bis zum Nachmittag des Ankunftstages nicht beendet, so kam der Agent trotzdem nach Haaren, wo der Beamte in den nächsten Tagen die Vernehmung fortsetzen konnte.

Einen Durchschlag der Vernehmung bekam — über Dr. Harster—Rauter, einen Durchschlag das RSHA Berlin, einen Durchschlag Giskes. Dies geschah nicht erst nach Beendigung der Vernehmung, sondern durch die jeweilige Übersendung von einigen Seiten der Vernehmung, wie sie von dem Vernehmungsbeamten laufend fertiggestellt und von mir überprüft wurden.

Auf diese Weise war auch die Berücksichtigung und Klärung von Zweifelsfragen — vor allem von Giskes — im weiteren Verlauf der Vernehmung bereits möglich. Weiterhin konnte ich durch Vergleichung der Aussagen mit den bisherigen Feststellungen die Vernehmung steuern.

b. Die Codevernehmung.

Die Codevernehmung fand grundsätzlich durch den Kriminalobersekretär Ernst May, der sein Büro in Haaren hatte, statt.

May, ebenfalls ein Bayer wie Harster und ich, war 1924 in die Bayerische Schutzpolizei eingetreten. Als ich 1935 Leiter der Grenzpolizei Lindau (Bodensee) wurde, lernte ich May kennen, der zu dieser Zeit die Wasserschutzpolizei Lindau — drei Motorboote met je 4 Mann Besatzung — führte; er war im Bodenseegebiet wegen seiner grossen Anzahl Rettungen aus Seenot bekannt. Da ich ein Boot für grenzpolizeiliche Zwecke benötigte, wurde mir von der Schutzpolizei ein Boot zur Verfügung gestellt. Zu der vierköpfigen Besatzung gehörte May als Bootführer. Einige Zeit später erfolgte die Übernahme zur Staatspolizei. Seit dieser Zeit arbeitete May unter mir. Nach meiner am 15.8.1940 erfolgten Kommandierung nach den Haag veranlasste Dr. Harster, dass auch May Anfang 1941 hierher kam. Da ich ihn als ruhigen gewissenhaften Beamten kannte und er aus seiner Tätigkeit bei der Wasserschutzpolizei Verständnis für Codefragen hatte, erhielt er den Auftrag zur Vernehmung der Agenten über Codefragen und zur Betreuung aller im Englandspiel erfassten und in Haaren verwahrten Agenten. Die Erkenntnisse aus dieser Spezialtätigkeit werden gesondert behandelt.

II. Abwehrstelle der Wehrmacht.

(Ast Niederlande).

Wie schon früher erwähnt teilten sich Giskes (Ast) und Schreieder (Sipo) persönlich in die Spielführung. Die gesamte übrige Tätigkeit, die zur Ermöglichung und Durchführung des Englandspieles erforderlich war, gestaltete sich ebenso umfangreich wie vielfältig. Die beteiligten Dienststellen übernahmen nach den gemeinsam festgelegten Richtlinien der Spielführung in eigener Verantwortung die Aufgabengebiete, die ihnen nach den allgemeinen Zuständigkeitsgrundsätzen zukamen.

Als Angehöriger der Sicherheitspolizei fühle ich mich weder berechtigt noch berufen, Einzelheiten der Arbeitsweise der Dienststellen der Abwehr der Wehrmacht und der Funküberwachung der Ordnungspolizei zu schildern, während ich die sicherheitspolizeilichen Aufgaben eingehender zu besprechen vermochte.

Die Abwehrstelle Niederlande war bis Mitte 1942 in den Haag. Zu diesem Zeitpunkt übersiedelte sie nach Hilversum, während das von Oberstleutnant Giskes geleitete Referat III F noch etwa zwei Monate in Den Haag blieb und dann seine Büros in Driebergen bezog. Während seine Offiziere die allgemein anfallenden Abwehrfälle bearbeiteten, befasste sich Giskes in erster Linie mit dem „Fall Nordpol". An der Planung und dem Entwurf der Funksprüche beteiligte er keinen seiner Offiziere. Sein Sonderführer Huntemann hatte die eingehenden und abzusendenden Funksprüche ins Deutsche bzw. ins Englische oder Niederländische zu übersetzen.

Die Erkundigung geeigneter Abwurfplätze war alleinige Aufgabe von Giskes. Er flog mit einem Luftwaffenoffizier in einem von diesem gesteuerten Flugzeug das in Frage kommende Gelände ab und machte seine Feststellungen. Dabei waren die von London vorgeschriebenen Gesichtspunkte (Vermeidung der Nähe der See, von Eisenbahnlinien, Hauptstrassen und Hochspannungsleitungen) zu berücksichtigen. Vor der endgültigen Festlegung eines Platzes nahm

Giskes noch eine Erderkundung mit einem seiner Offiziere, der später die Führung bei den Abwürfen zu übernehmen hatte, vor. Dazu gehörte auch die Feststellung, ob der in Frage kommende Platz in einem Sicherungsbereich der deutschen Wehrmacht gelegen ist oder ob Wehrmachtseinheiten in der Nähe untergebracht sind. Um unzweckmässige Aktionen und unliebsame Zwischenfälle zu vermeiden, musste Giskes vor den Empfängen die Führer dieser Einheiten unterrichten.

Die genaue Lagebeschreibung des Platzes gab er mit Funkspruch an Leitstelle London. Diese Lagebeschreibung wurde nach folgendem System ermittelt:

Der Agent benützte niederländische Generalstabskarten, die durchlaufend numeriert und in aufgedruckte Planquadrate eingeteilt waren. Die Bezeichnung der Planquadrate ergab sich aus den an den Seiten und der Hochkante angegebenen Zahlen. Zum Beispiel 17—60. Diese Zahlenzusammenstellung bezeichnet nun das Planquadrat. Die genaue Lage des Platzes innerhalb dieses Planquadrates wird folgendermassen errechnet: Über das betreffende Planquadrat wird ein Gitter gezeichnet, wodurch das Planquadrat in hundert kleine Quadrate eingeteilt wird. Durch Zufügung der Bestimmungszahl für dieses kleine Quadrat zu den Hauptzahlen, den sogenannten Rechts- und Hochwerten, ergibt sich die genaue Platzbestimmung. Zum Beispiel 17,5—60,3.

Um diese zu einer Zahl zusammengezogenen Werte für die Übermittlung zu tarnen wird ihr eine zwischen Leitstelle und Agent vereinbarte Zahl hinzugezählt. Die so errechnete Zahl ist unter Voranstellung der Nummer des Kartenblattes und des Masstabes in ein Telegramm einzubauen.

In späteren von der Sicherheitspolizei geführten Spielen erfolgte die Platzbestimmung ohne korrespondierende Kartenblätter nach dem Peilsystem, das heisst die Lage des Platzes wurde nach Himmelsrichtungen und Abständen von Ortschaften angegeben.

Für den internen deutschen Dienstverkehr wurden die Abwurfplätze nach charakteristischen Merkmalen bezeichnet. Zum Beispiel: Wasserwinkel, Moorgraben usw.

Giskes und seine Offiziere nahmen an jedem Empfang teil. Je nach Notwendigkeit teilte er sie auf die Empfangsplätze auf. Sie beteiligten sich an der Bildung des Lichterdreiecks und der Bergung des abgeworfenen Materials.

III. Die Funküberwachungsstelle der Ordnungspolizei

In besetzten Gebieten mit Militärverwaltung war für die Funküberwachung die Wehrmacht, in Gebieten mit Zivilverwaltung die Polizei (Ordnungspolizei) zuständig. In Holland lag die Funküberwachung in den Händen der Ordnungspolizei. Die Durchführung erfolgte durch die „Funküberwachungsstelle", die Mitte 1943 die Bezeichnung „Funkmesstelle Nordwest" erhielt. Sie arbeitete mit einer festen Station und etwa 6 Peilwagen, sowie mit besonderen geräten (Gürtelpeilgeräten) für Peilungen in nächster Nähe der Sendestellen (Nachtfeldpeilungen). Auf Grund der von der Zentrale in Berlin durchgegebenen gesammelten Erkenntnisse aus Fernpeilungen arbeiteten die Peilwagen ununterbrochen in Holland. Die Funküberwachungsstelle meldete ihre Ergebnisse wöchentlich an die Funkleitstelle Berlin als Zentralstelle der ordnungspolizeilichen Funküberwachung. Je einen Durchschlag dieser Meldung bekam die Wehrmacht (Abwehrstelle) und die Sicherheitspolizei. Die Funkleitstelle Berlin überprüfte die Meldungen im Erfahrungsaustausch mit der zuständigen Stelle beim Oberkommando der Wehrmacht und teilte die Ergebnisse den interessierten zuständigen Stellen mit. Gerade mit Rücksicht auf das Englandspiel musste die Funküberwachung im gesamten holländischen Raum besonders intensiv arbeiten und die vorhandenen Peilgeräte ununterbrochen einsetzen. Es war immer und immer wieder die Frage zu prüfen, ob und welche Sendeverbindungen ausserhalb der im Englandspiel erfassten Funklinien bestanden. Diese Prüfung geschah durch andauernde Funküberwachung auf breitester Basis in Ergänzung der abwehrpolizeilichen Ermittlungs- und Vernehmungsergebnisse sowie der Kenntnisse aus laufenden Spielen.

Der Wert der Funküberwachung ergibt sich aus der Tatsache, dass ein grosser Teil der Festnahmen von den nicht zum Englandspiel gehörenden Agenten, vor allem auch der Funker des Inlandnetzes, auf Grund ordnungspolizeilicher Peilungen erfolgte. Mit der im Rahmen des Englandspieles anfallenden Arbeit (Ver- und Entschlüsseln der Funksprüche, Durchführung des Funkverkehrs) beauftragte der Leiter der Funküberwachung einen beschrankten Kreis seiner Beamten.

Die Funküberwachungsstelle erhielt die abgeworfenen Geräte und Sendepläne, ebenso einen Abdruck der von dem Kriminalobersekretär May der Sicherheitspolizei ausgearbeiteten Codevernehmungen und Abschriften der Codeunterlagen.

Bei der Abwicklung des Funkverkehrs im Englandspiel war eine grundsätzliche Frage, ob es unbedingt notwendig ist, dass die Agenten ihre Geräte selbst bedienen oder ob sie durch Beamte der Funküberwachungsstelle ersetzt werden können. Die Beantwortung dieser Frage hing aber von der Klärung der Vorfrage ab, ob die „Handschrift" eines Funkers durch die Leitstelle ohne weiteres wieder zu erkennen ist.

Unter „Handschrift" versteht man die Art und Weise der Bedienung der Morsetaste durch den Funker, wie sie die empfangende Stelle hören und in Bezug auf Schnelligkeit und Sauberkeit des Gebens unterscheiden kann.

Man kann sie am besten mit dem Hören eines Klavierspieles vergleichen, bei dem man aus dem Tempo, der Geläufigkeit und Sauberkeit des Spieles, der Art des Vortrages, auf die Person des Klavierspielers schliessen kann. Auch aus einem mit Schreibmaschine geschriebenen Schriftsatz kann man die „Handschrift", bedingt durch Schnelligkeit, Gleichmässigkeit und Härte des Anschlages, erkennen.

Die Mitte 1942 eingesetzten Agenten haben erklärt, dass ihre „Handschrift" in England auf Schallplatten aufgenommen und somit die Kontrolle möglich sei, ob sie tatsächlich selbst an ihren Geräten arbeiten. Zur Klärung dieser Frage hat der Leiter der Funküberwachungsstelle sich mit den Experten seiner Zentralstelle in Berlin in Verbindung gesetzt. Die von dort erteilten Auskünfte hatten den Vorzug, als *absolute Erkenntnisse* für die weitere Führung des Englandspiels verwendbar zu sein. Während nämlich auf dem ganzen Gebiete des Schlüsselwesens mit seinen Codesätzen, security checks und Tauschtafeln die deutschen Dienststellen auf die Angaben der Agenten und auf einige daraus mögliche Schlussfolgerungen angewiesen waren, konnte man davon ausgehen, dass die Prüfung der Bedeutung einer „Handschrift" auf deutschen Funkschulen ebenso gut vorgenommen werden konnte. Die befragte Zentralstelle in Berlin konnte der Prüfung dieser Frage unter anderem die Tatsache zugrunde legen, dass die weitaus überwiegende Zahl der Funker aus Anfängern bestand, deren „Handschrift" noch in der Entwicklung war, dass diese Entwicklung, die bisher in England unter gleichbleibenden Umständen fortgeschritten war, duch den Einsatz in Holland jäh unterbrochen wurde, und dass auch sämtliche atmosphärischen und sonstigen den Funkverkehr beeinflussenden Umstände sich geändert hatten. Schliesslich durfte sie nicht ausser Acht lassen, dass die „Handschrift" eines Funkers ja auch in Beziehung zu seiner Nervenanspannung steht und diese Belasting eine ganz verschiedene ist, je nachdem der Funker in der gesicherten Unterkunft einer Schule in England oder als „Untergrundarbeiter" im vom Feinde besetzten Holland arbeitet. Die abschliessende Feststellung der Zentralstelle war daher, dass der „Handschrift" derartiger Funker nur eine untergeordnete Bedeutung beizumessen, es also jederzeit möglich ist, unter Berücksichtigung verschiedener besonders typischer Eigenheiten einen Funker durch einen anderen zu ersetzen ohne dass dies der Gegenseite auffallen muss.

Diese Überlegungen führten auch dazu, dass mehrere Linien von einem deutschen Funker bedient werden konnten, zumal die einzelnen Funklinien nicht alle gleichzeitig in Betrieb genommen wurden. Im Gesamtdurchschnitt bediente jeder deutsche Funker etwa drei Linien. Er arbeitete sich in diese je nach Anfall dadurch ein, dass er Probesendungen des Funkagenten anhörte, dessen Tastenbedienung eingehend beobachtete und sich charakteristische Eigenheiten einprägte.

Von besonderer Bedeutung erscheint in diesem Zusammenhang die Auswirkung der Nervenbeanspruchung des Funkers. Wenn man die Erfahrungen aus der Zeit vor der Invasion berücksichtigt, so muss festgestellt werden, dass die aus England kommenden Agenten ebenso wie die einheimischen illegalen Aktivisten, meist grosse Schwierigkeiten bei der Beschaffung sicherer Unterkunfte hatten. Wenn auch ein grosser Teil der niederländisch—en Bevolkerung der Besatzungsmacht ablehnend gegenüberstand, so ergab sich daraus noch lange keine so umfassende Bereitschaft, Agenten zu unterstützen, Aktivisten aufzunehmen, dass diese jeglicher Unterkunftssorge enthoben gewesen wären. Insbesondere waren Unterkünfte, aus denen mit einer grossen Sicherheit gefunkt werden konnte, selten. Natürlich war es auch der Leitstelle London und den Agenten klar, dass ein häufiger Wechsel der Sendeorte die Peilung erschwert, aber tatsächlich bereitete die Beschaffung mehrerer Sendegelegenheiten offenbar soviele Schwierigkeiten, dass in dieser Zeit nur ein Fall bekannt geworden ist, in dem ein Agent gleichzeitig zwei Sendestellen hatte. Im übrigen hat diese Vorsichtsmassnahme die Peilung zwar erschwert, aber die Aushebung nicht unmöglich gemacht.

B. Die englischen und niederländischen Dienststellen in England.

Noch um die Zeit des Beginns des Englandspieles war auf deutscher Seite nicht bekannt, dass für den Agenteneinsatz verschiedene Stellen in England in Frage kamen.

Erst auf Grund verschiedener Festnahmen und der damit verbundenen Vernehmungen konnte Kenntnis darüber gewonnen werden, dass Agenten sowohl von englischer als auch von niederländischer Seite in Holland eingesetzt werden. Da die beteiligten deutschen Stellen in Holland nur auf die Agentenangaben angewiesen waren, waren sie auch zwangsläufig auf die von den Agenten in England gewonnene Schau beschränkt. Zudem mussten die Agentenaussagen, soweit sie

Einzelheiten, vor allem das Verhältnis zwischen dem englischen und niederländischen Nachrichtensektor, betrafen, mit Vorsicht und Vorbehalt aufgenommen werden.

Auf Grund dieser erwähnten Tatsachen konnte deutscherseits kein vollkommener und zuverlässiger Überblick über die Aufgaben und die Zusammenarbeit bzw. das Verhältnis der Dienststellen in England zueinander gewonnen werden.

Es ist daher nicht möglich, die einzelnen Dienste getrennt von einander zu behandeln.

Ist nun eigentlich damit zu rechnen, dass in Gegenwart oder Zukunft noch durch *Enthüllungen über das Geheimnis des Englandspieles* überraschende Neuigkeiten in der Art und Form zu erwarten sind, wie verschiedene Presseerzeugnisse sie einem sensationslüsternen Leserkreis andeutete und versprach oder gar behauptete?

Bei nüchterner Betrachtung muss man zu dem Ergebnis kommen, dass es hinsichtlich des Englandspieles nichts zu „enthüllen" gibt. Dagegen ist sachlich festzustellen:

I. *Zur Frage des „Verrats"*

Wiederholt ist schon behauptet worden, dass entweder.

a. Verrat aus den englischen oder niederländischen Dienststellen in London,

b. Zusammenarbeit deutscher Organe mit den Dienststellen in London vorgelegen habe oder

c. Der englische Dienst die Agenten bewusst in deutsche Hände spielte, um ein den Deutschen nicht bekanntes „Spiel X" zu tarnen und gegen sie abzuschirmen bzw. sie davon abzulenken.

Zu a. Ein Verrat aus Dienststellen in London lag *nicht* vor. Durch die Vernehmungen einer Reihe von Personen steht fest, auf welche Weise und unter welchen Umständen die ersten Festnahmen erfolgten und das Englandspiel aufgebaut wurde. Bei einem Verrat aus einer Dienststelle in London wäre dieser umständliche Anlauf des Spieles nicht notwendig gewesen.

Zu b. Die Tätigkeit eines Angehörigen der beteiligten deutschen Dienststellen für den englischen Dienst war unmöglich, weil das Englandspiel (der „Fall Nordpol") von Wehrmacht und Polizei — zwei völlig unabhängig voneinander arbeitende Organe mit verschiedener Hierarchie — gespielt wurde. Die unmittelbar damit befassten Organe mussten sowohl ihren unmittelbaren Vorgesetzten als auch den Reichszentralen eingehend Bericht erstatten und sich laufend über die getroffenen Massnahmen und die zu erwartende gegnerische Reaktion verantworten.

Zu c. Hier ist von dem Grundsatz im Geheimdienst auszugehen, dass der Einsatz an Kräften und Material im Verhältnis zum Erfolg stehen muss und nicht mehr geopfert werden darf, als zur Erzielung desselben unbedingt erforderlich ist. Es wäre vielleicht zu begreifen, dass englischerseits im Interesse eines „Spieles X" Opfer an Agenten und Material gebracht wurden, soweit sie der normale Ablauf des Spieles erforderte, das heisst das Englandfunkspiel notwendig machte. Unerklärlich bleibt aber, dass von England

Van der Giessen im Oktober 1942 den Auftrag bekam, in einer Stablampe verborgenes Geld und „persoonsbewijs" dem Agenten Niermeyer zu überbringen,

Ende November 1942 die Kontaktaufnahme mit dem Vorrink-Kreis befohlen wurde,

im Februar 1943 Beatrix Terwindt mit dem Auftrag abgesetzt wurde, zwei Befehle auf Oblaten und eine grössere Geldsumme an Smit, Bally Schuhgeschäft in Den Haag zu überbringen

im März 1943 durch Funkspruch der Auftrag gegeben wurde, über Juten, Bergen op Zoom, mit dem Dienst „Wim" in Verbindung zu treten.

Mitte 1943 auf zwei Funklinien der Auftrag gegeben wurde, eine Reihe von N.S.B.-ern zu ermorden, also ein Auftrag, der jeden Geheimdienst blosstellt, und endlich,

dass nach Ankunft von Dourlein und Ubbink in London im November 1943 auf einigen Verbindungen vor den übrigen Linien gewarnt worden ist. Daraus kann zumindest auf eine Unsicherheit der verantwortlichen Stellen in London geschlossen werden, abgesehen von der Tatsache, dass man Dourlein und Ubbink in London festgenommen hat. Dies wäre wohl nicht notwendig gewesen, wenn man in London beim englischen oder niederländischen Dienst den wahren Sachverhalt gekannt hätte.

II. *Zur Frage der „Fehler"*

Im Folgenden soll auf Fragen hingewiesen werden, die sich den beteiligten Deutschen aufgedrängt haben:

A. Mangelnde Sicherung bei dem Absetzen der Agenten und der Aufnahme des Funkverkehrs.

Aus welchem Grunde hat man den Agenten nicht den Auftrag gegeben, sofort nach ihrem Absprung *über die Linie des Empfangs*komitees ihre Ankunft in einem bestimmten Wortlaut melden zu lassen? Damit wäre London schon wenige Stunden nach dem Absprung der Agenten unterrichtet gewesen.

Der Wortlaut dieser Ankunftsmelding hätte natürlich für den Fall des Empfangs durch ein echtes Komitee anders lauten müssen als für den Fall, dass Agenten in deutsche Hände gerieten. Diese Sicherung wäre deshalb von grosser Wirksamkeit gewesen, weil den deutschen Dienststellen nur ein ganz geringfügiger Zeitraum zur Verfügung gestanden hätte, um von dem Agenten den für den Fall seiner „guten" Ankunft gültigen Text zu erfahren. In den ersten zwei Stunden nach der Festnahme beim Absprung hätte sich die Häufung von Schockwirkungen auf den Agenten durch:

1. Empfangnahme durch den Feind;
2. Gute Behandlung durch den Feind entgegen der bisherigen Belehrung, nach der er Marterungen und Quälungen zu erwarten hatte;
3. Zusammentreffen mit anderen, in der gleichen Nacht an anderen Plätzen in Holland abgesetzten Agenten;
4. Eröffnung all des vorliegenden Materials über seine Ausbildung, seine Ausbilder und die Gebaüde, in denen seine Ausbildung erfolgte, nicht in dem Masse auswirken können, dass wir mit Sicherheit hätten rechnen können, den richtigen Text zu erfahren. Zum mindesten ist anzunehmen, dass unter zehn vielleicht zwei oder drei Agenten erreicht hätten, dass wir den Warnungstext funkten. Dies hätte auch dem gutglaubigsten Nachrichtenoffizier auf der anderen Seite überzeugen müssen.

B. Mangelnde Kontrolle der Kontaktadressen.

Wurde bei den den Agenten mitgegebenen Kontaktadressen niemals überprüft — sei es durch Kontrollagenten oder über illegale Organisationen — ob

a. Die Agenten tatsächlich angelaufen sind,

b. Kontakt mit dem Agenten noch besteht, der Agent Schwierigkeiten hat oder aus irgendwelchen anderen Gründen der Hilfe bedarf?

C. Warum wurden die Agenten nicht veranlasst sich in einer jeden Zweifel ausschliessenden Form wieder zu melden?

1. Warum hat man nicht einer grösseren Zahl von Agenten den Auftrag gegeben, nach einem bestimmten Zeitpunkt nach England zurückzukehren, oder, soweit in Einzelfällen ein derartiger Auftrag bestand, aus der Nichteinhaltung dieses Auftrages Verdacht geschöpft und Nachprüfung durch Kontrollagenten veranlasst?
2. Warum hat man den Agenten nur den Auftrag gegeben, an die ihnen mitgegebenen Auslandsadressen (Schweiz, Schweden, Frankreich) im Falle der Not, vor allem bei Ausfall des Sendegerätes zu schreiben, nicht aber, an diese Adressen in genau festgelegten Zeitabständen und vereinbartem Wortlaut Briefe zu senden? Das Ausbleiben der Briefe wäre doch Beweis dafür gewesen dass der Agent festgenommen ist.

D. Mangelnde Kontrolle des Schicksals von Agenten nach Aufhören ihrer Funkverbindung.

I. Einem funktionierenden Nachrichtendienst muss im Laufe der Zeit bekannt geworden sein, dass

1. der Agent van Hamel im September 1940 festgenommen, im April 1941 zum Tode verurteilt und das Urteil Mitte Juni 1941 vollstreckt worden ist;
2. der Agent Zomer am 31. August 1941 festgenommen im, April 1942 in Maastricht zum Tode verurteilt und das Urteil vollstreckt worden ist;
3. die Festnahme der Agenten van der Reijden und Ter Laak am. 13. Februar 1942, Jhr. de Jonge Radema, Ortt und Jan Emmer am 22., 23., 29., und 30. Mai 1942 erfolgten. Welche Gedanken hat man sich darüber gemacht, dass bei diesen sechs Agenten keine gerichtlichen Verhandlungen stattgefunden haben? Was wurde veranlasst, um festzustellen, wo diese sechs Agenten verwahrt werden und weshalb keine gerichtlichen Verhandlungen stattfanden?

II. Was hat man als Ursache für das plötzliche Schweigen von Alblas — festgenommen am 17.7.1942 nach einjähriger Tätigkeit festgestellt? Ist nicht aufgefallen, dass Alblas unmittelbar nach seiner Meldung an London, ein abgesetzter Agent habe sich dort nicht eingefunden, wo man ihn erwarte, seinen Funkbetrieb einstellte?

Ist es nicht aufgefallen, dass auf der Funklinie auf der London den Auftrag zur Überprüfung der Meldung von Alblas gab, dieser Auftrag mit der Begründung abgelehnt wurde, dass seine Durchführung die eigenen Leute gefährde?

Hat London auf anderem Wege versucht die Meldung von Alblas nachzuprüfen?

III. Ist nicht aufgefallen, dass Niermeyer seine Sendungen nach dem Absprung von v. d. Giessen, der ihm „persoonsbewijs" und 10.000 Gulden zu überbringen hatte, einstellte? Niermeyer hat unter dem Rufzeichen OBX über ein halbes Jahr intensiv gearbeitet.

E. Hat London nie vermutet dass im besetzten Holland von den Deutschen, wie bei allen kriegführenden Mächten, festgenommene Agenten zentral untergebracht und befragt werden?

Wurde nie an Agenten oder Organisationen in Holland Auftrag gegeben, nach einem zentralen Unterbringungsort für festgenommene Agenten zu suchen und darüber zu berichten?

War London nicht bekannt, dass und wieviele Agenten in Haaren verwahrt wurden?

Hat London nie von anderen Insassen in Haaren (Geiseln, Angehörigen von Widerstandsorganisationen) Meldungen über Agenten bekommen?

F. Musste das allzu reibungslose Funktionieren der Agenten- und Materialabwürfe nicht auffallen?

War es nicht auffallend, dass keiner der Agenten sich gefährdet fühlte, nach England zurückkehren wollte oder festgenommen worden ist? Es lagen doch zum Vergleich sicher die Festnahmezahlen von Belgien und Frankreich vor.

G. Hat in London die Art und Weise der Erledigung von Aufträgen und der befohlenen Aufnahme von Kontakten nie Verdacht erweckt?

Fiel es nicht auf, dass die konkreten Sabotageaufträge nicht durchgeführt oder Versuche hierzu als misslungen gemeldet wurden?

Fiel es London nicht auf, dass aus der niederländischen Illegalität, die London doch gekannt haben muss, nicht eine einzige Meldung über eine Verbindung mit einem SOE-Agenten kam? Wenn auch die Agenten den Auftrag hatten, mit keiner illegalen Organisation in Verbindung zu treten, so war es doch in Anbetracht der gesamten Situation in Holland unmöglich, dass von den im Laufe von zwei Jahren abgesetzten zahlreichen Agenten auch nicht einer davon über irgendwelche Querverbindungen mit einer Organisation in Kontakt kam. Zum Beispiel hatte Jambroes (abgesetzt am 24.6.1942) den Auftrag eine Sabotageorganisation von insgesamt 1067 Mann aufzustellen. Bei der Durchführung dieses Auftrages war es unmöglich nicht mit illegalen Organisationen in Berührung zu kommen, ihre Hilfe in Anspruch zu nehmen.

Haben folgende Tatsachen nicht zu denken gegeben:

a. November 1942 Kontakt mit „Nationaal Comité" — 1. April 1943 Festnahmeaktion;

b. Absprung Beatrix Terwindt am 13. Februar 1943 mit Auftrag an Smit, Bally Schuhgeschäft, den Haag, — dessen Festnahme einige Tage später;

c. März 1943 Kontakt mit „Dienst Wim" — 24. Juli 1943 Festnahmeaktion.

H. Warum hat sich London immer nur auf die vorhandene Funklinien beschränkt?

Warum hat man die Agenten immer wieder auf den bestehenden Linien und nicht — wenigstens in Einzelfällen — unabhängig von den alten Empfangsplätzen ohne Material und ohne Voranmeldung zum Einsatz gebracht! (z.B. Jambroes mit Rücksicht auf seinen wichtigen Auftrag, der geradezu erforderte, unabhängig von jeder anderen bis dahin bestehenden Agentengruppe und Funklinie eingesetzt zu werden)?

Warum wurden die Meldungen von den ausgebrochenen Agenten Dourlein und Ubbink nicht von einem unabhängig von allen bisherigen Linien abgesetzten Kontrollagenten nachgeprüft? Die dafür notwendigen Angaben mussten sich ja aus den Vernehmungen von Dourlein und Ubbink ergeben.

I. Wenn tatsächlich in irgendeinem Augenblick in London erkannt worden ist, dass alle Agenten in deutschen Händen sind, warum hat man dann nicht das Spiel — statt es aufzugeben — umgedreht und durch den Einsatz neuer Agenten mit irreführenden Aufträgen die deutsche Führung zu falschen taktischen und operativen Massnahmen veranlasst?

Selbstverständlich haben sich diese Fragen während des Englandspieles uns wiederholt aufgedrängt. Sowohl damals wie heute ergeben sich darauf einige Beantwortungsmöglichkeiten grundsätzlicher Art:

1. Die Errichtung der beteiligten niederländischen Dienste in England im Mai 1940 musste geschehen, ohne dass grössere Vorbereitungen möglich waren. Die Auswahl an leitenden Offizieren für diese Aufgabe dürfte zu gering gewesen sein, als dass auch nur die massgebendsten Funktionen mit wirklichen Fachleuten besetzt werden konnten;

2. diese Dienste waren auf die Zusammenarbeit mit dem englischen Dienst angewiesen, dessen besondere Zweige für derartige Aufgaben auch nur kriegsmässig besetzt waren;

3. die Kontrollmöglichkeiten waren infolge der insulären Lage Englands schwierig;

4. den entsprechenden Diensten in England standen offenbar keine Auswertungen von Festnahmen deutscher Agenten in England zur Verfügung. Die Bedeutung solcher Vernehmungsergebnisse ist auf deutscher Seite gerade im Zusammenhang mit dem Englandspiel deutlich geworden. Die Zweckmässigkeit zentraler Ausbildung von Agenten für andere Kriegsschauplätze wurde in Deutschland in den Jahren 1943/44 anhand der Ergebnisse des Englandspieles einer gründlichen Nachprüfung unterzogen. Man ging dabei von folgender Erwägung aus:

Jeder Nachrichtendienst schult seine Agenten besonders dazu, dass er feindlichem Zugriff entgeht und für den Fall, dass dieser doch erfolgt, möglichst wenig Geheimnisse verrät. Bei dieser Schulung wird jeder Nachrichtendienst zwangsläufig immer die polizeilichen und nachrichtendienstlichen Reaktionen und Einwirkungen auf die Agenten voraussetzen, die Nachrichtendienst und Polizei des eigenen Staates gegen Agenten zeigen. Es ist also möglich, durch Vernehmungen von Agenten und Auswertung ihrer Anweisungen zur Vermeidung polizeilichen Aufgriffs und zur Täuschung bei Vernehmungen zu erkennen, in welcher Art der die Agenten aussendende Staat selbst sich vor Agenten zu schützen versucht. Wenn diese Erkenntnis richtig ausgewertet wird, so ergibt sich ein nicht zu unterschätzender Beitrag für die Sicherheit der Agenten. In Deutschland wurde dieser Grundsatz jedenfalls in den Jahren 1943/44 mit den Auswertungen des Englandspieles auf die Schulung eigener Agenten mit gutem Erfolg angewendet.

III. Die Voraussetzungen auf deutscher Seite:

1. Bei den beteiligten deutschen Dienststellen war der Grundsatz massgebend, dass Arbeitstempo und Arbeitszeit nicht durch den verantwortlichen Offizier oder Beamten, sondern von der Sache bestimmt wurden. War ein Agent abgesprungen, so verpflichtete die Tatsache, dass die Funklinie des Empfangskomitees in zwei oder drei Tagen Sendezeit hat, zur sofortigen eingehenden Vernehmung unter Ausnützung der zur Verfügung stehenden Zeit. Sie konnte nicht hinausgeschoben, nicht mit einer oberflächlichen Befragung abgetan werden. Immer wieder waren die Funksprüche aller Linien zu überprüfen, um Verwechslungen hinsichtlich der Tendenz der Funksprüche der einzelnen Linien zu vermeiden, die Behauptung von nicht bestehenden Kontakten, die Darstellung von Situationen und Vorgängen zu unterlassen, die — von London aus gesehen — gar nicht bestehen konnten. Bei jedem Funkspruch war zu beachten und zu überprüfen, dass bezüglich Stil und Kenntnisse der englischen Sprache des einzelnen Agenten kein Irrtum geschah, beim Verschlüsseln keine Verwechslung der Codeunterlagen unterlief. Im Funkverkehr konnte der kleinste Irrtum zum Scheitern des Englandspieles führen. Durch die Funküberwachung war laufend die Möglichkeit einer illegalen Funktätigkeit ausserhalb des Englandspieles zu überprüfen.

2. Diese vielfältige Arbeit, ausgerichtet auf ein gemeinsames Ziel, war aber nur möglich durch die tadellose Zusammenarbeit der beteiligten Dienststellen, ihren rückhaltlosen Meinungs- und Erfahrungsaustausch, ohne dass dadurch gegenseitiges Misstrauen oder ablehnende Kritik angenommen oder befürchtet werden musste.

Die zuständigen niederländischen Stellen werden sich wohl folgende Frage vorlegen müssen:

War die Zusammenarbeit der englischen und niederländischen Dienststellen in England so eng, war die gemeinsame Planung und gegenseitige Abwägung sowie die Verwertung der Kenntnisse über die Verhältnisse in Holland so vorbehaltlos und freimütig, dass daraus das mögliche Höchstmass von Erkenntnissen und Überblicken über die Lage in Holland gewonnen werden konnte? Hätte bei gegenseitiger rückhaltloser zur Verfügungstellung und dem Gebrauchmachen von Arbeitsmöglichkeiten nicht manch grundsätzlicher Fehler vermieden werden können? Hätte die Zusammenarbeit mit den Widerstandskreisen in Holland unter Ausschaltung der traditionellen Reibungen zwischen Emigranten im Exil und heimischer Untergrundbewegung nicht inniger gestaltet werden können?

DRITTER TEIL

DER VERLAUF DES ENGLANDSPIELES

A. Vorgeschichte

Am 13. Februar 1942 führten Beamte des Befehlshabers der Sicherheitspolizei und des SD für die besetzten niederländischen Gebiete in Den Haag, Referat IV C (Widerstandsbekämpfung), in einer Wohnung in Den Haag eine Hausdurchsuchung in einer OD-Sache durch. Hierbei stiessen sie auf zwei dort illegal wohnende Niederländer, die nach kurzer Befragung angaben, die Agenten Johannes *Terlaak* und Willem *v. d. Reyden* zu sein. Auf Grund dieser Feststellung wurden sie an das von mir geleitete Referat IV E (Spionageabwehr) übergeben.

Johannes *Terlaak* war in einer Funkschule in London Hausplace, ausgebildet worden. Sein Codelehrer hiess Campbell. Der niederländische Kapitän Derksema, seinerzeit Leiter des „Centrale Inlichtingendienst" (CID), gab an Terlaak den Auftrag, in Holland Spionagematerial zu sammeln und mit Funk nach England durchzugeben. Ein Flugzeug brachte ihn nach Holland. An der ihm in England gegebenen Kontaktadresse Dr. Krediet, Wassenaar, die er nach seiner Landung anlief, traf er bei einem seiner Besuche Wim v. d. Reyden.

Wim v. d. Reyden war von Beruf Bordfunker bei der niederländischen Handelsmarine. 1940 wurde er in Niederländisch-Indien wegen seiner Zugehörigkeit zur NSB interniert. Nach einigen Wochen konnte er auf einem Handelsschiff als Bordfunker nach England fahren. In London musste er sich zu einer Dienststelle am Chester Square begeben. Ihr Leiter, der niederländische Kapitän Derksema, stellte ihn — so erklärte *v. d. Reyden* bei seiner Vernehmung — vor die Wahl, entweder als Agent in Holland zu arbeiten oder als NSB-Angehöriger wieder interniert zu werden. Um der Internierung zu entgehen habe er zugesagt, sich als Agent einsetzen zu lassen. Seine Codeausbildung erhielt er durch den Codelehrer Campbell im Bush-House in London. Ende 1941 brachte ihn ein Schnellboot nach Scheveningen. Auf diesem Schnellboot waren auch die niederländischen Leutnante Krediet (ein Sohn von Dr. Krediet, Wassenaar) und Hazelhoff-Roelfzema, beide Mitarbeiter von Kapitän Derksema, um die Ausbootung des v. d. Reyden zu überwachen. Bei dem Versuch, Wim v. d. Reyden mit einem Ruderboot an Land zu setzen, kenterte das Boot, wodurch das Funkgerät v. d. Reydens in das Wasser fiel und nicht mehr gefunden werden konnte. So war v. d. Reyden ohne Funkgerät.

V. d. Reyden hatte als Kontaktadresse ebenfalls die Adresse von Dr. Krediet in Wassenaar. Er hatte den Auftrag Spionagematerial zu sammeln und nach England durchzugeben. Auch musste er über Dr. Krediet mit dem schon Mitte 1941 eingesetzten Agenten Aart Hendrik Alblas Kontakt aufnehmen, um ihn über Neuerungen hinsichtlich des Einbaues der identity-checks zu unterrichten. Diesen Auftrag führte er aus und kam hierbei auch mit Terlaak in Kontakt, dessen Funkgerät beim Abwurf beschädigt worden war. V. d. Reyden vereinbarte mit ihm, das Gerät zu reparieren und dann mitzubenützen. Dieser Umstand war die Ursache, dass beide zusammen festgenommen wurden.

Bei der Vernehmung durch den Kriminalobersekretär Ernst May hat v. d. Reyden ausführliche Angaben über die Codeverfahren, die ihn im Bush-House gelehrt worden waren, gemacht. Er erklärte auch die an Alblas übermittelten Neuerungen hinsichtlich der identity-checks. Auch gab er das von Alblas verwendete Codegedicht und die Schlüsselzahl bekannt, die er in Verlauf der Besprechungen mit Alblas erfahren hatte.

Ein Funkspielversuch über die Linie des v. d. Reyden verlief erfolglos. Auf das von uns durchgegebene Funktelegramm kam keine Antwort. Ebenso erfolglos war eine Kontaktaufnahme mit seiner Braut. Auf einen von v. d. Reyden geschriebenen Brief, den der V-Mann Anton v. d. Waals übermittelte, erwiderte sie, von v. d. Reyden nichts mehr wissen zu wollen.

Wie bereits an anderer Stelle erwähnt, waren die Angaben des v. d. Reyden für das Englandspiel von ausserordentlicher Bedeutung.

B. Der Spielverlauf

Anfang 1942 liefen in Holland 2 VM-Spiele, die sich gegen Agenten richteten:

Ein Spiel führte die Abwehrstelle Niederlande der Wehrmacht (Oberstleutnant Giskes). Sein V-Mann „George" Ridderhof hatte Kontakt mit dem niederländischen Hauptmann v. d. Berg in Den Haag, der im OD führend tätig war. Hauptmann v. d. Berg stand mit zwei Niederländern, von denen einer ein Halbblut war, in Verbindung. Sie waren, wie Ridderhof dem Oberstleutnant Giskes meldete, mit Fallschirm abgesetzt worden, um Sabotagegruppen aufzubauen und Sabotageaufträge durchzuführen. Ursprünglich glaubte Giskes nicht an die Richtigkeit dieser Meldung. Ridderhof bekam über v. d. Berg mit den beiden Agenten persönlichen Kontakt. Im Februar 1942 nahmen sie in der Nähe von Hooghalen einen Materialempfang wahr, bei dem auch Ridderhof anwesend wahr. Er übernahm den Inhalt eines der beiden abgeworfenen „Container" Sabotagematerial und Waffen, und sorgte auch für den Abtransport. Der zweite Container konnte nicht gefunden werden.

Durch Ridderhof war auch die Wohnung in Den Haag, von der aus der Funker arbeitete, bekannt geworden. Die Funküberwachungsstelle der Ordnungspolizei überwachte den Funkverkehr.

Am 6. März 1942 wurde zur Festnahme geschritten. Neben den Beamten der Sicherheitspolizei, die die Festnahme durchzuführen hatten, waren auch Oberstleutnant Giskes, der Abteilungsleiter IV des B.d.S., Regierungsrat Wolff, und ich anwesend. Ein Peiltrupp der Funküberwachungsstelle arbeitete mit einem Peilwagen. Unmittelbar nach Beendigung der Sendung verliessen zwei Männer das Haus, in welchem nach Meldung des V-Mannes und den Feststellungen des Peiltrupps gesendet wurde. Der bei Giskes tätige Reichsdeutsche Willi Kup, der den V-Mann Ridderhof in diesem Spiel führte, erkannte in einem der beiden Männer den Funker. Der andere war der Wohnungsinhaber. Beamte der Sicherheitspolizei nahmen sie fest und brachten sie in die Wohnung zurück. Dort wurden Codeunterlagen und bereits versendete und empfangene sowie vorbereitete Funksprüche gefunden. Die Frau des Wohnungsinhabers, die von den Sendungen wusste, hat das Funkgerät vom Balkon der Wohnung aus in den verschneiten Hof geworfen. Ein Beamter der Sicherheitspolizei beobachtete sie dabei und stellte das Gerät sicher.

Nach kurzer Befragung gab der Funker an, der Agent Hubertus *Lauwers* zu sein; er sei in den ersten Novembertagen 1941 mit dem Sabotageagenten *Taconis*, für den er als Funker arbeite, abgesetzt worden.

Nun hatten wir den Funker, aber nicht den Saboteur. Kup erklärte, noch am gleichen Tag die Festnahme des Sabotageagenten ermöglichen zu können. Ich stellte ihm Beamte zur Verfügung, die nach einiger Zeit tatsächlich mit einem Halbblut — was der Sabotageagent nach den V-Mannsmeldungen sein sollte — zurückkamen. Dessen Vernehmung ergab aber, dass er nicht der gesuchte Sabotageagent Taconis, sondern der Mr. van *Haften* war, der den von van Hamel errichteten „Inlichtingendienst" (ID) leitete. Van Hamel war im September 1940 als Agent mit Fallschirm abgesetzt und nach Erledigung seines Auftrages kurze Zeit später festgenommen worden, als er am Tjeukemeer (Friesland) auf ein englisches Flugzeug wartete, das ihn abholen sollte.

Durch die gleichzeitig mit Lauwers erfolgte Festnahme von Hauptmann v. d. Berg und seinen OD-Mitarbeitern war der Kontakt der Abwehrstelle (Oberstleutnant Giskes) zu den Sabotageagenten abgerissen. Nun liefen aber, wie bereits erwähnt, zwei VM-Spiele. Das zweite Spiel führte die Sicherheitspolizei in Arnheim über den V-Mann Jonny Droog. Die Sicherheitspolizei Arnheim hatte gemeldet, dass sie Kontakt mit einem Halbblut habe, der nach Angabe des V-Mannes Sabotageagent sei und eine Sabotagegruppe aufbaue. Ich war der Überzeugung, dass Personengleichheit zwischen diesem Halbblut und dem Chef von Lauwers besteht. Nach der Vernehmung von van Haften und der Feststellung seiner Person rief ich den Leiter der Sicherheitspolizei in Arnheim, Kriminalrat Thomsen, an und beauftragte ihn, bei der nächsten Zusammenkunft seines V-Mannes mit dem Halbblut die Festnahme desselben durchzuführen.

Am 9. März 1942 erfolgte die Festnahme. Als sie mir gemeldet wurde, veranlasste ich die sofortige Überstellung des Festgenommenen nach Den Haag. Nach anfänglichem längerem Weigern gab der Festgenommene zu, der Sabotageagent Thijs Taconis zu sein.

Durch die Meldungen von Ridderhof an Oberstleutnant Giskes waren Einzelheiten über den Auftrag und die Tätigkeit des Taconis, die durch die Meldungen des VM — Jonny Droog — von Kriminalrat Thomsen bestätigt wurden, bekannt geworden. Taconis beschränkte sich auf die Bestätigung dieser Tatsachen und die Beantwortung von Fragen hinsichtlich seiner Ausbildung auf den Agentenschulen. Er erklärte, keinen eigenen Code zu haben.

Inzwischen war Lauwers ebenfalls vernommen worden. Das beschlagnahmte Telegrammaterial und die bei der wochenlangen Funküberwachung aufgefangenen und nach der Festnahme entschlüsselten Funksprüche gaben die Möglichkeit der Nachprüfung seiner Angaben. Lauwers hat sich bereits unmittelbar nach seiner Festnahme in der Wohnung, von der aus er sendete, Kup gegenüber zur Mitarbeit am Funkgerät bereit erklärt.

Während der Vernehmung bei der Sicherheitspolizei kamen ihm Bedenken und er brachte zum Ausdruck, dass er nicht mitarbeiten könne. Gegenvorstellungen gegenüber war er zunächst nicht zugänglich. Giskes unterhielt sich stundenlang mit ihm und sagte ihm zu, dass Taconis nicht an das Kriegsgericht überstellt wird. Daraufhin erklärte Lauwers sich wieder bereit am Sendegerät zu arbeiten.

Am 12. März 1942 nahm Lauwers den Funkverkehr auf seiner Funk-

linie — nunmehr unter deutscher Leitung — wieder auf. *Das war der Beginn des England-Spieles.* (Fall „Nordpol" im Wehrmachtssektor).

Der Funkverkehr auf dieser ersten Linie des Englandspieles bewegte sich im Rahmen des Auftrages von Taconis, Sabotagegruppen in Nord- und Südholland aufzubauen, Sabotagematerial anzufordern, Sabotageakte an den ihm aufgegebenen Objekten vorzubereiten und durchzuführen.

Da am 20. März 1942 die Leitstelle (Home Station) London mitteilte, dass ein Agent abgesetzt wird, bekam Lauwers wegen seiner Mitarbeit wieder Bedenken. Erst gegen die Zusage dass auch dieser Agent nicht dem Kriegsgericht überstellt wird, arbeitete er am Sendegerät weiter. Etwa Mitte Oktober 1942 übernahm ein Funker der Funküberwachungsstelle anstelle Lauwers' die Sendetätigkeit.

Der erwähnte angekündigte Agent war für die Nacht vom 27./28. März 1942 angekündigt. Auf dem Empfangsplatz (bei Steenwijk) waren einige Offiziere der Abwehrstelle Niederlande unter Leitung von Oberstleutnant Giskes und Beamte der Sicherheitspolizei, darunter der Abteilungsleiter IV, Regierungsrat Helmut Wolff, und ich. Da mit der Möglichkeit gerechnet werden musste, dass der Gegner das Spiel bereits erkannt und uns eine Falle gestellt hat, war auch Flak, die Geschütze der Situation entsprechend getarnt, anwesend. Sie hatte den Befehl, auf das tiefgehende Flugzeug nur dann zu schiessen, wenn Giskes hierzu den ausdrücklichen Befehl gab. Das Empfangskomitee bestand aus dem V-Mann Ridderhof der Abwehrstelle und den bei der Sicherheitspolizei tätigen niederlandischen Polizeibeamten Slagter und Poos. Die Stablampen, welche für die Bildung des Lichterdreiecks zur Kennzeichnung des Abwurfplatzes notwendig waren, waren an Latten gebunden. Das Flugzeug kreiste zweimal über dem Abwurfplatz. Die Nacht war mondhell, das Flugzeug daher sehr gut sichtbar. Nach der zweiten Runde ging das Flugzeug auf etwa 150 m herab und dann erschienen rasch hintereinander sieben Fallschirme. Während sechs Fallschirme inmitten bzw. in der Nähe des Dreiecks schnell zu Boden kamen, schwebte ein Schirm weiter ab. Dies war der Fallschirm mit dem Agenten. Ridderhof, der als „Chef" des „Empfangskomitees" fungierte, ging dem niedergehenden Fallschirm nach und traf auf den Agenten, der seine Pistole schussbereit in der Hand hielt. George begrüsste ihn und veranlasste ihn, seine Pistole einzustecken. Sich unterhaltend, gingen sie in Richtung Slagter und Poos. Dort angekommen erklärte Ridderhof dem Agenten, dass er festgenommen sei. Der Agent — es war Arnoldus *Baatsen*, angemeldet als „Abor" — wollte anfänglich nicht an den Ernst der Festnahme glauben. Erst als er Wehrmachtsuniformen sah, erkannte er die Wirklichkeit und war vollkommen erschüttert. Er wiederholte immer wieder, man habe ihm doch in England versichert, dass das Empfangskomitee in Ordnung sei. Er bat, ihn nicht zu martern, sonder sofort zu erschiessen. Ich sprach längere Zeit mit ihm, wärend die Container zusammengetragen und verladen wurden. Auch Giskes nahm an der Unterhaltung teil, in deren Verlauf sich Baatsen beruhigte. Der Absprung war etwa 23.30 Uhr. Gegen 2.00 Uhr began die Rückfahrt.

Baatsen, von Beruf Photograph, wohnte vor dem Kriege in Amsterdam. Er hatte den Auftrag, als Saboteur unter Leitung von Taconis zu arbeiten.

In den Nachmittagsstunden des 27. April 1942 kam Giskes in mein Büro Binnenhof 4. Er übergab mir eine Abschrift des am gleichen Tag angekommenen Funkspruches und brachte seine Befürchtung zum Ausdruck, dass das Funkspiel wohl zu Ende sei, da der im Funkspruch enthaltene Auftrag bis zur nächsten Sendezeit, also innerhalb von drei Tagen, durchgeführt sein muss; dies werde aber nicht möglich sein. Der Funkspruch lautet sinngemäss: „Gehe in den Zigarrenladen nach Haarlem und nimm Verbindung mit Pijl auf. Sage du kommst von Pijl en boog". Ich erklärte Giskes, dass ich „Pijl" bis zur nächsten Sendezeit festgenommen haben werde.

Ich begab mich sofort in das Polizeigefängnis Scheveningen, wo zu diesem Zeitpunkt die Agenten untergebracht waren und unterhielt mich mit Taconis, an den der Funkspruch gerichtet war. Es interessierte mich, was er über Pijl und den Zigarrenladen wusste, wie er sich selbst bei einem Anlauf verhalten und mit welchen Worten über „pijl en boog" gesprochen hätte. Dabei berücksichtigte ich auch, welche Fragen von dem Zigarrenhändler zu erwarten waren. Bei dieser Unterhaltung teilte mir Taconis mit, dass der Zigarrenhändler Maartens heisst.

Ich fuhr in mein Büro zurück und bestellte den niederländischen Polizeibeamten Leo Poos zu mir. Als er etwa 18.00 Uhr in mein Büro kam, beauftragte ich ihn, noch am gleichen Abend bei Maartens in Haarlem anzulaufen und Kontakt mit Pijl aufzunehmen. Wenn er Pijl antrifft, soll er mit ihm einen Treff für den nächten Tag vereinbaren.

Noch am gleichen Abend gegen 22.00 Uhr meldete mir Poos, dass er bei Maartens sich mit den Worten „Pijl en boog" legitimiert habe und durch Maartens mit einem in seiner Wohnung befindlichen Agenten bekannt gemacht worden sei. Dies sei aber nicht Pijl, sondern ein Agent „Akki". Akki habe ihm erzählt, dass er Anfang März mit seinem Funker abgesprungn sei, der Funker aber durch Aufschlag auf eine ausgemauerte Viehtränke schwere Veletzungen erlitt und starb. Er sei nach Amsterdam gegangen, wo er Verbindung mit Pijl bekam, der ihn bei Maartens unterbrachte. Poos vereinbarte mit Akki, dass dieser ihn am nächtsten Tag zu Pijl bringt. Pijl wohnte bei seinen Eltern in Den Haag. Akki nannte auch den richtigen Namen von Pijl und die Wohnung seiner Eltern.

Ich erklärte Poos, dass er am nächsten Tag Akki, wie mit ihm vereinbart, bei Maartens in Haarlem abholen und mit ihm zu Pijl gehen soll. Mit beiden müsse er dann zur nächstgelegenen Strassenbahnhaltestelle — Paul Krügerplein — gehen, wo ich mit einem Festnahmekommando warten werde.

In den Morgenstunden des 28. April 1942 fuhr Poos nach Haarlem. Ich begab mich im Personenkraftwagen mit einigen Beamten nach Haarlem und wartete in der Nähe des Zigarrengeschäftes, um bei unvorhergesehenen Zwischenfällen anwesend zu sein. Nach sehr langem Warten — etwa zwei Stunden — ging Poos mit einem jungen Mann, der der Beschreibung nach Akki sein musste, vorbei. Aus ihrem ruhigen Verhalten schloss ich, dass alles in Ordnung ist und fuhr nach Den Haag zum Paul Krügerplein. Inzwischen begab sich Poos, der sich Maartens und Akki als „Dick" vorgestellt hatte, mit Akki nach Den Haag in die elterliche Wohnung des Pijl. Als alle drei an die Strassenbahnhaltestelle kamen, wurden die beiden Agenten festgenommen. Es waren Leonhard *Andringa*, Decknamen Akkerman, Wim Gielen, Akki; Hendrikus *de Haas*, Deckname „Pijl".

Nach unseren Eintreffen am Binnenhof teilte ich Giskes die Festnahmen sofort telephonisch mit, so dass er die befohlene Kontaktaufnahme Taconis, Pijl an Leitstelle Londen mitteilen konnte.

„Pijl", richtig Hendrikus de Haas, hatte in Holland bereits 1940 illegal gearbeitet. Er war der Mitarbeiter von Piet *Homburg*, mit dem er schon lange befreundet war. Das Zigarrengeschäft Maartens in Haarlem war ihre Kontaktadresse. Homburg, der ihre illegale Arbeit steuerte, bezeichnete sich als den „boog", der den „pijl", das war de Haas, abschiesse. Diese Worte gebrauchten sie auch als Legitimation innerhalb ihres Mitarbeiterkreises. Mitte 1941 verbargen sich Homburg und de Haas mit einigen Niederländern auf einem Fischerboot kurz vor dessen Auslauf. Als sie auf hoher See waren, so behauptete de Haas in seiner Vernehmung — habe Piet Homburg mit vorgehaltener Pistole den Führer des Bootes gezwungen, Kurs auf England zu nehmen. So seien sie nach England gekommen. Piet Homburg wurde bereits im Herbst 1941 in Holland als Agent eingesetzt, wo er kurz nach seinem Einsatz festgenommen worden, aber einige Wochen später aus dem Polizeigefängnis Scheveningen ausgebrochen ist.

„Pijl" wurde als Funker ausgebildet. Bei seinem Einsatz bekam er aber den Auftrag mit einem Sprechgerät (S-Phon) zu arbeiten. Er wurde Anfang 1942 mit einem Schnellboot in die Höhe von Castricum gebracht und dort an Land gesetzt. Seine Arbeit mit dem S-Phon durfte er aber erst nach Eingang eines besonderen Befehles, den er über die Linie Taconis-Lauwers empfangen sollte, beginnen. Dieser Befehl kam nach seiner „Kontaktaufnahme mit Taconis", also nach seiner Festnahme. In dem über diese Funklinie erhaltenen Funkspruch war befohlen, dass Pijl in der Nähe von Katwijk aan Zee um 23.00 Uhr mit seinem Gerät arbeiten, also sprechen soll, bis er Antwort von einem Schnellboot bekomme, das einige Meilen entfernt auf See kreuze. Zum vereinbarten Zeitpunkt begaben wir uns — Giskes, Leutnant Heinrich, Pijl und ich — nach Katwijk. In der Nähe eines Musikpavillons stellten wir uns mit dem Gerät auf. Zum vereinbarten Zeitpunkt sprach de Haas mit leiser Stimme Zahlen in das Mikrofon. Trotz stundenlangen Wartens und wiederholter Sprechversuche — Mitternacht war schon lange vorüber — verlief die Sache ergebnislos. Bei einem zweiten von der Leitstelle angeordneten Sprechversuch am gleichen Ort und zur gleichen Zeit war etwa drei Meilen von der Küste entfernt ein Feuergefecht zu hören. Ob dies mit dem Schnellboot zusammenhing, mit dem die Sprechverbindung aufgenommen werden sollte, konnten Giskes und ich nicht feststellen. Auch dieser Versuch war ergebnislos. Weitere Sprechversuche fanden nicht statt.

Andringa gab an, dass in der Nacht vom 9./10. März 1942 auf verschiedenen Plätzen in Holland die Agenten *Andringa*, Saboteur, mit Funker *Maartens*, *Sebes*, Saboteur, mit Funker *Jordaan*, *Ras* und *Kloos* beide Saboteure, abgesetzt worden seien.

Sein Funker war — wie mir Poos schon berichtete — tödlich verunglückt.

Er ist im Morgengrauen in seinen Armen gestorben. Da nun Andringa ohne Funker war, gab er seine Funksprüche über Jordaan, den Funker von Sebes. Diese Notwendigkeit brachte es mit sich, dass die genannten Agenten, auch Ras und Kloos als Mitarbeiter von Sebes, sich in gewissen Zeitabständen in irgendwelchen Lokalen trafen. Auch Pijl kam zu diesen Zusammenkünften. Andringa hatte in London den

Auftrag erhalten, mit de Haas Kontakt aufzunehmen. Da de Haas bei den Zusammenkünften einen dem Andringa nicht bekannten Namen führte, stellte Andringa erst durch Zufall fest, dass er den von ihm gesuchten Agenten vor sich habe. De Haas brachte ihn dann bei Maartens in Haarlem unter, während er selbst bei seinen Eltern wohnen blieb.

Nach Angabe Andringas wollten die Agenten am 1. Mai 1942 um 15.00 Uhr im Café Terminus in Utrecht wieder zusammenkommen. An diesem Tag begab ich mich mit mehreren deutschen Beamten und dem niederländischen Polizeibeamten Poos nach Utrecht.

Sie begaben zich in das Café, in welchem an einem der Fenster drei Männer sassen, wovon auf zwei die von Andringa gegebenen Personenbeschreibungen passten. Poos begab sich auftragsgemäss an den Tisch dieser Männer und begann mit ihnen unter Berufung auf „Akki" ein Gespräch. Im Laufe desselben stellte er fest, dass sie tatsächlich Akki kannten und ihn erwarteten. Auf ein mit Poos verabredetes Zeichen schritten die Deutschen zur Festnahme. Bei den Festgenommenen handelte es sich um die Sabotage-agenten Gozewin *Ras* und Barend *Kloos*. Der in ihrer Begleitung befindliche dritte Mann hiess Evers. Er war ihr Mitarbeiter, aber kein Agent und wohnte in Amsterdam.

Bei der Vernehmung des Ras fand in dessen Notitzbuch der vernehmende Polizeibeamte eine Telephonnummer. Ras erklärte nach längeren Ausflüchten, dass es sich um eine Telephonnummer in Laren handle, über welche Jordaan zu erreichen sei. Noch am 1.5.1942 in den Abendstunden beauftragte ich den aus privaten Gründen zufällig in Laren befindlichen V-Mann Anton v. d. Waals telephonisch, am nächsten Tag mit Jordaan über die bekannt gewordene Telephonnummer Kontakt aufzunehmen. Der Kontakt kam zustande und v. d. Waals vereinbarte mit Jordaan für den 3. Mai 1942 einen Treff in Rotterdam. Sie trafen sich dort in der Nähe einer verabredeten Telephonzelle. Während v. d. Waals angeblich zum Telephonieren sich in diese begab, erfolgde durch mein dort aufgestelltes Festnahmekommando die Festnahme des Jordaan. Das Sendegerät und die Codeunterlagen hatte Jordaan in Laren bei der Inhaberin der Telephonnummer verwahrt. V. d. Waals ging in meinem Auftrag nach Laren und erklärte, dass Jordaan in einem anderen Bereich arbeiten müsse. Seinem Ersuchen um Aushändigung des Sendegeräts und der Codeunterlagen kam die Wohnungsinhaberin nach.

Jordaan hatte v. d. Waals mit seinem Mitarbeiter Dan Burg in Kontakt gebracht. Er erzählte ihm auch über seine Verbindung und die Treffmöglichkeiten mit dem Agenten Sebes für den er als Funker arbeitete. Hierdurch war es möglich, über v. d. Waals an Sebes heranzukommen und am 9. Mai 1942 in Rotterdam — entweder in der Wohnung von v. d. Waals oder in ihrer unmittelbaren Nähe — die Festnahme durchzuführen.

Mit dem Sabotageagenten Hendrik *Sebes* und seinem Funker Hendrik *Jordaan* waren nunmehr alle in der Nacht vom 9./10. März 1942 abgesetzten Agenten festgenommen.

Am. 9. Mai 1942 waren also in Haft:

Taconis, Saboteur und sein Funker, *Lauwers*. Dessen Funklinie war die *erste Linie* des Englandspieles.

Baatsen, Saboteur, Mitarbeiter von *Taconis*. Baatsen machte ausführlich Angaben über die Ausbildung der Agenten und sonstige interessierende Tatsachen und Vorgänge in England. Seine Angaben, die er vor allem ausserhalb der formellen Vernehmungen in persönlichen Unterhaltungen machte und durch Skizzen ergänzte, waren die Grundlage für die erste grosse Ausarbeitung in Buchform in mehrfacher Ausfertigung für das Reichssicherheitshauptamt und das Oberkommando der Wehrmacht. Baatsen hatte keinen Code.

Andringa, Saboteur, dessen Funker tödlich verunglückt war. Schon vor seiner Festnahme hatte er über den von ihm benützten Funker Jordaan den Auftrag erhalten, „George" — das war der Agent George *Dessing* — zu treffen. Aus irgendwelchen Gründen kam der Treff nicht zustande. Nach der Festnahme Andringas kam der dringende Auftrag, George im Café Leidsche Poort am Leidschen Plein in Amsterdam zu treffen. Der Funkspruch war — abgesehen von der Verschlüsselung — durch Hinweise auf Umstände und Vorgänge, die nur Akki bekannt waren, getarnt. Akki erklärte den Funkspruch und war auf meine Anregung hin bereit, den Treff in Begleitung von Poos wahrzunehmen. Er fuhr mit Poos mehrere Wochen an jedem Mittwoch nach Amsterdam, aber ohne Ergebnis. Auf Grund unserer Berichte über den negativen Verlauf dieser Treffe hat die Leitstelle in London befohlen, Samstags im „Roode Leeuw" in Amsterdam ebenfalls nach George zu suchen. Auch dies war erfolglos.

Ein Jahr später habe ich festgestellt, dass Akki den Dessing gewarnt hat, als er ihn sah. Im Zusammenhang mit diesen Fahrten nach Amsterdam hatten Akki und Poos einigemale Maartens in Haarlem besucht. Ein plötzliches Ausbleiben von Akki hätte Maartens' Verdacht erwecken müssen. Durch Maartens lernten beide den in Haarlem wohnenden Ab Homburg, Bruder des Agenten Piet Homburg, kennen. Akki teilte mir mit dass Homburg an der Vorbereitung einer Fahrt von etwa zehn Illegalen nach England mit einem Fischerboot massgeblich beteiligt sei. Am 18. Mai 1942 wurden im Hafen von IJmuiden zehn Illegale, die sich auf einem Fischerboot verborgen hatten, festgenommen.

Andringa bestätigte und ergänzte die Angaben und Skizzen des Baatsen in vieler Hinsicht. In persönlichen Unterhaltungen war Andringa sehr gesprächig. Andringa hatte keinen Code.

De Haas, verhielt sich ähnlich wie Andringa. Er besass einen Code.

Ras und *Kloos*, beide Saboteure. Kloos hatte einen Code. Ras machte keine Angaben.

Sebes, Saboteur und *Jordaan* als sein Funker. Die Funklinie des Jordaan bildete die *zweite Linie* des Englandspieles. Jordaan überlegte sich seinen Entschluss zur Mitarbeit am Funkgerät sehr lange, machte aber während seiner Tätigkeit bis Mitte Oktober 1942 keine weiteren Schwierigkeiten.

Im Laufe seiner Vernehmung gab er an, dass er sehr engen und häufigen Kontakt mit dem Bankdirektor Dr. Stempels in Utrecht hatte. Er legte grossen Wert darauf, dass Dr. Stempels nicht festgenommen wird. Ich erklärte ihm, dass die Festnahme vermieden werden kann, wenn Dr. Stempels durch sein (Jordaans) Fernbleiben nicht misstrauisch wird. Ich machte ihm den Vorschlag, noch einigemale Dr. Stempels zu besuchen, um diese Gefahr auszuschalten. Jordaan stimmte zu und besuchte noch in Begleitung von Poos einigemale Dr. Stempels. Bei einem dieser Besuche erhielt er eine Skizze eines geheimen deutschen Telephonnetzes — Anschlussnetz bei dem Besuch höchster deutscher Persönlichkeiten in Holland — die der Ingenieur Breukelman angefertigt hatte. Nach einiger Zeit bracht Jordaan auf meine Veranlassung die Besuche mit der Begründung gegenüber Dr. Stempels ab, dass er im Süden arbeiten müsse.

Dr. Stempels wurde im Herbst 1942 durch die Aussenstelle der Sicherheitspolizei in Maastricht auf Grund Materials der Abwehrstelle der Wehrmacht in Wilhelmshafen (Fall Hannibal) festgenommen. Korvetten-kapitän Dr. Mayr, Leiter III F dieser Dienststelle, hatte die Akten ohne meine Kenntnis direkt an die Sicherheitspolizei in Maastricht übergeben.

Die *dritte Funklinie* wurde mit de Haas (Pijl) gebildet, der auf Anordnung der Leitstelle London als Funker für Andringa zu arbeiten hatte.

Wie ich bei den einzelnen Agenten schon andeutete, habe ich mich, unabhängig von den formellen Vernehmungen, mit ihnen viel persönlich unterhalten, dabei immer wieder von anderen Gesichtspunkten ausgehend. Durch diese persönlichen Unterhaltungen, in denen ich mich mit einem oder zwei Agenten gleichzeitig zwanglos unterhielt, habe ich mir die Kenntnisse angeeignet, die ich benötigte, um die ersten „Richtlinien für die Vernehmung von Agenten" ausarbeiten zu können.

Die Befragungen der Agenten ergaben weiterhin, dass die Fehlerhaftigkeit der ihnen in England übergebenen Personalausweise (schlechtes Papier, schlechter Druck, mangelndes Wasserzeichen) sie dazu gezwungen hatte, sich zur Erlangung guter Ausweise mit dem Gemeindesekretär Heukels in Pijnacker in Verbindung zu setzen. Dieser stellte ihnen brauchbare Ausweise aus. Aus den Erzählungen der Agenten ging hervor, dass noch andere, ihnen nicht näher bekannte Agenten, zu Heukels kamen. In dieser Zeit — also April/Mai 1942 — konnte ich noch nicht ohne weiteres erkennen, ob es sich um Agenten des englischen oder niederländischen Dienstes handelt. Ich beauftragte Poos, mit dem Gemeindesekretär Heukels Kontakt aufzunehmen. Durch Heukels lernte Poos den Arzt Dr. Bolle in Pijnacker kennen, in dessen Wohnung er mit dem Agenten Jan *Emmer* bekannt wurde. Jan Emmer wohnte bei Dr. Bolle.

Sowohl die festgenommenen Agenten als auch Poos sprachen von einem Halbblut, der Agent sei, in Rotterdam wohne und sich ebenfalls bei Heukels einen „persoonsbewijs" beschafft habe. Unter den am 18. Mai 1942 auf dem Fischerboot im Hafen von IJmuiden Festgenommenen war auch der Hafenmeister von Rotterdam, Kortland, der umfangreiches Spionagematerial, in Filmen verarbeitet, bei sich hatte. Als einer seiner Mitarbeiter war Driel van Wageningen aus Rotterdam bekannt geworden. In meinem Auftrag lief Anton v. d. Waals im Hause von Driel van Wageningen an. Der ahnungslose Hausmeister erzählte ihm, dass Driel van Wageningen nicht zu Hause sei, aber seit einiger Zeit ein junges Halbblut in seiner Wohnung wohne. Die Wohnung von Driel van Wageningen lag in einem der oberen Stockwerke eines sehr hohen Flatgebäudes. V. d. Waals meldete dies mir. Ich vermutete, dass das von dem Hausmeister erwähnte Halbblut dasselbe ist, das bei dem Gemeindesekretär in Pijnacker war. Ich veranlasste v. d. Waals, dieses Halbblut zu besuchen und Verbindung mit ihm zu unterhalten. Der Kontakt kam dadurch zustande, dass v. d. Waals dieses Halbblut durch den Hausmeister des Flatgebäudes auf die Strasse bitten liess und so mit ihm ins Gespräch kam. Am 22. Mai 1942 befand sich das

Halbblut mit zwei Mitarbeitern in der Wohnung des Driel van Wageningen. Bei dieser Gelegenheit erfolgte die Festnahme dieser drei Männer durch Beamte der Sicherheitspolizei, bei denen sich v. d. Waals befand. Das Halbblut konnte als der Mr. Jhr. Ernst *de Jonge* identifiziert werden, der vom Niederländischen Dienst als Spionage-agent eingesetzt war. Seine Mitarbeiter — keine Agenten — hiessen Leendert *Pot* und Lex *Althoff*. Am nächsten Tag floh Pot aus dem Binnenhof in Den Haag während eines misslungenen Fluchtversuchs von Althoff.

Weiterhin wurden am 23. Mai 1942 Felix *Ortt*, Funker (Agent) von Ammer und am 29. Mai 1942 Evert *Radema*, Funker (Agent) von Jhr. de Jonge, festgenommen. Ebenso am. 30. Mai 1942 Jan *Emmer*, Agent des Niederländischen Dienstes, Mitarbeiter von Jhr. de Jonge. Mit Emmer war, wie schon erwähnt, Poos durch Dr. Bolle, Pijnacker, bekannt geworden.

Diese Agenten des Niederländischen Dienstes waren mit Schnellboot abgesetzt worden. Im Gegensatz zu den Agenten des englischen Dienstes hatten sie nur geringe Geldmittel bei sich.

Jhr. de Jonge gab an, dass er neben seinem Spionageauftrag noch den besonderen Auftrag hatte, in Holland mit *Koos Vorrink* in Verbindung zu treten und ihm den Wunsch der Königin, zu übermitteln, nach London zu kommen. Da Vorrink sehr vorsichtig arbeitete, gelang es de Jonge erst nach mehreren misslungenen Versuchen, Vorrink im Bankhaus des Bankdirektors Dr. Stempels in Utrecht zu sprechen. Vorrink erwiderte dem Jhr. de Jonge sinngemäss: „Sagen Sie Ihrer Majestät, dass mich Ihr Wunsch sehr ehrt, aber mein Platz ist hier in Holland, in der Illegalität!" Jhr. de Jonge erzählte mir auch, dass die Königin den Einsatz von Sabotageagenten nicht billige und deswegen in den letzten Monaten 1941 mit Churchill Auseinandersetzungen gehabt habe. Die Ausbildung von Sabotageagenten seinen ohne Wissen der Königin erfolgt. Dies sei die Situation zu dem Zeitpunkt gewesen, als er von England wegfuhr. Jhr. de Jonge sagte sinngemäss: „Ihre Majestät war sehr empört, dass man gegen Ihren Willen Agenten zu Sabotagezwecken ausgebildet und in Holland eingesetzt habe und dass holländische Stellen ohne Ihr Wissen dem englischen Dienst Niederländer hierfür zur Verfügung stellten. Als ich wegging, war die Sache noch unentschieden."

Nach vorheriger Anmeldung auf einer der zwei bestehenden Funklinien wurden in der Nacht von 29./30. Mai 1942 die Sabotageagenten Antonius *van Steen* und Hermanus *Parlevliet*, beide Angehörige der Marechaussee, mit Fallschirm abgesetzt.

Über ihre Ausbildung und ihren Auftrag machten sie Angaben wie der grösste Teil der Agenten. Sie sollten unter Leitung von Andringa, dem Nordbrabant und Limburg zugewiesen waren, in Limburg arbeiten. Sie gaben an, keinen Code zu haben.

In einem der mit ihnen abgeworfenen Container befand sich das für Andringa bzw. dessen Funker de Haas (Pijl) bestimmte Funkgerät mit Codeunterlagen. Damit konnte die *dritte Funklinie* errichtet werden.

In einem der Container — oder einem Paket — befand sich ein Peilgerät für Flugzeuge, so dass nicht nur in mondhellen Nächten abgeworfen werden konnte. Dieses Gerät sollte einer der beiden Agenten bedienen. Er war zu diesem Zweck in England daran ausgebildet worden. Deutscherseits war dieses Gerät unbekannt. Giskes und ich liessen uns das Gerät von dem Agenten erklären. Der Agent baute die einzelnen Teile zusammen und erläuterte ihre Bedeutung und Handhabung.

Nach einiger Zeit hat die Leitstelle angeordnet, dass van Steen und Parlevliet in Limburg selbständig arbeiten und sich einen Funker beschaffen sollen, was auch geschah. Dies war Anfang Juli 1942. Funkgerät und Codeunterlagen wurden abgeworfen. So entstand die *vierte Funklinie*.

Auf der vierten Funklinie forderte England im Verlaufe des Spiels Einzelheiten über die Schleusen im Julianakanal an. Nachdem sie gemeldet waren, gab London den Auftrag zur Erkundung eins Abwurfplatzes für Sabotagematerial zur Sprengung der Schleusen. Giskes stellte den Platz fest und gab die Lagebeschreibung durch. Das Material wurde abgeworfen. Als um die Mitte 1943 London die Sprengung befahl wurde gemeldet, dass die beiden Saboteure mit ihren Mitarbeitern zur Durchführung des Auftrages schreiten werden. Nach dieser Meldung stellten wir den Funkverkehr ein, um ein Missglücken dieses Sabotageversuches vorzutäuschen.

Nach vorheriger Ankündigung sprangen in der Nacht vom 22./23.6. 1942 der Sabotageagent Jan *van Rietschoten* und sein Funker Johannes *Buizer* ab. Van Rietschoten hatte den Auftrag, Sabotagegruppen zu organisieren. Sein örtlicher Arbeitsbereich is mir nicht mehr erinnerlich. Auf Grund der allgemeinen und Codeangaben der beiden wurde die *fünfte Funklinie* aufgebaut.

Diese Funklinie benannten wir nach der Bezeichnung des Sendeplanes („Boni"), wie es auch bei den weiterhin errichteten Funklinien geschah. Die Sendepläne und Codeunterlagen trugen die Agenten beim Absprung mit sich. Einige Funklinien bezeichneten wir nach ihren festen Rufzeichen, das heisst nach der Buchstabengruppe mit der sie sich im Funkverkehr zu melden hatten.

Wie auf allen Linien stellten wir auch auf dieser Linie Unfälle bei der Wehrmacht, vor allen bei der Marine, oder tatsächlich geschehene Sabotageakte, als Arbeit der Agenten dar. Dies war bei der langen Spieldauer keine leichte Aufgabe. In zwei Fällen führten wir in der Provinz Gelderland Sprengungen an Eisenbahnschienen, in einem Fall eine Schiffssprengung durch. Giskes und ich befürchteten, dass in diesen Fällen eine Funkspruchmeldung allein nicht genüge und eine Kontrolle durch eine von uns unabhängige Stelle erfolgen könne. Deshalb wurden die Sprengungen tatsächlich vorgenommen. Dies war etwa gegen die Mitte 1943. Dass hierfür keine Repressalien ergriffen wurden, konnte nicht verdächtig erscheinen, da auch in anderen Fällen, in denen die Klärung der Tat in Aussicht stand, auf Repressalien verzichtet wurden.

In der Nacht von 26./27 Juni 1942 wurden nach vorheriger Anmeldung der Sabotageagent Georg *Jambroes* und sein Funker Joseph *Bukkens* abgesetzt.

Jambroes, Physiklehrer an einer Mädchenschule in Zaandam, war Pionierhauptmann der niederländischen Wehrmacht. Er hatte den Auftrag, aus dem OD eine über ganz Holland sich erstreckende Sabotageorganisation aufzubauen, die, wie wir annahmen, an einem „Tag X" zum Einsatz kommen sollte. Die Stärke war für jede Provinz entsprechend ihrer Grösse vorgeschrieben. Die Gesamtzahl für den ganzen niederländischen Raum war 1067 Mann.

Die Beschränkung des Auftrages auf OD-Angehörige war für Giskes und mich schwierig. Wir mussten damit rechnen, dass die OD-Führung von dem Auftrag des Jambroes unterrichtet ist und seine Ankunft erwartet oder dass man englischerseits zum gegebenen Zeitpunkt über die OD-Führung die Tätigkeit des Jambroes nachprüft. Wollten wir im Funkverkehr eine Kontaktaufnahme von Jambroes mit der OD-Führung behaupten, so bestand also die Gefahr, dass diese Behauptung als unwahr erkannt wird. Diese Schwierigkeit versuchten wir dadurch zu umgehen, dass wir an Leitstelle London mitteilten, die Zielsetzung und Mentalität des OD sei für eine Sabotagetätigkeit nicht geeignet, Jambroes schlage daher vor, ihm die Auswahl des Menschenmaterials für seine Organistion selbst zu überlassen. Dieser Versuch gelang: England stimmte zu.

Daraufhin entwarfen wir einen Plan des Aufbaues einer Widerstandsorganisation, der nie verwirklicht, aber auf dem Funkweg nach England gemeldet wurde. Das stetige, langsame Fortschreiten des Aufbaues der Organisation berichteten wir laufend in einer Reihe von Funksprüchen.

Entsprechend diesen Meldungen erfolgte der Abwurf von Agenten mit Funkern zur Organisierung und Schulung der einzelnen Gruppen in den Provinzen. Von den 18 Linien des Englandspieles gehörten 11 zur Organisation Jambroes, die wir nach der Bezeichnung des Sendeplanes von Bukkens als Organisation „Marrow" nannten.

Als Jambroes nach seinem Absprung festgenommen wurde, hatte er einen Zettel mit drei Anlaufadressen, darunter die Apotheke in Zaandam bei sich. Es bestand die Möglichkeit, dass der OD über diese Adressen Kontakt mit Jambroes sucht. Als Jambroes mich bat, seiner Frau über die Apotheke in Zaandam schreiben zu dürfen, war ich damit ohne weiteres einverstanden, weil ich hierdurch die Möglichkeit der Nachprüfung hatte, ob von dritter Seite eine Kontakaufnahme mit Jambroes versucht wird. V. d. Waals brachte etwa dreimal Briefe nach Zaandam; der Versuch einer Kontaktaufnahme konnte nicht festgestellt werden.

In irgendeinem Kreis in Holland musste aber das Ausbleiben von Jambroes aufgefallen sein. Darüber gab die ausserhalb des Englandspieles arbeitende Funklinie mit dem Rufzeichen TBO einen Funkspruch nach England. Funker dieser Linie war der bereits erwähnte Spionageagent des niederländischen Dienstes.

Art Hendrik *Alblas*, Deckname Klaas, der seit Mitte 1941 arbeitete. Ein Festnahmeversuch im Herbst 1941 war misslungen. Auf Grund der Angaben von Wim v. d. Reyden über den Code von Alblas konnte die von der Funküberwachungsstelle aufgefangenen Funksprüche entschlüsselt werden. Giskes und ich waren daher übereingekommen, Alblas nicht festzunehmen, sondern an dem Inhalt seiner Telegramme festzustellen, ob über das Englandspiel irgendetwas nach aussen dringt. Nun gab Alblas Anfang Juli 1942 tatsächlich den erwähnten Funkspruch. Da zu befürchten war, dass Alblas noch weitere Funksprüche in diesem Sinne durchgibt, wurde seine sofortige Festnahme für notwendig erachtet. Sie erfolgte am 16. Juli 1942.

England hat auf Grund des Funkspruchs von Alblas einen bereits vorgemeldeten Abwurf angehalten und eine andere Linie des Englandspieles beauftragt, nach Jambroes zu suchen. Auf unseren Einwand, dass die Durchführung dieses Auftrages die eigene Sicherheit gefährde, hat England den Auftrag zurückgezogen. Dieser Auftrag wurde nicht wiederholt.

Mit Jambroes und seinem Funker Bukkens wurde die *sechste Funklinie* (Marrow) errichtet.

In der Nacht vom 23./24. Juli 1942 sprang nach vorheriger Anmeldung der Saboteur und Funker Gerard Jan van *Hemert* ab. Sein örtlicher Bereich ist mir nicht mehr in Erinnerung. Van Hemert gehörte nicht zum Jambroes-Kreis. Auf Grund seiner Angaben wurde die *siebente Funklinie* errichtet. Sendegerät, Code- und Funkunterlagen wurden mit ihm abgeworfen.

Van Hemert hatte für Taconis einen schriftlichen, verschlüsselten Auftrag bei sich, den Kootwijker Sender, über den der deutsche U-Booteinsatz im Westen gesteuert wurde, zu sprengen. Der Auftrag bestand aus drei Teilen, von denen der längste 850 Buchstaben hatte. Die drei Teile waren: Der Auftrag, die Beschreibung der Funkmasten und die Anweisung, an welcher Stelle der Funkmasten die Sprengladung am zweckmässigsten anzubringen ist. Da es sich um den ersten grossen konkreten Sabotageauftrag handelte, dessen Gelingen vom Gegner dazu jederzeit kontrolliert werden konnte, fanden zwischen den beteiligten deutschen Dienststellen eingehende Besprechungen statt. Das Ergebnis war folgendes: Über die Pressestelle des Wehrmachtbefehlshabers Niederlande (WBN) wurde eine Pressenotiz herausgegeben, wonach auf einen Sender in Holland ein Sprengstoffanschlag versucht worden war, bei dem die Täter zum Grossteil durch Tretminen getötet, zum Teil verwundet worden seien. Einen im gleichen Sin gehaltenen Funkspruch gaben wir an die Leitstelle. Auf deren Frage über Einzelheiten dieser Minensperre haben wir erwidert, dass im Hinblick auf die eingetretenen Verluste und die zu erwartende verstärkte Sicherung des Senders nähere Feststellungen unmöglich seien. In diesem und einem weiteren Funkspruch wurde gemeldet, dass Taconis entkommen sei; mit ihm sein bester Mitarbeiter „Antoon". Taconis erhielt durch Funkspruch die Mitteilung über Zuerkennung einer Auszeichnung der Mitarbeiter. Antoon wurde zur Ausbildung als Agent angefordert. Ich hatte Neigung, Anton v. d. Waals als Antoon nach England zu schicken. Bei einer eingehende Besprechung mit Giskes kam ich davon wieder ab. Die Fahrt des Antoon, dessen Abreise nach England gemeldet wurde, spielte Giskes mit einem seiner V-Leute bis Paris durch. Dort hatte die „Sicherheitspolizei vereinbarungsgemäss in einem Lokal den „Antoon" (also den V-Mann von Giskes) in Gegenwart französischer Illegaler, die später diese Festnahme nach London meldeten, festgenommen." Von hier aus wurde nichts gemeldet, auch hat Londen nicht mehr nach Antoon gefragt.

In der Nacht vom 24./25. September 1942 sprangen nach vorheriger Anmeldung auf zwei verschiedenen Plätzen die Organisatoren Carel van Beukema toe Water, Adriaan Mooy, Roelof Jongelie, Cornelis Droogleever-Fortuyn ab.

Alle vier Agenten waren für Jambroes bestimmt. Ihre örtlichen Arbeitsbereiche sollte ihnen Jambroes zuweisen.

Jongelie machte unklare Angaben. Sie standen im Widerspruch zu dem umfangreichen Funkspruch in welchem sein Absprung angekündigt worden war. Nach diesem Funkspruch sollte Jongelie eine besondere Funktion im Jambroes-Kreis einnehmen. Jongelie wollte nichts davon wissen. Er hatte Photogeräte und Brieftaubenpapier bei sich, über deren Verwendung er unbefriedigende Angaben machte. Dazu kam, dass er behauptete, er müsse seine gute Ankunft mit den Worten melden: „Erika ist gut angekommen". Ich misstraute dieser Angabe, da er der einzige war, der eine derartige Meldung geben wollte. Jongelie beharrte auf seiner Behauptung. Auch Giskes befragte ihn erfolglos. Auf meinen Vorschlag meldete Giskes an London, dass Jongelie beim Absprung eine Gehirnerschütterung erlitten habe und bewusstlos darnieder liege. So konnten wir eine Ankunftmeldung umgehen. Da Jongelie auch weiterhin keine befriedigenden Angaben machte, meldeten wir zunächst eine leichte Besserung, später eine plötzliche Verschlechterung und dann seinen Tod. In Wirklichkeit befand sich Jongelie gesund in Haaren.

Droogleever-Fortuyn hatte auf dem Absprungplatz, durch die dunkle Nacht begünstigt, seine Codeunterlage für die Verschlüsselung von Adressen, ein deutsch-englisches Wörterbuch, unbemerkt weggeworfen. Da bei der Überprüfung seiner Sachen diese Codeunterlage fehlte, liess ich am nächsten Tag den Absprungplatz genau absuchen, wobei das Wörterbuch gefunden wurde. Als ich Droogleever-Fortuyn in Haaren das Wörterbuch vorlegte, fluchte er und warf es an die Wand. Droogleever-Fortuyn hatte wie jeder Agent mehrere Code.

In der Nacht zum 1. Oktober 1942 sprang nach vorheriger Anmeldung der Saboteur Aat *van der Giessen* ab. Mit dem Funkspruch über seine bevorstehende Ankunft wurde gleichzeitig mitgeteilt, dass „Bram" — unter welchem Namen v. d. Giessen angekündigt war — eine Stablampe mitbringe, die an eine Amsterdamer Adresse zu bringen sei. V. d. Giessen trug die Stablampe beim Absprung bei sich. Die Batterien der Lampe enthielten 10.000 Gulden in Papier sowie einen „Persoonsbewijs". Die Amsterdamer Adresse hatte v. d. Giessen verschlüsselt auf einem Zettel notiert.

Giskes und ich erwogen die Möglichtkeit, dass der Empfänger der Stablampe der unter dem Rufzeichen OBX in Amsterdam arbeitende Funker sein könnte, den die Ordnungspolizei seit Monaten anpeilte. Ich beauftragte Anton v. d. Waals mit der Übergabe der Stablampe. Am 6. Oktober 1942 musste er den Empfänger, der mit einem mir nicht mehr erinnerlichen Namen bezeichnet war — es kann „Nes" gewesen sein — bei der Wohnungsinhaberin, einer älteren Dame, verlangen und ihm sagen, dass er die Stablampe zu übergeben habe. Vorher wolle er aber erst feststellen, ob alles sicher sei. Er habe deshalb einen Mitarbeiter mit der Lampe in einem in der Nähe gelegenen Lokal belassen. Der Aufforderung v. d. Waals', in das Lokal mitzukommen, um dort die Lampe in Empfang zu nehmen, stimmte der Agent zu. Sie gingen in die Richtung des Lokals. Auf diesem Weg befanden sich Beamte der Sicherheitspolizei. Da zur Ermöglichung eines eventuellen Spieles verhindert werden musste, dass Bekannte des Agenten die Festnahme beobachten, hatten die Beamten an dieser Stelle — eine von der Wohnung des Agenten aus nicht sichtbare Seitenstrasse — zur Festnahme zu schreiten. Das Funkgerät und die Codeunterlagen verlangte v. d. Waals unter Vorwand von der Wohnungsinhaberin. Bei dem Agenten handelte es sich um den Spionage- und Funkagenten Willem Johan *Niermeyer*.

Er war vom niederländischen Dienst eingesetzt. Die Funklinie OBX wurde als *achte Linie* in das Englandspiel für einige Wochen eingebaut, um nicht durch ein sofortiges Schweigen des Senders einen Verdacht gegen die Funklinie, auf der v. d. Giessen angemeldet worden war, zu erregen.

In der Nacht vom 21./22. Oktober 1942 sprangen nach vorheriger Anmeldung die Agenten Peter *Kamphorst*, Meindert *Koolstra*, Michel *Pals* ab. Sie waren als Organisatoren für Jambroes bestimmt. Einer davon war Funker. — *Neunte Funklinie*. —

In der Nacht vom 24./25. Oktober 1942 wurden auf zwei Plätzen abgeworfen, Jan *Hofsteede*, Organisator, Charles *Pouwels*, Funker; *Zehnte Funklinie*, „Tomato", Horst *Steeksma*, Organisator, Max *Macaré*, Funker; *Elfte Funklinie* „Cellery".

Auch diese Agenten gehörten dem Jambroes-kreis an.

Nach vorheriger Anmeldung sprangen in der Nacht vom 27./28. Oktober 1942 für Jambroes Jan Cornelius *Dane*, Organisator, Jacob *Bakker*, Funker. *Zwölfte Funklinie*, „Cucumber";

in der Nacht vom 28./29. November 1942 Arie de *Kruyff*, Organisator, Georg *Ruseler*, Funker; *Dreizehnte Funklinie*, ab.

Gegen Ende November 1942 gab Leitstelle London den Auftrag, bei Bob Wins in Amsterdam „Material" — es kann auch „Material der SDAP" geheissen haben — abzuholen. Auf welcher Funklinie der Auftrag kam, ist mir nicht mehr in Erinnerung. Es durfte die siebente Funklinie gewesen sein. Der Agent dieser Linie, über die der Auftrag kam, hatte aus England einen Ausschnitt eines Lichtbildes, die Kinder des nach England geflüchteten Journalisten Meijer Sluizer darstellend, mitgebracht. Dieses Lichtbild hatte, wie London anordnete, der Agent zu seiner Legitimation Bob Wins vorzuzeigen. Met dem Anlauf beauftragte ich v. d. Waals. Aus diesem Anlauf — der am 29.11.1942 erfolgte — entwickelte sich das Spiel gegen das „Nationaal Comité" und den Vorrink-Kreis, das durch die Festnahmen vom 1. April 1943 und an den folgenden Tagen abgeschlossen wurde.

In der Nacht vom 29./30 November 1942 wurden nach vorheriger Anmeldung für Jambroes die Organisatoren Hermanus *Overes*, Antonius *Wegner*, Johan Bernard *Ubbink* abgesetzt.

Um die Jahreswende 1942/43 kam auf der Funklinie „Marrow" — sechste Funklinie — die Anfrage, ob das Unternehmen „Aramis" vorbereitet werden kann. Jambroes und sein Funker Buizer wollten bei der Befragung durch mich diesen Begriff bzw. diese Anfrage nicht erklären können, ein Unternehmen „Aramis" nicht kennen. Erst durch eingehende und wiederholte Befragung aller zum Jambroes-Kreis gehörigen Agenten stellte ich — nach Vergleich ihrer Angaben — folgendes fest:

Jambroes hatte in England den Auftrag bekommen, nach Beendigung des Aufbaues der Sabotageorganisation nach England zurückzukehren. Für diesen Rückweg waren vier Möglichkeiten festgelegt. Jedes dieser vier „Unternehmen" war mit einem Namen der „vier Musketiere" bezeichnet:

1. Mit Schnellboot: Für dieses Unternehmen war eine Lampe mit infraroten, also für das Auge nicht sichtbaren Strahlen abgeworfen worden. Damit sollte ein Morseverkehr mit einem Spezialgerät aufgenommen werden, das sich auf dem zur Abholung ankommenden englischen Schnellboot befinden sollte. Ich glaube dass dies das Unternehmen „Aramis" war. Ein von Giskes bei Alkmaar festgestellter und angegebener Punkt wurde, wie von uns beabsichtigt, nicht angenommen.

2. Mit Wasserflugzeug: Einen im Norden von Enkhuizen angegebenen, absichtlich ungünstig gewählten Punkt, hat die Leitstelle abgelehnt.
3. Mit Landflugzeug: Der nach langem Drängen der Leitstelle von uns angegebene Platz in der Provinz Overijssel wurde, wie erwartet, als unbrauchbar erachtet.

Giskes und ich versuchten natürlich, durch allerlei Begründungen und Manöver die Abreise des Jambroes hinauszuzögern.

4. Auf dem Landweg über Brüssel, Paris, Spanien. Als Leitstelle dieses Unternehmen, bzw. seine Vorbereitung anordnete, versuchten wir, auch diese Sache möglichst hinhaltend zu gestalten.

In der Nacht vom 13./14. Februar 1943 sprang nach vorheriger Anmeldung die Agentin Beatrix *Terwindt* ab. Als sie auf den Boden aufkam, erfasste eine Böe nochmals den Fallschirm, wodurch die Agentin auf dem Boden geschleift und im Gesicht verletzt wurde. Sie hatte zwei Oblaten, auf welchen Aufträge geschrieben waren, und 20.000 Gulden bei sich. Nach dem ersten Funkspruch, in welchem die Ankunft von „Felix" angekündigt worden war, kam ein zweiter Funkspruch, in dem gesagt wurde, dass Felix eine Frau sei und den Auftrag habe, Aufträge und Geld an Smit, Bally Schuhgeschäft in Den Haag zu überbringen. Ich beauftragte v. d. Waals mit Smit Kontakt aufzunehmen. Er vereinbarte mit ihm einen Treff in der Riche-Bar, wo sie sich in den Nachmittagsstunden trafen. Nach kurzem Gespräch begaben sie sich in Richtung Binnenhof. In der Nähe der Fernsprechzelle vor dem Eingang in den Binnenhof wurde Smit von den dort wartenden Beamten der Sicherheitspolizei festgenommen.

Beatrix Terwindt hatte über ihren Auftrag bzw. die auf die Oblaten geschriebenen Aufträge keinerlei Angaben gemacht. Sie behauptete auch, keinen Code zu haben. Smit war in seinen Aussagen ebenfalls sehr zurückhaltend. Es war daher nicht möglich, über Smit in die Organisation, der er angehörte, einzudringen und weitere Festnahmen zu machen.

In der Nacht vom 16./17. Februar 1943 wurden nach vorheriger Anmeldung für Jambroes Klaas *van der Bor*, Organisator, Cornelius *van Hulsteyn*, Organisator, Cornelius *Braggaar*, — Vierzehnte Funklinie — „Netball" abgesetzt.

Auf Anordnung der Leitstelle erfolgte verschiedene Male der Austausch von Organisatoren zwischen einzelnen Provinzen.

In der Nacht vom 18./19. Februar 1943 sprangen nach vorheriger Anmeldung für Jambroes auf zwei Plätzen ab: Der Organisator Jan *Kist* und sein Funker Piet *v. d. Wilden*, — Fünfzehnte Funklinie — „Tennis"; der Organisator Gerard *van Os* und sein Funker Willem *v. d. Wilden*, — Sechzehnte Funklinie — „Golf".

Kist und van Os hatten den gemeinsamen Auftrag, das vierte Unternehmen, also den Rückweg Jambroes, über Belgien, Frankreich, Spanien vorzubereiten und zu diesem Zweck eine Passeurlinie zu organisieren. Sie waren mit Pässen sowie belgischem, französischem, spanischem und schweizer Geld ausgestattet.

Van Os hatte dazu den Auftrag, Spionagematerial des „Inlichtingendienst in Holland" zu sammeln, zu photographieren und mit Brieftauben nach England zu schicken. Die Brieftauben hatte er bei Bedarf durch Funkspruch anzufordern; sie sollten mit Fallschirm abgeworfen werden. Van Os war mit Photoapparaten, phototechnischen Gegenständen, Chemikalien und Spezialfilmen ausgestattet.

Kist und van Os wurden in meinem Büro in Driebergen vernommen. Bei einem gemeinsamen Abendessen unterhielt ich mich mit van Os über seinen Auftrag, Material des „Inlichtingendienst" zu verarbeiten. Ich fragte ihn, ob seiner Meinung nach die Bezeichnung „ID" sich auf die gesamte Nachrichtentätigkeit in Holland beziehe oder eine bestimmte Organisation betreffe. Van Os erklärte, es müsse sich um eine bestimmte Organisation handeln. Mir war eine solche als zu diesem Zeitpunt bestehend nicht bekannt. Ich vermutete, dass es sich um eine Nachfolgeorganisation des um die Mitte 1942 aufgerollten ID handelt. Dessen Leiter, Mr. van Haften, war am 6. März 1942 im Zusammenhang mit der Festnahme Lauwers' festgenommen worden. Van Os erklärte weiterhin, dass er keine Adresse bekommen habe, um über sie mit dem ID Kontakt aufzunehmen. Er erwartete einen konkreten Auftrag aus England.

Im März 1943 kam auf der Funklinie „Golf" der Auftrag, bei Ing. Juten in Bergen op Zoom „Spionagematerial" abzuholen. Es kann auch „Material des ID" geheissen haben. Aus dem Anlauf bei Juten, zu welchem ich Anton v. d. Waals verwendete, entwickelte sich das Spiel gegen den „Dienst Wim", das mit den Festnahmen in Apeldoorn am 20.7.1943 abgeschlossen wurde.

Mehr als dieser Spionageauftrag machte Giskes und mir der gemeinsame Auftrag der beiden Agenten, also die Vorbereitung der Rückkehr von Jambroes nach England, Sorge. Weitere Begründungen und Manöver, um die Rückkehr hinauszuschieben, mussten Verdacht erwecken. Die einzige Möglichkeit, diese Schwierigkeit zugunsten unseres Funkspieles zu meistern, sahen wir in dem Durchspielen dieser Rückkehr über Belgien, Frankreich mit einem V-Mann von Giskes, der in diesen Ländern arbeitete. Auf unsere Meldung, dass Kontakt bis Brüssel bestehe (dort wohnte Giskes' V-Man Ridderhof) gab London drei Adressen in Paris durch, die als Kontaktadressen für die von Kist und van Os aufzubauende Passeurlinie benützt werden sollten. Weiterhin gab London den Auftrag, dass Kist die aufgebaute Passeurlinie überprüfen und gleichzeitig auf diesem Weg nach England zurückkehren müsse. Giskes meldete die Abreise von Kist. In dem von Giskes geführten Spiel lief einer seiner V-Leute eine der von London angegebenen Pariser Adressen an und ging mit dem an dieser Adresse wohnenden Mann in ein Lokal. Dort wurde der V-Mann vereinbarungsgemäss durch Feldgendarmerie festgenommen. Nach einiger Zeit teilte Leitstelle London mit, dass Kist in Paris festgenommen worden und die Passeurlinie zu warnen sei. Dann aber befahl London, dass Jambroes schnellstens auf dem Landweg zurückkehren müsse. Nach unserer Meldung der Abreise von Jambroes an London, spielte Giskes mit einigen seiner Mitarbeiter die Rückreise über Belgien und Frankreich durch. Es war dies um die Mitte von 1943. Angehörige der Abwehrstelle Niederlande der Wehrmacht reisten als Illegale über illegale Kontaktpunkte nach Perpignan und fuhren mit einem Lastkraftwagen in Richtung spanische Grenze. Auf einer abschüssigen Bergstrasse in den Pyrenäen, in der Nähe eines vereinbarungsgemäss parkenden deutschen Lastkraftwagens mit Wehrmachtsangehörigen, täuschten sie einen Autounfall vor. Dieser Vorfall wurde in der französischen Illegalität bekannt und in der illegalen Presse erwähnt.

London ernannte als Nachfolger von Jambroes den Organisator Carel Beukema toe Water, der nach kurzer Zeit zur Rückkehr und Berichterstattung aufgefordert wurde. Wir meldeten an Leitstelle, dass dieser von der nordholländischen Küste mit einem Motorboot gestartet sei. Da er in England nicht ankam, blieb die Möglichkeit offen, dass er bei der Überfahrt verunglückte.

Nun wurde auf Anordnung Londons Cornelis Droogleever-Fortuyn als Leiter der Organisation eingesetzt. So war es etwa Juli 1943 geworden.

Inzwischen waren nach vorheriger Anmeldung in der Nacht vom 9./10. März 1943 die Organisatoren Paul *Dourlein*, Pieter *Boogaart* mit dem Funker Pieter *Arendse* — *Siebzehnte Funklinie* — in der Nacht vom 21./22. April 1943 die Organisatoren Frederik *Rouwerd*, Ivo *Uytvank*, in der Nacht vom 21./22. Mai 1943 die Organisatoren Oscar *De Brey*, Antonius *Mink* mit dem Funker Laurentius *Punt* — *Achtzehnte Funklinie* — alle für Jambroes bestimmt, abgesprungen.

Nun ordnete London die Rückkehr von Droogleever-Fortuyn, zumindest die Entsendung eines Berichterstatters an. Die Rückkehr konnten sie umgehen; es kann mit der Begründung gewesen sein, dass der schnelle dreimalige Wechsel für die Organisation nachteilig sei. Nun standen Giskes und ich vor der Frage, wen wir als „Berichterstatter" nach England senden. Wir wurden uns darüber einig, dass unsere V-Männer, soweit sie überhaupt dafür in Frage kamen, nicht eingesetzt werden können, da sie das Funkspiel kannten und daher die Gefahr eines Verrats bestand.

Giskes' V-Mann Ridderhof hatte mit Oberst Koppert Kontakt, dessen ehemaliger Sergeant Knoppers illegal arbeitete. Diesen Sergeant, der von der Echtheit der Sache überzeugt war wie Oberst Koppert, hat ein Mitarbeiter des Giskes über die von England gesandten Pariser Adressen an die spanische Grenze gebracht. Dort wurde Knoppers zur Weiterreise von Illegalen übernommen. Nach einer Zeit kam über B.B.C. London der mit Knoppers vereinbarte Rundspruch als Bestätigung seiner Ankunft. Dieser Einbau von Knoppers als Berichterstatter war irgendwie nicht befriedigend. Entweder hat London seine Enttäuschung zum Ausdruck gebracht, dass Knoppers kaum etwas weiss, oder Giskes war auf einem anderen Weg zur Erkenntnis gekommen, dass der Einbau desselben nicht sehr zweckmässig war .

Die gesamte Atmosphäre im Englandspiel (Fall Nordpol) war gegen Herbst 1943 sehr schwierig geworden. Aufträge, die immer wieder irgendwie umgangen werden mussten, häuften sich. So waren auf zwei Linien, darunter für Taconis, Aufträge gekommen, eine Anzahl führender Mitglieder der NSB zu ermorden. Wir gaben auf der Linie von Taconis einen Funkspruch durch, in welchem Taconis gegen diesen Auftrag seine Bedenken wegen der zu erwartenden Repressalien äusserte. London beharrte auf Durchführung dieses Auftrags mit der Feststellung, dass mit dieser Kampfesart in anderen Ländern gute Erfahrungen gemacht worden seien. Die Ausführung dieses Auftrages zögerten wir mit der Begründung hinaus, dass Vorbereitung und Ausführing viel Zeit in Anspruch nehmen. Zur Durchführung derartiger Aufträge hat London Pistolen mit Schalldämpfern abgeworfen.

Als Andringa den Auftrag zur Durchführung eines grösseren Sprengstoffanschlags erhielt, teilten wir, um die Ausführung dieses Auftrages

hinausschieben zu können, mit, dass Andringa an Lungenentzündung erkrankt, später, dass er gestorben sei. Andringa sass inzwischen gesund in Haaren.

Etwa im Juli 1943 forderte England zwei Kontaktadressen in Brüssel und eine Kontaktadresse in Holland an. Sie waren für zwei Agenten bestimmt, die in Belgien abgesetzt werden sollten. Giskes gab Adressen durch. Die Adresse in Brüssel war die seines V-Mannes Ridderhof, als holländische Adresse verwendete er die Adresse von Bram van Oord, Leihbibliothekinhaber in Doorn, der illegal arbeitete und mit Ridderhof, den er für einen Illegalen hielt, Kontakt hatte. Kurze Zeit nach Durchgabe der Adressen teilte Leitstelle mit, dass Apollo und Brutus abgereist seien. Einige Tage später meldete Ridderhof an Giskes, dass einer der Agenten bei ihm angekommen sei. Das Flugzeug war durch deutsche Flak in Brand geschossen und zur Notlandung gezwungen worden. Die beiden Agenten hatten sich getrennt. Einige Tage später kam auch der zweite Agent zu Ridderhof. Dies war Apollo. Brutus hatte den Auftrag sofort nach Holland zu gehen und die illegale holländische Presse mit Artikeln, welche von England oder der niederländischen Regierung in London gewünscht wurden, zu versorgen. Ein Mitarbeiter von Giskes brachte Brutus zu Bram van Oord. Seine Festnahme war vorläufig nicht beabsichtigt. Über Ridderhof konnte er überwacht werden; er übergab diesem auch eine Anzahl Telegramme über seine Tätigkeit zur Durchgabe nach London. Apollo war aus unbekannten Gründen von Brüssel aus nach England zurückgekehrt. Anfang 1944 meldete Ridderhof, dass Brutus mit Bram van Oord Meinungsverschiedenheiten habe und deshalb nach Amsterdam ziehen wolle. Hierdurch bestand die Gefahr, dass der Kontakt zwischen Brutus und Ridderhof verloren ging. Dies machte die Festnahme von Brutus erforderlich. Sie erfolgte am Bahnhof in Driebergen. Die Tätigkeit von Brutus — richtig Hans Grün — lag ausschliesslich auf dem Pressegebiet. Seine allgemeine Vernehmung wurde daher vom Referat IV C (allgemeiner Widerstand) durchgeführt. Er wurde auch dauervernommen. Nach seiner Überstellung nach Haaren vernahm ihn Kriminalobersekretär May zu Codefragen.

In der Nacht vom 29./30. August 1943 brachen die Organisatoren *Dourlein* und *Ubbink* aus dem Gefängnis in Haaren aus. Nach der Ausgabe des Abendessens schlüpften sie durch die Oberfenster ihrer Zimmertüre und verbargen sich in einer Kabine der Toilette. Im Laufe der Nacht liessen sie sich an einem in wochenlanger Arbeit aus Matrazenunterlagen hergestellten Seil vom zweiten Stock in den Garten hinab und verschwanden.

Dieser Ausbruch erregte die grösste Beachtung unserer vorgesetzten Dienststellen in Berlin. Bei einer Besprechung schlug ich Giskes vor, London vor diesen beiden Agenten mit der Begründung zu warnen, dass sie von den Deutschen festgenommen worden seien und sich bereit erklärt haben, im deutschen Auftrag nach England zu gehen. Ich ging hierbei von der Mentalität des Offiziers des aktiven Nachrichtendienstes aus, dass er Mängel seiner Agenten, seiner Arbeit, nicht gerne annimmt und dazu neigt, im Zweifelsfalle das für seine Arbeit Positive vorzuziehen.

Als Antoon v. d. Waals am 10. September 1943 nach Schweden fuhr, gab ich ihm unter anderem den Auftrag, über die beiden geflüchteten Agenten im gleichen Sinne zu sprechen, so dass diese Nachricht auf zwei Wegen nach England kommen sollte.

Das Englandspiel lief weiter.

In der Nacht vom 22./23. November 1943 flüchteten die Agenten *van Rietschoten, v. d. Giessen* und *Wegner*. Sie hatten in mühseliger Kleinarbeit im Laufe von Wochen in die Decke ihres Zimmers ein Loch von etwa 30 × 50 cm gesägt. Hierzu benützten sie ein englisches Kleinsägeblatt, das van Rietschoten im Rockaufschlag verborgen hatte und das bei seiner Durchsuchung anlässlich seiner Festnahme übersehen worden war. In der Ausbruchsnacht stiegen sie durch das Loch in der Decke in den darüber liegenden Dachraum und liessen sich vom Dach an einem selbstgefertigten Seil in den Garten hinab. Die stockdunkle, stürmische und regnerische Novembernacht begünstigte ihr Unternehmen und sie entkamen.

Nach dem zweiten Ausbruch warnte Leitstelle London einige Funklinien, während sie auf den übrigen den Funkverkehr einstellte. Da der Sendeverkehr auf den beibehaltenen Linien beiderseits sehr zurückhaltend war, kamen Giskes und ich überein, den Sendeverkehr einzustellen. Giskes gab am 1. April 1945 einen Funkspruch, der sinngemäss folgenden Wortlaut hatte:

„An die Herren Blunt, Bingham und Co.

Wir sind uns dessen bewusst, dass Sie bereits seit einiger Zeit ohne unsere Hilfe in Holland Geschäfte machen. Da wir während längerer Zeit Ihre alleinigen Vertreter gewesen sind, finden wir dies recht unbillig. Doch schliesst dies nicht aus, dass — möchten Sie je beschliessen, uns einen Besuch in grösserem Ausmass zu machen — Ihnen derselbe gastfreie Empfang zuteil werden soll, wie Ihren Agenten."

Damit war das *Englandspiel*, der *Fall Nordpol* beendet.

Sämtliche Ausführungen dieser Ausarbeitung nehme ich auf meinen vor der Enquête-Commissie am 13.7.1948 abgelegten Eid.

(w.g.) JOSEPH SCHREIEDER.
10.3.1949.

BIJLAGE 17

Brief dd. 4 Februari 1942 van de heer de Bruyne aan de Voorzitter van de Ministeriele Commissie ter Voorbereiding Terugkeer naar Nederland

BUREAU VOORBEREIDING TERUGKEER.
No. BVT 1/1.

London, 4 Februari 1942.

Onderwerp: Regeling Geheime
Organisaties in Nederland.

Zeer Geheim.

Aan den Voorzitter der Ministerieele Commissie ter Voorbereiding terugkeer naar Nederland, d.t. van Z.E. den Minister van Marine.

Ik heb de eer Uwer Excellentie het volgende mede te deelen.

Het onder mijn leiding gestelde bureau ter voorbereiding van de terugkeer naar Nederland en het herstel van het wettig gezag aldaar stuit bij de bestudeering der vele, met dien terugkeer verband houdende, vraagstukken somtijds op bepaalde moeilijkheden, welke alleen overwonnen kunnen worden, zoodra van de Ministerieele Commissie een principieele beslissing in de betrekkelijke aangelegenheid is verkregen, danwel wanneer deze commissie door haar hooge bemiddeling bepaalde hinderpalen uit den weg heeft geruimd.

Ik vermeen juist te handelen door deze aangelegenheden in voorkomend geval aan U voor te leggen, teneinde op de alsdan verkregen principieele beslissing c.q. na kennisneming van de zienswijze der Commissie te kunnen voortwerken.

Een dergelijke kwestie vormt momenteel het vraagstuk der „Geheime Organisaties in Nederland".

I. Zooals Uwer Excellentie bekend is, zijn de Nederlandsche machtsmiddelen in Engeland beschikbaar voor den terugkeer naar Nederland zeer gering in aantal en daardoor zwak. De onontbeerlijke versterking onzer gevechtskracht kan o.m. zeker worden gevonden in een goed-werkende uit patriottische elementen van de eerste orde bestaande, geheime organisatie in Nederland zelve. Ook de Engelsche Prime Minister heeft in enkele zijner toespraken van de laatste maanden o.m. gezinspeeld op de groote waarde, welke de geheime organisaties in de bezette landen zullen blijken te bezitten.

Vermoedelijk is mijn hiervoorgaand betoog t.a.v. de waarde der organisaties geheel overbodig, aangezien mij uit hoofde van mijn toekomstige functie van tijdelijk Hoofd der Centrale Inlichtingendienst bekend is, dat door Z.E. Minister van Boeyen reeds stappen werden genomen om tot een grondiger organisatie der ondergrondsche beweging in Nederland te komen. Dit moge blijken uit bijgaande opdracht, welke aan de Engelsche Secret Service ter hand werd gesteld, bestemd voor een vertrouwensman, die op het punt stond naar Nederland te vertrekken. (Zie Bijlage I.).

Aantekening: ja.

J. Th. F.

In dit verband moge ik U de vraag stellen of ik het tot mijn taak mag (moet) rekenen, op dezen weg voort te gaan, teneinde meer gegevens te verzamelen betreffende de organisatie en hieraan vorm te geven.

II. Met bovenstaande opdracht is het eenigszins vreemd gegaan. De Chef van den bedoelden tak van dienst der Engelsche Secret Service zond den aangewezen vertrouwensman niet uit en gaf aan den tijdelijken Chef C.I.D. (res. Kapitein Mr. Derksema) als reden op:

a. de opdracht is slechts van politieken aard (letterlijk: „the scope of this mission is almost entirely political and for the purpose of informing your Government of the attitude of parties and persons in Holland"), terwijl wij thans gegevens van militaire waarde brood- en broodnoodig hebben.

b. de uitzending van Uw vertrouwensman is eenigszins amateuristisch opgezet („he is not taking with him any means of communication; he cannot even send back information of his achievements").

c. de gelegenheid om agenten naar Nederland over te brengen is beperkt; „it is therefore necessary to give priority to those persons whose successful conveyance may result in surmounting our present difficulty".

Motief *b* geheel en motief *a* gedeeltelijk onderschrijvend, vermeen ik toch, dat de bedoelde Chef der Secret Service hiermede tevens te voorbarig in een beoordeeling trad van de waarde en gehalte van een opdracht, namens de Ned. Regeering verstrekt.

Ongetwijfeld zal bij de bestaande, nog steeds beperkte, gelegenheid tot overvoer somtijds een keuze moeten worden gedaan uit twee of meer opdrachten op grond van hun respectievelijke belangrijkheid. De eindbeslissing hierover zal moeilijk anders kunnen en moeten berusten dan in de handen van die Engelsche autoriteit, die de geheele uitzending etc. beheerscht, doch n.m.m. dient voor het nemen van die eindbeslissing het Hoofd van den Nederlandschen C.I.D. hierin te worden gekend, zoodat deze de gelegenheid zal hebben duidelijk te accentueeren, dat een bepaalde, voor Engelsche oogen wellicht minder belangrijke, opdracht, voor de Ned. Regeering van *primair* belang is.

Het lijkt mij alleszins mogelijk de betrokken Engelsche autoriteit hiervan in een mondeling onderhoud te overtuigen, zoodat een zich wenden tot een hoogere instantie wel niet noodig zal zijn.

Aantekening:
Opdracht van Min. v. Boeyen is achterhaald door brief van Byland, principe waarvan Min. v. Boeyen uitging toepassen op opdracht voor de personen van brief Gr. v. Byland.
J. Th. F.

Indien U met deze zienswijze accoord zoudt kunnen gaan, zou ik het ten zeerste op prijs stellen te mogen vernemen of ik de opdracht. welke door Z.E. Minister van Boeyen werd verstrekt, als zoodanig (d.w.z. als zijnde van primair belang) in behandeling zal nemen in mijn functie van tijdelijk hoofd C.I.D.

III. In verband met het vermelde onder I. acht ik het van belang U mede te deelen, dat ik op Maandag 26 Jan. j.l. bezoek ontving van twee hoofdofficieren van de Engelsche Secret Service (major Keswick en major Blizzard), die mij mededeelden reeds geruimen tijd pogingen in het werk te hebben gesteld om via den C.I.D. de beschikking te krijgen over Nederlanders, die bereid waren na een grondige opleiding over te steken naar Nederland om aldaar tot een organisatie te geraken, welke ten doel zou hebben alle mogelijke hulp te verleenen in den vorm van sabotage, passieve- en (onder bepaalde omstandigheden zelfs ook daadwerkelijk) actieve weerstand, op het moment, dat van geallieerde zijde tot het offensief op het Continent zou worden overgegaan, dan wel van Duitsche zijde toch nog een invasiepoging in het U.K. zou worden gedaan.

In wezen dus een organisatie met nagenoeg gelijke doelstelling als die, welke wij aan een eigen organisatie (Ordedienst of iets dergelijks) hadden toebedacht.

Bij het gesprek dat zich hierover ontspon vernam ik echter:

1e. dat de Engelschen geen gebruik wenschten te maken van de reeds in vage vormen bestaande organisatie, omdat zij vermeenden dat deze te amateuristisch van opzet waren en daardoor voor de Gestapo te doorzichtig.

2e. dat de Engelschen de door hen te stichten organisatie (van Nederlanders dus) geheel in eigen hand en te eigener beschikking wenschten te houden.

Ik stelde hiertegenover *mijn* meening, dat een dergelijke organisatie alleen dan van zeer groote waarde zou blijken te zijn, indien de leden hun levensgevaarlijke taak aanvaardden op grond van gloeiende vaderlandsliefde en trouw aan vorstenhuis en wettig gezag. Naar mijne meening zou dat slechts te bereiken zijn, indien de organisatie wist, vanuit Engeland geleid te worden door een bevoegd Nederlandsch gezag.

Aantekening: acc.
J. Th. F.

Directe ondergeschikheid aan Engelsche leiding, met uitschakeling van het Ned. wettig gezag, zou (weer n.m.m.) in Nederland of niet worden aanvaard of in elk geval toch de deelname zeer belemmeren.

Tegen hun eerste motief kon ik weinig aanvoeren.

Uit de gegevens, waarvan ook ik reeds mocht kennisnemen, heb ik ook den indruk gekregen van een „amateuristischen" opzet (het kan ook moeilijk anders) en van een volkomen onvoldoende geslotenheid, zoodat een uitermate geroutineerde Gestapo hierin zeker gemakkelijk inzicht zou kunnen krijgen.

Zij (mijn Engelsche bezoekers) beweerden van dit laatste zelfs bewijzen te hebben.

Dit neemt echter niet weg, dat ik het toch mogelijk achtte het Engelsche plan a.h.w. op het Nederlandsche te enten, door gebruik te maken van hun (blijkbaar zeer gedegen) opleidingssysteem en beschikbaarstelling van hulpmiddelen, doch daarna vorming der kleine kernen in de reeds bestaande Nederlandsche beweging *met* als eerste voorwaarde: onder Nederlandsche leiding, waarbij deze zou garandeeren, dat de Engelsche (geallieerde) zaak toch de beoogde resultaten zou behalen.

Ik wees bovendien nog op het volgende gevaar, indien de Engelschen hun wil doorzetten. Er komt dan een aparte organisatie onder directe Engelsche leiding. Het zal de vraag zijn, of de leden dier organisatie altijd 100 % Nederlanders zijn. Er kunnen zeker op winst beluste avonturiers onder huizen.

De echte Nederlandsche organisatie(s) komt er zeker. De groei daarvan is niet te stuiten, omdat zij een natuurlijke uiting is van de vrijheidszin van de krachtigste elementen uit het volk.

Welke nu zullen hiervan de gevolgen zijn op het beslissende oogenblik. Het is allerminst uitgesloten dat de mannen van de eene organisatie handelingen gaan verrichten, die de plannen van de andere geheel doorkruisen. Sterker nog, zij kunnen elkaar gaan vernietigen, in de meening verkeerende met vijandelijke elementen te maken te hebben.

Ik heb de heeren Keswick en Blizzard niet van mijn zienswijze kunnen overtuigen, of beter zij zaten onwrikbaar aan de hun gegeven opdracht vast, zoodat feitelijk met hen niet over den aard der opdracht zelve kon worden gediscussieerd.

Aantekening: ja
J. Th. F.

Indien de Ministerieele Commissie echter dezelfde meening zou zijn toegedaan, als hiervoren door mij werd weergegeven, dan zou het voor het bereiken van een goede oplossing (waaronder ik versta een oplossing, waardoor in elk geval de groote geallieerde zaak wordt gediend) noodig zijn de *opdrachtgevers* van de majors Keswick en Blizzard te overtuigen van de Nederlandsche zienswijze in deze.

Aantekening: ja.
J. Th. F.

In dit verband moge ik U beleefd verzoeken mij wel mede te willen deelen:

a. of de Ministerieele Commissie met mijne, hiervoren ontvouwde, opvatting accoord gaat.

Aantekening: wie is dat?
J. Th. F.

b. of in het bevestigend geval de Ministerieele Commissie hare bemiddeling zou kunnen verleenen tot het verkrijgen van contact met de hoogere Engelsche instantie om deze te overtuigen van de juistheid der Nederlandsche zienswijze en de noodzaak om de gegeven opdracht in dien geest te wijzigen.

Aantekening: neen.
J. Th. F.

c. of door mij toch alle medewerking moet worden verleend, ingeval de Engelschen op hun standpunt blijven staan.

Het Hoofd van het Bureau Voorbereiding Terugkeer naar Nederland,
de Kolonel der Mariniers,
(w.g.) M. R. DE BRUYNE.

BIJLAGE 18

Brief dd. 19 Maart 1942 van de heer de Bruyne aan de Minister van Marine

BUREAU VOORBEREIDING TERUGKEER. 00117

No. B.V.T. 6/1. Kiy.

Onderwerp: De organisatie(s) in Nederland.

Aan: Zijne Excellentie den Minister van Marine. Londen, 19 Maart 1942.

Zeer Geheim.

Ik heb de eer Uwer Excellentie het volgende mede te deelen.

De groei en ontwikkeling der Geheime Organisatie(s) in Nederland, het opnemen van contact met en c.q. het leiding geven aan die Organisatie(s) zijn ongetwijfeld in eerste instantie aangelegenheden van regeeringsbeleid. Anderzijds moge ook haar uitermate groote belangrijkheid voor de directe oorlogvoering en voor de „Voorbereiding Terugkeer" niet worden onderschat, weshalve ik vermeen de bijzondere aandacht van Uwe Excellentie en de overige leden der Ministerieele Commissie te mogen vragen voor den stand van zaken op dit gebied.

Door middel van de C.I.D. is het thans wel mogelijk ons eenigzins een goed beeld te vormen dier Geheime Organisatie(s).

De vele rapporten, welke werden uitgebracht door naar Engeland ontvluchte Nederlanders, (waaronder er zich enkelen bevonden, die zich als vertegenwoordigers der Geheime Organisatie aanmeldden) zijn met zorg gebundeld tot een lijvig boekwerk. De in de laatste zes weken via Buitenlandsche Zaken op dit gebied binnengekomen bescheiden zijn nog in mijn bezit, doch zullen uiteraard nog aan het verzamelwerk worden toegevoegd.

Wanneer de gegevens elkaar al niet altijd dekken, meestal toch loopen zij wel nagenoeg parallel. Wel loopt dikwijls de waardeering uiteen t.a.v. de onderlinge verhouding tusschen de diverse organisaties, n.l. van uitgesproken vijandig tot een goeden wil tot onderlinge samenwerking. Somtijds vertroebelt dit laatste de visie op den juisten toestand, doch wanneer men zich realiseert, dat het alle *persoonlijke* inzichten zijn, d.w.z. inzichten gebaseerd op eigen waarneming in eigen (dikwijls kleine) kring, plaatselijk verkregen, doch steeds beschouwd door den gekleurden bril, welke de waarnemer vermoedelijk zijn geheele leven droeg, dan kan het ook moeilijk anders of er moet groot verschil van waardeering bestaan.

De volgende punten zijn echter m.i. als vaststaand aan te nemen:

I. Er zijn 3 groote organisaties (misschien 4) van goede vaderlanders, met wellicht eenigszins uiteenloopende doelstellingen, doch alle gericht op: behoud van den patriottischen geest van weerstand; het waken voor het ontstaan van een chaos na een Duitsche ineenstorting, c.q. ontruiming van ons land; het verleenen van (semi) militaire hulp bij een daadwerkelijke poging tot bevrijding van ons land.

De communistische of aanverwante organisaties laat ik buiten beschouwing. Zij moeten bestaan, doch wij beschikken hieromtrent over geen gegevens, hetgeen een zeer te betreuren lacune is. Overigens kunnen zij natuurlijk moeilijk worden gerekend tot die organen, welke voor de bevrijding van Nederland (zooals deze door de goede Nederlanders wordt gewenscht) positieve waarde hebben.

De bovengenoemde 3 organisaties zijn:

a. één met een uitgesproken militair karakter.

b. één met een uitgesproken burgerlijk karakter, waarvan het z.g. Groot-Comité de leiding heeft. In deze organisatie zijn blijkbaar representanten van de meeste (vroegere) regeeringsgetrouwe politieke partijen opgenomen.

c. een derde groepeering, waarvan heel weinig bekend is, doch waarin Mr. Dr. Frederiks, Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken, een leidende rol schijnt te spelen.

Als vrij zeker vaststaand kan worden aangenomen, dat de *Nederlandsche Unie* geen aparte organisatie — in den zin der hier bovenstaande — vormt.

II. De organisaties hebben los van elkaar gestaan, somtijds zelfs vijandig tegenover elkaar (b.v. *a.* en *b.*).

Men heeft echter de behoefte gevoeld, om tot eenheid te komen. Vermoedelijk had dit streven reeds gedeeltelijk succes.

De eenige gegevens welke hiermede in strijd zijn, zijn:

a. de persoonlijke mededeelingen van Prof. Oranje aan Minister Gerbrandy, welke zouden getuigen van een felle vijandigheid tusschen de militaire groepeering en de burgerlijke (Groot-Comité) alsmede tusschen deze laatste en de groepeering Frederiks.

b. het rapport van Mr. J. W. Wynaendts, dat nog spreekt van mogelijke onderlinge wedijver en oneenigheid.

Hiertegenover staan echter reeds diverse gegevens betreffende een ernstig streven naar eenheid.

III. Als vaststaand kan worden aangenomen, dat alle belangrijke oneenigheid zal verdwijnen om plaats te maken voor een krachtige eenheid, zoodra hiertoe van bevoegde zijde de opdracht wordt gegeven. Men ziet duidelijk reikhalzend uit naar (als het kan) een Koninklijk Bevel.

IV. Men heeft in die Nederlandsche organisaties het gevoel, dat hun (dikwijls levensgevaarlijk) werk en streven onvoldoende waardeering ondervindt bij de Nederlandsche Regeering te Londen.

Niet wetende met welke moeilijkheden ook deze Regeering te kampen heeft, verwijt men haar een te kort schieten in het geven van leiding aan het Nederlandsche volk in het algemeen en aan de organisatie(s) in het bijzonder. (Zie b.v. het code telegram van den Gezant te Bern, waarin richtlijnen worden gevraagd voor te volgen handelwijze, tegen de arbeidsconscriptie, verzoek om finantieele hulp, moreele steun, e.d.).

Uitgaande van de veronderstelling, dat de ontzaggelijke belangrijkheid van deze materie, zoowel uit een oogpunt van waarde voor de oorlogvoering als van regeerbeleid, mede door Uwe Excellentie en de Ministerieele Commissie wordt onderschreven, mogen wij realiseeren, wat er momenteel op dit gebied reeds is geschied (voor zoover mij bekend).

1. Er zijn enkele pogingen aangewend om te trachten, één of enkele personen uit Nederland naar Engeland te brengen, van wie men kon verwachten, dat zij zeer positieve gegevens zouden kunnen verstrekken betreffende den juisten stand van zaken. *Deze pogingen zijn mislukt.*

2. Op *23 Februari 1942* werd op Buitenlandsche Zaken een geheimcijfer telegram uit Bern ontvangen van den Gezant aldaar, waarin deze mededeelde, dat door een landgenoot uit Nederland een boodschap was overgebracht, welke o.a. de volgende punten bevatte:

a. dringende noodzaak dat Regeering maatregelen voorbereidt tegen invoering arbeidsconscriptie. Concrete instructies worden verwacht.

b. mededeeling dat de 4 organisaties thans met elkaar in contact waren met terzijdestelling van iedere partijpolitiek.

c. Radio Oranje moet geregeld politieke Godsvrede stimuleeren. Eén gemeenschappelijk doel moet overheerschen, n.l. bevrijding.

d. de organisaties hebben den indruk, dat door de Regeering hun streven niet voldoende wordt begrepen en vragen of Regeering accoord gaat met hun werkwijze. Zij vragen eventueele instructies.

e. de organisaties hebben dringend finantieele hulp noodig.

Hierop werd op *27 Februari 1942* geantwoord, dat:

a. streven der organisaties ten volle werd begrepen en gewaardeerd.

b. de Regeering eerst nauwer contact wenschte, alvorens verstrekkende maatregelen te kunnen nemen.

c. Eendracht werd toegejuicht en Radio Oranje zou bijzondere uitzendingen geven om meer eenheid en eendracht te bevorderen.

d. voorloopige finantieele hulp werd toegezegd met een sterke begrenzing voor het gebruik maken daarvan.

e. instructies per radio bij invoering arbeidsconscriptie worden bestudeerd en voorbereid.

De bijzondere radiouitzendingen ad *c.* zijn nog niet gehouden en voorzoover mij bekend zijn de instructies per radio t.a.v. de arbeidsconscriptie nog in studie.

3. De mogelijkheid van het tot stand brengen van contact tusschen Regeering en Organisaties werd nog maar enkele malen geprobeerd en dan nog steeds op een eenigszins halfslachtige wijze.

Ik moge daartoe de verschillende mogelijke contactmiddelen achtereenvolgens in beschouwing nemen.

a. persoonlijk contact of briefcontact via Zwitserland of Zweden.

b. Radiografisch contact.

c. luchtverbinding (land- of watervliegtuig c.q. auto-giro).

d. zeeverbinding (met behulp van snelvarende motorbooten e.d.).

Aantekening: Omdat de Reg. niet weet, welke organisatie bruikbaar is, de beslissing met GrootComité in zee te gaan is kort geleden genomen.

J. Th. F.

ad. a. In Zwitserland arriveeren periodiek wel Nederlanders, die „boodschappen" overbrengen. Hun berichten bereiken ons via Buitenlandsche Zaken (code c.q. koerierspost). Voor zoover mij bekend is nog slechts eenmaal van deze verbindingsweg gebruik gemaakt om de organisaties in Nederland iets van de Regeering te doen hooren. (zie het hiervoren genoemde antwoord van 27 Februari 1942).

Persoonlijke „boodschappers" (althans belangrijke) hebben ons langs dien weg nog niet bereikt. Volgens de beschikbare gegevens bevinden er zich thans wel twee in Genève, die reeds per koerierspost meedeelden „zeer belangrijke gegevens in hun bezit te hebben". Eén ervan onderteekent zelfs zijn rapport met „afgezant en gevolmachtigde der Koporganisatie (voor God, Koningin en Vaderland)"

Zij bevinden zich echter reeds sinds 15 Februari 1942 in Zwitserland en hebben het U.K. nog niet kunnen bereiken.

Via Zweden komt op dit gebied feitelijk niets binnen, zoodat aangenomen mag worden dat deze weg te moeilijk, c.q. gevaarlijk is.

ad. b. In vele verklaringen van overgekomen Nederlanders, die lid der organisatie(s) waren, komt de mededeeling voor, dat radiografisch contact moet hebben bestaan met „de Regeering" c.q. met een of meer Ministers.

Voor zoover ik heb kunnen nagaan is dit *in werkelijkheid nooit het geval geweest.* Vermoedelijk heeft men in Nederland volop geseind, doch dit heeft de betrokken instantie hier nooit bereikt. Indien de zenders antwoord hebben ontvangen, mag aangenomen worden, dat dit van Duitsche zijde is geschied.

In verband met het verzoek om in radiocontact te treden, dat ons op 3 Februari via Bern bereikte met bijvoeging van de te gebruiken golflengten, zendtijden en code (verzonden uit Bern 5 Januari 1942) heb ik een poging gedaan op Donderdag 12 Maart en Vrijdag 13 Maart j.l.

Gezien het feit, dat ik geen volledig vertrouwen stelde in de *Engelsche ontvangstorganisatie* liet ik alles zeer nauwgezet beluisteren en contrôleeren vanaf een Nederlandschen oorlogsbodem. De officier, die met deze contrôle was belast, (een radio-expert) verklaarde *niets te hebben opgevangen.* Van Engelsche zijde had ik op 17 Maart nog niets vernomen betreffende het bereikte resultaat, doch het is moeilijk aan te nemen dat zij wel iets zouden hebben gehoord.

Aantekening: dat is wel waarschijnlijk, gezien het geval Schaper.

J. Th. F.

ad. c. Van een luchtverbinding is voor het hier behandelde doel nog geen gebruik gemaakt. Zij biedt m.i. vele mogelijkheden, zoodra het contact maar eenigszins langs anderen weg is tot stand gebracht (radioverbinding is daartoe feitelijk onmisbaar). Bovendien moet van Engelsche zijde toestemming worden verkregen dat dergelijke ondernemingen geheel in Nederlandsche handen worden gelegd.

ad. d. In feite is tot voor korten tijd van dit, het meest voor de hand liggend, contactmiddel alleen nog maar gebruik gemaakt langs één route en onder leiding van een groepje mannen, die in wezen buiten of in elk geval naast de officieele instantie, i.c. Regeering-Ministerieele Commissie — C.I.D. — stonden. Volgens de mij bekende gegevens deden deze mannen zeer verdienstelijk en baanbrekend werk, doch het kan moeilijk worden beschouwd als een krachtige, welbewuste poging van de Regeering (c.q. C.I.D.) om langs dezen weg de banen open te breken tot het verkrijgen van het gewenschte contact.

Zonder eenige afbreuk te willen doen aan de groote mate van behulpzaamheid meestal van Engelsche zijde betoond, blijft het te betreuren, dat deze ferry-dienst practisch gesproken geheel in Engelsche handen ligt (een Engelsche boot met een Engelsche bemanning en een geheel door Engelschen getroffen regeling). Toen eenmaal een poging zou worden gedaan (uitgaande van Minister van Boeyen) tot het zenden van een contactman, werd de uitzending door de Engelsche autoriteiten belet, waarbij als één der verschillende redenen werd opgegeven: „dat de opdracht slechts van politieken aard was en geen verband hield met de war-effort".

Behoudens de overigens meer of minder geslaagde radio-uitzendingen, vermeen ik dat hiermede feitelijk geheel is samengevat, wat dezerzijds werd gedaan om contact tot stand te brengen tusschen Regeering en volk in het moederland.

Ik moet hier nog aan toevoegen een geprojecteerde poging om nog in deze „donkere" periode een contactman over te zenden, welke poging vertraging ondervond door een kort te voren uitgevoerd transport, hetwelk tot een zoodanige mysterieuze mislukking leidde, dat extra voorzichtigheid geboden werd.

Vooropstellende, dat ik een nauw contact tusschen Regeering en volk (de organisaties) vermeen te mogen zien als een aangelegenheid van het allergrootste belang, zoowel met het oog op de directe oorlogsvoering als op wijs regeeringsbeleid voor de toekomst, vermeen ik dat het noodzakelijk is, dat z.m. op korten termijn aan de volgende eischen worde voldaan:

1e. de gelegenheid moet worden opengesteld om met alle mogelijke middelen (radio-vliegtuig-overzeebriefpost) contact tot stand te brengen tusschen de Regeering en Nederland.

2. Waar het maar eenigszins mogelijk is, dienen deze middelen te worden gebruikt onder directe leiding van Nederlanders en met Nederlandsch personeel en materieel, d.w.z.:

een eigen radio zend- en ontvanginstallatie,
een eigen ferry-dienst overzee.
een eigen vliegverbinding.

3e. Hiertoe dient een afzonderlijke organisatie in het leven te worden geroepen onder een krachtige en deskundige leiding, beschikkende over het noodige marine-, vlieg- en radiotechnisch personeel en materieel, werkende vanuit een plaats buiten Londen en verzekerd van de volle medewerking der Engelsche autoriteiten.

Dit is *niet* te bereiken met de thans gevolgde werkwijze . . . De hulp van de hoogste Nederlandsche Regeeringsinstantie is onontbeerlijk voor het bereiken van dit doel.

Het Hoofd Bureau Voorbereiding Terugkeer,

de Kolonel der Mariniers,

(w.g.) M. R. DE BRUYNE.

Aantekening: Dit uitwerken door chef C.I.D. Deze kan personeel en geld ter beschikking krijgen, maar zal dit in overleg met

a. *radio-expert (onleesbaar).*

b. *marinestaf voor datum, waarop (onleesbaar) boot ter beschikking kan gesteld worden, waarbij met reserve gerekend moet worden i.v.m. de vele reparaties aan deze booten.*

c. *Wat de eigen vliegverbinding betreft zal een overzicht gegeven moeten worden met behulp van off. vl. Schols via Cmr van het benoodigde materiaal en personeel. Wij kunnen dit pas aanbieden bij Mr. Churchill indien wij precies voor oogen hebben, wat wij* concreet *willen.*

J. Th. F.

BIJLAGE 19

Brief dd. 20 Mei 1942 van de Minister van Marine aan de Minister van Justitie

Doordruk voor Minister van Oorlog a.i.

Londen, 20 Mei 1942.

AZ: 5/5/2 G.
Inlichtingendienst.

Zeer geheim. Spoed.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Justitie.
Doordruk gezonden aan:
Z. E. den Minister-President,
Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken,
Z. E. den Minister van Buitenlandsche Zaken en
Z. E. den Minister van Oorlog a.i.

Ik heb de eer Uwer Excellentie mede te deelen, dat mij — gezien de bestaande verhoudingen — de noodzakelijkheid is gebleken, ten spoedigste over te gaan tot het onderbrengen van het politioneele gedeelte van den bestaanden Inlichtingendienst bij Uw departement, waarbij zooals bij mondelinge besprekingen werd besloten, de raadsadviseur bij Uw departement F. van 't Sant onder Uw verantwoordelijkheid met de leiding van het over te brengen gedeelte zal worden belast.

Waar bij de met de voorbereiding van den terugkeer belaste instantie een sectie inlichtingen zal blijven bestaan, heeft op mijn last een onderhoud plaats gehad tusschen het hoofd van genoemde instantie en den Heer van 't Sand, teneinde de scheidingslijn tussen beider werkzaamheid te trekken.

Mede naar aanleiding daarvan zie ik de nieuwe regeling als volgt:

1. Bij Uw departement zal bestaan een politioneele inlichtingendienst, van welken dienst als aan U verantwoordelijk hoofd optreedt de raadsadviseur bij Uw departement *F. van 't Sant*.

2. De onder 1. genoemde dienst heeft een zuiver politioneele taak; het Bureau Derksema (security-afdeeling) zal onder dien dienst ressorteeren.

3. Het inwinnen en verzamelen van militaire gegevens, alsmede van die politieke gegevens, welke voor militaire doeleinden benut kunnen worden, behoort *uitsluitend* tot de taak van de sectie inlichtingen van het „Bureau Voorbereiding Terugkeer". Hiermede heeft de onder 1. genoemde dienst dus *geenerlei* bemoeienis. Uiteraard zal de onder 1. genoemde dienst, wanneer die gegevens krijgt, welke van militair belang kunnen worden geacht, deze aan de sectie inlichtingen van hoogergenoemd bureau doorzenden.

4. In verband met de taak van de onder 3. genoemde sectie „Inlichtingen" is het noodig, dat het hoofd van die sectie:

a. de voor de vervulling van zijn taak van belang zijnde bescheiden van het departement van Buitenlandsche Zaken blijft ontvangen;

b. de bevoegdheid behoudt om door een officier de Nederlandsche vluchtelingen te doen ondervragen bij hun aankomst op 82 Eaton Square;

c. alle voor de sectie van belang zijnde inlichtingen van den onder 1. genoemden dienst krijgt toegezonden.

5. De uitzending van verbindingspersonen naar Nederland voor militaire doeleinden behoort uitsluitend tot de taak van de sectie „Inlichtingen" van het „Bureau Voorbereiding Terugkeer"; hiermede heeft de onder 1. genoemde dienst dus *geenerlei* bemoeienis.

Ik moge Uwer Excellentie in overweging geven wel een besluit te willen ontwerpen, waarbij de bij Koninklijk besluit van 5 Februari 1942 No. 1 gedane aanwijzing van den Kolonel der Mariniers *M. R. de Bruyne* als tijdelijk hoofd van den „Centralen Inlichtingendienst" wordt ingetrokken, de raadsadviseur bij Uw departement F. van 't Sant als hoofd van den bij Uw departement te vormen politioneelen dienst wordt benoemd, en voorts de door de reorganisatie noodig geworden wijzigingen in het Koninklijk besluit van 19 Juli 1940 no. 1 worden aangebracht.

Teneinde te bereiken, dat door de betrekkelijke instanties met bekwamen spoed kan worden doorgewerkt, zal ik het op prijs stellen indien het uit te lokken besluit binnen zoo kort mogelijken tijd tot stand zou kunnen komen.

Onze bij deze aangelegenheid betrokken ambtgenooten zend ik doordruk van dezen brief.

De Minister van Marine,
(w.g.) J. Th. FURSTNER.

BIJLAGE 20

Correspondentie betreffende de moeilijkheden tussen het Bureau Inlichtingen en de Zwitserse weg

A

Deze brief is op 22 Augustus 1944 besproken in een vergadering in de Ministerskamer van Arlington House. Daarbij waren aanwezig Minister Gerbrandy, Minister van Lidth de Jeude, Minister van Heuven Goedhart, de Heer Jan Haersma de With, de Majoors Broekman, van Houten en Somer.

Tot de conclusie werd gekomen, dat Ds. Visser 't Hooft inderdaad zijn bevoegdheid te buiten was gegaan en dat hem een telegram zal worden gezonden, waarin vermeld staat zich van geheime dienst te onthouden en alles door te zenden.

(w.g.) onleesbaar.

116 12 Augustus 1944.

4.

Bundel stukken
Een copie telegram
Brief GU/1633/44.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Oorlog.

Geheim.

Het moge vergund zijn de aandacht van Uwe Excellentie te verzoeken voor het volgende.

Een tijd geleden werd van de zijde van den O.D. in Nederland de klacht geuit, dat zendingen uit Nederland te Genève aan censuur onderhevig zouden zijn en van commentaar zouden worden voorzien.

Toen Genève op deze klacht werd gewezen, werd een en ander ontkend en werd aan Londen geseind, en later schriftelijk bevestigd, dat de O.D. zich aan spionnage op weg A schuldig had gemaakt.

Nog niet lang geleden berichtte Ds. Visser 't Hooft aan Jhr. van Haersma de With, dat toevalligerwijze in Genève een zending van den O.D. was beland, waarbij stukken aanwezig waren, die de spionnage zonneklaar bevestigden.

Bij die stukken was o.a. aanwezig een van den O.D. afkomstig volledig exemplaar van de correspondentie Visser 't Hooft—Nederland en omgekeerd.

Dr. Visser 't Hooft meldde, dat hij die correspondentie niet door had gezonden, doch mocht de Regeering dat wenschen, dan zou hij dat slechts kunnen doen met een uitvoerig commentaar. Hij waarschuwde echter gelijkertijd, dat de veiligheid van den weg het bedenkelijk maakte de zending naar Londen te zenden.

Door de Regeering is toen naar Bern geseind, dat de zending moest worden toegezonden, indien de veiligheid zulks toeliet.

Inmiddels is door B.I. uit Nederland rechtstreeks een groote zending van den O.D. ontvangen.

Bij deze zending bevindt zich ook de door Ds. Visser 't Hooft gememoreerde correspondentie.

B.I. heeft zich de moeite getroost de Nederlandsche zending nauwkeurig te rangschikken en te onderzoeken, aangezien daarover reeds zoovele woorden zijn gevallen.

Het resultaat van dat onderzoek moge U als bijlage van dezen brief worden aangeboden.

Eén der officieren van B.I. heeft op mijn verzoek een commentaar bij de zending geleverd.

Dat commentaar geeft reden op de aangelegenheid dieper in te gaan. Het bewijst n.l.

1e. dat vele stukken uit Nederland door Ds. Visser 't Hooft nooit naar Londen zijn doorgegeven,

2e. dat commentaren op de stukken, door personen of groepen in Nederland geleverd, òf zijn weggelaten, òf zijn veranderd, waardoor te Londen dus een verkeerde indruk wordt verkregen,

3e. dat soms delen uit de stukken zijn weggelaten,

4e. dat Ds. Visser 't Hooft door zijn onbekendheid met het werk van B.I. en het werk van diens agenten in Nederland veel verwarring in Nederland heeft gesticht,

5e. dat hij B.I., en de groepen, waarmede dat bureau in verbinding staat, volslagen negeert en zelfs belachelijk maakt.

Het is een onbegonnen werk den bundel stukken in dit schrijven te analyseren; voor het requisitoir over het materiaal moge Uwe Excellentie beleefd worden verwezen naar de hierbij gaande B.I. aanteekeningen bij rapport GB/6740/44 met bijlagen, welke in het kort de hierboven genoemde punten met feiten staven.

Aantekeningen bij rapport G.B./6740/44.

12 Augustus 1944.

AJ GU/4848/44.

Ten einde echter een greep te doen uit het vele materiaal, moge ik wijzen op blz. 19 van het rapport GB/6470/44. Op die bladzijde staat het volgende vermeld, dat door Ds. Visser 't Hooft aan de leiding van weg A in Nederland werd geschreven:

„Dit brengt ons tot de nu weer acute vraag van berichtgeving door andere groepen. Hans heeft hierover reeds iets medegedeeld. Intusschen is een der drie leidende personen van de Fiat Libertas-groep, een jongedame tusschen de twintig en vijf en twintig, Gaby genoemd, hier opgedoken, en blijkt er nu door de naaste medewerker van de MA een geregelde verbinding met die groep tot stand gebracht te zijn. We hebben alles gedaan om deze zaak van de been te krijgen en daaraan heel wat tijd en moeite besteed. Daarbij zijn we op de moeilijkheid gestoten dat de MA en zijn medewerker van het principe uitgaan, hoe meer wegen hoe meer vreugde. Daar zit natuurlijk eenigszins achter dat de MA het toch wel een beetje erg begon te vinden, dat de G.D. in clericale handen terecht gekomen was. Onze nederlaag op dit punt was practisch volkomen, toen bleek dat F.L. contact gehad heeft met eenige door de O.D. afgezonden parachutisten en de hier aangekomen (en intusschen al weer vertrokken) vertegenwoordigster een groot pak rapporten van een dezer menschen („Rudi") meebracht.

Persoonlijk kan ik me echter niet opwinden over deze concurrentie, omdat de kwaliteit van het materiaal, dat langs de nieuwe weg komt, niet bepaald indrukwekkend is. De groep bestaat blijkbaar uit personen, die op politiek gebied geheel onschuldig zijn en dit trouwens ook toegeven, zoodat behalve militaire dingen er nu en waarschijnlijk ook in de toekomst vrijwel alleen statistieken en andere objectieve gegevens mee zullen komen. Van ons uit gezien lijkt het natuurlijk vrij zinneloos hiervoor menschen in gevaar te brengen, maar ik kan aan de andere kant toch ook niet inzien dat wij reden hebben om hierover een al te fellen strijd te voeren daar onze vorm van berichtgeving er practisch niet door geraakt kan worden.

We kunnen trouwens niet op Londen appelleeren daar de O.D. aldaar nu eenmaal veel interesse blijkt te hebben voor zulke ietwat wilde groepen. Ook in deze richting moeten we ons verdedigen tegen een neiging om onze weg aan de O.D. te binden.

Gelukkig zijn onze relaties met Gerbrandy sterk genoeg om te maken dat wij direct contact met hem houden.

Ook in dit verband moet ik nog het feit noemen dat de genoemde F.L.-groep een brief van de M.A. hier in handen heeft, waarin de M.A. de ontvangst van een zending bevestigt en om meer materiaal vraagt. Ik hoop dat over deze brief geen misverstanden zullen rijzen, temeer daar Erna niet op de hoogte is dat deze brief geschreven is.

Wij betreuren deze wonderlijke gang van zaken zeer. Wij verzoeken U dit punt aan Erma uit te leggen. Of hij nu contact met deze groep moet zoeken laten wij geheel aan U over. Hoe dit geschieden kan staat in de brief van Hans. In elk geval zou het ons interesseeren van U nadere gegevens over F.L. te krijgen."

Sterker bewijs, dat Ds. Visser 't Hooft als leider van den Geheimen Dienst in Zwitserland optreedt, is er niet te leveren, immers hij schrijft persoonlijk naar Nederland, dat „de militair Attaché het toch wel een beetje erg begon te vinden dat de Geheime dienst in clericale handen terecht gekomen was".

En verder erkent hij, dat „onze nederlaag practisch volkomen was, toen bleek, dat Fiat Libertas contact gehad heeft met eenige door den O.D." (bedoeld wordt B.I. Londen) „afgezonden parachutisten en de hier aangekomen (en intusschen al weer vertrokken) vertegenwoordigster een groot pak rapporten van een dezer menschen (Rudi) meebracht".

Verder spreekt Ds. Visser 't Hooft over „concurrentie" van B.I. en over het feit, dat het „vrij zinneloos is menschen in gevaar te brengen voor het overbrengen van militaire dingen, statistieken en andere objectieve gegevens".

En in het slot van de tirade beklaagt Ds. Visser 't Hooft zich, dat hij zich niet op Londen kan appelleeren, daar „de O.D." — bedoeld wordt B.I. — „nu eenmaal veel interesse blijkt te hebben voor zulke ietwat wilde groepen".

Zeker Excellentie! B.I. heeft veel interesse voor die „wilde groepen" in Nederland.

B.I. onderhoudt contact met den Raad van verzet, met het Nationaal Comité van Verzet, met den O.D., met „Fiat Libertas", met dappere jongens, die uit den door mij zelf in 1940 in Nederland opgerichte inlichtingendienst zijn overgebleven, met vele andere kleine groepen, die prachtige militaire rapporten leveren, waarvoor de geallieerde legerleiding de hoogste bewondering heeft en waarvoor die „wildemannen" herhaaldelijk telegrafisch door de Allied High Command worden bedankt.

Zonder die rapporten zou de oorlog niet kunnen worden gewonnen. Die „wilde groepen" overvallen in Nederland distributiekantoren en verzorgen onderduikers, bevrijden gevangenen uit de gevangenissen en saboteeren. Zij voeren strijd in den waren zin des woords en voorzien niet op een rustigen bureaustoel in Genève politieke rapporten van commentaren.

Ik kom voor die „wilde groepen" op Excellentie en heb slechts minachting voor geschrijf als boven gememoreerd van Ds. Visser 't Hooft.

B.I. onderhoudt verbinding met kleine groepen, die dagelijks meteorologische berichten leveren voor de R.A.F., waardoor effectieve oorlogvoering mogelijk wordt; B.I. zorgt voor koerierslijnen en verleent bemiddeling voor het overbrengen van gelden aan onderduikers, die hun leven voor het vaderland wagen.

B.I. onderhoudt ook de verbinding met groepen, die prachtige economische en technische gegevens leveren en tenslotte verleent B.I. bemiddeling om de telegrammen van weg A naar Engeland te seinen.

Dit alles ignoreert Ds. Visser 't Hooft; hij noemt dat verbinding met „wilde groepen". Het ware te wenschen, dat de schrijver van die woorden eens een kijkje kwam nemen op B.I. Ik kan hem de verzekering geven, dat de politieke rapporten van het O.D. een zoo doorslaande minderheid vormen, dat hij beschaamd zou staan als hij zag welk prachtig werk de wildebrassen die bij weg A onbekend zijn, hebben geleverd.

Naar mij steeds opnieuw is verzekerd is Ds. Visser 't Hooft in Zwitserland de verzorger van het z.g. „Geestelijk contact".

De practijk heeft thans anders bewezen. Hij beheert een geheimen dienst, bemoeit zich met agenten van B.I., kleineert dappere Nederlanders, terwijl één zijner voornaamste medewerkers, „Hans" over één der agenten van B.I., die voortreffelijk werk heeft verricht, waarvan de Regeering in hooge mate profiteert, op pagina 6 van het rapport durft te schrijven: „overigens blijf ik er bij, dat ik den parachutist een prima figuur vind — maar een beroepsmilitair".

Helaas zal de „beroepsmilitair" — een beroep dat voor velen midden in een oorlog een schande dreigt te worden — eerstdaags het vervullen van zijn vaderlandschen plicht met den kogel moeten bekoopen, ten tijde dat er uit Bern nog steeds rapporten binnenkomen over de „politieke ongeschooldheid van deze jongeman", en ten tijde, dat Ds. Visser 't Hooft in één zijner G.C.-brieven bij voorbaat der Regeering reeds verzocht om onderscheidingen voor zijn medewerkers.

Ook de „jongedame van tusschen de 20 en 25" — die als leidende figuur van „F. en L." wordt bestempeld —, zal eerstdaags de doodstraf wel niet ontloopen. Gelukkig seinde de Militair Attaché tijdens haar aanwezigheid in Bern, dat „hij hulde bracht aan het dappere meisje", dat als koerier optrad en in Nederland voortreffelijk werk heeft verricht.

Nauwkeurige bestudeering van het Uwer Excellentie hierbij toegezonden dossier zal U de overtuiging schenken, dat het „geestelijk contact" van Bern met Londen minder „geestelijk" is dan mocht worden verwacht, hoewel alle stukken nog steeds het etiket „G.C." dragen.

Ik laat gaarne het eindoordeel aan U over, doch B.I. meent intusschen recht te mogen hebben op bescherming van de zijde der Regeering.

Het Bureau is bij K.B. ingesteld om „politieke, militaire en economische inlichtingen in te winnen in bezet Nederland en tevens om het contact daarmede te onderhouden". De bevoegdheid voor het inwinnen van deze inlichtingen berust volgens het K.B. „uitsluitend bij het Hoofd B.I.".

Ds. Visser 't Hooft negeert deze bepalingen met een zeldzame bravoure en heeft door zijn optreden gezorgd, dat er een groote verwarring in Nederland is ontstaan, een verwarring, welke door de daaraan verleende sanctie van de Regeering tot op heden is blijven voortbestaan.

Bijgaande bundel, die bovendien van zeldzaam eenzijdige oriënteering is, geeft daarvan het overtuigend bewijs.

Welke berichtgeving zendt Ds. Visser 't Hooft bijv. uit Katholieken, Communistischen of specifiek anti-revolutionnairen kring? Vrijwel niets. De O.D. mag niet meepraten, de „wilde groepen" doen aan het spel ook al niet mee; feitelijk is er maar één groep, die oorlog voert; de zijne — de groep BS.

Het ligt niet op onzen weg hierover nader uit te wijden. B.I. is slechts een instrument in handen der Regeering, commentaar wordt door ons nooit geleverd; hoewel het geheele bureau is samengesteld uit menschen, die den bezettingstijd in Nederland aan den lijve hebben gevoeld.

Wel achten wij het echter onzen plicht de Regeering te wijzen op de gevaren, die kunnen voortvloeien uit de eenzijdige voorlichting van Ds. Visser 't Hooft, die thans wel meer afdoende heeft getoond de zaken slechts uit één hoek te bekijken.

Wij zijn er rotsvast van overtuigd, dat zich na de bevrijding van Nederland ongelukken zullen voordoen, dank zij de eenzijdigheid van Genève en de uitschakeling van belangrijke groepeeringen in Nederland. Dat is echter een aangelegenheid van de Regeering. Het moge echter worden opgemerkt, dat er te Londen een zekere actie gevoerd wordt tegen den O.D. Men ontziet zich niet te beweren, dat B.I. een „Voorpost" is van den O.D.

Voor den O.D. is geen goed woord over.

Excellentie, B.I. heeft steeds getracht zo objectief mogelijk te zijn, U weet uit ervaring, dat wij het landsbelang hebben gediend, en geen groepsbelang. Een ieder in Nederland is door ons naar vermogen bediend en al moge dan ook ons eerste contact met den O.D. zijn gelegd, nadat die organisatie 2 jaar lang om instructies van de Regeering had gevraagd, een bevoorrechte positie heeft de O.D. bij B.I. nooit gehad.

Ook wij zien in den O.D. fouten, die wij meermalen zelf trachten te corrigeeren. Wij zijn niet blind of „militairistisch", zooals beweerd wordt. En het doet ons buitengewoon leed, dat weg A. en Ds. Visser 't Hooft onbekend met de andere activiteit in Nederland, den O.D. hoofdzakelijk als zondebok kiezen, teneinde hun monopolistische positie te beschermen.

Het heeft ons ook leed gedaan, dat een recente Engelandvaarder, die thans Minister van Justitie is, dat vuur heeft aangewakkerd, want ook Minister van Heuven Goedhart is niet op de hoogte van het werk van den O.D. Zoo beweerde Zijne Excellentie in gesprekken, dat de O.D. niet aan illegaal werk doet. Ik kan den Minister van Justitie verzekeren, dat de O.D. een schat van materiaal, vooral op militair, doch ook op ander gebied heeft verzameld en naar Londen heeft gezonden. Verder heeft de O.D. voorzieningen getroffen betreffende P.T.T., inundaties en heeft zich op velerlei ander gebied bewogen, behalve op politiek terrein.

Het gaat dan niet aan, zooals dan in Londen geschiedt, om zonder kennis van zaken een dergelijke organisatie met onvoldoende kennis van feiten te bestrijden en verdacht te maken.

Op gevaar af voor een voorpost van den O.D. te worden beschouwd, beweer ik, dat de O.D. goed werk heeft gedaan, evengoed als weg A of Ds. Visser 't Hooft. En ik eisch voor degenen, die zich in Nederland niet tegen beschuldigingen kunnen verdedigen, het recht op om eerlijk te worden behandeld en tevens dat de O.D. niet geheel wordt uitgeschakeld in de plannen, die thans in uitvoering zijn en waarbij de O.D. geheel buiten beschouwing is gelaten. In de instructies, die thans naar Nederland zijn gezonden is de O.D. geheel genegeerd. Psychologisch zal de neerslag in Nederland niet uitblijven, vooral niet nu uit bijgaand dossier blijkt, dat weg A weinig vriendelijk over de „wilde groepen" denkt en zijn positie als een monopolie beschouwt, dank zij de sterke relaties met Minister Gerbrandy.

B.I. wenscht thans te waarschuwen voor ongelukken, die straks onvermijdelijk zullen gebeuren en wij zouden ons niet verantwoord achten, indien wij den thans gevolgden gang van zaken zonder meer lieten passeeren.

Men moge den O.D. dan thans spionnage op weg A verwijten, er schijnt daarvoor reden geweest te zijn en ik acht het een gelukkige omstandigheid, dat het resultaat dier spionnage, dat Ds. Visser 't Hooft niet naar Londen zond, thans Londen toch heeft bereikt.

Een ieder in Nederland heeft recht, dat zijn stem in Londen door de Regeering wordt vernomen, zelfs de O.D. En als dat door weg A verhinderd zou worden, dan keur ik — hoe zonderling dat moge klinken — de spionnage van den O.D. goed.

Wat voor B.I. thans van urgent belang is, is de vraag of de Regeering het optreden van Ds. Visser 't Hooft al dan niet goedkeurt.

Zoo ja, dan kan de taak van B.I. wel als geeindigd worden beschouwd.

Zoo neen, dan zou ik, mede namens alle officieren van mijn bureau, van de Regeering gaarne een mededeeling ontvangen, dat de gedragingen

van Ds. Visser 't Hooft worden afgekeurd en hem gewezen zal worden op het ontoelaatbare en onoprechte van zijn gedragslijn.

Als onafwijsbaar gevolg van het gebeurde moet eindelijk door B.I. de eisch worden gesteld, dat aan de bepalingen van het K.B. wordt vastgehouden en dat aan Ds. Visser 't Hooft wordt medegedeeld zich voor eens en voor altijd van geheimen dienst te onthouden en dat over te laten aan B.I.

Kan aan dit verzoek van ons niet worden voldaan, dan zal het ons onmogelijk zijn verder de verantwoordelijkheid voor ons werk in Nederland te blijven dragen, zooals ik trouwens in mijn schrijven van 15 Maart 1944 AJ.CU/1653/44 reeds meldde, welk schrijven ik hierbij als bijlage voeg, aan Jhr. van Haersma de With reeds uiteenzette, op welk schrijven ik nooit eenig antwoord mocht ontvangen.

Het is thans nog tijd om te trachten verdere ongelukken en verwarring in Nederland te voorkomen en ik hoop, dat Uwe Excellentie mij wel — kan het zijn op korten termijn — Uw beslissing terzake zult willen mededelen.

Als slot van dit schrijven moge Uwe Excellentie worden bericht, dat ik, gedachtig aan het strijden met open vizier, aan den Militair Attaché te Bern, het als bijlage deze bijgevoegde telegram heb verzonden.

Ds. Visser 't Hooft is dan van het standpunt van B.I. op de hoogte en weet, dat de aangelegenheid bij de Regeering is voorgebracht.

Van dit schrijven met de bijlagen zend ik Uwer Excellentie een extra copie toe, bestemd voor Hare Majesteit de Koningin.

Het Hoofd B.I.
De Majoor der Infanterie K.N.I.L.,
(w.g.) Dr. J. M. SOMER.

B

Zijner Excellentie Prof. P. S. Gerbrandy
Arlington House. Londen, S.W. 1.

14 November 1944.

Excellentie,

Eerst na mijn aankomst te Londen is mij bekend geworden, dat over het mij door U opgedragen werk van zekere zijde klachten en zelfs verdachtmakingen geuit zijn. Het is mij daarom eerst heden mogelijk hierop nader in te gaan.

Mijn antwoord kan kort zijn, daar de meeste punten, die aangevoerd zijn, kant noch wal raken en een volledige verdraaiing der ware situatie bevatten.

Ik stel vast, dat ik alle ook maar eenigszins relevante berichten, rapporten en gegevens doorgezonden heb, die mij uit Nederland bereikt hebben.

Ik stel verder vast, dat bij dit werk steeds scherp onderscheiden werd tusschen de gegevens zelve en het daarbij eventueel te geven commentaar. In verreweg de meeste gevallen was overigens het commentaar weer gebaseerd op brieven en boodschappen uit ons land, die ik in nieuwe vorm moest gieten, omdat ze in de oorspronkelijke vorm niet te begrijpen zouden zijn.

Ik stel eveneens vast, dat ik alle materiaal doorgezonden heb, dat mij van de O.D. bereikt heeft met uitzondering van de nader te noemen documenten. Ik heb zelfs meer dan eens schriftelijk en mondeling den O.D. verzocht van onzen weg een meer geregeld gebruik te maken, maar ontving daarop geen positief antwoord.

De documenten, die ik niet doorzond zijn de copieën van persoonlijke brieven gewisseld tusschen de leiding van Weg A. en ondergeteekende, die door een niet nader te qualificeeren daad van spionnage in handen van den O.D. kwamen. Ik bood echter bij ontvangst aan ook deze door te zenden, wanneer de Regeering er prijs op zou stellen. Het blijft voor mij een raadsel, dat door officieele personen van deze persoonlijke correspondentie gebruik gemaakt is. Over deze geheele zaak heerscht bij de leiders van Weg A. in ons land groote verontwaardiging.

Er is door de organisatoren van Weg A. hard en trouw gewerkt om er voor te zorgen, dat de berichtgeving zoo veelzijdig mogelijk zou zijn. Dit doel is slechts ten deele bereikt, daar de contacten in Nederland zoo moeilijk waren. Een bijzondere poging is ondernomen om ook vooral meer materiaal uit Katholieke kringen te krijgen, maar deze poging heeft niet zoo veel succes opgeleverd als gehoopt werd. Toch meen ik te mogen zeggen, dat het materiaal inderdaad veelzijdig geweest is en dat alle groepeeringen van ons volk in zoo verre mogelijk door dit kanaal hun meening aan Londen hebben kunnen doen kennen.

Dat er tusschen Weg A. en de andere verbindingslijnen vanuit ons land via Zwitserland goede samenwerking bestond blijkt overduidelijk uit het feit, dat de verstandhouding tusschen Generaal van Tricht en ondergeteekende steeds zeer hartelijk geweest is. Aanvankelijke misverstanden, die ontstonden uit gebrek aan informatie, konden weldra verholpen worden door geregelde besprekingen en door steeds engere verbinding der beide Bureaux.

Mijn werk is nu ten einde en ik moge U verzoeken mijn hartelijke dankbetuiging in ontvangst te nemen voor de wijze, waarop U mij hebt willen steunen.

Ook al is het een teleurstelling, dat in sommige kringen ons werk allerminst gewaardeerd is, zoo is het mij toch een voldoening te weten, dat de stroom van gegevens, die wij uit strijdend Nederland mochten doorgeven, niet zonder invloed gebleven zijn op de beslissingen, die de Regeering in deze jaren genomen heeft.

Tenslotte moge ik die jonge mannen, die zich met ware vaderlandsliefde en met verachting van alle gevaar voor dezen berichtendienst zoo uiterst verdienstelijk gemaakt hebben in Uwe bijzondere belangstelling aanbevelen.

Ik verzoek U dit schrijven eveneens te willen voorleggen aan de leden van de Regeering, die kennis genomen hebben van de klachten, die over ons werk geuit zijn.

Ik heb de eer te verblijven van Uwe Excellentie

de dw. dn.
(w.g.) W. A. VISSER 'T HOOFT.

C

10 September 1945

Aan het Hoofd Bureau Inlichtingen,
Wassenaar.

Betreft: Uw brief van 12-8-1944 aan de Minister van Oorlog over de „Zwitserse Weg".

Op 22 Augustus jl. ontving ik bovenvermelde brief met de daarbij behorende bijlagen in fotocopie van U ter inzage. Hieronder volgt een overzicht van de resultaten, waartoe de bestudering van deze stukken mij gebracht heeft.

Uw brief op de voet volgende wil ik t.a.v. het in de 3e alinea vermelde opmerken, dat de klacht van de O.D. als zouden de zendingen van hier uit te Genève worden gecensureerd en gecommentarieerd, reeds dateert van najaar 1943 (zie telegram Slaghoedje) en de ontdekking van de spionnage van de O.D. op onze zendingen eerst voorjaar 1944 plaats had. De klacht over deze spionnage staat dus geheel buiten de beschuldiging van censuur en commentaar. De argeloze lezer intussen zou — ten onrechte dus — in Uw brief wèl een dergelijk verband lezen.

N.B. Gemakshalve blijf ik in deze brief de destijds gebruikelijke naamsaanduidingen gebruiken.

In Uw brief vermeldt U vervolgens, dat blijkens commentaar van een Uwer officieren op de correspondentie van de Zwitserse Weg een aantal laakbare daden van Wim bewezen zouden zijn, die U onder 5 hoofden rangschikt. Ik wil deze 5 beschuldigingen achtereenvolgens nagaan.

1. Vele stukken uit Nederland zouden door Wim nooit naar Londen zijn doorgegeven.

Blijkens de bijlagen bij Uw brief gaat het hier om een aantal NG- en BR-nummers uit onze zendingen naar Zwitserland. Ik heb deze nummers in de inhoudsopgaven van mijn archief nagegaan. Daaruit is mij gebleken, dat alle stukken op twee na alleen voor Wim/Hans bestemd waren en niet voor Londen. Van deze twee andere stukken betrof er een (NG 170) een brief voor Londen, waarvan de doorzending uitdrukkelijk aan het oordeel van Wim was overgelaten en die hij om bepaalde redenen dan ook niet heeft doorgezonden; hiervan ontvingen wij destijds bericht, wij juichten de niet-doorzending zelf toe (zie het geciteerde onder blz. 18-nieuw). Wanneer Uw officier schrijft (*a.* pag. 18) dat het stuk „opzettelijk" is achtergehouden, is dit dus juist, maar in andere zin dan waarin deze het waarschijnlijk bedoelde.

Het andere stuk (NG 184) betrof een stuk, t.a. waarvan dd. 10-12-1943 aan Wim gevraagd werd (NG 180:3) om reactie per radio uit Londen op 20-12. Ik neem aan, dat hij aan dit verzoek voldaan heeft; doorzending van het stuk zelf had dan geen zin meer.

De onder 1. jegens Wim uitgesproken beschuldiging is dus ten onrechte geuit.

Hetzelfde was ook reeds het geval met dezelfde beschuldiging neergelegd in het telegram van „Slaghoedje". Ik wil hier nog enkele opmerkingen aan vast knopen. Slaghoedje gaf destijds deze beschuldiging door alleen op grond van indrukken die hij hier gekregen had in gesprekken met diverse personen. De positieve toon van zijn telegram wijst er daarbij op, dat een of meer van deze personen jegens hem deze beschuldiging van censuur uitdrukkelijk hebben geuit. Ik kan niet nagaan, wie voor deze laster aansprakelijk is, waarvan Slaghoedje het slachtoffer is geworden. Teneinde de verantwoordelijkheden voor deze uitingen vast te kunnen stellen zou ik het op prijs stellen te mogen vernemen, wie de zegslieden van Slaghoedje zijn geweest.

Dezelfde beschuldiging intussen in het commentaar van een Uwer officieren is geheel onbegrijpelijk. Immers waar deze officier alle stukken, waar het hier om gaat, gezien heeft, moet hij ook gemerkt hebben, dat van een niet-doorzenden in enig laakbaar opzicht geen sprake was.

Nog onbegrijpelijker wordt de gestie van genoemde officier t.a.v. een aantal opmerkingen die hij in zijn commentaar gemaakt heeft over het niet-doorzenden van bepaalde stukken. Als eerste voorbeeld noem ik NG 299, waarbij wordt aangetekend: „is niet door Zwitserland doorgezonden. Waarom? KB-stuk!" Kennelijk wordt hier gesuggereerd, dat de niet-doorzending plaats had, omdat het een KB-stuk betrof. Uw officier heeft echter uit de stukken zelf moeten zien, dat het hier een brief betrof van de OD aan Hans, die bij ons binnenkwam, nadat Hans weer naar Zwitserland was afgereisd. Wij zonden hem deze brief na! Doorzending naar Londen was natuurlijk zinloos geweest. In dit verband wil ik er op wijzen, dat de meermalen van de zijde van de OD geuite beschuldiging, als zouden wij OD-stukken niet of niet zonder commentaar hebben willen doorzenden (zie b.v. de toelichting van Slaghoedje op zijn telegram, die U mij 13 Juli jl. toezond) alle grond mist. Nog op 11-2-1944 schreven wij aan Wim (Uw officier moet dit dus gelezen hebben): „U weet(en Londen kan dus ook weten): komt men (d.i. de OD) bij ons, dan gaat het door". De OD wist (o.m. uit een brief van mij aan de OD van 4-10-1943) dat wij alles zouden doorzenden, maar heeft (afgezien van een 4-tal foto-tjes uit October 1943) steeds geweigerd iets ter verzending mee te geven, ook ondanks aandrang onzerzijds. De insinuatie van Uw officier geuit in zijn Hoofdstuk III is dan ook zonder enig motief. De hier genoemde van de OD afkomstige stukken zijn ons nimmer toegezonden.

Hoe de OD, die zelf niet over een dergelijke verbinding als de onze beschikte, dit alles wil verantwoorden, is zijn zaak. Ons regardeert alleen de onjuistheid van de beschuldiging, als zouden wij in dit niet-gebruik-maken van onze weg de hand hebben gehad.

Een ander voorbeeld is NG 237. Uw officier voegt hierbij het volgende: „De laatste alinea spreekt voor zichzelf." Hierin staat n.b. dat ik het minder juist zou vinden, wanneer *deze* brief naar de overzijde ging". Wim zond hem dus terecht niet door. Waarschijnlijk bedoelt Uw officier te zeggen, dat ik voor de overzijde iets geheim zou willen houden; afgezien daarvan dat ieder toch het recht heeft zijn opmerkingen uitdrukkelijk te adresseren, merk ik op, dat het hier alleen gaat om een mening mijnerzijds, die Wim door kon zenden, als hij het er mee eens was; zoals ook uitdrukkelijk door mij erbij gezet was.

Een derde voorbeeld. T.a.v. het op pagina 40-oud vermelde GB 2031/44 (KB 375) zegt Uw officier, dat Wim dit rapport met wrevel doorzond, *omdat* niet zijn eigen groep dit had doorgezonden. Uw officier heeft verkeerd gelezen. De wrevel zit in de veronderstelling van Wim, dat het stuk, gezien dat KB-nummer wellicht van de OD afkomstig zou zijn, die hier dan weer buiten zijn boekje gegaan zou zijn; zó staat het n.l. in WH 278! Overigens heeft alleen een KB-fotograaf de foto's gemaakt en is in verband daarmee het KB-nummer erop gekomen. Het rapport was van de officiële juristencommissie die hiermee bezig was. Wij hebben dit later ook aan Wim geschreven.

Een vierde voorbeeld. Op blz. 6 van de aantekeningen noemt Uw officier ons commentaar (NG 302) op NG 312 „zeer tendentieus". Ik mag U vragen dit commentaar te willen lezen: er ligt hoegenaamd niets tendentieus in!

2. Commentaren vanuit Nederland zouden door Wim zijn weggelaten of veranderd. In het rapport zijn een aantal punten genoemd, die kennelijk deze bewering moeten staven. Ik kan deze niet alle hier behandelen, al zal ik over enkele wel iets zeggen. Als algemene opmerking moet intussen voorop gaan, dat de van ons uit meegezonden commentaren voor Londen onbegrijpelijk of misverstandwekkend zouden zijn. Zij waren immers niet voor Londen bestemd maar voor Zwitserland. De wijze waarop Wim deze commentaren in zijn brieven of rapporten aan Londen zou verwerken hebben wij bewust geheel aan hem overgelaten. Veelal zal hij ze ongewijzigd hebben doorgegeven, veelal ook zal hij ze hebben verduidelijkt of in breder raam geplaatst. Door de persoonlijke band die tussen Wim en mij bestond, en door de veelvuldige persoonlijke contacten, die via koeriers gelegd konden worden, konden wij over en weer in onze correspondentie veelal met kortere aanduidingen volstaan, die natuurlijk voor Londen moesten worden „bewerkt". Het onder 2. vermelde is dus zakelijk juist. Alleen ligt hierin niets laakbaars. Dat, zoals U zegt, te Londen een verkeerde indruk werd verkregen, is dan ook niet juist.

Thans enige opmerkingen over enkele afzonderlijk genoemde stukken.

a. GB 290/44 geeft een ander commentaar op NG 156 (GB/286/44) dan het uit Nederland gegevene (NG 168). „De afwijking van het Zwitserse commentaar met dat van Nederland is markant" schrijft Uw officier. Deze opmerking is juist inzoverre als het markante slaat op wat ik zo juist betoogde:

Zwitserland gaf onze opmerkingen op eigen wijze door. Waarin in casu het laakbare kan liggen van de afwijking, mocht mij niet duidelijk worden.

b. BS 107 (GB 5250/43) ontving U eveneens met een ander commentaar (GB 5209/43) dan wij aan Zwitserland zonden (NG 152). Wat U ontving, is echter geheel juist. Uw officier heeft GB 5209/43 onjuist gelezen: er staat, dat het stuk afkomstig is „van een commissie *ingesteld* door vertegenwoordigers van de politieke partijen"; Uw officier las: „afkomstig van *de* politieke partijen"; dit stond er echter niet.

c. Uw officier acht het Zwitserse commentaar op NG 175 (GB 468/44) af te wijken van het Nederlandse (NG 179). Inderdaad, maar weer alleen in de zin als hierboven aangegeven.

d. Het Zwitserse commentaar op NG 165 (GB 293/44) wijkt in zoverre af van ons Nederlands commentaar (NG 168) als Zwitserland niet vermeldde, dat de formulering van de hier bedoelde mening afkomstig was van onze verbindingsman met het betreffende comité. Aan een dergelijke mededeling zou Londen ook niets gehad hebben. Voor Wim echter die immers een groot aantal namen van Nederlandse figuren kende, was deze mededeling van ons zinvol.

e. KB 325 A (GB 483/44) is in Zwitserland zonder commentaar gearriveerd en desondanks door Wim mèt commentaar doorgezonden. Op zichzelf ligt hier niets laakbaars in. Laakbaar zou slechts zijn een mededeling, dat zijn bijgevoegd commentaar op erbij-ingezonden gegevens van hier (OD) zou berusten, of een commentaar, dat zakelijk onjuist was, wat de entourage van het stuk betrof. Intussen ontbreekt hierover elke vingerwijzing in het rapport.

f. Op pag. 16 wordt een commentaar op NG 175 (GB 468/44) vermeld, dat „geheel anders" zou zijn dan wat Zwitserland naar Londen doorgaf (GB 290/44). Voorzover ik kan zien, is het hier echter niet mee in strijd. Een nieuw gezichtspunt opende deze mededeling uit punt 5 ook niet. Het is trouwens de vraag, of zij juist is dan wel door Doortje als camouflage bedoeld.

De 6 hiermee door mij behandelde opmerkingen zijn de eerste 6 uit het rapport, die onder dit hoofd vallen. Ik ben er van overtuigd, dat ook de andere op overeenkomstige wijze verklaard moeten worden, waarmee alle laakbaarheid vervalt. Eventuele vragen Uwerzijds wil ik intussen gaarne alsnog beantwoorden.

De critiek, die eigenlijk uit de opmerkingen van Uw officier spreekt, is m.i. deze: zowel de PC als Wim vielen niet onder B.I. maar werkten krachtens eigen regeringsopdracht. Hierdoor behoefde B.I. niet de letterlijke teksten te hebben van ons en behoefde het ook niet van ons doen en laten op de hoogte te zijn. Of deze situatie op zichzelf juist was kan hier in het midden gelaten worden. U bedenke evenwel, dat de aard van onze voorlichting een heel andere was dan door B.I. zelf verwerkt kon worden, zoals b.v. met de strikt technisch-militaire aangelegenheden het geval was. Ook bij een strengere centralisatie van de voorlichting zou dus ons werken veel meer door de regering (of haar daartoe aangewezen instantie) dan door Uw bureau gericht zijn geworden.

3. Delen uit stukken zouden door Wim zijn weggelaten.

Het enige geval dat hieronder valt is KB 417 (GB 5790/44). Dit stuk is echter niet via de Zwitserse Weg gegaan (zoals ik al schreef, zond de OD nu eenmaal niet via ons). U zult U dus hierover nader kunnen informeren bij de bron, die U het verkorte stuk deed toekomen.

4. 5. Wim zou in Nederland verwarring gesticht hebben en B.I. en zijn relaties genegeerd en belachelijk gemaakt hebben. Feitelijke gronden voor deze beschuldiging ontbreken in het rapport; de bewering zelf is ten enenmale onjuist. Wanneer tussen onze weg en de groepen, waarmee U in verbinding stond, geen behoorlijk contact is geweest — en dit was inderdaad zo — dan lag dit niet aan ons, die vele malen getracht hebben in die richting voeling te nemen, maar aan de OD en Uw agenten. Ondanks vele pogingen onzerzijds heeft de OD zich steeds tegen onze werkzaamheid afgeschermd. Terwijl de OD ons werken vrijwel ten volle kende dank zij de door de OD op ons gepleegde spionnage, heeft hij zelf nimmer een poging gedaan de verstandhouding te verbeteren. Een en ander moet zeker aan Uw officier uit de stukken duidelijk geworden zijn. Daarnaast wijs ik U slechts op het feit, dat hoewel de contactman, die voorjaar 1944 hier vertoefde voor de coördinatie der illegaliteit, uitdrukkelijke opdracht had zich met ons (en met enkele anderen) in verbinding te stellen, hij dit nimmer gedaan heeft.

Het heeft achteraf weinig zin uit te zoeken aan wie dit precies gelegen heeft. Het is echter volstrekt onjuist hiervoor Wim en ons aansprakelijk te stellen.

Op blz. 2 van Uw brief vermeldt U een citaat van Wim uit WH 222 dd. 24-1-1944 waaraan U een aantal afkeurende opmerkingen vastknoopt. De door U aan dit citaat gegeven interpretatie is een voorbeeld van het verkeerd verstaan van brieven door onbekendheid met de sfeer, waarin de correspondentie gevoerd werd. De brief was voor de PC bestemd en deze heeft van alle minderwaardige motieven, die *U* erin gevonden heeft niets gelezen. De sleutel tot het verstaan *voor U* had moeten liggen in de passage (uit de alinea beginnende met: „Persoonlijk kan ik me . . ."), waarin Wim zegt, dat „onze vorm van berichtgeving er practisch niet door geraakt kan worden". Hieruit blijkt, dat de verhouding tot de nieuwgeopende FL-weg voor ons bepaald werd door de vraag, of „onze vorm van berichtgeving" erdoor geschaad zou worden. Welnu, dit zou „practisch" niet het geval zijn, en daarom windt Wim zich over deze zaak ook niet erg op, die naar het uiterlijk een concurrentie voor ons zou kunnen lijken. (Zie de tekst van Wim.)

Voorzover deze schade wèl zou komen, keurde hij (en wij) dit af. *Ons* regardeerde de politieke voorlichting en het contact tussen regering en politieke en geestelijke groeperingen hier te lande. Gaan hier meer mensen in roeren, dan ontstaat slechts verwarring (zoals ook bewezen is t.a.v. het optreden van anderen). Welnu: „het materiaal, dat langs de nieuwe weg komt (is) — aldus gezien. S.d.B. — niet bepaald indrukwekkend". U zult dit zelf weten, daar FL zich op het terrein der politieke voorlichting inderdaad weinig bewogen heeft. Het moet U in dit verband toch wel iets zeggen, dat (ook t.a.v. de FL-route) de verhouding tussen MA en Wim goed en aangenaam is geweest en dat wij-in-Nederland steeds de aangenaamste verhouding tot weg B hebben gehad. De hier geschetste gevaren hebben wij hier met weg B open besproken. Over de noodzakelijke werkverdeling waren wij het geheel eens.

Het is mij een raadsel, hoe U tot de gedachte heeft kunnen komen, dat Wim bezwaren zou hebben tegen veel verbindingen en routes (zolang zij elkaar niet in de weg zouden lopen natuurlijk, wat gevaarlijk kon worden op de route tussen Nederland en Genève). En hoe wij hier het militaire materiaal verzorgd hebben, is U voldoende bekend. Het is steeds met de meeste zorg behandeld en naarmate de oorlog voortschreed, kwam daarop ook steeds meer de nadruk te vallen. Ik citeer in dit verband wat de PC schreef aan Wim op 15-6-1944:

„De huidige situatie doet ook meer de nadruk vallen op de militaire gegevens, de economische zullen ook op hun militaire betekenis moeten worden getoetst; de culturele zullen als eerste moeten inschrompelen". U kunt ervan uitgaan, dat over de zin van de militaire spionnage geen verschil van mening bestaan heeft tussen Wim en ons.

In het door U zo gelaakte citaat staat ook, „dat de GD in clericale handel terecht gekomen was" waaraan U enige critische opmerkingen vastknoopt. Hiervan geldt weer hetzelfde als hierboven steeds werd vermeld: de voorlichting van de regering op *ons* terrein liep nu eenmaal — en terecht! — over andere schijven dan MA en BI. De hierboven geciteerde zin is te lezen als een pregnante typering van deze situatie. Enig belang in de door U bedoelde betekenis is er niet aan te hechten Wim zegt immers ook zich hier niet over te kunnen opwinden, terwijl de PC hierover schreef, op 11-2-1944 (NG 239) „overigens lijkt het niet erg belangrijk voor ons te zijn". Naar mijn mening valt hiermee de grond weg voor het gehele critische relaas uit Uw brief, dat op deze passage volgt.

Uw parachutisten hebben hier ongetwijfeld op hun terrein voortreffelijk werk gedaan. Waar zij zich echter op ons terrein begaven, daar zijn meermalen fouten begaan en is verwarring gesticht (de toelichting b.v. die Slaghoedje op zijn telegram gaf, geeft hier diverse bewijzen voor). Dan waren het inderdaad „wilde groepen". Wim had kennelijk de indruk, dat B.I. ook op ons terrein zelfstandig werkzaam was en achtte dit onjuist. Ik ben dit geheel met hem eens en verwijs naar het hierboven reeds gezegde over het verschillend karakter van Uw werk en het onze.

Nogmaals: het gaat hier niet om de vraag, of de destijds bestaande regeling juist was. Deze regeling was er nu eenmaal en daarom had B.I. m.i. moeten begrijpen, dat de lijn regering—Wim—PC van andere aard was dan de lijn B.I.—parachutisten. Onze pogingen om de regering tot een veelvuldiger en dieper reageren te brengen op wat via onze lijn naar Londen ging, hadden dan door B.I. gesteund kunnen worden, met mogelijk vruchtbaar resultaat.

Op blz. 4 van Uw brief wijst U op de U.i. beperkte kring waaruit onze rapporten kwamen. De betreffende alinea eindigt aldus: „feitelijk is er meer één groep, die oorlog voert: de zijne — de groep BS".

Deze laatste aanduiding wijst op een destijds bij U heersend misverstand: *er bestond immers geen groep BS*!

Hoe U destijds tot deze mening gekomen is, kan ik niet nagaan. De personen en organisaties, die U tot deze groep rekende, hebben op bepaalde punten onderling contact gehad maar hadden elk voor zich met vele andere personen en organisaties contact. Bovendien waren de contacten niet steeds constant: zij wiesen en slonken al naar de behoeften van het ogenblik (of het ingrijpen van de SD). Naar mijn indruk is U hierin — via bepaalde voorlichters — het slachtoffer geworden van de afstand tussen U en ons, die steeds alle beelden dreigde te vertekenen.

Wat de Zwitserse Weg betreft: BS had vanouds gastrecht hierop. Daar hij een van de belangrijkste figuren was uit het aanrakingsvlak tussen de bestuurswereld en de illegaliteit sprak het vanzelf, dat wij veel contact met hem hielden. Dit was echter ook het geval met het Vaderlands Comité en trouwens met elke persoon of groep, die in het raam van ons werk aan het woord moest komen (ook dus R.K., communisten en A.R.!) Van een groep BS is echter geen sprake geweest. Dat BS in de Putsch-Plannen van December 1943/Januari 1944 gekend is, lag dan ook geheel voor de hand, evenals zijn benoeming tot Vertrouwensman in Augustus 1944.

Moet wellicht het op de blz. 42 t/m 48 (oud) vermelde hier ook genoemd worden? De titel van dit stuk (blz. 34 nieuw bovenaan) luidt: „Bespreking RvV met NG", terwijl verderop veel over BS gesproken wordt. Het gaat hier intussen alleen om een typfout: N*G* moest zijn N*C*. Wat Uw officier bedoelt met zijn „spreken voor zichzelf" bij deze blzz. vermeld, is mij niet duidelijk.

Aan het slot van blz. 4 schrijft U: „dat Weg A en Wim onbekend met de andere activiteit in Nederland de OD hoofdzakelijk als zondebok kiezen teneinde hun monopolistische positie te beschermen". Na wat ik hierboven reeds schreef, behoef ik hierover nu weinig meer te zeggen. Deze bewering is ten enenmale onjuist. Ik wijs U alleen maar op mijn brief aan Wim van 23-12 1943 (NG 194) — aan Uw officier dus bekend — waarin ik, schrijvende over de organisatorische situatie, zeg: „Een raadselachtige plaats bekleedt in dit alles de OD. Terwijl hij een nuttige ja onmisbare functie vervult en zich op een even nuttige en onmisbare functie later voorbereidt, weet menigeen, die dit toch moest weten, niet wat wij er aan hebben . . . . Terwijl bij andere groepen of knooppunten van verzet een zekere bereidheid tot coördinering groeit, is mijn indruk in dit opzicht t.a.v. de OD negatief". Dit oordeel gaf destijds de situatie juist weer. De afzondering van de OD was door deze zelf gewild. En een zondebok hebben wij van de OD nooit willen maken. Wij hebben er echter steeds de vinger bij gelegd wanneer hij op terrein kwam, dat niet het zijne was. Dat de OD zich hieraan schuldig maakte, is U natuurlijk even goed bekend als ons. Het laatste ons bekend geworden voorbeeld hiervan was wel de interesse, die hij toonde voor de Franse monarchale beweging als blijkt uit het doorzenden van KB 422. Er zouden er heel wat meer te noemen zijn.

Op blz. 5 memoreert U de door de OD op onze Weg gepleegde spionnage. Het doet mij leed, dat U geen woord van afkeuring gevonden heeft voor deze immorele daad, die des te laaghartiger was, waar zij tijdens ons aller strijd tegen de bezetter gepleegd werd. U keurde haar goed, wanneer Weg A verhinderd zou hebben, dat de stem van de OD in Londen zou worden vernomen. Dat hiervan nooit ook maar enigszins sprake is geweest zal U inmiddels duidelijk geworden zijn.

In de laatste alinea van Hoofdstuk IV verwijt Uw officier ons, dat wij nimmer de „London News" doorzonden. Bij de overvloed van illegale bladen van alle kleuren en richtingen, moet ik deze opmerking

naief noemen. Er zijn nog wel meer illegale bladen, die wij niet doorzonden; volledigheid was hier onmogelijk gezien de massa. En de Londen News vertegenwoordigde hierin niet een bepaald facet, die dus in onze Voorlichting ontbroken zou hebben.

Ik kom tot mijn conclusie. Al heb ik niet op alle slakken zout gelegd, het bovenstaande is m.i. voldoende om U te doen zien dat voor geen van de beschuldigingen door U in Uw brief geuit, enige grond aanwezig is. Wij hebben natuurlijk als ieder ander fouten gemaakt, maar zij zijn niet van de aard als in Uw brief wordt aangegeven.

Het komt mij voor, dat de gebrekkige gegevens, waarover U destijds te Londen onvermijdelijkerwijs slechts beschikte, gevoegd bij een partipris tegen politieke voorlichting en politieke activiteit bij enkele van Uw adviseurs, U ertoe geleid hebben geloof te schenken aan onware aantijgingen. Dat de organisatie van de voorlichting destijds niet zo was, als U die wenste, heeft waarschijnlijk mede U op een dwaalspoor gebracht.

Ik vertrouw intussen, dat het bovenstaande U thans een juist inzicht in de verhoudingen gegeven heeft. Zie ik dit goed, dan is de consequentie, dat Uw brief alsnog ingetrokken wordt en dat van deze intrekking kennis wordt gegeven aan al degenen, die van deze brief kennis hebben gekregen.

Een formeel verzoek hiertoe doe ik U hierbij nog niet. Ik wil gaarne eerst van U vernemen, of U nog op bepaalde punten opheldering verlangt, daar ik het lijvige dossier natuurlijk niet van regel tot regel heb kunnen nagaan.

Bovendien wil ik deze brief met Uw antwoord ook met de PC bespreken; ik heb n.l. nog niet alle leden ervan op de hoogte kunnen brengen. Tot zolang draag ook ik alleen van al het bovenstaande de verantwoordelijkheid.

Ik wil nog de opmerking maken, dat de gestie van de OD in de onderhavige materie natuurlijk alleen ter sprake kwam voorzover hij de gestie van de Zwitserse Weg raakte. Voor een volledig beeld hiervan zou natuurlijk het openleggen van het OD-archief zelf nodig zijn. Wellicht is er dan ook gelegenheid voor de OD de belofte in te lossen uit zijn brief aan Hans dd. 18-3-1944 (blz. 48 oud/blz. 39 nieuw) om de redenen der zelfopgelegde afzijdigheid te „onthullen".

Ik betuig U tenslotte mijn erkentelijkheid voor de wijze, waarop U door mondelinge gesprekken en door het beschikbaar stellen van Uw materiaal mij behulpzaam is geweest bij het uitzoeken van deze weinig verheffende zaak.

Ik zie met belangstelling Uw bericht tegemoet en teken onder terugzending van het betreffende dossier,

Hoogachtend,
(w.g.) SLOTEMAKER DE BRUINE.

D

BUREAU INLICHTINGEN DER
NEDERLANDSCHE REGEERING

Wassenaar, 19 September 1945.
Huize Maarheeze,
Rijksstraatweg.

Bi. W.U. 2145.

Den Weledelgestrengen Heer
Mr. G. H. Slotemaker de Bruine,
Heemsteedsche Dreef 49a, Heemstede.

Geachte Heer Slotemaker de Bruine,

Met veel belangstelling heb ik Uw brief van 10 September j.l. bestudeerd.

Zoude ik deze brief willen beantwoorden op de wijze waarop U commentaar geleverd hebt op den bundel stukken, die U ter inzage gegeven werd, dan zou mij dat eenige dagen kosten en weet ik zeker, dat wij tot nieuwe discussies zouden komen, van welke het einde niet valt te overzien.

De aangelegenheid waarover de meeningsverschillen loopen is zoo ingewikkeld en er zijn zoovele personen bij betrokken, dat het onmogelijk is in een schrijven als dit daarover een uiteindelijke beslissing te nemen.

1. Uw brief heeft mij in geenen deele overtuigd, dat mijn schrijven van 12 Augustus 1944 aan den Minister van Oorlog in groote trekken onjuist zou zijn geweest. Zulks moge op ondergeschikte punten het geval zijn, doch in hoofdzaak moet ik den inhoud van genoemd schrijven handhaven en ben ik niet bereid den brief — zooals U suggereert — in te trekken.

2. Alvorens door mij een definitieve beslissing genomen zal kunnen worden, acht ik het noodig, dat den O.D. die zich over Weg A beklaagt en die aanleiding heeft gegeven tot actie in de onderwerpelijke aangelegenheid, de gelegenheid gegeven worde zijn standpunt kenbaar te maken. Immers B.I. heeft de bezwaren van den O.D. aan de Regeering doorgegeven de Regeering heeft die bezwaren als juist erkend door aan Ds. Visser 't Hooft een telegram van afkeuring over zijn handelwijze te zenden. Blijkt nu achteraf, dat de O.D. onjuist heeft gehandeld dan dient de organisatie door middel van Kolonel Jhr. Six in de gelegenheid te zijn verweer uit te oefenen op Uw brief van 10 September.

Ik verzoek U dan ook toestemming Uw brief ter inzage toe te zenden aan Jhr. Six, die dan zijn zienswijze kan kenbaar maken.

3. Na antwoord van Jhr. Six stel ik U voor een gezamenlijke bijeenkomst te beleggen van de bij het geschil betrokkenen.

Mondeling kunnen dan in een vergadering vele punten worden opgelost, waarvan de schriftelijke beantwoording zeer veel tijd zou vorderen, afgezien nog van het feit, dat m.i. met schriftelijke discussies niet tot een definitieve oplossing wordt gekomen.

Alvorens tot verdere behandeling van Uw brief te geraken, zou ik gaarne van U vernemen of U met bovenstaande suggesties accoord kunt gaan en zie met belangstelling Uw antwoord tegemoet, waarbij ik U kan verzekeren, dat B.I. met de meeste objectiviteit de aangelegenheid zal behandelen.

Ik verblijf van U,

Hoogachtend,
(w.g.) J. M. SOMER.
(Dr. J. M. Somer)
Luit.Kol. der Inf. K.N.I.L.
Hoofd B.I.

E

BUREAU INLICHTINGEN DER
NEDERLANDSCHE REGEERING

Wassenaar, 3 October 1945.
Huize Maarheeze,
Rijksstraatweg.

Bi. W.U. 2382.

Den Weledelgestrengen Heer
Mr. G. H. Slotemaker de Bruine,
Heemsteedsche Dreef 49a, Heemstede.

Geachte Heer Slotemaker de Bruine,

Ten vervolge op mijn schrijven van 19 September j.l. no. w.u. 2145 en mede naar aanleiding van het mondeling onderhoud dat ik eenige dagen geleden met U mocht hebben, stel ik er prijs op U te berichten, dat door de uiteenzetting in Uw brief van 10 September j.l. is komen vast te staan, dat de beschuldiging als zoude Ds. Visser 't Hooft „Vele stukken uit Nederland nooit naar Londen hebben doorgegeven", zooals in 1 werd vermeld van mijn brief d.d. 12 Augustus 1944 aan den Minister van Oorlog, ten onrechte is geschied.

Door Uw uiteenzetting is mij duidelijk geworden, dat de stukken, die niet naar Londen zijn doorgezonden, betrekking hadden op het interne verkeer tusschen U en Ds. Visser 't Hooft.

Ik neem dan ook gaarne punt 1 van mijn bovenaangehaald schrijven terug, dat geschreven is op een tijdstip toen door gebrekkige kennis van zaken dit misverstand is gerezen.

Overigens moge ik U mededeelen — zooals dat mondeling reeds gedaan werd — dat de O.D. de klacht over het nietdoorzenden van stukken ter kennis van de Regeering heeft gebracht en dat trachtte aan te toonen met een zending, die niet via Genève werd gezonden.

Het lijkt mij dan ook wenschelijk, dat U deze aangelegenheid opneemt, met den O.D., evenals het geval van het telegram van Slaghoedje, waarin de O.D. zich beklaagt over censuur van stukken te Genève en het commentarieeren van zendingen.

Het telegram van „Slaghoedje" is door den O.D. geinspireerd en onze agent deed niets anders dan een telegram doorzenden, dat hem door den O.D. werd verstrekt.

Hoewel de agent door U misschien verantwoordelijk wordt gesteld voor dit telegram, meen ik toch, dat hem geen schuld kan treffen, immers onze agenten waren bij verschillende ondergrondsche organisaties werkzaam en ik acht het logisch dat die organisaties voor de verzonden telegrammen verantwoordelijk zijn.

Wil deze aangelegenheid dan ook uit den weg geruimd worden, dan kan dat m.i. alleen geschieden indien U de kwestie persoonlijk met den O.D. behandelt.

Voorzooverre B.I. daarbij betrokken is, verleen ik gaarne mijn medewerking de onderhavige aangelegenheid definitief af te handelen en zie ik met belangstelling Uw eventueele berichten daaromtrent tegemoet.

Gaarne verblijf ik,

Hoogachtend,
(w.g.) J. M. SOMER.
(Dr. J. M. Somer)
Luit.Kol. der Inf. K.N.I.L.
Hoofd B.I.

F

BUREAU INLICHTINGEN
„MAARHEEZE"

Rijksstraatweg, Wassenaar

24 October 1945.

Betreft: Uw brief van 3-10-1945.

Het is mij helaas nog niet gelukt, de leden van de P.C. van de Zwitserse Weg bijeen te krijgen om formeel kennis te nemen van Uw bovenaangehaalde brief. Intussen lichtte ik wel reeds zooveel mogelijk de individuele leden in.

Het feit, dat U de in die brief genoemde beschuldiging uit Uw brief van 12-8-1944 aan de Minister van Oorlog intrekt, heeft ons oprechte voldoening gegeven. De moeite, die U en ik ons getroost hebben om deze zaak tot klaarheid te brengen, is hiermede goed besteed gebleken. Ik herhaal mijn dank voor Uw medewerking in dit verband.

Ik onderstel, dat U van Uw gewijzigd inzicht ook kennis zult willen geven aan de Minister van Oorlog en H. M. de Koningin, die destijds een afschrift ontving van Uw brief van 12-8-1944.

Ik zou het op prijs stellen bericht van U te mogen ontvangen, dat ook deze slotphase achter de rug is.

Over het contact met de O.D. als in Uw brief wordt gesuggereerd, zullen wij ons in de P.C. nog beraden. Van het resultaat zal ik U op de hoogte brengen.

Inmiddels teken ik,

Hoogachtend,
(w.g.) SLOTEMAKER DE BRUINE.

G

WR/WU/2897 29 October 1945.

Aan Zijne Excellentie den
Minister van Oorlog,
Den Haag

Uwer Excellentie moge worden bericht, dat op 12 Augustus 1944 aan den toenmaligen Minister van Oorlog in een schrijven GU/4848/44, handelende over klachten van de O.D., dat te Bern stukken uit koeierszendingen zouden worden achtergehouden, onder punt 1 werd vermeld, dat „vele stukken uit Nederland door Ds. Visser 't Hooft nooit naar Londen zijn doorgegeven".

Bij nader onderzoek in Nederland is thans gebleken, dat dit stukken betrof, die niet rechtstreeks voor de Regeering of voor B.I. waren bestemd, doch die betrekking hadden op het contact van de P.C. in Nederland met Ds. Visser 't Hooft en dus voor Londen niet van belang waren.

Ik stel er prijs op deze correctie in mijn schrijven van 12 Augustus 1944 aan U te richten, aangezien de beschuldiging aan het adres van Ds. Visser 't Hooft indertijd te Londen voor de Regeering aanleiding is geweest betrokkene daarover haar ontevredenheid te betoonen.

Na een nauwkeurig onderzoek is echter gebleken, dat Ds. Visser 't Hooft niet in gebreke is geweest en moge ik U beleefd verzoeken punt 1 uit mijn meergenoemd schrijven als vervallen te beschouwen.

Aangezien van mijn schrijven aan den toenmaligen Minister van Oorlog een extra-copie werd toegevoegd voor Hare Majesteit de Koningin, waarvan mij niet bekend is, of deze aan Hare Majesteit werd doorgezonden, moge het mij vergund zijn Uwer Excellentie beleefd te verzoeken aan Hare Majesteit de correctie op mijn brief wel te willen doen toekomen, indien inderdaad uit Uw archief mocht blijken, dat brief GU/4848/44 door den toenmaligen Minister van Oorlog aan Hare Majesteit werd doorgezonden.

Het Hoofd B.I.,
(w.g.) Dr. J. M. SOMER.
Luit.Kol. der Inf. K.N.I.L.

H

BUREAU INLICHTINGEN
(Netherlands Intelligence
Department)

Wassenaar 29 October 1945.

No. WR/WU/2896.

Den Weledelgestrengen Heer
Mr. G. H. Slotemaker de Bruine,
Heemsteedsche Dreef 49a, Heemstede.

In antwoord op Uw schrijven van 24 October j.l. moge ik U berichten, dat ik heden aan den Minister van Oorlog een schrijven richtte, meldende dat het medegedeelde in punt 1 van mijn brief dd. 12 Augustus 1944, No. GU/4848/44, op een misverstand berust en wordt ingetrokken.

Copie van dezen brief moge U hierbij worden aangeboden.

Aan Hare Majesteit de Koningin is door B.I. den door U bedoelden brief niet rechtstreeks verzonden, zoodat ik geen reden aanwezig zie dezelfde mededeeling te zenden aan Hare Majesteit.

Aangezien echter het schrijven door tusschenkomst van den Minister van Oorlog werd verzonden, zal ik dezen verzoeken de mededeeling aan Hare Majesteit te verzenden.

Het Hoofd B.I.
(w.g.) J. M. SOMER.
(Dr. J. M. Somer)
Luit.Kol. der Inf. K.N.I.L.

BIJLAGE 21

Overzicht van de werkzaamheden van het Bureau Inlichtingen, opgesteld door de heren Pot, Fock en van Houten

's-Gravenhage, 4 Augustus 1949.
Anna Paulownastraat 89.

Aan de voorzitter van de
Enquête-Commissie Regeringsbeleid 1940—1945,
Binnenhof 1, 's-Gravenhage.

Hoogedelgestrenge Heer,

Met referte aan het Uwerzijds aan de laatst-ondergetekende gedane verzoek tijdens zijn verhoor door Uwe Commissie op 25 Mei 1949, hebben wij de eer U hiermede aan te bieden een overzicht van de door het Bureau Inlichtingen naar Nederland gezonden agenten en marconisten.

Gelijk in de toelichting wordt vermeld, zijn de daarin verwerkte gegevens, terwille van de overzichtelijkheid, beknopt gehouden, terwijl de ware naam der betrokken personen werd vervangen door hun vroegere schuilnaam.

Volledigheidshalve en ter verduidelijking bevat het overzicht ook enkele gegevens betreffende de uitzending van agenten vóór de oprichting van het B.I., alsmede over de samenwerking van genoemd bureau met andere diensten. Het spreekt vanzelf, dat de door M.I.D. en B.B.O. onder de auspiciën van S.O.E. uitgezonden agenten geheel buiten dit bestek zijn gevallen.

In het vertrouwen hiermede te hebben voldaan aan Uw verzoek en U tevens een nieuw en nuttig inzicht te hebben gegeven in de werkzaamheden van het B.I., tekenen wij, met onze gevoelens van de meeste hoogachting,

(w.g.) L. POT.
(w.g.) Mr. C. L. W. FOCK.
(w.g.) Mr. C. H. J. F. v. HOUTEN.

BIJLAGEN

Overzicht van de door het Bureau Inlichtingen (en enkele andere instanties) uitgezonden agenten, met korte toelichting

Voorwoord.

Teneinde een overzicht te kunnen geven van de werkzaamheden van het Bureau Inlichtingen, is het nodig eerst een blik te werpen op hetgeen vóór het ontstaan van dit bureau gebeurde, terwijl vervolgens een onderscheid gemaakt dient te worden tussen de vanuit Engeland en de later op het vasteland ondernomen operaties met agenten.

Aldus worden in dit overzicht opgenomen:

I. De voorgeschiedenis.
II. Het werk te Londen.
III. Het werk te Eindhoven.

In de aangehechte bijlagen zijn de uitzendingen van agenten naar vijandelijk gebied opgesomd, met specificatie der verstrekte opdrachten en de wijze waarop deze werden uitgevoerd. De desbetreffende gegevens zijn uiteraard in beknopte vorm weergegeven, omdat hier slechts een algemeen overzicht beoogd wordt. Voor de volledige bijzonderheden worde verwezen naar de afzonderlijke dossiers der resp. agenten en verdere gegevens in de archieven. Tenslotte zij vermeld, dat er mede uit deferentie tegenover de betrokkenen, de voorkeur aan gegeven werd de echte namen der agenten te vervangen door (een van) de destijds door hen gebruikte schuilnamen.

I. *Voorgeschiedenis.*

Van Augustus 1940 tot het voorjaar 1943 werden door Nederlandse instanties 14 agenten naar ons land gezonden, waarvan 4 nog in leven zijn. Enkele van deze agenten hebben er in aanzienlijke mate toe bijgedragen de grondvesten te leggen voor de later zo uitgebreide en intensief werkende inlichtingendienst.

Over het algemeen hadden zij overwegend militaire opdrachten, hoewel zij hun aandacht ook aan andere onderwerpen wijdden.

Zoals uit het bijgevoegde overzicht blijkt, werkten zij bij hun verblijf in bezet gebied gemiddeld slechts 4 maanden.

Zij werden „blind gedropped" of aan de kust afgezet.

In Mei 1942 werd een ernstige ravage aangericht, zodat de zo belangrijke continuïteit in de berichtgeving, die nooit volkomen gewaarborgd was geweest, geheel verloren was geraakt. Aangezien de oorzaken van de tegenslagen niet bekend waren, was het uitermate moeilijk geworden het werk voort te zetten zonder al te grote risico's te nemen, zowel voor de agenten als voor hun contacten in Nederland.

(Zie verder Bijlage I).

II. *Het werk te Londen.*

A. Wijze van uitzenden van agenten door B.I.

Zoals uit de voorgeschiedenis blijkt, bestonden er bij de oprichting van het Bureau Inlichtingen geen verbindingslijnen meer. Daar er weinig bekend was over betrouwbare contacten, werd door B.I. eerst een aantal agenten uitgezonden, die zelf moesten beginnen met ter plaatse de grondslagen te leggen voor een nieuwe organisatie. Uit de gegevens, die deze agenten doorgaven, zijn de verdere contacten ontstaan en uitgebouwd.

In Londen bleek het echter steeds moeilijk voor dit werk voldoende geschikte krachten te vinden. Er kwamen wel telkens jongelieden in Engeland aan, doch deze vonden ook bij tal van andere diensten een nuttige taak. Aangezien B.I. ook vasthield aan het principe van vrijwilligers en selectie, bleven de candidaten beperkt.

Het was dus niet mogelijk lang van te voren te zeggen waarheen agenten gedirigeerd zouden worden. Dit hing af van het beschikbare personeel en van de snel wisselende omstandigheden in het bezette gebied. Agenten werden speciaal naar die plaatsen gezonden, waar zij op een gegeven moment het meest nodig waren, hetzij voor het uitvoeren van zekere urgente opdrachten, hetzij omdat zij met klem aangevraagd waren door een ondergrondse organisatie. Het kon echter zeer wel voorkomen, dat er een dringende behoefte bestond aan bepaalde inlichtingen, maar dat dit met de ter beschikking staande krachten niet op korte termijn kon worden bereikt. Zo waren ten tijde van de snelle opmars der geallieerden in September 1944 onvoldoende agenten in het oosten van ons land aanwezig, die direct en op de juiste wijze rapport konden uitbrengen over de militaire toestand, omdat het oosten van het land tot die tijd militair van minder belang was geweest en de weinige opererende krachten dus elders geconcentreerd hadden moeten worden.

Over het algemeen werden de agenten, in paren, blind gedropped"; een enkele is alleen gegaan. Zij werden allen steeds op andere plaatsen geparachuteerd. Hierbij kwamen vrijwel geen ongelukken voor. Wel gebeurde het enige malen, dat hun bagage (en zendapparaat) geheel of gedeeltelijk verloren ging. In sommige gevallen werden zij dan ook, indien zij zoveel materiaal hadden medegekregen dat assistentie onontbeerlijk was, opgewacht en geholpen door een voorganger. Dit gebeurde vooral in de slotperiode meermalen (een paar B.I.-agenten werden zelfs geparachuteerd naar een B.B.O.-ontvangstcomité), doordat de verscherpte activiteit het voordeel, dat op deze wijze belangrijk meer dringend benodigd materiaal kon worden medegenomen en de kans op beschadiging geringer werd, deed opwegen tegen het vermeerderde risico. Bovendien was deze risico-factor op zichzelf verminderd, omdat B.I. in toenemende mate geïnformeerd was over de toestand in Nederland en de mogelijke gevaren, zoals deze zich voorgedaan hadden bij het England Spiel, door verdubbelde waakzaamheid aanzienlijk gereduceerd waren.

Gemiddeld werkten de 43 door B.I. geparachuteerde agenten ca. 6 maanden in bezet gebied. Twee verongelukten op weg naar Nederland (neergeschoten) of bij aankomst (verdronken); 17 anderen vonden ook de dood, hetzij in een vuurgevecht met de vijand, hetzij door terechtstelling of andere oorzaken na arrestatie.

(Zie verdere bijzonderheden in Bijlage II.)

B. Samenwerking met andere diensten.

Naast de agenten, die door B.I. werden uitgezonden, werd ook door andere instanties een aantal agenten naar Nederland gestuurd in samenwerking met B.I.

a. Wat vóór het in werking treden van B.I. had plaats gevonden is dezerzijds niet met zekerheid bekend. Vermoedelijk zijn door de heer Laming, die reeds voor de oorlog werkzaam was aan het Britse Gezantschap in den Haag, in 1941 en 1942 agenten naar Nederland gezonden, die waarschijnlijk met zeer weinig succes hebben gewerkt. Hun namen zijn niet bekend.

b. Door I.S. 9 werden in samenwerking met B.I. enige agenten uitgezonden, die tot taak hadden ondergedoken geallieerd militair personeel terug te (doen) brengen naar Engeland.

(Zie Bijlage III.)

I.S. 9 stuurde in 1944 en 1945 bovendien een aantal agenten over de grote rivieren om te trachten militairen, die na de operatie te Arnhem in moeilijkheden waren geraakt, terug te voeren naar de eigen linies. Deze agenten opereerden voor hun berichtgeving met z.g.n. "S-phones". Doordat hun eigenlijke taak min of meer ontuitvoerbaar werd, gingen deze agenten toen hoe langer meer op inlichtingengebied werken.

(Zie Bijlage IV.)

Ofschoon de werkzaamheden van B.I. en I.S. 9 slecht gecombineerd konden worden (B.I. wilde een verbindingslijn zo lang mogelijk open houden met zo min mogelijk ingewijden, terwijl I.S. 9 aan de verbindingslijn een grote bekendheid wilde geven), is de samenwerking toch steeds vlot verlopen.

c. In het voorjaar van 1944 werden met een Amerikaanse intelligence organisatie (O.S.S.) plannen ontworpen om met behulp van Nederlandse agenten inlichtingen in te winnen in Duitsland. Dit heeft tot resultaat gehad, dat instructies werden gezonden aan Nederlandse organisaties om te proberen ook in deze richting werkzaam te zijn.

Enige agenten werden in samenwerking tussen B.I. en bedoelde Amerikaanse dienst naar Nederlands bezet gebied gezonden en een viertal werd geparachuteerd in Zuid-Duitsland en Oostenrijk.

(Zie Bijlage V.)

Deze missies zijn alle vlot verlopen. Doordat zij slechts kort voor het einde van de oorlog begonnen te werken, hebben zij niet veel resultaten kunnen boeken.

Door een andere Amerikaanse instantie werd, tegen het advies van B.I. in en vervolgens buiten diens medeweten, één agent in Nederland afgeworpen. Deze zending is evenwel op een mislukking uitgelopen.

d. In 1944 bleek dat een Russisch agenten in Nederland zonder zender zat. Hij stuurde enkele gecodeerde berichten naar Londen via een B.I.-lijn, ter doorgeving aan de Russische Ambassade.

B.I. was niet gekend in het uitzenden van deze agent(en); hun opdrachten en resultaten zijn nimmer bekend geworden.

III. *Het werk te Eindhoven.*

In September 1944 werd een gedeelte van B.I. naar Eindhoven overgeplaatst. Men richtte aldaar een bureau in en verzamelde inlichtingen over bezet gebied. Door de vereenvoudiging der verbindingen kon in die tijd bewerkstelligd worden, dat op korte termijn een volledig overzicht werd verkregen van de situatie ten noorden van de grote rivieren.

De verbindingen met Londen, waarover het merendeel der politieke berichtgeving bleef lopen, werden toen nog met de volgende verbindingslijnen uitgebreid:

1. Het binnenlands zendernet van R.V.V. en O.D.
2. Telefoonverbindingen met bezet gebied.
3. Line crossers.

Via deze lijnen kon aan de diverse groeperingen in de nog bezette delen van het land worden opgegeven, welke informaties van bijzonder belang waren. Daarbij werd speciaal de aandacht gevestigd op de:

a. Voedselpositie.
b. Geneesmiddelenpositie.
c. Economische toestand.
d. Vernielingen door de bezetter.
e. Evacuaties.
f. Inundaties.

Door het coördineren van deze gegevens kon in velerlei opzich teen vrij volledig beeld verkregen worden van de toestand in het bezette gebied, zodat waar nodig ook voorbereidingen of directe maatregelen ter hulpverlening en steun of tegenactie getroffen konden worden. Zo konden zelfs pakketten met geneesmiddelen aan de contacten in de medische wereld worden verzonden.

Daarenboven werd een aantal agenten vanuit het zuiden naar het bezette deel van Nederland gestuurd.

(Zie bijlage VI.)

Uit de archieven van B.I. kan nauwkeurig worden nagegaan, welke gegevens en inlichtingen op elk afzonderlijk gebied ontvangen zijn en aan welke instanties en personen deze werden doorgezonden. Deze archieven wijzen uit, dat de in de loop der tijden vergaarde inlichtingen buitengewoon talrijk en in vele gevallen zeer belangrijk zijn geweest.

BIJLAGE I

Nr.	Naam	Opdracht	Begin	Einde	Comm.middel	Groep	Kort overzicht
1	Van Dalen	1. Vormen van milit. en polit. inl. dienst 2. Verzamelen van gegevens legitimatie bewijzen	27-8 1940 blind gedropped	14-10 1940 gearr.	2 radio sets		Heeft een groot aantal telegr. verzonden. Na zijn arrestatie werkten de door hem gevormde groepen verder, maar beschikten niet over behoorlijke communicatiemiddelen
2	De Groot	Rapporteren over activiteit van de Nederl. havens	19-11 1940 blind gedropped	Keerde in 1941 naar Engeland terug	Radio		Door zendermoeilijkheden niet veel kunnen berichten.
3	Visser	Milit. berichtgeving	13-6 1941 blind gedropped	21-11 1941 omgekomen	Zond via Nr. 4		Werkte voornamelijk met groepen, die hun werk onder Nr. 1 begonnen waren.
4	Van Zetten	Marconist voor No. 3	13-6 1941 blind gedropped	31-8 1941 gearr.	Radio		Heeft gedurende 2 maanden goed contact gehad.
5	De Waard	1. Milit. opdrachten 2. Econ. berichtgev. 3. Polit. opdrachten	4-7 1941 blind gedropped	16-7 1942 gearr.	Radio		Heeft een zeer groot aantal telegrammen verstuurd. Had contact met verschillende illeg. groeperingen en met andere agenten, die na hem gezonden werden.
6	V. Rijswijk	1. Milit. berichtgev. 2. Registreren van N.S.B.ers	16-8 1941 over land				Heeft weinig kunnen werken. Werd kort na haar aankomst gearresteerd.
7	Vermeulen	1. Milit. opdracht 2. De komst van No. 8 voorbereiden	1-10 1941 blind gedropped	13-2 1942 gearr.	Zond via Nr. 5		Eigen radio defect. Had contact met 5, 8 en 9.

Nr.	Naam	Opdracht	Begin	Einde	Comm.middel	Groep	Kort overzicht
8	Pieterman	Polit. opdracht	2-11 1941 per boot	Teruggekeerd naar Engeland in Mrt 1942			Is na mislukking van zijn opdracht naar Engeland teruggekeerd.
9	Schoete	Verzamelen van milit. gegevens	9-12 1941 per boot	13-2 1942 gearr.			Bij landing ging zijn set verloren. Had contact met OD en met Nr, 5, 7 en 8. Verzond via Nr. 7 een telegram.
10	Reijnders	Marconist voor No. 11	23-2 1942 per boot	29-5 1942 gearr.	Radio		Werd ten gevolge van arrestatie van Nr. 11 gearr.
11	Van der Plas	1. Milit. opdracht 2. Polit. opdracht 3. Econ. opdracht	23-2 1942 per boot	22-5 1942 gearr.	Contact via 10 rapporten		Stuurde een groot aantal telegrammen en rapporten.
12	Engel	Milit. opdracht	12-3 1942 per boot	30-5 1942 gearr.	Verzond via 13 telegrammen		Was tevens in contact met Nr. 10 en 11.
13	Overbeek	Marconist van No. 12	12-3 1942 per boot	16-5 1942 gearr.	Radio		Werd gepeild.
14	Napier	Verz. v. gegevens over het Duitse transportwezen	29-3 1942	16-10 1943 gearr.	Radio		Verstuurde een aantal telegrammen

BIJLAGE II

Nr.	Naam	Opdracht	Begin	Einde	Comm.middel	Groep	Kort overzicht
1	Van Vliet	1. Milit. berichtgev. 2. Econ. berichtgev. 3. Contact zoeken Nationaal Comité en nagaan contact Nat. Comité OD	Mrt 1943 blind gedropped	Sept. 1943 gearr.	Radiocontact en schriftel. rapporten		Met zijn medewerkers is een groep gevormd, die tot het einde van de oorlog met zeer veel succes heeft gewerkt, speciaal op milit. gebied.
2	Hallema	Route naar Spanje vormen	24-3 1943 zou blind gedropped worden	Werd dodelijk gewond bij aanval nachtjager			
3	Gerards	Route naar Spanje vormen	23-3 1943 zou blind gedropped worden	Neergeschoten maar wist zich te redden. 17-12 1943 terug naar Engeland	Radio		Had contact met meerdere illegale groeperingen en keerde na voltooiing van zijn taak terug.
4	Spijker	1. Meteorologische zendgroep inrichten 2. Contact opnemen met inlichtingen groep Marinier	10-6 1943 blind gedropped	Einde van de oorlog	Radiocontact rapporten	Packard	Heeft tevens contact gehad met Vaderl. Comité en verschillende inlichtingengroepen. Heeft zeer veel bijgedragen tot het efficient werken van meerdere inl. groepen.
5	Van Berkom	Contact zoeken en instructies overbrengen aan OD, Trouw en Groot Comité	22-6 1943 blind gedropped	5-2 1944 gearr.	Radio rapporten	OD	Voerde opdracht uit en vormde zendgroep Barbara. Had contact met groep Kees.
6	De Wit	Marconist toegevoegd aan nr 5	22-6 1943 blind gedropped	3-2 1944 gearr.	Radio	OD	Heeft veel telegrammen verzonden en werd gepeild.
7	Zelenberg	Toegevoegd als marconist aan Nr. 5. Instructies noordel. route	19-9 1943 ? (Kon niet nagegaan worden)	5-11 1943	Radio set	OD	
8	Poot	Toegevoegd als marconist aan Nr. 5	19-9 1943 ? (Kon niet nagegaan worden)	2-2 1944 gearr.	Radio	OD	Werd na peiling gearr. Vele telegrammen verzonden.
9	De Vries	Codist en microfotogr. voor OD en Fiat Libertas	19-9 1943 afgehaald	2-2 1944 gearr.		OD Fiat L.	Had weinig te doen.
10	Reinecke	Contact opnemen met Fiat Libertas	19-9 1943 afgehaald	18-7 1944 gearr.	Radio rapporten	Fiat L. Marinier	Had tevens contact met RVV.
11	Scheltema	Economische contacten, boodschappen voor OD	8-10 1943 blind gedropped	Keerde Aug. 1944 in Engeland terug	Radio via Nr. 5 rapporten	GDN	Bij dropping ging bagage verloren.

Nr.	Naam	Opdracht	Begin	Einde	Comm.middel	Groep	Kort overzicht
12	De Leeuw	Marconist voor Nr. 11	8-10 1943 blind gedropped	5-12 1943 gearr.			Heeft door verlorengaan van zijn radioset niets kunnen doen.
13	Sijmen	Microfotograaf voor Barbara-groep	6-11 1943 afgehaald	17-9 1944		OD GDN	Door arrestaties in Barbaragroep weinig contact hiermee gehad. Heeft voor OD en GDN in Brabant gewerkt.
14	V. d. Heuven	Marconist voor Barbara-groep	6-11 1943 afgehaald	12-7 1944 gearr.	Radio	OD	Heeft een groot aantal telegrammen verzonden. Werd gepeild.
15	Van Tilburg	Contact met radiodienst van RVV. Financ. opdracht Afleveren van radiosets	10-1 1944 blind gedropped	14-3 1944 gearr.	Radio	RVV	Regelde financ. kwesties met ondersteuningsgroepen. Werd gepeild.
16	Bastiaanse	Toegevoegd als marconist aan Nr. 15	10-1 1944 blind gedropped	14-7 1944 gearr.	Radio	RVV	Werkte slechts korte tijd met Nr. 15, daarna met Nr. 18. Kreeg moeilijkheden en verzond later plaatselijke berichten.
17	V. d. Broeke	Toegevoegd als marconist aan Nr. 18	29-2 1944 blind gedropped	11-12 1944	Radio	RVV	Kreeg onenigheid met Nr. 18 en verzond slechts berichten van eigen waarneming.
18	Everts	1. Contact radiodienst v. d. RVV. 2. Oprichten inl. dienst RVV 3. Coördinatie-opdr. 4. Vragenlijst 19 pt. Minister-Pres.	29-2 1944 blind gedropped	Tot einde oorlog	Radio	RVV	Had contact met meerdere inlichtingengroepen. Werd gehandicapt door gemis aan marconisten. Heeft veel berichten verzonden.
19	V. d. Vaars	1. Distributie instructies voor OD, RVV, Nat. Comité, Vaderl. Comité, illegale pers. 2. Oprichten zendergroep RVV	10-4 1944 blind gedropped	Tot einde oorlog	Radio	RVV	Verzond veel telegrammen. Had tevens contact met Spijker, Albrecht, OD, escapelines en vertrouwensmannen.
20	Wiemers	Toegevoegd als marconist aan Nr. 19	10-4 1944 blind gedropped	17-12 1944 gearr.	Radio	RVV	Heeft een groot aantal telegrammen verzonden. Werd gepeild.
21	Van Dijk	1. Contact met G. de Jong 2. Financiering Marinier 3. Groep van radiotelegrafie organiseren	7-5 1944 blind gedropped	10-5 1944 gearr.			Heeft geen werkzaamheden verricht.
22	V. d. Zwan	1. Marconist toegevoegd aan Nr. 21 2. Zender Albrecht overbrengen 3. Gelden overbrengen 4. Microfoto's en instructies overbrengen	7-5 1944 blind gedropped	21-12 1944 gearr.	Radio	Albrecht BR	Zijn set werd bij landing beschadigd.
23	Zuiderhout	1. 4 Radiosets voor RVV 2. Microfoto's overbrengen aan 18. 3. Codist voor Nr. 18	7-5 1944 blind gedropped	31-12 1944 gearr.		RVV	Werkte als codist vóór Nr. 18.
24.	De Zwart	1. Marconist voor GDN 2. Medenemen van microfoto's voor GDN	5-6 1944 blind gedropped	5-10 1944 terug in Eindhoven	Radio	GDN Albrecht	Had weinig contact met de GDN en werkte voornamelijk met de groep Albrecht.
25	Van Veen	A. 1. Set medenemen voor Nr. 22 2. Materiaal medenemen voor Marinier 3. Codist voor Nr. 22	5-6 1944 blind gedropped	Nov. 1944 te Eindhoven	Via Nr. 22	Albrecht	Werkte tevens voor Rinus gr.
		B. 1. Opdrachten voor Albrecht-groep 2. Radio overbrengen voor Nr. 32 3. Financ. opdrachten 4. Voorbereiding droppings in O.Nederl.	31-12 1944	Tot aan bevrijding	Radio	Albrecht Rinus	Had contact met andere inlichtingengroepen en met S.A.S
26	V. d. Zande	1. Contact opnemen met met OD 2. Besprekingen coörd. van verzetsbewegingen	5-6 1944 blind gedropped	Tot einde oorlog	RT en via andere groepen	OD	Had tevens contact met Marinier, Kees, Albrecht en RVV

Nr.	Naam	Opdracht	Begin	Einde	Comm.middel	Groep	Kort overzicht
27	V. d. Weg	1. Contact opnemen met Nr. 18 2. Radiosets afleveren 3. Als codist voor 18.	5-6 1944 blind gedropped	10-2 1945 gearr.	Via Radio RVV en SOE	RVV	Werkte eerst voor RVV. Later met inlichtingengroep in Over-IJssel en S.A.S.
28	V. Hemert	1. Marconist van groep Kees. 2. Microfoto's aan groep Kars 3. Coörd. opdracht v. Heuven Goedhart	5-6 1944 blind gedropped	1-12 1944 gear.	Radio	Kees	Verzond groot aantal telegrammen o.a. gedachtenwisseling Regering en vertrouwensmannen.
29	Oosterhout	1. Betrouwbaarh. contr. van Marinier, Spijker, 22, 25, 18, 16 en 17 2. Overhandigen aan Spijker een set 3. Samenwerken met Marinier	4-8 1944 blind gedropped	10-11 1944 gearr.	Radio via Nr. 30	Marinier Albrecht	
30	Hooidonk	Als marconist toegevoegd aan Nr. 29	4-8 1944 blind gedropped	11-11 1944 gearr.	Radio set	Albrecht OD	
31	V. Wingerden	1. Contact opnemen met illegale groeperingen ten-einde Financ. steun te regelen 2. Contact met B.R.	7-8 1944 blind gedropped	14-10 1944 gearr.	R.T. set	BR Kees	Heeft aanvankelijk voor BR gewerkt en later milit. berichten verzonden.
32	Kuiper	1. Marconist voor 31 2. Opbouwen zendergroep voor B.R.	7-8 1944 blind gedropped	Tot einde oorlog	Eigen radio set	BR Albrecht	Bij dropping Nr. 31 kwijtgeraakt Had contact met Albrecht in het oosten en noorden van het land.
33	V. d. Heide	1. Marconist voor OD 2. 5 andere sets medenemen	1-9 1944 afgehaald	Tot einde oorlog	Radio	OD Kees	
34	V. Klaveren	Marconist voor Marinier te Groningen	5-10 1944 blind gedropped	Tot einde oorlog	Radio set	Marinier Gron.	Verloor bij inval SD 10-11 1944 zijn radio. Heeft sindsdien niet meer kunnen werken.
35	Witteveen	Marconist voor Marinier Groningen	5-10 1944 blind gedropped	28-3 1945 gesneuveld	Radio set	Marinier Groningen KP Assen	Heeft voornamelijk voor de KP Assen gewerkt.
36	Jurgens	Marconist voor Nr. 29	6-10 1944 blind gedropped	Tot einde oorlog	Radio	Marinier Leeuwarden	Na 11-11 1944 niet meer actief geweest.
37	De Lange	Marconist voor Nr. 29	6-10 1944 blind gedropped	11-11 1944 gearr.		Marinier Leeuwarden	Heeft nooit contact tot stand kunnen brengen.
38	Smit	Marconist voor Albrecht	30-12 1944 afgehaald	27-2 1945 gearr.	Radio set	Albrecht	Gepeild.
39	De Groot	Marconist voor Albrecht	24-2 1945 afgehaald	Tot einde oorlog	Radio	Albrecht	Werkte in de Achterhoek en nam verschillende sets mee.
40	Van Gemert	Marconist voor Marinier	26-3 1945 afgehaald	16-4 1945 gearr.	Radio	Marinier	Nam tevens 5 andere sets voor den Haag Marinier mede.
41	Van Mook	Uitsluitend milit opdracht	3-4 1945 blind gedropped	Tot einde oorlog			Heeft nagenoeg geen contact gehad en werkte niet met de Illegaliteit.
42	Molenaar	Marconist voor 41	3-4 1945 blind gedropped	Tot einde oorlog			Zie omschrijving Nr. 41.
43	Noordewind	Marconist voor GDN	11-4 1945 zou worden afgehaald	Bij dropping verongelukt			

BIJLAGE III

Nr.	Naam	Opdracht	Begin	Einde	Comm.middel	Groep	Kort overzicht
1	F. Kooy	Escape line vormen	Voorj. 1943	Tot einde oorlog	Radio	RVV	Verloor bij dropping zijn set.
2	King	Escape line naar Spanje org.	17-7 1943	15-9 1943 gearr.			

Nr.	Naam	Opdracht	Begin	Einde	Comm.middel	Groep	Kort overzicht
3	V. Weerde	Escape line vormen	5-8 1944	Oct. 1944 terug in Brabant	Radio	R.V.V.	
4	V. d. Ham	Escape line vormen	Oct. 1944	Dec. 1944	Radio		Verzond. voorn. milit. ber. Werd gepeild.
5	De Vries	In contact komen met Nr. 1 Pilootlijn verzorgen	18-11 1943	15-9 1944 in bevr. gebied			Verloor zijn radioset bij dropping. Werkte voorn. in Limburg.

BIJLAGE IV

Nr.	Naam	Opdracht	Begin	Einde	Comm.middel	Groep	Kort overzicht
1	V. d. Kraai	Escape Line vormen	1. Oct. 1944 2. Dec. 1944 door linie	Tot bevr.	S-phone S-phone		Crosste meerdere malen.
2	Spruit	Idem voor achtergebleven militairen	Oct. 1944	Tot einde oorlog	S-phone		Regelde ontsnapping van 20 man. Verzond de laatste tijd milit. berichten.
3	De Groot		Dec. 1944	14-3 1945			Staken vele malen de Waal over teneinde militairen te begeleiden. Boon werkte tot bevrijding en verzond vele militaire berichten.
4	Van Westen		Dec. 1944	Jan. 1945	Ongek. S-phone		
5	Boon		Dec. 1944		Gearr. S-phone		
6	Witjes	Escape line org.	Jan. 1945	Tot einde oorlog	S-phone		Verzond voorn. milit. berichten.
7	V. d. Tuin	Esc. line org. milit. ber.	Jan. 1945		S-phone		Heeft geen contact gehad.
8	Staring	Regelde ontsnappingen	Mrt. 1945		S-phone		Ging na de slag bij Arnhem meerdere malen de Waal over om ontsnappingen te regelen. Ging in Maart 1945 met S-phone naar de omgeving van Tiel.

BIJLAGE V

Nr.	Naam	Opdracht	Begin	Einde	Comm.middel	Groep	Kort overzicht
1	V. Houweningen	1. Contact met groep Kees 2. Voorbereiding werk in Dld.	11-1 1945 door de linie	Tot einde oorlog	Radio	Kees	
2	Kooimans	Milit. inlichtingen in in West-Dld. verzamelen	11-3 1945 door de linie	Tot einde oorlog	Radio en S-phone		Slaagde er niet in in Dld. te komen en werkte met groep-Albrecht.
3	V. Straaten	Idem	11-3 1945 door de linie	Idem	Radio en S-phone		Idem.
4	Van Duyn	Idem	Idem	Idem	Idem		Idem
5	Stevens	Marconist voor groep Kees	8-4 1945 door de linie	Tot einde oorlog	Radio		
6	Gerritsen	Milit. gegevens in Oostenrijk	24-4 1945 blind gedropped in Tirol	Idem	Radio		Gaf inlichtingen aan naderende Amerikaanse troepen.
7	Schipper	Idem	Idem	Idem	Idem		Idem.
8	Van Dalen	Idem	Idem	Idem	Idem		Idem
9	Pompe	Idem	Idem	Idem	Idem		Idem

BIJLAGE VI

Nr.	Naam	Opdracht	Begin	Einde	Comm.middel	Groep	Kort overzicht
1	Hendriks	Milit. opdracht in het oosten van het land	14-3 1945	10-4 1945 (bevrijding)	Radio	R.V.V.	Verloor zijn eigen set tijdens crossing.
2	V. d. Zwan	Werken voor Marinier	10- 4 1945	4-5 1945	Radio	Marinier	
3	Schouten	Econ. opdracht	18-3 1945				Kwam 12-4 1945 met groot aantal documenten terug.
4	V. Zeeland	Milit. opdracht in West Dld.	18-3 1945	Tot einde oorlog	Radio	Albrecht	
5	Smit	Milit. opdracht in West Dld.	18-3 1945			Albrecht	Werd bij crossing gearr.
6	Haas	1. Milit. opdracht Goeree Overflakkee	1 tot 15-11 1944. Terug: 21-11 1944		S-phone		
		2. Idem	2 tot 23-1 1945 Terug: 3-2 1945		Idem		
7	Van Heeze	Zie 6	Zie 6		Idem		
8	Ritter	Milit. opdracht	14-3 1945	6-4 1945	S-phone	Albrecht	
9	De Boer	Zie 8	Idem	Tot einde oorlog	Idem	Idem	
10	Van Beek	Verzamelen van milit. gegevens in West Dld.	1. 8-10 1944 Terug: 8-12 1944.		S-phone		Heeft geen contact gehad.
		Milit. berichtgeving	2. 15-3 1945			Albrecht	Had contact met andere agenten van groep Albrecht.
11	V. d. Hoek		17-3 1945				Bij crossing gearr.
12	De Leeuw		Idem				Idem
13	Leros		18-3 1945			Albrecht	
14	Laan		Idem			Idem.	

BIJLAGE 22

Brief dd. 10 Augustus 1944 van mr. C. H. J. F. van Houten aan de heer van Heuven Goedhart

BUREAU INLICHTINGEN.
(Netherlands Intelligence Department)

London, W.I. 10 Augustus 1944.
21 Lewndes Street S.W.I.
Tel. Sloane 0091/0092/0093.

Zeer geachte Heer van Heuven Goedhart,

Het heeft mij eenige aarzeling gekost om tot het schrijven van dezen brief over te gaan. Kennisneming van den inhoud zal U dit duidelijk maken. De taak die ik hierbij op mij neem is zeker geen gemakkelijke, eerstens vanwege de bestaande ambtsverhoudingen. In het licht van wat ik U hieronder zeggen wil, plaatst mij het feit, dat U sinds enkele weken Minister bent, in officieelen zin in het nadeel. In de tweede plaats is het altijd moeilijk om bepaalde dingen op schrift te stellen, vooral wanneer het persoonlijk niet van het zakelijke gescheiden kan blijven. Ik heb desondanks het besluit genomen om U openlijk tegemoet te treden met hetgeen mij op het hart ligt en aanvaard daarvoor bij voorbaat alle consequenties. Ik moge hier slechts aan toevoegen, dat het mijn bedoeling is om mij als Engelandvaarder te richten tot den Engelandvaarder van Heuven Goedhart, en niet tot den Minister van Justitie. Ik hoop, dat U bij lezing van het onderstaande hiermede wel rekening zult willen houden. Een persoonlijk gesprek over de te behandelen materie ware mij eigenlijk aangenamer geweest, maar Uw veelvuldige bezigheden en het gebrek aan tijd waaronder U mij zeide gebukt te gaan, nopen mij om dezen weg te kiezen.

Ik zal nu maar zo vrij zijn direct van wal te steken. Het is nu bijna een jaar geleden, dat ik met enkele goede vrienden hier aankwam. Wij hadden lang ondergronds gewerkt, wij waren — gelijk Uzelve — geruimen tijd ondergedoken geweest en de Gestapo had ons ook met veel ijver achter de vodden gezeten. Ook wij hebben den dood van vrienden en medewerkers door den Duitschen kogel moeten betreuren. Wij hadden niet allen samengewerkt, onze arbeid had op verschillende terreinen gelegen, doch wij kwamen hier eensgezind aan en hadden waardeering voor elkander's werk.

Ook wij hadden in bezet Nederland ooren en oogen opengehouden en meenden derhalve — dank zij het bezit van normale vaderlandsche hersens en common sence, alsmede de gelukkige omstandigheid, dat wij over een ruim aantal contacten zoowel in als buiten het „ondergrondsche" beschikten — een vrij aardig beeld medegenomen te hebben van de wenschen, nooden en verhoudingen in ons gepijnigde vaderland. Wij knoopten hieraan geen verdere pretenties vast dan noodig, want wij waren ons ervan bewust, dat iederen verstandigen Engelandvaarder een zekere dosis van bescheidenheid past. Hij dient zich immers te bedenken, dat hij onmogelijk alles kan weten, dus evenmin de inzichten van iedereen kan weergeven. Voorzoover ons hier naar onze meening gevraagd werd, hebben wij echter het algemeene beeld van den toestand zoo goed en eerlijk mogelijk geïnterpreteerd. Hiervoor bestond ongetwijfeld een zekere mate van belangstelling, ik kan echter niet zeggen dat de reactie bij de meeste instanties overdreven groot is geweest. Integendeel, wij hebben mogen constateeren, dat de aanvankelijke beleefde kennisneming veelal plaats maakte voor onverschilligheid, verklaringen van „non possumus", in sommige gevallen zelfs suspicie. Omdat wij echter, gelet ook op wat wij hier vonden, in onze overtuiging gesterkt werden, dat wij den algemeenen toestand in Nederland behoorlijk aangevoeld hadden en dat er toch iets aan de zaak gedaan moest worden, hebben wij ons van bovengenoemde factoren weinig aangetrokken. Wij zijn niet van onze algemeene zienswijze afgestapt en de hier aangetroffen mentaliteit is voor ons een aansporing geweest om den strijd aan te binden, niet voor onszelven, maar ten behoeve van bezet Nederland. Ik geloof niet, dat wij daarin geheel gefaald hebben; onze woorden zijn niet overal in dooveman's ooren gevallen en de ontwikkelingen, vooral in Nederland, hebben gelukkig aangetoond, dat wij het meestal niet al te slecht „geschoten" hadden, zooals dat heet. Ook Uw komst en de door U gedane mededeelingen en ontwikkelde theorieën hebben dit laatstelijk in alle hoofdzaken bevestigd.

Wij hebben bij onze actie, voorzoover het ons mogelijk werd gemaakt onze denkbeelden naar voren te brengen, steeds ernaar gestreefd enkele grondprincipes hoog te houden door:

a. Een zoo objectief mogelijke voorlichting te geven omtrent de diverse groepeeringen in Nederland, zoowel boven- als ondergrondsche. Dit betreft dus hun organisatie, activiteit, wenschen en plannen, voorzoover ons bekend.

b. Gelijkgerechtigdheid te bepleiten voor allen, die den strijd tegen den vijand voeren, m.a.w. het recht van allen om in Londen als strijders erkend te worden en hier hun stem te laten hooren.

c. Geen bepaalde groep „voor te trekken", waartoe wij zelf toevallig behoord hadden, en het nastreven van onredelijke ambitieuze doeleinden voor deze groep of onszelven na te laten.

Wij meenen ook in al het bovenstaande consequent te zijn gebleven.

Na deze „oratio pro domo" bij wijze van aanloop, veroorloof ik mij over te gaan tot een uiteenzetting van bepaalde grieven, welke Uw handelwijze in Londen en de voorgeschiedenis van Uw komst bij mij in het leven hebben geroepen. Zij hebben bij mij een bezorgdheid doen ontstaan, die mij ten zeerste bezwaart en ik acht het mijn plicht er eerlijk mee voor den dag te komen.

Uw reis heb ik met gemengde gevoelens vernomen en afgewacht, ik zeg het U ronduit. Uit den aard van mijn werkzaamheden alhier wist ik meer dan de doorsnee mensch, wat ik overigens niet kon helpen. Ik wist door welke groep Uw overkomst gesuggereerd en aangevraagd was, hoe U aangekondigd werd, hoe U hier geaccepteerd bent en tenslotte hoe Uw reis zich voltrokken heeft. Sedert een klein jaar zit ik op een bureau, dat veel contact onderhoudt met Nederland en uitstekende resultaten boekt, niettegenstaande de matige appreciatie die het ontvangt van Nederlandsche zijde en de verdachtmakingen en obstructie waaronder het gebukt moet gaan. Ik heb op dit bureau — dat uitsluitend uit Engelandvaarders bestaat, zoowel voor het werk in Londen als in Nederland — veel van mijn kennis uit bezet gebied kunnen aanvullen en verruimen. Ik heb de opgedane wetenschap getoetst aan mijn eigen ervaring en voor de rest normaal gebruik gemaakt van mijn ooren, oogen en hersens, m.a.w. ik heb de eindjes van de puzzle zoo goed mogelijk in elkaar gelegd, behoorlijk nagedacht en naar ik meen ook vrij veel begrepen. Wat ik natuurlijk niet wist, was dat Blake synoniem was met van Heuven Goedhart. Verder was het contact Nederland-Zwitserland-Londen mij goed bekend en ik wil niet verzwijgen, dat eenige aspecten hiervan mij reeds sinds geruimen tijd verontrust hadden. Ik hoopte echter van harte, dat ik mij hierin vergist en spoken gezien had. Ik ben er thans helaas nog niet van overtuigd, dat het zoo was, — integendeel.

Een van de treurige verschijnselen, welke ik met den dag duidelijker uit hoofde van mijn werk heb moeten waarnemen, is de wijze waarop bepaalde groepeeringen van strijdend Nederland het blijkbaar noodig vinden elkander „af te kraken". Vele onder hen hebben hierin op grootere of kleinere schaal gezondigd: O.D., Raad van Verzet, Nationaal Comité van Verzet, Vaderlandsch Comité, of hoe zij ook anders heeten. Een van de zeer bedrevenen in dit vak is echter ook Uw eigen groepeering als ik het zoo noemen mag. Het contact Bosch van Rosenthal — Bern heeft dit soms, voor degenen die de zaken eenigszins objectief willen bekijken, tot in het ergerlijke gedemonstreerd.

Het afkammen van een ander's bedoelingen, samenstelling en activiteit heeft natuurlijk ook het staartje, dat vrijwel elke criticaster de leiding van zaken voor zichzelf opeischt. Deze groep vindt zichzelf dan alleen geschikt om een bepaalde opdracht uit te voeren, of om den toestand in ruimeren zin precies te beoordeelen en vorming te geven aan de nabije toekomst.

Daarin heeft de O.D. gezondigd, terwijl zoowel R.V.V., V.C. als N.C.v.V. sporadisch een „claim" hebben gepousseerd. Maar ook Uw groepeering, als ik die verzamelnaam nog eens mag gebruiken, heeft zich aan hetzelfde schuldig gemaakt, en wel in *zeer* sterke mate. Ik wil nog gaarne aannemen, dat het allemaal met de beste intenties geschied is, doch zooals b.v. alweer de heer Bosch v. Rosenthal systematisch als eenige heldere ster aan het firmament is voorgesteld, met alles wat hij om zich heen heeft vergaard — zij het dan zoogenaamd in „los" verband — is af en toe voor den objectieven toeschouwer nauwelijks meer behoorlijk te noemen.

Ik heb mij, met mijn vrienden, altijd instinctief en principieel gekant tegen dit „gedrang" en tegen de bevoordeeling van eenige groep of organisatie boven de andere. Het lijkt mij uit den booze, in strijd met de werkelijkheid en het ware Nederlandsche belang. Tenslotte hebben wij als ondergrondsche strijders in Nederland allen gezamenlijk gevochten — en doen zulks nog — voor één ideaal: de bevrijding, en tegen

één vijand: den Mof met zijn handlangers. Met welk recht kent iemand zichzelf de kwalificatie toe van het „alles beter te weten" dan andere medestrijders? Op welken grondslag neemt de een tegenover den andere een hooghartige houding aan, als het gaat om de voorlichting van Londen? Ik acht zulk een houding totaal verkeerd en wij vervallen m.i. weer in de oude fouten en verdeelingen. En het is typisch, dat waar zooveel met „democratie" geschermd wordt, velen op welhaast autoritaire wijze het etiquet van „democraat" slechts willen plakken op dengene, die precies doet wat *zij* willen en denkt zooals *zij* dat wenschen. Anders heet je „politiek ongeschoold", „dictatoriaal", „militair", „Autocraat", „amateur", „wildebras", of nu zelfs „neo-fascist". De keuze is ook nog uit te breiden .....

In Nederland hebben naar mijn meening *alle* organisaties en kleinere groepen, die zich in welken vorm dan ook geworpen hebben in den strijd tegen den bezetter, op zijn minst recht op de waardeering der medestrijders in ander verband, tenzij pertinent aangetoond kan worden, dat zij louter eigenbelang — dus een onnationaal doel — nastreven, of misschien ook dat zij er in den allerlaatsten tijd met de hakken over de sloot bijgekomen zijn teneinde nog net een „cover-story" te creëeren voor den naderenden dag, waarop de balans zal worden opgemaakt.

Het bovenstaande eischt niet, dat men critiekloos zou blijven. Ik ben mij er natuurlijk van bewust, dat dat niet kan en ongewenscht is. Gezonde critiek is een gezonde rem op excessen, maar mag waardeering voor het goede en den normalen zin voor proporties niet uitwisschen. Het is ook aan te bevelen, dat iedereen zoo veel mogelijk zijn eigen gebied in het „ondergrondsche" blijft bestrijken, wat echter evenmin wil zeggen, dat men daarmede ieder voor zich een monopolie heeft verkregen! Indien bijvoorbeeld de O.D. critiek uitlokt, omdat hij te „bazerig" wil doen en het in andere opzichten, mede i.v.m. zijn opdracht en doelstelling, „alleen weet", dan is die critiek zeer zeker terecht. Men vervalle daarbij echter zelf niet in de fout om de balk in eigen oog niet meer te zien! Als het om „de politiek" gaat, wat dan Uw groepeering in het bijzonder schijnt te interesseeren, dan zie ik evenmin in waarom dit een afgebakend jachtterrein moet zijn te haren behoeve. Afscheiding van taken is aan te bevelen, algeheele doorvoering ervan is echter in ondergrondsch Nederland, zooals U zelf wel weet, onmogelijk. Iedereen die zijn leven en goed waagt voor de Nederlandsche zaak, heeft het recht om over de toekomst mee te spreken en om door de Regeering in Londen gehoord en erkend te worden. Men dient ook nimmer te vergeten, dat sommigen niet het voordeel hebben van een goed en afzonderlijk contact met Londen, zoodat dan alleen bekend is, wat een ander van hen vertelt. Door onwetendheid of concurrentie-neigingen is die voorlichting helaas niet altijd even objectief. Anderen, die zich meer met de actieve verzetsdaden, dus het gewelddadig verzet, bezighouden, hebben vaak niet den tijd om zich over toekomstproblemen uit te spreken of de politieke bakens alvast te gaan uitzetten. Zij bezitten dikwijls ook niet het talent, noch het instrument om hun ideeën naar voren te brengen, wat dus niet impliceert, dat zij geen ideeën erop nahouden. Zij worden hier echter in het geheel niet gehoord. U zult mij willen toegeven, dat dit zoowel practisch als theoretisch inbreuk doet op de democratische principes!

Voorzoover mij om mijn oordeel gevraagd werd, heb ik er altijd op gehamerd, dat de Regeering geen preferenties t.a.v. de organisaties in Nederland moet toonen en zich niet met onderlinge ruzies mag inlaten. Zij heeft slechts samenwerking te bevorderen en aan goede Nederlanders gelijke kansen aan te bieden. Zij heeft zich verre te houden van subjectieve beoordeeling. Dit is niet alleen billijk, doch m.i. de eenige wijze politiek. Als eerlijk man en oud-strijder op wat men het ondergrondsche front pleegt te noemen, meen ik dat de rechtvaardigheid en het verstand dit gebieden. Daarom ben ik ook al geruimen tijd voorstander van de „samenbundeling" en algeheele „coördinatie" in dit laatste stadium van den oorlog, al druischt dit in meerdere opzichten tegen de noodzakelijke veiligheid in. Zonder samenwerking in de laatste étappe van den grooten strijd komen wij er niet. Wij zijn nog in den oorlog, dus het heden is nog altijd primair. Het is verdienstelijk en ook noodzakelijk om over de toekomst te denken, maar laten wij eerst zien hoe wij den Mof er nu *gezamenlijk* kunnen uitsmijten en sarren. Laten wij ook *samen* „de orde en rust handhaven" in het veelbesproken „vacuum", indien dat komt, maar dan ook *samen* bekijken — als het zoover is — hoe het nieuwe Nederland eruit moet zien. Voorbereidingen in dit opzicht zijn nuttig en zeker geboden, doch zullen getoetst moeten worden aan het oordeel van het volk plus het *geheele* verzet. Er bestaat m.i. geen enkele „politieke" groep, die anderen voor „onmondig" of „ongeschoold" mag verklaren. De meerderheid zal beslissen.

U bent hier aangekondigd door de Uwen als vertegenwoordiger van de „burgerlijke verzetsgroepen". Voordat U nog uit Spanje was vertrokken en niettegenstaande de opgelegde geheimhouding in kleine kring — om begrijpelijke redenen van „security" noodzakelijk — wist een ondergeschikte van een Uwer tegenwoordige ambtgenooten mij al binnen record-tijd in het oor te fluisteren, dat er nu toch een vertegenwoordiger op komst was van „het heele Nederlandsche ondergrondsche verzet". Dat had zijn Minister hem zelf verteld! Het falen van de geheimhouding verbaasde mij in Londen niet, de kwalificatie wel.

Bij onze eerste kennismaking heeft U zich terstond beklaagd over noodeloos oponthoud en tijdverlies in Spanje. Dit heeft U mede gegrond op het feit, dat Uw overkomst „warm toegejuicht" werd door de Regeering en andere gelijke motieven, zoowel mondeling als schriftelijk meermalen herhaald, — het laatste, voorzoover door mij en ook anderen oppervlakkig kan worden beoordeeld, niet altijd met inachtneming van de noodige veiligheid. Op grond van Uwe verontwaardiging heeft degene, die zich gedeeltelijk schuldig gemaakt zou hebben aan het gebeurde, een terechtwijzing gehad. Afgezien van het feit, of deze tenslotte al of niet terecht was, meen ik met recht erop te mogen wijzen, dat Uw reis naar Engeland, vanaf Uw aankomst in Spanje, een buitengewoon snelle is geweest, dank zij ongetwijfeld de bijzondere steun en faciliteiten waarvan U geprofiteerd heeft. Ik weet zelf niemand, die er vlotter is doorgekomen. Het is een paar maal aan agenten van B.I. gelukt Spanje te bereiken na beëindiging van een gevaarlijke opdracht. Zij zijn dubbele Engelandvaarders, genieten volle steun van de Engelschen en zijn dragers van wetenschap van het hoogste gewicht. Zelfs zij moeten het zonder speciale voorspraak van de Regeering bolwerken en doen er meestal maanden over om hun eindbestemming te bereiken.

Uw aankomst en ontvangst alhier verliepen geheel volgens programma. Ik zou mij zeker niet het recht willen aanmatigen om de wijze, waarop U geheel door den heer van Haersma de With en den Minister-President werd opgevangen, van commentaar te voorzien. Het was het goed recht van laatstgenoemde om U in eerste instantie geheel voor zichzelf te reserveeren, U was immers als boodschapper voor Hare Majesteit en hem bestemd? Wel heb ik mij wat bezorgd gemaakt over de verdere ontwikkeling van Uw verblijf. U bent terstond bij Prof. Gerbrandy ingetrokken, U was voor velen moeilijk te bereiken, ofschoon er weinigen waren, die niet zeer spoedig van Uw aanwezigheid en zelfs van Uw naam — alle „security" ten spijt — op de hoogte waren. U bent tenslotte zoo vriendelijk geweest om B.I. een deel van Uw tijd te geven voor het bespreken van essentieele aangelegenheden die ons bureau noodzakelijkerwijs alleen intern aangingen, maar dit gaf aanleiding tot een zeer onaangenaam incident en onheusche bejegening van den Majoor Somer, welke onrechtvaardigheid zeer laat en pas na tusschenkomst van den Minister van Oorlog hersteld is.

Ik heb sindsdien Uw wijze van optreden en activiteit met heel veel interesse gevolgd. Na eenige weken was U al Minister. Na een aanvankelijk gevoel van teleurstelling hieromtrent overwonnen te hebben, kon ik ook de voordeelen van dezen stap inzien. Daarvóór heb ik U tot een besloten gezelschap over de pers hooren spreken, daarna in het Netherlands House. Beide keeren heeft U stellingen en waarheden verkondigd, die mij uit het binnenste van mijn hart gegrepen waren. Ik was niet minder dan verrukt en enthousiast en zegde U, intern en in het openbaar, voor de volle honderd procent mijn medewerking toe voor al Uw werk en streven in Londen, ten bate van Nederland! Uw felheid en eloquentie, Uw vertolking van de Nederlandsche wenschen en verwachtingen, het door U geschilderde beeld van de ongeloofelijke praestaties van het Verzet, hebben mij geboeid. Uw zienswijze en uiteenzettingen over eenige zeer brandende vraagstukken — Persreorganisatie, coördinatie, Parlement en Bestuursvoorziening — hebben mij gemakkelijk voor U gewonnen, aangezien zij de bevestiging vormen van den gedachtengang van mijn vrienden en mijzelve, een bekrachtiging van ons streven sedert onze aankomst in dit land. Ik heb gedacht: Eindelijk iemand die kersversch uit Holland komt, het begrijpt en ook vertellen kan!

Er hebben zich echter verschijnselen en gebeurtenissen voorgedaan, welke mij en anderen niet alleen tot nadenken stemmen, maar voor mij, na rijp beraad, aanleiding zijn geweest om langs dezen weg uitvoerig en openlijk uitdrukking te geven aan mijn teleurstelling en bezorgdheid.

Ik heb in de eerste plaats, naast het vele goede in Uw uitspraken en mijn bewondering voor de juistheid van Uw inzicht in vele opzichten, een gebrek aan objectiviteit t.a.v. zekere organisaties in Nederland geconstateerd, die ik niet anders dan als alarmeerend en misleidend kan kwalificeeren. Uw autoriteit en positie als Minister bieden U de gelegenheid om Uw beoordeelingen in bepaalde kringen voor te dragen, tengevolge waarvan een officieele houding wordt uitgelokt, waarvan de strekking reeds onmiskenbaar is. De door U betoonde éénzijdigheid wekt bij mij niet alleen verbazing, doch valt mij bitter tegen van een ondergrondsch strijder van Uw formaat! Het heeft mijn angstige voorgevoelens achteraf toch nog bewaarheid en ik meen, mede uit naam van degenen, die zich nog niet persoonlijk kunnen vereenigen, te moeten protesteeren tegen een voorstelling van zaken welke even onjuist als onbillijk geacht moet worden.

Ik heb U in onze eerste gesprekken al zeer weinig goeds hooren vertellen over Uw medestrijders in Nederland, welke niet bepaald in de gelederen van Uw eigen „constellatie" thuishooren. De O.D. schijnt Uw

speciale zondebok te zijn, maar daarnaast hebben ook het V.C., het N.C., zelfs de R.V.V. en enkele van Uw collega's van de clandestiene pers enorme vegen uit de pan gekregen. Ik kon het met een gedeelte van Uw bezwaren eens zijn, maar zag tevens in de rest iets overdrevens en afkeurenswaardigs. Omdat wij bij die eerste gedachtenwisselingen echter min of meer „onder ons" waren, kon het mij toen minder schelen. Ik voorzag evenwel direct de mogelijkheid, dat U den Minister-President in gelijken zin zoudt inlichten en voelde mij daarover wèl onbehagelijk. Sindsdien is mij op verschillende manieren ter oore gekomen, hoe U over genoemde organisaties denkt en spreekt. Ik kan het slechts bedenkelijk noemen. En tenslotte worden Uw houding en streven gekarakteriseerd door de stukken en „aanwijzingen" welke, dank zij voornamelijk Uw initiatief en overredingszin, in de laatste tijden naar Nederland zijn uitgegaan. Uw politiek t.a.v. zekere personen en groepeeringen is allesbehalve objectief. Ik acht het derhalve geenszins uitgesloten, dat daaruit veel bitterheid en moeilijkheden zullen ontstaan. Als „instrument" heb ik te gehoorzamen en door te geven, als persoon die 3 jaar in bezet Nederland geleefd en ondergronds gewerkt heeft, denk ik er het mijne van. Ook schakel ik niet uit wat ik reeds de „voorgeschiedenis" van Uw komst genoemd heb, noch mijn kennis van bepaalde verhoudingen in Londen. Maar het is hoofdzakelijk op grond van mijn Hollandschen tijd, dat ik hier het recht put om mijn bezorgdheid aan een mede-Engelandvaarder zonder omhaal en beleefdheden voor te leggen. Het is niet zoo lang geleden, dat wij beiden in Nederland stonden tegenover den vijand. Ik was geen Majoor, U geen Minister; wij werkten allen op ander terrein, maar ons doel was hetzelfde. U was in 1941 begonnen, ik deed mijn eerste zwakke pogingen in 1940. Wij waren dus gelijk. Ik heb er met mijn vrienden altijd naar gestreefd dit begrip van gelijkheid in Londen ingang te doen vinden en hoog te houden. Vandaar mijn diepe teleurstelling, omdat het afgebroken wordt door iemand, die het beter moest weten. Ik heb bewondering voor Uw positie, niet als lid der Regeering, maar in het ondergrondsche „aan den overkant"; Uw prestaties waren wel van uitzonderlijk kaliber. Ik kan echter in dit verband niet nalaten een vergelijking te maken met een van mijn reisgenooten van het vorige jaar. Ook zijn werk, op geheel ander terrein, was van heel bijzonder formaat. Hij ontving er speciale weerdeering voor van het Geallieerd Opperbevel, zijn medewerkers werden nog laatstelijk gefusilleerd, het gelukte hem persoonlijk te ontsnappen uit het Binnenhof na ondervraging. Voor zijn diensten en deskundigheid was hier acht maanden lang nauwelijks belangstelling! Zooiets geeft lang te denken. Daarnaast wil dit voorbeeld slechts demonstreeren, dat U ook in Londen menschen zult vinden, die getracht hebben hun plicht te doen en dus met alle bescheidenheid een oordeel meenen te hebben en recht van spreken.

Het is mij niet opgevallen, dat U zich tot dusver veel moeite heeft getroost om dergelijke personen te spreken, teneinde Uw oordeel omtrent organisaties en Uw toekomstplannen aan de hunne te toetsen. Afgezien van een uurtje in de appartementen van den heer Gerbrandy, voor een gesprek dat twee mijner vrienden en ik zelf hadden aangevraagd, en waarbij U trouwens grootendeels het woord voerde, heb ik U, wat mij betreft, buiten officieel of semi-officieel verband nimmer gesproken. U kunt degenen, waarop ik doel, pretenties verwijten; wij denken er anders over. Het wil ons n.l. voorkomen, dat een dergelijke attentie tegenover Engelandvaarders collegiaal en misschien nuttig ware geweest. Zijnde even geïnteresseerd als Uzelf in het lot en welzijn onzer achtergelaten collega's en de toekomst van ons land na de bevrijding, zoo hadden wij met Uw opdrachten en zienswijze wellicht beter kennis kunnen maken. Daarentegen heeft U zich sedert Uw komst met den Minister-President en den Heer de With opgesloten en weinig blijk gegeven van eenig voornemen om daarbuiten ook wat rond te kijken. Alle hoogachting en respect, die ik voor beide genoemden koester doen mij niet minder betreuren, dat U deze politiek heeft gekozen. Het werkt vermoedens en geruchten in de hand, die noch voor hun prestige, noch voor het Uwe bevorderlijk kunnen zijn. In een positie, waarin U nog in het middelpunt van de belangstelling staat, dient U dergelijke risico's voor hen en Uzelf te vermijden. Het is overigens opgevallen, dat U zeer kwistig bent met Uw kritiek in het openbaar, ook over Londensche toestanden. Ik vraag mij soms af, gezien de omstandigheden, waar U al deze wetenschap zoo spoedig vandaan gehaald heeft. Het heeft anderen, zooals wijzelven, maanden gekost om daarover een eenigszins gefundeerd oordeel te vellen. Het is anders waar, dat onze ervaring op dit gebied nu bijna onze Nederlandsche begint te benaderen! U pleegt inderdaad zeer categorisch te zijn in Uw uitspraken; dit is des te opmerkelijker bij de vele zaken waarvoor U zich interesseert, ook vallende buiten de rechtstreeksche bemoeienissen van Uw Departement. Een en ander verdient lof en waardeering. Ik houd van iemand met een meening, belangstelling en initiatief, vooral in een plaats waar deze essentialia helaas al te dikwijls ontbreken. Het zij mij echter vergund op te merken, dat deze kwaliteiten in de eerste plaats dienen te steunen op objectiviteit en kennis van zaken als dit eenigszins mogelijk is. Het is beslist verkeerd om „jumping to conclusions" te betrachten op losse gronden, anderen niet te laten uitpraten en den indruk te vestigen, dat men toch alles beter weet. Niemand is m.i. in staat alles zelf te bekijken en op te lossen, men heeft er anderen bij noodig. Men moet zekere dingen ook laten. Zoo heb ik het bijzonder ontactisch van U gevonden, als ik het U zeggen mag, om onlangs in tegenwoordigheid van Z. K. H. Prins Bernhard eenige uren lang met een man in debat te treden, wiens optreden hinder veroorzaakt en al dan niet als een gevaar moet worden beschouwd. Ik weet, dat het niets geholpen heeft, wat ook te verwachten was. Zooiets was in Holland vermoedelijk niet denkbaar geweest. Zoo ook Uw uitspraak, die mij bereikt heeft, betreffende de al of niet benoeming van een ex-medewerker in Uw voormalig illegaal werk tot een positie, die hem op grond van zekere recente gebeurtenissen zeker niet gegeven zou moeten worden. Ik gun den man best een baantje, maar de zaak vestigt een slechten indruk; men ziet er begrijpelijkerwijs een vreemd gebrek aan objectiviteit in en te weinig belangstelling voor de feiten. Overigens is het niet speciaal mijn bedoeling zout te leggen op deze betrekkelijk kleine slakken. De groote slakken zijn echter wel degelijk van het grootste gewicht.

Wat is precies Uw doel, Mijnheer van Heuven Goedhart? Ik verklaar — al Uw ervaring ten spijt, waarop U zich gaarne à tout moment beroept — dat U de verantwoordelijke instanties in Londen een verkeerd en subjectief beeld geeft van bepaalde groepeeringen in Nederland en hun intenties. Ik voeg er aan toe dat U, zoo wel in gesprekken waar ik zelf bij was of anderszins, pertinente onjuistheden of tendentieuze insinuaties heeft gelanceerd t.o.v. groepen, die met evenveel recht als Uzelf en de Uwen kunnen zeggen, dat zij voor het gemeenschappelijke doel en ons land in de bres staan. Dit is een laakbare politiek en ik voorspel U ernstige ongelukken indien U ermee doorgaat. Het is bitter teleurstellend van iemand, die met Uw papieren hier komt. Naast Uw bekwaamheid en welbespraaktheid, die beide opvallend groot zijn, hadden wij oprechtheid en solidariteitsgevoel verwacht. Overtuiging betreffende laatstgenoemde kwalificaties bestaat helaas bij „insiders" nu slechts in geringe mate. Inplaats van de solidariteit van Nederland te demonstreeren, komt U hier intern afbreken. Weliswaar houdt U brillante en ontroerende redevoeringen, waarin verklaard wordt, dat het heele Verzet als één man front maakt naar den vijand, maar U vertelt daarna binnenskamers, dat „je moet voor die menschen oppassen", of „die begrijpen er maar weinig van"; anderen zijn „militaristisch-autocratisch" of anders „eenigszins wilde jongens". Ik vind, dat het in dezen tijd niet gaat om gemakkelijke successen met woord en geschrift, maar om daden en resultaten. De eerste indrukken betreffende Uw daden t.o.v. zekere collega's, die nog thuis zitten en moeten wachten op wat er komen zal, boezemen geen onverdeeld vertrouwen in.

Wie voldoet dan volgens U wèl aan alle eischen, die U noodzakelijk vindt om gehoord te worden, leiding te geven, de toekomst te fatsoeneeren en wat dies meer zij? Natuurlijk Uw eigen groepeering en degenen die daarmede nauw verband houden, dat spreekt toch vanzelf! Het ligt er bij U zoo dik bovenop, dat er nauwelijks over te praten valt. Het lag er al dik op lang vóór Uw eigen komst! Uw daden bevestigen wat al vermoed kon worden. Er bestaan echter andere menschen, zoowel in Londen als thuis, die, alhoewel zij eenerzijds minder officieele autoriteit bezitten dan Uzelf en anderzijds nog niet het voordeel gehad hebben om een vertegenwoordiger zoo vlot in het Kabinet te doen opnemen, alles wat er dreigt te gebeuren *niet* vanzelfsprekend vinden!

Ofschoon ik U persoonlijk, alsmede Uw collega's van „Het Parool", „Vrij Nederland" en eventueele anderen, daarbij vooral de heer Bosch van Rosenthal niet vergetende, alleszins bekwaam en gerechtigd acht om een oordeel uit te spreken over den internen toestand in Nederland en wat voor de toekomst benoodigd is, ontken ik, ter wille van de rechtvaardigheid en de zoozeer onderstreepte democratische beginselen, dat Uw groepeering het recht zou hebben om zichzelve te pousseeren als eenig kompas, waarop gevaren dient te worden indien wij den eenigen juisten koers willen bezeilen. Mijn hoofdbezwaar geldt echter het te sterk op den voorgrond halen van Uw eigen vrienden en geestverwanten. Dit proces is reeds lang aan den gang en doet buitengewoon onsympathiek aan. Overigens wil ik U heel eerlijk bekennen, zooals ik trouwens reeds meermalen heb aangestipt, dat Uw algemeene zienswijze inzake de te treffen voorzieningen en de te volgen politiek na de bevrijding mij en andere Engelandvaarders alleszins de meest aannemelijke en het meest in overeenstemming met de wenschen van bezet Nederland lijken. Dit wil echter niet zeggen, dat bepaling van de koers en uitvoering gereserveerd moeten blijven voor Uw vrienden en enkele anderen, die „desnoods" nog mee mogen doen, terwijl aan derde partijen min of meer de bevoegdheid wordt ontzegd om mee te spelen. Die indruk is door Uw groep allang gevestigd, zoowel hier bij degenen die nadenken als in Holland — uit dien hoek zijn ook al eenige waarschuwingen vernomen — en genoemde indruk wordt door Uw optreden slechts versterkt. U moge

overtuigd zijn samen de toekomstige politieke richtlijn gevonden te hebben, dit is niet voldoende om anderen te ringelooren of uit te schakelen. Mij lijkt dit tevens bijzonder veel op de „dictatoriale" methodes die anderen zoo gretig in de schoenen worden geschoven, tenminste ik voor mij ben niet in staat hierin een verschil te constateeren. „Wie niet voor ons is, is tegen ons"! Het minste wat ik uit dit heele proces kan distilleeren is een betreurenswaardige uiting van „jalousie de métier". Ik had gehoopt, dat kleingeestigheid en kinderachtige kortzichtigheid in sommige kringen, tijdens den strijd en de ellende van 4 jaren, plaats hadden gemaakt voor iets nieuws. Het schijnt echter, dat „de politiek" daarvoor eeuwig onontvankelijk blijft.

Ik wil U niet onthouden, dat ik mij hier vele malen verbaasd en geergerd heb over bepaalde aspecten van het contact Nederland—Zwitserland—Londen. Ik neem mijn petje diep af voor de technische praestaties en veel van het werk van Ds. Visser 't Hooft; het tusschen Nederland en Zwitserland opgebouwde contact is prachtig. Ik heb verder geen reden om kwade gevoelens jegens den persoon van den heer Visser 't Hooft te koesteren, ik ken hem niet eens en hij zou mij in normale omstandigheden nauwelijks geïnteresseerd hebben. Zijn ijver en werkkracht verdienen veel lof. Maar ik heb wèl het grootste bezwaar tegen den politicus Visser 't Hooft en heb geleerd om wat van hem afkomstig is met een zak zout en de grootste reserve te beschouwen. Alles gaat door zijn handen, hij voorziet vele van de uit Nederland gearriveerde berichten en rapporten van eigen commentaar, of deze van zijn vrienden afkomstig zijn of niet. Hij toont zich daarbij vaak van een bevooroordeeldheid en kleingeestigheid die niet aardig meer zijn. Hij geeft den indruk geenerlei samenwerking met B.I. te begeeren en beschouwt zichzelf als persoonlijk politiek adviseur van den Minister-President, een stelling die hij niet nagelaten heeft in vele toonaarden te verkondigen. Ware hij objectief en persoonlijk werkelijk „au fait" van wat er in Nederland omgaat, dan ware hiertegen niet het minste bezwaar aan te voeren. Het is zeker het goed recht van den Minister-President om zich te laten adviseeren door wien hij verkiest. Het is echter in deze uitzonderlijke omstandigheden tevens zijn plicht om na te gaan of de ontvangen voorlichting niet éénzijdig is en klopt met de feiten. Het betreft in dezen immers niet de opinies, belangen en „wishful thinking" van een bepaalde groep of categorie van personen, maar de Nederlandsche zaak als geheel. De Heer Visser, daarvan ben ik absoluut zeker, is *niet* objectief. Zijn beweringen zijn soms zelfs naar mijn smaak kinderachtig en tendentieus. Ik heb mij dikwijls afgevraagd met welk recht de Heer Visser meent de wijsheid in pacht te hebben inzake de Nederlandsche toestanden en verhoudingen, maar kan daarop geen antwoord vinden. De heer Visser is in dezen oorlog nauwelijks hier en heelemaal niet in Nederland geweest, zijn wetenschap uit eigen ervaring is dus gelijk aan een vacuum. Toch voert hij in zijn correspondentie het hoogste woord en verkondigt wel eens meeningen, die in het licht der feitelijke omstandigheden kant noch wal raken. Dit pleegt men hier echter dikwijls voor zoete koek op te eten en het baat weinig om erop te wijzen, dat andere interpretaties ook nog wel mogelijk zijn. Het politieke contact Zwitserland—Londen is soms zoo „waterdicht", dat een normaal mensch, ook met de beste bedoelingen, er niet tusschen komt. Het B.I. dat zeer uitvoerige contacten met Nederland opgebouwd heeft en onderhoudt, welke contacten ten dienste staan van de Regeering in elk denkbaar opzicht, heeft een nauwe en vriendschappelijke samenwerking met Zwitserland altijd begeerd. Deze is nimmer tot stand gekomen, frictie en strubbelingen zijn bijna regel geworden. Het heeft zeker niet aan ons gelegen, dat het zoover is. Afgezien van het zeer hartelijk contact met den Generaal van Tricht, meestal t.a.v. technische kwesties en meer „militair"-getinte zaken, is het „bien malgré soi", dat de heer Visser 't Hooft ons af en toe waardig keurt gemeenschappelijke zaken te doen. Hij miskent ten eenenmale de opzet en bevoegdheid van B.I., vastgesteld bij het K.B. van oprichting, en verbergt nauwelijks, dat hij ons een stel militaire uilen vindt, die met hun vingers dienen af te blijven van alles wat niet strict „militair" is. Er zijn nu eenmaal van die menschen in de wereld, die in het woord „militair" den eeuwigen zondebok voor alles en nog wat zoeken! De door Visser verkondigde stelling inzake de beperking van de taak van B.I. heb ik ergens zelfs zwart op wit gezien, alleen weet ik niet meer zeker of de vastlegging daarvan op papier van hem persoonlijk of van den heer Bosch van Rosenthal afkomstig is! Dat is zoo noodig gemakkelijk na te gaan. Hoe het ook zij, de uitvinder van deze stelregel ignoreert slechts twee dingen: 1. dat aan B.I. per Koninklijk besluit, met uitsluiting van andere instanties in Londen, opgedragen is zoowel politieke, economische als militaire inlichtingen in Nederland in te winnen, en dat B.I. daarvoor een verbindingsapparaat heeft gecreëerd, en 2. dat de militaire domooren op B.I. alle lieden zijn, die tijdens de bezetting Nederland verlaten en aldaar ondergronds gewerkt hebben; zij hebben dus misschien wel ietwat meer kijk op Nederlandsche toestanden dan de heer Visser 't Hooft, ook al vanwege hun veelzijdige contacten; overigens zijn zij allen, op een enkele uitzondering na, afkomstig uit de burgermaatschappij en slechts vervuld van één wensch: het zoo goed mogelijk dienen van de Regeering en bezet Nederland.

Ik moge herhalen, dat als er een stroeve verhouding bestaat tusschen Visser en B.I., dit niet aan ons heeft gelegen. Wij voelen, dat de heer Visser, en ook anderen, het ons hoogst kwalijk nemen indien wij verzoeken zoo volledig mogelijk op de hoogte gehouden te worden inzake telegramwisselingen en onderlinge afspraken, die voor de goede functionneering van onzen dienst van belang kunnen zijn. Wij worden dan van bemoeizucht en nieuwsgierigheid verdacht. Het is ons vak en onze taak om nieuwsgierig en op de hoogte te zijn, teneinde verwarring, kruising van lijnen, dubbel werk en tegenstrijdigheden te vermijden. Geen dienst in de wereld kan vlot en efficient functionneeren indien hem elementen ter verzekering hiervan worden onthouden, of indien hij moet blijven bedelen voor de completeering van het ontbrekende. Ik zie hierin noch gebrek aan logica, noch overdreven bemoeizucht. Uit Nederland komt wel eens het verwijt van dubbele of tegenstrijdige instructies. B.I. wascht zich hiervan schoon.

Het adviseurschap van Bern in politieke aangelegenheden zou niemand deren en als extra controle zelfs toegejuicht kunnen worden, indien men maar het gevoel had van deskundigheid en loyaliteit aan die zijde. Inplaats van dit te verkrijgen, heb ik mij eerlijk gezegd door de ontwikkeling der zaken met den dag onbehagelijker gevoeld. De onrechtvaardigheid van critische uitlatingen komende over den Zwitserschen weg en door Bern doorgegeven, al of niet voorzien van eigen commentaar, is vaak moeilijk te verkroppen geweest. „Jumping to conclusions" viert hoogtij en als wij op grond van een betere kennis van specifieke zaken daartegen in het geweer komen, dan is het resultaat meestal òf nihil òf het wordt een kwestie van „daar heb je weer die lastige kerels van B.I. die altijd ruzie maken". Wij hebben nimmer de overtuiging gehad, dat de verantwoordelijke „doorgever" in Bern heelemaal loyaal is tegenover bepaalde kringen in Nederland, de Regeering en B.I. De subjectiviteit ligt er te dik op. Daarentegen hebben wij thans de overtuiging, dat genoemde loyaliteit positief heeft *ontbroken*. Er heerscht bij den heer Visser in Genève blijkbaar een allervreemdste mentaliteit en de aanwijzingen daaromtrent kunnen dezer dagen door de geïnteresseerde Departementen en instanties worden tegemoetgezien.

Dat Visser 't Hooft door dik en dun geporteerd is geweest voor V.N., Parool, Bosch van Rosenthal en alles wat daarmede samenhangt, is zoo klaar als een klontje. Uit dien hoek nooit iets dan goeds, over alles wat er buiten staat hoe langer hoe meer critiek. Het ligt er allang heel dik op, dat Visser de voorpost of het verlengstuk is van deze bepaalde groepeering en tot iederen prijs de daaruit voortkomende gedachten en wenschen op den voorgrond stelt. De plannen zijn dikwijls uitstekend, de bevoorrechting van eigen partij en commentaren over anderen heb ik persoonlijk meer dan eens minderwaardig gevonden en ik heb dan ook gedacht: „op die manier kan het op den duur nooit goed loopen".

De heer Bosch van Rosenthal in Nederland is via en vanuit Zwitserland zeer sterk bij de Regeering gepousseerd. Ik heb meer dan eens stukken gezien waarin met klem verkondigd werd, dat hij de eenige man is, die zóó bekwaam geacht mag worden, zóóveel connecties heeft en dermate het vertrouwen van alle mogelijke organisaties en personen geniet, dat hij de aangewezen figuur is om den toestand te beoordeelen, te coördineeren, leiding te geven, door de Regeering met volmacht bekleed en aangewezen te worden, het centrale punt te vormen voor alle binnenkomende en uitgaande informatie, enz. enz. enz. Dit mag allemaal wel waar zijn, maar op den objectieven toeschouwer kon het niet nalaten een vervelenden indruk te maken. Het is maandenlang geweest: Bosch hier, Bosch daar, en nog eens Bosch, *de* ideale figuur. Maar het vreemde was: het kwam uit den „hoek" van Bosch, via de kanalen van Bosch en over de „voorpost" van Bosch, de vesting Zwitserland! Van andere zijden hoorde men nooit van Bosch, daar werd over hem in alle talen gezwegen, misschien fout, maar het was toch maar zoo. Anderen, die ook hun contacten met Londen hadden, hebben nimmer gemeld, dat zij Bosch nu net *de* aangewezen figuur vonden om alles tot zich te nemen en op te lossen, tot heil en zegen van Nederland en iedereen. Vreemd!

Het thema Bosch heeft met den dag meer uitbreiding gevonden. Men liet zelfs alle bescheidenheid vallen. Bosch werd boos op dit, sarcastisch over dat, recalcitrant inzake iets anders, critisch over alles en nog wat. Zelfs een paar agenten uit Engeland, arme kerels die alles hadden gewaagd om de Nederlandsche zaak nog eens te dienen, kregen een „sneer" en overdreven becritiseering in rapporten via Zwitserland. Het kwam erop neer, dat Bosch niet genoeg benaderd en niet voldoende op de hoogte werd gehouden van de Regeeringsvoornemens (waarom zou de Regeering speciaal verplicht zijn Bosch en zijn aanhangers in te lichten?), dat Londen maar domme ezels uitzond, „politiek ongeschoold" en te jeugdig enz. enz. Een van de dingen, die Bosch misschien *niet* weet is, dat een bepaalde persoon, die door hem het meest verguisd werd, een dezer dagen voor het vuurpeleton komt, alsmede andere collega's uit Engeland. Bosch waagt ontegenzeggelijk veel, deze jongelieden hebben

misschien nog veel meer gewaagd voor hun vaderland, zonder ambitie. Bovenbedoelde persoon heeft zulk formidabel goed werk verricht, dat zelfs de Engelschen het van belang vinden hem uitgewisseld te krijgen, ofschoon uitwisselingskansen zeldzaam en uiterst miniem zijn. Er zijn in oorlogstijd ook nog wel andere karweitjes dan „politieke scholing"! En Bosch weet *ook* niet, dat de uitzending van menschen naar Nederland beheerscht wordt door uitermate ongunstige factoren, omdat ons land om bepaalde redenen het allermoeilijkste is om binnen te komen. Er is maar één weg, jeugd is een vereischte, het beschikbare materiaal is beperkt, wij hangen van vrijwilligers af, wij ronselen nooit, het moeten Engelandvaarders zijn. Met deze beperkingen kan de perfectie niet bereikt worden. Wat Bosch wèl moest weten, want het is meermalen uitdrukkelijk gezegd, is dat deze jongelieden *boodschappers* van de Regeering zijn en geen politici.

Ik heb, wat mij betreft, ook niet de minste reden om kwade gevoelens te koesteren jegens de *persoon* Bosch. Integendeel, ik zou hem eerder willen bewonderen voor zijn ijver en de wijze, waarop hij den vijand in de luren legt. Ik kan zelfs zeggen, dat ik in zekere opzichten het grootste respect heb voor den Heer Bosch van Rosenthal en zijn houding en werk in bezettingstijd. Dat hij een goed vaderlander, slim en zeer bekwaam is, weten wij allemaal wel. Hij heeft in de laatste 4 jaren veel goeds gedaan, veel opgebouwd, naar ik aanneem, in ieder geval veel gevochten. Dat hij politieke invloed heeft en hoogachting geniet is ook alleszins geloofwaardig. En dat hem daarom een plaats, zoo Nederland het wil een vooraanstaande plaats, toekomt in de gelederen van hen die na de bevrijding gehoord en gebruikt dienen te worden, ontken ik niet en niemand. Maar ik veroordeel wèl het „gedrang" waaraan hij en de zijnen zich sedert geruimen tijd schuldig maken, hetwelk gepaard gaat met een bevooroordeelde critiek op anderen en zoo mogelijk terzijdeschuiving. Het is een oud en doorzichtig spel, ik dacht dat wij alles gedaan hadden om het nu eens eindelijk kwijt te raken, althans te beperken. Het is slechts voor enkelen in Londen een zichtbaar spel, maar daarom niet minder afkeurenswaardig, integendeel, er zijn dan heel weinigen die de kans krijgen zich een beeld van den toestand te vormen en hun eigen conclusies te trekken.

U bent een intieme persoonlijke vriend van den Heer Bosch. Uw komst is met eenige interne fanfare geannonceerd, U heeft in Spanje de belangrijkheid van Uw opdrachten onderstreept, U bent onafscheidelijk geworden van den Minister-President en in enkele weken tijds Minister geworden. U mengt zich met beslist „autoritairen" toon in alle mogelijke zaken, U geeft instructies aan Nederland. Tevens maakt U uit wat een goede en wat een minder goede organisatie is, wie al dan niet mee mag doen aan de uitvoering van bepaalde plannen. U suggereert en laat „commissies" in Nederland aanwijzen, die den indruk geven voornamelijk persoonlijkheden uit Uw recente omgeving te bevatten of anderen die in Uw lijn denken. En degene, die U aanwijst als lid van *beide* uiterst belangrijke nieuwe colleges, de Coördinatiecommissie en de Regeeringsvertegenwoordiging of hoe zij definitief ook mogen heeten, is Bosch van Rosenthal! U heeft mij verzekerd, dat Bosch de meest bescheiden man op aarde is, dat hij vooral niet op den voorgrond gehaald wil worden, dat hij juist speciaal ervoor gezorgd heeft geen lid te worden van een bepaalde organisatie, enz. Dat kan ik helaas niet gelooven en ik vrees, dat er weinigen zijn die — van Bosch iets afwetende — dat wèl zullen aannemen. Toen U en ik nog bovengronds vertoefden in het vooroorlogsche Nederland, Mijnheer van Heuvn Goedhart, stond Bosch reeds bekend als een intelligent maar ambitieus man! De wolf zal toch geen schaap geworden zijn? Wat zijn „losheid' van organisaties betreft, ik ben tot mijn spijt geneigd er niet alleen overmatige bescheidenheid in te zoeken, maar ook de mogelijkheid van slimme tactiek. Had ik dezelfde politieke ambities als de heer Bosch, dan had ik het misschien ook zoo ingericht.

Dat U hier de knuppel in het hoenderhok bent komen gooien, is U geenszins kwalijk te nemen. Integendeel, ik kan weinig dingen bedenken, die mij grooter pleizier zouden kunnen doen! Schudt U maar wakker, gooit U maar gerust heilige huisjes omver, niets is noodiger dan dat en dus warmer toe te juichen. U zult daarmede waardeering, dankbaarheid en steun verwerven van een ieder — al of niet Engelandvaarder — die op meer actie en beter begrip voor de behoeften en wenschen van bezet Nederland wachten. Er zijn daden noodig, want het groote moment nadert. U heeft ervaring en autoriteit genoeg om die daden te verrichten, althans te bevorderen. Het wil mij voorkomen, dat tot nu toe weinig menschen zooveel troeven in één hand hebben gehad als U. U wordt tot dusver omgeven van een soort aureool, dat een machtig instrument is om ten goede van Nederland aangewend te worden. En Minister Gerbrandy heeft toch eens in ons beider aanwezigheid verklaard, dat „alles in orde komt" nu U er bent? Ja inderdaad, laat er zooveel mogelijk in orde komen, dat is het allervoornaamste! Daarvan zijn al eenige voorteekenen, waarvoor wij U dankbaar kunnen zijn: coördinatie-instructies, zekere maatregelen t.z.v. de Eerste Bestuursvoorziening e.t.q. Bestaande ideeën, die vóór Uw komst vaak onbekend bleven, op een zekere mate van onverschilligheid stootten of ook wel eens als „gevaarlijke experimenten" gekwalificeerd werden, zijn nu tenminste van stapel geloopen en er *gebeurt* wat! Hiervoor alle lof.

Maar weest U toch voorzichtig in Uw woorden en daden, alsmede in de toegepaste tactiek. Het te ver gaan in de aanbeveling van zekere ethische en politieke richtlijnen, alsmede van specifieke personen, kan heel gauw ontaarden in *opleggen*. Het miskennen van mede-organisaties, die hun stem op een goeden dag wèl ten volle zullen laten hooren, kan volgens mij alleen een toestand creëeren, waarvan de gevaren niet te onderschatten zijn. Er zijn menschen in Nederland die een bepaalde voorstelling van zaken in Londen en daaruit mogelijk voortvloeiende voorzieningen, gewoonweg „niet zullen nemen". De helaas reeds bestaande meeningsverschillen en tweedracht kunnen daardoor slechts aangewakkerd worden tot openlijke herrie en strijd. Ik kan niet nalaten U in dit uitvoerig betoog nogmaals zeer ernstig op het hart te drukken, dat een dergelijke toestand van oneenigheid onder geen enkele voorwaarde toegespitst mag worden. Uw groepeering en geestverwanten plegen soms „politieke ongeschooldheid" als een ondeugd te beschouwen. U bent nu lid van de Regeering, hetgeen U in Uw bijzondere positie als Engelandvaarder met politieke contacten, een uitzonderlijke kans biedt om staatsmanstalenten te ontwikkelen. Welnu, ik moge hopen, dat U daarbij toch nog een open oog zult willen hebben voor de gevaren, welke éénzijdigheid en een te enge zienswijze zonder eenigen twijfel met zich meebrengen.

Het is mij opgevallen, dat Uw zienswijze betreffende eenige groepeeringen waarschijnlijk mede beïnvloed wordt door gebrekkige wetenschap en onkunde betreffende zekere feiten. Het lijkt mij dus zeer nuttig om op dit punt wat meer licht te werpen. Ik wil geenszins beweren, dat er geen dingen zijn waarvan U oneindig veel meer afweet dan de in Londen beschikbare gegevens. Ik pretendeer echter wel dat B.I., dank zij zijn veelzijdige verbindingen, sinds geruimen tijd in staat is zich een heel verdienstelijk beeld te vormen van wat er omgaat en in diverse opzichten gedetailleerde gegevens kan produceeren, die de Uwe verre overtreffen.

Zoo lijkt het mij nuttig om op deze plaats b.v. wat meer te zeggen over den O.D., die Uwe bijzondere afkeuring wegdraagt, en de verhouding van het Bureau Inlichtingen tot O.D.

Ongetwijfeld zal ook U reeds de legende ter oore zijn gekomen, dat B.I. alleen samengesteld is door menschen die uitgesproken O.D.-sympathieën hebben, of nog beter: dat B.I. zonder meer de voorpost van O.D. is in Londen. Deze mare, verspreid door lieden die ons om verschillende redenen geen warm hart toedragen (velen zijn ons bekend), is ondanks tegenspraak onzerzijds — waarvoor voldoende bewijzen zijn aan te voeren — aangedikt en toegenomen op een wijze, die eerder humoristisch zou zijn, ware het niet, dat sommigen haar hoe langer hoe meer als „wapen" tegen ons, zoowel individueel als gemeenschappelijk, meenen te kunnen gebruiken. Want ja, het is hier nu al vrijwel zoover gekomen, dat het oud-lidmaatschap van O.D. gepromoveerd wordt tot een soort „schand-etiquet" en „suspicies" wettigt! Of de vele O.D.-ers, die in den loop van 4 jaren het leven hebben gelaten, in de overtuiging hun vaderland en organisatie goed gediend te hebben, hiervan al of niet in hun graf zijn omgedraaid, is een vraag, die ik ter beantwoording laat aan anderen.

De echte feiten van de verhouding O.D.-B.I. liggen anders. Zij komen tout court hierop neer: er *is geen* „verhouding" van dien aard, behalve het sporadisch contact vanuit Londen zooals dat ook met zooveel andere groepen bestaat! Als pikante bijzonderheid moge ik hier even aanstippen, dat de O.D. de eenige organisatie is, waarmede wij, door omstandigheden, sinds eenigen tijd in het geheel geen rechtstreeksch contact hebben!

Toegegeven wordt, dat er enkele ex-O.D.ers bij B.I. werkzaam zijn en zelfs in de leiding zitten. En wat dan nog?

Toen B.I. opgericht werd na het falen van meerdere voorgangers, kreeg een oud-O.D.er de leiding. Hij kreeg ook een stoel en een tafel en moest maar zien, dat hij contacten legde met Nederland. Hem werd spoedig een andere kracht toegevoegd, thans chef van het bureau geworden, toevallig ook een vroegere O.D.man. Wat is logischer dan dat zij, met een vacuum voor zich, hun eerste contacten zouden trachten te leggen bij hun vroegere connecties, die zij *kenden?* U doet in ander verband toch precies hetzelfde? Nadat deze contacten eenmaal tot stand waren gekomen zijn zij vastgelegd en verder gestadig in alle mogelijke richtingen uitgebreid. Er is met veel werk, tegenslagen en moeite, en ook met heel veel geduld, een netwerk van verbindingen opgebouwd, dat er zijn mag! U bent ervaren genoeg in ondergrondsch werk om te willen aannemen, dat zociets heel veel tijd vergt en allerlei moeilijkheden met zich meebrengt. Als men in Londen eens een oog kon werpen op genoemd netwerk, dan zou men kunnen zien, dat O.D. daar maar een onderdeel van vormt, een klein hokje uit zoovele. Wij moeten niet alleen

al onze agenten in het veld kunnen bereiken (wij vinden hen individueel, vanwege hun opdrachten, soms belangrijker dan welke organisatie ook), maar zijn thans in staat met vrijwel elke groepeering van eenig belang direct of indirect voeling te krijgen als noodig, waarbij ik slechts noem: R.V.V., N.C., V.C., O.D., Illegale Pers, Steunorganisaties en kleinere groepen welke al of niet, in los verband, met een specifiek doel voor ons werken. Als dat geen behoorlijk resultaat is na vroegere mislukkingen, dan weet ik het niet! En er is absoluut geen sprake van, ik kan het U als man van eer verklaren, dat O.D. in dezen opbouw ook maar op eenigerlei wijze een bevoorrechte positie is toegekend. Wij hebben met O.D. veel contact gehad, omdat hij de eerste was en zichzelf ook veel moeite getroost heeft om de verbinding te zoeken en in stand te houden. Wij hebben echter niets met den O.D. gedaan, waarvan de Regeering niet volledig op de hoogte werd gehouden. Wij hebben zelfs geweigerd om den O.D. aparte zendfaciliteiten te verschaffen en alle berichtgeving langs radiografischen weg volkomen in eigen hand gehouden, daarbij het ongenoegen van O.D. op onzen hals halende. Wij hebben den O.D. volgens zijn doelstelling behandeld en nimmer een politieke vraag gesteld. Ons geheel archief, hoewel vol stukken uit O.D. en aanverwante kringen afkomstig, zal den onbevooroordeelden onderzoeker uitwijzen, dat O.D. op geen enkele wijze preferentie heeft genoten boven wie dan ook. Dat de O.D. jaloersch is geweest op zijn contact met Engeland (misschien niet geheel terecht) en Londen goed gevoed heeft, kan het B.I. geenszins helpen; wij kunnen ons er hoogstens over verheugen dat O.D., ondanks alle tegenslagen, zooveel ijver en energie is blijven toonen. Overigens ligt ons archief ook boordevol met informaties en stukken, die uit even zoovele kringen gekomen zijn, die met O.D. niets te maken hebben.

Ik ben zelf ook gedurende 2 jaren lid geweest van O.D. Op een gegeven moment heb ik ervoor bedankt, om twee redenen: *a.* wegens bezwaren tegen sommige aspecten van de mij bekende werkwijze en mentaliteit in de organisatie, *b.* omdat ik in ander verband beter werk kon doen, dat al mijn tijd en aandacht vergde. Er waren dus mijnerzijds *bezwaren.* Een uitvoerige nota hieromtrent, door mij opgesteld, in overleg met mijn vriend Six kort na onze ontsnapping, ligt hier in Londen ter boekstaving van het bovenstaande. Deze bezwaren, waarvan ik niet wil pretendeeren dat zij alle juist gezien zijn, waren echter gebaseerd op nauwe associatie met O.D. en kennis van zaken, dus niet op „van hooren zeggen". Ik kan mij nauwelijks meer als O.D.-er beschouwen, maar er is geen haar op mijn hoofd dat eraan denkt mijn ex-lidmaatschap te ontkennen of op welken grond ook als minderwaardig te beschouwen. Mijn critiek op O.D. blijft in sommige opzichten gehandhaafd, aan den anderen kant heb ik nu veel goede dingen gezien, die ik vroeger niet wist en niet begreep. Zoodra de O.D. echter slachtoffer wordt van ondeskundige critiek en onrechtvaardige behandeling, dan acht ik het niet minder dan mijn plicht om het voor O.D. op te nemen en zal zulks blijven doen!

Tenslotte mag nimmer vergeten worden, dat deze organisatie ondanks alle fouten in werkwijze en misschien ook soms in mentaliteit, naar mijn beste weten de eerste was om zich tegen den vijand te groepeeren in groot verband en dus heel oude papieren heeft. Vele O.D.-ers zijn gefusilleerd of in gevangenis en concentratiekamp terecht gekomen, de organisatie heeft zware klappen moeten incasseeren. Desondanks heeft O.D. het hoofd altijd boven water gehouden en nooit opgegeven. Is dat dan allemaal van nul en geenerlei waarde? Is het nu de tijd om O.D. verdacht te maken en min of meer in een hoek te trappen? De organisatie moge fouten hebben, een stroeve en misschien ouderwetsche „militaire" indeeling en mentaliteit bezitten, eenige overdreven pretenties aan den dag leggen, is dat voldoende om vier jaren werk en bloed uit te wisschen? De aspiraties van Uw eigen groepeering, van Uw eigen vrienden lijken mij anders ook niet gering; ik durf ze zelfs formidabel te noemen!

De O.D. heeft lang met de Regeering contact gehad, maar dat bleef éénzijdig, want op de herhaaldelijke aanvragen om instructies werd eerst geruimen tijd geen antwoord gegeven. Later zijn de gegeven antwoorden op de meeste punten weinig expliciet geweest. De O.D. heeft desondanks doorgewerkt en zich niet laten ontmoedigen. Hij is in sommige opzichten van een verkeerde praemisse uitgegaan, maar is hierin niet anders dan met logica te werk gegaan, aangezien hem niet verteld was hoe Londen zich den toestand voorstelde op grond van den Bijzonderen Staat van Beleg. De O.D. heeft *altijd* verklaard zich te zullen onderwerpen aan de wenschen van de Regeering.

U heeft verklaard, dat O.D. zich niet bewoog op het gebied van illegaal werk. Als U eens zag hoe vol onze archieven zijn van militaire inlichtingen, verstrekt door O.D. en met de grootste dankbaarheid door de Geallieerde autoriteiten in ontvangst genomen, dan geloof ik, dat U daar heel snel anders over zoudt denken! Het verzamelen van militaire gegevens in oorlogstijd is, voor iedereen die er ook maar iets van afweet, zeer zeker de moeilijkste en gevaarlijkste taak in het „illegale"! Daarnaast zijn ons vele gegevens op andere gebieden door O.D. gezonden, waarvan de instanties te Londen profijt hebben getrokken. Zij zijn te talrijk om te enumereeren. Ook hierbij vraag ik mij af; als dit geen „illegaal werk" is, wat is het dan wèl?

De accusatie, dat O.D. „militairistisch-autocratisch" zou zijn is grovelijk overdreven. Ik heb veel O.D.-ers gekend, die gewone burgers waren. De organisatie is op militaire leest geschoeid, voila tout. Dat kan in oorlogstijd toch moeilijk verwondering baren of afkeurenswaardig heeten! De militaire vorm is toch in alle bezette landen in het „ondergrondsche" bekend? U heeft in Netherlands House verklaard, dat wij allen *soldaten* zijn. Een apparaat dat zich voorstelt op een gegeven moment orde en rust te handhaven en landverraders op te pakken, kan moeilijk kwalijk genomen worden zulks te willen doen in het kader van de militaire discipline. Dit apparaat is tenslotte meermalen door de Regeering gesanctionneerd en heeft dus ook in dit opzicht zekere rechten verworven. Het gaat niet op om den O.D. als „militaire" boeman verdacht te maken. Er is in dezen oorlog voldoende militair bloed gevloeid en het is zeker geen schande militair te zijn; de bevrijding van ons land zal in de allereerste plaats te danken zijn aan militaire actie! Het Militair Gezag vlak na die bevrijding is een natuurlijk en noodzakelijk uitvloeisel van de omstandigheden. Uw vrienden in Nederland hebben heel veel tegen dit Militair Gezag te zeggen. Ik wil aannemen dat, nu U hier zelf heeft kunnen waarnemen hoe men zich het doel en de functionneering van dit tijdelijk instrument voorstelt, het U mogelijk is geworden zich met den algemeenen opzet accoord te verklaren en in te zien, dat verdenkingen van „militaire dictatuur" gewoon nonsens zijn. Zoo kan ook niet aangenomen worden, dat de verdenkingen dat O.D. van militaire dictatuur droomt, op serieuze gronden berusten, daar zij noch strooken met de feiten noch met de verklaringen van O.D. t.o.v. de Regeering. Het is zeer wel mogelijk, dat de voorstelling van zaken bij eenige heeren van O.D. verdraaid is en dat hun aspiraties verder gaan dan gewettigd is, maar in dat geval is het de taak van de Regeering om hen via duidelijke instructies op hun plaats te zetten, wat in de laatste tijden in dit opzicht dan ook gebeurd is. Er zijn meer menschen in Nederland, die zich verbeelden het „alleen te zullen doen". Ik maak mij sterk, dat men hen in de meeste gevallen maar van hieruit even op hun plaats behoeft te zetten en met een verstandig en krachtig woord om misvattingen tot hun ware proporties terug te brengen. Afgezien van het bovenstaande, moet ik nog even constateeren, dat men in Nederland in het algemeen, met al het gekibbel over wie het doen moet en hoe, toch al teveel schijnt te vergeten, dat de Geallieerden, aan dewelken de bevrijding te danken zal zijn, in de eerste phase de baas zullen zijn en toch ook hun plannen en wenschen zullen hebben. Hiermede schijnt door velen practisch geen rekening gehouden te worden. Het lijkt mij zelfs geen denkbeeldig gevaar dat, in het geval van al te veel onderling gekibbel bij thuiskomst, de Geallieerden dieper zullen ingrijpen dan ons lief zal zijn. Gezien de voorgeschiedenis en omstandigheden lijkt het mij derhalve een zeer onwijze politiek om den O.D. in dit stadium noodeloos verdacht te maken, te krenken, een trap te geven of voor een zeer ondergeschikt baantje te reserveeren. O.D. kan met recht vragen waaraan hij dit te danken heeft en er krachtig tegen opkomen. Dit werkt eigenrichting in de hand. Het ware dus rechtvaardiger en wijzer geweest om O.D. te laten meedoen aan het uitverkoren gezelschap der „Regeeringsvertegenwoordiging". Hij heeft er even goede papieren voor als R.V.V. en N.C.v.V. en V.C., al heeft hij zich dan — m.i. zeer terecht — „afzijdig" gehouden van de politiek en, in zekeren zin, van de „self-appointed" coördinatie-pogingen van den heer Bosch van Rosenthal. Uw verontwaardiging op dit laatste punt is mij trouwens onbegrijpelijk en wijst m.i. alleen op zelf-overschatting Uwer politieken vriendenkring. De genoemde coördinatie-pogingen zijn zeker lofwaardig geweest. Ik zie echter geenszins in waarom iedereen boos aangekeken moet worden, die zich afvroeg waarom Bosch nu de ideale figuur is en niet alle kaarten direct op tafel legde en ja en amen zeide. Nog minder begrijp ik de verontwaardiging tegen anderen, die hunnerzijds het waagden aan coördinatie te doen. U heeft één groep ervan beschuldigd zulks min of meer onder valsche pretenties te doen; zonder hen zelf gehoord te hebben, heeft een dergelijke accusatie voor mij betrekkelijk weinig waarde en ik kan haar eigenlijk slechts onelegant vinden. Zoo kan ik mij geenszins opwinden over het feit, dat de Commandant van O.D. zich niet rechtstreeks tot Bosch heeft willen wenden en „met zoo'n raren adjudant werkt". Ik vind het slechts verstandig van genoemden Commandant, dat hij nu blijkbaar de „security" voorop stelt, en bovendien dat hij de politieke werkzaamheden van sommige heeren en groepeeringen met een korreltje zout tegemoet treedt. Om dezelfde reden vond ik Uw grapjes betreffende den zoozeer gelaakten adjudant en de oorsprong van het woord „KB" van niet al te goede smaak getuigen.

Ik heb het zeer uitvoerig voor O.D. opgenomen. Ik zou zulks ook voor het Nationaal Comité van Verzet en anderen willen doen, doch daaromtrent ontbreekt mij dezelfde uitgebreide kennis. Ik weet er echter genoeg van om te vinden, dat zij evenveel recht hebben als wie dan ook

om in Londen ook van hun goede zijde belicht te worden. Ik kan b.v. Uw bezwaar deelen tegen een leidende figuur van het N.C., die mij persoonlijk even goed bekend is. Het is mij echter ook bekend, dat een paar andere moedige figuren om den top van het N.C. zweven, die alle hoogachting en waardeering verdienen. Ik weet tenslotte van een mijner vrienden en collega's hier, die tot in het vorige najaar zeer nauw bij het N.C. betrokken is geweest, dat de activiteit van dit gezelschap veelzijdig, nuttig en alle respect waard is. Het vertoont soms monopolistische neigingen zooals ieder ander; deze dienen genegeerd en afgekeurd te worden, wat niet wil zeggen, dat het N.C. niet evenzeer gerechtigd is waardeering voor zijn vaderlandslievenden arbeid te genieten als Uw eigen groepeering. Zoo ook eenige Uwer collega's van de clandestiene pers, die U m.i. wel een beetje oppervlakkig beoordeelt. Afgezien van alles heb ik altijd gemeend, en doe zulks nog, dat de illegale pers, met al haar schitterend werk en de daarin betoonde moed en opofferingsgezindheid, noch alle soorten van ondergrondsche werkers noch alle in Nederland levende opinies vertegenwoordigt. Velen deelen die opvatting met mij. Ik wil hierover echter in dit zeer lange bestek niet in debat treden.

Ik maak tenslotte van de gelegenheid gebruik om U eenige algemeene opmerkingen t.a.v. het Bureau Inlichtingen ter kennis te brengen, die niet ongezegd mogen blijven. In den aanvang zeide ik al, dat B.I. weinig appreciatie ontvangt voor de behaalde resultaten, daarentegen zich wel veel ondeskundige critiek, jalousie en verdachtmakingen moet laten welgevallen. Het schijnt nu eenmaal een noodlot te zijn, dat met het inlichtingenvak samenhangt! Ik vraag mij wel eens af aan welke factoren het ligt: *a.* vrees voor of afkeer van het „geheimzinnige"? *b.* knagende gewetens van sommigen, die bevreesd zijn, dat men „teveel weet", in het verleden of het heden, en zich daarvan vaak een overdreven voorstelling maken? *c.* wrok of afgunst van degenen, die vroeger in hetzelfde werk gefaald hebben, of van anderen die meenen, dat zij de aangewezenen waren geweest om het te doen? *d.* een gevoel van beleediging van degenen, die bij het Bureau gesolliciteerd hebben, maar om de een of andere reden niet voor het werk deugden en dus niet aangenomen werden? *e.* gepikeerdheid van degenen, die nieuwsgierig aangelegd zijn en vinden, dat men hun „niet genoeg vertelt"? *f.* wraakzucht van degenen, die op hun fouten zijn gewezen en gaarne terugslaan, liefst met gemeene strijdmiddelen? *g.* angst, dat er misbruik van de geconcentreerde wetenschap gemaakt zal worden en angst voor „een staat in den staat"? of *h.* de gewone ontembare roddelzucht van sommigen over personen en dingen waarover hun niets of slechts een vermoeden of halve waarheid bekend is? Er zijn ook nog wel andere explicaties aan te voeren.

Hoe het ook zij, B.I. gaat er soms zwaar onder gebukt en zeer veel tijd en energie moeten verspild worden om verkeerde voorstellingen recht te zetten, laster tegen te spreken, op te komen voor onzen eigen goeden naam en dien van anderen, in de bres te springen voor degenen die soms ver weg zijn, hun plicht doen en zich niet kunnen verdedigen, te voorkomen dat onze dienst gedwarsboomd of in de war gestuurd wordt, herrie's op te lossen, enz. enz. Het is vaak een dankbare taak, doch ook heel dikwijls een die tot ergernis en moedeloosheid stemt. Wij verkeeren bij dien onophoudelijken strijd ook veelal in het nadeel, dat de veiligheid van verbindingen en menschenlevens, alsmede de noodzakelijke geheimhouding t.a.v. Regeeringszaken, het voor ons onmogelijk maken om iedereen volledige inzage van alle feiten en omstandigheden te geven. Het feit, dat onze mond dikwijls gesnoerd *moet* blijven, geeft dengenen, die bezwaren meenen te moeten uiten, vrij spel.

B.I. blijft echter ondanks alles strijdbaar en wij geven het niet op, omdat wij — zonder overdreven pretenties — meenen onze plicht op behoorlijke wijze te doen. Wellicht is er in onze gelederen iets blijven hangen van den geest van ondergrondsch Nederland! Wij hebben de heilige overtuiging, dat wij ons voor niets behoeven te schamen en dat wij in Nederland al onze kaarten zonder schroom op tafel kunnen leggen als het zoover is. Wij pretendeeren geenszins foutloos of engelen te zijn en ik neem aan, dat Nederland ons in technischen zin bij de uitvoering van ons werk, meerdere fouten met recht zal kunnen inpeperen. Doch wat de algemeene lijn betreft, geloof ik, dat Nederland ons niet anders zal kunnen zeggen, dan dat wij ons best hebben gedaan, objectiviteit hebben betracht, en in zeer moeilijke omstandigheden tenminste getracht hebben te maken wat ervan te maken was. Wij zijn inlichtingsinstrument en doorgeefinstantie voor de Regeering, maar wij beschouwen ons ook als deponeerbureau en dus als voorpost van *heel* ondergrondsch Nederland, en ook bovengrondsch waar noodig en mogelijk. Wij laten ons door niemand in een hoek drukken of onrechtvaardig bejegenen. B.I. werkt als een paard en vraagt slechts om met rust gelaten te worden, teneinde zijn taak zonder onnoodig tijdverlies te kunnen vervullen. Of die taak naar behooren gedaan werd zal later mede — en hoofdzakelijk — door Nederland beoordeeld worden. Ik maak mij op dit punt niet de minste zorgen. Wij kunnen onze boeken zonder vrees openleggen en ik vermoed, dat er heel wat te voorschijn zal komen, dat Nederland bijzonder veel belangstelling zal inboezemen en tevens een kijk zal geven op veel wanbegrip en gestook, waarvan wij hier slachtoffer zijn. Er wordt iederen dag naar gestreefd om onze resultaten te vermeerderen en te verbeteren en wij werken niettegenstaande alle verdachtmakingen gewoon door.

Er valt op de technische zijde van de zaak vermoedelijk nog veel aan te merken, maar het materiaal stroomt binnen en dat is toch waar het om te doen is. Wij lijden aan een groot gebrek aan werkkrachten, maar niemand ontziet zich om dubbele praestaties te leveren. In den „ouden tijd", toen soms een paar telegrammen per week reeds als een uitzonderlijk verheugend resultaat werden beschouwd, had men vermoedelijk weinig kunnen denken, dat het nog zoover zou komen, dat 20 telegrammen per dag *geen* uitzondering zijn. Bijna 300 rapporten uit het „ondergrondsche" in één maand is m.i. ook niet te versmaden! Onder de moeilijkste omstandigheden worden door agenten en groepen de meest prima „up to date" gegevens verschaft, waarop wij terecht trotsch zijn. Ik kan mij niet herinneren, dat een Nederlandsche instantie ons ooit schriftelijk kennis heeft gegeven van haar waardeering voor de ontvangen berichten; mondelinge complimenten zijn ook zeldzaam geweest en er met moeite uitgekomen. Van Geallieerde zijde hebben wij gelukkig andere ervaringen, die ons een hart onder den riem hebben gestoken. Men is nu eenmaal nooit profeet in eigen land! Alhoewel wij het voor onszelven betreuren niet wat meer spontane appreciatie te ondervinden, gaat het ons tenslotte niet om de complimenten en de menschen moeten het maar zelf weten of zij, buiten hun eigen belangrijkheid, iets goeds bij een ander willen erkennen. Waar het ons echter wèl om gaat is om niet in ons werk genegeerd of gehinderd te worden door hen, die er uiteindelijk van profiteeren en verder geen kennis bezitten van de omstandigheden waaronder wij arbeiden. Wij accepteeren gaarne critiek die verdiend is, maar geen verdachtmakingen en roddelpraatjes. Als het zoover gaat, dat zelfs officieele colleges zich bemoeien met de leiding van B.I. op grond van het „politiek verleden" der verantwoordelijken (O.D.!), en als doelbewust onware lasterverhalen over het Hoofd B.I. worden rondverspreid, die hij binnen 3 minuten kan ontzenuwen dan wordt de toestand zoo langzamerhand wel „bij de beesten af", dat zult U mij toch willen toegeven! Ik heb het daarom nuttig geacht U hierbij een korte uiteenzetting te geven over ons doel, werk en standpunt.

Ik moge deze uitgebreide beschouwing beëindigen met terug te komen op de kern van de zaak: objectieve voorlichting van Londen betreffende ondergrondsch Nederland en evenredige behandeling van de organisaties en groepen, die het Verzet uitmaken. Indien U die objectiviteit voorop wilt stellen en het pousseeren van enkelen wilt vermijden, dan bent U verzekerd van de volle steun van Engelandvaarders, die ook eens Uw medestrijders waren. U bent journalist en thans kennelijk „politiek ingesteld"; onder hen vindt U advocaten, ingenieurs, bankiers en anderen, die ook evenveel nagedacht hebben. Indien U echter voortgaat een subjectief standpunt in te nemen, dan vindt U ons tegenover U staan.

Hopende, dat U dit moge lezen en verwerken in den geest waarin het geschreven werd, verblijf ik inmiddels met mijne gevoelens van hoogachting,

Uw dw.

(w.g.) C. H. VAN HOUTEN.

Mr. C. H. J. F. van Houten.

BIJLAGE 23

Processen-verbaal van de verhoren, op 8 tot en met 10 Augustus 1949 in Duitsland afgenomen door mr. A. M. baron van Tuyll van Serooskerken, procureur-fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie in tegenwoordigheid van mr. L. A. Donker, voorzitter van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945

Op 8 Augustus 1949 verscheen voor mij, Mr. A. M. baron van Tuyll van Serooskerken, Procureur-Fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie, in tegenwoordigheid van Mr. L. A. Donker, Voorzitter van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, in de War Criminal Prison No. 1 te Landsberg,

GUSTAV ADOLF STEENGRACHT VAN MOYLAND,
geboren 15-11-1902, voormalig Staatssekretär van het
Duitse Ministerie van Buitenlandse Zaken,

thans gedetineerd in de gevangenis voormeld, die zakelijk heeft verklaard als volgt:

Op 5 Mei 1943 ben ik benoemd tot Staatssekretär van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Berlijn. Ik heb dit ambt uitgeoefend tot het einde van de oorlog. Voor die datum was ik vanaf het begin van de oorlog in militaire dienst. Ik ben toen verbonden geweest aan het O.K.W. Tussen de aanslag op de Bürger Bräukeller en het Venlo-incident bestaat naar mijn oordeel geen verband.

Ik heb gedurende zekere tijd in de gevangenis te Neurenberg een cel gedeeld met Giesler, die lid van de Gestapo is geweest. Giesler heeft mij toen verteld, dat hij belast is geweest met het onderzoek omtrent genoemde aanslag en daarbij heeft bevonden, dat de aanslag is gepleegd door zekere Elsler, een communist en dat Elsler daarbij geheel zelfstandig, zonder dat van enig contact met de Engelse Secret Service sprake is, opgetreden is.

De mogelijkheid, welke Schuschnigg in zijn werk „Ein Requiem in Rot-Weiss-Rot", welk werk ik ken, openlaat, als zoude Elsler de aanslag niet zelfstandig — dus in samenwerking òf met de Secret Service òf met de Gestapo — hebben gepleegd, acht ik niet aanvaardbaar.

In Duitsland bestonden ten aanzien van de positie van Nederland onder de Nieuwe Orde twee partijen, de annexionisten en de tegenstanders van de annexatie. Het gerucht, dat de in Indonesië geïnterneerde Duitsers slecht behandeld werden, is door de annexionisten uitgebuit om bij Hitler aan te dringen op het nemen van gijzelaars als represaille. Ik acht het aannemelijk, dat zij Hitlers verontwaardiging over de behandeling der Duitsers in Ned.-Indië hebben aangewakkerd met de bedoeling hem tot een uitspraak inzake annexatie van Nederland te bewegen. Evenzeer acht ik het aannemelijk, dat mensen als Wohltat en anderen alle mogelijke pogingen hebben gedaan om dit te verhinderen.

De Duitse Abwehr stond achter bij de Engelse Inlichtingendienst. Indien de spionnage-afdeling van deze Abwehr al inlichtingen heeft verkregen, dan zijn deze zelden ter kennis van het Ministerie van Buitenlandse Zaken gebracht.

De Abwehr functionneerde zó slecht, dat de op 8 November 1942 plaats gehad hebbende landing in Afrika zelfs het O.K.W. heeft overvallen.

Henry Steengracht, die in Londen woont, is een zoon van mijn half-broer Hendrik.

Mijn half-broer voornoemd heeft veel geld verbrast. Mijn vader heeft steeds moeten bijspringen, hetgeen hem in het geheel een bedrag van omstreeks R.M. 2.000.000,—, de helft van zijn vermogen, heeft gekost.

Mijn vader, die Nederlander was, heeft, waar het Duitse erfrecht de legitieme portie niet kent, teneinde mijn half-broer te kunnen onterven, de Duitse nationaliteit aangenomen.

Mijn vader heeft mijn half-broer onterfd.

Na de dood van mijn vader heeft Hendrik tegen de familie een vordering ingesteld, welke gegrond was op de stelling, dat het landgoed Moyland een majoraat was, welk proces door hem is verloren.

Daarop heeft Hendrik een vordering ingesteld tot nietigverklaring van de onterving. Dit proces heeft hij gewonnen; de rechter heeft beslist, dat de voor de onterving aangevoerde gronden deze niet rechtvaardigden. Aan mijn half-broer is toen een som gelds uitgekeerd.

Na de inflatie en de daarop gevolgde Aufwertung is een derde proces aangespannen en wel tot het verkrijgen van een verhoogd bedrag aan geld, welk proces door hem is verloren.

Mede als gevolg van deze processen was de verhouding tussen mijn half-broer en diens zoon Henry enerzijds en mij anderzijds zeer slecht. Ik heb mijn half-broer dan ook niet gekend. Mijn neef Henry heb ik in mijn jeugd nooit gezien. Ik heb hem voor het eerst ontmoet, toen ik in het jaar 1937 te Londen ben gekomen. Hij heeft mij toen gezegd, dat ik hem nog geld schuldig zou zijn, daarbij doelende op het derde — door hem verloren — proces.

Gedurende de oorlog heb ik geen contact met hem gehad.

Berichten uit Engeland heb ik nimmer — noch direct noch indirect — van hem gehad.

Ik heb mij nimmer met spionnage of contra-spionnage ingelaten.

De naam Van 't Sant heb ik nooit gehoord.

Waarvan proces-verbaal, opgemaakt en gesloten te Rotterdam op 13 Augustus 1949.

(w.g.) A. M. VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN.

Op 9 Augustus 1949 heb ik, Mr. A. M. baron van Tuyll van Serooskerken, Procureur-Fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie, mij tezamen met Mr. L. A. Donker, Voorzitter van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, begeven naar het perceel Ungerer Strasse 168 te München, alwaar

ELISABETH GEIGERSEDER,
geboren 30-9-1913, echtgenote van Franz Huber,

mij, in tegenwoordigheid van Mr. L. A. Donker voornoemd, zakelijk verklaard heeft als volgt:

Bij het uitbreken van de oorlog tussen Nederland en Duitsland was ik administratief werkzaam bij de politie te München. In October 1940 ben ik overgeplaatst naar 's-Gravenhage, alwaar ik als secretaresse van Schreieder ben te werk gesteld. Deze functie heb ik uitgeoefend tot Maart 1944, in welke maand ik op mijn verzoek ben overgeplaatst. Ik ben toen naar Letland gegaan. De reden waarom ik overplaatsing uit Nederland heb verzocht, is gelegen in het feit, dat ik mijn verhouding met Van der Waals, met wie ik verloofd was en wiens onbetrouwbaarheid mij duidelijk was geworden, wilde verbreken.

Nadat in November 1943 een aantal agenten uit Haaren waren ontvlucht — dit was de tweede maal dat een ontvluchting van agenten uit Haaren had plaats gevonden — is Schreieder voor deze ontvluchting verantwoordelijk gesteld. Tegen hem is toen een Disziplinarverfahren ingesteld. Toen ik Nederland verliet, was mij de afloop van dit Verfahren nog niet bekend. Ook later heb ik daaromtrent niets vernomen.

Het England-Spiel is mij bekend, zowel uit de administratie, welke mijn taak was, als uit de mededelingen van Schreieder. Bij mij is in de loop van het England-Spiel de gedachte opgekomen, dat de tegenpartij in Engeland begreep, dat de zaak verraden was en van Duitse zijde een spel gespeeld werd. Ik grondde deze twijfel omtrent het succes van het Duitse spel op de navolgende gronden:

a. Aan de Duitse zijde was het England-Spiel bij een te groot aantal personen bekend; minstens zestig personen waren van het England-Spiel op de hoogte. Tweemaal is er een bijeenkomst georganiseerd om de successen van het England-Spiel te vieren, waarbij een zeer groot aantal mensen, onder wie zelfs de chauffeurs van de S.P. — waaronder ook Nederlanders — aanwezig zijn geweest.

b. Het feit, dat de gevangen genomen agenten in Nederland bleven, moet op de een of andere wijze tot de Nederlandse bevolking zijn doorgedrongen. Dat de agenten in Duitse handen waren gevallen, moet dan ook naar Engeland bericht zijn.

c. De Duitsers hebben nimmer de zekerheid gehad, dat de agenten hun alles hadden verklaard, zowel omtrent hun opdrachten als omtrent de sleutel van het code-systeem.

d. Het England-Spiel heeft te lang geduurd; het was niet mogelijk over zulk een tijdsduur antwoorden naar Engeland te seinen, die de mogelijkheid van twijfel bij de Engelsen zouden uitsluiten. Er werden meermalen uit Engeland mededelingen ontvangen, waarop de Duitsers niet goed wisten, hoe gereageerd moest worden. Ik herinner mij, dat op zekere dag het bericht kwam, dat Blizzard, een van de leidende figuren bij de Engelse dienst, ging trouwen. De Duitsers, die aanvankelijk niet wisten, hoe hierop gereageerd moest worden, hebben tenslotte een gelukstelegram gezonden. Van Duitse zijde is eveneens een

gelukstelegram gezonden aan Bingham, nadat de mededeling was ingekomen, dat deze als opvolger van Blizzard was benoemd tot hoofd van de Engelse dienst. Bovendien werden de uit Engeland gegeven opdrachten niet uitgevoerd. Ik herinner mij de opdracht de zender te Kootwijk te vernielen.

Aan Schreieder heb ik nimmer van de bij mij gerezen twijfel doen blijken. Ik wachtte mij daarvoor wel; Schreieder is een ijdele en met zich zelf ingenomen man, die van het succes van zijn werk volkomen overtuigd was. Ik zou hem niet aan het wankelen hebben kunnen brengen. Bovendien was de mogelijkheid van een maatregel tegen mij niet uitgesloten, indien ik aan mijn gevoelen uiting zou hebben gegeven.

De verklaring van de getuige Cieraad—Crack luidende, dat Dauervernehmungen ten aanzien van de agenten regel waren, is bepaaldelijk onjuist. Dauervernehmungen waren integendeel uitzondering.

Deze getuige had haar bureau in het gebouw, waarin ook mijn bureau was gevestigd. Het is wel eens voorgekomen, dat wij voor elkander hebben gewerkt.

Schreieder had in dienst als chauffeur een zekere Bregonje, een Nederlander van Zwitserse afkomst en met een Zwitserse vrouw gehuwd. Deze vrouw is gedurende de bezetting eenmaal naar Zwitserland geweest. Bregonje was niet het type van een chauffeur; hij was daarvoor te ontwikkeld.

Van zekere Bingham, die tijdens de bezetting in Nederland bij of voor de Duitsers zou hebben gewerkt, heb ik nooit gehoord.

Ik acht het ten enen male uitgesloten, dat Schreieder voor de Engelsen zou hebben gewerkt. Schreieder was de Duitse zaak met hart en ziel toegedaan.

Het begrip „Silbertanne-Aktion" is mij onbekend. Vóór mijn vertrek uit Nederland is daarover niet gesproken.

De verhouding tussen Giskes en Schreieder was stroef tengevolge van het feit, dat de samenwerking tussen de Wehrmacht en de S.P. niet al te goed was.

De aan Van der Waals opgelegde doodstraf heeft hij ten volle verdiend. Van der Waals heeft mij wel gezegd, dat hij voor de Engelsen werkte.

Waar aan de woorden van Van der Waals geen waarde toe te kennen is, heb ik aan deze mededeling geen geloof gehecht.

De naam „Emile Verhagen" heeft hij tegenover mij nimmer genoemd Ik hoor deze naam thans voor het eerst.

Nadat aan getuige is getoond de brief van getuige gericht tot de President van de Bijzondere Raad van Cassatie d.d. 14 April 1949, afgedrukt in de aflevering van het weekblad „Wereldkroniek" 52e jaargang, no. 19 d.d. 7 Mei 1949, heeft getuige zakelijk verklaard:

Nadat ik een onderhoud met Mr. Jonker had gehad, heeft deze mij een door hem of van zijnentwege opgestelde en aan de President van de Bijzondere Raad van Cassatie gerichte brief ter ondertekening toegezonden. Ik heb evenwel in overleg met mijn echtgenoot geweigerd deze brief, waarvan ik de inhoud thans in genoemd weekblad afgedrukt zie, te ondertekenen, omdat de brief te zeer geconcretiseerd was. Ik heb de brief, voorzien van mijn opmerkingen, aan Mr. Jonker teruggezonden. Daarop heb ik een tweede brief van Mr. Jonker ter ondertekening ontvangen. Tengevolge van het feit, dat ik kort na ontvangst van de tweede brief naar een ziekenhuis ben gebracht, heb ik die brief niet ondertekend en onder mij gehouden.

Nadat ik enige tijd later van Mr. Jonker een schrijven had ontvangen, inhoudende dat ondertekening en toezending van de tweede brief niet meer nodig waren, heb ik deze verbrand.

Ik heb dan ook nimmer enige brief ondertekend.

Indien in de brief, welke in de Wereldkroniek is afgedrukt, inderdaad een ondertekening voorkomt, dan is deze niet door mij gesteld.

Waarvan proces-verbaal, opgemaakt en gesloten te Rotterdam op 13 Augustus 1949.

(w.g.) A. M. VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN.

Op 9 Augustus 1949 verscheen voor mij, Mr. A. M. baron van Tuyll van Serooskerken, Procureur-Fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie, in tegenwoordigheid van Mr. L. A. Donker, Voorzitter van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, in het gebouw van het Consulaat der Nederlanden te München:

JOSEPH SCHREIEDER,

oud 44 jaar, Kriminal-Direktor, wonende te München,

die zakelijk verklaard heeft als volgt:

Met betrekking tot de arrestatie van Jan Thijssen (Lange Jan) in November 1943 kan ik het volgende mededelen.

De arrestatie is uitgevoerd door het commando-Frank. Diens V-Mann, Brinkman, alias Ab van Straaten, had mededeling gedaan, dat er op een bepaald tijdstip een wapentransport van de illegaliteit over de weg Den Haag—Rotterdam zou gaan. Frank heeft daarop een aantal mannen op die weg gestationneerd, die toen een Roode Kruis-auto aanhielden, waarin Jan Thijssen zat. Deze werd bij deze gelegenheid door Haubrock herkend. De aanhouding was ook volgens de door Frank aan mij daaromtrent gedane mededeling geheel toevallig. Dat blijkt ook nog hieruit, dat later is komen vast te staan, dat Thijssen aanvankelijk alleen het voornemen had de voorbereiding van het transport in Den Haag te regelen. Hij is daarvoor uit Amsterdam gekomen, doch in Den Haag bleek hem, dat het wenselijk was, dat hij eerst ook nog een en ander te Rotterdam ging regelen, zodat hij volkomen onverwachts tot de tocht naar Rotterdam moest besluiten. Ik heb nimmer iets vernomen omtrent een telefonische melding in gebroken Duits door een onbekende gedaan, dat Jan Thijssen op een bepaald tijdstip over de weg Den Haag—Rotterdam zou gaan en acht deze toedracht van zaken op grond van de mij bekende omstandigheden, waarvan ik thans mededeling heb gedaan, dan ook volkomen uitgesloten.

Jan Thijssen heeft zich zeer goed gehouden. Hij heeft niets prijs gegeven van hetgeen hij wist. Aanvankelijk ontkende hij, dat hij „Lange Jan" was, doch ten slotte moest hij dit toegeven. In één zijner verhoren heeft hij ons de verblijfplaats genoemd van „captain K", die met enige sergeants vertoefde in een versterkt kippenhok bij de boerderij van Lagerwey. Toen onze mannen daar kwamen, waren echter de captain en zijn sergeants reeds verdwenen. Ik geloof stellig, dat Jan Thijssen, toen hij ons deze mededeling deed, geweten heeft, dat „captain K" op dat moment daar reeds weg was. Juist is, dat Thijssen ten tijde van zijn arrestatie een conflict had met de commandant der B.S., een conflict, waarin hij zich sterk had gekeerd tegen de O.D. Hij meende dan ook, dat de O.D. hem verraden had. Dit was echter niet het geval.

Indien Haubrock de indruk heeft, dat Thijssen later tijdens zijn gevangenschap te Zwolle artikelen tegen de O.D. heeft geschreven voor een door de Duitsers uitgegeven nagemaakt illegaal blad, dan is die indruk onjuist. Haubrock kan daarvan ook niet op de hoogte zijn, omdat hij op die tijd niet in Zwolle was. Hetgeen werkelijk is gebeurd, is het volgende.

Een zekere Dr. Isperth had van Seyss-Inquart de opdracht gekregen om te trachten door middel van de pers verwarring te stichten onder de illegale organisaties. Ik heb Jan Thijssen toen naar Dr. Isperth in de woning van de Beauftragte te Zwolle laten brengen en daar heeft hij daarnaar door Dr. Isperth gevraagd, deze een overzicht gegeven van de ontwikkeling der illegaliteit in Nederland en de verhouding c.q. de spanningen tussen de verschillende groepen. Thijssen heeft echter slechts zeer in het algemeen gesproken en geen namen van personen genoemd. Bovendien had hij absoluut „keine Ahnung" van het doel, waarvoor Dr. Isperth hem daarnaar vroeg.

Laatstgenoemde heeft inderdaad daarvan in een nagemaakt illegaal blad — ik weet niet zeker meer welk blad het was — getracht verwarring onder de illegaliteit te stichten. Daarvan wist echter Thijssen niets en hij heeft voor dit blad stellig geen artikelen of bijdragen geschreven. Brinkman was V-Mann van Frank. Brinkman was indertijd door ons gearresteerd en daarbij zwaar gewond. Hij heeft getracht ons te doen geloven, dat hij onder de naam Ab van Straaten als uit Engeland gedropt agent had geopereerd. Zijn inlichtingen waren echter van die aard, dat mij spoedig volkomen duidelijk werd, dat dit niet waar kon zijn. Daarop bood hij aan om voor ons te gaan werken. Het was op dat tijdstip echter onmogelijk om hem los te laten, aangezien hij te Haaren in dezelfde gevangenis als de parachutisten had gezeten. Ik heb hem toen in één cel gezet met Siewert de Koe, die tot dusver niets had losgelaten. Inderdaad is Brinkman er in geslaagd tot op zekere hoogte het vertrouwen van de Koe te winnen en de van deze verkregen inlichtingen heeft hij aan mij overgebracht. Later, na de ontvluchtingen uit de gevangenis te Haaren, is hij vrijgelaten. Hij heeft toen gewerkt voor Frank en is er tegelijkertijd in geslaagd een der leidende figuren in de R.V.V. in Den Haag te worden. Hij heeft velen verraden. Hoe hij in de bevrijdingsdagen in Mei 1945 aan zijn einde is gekomen, is mij niet bekend. Ik acht het echter onwaarschijnlijk, dat hij door Duitsers zou zijn geliquideerd.

Smit, de chef van de Bally-schoenenzaak in Den Haag, heeft nimmer iets willen verklaren. Wij zijn door gegevens bij Mej. Terwindt gevonden, aan zijn adres gekomen. Wat zijn uiteindelijk lot is geworden, weet ik niet. Hij had waarschijnlijk alleen te doen met het in veiligheid brengen van piloten. Er is een waarschuwingstelegram inzake het England-Spiel gevonden bij Hein Op ten Velde, die via de agent Harm Steen afkomstig was van de Radiodienst van Jan Thijssen.

Deze laatste heeft mij na zijn arrestatie verklaard, dat hij van het England-Spiel wist en dat hij Engeland had gewaarschuwd.

Van der Waals heeft tegenover mij nimmer de naam van Emile Verhagen genoemd. Ik heb hem nog enkele ogenblikken gesproken, toen wij na de oorlog beiden gevangen zaten in Bad-Nenndorf. Daar heeft hij toen tegen mij gezegd, dat hij voor de Engelsen gewerkt had. Blijkbaar was hij toen zijn systeem van verdediging al aan het opbouwen. Ook toen heeft hij echter tegenover mij de naam van Emile Verhagen niet genoemd. Van der Waals was een slecht mens. Van zulke personen moet men zich nu eenmaal bij de contra-spionnage in de oorlog bedienen. Hij werd hoofdzakelijk gedreven door zucht naar geld en genot. Toen ik hem als V-Mann aannam, heb ik hem voorgehouden, dat hij, indien hij in handen van zijn landgenoten zou vallen, onherroepelijk ter dood zou worden veroordeeld.

Zijn verhalen zijn altijd van dien aard, dat daarin iets voorkomt, dat waar is. Ik heb eens in de krant gelezen, dat Van der Waals verklaard had, dat Emile Verhagen ergens in de buurt van Laren of Baarn zou hebben gewoond in een huis, waarop een windcharger was. Welnu, dat was het geval met het huis, waarin Van der Waals aldaar zelf enige tijd heeft gewoond.

Dat Van der Waals in 1942 onder de naam Van Lynden bij Mr. de Geer zou zijn geweest en toen van deze een brochure zou hebben gekregen om deze naar Engeland te verzenden, acht ik onwaarschijnlijk en wel om twee redenen. In de eerste plaats heeft Van der Waals de naam Van Lynden eerst na Mei 1943 gebruikt en bovendien was dit contact met Mr. de Geer een politieke aangelegenheid, die niet onder mij ressorteerde, doch onder Knolle. Ik had alleen te maken met het verzet. Ik acht het dan ook veel meer voor de hand liggend, dat Van Ligten, een V-Mann van Knolle, bij Mr. de Geer is geweest.

Mijn chauffeur heette Bregonje. Hij was een Nederlander van Zwitserse afkomst en met een Zwitserse vrouw gehuwd. Hij was een goed chauffeur, die zich altijd zeer bescheiden gedroeg. Inderdaad is zijn vrouw gedurende de oorlog wel eens naar Zwitserland geweest. Ik acht het onwaarschijnlijk, dat Bregonje mededelingen over het England-Spiel zou hebben gedaan. Hij was daarvan niet voldoende op de hoogte.

Mij zijn geen andere uit Engeland afkomstige agenten bekend dan die, welke ik reeds aan de Enquêtecommissie heb genoemd. Namen als Mac Pattrick, Richardson, Stephenson, Madison en Brown zeggen mij niets. Ook van Dr. van Weyden heb ik nimmer gehoord.

Wensky was het hoofd van de Kriminal-Polizei in Nederland. Mumm heeft gewerkt onder leiding van de chef van Amt VI in Nederland. Dat was eerst Walter Müller en later Ahrens. Amt VI behandelde de actieve spionnage. Van de aard van deze werkzaamheden wist ik echter weinig.

Waarvan proces-verbaal, opgemaakt en gesloten te Rotterdam op 13 Augustus 1949.

(w.g.) A. M. VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN.

Op 10 Augustus 1949 verscheen voor mij Mr. A. M. baron van Tuyll van Serooskerken, Procureur-Fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie, in tegenwoordigheid van Mr. L. A. Donker, Voorzitter van de Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940—1945, in het gebouw van het Consulaat der Nederlanden te Baden-Baden

WILLEM TUYN,

oud 40 jaar, kok, wonende Gräbengasse 2 te Forbach (Baden),

die zakelijk verklaard heeft als volgt:

Enige maanden na de strijd in Mei 1940, waaraan ik als militair heb deelgenomen, kwam ik als hoofdordonnans bij de luchtbeschermingsdienst te Amersfoort, waar ook de kapiteins 't Sas en Boers werkzaam waren.

Voor die tijd had ik nimmer enig contact gehad met de Britse inlichtingendienst. Ik leerde in de herfst van 1940 George van Medenbach de Rooy kennen, een officier, die met anderen medewerkte aan de uitvoering van een plan om een aantal zenders te bouwen en die op verschillende plaatsen in Nederland op te stellen teneinde daarmee contact met Engeland tot stand te brengen. Ik heb zelf wel materiaal daarvoor gehaald bij iemand, die werkzaam was bij de N.S.F. Of dit plan is verwezenlijkt, is mij niet bekend. Uit eigen ervaring weet ik alleen het volgende:

Omstreeks Augustus 1940 heb ik een Philips ontvangtoestel gehaald bij een banketbakker aan de Willemsparkweg te Amsterdam, zulks in opdracht van Jan Meyer, die ook in onze groep werkzaam was. Met dit toestel werden berichten afgeluisterd. Omstreeks September 1940 is aan hetzelfde adres door Snoek een zender afgehaald, die in mijn woning te Amersfoort verborgen is. Iemand, die met Jan Meyer meekwam en die ik alleen als Gerrit ken, heeft getracht met dit toestel op de 86 m band te zenden, doch er kwam geen enkel antwoord. Tot aan mijn arrestatie door de Duitsers op 4 Juli 1941 is er met dit toestel nimmer contact met Engeland tot stand gebracht.

Door de Duitsers ben ik zwaar mishandeld, zodat ik moest worden overgebracht naar het ziekenhuis te Amersfoort. Daaruit ben ik op 9 Juli 1941 met behulp van mijn vrienden ontvlucht. Ik ben toen gebracht naar het rusthuis „Plantwijk" te Bilthoven, dat door zuster Balk gedreven werd. In verband met het ernstige letsel, dat mij was toegebracht, kwam ik onder behandeling van Dr. Brouwer, met wie ik later heb samengewerkt.

In het ziekenhuis te Amersfoort had ik al een opdracht naar buiten weten te smokkelen om de zender uit mijn woning te Amersfoort te halen en in veiligheid te brengen. Nadat de zender eerst bij van den Biezenbos te Amersfoort was ondergebracht, is hij later door Jan Meyer naar „Plantwijk" overgebracht.

Ik heb in dit rusthuis eerst drie maanden in een schuilplaats verborgen gelegen. Ongeveer October of Nobember 1941 was ik weer op de been. Ongeveer anderhalf jaar heb ik nog bij zuster Balk vertoefd; gedurende al die tijd was ik als verpleegster vermomd.

Op een gegeven moment is toen Jan Meyer met een code gekomen. Waar hij die vandaan had, weet ik niet. Wij vroegen nooit naar dingen, die wij niet per sé moesten weten. Het was een code, waarbij tweemaal gecodeerd moest worden, nl. horizontaal en verticaal. Er waren geen afspraken bij om bepaalde veranderingen in de tekst van de telegrammen aan te brengen, waaruit de ontvanger der telegrammen zou kunnen zien, dat de code door betrouwbare lieden gehanteerd werd. De zendletters waren A.C. Eerst kregen wij ook met gebruikmaking van deze code geen contact. Totdat er op een gegeven ogenblik — dat moet nog vóór Kerstmis 1941 geweest zijn — antwoord kwam. Daarna is een druk zendverkeer ontstaan. Wij zonden steeds 's-avonds tussen 8 uur en half negen; soms dagen achter elkaar. Gemiddeld is er op die tijd zeker om de andere dag gezonden. De bediening van de zender was mijn taak, omdat ik het werken met een morse-zender goed meester was. Ik had dat ook al in mijn diensttijd gedaan.

De berichten werden mij verschaft door Dr. Brouwer, met wie ik samenwerkte aan de codering en de decodering der berichten. Hoe Dr. Brouwer aan die berichten kwam en welke organisatie daarvoor zorgde, is mij niet bekend. Wel weet ik, dat onze A.C. berichten ook langs andere wegen naar Engeland gingen. Hoe dit echter geschiedde, kan ik niet mededelen. Dat weet echter Dr. Brouwer wel.

Wij hebben ook meermalen berichten verzonden van L. 63. Door Radio-Oranje is wel eens een bevestiging van ontvangst daarvan doorgekomen, ongeveer in deze geest:

„Bericht ontvangen van L. 63 Goede wijn behoeft geen krans". Ik kan mij niet herinneren een bericht van L. 63 verzonden te hebben, waarin medegedeeld werd, dat een drietal met roepletters aangeduide zenders in handen van de vijand waren. Wel herinner ik mij van L. 63 een telegram ongeveer van de volgende inhoud: „Stop met berichten; geen vertrouwen meer".

Het telegram, gedateerd 24 September 1942, dat bestemd was voor de O.D. en waarin sprake was van de op handen zijnde invasie, herinner ik mij ontvangen te hebben. Dit heeft toen wel sterk onze aandacht getrokken. Dr. Brouwer heeft voor de doorzending ervan aan de O.D. zorggedragen.

De verbinding met Engeland met deze zender heeft tot 9 April 1943 bestaan. Alle telegrammen, die ik ontving, waren ondertekend: Bristol. Wij hebben steeds aangenomen, dat zij afkomstig waren van de Engelsen. Ik weet geen middel om thans nog vast te stellen, waar de code vandaan is gekomen. Jan Meyer, die hem mij gebracht heeft, is gefusileerd. Aanwijzingen, dat wij met de Duitsers in plaats van met de Engelsen geseind hebben, heb ik niet. Gedurende de tijd, dat ik met de zender gezonden heb, heb ik wel eens bericht gekregen dat ik op een andere golflengte moest overgaan. Dat was met de zender, die ik had, mogelijk en is toen ook geschied.

Het was een vrij grote, sterke zender. De berichten, die ik ontving, luidden alle in de Nederlandse taal.

Op 9 April 1943 heeft de Gestapo een inval gedaan in „Plantwijk" en de daarbij behorende gebouwen. Er waren daar ook nog 28 joden verborgen. Dezen zijn allen nog weggekomen evenals ik zelf. Ik ben tenslotte te Valkenswaard terechtgekomen, waar ik tot de bevrijding ondergedoken ben geweest. Eer ik echter te Valkenswaard aankwam heb ik nog vele moeilijkheden ondervonden. Zo heb ik bij de gezusters van Katwijk te Lunteren nog 1783 uur in een schuilplaats onder de grond verborgen gezeten.

In „Plantwijk" hebben de Duitsers tenslotte ook de zender gevonden.

Zelf heb ik nadien nimmer meer een geheime zender bediend. Ik vrees, dat Dr. Brouwer, die ik overigens zeer waardeer, tijdens onze werkzaamheden niet voldoende opgepast heeft voor zijn naaste omgeving. Hij is, meen ik, door het kindermeisje verraden. Ook had hij te veel aantekeningen gemaakt. De medische hulp, die ik na mijn ontvoering uit het ziekenhuis te Amersfoort op 9 Juli 1941 in „Plantwijk" kreeg, kon tengevolge van de moeilijke omstandigheden niet afdoende zijn. Ik moest daarom steeds luminal innemen en kreeg daarvan ook wel eens te veel. Vandaar, dat ik soms neerviel. Epilepticus was ik echter niet. Tengevolge van hetgeen ik in de oorlog ondergaan heb, is mijn gezondheid wel blijvend geschaad.

Op 28 Februari 1946 ben ik gearresteerd, omdat men vermoedde dat ik in 1941 mensen zou hebben verraden aan de Duitsers. Het onderzoek heeft evenwel aan het licht gebracht, dat dit vermoeden geheel onjuist was. Ik ben dan ook reeds op 29 April 1946 onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld. Toch heeft mij deze behandeling, na al hetgeen ik in de bezettingstijd heb meegemaakt, zeer gegriefd.

Waarvan proces-verbaal, opgemaakt en gesloten te Rotterdam op 13 Augustus 1949.

(w.g.) A. M. VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN.

BIJLAGE 24

Eindverslag dd. 20 Februari 1946 over de financiële afwikkeling van de G.D.N., voor het B.I. opgesteld door kapitein J. de Geus

EINDVERSLAG G.D.N.

Geheim.

De Groep G.D.N. kreeg in het tijdvak September 1943 t/m Mei 1945 de beschikking over de volgende bedragen:

van Max	f	700,—
van Siem		16 800,—
van Rudi		6 000,—
van Take		12 200,—
van Sienna		32 000,—
van N.S.F.		315 000,—
Totaal	f	382 700,—

Behalve de ter beschikking gestelde bedragen werd nog opgenomen en verbruikt:

van de Twentsche Bank te Zwolle	f	6 300,—
van Doyer & Kalff te Zwolle		6 300,—
H. Rijkmans te Steenwijk		4 000,—
F. E. M. van der Putt te Eindhoven		3 500,—
J. de Zwaan te Amsterdam		5 200,—
J. Poortman te Meppel		2 275,—
Dr. A. de Vos te Moeskroen fr. frs. 10.000		525,—
Ir. Th. P. Tromp te Eindhoven		37 720,—
W. Schoemaker te Deventer		11 000,—
P. Schoemaker te Deventer		8 500,—
Totaal	f	85 320,—

Bovendien kreeg B.I. nog de volgende declaraties te betalen:

J. A. Jansen te IJsselstein	f	495,—
H. van Senden te Rotterdam		174,—
A. Ruitenberg te Rotterdam		500,50
J. F. C. M. Derkx te Bergen op Zoom		1 096,25
J. W. Welcker te Schiedam		684,—
Prof. Zwiers te Haarlem		274,80
A. Beuting te Enschede		202,50
J. Coppes te Enschede		125,—
F. Lode en W. A. Dibbets te Groningen		3 579,87
E. Nieuwenhuis te 's-Gravenhage		6 099,—
Mej. Voorendt te Utrecht		1 600,—
Mr. J. C. H. A. van Stapele te Leeuwarden		700,—
Totaal	f	15 530,92

Tenslotte zijn nog eenige roofovervallen op touw gezet, waardoor Willy de volgende bedragen beschikbaar stelde:

6 October 1944	f	10 000,—
3 November 1944		100 000,—
2 December 1944		8 000,—
Totaal	f	118 000,—

Alles tezamen heeft G.D.N. dus verbruikt:

beschikbaar gestelde gelden	f	382 700,—
geleende gelden		85 320,—
door B.I. betaalde schulden		15 530,92
geroofde gelden		118 000,—
Totaal	f	601 550,92

Blijkens de met Miki gewisselde telegrammen had Hoofd B.I. aan G.D.N. toegestaan een totaal bedrag van f 381 000,—.

De gelden, welke in opdracht van Hoofd B.I. ter beschikking gesteld zijn, bedragen f 382 700,—, derhalve nog f 1700,— meer dan was toegezegd.

Buiten medeweten van Hoofd B.I. en in strijd met de gemaakte afspraken en gegeven bevelen heeft G.D.N., dus in casu Miki, zich nog gelden verschaft tot een gezamenlijk bedrag van f 218 850,92.

Hoofd B.I. heeft in deze het noodige gedaan, hiervan getuigen de gewisselde telegrammen. Op zeker moment kon zelfs van een conflict gesproken worden in verband met de buitensporige eischen die Miki stelde, waarbij, hiervoor moge volstaan worden met te verwijzen naar de telegrammen, hij zich steeds recalcitrant betoonde.

Dadelijk na de bevrijding is Miki ter verantwoording geroepen, waarbij Hoofd B.I. hem de noodige terechtwijzingen heeft toegediend. De majoors Driebeek en Fock hebben daarna in verband met de reputatie, die Miki had, de situatie zakelijk bekeken en met Miki afgesproken, dat deze de loopende zaken van G.D.N. zou afwikkelen.

Als uiterste termijn voor beeindiging van de afwikkeling werd gesteld 31 Augustus 1945. Gedurende 4 maanden werd een bedrag van f 1000.— per maand voor afwikkelingskosten toegezegd.

In stede van zich aan de gemaakte afspraak te houden is gebleken dat Miki op den ouden voet is doorgegaan.

Toen Miki half September 1945 zijn boekhouding inleverde, bleek namelijk, dat tusschen 5 Mei 1945 en 31 Augustus 1945 een bedrag van f 40 015,91 was uitgegeven. De volgende uitgaven geven een illustratie van de algemeene mentaliteit:

Huishouding Centraal Bureau	f	2 420,—
Huur Centraal Bureau		520,—
Auto's Centraal Bureau		6 375,95
Reis- en verblijfkosten		600,—
Representatiekosten Miki		1 900,—
Totaal	f	11 815,95

Hierbij bedenke men, dat B.I. gedurende het onderhavige tijdvak bovendien nog voor vier personen gratis rations verstrekte. Dit echter werd door de leiding van G.D.N. niet geacht.

Achteraf meent men nog veel te kort gekomen te zijn en nog allerlei z.g. „billijke vergoedingen" te kunnen claimen. Miki zelf toonde aan nog f 6253,21 van G.D.N. te vorderen te hebben. Dit waren door hem in den loop van den tijd voorgeschoten gelden.

Goedgevonden werd, dat dit bedrag benevens nog te betalen loopende onkosten werden verrekend met het saldo ad f 8700,—, dat Miki nog onder zich had. Een bedrag van f 53,21 bleef toen nog staan van de vordering die Miki had.

De boekhouding bleek te zijn afgesloten met inachtneming van bovenstaande afspraken.

Achteraf echter meent Miki geen genoegen te kunnen nemen met de getroffen regeling en ontziet hij zich niet bovendien nog te vorderen:

a. betaling van rekeningen betreffende de reparatie van een Citroën-auto;

b. betaling van f 4000,— salaris; en

c. betaling van telefoonrekeningen ad f 400,—.

ad a. De terugvordering van de onkosten voor reparatie van de Citroën-auto, die plaats vond na 31 Augustus 1945, baseert hij op de bewering, dat die auto reeds in Augustus beschadigd werd, doch eerst van 10 September—24 October 1945 kon worden hersteld.

Deze bewering is pertinent onjuist. Het betreft hier de Citroën HZ 67383. Uit de rekeningen betreffende deze auto gedateerd October 1945 blijkt, dat de Citroën van 1 t/m 18 September 1945 steeds gereden heeft.

Bovendien blijkt de rekening reeds betaald te zijn.

De eenige qualificatie, die ik voor deze handelwijze vinden kan, is: oplichting.

ad b. De betaling van f 4000,— salaris kan zelfs niet overwogen worden, aangezien de Majoors Driebeek en Fock aan Miki toegezegd hebben f 1000,— per maand voor *afwikkelingskosten.* De afwikkelingskosten hebben in stede van f 4000,— echter ± f 40 000,— beloopen, waarvan alleen Miki en zijn staf voor „onkosten" bijna ± f 12 000,— hebben gebruikt.

Ook op dit punt dus een schromelijk negeeren van de gemaakte afspraak en een onverantwoordelijk (wan)beheer van 's Rijks gelden.

ad c. Van terugbetaling gemaakte telefoonkosten kan ook geen sprake zijn, omdat deze bestreden hadden moeten worden uit de toegestane afwikkelingskosten.

Het bedrag ad f 8700,— zou hij met goedkeuring van het N.S.F. als volgt besteed hebben:

Salarissen afwikkelingsbureau Mei/Sept.	f	4 000,—
Slotbijeenkomst G.D.N.		1 522,50
Autobedrijf de Lange en Meyer		1 200,—
Garage kost		8,06
Achterstallige huur		180,—
Telefoonrekeningen Mei—Sept.		400,—
Ten Berge-Groningen		657,—
Arbeiderspers		17,85
Nagekomen onkosten		700,—
In totaal	f	8 685,41

Afgezien van het feit, dat niet het N.S.F. te beslissen heeft, hoe een door hen ter beschikking gesteld bedrag besteed moet worden, doch Miki uitsluitend verantwoording schuldig is aan en de bevelen op te volgen heeft van Hoofd B.I., is de gemaakte opstelling misleidend. Men bedenke dat de salarissen ad f 4000,— reeds verdisconteerd zijn in de geboekte uitgaven; de rekening van de Lange & Meyer ad f 1200,— niet in uitgaaf geleden kan worden, omdat zij betreft werkzaamheden verricht na 31 Augustus 1945; de achterstallige huur in feite niet achterstallig is, doch het tijdvak 15 Sept.—15 Nov. 1945 betreft en dus niet betaald mag worden; de telefoonkosten bestreden moeten worden uit de afwikkelingskosten; de betaling Ten Berge-Groningen ad f 657,— door niets gestaafd wordt; en de post ad f 700,— voor nagekomen onkosten op fantasie berust.

Een bedrag van f 7137,— wordt dus in uitgaaf gebracht, terwijl dit voor een bedrag van f 4400,— reeds begrepen is in de afwikkelingskosten en voor f 2737,— onmogelijk betaald kan worden, omdat de uitgaven waren verboden.

Miki tracht echter met kunstgrepen en door de zaak hopeloos gecompliceerd te maken toch aan geld te komen, zich daarbij niet ontziende een bedriegelijke voorstelling van zaken te geven.

Dit rapport zou onvolledig zijn, indien niet nog enkele onfrissche gevallen werden gememoreerd.

Begin Augustus 1945 kreeg de 1e Lt. A. Ruitenberg uit Rotterdam nabij Groningen een auto-ongeluk.

Alle onkosten van ziekenhuis, dokter, reparatie auto, hotelkosten verloofde Ruitenberg, werden door Miki betaald tot een bedrag van f 2000,—. Tot mijn verbazing kwam Ruitenberg begin Januari reclameeren. Hij wilde toch eindelijk die onkosten wel eens vergoed hebben.

Toen ik hem onder het oog bracht, dat dergelijke ongelukken nu niet direct tot den dienst behoorden, krabbelde hij terug en zeide als officier dan liever geen last te willen krijgen en de claim maar liever in te trekken. Op dat moment had ik de bewijzen nog niet, dat Miki reeds betaald had.

Bij deze gelegenheid vroeg ik Ruitenberg tevens eenige bijzonderheden over rekeningen voor reparatiekosten van auto's van het Autobedrijf Victoria te Rotterdam. Ook dit geval klopte niet.

Ruitenberg vertelde mij dat de kosten veroorzaakt waren door van Senden, hoewel de rekeningen op zijn naam waren gesteld. Hij vertelde tevens, dat van Senden ten onrechte gereden had op een rijvergunning van B.N.V.

Ruitenberg beloofde tezamen met van Senden de zaak in orde te zullen maken.

Op Dinsdag 19 Februari 1946 vervoegde zich echter de eigenaar van het Autobedrijf Victoria, de Heer Hildebrant, bij mij. De Heer Hildebrant zeide gestuurd te zijn door Ruitenberg, die overigens steeds verstoppertje speelde en vroeg betaling van bovenbedoelde rekeningen. Hoogst merkwaardig en brutaal. De Heer Hildebrant heb ik verwezen naar de aansprakelijke personen.

Een soortgelijk geval deed zich voor ten aanzien van de kosten van een fuif, die de Heeren van de Utrechtsche G.D.N. hadden georganiseerd. De Gerant van het N.V.V.-gebouw te Utrecht vervoegde zich bij mij en vroeg betaling van een rekening van enkele honderden guldens wegens zaalhuur en consumpties. De Heeren weigerden te betalen en verwezen den Gerant naar B.I. te Wassenaar.

Tenslotte nog een frappant staaltje van geldopmakerij. Miki alias „den Weledelen Heer J. Verbeek" en een zekere Dr. Hijmans hebben van Mei tot en met November 1945 nog kamers aangehouden bij J. Zemel te Amsterdam en deze met 's Rijks geld betaald. Miki woonde echter bij Mevrouw van der Hage, Frans van Mierisstraat 59b te Amsterdam en betaalde voor dat huis de huur; daar immers was het z.g. C.B. (Centraal Bureau) gevestigd. Deze grap heeft f765,— gekost, terwijl elk behoorlijk mensch zelf zijn kamerhuur betaald.

Bovendien is de naam Hijmans [1]) mij in G.D.N. verband volkomen onbekend, terwijl ik twijfel aan de echtheid der rekeningen.

Het bovenstaande zal de vraag doen rijzen of al die ongerechtigheden niet voorkomen hadden kunnen worden. Het antwoord kan slechts ontkennend luiden.

Hoofd B.I. immers, hiervan getuigen de gewisselde telegrammen, heeft al het mogelijke gedaan om Miki c.s. in het gareel te houden.

Daarbij mag niet uit het oog verloren worden, dat G.D.N. een belangrijke inlichtingenbron was, die gedurende de oorlogsvoering niet verloren mocht gaan.

Bovendien kon vanuit onbezet gebied nooit een absoluut zuiver beeld betreffende de omstandigheden bij de inlichtingengroepen in bezet gebied gevormd worden; zeker niet voorzoover het G.D.N. betrof. Desniettegenstaande werden Miki de duimschroeven zoodanig aangezet, dat de verhouding zeer gespannen werd en steeds gesproken kan worden van een gewapenden vrede om der wille van het eene gemeenschappelijke doel: de bevrijding. Oogenblikkelijk na de bevrijding van geheel Nederland is Miki dan ook ter verantwoording geroepen, zooals hiervoor reeds werd gememoreerd. Toen zijn de maatregelen genomen, die *mogelijk* waren; men bedenke echter, dat Miki in zekeren zin carte blanche had en B.I. hem nog gebruiken *moest* om de afwikkeling tot stand te kunnen brengen. Indien Miki gezegd had: „Ik heb geen cent meer en vanzelfsprekend geen boek gehouden", dan had Hoofd B.I. daarmede genoegen moeten nemen. In feite toch is het houden van aanteekeningen voor een inlichtingengroep poging tot zelfmoord.

Dank zij het feit echter, dat Miki alles „te mooi" heeft willen doen, is het *achteraf* mogelijk gebleken een overzicht te krijgen van de finantieele gedragingen van G.D.N., beter gezegd Miki en zijn „Staf", want de groote meerderheid der G.D.N.-medewerkers is onkundig van en onschuldig aan de misdragingen van de leiding. Het zou dus onbillijk zijn al die menschen, die met gevaar voor eigen leven zooveel goed werk verricht hebben, mede te blameeren, temeer daar steeds meer blijkt, dat alom teleurstelling en verontwaardiging heerscht over de gedragingen van Miki en zijn naaste medewerkers. Nu blijkt, dat bijna iedereen met schamele onkostenvergoedingen werd afgescheept en de heeren in Amsterdam goede sier maakten met het geld, dat bestemd was voor degenen, die het werk deden.

Genoegzaam hoop ik met het bovenstaande te hebben aangetoond, dat het tijdig nemen van de juiste maatregelen onmogelijk was, ja dat eerst maatregelen genomen konden worden, toen het te laat was.

Het geheele G.D.N.-dossier is op 26 Januari 1946 ter inzage verstrekt aan en besproken met den oud-minister Ir. Th. P. Tromp, die tot de bevrijding van Eindhoven een werkzaam aandeel had in den G.D.N.

De verbazing van den Heer Tromp was frappant en hij kon maar één woord vinden voor het gedrag en het finantieel beheer van Miki c.s., te weten: „onbehoorlijk".

Ir. Tromp nam zich voor Miki zijn zienswijze persoonlijk onder het oog te brengen en hem aan te raden zich heel kalm te houden, daar hij anders groote moeilijkheden voorzag.

Tot zoover de feiten en omstandigheden. Thans komt echter de vraag aan de orde, hoe de G.D.N.-affaire te beëindigen ware. Dat kan op verschillende wijzen en wel de volgende:

a. Miki wordt medegedeeld, dat hij geen cent meer krijgt en dat de zaak als afgedaan beschouwd wordt onder voorwaarde, dat hij een verklaring teekent van het Rijk — i.c. B.I. — niets meer te vorderen te hebben.

b. Miki wordt aansprakelijk gesteld voor het bedrag ad f 218 850,92, dat hij zonder toestemming en tegen de duidelijke bevelen van Hoofd B.I. heeft opgenomen.

In dat geval zou dan aangifte gedaan moeten worden bij den Officier van Justitie met overlegging van het geheele dossier. Deze wijze van afdoening mag m.i. pas in de laatste plaats overwogen worden, zoowel in 's lands belang als om de verdiensten, die de betrokkenen ongetwijfeld hebben. Men diene in het oog te houden te doen te hebben met uit het lood geslagen avonturiers, die in zekeren zin toch het slachtoffer van den oorlog zijn geworden. Zij toch hebben mede de taak overgenomen van een militair apparaat, dat door kortzichtigheid van het geheele volk gefaald heeft en daardoor buiten staat geraakte dit werk naar behooren te verrichten.

c. Het dossier wordt in handen gesteld van den Minister van Oorlog, met verzoek aan Z. E. om te beslissen hoe in deze te handelen.

Wassenaar, 20 Februari 1946.

De Kapt. der Inf. K.N.L.,

(w.g.) J. DE GEUS.

[1]) Misschien is dit de man, die het snoepreisje naar Algiers maakte? (par. onleesbaar) Ja! (par. onleesbaar)

BIJLAGE 25

Overzicht van de verbindingen van de C.I.D., aan de commissie overgelegd door de heer W. E. Sanders

Fase 1 tot September 1944

Gedurende fase 1 kon het verzet met behulp van de veilige automatische telefoonverbindingen voor het normale verkeer vanuit ieder willekeurig geautomatiseerd telefoonnet in Nederland ieder ander geautomatiseerd net telefonisch bereiken. Op de tekening is dit symbolisch weergegeven. [1])

Twee verbindingen (gestippeld) tussen twee willekeurige steden, uitkomende op toestellen bij het verzet in gebruik, zijn schematisch getekend.

Voor het onderlinge verkeer tussen netten, die met behulp van de in die tijd bestaande automatische koppelingen nog niet rechtstreeks met elkaar konden spreken werd gebruik gemaakt van de zgn. illegale omweg-koppelingen. Deze werden ook in fase 2 gebruikt. Op de tekening van fase 2 zijn een drietal hiervan aangegeven (Elburg, Zalt-Bommel, Helmond). Het doorkiezen via deze koppelingen was mogelijk met behulp van een speciale nummercode, die aan het verzet werd verstrekt (zie tekst). De telefoonverbindingen waren alle nog intact. Alleen in strategisch belangrijke gebieden werden door de bezetter telefoonaansluitingen buiten gebruik gesteld. Nieuwe aanvragen om aansluiting werden overal door de bezetter gecontroleerd. Dit leverde bij het aansluiten van de verzetsgroepen vaak grote moeilijkheden op. Gezien vanuit het oogpunt der illegaliteit kwamen in de telefooncentrales in hoofdzaak drie soorten verbindingen voor:

1°. De verbindingen uitsluitend bestemd voor de bezetter. Deze liepen soms door PTT-kabels, soms door kabels van de „Deutsche Wehrmacht". Waar deze verbindingen de PTT-kantoren passeerden, besteedde de bezetter veel zorg aan de gescheiden opstelling van de hiervoor benodigde apparatuur. Het verzet maakte aftakkingen op deze verbindingen om mee te kunnen luisteren (onderste vak van een telefoonkantoor op de tekening).

2°. De illegaliteit telefoneerde via de automatische telefoonverbindingen voor het normale verkeer. Deze waren voldoende veilig tegen afluisteren. Op de telefoonkantoren werd personeel ingeschakeld om de handelingen van de Duitse technici in de gaten te houden, zodat ongemerkt afluisteren vrijwel uitgesloten was (middelste vak van een telefoonkantoor op de tekening).

3°. Niet automatische verbindingen, die met de hand werden bediend, waren zonder eventuele voorafgaande afspraak met de bedienende telefonisten onveilig.

Soms werd hierop door de bezetter of zijn handlangers meegeluisterd (bovenste vak van een telefoonkantoor op de tekening.

[1]) *Noot van de commissie.*
De in dit overzicht vermelde tekeningen heeft de commissie om redenen van technische aard niet opgenomen.

Fase 2. Begin September 1944—einde October 1944.

Gedurende fase 2 werd gebruik gemaakt van de PTT-diensttelefoonverbindingen over het gehele land en de voor het verzet geformeerde rechtstreekse telexverbindingen tussen Den Haag, Amsterdam, Rotterdam en Utrecht.

De dienstautomaat op het Hoofdbestuur van de PTT te Den Haag, die gekoppeld was met de automaat voor het huisverkeer van het telefoondistrict Den Haag in de Torenstraat diende daarbij als centrum. Daar de op deze automaten aangesloten telefoontoestellen in alle geautomatiseerde netten van het land konden kiezen, werden verschillende CID-kantoren in Den Haag hierop aangesloten, die zodoende alle aangesloten verzetsposten in het land konden bereiken. Omgekeerd konden deze verzetsposten niet terugkiezen naar Den Haag. Vanuit een CID-kantoor te Den Haag werd dus opgebeld naar bv. de L.S.C. te Rotterdam. Deze gaf zijn berichten voor bv. de G.S.C. in Apeldoorn op. Daarna belde het CID-kantoor naar Apeldoorn en gaf de berichten van de L.S.C. door, enz.

Het was dus „één richting verkeer". De verschillende richtingen waren over de CID-kantoren in Den Haag verdeeld.

Duizende berichten zijn op die manier doorgegeven. De telexverbindingen dienden om het telefoonverkeer in het Westen van het land te ontlasten. De tekening is zeer schematisch en geeft alleen de voornaamste verbindingsmogelijkheden, die gebruikt werden, weer.

Fase 3. Einde October 1944—bevrijding.

Gedurende fase 3 waren vrijwel over het gehele land de automatische verbindingen tussen de steden en dorpen onderling verbroken.

Het allergrootste deel der telefoonaansluitingen werd op last van de Duitsers buiten dienst gesteld, waarna zij de toestellen weghaalden en naar Duitsland transporteerden. De aansluitingen van het verzet werden illegaal in dienst gehouden.

De CID stelde toen rechtstreekse telefoonverbindingen tussen de CID-kantoren, gevestigd in de op de tekening vermelde plaatsen, in dienst.

Deze verbindingen eindigden in de CID-kantoren rechtstreeks op telefoontoestellen of in de grotere centra op de centraalposten om onderlinge doorverbinding van de lijnen mogelijk te maken. De bediening van deze toestellen en centraalposten geschiedde geheel door verzetsmensen.

Om afluisteren door de Duitsers te voorkomen werden vele van deze verbindingen buiten de PTT-kantoren omgebracht.

Behalve de getekende verbindingen bezaten de CID-kantoren streekverbindingen voor het verkeer met de plaatsen uit de omgeving en het verkeer ter plaatse.

Te Amsterdam en Den Haag werd het plaatselijke verkeer door de O.D. verzorgd. Deze O.D.-kantoren bezaten verbindingen met de CID-kantoren.

BIJLAGE 26

Rapport inzake de cryptografische en verbindings-technische problemen van het England-Spiel, aan de Enquêtecommissie uitgebracht door de deskundigen H. Koot, J. A. Verkuyl en A. N. baron de Vos van Steenwijk

RAPPORT

betreffende de cryptografische en verbindings-technische problemen, welke zich hebben voorgedaan bij het contact tussen de Regering te Londen en het bezette Nederlandse gebied, in hoofdzaak ten tijde van het England-Spiel.

Inleiding.

Overeenkomstig de haar verstrekte instructie heeft de cryptografische, tevens verbindingstechnische commissie zich in haar rapport hoofdzakelijk trachten te bepalen tot het belichten van het z.g. England-Spiel uit deze beide onderscheiden gezichtspunten, waartoe het haar voor een juist overzicht dienstig leek in haar rapport op te nemen onderscheidenlijk

in Hoofdstuk A: de cryptografische,

in Hoofdstuk B: de verbindings-technische problemen, terwijl

in Hoofdstuk C: de eindbeschouwingen op grond van de beide voorafgaande Hoofdstukken A en B werden samengevat.

Voor een gemakkelijk overzicht worden de beide eerste Hoofdstukken bovendien nog resp. onderverdeeld in de onderwerpen:

Personeel
Opleiding
Middelen
Uitvoering
Eindbeschouwing.

HOOFDSTUK A.

A 1. Hoewel het England-Spiel volgens Schreieder heeft gelopen van 12 Maart 1942 tot 1 April 1944, kunnen wij ons bij deze beschouwingen niet altijd binnen deze grenzen houden. Ook bij het optreden van agenten in de periode daaraan voorafgaande zijn fouten gemaakt, evenals in het tijdperk tussen Mei 1943, toen de droppings voorlopig werden gestaakt, en het einde van de oorlog. Met verwijzingen en data zullen de fouten in alle tijdperken worden aangewezen.

Personeel.

A 2. Buiten bezet gebied bevonden zich verschillende cryptografische oud-leerlingen van de Generaal-Majoor H. Koot. Wij laten hieronder acht namen volgen van de belangrijksten. De Nederlandse Regering had natuurlijk de beschikking over een of meer van hen kunnen krijgen ten behoeve van zulk belangrijk werk als een eigen inlichtingendienst. De twee eerstgenoemden waren theoretisch onderlegd in cryptografie en bovendien ingedeeld als verbindingsofficier (dus ook radio-technicus), terwijl van de zes anderen de meesten reeds vóór 1940 jarenlange ondervinding en practische ervaring hadden opgedaan op cryptografisch gebied. Ltz. I. Baron de Vos van Steenwijk was bovendien ook verbindingsofficier.

Ltz. I. W. A. Montanus, a/b H. M. Heemskerck;
Ltz. I. J. H. Geys, Nederlandse Marine te Londen;
Kltz. J. F. W. Nuboer, Nederlandse Marine te Londen;
Ltz. I. L. Brouwer, Kon. Marine in Nederl.-Indië, na Maart 1942 gedet. Royal Navy, Ceylon;
Ltz. I. J. C. C. Schalkwijk, a/b H. M. Flores;
Ltz. I. A. N. Baron de Vos van Steenwijk, a/b H. M. Tromp;
Kol. KNIL J. A. Verkuyl, Bandoeng, na 7 Maart 1942 gedet. War Department S.I.S. Washington D.C.;
Lt. Kol. KNIL W. van der Beek, t.b. Gouverneur van Curaçao.

Het niet oproepen van een of meer van deze verbindingstechnici en cryptologen heeft tot gevolg gehad, dat de inzichten omtrent de waarde en het gebruik van vercijferingssystemen, welke bij de S.O.E. golden, alsmede de Engelse inzichten in de verbindingsproblemen, door de Hollandse zijde bijna steeds kritiekloos zijn geaccepteerd. De Nederlandse zijde van deze „joint operations" heeft nooit geweten wat voor geheimschriftmiddelen de agenten gebruikten. Men was aan Nederlandse zijde niet in staat na te gaan of de door de Engelsen aangeboden methoden wel het meest geëigend waren en tevens voldoende veilig zouden blijken voor het specifieke agentenbedrijf. Van de practijk der herkenningstekens wist men ook niets. Men volgde S.O.E. in alles en meende toch een eigen geheime dienst te leiden.

Het werven van agenten was in Nederlandse handen, maar de officieren, die voor 1940 bij GS 3 waren ingedeeld onder de Generaal van Oorschot, en die dus het best op de hoogte waren van de eisen, die bij aanneming aan agenten moeten worden gesteld, zijn hiermee niet belast geweest en de gevolgen zijn niet uitgebleven. Ernst May, die ongeveer 40 agenten heeft waargenomen, terwijl zij onder moeilijke om-
18879 standigheden waren, geeft in 18879 als zijn mening, dat de agenten niet altijd met zorg waren uitgekozen. Een deel was nooit in Nederland geweest, sommigen wilden „naar huis", dan waren er wat avonturiers en maar een klein aantal waren de echte idealisten.

Het zal ongetwijfeld moeilijk zijn geweest een voldoend aantal uitgezochte agenten te vinden, tussen de Nederlanders buiten bezet gebied. Maar als het niet mogelijk is genoeg goeden te vinden, kan men het vereiste aantal niet bereiken door lieden met minder capaciteiten er in te schuiven. Vooral op dit gebied van de geheime dienst kan een zwakke schakel van noodlottige invloed zijn op de gehele keten.

Opleiding

A 3. Deze opleiding was geheel in Britse handen. Wij vinden wel, dat een der Nederlandse leiders een enkele keer komt kijken, maar overigens moest men ook dit zeer belangrijke onderdeel aan de Britten overlaten. Men had aan Hollandse kant maar weinig idee of een aspirant-agent zich voor bijzondere opgaven eigende. De uitspraken der overlevende agenten stemmen niet overeen over de waarde der opleiding, maar Van Borssum Buisman, een van de besten
18830 heeft er kritiek op (18830). Van der Reyden kreeg slechts
62837 twee lessen in gebruik van codes, waarvan hij niets wist,
62843 en helemaal geen les in security. Uit de resultaten blijkt al spoedig, dat er bijvoorbeeld niet het vereiste begrip van cryptografische discipline bestond. Als agenten leren hoogstens 10 minuten te mogen seinen, komt het in alle verklaringen voor, dat men dit gebod verre overschreed. Zie bijvoorbeeld
20295 Lauwers — 20295. Deze fout verdwijnt niet als aan Neder-
49261/3 landse zijde het B.I. optreedt. In 49261/3 vertelt Ir. Vader, hoe de radiozenders in Utrecht en in Groningen, die berichten zonden die langer dan 20 minuten duurden, in October 1944 en November 1944 door de Duitsers werden gepeild en opgerold.

A 4. Bij de opleiding was aan de agenten vermoedelijk geleerd, dat men in geheimschrift naar voorafgaande berichten kon refereren. In elk geval zien wij, dat het in de practijk wordt toegepast en wij zien ook, dat dit de agenten in de grootste moeilijkheden brengt. Men dwong hen aldus oude correspondentie te bewaren met alle gevolgen van dien.

In de bijlage van Schreieder en in verschillende verhoren vinden wij wat hier chronologisch is samengevat:

18660	Augustus	1941:	agent Zomer ongeveer 100 code telegrammen;
	Februari	1942:	Van der Reyden, 3 codetelegrammen;
16947	Maart	1942:	Lauwers, enkele berichten benevens codegegevens;
	Februari	1944:	Crisnigt en Letteboer, omvangrijke code-
18839			materiaal; van Borssum Buisman 100 telegrammen;
	Maart	1944:	Adriaansen en Webster omvangrijk materiaal;
	April	1944:	Op te Velde met alle gebruiksvoorschriften;
	Mei/Juni	1944:	Celosse, Ven en Sipma met veel telegrammen;

43556 September 1944: Ten Haft met omvangrijk codemateriaal;
October 1944: Naber met een aantal codetelegrammen;
Maart 1945: Dr. Eskes en Alex met veel materiaal.

Deze lijst is niet volledig, maar loopt tot in 1945 door. Er is niet meer met zekerheid op te maken of telegrammen in geheimschrift gesteld werden bewaard, maar aangenomen mag worden, dat ook dit vaak gebeurde. Nu zijn er veel verschillende soorten agenten. Een enkele is zo belangrijk, dat hij een archief zal moeten aanhouden, maar het merendeel is eenvoudig agent, die moet rapporteren wat hij ziet, en met wie men dan geen correspondentie opzet, refererende
21998 naar berichten van weken geleden, zoals in 21998. Het gevolg is geweest, dat de Duitsers massa's materiaal ter beschikking kregen en niet nalieten hieruit conclusies te trekken en die ook terdege uit te buiten op andere agenten. De schuld ligt bij de opleiding, de agenten hadden geheel verkeerde voorstellingen van wat wel en wat absoluut niet toelaatbaar was bij behandeling van geheime correspondentie. Getuige de Geus vertelt van de slordigheid van een
21640 agent (21640), die alles open laat liggen, maar ook deelt hij op de volgende bladzijde mee, dat hijzelf dingen liet liggen, die allang vernietigd moesten zijn.

De opleiding tot codeur is slecht en zeer onvoldoende intensief geweest.

Middelen

A 5. Gaan wij eerst na, welke middelen de agenten bezigen, dan zijn er voorbeelden, dat agenten codemiddelen gebruikten, die zij van een of andere relatie hadden gekregen,
51721 zoals Van Brink (51721 en 61680); Van der Stok had een
61680 code van Prof. Mekel (58471) en gaf aan Tazelaar een eigen
58471 gemaakte code mee (58492).
58492 Van Hamel had een Engelse code (56106), maar weldra
56106 blijken alle agenten een en dezelfde soort vercijfering te leren. De Duitse zijde noemt dit Doppelwürfelverfahren, in Engeland gebruikt men de naam „double transposition" en in Nederland spreken wij van „dubbel verplaatsing". Bovendien hadden de agenten een extra methode voor het vercijferen van namen, adressen enz. volgens het „playfair-systeem".

Voor de opstelling van de (onvolledige) verplaatsingsrechthoek hadden zij de beschikking over een of twee versjes, waarvan het uitgekozen tekstgedeelte de gebruikte verplaatsingsformule leverde. Deze versjes werden wel eens verwisseld, maar als regel moest veel te lang van hetzelfde
43442 formulemateriaal worden gebruik gemaakt. (43442).

Het bij voortduring gebruiken van het systeem van dubbele verplaatsing is bepaald onvoldoende veilig en beoefenaars der cryptografie wisten dit vele jaren voor 1940.
43421 Ook May zegt in 43421: „Bij het Doppelwürfelverfahren verandert niets". De letters van de tekst worden alleen tweemaal verplaatst.

Nu heeft elke taal haar eigen letter-frequentiestatistiek, die sterk kan afwijken van die van een andere taal (b.v. Frans en Duits). Verplaatst men de letters, dan blijft die statistiek dezelfde en het is dus vrij eenvoudig om hieruit de taal, waarin het bericht gesteld is, te identificeren. Dit is reeds een belangrijke stap voor het totaal leesbaar maken door derden van het cryptogram. Het gedurende lange tijd doen gebruiken van het dubbele verplaatsingssysteem
43408 door agenten (43408), die in de rug van de vijand radiografische berichtenwisseling moesten voeren, moet als een
22022 ernstige fout worden aangemerkt (22022).

Er zijn verscheidene andere vercijfermethoden, die reeds lang vóór 1940 algemeen bekend waren en dus ook door de Engelse zijde toegepast hadden moeten worden, omdat zij veiliger zijn, gemakkelijker hanteerbaar, en minder compromitterend voor de gebruiker. Wij zien in de latere jaren ook wel andere methoden toepassen, maar het dubbelverplaatsingssysteem wordt tot in het voorjaar 1940 gehand-
43558 haafd (43558); daarnaast zien wij eerst de „Zahlencode"
43417 optreden (43417). Deze Zahlencode blijkt een vierkant te zijn, waarmee de letters door middel van een coördinatenstelsel in cijfers worden omgezet. Dit middel wordt gebruikt om namen en adressen in geheimschrift om te zetten. Wij vinden het terug bij de agent Wiedemann, die in Nederland opereert van September 1943 ot Juli 1944 met een dubbele verplaatsing en daarnaast een vercijferingssysteem om
55223 namen te spellen (55223).
43541 In April 1944 werd de „one time pad" (43541) ingevoerd, die in Nederland genoemd wordt: „Eenmaal gebruikt-optelgetal". Twee correspondenten, die dit systeem toepassen, hebben ieder twee boekjes met een lange reeks cijfers (een codeerboek en een decodeerboek). Deze cijfers worden bij de waarden der tekstletters opgeteld en het resultaat is dus alleen leesbaar door de correspondent, die het decodeerboek bezit. Een gebruikt gedeelte wordt dadelijk afgescheurd en verbrand. Deze wijze van coderen is volkomen veilig. Dit systeem is al vele jaren bekend en heeft alleen het nadeel veel voorbereidend typografisch werk te vereisen (aanmaak van de optelboekjes).

Uitvoering

A 6. In aansluiting hierop moeten wij bedenken, dat de vijand intercepties toepaste en dit op de meest eenvoudige
20308 manier kon doen. Uit 20308 blijkt, dat 20 tot 30 agenten op een en dezelfde golflengte werkten. De Duitsers behoefden niet eens te zoeken, alles kwam automatisch binnen. Herinneren wij ons, dat alle agenten eenzelfde systeem hadden, en zoals wij verderop zullen zien ook eenzelfde soort herkenningsteken, dan moet het voor hen toch wel een klein kunstje zijn geweest om practisch alle agentencorrespondentie leesbaar te maken.

Ernst May, die hierover het meest verteld heeft, zie o.a.
43520 43520, zegt: „Die meisten Agenten brachten mehrere Codes mit. Bei der Ermittlung dieser Codes war es von grossem Vorteil, dass sie fast in allen Fällen einwandfreie Unterlagen mitbrachten. Aus ihnen war meist schon die Art und Arbeitsweise zu ersehen. Das gleiche gilt für das zahlreiche gefundene
49070 Telegrammaterial". In 49070 lezen wij bovendien, dat de Engelse zender wel drie uur achter elkaar kon seinen, net zo lang tot alle telegrammen onverminkt over waren gekomen.

Als het B.I.-agenten zijn wordt de toestand niets beter. Wij zien half 1944 het „Eenmaal-gebruikte-optelgetal" optreden. De agent moet het verbruikte sleutelmateriaal vernietigen en is dan zelf niet meer in staat het gecodeerde te lezen. Maar in 43524 en 43542 vinden wij voorbeelden,
43524 dat de agent wordt gearresteerd, terwijl hij nog in het bezit
43542 is van de gebruikte bladzijde uit het codeerboek, en hierdoor de vijand in staat stelt de berichten, die hij door interceptie verkreeg, te ontcijferen.

De agenten uit die tijd hadden er zeker geen belang bij oude telegrammen te bewaren en uit punt *A 4* zien wij toch, dat dit toen óók voorkwam.

A 7. Wat hierboven omschreven is als gebreken aan de codesystemen, geldt natuurlijk ook voor de verschillende soorten checks, waarvan de agenten moesten gebruik maken. De Duitsers noemden dit Sicherheiten en wij zullen alle soorten tezamen voortaan herkenningstekens noemen. Indien een agent gevangen wordt genomen, nadat tevoren zijn telegrammen door interceptie zijn onderschept, dan wel, doordat zijn berichtenvoorraad op hem wordt aangetroffen, dan kan het niet uitblijven, of de vijand merkt
16960 deze tekens op (16960) (17120). Zeker is dit het geval, indien
17120 de tekens steeds op eenzelfde plaats of op een veelvoud van die plaats moeten optreden. Dit soort herkenningstekens
17368 is waardeloos. May vertelt ronduit (17368): „Alle herkenningstekens leken op elkaar".

Indien er variatie mogelijk was geweest, was het denkbeeld, om opzettelijk letters op een vooraf bepaalde plaats verkeerd te vercijferen, toelaatbaar geweest. Gebruikt men dit middel één keer, dan valt het niet op, maar als wij denken aan de grote aantallen berichten, waarmede agenten werden gevangen genomen en die door anderen ook nog zullen zijn verzonden, dan is het een te kinderachtig middel, om daarmede de zekerheid te verkrijgen of een agent nog in vrijheid is of niet. Het maakt ook geen verschil of men een agent een of meer van dergelijke cryptografisch breekbare herkenningstekens meegeeft. De reacties in Engeland op het al of niet toepassen van deze tekens wijzen op gebrek aan een strenge discipline.

Major R.I. Dobson, Hoofd van de „Dutch Section S.O.E.", heeft op 3 April 1944 aan de Heren Lieftinck,

Bijlage 115 Schilp en de Graaf meegedeeld, dat hem bij het nalezen van ingekomen telegrammen ws gebleken, dat het eerste bericht van agent Heck Blue, van 22 Augustus 1942 (dat is een jaar en acht maanden eerder) geen identitycheck bevatte;

dat de ontcijfer-afdeling wel degelijk gemeld had: „identitycheck omitted";

dat de betrouwbaarheid van de zender niet is onderzocht;

dat minstens nog zeven personen naar het receptiecomité zijn gezonden, waarmee Heck Blue contact had.

49060 Agent Ir Beukema Toe Water verklaart in 49060 en volgende antwoorden, dat hij wel eens telegrammen verzond zonder check, „maar dat gaf niets, het normale verkeer werd niet gestopt en er kwam rustig antwoord op."

21758 Klijzing vertelt in 21758 over zware verminkingen als algemeen verschijnsel. Gerbrands zegt in 41151, dat 5 à
41151 15 % verminkt aankwam. Als dit waar is, was men vermoedelijk reeds blij als er iets leesbaar was te maken en trok zich van de veiligheid gemakshalve minder aan. In de periode na half 1943 zijn de checks beter en wordt scherper op de herkenningstekens gelet, maar het is de tegenpartij toch gelukt in Februari 1944 met het systeem van van Borssum Buisman een paar telegrammen door te
22022 geven, waarop gereageerd werd (22022).

Hoe de algemeen gangbare opvattingen waren over dit soort herkenningstekens omstreeks het jaar 1940, staat hierachter omschreven in Hoofdstuk B, punten 16—18.

A 8. Gaan wij tenslotte ook even na, wat er nu aan Duitse zijde is gepresteerd, dan merken wij evenals in 21818, dat daar alleen zeer vruchtbaar gebruik is gemaakt van fouten van de tegenpartij. Verder komt er geen bijzondere cryptografische kunde aan te pas.

Wij zien Ernst May in September 1941 in Nederland
18653 aankomen (18653) en op dat moment weet hij cryptotechnisch gesproken niets van codes.

43520 Hij komt ermede in aanraking en het gaat hem interes-
43398 seren. Door interceptie en bij gevangennemingen krijgt
18839 hij de beschikking over massa's berichten in geheimschrift
18721 (43520, 43398, 18839, 18721, 18660).
18660 Hij begint de regelmaat op te merken, de zich herhalende wijze van vercijferen en hij leert het terugzetten in klare
18694 taal — 18694.

Ondertussen wordt hij belast met het ondervragen van gevangen agenten, en hij weet dan zoveel van het algemeen in gebruik zijnde systeem en van de checks en van de opleidingen en alles wat daarmede in verband stond, dat de agenten wel moesten aannemen, dat er iets niet in orde
18712 was (18712).

Deze jongens waren zozeer onder de indruk, dat er verraad
20638 gepleegd *moest* zijn (20638 en 43401), dat zij er toe werden
43401 gebracht ook dat kleine beetje nog te vertellen wat May misschien nog niet wist.

De Duitse zijde werd natuurlijk bijzonder geholpen door de verregaande slordigheid van haar tegenpartij, waardoor het zich ophopen van fouten in veel sneller tempo plaats had dan nodig was.

Dat zich in België of Frankrijk niet even grote drama's hebben afgespeeld als in Nederland, ligt voor een klein deel aan het simpele feit, dat hier te lande een ambtenaar (May) systematisch noteerde wat de Hollands-Engelse kant fout deed. Daarop werd van Duitse zijde gereageerd door een Spiel. Maar het belangrijkste verschil met andere landen ligt in de „opdracht Jambroes". Hij moest in elke provincie een organisatie opbouwen. Daarna zouden een aantal organisatoren en marconisten voor elke provincie worden gedropt. Dezen zijn allemaal opgevangen en de Duitse zijde vormde achter elkaar elf verbindingen met Engeland. De enige moeilijkheid aan Duitse kant was het schijnbaar doen
17001 uitvoeren van de Engelse opdrachten. (17001) Dat het mogelijk was, dat de fouten zich opstapelden en culmineerden in zes tot tien droppings op dezelfde plaats kort achter
17449 elkaar (17449), is zuiver te danken aan nonchalance van de combinatie, aan gebrek aan inzicht in de materie, die men in handen had genomen en zelfgenoegzaamheid zonder kennis van het agentenwerk.

A 9. Ook uit de reacties op de mededelingen van ontsnapten uit Duitse gevangenschap en andere teruggekeerde agenten blijken deze afwezigheid van begrip en daarmede gepaarde zelfingenomenheid. Dourlein en Ubbink: laatstgenoemde, beëdigd door Kolonel De Bruyne tot Luit. ter
20588 Zee III, wordt gedropt op 30 November 1942, bij lading
20809 gevangengenomen, vijf dagen lang verhoord, kan daarna niet anders denken dan dat er verraad gepleegd is en vertelt de rest van de hem toevertrouwde code. Na voortdurende gevangenschap op 31 Augustus 1943 ontsnapt met Dourlein, ondergedoken, en verder geholpen tot zij 20 November 1943 te Bern aankwamen. In een serie van vijf telegrammen wordt de Regering hiervan en van het lot van de andere agenten op de hoogte gesteld. Wanneer zij in Juni 1944 in Engeland terugkeren, worden zij ontvangen door een Engelse sergeant in plaats van door een Nederlands officier, in een gevangenis geplaatst tussen allerlei dieven en moordenaars en verdacht van spionnage ten behoeve van de Duitsers.

Als zij verklaringen afleggen, worden die niet geloofd, blijkbaar omdat men aan Hollandse zijde meer waarde hechtte aan de vele telegrammen, die allemaal vertelden hoe goed het in Nederland ging. Maar Kolonel de Bruyne verzoekt Ubbink wel zijn ontslag als officier maar in te dienen.

Majoor L. Pot arriveert 18 Augustus 1943 in Engeland,
20945 na in Holland gearresteerd en ontsnapt te zijn. Hij vertelt
20968 namen van gevangen agenten en dat er nog nooit één sabotagedaad is gepleegd. Hij wordt door Majoor Lieftinck niet geloofd, maar krijgt ten antwoord, dat „we mooie resultaten in Nederland hebben bereikt". Parachutist Dessing, gedropt in Februari 1942 keert September 1943 in Engeland terug. Meldt zich en komt in contact met Bingham en Lieftinck, die hem onbehoorlijk behandelen, niets vragen over zijn verblijf in Holland en helemaal niet blij zijn, dat hij is teruggekeerd. Adelborst Dogger komt 13 April 1942 in Engeland aan met speciale mededelingen voor H.M. de Koningin. Hoe hij bij het Hoofd M.I.D. werd ontvangen,
41392/6 staat in de antwoorden 41392/6.

Hij bleef een maand zonder enige betaling en moest van geleend geld leven.

Wij kunnen ons verder wel beperken in de reeks uitspraken over het gemis aan begrip en inzicht door tenslotte de antwoorden van getuige Pinto, de oprichter van de Patriotic School, aan te halen, als hij de leiders en hun assistenten van alle achtereenvolgende Nederlandse inlichtingendiensten
62469 beschouwt en in 62469 zegt: „Er was geen vakman" en dit
62477 herhaalt in 62477: „Er waren geen vakmensen". Voortgaande
62521 vinden wij 62521: „Zowel de Hollandse als de Engelse Dienst was slecht. De Engelse Dienst had de leiding en beschouwde het B.I. als een reservoir van materieel. Deze Dienst was ontzettend slecht".

Eindbeschouwing

A 10. Na gewezen te hebben op het grote aantal fouten in de werving, de opleiding, in de soort geheimschriften en herkenningstekens, is het wel gewenst te vermelden hoe dit alles wel had moeten gebeuren.

1. Gebruik maken van de eigen beschikbare mensen, onderlegd in de praktijk der intelligence, in de leer der geheimschriften, in het toepassen van strenge security-maatregelen, en in de wetenschap der radiotelegrafie in de uitgebreidste zin;

2. In dienst nemen van personeel, nadat het physiek en psychotechnisch getest is voor het agentenbedrijf, zodat dus verwacht mag worden, dat zij het zenuwslopend werk zullen kunnen volhouden. Vervolgens deze aspiranten trainen en grondig onderwijzen in het gebruik van geheimschrift en security, dan wel opleiding tot radio-telegrafist.

A 11. Tenslotte alleen op het gebied der geheimschriften iets dieper ingaande, moet worden opgemerkt, dat wel degelijk onderscheid moet worden gemaakt tussen de verschillende taken, die aan agenten kunnen worden opgedragen. Men dient ook in het aanleren van soorten geheimschriften wel degelijk te specialiseren.

Het toepassen van „Eenmaal-gebruikt-optelgetal" garandeert onbreekbaarheid als het optelgetal goed is geconstrueerd. Indien gebruikte vercijferingsbladen dadelijk worden vernietigd na het gebruik, is het zelfs voor de agent niet mogelijk de klare tekst te reconstrueren. Indien de

tegenpartij dit weet, zal zij van third degree methoden om achter de samenstelling der vernietigde vercijferingsbladen te komen, afzien, daar deze geen resultaten kunnen geven.

Echter bestaan de te verstrekken middelen uit twee boekjes en een agent, die met bagage wordt uitgezonden, kan ook wel zulke boekjes bij de radioset meekrijgen. Het toepassen van herkenningstekens bij dit soort vercijferingen is in Hoofdstuk B. te vinden.

Een agent, die geheel alleen wordt uitgezonden, en die zo'n uitrusting krijgt aan kleren, geld, papieren, enz., dat hij vooral niet zal opvallen, zelfs bij fouillering, kan bezwaarlijk twee boekjes met cijferreeksen bij zich dragen. Zulk een agent moet een Potlood-en-papiersysteem hebben, d.w.z. hij leert uit het hoofd een bepaald afgesproken soort geheimschrift. Heeft men de overtuiging, dat de agent meer dan eenmaal van dit middel zal moeten gebruikmaken, dan moet het variabel wezen. Ook het inlassen van herkenningstekens wordt door hem van buiten geleerd. Dan krijgt hij instructies, waar hij berichten kan afleveren, en met die wetenschap kan hij zijn taak beginnen. Hij behoeft niet bang te zijn voor pijnigingen bij ondervraging enz., want een antwoord (cover-story) voor die gevallen moet in de opleiding zijn opgenomen. Zulk een agent heeft nooit iets bij zich, dat hem kan compromitteren.

A 12. Na bestudering van de desbetreffende getuigenverhoren en bijlagen, kan onze commissie zich niet onttrekken aan de indruk, dat het betreurenswaardig resultaat aan Nederlandse zijde is veroorzaakt door gebrek aan kennis en inzicht. Naast dit, ook in antwoord 21441 aangehaalde,
21441 amateurisme bij de Nederlandse leidende instanties der verscheiden inlichtingendiensten, moet terdege in aanmerking worden genomen, dat de tegenspelers aan de Engelse kant, de Special Operations Executive (S.O.E.) eerst in oorlogstijd geboren werd, en om organisatorische redenen niet steeds de gulle steun had van de oudere meer
21490 ervaren S.I.S. In de antwoorden 21490 en 57503 komt
57503 duidelijk uit, dat S.O.E. een eigen afzonderlijk ontvangstation en eigen codekamer had.

Het is volkomen begrijpelijk, dat de Engelse Regering bezwaren zal hebben gehad tegen het opstellen van radio-, ontvang- en zendstations van andere mogendheden op Haar territoir, en dat van Nederlandse kant dankbaar gebruik werd gemaakt van een aangeboden verbindingsstation.

Dit alles neemt niet weg, dat de combinatie S.O.E. met de Nederlandse inlichtingendiensten, die in de loop der eerste drie oorlogsjaren daar werden aangehecht, op het gebied van het toepassen van geheimschrift-methoden, herkennings- en veiligheidstekens, en alles wat daar verder bijhoort, een uitgebreide demonstratie hebben gegeven van de bekende zegswijze: „a little learning is a dangerous thing".

HOOFDSTUK B

B 1. Dat de radioverbindingen der Nederlandse agenten gedurende een zo lange tijd door de Duitsers (personeel van de Funküberwachungsstelle der Ordnungspolizei) konden worden gebruikt, vindt mede zijn oorzaak in een groot aantal fouten van *verbindingstechnische aard.*

Opleiding en personeel

B 2. Het was de Britse Dienst „Special Operations Executive", welke de Nederlandse agenten, die in het tijdvak 12 Maart 1942—1 April 1944 ten offer vielen aan het England-Spiel, opleidde en uitrustte voor hun taak. Deze opleiding omvatte in de meeste gevallen ook een cursus tot marconist (telegrafist), welke laatste opleiding geschiedde in verschillende scholen als die te Winterfold,
52618 Thame, Grendon-Underwood en, gezien de zeer korte
51988 beschikbare tijd, de toets der kritiek kon doorstaan.
52134 Bij de selectie van deze marconisten kon men niet kieskeurig zijn, gezien de geringe keus aan mensen en de spoedeisende aard der operaties. Zo zien wij dan ook leerlingen van zeer diverse scholing naar de opleiding gaan. Er waren beroepsmarconisten bij als Van der Reijden, soms personen, die iets van het vak kenden als Lauwers, Ubbink, Terlaak, doch meestal waren het volslagen leken.

Zoals uit de meerderheid der getuigenverklaringen blijkt,
42083 was deze opleiding voor het doel toereikend. De agenten
42113 werden geoefend in het morse-schrift en in het bedienen van
42140 radio-installaties. Een grondige radiotechnische kennis
20605 werd uit de aard der zaak in deze marconistenopleiding
51990 van enkele maanden niet verkregen. Na het beëindigen van hun opleiding ontvingen de agenten hun opdracht en werden neergelaten per parachute of afgezet per boot in bezet gebied. Er waren twee mogelijkheden: of de agent bediende zijn radio-installatie zelf, of hij kreeg voor dit doel een marconist mee.

Behalve zijn radioset ontving hij voor vertrek de benodigde gegevens voor het maken van verbinding, vervat in een
52111 werkplan.

Middelen

B 3. De radio-installatie, welke aan een agent of marconist werd meegegeven, was een kleine compacte zend-ontvang-installatie. Deze radioset kon gevoed worden door
52098 middel van batterijen of uit het lichtnet. De batterijen
52099 werden niet meegegeven.
52092 De set werkte uitsluitend met kristalsturing en met radiotelegrafie. Elke marconist kreeg twee kristallen mee,
52089 met welke hij door middel van frequentie-verdubbeling
52090 totaal vier golven kon maken en wel twee nacht-golven in
52093 de 80 meter-band en twee daggolven in de 40 meterband.
63048 Hierdoor had de marconist dus niet meer dan vier golflengten
52092 om op te werken, hetgeen voor zijn opdracht onvoldoende was. Of S.O.E. had meer kristallen moeten meegeven of zenders moeten verstrekken, die niet kristal-gestuurd waren, doch uitgerust met een variabele stuurkring.
52100 Alhoewel zulks tijdens de opleiding aan de leerling-
52101 marconisten wel was verzekerd, kon deze radio-set op
52102 binnenantenne (kamerantenne) geen verbinding maken met Engeland, doch moest hiervoor een buiten-antenne worden gebruikt. Dit bezwaar diende wel geaccepteerd te worden. Een radio-installatie, die verbinding met Engeland tot stand zou hebben gebracht op een binnenantenne, had van groter vermogen moeten zijn en was dientengevolge voor het doel te zwaar en te omvangrijk geweest.

Ernstig is ook de mededeling van een der weinige overlevende marconisten, waar hij vertelt, dat hij geen gelegen-
52139 heid kreeg voor vertrek zijn set te beproeven, dat deze bij
52140 aankomst niet behoorlijk werkte en dat er een verkeerde schakeling in bleek te zitten. Elke marconist had de gelegenheid moeten krijgen om zich voor vertrek uit Engeland volkomen vertrouwd te maken met zijn eigen radio-set.

B 4. Terwijl in de meeste gevallen de bovenbeschreven kortegolf-installatie werd medegegeven, gebeurde het een
48686 enkele maal, dat een agent werd uitgezonden met een zeerkortegolfinstallatie, toentertijd S-phone genaamd.

In verband met de geringe werkingssfeer der zeer korte golven, kon in deze gevallen niet rechtstreeks met Engeland worden gewerkt, doch moest er een tegenstation in de nabijheid zijn. Dit werd opgelost door op vastgestelde
48701 tijden de agent naar de kust te ontbieden en een patrouille-
48706 boot in zijn nabijheid te dirigeren of door een vliegtuig in de buurt van de agent te brengen. Tegenover dit nadeel
48726 stond als voordeel, dat deze zenders slechts op korte afstand
48728 te onderscheppen zijn en te peilen waren en dat nu radio-
53027 telefonie kon worden gebruikt. Dat deze installatie's in het geheel niet peilbaar waren, was wel aan agenten door hun Engelse instructeurs verteld, doch dit berustte op een onvoldoende kennis van de mogelijkheden der radiotechniek.

B 5. Aan Britse zijde werkte S.O.E. met slechts één
20303 radiostation, dat de correspondentie gaande hield met zeer vele agenten op het vaste land van Europa.

Deze armoedige opzet gaf tot een groot aantal ongewenste procedures aanleiding.

Uitvoering

B 6. Terwijl toch elke agent in de gelegenheid had moeten zijn, om op elk willekeurig tijdstip in de lucht te komen en verbinding te maken met dit „Home-station", waren zij daarentegen gebonden aan vaste zendtijden,

20350 driemaal per week. Wanneer men daarnaast stelt, dat de
20352 agent gebonden was aan een zeer klein aantal vaste onver-
20401 anderlijke golflengten, dan is het duidelijk, dat het de vijand
52075 wel erg gemakkelijk gemaakt werd, hem te controleren,
52132 te peilen en gevangen te nemen.

B 7. Bovendien werkte dit Home-station op een en dezelfde golflengte, vaak met 20 à 30 agenten, verwisselde tijdens dit werken van eigen roepletters, kortom compro-
20303 mitteerde op deze wijze zijn eigen roepnamen en elk station,
20308 dat met hem werkte.
20312

B 8. Terwijl enerzijds het Home-station vele verschillende roepnamen gebruikte, zij het op compromitterende wijze,
52112 had anderzijds elke marconist maar één roepnaam meegekregen. Het was een drie-letter-roepnaam van een willekeurig commercieel station in Europa en S.O.E. meende hiermede de vijand te kunnen misleiden.

Het was een grove fout. Immers voor het Home-station in Engeland, dat zich ergens benoorden Londen bevond, bestond niet de minste reden meerdere roepnamen te bezigen, aangezien zijn positie aan de vijand toch door peiling
52114 bekend was. Daarentegen had men de agenten wel meer roepnamen mee dienen te geven, daar verwacht kon worden, dat zij hun radio-installaties meermalen zouden moeten verplaatsen.

Nu was de toestand dus zo, dat, wanneer een radiozender met bepaalde roepnaam verdacht werd door de vijand, hij dit bleef, waarheen hij ook verplaatst werd.

De juiste oplossing was geweest de agenten met een serie van roepnamen uit te rusten, die volgens een bepaald systeem samengesteld waren en waaruit ze naar verkiezing hadden kunnen putten. Uit de inhoud van het gecodeerde telegram had dan kunnen blijken, wie de afzender was.

B 9. De zendtijd mocht hoogstens 10 minuten bedragen. Dit is nog veel te lang voor een radiostation midden in vijandelijk gebied. De Netherlands Forces Instelligence
52076 Service, werkend met eigen zenders uit Australië en Ceylon met bezet Nederlands-Indië, had als opdracht gegeven aan haar agenten: hoogstens 40 woorden, dit is 3 à 4 minuten.

18660 *B 10.* Een andere fout die gemaakt werd bestond hierin,
18839 dat door Engeland in zijn telegrammen gerefereerd werd
52033 naar vorige telegrammen, door blote vermelding van het
52038 nummer of de datum van dat telegram. Hierdoor waren de agenten gedwongen hun oude telegrammen te bewaren, hetgeen uit de aard der zaak zeer gevaarlijk was.

Toegegeven moet worden, dat voor agenten met een uitgebreide opdracht hier moeilijk aan viel te ontkomen, doch men had er in geen geval een practijk van moeten maken, die op alle agenten werd toegepast.

B 11. Vele agenten hadden slechts hun radio als middel van verbinding met Engeland. Een code voor briefwisseling
20353 (van het innocent-lettertype), om in geval van moeilijkheden met de radioverbinding langs andere weg te waarschuwen, was hun veelal niet verstrekt.

B 12. Ten aanzien van de sub *B 9.* genoemde werktijd van hoogstens 10 minuten moet nog het volgende opgemerkt worden. Binnen deze tijd moest de agent niet alleen zijn eigen telegrammen uitzenden, doch ook de telegrammen van het Home-station in ontvangst nemen, zo nodig deze gedeelte-
20316 lijk laten herhalen en tenslotte hiervan de goede ontvangst bevestigen (reçu geven). Dit verlengde zijn werktijd onnodig. Voor de berichtgeving *van* Engeland *naar* Nederland had
52130 een andere werkwijze moeten worden gevolgd. Het Home-
52131 station had de telegrammen bestemd voor agenten in bezet gebied behoren *om te roepen*, d.w.z. uit te seinen zonder hierop reçu te vragen van de betrokken agent. Het Home-station had hiervoor vaste omroeptijden kunnen instellen, gedurende welke tijden de agenten dan hun ontvangers hadden moeten bijzetten en de voor hen bestemde telegrammen kunnen opnemen. Deze werkwijze, genaamd de *omroepmethode* is sinds jaar en dag in gebruik bij organisaties, waarvan de opererende eenheden hun plaats geheim moeten houden, b.v. bij de berichtgeving in oorlogstijd aan schepen in zee. Om toch een ruime mate van zekerheid te hebben, dat het telegram zijn bestemming bereikt, wordt het meermalen uitgeseind en op verschillende golflengten, terwijl tenslotte door serienummering voorkomen wordt, dat de geadresseerde — zonder dit te bemerken — een telegram mist.

Was deze omroepmethode toegepast voor de telegrammen van Engeland naar Nederland, dan was de werktijd van de agenten, dus de tijd, dat zij met hun zender in de lucht waren, met 50% bekort. Het Nederlandse marinestation te Darwin (Noord-Australië), werkend met agenten in bezet Nederlands-Indië, gebruikte veelvuldig deze methode.

De omroepmethode kan alleen worden gevolgd, indien het zendende station een krachtig station is en dus zeker zal worden gehoord. Deze zekerheid bestond wel ten aanzien
52103 van de berichtgeving van het Home-station naar Nederland. Omgekeerd bestond die zekerheid niet. De zwakke zendertjes der agenten kwamen lang niet altijd door. Het was derhalve onvermijdelijk, dat men voor de berichtgeving *van* Nederland *naar* Engeland de reçumethode volgde, welke hieruit bestaat, dat A roept, B zich gereed meldt, A zijn telegram uitseint en B hierop reçu geeft.

B 13. Teneinde in het radioverkeer te kunnen bepalen of men met een bonafide tegenstation (een tegenstation van de eigen partij) te maken heeft, worden verschillende middelen toegepast. Deze middelen zijn o.m.:

30026 *a.* uitwisselen van radio-herkenningsseinen (test question);

42127 *b.* waarmerking van telegrammen met herkenningstekens (security checks, identity checks);

c. herkennen van het seinschrift en andere eigenaardigheden van de marconist van het tegenstation;

d. herkenning van de toon van de zender van het tegenstation.

B 14. Beschouwen wij eerst het middel genoemd sub *c.* Evengoed als elk ontwikkeld mens een karakteristiek handschrift heeft, bezit elke geoefende marconist een karakteristiek seinschrift, d.w.z. een eigen methode van seinen der morsetekens, die min of meer afwijkt van de voorgeschreven wijze van seinen. Om een voorbeeld te geven, kan een telegrafist in de letter C (streep-punt-streep-punt) telkens weer de typische fout maken de eerste streep langer te seinen dan de tweede streep. Op deze wijze heeft elke marconist, die een tijd als zodanig werkzaam is, iets karakteristieks gekregen.
52137 Het behoeft niet altijd het seinschrift te zijn, dat karakteristiek is. Het kan ook de wijze van afstemmen van de zender zijn. Zo zal de ene telegrafist bij het afstemmen lange strepen geven, de ander seint hierbij de letter V, een derde de Franse a, enz. (Op het Nederlandse station te Darwin waren al deze bijzonderheden der agenten in een lijstje vastgelegd. In meer dan een geval werd zodoende Japanse penetratie onmiddellijk onderkend).

Uit niets blijkt, dat S.O.E. aanvankelijk enige moeite heeft gedaan deze karakteristieke eigenschappen vast te leggen. Eerst medio 1943 is men zich voor dit onderwerp gaan interesseren, terwijl het toch in de eerste wereldoorlog reeds een middel was om vijandelijke telegrafisten te herkennen. Men had het seinschrift kunnen vastleggen op een gramofoonplaat of papierband, dan wel de bijzonderheden hiervan kunnen noteren. Men had zelfs nog verder kunnen gaan en elke marconist een eigenaardigheid in zijn seinschrift kunnen instuderen. Dat het veelvuldig wisselen der telegrafisten op het Home-station bovengenoemde contrôle onmogelijk zou hebben gemaakt, is onjuist. Men kan elke uitzending van een ander op de band of met een wire-recorder vastleggen en deze banden naderhand controleren. Dat andere diensten wel aandacht besteden aan dit soort herkenning blijkt uit hetgeen boven vermeld werd over de N.E.F.I.S. in Australië en uit de mededeling, dat de American Strategic Service,
Bijlage welke met radio-telefonie-verbindingen werkte, de stem der
10—XV agenten op een gramofoonplaat vastlegde.

Ook hadden de telegrammen nog beoordeeld kunnen worden op hun stijl en inhoud. Deze stijl en inhoud had men dienen te toetsen aan al datgene, wat van de persoon van de agent bekend was, als daar zijn diens taalgebruik, karakter, enz. Alhoewel men de contrôle op het seinschrift zeer zeker als hulpmiddel bij het bepalen der betrouwbaarheid had moeten gebruiken, kan deze check niet als doorslaggevend

bewijsmiddel worden beschouwd voor betrouwbaarheid of onbetrouwbaarheid. Immers het karakteristieke seinschrift geldt voor de geroutineerde marconist en dat waren de meeste agenten niet. Evenzo kan een bepaalde gemoedstoestand het seinschrift wijzigen. Nabootsen van een bepaald seinschrift is niet ge ·el onmogelijk. Men kan de meest grove afwijkingen imite n. Dit zal mutatis mutandis weer gemakkelijker ges eden door een jonge marconist dan door een geoefende angezien eerste een minder vaste hand van seinen heeft deze dus gemakkelijker zal kunnen veranderen.

22080 Resumerende kan gezegd worden, dat contrôle van het sein-
42619 schrift zeer zeker had moeten plaats vinden. Uit de verhoren
42620 blijkt niet, dat deze contrôle is geschied. Daarentegen heeft
42623 S.O.E. niet eens bemerkt, dat meerdere radioverbindingen
42624 door een en dezelfde Duitse telegrafist bediend werden.

B 15. Ook het herkennen van een zender aan zijn toon is een middel, dat reeds in de eerste wereldoorlog werd toegepast om misleiding door de vijand te ontgaan. Veelal toch heeft de toon van een bepaalde zender iets karakteristieks. Deze toon kan meer of minder hoog, laag, zuiver of schor zijn.

Daar het hier een kwestie was van *eigen* zenders die door de vijand bediend werden, kan dit middel van herkenning hier verder buiten beschouwing blijven. Immers de toon der zenders bleef dezelfde na de vijandelijke penetratie.

B 16. Een algemeen gebruikt middel om de betrouwbaarheid van een tegenstation te testen, is het middel der radioherkenningsseinen (authenticatie-, identificatie-, legitimatiesystemen).

Vaak immers zal het ontvangend station reeds bij eerste oproep van een ander station wensen te weten of hij met de eigen partij te maken heeft, dan wel met een vijandelijk station, dat hem tracht te misleiden. Omgekeerd zal het zendend station een bewijs willen hebben, dat het met een bonafide ontvangstation te maken heeft. Deze uitwisseling van betrouwbaarheidsgegevens kan plaats vinden door middel van een vraag met daarop overeengekomen ant-
43450 woord. Deze vraag kan een vraag in klare taal zijn met een
43452 antwoord in klare taal. Vraag en antwoord kunnen ook gekleed zijn in de vorm van letters of cijfers.

Welk systeem ook gekozen mag worden, in het onderhavige geval van de agenten door S.O.E. uitgezonden, blijkt dat veelal geen enkel vraag-en-antwoord-systeem werd meegegeven of afgesproken. Er was dus voor het Home-station geen middel om zich te legitimeren en voor de agent geen middel om deze legitimatie te vragen.

B 17. Wel was er een systeem, waarmede de agent zijnerzijds zijn telegrammen kon *waarmerken*, waarmede hij *in* het telegram kon aanduiden, dat het van een bonafide afzender afkomstig was. Dit systeem droeg de naam van
17388 *security check* of *identity check*. Het systeem van security
20448 checks meegegeven aan de agenten van S.O.E. was al zeer
21761 eenvoudig, doch evenzo zeer ondeugdelijk. Het bestond
20638 uit het foutief seinen van een bepaalde letter van het telegram en wel b.v. de n^{de} letter of de $(2 \times n)^{de}$ letter of de
20656 $(3 \times n)^{de}$ letter etc. Het zal duidelijk zijn, dat de gecodeerde telegrammen over de zwakke agenten-zendertjes zelden geheel correct in Engeland werden ontvangen, en dat uit dien hoofde een foutief geseinde letter al heel weinig gewijs van betrouwbaarheid leverde. Evengoed zal het duidelijk zijn, dat een dergelijke check een eenvoudige prooi was voor crypto-analyse en vervolgens door de vijand gemakkelijk kon worden nagebootst. Tenslotte moet er op gewezen worden, dat wanneer de Duitsers eenmaal met het bestaan van deze soort security check op de hoogte waren, zij hem uit elke agent konden lospersen. Om deze reden zien wij dan ook later agenten van B.I. werken met een meervoudige security check. Hiervan kon men desnoods een deel prijsgeven.

B 18. Alhoewel dus het systeem der security checks al weinig voldeed aan de eisen, die men aan deze soort van
17128 waarmerking moest stellen, liet S.O.E. bovendien nog na
17144 de vereiste contrôle op de security checks uit te oefenen en aan het uitblijven van deze checks de juiste gevolgtrekking vast te knopen.

Deze tekortkoming had dramatische gevolgen en moet
62962 wel als het begin van het England-Spiel worden beschouwd. Zeer vreemd is deze omissie, gezien in het licht van de instructies, die de agenten op de Britse scholen ontvingen. Immers grondig werd daar iedere agent op het hart gedrukt, dat hij bij gevangenneming door de Duitsers alles kon prijsgeven, desnoods zijn code, mits hij zijn security check maar niet verried. Typerend voor de zorgeloosheid, waarmee S.O.E. dit onderwerp behandelde, is wel de telegrafische
17147 opdracht aan Jordaan: „instruct new operator in use of
52052 security check". Dit werd in klare taal geseind.

Dat andere diensten wel degelijk reageerden op het wegblijven van deze checks, blijkt o.m. uit het mislukte Spiel op de verbinding van de Jonge en Radema, die op 22 Mei 1942 gearresteerd werden.

Eindbeschouwing

B 19. Bij de bovenstaande beschouwingen is uitgegaan van de stand der verbindingstechniek in 1942. De bovengenoemde fouten hadden reeds in dat jaar kunnen worden gesignaleerd door elke Britse of Nederlandse verbindingsofficier. Omroep van Home-station met vaste roepnamen aan mobiele stations (schepen, agenten) met wisselende roepnamen, onbepaalde en korte zendtijden voor die mobiele stations, doelmatige authenticatie-systemen enz. enz., dit alles behoorde in 1942 tot de dagelijkse routine. Evenzo valt een vergelijking van S.O.E. met de geheel Nederlandse Netherlands Forces Intelligence Service in het Verre Oosten, wel zeer in het nadeel van de eerste uit. Men kan dan ook
32641 geen andere conclusie maken dan dat S.O.E. bij haar op-
32645 richting in het begin van de oorlog niet de beschikking heeft gekregen over voldoende deskundig personeel, en dat anderzijds het personeel dat wel deel uitmaakte van deze dienst, weinig moeite deed zich technisch in te werken en gefaald heeft bij het in acht nemen van de meest elementaire maatregelen van veiligheid. Bovendien maakte dit personeel fouten en dit niet eenmaal, doch bij herhaling en gedurende een lange periode.

Bij het zoeken naar de oorzaak van het England-Spiel zijn
32644 vele suggesties gemaakt, zoals verraad, Gegenspiel, camou-
17178 flage e.d. Echter geen enkele verklaring uit de geweldige
17179 hoeveelheid getuigenmateriaal levert bewijs voor een dezer mogelijkheden.

Daarentegen moge uit het bovenstaande wel blijken, dat door S.O.E. op verbindings-technisch gebied talloze fouten zijn gemaakt, die men moeilijk kan kwalificeren als „errors in judgement", daar ze gevolg waren van ondeskundigheid en gebrek aan nauwgezetheid.

Het mag geen verwondering wekken, dat men aan deze oplossing van het England-Spiel niet heeft willen geloven en naar een verrader heeft gezocht.

In aanmerking genomen de belangen, die hier op het spel stonden, t.w. de inzet van vele mensenlevens, kan dan ook geen ander vonnis geveld worden dan dat het England-Spiel geweten moet worden aan ernstige tekortkomingen van S.O.E. bij de uitoefening van haar taak.

In hoeverre een gedeelte van de schuld voor rekening
30457 komt van M.V.T., blijve in dit hoofdstuk buiten beschouwing.
30461 Uit vele verhoren blijkt, dat M.V.T. geen contrôle had op
30459 de verbindingen van S.O.E. en de ontvangen telegrammen slechts voor een deel ontving en dan nog in paraphrasevorm. Ze waren veelal niet eens voorzien van mededelingen betreffende de security check. Tenslotte zij vermeld, dat
22643 M.V.T. met de uitzending van verschillende agenten van
42144 het England-Spiel niet eens bemoeienis heeft gehad.

B 20. Alhoewel tot nu toe S.O.E. zonder meer als schuldige is genoemd en ook de stukken al zeer weinig inlichtingen verstrekken over datgene wat zich binnen deze Dienst heeft afgespeeld, is toch wel enige nadere aanduiding mogelijk
30375 S.O.E. beschikte over een centraal radiostation en een cen-
30517 trale codekamer (signal section), waar de telegrammen voor en uit alle landen van Europa binnen kwamen en werden gecodeerd en gedecodeerd. Daarnaast waren er afzonderlijke afdelingen voor elk land in Europa (country sections), die met de operaties zelve belast waren.

Deze afdelingen en zo ook de Dutch section ontvingen de telegrammen in gedecodeerde toestand van de Signal Section

met aantekeningen betreffende de security check als: given,
22643 partly given, not given. Het waren dus deze afdelingen, die
20496 actie moesten nemen bij het ontbreken der checks. Dat de
30484 Dutch Section hier faalde, mag ook blijken uit het feit, dat
30502 in geen ander bezet land een tegenspel van de vijand zulke afmetingen kon aannemen als in Nederland.

HOOFDSTUK C

C 1. Noodzakelijkerwijs is in de Hoofdstukken A. en B. in het onderdeel Eindbeschouwing reeds min of meer gedetailleerd kritiek gegeven op het England-Spiel, bezien uit een cryptografisch en uit een verbindingstechnisch oogpunt. Teneinde een herhaling te voorkomen, heeft onze commissie gemeend in dit hoofdstuk als eindbeschouwing in hoofdzaak haar reacties kort samen te moeten vatten op het door het Foreign Office afgegeven Statement van 14 December 1949.
Bijlage Dit stuk kan namelijk beschouwd worden als sluitsteen op
407/407*a* het commentaar van Britse zijde.

C 2. Onze commissie heeft niet geschroomd op verschillende elementen van het Spiel dikwijls scherpe kritiek te oefenen, de vinger te leggen op zorgeloosheid en gebrek aan inzicht en te wijzen op de grootste blunders, welke gedurende het conflict tussen spionnage en contra-spionnage werden begaan, maar zij heeft het — wel eens gesuggereerde — idee van verraad nooit tot het hare kunnen maken. Het Britse Statement heeft haar nog gesterkt in de overtuiging, dat in het gehele England-Spiel geen sprake behoefde te zijn, noch is gebleken van verraad of verraderlijk spel, door wie ook aan Britse zijde gepleegd.

C 3. Naar de mening der commissie legt het Statement echter, vooral in zijn punt 7, te zeer de nadruk op de verdienste van de Duitse contra-spionnage.

Daar onze commissie zich van den beginne af tot doel van hare arbeid had gesteld, niet om schuldigen aan te wijzen, doch vooral om voor de toekomst, uit als bewezen aanvaarde fouten, lessen te trekken ten bate van 's lands verdediging, meent zij met klem te moeten blijven wijzen op de gebrekkige selectie, opleiding, uitrusting en voorbereiding van de agenten voor hun taak. Merkwaardigerwijze waren deze onderdelen voor de marconistencursussen veel beter en blijkt hieruit temeer, dat de oorzaak van alle mislukkingen en verliezen te zoeken zijn in het beleid en in de organisatie van S.O.E.

De les voor de toekomst voor een inlichtingendienst, die agenten en marconisten zal gebruiken, stemt dus overeen met de ervaring bij andere organisaties opgedaan, n.l.: beter geen dienst dan een geïmproviseerde, die niet aan redelijke eisen voldoet.

Indien de agenten van 1940—1945, en a fortiori hun instructeurs, op het veelzijdige, onderling samenvervlochten gebied van cryptografie, radiotechniek en security, doordrongen waren van de waarde en de noodzakelijkheid van de verschillende geboden en verboden op elk dier terreinen, dan zou de Duitse contra-spionnage niet zulke successen in het England-Spiel hebben geboekt.

C 4. Ook meent de commissie van opvatting te moeten verschillen met het in punt 15 van het Statement uiteengezette beginsel van volledige scheiding in de operationele sfeer van S.O.E. en S.I.S. Onze commissie erkent volmondig, om redenen van veiligheid, de gevaren, verbonden aan het in- en door elkaar vloeien van beider operationele werkzaamheden, doch meent, dat een beginsel, als zo scherp in punt 15 van het Statement geformuleerd, de hoofden dier gescheiden diensten dwingend zal weerhouden van een spontane samenwerking als de belangen van een in wezen gemeenschappelijke zaak het in voorkomend geval wel wenselijk maken. Vooral op het gemeenschappelijke, uiterst moeilijk terrein van de veiligheid, dient er gewaakt te worden tegen eigen lekken niet alleen, doch ook tegen die in andere diensten.

De commissie vraagt zich af of de fouten en onvolkomenheden van de zijde van S.O.E. niet voorkomen zouden zijn door een detachering van een S.I.S.-expert bij de S.O.E., dan wel door een overkoepeling van de S.O.E. en de S.I.S. in een gezamenlijk hoofd, dat op beide gebieden als deskundige werd erkend.

's-Gravenhage, 15/24 Maart 1950.

(w.g.) H. KOOT,
res. Generaal-Majoor b.d.

(w.g.) J. A. VERKUYL,
Kolonel K.N.I.L. b.d.

(w.g.) A. N. BARON DE VOS VAN STEENWIJK,
Luitenant ter Zee 1e kl.

BIJLAGE 27

Tekst van de lezing, op 28 Januari 1948 door major general Sir Colin Gubbins gehouden over het werk van S.O.E.

(Overgenomen uit het Mei-nummer van 1948 van het Journal of the Royal United Service Institution)

RESISTANCE MOVEMENTS IN THE WAR

By Major-General Sir Colin Gubbins, K.C.M.G., D.S.O., M.C.
On Wednesday, 28th January, 1948.

Field-Marshal Lord Wilson of Libya, G.C.B., G.B.E., D.S.O.
in the Chair.

The Chairman: Our Lecturer this afternoon is General Gubbins who ran Special Operations Executive which, during the War, developed into a world-wide organization for producing resistance movements to the Axis. I think he is known to everybody who worked in the campaign for the work he did, and I am certain that what he is going to tell us will be very interesting.

Lecture.

I have only a short time in which to deal with a wide subject, involving nearly twenty separate countries, covering the creation of a new and in-complicated weapon of war, and to explain how its operations were co-ordinated with the operations of the three fighting Services. I am forced, therefore, to deal with the subject rather generally and must take one country as an example when I come to detail. I have selected France for this owing to its military importance and geographical position and because almost all types of S.O.E. operations took place there at various times.

In June 1940. the British Empire stood alone against the armed might of Germany, whose triumphant forces had overrun Western Europe from the North Cape of Norway to the Pyrenees and were then poised for what seemed the coup de grace, the destruction of Great Britain, and so the elimination of the final obstacle to Germany's world domination. The shock was profound.

Three things were stark clear:

a. We were „up against it" and the result would depend alone on what we could do;

b. Germany was waging total warfare in every sense of the word;

c. Her success had been greatly assisted by subversive methods long prepared and practised.

We were „up against it" and the only answer was total warfare too, to fight back with any means we could find. And so we come to the story of Resistance which with the entry of Japan into the War, was to become a world-wide factor in the struggle against totalitarianism. But remember always that „Resistance" could never have begun if the great bases of our strength — primarily these islands, that Malta and Gibraltar, the Middle East, India and Australia, had not been kept inviolated and secure by the action of the three fighting Services.

As I have said, the shock of initial German success was profound, particularly in the occupied territories of Western Europe. France, Belgium, Holland, Denmark and Norway lay as if stunned; only the Poles, toughened by centuries of oppression were spiritually uncrushed. Yet in all these countries there were hundreds of thousands of individuals who refused to accept defeat and who prayed for the means to continue the struggle.

The British Commonwealth was on the defensive and it was clear that it would be years before the invasion would be possible; what could, however, be done in the meantime, was to attack the enemy by unorthodox methods: attack his war potential wherever it was exposed and at least create some running sore to drain his strength and disperse his forces and finally, when invasion of the Continent did take place, to give the maximum of assistance to the forces of liberation. To undertake this task, an organization — Special Operation Executive, was created which combined the elements of various Government Departments that had been studying on these lines.

Here was the problem and the plan, then: to encourage and enable the peoples of the occupied countries to harass the German war effort at every possible point by sabotage, subversion, go-slow practices, coup de main raids, etc., and at the same time to build up secret forces there in, organized, armed and trained to take their part only when the final assault began. These two objects are, in fact, fundamentally incompatible: to divert attention from the creation of secret armies meant avoiding any activity which would attract German attention; to act offensively entailed attracting the special attention and efforts of the Gestapo and S.S. and the redoubling of vigilance on their part. Not an easy problem, but somehow the two had to be done.

In its simplest terms, this plan involved the ultimate delivery to occupied territory of large numbers of personnel and quantities of arms and explosives. But the first problem was to make contact with those countries, to get information of the possibilities, to find out the prospects of getting local help, and an even more immediate task was to find someone suitable and willing to undertake the first hazardous trip, then to train him and fit him for the job and ensure communication with him when he had landed.

All contact with occupied territories closed when the last British forces returned to Great Britain in 1940, so the first man to go back to any country had to be parachuted „blind" as we say, i.e. there was no one waiting to receive him on the dropping ground, no household ready to give him shelter, conceal his kit, and arrange his onward passage, provide valse papers, etc. He just went „blind" and had to use his native wit to establish himself safely and open up communication. His training was, therefore, of the utmost importance.

And so the first organizational steps were taken — the search for suitable personnel, the setting up of training schools, the establishment of research stations for the production of specialized equipment and weapons, of wireless sets capable of being carried by one man, the production of identity papers, ration papers, ration cards, demobilization papers etc.; the provision of foreign currency, research into the methods of the Gestapo, experiments in the dropping of specialized stores from aircraft, and so on. A whole host of preparations had to be initiated before the first man could be dropped and research and development continued throughout the War.

The personnel employed for active operations, whether men or women, came almost entirely from the armed forces of the Allies with, of course, a high proportion of British officers and other ranks and men from the Dominions. They were paid at ordinary Service rates plus parachute pay; many of the British had been rejected for the Services on account of age or minor infirmities. Signallers had the rank of corporal or higher. This method of recruitment largely obviated the risks of German penetration and subsequent treachery, and of enlisting unsuitable personnel who could not stand the strain. But as an extra safeguard, all personnel were given a month's preliminary course under very special supervision before ever knowing what they were required for, so that if dismissed they would not be a potential danger.

The training course lasted from three to four months, including parachute training, with an additional two to three months for signallers, concluding with a specialized course on German methods, security precautions, generally, „cover" and such-like technicalities. This was the programme for a man already trained as a soldier.

Control and procedure.

The Special Operations Executive was the responsibility of a specially nominated Cabinet Minister, but for all its activities of a specifically military nature or which might bring military repercussions, it was operationally under the Chiefs of Staff. This operational control was decentralized concurrently with the appointment of Supreme Commanders so that S.O.E.'s activities could be closely and properly co-ordinated in any theatre with those of the three Services by the theatre commanders concerned. This was not as simple as it sounds and there were many complications, but these were sorted out as experience was gained. As an example of the complications, France remained operationally under the Chiefs of Staff long after the conquest of North Africa and the invasion of Italy, but an S.O.E. base was established alongside General Eisenhower's Headquarters in Algiers from the outset, primarily for work into France, though it dealt also with Corsica which was in General Eisenhower's theatre and with Italy, which later came into his sphere too.

On C.O.S.S.A.C.'s appointment in 1943 to cover the Western European theatre, S.O.E.'s operations therein came under that Headquarters (later, of course, S.H.A.E.F.) and so remained until the end of the War except that Norway eventually was dealt with by Scottish Command and S.O.E. conformed organizationally.

Below the Headquarters of Supreme Commanders and when offensive land operations began, co-ordination was achieved by the employment of Special Force Detachments (S.F. detachments as they were called) at Army Group and Army Headquarters. By these means it was possible to correlate the action of Resistance groups behind the enemy's immediate front with the tactical operations of the armies, and carry out the Army Commander's requirements, e.g. for the demolition of bridges or the prevention of demolitions by the enemy. These detachments were on a normal war establishment, but of course had to have special wireless equipment. Time does not allow of going deeply into these arrangements, but the methods and procedures employed have all been recorded and are available for study if required. The problem is not simple.

Position of Emigré Governments.

I want you to consider for a moment the position of the emigré Governments who sought refuge in this country and the Middle East during the War, because they were of the greatest importance in all S.O.E.work. Above all other considerations, of course, the British Government and people had a high moral obligation towards these occupied peoples. Beyond that, it was clear from the start that the maximum results could be obtained only by the maximum co-operation with those Governments, particularly where they still retained and could continue to retain the confidence of their peoples.

Denmark and France are special cases. Denmark, after taken resistance, which was all her weak forces could offer, was made a base for German forces but was not occupied in the same sense as Holland and Norway. The Germans wanted an example of a country which had joined the „New Order" in Europe and was profiting by it, and so the King was allowed to continue to reign and Parliament to rule, no requisitioning of food or buildings was allowed; everything was to be normal. This was an intolerable situation to the majority of Danes and to the Allies as well, and had to be changed. It was not however, until August, 1943, that sabotage under British guidance and with the willing co-operation of the Danes had risen to such heights that the Germans were forced to take over the country, banish the King to his country residence, evict the Government, transport the whole police force to German concentration camps and appoint a German Governor. From that time on sabotage increased a hundredfold. Denmark had joined the war against Germany.

I must deal with France in some detail owing to her special position, due first to her supremely important place, geographically and politically, in Western Europe and her probable selection as the battleground for the most critical phase of the War. Complications arose, due-to the original division of the country into Occupied and Unoccupied Zones, the maintenance by the United States of diplomatic relations with Vichy, and the fact that outside France there was no French Government but only a single man trying to rally all Frenchmen and French territories to his flag. And so it remained for a very long time.

As far as clandestine operations in France were concerned, the main result of this complex situation was that the British Government retained direct responsibility for operations in France. This position was maintained until the invasion of Normandy, when all clandestine forces in France, whether led by British or built up by General de Gaulle under the guidance and control of the British, were placed by General Eisenhower under the command of General Koenig, a very right and proper arrangement. That was the proper culmination of French resistance — the resurgence of France as a great Power and her open participation again in the War — factors of immense importance for the future.

Thus from the moment of the fall of France and the commencement of total warfare against Germany, British officers and others, after due training were parachuted into occupied territories to start the organization of resistance. As regards France, no one knew, no one could tell, how many Frenchmen were for de Gaulle or how many for Vichy and subservience; but we knew that thousands would help the British and waited only for the chance to fight the aggressor and harass him wherever possible, and so we went ahead. Information gradually obtained showed that de Gaulle had a strong following, and soon he was given facilities for beginning the creation of a secret army — a process that was to continue for three and a half years with varying turns of fortune but steadily improving position.

For over-riding reasons of operational security, the control of signals traffic and of the training and despatching of personnel trained remained with S.O.E., and the teams in the field were organized as far as possible on the British model into close watertight compartments each with it specific area and specific targets, whether for sabotage or for the day of invasion. And so S.O.E. had two sections for France — one for the British „circuits" as they were known, and the other directing and checking the creation of a secret army that would follow de Gaulle and in which quite a number of British officers took part. So much for France for the moment.

Sabotage.

How did all this work progress? You will remember that the general plan, altered in detail from time to time by the Chiefs of Staff according to the change of circumstances, directed the greatest possible hindering of the German war effort consonnant with the building up of secret armies to take the field in open rebellion when required.

The work went ahead as rapidly as physical circumstances permitted, i.e. the availability of recruits, the provision of the necessary aircraft, the production of reliable portable wireless sets, and so on.

Sabotage is a generally useful term which has a hundred special facets. The first picture that springs to mind is of a railway line blown sky-high, of a motorcar exploding mysteriously in the street, of a telegraph line somehow out of order; but there is much more in it than that. Germany had occupied Western Europe with all its wealth of manpower, industry and raw materials which she rapidly harnessed to her war effort — iron and ore mines in Norway, munition works in France, ship-building yards in Denmark, aircraft factories in Holland, armaments in Czechoslovakia, coal in Poland etc. Her war effort was, therefore, open to attack at every point of her war economy.

Attacks were duly delivered. Targets were not picked at random, but after full examination and discussion with the Government Departments concerned, chiefly the Service Departments, the Ministry of Economic Warfare, Chief of Combined Operations, etc. In France and Belgium, in Denmark and Norway, in Greece and Yugoslavia, constant destruction was wrought against vital points in the German war economy, but I have time only to give you a few scattered examples, some carried out by local groups, some by coup de main parties from home.

France.

a. The destruction of the Ratier Air Screw factory at Toulouse;

b. The destruction of the power supply arrangements for Le Creusot, the biggest armament works in France;

c. The demolition of the Gigny barrage on the Saône, holding up German E-boat traffic to the Mediterranean for five critical weeks. This operation was repeated in the following year;

d. The demolition of Radio-Paris, used for jamming and propaganda;

e. Innumerable power stations and transformers;

f. Continuous rail attacks, particularly against supply trains carrying coal to submarine bases.

Belgium.

a. Power stations and transformers destroyed;

b. Demolition of locks, etc., on main waterways between Belgium and France;

c. Destruction of high tension cables and pylons.

Denmark.

a. Shipyard sabotage, particularly the yards of Burnmeister and Wain;

b. Fourteen ships sunk in harbour in the nine months preceding the invasion of Norway;

c. Attacks on railways.

Norway.

a. Demolitions at Orkla pyrite mines and destruction of plant;

b. Demolition of torpedo and submarine oil stocks at Horten;

c. Destruction of Skefco all-bearing works in Oslo;

d. Destruction of the heavy-water factory and stocks at Rjukan.

Greece.

a. Destruction of Gorgopotamos railway bridge;

b. Rail and road demolitions in June, 1943, as diversion for Allied invasion of Sicily;

c. Kidnapping of General Kreipe from Crete;

d. Sinking of German shipping in Piraeus.

Malaya.

Sinking of 37000 tons of Japanese shipping in Singapore harbour.

Sabotage as well as being violent can also be „go slow", can be faulty work so that parts do not fit, or partly not delivered; but this is traceable and may be fastened on particular workers, and so is unpopular, especially among piece rate workers. Sabotage can be the misdirection of railway goods wagons by the simple expedient of changing the destination labels in the marschalling yards — this can produce much chaos. Sabotage can take the form of encouraging „malingering" in the German armed forces, which met with some success; or the encouragement of desertion provided the means are given to effect it.

Secret armies.

The object of forming secret armies was to produce at the moment required open armed opposition to the enemy behind his lines, aimed at his most vulnerable points, i.e. his lines of communication, particularly roads and railways; his communicational systems whether telephone, telegraph, W/T or despatch rider; his depots and repair organizations — in fact against all the services whose efficient functioning is essential if the troops in the line are to fight with the best ability. A further object frequently stressed in all directives was to provide an armed and disciplined force to maintain order when the Allied invading troops had passed on, an extremely important function.

The timing of the action of these secret armies was eventually decided on as follows by Supreme Commanders concerned: —

Normandy — To come into operation just before zero hour on D-day except for such forces reserved to assist the later invasion of France from the South under Field-Marshal Lord Wilson.

Belgium, Holland and Denmark — as the Allied Forces approached the frontiers.

Norway — to coincide with the arrival of British troops.

Italy — on the opening of what proved to be the final offensive.

Malaya — to coincide with the landing of the invasion forces; but I will revert to the Far East later.

As the War developed, and as Allied strategy focussed on the invasion of France and the Low Countries across the Channel as the culminating blow against the main enemy, Germany, so was the importance enhanced of anything that could be done in France to divert German forces from the Normandy beach-heads and to interfere with their systems of supply and communications, particularly during the critical days of the initial landings and the build-up. France, therefore, was top priority for the six months preceding D-day, but of course there were strong claims elsewhere from countries which were containing German forces, such as Greece, and these had to be satisfied in reasonable measure.

France.

I have tried to explain the particular difficulties of dealing with France — the absence of any recognized authority outside France, the initial division into two zones — Occupied and Unoccupied, and so on. On the other hand, there were many physical and concrete advantages which France possessed. First there was the wide extent of the country, which is relatively not highly populated, so that the finding of suitable dropping grounds was not very difficult and even pick-up operations by aircraft at night were very simple once the technique had been evolved. Secondly, the run for aircraft was comparatively short, so that maximum container cloads were almost always possible. Thirdly, France could be approached both from North and South, i.e. from bases in England and Algiers, so that even on the shortest summer nights there was practically no point that could not be reached, though the short summer nights in the Western Theatre were always a problem. A further factor helping French operations was that, compared say with Holland, Belgium, Czechoslovakia or Poland, it was relatively easy to get selected important people back to this country for consultation: there was the aircraft pick-up method; there were the land frontiers and the long coast lines facing England and North Africa.

The invasion of North Africa brought about, of course, another simplification — France was no longer divided into two zones — Occupied and Unoccupied. Two peoples — one suffering under Occupation and the other suffering only under Vichy, became totally Occupied and French resistance by that much hardened and crystallized.

The history of the building up of the secret armies in France, as in other Western European countries though to a lesser degree, was studded with sudden arrests of key men, with discovery of our W/T sets and setbacks of all kinds. But the work was gradually accomplished in spite of a tendency towards centralization and the building up of a military hierachy, the dangers of which in warfare of this kind are obvious: if the head of a zone is caught with his executive records, tremendous damage will ensue; this happened more than once. Numbers to be built up were decided more by the aircraft to deliver equipment and arms than the numbers willing to serve; the governing factor was not the available supplies but the rate of and volume in which they could be delivered.

From February, 1944, until the end of the first phase of the Allied invasion, special efforts were made for France, using not only aircraft allotted for S.O.E. work but additional aircraft from Bomber and Transport Command. From February to May alone, arms for 60.000 men were safely delivered throughout the length and breadth of France, but mostly to the Maquis of the central and South-East, and then after May, to the northern sectors which had such an immediate bearing on the Normandy invasion. The weather played an important role in the selection of delivery points. In March alone, there were 200 successful sorties to the Maquis, a formidable total.

As 6th June approached, so the pressure for deliveries grew, and so also grew the need for precision both as regards time and place in what was being done. The invasion was planned for Normandy and all Resistance plans had to be aimed at giving the maximum assistance to the initial landing and then to the build-up. Therefore plans had to be sent in advance to France in the shape of micro-films. Whether they concerned railway sabotage, destruction of telephone and W/T communications, or whatever they might be, it was imperative that their possible capture by the Germans should not in any way prejudice the security of operations — in fact, that the most minute examination of those plans should not give any indication as to whether the action was to be mounted across the narrow straits, or on Dieppe and so to Calais, or West of the Seine, i.e. Normandy or Bordeaux, or the Flemish coasts and Antwerp. So all operational directives were worked out with S.H.A.E.F. to cover these points and to maintain secure the aspect of „locality of the invasion".

But what of time? If Resistance were to help, it must be synchronized, and if the Germans could not deduce place, the detection of „time" would be of some advantage to them. To cover this point, a relatively simple „stand by" code was evolved which if picked up by the Germans would tell them nothing, but conveyed to the „Fiel" that they should be on the look out for the „Action" messages. Remember that by 1st June all sorts of things had happened giving clear indications to the Germans that invasion was imminent. And so the „Action" messages went off on 5th June, calling French Resistance to commence action that same evening.

For S.O.E. this was the most critical point of the War — had this job of primary importance been done? To date this could only rest on faith or conjecture. The weapons, the organization, the plan were all there ready — our one thought was how it would go on the day. The answer is a matter of history. The „Plan Vert" — the green plan, for railway demolition started at once. Within the first week of the invasion, 960 railway demolitions out of a planned 1055 had been well and truly carried out; similarly with communication and road demolitions; and the fighting behind the lines began. By August, 668 locomotives had been destroyed and 2900 attacks on railways carried out in France alone. Our embarrassment was then to prevent a premature levée en masse, a rising of the French people. In this we were not wholly successful, particularly in the case of certain groups in the South of France who fought too early and suffered heavy casualties before in the launching of the operation under Field-Marshal Lord Wilson from North Africa. This swept like a wind through Southern France and up the valley of the Rhone to the German frontier and which hemmed in once and for all the German forces struggling to escape from Bordeaux and Toulouse and the South-West of France, before the net should finally trap them all, as it eventually did. The French Forces of the Interior came out into the open: thousands flocked to join and there was no way of stopping them.

Thus began the bloody battles in the Corrèze, in Vercors and in Savoie which at first involved heavy losses to the French though producing an valuable diversion from Normandy, but which three months later saw the F.F.I. still unconquered. In June, 1944, the Germans were employing 5000 men against Corrèze, 11000 with artillery against Vercors, and on 20th July the 11th Panzer Division wanted in Normandy was still in Dordogne.

The organized risings, worked out on S.H.A.E.F. instructions, were so immediately effective that on 25th June the first daylight drop of arms in direct support of overt resistance was carried out — 76 Liberators, a diversion from the main battle front which was judged by General Eisenhower to be warranted. This was followed on 14th July by a daylight sortie of 400 Liberators, and feeling in France rose to fever height. After that there was no stopping them.

What did all this achieve? Remember that its object was directly to assist the landings in Normandy and the eventual break-out, i.e., (i)

to delay the arrival of reinforcements and (ii) to divert troops that might otherwise be used as reinforcements.

I will quote first from an extract from a S.H.A.E.F. paper of 1944:

„The action of the resistance groups South of the River Loire resulted in an average delay of 48 hours in the movement of reinforcements to Normandy and often much longer. The enemy was facing a battlefield behind his lines".

I would like to quote further an extract from a personal letter from General Eisenhower in May, 1945:

„While no final assessment of the operational value of resistance action has yet been completed, I consider that the disruption of enemy rail communications, the harassing of German road moves and the continual and increasing strain placed on German war economy and internal security services throughout Occupied Europe by the organized forces of Resistance, played a very considerable part in our complete and final victory".

The final military conclusions on the subject were:

„Militarily, organized Resistance helped the main operations of the Allied Expeditionary Force as follows:

a. By sapping the enemy's confidence in his own security and flexibility of internal movement.

b. By diverting enemy troops to internal security duties and keeping troops thus employed dispersed.

c. By causing delay to the movement of enemy troops;

1. concentrating against the Normandy beach-head;
2. regrouping after the Allied break-out from the beach-head.

d. By disrupting enemy tele-communications in France and Belgium.

e. By enabling Allied formations to advance with greater speed through being able to dispense with many normal military precautions, e.g. flank protection and mopping up.

f. By furnishing military intelligence.

g. By providing organized groups of men in liberated areas able to undertake static guard duties at short notice and without further training.

The widespread and continuous sabotage (3000 confirmed rail cuts between 6th and 27th June) in this field, however, caused an effect outside the capabilities of Allied air effort unless it had been concentrated on railways to the exclusion of other priority tasks ..... It succeeded in imposing more or less serious delays on all the divisions moved to Normandy from the Mediterranean and forces extensive and intricate detours. The stimulation of resistance in Brittany also delayed moves from that area ..... An outstanding example was the delay to the second S.S. Panzer Division which took two weeks to reach the bridgehead at a crucial time. The main line Toulouse-Tours was virtually closed to German traffic from D-day onward. Both main lines up to the Rhone valley were closed a good part of the time; the route on the right bank at one time for twenty consecutive days by the destruction of the Doux bridge at Tournon. Resistance action in Belgium which began on 8th June, 1944, completed the wide encirclement of the beach-head. Sabotage to the principal rail routes imposed delay not only on troops moving from that country but on reinforcements and stores passing through it from Germany. Constant interruptions were caused on all other lines in France, particularly those capable of carrying heavy tanks, with the consequence that many Tiger tanks from the South finally had to be moved by road and arrived in the battle area too late and not in fighting condition Troops likewise arrived in a state of extreme disorganization and exhaustion".

The story of the southern invasion of France was the same — a constant battlefield behind the lines. In all, between Normandy and the Côte d'Azur, between ten and twelve German divisions hopelessly cut off and blocked, surrendered, to French Resistance. The cost to the French was considerable, 24.000 men killed, but France had regained her soul. Some 300.000 of her citizens in organized formations had sprung to the call of arms.

The Battle of Normandy extended, so far as S.O.E was concerned, from Norway to the Pyrenees, i.e., the whole of German occupied Western Europe. From the Allied point of view, the immediate objective in 1944 was clear — the final destruction of the German forces in the West. S.O.E.'s directive from S.H.A.E.F. covered not only the levée en masse in France, but sabotage on the Belgian railways to isolate the battlefield, destruction on the Danish railroads to prevent the passage of reinforcements southwards, sabotage of Norwegian railways to force the Germans on to the sea routes to become the targets of the Royal Navy and the Royal Air Force. Action went on in an ever mounting crescendo: the railway administration building in Oslo tottered to the ground; the liner „Donau", fully loaded, was wrecked in Oslo Fjord; in Aarhus and Esbjerg frog-men were busy with their limpets against shipping; in Denmark every railway was wrecked in a dozen places nightly; in Holland block ships were sunk at their moorings. The great port of Antwerp, essential for the supply of the advancing Allies was saved almost 100 per cent from German demolition, only three cranes out of 602 being destroyed — an operation due primarily to one gallant Belgian Reserve Lieutenant employed in the Port Administration who had, under a general directive, worked out a tactical plan of amazing efficacy.

Scandinavia.

The results as they affected the movement of German reserves from Scandinavia to the battle front were striking. From Norway, there was a reduction in the rate of movement from four divisions to less than one division a month. From Denmark the moves of two divisions, urgently wanted on the Western Front, were very seriously delayed. During the week 4th—11th February, over a hundred successful attacks were made against the transport provided for these divisions. By the end of the week more than half the 44 trains involved were held up in Denmark and six had been derailed.

Belgium.

In Belgium, as the Allied armies approached, the secret forces were called from sabotage to open guerilla warfare. During June they had already carried out 153 successful operations, mainly against rail and road communications, and in July this activity was increased, to over 800 definite rail-cuts, 42 train derailments and the destruction of 65 road and railway bridges. Now they came out openly to harass the German retreat, then to guide the Allied armies, to provide flank guards, to free Antwerp and to help in every way their own liberation and the destruction of the German armies. The played their part well.

Italy.

Before concluding, I must turn for a moment to other theatres. In Italy, from the moment of the armistice in 1943, every effort had been made to create and stimulate the partisan movement in Northern Italy. British and American officers and other ranks, and Italians too, were trained and briefed and dropped by parachute to organize and lead the thousands of Italians who were seeking to help in the liberation of their own country. When Field-Marshal Alexander's final offensive was launched, there were 65.500 Italian partisans organized, armed and equipped to take part, and they were allotted their tasks by the Supreme Commander. They seized Milan, Turin, Genoa and other towns as the Allies advanced, and opened the way for the lightning advance to the Swiss frontier and the total surrender of Kesselring's forces. They saved from demolition by the retreating Germans the power stations and factories of the Lombardy plain, prepared for that purpose by special German squads; they fought gallantly and well in the common cause.

Far East.

The operations in the Far East deserve a chapter to themselves but there is no time to-day except for an inadequate resumé. Things began on the fall of Singapore when a small group of officers and men went inland instead of evacuating and fought the Japanese on their lines of communication while their stores lasted and then took to the high mountains to organize resistance. In Burma, it started when one or two individuals „stayed behind" when the Japanese in their first triumphant advance overran the whole country. From these small beginnings in those impenetrable jungles, separated by vast distances from the air bases in India and Ceylon, great things eventually came. By incredible efforts of personal sacrifice and human endurance, an army of several thousand Karens, whose people were the victims of unspeakable Japanese cruelty, was gradually built up by British officers and other ranks parachuted in to organize, equip and train them. When in 1945 the Fourteenth Army was racing to the capture of Rangoon, it was the Karen Resistance, now grown to 16.000 strong, with a hundred and more British officers and other ranks, which held up the Japanese 17th Division for two critical days. And in that fighting behind their lines and in attempting escape across the Sittang River, 16.000 Japanese were killed and counted by Resistance alone. The wheel had truly turned full circle.

In Borneo it was the same. In this farthest flung theatre in which the British fought, a little group worked alone among the head hunters, training and leading them successfully against the invader, their sole link with the outside world being a tiny wireless set.

This, then, is the story of Resistance, a little spark that flickered and was almost extinguished at is birth, but which by careful tending and

nourishing grew into a flame that eventually swept like a prairie fire. In the build-up years of 1941 and 1942 a few specially allocated aircraft covered Europe by night as best as they could dropping here a man or two, there a ton or two of stores. In 1944, thousands of special sorties were being flown throughout the World and arms and stores for tens of thousands of men were safely delivered against the great day. And when that day came, the Allied forces were reinforced by secret armies who turned the enemy's rear into theatres of chaos and unbelievable turmoil and saved many thousands of Allied lives.

Conclusion.

I would like to give you just a few reflections in conclusion. The late War was the first in which organized resistance in occupied territories was created, directed and supplied from outside in any appreciable degree. The reasons are clear, i.e., the inventions of the aeroplane and of wireless telegraphy, their particular application to this method of war, and the vast areas of occupied territory.

Resistance was a factor which stretched the German Army and its security services far beyond what their High Command had ever contemplated. Judging by initial German strategy in 1940, i.e., the occupation of the Western sea borders from the North Cape to the Pyrenees, it would seem they had read the lesson of history aright and had realized that their failure to defeat us in the 1914—18 War was primarily due to the Royal Navy, particularly to its defeat of the German U-boat campaign, which was then handicapped by the forced passages of the narrow seas before reaching its Atlantic hunting grounds. It may well be that their occupation of the long coastline in 1940 had as its main object the establishment of submarine bases where blockade would be impossible. Undoubtedly also they hoped to enslave the peoples and the industries to the full support of their war effort. In the end, though this strategy may have helped them initially, they were to pay a terrible price for their violation of all the laws of man, their unprovoked agression of defenceless peoples, for their unimaginable cruelties, practised on men, women and children alike. They could not prevent sabotage for all their efforts. They could not prevent the organization of secret armies though they knew well it was going on.

The story of Resistance is well enough known in all the countries that were occupied, though practically unknown here at home; in all those countries arose a great wave of gratitude to the British who were giving them the chance actively to take part in the war for freedom and to lift their heads in pride again when the final victory came, in which they had played their part. The presence of British officers, British other ranks and British women among these people showed them that the British were prepared to take the same risks as they were being asked to run themselves. We owe the conception and direction of this task to the vision and humanitarianism of our great war leaders.

I should like to mention particularly the British other rank W/T operators, all of course volunteers, who kept their schedules with the „base" from the icy mountains of Yugoslavia or the rain-sodden jungles of Malaya and Burma always cheerful, always giving of their best. When large parts of Europe were liberated, they were brought home for refurnishing and rest; many had been up to two years in enemy territory. But when their leave was up, they volunteered as one man for the Far East and within three weeks of reaching India they had parachuted again into Burma, or Malaya, or Siam, back on the job. Some eighty officers, their task in France completed, also went East.

Lastly, I should like to say that what Resistance actually entailed through the long years of dreadful night in the occupied territories was a day-to-day battle with the Gestapo, the Quislings and the Japanese secret police, one long continuous struggle, with torture and unbelievable suffering and death waiting round every corner at every moment. Yet there were countless thousands who undertook the task, to whom all that mattered was their own eternal spiritual indestructibility. They dictated themselves to a cause they knew to be higher than self.

Discussion.

The Chairman: In the book Operation Victory it is stated that British intervention in Greece had little or no effect upon the start of resistance movements either in that country or in Yugoslavia, and I should be glad if the Lecturer would say whether that was the case or otherwise.

The Lecturer: The two things are really interlocked, but the most important thing of all was the establishment of contact in Greece and the making of preliminary arrangements during the presence of British forces there. As I pointed out, in 1940 when British forces were evacuated from Western Europe there was not a single contact of any kind with occupied Western Europe until somebody was dropped back there. In Greece it was different; the British Army fought there and contacts were made. If we could have had the same facilities in Western Europe as there were in Greece we should have made a quicker and better start. Obviously, the presence of British forces in Greece greatly encouraged Yugoslavia to fight and not to accept the German terms.

Commander L. L. M. McGeoch, R. N.: As a result of the experiences of S.O.E. during the War what is now considered to be the status of a man fighting behind enemy lines under such an organization as the S.O.E.? There must, to my mind, be some difference between his status as a fighting man and an agent pure and simple who, in international relations, is regarded as being fair game if caught.

The Lecturer: If you are operating behind the enemy's line and if you are not wearing any badge of distinction to show that you are a member of some armed force, you can, I believe by international law be shot if captured. It is only if you are wearing a distinguishing mark and are part of an organized body with a hierarchy of some kind that you are entitled to be treated as a prisoner of war.

When the invasion of Normandy began, General Eisenhower proclaimed to the Germans that the French forces of the Interior were to be accorded recognition as properly constituted military forces and were not to be treated as spies. They had an organization, they all wore arm bands and they were fighting openly in the War. Beyond that there is no distinction that I know of. Of course, there was no status for anyone in the eyes of some Germans; if they wanted to shoot anybody they did so without regard to status; they actually executed certain men of the Regular forces captured in Normandy.

Lieut.-Colonel B. W. Tobin: Did the people that met members of the S.O.E. on the spot receive any sort of pay, or were they self supporting?

The Lecturer: On the whole a limited number had to live in complete clandestinity, and if you live that way you cannot as a general rule earn a livelihood. By and large they got nothing until they came into regular forces. The problem of feeding was, of course, an extremely difficult one. The Germans knew that the Maquis were getting food from villages but they were never sure which village it was. Besides dropping arms we dropped a great deal of food, as well as boots and uniforms, the last two items, of course not always requiring parachutes.

Major J. R. Hare: What would you say was the total number of resistance people involved throughout the whole world?

The Lecturer: A total in all countries of something like 500.000 is possibly a reasonable figure. As I said, it was not a shortage of supplies which held up the largest possible force, but it was the delivery of those supplies at the right time and place.

The Chairman.

I am sure we all agree that we have had a most interesting lecture on the Special Operations Executive. As you know, its scope is so big that General Gubbins could really only touch upon one portion, but that portion was the most important and one which we all know.

If it should unfortunately become necessary to start such an organization again in the future, one wonders whether it should be run by a Minister in Great Britain who is not in the War Cabinet. It was run in the last war by the Minister of Economic Warfare and my own experience was that in the early days there were a lot of heated bearings because so many people were implicated in what was called „putting it across". First of all there was the Air Force who were very much interested in it because aircraft had to be taken off other jobs to do the work, although there were never enough to go round; then S.O.E. had its own Executive which wanted certain things; the Foreign Office also had its own ideas, which were very often contrary to the ideas of S.O.E.; and then the Commanders-in Chief's Committee in the Middle East had their strategy to carry out. So there were times when there were many heated bearings upon which oil had to be poured. I feel that if the necessity should arise in the future, it would be well worth considering whether or not the whole organization should come under the Minister of Defence. I think that would ease the situation.

Another matter which has to be considered in this movement is the question of information. The Lecturer mentioned emigré Governments, and it struck me during the last war how the lessons to be learnt from the French Revolutionary wars of 150 years ago concerning emigré Governments were forgotten. We appear to forget that their information fails in many cases to be objective, and you may get distinct political bias in that information which may lead you into pitfalls. One feels that information with the object of raising Resistance movements must be

treated as operational or technical and not to be confounded with information from other sources, and I think that we, as opposed to the United States, were right in keeping the two things separate.

It is always easy to get a show going when you are winning, and I do think that we owe a token of commendation to those who started this movement before we were winning. It is to those early people who went unknown and blind into these countries that the credit must go for being the pioneers of a very fine show.

From 1943 onwards I think the movement worked very well with the strategical and tactical picture. The first thing I did when I took over in 1943 was to insist that an S.O.E-staff officer attended the Commanders-in-Chief's daily conference so that day to day information would be available, and I also saw that he was in with the Director of Military Operations in the study of all plans.

There is a point upon which the Lecturer doubtless would have said more if there had been time, and that is the important question of the control of outbreaks, and how important it is to ensure that there is no premature explosion. The D-day operations and those which took place on 14th August in the South of France were admirably controlled from the point of view of outbreaks, but on the other hand you have the tragic outbreak in Warsaw where the resistance movement arose within the city with the result that most of the inhabitants were eliminated. This of course was no concern of S.O.E. but was a purely Polish affair, directed locally. Also, on the Axis side, you have the premature explosion in Iraq in 1941 which turned out to be a squib that went off too soon because the Germans could not support it. Resistance has to be kept well in hand until the time is appropriate to let it off.

From the Army point of view, the thing which struck me was the degree of excellence achieved by the signallers, particularly in the Balkan operations, and the way they managed to keep their wireless sets going at long distances and in very bad weather conditions. They managed to get their reports through with extraordinary accuracy, and I do not think they were ever picked up by the enemy. That part of the S.O.E. organizations certainly deserves commendation. The training received by those signallers and the way in which they were taught to look after their sets in rough conditions added to the success of the movement.

It now only remains for me on your behalf to thank the Lecturer very much for coming here and giving us such an interesting talk. (Applause).

The Lecturer: Thank you very much indeed. I should like to thank Lord Wilson for what he has said to-day, and also thank him for all the help he gave me during the War.

BIJLAGE 28

Brief dd. 2 November 1948 van de heer M. R. de Bruyne aan de Enquêtecommissie

KONINKLIJKE MARINE

KORPS MARINIERS
HOOFDKWARTIER
Sectie A.C.K.M.

's-Gravenhage, 2 November 1948.
Parkweg 28. Tel. 552340.

Aan de Heer Voorzitter
der Enquêtecommissie.

Hooggeachte Mr. Donker

Naar aanleiding van mijn getuigenverhoor op Woensdag 20 October j.l., waarbij ik de toezegging deed om waar mogelijk nog materiaal te verzamelen hetwelk mijn verklaringen kan bevestigen, moge ik U het volgende mededelen:

1. Het enige (en slechts kleine) deel mijner archieven uit de Londense periode waar ik volkomen vrije toegang toe heb is dat, wat berust bij het Ministerie van Marine.

Over het overgrote deel, dat ik bij mijn vertrek uit Engeland aan de toenmalige Luitenant-Kolonel, thans Generaal Majoor P. Doorman overdroeg kan ik nog niet beschikken. Naar men mij mededeelde ligt dit nog tussen de stapels „niet ontpakte" archiefbundels op het Departement van Oorlog, hetgeen zeer te betreuren is, aangezien zich daarin vrij veel materiaal bevindt voor het reconstrueren van de werkelijke toestand en de werkelijke gebeurtenissen in de bedoelde periode.

2. Ik moge echter toch Uw speciale aandacht vragen voor de onder volgende belangrijke stukken, welke zich, zoals ik zelf constateerde, nog in het Marine-archief bevinden:

a. In de brief B.V.T. 1 (1) Z.G. van 5 Februari rapporteer ik aan de Regering over mijn eerste contact met Keswick-Blizzard van S.O.E., waarbij aan mij duidelijk is gemaakt wat S.O.E. wenste. Dit is het uitgangspunt geweest voor de daarop volgende besprekingen met de kopstukken van S.O.E. Sir Charles Hambro—Major General Gubbins en Keswick—Blizzard. Zoals ik ten verhore mededeelde, liepen de twee eerste besprekingen uit op een mislukking. Bij de laatste, de derde, kwamen zij het Nederlandse standpunt naar hun mening zover mogelijk tegemoet.

Jammer genoeg bevindt de betrokken B.V.T. Zeer Geheime brief, waarin ik over het resultaat aan de Regering rapporteerde zich niet in *dit* archief.

Het is o.m. in deze brief, dat ik duidelijk kenbaar maakte, dat men van Engelse zijde onwrikbaar op het standpunt bleef staan t.a.v. de onaantastbaarheid van de betrokken (geheel in Engelse handen zijnde) *verbindingsdienst* en *transportdienst*, conform het standpunt, dat zij tegenover *alle* Europees-geallieerde landen innam, die bij dezelfde tak van dienst betrokken waren.

b. In dit verband is het wellicht voor U en de overige Commissieleden van belang inzage te nemen van de hierbij gaande foto-copie van een „lecture", welke op 28 Januari j.l. door Maj. Gen. Sir Collin Gubbins te Londen werd gehouden. Deze voordracht bevat, in oppervlakkig gehouden zin, de werkwijze etc. van S.O.E. Ondanks deze oppervlakkigheid zegt hij daarin toch op pagina 213 (door mij met rood aangestreept): For overriding reasons of operational security, (*the control of signals traffic*) and of the training and despatching of personnal remained with S.O.E.

c. Hoewel ik dus nog niet in staat ben het rapport over te leggen van het eindresultaat van de hiervoren genoemde besprekingen met Sir Charles Hambro, Maj. Gen. Gubbins c.s. vond ik toch een brief van mij, gericht aan de Minister van Marine, genummerd *B.V.T. 6/1 Z.G.* dd. 19 Maart 1942 waarin ik o.m. mededeel, dat ik niet in staat ben door te dringen tot de „verbindingsdienst" en daarom verzoek dit op hoger „bevel" aan te plakken (d.w.z. via Ministers).

Het betrof hier weliswaar de door mij in hoge mate gewantrouwde verbindingsdienst van Rabagliatti, doch de verhoudingen lagen op dit gebied daar precies hetzelfde als bij S.O.E. althans in dat tijdsbestek.

De Minister van Marine tekent hierbij met potlood wel aan, dat de mogelijkheden nader moesten worden onderzocht, doch ik moest reeds kort daarop rapporteren, dat wij niet over de middelen beschikten om een eigen verbindingsdienst op touw te zetten.

Wel zou in enkele voorkomende gevallen, na verkregen toestemming, gebruik gemaakt mogen worden van een eigen Ned. vliegtuig of motorboot.

Ditzelfde standpunt werd van Engelse zijde ingenomen tegenover de andere Europese geallieerden, Noorwegen, Frankrijk, België, Polen en Tsjecho-Slowakije.

d. Het z.g. plan Dogger voor de opbouw van de verzetsorganisatie in Nederland, dat de doorslag gaf voor de beslissing inzake het „Plan for Holland phase A", bevindt zich eveneens in het Marine-archief, waaruit tevens blijkt, dat het ook nog werd getoetst aan de opvattingen van enkele Nederlanders uit de ondergrondse beweging.

Zo bevindt zich ook in dezelfde bundel (map no. 8) een plan van de toenmalige Res. Majoor K.L. ir. W. de Boer, gedateerd Juli 1941.

In map 12 bevindt zich een verhoor van de in najaar 1942 in Engeland uit bezet gebied gearriveerde Kapitein Luitwieler (die in Nederland nauw contact had gehad met de Heer Vorrink) en aan wie ook vragen gesteld zijn t.a.v. een gewapende verzetsorganisatie op grote schaal.

Een en ander kan enig inzicht geven in de wijze, waarop getracht werd bij de opzet der verzetsorganisatie rekening te houden met de in bezet gebied bestaande wensen en de aldaar onderkende mogelijkheden.

e. In een brief van mij aan de M. v. O. gedateerd 28 September 1942 No. M.V.T. 41/2 (voorkomend in een map genummerd 12) komt voor het door mij aan genoemde Minister toegezonden plan for Holland, dat door Gen. Gubbins aan mij op 25 April 1942 was toegezonden (later aangevuld en gecorrigeerd naar het Plan Dogger).

In map no. 8 bevindt zich het oorspronkelijk „Plan for Holland" van Gen. Gubbins. Uit de daaraan gehechte beschouwingen van mij en enkele mijner stafofficieren (beschouwingen welke alleen aan de Regering werden overgelegd) moge blijken hoe plan A tot stand kwam en van welk een invloed het is geweest, dat de uitzending van Majoor Broekman door Col. Rabagliatti werd belet.

Hieruit moge tevens blijken hoezeer er naar werd gestreefd, dat alleen bevoegde instanties in Nederland zouden bepalen, wat wel en wat niet kon worden gedaan.

f. Teneinde een meer volledig inzicht te krijgen in het conflict Rabagliatti-o.g. zijn van belang de stukken:

Rapport verhoor Dogger 18 April 1942;

een *brief van Rabagliatti* aan mij dd. 15 April 1942, waarbij hij mededeling doet, dat hij wederom weigert de (voor de opzet van de S.O.E.-organisatie zo belangrijke) Majoor Broekman uit te zenden;

mijn antwoord op bovengenoemde brief dd. 15 April 1942;

een *zeer belangrijke brief* van Rabagliatti aan mij dd. 16 April Secret, waarin hij o.m. mededeling doet van het ontstaan van de organisatie Hazelhoff-Roelfsema in 1941, met medeweten en goedkeuring van Prins Bernhard en Min. Pres. Gerbrandy;

een brief van mij aan Rabagliatti dd. 20 April 1942;

een brief van mij aan Rabagliatti dd. 22 April 1942 naar aanleiding van de mogelijke overkomst van de Heer Vorrink;

een brief van Rabagliatti aan mij dd. 7 Mei 1942 no. 0100 waarin hij beweert dat „de Prime Minister Gerbrandy" al zijn, voor mij niet-aanvaardbare handelingen dekt en dat de Heer Van 't Sant hier tussenpersoon is geweest;

een brief van mij aan de Min. President en Minister van Marine (dd. 7 Mei 1942, No. B.V.T. Tel/S met 3 bijlagen) naar aanleiding van voorgaand schrijven, waarin ook weer de heer Van 't Sant voorkomt;

een brief van 6 Mei van Rabagliatti aan mij met aangehecht telegram, dat de Heer Vorrink niet zal komen doch diens vervanger;

een kladbrief van mij aan de Min. van Marine eind April 1942 waarin ik zeer uitgebreid mijn ontslagaanvrage motiveer en waarin tevens o.m. voorkomt „*dat ik de Ned. Regering uitgebreid heb gerapporteerd over de besprekingen met Sir Charles Hambro-Gubbins*".

Alle bovengenoemde stukken bevinden zich in een map genummerd 2.

3. Bij het verhoor in de avond van Woensdag de 20ste October j.l. werden enkele zeer belangrijke punten behandeld betrekking hebbend op het England-Spiel, welke n.m.m. zeker nogmaals en meer in details onder de loupe moeten worden genomen, b.v.:

a. de Heer Somer heeft blijkbaar de verklaring afgelegd dat de onder mij ressorterende dienst M.I.D. herhaaldelijk waarschuwingen via hem ontving „dat er iets mis was".

Op mijn vraag aan U „*wanneer*" deze waarschuwingen dan werden gegeven en welke dit waren" noemde U mij als eerste geval een bericht van plm. 10 Mei over B.I. binnengekomen betreffende een zekere „de Wilde".

Vermoedelijk is *achteraf* komen vast te staan, dat dit „v. d. Waals" betrof, doch op bedoeld tijdstip en *met agenten in Nederland van diverse takken van geheime dienst*, kon dit toch moeilijk als een waarschuwing speciaal voor M.I.D.-S.O.E. worden beschouwd.

Indien ik mij wel herinner, was er ook alleen een vraag bij gevoegd: „kan dit een man van jullie zijn?"

Ik blijf dus bij mijn verklaring, dat ik pas de eerste aanwijzing ontving in het verminkte telegram van Dourlein-Ubbink (uit de gevangenis te Haaren) op *23 Juni 1943*, d.w.z. ruim een maand nadat de laatste groep agenten was gedropt en door mij iedere verdere uitzending was stop gezet, totdat één der uitgezonden mannen in Engeland zou zijn teruggekeerd.

In een map genummerd 12 komen diverse brieven voor waaruit duidelijk blijkt, hoezeer ik het been stijf moest houden tegen de S.O.E.-leiding die mijn reactie op bedoeld verminkt telegram niet gerechtvaardigd achtte.

Bij het doorbladeren van deze map kwam ik echter ook nog een zeer typerend schrijven tegen van Hoofd B.I. (Majoor Dr. Somer) aan de Minister van Algemene Oorlogsvoering, gedateerd 15 Mei 1943, No. B.I.G.U. 1175/43, van welk schrijven een afschrift werd gezonden aan de Min. van Oorlog en aan *Hoofd M.V.T.*

Dit afschrift bereikte mij, om nooit opgehelderde redenen pas op 4 Juni.

Hierin wordt medegedeeld, dat „Gewestelijk Commandant O.D. Groningen rapporteert, dat in Nederland alles klaar is voor daadwerkelijk verzet. Bedoelde Cdt. vraagt kort voor de aanvang van de invasie een bepaalde slagzin rond te roepen over Radio Oranje".

Het eerste deel van dit telegram wekte de indruk, dat dit een deel was van de door S.O.E. opgezette verzetsorganisatie het tweede deel maakte het zeer verdacht daar toch niet aan te nemen was, dat een dergelijk Gewestelijk Commandant niet zou weten, dat op een dergelijke wijze nooit in het begin van de invasie zou kunnen worden aangekondigd.

Uit dit bericht (van B.I.) blijkt m.i. eerder het tegenovergestelde van een „waarschuwing". Uiteraard werd op het verzoek om de slagzin uit te zenden nooit ingegaan.

b. Bij dit zelfde avondverhoor vroeg U nog nadere inlichtingen over de agent „Brutus", die ik niet geven kon, omdat ik mij diens opdracht niet herinnerde.

U maakte daarbij, indien ik mij zulks juist herinner, de opmerking, dat deze man toch weer naar een verkeerd contact-adres zou zijn gezonden, t.w. een zekere George van Vliet of Bram van Oordt.

Ik kom in het Marine-archief een brief tegen van mij aan Hoofd B.I. dd. *1 Maart 1944* M.V.T. 9/63 Z.G., waarin ik B.I. juist waarschuw tegen deze lieden en mededeel, dat de berichten over contacten Brutus—van Vliet, etc. uit vijandelijke bron afkomstig moeten zijn.

Dat Hoofd B.I. van de onbetrouwbaarheid dezer lieden zelfs toen nog niet op de hoogte was, moge blijken uit diens antwoord dd. 3 Maart 1944, No. G.U. 1348/44 gericht aan Hoofd M.V.T., hetgeen het wellicht minder verwonderlijk maakt dat dit ook nog niet bekend was aan S.O.E. op *18 October 1943*, de datum waarop Brutus werd uitgezonden.

c. Door U werd tijdens genoemd avondverhoor de, bijna in verwijt-vorm gestelde, opmerking gemaakt, dat de opdrachten der agenten niet alleen niet aan de Heer Klijzing waren overgedragen, doch dat ze zelfs niet te vinden zouden zijn.

Ik heb hierover de Kapitein-Luitenant ter Zee Schilp gehoord, die mij mededeelde:

> Klijzing stelde geen belang in deze opdrachten. Ze (de opdrachten) zijn nog allen in het Marine-archief en de toenmalige Kapitein de Graaf (eveneens een officier van B.B.O.) heeft hiervan net zoveel inzage kunnen hebben (en afschriften kunnen maken) in 1945—'46—'47 als hij zelf wilde.

Het moge U duidelijk zijn, dat er hier dus geen sprake kan zijn van een moedwillig onthouden van de opdrachten aan de Heer Klijzing, noch van een zoekgeraakt zijn.

4. Waar bedoeld avondverhoor mij zeker niet de overtuiging heeft gegeven, dat deze diverse belangrijke punten van mijn zijde voldoende konden worden toegelicht c.q. opgehelderd zou ik het ten zeerste op prijs stellen op een en ander nogmaals nader te mogen terugkomen.

5. Ten gerieve der overige leden der Commissie sluit ik hierbij enkele doordrukken van deze brief in.

Met gevoelens van hoogachting,

Uw dw.

(w.g.) M. R. DE BRUYNE.

BIJLAGE 29

De opdracht aan Jambroes van 12 Juni 1942

MOST SECRET.

Operational orders Jurgens,
afkomstig van Departement van Marine. 00192
12.6.42.
Copy No. 2.

Orders for Jurgens.

1. You and *Boogaert* will be dropped together on the first favourable occasion from the night of 23/24 June onwards at a point ..... (A) ..... and to a Reception Committee, who will have made arrangements for the disposal of your parachutes and flying kit and for the safe housing of yourselves. From members of the Committee you will be able to obtain the latest information on rules and regulations affecting your safety and on local topics generally. They will render you such assistance as may be required until you are ready to continue your journey but they should be told nothing whatsoever of your plans, nor should they know your destination when you leave them. You will be „*Jansen*" and *Boogaert* „*Smit*" to them and they will report your safe arrival to us.

2. You should so order matters that you will be able to establish touch again with one or more of these men if, for any reason, you are unable to maintain wireless contact with us through *Boogaert* and wish to make use of the quick channel through which their leader communicates. No other link with the Committee should be preserved and its members should have no means of tracing you, once you have said „good-bye".

3. You will carry an identity card, a small number of food coupons for immediate use and the sum of Hfl. 5.000 in cash.

4. You are the leader of the party and, as such, have the final word in all matters of mutual concern. You will, however, leave *Boogaert* all reasonable liberty in the choice of locality or localities where he will establish himself for the purposes of wireless communication with Headquarters. The efficient maintenance of such communication, on your behalf and, in due course, on that of *Dubois*, is his sole duty in *Holland* and will normally include the enciphering and deciphering of messages. You will, however, have your own personal cipher, which will enable you to send and receive messages, (either through *Boogaert* or any other available channel) the contents of which will not be known to third parties. *All messages in your personal cipher will bear the prefix „(B)" en clair.*

5. You should separate from *Boogaert* as soon as possible after arrival, keeping touch with him only through intermediaries. It is preferable if neither of you knows where the other one is actually living. If it is necessary to meet at any time, do so as far away from your usual haunts as is reasonable in the interests of security.

6. To aid you in establishing yourself with every chance of safety, you will have, before you leave *England*, certain safe addresses where help will be forthcoming and know the method of approach which you should adopt towards each of them, as well as the code names to be used for them in the future.

7. You will carry out your mission in three stages, as follows:

(i) You will first of all make contact with leaders of the O.D. The procedure to be adopted in this connection is given in Appendix I. You will explain to these leaders that you have come from *London* with a joint mission from the Dutch Government and the British Authorities. You will tell them the nature of the Plan which has been prepared, *and which you willhave studied in all possible detail prior to your departure.* You will obtain their views in regard to it, but will make it quite clear that the Dutch Government in *London* expects them to give all possible help in executing the Plan, whatever those views may be. You will then discuss the best method of organising within the country those bodies of men which will be required to carry the plan into effect. You will report the substance of your conversations to *London*, through *Boogaert*.

(ii) After consultation with the leaders, and in the manner which they may think most appropriate to the circumstances, you will establish contact with members of the O.D. in the various districts in which the bodies of men will be required. As soon as you are satisfied that personnel is, or will shortly become, available in any given area, this will be reported to *London*, who will then arrange to despatch to that area at the earliest possible moment, a fully trained organiser-instructor, to perfect the organisation and prepare for the execution of the plan.

The personnel thus recruited with the help of the O.D. and almost certainly from amongst its members must thereafter devote themselves entirely to the Plan and engage no longer in normal O.D. activities. They will, in other words, be detached permanently from the O.D. and will form a separate organisation, controlled and directed from *London*.

As a guide it should be possible for one organiser-instructor to train and receive stores and equipment for from one hundred to two hundred men, according to the size and importance of the area in question and with the assistance of local organisers, and suborganisers. Thus, in some cases, two or more of the 17 zones into which Holland has been divided for the purposes of the Plan, may be grouped together under one organiser-instructor. The 17 zones and their code names, which will be used in alle communications, and which you must learn by heart, are given in the Plan.

As far as may be possible each organiser-instructor will be provided with his own separate wireless operator.

(iii) You will endeavour to organise, with as little delay as possible and with the assistance of local partisans, not less than three and preferably four, Committees for the reception of stores and personnel in those parts of *Holland* which will be clearly indicated to you before your departure, and will explore the possibilities of transporting these stores within the country. It is of the utmost importance that explosives and other materials together with arms and ammunition shall be despatched from England without loss of time and distributed to secret dumps within the areas where they will be required for use.

The area organiser-instructors, acting in conjunction with *Dubois*, will ultimately be entrusted with this most essential task, but you must do all that is humanly possible in advance of their arrival to facilitate the speedy fulfilment of all preparations necessary for the successful execution of the Plan.

As a minimum you should organise within a few weeks one Committee to receive the organiser-instructors and a delivery of stores — up to six containers with a nett weight of stores of about 600 kg. — which can accompany each despatch of personnel.

Attached as Appendix II are important notes on the reception of personnel and stores by air. These must be carefully memorised.

Bear in mind that: —

a. The districts which are suitable for reception are, in most cases, a good distance from the scene of operations, so that the *transport of stores within Holland* must be organised with great care and thouroughness. This task alone will require the co-operation of a large number of men under expert direction.

b. The men used for reception and for transport must not be any of those recruited for the operations described in the Plan, nor, as far as this may be possible, should they know exactly what they are receiving and transporting or for what purpose it will be used.

8. During your conversations with the leaders of the O.D. you will ask them what they are prepared to do in the way of *direct* military support to an invading force, on what scale this support could be given and what arms and ammunition would be needed for the purpose. This problem will then be studied quite separately from the rest.

9. You will probably be asked what replies have been given by H. M. The Queen to certain questions put to her by „*Gerard*". You will state that these questions, which are of a political nature, do not concern you and will be answered by another man, who will be despatched for the purpose. Her Majesty and Her Majesty's Government are, however, willing to afford all possible help of the nature known to the leaders.

10. It is understood that *Dubois* will follow you to Holland at an interval, if possible, of four to five weeks only; at any rate not later than about the middle of August. He will have had the fullest possible training in sabotage, demolitions and para-military activities. Moreover, he will know a great deal more about the details of the Plan than have been given to you and the methods by which it can best be implemented. *Dubois* will act as your technical adviser and assistant and will take over your duties as soon as arrangements can be made for your return to *England*. The means by which *Dubois* will get into touch with you in *Holland* are discussed in Appendix III.

11. We intend to bring you back to this country as soon as possible after *Dubois*' arrival, in order that you may report to us verbally and discuss the future in greater detail than would otherwise be feasible. The alternative methods by which your return may be affected are dealt with in Appendix IV.

12. Should your normal channel of communication with us through *Boogaert* be interrupted, the following alternatives will be open to you: —

a. As indicated in paragraph 2 above. You could establish touch with another wireless operator by again making contact with a member of the Committee which received you. Messages sent or received by you through this channel should of course be in your own personal cipher and bear the prefix „(B)" en clair.

b. Through ..... „(C)" ..... It is believed that written messages or quite small packages can be sent through this intermediary up to about the end of November. Transit time is approximately one month. This channel of communication might, therefore, prove valuable for the despatch of a long report, even whilst wireless communication was being satisfactorily maintained. It has not, however, been tested yet and you should therefore consult us before actually making use of it, if you are able to do so.

Boogaert has also been informed about this intermediary and cou'd encipher a report before transmission, if you did not wish to do so yourself.

Approach to ..... (C) ..... should be made by a „cut-out" using the code word „*Katwijk*". In all *messages* referring to this channel, use the code word „*Hamburg*".

c. The Man *Pyl*, who is referred to in the memorandum dealing with your return to *England*.

d. By letter, using your letter code, addressed to ..... „(D)" ..... This must be considered very slow and uncertain route, to be employed only as a last resource.

N.B. The blank spaces at (A), (B), (C) and (D) will be filled in shortly before your departure.

Distribution.

Copy No. 1. Lieut. *Jurgens.*
Copy No. 2. Het Wnd. Hoofd C.I.D.
Copy No. 3. Lieut. Colonel K.
Copy No. 4. File.

MOST SECRET.

00189

Copy No. 2.

Supplementary order for Jurgens.

The I.D. It has been explained to you that the I.D. forms a separate branch of the Secret Organisation „*Oom Alexander*", and that it exists for the collection, arrangement and distribution of information regarding the enemy. Its functions are, in fact, those of a military intelligence service.

We intend to despatch a liaison officer with his own wireless operator to work exclusively with the I.D., so that the most important information collected may be made available to the Dutch Government and the British Authorities in *London* almost as quickly as it reaches the O.D. itself.

As soon as you are able to do so, you will inform the Leaders of the Secret Organisation of our intention and pave the way for the arrival of the liaison officer and his introduction to leaders of the I.D. We cannot say, at this moment, when he will be sent but it should not be later than about the third week in August.

Although you and the liaison officer will not work together and should not know each other, it should be possible for him to make contact with the persons awaiting him through one or other of the various addresses you have. You must make suitable arrangements for this on the spot.

In any messages concerning this matter use the code word „*Chalfont*"

21st June 1942.

Distribution:

Copy No. 1. Lieut. *Jurgens*
Copy No. 2. Het Wnd. Hoofd C.I.D.
Copy No. 3. Lieut. Colonel K.
Copy No. 4. File.

MOST SECRET.

00188

Copy No. 2.

APPENDIX I.

Methods by which contact can be made with the military branch (O.D.) of the secret organisation „Oom Alexander".

1. The method which must be attempted first of all is through: — Mevr. Ziegler—Cooymans, Van Meerkerkenstraat 14, Den Haag. She should be able to bring you into contact with: —

a. The Centraal Bureau,

or *b.* A provincial commander,

or *c.* The Chief of Staff.

If at all possible, do not go to Mevr. *Ziegler* yourself in the first instance but send a suitable intermediary. This „cut-out" (or you), when meeting this lady, should say: —

„I come from *Gerard.* In order to prove this I will add „alles sal rech kom" and tell you that the little picture of St. Christopher has done splendid work on its journey".

Then ask Mevr. *Ziegler:* — „Will you go to the Doctor for me and ask him these questions?": —

(i) Have *Gerard's* and *Ab's* friends still the same positions in the organisation and does he, the Doctor, know how they can be contacted?

(ii) If he does not know how to establish this contact, can he say how one should get into touch with one of the provincial commanders (preferably the Commander of the *Betuwe* or the Commander of *Den Haag*)?

(iii) If neither of these questions can be answered in the affirmative, can contact be established with the Chief of Staff?"

If one of these questions produces a satisfactory reply, Mevr. Ziegler should then ask the Doctor to give her an introduction to the person concerned. (N.B. The order of preference is that of the questions themselves.) She should take this introduction home and keep it in a safe place until you approach her in person. If you have previously used an intermediary, arrange a pass-word with him or her, which will tell Mevr. Ziegler at once who you are.

You and the Doctor must not know each other and you must inform Mevr. Ziegler to this effect.

The code word for Mevr. *Ziegler* in messages is „*Tante Greet*".

2. Should Mevr. *Ziegler*, for any reason, be unable to assist, approach:

Frederik Jacob *Klyzing*, Inspecteur van Politie, Ooievaarlaan 12, Den Haag.

Details of the approach to this man appear in the instructions concerning „safe addresses", which we have given you.

Klyzing could put you in touch quite easily with the Commander of *Den Haag*.

The code word for *Klyzing* is „*Casino*".

3. If neither of these methods succeeds, you will establish touch with: —

either Ir. H. H. *Rieuwerts de Vries*, Bakenbergscheweg 160, *Arnhem*, (Reserve Commander of the *Betuwe*),

or Ir. L. O. *van Delden*, Arnhemsche Octrooibureau, van Heemstralaan 98, *Arnhem*,

and ask to be put in touch with: —

Res. Maj. *Schotman*, Gewestelijke Commandant *Betuwe*,

through whom you should be able to establish contact with the leaders of the O.D.

The code words are: —

De Vries „Eerste Ingenieur",
Van Delden „Tweede Ingenieur",
Schotman, „Majoor".

4. Should all these channels fail you, approach: —

Kees Wegerif, Van Somerenweg 16, *Rotterdam.*

Kees is the son of Ds. *Wegerif*, Ned. Herv. Predikant in *Rotterdam* and lives with his parents.

Should Kees not be available, ask his parents to put you in touch with Mik *Blauw*.

This channel should also bring you eventually into contact with the leaders of the O.D.

The code word for *Wegerif* is „*Kees*"; that for Mik *Blauw* is „*De vriend van Kees*".

5. Lastly Dr. *Bolle*, who is mentioned among the „safe addresses" given you, could almost certainly put you in touch with the O.D.

The code word for Dr. *Bolle* is „*Bloem*".

Important note.

If any of the persons whom you approach demand some further proof of your identity and bona fides, we will arrange for a message to be broadcast in the European News Service of the B.B.C. You must inform us by wireless what message is to be sent and on which days.

21st June 1942.

Distribution

Copy No. 1. Lieut. *Jurgens.*
Copy No. 2. Het Wnd. Hoofd C.I.D.
Copy No. 3. Lieut. Colonel K.
Copy No. 4. File.

MOST SECRET.

00185.

21.6.42.

Jurgens.

In paragraph 6 of your Orders, reference is made to „safe addresses". We understand that you have a number of your own, which you will use for preference; these are recorded in Appendix III. We give you, however, the following which have been checked fairly recently and are believed still to be quite safe. The decision as to whether you use them or not is in your hands. *You must notify us, in due course, whether or not you have approached these persons.*

1. Frederik Jacob *Klyzing*, Ooievaarlaan 12, den Haag.

This is the same man as is mentioned in Appendix I, and there is no objection to your approaching him for assistance, *whether you use him to get in touch with the O.D. or not.*

You may use your own method of approach, or the following: — Send a „cut-out" with a message to the effect that a friend of his „brother-in-law" wants to meet him. When you see *Klyzing*, say: „I have an introduction to you. *Dogger*, alias *van Schaik*, told me in *London* that you had two pseudonyms, namely „*Strik*" and „*Stork*". *Dogger* had supper with you last New Year, when you listened to Radio Oranje, using a chair and wire".

The code word for *Klyzing* in messages is „*Casino*".

2. Dr. *K. Bolle*, Arts, Stationsstraat 29, Pijnacker.

First of all find out where and when Dr. *Bolle* sees patients. Go to him then, as though you were a patient, and tell him that you heard in *London* from *Broekman* that Dr. *Bolle* knew Freddie *De Jong* who went to the U.S.A. via *England*. He sailed to *England* with the party *Schilp-Broekman*. Dr. *Bolle* had conferences, before their departure, with *De Jong*, *Schilp* and *Broekman* in the „Sectiebureau Stadsreiniging Amsterdam"; his wife was also present. After the arrival in *England*, Radio Oranje broadcasted the following message: „*Mop Penta Johnson schitterend geslaagd*". You should then say to Dr. *Bolle*: „This is my introduction".

Dr. *Bolle* will be able to give you suitable addresses in *Den Haag*.

The code word for Dr. *Bolle* is „*Bloem*".

MOST SECRET.

00184.

Copy No. 2.

APPENDIX III

Methods by which Dubois may contact you in due course.

You have given us three addresses, at which *Dubois* may be able to get in touch with you. It is understood that you will reconnaitre these addresses on arrival in the field and notify us as to which *Dubois* should use.

A code word has been assigned to each address and *Dubois* will be told how he can identify himself to the persons concerned.

The details are as follows: —

1. Mrs. *Van der Voort van der Kamp*, Lagevuurscheweg 1, Laren. Code word: *Zwager*.

Recognition sentence: „*Ik kom met berichten van uw zwager Weiselberg*".

(It is understood that *Weiselberg* is an Austrian emigrant now serving in the British Army.)

2. Mrs. *Eskens Crabbe*, Burcht Apotheek, Zuiddijk, Zaandam. Code word: *Apotheek*.

Recognition sentence: „*Ik kom van een ouden vriend die al anderhalf jaar weg is*".

3. Miss Toni *Van 't Hoff*, Onderwijzeres, Kamerlingh Onnesweg 469, Hilversum. Code word: *Wijzer*.

Recognition sentence: „*Ik kom van den leeraar die bij u gelogeerd heeft*".

(It is understood that if this lady is not at home, the members of her family can be trusted.)

Alternative addresses, which may be used, are those of *Klyzing* and *Bolle* — see Appendix I.

Finally, should none of these addresses prove suitable and you wish to give us another one for *Dubois*, for which no code word has been fixed, approach *Pyl* through *Pors* — see Appendix IV. *Pyl* has a means of coding names and addresses *before enciphering*, which gives additional security.

Distribution:

Copy No. 1 — Lieut. *Jurgens.*
Copy No. 2 — Het Wnd. Hoofd C.I.D.
Copy No. 3 — Lieut. Colonel K.
Copy No. 4 — File.

21st June 1942.

MOST SECRET.

00183.

Copy No. 2.

APPENDIX IV.

Methods in which you may be brought back to England in due course.

The alternatives are: by air, by sea, overland to the South and thence by air or sea.

By Air. It is decided to employ this means, all arrangements will be made by *Dubois*, who will have been specially instructed to that effect.

By Sea. (*a*) You approach Mr. and Mrs. *Pors*, Zilkenduinweg, *De Zilk*, *Hillegom*, preferably through a „cut-out" in the first instance. You call yourself *Johannes* and ask to be put in touch with Mr. *Pyl* of the Firm *Pyl & Van den Berg*. When you see *Pyl* you show a desire to meet *Charles* and describe Major *Blunt* to him.

Pyl will make all the arrangements and you should follow his instructions. In messages refer to *Pyl* as „*Jantje*".

(*b*) You might, although this seems unlikely at the moment, be able to escape through the channel mentioned in paragraph 12 (*b*) of your orders — code word „*Hamburg*".

If this proved to be the case, we would give you the necessary instructions through *Boogaert*.

Overland. This method would be slow and is not to be recommended unless all others have failed.

It is not possible at this stage to give you any indication as to how it could be arranged.

15th June 1942.

Distribution:

Copy No. 1. Lieut. *Jurgens.*
Copy No. 2. Het wnd. Hoofd C.I.D.
Copy No. 3. Lieut. Colonel K.
Copy No. 4. File.

MOST SECRET.

00182.

Copy No. 2

„PLAN FOR HOLLAND".

1. Foreword.

When the time comes for the invasion of *Western Europe* by the United Nations, a vital contribution to victory can be made in *Holland* by the concerned action of numerous small bodies of resolute men. This action, to be effective, must conform in time, place and extent with the requirements of the invading armies. It must be carefully planned and the personnel to be used must be organised, properly instructed and adequately equipped for their work.

It is known that resolute men, ready to volunteer for any task, are available in their thousands. The number required for really vital action is not, however, very large and it should therefore be possible to employ specially selected men only for such purposes.

A plan has been drawn up and elaborated in some detail. Its essence is given in the following pages but it is fully recognised that many amendments may have to be made before this plan can be transferred from the plane of theory to that of practice. In particular, the study of local conditions and the judicious use of information not available in *London* will dictate the course to be followed in effecting modifications. The greatest possible latitude and the fullest possible freedom of action must be left to those directing operations on the spot, provided that the essential objectives are duly reached.

The Plan is not directly concerned with the numerous bodies of men who, from their own resources, will undoubltedly be active in impèding the enemy and causing confusion in the rear areas — giving false information, spreading false rumours, causing isolated incidents and similar fifth-column activities; nor does it relate to any direct armed support for the forces of the United Nations which may have effected a landing.

00181.

2. Object.

The object of the Plan is, briefly, so to organise, instruct and equip *specially selected bodies* from the patriot forces in *Holland* that they will be in a position to create maximum and vital disruption in rear of the enemy and thereby prevent the movement of re-inforcements and reserves, *when the time is ripe to do so.*

3. Objectives.

No matter where the scene of actual invasion may be, the object will best be served by disrupting all lines of communication between *Germany* and *Holland* and between *Belgium* and *Holland*, such disruption to be made effective for the longest possible period, with a minimum of 72 hours.

It is considered that the objectives for attack should be, in order of priority: —

a) Railway communications.
b) Road communications.
c) Telecommunications.
d) Aerodromes; fuel and stores for aircraft and motor transport.

Maps have been prepared to illustrate the Plan. One map shows the railways and the main secondary roads in the frontier districts, which must be attacked, and indicates the various points which would appear to be the most vulnerable. On this map are also marked the 22 aerodromes which it is believed are used by German fighter aircraft. A second map shows the lay-out of telecommunications and, incidentally, power transmission lines, although attacks on the latter are not envisaged and must not be made unless specific instructions to that effect are given.

a) *Railway Communications.*

There are altogether 20 sections of railway which should be blocked. Possible points of obstruction have been selected at bends, cuttings, embankments and switch-points. It must, however, be borne in mind that a section should be interferred with, if possible, at three or more points; for instance at a point indicated and at a point in each side not less than one kilometre distant. If the enemy is able to clear a line and use it again, the operation should be repeated at the same spot or at another suitable spot on the same section.

It is estimated that 10 man will be needed per section to be blocked. Some of these would be suitably armed to act as covering parties for the remainder engaged on the actual work of obstruction. The total number of men required for attacking railways would, on this basis, be $10 \times 20 = 200$.

b) *Road Communications.*

It is estimated that by obstructing 51 road sections it will be difficult for the enemy to maintain road communications.

To obstruct these roads over a long period would be a very difficult matter. However, vulnerable points — where roads pass over or under bridges or through cuttings — can be found. It will be necessary to select a suitable section on each road and to arrange for interference all along that section. Although, through an arranged traffic accident, a road might be temporarily blocked at a certain point, it might well be essential to block it again at a different spot some hours later.

Some methods of obstruction will need the use of imported stores; in other cases, improvised methods such as the stretching of wires or the demolishing of a track or lorry, may suffice.

10 resolute men per road will be the minimum required. The total number will therefore be about *500 men.*

Untrained men who are only selected at the last minute can cause considerable confusion to the enemy, and thereby do useful work; for instance by changing road signs, misdirecting traffic, spreading rumours and causing the enemy to make mistakes. Any amount of men can be used for this purpose and they are not included in the total of *trained men* to be employed for the operation indicated in this Plan.

c) *Telecommunications.*

Both overhead and underground cables which were in existence before the invasion of *Holland* will be of use to the enemy. In addition to these he may have installed special lines of which there is no definite knowledge in this country.

Underground cables usually follow roads or railways, and manholes placed 1800 metres apart give access to these cables. If it is possible to find a Post Office engineer who is fully informed in regard to the pre-war network, it would be well to discover from him at once where these manholes can be found and how they can be identified; also whether or not a special key is required to lift the manhole cover. A few hand-grenades dropped into the manholes will effectively destroy a line of cable, but to make location of the breakdown difficult, it is wise to attack three manholes in such a way between each of them there will remain two manholes untouched.

Where overhead lines are concerned, three pylons on each stretch should be demolished, again in such a manner that two pylons remain intact between each one brought down. This increases the difficulty of repairs.

It may also be possible to raid repeater stations.

It is estimated that *150 men* will be required for these operations.

d) *Aerodromes etc.*

It is, of course, of the greatest importance to keep German fighter aircraft on the ground. There are several avenues by which this problem can be approached, but, short of armed raids, the most effective one will probably be to attack aircraft standing in the dispersal areas with hand-grenades.

Two men, one to act as armed cover and the other to throw the hand-grenades, would form an attacking party which the guards would have difficulty in intercepting. Four to six such pairs per aerodrome could perform a thorough task.

There are 22 aerodromes which are being used for German fighter planes, so that *220 men* might be needed as a minimum for these operations.

The destruction of fuel stocks is, obviously, best done by burning, although in some cases the piercing of tanks may be sufficient if the quantities stored are small. It is considered that little advance planning can be done but, when the time comes, untrained men belonging to the organisation might well receive a general order to do their utmost in this respect.

The number of men who might be used for such work is *not* included in the total.

4. Transport of stores.

According to the figures given above, the minimum number of men required is *1070*. It is estimated that the average weight of stores and

arms needed by these men is 14 Kgs. per head, making a total of 14,980 Kgs. All these stores and arms will have to be transported by air and dropped by parachute to Reception Committees. The average weight which can be dropped conveniently by an aircraft is 590 Kgs. Therefore 25—26 sorties will be necessary to transport these goods to *Holland*. Some of the stores may fall into enemy hands and therefore a surplus is desirable.

It will be readily appreciated that, if weight can be saved by using hidden stores now in *Holland*, it would be possible either to use the aircraft for other purposes or to accumulate more stores than would otherwise be the case. It would therefore be well to investigate the possibilities of using such hidden stocks. In this connection it is wise to remember that some of them have deteriorated to such an extent as to be quite useless now.

5. *Organisation.*

For the purposes of the Plan, *Holland* has been divided into 17 zones. The exact boundaries of each zone will, of course, depend on the manner in which sub-organisations are distributed.

Each zone has been allotted a code name which will be used in all messages. A table giving these names is attached as an appendix. Furthermore, this table shows the minimum number of men which it is considered should be recruited in each zone, while a separate column indicates the total weight of stores which these recruits will need.

6. *Security.*

It will be appreciated that the maximum secrecy must be preserved with respect to this Plan. No one, not actively concerned, should know of its existence nor of the preparations being made to carry it into effect. Acquaintance with the details must be confined within very prescribed limits; for instance, an organiser in *South Limburg* should know nothing of the Plan as it applies to, say, *Overijssel*, nor, if possible, even that it does apply to that Province at all; similarly the men who will actually make an attack, although they must know in advance what will be required of them, need not *all* know, until the time has arrived, just where the attack is to be delivered. Precautions on these lines are essential and will readily suggest themselves to capable organisers.

The men recruited for this work must lead very careful lives until such time as they are needed. Participation in other underground activities must be rigorously excluded.

Other men, not these, must be used for the reception, transport and custody of stores.

7. *Warning for action.*

It must be clearly recognised that *no advance warning of any kind* can be given that the time is approaching when action will be required. It is fully anticipated that the knowledge that the United Nations have started their invasion will spread through *Holland* in a very few hours, no matter where that invasion takes place. Even so, it will be necessary to ensure in some very positive manner that action is not taken prematurely as a result of incorrect information or false rumours (which the Germans themselves may very well decide to spread in order to trap secret organisations into disclosure) or because a commandoraid, and not invasion, has taken place. The method by which orders to act will be given, or the sign which is to be interpreted as orders to act, will be communicated in due course.

8. *Allied assistance.*

It is recognised that aid can hardly be expected from the inhabitants of a country unless some active support and encouragement is afforded by the United Nations. If *Holland* itself were the scene of invasion, these would obviously be forthcoming. If, on the other hand, the main battle were being waged elsewhere, it is improbable that fighter aircraft would be detailed for any important tasks, other than the interception of hostile aircraft operating from Dutch aerodromes. Bombers would, however, provide an intruder force operating over *Holland* through-out the 2d hours, engaged principally in attacks on centres of communication, aerodromes, etc. and thereby incidentally affording valuable cover for sabotage activities. The last mentioned would not be so readily detectable and much of the damage caused could reasonably be attributed to bombing.

12th June 1942.

Distribution:

Copy No. 1. Lieut. *Jurgens.*
Copy No. 2. Het Wnd. Hoofd C.I.D.
Copy No. 3. Lieut. Colonel K.
Copy No. 4. File.

Appendix

00175.

No.	Area	Code name	Men	Stores
1	Groningen	Savoy	30	420 Kgs.
2	Drenthe	Ritz	40	560 Kgs.
3	N. Overijssel	Claridges	40	560 Kgs.
4	Z. Overijssel	Berkeley	130	1.820 Kgs.
5	N. Gelderland	Carlton	150	2.100 Kgs.
6	Z. Gelderland	Monico	80	1.120 Kgs.
7	N. Limburg	Kettners	160	2.240 Kgs.
8	Z. Limburg	Aperitif	90	1.260 Kgs.
9	Oost Brabant	Hungaria	60	840 Kgs.
10	Centraal Brabant	Crillon	80	1.120 Kgs.
11	West Brabant	Raffles	70	980 Kgs.
12	Zeeland	Shepherds	30	420 Kgs.
13	Z. Holland	Waldorf	30	420 Kgs.
14	Utrecht	Astoria	10	140 Kgs.
15	N. Holland	Miramar	50	700 Kgs.
16	Friesland	Splendide	10	140 Kgs.
17	Texel	Addon	10	140 Kgs.
			1.070	14.980 Kgs.

12th June 1942.

BIJLAGE 30

Beschouwingen dd. 27 April 1942 van kolonel de Bruyne over het plan-Holland

00088

B 1 Ruy.

BESCHOUWINGEN BIJ HET „PLAN FOR HOLLAND".

Zeer geheim.

I. Brigadier Gubbins, bij wien o.m. de taak berust tot het vormen van guerillatroepen (5e colonne) in de bezette landen, legde mij op Zaterdag 25 April 1942 bijgaand „Plan for Holland" voor en deelde mij mede:

a. dat het plan verband hield met een mogelijke zeer groote invasie op het vaste land (hij liet zich niet uit over het waar doch uit het plan valt duidelijk te constateeren, dat dit in België—N. Frankrijk c.q. nog zuidelijker zal geschieden);

b. dat hij het op prijs zou stellen mijn meening te mogen vernemen over de uitvoerbaarheid alsmede over de in het plan vermelde detail-aangelegenheden;

c. dat de Minister van het Departement waaronder hij (Gubbins) ressorteert, een der volgende dagen onzen Minister-President uitgebreid zou inlichten over de bestaande plannen;

d. dat wellicht nog nader in beschouwing zou moeten worden genomen de mogelijkheid van het uitgroeien van den in het plan neergelegden guerilla-opzet tot een volksrevolutie (c.q. in den zachteren vorm van stakingen e.d.);

e. dat hij gaarne zou willen vernemen of er t.z.t. hierover staf-besprekingen gevoerd zouden kunnen worden, zoodra de betrokken geallieerde bevelhebber (hij noemde den naam van Sir Allan Brooke) zulks noodig achtte;

f. dat een en ander niet beteekent, dat de invasie op staanden voet zal worden uitgevoerd, doch dat hij aandrong op spoed bij de voorbereiding (hij was eenigszins op de hoogte van wat er bij ons nog aan hapert).

II. Hiermede is m.i. plotseling de periode beëindigd, waarin met plannen tot bestudeering, met beschouwingen van al of niet opnemen van Contact met de Geheime Organisaties in Nederland enz. enz. werd volstaan.

De mogelijk op korten termijn voor de deur staande noodzaak om handelend op te treden in een der geweldigste acties, welke de geschiedenis vermoedelijk ooit zal hebben gekend (een actie bovendien waarbij de bevrijding van ons land ten nauwste is betrokken en van ons volk bloedige offers zullen worden gevergd in een wijze van oorlogsvoering waartoe ons land zich slecht leent) *dwingt* naar mijne meening thans tot directe en krachtige maatregelen.

III. Om na te kunnen gaan welke maatregelen in de allereerste plaats genomen moeten worden, is het het beste om te onderzoeken wat er thans ontbreekt, aannemende dat wij op dit oogenblik voor een taak worden gesteld als in het „Plan for Holland" aangegeven.

a. Er bestaat een contact tusschen de Nederlandsche Regeering c.q. Nederlandsche Oorlogsleiding en de geheime Organisaties in Nederland.

Verschillende mannen zijn overgekomen met opdrachten vanuit Nederland om het tot stand brengen van contact te bevorderen, doch het mislukte door de weifelende houding der Regeering of misschien meer door het gemis aan krachtige (zoo mogelijk eenhoofdige) leiding, welke zich bewust was, dat straks de sluimerende krachten in Nederland weer in een strijd zouden moeten worden ingeschakeld.

b. Het wikken en wegen van de plannen voor verstandig Regeeringsbeleid in de toekomst, d.w.z. na de terugkeer in Nederland (overwegingen dus van feitelijk intern-politieken aard) deed de noodzaak om het oog gericht te blijven houden op de daadwerkelijke oorlogsactie op den achtergrond verdwijnen.

c. Wanneer eens een poging werd aangewend om door het uitzenden van een verbindingsman naar Nederland, het onmisbare contact tot stand te brengen (onmisbaar ook voor militaire doeleinden) dan werd dit om onbegrijpelijke redenen onmogelijk gemaakt (zending Broekman in Januari en April 1942) dan wel werden pogingen in het werk gesteld buiten de bevoegde bestaande officieele instantie om.

d. Er bestaat een vage Ministerieele Commissie tot Voorbereiding Terugkeer. Het is mogelijk, dat deze commissie moet worden beschouwd als een soort „War Cabinet", doch dit was aan de practische resultaten niet te merken. Ik vraag mij af of de Ministerieele Commissie thans bevoegd en bereid zal blijken te zijn om een krachtige beslissing te nemen in de thans aan de orde zijnde vraag: Moet hier een (klein) gedeelte van het Nederlandsche Volk op de gevraagde wijze worden ingezet en vermoedelijk opgeofferd tot het verleenen van die Nederlandsche steun welke de geallieerde oorlogsleiding bij haar grootsche invasiepoging noodig acht?

En toch zal dit moeten geschieden.

Ik moge daarom herhalen wat ik reeds vroeger rapporteerde: Er bestaat m.i. geen orgaan dat belast is met de directe oorlogsleiding, een orgaan, dat bevoegd is de hier gevergde *groote verantwoordelijkheid* te aanvaarden en dienovereenkomstig positieve directieven en orders te geven.

IV. Indien de onder III aangegeven zienswijze wordt aanvaard, dan zouden n.m.m. de volgende maatregelen moeten worden getroffen:

a. er dient een War Cabinet te worden gevormd met vèrstrekkende bevoegdheden.

b. Bedoeld War Cabinet dient te beslissen of de steun welke wordt gevraagd (in mate en vorm) wel of niet wordt verleend onder haar verantwoordelijkheid.

c. In bevestigend geval wordt alsnog op den kortsten termijn de Kapitein Broekman uitgezonden met een opdracht welke in zoover van de reeds vastgestelde afwijkt, dat het informatieve karakter vrijwel geheel verdwijnt en wordt vervangen en aangevuld door positieve directieven.

Betreffende Kapitein Broekman bestaan eenige moeilijkheden. Hij is naar mijn meening *de aangewezen man*. Er zullen zeker andere officieren te vinden zijn, die over meer militaire kennis beschikken, maar hier staat tegenover, dat Kapt. B. geheel op de hoogte is van de Organisatie (hij was hierin zelf in een militaire functie werkzaam). Hij zal *direct* contact hebben met de leiders (zoowel civiele als militaire) dier Organisatie, hij kent de vertrouwde contact-adressen e.d., alle aangelegenheden van het *allergrootste belang*, temeer waar de factor tijd thans een belangrijke rol speelt. Zooals bekend weigerde de Colonel Rabagliatti zijn hulp bij de uitzending van B. Brigadier Gubbins, door mij op de hoogte gesteld van de moeilijkheden welke tusschen Rabagliatti en mij waren gerezen, had er bezwaren tegen om zelf Broekman uit te zenden, daar Rabagliatti hem dit hoogst kwalijk zou nemen. Hij was bereid direct ieder ander over te brengen. Hij wilde ook de onmisbare „wire-less man" beschikbaar stellen. Indien echter het „War Cabinet" mijne meening onderschrijft dat Broekman de aangewezen man is, moet er toch een oplossing gevonden kunnen worden, dat zijn uitzending zoo spoedig mogelijk geschiedt.

d. Voor de bestudeering en beoordeeling der Eng. plannen is het noodig, dat de reeds vele malen tevoren ter sprake gekomen „*Staf*" worde gevormd.

Het gaat hier om de afsnijding van de Duitsche verbindingen op Nederlandsch Grondgebied. Groote plaatselijke bekendheid, speciaal ook met de capaciteiten, sterke en zwakke punten (kwetsbare) van ons verkeersnet en telefoonnet, zal hierbij een eerste vereischte zijn, zelfs ook al gaat men hierbij van de m.i. verstandige opzet uit, dat de leiding der Geh. Mill. Organisatie in Nederland hierbij krachtig van advies zal mogen dienen en c.q. zelfs initiatief betoonen.

e. Het moet in de toekomst onmogelijk zijn, dat agenten of vertrouwensmannen of anderszins worden uitgezonden naar de organisatie in Nederland, buiten de eenige officieele instantie om. Het sticht slechts verwarring en belemmert een vereischt krachtige oorlogsleiding.

Zou dit toch geschieden, b.v. om gegevens te verzamelen benoodigd voor intern politiek beleid in de toekomst, dan diende de oorlogsleiding hiervan op de hoogte te zijn.

V. Uit het bovenstaande moge duidelijk blijken, dat het dus onmogelijk is eenig advies inzake het ingediende plan te geven alvorens:

a. contact met de organisatie tot stand is gebracht;

b. hierdoor kan worden beschikt over de juiste gegevens betreffende mogelijke militaire actie, (d.w.z. ook over de houding welke door de militaire leiding in Nederland wordt aangenomen tegenover de hier gevraagde guerilla-strijd);

c. van Regeeringswege (c.q. door het War Cabinet) kenbaar is gemaakt, dat zij de verantwoordelijkheid voor deze vorm van oorlogsvoering aanvaardt en opdraagt de voorbereiding ter hand te nemen.

VI. Bij de beoordeeling der voor het volk mogelijke gevolgen van de verlangde guerilla-strijd moge er reeds thans op gewezen worden, dat:

a. bij een weigering onzerzijds de geallieerde oorlogsleiding zeker niet zal aarzelen op een andere wijze toch de door haar gewenschte verstooring der over Nederland loopende verbindingen te bewerkstelligen;

b. een weigering van de zijde der Nederlandsche Regeering mogelijk aanleiding zou kunnen geven tot het postvatten van de meening, dat wij niet bereid zijn de vereischte offers te brengen;

c. de mogelijkheid zeker niet gering is, dat sommige elementen in Nederland spontaan toch tot nagenoeg dezelfde daden zouden overgaan, doch dan in den zuiveren vorm van sabotage zonder leiding;

d. er uiteraard allerlei nadere wijzigingen op het plan zijn voor te stellen, welke onzerzijds wenschelijk worden geacht.

Londen, 27 April 1942.

De Kolonel der Mariniers,

M. R. DE BRUYNE.

BIJLAGE 31

Beschouwing dd. 4 Mei 1942 van kolonel de Bruyne over het plan-Holland

APPRECIATION OF THE „PLAN FOR HOLLAND"

4th May 1942.

The undermentioned views have been worked on the assumption, that a good-functioning contact exists between the Netherlands Government and the Organisations in Holland, officially approved by that Government. Up till now such a contact has not been established.

1. The strategical object.

It is demanded by the Supreme Allied Command, that a sort of guerilla warfare should be carried out by a small number of armed patriots, with the main object of cutting the most important supply routes from Germany through Holland to Belgium, by destructions and sabotage.

The support, which according to pt. 4 of the „Plan" shall be given by the Allied Forces, is on such a small scale, that it can be considered illusory.

In contrast with the situation in Holland at the time of the „Eighty Years War" (1568—1648), when a guerilla warfare was fought by the Dutch, the situation now is highly unfavourable for such a kind of warfare, owing to the dense population, the extensive traffic and the lack of grounds in which the dislodged and tired guerilla fighters could take refuge.

Assuming however, that notwithstanding the above, a certain number of men could be found, who are willing to carry out guerilla warfare, should not then the question be asked and answered, whether the object aimed at, justifies the probably very serious consequences for the whole Netherlands nation, in the form of bloody reprisals.

One could on the other hand propose various additions to this plan, for instance a bigger and more direct support, with the result, that the task will be not such a hopeless one for the guerilla fighters.

Before taking this into a closer consideration the actual object has to be viewed first, together with the methods by which this object is to be reached.

2. The plan comprises

a. Disturbance of a certain part of the railway-traffic;

b. ditto of the motor and other traffic on important roads;

c. ditto of the traffic through canals, though it is believed that this, being of minor importance, could be disregarded;

d. Disturbance of the telefonic communications;

e. Preventing or hindering the use of Netherlands aerodromes by German bomber- and fighter-planes.

It is assumed that this plan could be realised by using as guerilla fighters certain numbers of small groups consisting of armed Dutch patriots, who are also supplied with explosives.

Barring the fact that these guerilla fighters are to be got from the secret military organisation, the „Plan for Holland" gives the impression, that it is not sufficiently realised to what a great extent an existing military organisation, working in its own country, could be made use of.

Though it is not exactly known what the military organisation in Holland could do ,it can be reasonably assumed. that the disturbance of the electric railway traffic on certain sections could be carried out in a much-more simple way and therefore with less personnel, for instance by sabotage at the source of the current supply; by putting out of order the engines of Diesel-Electric trains, by mixing carborundum in the oil; a.s.o.

The same applies to the telefonic communications.

It is not at all unlikely, that the military organisation in Holland has found a good solution for the road problem, which in the „Plan for Holland" appears as a great difficulty.

Presumably the enemy has taken the necessary measures in order to prevent that his planes and aerodromes could be destroyed by sabotage.

Methods concerning this object therefore have to be taken into careful consideration.

The methods given in the „Plan for Holland" do not promise great results.

Undoubtedly however, the Dutch military organisation will be able to find and certainly has already found the best methods how to deal with this special problem.

3. *In connection with the line of thought developed in pt. 2, presumably the following solution would be the best*

a. with the greatest possible speed a Dutch officer has to be brought into contact with the leaders of the military organisations Holland, after which he should establish radio-communication.

b. He submits to these leaders what the supreme Allied Command wants to be accomplished on a day X and an hour o. (disturbance of supply routes and communications etc.)

c. He submits what the Supreme Allied Command thinks necessary for the execution, (forming of groups — supply of arms etc. — work and fight methods), but then asks whether the leaders of the Dutch military organisation know of a better solution for the various missions. He has however to point out clearly, *that the object has to be achieved.*

d. In case the Dutch Military leaders know of a better solution they convey this by wireless, and also state what supplies they need for it.

e. The earlier mentioned Officer returns in about a month (to be fetched back by seaplane) in order to report upon the result of his mission, and if possible with various suggestions.

f. Meanwhile on this side everything is worked out and made ready, that is thought to be necessary for the instruction — arming and supply of the, in Holland existing or to be organised, sabotage groups, so that either with or without alterations, the drawn up scheme can be put into action immediately after the necessary information has been received.

London 4th May 1942.

The Colonel of the Netherlands Marines,
M. R. DE BRUYNE.

BIJLAGE 32

Brief dd. 21 December 1943 van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog

DEPARTEMENT VAN OORLOG
M.V.T.

K. 188.

No. M.V.T. 9/44 Z.G.
Geheim-Persoonlijk.

Hereford House Flat 22,
117, Park street,
London W. 1. Mayfair 9761

Onderwerp
met Kol. de Bruyne bespreken Londen, 21 December 1943.
27/12

Zeer Geheim.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Oorlog.

Ik heb de eer Uwer Excellentie het volgende te berichten.

1. Op Vrijdag 17 December j.l. ontving ik bezoek van Kapt. van Houten, w.n. Hoofd B.I., waarbij hij mij meedeelde, dat B.I. met bepaalde (U bekende) moeilijkheden te kampen had, dat B.I. daardoor aan haar contacten had kenbaar gemaakt, dat alle verbindingen tijdelijk werden afgebroken;

dat hij had vernomen, dat wij (M.V.T.) op het punt stonden een nieuwe operatie uit te voeren;

dat hij (van Houten) meende te moeten adviseeren deze, onder de bestaande omstandigheden, niet te laten doorgaan en

dat hij zich hierover bij mij vervoegde na een gesprek met (en naar ik vermeen op advies van) U.

2. Naar aanleiding van deze bespreking, gecombineerd met diverse andere redenen, lastte ik de uitvoering van de bijzondere opdracht „Haarlem" af. (zie mijn schrijven van 17 Dec. '43 No. M.V.T. 9/41 Z.G.-Persoonlijk).

3. Een en ander gaf aanleiding tot eenig misverstand met S.O.E. (Brigadier Mockler Ferryman). Deze toch begreep niet direct, dat deze operatie, welke zij op uitdrukkelijken last van Lord Selborne met de meest mogelijke spoed en voorzorg hadden uit te voeren, op de door mij opzettelijk vaag gehouden gronden, werd afgelast.

Zelfs op Zondagmorgen j.l. trachtte men nog mij tot andere gedachten te brengen, doch ik ben daar niet op ingegaan onder vermelding, dat zij te hunner verontschuldiging aan Lord Selborne konden meedeelen, dat de operatie op mijn uitdrukkelijk verzoek was afgelast, met medeweten van Uwe Excellentie. Ik betuigde mijn spijt voor een en ander en zei hen dank voor de vele moeite, welke zij zich hadden getroost om de operatie voor te bereiden, welke zijn oorsprong vond in een dringend verzoek van den Ned. Minister President aan Lord Selborne.

4. Het moge U duidelijk zijn, dat een en ander aanleiding is geweest tot een nader onderhoud op Maandag 20 Dec. j.l. tusschen Brigadier Mockler Ferryman en Col. Brook (van S.O.E.) en mij. Aan het begin van dit gesprek bevestigde ik nogmaals dat S.O.E. aan Lord Selborne als reden voor het niet-doorgaan der operatie „Haarlem" kon opgeven wat ik reeds onder 3. heb vermeld.

Daarna kwam echter de mogelijkheid tot verder werken in zijn geheelen omvang ter sprake.

Volkomen terecht werd door hen aangevoerd dat, indien de motieven, welke thans door mij werden aangevoerd voor het cancellen van de operatie Haarlem, principieel worden aanvaard, deze ook een verder opereeren in de naastbije toekomst onmogelijk zouden maken.

Ik onderschrijf dit volkomen en waar van de zijde der Engelsche militaire oorlogsleiding ten sterkste wordt aangedrongen op voortzetten van het werk, acht ik het noodzakelijk U duidelijk uiteen te zetten, hoe ik de situatie thans bezie. Nagenoeg dezelfde beschouwing gaf ik gistermiddag aan Brigadier Mockler Ferryman en Col. Brook.

5. De taak van S.O.E. is een zuiver „militaire" in dien zin, dat alle handelingen gericht zijn op het doel: het organiseeren en stimuleeren van weerstand in de bezette landen, teneinde deze te kunnen benutten bij de later volgende militaire operatieën. Om deze reden zijn er dan ook S.O.E.-officieren geplaatst in de Staven der legers bestemd voor actie in de betrokken landen. Het S.O.E. werk vindt plaats in samenwerking met militaire vertegenwoordigers der betrokken bezette landen, (voor Nederland M.V.T.), eenerzijds, omdat de regeeringen dier landen medezeggenschap wenschen te hebben in dit werk, anderzijds omdat van Eng. (Amerik.) zijde ten volle wordt beseft, dat doelmatige samenwerking het geheel slechts ten goede kan komen.

Uit deze korte (en daardoor wellicht ietwat gebrekkige) definitie moge echter duidelijk zijn, dat de wijze, waarop door S.O.E. wordt gewerkt, vrijwel geheel is gebaseerd op „militaire" beginselen. Een en ander beteekent, dat uit militaire noodzaak somtijds risico's moeten worden aanvaard, welke men bij het niet bestaan van zulk een noodzaak zeker zou vermijden.

De toestand is thans zoo, dat wij (S.O.E.-M.V.T.) een ernstige tegenslag hebben ondervonden. Hoewel de omvang van de débâcle nog niet kan worden vastgesteld, werd voorloopig al datgene afgeschreven, waarvan niet met zekerheid kon worden aangenomen, dat dit nog deugdelijk intact was. Van Engelsche zijde werd een commissie van zeer hooge experts benoemd tot het instellen van een onderzoek òf er fouten waren gemaakt en zoo ja door wie. Ongeacht dit alles werd op grond van militaire noodzaak voortgegaan met het opzetten en voorbereiden van nieuwe plannen met welker uitvoering onmiddellijk begonnen moest worden, nadat de hiervoren genoemde Commissie zich had uitgesproken en eventueel ontdekte gebreken waren hersteld.

Zoo is de toestand van Engelsche zijde. Hoe staan wij hier nu echter van Ned. zijde tegenover.

Uwe Excellentie heeft zich over alles wat S.O.E.-M.V.T. werk betreft doen voorlichten door functionarissen van B.I. (Broekman—van Houten). Hierbij werden, zij het overigens vermoedelijk wel te goeder trouw, uitlatingen overgebracht van een Col. Cordeaux, welke deze laatste ontkende ooit te hebben gedaan. Zonder dit ook maar eenigszins te kunnen beoordeelen werd kritiek geuit t.a.v. een aan betrokkenen geheel onbekenden tak van dienst, welk oordeel door Uwe Excellentie werd overgenomen.

Dit alles leidde niet alleen tot een verlies aan vertrouwen, doch tevens tot een ongewenscht door elkaar mengen van B.I. bemoeienissen met die van M.V.T. Waarbij uiteraard B.I. de advies-instantie bleef.

Het hierdoor door mij gememoreerde verlies aan vertrouwen constateerde ik uit de gesprekken, welke ik met Uwe Excellentie mocht voeren, Uw behoefte om aan B.I. functionarissen de meening te vragen betreffende een door S.O.E. en mij voorgenomen operatie („Haarlem" in opdracht van Min. President) en vooral ook uit het ontwijkend antwoord, dat ik van U mocht ontvangen toen ik U verleden week Dinsdag meedeelde, dat de R.A.F. weer bereid was opdrachten uit te voeren en ik Uw toestemming verzocht hiermede door te gaan.

Het zal Uwe Excellentie duidelijk zijn, dat dit geen basis meer is voor mij om de groote verantwoordelijkheid vergende beslissingen te kunnen nemen in mijn overleg met S.O.E.

Ik heb bovenstaand exposé in eenigszins beknopteren vorm eveneens gegeven aan Brigadier Mockler Ferryman. Hij begreep en onderschreef het vrijwel onhoudbare van mijn positie, doch vroeg nog hoe dan wel kon worden verder gewerkt (zie tevens mijn strikt persoonlijk schrijven van 5 Dec. 1943).

Ik heb genoemden Brigadier toegezegd, tegenover U nogmaals duidelijk uiteen te zetten, hoe noodzakelijk het is dat er verder moet kunnen worden gewerkt en welke oplossingen daartoe voor de hand liggen.

1e *mogelijke oplossing*. Zoodra het rapport van de Engelsche commissie van onderzoek aan U is voorgelegd en door U is bestudeerd, bepaalt U of door mij, met Uw volle vertrouwen, kan worden doorgewerkt op den voet zooals dit vroeger geschiedde d.w.z. zonder inmenging van adviesinstanties, welke niet in dezen dienst zitten en zonder dat operaties, welke door mij (met S.O.E.) worden uitgevoerd, aan anderen worden bekendgemaakt.

Onderlinge hulpverleening en voorlichting tusschen B.I. en M.V.T. blijven bestaan en zoo mogelijk nog verbeterd.

2e *mogelijke oplossing*. Indien Uwe Excellentie de eerste oplossing niet aanvaardbaar acht, ongeacht den inhoud van het rapport van de Commissie van onderzoek, dan dient een en ander (als 't kan op korten termijn m.h.o. op de reeds meer vermelde militaire noodzaak) te worden gereorganiseerd. Hierbij hoop ik er op te mogen rekenen, dat ik ontheven zal worden van de verplichting om verder met dit werk door te gaan.

De nieuwe vorm van organisatie ware alsdan het beste te zoeken in onderling overleg met S.O.E., daar uiteraard deze Engelsche instantie ook haar verlangens en eischen heeft t.a.v. deze nieuwe oplossing.

Het Hoofd M.V.T.
De Kolonel der Mariniers,
(w.g.) M. R. DE BRUYNE.

BIJLAGE 33

Brief dd. 30 December 1943 van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog

DEPARTEMENT VAN OORLOG
M.V.T.

K 188

Hereford House Flat 22
117 Park Street
London W. 1. Mayfair 9761

No. M.V.T. 9/48 Z.G.

Zeer geheim
Strikt persoonlijk

Aantekening:

Onderwerp:
Bespreking met de B.

Aan Zijne Excellentie de Minister van Oorlog.

Londen, 30 December 1943.
Gez. 30/12.

Zeer geheim.

In antwoord op Uw schrijven dd. 29 December 1943, No. K. 188, Zeer Geheim — Persoonlijk heb ik de eer Uwe Excellentie het volgende te berichten.

1. Van Engelsche zijde is mij verzekerd, dat alle maatregelen genomen zijn teneinde de grootst mogelijke veiligheid van betrokkenen te verzekeren. Het resultaat van het onderzoek krijg ik toegezonden, zoodra dit gereed is, terwijl men mij in rechtstreeksch contact brengt met het Hoofd van het „communicatiebedrijf".

Aantekening: Inderdaad.

2. Voor het overgroote deel betreft het werk: het organiseeren van resistance op het tijdstip van bevrijding. Mijns inziens kan echter moeilijk de beperking worden bepleit van „geen sabotage thans". Er kunnen zich n.l. gevallen voordoen, dat een sabotage beter en gemakkelijker leidt tot een noodzakelijk te bereiken militair effect dan b.v. een luchtbombardement. (b.v. vernieling van een belangrijke sluis).

3. Overigens zal het Uwe Excellentie bekend zijn, dat de Engelschen zich wel bezig houden met sabotage thans, doch dat dit niet gebeurde met menschen van M.V.T.
Voor wat deze laatste betreft, heb ik steeds op het standpunt gestaan (en dit met kracht doorgevoerd) dat zij alleen dan voor een sabotage geval van bijzondere belangrijkheid zouden mogen worden ingezet, nadat het geval aan mij was voorgelegd en nadat uitdrukkelijk van mij toestemming was verkregen.
Op dit standpunt sta ik nog en naar ik vermeen wordt en werd hieraan correct de hand gehouden.

Aantekening: Afspreken.

4. Ik moge van U net tijdstip vernemen, wanneer U mij hierover nader wenscht te spreken.

Het Hoofd M.V.T.,

(w.g.) M. R. DE BRUYNE.
M. R. de Bruyne.

Aantekening: Nader van Kol. de B. vernomen, dat tot nader order aankomst van een tweetal gevluchte agenten op weg naar hier van Zwitserland geen verdere uitzendingen plaats hebben. Zie brief 7 dezer 950 Z.G.

BIJLAGE 34

Brief dd. 7 Januari 1944 van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog

DEPARTEMENT VAN OORLOG
M.V.T.

K. 197.

Hereford House Flat 22
117 Park Street
London W. 1. Mayfair 9761

No. M.V.T. 9/50 Z.G.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

Zeer Geheim, Persoonlijk

Londen, 7 Januari 1944.

In aansluiting op Uw schrijven dd. 29 December 1943 No. K. 188, Zeer Geheim Persoonlijk, heb ik de eer alsnog Uwer Excellentie het volgende te berichten:

1. Na ontvangst van de in Spanje geschreven rapporten der beide tot mijn dienst behoorende en uit Ned. gevangenschap ontvluchte, mannen ben ik toch van meening, dat nog een en ander moet worden opgeklaard.

Ik deelde daarom S.O.E. mede, dat ik voorloopig nog geen nieuwe uitzending toesta.

Zoodra een en ander is geregeld, zal ik U nader berichten.

2. Bij nadere beschouwing en vooral ook door de weinig goede verhouding tusschen B.I. (maj. Somer-Kapitein v. Houten) eenerzijds en Kapitein Lieftinck anderzijds ben ik van meening, dat t.a.v. de resistance-aangelegenheden (directe samenwerking met S.O.E.) een reorganisatie niet alleen gewenscht, maar zelfs noodzakelijk is. *Als 't eenigszins kan op zeer korten termijn.*

3. Ik stel mij de nieuwe organisatie als volgt voor.

De S.O.E. aangelegenheden worden geheel losgemaakt van de M.I.D. zaken. Deze waren trouwens practisch ook alleen gedeeltelijk in elkaar gestrengeld uit personeelsgebrek.

De Chef van de Ned. S.O.E. staat rechtstreeks onder Hoofd M.V.T. en behandelt namens deze laatste alle vraagstukken met Brigadier Mockler Ferryman eenerzijds en B.I. (waar noodig) anderzijds.

Aantekening: Dus niet beschikbaar voor Brigade.

Zoo mogelijk wil ik een jonge officier (afkomstig uit bezet Nederland) op de Engelsche S.O.E. geplaatst zien. Of S.O.E. hiertoe toestemming zal verleenen is mij nog niet bekend doch ik heb deze gevraagd.

De Kapt. Lieftinck behoudt de leiding M.I.D. (als zuivere verzamelinstantie der ingewonnen militaire inlichtingen), terwijl hij tevens ter beschikking blijft om van advies te dienen betreffende de voorgaande periode in de Ned. verzetsorganisatie (een onmisbaar element).

4. Als nieuwe chef S.O.E. moet ik de beschikking hebben over een man, die aan velerlei eischen voldoet. Als 't kan dient hij ook over eigen ervaring te beschikken van het ondergrondsche werk in bezet Nederland. Ik vermeen, dat de ritmeester Pahud de Mortanges, die over zeer korten tijd hier zal zijn, geheel aan de gestelde eischen zal voldoen.

Gezien de belangrijkheid en urgentie van deze zaak moge ik Uwe Excellentie beleefd verzoeken genoemden Officier voorloopig hiervoor te bestemmen. Mocht hij na kennisneming van de taak hiertegen bezwaren hebben, dan ware verder te zien.

In het bijzonder i.v.m. de mogelijkheid, dat ik bij de aankomst van Pahud zelf in U.S.A. zal zijn, moge ik wel dringend Uwer Excellentie hulp en medewerking in deze verzoeken.

Er is alle reden om aan te nemen, dat de verhouding en samenwerking tusschen Pahud en B.I. een zeer goede zal kunnen zijn.

Het zou zeer gewenscht zijn, dat ritmeester Pahud deze functie aanvaardt in een hoogere rang.

Aanteekening: Accoord.

Voor de benoodigde jongere officier heb ik geen bepaalde man op het oog, doch hij moet te vinden zijn in het Gibraltar-transport, dat over eenige dagen moet arriveeren. Ik zal Majoor Somer verzoeken voor mij een goede keuze te doen, indien ik zelf afwezig ben.

Het Hoofd M.V.T.,

(w.g.) M. R. de BRUYNE.

BIJLAGE 35

Nota dd. 29 Januari 1944 van de heren Somer en van Houten aan de Minister van Oorlog

BUREAU INLICHTINGEN
(Netherlands Intelligence
Department)

London, W.I. 29 Janari 1944.
Upper Feilde House
71 Park Street
Tel: Mayfair 5016/17.

No. Bijlage.
Betreft: Een bundel telegrammen.

Zeer geheim

NOTA

Den laatsten tijd zijn vele moeilijkheden gerezen inzake de verbinding met Nederland, wegens de groote activiteit van de Gestapo, die sedert Maart 1943 de hand heeft gelegd op verschillende uit Engeland gezonden agenten.

Door het uithooren van deze agenten zijn de Duitschers in het bezit gekomen van codes en zendtoestellen en hebben zij de daardoor verkregen wetenschap benut om één der in Nederland werkende Nederlandsch-Engelsche diensten diepgaand te penetreeren, door middel van provocateurs, die door hun actie groote ravage hebben aangericht in de Nederlandsche ondergrondsche organisaties.

Het vertrouwen in de van Engeland komende agenten is dermate geschokt, dat er alle aanleiding bestaat deze ernstige kwestie zeer in het kort te analyseeren en een klein overzicht te geven van de plaats gehad hebbende gebeurtenissen, voorzoover deze te Londen bij B.I. bekend zijn en beoordeeld kunnen worden.

Als uitgangspunt van de reeks ongelukkige gebeurtenissen kan worden genomen de in April plaats gehad hebbende arrestaties van het Groot Burger Comité, annex Nationaal Comité, welke twee comité's zeer nauw verband hielden met elkaar.

Er is alle reden om aan te nemen, dat deze arrestatie kon plaats vinden, doordat een agent van den dienst S.O.E., afkomstig van M.V.T., in handen is gevallen van de Duitschers en zijn telegrammen, waaronder misschien die aan Hare Majesteit de Koningin, door de Duitschers zijn gecontroleerd.

De bekende provocateur Anton de Wilde, alias Van der Waals, heeft bij deze arrestaties de hoofdrol gespeeld. Hij bediende zich bij zijn werk van radioboodschappen via Radio Oranje. Deze boodschappen werden tevoren aangevraagd, waardoor bij bonafide personen in Nederland vertrouwen werd gewekt en vele vooraanstaande Nederlanders de dupe werden van hun vertrouwen in z.g. uit Engeland uitgezonden agenten.

Doordat de Wilde op deze wijze contact kreeg met groepen in Nederland, werden verschillende ondergrondsche organisaties, die contact hadden met diensten in Engeland, besmet.

Ook B.I. werd zoodoende betrokken in aangelegenheden, buiten medeweten van dien dienst en zonder dat daartoe aanleiding bestond. Zoo ontving B.I. begin Mei 1943 een telegram van den O.D., waarin gevraagd werd of de Wilde namens R.I. opereerde en aan ons bekend was.

Dit telegram was voor B.I. de eerste waarschuwing.

Ondertusschen was eenige dagen tevoren bij B.I. reeds de waarschuwing binnengekomen, dat een groot Gestapo contingent in actie was, aangezien kennelijk contact met de overzijde bestond.

De Wilde had inmiddels reeds kans gezien door het gebruiken van een Radio Oranje boodschap, welke door den dienst van Kolonel De Bruyne was uitgezonden, contact te maken met een medewerker van B.I. en diens arrestatie te bewerkstelligen.

Dit geval leidde vrijwel zeker tot de arrestatie van een groote en waardevolle groep van B.I., welke zeer belangrijk was voor het radiocontact en de koeriersverbinding met Zweden.

Ongeveer tezelfdertijd kwamen bij B.I. verschillende berichten binnen, dat parachutisten in Nederland gevangen waren genomen.

Aangezien deze agenten niet van B.I. afkomstig waren, werden deze berichten steeds doorgezonden naar Kolonel De Bruyne.

Nederland waarschuwde geregeld, dat de arrestaties het gevolg waren van misbruik, dat van Radio Oranje berichten gemaakt werd. Op één uitzondering na, dat op een misverstand van Nederland berustte, bleek dat de gewraakte berichten steeds afkomstig waren van den dienst van Kolonel De Bruyne.

In één bericht werd geseind, dat als gevolg van een Radio Oranjebericht 19 personen waren gefusilleerd.

Omdat B.I. in Nederland telkens verdacht werd van het zenden der boodschappen, werd onzerzijds besloten tot nader order geen enkel Radio Oranje-bericht meer uit te zenden.

Tengevolge van het bezigen van een besmet contact werd in October opnieuw een agent van S.O.E. vermoedelijk gearresteerd. Deze agent was uitgezonden om contact te zoeken met de illegale pers. Dit kon geschieden omdat tusschen de bedrijven door in den dienst van S.O.E. een tweede gevaarlijke provocateur was binnengedrongen in den persoon van een zekeren „George".

Deze heeft een vermoedelijk bonafide persoon voor Kolonel De Bruyne naar Engeland gezonden.

Uit telegrammen en rapporten blijkt, dat „George" belangrijke ongelukken heeft veroorzaakt. Hij heeft ook getracht met B.I. contact te zoeken.

Als culminatie van de veelvuldige berichten uit Nederland betreffende gevangen genomen parachutisten, bereikte B.I. de mededeeling, dat twee van hen waren ontsnapt uit Haren.

Op een gegeven oogenblik verschenen deze twee in Zwitserland en werden door de zorg van Generaal van Tricht naar Spanje doorgezonden.

B.I. zorgde voor hun ontslag uit de gevangenis in Lerida en bewerkstelligde hun passage naar Engeland.

Beide agenten maakten te Madrid een rapport op betreffende hun lotgevallen. Tevoren waren de hoofdzaken van deze rapporten reeds telegrafisch uit Bern gemeld.

Betrokkenen meldden, dat de geheele organisatie van S.O.E., ook de codes, contactpunten en wachtwoorden aan de Duitschers volkomen bekend waren.

Reeds geruimen tijd onderhielden de Duitschers telegrafisch contact met Engeland. Zij waren met de kleinste details van de Engelsche organisatie, die geheel in hun handen was, bekend.

Conclusie

Door bovenstaande feiten is komen vast te staan, dat de dienst van B.I. door de handelingen van een anderen dienst groot gevaar is gaan loopen.

Het zal voor B.I. zeer moeilijk zijn met dien dienst in den huidigen vorm verdere connecties te onderhouden, gezien het gevaar, dat de agenten en de contacten van B.I. loopen.

Bovendien wordt de naam van Nederlandsche diensten in het bezette gebied, welke betiteld worden met de algemeene benaming „Engeland", in discrediet gebracht indien in den vervolge geen afdoende maatregelen getroffen worden tot verbetering van den bestaanden toestand.

Aangezien de Minister van Oorlog in laatste instantie verantwoordelijk is voor den algemeenen gang van zaken en aan hem na den oorlog door Nederland verwijten kunnen worden gericht, moge thans met nadruk de aandacht worden gevestigd op de plaats gehad hebbende gebeurtenissen en de nog te vreezen ontwikkelingen.

Om tot een goede samenwerking te geraken tusschen B.I. en S.O.E. (M.V.T. c.q. M.I.D.), zal het onvermijdelijk zijn, dat laatstgenoemde dienst grondig worde gereorganiseerd, waarbij afdoende waarborgen dienen te worden gegeven, dat voor herhaling van het verleden niet behoeft te worden gevreesd.

Dit is mede noodzakelijk voor het vertrouwen, dat Nederland in de Engelsche diensten heeft te stellen.

De Majoor der Infanterie K.N.I.L.

(w.g.) Dr. J. M. SOMER.

De Res. Kapitein K.R.A.,

(w.g.) Mr. C. H. J. F. VAN HOUTEN.

Datum en afzender	Tekst	Opmerkingen
O.D. 10 Mei 1943, no. 117	Groot Gestapo contingent in actie daar kennelijk contact met overzijde, daarom veiligheidshalve contact beperken.	Zie uitgaand no. 49
C.D. 13 Mei 1943, no. 129	Kent U de Wilde, hier optreden namens U?	
Bern 28 Mei 1943, no. ros. 335/339	Persoon die G.B.C. verraden, die onder de naam Toon en A. C. de Wilde opereerde, zou zich bij Vorrink gelegitimeerd hebben door op diens verzoek een brief te doen voorlezen aan Meyer Sluiser voor Radio Oranje. Is dit werkelijk gebeurd en zoo ja, langs welke weg werd dit verzocht aan R.O.?	Zie antwoord Kol. De Bruyne op 31 Mei 1943. (Bern no. 298).
Bern 9 Juni 1943, no. ros. 367	Van verantwoordelijke zijde werd aan onze medewerker medegedeeld, dat tegen de Wilde zeer sterke aanwijzingen bestaan, Probeer hierover nadere aanwijzingen te krijgen. De Wilde beweerde opdracht te hebben om invasie voor te bereiden. Zijn leeftijd en adres is ons niet bekend. Wij kunnen echter nog mededeelen, dat hij kort geleden getrouwd en dat bij arrestatie Vorrink ook hij, zijn vrouw en zijn schoonouders werden gearresteerd, doch dat hij waarschijnlijk korten tijd daarna weder werd vrijgelaten.	Idem tel. Bern no. 303 dd. 3 Juni 1943
O.D. 21 Juni 1943, no. 148	Sinds lang staat volstrekte zekerheid vast, dat twee man beide Schuilnaam De Wilde herhaal De Wilde voor vijand werken.	
O.D. 23 Juni 1943, no. 151	Voor Kolonel De Bruyne stop Acht parachutisten waaronder Doulin en Drake weken geleden gearresteerd. Code-slagwoord friend Marius bekend.	Zie uitgaand no. O.D. 60
O.D. 16 Juli 1943, no. 163	Bericht uit Haren moet voor Kolonel de B. voldoende zijn stop Ons niets naders bekend stop	Antwoord op ons verzoek nadere inlichtingen omtrent gevangenneming 8 parachutisten (uitg. no. 151).
E. 17 van 23 Juli 1943	Zwaantje en Prins Woensdag gearresteerd. Waarschuw zeeweg.	
E. 18 van 28 Juli 1943	Gearresteerd werden verstekeling, Zwaantje, Cargadoors bediende met stukken en twee anderen stop Zuster Zwaantje en man L. e. E. veilig stop Maandag Wolseley handen Gestapo stop.	Evenals E. 17 hoogstwaarschijnlijk tengevolge activiteit De Wilde, in verband met verraad Albert.
Bern 2 Aug. 1943, no. ros 503/506	Verscheidene kringen in Ned. achten de zaak De Wilde uiterst ernstig, vooral daar men hieruit afleidt, dat in Ned. Reg. kringen in Londen verraderlijke elementen werken. Berichtgevers deelen mede, dat volgens hen De Wilde zonder twijfel voor vijand heeft gewerkt. Leeftijd volgens eigen zeggen 28, lijkt echter 35, lengte ongeveer 1,80 m., spleetoogen, neus iets a-symetrisch, donker haar. Schijnt veel gevaren en gevlogen te hebben. Noemt zich ingenieur, soms genie-kapitein, was waarschijnlijk monteur. Noemt zich De Wilde, de *W*? van Kranenburg of van Wissel. Moet volgens berichtgevers worden geïdentificeerd met Antonius van der Waals uit Rotterdam, die sedert 1940 voor Sicherheitsdienst werkt. Beweerde uit Londen te zijn gekomen met opdracht organiseeren sabotage en weerstand ter voorbereiding invasie. Liet brief Meyer Sluiser en foto kinderen M.S. zien. Woonde bij van Looy, Wolffstraat 51 Amsterdam, ander adres bij tandarts De Beer, Roggeschestraat Rotterdam. Kocht huis in Bloemendaal, Saksenlaan 9. Hij liet in Febr./Maart 2 wachtwoorden omroepen voor R.O., eenmaal inhoudend woord schaatsenrijder, andermaal Voor Jacob Uw brieven zijn aangekomen. Laatste wachtwoord meldde goede aankomst zending waarbij zilveren lepeltje, zie wervelwind Mei en 2 persoonlijke brieven voor Koningin. Beweerde 4 codes te hebben voor radiocontact, zijnde met oproepletters M7, M8, M9, op golflengte 61,25 's nachts, bovendien op 15 Febr. op 19,30 u. Kwam regelmatig op bureau Sichth. Dienst te Den Haag, doch wordt thans waarschijnlijk door dezen dienst gezocht. Berichtgevers verzoeken dringend volledige opheldering. Is W. bekend bij Regeeringsinstanties in Londen, heeft hij bestaande codes en wegen gebruikt of zelf met hulp verrader overzijde nieuwe weg georganiseerd? Ook op . . . . ? werkende Ten Bosch zou door een zich noemende De Wilde zijn gearresteerd in Aug. 1942, ware hij niet even te voren ontsnapt. Deze De W. werkte in opdracht Duitsche inspecteur Houbrock, die reeds in 1940 leiding had onderzoek zaak van Hamel. O.D. verzoekt nadrukkelijk te wijzen op toename van gevaar ontcijferen radiotelegrammen met toename aantal telegrammen en met gebruik oplosbare codes. Volgens O.D. oplossen A en W code niet moeilijk. A code bovendien bekend bij technisch personeel O.D. Code 101 veel veiliger, doch ook niet absoluut. Volstrekt onverantwoordelijk seinen voor maandenlang zonder verwisselen sleutels zooals thans. O.D. vernam volledig telegrafisch verkeer aan vijand bekend, hetgeen O.D. waarschijnlijk acht.	Zie uitg. Bern, no. Gu/255/43/X Ontvangen bij A.O.K.

Datum en afzender	Tekst	Opmerkingen
Bern 3 Aug. 1943, no. ros 507	Reeds zijn door zijn toedoen 200 personen waarvan minstens 20 parachutisten gepakt.	De Wilde
O.D. 2 Sept. 1943, no. 181 en 190	Vermeulen adj. K.M.A. alias Albert gearresteerd door telegrafist belast met zender en postduiven, die U midden Juni zou hebben gezonden voor Wim. Albert zou van U hebben ontvangen op postadres op Uw verzoek radiografisch opgegeven A. foto Karel Majoorsuniform plus instructies en postbox Stockholm. B. een medewerker R.O. motto Betje geniet van de zomer. Alberts naaste hulp sinds midden Maart Willy Gestapoagent. Berichten van Albert via vij. sensuur althans sinds 14 dagen voorafgaande aan „Verbeter wereld" en wellicht ook landweg Wim. Ontving U plan 12 en 13 duizend vliegtuigen aanval? Zoo ja, dit dus misleiding. Aanvulling van eerste stuk van dit bericht: Naam Willy luidt De Hartog.	Midden Juni is geen agent van B.I. uitgestuurd.
O.D. 13 Oct. 1943, no. 198	Telegrafist genaamd Van der Velde introduceerde zich met R.O.: „Zeg tegen tante Jo, Glijmes houdt het vuur warm."	Verraad Albert, R.O. bericht door M.I.D. uitgezonden Zie uitgaand O.D. no. 99
O.D. 10 Oct. 1943, no. 220	R.O. berichten worden nog steeds misbruikt wijze De Wilde.	
Zendergroep B.I. 4 Nov. 1943	OS 6 zoekt contact met Engeland. Deze organisatie geeft voor gewerkt te hebben onder BSS leiding. Door verraad zijn vele leden gearresteerd en gefusilleerd stop. Een zekere Georges gekomen uit België als BSS agent bewees zijn identiteit door slagzin: George het klopt als een zwerende duim" stop Arrestaties OS 6 en BSS het gevolg en executie negentien leden OS 6 op 1 Oct. stop Zijt gij of zusterdienst op de hoogte van doel en werken OS 6. Is het gewenscht contact tot stand te brengen via zendergroep B.I. stop Zij vragen gelden, wapens. De leiding is mij bekend. Wie vroeg voor George slagzin aan.	
O.D. 5 Nov. 1943, no. 207	Henk Knoppers die goed schijnt aankomst gemeld R.O. „George het klopt als een zwerende duim [1]) George beweert uit Engeland hierheen gezonden. Is een Belg en zou thans contact hebben met Raad van Verzet stop Zijn deze via België gezonden [2]) met opdracht contact George.	George is Van Vliet = Ridderho [1]) uitgezonden door M.I.D. [2]) Slaat op Brutus en c.s.
Rudi via De M. 5 Nov. 1943, no. 39	Aart van der Velde uit Albert-groep is de Wilde.	Zie uitg. O.D. no. 207
O.D. 5 Nov. 1943, no. 208	Beide R.O. berichten „verbeter de wereld" en „zeg tante Jo" door Van der Velde thans gebleken door van der Waals (De Wilde) gebezigd voor introducties bij Albert stop Indien Uw 99 goed begrepen zijn beide op verzoek telegrafist zusterdienst aangevraagd en hier veel slachtoffers stop Ware het niet beter geweest wantrouwen eerste telegrafist door U was bekend gemaakt stop.	Zie uitgaand O.D. no. 103
O.D. 10 Nov. 1943, no. 21	In aansluiting 207. De aangekondigde contactman van zusterdienst voor Raad van Verzet verzoekt te seinen: From Brutus stop Number three stop This is to check upon the reliability of other sender stop Please send duplicate of answer to last message over this sender stop Include in every message a reference to some mutual friend stop I will do same stop Roy stop This is urgent stop Love Doreen.	
O.D. 17 Nov. 1943, no. 214	ACO een. zeven en zeventig. P. Dourlen en CFM een M. tachtig negen. J. Bubbink lang geleden uit Haren ontsnapt zoeken contact met zusterdienst volgens kameraden in Haren zouden zij goed zijn verzoeke orders.	
Bern 22 Nov. 1943, no. 25	Luitenant Johan Bernard Ubink, wiens schuilnaam in Engeland Udo, en code letters CEN als parachutist in nacht van 30 Nov. op 1 Dec. 1942 in Nederland afgesprongen, en sergeant Pieter Dourlein, schuilnaam Diepenbroek, code letters ACO, die afgeworpen in nacht van 9 op 10 Maart 1943, zijn alhier aangekomen. Zij blijken personen te zijn die in mijn telegrammen 8 en 17 bedoeld waren. Beide verklaren dat zij werden opgewacht door receptie comité op plaats van afspringen dat hun code namen Louis en Paul kende, doch uit N.S.B.-ers en Duitsche stormpolitie bleek te bestaan, waardoor zij dadelijk werden gearresteerd Bij hun verhooringen bleek dat Duitschers volkomen op de hoogte van geheele organisatie ook van code en alle contact punten met wachtwoorden ook in buitenland. Sinds lange tijd onderhouden Duitschers met code contact met Engeland alsof zij de parachutisten zijn. Zij schatten minstens 130 man reeds gearresteerd op die wijze, zoodat geheele organisatie in handen van Duitschers. In nacht van 29 op 30 Augustus j.l. ontsnapten zij uit gevangenis. Zij verdenken Majoor Bingham van verraad zonder hem direct te durven beschuldigen en dringen op groote voorzichtigheid aan met dit telegram. Op 25 November kan ik hen naar Spanje zenden langs onze gewone route, doch maatregelen moeten genomen worden teneinde verblijf in Spanje zoo spoedig mogelijk te eindigen, daar hun verdere inlichtingen mijns inziens zeer	Zie uitgaand Bern no. 23 dd. 23 Nov. 1943

Datum en afzender	Tekst	Opmerkingen
	belangrijk. Gaat U hiermede accoord of wil Engelsche Dienst hun een andere opdracht geven? Gelieve mij onmiddellijk seinen of zij werkelijk zijn wat zij voorgeven. Signalement eerst genoemde: lengte 1 m 82, gezicht lang en smal, haren blond, oogen blauw-grijs, neus vrij groot en breed, eenigszins gebogen; lidteeken op linkerknie. Van tweede: lengte 1,78 m, gezicht lang eenigszins driehoekig zware kin iets vooruitspringende onderkaak, haar donkerblond, oogen grijsgroen, zware wenkbrauwen, neus lang en smal, top middelvinger linkerhand beschadigd, op rechter beneden arm getatoeeerd anker.	
Bern 30 Nov. 1943, no. 34	Op 26 Nov. zijn bedoelde personen vertrokken met paspoort op naam van Johan Bernard Uldenhout en Pieter Davids.	Dit zijn de 2 ontsnapte agenten van M.I.D.
O.D. 3 Dec. 1943, no. 215	Is U duidelijk dat Brutus zooals aangegeven in 207 contact heeft met George en met hem bezoek bracht bij O.D. functionaris waar hij mededeelde ten behoeve Ned. verzets organisaties hierheen te zijn gezonden.	
O.D. 8 Dec. 1943, no. 220	Gestapoagent van Wesemalen introduceerde zich met „Waar werd oprechter enz." [1]) stop Gestapoagent Kasteel idem: „Kees het [2]) gaat allerbest" dat voor Tip en Top was stop Gestapoagent George met R.O.: „Over bloemen en [3]) grootmoeder enz." althans ook George reçoit [4]) quatre plus enz. gebruikt hebben.	[1]) door M.I.D. omgeroepen. [2]) Omgeroepen door B.I. (Tip en Top is een onzer agenten). [3]) omgeroepen door M.I.D. [4]) aangevraagd door Bern (moet o.i. een vergissing zijn, daar bedoeld voor heel ander doel).
Bern 22 Dec. 1943, no. 50	Eind Oct. is bij Leuven België een vliegtuig neergestort, waarbij Ned. parachutist, wiens deknaam Hans is, alles verloor, behalve instructie ingeval van invasie afkomstig van High Command. Genoemde parachutist deelt mede, opdracht te hebben van High Command verbinding te zoeken met illegale pers in Nederland, speciaal teneinde invasie-instructies door te geven. Van deze instructies luidde eerste zin: „The Allied High Commands is making their plans." Datum links: 13 Oct. 1943. Het stuk bestaat uit vier deelen. Het eerste deel heet: „Introduction" het vierde deel „Passive task". Ook wordt gezegd, dat Min. Gerbrandy het tijdstip der invasie ondubbelzinnig zal mededeelen. Genoemde bron verzoekt, indien dit stuk authentiek, zoo spoedig mogelijk op 2 achtereenvolgende dagen, alsook bovendien op 1 en 2 Jan. in middag en avonduitzending R.O. om te roepen: „De gast komt huis". Wanneer dit stuk berust op provocatie, omroepen: „De gast komt niet thuis".	Ned. parachutist is Brutus van M.I.D.
O.D. 23 Dec. 1943, no. 231	Red. van Vrij Nederland verzoekt 10 Dec. bericht of parachutist Hans eind Oct. bij Leuven is neergestort, die zegt voor Ned. pers gezonden, soms Brutus is stop Hij heeft instructies van High Command van 13 Oct. stop Vierdeelig Passive Task.	
De Meester, no. 81, 18 Jan. 1944	Anton de Wilde liet zich ontvallen in Oct. in Zweden te zijn geweest stop Werkt o.a. onder de naam Bar. van Lynden en woonde in flatgebouw Boschzicht Benoordenhoutscheweg 26 stop Broer van gewezen Consul staat in assurantiekringen als meest onbetrouwbaar bekend en hij onderhoudt contact met zeer ongunstige lieden.	Broer consul heeft contact met Consul Generaal in Stockholm.
De Meester, no. 84, 20 Jan. 1944	Kapitein Aben vertrok 7 Jan. via Kopenhagen naar Vestervik Zweden halt Een houtfirma bevestigde dat Aben fout is. Noot: B.I.: De Wilde is onder naam Cort via Aben in Zweden geweest.	
Bern 20 Jan. 1944, no. 77	Punt 12. Kunt U mij standpunt Regeering mededeelen? Verschillende groepen in Nederland vragen of propaganda-school te Londen eerst contact met Ned. organisaties wil opnemen voordat zij menschen uitzenden. Door deze school gezonden Brutus had verkeerde contacten mede gekregen n.l. George Brandy en Bram van Oordt, welke beide voor Gestapo. Tegen deze personen is door een ons bekende zender in Engeland reeds gewaarschuwd. [1])	[1]) onbekende zender was van B.I.
Bern 24 Jan. 1944, no. 84	Nederland meldt, dat signalement Hans klopt. Laatst gezien in Doorn op 3 Jan., vermoedt wordt, dat waarschuwing te laat en hij gearresteerd. In België kwam hij in aanraking met George Brandy en door dezen met iemand te Doorn wiens naam door Nederland niet genoemd wordt. George geeft voor uit Engeland te komen en te werken voor Engelschen Dienst. Er zijn verschillende aanwijzingen dat personen die met hem en man uit Doorn contact kregen gearresteerd werden.	

BIJLAGE 36

Brief dd. 4 Februari 1944 van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog

DEPARTEMENT VAN OORLOG
M.V.T.

K. 21/44.

No. M.V.T. 9/58 Z.G.

Hereford House, Flat 22.
117 Park Street.
Londen W. 1. Mayfair 9761.

Londen, 4 Februari 1944.

Zeer geheim. Persoonlijk.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Oorlog.

Ik heb de eer Uwer Excellentie het volgende te berichten.

1. Op Dinsdag 11 Januari j.l. te 15.00 mocht ik een onderhoud hebben met Uwe Excellentie over verschillende onderwerpen. Een hiervan betrof de mededeeling mijnerzijds, dat ik na een zeer langdurig onderhoud met Brigadier Mockler Ferryman thans de meening was toegedaan, dat alle mogelijke garanties waren verstrekt, waarop met verdere S.O.E. operatiën naar Nederland kon worden voortgegaan. Uwe Excellentie heeft mij hierop nog de vraag gesteld of dan hiermede ook de bezwaren waren vervallen, welke ik in mijn brief van 7 Januari 1944, M.V.T. no. 9/50 Z.G. naar voren had gebracht, waarop ik bevestigend heb geantwoord.

Ik deed de toezegging deze mondelinge mededeeling alsnog schriftelijk te zullen bevestigen.

Toen ik in den avond van dienzelfden dag de telefonische mededeeling ontving, dat ik den volgenden dag naar U.S.A. moest vertrekken, heb ik in het telefonisch onderhoud, dat ik toen nog met U mocht hebben, medegedeeld, dat dit overrompelend vertrek storend werken zou op de operatieplannen waarover ik U in dien middag gesproken had.

2. Doordat ik op Woensdagochtend overstelpt was door allerlei werkzaamheden, welke verband hielden met mijn vertrek op dien dag, heb ik de schriftelijke bevestiging van mijn ad 1. gedane mondelinge mededeeling niet meer kunnen verzenden. Wèl had ik echter èn S.O.E. en Kapitein Lieftinck uitgebreid op de hoogte gesteld van mijn gesprek met U, met opdracht bepaalde operaties zoo spoedig mogelijk te doen uitvoeren.

3. Thans verneem ik van Kapitein Lieftinck, dat hij bij een mondeling onderhoud met Uwe Excellentie vernam, dat U niets bekend was van de door mij hiervoren vermelde mondelinge mededeeling, „dat mijn bezwaren tegen voortgaan met operaties (als bedoeld in mijn schrijven van 7 Januari M.V.T. 9/50 Z.G.) waren opgeheven en dat derhalve moest worden voortgegaan."

Ik betreur het ten zeerste, dat ik op Woensdag 12 Jan. j.l. (de dag van mijn vertrek) niet meer de gelegenheid vond, de door mij toegezegde schriftelijke bevestiging toe te zenden. Een en ander heeft aanleiding gegeven tot verwarring en oponthoud.

4. Hierbij komt, dat ik eveneens op 11 Januari te ± 11.45 een bezoek bracht aan Majoor Somer op diens bureau en aldaar in een onderhoud (waarbij aanwezig was Kapitein Jhr. van Houten) meedeelde:

a. dat ik het plan had wijziging te brengen in de bezetting van verschillende functies voor mijn S.O.E.werk;

b. dat ik dit echter eerst dan kon doen, wanneer de vermoedelijk geschikte menschen hiervoor aanwezig waren (ik sprak o.m. over Ritmeester Pahud de Mortanges);

c. dat de mogelijkheid bestond, dat een en ander niet zou zijn geregeld vóór ik naar U.S.A. zou moeten vertrekken;

d. dat ik verzocht in dat geval alle mogelijke hulp en medewerking aan Kapt. Lieftinck te verleenen, aangezien met spoed met de operaties moest worden voortgegaan.

Op dit laatste verzoek deed Majoor Somer toezegging, dat hij alle mogelijke hulp en medewerking zou verleenen.

Thans wordt mij door Kapt. Lieftinck en Luit. ter Zee Schilp meegedeeld, dat Majoor Somer en Kapt. van Houten aan hen meedeelden, dat zij zich van dit onderhoud niets herinnerden, zelfs niet van mijn bezoek.

5. Over het gestelde ad 4 had ik hedenmiddag te 12.30 een onderhoud met Majoor Somer; Z.H.E.G. herinnerde zich nu wèl mijn bezoek op 11 Januari j.l. alsmede de diverse punten van het gesprek m.d.v. dat hij volhoudt, dat zoowel hij als Kapt. van Houten den indruk had behouden, dat ik niet gesproken had over „hulp bij op korten termijn uit te voeren operatiën", doch over „hulp bij de *voorbereiding* van met spoed uit te voeren operaties".

Waar het hoofddoel van mijn bezoek aan Maj. Somer juist was om ook hem mee te deelen, dat wij „doorgingen" en om daarvoor zijn bereidwilligheid in te roepen ook al zou Kapt. Lieftinck hiervan gedurende mijn afwezigheid de leiding hebben, is het mij onbegrijpelijk, dat dit misverstand kon ontstaan.

6. Tevens bleek mij bij een gesprek, dat ik hedenochtend met Z.K.H. Prins Bernhard mocht hebben, dat Z.K.H. over de moeilijkheden van den S.O.E.dienst was ingelicht. Z.K.H. noemde alleen als één van zijn zegslieden Kapt. van Houten. Vrij zeker zijn er echter meer „insiderzegslieden" geweest.

Ik acht deze handelwijze onjuist. Indien Zijne Koninklijke Hoogheid ingelicht had moeten worden over de tegenslagen in den dienst van S.O.E. (M.V.T.), dan was het mijn taak geweest om dit te doen.

7. Na alle moeite, die ik heb gedaan om een eenigszins behoorlijke gang van zaken te verkrijgen, kom ik tot de conclusie, dat deze pogingen niet alleen te vergeefs zijn geweest, doch zelfs, dat het voor mij niet mogelijk is bij de bestaande organisatie, personeelsbezetting en hier en daar heerschende opvattingen over plicht tot geheimhouding, tot een goede basis voor dit werk te komen.

Het bovenstaande is voor mij dan ook aanleiding, Uwer Excellentie met de meeste klem te verzoeken mij van mijn functie, voor zoover deze betreft het behartigen der S.O.E. aangelegenheden, te ontheffen.

Het Hoofd M.V.T.
de Kolonel der Mariniers,
(w.g.) M. R. DE BRUYNE.

BIJLAGE 37

Brief dd. 4 Februari 1944 van kolonel de Bruyne aan de Minister van Oorlog

DEPARTEMENT VAN OORLOG
M.V.T.

K. 21/44.

No. M.V.T. 9/59 Z.G.

Hereford House, Flat 22.
117 Park Street.
London W. 1. Mayfair 9761.

Londen, 4 Februari 1944.

Zeer geheim. Persoonlijk.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Oorlog.

Ik heb de eer Uwer Excellentie het volgende te berichten.

1. Teruggekeerd van mijn kort verblijf in U.S.A. vernam ik van Kapt. Lieftinck, welke S.O.E.operaties naar Nederland op het punt stonden uitgevoerd te worden. Ik had vóór mijn vertrek toestemming hiervoor gegeven aan Brigadier Mockler Ferryman en Kapt. Lieftinck.

Een dier operaties was: het opnemen van contact met den Raad van Verzet. Hiertoe had Kapt. Lieftinck gebruik gemaakt van door den Majoor Dr. Somer aangeboden hulp, welke laatste n.l. over een man beschikte, die van den Raad van Verzet hier naar Engeland was overgekomen. Mij was van dezen man vóór mijn vertrek naar Engeland niets bekend; wel wist ik uit een mondelinge mededeeling van Maj. Somer, dat hij mij een zeer goed contact met den R. v. V. kon bezorgen, waarvan ik gaarne gebruik wenschte te maken, hetgeen ik ook aan Kapitein Lieftinck opdroeg.

2. Bij de hervatting van mijn werkzaamheden vernam ik van Kapt. Lieftinck dat geheel volgens mijn wenschen was gehandeld, doch dat de betrokken „man van de Raad van Verzet" op 't laatste moment zijn houding had veranderd (wellicht beïnvloed door mededeelingen betreffende de S.O.E.debacle in Nederland door officieren van B.I.) en alleen dan zijn medewerking wilde verleenen, indien hijzelf eerst terugging, den toestand verkende en de komst van onze agenten voorbereidde. Hierdoor kwam S.O.E. in een impasse te verkeeren, aangezien zij onder den drang van tijdnood direct, d.i. nog deze maanperiode, de agenten reeds naar Holland wilde zenden (Onzerzijds werd over een andere, eveneens zeer goede, contactmogelijkheid met den Raad van Verzet beschikt.)

Kapitein Lieftinck zat hierdoor voor een zeer moeilijke beslissing. Na een zeer uitgebreid overleg met de Engelsche S.O.E. instanties besloot hij tot de directe uitzending met gebruikmaking van het eigen, zeer goede contact-adres, waardoor dus geen gebruik zou worden gemaakt van den contactman van Majoor Somer, of liever nog: waarbij de later volgende medewerking van dezen contactman zou worden verzocht.

3. Dit was de toestand zooals ik die aantrof. Direct heb ik deze zaak nader in beschouwing genomen en den contactman van Majoor Somer verzocht bij mij te komen. Bij dit onderhoud weigerde deze man echter zijn medewerking, wanneer wij eerst onzen eigen weg bewandelden. Ik heb hem daarop laten weggaan zonder hem iets van mijn beslissing te laten merken.

Na zijn vertrek droeg ik Lieftinck op, S.O.E. er mede in kennis te stellen, dat ik wenschte, dat de *directe* uitzending moest worden afgelast en dat de door den contactman van Majoor Somer aangeboden hulp zou worden aanvaard.

Ik nam deze beslissing *niet* op het feit, dat ik dezen weg *beter* achtte, doch uit angst dat bij een eventueele mislukking er uiteraard weer door de vele instanties, die zich thans bevoegd gevoelen in S.O.E. aangelegenheden mee te praten en te becritiseeren, zou kunnen worden gezegd: Wij hadden ze weer van te voren gewaarschuwd.

Ik stipuleer dus uitdrukkelijk: De beslissing door Kapt. Lieftinck genomen was een moeilijke, een goede en een uitermate moedige.

Mijn herroepen van deze beslissing was *niet* gebaseerd op de meening, dat ik een *betere* oplossing koos. Ik werd hoofdzakelijk geleid door practische overwegingen, die men gerust kan kwalificeeren als: angst voor de bekende critiek bij een altijd mogelijke mislukking.

Een ongetwijfeld weinig gezonde basis dus.

4. Hedenmorgen bracht Major Johns (de aangewezen vervanger van Maj. Bingham) mij de mededeeling over, dat de S.O.E.leiding vermeent door deze weifelende houding mijnerzijds geen verdere uitzendingen naar Nederland te kunnen of willen doen: Alle (ook de andere) voorgenomen operaties werden afgelast. Schriftelijke bevestiging zal mij nog worden toegezonden, terwijl aan den Engelschen Prime Minister zal worden verzocht de Ned. Regeering hier officieel mede in kennis te stellen met overdracht der verantwoordelijkheid voor eventueele gevolgen.

Mij stond m.i. niets anders te doen dan deze mededeeling voor kennisneming te aanvaarden. Ik acht de beslissing zeer vèrgaand en onaangenaam tegenover mijzelf, doch ik kan begrijpen, dat de S.O.E. leiding, op de hoogte van het meepraten van en het (wellicht onbewust) beïnfluenceeren door allerlei onbevoegde Ned. instanties, verder werken onmogelijk acht.

5. Dit alles beteekent dus, dat aan iedere verdere voortzetting van verzetsorganisatie in Nederland een einde is gekomen. Vermoedelijk of beter nog, zeker, wordt deze aangelegenheid thans verder afgehandeld langs diplomatieken weg.

Mocht een en ander nog leiden tot een oplossing, dat toch nog zou worden voortgegaan, dan moge ik nogmaals met nadruk wijzen op mijn verzoek tot ontheffing uit deze functie, gedaan bij mijn schrijven dd. 4 Februari 1944, No. M.V.T. 9/58 Z.G. Pers.

Ik ben ten allen tijde bereid, rekening en verantwoording af te leggen van het door mij in deze gevoerde beleid. Ik ben nooit teruggeschrikt voor de moeilijkste beslissingen, hoe onaangenaam het werken ook was geworden sinds dat B.I. en andere instanties een soort van medezeggenschap verkregen.

Het is echter mijn vaststaand besluit, dat ik in de toekomst geen bemoeienis met deze taak meer wensch te hebben.

Het Hoofd M.V.T.
De Kolonel der Mariniers,
(w.g.) M. R. DE BRUYNE.

BIJLAGE 38

Brief dd. 13 Augustus 1942 van captain Seymour aan mr. van Angeren met de copieën van de laatstelijk ontvangen telegrammen der C.I.D.-agenten in Nederland

Telephone:
Whitehall 9400,
Extension 1008

War Office,
(Room 055 A,)
Whitehall, S.W. 1

„MOST SECRET"

No. 0143

13th August 1942

Dear Dr. van Angeren,

At Mr. Van 't Sant's request I am sending you herewith copies of the most recent messages from our men.

Yours sincerely,
(w.s.) SEYMOUR

Dr. van Angeren,
Arlington House,
Arlington Street, W. 1

(We suspect all these messages of having been sent by the Germans).

„MOST SECRET"

NAPIER

8th August, 1942.

Damage to overhead wires by balloon very unlikely — this will be checked. I called you in vain every time since 10th July. Indoor aerial seldom successful. Name frequencies always with their letters. Why did you refuse the night frequencies on 3rd July after repeated request — when do we use these. Much money urgently necessary.

11th August, 1942.

The Gyzelaars at *Haren* are asking urgently for weapons — to smuggle them in would be possible. Also from another side weapons have been asked for by groups remaining from the mobilisation. Can you drop these and if so as quickly as possible. These centres of opposition will be kept in contact with you through me.

COWLEY

3rd July 1942.

Send Morris soon as I have special tasks for him. He must have own wireless set. Please inform me when and how he is coming and where I can meet him.

8th July, 1942.

As to quarters prepared at *Tilbourg* and other places I heard that troops have not yet arrived. I will be advised as soon as they arrive. Informants believe quarters are prepared only to make people believe that plenty of troops still expected.

COWLEY

15th July, 1942.

Got no information about troop transports to the East. Large concentration of motor transport columns with different till now unknown marks around *Amersfoort*, *Utrecht*, coming from the East but elderly men no elite troops.

27th July, 1942.

Markings are as follows. House with smoking chimmey on righthand side. Diagonal axe with blade right downward. Caricature of Stalin's profile looking to the left. Silhouette of Russian church with three towers.

(The above messages are all also suspected of having been sent by the Germans).

ARAMIS

13th July, 1942.

Not three but six destroyers first ready in 1944.
Rebuilt ex blockade runner to go Wurmann Line. Privateer. Six guns of fifteen centimeter two torpedo tubes. New apparatus on rails as most people say for some secret weapon. Arrived one month ago in Stettin.

(Aramis is, we hope and as far as we know, still safe).

BIJLAGE 39

Verslag van een gesprek van de heer K. de Graaf met mr. R. F. Wery, gehouden op 30 Juni 1948

Mijn naam is Klaas de Graaf; ik woon aan de Carel Reynierskade no. 255 te 's-Gravenhage, telef. 722562.

Op Januari 1944 kwam ik vanuit Nederland op Brits gebied. Ik kreeg opdracht van de Minister van Oorlog het M.I.D. over te nemen, een onderzoek naar hetgeen later bekend stond als E. Spiel in te stellen en een nieuw bureau, het latere B.B.O. voor te bereiden. Mijn chef op B.B.O. werd generaal v. Oorschot. Later werd ik waarnemend hoofd van het B.B.O. en tenslotte commander van het Continental Detachment. Thans werk ik bij de B.P.M.

Te dien einde ben ik ongeveer 1½ maand op het bureau van de M.I.D. geweest. Ik heb Kolonel de Bruyne, Kapitein Lieftinck en luitenant Schilp medegemaakt evenals Kolonel Somer en Majoor Seymour Bingham en tal van Engelse officieren, die onder hem werkten. Mijn werk werd zeer bemoeilijkt, daar ik als chef had 1. de Minister van Oorlog, 2. de Minister President. 3. De chef Generale Staf. 4. de Prins, 5. Generaal van Oorschot.

Na mijn opdracht van de Minister van Oorlog begaf ik mij naar het M.I.D. en vroeg inzage van het archief (Januari 1944). Het bleek mij, dat dit archief onvolledig was. Ik vond een aantal zg. operational orders (algemene richtlijnen, welke door de Engelsen aan hun agenten gegeven werden), niet echter de zg. „bijlagen", waarin de eigenlijke opdracht stond samen met alle nauwkeurige gegevens. Op mijn vraag, waar deze bijlagen waren, werd mij geantwoord, dat deze door de Engelsen niet afgestaan werden. Hieruit was mij duidelijk, dat het M.I.D. slechts een ondergeschikte rol speelde, daar dit bureau zelfs niet op de hoogte was van de opdrachten aan zijn eigen agenten.

Ook trof ik een aantal gedecodeerde telegrammen aan afkomstig van S.O.E. en wel van de Nederlandse Sectie, welke onder leiding van Majoor Seymour Bingham stond. Het bleek mij, dat op deze telegrammen of geen security check stond of dat de security check fout was. Dit kon ik zien, aangezien de Britse codedienst door een gebruikelijke afkorting op het telegram aangaf of de security check niet of niet goed was doorgekomen.

Op mijn vraag aan Kapitein Lieftinck, of hem niet opgevallen was, dat de security checks ontbraken, vroeg deze Kapitein mij: „wat zijn security checks?" Nadat ik Kap. Lieftinck de betekenis van deze checks uitgelegd had, zag deze de ernst der zaak in. Luitenant Schilp, Kap. Lieftinck en ikzelf maakten een kort procesverbaal op, waarin wij constateerden, dat de telegrammen zonder of met een foute security check waren aangetroffen. Dit procesverbaal moet zich bevinden in het archief van de M.I.D.

Bij mij was geen twijfel, dat hier ergens verraad moest schuilen. Daar ik de nieuwe dienst der B.B.O. moest voorbereiden en onze agenten niet aan dezelfde gevaren mocht blootstellen als de agenten der M.I.D. was het zaak deze affaire snel uit te zoeken.

Mijn nauw contact met Kap. Lieftinck en Luitenant Schilp gaf mij de overtuiging, dat deze heren geheel onkundig waren van het werk van een inlichtingendienst en dat zij door de Engelsen slechts gebruikt werden voor de recrutering van agenten en als „postbureau".

Het is mij bekend, dat Kap. Lieftinck een Duitse moeder heeft. Lieftinck was een vriend van Bingham. Ik wantrouwde echter Majoor Seymour Bingham. Een eerste aanwijzing was daarvoor het rapport Dourlein en Ubbink. Majoor Bingham sprak onberispelijk Nederlands. Hij was een homosexueel. Hij woonde geruime tijd in het zelfde huis als Kap. Lieftinck. Deze kapitein was echter geen homosexueel. Majoor Bingham was in het begin van de oorlog geplaatst op de Royal Patriotic School en zal ongeveer midden 1942 aan het S.O.E. verbonden zijn. Ongeveer Februari 1944 werd de Majoor door de Engelsen gedesavoueerd en overgeplaatst naar de South East Asia Command. Waar hij thans verblijft is mij niet bekend. Na de bevrijding zette ik in Nederland het onderzoek voort en wel speciaal naar de rol van de Nederlandse familieleden van Majoor Bingham. Een daarvan, een man, werkte voor de S.D. in Abwehrverband, in dezelfde afdeling als de thans niet meer in leven zijnde verrader Allard Brinkman. De thans ter dood veroordeelde Adriaan Breed, bijgenaamd Jackie, zou mogelijk ook gegevens omtrent dit familielid kunnen verstrekken. Op het ogenblik dat ik in Nederland voor de climax van mijn onderzoekingen stond — het leveren van bewijsmateriaal tegen dit familielid — werd ik door de heer Sanders, de secretaris van de toenmalige Minister-President ontboden. Dit vond plaats in eind Januari 1946. Tot mijn grote teleurstelling en ontsteltenis werd mij gelast het onderzoek „geruisloos" te staken. De betaling van de aan dit onderzoek werkende officieren werd ingehouden. Mijn rapport, waarin gegevens staan omtrent beide Binghams, die ik mij thans niet meer herinneren kan en die ik evenmin uit mijn notitieboekje kan reconstrueren, heb ik ingediend bij mr. van Enthoven. Nooit heb ik meer iets op dit rapport gehoord en navraag, waar dit rapport gebleven is, leidde evenmin tot enig resultaat. Ik betreur dit zeer, omdat de familieleden van de betrokken agenten thans zeer gedupeerd zijn.

U vraagt mij naar de rol van Kolonel de Bruyne. Toen de Engelse dienst aanvankelijk weigerde telegrammen aan de M.I.D. te verstrekken, heeft de kolonel geweigerd verder nog enige verantwoordelijkheid te dragen. Nadien hebben de Engelsen ingebonden en werden hem paraphrases van de ingekomen telegrammen verstrekt. Hierna heeft de kolonel zich weinig meer bemoeid met het M.I.D.

Kolonel de Bruyne heeft na de gevangenzetting van Dourlein en Ubbink zijn best gedaan hen te bevrijden. Dat mislukte door toedoen van Majoor Tom Wells. De kolonel had evenmin als zijn ondergeschikte de nodige vakkennis voor het leiden van een inlichtingendienst. Met welke moeilijkheden de M.I.D. bij zijn ontstaan te kampen had, blijkt wel hieruit, dat men aanvankelijk niet wist waar de Engelse dienst gevestigd was. Men had zelfs niet de beschikking over een pistool.

Het is mij niet bekend, dat de verhouding tussen Kolonel Somer en kolonel de Bruyne zeer slecht was. Behalve een in deze gevallen normale naijver bestond een persoonlijke antipathie. Tenslotte heeft kolonel de Bruyne een brief geschreven aan de Minister van Oorlog (of Minister President?), waarin kolonel Somer beschuldigd wordt als hoofd van de O.D. te willen optreden en ook een passage over „houte sabeltje" stond. Deze brief is mij verschillende malen voorgelezen. Kolonel Somer heeft de hand weten te leggen op deze brief. Het conflict liep zo hoog, dat één der twee kolonels moest wijken. Daar spoedig bleek, dat kolonel de Bruyne geen agenten meer had, kon deze laatste zijn dienst niet meer voortzetten. Hiermede was dit conflict opgelost.

Het dossier van de M.I.D. bevindt zich op het Departement van Marine. Toen ik het dossier na de bevrijding voor het laatst zag, heb ik opgemerkt, dat een aantal stukken, die ik in Londen nog gezien heb, verdwenen waren, Ik denk b.v. aan de operationalorders inzake Apollo, Brutus, Cnoops. Ik heb nog in Nederland fotocopieën laten maken van stukken uit dit archief. Deze zijn als bijlage bij mijn rapport aan mr. v. Enthoven gevoegd.

U vraagt mij of een gedeelte van het archief niet verbrand is. Hiervan is mij niets bekend. Wel is mij bekend, dat in de Bakerstreet bij de Engelse dienst een brand gewoed heeft. Uiteraard bevond zich het archief van de M.I.D. daar niet.

Inzake het E. Spiel zouden in de eerste plaats gehoord moeten worden, de overlevende agenten. Dezen hebben een security check nimmer afgegeven. Het zijn Ubbink, Dourlein, Mej. Terwindt, Cnoops, van Schelle, Gruen en Guido Zembsch-Schreve. Cnoops en van Schelle waren contrôle agenten. Deze vorm van contrôle acht ik echter geheel ongeschikt Schreve, een Nederlander, was agent in Engelse dienst. Zijn adres is Av. Juliette Nolo Brussel, Villa Morillon.

Behalve Bingham vertrouw ik ook niet de Engelse Majoor Tom Wells. Ik borrelde wel in Londen met Bingham, die dacht, dat hij op deze wijze gegevens van mij kon verkrijgen. Ook in Engeland heeft het E. Spiel in 1945 een rol gespeeld in de polulaire pers, Daily Mail, Daily Telegraph enz. Ik herinner mij de headline „Germans stole our spy radio".

Omtrent Giskes en Schreieder kan ik het volgende mededelen. De verhouding tussen beide mannen was zeer slecht. Dit is mij gebleken uit de Engelse en Amerikaanse rapporten. Schreieder zou Giskes zelfs gedreigd hebben een kopje kleiner te maken. Na de val van Canar in Berlijn, verkreeg de S.D. de supervisie op de Abwehr en kwam Giskes onder contrôle van Schreieder.

Thans zal Schreieder deze slechte verhouding *loochenen vermoedelijk*, omdat Giskes te veel van hem afweet. Bij navraag naar de Nederlandse Bingham zal Schreieder zich misschien ook om dezelfde reden van de domme houden. Giskes heeft zich naar de ervaring met onze agenten behoorlijk gedragen. Schreieder heeft daarentegen geweten, welk lot de Nederlandse agenten, die in opdracht van Berlijn in de Duitse concentratiekampen gezonden werden, tegemoet gingen. Met een beroep op de wens van Giskes om deze agenten in Nederland te houden voor oorlogsdoeleinden, had hij de agenten naar mijn mening zeker van de dood kunnen redden.

Ik ben bereid voor de Enquete-Commissie te verschijnen en die inlichtingen te geven, die ik kan verstrekken.

(w.g.) Mr. R. F. WERY.

BIJLAGE 40

Statement dd. 14 December 1949, afgegeven door het Britse Ministerie van Buitenlandse Zaken (Foreign office) aan mr. L. A. Donker, voorzitter der Enquêtecommissie

Statement from the Foreign office for Dr Donker, Chairman of the Netherlands Parliamentary Commission of Enquiry

1. During the last year enquiries have been received relating to the evidence put before the Netherlands Tribunal concerning the conduct of clandestine operations in Holland and the German penetration of Resistance Movements. The Foreign Office has, of course, no standing in relation to the Tribunal. However, certain allegations have appeared in the Netherlands press and elsewhere, to the effect that the British Military authorities, in so far as they were responsible for the conduct of these operations, had other ends in view than those which they declared to the Netherlands authorities. There is not a shred of truth in these allegations: in organizing sabotage in the Netherlands, and in supporting the Netherlands Resistance Movement, the British authorities were guided by one consideration only — to attack the enemy in those areas where the allied forces were not in contact with the German army. In implementing this policy, with which the Netherlands Government-in-Exile were in complete agreement, the British authorities received the wholehearted collaboration of the Netherlands authorities, and the devoted services of many gallant Dutchmen.

2. The suggestion that the British authorities departed from the objectives which they had agreed with their Dutch colleagues and, in particular, the suggestion that the lives of Dutch patriots were deliberately sacrificed in the interest of other objectives in the Netherlands or elsewhere, are both repugnant to His Majesty's Government and the British people, and entirely lacking in foundation. In order, therefore, to correct any false impressions which the above mentioned allegations may have created, the Foreign Office wishes to place certain facts before the Commission.

3. The organisation concerned with all these matters in the United Kingdom was disbanded immediately after the war, and the bulk of its records destroyed: this has necessarily put serious obstacles in the way of the enquiry. It is of particular importance to note that the actual wireless messages to and from the Netherlands dealing with the day to day conduct of the operations, were destroyed with the other records. It is impossible now to give the exact number of these messages, but, bearing in mind that similar operations were taking place in other territories occupied by the enemy, there could not have been fewer than several hundred thousand of them.

However, it has been possible to check certain of the relevant dates, and the following facts emerge.

4. The resistance activities were regarded and conducted by both sides as joint operations based on the United Kingdom.

5. Communications to and from the United Kingdom were naturally controlled by His Majesty's Government. This was the normal rule, although its rigidity was, to a certain extent, relaxed as the war developed.

6. At the crucial stage in the penetration of the S.O.E./M.I.D. operations, that is in March, 1942, when the messages from the agent Lauwers, alias Ebenezer, began to arrive without the proper security checks, the Senior, Netherlands Officer, then Colonel de Bruyne, was not in a position to check the texts of the signals received and dispatched.

7. The enquiry conducted at the time in Great Britain was necessarily incomplete because no evidence on the German side was then available. But it conclusively established that the original penetration was due solely to the operations of the German counter intelligence; and that these produced a chain reaction owing to the system of reception committees, which were jointly considered necessary owing to conditions in Holland, especially in view of the highly restricted dropping areas.

8. The most important result of the penetration of these operations was that, as it took place at an early stage it led to complete German control. An important contributory cause of the penetration, and particularly of its continuance was that the omission of the security checks by certain W/T operators was ignored.

9. Investigations were held at various periods after the original penetration had begun, but in each case a decision was taken to continue the operations. These decisions were reached after taking into consideration the personalities and characters of the agents, and with the knowledge that the security checks had been proved in other cases to be inconclusive as a test.

10. It was later realised that the decision to continue the operation was mistaken.

11. The controlling headquarters in London were not unaware of these reasons, and made repeated efforts both to obtain a cross check from inside Holland, and to discover indications of enemy control in the messages received. All these efforts proved abortive.

12. At the crucial date which, as mentioned above, was disastrously early in the proceedings, Major Bingham was not in charge of the British side of the section and was not in a position to decide the policy. He himself was opposed to the system of reception committees, and as soon as he took charge (in March 1943) insisted on doing away with it, and adopting the more secure system of the „blind drop". Major Bingham was also responsible for ensuring that Dutch officers should be able to examine actual texts of telegrams where appropriate.

13. The various and searching enquiries held by His Majesty's Government into the failure of S.O.E. operations in the Netherlands during 1942 and 1943, leaving aside such errors of judgment as may have occurred in the course of their conduct, have not revealed the slightest grounds for believing that there was treachery either on the British or on the Netherlands side.

14. The allegation that British intelligence agents, about whose existence and activities the Netherlands authorities were unaware, were employed in the Netherlands, is completely without foundation.

15. For reasons of elementary security, the organisations in the field controlled respectively by S.O.E. whose function was to organise sabotage and resistance, and by the Intelligence Service, whose function was restricted to the acquisition of intelligence, were kept entirely separate. Hence it follows that there was no collaboration between the headquarters of these two organisations in the operational sphere and only such occasional collaboration in intelligence matters as was necessary to ensure that each received information of direct interest to itself. When the Intelligence Service received information that the S.O.E./M.I.D. operations had been penetrated, S.O.E. Headquarters in London were immediately notified. Such information was not, however, received until May, 1943.

16. It is the wish of His Majesty's Government that no facts should be concealed which could assist the Commission in their enquiries. The Foreign Office, therefore, invited the British officers whose names appear below and who had been responsible for the conduct of clandestine operations on the Netherlands during the war, to meet the Chairman of the Commission in their capacity of private individuals and to discuss the subject with him. They accepted the invitation, and a series of conversations took place in London from the 3rd to the 10th October. These officers were invited to answer with complete frankness any questions put to them. They were, of course under no obligation either to appear at all, or to make any statements or to answer any questions.

Mr. Laming (S.O.E.).

Major General Sir Colin Gubbins (S.O.E.).

Brigadier Mockler-Ferryman (S.O.E.).

Colonel Brook (S.O.E.).

Colonel Cordeaux (Intelligence Service).

Mr. Senter (S.O.E.).

Mr. Miller (S.O.E.).

Mr. Seymour (Intelligence Service).

Mr. Bingham (S.O.E.).

Colonel Rabagliatti (Intelligence Service).

There is no need here to recapitulate these conversations, of which the salient points are at the disposal of the Commission.

VERTALING

Verklaring dd. 14 December 1949, afgegeven door het Britse Ministerie van Buitenlandse Zaken (Foreign Office) aan mr. Donker, voorzitter van de Nederlandse parlementaire Enquêtecommissie.

1. In de loop van het laatste jaar zijn verzoeken om inlichtingen binnengekomen in verband met gegevens betreffende het tenuitvoerleggen van geheime operaties in Nederland en de Duitse penetratie van verzetsorganisaties, over welke gegevens de Nederlandse commissie van onderzoek de beschikking heeft gekregen. Er bestaat, zoals vanzelf spreekt, geen enkel verband tussen het Foreign Office en de Nederlandse commissie van onderzoek. Er zijn echter in de Nederlandse pers en elders bepaalde beweringen geuit, welker strekking was, dat de Britse militaire autoriteiten, voor zover zij met het uitvoeren van deze operaties belast waren, andere bedoelingen hadden dan die, welke zij aan de Nederlandse autoriteiten opgaven. Er is niet de minste waarheid in deze beschuldigingen: bij het organiseren van sabotage in Nederland en bij het steunen van de Nederlandse verzetsbeweging werden de Britse autoriteiten slechts door één overweging geleid, nl. om de vijand aan te vallen in die gebieden, waar de geallieerde strijdkrachten niet in aanraking waren met het Duitse leger. Bij de uitvoering van deze tactiek, waarmee de Nederlandse Regering te Londen volledig accoord ging, hadden de Britse autoriteiten de overtuigde medewerking van de Nederlandse autoriteiten en maakten zij gebruik van de toegewijde diensten van vele dappere Nederlanders.

2. De geopperde gedachten, dat de Britse autoriteiten zouden zijn afgeweken van de doeleinden, welke zij met hun Nederlandse collega's overeengekomen waren, en in het bijzonder, dat de levens van Nederlandse patriotten willens en wetens zouden zijn opgeofferd ten behoeve van andere doeleinden in Nederland of elders, wekken niet alleen de weerzin op van Zijner Majesteits Regering en het Britse volk, doch zijn ook volkomen ongegrond. Teneinde derhalve verkeerde indrukken, welke de bovenvermelde beweringen mochten hebben gewekt, weg te nemen, wenst het Foreign Office bepaalde feiten onder de aandacht der Commissie te brengen.

3. De dienst, welke in het Verenigd Koninkrijk met al deze aangelegenheden belast was, is onmiddellijk na de oorlog opgeheven en het grootste deel van zijn archieven is vernietigd; dit heeft noodzakelijkerwijze ernstige belemmeringen aan het onderzoekin de weg gelegd. Zeer belangrijk is, dat de telegrammen zelf van en naar Nederland, betrekking hebbende op de dagelijkse uitvoering van de operaties, tezamen met de overige archieven vernietigd werden. Het is onmogelijk om thans nog het juiste aantal van deze telegrammen op te geven, doch indien men in het oog houdt, dat soortgelijke operaties plaats vonden in andere door de vijand bezette gebieden, kunnen er niet minder dan verscheidene honderd duizenden geweest zijn. Toch is het mogelijk geweest sommige van de ter zake dienende data te contrôleren. De volgende feiten zijn daarbij gebleken.

4. De werkzaamheden in verband met het verzet werden van beide zijden beschouwd en verricht als gezamenlijke operaties, die haar basis hadden in het Verenigd Koninkrijk.

5. De verbindingen naar en van het Verenigd Koninkrijk lagen, zoals vanzelf spreekt, in handen van de Engelse Regering. Dit was de gewone regel, hoewel de toepassing daarvan, tot op zekere hoogte, minder strak werd naarmate de oorlog zich ontwikkelde.

6. In het critieke stadium van de penetratie van de operaties van S.O.E./M.I.D., nl. in Maart 1942, toen de telegrammen van de agent Lauwers alias Ebenezer begonnen binnen te komen zonder de juiste „security checks", was de officier, die aan het hoofd van de Nederlandse dienst stond, destijds kolonel De Bruyne, niet in de gelegenheid om de tekst, van de ontvangen en verzonden telegrammen te contrôleren.

7. Het indertijd in Groot Brittannië ingestelde onderzoek was noodzakelijkerwijze onvolledig, omdat te dien tijde geen bewijsmateriaal van Duitse kant beschikbaar was. Maar het stelde afdoende vast, dat de oorspronkelijke penetratie uitsluitend een gevolg was van de operaties van de Duitse contra-spionnage en dat deze een kettingreactie veroorzaakten, doordat het stelsel van ontvangstcomité's werd toegepast, dat door beide partijen als noodzakelijk werd beschouwd met het oog op de toestanden in Nederland, in het bijzonder met het oog op de zeer beperkte gebieden, waarin „dropping" kon plaats vinden.

8. Het belangrijkste gevolg van de penetratie dezer operaties was, dat zij, aangezien zij in een vroeg statium plaats had, er toe leidde, dat de Duitsers het verkeer volledig in handen kregen. Een oorzaak, die in belangrijke mate heeft bijgedragen tot de penetratie en vooral tot het voortduren daarvan, was, dat geen aandacht geschonken werd aan het weglaten van de „security checks" door bepaalde marconisten.

9. Op verschillende tijdstippen, nadat de oorspronkelijke penetratie begonnen was, werd de zaak onderzocht, maar na elk onderzoek werd besloten de operaties voort te zetten. Deze beslissingen werden genomen, nadat de persoonlijkheid en het karakter van de agenten in beschouwing genomen waren en in de wetenschap, dat in andere gevallen „security checks" als contrôlemiddel niet afdoende waren gebleken.

10. Later is men gaan beseffen, dat de beslissing om met de operatie voort te gaan verkeerd is geweest.

11. Aan de aandacht van het hoofdkwartier te Londen, dat de operaties leidde, waren deze overwegingen niet ontgaan en het deed herhaalde pogingen zowel om een extra contrôle te doen plaats vinden aan de hand van uit Nederland afkomstige gegevens als om te ontdekken, of de ontvangen telegrammen aanduidingen bevatten, dat het verkeer in handen van de Duitsers was. Geen van deze pogingen leverde iets op.

12. Op het critieke tijdstip, dat, zoals hierboven werd vermeld, noodlottig vroeg intrad, stond Majoor Bingham niet aan het hoofd van de Engelse zijde van de sectie en was hij niet in de gelegenheid om het beleid te bepalen. Hij zelf was tegen het systeem van ontvangstcomité's en zodra hij aan het hoofd kwam te staan (in Maart 1943) stond hij er op, dat er een einde aan gemaakt werd en werd overgegaan tot het systeem van „blind droppen", dat meer waarborgen biedt. Onder Majoor Binghams verantwoordelijkheid werd ook beslist, dat Nederlandse officieren in staat gesteld zouden worden teksten van telegrammen te onderzoeken in gevallen, waarin daartoe aanleiding bestond.

13. De verschillende diepgaande onderzoeken, welke door Zijner Majesteits Regering zijn ingesteld naar de mislukking van de operaties van S.O.E. in Nederland in de loop van 1942 en 1943, hebben — afgezien van mogelijke verkeerde beoordelingen van een situatie — niet de geringste grond opgeleverd om aan te nemen, dat er verraad in het spel was, noch aan Britse, noch aan Nederlandse zijde.

14. De bewering, dat in Nederland gebruik zou zijn gemaakt van Britse inlichtingenagenten, van wier bestaan en werkzaamheid de Nederlandse autoriteiten niet op de hoogte waren, is volstrekt ongegrond.

15. Om redenen van elementaire veiligheid werden de organisaties te velde, welke onderscheidenlijk werden geleid door S.O.E., welks taak het was om sabotage en verzet te organiseren, en door de „Intelligence Service", welks taak was beperkt tot het verzamelen van inlichtingen, volledig gescheiden gehouden. Hieruit volgt, dat er tussen de hoofdkwartieren van deze twee organisaties in de operationele sfeer geen samenwerking bestond en in inlichtingenaangelegenheden slechts een zodanige nu en dan voorkomende samenwerking als nodig was om te bereiken, dat elk van deze diensten gegevens ontving, die voor hem zelf van direct belang waren. Toen de „Intelligence Service" vernam, dat de operaties van S.O.E./M.I.D. gepenetreerd waren, werd het hoofdkwartier van S.O.E. te Londen hiervan dadelijk op de hoogte gesteld. Men vernam dit echter niet vóór Mei 1943.

16. Het is de wens van Zijner Majesteits Regering, dat geen feiten verborgen blijven, welke de commissie bij haar onderzoek van nut zouden kunnen zijn. Het Foreign Office heeft daarom de hieronder genoemde officieren, die belast zijn geweest met de uitvoering van geheime operaties in Nederland tijdens de oorlog, uitgenodigd met de voorzitter der commissie als particulieren een bespreking over dit onderwerp te hebben. Zij hebben deze uitnodiging aangenomen en een reeks gesprekken vond plaats te Londen in de periode van 3 tot 10 October.

Deze officieren werden uitgenodigd met volledige openhartigheid te antwoorden op alle vragen, welke hun gesteld mochten worden. Zij waren natuurlijk in het geheel niet verplicht om te verschijnen, noch om enige verklaring af te leggen of enige vraag te beantwoorden.

Het zijn:

Mr. Laming (S.O.E.).
Major General Sir Colin Gubbins (S.O.E.).
Brigadier Mockler-Ferryman (S.O.E.).
Colonel Brook (S.O.E.).
Colonel Cordeaux (Intelligence Service).
Mr. Senter (S.O.E.).
Mr. Miller (S.O.E.).
Mr. Seymour (Intelligence Service).
Mr. Bingham (S.O.E.).
Colonel Rabagliatti (Intelligence Service).

Het is niet nodig hier een samenvatting te geven van deze gesprekken. De punten daaruit, waarop het aankomt, zijn ter beschikking van de commissie.

BIJLAGE 41

Correspondentie over de zich in het archief van de M.I.D. bevindende van S.O.E. ontvangen telegrammen

ENQUÊTECOMMISSIE
REGERINGSBELEID
1940—1945

Den Haag, 24 Juli 1948.

Aan de Minister van Marine,
t.a.v. Kapitein ter Zee Nuboer,
Lange Voorhout 7, 's-Gravenhage

Excellentie,

De Enquête-commissie Regeringsbeleid 1940—1945 zou het zeer op prijs stellen fotocopieën van alle telegrammen te ontvangen, die hetzij in afschrift hetzij als paraphrase door de M.I.D. van de Engelse Dienst ontvangen zijn.

Gaarne zou zij na overlegging van deze telegrammen t.z.t. door U bevestigd zien, dat fotocopieën van alle genoemde telegrammen, voorzover deze zich in het te Uwen Departemente bevindende archief van de M.I.D. bevinden, door U overgelegd zijn.

De Commissie voornoemd,

(w.g.) L. A. DONKER
Voorzitter,

(w.g.) G. DUISTERWINKEL
Griffier.

MINISTERIE VAN MARINE
Lange Voorhout 7, Tel. no. 182210
Telegramadres: Marine, Den Haag

Ons nummer 130675/97998

Onderwerp: Telegrammen
uit Archieven M.I.D.

Aan de Voorzitter van de Enquête-
commissie Regeringsbeleid 1940—1945.

's-Gravenhage, de 23 Augustus 1948.

In antwoord op Uw schrijven van 24 Juli 1948 heb ik de eer UHooggeleerde mede te delen, dat alle telegrammen uit de archieven van de M.I.D., die hier berusten, ter beschikking van Uw Commissie gesteld zijn.

De Minister van Marine a.i,
voor deze
De Secretaris-Generaal,

(w.g.) J. J. VAN HOUTEN